صحف مطهرة فيها كتب قيمة

بامداد یزدانی
و فضل رحمانی

مجددی نقشبندی

حصہ اول از

دفتر اول مکتوبات

حضرت امام ربانی
مجدد الف ثانی

مطبع دنزو بار الیکٹرک پریس ہال بازار امرتسر مطبوع گردید

باِمداد یزدانی و فضلِ رحمانی

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

حق حق

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ اَضْعَافَ مَا حَمِدَہٗ جَمِیْعُ خَلْقِہٖ کَمَا یُحِبُّ رَبُّنَا وَیَرْضٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنْ اَرْسَلَہٗ رَحْمَۃً لِّلْعٰلَمِیْنَ کُلَّمَا ذَکَرَہُ الذَّاکِرُوْنَ وَکُلَّمَا غَفَلَ عَنْ ذِکْرِہِ الْغَافِلُوْنَ کَمَا یَنْبَغِیْ لَہٗ وَیَحْرٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہِ الْبَرَرَۃِ التُّقٰی النُّقٰی ٭٭

اَمَّا بَعْدُ نمودہ مے آید کہ این دفتر اوّل ست از مکتوباتِ قدسی آیاتِ حضرتِ غوثِ الْمُحَقِّقِیْنَ قُطْبِ الْعَارِفِیْنَ بُرْهَانِ الْوِلَایَۃِ الْمُحَمَّدِیَّۃِ حُجَّۃِ الشَّرِیْعَۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ شَیْخِ الْاِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِیْنَ شَیْخِنَا وَاِمَامِنَا الشَّیْخِ اَحْمَدَ الْفَارُوْقِیِّ النَّقْشَبَنْدِیِّ سَلَّمَہُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاَبْقَاہُ این حقیرِ قلیل البضاعۃ کمترینِ خاک نشینانِ آن مقدس درگاہ یار محمد الجدید البدخشی الطالقانی جمع نمودہ در تحریر آوردہ رجا آنکہ نفعے ازان بطالبانِ حق جلّ وعلا رسد وَالْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ سُبْحَانَہُ الْعِصْمَۃُ وَالتَّوْفِیْقُ

مکتوب اوّل (۱)

در بیانِ احوالے کہ مناسبت باسمِ الظاهر دارند وظهورِ قسمِ خاص از توحید وبیانِ عروجات کہ برفوقِ محدّد واقع شده است وانکشافِ درجاتِ بهشت وظهورِ مراتبِ بعضے از اہل اللہ کہ بپیر بزرگوارِ خود نوشته اند وهو الشیخ الکامل المکمّل الواصل الی درجاتِ الولایۃ الهادی الی طریقِ اندراجِ النهایۃ فی البدایۃ مؤید الدین الرضی شیخنا وامامنا الشیخ محمّد الباقی النقشبندی الاحراری قدس اللہ تعالی سره الاقدس بلّغه اللہ سبحانه الی اقصی ما یتمنّاه

عرضداشت کمترین بندگان احمد بنده عرض میرساند حسب الامر الشریف گستاخی مینماید واحوالِ پریشان را معروض میدارد کہ در اثنای راه آنقدر تجلّیِ اسم الظاهر متجلّی گشت کہ در جمیع اشیا بتجلّیِ خاص علیحده علیحده ظاهر گشت علی الخصوص در کسوتِ نسا بلکه در اجزای اینها جدا جدا و آنقدر منقادِ این طائفه گشتم کہ چه عرض نمایم ودرین انقیاد مضطر بودم ظهوریکه درین کسوت بوده در هیچ جا نبوده خصوصیاتِ لطائف ومحسّناتِ عجائب کہ درین لباس بنموده از هیچ مظهرے ظاهر نمیشد پیشِ ایشان تمام گداخته آب میشدم وهمچنین در هر طعامے وشرابے وکسوتے جدا جدا متجلّی شد لطافتے وحسنے کہ در طعامِ لذیذِ پُرتکلّف بود در ماورای آن نبود ودر آبِ شیرین تا آبِ غیر شیرین همین تفاوت بود بلکه در هر لذیذ وشیرین یک خصوصیّت کمال علی تفاوت الدرجات جدا جدا بود خصوصیاتِ این تجلّی را بتحریر بعرض نمیتواند رسانید اگر در ملازمتِ عالیه میبود شاید معروض میداشت امّا در اثنای این تجلیات آرزوئے رفیقِ اعلی داشتم وبا اینها مهما امکن ملتفت نمیشدم امّا مغلوب بودم چاره نداشتم درین اثنا معلوم شد کہ این تجلّی را بآن نسبتِ تنزیهی جنگ ندارد و باطن همچنان گرفتارِ آن نسبت است بظاهر اصلاً ملتفت نیست وظاهر را کہ ازان نسبت خالی

تجلّی صوری ۱۲

ومعطل بود باین تجلی مشرف ساخته اند والحق همچنان یافتم که باطن اصلاً بنوعی بصفر مبتلا نیست
وازجمیع معلومات وظهورات معرض ست وظاهر که متوجه کثرت واثنینیت بود باین تجلیات مستسعد
گشته است بعد از چندگاه این تجلیات رو بخفا آوردند وهمان نسبت حیرت ونادانی بحال خود ماند
وصارت تلک التجلیات کأن لم یکن شیئاً مذکوراً وبعد ازان یک فنای خاص رو داد وهمانا
که آن تعین علمی که بعد از عود تعین پیدا شده بود درین فنا گم شد واثری از مظان انا نماند درین
وقت آثار اسلام وعلامات انهدام معالم شرک خفی بظهور آمدن گرفتند وهمچنین دید قصور اعمال
ومتهم داشتن نیات وخواطر بالجمله بعضی امارات عبودیت وهستی ازان باز ظاهر گشته اند
حق سبحانه وتعالی ببرکت توجه حضرت ایشان بحقیقت بندگی رساند وعروجها بر فوق محدد بسیار واقع
میشود مرتبه اول که عروج واقع شد بعد از طی مسافت چون بفوق محدد رسید دار خلد از انجا بتحت
مشهود گشت دران اثنا بخاطر آمد که مقامات بعضی مردم را درانجا مشاهده نمایم چون متوجه شدم
مقامات آنها درنظر آمد وآن اشخاص را نیز دران محال فی ید علی تفاوت درجاتهم مکاناً ومکانةً وشوقاً و
ذوقاً مرتبه دوم باز عروج واقع شد مقامات مشایخ عظام وائمه اهل بیت وخلفای راشدین ومقام
خاصه حضرت رسالت پناه صلی الله تعالی علیه وعلیهم وسلم وبارک وهمچنین مقامات سائر انبیاء
ورسل علی التفاوت ومقامات ملائکه ملاء اعلی فوق محدد مشهود گشت وفوق محدد آن مقدار عروج
واقع شد که از مرکز خاک تا محدد یا اندکے کمتر ازین فوق تا مقام حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالی
سره الاقدس منتهی شد وفوق آن مقام چندی از مشایخ بودند بلکه درهمان مقام با فوقیت قلیله
مثل شیخ معروف کرخی وشیخ ابو سعید خراز وباقی مشایخ بعضی در ته آن مقام مقامات داشتند
وبعضی درهمان مقام بودند اما در تحت مثل شیخ علاء الدوله وشیخ نجم الدین کبری وفوق آن مقام
ائمه اهل بیت بودند وفوق آن خلفای راشدین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین

ومقاماتِ سایرِ انبیا علیٰ نبیّنا وعلیہم الصّلوٰۃ والسّلام یک طرف علیحدہ از مقام آن سرور بود وہمچنین مقاماتِ ملائکہ عالین صلوات اللہ وسلامہ علیٰ نبیّنا وعلیہم اجمعین در طرفِ دیگر جدا از ان مقام بود امّا مقامِ آن سرور را از جمیع مقامات فوقیت وسروری بود واللہ سبحانہٗ اعلم بحقائق الامور کلّہا وہر گاہ میخواہم بعنایت اللہ سبحانہ عروج واقع میشود ودر بعضے اوقات بیخواست ہم واقع میشود وچیزے دیگر ہم دیدہ میشود وبر بعضے عروجات آثار ہم مترتّب میشود واکثر چیزہا فراموش میشود وہر چند میخواہم کہ بعضے حالات را بنویسم کہ در وقتِ عرضداشت کردن بیاد آید میسّر نمیشود زیرا کہ در نظر محقّر مے درآید جائے آن دارد کہ از ان استغفار کردہ شود چہ جائے آنکہ بنویسد در اثناءِ املاءِ عریضہ ہم بعضے چیزہا بیاد بود تا آخر وفا نکرد کہ نوشتہ شود زیادہ گستاخی نمود حالِ مُلّا قاسم علی بہتر است غلبۂ استہلاک واستغراق ست واز جمیع مقاماتِ جذبہ بفوق قدم نہادہ وصفات را کہ اوّل از اصل میدید حالا با وجودِ آن صفات را از خود جدا مے بیند وخود را خالی محض میابد بلکہ نورے کہ صفات قائم باوست نیز از خود جدا مے بیند وخود را از ان نور در طرفِ دیگر میابد واحوالِ یاران دیگر ہم روز بروز در ترقی ست در عرضداشتِ دیگر ان شاء اللہ العزیز بتفصیل عرضداشت خواہد کرد۔

مکتوبِ دوم ۲

دربیانِ حصولِ ترقیات وفتوحات بعنایاتِ خداوندی جلّ سلطانہٗ نیز بہ پیر بزرگوارِ خود نوشتہ اند قدس سرّہ

عرضداشت کمترین بندگان احمد بدرو عرض میرساند امر باستخارہ متصل ماہ مبارک رمضان مولانا شاہ محمد رسانید آنقدر فرجہ ندید کہ تا ماہ رمضان خود را عتبہ بوسی مشرّف تواند ساخت بضرورت برمضیِّ آن خود را تسلّی داد از عنایاتِ خداوندی جلّ وعلا کہ بہ برکت توجہاتِ علیّہ حضرت ایشان

سوء عاقبۃ امری او عاجل امری واٰجلہ فاقدرہ لی ویسرہ لی ثم بارک لی فیہ وان کنت تعلم ان ہذا الامر شر لی فی دینی ومعاشی

علی التواتر والتوالی فائض ووارد ند چه عرض نماید۔ شعر

من آن خاکم که ابر نوبهاری — کند از لطف بر من قطره باری
اگر بر روید از تن صد زبانم — چو سبزه شکر لطفش کے توانم

هر چند اظهار این قسم احوال موهم جرأت وگستاخی ست ومشعر افتخار ومباهات ست شعر

ولے چون شه مرا بر داشت از خاک — سزد گر بگذرانم سر ز افلاک

ابتداءِ عالم صحو وبقا از اواخر ماه ربیع الآخر ست وتا حال به بقائے خاص در هر یک مدتے مشرف میسازند ابتدا از تجلی ذاتی حضرت شیخ محی الدین ست قدس سره در صحو مے آرند باز بسکر میبرند و در نزول وعروج علوم غریبه ومعارف عجیبه افاضه میفرمایند وباحسان وشهود خاص در هر مرتبه که مناسب بقائے آن مقام ست مشرف میسازند بتاریخ ششم ماه مبارک رمضان بقائے مشرف ساختند واحسانے میسر شد که چه عرض نماید میداند که نهایت استعداد تا آنجا بود ووصلے که مناسب حال بود هم اینجا میسر گشت وجهت جذبه اکنون تمام شد وشروع در سیر فی الله که مناسب مقام جذبه است واقع شد هر چند فنا اتم باشد بقا مترتب بران اکمل خواهد بود وهر چند بقا اکمل باشد صحو بیشتر خواهد بود وهر چند صحو بیشتر باشد افاضه علوم موافق شریعت غرائے فتد چه کمال صحو انبیا را بود علیهم الصلوٰة والسلام ومعارفیکه ازیشان سر بر زده اند شرائع ست وعقائدیکه در ذات وصفات بیان فرموده اند ومخالفت ظاهر آن از بقیه سکر ست الحال معارفیکه باین کمینه فائض اند اکثر تفصیل معارف شرعیه است وبیان آنها وعلم استدلالی کشفی وضروری میگردد ومجمل مفصل میشود۔ ع

گر بگویم شرح این بے حد شود

میترسم مبادا منجر بگستاخی شود مصراع بنده باید که حدِ خود داند۔

مکتوب سوم ۳

در بیانِ محبوس شدنِ یاران بمقامِ مخصوص وگذشتنِ بعضے ازان ورسیدن بمقامات تجلّیِ ذاتی نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند عرضداشت آنکه یارانیکه اینجا اند وهمچنین یاران آنجائی هرکدام بمقامے محبوس اند طریقِ برآوردنِ آنها ازان مقامات متعسّرست آنقدر قدرت که مناسبِ آن مقام ست درخود نمییابد حق سبحانه به برکتِ توجّهاتِ علیّه حضرتِ ایشان ترقی بخشد یک کس از خویشانِ این کمینه ازان مقام گذشت و بمقدمهٔ تجلیات ذاتی رسید حالش بسیار خوب ست قدم بر قدمِ حقیر دارد درباره دیگران هم امیدوارست دیگر بعضے ازیارانِ آنجائی بطریقِ مقربین مناسبت ندارند موافق حالِ آنها طریقِ ابرارست فی الجمله یقینے که حاصل کرده اند هم غنیمت ست بهمان طریق امر باید فرمود ع هر کسے را بهر کارے ساختند * و تفصیلِ اسامیِ آنها جرأت ننمود که ازیشان مخفی نخواهد بود زیاده گستاخی ننمود روزِ تحریرِ عرضداشت میر سیّد شاه حسین در مشغولیِ خود چنان دیدند که گویا بدروازهٔ کلان رسیده است میگویند که دروازهٔ حیرت ست درونِ او که نظر میکنم حضرتِ ایشان را و ترا مے بینم هرچند سعی میکنم که خود را درون اندازم پائے من یاری نمیکند *

مکتوب چهارم ۴

در بیانِ فضائلِ شهرِ عظیم القدر شهرِ رمضان و بیانِ حقیقتِ محمّدی علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند عرضهٔ داشتِ احقر الخدمه آنکه مدّتے ست که ازراهِ مفاوضهٔ شریفه از احوالِ خدمهٔ آن عتبهٔ علیه اطلاعے ندارد نگران میباشد قدومِ ماهِ مبارک

ھ سعی میکنم یعنی سید شاه حسین ۱۲ ۔ ۶ قوله احقر الخدمه یعنی کمترین خادمان مفاوضه بفتح واو یعنی خط و مکتوب عتبه بفتحتین چوب پائین در یا بالاے در

رمضان مبارک باشد این ماه را با قرآن مجید که حاوی جمیع کمالات ذاتی و شیونی ست و داخلِ دائرهٔ اصل ست که ہیچ ظلیتے باو راه نیافته است و قابلیتِ اولی ظلّ وست مناسبتِ تمام ست و بآن مناسبت نزولِ آن درین ماه واقع شده شهر رمضان الذی انزل فیه القرآن مصداقِ این سخن ست و بآن مناسبت این ماه نیز جامعِ جمیع خیرات و برکات ست ہر برکتے و خیرے که در تمام سال بهر که میرسد از ہر راه که مے آید قطره ایست از دریائے بے نہایت برکاتِ این شهر عظیم القدر جمعیتِ این ماه سببِ جمعیتِ تمامِ سال ست و تفرقهٔ این ماه سببِ تفرقهٔ تمام سال فطوبیٰ لمن مضیٰ علیه هذا الشهر المبارک و رضی عنه و ویل لمن سخط علیه فمنع من البرکات و حرم من الخیرات و ایضا سنتِ ختمِ قرآن درین ماه بواسطهٔ آن تواند بود که تا جمیع کمالاتِ اصلی و برکاتِ ظلی میسر شود فمن جمع بینهما یرجیٰ ان لا یحرم من برکاته و لا یمنع من خیراته برکاتیکه بایامِ این شهر وابسته اند دیگر اند و خیراتیکه بلیالیِ آن متعلق اند دیگر و از جهتِ این سرّ تواند بود که حکم باولویتِ تعجیلِ افطار و تاخیرِ تسحر بوده باشد تا امتیازِ تمام بین اجزاء الوقتین حاصل آید قابلیتِ اولیٰ که بالا مذکور شد و حقیقتِ محمدی عبارت از ان ست علیٰ مظهرها الصلوات و التسلیمات نه قابلیتِ ذات ست مر اتصافِ جمیع صفات را کما حکم بعض بلکه قابلیتِ ذات ست عزّ سلطانه مر اعتبارِ علم را که متعلق شود بجمیع کمالاتِ ذاتی و شیونی که حاصلِ حقیقتِ قرآن مجید ست و قابلیتِ اتصاف که مناسبِ خانهٔ صفات ست برزخ ست میانِ ذاتِ جلّ شانه و صفاتِ او و حقائقِ انبیاءِ دیگر ست علیٰ نبینا و علیهم الصلوات و التسلیمات و التحیات ہمین قابلیت بملاحظهٔ اعتبارات که مندرج اند در وے حقائقِ متعدده گشته قابلیتے که حقیقتِ محمدی ست علیه الصلوة و التحیة اگرچه ظلیت وارد اما رنگِ صفات با و ممتزج نگشته است و ہیچ حائلے در میان نیامده و حقائقِ جماعهٔ محمدی المشرب قابلیاتِ ذات ست عزّ شانه مر اعتبارِ علم را که متعلق شود به بعض آن کمالات

و آن قابلیتِ محمدیہ برزخ ست میانِ ذاتِ جلّ سُلطانہٗ و میانِ این قابلیاتِ متعدّدہ و حکم
آن بعض بواسطۂ آنست کہ او را در خانۂ صفات قدمگاہ ست و بس و نہایتِ عروجِ آن خانہ
تا بآن قابلیّت ست لاجرم آن را بآن سرور نسبت کردہ علیہ الصّلوٰۃ والسّلام والتحیّۃ
و چون این قابلیّتِ اتّصاف ہرگز مرتفع نمیشود و آن بعض نیز حکم کردہ بآنکہ حقیقتِ محمدی ہمیشہ
حائل ست و الّا قابلیّتِ محمدیہ را علیٰ مظہرِہا الصّلوٰۃ والتحیّۃ کہ مجرّدِ اعتبارست در ذاتِ
جلّ شانہٗ ارتفاع از نظر ممکن ست بلکہ واقع ست و قابلیّتِ اتّصاف اگرچہ نیز اعتبارست
امّا بواسطۂ برزخیت رنگِ صفات گرفتہ کہ در خارج موجود اند بوجودِ زائد و ارتفاعِ او
از امکان برآمدہ لاجرم حکم میکند بوجودِ آن حائل دائماً امثالِ این علوم کہ منشأ آن معیت
اصالت و ظلیّت ست بسیار وارد میشوند اکثر آنہا در پرچہائے کاغذ نوشتہ میشود
مقامِ قطبیّت منشأ دقائقِ علومِ مقامِ ظلّی ست و مرتبۂ فردیّت واسطۂ ورودِ
معارفِ دائرۂ اصل امتیاز میانِ ظلّ و اصل بے اجتماعِ این دو دولت میسّر نیست
لہٰذا بعضے از مشائخ قابلیّتِ اولیٰ را کہ تعیّنِ اوّل میگویند زائد بر ذات نمیدانند
و تجلّیِ ذاتی شہودِ آن قابلیّت را ہمے انکار زند والحقُّ ماحقّقتُ والامرُ ما
اوضحتُ واللہُ سبحانہٗ یحقّ الحقّ وھو یھدی السّبیل۔ رسالہ کہ
بتسوید آن مامور شدہ بود باتمامِ آن موفّق نمے شود و ہمان
مسوّدہا افتادہ اند تا حکمتِ الٰہی جلّ سُلطانہٗ
درین توقّف چہ بودہ باشد زیادہ گستاخی
از ادب دور ست +

مکتوب ۵ پنجم

درسفارشِ خواجہ برہان الدین کہ یکے از مخلصان بود باٹبیانِ بعضے احوالِ او نیز بہ پیرِ بزرگوارِ خود
نوشتہ اند عرضداشت اَحقر الخدمہ آنکہ رسالہ در بیانِ طریقتِ حضرات خواجگان
قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم نوشتہ ارسال داشتہ است بنظرِ مبارک خواہد درآمد ہنوز مسوّدہ است
خواجہ برہان بسرعت راہی شدند فرجہ بیاضِ آن نشد محتمل کہ بعضے علوم دیگر ہم بآن ملحق
شوند روزے رسالہ سلسلۃ الاحرار بنظر درآمد دران اثنا بخاطرِ فاتر رسید کہ بایشان
عرضداشت بکنم تا خود چیزے درباب بعضے علوم آن رسالہ نویسند یا بفقیر امر کنند تا چیزے
دران باب نویسد این خاطر خیلے قوی گشت متصل آن بعضے از علوم این مسوّدہ فائض
گشتند وفی الجملہ معذرتِ بعضے علوم آن رسالہ در ضمن آن مبیّن گشت اگر ہمین مسوّدہ را
تکملہ آن رسالہ سازند گنجایش دارد واگر بعضے علوم مناسبہ را ازان انتخاب نمودہ بآن رسالہ
ملحق سازند ہم وجہے دارد زیادتِ جرأت از ادب دور است خواجہ برہان درین مدت کار
خوب کردند واز سیرِ شیوم کہ مناسبِ مقامِ جذبہ است نیز نصیبے یافتند خاطر بوسطۂ مہم مددِ
معاش صوبہ مالوہ مشوّش وقت میشد در ملازمت رسیدہ اند ہرچہ امر خواہند فرمود مبارک خواہد بود

مکتوب ششم

دربیانِ حصولِ جذبہ وسلوک وتربیت یافتن بہر دو صفتِ جمال وجلال وبیانِ فنا وبقا و
ما یتعلق بذلک وبیانِ فوقیتِ نسبتِ نقشبندیہ نیز بہ پیرِ بزرگوارِ خود نوشتہ اند عرضداشت
کمترین بندگان احمد آنکہ مرشدِ علی الاطلاق جل شانہ بہ برکتِ توجہ عالی بہر دو طریق جذبہ وسلوک

تربیت فرمود و بہرہ و صفت جمال و جلال مُرَبّی ساخت حالا جمال عین جلال ست و جلال
عین جمال در بعضے حواشی رسالۂ قدسیہ این عبارت را از مفہوم صریح خود منحرف ساختہ بر مفہوم
موہوم خود حمل کردہ است و عبارت محمول بر ظاہر خود ست قابل انحراف و تاویل نیست و
علامت این تربیت متحقق شد نسبت بمحبت ذاتی پیش از تحقق آن امکان ندارد و محبت
ذاتیہ علامت فناست و فنا عبارت از نسیان ما سوا ست پس تا زمانیکہ علوم تمام از ساحت
سینہ رُفتہ نشود و بجہل مطلق متحقق نشود از فنا بہرہ ندارد و این حیرت و جہل دائمی ست
امکان زوال ندارد نہ آنست کہ گاہے حاصل شود و گاہے زائل گردد غایۃ ما فی الباب پیش از بقا
جہالت محض ست و بعد از بقا جہالت و علم باہم جمع اند در عین نادانی بہ شعور ست و در عین
حیرت بحضور کہ این موطن حق الیقین ست کہ علم و عین حجاب یکدیگر نیستند و علمے کہ پیش از
چنین جہالت حاصل شود از حیز اعتبار خارج ست با وجود آن اگر علم ست در خود ست و
اگر شہود ست ہم در خود و اگر معرفت ست یا حیرت نیز در خود ست تا زمانیکہ نظر در بیرون ست
بے حاصل ست اگرچہ در خود ہم نظر داشتہ باشد نظر از بیرون بالکل منقطع میباید کہ شود حضرت
خواجہ بزرگ قدس اللہ سرہ میفرمایند کہ اہل اللہ بعد از فنا و بقا ہر چہ مے بینند در خود مے بینند
و ہر چہ مے شناسند در خود مے شناسند و حیرت ایشان در وجود خود ست ازینجا ہم صریحاً
مفہوم میشود کہ شہود و معرفت و حیرت در نفس ست و بس در بیرون ہیچکدام اینہا نیست تا
زمانیکہ یکے ازین ثلثہ در بیرون ست اگرچہ در خود ہم دارد از فنا بہرہ ندارد فکیف البقا
نہایت مرتبہ در فنا و بقا این ست و این فنا مطلق ست و مطلق فنا عام ست و بقا باندازۂ فناست
لہذا بعضے اہل اللہ بعد از تحقق بفنا و بقا در بیرون نیز شہود دارند اما نسبت این عزیزان فوق
ہمہ نسبتہاست ؎ نہ ہر کہ آئینہ دارد سکندری داند ٭ نہ ہر کہ سر بتراشد قلندری داند

هرگاه از اکابرِ این سلسله بعد از قرونِ بسیار یکے یا دوے را باین نسبت مشرّف سازند از سلاسلِ دیگر چه گوید این نسبتِ حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی ست قدّس سرّه و متمّم و مکمّلِ آن حضرتِ خواجهٔ خواجها ست یعنی حضرت خواجه بهاء الدین المعروف به نقشبند قدّس سرّهم و از خلفاءِ ایشان حضرتِ خواجه علاء الدین باین دولت مشرّف شده بودند این کار دولتیست کنون تا کرا دهند عجب کاریست اوّلاً هر بلا و مصیبت که واقع میشد باعثِ سرور و فرحت میشد و هَل مِن مَزِید میگفت و هرچه از امتعهٔ دنیویه کم میشد خوش مے آمد و این قسم را آرزو میکرد حالا که بعالمِ اسباب فرود آورده‌اند و نظر بر عجز و افتقارِ خود افتاد اگر اندک ضررے لاحق میشود در اوّل وهله نوعے از حزن رو میدهد هرچند بسرعت زائل میشود و هیچ نمیماند و همچنین اگر دعا میکرد از برائے دفعِ بلا و مصیبت مقصود از و نه رفعِ آن بود بلکه امتثالِ امرِ ادعونی بود حالا مقصود از دعا رفعِ بلیه و مصائب است و خوف و حزنیکه زائل شده بودند باز رجوع کردند و معلوم شد که آن از سُکر بود در صحو هرچه عوام الناس را هست این را هست از عجز و افتقار و خوف و حزن و غم و شادی در ابتدا اهم که مقصود از دعا رفعِ بلا نبود دل را این معنی خوش نمے آمد لیکن حال غالب بود و بخاطر میگذشت که دعاءِ انبیا از این قبیل نبود که حصولِ مراد بخواهند حالا که بآن حالت مشرّف ساختند و حقیقتِ کار را واضح گردانیدند معلوم شد که دعاهاءِ انبیاء علیهم الصلوات و التسلیمات از سرِ عجز و افتقار و خوف و حزن بود نه بمجرّدِ امتثالِ امر بعضے امور که رو میدهد بحسبِ امر گاه گاه بعرضِ آن گستاخی مینماید

مکتوب هفتم

در بیانِ بعضے از احوالِ غریبهٔ خود با بعضے از استفسارهاے ضروری نزد پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند

عرضداشتِ کمترین بندگان احمد آنکه مقامیکه فوقِ محمدی بود در رجوعِ خود در الطریق عروج در آنجا

مے یافت وآن مقام بحضرت خواجہ بزرگ قدس اللہ سرہ الاقدس اختصاص داشت بعد از زمانے بدن عنصری خود را نیز در ہمان مقام یافت ودران وقت چنان متخیل گشت کہ این عالم تمام از عنصریات وفلکیات بہ فور رفت ونام ونشان ازان نماند وچون دران مقام نبود الا بعضے از اولیاء کبار این زمان کہ تمام عالم را بخود در جاے ومقامے شریک میباید حیرت دست میدہد کہ باوجود بیگانگی تمام خود را با ایشان ہمے بیند الغرض حالتیکہ گاہ گاہ دست میداد کہ دران نہ خود میماند ونہ عالم نہ در نظر چیزے مے آمد نہ در علم حالا آن حالت مستمرہ است ووجود خلقت عالم از دید ودانش برآمدہ بعد ازان درہمان مقام یک کوشک عالی ظاہر شد کہ زینہا نہادہ اند آنجا برآمد وآن مقام ہم در رنگ عالم بتدریج فرو رفت وساعۃ فساعۃ خود را متصاعد مے یافت اتفاقاً نماز شکر وضو مے گذارد کہ مقامے بس عالی نمایان شدہ واکابر اربعہ نقشبندیہ را قدس اللہ اسرارہم دران مقام دیدو مشایخ دیگر ہم مثل سید الطائفہ وغیرہ در انجا بودند وبعضے دیگر از مشایخ بالاے آن مقام ہستند اما قوائم آنرا گرفتہ نشستہ اند وبعضے پایان علی تفاوت درجاتہم وخود را بسیار دور ازان مقام یافت بلکہ مناسبت ہم ندید ازین واقعہ اضطراب تمام پیدا شد نزدیک بود کہ دیوانہ شدہ برآید واز فرط اندوہ وغصہ قالب تہی کند چند گاہ برین نہج گذشت آخر بتوجہات علیہ حضرت ایشان خود را مناسب آن مقام دید اول سر خود را محاذی آن مقام یافت بتدریج رفت وبالاے آن مقام نشست بعد از توجہ چنان مخطور شد کہ آن مقام مقام تکمیل تام ست کہ بعد از تمامی سلوک بآن مقام میرسند مجذوب سلوک تمام ناکردہ را ازان مقام بہرہ نیست ونیز دران وقت چنان متخیل گشت کہ وصول باین مقام از نتائج آن واقعہ است کہ در ملازمت حضرت ایشان دیدہ بود وبعرض رسانیدہ کہ

[illegible]

حضرت امیر کرّم اللہُ تعالیٰ وجہہٗ میفرمائد کہ آمدہ ام تاترا علمِ سمٰوات تعلیم کنم الخ وچون نیک متوجہ شد این مقام را مخصوص بحضرتِ امیرؓ درمیانِ سائرِ خلفاءِ راشدین رضی اللہُ تعالیٰ عنہم اجمعین یافت واللہُ سبحانہٗ اعلم دیگر چنان ظاہر میشود کہ اخلاقِ سیئہ ساعت فساعت مے برآیند بعضے در رنگِ رشتہ از وجود مے برآیند وگاہے در رنگ دُود بیرون مے آیند در بعضے اوقات متخیّل میشود کہ تمام برآمدہ اند در ثانی الحال چیزے دیگر باز ظاہر میشود و مے برآید ثانیاً معروض میگرداند کہ توجّہ از برائے دفعِ بعض امراض و شداید آیا مشروط بانست کہ اوّل مرضئ حق سبحانہٗ دانستہ شود کہ دران توجّہ ہست یا نہ یا مشروط نیست آنچہ ظاہر عبارتِ رشحات ست کہ از حضرتِ خواجہ قدّس اللہُ تعالیٰ سرّہٗ الاقدس نقل میکنند مفہوم میشود کہ نیست درین باب بہر چہ حکم فرمایند با آنکہ خوش نمے آید توجّہ کردن ثالثاً بعرض میرساند کہ بعد از تحققِ حضور مر طالبانرا آیا از ذکر باز داشتن وامر بنگاہداشتِ حضور کردن لازم ست یا نہ دیگر کدام مرتبۂ حضور ست کہ دران ذکر نگویند لیکن بعضے ہستند کہ از اوّل تا آخر ذکر گفتہ اند واصلاً از ذکر ممنوع نشدہ اند وکار نزدیک بنہایت رسانیدہ اند حقیقتِ کار چیست بہر چہ امر فرمایند رابعاً معروض آنکہ حضرتِ خواجہ در فقرات میفرمایند آخر بذکر امر میکنند کہ بعضے مقاصد ہستند کہ بے آن میسّر نمیشوند تعیّنِ آن مقاصد فرمایند خامساً بعرضِ اقدس میرساند کہ بعضے طالبان اظہارِ طلبِ تعلیمِ طریقہ میکنند لیکن در لقمہ احتیاط نمیتوانند کرد با وجودِ بے احتیاطی حضور ونحوِ استغراق پیدا میکنند واگر تاکید در لقمہ کردہ میشود از مستی طلب ترکِ کلّی میکنند درین باب چہ حکم ست وبعضے دیگر ہستند کہ مجرّدِ اتّصال باین سلسلہ شریفہ بطریق ارادہ میخواہند بے آنکہ طلبِ تعلیمِ ذکر کنند این قسم اتّصال ہم مجوّز ہست یا نہ واگر مجوّز ست طریقِ آن چیست زیادتِ گستاخی بے ادبی تمام ست +

بصیغہ اسمِ مفعول از تجویز یعنے جائز داشتہ شدہ

مکتوب ہشتم

دربیانِ احوالیکه به بقاو صحو تعلق دارند نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند عرضداشت
کمترین بندگان احمد آنکه ازان زمان که بصحو آورده اند و بقا بخشیده اند علوم غریبه و معارف
نادرهٔ غیر متعارفه بتواتر و توالی فائض و وارد اند اکثر آنها به بیانِ قوم و اصلاحِ متداول
شان موافقت ندارند هرچه از مسئلهٔ وحدتِ وجود و توابعِ آن گفته اند در اوائلِ آن حال
مشترف ساخته اند و شهودِ وحدت در کثرت میسر شد ازان مقام بدرجات بالا بردند و
انواعِ علوم درین ضمن افاده فرمودند اما مصداقِ آن مقامات و معارف از کلامِ قوم
صریحاً یافته نمیشود اشارات و رموزِ اجمالیه در کلامِ شریف بعضے از بزرگانِ اینها هست
لیکن گواهِ عدل بر صحتِ آنها موافقتِ ظاهرِ شریعت و اجماعِ علمای اهلِ سنت ست
در هیچ چیزے مخالفت بظاهرِ شریعتِ غرا ندارند و هیچ موافقت بحکما و اصولِ معقوله
آنها ندارند بلکه از علمای اسلام جماعه که مخالفت باهلِ سنت دارند باصولِ آنها نیز موافق
نیست استطاعت مع الفعل منکشف شده است پیش از فعل قدرتے ندارد و قدرت
بمقارنتِ فعل مے بخشند و تکلیف بر سلامتِ اسباب و اعضا میدهند کما قرره علماءُ
اهلِ السنة و درین مقام خود را بر قدمِ حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالی سره
الاقدس می یابد ایشان درین مقام بوده اند و حضرت خواجه علاء الدین را نیز ازین مقام نصیبے
هست و از بزرگانِ این سلسلهٔ علیه حضرت خواجه عبد الخالق اند قدس الله تعالی سره
الاقدس و از مشایخ ماتقدم حضرت خواجه معروف کرخی و امام داود طائی و حسن بصری و
حبیبِ عجمی قدس الله تعالی اسرارهم المقدسة حاصل این همه کمال بعد و بیگانگی ست

جملہ پرورندگان یعنی چہ نسبت خاک را با عالم پاک ۱۲

کار از معالجه گذشته است تا آنکه حُجُب مُسدول بوده اند سعی و اهتمام گنجایش رفع آنها
داشت اکنون بزرگی او حجابِ او ست فلا طبیب لها و لا راق مگر کمالِ بیگانگی و بے مناسبتی را
وصل و اتصال نام نهاده اند هیهات هیهات همان بیت یوسف زلیخا موافق حال ست ؎

درافگنده دُف این آوازه از دوست ... کز و بر دستِ دُف کوبان بود پوست

شهود کجاست و شاهد کیست و مشهود چیست ع خلق را روی کے نماید او ؎
ما للتراب و ربِّ الارباب خود را بندهٔ مخلوق عاجز قادر میداند و همچنین تمام عالم را او خالق
و قادر حق را عز و جل میداند غیر این هیچ نسبت اثبات نمیکند عینیت و مرآتیت خود کجا۔
ع در کدام آئنه درآید او ؎ و علماءِ ظاهر اہل سنت و جماعت هر چند در بعضے اعمال
مقصر باشند اما جمالِ درستی عقاید اینها در ذات و صفات آن قدر نورانیت دارد که
آن تقصیر در جنب آن مضمحل و ناچیز در نظر مے درآید و بعضے متصوفه با وجود ریاضات
و مجاهدات چون در ذات و صفات آن قدر درستی عقیده ندارند آن جمال در اینها
یافته نمیشود و صحبت بعلماء و طلبهٔ علوم بسیار پیدا شده است روشِ ایشان
خوش مے آید و آرزو دارد که در جرگهٔ اینها باشد و تلویح را از مقدمات اربعه بطالب علمے
مباحثه میکند و هدایهٔ فقه نیز مذکور میشود و در معیت و احاطهٔ علمی با علما شریک ست
و همچنین حق سبحانه را نه عینِ عالم میداند و نه متصلِ عالم و نه منفصل و نه با عالم و نه جدا
از عالم و نه محیط و نه ساری و ذوات و صفات و افعال را مخلوق او میداند نه آنکه
صفاتِ اینها صفات او ست و افعال اینها افعالِ او بلکه در افعال مؤثر قدرت او را
میداند قدرتِ مخلوقات را تاثیرے نمیداند کما هو مذهب العلماء المتکلمین
و همچنین صفاتِ سبعه را موجود میداند و حق سبحانه و تعالی را مرید میداند

وقدرت را بمعنی صحت فعل وترک بیقین التصور مینماید نه بمعنی ان شاء فعل وان لم یشأ
لم یفعل که شرطیه ثانی ممتنع باشد کما قال الحکماء وبعض الصوفیة زیرا که این سخن
بایجاب میکشد وموافق اصول حکماست ومسئله قضا وقدر را بطور علما میدانند
فللمالک ان یتصرف فی ملکه کیف یشاء وقابلیت واستعداد را هیچ دخل نمیدهند کو بایجاب
میکشد وهو سبحانه مختار فعال لما یرید ، علی هذا القیاس چون عرض حال از
جمله ضروریات ست بنابران بجرأت آن گستاخی نمود ع بنده باید که حد خود داند ؛

مکتوب ۹ نهم

دربیان احوالیکه بمقام فرود آمدن مناسبت دارند نیز به پیر بزرگوار خود نوشته اند
عرضداشت مدبر سیاه رو ومقصر بدخو مغرور وقت وحال مفتون وصل و
کمال کارش همه نافرمانبرداری مولی ست وعملش همه بترک عزیمت واولی ست نظرگاه
خلق را آراسته ومنظر حق تعالی وتقدس را خراب ساخته همتش مقصور بر ظاهر آرائی ست
باطنش ازین رهگذر همواره برسوائی ست قالش منافی حال اوست وحالش مبنی برخیال او
ازین خواب وخیال چه آید وازین قال وحال چه کشاید ادبار وخسارت نقد وقت ست
غباوت وضلالت برکف دست مبدأ فساد وشرارت ست منشأ ظلم ومعصیت
بالجمله عیوب مجتمعه ست وذنوب مجتمعه خیرات ولائق لعن ورد حسنات وشایان طعن
وطرد رب قاری القرآن والقرآن یلعنه درحق او گواه عدل ست وکم من
صائم لیس له من صیامه الا الظماء والجوع درشان او شاهد صدق فویل لمن کان
هذا حاله ومنزله وکماله ودرجته استغفاره ذنب کسائر الذنوب بل اشد

وتوبته معصیة کسائر المعاصی بل اقبح کل ما یفعله القبیح قبیح مصداق این سخن ست
ع زگندم جوز جوگندم نیاید * مرض وذاتی ست علاج نمے پذیرد دوائے او صلی ست قبول
دو نمیکند ما بالذات لاینفک عن الذات مصرع سیاهی از حبشی کے رود که خود رنگ ست
چه توان کرد وما ظلمهم الله ولکن کانوا انفسهم یظلمون آرے خیر محض را شر محض
میباید تا حقیقت خیریت بظهور آید وبضدها تتبین الاشیاء خیر وکمال مهیا
بود شر ونقص در میباست حسن وجمال را آئینه در کار ست وآئینه نمیباشد مگر در مقابل
شئے پس لاجرم خیر را شر وکمال را نقص آئینه آمد پس در هر چه نقص و شرارت بیشتر نماید گی
خیر وکمال زیاده تر عجایب کاروبار ست این ذم معنی مدح پیدا کرد واین شرارت ونقصان
محل خیر وکمال گشت پس لاجرم مقام عبدیت فوق جمیع مقامات باشد چه این معنی در
مقام عبدیت اتم واکمل ست محبوبانرا باین مقام مشرف میسازند محبان بذوق شهود
متلذذ اند التذاذ در بندگی وانس بآن مخصوص بمحبوبان ست انس محبان بمشاهده
محبوب ست وانس محبوبان به بندگی محبوب درین انس ایشانرا باین دولت میرسانند
وباین نعمت سرفراز میسازند شهسوار یکه تاز این میدان آن سرور دنیا ودین وسید
اولین وآخرین حبیب رب العالمین ست علیه من الصلوات اتمها ومن التحیات
اکملها وکسے را که بمحض فضل خواهند که باین دولت رسانند اورا بکمال متابعت آن
سرور علیه الصلوة والسلام متحقق میسازند وبتوسل آن بآن ذروه علیا مے برند
ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم مراد از کمال شر و
نقص علم ذوقی ست بآن نه آنکه بشرارت ونقص متصف شود صاحب این علم متخلق
باخلاق الله ست تعالی شانه وتقدس این علم هم از جمله ثمرات آن تخلق ست

شرارت ونقص را دران موطن چه مجال جز آنکه علم بآن متعلق شود این علم بواسطهٔ شهودِ تام بخیر محض ست که در جنب آن خیر همه شر مینماید این بعد از فرود آمدنِ نفسِ مطمئنه ست بمقامِ خود - هذا - تا این قسم خود را بر زمین نزند و کارش تا باین انجام نرسد از کمالِ مولاے خود جلّ شانهٗ بے نصیب ست فکیف که خود را عینِ مولا داند و صفاتِ خود را صفاتِ او انگارد تعالی اللّٰهُ عَنْ ذٰلِكَ عُلُوًّا كَبِيْرًا این الحاد در اسما و صفات ست ارباب این زمره ﴿وَذَرُوا الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اَسْمَآئِهٖ﴾ داخل اند نه آنکه هر که جذبه او بر سلوکِ او مقدم ست از محبوبین ست لیکن تقدمِ جذبه شرط ست در محبوبیت آرے در هر جذبه نحوے از معنی محبوبیت حاصل ست که جذبے آن نمیشود و آن معنی از عوارض پیدا شده ست ذاتی نیست آن معنی ذاتی غیر معلل ست بشیءٍ مِّنَ الْاَشْيَآءِ چنانکه هر منتهی را آخر جذبه میسر ست اما داخل زمرهٔ محبان ست بواسطهٔ عارض معنی محبوبیت پیدا شده ست وهُوَ لَا يَكْفِيْ فِيْهِ و آن عارض تزکیه و تصفیه است و در بعضے مبتدیان اتباعِ آن سرور عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَلَوْ بِالْجُمْلَةِ باعثِ حصولِ آن معنی فی الجمله است بلکه در منتهی هم اتباع ست و بس و در محبوبان ظهورِ آن معنی ذاتی فضلی نیز وابسته باتباعِ آن سرور ست عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ بلکه گویم آن معنی ذاتی هم بواسطهٔ مناسبتِ ذاتیهٔ آنحضرت ست عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و اسمے که ربِّ او ست مناسب اسمیکه ربِّ آنحضرت ست عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ واقع شده ست در حقِ این خصوصیت و از انجا این سعادت اکتساب کرده ست وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ وَاِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَاٰبُ وَاللّٰهُ يُحِقُّ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيْلَ

مکتوب دهم ١٠

در حصولِ قرب و بعد و فرق و وصل بمعانی غیر متعارفه با بعضے علوم مناسبهٔ آن نیز

به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند عرضداشتِ احقر الخدمه آنکه تمنیت که از احوالِ خدمهٔ آن عتبهٔ علیه اطلاع ندارد مگر النست بیت عجبے نیست اگر زنده شود جانِ عزیز * چون از ان یارِ جدا مانده پیامے برسد میداند که شایانِ دولتِ حضور نیست ع این بسکه رسد ز دور بانگِ جرسم * عجائب کاروبار ست نهایتِ بعد را قرب نامیده اند و غایتِ فراق را وصل گفته اند گویا فی الحقیقت در ضمنِ این اشارت بنفیِ قرب و وصال کرده اند **شعر**

کیف الوصول الیٰ سعاد و دونها — قلل الجبال و دونهن حیوف

پس حزنِ ابدی و فکرِ دائمی لاجرم دامنگیر آمد مراد را نیز آخر الامر بارادهٔ مرید مرید میباید شد و محبوب را بمحبتِ محب محب میباید گشت آن سرورِ دین و دنیا علیه من الصلوات اکملها و من التحیات افضلها با وجودِ مقامِ مرادیت و محبوبیت از محبین آمد و از مریدین گشت لاجرم از حالِ وے چنین خبر داده اند که کان رسول الله صلی الله علیه وسلم متواصل الحزن دائم الفکر و آن سرور فرموده علیه الصلوٰة والسلام ما اوذی نبی مثل ما اوذیت محبان بارِ محبت توانند کشید محبوبان را تحملِ این بار دشوار ست این قصه پایانے ندارد ع قصة العشق لا انفصام لها * حالِ عرضداشت شیخ الٰه بخش نحوے از جذب و محبت وارد باز ام چند کلمه بخادمانِ ایشان نویسانیده الغرض که شوقِ ملازمت ظاهر ساخته متوجه آن حدود گشته است اول بعضے ارادها ظاهر ساخت چون دران باب ازین حقیر تقاعد مفهوم کرد به مجرد ملاقات رضی شده چند کلمه نویسانیده زیاده گستاخی از ادب دور ست *

مکتوب یازدهم ۱۱

در بیانِ بعضے کشوف و حصولِ مقامِ دیدنِ قصورِ خود و متهم داشتنِ خود را در جمیعِ اعمال

و اقوال و ظهور سرّ کلام شیخ ابوسعید ابوالخیر که گفته است عین نمیماند اثر کجا ماند و بیانِ
احوالِ بعضے یاران نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند عرضه داشتِ کمترین بندگان
احمد آنکه مقامیکه سابقاً خود را دران دیده بود چون حسب الامر العالی باز ملاحظه نمود عبورِ خلفاءِ ثلثه
رضوان الله تعالی علیهم دران مقام در نظر آمد اما چون مقام و استقرار در انجا نداشت در دفعهٔ
اولی بنظر نه درآمدند چنانکه از ائمهٔ اهل بیت غیر از امامین و امام زین العابدین رضی الله
تعالی عنهم اجمعین دران مقام استقرار و ثبات ندارند لیکن عبورے دران واقع شده است
بدقتِ نظر میتوان یافت و آنکه اول خود را بآن مقام نامناسب میدید بے مناسبتی
دو نوع ست یکے آنکه بواسطهٔ عدمِ ظهورِ طریقے از طرق بے مناسبتی طاری میشود
و چون راہے باو نمودند آن بے مناسبتی برطرف میشود دیگر بے مناسبتیِ مطلق ست
که بهیچ وجه قابلِ زوال نیست و راهها که موصلِ آن مقام اند دو اند که ثالث ندارند یعنی
در نظر ورائے آن دو طریق طریقِ دیگر ظاهر نمیشود یکے دیدِ نقص و قصور ست و نیاتِ
خود را متهم داشتن ست در خیرات با قوتِ جذب دیگر صحبتِ شیخ مکملے مجذوبے
سلوک تمام کرده حضرتِ حق سبحانه و تعالی بطفیلِ عنایتِ حضرتِ ایشان طریقِ اول را
بقدرِ استعداد عنایت فرموده است هیچ عملے از اعمالِ خیر بوقوع نمی آید مگر آنکه خود را
دران عمل متهم میسازد بلکه تا زمانیکه بوجوهِ تهمت نه نهد بیقرار و بے آرام میباشد نزدِ خود
چنان میداند که هیچ عملے از وے صادر نمیشود که قابلِ کتابتِ ملائکهٔ یمین باشد و میداند
که صحیفهٔ یمین از اعمالِ خیر خالی ست و کتبهٔ آن معطل و بیکار اند خود شایانِ آنحضرت
جلّ و علا کسے بوده باشد و هرکه در عالم ست حتّٰی که کافرِ فرنگ و ملحدِ زندیق از خود بوجوه
بهتر میداند و بدترین همه اینها خود را مے انگارد و جهتِ جذبه هر چند بتمامی سیر الی الله

تمام شده بود اما بعضے از لوازم و توابع آن مانده بودند که در ضمن فنائیکه در مرکز مقام سیر
فی اللہ واقع شده بود تمام شدند و احوال آن فنا را در عرضداشت سابق به تفصیل نوشته است
و میباید که حضرت خواجه احرار که نهایت این کار را فنا گفته اند همان فنا بوده باشد که بعد از تجلی
ذات و تحقق سیر فی اللہ متحقق شده و فنائے اراده هم از جملهٔ شعب همان فناست

هیچکس را تا نگردد او فنا — نیست ره در بارگاه کبریا

و نامناسبان این مقام هم که دو طائفه اند در نظر اند جماعه متوجه آن مقام و جویائے طریق
وصول آنند و طائفهٔ دیگر هیچ التفات و توجه بآن مقام ندارند و توجه حضرت ایشان بطریق
دوم از طرق وصول آن مقام بیشتر ظاهر میشود و مناسبت بهمان طریق مینماید چون از جانب
حضرت ایشان مامور بود امتثالاً للامر در بعضے امور جرات و گستاخی نمود و الا
من همان احمد پارینه که هستم هستم ثانیاً معروض آنکه در اثنائے ملاحظهٔ آن مقام مرةً ثانیةً
مقامات دیگر بعضها فوق بعض ظاهر شدند بعد از توجه به نیاز و شکستگی چون بمقام فوق
آن مقام سابق رسید شد معلوم شد که این مقام حضرت ذی النورین ست و خلفاء دیگر را
هم دران مقام عبورے واقع شده است و این مقام هم مقام تکمیل و ارشادست و همچنین
دو مقام فوق هم که اکنون مذکور میشوند و بالائے آن مقام مقام دیگر در نظر آمد چون بآن
مقام رسید شد معلوم گشت که آن مقام حضرت فاروق ست و خلفاء دیگر را هم در انجا
عبورے واقع شده است و فوق آن مقام مقام حضرت صدیق اکبر ظاهر شد رضی
اللہ تعالیٰ عنهم اجمعین بآن مقام نیز رسیده شد و از مشائخ خود حضرت خواجه
نقشبند قدس اللہ سره الاقدس را در هر مقامے با خود همراه میافت و خلفائے دیگر را
هم دران مقام عبورے واقع شده است تفاوتے نیست الا در عبور و مقام و مرور

وثبات و بالائے آن مقام ہیچ مقامے مفہوم نمیشود الا مقام حضرت رسالت خاتمیت
علیہ من الصلوات اتمہا و من التحیات اکملہا و محاذی مقام حضرت صدیق رضی اللہ
تعالی عنہ مقامے دیگر نورانی بس شگرف کہ ہرگز مثل آن در نظر نیامدہ بود ظاہر شد و اندکے
ازان مقام ارتفاع داشت چنانکہ صفہ را از روئے زمین بلند میسازند و معلوم شد کہ آن
مقام مقام محبوبیت ست و آن مقام رنگین و منقش بود خود را ہم بانعکاس آن مقام رنگین و
منقش یافت بعد ازان ہمان کیفیت خود را لطیف یافت و در رنگ ہوا یا قطعہ ابر در آفاق
منتشر دید و بعضے اطراف را در گرفت و حضرت خواجہ بزرگ در مقام صدیق اند رضی اللہ تعالی
عنہا خود را در مقام محاذی آن مییابد بکیفیتے کہ معروض داشت دیگر ترک اشتغال باین
عمل مرضی نمے نماید کیف و حال آنکہ عالم بگرداب ضلالت غرق میشود و کسے کہ در خود قوت
برآوردن ازان گرداب مییابد چگونہ خود را معاف دارد و ہرچند کار دیگر در پیش داشتہ باشد
اشتغال باین عمل ضروری ست و مرضی ست اما بشرط آنکہ از بعضے وساوس و ہواجس
کہ در اثنائے این عمل رو دہند استغفار را لازم باید داشت بہمین شرط داخل رضا میشود و
بے ملاحظہ این شرط داخل رضا نمیشود و در تہ مے ایستد اما در مادہ حضرت خواجہ نقشبند و
حضرت خواجہ علاؤالدین عطار قدس اللہ تعالی اسرارہما بے آنکہ این شرط را ملاحظہ کردہ شود
مرضی ست و عمل این کمترین الحال بے ملاحظہ آن شرط گاہے داخل ست و گاہے در تہ مے ایستد دیگر
در نفحات در سخنان حضرت شیخ ابوسعید ابوالخیر مذکور ست کہ عین نمیماند اثر کجا ماند لا تبقی
و لا تذر این سخن در اول نظر مشکل نمود کہ حضرت شیخ محی الدین و تابعان ایشان برانند کہ
زوال عین کہ معلوم ست از معلومات اللہ سبحانہ محال ست و الا انقلب العلم جہلا و چون عین
زائل نشود اثر کجا رود و ہمین طور در ذہن این سخن متمکن شدہ بود سخن حضرت شیخ ابوسعید

هیچ حل نمیشد بعد از توجه تام حق سبحانه و تعالی سر این سخن را منکشف ساخت و متحقق
گشت که نه عین میماند نه اثر و در خود نیز همین معنی را یافت و هیچ مشکل نماند و مقام این معرفت نیز
در نظر آمد بس عالی ست فوق مقامی که حضرت شیخ و متابعان ایشان فرموده اند این دو مبحث با یکدیگر
هیچ منازعت و جنگ ندارند یکی از جائی ست و دیگری از جائی دیگر بتفصیل عرضه داشتن
موجب تطویل و ملال ست و ایضاً آنچه حضرت شیخ از دوام این حدیث فرموده اند نیز ظاهر گشت
که حدیث عبارت از چه چیز بود و دوام آن چه بود و در خود نیز این حدیث دائمی یافت اگر چه
از نوادر ست دیگر کتاب دیدن اصلاً خوش نمی آید مگر آنکه ذکر اقدام عالیه اکابر که در مقامات
واقع شده اند جائی ثبت کرده باشند خوش می آید که این قسم چیزی دیده شود و احوال مشایخ
متقدمین بیشتر مرغوب ست کتب حقائق و معارف علی الخصوص سخنان توحید و تنزلات مراتب
را نمیتواند مطالعه کرد خود را درین باب بحضرت شیخ علاء الدوله بسیار مناسب می یابد و در ذوق و
حال درین مسئله بشیخ مشار الیه متفق ست اما علم سابق تا با انکار و شدت آمدن نمی دهد
دیگر چند مرتبه از برای دفع بعضی امراض توجه کرده شد و اثر آن ظاهر گشت و همچنین احوال
بعضی موتی که از عالم برزخ ست ظاهر شده بود نیز از برای رفع آلام شداید آنها توجه کرده شد
اما حالا قدرت بر توجه نمانده ست که بر هیچ چیز خود را جمع نمیتوانم ساخت بعضی شداید از
مردم بر فقیر گذشتند و ستمها نمودند و جمع کثیر از متعلقان این جانب را بناحق ویران ساختند و جلاء وطن
نمودند اصلاً بخاطر غبار و کلفت راه نیافت چه جای آنکه بد آنها بخاطر گذرد بعضی از یاران که
از مقام جذبه شهود و معرفت پیدا کرده اند و تا غایت قدمی در منازل سلوک نهاده اند شمه
از احوال اینها معروض میدارد امید ست که حق سبحانه و تعالی بعد از تمام جهت جذبه بدولت
سلوک مشرف گرداند شیخ نور در همان مقام بند ست بنقطه فوق که در مقام جذبه ست

نرسیده در حرکات و سکنات آزار مید هد و قباحت نمے فهمد بیخواست کار را و در توقف مے افتد
و همچنین اکثر یاران بواسطۂ عدم رعایت آداب کار اینها در توقف مے افتد درین باب
حیرانست که ازین طرف هیچ اراده توقف نیست بلکه ارادۂ ترقی آنهاست بیخواست در کار
کمتر واقع میشود والاراده اقرب ست مولانا معهود به نقطۂ پایان فرو رفته است و کار جذبه را
بانجام رسانیده و به برزخیت آن مقام رسید و فوق را من وجه بنهایت رسانید اول صفات را
بلکه نورے که صفات بآن قائم اند از خود جدا دیده و خود را شیخ فانی یافته بعد ازان صفات را
از ذات جدا دیده و باین دید باحدیت مقام جذبه رسید حالا عالم و خود را چنان گم ساخته است
که نه باحاطه قائل ست و نه به معیت و چنان با بطن بطون متوجه ست که غیر از حیرت و نادانی
حاصل ندارد و سید شاه حسین هم نزدیک بنقطۂ پایان از مقام جذبه رسید است و سر ش
بنقطه رسید است و همچنین صفات را از ذات جدا دیده لیکن ذات احد را در همه جا مے یابد
و از ظهور محظوظ است و همچنین میان جعفر هم نزدیک به نقطۂ پایان رسید است و خیلے بشوق
و ولوله ظاهر میشود قریب بشاه حسین ست و در یاران دیگر هم تفاوت ظاهر میشود میان
شیخی و شیخ عیسے و شیخ کمال در جذبه بنقطۂ فوق رسید اند و شیخ کمال نیز متوجه نزول ست
و شیخ ناگوری در تهٔ نقطۂ فوق آمده است اما خیلے مسافت در پیش دارد و از یاران
اینجائی تا الحال هشت یا نه کس بلکه ده کس در تهٔ نقطۂ فوق آمده اند بعضے وصل نقطه
شده رو به نزول دارند بعضے دیگر قریب اند و بعضے بعید میان شیخ مزمل خود را گم مییابد
و صفات را از اصل مے بیند و مطلق را در همه جا مییابد و اشیا را در رنگ سراب بے اعتبار
مے داند بلکه هیچ نمییابد در باب مولانا معهود چنان ظاهر میشود که اجازت تعلیم او مر مردم را
از جملۂ مرضیات ست اما اجازتیکه مناسب جذبه است هر چند بعضے امور مانده اند که او را

استفادہ میباید کرد لیکن در رفتن سرعت کرد و توقف نہ نمود بحضور اقدس پیر سید ہر چہ صلاح کار خواہند دانست خواہند فرمود آنچہ در علم کمینہ آمد معروض داشت والحکم عندکم خواجہ ضیاء الدین محمد چند روز اینجا بودند فی الجملہ حضور و جمعیت پیدا کردہ بودند آخر الامر از قلت اسباب معیشت نتوانستند خود را جمع ساخت متوجہ لشکر شدند و پسر مولانا شیر محمد ہم متوجہ ملازمت ست فی الجملہ حضور و جمعیت دارد بواسطہ بعضے موانع چندانے ترقی نکرد زیادہ گستاخی ست ۵۶ بندہ باید کہ حد خود داند بعد از تحریر عرضداشت کیفیتے روداد و حالے پیش آمد کہ در تحریر گنجایش بیان آن نیست و در انجا فنائے ارادت متحقق گشت ہمچنانکہ سابقا تعلق ارادت بمرادات بر طرف شدہ بود لیکن اصل ارادت ماندہ بود چنانچہ در عرضداشت معروض داشتہ بود الحال ارادت ہم از بیخ برآمد و حینئذ لا مراد ولا ارادۃ وصورت این فنا نیز در نظر در آمد و بعضے علوم کہ مناسب این مقام بودہ اند فائض گشتند چون در تحریر آن علوم بواسطہ دقت و غموض تعسرے بود لاجرم عنان قلم را از تحریر آن علوم گردانیدہ و در وقت تحقق این فنا وافاضہ علوم یکنظر خاص در ماوراء وحدت پیدا شدہ است ہر چند مقرر ست کہ در ماورائے وحدت نظرے نیست بلکہ ہیچ نسبتے نیست اما آنچہ میباید معروض میدارد و تا زمانیکہ بہ یقین نہ پیوست بر نوشتن جرأت نہ نمود وصورت آن مقام را در ماوراء وحدت چنان مے بیند کہ آگرہ ماورائے دہلی ست و ہیچ شبہ دران راہ نمیباید ہر چند در نظر نہ وحدت ست نہ ورائے آن و نہ ہیچ مقامے کہ بعنوان حقیت بداند یا حق را ورائے آن داند حیرت و جہل ہمان صرافت ست وازین دید ہیچ تفاوت نشدہ نمیدانم چہ عرض نمایم ہمہ تناقض در تناقض ست در گفت نمے آید و حال بے شبہ متحقق ست استغفر اللہ واتوب الی اللہ من جمیع ما کرہ اللہ قولا و فعلا و خاطرا و ناظرا وایضا این زمان

چنان معلوم گشت کہ سابقاً آنچہ از فناءِ صفات میدانستم فی الحقیقت فنائے خصوصیّتِ صفات و مابہ الامتیازِ آنہا بود کہ در ضمن وحدت مندرج شدہ بودند و خصوصیات زائل گشتہ بودند الحال اصل صفات ولو کانت علی سبیل الاندماج والاندراج نیز بر طرف شدہ و قہرمانِ احدیت ہیچ چیز را نگذاشتہ و تمیزے کہ از مرتبہ علم جملی یا تفصیلی حاصل شدہ بود نماند و تمام نظر بر خارج آمدہ کان اللّٰہ ولم یکن معہ شیءٌ وھو الآن کما کان این زمان مطابقِ حال گشتہ و سابقاً علم بمضمون این حدیث بود نہ حال امید میدارد کہ بر صحت و سُقم متنبّہ خواہند ساخت دیگر چنان مینماید کہ مولانا قاسم علی را از مقام تکمیل نصیبے ہست ہمچنین بعضے یاران این جای را نیز ازان مقام نصیبے معلوم میشود واللّٰہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال +

مکتوب ۱۲ دوازدہم

در بیانِ حصولِ مقامِ فنا و بقا و حصولِ ظہورِ وجہ خاصِ ہر شے و حقیقتِ سیر فی اللّٰہ و تجلّی ذاتی برقی و جز آن نیز بہ پیرِ بزرگوارِ خود نوشتہ اند عریضہ داشت کمترین بندگان احمد بذروۂ عرض میرساند از تقصیراتِ خود چہ عرض نماید ما شاء اللّٰہ کان و ما لم یشأ لم یکن و لا حول و لا قوۃ الا باللّٰہ العلی العظیم علومے کہ تعلق بمقامِ فنا فی اللّٰہ و البقاء بہ داشتند حق سبحانہ بعنایتِ خود منکشف ساخت و ہمچنین معلوم کرد کہ وجہ خاص ہر شے چیست و سیر فی اللّٰہ بچہ معنی ست و تجلّی ذاتی برقی چہ میباشد و محمدی المشرب کیست و امثال آن و در ہر مقامے لوازم و ضروریاتِ آن را مینمایند و میگزرانند و کم چیزے ماندہ باشد کہ اولیاء اللّٰہ آن را نشان دادہ اند در راہ فروگزارند و ننمایند قبل من قبل بلا علۃ

همچنانکه ذوات اشیاء را مجعول میداند اصل قابلیات و استعدادات را نیز مجعول و مصنوع میداند او سبحانه محکوم قابلیات نیست و نشاید که چیزے بروے حاکم باشد زیاده گستاخی نه نمود ع بنده باید که حدِ خود داند

مکتوبِ سیزدهم ۱۳

در بیانِ بے نهایتی راه و مطابقتِ علومِ حقیقت با علومِ شریعت نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند عرضداشت کمترینِ بندگان احمد معروض میگرداند آه هزار آه از بے نهایتی این راه سیر باین سرعت و واردات و عنایات باین کثرت ازین جاست که مشائخِ عظام فرموده اند سیر الی الله پنجاه هزار ساله راه ست تعرج الملٰئکة والروح الیه فی یوم کان مقداره خمسین الف سنة مگر ایماے باین معنی داشته اند چون کار بیاس رسید و امیدها منقطع گشت هو الذی ینزل الغیث من بعد ما قنطوا و ینشر رحمته در کار شد چند روز ست که سیر در اشیاء واقع شده ست و مردمِ بسیار شد باز غلو کرده اند فی الجمله شروعے در کارِ ایشان کرده شده است اما هنوز خود را قابلِ آن مقام نمی یابد لیکن از ابرامِ مردم بواسطهٔ مروت و حیا چیزے نمیگوید و در مسئلهٔ توحید که سابقاً متوقف بود چنانکه مکرراً بعرض رسانیده بود و افعال و صفات را اصل میداد چون حقیقتِ کار معلوم گشت از توقف برآمد و پلهٔ همه از وست را چرب یافت و کمال را دران بیشتر دید از مقولهٔ همه اوست و افعال و صفات را هم برنگِ دیگر معلوم کرد همه را یک یک نموده بفوق گذرانید ریب و شبهه بالکل برطرف شد تمام کشفیات مطابقِ ظاهرِ شریعت برآمد و سر موئے از ظاهرِ شریعت مخالفت ندید و آنچه بعضے صوفیه مخالفِ ظاهرِ شریعت کشفها را بیان میکنند یا از سهو ست

یا از سُکرِ باطن از ظاہر ہیچ مخالف نیست در توسّطِ راہ مخالفت در نظر مے آید و محتاج
بتوجیہ و جمع میشود امّا منتہی حقیقی موافق ظاہرِ شریعت باطن را مے یابد درمیانِ علماءِ
و این بزرگواران ہمین قدر تفاوت ست کہ علماء استدلالاً و علماً میدانند و ایشان کشفاً
و ذوقاً مے یابند و ایُّ دلیلٍ علیٰ صحّۃِ حالِہم اَدلُّ مِن ہٰذہِ المُطابقۃِ یضیقُ صدرِی
وَلا ینطلقُ لِسانِی نقدِ وقت ست نمیدانم چہ عرض نمایم توفیق بر تسوید بعض احوال
ندارد و در عرضداشتہا ہم گنجایشِ تحریر نیست شاید حکمت درین بودہ باشد این محروم
مہجور را از توجہِ غریب پروری محروم ندارند و در راہ نگذارند ۵ بیت

این سخن را چون تو مبدا بودہٗ ٭ گر فزون گردد تواش افزودہٗ

زیادت گستاخی ننمود ع بندہ باید کہ حدِّ خود داند ٭

مکتوب ۱۴ چہاردہم

در بیانِ حصولِ وقایع کہ در اثناءِ راہ رُو دادہ بودند و بیانِ احوالِ بعضے مُسترشدان نیز
بہ پیرِ بزرگوارِ خود نوشتہ اند عرضداشت کمترینِ بندگان احمد آنکہ تجلیاتیکہ در
مراتبِ اکوان ظاہر شدہ بودند پارہ ازان در عرضداشتِ سابق معروض داشتہ بود بعد
ازان مرتبۂ وجوب کہ جامعِ صفاتِ کلیہ است ظاہر شد و بصورتِ زنِ غیرِ جمیلہ مُسوّدُ اللون
متمثّل گشت و پس ازان مرتبۂ احدیّت بصورتِ مردِ دراز بالا کہ بر دیوارۂ باریک بہین
ایستادہ است متجلّی گشت و این ہر دو تجلّی بعنوانِ حقانیّۃ ظاہر شدند بخلافِ تجلیات
سابق کہ نہ باین عنوان بودند و درہمین اثناء آرزوئے موت پیدا شد و چنان در
نظر آمد کہ من گویا شخصے ام بر کنار دریائے محیط ایستادہ ام بارادہ آنکہ خود را در دریا

اندازد اما از عقب او را بریسمانے مضبوط کرده اند که نمے تواند بدریا درون رفت و آن
ریسمان عبارت از تعلقات بدن عنصری خود میدانستم و آرزو میکردم که این ریسمان
گسسته شود و ایضاً کیفیتے خاص رو داد که دران وقت بطریق ذوق دریافت که دل را هیچ
بایستے غیر از حق سبحانه نمانده است بعد ازان صفات کلیه وجوبیه که باعتبار مجال و مظاهر
خصوصیات پیدا کرده بودند در نظر آمدند پس ازان آن خصوصیات بتمام ازانها فرو ریختند
و باقی نماندند الا بعنوان الکلیة الوجوبیة و صورت تجرید آنها از خصوصیات نیز در نظر درآمد
و حینئذ معلوم گشت که اکنون حقیقة صفات را باصل وادی و پیش از تجرید از خصوصیات
باصل وادن معنی نداشت مگر آنکه بطریق تجوز باشد کما هو حال ارباب التجلی الصوری
و فنائے حقیقی این زمان متحقق گشت بعد از تحقق این حالت صفاتے که در خود و در غیر خود
بودند بیک نهج یافت و امتیاز مجال برخاست درین وقت از بعضے دقائق انواع شرک
خفی خلاصی میسر شد و حینئذ نه عرش ماند و نه فرش نه زمان و نه مکان نه جهات نه حدود
اگر فرضاً سالها فکر کنم هرگز در علم نیاید که یک ذره از عالم مخلوق گشته است بعد ازان
تعین خود در نظر آمد و وجه خاص خود نیز و تعین در رنگ جامه بود کهنه پاره پاره شده که
شخصے پوشیده باشد و آن شخص را وجه خاص دانستم اما بعنوان حقانیه متصور نگشت
بعد ازان بالائے آن شخص متصل پوست رقیق در نظر آمد و خود را عین آن پوست یافتم و این
جامهٔ تعین را از خود بیگانه دیدم و نوریکه دران پوست بود در نظر آمد بعد از ساعتے آن نور
از نظر غائب گشت و این پوست و جامه نیز از نظر مرتفع گشتند و همان حالت سابق ماند
تعبیر این صورت واقعهٔ مذکوره آنچه در علم آمد بعرض میرساند که تا صحت و سقم او معلوم شود
و آن آنست که این صورت مذکوره عین ثابته است کالبرزخ بین الوجوب والامکان

یعنی مانند واسطه است میان وجوب وامکان

که هر طرفِ او از یکدگر جدا گشته اند و بکمالِ فرق متحقق شده اند و آن پوست که در میانِ آن جامهٔ کهنه و آن نور واقع شده است برزخ ست بین الوجود والعدم و خود را که در آخر آن پوست یافتم اشارت ست بوصول به برزخیت و سابقًا در وقایع نیز خود را برزخ بین الوجود والعدم میافتم امّا ظاهرًا آن به نسبت آفاق بود و این نظر بانفس ست و یک فرقِ دیگر هم دران وقت ظاهر شده بود امّا در وقتِ نوشتن فراموش گشت. ہذا۔ آنچه دائم حاصل ست حیرت و نکارت ست و گاه گاه همین طور شعبهٔ پیدا میشود و بر طرف میگردد و معرفت آن میماند و در تعبیرِ بعضے وقایع در مے ماند و اگر چیزے در علم مے آید بران اعتماد نمیکند بهمان تقریب در عرضداشتها گستاخی مینماید باشد که باعلامِ حضرتِ ایشان یقین بامرے پیدا شود و امیدوارست که بتوجهاتِ علیه از گرفتاریِ تعلّقاتِ دنیّه نجات میسر شود۔ والّا کار بسیار مشکل ست۔ ت

بیت

گر ملک باشد سیاه هستش ورق ۔ بیعنایاتِ حق و خاصانِ حق

شیخ طٰهٰ پسر شیخ عبد اللہ نیازی که از مشاهیرِ مشائخ سرهندست و خدّام حاجی عبد العزیز به تفصیل با یشان آشنا اند قدمبوسی و نیازمندی معروض داشته است و او را داعیه انابت باین طریقهٔ علیهٔ شریفه پیدا شده است و بصدق و نیاز ملتجی شده است استخاره اش گفته ام که بکند ظاهرًا مناسبة دارد و یارانے که اینجا تعلیم ذکر گرفته اند اکثر بطریقِ رابطه مشغول اند بعضے از انها در واقعات دیده رابطه گرفته همراه مے آیند و بعضے پیش از آمدن از دہلی رابطه داشتند و اوّلًا به حضور و استغراق میروند بعضے از انها صفات هم باصل مهید هند و بعضے نه امّا هیچکس براهِ توحید و انوار و کشوف نمیرود و ملّا قاسم علی و ملّا مودود محمد و عبد المؤمن ظاهرًا بنقطهٔ فوق رسیده اند از مقامِ جذبه امّا ملّا قاسم علی

ذکر خیر ... در قوسِ عروج ... دفترِ اوّل ... مکتوبات امام ربانی ... خواجه محمد معصوم قدس سره در مکتوبِ صد و شصت و نهم از دفترِ اوّل ... ملاحظه باید نمود ۱۲

رُوبنزول داردوآن دو معلوم نیست که فرود آیندوشیخ نورہم نزدیک بنقطہ است اما نرسیدہ است ملا عبدالرحمٰن ہم نزدیک بنقطہ است اما مسافۂ قلیلہ درمیان ہست ملا عبدالہادی حضور با استغراق دران پیدا کردہ است ونیز میگوید کہ مطلق منزّہ را جلّ شانہٗ در اشیا بہ صفتِ تنزیہ مے بینم وافعال راہم ازو تعالیٰ میدانم دولت ایشان است کہ بطالبان ومستعدان فائض میشود واین کمینہ را در افاضۂ آن ہیچ نصیبے نیست ۹۶ من ہمان احمدِ پارینہ کہ ہستم ہستم ‹روزے فرمودہ بودند درمیان وقعہ از وقائع کہ اگر نہ معنے محبوبیت درو میبود توقف بسیار در وصول بمقصد واقع مے شد ومحبوبیت او را نسبت بہ عنایتِ خود ہم بیان فرمودہ بودند ازان سخن امیدواری تمام ست واین جرأت وگستاخی از آنست›

مکتوب پانزدہم ۱۵

دربیانِ احوالیکہ مناسبِ مقاماتِ ہبوط ونزول ست بابعضے اسرارِ مکنونہ نیز بہ پیر بزرگوار خود نوشتہ اند عرضداشت حاضر غائب واجد فاقد مقبل معرض آنکہ مدّتہا او را مے جست خود را مے یافت بعد ازان کار او بآنجا انجامید کہ اگر خود را مے جست او را مے یافت اکنون او را گم کرد اما خود را میابد باوجود گم کردن جویائے او نیست وباتحقق فقدان خواہان او نہ از روئے علم حاضر وواجد ومقبل ست واز روئے ذوق غائب وفاقد ومعرض ظاہرش بقاست وباطنش فنا درعینِ بقا فانی ست ودرعینِ فنا باقی لیکن فنا علمی ست وبقا ذوقی کار وبارش بہ ہبوط ونزول قرار یافتہ واز صعود وعروج باز ماندہ وہمچنانکہ او را از قلب بہ مقلّبِ قلب بردہ بودند اکنون باز از مقلّبِ قلب درمقامِ قلب

فرود آوردند با وجودِ تخلصِ روح از نفس و خروجِ نفس بعد از اطمینان از غلباتِ انوارِ
روح او را جامع ہر دو جہۃِ روح و نفس ساختہ اند و بہ برزخیتِ این جہتین او را مشرف
گردانیدہ اند استفادہ از فوق و افادہ بہ تحت او را معًا بواسطۂ حصولِ این برزخیت
عطا فرمودہ اند در عینِ استفادہ مفید ست و در عینِ افادہ مستفید ۵

گر بگویم شرحِ این بے حد شود ۔ ور نویسم بس قلمہا بشکند

معروض میگرداند کہ دستِ چپ عبارت از مقامِ قلب ست کہ پیش از عروج بمقلبِ
قلب حاصل ست بعد از ہبوط از فوق کہ بمقامِ قلب فرود مے آیند آن مقامِ دیگر
ست کہ برزخِ چپ و راست ست کما ہو الظاہر علے اربابہ و مجذوبانِ
سلوک ناکردہ از اربابِ قلوب اند رسیدن بمقلبِ قلوب وابستہ بسلوک ست
و تعلقِ مقام بشخصے کنایت از حصولِ شانِ خاص ست او را درین مقام و امتیازِ
علیحدہ ست او را از اربابِ این مقام از جملہ آن امتیاز آن سبقتِ انجذاب ست
در ما نحن فیہ و بقاءِ خاص ست کہ منشاءِ علوم و معارف مناسبۂ آن مقام شدہ تحقیق
علومِ مقامِ قلب و حقیقتِ جذبہ و سلوک و فنا و بقا و امثالِ آنہا در رسالۂ موعودہ
بہ تفصیل تحریر یافتہ است میر سید شاہ حسین باضطرابے الٰہی شدند فرصتِ بیاضِ
آن نشد متعاقب انشاء اللہ تعالیٰ شرف از مطالعہ خواہد یافت عزیز متوقف از فوق
فرود آمدہ است در مقامِ جذبہ اما رویش بعالم نیست توجہ بفوق دارد چون عروجِ فوقانی
بقسر بود بالطبع مناسبۃ بجذبہ داشت در وقتِ نزول از فوق ہمراہ خود چیزے کمتر
آوردہ است مایۂ نسبتے کہ از توجہِ قاسر بود و عروج اثر آن توجہ بود ہنوز باقی ست
و در نسبتِ جذبہ کالروح فی الجسد ست و کالنور فی الظلمۃ لیکن این جذبہ حالِ غیر جذبہ

۱۵ التعبیر فیما یاتی صفحہ ... ۲۳ قولہ ... ۲۴ ... ۲۵ ... یعنی چون عروج ... بفوق رفتن آن عزیز متوقف بقسر یعنی برخلاف طبع بود با لطبع ... مناسبت یکجہتہ داشت ۱۲ ۲۶ قولہ قاسر یعنی بزور ... اللہ تعالیٰ ...

خواجہاست قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم جذبہ ایست کہ حضرت خواجہ احرار را از آبائے کرامِ خود رسیدہ است وشانِ خاص ایشان را درین مقام بودہ است و در واقعہ بعضے طالبان کہ نمودہ بودند کہ خواجہ را چنانچہ بودہ اند آن عزیز متوقف خوردہ است ظہورِ اثر آن درین مقام ست این جذبہ مناسبت بمقامِ افادہ ندارد و ہمیشہ درین مقام رُو بفوق ست وسکرِ دائمی لازمِ آنست بعضے از مقاماتِ جذبہ منافی سلوک ست بعد از دخول دران و بعضے دیگر منافی سلوک نیست بعد از دخول از برائے سلوک متوجہ مے شوند این جذبہ منافی سلوک ست بعد از دخول دران در وقت تحریر عریضہ متوجہ آن مقام شدہ بود بعضے دقائق آن ظاہر گشت تا باعث نباشد توجہ میسر نمے شود واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال چند ماہ ست کہ آن عزیز فرود آمدہ است اما تمام داخلِ مقامِ جذبہ مذکورہ نشدہ مانع عدمِ علم ست بشانِ آن مقام با توجہات پراگندہ امید ست کہ در وقت مطالعہ این کلمات نامربوطہ دخولِ تام دران مقام میسر شود بعد ازان حضرت خواجہ را بتمام فرو خواہد برد ❊

مکتوب شانزدہم ۱۶

در بیانِ احوالِ عروج و نزول و غیر آن نیز بہ پیرِ بزرگوارِ خود نوشتہ اند **عرضداشت** احقر الطلبہ آنکہ نوازشنامہ مولانا علاؤالدین رسانید در کشفِ ہر یک از مقدمہ مذکورہ بمقتضائے وقت مسودہ کردہ شد بعضے متممات و مکملاتِ آن علوم مسطور نیز مخطور شدہ فرصت تحریرِ آنہا نشد کہ حالا عرضداشت راہی شد ان شاء اللہ تبارک و تعالیٰ متعاقب بخدمت خواہد فرستاد الحال رسالہ دیگر کہ بہ بیاض رسیدہ بود فرستاد و آن رسالہ

بالتماس بعضے یاران میسّر شدہ التماس نمودہ بودند کہ نصائح بنویسید کہ در طریقہ نافع باشد
و بمقتضائے آن زندگانی کردہ شود الحق رسالہ عجیب کثیر البرکات ست بعد از تحریر آن
چنان معلوم شد کہ حضرت رسالت خاتمیت علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ با جمعے کثیر از
مشائخ امت خود حاضر اند و ہمین رسالہ را در دست مبارک خود دارند و از کمال کرم خویش
آن را بوسہ میکنند و بہ مشائخ مینمایند کہ این نوع معتقدات مے باید حاصل کرد و جماعہ
کہ باین علوم مستسعد گشتہ بودند نورانی و ممتاز اند و عزیز الوجود روبروئے آن
سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ایستادہ اند والقصۃ بطولہا و درہمان مجلس
باشاعت این واقعہ حقیر را امر فرمودند ع باکریمان کارہا دشوار نیست ٭
از آنروز کہ از ملازمت برآمدہ است بواسطہ میل بفوق بمقام ارشاد چندانے مناسبت
ندارد چندگاہ خود ہمت آن بود کہ در گوشہ خزیدہ شود و مردم در صحبت ہیچو ببر و شیر در نظر
مے در آمدند عزم عزلت مصمم شدہ بود اما استخارہ موافق نے افتاد عروج در مدارج قرب
بغایۃ الغایۃ ہر چند غایت ندارد میسّر شد و میشود و میبرند مے آرند کُلَّ یَوْمٍ هُوَ
فِیْ شَاْنٍ بر مقامات جمیع مشائخ الا ما شاء اللہ تعالیٰ گذرانیدند ؎

گلے بردند زین ہلیزہ نیست بدان درگاہ والا دست بردست

درین میان اگر تو سط روحانیات مشائخ را تعداد نمایم بطول انجامد بالجملہ از جمیع مقامات
اصل در رنگ مقامات ظل گذرانیدند از عنایات چہ نویسد قبل من قبل بلا علۃ
چندان وجوہ ولایت و کمالات آنرا وانمودند کہ چہ در تحریر آرد در شہر ذی الحجہ در مدارج
نزول تا مقام قلب فرود آوردند و این مقام مقام تکمیل و ارشاد ست اما ہنوز چیز ہا
از متمم و مکمل از برائے این مقام در کار ست تا کے میسّر شود امر آسان نیست

قولہ قبل من قبل بلا علۃ یعنی بی سبب بی علت مقبول گردید کہ مقبول گردید یعنی منشاء این ہمہ کمالات و ترقیات محض عنایت خداوندی ست عز اسمہ و جل سلطانہ بلا مداخلۃ العمل

باوجود مرادیّت چندان قطعِ منازل کرده میشود که مریدان را در عمرِ نوح هم معلوم نیست
که میسر شود بلکه این وجوه مخصوص بمُرادانست مریدان اینجا قدمگاه ندارند نهایت
عروجِ افراد تا بدایتِ مقامِ اصل ست بیشتر افراد هم گذر ندارند ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ
یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِیْمِ وجهِ توقف در مراتبِ تکمیل وارشاد
این ست وعدمِ نورانیّت بواسطۂ ظهورِ نورِ ظلمتِ غیب ست چیزِ دیگر نیست مردم
در متخیّلاتِ خود چیزها مے پزند اعتبار نباید کرد ؎

در نیابد حالِ پخته هیچ خام — پس سخن کوتاه باید والسّلام

در اندیشۂ این قسم ظنّیات احتمالِ ضرر غالب ست آن جماعه را فرمایند که از احوالِ این
خسته بال نظرِ خیالیِ خود بپوشند مجالِ نظر را مجالِ دیگر بسیار ست ؎

من گم شده ام مرا مجوئید — با گم شدگان سخن مگوئید

از غیرتِ خداوندی جلّ سلطانهٗ باید اندیشید مرے را که حق سبحانهٗ وتعالی کمال
میخواهد در تنقیصِ او سخن گفتن بسیار نامناسب ست فی الحقیقت معارضه است باو
تعالی ونزول درمقامِ قلب بحقیقت مقامِ فرق ست که مقامِ ارشاد ست وفرق
درین موطن عبارت از جدا شدنِ نفس ست از روح وروح از نفس بعد از انکه نفس داخل
بود در نورِ روح وآن جمع بود از جمع وفرق بیش ازین هرچه مفهوم میشود از سکر ست حق را
از خلق جدا دیدن که مقامِ فرق مے انگارند حقیقت ندارد همین روح را حق میدانند وجدا دیدن او را
از نفس جدا دیدنِ حق میدانند تعالی وتقدس از خلق وهٰکذا القیاس فی اکثرِ علومِ اربابِ
السکر لانّ حقیقة الامر ثمّه مفقودة والامر عند اللّٰه سبحانهٗ در رسالۂ دیگر به تفصیل
علومِ اربابِ جذبه وسلوک وحقیقتِ این هردو مقام تحریر یافته است بنظرِ شریف خواهد گذشت ؏

مکتوب ہفدہم ۱۷

در بیان بعضے از احوال کہ تعلق بعروج و نزول دارند و غیر آن نیز بہ پیر بزرگوار خود نوشتہ اند
عرضداشت احقر الخدمہ آنکہ عزیزیکہ چندگاہ متوقف بودند روز تحریر چنان ظاہر شد کہ ازان مقام نحوے از عروج نمودہ بپایان فرود آمدند لیکن بتمام نزول نکردہ اند و بقایائے کہ در زیر آن مقام بود نیز عروج نمودہ از راہ ہمان مقام فوق رو بنزول آوردہ است بعد ازین ہرچہ کیفیت رو خواہد داد در معرض ظہور خواہد آمد و معروض خواہد داشت اگر صاحب معاملہ نیز بعد از انکشاف حال خود چیزے نویسد بصواب نزدیکتر ست چون حدوث این قضیہ نزول پر زود بود و حقیر را بواسطہ تناول جلاب ضعفے طاری شدہ بود بانجام کار این نزول نپرداخت انشاء اللہ تعالے ظاہر خواہد شد

مکتوب ہجدہم ۱۸

در بیان تمکین ست کہ بعد از تلوین حاصل میشود و بیان مراتب سہ گانہ ولایت و در بیان آنکہ وجود واجب تعالی زائد ست بر ذات او تعالی و غیر آن نیز بہ پیر بزرگوار خود نوشتہ اند عرضداشت کمترین بندگان پر تقصیر احمد بن عبد الاحد آنکہ تا زمانیکہ از قسم احوال و مواجید رو میداد بعرض آن گستاخی مے نمود و جرأت میکرد چون حق سبحانہ و تعالی بہ برکت توجہات علیہ از رقیت احوال محرر ساخت و از تلوین بہ تمکین مشرف فرمود حاصل کار جز حیرت و پریشانی بدست نیامد و از وصل جز فصل و از قرب جز بعد حاصل نشد و از معرفت جز نکرت و از علم جز جہل نیفزود لاجرم

در عرضداشتها توقف واقع شد و به مجرد عرض اخبار روزمره جرأت نمود مع ذلک دل را برودت به نہجے مستولی شده ست که به ہیچ امر سرگرمی ندارد و در رنگ بیکاران بکارے نمیتواند پرداخت

بیت

من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے
وز ہیچ و کم از ہیچ نیاید کارے

بر سر اصل سخن آئیم عجب آنست که حالا بحق بیقین مشرف ساخته اند که دران موطن علم و عین حجاب یکدیگر نیستند و فنا و بقا در آنجا جمع اند در عین حیرت و بے نشانی بعلم و شعور ست و نفس غیبت حضور ست با وجود علم و معرفت جز ازدیاد جہل و نکرت نیست عجب این ست که من واصل و سرگردانم + الله تعالے به محض عنایت بغایت خویش در مدارج کمالات ترقیات ارزانی داشته است فوق مقام ولایت مقام شہادت ست و نسبت ولایت به شہادت نسبت تجلّی صوری بتجلّی ذات ست بل بُعد ما بینہما اکثر من بُعد ہٰذین التجلیین کذا مرّة و فوق مقام شہادت مقام صدیقیت ست و تفاوتیکه میان این دو مقام ست اَجلّ من ان یُعبّر عنهُ بعبارةٍ و اعظم من ان یُشار الیهِ بِاشارةٍ و فوق آن مقامے نیست الّا النبوّة علیٰ اہلہا الصلوات و التسلیمات و نشاید که میان صدیقیت و نبوت مقامے بوده باشد بلکه محال ست و این حکم به محالیت او بکشف صریح صحیح معلوم گشته و آنچه بعضے از اہل الله وسطه میان این دو مقام ثابت کرده اند و بقربت نامیده اند بآن نیز مشرف ساختند و بر حقیقت آن مقام اطلاع دادند بعد از توجه بسیار و تضرع بیشمار اوّلاً ہمان طور که بعضے اکابر فرموده اند ظاہر شد آخر الامر حقیقت را معلوم فرمودند آرے حصول آن مقام بعد حصول مقام صدیقیت ست

در وقتِ عروج آنرا واسطه بودن محلِ تامّل ست بعد از ملازمتِ صوری انشاءالله تعالیٰ حقیقت را به تفصیل عرض خواهد کرد آن مقام بسے عالی ست در منازلِ عروج فوقِ آن مقام مقامے معلوم نیست و زائدیّتِ وجود بر ذاتِ جلّ وعلا درین مقام ظاهر میشود چنانکه مقررِ علماءِ اهلِ حق ست شکر الله تعالیٰ سعیهم و اینجا وجود هم درراه مے ماند و فوقِ آن عروج واقع میشود ابوالمکارم رکن الدین شیخ علاؤالدوله در بعضے مصنفاتِ خود میفرماید و فوقَ عالمِ الوجودِ عالمُ مَلِکِ الوَدودِ و مقامِ صدیقیة از مقاماتِ بقاست که رُو بعالم دارد و بالاتر ازان مقام مقامِ نبوّت ست که فی الحقیقة بالاتر ست و کمالِ صحو و بقاست مقامِ قربت لیاقتِ برزخیت این دو مقام ندارد که رویش به تنزیه صرف ست و تمامِ عروج ست شتّان ما بینهما ۵

هر چه استادِ ازل گفت بگو میگویم   در پسِ آئینه طوطی صفتم داشته اند

علومِ شرعیه نظریه استدلالیه را ضروریه کشفیه ساخته اند سرِ موئے مخالفت باصولِ علمائے شریعت نیست همان علوم اجمالی را تفصیلی ساخته اند و از نظریّت بضروریّت آورده اند شخصے از حضرتِ خواجه بزرگ قدّس الله تعالیٰ سرّه الاقدس پرسید که مقصود از سلوک چیست فرمودند تا معرفتِ اجمالی تفصیلی شود و استدلالی کشفی گردد نفرمودند که علومِ دیگر سوائے آنها حاصل شود آرے در راهِ علوم و معارفِ بسیار رو میدهند که از آنها مے باید گذشت و تا بنهایة النهایت که مقامِ صدیقیت ست نرسد ازین علوم بهره نیابد فیالیتَ شعری اِنَّ مِنْ اَهلِ اللهِ لَقائلِینَ بِحصولِ هذا المقامِ الشریفِ ولَیسَ لهُم مُناسبةٌ بعلومِ هذا المقامِ و معارفِه فمَا وجهُه وفوقَ کلِّ ذی علمٍ علیمٌ و بر سرِّ مسئلهٔ قضا و قدر نیز اطلاع داوند

وآنرا بر نہجے اعلام فرمودند کہ بہیچ وجہ بہ اصولِ ظاہرِ شریعتِ غرا مخالفت لازم نیاید و
از نقصِ ایجاب وشائبۂ جبر مبرا ومنزہ ست ودر ظہور بمشابہ قمر لیلۃ البدر ست عجب
ست کہ باوجودِ عدمِ مخالفت باصولِ شریعت این مسئلہ را چرا پوشیدہ داشتہ اند
اگر شائبۂ مخالفت میداشت اخفا وستر مناسب بود لا یُسئَلُ عَمَّا یَفعَلُ ۵

کرا زہرہ آنکہ از بیمِ تو　　کشاید زبان جز بہ تسلیمِ تو

علوم ومعارف دررنگِ ابرِ نیسان میریزند کہ قوتِ مدرکہ از تحملِ آن عاجز میشود وقوتِ
مدرکہ مجرد تعبیر ست واِلّا لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ اوائل شوق آن بود کہ این
علومِ غریبہ را در قیدِ کتابت آوردہ شود اما توفیق نیافت وازین امر در بارہ بود آخر الامر تسلی
فرمودند کہ مقصود از افاضۂ این علوم حصولِ ملکہ ست نہ یاد کردِ این علوم چنانچہ طلبۂ علوم
تحصیلِ علوم برائے آن میکنند کہ ملکۂ مولویت بہم رسانند نہ آنکہ حفظِ اصولِ صرف ونحو
وغیرہما کنند بعضے از علوم بعرض میرسانند قال اللّٰہ سبحانہ تبارک وتعالی لیس کمثلہ
شیءٌ وھو السمیع البصیر اول کلام اثباتِ تنزیہِ محض ست کما ھو الظاہر وقولہ سبحانہ
وھو السمیع البصیر متمم ومکمل للتنزیہ بیانش آنست کہ چون ثبوتِ سمع وبصر مرعالم
موہم ثبوتِ مماثلہ ست درکونِ فی الجملۃ نفی اللّٰہ سبحانہ عنہم السمع والبصر لدفع ھذا
الوہم یعنی سمیع وبصیر اوست جل شانہ وسمع وبصر کہ در خلائق مخلوق ست در رویۃ وسماع
ہیچ مدخلے ندارد ہمچنانکہ حق سبحانہ وتعالی خلقِ سمع وبصر میکند خلقِ سماع ورویۃ میکند
بعد خلقِ آن دو صفت بطریقِ جریِ العادۃ من غیرِ تاثیرٍ لصفاتہم ولو قلنا بالتاثیر
فالتاثیر فیہا ایضا مخلوقٌ پس چنانکہ ذواتِ ایشان جمادِ محض ست صفاتِ ایشان
نیز جمادِ محض ست دررنگِ آنکہ قادرے بمحضِ قدرتِ خویش در سنگ کلام خلق کند

۵ یعنی بیان بودن آخر کلام متمم ومکمل تنزیہ را کہ مفاد اول کلام است ۱۲

نمیتوان گفت که فی الحقیقت سنگ متکلم ست وصفت کلام دارد همچنانکه سنگ جمادست
این صفت هم در وے اگر فرضاً موجود باشد جمادست در ظهور حرف وصوت از وے
هیچ مدخلیتے ندارد جمیع صفات ازین قبیل ست غایة فی الباب چون این دوصفت
ظاهرتر بودند خصّهما الله تعالیٰ بنفیهما ویکون لزوم نفی البواقی منه
بالطریق الاولیٰ حق سبحانه وتعالیٰ اول صفت علم خلق کرد بعد ازان توجه او بمعلومی
خلق کرد بعد ازان تعلّق او بمعلومی خلق کرد بعد ازان معلوم را بر وے منکشف ساخت
پس انکشاف در وے خلق کرد بعد خلق صفت علم بمجرد جری العادة پس معلوم ست که
علم را در انکشاف چه مدخلیتے باشد همچنین اول خلق صفت سمع کرد بعد ازان اصغاو
توجه بمسموع بعد ازان سماع بعد ازان ادراک مسموع همین طور اول خلق بصر کرد بعد
ازان تقلیب حدقه وتوجه بمرئی بعد ازان رویة بعد ازان ادراک مرئی علیٰ هذا القیاس
سمیع وبصیر کسے ست که مبدأ سماع ورویة او این دوصفت باشند واذا لم یکن
کذلک فلا سمیع ولا بصیر پس متحقق گشت که صفات ایشان در رنگ ذوات جماد
صرف اند فالمقصود من اخر الکلام نفی الصفات عنهم رأسا لا ان لهم
صفات وتلک الصفات ثابتة لله سبحانه لیکون جمعا بین التنزیه والتشبیه بل
تمام الاٰیة الکریمة لاثبات التنزیه ونفی المماثلة رأسا علم اول یعنی اثبات صفات اینها
مرحق سبحانه وتعالیٰ را وذوات اینها را جماد محض دانستن ودر رنگ ناودان وکوزه
یافتن که آب ازانجا ظاهرست از علوم مناسبه مقام ولایت ست وعلم ثانی یعنی صفات
اینها را نیز در رنگ جماد یافتن وتمامی او را میت دانستن که انّک میت وانّهم
میتون از علوم مناسبه مقام شهادت ست ازینجا هم تفاوت تا در میان مقامین

مفہوم میشود اَلقَلِیلُ یَدُلُّ عَلَی الکَثِیرِ وَالجُرعَةُ تُنبِئُ عَنِ البَحرِ الغَدِیرِ ع

سایۂ کہ نکوست از بہارش پیداست

و ہمچنین ارباب این مقام عالی افعال مخلوقات را نیز کالمیّت والجماد میابند نہ آنکہ
افعال اینہارا بحق سبحانہ بدہند و فاعل این افعال ورا سبحانہ دانند تعالی اللہ سبحانہ
عن ذلک علوًا کبیرًا در رنگ آنست کہ شخصے سنگے راجنباند و حرکت دہد نمیتوان
گفت کہ آن شخص متحرک ست بلکہ موجد حرکت ست در سنگ و سنگ متحرک ست
مع ذلک ہمچنانکہ سنگ جماد محض ست حرکت او نیز جماد صرف ست اگر بالفرض
بآن حرکت شخصے ہلاک شد نمیگویند کہ سنگ کشت بلکہ میگویند کہ آن شخص کشت
و قول علمائے شریعت شکر اللہ تعالی سعیہم موافق این علم ست میفرمایند کہ
باوجود صدور افعال ولو بالارادة والاختیار از مخلوقات مفعول آنہا
مصنوع حق ست سبحانہ و فعل اینہارا در مصنوعیت او ہیچ مدخلے نیست افعال
ایشان حرکات چندست من غیر ان یکون لہا تاثیر فی مجعولیة المعمول اگر گویند
کہ برین تقدیر افعال را مناط ثواب و عقاب ساختن غیر معقول ست در رنگ آنست
کہ سنگے را بامرے مکلّف سازند و بر فعل او مدح و ذم مترتب سازند گوئیم کہ فرق ست
درمیان سنگ و مکلّفین چہ مناط تکلیف قدرت و ارادت ست و در سنگ ارادت نیست
لیکن چون ارادت اینہا نیز مخلوق حق ست سبحانہ من غیر تاثیر لہ فی حصول
المراد آن ارادت نیز کالمیّت ست ہمین کار کرد کہ مراد بعد از تحقق آن مخلوق
میشود بطریق جری العادة و اگر قدرت مخلوق را موثر فی الجملہ ہم گفتہ شود چنانکہ
علمائے ماوراء النہر شکر اللہ تعالی سعیہم گفتہ اند آن تاثیر ہم در وے خلق کردہ اند

چنانکه قدرت را آفریده اند فقط تاثیرہ لا اختیار له اصلاً فیکون تاثیرہ ایضا کالجماد مثلاً شخصے سنگے را دید که از بالا بپایان آمد بتحریک محرّکے و حیوانے را ہلاک ساخت آن شخص ہمچنانکه آن سنگ را جماد میداند فعل او را که حرکت ست نیز جماد میداند و اثر مترتب را بر آن فعل که ہلاک ست نیز جماد میداند فالذّوات والصّفات والافعال کلّها جمادات محضة و اموات صرفة فهو الحیّ القیّوم و هو السّمیع البصیر و هو العلیم الخبیر و هو الفعّال لما یرید قل لو کان البحر مدادا لکلمٰت ربّی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربّی و لو جئنا بمثله مددا گستاخی بسیار نمود و جرات بیحد واقع شد چه توان کرد جمال سخنے که از جمیل مطلق ست بر آن داشت که ہرچند سخن دراز کند زیبا آید و ہرچه ازو گوید رعنا نماید باوجود خود را ہیچ مناسبت نمے یابد که ازان جناب سخن کند و یا نام او بر زبان آرد

ہزار بار بشستم دہن بمشک و گلاب ہنوز نام تو گفتن مرا نمے شاید

بنده باید که حدّ خود داند ٭ امیدوار توجّه و عنایت ست از خرابی خود چه عرض نماید و ہرچه در خود مے یابد از عنایات مبدأ آن توجّه عالی ست و الا

من ہمان احمد پارینه که ہستم ہستم ٭ میان شاه حسین طریق توحید وجودی دارد و دران محظوظ ست بخاطر مے آید که ازانجا بر آورده شود تا بحیرت رسد که مقصود ست محمد صادق از خوردی خود را ضبط نمیتواند کرد اگر در سفرے ہمراه میشد ترقیات بسیار میکند در سیر دامن کوه ہمراه بود ترقی بسیار نمود و در مقام حیرت غوطه خورده است در حیرت به فقیر مناسبت تمام دارد و شیخ نور نیز درین مقام ست خیلے ترقی کرده است و از خویشان این فقیر جوانے ست حالش بسیار بلند ست بتجلیات برقیه نزدیک ست و مستعد ست ٭

مکتوب نوزدہم ۱۹

در سفارش بعضے ارباب حوائج نیز بہ پیر بزرگوار خود نوشتہ اند عرضداشت

احقر الخدمہ آنکہ شخصے از لشکر آمدہ وانمود کہ مبلغ وظیفہ داران فقرائے دہلی و سرہند از بابت فصل خریف گذشتہ حوالہ ملازمان عتبہ علیہ کردہ اند کہ بعد از تحقیق حق بمستحقان رسانند بناءً علی ذالک گستاخی نمودہ شد کہ ہزار تنکہ فصلانہ باسم شیخ ابوالحسن حافظ و اہل علم و ہزار تنکہ فصلانہ باسم شیخ شاہ محمد حافظ از سرکار نواب شیخ مقرر ست مشار الیہما حی و قائم اند و شائبۂ اشتباہ ندارند و کس خود را فرستادہ اند اعتمادی ست اگر خبر مذکور صدق داشتہ باشد مبلغ این دو اسامی مذکورین را حوالہ حامل عرضداشت نمایند مشار الیہما در سرہند اند +

مکتوب بستم ۲۰

نیز در سفارش بعضے ارباب حوائج بہ پیر بزرگوار خود نوشتہ اند عرضداشت

احقر الخدمہ آنکہ مکررًا در باب وظائف والدۂ حبیب اللہ سرہندی و منکوحہ او و مخادیم دیگر کہ در ضمن عرائضہ مسطور بند مصدع اوقات خادمان عتبہ علیہ میگردد اگر مبلغ وظائف مشار الیہم بدہلی آوردہ باشند مولانا علی را حکم خواہند فرمود کہ تسلی مشار الیہم نمایند بعضے بطریق وکالت و بعضے بطریق اصالت آمدہ اند و اگر مبلغ نیاوردہ باشند مشار الیہم حی و قائم اند التماس تصحیح پروانجات مے نمایند زیادت گستاخی ست

ترجمہ از مصحح	مکتوب بست و یکم
مکتوب بست و یکم بشیخ محمد مکی پسر	أُرسل إلى الشيخ محمدٍ المكيّ ولدِ
حاجی قاری موسے لاہوری صدور یافتہ	موسى الحاجِ القاريّ اللاهوريّ في بيانِ
در بیانِ درجاتِ ولایت خصوصاً ولایت	درجاتِ الولايةِ لا سيما الولايةِ
محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام	المحمّديةِ على صاحبها الصلوٰةُ والسلامُ
والتحیۃ و در مداحی طریقۂ نقشبندیہ	والتحيةُ ومدحِ الطريقةِ النقشبنديّةِ
علیہ قدس اللہ اسرار صاحبہا و در بیانِ	العليّةِ قدّس الله تعالى اسرارَ
علو نسبت این بزرگواران و فضیلت	صاحبها وعلوِّ نسبتهم وفضلِها
آن بر نسب سائر طرق و در بیان آنکہ	على نسبِ سائرِ الطرقِ وأنّ حضورَهم
حضور ایشان دائمی ست مکتوب شریف	دائميٌّ وصل المكتوبُ الشريفُ
لطیف کہ بنام این بندۂ ضعیف نحیف	اللطيفُ إلى العبدِ الضعيفِ النحيفِ
نوشتہ بودند رسید اللہ تعالی اجر شما را	عظّم الله تعالى أجرَكم ويسّر سبحانه
عظیم گرداند و اوسبحانہ کار شما را آسان کند و	أمرَكم وشرح صدرَكم وتقبّل
سینۂ شما را کشادہ سازد و عذر شما را قبول	عذرَكم بحرمةِ سيّدِ البشرِ
فرماید بحرمۃ سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ	المطهّرِ عن زيغِ البصرِ عليه وعلى آله
و علی آلہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات	من الصلواتِ أفضلُها ومن التسليماتِ
اکملہا برادران بدانید تا زمان موتے	أكملُها اعلموا إخواني أنّ الموتَ

الَّذِیْ قَبْلَ الْمَوْتِ الْمُعَبَّرِ عَنْهُ بِالْفَنَآءِ عِنْدَ اَهْلِ اللهِ مَا لَمْ یَتَحَقَّقْ لَمْ یَتَیَسَّرِ الْوُصُوْلُ اِلٰی جَنَابِ الْقُدْسِ بَلْ لَمْ یَکُنِ النَّجَاتُ عَنْ عِبَادَةِ الْمَعْبُوْدَاتِ الْبَاطِلَةِ الْاٰفَاقِیَّةِ وَالْاٰلِهَةِ الْهَوَائِیَّةِ الْاَنْفُسِیَّةِ فَلَمْ یَتَحَقَّقْ حَقِیْقَةُ الْاِسْلَامِ وَلَمْ یَتَیَسَّرْ کَمَالُ الْاِیْمَانِ فَکَیْفَ یَحْصُلُ الدُّخُوْلُ فِیْ زُمْرَةِ الْعِبَادِ وَالْوُصُوْلُ اِلٰی دَرَجَةِ الْاَوْتَادِ مَعَ اَنَّ هٰذَا الْفَنَآءَ قَدَمٌ اَوَّلُ یُوْضَعُ فِیْ اَطْوَارِ الْوِلَایَةِ وَکَمَالٌ اَسْبَقُ یَحْصُلُ فِی الْبِدَایَةِ فَیَنْبَغِیْ اَنْ یُّقَاسَ مِنْ اَوَّلِ الْوِلَایَةِ حَالُ اٰخِرِهَا وَمِنْ بِدَایَتِهَا دَرَجَةُ نِهَایَتِهَا وَلَنِعْمَ مَا قِیْلَ بِالْفَارِسِیَّةِ

ع قیاس کن ز گلستان من بہار مرا

وَقِیْلَ بِهَا اَیْضًا ع

سالے کہ نکوست از بہارش پیداست

وَلِلْوِلَایَةِ دَرَجَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ اِذْ عَلٰی قَدَمِ کُلِّ نَبِیٍّ وِلَایَةٌ خَاصَّةٌ

کہ قبل از موت ست و نزد اہل اللہ معبر بفنا ست متحقق نگردد وصول بجناب حضرت قدس محال ست بلکہ نجات از عبادت معبودات باطلہ آفاقی و آلہہ ہوائی انفسی حاصل نشود پس نہ حقیقت اسلام متحقق گردد و نہ کمال ایمان میسر پس دخول در زمرہ عباد و وصول بدرجہ اوتاد چگونہ خواہد شد باوجودیکہ این فنا قدم اول ست کہ در درجات ولایت نہادہ میشود و کمال اسبق ست کہ بہ بدایت حاصل میگردد بناء علی ذلک سزاوار ست کہ از اول ولایت حال آخر آن قیاس کردہ شود و از بدایت آن درجہ نہایت آن ہر آئینہ چہ خوش گفتہ شدہ ست بزبان فارسی ع قیاس کن ز گلستان من بہار مرا و نیز ع

سالے کہ نکوست از بہارش پیداست

و ولایت را درجات اند بعضہا فوق بعض زیرا کہ بر قدم ہر نبی ولایت ست مخصوص بآن

واقصى درجاتها هي التي على قدم
نبينا عليه وعلى جميع اخوانه من
الصلوات اتمها ومن التحيات ايمنها
اذ التجلي الذاتي الذي لا اعتبار فيه
للاسماء والصفات والشئون والاعتبارات
لا بالايجاب ولا بالسلب مخصوص
بولايته عليه الصلوة والسلام وخرق
جميع الحجب الوجودية والاعتبارية
علما وعينا يتحقق في هذا المقام فيح
يحصل الوصل عريانا ويتحقق الوجد
حقيقة لا حسبانا وللكمل من متابعيه
عليه الصلوة والتحية نصيب كامل
وحظ وافر من هذا المقام العزيز وجوده
فعليكم باتباعه صلى الله تعالى عليه و
اله وسلم ان كنتم متوجهين الى تحصيل
هذه الدولة القصوى وتكميل هذه
الدرجة العليا وهذا التجلي الذاتي
برقي عند اكثر المشايخ رحمهم الله تعالى
سبحانه يعني ان خرق جميع الحجب

واقصاے درجات آن ہمان درجہ ایست
که بر قدم پیغمبر ماست علیه وعلی جمیع اخوانه
من الصلوات اتمها ومن التحیات ایمنها
زیرا که تجلی ذاتی که دران اسماء وصفات
وشیون واعتبارات را اعتبارے نیست
نه بایجاب ونه بسلب مخصوص ست بولایت
آن سرور کائنات علیه الصلوات والتسلیمات
والتحیات ودرین مقام خرق جمیع
حجب وجودیه واعتباریه علما وعینا تحقق
میشود پس درین وقت وصل عریان حاصل
میگردد ووجد حقیقی متحقق میشود نه ظنی وتخمینی
وازین مقام عزیز الوجود نصیب کامل وحظ
وافر حاصل ست مرکمّل تابعان آن سرور
را علیه الصلوة والسلام والتحیة پس لازم گیرید
متابعت آنحضرت را صلی الله تعالی علیه وآله وسلم
اگر شمایان بتحصیل این دولت قصوی وتکمیل
این درجه علیا متوجه اید واین تجلی
ذاتی برقی ست نزدیک اکثر مشائخ رحمهم
الله تعالی سبحانه یعنی خرق جمیع حجب

عن حضرت الذات جل سلطانه يكون في زمان يسير كالبرق ثم يسدل حجب الاسماء والصفات وتستر سطوات انوار الذات تعالى فيكون الحضور الذاتي لمحة كالبرق والغيبة الذاتية كثيرة جدا وعند اكابر المشائخ النقشبندية قدس الله تعالى اسرارهم هو الحضور الذاتي دائما ولا عبرة عندهم للحضور الزائل المتبدل بالغيبة فيكون كمال هؤلاء الاكابر فوق جميع الكمالات ونسبتهم فوق جميع النسب كما وقع في عباراتهم ان نسبتنا فوق جميع النسب وارادوا بالنسبة الحضور الذاتي الدائمي واعجب من ذلك ان النهاية في طريقة هؤلاء الكمل مندرجة في البداية واقتداؤهم في ذلك بصحابة رسول الله صلى الله تعالى عليه وعليهم وسلم وبارك فانهم في اول صحبة النبي عليه الصلوة والسلام والتحية نالوا ما يتيسر في النهاية وذلك

از حضرت ذات جل سلطانه مانند برق بزمان یسیر میباشد بعد ازین حجب اسماء و صفات انداخته شود وسطوات انوار ذات تعالی مستور ساخته شود پس حضور ذاتی مثل برق یک لمحه باشد وغیبت ذاتیه زیاده تر وبیش اکابر نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم این حضور ذاتی دائمی ست ونزد این بزرگواران حضور زائل متبدل بالغیبت را اعتبارے نیست پس کمال این اکابر فوق جمیع کمالات ست ونسبت ایشان فوق جمیع نسب چنانکه در عبارات شان واقع شده ان نسبتنا فوق جمیع النسب واز نسبت حضور ذاتی دائمی مراد داشته اند وعجیب تر ازین همه آنکه در طریقه این کمل نهایت در بدایت مندرج ست واقتداء ایشان درین امر بصحابه رسول الله ست صلی الله تعالی علیه وعلیهم وسلم وبارک زیراکه ایشان در اول صحبت نبی علیه الصلوة والسلام والتحیة چیزے یافتند که در نهایت کار میسر گردد واین

بِانْدِرَاجِ النِّهَايَةِ فِي الْبِدَايَةِ فَكَمَا كَانَتْ وَلَايَةُ مُحَمَّدٍ رَّسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَوْقَ جَمِيْعِ وَلَايَاتِ الْاَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ كَذٰلِكَ كَانَتْ وَلَايَةُ هٰؤُلَاءِ الْاَكَابِرِ فَوْقَ جَمِيْعِ وَلَايَاتِ الْاَوْلِيَاءِ قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالٰى اَسْرَارَهُمْ كَيْفَ وَاِنَّ وَلَايَتَهُمْ مَنْسُوْبَةٌ اِلَى الصِّدِّيْقِ الْاَكْبَرِ نَعَمْ لِاَفْرَادٍ مِّنْ كُمَّلِ الْمَشَايِخِ قَدْ حَصَلَتْ هٰذِهِ النِّسْبَةُ لٰكِنْ بِاقْتِبَاسٍ مِّنْ وَلَايَةِ الصِّدِّيْقِ الْاَكْبَرِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ كَمَا اَخْبَرَ اَبُوْ سَعِيْدٍ عَنْ دَوَامِ هٰذَا الْحَدِيْثِ وَقَدْ وَصَلَتْ جُبَّةُ الصِّدِّيْقِ الْاَكْبَرِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ اِلٰى هٰذَا الشَّيْخِ اَبِيْ سَعِيْدٍ كَمَا نَقَلَ صَاحِبُ النَّفَحَاتِ وَالْغَرَضُ مِنْ اِظْهَارِ بَعْضِ كَمَالَاتِ هٰذِهِ الطَّرِيْقَةِ الْعَلِيَّةِ النَّقْشَبَنْدِيَّةِ تَرْغِيْبُ الطُّلَّابِ اِلٰى هٰذِهِ الطَّرِيْقَةِ وَاِلَّا مَالِيْ وَلِشَرْحِ كَمَالَاتِهَا قَالَ الْمَوْلَوِيُّ فِي الْمَثْنَوِيِّ

شرح او حیف ست با اہل جہان
ہمچو راز عشق باید در نہان
لیک گفتم وصف او تا رہ برند
پیش زان کز فوت آن حسرت خورند

بسبب اندراج نہایت ست در بدایت پس چنانکہ ولایت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وآلہ وسلم فوق جمیع ولایات انبیا و رسل ست علیہم الصلوات والتسلیمات ہمچنین ولایت این اکابر فوق جمیع ولایات اولیاست قدس اللہ تعالٰی اسرارہم چگونہ فوق نباشد حال آنکہ ولایت ایشان منسوب ست بصدیق اکبر رضی اللہ تعالٰی عنہ آرے بعضے افراد را از کمل مشائخ حصول این نسبت متحقق شدہ ولیکن این حصول باقتباس ست از ولایت صدیق اکبر رضی اللہ تعالٰی عنہ چنانکہ شیخ ابوسعید از دوام این حدیث خبر دادہ وجبہ حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالٰی عنہ بشیخ ابوسعید مذکور رسید چنانچہ صاحب نفحات آوردہ است و غرض از اظہار بعض کمالات این طریقہ علیہ نقشبندیہ ترغیب طالبان ست باین طریقہ علیہ ورنہ مرا بشرح کمالات این طریقہ چہ نسبت مولائے روم در مثنوی فرمودہ

شرح او حیف ست الخ

بر شما باد اسلام و نیز کو تابع ہدائے ست

مکتوب بست ودوم ۲۲ ترجمہ از مصحح

اُرسل الی الشیخ عبد المجید ابن الشیخ محمّد المفتی اللاھوری فی بیانِ وجہ التعلق بین الرّوح والنفس وبیان عروجھا ونزولھما وبیان الفناء الجسدی والرّوحی وبقآءھما وبیان مقام الدّعوۃ والفرق بین المستھلکین من الاولیاء والراجعین الی الدّعوۃ سبحان من جمع بین النور والظلمۃ وقرن اللامکانی المتبرّی عن الجھۃ مع المکانی الحاصل فی الجھۃ فحبّب الظلمۃ الی النور فعشق بھا وامتزج معھا بکمال المحبۃ لیزداد بھذا التعلق جلاؤہ ویکمل بمجاورۃ الظلمۃ صفاءہٗ کالمرءاۃ اذا ارید صقالتھا وقصد ظھور لطافتھا تربّت اولًا لیظھر بمجاورۃ الظلمۃ الترابیۃ صفاءھا ویزداد بتعلق الکثافۃ الطینیۃ بھاءھا

مکتوب بست ودوم بشیخ عبد المجید پسر شیخ محمد مفتی لاہوری صدر یافتہ در بیانِ جہت تعلق میانِ روح ونفس وبیانِ عروج ونزولِ ایشان وبیانِ فناءِ جسدی وروحی وبقاءِ ایشان وبیانِ مقامِ دعوت وبیانِ فرق میان آنانکہ از اولیاء مستہلک اند وآنانکہ بمقامِ دعوت راجع۔ پاک ست ومنزّہ ذاتیکہ نور را باظلمۃ جمع کرد ولامکانی را کہ از جہت بری ست با مکانی کہ در جہت ست ہمقرین ساخت وظلمۃ را بنظرِ نور محبوب گردانید پس آن نور فریفتہ شد بروے وبکمالِ محبت اختلاط کرد باوے تا باین تعلق فزون گردد جلاءِ او وبمجاورۃ ظلمۃ کامل شود صفائی او ہمچو آئینہ کہ چون صقالتش خواہند واظہارِ لطافتش را قصد کنند اولش خاک آلود گردانند تا بسببِ مجاورتِ ظلمۃ ترابیہ صفائی وظاہر گردد وبباعثِ تعلقِ کثافتِ طینیہ بہاءِ او افزون شود

فنسي ذلك النور ما حصل له اولا من
شهوده القدسي بل جهل نفسه وتوابعه
الوجودية باستغراقه في شهود معشوقه
الظلماني وتعلقه بالهيكل الهيولاني
فصار من اصحاب المشأمة في مصاحبته
وضاع من كرامات الميمنة في مجاورته
فان بقي في مضيق هذا الاستغراق
ولم يتخلص الى فضاء الاطلاق فالويل
له كل الويل لما لم يتيسر له ما هو المقصود
منه وضاع جوهر استعداده فضل
ضلالا بعيدا وان سبقت له الحسنى
وادركته العناية القصوى رفع
راسه وتذكر ما ضل عنه فرجع
القهقرى قائلا ع شعر
اليك يا منيتي حجي ومعتمري
ان حج قوم الى ترب واحجار
وان حصل له الاستغراق ثانيا
في شهود المطلوب الاقدس على
احسن طرق وتيسر له التوجه

پس آن نور بباعث استغراق در شهود
معشوق ظلمانی وتعلق بہ ہیکل ہیولانی
فراموش نمود آنچه اورا پیشتر حاصل بود از شهود
قدسی خود بلکه از ذات خویش وتوابع وجود
خود هم بے خبر گشت پس آن نور در مصاحبتش
از اصحاب شئمه گردید ودر مجاورتش فضائل
میمنه را ضائع نمود پس اگر در تنگنائے این
استغراق باقی ماند وبفضائے اطلاق نرسید
وائے ست براو هزار وائے زیرا که از وجودش
آنچه مقصود بود میسر نگردید وجوهر استعدادش
نیز بضائع انجامید فضل ضلالا بعیدا واگر
سابقا مقرر شد برائے وے حسنی ویافت اورا
عنایت قصوی خود را متوجه ساخت وآنچه
ازو گم شده بود بیاد آورد پس رجعت قهقری نمود
قائلا ع اے بیدم سوئے تو بس عمره وحج من ست
حج گو سیکرد قومے جانب خاک وحجر
واگر اورا بار دوم در شهود مطلوب اقدس
باحسن طرق استغراق حاصل
گردید وتوجه بجناب مقدس

اِلَی الْجَنَابِ الْمُقَدَّسِ بِاَکْمَلِ وُجُوْہٍ تَبِعَہُ الظُّلْمَۃُ ؎ وَانْدَرَجَتْ فِیْ غَلَبَاتِ اَنْوَارِہٖ فَاِذَا بَلَغَ ھٰذَا الْاِسْتِغْرَاقُ اِلٰی اَنْ نَسِیَ الْمُتَعَلِّقُ الظُّلْمَانِیُّ رَاْسًا وَجَھِلَ نَفْسَہٗ وَتَوَابِعَ وُجُوْدِہٖ کُلِّیَّۃً فَاسْتُھْلِکَ فِیْ مُشَاھَدَۃِ نُوْرِ الْاَنْوَارِ وَحَصَلَ لَہٗ حُضُوْرُ الْمَطْلُوْبِ وَرَآءَ الْاَسْتَارِ شُرِّفَ بِالْفَنَآءِ الْجَسَدِیِّ وَالرُّوْحِیِّ وَاِنْ حَصَلَ لَہُ الْبَقَآءُ بِذٰلِکَ الْمَشْھُوْدِ اَیْضًا بَعْدَ الْفَنَآءِ فِیْہِ فَقَدْ تَمَّتْ لَہٗ جِھَتَا الْفَنَآءِ وَالْبَقَآءِ وَصَحَّ عَلَیْہِ اِطْلَاقُ اِسْمِ الْوَلَایَۃِ ؎ فَحِیْنَئِذٍ لَا یَخْلُوْ حَالُہٗ عَنْ اَمْرَیْنِ اِمَّا الْاِسْتِغْرَاقُ فِی الْمَشْھُوْدِ بِالْکُلِّیَّۃِ وَالْاِسْتِھْلَاکُ فِیْہِ عَلَی الدَّوَامِ وَاِمَّا الرُّجُوْعُ اِلٰی دَعْوَۃِ الْخَلْقِ اِلَی الْحَقِّ عَزَّ سُلْطَانُہٗ بِاَنْ یَصِیْرَ بَاطِنُہٗ مَعَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ وَظَاھِرُہٗ مَعَ الْخَلْقِ فَیَتَخَلَّصُ النُّوْرُ ؎ مِنَ الظُّلْمَۃِ الْمُنْدَرِجِ فِیْہِ الْمُتَوَجِّہِ

با کمل وجوہ متیسر اندرین وقت ظلمت بدامن او خواہد آویخت و در غلبات انوار او مندرج خواہد شد و دران زمان کہ این استغراق بدین حد انجامد کہ متعلق ظلمانی خودش را بھر نہج فراموش سازد و از ذات و توابع وجود خود کلیۃً بے خبر ماند و در مشاہدہ نور انوار مستہلک شود و حضور مطلوب او را از وراے استار حاصل گردد بفنای جسدی و روحی مشرف خواہد گردید و اگر نیز میسر شد او را بقا بدین مشہود بعد از فنا در ان پس ہر دو جہت بقا و فنا تمام و کمال او را حاصل شد و اکنون اطلاق اسم ولایت بر آن راست آمد پس درین صورت حالش از دو امر خالی نیست استغراق صرف ست در مشہود خود کلیۃً و استہلاک محض ست دروے علی الدوام یا رجوع ست بدعوت خلق بحضرت حق عز سلطانہ بنہجیکہ باطنش بحق سبحانہ باشد و ظاہرش بخلق و اندرین وقت نور از دست ظلمتے کہ دروے مندرج ست و متوجہ

؎ اما مجہول ای استہلکہ اللّٰہ تعالیٰ او معروف ای استہلک ھو نفسہٗ
؎ بالتذکیر کما فی ما ذکر فی النسخۃ الموجودۃ عندنا موضوع علی انہ نعت النور او بالتانیث و
؎ مجرور علی انہ نعت للظلمۃ ھذا واللّٰہ اعلم وعلمہ احکم

إلى المطلوب ويصير بهذا التخلص من
أصحاب اليمين وهو وإن لم يكن له في
الحقيقة يمين ولا شمال لكن اليمين
أولى بحاله وأنسب بكماله لجامعيته
الجهة الخيرية مع اشتراكهما في اليمن
والبركة كما وقع في شانه عز شانه
كلتا يديه يمين وتنزل تلك الظلمة
من ذلك النور في مقام العبادة وأداء
الطاعة ونعني بالنور اللامكاني الروح
بل خلاصته وبالظلمة المقيدة بالجهة
النفس وكذا المراد بالباطن والظاهر
فإن قال قائل إن للأولياء المستهلكين
أيضا شعورا بالعالم وتوجها إليه و
اختلاطا مع بني نوعهم فما معنى
الاستهلاك والتوجه بالكلية على الدوام
وما الفرق بينهم وبين المرجوعين إلى
العالم للدعوة قلنا إن الاستهلاك
والتوجه بالكلية عبارة عن توجه
الروح والنفس معا بعد اندراج

بمطلوب خود رہائی یابد وبدین رہائی از اصحاب
یمین گردد واو اگرچہ فی الحقیقت نہ یمین ست
ونہ شمال ولیکن یمین بحال او اولی ست و
بکمال او انسب بسبب جامعیت آن
جہت خیریت را با وجود اشتراک ہر دو در
یمن وبرکت چنانچہ در شان آن عز شانہ
وارد ست کلتا یدیہ یمین وآن ظلمت ازان
نور در مقام عبادت وادار طاعت فرود آید
ومراد ما ازان نور لامکانی روح ست بلکہ
خلاصہ او واز ظلمت مقیدہ بجہت نفس
وہمین ست مراد ما از باطن وظاہر
اگر کسے گوید کہ اولیاء مستہلکین را نیز
شعور ست بعالم وتوجہ ست بآن واختلاط
ست با بنی نوع خود پس معنی استہلاک
وتوجہ تام علی الدوام چیست
وچہ فرق ست میان شان ومیان مرجوعین
بعالم از برائے دعوت گوئیم کہ استہلاک
وتوجہ تام عبارت ست از توجہ روح
ونفس معا بعد از اندراج نفس

عہ قال العرب رواہ مسلم عن عبد اللہ بن عمرو والترمذی عن ابی ہریرۃ بلفظ وکلتا یدی ربی یمین مبارکۃ ۱۲

دفتر اول
مکتوبات امام ربانی
حصہ اول

النَّفْسِ فِي أَنْوَارِ الرُّوحِ كَمَا مَرَّتِ الْإِشَارَةُ
إِلَيْهِ وَالشُّعُورُ بِالْعَالَمِ وَنَحْوُهُ إِنَّمَا
يَكُونُ بِالْحَوَاسِّ وَالْقُوَى وَالْجَوَارِحِ
الَّتِي هِيَ كَالتَّفَاصِيلِ لِلنَّفْسِ فَالْمُجْمَلُ
الْمُلَخَّصُ مُسْتَهْلِكٌ فِي ضِمْنِ أَنْوَارِ
الرُّوحِ فِي مُطَالَعَةِ الْمَشْهُودِ وَتَفْصِيلُهُ
بَاقٍ عَلَى الشُّعُورِ السَّابِقِ مِنْ غَيْرِ تَطَرُّقِ
فُتُورٍ فِيهِ بِخِلَافِ الْمَرْجُوعِ إِلَى الْعَالَمِ
فَإِنَّ نَفْسَهُ بَعْدَ كَوْنِهَا مُطْمَئِنَّةً
تَخْرُجُ مِنْ تِلْكَ الْأَنْوَارِ لِلدَّعْوَةِ وَ
تَحْصُلُ لَهُ الْمُنَاسَبَةُ مَعَ الْعَالَمِ
فَيَقَعُ الدَّعْوَةُ بِسَبَبِ تِلْكَ الْمُنَاسَبَةِ
فِي مَعْرِضِ الْإِجَابَةِ وَأَمَّا أَنَّ النَّفْسَ مُجْمَلَةٌ
وَالْحَوَاسَّ وَنَحْوَهَا تَفَاصِيلُهَا فَلِأَنَّ
النَّفْسَ لَهَا تَعَلُّقٌ بِالْقَلْبِ الصَّنَوْبَرِيِّ
وَهُوَ الْمُتَعَلِّقُ لِلرُّوحِ بِتَوَسُّطِ الْحَقِيقَةِ
الْجَامِعَةِ الْقَلْبِيَّةِ وَالْفُيُوضُ الْوَارِدَةُ
مِنَ الرُّوحِ تَرِدُ إِجْمَالًا أَوَّلًا عَلَيْهَا ثُمَّ
بِتَوَسُّطِهَا إِلَى سَائِرِ الْقُوَى وَالْجَوَارِحِ

در انوار روح چنانچه اشارتے بآن رفت
وشعور بعالم ومانند آن بحواس وقوائے
وجوارح مے باشد نه بغیر پس مجمل
ملخص مستهلک ست درضمن انوار
روح بمطالعه مشهود وتفصیل او بر شعور
سابق باقی ست بے آنکه فتورے دران
راه یابد بخلاف آنکه مرجوع ست بعالم
زیراکه نفس او بعد از حصول طمانینت بیرون
مے آید ازان انوار برائے دعوت واورا
بعالم مناسبت حاصل مشود وبسبب این
مناسبت دعوتش درمعرض اجابت
درآید واما بیان این که نفس مجمل
ست وحواس وامثال اوشان تفاصیل
او پس بجهت آنکه نفس را تعلق ست
بقلب صنوبری واو متعلق روح ست
بتوسط حقیقة جامع قلبیه وفیوضات
وارده از روح اول بر آن نزول
کنند بطریق اجمال باز بوساطت
آن برسائر قوائے وجوارح

تفصیلاً فخلاصتہا موجودۃ فی النفس
اجمالاً فظہر الفرق بین الفریقین
ومما ینبغی ان یعلم ان الطائفۃ
الاولی من ارباب السکر والثانیۃ
من ارباب الصحو والشرافۃ للاولی
والفضیلۃ للاخری والمقام الاول
مناسب للولایۃ والثانی للنبوۃ
شرفنا اللہ سبحانہ بکرامات
الاولیاء وثبتنا علی کمال متابعۃ
الانبیاء صلوات اللہ تعالی وسلامہ
علی نبینا وعلیہم وعلی جمیع
اخوانہ من الملئکۃ المقربین و
العباد الصالحین الی یوم الدین
امین المحرر الداعی وان لم یحسن
العربیۃ لعجمیتہ لکن لما کان
مکتوبہم الشریف محررا بالکلمات
العربیۃ املی القرطاس علی نحو
املائہم +

ف والسلام ختام الکلام

علی التفصیل پس خلاصہ اینہا اجمالاً در نفس
موجود ست ازینجا فرق بین الفریقین
بوضوح انجامید و باید دانست کہ طائفہ
اول از ارباب سکر اند وثانی از ارباب
صحو وشرافت اول راست وفضیلت
دیگرے را و مقام اول مناسب ست
بولایت وثانی بہ نبوت حق سبحانہ
ایان را بکرامات اولیائے خود مشرّف
گرداناد و بر کمال متابعت انبیاء ثابت
داراد وصلوات اللہ وسلامہ علی
نبینا وعلیہم وعلی جمیع
اخوانہ من الملئکۃ المقربین و
العباد الصالحین الی یوم الدین
امین کاتب الحروف دعاگو اگرچہ
بجہت عجمیت خود عربیت را چنانکہ
باید نمے دانست لیکن چون مکتوب
شریف شان بکلمات عربیہ مرقوم بود
بر وفق املاء شان املا نمود +

ف سلام ست مہر کلام کرام

مکتوب بست وسوم (۲۳)

أُرْسِلَ اِلٰی عَبْدِ الرَّحِیْمِ الْمُشْتَهِرِ بِخَانِ خَانَانْ فِیْ جَوَابِ کِتَابَتِهٖ فِی الْمَنْعِ عَنْ اَخْذِ الطَّرِیْقِ مِنَ النَّاقِصِ وَبَیَانِ مَضَرَّتِهٖ وَالْمَنْعِ عَنِ الْاَلْقَابِ الشَّبِیْهَةِ بِاَهْلِ الْکُفْرِ نَجَّانَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِیَّاکُمْ عَنِ الْمَقَالِ الْخَالِیْ عَنِ الْحَالِ وَالْعِلْمِ الْمُعَرَّا عَنِ الْاَعْمَالِ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ الْبَشَرِ الْمَبْعُوْثِ اِلَی الْاَسْوَدِ وَالْاَحْمَرِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا وَیَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَالَ اٰمِیْنَا ط بَلَّغَ رِسَالَتَکُمُ الْاَخُ الصَّالِحُ الصَّادِقُ تَبْلِیْغًا وَحَکٰی عَنْ جَنَابِکُمْ بِلِسَانِ التَّرْجُمَانِ مَاحَکٰی فَاَنْشَدْتُ ؎

اَهْلًا لِسُعْدٰی وَالرَّسُوْلِ وَحَبَّذَا
وَجْهُ الرَّسُوْلِ لِحُبِّ وَجْهِ الْمُرْسِلِ

ترجمہ از مصحح

مکتوب بست وسوم بہ عبد الرحیم المشہور بخانخانان صدور یافتہ بجواب مکتوب او در منع نمودن از اخذ طریق از پیر ناقص و در بیان مضرت او و زجر کردن از القابیکہ شبیہ اند باہل کفر حق سبحانہ وتعالیٰ مایان و شمایان را از قال خالی از حال و علم معرا از اعمال نجات بخشد بحرمت سید البشر کہ مبعوث ست باسود و احمر علیہ و علی آلہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا ورحم کناد حق تعالیٰ بر کسیکہ آمین گفت برادر باسعادت و صداقت مکتوب شما رسانید و از جناب شما بزبان ترجمان حکایت نمود آنچہ نمود پس این شعر بخواندم ؎

مرحبا گفتم بسعدیٰ قاصدش فرخندہ روے
از برائے الفت رو و رضائے مرسلے

کتابہ: نامہ۔ گرفتن۔ ضرر۔ خالی۔ سیاہ فام۔ سرخ رنگ۔ سرور آدمیان۔ پیغام۔

تفصیلاً از خانخانان مکتوب پیش حضرت مجدد قدس سرہ آوردہ ۱۳۔ قولہ ترجمان بالضم والفتح دیم مفتوح بمعنی فصیح و خوش تقریر از زبان و دانندہ دو زبان باشد ۶۱۲۔ قولہ اہلاً یعنی باہل و خوشحال خوش آمدی۔ بیگانگان عرب کنایت از بیت محبوبہ۔ ترجمہ بیت۔ یعنی کسیکہ۔ خوش آمدی یعنی قاصد۔ مرحبا یعنی خوش آمدی۔ بسعدیٰ یعنی معشوقہ۔ قولہ کتابہ بکسر الکاف نامہ ۱۲

اِعْلَمْ اَیُّهَا الْاَخُ الْقَابِلُ لِظُهُوْرِ الْکَمَالَاتِ اَظْهَرَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی فِعْلَکُمْ مِنَ الْقُوَّةِ اَنَّ الدُّنْیَا مَزْرَعَةُ الْاٰخِرَةِ فَوَیْلٌ لِمَنْ لَمْ یَزْرَعْ فِیْهَا وَعَطَّلَ اَرْضَ الْاِسْتِعْدَادِ وَاَضَاعَ بَذْرَ الْاَعْمَالِ وَمِمَّا یَنْبَغِیْ اَنْ یُعْلَمَ اَنَّ اِضَاعَةَ الْاَرْضِ وَتَعْطِیْلَهَا اِمَّا بِاَنْ لَا یَزْرَعَ فِیْهَا شَیْئًا اَوْ اَلْقٰی فِیْهَا بَذْرًا خَبِیْثًا فَاسِدًا وَهٰذَا الْقِسْمُ مِنَ الْاِضَاعَةِ اَشَدُّ مَضَرَّةً وَاَکْثَرُ فَسَادًا مِنَ الْقِسْمِ الْاَوَّلِ کَمَا لَا یَخْفٰی وَخُبْثُ الْبَذْرِ وَفَسَادُهٗ بِاَنْ اَخَذَ الطَّرِیْقَ مِنَ السَّالِکِ النَّاقِصِ وَسَلَکَ مَسْلَکَهٗ لِاَنَّ النَّاقِصَ صَاحِبُ هَوًی مُتَّبَعٍ وَمَا یَشُوْبُ بِالْهَوٰی لَا یُؤَثِّرُ وَاِنْ اَثَّرَ اَعَانَ عَلَی الْهَوٰی فَیَحْصُلُ ظُلْمَةٌ عَلٰی ظُلْمَةٍ وَلِاَنَّ النَّاقِصَ لَا یُمَیِّزُ بَیْنَ الطُّرُقِ الْمُوْصِلَةِ اِلَی اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَبَیْنَ الطُّرُقِ الَّتِیْ لَا تُوْصِلُ اِلَیْهِ سُبْحَانَهٗ اِذْ هُوَ

اے برادرِ قابلِ ظہورِ کمالاتِ حق سبحانہ وتعالی فعلیتِ شمارا از قوت بمنصۂ ظہور جلوہ دہد بدانکہ دنیا مزرعتِ آخرتست وائے برانکس کہ در وچیزے نکارد وزمینِ استعدادِ خود را معطل داشت وبذرِ اعمال را ضائع ساخت وباید دانست کہ اضاعتِ زمین وتعطیلِ آن بدو طریقست یکے آنکہ اندر وہیچ نکارد ودیگر آنکہ تخمِ ناپاک وبد بریزد وآین قسم از اضاعت بہ نسبتِ اول مضرت او اشدست وفسادِ او اکثر چنانکہ مخفی نیست وخباثتِ بذر وفسادِ آن بدین نہج ست کہ طریق را از سالکِ ناقص اخذ نمود ومسلکش رفتن گرفت زیرا کہ ناقص را ہوائے ست متبوع ومشوب بہ ہوا را تاثیرے نہ وبر تقدیرِ تاثیر اعانت نیست مرہوا را پس ثمرۂ آن ظلمت ست بر ظلمت ونیز ناقص را بدین سبب کہ او اصلا واصل نیست میانِ طرقِ موصلہ بحق سبحانہ ومیانِ طرقِ غیر موصلہ باو سبحانہ امتیازے

غَيْرُ وَاصِلٍ قَطُّ وَكَذَا لَا يُمَيِّزُ بَيْنَ الْاِسْتِعْدَادَاتِ الْمُخْتَلِفَةِ لِلطَّلَبَةِ وَاِذَا لَمْ يُمَيِّزْ طُرُقَ الْجَذْبَةِ عَنْ طُرُقِ السُّلُوْكِ فَرُبَّمَا كَانَ اسْتِعْدَادُ الطَّالِبِ مُنَاسِبًا بِطَرِيْقِ الْجَذْبَةِ غَيْرَ مُنَاسِبٍ بِطَرِيْقِ السُّلُوْكِ ابْتِدَاءً وَالنَّاقِصُ لِعَدَمِ التَّمْيِيْزِ بَيْنَ الطُّرُقِ وَبَيْنَ الْاِسْتِعْدَادَاتِ الْمُخْتَلِفَةِ سَلَكَهُ طَرِيْقَ السُّلُوْكِ ابْتِدَاءً فَاَضَلَّ عَنِ الطَّرِيْقِ كَمَا ضَلَّ فَالشَّيْخُ الْكَامِلُ الْمُكَمِّلُ اِذَا اَرَادَ تَرْبِيَةَ هٰذَا الطَّالِبِ وَتَسْلِيْكَهُ احْتَاجَ اَوَّلًا اِلٰى اِزَالَةِ مَا اَصَابَ مِنَ السَّالِكِ النَّاقِصِ وَاِصْلَاحِ مَا فَسَدَ بِسَبَبِهٖ ثُمَّ اَلْقَى الْبَذْرَ الصَّالِحَ الْمُنَاسِبَ لِاسْتِعْدَادِهٖ فِيْ اَرْضِ الْاِسْتِعْدَادِ فَيُنْبِتُ نَبَاتًا حَسَنًا وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيْثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيْثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَآءِ فَصُحْبَةُ الشَّيْخِ

نیست۔ وہمچنین ورا مابین استعدادات مختلفہ طالبان تمیزے نہ وچون آن ناقص طرق جذبہ را از طرق سلوک فرق ننمود پس بسا اوقات استعداد طالب ابتدائً بطریق جذبہ مناسب بود وبطریق سلوک غیر مناسب وناقص بباعث عدم تمیز میان طرق واستعدادات مختلفہ ورا براہ سلوک بردپس گمراہ کردمریدرا ازراہ حق چنانکہ خود گمراہ بود پس شیخ کامل مکمل چون تربیت وتسلیک این طالب را ارادہ نماید لامحالہ محتاج باشد اول بازالہ چیزے کہ از سالک ناقص بآن طالب رسیدہ وباصلاح آنچہ بسببش فاسد گشتہ بعد ازان تخم نیک کہ مناسب استعداد طالب است در زمین قابلیت او بریزد پس بروید روئیدنی زیبا وحال سخن ناپاک مانند درخت ناپاک ست کہ برکندہ شد از بالائے زمین نیست ورا ہیچ استقرارے وحال سخن پاک مانند درخت پاک ست بیخش استوار باشد وشاخش در آسمان پس صحبت شیخ

یعنی در زمین ۱۲

عن سلوک الثالث انہ لا یمیز استعداد عن استعداد آخر ۱۲ — اشارۃ الی آیۃ کریمۃ واقعۃ فی سورۃ ابراھیم من الجزء الثالث عشر ونظم الکلام ھکذا ضرب اللہ مثلا کلمۃ طیبۃ

الناقص ناقص من وجوہ الاولادات مجوس فی مجوس

الكامل المكمل كبريت احمر نظره
دواء وكلمته شفاء وبدونها خرط
القتاد ثبتنا الله سبحانه وايّاكم
على جادة الشريعة المصطفوية على صاحبها
الصلوة والسلام والتحية اذ هو
ملاك الامر ومدار النجاة ومناط
السعادة ولنعم ما قيل بالفارسية ؎
محمد عربی کابروئے ہر دو سراست
کسیکہ خاک درش نیست خاک برسراو
ولنختم المقالة على صلوات سيد المرسلين
وتسليماته وتحياته وبركاته التتمة
العجب كل العجب ان الاخ الصادق
قد نقل ان من جلسائهم من الشعراء
الفضلاء من يلقب في الشعر بالكفري
والحال انه من السادات العظام النقباء
الكرام فياليت شعري ما حمله على هذا
الاسم الشنيع البين شناعته والمسلم
ينبغي له ان يفر من هذا الاسم زيادة ما يفر
من الاسد المهلك ويكره كل الكراهة

کامل مکمل کبریت احمر۔ نظر او دواست
وکلمہ او شفا و بدون ہا خرط القتاد حق سبحانہ
وتعالی مایان وشمایان را بر جادہ شریعت
مصطفویہ قائم دارادعلے صاحبہا
الصلوۃ والسلام والتحیۃ زیرا کہ اوست
ملاک امر ومدار نجات ومناط سعادت و
بدرستی چہ خوش گفتہ شدہ است بفارسی ؎
محمد عربی کابروئے ہر دو سراست
کسیکہ خاک درش نیست خاک برسراو
باید کہ ختم نمائیم این مبحث را بصلوات سید
المرسلین وتسلیمات وتحیات وبرکات او تتمہ
کمال تعجب ست کہ برادر باسعادت نقل نمود
کہ از شعرائے فضلائے ہمنشینان شما کسے
است کہ ملقب ست بلقب کفری با وجودیکہ
آنکس از سادات عظام ونقبائے کرام است
اے کاش دانستمے کہ برین اسم شنیع بین الشناعۃ
چہ چیز برانگیختہ کرد اورا وحالانکہ مسلمان را
واجب ست فرار ازین اسم زیادہ تر از فرار او
از اسد مہلک ومکروہ دانستن اورا بکمال کراہت

لِاَنَّ هٰذَا الْاِسْمَ وَمُسَمَّاهُ مَبْغُوْضَانِ لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ وَرَسُوْلِہٖ عَلَیْہِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْمُسْلِمُوْنَ مَامُوْرُوْنَ بِعَدَاوَۃِ اَھْلِ الْکُفْرِ وَالْغِلْظَۃِ عَلَیْھِمْ فَالتَّحَاشِیْ عَنْ مِّثْلِ ھٰذَا الْاِسْمِ الْقَبِیْحِ وَاجِبٌ وَمَا وَقَعَ فِیْ عِبَارَاتِ بَعْضِ الْمَشَایِخِ قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَسْرَارَھُمْ فِیْ غَلَبَاتِ السُّکْرِ مِنْ مَّدْحِ الْکُفْرِ وَالتَّرْغِیْبِ عَلٰی شَدِّ الزُّنَّارِ وَاَمْثَالِ ذٰلِکَ مَصْرُوْفٌ عَنِ الظَّاھِرِ وَمَحْمُوْلٌ عَلَی التَّاوِیْلِ فَاِنَّ کَلَامَ السُّکَارٰی یُحْمَلُ وَیُصْرَفُ عَنِ الظَّاھِرِ الْمُتَبَادِرِ فَاِنَّھُمْ مَعْذُوْرُوْنَ بِغَلَبَۃِ السُّکْرِ فِیْ اِرْتِکَابِ ھٰذِہِ الْمَحْظُوْرَاتِ مَعَ اَنَّ کُفْرَ الْحَقِیْقَۃِ نَقْصٌ بِالنِّسْبَۃِ اِلَی اِسْلَامِ الْحَقِیْقَۃِ عِنْدَ اَکَابِرِ ھٰؤُلَاءِ وَغَیْرُ السُّکَارٰی غَیْرُ مَعْذُوْرٍ فِیْ تَقْلِیْدِھِمْ لَا عِنْدَھُمْ وَلَا عِنْدَ اَھْلِ الشَّرْعِ لِاَنَّ لِکُلِّ شَیْءٍ مَوْسِمًا وَوَقْتًا خَاصًّا صَلُحَ ذٰلِکَ الشَّیْءُ فِیْ ذٰلِکَ الْمَوْسِمِ وَقَبُحَ فِیْ مَوْسِمٍ اٰخَرَ

زیرا کہ این اسم و مُسمّایش مبغوض ست نزدِ حق سبحانہٗ و رسول وعلیہ الصلوٰۃ و السلام و اہلِ اسلام مامور اند بعداوتِ اہلِ کفر و تشدد نمودن بر ایشان پس از چنین اسم قبیح احتراز واجب ست و آنچہ در عباراتِ بعض مشائخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارھم در غلباتِ سُکر از مدحِ کفر و ترغیب بر شدِ زنّار و امثالِ آن واقع شدہ است پس آن از ظاہر خود مصروف ست و بر تاویلے از تاویلات محمول زیرا کہ کلامِ سُکارے بر مفہوم محمول کردہ میشود و از ظاہر متبادر خود مصروف چہ ایشان بباعثِ غلبۂ سکر در ارتکابِ این محظورات معذور اند با وجودیکہ کفرِ حقیقۃ نقص ست بہ نسبتِ اسلام حقیقۃ نزدِ این بزرگواران و غیرِ سُکارے در تقلیدِ شان معذور نیستند نہ نزدِ شان و نہ نزدِ اہلِ شرع چہ ہر چیز را موسمے ست خاص و وقت کہ آن چیز دران موسم موزون و زیبا میباشد و بموسم دیگر قبیح

وَالعَاقِلُ لَا یَقِیسُ اَحَدُهُمَا عَلَی الْاٰخَرِ فَالتَمِسُوهُ مِنْ قِبَلِی اَنْ یُغَیِّرَ هٰذَا الْاِسْمَ وَیُبَدِّلَهُ بِاِسْمٍ خَیْرٍ مِّنْهُ وَیُلَقِّبَ بِالْاِسْلَامِیِّ فَاِنَّهُ مُوَافِقٌ لِحَالِ الْمُسْلِمِ وَمَقَالِهِ وَانْتِسَابٌ اِلَی الْاِسْلَامِ الَّذِی هُوَ الدِّیْنُ الْمَرْضِیُّ عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وَعِنْدَ الرَّسُوْلِ عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَاجْتِنَابٌ عَنِ التُّهَمِ الَّتِی اُمِرْنَا بِاتِّقَائِهٖ اِتَّقُوْا مِنْ مَّوَاضِعِ التُّهَمِ کَلَامٌ صَادِقٌ لَا غُبَارَ عَلَیْهِ قَالَ سُبْحَانَهُ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَیْرٌ مِّنْ مُّشْرِکٍ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

وصاحب بینش یکے را بر دیگرے قیاس نمیکند پس از جانب من با و التماس نمائید کہ این اسم را تغیر دہد و باسمے بہتر ازین تبدیل کند و خود را بلقب اسلامی ملقب سازد زیراکہ این بحال ومقالِ مسلمان موافق ست و انتساب باسلامے کہ اوست دین مرضی نزد حق سبحانہٗ و نزد رسول او علیہ الصلوٰۃ والسلام و اجتناب ست از تہمتے کہ ما ماموریم باحتراز ازو اتقوا من مواضع التہم کلامے ست صادق کہ بر وے ہیچ غبارے نیست فرمود حق سبحانہٗ و ہر آئینہ بندہ مسلمان بہتر ست از مشرک و سلام باد بر کسیکہ تابع ہدیٰ ست

مکتوب بست و چہارم (۲۴)

ترجمہ از مصحح

اُرْسِلَ اِلٰی مُحَمَّدْ قَلِیْجْ خَانْ فِیْ بَیَانِ اَنَّ الصُّوْفِیَّ کَائِنٌ بَائِنٌ وَاَنَّ تَعَلُّقَ الْقَلْبِ لَا یَکُوْنُ بِاَکْثَرَ مِنْ وَّاحِدٍ وَاَنَّ ظُهُوْرَ الْمَحَبَّةِ الذَّاتِیَّةِ یَسْتَلْزِمُ اسْتِوَاءَ الْاِیْلَامِ وَالْاِنْعَامِ مِنَ الْمَحْبُوْبِ وَالْفَرْقِ بَیْنَ عِبَادَةِ الْمُقَرَّبِیْنَ

مکتوب بست و چہارم بہ محمد قلیج خان صدور یافتہ دربیان آنکہ صوفی کائن ست و بائن و ہر آئینہ قلب با کثر از یک تعلق نگیرد و بدرستیکہ ظہور محبت ذاتیہ استوا ایلام انعام محبوب را میخواہد و بیان فرق میان عبادت مقربین

[Margin notes:] یعنی من بعنی نا اشارہ بانانہم علم ورثتی یعنی حسین بن علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہما روایت کرد امام بخاری در تاریخ خود بمعنی احادیث و امام المناوی فی کتاب کنوز الحقائق فی حدیث خیر الخلائق اتقوا مواضع التہم یعنی روایت کرد بخاری فی التاریخ ولفظہ اتقوا من مواضع التہم اشارت ست بآیہ کریمہ واقع در سورہ بقرہ در پارہ دوم ربع اول یعنی یکجا پیوستہ بر آنکہ اندرین مکتوب شریف علما فاصل الحجام چہار امر را بیان فرمودہ اند صحبت و بعیت دارندہ یعنی تنہا و منفرد و جدا در دو سازندہ

وَعِبَادَةِ الْاَبْرَارِ وَكَذَا بَيْنَ الْاَوْلِيَاءِ الْمُسْتَهْلِكِيْنَ وَبَيْنَ الْاَوْلِيَاءِ الْمَرْجُوْعِيْنَ اِلَى دَعْوَةِ الْخَلْقِ تَسَلَّمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَعَافَاكُمْ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ فَطُوْبٰى لِمَنْ لَّمْ يَبْقَ لِقَلْبِهٖ حُبًّا اِلَّا مَعَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا وَجْهَهٗ تَعَالٰى وَتَقَدَّسَ فَيَكُوْنُ هُوَ مَعَ اللّٰهِ جَلَّ سُلْطَانُهٗ وَاِنْ كَانَ ظَاهِرُهٗ مَعَ الْخَلْقِ وَاشْتَغَلَ بِهِمْ صُوْرَةً وَهُوَ شَانُ الصُّوْفِيِّ الْكَائِنِ الْبَائِنِ اَيِ الْكَائِنِ مَعَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَالْبَائِنِ مِنَ الْخَلْقِ حَقِيْقَةً اَوِ الْمُرَادُ الْكَائِنُ مَعَ الْخَلْقِ صُوْرَةً وَالْبَائِنُ مِنْهُمْ حَقِيْقَةً وَالْقَلْبُ لَا يَتَعَلَّقُ مَحَبَّتُهٗ بِاَكْثَرَ مِنْ وَّاحِدٍ فَمَا لَمْ يَزَلْ تَعَلُّقُهُ الْحُبِّيُّ بِذٰلِكَ الْوَاحِدِ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِمَا سِوَاهُ مَحَبَّتُهٗ وَمَا يُرٰى مِنْ كَثْرَةِ مُرَادَاتِهٖ وَتَعَدُّدِ تَعَلُّقِ مَحَبَّتِهٖ بِالْاَشْيَاءِ الْمُتَكَاثِرَةِ كَالْمَالِ وَالْوَلَدِ وَالرِّيَاسَةِ وَالْمَدْحِ وَالرِّفْعَةِ

وعبادتِ ابرار و ہمچنین میان آنانکہ از اولیاءِ مستہلک اند و آنانکہ مرجوع اند بدعوتِ خلق حق سبحانہ و تعالیٰ شمارا سلامت دارا د و عافیت بخشاد بحرمتِ سید المرسلین علیہ و علیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات مرد با کسے ست کہ دوست داشت او را پس خوشحالی ست مر کسے را کہ باقی نداشت در قلبِ خود ہیچ محبتے مگر محبتِ حق سبحانہ و قصد ننمود مگر وجہِ او تعالیٰ و تقدس را پس چنین کس با حق ست جل سلطانہ اگرچہ بظاہر خود با خلق ست و مشتغل باِیشان و این ست شانِ صوفی کائن بائن یعنی بحقیقت کائن ست با حق سبحانہ و بائن ست از خلق یا مراد این ست کہ بصورت کائن ست با خلق و بحقیقت بائن ست از ایشان و محبتِ قلب با کثرے از یک متعلق نشود پس مادامیکہ تعلقِ حبی او با آن یک باقی ست محبتش بما سوائے آن تعلق نہ پذیرد و آنچہ بمشاہدہ مے آید از کثرتِ مراداتِ او و تعلقِ محبتِ او باشیاءِ کثیرہ ہمچو مال و اولاد و ریاست و مدح و رفعتِ شان

ہٰذا حدیث رواہ البخاری والمسلم فی صحیحیہما و فی اقتباس الشیخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ و افاض علینا الفیوض من فیوضہ المقدسۃ و ... رحمۃ اللہ ... یعنی ... حیثیت ... تعالیٰ

عِندَ النَّاسِ فَثَمَّ اَيضاً المحبُوبُ لَا يَكُونُ
اِلَّا وَاحِدًا وَهُوَ نَفسُهٗ وَمَحَبَّتُهٗ
هٰؤُلَاءِ فَرعُ مَحَبَّتِهٖ لِنَفسِهٖ فَاِنَّ
هٰذِهِ الاَشيَاءَ لَا يُرِيدُهَا اِلَّا لِنَفسِهٖ
لَا لِاَنفُسِهِم فَاِذَا زَالَت مَحَبَّتُهٗ مَعَ
نَفسِهٖ زَالَت مَحَبَّتُهُم بِالتَّبَعِيَّةِ اَيضاً
فَلِهٰذَا قِيلَ اِنَّ الحِجَابَ بَينَ العَبدِ
وَالرَّبِّ هُوَ نَفسُ العَبدِ لَا العَالَمُ فَاِنَّ
العَالَمَ فِي نَفسِهٖ غَيرُ مُرَادٍ لِلعَبدِ حَتّٰى
يَكُونَ حِجَابًا وَاِنَّمَا مُرَادُ العَبدِ هُوَ
نَفسُهٗ فَلَا جَرَمَ يَكُونُ الحِجَابُ هُوَ
العَبدَ لَا غَيرُ فَمَا لَم يَخلُ العَبدُ عَن
مُرَادِ نَفسِهٖ كُلِّيَّةً لَا يَكُونُ الرَّبُّ مُرَادَهٗ
وَلَا يَسَعُ مَحَبَّتُهٗ سُبحَانَهٗ فِي قَلبِهٖ
وَهٰذِهِ الدَّولَةُ القُصوٰى لَا تَتَحَقَّقُ
اِلَّا بَعدَ الفَنَاءِ المُطلَقِ المَنُوطِ بِالتَّجَلِّي
الذَّاتِي فَاِنَّ رَفعَ الظُّلُمَاتِ رَأسًا
لَا يُتَصَوَّرُ اِلَّا بِطُلُوعِ الشَّمسِ بَازِغَةً
فَاِذَا حَصَلَت تِلكَ المَحَبَّةُ المُعَبَّرُ عَنهَا

نزد مردم اینجا نیز محبوب و بجز شئے واحد
نیست و آن نفس او ست و محبت این
همه فرع محبت او ست مر نفس خود را
زیرا که این همه را قصد نمے نماید مگر از برائے
نفس خود نه از برائے نفس شان پس چون
محبتش با نفس زائل گردد محبت شان هم
به تبعیت زائل شود و از ینجا گفته اند که حجاب
میان بنده و حق سبحانه نفس او ست نه عالم چه عالم
بالذات مقصود او نیست تا حجاب گردد و مقصود
او بجز نفس او چیزے دیگر نیست پس لاجرم حجاب
او باشد نه غیر پس ما دامیکه بنده از مراد نفس
خود بالکلیه پاک نگردد حق سبحانه مرادش
نمیتواند شد و نه محبت حق را در قلب او
گنجایش و این دولت قصوائے متحقق
نشود الا بعد از تحقق فنائے مطلق که منوط
است بتجلی ذاتی زیرا که ازالهٔ ظلمات
بتمامها متصور نیست مگر بعد از طلوع
آفتاب بتمام و کمال پس هر گاه
حاصل شد این محبت که معبر است

بالمحبة الذاتية استوى عند المحب انعام المحبوب وایلامه فح حصل الاخلاص فلا یعبد ربه الا له لا لاجل نفسه من طلب الانعام ودفع الایلام لانهما عنده سوآء وهذه رتبة المقربین فان الابرار انما یعبدون الله خوفا وطمعا وهما راجعان الی انفسهم لعدم فوزهم بسعادة المحبة الذاتیة فلاجرم یکون حسنات الابرار سیأت المقربین فحسنات الابرار حسنات من وجه وسیأت من وجه و حسنات المقربین حسنات محضة نعم من المقربین من یعبد الله خوفا وطمعا ایضا بعد تحققهم بالبقاء الاکمل وتنزلهم بعالم الاسباب لکن خوفهم وطمعهم غیر راجعین الی انفسهم بل انما یعبدون طمعا لرضائه سبحانه وخوفا عن سخطه تعالی

بمحبت ذاتیه نزد محب انعام محبوب و ایلام آن مستوی گشت پس درین وقت اخلاص نیز بحصول پیوست وحق را عبادت نکند مگر از برائے حق نه از برائے نفس یعنی بجهت طلب انعام و دفع ایلام که این هر دو نزد او برابرست واین مرتبه ایست مخصوص بمقربین چه ابرار بجهت عدم فوز شان بسعادت محبت ذاتیه جز این نیست که حق را بسبب خوف وطمع عبادت میکنند و این هر دو بنفس شان راجع اند پس لاجرم حسنات ابرار سیأت اند به نسبت مقربین وثابت شد که حسنات ابرار از وجهے حسنات اند واز وجه دیگر سیأت وحسنات مقربین حسنات محضه اند آرے بعضے از مقربین بعد از اتصاف ایشان به بقاء اکمل وتنزل بعالم اسباب نیز بخوف و طمع حق را سبحانه مے پرستند ولیکن این خوف وطمع بنفس او شان راجع نیست بلکه بامید رضائے حق سبحانه وبخوف از غضب او تعالے عبادت میکنند

وَكَذَا إِنَّمَا يَطْلُبُونَ الْجَنَّةَ لِأَنَّهَا مَحَلُّ
رِضَائِهِ سُبْحَانَهُ لَا لِحُظُوظِ أَنْفُسِهِمْ
وَإِنَّمَا يَسْتَعِيذُونَ عَنِ النَّارِ لِأَنَّهَا
مَحَلُّ سَخَطِهِ تَعَالَى لَا لِدَفْعِ الْإِيلَامِ
عَنْ أَنْفُسِهِمْ لِأَنَّ هٰؤُلَاءِ الْأَكَابِرَ
مُحَرَّرُونَ عَنْ رِقِّيَّةِ الْأَنْفُسِ وَ
صَارُوا خَالِصِينَ لِلّٰهِ سُبْحَانَهُ وَهٰذِهِ
الرُّتْبَةُ أَعْلَى مِنْ بَيْنِ رُتَبِ الْمُقَرَّبِينَ
وَلِصَاحِبِ هٰذِهِ الْمَرْتَبَةِ نَصِيبٌ تَامٌّ
مِنْ كَمَالَاتِ مَقَامِ النُّبُوَّةِ بَعْدَ تَحَقُّقِهِ
بِمَرْتَبَةِ الْوِلَايَةِ الْخَاصَّةِ وَمَنْ لَمْ
يَتَنَزَّلْ إِلَى عَالَمِ الْأَسْبَابِ فَهُوَ مِنَ
الْأَوْلِيَاءِ الْمُسْتَهْلِكِينَ فَلَا نَصِيبَ لَهُ
مِنْ كَمَالَاتِ مَقَامِ النُّبُوَّةِ فَلَا يَكُونُ أَهْلًا
لِلتَّكْمِيلِ بِخِلَافِ الْأَوَّلِ رَزَقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ
مَحَبَّةَ هٰؤُلَاءِ الْأَكَابِرِ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ
الْبَشَرِ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَتْبَاعِهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ
أَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ أَكْمَلُهَا فَإِنَّ الْمَرْءَ
مَعَ مَنْ أَحَبَّ وَالسَّلَامُ أَوَّلًا وَآخِرًا

وہمچنین بجز این نیست کہ طلب مے نمایند جنت
را از جہت آنکہ او محل رضائے حق سبحانہ
نہ از جہت حظوظ نفس و استعاذہ مینمایند
از نار بجہت آنکہ محل سخط اوست سبحانہ نہ
از برائے دفع ایلام از نفس چہ این بزرگواران
از رقیت نفس محرر اند و بحق سبحانہ خالص
مخصوص و این مرتبہ از میان مراتب مقربین
عالی ترست و صاحب این مرتبہ را بعد از
اتصاف او بمرتبۂ ولایت خاصہ نصیبے ست
تام از کمالات مقام نبوت و کسیکہ بعالم
اسباب فرود نہ آمدہ است پس وازاولیاء
مستہلکین ست و او را از کمالات مقام
نبوت بہرہ نیست پس تکمیل و ارشاد را
شایان نباشد بخلاف اول حق سبحانہ
وتعالی مایان را محبت این اکابر عطا فرماید
بحرمت سید البشر علیہ وعلی آلہ و
اتباعہ من الصلوات افضلہا و من
التسلیمات اکملہا چہ مرد با کسے ست کہ
دوست داشتہ است او را۔ والسلام اولاً و آخراً

مکتوب بست و پنجم (۲۵)

اُرْسِلَ اِلٰی خواجه جہان فِی التَّحْرِیْضِ عَلٰی مُتَابَعَۃِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَمُتَابَعَۃِ خُلَفَائِہِ الرَّاشِدِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمْ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَکْمَلُہَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَتَمُّہَا سَلَّمَ اللّٰہُ تَعَالٰی قَلْبَکُمْ وَشَرَحَ صَدْرَکُمْ وَزَکّٰی نَفْسَکُمْ وَاَلَانَ جِلْدَکُمْ کُلَّ ذٰلِکَ بَلْ جَمِیْعُ کَمَالَاتِ الرُّوْحِ وَالسِّرِّ وَالْخَفِیِّ وَالْاَخْفٰی مَنُوْطٌ بِمُتَابَعَۃِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُہَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُہَا فَعَلَیْکُمْ بِمُتَابَعَتِہٖ وَمُتَابَعَۃِ خُلَفَائِہِ الرَّاشِدِیْنَ الْہَادِیْنَ الْمَہْدِیِّیْنَ مِنْ بَعْدِہٖ فَاِنَّہُمْ نُجُوْمُ الْہِدَایَۃِ وَشُمُوْسُ الْوِلَایَۃِ فَمَنْ شَرُفَ بِمُتَابَعَتِہِمْ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِیْمًا وَمَنْ جُبِلَ عَلٰی مُخَالَفَتِہِمْ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِیْدًا ؎

ترجمہ از مصحح

مکتوب بست و پنجم بخواجہ جہان صدور یافتہ در تحریض بر متابعت سید المرسلین و متابعت خلفاء راشدین وے علیہ و علیہم من الصلوات اکملہا و من التسلیمات اتمہا حق سبحانہ و تعالیٰ قلب شمارا سلامت دارا د و سینۂ شمارا کشادہ کناد و نفس شمارا پاک گرداناد و پوست بدن شمارا ملین سازاد جملہ این ہمہ بلکہ جمیع کمالات روح و سر و خفی و اخفیٰ منوط اند بمتابعت حضرت سرور مرسلان علیہ و علی آلہ من الصلوات فضلہا و من التسلیمات اکملہا پس لازم گیرید متابعت اورا و متابعت خلفائے راشدین ہادین مہدین وے راکہ بعد او اند زیراکہ او شانند نجوم ہدایت و شموس ولایت پس کسیکہ بمتابعت شان مشرف گشت فقد فاز فوزا عظیما و کسیکہ بر مخالفت آنان مجبول شد فقد ضل ضلالا بعیدا ؎

آفریدہ شدہ و طبعی و جبلت کردہ شدہ ۱۲

ہدایت کردہ شدگان ۱۲ — سلیٰ دیوا پوست ۱۲

نجوم یعنی ستارہ خوبکی وزنجوم جمع — اشارۃ است بقول آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام اصحابی کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم ۱۲ — شموس جمع شمس یعنی آفتاب ۱۲ — بالتشدید من التفعیل و بالتخفیف — من الہمزۃ ... علی الاول و علی الثانی معلوم — فوز یعنی فقد فاز الخیر یعنی — مخالفت ... ۱۲ — جبل ... مجہول ... سرشت ۱۲ — ضلالت گمراہی

البقية من المقصود اظهار الاضطرار وضيق المعيشة لابني المرحوم الشيخ السلطان فالملتمس من جنابكم مددهم واعانتهم فانكم حريّون بذلك بل موفقون بقضاء حوائج الناس طرًّا زاد الله تعالى توفيقكم وجعل الخير رفيقكم والسلام عليكم وعلى سائر من اتبع الهدى ٭

بقية المرام اظهار اضطرارست وضيق معيشت مردو پسران شیخ سلطان مرحوم راپس از جناب شما امداد واعانت اوشان مطلوبست کہ آن شایان شان شماست بلکہ حق سبحانہ بقضاء حوائج جمیع مردم ذات شما راموفق گردانیدہ است حق سبحانہ وتعالی شمارا ازین بیشتر توفیق ارزانی فرماید وخیر را رفیق شما گرداند والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی

مکتوب بست وششم (٢٦)

ترجمہ از مصحح

ارسل الى الشيخ العالم مولانا حاجي محمد اللاهوري في بيان ان الشوق يكون للابرار دون المقربين مع علوم تناسب هذا المقام ثبتنا الله سبحانه واياكم على جادة الشريعة المصطفوية على صاحبها الصلوة والسلام والتحية وَرَدَ في الحديث القدسي ألا طال شوق الابرار

مکتوب بست وششم بمولانا الشیخ العالم حاجی محمد لاہوری صدور یافتہ در بیان آنکہ شوق البتہ ابرار را بود نہ مقربین را با علوم مناسبہ این مقام حق سبحانہ وتعالی ما و شما را بر جادۂ شریعت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوة والسلام والتحیۃ استقامت وثبات ارزانی فرماید۔ در حدیث قدسی واردست الا طال شوق الابرار

إِلَى لِقَائِي وَأَنَا إِلَيْهِمْ لَأَشَدُّ شَوْقًا
أَثْبَتَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ الشَّوْقَ لِلْأَبْرَارِ
لَا لِلْمُقَرَّبِينَ الْوَاصِلِينَ لَا شَوْقَ
لَهُمْ لِأَنَّ الشَّوْقَ يَقْتَضِي الْفَقْدَ وَالْفَقْدُ
فِي حَقِّهِمْ مَفْقُودٌ أَلَا يُرَى أَنَّ الشَّخْصَ
لَا يَشْتَاقُ إِلَى نَفْسِهِ مَعَ إِفْرَاطِهِ فِي
حُبِّهِ لِعَدَمِ تَحَقُّقِ الْفَقْدِ فِي حَقِّهِ
فَالْمُقَرَّبُ الْوَاصِلُ الْبَاقِي بِاللّٰهِ سُبْحَانَهُ
الْفَانِي عَنْ نَفْسِهِ حَالُهُ مَعَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ
كَحَالِ الشَّخْصِ مَعَ نَفْسِهِ فَلَا جَرَمَ لَا
يَكُونُ الْمُشْتَاقُ إِلَّا الْأَبْرَارَ لِأَنَّهُ مُحِبٌّ
فَاقِدٌ وَنَعْنِي بِالْأَبْرَارِ غَيْرَ الْمُقَرَّبِ الْوَاصِلِ
سَوَاءٌ كَانَ فِي الْاِبْتِدَاءِ أَوْ فِي الْوَسْطِ
وَلَوْ بَقِيَ مِنْهُ مِقْدَارُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ
وَلَنِعْمَ مَا قِيلَ فِي الشِّعْرِ الْفَارِسِيِّ ؎

فراقِ دوست اگر اندک ست اندک نیست
درونِ دیده اگر نیم موست بسیارست

نُقِلَ عَنِ الصِّدِّيقِ الْأَكْبَرِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى
عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى قَارِئًا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَبْكِي

إِلَى لِقَائِي وَأَنَا إِلَيْهِمْ لَأَشَدُّ شَوْقًا
حق سبحانه شوق را بابرار نسبت نموده زیرا که
مقربین واصلین را شوقے نیماند که شوق
فقدانِ مطلوب را متقاضی ست و فقدانِ
مطلوب در حقِ شان مفقود چه ظاهر ست که
انسان با وجود افراطِ محبت نفسِ خود با نفس
اشتیاق ندارد چرا که اورا فقدان در حقِ خود
متحقق نیست پس مقرب واصل که بحق سبحانه
باقی ست واز نفسِ خود فانی حالش بنسبت
حق سبحانه مماثل ست بحالِ شخص بنسبتِ
نفسِ خود لاجرم مشتاق نباشد مگر ابرار که
اوشان اند محب فاقد ومراد ما از ابرار کسے
ست که مقرب واصل نبود در ابتدا باشد یا در
وسط اگرچه از وسط بقدر دانہ خردل باقی مانده باشد
وچه خوش گفته است در شعرِ فارسی ؎

فراقِ دوست اگر اندک ست اندک نیست
درونِ دیده اگر نیم موست بسیارست

از حضرتِ صدیق اکبر رضی اللہ تعالی عنہ منقول
ست که شخصے را دید قرآن میخواند ومیگرید

فَقَالَ هٰكَذَا كُنَّا نَفْعَلُ وَلٰكِنْ قَسَتْ
قُلُوبُنَا هٰذَا مِنْ قَبِيلِ الْمَدْحِ بِمَا يُشْبِهُ
الذَّمَّ وَسَمِعْتُ عَنْ شَيْخِي قُدِّسَ سِرُّهُ
يَقُولُ اِنَّ الْمُنْتَهِيَ الْوَاصِلَ رُبَّمَا يَتَمَنّٰى
الشَّوْقَ وَالطَّلَبَ الَّذِيْ كَانَ لَهٗ فِي الْاِبْتِدَاءِ
وَلِرَفْعِ الشَّوْقِ مَقَامٌ اٰخَرُ اَكْمَلُ مِنَ الْاَوَّلِ
وَاَتَمُّ مِنْهُ وَهُوَ مَقَامُ الْيَاسِ وَالْعَجْزِ
عَنِ الْاِدْرَاكِ فَاِنَّ الشَّوْقَ يُتَصَوَّرُ فِي
الْمُتَوَقَّعِ فَحَيْثُ لَا تَوَقُّعَ لَا شَوْقَ وَاِذَا
رَجَعَ هٰذَا الْكَامِلُ الْبَالِغُ نِهَايَةَ الْكَمَالِ
اِلَى الْعَالَمِ رُجُوْعَ الْقَهْقَرٰى لَا يَعُوْدُ اِلَيْهِ
الشَّوْقُ اَيْضًا مَعَ وُجُوْدِ الْفَقْدِ بِالرُّجُوْعِ
لِاَنَّ زَوَالَ شَوْقِهٖ مَا كَانَ لِوُجُوْدِ الْفَقْدِ
بَلْ لِحُصُوْلِ الْيَاسِ وَهُوَ مَوْجُوْدٌ بَعْدَ
الرُّجُوْعِ اَيْضًا بِخِلَافِ الْكَامِلِ الْاَوَّلِ
فَاِنَّهٗ يَعُوْدُ اِلَيْهِ الشَّوْقُ بِرُجُوْعِهٖ
اِلَى الْعَالَمِ لِحُصُوْلِ الْفَقْدِ الَّذِيْ
زَالَ مِنْ قَبْلُ فَحِيْنَ وُجِدَ الْفَقْدُ
بِالرُّجُوْعِ حَصَلَ الشَّوْقُ الَّذِيْ

فرمود ہمچنین میکردیم ولکن سخت شدند دلہائے
ما این قول ازیشان مدح ست مشابہ بذم
واز حضرتِ شیخ خود قدس سرہ شنیدم کہ
میفرمود گاہے منتہی واصل نیز تمنائے
آن شوق وطلب میکند کہ اورا بیشتر حاصل
بود وزوالِ شوق را مقامے ست دیگر کاملتر
از اول وتمامتر ازان وآن مقام مقامِ
یاس وعجز ست از ادراکِ مطلوب چہ شوق
در امرے متصور ست کہ متوقع بود پس آنجا کہ
توقع نیست شوق نیست وچون اینچنین کامل
کہ بنہایتِ کمال رسیدہ است رجوع بعالم نماید
رجوعِ قہقرے پس با وجودِ حصولِ فقد بسبب
رجوع بعالم اندرین حال نیز شوق باو عود
نمے نماید چہ زوالِ شوق بجہت تحققِ فقدان نبود
بلکہ بباعث حصولِ یاس وآن بعد از رجوع نیز
موجود ست بخلاف کامل اول کہ بوقت رجوع
نمودنش بعالم شوق باو عود مینماید بسبب تحققِ
فقدان کہ اولاً زائل شدہ بود پس وقتیکہ
فقدان بسبب رجوعِ وے موجود گشت شوق کہ

زَالَ بِزَوَالِهِ لَا يُقَالُ إِنَّ مَرَاتِبَ الْوُصُوْلِ لَا تَنْقَطِعُ أَبَدَ الْآبِدِيْنَ فَيُتَوَقَّعُ بَعْضُ تِلْكَ الْمَرَاتِبِ فَيُتَصَوَّرُ الشَّوْقُ حِيْنَئِذٍ لِأَنَّا نَقُوْلُ عَدَمُ انْقِطَاعِ مَرَاتِبِ الْوُصُوْلِ مَبْنِيٌّ عَلَى السَّيْرِ التَّفْصِيْلِيِّ الْوَاقِعِ فِي الْأَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ وَالشُّئُوْنِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ وَهٰذَا السَّالِكُ لَا يُتَصَوَّرُ فِيْ حَقِّهٖ نِهَايَةٌ وَلَا يَزُوْلُ عَنْهُ الشَّوْقُ أَبَدًا وَمَا نَحْنُ بِصَدَدِهٖ وَهُوَ الْمُنْتَهِي الْوَاصِلُ الَّذِيْ قَطَعَ تِلْكَ الْمَرَاتِبَ بِطَرِيْقِ الْاِجْمَالِ وَانْتَهٰى إِلٰى مَا لَا يُمْكِنُ التَّعْبِيْرُ عَنْهُ بِعِبَارَةٍ وَلَا يُشَارُ إِلَيْهِ بِإِشَارَةٍ فَلَا يُتَصَوَّرُ ثَمَّ تَوَقُّعٌ أَصْلًا فَلَا جَرَمَ يَزُوْلُ عَنْهُ الشَّوْقُ وَالطَّلَبُ وَهٰذَا حَالُ الْخَوَاصِّ مِنَ الْأَوْلِيَاءِ لِأَنَّهُمُ الَّذِيْنَ عَرَجُوْا عَنْ ضِيْقِ الصِّفَاتِ

بزوالش زائل شده بود نیز بحصول پیوست گفتہ نشود کہ مراتب وصول الی اللہ را تا ابد الآباد انقطاع نیست پس بعضے ازان مراتب دائما متوقع اند و درین وقت حصول شوق مر مقرب واصل را نیز متصور گشت زیرا کہ ما میگوئیم کہ عدم انقطاع مراتب وصول مبنی ست بر سیر تفصیلی کہ واقع ست در اسما و صفات و شیون و اعتبارات و نہایت وصول در حق این سالک متصور نیست و شوق ازوے ابدا زائل نمیگردد و کسیکہ ما بصدد وئیم ہمان واصل منتہی ست کہ آن مراتب را بطریق اجمال طے کردہ و منتہی گشتہ بمقامیکہ ازو تعبیر ممکن نیست بعبارتے و بسویش اشارہ کردہ نمے شود باشارتے پس آنجا توقع اصلا متصور نیست لاجرم شوق و طلب ازو زائل گردد و این حال خواص ست از اولیاء زیرا کہ ایشانند کہ از ضیق صفات عروج نمودہ

مورد قولہ قدس سرہ لان المقربین الواصلین لا شوق لہم ۲۵ قولہ بصددہ بتحقیق ذکرہ ...

وَوُصُولُ اِلٰی حَضْرَةِ الذَّاتِ تَعَالٰی وَ
تَقَدَّسَ بِخِلَافِ السَّالِکِیْنَ فِی الصِّفَاتِ
مُفَصَّلًا وَالسَّائِرِیْنَ فِی الشُّؤُنَاتِ
مُرَتَّبًا فَاِنَّهُمْ مَحْبُوْسُوْنَ فِی التَّجَلِّیَاتِ
الصِّفَاتِیَّةِ اَبَدَ الْاٰبِدِیْنَ وَمَرَاتِبُ
الْوُصُوْلِ فِیْ حَقِّهِمْ لَیْسَتْ اِلَّا الْوُصُوْلُ
اِلَی الصِّفَاتِ وَالْعُرُوْجُ اِلٰی حَضْرَةِ
الذَّاتِ تَعَالٰی لَا یُتَصَوَّرُ اِلَّا بِالسَّیْرِ
الْاِجْمَالِیِّ فِی الصِّفَاتِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ
وَمَنْ وَقَعَ سَیْرُهٗ فِی الْاَسْمَاءِ
بِالتَّفْصِیْلِ حُبِسَ فِی الصِّفَاتِ وَ
الْاِعْتِبَارَاتِ وَلَمْ یَزُلْ مِنْهُ
الشَّوْقُ وَالطَّلَبُ وَلَمْ یُفَارِقْ عَنْهُ
الْوَجْدُ وَالتَّوَاجُدُ فَاَصْحَابُ الشَّوْقِ
وَالتَّوَاجُدِ لَیْسُوْا اِلَّا اَصْحَابَ التَّجَلِّیَاتِ
الصِّفَاتِیَّةِ وَلَیْسَ مِنَ التَّجَلِّیَاتِ
الذَّاتِیَّةِ لَهُمْ نَصِیْبٌ مَا دَامُوْا
فِی الشَّوْقِ وَالْوَجْدِ فَاِنْ قَالَ قَائِلٌ
مَا مَعْنَی الشَّوْقِ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ

وبحضرت تعالی وتقدس وصول یافته
بخلاف آنانکه سالک اند در صفات
بالتفصیل وسائر اند در شیونات علی
الترتیب که ایشان در تجلیات صفاتیه
تا ابد الآباد محبوس اند ومراتب وصول
در حق شان غیر از وصول تا بصفات
هیچ نیست وعروج تا حضرت ذات
تعالی ممکن نیست مگر بسیر اجمالی در صفات
واعتبارات وکسیکه سیرش در اسماء
بالتفصیل واقع شده در صفات واعتبارات
محبوس مانده وشوق وطلب ازو زائل
نگردیده ووجد وتواجد ازو مفارقت
ننموده پس نباشند ارباب شوق و
تواجد مگر اصحاب تجلیات
صفاتیه وتا دمیکه در شوق
ووجد اند از تجلیات ذاتیه
ایشان را بهره نیست اگر کسے
گوید که چیست مراد از مشتاق
بودن حق سبحانه

علی قوله فی الحدیث المذکور وانا الیهم لاشد شوقا لمصححه سلمه الله تعالی

وَلَيْسَ مِنْهُ سُبْحَانَهُ مَفْقُوْدٌ شَيْئًا قُلْتُ ذِكْرُ الشَّوْقِ هٰهُنَا يَحْتَمِلُ اَنْ يَّكُوْنَ مِنْ قَبِيْلِ صَنْعَةِ الْمُشَاكَلَةِ وَذِكْرُ الشِّدَّةِ فِيْهِ بِاعْتِبَارِ اَنَّ كُلَّ مَا يُنْسَبُ اِلَى الْعَزِيْزِ الْجَبَّارِ فَهُوَ شَدِيْدٌ وَغَالِبٌ عَلٰى مَا يُنْسَبُ اِلَى الْعَبْدِ الضَّعِيْفِ هٰذَا الْجَوَابُ عَلٰى طَرِيْقَةِ الْعُلَمَاءِ وَلِلْعَبْدِ الضَّعِيْفِ فِيْ جَوَابِهِ وُجُوْهٌ اُخَرُ تُنَاسِبُ طَرِيْقَةَ الصُّوْفِيَّةِ وَلٰكِنَّ تِلْكَ الْاَجْوِبَةَ تَقْتَضِيْ نَحْوًا مِّنَ السُّكْرِ وَبِدُوْنِ السُّكْرِ لَا يَحْسُنُ بَلْ لَا يَجُوْزُ لِاَنَّ السُّكَارٰى مَعْذُوْرُوْنَ وَاَرْبَابُ الصَّحْوِ مَسْئُوْلُوْنَ وَحَالِيَ الْاٰنَ الصَّحْوُ الصِّرْفُ فَلَا يَلِيْقُ بِحَالِيْ ذِكْرُهَا هٰذَا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى نَبِيِّهٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا

حالانکہ ازو سبحانہ چیزے مفقود نیست گویم محتمل ست کہ آوردنِ لفظِ شوق اینجا از قبیلِ صنعتِ مُشاکلت بود و ذکرِ شدّت در حدیث بدین جہت باشد کہ ہرچہ بخداوند عزیز جبار نسبت کردہ شود شدید و غالب بود برآنچہ بہ بندۂ ضعیف اضافت (نسبت) نمودہ آید و این جوابے ست بطریق علماء و این بندۂ ضعیف را در جواب اشکالِ مذکور وجوہات دیگر اند مناسب بطریقۂ صوفیہ ولیکن بیانِ آن وجوہات نوعے از سُکرے خواہد و بدونِ سُکر ذکرِ شان مستحسن بلکہ جائز نیست چہ سُکارائے معذور اند و اربابِ صحو مسئول و بالفعل حالِ من صحو صرف ست پس ذکر آن وجوہات مناسب حالِ من نیست ھٰذا۔ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى نَبِيِّهٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا

قال فی التلخیص ومنہ المشاکلۃ وھی ذکر الشیء بلفظ غیرہ لوقوعہ فی صحبتہ تحقیقا او تقدیرا فالاول کقولہ قالوا اقترح

مکتوب اول

مکتوب بست و ہفتم ۲۷

بخواجہ عمک صدور یافتہ در بیانِ مداحی طریقۂ علیہ نقشبندیہ و علوِ نسبتِ این بزرگواران قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مرحمت نامہ گرامی کہ از روئے کرم نامزدِ این مخلص ساختہ بودند بہ ورود آن مبتہج و مسرور گردید سلامت باشند نمی خواہد کہ تصدیع ایشان بدہد بغیر آنکہ مداحی این سلسلہ علیہ نقشبندیہ نماید مخدوما در عباراتِ اکابر این سلسلہ علیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم واقع شدہ است کہ نسبتِ ما فوقِ ہمہ نسبتہاست آن نسبت حضور و آگاہی خواستہ اند و حضورے کہ نزدِ ایشان معتبر ست حضورِ بے غیبت ست کہ تعبیر ازان بیاد داشت نمودہ اند پس نسبتِ این عزیزان عبارت از یاد داشت باشد و یاد داشت کہ بفہمِ قاصرِ این فقیر قرار یافتہ است مبنی برین تفصیل ست تجلی ذاتی عبارت از ظہور حضور حضرت ذات ست تعالیٰ و تقدس و حضور آن سبحانہ بے ملاحظۂ اسما و صفات و شیون و اعتبارات و آن تجلی را برقی گفتہ اند یعنی لمح یسیر ارتفاع شیون و اعتبارات متحقق میشود و باز در پردۂ شیون و اعتبارات متواری میگردد پس برین تقدیر حضورِ بے غیبت متصور نباشد بلکہ لمح یسیر حضور ست و اغلب اوقات غیبت پس این نسبت نزدِ این عزیزان معتبر نباشد و حال آنکہ این تجلی را مشائخ سلاسلِ دیگر نہایۃ النہایہ گفتہ اند و ہر گاہ این حضور دوام پذیرد و صلاً استتار قبول نکند و ہموارہ بے پردۂ اسما و صفات و شیون و اعتبارات متجلی شود حضورِ بے غیبت خواہد بود پس نسبتِ این اکابر را بانسبتہائے دیگران قیاس باید نمود

وبے تکلف فوق ہمہ باید داشت این قسم حضور اگرچہ پیش اکثر مردم مستبعد مینماید اما شعر

ہنیئاً لارباب النعیم نعیمہا — وللعاشق المسکین ما یتجرع

این نسبت علیہ بر نہجے غرابت پیدا کردہ است کہ اگر فرضاً پیش ارباب ہمین سلسلۂ بزرگ گفتہ شود محتمل کہ اکثر آنہا در مقام انکار آیند و باور ندارند نسبتے کہ الحال درمیان ارباب این خانوادۂ بزرگ متعارف شدہ است عبارت از حضور حق است سبحانہ و شہود او تعالیٰ بر وجہے کہ از وصف شاہدی و مشہودی منزہ باشد و توجہے ست معرا از جہات ستہ متعارفہ اگرچہ جہت فوق متوہم باشد و بظاہر دوام پذیرد این نسبت در مقام جذبہ فقط نیز متحقق میگردد و فوقیت آنرا وجہے ظاہر نیست بخلاف یادداشت بمعنی سابق کہ حصول آن بعد از تمامی جہت جذبہ و مقامات سلوک ست و علو درجۂ آن بر ہیچ احدے مخفی نیست اگر خفائے است در حصول اوست و بس حاسدے اگر از حسد انکار نماید و ناقصے از نقص خود جحود نماید معذور است شعر

قاصرے گر کند این طائفہ را طعن قصور — حاش للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را

ہمہ شیران جہان بستۂ این سلسلہ اند — روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را

والسلام اولاً و آخراً

مکتوب بست و ہشتم ۲۸

نیز بخواجہ عمک صدور یافتہ در علو حال اما بعبارتے تحریر یافتہ است کہ موہم تنزل و تبعد ست مرحمت نامۂ گرامی کہ از روئے کرم بنام این مخلص ساختہ بودند بورود آن مبتہج گردید و بمطالعۂ آن مشرف گشت چہ نعمتیست کہ آزادان یاد گرفتاران کنند و چہ دولتیست کہ رسیدگان غمخوارگی مہجوران نمایند بیچارہ مہجور چون خود را شایان وصال نیافت

بضرورت محمول نقل اوبہ ہجران گشت واز قرب گریختہ بہ بُعد آرام گرفت واز اتصال بانفصال قرار یافت و چون در اختیار آزادی گرفتاری دید بہ منت گرفتاری گزید بیت

چون طمع خواہد زمن سلطانِ دین — خاک بر فرقِ قناعت بعد ازین

بعباراتِ نامربوط واشاراتِ پراگندہ زیادہ برین چہ تصدیع ایشان نماید ثبتنا اللہ تعالٰی وایاکم علٰی متابعۃ سیدِ المرسلین علیہ وعلٰی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا

مکتوب ۲۹ بست ونہم

بشیخ نظام تھانیسری بصدوریافتہ دربیانِ ترغیب درآدائے فرائض ورعایت سنن وآداب وقلۃ مبالات درادائے نافلہ درجنب فرائض ومنع نمودن ازادائے نماز خفتن درنصفِ اخیر از شب ومنع کردن از تجویز نمودنِ خوردنِ آبِ مستعمل وضو ومنع کردن از تجویز نمودنِ مریدان کہ سجدہ کنند عصمنا اللہ سبحانہ وایاکم عن التعصب والتعسف ونجانا وایاکم عن التلہف والتاسف بحرمۃ سید البشر المنفی عنہ زیغ البصر علیہ وعلٰی آلہ من الصلوات اتمہا ومن التسلیمات اکملہا مقربات اعمال یا فرائض اند یا نوافل نوافل را درجنب فرائض ہیچ اعتبار نیست ادائے فرضے از فرائض در وقتے از اوقات بہ از ادائے نوافلِ ہزار سالہ است اگرچہ بہ نیت خالص ادا شود ہر نفلیکہ باشد از صلوٰۃ وزکوٰۃ وصوم وذکر وفکر وامثالِ اینہا بلکہ گوئیم کہ رعایت سنتے از سنن وادبے از آداب در حین ادائے فرائض نیز ہمین حکم دارد منقول است کہ روزے امیر المومنین حضرت فاروق رضی اللہ تعالٰی عنہ نمازِ بامداد را جماعت گذاردند بعد از فراغ از صلوٰۃ در قوم نگاہ کردند شخصے را از اصحاب خود در آن وقت نیافتند فرمودند کہ

حاشیہ: مالک رحمہ اللہ تعالٰی در موطا خود نقل الحدیث علی ہذا اللفظ ہٰکذا عن ابی بکر بن سلیمان ابن ابی حثمۃ قال ان عمر بن الخطاب فقد سلیمان بن ابی حثمۃ فی صلوٰۃ الصبح وان عمر غدا الی السوق ومسکن سلیمان بین المسجد والسوق فمر علی الشفاء ام سلیمان فقال لہا لم ار سلیمان فی الصبح فقالت انہ بات یصلی فغلبتہ عیناہ فقال عمر لان اشہد صلوٰۃ الصبح فی جماعۃ احب الی من ان اقوم لیلۃ

فلانے بجماعت حاضر نشد حاضران عرض کردند کہ او اکثر شب بیدار میباشد محتمل کہ درین
وقت خوابش بردہ باشد فرمودند کہ اگر تمام شب خواب میکرد و نماز بامداد را بجماعت میگزارد بہتر
میبود پس رعایت ادبے و اجتناب از مکروہے اگرچہ تنزیہی باشد فکیف کہ تحریمی بمراتب از ذکر
و فکر و مراقبہ و توجہ بہتر باشد آرے این امور باین رعایت و اجتناب اگر جمع کند فقد فاز
فوزاً عظیماً و بدونہ خرط القتاد مثلاً تصدق دانگے در حساب زکوٰۃ ہمچنانکہ از تصدق
جبال عظام از ذہب بطریق نفل بمراتب بہترست رعایت ادبے از آداب در تصدق آن
دانگ مثلاً آنرا بفقیر قریبے دادن نیز بمراتب ازان بہترست پس نماز خفتن را در نصف اخیر
از شب گزاردن و آن تاخیر را وسیلۂ تاکید قیام لیل ساختن بسے مستنکر باشد چہ نزد
حنفیہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم اداے نماز خفتن دران وقت مکروہ ست ظاہر این کراہت
کراہت تحریمیہ ارادہ دارند زیراکہ اداے نماز خفتن را تا نصف لیل مباح داشتہ اند و از نصف
آن طرف مکروہ گفتہ اند پس مکروہے کہ مقابل مباح ست مکروہ تحریمی ست و نزد شافعیہ
دران وقت اداے نماز خفتن جائز نیست پس بواسطۂ قیام لیل و حصول ذوق و جمعیت
دران وقت مرتکب این امر گشتن بسیار مستکرہ است از براے این غرض تاخیر اداے
وتر ہم کافی ست و آن تاخیر مستحب ست ہم وتر در وقت نیک ادا میباید و ہم غرض
قیام لیل و بیداری وقت سحر میسر گردد پس ترک این عمل بہ باید نمود و صلوات گذشتہ را قضا
باید کرد امام اعظم کوفی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بواسطۂ ترک ادبے از آداب وضوے نماز چہل
سالہ را قضا فرمودند و ایضاً آب مستعمل کہ از ازالۂ حدث نمودہ باشد یا بہ نیت قربت استعمالش
کردہ باشند در وضو تجویز نکنند کہ مردم آن آب را نخورند کہ آن آب نزد امام اعظم نجس
مغلظ ست و فقہا منع خوردن آن آب کردہ اند و خوردن آن را مکروہ داشتہ اند آرے

قال فی البحر افاد ان التاخیر الی نصف اللیل لیس بمستحب قالوا انہ مباح والی ما بعدہ مکروہ ۱۲

قال فی البحر عن القنیۃ تاخیر العشاء الی ما زاد علی نصف اللیل یکرہ کراہۃ تحریم

ورد فی حدیث مسلم وقت صلوۃ العشاء الی نصف اللیل

بقیۂ آب وضو را خوردن شفا گفته اند اگر از اعتقاد کسے طلب نماید از ان آب بدہند این فقیر را درین دفعه در دہلی مثل این ابتلا واقع شده بود بعضے از یاران را در واقعه نموده بودند که آب مستعمل وضو فقیر را بخورند والا ضرر عظیم لاحق خواہد شد ہر چند دفع کرد فائده نکرد بکتب فقہیه رجوع نمود مخلصی پیدا شد که اگر بعد از تثلیث غسل نیت قربت نکند در مرتبۂ چہارم آب مستعمل نمیشود باین حیله تجویز نموده آب غسل چہارم را بے نیت قربت بخوردنش داد وایضاً مردم معتمد نقل کرده اند که بعضے از خلفاء شما را مریدان ایشان سجده میکنند بزمین بوس ہم کفایت نمیکنند شناعت این فعل اظہر من الشمس ست منع شان بکنید و تاکید در منع نمائید اجتناب این قسم افعال از ہمه کس مطلوب ست علی الخصوص شخصے که باقتداء خلق خود را بر آورده باشد اجتناب این قسم افعال او را از اشد ضروریات ست که مقلدان باعمال او اقتدا خواہند کرد و در بلا خواہند افتاد وایضاً علوم این طائفه علوم احوال ست و احوال مواریث اعمال اند و کسے را از علوم احوال میراث بود که اعمال را درست کرده باشد و بحق آن قیام نموده و اعمال را تصحیح وقتے میسر شود که اعمال را بشناسد و کیفیت ہر عمل بداند و آن علم احکام شرعی ست از نماز و روزه و سائر فرائض و علم معاملات و نکاح و طلاق و مبایعات و علم ہر چیز که حق سبحانه و تعالی برو واجب ساخته است و او را بدان دعوت فرموده ست و این علوم اکتسابیه است از آموختن آن ہیچکس را چاره نیست و علم میان دو مجاہده است یکے مجاہده در طلب آن قبل از حصول و مجاہده دوم در استعمال آن بعد از حصول پس باید ہمچنانکه در مجلس شریف از کتب تصوف مذکور میشود از کتب فقہیه نیز مذکور شود و کتب فقہیه بعبارات فارسی بسیار اند مثل مجموعه خانی و عمدة الاسلام و کنز فارسی بلکه از کتب تصوف اگر مذکور نشود باک نیست که آن باحوال تعلق دارد

کذا فی ترجمة المشکوٰة للشیخ عبد الحق الدہلوی رحمه الله تعالی وقدس سره ۵۳ یعنی شناختن اعمال و دانستن کیفیت ہر عمل علم احکام است و علم

و در قال و ریطہ نے آید و از کتب فقہی مذکور نا شدن احتمال ضرر دارد زیادت چہ اطناب نماید القلیل یدل علی الکثیر

اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم
که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیارست

رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم کمال اتباع حبیبہ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات

مکتوب سی ام ۳۰

در بیان شہود آفاقی و انفسی و تعرقہ در میان شہود انفسی و تجلی صوری و در بیان علو شان مقام عبدیت و مطابقت علوم آن مقام با علوم شرعیہ و ما یناسب ذلک ملا محمد صدیق کہ از جملۂ قدیم الخدمتان این درگاہ ست میفرمودند کہ این مکتوب نیز بشیخ نظام تھانیسری صدور یافتہ است شرفکم اللہ سبحانہ بکمال الاتباع المحمدی وزینکم بالزی السنی المصطفوی علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التحیات اکملہا نمیدانم چہ نویسم اگر سخن از جناب قدس مولائے خود تعالی وتقدس بر زبان مے آرم محض کذب و افترا کردہ باشم جناب کبریائی او از آن بلندتر ست کہ زبان زد مثل من ہرزہ گوے گردد چون از بیچون چہ گوید محدث از قدیم چہ جوید مکانی در لامکانی تا چند پوید بیچارہ از بیرون خود چیزے ندارد و در ماورائے خود گزرے ندارد

ذرہ گر بس نیک ور بس بد بود
گرچہ عمرے تگ زند در خود بود

این معنی ہم در سیر انفسی کہ بنہایت کار میسر شود میسر ست حضرت خواجہ بزرگ خواجہ نقشبند قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس فرمودہ اند اہل اللہ بعد از فنا و بقا ہرچہ مے بینند

در خود مے بینند ہر چہ مے شناسند در خود مے شناسند و حیرتِ ایشان در وجودِ خود ست وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ پیش ازین ہر سیرے کہ ہست داخلِ سیرِ آفاقی است کہ حاصلش بیحاصلی ست اطلاقِ لفظِ بیحاصلی نسبت بحصولِ اصلِ مطلب ست والا آن نیز از جملۂ شرائط و معدات ست از شہودِ انفسی کسے در توہم نیفتد و آنرا در رنگِ شہودِ تجلیِ صوری کہ در نفسِ متجلی لہ ست تخیل نکند حاشا و کلا تجلیِ صوری ہر قسم کہ باشد داخلِ سیرِ آفاقی ست و در مرتبۂ علم الیقین حاصل ست و شہودِ انفسی در مرتبۂ حق الیقین ست کہ نہایتِ مراتبِ کمال ست و اطلاقِ لفظِ شہود درین مقام از تنگیِ میدانِ عبارت ست والا ہیچنانکہ مطلبِ ایشان بیچون و بیچگونہ ست نسبتِ ایشان بآن مطلب نیز بیچون و بیچگونہ است چون را بہ بیچون راہ نیست

مثنوی

ہست ربّ الناس را با جانِ ناس	اتصالے بے تکیف بے قیاس
ناس غیر از جانِ جان اشناس نہ	لیک گفتم ناس را نسناس نہ

و منشأ توہمِ اتحادِ شہودِ انفسی با شہودِ صوریِ مذکور حصولِ بقائے شخص ست در ہر دو مقام چہ تجلیِ صوری مُفنی نیست اگر چہ فی الجملہ رفعِ قیدے از قیود مے نماید اما تا حدِ فنا نمیرساند پس بقیۂ وجودِ سالک در ان تجلی حاصل ست و سیرِ انفسی خود بعد از فنائے اتم و بقائے اکمل ست پس لاجرم از قلتِ معرفت تفرقہ درمیانِ این دو بقا نے توانند کرد ناچار حکم باتحاد مینمایند اگر معلوم کنند کہ بقائے ثانی نزدِ ایشان معبر بہ بقائے باللہ ست و آن وجود را وجودِ موہوبِ حقانی میگویند شاید ازین توہم خلاص شوند اینجا کسے نگوید کہ بقائے باللہ عبارت از یافتن خود ست عینِ حق تعالیٰ و تقدس نہ چنین ست اگر این معنی از بعضے عباراتِ این قوم مستفاد شود آنرا جواب گوئیم کہ این بقا در مقامِ جذبہ بعضے را

بعد از استہلاک و اضمحلال کہ شبیہ بہ فناست دست میدہد و اکابرِ نقشبندیہ قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم تعبیر ازان بوجودِ عدم میکنند و این بیش از فناست این را زوالے متصوّرست بلکہ واقع ست گاہے اورا ازوے مے ستانند و گاہے باز میدہند و بقائے کہ بعد از فنائے اتم ست از زوال مصؤن و از خلل محفوظ ست فنائے ایشان فنائے دائمی ست در عینِ بقا فانی ست و در عینِ فنا باقی فنا و بقا کہ زوال پذیرند از جملۂ احوال و تلوینات ست و در ما نحن بصددہٖ نہ چنین ست حضرتِ خواجہ نقشبند قدّس اللہ تعالیٰ سرّہٗ فرمودہ اند وجودِ عدم بوجودِ بشریّۃ عود میکند امّا وجودِ فنا بوجودِ بشریّۃ عود نمیکند پس ہر آئینہ وقتِ ایشان دائمی باشد و حالِ ایشان سرمدی بل لا وقتَ لہم و لا حالَ کار ایشان با مُوقّتِ اوقات ست و معاملہ ایشان با محوّلِ احوال پس قبولِ زوال مخصوص بوقت و حال گشت و آنکہ از حال و وقت گزشت از زوال محفوظ ماند ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ کسے گمان نکند کہ دوام وقت باعتبارِ بقائے اثرِ آن وقت از تعیّن وغیرہ اطلاق کردہ اند لا بلِ الدّوام لِعَینِ الوقتِ وَالاستمرارُ لِنفسِ الحالِ اِنَّ الظّنَّ لَا یُغْنِیْ مِنَ الْحَقِّ شَیْئًا بل نقولُ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ و سخن بتطویل انجامید بر سرِ اصل سخن آئیم گوئیم کہ چون مجالِ سخن در فضائے قدسِ ایزدی جلّ شانہٗ نیست پس از مقامِ بندگی و ذُل و انکسارِ خود سخن کنیم مقصود از خلقتِ انسانی ادائے وظائفِ بندگی ست و اگر در ابتداء و وسط عشق و محبّت دادہ اند مقصود قطعِ تعلّقِ اوست از ما دون جنابِ قدس جلّ سلطانہٗ عشق و محبت ہم از مقاصد نیستند از برائے حصولِ مقامِ عبودیت اند بندۂ خدا جلّ شانہٗ وقتے شود کہ از گرفتاری و بندگیِ غیرِ او تعالیٰ بتمام خلاص شود و عشق و محبّت وسیلۂ انقطاع بیش نیستند

لہذا نہایتِ مراتبِ ولایت مقامِ عبدیت ست در درجاتِ ولایت فوق عبدیت مقامے نیست درین مقام خود را با مولائے خود ہیچ مناسبت نمیباید الّا الاحتیاج مِنْ جَانِبِهٖ وَالاِسْتِغْنَاءَ اِلّا تَمَرُّدًا تَاوَصِغَرٌ مِّنْ جَانِبِ الْمَوْلٰی تَعَالٰی وَتَقَدَّسَ نہ آنست کہ ذاتِ خود را با ذاتِ او تعالی وصفاتِ خود را با صفاتِ او عزّ سلطانہٗ وافعالِ خود را با افعالِ او سبحانہٗ بہیچ وجہ مناسبے اند اطلاقِ ظلّیت ہم از جملہ مناسبات ست ازین ہم تنزّہ مینمایند او را سبحانہٗ خالق وخود را مخلوق میدانند بیش ازین ہیچ جرأت نمے نمایند توحیدِ فعلی کہ جمعے را در اثنائے راہ دست میدہد وفاعل جز حق را سبحانہٗ نمییابند این بزرگواران میدانند کہ خالق این افعال یکیست نہ مباشر آن افعال کہ این سخن خود نزدیک ست کہ بزندقہ رساند این را بمثالے واضح گردانیم مثلاً شعبدہ بازے در پردہ نشستہ صورتہائے جمادِ چندرا در حرکت مے آرد وافعالِ غریبہ در آنہا ایجاد مینماید جماعہ کہ حدید البصر اند میدانند کہ جاعلِ این افعال در آن صورتہائے جمادیہ آن شخصِ پردہ نشین ست اما مباشرِ این افعال ہمان صور اند لہذا میگویند کہ صورت متحرک ست نمیگویند کہ شعبدہ باز متحرک ست نفس الامر درین حکم محق اند شرائعِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بہمین حکم ناطق اند وحکم بوحدتِ فعل از جملہ سکریات ست بَلِ الْحَقُّ الصَّرِيْحُ اَنَّ الْفَاعِلَ مُتَعَدِّدٌ وَّخَالِقَ الْاَفْعَالِ وَاحِدٌ وہمچنین ست کلامے کہ در توحیدِ وجود گفتہ اند مبنائے آن سکرِ وقت وغلبۂ حال ست علامتِ درستیِ علومِ لدنیہ مطابقت ست با صریحِ علومِ شرعیہ اگر سرِ مو تجاوز ست از سکر ست وَالْحَقُّ مَا حَقَّقَهُ الْعُلَمَاءُ مِنْ اَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ وَمَا سِوٰى ذٰلِكَ اِمَّا زَنْدَقَةٌ وَّاِلْحَادٌ اَوْ سُكْرُ وَقْتٍ وَغَلَبَةُ حَالٍ واین تمام مطابقت در مقامِ عبدیت میسر ست در ما ورائے این نحوے از سکر متحقق ست ۵

گر بگویم شرح این بیحد شود

شخصے از خواجہ نقشبند قدس اللہ تعالیٰ سرہ الاقدس سوال کرد کہ مقصود از سلوک چیست فرمودند تا معرفتِ اجمالی تفصیلی گردد و استدلالی کشفی شود نفرمودند تا معرفت زائد بر معارفِ شرعیہ حاصل کند اگرچہ در راہ امور زائدہ پیدا میشوند امّا اگر بنہایتِ کار رسانند آن زوائد ہباءً منثورا میگردند وہمان معارفِ شرعیہ بر وجہ تفصیل معلوم میگردد وازضیقِ استدلال بر فضائے اطلاقِ کشف مے آیند یعنی ہمچنانکہ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام آن علوم را از وحی اخذ میکرد این بزرگواران بطریقِ الہام آن علوم را از اصل اخذ میکنند علماء این علوم را از شرائع اخذ کردہ بطریقِ اجمال آوردہ اند ہمان علوم چنانکہ انبیاء را علیہم الصلوات والتسلیمات حاصل بود تفصیلاً وکشفاً ایشان را نیز بہمان نہج حاصل میشود اصالت وتبعیت درمیان ست باین قسمِ کمال از اولیاءِ کُمّل بعضے ایشان را بعد از قرونِ متطاولہ واز منہ متباعدہ انتخاب میفرمایند بخاطر بود کہ یک مسئلہ اجمالی استدلالی را مفصّل بنویسم امّا کاغذ کوتاہی کرد شاید حکمتِ خداوندی جلّ سلطانہ درین بودہ باشد والسلام

مکتوب سی ویکم ۳۱

بشیخ صوفی صدور یافتہ دربیانِ حقیقتِ ظہور توحید وجودی وقرب ومعیتِ ذاتی او تعالیٰ وتقدس وگذشتن ازین مقام با بعضے اسولہ واجوبہ کہ تعلق بتحقیق این مقام دارند

ثبّتنا اللہ سبحانہ وتعالیٰ علیٰ متابعۃِ سیّد المرسلین علیہ وعلیٰ آلہ وعلیہم وعلیٰ آلہم من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا شخصے کہ در مجلس شریف ایشان بود

نقل کرد کہ یکے از درویشان میان شیخ نظام تھانیسری در آن مجلس ازین فقیر مذکور
ساخت و گفت کہ او انکار وحدت وجود مینماید آن شخص ناقل ازین فقیر التماس نمود کہ
آنچہ حقیقت ست درین باب بخدام ایشان بنویس کہ مردم ازین نقل تا چہ فرا گیرند و در سوء
ظن نیفتند کہ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ اجابۃً للمسئولہ بچند کلمہ مصدع گشت مخدوما
مکرما معتقد فقیر از خوردی باز مشرب اہل توحید بود والد فقیر قدس سرہ بظاہر برہمین
مشرب بودہ اند و بر سبیل دوام بہمین طریق اشتغال داشتہ اند باوجود حصول نگرانی
تمام در باطن کہ بجانب مرتبہ بیکیفی داشتہ اند و بحکم اِبْنُ الْفَقِیْہِ نِصْفُ الْفَقِیْہِ فقیر را ازین
مشرب از روئے علم حظ وافر بود و لذت عظیم داشت تا آنکہ حق سبحانہ و تعالے بمحض کرم خویش بخدمت
ارشاد پناہی حقائق و معارف آگاہی مؤید الدین الرضی شیخنا و مولانا و قبلتنا محمد الباقی قدسنا
اللہ تعالی بسرہ رسانید و ایشان بہ فقیر طریقہ علیہ نقشبندیہ تعلیم فرمودند و توجہ بلیغ بحال
این مسکین مرعی داشتند بعد از ممارست این طریقۂ علیہ در اندک مدت توحید وجودی منکشف
گشت و غلوے درین کشف پیدا شد علوم و معارف این مقام فراوان ظاہر گشتند و کم
دقیقہ از دقائق این مرتبہ ماندہ باشد کہ آنرا منکشف نہ گردانیدند دقائق معارف شیخ محی الدین
ابن العربی را کماینبغی لائح ساختند و بتجلی ذاتی کہ صاحب فصوص آنرا بیان فرمودہ ست و نہایت
عروج جز آن را نمیداند و در شان آن تجلی میگوید وَمَا بَعْدَ ھٰذَا اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ بآن
تجلی ذاتی مشرف گشت و علوم و معارف آن تجلی را کہ شیخ مخصوص بخاتم الولایۃ میداند
نیز بتفصیل معلوم شدند و سکر وقت و غلبۂ حال درین توحید بجائے رسید کہ در بعضے عریضہا
کہ بحضرت خواجہ نوشتہ بود این دو بیت را کہ سراسر سکر ست نوشتہ بود **رباعی**

اے دریغا کین شریعت ملت اعمائی ست — ملت ما کافری و ملت ترسائی ست

کفر و ایمان زلف و روئے آن پری سیمائی ست — کفر و ایمان هر دو اندر راه ما یکتائی است

و این حال تا مدت مدید کشید و از شهور بسنین انجامید ناگاه عنایت بغایت حضرت الله جل سلطانه از دریچه غیب در عرصه ظهور آمد و پرده روپوش بیچونی و بیچگونی را برانداخت علوم سابق که منبی از اتحاد و وحدت بوده اند رو بزوال آوردند و احاطه و سریان و قرب و معیت ذاتیه که در آن مقام منکشف شده بود مستتر گشتند و به یقین یقین معلوم گشت که صانع را جل شانه با عالم ازین نسبتهائے مذکوره هیچ ثابت نیست احاطه و قرب او تعالی علمی ست چنانچه مقرر اهل حق ست شکر الله تعالی سعیهم و او سبحانه با هیچ چیز متحد نیست او اوست تعالی و تقدس و عالم عالم او سبحانه بیچون و بیچگونه است و عالم سراسر بداغ چونی و چگونگی متسم بیچون را عین چون نتوان گفت و واجب تعالی را عین ممکن نتوان خواند قدیم هرگز عین حادث نشود و ممتنع العدم عین جائز العدم نگردد انقلاب حقائق محال ست عقلاً و شرعاً و صحت حمل یکے بر دیگرے ممتنع ست اصلاً و راسا عجب ست که شیخ محی الدین و تابعان او ذات واجب تعالی را مجهول مطلق میگویند و محکوم علیه بهیچ حکمے نمیدانند مع ذلک احاطه ذاتی و قرب و معیت ذاتیه اثبات مینمایند و ما هو الا حکم علی الذات تعالی و تقدس فالصواب ما قاله العلماء من اهل السنة من القرب العلمی و الاحاطة العلمیة و در زمان حصول علوم و معارف منافی مشرب توحید وجودی این فقیر را اضطراب تمام بود که راضی این توحید امر دیگر عالی تر نمیدانست و بتضرع و زاری دعا میکرد که این معرفت زائل نگردد تا آنکه حجب بتمام از روئے کار زائل گشتند و حقیقت کما ینبغی منکشف شد و معلوم گشت که عالم هر چند مرایائے کمالات صفاتی ست و مجالی ظهورات اسمائی اما مظهر عین ظاهر نیست و ظل عین اصل نه چنانکه مذهب اهل توحید وجودیست

این بحث بمثالے واضح گردد مثلاً عالمے ذوفنونے خواست کہ کمالات متنوعہ خود را در عرصہ ظہور جلوہ دہد وخفایائے مستحسنہ خود را در معرض وضوح آرد ایجاد حروف و اصوات نمود و در مرایائے آنہا آن کمالات مخفیہ را ظاہر ساخت درین صورت نتوان گفت کہ این حروف واصوات کہ مجالی و مرایائے آن کمالات مخفیہ شدہ اند عین آن کمالات اند یا محیط آن کمالات اند بالذات یا قریب اند بآنہا بالذات یا معیت ذاتیہ دارند بلکہ نسبت درمیان ایشان دالیت و مدلولیت ست حروف واصوات دوال بیش نیستند بر آن کمالات وآن کمالات بر صرافت اطلاق خود اند آن نسبتہا کہ پیدا شدہ است از روئے اوہام وخیالات ست فی الحقیقت ازان نسبتہا ہیچ ثابت نیست لیکن چون درمیان آن کمالات واین حروف واصوات مناسبت ظاہریت ومظہریت ومدلولیت ودالیت متحقق ست ہمین مناسبت بعضے را بواسطہ بعضے عوارض باعث حصول آن نسبتہائے وہمیہ میگردد ونفس الامر آن کمالات از جمیع این نسب معرا و مبرا است ومانحن فیہ نیز غیر از علاقہ دالیت ومدلولیت وظاہریت ومظہریت نیست عالم علم بر وجود صانع خود ست تعالیٰ وتقدس ومظہر ست مر ظہور کمالات اسمائی وصفاتی او را سبحانہ وہمین علاقہ بعضے را بواسطہ بعضے عوارض باعث بعضے احکام وہمیہ میگردد وبعضے را کثرت مراقبات توحید برین احکام مے آرد کہ صورت آن مراقبات در متخیلہ نقش مے بندد وبعضے دیگر را علم توحید وتکرار آن نحوے از ذوق بآن احکام مے بخشد واین ہر دو صورت توحید معلول اند وداخل دائرہ علم بحال کارے ندارند وبعضے دیگر را منشا این احکام غلبہ محبت ست کہ بواسطہ استیلاء حب محبوب غیر محبوب از نظر محب مے خیزد و جز محبوب ہیچ نمے بیند نہ آنکہ در نفس الامر غیر محبوب ہیچ نیست کہ آن مخالف حس وعقل وشرع ست وگاہے ہمین محبت باعث حکم باحاطہ وقرب ذاتی میگردد

چہ حس وعقل بوجود اشیاء حکم میکنند ۱۲

و این قسمِ توحید اعلیٰ از دو قسمِ سابق ست و داخلِ دائرهٔ حال هرچند مطابقِ نفس الامر موافقِ شریعت نیست و تطبیقِ آن بشریعت و نفس الامر تکلّفِ محض ست در رنگِ تکلّفات بارِدهٔ فلسفیه که اسلامیینِ اینها میخواهند که اصولِ فاسدهٔ خود را بقوانینِ شرعیه مطابق سازند کتابِ اخوان الصفا و مثلِ آن ازین قبیل ست غایة ما فی الباب خطائے کشفی حکم خطائے اجتهادی دارد که ملامت و عتاب ازان مرفوع ست بلکه یک درجه از درجاتِ صواب در حقِ او متحقق ست این قدر تفاوت دارند که مقلّدانِ مجتهد حکم مجتهد دارند و درجه از درجاتِ صواب بر تقدیرِ خطا نیز مییابند بخلافِ مقلّدانِ اہلِ کشف که معذور نیستند و از درجهٔ صواب بر تقدیرِ خطا محروم اند چه الهام و کشف بر غیر حجت نیست و قولِ مجتهد بر غیر حجت ست پس تقلیدِ اول بر تقدیرِ احتمالِ خطا جائز نباشد و تقلیدِ ثانی بر تقدیرِ احتمالِ خطا جائز ست بلکه واجب و شهودِ بعضے از سالکان که در مرایائے تعیّنات کونیه است نیز از قبیلهٔ احکام سابقه است و این شهود را شهودِ وحدت در کثرت یا شهودِ احدیّت در کثرت نامیده اند زیراکه واجب تعالیٰ و تقدّس که بیچون و بیچگونه ست هرگز در مرایائے چونی نگنجد و در مجالیِ چندی نیاید لامکانی در مکان گنجایش ندارد بیچون را بیرونِ دائرهٔ چون باید جست لامکانی را ماورائے مکان باید طلبید آنچه در آفاق و انفس دیده میشود آیاتِ او اند سبحانه و تعالیٰ و تقدّس قطبِ دائرهٔ ولایت یعنی حضرتِ خواجه نقشبند قدّس الله تعالیٰ سرّه الاقدس فرموده اند که هرچه دیده شد و شنیده شد و دانسته شد آن همه غیرِ ست بحقیقهٔ کلمهٔ لا نفی آن باید کرد **بیت**

در تنگنائے صورت معنی چگونه گنجد ... در کلبهٔ گدایان سلطان چه کار دارد

صورت پرستِ غافل معنی چه داند آخر ... کو با جمالِ جانان پنهان چه کار دارد

اگر گویند که در عباراتِ اکثرِ مشائخ چه نقشبندیه و چه غیرِ ایشان واقع شده ست که صریح ست

در وحدتِ وجود واحاطہ و قرب و معیتِ ذاتیہ و در شہودِ وحدت در کثرت واحدیت در کثرت
جواب گوئیم کہ این احوال و شہود در توسطِ احوال ایشان روئے دادہ باشد و بعد ازان ازین
مقام گذرانیدہ باشند چنانچہ این فقیر از احوالِ خود در ما تقدم نوشتہ است جواب دیگر
آنست کہ جمعے را با وجود نگرانیِ تام در باطن بجانبِ احدیتِ صرف ظاہرِ ایشان را کہ کثرت
بین ست بآن احکام و آن شہود مشرف میسازند و در باطن نگرانِ احدیت اند و در ظاہر
مشاہدِ مطلوب اند در کثرت چنانچہ از حالِ والدِ خود خبر دادہ است در اوائلِ این مکتوب و
تحقیقِ این جواب بہ تفصیل در رسالہ کہ در تحقیقِ مراتبِ وحدتِ وجود نوشتہ است نوشتہ شدہ
است این مقام تحمّلِ زیادتی برآنچہ مذکور شد ندارد گفتہ نشود کہ چون در نفس امر وجوداتِ متعددہ باشند
و قرب واحاطۂ ذاتیہ نباشد و شہودِ وحدت در کثرت مطابقِ واقع نباشد پس حکمِ این بزرگواران
کاذب باشد چہ غیرِ مطابقِ واقع و نفس الامر ست زیراکہ جواب گوئیم کہ این بزرگواران
باندازۂ شہودِ خود این حکم کردہ اند در رنگِ آنکہ شخصے حکم کند بآنکہ صورتِ زید را در مرآت دیدہ ام
این حکم نیز مطابقِ واقع نیست چہ در مرآت آن صورت را ندیدہ است چہ صورت در مرآت
اصلا نیست تا دیدہ شود آن شخص را درین حکم عرفاً کاذب نگویند ہرچند مطابقِ نفس الامر
نباشد کہ او درین حکم معذور ست وملامتِ کذب از وے مرفوع ست کما مرّ سابقاً
مقصود از اظہارِ احوال کہ شایانِ استتار اند آنست تا دانستہ شود کہ اگر قبولِ وحدتِ وجود
بودہ است از کشف بودہ است نہ از روئے تقلید واگر انکار ست ہم از الہام ست گنجایش
انکار ندارد ہر چند بر غیر حجت نیست جواب دیگر از برائے دفعِ شبہۂ کذب آنست کہ
افرادِ عالم با یکدیگر در بعضے امور اشتراک دارند و در بعضے دیگر امتیاز و ہمچنین ست
اشتراکِ ممکن با واجب تعالی و تقدس در بعضے امورِ عرضیہ ہر چند بالذات ممتاز اند

پس بر تقدیر غلبۂ محبت مابہ الامتیاز از نظر مخفی میگردد و مابہ الاشتراک در نظر مے ماند
پس درین صورت اگر حکم بعینیۂ یک دیگر کنند مطابق واقع خواہد بود و کذب را اصلاً
مجال نخواہد ماند و احاطۂ ذاتی و مثل آن را نیز برہمین قیاس باید کرد والسلام

مکتوب سی (۳۲) و دوم

بہ مرزا حسام الدین احمد صدور یافتہ در بیانِ کمال کہ مخصوص باصحاب کرام ست
رضوان اللہ تعالیٰ علیہم و از اولیائم کسے بآن کمال مشرف شدہ است و در
حضرتِ مہدی بر وجہِ اتم ظہور خواہد یافت و آن کمال فوقِ نسبت جذبہ و سلوک
ست و در بیانِ آنکہ کمالِ صناعت تلاحقِ افکار ست و زیادتیِ آن بہ تتابعِ انظار
نسبتِ پیر اگر ہمان صرافت بماند موجب نقصان ست مرید رشید تواند کہ آن را
کامل سازد و ما یناسب ذٰلک التفات نامۂ گرامی ورود یافت للہ سبحانہ
الحمد و المنۃ کہ دور افتادگان از یاد نرفتہ اند و بہ تقریبے مذکور میگردند ع
بارے بہیچ خاطر خود شاد میکنم
از عدم دریافت نسبت خاصۂ پیر دستگیر علیہ الرحمۃ نوشتہ بودند و سبب
آن را پرسیدہ مخدوما شرح امثال این سخنان بطریق تحریر بلکہ تقریر ہم مناسب
نے نماید تا در فہم کسے چہ در آید و از انجا چہ فرا گیرد حضور بشرطِ حسن ظن یا طولِ
صحبت بہر نہج کہ باشد در کار ست و بدونہٖ خرط القتاد شعر
آسودہ شبے باید و خوش مہتابے تا با تو حکایت کنم از ہر بابے
اما بحکم سوالے را جوابے باید این قدر وا مے نماید کہ ہر مقامے را علوم و معارف دیگر ست

واحوال ومواجید دیگر در مقامے مناسب ذکر و توجہ ہست و در مقام دیگر تلاوت و نماز ست
مقامے مخصوص بجذبہ ست و مقامے بسلوک و مقامے باین ہر دو دولت ممتزج ست و مقامے
ہست کہ از ہر دو جہت جذبہ و سلوک جداست نہ جذبہ را باو مناسبتے و نہ سلوک را بآن تعلقے این مقام
بس شگرف ست اصحاب آن سرور علیہ و علی آلہ و علیہم من الصلوات افضلہا و من
التسلیمات اکملہا باین مقام ممتاز اندو باین دولت عظمے مشرف صاحب این مقام را
امتیاز تمام ست از ارباب مقامات دیگر و مشابہتے بایکدیگر کمتر دارند بخلاف ارباب مقامات
دیگر کہ بایکدیگر مشابہتے دارند ولو بوجہ دون وجہ این نسبت از گزشت اصحاب
کرام در حضرت مہدی علیہم السلام بروجہ اتم ظہور خواہد یافت انشاء اللہ تعالیٰ از مشائخ
طبقات رحمہم اللہ سبحانہ کم کسے ازین مقام خبر دادہ ست فکیف کہ از علوم و معارف آن سخن
کردہ باشد ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم غایۃ ما فی الباب
اصحاب کرام را این نسبت عزیز الوجود در اول قدم بظہورے آمد و بمرور بکمال میرسید و
دیگرے را اگر باین دولت مشرف میسازند و بر قدم نسبت اصحاب کرام تربیت دہند
بعد از قطع منازل جذبہ و سلوک و طی علوم و معارف آنہا باین دولت عظمی مستسعد
خواہد گشت در ابتدا ظہور این نسبت مخصوص ببرکت صحبت سید البشر ست علیہ و علی
آلہ الصلوات و التحیات و البرکات و التسلیمات اما تواند بود کہ از متابعان او نیز کسے
را باین برکت مشرف سازند تا صحبت او نیز در ابتدا سبب ظہور این نسبت علیہ گردد ؎

فیض روح القدس ار باز مدد فرماید دیگران ہم بکنند آنچہ مسیحا میکرد

درین وقت درین نسبت ہم اندراج النہایۃ فی البدایۃ متحقق شود چنانکہ در صورت
تقدم جذبہ بر سلوک متحقق ست زیادہ برین بیان گنجایش ندارد۔ شعر

ومن بعد هذا ما یدق وصفاته   وما کتمه احظی لدیه واجمل

بعد ہذا اگر ملاقات واقع شد واز جانب مستمعان مظنّه حسن استماع دریافت شمه ازین مقام
انشاء اللہ تعالیٰ در معرض ظہور خواہد آورد وھو سبحانہ الموفق درباب بعضے از یاران
قلمی فرمودہ بودند این فقیر از زلات ایشان درگزراند حق سبحانہ وتعالیٰ ارحم الراحمین است
عفو فرماید آیا یاران را نصیحت فرمایند کہ در حضور وغیبت در مقام آزار نباشند وتغیر اوضاع خود نکنند
ان اللہ لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسہم واذا اراد اللہ بقوم سوءً
فلا مرد لہ وما لہم من دونہ من وال درباب میان شیخ الہداد خصوصاً نوشتہ بودند
فقیر را ہیچ مضایقہ نیست اما ندامت از تغیر وضع خود مشار الیہ را در کار است کہ الندم
توبۃ استشفاع فرع ندامت است بہر تقدیر فقیر از جانب خود در مقام گزشت است
جانب دیگر را ایشان دانند دیگر سرہند را منزل خود تصور فرمایند علاقہ محبت ونسبت
ہم پیرگی نہ از آن قبیل است کہ بامور عارضہ گسستہ گردد زیادہ چہ نویسد والسلام مخدوم زادہا
وسائر اہل بیت بدعا مخصوص اند بعد از تسوید این رقیمہ بخاطر ریخت کہ سخن را درباب زلات
یاران وعفو از ان واضح تر بنویسد کہ در اجمال ابہام است تا چہ مفہوم شود مخدوما عفو بر تقدیرے
مطلوب ومتصور است کہ آن جماعہ آن اوضاع را بد دانند ودر مقام ندامت باشند والا عفو
گنجایش ندارد ونوشتہ بودند کہ پیر دستگیر قدس سرہ این مقام را بشہادت این جماعہ بشیخ
الہداد سپردہ بودند این سخن بیانے مے طلبد اگر سپردن باین معنی گفتہ اند کہ خدمت فقرا و
آیندہ وروندہ بکند واز آب ونان اینہا خبردار باشد مسلم است واگر باین معنی گفتہ اند کہ تربیت
جماعہ طالبان بکند ودر مقام مشیخت بنشیند ممنوع است ودر مرتبہ اخیر از ملاقات بفقیر حضرت
ایشان فرمودہ بودند کہ شما تجویز بکنید کہ شیخ الہداد از جانب ما رفتہ بہ بعضے طالبان

۱ پیر دستگیر حضرت خواجہ عبد الباقی قدس سرہ ۱۲

مشغولی بگویید و احوال بعضے را بمار ساند کہ ما را تاب حضور طلبیدن و مشغولی گفتن و احوال پرسیدن
نیست فقیر درین باب ہم متوقف بود چون ضرورت شد فقیر ہم آن قدر تجویز نمود این قسم
تبلیغ از جنس سفارت محض ست علی الخصوص کہ مبتنی بر ضرورت باشد والضرورۃ تقدر بقدرھا
پس آن سفارت ہم مخصوص بزمان حیوۃ ایشان باشد بعد از ارتحال ایشان مشغولی گفتن و
حال طالبان پرسیدن داخل خیانت ست نوشتہ بودند کہ نسبت پیر دستگیر باقی ماند یعنی
زیادتی و نقصان نہ پذیرد مخدوما تکمیل صناعہ بتلاحق افکار ست نحوے کہ سیبویہ وضع
کردہ بود افکار متاخران آنرا دہ چند زیادہ ساختہ اند بہمان صرافت ماندن خود عین نقص ست
نسبتے کہ حضرت خواجہ نقشبند داشتند در زمان حضرت خواجہ عبد الخالق نبود قدس اللہ
تعالی سرھما و علی ہذا القیاس علی الخصوص کہ حضرت خواجہ ما در صدد تکمیل این نسبت
بودہ اند و آنرا تمام نمے دانستند اگر حیوۃ وفا میکرد بارادہ خداوندی جل سلطانہ این
نسبت را تا بکجا مے بردند سعی کردن در عدم زیادتی آن مناسب نیست و فقیر نمیداند کہ این
نسبت چہ طور باقی خواہد ماند شما خود نسبت علاحدہ دارید بہ نسبت ایشان مساس ندارد
این سخن مکرر در حضور ایشان مشخص شدہ بود شیخ الہداد فقیر نسبت را چہ داند کہ چیست نحوے
از حضور قلبی داشت دیگر آنرا ہم معلوم ست کہ چہ حالت ست بر پا دارندہ آن نسبت کیست
وانمایند تا فقیر ہم محمد آنکس باشد واقعات را اعتبار ننہند کہ خیالی اند صدقے ندارند شیطان
دشمن قوی ست از تسویلات او امن متعسر ست الا من عصمہ اللہ تعالی و از سلب
نسبتہائے مکتسبہ نوشتہ بودند مخدوما آن سلب کردن باختیار بود چنانکہ در حضور مذکور شدہ بود
الحال ہم آن سلب بر حال خود ست زائل نشدہ آنرا زائل تصور کردن خیال ست آوازے کہ
از دل شنوند بآن حالت کارے ندارد اخگرے را کہ سرد میسازند و آتش از وے زائل میگردد

آتش پارۂ کلان کہ بعربی جمرہ گویند ۱۲

شغولی بہ آن قدر جائز ست بعد ازان خیانت ست بشرطیکہ شیخ اجازت ندادہ باشد ۱۲

مکتوب ۵۴ جواب استفسار انتساب بعض اصحاب ہزار امتعلق باقی ماندن نسبت ۱۲

مکتوب ۵۵ در جواب استفسار ہا متعلق بعدم زیادتی ماندن بعض آثار بعد سلب کردن ۱۲

صحہ ملیہ اللہ تعالی

بعد از آب انداختن ہم آوازے در وے میماند نمیتوان گفت کہ ہنوز آتش در وے مکنون ست وقائع را اعتبار نیست این سخن اگر امروز پوشیدہ ست منتظر باشند فردا انشاء اللہ تعالیٰ ظہور خواہد یافت چون شما بمبالغہ نوشتہ بودید بضرورت در جواب آن سخن گفتہ شد والا بے تقریب سخن کردن میسر نمے شود +

مکتوب سی و سیوم ۳۳

بہ ملا حاجی محمد لاہوری صدور یافت در بیانِ مذمتِ علماءِ سُو کہ بہ محبتِ دنیا گرفتار اند و علم را وسیلہ حصولِ دنیا ساختہ و در مدحِ علماءِ زہاد کہ از دنیا بے رغبت گشتہ اند علما را محبتِ دنیا و رغبت در ان کلفِ چہرہ جمالِ شانست خلائق را اگرچہ از ایشان حصولِ فوائدست اما علم شان در حقِ ذاتہائے ایشان نافع نیامد ہر چند تائید شریعت و تقویتِ ملت بر ایشان مترتب ست اما گاہ ست کہ این تائید و تقویت از اہلِ فجور و اربابِ فتور ہم مے آید چنانکہ سید انبیاء علیہ و علیہم و علی آلہ الصلوات والتسلیمات از تائیدِ آن مرد فاجر خبر دادہ اند و فرمودہ اِنَّ اللّٰہَ لَیُؤَیِّدُ ھٰذَا الدِّیْنَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ در رنگ سنگِ پارس اند کہ از مس و آہن ہر چہ باو رسد زر گردد و او فی حد ذاتہ بر حجریت خودست و ہمچنین آتشے کہ در سنگ و نے مودَع ست عالم را ازان آتش حصولِ منافع ست اما آن سنگ و نے ازان آتش درونی بے نصیب اند بلکہ گوئیم کہ این علم در حقِ ذواتِ ایشان مضر آمد کہ حجت را بر ایشان تمام ساخت اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا یَوْمَ الْقِیٰمَۃِ عَالِمٌ لَمْ یَنْفَعْہُ اللّٰہُ بِعِلْمِہٖ چگونہ مضر نباشد علمیکہ نزد خدائے عزوجل عزیزست و اشرفِ موجودات آنرا وسیلہ دنیائے دنیہ از مال و جاہ و ریاست ساختہ اند و حال آنکہ دنیا

نزد حق تعالی ذلیل و خوارست و بدترین مخلوقات پس عزیز خدا را عزّ و جلّ خوار ساختن و
ذلیل را بسبحانہ عزت دادن بغایت مستقبح ست و فی الحقیقت معارضہ است بحق سبحانہ
و تعالی و تدریس و افتا وقتے نافع آید کہ خالصاً لوجہ اللہ سبحانہ باشد و از شائبہ حب جاہ و ریاست
و حصول مال و رفعت خالی باشد و علامت این خلوص زہد در دنیاست و بے رغبت بودن از دنیا و
ما فیہا علما ئیکہ باین بلا مبتلا اند و بہ محبت این دنیہ گرفتار از علماء دنیا اند ایشانند علماء سوء و شرار
مردم و لصوص دین و حال آنکہ ایشان خود را مقتدائے دین میدانند و بہترین خلائق مے انگارند
و یحسبون انہم علی شیءٍ الا انہم ہم الکاذبون۔ استحوذ علیہم الشیطان فانسٰہم
ذکر اللہ اولٰئک حزب الشیطان الا ان حزب الشیطان ہم الخاسرون۔ عزیزے
شیطان لعین را دید کہ فارغ نشستہ ست و از تضلیل و اغوا خاطر جمع ساختہ آن عزیز سرّ
آنرا پرسید لعین گفت کہ علماء سوء این وقت درین کار با من خود مدد عظیم کردند و مرا ازین
مہم فارغ ساختند و الحق درین زمان ہر سستی و مداہنتے کہ در امور شرعیہ واقع شدہ ست
و ہر فتورے کہ در ترویج ملت و دین ظاہر گشتہ ست ہمہ از شومی علماء سوء ست و فساد
نیات ایشان آرے علمائے کہ از دنیا بے رغبت اند و از حب جاہ و ریاست و مال و رفعت
آزاد از علماء آخرت اند و ورثۂ انبیا اند علیہم الصلوات و التسلیمات و بہترین خلائق
ایشانند کہ فردائے قیامت سیاہی ایشان را بخون شہدائے فی سبیل اللہ وزن خواہند کرد
پلۂ این سیاہی خواہد چربید و نوم العلماء عبادۃ در شان ایشان متحقق ست ایشانند کہ
جمال آخرت در نظر شان مستحسن آمدہ و قباحت دنیا و شناعت آن مشاہد گشتہ آنرا بنظر بقا
دیدند و این را بداغ زوال متسم یافتند لاجرم خود را بباقی سپردند و از فانی باز داشتند شہود
عظمت آخرت ثمرۂ شہود عظمت جلال لایزال ست و ذلیل داشتن دنیا و ما فیہا از لوازم

م بلکہ بر مطلق عابد بمراتب کثیرہ در احادیث عدیدہ ۱۲ المصحح سلمہ اللہ تعالے

شہود عظمت آخرت ست لِاَنَّ الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَۃَ ضَرَّتَانِ اِنْ رَضِیْتَ اِحْدٰہُمَا سَخِطَتِ الْاُخْرٰی اگر دنیا عزیز ست آخرت خوار ست واگر دنیا خوار ست آخرت عزیز ست جمع این دو امر از قبیل جمع اضداد ست ۔ ع مَا اَحْسَنَ الدِّیْنَ وَالدُّنْیَا لَوِ اجْتَمَعَا +

آرے جمعے از مشائخ کہ از خود وبالیست خود بتمام برآمدہ اند بواسطہ بعضے نیات حقانیہ اختیار صورت اہل دنیا نمودہ اند وبظاہر راغب مینمایند فی الحقیقت ہیچ تعلقے ندارند از ہمہ فارغ وآزاد اند رِجَالٌ لَّا تُلْہِیْہِمْ تِجَارَۃٌ وَّلَا بَیْعٌ عَنْ ذِکْرِ اللّٰہِ تجارت و بیع ایشان را مانع ذکر خدا نیست در عین تعلق باین امور بے تعلق اند حضرت خواجہ نقشبند فرمودہ اند قدس اللہ تعالیٰ سرہ الاقدس کہ در بازار منیٰ تاجرے را دیدم کہ پنجاہ ہزار دینار کم وبیش را خرید و فروخت نمود ویک لحظہ دل او از حق سبحانہ غافل نگشت +

مکتوب سی وچہارم ۳۴

نیز بہ ملا حاجی محمد لاہوری صدور یافتہ در بیان جواہر خمسہ عالم امر بطریق بسط و تفصیل مہما امکن نقد سعادت دارین وابستہ باتباع سید کونین ست علیہ وعلیٰ آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا فلسفی کہ دیدہ بصیرت او بکحل متابعت صاحب شریعت علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مکتحل نشدہ ست از حقیقت عالم امر نابیناست فضلاً عن ان یکون لہ شعور عن مرتبۃ الوجوب تعالیٰ وتقدس نظر کوتاہ او مقصور بر عالم خلق ست ودر انجا نیز ناتمام ست جواہر خمس کہ اثبات نمودہ اند ہمہ در عالم خلق اند نفس وعقل را کہ از مجردات شمردہ اند از نادانی ست نفس ناطقہ خود ہمین نفس امارہ است کہ بہ تزکیہ محتاج ست وبالذات ہمت لعبد تامہ

ببالغہ امر کنندہ بہ بدی ۱۲ پاک کردن از رذائل ۱۲

ولیستی ست بعالمِ امر او را چہ نسبت و تجرد را با وجہ مناسبت و عقل خود ادراک نمیکند از معقولات مگر اموری را کہ بمحسوسات مناسبت دارند بلکہ حکمِ محسوسات پیدا کردہ اند امّا امریکہ بمحسوسات مناسبت ندارد و شبہ و مثالِ او در مشاہدات پیدا نیست در ادراکِ عقل نمے آید و بندِ او بہ کلیدِ عقل نمیکشاید لہٰذا نظر او از احکامِ بیچونی کوتاہ ست و در غیبِ محض گمراہ و آین علامتِ عالمِ خلق ست عالمِ امر را و بہ بیچونی ست و توجہ بہ بیچگونگی ابتدارِ عالمِ امر از مرتبۂ قلب ست و فوقِ قلب روح ست و فوقِ روح سر ست و فوقِ سر خفی ست و فوقِ خفی اخفٰے است پنجگانۂ عالمِ امر را اگر جواہر خمسہ گویند گنجایش دارد آز کوتہ نظری خذف ریزہ چند را فراہم آوردہ جواہر انگاشتہ است ادراکِ این جواہر خمسۂ عالمِ امر واطلاع بر حقائق اینہا نصیبِ کُمّلِ تابعانِ محمد رسول اللہ ست صلّی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلّم وچون در عالمِ صغیر کہ انسان ست نمونہ ایست از انچہ در عالمِ کبیر است در عالمِ کبیر نیز اصولِ این جواہرِ خمسہ ثابت باشند عرشِ مجید مبدأ این جواہر عالمِ کبیر ست در رنگِ قلبِ انسان و باین مناسبت قلب را نیز عرش اللہ تعالےٰ گویند و باقی مراتب از جواہرِ پنجگانہ فوق العرش اند عرش برزخ ست درمیانِ عالمِ خلق و عالمِ امر در عالمِ کبیر در رنگِ قلبِ انسان کہ برزخ ست درمیانِ عالمِ خلق و عالمِ امر در عالمِ صغیر قلب و عرش اگرچہ در عالمِ خلق ظاہر اند امّا از عالمِ امر اند نصیبے از بیچونی و بیچگونگی دارند اطلاع بر حقیقتِ این جواہرِ خمسہ کُمّلِ افرادِ اولیاء اللہ را مسلّم ست کہ مراتبِ سلوک را بہ تفصیل گزرانیدہ بہ نہایت النہایت رسیدہ اند ؏

ہر گدائے مردِ میدان کے شود　　　پشۂ آخر سلیمان کے شود

واگر بہ بمحضِ فضلِ ایزدی تعالیٰ شانہٗ نظرِ بصیرتِ صاحب دولتے را بہ تفصیلِ مرتبۂ وجوب

(Marginal notes — handwritten glosses surrounding the text, only partly legible:)
پنجگانہ لطیفہ ... قلب روح سر خفی اخفیٰ ... لطیفۂ قلب ... زیرِ پستان ... لطیفۂ روح ... لطیفۂ سر ... لطیفۂ خفی ... لطیفۂ اخفیٰ ... درمیانِ سینہ ...
حضرت حاجی امداد اللہ ... حضرت شاہ غلام علی نقشبندی مجددی قدس سرہ در رسالہ ... لطیفۂ خفی برابر پستان راست بفرق دو انگشت ... اخفیٰ بین وسط سینہ ...
ادراک ... بیچگونگی ... آمین ... بیت ...
قوله ... ... سلم اللہ ... نفسِ عالمِ امر ... مخفی ... فرمایا ... صلی اللہ علیہ وسلم ...

علی حسب الامکان واکشاید مطالعهٔ اصولِ این جواہر را دران موطن نیز نماید واین جواہر
صغیرہ وکبیرہ را در رنگِ ظلالِ آن جواہرِ حقیقیہ معلوم فرماید ع این کار دولتست کنون تا کرا رسد *
ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ منع از اظہار حقائق عالم
امر بواسطهٔ دقتِ آن معانی مکنونہ است تا ہر کوتہ نظرے از انجا چہ فراگیرد راسخان در علوم
کہ بشرف وَمَآ اُوْتِیْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِیْلًا مشرف اند ازین ماجرا آگاہ اند ع ھَنِیْئًا
لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُھَا * ؎ مصلحت نیست کہ از پردہ برون افتد راز * ورنہ در مجلس
رندان خبرے نیست کہ نیست * وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ
مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمْ مِّنَ الصَّلَوٰتِ وَالتَّسْلِیْمَاتِ اَتَمُّھَا وَاَدْوَمُھَا ثانیاً بخاطر
آمد کہ شمہ از جواہرِ مقدسہ علیا نیز بہ تحریر آوردہ شود باید دانست کہ ابتداءِ آن جواہر از صفات
اضافیہ است کہ کالبرزخ اند بین الوجوب والامکان وفوق اینہا صفاتِ حقیقیہ کہ روح را
از تجلیاتِ اینہا نصیب ست وقلب را بصفاتِ اضافیہ تعلق ست وتجلیاتِ اینہا مشرف
ست وبقیہ این جواہرِ علیا کہ فوق صفاتِ حقیقیہ اند داخل دائرہ حضرتِ ذات اند تعالٰی
وتقدس لہذا تجلیاتِ این مراتب سہ گانہ را تجلیاتِ ذاتیہ میگویند سخن از انجا راندن
مصلحت نیست ع قلم اینجا رسید و سر بشکست *

مکتوب سی وپنجم ۳۵

نیز بمیان حاجی محمد لاہوری صدور یافت در بیانِ محبتِ ذاتی کہ انعام وایلام دران مقام
برابر ست نَجَّانَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ عَنْ زَیْغِ الْبَصَرِ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ الْبَشَرِ
عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ مقصود از سیر وسلوک تزکیہ نفسِ امارہ ست

وتطہیر آن تا از عبادت آلہۂ باطلہ کہ ناشی ست از وجود ہوائی نفسانی نجاتے میسر شود و بحقیقت جز یک معبود برحق تعالیٰ و تقدس قبلہ توجہ نماند و ہیچ مقصدے بروے نگزیند چہ از مقاصد دینی و چہ از مطالب دنیاوی مقاصد دینی ہر چند از حسنات ست اما کار ابرارست مقربین آنرا سیئہ میدانند و جز یکے را مقصود نے شمارند این دولت وابستہ بحصول فناست و تحقق محبت ذاتی کہ دران موطن انعام و ایلام متساوی ست از تعذیب آنچنان التذاذ ست کہ از تنعیم اگر بہشت را خواہند برائے آن خواہند کہ محل رضائے اوست تعالیٰ و تقدس و در طلب آن مرضی اوست عز سلطانہ واز دوزخ پناہ برائے آن جویند کہ مقام سخط مولیٰ ست تعالیٰ نہ مقصود از بہشت طلب حظ نفس ست و نہ فرار از دوزخ بواسطہ رنج و محنت چہ ہر چہ از محبوب ست نزد این بزرگواران مرغوب ست و عین مطلوب کل ما یفعلہ المحبوب محبوب حقیقت اخلاص اینجا ست میدہد و خلاصی از آلہۂ باطلہ اینجا حاصل میشود و کلمہ توحید این زمان درست مے آید و بدون خرط القتاد بے محبت ذاتی کہ بے ملاحظہ اسما و صفات و بے توسل انعام و اکرام محبوب ست کار در خلل و قل ست و فنائے مطلق بے این محبت شرکت سوز دست نمیدہد **مثنوی**

عشق آن شعلہ است کو چون بر فروخت	ہر چہ جز معشوق باقی جملہ سوخت
تیغ لا در قتل غیر حق براند	در نگر زان پس کہ بعد لا چہ ماند
ماند الا اللہ باقی جملہ رفت	شاد باش اے عشق شرکت سوز رفت

مکتوب سی و ششم ۳۶

نیز بملا حاجی محمد لاہوری صدور یافت در بیان آنکہ شریعت متکفل جمیع سعادات دنیویہ و اخرویہ است و مطلبے نیست کہ در حصول آن بماورائے شریعت احتیاج افتد طریقت

وحقیقت خادمان شریعت اند ومایناسب ذلک حققنا الله سبحانه وایاکم بحقیقة
الشریعة المصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة ویرحم الله عبدا قال امینا
شریعت را سه جزو ست علم وعمل واخلاص تا این هر سه جزو متحقق نشوند شریعت متحقق نشود وچون
شریعت متحقق شد رضائے حق سبحانه وتعالی حاصل گشت که فوق جمیع سعادات دنیویه واخرویه
است ورضوان من الله اکبر پس شریعت متکفل جمیع سعادات دنیویه واخرویه آمد مطلبے نماند
که باورائے شریعت در آن مطلب احتیاج افتد طریقت وحقیقت که صوفیه بآن ممتاز گشته اند
هر دو خادم شریعت اند در تکمیل جزو ثالث که اخلاص ست پس مقصود از تحصیل آن هر دو تکمیل شریعت
است نه امر دیگر ورائے شریعت احوال ومواجید وعلوم ومعارف که صوفیه را در اثنائے راه دست
میدهند نه از مقاصد اند بل اوهام وخیالات تربی بها اطفال الطریقة از جمیع اینها گزشته
بمقام رضا باید رسید که نهایت مقامات سلوک وجذبه است چه مقصود از طی منازل طریقت وحقیقت
ماورائے تحصیل اخلاص نیست که مستلزم مقام رضاست از تجلیات سه گانه ومشاهدات عارفانه
گزرانیده از هزاران یکے را بدولت اخلاص ومقام رضا میرسانند کوته اندیشان احوال ومواجید
را از مقاصد مے شمرند ومشاهدات وتجلیات را از مطالب مے انگارند لاجرم گرفتار زندان وهم
وخیال میمانند واز کمالات شریعت محروم میگردند کبر علی المشرکین ما تدعوهم الیه الله
یجتبی الیه من یشاء ویهدی الیه من ینیب آرے حصول مقام اخلاص ووصول مرتبه
رضا منوط بطی این احوال ومواجید ست ومربوط به تحقیق این علوم ومعارف پس اینها
معدات مطلوب باشند ومقدمات مقصود حقیقت این معنی بصدقه حبیب الله علیه وعلی
آله الصلوات والتسلیمات برین فقیر بعد از ده سال کامل درین راه بوضوح انجامید وشاهد
شریعت کما ینبغی جلوه گر گشت هرچند از اول گرفتار احوال ومواجید نداشت وغیر از تحقق

به حقیقتِ شریعت مطلبے در نظر نبود لیکن بعد از عشرۂ کاملہ حقیقتِ امر کما ہو بظہور آمد الحمد للہ علیٰ ذلک حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیہ مبارکاً علیہ فوتِ مغفرت پناہی میان شیخ جمال جمیع اہل اسلام را باعثِ حزن و تفرقہ است مخدوم زادہ ہائے ایشان را از جانبِ فقیر عزا نمودہ فاتحہ خوانند والسلام

مکتوب سی و ہفتم ۳۷

بشیخ محمد چتری صدور یافتہ در تحریض بر اتباعِ سُنّتِ سنیّہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و در ترغیبِ حصولِ نسبتِ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم مراسلۂ شریفہ و مکاتبۂ لطیفہ کہ از روئے کرم اصدار فرمودہ بودند بمطالعۂ آن مسرور و مبتہج گردید از استقامت و ثباتِ خود برین طریقۂ علیۂ نقشبندیہ نوشتہ بودند الحمد للہ سبحانہ علیٰ ذلک حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ بہ برکتِ اکابرِ این طریقۂ علیہ ترقیاتِ بے نہایات کرامت فرماید طریق ایشان کبریتِ احمر است و مبنی بر متابعتِ سُنّت علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ این فقیر از نقدِ وقتِ خود مینویسد کہ مدتہا از علوم و معارف و از احوال و مقامات در رنگِ ابرِ نیسان ریختند و کاریکہ باید کرد بعنایتِ اللہ سبحانہ کردند الحال آرزوئے نماندہ است الّا احیائے سُنّتے از سُننِ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوات والتسلیمات نمودہ آید و احوال و مواجید مر ارباب ذوق را مسلّم باشد ے باید کہ باطن را بہ نسبتِ خواجہا قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم معمور داشتہ ظاہر را بکلیت بمتابعتِ سُننِ ظاہرہ متحلّی و متزیّن دارند مصرعہ

کار این است غیر این ہمہ ہیچ + نمازِ پنجگانہ را در وقتِ اول ادا نمایند الا عشاء زمستان کہ تا ثلثِ شب تاخیر در ان مستحب است درین امر فقیر بے اختیار است نمیخواہد کہ سرِ مو تاخیر را در ادائے صلوٰۃ گنجایش باشد عجزِ بشریت مستثنیٰ است +

مکتوب سی و هشتم ۳۸

نیز بشیخ محمد چتری صدور یافت در گرفتاری بذات بحت تعالی و تقدس که منزه است از
اعتبار اسما و صفات و شیون و اعتبارات و در مذمت جماعهٔ نارسیدگان که چون را بیچون
تصور کرده بآن گرفتار مانده اند و در تفاوت اقدام اہل فنا که مترتب ست بران تفاوت
علوم و معارف و امثال آن مکتوب شریف رسید موجب فرحت گشت حق سبحانه
و تعالی ہمواره باخود دارد و یک لحظه باغیر خود نگذارد ہرچه مادون ذات بحت ست تعالی
شانه معبر بغیر ست اگرچه اسما و صفات باشد و آنکه متکلمین صفات را لا ہو و لا غیره گفته اند
معنی دیگر دارد و از غیر غیر مصطلح خواسته اند و بآن معنی نفی کرده اند نه بمعنی مطلق و نفی خاص مستلزم
نفی عام نیست و ازان ذات عز سلطانه بجز به سلوب تعبیر نمیتوان کرد دران مرتبه ہرچه اثبات
ست الحاد ست و بہترین تعبیرات و جامع ترین عبارات لیس کمثله شی ست که بزبان فارسی
ترجمهٔ آن بیچون و بیچگونه ست و علم و شہود و معرفت را باو سبحانه راه نیست ہرچه مے بینند و
میدانند و مے شناسند غیر اوست تعالی بآنها گرفتاری گرفتاری بغیر اوست پس نفی آن
لازم باشد و در تحت کلمهٔ لا اله در آورده اثبات آن ذات بیچون و بیچگونه را بکلمهٔ الا الله
مے باید کرد و این اثبات اولاً بتقلید ست و آخر به تحقیق و بعضے ارباب سلوک بنہایت کار
نارسیده چون را بیچون تصور کرده اند و شہود و معرفت را باو راه داده اند ارباب
تقلید بمراتب ازینها بہتر اند چه تقلید اینها مقتبس از مشکوة نور نبوت ست علی
صاحبها الصلوات و التسلیمات که سہو و خطا را باو راه نیست و مقتدای آن جماعهٔ
نارسیدگان کشف غیر صحیح ست مصرعه بہ بین تفاوت ره از کجاست تا بکجا +

وفی الحقیقت آن جماعۂ منکرِ ذات اند کہ اگرچہ اثباتِ شہودِ ذات میکنند اما نمیدانند کہ نفسِ اثبات عینِ انکارست امامِ مسلمین امامِ اعظم کوفی رضی اللہ تعالی عنہ فرمودہ است سُبحانکَ ما عبدناکَ حقَّ عبادتِكَ ولکن عرفناکَ حقَّ معرفتِكَ عدم ادائے حق عبادت خود ظاہرست لیکن حصولِ حقِ معرفت بنابر آنست کہ نہایتِ معرفت در ذاتِ تعالی شانہٗ جز آن نیست کہ بہ بیچونی و بیچگونی بشناسند سادہ دلے گمان نبرد کہ درین معرفت عام و خاص مبتدی و منتہی مستوی الاقدام اند گوئیم کہ او فرق نکردہ است میانِ علم و معرفت مبتدی را علم ست و منتہی را معرفت معرفت جز بفنائے باشد واین دولت جز فانی را میسر نمیشود مولوی میفرماید **مثنوی**

ہیچکس را تا نگردد او فنا — نیست رہ در بارگاہِ کبریا

پس چون معرفت ورائے علم باشد باید دانست کہ امریست ورائے دانشِ متعارف کہ تعبیر ازان بمعرفت میکنند و ادراکِ بسیط نیز میگویند **شعر**

فریادِ حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست — ہم قصۂ غریب و حدیثِ عجیب ہست

مثنوی اتصالے بے تکیّف بے قیاس — ہست ربّ الناس را با جانِ ناس

لیک گفتم ناس را نَسناس نہ — ناس غیر از جانِ جان اشناس نہ

وچون در فنا نیز اقدام متفاوت اند لاجرم منتہیان را نیز در معرفت تفاضل باشد کسیکہ فنائے وے اتم ست معرفتِ وے اکمل ست و کسیکہ دُونِ اوست در فنا دونِ اوست در معرفت علی ھذا القیاس سبحان اللہ سخن بکجا رفت با کسیکہ از بیحاصلی و نامرادی و بے استقامتی و ناثباتی خود نوشتم واز دوستان مددے و معونتے طلب میکردم مرا با مثالِ این سخنان چہ مناسبت **بیت** آگہ از خویشتن چو نیست جنین — چہ خبر دار دازچنان و چنین +

امّا همّتِ بلند پایه و طینتِ سرمایه میگزارد که بپایهای دَنیّه و سرمایهای سفلیّه فرود آید بلکه التفات نماید اگر میگوید از و میگوید اگرچه هیچ نمیگوید و اگر میجوید او را میجوید اگرچه هیچ نمییابد اگر حاصلی دارد او را دارد و اگرچه هیچ ندارد و اگر واصل ست او را واصل ست اگرچه بیحاصل ست در عبارات بعضے اکابر قدّس اللّٰه تعالیٰ اسرارهم العلیّة که شهودِ ذاتی واقع شده است معنی آن بر غیرِ اربابِ کمال ظاهر نیست نارسیدگان را فهم آن معنی محال ست ؎

بیت

در نیابد حالِ پخته هیچ خام　　　پس سخن کوتاه باید والسلام

عنوانِ نامه را بکلمهٔ هو الظّاهر هو الباطن مزیّن کرده بودند مخدوما هو الظّاهر هو الباطن درست ست امّا چند گاه ست که فقیر ازین عبارت معنی توحید نمی فهمد و بعلما در فهمِ معنی آن موافق ست و درستیِ اینها فوق درستیِ اربابِ توحید معلوم گشت کلٌّ میسّرٌ لما خلق له مصرعه

مصرع

هر کسے را بهر کارے ساختند :: آنچه برین کس ست لابد ست و آن تکلّفِ امتثالِ اوامر و انتهاء از نواهی ست ما آتاکم الرّسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا واتّقوا اللّٰه و چون مامور باخلاص ست و آن بے فنا صورت نمی بندد و بے محبّتِ ذاتیّه متصوّر نمیشود لاجرم تحصیلِ مقدّماتِ فنا که مقاماتِ عشره است میباید کرد اگرچه فنا موهبتِ محض ست امّا مقدّمات و مبادیِ آن بکسب تعلّق دارد اگرچه بعضے باشند که بحقیقتِ فنا ایشان را مشرّف سازند بے آنکه کسبِ مقدّمات آن نمایند و بریاضات و مجاهداتِ حقیقت خود را مصفّا سازند و هیچ حال از دو صورت خالی نیست یا بموقف المواقف او را باز دارند یا بهر تکمیلِ ناقصان بعالم باز گردانند بر تقدیرِ اوّل سیرِ او در مقاماتِ مذکوره واقع نمی شود و از تفاصیلِ تجلّیاتِ اسمائی و صفاتی بے خبر ست و بر تقدیرِ ثانی چون او را بعالم باز گردانند سیرِ او بر تفصیلِ مقامات واقع میشود و به تجلّیاتِ بے نهایت او را مشرّف میسازند

صورتِ مجاہدہ وارد اما فی الحقیقۃ در کمالِ ذوق و لذت ست بظاہر ریاضت ست و باطن
تنعّم و لذاذت مصرع این کار دولت ست کنون تا کرا رسد۔ گفته نشود که چون اخلاص
از جملۂ ماموراتِ واجبۃ الامتثال باشد و حقیقتِ آن بے فنا متحقق نمیشود پس علماء
ابرار و صلحاء اخیار که بحقیقتِ فنا مشرف نشده اند بترکِ اخلاص عاصی باشند زیرا که
گویم که نفسِ اخلاص ایشان را حاصل ست اگرچه در ضمنِ بعضے افرادِ اخلاص باشد
و بعد از فنا کمالِ اخلاص متحقق میشود و جمیع افراد او را شامل مے باشد و لہذا گفته شده
است حقیقتِ اخلاص بے فنا صورت نمے بندد و نه گفت که نفسِ اخلاص بے فنا متحقق نمیشود

مکتوب سی و نہم ۳۹

نیز به شیخ محمد چتری صدور یافت در بیانِ آنکه مدارِ کار بر قلب ست از مجردِ اعمالِ صوری و
عباداتِ رسمی کارے نمے کشاید و امتثالِ آن حق سبحانه و تعالی از ما دونِ خود
اعراض و به جنابِ قدسِ خود اقبالے ارزانی فرماید بحرمتِ سیدِ البشرِ المحرّر
عن زیغِ البصرِ علیہ و علی آلہِ الصلواتُ و التسلیماتُ مدارِ کار بر قلب ست
اگر دل بغیرِ او سبحانه گرفتار ست خراب و ابتر ست از مجردِ اعمالِ صوری و عباداتِ رسمی
کارے نمیکشاید سلامتی قلب از التفاتِ بما سوائے او تعالی و اعمالِ صالحه که ببدن
تعلق دارند و شریعت باتیانِ آن امر فرموده ہر دو در کار ست دعوی سلامتِ قلب بے
اتیانِ اعمالِ صالحۂ بدنیه باطل ست همچنانکه درین نشأة روح بے بدن غیر متصور ست احوالِ قلبی
بے اعمالِ صالحۂ بدنی محال ست بسیارے از ملحدان درین وقت باین قسم دعوی ادعا مینمایند
نجانا اللہ سبحانه عن معتقداتہم السوء بصدقِ حبیبہٖ علیہ الصلوٰة و السلام و التحیۃ

مکتوب پنجاہ و چہارم

نیز بشیخ محمد چتری صدور یافت در بیان تحصیل مقام اخلاص کہ جزو یست از اجزائے ثلثہ شریعت و در تکمیل این جزو طریقت و حقیقت خادمان شریعت اند و امثال آنہا

نَحْمَدُهٗ وَنُصَلِّی عَلٰی نَبِیِّهٖ وَنُسَلِّمُ مخدوما بعد از طی منازل سلوک و قطع مقامات جذبہ معلوم شد کہ مقصود ازین سیر و سلوک تحصیل مقام اخلاص ست کہ مربوط بفنائے آلہہ آفاقی و انفسی ست و این اخلاص جزو یست از اجزائے شریعت چہ شریعت را سہ جزو ست علم و عمل و اخلاص پس طریقت و حقیقت خادم شریعت اند در تکمیل جزو او کہ اخلاص ست حقیقت کار این ست امّا فہم ہر کس اینجا نرسد اکثر عالم بخواب و خیال آرمیدہ اند و بجوز و مویز اکتفا نمودہ اند از کمالات شریعت چہ دانند و بہ حقیقت طریقت و حقیقت چہ وا رسند شریعت را پوست خیال میکنند و حقیقت را مغز میدانند نمیدانند کہ حقیقت معاملہ چیست بہ ترہات صوفیہ مغرور اند و بہ احوال و مقامات مفتون ھداھم اللّٰہ سبحانہ سَوَآءَ الطَّرِیْقِ وَالسَّلَامُ عَلَیْنَا وَعَلٰی عِبَادِ اللّٰہِ الصّٰلِحِیْنَ

قد تم القسم الاول من الدفتر الاول بعون اللّٰہ تعالٰی و حسن توفیقہ

ویلیہ القسم الثانی ان شاء اللّٰہ تعالٰی

وصلی اللّٰہ تعالٰی علٰی خیر خلقہ سیدنا محمد وعلٰی الہ وصحبہ اجمعین وعلینا معھم برحمتہ وھو ارحم الراحمین

بکتابت فقیر محمد عبد اللہ عفی عنہ وعن والدیہ ساکن کوٹ وارث اختتام یافت
بماہ جمادی الثانی ۱۳۳۶ھ

اعلام

الحمد لله وکفی وسلام علی عباده الذین اصطفی اما بعد مخفی مباد که طالبانِ حق را جل و علا قدیماً و حدیثاً بعلم تصوف چه دلبستگیهاست بنا بران مقبولانِ بارگاهِ یزدانی و محبوبانِ درگاهِ سبحانی در تحصیل فرائض مساعی جمیله بکار برده اند و در طیِ این فنِ صعب جان نثاریها نموده اند و بمطالعه و سیر کتبِ تصوف اوقاتِ عزیزِ خود را صرف نموده اند علی الخصوص مکتوباتِ قدسی آیات حضرتِ غوث محققین قطبِ عارفین عارفِ ربانی عالم دقائق مثانی الشهیر عند الاقاصی والادانی الشیخ احمد سرهندی النقشبندی الاویسی الرحمانی مجددِ الف ثانی قدس الله سره و روّح روحه و نور ضریحه بیت

لا یُدرِکُ الواصِفُ المُطرِی خَصائِصَهُ ٭ وَاِن یَّکُ سابِقاً فِی کُلِّ ما وَصَفا ٭ که هر یکے ازانها بلکه هر جملهٔ آنها دُرِّ یتیم و جوهرِ ثمین واین از ضیقِ میدانِ عبارت ست والا مصرع چه نسبت خاک را با عالمِ پاک ٭ سیرش سالکانِ هویت بحته را دلیلے ست وافی و شیفتگانِ ذاتِ حقه را بادهٔ ایست کافی صدها اولیائے عظام از فهمِ مضامینش بهره یاب گشتند و هزارها صلحائے عظام بمطالعش فائز المرام شدند ولیکن الی الله المشتکی از غارتگریِ نساخین که نسخ را بجائے مسخ رسانیدند و فرق میانِ متن و الی ندانستند بسیارے از تصرفات را محزن و اکثرے از تحریفات را معدن گشته بود و از دستبردِ مطابع چه غارتهاست که بر و نتاخته و از لغزشِ قلمها کدام تصرفهاست که بر و علم نیفراخته بنا بر علیه داعیهٔ تصحیحِ آن در سرِ این مسکین هیچ در هیچ بلکه کم از هیچ از حق سبحانه و تعالی پیدا شد و آنرا وسیلهٔ نجاتِ اُخرویِ خود تصور کرده بتفحص وسیع و تصفح بلیغ نسخهائے خطی کثیر التعداد از اطراف و جوانب فراهم آورده بکمالِ جد و جهد تمام جمله جمله و حرف حرفش را بارها مقابله نموده بفضلِ الله و حسنِ توفیقه باهتمامِ خود یک حصه اش را بحلیهٔ طبع متحلی و متزین گردانیده هدیهٔ ناظرین پر تمکین برعایتِ امورِ ذیل گذرانیده و از فضلِ حق سبحانه و تعالی و تقدس امید واثق ست که دیگر حصه ها را هم برین وتیره بانجام خواهد رسانید ٭

اول آنکه متنش را بنسخهائے جدیده بکرات و مرات مقابله نموده شد که یکے را ازانها به نسخهائے خطی قدیم بعضے از فضلائے روزگار مقابله فرموده بودند و دیگرے بدستِ علمائے ظاهر و باطن دستمال مانده و علی هذا القیاس ٭ دوم آنکه حتے الوسع در مواقعِ اختلافِ صحیح نسخه فرو نگذاشته شد سوم آنکه حتے الوسع تخریجِ احادیثِ مندرجهٔ کتاب کرده شد چهارم آنکه حلِ الفاظِ مشکله و ربطِ عباراتِ مبهمه بالتزام تمام نوشته شد پنجم آنکه فهرستِ جدید که آنرا اجمالِ مکتوبات توان گفت ملحق کرده شد ششم آنکه بمکاتیبیکه بعباراتِ عربی بوده اند تراجمِ آنها را بفارسی بالمقابل نوشته شد تسهیلاً للطلاب و تیسیراً للنظار هفتم آنکه در بعضے جاها ذکرِ اقوالِ قلیل بدفعِ توهماتِ باطله و خیالاتِ فاسده حسب الفهم تعرض نموده آمد هشتم آنکه غالب تراجمِ عباراتِ عربی و آیاتِ قرآنی بتعیینِ سوره و جزو و احادیثِ نبوی بحاشیه نگاشته شد نهم آنکه عباراتِ عربی را معرب گردانیده شد و رعایتِ حرکاتِ اضافیه و توصیفیه خصوصاً در مقاماتِ مبهمه نموده شد دهم آنکه حالِ بعضے از اکابر که اسمائے گرامیِ ایشان در کتاب جابجا مذکور ست از کتبِ قوم تلاش نموده بحاشیه درج کرده شد ـ علاوه ازین دیگر خصوصیات که بملاحظهٔ ناظرین متعلق ست مرعی داشته شد ـ والحمد لله علی ذلک حمداً کثیراً طیباً مبارکاً علیه مبارکاً فیه وصلی الله تعالی علی سیدنا محمد واله وصحبه اجمعین وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین ٭ پس حضرات که ارادهٔ خریداریِ این گوهرِ آبدار دارند بعنوانِ ذیل طلب فرمایند ٭

امرتسر چوک فرید مسجد شیخ بڈھا مرحوم ـ خاکسار نور احمد عفی عنه ـ قیمت حصهٔ اول مع مصارفِ متعلقه مندرجِ ذیل ست

درجه	خاص	کاغذ سفید ولایتی	۱ے
درجه	اول	״ ״	عا
درجه	دوم	״ بادامی	عہ

التماس

محصول ڈاک فیس منی آرڈر و پیکنگ وغیره بذمهٔ خریدار و تعمیل فرمایش بذریعهٔ وی پی یا بصورتِ وصولِ قیمت نقد خواهد شد ـ

بکتابت فقیر محمد عبد الله عفی عنه و عن والدیه ساکن کوٹ وارث ـ ۱۲ ـ رجب المرجب سنه ۱۳۳۱ھ

اِعلام

الحمد للّٰه وکفیٰ وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ اما بعد مخفی مباد که طالبانِ حق را جل و علا قدیماً و حدیثاً بعلمِ تصوّف چه دلبستگیهاست بنا بر ان مقبولانِ بارگاهِ یزدانی و محبوبانِ درگاهِ سبحانی در تحصیل فرائضش مساعیِ جمیله بکار برده اند و در طیِ این امرِ صعب جان نثاریها نموده اند و بمطالعه و سیرِ کتبِ تصوّف اوقاتِ عزیزهٔ خود را صرف نموده اند علی الخصوص مکتوباتِ قدسی آیاتِ حضرتِ غوثِ محققین قطبِ عارفین عارفِ ربانی عالمِ دقائق مثانی الشهیر عند الاقاصی والادانی الشیخ احمد سرهندی نقشبندی الاویسی الرحمانی مجدّدِ الف ثانی قدس الله سره و روّح روحه و نوّر ضریحه بیت
لَا یُدْرِكُ الْوَاصِفُ الْمُطْرِیْ خَصَائِصَهٗ ٭ وَاِنْ یَّكُ سَابِقًا فِیْ كُلِّ مَا وَصَفَا ٭ که هر یکے از انها بلکه هر جملهٔ آنها دُرِّ یست یتیم و جوهریست ثمین و این از ضیقِ میدانِ عبارت ست و الّا مصرع چه نسبت خاک را با عالمِ پاک ٭ سیرِ مشِ سالکانِ هُویّتِ بحته را دلیلے ست وافی و شیفتگانِ ذاتِ حقه را بادهٔ الیست کافی صدها اولیائے عظام از فهمِ مضامینش بهره یاب گشتند و هزارها صلحائے عظام بمطالعش فائز المرام شدند ولیکن الی الله المشتکیٰ از غارتگریِ نساخین که نسخ را بجائے مسخ رسانیدند و فرق میانِ هن و الیٰ ندانستند بسیارے از تصرفات را مخزن و اکثرے از تحریفات را معدن گشته بود و از دستبردِ مطابع چه غارتهاست که بر و نتاخته و از لغزشِ قلمها کدام تصرفهاست که برد علم نیفراخته بنا بر علیه داعیهٔ تصحیحِ آن در سرِ این مسکین هیچ در هیچ بلکه کم از هیچ از حق سبحانه و تعالیٰ پیدا شد و آنرا وسیلهٔ نجاتِ اُخرویِ خود تصوّر کرده بتفحصِ وسیع و تصفحِ بلیغ نسخهائے خطی کثیر التعداد از اطراف و جوانب فراهم آورده بکمالِ جد و جهد تمام جمله جمله و حرف حرف ش را بارها مقابله نموده بفضلِ الله و حُسنِ توفیقه باهتمامِ خود یک حصه اش را بحلیهٔ طبع متحلی و متزین گردانیده هدیهٔ ناظرین پر تمکین برعایتِ اُمورِ ذیل گذرانیده و از فضلِ حق سبحانه و تعالیٰ و تقدس امید واثق ست که دیگر حصه ها را بهمین وتیره بانجام خواهد رسانید ٭

اوّل آنکه متنش را بنسخهائے عدیده بکرات و مرات مقابله نموده شد که یکے را از انها به نسخهائے خطی قدیم بعضے از فضلاءِ روزگار مقابله فرموده بودند و دیگرے بدستِ علماءِ ظاهر و باطن دست مال مانده و علیٰ هذا القیاس۔ دوم آنکه حتے الوسع در مواقعِ اختلافِ هیچ نسخه فرو نگذاشته شد سوم آنکه حتے الوسع تخریجِ احادیثِ مندرجهٔ کتاب کرده شد چهارم آنکه حلِ الفاظِ مشکله در بطِ عباراتِ مبهمه بالتزامِ تمام نوشته شد پنجم آنکه فهرستِ جدید که آنرا اجمالِ مکتوبات توان گفت ملحق کرده شد ششم آنکه بمکاتیبیکه بعباراتِ عربی بوده اند تراجمِ آنها را بفارسی بالمقابل نوشته شد تسهیلاً للطلاب و تیسیراً للنظار هفتم آنکه در بعضے جاها دو لوائقِ قلیل بدفعِ توهماتِ باطله و خیالاتِ فاسده حسب الفهم تعرض نموده آمد هشتم آنکه غالب تراجمِ عباراتِ عربی و آیاتِ قرآنی بتعیینِ سوره و جزو و احادیثِ نبوی بحاشیه نگاشته شد نهم آنکه عباراتِ عربی را مُعرّب گردانیده شد و رعایتِ حرکاتِ اضافیه و توصیفیه خصوصاً در مقاماتِ مبهمه نموده شد دهم آنکه حالِ بعضے از اکابر که اسماءِ گرامیِ ایشان در کتاب جا بجا مذکور ست از کتبِ قوم تلاش نموده بحاشیه درج کرده شد۔ علاوه ازین دیگر خصوصیات که بملاحظهٔ ناظرین متعلق ست مرعی داشته شد۔ والحمد للّٰه علیٰ ذٰلك حمداً کثیراً طیّباً مبارکاً علیه مبارکاً فیه وصلی الله تعالیٰ علیٰ سیّدنا محمّد وآله وصحبه اجمعین و اٰخر دعوانا ان الحمد للّٰه ربّ العٰلمین ٭ آن حضرات که ارادهٔ خریداریِ این گوهرِ آبدار دارند بعنوانِ ذیل طلب فرمایند ٭

امرتسر چوک فرید مسجد شیخ بڈها مرحوم۔ خاکسار نور احمد عفی عنه قیمت حصهٔ اول مع مصارفِ متعلقه مندرج ذیل ست

درجهٔ	خاص	کاغذ سفید ولایتی		سے
درجهٔ	اول	"	"	عا
درجهٔ	دوم	"	بادامی	عہر

التماس

محصول ڈاک فیس منی آرڈر و پیکنگ وغیره بذمهٔ خریدار و تعمیل فرمایش بذریعهٔ وی پی یا بصورتِ وصولِ قیمت نقد خواهد شد۔

بکتابت فقیر محمد عبد الله عفی عنه و عن والدیه ساکن کوٹ وارث۔ ۱۲ رجب المرجب ۱۳۳۱ھ

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ

للہ الحمد ہر آنچیز کہ خاطر میخواست + آخر آمد زپس پردہ تقدیر پدید +

اعنی

فضل رحمانی و امداد یزدانی حصہ اول از دفتر اول

غرض نقشیست کز ما یاد ماند
کہ ہستی را نمی بینم بقائے

بآئین نوی

مگر صاحب دلے روزے برحمت
کند در حق این مسکین دعائے

مکتوبات امام ربانی رح

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

بتصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پبلشر پیسپوری مقیم امرتسر چوک فرید

در روز بازار الیکٹرک پریس ہال بازار امرتسر باہتمام شیخ عبد العزیز پرنٹر و منیجر طبع گردید

فہرست جدید کتاب مستطاب مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی رح حصہ اول از دفتر اول

هٰذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ

بصیرت اول قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ۔ اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ لَا تَبْدِيْلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ۔ وَفِی صَحِیْحِ الْبُخَارِیِّ عَنْ اَبِیْ هُرَيْرَةَ رضی اللہ تعالی عنہ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی قَالَ مَنْ عَادٰی لِيْ وَلِيًّا فَقَدْ اٰذَنْتُهٗ بِالْحَرْبِ وَمَا تَقَرَّبَ اِلَيَّ عَبْدِيْ بِشَيْءٍ اَحَبَّ اِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَمَا يَزَالُ عَبْدِيْ يَتَقَرَّبُ اِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰی اُحِبَّهٗ فَاِذَا اَحْبَبْتُهٗ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِيْ يَسْمَعُ بِهٖ وَبَصَرَهُ الَّذِيْ يُبْصِرُ بِهٖ وَيَدَهُ الَّذِيْ يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِيْ يَمْشِيْ بِهَا وَاِنْ سَاَلَنِيْ اَعْطَيْتُهٗ وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِيْ لَاُعِيْذَنَّهٗ۔

بصیرت دوم - باید دانست کہ کشف اہل اللہ راست ودرست ست ولیکن در بعض اوقات حقیقۃ الامر را بطریق اجمال درمے یابند ودر بعض اوقات بتفصیل ودر بعض اوقات بشبہے ودر بعض اوقات بغیر حجاب ومتتبعان کلام صوفیہ ناچار اند از دانستن اجمال وتفصیل واغماض نظر از مخالفتے کہ قائل را در بیانِ کلام مجمل وکلام مفصل مے باشد ونیز دانستنی ست کہ حقائق اجمالیہ کہ بر اہل اللہ ظاہر میشود چون لغت عرف از تعبیر آن کوتاہ ست این طائفہ لفظے از کتاب وسنت کہ بحسب فن اشارہ واعتبار بران حمل توان کرد میگیرند وآنرا عنوان آن حقائق اجمالیہ فائضہ بر قلب ایشان میگردانند وسخن را بآن مربوط میسازند وآن معارفِ غامضہ را در پردۂ آن لفظ ادا میفرمایند مطالعہ کنندگان متفرس را لازم کہ از خصوصیت این لفظ اغماض کنند ومطمح نظر خود ہمان حقیقت اجمالیہ ومعرفت غامضہ سازند چنانکہ در صورت ذٰٓايَتُ آسَدًا تَرْمِیْ اعتراض بعقد انیاب واظفار وذنب اسد مجے ندارد - ویا متشابہات کلام ایشان را موافق محکمات کلام شان تاویل کنند ویا بعالم السر

والعلانیة واگذارند ومعذور دارند چراکه این قوم را عذرهائے بسیار عارض میشوند گاه در غلبۂ حال عبارات ایشان بمرادات ایشان مساعدت نمیکنند وگاه اطلاع بر اصطلاح ایشان میسر نمے آید وگاه در معلومات بنا بر غلط وہم وخیال خطا واقع مے شود ودران خطا مثل خطاء اجتہادی معذور اند بلکہ یک درجہ صواب یابند۔

بصیرتِ سوم بدانکہ بعد از ہزار سال از ہجرت نبویہ علی صاحبہا الف الف صلوٰۃ وسلام وتحیۃ فتح دورۂ دیگر شدہ است کہ بعض اعتبارات اجمال فیوض متقدمہ است وبعض اعتبارات تفصیل فیوض سابقہ۔ وحضرت شیخ مجدد قدس سرہ از بانیان این دورہ اند بسا معارف مختصۂ این دورہ از زبان شیخ بطریق رمز وایما سر زدہ وبسیارے از علوم غیر متعارفہ کہ در قرون اولیٰ مشہود بالخیر شیوع داشتہ بعد از قرون ثلثہ در پردۂ کمون رفتہ از جناب ایشان بظہور پیوستہ بجہت خصوصیت طینت مطہرۂ حضرت ایشان کہ از بقیۂ طینت مقدسۂ حضرت رسالت مآب بودہ وشیخ قطب ارشاد این دور است وبر دست وے بسیارے از گمرہانِ بادیۂ طبیعت وبدعت خلاص شدند تعظیم حضرت شیخ مجدد تعظیم حضرت مدوِّرِ ادوار ومکوِّن کائنات است وشکر نعمت حضرت شیخ شکر نعمت مُفیضِ اوست تعالیٰ وتقدس۔

بصیرتِ چہارم۔ اگر میسر شود مجلدات ثلثہ مکاتیب حضرت ایشان را قدس اللہ تعالیٰ سرہم الاقدس مطالعہ باید نمود کہ این از برائے رفع توہمات فاسدہ وازالۂ خیالات باطلہ اقرب ترین طرق است۔

بصیرتِ پنجم۔ خواجہ محمد ہاشم جامع مجلد ثالث مکتوبات شریف در خطبہ از حضرت امام ربانی نقل میفرمایند کہ ”دوش ندا در دادند وظاہر ساختند کہ این ہمہ علوم کہ نوشتہ بل ہرچہ در گفتگوئے تو آمدہ ہمہ مقبول ومرضی ست“ واشارت بنوشتہ ہائے من کردہ فرمودند ”این ہمہ ما گفتہ ایم وبیانِ ماست“ ودر این وقت آن علوم را بنظر من داشتند ومن بر یک یک اجمالاً وتفصیلاً نظر میکردم سیما علومیکہ وقتے مرا در آنہا ترددے بود وہمہ را دران حکم داخل یافتم۔

بصیرتِ ششم۔ جملہ عدد مکاتیب حصۂ اول چہل ست منجملہ از آنہا بست مکتوب اولین عرضداشتہاست بہ پیر بزرگوار حضرت خواجہ محمد الباقی قدس سرہ ومکتوب بست ویکم بنام شیخ محمد مکی ومکتوب بست ودوم بنام شیخ عبد المجید ومکتوب بست وسوم بنام شیخ عبد الرحیم المشہور بخانخانان ومکتوب بست وچہارم بنام محمد قلیج خان ومکتوب بست وپنجم بنام خواجہ جہان ومکتوب بست وششم وسی وسوم وسی وچہارم وسی وپنجم وسی وششم بنام حاجی محمد لاہوری ومکتوب بست وہفتم وبست وہشتم بنام خواجہ عمک ومکتوب بست ونہم وسی ام بنام شیخ نظام تھانیسری ومکتوب سی ویکم بنام شیخ صوفی ومکتوب سی ودوم بنام مرزا حسام الدین احمد ومکتوب سی وہفتم وسی وہشتم وسی ونہم وچہلم بنام شیخ محمد چتری صدور یافتہ۔

بصیرتِ ہفتم۔ حضرت امام ربانی قدس سرہ در آخر مکتوب صد وشصتم از مجلد اول میفرمایند باید دانست کہ منشاء تفاوت علوم ومعارف در مکتوبات ورسائل کہ ازین درویش بلکہ از ہر سالک کہ صادر شدہ است ہمین تفاوت حصول مقامات متفاوتہ است ہر مقام را علوم ومعارف جداست وہر حال را قال علیحدہ پس فی الحقیقۃ تدافع وتناقض در علوم نباشد در رنگ نسخ احکام شرعیہ است فلا تکن من الممترین۔ انتہی۔

بصیرتِ ہشتم۔ حضرت مجدد قدس سرہ در رسالۂ مبدأ ومعاد فرمودہ اند منہا واما بنعمت ربک فحدث۔ این درویش روزے در حلقۂ یاران خود نشستہ بود ونظر بر خرابیہائے خود داشت واین نظر غالب آمدہ بود بحدیکہ خود را بے مناسبت تمام باین وضع مییافت درین اثنا بحکم من تواضع للہ رفعہ اللہ این دور افتادہ از خاک مذلت بر داشتند واین ندا در سرِ او در دادند کہ غفرت لک ولمن توسل بک الیّ بواسطۃ او بغیر واسطۃ الی یوم القیمۃ وبتکرار باین معنی نواختند بحدیکہ گنجایش ریب نماند والحمد للہ سبحانہ علی ذلک حمدا کثیرا طیبا مبارکا فیہ مبارکا علیہ کما یحب ربنا ویرضی والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سیدنا محمد والہ کما یحری بعد ازان بافشائے این واقعہ مامور ساختند ؎ اگر بادشہ بر در پیر زن ۔ بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن ۔ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ۔

بصیرتِ نہم۔ حضرت امام ربانی قدس سرہ در مکتوب دو صد وبستم از مجلد اول فرمودہ اند۔ واین درویش بعضے ازین علوم کہ محل اشتباہ دارند وگنجایش تاویل وتوجیہ در کتب ورسائل خود نوشتہ بود ومنتشر گشتہ خواست کہ منشاء اغلاط آن علوم را کہ بمحض فضل خداوندی جل شانہ لائح گشتہ است بنویسد وانتشار دہد کہ گناہ مشتہر را اشتہار توبہ در کار است تا مردم ازان علوم خلاف شریعت فہم نکنند وبہ تقلید در ضلالت نیفتند یا بتعصب وتکلف تضلیل وتجہیل نور زند کہ در راہ غیب الغیب این گلہا بسیارے شگفد جمعے را بہدایت میبرد وجمعے دیگر را بضلالت رہنمونی میفرماید +

خاکسار نور احمد عفی عنہ پسروری ثم امرتسری چوک فرید مسجد حاجی شیخ بڈھا مرحوم

عینا یشرب بها عباد الله یفجرونها تفجیرا

بامداد یزدانی و فضل رحمانی

حصہ دوم از

دفتر اول
مکتوبات

حضرت امام ربانی
مجدد الف ثانی
۱۳۲۸ھ

در مطبع مجددی امرتسر سنہ ۱۳۲۸ھ مطبوع گردید

به امدادِ یزدانی و فضلِ رحمانی

حسبنا اللہ و نعم الوکیل

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حق

مکتوب چہل و یکم

بشیخ درویش صدور یافتہ در ترغیب بمتابعتِ سُنّتِ سنیّہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلامُ والتحیۃُ و در بیانِ آنکہ طریقت و حقیقت متمّمانِ شریعت اند و در بیانِ علومِ شرعیّہ و علومِ صوفیہ کہ در مقامِ صدّیقیۃ کہ اعلائے مراتبِ ولایت است فائض میگردند اصلا مخالفت نیست وما یُناسبُ ذٰلِکَ حق سبحانہٗ وتعالیٰ ظاہر و باطن را بمتابعتِ سُنّتِ سنیّہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلامُ والتحیۃ متحلّی و متزیّن گرداناد بحرمۃِ النبیّ وآلہِ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوٰتُ والتسلیماتُ محمد رسول اللہ صلّی اللّٰہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلّم محبوبِ ربّ العالمین است ہر چیزیکہ خوب و مرغوب است از برائی مطلوب و محبوب ست لہٰذا حق سبحانہٗ وتعالیٰ در کلام مجید خود میفرماید اِنَّکَ لَعَلیٰ خُلُقٍ عَظِیْمٍ و نیز می فرماید تعالیٰ وتقدس اِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلِیْنَ عَلیٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ و نیز فرمودہ تعالیٰ وتقدّس اَنَّ ھٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْہُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ ملّت اورا علیہ الصلوٰۃ والسلام صراط مستقیم خواندہ وماسوائے اورا خلِ سُبُل گردانیدہ و از اتباعِ آن منع فرمودہ

(بالفتح جمع امجد یعنی بزرگان ۱۲)

عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم الا وانا حبیب اللہ ولا فخر رواہ الترمذی والدارمی

وآن سرور فرموده علیه الصلوٰة والسلام اظهاراً للشکر واعلاماً للخلق وهدایةً لهم رخیر الهدی هدی محمدٍ) ونیز فرموده علیه الصلوٰة والسلام ادّبنی ربّی فاحسن تادیبی) وباطن متمم ظاهر است ومکمل آن سر موی بایک دیگر مخالفت ندارد مثلاً دروغ بزبان ناگفتن شریعت است واز دل نفی خاطر کذب نمودن طریقت وحقیقت است اگر این نفی به تکلف وتعمّل است طریقت واگر بے تکلف میسّر است حقیقت پس فی الحقیقت باطن که طریقت وحقیقت است متمم ومکمل ظاهر آمد که شریعت است پس سالکان سبل طریقت وحقیقت را اگر در اثنائے راه اموریکه بظاهر با شریعت در جنگ اند ظاهر شوند وظاهر سازند مبنی بر سکر وقت وغلبهٔ حال است اگر ازان مقام گذرانند وبصحو آرند آن منافات بالکلیة مرتفع میشود وآن علوم متضاده به تمام هباءً منثوراً میگردند مثلاً جمعے از سکر باحاطهٔ ذاتی قائل گشته اند وبالذات حق را تعالی وتقدس محیط عالم میدانند این حکم مخالف آرائی علمائی اهل حق است ایشان باحاطهٔ علمی قائل اند فی الحقیقت آرائے علما بصواب اقرب است هرگاه همین صوفیه قائل باشند بآنکه ذات حق تعالی وتقدس بهیچ حکمے محکوم نمیگردد وبهیچ علمے معلوم نمیشود پس حکم وروے باحاطه وسریان نمودن مخالف آن قولست والحق که ذات او تعالی بیچون وبیچگونست هیچ حکمے را بوئے راه نیست آنجا حیرت ونادانی است ودران موطن جهل صرف ست وسرگردانی محض احاطه وسریان را در آنجناب قدس چه یارا مگر آنکه از جانب صوفیه که قائل باین احکام اند اعتذار نموده شود که مراد ایشان از ذات آن تعین اولست وچون آنرا زائد بر متعین نمیدانند آن تعین را عین ذات میگویند وآن تعین اول که معبّر بوحدتست در جمیع ممکنات سارئیست پس حکم باحاطهٔ ذاتی درست آمد اینجا دقیقه ایست بایدونست که ذات تعالی وتقدس نزد علماء اهل حق بیچون وبیچگونه است وماسوای او هر چه هست بروے زائد است آن تعین هم اگر نزد ایشان ثابت شود نیز زائد خواهد بود وازدائرهٔ حضرت ذات بیچون بیرون خواهند داشت پس احاطه او را احاطهٔ ذاتی نخواهند گفت پس نظر علما از نظر آن صوفیه بلند آمد

مستقیم الخ فعلیه المعول فلا تعتریها الناظر بما قال ههنا وقد نبهت علیه فیما قبل بحواشی المکتوب الاحد والثلثین من الدفتر الاول ۱۲ المصحح سلمه الله تعالی

و دوانیکه نزد آن صوفیه است نزد این علماء داخل ما سواست و همبرین قیاس است قرب و معیت ذاتی
و موافقت معارف باطن با علوم شرعیه ظاهر بتمام و کمال بحدیکه در حقیر و نقیر مجال مخالفت نماند در مقام
صدیقیه است که بالاتر مقامات ولایت است و فوق مقام صدیقیه مقام نبوتست علومیکه
نبی را علیه الصلوٰة والسلام بطریق وحی آمده است صدیق را بطریق الهام منکشف گشته است
درمیان این دو علم غیر از فرق وحی و الهام نیست پس مخالفت را چه مجال باشد و در مادون مقام
صدیقیه هر مقامیکه باشد نحوی از سکر متحقق است صحو تام در مقام صدیقیه است وبس و فرق
دیگر درمیان این دو علوم آنست که در وحی قطع است و در الهام ظن زیرا که وحی بتوسط ملک است
و ملائکه معصوم اند احتمال خطا در ایشان نیست و الهام اگرچه محل عالی وارد و آن قلب است و قلب از
عالم امر است اما قلب را با عقل و نفس نحوی از تعلق متحقق است و نفس هرچند بتزکیه مطمئنه گشته
است اما **بیت** هرچند که مطمئنه گردد :: هرگز ز صفات خود نه گردد پس خطا را دران موطن مجال
پیدا باشد باید دانست که در ابقاء صفات نفس با وجود اطمینان او فوائد و منافع است اگر نفس بالکل
از ظهور صفات خود ممنوع باشد راه ترقی مسدود میگردد روح را حکم ملک پیدا میشود و محبوس در مقام
خود میگردد ترقی او بواسطه مخالفت نفس است اگر در نفس مخالفت نماند ترقی از کجا شود سرور کائنات
(علیه من التحیات اتمها ومن التسلیمات اکملها) وقتیکه از جهاد کفار مراجعت می فرمودند
مے فرمودند رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر جهاد نفس را جهاد اکبر فرمودند و مخالفت نفس
درین موطن بترک عزیمت و اولیست بلکه باراده آن ترک است زیرا که تحقق ترک هم متصور نیست
و بهمان اراده آن قدر ندامت و پشیمانی و التجا و تضرع بجناب قدس خداوندی جل سلطانه دست
می دهد که کار یکساله مثلاً در یکساعت میسر میشود بر سر اصل سخن رویم منفرست و هر چیز که اخلاق و شمائل
محبوب یافته میشود آن چیز نیز بتبعیت محبوب محبوب میگردد و بیان این رمز است در کریمه

فَاتَّبِعُونِی یُحْبِبْکُمُ اللّٰہُ پس در متابعۃ او علیہ الصلوٰۃ والسلام کوشیدن منجر بمقام محبوبیت آمد فعلیٰ کلّ عاقلٍ ذی لبٍّ السعی لکمالِ اتباع حبیبہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ظاہراً و باطناً سخن بتطویل انجامید معذور فرمایند جمالِ سخن چون از جمیل مطلق است ہرچند دراز تر میگردد زیبا تر می آید لوکان البحر مداداً لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی ولو جئنا بمثلہ مدداً سخن بجاے دیگر یا بد برد حامل رقیمہ دعا مولانا محمد حافظ اہل علم است وکثیر العیال از قلت اسباب معیشت متوجہ عسکر گشتہ اگر توجہ فرمودہ از سرکار نصرت آثار سیادت و نقابت دستگاہے شیخ جیو وظیفہ یا امدادی ازبراے مشار الیہ حاصل کنند عین کرم خواہد بود زیادہ تصدیع نمود

مکتوب چہل و دوم ۴۲

نیز بشیخ درویش صدور یافتہ در بیان آنکہ بہترین مصقلہا ازبراے زدودن زنگ محبت ماسوی حق سبحانہ از حقیقت جامعہ قلبیہ متابعت سنت است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام سلمکم اللّٰہ تعالیٰ وسبحانہ وابقاکم آدمی تا زمانیکہ بدنس تعلقات پراگندہ متلوث است محروم و مہجور است تصقیل مرآت حقیقت جامع از زنگ محبت ماسوا او عزّ وجلّ لابدّ است وبہترین مصقلہا در ازالہ آن زنگ اتباع سنت سنیہ مصطفویہ است علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کہ مدار این بر رفع عادات نفسانی و دفع رسوم ظلمانی است فطوبیٰ لمن شرف بہذہ النعمۃ العظمیٰ وویل لمن حرم من ہذہ الدولۃ القصوی بقیۃ المرام آنکہ جناب اخوی اعزی میان مظفر ولد مرحومی شیخ گھورن از مردم اعیان و بزرگ زادہ اند جمع کثیر با ایشان وابستہ اند محل ترحم است زیادہ چہ تصدیع نماید والسلام علیکم وعلیٰ من اتبع الہدیٰ

لغات: صاحب حسن و جمال علی الاطلاق حضرت ذوالجلال والافضال چہ ہر جمال و کمال کہ در جمیع مراتب ظاہر است پرتو جمال و کمال اوست کہ آنجا تافتہ و ارباب مراتب بدان صفت جمال و صفت ...

مکتوب چہل و سیوم ۴۳

بسیادت پناہ نقابت دستگاہ شیخ فرید بخاری صدور یافتہ در بیانِ آنکہ توحید دو قسم است شہودی و وجودی و آنچہ لابدست توحیدِ شہودی است کہ فنا بآن مربوط است و توحیدِ شہودی باعقل و شرع مخالفت ندارد بخلافِ توحیدِ وجودی و اقوالِ مشائخ کہ ناظر بتوحید اند بتوحیدِ شہودی باید فرود آورد تا مخالفت را گنجایش نباشد و توحیدِ شہودی در مرتبہ عین الیقین ست کہ مقامِ حیرتست وچون ازان مقام میگذرند و بحق الیقین میرسند از امثال این احوال تحاشی مینمایند و ما یناسبُ ذٰلِکَ مِنَ الاَسْوِلَۃِ وَالاَجْوِبَۃِ وَالتَّمْثِیلَاتِ الْمُوْضِحَۃِ سَلَّمَکُمُ اللہُ تَعَالٰی وَسُبْحَانَہُ وَعَصَمَکُمْ عَمَّا یَصِمُکُمْ وَصَانَکُمْ عَمَّا شَانَکُمْ توحیدیکہ دراثنایِ راہ این طایفہ علیہ را دست می دہد دو قسم است توحیدِ شہودی و توحیدِ وجودی توحیدِ شہودی یکے دیدنست یعنی مشہودِ سالک جز یکے نباشد و توحیدِ وجودی یک موجود دانستن است و غیر او را معدوم انگاشتن و با وجود عدمیت مجالے و مظاہرِ آن یکے پنداشتن پس توحیدِ وجودی از قبیلِ علم الیقین آمد و شہودی از قسم عین الیقین توحیدِ شہودی از ضروریات این راہ است چہ فنا بے این توحید متحقق نمیشود و عین الیقین بے آن میسر نمیشود زیراکہ رویتِ یکے باستیلا او مستلزمِ عدمِ رویتِ ماسوائے اوست بخلاف توحیدِ وجودی کہ نہ چنین است یعنی ضروری نیست چہ علم الیقین بے آن معرفت حاصل ست چہ علم الیقین مستلزم نفی ماسوائے او نیست غایۃ ما فی الباب مستلزم نفی علمِ ماسوائے اوست در وقتِ غلبہ و استیلائے علم آن یکے مثلاً شخصے کہ یقینی بوجودِ آفتاب پیدا کرد استیلائے این یقین مستلزم آن نیست کہ ستارہ ہا را در آنوقت منتفی و معدوم داند اما وقتیکہ آفتاب را بدید البتہ ستارہ ہا را نخواہد دید و مشہودِ او جز آفتاب نخواہد بود و درین زمان کہ ستارہ ہا را نمی بیند میداند کہ ستارہ ہا معدوم نیستند بلکہ میداند کہ ہستند اما مستور اند

۵ بدانکہ معنی علم الیقین را بالتفصیل و معنی عین الیقین و حق الیقین را بالاجمال حضرت مجدد علیہ الرحمۃ در مکتوب چہارم از جلد ثانی بیان نمودہ اند ۱۲

در قاموس است الشعشع والشعشاع والشعشعان والشعشعانی الطویل والشعشاع الخفیف والحسن المتفرق والظل غیر الکثیف اقول والمراد ههنا الاخیر ۱۲

ودر شعشعانِ نورِ آفتاب مغلوب بند واین شخص باجماعه که نفیِ وجودِ ستارها در آنوقت کنند در مقامِ انکار است
ومیدانند که آن معرفت غیر واقعست پس توحید وجودی که نفیِ ماسوائی یکذات است تعالیٰ وتقدس باعقل
وشرع در جنگ است بخلافِ شهودی که در یکے دیدن هیچ مخالفت نیست مثلاً در وقتِ طلوعِ آفتاب
ستارها را نفی کردن ومعدوم دانستن مخالفِ واقع است اما ستارها را در آن وقت نادیدن هیچ
مخالفت نیست بلکه آن نادیدن بواسطه غلبهٔ ظهورِ نورِ آفتابست وضعف بصرِ رائی اگر بصرِ رائی بنور
همان آفتاب مکتحل شود وقوت پیدا کند ستارها را از آفتاب جدا ببیند واین دید در حق الیقین است
پس اقوالِ بعضے از مشایخ که بظاهر شریعتِ حقه مخالف می نمایند وبتوحید وجودی بعضے مردم آنها را
فرود مے آرند مثل قولِ ابن منصور الحلاج انا الحق وابی یزید البسطامی سبحانی وامثالِ اینها اولیٰ وانسب
آنست که بتوحید شهودی فرود باید آورد ومخالفت را دور باید ساخت هرگاه ماسوائی حق سبحانه از نظرِ شان
مختفی شد در غلبهٔ آن حال باین الفاظ تکلم فرمودند وغیر از حق سبحانه اثبات ننمودند معنی انا الحق آنست
که حق است نه من چون خود را نمی بیند اثبات نمیکند نه آنکه خود را می بیند وآن را حق میگوید این خود
کفر است اینجا کسی نه گوید که اثبات ناکردن نفی می کشد وآن بعینه توحید وجودیست زیرا که گوئیم که از
عدمِ اثبات نفی لازم نمی آید بلکه در آن موطن حیرتست احکام بتمامها ساقط شده اند ودر سبحانی نیز تنزیه
حق است نه تنزیه خود که او بتمامه از نظرِ او مرتفع شده است حکمی باو تعلق نمیگیرد وامثالِ این سخنان در
مقامِ عین الیقین که مقامِ حیرت است بعضی را رو میدهد وچون ازین مقام میگذرانند وبه حق الیقین میرسانند
از امثالِ این کلمات تحاشی مینمایند واز حدِ اعتدال تجاوز نه می فرمایند ودرین زمان بسیارے ازین طائفه
که بزی صوفیان خود را وامی نمایند توحیدِ وجودی را شائع ساخته اند وکمال را جز آن نمی دانند وبعلم
زعین باز مانده اند وآن اقوالِ مشایخ را معانیِ متخیلهٔ خود فرود آورده مقتدائے روزگارِ خود ساخته
اند وبازارِ کاسدِ خود را باین تخیلات رائج داشته اند اگر فرض در عبارات بعضے از مشایخ باتقدم الفاظی که تصریح

بکسر سین سہے رواج یعنی شیاع ونفاق سے کہ از باعث نقصان آن کسے رغبت نکند ۱۲

بتوحیدِ وجودی دارند واقع شده اند حمل بر آن باید کرد که در ابتدا در مقامِ علم الیقین باین کلمات تکلم فرموده اند ودر آخر کار ایشان را ازان مقام گزرانیده اند واز علم بعین برده اند اینجا کسی نگوید که اربابِ توحید وجودی نیز ہمچنانکه یکے میدانند یکے می بینند پس از عین الیقین نیز نصیبے دارند زیراکه در جواب گوئیم که اربابِ این توحید صورتِ مثالیِ توحیدِ شہودی را دیده اند نه آنکه بآن توحید متحقق شده اند توحیدِ شہودی را باین صورتِ مثالیِ او فی الحقیقت ہیچ مناسبت نیست زیراکه در وقتِ حصولِ آن توحید حیرتست حکم بامری دران موطن نیست وصاحبِ توحیدِ وجودی باوجودِ شہودِ صورتِ مثالیِ آن توحیدِ شہودی از اربابِ علم است چه نفیِ وجودِ ماسوا میکند ونفی حکمی است از احکام ازمقولۂ علم حیرت وعلم بایکدیگر جمع نمیشوند پس ثابت شد که صاحبِ توحیدِ وجودی ازمقامِ عین الیقین بہره ندارد آری صاحبِ توحیدِ شہودی را بعد ازمقامِ حیرت اگر ترقی واقع شود بمقامِ معرفت که حق الیقین است میرسانند و در آن موطن علم وحیرت جمع میشوند وعلمی که بے حیرتست وپیش ازحیرتست علم الیقین است اینجواب بمثالی وضح گردد مثلاً شخصے درخواب بواسطۂ مناسبتے که بمقامِ پادشاہت دارد خود را بادشاه دید ولوازمِ بادشاہت درخود یافت ومعلوم است که آن شخص پادشاه نشده است بلکه صورتِ مثالی بادشاہت را درخود دیده است وفی الحقیقت بادشاہت را بآن صورتِ مثالی ہیچ مناسبت نیست آرے آن شہود اگرچه بصورت مثالی باشد اما از استعدادِ آن شخص به متحقق شدن بحقیقتِ آن صورت خبر میدہد اگر جانبے بکند وعنایتِ خداوندی جل سلطانه شاملِ حالِ او شود بآن مقام برسد از قوت تا فعل فرقِ بسیار است بسا آہن که قابلیتِ مرائیت داشته باشد تا مرآت نشود بدست پادشاہان نرسد واز حصولِ جمالِ شان بہره نیابد بکجا افتادم مگر گوئیم که سببِ تحریرِ این علومِ غامضه آن باشد که اکثر ابنائے این وقت بعضی بتقلید وبعضے بمجردِ علم وبعضی دیگر بعلمِ ممتزج بذوق ولو فی الجمله وبعضی بالحاد وزندقه دست بدامنِ این توحیدِ وجودی زده اند وهمه را از حق میدانند بلکه حق میدانند وگردنهائے خود را از ربقۂ تکلیفِ شرعی باین حیله

می کشایند و مداہنات در احکام شرعیہ مینمایند و باین معاملہ خوشوقت و خورسند اند و اتیان
اوامر شرعیہ را اگر اعتراف دارند طفیلی میدانند مقصود اصلی ورائی شریعت خیال میکنند
حاشا وکلا ثم حاشا وکلا نعوذ باللہ سبحانہ من ہذا الاعتقاد السوء طریقت و شریعت عین یکدیگر اند
سر موے از مخالفت درمیان ایشان واقع نیست فرق اجمال و تفصیل است و استدلال و
کشف ہرچہ مخالف شریعت است مردود است کُلُّ حقیقۃٍ رَدَّتْہُ الشَّرِیعۃُ فَھُوَ زَندَقۃٌ
شریعت را برجا داشتہ طلب حقیقت نمودن کار مردانست رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم الاستقامۃ
علی متابعۃ سید البشر علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات ظاہرا و باطنا معرفت
پناہی قبلہ گاہی حضرت خواجہ ما قدس اللہ تعالی سرہ چندگاہ مشرب توحید وجودی داشتند ودر
رسائل و مکتوبات خود آنرا اظہار میفرمودند اما آخر کار حق سبحانہ و تعالی بکمال عنایت خویش از آنمقام
ترقی ارزانی فرمودہ بشاہراہ انداختہ از ضیق این معرفت خلاصی داد میان عبد الحق کہ یکے
از مخلصان ایشان اند نقل کردند کہ پیش از مرض موت ایشان بیک ہفتہ فرمودہ اند کہ مرا بعین
الیقین معلوم شد کہ توحید کوچہ ایست تنگ شاہراہ دیگر است پیش ازین ہم میدانستم اما اکنون
یقینی دیگر حاصل گشت و این حقیر نیز چندگاہ در خدمت حضرت ایشان این مشرب توحید
داشت و مقدمات کشفیہ در تائید این طریق بسیار لائح گشتہ بودند اما عنایت خداوندی جل
سلطانہ از ان مقام گذرانیدہ بمقامی کہ خواست مشرف گردانید زیادہ برین موجب اطناب
است میان شیخ زکریا از پرگنہ خود مکرر مینویسد و نسبت نیازمندی بآستانہ علیہ ایشان وا مینماید
از معاملہ کروری گری ہراسانند التجا و اعتصام درعالم حکمت بجناب قدس ایشان دارند بظاہر
ملاذی و ملجائی غیر از توجہ عالی ندارند امیدوارند کہ ہمچنانکہ ایشانرا نواختہ اند تا آخر دستگیری
فرمایند و از گرگان حوادث محفوظ دارند از کمال ادب عرضداشت جرأت نمی نمایند بفقیر رجوع نمودہ

صرقاصر اند الا اقل قلیل از خواص و اخص الخواص کہ راسخ اند در علم و امتیاز تام دارند در فہم ۱۲ المصحح سلمہ اللہ تعالی ۱۲

اظہارِ احوالِ خودمی خواہند امید ہست کہ مسئولِ ایشان باجابت مقرون گردد ؛

مکتوب چہل و چہارم ۴۴

نیز بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافت در مدائحِ خیر البشر علیہ وعلیٰ الہ الصلوٰۃ والسلام و در بیانِ آنکہ مصدّقانِ شریعتِ او خیر الامم اند و مکذبانِ آن بدترین بنی آدم — و در ترغیب بمتابعتِ سنّتِ سنیّۂ او علیہ وعلیٰ الہ الصلوٰۃ والسلام مرحمت نامۂ گرامی سامی در اعزّ ازمنہ بشرفِ ورود دریافت بمطالعۂ آن مشرف گشت للہ الحمد سبحانہ والمنۃ کہ میراثِ ازفقرِ محمدی علیہ وعلیٰ الہ الصلوٰت والتحیات بدست آوردہ اند کہ محبتِ فقرا و ارتباط بایشان نتیجۂ آنست نمیداند کہ این مقصرِ بے سروبرگ در جوابِ آن چہ نویسد مگر آنکہ فقرۂ چند بعبارتِ عربی ماثور در فضائلِ جدِّ بزرگوار ایشان کہ خیر العرب است بنویسد علیہ وعلیٰ الہ من الصلوات انمٰہا ومن التحیات اکملہا و آن سعادت نامہ را وسیلۂ نجاتِ اُخروی خود سازد نہ آنکہ مداحی او علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ نماید بلکہ مقولۂ خود بآن ستاید

ترجمہ از مصحح	اصل
شعر — بسخن نہ من ستودم ذاتِ محمدی را لکن باسمِ احمد بستودہ ام سخن را	شعر ما ان مدحت محمدًا بمقالتی لکن مدحت مقالتی بمحمدٍ
پس میگویم و از خدای پاک عصمت میخواہم و توفیق میجویم کہ ہر آئینہ محمد رسول اللہ بہتر و مہتر و بزرگترین فرزندانِ آدم است و بیشترین مردم است از روی تابعان روزِ قیامت و بزرگترین پیشینان و پسینان است نزد خدا	فاقول وباللہ سبحانہ العصمۃ والتوفیق انّ محمدًا رسول اللہ سیّد ولدِ آدم واکثر الناس تبعًا یوم القیامۃ واکرم الاوّلین والاٰخرین علی اللہ واوّل من ینشق عنہ القبر واوّل شافعٍ واوّل مشفّعٍ

بمطالعہ — سلیہ — اللہ تعالیٰ

نا صحبہ الطیبین الطاہرین من الصلوات اکملہا ومن التحیات افضلہا ومن التسلیمات اشملہا

وَاَوَّلُ مَنْ يَقْرَعُ بَابَ الْجَنَّةِ فَيَفْتَحُ اللّٰهُ
لَهُ وَحَامِلُ لِوَاءِ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
تَحْتَهُ اٰدَمُ فَمَنْ دُوْنَهُ وَهُوَ الَّذِیْ
قَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
نَحْنُ الْاٰخِرُوْنَ وَنَحْنُ السَّابِقُوْنَ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاِنِّیْ قَائِلٌ قَوْلًا غَيْرَ فَخْرٍ
وَاَنَا حَبِيْبُ اللّٰهِ وَاَنَا قَائِدُ
الْمُرْسَلِيْنَ وَلَا فَخْرَ وَاَنَا خَاتَمُ
النَّبِيِّيْنَ وَلَا فَخْرَ وَاَنَا
مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ
عَبْدِ الْمُطَّلِبِ اِنَّ اللّٰهَ
خَلَقَ الْخَلْقَ فَجَعَلَنِیْ فِیْ خَيْرِ
هِمْ ثُمَّ جَعَلَهُمْ فِرْقَتَيْنِ
فَجَعَلَنِیْ فِیْ خَيْرِهِمْ
فِرْقَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ
قَبَائِلَ فَجَعَلَنِیْ فِیْ خَيْرِهِمْ
قَبِيْلَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ
بُيُوْتًا فَجَعَلَنِیْ فِیْ خَيْرِهِمْ
بَيْتًا فَاَنَا خَيْرُهُمْ نَفْسًا وَخَيْرُهُمْ بَيْتًا

تعالی و نخستین کسی است که شگافته گردد از وی
قبر و نخستین شفاعت کننده است و نخستین
کسی است که قبول کرده شود شفاعت وے
و نخستین کسی است که کوبد در بهشت را پس کشاید
حق تعالی برای وے و اوست بردارندهٔ علم
ستایش حق جل و علا روز قیامت زیر علم وے است
آدم و هر که جز اوست و اوست علیه الصلوٰة والسلام
که فرموده است مائیم پسینیان و مائیم پیشینیان
روز قیامت و من گوینده ام گفتارے را بے فخر
و منم محبوب حق تعالی و منم کشندهٔ مرسلان و نیست
فخر و منم ختم کنندهٔ پیغامبران و نیست فخر و منم
محمد پسر عبد الله پسر عبد المطلب بدرستیکه خدا تعالی
پیدا کرد خلق را پس گردانید مرا در بهترین ایشان
پس تر گردانید ایشان را دو گروه پس گردانید مرا در فرقه
که بهترین ایشانست پس تر گردانید ایشان را
قبیله قبیله پس گردانید مرا در بهترین قبائل پس تر
گردانید ایشان را خانه خانه پس گردانید مرا در
بهترین خانهاے ایشان پس منم بهترین ایشان
از روے ذات و بهترین ایشان از روے خانه

است بسوی آیۂ کریمہ کہ در سورہ توبہ درپارہ یعتذرون واقع شدہ است یعنی صحرانشینان سخت تر اند در کفر ونفاق الخ ۱۲ لمصححہ سلمہ اللہ تعالی

وَاَنَا اَوَّلُ النَّاسِ خُرُوْجًا اِذَا بُعِثُوْا وَاَنَا قَائِدُهُمْ اِذَا وَفَدُوْا وَاَنَا خَطِیْبُهُمْ اِذَا اَنْصَتُوْا وَاَنَا مُسْتَشْفِعُهُمْ اِذَا حُبِسُوْا وَاَنَا مُبَشِّرُهُمْ اِذَا يَئِسُوْا اَلْكَرَامَةُ وَالْمَفَاتِيْحُ يَوْمَئِذٍ بِيَدِيْ وَلِوَاءُ الْحَمْدِ يَوْمَئِذٍ بِيَدِيْ وَاَنَا اَكْرَمُ وُلْدِ اٰدَمَ عَلٰى رَبِّيْ يَطُوْفُ عَلَيَّ اَلْفُ خَادِمٍ كَاَنَّهُمْ بَيْضٌ مَّكْنُوْنٌ وَاِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ كُنْتُ اِمَامَ النَّبِيِّيْنَ وَخَطِيْبَهُمْ وَصَاحِبَ شَفَاعَتِهِمْ غَيْرَ فَخْرٍ لَوْلَاهُ لَمَا خَلَقَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْخَلْقَ وَلَمَا اَظْهَرَ الرُّبُوْبِيَّةَ وَكَانَ نَبِيًّا وَّاٰدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّيْنِ۔

ومنم نخستین مردم از روئے بیرون آمدن وقتیکہ برانگیختہ شوند ومنم کشندہ مردم وقتیکہ بیایند بدرگاہ خدا تعالی ومنم خطبہ خوانندہ ایشان وقتیکہ خاموش شوند ومنم کہ طلب کردہ شود از من شفاعت وقتیکہ حبس کردہ شوند ومنم بشارت دہندہ ایشانرا وقتیکہ نومید شوند بزرگی وادن وکلیدہا آن روز بدست من است ورایت ثنا حق تعالی دران روز بدست من است ومنم گرامیترین فرزندان آدم نزد پروردگار خود گرد من گردند ہزار خدمتگار گویا آنان بیضہا مکنون اند وچون باشد روز قیامت باشم امام پیغامبران وخطیب ایشان وخداوند شفاعت میان ایشان بغیر فخر واگر نمی بودی آنسرور بدستی نیافریدی خدائے پاک خلق را وہر آئینہ ظاہر نساختی ربوبیت خود را وبودہ علیہ الصلوۃ والسلام پیغامبر حالیکہ آدم میان آب وگل بود۔

شعر۔ نماند بعصیان کسے در گرو ٭ کہ دارد چنین سید پیشرو ٭ پس ناچار مصدقان اینچنین پیغمبر سید البشر علیہ الصلوۃ والسلام خیر الامم باشند کُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ نقد وقت ایشانست ومکذبان او علیہ الصلوۃ والسلام بدترین بنی آدم اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَّنِفَاقًا نشان حال ایشان است تا کدام صاحب دولت را باتباع

سنتِ سَنِیّہ او بنوازند و بمتابعتِ شریعتِ رَضِیّہ او سرفراز سازند آمروز عملِ قلیل را کہ مقرون

بتصدیقِ حقیقتِ دین اوست علیہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلام بعملِ کثیر برمیدارند اصحابِ کہف

این ہمہ درجات کہ یافتند بواسطۂ یک حسنہ است و آن ہجرت بود از دشمنانِ حق سبحانہ وتعالیٰ

بنورِ یقینِ ایمانی در وقتِ استیلاءِ معاندان مثلاً سپاہیان در وقتِ غلبۂ دشمنان و استیلاءِ

مخالفان اگراندک تر ترددی کنند آن قدر نمایان می شود و اعتبار میگیرد کہ در وقتِ امن اضعافِ

آن در حیّز اعتبار نمی آید و ایضاً چون آن سرور محبوبِ ربّ العالمین است متابعان او بواسطۂ

متابعت بمرتبۂ محبوبیت میرسند چہ محبّ در ہر کہ از شمائل و اخلاقِ محبوبِ خود می بیند آنکس را

محبوب خود میدارد و مخالفان را ازینجا قیاس باید کرد **شعر** محمد عربی کابروی ہر دو سرا ست

کسی کہ خاکِ درش نیست خاک بر سرِ او ❊ اگر ہجرتِ ظاہری میسر نہ شود ہجرتِ باطنی را بکمال

مرعی میباید داشت با ایشان بے ایشان می باید بود لَعَلَّ اللّٰہَ یُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِکَ اَمْراً

موسم نوروز رسیدہ است و معلوم است کہ آن ایام اہالیِ آن معاملہ را در تفرقہ میدارد و بعد

از مُضیِّ آن ہنگامہ اگر ارادۂ خداوندی جلّ سلطانہ مساعدت نمود امیدوار است کہ شرفِ ملاقات

گرامی میسر شود زیادہ اطنابِ موجبِ املال است ثَبَّتَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ عَلیٰ جَادَّۃِ اٰبَائِکُمُ

الْکِرَامِ السَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلَیْہِمْ اِلیٰ یَوْمِ الْقِیَامِ

مکتوب چہل و پنجم

نیز بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافت این مکتوب بعد از ارتحالِ پیر دستگیر خود

ازین عالمِ فانی نوشتہ بودند و چون تقویتِ ظاہری فقراءِ خانقاہ منسوب بجنابِ سیادت

پناہی بود اظہارِ شکرِ آن نمودہ و وجہِ جامعیتِ انسان کہ ہم سببِ کمالِ اوست و ہم سببِ

نقصانِ او نیز مذکور کردہ اند با ذکرِ فضائلِ شہر مبارک رمضان وما یناسب ذٰلِکَ ثَبَّتَکُمُ اللّٰہ
سُبْحَانَہٗ علیٰ جَادَّۃِ اٰبَائِکُمُ الکِرَام وسَلَّمَکُم عَنْ مُوجِبَاتِ التَّلَہُّفِ وَالتَّاَسُّفِ بِمُرُوْرِ
الشُّھُوْرِ وَالْاَیَّامِ دوستانِ خدائے عزوجل بحکم اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ با خدا اند تعالیٰ وتقدس
تعلق بہ بدن نحوی از موانعِ آن معیت واتصال ہست بعد از انفصال ازین ہیکلِ ہیولانی
ومفارقت ازین ہیکلِ ظلمانی ہمہ قرب در قرب واتصال در اتصال ست اَلْمَوْتُ جِسْرٌ
یُوْصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ بیانِ این معنی است وکریمۂ مَنْ کَانَ یَرْجُوْ لِقَاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ
اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ کہ تسلیہ است مرمشتاقان را رمزے ازین بیان میفرماید لیکن حالِ پس ماندگان
بدولتِ حضورِ بزرگان خراب وابتر ہست واستفاضہ از روحانیاتِ اکابر قدس اللہ تعالیٰ
اسرارہم مشروط بشرائط ہست کہ ہر کسی را در ایفائے آن مجال نیست اَمَّا الْحَمْدُ لِلّٰہِ ذِی الْاِنْعَامِ
وَالْمِنَّۃِ کہ با وجود این حادثہ ہائلہ واین واقعۂ متوحشہ این فقراء بے سر و پا را مربی ومعین ہم
از اہلبیتِ آن سرورِ دنیا ودین بود علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات کہ سببِ انتظامِ
این سلسلۂ علیہ وواسطۂ جمعیتِ نسبتِ نقشبندیہ گشت آرے این نسبتِ علیہ کہ درین دیار
بسیار غریب است واہلِ آن درین ممالک اقل قلیل چون نسبت اہلبیت است مربی آن ہم از
اہل بیت مناسب است وشایانِ تقویتِ آن ہم از اہالی آن اولیٰ تا تکمیلِ آن دولتِ
عظمیٰ بغیر لازم نیاید ہمچنانکہ شکر این نعمت قصویٰ بر فقراء لازم است شکر این دولت بر ذمۂ
ایشان نیز لازم است آدمی ہمچنانکہ بہ جمعیتِ باطن محتاج است بہ جمعیتِ ظاہر نیز احتیاج دارد
بلکہ این احتیاج مقدم است بلکہ محتاج ترینِ خلائق انسان است واین شدتِ احتیاج او را
بواسطۂ جامعیتِ او آمدہ است وآنچہ ہمہ را در کار است او را تنہا در کار است وبہر چہ محتاج
است تعلق دارد پس تعلقاتِ او از ہمہ بیش آمد وہر تعلق مستلزمِ اعراض است از جنابِ قدس

خداوندی جلّ سلطانهٗ پس محروم ترین جمیع خلائق ازین راه انسان گشت ۵
پایۂ آخر آو مست و آدمی * گشت محروم از مقامِ محرمی * گر نہ گرو بار مسکین زین سفر *
نیست از وی ہیچکس محروم تر * وحالانکہ سببِ افضلیتِ او از جمیع خلائق ہم ہمین وجہ
جامعیت است ازین راہ آئینہ او اتم آمد وآنچہ در مرایای جمیع خلائق ظاہر است دریک
مرآتِ او لائح است پس بہترینِ خلائق ازین جہت انسان گشت و بدترینِ جمیع موجودات
ازین جہت ہم او اذ کان منہ محمد علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات وابوجہل
علیہ اللعنۃ وشک نیست کہ بتوفیقِ خداوندی عزوجل کفیلِ جمعیتِ ظاہری این فقرا
ایشانند و در جمعیتِ باطنی نیز بحکم الولد سرٌ لابیہ امیدواریِ تمام است وچون عنایۃ
نامۂ سامی وصحیفۂ گرامی در ماہ مبارک رمضان شرفِ ورود یافت بخاطر فاتر گذشت کہ شمۂ از
فضائل این شہر عظیم القدر بنویسد باید دانست کہ ماہ رمضان بزرگست عبادتِ نافلہ از نماز
وذکر وصدقہ وامثالِ آنہا کہ درین ماہ صادر شود برابر اداے فرض از ایامِ دیگر است واداے
فرض درین ماہ برابر اداے ہفتاد فرائض است در ماہہاے دیگر کسی کہ افطار بکناند صائمے
را درین ماہ او را بہ بخشند ورقبۂ او را از آتشِ دوزخ آزاد سازند ومر او را مثلِ اجرِ آن صائم عطا
فرمایند بے آنکہ از اجرِ آن صائم نقصان کنند وہمچنین کسیکہ در خدمت مملوک تخفیف نماید حق
سبحانہ وتعالی او را بہ بخشد وآزاد گرداند از آتشِ دوزخ ودر ماہ رمضان آنحضرت علیہ الصلوۃ
والتحیۃ رہا میکردند ہر اسیر را وہر کسی ہر چہ از ایشان سوال میکرد میدادند اگر کسی درین ماہ
بخیرات واعمال صالحہ موفق شد در تمام سال او را توفیق رفیق گردانند واگر بتفرقہ گذشت در تمام
سال در تفرقہ است مہما امکن ہر قدر کہ میسر شود بہ جمعیت باید کوشید واین ماہ را غنیمت
می باید شمرد ودر ہر شبی از شبہای این ماہ چندین ہزار کس را کہ لایقِ دوزخ اند آزاد می سازند

رواہ ابن ماجہ واحمد فی حدیث طویل وللہ عتقاء من النار وذلک کل لیلۃ ای من رمضان ۱۲ مشکوۃ لمصححہ سلمہ اللہ تعالی

قولہ و درین ماہ الخ عن ابی ہریرۃ رض قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل رمضان فتحت ابواب السماء وفی روایۃ فتحت ابواب الجنۃ و غلقت ابواب جہنم و سلسلت الشیاطین وفی روایۃ فتحت ابواب الرحمۃ متفق علیہ مشکوٰۃ

قولہ و تعجیل افطار الخ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اللہ تعالیٰ احب عبادی الی اعجلہم فطرا رواہ الترمذی

و درین ماہ درہائے بہشت را میکشایند و درہای دوزخ را می بندند و شیاطین را زنجیر
میکنند و درہای رحمت میکشایند و تعجیل افطار و تاخیر تسحر از سُنن است و درین باب
آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام مبالغہ میفرمودند و ما تا کہ در تاخیر تسحر و تعجیل افطار اظہار عجز
و احتیاج خود است کہ مناسب مقامِ بندگیست و بخرما افطار کردن سنت است و در وقت
افطار این دعا می خواندند ذَهَبَ الظَّمَاءُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوْقُ وَثَبَتَ الْاَجْرُ اِنْشَاءَ اللّٰهُ تَعَالیٰ
ادائے تراویح و ختم قرآن درین ماہ از سُننِ مؤکدہ است و مثمر نتائج کثیرہ وَفَّقَنَا اللّٰهُ
سُبْحَانَهٗ بِحُرْمَةِ حَبِيْبِهٖ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ بقیۃ التصدیع
آنکہ عنایت نامہ در عینِ ماہ رمضان رسید والا در امتثال امر خود را معاف نمیداشت
سخن از بعد ماہِ مذکور گفتن حکم بغیب کردنست و مُنبی از طول امل بالجملہ آنچہ مرضی
ایشان خواہد بود بہیچ وجہ خود را معاف نخواہد داشت کہ حقوقِ ظاہری و باطنی ایشان
بر ذمہائے ما فقرا ثابت است حضرت قبلہ گاہی قدس اللہ تعالیٰ سرہ میفرمودند کہ حقوقِ
شیخ جیو بر ہمہ شما ثابت و مقرر است باعثِ این جمعیت ایشانند حق سبحانہ و تعالیٰ ہموارہ بتوفیق
اعمالِ مرضیہ موفق گرداناد بحرمۃ النبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات
زیادہ برین تصدیع تمام است

مکتوب چہل و ششم

نیز بسیادت و نقابت پناہی میان شیخ فرید صدور یافت در بیانِ آنکہ وجود باری تعالیٰ
و تقدس و ہمچنین وحدتِ او تعالیٰ بلکہ نبوت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بلکہ
جمیع ماجاء بہ من عند اللہ بدیہی اند و محتاج بہیچ فکر و دلیل نیستند و در ایضاح این مقدمات

بلکہ جملہ احکام کہ آورد آنہا را آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام از نزد حق تعالیٰ و تقدس ۱۲

بسیار مذکور ساختہ اند ثَبَّتَکُمُ اللہُ سُبْحَانَہٗ عَلٰی جَادَّۃِ اٰبَائِکُمُ الْکِرَامِ عَلٰی اَوَّلِھِمْ وَاَفْضَلِھِمْ
اَوَّلًا وَعَلٰی بَوَاقِیْھِمْ ثَانِیًا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وجودِ باری تَعَالٰی وَتَقَدَّسَ و ہمچنین وحدت
او سبحانہ بلکہ نبوتِ محمد رسول اللہ نذیر صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ بلکہ جَمِیْعُ مَا جَاءَ بِہٖ مِنْ
عِنْدِ اللہِ بدیہی اند بر تقدیرِ سلامتیِ مُدرِکہ از آفاتِ ردیہ و امراضِ معنویہ محتاج ہیچ فکر
و دلیل نیستند نظر و فکر در آنہا تا زمانِ وجودِ علت و ثبوتِ آفت است امّا بعد از نجات از مرضِ
قلبی و رفعِ غشاوۂ بصری غیر از بداہت ہیچ نیست مثلاً صفرائی تا زمانی کہ بعلتِ صفرا گرفتار
است شیرینیِ قند و نبات نزد او محتاج بدلیل است لیکن بعد از خلاصی ازان علت ہیچ احتیاج
بدلیل ندارد و احتیاجی کہ منشأ آن وجودِ آفت است ببداہت جنگ ندارد و بیچارہ اَحْوَل کہ شخص
واحد را اثنین می بیند و حکم بعدمِ وحدتِ آن شخص میکند معذور است و وجودِ آفت در احول وحدت
شخص را از بداہت نمی برارد و بنظریت نمی کشد و محقق است کہ جولانگاہِ استدلال بسیار تنگ است
و یقینی کہ از راہِ دلیل پیدا شود بسی متعذر است پس در تحصیلِ ایمانِ یقینی فکرِ ازالۂ مرضِ قلبی نمودن
ضروری آمد صفرائی را ازالۂ علتِ صفرا نمودن در تحصیلِ یقینی بشیرینیِ نبات ضروری تر آمد از انکہ
دلیل بر یقینِ حلاوتِ نبات اقامت نماید از دلیل چہ طور یقینی حاصل شود کہ وجدانِ او بسببِ علتِ
صفرا بہ تلخیِ نبات حاکم است ہمچنین در ما نَحْنُ فِیْہِ نفسِ اَمّارہ بالذات منکرِ احکامِ شرعیہ است
و بالطبع بمناقضتِ آن حاکم پس تحصیلِ یقین باین احکامِ صادقہ بدلیل با وجودِ انکارِ وجدانِ
مستدل بسی دشوار است پس تزکیۂ نفس امری ساختن ضروری آمد یقین را بدون تزکیہ حاصل نمودن
دشوار نمود قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَکّٰھَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰھَا پس مقرر شد کہ منکرِ این شریعتِ باہرہ
و این ملتِ ظاہرہ و طاہرہ در رنگِ منکرِ حلاوتِ نبات است مصرعہ خورشید نہ مجرم ار کسی بینا نیست
پس مقصود از سیر و سلوک و تزکیۂ نفس و تصفیۂ قلب ازالۂ آفاتِ معنویہ است و امراضِ قلبیہ

ف بخلاف احکام شرعیہ حکم کنندہ ۱۲

که کریمۂ فِی قُلُوْبِهِم مَّرَضٌ مُشعر از آنست تا حقیقتِ ایمان متحقق شود و باوجود این آفات اگر ایمان است بحسب ظاهر است و بس چه وجدانِ امّارہ بخلافِ آن حاکم است و بر حقیقتِ کفر خود مُصر است مثل این ایمان و تصدیق صوری ایمان صفرائی است بحلاوتِ قند و نبات که وجدانِ او بخلافِ آن شاهد است یقین حقیقی بحلاوتِ شکر بعد از زوالِ مرضِ صفرا صورت بندد پس بعد از تزکیۂ نفس و اطمینان آن حقیقتِ ایمان صورت وار و وجدانی میگردد و این قسم ایمان از زوال محفوظ است کریمۂ اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ در شانِ ایشان صادق است شَرَّفَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِشَرَفِ هٰذَا الْاِیْمَانِ الْکَامِلِ الْحَقِیْقِیِّ بِحُرْمَةِ النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ الْقُرَشِیِّ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا

مکتوب چہل و ہفتم

نیز بسیادت پناہی شیخ فرید صدور یافت در شکایت از قرنِ سابق که کفار استیلا پیدا کرده بودند و اہل اسلام خوار و بے اعتبار گشته و در ترغیب آنکه در ابتداءِ بادشاہت اگر ترویج دین میسّر شود بہتر است مبادا ضالّی و مضلّی در میان آمده خلل در کارخانۂ اہل اسلام اندازد و در رنگِ قرنِ سابق سازد ثَبَّتَکُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَلٰی جَادَّةِ اٰبَائِکُمُ الْکِرَامِ عَلٰی اَفْضَلِهِمْ سَیِّدِ الْکَوْنَیْنِ اَوَّلًا وَعَلٰی بَوَاقِیْهِمْ ثَانِیًا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ بادشاہ نسبت بعالم در رنگِ دل است نسبت ببدن که اگر دل صالح است بدن صالح است و اگر فاسد است فاسد صلاح بادشاہ صلاح عالم است و فساد او فساد عالم میدانند که در قرنِ ماضی بر سر اہل اسلام چہا گذشته است زبونی اہل اسلام باوجود کمال غربت در قرون سابقه ازین نگذشته بود که مسلمانان بر دینِ خود باشند و کفار بر کیشِ خود کریمۂ لَکُمْ دِیْنُکُمْ وَلِیَ دِیْنِ بیانِ این معنی است

یعنی قبیل از این ۱۲

ودر قرنِ ماضی کفار بر ملا بطریقِ استیلا اجراءِ احکامِ کفر در دار اسلام میکردند و مسلمانان از اظہار
احکام اسلام عاجز بودند و اگر میکردند بقتل میرسیدند واویلاہ وامصیبتاہ واحسرتاہ واحزناہ محمد
رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ محبوبِ رب العالمین است مصدقانِ او
ذلیل و خوار بودند و منکرانِ او بعزت و اعتبار مسلمانان با دلہای ریش در تعزیتِ اسلام
بودند و معاندان بسخریہ و استہزا بر جراحتہای ایشان نمک می پاشیدند آفتابِ ہدایت
در تتقِ ضلالت مستور شدہ بود و نورِ حق در حجبِ باطل منزوی و معزول امروز کہ نوید زوالِ
مانعِ دولتِ اسلام و بشارتِ جلوس بادشاہِ اسلام بگوشِ خاص و عام رسیدہ اہلِ اسلام بر خود
لازم دانستند کہ ممد و معاونِ بادشاہ باشند و بر ترویجِ شریعت و تقویتِ ملت دلالت نمایند این
امداد و تقویت خواہ بزبان میسر شود خواہ بدست سابق ترین دولتِ مددہا تبیینِ مسائلِ شرعیہ
است و اظہارِ عقائدِ کلامیہ بر طبقِ کتاب و سنت و اجماعِ امت تا مبتدعی و ضالی در میان آمدہ
از راہ نبرد و کار بفساد نہ انجامد این قسم امداد مخصوص بعلماءِ اہلِ حق است کہ رو بآخرت دارند علماءِ
دنیا کہ ہمت ایشان دنیای دنیہ است صحبت ایشان زہرِ قاتل است و فسادِ ایشان فسادِ
متعدی ع عالمی کہ کامرانی و تن پروری کند * او خویشتن گم است کرا رہبری کند * در قرنِ
ماضی ہر بلائی کہ بر سر آمد از شومی این جماعہ بود پادشاہان را ایشان از راہ میبردند ہفتاد و دو ملت
کہ راہِ ضلالت اختیار کردہ اند مقتدایان ایشان علماءِ سوء بودند غیر از علما ہر کہ بضلالت رفت
کم است کہ ضلالتِ او بدیگرے تعدی کند و اکثر جہلاء صوفی نما این زمانہ حکمِ علماءِ سوء
دارند فسادِ ایشان نیز فسادِ متعدی است و ظاہر اگر کسے باوجود استطاعۃ امداد ہر قسم مددی
کہ باشد تقصیر نماید و در کارخانۂ اسلام فتورے واقع شود آن مقصر معاتب گردد بناً علی ذلک
این حقیر قلیل البضاعت نیز می خواہد کہ خود را در جرگۂ مددانِ دولتِ اسلام اندازد و درین باب

بکسر سرمایہ کہ بدان تجارت کنند ۱۲

جرگہ بالفتح وکاف فارسی بمعنی صف کشیدن وانبوہ مردم یعنی گروہ وجماعہ ۱۲

ع کہ ضررش بدیگران نیز میرسد و بر ذوات شان مقصور نمیماند ۱۲

ف مقصود ازین الفاظ اظہار تأسف و درد و اندوہ و غم و رنج و مصیبت است بر فقدان اسلام و ضعف آن یعنی ہای ہلاک وای مصیبت وای حسرت وای غم و اندوہ ۱۲

ف بفتحتین یعنی سرا پردہ ۱۲

ف بفتحتین موافق و برابر ۱۲

دست وپای بزند بحکم من کثّر سواد قومٍ فهو منهم محتمل که این بے استطاعت را داخل آنجماعۂ کرام سازند مثل خود را مثل آن زال می انگارو که ریسمان چند تنیدۂ خود را در سلک خریداران حضرت یوسف علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام ساخته بود امید است که درین نزدیکی ان شاء الله العزیز بشرف حضور مشرف گردو متوقع از جناب شریف ایشان آنست که چون استطاعت وقرب بادشاه بروجه اتم ایشان را حق سبحانه وتعالیٰ میسر ساخته است ورخلاو ملا در ترویج شریعت محمدی علیه وعلیٰ آله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها کوشند ومسلمانان را از غربت برآرند حامل رقیمۂ نیاز مولانا حامد از سرکار اقبال آثار وظیفۂ مقرره دارد وپارسال ظاهرا از حضور یافته بود امسال نیز امیدوار آمده است دولت حقیقی ومجازی میسر باد

مکتوب چهل وهشتم ۴۸

نیز بسیادت ونقابت وسندگاه شیخ فرید بخاری صدور یافته در ترغیب بر تعظیم علما وطلبۂ علوم که حاملان شریعت اند نصرکم الله سبحانه علی الاعداء بحرمت سید الانبیاء علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات والتحیات مرحمت نامۂ گرامی که بفقرا ارسال نواخته بودند بمطالعۂ آن مشرف گشت ورکتابت مولانا محمد قلیچ موفق مرقوم فرموده بودند جزوی خرچے برائے طالبعلمان وصوفیان فرستاده شد ذکر تقدیم طالبعلمان بر صوفیان در نظر همت بسیار زیبا در آمد بحکم الظاهر عنوان الباطن امید هست که در باطن شریف نیز این جماعۂ کرام تقدیم پیدا کرده باشند کل اناء یترشح بما فیه ع از کوزه برون همان تراود که در وست ، ودر تقدیم طالب علمان ترویج شریعت است حاملان شریعت ایشانند

ق یعنی ظاهر دیباچہ باطن ہست ۱۲ — همان برون — از کوزه همان تراود که در وست

حاشیه: لہ فوازین کثر الخ یعنی کسی جماعت معدود ہست علی علامہ محمود او گفت روایت کرد این حدیث را ابو یعلیٰ از حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه مرفوعاً یعنی از زبان سرور کائنات علیه الصلوات والتسلیمات بزیادہ و من ... مکتوبات امام ربانی دفتر اول حصہ دوم

وملتِ مصطفویہ علیٰ صاحبہا وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات بایشان برپاست فردائ قیامت از شریعت خواہند پرسید از تصوف نخواہند پرسید دخولِ جنت وتجنب از نار وابستہ باتیانِ شریعت است انبیا صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ علیہم کہ بہترینِ کائنات اند بشرائع دعوت کردہ اند ومدارِ نجات برآن ماندہ ومقصود از بعثتِ این اکابر تبلیغِ شرائع است پس بزرگترین خیرات سعی در ترویجِ شریعت است واحیائ حکمی از احکامِ آن علی الخصوص در زمانیکہ شعائرِ اسلام منہدم شدہ باشند کرورہا در راہِ خدائ عز وجل وعلا خرچ کردن برابر آن نیست کہ مسئلہ از مسائلِ شرعیہ را رواج دادن چہ درین فعل اقتدا بانبیاست کہ بزرگترینِ مخلوقات اند علیہم الصلوات والتسلیمات ومشارکت است بآن اکابر ومقرر است کہ کاملترینِ حسنات بایشان مسلم فرمودہ اند وخرچ کردنِ کرورہا غیر این اکابر را نیز میسر است وایضا در اتیانِ شریعت مخالفتِ تمام است بانفس کہ شریعت برخلافِ نفس وارد شدہ است ودر انفاقِ اموال گاہ است کہ نفس موافقت کند بلی انفاقِ اموال را کہ برائ تائیدِ شریعت باشد وترویجِ ملت درجۂ علیا است وانفاق جیتلی باین نیت خرچ کردن برابر خرچِ لکھا است در غیر این نیت اینجا کسی سوال نکند کہ طالبِ علمِ گرفتار از صوفی وارستہ چون مقدم باشد جواب گوئیم کہ او ہنوز حقیقتِ سخن را در نیافتہ است طالب العلم باوجودِ گرفتاری سببِ نجاتِ خلائق است چہ تبلیغِ احکامِ شرعی از وی میسر است اگرچہ خود بآن منتفع نشود وصوفی باوجودِ وارستگی نفس خود را خلاص ساختہ است بخلائق کاری ندارد وشخصی کہ کثرتِ نجات ہا وابستہ باشد مقرر است کہ بہتر باشد از ان شخصی کہ بہ نجاتِ خود در ماندہ باشد آری صوفی را کہ بعد از فنا وبقا وسیر عن اللہ وباللہ بعالم گردانیدہ باشند وبدعوتِ خلق فرود آوردہ از مقامِ نبوت نصیبی دارد وداخلِ مبلغانِ شریعت است حکمِ علماء

ــــــ

۵ بشابلت امت مرا نیں خود را ۱۲ — ۵ یعنی چنین صوفی ۱۲

ع ھٰذا فی النسخ المخطوطۃ الموجودۃ عندنا واللہ اعلم بالصواب ۱۲

شریعت وارد ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ

مکتوب چہل و نہم ۴۹

ے این فضل حق است سبحانہ بخشد و رسید ہر آنرا ہر کرا خواہد و حق تعالیٰ صاحب فضل عظیم است این کریمہ واقع است در سورہ جمعہ ۱۲

نیز بسیادت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در ترغیب بر جمع کردن این دو دولت کہ ظاہر را باحکام شرعیہ متحلّی ساختن است و باطن را از گرفتاری ما دونِ حق سبحانہ آزاد کردن حق سبحانہ و تعالیٰ بدولتِ صوری و سعادتِ معنوی مستسعد گرداند فی الحقیقت دولتِ صوری متحلّی شدنِ ظاہر است باحکام شرعیہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و سعادتِ معنوی خلاصیِ باطن است از گرفتاریِ ما دونِ حق سبحانہ تا کدام صاحب دولت را باین دو کرامت مشرف سازند کار اینست و غیر این ہمہ ہیچ ؛ زیادہ تصدیع است والسلام

مکتوب پنجاہم ۵۰

نیز بسیادت پناہی شیخ فرید صدور یافت در مذمتِ دنیای دنیہ حق سبحانہ و تعالیٰ از رقیتِ ما دون خود آزادی کرامت فرمودہ تمام گرفتارِ جناب خود گرداند بحرمتِ سیّد البشر المحرر عن زیغ البصر علیہ و علیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات دنیا بظاہر شیرین است و بصورت طراوت دارد و فی الحقیقت سمّی است قاتل و متاعی است باطل و گرفتاریست لاطائل مقبول او مخذول است مفتونِ او مجنون حکمِ او حکم نجاستی است زر اندودہ و مثل او مثل زہریست شکر آلودہ عاقل آنست کہ باین چنین متاع کاسد فریفتہ نشود و بچنین کالائی فاسد گرفتار نگردد گفتہ اند اگر شخصے وصیت کرد کہ مال مرا بعاقلِ زمانہ بدہند بزاہدی باید داد کہ از دنیا بی رغبت است و آن بی رغبتی از کمال فطانت اوست زیادہ برین اطناب بقیۃ التصدیع آنکہ فضائل مآب شیخ زکریا

ے کالا اسباب درخت و متاع کہ غیر حیوان باشد ۱۲

Margin glosses (right): ے ہم فاضل بیت ... ; یافت ; مصرع ; دنی ; جانب ; آن ; باین ; ے مقامات ...

درین سِنّ و سال گرفتارِ کروری گری ست با وجود این گرفتاری همواره از محاسبۂ عاجله که در کمالِ آسانی است نسبت بمحاسبۂ آجله هراسانست وشفقۂ عظمی در عالمِ اسباب توجۂ شریف میدانند امیدوار است که بدیوانِ جدید نیز ظاهر شود که ایشان از خادمانِ آن درگاهِ عالی اند

تو مرا دل ده و دلیری بین :: روبۂ خویش خوان و شیری بین

دولتِ صوری و معنوی محصّل باد بحرمۃ النّبیّ الامّیّ وآلہِ الامجادِ علیہ وعلیہم من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا

مکتوب پنجاه و یکم[۵۱]

نیز بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافت در ترغیب بترویج شریعت غرّا علیٰ صاحبہا الصّلٰوۃ والسّلام از حق سبحانه وتعالی خواسته می آید که بتوسّل وجود شریف آن سلالۂ عظام ارکان شریعت غرّا واحکام ملّت زهرا قوّت گیرند و رواج پذیرند کار این است وغیر این همه هیچ ؛ امروز غربا اهل اسلام را درین طور گرداب ضلالت امید نجات هم از سفینۂ اهل بیت خیر البشر است علیه وعلی آله من الصلوات اتمّها ومن التحیات والتسلیمات اکملها قال علیه الصلوۃ والسلام مَثَلُ اَهلِ بیتی کمَثَلِ سفینۃِ نوحٍ من رکبها نجا ومن تخلّف عنها هلک همت علیا را اهتمام بران گمارند که این سعادت عظمی را بدست آرند بعنایت الله سبحانه از قسم جاه و جلال و عظمت و شوکت همه میسّر است با وجود شرف ذاتی اگر این علاوه بآن منضم شود گوی سبقت بچوگان سعادت از همه پیش برده باشند این حقیر باراده اظهار امثال این سخنان در تائید و ترویج شریعت حقّه متوجه خدمتِ ایشان ست هلال ماهِ مبارکِ رمضان در حضرت دهلی دیده شد مرضی حضرت والدۂ بزرگوار در توقّف مفهوم گشت بضرورت تا استماع ختم قرآن توقّف نموده

حاشیه:

۵ یعنی با وجودیکه محاسبه دنیویه بہ نسبت محاسبۂ اخرویه بدرجها آسانست از محاسبه دنیویه هراسان است ۱۲

۱ عہدہ استیفا ... یعنی تحصیلداری ...

۲ یعنی ...

۳ ...

۴ یعنی فلاں صاحب ...

۵ التعب

۶ فی الشکل ... قال

لہ بالکسر و تشدید نون بمعنی دندان و بمعنی سال و مقدار عمر ۱۲

نعمانی
مصحح
سلمہ اللہ

.. وعلم آخر کار نزد خدا است پاک ہست ۱۲

والامر عند اللہ سبحانہ سعادت دارین محصل باد

مکتوب پنجاہ و دوم ۵۲

بنیز بسیادت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در مذمت نفس امارہ و بیان مرض ذاتی او و علاج ازالہ آن مرض مرحمت نامۂ گرامی کہ از روئی شفقت و مہربانی داعی مخلص خود را بآن ممتاز فرمودہ بودند بمطالعۂ مضمون آن مشرف گشت عظم اللہ سبحانہ اجرکم و رفع قدرکم و شرح صدرکم و یسر امرکم بحرمۃ جدکم الامجد علیہ و علی آلہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا ثبتنا اللہ سبحانہ علی متابعتہ ظاہرا و باطنا و یرحم اللہ عبدا قال امینا ثانیا فقرۂ چند در شکایت مصاحب سوء و ندیم بدخوی مسوّدہ مینماید بسمع قبول استماع خواہند فرمود مخدوما مکرما نفس امارۂ انسانی مجبول است بر حب جاہ و ریاست و ہمگی ہمت او ترفع براقران است و بالذات خواہان آنست کہ خلائق ہمہ بوی محتاج باشند و منقاد او امر و نواہی او گردند و او بہیچ کس محتاج نباشد و محکوم احدی نبود این دعوی الوہیت است از وی و شرکت است بخدای بیہمتا جل سلطانہ بلکہ آن بیسعادت بشرکت ہم راضی نیست میخواہد کہ حاکم او باشد و بس و ہمہ محکوم او باشند فقط در حدیث قدسی آمدہ است عاد نفسک فانہا انتصبت بمعادای یعنی دشمن دار نفس خود را زیرا کہ بدرستی آن نفس ایستادہ است بدشمنی من پس تربیت نفس نمودن بتحصیل مرادات او از جاہ و ریاست و ترفع و تکبر فی الحقیقت امداد کردن است بدشمن خدای عز و جل و تقویت نمودن آن مر او را شناعت این امر را نیک باید دریافت در حدیث قدسی وارد است الکبریاء

ـہ ع - باخودی کفر و بیخودی دین ہست ۱۲ ۔ ـہ تفوق و فوقیت و بلندی ۱۲

ـہ حق سبحانہ و تعالی اجر شما را عظیم گرداند و قدر شما را بلند سازد و سینۂ شما را کشادہ کند و کار شما را آسان نماید بطفیل جد بزرگترین شما یعنی پیغمبر ... تسلیمات کاملتر و ثابت دارد ما را خدای پاک بر اتباع جد بزرگوار شما در ظاہر و باطن ... آمین گوید آمین یا رب العالمین ...

[illegible marginal notes]

ردائي والعظمة ازاري فمن نازعني في شيءٍ منهما ادخلته في النار ولا ابالي
دنیای دنی که ملعونه و مبغوضهٔ حق است سبحانه تعالی بواسطهٔ آنست که حصول دنیا ممد و معاون
حصول مرادات نفس است پس هر که بدشمن مدد نماید ناچار لعنت را شاید و فقر فخر محمدی گشت
علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات زیرا که در فقر نامرادی نفس است و حصول عجز آن مقصود
از بعثت انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات و حکمت در تکلیفات شرعیه تعجیز و تخریب همین
نفس اماره است شرائع برای رفع هواهای نفسانی وارد شده اند هر قدر که بمقتضای شریعت
بعمل در آید همان قدر هوای نفسانی رو بزوال آرد لهذا اتیان یک حکم از احکام شرعیه در ازالهٔ
هوائی نفسانی بهتر است از ریاضات و مجاهدات هزار ساله که از نزد خود کرده شود بلکه این ریاضات
و مجاهدات که بمقتضای شریعت غرا واقع نشده اند مؤید و مقوی هواهای نفسانی اند برهمنان
و جوگیان در ریاضات و مجاهدات تقصیر نکرده اند اما هیچ از ینها سودمند گشته و غیر از تقویت
نفس و تربیت آن ننموده مثلاً بکدام دراداي زکوة که شریعت بآن امر فرموده است در تخریب
نفس سودمندتر است از انکه هزار دینار از پیش خود صرف کند و طعام خوردن در عید فطر بحکم
شریعت نافع تر است در رفع هوا از انکه از نزد خود سالها صائم باشد و دو رکعت نماز بامداد را بجماعت
ادا کردن که سنتی از سنن بجا آوردن است بمراتب بهتر است از انکه تمام شب بصلوة نافله
قیام نماید و نماز بامداد را بی جماعت ادا کند بالجمله تا نفس مزکی نشود و از خبث ماخولیای مهتری
پاک نگردد نجات محال است فکر ازالهٔ این مرض ضروری آمد تا بموت ابدی نرساند کلمهٔ طیبه
لا اله الا الله که موضوع است برای نفی آلههٔ آفاقی و انفسی در تزکیهٔ نفس و تطهیر آن انفع و
انسب است اکابر طریقت قدس الله تعالی اسرارهم از برای تزکیهٔ نفس همین کلمهٔ طیبه را
اختیار فرموده اند ؎ تا بجاروب لا نروبی راه * نرسی در سرای الا الله * هر گاه نفس در

مقام سرکشی آید و نقض عهد نماید بتکرار این کلمہ تجدید ایمان باید نمود قَالَ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ جَدِّدُوْا اِیْمَانَکُمْ بِقَوْلِ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللہُ بلکہ ہمہ وقت از تکرار این کلمہ چارہ نبود زیرا کہ نفس امارہ ہموارہ در مقام خبث است در حدیث آمدہ است در فضائل این کلمہ اگر آسمانہا و زمین ہا را در پلہ بنہند و این کلمہ را در پلہ دیگر ہر آئینہ این پلہ راجح آید بر پلہ دیگر وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ

مسہ پلہ بالفتح و تشدید لام درجہ و مرتبہ و ترازو و پایۂ نردبان - از برہان قاطع ۱۲ منہ ۵ یعنی آسمانہا و زمینہا و اہل این ہر دو بجز حق تعالی چنانکہ در مشکوۃ است ۱۲

مکتوب پنجاہ و سیوم

یعنی غالب گردانید ۱۲

نیز بسیادت انتساب شیخ فرید صدور یافتہ در بیان آنکہ اختلاف علماء سوء موجب فساد عالم است وما یناسب ذٰلک ثَبَّتَکُمُ اللہُ سُبْحَانَہٗ عَلٰی جَادَّۃِ اٰبَائِکُمُ الْکِرَامِ شنیدہ شد کہ پادشاہ اسلام از حسن نشأ مسلمانی کہ در نہاد خود دارند بایشان فرمودہ اند کہ چہار کس از علماء دیندار پیدا کنند کہ ملازم باشند و بیان مسائل شرعیہ میکردہ باشند تا خلاف شرع امری واقع نشود وَالْحَمْدُ لِلہِ سُبْحَانَہٗ عَلٰی ذٰلِکَ مسلمانان را بہ ازین چہ بشارت و ماتم زدہ گان را بہ ازین چہ نوید لیکن چون حقیر بواسطۂ ہمین غرض متوجہ خدمت علیہ است چنانچہ مکرر اظہار آن نمودہ بضرورت درین باب بہ گفتن و نوشتن خود را معاف نخواہد داشت امید است کہ معذور خواہند فرمود صاحب الغرض مجنون معروض میگرداند کہ علماء دیندار خود اقل قلیل اند کہ از حب جاہ و ریاست گرسنہ باشند و مطلبی غیر از ترویج شریعت و تائید ملت نداشتہ باشند بر تقدیر حب جاہ ہرکدام ازین علما طرفی خواہد گرفت و اظہار فضیلت خود خواہد نمود و سخنان اختلافی در میان خواہد آورد و آن را توسل قربت پادشاہ خواہد ساخت ناچار مہم دین ابتر خواہد شد و در قرن سابق اختلافات علما عالم را در بلا انداخت و ہمان صحبت در پیش است ترویج چہ گنجایش دارد کہ باعث تخریب دین خواہد شد وَالْعِیَاذُ بِاللہِ

یعنی بلکہ بہت یا از برای علت ۱۲ یعنی صحبت علماء سوء ۱۲

حاشیہ: ۵۱ قولہ قال علیہ الصلوٰۃ والسلام الخ رواہ قیل یا رسول اللہ وکیف نجدد ایماننا قال اکثروا من قول لا الٰہ الا اللہ (احمد والطبرانی) یعنی ... ۵۲ قولہ در حدیث آمدہ الخ روایت کرد ابن حبان و نسائی ... رضی اللہ تعالی عنہ ... مکتوبات امام ربانی حصہ دوم دفتر اول ... ۵۳ قولہ ثبتکم اللہ الخ ... ۵۴ قولہ ... ۵۵ قولہ ... رحمۃ اللہ تعالیٰ

سعہ کہ از دنیا بے رغبت اند و از حب جاہ و ریاست و ترفع بر اقران متبری ۱۲

سُبْحَانَهٗ مِنْ ذٰلِكَ وَمِنْ فِتْنَةِ الْعُلَمَاءِ السُّوْءِ اگر یک عالم را از برای این غرض انتخاب
کنند بہتر بینا ید اگر از علماءِ آخرت پیدا شود چہ سعادت کہ صحبتِ او کبریتِ احمر است و اگر پیدا نشود
بعد از تاملِ صحیح بہترینِ این جنس را اختیار کنند مَا لَا یُدْرَكُ كُلُّهٗ لَا یُتْرَكُ كُلُّهٗ نمیدانم چہ نویسم
ہمچنانکہ خلاصیِ خلائق وابستہ بوجودِ علما است خسرانِ عالم نیز بایشان مربوط است بہترینِ
علما بہترینِ عالم است و بدترینِ ایشان بدترینِ خلایق ہدایت و اضلال بایشان مربوط ساختہ
اند عزیزی ابلیسِ لعین را دید کہ فارغ و بیکار نشستہ است سرِ آنرا پرسید گفت علماءِ این وقت کارِ ما میکنند
و در اغوا و اضلال کافی اند عالم کہ کامرانی و تن پروری کند او خویشتن گم است کرا رہبری کند
غرض کہ درین باب فکرِ صحیح و تاملِ صادق مرعی داشتہ اقدام خواہند نمود چون کار از دست برود
علاجی نمی پذیرد ہر چند شرم می آید کہ کسی امثالِ این سخنان بارباب فطانتِ صحیحہ اظہار سازد
اما این معنی را وسیلۂ سعادتِ خود دانستہ مصدّع می گردد ؛

مکتوب پنجاہ و چہارم

نیز بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در بیانِ آنکہ اجتناب از صحبتِ مبتدع لازم است
ضررِ صحبتِ مبتدع فوقِ ضررِ صحبتِ کافر است و بدترینِ فرقِ مبتدعہ شیعہ شنیعہ اند وَمَا یُنَاسِبُ
ذٰلِكَ عَظَّمَ اللّٰهُ تَعَالٰی اَجْرَكُمْ وَرَفَعَ قَدْرَكُمْ وَیَسَّرَ اَمْرَكُمْ وَشَرَحَ صَدْرَكُمْ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ
الْبَشَرِ الْمُطَهَّرِ عَنْ زَیْغِ الْبَصَرِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ
اَكْمَلُهَا مَنْ لَّمْ یَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ یَشْكُرِ اللّٰهَ ہر کسی کہ شکرِ آدمی بجا نیاورد شکرِ خدای عز و جل بجا
نیاورد و پس بر ما فقیران شکرِ احسانہای شما لازم است اولاً سببِ جمعیتِ حضرت خواجۂ ما شما بودہ
اید بطفیلِ شما دران جمعیت طلبِ حق سبحانہ و تعالی کردیم و حظہای وافر بردیم و ثانیاً چون بحکمِ

حضرت مجاهد قدس سره ۱۲

کُبِرَتْ بِمَوْتِ الْکُبَرَاءِ نوبت باین طبقه رسید و واسطهٔ اجتماعِ فقرا و باعثِ انتظامِ طالبان
نیز شما شدید جزاکم الله سبحانه عنا خیر الجزاء ۵ گر بر تن من زبان شود هر موی ✣ یک شکر
تو از هزار نتوانم کرد ✣ آرزو آنست که حق سبحانه و تعالی در دنیا و آخرت شما را از آنچه نباید و نشاید
محفوظ دارد بحرمة جدکم سید المرسلین علیه و علی آله و علیهم من الصلوات و التسلیمات
انتهاها و اکملها این فقیر از صحبت گرامی شما دور افتاده است معلوم نه دارد که در مجلس شریف از کدام
قسم مردم را گنجایش است و انیس خلوت و جلوت کیست ۵ خواہم بشد از دیده درین فکر جگر
سوز ✣ کاغوش که شد منزل و آسایش خوابت ✣ بیقین تصور فرمایند که فسادِ صحبتِ مبتدع
زیاده از فسادِ صحبت کافر است و بدترین جمیع فرقِ مبتدعان جماعه اند که باصحاب پیغمبر علیه و علیهم
الصلوة و السلام بغض دارند الله تعالی در قرآن مجید خود ایشان را کفار می نامد لِیَغِیْظَ بِهِمُ
الْکُفَّارَ قرآن و شریعت را اصحاب تبلیغ نموده اند اگر ایشان مطعون باشند طعن در قرآن
و شریعت لازم می آید قرآن جمع حضرت عثمان است علیه الرضوان اگر عثمان مطعون است
قرآن هم مطعون است اعاذنا الله سبحانه عما یعتقد الزنادقة خلافی و نزاعی که درمیان
اصحاب علیهم الرضوان واقع شده بود محمول بر هوائی نفسانی نیست در صحبت خیر البشر
نفوس ایشان بتزکیه رسیده بودند و از امارگی آزاد گشته اینقدر میدانم که حضرت امیر در آن باب
بر حق بوده اند و مخالف ایشان بر خطا بود اما این خطا خطاء اجتهادی است تا بحد فسق نمیرساند
بلکه ملامت را هم درین طور خطا گنجایش نیست که مخطی را نیز یک درجه است از ثواب و یزید
بیدولت از اصحاب نیست در بدبختی او کرا سخن است کاری که آن بدبخت کرده هیچ کافر
فرنگ نکند بعضی از علماء اهل سنت که در لعن او توقف کرده اند نه آنکه از وی راضی اند
بلکه رعایت احتمال رجوع و توبه کرده اند میباید که در مجلس شریف از کتب معتبره قطب زمان

از کرده خویش ۱۲

۵ ابن معاویه رضی ولد سنة خمس اوست و عشرین ۱۲

مکتوبات امام ربانی حصه دوم دفتر اول

بندگی مخدوم جہانیان ہر روز چیزے خوانده شود تا معلوم شود که اصحابِ پیغمبر را علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام چه طور ستائش کرده اند و بکدام ادب یاد نموده اند تا مخالفان بداندیش شرمنده ومخذول گردند درین ایام این طائفهٔ بداندیش بسیار غلو کرده اند و باطراف وجوانب منتشر گشته اند بواسطهٔ آن درین باب چند کلمه نوشته آمد تا در صحبتِ شریف این قسم بداندیشان را جا نباشد ثبتکم اللہ تعالیٰ علی الطریقۃ المرضیۃ ✦

مکتوب پنجاه و پنجم

بسیادت پناہی شیخ عبد الوہاب بخاری صدور یافته در اظہارِ محبت چندگاه است که دل را محبتی نسبت بملازمانِ شما پیدا شده است غیر آن ارتباطی که سابقاً متحقق بود و بنا بر علیہ بدعا بظہر الغیب بے اختیار مشغول است و چون سرورِ کائنات و مفخرِ موجودات علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات فرموده اند که من احب اخاه فلیعلمہ ایاه اظہارِ حب خود نمودن اولیٰ وانسب دانست وباین محبت که نسبت بقربا آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ پیدا شده است رشتهٔ امیدواری تمام بدست آورده است حق سبحانہ وتعالیٰ بر محبت ایشان استقامت ارزانی فرماید بحرمۃ سید البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام

مکتوب پنجاه و ششم

نیز بشیخ عبد الوہاب صدور یافته در سفارش سیدی جناب قدس سادات کثیر البرکات بواسطهٔ جزئیت آنسرورِ دین ودنیا علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتحیات ازان برتر است که بزبان قاصریان منقبت ومحمدت آن تواند کرد مگر آنکه آنرا وسیلهٔ سعادت خود دانسته درین باب جرأت نماید بلکه

خود را بتوسل آن می ستاید و اظہارِ مودتِ ایشان که بآن مامور ہست می نماید اَللّٰھُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ مُحِبِّیْھِمْ بِحُرْمَۃِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَعَلَیْھِمُ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ حاملِ عریضۂ نیاز میر سید احمد از ساداتِ سامانہ اند و طالب علم و صالح از ممرِ ضیقِ معیشت متوجہ آن حدود گشتہ اگر در سرکارِ عالی گنجائش باشد مشارالیہ لائق و سزاوار آنست والا بہ یکی از مخلصانِ خود سفارش نمایند کہ از ممرِ معیشت خاطر جمع سازد چون یقین بود کہ خادمانِ ایشان درباب فقرا و محتاجان توجہ اتم وارند علی الخصوص در امداد ساداتِ عظام بجہد کلمہ جرأت نمود در وقت رفتن ہر چند بسعادتِ رخصت مستسعد نگشت اما داخلِ جرگہ مخلصان است حق سبحانہ وتعالی بر اخلاص و محبتِ ایشان استقامت ارزانی فرماید زیادہ گستاخی نرفت

مکتوب پنجاہ و ہفتم

بشیخ محمد یوسف صدور یافتہ در نصیحت حق سبحانہ وتعالی بر جادۂ آباء کرام خود استقامت ارزانی فرماید بحرمۃ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَعَلَیْھِمْ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُھَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُھَا بزرگی در خاندانِ شما موروثی است بر نہجی زندگانی نمایند کہ استحقاق این وراثت میسر گردد ظاہر را بظاہرِ شریعت و باطن را بباطنِ شریعت کہ عبارت از حقیقت است متحلی و متزین دارند چہ حقیقت و طریقت عبارت از حقیقتِ شریعت است و طریقت آن حقیقت نہ آنکہ شریعت امری دیگر است و طریقت و حقیقت دیگر کہ آن الحاد و زندقہ است بزعمِ فقیر در مادۂ شما بسیار نیک است بعضی وقائع را برین معنی شاہد دارد و شمہ ازین ماجرا بوالدِ بزرگوارِ شما علیہ الرحمۃ اظہار نمودہ بود و بقیۃ المقصود آنکہ شیخ عبد الغنی مردی بصلاح آراستہ است و نیک نہاد اگر بخدمتِ علیہ در امرے از امور رجوع نماید التفات خواہند فرمود وَالسَّلَامُ وَالْاِکْرَامُ

مکتوب پنجاہ و ہشتم ۵۸

بسیادت مآبی سید محمود صدور یافته دربیان آنکه این راه که ما در صدد قطع آنیم ہمگی ہفت گام است
و دربیان آنکه مشائخ نقشبندیہ ابتدائی سیر از عالم امر اختیار کرده اند بخلاف مشائخ سلاسل دیگر و طریق
این بزرگواران طریق اصحاب کرام است وما یناسب ذلک۔ التفات نامۂ گرامی ورود یافت
از انجا شوق استماع سخنان این طائفۂ علیہ مفہوم گشت لاجرم سخنی چند بہ تحریر آورد و اجابۃً للمسئول
وترغیباً الی المامول مخدوما این راه که ما در صدد قطع آنیم ہمگی ہفت گام است بعدد ہفت لطیفۂ
انسانی دو قدم در عالم خلق اند که بقالب و نفس تعلق دارند و پنج قدم در عالم امر اند که بقلب و روح
و سر و خفی و اخفی مربوط اند و در ہر قدمی ازین اقدام سبعہ ده ہزار حجب خرق مینمایند نورانیۃً کانت
تلک الحجب او ظلمانیۃً ان للہ سبعین الف حجاب من نور و ظلمۃ و بگام اول که در عالم
امر میزنند تجلی افعال رو میدہد و بگام دوم تجلی صفات و بگام سوم شروع در تجلیات ذاتیہ می افتند
ثم و ثم علی تفاوت درجاتہا کما لا یخفی علی اربابہا و بہر خطوه از خطوات سبع از خود دور
می افتند و بحق سبحانہ نزدیک حتی یتم القرب بتمام ہذه الاقدام فہم شرفوا بالفناء والبقاء
و بلغوا الی درجۃ الولایۃ الخاصۃ مشائخ طریقۂ علیہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالی اسرارہم
ابتداء این سیر از عالم امر اختیار کرده اند و عالم خلق را نیز در ضمن این سیر قطع مینمایند بخلاف مشائخ
سلاسل دیگر قدس اللہ تعالی اسرارہم لہذا طریق نقشبندیہ اقرب طرق آمد لاجرم نہایت
دیگران در بدایت ایشان مندرج گشت۔ مصرعہ قیاس کن زگلستان من بہار مرا۔ طریق
این بزرگواران بعینہ طریق اصحاب کرام است رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین چه این
بزرگواران را در اول صحبت خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات بطریق اندراج

نهایت در بدایت آن میسّر می شد که کمّل اولیاء امّت را در نهایت کم است که دست دهد لهذا
وحشی قاتل حضرت حمزه علیه الرحمة که یکبار در صحبت خیر البشر رسیده بود از اویس قرنی که خیر التابعین
است افضل آمد سُئِل عبد الله بن المبارک رضی الله تعالی عنه ایّهما افضل معاویة
ام عمر بن عبد العزیز فقال الغبار الذی دخل انف فرس معاویة مع رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم خیر من عمر بن عبد العزیز کذا مرّة پس باید اندیشید گروهی که در بدایت
ایشان نهایت دیگران مندرج گردد نهایت ایشان چه خواهد بود و در درک دیگران چه طور خواهد گنجید
وما یعلم جنود ربک الا هو ۵۵ قاصری گر کند این طایفه را طعن قصور ؛ حاش لله که
که برآرم بزبان این گله را ؛ همه شیران جهان بستهٔ این سلسله اند ؛ روبه از حیله چسان بگسلد
این سلسله را ؛ رزقنا الله سبحانه وایاکم محبة هذه الطائفة العزیز وجودها کالغذ
هر چند مختصر افتاده است امّا معارف بلند و حقایق ارجمند دران اندراج یافته اند عزیز خواهند داشت والسلام

مکتوب پنجاه و نهم

نیز به سید محمود صدور یافته در بیان آنکه آدمی را از سه چیز چاره نیست تا نجات ابدی میسّر گردد
و در بیان آنکه نجات بی اتباع اہل سنت وجماعت متصور نیست و در بیان آنکه علم و عمل مستفاد
از شریعت اند و اخلاص منوطه بسلوک طریق صوفیه است و در بیان آنکه اخلاص عمل مر اولیا را
در جمیع افعال و اعمال و حرکات و سکنات است حضرت حق سبحانه و تعالی بر جادهٔ شریعت مصطفویه
علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة استقامت کرامت فرموده بکلّیّت گرفتار جناب
قدس خود گرداناد مفاوضهٔ شریفه و مراسلهٔ لطیفه ورود یافت موجب فرحت گشت و مقدمات
محبت فقرا و اخلاص به این طائفهٔ علیا بوضوح انجامید اللّهم زد طلب فواید رفته بود

۵۵ واقع است در سورهٔ مدثر در پاره تبارک یعنی و نمیداند لشکرهای پروردگار ترا مگر او تبارک و تعالی ۱۲

بیان فوائد مطلوبه ۱۲

مخدوما آدمی را از سه چیز چاره نیست تا نجات ابدی میسر گردد علم و عمل و اخلاص علم دو قسم است عملی است که مقصود ازان عمل است که علم فقه متکفل آنست و علمی است که مقصود ازان مجرد اعتقاد و یقین قلبی است که در علم کلام بتفصیل ذکر یافته است بمقتضای آرائے صائبہ اہل سنت و جماعت که فرقهٔ ناجیه اند و نجات بی اتباع این بزرگواران متصور نیست و اگر سر مو مخالفت است خطر در خطر است این سخن بکشف صحیح و الهام صریح نیز بیقین پیوسته است احتمال تخلف ندارد

فَطُوبیٰ لِمَنْ وُفِّقَ لِمُتَابَعَتِهِمْ وَ شُرِّفَ بِتَقْلِيْدِهِمْ وَوَيْلٌ لِمَنْ خَالَفَهُمْ وَاعْتَزَلَ عَنْهُمْ وَرَفَضَ عَنْ اُصُوْلِهِمْ وَخَرَجَ عَنْ زُمْرَتِهِمْ فَضَلُّوْا وَاَضَلُّوْا فَاَنْكَرُوا الرُّؤْيَةَ وَالشَّفَاعَةَ وَخَفِيَ عَلَيْهِمْ فَضِيْلَةُ الصُّحْبَةِ وَفَضْلُ الصَّحَابَةِ وَحُرِمُوْا عَنْ مَحَبَّةِ اَهْلِ بَيْتِ الرَّسُوْلِ وَمَوَدَّتِ اَوْلَادِ الْبَتُوْلِ فَمُنِعُوْا عَنْ خَيْرٍ كَثِيْرٍ نَالَهَا اَهْلُ السُّنَّةِ وَاتَّفَقَتِ الصَّحَابَةُ عَلٰى اَنَّ اَفْضَلَهُمْ اَبُوْبَكْرِنِ الصِّدِّيْقُ ... قَالَ الشَّافِعِيُّ وَهُوَ اَعْلَمُ بِاَحْوَالِ الصَّحَابَةِ اضْطَرَّ النَّاسُ بَعْدَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَجِدُوْا

پس خوشحالی است مر کسی را که بمتابعت اہل سنت موفق گردید و بتقلید شان مشرف گشت و وای بر آنکه خلاف آنان ورزید و انحراف و یک سوئی از ایشان گزید و قوانین آنها را گذاشت و از گروه شان بر آمد پس این چنین کسان هم خود گمراه شدند و هم دیگران را گمراه کردند پس انکار کردند از رویت حق و شفاعت پیغمبر و مخفی ماند بر ایشان فضیلت صحبت پیغمبر و فضیلت اصحاب آن سرور و بی بهره ماندند از دوستی اہلبیت رسول و وداد اولاد زهراء بتول پس باز داشته شدند از خیر کثیر که بدست آوروند آنرا اہل سنت و اجماع آوردند صحابه بر آن که بزرگترین ایشان ابوبکر صدیق است شافعی که داناترین مردم است باحوال اصحاب گفته بیچاره شدند مردم بعد رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم پس نیافتند

دید خدا تعالیٰ بر روز قیامت ۱۲

یعنی سیدة النساء فاطمة الزهراء ۱۲

یعنی لابد بود ایشان را از امیرے ۱۲

تَحْتَ اَدِيْمِ السَّمَاءِ خَيْرًا مِّنْ اَبِيْ بَكْرٍ فَوَلَّوْهُ رِقَابَهُمْ - وَهٰذَا تَصْرِيْحٌ مِّنْهُ بِاَنَّ الصَّحَابَةَ مُتَّفِقُوْنَ عَلٰى اَفْضَلِيَّةِ الصِّدِّيْقِ فَيَكُوْنُ اِجْمَاعًا فِي الصَّدْرِ الْاَوَّلِ عَلٰى اَفْضَلِيَّتِهٖ فَيَكُوْنُ قَطْعِيًّا لَا يَسُوْغُ اِنْكَارُهٗ

وَاَهْلُ بَيْتِ الرَّسُوْلِ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ سَفِيْنَةِ نُوْحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَا وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ

قَالَ بَعْضُ الْعَارِفِيْنَ - اِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جَعَلَ اَصْحَابَهٗ كَالنُّجُوْمِ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُوْنَ وَشَبَّهَ اَهْلَ بَيْتِهٖ بِسَفِيْنَةِ نُوْحٍ - اِشَارَةً اِلٰى اَنَّ رَاكِبَ السَّفِيْنَةِ لَا بُدَّ لَهٗ مِنْ رِعَايَةِ النُّجُوْمِ لِيَاْمَنَ مِنَ الْهَلَاكِ وَبِدُوْنِ رِعَايَةِ النُّجُوْمِ النَّجَاتُ مُمْتَنِعَةٌ قَطْعًا -

وَمِمَّا يَنْبَغِيْ اَنْ يُعْلَمَ اَنَّ الْاِنْكَارَ عَنْ بَعْضٍ اِنْكَارٌ عَنْ جَمِيْعِهِمْ فَاِنَّهُمْ فِيْ فَضِيْلَةِ

زیر سقف آسمان شخصی را بہتر و مہتر از ابوبکرؓ لاجرم والی گردانیدند او را بر گردنہائی خویش واین قول نص است از شافعی بر اینکہ صحابہ متفق اند بر فضلیت صدیق پس اجماع متحقق شد در قرن اول بر افضلیت او رضؓ پس قطعی خواہد بود کہ انکار آن روا نہ بود۔

واہل بیت پیغمبرؐ حال شان در رنگ حال کشتی نوح است کسیکہ سوار شد بر آن مخلصی یافت و کسیکہ واماند از ان بہلاکت رسید

بعضی از اکابر فرمودہ اند بدرستیکہ گردانید رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ واصحابہ وسلم اصحاب خود را بمشابہ ستارہا۔ وبستارہا مردم راہ می یابند وتشبیہ داد اہل بیت خود را بکشتی نوح علیہ الصلوٰۃ والسلام از جہت اشارت بدین کہ سوار کشتی را چارہ نیست از رعایت ستارہا تا از بیم ہلاک مامون بود و مصون وبدون رعایت ستارہا مخلصی از ہلاک بوجہی متصور نیست

وی باید دانست کہ بدرستی انکار از بعض صحابہ انکار است از ہمگنان زیرا کہ ہمہ شان در فضیلت

امیر عمران — ذاتہا — جملہ متفرقہ

ص ۱۰ از عوارف المعارف

فضائل

مکتوبات امام ربانی فارسی دفتر اول حصہ دوم

صُحبَةِ خَيرِ البَشَرِ مُشتَرِكُونَ۔ وَفَضِيلَةُ الصُّحبَةِ فَوقَ جَمِيعِ الفَضَائِلِ وَالكَمَالَاتِ وَلِهٰذَا لَم يَبلُغ وَيسٌ القَرنِيُّ الَّذِي هُوَ خَيرُ التَّابِعِينَ مَرتَبَةَ اَدنٰى مَن صَحِبَهٗ عَلَيهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فَلَا تَعدِل بِفَضِيلَةِ الصُّحبَةِ شَيئًا كَائِنًا مَّا كَانَ فَاِنَّ اِيمَانَهُم بِبَرَكَةِ الصُّحبَةِ وَنُزُولِ الوَحيِ يَصِيرُ شُهُودِيًّا وَلَم يَتَّفِق لِاَحَدٍ بَعدَ الصَّحَابَةِ هٰذِهِ الرُّتبَةُ مِنَ الاِيمَانِ وَالاَعمَالُ مُتَفَرِّعَةٌ عَلَى الاِيمَانِ كَمَالُهَا عَلٰى حَسبِ كَمَالِ الاِيمَانِ۔ وَمَا جَرٰى بَينَهُم مِنَ المُنَازَعَاتِ وَالمُحَارَبَاتِ فَمَحمُولٌ عَلٰى مَحَامِلَ صَالِحَةٍ وَحِكَمٍ بَالِغَةٍ مَا كَانَت عَن هَوًى وَجَهلٍ وَلٰكِن عَنِ اجتِهَادٍ وَعِلمٍ وَاِن اَخطَأَ بَعضُهُم فِي الاِجتِهَادِ فَلِلمُخطِي دَرَجَةٌ اَيضًا عِندَ اللّٰهِ سُبحَانَهٗ هٰذَا هُوَ الطَّرِيقُ الوَسطُ بَينَ الاِفرَاطِ وَالتَّفرِيطِ الَّذِي اختَارَهٗ اَهلُ السُّنَّةِ وَهُوَ

صحبت خیر البشر مشترکند و فضیلت صحبت بالاتر است از جمیع فضائل و کمالات و از ینجا است که اویس قرنی که برگزیدہ تابعین است بمرتبہ ادنائی صحابی آن سرور علیہ الصلوۃ والسلام نرسیدہ پس بفضیلت صحبت چیزے را برابر نباید ساخت ہرچہ باشد زیرا کہ ایمان ایشان ببرکت صحبت نبی علیہ الصلوۃ والسلام و مشاہدہ نزول وحی شہودی شدہ بود و باین چنین مرتبۂ ایمان بعد اصحاب کرام ہیچکس مشرف نگشتہ و امّا اعمال پس متفرع اند بر ایمان کمال اینہا باندازۂ کمال ایمان است و آنچہ از منازعات و محاربات میان ایشان بوقوع درآمدہ محمول است بر معانی صحیحہ و حکم بلیغہ از ہوای نفسانی و جہالت و نادانی صادر نبودہ اند بلکہ از اجتہاد و علم۔ و اگر بعضی شان در اجتہاد براہ خطا رفتہ پس مخطی را نیز یک درجۂ ثواب ثابت است نزد حق سبحانہ و تعالے این است راہ راست میان افراط و تفریط کہ اختیار نمودہ اند ویرا اہل سنت و ہمین است

(حاشیہ: اصحاب کرام ۱۲ — یعنی ثمرات و نتائج ایمان اند ۱۲ — جواب سوال مقدّر … ۱۲ — بودہ اند ۱۲ — افراط … ۱۲)

مکتوبات امام ربانی، دفتر اول

الطریقُ الاَسلَمُ والسّبیلُ الاَحکَمُ — طریقِ اَسلم وسبیلِ محکم۔

بالجملہ علم وعمل مستفاد از شرع است وتحصیلِ اخلاص کہ ہمچو روح است مرعلم وعمل را وابستہ بسلوکِ طریقِ صوفیہ است تا سیر الی اللہ قطع نماید وبسیر فی اللہ متحقق نشود از حقیقتِ اخلاص دور است وازکمالاتِ مخلصان مہجور آرے عامۂ مومنان را نیز بتعمّل وتکلُّف در بعضی از اعمال اخلاص ولو فی الجملہ متحقق میشود اَمّا اِخلاصی کہ ما درصددِ بیانِ آنیم اخلاص در جمیع اقوال وافعال وحرکات وسکنات است بی تعمّل وتکلّف واین اخلاص منوط بانتفاء آلہہٗ آفاقی وانفسی است کہ بفنا وبقا مربوط است ووصول است بمرتبۂ ولایتِ خاصہ اخلاصی کہ بہ تمحّل وتکلف محتاج است دوام نمی پذیرد بی تکلف بودن در حصولِ دوام درکار است کہ در مرتبۂ حق الیقین است پس اولیاء اللہ ہرچہ میکنند برای حق میکنند جل وعلانہ برائی نفسِ خود چہ نفسِ ایشان فدای حق شدہ است در حصولِ اخلاصِ ایشان را تصحیحِ نیت درکار نیست نیت ایشان بفنا فی اللہ وبقا باللہ تصحیح یافتہ است مثلاً شخصے کہ گرفتارِ نفسِ خود است ہرچہ میکند برای نفس خود میکند نیت کند یا نکند وچون این گرفتاری نفس زائل شود وگرفتاریِ حق جل وعلا بجائی آن نشیند ناچار ہرچہ کند برائی حق کند نیت دست دہد یا نہ نیت درتحمل درکار است ودرتعیّن احتیاج بہ تعیین نیست ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ صاحبِ دوامِ اخلاص مخلَص است بفتح لام وآنکہ دوام ندارد وکسبِ اخلاص می نماید مخلِص است بکسر لام شتّان ما بینہما ونفعیکہ از طریقِ صوفیہ بعلم وعمل میرسد آنست کہ علوم کلامیہ استدلالیہ کشفی می گردد وتیسیرِ تام دراداءِ اعمال پیدا می شود وکسلی کہ از جانبِ نفس وشیطان بود زائل میگردد این کار دولت است کنون تا کرا رسد

والسّلام اوّلاً وآخراً

حاشیہ: سیر الی اللہ وسیر فی اللہ در مکتوب ... جلد اول ... ۔ آلہۂ آفاقی وانفسی ... ۔ تحمل وتکلف ... ۔ مخلَص ومخلِص ... شتان ما بینہما یعنی بعید است میان این دو ...۔ کاہلی۔

مکتوب شصتم (۶۰)

نیز بسیادت پناہی سید محمود صدور یافتہ در بیانِ نفیِ خواطر و دفعِ وساوس بالکلیہ وما یناسبُ ذٰلِکَ حق سبحانہ وتعالی بدوامِ گرفتاری بجناب قدس خود مشرف گرداند کہ حقیقتِ رستگاری درین گرفتاری است منعِ خواطر و دفعِ وساوس در طریقہ حضراتِ خواجگان قدّس اللہ تعالیٰ اسرارھم بروجہ اَتم حاصل است حتی کہ بعضی از مشائخ این خانوادۂ بزرگ چلۂ خواطر کشیدہ اند و در تمامِ آن اربعین باطنِ خود را از ورودِ خاطر باز داشتہ اند حضرت خواجہ احرار قدّس اللہ تعالیٰ سرّہٗ درین مقام فرمودہ اند کہ مراد از دفعِ خواطر خواطریست کہ مانعِ دوامِ توجہ مطلوب بند نہ دفعِ خواطر مطلقاً و درویشی از مخلصانِ این سلسلۂ علیہ بحکم وَاَمَّا بِنِعْمَۃِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ از حالِ خود چنین خبر می دہد کہ خواطر از قلب بحدی منتفی میگردد کہ اگر فرضاً عمرِ حضرت نوح علیٰ نبیّنا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بصاحب آن قلب بدہند ہرگز خاطری بر قلب عبور نکند نہ آنکہ او درین دفع متکلّف باشد چہ ہر چہ بتکلیف است موقّت است دوام نمی پذیرد بلکہ در اتیانِ خاطر اگر سالہا تکلّف نماید ہم میسر نشود تعیینِ اربعین از تعمّل و تکلّف خبر میدہد و تعمّل در مرتبۂ طریقت است حقیقت آنست کہ از تعمّل و تکلّف وارہانند یادکرد در طریقت است و یادداشت در حقیقت پس محقّق شد کہ بر تقدیرِ منعِ خواطر بہ تکلّف کہ موقّت بتوقیت است از عشرہ و اربعین دوامِ توجہ بمطلوب محالست چہ تکلّف در مرتبۂ طریقت است و در طریقت دوام متصوّر نیست این کہ دوام در حقیقت است بواسطۂ آنست کہ تکلّف را در ان موطن مجال نیست پس ورودِ خاطر در مرتبۂ تکلّف البتہ مانعِ دوامِ توجہ است و دوامِ نگرانی کہ قلوب مبتدیانِ این سلسلۂ علیہ را دست می دہد امرے دیگر ست و دوامِ توجہ کہ ما در صددِ بیانِ آنیم

عبارت از یادداشت است کہ نہایتِ مرتبۂ کمال است حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی فرمودہ اند قدس اللہ تعالیٰ سرہٗ کہ ورائے یادداشت پنداشت است یعنی مرتبۂ دیگر نسبت مقصود از اظہارِ این قسم احوال ترغیبِ طالبانِ این طریقۂ علیّہ است ہرچند کہ منکران را غیر از انکار نخواہد افزود یُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا وَّيَهْدِيْ بِهٖ كَثِيْرًا مثنوی ہرکس افسانہ بخواند افسانہ است وانکہ دیدش نقدِ خود مردانہ است ٭ آبِ نیل است و بقبطی خون نمود ٭ قوم موسیٰ را نہ خون بود آب بود ٭ وَالسَّلَامُ وَالْاِكْرَامُ

مکتوب شصت و یکم

نیز بسیادت مآبی سیّد محمود صدور یافتہ در ترغیب بر صحبت شیخ کامل مکمّل و اجتناب از صحبتِ ناقص و ما یناسب ذٰلک حق سبحانہ و تعالیٰ از دیادی در طلبِ خود کرامت فرمودہ از ہرچہ منافی وصول مطلب است اجتنابِ تام میسر گرداد بحرمۃ سیّد البشر المحرز عن زیغ البصر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات التفات نامہ گرامی مشرف ساخت چون منبی از طلب و شوق و مشعر از درد و تعطش بود در نظر بسیار زیبا درآمد چہ طلب مبشر حصول مطلوب است و درد مقدمۂ وصول مقصود عزیزی میفرماید اگر نخواستی داد ندادی خواست حصولِ دولتِ طلب را نعمتِ عظمیٰ دانستہ از ہرچہ مخالفِ اوست احتراز باید نمود مبادا فتوری در وی راہ یابد و برودتے در آن حرارت تاثیر نماید و معظم ترین اسباب محافظتِ آن قیام بشکر است بحصول آن دولت لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ و دوامِ التجا و تضرع است بجناب قدس خداوندی جلّ سلطانہ تا توجہ طلب او را از کعبۂ جمالِ لایزال خود مصروف نگرداند اگر حقیقتِ التجا و تضرع میسر نشود صورتِ تضرع و نیازمندی را از دست نمی باید داد وَاِنْ لَّمْ تَبْكُوْا فَتَبَاكَوْا بیان این معنی است

عہ ہم فاعل از ابنا بمعنی خبر دادن ۱۲

ونیازمندی ۱۲ صورت تضرع

این محافظت تا زمانِ وصول بشیخِ کاملِ مکمّل است بعد ازان تفویضِ مراداتِ خود است بآن
بزرگ وور رنگِ میّت شدنست در دستِ غسّال فنائی اوّل فنائی فی الشیخ است وآن فنا
ثانیا وسیلهٔ فنافی الله می گردد سه زان روی که بچشم تست احول نه معبود تو پیر تست اوّل
زیرا که طریقِ افاده و استفاده مبنی بر مناسبتِ طرفین است ابتداءً طالب را بواسطهٔ کمالِ
دنائت و خساست مناسبتی بجنابِ اقدس عزّ سلطانه نیست برزخی ذی جهتین درکار است
وآن شیخ کاملِ مکمل است وقوی ترینِ اسبابِ فتور در طلبِ انابت است بشیخِ ناقص که بسلوک
وجذبه کار را تمام ناکرده بمسندِ شیخی خود را کشیده است طالب را صحبتِ او سمّ قاتل است وانابتِ
او مرضِ مهلک استعدادِ بلند طالب را این چنین صحبت به پستی می آرد و از ذروه به حضیض می اندازد
مثلاً مریضیکه از طبیبِ ناقص دارو خورده در ازدیادِ مرضِ خود می کوشد و قابلیتِ ازالهٔ مرض خود ضائع
می سازد هر چند آن دارو در ابتدا نحوی از تخفیف بخشد اما فی الحقیقت نفسِ مضرتست این
مریض اگر قضایه طبیبِ حاذق برسد آن طبیب اول فکر ازالهٔ تاثیرِ آن دارو می نماید و مسهلات بعافیت
میفرماید بعد از زوالِ آن تاثیر فکرِ ازالهٔ مرض میکند مدارِ طریقِ این بزرگواران قدّس الله تعالی
اسرارهم بر صحبت است وبگفت وشنود کاری نمی کشاید بلکه سستی در طلب پیدا می آرد احتمال
دارد که بعد از چند گاه بجانبِ دهلی وآگره سیری واقع شود اگر جریدهٔ خود را رسانند ومشافهةً چیزی اخذ
نموده بسرعت باز گردند گنجایش دارد زیاده برین تصدیع هست بقیةُ الاجوبةِ المسئولِ عنها
آنکه جنابِ مشیخت پناهی معارف دستگاهی میان شیخ تاج دران صوبه مغتنم اند و بزرگ اما
استعدادِ شما را بطریقِ ایشان مناسبت کم هست بی رابطهٔ مناسبت حصولِ مطلوب متعسر است
والامر عندکم اگر گاه گاه چیزے از احوالِ خود می نوشته باشند تا بآن تقریب ازین جانب هم چیزے
نوشته شود مناسبست اچه سلسلهٔ اخلاص ازین راه همواره در حرکت می باشد والسّلام

مکتوب شصت و دوم ۶۲

بجناب میرزا حسام الدین احمد صدور یافته در بیان آنکه جذبه که پیش از سلوک است از مقاصد نیست بلکه وسیله ایست از برای قطع منازل سلوک بسہولت و جذبه که بعد از سلوک ست از مقاصد است وما بیناسب ذلک اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی طریقہ وصول راه دو جزو است جذبه و سلوک و بعبارتِ دیگر تصفیہ و تزکیہ جذبه که مقدم بر سلوکست از مقاصد نیست و تصفیه که پیش از تزکیه است از مطالب نه جذبه که بعد از تمامی سلوکست و تصفیه که بعد از حصولِ تزکیه ست که در سیر فی الله است از مقاصد مطلوبه است جذبه و تصفیهٔ سابقه از برای تسہیل مسالک سلوکست بی سلوک کارنمی کشاید و بی قطع منازل جمال مطلوب نمی نماید جذبهٔ اولی کالصورت است مر جذبهٔ اُخری را فی الحقیقت بایکدیگر مناسبت ندارند پس مراد از اندراج نہایت در بدایت که در عبارتِ مشائخ این سلسلهٔ علیه واقع است اندراج صورتِ نہایت است در بدایت والاّ حقیقت نہایت در بدایت نمی گنجد و نہایت با بدایت نسبت ندارد تحقیق این مبحث در رساله که در تحقیق حقیقتِ جذبه و سلوک و امثال آنہا تحریر یافته بتفاصیل ذکر یافته است القصّه عبور از صورت بحقیقت ضروریست و انکفا از حقیقت بصورت از دوریست حَقَّقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِالْحَقِیْقَةِ الْحَقَّةِ وَجَنَّبَنَا عَنِ الصُّوْرَةِ الْبَاطِلَةِ بِحُرْمَةِ النَّبِیِّ الْمُخْتَارِ وَاٰلِهِ الْاَبْرَارِ عَلَیْهِ وَعَلَیْهِمْ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَکْمَلُهَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَفْضَلُهَا

مکتوب شصت و سوم ۶۳

بسیادت پناهی و نقابت دستگاهی شیخ فرید صدور یافت در بیان آنکه انبیا صلوات

(Interlinear glosses: ذریعه ۱۲ — آسانی — اصلیه ۱۲ — بحق ۱۲ — آسان نمودن ۱۲ — مقابل حقیقت ۱۲ — ظاهر نمیشود ۱۲ — مدنه ۱۲ — گذر ۱۲ — ستودگی ۱۲)

(Margin notes: ۱ جمیع ستائش مر حق راست سبحانه و سلام بر بندگان او که برگزیده است ذات حق تعالی ۱۲ — ۲ یعنی این مکتوب صدو چہل و چہارم از جلد اول که بنام حافظ محمود لاہوری است بتفصیل بیان فرموده اند آنجا باید دید ۱۲ — ۳ یعنی مکتوب ... — ۴ مراد از اندراج نہایت در بدایت ... — ۵ یعنی حق سبحانه و تعالی ... والد ملسمه ۱۲ — مصحح سلمه الله تعالی)

اللّٰہِ تعالیٰ وتسلیماتُہٗ علیہم دراصولِ دین متفقند واختلافِ این بزرگواران در فروعِ دین است و دربیانِ بعضی از کلماتِ متفقۃ الیشان ثبّتنا اللّٰہُ سبحانہٗ وایاکم علیٰ جادّۃِ اٰباءِ کم الکرام علیٰ افضلہم اصالۃً وعلیٰ بواقیہم متابعۃً الصلوٰۃُ والسلامُ انبیا صلوٰتُ اللّٰہِ تعالیٰ وتسلیماتُہٗ وتحیاتُہٗ وبرکاتُہٗ علیٰ اجمعہم عموماً وعلیٰ افضلہم خصوصاً رحمتہا اند کہ بتوسّطِ این بزرگواران عالمی بنجاتِ ابدی مستسعد گشتہ است واز گرفتاریِ سرمدی خلاصی یافتہ اگر وجودِ شریفِ شان نمی بود حق سبحانہٗ وتعالیٰ کہ غنیِ مطلق است عالم را از ذات وصفاتِ خود تعالیٰ وتقدس خبر نمیداد وبآن راہ نمی نمود وہیچکس او را نمی شناخت وبہ اوامر ونواہی کہ عباد را بمحضِ کرم از برائے نفعِ ایشان مکلّف ساختہ است تکلیف نمی فرمود ومرضیاتِ او تعالیٰ از نامرضیات جدا نمیگشت پس شکرِ این نعمتِ عظمیٰ بکدام زبان راست آید وکرا مجال آنکہ از عہدۂ آن برآید الحمد للّٰہِ الذی انعم علینا وھدانا الی الاسلام وجعلنا من مصدّقی الانبیاءِ علیہم الصلوٰۃُ والسلامُ واین بزرگواران دراصولِ دین متفقند کلمۂ ایشان واحد است در ذات وصفاتِ تعالیٰ وتقدس وحشر ونشر وارسالِ رُسل ونزولِ ملک وورودِ وحی ونعیمِ جنت وعذابِ جحیم بطریقِ خلود وتابید اختلافِ ایشان در بعضِ احکام است کہ بفروعِ دین تعلق دارد حق سبحانہٗ وتعالیٰ در ہر زمانے بہر پیغمبرِ اولی العزم ابناءِ آن زمان را بہ بعضِ احکام مناسبۂ آنہا وحی فرستادہ وباحکامِ مخصوصہ تکلیف فرمودہ نسخ وتبدیل در احکامِ شرعیہ از حِکم ومصالحِ حق سبحانہٗ وبسیار است کہ بر یک پیغمبر صاحبِ شریعت در اوقاتِ مختلفہ احکامِ متضادہ بطریقِ نسخ وتبدیل وارد شوند واز جملۂ کلماتِ متفقۂ این بزرگواران نفیِ عبادتِ غیرِ حق است سبحانہٗ ومنعِ اشراک است با وتعالیٰ وتقدس وناگرفتنِ بعضی مخلوقات است مربعض دیگر را ارباب غیر از حق سبحانہٗ این حکم مخصوص بانبیا است غیر از متابعانِ ایشان بہ این دولت مشرف نشدہ اند وغیر از

نفیِ عبادتِ غیرِ حق الخ ۱۲

ہم ثابت ودار مدار ان تعالیٰ ثابت ودارمدار بزرگواران ثابت آید... حق سبحانہٗ وتعالیٰ... (marginal handwritten notes)

انبیا کسی باین کلمات تکلم نموده است منکران نبوت اگرچه خدارا سبحانه واحد میگویند حال ایشان از دو امر خالی نیست یا تقلید اہل اسلام می کنند یا در وجوب وجود واحد میدانند نه در استحقاق عبادت ونزد اہل اسلام ہم در وجوب وجود واحد ہست وہم در استحقاق عبادت مراد از کلمهٔ طیبه لا اله الا الله نفی عبادت آلهۂ باطله است واثبات معبودیت حق است سبحانه وکلمهٔ دیگر که مخصوص باین بزرگواران ہست آنست که خود را بشر میدانند مثل سائر مردم واله ومعبود حق را میدانند سبحانه ومردم را دعوت باو میکنند تعالی واو را سبحانه از حلول واتحاد منزه میگویند ومنکران نبوت نه چنین اند بلکه رؤسای ایشان مدعیان الوہیت اند وحق را سبحانه در خود حلول اثبات میکنند واز استحقاق عبادت واطلاق اسم الوہیت بر خود تحاشی نمی نمایند لاجرم پا از بندگی برآورده در منکرات افعال ومستقبحات اعمال می افتند وراه اباحت بدیها کشاده میگردد وگمان می برند که آلهه از ہیچ چیز ممنوع نیستند ہرچه می گویند صواب می دانند وہرچه می کنند مباح می انگارند ضلّوا فاضلّوا فویل لهم ولاتباعهم ولاشیاعهم وکلمهٔ دیگر که انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات بران متفق اند ومنکران ایشان را ازان دولت نصیبی نیست آنست که این بزرگواران به نزول ملائکه که معصوم مطلق اند وہیچ تعلق وتلوث ندارند قائل اند وامنای وحی وحملهٔ کلام ربانی تعالی وتقدس ایشان را میدانند پس این بزرگواران ہرچه می گویند از حق میگویند تعالی وتقدس وہرچه میرسانند از حق میرسانند واحکام اجتهادیهٔ ایشان نیز مؤید بوحی اند اگر بالفرض زلّتی واقع می شد فی الحال حق سبحانه تدارک آن بوحی قطعی میفرمود ورئیسان منکران که مدعیان الوہیت اند ہرچه گویند از خود گویند وہمان را صواب دانند بواسطهٔ زعم الوہیت پس انصاف در کار ہست شخصیکه از کمال بیخردی خود را اله بگیرد ومستحق عبادت داند وافعال ناشایسته باین زعم فاسد بوقوع آرد سخنان او را چه اعتبار ہست وبر اتباع او چه مدار مصراع سالیکه نکوست

لے مبنی ہست بر قول بجواز اجتهاد نبی علیه الصلوة والسلام که راجح ترین اقوال است ۱۲ ﮯ زلت بالفتح وبالکسر لام مشدد ومفتوح بمعنی لغزش ولغزیدن یعنی خطا در اجتهاد ۱۲

ﮯ یعنی از خود گمراه شدند پس دیگران را گمراه کردند پس وائی ہست برایشان ومتابعان ایشان وشیعیان ایشان ۱۲

از بہارش پیداست اظہارِ امثالِ این سخنان برائے ازدیادِ ایضاح است والاحق از باطل جدا ست ونور از ظلمت ہویدا جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا اللّٰہم ثبّتنا علیٰ متابعۃ ہؤلاء الاکابر علیہم الصلوات والتحیات اولاً و آخرًا بقیۃ المقصود آنکہ سیادت پناہی میان پیر کمال را ایشان بہتر میدانند چہ احتیاج است کہ درین باب چیزی نوشتہ آید لیکن این قدر ہست کہ حقیر چندگاہ ہست کہ از آشنائی ایشان محظوظ است مدتی است کہ ایشان اشتیاقِ عتبہ بوسی داشتند امّا درین اثنا ضعفی بر ایشان طاری شدہ بود وتا زمانے صاحبِ فراش بودند بعد از فراغ متوجہ ملازمتِ علیہ گشتہ اند امیدوارِ عنایت اند

مکتوب شصت و چہارم ۶۴

نیز بسیادت ونقابت پناہی شیخ فرید صدوریافتہ دربیانِ لذّت والمِ جسمانی وروحانی وتحریضِ برتحمّلِ مصائب والامِ جسمانی وماینا سب ذٰلک سلّمکم اللّٰہ سبحانہ وعافاکم فی الدارین بحرمۃ سیّد الثقلین علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات لذّت والم دنیا بر دو قسم است جسمانی وروحانی ہر چیز کہ جسم را دران لذت است روح را از آن الم است وہر چہ جسم از آن متالم است روح را از آن التذاذ است پس روح وجسم نقیضِ یکدیگر باشند ودرین نشأہ کہ روح بمقامِ جسم تنزل نمودہ است وگرفتارِ جسم وجسمانی شدہ روح نیز حکمِ جسم پیدا کردہ بلذّت او متلذذ گشتہ است وبالمِ او متالم اینست مرتبۂ عوام کالانعام کہ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ درشانِ ایشان صادق است وای ہزار وای اگر روح ازین گرفتاری خلاص نشود وبہ وطنِ اصلی رجوع ننماید پایۂ آخر آدم است وآدمی ؎ گشت محروم از مقامِ محرمی ؛ گر نگردد باز مسکین زین سفر ؛ نیست ازوی ہیچکس محروم تر ؛

از بیماری روح است کہ اَلَم خود را لذت می انگارد و لذت را اَلَم می شناسد در رنگ صفرائی کہ بواسطہ علتِ صفرا شیرینی را تلخ مے یابد پس بر عُقلا فکر ازالۂ این مرض لازم است تا در آلام و مصائبِ جسمانی خرم و شادان زندگانی نمایند بیت از پئے این عیش و عشرت ساختن
صد ہزاران جان بباید باختن ٭ و چون نیک ملاحظہ کردہ میشود معلوم میگردد کہ اگر در دنیا درد و اَلَم و مصیبت نمی بود بجوے نمی ارزید ظلمتہای آنرا وقائع و حوادث زائل میگرداند تلخی حوادث در رنگِ تلخی دارو ے نافع است کہ ازالۂ مرض می نماید محسوسِ این فقیر شدہ است در دعوتہاے عام کہ طعام می پزند و خلوصِ نیت نمی توانند کرد جمعی از طعام خواران بشکوے می خیزند و منقصتِ طعام و صاحبِ طعام می نمایند و صاحبِ طعام را ازین معنی شکستگی دل حاصل میگردد و ہمین شکستگی صاحب طعام ظلمتی را کہ در طعام رفتہ بود بواسطۂ عدم خلوصِ نیت ازالہ مینماید و در معرضِ قبول می آرد اگر شکوۂ آن جماعہ نمی بود و انکسارِ قلبِ صاحب طعام نمیشد طعام سراسر پُر از ظلمت و کدورت بود و احتمالِ قبول را درین صورت چہ گنجایش پس مدارِ کار بر شکستگی و آوارگی آمد و ما نازپروردگان جویانِ عیش و تنعّم را مشکل کار است وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ نصِّ قاطع است و عبادت عبارت از تذلل و انکسار است پس مقصود از خلقتِ انسان خواری او ست علی الخصوص مسلمانان و دینداران کہ دنیا سجن ایشان است در زندان عیش جویان بودن از عقل دور است پس آدمی را از مشقِ محنت کشی چارہ نبود و از ورزشِ باربرداری گذر نہ حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ ما بی طاقتان را برین معنی استقامت کرامت فرماید بحرمتِ جدّکم الاَمجدِ علیہ وعلی آلہ من الصَّلَوَاتِ اَتمّہا ومن التحیاتِ اَکملہا ٭

بتمامید ... ۔ لہ فرمایا کہ اس عیش اور عشرت کے حاصل کرنے کے لئے یعنی ... لاکھوں جانیں قربان ... ہوجاتی ہیں ... ۔ سلہ وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون ... ۔ ۱ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الدنیا سجن المؤمن وجنۃ الکافر ... ۔ رواہ مسلم ... رضی اللہ تعالیٰ عنہ

مکتوب شصت وپنجم ۶۵

بخانِ اعظم صدور یافته در تأسف و تلهف بر ضعف اسلام و زبونیِ مسلمانان و تحریض
واغرا بر تقویتِ اہلِ اسلام و اجراءِ احکام اَیَّدَکُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَنَصَرَکُمْ عَلٰی اَعْدَاءِ الْاِسْلَامِ
فِیْ اِعْلَاءِ الْاَحْکَامِ مخبرِ صادق عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ
اَکْمَلُهَا فرموده است اَلْاِسْلَامُ بَدَأَ غَرِیْبًا وَسَیَعُوْدُ کَمَا بَدَأَ فَطُوْبٰی لِلْغُرَبَاءِ غربتِ اسلام
تا بحدّی رسیده است که کفّار برملا طعنِ اسلام و ذمِّ مسلمانان می نمایند و بی تحاشی اجراءِ
احکامِ کفر و مدّاحیِ اہلِ آن در کوچه و بازار می کنند و مسلمانان از اجراءِ احکامِ اسلام ممنوع
اند و در اتیانِ شرائع مذموم و مطعون بیت پری نهفته رخ و دیو در کرشمه و ناز ٭ بسوخت عقل
ز حیرت که این چه بو العجبی ست ٭ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ اَلشَّرْعُ تَحْتَ السَّیْفِ گفته اند و
رونقِ شرعِ شریف را بسلاطین وابسته اند قضیه منعکس گشته است و معامله انقلاب پیدا کرده
است وَاحَسْرَتَاهُ وَانَدَامَتَاهُ وَاوَیْلَاهُ امروز وجودِ شریفِ شمارا مغتنم می شمریم و مبارزِ درین معرکه
ضعیف و شکست خورده جز شمارا نمیدانیم حق سبحانه و تعالیٰ مؤیّد و ناصرِ شما باد بحرمةِ النّبیّ
وَاٰلِهِ الْاَمْجَادِ عَلَیْهِ وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَالْبَرَکَاتُ در خبر وارد است
لَنْ یُّؤْمِنَ اَحَدُکُمْ حَتّٰی یُقَالَ اِنَّهٗ مَجْنُوْنٌ درین وقت آن جنون که بنای آن فرطِ غیرتِ
اسلام است در نهادِ شما محسوس است اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی ذٰلِکَ امروز آن روز است
که عملِ قلیل را اجرِ جزیل باعتناءِ تمام قبول میفرمایند از اصحابِ کهف غیر از ہجرت عملی دیگر نمایان نیست
که این همه اعتبار پیدا کرده است سپاهیان در وقتِ غلبهٔ اعدا اگر اندک تردّدی کنند اعتبار
بسیار پیدا می کنند بخلاف در وقتِ امن و تسکینِ اعدا و این جهادِ قولی که امروز شمارا میسر شده است

نعالی سلمه الله مصححه

جہادِ اکبر است مغتنم دانید وَهَلْ مِنْ مَّزِيْدٍ بگوئید و این جہاد گفتن را بہ از جہاد کشتن دانید امثالِ ما مرومِ فقرا بی دست و پا ازین دولت محروم ہیم هَنِيْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ ؎ دادیم ترا ز گنج مقصود نشان ؛ گر ما نرسیدیم تو شاید برسی ؛ حضرت خواجہ احرار قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالٰی سِرَّهٗ می فرمودند کہ اگر من شیخی کنم ہیچ شیخی در عالم مرید نیابد امّا مرا کارِ دیگر فرمودہ اند و آن ترویج شریعت و تائیدِ ملّت است لاجرم بصحبت سلاطین میرفتند و بتصرف خود ایشان را منقادمی ساختند و بتوسّلِ ایشان ترویج شریعت میفرمودند ملتمس آنست کہ چون حق سبحانہ ببرکتِ محبت شما باکابرِ این خانوادۂ بزرگ قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالٰی اَسْرَارَهُمْ سخن شما را تاثیری بخشیدہ ہست و عظمتِ مسلمانی شما در نظرِ اقران ظاہر گشتہ سعی فرمایند کہ لااقل احکام کبیرۂ اہل کفر کہ در اہل اسلام شیوعی پیدا کردہ اند منہدم و مندرس گردند و اہل اسلام ازان منکرات محفوظ مانند جَزَاكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَنَّا وَعَنْ جَمِيْعِ الْمُسْلِمِيْنَ خَيْرَ الْجَزَاءِ در سلطنتِ پیشین عنادی بدین مصطفوی عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مفہوم می شد و درین سلطنت ظاہراً آن عناد نسبت اگر ہست از عدمِ علم است ترس آنست کہ مبادا این جا ہم کار بعناد انجامد و بر مسلمانان معاملہ تنگ تر افتد مصرع چو بید بر سر ایمانِ خویش میلرزم ؛ ثَبَّتَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِيَّاكُمْ عَلٰی مُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ فقیر بتقریبے اینجا آمدہ بود نخواست کہ از آمدن خود ایشان را اطلاع ندہد و بعضی سخنانِ نافعہ ننویسد و از محبت غریبے کہ بواسطۂ مناسبتِ فطرتیست خبر نکند قَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مَنْ اَحَبَّ اَخَاهُ فَلْيُعْلِمْ اِيَّاهُ یعنی کسیکہ دوست دارد برادرِ مسلم خود را پس گو اعلام کند او را ازان محبت وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰی جَمِيْعِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

ے یعنی فطرت و خلقت ما یان باہم مناسب افتادہ موجب محبت گشتہ قال علیہ الصلوٰۃ والسلام الارواح جنود مجندۃ فما تعارف منہا ائتلف وما تناکر اختلف

مکتوب شصت و ششم ۶۶

قال الله تعالیٰ وما صاحبکم بمجنون ۱۲

نیرنجان اعظم صدور یافته در مدّاحی طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه قدس الله تعالیٰ اسرارهم و مناسبت
این طریق بطریق اصحاب کرام علیٰ صاحبهم وعلیهم الصلوٰة والسلام و بیان افضلیت
اصحاب کرام بر دیگران اگرچه ویس قرنی باشد یا عمر مروانی الحمد لله وسلام علیٰ عباده
الذین اصطفیٰ طریق حضرات خواجگان قدس الله تعالیٰ اسرارهم مبنی بر اندراج نهایت
در بدایت است حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالیٰ سره فرموده اند که ما نهایت را
در بدایت درج می کنیم و این طریق بعینه طریق اصحاب کرام است رضی الله تعالیٰ عنهم
چه این بزرگواران را در اول صحبت آنسرور علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات آن
میسر می شد که اولیاء امت را در نهایت النهایة شمّه ازان کمال دست میدهد لهذا وحشی
قاتل حضرت حمزه علیه الرحمة که یک مرتبه در بدو اسلام خود بشرف صحبت سید اولین و آخرین
علیه وعلیٰ آله الصلوات والتسلیمات والتحیات مشرف شده بود از ویس قرنی که خیر التابعین
است افضل آمد و آنچه وحشی را در اول صحبت خیر البشر علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام
میسر شد ویس قرنی را بآن خصوصیت در انتها میسر نشد لاجرم بهترین قرون قرن اصحاب گشت
رضوان الله تعالیٰ علیهم کلمهٔ ثمّ کار دیگران را در پس انداخت و اشارت به بُعد درجه نمود شخصی
از عبد الله بن مبارک قدس سره سوال کرد ایهما افضل معاویة ام عمر بن عبد العزیز
قال الغبار الذی دخل انف فرس معاویة مع رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وآله
وسلم خیر من عمر بن عبد العزیز کذا مرة پس ناچار سلسلهٔ این حضرات سلسلة الذهب
آمد و مزیّه این طریقهٔ عالی بر سائر طرق در رنگ مزیّهٔ قرن اصحاب کرام بر سائر قرون مبرهن

ہ بفتح اول و سکون دال بمعنی ابتدا و آغاز ۱۲ ج

گشت جماعۂ را کہ از کمالِ فضل در آغاز شربی ازان جام ارزانی دارند اطلاع بر حقیقت کمالات ایشان غیر ایشان را متعذر است نہایتِ ایشان فوقِ نہایتِ دیگران خواہد بود مصرع قیاس کن زگلستانِ من بہار مرا ٭ مصرعہ سالی کہ نکوست از بہارش پیداست ٭ ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ حضرتِ خواجہ نقشبند میفرمودند کہ ما فضلیانیم جَعَلَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ مِنْ مُحِبِّیْ ہٰؤُلَآءِ الْاَکَابِرِ وَمُتَابِعِیْ اٰثَارِھِمْ بِحُرْمَۃِ النَّبِیِّ الْقُرَشِیِّ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُھَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَکْمَلُھَا ٭

مکتوب شصت و ہفتم ۶۷

بخان خانان صدور یافتہ در سفارش محتاجی ثَبَّتَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ عَلٰی مُتَابَعَتِہٖ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ ظَاھِرًا وَّبَاطِنًا وَیَرْحَمُ اللّٰہُ عَبْدًا قَالَ اٰمِیْنًا دو امر اہم بے اختیار بر آن آوردند کہ بتصدیع ایشان جرأت نماید اول اظہار رفع مظنۂ آزار است بلکہ حصولِ مودّت و اخلاص و امر ثانی ایماءِ احتیاج محتاجی است کہ بفضیلت وصلاح متحلّی است و بمعرفت و شہود متزیّن از روی نسب کریم است و از روی حسب شریف مخدوما اظہارِ حق نوعی از مرارت است اگرچہ بحسبِ شدّت و ضعف متفاوت باشد خیلے سعادتمندی می باید کہ این مرارت را در رنگِ عسل بیاشامد و ھَلْ مِنْ مَّزِیْدٍ گوید تلوّنات احوال از لوازم صفتِ امکان است جماعہ کہ بہ تمکین رسیدہ اند نیز از تلوین سرشتہ اند بیچارۂ ممکن گاہے مغلوب سلطان صفاتِ جلالیہ است و گاہی محکوم صفاتِ جمالیہ است وقتے محل قبض است و وقتی موطنِ بسط و ہر موسم را احکام جدا است دی روز آن بود امروز این نیست قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَیْنَ اِصْبَعَیْنِ مِنْ اَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ یُقَلِّبُھَا کَیْفَ یَشَآءُ وَالسَّلَامُ

مکتوب شصت و ہشتم ۶۸

نیز بجانبِ خانان صدور یافتہ در بیان آنکہ تواضع از اربابِ غنا می زیبد و استغنا از اربابِ فقر و مایناسبُ ذٰلکَ الخیرُ فیما صنعَ اللّٰہُ سبحانَہٗ مخدوما من آنچہ شرطِ بلاغ است با تو میگویم ٭ تو خواہ از سخنم پند گیر و خواہ ملال ٭ تواضع از اربابِ غنا زیبا است و استغنا از اہلِ فقر لِاَنَّ المُعالجۃَ بِالاَضدادِ در مکاتیبِ ثلاثہ شما غیر از استغنا امری مفہوم نشد ہر چند مقصودِ شما تواضع بود مثلاً در مکتوبِ اخیر مسطور بود بعد الحمد و الصلوٰۃ نمودہ می آید این عبارت را نیک دریابند کہ در کجا باید نوشت آرے خدمتِ فقرا بسیار کردہ اند اما رعایتِ آدابِ خدمت ہم ضروریست تا ثمرہ بر آن مترتب شود و بِدُوْنِہَا خرطُ القتادِ علٰی اتقیاءِ اُمتِ او علیہِ و علٰی آلِہِ الصلوات و التسلیمات اتمہا و اکملہا از تکلف بری اند اما التکبرُ معَ المتکبّرینَ صدقۃٌ حضرت خواجہ نقشبند را قدس اللّٰہ تعالٰی سرہٗ شخصے گفت کہ متکبر است فرمودند کہ تکبرِ من از کبریائی اوست این طائفہ را ذلیل و خوار نہ انگارند رُبَّ اَشعثَ مدفوعٍ بِالاَبوابِ لو اَقسمَ علی اللّٰہِ لَاَبَرَّہٗ حدیثِ نبویست علیہ الصلوٰۃ و السلام ٭ اندکی پیشِ تو گفتم غمِ دل ترسیدم ٭ کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است ٭ محبان عزیزی و مخلصان صمیمی شما می باید کہ ملاحظہ نفس امر داشتہ باشند و بشما ہر چہ رسانند از نفس الامر رسانند و ہر گنکاشی کہ بدہند صلاحِ شما را می باید کہ منظور دارند نہ مصالح خود را کہ آن خیانتِ محض است بعضی از منافع شما نیز از عللِ غائیہ این سفر بود اما در عالمِ اسبابِ محبان و مخلصان شما نگذاشتند تقصیری زین طرف نداشتند ہر چند این مقدمات تلخ نما اند اما خوش آئند گویندگانِ شما بسیار اند بہمان اکتفا کنند مقصود از آشنائی فقرا اطلاع بر عیوبِ مکنونہ است و ظہورِ رذائلِ مخزونہ لیکن

بدانند که اظہار این قسم سخنان نه از روی آزار است بلکه از روی نیکخواہی و دلسوزی ست یقین تصور نمایند خواجہ محمد صدیق اگر یک روز پیشتر می آمدند تحمل کہ فقیر بہر حال خود را آشنا میساختند اما ور آشنا راہ سرہند ملاقی شدند معذور خواہند داشت کہ الخبر فیما صنع اللہ سبحانہ

مکتوب شصت و نہم ۶۹

نیز بخانخانان صدور یافتہ در بیان تواضع کہ موجب رفعت دارین است و در بیان آنکہ نجات وابستہ بمتابعت اہل سنت و جماعت است کہ فرقۂ ناجیہ اند الحمد للہ والصلوٰۃ والسلام علی رسول اللہ التفات نامۂ گرامی کہ مصحوب اخوی مولانا محمد صدیق ارسال داشتہ بودند وصول یافت کرم فرمودند جزاکم اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء چون رعایت آداب فقر نمودہ اند و بتواضع سخن راندہ اند امید است کہ بحکم من تواضع للہ رفعہ اللہ این تنزل موجب رفعت دینی و دنیوی گردد بلکہ گشت بشری لکم چون الفاظ انابت و رجوع در میان آوردہ اند چنان تصور فرمایند کہ این انابت بر دست درویشی از درویشان واقع شدہ ست مترصد نتائج و ثمرات آن باشند اما حقوق آنرا باید کہ مہما امکن مرعی دارند و از وصایا و نصائح چہ نویسد و از علوم و معارف چہ وانماید کہ علماء مجتہدین و صوفیۂ محققین شکر اللہ تعالیٰ سعیہم در بسط و تفصیل سخن تقصیر جائز نداشتہ اند و پارہ از مسودات این کم بضاعت را نیز ظاہر البعضی از یاران بخدمت شما بردہ اند بنظر شریف گذشتہ باشد بالجملۃ طریق النجات متابعۃ اہل السنۃ والجماعۃ کثرہم اللہ سبحانہ فی الاقوال والافعال وفی الاصول والفروع فانہم الفرقۃ الناجیۃ وما سواہم من الفرق فہم فی معرض الزوال وشرف الہلاک علمہ الیوم احد اولم یعلم اما فی الغد فیعلمہ کل احد ولا ینفع اللہم نبہنا قبل ان ینبہنا الموت سیادت مآبی سید ابراہیم از قدیم چون انتسابی

ای خدا ہوشیار کن ما را پیش از آنکہ ہوشیار کند ما را موت ۱۲

۱ یعنی عیب گرفتن و بیگانہ ساختن مقصود نیست بلکہ بر نیکخواہی ست
۲ خبر تعالیٰ
۳ تعالیٰ و تقدس و درود و سلام بر حبیب او
۴ ہدایت ۔ حیات
۵ سبحانہ و تعالیٰ

ایں گرفت حقیقی رفعت و بلندی بخشد

بآن آستانۂ علیّہ وارد و در سلکِ دعا گویان منتظم است بر ذمّۂ کرم لازم است کہ دستگیری فرمایند کہ آوانِ فقر و پیری را با اہل و عیال خود بفراغِ خاطر گذرانند و بدعای سلامتیِ دارینِ ایشان مشغول باشند

مکتوب ہفتادم

نیز بخانِ خانان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ آدمی را جامعیّتِ او سببِ بُعدِ اوست ہمچنانکہ ہمین جامعیّتِ او سببِ قربِ اوست وما بینا سببُ ذٰلِکَ ثَبَّتَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ عَلٰی جَادَّۃِ الشَّرِیْعَۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ رَحِمَ اللّٰہُ عَبْدًا قَالَ اٰمِیْنًا آدمی را ہمچنانکہ جامعیّت سببِ قرب و تکریم و تفضیل است سببِ بُعد و تضلیل و تجہیل نیز ہمان جامعیّت است قرب بواسطۂ اتمیّتِ مرآتِ اوست و قابلیتِ ظہورِ جمیعِ اسما و صفات را بلکہ تجلّیاتِ ذاتیہ را نیز حدیثِ قدسی لَا یَسَعُنِیْ اَرْضِیْ وَلَا سَمَائِیْ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ رمزی ازین بیان ہست و بُعدِ او بسببِ احتیاجِ اوست بہر جزوی از جزئیاتِ عالم چہ او را ہمہ چیز درکار است خَلَقَ لَکُمْ مَا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا بواسطۂ این احتیاج او را بجمیعِ اشیا گرفتاری ہست کہ سببِ بُعد و تضلیلِ او گشتہ است

پایۂ آخر آدم است و آدمی ٭ گشت محروم از مقامی محرمی ٭
گر نہ گردد باز مسکین زین سفر ٭ نیست از وی ہیچکس محروم تر ٭

پس بہترینِ ہمہ موجودات انسان آمد و بدترینِ ہمہ کائنات ہم او اِذْ کَانَ مِنْہُ مُحَمَّدٌ حَبِیْبُ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَاَبُوْجَہْلِ اللَّعِیْنُ عَدُوُّ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرَضِیْنَ پس ناچار تا از گرفتاری ہمہ نجات میسّر نشود گرفتاریِ یکی کہ منزّہ است از یکی نیز حاصل نیاید خرابی در خرابی است لیکن بمقتضای مَا لَا یُدْرَکُ کُلُّہٗ لَا یُتْرَکُ کُلُّہٗ زندگانیِ چند روزہ را بر وفقِ اتباعِ صاحبِ شریعت عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالتَّحِیَّۃُ باید بسر برد کہ رستگاری از

عذابِ اُخروی و فوز بتنعماتِ سَرمدی وابستہ بسعادتِ این اتباع است پس ور اموالِ نامیہ وانعامِ سائمہ اداءِ زکوٰۃ کما حقہ باید نمود وآن را وسیلۂ عدم گرفتاری باموال وانعام باید ساخت ودر مطعومات وملبوسات لذیذہ ونفیسہ حظِ نفس منظور نباید داشت بلکہ در اطعمہ واشربہ غیر از حصولِ قوّت بر اداءِ طاعات نیتی دیگر نباید کرد وجامۂ نفیس بحکم کریمۂ خُذُوْا زِیْنَتَکُمْ عِنْدَ کُلِّ مَسْجِدٍ ای عِندَ کُلِّ صلوٰۃٍ بہ نیت تزیّن مامور باید پوشید ومشوب بہ نیتِ دیگر نباید ساخت واگر حقیقت نیت میسّر نشود خود را بہ تکلف برین نیت باید آورد فَاِنْ لَّمْ تَبْکُوْا فَتَبَاکَوْا ودائم بحق سبحانہ وتعالیٰ ملتجی ومتضرّع باید بود کہ حقیقت نیت میسّر شود واز تکلف وارہد میتواند کہ وہ اشکِ مراحُسنِ قبول ٭ آنکہ دُرِ ساختہ است قطرۂ بارانی را ٭ علیٰ ہذا القیاس در جمیع امور بمقتضائے فتوی علماء دین دار کہ راہ عزیمت را اختیار نمودہ اند واز رخصت اجتناب کردہ زندگانی باید کرد ووسیلۂ نجاتِ ابدی باید دانست مَا یَفْعَلُ اللّٰہُ بِعَذَابِکُمْ اِنْ شَکَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ

مکتوب ہفتاد ودوئم

بمیرزا داراب ابن خانِ خانان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ شکرِ منعم بر منعم علیہ واجب است وحصولِ شکر باتیانِ شریعت است لاغیر اَیَّدَکُمُ اللّٰہُ سُبحانہ ونصرکم شکر منعم بر منعم علیہ واجب است عقلاً وشرعاً معلوم است کہ وجوبِ شکر بہ اندازۂ وصولِ نعمت است پس ہر چند وصولِ نعمت بیشتر وجوب شکر زیادہ تر پس بر اغنیا علیٰ تفاوت درجاتہم نسبت بہ فقرا اضعاف مضاعف شکر واجب آمد لہذا فقراء این امت پیش از اغنیا بہ پانصد سال در بہشت خواہند درآمد وشکرِ منعم تعالیٰ اوّلاً بتصحیح عقائد است بمقتضای آرائی فرقۂ ناجیہ کہ اہل سنت وجماعت اند وثانیاً باتیانِ احکامِ شرعیہ عملیہ است بروفق آراے مجتہدین این فرقۂ علیہ وثالثاً بتصفیہ وتزکیہ

ملہ یعنی نجات یابندہ اند میان سہ وہفتاد فرقہ اشارت است بحدیثی کہ اندرین باب وارد است در ترمذی وابی داؤد ۱۲

است بر طبق سلوکِ صوفیہ علیہ این فرقہ سنیہ و وجوب این رُکن اخیر استحسانی است بخلافِ رُکنینِ سابقین کہ اصلِ اسلام مربوط باین دو رکن است و کمالِ اسلام منوط بآن یک رُکن و عملی کہ مخالفِ این ارکانِ ثلثہ است اگرچہ از جنسِ ریاضاتِ شاقہ و مجاہداتِ شدیدہ باشد داخلِ معصیت است و نافرمانی و ناسپاسی منعم جل سلطانہ براہمہ ہند و فلاسفہ یونان دررِیاضات و مجاہدات خود را معاف نداشتہ اند اما آن ریاضات چون بر وفقِ شرائعِ انبیا صلوات اللّٰہ تعالیٰ و تسلیماتہ علیٰ اجمعہم عموماً و علیٰ افضلہم خصوصاً واقع نشدہ اند مردود اند و از نجاتِ اخروی بے نصیب فعلیکم بمتابعۃِ سیدنا و مولانا و شفیعِ ذنوبنا و طبیبِ قلوبنا محمدٍ رسولِ اللّٰہِ صلے اللّٰہ تعالیٰ علیہ و علیٰ آلہٖ و سلم و متابعۃِ خلفائہ الراشدین المہدیین رضوان اللّٰہ تعالیٰ علیہم اجمعین

مکتوب ہفتاد و دوم

بخواجہ جہان صدور یافتہ در بیان آنکہ جمع ساختنِ دین با دُنیا دشوار است پس طالبِ آخرت را از ترکِ دُنیا چارہ نباشد و اگر ترکِ حقیقی میسر نشود از ترکِ حکمی چارہ نہ وما یناسب ذٰلک سلمکم اللّٰہ سبحانہ و عافاکم ما احسن الدین والدنیا لو اجتمعا جمع ساختنِ دین و دُنیا را از قبیلِ جمع اضداد است پس طالبِ آخرت را ترکِ دُنیا لابد آمد و چون درین اوان حقیقتِ ترکِ آن میسر نیست بلکہ متعسر است بضرورت بترکِ حکمی باید قرار داد و ترکِ حکمی عبارت از آنست کہ در امورِ دنیویہ بمقتضائے حکمِ شریعتِ غرا محکوم باید شد و در مطاعم و مشارب و مساکن حدود شرعیہ را رعایت باید نمود و تجاوز از ان حدود تجویز نباید کرد و در اموالِ نامیہ و انعامِ سائمہ زکوٰۃ مفروضہ را ادا باید کرد و چون تحلّی باحکامِ شرعیہ میسر شد از مضرتِ دنیا نجاتی حاصل گشت و با آخرت جمع شد و اگر این قسم ترکِ حکمی ہم میسر نشود از بحث خارج است حکم منافق دارد کہ صورتِ ایمان در آخرت سودمند ش

۵ قولہ براہمہ جمع برہمن است گروہی از علماء مشرکان ہند ۱۲ — ۵ جمع ریاضۃ بالکسر توسن را رام کردن و رنج کشیدن ۱۲

د صورت ایمان نہ حقیقت آن ۱۲

قولہ بر طبق نقشبندیہ علیہ السلام ... ۱۲ — قولہ تعلیمکم بمتابعۃ انبیا ... — مکتوب ہفتاد و دوم بخواجہ جہان ... مصحح سلطان ...

نخواهد گشت نتیجهٔ او عصمت و ماء و اموال دنیوی است فقط من آنچه شرط بلاغ است با تو میگوئیم تو خواه از سخنم پند گیر و خواه ملال تا کدام صاحب دولت باشد که باین طمطراق دنیاوی و باین خدم و حشم و باین طعامهای لذیذ و چرب و باین لباسهای فاخره و پرشق کلمهٔ حق را بسمع قبول استماع نماید گوشش از بار در گران شده است نشنود ناله و فغان مرا وفقنا الله سبحانه وایاکم متابعة الشریعة المصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة بقیة المراد میان شیخ زکریا که سابقا کروری بود الحال محبوس است مرد عالم و فاضل است بشومی اعمال مدتیست که بزندان محبوس است بواسطه ضعف پیری و ضیق معیشت و تمادی مدت حبس بستوه آمده است بفقیر نوشته بود که در عسکر آمده سعی در مخلص ما نماید کثرت مسافت راه مانع آمد چون اخوی خواجه محمد صادق بخدمت ایشان میرفتند بضرورت بچند کلمه مصدع گشت امید است که توجه عالی درباره آن ضعیف مرعی خواهند داشت که عالم است و پیر والسلام اولا و آخرا

مکتوب هفتاد و سوم

به قلیج الله بن قلیج خان صدور یافته در مذمت دنیا و ابنای آن و در نکوهش تحصیل علوم غیر نافع و در اجتناب از فضول مباحات و تحریض بر خیرات و اعمال صالحه علی الخصوص در زمان عنفوان جوانی و ما یناسب ذلک حق سبحانه و تعالی بر جادهٔ شریعت سنیهٔ مصطفویه علی صاحبها الصلوات والتسلیمات والتحیات الابدیة السرمدیة استقامت ارزانی فرماید ای فرزند دنیا محل آزمایش و ابتلاست ظاهر او را بانواع زخرفات مموه و مزین گردانیده اند بصورت امرد و خط و زلف و خال موهومه مزین ساخته اند و نمود شیرین و بطراوت و نضارت متخیل لیکن فی الحقیقت

جیفه ایست عطر اندوده و مزبله ایست پر از ذباب و دوده و سرابیست آب نما و شکریست زهر آسا باطن او سراسر خراب و آبتر است معامله او با ابنای خود با اینهمه گندگی از هر چه گوئی بدتر فریفته او دیوانه و مسحور است گرفتار او مجنون و مخدوع هر که بظاهر او مفتون گشت بداغ خسارت ابدی متسم شد و هر که بحلاوت و طراوت او نظر کرد ندامت سرمدی نصیب او آمد سرور کائنات حبیب رب العالمین علیه و علی آله الصلوات والتحیات فرموده است ما الدنیا والآخرة الا ضرتان ان رضیت احدهما سخطت الاخری پس هر که دنیا را راضی ساخت آخرت از وی در سخط است پس ناچار از آخرت بی نصیب آمد اعاذنا الله سبحانه وایاکم من محبتها ومحبت اهلها ای فرزند هیچ میدانی که دنیا چیست آنچه ترا از حق سبحانه وتعالی باز دارد پس از زن و فرزند و مال و جاه و ریاست و لهو و لعب و اشتغال بمالا یعنی همه داخل دنیا است علومی که بآخرت کار نیایند هم از دنیا اند اگر تحصیل نجوم و منطق و هندسه و حساب و امثال آنها از علوم لاطائل بکاری آمد فلاسفه از اهل نجات می بودند قال علیه الصلوة والسلام علامة اعراضه تعالی عن العبد اشتغاله بما لا یعنیه ۵ هر چه جز عشق خدائی احسن است * گر شکر خوردن بود جان کندن است * وانکه گفته اند که علم نجوم از برائے معرفت اوقات صلوة درکار است نه باین معنی است که معرفت اوقات بمعرفت نجوم حاصل نیست بلکه باین معنی است که علم نجوم یکے از طرق معرفت اوقات است بسیاری از مردم هستند که از علم نجوم خبر ندارند و اوقات صلوة را به از عالمان نجوم می شناسند قریب باین سخن است و جهیکه در تحصیل علم منطق و حساب و مانند اینها که فی الجمله در بعضی علوم شرعیه درکار اند گفته اند بالجمله بعد از تمحلات بسیار و جه جواز از برای اشتغال باین علوم پیدا می شود اما اگر مقصود از خواندن اینها غیر از معرفت احکام شرعیه و تقویت ادله کلامیه امرے دیگر نباشد والا لا یجوز اصلاً انصاف باید کرد ارتکاب امر مباح که مستلزم فوت امور واجبه باشد از حد اباحت می بر آید یا نه شک نیست

که اشتغال باین علوم مفوّت اشتغال بعلوم شرعیه ضروریه است ای فرزند حق سبحانه وتعالی
از کمال عنایت بیغایت خویش ترا در ابتدای جوانی توفیق توبه کرامت فرموده بود و بدست یکی
از درویشان سلسلهٔ علیه نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم انابت داده نمیدانم از دست نفس
وشیطان تر اثبات بران توبه میسّر شده باشد یا نه استقامت مشکل مینماید موسم عنفوان جوانی است
واسباب دنیوی همه میسّر وبیشتر از قرنا بیمناسب وناملائم ہمه اندر زمن بتو این است
که تو طفلی وخانه رنگین است ای فرزند کار نیست که از فضول مباحات اجتناب باید نمود
واز مباحات بقدر ضرورت اکتفا باید کرد آنهم به نیّت جمعیت از برای ادای وظائف بندگی مثلاً
مقصود از خوراک قوّت برادای طاعات است واز پوشاک ستر عورت ودفع حرّ وبرد وعلی هذا
القیاس سائر المباحات الضروریۃ اکابر نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم عمل بعزیمت اختیار
کرده اند واز رخصت مهما امکن اجتناب فرموده از جمله عزائم الکفاست بقدر ضرورت واگر
این دولت میسّر نشود پا از دائرهٔ مباحات بیرون نباید نهاد و بمحرّمات ومشتبهات نباید رفت
تنعّمات بامور مباحات بر وجه اتم واکمل حق سبحانه وتعالی از کمال کرم تجویز فرموده است ودائرهٔ
این تنعّمات را پر وسیع ساخته قطع نظر ازین تنعمات کدام عیش برابر آنست که مولای این کس از
کردار این شخص رضی باشد وکدام جفا برابر آنست که سیّد او از اعمال او در سخط باشد رضاء الله
تعالی فی الجنة خیر من الجنة وسخط الله تعالی فی النار شر من النار این کس بنده ایست
محکوم بحکم مولی او را بسر خود نساختنه اند وبر هرچه افتد وانگذاشته اند فکر باید کرد وعقل دوراندیش را
کار باید فرمود فردا غیر از ندامت وخسارت هیچ بدست نخواهد آمد وقت کار موسم جوانی است
جوانمرد آنست که این وقت را از دست ندهد وفرصت غنیمت شمرد وبحتمل که او را تا زمان پیری
نگذارند واگر گذارند جمعیت میسّر نشود واگر میسّر شود هنگام ضعف وسستی کار نمیتوانند کرد حالا که اسباب

جمعیّت ہمہ میسّر است و وجودِ والدین ہم از جملۂ انعاماتِ حق است سبحانہ کہ غمِ معیشتِ
این کس بر سرِ آنہاست و موسمِ فرصت است و زمانِ قوّت و استطاعت بکدام عذر
امروز را بہ فردا باید انداخت و رخت بتسویف باید کشید قَالَ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ ھَلَکَ
الْمُسَوِّفُوْنَ آرے اگر مہماتِ دنیائی دنی را بر فردا اندازند و امروز باعمالِ آخرت پردازند
بس مستحسن است چنانکہ عکس این مستقبح است در ہنوقتِ عنفوانِ جوانی کہ استیلاءِ
دشمنانِ دین است از نفس و شیطان اندک عمل را آنقدر اعتبار است کہ در وقتِ
عدمِ استیلاءِ آنہا اضعافِ مضاعف آنرا اعتبار نیست در تورۂ سپاہیگری سپاہیانِ
کارگزار را در وقتِ استیلاءِ اعدا اعتبار بیشتر است اندک تردّدِ ہم اعتبار می گیرد و نمایان میشود
و در وقتِ امن از شرِّ اعدا این قسم اعتبار نیست اندای فرزند مقصود از خلقتِ انسانی کہ خلاصۂ
موجودات است نہ لہو و لعب است و نہ خوردن و خفتن است مقصود از وی ادای وظائفِ
بندگیست و ذلّ و انکسار و عجز و افتقار و دوامِ التجا و تضرّع بجنابِ قدسِ خداوندی جلّ سلطانہ
عبادتی کہ شرعِ محمدی عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ بآن ناطق است و مقصود از اداے
آن منافع و مصالحِ عباد است و بجنابِ قدسِ خداوندی عزّ شانہ ہیچ از آن عائد نمی شود
بجان ممنون گشتہ می باید ادا کرد و بہ انقیاد تمام در امتثالِ اوامر و انتہا از مناہی باید کوشید
حق سبحانہ باوجودِ غناءِ مطلق عباد را با اوامر و نواہی سرفراز ساختہ است ما محتاجان را
شکرِ این نعمت بر وجہِ اتم باید کرد و بمنت داریِ تمام در امتثالِ احکام باید کوشید آن فرزند
میداند کہ اگر از ابنائے دنیا کہ بشوکت و جاہِ صوری متحقق است اگر از متعلقانِ زیردست
خود را بخدمتی سرفراز می سازد و در آن خدمت نفعی بآمر نیز عائد است این زیردست حکمِ او را
چہ بلا عزیز میدارد و میداند کہ شخصے عظیم القدر این خدمت را فرمودہ است بممنونیتِ تمام

خواب و خورد جز پیشۂ انعام نیست :: خفتگان را بہرہ از انعام نیست

بجا باید آورد چه بلاشد عظمت خداوندی جلّ سلطانہ از عظمت این شخص هم در نظر کمتر می آید که در
امتثال احکام خداوندی جلّ عظمتہٗ نمی کوشند شرم باید کرد و از خواب خرگوش خود را باید برآورد
عدم امتثال اوامر الٰہی جلّ سلطانہٗ از دو چیز خالی نیست یا آنکه اخبارات شرعیه را دروغ میدانند
و باور نمیکنند یا عظمت آمر تعالیٰ و تقدس در نظر حقیر تر از عظمت ابناءِ دنیا می آید شناعتِ
این امر را باید ملاحظه نمود اے فرزند شخصی که کذب او را بارها تجربه کرده اند بگوید که اعدا با ستیلاء
تمام برفلان قوم شب خون خواهند ریخت عقلاء آن قوم از پئے محافظت خود می شوند و
فکر رفع آن بلیه می نمایند با وجودیکه میدانند که آن مخبر بکذب متهم است لیکن میگویند که در محل توهم
خطر نزد عقلا احتراز لازم است مخبر صادق علیه الصّلوٰة والسّلام به مبالغها تمام از عذاب
اخروی خبردار ساخته است هیچ متاثر نمی شوند اگر متاثر شوند فکر رفع آن بکنند و حال آنکه علاج
رفع آنرا نیز از مخبر صادق علیه الصّلوٰة والتحیة معلوم کرده اند پس چه ایمانست که خبر مخبر
صادق در رنگ خبر دروغ گو اعتبار ندارد صورت اسلام نجات نمی بخشد یقین می باید حاصل
کرد یقین کجاست که ظن هم نیست بلکه وهم هم نیست چه عقلا در خطرها وهم را نیز اعتبار می نهند
و همچنین حق تعالیٰ در کلام مجید خود میفرماید و اللّٰه بصیر بما تعملون با وجود این اعمال قبیحه بوقوع
می آرند اگر بدانند که شخص حقیرے بر اعمال اینها مطلع است هرگز عمل شنیع در نظر او نمی کنند
پس حال اینها از دو حالت خالی نیست خبر حق سبحانه باور نمی کنند یا اطلاع حق سبحانه تعالیٰ را اعتبار
پس این قسم کردار از ایمانست یا از کفر پس بر آن فرزند لازم است که از سر تجدید ایمان بکند
قال علیه الصّلوٰة والسّلام جدّدوا ایمانکم بقول لا اله الا اللّٰه و از نامرضیات حق
سبحانه توبه نصوح از سر اعاده نماید از امور یکه نهی فرموده است و محرم ساخته مجتنب باشد
پنجوقت نماز بجماعت گزارد اگر قیام لیل و نماز تهجد نیز میسر شود زهی سعادت و ادای زکوٰة

۵۸ قوله از امور یکه الخ و قوله پنجوقت الخ هر دو بحذف حرف عطف معطوف است بر قول او قدس سره از سر و از نامرضیات ۱۲

مال نیز از جملۂ ارکانِ اسلام است آنرا البتہ ادا کند طریقی کہ ادای آن اسہل باشد آنست
کہ از مالِ خود آنچہ حقِ فقرا است سالیانہ جدا سازد و بہ نیتِ زکوٰۃ نگہداشتہ در تمام سال بمصارف
زکوٰۃ خرج نماید برین تقدیر ہر مرتبہ تجدیدِ نیت ادائ زکوٰۃ لازم نیست یک دفعہ جدا کردن کفایت
می کند معلوم است کہ در سال تمام چہ قدر خرج میکنند بفقرا و مستحقان امّا چون بہ نیتِ زکوٰۃ نیست
محسوب نمیشود و در صورتِ مرقومہ ہم زکوٰۃ از ذمہ ادا میشود و ہم از خرج بے تقریب خلاصی است
و اگر بالفرض آن قدر در سال خرجِ فقرانہ شود و بقیہ باند آنرا ہمان طور جدا از مالِ خود نگہدارند
در ہر سال ہمین قسم عمل بکار برند چون مالِ فقرا جدا میشود اگر امروز توفیقِ ادای آن روزی نشد
شاید کہ فردا موفق سازند ای فرزند چون نفس بالذّات بسیار بخیل است و در امتثالِ احکامِ
الٰہی جلّ سلطانہ سرکش بضرورت سخن بصرفہ گفتہ می شود و الّا اموال و املاک ہمہ از حق است
سبحانہ این کس را چہ مجال است کہ دران مکث نماید باید کہ بمنت تمام ادا کند و ہمچنین در سائرِ
عباداتِ خود را بہیچ وجہ معاف ندارد و در ادائے حقوقِ عباد سعی بلیغ مبذول باید داشت
و کوشش باید نمود کہ حق ہیچکس در ذمہ نماند اینجا ادائے آن حق آسان است بملایمت و تملق
ہم رفع می شود در آخرت کار مشکل است علاج پذیر نیست احکامِ شرعیہ را از علماءِ آخرت باید
استفسار نمود سخن ایشان را تاثیرے ہست شاید بہ برکتِ انفاسِ ایشان بعمل آن موفق
شود از علماءِ دنیا کہ علم را وسیلۂ مال و جاہ ساختہ اند دور باید بود مگر آنکہ علماءِ متقی پیدا نشود بضرورت
بقدرِ ضرورت با ایشان باید پرداخت آنجا میان حاجی محمد اترہ از علماءِ دیندار اند و میان شیخ علی
اترہ خود آشنائی شما اند غرض این ہر دو عزیز دران نواحی مغتنم اند در تفتیش مسائلِ شرعیہ
با ایشان رجوع نمودن انسب است ای فرزند ما فقرا را بہ ابنائے دنیا چہ مناسبت کہ از نیک
و بد ایشان سخن کنیم نصائحِ شرعیہ درین باب بر وجہ اتم و اکمل وارد شدہ اند فللّٰہ الحجۃ

البالغۃ اما آن فرزند چون از راہِ انابت بہ فقرا رجوع آوردہ بود دل را بواسطۂ آن مناسبت
در اکثر اوقات توجہ بحالِ آن فرزند میشود ہمان توجہ باعثِ این گفتگو شدہ است میدانم
کہ اکثر این نصائح و مسائل بگوشِ آن فرزند رسیدہ باشد اما مقصود عمل است نہ مجرد علم
بیمارے کہ علمِ بداروئی مرضِ خود دارد تا آن دارو را نخورد صحت نمی یابد علم بدارو فائدہ نمیکند
این ہمہ ابرام و مبالغہ برای عمل است علم خود حجت را درست می سازد قال علیہ الصلوٰۃ
والسلام اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا یَوْمَ الْقِیَامَۃِ عَالِمٌ لَمْ یَنْفَعْہُ اللہُ بِعِلْمِہٖ آن فرزند بداند کہ
انابتِ سابق بواسطۂ قلتِ صحبتِ اربابِ جمعیت اگرچہ ثمرہ ندادہ باشد اما از نفاستِ
جوہرِ استعدادِ آن فرزند خیر مید ہد امید است کہ حق سبحانہٗ وتعالیٰ ببرکتِ آن انابت در
آخر بتوفیقِ مرضیاتِ خویش موفق گرداند و از اہلِ نجات سازد و بہر حال رشتۂ محبتِ این
طائفہ را از دست ندہد والتجا و تضرع بایں قوم شعار خود سازد و منتظر باشد کہ حق سبحانہٗ وتعالیٰ
بتوسلِ محبتِ این طائفہ بمحبتِ خود مشرف سازد و بتمام بجانبِ خود کشد و ازین خرخشہا بالکل
خلاص سازد۔ مثنوی۔ عشق آن شعلست کو چون برفروخت ٭ ہر چہ جز معشوق باقی جملہ
سوخت ٭ تیغِ لا در قتلِ غیرِ حق براند ٭ درنگر زان پس کہ بعد لا چہ ماند ٭ ماند الا اللہ
باقی جملہ رفت ٭ شاد باش اے عشق شرکت سوز رفت ٭

مکتوب ہفتاد و چہارم

بمیرزا بدیع الزمان صدور یافتہ در تحریض بر محبتِ فقرا و توجہ بایشان و النصح باتباعِ صاحب
الشریعۃ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام مراسلۂ شریفہ و مفاوضۂ لطیفہ ورود یافت
حمداً للہ سبحانہ کہ از فحوائے آن محبتِ فقرا و توجہ درویشان مفہوم گشت کہ سرمایۂ سعادتست

لانهم جلساء الله سبحانه وهم قوم لا یشقی جلیسهم وکان رسول الله صلی الله تعالی
علیه وعلی آله وسلم یستفتح بصعالیک المهاجرین وقال علیه الصلوة والسلام فی
شانهم رب اشعث مدفوع بالابواب لو اقسم علی الله لابره سعادت آثار افقره در صحیفه
گرامی اندراج یافته بود که خداوند نشاتین این نعمتیست که مخصوص بحضرت واجب الوجود است
جل سلطانه عبد مملوک لا یقدر علی شیء را چه رسد که بوجه از وجوه بخداوند خود جل سلطانه
مشارکت جوید و در راه خداوندی پوید علی الخصوص در نشاه اخرویه که مالکیة و ملکیة چه بطریق حقیقت
وچه بطریق مجاز مخصوص بحضرت ملک یوم الدین است حضرت حق سبحانه وتعالی در روز
قیامت ندا در دهد که لمن الملک الیوم وخود در جواب آن فرماید لله الواحد القهار عباد را
دران روز غیر از هول و دهشت متحقق نیست وجز حسرت وندامت متصور نه الله تعالی در قرآن
مجید خود از شدت آن روز واز غایت اضطراب خلائق خبر میدهد حیث قال تبارک وتعالی
ان زلزلة الساعة شیء عظیم یوم ترونها تذهل کل مرضعة عما ارضعت وتضع
کل ذات حمل حملها وتری الناس سکاری وما هم بسکاری ولکن عذاب الله شدید
دران روز کز فعل پرسند وقول * اولو العزم را دل بلرزد ز هول * بجائیکه دهشت
برند انبیا * تو عذر گنه را چه داری بیا * بقیة النصح اتباع صاحب الشریعة علیه الصلوة
والسلام والتحیة فان النجاة بدونه محال وعدم الالتفات الی زخارف الدنیا
وعدم الاعتبار بوجودها وعدمها فان الدنیا مبغوضة الله سبحانه لیس لها قدر
عنده تعالی فینبغی ان یکون عدمها خیرا من وجودها عند العباد وقصة عدم
وفائها وسرعة زوالها مشهورة بل مشهودة فاعتبروا بابنائها الذین مضوا
من قبل وفقنا الله سبحانه وایاکم بمتابعة سید المرسلین علیه وعلی آله الصلوة والسلام

مکتوب ۷۵ ہفتاد و پنجم

نیز بہ میرزا بدیع الزمان صدور یافتہ در تحریض بر متابعت سید کونین علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام اولاً بتصحیح عقائد و ثانیاً بہ اتیان احکام ضروریہ فقہیہ و در بیان آنکہ از حق سبحانہ و تعالیٰ بوسیلہ یا بیوسیلہ او را تعالیٰ مے باید طلبید سلمکم اللہ سبحانہ وعافاکم نقد سعادت دارین منوط بمتابعۃ سید کونین است علیہ و علی آلہ الصلوٰت والتسلیمات اتمہا واکملہا بر نہجیکہ علماء اہل سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم بیان فرمودہ اند اولاً تصحیح عقائد بمقتضائے آرائی صائبہ این بزرگواران باید کرد و ثانیاً علم حلال و حرام و فرض و واجب و سنت و مندوب و مباح و مشتبہ حاصل باید نمود و عمل بمقتضای این علم نیز در کار است بعد از حصول این دو جناح اعتقادی و عملی اگر سعادت ازلی مدد فرماید طیران عالم قدس میسر آید و بدونہما خرط القتاد دنیائے دنی کرائی آن نمیکند کہ آن را از مطالب شمرند و حصول مال و جاہ او را از مقاصد انگارند بلند ہمت باید بود و از حق سبحانہ و تعالیٰ بوسیلہ یا بیوسیلہ او را تعالیٰ باید طلبید مصرعہ کار اینست و غیر این ہمہ ہیچ ٭ چون التفات نمودہ ہمتے خواستہ اند بشریٰ لکم سالماً و غانماً مراجعت خواہند نمود اما یک شرط را مرعی دارند و آن وحدت قبلہ توجہ است قبلہ توجہ را متعدد ساختن خود را در تفرقہ انداختن است مثل مشہور است کہ ہر کہ یکجا ہمہ جا و ہر کہ ہمہ جا ہیچ جا حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بر جادہ شریعت مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت کرامت فرماید والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰات والتحیات

مکتوب ہفتاد و ششم

به قلیج خان صدور یافته در بیان آنکه ترقی وابسته بورع و تقوی است و در تحریض بر ترک فضول مباحات و اگر میسر نشود اجتناب از محرمات ساخته دائرۂ فضول مباحات را تنگتر باید گرفت و در بیان آنکه اجتناب از محرمات نیز بر دو قسم است بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ وَبِهٖ نَسۡتَعِیۡنُ عَصَمَکُمُ اللّٰہُ سُبۡحَانَہٗ عَمَّا یَصِمُکُمۡ وَصَانَکُمۡ عَمَّا شَانَکُمۡ بِحُرۡمَتِ سَیِّدِ الۡبَشَرِ الۡمَنۡفِیِّ عَنۡہُ زَیۡغُ الۡبَصَرِ عَلَیۡهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَکۡمَلُهَا وَمِنَ التَّسۡلِیۡمَاتِ اَفۡضَلُهَا قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی مَا اٰتٰکُمُ الرَّسُوۡلُ فَخُذُوۡہُ وَمَا نَهٰکُمۡ عَنۡہُ فَانۡتَهُوۡا مدار نجات بر دو جزو آمد امتثال اوامر و انتهاء از نواهی و معظم ترین این دو جزو جزو اخیر است که معبر بورع و تقوی است ذُکِرَ رَجُلٌ عِنۡدَ رَسُوۡلِ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیۡهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ بِعِبَادَةٍ وَاجۡتِهَادٍ وَذُکِرَ اٰخَرُ بِرِعَةٍ فَقَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیۡهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ لَا تَعۡدِلۡ بِالرِّعَةِ شَیۡئًا یَعۡنِی الۡوَرَعَ وَقَالَ اَیۡضًا عَلَیۡهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّسۡلِیۡمَاتِ اَکۡمَلُهَا مِلَاکُ دِیۡنِکُمُ الۡوَرَعُ و فضیلت انسان بر ملک ازین جزو متحقق است و ترقی بر مدارج قرب هم ازین جزو ثابت می شود چه ملائکه در جزو اول مشارکند و ترقی در ایشان مفقود است پس رعایت جزو ورع و تقوی از اهم مهام اسلام آمد و از اشد ضروریات دین و رعایت این جزو که مدار آن بر اجتناب از محارم است بر وجه کمال وقتی میسر شود که از فضول مباحات اجتناب نموده آید و بقدر ضرورت از مباحات اکتفا کرده شود زیرا که ارخاء عنان در ارتکاب مباحات بامور مشتبهات میرساند و مشتبه بمحرم نزدیک است مَنۡ حَامَ حَوۡلَ الۡحِمٰی یُوۡشِکُ اَنۡ یَقَعَ فِیۡهِ پس حصول کمال

ورع و تقویٰ اکتفا از مباحات بقدر ضرورت لابد آمد و آن هم مشروط به نیت اداء وظائف
بندگی والا آنقدر هم وبال است و قلیل آن نیز حکم کثیر دارد و چون اجتناب از فضول مباحات
بالکلیه در همه اوقات خصوصاً درین وقت بسیار عزیز الوجود است اجتناب از محرمات لازم
ساخته مهما امکن دائره ارتکاب فضول مباحات را تنگ تر باید ساخت و درین ارتکاب
همواره نادم و مستغفر می باید بود و دریچه از برائے دخول محرمات دانسته همیشه بحق سبحانه
ملتجی و متضرع باید شد این ندامت و استغفار و التجا و تضرع یحتمل که کار آن اجتناب
بکند که بفضول مباحات تعلق داشت و از آفت آن مصون و محفوظ دارد عزیزی می فرماید
انکسار العاصین احب الیّ من صولة المطیعین و اجتناب از محرمات نیز بر دو قسم
است قسمی است که بحقوق الله سبحانه تعلق دارد و قسمی است که بحقوق عباد متعلق است
و رعایت قسم ثانی اهم تر است حق سبحانه و تعالیٰ غنی مطلق است و ارحم الراحمین و عباد فقرا
و محتاجاند و بالذات بخیل و لئیم اند قال رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه و آله وسلم
من كانت له مظلمة لاخيه من عرضه او شيء فليتحلله منه اليوم قبل ان لا يكون دينار
ولا درهم ان كان له عمل صالح اخذ بقدر مظلمته وان لم يكن له حسنات اخذ
من سيئات صاحبه فحمل عليه وقال ايضا صلى الله تعالى عليه وآله وسلم
اتدرون ما المفلس قالوا المفلس فينا من لا درهم له ولا متاع فقال صلى الله
تعالى عليه وآله وسلم ان المفلس من امتي من ياتي يوم القيامة بصلوة وصيام وزكوة
ويأتي قد شتم هذا وقذف هذا واكل مال هذا وسفك دم هذا وضرب هذا فيعطى هذا من حسناته
وهذا من حسناته فان فنيت حسناته قبل ان يقضى ما عليه اخذ من خطاياهم فطرحت عليه
ثم طرح في النار صدق رسول الله صلى الله تعالى عليه وعلى آله وسلم

ثانیاً اظہارِ مَحْمَدَت وشکر گزاریِ ایشان می نماید که در بلدهٔ معظمهٔ لاهور بوجودِ ایشان بسیاری از احکامِ شرعیّه درین طور زمانه رواجے پیدا کرده است وتقویتِ دین وترویجِ ملّت دران بُقعه حاصل گشته است وآن بلده نزدِ فقیر همچو قطبِ ارشاد است نسبت به سائر بلادِ هندوستان خیر وبرکتِ آن بلده بجمیع بلادِ هندوستان سارے است اگر آنجا دین را ترویج است وهمه جا بنحوے از رواج متحقق است حق سبحانه وتعالیٰ مؤیّد وناصرِ ایشان باد قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ لَایَزَالُ طَائِفَةٌ مِّنْ اُمَّتِیْ ظَاهِرِیْنَ عَلَی الْحَقِّ لَایَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتّٰی یَاْتِیَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ عَلٰی ذٰلِكَ چون ایشان را رشتهٔ ارتباطِ حُبّی بحضرتِ معرفت پناهی قبله گاهی خواجهٔ ما محکم بود بنا بران بتسویدِ چند کلمه محرّکِ آن نسبتِ حُبّی گشت زیاده برین اطناب است حاملِ رقیمهٔ دُعا از مردمِ نیک وصلحا است وآدمی زاده است حاجتی بجنابِ ایشان آورده است امیدوار است که توجه شریف درباره او مرعی داشته روائی حاجتِ او خواهند فرمود دولتِ حقیقی وسعادتِ سرمدی محصّل باد بحرمةِ النّبیِّ وَاٰلِهِ الْاَمْجَادِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ بسیادت مآبی میر سید جمال الدین دعواتِ غریبانه تبلیغ فرمایند

مکتوبِ هفتاد وهفتم

بجباری خان صدور یافته در بیان آنکه عبادت خداے تعالیٰ بیچون وبیچگون کے میسّر شود وما یناسب ذٰلک اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی بعد از خدای هرچه پرستند هیچ نیست بے دولت است آنکه به هیچ اختیار کرده عبادتِ خدای بیچون وبیچگون جلّ سلطانهٗ وقتے میسّر شود که از رقیتِ تمام ماسوی آزاد شده قبله

بالفتح وکسر میم دوم بمعنی ستائش ۱۲ — بالضم بمعنی جا ۱۲ — نوعی ۱۲ — خواجه محمد باقی قدس سره ۱۲ — ابدی دائمی ۱۲ — بندگی ۱۲ — هرچه بالله ۱۲

عن ثوبان قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تزال طائفة من امتی ظاهرین علی الحق لا یضرهم من خذلهم حتی یاتی امر الله وهم کذٰلک رواه مسلم — وعن معاویة قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا یزال من امتی امة قائمة بامر الله لا یضرهم من خذلهم ولا من خالفهم حتی یاتی امر الله وهم علی ذٰلک متفق علیه — وعن معاویة بن قرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا فسد اهل الشام فلا خیر فیکم ولا یزال طائفة من امتی منصورین لا یضرهم من خذلهم حتی تقوم الساعة رواه الترمذی وقال هذا حدیث حسن صحیح ۱۲

توجه جز ذاتِ احدیت هیچ نماند و مصداقِ این توجه استوارِ انعام و ایلام اوست تعالیٰ بلکه
در ابتداءِ حصولِ این مقام ایلام مرغوب تر می آید از انعام اگرچه در آخر کار به تفویض می
کشد و هرچه میرسد اَولیٰ و انسب میداند عبادتے که بر رغبت و رہبت تعلق دارد فی الحقیقت
آن عبادت عبادتِ خود است مقصود از آنجا نجات و سرورِ خویش است ع تا تو در بندِ
خویشتن باشی ٭ عشق گوئی دروغ زن باشی ٭ حصولِ این دولت وابسته بفناءِ مطلق
است و این توجه نتیجهٔ محبتِ ذاتیه است و مقدمهٔ ظهورِ ولایتِ خاصهٔ محمدیه علیٰ صاحبہا
الصلوٰة والسلامُ والتحیة حصولِ این نعمت عظمیٰ موقوفست بر کمالِ اتباعِ شریعت او
علیه من الصلوات اتمہا و من التحیات اکملہا چه شریعت ہر نبی علیہم الصلوات والتسلیمات
که از راه نبوت بروے عطا فرمودند مناسبِ ولایتِ اوست چه در ولایت او رجوع است
سبحانه بالکلیه و چون به نبوت فرود می آرند ہمان نور فرود می آید و ہمان کمال را با توجه خلق
جمع می کنند و سببِ حصولِ کمالاتِ مقامِ نبوت ہم ہمان نور است و لہٰذا گفته اند
ولایت نبی افضل است از نبوتِ او پس لاجرم شریعتِ ہر پیغمبر مناسبِ ولایتِ او باشد
و اتباعِ آن شریعت مستلزمِ وصول است بآن ولایت و اگر سوال کنند که بعضی متابعانِ
شریعتِ آنسرور را علیه الصلوٰة والسلام از ولایتِ آنسرور نصیبی نیست بلکه بر قدمِ انبیاءِ دیگر اند
و از ولایتِ ایشان نصیبی دارند جواب گویم که شریعتِ پیغمبر ما علیه الصلوٰة والسلام جامع جمیع
شرائع است و کتابیکه بروے منزل شده است شاملِ تمامِ کتبِ سماوی است پس اتباعِ
این شریعت گویا اتباعِ جمیعِ شرائع است پس باندازه استعدادِ خود مناسبتی به نبی از انبیا
دارد که ولایتِ او را اخذ میکند و لاحجر فیه بلکه گویم که ولایتِ او علیه الصلوٰة والسلام
حاوی ولایت ہاے جمیع انبیا است علیہم الصلوات والتسلیمات پس وصول بآن ولایتہا

وصول بجزویست از اجزاءِ این ولایتِ خاصّه وسبب عدمِ الوُصُولِ الی تلکَ الوِلایَةِ
اَلقُصُورُ فِی کمالِ متابعتِہٖ علیہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ وَلِلقُصُورِ دَرَجاتٌ فَلاجرمَ حَصَلَ التفاوُتُ
فِی دَرَجاتِ الوِلَایَةِ وَلَو تَیَسَّرَ کمالُ الاِتِّبَاعِ لَاَمکَنَ الوُصُولُ اِلی تِلکَ الوِلَایَةِ اعتراض وقتی
وارد می شود کہ متابعانِ شرائعِ انبیاءِ دیگر را ولایتِ خاصہ محمدی علیہِ وَعَلَیہِمُ
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ حاصل میشد ولیس فلیس اَلحَمدُ لِلّٰہِ الَّذِی اَنعَمَ عَلَینَا
وَھَدٰنَا اِلَی الصِّرَاطِ المُستَقِیمِ وَالدِّینِ القَوِیمِ صراطِ مستقیم عبارت ازین طریق متین
وشریعتِ مبین است اِنَّکَ لَمِنَ المُرسَلِینَ عَلٰی صِرَاطٍ مُّستَقِیمٍ دلیل این معنی است رزقنا
اللّٰہُ سُبحَانَہٗ وَاِیَّاکُم کمالَ اِتِّبَاعِ شَرِیعَتِہٖ عَلَیہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ بِحُرمَةِ مُکَمِّلِ اَتبَاعِہٖ وَمُعَظَّمِ
اَولِیَائِہٖ رِضوَانُ اللّٰہِ تَعَالٰی عَلَیہِم اَجمَعِینَ اٰمِینَ حامل رقیمہ وعامتر دِ آن حدود بود چند کلمہ
محرّکِ سلسلہ محبت گشت وَالسَّلَامُ عَلَیکُم وَرَحمَةُ اللّٰہِ سُبحَانَہٗ لَدَیکُم

مکتوب ۷۸ ہفتاد و ہشتم

نیز بجبار نجان صدر یافتہ در بیانِ معنی سفر در وطن و سیر آفاقی و انفسی و در بیان آنکہ
حصول این دولت وابستہ باتباعِ صاحبِ شریعت است علیہ وعلٰی اٰلہِ الصَّلوٰۃُ
وَالسَّلَامُ حق سبحانہ وتعالی بر جادۂ شریعتِ حقہ علٰی مصدرِہَا الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ
استقامت ارزانی فرماید چند روز است کہ از سفر دہلی و آگرہ مراجعت واقع شدہ است و بوطن
مالوف آرامی حاصل گشتہ حُبُّ الوَطَنِ مِنَ الاِیمَانِ نقدِ وقت است بعد از وصول بوطن
اگر سفر است در وطن است سفر در وطن از اصولِ مقررۂ اکابرِ خانوادۂ علیہ نقشبندیہ است
قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَسرَارَہُم چاشنی این سفر درین طریق ابتداء میسر می گردد بطریق اندراج النہایة

ـــہ انتقال است بمناسبت لفظی ۱۲

فی البدایة حاصل می شود جمعی را ازین طائفه اگر خواهند مجذوب سالک گردانند در سیر بیرونی
می اندازند بعد از تمام آن سیر آفاقی در سیر انفسی که سفر در وطن عبارت ازان است آرامی
میدهند مصرعه این کار دولت است کنون تا کرا رسد ، مصرع هنیئاً لارباب النعیم نعیمها :
وصول باین نعمت عظمی وابسته باتباع سید اولین و آخرین است علیه و علی آله من الصلوات
افضلها و من التحیات اکملها تا تمام خود را در شریعت گم نسازد و بامتثال اوامر و انتها از نواهی
متحلی نگردد بوئی ازین دولت بمشام جان او نرسد باوجود مخالفت شریعت اگرچه برابر سر موی
باشد اگر بالفرض احوال و مواجید دست دهد داخل استدراج است آخر او را رسوا خواهند
ساخت خلاصی بے اتباع محبوب رب العالمین علیه و علی آله من الصلوات افضلها و
من التسلیمات اکملها ممکن نیست حیوة چند روزه را در مرضیات حق سبحانه باید صرف نمود
چه زندگانی است و کدام عیش است که مولائی اینکس از کردار او ناراضی باشد حق سبحانه و تعالی
بر احوال جزئی و کلی او مطلع است و حاضر و ناظر شرم باید کرد بالفرض اگر دانند که شخصی
از عیوب و افعال ناپسندیده ایشان اطلاع خواهد یافت در حضور او امر ناشایسته بوقوع نمی آید
و نمی خواهند که او مطلع بر عیوب ایشان گردد چه بلا شد باوجود علم حضور حق سبحانه هیچ باک نمیکنند
این چه اسلام است حق سبحانه را برابر آن شخص اعتبار نمی نهند نعوذ بالله سبحانه من شرور
انفسنا و من سیئات اعمالنا بحکم حدیث جددوا ایمانکم بقول لا اله الا الله در هر آنی
تجدید ایمان باین قول عظیم الشان مے باید کرد و توبه و انابت بحق سبحانه از جمیع افعال
ناپسندیده باید نمود شاید که فرصت توبه تا وقت دیگر ندهند هلک المسوفون حدیث نبوی است
علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات یعنی هلاک گشتند سوف افعل گویندگان یعنی
تاخیر کنندگان فرصت را غنیمت باید شمرد و در مرضی حق سبحانه صرف باید نمود توفیق توبه

از عنایاتِ حق سبحانہ است ہمیشہ از حق سبحانہ خواہان این معنی باشند و درویشانے
کہ قدمِ راسخ در شریعت دارند و از عالمِ حقیقت نیک شناسا اند از ایشان ہمتے باید طلب نمود
و مددی باید جست تا عنایتِ حق سبحانہ از دریچۂ ایشان ظاہر شدہ تمام بجانبِ جنابِ قدسِ خود
تعالی جذب نماید و مخالفت را در وی گنجایش نماند تا سر موئے راہ مخالفتِ شریعت
کشادہ است محلِ خطر است تمام سُبل مخالفت را باید مسدود ساخت بیت محال است سعدی
کہ راہِ صفا ٭ توان رفت جز در پے مصطفے ٭ صلواتُ اللہِ وسلامُہٗ علیہِ وعلی الہٖ اعتراض
بر اہل اللہ خصوصاً کہ اسم پیری و مرشدی درمیان باشد و راہِ افادہ کشادہ شدہ باشد نباید کرد
و آن زہرِ قاتل باید انگاشت زیادہ برین اطناب است این چند حروف بواسطۂ ارتباطِ محبت
و اخلاص بتحریر آوردہ امید است کہ موجبِ ملال نشود ثانیاً مصدع میگردد کہ ملا عمر و شاہ حسن آدمی
زادہ اند خواہانِ ملازمتِ ایشان اند امید ہست کہ داخلِ ملازمانِ خاصہ گردند اسمٰعیل نیز ہمین
ارادہ بخدمت آمدہ است اگرچہ پیادہ است امیدوار است کہ فراخورِ حالتِ خود بہرہ یابد زیادہ
تصدیع نداد والسلام والاکرام

مکتوب ہشتاد و نہم ٧٩

نیز بجبار یخان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ این شریعتِ غرا جامعِ شرائعِ ما تقدم است
و اتیان بمقتضائے این شریعت اتیان است بمقتضائے جمیع شرائع و ما یناسب ذلک
اللہ تعالی بر جادۂ شریعتِ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ثبات و استقامت
ارزانی فرمودہ بالکلیۃ متوجہِ جنابِ قدسِ خود گرداند چونکہ مقرر شدہ است کہ محمد رسول اللہ
صلی اللہ تعالی علیہ والہٖ وسلم جامعِ جمیع کمالاتِ اسمائی و صفاتی است و مظہرِ جمیع اینہا

بر سبیل اعتدال کتابی که بروی منزل شده است خلاصۂ جمیع کتب سماوی است که بر سائر انبیاء علی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات منزل شده اند وایضاً شریعتی که آن سرور را عطا فرموده اند زبدۂ جمیع شرائع ماتقدم است واعمالیکه بمقتضای این شریعت حقہ است منتخب از اعمال شرائع سابقه است بلکه از اعمال ملائکه نیز صلوات الله تعالی وسلامہ علی نبینا وعلیہم چه بعضی از ملائکه مامور برکوع اند وبعضی دیگر بسجود وبعضی بقیام وهمچنین امم سابقه بعضی بنماز بامداد مامور بودند وبعضی دیگر بنمازهای دیگر درین شریعت از اعمال امم سابقه وملائکه مقربه خلاصه وزبدۂ آن را انتخاب کرده مامور ساخته اند پس تصدیق باین شریعت واتیان اعمال بمقتضای آن فی الحقیقت تصدیق است بجمیع شرائع واتیان است باعمال مقتضیات آن شرائع پس لاجرم مصدقان این شریعت خیر الامم باشند وهمچنین تکذیب این شریعت وعدم اتیان بمقتضای آن تکذیب است مر جمیع شرائع ماتقدم را وعدم اتیان است بمقتضای آنها وهمچنین است انکار از آن سرور علیه الصلوٰة والسلام انکار از جمیع کمالات اسمائی وصفاتی وتصدیق او تصدیق است بجمیع آنها پس ناچار منکر آن سرور ومکذب این شریعت بدترین امم باشد ازینجا است اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ کُفْرًا وَّنِفَاقًا ؎ محمد عربی کآبروی هر دوسرا ست ✿ کسی که خاک درش نیست خاک بر سر او ✿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ذِی الْاِنْعَامِ وَالْمِنَّةِ که حسن اعتقاد وکمال ایقان ایشان را نسبت باین شریعت وصاحب آن شریعت علیه الصلوٰة والسلام والتحیة باحسن وجوه مشهود شده بود وندامت بر اوضاع ناملائمه همواره دامنگیر شان بوده حق سبحانه وتعالی از دیاد آن عطا فرماید ثانیاً ملتمس آنکه حامل رقیمۂ دعا میان شیخ مصطفی از نسل قاضی شریح اند درین دیار از بزرگان ایشان بزرگ شده آمده اند وجوه معاش و وظائف بسیار داشتند مشار الیه از بی معاشی متوجه لشکر شده است واستاد

مصححه سلمه الله تعالیٰ

و فرا این ہمراہ آوردہ امیدوار است کہ بتوسّل ایشان جمعیت پیدا کند زیادہ مصدع نشد
مشار الیہ را بصدور عظام بر نہجی سفارش فرمایند کہ کارگر شود و سبب جمعیت ارباب تفرقہ گردد
والسّلام والاکرام

مکتوب ہشتادم

بمیرزا فتح اللہ حکیم صدور یافتہ در بیانِ آنکہ فرقۂ ناجیہ از ہفتاد و سہ فرقہ فرقۂ اہلسنت و جماعت
است و در نکوہش فرقِ مبتدعہ و ما یناسب ذٰلک حق سبحانہ و تعالیٰ بر جادۂ شریعت مصطفویہ
علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت ارزانی فرماید مصرعہ کار این است غیر
این ہمہ ہیچ ۔ ہر فرقہ از ہفتاد و سہ گروہ مدعی اتباع شریعت است و جازم بنجاتِ خود
کُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَیْہِمْ فَرِحُوْنَ نقد وقتِ شان است آیا دلیلے کہ پیغمبرِ صادق علیہ من
الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا بتمیز فرقۂ واحدۂ ناجیہ از ان فرقِ متعددہ
فرمودہ است آنست اَلَّذِیْنَ ہُمْ عَلٰی مَا اَنَا عَلَیْہِ وَاَصْحَابِیْ یعنی آن فرقۂ واحدۂ ناجیہ
آنانند کہ ایشانان بر طریقے اند کہ من بر آن طریقم و اصحابِ من بران طریق اند ذکر اصحاب
باوجود کفایت ذکرِ صاحبِ شریعت علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ درین موطن برائے آن تواند
بود کہ تا بدانند کہ طریقِ من ہمان طریقِ اصحاب است و طریقِ نجات منوط باتباعِ طریقِ ایشانست
و بس چنانکہ حق سبحانہ فرمودہ مَنْ یُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰہَ پس اطاعتِ رسول عین اطاعت
حق آمد سبحانہ و خلاف اطاعتِ او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم عین معصیت او تعالیٰ
و تقدس جماعۂ کہ اطاعتِ خدائی را جل سلطانہ خلاف اطاعتِ رسول تصور کردہ اند
حق سبحانہ از حالِ آنہا خبر میدہد و حکم بکفر ایشانان مینماید آنجا کہ می فرماید یُرِیْدُوْنَ اَنْ
یُّفَرِّقُوْا بَیْنَ اللّٰہِ وَرُسُلِہٖ وَیَقُوْلُوْنَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّنَکْفُرُ بِبَعْضٍ وَّیُرِیْدُوْنَ اَنْ یَّتَّخِذُوْا

اِلَّذِیْنَ یَکْفُرُوْنَ بِاللّٰہِ وَرُسُلِہٖ

مرتبط است بقول او قدس سره و طریق نجات منوط باتباع ایشان است ۱۲

بَیْنَ ذٰلِكَ سَبِیْلًا اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ حَقًّا پس در ما نحن فیه دعوی اتباع آنسرور نمودن علیه الصلوة والسلام بخلافِ اتباع طریق اصحاب رضوان الله تعالی علیهم اجمعین دعوی باطل است بلکه آن اتباع فی الحقیقت عین معصیت رسول است علیه الصلوة والسلام پس نجات را دران طریق مخالف چه مجال وَیَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ عَلٰی شَیْءٍ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ مطابق حال ایشانست و شک نیست فرقه که ملتزم اتباع اصحاب آنسرور اند علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات اهل سنت و جماعت اند شکر الله تعالی سعیهم فهم الفرقة الناجیة چه طاعنان اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوات والتحیات خود از اتباع ایشان محروم اند کالشیعة والخوارج و معتزله خود مذهب محدث دارند واصل بن عطا رئیس ایشان از تلامذه امام حسن بصری است که باثبات واسطه میان ایمان و کفر از امام جدا شده و امام در شان او فرموده اِعْتَزَلَ عَنَّا علی هذا القیاس سائر الفرق الباقیة و طعن کردن در اصحاب فی الحقیقة طعن کردن ست به پیغمبر خدا جل شانه مَا اٰمَنَ بِرَسُوْلِ اللهِ مَنْ لَمْ یُوَقِّرْ اَصْحَابَهٗ چه خبث اینها منجر به خبث صاحب ایشان میشود نعوذ بالله سبحانه من هذا الاعتقاد السوء و ایضا شرائع که از راه قرآن و احادیث بما رسیده است بتوسط نقل ایشانست هرگاه ایشان مطعون باشند نقل ایشان نیز مطعون خواهد بود و این نقل مخصوص ببعض دون بعض نیست بل کلهم فی العدالة والصدق والتبلیغ سواء پس طعن ایشان ای واحد کان منهم مستلزم طعن در دین است والعیاذ بالله سبحانه منه و اگر طاعنان بگویند که ما هم متابعت اصحاب میکنیم لازم نیست که جمیع اصحاب را متابع باشیم بلکه ممکن نیست متابعت جمیع لتناقض آرائهم واختلاف مذاهبهم جواب گوئیم متابعت بعضی وقتی سودمند افتد که انکار از بعض دیگر بآن منضم نشود

والبدعنو عن بعض الخصائص والنقائص التی هی خلاف مقتضی الهمة ۱۲

و بہ تقدیرِ انکار از بعض متابعتِ بعضِ دیگر متحقق نمیشود زیرا کہ حضرتِ امیر مثلاً توقیر و تعظیمِ خلفاءِ ثلٰثہ رضوانُ اللہِ تعالیٰ علیہم اجمعین کردہ اند و شایانِ اقتدائیہ ایشان را دانستہ بایشان بیعت نمودہ اند پس با وجودِ انکارِ خلفاءِ ثلٰثہ ادعائے متابعتِ حضرت امیر نمودن محض افترا است بلکہ آن انکار فی الحقیقت انکارِ حضرتِ امیر است و ردِ است صریح مر اقوال و افعالِ ایشانرا و احتمالِ تقیہ را در مادۂ اسد اللہ راہ دادن نیز از سخافۂ عقل است عقلِ صحیح ہرگز تجویز نمے کند کہ اسد اللہ با وجودِ کمالِ معرفت و شجاعت بغضِ خلفاءِ ثلٰثہ را تا سالہا مبطن دارند و اظہارِ خلاف آن نمایند و صحبتِ نفاق بایشان دارند از ادنائے اہل اسلام این قسم نفاق متصور نیست شناعتِ این فعل را باید دریافت کہ بہ حضرتِ امیر چہ قسم زبونی و چہ نوعِ خداع و نفاق منتسب می شود و اگر بطریقِ فرضِ محال تقیہ در مادۂ اسد اللہ مجوز باشد تعظیم و توقیری کہ حضرتِ پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم خلفاء ثلاثہ را میکردند و از ابتدا تا انتہا ایشان را بزرگ داشتہ اند چہ جواب خواہند گفت آنجا تقیہ گنجایش ندارد و تبلیغِ حق بر پیغمبر واجب است مر تقیہ را آنجا راہ دادن بزندقہ می کشد قال اللہ تعالیٰ یا ایہا الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک فان لم تفعل فما بلغت رسالتہ واللہ یعصمک من الناس کفار میگفتند کہ محمد از وحی آنچہ موافقِ اوست اظہار میکند و آنچہ مخالفِ اوست اظہار نمی کند و می پوشد و مقرر است کہ نبی را بر خطا مقرر داشتن جائز نیست و الا خللے در شریعتِ او پیدا می شود پس چون خلافِ تعظیم و توقیرِ خلفاءِ ثلٰثہ از آنحضرت بظہور نیامد معلوم شد کہ تعظیمِ ایشان از خطا مصون بود و از زوال محفوظ بر سرِ اصلِ سخن رویم و جوابِ اعتراضِ ایشان را منقح تر بگوئیم کہ متابعتِ جمیع اصحاب در اصولِ دین لازم است و ہرگز در اصول اختلافے ندارند اگر اختلاف است در فروع است و شخصی کہ طاعنِ بعض است از متابعتِ جمیع محروم است ہر چند

ترجمہ: تقیہ یعنی ترسیدن

راہ دادن یعنی روان کردن

سخافت یعنی ضعف

ای پیغمبر برسان آنچہ فرود آوردہ شدہ است بسوی تو از پروردگار تو و اگر نہ کردی نرسانیدہ باشی پیغام خدا را و خدا نگہدارد ترا از مردمان

کلمهٔ ایشان متفق است امّا شومیِ انکارِ اکابرِ دین در اختلاف می اندازد و از اتفاق می
برآرد بلکه انکارِ قائل بانکارِ مقول او می رساند و ایضاً مبلّغانِ شریعت جمیع اصحاب اند کما قال
اِنَّ الصَّحَابَةَ کُلَّهُمْ عُدُوْلٌ از هر یکے چیزی از شریعت بما رسیده است و همچنین قرآن را
از هر واحدی آیةً فما فوقها گرفته جمع ساخته اند پس انکار از بعض انکار است از مبلّغ او پس اتیانِ
جمیع شریعت در مادهٔ منکر متحقق نه گشت فکیف النجاتُ والفلاحُ قال الله تعالیٰ اَفَتُؤْمِنُوْنَ
بِبَعْضِ الْکِتٰبِ وَتَکْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَآءُ مَنْ یَّفْعَلُ ذٰلِکَ مِنْکُمْ اِلَّا خِزْیٌ فِی الْحَیٰوةِ
الدُّنْیَا وَیَوْمَ الْقِیٰمَةِ یُرَدُّوْنَ اِلٰٓی اَشَدِّ الْعَذَابِ باآنکه گوییم که قرآن جمعِ حضرتِ عثمان است
بلکه جامع فی الحقیقة حضرت صدیق و حضرتِ فاروق اند جمعِ حضرتِ امیر سوای این قرآن است
پس باید اندیشید که انکارِ این اکابر فی الحقیقت بانکارِ قرآن میکشد عیاذاً بالله سبحانه شخصے
از مجتهد اہلِ تشیّع سوال کرد که قرآن جمعِ حضرتِ عثمان است در حقِ این قرآن چه اعتقاد دارید
گفت در انکارِ او مصلحت نمی بینیم که از انکارِ او دین تمام برهم میشود و دیگر عاقل هرگز تجویز نمی کند
که اصحابِ آن سرور علیه و علیهم الصَّلَوَاتُ والتَّسْلِیْمَاتُ در روزِ رحلتِ آن حضرت بر امرِ باطل
اجتماع نمایند و مقرر است که در روزِ رحلتِ آن حضرت سی و سه هزار اصحابِ آن سرور حاضر
بودند و بطوع و رغبت بحضرتِ صدیق بیعت کردند این همه اصحابِ پیغمبر را بر ضلالت جمع شدن
از جملهٔ محالات است و حال آنکه آنحضرت علیه الصَّلٰوةُ والتَّحِیَّةُ فرموده لَا تَجْتَمِعُ اُمَّتِیْ عَلَی
الضَّلَالَةِ و توقفی که در ابتدا از حضرت امیر واقع شده است بواسطهٔ آن بود که در آن مشوره حضرتِ
امیر را نه طلبیده بودند چنانکه حضرتِ امیر فرموده اند مَا غَضِبْنَا اِلَّا لِاَنَّا اُخِّرْنَا عَنِ الْمَشُوْرَةِ وَاِنَّا
لَنَعْلَمُ اَنَّ اَبَا بَکْرٍ خَیْرٌ مِّنَّا الخ و نا طلبیدنِ ایشان مبنی بر مصلحت خواهد بود که التَّسْلِیَةُ لِاَهْلِ
الْبَیْتِ بِوُجُوْدِ الْاَمِیْرِ عِنْدَهُمْ فِی الصَّدْمَةِ الْاُوْلٰی مِنَ الْمُصِیْبَةِ اَوْ نَحْوِ ذٰلِکَ و اختلافاتی که در میان

اصحابِ پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات واقع شدہ نہ از ہوائی نفسانی بود چہ نفوس شریفۂ ایشان تزکیہ یافتہ بودند و از امارگی باطمینان رسیدہ ہوای ایشان تابعِ شریعت شدہ بود بلکہ آن اختلاف مبنی بر اجتہاد بود و اعلائے حق پس مخطی ایشان نیز درجہ واحدہ دارد عند اللہ و مصیب را خود دو درجہ است پس زبان را از جفائی ایشان باز باید داشت و ہمہ را بنیکی یاد باید کرد قال الشافعی رحمہ اللہ سبحانہ تلک دماء طہر اللہ عنہا ایدینا فلنطہر عنہا السنتنا و نیز شافعی فرمودہ است اضطر الناس بعد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فلم یجدوا تحت ادیم السماء خیرا من ابی بکر فولوہ رقابہم این قول تصریح است بہ نفی تقیہ و رضاء حضرت امیر بہ بیعت حضرت صدیق بقیۃ المقصود آنکہ میان سیدن ولد میان شیخ ابوالخیر از مردم بزرگ زادہ است در ملازمت شما بسفر دکن ہم رفتہ بود امیدوار عنایت والتفات است و نیز مولانا محمد عارف طالب علم و بزرگ زادہ است پدر او مرد ملا بود بتقریب مددِ معاش آمدہ توجہ را امیدوار است والسلام والاکرام

مکتوب ہشتاد و یکم

بہ لالا بیگ صدور یافتہ در تحریض بر ترویج اسلام و بیانِ ضعف و زبونی اسلام و مسلمانان و ستیلاء کفار نگونسار ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم حمیۃ الاسلام غربت اسلام نزدیک بیک قرن است بہ نہجی قرار یافتہ است کہ اہل کفر بمجرد اجرائی احکام کفر بر ملا در بلاد اسلام راضی نمی شوند میخواہند کہ احکام اسلامیہ بالکلیہ زائل گردند و اثرے از مسلمانان و مسلمانی پیدا نشود و کار را تا بآن سرحد رسانیدہ اند کہ اگر مسلمانی از شعار اسلام اظہار نماید بقتل میرسد ذبح بقرہ در ہندوستان از اعظم شعار اسلام است کفار بجزیہ دادن شاید راضی شوند اما بذبح بقرہ ہرگز

راضی نخواہند شد در ابتداء پادشاہت اگر مسلمانی رواج یافت و مسلمانان اعتبار پیدا کردند فبہا واگر عیاذاً باللہ سبحانہ در توقف افتاد کار بر مسلمانان بسیار مشکل خواہد شد اَلْغِیَاثُ اَلْغِیَاثُ ثُمَّ اَلْغِیَاثُ اَلْغِیَاثُ تاکدام صاحب دولت باین سعادت مستعد گردد و کدام شاہباز باین دولت دست برد نماید ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم وعلیٰ آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا والسلام

مکتوب ۸۲ ہشتاد و دوم

بسکندر خان لودی صدور یافتہ در بیان آنکہ سلامتی قلب بی نسیان ماسوائے حق جل وعلا صورت نہ بندد و این نسیان معتبر بفنا است حق سبحانہ وتعالی ہموارہ باخود دارد و بغیر خود نگزارد بحرمۃ سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات آنچہ بر باشما لازم است سلامتی قلب است از ما دون حق سبحانہ و این سلامتی وقتی میسر گردد کہ غیر حق را سبحانہ بر دل عبوری نماند و عدم عبور غیر وابستہ بنسیان ماسوا است کہ معتبر بفنا است نزد این طائفہ علیہ بالفرض اگر غیر را بتکلف در دل گذرانند ہرگز نہ گذرد و تا کار باینجا نرسد سلامتی محال است امروز این نسبت عنقاء قاف است بلکہ اگر گفتہ شود باور نکنند ع ہَنِیْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُهَا وللعاشق المسکین ما یتجرع • زیادہ برین چہ نوشتہ آید والسلام اولاً و آخراً

مکتوب ۸۳ ہشتاد و سیوم

بہ بہادر خان صدور یافتہ در تحریض بر جمع کردن جمعیت ظاہر و باطن را بشریعت و حقیقت

حق سبحانہ وتعالی از تعلقاتِ شتّی نجاتی ارزانی فرمودہ بکلیّۃ گرفتارِ جناب قدسِ خود گرداند بحرمۃ سیّد المرسلین علیہ وعلی آلہ وعلیہم من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا

بیت ہرچہ جز عشق خدائی احسن است ❊ گر شکر خوردن بود جان کندن است ❊

ظاہر را بظاہر شریعت غرّا آراستن وباطن را ہموارہ با حق جلّ وعلا داشتن کارِ عظیم است تا کدام صاحب دولت را باین دو نعمتِ عظمیٰ مشرف سازند امروز جمع این دو نسبت بلکہ استقامت بر ظاہر شریعت تنہا نیز بسیار عزیز الوجود است اعزّ من الکبریت الاحمر حق سبحانہ وتعالی از کمالِ کرمِ خود استقامت بر متابعت سیّد الاوّلین والآخرین ظاہرًا وباطنًا کرامت فرماید

علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات

مکتوب ہشتاد و چہارم ۸۴

بہ سیّد احمد قادری صدور یافتہ در بیانِ آنکہ شریعت وحقیقت عینِ یکدیگر اند وعلامتِ وصول بحق الیقین مطابقتِ علوم ومعارفِ آن مقام است بعلوم ومعارفِ شرعیّہ وما یناسب ذلک حق سبحانہ وتعالی بر جادۂ شریعت استقامت ارزانی داشتہ بہ ہمگی ہمت متوجہ جنابِ قدسِ خود گردانیدہ ما را تمام از ما بستاند وبکلیّت اعراض از ما دونِ خود میسّر گرداند بحرمۃ سیّد البشر المقدّس عن زیغ البصر علیہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا وعلی آلہ واصحابہ اجمعین آمین مصرعہ از ہرچہ میرود سخن دوست خوشتر است ❊ ہرچند ہرچہ گفتہ می شود از دوست نہ سخنِ اوست لیکن چون آن سخن را نحوی از مناسبت با جنابِ او تعالی وتقدس ثابت است آن معنی مناسب را مغتنم شمردہ در آن باب جرأت وزبان درازی می نماید المقصود شریعت وحقیقت عینِ یکدیگر اند ودر حقیقت از یک دیگر جدا نیستند فرق اجمال وتفصیل است استدلال وکشف است غیبت وشہادت است تعمّل وعدم

تعلق است احکام و علومیکه بموجب شریعتِ غرا مبیّن و معلوم شده اند بعد از تحقق به حقیقتِ حق الیقین همین احکام و علوم بعینها به تفصیل منکشف میگردند و از غیب بشهادت می آیند و تجشم کسب و تحمّل عمل از میان بر میخیزد و علامتِ وصول بحقیقتِ حق الیقین مطابقتِ علوم و معارفِ آن مقام است بعلوم و معارفِ شرعیه و تا سرموی مخالفت است دلیل است بر عدمِ وصول بحقیقت الحقائق و هر خلافیکه بشریعت در علم و عمل از هر که واقع شده است از مشائخ طریقت مبنی بر سکرِ وقت است و سکرِ وقت نمی باشد الا در اثناءِ راه منتهیانِ نهایت النهایه را همه صحو است وقت مغلوبِ ایشانست حال و مقام تابعِ کمالِ شان بیت

صوفی ابن الوقت آمد در مثال ٭ لیک صافی فارغ است از وقت و حال ٭ پس متحقق شد که خلافِ شریعت علامتِ عدمِ وصول است بحقیقت کار و در عبارت بعضی از مشائخ واقع است که شریعت پوستِ حقیقت است و حقیقت مغزِ شریعت این عبارت هر چند از بی استقامتی متکلم این کلام خبر میدهد لیکن تواند بود که مرادش آن باشد که مجمل نسبت به مفصل حکم پوست دارد و نسبت بمغز و استدلال در جنب کشف در رنگ قشر است نسبت به لب اما اکابر مستقیم الاحوال امثالِ این عبارات موهمه را تجویز نمی نمایند و فرق جز به اجمال و تفصیل و استدلال و کشف مذکور نمی سازند سائلی از حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالی سره الاقدس سوال کرد که مقصود از سیر و سلوک چیست فرمودند تا معرفتِ اجمالی تفصیلی گردد و استدلالی کشفی شود رزقنا الله سبحانه الثبات والاستقامة علی الشریعة علماً و عملاً صلوات الله تعالی و سلامه علی صاحبها بقیة التصدیع آنکه حاملِ رقیمه دعا میان شیخ مصطفی شریحی از نسل قاضی شریح اند پدرانِ ایشان بزرگ بودند وظائف و وجوه مدد معاش بسیار داشتند مشار الیه از فقدانِ اسبابِ معاش مضطر است اسناد و فرامین همراه گرفته متوجه لشکر شده است التفات نموده

ــــــــــ

ے نقدان بالضم و بالکسر گم شدن و گم کردن ۱۲

بر نہجے توجہ فرمایند کہ سببِ حصولِ جمعیّت شود و از اضطراب و تفرقہ نجات یابد زیادہ مصدّع نشد

مکتوب ہشتاد و پنجم ۸۵

بمیرزا فتح اللہ حکیم صدور یافتہ در ترغیب بر اتیانِ اعمالِ صالحہ خصوصاً اوای صلوات بجماعات وما یناسب ذٰلک

وَفَّقَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ لِمَرْضِیَاتِہٖ آدمی را ہمچنانکہ از درستی اعتقادات چارہ نیست از اتیانِ اعمالِ صالحہ نیز چارہ نیست و جامع ترین عبادات و مقرب ترین طاعات ادای صلوٰۃ است قَالَ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ اَلصَّلٰوۃُ عِمَادُ الدِّیْنِ فَمَنْ اَقَامَہَا فَقَدْ اَقَامَ الدِّیْنَ وَمَنْ تَرَکَہَا فَقَدْ ھَدَمَ الدِّیْنَ وکسی اکہ بر مواظبتِ اداے صلوٰۃ موفق سازند از فحشاء و منکر باز وارند کریمۂ اِنَّ الصَّلٰوۃَ تَنْہٰی عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْکَرِ مؤیدِ این سخن است و صلوٰتے کہ نہ چنین است صورت صلوٰۃ است از حقیقت ندارد و لیکن تا زمان حصول حقیقت صورت را از دست نمی باید داد و مَا لَا یُدْرَکُ کُلُّہٗ لَا یُتْرَکُ کُلُّہٗ اکرم الاکرمین اگر صورت را بحقیقت اعتبار نماید مستبعد نیست فَعَلَیْکُمْ بِمُوَاظَبَۃِ اَدَاءِ الصَّلَوَاتِ مَعَ الْجَمَاعَاتِ مَعَ الْخُشُوْعِ وَالْخُضُوْعِ فَاِنَّہَا سَبَبُ النَّجَاتِ وَالْفَلَاحِ قَالَ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِیْنَ ھُمْ فِیْ صَلٰوتِہِمْ خٰشِعُوْنَ ٭

کار آنست کہ باوجود مخاطرہ کردہ شود سپاہیان در وقتِ غلبۂ غنیم اگر اندک تردّد می کنند اعتبار بسیار پیدا مے کنند صلاحِ جوانان بآن سبب اعتبار دارد کہ باوجودِ غلبۂ شہوتِ نفسانی خود را بصلاح آوردہ اند اصحاب کہف این ہمہ بزرگی بواسطۂ یک ہجرت از مخالفِ دین یافتند در حدیثِ نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام وارد است عِبَادَۃٌ فِی الْھَرْجِ کَھِجْرَۃٍ اِلَیَّ پس منافی فی الحقیقت عین باعث است زیادہ ازین چہ نوشتہ آید فرزندی شیخ بہاؤالدین را صحبت فقرا مرغوب نمی افتد و باہلِ غنا و تنعم مائل و منجذب است نمی داند کہ صحبتِ ایشان سمِ قاتل است

ولقمہ چرب شان ظلمت افزا است الحذر الحذر ثم الحذر الحذر در حدیث صحیح وارد است
علی مصدرہ الصلوٰۃ والسلام من تواضع لغنی لغناہ ذھب ثلثا دینہ فویل لمن تواضع لھم
لغناھم واللہ سبحانہ الموفق

(تاریکی وکدورت زیادہ کنندہ ۱۲)

مکتوب ہشتاد و ششم ۸۶

ف قولہ فویل لمن الخ یعنی پس وای برکسیکہ تواضع کرد مر ایشان را بسبب غنای ایشان ۱۲

بیکی از حکام پرگنہ جرک صدور یافتہ در بیان سلامتی قلب از ما دون حق سبحانہ حق سبحانہ
وتعالی بر حد اعتدال و مرکز عدالت استقامت کرامت فرماید بحرمۃ سید المرسلین علیہ
وعلی آلہ وعلیہم من الصلوات افضلہا ومن التحیات والتسلیمات اکملہا آنچہ بر ما و شما است
سلامتی قلب است از گرفتاری ما دون حق سبحانہ و این سلامتی بر تقدیری است کہ غیر او را
سبحانہ بر دل خطورے نماند اگر فرضاً تا ہزار سال حیات وفا کند غیر بر دل نگذرد بواسطہ نسیانی
کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است مصرعہ کار اینست وغیر این ہمہ ہیچ در وقت ملاقات
از روی کرم گفتہ بودند کہ در مہمے و کارے اگر رجوع افتد باخواہی نوشت بناءً علی ذلک
مصدع گشت کہ شیخ عبد اللہ صوفی از نیکان است بواسطہ بعضی حوائج قرضدار گشتہ است
امید است کہ مددے در تخلیص ذمہ او خواہند فرمود والسلام

مکتوب ہشتاد و ہفتم ۸۷

بہ پہلوان محمود صدور یافتہ در بیان آنکہ چہ سعادت است کہ دوستان خدا جل وعلا
کسے را قبول فرمایند سلمکم اللہ تعالی وثبتکم علی جادۃ الشریعۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ
والسلام والتحیۃ نخستین بشارت خاندان ایشان را قدوم میان شیخ مزمل است
برکات صحبت ایشان را چہ شرح دہد چہ سعادت کہ دوستان خدا جل وعلا کسی را قبول

ف ہرکہ تواضع کرد مر غنی را بسبب غنای او برود دو ثلث دین او رواہ البیہقی فی الشعب والخطیب عن ابن مسعود بلفظ من دخل علی غنی فتضعضع لہ ذہب ثلثا دینہ واخرج الدیلمی من حدیث ابی ذر لعن اللہ فقیرا تواضع لغنی من اجل مالہ من فعل ذلک منہم فقد ذہب ثلثا دینہ قال السیوطی لم یصب ابن الجوزی فی ایرادہ فی الموضوعات ۱۲ منہ

نمایند چه جای آنکه بمحبت و قربت ممتاز سازند هُم قَومٌ لَا یَشْقیٰ جَلِیسُهُم بالجمله صحبت ایشانرا
غنیمت شمرند و آداب صحبت را مرعی دارند تا مؤثر افتد زیاده چه نوید والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب هشتاد و هشتم ۸۸

نبیره بهلوان محمود صدور یافته در بیان آنکه چه نعمتی است که کسی با ایمان و صلاح موی سیاه
خود را سفید کرده باشد و در جوانی خوف غالب یابد و در پیری رجاء حق سبحانه و تعالیٰ همواره با خود
دارد چه نعمتی است که کسے با ایمان و صلاح موے سیاه خود را سفید سازد و در حدیث نبویست
علیه الصلوٰة والسلام مَن شَابَ شَیبَةً فِی الاسلامِ غُفِرَ لَه جانب امید را ترجیح دهند
وظن مغفرت را غالب سازند که در جوانی خوف بیشتر در کار است و در پیری رجا غالب میباید
والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب هشتاد و نهم ۸۹

به میرزا علیجان صدور یافته در عزا پرسی حق سبحانه و تعالیٰ بر جادهٔ شریعت علیٰ صاحبها
الصلوٰة والسلام والتحیة استقامت ارزانی فرماید آدمی را بحکم کُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ
از مرگ چاره نیست فَطُوبیٰ لِمَن طَالَ عُمْرُهُ وَکَثُرَ عَمَلُهُ همین موت است که مشتاقانرا
بآن تسلی مے دهند و وسیلهٔ وصول دوست بدوست میسازند مَن کَانَ یَرجُو لِقَاءَ اللهِ فَاِنَّ اَجَلَ
اللهِ لَاٰتٍ آری حال واپس ماندگان و گرفتاران بیدولت حضور مطلب رسیدگان و آزادگان
خراب وابتر است ولی نعمت مرحومهٔ شما درین اوان بسے مغتنم بودند الحال بر شمایان لازم
است که مکافات احسان باحسان بکنید و بدعا و صدقه ساعت فساعت مدد نمایند فانّ
المیّتَ کالغریقِ ینتظرُ دعوةً تلحقهُ من ابٍ او امٍّ او اخٍ او صدیقٍ و نیز می باید که

مرگِ ایشان بمرگِ خود عبرت بگیرید و بتمام خود را بمرضیِ حق سپرید و حیاتِ دنیا را غیر از متاعِ غرور نشمارید اگر تمتعاتِ دنیوی را اندک اعتبارے بود برابر سرموئے بر کفار بدکردار تجویز نمی فرمودند رزقنا اللہ سبحانہ و ایاکم الاعراض عن ما سوی اللہ سبحانہ و الاقبال الی جناب قدسہ بحرمۃ سید المرسلین علیہ و علی آلہ و علیہم من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا و السلام و الاکرام

مکتوب (۹۰) نودم

بخواجہ قاسم صدور یافتہ در ترغیب بر آنکہ بکلیت متوجہ حق سبحانہ باید بود و امروز حصولِ این دولت وابستہ بتوجہ و اخلاص باین طبقۂ علیۂ نقشبندیہ است قدس اللہ تعالی اسرارہم حضرت حق سبحانہ و تعالی دنیائے دنیہ را در نظرِ ہمتِ ایشان خوار و بی اعتبار گردانیدہ حسن و جمالِ آخرت را در مرآۃ باطن متجلی و متزین گرداناد بحرمۃ سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ و علی آلہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا التفات نامۂ گرامی معہدایا محترمہ وصول یافت کرم نمودند جزاکم اللہ سبحانہ خیر الجزاء نصیحتے کہ بمحبان و مخلصان کردہ میشود ہمہ آنست کہ بکلیت اقبالی بجناب قدس خداوندی عز شانہ میسر گردد و اعراضی از ما دونِ او تعالی حاصل آید مصرعہ کار اینست و غیر این ہمہ ہیچ ۔ امروز حصولِ این دولت عظمی وابستہ بتوجہ و اخلاص باین طبقۂ علیۂ نقشبندیہ است بریاضات شاقہ و مجاہدات شدیدہ آن میسر نگردد کہ بیک صحبتِ ایشان حصول یابد چہ در طریقِ این بزرگواران اندراج نہایت در بدایت است در اول صحبت آن می بخشند کہ منتہیان را در نہایت بدست می افتد طریق این بزرگواران طریقِ اصحاب کرام است کہ ایشان را در اول صحبت خیر البشر علیہ و علیہم الصلوات

والتسلیمات آن کمالات میسر میشد که اولیاء امت را در نهایت شاید میسر شود و این بطریق اندراج نهایت در بدایت است فعلیکم بمحبت هؤلاء الاکابر فانهم ملاک الامر والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی اله الصلوة والسلام

مکتوب (۹۱) نود و یکم

بشیخ کبیر صدور یافته در بیان آنکه تصحیح عقائد و اتیان اعمال صالحه هر دو جناح اند از برای طیران عالم قدس و مقصود از اعمال شریعت و احوال حقیقت تزکیه نفس و تصفیه قلب است رزقنا الله سبحانه وایاکم الاستقامة علی متابعة السنة السنیة علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة کار اینست که اولاً تصحیح عقائد بر وفق آرای علماء اهل سنت و جماعت که فرقه ناجیه اند باید کرد ثانیاً علم و عمل بمقتضای احکام فقهیه لازم باید ساخت بعد از تحصیل این دو جناح اعتقادی و عملی قصد طیران عالم قدس باید نمود مصرع کار اینست و غیر این همه هیچ. مقصود از اعمال شریعت و احوال طریقت و حقیقت تزکیه نفس و تصفیه قلب است تا نفس مزکی نشود و قلب سلامتی پیدا نه کند ایمان حقیقی که نجات وابسته بآنست میسر نشود و سلامتی قلب وقتی صورت بندد که غیر او تعالی اصلاً بر دل خطور نه کند اگر هزار سال گزرد غیر را در دل عبور نباشد زیرا که این زمان دل را نسیان ماسوا بتمام میسر شده است که اگر بتکلف یاد ش دهند یاد نکند این حالت معبر بفناست و قدم اول است درین راه و بدونه خرط القتاد والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۹۲) نود و دوم

نیز بشیخ کبیر صدور یافته در بیان آنکه اطمینان قلب بذکر است نه بنظر و استدلال و ماینا سب

ذٰلِکَ ثَبَّتَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ عَلَی الشَّرِیْعَۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ
اَلَا بِذِکْرِ اللّٰہِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ راہِ اطمینانِ قلب ذکرِ اللہ است سبحانہ نہ نظر و استدلال
بیت پای استدلالیان چوبین بود ٭ پای چوبین سخت بی تمکین بود ٭ چہ در ذکر
کسب مناسبت است بآنجناب قدس ہرچند ہیچ مناسبت نیست ٭ مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ
لیکن یک قسم علاقہ درمیانِ ذاکر و مذکور پیدامی شود کہ موجبِ محبت می گردد و چون محبت
مستولی شد غیر اطمینان ہیچ نیست و چون کار باطمینانِ قلب رسید دولتِ ابدی نقدِ
وقت او گشت شعر ذکر گو ذکر تا ترا جانست ٭ پاکیِ دل ز ذکرِ یزدانست ٭ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۹۳) نود و سیوم

بہ سکندر خان لودی صدور یافتہ دربیانِ آنکہ درجمیعِ اوقات بذکرِ الٰہی جل شانہٗ
باید پرداخت بعد از ادای نمازِ پنجگانہ بجماعت و ادای سُننِ رواتب اوقاتِ خود را مصروفِ
ذکرِ الٰہی جل سلطانہٗ باید ساخت و بہ غیر آن نباید پرداخت چہ در خوردن و چہ در خفتن و چہ درآمدن
و چہ در رفتن طریقِ ذکر را بشما معلوم کردہ شدہ است برہمان طریق استعمال نمایند اگر در جمعیت
فتور یابند اول باید تعیینِ سببِ فتور کرد و بعد از ان تلافیِ تقصیرِ آن باید نمود و بالتجا و تضرع تمام
بحضرتِ حق سبحانہ رو باید آورد و دفعِ ظلمتِ آن خواست و شیخی را کہ از وی ذکر یافتہ باشند
وسیلہ باید ساخت وَاللّٰہُ سُبْحَانَہُ الْمُیَسِّرُ کُلَّ عَسِیْرٍ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

بہ خضر خان لودی صدور یافتہ دربیانِ آنکہ آدمی را از تصحیحِ عقائد و اتیانِ اعمالِ صالحہ چارہ نیست

تا باین دو جناح طیران عالم حقیقة نماید حضرت حق سبحانه و تعالی بر جادهٔ شریعت مصطفویه علی
صاحبها الصلوة والسلام والتحیة استقامت کرامت فرماید آنچه لابد است و ناچار تصحیح عقائد است
اولاً بموجب آرائے صائبهٔ اهل سنت و جماعت که فرقهٔ ناجیه اند و ثانیاً اتیان اعمال ست بموجب احکام
فقهیه بعد از دانستن آن احکام از فرائض و سنن و واجبات و مستحبات و حلال و حرام و مکروه و مشتبه
چون این دو جناح اعتقادی و عملی میسر شد اگر توفیق خداوندی جل سلطانه مساعدت نماید بتواند
که بعالم حقیقت طیران نماید و بی حصول این دو باز و طیران و وصول بعالم حقیقت محالست
بیت محال است سعدی که راه صفا ۔ توان رفت جز در پی مصطفی ۔ ثبتنا الله سبحانه
وایاکم علی متابعته علیه وعلی آله الصلوة والسلام

مکتوب (۹۵) نود و پنجم

بسید احمد بجواڑه صدور یافته در بیان آنکه آدمی نسخهٔ جامع است و قلب او نیز بصفت جامعیت
مخلوق است و اقوال بعضی از مشائخ که در مرتبهٔ سکر واقع شده است در وسعت قلب و امثال آن
محمول بر توجیهات اند و در بیان آنکه صحو افضل است از سکر و ما یناسب ذلک آدمی نسخه ایست
جامع هرچه در تمام موجودات است در انسان تنها ثابت است لیکن از عالم امکان بطریق حقیقت
و از مرتبهٔ وجوب بطریق صورت ان الله خلق آدم علی صورته و بر همین جامعیت است
قلب انسان که هرچه در کلیت انسان است در قلب تنها ست لهذا آنرا حقیقت جامعه میگویند
و بجهت همین جامعیت بعضی از مشائخ از وسعت قلب چنین خبر داده اند که اگر عرش و ما فیه در
زاویهٔ قلب عارف اندازند هیچ محسوس نشود زیرا که قلب جامع عناصر و افلاک است و عرش
و کرسی و عقل و نفس و شامل مکانی و لامکانی پس هر آئینه عرش و ما فیه را بواسطهٔ شمول لامکانیه

در قلب مقداری نباشد چه عرش و مافیه باوجود وسعت و دخل دائرهٔ مکانست مکانی هرچند
وسیع است تنگ است در جنب لامکانی قدری ندارد و امّا ارباب صحو از مشائخ قدس الله تعالی
اسرارهم میدانند که این حکم مبنی بر سکر است و محمول بر عدم تمایز میان حقیقت شئ و انموذج او
عرش مجید که محل ظهور تام است ازان رفیع تر است که در قلب تنگ آن را گنجایش باشد آنچه
در قلب از عرش هویدا آن انموذج عرش است نه حقیقت عرش و شک نیست که آن انموذج را هیچ
مقداری نیست در جنب قلب که او جامع انموذجات بی نهایت است آئینه که در وی آسمان با این
بزرگی با اشیائے دیگر نماید نمی توان گفت که آئینه از آسمان وسیع تر است آری تمثال آسمان که
در آئینه است در جنب آئینه صغیر است نه حقیقت آسمان این مبحث بمثالی روشن گردد مثلاً
در انسان انموذجے از کرهٔ عنصر خاک مکنون است نظر بجامعیت انسان نمیتوان گفت که وجود
انسان از کرهٔ عنصر خاک اوسع است بلکه وجود انسان را در جنب کرهٔ خاک هیچ مقداری نیست
جز محقر شئے بلکه انموذج حقیر شئے را شئے دانسته این حکم بوقوع می آید از همین قبیل است کلام
بعضی از مشائخ در غلبه سکر که گفته اند جمع محمدی اجمع است از جمع الهی جل سلطانه چون محمد را
علیه الصلوٰة والسلام والتحیة جامع حقیقت امکان و مرتبهٔ وجوب دانسته اند حکم کرده اند که
جامعیت محمد از جامعیت الله تعالی شانه زیاده است اینجا نیز صورت را حقیقت تصور نموده
این حکم کرده اند محمد علیه وعلی اله الصلوات والتسلیمات جامع صورت مرتبهٔ وجوب است
نه حقیقت وجوب والله تعالی وتقدس واجب الوجود حقیقی است و اگر فرق میکردند در میان
حقیقت وجوب و صورت وجوب چنین حکم نمی کردند حاشا و کلا من امثال هذه الاحکام
السکریة محمد بنده ایست محدود و متناهی و او تعالی و تقدس غیر محدود است و
نامتناهی باید دانست که هرچه از احکام سکریه است از مقام ولایت است و هرچه از صحو است

بمقام نبوت تعلق دارد که کمّل تابعانِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بواسطہ صحو ازین
مقام بطریقِ تبعیت نیز نصیب است بسطامی سکر را از صحو تفضیل میدہند لہذا شیخ ابو یزید
بسطامی قدس سرہ میگوید لوائی ارفع من لواء محمد لوائے خود را لوائے ولایت میداند و لوائے
محمد را علیہ الصلوات والتسلیمات لوائے نبوت لوائے ولایت را کہ رو بسکر دارد ترجیح میداد
بر لوائے نبوت کہ رو بہ صحو دارد و ازین عالم است سخنِ بعضی کہ گفتہ اند الولایۃ افضل من النبوۃ
میدانند کہ در ولایت رو بحق دارند و در نبوت رو بخلق و شک نیست کہ رو بحق افضل است
از رو بخلق و بعضے در توجیہ این سخن گفتہ اند کہ ولایتِ نبی افضل است از نبوتِ او نزد این حقیر
امثالِ این سخنان دور از کار مینمایند چہ در نبوت رو بخلق فقط نیست بلکہ با این توجہ رو بحق نیز
دارد و باطنش با حق است سبحانہ و ظاہرش با خلق و آنکہ تمام رو بخلق دارد از مدبرانست انبیا
علیہم الصلوات والتسلیمات بہترین جمیع موجودات اند بہترینِ دولت بایشان مسلم داشتہ اند
ولایت جزوِ نبوت است و نبوت کل است لاجرم نبوتش افضل باشد از ولایت خواہ ولایت
نبی باشد خواہ ولایتِ ولی پس صحو افضل است از سکر چہ در صحو سکر مندرج است ہمچو اندراج ولایت
در نبوت صحو تنہا کہ عوام الناس راست از مبحث خارج است برآن صحو ترجیح و او ن معنی ندارد
و صحوی کہ متضمنِ سکر است البتہ افضل است از سکر علوم شرعیہ کہ مصدرِ آنہا مرتبہ نبوت است
سراسر صحو است و مخالفِ آن علوم ہر چہ باشد از سکر است صاحب سکر معذور است شایان
تقلید علوم صحو است نہ علوم سکر ثبتنا اللہ سبحانہ علی تقلید العلوم الشرعیۃ علی
مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ یرحم اللہ عبدا قال آمینا و آنچہ در حدیث قدسی
واقع است لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن مراد ازین گنجایش
گنجایش صورتِ مرتبۂ وجوبست نہ حقیقت کہ حلول در آنجا محال است چنانچہ بالا گذشت پس

ظاہر شد کہ شمولِ قلب مر لامکانیتہ را باعتبارِ صورتِ لامکانیتہ است نہ حقیقتِ آن تا عرش وما فیہ را در وی مقدارے نباشد این حکم مخصوص بحقیقتِ لامکانیت است

مکتوب نود و ششم (۹۶)

بہ محمد شریف صدور یافتہ در منع و زجر بر تسویف و تاخیر و در تحریض بر متابعتِ شریعت علے صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ وما یناسب ذٰلک ای فرزند امروز کہ اوانِ فرصت است و اسبابِ جمعیت ہمہ میسر گنجایشِ تسویف و تاخیر نیست بہترینِ اوقات را کہ زمانِ عنفوانِ جوانیست در بہترینِ اعمال کہ طاعت و عبادتِ مولیٰ است تعالیٰ و تقدس میباید مصروف داشت از محرمات و مشتبہاتِ شرعیہ اجتناب نمودہ پنج وقت نماز بجماعت لازم باید ساخت و اداء زکوٰۃ بر تقدیرِ وجودِ نصاب نیز از ضروریاتِ اسلام است آنرا ہم برغبت بلکہ بمنت میباید ادا نمود از کمالِ کرم خود حق تعالیٰ در تمام روز و شب پنج وقت از برای عبادات معین ساخت و از اموالِ نامیہ و انعامِ سائمہ ربع عشر را تحقیقًا و تقریبًا از برای فقراء التعیین فرمودہ و میدانِ تصرفِ مباحات را فراخ گردانیدہ خیلی بے انصافی است کہ در شصت گھڑی روز و شب دو گھڑی صرفِ طاعتِ حق سبحانہ نشود و از چہل سہم یک سہم بہ فقرا ادا نباید و از دائرۂ وسیعۂ مباحات پا بیرون کشیدہ بمحرمات و مشتبہات در رفتہ شود در موسمِ جوانی کہ اوانِ سلطانِ نفسِ امارہ است و قہرمانِ شیطانِ لعین قلیل عمل را اجرِ کثیر اجری بر دارند و فردا کہ بارذلِ عمر رسانند و حواس و قویٰ سستی پیدا کنند و اسبابِ جمعیت تشتت نماید غیر از ندامت و پشیمانی محصل نخواہد بود و بسیارے است کہ تا فردا نگذارند و فرصتِ ندامت و پشیمانی کہ بنحوی از توبہ است میسر نشود و عذابِ ابدی و عقوبتِ سرمدی کہ پیغمبر صادق علیہ من الصلوات

اَفضَلُهَا وَمِنَ التَّسلِیمَاتِ اَکمَلُهَا ازان اخبار فرموده و عُصاة را ازان ایعاد نموده و پیش است تخلّفی ندار و امروز شیطان بغرور کرم پروردگار جلّ سُلطانُهٗ در مداهنت می اندازد و عفو او را سبحانه بهانه ساخته مُرتکبِ معاصی مے سازد باید دانست که در وار دنیا که محلّ آزمایش و ابتلااست دشمن و دوست را ممتزج ساخته اند و هر دو را مشمولِ رحمت گردانیده کریمه وَرَحمَتِی وَسِعَت کُلَّ شَیءٍ ازان مشعر است و در روز قیامت دشمن را از دوست جدا خواهند ساخت کریمه وَامتَازُوا الیَومَ اَیُّهَا المُجرِمُونَ مخبر ازانست و دران وقت قرعهٔ رحمت را بنام دوستان خواهند انداخت و دشمنان را محرومِ مطلق و ملعونِ محقق خواهند فرمود و کریمه فَسَاَکتُبُهَا لِلَّذِینَ یَتَّقُونَ وَیُؤتُونَ الزَّکٰوةَ وَالَّذِینَ هُم بِاٰیٰتِنَا یُؤمِنُونَ شاهد این معنی ست یعنی تحقیق اثبات خواهم کرد آن رحمت را از برای آن جماعت که پرهیز می کنند از کفر و معاصی و ادا می کنند زکوة را پس کرم و رحمت را در آخرت مخصوص یا برار و اهل اسلام نیک کردار داشت آرے مطلق اهل اسلام را بر تقدیر خیریت خاتمت از رحمت نصیب است اگرچه بعد از ازمنهٔ متطاوله از عذاب دوزخ نجات یابند اما ظلمات معاصی و عدم مبالات با حکام منزله سماوی کے بگذارد که نور ایمان را بسلامت ببر و علما فرموده اند که اصرار بر صغیره به کبیره میرساند و اصرار بر کبیره مفضی به کفر است عیاذًا باللهِ سُبحَانَهٗ فرد اندکی پیش تو گفتم غم دل ترسیدم که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است حق سبحانه وتعالی توفیق مرضیات خود رفیق گرداند بحرمة محمدٍ رسولِ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ بقیة المقصود آنکه مولانا اسحٰق حامل رقیمه آشنا و مخلص فقیر است و حق جوار از قدیم نیز دارد اگر بمددی و اعانتی طلبد توجه را مرعی خواهند داشت مُشارالیه در فنِ کتابت و انشا بقدر اطلاع وارد والسلام

حواشی:

بجمع عاصی ۱۲ — تقصیر ۱۲ — بروزن تصرف خلاف کردن در وعده ۱۲ — سستی ۱۲ — بالضم زیفتن و فریب ۱۲ — خانه ۱۲ — منتخبه — بالضم چوب پاره — بالکسر همواره و برکارے مستعد شدن ۱۲ — رسانه ۱۲ — تاریکیهای گناهان ۱۲ — رساننده ۱۲ — بالکسر و الضم همسایگی ۱۲

ے وفی الحدیث المتفق علیہ انما الاعمال بالخواتیم یعنی نیست اعتبار اعمال مگر بخاتمہا تا خاتمہ بر کدام عمل ست ہمان اعتبار وارد ۱۲

[حواشی حاشیه: ے قولہ ورحمتی وسعت کل شیء — اشارت است بآیت قال عذابی اصیب به من اشاء — قولہ وامتازوا الیوم ایها المجرمون — سے وفی الحدیث — انہ صلی اللہ علیہ وسلم — قال ان المؤمن اذا اذنب — صغیرہ وکبیرہ — ذکرہ اللہ فی کتابہ کلا بل ران علی قلوبهم ما کانوا یکسبون ۱۲ — بعض بزرگان — [illegible]]

مکتوب ۹۷ نود و ہفتم

بشیخ درویش صدور یافتہ در بیانِ آنکہ مقصود از عباداتِ مامورہ تحصیل یقین است و ما
یُناسبُ ذٰلک حق سبحانہ وتعالیٰ ما مفلسان را بحقیقتِ ایمان مشرف گرداند بحرمۃ سیّدِ
المرسلین علیہ وعلیٰ آلہ وعلیہم من الصلوات اتمہا ومن التسلیمات اکملہا ہمچنانکہ
مقصود از خلقتِ انسانی اداءِ عباداتِ مامورہ است مقصود از اداءِ عبادات تحصیل یقین
است کہ حقیقتِ ایمانست تواند بود کہ کریمۂ وَاعْبُدْ رَبَّکَ حَتّٰی یَأْتِیَکَ الْیَقِیْنُ رمزی باین معنے
باشد چہ کلمہ حتّٰی ہمچنانکہ از برای معنے غایت مے آید از برای معنی علیّۃ نیز می آید ای لِاَجْلِ
اَنْ یَّاْتِیَکَ الْیَقِیْنُ گویا ایمانی کہ پیش از ادائی عبادت است صورتِ ایمان است
نہ حقیقتِ ایمان کہ تعبیر از ان بیقین کردہ شدہ قال عزّشانہٗ یٰٓاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا ای
الذین اٰمنوا صورۃً اٰمنوا حقیقۃً۔ باداءِ وظائفِ العباداتِ المامورۃ ومقصود از فنا و بقا
کہ ولایت عبارت از تحصیل این دولت است ہمین یقین است وبس واگر از فنا فی اللہ و
البقاء باللہ معنی دیگر خواہند کہ بحالیت ومحلیت موہم باشد خود عین الحاد و زندقہ است در غلبہ
حال و سکر وقت چیزہا ظاہر میشوند کہ آخر از ان باید گذشت و مستغفر باید شد ابراہیم بن شیبان
کہ از مشائخ طبقات است قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم میگوید کہ علمُ الفناءِ والبقاءِ یدورُ
علیٰ اخلاصِ الوحدانیۃِ وصحۃِ العبودیۃِ وما سویٰ ذٰلک فمغالیطُ وزندقۃٌ والحق کہ
راست می فرماید و این کلام از استقامتِ او خبر می دہد فنا فی اللہ عبارت از فنا
در مرضیاتِ اوست سبحانہ وعلیٰ ہذا القیاس السیرُ الی اللہ والسیرُ فی اللہ ونحوہما
ثانیاً مصدّع می گردد کہ صلاح آثاری میان شیخ اللہ بخش بصلاح و تقویٰ و فضیلت آراستہ اند

فنائی

و جمعے کثیر با یشان وابستہ درمادہ از مواد اگر معونتی طلبند امید است کہ توجہ شریف بحال ایشان مرعی خواہند فرمود والسلام علیکم و علی من اتبع الھدی

مکتوب (۹۸) نود و ہشتم

بہ عبد القادر پسر شیخ زکریا صدور یافتہ و در ترغیب بر رفق و ترک عنف با یراد احادیث نبویہ علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ حق سبحانہ و تعالی بر مرکز عدالت استقامت ارزانی فرماید چند حدیث نبوی علیہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا کہ درباب تذکیر و وعظ و نصیحت وارد شدہ اند ایراد نمودہ حق سبحانہ و تعالی عمل بمقتضائے آنہا میسر گرداند

اصل	ترجمہ از مصحح
قال رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ان اللّٰہ رفیق یحب الرفق ویعطی علی الرفق ما لا یعطی علی العنف وما لا یعطی علی ما سواہ رواہ مسلم وفی روایۃ لہ قال لعائشۃ رض علیک بالرفق وایاک والعنف والفحش ان الرفق لا یکون فی شیء الا زانہ ولا ینزع من شیء الا شانہ وقال ایضا علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتحیۃ من یحرم الرفق	رسول فرمود صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ہر آئینہ خدائے تعالی لطف و نرمی کنندہ است دوست میدارد آسانی را و میدہد بر رفق چیزے کہ نمیدہد بر درشتی و چیزے کہ نمیدہد بر ہر چہ جز نرمی است روایت نمود این را مسلم و بروایت دیگر نزد مسلم گفت آنحضرت مر عائشہ رض را لازم بگیر بر خود نرمی را و دور دار خود را از درشتی و از حد در گذشتن در سخن بدرستے کہ نرمی یافتہ نشود در چیزی مگر بیاراید آنرا و کشیدہ نشود از چیزی مگر عیبناک کند آنرا و نیز فرمود آنحضرت علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتحیۃ کسیکہ محروم گردانیدہ شود از لطف

حاشیہ: بدرستے ۱۲ — لطف و نرمی کردن ۱۲ — بر بندگان خود ۱۲ — حدیث ۱۲

حاشیہ: مہربانی و رحمت کنندہ، و نصیحت کنندہ، بر مرد ...

حاشیہ: ديو ان ... مکتوبات امام ربانی ... حصہ دوم

بحرم الخیر وقال ایضا علیه
وعلى اٰله الصلوة والتحیة والسلام
ان من احبكم الى احسنكم
اخلاقا وقال ایضا علیه الصلوة
والسلام من اعطی حظه من الرفق
اعطی حظه من الدنیا والاٰخرة
وقال ایضا علیه وعلى اٰله الصلوات
والتسلیمات الحیاء من الایمان
والایمان فی الجنة والبذاء من
الجفاء والجفاء فی النار
ان الله یبغض الفاحش البذی۔
الا اخبركم بمن یحرم على النار
وبمن تحرم النار علیه (رواه احمد والترمذی)
على كل هین لین قریب
سهل۔ المؤمنون هینون لینون
كالجمل الانف ان قید انقاد
وان استنیخ على صخرة استناخ
من كظم غیظا وهو یقدر
على ان ینفذه دعاه الله على

وزمی محروم گردانیده شود از نیکی ونیز ارشاد نمود
آنحضرت علیه الصلوة والسلام بدرستی از
جمله محبوب ترین شما بسوی من نیکوترین شما اند
از روی اخلاق ونیز فرمود علیه الصلوة والسلام
کسیکه داده شد او را نصیب وے از نرمی
ولطف داده شد او را نصیب وے از نیکی
دنیا وآخرت ونیز فرمود آنحضرت علیه وعلى آله الصلوات
والتسلیمات شرم داشتن از ایمان است وایمان
در بهشت۔ وفحش وبیهوده گفتن از بدی
است وبدی در آتش دوزخ است
بدرستیکه خدای تعالی دشمن میدارد از صدور گزنده
بیهوده گوی را۔ آیا خبر ندهم شما را که کیست که حرام
است وے بر آتش دوزخ وکیست که حرام است آتش
دوزخ بر وے۔ بر هر آرمیده آهسته رو نرم طبع
نزدیک بمردم نرم خو۔ مسلمانان آرمیده نرم
طبع منقاد اند مانند شتریکه در بینیش مهار انداخته
اند اگر کشیده شود گردن می نهد واگر بر سنگی نشانده
شود می نشیند هر که فرو برد خشمی را وحالانکه او قدرت
داشته باشد بر اجرا آن بخواند آن حق تعالی روز

جاری کردن ۱۲

رواه البخاری ۱۲
رواه فی شرح السنة ۱۲
رواه الترمذی
رواه الترمذی
رواه الترمذی

رُءُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّٰى
يُخَيِّرَهُ فِيْ اَيِّ الْحُوْرِ شَاءَ
اِنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى
عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَوْصِنِيْ قَالَ
لَا تَغْضَبْ فَرَدَّدَ مِرَارًا قَالَ لَا تَغْضَبْ
اَلَا اُخْبِرُكُمْ بِاَهْلِ الْجَنَّةِ
كُلُّ ضَعِيْفٍ مُتَضَعَّفٍ لَوْ اَقْسَمَ (متفق علیه ١٢)
عَلَى اللّٰهِ لَاَبَرَّهٗ اَلَا اُخْبِرُكُمْ
بِاَهْلِ النَّارِ كُلُّ عُتُلٍّ جَوَّاظٍ
مُسْتَكْبِرٍ اِذَا غَضِبَ اَحَدُكُمْ
وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ فَاِنْ (رواه احمد والترمذی ١٢)
ذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ وَاِلَّا فَلْيَضْطَجِعْ
اِنَّ الْغَضَبَ لَيُفْسِدُ الْاِيْمَانَ
كَمَا يُفْسِدُ الصَّبِرُ الْعَسَلَ مَنْ تَوَاضَعَ (رواه البیهقی)
لِلّٰهِ رَفَعَهُ اللّٰهُ فَهُوَ فِيْ نَفْسِهٖ (رواه البیهقی)
صَغِيْرٌ وَفِيْ اَعْيُنِ النَّاسِ عَظِيْمٌ
وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللّٰهُ فَهُوَ
فِيْ اَعْيُنِ النَّاسِ صَغِيْرٌ وَفِيْ
نَفْسِهٖ كَبِيْرٌ حَتّٰى لَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِمْ

قیامت روبروی همگنان خلائق تا آنکه
مخیر گرداند اورا در هر حور که خواهد۔
هر آئینه مردے گفت مر پیغمبر را صلی اللہ تعالی علیه
وعلی آله وسلم اندرز کن مرا فرمود آنحضرت خشم
مگیر پس باز گردانید آن مرد قول خود را چند بار فرمود
خشم مگیر۔ آیا خبر ندهم شما را باهل بهشت هر ضعیف
حقیر پنداشته شده اگر سوگند خورد بر خدا هر آئینه
راست گرداند حق تعالی اورا آیا خبر ندهم شمارا
باهل آتش دوزخ هر مردی درشت وسخت گوی
خصومت کننده بباطل تکبر کننده چون خشم آرد
یکی از شما وحال آنکه وی استاده است پس باید
که بنشیند پس اگر برود خشم ازو بهتر ورنه پس باید
که بر پهلو افتد بدرستی خشم گرفتن تباه میگرداند ایمان
را چنانکه تباه میگرداند صبر شهد را کسی که تواضع
کند از برای خدا بلند گرداند اورا خدا پس آن
در نفس خود حقیر وخورد است ودر چشمان مردم
بزرگ وکسی که تکبر کند پست گرداند اورا حق تعالی
پس آنکس در چشمان مردم حقیر است ودر نفس خود
بزرگ تا آنکه هر آئینه وی خوارتر وسبکتر است بر مردم

غایت است مر بودن وی را حقیر در چشمان مردم ١٢

من كلب أو خنزير قال موسى بن
عمران على نبينا وعليه الصلوات
والتسليمات يا رب من أعز
عبادك قال من إذا قدر غفر
وقال أيضا عليه الصلوة والسلام
والتحية من خزن لسانه ستر الله
عورته ومن كف غضبه كف الله عنه
عذابه يوم القيامة ومن اعتذر
إلى الله قبل الله عذره. وقال
أيضا عليه الصلوة والسلام
من كانت له مظلمة لأخيه من
عرضه أو شيء فليتحلل منه
اليوم قبل أن لا يكون
دينار ولا درهم إن كان له
عمل صالح أخذ بقدر مظلمته
وإن لم يكن حسنات
أخذ من سيئات صاحبه
فحمل عليه وقال أيضا عليه الصلوة
والسلام أتدرون ما المفلس قالوا

از سگ و خوک گفت حضرت موسی پسر عمران
علی نبینا وعلیه الصلوات والتسلیمات
ای پروردگار من کیست عزیزترین بندگان تو
فرمود کسی است که چون قدرت یابد درگذرد
ونیز فرمود علیه الصلوة والسلام والتحیة
کسے که نگاهدارد زبان خود را بپوشد خدا تعالی
عیب و نقصان اورا و هرکسیکه بازدارد و فرو
خورد خشم خود را بازدارد حق تعالی از ان کس
عذاب خود را روز قیامت و کسی که عذرخواهی
کند بسوی حق تعالی بپذیرد خدا عذر اورا
ونیز فرمود علیه الصلوة والسلام و کسیکه هست
بروی حق برادر او یعنی آنچه گرفته باشد از و بطریق
ظلم از آبروی وی یا چیزی دیگر پس باید که عفو کناند
از وام فرو پیش از آنکه نباشد دیناری ونه درهمی اگر
باشد او را کاری نیک گرفته شود از وی باندازهٔ
ظلم وی و اگر نباشد او را نیکیها گرفته شود از بدیهای
صاحب وی پس برداشته شود و بار کرده شود
بران کسیکه ظالم است ونیز فرمود آنحضرت علیه
الصلوة والسلام آیا میدانید که مفلس کیست گفتند

الْمُفْلِسُ فِيْنَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا
مَتَاعَ فَقَالَ إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِيْ
مَنْ يَاتِيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلٰوةٍ
وَّصِيَامٍ وَّزَكٰوةٍ وَّيَاتِيْ قَدْ شَتَمَ
هٰذَا وَقَذَفَ هٰذَا وَاَكَلَ مَالَ
هٰذَا وَسَفَكَ دَمَ هٰذَا وَضَرَبَ هٰذَا
فَيُعْطٰى هٰذَا مِنْ حَسَنَاتِهٖ وَهٰذَا مِنْ
حَسَنَاتِهٖ فَاِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهٗ
قَبْلَ اَنْ يُّقْضٰى مَا عَلَيْهِ اُخِذَ مِنْ خَطَايَا
هُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ
وَعَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ
اَنَّهٗ كَتَبَ اِلٰى عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى
عَنْهَا اَنِ اكْتُبِيْ اِلَيَّ كِتَابًا تُوْصِيْنِيْ
فِيْهِ وَلَا تُكْثِرِيْ فَكَتَبَتْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ
اَمَّا بَعْدُ فَاِنِّيْ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ
وَصَحْبِهٖ وَسَلَّمَ يَقُوْلُ مَنِ الْتَمَسَ
رِضَى اللّٰهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللّٰهُ
مُؤْنَةَ النَّاسِ وَمَنِ الْتَمَسَ

مفلس درمیان ما کسی است که نیست درهم
او را ونه متاع پس گفت بدرستی که مفلس از
امت من کسی است که بیاید روز قیامت بنماز
وروزه وزکوة و بیاید که بتحقیق دشنام کرد این را
ونسبت بزنا کرد این را وخورد مال این را وریخت
خون این را وبزد این را پس داده شود این شخص
را از نیکیهای او ودیگر را از نیکیهای وے
پس اگر فانی شود نیکیهای او پیش از ان که
ادای شوده شود آنچه بروی است گرفته شود از
گناهان ایشان پس انداخته شود بروی پس انداخته
شود در آتش دوزخ ومروی است از معاویه رضی الله
تعالی عنه که بتحقیق نوشت او بسوی عائشه رضی الله
تعالی عنها این که بنویس بسوی من کتابی که نصیحت
کنی مرا در آن واکثار مکن پس نوشت سلام علیکم
اما بعد پس بتحقیق من شنیدم پیغمبر خدا را
صلی الله تعالی علیه وعلی آله وصحبه وسلم
میگفت کسیکه طلب کند خوشنودی خدا را بناخوشنودی
مردم کفایت کند او را خدای تعالی بار وگرانی
مردم و هر که طلب کند . . . . . .

خوشنودی مردم را بنا خوشنودی خدا بگذارد اور ا بسوئے خلق وسلام باد بر تو۔	رِضَى النَّاسِ بِسَخَطِ اللّٰهِ وَكَلَهُ اللّٰهُ اِلَى النَّاسِ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ

صَدَقَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ رَزَقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِيَّاكُمُ التَّوْفِيْقَ بِالْعَمَلِ بِمَا اَخْبَرَ الْمُخْبِرُ الصَّادِقُ وَالسَّلَامُ این احادیث اگرچہ بے ترجمہ نوشتہ شدہ است اما بخدمت شیخ جیو رجوع نمودہ معانی اینہارا فہمیدہ سعی خواہند کرد کہ عمل بمقتضائے اینہا میسر شود بقائے دنیا بس اندک است وعذاب آخرت بسیار شدید ودائمی است عقل دور اندیش را کار باید فرمود و بطراوت بی حلاوت دنیا مغرور نباید شد واگر بدنیا کسی راعزت وآبرو باشد کفار دنیا دار باید کہ از ہمہ عزیز تر باشند و بظاہر دنیا فریفتہ گشتن از بیخردیست فرصت چندروزہ را غنیمت باید شمرد ودر مرضی خدائی عزوجل باید کوشید وبخلق خدائے باید احسان نمود اَلتَّعْظِيْمُ لِاَمْرِ اللّٰهِ وَالشَّفَقَةُ عَلٰى خَلْقِ اللّٰهِ ہر دو اصل عظیم اند از برائے نجات اخروی مخبر صادق عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ ہرچہ فرمودہ است مطابق نفس الامر است ہزل وہذیان نیست خواب خرگوش تاچند خواہد بود آخر رسوائی است وبینوائی کیف رسوای وبینوای قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنٰكُمْ عَبَثًا وَّاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُوْنَ ہرچند میداند کہ وقت شما تقاضای استماع امثال این سخنان نمی کند عنفوان جوانی است وتنعمات دنیوی میسر وحکومت وتسلط بر خلائق حاصل اما شفقت بر احوال شما باعث این گفتگوی گردد ہنوز ہیچ نرفتہ است وقت توبہ وانابت است۔ خبر شرط است ع

در خانہ اگر کس است یک حرف بس است

مکتوب ۹۹ نود و نہم

بملا حسن کشمیری صدور یافته در جواب استفساری که نموده بود از کیفیت دوام آگاهی و جمع
آن با حالت نوم که سراسر غفلت و تعطیل است ۔ التفات نامهٔ گرامی مشرف ساخت
استفساری که رفته بود از کیفیت دوام آگاهی و جمع آن با حالت نوم که سراسر غفلت و تعطیل است که
بعضی از اکابر این خانوادهٔ بزرگ از حصول آن دولت خبر داده اند مخدوما حل این اشکال مبنی
بر مقدمهٔ البته که بیان آن ضروری است گوئیم روح انسانی را پیش از تعلق باین پیکر هیولانی
راه ترقی و عروج مسدود بود و در قفس وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ محبوس و مقید لیکن در نهاد
آن جوهر نفیس استعداد عروج بشرط نزول ودیعت نهاده بودند و مرتبهٔ او ازین راه بر تک
مقرر فرموده حق سبحانه و تعالی از کمال کرم خویش آن جوهر نورانی را باین پیکر ظلمانی جمع فرموده
فسبحان من جمع بین النور و الظلمة و قرن الامر بالخلق و چون این دو امر فی الحقیقت
بر دو طرف نقیض واقع شده بودند حکیم مطلق جل سلطانه از برای تحقق این اجتماع و تقرر این
انتظام روح را با نفس نسبت تعشق و گرفتاری داد و این گرفتاری را سبب انتظام اینها گردانید
کریمهٔ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِیْۤ اَحْسَنِ تَقْوِیْمٍ ثُمَّ رَدَدْنٰهُ اَسْفَلَ سٰفِلِیْنَ رمزی
ازین بیان میفرماید و این تنزل روح و گرفتاری آن فی الحقیقة از قبیل مدح بما یشبه الذم
است پس بواسطهٔ آن نسبت حتی روح تمام خود را بعالم نفس انداخت و خود را تابع او گردانید
بلکه خود را نیز فراموش ساخت و تعبیر از خود بنفس اماره نمود این لطافت دیگر است در نهاد روح که از کمال
لطافت بهر چه روی آرد حکم او میگیرد پس هرگاه خود را فراموش کرده باشد ناچار نسبت آگاهی سابق خود را
که بمرتبهٔ وجوب تعالت و تقدست داشت نیز فراموش گرداند و تمام خود را بغفلت سپارد و حکم ظلمت گیرد الله تعالی
از کمال مهربانی و بنده نوازی انبیاء علیهم الصلوات و التسلیمات مبعوث ساخت و او را بتوسل این
اکابر بخود دعوت فرمود و بمخالفت نفس مر روح را که معشوقهٔ اوست امر نمود فمن رجع القهقری

فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيْماً وَمَنْ لَمْ يَرْفَعْ رَأْسَهُ وَاخْتَارَ الْخُلُوْدَ اِلَى الْاَرْضِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً
بَعِيْداً هذا جوابِ آن اشکال گوئیم کہ ازین مقدمہ اجتماع روح بانفس مفہوم گشت بلکہ فنائے آن
در نفس وبقاءِ آن بدو پس ناچار تا زمانے کہ این اجتماع وانتظام برپاست غفلتِ ظاہر
عین غفلتِ باطن است ونوم کہ غفلتِ ظاہر ہست عینِ غفلتِ باطن باشد وچون این
انتظام خلل پذیرد وباطن از محبتِ ظاہر اعراض نمودہ رو بمحبتِ اَبْطَنُ الْبُطُوْن آرد وفنائے
وبقائے کہ بقائی پیدا کردہ بود رو بزوال آوردہ فنائے وبقائے بہ باقی حقیقی تعالی وتقدس
حاصل کند این زمان غفلتِ ظاہر در حضورِ باطن تاثیر نکند چرا تاثیر کند باطن را تمام پشت بجانب
ظاہر گشتہ است واز ظاہر بباطن ہیچ در نمیرود پس رو است کہ ظاہر غافل باشد وباطن آگاہ وگاہ
مَثَلاً ومثلاً روغن بادام تا زمانے کہ بکنجارہ ممتزج ومختلط است حکم ہر دو متحد است وچون
روغن از کنجارہ جدا گشت احکام متمایزہ پیدا شد پس حکم یکے بر دیگرے متمشی نشود وہمچنین صاحب
دولتے را اگر خواہند بعالم باز گردانند وعالمے را بتوسطِ وجودِ شریف او از ظلماتِ نفسانی وارہانند
اورا البطریق سَیْرٌ عَنِ اللّٰہِ بِاللّٰہِ بعالم فرود می آرند روئی او بتمام بخلق میگردد بے آنکہ گرفتاری
بانہا پیدا کند چہ او بر ہمان گرفتاریِ سابق خود ہست بی اختیار او اورا درین عالم آوردہ اند
پس این منتہی باسائر مبتدیان در اعراض از جنابِ قدس او تعالی وتقدس واقبال بخلق در صورت
شرکت دارد اما فی الحقیقت ہیچ مناسبت ندارد از گرفتاری تا عدمِ گرفتاری تفاوتِ فاحش
است وایضاً اقبال بخلق در حق این منتہی بے اختیار یست رغبتی درین ندارد بلکہ رضائی حق
سبحانہ تعالی درین اقبال است ودر مبتدی ذاتی است وبرغبت است وناراضی حق است
سبحانہ وفرقے دیگر گوئیم مبتدی را بیسر است کہ از عالم رو گردانیدہ رو بحق تعالی وتقدس آرد و
منتہی را اعراض از خلق محال است ودوام اقبال بخلق لازمِ مقامِ اوست مگر آنکہ کارِ دعوۃ

چہ او مامور باقبال است وخلاف امر حق تعالی از و محال است کہ او معصوم است ۱۲

رضا مندی

ف: قولہ ہذا جواب الخ [illegible]

ف: قولہ مثلاً روغن بادام الخ [illegible]

او تمام شود و را از دار فنا بدار بقا انتقال دہند آن زمان ندائے اَللّٰهُمَّ الرَّفِيقَ الْاَعْلٰى نقد
وقت اوست مشائخ طریقت قدس الله تعالی اسرارهم در تعین مقام دعوت سخنان فرموده
اند جمعے جمع توجه بین الحق والخلق گفته اند اختلاف آن مبتنی بر اختلاف احوال و مقامات است
هر کسے از مقام خود خبر داده وَالْاَمْرُ عِنْدَ اللهِ سُبْحَانَهٗ و آنچه سید الطائفه جنید رضی الله تعالی عنه
فرموده است که اَلنِّهَايَةُ هِيَ الرُّجُوعُ اِلَى الْبِدَايَةِ موافق مقام دعوت است که درین مسوده
تحریر یافته چه در بدایت تمام رو بخلق است حدیث تَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي که تحریر یافته بود
اشارت بدوام آگاهی نیست بلکه اخبار است از عدم غفلت از جریان احوال خویش و امت
خویش لهذا نوم در حق آن سرور عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ ناقض طهارت نگشت و چون نبی
در رنگ شبان است در محافظت امت خود غفلت شایان منصب نبوت او نباشد
وحدیث لِيْ مَعَ اللهِ وَقْتٌ لَا يَسَعُنِيْ فِيْهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ بر تقدیر صحت اشارت
بتجلی ذاتی برقی تواند بود و آن تجلی نیز مستلزم اقبال بجناب قدس خداوندی جل سلطانه
نیست بلکه این تجلی ازان جانب است متجلی له را دران صنعی نیست از قبیل سیر معشوق در
عاشق است عاشق از سیر گشته است بیت آئینه صورت از سفر دور است کان پذیرائی صورت از نور است ؛ باید دانست که بر تقدیر رجوع بخلق حجب مرتفعه عود نمیکنند
باوجود بے پردگی او را بخلق مشغول داشته اند و فلاح خلائق را باو مربوط ساخته مثل این
بزرگواران مثل شخصے است که کمال تقرب بپادشاه دارد و میان او و پادشاه حائلے از صورت
و معنی هیچ نیست مع ذلک او را بحدمات ارباب حوائج مشغول داشته است این فرق دیگر
است درمیان مبتدی و منتهی مرجوع چه مبتدی صاحب حجب است و منتهی مرتفع الحجب
وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

یعنی کلام شیخ عبدالکبیر یمنی قدس سرہ کہ حق سبحانہ وتعالی عالم الغیب نیست ۱۲ یعنی کلام غیر ایشان یعنی اہل صحو ۱۲ نمی شود نہ کلام ... می شود و از ظاہر خود برگردانیدہ می شود

مکتوب (۱۰۰) صدم

منسوب بقونیہ ۱۲

نیز بملا حسن کشمیری صدور یافتہ در جواب سؤالیکہ نمودہ بود کہ شیخ عبدالکبیر یمنی گفتہ است کہ حق سبحانہ وتعالی عالم الغیب نیست التفات نامۂ گرامی مشرف ساخت آنچہ از روے کرم مرقوم بود بوضوح انجامید نوشتہ بودند کہ شیخ عبدالکبیر یمنی گفتہ است کہ حق سبحانہ وتعالی عالم الغیب نیست مخدوما فقیر را تاب استماع امثال این سخنان اصلا نیست بی اختیار رگ فاروقیم در حرکت می آید و فرصت تاویل و توجیہ آن نمیدہد قائل آن سخنان شیخ کبیر یمنی باشد یا شیخ اکبر شامی کلام محمد عربی علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در کار است نہ کلام محی الدین عربی و صدرالدین قونوی و عبدالرزاق کاشی ما را بنص کار است نہ بفص فتوحات مدنیہ از فتوحات مکیہ مستغنی ساختہ است حق تعالی در کلام مجید خود را بعلم غیب خود می ستاید و خود را عالم الغیب می فرماید نفی علم غیب کردن از وسبحانہ بسیار مستقبح و مستنکر است و فی الحقیقت تکذیب است مر حق را سبحانہ غیب را معنی دیگر گفتن از شناعت نمی برآرد کبرت کلمۃ تخرج من افواہہم فیالیت شعری ما حملہم علی التفوہ بامثال ہذہ الکلمات الصریحۃ فی خلاف الشریعۃ منصور اگر انا الحق گوید و بسطامی سبحانی معذور اند و مغلوب اند و در غلبات احوال اند اما این قسم کلام از احوال نیست تعلق بعلم دارد و مستند بتاویل است عذر را نمی شاید و ہیچ تاویلے درین مقام مقبول نیست فان کلام السکارے یحمل ویصرف عن الظاہر لا غیر و اگر متکلم این کلام مقصود از اظہار این کلام ملامت خلق داشتہ باشد و نفرت ایشان نیز مستکرہ است و مستہجن از براے تحصیل ملامت خلق راہہا بسیار است بچہ ضرورت کسے تا بسر حد کفر رساند و چون در تاویل این کلام سخن کردہ اند و استفسار نمودہ بحکم سؤالی را جوابے

باید بضرورت در آن باب سخن سرا ید و علم الغیب عند الله سبحانه آنکه گفته اند که غیب معدوم باشد علم بمعدوم نباشد یعنی چون غیب نسبت بحق سبحانه معدوم مطلق است و لاشی محض تعلق علم را بوی معنی نباشد چه معلومیت او را از عدمیت مطلق و لاشیئیت محض مے برآرد نتوان گفت که حق سبحانه و تعالی عالم بشریک خود است چه شریک او تعالی و تقدس اصلا موجود نیست و لاشی صرفست آری مفهوم غیب و مفهوم شریک را تصور کردن ممکن است اما کلام در ماصدق علیه اینها است نه در مفهوم همچنین است حال جمیع محالات که مفهومات آنها ممکن التصور اند و ماصدقات ممتنع التصور چه معلومیت از استحاله مے برآرد و لااقل وجود ذهنی می بخشد و اعتراضے که بر توجیه مولانا محمد روحی کرده اند درست است نفی نسبت علمیت در مرتبه احدیت مجرده مستلزم نفی مطلق علمست تخصیص بنفی علم غیب کردن وجہے ندارد و اشکال دیگر بر توجیه مولانا آنست که اگرچه در مرتبه احدیت مجرده نسبت علمیت منتفی است اما عالمیت او تعالی بر حال خود است چه بذات عالم است نه بصفت که صفت آنجا منتفی است نفاة صفات حق را سبحانه عالم میگویند باآنکه صفت علم را از وے تعالی مسلوب می سازند انکشافی که بر صفت مترتب می شد بر ذات مترتب میدانند فکذا اندا و توجیهیکه خود کرده اند و از غیب غیب ذات تعالی و تقدس اراده نموده اند و تعلق علم را بآن جائز نداشته اند اگرچه علم واجب باشد تعالی و تقدس اقرب توجیهات است اما فقیر را در عدم جواز تعلق علم واجب را تعالی بذات بحت او سبحانه بحث است چه وجہے که در عدم جواز گفته اند اقتضاء حقیقت علم است مر احاطه معلوم را و ذات مطلق تعالی مقتضی عدم احاطه است فلا یجتمعان بهذا التعلق اینجا محل خدشه است زیراکه در علم حصولی این معنی در کار است که آنجا حصول صورت معلوم است در قوت علمیه اما در علم حضوری هیچ در کار نیست و در ما نحن فیه علم حضوری است نه حصولی فلا محذور فی ان

سے یعنی تقاضائے علم مر احاطہ را و تقاضائے ذات مطلقہ مر عدم احاطہ را جائے خدشہ است زیرا کہ الخ ۱۲

يتعلق العلم الواجبي سبحانه بذاته تعالى بطريق الحضور لا بطريق الحصول والله سبحانه اعلم بحقيقة الحال وصلى الله تعالى على سيدنا محمد واله الطاهرين وسلم وبارك والسلام اولاً واخراً

مکتوب (۱۰۱) صد و یکم

نیز بملا حسن کشمیری صدور یافته در رد بر جماعه که کاملان را ناقص تصور کرده زبان اعتراض و رازمی نمایند احسن الله سبحانه احالکم واصلح بالکم مفاوضه شریفه مولانا محمد صدیق رسانیدند حمداً لله سبحانه که دور افتادگان را فراموش نساخته اند مخاطباتی که به نفس بحسب ظاهر ایراد نموده بودند فی الجمله بوضوح پیوست آری هر اعتراضے که بر نفس دارند در زمان اماری مسلم است امّا بعد از حصول اطمینان مجال اعتراض نیست چه نفس درین موطن از حق سبحانه راضی است و حق سبحانه از وی راضی پس او مرضی و مقبول است بر مقبول اعتراض نمیرود مراد او مراد حق است سبحانه زیرا که حصول این دولت در زمان تخلق باخلاق الله است ساحت قدس او از اعتراض ما پست فطرتان بلند است هر چه میگوئیم با عائد است بیت

آنکه از خویشتن چو نیست چنین ٭ چه خبر دارد از چنان و چنین ٭

بسا است که جاهلان از کمال جهل نفس مطمئنه را با مارگی تصور میکنند و احکام امارگی بر مطمئنه اجرا می نمایند چنانکه کفار انبیاء علیهم الصلوات والتسلیمات در رنگ سائر بشر دانسته از کمالات نبوت انکار نموده اند اعاذنا الله سبحانه عن انکار هؤلاء الاکابر وانکار متابعیهم علیهم الصلوات والتحیات

مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

بملا مظفر صدور یافت در بیان آنکه محرم در قرض بسود مجموع مبلغ است نه زیادتی فقط

ے پناہ دہد ہمارا خدائے پاک ان اکابر کے انکار سے اور ان کے متابعوں کے انکار سے۔

ل زیبا و آراستہ گردانے خدائے پاک حال شمارا و با صلاح سازد دل شمارا ... ٭ چنین نفس باشد ... استغفار ...

مثلاً شخصی ده تنکه را قرض گرفت بدوازده تنکه درین صورت مجموع دوازده تنکه حرام است نه دو تنکه زیادتی وَمَا یَتَعَلَّقُ بِذٰلِكَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی شما آنروز میفرمودید که ربا در قرض بسود همان فضل است و بس و محرم در قرضِ ده تنکه بدوازده تنکه همان دو تنکه زیادتی است چون بعض کتبِ فقهیه رجوع کرده شد ظاهر گشت که در شریعت هر عقد یکه در و فضل است نیز رِبا است پس ناچار این عقد هم محرم باشد و هرچه بسببِ محرم تحصیل نماید محرم خواهد بود پس آن ده تنکه نیز رِبا باشد و محرم مقصود از فرستادنِ کتاب جامع الرموز و روایات کتاب ابراهیم شاهی اظهارِ همعینی بود باقی ماند صورتِ احتیاج مخدوما حرمتِ ربا بنصِ قطعی ثابت شده است که شاملِ محتاج و غیر محتاج است تخصیص محتاج از آنجا نمودن نسخِ این حکم قطعی است روایتِ قنیه رتبهٔ آن ندارد که نسخِ حکم قطعی کند و حالانکه مولانا جمال لاهوری که اعلمِ علماء لاهوراند میفرمودند که بسیاری از روایاتِ قنیه اعتماد را شایان نیست و مخالف است بروایاتِ کتبِ معتبره وَلَوْ سُلِّمَ صِحَّةُ هٰذِهِ الرِّوَایَةِ پس احتیاج را باضطرار و مخمصه می باید فرود آورد و تا مخصصِ آن حکم قطعی کریمهٔ فَمَنِ اضْطُرَّ فِیْ مَخْمَصَةٍ باشد که مثلِ اوست در قوت ع که رستم را کشد هم رخشِ رستم ۔ و ایضاً اگر از محتاج عام تر گرفته شود پس باید که موردی از برائی حکمِ حرمتِ ربا پیدا نشود چه هر که زیادتی قبول میکند علتش احتیاجی از احتیاجهای خواهد بود بی احتیاج هیچکس بضررِ خود اقدام نخواهد نمود فَلَا یَبْقٰی لِهٰذَا الْحُكْمِ الْمُنَزَّلِ مِنَ الْحَكِیْمِ الْحَمِیْدِ مَزِیْدُ فَائِدَةٍ تَعَالٰی كِتَابُهُ الْعَزِیْزُ مِنْ اَمْثَالِ هٰذَا التَّوَهُّمِ وَلَوْ سُلِّمَ عُمُوْمُ الْاِحْتِیَاجِ وَلَوْ عَلٰی سَبِیْلِ فَرْضِ الْمُحَالِ گوئیم که احتیاج از جملهٔ ضروریات است وَالضَّرُوْرَةُ تُقَدَّرُ بِقَدَرِهَا پس طعام از آن مبلغ سوختن و بمردم خوراندن داخلِ احتیاج نیست و ضرورتی بآن متعلق نه لهذا در ترکهٔ میت احتیاجِ میت مستثنی است و آنرا مقصور بر کفن ساخته اند و طعامی بر جای میت

او نجستن داخلِ احتیاج نداشته اند با آنکه او محتاج تر است بصدقه پس در صورتِ متنازع فیه ملاحظه فرمایند که مستقرضان بسود محتاج اند یا نه و بر تقدیرِ احتیاج طعامیکه ایشان از برای جماعه از ان پل می پزند آن جماعه را آن طعام خوردن حلال است یا نه جماعه داری و سپاه گری را حیله احتیاج ساختن و قرض بسود را باین علت گرفتن و آن را جائز و حلال دانستن از تدین دور است میباید که شیوهٔ امرِ معروف و نهی منکر را مرعی داشته جماعه که باین بلا گرفتار باشند منع نمایند و بعدم صدقِ این حیله آگاه سازند چرا کسبے را باید اختیار کرد که آخر بارتکابِ این قسم محظور مبتلا باید شد وجوهِ معیشت بسیار است منحصر در سپاه گری نیست چون شما از اهلِ صلاح و تقوی اید روایتِ طیبِ در اکل فرستاده شد نوشته بودند که درین زمان بے شبه پیدا نمی شود درست است اما مهما امکن از شبه باید احتراز نمود زراعتِ بے طهارت که منافی طیب داشته اند در هندوستان اجتناب از ان ممکن نیست لا یکلف الله نفسا الا وسعها اما ترکِ طعام بسود نمودن در کمال آسانی است حلال را حلال دانستن و حرام را حرام دانستن در حلال و حرام قطعی است که انکار آن بکفر میکشد در ظنیات نه چنین است بسا امور مباحه اند نزدِ حنفی که شافعی آن را مباح نمیداند و بالعکس پس در ما نحن فیه اگر کسے در حلیتِ قرض بسود محتاج مشکوک را که بظاهر مخالفِ حکمِ نصِ قطعی است توقف نماید نمیتوان او را تضلیل نمود و تکلیف باعتقادِ حلیتِ او فرمود بلکه صواب بجانبِ او راجح است بل متیقن و مخالفِ او در خطر است بعضی از یارانِ شما نقل کردند که روزے مولانا عبد الفتاح در حضورِ شما گفت که اگر قرض بسود پیدا شود بهتر است چرا کسے بسود بگیرد شما او را زجر کردید و گفتید که از حلال انکار میکنی مخدوما امثالِ این سخنان در حلالِ قطعی گنجایش دارند و اگر حلال باشد شک نیست که ترکِ آن اولی است اهلِ ورع برخصت امر نمے کنند و بعزیمت دلالت می نمایند متقیانِ لاهور احتیاج را دخل داده حکم

تحلیت کرده اند احتیاج را دامن فراخ است اگر همین کنند هیچ ربا نماند و حکم نص قطعی بحرمت ربا عبث می افتد چنانکه بالا گذشت اما اینقدر ملاحظه بایستی مینمودند که دیگر از اطعام خورند چه قسم احتیاج است مر مستقرض بسود را روایت قنیه بعد التتبع والتی مجوز استقراض بسود است مر محتاج را نه دیگران را اگر کسے گوید که محتاج این طعام را شاید به نیت کفارت یمین یا ظهار یا صوم بخته باشد و شک نیست که او بادای این کفارت محتاج است گوئیم اگر استطاعت اطعام ندارد روزه دارد نه آنکه قرض به سود بگیرد و اگر اقسام احتیاج ازین قبیل و دیگر هم پیدا شود باندک توجه ببرکت تقوی مندفع خواهند شد و من یتق الله یجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحتسب زیاده اطناب نه رفت والسلام علیکم و علی من اتبع الهدی ۔

مکتوب صد و سیوم (۱۰۳)

عـه اشارتست بآنکه در باره قدمع و یمنه طلاق و نعمت یعنی و هر که بترسد از خدا پیدا آرد برای مخلصی در رزق و دهدش از انجا که گمان ندارد ۱۲

بسیادت و نقابت پناهی شیخ فرید صدور یافته در بیان معنی عافیت و طلب کردن قاضی از برائے سرهند حق سبحانه و تعالی با عافیت دارد آن عافیت خواسته می آید که عزیزی همواره دعا می کرد و تمنائے عافیت یک روزه می نمود شخصے ازان عزیز سوال کرد این همه که میگذرانی مگر عافیت نیست گفت آن میخواهم که روزے از صباح تا شام مرتکب معصیتی از معاصی حق سبحانه نباشم مخفی نیست که سرهند قاضی ندارد و در اجرائی بعضے احکام شرعیه کار بعجز میرسد مثلاً برادر زاده یتیم داریم از پدر او پاره میراث مانده است و وصی ندارد و در تصرف آن مال بے اذن شرعی مضطر است اگر قاضی باشد باذن او کار می کشاید علی هذا القیاس

مکتوب صد و چهارم (۱۰۴)

به قضات پرگنه منتکن صدور یافته در عزا هر چند مصیبتی که از فوت مغفرت پناهی رسیده بسیار شدید است لیسے مستصعب انابند گیست غیر از رضی بودن از فعل مولیٰ تعالیٰ و تقدس چاره نیست از برای بودن نیاورده اند و برای کار کردن آورده اند کار باید کرد و اگر کار کرده رفت باکی نیست بلکه بادشاه است الموت جسر یوصل الحبیب الی الحبیب در شان او ثابت مصیبت بر رفتن نیست بر حال رونده الی الحبیب است تا با او چه معامله کنند بدعا و استغفار و تصدق امداد باید نمود قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلم ما المیت فی القبر الا کالغریق المتغوث ینتظر دعوة تلحقه من اب او ام او اخ او صدیق فاذا لحقته کان احب الیه من الدنیا وما فیها وان اللہ تعالیٰ لیدخل علی اهل القبور من دعاء اهل الارض امثال الجبال من الرحمة وان هدیة الاحیاء الی الاموات الاستغفار لهم التفات نامه رسیده هوای سرما بر فقرا بسیار شدید است والاخو در امعاف نمیداشت سفارش بتاکید نوشته است انشاء اللہ تعالیٰ سودمند گردد زیاده تصدیع است محبت شعاری قاضی حسن و سائر اعزه دعوات فراوان مطالعه نمایند و از حق تعالیٰ در جمیع امور راضی و شاکر باشند

مکتوب صد و پنجم (۱۰۵)

مثنوی
این خورد گردد پلیدی زین جدا
وان خورد گردد همه نور خدا
این خورد زاید همه بخل و حسد
وان خورد زاید همه عشق احد ۱۲

قوله فی قلوبهم مرض یعنی در دلهای ایشان رنج است واقع شده است در رکوع دوم از سوره بقره ۱۲

به حکیم عبد القادر صدور یافته در بیان آنکه مریض تا زمانیکه از مرض به نشود هیچ غذای او را سودمند نیست وما یناسب ذلک چونکه نزد حکما مقرر است که مریض تا زمانیکه از مرض به نشود هیچ غذای او را سودمند نیست اگرچه مرغ مسمن باشد بلکه مقوی مرض است مصرعه هرچه گیرد علتی علت شود پس اول فکر ازاله مرض او مینمایند بعد ازان بغذاهای مناسب بتدریج او را بقوت اصلی آرند پس آدمی تا زمانیکه بمرض قلبی مبتلا است فی قلوبهم مرض هیچ عبادتی وطاعتی او را

نافع نیست بلکه مضر است رُبَّ تَالٍ لِلْقُرْآنِ وَالْقُرْآنُ یَلْعَنُهُ حدیثِ معروف است و رُبَّ صَائِمٍ لَیْسَ لَهُ مِنْ صِیَامِهِ اِلَّا الْجُوْعُ وَالظَّمَاءُ خبرِ صحیح اطبائی امراضِ قلبیه نیز اول بازالهٔ مرضِ ام میفرمایند و آن مرض عبارت از گرفتاری بغیرِ حقست سبحانه بلکه گرفتاریست بخود چه هر کسے هر چیزرا که میخواهد برائے خود میخواهد اگر فرزند را دوست میدارد برائے خود دوست میدارد و همچنین اموال و ریاست و حبِ جاه پس فی الحقیقت معبودِ او هوائی نفسِ اوست تا زمانیکه ازین گرفتاری خلاصی نشود امیدِ نجات بسی مستبعد است پس بر عُلَمَاءِ اُولِی الْاَلْبَابِ و حُکَمَاءِ ذَوِی الْاَبْصَارِ فکرِ ازالهٔ این مرض لازم است مصرعه در خانه اگر کس است یک حرف بس است

مکتوب (۱۰۶) صد و ششم

به محمد صادق کشمیری صدور یافته در بیانِ آنکه محبتِ اینطائفه که متفرع بر معرفتِ ایشان است از اجلِ نعمِ خداوندیست جلشانه مکتوبِ مرغوب که منبئی از فرطِ محبت و کمالِ وداد بود وصول یافت لِلّٰهِ سُبْحَانَهُ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ عَلٰی ذٰلِكَ محبتِ این طائفه که متفرع بر معرفت است از اجلِ نعمِ خداوندیست جل سلطانه تا کدام صاحبِ دولت را باین نعمت مشرف سازند شیخ الاسلام هروی میفرماید الٰهی چیست اینکه دوستانِ خود را کردی که هر که ایشان را شناخت ترا یافت و تا ترا نیافت ایشان را نشناخت بغضِ این طائفه سمِ قاتل است و طعنِ ایشان موجبِ حرمانِ ابدی است نَجَّانَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَاِیَّاکُمْ عَنْ هٰذَا الْاِبْتِلَاءِ شیخ الاسلام فرمود الٰهی هر کرا خواهی بر اندازی او را با ما در اندازی

بیت
بی عنایاتِ حق و خاصانِ حق ٭ گر ملک باشد سیاهستش ورق ٭ این رجوع و انابت که حق سبحانه و تعالیٰ بتجدید شمارا کرامت فرموده است نعمتِ عظمیٰ تصور فرمایند

وازحضرت حق سبحانه استقامت برآن طلبند والسلام علیٰ من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیه وعلیٰ اله الصلوات والتسلیمات

مکتوب صد وهفتم (۱۰۷)

نیز بمحمد صادق کشمیری صدور یافته در اجوبه واسوله چند که نوشته بود که از آنجا بوئی تعنت می آمد واین مکتوب مشتمل است بر فوائد ضروریه که در ایمان این طائفه علیه نافع اند حق سبحانه وتعالیٰ بسعادت ایمان این طائفه علیه مستسعد گرواناد کتابتے که ارسال داشته بودند مشتمل بر اسوله چند رسید هرچند سوالیکه شائبهٔ تعنت وتعصب داشته باشد مستحق جواب نیست معذلک تنزل نموده در جواب اقدام می نماید اگر یکے را نفع نکند شاید که دیگری را نافع آید سوال اوّل آن بود سبب چیست که از اولیاء متقدمین کرامات وخوارق بسیار ظهور می کردند واز بزرگان این زمان کم ظاهر میشود اگر مقصود ازین سوال نفی بزرگان این وقت است بواسطهٔ قلت ظهور خوارق از ایشان چنانکه ظاهر از فحوائی عبارت است فالعیاذ بالله سبحانه من تسویلات الشیطان ظهور خوارق نه از ارکان ولایت است ونه از شرائط آن بخلاف معجزه مر نبی را علیه الصلوٰة والسلام که از شرائط مقام نبوت است لیکن ظهور خوارق از اولیاء الله شائع وذائع است کم است که تخلف کند امّا کثرت ظهور خوارق بر افضلیت دلالت ندارد وتفاضل آنجا باعتبار درجات قرب الٰهیت جل سلطانه تواند بود که از ولی اقرب ظهور خوارق اقل باشد واز ابعد اکثر خوارقے که از بعضے اولیائی این امت بظهور آمده از اصحاب کرام رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین عشر عشیر آن بظهور نیامده با آنکه افضل اولیا بمرتبهٔ ادنائے صحابی نرسد نظر بر ظهور خوارق از کوته نظریست ودلیل است بر قصور استعداد تقلیدی

۵ یعنی امور خارجه موقوف علیها ۱۲

شایان قبول فیوضِ نبوت و ولایت جماعہ اند کہ استعدادِ تقلیدی در ایشان غالب باشد
بر قوتِ نظری ایشان صدیقِ اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بواسطۂ قوتِ استعدادِ تقلیدی در
تصدیقِ نبی علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اصلاً محتاج بدلیل نگشت و ابوجہل لعین بواسطۂ قصور
ہمین استعداد باوجودِ ظہورِ چندین آیاتِ باہرہ و معجزاتِ قاہرہ بدولتِ تصدیقِ نبوت مشرف نشد
و حضرت حق سبحانہ در شانِ این بے دولتان می فرماید وَاِنْ یَّرَوْا کُلَّ اٰیَۃٍ لَّا یُؤْمِنُوْا بِھَا حَتّٰۤی
اِذَا جَآءُوْکَ یُجَادِلُوْنَکَ یَقُوْلُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْۤا اِنْ ھٰذَاۤ اِلَّاۤ اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ باآنکہ گوئیم کہ ظہورِ خوارق
از اکثر متقدمین در طولِ عمر زیادہ از ہیچ و شش خوارق نقل نکردہ اند جنید کہ سیدِ این طائفہ
است معلوم نیست کہ از وی دہ خوارق نقل کردہ باشند و حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ از حالِ
کلیم خود علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام چنین خبر دادہ است حیث قال عزوجل
وَلَقَدْ اٰتَیْنَا مُوْسٰی تِسْعَ اٰیٰتٍ بَیِّنٰتٍ و از مشائخ این وقت از کجا معلوم شد کہ امثالِ این
خوارق بظہور نمے آید بلکہ اولیاء اللہ را چہ متقدم و چہ متاخر در ہر ساعت ظہورِ خوارق است
مدعی آنرا دانند یا ندانند مصرع خورشید نہ مجرم از کسے بینا نیست سوالِ دوم آن بود
کہ در کشف و شہودِ طالبانِ صادق القائے شیطان را دخل باشد یا نہ اگر ہست وضوحِ کیفیتِ
کشفِ شیطانی چگونہ است و اگر نیست سبب آنکہ در امورِ ملہمہ بعضے غلطہا یافتہ میشود
چیست جوابش اینست واللہ سبحانہ اعلم بالصواب ہیچکس از القائے شیطانی محفوظ نیست
ہرگاہ کہ در انبیاء متصور باشد بلکہ متحقق در اولیاء بطریقِ اولیٰ خواہد بود طالبِ صادق چہ باشد
غایت مافی الباب انبیاء را علیہم الصلوات والتسلیمات بر آن القائے متنبہ می سازند و باطل را
از حق جدا می نمایند کریمہ فَیَنْسَخُ اللّٰہُ مَا یُلْقِی الشَّیْطٰنُ ثُمَّ یُحْکِمُ اللّٰہُ اٰیٰتِہٖ دال است بدین معنی
و در اولیاء این تنبیہ لازم نیست کہ او متابعِ نبی است ہرچہ مخالفِ نبی خواہد یافت رد خواہد

عسہ یعنی سبب وقوعِ بعضی غلطہا در امور الہامیہ چیست ۱۲
آگاہ و ہوشیار کردن ۱۲

کرد و باطل خواہد دانست امّا در صورتیکہ شریعت نبی آزان ساکت است و باثبات و نفیِ آن
حکم نمیکند امتیازِ حق از باطل بطریق قطعیّت دشوار است چہ الہام ظنی است لیکن درین عدم
امتیاز ہیچ قصورے بولایت راہ نمی یابد چہ اتیانِ شریعت و متابعتِ نبی متکفل نجاتِ دارین است
و امور مسکوت عنہا زائد بر شریعت اند و ما مکلّف بامور زائدہ نیستیم باید دانست کہ غلطِ کشف منحصر
بر القاء شیطانی نیست بسا است کہ در متخیلہ احکامِ غیر صادقہ صورتے پیدا کنند کہ شیطان را در آنجا
ہیچ مدخلے نباشد ازین قبیل است کہ بعضی در منامات حضرت پیغمبر را علیہ الصلوٰۃ والسلام
می بینند و بعضی احکام اخذ مے کنند کہ فی الحقیقت خلاف آن احکام متحقق است در بصورت
القاء شیطانی متصور نیست کہ مختار علما عدمِ تمثّل شیطان است بصورت خیر البشر علیہ
وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بہر صورتیکہ باشد پس درین صورت نیست الّا تصرّف متخیلہ کہ
غیر واقع را واقع وانمانیدہ است سوال سیوم آن بود کہ چون تصرف کرامات و تاثیرات استدراج
در نمایش برابر است مبتدی چگونہ شناسد کہ این ولی صاحب کرامات است و این مدعی صاحب
استدراج جوابش آنست واللّٰہ سبحانہ اعلم بالصواب کہ طالب مبتدی را درین تفرقہ دلیل
واضح است و آن وجدان صحیح اوست کہ اگر دلِ خود را در صحبت او بحق سبحانہ و تعالیٰ جمع خواہد
یافت خواہد دانست کہ آن ولی صاحب کرامات است و اگر خلاف این معنی خواہد یافت معلوم
خواہد کرد کہ او مدعی صاحب استدراج است و اگر خفائی درین معنی است عوام کالانعام راست طالبان را
و خفائی عوام نزد خواص از حیز اعتبار ساقط است کہ منشای آن مرض قلبی است و غشاوہ
بصری چیزہائے بسیار بر عوام مخفی ماندہ کہ دانستن آنہا از دانستن این تفرقہ ضروری تر است
ولنختم ھذا المکتوب ببعض المعارف التی تنفعک فی ازالۃ مثل ھذہ الشکوک والشبہات
بدانکہ معنی تخلّق باخلاق اللّٰہ کہ در ولایت ماخوذ است آنست کہ حاصل شود مراولیاء اللہ

(Marginal and interlinear glosses, handwritten, partly legible:)
علاج این نزاع ۱۲ — در حق علمہ علق و مصالح حجت — نفع الشیخ معاند — عدم اتیان الفاسق در تعلیل بطان
ولیل ضعیف ان بعلمان من وجه ... المعانی ... التصرف فیہا ...
متعلق است بحدیث ... روایت ابو ہریرہ ... صلی اللہ علیہ وسلم ... من رآنی فی المنام فقد رآنی فان الشیطان لا یتمثل بی
خوگر شدن باخو ہائے حق ۱۲

را صفا بنگه مناسب باشند مر صفات وجبی را تعالی لیکن آن مناسبت در اسم بود و مشارکت
در عمومِ صفات نه در خواصِ معانی که آن محال است و مستلزمِ قلبِ حقائق در تحقیقات خواجه
محمد پارسا قدس سره میفرماید در مقامِ بیانِ معنی تَخَلَّقُوا بِاَخْلَاقِ اللّٰہِ صفتِ دیگر مَلِک است
و معنی مَلِک متصرّف بود بر همه چون رونده راه بر نفس خود متصرّف شود و او را مقهور تواند داشت
و تصرّفِ او در ولها نفاذ یابد بدین صفت موصوف شده باشد صفتِ دیگر سمیع است و معنی
سمیع شنوا است چون رونده راه سخن حق را از هر کس که باشد بے گرانی قبول کند و اسرارِ
غیبی و حقائق بگوشِ جان فهم کند بدین صفت موصوف شده باشد صفتِ دیگر بصیر است
و معنی بصیر بینا ست چون رونده راه را البَصَرِ بصیرتِ او بینا شده باشد و بنورِ فراست همه عیوب
خود بیند و کمالِ حالِ دیگران یعنی همه کس را به از خود بیند و نیز بصیری حق منظور نظر او شده باشد
تا هر چه کند بر موجبِ پسندیده حق کند بدین صفت موصوف شده باشد صفت دیگر مُحیی است
و معنی مُحیی زنده کننده بود چون رونده راه با حیای سنتِ متروکه قیام نماید بدین صفت
موصوف شده باشد صفتِ دیگر مُمیت است و معنی مُمیت میرانده بود چون سالک بدعتهائے
که بجائے سنت گرفته اند و سے منع آن بدعتها نماید بدین صفت موصوف شده باشد علیٰ هذا
القیاس و عوام معنی تخلّق را برنگِ دیگر فهمیده اند تا جار و رتیهِ ضلالت فرو نشسته اند خیال
کرده اند که ولی را احیائے جسدی در کار است و اشیائے غیبی می باید که اکثر بروی منکشف شود
و امثال اینها و هو کما تری من الظّنونِ الفاسدة اِنَّ بعضَ الظَّنِّ اِثْمٌ و ایضاً خوارق
منحصر در احیا و اماتت نیست علوم و معارفِ الهامیه از اعظمِ آیات است و ارفع خوارق
لهذا معجزه قرآنی از سائر معجزات اَقوٰی و اَبقٰی آمد چشم بکشا بند که این همه علوم و معارف که در
رنگِ ابر نیسان میریزند از کجا است علوم با این همه کثرت بتمامها موافق علوم شرعیه اند

سرِ موے مخالفت را گنجایش نیست این خصوصیّت علامتِ صحتِ علوم ست حضرت خواجۂ ما قدس سرہ نوشتہ بودند کہ علوم شما ہمہ صحیح ست امّا چہ فائدہ کہ سخن حضرت خواجۂ بزرگ شما حجت نیست ہر چند خود راہبر رست نامید زیادہ چہ نوشتہ آید و این اسولۂ شما اولا ہر چند گران نمود امّا چون باعثِ چندین علوم و معارف گشتہ و این ہمہ سخن بتقریب آنہا در گفت آمدہ است نیک است بیت ہیچ زشتی نیست کو را خوبی ہمراہ نیست ؛ زنگیِ شب زنگ را و دندان چو دُرّ و گوہر ست ؛ عجب کاریست کہ در مکتوبِ سابق اخلاص بسیار ظاہر ساختہ بودید و سبب آن را ظہورِ دو واقعہ پی در پے نمودہ نوشتہ بودید کہ اثرِ آن را در افاقت نیز یافت بحدیکہ ندامتِ تمام از وضعِ سابق متحقق گشت و بہ توبہ و انابت آوردہ و بتجدیدِ ایمان مشرف ساخت یک ماہ نگذشتہ بود کہ تغیرے درین وضع مفہوم گشت و برجوعِ قہقری بوضعِ سابق انتقال حاصل آمد و در صدد آن آمدید کہ آن دو واقعہ را وجہی پیدا شود کہ بالقاءِ شیطانی منجر گردد و یا بغلط کشفی بکشد آن چہ بود و این چیست بیت بگفتا فلانے چہ بد میکند ؛ نہ بامن کہ با نفسِ خود مے کند ؛ والسّلام علیٰ مَنِ اتّبع الهدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتحیات والتسلیمات۔

مکتوب صد و ہشتم (۱۰۸)

بمیان سید احمد بجواڑی صدور یافتہ در بیان آنکہ نبوت افضل از ولایت است برعکس آنچہ گفتہ اند کہ ولایت افضل از نبوت است ثبّتنا اللّٰہ سبحانہ وایاکم وجمیع المسلمین علیٰ متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیٰ آلہ وعلیہم من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا بعضے از مشائخ در سکرِ وقت گفتہ اند کہ ولایت افضل از نبوت است و بعضی دیگر ازین ولایت ولایت نبی خواستہ اند تا وہم افضلیت ولی بر نبی رفع شود امّا فی الحقیقت کار برعکس است زیرا کہ نبوتِ نبی از ولایت او

ہامش: واقعہ در اصطلاح صوفیہ چیزے است کہ بر سالک وارد شود و قلب سالک را خواہ در یقظہ خواہ در منام معلوم گردد ؛ مشنوی شریف ؛ فلانے کہ سلطان زمان ؛ در ولایت و ترجمہ ؛ ثابت است تا سلسلۂ ارتباط ؛ مخدومی منتسب اللّٰہ تعالیٰ

پس از ولایت ولی بطریق اولی افضل باشد ۱۲ چہ توجہ ولی بخلق مانع توجہ بحق است ۱۲

افضل است در ولایت از تنگی سینہ رو بخلق نمے تواند آورد و در نبوت از کمال انشراح صدری نہ توجہ حق سبحانہ مانع توجہ خلق است و نہ توجہ خلق مانع توجہ حق تعالی در نبوت تنہا رو بخلق نیست تا ولایت را کہ رو بحق دارد ترجیح بر وے بدہند عِیَاذًا بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ رو بخلق تنہا مرتبہ عوام کالانعام است شان نبوت از آن برتر است فہم این معنی ارباب سکر را دشوار است اکابر مستقیم الاحوال باین معرفت ممتاز اند مصرعہ ہَنِیْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُہَا بقیۃ المقصود میان شاہ عبد اللہ ولد میان شیخ عبد الرحیم باین فقراقوت قرابت دارند والد ایشان مدتہا ملازم بہادر خان بودند و جا ہمند الحال عذر بصارت دارند پسر خود را فرستادہ اند کہ پیش بہادر خان نوکر شود درین باب اگر از جانب ایشان نیز اشارتے رود وسو مند خواہد بود والسلام

ے یعنی ذی عزت و باجاہ و وجاہت بفتح خوبروے و روشنائی و عزت ۱۲

مکتوب صد و نہم (۱۰۹)

ے یعنی نبی من حیث نبی جامع است بین التوجہین بخلاف ولی من حیث ولی کہ صرف رو بحق دارد ۱۲

بحکیم صدرا صدور یافتہ در بیان سلامتی قلب و نسیان ما دون حق را سبحانہ اہل اللہ اطبائے امراض قلبیہ اند ازالہ علل باطنیہ منوط بتوجہ این بزرگواران است کلام ایشان دوا و نظر ایشان شفا ہُمْ قَوْمٌ لَا یَشْقٰی جَلِیْسُہُمْ وَہُمْ جُلَسَاءُ اللّٰہِ بِہِمْ یُمْطَرُوْنَ وَبِہِمْ یُرْزَقُوْنَ راس امراض باطنیہ و رئیس علل معنویہ گرفتاری قلب است بما دون حق سبحانہ و تعالی و تا ازین گرفتاری بتمام آزادی میسر نشود سلامتی محالست چہ شرکت را در ان حضرت جل سلطانہ اصلا بار نیست اَلَا لِلّٰہِ الدِّیْنُ الْخَالِصُ فکیف کہ شریک را غالب ساختہ باشند نہایت بیحیائی است محبت غیر حق را سبحانہ بنہجی غالب ساختن کہ محبت او تعالی در جنب آن معدوم گردد یا مغلوب اَلْحَیَاءُ شُعْبَۃٌ مِّنَ الْاِیْمَانِ مگر این حیا را گفتہ باشند و علامت عدم گرفتاری قلب نسیان اوست ما سوا را کلیۃ و ذہول اوست از اشیا جملۃ کہ اگر بتکلف

بضمتین غفلت و فراموشی ۱۲

ملکیات: قال عمر فی قال الرزق الملک صدر کہ ۱۲ ۔ ماخوذ من قولہ صلی اللہ علیہ وسلم ہل تنصرون و ترزقون الا بضعفائکم رواہ البخاری ۔ رواہ البخاری والسلم ۔ یعنی نیچہ صدور یافتہ ۔ (remaining marginal glosses largely illegible)

یادِ اشیا کند ہرگز بیادش نباید پس گرفتارے اشیا را در آن موطن چہ مجال آنجالت نزد اہل اللہ
معتبر بفنا است و قدمِ اولست درین راہ و مُبدأ ظہورِ انوارِ قدم است و منشأ ورودِ معارف
و حِکَم و بدونہا خرطُ القتاد بیت ہیچکس تا نہ گردد او فنا ٭ نیست رہ در بارگاہِ کبریا ٭

مکتوب صد و دہم (۱۱۰)

بشیخ صدر الدین صدور یافتہ در بیانِ آنکہ مقصود از خلقتِ انسانی اداے وظائفِ بندگیست
و کمالِ اقبال است بجنابِ حق سبحانہ و تعالی حق سبحانہ و تعالی منتہاے متمناے اربابِ کمال رساند
مقصود از خلقتِ انسانی اداے وظائفِ بندگیست و دوامِ اقبال است بجنابِ حق سبحانہ
و تعالی و اینمعنی بے متحقق شدن بکمالِ اتباعِ سیدِ اولین و آخرین ظاہراً و باطناً علیہ من
الصلوات اتمہا و من التحیات ایمنہا میسر نیست رزقنا اللہ سبحانہ و ایاکم کمالَ اتباعہ
صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و سلم قولاً و فعلاً ظاہراً و باطناً عملاً و اعتقاداً آمین یا رب العلمین
ع بعد از خداے ہرچہ پرستند ہیچ نیست ٭ بیدولت است آنکہ بہیچ اختیار کرد ٭
ہرچہ غیر از حق سبحانہ مقصود است معبود است از عبادتِ غیر وفتن نجات باید کہ غیر از خدا وند جل
و علا مقصودے نماند اگرچہ از مقاصدِ آخروی و تنعماتِ بہشتی باشد ہرچند این مقاصد از حسنات
است اما نزدِ مقربان از سیئات است ہرگاہ در امورِ اخروی حال بدین منوال باشد از امور
دنیویہ چہ گوید کہ دنیا مغضوبہ حق است سبحانہ و تا آفریدہ است ہرگز بجانب او نگاہ نکردہ و حبِ
او سرِ گناہان است و طالبانِ آن مستحقِ لعن و طرد اند الدنیا ملعونۃ و ملعون ما فیہا الا ذکر
اللہ تعالی نجانا اللہ سبحانہ عن شرہا و شر ما فیہا بحرمۃ حبیبہ محمد سید الاولین و الآخرین
علیہ الصلوۃ و السلام و علی آلہ الکرام

ے رواہ الترمذی و ابن ماجہ ۔ و در آخر او دست و ما والاہ و عالم و متعلم ۔ مشکوۃ

مکتوب (۱۱۱) صد و یازدہم

بشیخ حمید سنبھلی صدور یافتہ در بیان آنکہ توحید عبارت از تخلیص قلب است از ما دونِ حق سبحانہ و تعالی و ما یناسب ذٰلک اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی توحید عبارت از تخلیصِ قلب است از توجہ با دونِ او سبحانہ تا زمانیکہ دل را گرفتاری بما سوای متحقق است اگرچہ اقل قلیل باشد از ارباب توحید نیست بی تحصیل این دولت واحد گفتن و واحد دانستن نزد ارباب حصول از فضول است آری از واحد گفتن و دانستن کہ در تصدیق ایمان معتبر است لابد است اما معنی دیگر است فرقی در میانِ لا معبود الا اللہ و در میانِ لا موجود الا اللہ بیّن است تصدیق ایمان علمی است و ادراکِ وجدانی حالی بیش از حال سخن از آن ساندن محظور است جمعی از مشائخ کہ درینباب سخن راندہ اند از دو حالت خالی نیست یا معذور اند و در غلبۂ حال مستور یا مقصود از نوشتن و اظہار احوال نمودن آن بودہ باشد کہ دیگران را محکِ احوال شود و استقامتِ احوال و اعوجاج آنرا بمیزانِ احوال ایشان بسنجند بی این دو حالت افشای اسرار ممنوع است حق سبحانہ شمّہ از احوالِ ارباب کمال نصیب با مُدبران گردانیدہ استقامت بر متابعتِ سنتِ سنیۂ مصطفویہ علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ روزی گرداناد بحرمۃ النبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات بقیۃ التصدیع آنکہ حامل رقیمۂ دعا میان شیخ عبد الفتاح حافظ از مردم ذوی عزت و آدمی زادہ اند و کثیر العیال و ابوالبنات قلتِ اسباب معیشت بر آن آوردہ کہ خود را بکریمان رساند امید است کہ بمقصود برسد زیادہ تصدیع است۔

مکتوب صد و دوازدهم (۱۱۲)

بشیخ عبدالجلیل التهانیسری ثم الجونفوری صدور یافته در بیان آنکه کار آنست که بمعتقدات اهل سنت
و جماعت متحقق گردیم با این دولت اگر احوال و مواجید عطا فرمایند منت میداریم والاهمین
دولت را کافی میدانیم چون این هست همه هست حق سبحانه و تعالی شانه ما مفلسان را بتحقیقت
معتقدات حقهٔ اهل حق یعنی اهل سنت و جماعت متحقق ساخته توفیق اعمال مرضیه نقد وقت
گردانیده احوالے که ثمرات این اعمال اند کرامت فرموده بتمام بجناب قدس خود جل سلطانه
جذب فرماید ع کار اینست وغیر این همه هیچ ؛ چه احوال و مواجید که بی تحقق بتحقیقت معتقدات
این فرقهٔ ناجیه میسر شود جز استدراج هیچ نمیدانیم و جز خرابی هیچ نمی انگاریم با این دولت
اتباع فرقهٔ ناجیه هرچه بدهند منت میداریم و شکر بجامی آریم و اگر همین را بدهند و هیچ از احوال و مواجید
ندهند باک نداریم و راضی ایم و از بعضی مشائخ قدس الله تعالی اسرارهم که در غلبهٔ حال و سکر وقت
بعضے از علوم و معارف متضاده آرای صائبهٔ اهل حق بظهور می آیند چون مبنائے آن کشف
است معذور اند امید است که فردا بآن مواخذه ننمایند حکم مجتهد مخطی دارند که خطائی او را نیز یک
اجر خواهد بود و حق بجانب علماء اهل حق است شکر الله تعالی سعیهم زیراکه علوم علما مقتبس از مشکوٰة
نبوت است علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة که مؤید است بوحی قطعی و مقتدای معارف
این صوفیه کشف والهام است که خطا را بوی راه است و مصداق صحت کشف والهام مطابقت
است با علوم علماء اهل سنت اگر سرموئے مخالفت است از دائره صواب بیرون است هٰذا
هو العلم الصحیح والحق الصریح فماذا بعد الحق الا الضلال رزقنا الله سبحانه وایاکم الاستقامة
علی متابعة سید المرسلین ظاهرا و باطنا عملا واعتقادا علیه وعلی آله من الصلوات اکملها

وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَفْضَلُهَا وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب صد و سیزدہم (۱۱۳)

بجمال الدین حسین کولابی صدور یافتہ در بیانِ فرق درمیان جذبۂ مبتدی و جذبۂ منتہی و آنکہ شہودِ مجذوبان در ابتدا نیست الا روح کہ فوقِ قلب ست و ہمان شہودِ روح را شہودِ الٰہی جل شانہ تخیل میکنند اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی انجذاب و کشش نمی باشد الا بمقامِ فوق نہ بفوقِ فوق وَکَذَا الْحَالُ فِی الشُّهُوْدِ وَ نَحْوِہٖ پس مجذوبانِ سلوک ناکردہ را کہ درمقامِ قلب اند انجذاب نیست الا بمقامِ روح کہ فوقِ مقامِ قلب است انجذابِ الٰہی در جذبۂ منتہیان است کہ فوقِ آنجا مقامِ دیگر نیست و شہود در جذبۂ بدایت نیست الا روحِ منفوخ و چون روح بصورتِ اصلِ خود موجود ست اِنَّ اللّٰہَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ شہودِ روح را شہودِ حق میدانند تعالٰی و تقدس و چون روح را بعالمِ اجساد نحوے از مناسبت ثابت است گاہی آن شہود را شہودِ احدیت در کثرت میگویند و گاہے بمعیت قائل می شوند شہودِ حق جل و علا بے حصولِ فنائی مطلق کہ بنہایتِ سلوک متحقق است متصور نیست شعر

ہیچکس را تا نہ گردد او فنا ٭ نیست رہ در بارگاہِ کبریا ٭

و این شہود را با عالمِ ہیچ کاری نیست فرق درمیانِ شہودین آنست کہ اگر با عالم بوجہٍ مِنَ الْوُجُوْہِ مناسبت دارد شہودِ حق نیست تعالٰی و تقدس و اگر بی مناسبت است علامتِ شہودِ الٰہی است جل و علا شہود بواسطۂ تنگیِ عبارتِ اطلاق مے یابد و الا نسبت در رنگِ منتسب الیہ بیچون و بیچگونہ است ع

چون را بہ بیچون راہ نیست ٭ لَا یَحْمِلُ عَطَایَا الْمَلِکِ اِلَّا مَطَایَاہُ ٭

صدوچهارم بنام قربان بود
او بہ اثر گنج یزدان بود

مکتوب صدوچهاردهم (۱۱۴)

بصوفی قربان صدور یافته در تحریض بر متابعت سید المرسلین علیه و علیهم و آله الصلوات
والتسلیمات حق سبحانه و تعالی ما مفلسان بی سروبرگ را بدولت اتباع سید اولین و آخرین
که بطفیل دوستی او کمالات اسمائی و صفاتی خود را در عرصهٔ ظهور آورد و او را بهترین جمیع کائنات
خلق کرد علیه من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها مشرف گرداناد و بر آن استقامت
بخشاد که ذرهٔ این متابعت مرضیه از جمیع تلذذات دنیاوی و تنعمات اخروی بمراتب بهتر است
فضیلت منوط بمتابعت سنت سنیهٔ اوست و مزیت مربوط باتیان شریعت او علیه و علی آله
الصلوة والسلام والتحیة مثلاً خواب نیمروزی که از روی این متابعت واقع شود از کرور کرور
احیای لیالی که نه از متابعت است اولی و افضل است و همچنین افطار یوم فطر که شریعت مصطفوی
بآن امر فرموده است از صیام ابد الآباد که نه ماخوذ از شریعت اند بهتر است اعطای حبتی بامر
شارع از انفاق کوه زر که از نزد خود باشد فاضلتر است امیر المومنین عمر رضی الله تعالی عنه روزی
نماز بامداد را بجماعت ادا کرده در اصحاب نگاه کرد یک کس را حاضر نیافت پرسید اصحاب عرض کردند
که آنکس تمام شب را زنده میدارد و شاید درین وقت خوابش برده باشد امیر المومنین فرمود که اگر او
تمام شب خواب میکردی و نماز بامداد را بجماعت می گزاردی بهتر بودی اهل ضلالت ریاضات
و مجاهدات بسیار کرده اند اما چون موافق شریعت حقه نیستند بی اعتبار و خوار اند اگر اجری بر آن
اعمال شاقه مترتب میشود هم مقصور به بعضی منافع دنیویست تمام دنیا چیست تا بعضی منافع او را
کسی اعتبار نهد مثل ایشان مثل کناسی است که ریاضتش از همه بیش است و اجرتش از همه
کمتر مثل تابعان شریعت مثل آنجماعت است که در جواهر نفیسه بالماسات لطیفه کار میکنند

عملِ انہا در نہایت قلت است و اجرِ ایشان در غایتِ رفعت عملِ یکساعت تواند بود
کہ باجرِ صد ہزار برابر بود سر آنست عملے کہ بموافقتِ شریعت واقع می شود مرضیِ حق است سبحانہ
وخلافِ آن نامرضیِ او تعالی پس در نامرضی چہ جائے ثواب بلکہ متوقعِ عقاب است این معنی
را در عالمِ مجاز شاہدِ واضح است باندک التفات بظہور می آید بیت ہرچہ گیرد علتی علت شود
کفر گیرد کاملی ملت شود پس سرمایۂ جمیع سعادات متابعتِ سنت است و ہیولائے جمیعِ
فسادات خلافِ شریعت ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم
وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات والسلام

مکتوب صد و پانزدہم (۱۱۵)

بہ ملا عبد الحق دہلوی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ این راہ کہ ما در صددِ قطعِ آنیم ہمگی ہفت
گام است مصرع از ہرچہ میرود سخن دوست خوشتر است .. این راہ کہ ما در صددِ قطعِ آنیم
ہمگی ہفت گام است دو گام در عالمِ خلق است و پنج گام در عالمِ امر بگامِ اول کہ در عالمِ امر میشنہد
تجلیِ افعال رو میدہد و بگامِ دوم تجلیِ صفات و بگامِ سوم شروعی در تجلیاتِ ذاتیہ مے افتد
ثم وثم علی تفاوتِ درجاتِ الکمال کما لا یخفی علی اربابہا کل ذلک منوط بمتابعۃ سید الاولین
والآخرین علیہ من الصلوات اکملہا ومن التسلیمات افضلہا وآنکہ گفتہ اند کہ این راہ دو خطوہ
است مراد از آن عالمِ خلق و عالمِ امر داشتہ اند علی سبیل الاجمال تسہیلا للامر
علی نظر الطلاب وحقیقۃ الامر ما حققت بتوفیق اللہ سبحانہ . ہذا

مکتوب صد و شانزدہم (۱۱۶)

سلمہ اللہ تعالی

مصححہ

بملا عبد الواحد لاهوری صدور یافته در بیان آنکه سلامتی قلب موقوف بر نسیان ماسوی است از قلب و در منع کردن از کثرت اشتغال دنیوی مبادا رغبتے در دنیا پیدا شود مکتوب مرغوب اخوی اعزّی رسید و از سلامتی قلب که تحریر یافته بود بوضوح انجامید بلی سلامتی قلب موقوف بر نسیان ماسوی است از قلب بحدیکه اگر به تکلف یاد دهش دهند بیاد نیارد درین تقدیر خطور ماسوی را معنی نباشد آنحالت معتبر بفنائے قلبی است و قدم اول است درین راه و مبشر کمالات مراتب ولایت است علی تفاوت درجات الاستعداد همت را بلند دارند و بجوزے و موزی قناعت نکنند ان الله یحب معالی الهمم از کثرت اشتغال بامور دنیویه خوف رغبت است درین امور دنیّه زنهار بآن سلامتی قلب غرّه نشوند که امکان رجوع است و در اشتغال دنیوی مهما امکن اقدام نمایند که مبادا رغبتی پیدا شود و در خسارت اندازد و عیاذاً بالله سبحانه گناسی در فقر بمراتب بهتر است از صدر نشینی در غنا همگی همت آن باشد که به فقر و نامرادی زندگانی چند روز بسر برده شود و فرّ من الغنیاء و ارباب اکثر ما تفرّ من الاسد والسلام

مکتوب صد و هفدهم (۱۱۷)

بملا یار محمد قدیم بدخشی صدور یافته در بیان آنکه در ابتدا قلب تابع حس است و در انتها این تبعیت نمی ماند مولانا یار محمد فراموش نه کرده باشند چندگاه قلب تابع حس است پس ناچار هرچه از حس دور ست از قلب نیز دور است حدیث من لم یملك عینه فلیس القلب عنده اشاره باین مرتبه است و در نهایت کار چونکه قلب را تبعیتی بحس نماند دوری از حس در قرب قلبی تاثیر نکند لهذا مشائخ طریقت مبتدی و متوسط را مفارقت از صحبت شیخ کامل مکمل تجویز نفرموده اند بالجمله بحکم ما لا یدرك كله لا یترك كله بر همان طریق باشند

یعنی هرچه چیزیکه تمام و کمال او درک کرده نشود کلیه هم ترک کرده نشود ۱۲

و از صحبتِ ناجنس بوجہِ اَبلغ اِجتناب نمایند قدومِ میان شیخ مزمل مقدمۂ سعادت دانستہ صحبتِ ایشان را غنیمت شمرند و اکثر اوقات با ایشان صحبت دارند کہ بسیار عزیز الوجود اند والسلام

مکتوب صد و ہیژدہم (۱۱۸)

بملا قاسم علی بدخشی صدور یافتہ در بیانِ خسارت جماعۂ کہ بر اہل اللہ اعتراض کنند کتابتی کہ محبت آثارے مولانا قاسم علی فرستادہ بودند رسید مضمون بوضوح پیوست قال اللہ تعالیٰ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِہٖ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَیْھَا خواجہ عبد اللہ انصاری میفرمایند الٰہی ہر کرا خواہی بر اندازی با ما در اندازی بیت ترسم آن قوم کہ بر دُردکشان میخندند بر سر کارِ خرابات کنند ایمان را حق سبحانہ و تعالیٰ کافۂ اہل اسلام را از انکارِ فقرا و طعن در ایشان نگاہدارد بحرمۃِ سیدِ البشر علیہ و علیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والسلام

مکتوب صد و نوزدہم (۱۱۹)

بمیر محمد نعمان بدخشی صدور یافتہ در ترغیب بر صحبتِ شیخِ مقتدا و در بیانِ آنکہ گاہ است کہ کاملان بعضی از مریدانِ ناقص خود را ہم بتعلیمِ طریقت اجازت می نمایند بواسطۂ بعضی نیات مکتوب شریف خدمتِ میر وصول یافت این راہ دیوانگی مے طلبد در خبر آمدہ است لن یؤمن احدکم حتیٰ یقال انہ مجنون و چون جنون آمد از تدبیرِ زن و فرزند فارغ گشت و از اندیشۂ کذا و کذا جمعیت میسر شد این دیوانگی در نہادِ شما ہست اما بعوارضِ لاطائل آن را خس پوش ساختہ اید چہ توان کرد درین مفارقت کسب بے مناسبتی بسیار مفہوم میگردد

۴ درخدمت قبلہ گاہ باش بعد از انتقال حضرت خواجہ قدس سرہ حضرت ایشان میر نعمان را در سلک اہل ارادت داخل ساختند و در کنف تربیت گرفتند و از رہ علی بسر منبر بردند و سالہا

سه تفرقه عبارت است ازآنکه دل را بواسطه تعلق بامور متعدده پراگنده سازی ۱۲

زود تدارکِ آن نمایند وبی استطاعتی را عین استطاعت دانسته رفع بعد صوری نمایند جمعیتِ
این طائفه درماورای جمعیتِ خلق است اسبابِ جمعیتِ خلق باعث تفرقۂ ایشان است
دست در اسبابِ تفرقۂ خلق باید زد تا جمعیت حاصل آید واگر فرضاً درجمعیتِ خلائق این طائفه را
جمعیّت بخشند ازان جمعیت باید ترسید و بجنابِ حق سبحانہ التجا باید آورد تا آن جمعیت بلائے
جان نگردد و قیاس باحوالِ فلان وفلان نباید کرد که پیش از تمامی ہمہ مراتب نقص است
علی تفاوت درجاتہا ع فراقِ دوست اگر اندکست اندک نیست * مشائخ طریقت پیش
از تمامی بعضی مریدان را اجازتِ تعلیم طریقت داده اند حضرت خواجہ نقشبند قدس اللہ تعالیٰ
سرّہ مولانا یعقوب چرخی را بعد از تعلیم طریقت وتسلیک بعضی از منازل فرموده بودند کہ ای
یعقوب ہرچہ از ما بتو رسیده است بخلق برسان وحال آنکہ فرموده بودند کہ بعد از من درخدمتِ
علاؤ الدین خواہی بود واکثر کار درخدمتِ خواجہ علاؤ الدین کرده اند حتی کہ خدمتِ مولانا عبد الرحمن
جامی درنفحات ایشان را اول از مریدانِ خواجہ علاؤ الدین میشمارند وثانیاً بحضرت خواجہ نقشبند
نسبت می دہند بالجملہ علاج این تفرقہ صحبتِ اربابِ جمعیّت است مکرراً و مؤکداً نوشتہ
شده است وشنیده شد کہ مولانا محمد صدیق نوکری اختیار کرده وضعِ فقرا را گذاشتہ است
افسوس ہزار افسوس کہ کسے را از اعلیٰ علیین باسفل سافلین برند آمد از و حال بیرون نخواہد
بود یا در نوکری جمعیتش خواہند داد یا نخواہند داد اگر جمعیت خواہند داد بد واگر نخواہند
داد بدتر ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ہدیتنا وہب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوہاب

والسلام

مکتوب (۱۲۰) صد و بستم

نیز بمیر محمد نعمان بدخشی صدور یافته در ترغیب بر صحبت ارباب جمعیت و ما یناسب ذلک
تا آنکه خدمت میر فراموشی گزیدند که بسلامی و پیامے هم یاد آوری نمی نمایند فرصت یسیرست
وصرف آن در اهم مهام ضروریست و آن صحبت ارباب جمعیت است لا نعدل بالصحبة
شیئا کائنا ما کان الا ترى ان اصحاب رسول الله صلى الله تعالى عليه وعليهم
وسلم وبارك فضلوا بالصحبة على من عداهم سوى الانبياء عليهم السلام وان كان
ويسا قرنيا او عمر مروانيا مع بلوغهما نهاية الدرجات ووصولهما غاية الكمالات سوى
الصحبة فلاجرم صار خطاء معاوية خيرا من صوابهما ببركة الصحبة وسهو عمرو بن
العاص افضل من صحوهما لما ان ايمان هؤلاء الكبراء صار بالصحبة شهوديا برؤية
الرسول وحضور الملك وشهود الوحي ومعاينة المعجزات وما اتفق لمن عداهم هذه الكمالات
التي هي اصول سائر الكمالات كلها ولو علم ويس فضيلة الصحبة بهذه الخاصية لم يمنعه
مانع من الصحبة وما اثر شيئا من الاشياء على هذه الفضيلة والله يختص برحمته من يشاء
والله ذو الفضل العظيم * بیت سکندر را نمی بخشند آبی * بزور و زر میسر نیست این کار
اللهم وان لم تخلقنا في هذه النشأة في قرن هؤلاء الاكابر فاجعلنا في النشأة الاخرى
محشورين في زمرتهم بحرمة سيد المرسلين عليه وعليهم الصلوات والتحيات والتسليمات والسلام

مکتوب صد و بست و یکم (١٢١)

نیز بمیر محمد نعمان صدور یافته در بیان آنکه این راه همگی هفت گام قرار یافته است بعضی
از یاران به شش گام رسیده اند خدمت میر دعوات فراوان مطالعه فرمایند مدتیست که از
احوال خود اطلاع نداده اند و از فقرائے اینجائی خبرے نگرفته الحمد لله سبحانه والمنة که فقرا

مرفہ الاحوال اند شمہ بطریق اجمال در معرض بیان مے آرد محبت آثارا این راہ ہمگی ہفت گام قرار یافتہ است جمعی از یاران کار را تا شش گام رسانیدہ اند و جمعی تا پنج گام وطائفہ تا چہار گام و فرقہ تا سہ گام علی تفاوت درجاتہم و صاحب سہ گام ہم مروم افادہ می نماید تکیف جماعہ کہ پیش قدم باشند بلند ہمتی در کار است تا بہ حقیر و نقیر التفات نشود زیادہ برین گنجایش وقت نبود والسلام

مکتوب صد و بست و دوم (۱۲۲)

بملا طاہر بدخشی صدور یافتہ در ترغیب بر بلند ہمتی و عدم التفات بہرچہ در دست افتد مولانا محمد طاہر معذور دارند مولانا یار محمد وجہ انتقال را خواہند گفت چون ارادہ سفر بجانب ہندوستان مصمم دارند بروند و از اہل و عیال خبری بگیرند الباقی عند التلاقی مثل مشہور است دوام احضار و اجتناب از اختلاط با اغیار لابد است ہمت را بلند باید داشت و بہرچہ بدست افتد نباید پرداخت

بیت
ما از پی نوریکہ بود مشرق انوار ۔ از مغربی و کوکب و مشکوۃ گذشتیم

فقرای این زمانہ اکثر در مقام رسمی و اکتفا اقامت دارند صحبت ایشان سم قاتل است فر منہم کما تفر من الاسد برہمین طریق ملازم باشند و واقعات را چندان اعتبار نہند کہ مجال تاویل را میدان وسیع است زنہار بخواب و خیال گول نشوند

شعر
کیف الوصول الی سعاد و دونہا ۔ قلل الجبال و دونہن حتوف

والسلام

قد تم القسم الثانی من الدفتر الاول بعون اللہ تعالی و حسن توفیقہ و یلیہ القسم الثالث ان شاء اللہ تعالی و صلی اللہ تعالی علی خیر خلقہ سیدنا محمد و علی آلہ و صحبہ اجمعین

و علینا معھم برحمتہ و ھو ارحم الراحمین

کتبہ غلام محمد امرتسری عفا اللہ عنہ

بماہ رجب المرجب ۲۸ روز دوشنبہ ۱۳۰ سنہ ھ

اِعلام

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَکَفٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی۔ اما بعد مخفی مباد کہ طالبان حق رجلّ علاؤ فدیًا وحدیثًا بہ علمِ تصوّف چہ دستگیہا است بنا بران مقبولان بارگاہِ یزدانی و محبوبانِ درگاہِ سبحانی در تحصیل فرائضِ مساعی جمیلہ بکار بردہ اند و در ضبطِ این امرِ صعب جان نثار یہا نمودہ اند و بمطالعہ و سیرِ کتبِ تصوف اوقاتِ عزیزہ خود را صرف نمودہ اند علی الخصوص مکتوباتِ قدسی آیات حضرتِ غوثِ محققین قطبِ عارفین عارف ربانی عالم دقائق مثانی الشہیر عند الاقاصی والادانی الشیخ احمد سرہندی نقشبندی الاویسی الرحمانی مجدد الف ثانی قدس اللہ سرہ و نوّر روحہ و نور ضریحہ۔ بیت لَا یُدْرِکُ الْوَاصِفُ الْمُطْرِیْ خَصَائِصَہٗ ؎ وَاِنْ یَّکُ سَابِقًا فِیْ کُلِّ مَا وَصَفَا۔ کہ ہر یکے ازانہا بلکہ ہر جملۂ آنہا دُرِّ بیت یتیم و جوہر بیت ثمین و این از ضیق میدان عبارت است والا مصرعؔ چہ نسبت خاک را با عالم پاک ؟؟ سیر شِ سالکان ہویّتِ بحتہ را وسیلہ است و افی و شیفتگان ذات حقہ را بادۂ ایست کافی صدہا اولیاء عظام از فہمِ مضامینش بہرہ یاب گشتند و ہزارہا صلحائے عظام بمطالعش فائز المرام شدند ولیکن الی اللّٰہ المشتکٰی از غارتگری ناسخین کہ نسخ را بجائے مسخ رسانیدند و فرق میانِ مِنْ و اِلٰی ندانستند بسیارے از نصرفات را مخزن واکثرے از تحریفات را معدن گشتہ بود و از دستبرد مطابع چہ نوشتہ است کہ بر وقت تاختہ و از لغزش قلمہا کدام تصرفہا است کہ بر وعلم نیفراختہ بناءً علیہ داعیۂ تصحیح آن و در سترِ این مسکین ہیچ در ہیچ بلکہ کم از ہیچ از حق سبحانہ وتعالیٰ پیدا شد و آن را وسیلۂ نجاتِ اُخروی خود تصور کردہ بہ تفحصِ وسیع و تصفحِ بلیغ نسخہائے خطی کثیر التعداد از اطراف و جوانب فراہم آوردہ بکمال جد و جہد تمام جملہ جملہ و حرف حرفش را بارہا مقابلہ نمودہ بفضل اللہ حسن توفیقہ باہتمام خود حصّہ دومش را نیز بحلیۂ طبع متحلی و مزیّن گردانیدہ ہدیۂ ناظرین پر تمکین بر عایتِ امورِ ذیل گذرانیدہ و از فضلِ حق سبحانہ تعالیٰ و تقدس امید واثق است کہ دیگر حصّہا را ہمبرین و تیرہ بانجام خواہد رسانید

اوّل آنکہ متنش را بہ نسخہائے عدیدہ بکرات و مرات مقابلہ نمودہ شد کہ یکے را ازانہا بہ نسخہائے خطی قدیم بعضے از فضلاء روزگار مقابلہ فرمودہ بودند و دیگرے بدست علماء ظاہر و باطن و متداول ماندہ و علی ہذا القیاس **دوم** آنکہ حتی الوسع در مواقع اختلاف ہیچ نسخہ فرو نگذاشتہ شد **سوم** آنکہ حتی الوسع تخریج احادیث مندرجہ کتاب کردہ شد **چہارم** آنکہ حل الفاظ مشکلہ و ربط عباراتِ مبہمہ بالتزام تمام نوشتہ شد **پنجم** آنکہ فہرست جدیدہ کہ آنرا اجمال مکتوبات توان گفت ملحق کردہ شد **ششم** آنکہ بمکاتیبیکہ بعبارات عربی بودہ اند تراجم آنہا بفارسی بالمقابل نوشتہ شد تسہیلاً للطلاب و تیسیرًا للنظار **ہفتم** آنکہ در بعضی جاہا و لو اقل قلیل بدفع توہمات باطلہ و خیالات فاسدہ حسب الفہم تعرض نمودہ آمد **ہشتم** آنکہ غالب تراجم عبارات عربی و آیات قرآنی بتعیین سورہ و جزو و احادیث نبوی بحاشیہ انگاشتہ شد **نہم** آنکہ عباراتِ عربی را معرّب گردانیدہ شد در عایتِ حرکاتِ اضافیہ و توصیفیہ خصوصًا در مقامات مبہمہ نمودہ شد **دہم** آنکہ حال بعضی از اکابر کہ اسمائے گرامی ایشان در کتاب جابجا مذکور است از کتب قوم تلاش نمودہ بحاشیہ درج کردہ شد۔ علاوہ ازین دیگر خصوصیات کہ بملاحظہ ناظرین متعلق است مرعی داشتہ شد۔ والحمد للّٰہ علٰی ذٰلک حمدًا کثیرًا طیبًا مبارکًا علیہ مبارکًا فیہ وصلی اللّٰہ علٰی سیدنا محمد وآلہ وصحبہ اجمعین وآخر دعوانا ان الحمد للّٰہ رب العٰلمین ط پس حضرات کہ ارادہ خریداری این گوہر آبدار دارند بعنوان ذیل طلب فرمایند

امرتسر چوک فرید مسجد حاجی شیخ بڈھا مرحوم۔ خاکسار نور احمد عفی عنہ قیمت حصّہ دوم مندرج ذیل است

درجہ	خاص کاغذ سفید ولایتی چکنا	لعہ/	التماس
درجہ	اول ؍؍ ؍؍ ڈمّی	عہ ۱۲/	محصول ڈاک۔ فیس منی آرڈر و پیکنگ وغیرہ بذمہ خریدار
درجہ	دوم ؍؍ ؍؍ ؍؍	عہ ۸/	تعمیل فرمایش بذریعہ وی پی یا بصورت وصولی قیمت
درجہ	سوم ؍؍ بادامی	عہ ۴/	نقد خواہد شد

حصّہ دوم مکتوبات امام ربانی رح بکتابت کاتب غلام محمد امرتسری عفا اللہ عنہ تمام یافت

حسب ضابطہ رجسٹری شدہ است

اِنْ اُرِیْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِیْقِیْ اِلَّا بِاللّٰہِ عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ

للّٰہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ✤ آخر آمد زپسِ پردۂ تقدیر پدید

یعنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی بآئین نوی

★ حصۂ دوم دفتر اول ★

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ و پسر شمس امرتسری

در مطبع مجددی منشی بخش واقع امرتسر مطبوع گردید

حسب ضابطہ رجسٹری شدہ است

اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيْقِيْ اِلَّا بِاللّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ٭ آخر آمد زپس پردۂ تقدیر پدید

یعنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی بآئین نو

حصہ دوم دفتر اول

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجددِ الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ و پسری شیخ امرتسری

مطبع مجددی واقع مسجد منشی بخش امرتسر مطبوع گردید

فہرست جدید کتاب مستطاب مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی رح حصہ دوم از دفتر اول

هذا بصائر للناس

بصیرت اول) حضرت امام ربانی قدس سره در آخر مکتوب ۱۹۶ میفرمایند - باید دانست که منشاء تفاوت علوم و معارف در رسائل که از این درویش بلکه از هر سالک که صادر شده است همین تفاوت حصول مقامات متفاوته است هر مقام را علوم و معارف جدا است و هر حال را قال علیحده پس فی الحقیقت تدافع و تناقض در علوم نباشد در رنگ نسخ احکام شرعیه است فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ * انتهی * و حضرت مولانا عبدالله المعروف بشاه غلام علی نقشبندی مجددی دهلوی در رساله ششم از سبعه سیاره نوشته اند - بدانکه در کلام الٰهی سبحانه و کلام پیغمبر صلی الله علیه وسلم سخنها است که بی تاویل فهم دران قاصر است و همچنین در کلام اولیا سخنها است که انجا تاویل باید نمود تا گمان نیک که مامور به است از دست نه رود هر تاویلے که در کلام اولیای کرام نمایند از غلبه سکر و تحدیث نعمت یا ترغیب طالبان یا عدم مساعدت الفاظ بمعانی آن در کلام حضرت مجدد نیز جاری است. وَصَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ حضرت شیخ عبدالحق رحمة الله علیه در شرح فارسی فتوح الغیب که کتابیست نافع در سلوک و لابد طالبان از تصنیفات حضرت غوث الثقلین رضی الله تعالی عنه نوشته اند - گاه اسرار دقیقه و علوم غامضه بر قلوب عرفا وارد می شود و عبارت بان کفایت نمی کند پس تسلیم و تفویض آن بعلم حضرت علیم مطلق سبحانه باید نمود و زبان انکار نباید کشود - انتهی کلامه الشریف -

بصیرت دوم) حضرت مجدد قدس سره در رساله مبداء و معاد فرموده اند - این درویش روزے در حلقه یاران خود نشسته بود و نظر به خرابیهائے خود داشت و این نظر غالب آمد بحدیکه خود را بے مناسبت تام باین وضع می یافت درین اثنا بحکم مَنْ تَوَاضَعَ لِلّٰهِ رَفَعَهُ اللهُ این دور افتاده را از خاک مذلت برداشتند و این ندا در سر او در دادند که غَفَرْتُ لَكَ وَلِمَنْ تَوَسَّلَ بِكَ إِلَيَّ

بواسطه او بغیر واسطه الی یوم القیامة. دیگر باین معنی توهم تجدید گنجایش ریب نماند. والحمد لله سبحانه علی ذلک حمداً
کثیراً طیباً مبارکاً علیه کما یحب ربنا ویرضی والصلوٰة والسلام علی رسوله محمد وآله کما یجری بعد ازان بانشای
این واقعه مامور ساختند ؎ اگر پادشه بر در پیر زن ❊ بیاید تو ای خواجه سبلت مکن ❊ ان ربک واسع المغفرة. انتهی
حضرت شاه ولی الله رحمه الله بعد تحریر مناقب حضرت مجدد قدس سره نوشته اند لا یحبه الا مومن ولا یبغضه
الا منافق. وخواجه محمد هاشم کشمی در برکات احمدیه نوشته وقتیکه حضرت خواجه رضی الله تعالی عنه اصحاب خود را
بجهت استفاده از حضرت ایشان ترغیب نمود و بسرهند فرستاده اند یکی از امتثال امر شریف ابا نمود. در خواب می بیند
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خطبه در مدح ایشان میخوانند میفرمایند که مقبول میان احمد مقبول ماست و مردود میان احمد مردود
ماست. در ملفوظات مولانا حضرت میرزا مظهر جان جانان علیه الرضوان نوشته. یکبار بجمال جهان آرای سرور کائنات
علیه افضل الصلوات والتحیات مشرف شدم گویا در کنار آنحضرت برابر دراز کشیده ام و راحت نفس مبارک بمن میرسید
درین اثنا من تشنه شدم و پیرزادگان سهرندی درانجا حاضر اند آنحضرت یکی را با آوردن آب امر نمودند بنده عرض کردم
یا رسول الله آنها پیرزادهای من اند فرمودند امتثال امر ما می نمایند پس عزیزے از انها آب آورد و من سیر خوردم. عرض کردم
یا رسول الله حضرت در حق مجدد الف ثانی چه میفرمایند. فرمودند مثل ایشان در امت من دیگر کیست عرض کردم یا رسول
الله مکتوبات ایشان بنظر مبارک گذشته است فرمودند اگر چیزے یاد داشت بخوانید بنده این عبارت بعضی مکتوب ایشان
الله تعالی وراء الوراء ثم وراء الوراء خواندم بسیار پسند نمودند وحظها فرمودند. فرمودند باز بخوانید باز این عبارت
عرض نمودم زیاده تر تحسین نمودند و این حالت امتداد کشید. انتهی. وایضاً. جائیکه پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم
قدم گذاشته است حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه در انجا سر نهاده و حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه جائیکه
قدم گذاشته حضرت مجدد رضی الله تعالی عنه در انجا سر نهاده انتهی.

خاکسار نور احمد عفی عنه پسروری ثم امرتسری چوک فرید مسجد شیخ بڈھا مرحوم

قد جاءکم بصائر من ربکم فمن ابصر فلنفسہ ومن عمی فعلیہا

بامداد یزدانی و فضل رحمانی

مکتوبات شریف

جلد ثانی

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ

در مطبع مجددی امرتسر غرہ ذیقعدہ ۱۳۲۸ھ مطبوع گردید

بسم الله الرحمن الرحیم

حسبنا الله ونعم الوکیل نعم المولیٰ ونعم النصیر

مکتوب (۱۲۳) صد و بست و سوم

نیز بملا طاہر بدخشی صدور یافتہ در بیان آنکہ اداءِ نفل اگرچہ حج باشد اگر مستلزم باشد فوت فرضی را از فرائض داخل لا یعنی است مکتوب شریف اخوی ارشدی لا ازال کاسمہٖ طاہرًا عن دنس التعلقات رسید ای برادر در خبر آمدہ است علامۃ اعراضہٖ تعالیٰ عن العبد اشتغالہ بما لا یعنیہ اشتغال بہ نفلے از نوافل باعرض فرضی از فرائض داخل مالا یعنی است پس تفتیش احوال خود نمودن لازم آمد تا معلوم گردد کہ اشتغال او بچہ چیز است بنفل است یا بفرض بواسطۂ ادائے یک حج نفل مرتکب چندین محظورات باید شد نیک ملاحظہ نمایند العاقل تکفیہ الاشارۃ والسلام علیکم وعلیٰ رفقائکم ؞

لغو و بے فائدہ ۱۲ — بغیر الحق جل وعلا ۱۲ — حدیث ۱۲ — در پیش ۱۲ — کاویدن و کندیدن و جستجو کردن ۱۲ — ممنوعات ۱۲ — صاحب عقل را اشارت کافی است ۱۲

مکتوب (۱۲۴) صد و بست و چہارم

نیز بملا طاہر بدخشی صدور یافتہ در بیان آنکہ استطاعت راہ شرط وجوب حج است اداء حج باوجود بے استطاعتی نسبت بحصول مطلب داخل تضییع اوقات است مکتوب شریف اخوی خواجہ محمد طاہر بدخشی رسید للہ سبحانہ الحمد والمنۃ کہ فتورے در اخلاص محبت فقرا راہ نیافتہ است باوجود تمادی ایام مہاجرت این علامت سعادت عظیمہ است محبت آثارا چون شمار خصت طلبیدید وبرفتن عزم مصمم کردید در وقت وداع این قدر مذکور ساختہ بود باحتمال کہ شاید ما ہم بشما درین سفر ملحق شویم ہر چند قصد کردہ شد استخارہا موافق نیامدند وتجویزے درین باب مفہوم نگشت بضرورت تقاعد ورزید صلاح فقیر از اول در رفتن شما نبود اما شوق شمارا ملاحظہ نمودہ منع صریح نکرد استطاعت شرط راہ است بے استطاعت تضییع اوقات است امر اہم گذاشتہ بامر غیر ضروری پرداختن مناسب نیست ہر چند کتابت بشما این مضمون انوشتہ است رسیدہ باشد یا نہ سخن این است بیشتر مختار اند والسلام +

مکتوب صد و بست و پنجم (۱۲۵)

بمیر صالح نیشاپوری صدور یافتہ در بیان آنکہ عالم چہ صغیر وچہ کبیر مظاہر اسماء وصفات الہیہ اند تعالی شانہ وعالم را باصانع خویش ہیچ نسبتی نیست الا المخلوقیۃ والمظہریۃ وما یناسب ذلک اللہم ارنا حقائق الاشیاء کما ہی عالم چہ صغیر وچہ کبیر مظاہر اسماء وصفات الہیہ است تعالی شانہ ومرایائے شیون وکمالات ذاتیہ او عز سلطانہ گنجے بود مخفی وسرے بود مکنون خواست کہ از خلا بملاء عرض دہد واز اجمال بتفصیل آرد عالم را بنہجی خلق فرمود کہ بذوات وصفات خویش دوال باشند بر ذات وصفات او سبحانہ

دلالت کنندگان

پس عالم را با صانع خویش ہیچ نسبتے نیست الّا آنکہ مخلوقات وی اند و دوالّ بر اسما
وشیونات او تعالیٰ حکم باتحاد وعینیت و نسبت احاطہ و سریان و معیت ذاتیہ آنجا از غلبۂ حال
وسکر وقت است اکابر مستقیم الاحوال کہ از قدح صحو ایشان را شربی ارزانی داشتہ اند
عالم را با صانع ہیچ نسبتے اثبات نمی کنند الّا المخلوقیۃ والمظہریۃ واحاطہ و سریان و معیت
علمی میدانند مطابق علماء اہل حق اند شکر اللّٰہ تعالیٰ سعیہم عجب است کہ جماعۂ صوفیہ
کہ اثبات بعضی نسبت ذاتیہ بینمایند کالاحاطۃ والمعیۃ مثلاً معترفند بآنکہ از ذات جمیع
نسب مسلوبست حتیٰ کہ صفات ذاتیہ را نیز سلب می نمایند فہل ہذا الّا تناقض
و ور ذات مراتب اثبات نمودن از برائے رفع این تناقض تکلف است در رنگ
تدقیقات فلسفیہ ست ارباب کشف صحیح ذات را تعالیٰ جز بسیط حقیقی نمیدانند و ماورائے
او ہرچہ باشد داخل اسما میشمرند **فرد** فراق دوست اگر اندک است اندک نیست ٭ درون
دیدہ اگر نیم موست بسیار ست ٭ مثالے از برائے تحقیق این مبحث بیان کنیم مثلاً عالمے
نحریرے ذوفنونے خواہد کہ کمالات مکنونۂ خود را در عرصۂ ظہور آرد ایجاد حروف واصوات نماید
تا در پردۂ آن آن کمالات را جلوہ دہد پس درین صورت این حروف واصوات و دوال را
با معانی مخزونہ ہیچ نسبتے نیست الّا آنکہ این حروف واصوات مظاہر آن معانی مخفیہ ست
و مرایائے آن کمالات مخزونہ حروف واصوات را عین آن معانی مخفیہ گفتن معنی ندارد
و ہمچنین حکم باحاطہ و معیت درین صورت غیر واقع است معانی بہمان صرافت مخزونہ اند
ہیچ تغیرے در ذات و صفات آن معانی راہ نیافتہ ست لیکن چون در میان معانی و
این حروف واصوات دوال نحوی از مناسبت دالیۃ و مدلولیۃ متحقق است بعضی معانی
زائدہ از آن در تخیل می آید فی الحقیقت آن معانی مخزونہ از آن معانی زائدہ منزہ و مبراست

Interlinear glosses: دلالت کنندگان اند ۱۲ — میان مخلوق و خالق — خبر — مبتدا — مقرّ اند ۱۲ — مبتدا — پس نیست این مگر تناقض زیرا کہ احاطہ و معیت و سریان نیز از جملہ — مانند ۱۲ — واند مقحقق ۱۲ — مخفیہ ۱۲ — آئینہا — ان عالم نحریر ۱۲ — بالفتح سرہ کردن و خالص بودن ۱۲ — نسبتے — معانی مخزونہ ۱۲

Margin notes: لہ قولہ تیغ مختلف کا سیہ بزرگی و شور و اختلاط عتم. قولہ صحو بالفتح ہوشیاری. قولہ شربی بشرب بالکسر آب و حصہ آب یعنی ازان کہ ہوشیاری حصہ بخشیدہ اند ۱۲

لہ نحریر بالکسر تیکو دانندہ و عالم ہم نحار و رجل ۱۲ منہ

جواہر المعارف ترجمہ مکتوبات امام ربانی دفتر اول ۔ حصہ سوم

آنچه معتقد ماست درین مسئله نیست اثباتِ امر زائد ورای مظهریت و مرآتیت نمودن از اتحاد و عینیت و احاطه و معیت از سکرست ذاتِ او تعالی فی الحقیقت از نسب معرّاست و او مناسبت مبرا ما للتراب و رب الارباب با این قدر مناسبت ظاهریت و مظهریت و وحدة وجود گویند یا نه گویند فی الواقع وجودات متعدده است لیکن بطریق اصالت و ظلیت و ظاهریت و مظهریت نه آنکه یک موجود است و ماسوای او اوهام و خیالاتست این مذهب بعینه مذهب سوفسطائیست اثباتِ حقیقت در وی نمودن از اوهام و خیالات او رانمی بر آرد که مقصود سوفسطائیست مثنوی چون بدانستی تو او را از نخست ❊ سوی آنحضرت نسب کردی درست
و انگه دانستی که ظلِ کیستی ❊ فارغی گر مُردی و گر زیستی

مکتوب ۲۶ صد و بست و ششم

نیز بمیر صالح نیشاپوری صدور یافته در بیانِ آنکه طالب را باید که اهتمام در نفی الهه باطله نماید چه آفاقی و چه انفسی و در جانب اثباتِ معبود بحق جل سلطانه هرچه در حوصله فهم و در حیطه ادراک آید آنرا نیز در تحتِ نفی داخل ساخته اکتفا بموجودیته نماید اگرچه وجود را نیز دران موطن گنجایش نیست و ما یناسب ذلک سیادت و نقابت دستگاها طالب را باید که اهتمام در نفی آلهه باطله آفاقی و انفسی نماید و در جانبِ اثباتِ معبود بحق جل سلطانه هرچه در حوصله فهم و در حیطه وهم در آید آنرا نیز در تحتِ نفی داخل سازد و اکتفا بموجودیته مطلوب نماید مصرع بیش ازین پے نه برده اند که هست ❊ اگرچه وجود را نیز دران موطن گنجایش نیست ماورای وجود باید طلبید علماء اهل سنت شکر الله تعالی سعیهم زیبا گفته اند که وجودِ واجب تعالی زائد هست بر ذاتِ او سبحانه وجود را عین ذات گفتن و ماورای وجود

عه قوله اگرچه وجود را الخ مربوط است بقول او قدس سره و اکتفا بموجودیته مطلوب نماید ۱۲

درالمعرفت ۵ قوله اینکه یک موجود است الخ ... قوله آنچه معتقد ماست ... سوفسطائی ... (حاشیہ، باریک خط، جزوی طور پر ناخوانا) ۶ قوله بیش ازین پے نه برده اند ... مصرع ... شرح عقائد ... ۱۲

امر دیگر اثبات ناکردن از قصور نظر است قال الشیخ علاء الدولۃ فوق عالم الوجود عالم الملک الودود این درویش را چون از مرتبۂ وجود بالا گزرانیدند تا چندگاہ کہ مغلوب آنحال بود خود را از روئے ذوق و وجدان از ارباب تعطیل می یافت و حکم بوجود واجب جل شانہ نمی کرد چہ وجود را در راہ گذاشتہ بود در مرتبۂ ذات وجود را گنجایش نمی یافت اسلام او در آن وقت اسلام تقلیدی بود نہ تحقیقی بالجملہ ہرچہ در حوصلۂ ممکن در آید بطریق اولی ممکن شاید فسبحان من لم یجعل للخلق الیہ سبیلا الا بالعجز عن معرفتہ از حصول فنا فی اللہ والبقاء باللہ کسی گمان نکند کہ ممکن واجب گردد کہ آن محال است و مستلزم قلب حقائق پس چون ممکن واجب نہ گردد نصیب ممکن غیر از عجز از ادراک واجب جل شانہ امر دیگر نباشد فرد عنقا شکار کس نشود دام باز چین * کاینجا ہمیشہ باد بدست است دام را * بلند ہمتی ہمین طور مطلب را میخواہد کہ ہیچ از و بدست نیاید و ہیچ نام و نشان از و پیدا نشود جمعے ہستند کہ مطلبے میخواہند کہ آنرا عین خود یابند و قرب و معیت با و پیدا سازند مصرع آن ایشانند من چنینم یارب * والسلام اولاً و آخراً

مکتوب ۱۲۷ صد و بست و ہفتم

عہ التعریب لکل من الانسان شان یخصہ ۱۲

بملا صفر احمد رومی صدور یافتہ در بیان آنکہ خدمت والدین ہرچند از حسنات است امّا در جنب وصول مطلب حقیقی بیکاری محض ست و تعطیل صرف بلکہ داخل سیئہ است حسنات الابرار سیئات المقربین و ما یناسب ذلک مکتوب مرغوب رسید عذر یکہ در باب توقف نمودہ بودند صحیح است زیادہ از آنچہ بوقوع می آید باید کرد و خود را مقصر باید دانست قال اللہ سبحانہ و تعالی ووصینا الانسان بوالدیہ احسانا حملتہ امہ کرھا ووضعتہ

عہ واقعست در سورہ احقاف یعنی وامر کردیم آدمی را در حق پدر و مادر او بنیکو کاری در شکم بردا شتہ است او را مادر او بدشواری و زادہ است او را بدشواری ۱۲

کرہاہ وقال اللہ سبحانہ ایضا ان اشکرلی ولوالدیک معذلک معتقد آن باید بود کہ
اینہمہ در جنب وصول مطلب حقیقی بیکاری محض است بلکہ در خود طے منازل سلوک نیز تعطیل
صرف حسنات الابرار سیئات المقربین شنیدہ باشند بیت ہرچہ جز عشق خدائی احسن است
گر شکرخوردن بود جان کندن است حق اللہ سبحانہ بر حقوق جمیع خلائق مقدم است
اداے حقوق اینہا امتثالاً لامرہ است سبحانہ والا کرامجال آن بود کہ خدمت او را گذاشتہ
بخدمت دیگری اشتغال نماید پس خدمات اینہا باین تقریب از جملہ خدمات حق است
سبحانہ اما از خدمت تا خدمت فرق بسیار است مزارعان و قلبہ رانان نیز خدمت پادشاہان
میکنند اما خدمت مقربان دیگر است انجام زراعت و قلبہ رانی بردن عین معصیت است
و مزد ہر کار باندازہ آن کار است قلبہ رانان بمحنت تمام در روزے یک تنکہ اجرت میگیرند
و مقرب در ساعتی بخدمت حضور مستحق لکھامیگردد مع ذلک او را باین لکھا ہیچ تعلقی نیست
گرفتار قرب شاہ است وبس شتان ما بینہما فرخ حسین خیلے موفق است خاطر از جانب او
جمع دارند زیادہ چہ نویسم والسلام

عـ یعنی میان قلبہ ران و مقرب پادشاہ فرقے است بسیار و بعدے است فراوان ۱۲	مکتوب صد و بست و ہشتم (۱۲۸)	عـ تنکہ بالفتح و کاف عربی یعنی قرص رائج از زر باشد یا نقرہ یا مس مفرس ٹکہ است ۱۲ غث

بخواجہ مقیم صدور یافتہ در ترغیب بر بلند ہمتی و عدم اکتفا بغیر مطلب بیچونی خدمت
خواجہ محمد مقیم دور افتادگان را فراموش نسازند بلکہ دور ندانند المرء مع من احب المقصود
مسلک بغایت طویل است و مطلب در کمال رفعت و ہم در غایت منقصت و منازل و سطی
ہیچو سراب مطلب نما است عباد اللہ سبحانہ وسط را نہایت انگاشتہ بیکبار غیر مقصد
را مقصد داند و چون را بیچون تصور نماید و از وصول مطلب حقیقی باز ماند ہمت را بلند

می باید ساخت و ہیچ حاصل سرفرونمی باید کرد و دروراء الوراء می باید جُست حصولِ اینچنین ہمت وابستہ بتوجہ شیخ مقتدا است و توجہ آن بقدرِ اخلاص و محبت مرید مقتدی است ذٰلِكَ فَضلُ اللّٰہِ یُؤتِیہِ مَن یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الفَضلِ العَظِیمِ

مکتوب (۱۲۹) صد و بست و نہم

بسید نظام صدور یافتہ در بیان آنکہ جامعیت انسان باعث تفرقۂ اوست و ہمین جامعیت است کہ سبب جمعیت اوست انتماء نیلِ ماءِ للمحبوبین وبلاءٌ للمحجوبین مکتوب شریف وصول یافت آدمی چونکہ جامع ترین موجودات است و بواسطۂ ہر جزوے از اجزائے او تعلقی و گرفتاری در روے بموجودات متکثرہ پیداست پس فی الحقیقت جامعیت او باعث دوری او از جنابِ قدس خداوندی جل سلطانہ از ہمہ بیش گشت و تعلقات متعددہ سبب محرومی او از ہمہ زیادہ آمد و اگر بتوفیق ایزدی عزّ شانہ خود را ازین تعلقات پراگندہ جمع سازد و رجوع قہقری نماید فقد فاز فوزاً عظیماً والا فقد ضل ضلالاً بعیداً بہترین موجودات بواسطۂ جامعیت چونکہ انسان است بدترین مخلوقات بواسطۂ جامعیت ہم اوست آئینۂ او بواسطۂ جامعیت اتم است اگر روبعالم دارد از ہر چہ گویند مکدرتر است و اگر روبحق سبحانہ وتعالیٰ دارد مصفا است و از ہمہ بیش نما است کمال آزادی از دو لس این تعلقات خاصہ محمد رسول اللہ است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم وبعد ازین انبیاء و اولیاء و دیگر علیٰ تفاوت درجاتہم صلوات اللہ وتسلیماتہ علیٰ نبینا وعلیہم وعلیٰ اتباعہم اجمعین الیٰ یوم الدین رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم نجاتاً عن ہذہ التعلقات بحرمۃ النبی المصطفیٰ المدرج بقولہ سبحانہ وتعالیٰ مَا زَاغَ البَصَرُ وَمَا طَغیٰ علیہ وعلیٰ آلہ من الصلوات اتمہا

وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ أَكْمَلُهَا زیاده برین موجب املال است والسلام والاکرام

مکتوب صد و سی ام (۱۳۰)

بجمال الدین صدور یافته در بیانِ آنکه تلوینات احوال را چندان اعتبار نیست حصولِ
مقصد بیچونی و بیچگونی باید کرد تلوینات احوال را چندان اعتبار نیست بآن مقید نباید شد
که چه آمد و چه رفت و چه گفت و چه شنود مقصود دیگر است که از گفت و شنود و دید و شهود منزّه
و مبرّا است طفلانِ سلوک را بجوز و مویز تسلی میدهند همت بلند باید داشت کار دیگر است
اینها همه خواب و خیال است در خواب اگر کسے خود را پادشاه دید نفس الامر پادشاه نیست
امّا این خواب امیدواری می بخشد در طریقِ نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم واقعه را
اعتبار نمی دهند این بیت در کتب الشان نوشته اند **بیت** چو غلام آفتابم هم از
آفتاب گویم * نه شبم نه شب پرستم که حدیث خواب گویم * اگر حالی از احوال بیاید و برود جای
شادی و غم نیست منتظر حصولِ مقصودِ بیچونی و بیچگونی باید بود والسلام *

مکتوب صد و سی و یکم (۱۳۱)

بخواجه محمد اشرف کابلی صدور یافته در بیانِ علوّ شانِ طریقه حضراتِ خواجها قدس الله تعالی
اسرارهم و شکایت از حالِ جماعه که درین طریقهٔ علیه احداثات نموده اند و آنرا تکمیل این طریقه دانسته
الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلام علی سیّد المرسلین و آله الطاهرین
اخوی ارشدی خواجه محمد اشرف شرّفه الله سبحانه بتشریفات اولیائه الکرام بدانند که طریقه
حضراتِ خواجگان قدس الله تعالی اسرارهم اقرب طرق موصله است و نهایتِ دیگران

در ہدایتِ این بزرگواران مندرج و نسبتِ ایشان فوق ہمہ نسبتہا ست اینہمہ بواسطۂ
آنست کہ درین طریق التزامِ سُنّت است واجتناب از بدعت مہما امکن عمل بہ رخصت تجویز
نمی نمایند اگرچہ بظاہر در باطن نافع یابند و عمل بعزیمت از دست نمیدہند اگرچہ بصورت
در سیرت متضرر دانند احوال و مواجید را تابع احکام شرعیہ ساختہ اند اذواق و معارف را خادمِ
علومِ شرعیہ دانستہ جواہر نفیسۂ شرعیہ را در رنگِ طفلان بجوز و مویز وجد و حال عوض نمیکنند
و بترہاتِ صوفیہ مغرور و مفتون نمیگردند از نص بفص نمیگرایند و از فتوحات مدنیہ بفتوحات
مکیہ التفات نمیکنند حال ایشان بر دوام است و وقتِ ایشان براستمرار آن تجلی ذاتی کہ دیگران
را کالبرق است این بزرگواران را دائمی است حضوریکہ غیبت در قفائے آن باشد نزدِ
این عزیزان از حیز اعتبار ساقط است رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللّٰہِ اما فہم
ہر کس بمذاق این اکابر نرسد نزدیک است کہ قاصران این طریقۂ علیہ نیز از بعضی کمالاتِ
ایشان انکار نمایند بیت قاصرے گر کند این طائفہ را طعنِ قصور ٭ حاش للہ کہ
برآرم بزبان این گلہ را ٭ آرے بعضی از خلفائے متاخرین اینطریقۂ علیہ درین طریق نیز
احداثہا نمودہ اند و روشِ اصل اکابر را از دست دادہ جمعے از مریدانِ ایشان اعتقاد آوردند
کہ باین محدثات تکمیل این طریقہ نمودہ اند حاشا و کلا کَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ بلکہ
در تخریب و تضییع آن کوشیدہ اند افسوس ہزار افسوس بعضی از بدعتہا کہ در سلاسلِ دیگر اصلا
موجود نیست درین طریقۂ علیہ احداث نمودہ اند نماز تہجد را بجماعت می گزارند از اطراف و جوانب
در آن وقت مردم از برائے نماز تہجد جمع میگردند و بجمعیت تمام ادامی نمایند و این عمل مکروہ است
بکراہتِ تحریمیہ جمعے از فقہا کہ تداعی شرطِ کراہت داشتہ اند جوازِ جماعت نفل را مقید بناحیۂ
مسجد ساختہ زیادہ از سہ کس را باتفاق مکروہ گفتہ اند و ایضاً نماز تہجد را باین وضع سیزدہ رکعت

۱۱

میدانند که دوازده رکعت را ایستاده میگزارند و دو رکعت را نشسته تا حکم یک رکعت پیدا کند و بآن سیزده رکعت گردد نه چنین است حضرت پیغمبر ما علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات که گاهی سیزده رکعت ادا فرموده اند و گاهی یازده و گاهی نه و گاهی هفت نماز تہجد ہمراہ وتر حکم فردیت پیدا کرده است نه آنکه دو رکعت قعود را حکم یک رکعت قیام داده اند منشأ امثال این علم و عمل عدم تتبع سنت سنیه مصطفویه است علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة عجب است در بلاد علما که ماوراء مجتهدین است علیهم الرضوان این قسم محدثات رواج یافته با آنکه ما فقیران علوم اسلامیه از برکات ایشان استفاضه مینمائیم والله سبحانه الملهم للصواب
فرد
اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم * که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیارست
والسلام

مکتوب صد و سی و دوم ۱۳۲

بملا محمد صدیق بدخشی صدور یافته در اجتناب از صحبت ارباب غنا و ترغیب بر صحبت فقرا زیراکه کناسی فقرا به از صدرنشینی اغنیا است ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهاب ای برادر ظاهر از صحبت فقرا دل تنگ گشته مجلس اغنیا اختیار کرده اید بسیار بد کرده اید امروز اگر چشم شما پوشیده است فردا خواهند کشاد و غیر از ندامت فائده نخواهد کرد خبر شرط است ای بو الهوس امر تو از دو حال خالی نیست در مجلس اغنیا جمعیت خواهند داد یا نه اگر بدهند بد و اگر ندهند بدتر اگر بدهند استدراج است عیاذا بالله سبحانه من ذلک و اگر ندهند خسر الدنیا والآخرة نشان حال کناسی فقرا به از صدرنشینی اغنیا است امروز این سخن معقول شما شود یا نشود آخر معقول خواهد شد و فائده نخواهد داشت آرزوی طعام چرب و تمنای لباس فاخر شما را درین بلا انداخته هنوز هیچ نرفته است فکر بر اصل بکنید

۱۔ بیائے مصدری و کناس بالفتح و تشدید نون و بعد الف سین مهمله آنکه خاشاک خانه مردم روبد و آنرا خاک روب گویند پس کناسی یعنی خاک روبی بود ۱۲

۱۔ یعنی بعضی از علمای متاخرین این طور تقرر ۱۲

۲۔ چو اجر قاعد نصف است نسبت اجر قائم ... عن عمران بن حصین انه سأل النبی صلی الله علیه وسلم عن صلوة الرجل قاعدا قال ان صلی قائما فهو افضل ومن صلی قاعدا فله نصف اجر القائم ... رواه البخاری ۱۲ مشکوة

۳۔ و این سیزده رکعت الخ ... عن عبد الله بن ابی قیس قال سألت عائشة بکم کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر قالت کان یوتر باربع وثلث وست وثلث وثمان وثلث وعشر وثلث ولم یکن یوتر بانقص من سبع ولا باکثر من ثلث عشرة رواه ابو داؤد ۱۲

۴۔ و حکم وتریت ... مشکوة ... پیدا کرده است بدلیل ... رواه البخاری و مسلم عن ابن عمر قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم صلوة اللیل مثنی مثنی فاذا خشی احدکم الصبح صلی رکعة واحدة توتر له ما قد صلی ۱۲ مشکوة

۵۔ قوله ربنا لا تزغ الخ اشارت است بآیت ... در اول سورة آل عمران یعنی ای پروردگار ما کج مکن دلهای ما را بعد از آنکه راه نمودی ما را و عطا کن ما را از نزد خود رحمت ... عطا کننده ۱۲

۶۔ اشارت است بآیت ... سوره حج واقع است و من الناس من یعبد الله علی حرف فان اصابه خیر ...

وہرچہ از حق سبحانہ وتعالیٰ مانع آید آن را دشمن دانستہ ازو فرار نمائید و حذر کنید اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِکُمْ وَاَوْلَادِکُمْ عَدُوًّا لَّکُمْ فَاحْذَرُوْهُمْ نص قاطع است حقوق صحبت بر آن داشت کہ یک مرتبہ بشما نصیحتے کردہ شود بعمل درآرید یا نہ مَنْ ازاول مید انستم از فضولہای شما کہ استقامت بر فقر باین وضع دشوار است شعر وَقَدْ کَانَ مَا خِفْتُ اَنْ یَّکُوْنَا۔ اِنَّا اِلَی اللّٰہِ رَاجِعُوْنَا۔ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا مَنْ از فطرت و استعداد شما توقع دیگر داشتم جوہر نفیس را شما در سرگین انداختید اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ

مکتوب صد و سی و سوم ۱۳۳

نیز بملا محمد صدیق صدور یافتہ در بیان آنکہ فرصت را غنیمت باید شمرد و وقت را عزیز باید داشت مکتوبیکہ بدست قاصد ارسال داشتہ بودند رسید فرصت را غنیمت باید شمرد و وقت را عزیز باید داشت از رسوم و عادات کارے نمیکشاید و از تمحّل و تعلّل جز خسارت و حرمان نمی افزاید مخبر صادق علیہ وعلی آلہ من الصلوات اتمہا ومن التسلیمات اکملہا فرمودہ هَلَکَ الْمُسَوِّفُوْنَ سَوْفَ اَفْعَلُ گویندگان ہلاک شدند عمر موجود را صرف امر موہوم نمودن و موہوم را از برائے موجود نگاہ داشتن نسیہ مستنکرہ است باید کہ نقد وقت مصروف امر اہم گردد و نسیہ از برائے مزخرفات لَا یَعْنِیْ مدخر باشد حق سبحانہ وتعالیٰ ذرۂ بے آرامی بدہد کہ از آرام بما سوائے او تعالیٰ نجاتے میسر گردد گفت و گو ما حصل ندارد سلامتے قلب می طلبند فکر را اصل باید کرد و از مالا یعنی اعراضے تام باید نمود بیت ہرچہ جز عشق خدائے احسن است ٭ گر شکر خوردن بود جان کندن است ٭ مَا عَلَی الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلَاغُ ٭٭

بر رسولان بلاغ باشد و بس ۱۲

عہ نسیہ بالکسر آنچہ نقد نباشد و نزبانہ بعید وعدہ اداے آن کردہ باشد ۱۲ غ

ملہ اشارت است بآیت ادراک ذلت در سورہ تغابن یعنی اے گروہ مومنان ہر آئینہ بعضے از زنان و فرزندان شما دشمنان شمایند پس ترسید ازیشان و اگر عفو کنید و درگذرید و بپوشید پس ہر آئینہ خدا آمرزگار مہربان است جز این نیست کہ اموال شما و اولاد شما امتحان اند و خدا نزد اوست مزدے بزرگ ۱۲

مکتوبات امام ربانی دفتر اول حصہ سوم

بانت مکتوب ہذا

مکتوب صد و سی و چہارم (۱۳۴)

نیز بملا محمد صدیق صدور یافتہ در منع از تسویف حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ در مدارج قرب عروجات بے اندازہ کرامت فرماید بحرمت سید المرسلین علیہ و علیہم و علی آلہ الصلوات و التسلیمات اَیُّہا محبت آثار الوقت سیف قاطع معلوم نیست تا فردا فرصت دہند یا نہ امر اہم را امروز باید کرد و غیر اہم را بر فردا باید انداخت حکم عقل اینست نہ عقل معاش بلکہ عقل معاد زیادہ برین چہ نویسد والسلام

مکتوب صد و سی و پنجم (۱۳۵)

ترجمہ از مصحح	اصل
مکتوب صد و سی و پنجم بصدیق مخلص محمد صدیق صدور یافتہ در بیان ولایت عامہ باشد آن ولایت یا خاصہ با بیان بعضے از خصائص ولایت خاصہ بدان کہ ولایت عبارتست از فنا و بقا و آن دو نوع است عامہ و خاصہ و مراد ما از ولایت عامہ مطلق ولایت است و از ولایت خاصہ ولایت محمدیہ است علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و فنا در ولایت خاصہ اتم است و بقا در وی اکمل و ہر کہ مشرف گشت	ھٰذا المکتوب اُرسِلَ اِلَی المخلصِ الصِّدِّیقِ محمّدنِ الصِّدِّیقِ فِی بیانِ مراتبِ الولایۃِ عامّۃً کانت اَو خاصّۃً مع بعضِ خواصِّ الخاصّۃِ اعلم اَنَّ الولایۃَ عبارۃٌ عنِ الفناءِ والبقاءِ وھِیَ اِمّا عامّۃٌ اَو خاصّۃٌ ونعنی بالعامّۃِ مطلقَ الولایۃِ وبالخاصّۃِ الولایۃَ المحمّدیّۃَ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃُ والسلامُ والتحیّۃُ والفناءُ فیہا اتمّ والبقاءُ اکمل ومن شُرِّفَ بھٰذہٖ

فالوقت علیہ مقت (حاشیہ) — مصحح

النعمة العظمى فقد كان جلده للطاعة
وانشرح صدره للاسلام واطمانت نفسه
فرضيت عن مولاها ورضي مولاها
عنها وسلم قلبه لمقلبه وتخلص روحه
كلية الى مكاشفة حضرت صفات اللاهوت
وشاهد سره مع ملاحظة الشيون والاعتبارات
وفي هذا المقام شرف بالتجليات الذاتية
البرقية وخبر خفية لكمال
التنزه والتقدس والكبرياء
واتصل اخفاه اتصالا
بلا تكييف وضرب من المثال
هذا مصرعه
هنيئا لارباب النعيم نعيمها
ومما ينبغي ان يعلم ان الولاية الخاصة
المحمدية على صاحبها الصلوة والسلام
والتحية متميزة عن سائر مراتب الولاية في
طرفي العروج والنزول اما في طرف العروج
فلان فناء الاخفى وبقاءه مختصان بتلك
الولاية الخاصة وعروج سائر الولايات الى الخفي

با این نعمت عظمی بدنش بآداب بطاعت حق سبحانه
وتعالی منقاد گردید وصدر وی از برائے اسلام حقیقی
انشراح یافت ونفس وی از امارگی ولوامگی
مخلصی یافته باطمینان رسید پس وی از مولائے
خویش حق جل وعلا راضی گشت ومولائے وی
از وی راضی شد وقلب وی مر مقلب قلب را صحیح وسالم
ماند وروح او کلیة بمکاشفهٔ حضرت صفات لاهوت
واصل گشت وسر وی بمقام مشاهده بلوغ یافت
با ملاحظهٔ شیون واعتبارات واندرین مقام بتجلیات
ذاتیه برقیه نیز مشرف گردید وخفی وی بسبب کمال
تنزه وتقدس وکبریاء مطلوب حقیقی متحیر ماند و
اخفائی وی اتصالی بے تکییف وبیقیاس بحصول
انجامید هذا مصرع هنیئا لارباب النعیم نعیمها
ومما باید دانست که ولایت خاصه محمدیه علی صاحبها
الصلوة والسلام والتحیة ممتاز است و بائن
از تمامی مراتب ولایت در هر دو طرف عروج ونزول
اما در طرف عروج پس زیرا که فناء اخفی وبقاء آن
مختص است باین ولایت خاصه وعروج در
سائر ولایات تا بخفی است فقط با تفاوت درجات

يعني ان عروج بعض ارباب الولايات
الى مقام الروح وعروج البعض الى السر
وعروج البعض الاخر الى الخفي وهو اقصى
درجات الولاية العامة واما في طرف
النزول فلان لاجساد الاولياء المحمدية
عليه وعلى اله الصلوة والسلام والتحية نصيبا
من كمالات درجات تلك الولاية لما انه صلى الله عليه وسلم
اسرى ليلة المعراج بالجسد الى ما شاء الله
تعالى وعرض عليه الجنة والنار واوحى اليه
ما اوحى وشرف ثمه بالروية البصرية
وهذا القسم من المعراج مخصوص به
عليه الصلوة والسلام والاولياء المتابعون
به كمال المتابعة السالكون تحت قدمه
لهم ايضا نصيب من هذه المرتبة المخصوصة
مصرع وللارض من كاس الكرام نصيب
غاية ما في الباب ان وقوع الروية في الدنيا
مخصوص به عليه الصلوة والسلام والحالة
التي حصلت لاوليائه الذين تحت
قدمه ليست بروية والفرق بين الروية

اينها يعني بعضے را از ارباب ولايات عروج
صرف تا بمقام روح است وبعضے ديگر را تا بمقام
خفي واين اعلى مراتب ولايت عامه است واما
در طرف نزول پس زيرا كه اجساد اولياء امت محمديه
را عليه وعلى اله الصلوة والسلام والتحية نيز نصيبے ست
از كمالات درجات اين ولايت چه آنحضرت را صلى الله
عليه واله وسلم بجسد شريف وے سير كنانيده شد
در شب معراج تا بمكانے كه خواست حق تعالے
وعرض كرده شد بر وے جنت ونار ووحي نموده شد
بسوئے او آنچه وحي نموده شد ومشرف شد آنجا
بروئيت بصري واين نوع از معراج مخصوص است
بآن سرور عليه الصلوة والسلام ومر اوليا را كه متابع
اند وے را بكمال متابعت وسالكند زير قدم وے نيز
نصيبے ست ازين مرتبه مخصوصه مصرع وللارض
من كاس الكرام نصيب ، غاية ما في الباب
نيست كه وقوع اين روئيت در دنيا مخصوص است
بآن سرور عليه الصلوة والسلام وحالتيكه حاصل
است مر اوليا را كه زير قدم وے اند روئيت
نيست وفرق ميان روئيت وآن حالت

بعينه الحق قال العلي القاري في شرح المشكوة فقال الامام النووي الحاصل ان الراجح عند اكثر العلماء ان رسول الله صلى الله عليه وسلم رأى ربه

وَتِلْكَ الْحَالَةُ كَالْفَرْقِ بَيْنَ الْاَصْلِ وَالْفَرْعِ وَالشَّخْصِ وَالظِّلِّ وَلَيْسَ اَحَدُهُمَا عَيْنَ الْاٰخَرِ ؂

در رنگ فرق است میان اصل و فرع و شخص و ظل و نیست ہیچ یکے ازین ہر دو عین دیگر ؂

مکتوب صد و سی و ششم (۱۳۶)

نیز بملا محمد صدیق صدور یافتہ در منع از تسویف و تاخیر در تحصیل مطلوب حقیقی مکتوب مرغوب وصول یافت چون قاصد اواخر عشرۂ متبرکہ رسید بعد از مضیٔ آن بجواب کتابہا پرداخت جواب کتابت خانخانان و جواب کتابت خواجہ عبد اللہ را نیز نوشتہ فرستادہ است ملاحظہ خواہند نمود رفتن شما درین دفعہ بلشکر معقول فقیر نمیشود تا حکمت چہ باشد وَالْاَمْرُ عِنْدَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ ملاحظہ فرمایند کہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ از کمال کرم قوت یومیہ عطا فرمودہ است این را غنیمت شمردہ فکر کار خود باید کرد و نہ آنرا وسیلۂ قوت دیگر باید ساخت کہ کار بتسلسل میکشد و در درویشی طول امل کفر است و معاملۂ تخلیص از قرض معلوم نیست کہ از خواجگی صورتے پیدا کند و اگر اشتباہی دارند باید بخواجگی چیزے نوشت منقح و صریح اگر او در جواب ہم منقح بنویسد و وعدۂ موکد مفہوم شود باین نیت بروند اما علاج تسویف و تاخیر چہ باشد ہر چہ بکنند زود تر بکنند کہ فرصت بسیار غنیمت است

مکتوب صد و سی و ہفتم (۱۳۷)

بحاجی خضر افغان صدور یافتہ در علو شان اداے نماز کہ منوط است کمال آن بنہایت النہایت وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ مکتوب مرغوب رسید مضمون بوضوح پیوست التذاذ در عبادات و رفع کلفت در اداے آنہا از اجل نعمتہاے حق است سبحانہ خصوصًا در اداے صلوٰۃ کہ غیر منتہی را میسر نیست

بالخصوص التذاذ در رفع کلفت ۱۲ — بزرگترین نعمتہاے خدا ۱۲

علی الخصوص در اداے فرائض صلوٰۃ زیراکہ رابطۂ نہایت باداء صلوٰۃ نافلہ ثلث زیبسا زند و در نہایت
النہایت این نسبت بفرائض منوط میگردد و در اداء نوافل خود را بیکار میداند کار عظیم نزد اداء
فرائض است و بس مصرع این کار دولت است کنون تا کرا رسد ٭ باید دانست التذاذیکہ در
حین اداء صلوٰۃ دست میدہد نفس را اصلاً دران حظی نیست در عین این التذاذ او در نالہ و فغان
است سبحان اللہ چہ رتبہ ایست مصرع ہنیئاً لارباب النعیم نعیمہا ٭ امثال ما محروم
بوالہوس را گفت و شنود این سخنان ہم مغتنم است مصرع بارے بہ ہیچ خاطر خود شاد میکنم
و نیز بدانند کہ رتبۂ نماز در دنیا در رنگ رتبۂ رؤیۃ است در آخرت نہایت قرب در دنیا در نماز
است و نہایت قرب در آخرت در حین رؤیت است و بدانند کہ سائر عبادات وسائل از برای
نماز و نماز از مقاصد است والسلام والاکرام

مکتوب (۱۳۸) صد و سی و ہشتم

بشیخ بہاء الدین سرہندی صدور یافت در مذمت دنیای دنیہ و اجتناب از صحبت ارباب دنیا

فرزندے ارشدے باین دنیۂ مبغوضہ خرسند نباشد و سرمایۂ دوام اقبال آنجناب قدس
خداوندی جل سلطانہ از دست ندہد فکر باید نمود کہ چہ چیز میفروشد و چہ چیز میخرد آخرت را بدنیا
عوض نمودن و از حق سبحانہ بخلق باز ماندن از سفاہت و بیخردی است جمع دنیا و آخرت از
قبیل جمع اضداد است ما احسن الدین والدنیا لو اجتمعا ازین دو ضد ہر کدام را اختیار کند و بہر
خواہد خود را بفروشد عذاب آخرت ابدی است و متاع دنیا قلیل است دنیا مبغوضہ حق است سبحانہ
و آخرت مرضیۂ او تعالیٰ و تقدس ن عش ما شئت فانک میت ٭ والزم ما شئت
فانک مفارقہ ٭ آخر زن و فرزند را بباید گذاشت و تدبیر اینہا را بحق سبحانہ باید سپرد

وَاِمروز خود را مُرده باید انگاشت و مہماتِ اینہا را باو تعالیٰ باید تفویض نمود اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِکُمْ وَاَوْلَادِکُمْ عَدُوًّا لَّکُمْ فَاحْذَرُوْهُمْ نصِ قاطع است مگر شنیده باشد خوابِ خرگوش تا چند خواہد بود آخر چشم باید کشود صحبتِ اہلِ دنیا و اختلاط با ایشان سمِ قاتل ست کشتهٔ این سم بموتِ ابدی گرفتار ست اَلْعَاقِلُ تَکْفِیْهِ الْاِشَارَةُ فَکَیْفَ التَّصْرِیْحُ مَعَ الْمُبَالَغَةِ وَالتَّاکِیْدِ لقمهٔ چربِ ملوک در ازدیادِ مرضِ قلبی میکوشد فکیف الفلاح والنجاة اَلْحَذَرُ اَلْحَذَرُ ثُمَّ من آنچه شرطِ بلاغ ست با تو میگویم ٭ تو خواه از سخنم پند گیر خواه ملال ٭ فِرَّ مِنْ صُحْبَتِهِمْ کَمَا تَفِرُّ مِنَ الْاَسَدِ فَاِنَّهٗ یُوْجِبُ الْمَوْتَ الدُّنْیَوِیَّ وَهُوَ قَدْ یُفِیْدُ فِی الْاٰخِرَةِ وَاخْتِلَاطُ الْمُلُوْکِ یُوْجِبُ الْهَلَاکَ الْاَبَدِیَّ وَالْخَسَارَةَ السَّرْمَدِیَّ فَاِیَّاکَ وَصُحْبَتَهُمْ وَاِیَّاکَ وَلُقْمَتَهُمْ وَاِیَّاکَ وَمَحَبَّتَهُمْ وَاِیَّاکَ وَرُؤْیَتَهُمْ وَقَدْ وَرَدَ فِی الْخَبَرِ الصَّحِیْحِ مَنْ تَوَاضَعَ غَنِیًّا لِغِنَاهُ ذَهَبَ ثُلُثَا دِیْنِهٖ باید اندیشید که اینہمه تواضع و چاپلوسی از جہتِ غناءِ ایشان است و نتیجهٔ آن ذہابِ دو ثلثِ دین ست فَاَیْنَ اَنْتَ مِنَ الْاِسْلَامِ وَاَیْنَ اَنْتَ مِنَ النَّجَاتِ این ہمه مبالغه و ابرام بواسطه آنست که میداند که لقمهٔ چرب و صحبتِ نا جنس دلِ آن فرزند را از تذکرِ مواعظ و تعقلِ نصائح دور انداخته باشد بلکه کلام متأثر نخواہد شد فَالْحَذَرُ الْحَذَرُ مِنْ صُحْبَتِهِمْ وَالْحَذَرُ الْحَذَرُ مِنْ رُؤْیَتِهِمْ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْمُوَفِّقُ نَجَّانَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِیَّاکُمْ عَمَّا لَا یَرْضٰی عَنْهُ رَبُّنَا الْمُتَعَالِیْ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ الْبَشَرِ الْمَمْدُوْحِ بِمَا زَاغَ الْبَصَرُ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا

وَالسَّلَامُ

مکتوب صد و سی و نهم (۱۳۹)

بجعفر بیگ نہانی صدور یافته در بیانِ آنکه جماعهٔ بید ولتان که طعن در اہل اللہ مینمایند ہجو و نکوہشِ آن جماعه مجوز است بلکه مستحسن التفات نامهٔ گرامی مشرف ساخت حق سبحانه

وتعالیٰ ایشان را سلامت دارد کہ تفقد احوال فقرا میفرمایند و حضور و غیبت را یکسان میدارند مخدوما کفار قریش چون از کمالِ بے سعادتی در ہجو و نکوہشِ اہلِ اسلام مبالغہ نمودند حضرت پیغامبر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بہ بعضے از شعراء اسلامیہ امر فرمودند کہ ہجو کفار نگونسار نمایند آن شاعر در حضور آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا بر بالاے منبر می برآمد و اشعار ہجویہ کفار بر ملا میخواند آن سرور میفرمودند کہ روح القدس با اوست مادامیکہ ہجو کفار میکند ملامت و ایذاء خلق از مغتنمات عشق است اللّٰہم اجعلنا منہم بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات

مکتوب صد و چہلم (۱۴۰)

بملا محمد معصوم کابلی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ رنج و محنت از لوازمِ محبت است محبت آثار رنج و محنت از لوازمِ محبت است اختیارِ فقر او ر و غم لابد است **بیت** غرض از عشق توام چاشنیِ درد و غم است ورنہ زیرِ فلک اسبابِ تنعم چہ کم است * دوست آوارگی میخواہد تا از غیر او بکلیت انقطاعی حاصل گردد اینجا آرام در بے آرامی است و ساز در سوز است و قرار در بیقراری و راحت در جراحت درین مقام فراغت طلبیدن خود را در محنت انداختن است تمام خود را بمحبوب باید سپرد و ہرچہ از و بیاید بہ اشد رضا باید قبول کرد و اہر و نباید پیچید طریقِ زندگانی درین وضع است تا توانید استقامت ورزید و الا فتور در رفقا است مشغولی شما خوب شدہ بود اما پیش از قوت بضعف کشید غم نیست اگر اندکے خود را ازین تردّدات جمع سازند بہتر از پیشتر خواہد شد باید کہ این اسباب تفرقہ را عینِ اسبابِ جمعیت دانند تا توانند کارے کرد والسلام

پیغمبر — تو از تفقد جستن گم شدہ و پرسش نمودن چیزے ہنگام نبودن آن ۱۲

جبرئیل ۱۲

رنج و غم ۱۲ — یافت ۱۲ — انقطاع ۱۲ — بالکسر ریش و زخم ۱۲ — حرقت و سوزش عشق ۱۲ — بلنوی رضا بہ حکم دانستن ۱۲ — روی پیچیدن ۱۲ — سستی ۱۲ — یعنی بفقر و درد و محنت و رضاے بقضاے حق سبحانہ ۱۲ — وصولِ بکمال نمود ۱۲

حاشیہ: ۹ قولہ حضرت پیغامبر الخ عن عائشۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہا قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یضع لحسان بن ثابت منبرا فی المسجد یقوم علیہ قائما یفاخر عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وینافح ویقول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ تعالیٰ یؤید حسان بروح القدس ما نافح او فاخر عن رسول اللہ رواہ البخاری وفی الاستیعاب عن ابن عبد البر کعب بن مالک قال یا رسول اللہ ان ماذا تری فی الشعر فقال ان المؤمن یجاہد بسیفہ ولسانہ وعن البراء قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم یوم قریظۃ لحسان بن ثابت اہج المشرکین فان جبرئیل معک وکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لحسان اجب عنی اللّٰہم ایدہ بروح القدس متفق علیہ وعن عائشۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اہجوا قریشا فانہ اشد علیہم من رشق النبل رواہ مسلم ۱۲ مشکوٰۃ

۲ عن عبد اللہ بن مغفل رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال جاء رجل الی النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فقال انی احبک قال انظر ما تقول فقال واللہ انی لاحبک ثلث مرات قال ان کنت صادقا فاعد للفقر تجفافا فان الفقر اسرع الی من یحبنی من السیل الی منتہاہ رواہ الترمذی وقال ہذا حدیث حسن غریب ۱۲ از مشکوٰۃ ۱۲ اکمل — این حدیث را بمعنی حدیث الفقر احقت فی اللہ وما یخاف احد اولیہ از ذہبت فی اللہ وما یؤذی احد — فرو و باید آورد ۱۲

ع بہ جور و محنت کُشتن پاس دار ازیں / ما را بہ نشاطِ آں است ...

ع بے سوزِ صفائے کسے

مصحح سلّمہ اللہ تعالیٰ

مکتوب صد و چهل و یکم (۱۴۱)

بملا محمد قلیج صدور یافته در بیانِ آنکه عمدهٔ این کار محبت و اِخلاص ست حضرتِ حق سبحانهٗ و تعالیٰ ترقیات کرامت فرماید بحرمتِ سیدِ المرسلین علیه و علیهم و علیٰ آله الصلوات والتسلیمات از احوالِ قلبی گاهے نمینویسند که چه صورت دارد البته ازان باب نیز چیزے مینوشته باشند که موجبِ توجهِ غائبانه است عمدهٔ این کار محبت و اِخلاص ست اگر استحالِ ترقی مفهوم نشود غم نیست چون استقامت بر اِخلاص ست امید است که کار سنین بساعات میسّر گردد والسلام

مکتوب صد و چهل و دوم (۱۴۲)

بملا عبد الغفور سمرقندی صدور یافت در بیانِ آنکه از نسبتِ این بزرگواران اگر اندک بدست افتد اندک نیست مکتوبِ شریف که از روئے التفات ارسال داشته بودند رسید محبّتِ فقرا و توجه باین طائفه از اجلِ نعمِ خداوند یست جلّ سلطانهٗ از حضرتِ حق سبحانهٗ و تعالیٰ استقامت بران مسئول و مرجو است نیاز یکه بدرویشان فرستاده بودند نیز وصول یافت فاتحهٔ سلامت خوانده شد طریقهٔ که اخذ کرده بودند و نسبتی که از آنجا فرا رسیده بود ازان مقوله هیچ ذکر نیافته معاذ الله که در آن فتورے رفته باشد بیت
یک چشم زدن خیالِ او پیشِ نظر ٭ بهتر ز وصالِ خوبرویان همه عمر ٭
از نسبتِ این بزرگواران اگر اندک بدست افتد اندک نیست زیرا که نهایتِ دیگران در بدایتِ ایشان مندرج است مصرع قیاس کن ز گلستانِ من بهارِ مرا ٭ امّا ازین فتور غم نیست چون رشتهٔ محبت بحمد الله این نسبت قوی است فرجی که مکرر پوشیده شده است ارسال داشته شد گاه گاه آن را بپوشند و باَدَب نگاه دارند که فوائدِ بسیار ازان متوقع است هر گاه آن جامه را بپوشند

ـــــ
۵ پس از سی سال این معنی محقق شد سبحانی که یکدم با خدا بودن به از ملکِ سلیمانی ۱۲

باوضو ہوشند وتکرار سبق نمایند امید است کہ جمعیت تمام رُو دہد ہرگاہ چیزی نویسند باید کہ اوّل از احوالِ باطنِ خود نویسند کہ احوالِ ظاہر بے احوالِ باطن از حیز اعتبار ساقط است مصرع

از ہرچہ میرود سخنِ دوست خوش تر است ٭ ثبتنا اللہ سبحانہ و ایاکم علی متابعۃ سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام ظاہرا و باطنا

مصرع کار اینست و غیر این ہمہ ہیچ ٭

مکتوب صد و چہل و سیوم (۱۴۳)

بملا شمس صدور یافت در بیانِ آنکہ موسمِ جوانی را غنیمت شمردہ بلہو و لعب صرف نکنند محبّ فقرا مولانا شمس موفق باشند کہ موسمِ جوانی را غنیمت شمردہ بلہو و لعب صرف نکنند و بجز و مونہ عوض ننمایند کہ آخر غیر از ندامت و پشیمانی امرے دیگر نخواہد بود و سود نخواہد داشت خبر شرط است پنج وقت نماز بجماعت ادا نمایند و حلال را از حرام امتیاز کنند طریقِ نجاتِ اخروی متابعت صاحب شریعت است علیہ و علی الہ الصلوات والتسلیمات تلذذاتِ فانیہ و تنعماتِ ہالکہ منظور نظر نباشد واللہ سبحانہ الموفق للخیرات

مکتوب صد و چہل و چہارم (۱۴۴)

بحافظ محمود لاہوری صدور یافت در بیانِ معنی سیر و سلوک و بیانِ سیر الی اللہ و سیر فی اللہ و دو سیر دیگر کہ بعد از این دو سیر است ٭ حضرتِ حق سبحانہ و تعالی در مدارج کمالات ترقیات بے اندازہ کرامت فرماید بحرمۃ سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ و علی الہ الصلوات والتسلیمات مصرعہ از ہرچہ میرود سخنِ دوست خوشتر است ٭ سیر و سلوک عبارت از

لہ قال تعالی و ثبتنا علی القول الثابت فلان جماء البشیر القاہ علی وجہہ فارتد بصیرا ۱۲

لہ تعریہ - وأحسن تا بیلی حدیث الاحتیاج ۱۲

وفتر اول مکتوبات امام ربانی حصہ دوم

بما سکون - مکان و مرتبہ - یعنی اعتبار نیست ۱۲ - باشند - نمایند - نکنند - بکنند - بازی ۱۲ - جمع تلذذ بفتح فوقانی و لام و ضم ذال شدہ مزہ گرفتن ۱۲

عـــہ بدانکہ شیونات الٰہی فرع اند مر ذات عز وجل شانہ وصفات او تعالیٰ متفرع بر شیونات اند و اسما کالخالق و الرازق متفرع بر صفات و افعال متفرع بر اسما و سائر موجودات نتائج افعال و متفرع بر آنہا است پس شیون دیگر ست و صفات دیگر و اولی عین ذات اند و ثانیہ زائد بر ذات اند در خارج و من لم یطلع علی ھذا الفرق زعم ان الشیون ھی الصفات فحکم بعینیۃ الصفات مع الذات کالشیون فلزمہ انکار اجماع اھل الحق من زیادۃ الصفات ۱۲ معارف لدنیہ مع الاختصار -

حرکت[۱] در علم است کہ از مقولہ کیف[۲] است حرکت اینی[۳] اینجا گنجایش ندارد پس سیر الی اللہ عبارت از حرکت علمیہ است کہ از علم اسفل بعلم اعلا میرود و ازان اعلا باعلائے دیگر اِلٰی اَنْ یَنْتَہِیَ اِلٰی عِلْمِ الْوَاجِبِ تَعَالٰی بَعْدَ طَیِّ عُلُوْمِ الْمُمْکِنَاتِ کُلِّھَا وَ زَوَالِھَا بِاَسْرِھَا وَھٰذِہِ الْحَالَۃُ ھُوَ الْمُعَبَّرُ بِالْفَنَاءِ و سیر فی اللہ عبارت از حرکت علمیہ است در مراتب وجوب از اسما و صفات و شیون و اعتبارات و تقدیسات و تنزیہات اِلٰی اَنْ یَنْتَہِیَ اِلَی الْمَرْتَبَۃِ الَّتِیْ لَا یُمْکِنُ التَّعْبِیْرُ عَنْھَا بِعِبَارَۃٍ وَلَا یُشَارُ اِلَیْھَا بِاِشَارَۃٍ وَلَا تُسَمّٰی بِاِسْمٍ وَلَا تُکَنّٰی بِکِنَایَۃٍ وَلَا یَعْلَمُھَا عَالِمٌ وَلَا یُدْرِکُھَا مُدْرِکٌ وَھٰذَا السَّیْرُ مُسَمًّی بِالْبَقَاءِ و سیر عن اللہ باللہ کہ سیر ثالث است نیز عبارت از حرکت علمیہ است کہ از علم اعلی بعلم اسفل فرود می آید و ازان اسفل باسفل دیگر اِلٰی اَنْ یَرْجِعَ اِلَی الْمُمْکِنَاتِ رُجُوْعَ الْقَھْقَرٰی وَ یَنْزِلَ عَنْ عُلُوْمِ مَرَاتِبِ الْوُجُوْبِ کُلِّھَا وَھُوَ الْعَارِفُ الَّذِیْ نَسِیَ اللہَ بِاللہِ وَ رَجَعَ عَنِ اللہِ مَعَ اللہِ وَھُوَ الْوَاجِدُ الْفَاقِدُ وَھُوَ الْوَاصِلُ الْمَہْجُوْرُ وَھُوَ الْقَرِیْبُ الْبَعِیْدُ و سیر رابع[۴] کہ سیر در اشیا است عبارت از حصول علوم اشیا است شیئًا فشیئًا بعد زوال علوم الاشیاء کلھا فی السیر الاول فالسیر الرابع مقابل للسیر الاول و السیر الثالث للسیر الثانی کما تری و سیر الی اللہ و سیر فی اللہ از برای تحصیل نفس ولایت است کہ عبارت از فنا و بقا است و سیر ثالث و رابع از برای حصول مقام دعوت است کہ مخصوص بانبیاء مرسل است صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ علی جمیعھم عموما و علی افضلھم خصوصا و متابعان کمّل از مقام این بزرگواران علیھم الصلوات و التسلیمات نیز نصیب است کما قال تبارک و تعالیٰ قُلْ ھٰذِہٖ سَبِیْلِیْٓ اَدْعُوْٓا اِلَی اللہِ عَلٰی بَصِیْرَۃٍ اَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِیْ اینست حدیث بدایت و نہایت کہ مقصود از ذکر آن تنویہ[۱] و تشویق طلاب است شعر[۲]

بر شکر غلطید ای صفرائیان
از برای کورئے سودائیان

والسلام علی من اتبع الھدی و التزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات

(بیان نتائج و ثمرات و اغراض سیر ہائے مذکورہ ۱۲ — خلق بحق تعالیٰ ۱۲ — تفسیر ۱۲ — بتمامہا ۱۲)

[۱] تنویہ بلند کردن و خواندن بچیزے ۱۲ من [۲] التعریب - وتہافتوا فی سُکرہا اھل صفہ ؎ رأی الاجمل تغافل السوداوی ۱۲

مکتوب (۱۴۵) صد و چہل و پنجم

بملا عبد الرحمن مفتی صدور یافت در بیانِ آنکہ مشائخ طریقۂ علیہ نقشبندیہ قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم ابتداءِ سیر از عالمِ امر اختیار کردہ اند و در بیانِ سرِ عدمِ تاثر بعضے از مبتدیانِ این طریق بسرعت ⁂ ثبّتنا اللہ سبحانہ وایاکم علیٰ جادۃ الشریعۃ المصطفویۃ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ویرحم اللہ عبدًا قال اٰمینا مشائخ طریقۂ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم ابتداءِ سیر از عالمِ امر اختیار کردہ اند و عالمِ خلق را در ضمنِ آن سیر قطع می نمایند بخلافِ مشائخِ سائرِ طرق کہ ابتداءِ سیرِ ایشان از عالمِ خلق ست بعد از طیِّ عالمِ خلق قدم در عالمِ امر می نہند و بمقامِ جذبہ می رسند لہٰذا طریق نقشبندیہ اقربِ طرق آمد ولاجرم نہایتِ دیگران در بدایتِ ایشان مندرج گشت ع قیاس کن ز گلستانِ من بہارِ مرا ⁂ جمعے باشند از طلابِ این طریقۂ علیہ کہ با آنکہ ابتداءِ سیرِ ایشان از عالمِ امر است بسرعت متاثر نشوند و التذاذ و حلاوت کہ مقدمۂ جذبہ است بزودی پیدا نہ کنند وجہش آنست کہ عالمِ امر در ایشان نسبت بعالمِ خلق ضعیف افتادہ است و ہمین ضعف سدِّ راہِ سرعتِ تاثیر و تاثر شدہ و این بطوءِ تاثر تا زمانی متحقق است کہ عالمِ امر در ایشان بر عالمِ خلق قوت پیدا کند و امر منعکس گردد علاجِ این ضعف مناسبِ این طریقۂ علیہ تصرفِ تام ست مر صاحبِ تصرفِ تام را و علاجیکہ مناسبِ طرقِ دیگران است تقدیمِ تزکیۂ نفس ست و ریاضات و مجاہداتِ شاقہ کہ موافقِ شریعت واقع شوند علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ باید دانست کہ بطوءِ تاثر علامتِ نقصانِ استعداد نیست گروہے باشند تام الاستعداد کہ باین بلا مبتلا گردند ⁂ والسلام

مکتوب صد و چہل و ششم (۱۴۶)

ے مستعد اسم فاعل از استعداد نیک بختی وسعادت جوینده ویاری خواهنده ۱۲

بشرف الدین حسین بدخشی صدور یافت در نصیحت بتکرار سبق ٭ مکتوب فرزندی شرف الدین حسین وصول یافت لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ الْحَمْدُ وَالْمِنَّۃُ کہ بسعادت یاد فقرا مستسعد اند سبقی کہ گرفتہ بودند بتکرار آن وقت را معمور دارند و فرصت را از دست ندہند مبادا اگر و فر فانیہ از جا ببرد و طمطراق زائلہ بحلاوت سازد ٭ بیت ٭ ہمہ اندر زمن بتو اینست ٭ کہ تو طفلی و خانہ رنگین است ٭ چہ نعمتی است کہ حضرت حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی بندہ را در عنفوان شباب توفیق توبہ کرامت فرماید و بران استقامت بخشد تو ان گفت کہ نعمات تمام دنیا در جنب آن نعمت حکم شبنمی دارد در جنب دریای عمیق چہ آن نعمت موجب رضائے مولیٰ است سُبْحَانَہٗ کہ فوق جمیع نعم است چہ دنیوی و چہ اُخروی وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰہِ اَکْبَرُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّہَا وَاَکْمَلُہَا

مکتوب صد و چہل و ہفتم (۱۴۷)

بخواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ در بیان آنکہ گسستن بر پیوستن مقدم است یا پیوستن بر گسستن حضرت حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی در مدارج کمال ترقیات کرامت فرماید بحرمت سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّہَا جمعی از مشایخ طریقت قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَسْرَارَہُمْ گسستن را بر پیوستن مقدم داشتہ اند و جمعی دیگر ازین بزرگواران پیوستن را بر گسستن تقدیم دادہ اند و طائفہ ثالث بتوقف رفتہ اند ابو سعید خراز گوید قُدِّسَ سِرُّہٗ تا نرہی نیابی تا نیابی نرہی ندانم کدام پیش بود راقم این سطور گوید گسستن و پیوستن در یکزمان متحقق میگردند جائز نیست کہ گسستن از پیوستن جدا شود و پیوستن بی گسستن ہویدا گردد غایۃ ما فی الباب اگر خفائی است

عـــہ شمہ از حال شیخ ابو سعید خراز بحاشیہ مکتوب اول نوشتہ شدہ ۱۲

ے قولہ کر بالفتح وتشدید را بمعنی باز گشتن وباز گردانیدن وحملہ بردن ـ وقولہ فر بالفتح وتشدید در عربی بمعنی گریختن ودر فارسی بالفتح وتخفیف بمعنی شان وشوکت وبمعنی نور وپرتو ۱۲ ے قولہ طمطراق بضم ہر دو طا بمعنی کر وفر وشان وتجمل وبعضی گفتہ اند کہ طم بمعنی علو وطراق بمعنی آواز خوش و طمطراق ازین مرکب است ۱۲

عـــہ بفتح اول وضم ثانی بمعنی اول جوانی وبفتح ہر دو نیز در آغاز جوانی ۱۲

نیافتن ۱۲ ـ گفتہ اند تا نرہی نیابی ۱۲ ـ یعنی بتقدیم ... ـ بلکہ ... ـ کدام پیش بود ... ۱۲ ـ یعنی حضرت امام ربانی قدس سرہ ۱۲

در تقدمِ ذاتی است و تعین علیہ یکی مر دیگرے را شیخ الاسلام ہروی قُدِّسَ سِرُّہٗ اختیار مذہبِ ثانی بینماید و میفرماید کہ سبقت ازان طرف نکوست بلی آما جمعی کہ گسستن را مقدم داشتہ اند انکار این سبقت نمینمایند مرادِ ایشان از پیوستن ظہور تام است و آن منافی سبقت بر ظہورِ مطلق نیست ظہورِ مطلق مقدم باشد بر گسستن و ظہورِ تام موخر ازان برین تحقیق نزاعِ ایشان بلفظ راجع میگردد اما نظرِ طائفۂ اُولی بلند ست کہ قلیل را در حیز اعتبار نمی آرند باید دانست کہ برین توجیہ تقدمِ زمانی نیز پیدا گشت فافہم واللہ سبحانہ الملہم للصواب بہر حال مظہرِ گسستن و پیوستن باید شد کہ مرتبۂ ولایت منوط باین دو مرتبہ ہست و بِدُونِہِما خرط القتاد مرتبۂ اُولی مربوط بسیر الی اللہ ہست و مرتبۂ ثانی بسیر فی اللہ و مجموع این دو سیر مرتبۂ ولایت و کمال میرسد علی تفاوت درجاتِہا و دو سیر دیگر از برای تحصیل تکمیل ست و وصول بدرجۂ دعوت ع بانگِ دو کردم اگر در دہ کس ست ۔ والسلام

مکتوب صد و چہل و ہشتم (۱۴۸)

بملا صادق کابلی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ صاحبِ ریّ بیحاصل است و در بیانِ آنکہ زنہار بتوسطِ روحانیاتِ مشائخ و امداداتِ ایشان مغرور نشوند کہ آن صورِ مشائخ فی الحقیقت لطائفِ شیخ مقتدا است ۔ دو مکتوب پی در پی رسید مکتوبِ اول از حصول و سیری انبا نمود و مکتوب ثانی از تشنگی و بیحاصلی الحمد للہ سبحانہ کہ عبرت مر خاتم رست صاحب ریّ بیحاصل است و آنکہ خود را بیحاصل دانست و اصل است مکرر بشما گفتہ شدہ است کہ زنہار بتوسطِ روحانیاتِ مشائخ و امداداتِ ایشان مغرور نشوید کہ آن صورِ مشائخ فی الحقیقت لطائفِ شیخ مقتدا است کہ بآن صور ظہور نمودہ است قبلۂ توجہ را وحدت شرط است توجہ را پراگندہ ساختن موجبِ خسران است عیاذاً باللہ سبحانہ ثانیاً آنکہ مکرر و موکد بشما گفتہ ایم کہ سر رشتۂ کار را مختصر بگیرید یا بسرعت سرانجام یابد

امرِ ضروری را گزاشتہ بامرِ لاطائل پرداختن از عقل دور اندیش بسیار مستبعد است امّا شما معتقدِ رائے خود اید سخنِ کس در شما کم است کہ مؤثر افتد شما دانید ما علی الرسول الا البلاغ

مکتوب (۱۴۹) صد و چہل و نہم

نیز بملا صادق کابلی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ ہر چند مسبب الاسباب تعالیٰ اشیا را بر اسباب مترتب ساختہ است امّا چہ در کار کہ نظر بر سببِ معیّن دوختہ شود اخوی مولانا محمد صادق عجب است کہ این ہمہ خود را بعالمِ اسباب واگزاشتہ است ہر چند مسببِ الاسباب تعالیٰ و تقدس اشیا را بر اسباب مترتب ساختہ است امّا چہ در کار کہ نظر بر سببِ معیّن دوختہ شود مصرع گردرے بستہ شد ابدل دگری بکشایند این قسم کوتہ نظری بسیار بے مناسبتی میطلبید از امثالِ شما مردم بسیار مستہجن است ساعتی بحالِ خود فرو باید رفت و این شناعت را باید فہمید در کسوت فقرا اینہمہ تلاش در تحصیل مبغوضۂ حق جل شانہ چہ بلا مستنکر است عجب است کہ این مستکرہ را در نظرِ شما چہ طور زیبا نمودہ اند در تحصیلِ امورِ ضروریہ بقدرِ ضرورت باید کوشید تمام ہمت را بآن مصروف ساختن و عمر را در پے آن گزرانیدن سفاہت محض است فرصت بسیار غنیمت است ہزار افسوس کہ آنرا کسے در تحصیلِ امورِ لاطائل صرف کند خیر شرط است ما علی الرسول الا البلاغ از گفت و شنود مردم آزار نکشند چیز ہائیکہ بشما نسبت میکنند ہر گاہ در شما نباشد ہیچ غم نیست چہ دولتی است کہ مردم کسے را بد دانند و فی الحقیقت نیک باشد اگر عکسِ این قضیہ متحقق شود محلِ خطر است والسلام

مکتوب (۱۵۰) صد و پنجاہم

بخواجہ محمد قاسم صدور یافتہ در بیانِ آنکہ شایانِ مطلوبیت جز حضرت واجب الوجود تعالیٰ و تقدس

ف۱ یعنے دنیائے دنیہ عوض عمر گران نمے تواند شد کہ از برائے او پراگندہ شود ۱۲

نیست + التفات نامۂ اخوی خواجہ محمد قاسم وصول یافت موجب فرحت گشت از تشتّت اوضاع دنیوی و تفرّقِ احوالِ صوری دلتنگ نشوند کہ ارزشِ آن نمیکند زیرا کہ این نشأہ در معرضِ فناست بمرضی حق سبحانہ و تعالی میباید بسر برد درین ضمن عسیر باشد یا یسیر شایانِ مطلوبیّت را جز ذاتِ واجب الوجود نیست جلّشانہٗ خصوصًا امثالِ شما مردم عزیز را مع ذالک اگر بخدمتی و کارے اشارت نمایند بمنّت وسعی آن خواہد کوشید والسّلام

مکتوب صد و پنجاہ و یکم (۱۵۱)

بمیر مومن بلخی صدور یافتہ در بیانِ بزرگی طریقۂ حضرات خواجگان قدّس اللہ تعالی اسرارہم و بیانِ معنی یاد داشت کہ مخصوص باین اکابر است مصراع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است یاد داشت در طریقۂ حضرات خواجگان قدّس اللہ تعالی اسرارہم عبارت از حضور بی غیبت یعنی دوامِ حضورِ حضرت ذات تعالی و تقدّس بے تخلّل حجب شیونی و اعتباراتی و اگر گاہی حضور را و گاہی غیبت یعنی وقتی حجب تمام مرتفع شوند و وقتے دیگر درمیان آیند چنانچہ در تجلّی ذاتی برقی کہ کالبرق حجب تمام از پیش حضرتِ ذات تعالی و تقدّس مرتفع میگردد و بسرعت باز در پردۂ شیون و اعتبارات می آید پس نزد این اکابر از حیز اعتبار ساقط است پس حاصلِ حضور بی غیبت آن گشت کہ تجلّی ذاتی برقی کہ عبارت از ظہورِ حضرتِ ذات است بی توسّط شیون و اعتبارات کہ در نہایت این راہ میسّر گردد و فنای اکمل را در انمقام اثبات میکنند دائمی گردد و حجب ہر گز رجوع نکنند و اگر رجوع کند حضور بغیبت متبدّل خواہد گشت و یاد داشت نخواہند گفت پس متحقّق گشت کہ شہودِ این اکابر بر وجہ اتمّ و اکمل است و اکملیّتِ فنا و اتمیّت بقا باندازۂ اتمیّت و اکملیّتِ مشہود است ع قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا

ف مصراع

مکتوب صد و پنجاه و دوم (۱۵۲)

بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در بیانِ آنکہ اطاعتِ رسول عینِ اطاعتِ حق است سبحانہ و ما بہ انسب ذٰلک قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ مَنْ یُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰہَ حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ اطاعتِ رسول را عینِ اطاعتِ خود فرمودہ لیس اطاعت خدائے عزوجل کہ در غیر اطاعتِ رسول باشد اطاعتِ او نیست سبحانہ و از برای تاکید و تحقیق این معنی کلمۂ قد آوردہ تا بوالہوسی در میانِ این دو اطاعت جدائی پیدا نکند و یکی را بر دیگری نگزیند و در جائے دیگر حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ شکایت میکند از حالِ جماعہ کہ در میانِ این دو اطاعت تفرقہ مینمایند کما قال سبحانہ یُرِیْدُوْنَ اَنْ یُّفَرِّقُوْا بَیْنَ اللّٰہِ وَرُسُلِہٖ وَیَقُوْلُوْنَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّنَکْفُرُ بِبَعْضٍ وَّیُرِیْدُوْنَ اَنْ یَّتَّخِذُوْا بَیْنَ ذٰلِکَ سَبِیْلًا اُولٰٓئِکَ هُمُ الْکٰفِرُوْنَ حَقًّا آرے بعضے از مشائخ کبار قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم در سکرِ وقت و غلبۂ حال سخنان گفتہ اند کہ موہومِ تفرقہ اند میانِ این دو اطاعت و مُشعر باختیارِ محبتِ یکی بر دیگرے منقول است کہ سلطانِ محمود غزنوی در ایامِ پادشاہتِ خود نزدیک بخرقان فرود آمدہ بود از آنجا وکلائی خود را بخدمتِ شیخ ابوالحسن خرقانی فرستاد و التماس نمود کہ حضرتِ شیخ بدیدنِ او بیایند و بوکلائی خود گفت کہ اگر از شیخ توقفے فہم کنید کریمۂ اَطِیْعُوا اللّٰہَ وَاَطِیْعُوا الرَّسُوْلَ وَاُولِی الْاَمْرِ مِنْکُمْ برخوانید چون وکلا از شیخ توقف فہمیدند کریمۂ مذکورہ را برخواندند شیخ در جواب فرمودند کہ چندان گرفتارِ اَطِیْعُوا اللّٰہَ ام کہ شرمندۂ اَطِیْعُوا الرَّسُوْلَ ام و با اطاعتِ اُولِی الْاَمْرِ چہ رسد حضرتِ شیخ اطاعتِ حق را سبحانہ در غیرِ اطاعتِ رسول او دانست این سخن از استقامت دور است مشائخ مستقیم الاحوال ازین قسم سخنان تنزہ مینمایند و در جمیعِ مراتبِ شریعت و طریقت و حقیقت اطاعتِ حق سبحانہ را در اطاعتِ رسول

او میدانند واطاعت حق سبحانہٗ کہ در غیر اطاعت رسول اوست علیہ الصلوٰۃ والسلام عین ضلالت
مے انگارند و نیز منقول است کہ شیخ مہنہ شیخ ابوسعید ابوالخیر مجلسے داشتند و سید اجل از
اکابر سادات خراسان نیز در مجلس ایشان نشستہ بودند اتفاقاً دران اثنا مجذوبی مغلوب
الاحوال پیدا شد حضرت شیخ او را بر سید اجل تقدیم دادند سید را ناخوش آمد بسید فرمودند کہ
تعظیم شما بواسطہ محبت رسول است علیہ الصلوٰۃ والسلام و تعظیم این مجذوب بواسطہ محبت
حق سبحانہٗ این قسم تفرقہ را نیز اکابر مستقیم الاحوال تجویز نمی نمایند و غلبہ محبت حق را سبحانہٗ
بر محبت رسول او علیہ الصلوٰۃ والسلام از سکر حال میدانند و جز فضولی نمی انگارند اما این
قدر ہست کہ در مقام کمال کہ مرتبہ ولایت است محبت حق سبحانہٗ غالب است و در مقام
تکمیل کہ نصیبی از مقام نبوت است محبت رسول غالب ثبتنا اللہ سبحانہٗ علی اطاعۃ
الرسول التی ہی عین اطاعۃ اللہ سبحانہٗ

مکتوب صد و پنجاہ و سیوم (۱۵۳)

بمیان شیخ مزمل صدور یافتہ در بیان خلاصی تام از رقیت ماسوای کہ مربوط بفنائی مطلق است
کتابتیکہ ارسال داشتہ بودند رسید الحمد للہ ذی الانعام والمنۃ کہ طالبان خود را طلب
بیقرار و بے آرام میدارد و درین بے آرامی از آرام بغیر خود نجات می بخشد اما خلاصی تام
از رقیت اغیار وقتے میسر شود کہ بفنائے مطلق مشرف شود و نقوش ماسوی را بالکل از
آئینہ دل محو سازد و تعلق علمی و حبی او را بہیچ چیز نماند و غیر از حق سبحانہٗ و تعالی او را مقصود
و مراد سے نباشد و دونہ خرط القتاد ہر چند گمان بے تعلقی دارد اما ان الظن لا یغنی
من الحق شیئاً مصرع این کار دولت است کنون تا کرا رسد ٭ گرفتار احوال و مقامات گرفتار غیر است

از چیزهائی دیگر چه گویدت بهر چه از دوست وا مانی چه کفر آن حرف و چه ایمان ٭ بهر چه از راه
دور افتی چه زشت آن نقش و چه زیبا ٭ غربت شما تطویل انجامید فرصت غنیمت است اگر
یاران اهل اند در رخصت چون توقف خواهند کرد و اگر نا اهل چه احتیاج رخصت است مرضی حق
سبحانه را می باید ملاحظه کرد اهل عالم راضی باشند یا نباشند عدم رضاے ایشان چه خواهد بود
ع طفیل دوست باشد هر چه باشد ٭ مقصود حق است سبحانه باید دانست با او هر چه جمع شود شود
و اگر نه شود گو نه شود ع رخسار من اینجا و تو در گل نگری ٭ والسلام

مکتوب صد و پنجاه و چهارم (۱۵۴)

نیز بمیان مزمل صدور یافته در بیان آنکه از خود باید گذشت و در خود باید رفت حق سبحانه
و تعالی با خود دارد و یک لحظه با غیر خود نگذارد اللّٰهم لا تکلنا الی انفسنا طرفة عین
فنهلک ولا اقل منها فنضیع هر بلائے که هست از گرفتاری بخود است چون از خود خلاص
شد از گرفتاری ما دون او سبحانه خلاص شد اگر بت می پرستد فی الحقیقت خود را می پرستد
که افرأیت من اتخذ الٰهه هواه مصراع ٭ از خود چو گذشتی همه عیش است و خوشی ٭
دع نفسک و تعال همچنانکه از خود گذشتن فرض است در خود رفتن هم لازم است که یافت
اینجا است در بیرون خود یافت نمی باشد ع با تو در زیر گلیم است هر چه هست ٭ همچو نابینا
مبر هر سوے دست ٭ سیر آفاقی بعد در بعد است و سیر انفسی قرب در قرب اگر شهود
است در خود است و اگر معرفت است هم در خود و اگر حیرت است هم در خود بیرون خود قدمگاہے
نیست سخن بمجازفت مباد ساده دلی از اینجا حلول یا اتحاد فهم کند و بورطه ضلالت رود ع
اینجا حلول کفر بود اتحاد هم ٭ پیش اهل تحقیق باین مقام تفکر آن ممنوع است رزقنا الله سبحانه

وایاکم الاستقامة علی الطریقة المرضیة علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ از احوال خود مینوشتہ باشند کہ دخل تمام دارد باوجود علائق صوریہ آزاد باشند وجود و عدم آنرا مساوی دانند والسلام والاکرام

مکتوب (۱۵۵) صد و پنجاہ و پنجم

نیز بمیان شیخ مزمل صدور یافتہ در ترغیب رجوع باصل خود، حق سبحانہ وتعالی باخود دارد ست
بعد از خدائی ہر چہ پرستند ہیچ نیست ٭ بیدولت است آنکہ ہیچ اختیار کرد، غرہ ماہ جمادی
الاول روز جمعہ بطواف حضرت دہلی مشرف گشت و محمد صادق نیز ہمراہ ست چند روز اگر ارادہ
خداوندی موافق است اینجا بسر بردہ بسرعت متوجہ وطن اصلی خواہد شد حب الوطن من الایمان
خبر صحیح است بیچارہ بیچارہ و ناصیہ بدست او وارد ما من دابة الا هو آخذ بناصيتها
ان ربی علی صراط مستقیم، این المفر مگر آنکہ ففروا الی اللہ گفتہ در وی نورے
بگریزند بہر حال وصل را اصل دانستہ فرع را طفیلی ساختہ رو باصل باید آورد ست ہر چہ جز
عشق خدائی احسن ست ٭ گر شکر خوردن بود جان کندن ست

مکتوب (۱۵۶) صد و پنجاہ و ششم

نیز بمیان مزمل صدور یافتہ در ترغیب صحبت اہل اللہ، کتابتیکہ بدست قاضی زادہ جالندھر
فرستادہ بودند در دہلی رسانید الحمد للہ والمنۃ کہ محبت فقرا نقد وقت دارند و بحکم المرء مع
من احب با ایشانند ماہ رجب ہر چند بحسب اوقات و ازمان نزدیکست اما ایسے دور
است ست فراق دوست اگر اندک است اندک نیست ٭ درون دیدہ اگر نیم موست
بسیار ست ٭ چون بوسطہ رعایت حقوق ارباب حقوق این معنی را اختیار کردہ اند ہمان طور

بکنند فقیر ہم تا ماہ رجب شاید اینجا بماند واللہ سبحانہ اعلم بالصواب والیہ المرجع والمآب
بہر حال چند روزہ عمر را بفقر امیبا باید گزرانید واصبر نفسک مع الذین یدعون ربھم
بالغداۃ والعشی یریدون وجھہ نص قاطع است کہ حق سبحانہ وتعالے
حبیب خود را علیہ من الصلوات اتمھا ومن التحیات ایمنھا بآن امر فرمودہ عزیزے
میفرماید الٰہی چیست اینکہ دوستان خود را کردی کہ ہر کہ ایشان را شناخت ترا یافت و تا ترا
نیافت ایشان را نشناخت رزقنا اللہ تعالی وایاکم محبۃ ھذہ الطائفۃ العلیۃ الشریفۃ

مکتوب صد و پنجاہ و ہفتم (۱۵۷)

بحکیم عبد الوہاب صدور یافتہ در بیان آنکہ چون کسے پیش درویشان برود باید کہ خود را خالی
کردہ رود تا مملو باز گردد ودر بیان آنکہ اول تصحیح عقائد باید کرد. دو مرتبہ شما قدم رنجہ نمودہ آمدہ اید
وزود برخاستہ رفتید فرصت آن نشدہ کہ بعضی از حقوق صحبت ادا کردہ شود مقصود از ملاقات
افادہ است یا استفادہ وچون مجلس ازین ہر دو خالی باشد از اعتداد خارج است پیش
این طائفہ خالی شدہ باید آمد تا مملو باز گردد واظہار افلاس خود باید نمود تا ایشان را بروے
شفقت آید وراہ افاضہ بکشاید سیر آمدن وسیر رفتن مزہ ندارد وامتلا را جز علت بار
نیست واستغنا را جز طغیان کار نہ حضرت خواجہ نقشبند قدس اللہ تعالی سرہ فرمودہ
اند اول نیاز خستہ بعد از ان توجہ خاطر شکستہ پس توجہ را نیاز شرط آمد مع ذلک
دریت اوان کہ طالب علمے آمدہ طلب سفارش بجانب ایشان ظاہر ساخت
بخاطر ریخت کہ چون مجرد آمدن ایشان را ہم حقے ہست پس از جانب خود
مہما امکن اداء حق باید نمود لاجرم بزبان قلم از جہت تدارک ما مضے

صاحب بدعت چنانکہ رافضہ وخارجیہ وجبریہ وقدریہ وغیرہم ۱۲

وثانی ما سبق چند کلمہ بمقتضائی وقت و حال املا نمودہ بجانب ایشان ارسال داشت و اللہ سبحانہ الملہم للصواب والموفق للسداد سعادت آثارا آنچہ بر ما و شما لازم است تصحیح عقائد بمقتضائی کتاب و سنت بر نہجیکہ علماء اہل حق شکر اللہ تعالیٰ سعیہم از کتاب و سنت آن عقائد را فہمیدہ اند و از آنجا اخذ کردہ چہ فہمیدن ما و شما از حیز اعتبار ساقط است اگر موافق افہام این بزرگواران نباشد زیرا کہ ہر مبتدع و ضال احکام باطلہ خود را از کتاب و سنت می فہمد و از آنجا اخذ مینماید والحال انہ لا یغنی من الحق شیئا و ثانیا علم باحکام شرعیہ است از حلال و حرام و فرض و واجب و ثالثا عمل بمقتضائی این علم ہست و رابعا طریق تصفیہ و تزکیہ کہ مخصوص بصوفیہ کرام ہست قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم پس تا تصحیح عقائد ننمایند علم باحکام شرعیہ فائدہ نمیدہد و تا این ہر دو متحقق نشوند عمل نافع نیاید و تا این ہر سہ میسر نگردد حصول تصفیہ و تزکیہ محال ہست بعد ازین چہار رکن با متممات و مکملات اینہا کالسنۃ مکملۃ للفرض ہر چہ ہست از فضول است و داخل دائرہ ما لا یعنی و من حسن اسلام المرء ترکہ ما لا یعنیہ واشتغالہ بما یعنیہ والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات

اصل	مکتوب (۱۵۸) صد و پنجاہ و ہشتم	ترجمہ از مصحح

ترجمہ	اصل
بشیخ حمید بنگالی صدور یافتہ در بیان آنکہ تفاوت مراتب کمال بحسب تفاوت استعدادات است و ما یناسب ذلک بدانکہ مراتب کمال متفاوت اند بحسب تفاوت استعدادات	بشیخ حمید بنگالی صدور یافتہ فی بیان تفاوت مراتب الکمال بحسب تفاوت الاستعدادات وما یناسب ذلک اعلم ان مراتب الکمال متفاوتۃ بحسب

[Marginal handwritten annotations (hawashi) surrounding the text — largely illegible]

وَالتَّفَاوُتُ فِی الْکَمَالِ قَدْ یَکُوْنُ بِحَسَبِ الْکَمِیَّةِ وَقَدْ یَکُوْنُ بِحَسَبِ الْکَیْفِیَّةِ وَقَدْ یَکُوْنُ بِهِمَا مَعًا فَکَمَالُ الْبَعْضِ مَثَلًا بِالتَّجَلِّی الصِّفَاتِیِّ وَکَمَالُ الْاٰخَرِیْنَ بِالتَّجَلِّی الذَّاتِیِّ مَعَ تَفَاوُتٍ فَاحِشٍ بَیْنَ اَفْرَادِ ذَیْنِكَ التَّجَلِّیَیْنِ وَبَیْنَ اَرْبَابِهِمَا اَیْضًا فَکَمَالُ الْبَعْضِ بِسَلَامَةِ الْقَلْبِ وَتَخَلُّصِ الرُّوْحِ وَکَمَالُ الْاٰخَرِ بِهِمَا وَبِالشُّهُوْدِ السِّرِّیِّ اَیْضًا وَکَمَالُ الثَّالِثِ بِذٰلِكَ الثَّلٰثِ وَبِالْحَیْرَةِ الْمَنْسُوْبَةِ اِلَی الْخَفِیِّ وَکَمَالُ الرَّابِعِ بِذٰلِكَ الْاَرْبَعِ وَبِالْاِتِّصَالِ الْمَنْسُوْبِ اِلَی الْاَخْفٰی ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ وَبَعْدَ حُصُوْلِ الْکَمَالِ فِیْ اَیِّ مَرْتَبَةٍ کَانَتْ مِنَ الْمَرَاتِبِ الْمَذْکُوْرَةِ اِمَّا رُجُوْعُ الْقَهْقَرٰی اَوْ ثَبَاتٌ وَاسْتِقْرَارٌ فِیْ ذٰلِكَ الْمَوْطِنِ وَالْاَوَّلُ هُوَ مَقَامُ التَّکْمِیْلِ وَالْاِرْشَادِ وَرُجُوْعٌ مِنَ الْحَقِّ اِلَی الْخَلْقِ لِلدَّعْوَةِ وَالثَّانِیْ هُوَ مَوْطِنُ الْاِسْتِهْلَاكِ وَالْعُزْلَةِ

وتفاوت در کمال گاهی بحسب کمیت[مقدار وچندی ۱۲] میباشد وگاہے بحسب کیفیت وگاہے بہر دو معًا وکمال بعضی مثلا بتجلی صفاتی[صفت ۱۲] است وکمال دیگران بتجلی ذاتی باوجود تفاوت کثیر میان افراد این دو تجلی ومیان ارباب اینہا نیز پس کمال بعضے صرف بسلامت قلب است وتخلص روح یعنی از ما دون حق سبحانہ وتعالیٰ وکمال شخص دیگر باین ہر دو متحقق است وبشہود سری نیز وکمال سوم باین ہر سہ[شخص ۱۲] است وبحیرت کہ بلطیفہ خفی منسوب است وکمال چہارم باین ہر چہار وباتصال کہ منسوب است بسوئی لطیفہ اخفی اینست فضل خدا میدہدش بہر کہ میخواہد[خواہد] وخدا خداوند فضل بزرگ است وبعد از حصول کمال از مراتب مذکورہ بہر مرتبہ کہ باشد رجوع قہقری[بازگشت] یا ثبات واستقرار دران موطن واولین[یعنی از ان ہر دو] این ہر دو ہمو نسبت مقام تکمیل وارشاد[گمراہان ۱۲] ورجوع از حق بخلق از برائے دعوت[بلاء] وثانی اینہا ہمان است موطن استہلاک[نیست شدن] وعزلت از خلق[ثبات واستقرار ۱۲]

نیست کردن خود را ۱۲ — بگوشہ شدن ۱۲

(حاشیہ میانی:) لہ ای یبقون فی اوطانہم ... ۱۲ — (۱)

(حاشیہ:) جمیع کمالات مراتب ولایت

لہ یعنی فضل السبیٰ تبارک وتعالیٰ بہ ... نمودن یا بار الٰہی ... ومنہ الحسن ... الٰہ الخ ۱۲ ... لعلمی الامۃ تعالیٰ

والسلام اولاً وآخراً ٭ | والسلام اولاً وآخراً ٭

مکتوب (۱۵۹) صد و پنجاه و نهم

بشرف الدین حسین بدخشی صادر شده در عزا هر چند آلام و مصائب بظاهر تلخ است و مولم
جسم لیکن بباطن شیرین است و لذت بخش روح زیرا که جسم و روح گویا بر دو طرف نقیض
واقع شده اند الم یکے مستلزم لذت دیگرے است پست فطرتے که در میان این دو نقیض و لوازم
آنها تمیز نتواند کرد از مبحث خارج است و قابلیت مخاطبت ندارد اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ
بَلْ هُمْ اَضَلُّ ؎ آگه از خویشتن چو نیست جنین ٭ چه خبر دارد از چنان و چنین ٭ شخصے
که روح او تنزل نموده در مرتبه جسم استقرار نموده باشد و عالم امر او تابع عالم خلق گشته سراین
معما را چه شناسد تا روح بمقر اصلی خود رجوع قهقری نماید و امر از خلق جدا نشود جمال این معرفت
جلوه گر نه گردد حصول این دولت وابسته بموتے است که پیش از ورود اجل مسمّٰی صورت
می بندد و مشائخ طریقت قدس الله تعالی اسرارهم آن را بفنا تعبیر کرده اند ؎ خاک شو خاک
تا بروید گل ٭ که بجز خاک نیست مظهر گل ٭ کسیکه پیش از مردن نمرد مصیبت او باید داشت
وعزا بجا باید آورد خبر ارتحال والد مرحومی شما که به نیکنامی شهرت داشتند و شیوهٔ امر معروف و نهی منکر
را نیک رعایت میکردند مسلمانان را موجب حزن و مستلزم اندوه گشت اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ
آن فرزند شیوهٔ صبر را پیش گرفته پیش رفتگان را بصدقه و دعا و استغفار مدد و معاون باشد
که موتے را اشد احتیاج است بامداد احیاء در حدیث نبوی علیه و علی آله الصلوات و
التحیات آمده است مَا الْمَيِّتُ اِلَّا كَالْغَرِيْقِ الْمُتَغَوِّثِ يَنْتَظِرُ دَعْوَةً تَلْحَقُهٗ مِنْ اَبٍ
اَوْ اُمٍّ اَوْ اَخٍ اَوْ صَدِيْقٍ فَاِذَا لَحِقَتْهُ كَانَ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيْهَا وَاِنَّ اللّٰهَ

لَيُدْخِلُ عَلٰی اَهْلِ الْقُبُوْرِ مِنْ دُعَاءِ اَهْلِ الْاَرْضِ اَمْثَالَ الْجِبَالِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَاِنَّ هَدِيَّةَ الْاَحْيَاءِ اِلَى الْاَمْوَاتِ الْاِسْتِغْفَارُ لَهُمْ بَقِيَّةُ النُّصْحِ مُدَاوَمَةُ الذِّكْرِ وَمُلَازَمَةُ الْفِكْرِ فَاِنَّ الْفُرْصَةَ قَلِيْلَةٌ جِدًّا يَنْبَغِيْ اَنْ يُصْرَفَ اِلَى اَهَمِّ الْمَهَامِّ وَالسَّلَامُ

مکتوب صد و شصتم (۱۶۰)

نامزدِ این کمترین بندهٔ خود فرموده اند اعنی یار محمد الجدید البدخشی الطالقانی در بیان آنکه مشایخ طریقت قدس الله تعالیٰ اسرارهم سه طائفه اند با شرح احوال هر کدام ایشان و کمال و نقصان هر طائفه از ایشان مشایخ طریقت قدس الله تعالیٰ اسرارهم سه طائفه اند طائفهٔ اولیٰ قائلند بآنکه عالم بایجاد حق سبحانه در خارج موجود است و هرچه در وست از اوصاف و کمال همه بایجاد حق است سبحانه و خود را شیخ ہیچ نمیدانند بلکه شیخیت هم از وست عزّ شانه در بحر نیستی چنان گم میگردند که نه از عالم خبر دارند و نه از خود در رنگ شخصی برهنه که جامهٔ عاریت پوشیده باشد و بداند که این جامه عاریت است و این دید عاریت بروے چنان غالب مے آید که درست جامه را باصل میدهد و خود را برهنه می یابد و اگر اینچنین شخصی را از بیشعوری و سکر بشعور و بصحو آرند و به بقا بعد الفنا مشرف سازند هر چند جامه را با خود می یابد اما بیقین میداند که از دیگریست چه آن فنا اکنون در علم مندرج است و گرفتاری و تعلقی که بآن جامه داشت هیچ نمیماند و همچنین است حال شخصی که اوصاف و کمالات خود را در رنگ جامهٔ عاریت می انگارد اما میداند که این جامه در وهم است در خارج هیچ جامه ندارم برهنه ام این دید غالب می آید بحدیکه آن لباس و همیه را درست می اندازد و خود را برهنه می یابد و بعد از افاقت و صحو آن جامهٔ همیه را نیز همراه خود می یابد لیکن فنای شخص اول اتم است و بقای منتسبان اکمل کما سیجیئ عن قریب ان شاء الله تعالیٰ و این بزرگواران در جمیع

معتقدات کلامیہ کہ بروفق کتاب و سنت و اجماع ثابت شدہ اند لعلماء اہل سنت وجماعت متفق
اند وفرق نیست درمیان متکلمین و ایشان الا آنکہ متکلمین اینمعنی را علماً واستدلالاً در میابند
وایشان کشفاً و ذوقاً و ایضاً این بزرگواران عالم را بحق سبحانہ وتعالی بغایت تنزیہ ہیچ
نسبت اثبات نمیکنند وجمیع نسب را سلب میکنند فکیف العینیۃ والجزئیۃ تعالی شانہ
الا نسبت مولویت وعبودیت وصانعیت ومصنوعیت بلکہ در غلبۂ حال این نسبت راہم گم
میکنند این زمان بفنائے حقیقی مشرف شدہ قبول تجلیات ذاتیہ پیدا میکنند ومظہر تجلیات
بے نہایت میگردند طائفۂ دیگر عالم را ظل حق سبحانہ میدانند اما قائلند بآنکہ عالم در خارج
موجود ست لیکن بطریق ظلیت نہ بطریق اصالت ووجود اینہا قائم بوجود حق است سبحانہ
کقیام الظل بالاصل مثلاً شخصی سایہ ممتد شد وآن شخص از کمال قدرت خود صفات خود را
نیز دران سایہ منعکس ساخت از علم وقدرت وارادہ وغیرہا حتی کہ لذت والم پس اگر بالفرض آن
سایہ بآتش افتد وبآن متالم شود عقلاً وعرفاً نخواہند گفت کہ آن شخص متالم شد چنانکہ طائفۂ ثالث بآن قائلند علی ہذا
القیاس جمیع افعال رسمیہ کہ از مخلوقات صادر میشوند نمیتوان گفت کہ فعل حق است سبحانہ چنانکہ سایہ بارادۂ خود
حرکت کند نمیتوان گفت کہ شخص متحرک شد آری میتوان گفت کہ اثر قدرت وارادت اوست
یعنی مخلوق اوست ومقرر است کہ خلق قبیح قبیح نیست بلکہ فعل وکسب قبیح قبیح است طائفۂ
ثالث قائلند بوحدت وجود یعنی در خارج یک موجود است وبس وآن ذات حق است سبحانہ
وعالم را در خارج اصلاً تحقق نیست ثبوت علمی وارند میگویند الاعیان ما شمت رائحۃ الوجود
وہر چند این جماعہ ہم عالم را ظل حق سبحانہ میگویند لیکن میگویند کہ وجود ظلی ایشان در مرتبۂ
حس ست فقط در نفس الامر وخارج عدم محض ست وذات حق را عز وجل متصف بصفات
وجوبیہ وامکانیہ میدانند ومراتب تنزلات اثبات میکنند ودر ہر مرتبہ ہمان ذات احد را باحکام

ع قال قائلہم: الله الله لیس غیرہ فی الوجود ہل تری الاشیاء فی دیر الشہود * وایضاً ع ہمہ نیست آنچہ ہستی توئی ۱۲

لاثُمّ آن مرتبه متصف میسازند و متلذذ و متألم همان ذات عزّشانهٗ را میدانند لیکن در پردهٔ این
ظلال محسوسهٔ متوهّمه و محظورات عقلاً و شرعاً برینها بسیار روا میشود که در جواب آنها تحلّلات و تکلّفات
مینمایند هرچند این طائفه واصل و کامل اند علیٰ تفاوت درجات الوصل والکمال اما خلق را
سخنان اینها بضلالت والحاد رهنمونی کرده و بزندقه رسانیده و طائفهٔ اولیٰ اکمل و اتمّ اند و اسلم
و اوفق بکتاب و سنت امّا اسلمیّة و اوفقیّة ظاهرست و اکملیّة و اتمیّة بنابر آنست که بعض مراتب
وجودِ انسانی بغایةِ لطافتِ و تجرّده بمبدأ مشابهت و مناسبت تمام دارند کالخفی والاخفیٰ
پس جماعه که با وجود فنائی سرّی این مراتب را از مبدأ جدا نتوانستند کرد و تا بتحت لا در آورده
نفی آن کنند بلکه بمبدأ نزد ایشان ممتزج و متشابه ماند و خود را عین حق یافتند گفتند که در خارج
حق ست سبحانه فقط و مارا اصلاً وجودی نیست امّا چون تعدّد آثار خارجیه متحقّق بود بضرورت
بثبوتِ علمی قائل شدند و از همین جاست که اعیان را برزخ بین الوجود والعدم میگویند
چون بعض مراتب وجوداتِ مخلوقات را از مبدأ جدا نساختند قائل بوجوب وجود او نا شده
به برزخیت گویا شدند و رنگِ وجوب را در ممکن ثابت کردند و ندانستند که آن رنگ هم رنگِ
ممکن است مشابه بواجب ولو فی الصّورة والاسم و اگر آن رنگ را جدا میکردند و تمام ممکن را
از واجب جدا میساختند هرگز خود را حق عزّ و جلّ نمیدیدند و عالم را از حق جدا میساختند و بیک
وجود قائل نمیگشتند و تا آنکه اثری ازین کس باقی نماند خود را حق نداند هرچند بداند که اثری
ازمن باقی نمانده است این نیز از کوتاه نظری اوست و طائفهٔ ثانیه هرچند این مراتب را هم
از مبدأ جدا دیدند و بکلمهٔ لا در آورده نفی آن نمودند امّا بواسطهٔ ظلّیت و اصالت یک چیزی
از بقایای وجودِ اینها ثابت ماند چه رتبهٔ ظلّ را با اصل رشتهٔ تعلّق بسیار قوی است این نسبت
از نظرِ شان محو نشد امّا طائفهٔ اولیٰ بواسطهٔ کمالِ مناسبت و متابعتِ حضرت رسالت خاتمیّة

آمدم بر سر مطلب ۱۲

۱ وهذا من قبیل اثبات فضیلة الشیء باثبات نقض ضده کما قال وبضدها تتبین الاشیاء فان الشیخ قدس سره کان غرضه بیان اکملیة الطائفة الاولی واعلمیتها بتبیین نقص الطائفتین الثالثة فافهم ۱۲

عَلَیْہِ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَتَمُّہَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَکْمَلُہَا جمیع مراتبِ ممکن را از واجب جدا ساختند
وہمہ را تحتِ کلمۂ لا در آوردہ نفی نمودند و ممکن را با واجب ہیچ مناسبتے ندیدند و ہیچ نسبت را
باو اثبات نکردند و خود را غیر از عبدِ مخلوق غیر مقدور شناختند و او را عَزَّ شَانُہٗ خالق و مولاے
خود دانستند خود را مولا دانستن و یا ظلِّ او انگاشتن برین بزرگواران بسیار گران و دشوار
(یعنی عاجزے مقدور بمعنی قادر ۱۲)
می آید مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ این بزرگواران اشیا را بواسطۂ آنکہ مخلوقِ حق اند سُبْحَانَہٗ
(چہ نسبت خاک را با عالم پاک)
دوست میدارند و محبوب در نظرِ شان می در آیند و بہمین واسطہ کہ مصنوعِ حق اند و افعالِ آنہا
نیز مصنوعِ اوست جَلَّ شَانُہٗ تمام منقاد و تسلیم اشیا میگردند و بر افعالِ انکار نمیتوانند کرد اِلَّا
(منقاد و تسلیم ہر دو بمعنی مطیع ۱۲)
بِاِنْکَارِ الشَّرِیْعَۃِ چنانکہ اربابِ توحید را بواسطۂ مظہریت بلکہ عینیتِ اشیا نسبت بحق سُبْحَانَہٗ
(وجودی ۱۲)
این قسم محبت و انقیاد دست میدہد ایشان را بجز مصنوعیت و مخلوقیتِ آنہا دست میدہد
(باشیا ۱۲) (یعنی طائفہ اولی ۱۲) (اشیا ۱۲)
ع ببین تفاوتِ رہ از کجاست تا بکجا * عینِ محبوب را باندک محبت ہم دوست میتوان
داشت امّا مصنوعات و مخلوقات و عبید او را تا کمالِ محبت بمحبوب پیدا نکند دوست نمیدارد
و محبوب نمی انگارد و این طائفۂ علیہ را از مقامِ عبدیت کہ نہایتِ جمیع مقامات ولایت است
بہرۂ تمام ہست و کدام دلیل بر صحتِ حالِ این برگزیدگان ازین تمامتر است کہ تمام کشفِ ایشان
موافقِ کتاب و سنت و ظاہرِ شریعت است و سر موی از ظاہرِ شریعت مخالفت بر ینہا راہ نیافتہ است
اَللّٰہُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ مُحِبِّیْہِمْ وَمُتَابِعِیْہِمْ بِحُرْمَۃِ مُحَمَّدِنِ الْمُصْطَفٰی صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ
(وجودی ۱۲)
وَبَارَکَ درویشے کہ این سطور را ازوی مستفاد گشت اول معتقدِ توحید بود و از زمان صبی علم این
(یعنے حضرت اقدس امام ربانی بنفس نفیس خود ۱۲) (طفلی ۱۲)
توحید داشت و بیقین پیوستہ بود ہر چند حال نداشت و چون درین راہ در آمد اول راہِ توحید
منکشف شد و مدتے در مراتبِ این مقام جولان نمود و علوم بسیار کہ مناسبِ اینمقام بود فائض
گشتند و مشکلات و واردات کہ بر اربابِ توحید وارد میشوند ہمہ بکشوف و علوم فائضہ حل شدند

ف ۱ اشارت است بکریمۂ وَاللّٰہُ خَلَقَکُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ ای عملکم و معنی کریمہ اللّٰہُ خَالِقُ کُلِّ شَیْءٍ ... واقع است ... العبد الضعیف ... خلاف مذہب المعتزلۃ ۱۲

ف ۲ اعلم ان ما ذکرہ قدس سرہ من قولہ کہ بعض مراتب وجود انسانی ... ہنا بل الی قولہ قدس سرہ ... است بیان ... فافہم ولا تکن من الممترین ۱۲ لمصححہ سلمہ اللہ تعالی

بعد از مدتی نسبت دیگر برین درویش غلبه آورد در غلبهٔ آن در توحید توقف نمود اما این توقف بحسن ظن بود نه بانکار مدتی متوقف بود آخر الامر کار بانکار انجامید و نمودند که این پایه پایانیست رفتن بمقام ظلیت برد اما درین انکار بی اختیار بود هیچ نخواست که ازان مقام بر آید بواسطهٔ آنکه مشایخ عظام بآنمقام اقامت دارند و چون بمقام ظلیت رسید و خود را و عالم را ظل یافت چنانکه طائفهٔ ثانیه بآن قائلند آرزوی آن شد که کاشکے ازین مقام نیز زند که کمال در وحدت وجود میدانست وانمقام فی الجملة باو مناسبت دارد اتفاقاً از کمال عنایت و غریب نوازی ازانمقام هم بالا بردند و بمقام عبدیت رسانیدند این زمان کمال این مقام در نظر آمد و علو آن واضح گشت و از مقامات گذشته تائب و مستغفر شد و اگر آن درویش را باین طریق نمیبردند و فوقیت بعض از بعض نے نمودند تنزل خود را زینمقام میدانست چه نزد او بالاتر از توحید مقام دیگر نبوده والله یحق الحق وهو یهدی السبیل باید دانست که منشأ تفاوت علوم و معارف در مکتوبات و رسائل که ازین درویش بلکه از هر سالک که صادر شده است همین تفاوت حصول مقامات متفاوته است هر مقام را علوم و معارف جداست و هر حال را اقوال علاحده پس فی الحقیقت تدافع و تناقض در علوم نباشد در رنگ نسخ احکام شرعیه است فلا تکن من الممترین وصلی الله تعالی علی سیدنا محمد و آله وسلم

مکتوب صد و شصت و یکم (۱۶۱)

بملا صالح بدخشی کولابی صدور یافته در بیان آنکه مقصود از طے منازل سلوک حصول ایمان حقیقی است که وابسته باطمینان نفس ست مقصود از طے منازل سلوک حصول ایمان حقیقی است که وابسته باطمینان نفس است تا نفس مطمئنه نگردد نجات متصور نیست و نفس بمرتبهٔ اطمینان نرسد تا سیاست قلب بر وے نگمارند و سیاست قلب وقتی میسر شود که قلب از کاری که پیش خود

دہشت فارغ گردد و سلامتی از گرفتاری ما دونِ حق سُبحانہٗ حاصل کند و علامت سلامتی از گرفتاری نسیانِ ماسوائی اوست تعالیٰ و تقدّس و ناسر مُو از غیر آگاہ است از سلامتی گمراہ است فطوبیٰ لمن سلّمہٗ قلبہٗ لہٰذا سعی لازم است تا بسلامتی قلب مشرّف گردد و باطمینانِ نفس انجامد ذٰلِکَ فَضۡلُ اللّٰہِ یُؤۡتِیۡہِ مَنۡ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الۡفَضۡلِ الۡعَظِیۡمِ والسلام

مکتوب (۱۶۲) صد و شصت و دوم

بخواجہ محمد صدیق بدخشی صدور یافتہ در بیانِ فضیلتِ ماہِ مبارک رمضان و بیانِ مناسبت او با قرآنِ مجید کہ سببِ نزولِ آن درین ماہ گشتہ است و بیانِ جامعیّت تمر کہ افطار بآن مستحب است وَمَا یَتَعَلَّقُ بِذٰلِکَ باسمہٖ سُبحانہٗ شانِ کلام کہ از جملہ شیونات ذاتیہ است جامعِ جمیعِ کمالاتِ ذاتی و شیوناتِ صفاتی است چنانکہ در علوم سابق مذکور گشت و ماہِ مبارک رمضان جامع جمیع خیرات و برکاتست و ہر خیر و برکت کہ ہست مُفاض از حضرتِ ذاتست تعالیٰ و تقدّس و نتیجہ شیوناتِ او سُبحانہٗ چہ ہر شر و نقص کہ بوجود مے آید منشا آن ذات و صفات محدثہ است مَآ اَصَابَکَ مِنۡ حَسَنَۃٍ فَمِنَ اللّٰہِ وَ مَآ اَصَابَکَ مِنۡ سَیِّئَۃٍ فَمِنۡ نَّفۡسِکَ خود نصِّ قاطع است پس جمیع خیرات و برکاتِ این ماہِ مبارک نتیجہ آن کمالاتِ ذاتیہ است کہ شانِ کلام جامع آنہاست و قرآنِ مجید حاصلِ تمام حقیقتِ آن شانِ جامعست پس این ماہِ مبارک را با قرآنِ مجید مناسبت تمام است کہ قرآن جامعِ جمیعِ کمالات است و این ماہ جامع جمیع خیرات کہ نتائج و ثمراتِ آن کمالاتند و ہمین مناسبت باعثِ نزولِ قرآن درین ماہ شد شَہۡرُ رَمَضَانَ الَّذِیۡۤ اُنۡزِلَ فِیۡہِ الۡقُرۡاٰنُ و شبِ قدر درین ماہ خلاصہ و زبدہ این ماہ است آن لُب است و این ماہ

غیر او

ایات

معلوم

جامعیت

ای

یعنی در مکتوب چہارم

در وجود پیدا شدہ ۱۲

فنیاء ۱۲

خبر ۱۲

بقرہ ۲۰

از قرآن است آیت لمن سلم یعنی آنحضرت ۔۔۔ (حاشیہ دست‌نویس)

علیہ السلام ۔۔۔ رواہ مسلم ۱۲

المصحح سید مصطفیٰ ۔۔۔ (حاشیہ دست‌نویس)

رمضان است کہ ۔۔۔ قرآن ۱۲ (حاشیہ دست‌نویس)

فان لم تکن تمیرات حسا حسوات من ماء رواہ الترمذی وابوداؤد ۱۲ مشکوۃ

دررنگ قشر آن پس ہرکہ درین ماہ جمعیت گذراند واز خیرات وبرکات این بہرہ مند شود
تمام سال جمعیت گذراند وبخیر وبرکت مملو ومحتوی باشد وفقنا اللہ سبحانہ للخیرات والبرکات
فی ہذا الشہر المبارک ورزقنا اللہ سبحانہ النصیب الاعظم حضرت رسالت خاتمیت
علیہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ فرمودہ است اذا افطر احدکم فلیفطر علی تمر فانہ برکۃ
آنسرور افطار صوم بتمر کردہ اند ودر بودن آن تمر برکت آنست کہ شجرۂ آن نخلہ است
بعنوان جامعیت وصفت اعدلیت مخلوقست دررنگ انسان لہذا حضرت پیغمبر صلی
اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم نخلہ را عمۂ بنی آدم فرمودہ کہ از طینت آدم مخلوق است
کما قال علیہ الصلوۃ والسلام اکرموا عمتکم النخلۃ فانہا خلقت من بقیۃ طینۃ آدم
وتسمیۂ او بہ برکت باعتبار ہمین جامعیت تواند بود پس افطار بثمرۂ آن کہ تمر است جزو صائم
افطار میشود وحقیقت جامعۂ آن باعتبار این جزئیۂ جزو حقیقت آکل آن میگردد و
آکل آن بآن اعتبار جامع کمالات بینہایت کہ در حقیقت جامعۂ آن تمر مندرج اند میشود
وہمینی ہر چند در اکل مطلق آن حاصلست اما در وقت افطار کہ اوان خلو صائم است از
شہوات مانعہ ولذات فانیہ بیشتر تاثیر میکند وآن معنی بروجہ اتم واکمل ظاہر میشود وآنکہ آنسرور
فرمودہ علیہ من الصلوات انمہا ومن التحیات اکملہا نعم سحور المؤمن التمر
باعتبار آن تواند بود کہ در غذا آن کہ جزو صاحب غذا میگردد تکمیل حقیقت اوست
نہ حقیقت آن غذا وچون این معنی در صوم مفقودست از برای تلافی آن بسحور تمر ترغیب
فرمود کہ گویا اکل آن فائدۂ اکل جمیع ماکولات دارد وبرکت آن باعتبار جامعیت تا وقت
افطار میماند واین فائدۂ غذا کہ مذکور شد بر تقدیرے مترتب میشود کہ آن غذا بتجویز شرعی
واقع شود وسر موے از حدود شرعیہ متجاوز نباشد وایضا حقیقت این فائدہ وقتی میسر شود کہ

سہ بقصد امتثال امر الشارع علیہ الصلوۃ والسلام ویکون الغذاء حلالا طیبا ۱۲

کہ آکلِ آن از صورت گزشتہ بحقیقت پیوستہ باشد و از ظاہر بباطن آمیدہ ظاہرِ غذا ممدِ ظاہرِ او باشد و باطنِ غذا مکمّلِ باطنِ او و الّا بر ابدادِ ظاہری مقصور ست و آکلِ آن در عینِ قصور ست سعی کن تا لقمہ را سازی گہر * بعد از ان چند آنکہ میخواہی بخور * و ہمین ست تکمیلِ غذا است مرصاحبِ غذا را و در تعجیلِ افطار و تاخیرِ تسحر و السلام

مکتوب صد و شصت و سوم (۱۶۳) بیانِ

بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در بیانِ آنکہ اسلام و کفر ضد یکدیگر اند احتمالِ جمع شدنِ این دو ضد محال ست و عزّت دادن یکے را مستلزمِ خواری دیگر ست الیٰ آخرِ ما قال سلّمہ اللہ تعالیٰ فی تذلیلِ الکفار و عدمِ الاختلاطِ معہم مع مضارِّ ھذا الاختلاطِ و در بیانِ آنکہ دنیا و آخرت نیز ضد یکدیگر اند * الحمد للّٰہ الذی انعم علینا وھدانا الی الاسلام و جعلنا من امۃ محمدٍ علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ والسلام نہ سعادتِ دارین وابستہ باتباعِ سیدِ کونین ست و بس علیہ و علیٰ اٰلہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا متابعتِ او علیہ الصلوٰۃ والسلام باتیانِ احکامِ اسلامیہ است و رفعِ رسومِ کفریہ چہ اسلام و کفر ضد یکدیگر اند اثباتِ یکے موجبِ رفعِ دیگر ست احتمالِ جمع شدنِ این دو ضد محال ست و عزّت دادن یکے را مستلزمِ خواری دیگر ست حق سبحانہ تعالیٰ حبیبِ خود را علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ میفرماید یا ایہا النبی جاہد الکفار والمنافقین واغلظ علیہم پس پیغمبرِ خود را کہ موصوف بخلقِ عظیم ست بجہادِ کفار و غلظت بر ایشان امر فرمود معلوم شد کہ غلظت بایشان داخلِ خلقِ عظیم ست پس عزّتِ اسلام در خواری کفر و اہلِ کفر ست کسیکہ اہلِ کفر را اعزیز داشت اہلِ اسلام را خوار ساخت عزیز داشتن عبارت از آن نیست

که البته ایشان را تعظیم کنند و بالا نشانند در مجالس خود جا دادن و با ایشان مصاحبت نمودن
و همزبانی کردن با ایشان داخل اعزاز است در رنگ سگان ایشان را دور باید داشت
و اگر غرضی از اغراض دنیاوی با ایشان مربوط باشد و بے ایشان میسّر نشود بشیوهٔ بی اعتباری
را مرعی داشته بقدر ضرورت با ایشان باید پرداخت و کمال اسلام آنست که ازان غرض
دنیاوی نیز باید گذشت و بآنها نباید پرداخت حق سبحانه در کلام مجید خود اهل کفر را دشمن خود
و دشمن پیغمبر خود فرموده است پس اختلاط و موانست با این دشمنان خدا و رسول او از اعظم
جنایات باشد اقل ضرر در مصاحبت و مخالطت این دشمنان آنست که قدرت اجرای احکام
شرعی و رفع رسوم کفری بعین میگردد و حیای موانست مانع آن مے آید و این ضرر بسیار عظیم است
دوستی و الفت با دشمنان خدا منجر بدشمنی خدائے عزّ و جلّ و دشمنی پیغمبر او علیه الصلوٰة والسلام
میشود شخصی گمان میکند که او از اهل اسلام است و تصدیق و ایمان بالله و رسوله دارد آگاه نمیداند
که این قسم اعمال شنیعه دولت اسلام او را پاک وصاف می برد نعوذ بالله من شرور انفسنا
ومن سیئات اعمالنا ۵ خواجه پندارد که مرد واصل است ٭ حاصل خواجه بجز پندار نیست ٭
کار این نابکاران استهزا و سخریت است باسلام و اهل آن و منتظر اند اگر قابو بیابند دمار از اهل
اسلام برآرند یا همه را بقتل برسانند یا بکفر باز گردانند پس اهل اسلام را هم شرمے درکار است که
الحیاء من الایمان و ننگ مسلمانی ضروریست همواره در مقام خواری اینها باید بود جزیه
از اهل کفر که در هندوستان برطرف شده است بواسطه شومی مصاحبت اهل کفر است با
سلاطین این دیار و مقصود اصلی از جزیه گرفتن از ایشان خواری ایشان است و این خواری
بحدیست که از ترس جزیه جامهٔ خوب نمیتوانند پوشید و به تجمّل نمیتوانند بود و همیشه ترسان و لرزان
میباشند از اخذ اموال بادشاهان را چه میرسد که منع جزیه گرفتن کنند حق سبحانه و تعالی جزیه را

از برائے خواری ایشان وضع کردہ است مقصود رسوائی ایشان است وعزت وغلبہ
اہل اسلام ع جهود هر که شود کشته سود اسلام است ٭ علامت حصول دولت اسلام
بغض است با اہل کفر وعناد است با ایشان حق سبحانہ وتعالیٰ در کلام مجید خود ایشان را
نجس فرمودہ ودر جائے رجس فرمودہ پس در نظر اہل اسلام میباید کہ اہل کفر نجس وپلید در آیند
وچون چنین بینند ودانند لاجرم از صحبت ایشان پرہیز نمایند ودر مجالست ایشان متکرہ بوند
چیزها از ایشان پرسیدن وبمقتضائے حکم ایشان عمل کردن از کمال اعزاز این دشمنان است
ہمتے کہ کسے از ایشان طلبد ودعا کہ بتوسط ایشان خواہد چہ خواہد بود حق سبحانہ وتعالیٰ در
کلام مجید خود میفرماید وما دعاء الکافرین الا فی ضلال دعاء این دشمنان باطل وبیحاصل
است اجابت را در آنجا چہ احتمال آنقدر فساد لازم می آید کہ اعزاز این سگان می افزاید ایشان
اگر دعا خواہند کرد بتان خود را وسیلہ خواہند آورد خیال باید کرد کہ کار تا بکجا میکشد واز مسلمانی بوئے
نمیماند عزیزے فرمودہ است تا یکی از شما دیوانہ نشود بمسلمانی نرسد دیوانگی عبارت از درگذشتن است
از نفع وضرر خود بواسطہ اعلائے کلمہ اسلام با مسلمانی ہرچہ شود گو شود واگر نشود گو نشود وچون
مسلمانی است رضائی خدای عزوجل است ورضائی پیغمبر حبیب او علیہ الصلوٰۃ والسلام
والتحیۃ دولتے عظیم تر از رضائے مولیٰ نیست رضینا باللہ سبحانہ ربا وبالاسلام دینا
وبمحمد علیہ الصلوٰۃ والسلام نبیا ورسولا مصرع ہم برینیم بداریم یارب ٭ بحرمت سید
المرسلین علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا والسلام
اولا وآخرا عجالۃ الوقت آنچہ ضروری ولابدی دانست بطریق اجمال نوشتہ فرستاد بعد ازین
اگر توفیق رفیق گشت مفصل تر ازین نوشتہ ارسال خواہد گشت ہمچنانکہ اسلام ضد کفر است آخرت
نیز ضد دنیا است دنیا وآخرت جمع نشوند ترک دنیا بر دو نوع است نوعیست کہ از مباحات آن

۴۶

۵ عن النعمان بن بشیر رضی الله تعالی عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الحلال بیّن والحرام بیّن وبینهما مشتبهات لا یعلمهن کثیر من الناس فمن اتقی الشبهات استبرأ لدینه وعرضه ومن وقع فی الشبهات وقع فی الحرام کالراعی یرعی حول الحمی یوشک ان یرتع فیه الا وان لکل ملک حمی الا وان حمی الله محارمه متفق علیه ۱۲ مشکوٰة

همه ترک کرده شود مگر بقدر ضرورت این قسم اعلائی ترک دنیاست و نوعی دیگر آنست که از محرمات و مشتبهات آن اجتناب کرده شود و بامور مباحه آن تنعم نموده آید این قسم نیز درین اوان بسیار عزیز الوجود است ۵ آسمان نسبت بعرش آمد فرود ورنه بس عالیست پیش خاک تود پس ناچار از استعمال ذهب و فضه و لبس حریر و امثال آنها که شریعت مصطفویه علی مصدرها الصلوٰة والسلام والتحیة آنرا محرم ساخته است اجتناب باید نمود و اوانی ذهب و فضه را اگر برای تجمل کنند فی الجمله گنجائش دارد اما استعمال اینها حرام است از آب و طعام خوردن در اینها و خوشبوئی انداختن و سرمه دان ساختن و جز آن القصه حق سبحانه و تعالی دائرهٔ امور مباحه البسیار وسیع ساخته است تنعمات و تمتعات با آنها در عیش و لذت زیاده از آن است که در امور محرمه است در مباحات رضای حق است سبحانه و در محرمات عدم رضای او تعالی عقل سلیم هرگز تجویز نمیکند که کسی برای لذتی که بقائی هم ندارد عدم رضای مولای خود اختیار کند و حال آنکه در عوض آن لذت محرمه لذت مباحه هم تجویز فرموده است رزقنا الله سبحانه وایاکم الاستقامة علی متابعت صاحب الشریعة علیه وعلی آله الصلوٰة والتحیة در معامله حل و حرمت همواره بعلمای دین دار رجوع باید نمود و از اینها استفسار باید کرد و بمقتضای فتوی ایشان عمل باید نمود که راه نجات شریعت است و بعد شریعت هرچه هست باطل است و بی اعتبار فماذا بعد الحق الا الضلال والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و شصت و چهارم (۱۶۴)

بحافظ بهاؤالدین سرهندی صدور یافته در بیان آنکه فیض حق سبحانه علی الدوام بر خواص و عوام وارد است تفاوت قبول و عدم قبول آن ازین طرف ناشی است حق سبحانه و تعالی بر جادهٔ شریعت استقامت بخشد بمنه و کرمه فیض حق سبحانه و تعالی علی الدوام بر خواص

وعوام وکرام ولئام چه از قسم اموال واولاد وچه از جنس ہدایت وارشاد بے تفرقه وارد است
تفاوت ازین طرف ناشی است در قبول بعضی فیوض وعدم قبول بعضی دیگر وما ظلمهم الله
ولٰکن کانوا انفسهم یظلمون آفتاب تابستان بر گازر وجامه یکسان میتابد روئے
گازر سیاه میگردد وجامه او سفید این عدم قبول بواسطه اعراض است از جناب قدس خداوند
جل سلطانه معرض را ادبار لازم است وحرمان از نعمت واجب اینجا کسے نگوید که بسیارے
از معرضان باشند که به تنعمات عاجله ممتاز اند واعراض سبب حرمان ایشان نگشته است باید دانست
که آن نقمت است که بصورت نعمت ظاهر گردانیده اند بطریق استدراج از برائے خرابی او تا در
اعراض وضلالت منهمک گردد قال الله سبحانه وتعالی ایحسبون انما نمدهم به من مال
وبنین نسارع لهم فی الخیرات بل لا یشعرون پس دنیا وتنعمات او باوجود اعراض
عین خرابی است الحذر الحذر والسلام

مکتوب صد وشصت وپنجم (۱۶۵)

اسم فاعل از اعراض بمعنی روی از چیزے گردانیدن و ادبار بالکسر پشت دادن دولت وحرمان بالکسر ناامیدی وبے نصیبی ۱۲ غ

بسیادت ونقابت پناهی شیخ فرید صدور یافته در ترغیب بر متابعت صاحب شریعت
علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات وعداوت وبغض وغلظت با مخالفان شریعت او
علیه الصلوة والسلام شرفکم الله سبحانه بتشریف المیراث المعنوی من النبی
الامی القرشی الهاشمی علیه وعلی آله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها
کما شرفکم بتشریف المیراث الصوری ویرحم الله عبدا قال آمینا میراث صوری
آن سرور علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات بعالم خلق تعلق دارد ومیراث معنوی بعالم امر
که آنجا همه ایمان ومعرفت است ورشد وهدایت شکر نعمت عظمی میراث صوری آنست که میراث معنوی

الصلوة والسلام

منحلی گردند والتحلی بالمیراث المعنوی لا یتیسر الا بکمال الاتباع المصطفوی علیه الصلوة
والسلام والتحیة فعلیکم باتباعه واطاعته فی اوامره ونواهیه وکمال متابعت فرع
کمال محبت آنسرور علیه الصلوة والسلام مصرع ان المحب لمن هواه مطیع * وعلامت
کمال محبت کمال بغض است با اعداء او صلی الله علیه وسلم واظهار عداوت با مخالفان شریعت
او علیه الصلوة والسلام در محبت مداهنت گنجائش ندارد محب دیوانه محبوبست تاب مخالفت
ندارد و با مخالفان محبوب بهیچ وجه آشتی نمی نماید دو محبت متباینه جمع نشوند جمع ضدین از محال
گفته اند محبت یکے مستلزم عداوت دیگریست نیک تامل باید فرمود که هنوز کار از دست نرفته
است تدارک ما مضی میتوان نمود فردا که کار از دست برود غیر از ندامت حاصلی نخواهد بود
بیت بوقت صبح شود همچو روز معلومت * که با که باخته عشق در شب دیجور * متاع دنیا غرور
ورغرور ست و معامله اخروی ابدی بر آن مترتب زندگانی چند روزه را اگر بمتابعت سید
اولین و آخرین علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات بسر برده شود امید نجات ابدی است
والا هیچ در هیچ است هر که باشد و هر عمل خیر که بکند بیت محمد عربی کابروی هر دو سراست *
کسیکه خاک درش نیست خاک بر سر او * حصول دولت عظمی متابعت موقوف بر ترک کلی
دنیاوی نیست تا دشوار نماید بلکه اگر زکوة مفروضه مثلا مودی شود حکم ترک کل دارد در عدم
وصول مضرت چه مال مزکی از ضرر بر آمده است پس معالجه دفع ضرر از مال دنیاوی اخراج زکوة است
از آن اگرچه ترک کلی اولی و افضل است اما اداء زکوة هم کار آن میکند بیت آسمان نسبت
بعرش آمد فرود * ورنه بس عالی است پیش خاک تود * پس لازم است که همگی همت در اتیان
احکام شرعیه باید صرف نمود و اهل شریعت را از علما و صلحا تعظیم و توقیر باید داشت و در
ترویج شریعت باید کوشید و اهل هوا و بدعت را ذلیل و خوار باید داشت من وقر صاحب

بِدعَۃٍ فَقَدْ اَعَانَ عَلٰی ھَدْمِ الْاِسْلَامِ و با کفار کہ دشمنان خدائی عزّ وجلّ اند و دشمنانِ رسول وے علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات دشمن باید بود و در ذلّ و خواری ایشان سعی باید نمود و بہیچ وجہ عزت نباید داد و این بیدولتان را در مجلس خود راہ نباید داد و انس نباید نمود و راہِ شدت و غلظت را با ایشان پیش باید گرفت و مہما امکن در ہیچ امرے با ایشان رجوع نباید نمود و اگر فرضاً ضرورتے افتد در رنگ قضائے حاجت انسانی بکرہ و اضطرار قضائے حاجت از ایشان باید نمود در آہیکہ بجناب قدس جد بزرگوار شما علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات میرساند انیست اگر باین راہ رفتہ نشود وصول بآن جناب قدس دشوار است ھیہات ھیہات

شعر: کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَھَا ؎ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَھُنَّ خُیُوْفٌ زیادہ چہ ابرام نماید

بیت: اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم ؎ کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است

عہ بدانکہ تحقیق این بیت در حاشیہ مکتوب دہم نوشتہ شدہ است آنجا مطالعہ نمایند ۱۲	# مکتوب صد و شصت و ششم (۱۶۶)	عہ چنانچہ فرمود جل شانہ در سورہ ممتحنہ و پارہ قد سمع اللہ یا ایہا الذین آمنوا لا تتخذوا عدوی و عدوکم اولیاء الخ ۱۲

بملا محمد امین صدور یافتہ در بیان آنکہ مدار بر حیات بے مدار چند روزہ نباید نہاد و فکر ازالہ مرض قلبی درین فرصت یسیر ندکر کثیر کہ از اہم مہام است باید نمود مخدوما تا چند بر خود چون مادر مہربان باید لرزید و تا کے بر خود از غصہ و غم باید پیچید خود را و ہمہ را مردہ باید انگاشت و جماد چند بے حس و حرکت باید پنداشت اِنَّکَ مَیِّتٌ وَّاِنَّھُمْ مَّیِّتُوْنَ نص قاطع است فکر ازالہ مرض قلبی درین فرصت یسیر ندکر کثیر از اہم مہام است و علاج علت معنوی درین مہلت قلیل بیاد رب جلیل از اعظم مقاصد دلے کہ گرفتار غیر است از وچہ توقع خیر روحے کہ مائل بجہت است نفس امارہ از و بہتر است آنجا ہمہ سلامتی قالب میطلبند و خلاصی روح میجویند و باکوتہ اندیشان ہمہ در فکر تحصیل اسباب گرفتاری روح و قلبیم ہیہات ہیہات

حاشیہ: ثبات ۱۲ / اعتقاد ۱۲ / قلیل ۱۲ / بلکہ ۱۲ / یعنی بتقلید ۱۲ / است / دنیوی ۱۲ / حال آنکہ ۱۲ / بالعظم و خواری ۱۲ / و با ایشان ۱۲ / حتی المقدور ۱۲ / ضروری ۱۲ / جنتہ ۱۲ / خبر ۱۲ / نام معشوقہ ۱۲

لعہ یعنی از یاد دون خود سبحانہ و تعالیٰ قال تعالیٰ اِلَّا مَنْ اَتَی اللّٰہَ بِقَلْبٍ سَلِیْمٍ ۱۲

ملتقی یعنی نزد حق جل و علا ۱۲

حاشیہ کنارہ: دریافت / چندین / از وی چہ / شعر / بیت

الف: ازینجا حدیث ما رکھے صاحب تفسیر ... انیست کہ تا چند حضرت ... منظور نظر ... ہیبت ... لحاظ ... کلام التشفیق ... المقصص من اجلہا ... التشفیقۃ ۱۲ / علیہا کما کانت / وعید ... القبور ... ۱۲ / عہ وغر نفسک من اصحاب القبور قول مخبر صادق است ۱۲ / عہ قولہ انک میت الخ اشارت است ... زمرو پارہ ... مردہ ... ایشان خواہند مرد الخ ۱۲ / عہ قال اللہ یا ایہا الذین آمنوا اذکروا اللہ ذکرا کثیرا و سبحوہ بکرۃ و اصیلا ۱۲

مصحح سید ... اللہ تعالیٰ

چہ توان کرد وما ظلمهم الله ولکن کانوا انفسهم یظلمون دیگر از مرضِ ضعف ظاهر اندیشہ نہ کنند انشاء الله تعالیٰ بصحت وعافیت تبدیل خواہد یافت خاطر اینجانب ازین بگذر جمع است جامۂ فقرا کہ طلب داشتہ بودند پیراہن فرستادہ شد خواہند پوشید ومترصدِ نتائج وثمراتِ آن خواہند بود کہ کثیر البرکت است ؎ ہر کس افسانہ بخواند افسانہ است ❊ وانکہ دیدش نقد خود مردانہ است ❊ والسلام علیٰ من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیه وعلیٰ اٰله الصلوات والتسلیمات ❊

مکتوب صد وشصت وهفتم (۱۶۷)

بہ ہروی رام ہندو کہ اظہارِ اخلاص باین طائفۂ علیہ نمودہ بود صدور یافتہ در ترغیب بر عبادت پروردگارِ عالمیان کہ بیچون وبیچگونہ است واجتناب از عبادت آلہۂ باطلۂ ہنود دو کتابِ شما رسید از ہر دو محبتِ فقرا والتجا باین طائفۂ علیہ مفہوم گشت چہ نعمتی است کہ کسے را این دولت بنوازند ثانیاً ؎ من آنچہ شرطِ بلاغ است با تو میگویم ❊ تو خواہ از سخنم پند گیر وخواہ ملال ❊ بدان واگاہ باش کہ پروردگارِ ما وشما بلکہ پروردگارِ عالمیان چہ سموات وچہ ارضین وچہ علیین وچہ سفلیین یکے است وبیچون وبیچگونہ از شبہ ومانند منزہ است واز شکل ومثال مبرا پدری وفرزندی در حقِ او تعالیٰ محال است کفاءت وتماثل را در آن حضرت چہ مجال شائبۂ اتحاد وحلول در شانِ او سبحانہ مستہجن است ومظنۂ کمون وبروز در آن جنابِ قدس مستقبح زمانی نیست کہ زمان مخلوقِ اوست مکانی نیست کہ مکان مصنوعِ اوست وجودِ او را بدایت نیست وبقائے او را نہایت نہ ہرچہ از خیر وکمال است باو سبحانہ ثابت وہرچہ از نقص وزوال است از او تعالیٰ مسلوب پس مستحقِ عبادت او تعالیٰ باشد وسزاوارِ پرستش او سبحانہ رام وکرشن ومانندِ آنہا کہ

۵ چه راون بران تغلب کرده و او را گرفته بود ۱۲ — نتوانند نگاه داشت

آلهٔ هنود اند از کمینهٔ مخلوقات وبید وازما در وید رزائیده اند رام پسر جسرت است و برادر لکهمن و شوهر سیتا هرگاه رام کوچ خود را نگاه نتوانند داشت غیرے را چه مدد نماید عقل دور اندیش را کار باید فرمود و بتقلید ایشان نباید رفت هزاران عار است که کسی پروردگار عالمیان را باسم رام یا کرشن یاد کند در رنگ آنست که پادشاهِ عظیم الشان را باسم ارذل کناس یاد کنند رام ورحمن را یکے دانستن از نهایت بیعقلی است خالق با مخلوق یکے نمیشود و بیچون با چون متحد نمیگردد و پیش از خلقتِ رام و کرشن پروردگارِ عالم را رام و کرشن نمیگفتند بعد از پیدا شدنِ اینها چه شد که نامِ رام و کرشن باو سبحانه وتعالی اطلاق میکنند و یاد کرشن و رام را یادِ پروردگار میدانند حاشا وکلا ثم حاشا وکلا پیغمبرانِ ما علیهم الصلوات والتسلیمات که قریب بیک لکهه و بست و چهار هزار گذشته اند خلائق را بعبادتِ خالق ترغیب فرموده اند و از عبادتِ غیر منع نموده و خود را بندهٔ عاجز دانسته اند و از هیبت و عظمت او تعالی ترسان و لرزان بوده اند و آلههٔ هنود خلق را بعبادتِ خود ترغیب کرده اند و خود را آلهه دانسته هر چند به پروردگار قائلند اما او را در خود حلول و اتحاد اثبات کرده اند و ازین جهت خلق را بعبادتِ خود میخوانند و خود را آلهه گویانیده اند و در محرمات بے تحاشی افتاده اند بزعم آنکه اله از هیچ چیز ممنوع نیست و در خلقِ خود هر تصرفے که خواهد بکند اقسامِ این تخیلاتِ فاسده بسیار دارند ضلوا فاضلوا بخلافِ پیغمبران علیهم الصلوات والتسلیمات که خلائق را از آنچه منع فرموده اند خود را نیز از آن چیز باز داشته اند بر وجهِ اتم و اکمل خود را البشر مثلِ سائرِ بشر میگفتند مصراع ببین تفاوتِ راه از کجاست تا بکجا ؂

مکتوب صد و شصت و هشتم (۱۶۸)

مبالاة نکردن و پروا نداشتن و اصل نتحاشی بیک سو شدن است ۱۲

بمخدوم زاده امکنگی اعنی خواجه محمد قاسم صدور یافته در بیان علوِ سلسلهٔ علیهٔ نقشبندیه و شکایت

۵ ابن خواجه خواجگی امکنگی و خواجه خواجگی پیر و شیخ خواجه محمد باقی باشد قدس الله اسرارهم اند ۱۲

ازحالِ جماعۂ کہ محدثات ومخترعات درین طریقۂ شریفہ لاحق کردہ اند وما یناسب ذٰلک

اَلحَمدُ لِلّٰہِ رَبِّ العٰلَمِینَ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ المُرسَلِینَ وَاٰلِہِ الطَّاہِرِینَ اَجمَعِینَ

امابعد دعواتِ موفورہ وتحیاتِ نامحصورہ بعالیجناب سلالۃ المشائخ الکرام نتیجۃ الاولیاء العظام خدمتِ مخدومزادہ مستقیم برجادہ سلمہ اللہ تعالیٰ سبحانہ وابقاہ تبلیغ نمودہ اظہار اشتیاق وآرزومندی مینماید شعر کیفَ الوُصُولُ اِلٰی سُعَادَ وَدُونَہَا ٭ قُلَلُ الجِبَالِ وَدُونَہُنَّ حُتُوفُ

معلوم شریف مخدومزادگے باد کہ علو این طریقۂ علیہ ورفعت طبقۂ نقشبندیہ بواسطۂ التزامِ سنت است واجتناب از بدعت لہذا اکابرِ این طریقۂ علیہ از ذکرِ جہر اجتناب فرمودہ بذکرِ قلبی دلالت نمودہ اند واز سماع ورقص ووجد وتواجد کہ در زمان آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام ودر زمانِ خلفائی راشدین نبودہ علیہم الرضوان منع فرمودہ وخلوت واربعین کہ در صدرِ اول نبودہ بجائے آن خلوت در انجمن اختیار کردہ لاجرم نتائجِ عظیمہ برین التزام مترتب گشتہ است وثمراتِ کثیرہ برآن اجتناب متفرع شدہ ازینجاست کہ نہایتِ دیگران در بدایتِ این بزرگواران مندرج است ونسبتِ ایشان فوقِ ہمہ نسبتہا آمدہ کلامِ ایشان دوائے امراضِ قلبیہ است ونظرِ شان شفاءِ عللِ معنویہ وتوجہِ وجیہہِ ایشان طالبان را از گرفتاریِ کونین نجات می بخشد وہمتِ رفیعِ شان مریدان را از حضیضِ امکان بذروۂ وجوب میبرد ؎ نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند ٭ کہ برند از رہِ پنہان بحرم قافلہ را ٭ از دلِ سالکِ رہ جاذبۂ صحبتِ شان ٭ میبرد وسوسۂ خلوت وفکرِ چلہ را ٭ لیکن درین اوان کہ آن نسبتِ شریفہ عنقاءِ مغرب گشتہ است ورو باستتار آوردہ جمعی ازہمین طبقہ از نایافتِ آن دولتِ عظمےٰ واز فقدانِ آن نعمتِ قصویٰ دست وپا بہر سو زدہ اند واز جواہرِ نفیسہ بخزف ریزۂ چند خرسند گشتہ ودر رنگِ طفلان بجوز ومویز آرام یافتہ از غایتِ اضطراب وحیرانی طریقِ اکابرِ خود را گذاشتہ گاہی بجہر تسلّی میجویند وزمانے بسماع ورقص آرام می طلبند۔

علا شمه بالفتح و تشدید در عربی بمعنی بوے اندک و یکبار بوئیدن چیزے و بالکسر خطا است ۱۲

وچون در انجمن ایشان از خلوت میسّر نشده اربعین خلوت اختیار مینمایند عجب تر آنکه این بدعتها را متمم و مکمل این نسبت شریفه می انگارند و این تخریب را عین تعمیر می شمرند حضرت حق سبحانه و تعالی ایشان را انصاف دهاد و شمّه از کمالات اکابر این طریقه بمشام جانهاے ایشان رساناد بالنون والصاد بحرمة النبی و آله الامجاد علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات وچون این محدثات دران دیار شیوعے پیدا کرده است بحدیکه طریق اصل اکابر را پوشیده ساخته و وضع شریف آنجا وضع محدث و جدید را اختیار نموده اند واز طریق اصل و قدیم اعراض نموده بخاطر میرسد که شمّه ازین ماجرا بخادمان آن عتبه علیه اظهار نماید و باین وسیله درد دل بیرون اندازد نمیداند که انیس مجلس خدمت مخدومزادگی از کدام طائفه است و مونس محفل از کدام فرقه

خواهم بشد از دیدهٔ درین فکر جگر سوز * کآغوش که شد منزل و آسایش خوابت *

والمسئول من الله سبحانه ان یعصم جناب قدسکم عن عموم هذه البلوی وان یحفظ عتبة شرفکم عن شمول هذا الابتلاء مخدوما مکرما احداث و ابداع را درین طریقه علیه چشتیه رواج داده اند که اگر مخالفان گویند که درین طریق التزام بدعت است واجتناب از سنت هم گنجایش دارد نماز تهجد را بجمعیت تمام اوا مینمایند و این بدعت را در رنگ سنت تراویح در مساجد رواج و رونق می بخشند واین عمل را نیک میدانند و مردم را بران ترغیب میکنند وحال آنکه اداء نوافل را بجماعت فقهاء شکر الله تعالی سعیهم مکروه گفته اند اشد کراهت و جمعی از فقها که تداعی شرط کراهت در جماعت نفل داشته اند جواز جماعه نفل را مقید بناحیه مسجد ساخته اند و زیاده از سه کس را باتفاق مکروه گفته اند وایضا نماز تهجد را باین وضع سیزده رکعت می انگارند که دوازده رکعت ایستاده میگذارند و دو رکعت نشسته که حکم یک رکعت پیدا کند از آنجا گرفته اند که ثواب قاعد نصف ثواب قائم است واین علم و عمل نیز مخالف سنت است علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة حضرت پیغامبر که

بیان مخالفت سنت ۱۲

سیزدہ رکعت ادا فرمودہ اند ہمراہ وتر است وفردیت در رکعات نماز تہجد از فردیت رکعات وتر پیدا شدہ است لا کما زعم ہؤلاء العظام اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم ؛ کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است ۔ عجب است کہ در بلاد ماوراء النہر[1] کہ ماوائے علماء اہل حق است این قسم بدعتہا رواج یافتہ واین نوع مخترعات شیوع پیدا کردہ وحال آنکہ ما فقیران علوم شرعیہ را از برکات ایشان استفادہ مینمائیم واللہ سبحانہ الملہم للصواب ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی جادۃ الشریعۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ ویرحم اللہ عبدا قال امیناہ

مکتوب صد وشصت ونہم (۱۶۹)

بشیخ عبد الصمد سلطان پوری صدور یافتہ در جواب سوال او از حال مریدی کہ بہ پیر خود گفتہ اگر در وقت خاص من کہ با حضرت حق سبحانہ باشد تو در میان در آئی سر از تن جدا کنم پیر آن سخن او را پسندید ودر کنار گرفت الحمد للہ رب العالمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین محمد وآلہ الطاہرین اجمعین مراسلہ شریفہ ومفاوضہ لطیفہ کہ از روی کرم صادر فرمودہ بودند رسید موجب فرحت گشت استفسارے رفتہ بود مخدوما مقصد اقصی ومطلب اسنی وصول بجناب قدس خداوندی است جل سلطانہ لیکن چون طالب در ابتدا بواسطہ تعلقات شتی[2] در کمال تدنس وتنزل[3] است وجناب قدس او تعالی در نہایت تنزہ وترفع ومناسبتی کہ سبب افاضہ واستفاضہ است درمیان مطلوب وطالب مسلوب است لاجرم از پیر راہ دان راہ بین چارہ نبود کہ برزخ بود از ہر دو طرف حظ وافر دارد تا واسطہ وصول طالب بمطلوب گردد وہر قدر کہ طالب را بمطلوب مناسبت پیدا میگردد ہمان قدر پیر خود را از میان میکشد وچون طالب را

---

۱ ؎ یعنی آنچہ آن روی رود باشد چون ملک توران از ایران آن روی رود جیحون واقع است لہذا ملک توران را ایرانیان ... ما وراء النہر نامند ۱۲ غ

۲ ؎ قولہ شتی بالفتح وتشدید تا مفتوح ودر آخر الف بصورت یا بمعنی پراگندہ وان جمع شتیت است کہ بمعنی پراگندہ باشد ودر استعمال لفظ شتی بمعنی کثرت وبسیاری چیزہا مراد میگیرد چرا کہ پراگندگی اعداد را کثرت وبسیاری لازم است ۱۲ غیاث

۳ ؎ قولہ تدنس چرکین شدن ... قولہ تنزل بدرنگ فرود آمدن ... ۱۲ ع

بمطلوب مناسبتِ تام پیدا شد پیر بتمام خود را از میان برکشید و طالب را بمطلوب بے توسطِ خود واصل گردانید پس در ابتدا دور توسطِ مطلوب را بے آئینۂ پیر نمیتوان دید و در انتہا بے توسطِ آئینۂ پیر جمالِ مطلوب جلوہ گر میگردد و وصلِ عُریان حاصل میشود و آنکہ گفتہ کہ پیر اگر در آنوقت حاضر شود سرازتن جدا سازم از دیوانگی گفتہ ارباب استقامت چنین نہ گویند و براہ بے ادبی نپویند و مرادات را از برکاتِ پیر جویند والسلام ❊

مکتوب صد و ہفتادم (۱۷۰)

بشیخ نور صدور یافتہ در بیانِ آنکہ آدمی را ہمچنانکہ از امتثالِ اوامر و نواہیِ حق جلّ و علا چارہ نیست از مراعاتِ اداءِ حقوقِ خلق و مواسات با ایشان نیز چارہ نہ و ما یناسب ذٰلک الحمد للہ وسلامٌ علٰی عبادہِ الذین اصطفٰی برادر ارشد آدمی را ہمچنانکہ از امتثال اوامر حق جلّ و علا و انتہا از نواہی چارہ نیست از مراعاتِ اداءِ حقوقِ خلق و مواسات با ایشان نیز چارہ نہ التعظیم لامر اللہ والشفقۃ علٰی خلق اللہ بیانِ اداءِ این دو حقوق میفرماید و مراعات ہر دو شطر آن دلالت مینماید پس اقتصار بر یکے از آن دو امر از قصور است و اکتفا بر جزو از کل از کمالیت دور پس تحملِ ادائے حقِ خلق ضروری آمد و حسنِ معاشرت با ایشان واجب گشت بے دماغی نمی زیبد و ناپروائی نمی سزد ؎ ہر کہ عاشق شد اگرچہ نازنینِ عالم است ❊ نازکی کے راست آید بارہا میباید کشید ❊ چون مدتہا در صحبت بودہ اید و مواعظ و نصائح شنیدہ از اطالتِ سخن اعراض نمودہ بر فقرہ چند اختصار افتاد ثبتنا اللہ سبحانہ و ایاکم علٰی جادۃ الشریعۃ المصطفویۃ علٰی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ❊

مکتوب صد و هفتاد و یکم (۱۷۱)

بملا طاهر بدخشی صدور یافته در بیان آنکه آنچه بر فقرا لازم است دوام ذل است و افتقار و اداء وظائف عبودیت و محافظت حدود شرعیه و متابعت سنت سنیه علی صاحبها الصلوة والسلام و مشاهده استیلاء ذنوب و خوف انتقام علام الغیوب وما یناسب ذلک

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین وآله الطاهرین آنچه بر ما فقیران لازم است دوام ذل است و افتقار و انکسار و تضرع و التجا و اداء وظائف عبودیت و محافظت حدود شرعیه و متابعت سنت سنیه علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة و تصحیح نیات و تحصیل خیرات و تخلیص بواطن و تسلیم ظواهر و رویت عیوب و مشاهده استیلاء ذنوب و خوف انتقام علام الغیوب و قلیل پنداشتن حسنات خود را اگرچه بسیار باشد و کثیر انگاشتن سیئات خود را اگرچه اندک باشد و ترسان و لرزان بودن از شهرت و قبول خلق قال علیه الصلوة والسلام بحسب امرء من الشر ان یشار الیه بالاصابع فی دین او دنیا الا من عصمه الله و متهم داشتن افعال و نیات خود را اگرچه مثل فلق صبح باشد و عدم عنایت باحوال و مواجید خود اگرچه صحیح و مطابق باشد و اعتماد نباید کرد و مستحسن نباید پنداشت مجرد تائید دین و تقویت ملت را و ترویج شریعت و دعوت خلق را بحق جل و علا چه این قسم تائید گاه است که از کافر و فاجر هم آید قال علیه الصلوة والسلام ان الله لیؤید هذا الدین بالرجل الفاجر مریدیکه بطلب آید و اراده مشغولی نماید آن را در رنگ ببر و شیر باید دانست و باید ترسید که مبادا ازین راه خرابی او خواهند و استدراج او نمایند و اگر فرضاً در قدوم مرید در خود فرحے و سرورے یابند آن را کفر و شرک دانند و تدارک آن به ندامت و استغفار چندان نمایند که

ملہ مُنغص اسم مفعول از تنغیص بمعنی تیرہ گردانیدن عیش را یعنے تیرہ میگرداند ۱۲

اثرے ازان سُرور نماند بلکہ بجاے آن فرح حزن و خوف نشیند و نیک تاکید نمایند کہ طمعے در مالِ مُرید و توقعے در منافعِ دنیویِ او پیدا نشود کہ مانعِ رُشدِ مرید است و باعثِ خرابی پیر چہ آنجا ہمہ دینِ خالص میطلبند اَلَا لِلّٰہِ الدِّیْنُ الْخَالِصُ شرک را در ان حضرت بہ ہیچ وجہ گنجایش نیست و بدانند کہ ہر ظلمتے و کدورتے کہ بر دل طاری گردد ازالۂ آن بتوبہ و استغفار و ندامت و التجا باسہل وجوہ میسر است مگر ظلمتے و کدورتے کہ از راہ محبتِ دُنیاے دنی بر دل طاری شود کہ مُنغص میگرداند و متنجس میسازد و در ازالۂ آن تعسر تام است و تعذر بر کمال صدق رسولِ اللّٰہِ صلی اللّٰہ تعالیٰ علیہ و علیٰ آلہٖ وسلم حُبُّ الدُّنْیَا رَأْسُ کُلِّ خَطِیْئَةٍ نجانا اللّٰہ سُبحانہ وایاکم عن محبةِ الدنیا و محبةِ ابنائہا وارباہا والاختلاط بہم والمصاحبة معہم فانہا سمٌ قاتلٌ ومرضٌ ہالکٌ وبلاءٌ عظیمٌ وداءٌ عمیمٌ اخوی ارشدی شیخ حمید باحسنِ وجوہ متردد آن حدود اند استماعِ سخنانِ نو و تازہ را از ایشان غنیمت دانند والباقی عند التلاقی

مکتوب صد و ہفتاد و دوم (۱۷۲)

بشیخ بدیع الدین صدور یافتہ در بیانِ بعضی از اسرارِ خاص کہ نصیب اقلِ قلیل است از خواص و بیانِ آنکہ درین موطن عارف خود را از دائرہ شریعت بیرون مییابد با ذکر سببِ آن و تطبیقِ آن با ظاہرِ شریعت غرا مع ما یتعلق بذلک ۞ بعد الحمد والصلوٰة معلوم اخوی اعزی باد کہ شریعت را صورتے است و حقیقتے صورتش آنست کہ علماءِ ظواہر بہ بیانِ آن متکفل اند و حقیقتش آنکہ صوفیۂ علیہ بآن ممتاز اند نہایتِ عروجِ صورتِ شریعت تا نہایتِ سلسلۂ ممکنات است بعد ازان اگر در مراتبِ وجوب سیر واقع شود صورت با حقیقت ممتزج خواہد بود و این معاملہ امتزاج نیز تا عروج بشان العلم است کہ مبدأ التعین سید البشر است علیہ و علیٰ آلہ الصلوات

العلیم

والتسلیمات بعد ازان اگر ترقی واقع شود صحوت وحقیقتش هر دو وداع خواهند نمود ومعامله عارف
بشان الحیوة خواهد افتاد واین شان عظیم الشان را با عالم هیچ مناسبتی نیست از شیونات حقیقیه
است که گرد اضافت بآن نرسیده است تا تعلقی بعالم پیدا کند واین شان دروازه مقصود
است ومقدمه مطلوب درین موطن عارف خود را از دائره شریعت بیرون میباید اما چون محفوظ
است دقیقه از دقائق شریعت فرو نمیگذارد وجماعه که باین دولت عظمی مشرف شده اند اقل قلیل
اند اگر عدد آن را بیان کند شاید که اقل قلیل قبول کند وجمعی کثیر از صوفیه اند که بظلال این مقام
عالی رسیده اند چه هر مقام عالی را در سافل ظلی هست از ظلال آن انگاشته اند که قدم از دائره شریعت
بیرون نهاده اند وپوست را گذاشته بمغز رسیده این مقام از مزلت اقدام صوفیه است جمعی
از ناقصان ازین راه بالحاد وزندقه رسیده اند وسر از ربقه شریعت غرا برآورده ضلوا واضلوا
وجمعی از کاملان که بدرجه از درجات ولایت مشرف شده اند واین معرفت را در ظلی از ظلال
آن مقام عالی حاصل نموده هر چند باصل آن مقام نرسیده اند اما محفوظ اند وادبی از آداب شریعت
را فرو گذاشت تجویز نمی نمایند هر چند سر این معرفت را نمیدانند وحقیقت معامله را نمی فهمند وچون
براین فقیر بعنایة الله سبحانه وصدقة حبیبه علیه وعلی آله الصلوة والسلام سر این
معما منکشف شده است وحقیقت کار کما ینبغی بوضوح پیوسته شمه ازان ماجرا در معرض بیان
می آرد یحتمل که ناقصان را براه آرد وکاملان را حقیقت معامله وانماید باید دانست که تکلیفات شرعیه
مخصوص بقالب اند وقلب چه تزکیه نفس متفرع بر اینهاست وآنچه از لطائف قدم از دائره شریعت
بیرون می نهد ماسوای اینهاست پس آنچه بشریعت مکلف است همیشه مکلف است وآنچه
مکلف نیست هرگز مکلف نبوده غایت ما فی الباب پیش از سلوک لطائف با یکدیگر ممتزج بوده
از قلب جدائی نداشتند چون سیر وسلوک هر کدام را از دیگر جدا ساخت وبمقر اصلی خود رسانید

معلوم شد که مکلّف که بود و غیر مکلّف کدام سوال اگر گویند دران مقام عارف قالب و قلب
خود را نیز بیرون دائرهٔ شریعت می یابد وجه آن چه باشد جواب گویم که آن یافت تحقیقی نیست
تخیّلی است منشأ تخیّل انصباغ قلب و قالب است برنگ الطف لطائف که قدم بیرون
نهاده اند اگر گویند که اگرچه تکلیفات صورت شریعت مخصوص بقلب و قالب است اما حقیقت
شریعت را در ماورای قلب نیز گنجائش است پس قدم از مطلق شریعت بیرون ماندن بچه معنے
باشد گویم که حقیقت شریعت نیز از روح و سر نمیگذرد و بخفی و اخفی نمیرسد و قدم بیرون ماندگان
فی الحقیقت همین خفی و اخفی اند والله سبحانه اعلم بحقیقة الحال ثبتنا الله سبحانه وجمیع
المسلمین علی متابعة سید المرسلین علیه وعلیهم وعلی آله الصلوات والتسلیمات اتمّها واکملها

مکتوب صد و هفتاد و سیوم (۱۷۳)

بمیر محمد نعمان صدور یافته در جواب سوالیکه کرده بودند با بیان بعضے از اسرار غریبه که متعلق اند
بنفی و اثبات کلمهٔ طیبهٔ لا اله الا الله بعد الحمد والصلوٰة معلوم جناب سیادت پناهی باد
که پرسیده بودند چون هرچه در دید و دانش درآید بکلمهٔ لا نفی آن ضرورست چه مطلوب مثبت ماورای
دید و دانش است پس ازینجا لازم می آید که مشهود محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم
نیز شایان نفی باشد و مطلوب مثبت در ماورای آن متحقق بود اے برادر محمد رسول الله صلی
الله تعالی علیه وآله وسلم با آن علوشان بشر بود و بداغ حدوث و امکان متسم بشر از
خالق بشر جل سلطانه چه دریابد و ممکن از واجب تعالی شانه چه فرا گیرد و حادث قدیم را جلّت
عظمته چه طور احاطه نماید لا یحیطون به علما نصّ قاطع است شیخ عطار فرماید ع نمی بینی
که شاهی چون پیمبر نیافت او فقر کل تو رنج کم بر بود اے عزیز این مقام تفصیل می طلبد

بگوشِ ہوش باید شنید بدانکہ کلمۂ طیبۂ لا الٰہ الا اللہ را دو مقام است نفی و اثبات و ہر کدام نفی و اثبات
را دو اعتبار اعتبارِ اول آنکہ نفیِ استحقاقِ عبادتِ الٰہۂ باطلہ کردہ شود و اثباتِ استحقاقِ عبادتِ
معبودِ بحق نمودہ آید و اعتبارِ ثانی آنکہ نفی متعلق شود بمقصوداتِ غیر مقصودہ و متعلقاتِ غیر مطلوبہ و متعلقِ
اثبات جز مطلوبِ حقیقی نباشد و ورائے مقصودِ اعلیٰ نبود و کمال در اعتبارِ اول در ابتدا آنست کہ ہر چہ
معلوم و مشہود شدہ است ہمہ در تحتِ لا داخل شود و در جانبِ اثبات غیر از تکلم بکلمۂ مستثنیٰ ہیچ چیز
ملحوظ نبود بعد از چندگاہ کہ بصیرت حدّت پیدا کند و بکحلِ خاکِ راہِ مطلوب مکتحل گردد مستثنیٰ نیز
در رنگِ مستثنیٰ منہ مشہود شود معذلک سالک خود را گرفتارِ ما ورائے آن مشہود می یابد و مطلوب
را بیرونِ آن می طلبد چہ در ابتداءِ این کمال ہر چہ در تحتِ لا داخل شدہ بود تمام از دائرۂ ممکنات بود
کہ استحقاقِ عبادت نداشت و بہ برکتِ تکرارِ این کلمۂ طیبہ از معبودی کہ مستحقِ عبادت است جدا شدہ بود
لیکن از ضعفِ بصیرت مرتبۂ وجوب را کہ شایانِ عبادت است و بکلمۂ الا مثبت گشتہ نمی دید و غیر از تکلم
بکلمۂ مستثنیٰ از آن مقام نصیب نداشت اما بعد از قوتِ بصیرت مستثنیٰ نیز در رنگِ مستثنیٰ منہ مشہود
گشت و چون مرتبۂ وجوب جامعِ اسماء و صفاتِ الٰہی است جل سلطانہ و متعلقِ ہمتِ سالک احدیتِ
مجردہ است کہ استحقاقِ عبادت نیز در آن موطن در رنگِ عدمِ استحقاقِ عبادت در راہ ماندہ است
لاجرم مقصودِ خود را در ماوراءِ اسماء و صفات می طلبد و از گرفتاری بما دونِ آن تحاشی می نماید ع

چو دل با دلبرے آرام گیرد ❊ ز وصلِ دیگرے کے کام گیرد ❊ نہی صد دستہ ریحان پیشِ بلبل ❊
نخواہد خاطرش جز نکہتِ گل ❊ ز مہرِ آتش چو نیلوفر افتد ❊ تماشائے مہش کے در خور افتد ❊
چو خواہد تشنہ جانے شربتِ آب ❊ نیفتد سود مندش شکرِ ناب ❊ و کمال در اعتبارِ ثانی کہ مقصود
از آن نفیِ مقصوداتِ غیر مقصودہ است آنست کہ شہودِ مرتبۂ وجوب نیز در رنگِ شہودِ مراتبِ امکانی
در تحتِ لا داخل شود و در جانبِ اثبات ہیچ چیز ملحوظ نبود مگر تفوہ بہ کلمۂ مستثنیٰ ع چہ گویم

۵ تحقیق این لفظ قبیل ازین بحاشیه مکتوب صد و شصت و ششم نوشته شد ۱۲

با تو از مرغے نشانہ ٭ کہ با عنقا بود ہم آشیانہ ٭ ز عنقا ہست نامی پیش مردم ٭ ز مرغ من بود آن نام ہم گم ٭ والحق کہ فطرتِ علیا و ہمتِ قصوی ہمین قسم مطلب را خواہان است کہ ہیچ ازان در دست نیاید بلکہ ہیچ گردے بدامنِ ادراکِ آن نرسد رویتِ اخروی حق است اما تصورِ آن مرا از جا مے بردہ مردم بوعدۂ رویتِ اخروی مسرور و محظوظ اند و گرفتاریِ من بحجز غیب الغیب ہمگی ہمت خواہانِ آنست کہ سر موئی از مطلوب از غیب بشہادت نیاید و از گوش با غوش نرسد و رخت از علم بعین نکشد چہ توان کرد مرا چنین آفریدہ اند ۵ ہر کسے را بہر کارے ساختند ٭ ہر چند درین مقام از دیوانگیہا بسیار دارم اما از ادب لب نمیتوانم جنبانید ع جنونی من حبیب ذی فنون ۵ عمر بگذشت و حدیثِ دردِ ما آخر نشد ٭ شب بآخر شد کنون کوتاہ کنم افسانہ را

وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَيْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَكْمَلُهَا

مکتوب صد و ہفتاد و چہارم (۱۷۴)

بخواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ دیوانگانِ این راہ باین معیت تسلی نمیگیرند و باین بعد قرب نما تسکین نمییابند قربی میخواہند بعد نما و وصلی میجویند ہجر آسا و در بیانِ آنکہ واقعہ کہ نوشتہ بودند ظہور جن بود و تصرف باطل او مکتوبِ مرغوبِ اخوی اعزی وصول یافت چون منبی از محبتِ فقرا و التجا باین طائفۂ علیہ بود موجبِ فرحت گشت المرء مع من احب نقدِ وقت دانند اما باید دانند کہ دیوانگانِ این راہ باین معیت تسلی نمیگیرند و باین بعدِ قرب نما تسکین نمییابند قربے میخواہند کہ بعد نما باشد و وصلے میجویند کہ ہجر آسا بود تسویف و تاخیر را تجویز نمینمایند تعطیل و تاجیل را مستہجن می انگارند نقدِ وقت را بمزخرفاتِ بیہودہ صرف نمیکنند و سرمایۂ عمر را بموہوماتِ لاطائل تلف نمی فرمایند از شریف بخسیس نمیگرایند و از مرضی بمغضوب التفات

نمی‌نمایند بلقمهای چرب و شیرین خود را میفروشند و بجامهای رقیق و مزیب خط بندگی
نمی‌دهند عار دارند از آنکه تخت شاهی را بتقاذورات تعلقات ملوث دارند و ننگ دارند از آنکه در
ملک خداوندی جل سلطانه لات و عزی را شرکت دهند آری برادر اینجا همه دین خالص
میطلبند الا لله الدین الخالص و غباری از شرکت تجویز نه فرمایند لئن اشرکت لیحبطن عملک
ساعتی بحال خود در روید اگر دین خالص میسر شده است بشری لکم و الا علاج واقعه پیش از
وقوع باید کرد واقعه که نوشته بودند ظهور جن بود و تصرف باطل او و این قسم ظهور و تصرف او
بر طالبان بسیار واقع میشود غم نیست ان کید الشیطان کان ضعیفا و اگر باز ظهور کند
بتکرار کلمه تمجید لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم دفع آن مفسد نمایند والسلام علی
من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات اتمها و اکملها

مکتوب صد و هفتاد و پنجم (۱۷۵)

بحافظ محمود صدور یافته در بیان تلوینات احوال و حصول تمکین و معنی حدیث لی مع الله وقت
مفاوضه شریفه برادری وصول یافت شمه از تلوینات احوال خود نوشته بودند بدانند که سالکان
را چه در بدایت و چه در نهایت از تلوینات احوال چاره نبود غایت ما فی الباب اگر آن تلوین
بر قلب است سالک از ارباب قلوب است و مسمی بابن الوقت و اگر قلب از تلوین بر جست
و از رقیت احوال آزاد گشت و بمقام تمکین پیوست این زمان ورود احوال متلونه بنفس است
که بمقام قلب بخلافت آن نشسته است این تلوین بعد از حصول تمکین است و صاحب این تلوین
را اگر ابو الوقت گویند گنجایش دارد و اگر بمحض فضل ایزدی جل سلطانه نفس نیز از این تلوینات
بر گذشت و بمقام تمکین و اطمینان پیوست این زمان ورود تلوینات بر قالب است که از امور مختلفه

ف قوله ابو الوقت یعنی مالک الوقت والاحوال یعنی مالک است بر احوال و اوقات خود ۱۲

ترکیب یافتہ است این تلوین دائمی است چہ تمکین در حقِ قالَب متصور نیست اگرچہ منصبغ شدہ باشد برنگِ الطفِ لطائف زیرا کہ تمکینے کہ از راہ این انصباغ می آید بطریقِ تبعیت است وورودِ احوال متلونہ بطریقِ اصالۃ والعِبرۃُ للاَصلِ لا لِلتَّبَعِ وصاحب این مقام از اخصِ خواص است وفی الحقیقت ابو الوقت ہم او تواند بود کہ معنی حدیثِ لِی مَعَ اللہِ وَقتٌ کہ از آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات نقل کردہ اند وجمعی از وقت وقتِ مستمر مراد داشتہ اند وجمعی دیگر وقتِ نادر راجع باین بیان باشد چہ نسبت بہ بعضی لطائف استمرار است ونسبت بہ بعضی دیگر ندرۃ فلا خلاف بالجملہ ظاہر را بشریعتِ غرا متحلی داشتہ بتکرارِ سبقِ باطن مداومت نمایند کہ اندرین بحرِ بے کرانہ چو غوک ؂ دست و پائے بزن چہ دانی بوک ؂ اخوی اعزی مولانا محمد صدیق در آگرہ اند ملاقاتِ ایشان را غنیمت دانند ؂

مکتوب صد و ہفتاد و ششم (١٧٦)

بملا محمد صدیق صدور یافتہ در بیانِ آنکہ محافظتِ اوقات از ضروریاتِ این راہ ہست تا بامورِ لاطائل تلف نشود الحمدُ للہِ وسلامٌ علیٰ عبادِہِ الذینَ اصطفیٰ مِن حُسنِ اِسلامِ المرءِ اشتغالُہُ بِما یَعنِیہِ واِعراضُہُ عَمّا لا یَعنِیہِ پس از محافظتِ اوقاتِ خود چارہ نبود تا بامورِ لاطائل تلف نشود شعر خوانی وقصہ پردازی را نصیبِ اعادی النسنہ بسکوت وحفظ نسبتِ باطن باید پرداخت اجتماعِ یاران درین طریق از برائے جمعیتِ باطن ہست نہ از برائے تشتتِ خاطر لہذا انجمن برخلوت اختیار کردہ اند وجمعیت را از اجتماع جستہ اجتماعی کہ سببِ تفرقہ باشد تحاشی از ان لازم ہست با جمعیتِ باطن ہرچہ جمع شود مبارک است وہرچہ جمع نشود شوم ونامبارک نوعے باید زندگانی نمود کہ جمعے را در صحبتِ اینکس جمعیتی حاصل شود نہ آنکہ در تفرقہ

انداز و ورق خود را باید گردانید و از گفت بسکوت آمد وقت مشاعرہ نیست و ہنگام محاورہ نہ
ع چہ وقت مدرسہ و بحث کشف و کشاف است و السلام

مکتوب صد و ہفتاد و ہفتم

بجمال الدین حسین بدخشی صدور یافتہ در ترغیب بر تصحیح عقاید بمقتضائی آرائے صائبہ اہل سنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم خواجہ جمال الدین حسین عنفوان شباب را غنیمت شمرند و ہما امکن صرف مرضیات حق نمایند جل علا یعنی اولا تصحیح عقاید بمقتضائے آرائے صائبہ اہلسنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم لازم دانند و ثانیا عمل بموجب احکام شرعیہ فقہیہ و ثالثا سلوک طریقہ علیہ صوفیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم و من وفق لہذا فقد فاز فوزا عظیما و من تخلف عن ہذا فقد خسر خسرانا مبینا غد متگاری فرزندان خواجہ محمد صالح را از سعادت عظمیٰ دانند چہ آن خدمت فی الحقیقت امداد و اعانت بخواجہ مشار الیہ است کہ از مقبلان است مصراع
دادیم ترا ز گنج مقصود نشان و السلام

مکتوب صد و ہفتاد و ہشتم

بمرزا مظفر صدور یافتہ در سفارش شخصی و در ترغیب بر متابعت سید عالمیان و خلاصہ آدمیان علیہ و علیٰ الہ الصلوات و التسلیمات عظم اللہ تعالیٰ اجرکم و رفع قدرکم و یسر امرکم و شرح صدرکم بحرمۃ سید المرسلین علیہ و علیٰ الہ و علیہم الصلوۃ و السلام متخلقان اخلاق نبویہ علیہ الصلوۃ و السلام چہ احتیاج بآنکہ کسے باحسان و حسن معاشرت دلالت نماید بلکہ نزدیک است کہ آن دلالت داخل سوء ادب شود غایت ما فی الباب

آدمی در وقتِ احتیاج بہر حقیر و نقیر تشبث مینماید و از ہر ضعیف و نحیف تسلّی خود میجوید بنا بر ان التصدیع
دہ گذشتہ تسلّیِ اربابِ مسئلہ نمودہ آمد مخدوما مکرّما احسان در ہمہ جا محمود ست علی الخصوص نسبت
بجماعۂ کہ قربِ جوار دارند حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات در اداءِ
حقوقِ جوار آن قدر مبالغہ میفرمودند کہ اصحاب کرام از ان مبالغہ گمان می بردند کہ شاید اہلِ جوار
ارث ہم بدہانند مثنوی چون چنین با یکدگر ہمسایہ ایم ؛ تو چو خورشیدی و ما چون سایہ ایم
چہ بدیِ اے مایۂ بے مایگان ؛ گر نگہ داری حقِ ہمسایگان ؛ والسلام

مکتوب (۱۷۹) صد و ہفتاد و نہم

بمیر عبد اللہ ابن میر محمد نعمان صدور یافتہ در نصیحت فرزندی اعزی لا زال کاسمہ موفق باشند
موسمِ جوانی را غنیمت دانستہ بتحصیل علومِ شرعیہ و عمل بمقتضائے آن علوم اشتغال دارند و اہتمام
نمایند کہ این عمرِ گرامی در ما لا یعنی صرف نشود و بلہو و لعب تلف نگردد دیگر والد بزرگوار شما بعد از چند
روز بشما ملحق خواہند شد انشاء اللہ تعالیٰ تا رسیدنِ ایشان از متعلقان بواقعی خبردار خواہند
بود مصرع پدر خویش باش اگر مردی

مکتوب (۱۸۰) صد و ہشتادم

بمخدوم زادہ امکنگی یعنی خواجۂ ابو القاسم صدور یافتہ در استفسار بعضی از اسامی پیران کہ در ان
تردّد پیدا شدہ بود مخدوما مکرّما آنچہ از حضرتِ خواجۂ ما یعنی حضرتِ خواجہ محمد باقی علیہ الرحمۃ
بما رسیدہ است در تحقیقِ اسامی پیران اینکہ مابین حضرتِ مولانا خواجگی امکنگی و حضرت خواجہ احرار
گذشتہ اند آنست کہ دو بزرگ اند یکی ازین دو بزرگ والد بزرگوار حضرت مولانا است اعنی

مولانا درویش محمد و دویمی از ایشان مولانا محمد زاهد است که خال مولانا درویش محمد است در این
نزدیکی مشیخت پناهی خواجه خاوند محمود ابن خداود تشریف آورده بودند باول ملاقات سخن از حضرت
مولانا مذکور ساختند و گفتند که ایشان از کسے مجاز نه بودند لهذا در اوائل مرید میگرفتند و در اواخر عمر شروع
در شیخی کردند گفته شد که ایشان بزرگ بودند و تمام ماوراء النهر به بزرگی ایشان قائل هر گز تجویز نمیتوان
کرد که بے اجازت ایشان مرید گرفته باشند در اوائل یا در اواخر که این قسم عمل داخل خیانت است
باآحاد مسلم این ظن نمیتوان کرد فکیف باکابر دین بعد ازان خواجه خاوند محمود گفتند که یکروز مولانا
پیش خواجه کلان ده بیدی رفته بودند و ایشان خربوزه میخوردند مولانا اظهار طلب فرمودند ایشان
گفتند که خربوزه شما تمام است مولانا فرمودند که شما گواهی میدهید که خربوزه ما تمام است فرمودند که
گواهی میدهم که خربوزه شما تمام است ازان وقت مولانا مرید گرفتن شروع نمودند این نقل هم بسیار
مستبعد نمود که بمجرد این قول مولانا خود را شیخ بگیرند و در پے مرید گرفتن شوند بعد ازان خدمت
خواجه خاوند محمود گفتند که این دو اسامی بزرگان که بین حضرت مولانا و حضرت خواجه احرار نقل میکنند
و مسمی باین دو اسم میدانند خطاست باسامی دیگر یاد کردند و نیز گفتند که مولانا درویش محمد را از خال خود
نسبتے نیست از شخصی دیگر است ازین سخنان ایشان تعجب بسیار حاصل شد بضرورت تصدیع
گشت که اسامی آن دو بزرگ را از روئے تحقیق نویسید که مجال سخن احدے نماند و حدیث اجازت را
چه احتیاج است که نوشته شود بزرگی ایشان گواه عدل است مع ذلک اگر نویسید قطع لسان طاعنان
شود و دیگر معلوم نشد که مقصود خدمت خواجه خاوند محمود ازین سخنان پریشان چه بود اگر مقصود
نفی این فقرا بے بضاعت بود بابلغ وجوه چه نفی پیر مستلزم نفی مرید است باکد وجوه پس نفی
این بے بضاعتان را طرق بسیار بود چه احتیاج بآنکه از برائے این غرض نفی بزرگان نموده آید
و اگر مقصود دیگر داشته باشند و نفی بزرگان بالاصالة خواسته نیز مستحسن نیست کما لا یخفی

یعنی از نفی این بزرگان نفی این فقرا علی وجه الاستلزام مراد نداشته اند بلکه نفی این بزرگان بالاصالة مراد ایشان بوده است هم مستحسن نیست ۱۲

۵ اشارت است بکریمه که در اوائل سوره آل عمران واقع است یعنی اے پروردگار ما کج مکن دلہاے ما را بعد از آنکہ راہ نمودی ما را و عطا کن

علی من له ادنی درایة ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنك رحمة انك انت الوهاب بحرمة سید المرسلین علیه وعلیهم وعلی آله الصلوات والتسلیمات والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب صد و ہشتاد و یکم (۱۸۱)

بحضرت مخدوم زاده اعنی میان خواجه محمد صادق سلمه الله تعالی وابقاه علی مفارق المحبین صدور یافته در جواب استفسار آنکه سبب چیست که جمعی از مشائخ را می بینیم که در مراتب قرب الهی جل شانه درجه ادنی دارند مع ذلك در مقامات زهد و توکل و غیرهما ایشان را درجات علیاست و جمعی دیگر را از مشائخ می بینیم که در مراتب قرب تفوق دارند و در مقامات مذکوره تنزل و ما یناسب ذلك

فرزندی ارشدی محمد صادق پرسیده که سبب چیست که جمعی از مشائخ را می بینیم که در مراتب قرب الهی جل سلطانه درجه ادنی دارند مع ذلك در مقامات زهد و توکل و صبر و رضا ایشان را درجات علیا مفهوم میشود و جمعی دیگر را از مشائخ می بینیم که در مراتب قرب درجه علیا دارند و در مقامات زهد و توکل و غیرهما اقدام سفلی و مقرر است که اکملیت این مقامات باعتبار اتمیت یقین است و اتمیت یقین بسبب اقربیت است بجناب قدس خداوندی جل شانه پس از چند امر خالی نیست یا نظر کشفی ما خطا میکند که قریب را بعید میداند و بعید را قریب یا سبب اکملیت این مقامات امر دیگر است ورای یقین یا ترتب یقین بر قرب نیست در جواب گفتیم که ترتب یقین بر قرب است اگر چند قرب بیشتر یقین زیاده تر و سبب اکملیت آن مقامات نیز اتمیت یقین است نه امر دیگر و نظر کشفی هم صحیح است غایة ما فی الباب حصول قرب مر الطف لطائف راست پس یقین نیز نصیب همونها باشد و اکملیت آن مقامات چون مترتب بر اتمیت یقین است نیز ایشان را حاصل بود پس تواند بود که بزرگی با وجود قلت

والله اعلم وعلمه اتم

لمصحح سلمه الله تعالی

یعنی کشف‌تر لطائف که قالب ست رجوع نکرده ۱۲

قرب در مقامی از مقاماتِ الطفِ لطائف اقامت ورزیده باشد و با کشفِ لطائف رجوع
ناکرده بود و در مقامات مذکوره اکمل بود از بزرگی دیگر که قرب بیشتر دارد و با کشفِ لطائف که لطیفه
قالب است رجوع کرده چه لطیفهٔ قالب چون از ان قرب محروم است پس الیقین نیز نصیبِ او
نباشد پس اکملیتِ آن مقامات از کجا پیدا کند و بزرگی که رجوعِ او باین لطیفه افتاده است حکمِ
این لطیفه پیدا کرده است و یقینیاتِ لطائفِ دیگر که سابقاً حاصل شده بود مستور گشته بخلافِ
بزرگی که بقالب رجوعِ او نیفتاده است حکمِ او حکمِ الطفِ لطائف است قرب و یقین در حقِ او
استقامت دارد و استتار پیدا نکرده پس ناچار در مقاماتِ مذکوره اتم و اکمل بود اما باید دانست
که صاحبِ رجوع همچنانکه در قرب و یقین اکمل است در مقامات نیز اکمل است لیکن این کمالاتِ او را
مستور ساخته اند و برائے دعوتِ خلق و حصولِ مناسبت بخلائق که سببِ افاده و استفاده است
ظاهرِ او را همچو ظاهرِ عوام الناس گردانیده این مقام بالاصالة مقامِ انبیاءِ مرسل است علیهم
الصلوات والتسلیمات لهذا حضرتِ ابراهیم خلیل الرحمن علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام
طلبِ اطمینانِ قلب نموده و در حصولِ الیقین در رنگِ عوام الناس محتاج برؤیۀ بصری گشت
و حضرتِ عزیر علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام گفت أنّی یحیی هذه الله بعد موتها و آنکه
رجوع نکرده است از یقین خود گفته لو کشف الغطاء ما ازددت یقیناً این کلام اگر ثابت شود
که از حضرتِ امیر است کرّم الله تعالی وجهه پس حملِ آن باید کرد که پیش از حصولِ رجوع فرموده
باشند چه بعد از رجوع صاحبِ رجوع در رنگِ عوام الناس در حصولِ الیقین محتاج بدلائل و براهین است
این درویش را پیش از رجوع جمیع معتقداتِ کلامیه بدیهی شده بود و یقینِ آن معتقدات را زیاده از
یقینِ محسوسات می یافت اما بعد از رجوع آن یقین مستور شد و در رنگِ عوام الناس محتاج بدلائل و براهین
گشت ع چنانکه پرورشم میدهند میرویم ٭ والسلام

۵ یعنی خود بنفس نفیس حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی قدس سره ۱۲

از روئیدن سبزه از زمین ۱۲ یعنی بر آمدن

مکتوب صد و ہشتاد و دوم ۱۸۲

بملا صالح کولابی صدور یافتہ در بیان حدیث نبوی علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ فرمود مر بعضے از اصحاب خود را کہ شکایت از خواطر سوء خود نمودہ اند ذٰلِکَ مِنْ کَمَالِ الْاِیْمَانِ و ما یناسب ذٰلک جمعے از درویشان نشستہ بودند سخنے از خطرات و وساوس طالبان در میان آوردند درین ضمن حدیثے مذکور شد کہ روزے بعضے از اصحاب خیر البشر علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات پیش آنسرور از خطرات سوء خود شکایت کردند آن سرور فرمود علیہ الصلوٰۃ والسلام ذٰلِکَ مِنْ کَمَالِ الْاِیْمَانِ این فقیر را در آن وقت معنی این حدیث چنین بخاطر گذشت واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال کہ کمال ایمان عبارت از کمال یقین است و کمال یقین مترتب بر کمال قرب و ہر چند قلب و ما فوق او را از لطائف قرب الٰہی جل شانہ بیشتر پیدا شود ایمان و یقین زیادہ تر خواہد بود و بے تعلقی او بقالب افزون تر خواہد گشت این زمان خطرات در قالب بیشتر ظہور خواہد یافت و وساوس نامناسب تر لائح خواہد گردید پس ناچار سبب خطرات سوء کمال ایمان بود پس منتہی نہایت النہایت را ہر چند خطرات بیشتر و نامناسب تر اکملیت ایمان زیادہ تر چہ کمال ایمان تقاضائے ہمنا سبتی تام دارد الطف لطائف را بلطیفۂ قالب و این ہمنا سبتی ہر چند افزون تر قالب خالی تر و بظلمت و کدورت نزدیکتر و ورود خواطر و وساوس دران بیشتر بخلاف مبتدی و متوسط کہ این قسم خواطر ایشان را سم قاتل است و زیادتی بخش مرض باطن فَلَا تَکُنْ مِّنَ الْقَاصِرِیْنَ این معرفت از معارف غامضۂ این درویش است والسلام علی من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام۔

ف پس مباش از قصور کنندگان در فہم کلام ما و اعرف لکل ذی حق حقہ قال تعالیٰ وأتوا البیوت من ابوابہا ۱۲

(حاشیہ:) عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال جاء ناس من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فسألوہ انا نجد فی انفسنا ما یتعاظم احدنا ان یتکلم بہ قال او قد وجدتموہ قالوا نعم قال ذاک صریح الایمان رواہ مسلم ...

مکتوب (۱۸۳) صد وہشتاد وسیوم

بملا معصوم کابلی صدور یافتہ در نصیحت حضرت حق سبحانہ وتعالی بر جادۂ شریعت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت کرامت فرمودہ بکلیت گرفتار جناب قدس خود گرداند امید است کہ تعلقات شتی وتوجہات پراگندہ کہ بر ظاہر استیلا یافتہ اند مانع نسبت باطن نباشند مع ذالک سعی نمایند کہ در تفرقۂ ظاہر تخفیفے میسر آید مبادا کہ در باطن سرایت کند و از وصول مطلب باز دارد و عیاذاً باللہ سبحانہ من ذالک دنیا ومافیہا کرائے آن نمیکند کہ کسے آنرا بصرف عمر گرامی حاصل کند خبر شرط است خواب خرگوش تا کے خواہد بود ؎ ای سرائے وباغ تو زندان تو ؛ خان ومان تو بلائے جان تو ؛ پیش از مرگ اگر کارے کرد فبہا والا خرابی است در خرابی است سبق باطن را عزیز باید دانست وہرچہ منافی آن باشد آنرا دشمن باید دانست ؎ ہرچہ جز عشق خدائے احسن است ؛ گر شکر خوردن بود جان کندن است ؛ وما علی الرسول الا البلاغ والسلام

مکتوب (۱۸۴) صد وہشتاد وچہارم

بہ قلیج امد صدور یافتہ در ترغیب بر متابعت سید المرسلین علیہ وعلی آلہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مکتوب مرغوب فرزندے اعزے کہ از روئے محبت واخلاص نوشتہ بود ند میر سید خواجہ رسانیدند موجب فرحت گشت حضرت حق سبحانہ وتعالی توفیق مرضیات خود رفیق گرداناد بحرمۃ النبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات انتہا اے فرزند آنچہ فردا بکار خواہد آمد متابعت صاحب شریعت است علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ احوال ومواجید وعلوم ومعارف واشارات ورموز اگر بآن متابعت جمع شوند فبہا ونعمت والا

حاشیہ: یافت — نباشد — مطلوب — سراو — خرابی است — یافت — توفیقات — والکمال — عزیز

ے یعنی کابلی مذکور گرفتاری و تعلق حاصل آنکہ مبادا کہ جمعیت اسباب ظاہر مخل نسبت باطن گردد ۱۲ — ہے یعنی از مواہب ۱۲ — ۵ ہے معلوم است کہ خبر ۱۲

ے یعنی فلمتلبس بالخصلۃ المحمودۃ ونعمت ہذہ الفعلۃ الحسنۃ یعنی پس چہ خوش وچہ زیبا است این ۱۲

جز خرابی استدراج ہیچ نیست سید الطائفہ جنید را بعد از فوت شخصے بخواب دید و از حالش پرسید جنید در جواب او گفت طاحت العبارات وفنیت الاشارات وما نفعنا الا رکیعات رکعناها فی جوف اللیل فعلیکم بمتابعتہ ومتابعۃ خلفائہ الراشدین علیہ وعلیہم الصلوۃ والسلام وایاکم ومخالفۃ شریعتہ قولاً وعملاً واعتقاداً فان الاولی یمن وبرکۃ والثانیۃ شوم وهلکۃ ۔ هذا ۔ دیگر رسالہ کہ فرستادہ بودند رسید بعضے جاہا کہ خواندہ شد در نظر خوب درآمد اما کار دیگر از تصنیف اہم نزاست باو پرداختن انسب واولی است والسلام

مکتوب (۱۸۵) صد و ہشتاد و پنجم

بمنصور عرب صدور یافتہ در سفارش شخصے حضرت حق سبحانہ وتعالی بر جادۂ شریعت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ استقامت ارزانی داشتہ بہمگی ہمت متوجہ جناب قدس خود گرداناد آنچہ بر ما و شما لازم است سلامتی قلب است از گرفتاری ما دون حق سبحانہ واین سلامتی بر تقدیری میسر گردد کہ غیر او سبحانہ بر دل خطورے نماند اگر فرضاً ہزار سال حیات وفا کند غیر بر دل نگذرد بواسطۂ نسیانی کہ دل را از ماسوائے او تعالی حاصل شدہ است ع کار اینست وغیر این ہمہ ہیچ ۔ بقیۃ المرام آنکہ مولانا فاضل سرہندی کہ بخدمت علیہ قیام دارد پدر او در سرہند است آرزوئے آن دارد کہ در پیری وضعف خود بملاقات پسر خود مبتہج ومسرور گردد بناءً علی ذلک فقیر را بتصدیع این معنی متوسل ساخت والامر عندکم بل کل من عند اللہ والسلام

مکتوب (۱۸۶) صد و ہشتاد و ششم

بخواجہ عبد الرحمن مفتی کابلی صدور یافتہ در تحریض بر متابعت سنت واجتناب از بدعت و بیان

آنکہ ہر بدعت ضلالت است ؛ از حضرت حق سبحانہ و تعالی بتضرع و زاری و التجا و افتقار
و ذل و انکسار در سر و جہار سئالت مینماید کہ ہر چہ در دین محدث شدہ است و مبتدع گشتہ کہ در زمان خیر البشر
و خلفاء راشدین او نبودہ علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات اگرچہ آن چیز در روشنی مثل فلق صبح بود
این ضعیف را با جمعے کہ باو مستند اند گرفتار عمل آن محدث نگرداناد و مفتون حسن آن مبتدع
نکناد بحرمت سید المختار و آلہ الابرار علیہ و علیہم الصلوۃ و السلام گفتہ اند کہ بدعت بر
دو نوع است حسنہ و سیئہ حسنہ آن عمل نیک را گویند کہ بعد از زمان آنسرور و خلفاء راشدین
علیہ و علیہم من الصلوات اتمہا و من التحیات اکملہا پیدا شدہ باشد و رفع سنت نماید و سیئہ
آنکہ رافع سنت باشد این فقیر در ہیچ بدعتے ازین بدعتہا حسن و نورانیۃ مشاہدہ نمیکند و جز ظلمت
و کدورت احساس نمی نماید اگر فرضا عمل مبتدع را امروز بواسطہ ضعف بصارت بطراوت و نضارت
بینند فردا کہ حدید البصر گردند دانند کہ جز خسارت و ندامت نتیجہ نداشت **بیت** بوقت صبح شود
ہمچو روز معلومت ؛ کہ با کہ باختہ عشق در شب دیجور ؛ سید البشر میفرماید علیہ و علی آلہ الصلوات
و التسلیمات من احدث فی امرنا ہذا ما لیس منہ فہو رد چیزیکہ مردود باشد حسن از کجا پیدا
کند و قال علیہ الصلوۃ و السلام اما بعد فان خیر الحدیث کتاب اللہ و خیر
الہدی ہدی محمد و شر الامور محدثاتہا و کل بدعۃ ضلالۃ و قال علیہ الصلوۃ و
السلام اوصیکم بتقوی اللہ و السمع و الطاعۃ و ان کان عبدا حبشیا فانہ من یعش
منکم بعدی فسیری اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی و سنۃ الخلفاء الراشدین المہدیین

تمسکوا بھا وعضوا علیھا بالنواجذ و ایاکم و محدثات الامور فان کل محدثۃ بدعۃ و کل بدعۃ ضلالۃ ہرگاہ ہر محدث بدعت باشد و ہر بدعت ضلالت پس معنی حسن در بدعت چہ بود و ایضا آنچہ از احادیث مفہوم میگردد آنست کہ ہر بدعت رافع سنت است تخصیص بہ بعض ندارد پس ہر بدعت سیئہ بود قال علیہ الصلوۃ والسلام ما احدث قوم بدعۃ الا رفع مثلھا من السنۃ فتمسک بسنۃ خیر من احداث بدعۃ وعن حسان قال ما ابتدع قوم بدعۃ فی دینھم الا نزع اللہ من سنتھم مثلھا ثم لا یعیدھا الیھم الی یوم القیامۃ باید دانست کہ بعضے از بدعتہا کہ علماء و مشائخ آنرا حسنہ دانستہ اند چون نیک ملاحظہ نمودہ می آید معلوم میشود کہ رافع سنت اند مثلاً در تکفین میت عمامہ را بدعت حسنہ گفتہ اند با آنکہ ہمین بدعت رافع سنت است چہ زیادتی بر عدد مسنون کہ سہ ثوب باشد نسخ است و نسخ عین رفع و ہمچنین مشائخ ارسال فش را بجانب چپ مستحسن داشتہ اند و سنت در فش ارسال آن بین الکتفین ست پر ظاہر است کہ این بدعت رافع سنت است و ہمچنین ست آنچہ علما در نیت نماز مستحسن داشتہ اند کہ باوجود ارادہ قلب بزبان نیز باید گفت و حال آنکہ از آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ثابت نشدہ است نہ بروایت صحیح و نہ بروایت ضعیف و نہ از اصحاب کرام و تابعین عظام کہ بزبان نیت کردہ باشند بلکہ چون اقامت می گفتند تکبیر تحریمہ میفرمودند پس نیت بزبان بدعت باشد و این بدعت را حسنہ گفتہ اند و این فقیر میداند کہ این بدعت چہ جائے رفع سنت کہ رفع فرض مینماید چہ در تجویز آن اکثر مردم بزبان اکتفا بنمایند و از غفلت قلبی باک ندارند پس در ضمن فرضی از فرائض نماز کہ نیت قلبی باشد متروک میگردد و بفساد نماز میرساند علی ھذا القیاس سائر المبتدعات والمحدثات فانھا زیادات علی السنۃ ولو بوجہ من الوجوہ والزیادۃ نسخ والنسخ رفع فعلیکم بالاقتصار علی متابعۃ سنۃ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم والاکتفاء علی اقتداء اصحابہ

صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ من الصلوات اتمھا ومن التسلیمات اکملھا۔

اللازم للارادۃ فلا عبرۃ للذکر باللسان ان خالف القلب فانہ کلام لا نیۃ الا اذا عجز عن احضارہ لھموم اصابتہ فیکفیہ اللسان ۱۲ لمصححہ سلمہ اللہ تعالے

اَلْکِرَامِ فَاِنَّہُمْ کَالنُّجُوْمِ بِاَیِّہِمُ اقْتَدَیْتُمْ اِہْتَدَیْتُمْ وَاَمَّا الْقِیَاسُ وَالْاِجْتِہَادُ فَلَیْسَ مِنَ الْبِدْعَۃِ فِیْ شَیْءٍ فَاِنَّہٗ مُظْہِرٌ لِمَعْنَی النُّصُوْصِ لَا مُثْبِتٌ اَمْرٌ زَائِدٌ فَاعْتَبِرُوْا یَا اُولِی الْاَبْصَارِ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ

مکتوب صد و ہشتاد و ہفتم (۱۸۷)

علیہ وعلی آلہ من الصلوات اتمہا ومن التسلیمات اکملہا

بخواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ طریقِ رابطہ اقربِ طرقِ موصلہ است و در بیانِ آنکہ رابطہ نافع تر است مرید را از ذکر گفتن او کتابتے کہ بیاران نوشتہ بودند بنظر درآمد و بر احوالِ مسطورہ مطلع گشت بدانند کہ حصولِ رابطۂ شیخ مر مرید را بے تکلف و بے تعمل علامتِ مناسبتِ تام است درمیان پیر و مرید کہ سببِ افادہ و استفادہ است و ہیچ طریقے اقرب بوصول از طریقِ رابطہ نیست تا کدام دولتمند را بآن سعادت مستسعد سازند حضرت خواجہ احرار قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز در فقرات می آرند کہ ع ؎ سایۂ رہبر بہ است از ذکرِ حق ؎ یہ گفتن باعتبارِ نفع است یعنی سایۂ رہبر نافع تر است مرید را از ذکر گفتن او چہ مرید را درین وقت بمذکور جل و علا مناسبتِ کامل حاصل نیست تا براہِ ذکر نفعِ تمام تواند گرفت والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و ہشتاد و ہشتم (۱۸۸)

بخواجہ محمد صدیق بدخشی صدور یافتہ در بیانِ حلِ مسائل کہ پرسیدہ بودند مکتوبِ مرغوبِ اخوی اعزی وصول یافت از امور سہ گانہ پرسیدہ بودند محبت آثار اختفائی بعضے از لطائف در مرتبۂ قلب مقصود بران لطائف است کہ قلب متضمنِ آنہا است نہ آن لطائف کہ در ماورائے قلب تحقق دارند کہ اختفائے آنہا در مرتبۂ قلب معنی ندارد دیگر شخصے را کہ استعدادش تا مرتبۂ قلب

یا روح است پیر صاحب تصرف تواند او را بمراتب فوق رساند اما اینجا دقیقه ایست که بحضور
تعلق دارد و بتحریر بیان آن متعسر است دیگر چون ظاهر برنگ باطن متلون شود و باطن بلون ظاهر منصبغ گردد چه
دشوار است که احکام ظاهر در باطن و احوال باطن در ظاهر پدید آید والسلام

مکتوب (۱۸۹) صد و هشتاد و نهم

بشرف الدین حسین بدخشی صدور یافته در بیان آنکه یاد فقرا باوجود گرفتاریهائے لاطائل اشد مناسبت
است با فقرا و لطراوت دنیائے دنی فریفته نباید شد و سبق باطن را عزیز باید داشت و در بیان
آنکه از احکام شریعت سر نباید پیچید و بمنت و زاری تمام قبول باید نمود و ما یناسب ذلک

الحمد لله رب العالمین والصلوٰة والسلام علی سید المرسلین وآله الطاهرین اجمعین

مکتوب شریف فرزندے ارجمندے اعزے ارشدے شرف الدین حسین وصول یافت موجب
فرحت وباعث بهجت گردید چه نعمتی است که باوجود گرفتاریهائے لاطائل فقرا دور از کار را از یاد نرفته
اند این معنی یا از شدت مناسبت مید هد که سبب افاده و استفاده است بعضی از وقائع که اندراج
یافته بود نیک و اصیل است و بر ارتباط معنوی اول دلیل است اے فرزند لطراوت دنیائے دنی
فریفته نشوی و بکر و فر بے معنی او مفتون نگردی که بیمدار و بے اعتبار است امروز اگر این معنی
معقول شما نشود فردا البته معقول خواهد شد و فائده نخواهد داشت بیت گوش ازبار گران شد
نشنود ناله و فغان مرا * باید که سبق باطن را از اجل نعم خداوندی جل شانه دانسته بتکرار آن مولع
و حریص باشند و پنج وقت نماز را بجماعت بے کسل و فتور ادا نمایند و از جهل یکے زکوٰة را بمنت
بفقرا و مساکین رسانند و از محرمات و مشتبهات اجتناب دارند و بر خلائق مشفق و مهربان
باشند طریق نجات و رستگاری اینست والسلام

اشارة الى قوله تعالى انما الصدقات للفقراء والمساکين الخ ۱۲ سورة توبه پاره یعتذرون ۱۲

مکتوب (۱۹۰) صد و نودم

بیکے از فرزندان میر محمد نعمان بدخشی صدور یافته در تحریض بر دوام ذکر الٰهی جلّ سلطانه و در ترغیب بر اختیار نمودن طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه قدس الله تعالیٰ اسرارهم با بیان طرز ذکر و ما یناسب ذٰلک:

بسم الله الرحمٰن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوٰة والسلام علیٰ سید المرسلین وآله الطاهرین اجمعین وا نماو آگاه باش که سعادت تو بلکه سعادت جمیع بنی آدم و فلاح و رستگاری همه در ذکر مولا خود است جلّ سلطانه تا ممکن باشد جمیع اوقات را مستغرق ذکر الٰهی جلّ شانه باید ساخت و یک لحظه تجویز غفلت نباید کرد لله سبحانه الحمد والمنة که دوام ذکر در طریقهٔ حضرات خواجگان قدس الله تعالیٰ اسرارهم در ابتدا میسر گردد و بطریق اندراج النهایة فی البدایة حاصل میشود پس اختیار این طریقهٔ علیه مر طالب را اولیٰ و انسب باشد بلکه واجب و لازم پس بر تو باد که قبلهٔ توجه را از همه سو گردانیده بکلیت بجناب عالی اکابر این طریقهٔ علیه اقبال نمائے و همتی از باطن شریف ایشان خواهی در ابتدا را از ذکر گفتن چاره نبود باید که متوجه قلب صنوبری گردی که آن مضغه ایست مر قلب حقیقی را و اسم مبارک الله را بران قلب بگذرانی و درین وقت بقصد هیچ عضوے را حرکت ندهی و بکلیت متوجه قلب نشینی و در متخیله صورت قلب را جا ندهی و بآن ملتفت نباشی چه مقصود توجه بقلب است نه تصویر صورت آن و معنی لفظ مبارک الله را بیچونی و بیچگونگی ملاحظه نمائی و هیچ صفت را بآن منضم نسازی و بحاضر و ناظر نیز ملحوظ نکنی تا از ذروهٔ حضرت ذات تعالیٰ و تقدس بحضیض صفات فرود نیائی و از انجا بشهود وحدت در کثرت نیفتی و از گرفتاری بیچون بشهود چون آرام نگیری چه هرچه در مرآت چون ظاهر شود بیچون نبود و هرچه در کثرت نمودار گردد واحد حقیقی نباشد بیچون را وراے دائره چون باید جست بسیط حقیقی را بیرون محاوطهٔ کثرت باید

محاط

طلبید اگر در وقتِ ذکر گفتن صورتِ پیر بے تکلّف ظاہر شود آنرا نیز بقلب باید برد و در قلب نگاه داشته ذکر باید گفت میدانی که پیر کیست پیر آنکس است که از وطریق وصول بجناب قدس خداوندی جلّشانهٔ استفاده نمائی و مدد ہا و اعانت ہا درین طریق یابی مجرّد کلاه و دو نہی و شجره که عرف شده است از حقیقتِ پیری و مریدی خارج است و داخلِ رسوم و عادات مگر آنکه جامهٔ تبرّک از شیخ کامل و مکمّل بدست آری و باعتقاد و اخلاص با دزندگانی نمائی احتمال ثمرات و نتائج دریں صورت نیز قوی است و بدانی که منامات و واقعات شایانِ اعتماد و اعتبار نیست اگر کسے خود را در خواب یا در واقعه پادشاه دید یا قطبِ وقت یافت فی الحقیقت نه چنین است بیرونِ خواب و واقعه اگر پادشاه شود یا قطب گردد مسلّم است پس از احوال و مواجید هرچه در بیداری و افاقت ظاہر شود گنجائش اعتماد دارد و الّا فلا و بدانی که نفعِ ذکر و ترتّبِ آثار بر آن مربوط باتیانِ شریعت است پس در ادائے فرائض و سُنن و اجتناب از محرّم و مشتبه بنیک احتیاط باید کرد و در قلیل و کثیر بعلماء رجوع باید نمود و بمقتضائے فتوائے ایشان زندگانی باید نمود والسّلام

مکتوب صد و نود و یکم (۱۹۱)

بخان خانان صدور یافته در ترغیب بر متابعتِ انبیا علیہم الصّلوٰة والسّلام و در بیانِ آنکه در تکلیفاتِ شرعیه مراعاتِ یُسر تمام نموده اند و تخفیفِ تمام فرموده اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ سعادتِ ابدی و نجاتِ سرمدی مربوط بمتابعتِ انبیا است صلوات اللّٰه تعالیٰ و تسلیماته سبحانه علیٰ اجمعهم عموماً و علیٰ افضلهم خصوصاً اگر فرضاً ہزار سال عبادت کرده شود و ریاضاتِ شاقه و مجاہداتِ شدیده بجا آورده اگر بنورِ متابعتِ این بزرگواران منوّر نگردد بجوے نمی خرند و بخوابِ نیمروزے

یا سیم مسکوک یا تبر یا زیور یا ظروف طلا و نقره باشد یا یا مال تجارت که بنیت تجارت خریده شود ۱۲ ع چهار پایگان چرنده که اکثر سال بر چریدن در صحرا کفایت کنند ۱۲

که سراسر غفلت و تعطیل است که بامر این برگزیدگان واقع شود بر ابر نمی اندازند و مثل سراب

بقیعةٍ می شمرند کمال عنایت خداوندی جل سلطانه آن است که در جمیع تکلیفات شرعیه

و مامورات دینیه نهایت تیسر و غایت سهولت را مراعات فرموده است مثلاً در هشت پهر

شبانروزی به هفده رکعت نماز تکلیف فرموده که وقت اداے آن مجموع بیک ساعت نمیکشد

معذلک در قراءة آن بهرچه میسر شود کفایت نموده و اگر قیام متعذر شود بقعود تجویز فرموده و در وقت

تعذر قعود باضطجاع اشارت فرموده و چون رکوع و سجود متعسر شود بایما و اشارت دلالت نموده و

در طهارت اگر قدرت بر استعمال آب متحقق نشود تیمم را خلیفهٔ آن ساخته و در زکوٰة از چهل یک حصه را

بفقرا و مساکین تعین فرموده و آن را نیز مقید باموال نامیه و انعام سائمه داشته و در تمام عمر یکبار حج

را فرض ساخته معذلک مشروط بزاد و راحله و امن طریق گردانیده و دائرهٔ مباح را وسیع ساخته چهار

زن بنکاح و از سراری هرقدر که بخواهد مباح فرموده و طلاق را وسیلهٔ تبدیل نساء گردانیده و از اطعمه

واشربه و اقمشه اکثر را مباح ساخته و اندکی را محرم و آنهم بواسطهٔ مصالح عباد اگرچه یک شراب بیمزه

پرضرر را حرام گردانیده اما چندین اشربهٔ خوشخور پرنفع را در عوض آن مباح ساخته عرق قرنفل

و عرق دارچینی با آن خوشخوری و خوشبوئی چندان منافع و فوائد دارد که چه نویسد چیز تلخ و بدمزه تند و

بدخوئے هوش برے پرخطرے را با آن عرق خوشبوئے خوشخورے چه مناسبت شتان ما بینهما

مع ذلک فرقے که از راه حل و حرمت میخیزد جدا است و تمیزے که از رهگذر رضائے پروردگار

جل سلطانه و عدم رضاے او تعالی پیدا میشود علاحده و بعضے از لباسهای ابریشم را که محرم

فرموده چه باک که چندین انواع جامهای مزئیب و قماشهای مزین در عوض آن حلال گردانیده

است و لباسهای پشمین که مطلقاً مباح ساخته است بمراتب از لباسهای ابریشم بهتر است

معذلک لباس ابریشم بر زنان مباح فرموده که منافع آن نیز عاید بمردان است و همچنین است

حق جل و علا و دیگرے باعث غیظ و غضب آن تعالی و تقدس ۱۲ ع که مقصود اصلی از زیب و زینت زنان تمتع و انتفاع مردان است با آنها ۱۲

بضم اول وکسر لام وتشدید یا بمعنی زیورہا جمع حلیہ کہ بالکسر باشد وبحتمل کہ بضم حا وفتح لام باشد جمع حلی بالفتح زیور کردن وزیور ۱۲ منتخب

حال ذہب وفضہ کہ حلی زنان از برائے تمتع مردان است اگر بے انصافے با این یسیر وبا این سہولت متعسر ومتعذر داند بمرض قلبی مبتلا است وبعلت باطنی گرفتار بسیارے از کارہا ست کہ اصحاب فعل آن تیسیر تمام دارند وبر ضعفا متعسر است بعسر تمام مرض قلبی عبارت از عدم یقین قلب است باحکام منزلہ سماوی تصدیقی کہ دارند صورت تصدیق است نہ حقیقت تصدیق علامت حصول حقیقت تصدیق ثبوت یسر است در اتیان احکام شرعیہ وبدونہا خرط القتاد قال اللہ تبارک وتعالی کبر علی المشرکین ما تدعوہم الیہ اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

یعنی بدین تحقیق این علامت تحقق تصدیق وجود یقین قلبی باحکام شرعیہ غیر ممکن است بلکہ محال وخرط القتاد کہ عبارت از دست مالیدن وکشیدن است بر شاخ درخت خاردار یعنی رنج ومحنت بر داشتن ۱۲	(۱۹۲) مکتوب صد ونود ودوم	درین مکتوب حل بعضی عبارت عرضداشت یازدہم کہ بہ پیر بزرگوار خود نوشتہ اند ۱۲ — استفسارے کہ کردہ بود —

بشیخ بدیع الدین سہارنپوری صدور یافتہ در جواب استفسار کہ نمودہ بودند اخوی اعزی ارشدی شیخ بدیع الدین استفسار نمودہ بودند کہ در عرضداشت یازدہم کہ بحضرت خواجہ قدس سرہ نوشتہ واقع شدہ است کہ بمقامی رنگین گشت کہ بلند تر از مقام حضرت صدیق اکبر است رضی اللہ تعالی عنہ معنی این کلام چہ باشد بدان ارشدک اللہ تعالی الانسلم کہ این عبارت مستلزم تفضیل است باآنکہ لفظ ہم نیز واقع شدہ است ولو سلم گوئیم کہ این سخن وسخنان دیگر کہ دران عرضداشت واقع شدہ است از جملۂ واقعات است کہ بہ پیر خود نوشتہ ومقرر این طائفہ است کہ ہرچہ از وقائع رومیدہد صحیح باشد یا سقیم بے تحاشی بہ پیر خود اظہار مینمایند چہ در غیر صحیح نیز احتمال تاویل وتعبیر است پس از اظہار آن چارہ نبود ودر ما نحن فیہ بملاحظہ این معنی ہیچ محظور لازم نمی آید وحل دیگر آنکہ تجویز نمودہ اند کہ اگر در جزئی از جزئیات غیر نبی را بر نبی فضل متحقق شود

بدانکہ تاویل وتعبیر عبارت است از بیان مراد ومآل وصرف کلام از ظاہر آن ۱۲ ۔ فان الوقائع سیما قبل العرض علی الشیخ لاتکون مبنیۃ علی الظاہر لا

راہبر ورادر اشارہ طریق ۱۲

باکے نیست بلکہ واقع است چنانکہ در مادۂ شہدا از زیادتیہا واقع شدہ است کہ در انبیا نیست
علیہم الصلوات والتسلیمات باآنکہ فضل کلی مرنبی راست علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات برین
تقدیر اگر سیر غیر نبی در کمالات آن جزئی واقع شود و خود را دران مقام یابد نیز یارہم مجوز باشد
ہرچند حصول آن مقام او را بواسطۂ متابعت نبی است و نبی را نیز ازان مقام بحکم حدیث من سن
سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا نصیب تام است پس ہرگاہ فضل جزئی غیر نبی
را بر نبی مجوز گشت بر غیر نبی بطریق اولی مجوز خواہد بود فلا اشکال والصلوۃ والسلام

مکتوب صد و نود و سیوم (۱۹۳)

بسیادت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در ترغیب بر تصحیح عقائد بر وفق آراء اہل سنت و جماعت
و تحریض بر تعلم احکام فقہیہ از حلال و حرام و فرض و واجب و سنت و مندوب و در بیان غربت اسلام
و اغرا بر ترویج و تائید آن بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالی ناصرکم و معینکم علی کل
ما یعیبکم و یشینکم نخستین ضروریات بر ارباب تکلیف تصحیح عقائد است بر وفق آراء علماء
اہل سنت و جماعت شکر اللہ سعیہم کہ نجات اخروی وابستہ باتباع آرا صواب نمای این
بزرگواران است و فرقۂ ناجیہ ہم ایشان اند و اتباع ایشان اند و ایشانند کہ بر طریق آن سرور و اصحاب
آن سرور اند صلوات اللہ و تسلیماتہ علیہ و علیہم اجمعین و از علوم کہ از کتاب و سنت مستفاد
ہمان معتبر اند کہ این بزرگواران از کتاب و سنت اخذ کردہ اند و فہمیدہ زیرا کہ ہر مبتدع و
ضال عقائد فاسدۂ خود را بزعم فاسد خود از کتاب و سنت اخذ میکند پس ہر معنی از معانی مفہومہ
ازینہا معتبر نباشد و از برای تصحیح این عقائد حقہ رسالہ امام اجل تورپشتی بسیار مناسب است
و قریب الفہم مذکور مجلس شریف بودہ باشد اما رسالہ مذکورہ چونکہ مشتمل بر استدلالات و طول و بسط

بسیار دارد اگر رساله که متضمن مسائل صرف بوده باشد اولی وانسب خواهد بود درین اثنا بخاطر حقیر
نیز خطور کرده که دریناب رساله بنویسد که متضمن عقائد اهل سنت وجماعت باشد وسهل المأخذ
اگر میسر شد نوشته متعاقب بخدمت خواهد فرستاد وبعد از تصحیح این عقائد علم حلال وحرام وفرض
وواجب وسنت ومندوب ومکروه که علم فقه متکفل آنست وعمل بمقتضائے این علم نیز ضروریست
بعضے از طلبه فرمایند که از کتاب فقه که بعبارت فارسی بوده باشد در مجلس میخوانده باشند مثل
مجموعهٔ خانی وعمدة الاسلام واگر عیاذا باللّٰه سبحانه در مسئله از مسائل اعتقادیه ضروریه خلل رفت از
دولت نجات اخروی محروم است واگر در عملیات مساهله رود احتمال که بے توبه هم درگذرانند واگر مواخذه
هم کنند آخر کار نجات است پس عمده کار تصحیح عقائد است از حضرت خواجه احرار قدس اللّٰه تعالیٰ
سرّه منقول است که میفرمودند که اگر تمام احوال ومواجید را بما دهند وحقیقت ما را بعقائد اهل سنت
وجماعت متحلّی نسازند جز خرابی هیچ نمیدانیم واگر تمام خرابیها را بر ما جمع کنند وحقیقت ما را بعقائد
اهل سنت وجماعت بنوازند هیچ باکے نداریم ثبتنا اللّٰه سبحانه وایاکم علی طریقتهم المرضیة
بحرمة سید البشر علیه وعلی اٰله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها
درویشے از جانب لاهور آمده بود گفت که شیخ جیو در مسجد جامع نخاس کهنه از برائے نماز جمعه حاضر
شده بودند ومیان رفیع الدین بعد از اظهار التفات ایشان گفتند که نواب شیخ جیو در حویلی خود مسجد
جامع بنا کرده اند الحمد للّٰه سبحانه علی ذٰلک حضرت حق سبحانه وتعالیٰ مزید توفیق ارزانی فرماید
این قسم اخبار که مخلصان می شنوند غایة الغایت مسرور ومبتهج میگردند سیادت پناها مکرّما امور اسلام
بسیار غریب است بحیثیتے که امروز در تقویت آن صرف میکنند بکروڑها میخرند تا کدام شاهباز را
باین دولت عظمیٰ مشرف سازند ترویج دین وتقویت ملت در همه وقت از هر کس که بوقوع می آید زیباست
ودر غربا تا درین وقت که غربت اسلام است از امثال شما جوان مردان اهلبیت زیبا تر ورعنا تر است

سه یعنی مانند مسافر که کسی آشنا او نباشد وانه احوال او نپرسد ۱۲

که این دولت خانه زاد خاندانِ بزرگِ شماست از شما ذاتی است و از دیگران عرضی حقیقت وراثت نبوی علیٰ علیه و علیٰ آله من الصلوات افضلها و من التحیات و التسلیمات اکملها در تحصیل این امر عظیم القدر است حضرتِ پیغامبر صلی الله علیه وسلم اصحاب را مخاطب ساخته فرموده‌اند که شما در زمانے موجود شده اید که اگر از اوامر و نواهی ده یک حصه ترک کنید هلاک شوید و بعد از شما گروهے خواهند آمد که اگر ده یک حصه را از اوامر و نواهی بوقوع آرند خلاص شوند این آن وقت است و این گروه آن گروه ے گوئے توفیق و سعادت در میان افگنده اند ؛ کس بمیدان در نمی آید سواران را چه شد

درین وقت کشتن کافر لعین گوبند و آل او بسیار خوب واقع شد و باعث شکست عظیم بر هنود مردود گشت به نیّت که کشته باشند و بهر غرض که هلاک کرده خوارے کفار خود نقد وقت اهل اسلام است این فقیر پیش از آنکه این کافر را کشند در خواب دیده بود که بادشاه وقت کلّهٔ سر شرک را شکسته است والحق که آن گبر رئیس اهل شرک بود و امام اهل کفر خذلهم الله سبحانه و آن سرور دین و دنیا علیه الصلوٰة والسلام در بعضی ادعیه خود اهل شرک را باین عبارت نفرین فرموده اند اللّٰهم شتّت شملهم و فرّق جمعهم و خرّب بنیانهم و خذهم اخذ عزیز مقتدر

عزتِ اسلام و اهل آن در خواری کفر و اهل کفر است مقصود از اخذِ جزیه خواری کفار است و اهانت ایشان هر قدر که اهل کفر را عزت باشد ذلت در اسلام همان قدر است این سر رشته را نیک باید نگاهداشت و اکثر مردم این سر رشته را گم کرده اند و از شومی آن دین را بر باد داده قال الله سبحانه و تعالیٰ یا ایها النبی جاهد الکفار و المنافقین و اغلظ علیهم جهاد با کفار و غلظت بر ایشان از ضروریات دین است بقایائے رسوم کفر که در قرن سابق پیدا شده بود درین وقت که بادشاه اسلام را آن توجه باهل کفر نمانده است بر دلهائے مسلمانان بسیار گران است بر مسلمانان لازم است که بادشاه اسلام را از زشتیِ رسوم آن بدکیشان اعلام بخشند

و در رفع آن کوشند شاید بقایائے اینہا منتہی باشد بر عدم علمِ بادشاہ بر شنیع آنہا اگر فی الجملہ گنجائش وقت یابند بعضے از علماءِ اہل اسلام را اعلام بخشند کہ آمدہ بر شناعت رسوم اہل کفر اعلام نمایند کہ از برائے تبلیغ احکام شرعی اظہار خوارق و کرامات ہیچ در کار نیست در قیامت عذر نخواہند شنید کہ بے تصرف تبلیغ احکام شرعی نکرد انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کہ بہترین موجودات اند تبلیغ احکام شرعی میکردند اگر امتان معجزات میطلبیدند میفرمودند کہ معجزات از نزد خدا است عزّ وجلّ بر ما تبلیغ احکام است و تواند بود کہ دران اثنا شاید حق سبحانہ و تعالیٰ بروئے امرے ظاہر سازد کہ باعث اعتقاد و حقیقت این جماعہ باشد بہر حال از حقیقت مسائل شرعیہ اطلاع دادن ضرور است تا این واقع نشود عہدہ بر ذمہ علماء و مقربان حضرت بادشاہ است چہ سعادت کہ درین گفتگو جمعے بآزار رسند انبیا علیہم الصلوات والتحیات در تبلیغ احکام شرعیہ چہ آزارہا کہ نکشیدہ اند و چہ محنتہا کہ ندیدہ بہترین ایشان علیہم من الصلوات افضلہا و من التحیات اکملہا فرمودہ ما اوذی نبی مثل ما اوذیت ؎ عمر بگذشت و حدیث درد ما آخر نشد ۔ شب بآخر شد کنون کوتہ کنم افسانہ را والسلام والاکرام

مکتوب صد و نود و چہارم (۱۹۴)

بصدارت پناہے میر صدر جہان در تحریض

بصدر جہان صدور یافتہ در بیان تحریض بر ترویج ملت و تائید دین و ما یتعلق بذلک سلّمکم اللہ سبحانہ و عافاکم استماع سخنان ترویج احکام شرعیہ و تذلیل اعداء ملت مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مسلمانان ماتم زدگان را فرح بخش و روح افزا است الحمد للہ سبحانہ والمنۃ علیٰ ذلک والمسئول من اللہ سبحانہ الملک القدیر ازدیاد ھذا الامر الخطیر بحرمۃ النبی البشیر النذیر علیہ و علیٰ آلہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا یقین است کہ مقتدایان اسلام از سادات عظام و علماء کرام در خلا و ملا متصدی ازدیاد این

دینِ متین و تکمیل این صراطِ مستقیم خواہند بود بیشتر و برگے درین باب چہ دراز نفسی نماید شنیده شد که بادشاه

اسلام از حسنِ استعداد اسلامی خواہانِ علما اند الحمد للہ سبحانہٗ علیٰ ذٰلک معلوم شریف است

که در قرنِ سابق ہر فسادیکہ پیدا شد از شومیِ علماءِ سوء بظہور آمد درین باب تتبع تمام مرعی داشته

از علماءِ دیندار انتخاب نموده اقدام خواہند فرمود علماءِ سوء لصوصِ دین اند مطلبِ ایشان حبِ جاه

و ریاست و منزلت نزد خلق است والعیاذ باللہ سبحانہٗ من فتنتہم آرے بہترینِ ایشان

بہترینِ خلائق است ایشانند که فردائے قیامت سیاہیِ ایشان با خونِ شہدائے فی سبیل اللہ

وزن خواہند کرد و پلّہ این سیاہی خواہد چربید شرّ النّاس شرار العلماء وخیر النّاس خیار

العلماء ثانیاً ملتمس آنکه بعضی نبات بران آورده که خود را بعسکر رساند بتقریب ماهِ مبارکِ رمضان

در حضرتِ دہلی توقف واقع شد ان شاء اللہ تعالیٰ بعد از مضیِ این ماهِ مبارک بخدمتِ اعزه خواہد رسید والسلام

مکتوبِ صد و نود و پنجم

بصدارت پناہے میر صدر جہان صدور یافته در تحریض بر ترویج ملت زہرا بیان این و تعلق بدان

نیز بصدرِ جہان صدور یافته در اغراء و تحریض بر ترویجِ شریعتِ غرّاء و اظہارِ تأسف بر ضعفِ اسلام

و اہلِ آن سلّمکم اللہ سبحانہٗ و ابقاکم احسانِ سلاطین چونکہ نسبت بکافۂ خلائق حاصل

است بضرورت ولہائے خلائق بحکم جُبلت القلوب علیٰ حبِّ من احسن الیہا بجانب

محسنان مائل است پس ناچار بواسطۂ این ارتباط حبّی اخلاق و اوضاعِ بادشاہان بعمومِ خلائق

علیٰ تفاوتِ درجات الاحسان سار است از خیر و شر و صلاح و فساد ما ناکہ اینجا گفته اند النّاس

علیٰ دینِ ملوکہم کاروبارِ قرنِ سابق مصداقِ این سخن است اکنون که انقلابِ دولت بظہور

پیوسته و شورت عنادِ اہلِ ملل برہم شکسته بر ائمۂ اسلام از صدورِ عظام و علماءِ کرام لازم است که

تمام ہمت خود را مصروفِ رواجِ شریعتِ غرّا ساخته در بدایت امر ارکانِ اسلام منہدمه را برپا سازند و در تسویف

خیریت ظاہر نمیشود دلہائے غریبان ازین تاخیر در اضطراب است شد تہائے قرن سابق در دلہائے مسلمانان متمکن ہست مبادا تلافی آن نشود وغربت اسلام بتطویل انجامد ہرگاہ بادشاہ را گرمی ترویج سنتِ سنیہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ نباشد ومقربان ایشان نیز درینباب خود را معاف دارند وحیاتِ چند روزہ را عزیز شمرند کار بر فقراء اہل اسلام بسیار تنگ وتیرہ خواہد بود انا للہ وانا الیہ راجعون عزیزے میفرماید ‌آنچہ ازین گم شدہ گر از سلیمان گم شدے ٭ ہم سلیمان ہم پری ہم اہرمن بگریستے ٭ شعر صُبَّتْ عَلَیَّ مَصَائِبُ لَوْ اَنَّہَا ٭ صُبَّتْ عَلَی الْاَیَّامِ صِرْنَ لَیَالِیَا ٭ از جملہ شعائر اسلام تعیین قضاۃ است در بلادِ اسلام کہ در قرنِ سابق محو شدہ بود سرہند کہ اعظم بلادِ اسلام ہست چند سال ہست کہ قاضی ندارد حالِ رقیمہ دعا قاضی یوسف آبائی او تا بناء سرہند ہست قاضی شدہ آمدہ اند چنانکہ اسناد سلاطین بدست دارد مشار الیہ بصلاح وتقویٰ متحلی است اگر صلاح دانند این امر عظیم القدر را باو تفویض فرمایند ثبتنا اللہ سبحانہ وتعالیٰ وایاکم علیٰ جادۃ الشریعۃ الحقۃ علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ٭

مکتوب صد ونود وششم (۱۹۶)

بمنصور عرب صدور یافتہ در بیان آنکہ راہے کہ ما در صدد قطع آنیم ہمگی ہفت گام ہست وبہر گامی ازین گامہا سالک از خود دور می افتد وبحق سبحانہ نزدیک صحیفہ مرحمت ورقیمہ مکرمت در اعز ازمنہ ورود یافت للہ سبحانہ الحمد والمنۃ کہ خواص از یادِ عوام فارغ نیستند ومہتران از غمخوارگی کہتران خالی نیند جزاکم اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء مخدوما از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است ٭ این راہ کہ ما در صدد قطع آنیم ہمگی ہفت گام است دو گام بعالم خلق تعلق دارد و پنجگام بعالم امر بگام اول کہ سالک در عالم امر میسر نہد تجلی افعال رومیدہد وبگام دوم تجلی صفات وبگام سیوم شروع در

ع یعنی راہ وصول بحق عزوجل بطور حضرات صوفیہ کرام علیہم الرضوان ۱۲

حاشیہ: دو دلہائے ۔ نباشد ۔ آنچہ از برای تفسیر ۔ مثل ۔ جمع قاضی ۔ منصوبہ ودر حاشیہ ۔ اعلام ۱۲ ۔ جمع سند ۱۲ ۔ آراستہ ۔ صیغہ سوال ۔ صادر ۔ بیاںت ۔ یعنی در عزیز ترین اوقات ۱۲ ۔ مصرع ۔ قولہ انا للہ وانا الیہ راجعون امتثال لقولہ تعالیٰ وبشر الصابرین الذین اذا اصابتہم مصیبۃ قالوا انا للہ ۔ ۔ ۔ مصیبت غربت اسلام وضعف آن کمال المصائب ۔ صبت علی الایام الثانی من الثانی ۱۲ ۔ مکتوب مبارک بنام منصور عرب ۔ سوم یعنی در عالم امر ۔ ۔ ۔

تجلیات ذاتیه می افتد ثم وثم علی تفاوت درجاتها کما لا یخفی علی اربابها کل ذٰلک منوط
بمتابعت سید الاولین والآخرین علیه وعلی آله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات والتحیات
اکملها. آنکه گفته اند که این راه دو خطوه است مراد از ان عالم خلق و عالم امر داشته اند علے
سبیل الاجمال وتیسیر الامر علے نظر الطلاب بهر گامے ازین گامهاے هفتگانه از خود دور
می افتد و بحق سبحانه نزدیک و بعد از قطع این گامها فناے اتم است که بقاے اکمل بر آن
مترتب است و باین فنا و بقا حصول ولایت خاصه محمدیه است علی صاحبها الصلوٰة والسلام
والتحیة مصرع این کار دولت است اکنون تا کرا رسد ؛ با فقیران نام او را با مثال این سخنان
چه مناسبت است غیر از آنکه کام و دهان خود را از لال اهل کمال سیراب و شیرین داریم رباعی
گر نداریم از شکر جز نام بهر ؛ این بسے خوشتر که اندر کام زهر ؛ آسمان نسبت بعرش آمد فرود ؛
ورنه بس عالیست پیش خاک تود ؛ والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و نود و هفتم (۱۹۷)

به پهلوان محمود صدور یافت در بیان آنکه سعادتمند کسے است که دلش از دنیا سرد شده باشد
و بحرارت محبت حق سبحانه وتعالی گرم و ما یناسب ذلک ثبتکم الله سبحانه علی جادة
الشریعة سعادتمند کسے است که دلش از دنیا سرد شده باشد و بحرارت محبت حق سبحانه تعالی
گرم محبت دنیا سر گناهان ست و ترک آن سر جمیع عبادات چه دنیا مغضوبه حق است سبحانه وتا آنرا
آفریده است بسوے آن نظر نه فرموده او و اهل او بداغ طرد و لعن موسوم اند در خبر است که الدنیا
ملعونة وملعون ما فیها الا ذکر الله چون ذاکران بلکه هر ذره از ذرات وجود ایشان بذکر الله
سبحانه مملو است پس ذاکران حق سبحانه ازین وعید خارج باشند و در شمار اهل دنیا نیایند زیرا که

چیست دنیا از خدا غافل بُدن ؛ نے قماش و نقرہ و فرزند و زن ۱۲

دُنیا چیزیست کہ دل را از حق سبحانہ باز دارد و بغیر او مشغول سازد خواہ اَموال و اَسباب باشد آن
چیز و خواہ جاہ و ریاست و خواہ ننگ و ناموس فَاَعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلّٰی عَنْ ذِکْرِنَا نصِّ قاطع است
ہر چہ از دنیاست بلائے جان ست اہل آن در دنیا ہمیشہ در تفرقہ اند و در آخرت از اہل ندامت
و حسرت حقیقتِ ترکِ آن عبارت از ترکِ رغبت دران است و ترکِ رغبت وقتی متحقق شود
کہ وجود و عدم آن مساوی شدہ باشد و حصولِ این معنی بے صحبتِ اربابِ جمعیت متعسر ست
صحبتِ این بزرگان اگر میسر شود مغتنم میباید شمرد و خود را باشیان باید سپرد صحبتِ میان شیخ
مزمل ہر چند شمارا مغتنم است و امثالِ این عزیز عزیز الوجود و اَعَزُّ مِنَ الْکِبْرِیْتِ الْاَحْمَرِ
اما شیوۂ اہل کرم ایثار ست یعنی تقدیم حاجتِ غیر بر حاجت خود چند روز اگر میان شیخ مزمل را
رخصت فرمایند بر محل است بعد از فراغِ کار ان شاء اللہ العزیز باز خواہند رفت و اخلاصِ غائبانہ
ہم شما را کار حضور میکند زیادہ تصدیع است رَزَقَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمُ الْاِسْتِقَامَۃَ عَلٰی
مُتَابَعَۃِ سَیِّدِ الْبَشَرِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَتَمُّہَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَکْمَلُہَا وَالسَّلَامُ وَالْاِکْرَامُ

مکتوب صد و نود و ہشتم (۱۹۸)

بخانخانان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ آشنائی فقرا با اغنیا درین زمان بسیار متعسر است
وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ فتوحاتِ مکیہ مفتاحِ فتوحاتِ مدنیہ باد بحرمۃ النبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم
الصلوات والتسلیمات التفات نامہ گرامی کہ نامزدِ فقرا فرمودہ بودند وصول یافت باعث ازدیاد
محبت گشت بُشْرٰیکُمْ ثُمَّ بُشْرٰیکُمْ مخدوما فقرا را با اغنیا آشنائی کردن درین
زمان بسیار متعسر ست اگر فقرا بگفتن یا نوشتن راہِ تواضع و حسنِ خلق کہ از لوازمِ فقرا است
پیش میگیرند کوتہ اندیشان از سوءِ ظن خود می انگارند کہ طامع و محتاج اند لاجرم درین ظن

خسر الدنیا و الآخرۃ میگروند و از کمالات این بزرگواران محروم میمانند و اگر فقرا باستغنا حرف میزنند قاصر نظران از بدخلقی خود قیاس میکنند که متکبر و بدخلق اند نمیدانند که استغنا نیز از لوازم فقر است که جمع ضدین اینجا از استحاله برآمده است ابو سعید خراز سفیر باید عرفت ربی بجمع الاضداد هرچند ارباب نظر این مقدمہ را قبول نمیکنند و محال انگارند لیکن غم نیست طور ولایت ورائے طور نظر عقل است باقی احوال را امیر و مولانا بتفصیل معروض خواهند داشت والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب صد و نود و نهم (۱۹۹)

بملا محمد امین کابلی صدور یافته در بیان قبول فرمودن آنچه او طلب نموده بود از ورد و مشغولی ٭ صحیفهٔ گرامی که منبی بود از فرط محبت و اخلاص و مشعر از مودت و اختصاص ورود یافت موجب فرحت گشت عافاک اللّٰہ سبحانہ اظهار طلب وردے از اوراد نموده بودند بناء علی ذالک اخوی ارشدی مولانا محمد صدیق را فرستاده شد تا بذکرے ازین طریقه علیه مشغول سازد و بآنچه امر فرماید در امتثال آن سعی بلیغ خواهند نمود امید است که مثمر نتائج گردد چون مجرد نوشتن کفایت نمیکرد و تعلق بحضور صحبت داشت بنابران تصدیع اخوی مشار الیه داده شد والسلام

مکتوب دو صدم (۲۰۰)

بملا شکیبی اصفهانی صدور یافته در حل عبارت نفحات که اغلاق داشت و طلب شرح او نموده بود الحمد للّٰہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وعلی آله الطاهرین اجمعین عبارت نفحات که فی الجمله اغلاقی داشت فرموده بودند که آنرا شرح باید کرد بنابران بچند کلمه جرات نموده مخدوما مکرما عین القضاۃ همدانی میگوید در بیان حال جماعه که بے راهبری راه سلوک

عبارت نفحات ۱۲

اغلاق بالکسر بستن و اصطلاح دشوار کردن حصول مدعا و غیره

علے جواب است از سوال یعنی نوشتن در دکافی بود چه حاجت که محمد صدیق را فرستادند ۱۲

رفتند بعضے از ایشان را مغلوبی در پناہِ خود نگاہداشت و مستی سائبان سر ایشان شد و ہر کہ باتمیز
بود سرش بر داشتند مراد از راہِ سلوک ۔ واللہ سبحانہ اعلم طریقِ سلوک است و طیِّ مقاماتِ عشرہ
مشہورہ بہ ترتیب و تفصیل و درین طریق تزکیۂ نفس مقدم است بر تصفیۂ قلب و انابت شرطِ ہدایت
است و راہِ ناسلوک عبارت از طریقِ جذبہ و محبت است و تقدم تصفیہ است بر تزکیہ و راہِ اجتبا است
کہ مشروط بانابت نیست و این طریق طریقِ محبوبان و مرادان است بخلافِ طریقِ اول کہ
طریقِ محبین است و راہِ مریدین بعضی از ایشان کہ قوتِ جذبہ داشتند و استیلاءِ محبت کہ مغلوبی
و مستی عبارت از ان ست از شرِ شیاطینِ آفاقی و نفسی محفوظ ماندند و از اغوا و اضلالِ ایشان
مصئون ہر چند راہبر نداشتند اما فضلِ ایزدی جل سلطانہ رہنمونی فرمودہ ایشان را بمطلوبِ حقیقی
رسانید و ہر کہ از ایشان باتمیز بود یعنی قوتِ جذب نداشت و استیلاءِ محبت در حقِ وے مفقود
بود چون راہبر نداشت اعداءِ دین او را از راہ بردند و ہلاکش ساختند و بموتِ ابدی گرفتارش گردانیدند

و از جملۂ مغلوبان آن دو ترکمان بودند کہ حسین قصاب برمز و اشارت از ایشان حکایت کرد

کہ با کاروان عظیم در راہے میرفتیم ناگاہ دو ترکمان از میانِ آن کاروان بیرون شدند
و راہِ ناسلوک را در پیش گرفتند الی آخر القصہ راہیکہ کاروانِ عظیم با آن راہ میرفتند راہِ سلوک
است کہ بقطعِ مقاماتِ عشرۂ مشہورہ بترتیب و تفصیل صورت بندد چہ اکثر مشائخ علی الخصوص
از متقدمین بہمین طریق بمقاصدِ خود رسیدہ اند و راہِ ناسلوک کہ آن دو ترکمان اختیار کردند
و حسین قصاب با ایشان دران راہ متابعت نمود طریقِ جذبہ و محبت است کہ نزدیکتر است
بوصول از ان راہِ سلوکِ معہود و مقدمۂ این طریق التذاذ و آرام است کہ سببِ غیبت است
از حس و باعثِ ذہول است از شعور و کنایت از ان حالت بشب نمودہ است و چون این غیبت
و ذہول از خلق متضمنِ حضور و شعور بخالق است تعالی و تقدس آن حضور و شعور را بماہ اشارت

اولش توبہ است و آخرش رضا و میان ہر دو زہد است و توکل و قناعت و صبر و شکر و غیر ہا بالجملہ تمامیِ این طریق و وصول بنہایۃ النہایات مربوط بطیِ مقاماتِ عشرہ مذکورہ

فرموده این مقام بیان مطلب بگوش هوش باید شنید که مدبّرِ جسد روح است و مربّیِ قالب قلب قوائ جسدی مکتسب از قوّتِ روحانی است و حواسِ قالبی مستفاد از نورانیتِ قلبی پس ناچار در وقتِ توجّهِ قلب و روح بجنابِ قدس خداوندی جلّ شانه که لازمِ طریقِ جذبه است در ابتدائ حال که اوانِ نقص است فتورے در تدبیرِ جسد و تربیتِ قالب راه می یابد که سبب تعطیلِ حس و ذهول از شعور میگردد و سستی قوی و جوارح میرساند و بے اختیار بر زمین میخواباند و این حالت را شیخ اجل شیخ محی الدین بن العربی قدس سره در فتوحات مکیه تعبیر بسماعِ روحی فرموده است و سماعے که بر قبض و حرکتِ دوری است آنرا سماعِ طبیعی گفته و مبالغه منعِ آن نموده پس محقق شد که این غیبتِ صوری متضمّن حضورِ معنویست و این ذهولِ جسدی مشتمل بر شعورِ روحی که تعبیر ازان بماه مناسب است بر سرِ اصلِ سخن رویم باید دانست که پوشیدنِ روے ماه بابر سیاه کنایه از ظهورِ صفاتِ بشریه است که بتدیانرا باستتارِ آن حضور و آگاهی میرساند و این استتار تا توسّطِ احوال است چه متوسطان را این استتار نیست هر چند بے استتار نیست تواند بود که بهمین معنی گفته باشد که چون نیم شبے شد دیگر باره ماه از ابر بیرون آمد و از قدمِ آن دو جوانمرد باز یافتم چه در حالتِ بسط که اوانِ حضور و آگاهی است راه روشن میگردد و قطعِ مسافت بیشتر نموده می آید چون صبح رسید یعنی آن غیبت و ذهول زائل شد و آن حضور و آگاهی قوّت گرفت با توجه خلق جمع گشت و کنایه از ان حضور بطلوعِ آفتاب کرده است کوه عبارت از وجودِ بشریت است که درین وقت بروے ظاهر ساخته اند چه درین طریق تزکیهٔ نفس بعد از تصفیهٔ قلب است و چون آن دو ترکمان قوّتِ جذب داشتند و استیلاءِ محبّت لاجرم مردوار پاے بر بالائے کوهِ بشریت نهادند و بیک ساعت بر آن بالا شدند و بنحوے از فنا مشرف گشتند و حسین قصّاب چون آن قوّتِ جذب نداشت بمحنت تمام بالائے آن کوه بر آمد انهم ببرکتِ متابعتِ آن دو ترکمان میسّر شد و الّا سرش بر میداشتند لشکرگاه عبارت از مرتبهٔ اعیانِ ثابته است که

جامعِ تعیناتِ حقائقِ امکانی است و تعینِ علمی وجوبی که خیمہاے نے نہایت کنایت
ازان تعینات است و دران میان خیمۂ عظیم اشارت بتعینِ علمی وجوبی است تعالیٰ و تقدس
که آنرا خیمۂ سلطانی گفتند و چون حسین قصاب شنیده که آن خیمه خیمۂ سلطانی است خیال کرده
که بمطلب رسیده خواست که از مرکبِ سُکر و مستی که قطعِ این راه بے مددِ آن مرکب میسر نیست
فرود آید بوصلِ مطلوب بپا باید پاے راست که عبارت از روح است چه درین راه تا مسلوک
بپاے قلب و روح میروند نه بپاے علم و عمل که آن براهِ مسلوک مناسبت دارد و اول از مستی
که فرود می آید همان روح است و ثانیاً قلب که پاے چپ معبر از انست از رکاب بیرون آورده
بود که الهام بگوشش رسید که سلطان در خیمه نیست والحق که چنین است و حسین قصاب چون
قوتِ جذب نداشت باندک بشارت از مستی فرود آمد و آن دو ترکمان چون جذب قوی داشتند
و غلبۂ محبت بامثالِ این مبشرات گوش نه شدند و مردوار بالا گذشتند حسین قصاب اگر هزار سال
انتظار بکشد سلطان را هرگز در خیمه نخواهد یافت که او تعالیٰ وراء الوراست قوله برنشسته است
و بشکار شده یعنی بر مجالی و مظاهرِ جمیله برنشسته است و بصیدِ دلهاے عشاق شده این آواز
و این معنی باندازهٔ فهم و درایتِ حسین قصاب بود که بطریقِ تنزل باوے سخن کرده اند و الا آنجا
که اوست تعالیٰ و تقدس برنشستن و بشکار شدن معنی ندارد **بیت** لاهوزان سراے روز بهی
بازگشتند جیب و کیسه تهی ۰ و این عبارت را معنی دیگر نیز بخاطرِ فاتر میرسد که مناسبِ مقامِ تفرد
و کبریائی است هرچند این معنی نیز شایانِ جنابِ قدسِ آنحضرت نیست جل سلطانه امّا از معانی
دیگر اولیٰ و انسب است و آن معنی اینست که بر وحدت که تعینِ اول است و فوقِ مرتبۂ واحدیت
برنشسته است و چون در مرتبۂ وحدت اضمحلال و استهلاکِ تعیناتِ علمی و عینی است بشکار
که سببِ هلاکِ وحوش و طیور ست مناسبِ آن مقام دانسته بشکار شده فرموده شیخ محمد معشوق

عسه التعریب: وکم من سائر سار و اطار و انعادوا صفر جیب والیدین

طوسی و امیر علی عبوشکارگاهِ سلطان رسیدند و صید او گشتند امّا معشوق طوسی اقدم و اقرب است و چنین قصاب با مید برگشتن سلطان در خیمه ہاے واحدیّت ماند واللّٰہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ المراد وقافیۃ من الصواب والسداد ۔ مخدوما اکابر طریقۂ نقشبندیہ قدس اللّٰہ تعالی اسرارہم ہمین راہِ نا مسلوک را اختیار کردہ اند و آن راہِ نامعہود در طریقۂ این بزرگواران راہِ معہود گشتہ است و عالَم عالَم را ازین راہ متوجہ و متصرّف بمطلب میرسانند این طریق اوصل الوصول لازم است اگر مراعاتِ آدابِ پیرِ مقتدا نمودہ آید چہ درین طریق پیر و جوان در وصول برابر اند و نساء و صبیان متساوی بلکہ موتے نیز ازین دولت امیدوار اند حضرتِ خواجۂ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند کہ از حق سبحانہ و تعالی طریقے خواستہ ام کہ البتہ موصل باشد و حضرت خواجۂ علاؤ الدین عطار قدس سرہ کہ خلیفہ نخستین ایشان است درین معنی این بیت میخوانند ؎ گر شکستہ دلی و ربان راز قفلِ جہان اہمہ بکشادمے ۔ ثبتنا اللّٰہ سبحانہ علی طریقۃ ہؤلاء الاکابر والسلام

مکتوب دو صد و یکم (۲۰۱)

بکوچک بیگ حصاری صدور یافتہ در جواب استفسار او ۔ الحمد للّٰہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی جناب کوچک بیگ حصاری پرسیدند کہ شخصے میگوید کہ علوم تمام در دو سہ حرف مندرج است این سخن را باور میتوان کرد یا نہ در جواب گفتہ شد کہ ظاہر آن شخص از روئے علم و سماع و مطالعہ کتب گفتہ باشد کہ از کبار متقدمین امثال این سخنان سر بر زدہ اند حضرتِ امیر کرم اللّٰہ تعالی وجہہ فرمودہ اند کہ جمیع علوم در باءِ بسملہ مندرج است بلکہ در نقطۂ آن با و اگر آن شخص درین سخن دعوے کشف میکند پس امر او از دو حال خالی نیست اگر گویا بر بین منکشف ساختہ اند کہ تمام علوم در دو سہ حرف مندرج است عام تر از آنکہ آن دو سہ حرف را بالخصوص

حاشیہ: طریقہ — کردہ — بیت — زنان — برابر — لہ ندم ان ھذا شرح مافی عبارۃ النفحات من الاغلاق ۔ انتعبیر ۔ نفحات الانس — مکتوبات امام ربانی دفتر اول

معلوم او کردہ باشند یا نہ احتمالِ صدق دارد و اگر گوید کہ تمام علوم را در ضمنِ دو سہ حرف بر من منکشف گردانیدہ اند و در صفحۂ آن دو سہ حرف تمام علوم را مطالعہ میکنم پس مدعی کذاب است از وباور نباید کرد و السلام علی من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات اتمھا واکملھا۔

مکتوب دو صد و دوم (۲۰۲)

بمیرزا فتح اللہ حکیم صدور یافتہ در تاسف از حالِ جماعۂ کہ خود را در سلکِ ارادۂ این اکابر داخل ساختہ اند و بموجبِ قطعِ این بزرگواران نمودہ ثبتنا اللہ سبحانہ و ایاکم علی الطریقۃ المستقیمۃ المرضیۃ المصطفویۃ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ روزے سخنے از غیرتِ مشائخِ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارھم مذکور می شد دران اثناء مذکور شد کہ حالِ آن جماعہ چہ خواہد شد کہ خود را در سلکِ ارادۂ این اکابر داخل ساختہ اند و یا در ضمنِ اینہا خود را در آوردہ اند و ایشان قبول فرمودہ و در ثانی الحال بے جہت و بموجبِ قطعِ این بزرگواران نمودہ اند بطن و تخمین متشبث اذیالِ دیگران گشتہ درین ضمن نامِ شما و نامِ قاضی سنام مذکور شدہ بود و آن مذاکرہ معلوم نیست کہ یک لمحہ کشیدہ باشد و آنہم مبنی بر تقریب بودہ بعد ازان خدا گواہ جل شانہ کہ فقیرے از ار مسلماے را خواستہ باشد یا در دل کینہ نگاہداشتہ خاطرِ شریف ازین رہگذر جمع باشد معلوم شما شدہ باشد کہ طریق ما طریقِ دعوت اسمانیست اکابرِ این طریقت استہلاک در مسمائے این اسما اختیار فرمودہ اند از ابتداءِ توجہِ ایشان باحدیت صرف است از اسم و صفت جز ذات نمیخواہند تعالیٰ و تقدس لاجرم نہایتِ دیگران در بدایتِ ایشان مندرج گشتہ است ع قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا۔ الحال چون آن مذاکرہ بتوسطِ نقلہائے متعددہ ہیئتِ دیگر

پیدا کردہ و شایانِ آن گشتہ کہ از انجا (از انجانب) توہماتِ دیگر ناشی گردد از برائے دفعِ آن باین چند کلمہ اقدام

نمود از آشنائی شما ہیچ نمی افزاید و از عدم آشنائی ہیچ نقصے راہ نمییابد ملحوظ و منظور خیر اندیشی شما بود

اَمَّا الرَّاضِی بِالضَّرَرِ لَا یَسْتَحِقُّ النَّظَرَ مَثَل مشہور است یقین دانند کہ این فقیر ضرر شما نخواستہ

(یعنی کسیکہ بنقصان خود خوش ہست استحقاق نظر و شفقت و مہربانی ندارد ۱۲)

و نخواہد خواست اِنْشَاءَ اللّٰہُ تَعَالٰی سخنے بود از روئے غیرت کہ درویشان را میباشد بتقریبے گفتہ

بود بخاطر بار ندہند دیگر شخصے کہ خود را از حضرتِ صدیق رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ افضل داند امرِ او از دو

حال خالی نیست زندیقِ محض است یا جاہلِ صرف این فقیر پیش ازین بچند سال مکتوبے بجناب شما

نوشتہ بود در بیانِ فرقۂ ناجیہ کہ اہل سنت و جماعت اند عجب است کہ بعد از مطالعہ آن این قسم

سخنان را تجویز مینمایند کسیکہ حضرتِ امیر را افضل از حضرت صدیق گوید از جرگہ اہلسنت می براید کیف

کہ خود را افضل داند و مقرر این طائفہ است اگر سالکے خود را از سگِ گرگین بہتر داند از کمالاتِ این

بزرگواران محروم ہست اجماعِ سلف بر افضلیتِ حضرتِ صدیق بر جمیع بشر بعد از انبیا عَلَیْھِمُ

الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ منعقد گشتہ است احمقے باشد کہ توہمِ خرقِ این اجماع نماید این فقیر

در کتب و رسائلِ خود نوشتہ است کہ وحشی قاتلِ حضرتِ حمزہ کہ یکمرتبہ بصحبتِ خیر البشر عَلَیْہِ وَعَلٰی

(یعنی ابن حرب مولا جبیر بن مطعم ۱۲) (عم آن سرور علیہ السلام ۱۲)

آلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ رسیدہ است از اویس قرنی کہ خیر التابعین است بہتر ہست پس در حق

این طور شخصے آن قسم سخنان تخیل نمودن از عقل دور و اندیش دور ہست عبارتے بیکہ مردم این توہم را از انجا

پیدا کردہ اند باید دید و بحقیقتِ معاملہ وارسید مجرد تقلید اربابِ حسد نمودن چہ مناسبت با آن کہ

مشائخ در غلبۂ سکر چیزہائے نامناسب گفتہ اند شیخ بسطام میگوید لِوَائِی اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ از انجا

پے بافضلیت نتوان برد کہ عینِ زندقہ است و در عبارتِ فقیر حَاشَا وَکَلَّا کہ این قسم

چیزے مذکور شدہ باشد وَالسَّلَامُ ✽

عـہ یعنی علم و نشانِ من رفیع و بلند تر است از نشان محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و بارک ۱۲

مکتوب دو صد و سوم (۲۰۳)

بملا حسینی صدور یافته در تحریض بر محبت این طائفهٔ علیه و در بیان آنکه جلیس ایشان از شقاوت محفوظ است و ما بُنَا سِبُ ذٰلِکَ ؛ اَحْسَنَ اللّٰهُ تَعَالیٰ اَحْوَالَکُمْ وَاَصْلَحَ سُبْحَانَهٗ اَعْمَالَکُمْ وَاٰمَالَکُمْ مکتوب شریف چون مُنبِئی از محبت فقرا بود بر سیدن آن فرحتِ فراوان رُوے داد حق سُبحانهٗ وتعالیٰ محبتِ این طائفهٔ علیه را روز بروز زیاده گرداند و نیازمندی نسبت بایشان سرمایهٔ روزگار سازد و بحکم اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ مُحبانِ ایشان با ایشانند و ایشانند که جلیسِ ایشان از شقاوت محفوظ است و در حدیثِ نبوی است عَلَیْهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَکْمَلُهَا که خدائے تعالیٰ را فرشتگانند ورای کَتَبَهٔ اعمال در راهها و گذرها میگردند و طلبِ اہلِ ذکر میکنند تا آنکه یابند این طائفه را که در ذکر اند و بیکدیگر ندا کنند که بشتابید بسوے حاجتِ خویش پس گرد گیرند ایشان را با جنحهٔ خویش و از بسیاری تا آسمان رسند پس خداوند تعالیٰ که داناتر است بحالِ بندگان از ملائکه بپرسد چون دیدید بندگانِ مرا فرشتگان گویند الٰہی حمد و ثنائے تو میگفتند و ترا به بزرگی یاد میکردند و ترا از جملهٔ عیوب و نقصان تبرّی مینمودند خداوند تعالیٰ فرماید ایشان مرا دیده اند گویند ندیده اند فرماید اگر ببینند چگونه باشند ملائکه گویند بیشتر تحمید و بیشتر تمجید و تکبیر گویند پس خداوند تعالیٰ فرماید ایشان از من چه میطلبیدند گویند بهشت میطلبیدند خداوند تعالیٰ فرماید ایشان بهشت را دیده اند گویند ندیده اند فرماید اگر ببینند چگونه باشند گویند بیشتر طلبند و بیشتر حرصِ آن نمایند ملائکه گویند یارب آن طائفه از دوزخ تو میترسیدند و بتو پناه می جُستند حق سُبحانهٗ وتعالیٰ فرماید ایشان دوزخ را دیده اند گویند ندیده اند فرماید اگر ببینند چگونه باشند گویند اگر ببینند بیشتر تعوّذ نمایند و راهِ فرار از آن بیشتر اختیار کنند خداوند تعالیٰ فرشتگان را فرماید شما را

عہ لفظ الحدیث هم الجلساء لا یشقی جلیسهم ۱۲

گواگر فتم ایشان را همه بیام مزیدم ملائکه گویند یارب دران مجلس ذاکران فلان از برائے ذکر نیامده بود حاجتِ دنیاوی داشت برائے آن آمده بود حق سبحانه فرماید ایشان جلیسانند یعنی جلیسان منند بحکم اَنَا جَلِیْسُ مَنْ ذَکَرَنِیْ ہمنشین ایشان بدبخت نباشد پس ازین حدیث و از حدیثِ سابق که اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ لازم مے آید که محبانِ این طائفه با ایشانند و هر که با ایشان است بدبخت نباشد ثَبَّتَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِیَّاکُمْ عَلٰی مَحَبَّةِ هٰؤُلَاءِ الْکِرَامِ بِحُرْمَةِ النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ الْهَاشِمِیِّ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ کُلَّمَا ذَکَرَهُ الذَّاکِرُوْنَ وَکُلَّمَا غَفَلَ عَنْ ذِکْرِهِ الْغَافِلُوْنَ و آنچه از احوالِ خویش در مکتوب میان شیخ اله داد قلمی نموده بودند این قسم عدمات و گم شدنها طالبان را بسیار رو میدهد همت بلند دارند و بهر چه بدست افتد قناعت نکنند

بس بے رنگ ست یارِ دلخواه اے دل ❊ قانع نشوی برنگ ناگاه اے دل ❊

صحبتِ این طائفه از جملہ ضروریات است حق سبحانه و تعالیٰ در صحبتِ ایشان اندازد

گرد مستان گرد اگر مے کم رسد بوئے رسد ❊ گرچه بوئے هم نباشد رویتِ ایشان بس است ❊

بهمان طریقیکه از حضرتِ قبله گاهی یعنی خواجه عبد الباقی قدس سره اخذ کرده اند باشند اسم مبارک الله را بمعنی بیچونی و بیچگونگی بعد از توجه بالکلیه بقلب در دل گزرانند و بمعنی حاضر و ناظر تصور نکنند هیچ صفت ملحوظ ندارند همین اسم مبارک را بعد از توجه مذکور همواره در دل حاضر دارند بعضے امور ضروریه منوط بحضور و صحبت اند اگر ملاقات میسر شد مذکور خواهد شد تا زمانِ ملاقات احوال مجدده نویسان باشند که مطالعه آنها باعثِ توجه غائبانه میگردد والسلام۔

مکتوب دوصد و چهارم

بمیر محمد نعمان بدخشی صدور یافت در بیانِ آنکه از تعرضاتِ اهلِ خسران محنت نکشند و بکاریکه در پیش دارند مشغول باشند و در جمعیتِ دوستان و حصول ترقیاتِ ایشان و ما بنا سبِ ذٰلک خدمتِ میر نعمان

از سخنانِ پریشانِ اربابِ خسران محنت نکشند کُلٌّ یَّعْمَلُ عَلٰی شَاکِلَتِہٖ لائق آن کہ بمکافات و مجازات متعرض نشوند در وغنی را فروغے نیست باعث کسادت بازار آنہا کلمات متناقضہ آنہا خواہد بود وَمَنْ لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰہُ لَہٗ نُوْرًا فَمَا لَہٗ مِنْ نُّوْرٍ شغلیکہ در پیش دارند در بہمان کوشند و از غیر آن چشم بپوشند قُلِ اللّٰہُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِیْ خَوْضِهِمْ یَلْعَبُوْنَ اخوی خواجہ محمد صادق بوقت رسید ند عشرۂ اعتکاف باتفاق بجا آوردند و فتوحات و واردات مجددہ مشرف گشتند والحمد للّٰہ سبحانہ کہ اوقات سائر دوستان نیز مقرون جمعیت است و ترقیات پے در پے است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ وصلی اللّٰہ تعالٰی علٰی خیر خلقہٖ سیدنا محمدٍ وآلہٖ وصحبہٖ وسلم وبارک علیہ وعلیہم اجمعین ○

مکتوب دو صد و پنجم (۲۰۵)

بخواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ فی بیانِ انّ متابعۃ صاحب الشریعۃ علیہ وعلٰی آلہ الصلٰوۃ والسلام والتحیۃ ملاک الامر شرفکم اللّٰہ سبحانہ بکمال المتابعۃ المصطفویۃ علٰی صاحبہا الصلٰوۃ والسلام والتحیۃ فانہ ملاک الامر و منیۃ الصدیقین وما سوی ذٰلک فاوہام باطلۃ و خیالات فاسدۃ نجانا اللّٰہ سبحانہ وایاکم عنہا والسلام علٰی من اتبع الہدٰی والتزم متابعۃ المصطفٰی علیہ وعلٰی آلہ الصلوات والتسلیمات دائما

مکتوب دو صد و ششم (۲۰۶)

بملا عبد الغفور سمرقندی صدور یافتہ در مذمت دنیا و نکوہش گرفتاری تنعمات آن اللّٰہم نبہنا قبل ان ینبہنا الموت بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلٰی آلہ وعلیہم الصلوات

و التسلیمات اتمها و افضلها مفاوضۂ لطیفه و ملاطفۂ شریفه که نامزد این حقیر و رافتاده
نموده بودند بوصول آن مبتهج و مسرور گردید جزاکم الله سبحانه عنا خیر الجزاء ای برادر آدمی را
در دنیا از برای طعامهای چرب و لذیذ و لباسهای مزیب و نفیس نیاورده اند و از برای تمتع و تنعم و لهو
و لعب نیافریده مقصود از خلقت او ذل و انکسار و عجز و افتقار اوست که حقیقت بندگی است
اما آن انکسار و افتقار که شریعت مصطفویه علی صاحبها الصلوة و السلام و التحیة بآن اذن فرموده
چه ریاضات و مجاهدات اهل باطل که موافقت بشریعت غرا ندارد جز خسارت و خذلان نمی آرد
و غیر از حسرت و ندامت نمی گمارد باید که بعد از تحلی و تزئین باتیان احکام شرعیه عملا و اعتقادا بر وفق
آرای علمای اهل سنت و جماعت شکر الله تعالی سعیهم باطن خود را بذکر الهی جل سلطانه معمور
دارند و سبقی که در طریقۂ علیۂ اکابر نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم اخذ کرده اند تکرار فرمایند که در
طریق این بزرگواران اندراج نهایت در بدایت است و نسبت ایشان فوق همه نسبتها است
کوته اندیشان این سخن را باور ندارند یا نه مقصود ترغیب و تشویق دوستان است مخالفان خارج
از مبحث اند ۔ هر کس افسانه بخواند افسانه است ۔ و آنکه دیدش نقد خود مردانه است ۔ بالجمله فلاح
اخروی را مربوط بذکر کثیر داشته اند کریمۂ و اذکروا الله کثیرا لعلکم تفلحون شاهد این معنی است
پس بذکر کثیر باید قرار داد و هرچه منافی این دولت است آنرا دشمن باید داشت علاج ستمگاری
این نیست ما علی الرسول الا البلاغ ۔ ذکر گو ذکر تا ترا جان است ۔ پاکی دل ز ذکر رحمان است
الا بذکر الله تطمئن القلوب نص قاطع است المسئول من الله سبحانه التوفیق علی
ذلک و الثبات و الاستقامة علیه فانه ملاک الامر و السلام علی من اتبع الهدی و التزم
متابعة المصطفی علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات اتمها و اکملها جامۂ فرجی که در
اوقات نیک مکرر پوشیده شده است مرسل داشته خواهند پوشید عواقب جمیع امور بخیر باد

یعنی در اوقات قرب حق جل و علا ۱۲ ۔ مذکور است در سورۂ جمعه یعنی یاد کنید خدا را بسیار تا باشد که رستگار شوید ۱۲ ۔ انجام همه کارهای شما مقرون به نیکوی باد ۱۲

بالنبیّ وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام ۔

مکتوب دوصد وہفتم (۲۰۷)

بمیرزا حسام الدین احمد صدور یافتہ دربیانِ آنکہ قربِ ابدان را در قربِ قلوب تاثیر عظیم است و دربیانِ آنکہ وجد وحال را تا بمیزانِ شرع نسنجند بہ نیم جیتل نسنجند اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مدتے است کہ اخبارِ سلامتیِ جنابِ شما وحضراتِ مخدومزادہا وفرزندی میان جمال الدین حسین وسائر اعزہ وخدمۂ عتبۂ علیہ علی الخصوص میان شیخ الہداد ومیان شیخ الہدیہ نرسیدہ مانع آن غیر از نسیان دور افتادہ نخواہد بود آرے قربِ ابدان را در قربِ قلوب تاثیر عظیم است لہذا ہیچ ولی بمرتبۂ صحابی نرسد ویس قرنی باآن رفعت شان کہ بشرف صحبت خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات نرسیدہ بمرتبۂ ادنی صحابی نرسد شخصے از عبد اللہ بن المبارک رضی اللہ تعالٰی عنہ پرسید اَیُّھُمَا اَفْضَلُ مُعَاوِیَۃُ اَمْ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِیْزِ در جواب فرمود اَلْغُبَارُ الَّذِیْ دَخَلَ اَنْفَ فَرَسِ مُعَاوِیَۃَ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ خَیْرٌ مِّنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِیْزِ کَذَا مَرَّۃً احوال واوضاع این حدود مع لواحق وتوابع مقرون بعافیت است لِلّٰہِ سُبْحَانَہُ الْحَمْدُ وَالْمِنَّۃُ عَلٰی ذٰلِکَ بَلْ عَلٰی جَمِیْعِ النَّعْمَاءِ وَالْاٰلَاءِ وَعَلَی الْخُصُوْصِ عَلٰی نِعْمَۃِ الْاِسْلَامِ وَمُتَابَعَۃِ سَیِّدِ الْاَنَامِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ فَاِنَّہٗ مِلَاکُ الْاَمْرِ وَمَدَارُ النَّجَاتِ وَمَنَاطُ الْفَوْزِ بِالسَّعَادَاتِ الدُّنْیَوِیَّۃِ وَالْاُخْرَوِیَّۃِ ثَبَّتَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ عَلٰی ذٰلِکَ بِحُرْمَۃِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّھَا وَاَکْمَلُھَا کار اینست وغیر این ہمہ ہیچ ترہات صوفیہ چہ میکشاید واز احوالِ ایشان چہ می افزاید آنجا وجد وحال را تا بمیزانِ شرع

برتقدیر مخالفت شریعت ۱۲ ‏ مصراع ‏ الصلوٰۃ والسلام

نسنجند به نیم حبیل نمی خرند و کشوف و الہامات را تا بر محک کتاب و سنت نزنند به نیم جوے نمی پسندند مقصود از سلوک طریق صوفیه حصول ازدیاد یقین است بمعتقدات شرعیه که حقیقت ایمان است و نیز حصول تیسر است در اداء احکام فقهیه نه امر دیگر ورائے آن چه رویت موعود بآخرت است در دنیا البته واقع نیست و مشاهدات و تجلیاتیکه صوفیه بآن خرسند اند آرام ظلال است و تسلی بشبه و مثال او تعالی وراء الوراء است عجائب کاروبار است اگر حقیقت مشاہدات و تجلیات ایشان را کماهی گفته شود خوف آن دارد که فتورے در طلب مبتدیان این راه پیدا شود و قصورے در شوق ایشان افتد و آزان نیز می ترسد که اگر نگوید با وجود علم تجویز التباس باطل بحق کرده باشد بادلیل المتحیرین دلنی بحرمة من جعلته رحمة للعالمین علیه وعلی اله الصلوات والتسلیمات گاه گاه اگر از کیفیات احوال اعلام فرمایند موجب ازدیاد محبت است والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی اله الصلوات والتحیات والتسلیمات افضلها واکملها

مکتوب دو صد و هشتم (۲۰۸)

به حضرت مخدوم زاده اعنی میان محمد صادق سلمه الله سبحانه علی معارف المحبین صدور یافته در جواب سوالیکه نموده بودند که سالک این طریق گاه است که خود را در مقامات انبیاء می یابد علیهم الصلوات والتسلیمات بلکه در بعضے اوقات می بیند که ازان مقامات نیز بالا رفته است سر این معنی چیست فرزندی پرسیده بود که سالک این طریق در مقامات عروج گاه است که خود را در مقامات انبیاء علیهم الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها می یابد بلکه در بعضی اوقات میداند که ازان مقامات نیز بفوق رفته است سر این معنی چیست و حال آنکه مقرر است و مجمع علیه که فضل انبیاء است

(حواشی: دام ۱۲ — جواب وسوال مقدر است ۱۲ — پس اندرین امر حیرانم والتجا بحق تعالی ۱۲ — چنانچه باید و شاید ۱۲ — راز ۱۲ — بر اولیاء)

۱ پیشوای راهبری کن مرا و راه نما بحرمت آنکه گردانیدی او را رحمت عالمیان علیه الف الصلوة والسلام ۱۲ — ۲ خواجه محمد صادق قدس سره نخستین فرزند و مسند نشین حضرت ایشان

۳ یعنی دیدن حق جل وعلا که در قرآن و حدیث آن وعده داده اند در عقبی ساخته ۱۲ — ۴ ازدیاد و حال کشف و الهام — ۵ کمی محبت و عشق نیز که برتر از معدات و مقدمات نیست ۱۲

(حاشیه: وازینجا فضل بر انبیا متوهم میگردد ۱۲)

الحمد لله تعالی

علیہم الصلوات والتحیات اولیا ہرچہ مییابند بطفیل ایشان مییابند وکمالات ولایت بتبعیت
ایشان میرسند جوابش آنست کہ آن مقامات انبیا علیہم الصلوات والبرکات نہایت مقامات
عروج ایشان نیست بلکہ عروج این بزرگواران بمراتب ازان مقامات بالا رفتہ است چہ آن مقامات
عبارت از اسماء الٰہی است جل سلطانہ کہ مبادی تعینات ایشان است و وسائل فیوض از
حضرت ذات تعالی وتقدس چہ حضرت ذات را بے توسط اسماء بعالم ہیچ مناسبتے نیست وغیر
از غنا ہیچ نسبتے حاصل نہ کریمہ ان اللہ لغنی عن العالمین شاہد این معنی است وچون این بزرگواران
از مراتب عروج نزول میفرمایند وانوار بالا را باخود گرفتہ فرود می آیند درین اسماء علی تفاوت مراتبہا
کہ شباہت باحیاز طبعیۂ ایشان دارند اقامت میفرمایند وتوطن مینمایند لہذا اگر کسے ایشان را
بعد از استقرار جوید درہمان اسما یابد پس بلند استعداد کہ متوجہ حضرت ذات است تعالی وتقدس
ناچار در وقت عروج بآن اسما خواہد رسید واز انجا بفوق خواہد گذشت الی ما شاء اللہ تعالی اما
آن سالک چون از بالا فرود آید وباسمیکہ مبدأ تعین وجودی اوست نزول نماید آن اسم
البتہ پایان تر ازان اسامیکہ مقامات انبیا است علیہم الصلوات والتسلیمات خواہد بود و
تفاوت مقامات اینجا ظاہر خواہد شد کہ مناط افضلیت ہست ہرکہ مقام او بلند ست افضل است
وتا سالک باز باسم خود نہ گردد واسم خود را پایان تر ازان اسامی نیابد فضلیت آن بزرگواران را
بطریق ذوق وحال نتواند دریافت بتقلید ایشان را افضل میگوید وبیقین سابق حکم باولویت آنہا
میکند اما وجدان او مکذب حکم اوست درینوقت التجا وتضرع وعجز ونیاز بحضرت حق سبحانہ درکار است
تا آنچہ حقیقت کار است ظاہر گردد این مقام از مزلۃ اقدام سالکان است این جواب را بمثالے
واضح گردانیم ارباب معقول گفتہ اند کہ دخان مرکب از اجزاء ارضی واجزاء ناریست وقتیکہ دخان صعود نماید
اجزاء ارضی بمصاحبت اجزاء ناری بالا خواہند رفت وبحصول قسر قاسر عروج خواہند نمود گفتہ اند

اگر وخان قوی باشد عروج او تا کرهٔ نار متحقق میشود درین صعود اجزاء ارضی بمقامات اجزاء آبی و اجزاء هوائی که بالطبع تفوق دارند خواهند رسید و ازانجا عروج نموده بالا خواهند رفت درین صورت نمیتوان گفت که رتبهٔ اجزاء ارضی بلندتر است از رتبهٔ اجزاء آبی و هوائی چه آن تفوق باعتبار قاسر بوده است نه باعتبار ذات و بعد از وصول بکرهٔ نار چون آن اجزاء ارضی هبوط نمایند و بمرکز طبعی خود برسند هر آئینه مقام اینها فروتر از مقام آب و هوا خواهد بود پس در ما نحن فیه عروج آن سالک از ان مقامات باعتبار قاسر است که آن قاسر افراط حرارت محبت است و قوت جذب عشق و باعتبار ذات مقام او تحت آن مقامات است این جواب که گفته شد مناسب حال منتهی است اما در ابتدا اگر این توهم پیدا شود و خود را در مقامات اکابر یابد وجهش آنست که هر مقام را در ابتدا و توسط ظل و مثال است و مبتدی و متوسط چون بظلال آنها میرسند خیال میکنند که بحقیقت آن مقامات رسیدند فرق در میان ظلال و حقائق نمیتوانند کرد و همچنین شبه و مثال اکابر را چون در ظلال مقامات ایشان مییابند خیال میکنند که شرکتے باکابر در مقامات پیدا کرده اند چنین نیست بلکه اینجا اشتباه ظل شیے است بنفس شیے اللهم ارنا حقائق الاشیاء کما هی وجنبنا عن الاشتغال بالملاهی بحرمة سید الاولین

والآخرین علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها

مکتوب دو صد و نهم (۲۰۹)

بمیر محمد نعمان بدخشی صدور یافته در حل بعضے از عبارات مغلق رسالهٔ مبدأ و معاد که پرسیده بود و بعضی از عبارات دیگر که بتقریب مسطور گشته در جواب مکتوب او که مشتمل است بر بعضی ضروریات این راه

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین واله الطاهرین اجمعین سیادت پناهی اخوی اعزی میر محمد نعمان جمعیت باشند احوال ایجدود

لـه شمه از احوال میر محمد نعمان بحاشیه مکتوب صد و نود و سوم از زبدة المقامات نقل نموده شد از انجا ملاحظه باید نمود ۱۲

مستوجب حمد است در وقت وداع در سرائے فرخ شما و اخوی خواجه محمد اشرف معنے آن عبارت
که در رساله مبدأ و معاد واقع شده پرسیده بودند چون وقت مساعدت نکرد موقوف مانده بود
الحال بخاطر رسید که در حلِ آن عبارت چیزے نوشته شود که موجبِ تشفی احباب گردد عبارتِ آن
رساله اینست که بعد از هزار و چند سال از زمانِ رحلتِ آن سرور علیه و علی آله الصلوٰة والسلام
زمانے می آید که حقیقتِ محمدی از مقامِ خود عروج فرماید و بمقامِ حقیقتِ کعبه متحد گردد این زمان
حقیقتِ محمدی حقیقتِ احمدی نام یابد و مظهرِ ذاتِ احد جل سلطانه گردد و هر دو اسمِ مبارک بمسمّٰی
متحقق شود و مقامِ سابق از حقیقتِ محمدی خالی ماند تا زمانیکه حضرت عیسی علی نبینا و علیه الصلوٰة
والسلام نزول فرماید و عمل بشریعتِ محمدی نماید علیهما الصلوات والتحیات دران وقت حقیقت
عیسوی از مقامِ خود عروج فرموده بمقامِ حقیقتِ محمدی که خالی مانده بود استقرار گیرد باید دانست
که حقیقتِ شخصے عبارت از تعینِ وجوبی است که تعینِ امکانی آن شخص ظلِ آن تعین است و آن
تعینِ وجوبی اسمی است از اسمائے الٰهی جل سلطانه کالعلیم والقدیر والمرید والمتکلم
و امثالها و آن اسمِ الٰهی جل سلطانه ربِ آن شخص است و مبدأ فیوضِ وجودی و توابعِ وجودی او
و این اسم را نسبت به حضرتِ ذات تعالی شانه مراتبِ شتّٰی است در مرتبه صفت که وجودِ آن زائد است
بر وجودِ ذات این اسم اطلاق میابد و در مرتبه شان که زیادتی آن بر ذات بمجرد اعتبار است
نیز این اسم صادق می آید و فرقِ درمیانِ صفت و شان در مکتوبیکه در بیانِ سلوک و جذبه نوشته
شده به تفصیل ذکر یافته است اگر خفای باشد بآن مکتوب رجوع نمایند و شک نیست که حصولِ شان
اگرچه مجرد اعتبار است نیز تقاضائے آن میکند که فوقِ آن معنی زائد دیگر باشد مناسبِ آن شان که
مبدأ وجودِ اعتباری او گردد پس این اسم را از این مرتبه نیز نصیبے حاصل شد و در فوقِ آن معنی زائد
نیز این احتمال جاری است اما قوتِ بشری از ضبطِ آن عاجز است این فقیر کم بضاعت یک مرتبه

دیگیر را ہم گذرانیدہ است اَمّا در فوقِ آن مرتبہ غیر از استہلاک و اضمحلال نصیب ندارد و فوقَ كُلِّ ذِي

عِلْمٍ عَلِيْمٌ شعر هَنِيْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا ۞ وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ ۞ تفاضلِ اقدامِ

اہلِ اللہ باعتبارِ طےِ این مراتبِ شتّیٰ است عَلٰى تَفَاوُتِ الْاِسْتِعْدَادَاتِ وَالْقَابِلِيَّاتِ وَالْوَاصِلُوْنَ

اِلَى الْاِسْمِ قَلِيْلُوْنَ مِنَ الْاَوْلِيَاءِ فَاِنَّ اَكْثَرَهُمْ وَاصِلُوْنَ اِلٰى ظِلٍّ مِنْ ظِلَالِ ذٰلِكَ الْاِسْمِ

بَعْدَ اَنْ عَرَجُوْا مِنَ الْمَرَاتِبِ الْاِمْكَانِيَّةِ بِاَسْرِهَا بِطَرِيْقِ السُّلُوْكِ وَالسَّيْرِ التَّفْصِيْلِيِّ وَقَدْ يُتَوَهَّمُ

اَلْوُصُوْلُ اِلٰى ذٰلِكَ الْاِسْمِ فِيْ طَرِيْقِ الْجَذْبَةِ الصِّرْفَةِ اَيْضًا لٰكِنَّهٗ غَيْرُ مُعْتَبَرٍ وَلَا يُعْتَدُّ بِهٖ وَالَّذِيْنَ

عَرَجُوْا مِنْ ذٰلِكَ الْاِسْمِ وَقَطَعُوْا مَرَاتِبَهُ الْمُتَفَاوِتَةَ قَلَّتْ اَوْ كَثُرَتْ فَهٰؤُلَاءِ اَقَلُّ قَلِيْلٍ مِّنْهُمْ

بر سرِ اصلِ سخن رویم و گوئیم کہ حقیقتِ شخص چنانکہ تعیّنِ وجوبی او را گویند تعیّنِ امکانی او را نیز گویند

چون این مقدمات معلوم شد گوئیم کہ محمد رسول اللہ صلّی اللہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتحیات

در رنگِ کافۂ انام مرکب از عالمِ خلق و عالمِ امر است و اسمِ الٰہی جلّ شانہٗ کہ ربِّ عالمِ خلقِ اوست

شانُ العلیم است و آنکہ تربیتِ عالمِ امرِ او میفرماید آن معنیٰ است کہ مبدأِ وجودِ اعتباریِ آن

شان است کمام حقیقتِ محمدی عبارت از شانُ العلیم است و حقیقتِ احمدی کنایہ از آن معنیٰ است

کہ مبدأِ آن شان است و حقیقتِ کعبۂ سبحانی نیز ہمان معنیٰ است و نبوتے کہ پیش از خلقِ حضرت آدم

علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام آن سرور را حاصل بودہ و از آن مرتبہ خبر دادہ و گفتہ كُنْتُ نَبِيًّا وَاٰدَمُ

بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّيْنِ باعتبارِ حقیقتِ احمدی بودہ است کہ بعالمِ امر تعلّق دارد و ہمین اعتبار

حضرت عیسیٰ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کہ کلمۃ اللہ بودہ اند و بعالمِ امر بیشتر مناسبت داشتہ بشارت

قدومِ آن سرور را علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات باسمِ احمد دادہ و فرمودہ وَمُبَشِّرًا بِرَسُوْلٍ يَّاْتِيْ

مِنْ بَعْدِي اسْمُهٗٓ اَحْمَدُ و نبوتے کہ بنشأۂ عنصری تعلق دارد نہ باعتبارِ حقیقتِ محمدی است بلکہ

باعتبارِ حقیقتین است و ربِّ او درین مرتبہ آن شان است و مبدأِ آن شان لہٰذا دعوتِ این مرتبہ

واز ینجا معنی بودن آنحضرت علیه الصلوة والسلام نبی قبل از خلقت حضرت آدم علیه السلام واضح دانسته گشت فافهم

اتم است از دعوتِ مرتبهٔ سابق چه آن مرتبهٔ دعوت مخصوص بعالم امر بود و تربیت او مقصور بر روحانیان و این
مرتبهٔ دعوت او شاملِ خلق و امر است و تربیت او مشتمل بر اجساد و ارواح غایت ما فی الباب
در این نشأه نشأهٔ عنصری او را علیه و علی آله الصلوة والسلام غالب ساخته بودند بر نشأه ملکی او
تا مناسبت که سببِ افاده و استفاده است بیشتر پیدا شود بخلائق که جانبِ بشریت در ایشان
غالب است حضرتِ حق سبحانه و تعالی حبیبِ خود را صلی الله علیه و علی آله وسلم باکد وجه
امر میفرماید باظهارِ بشریتِ خود کما قال سبحانه و تعالی قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ
إِلَيَّ آوردنِ لفظِ مثلکم از برائے تاکیدِ بشریت است و بعد از ارتحال از نشأه
عنصری جانبِ روحانیتِ او علیه الصلوة والسلام غالب آمد و مناسبتِ بشریت رو
به نقص آورد و نورانیتِ دعوة تفاوت پیدا کرد بعضے از اصحاب کرام فرموده اند که هنوز
از دفنِ آن سرور علیه و علیهم الصلوة والسلام فارغ نشده بودیم که در دلهائے خود تفاوت
یافتیم سببے ایمانِ شهودی بایمانِ غیبی مبدل گشت و معامله از آغوش بگوش کشید و از دیدن
بشنیدن آمد و از زمانِ رحلتِ او علیه و علی آله الصلوة والسلام چون هزار سال گذشت
که مدتِ مدیده است و ازمنهٔ متطاوله جانبِ روحانیت بر نهجے غالب آمد که جانبِ بشریت را
بتمام متلون بلونِ خود ساخت و عالمِ خلق را منصبغ بصبغِ عالمِ امر گردانید پس ناچار آنچه از عالمِ
خلقِ او علیه و علی آله الصلوة والسلام رجوع بحقیقتِ خود نموده بود یعنی حقیقتِ محمدی
عروج فرموده ملتحق بحقیقتِ احمدی گشت و حقیقتِ محمدی با حقیقتِ احمدی متحد شد مراد از حقیقت
احمدی و حقیقتِ محمدی درینجا تعینِ امکانی خلق و امر اوست علیه و علی آله الصلوة والسلام
نه تعینِ وجوبی که تعینِ امکانی او ظلِ آنست چه عروجِ تعینِ وجوبی را معنی نیست و متحد گشتن
بآن تعین معقول نه و چون حضرتِ عیسی علی نبینا و علیه الصلوة والسلام نزول خواهد فرمود متابعت

شریعتِ خاتم الرسل علیهم الصلوٰة والسلام خواهد نمود از مقامِ خود عروج فرموده به تبعیت بمقامِ
حقیقتِ محمدی خواهد رسید و تقویتِ دین او علیهما الصلوات والتحیات خواهد نمود از آنجا است
که نقل میکنند از شرائع ما تقدم که بعد از هزار سال از ارتحالِ پیغمبر اولی العزم از انبیاء کرام و رسل عظام
مبعوث می شدند که تقویت شریعتِ آن پیغمبر فرمایند و اعلاءِ کلمهٔ او نمایند و چون دورهٔ دعوتِ شریعت
او تمام میشد پیغمبر اولی العزم دیگر مبعوث میگشت و تجدیدِ شریعتِ خود میفرمود و چون شریعتِ
خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات از نسخ و تبدیل محفوظ است علماءِ امتِ او را
حکمِ انبیا داده کارِ تقویتِ شریعت و تائیدِ ملت را با ایشان تفویض فرموده مع ذٰلک یک پیغامبر
اولی العزم را متابع او ساخته ترویجِ شریعت او نموده است قال الله سبحانه وتعالیٰ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا
الذِّکْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ بدانند که بعد از هزار سال از ارتحالِ خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوٰة
والسلام اولیاءِ امتِ او که بظهور آیند هر چند اقل باشند اکمل بوند تا تقویتِ این شریعت بر وجه
اتم نمایند حضرتِ مهدی که خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوات والتحیات از قدوم مبارکِ او
بشارت فرموده اند بعد از هزار سال بوجود خواهد آمد و حضرتِ عیسیٰ علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام
خود نیز بعد از هزار سال نزول خواهد فرمود بالجمله کمالاتِ اولیاءِ این طبقه شبیه بکمالاتِ اصحاب کرام است
هر چند بعد از انبیاء فضل مر اصحابِ کرام راست علیهم الصلوٰة والسلام اما جائے آن دارد که از
کمالِ تشابه یکے را بر دیگرے فضل نتوان داد از اینجا تواند بود که آن سرور فرموده علیه وعلیٰ آله الصلوٰة
والسلام لَا یُدْرٰی اَوَّلُهُمْ خَیْرٌ اَمْ اٰخِرُهُمْ نفرمود لا ادری اوّلهم خیر ام آخرهم لعلمه
بحالِ کُلٍّ مِّنَ الْفَرِیْقَیْنِ لهذا قال خیر القرون قرنی اما چون از کمالِ مشابهت جائے
تردد بوده فرمود لا یدری اگرچه میدانند که آن سرور علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام بعد از
قرنِ اصحاب قرنِ تابعین را خیر ساخته است و بعد از قرنِ تابعین قرنِ تبع تابعین را پس خیریت

کما قال صلی الله علیه وسلم خیر القرون قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم الخ کما مر غیر مرة ۱۲

له لکونه صلی الله علیه وآله وسلم خاتم النبیین لا نبی بعده ۱۲ له یعنی هر آینه ما فرو فرستادیم قرآن را و هر آینه ما او را نگاه بانیم این کریمه واقع است در پاره ربما و سوره حجر ۱۲ له عن ام سلمة رضی الله تعالی عنها قالت سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول المهدی من عترتی من اولاد فاطمة رواه ابوداؤد وایضاً قال صلی الله علیه وسلم المهدی منی الخ ۱۲ له تمام الحدیث هکذا مثل امتی مثل المطر لا یدری اوله

این دو قرن نیز برین طبقه متیقن باشد پس تشابه این طبقه در کمالات باصحاب کرام چه خواهد
بود در جواب گوئیم تواند بود که خیریت آن دو قرن برین طبقه باعتبار کثرت ظهور اولیاء الله باشد
و قلت وجود اہل بدعت و ندرت ارباب فسق و معصیت و ھو لا ینافی کون بعض الافراد
من اولیاء الله فی هذه الطبقة خیرا من اولیاء ذینک القرنین کحضرة المهدی
مثلاً ع فیض روح القدس ار باز مدد فرماید ٭ دیگران هم بکنند آنچه مسیحا میکرد ٭ اما قرن
اصحاب از جمیع وجوه خیر است آنجا سخن کردن از فضولی است سابقان سابقانند در جنت
نعیم مقربان ایشانند که انفاق کوه ذهب دیگران بمد شعیر ایشان نرسد والله یختص برحمته
من یشاء باید دانست که از بیان سابق واضح گشت معنی آن عبارت که در رساله مبدأ و معاد
فوق این عبارت مذکوره مسطور گشته است که حقیقت کعبه ربانی مسجود حقیقت محمدی گشت
چه حقیقت کعبه ربانی بعینها حقیقت احمدی است که حقیقت محمدی فی الحقیقة ظل اوست پس ناچار
مسجود حقیقت محمدی باشد اگر سوال کنند که کعبه بطواف اولیاء امت او می آید و از ایشان برکات
می جوید و چون حقیقت او را تقدم باشد بر حقیقت محمدی این معنی چگونه جائز باشد در جواب گوئیم که حقیقت
محمدی نهایت مقامات نزول محمد است از اوج تنزیه و تقدیس و حقیقت کعبه نهایت مقامات
عروج کعبه است زینهٔ اول مر عروج حقیقت محمدی را بمرتبهٔ تنزیه حقیقت کعبه است و نهایت
عروجات او را غیر از حق سبحانه اطلاع ندارد و چون اولیاء کمّل امت او را از عروجات آنسرور
علیه و علی آله الصلوة والسلام نصیب تام است اگر کعبه از برکات این بزرگواران
دریوزه نماید چه عجب بیت زین نهاده بر آسمان تاختنه ٭ زمین و زمان را پس انداختنه ٭
و عبارت دیگر از ان رساله که درین مقام واقع شده بود نیز حل شد و آن عبارت اینست که صورت
کعبه همچنانکه مسجود صور اشیاست حقیقت کعبه نیز مسجود حقائق آن اشیا است چه از مقدمات

سابق معلوم شده است که حقائق اشیا عبارت از اسماء الٰهی است جل سلطانہ که مبادی فیوض وجودی و توابع وجودی ایشانست و حقیقت کعبہ فوق آن اسماست پس هر آینه حقیقت کعبه متبوع حقائق اشیا باشد آرے اگر کمل اولیا را سیر بالاتر از حقیقت کعبه واقع شود و انوار بالا گرفته بمراتب حقائق خود که شبیه باحیاز طبعی اشیاست در مراتب عروج فرود آیند کعبه از برکات ایشان توقع خواهد نمود کما مرّ سابقاً و ایضاً در رساله مبدأ معاد چند فقره نوشته است در بیان افضلیت انبیاء اولوالعزم صلوات الله تعالیٰ وتسلیماته علیهم یعنی افضلیت بعضی ایشان از بعض دیگر و چون مبناء آن بر کشف و الهام است که ظنی است از ان نوشتن و تفرقه نمودن در فضل نادم و مستغفر است چه در ان باب سخن کردن جز بدلیل قطعی جائز نیست استغفر الله و اتوب الی الله من جمیع ما کره الله قولاً و فعلاً در مکتوب خود نوشته بودید که در سرائے فرخ پرسیده بودم که تعلیم طریقت مر طالبان را نسبت بمن مرضی است یا نه تو در جواب گفته بودی که نه بخاطر فقیر نمانده است که نفی مطلق کرده باشد بلکه گفته بود که مشروط بالشرائط است مطلقاً مرضی نیست و الحال هم همین طور میدانند باید که در رعایت شرائط نیک احتیاط نمایند مبادا مسابله کنند تا باستخاره ها یقین نشود که باید گفت نگویند و اخوی مولانا یار محمد قدیم را نیز به همین معنی دلالت نمایند و بتاکید بگویند که در تعلیم طریقت شریعت نماید مقصود و دگان نهین کردن نسبت مرضی حق سبحانه باید ملاحظه نمود خبر شرط است دیگر از مسترشدان خود گله نموده بودند گله از وضع خود باید کرد که بآن جماعت بر نهجے زندگانی میکنند که البته عاقبت آن آزار است گفته اند که پیر باید که در نظر مرید خود در تجمل نماید انکه در اختلاط انگشاید و مصاحبانه سلوک کند و بحرف و حکایت هنگامه اگرم دارد والسلام

مکتوب دو صد و دهم (۲۱۰)

علیه و آله و سلم کان یحمل لا صحابه صلی الله تعالیٰ علیه و آله وسلم ۱۲ عن النبی الصادق الاکبر فانه قد ورد فی الخبر

تعلیمات بیان العلم ... ۱۲

حاشیه: ـه یعنی محمد رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه و آله وسلم و عیسیٰ و موسیٰ و ابراهیم و نوح علیهم الصلوات و التسلیمات اجمعین ... (حاشیه دست‌نویس کم‌خوانا)

سه مثلث یسله

سه که بالفتح خانه وده وکدخدا وکتخدا المعنی صاحب خانه کنایت از ازدواج است ۱۲

بملا شکیبی اصفهانی صدور یافته در حل عبارت نفحات که پرسیده بود و در ذکر بعضی از نصایح ضروریه که مسألت نموده بودم رسالهٔ شریفه وملاطفهٔ لطیفه که از روئے شفقت و مهربانی نامزد این حقیر قلیل البضاعت فرموده بودند بمطالعهٔ آن مشرف گشته مبتهج و مسرور گردید سلامت باشند و بسلامت بروند و تا باشند بر محبت فقرا باشند و چون بروند محبت ایشان را سرمایه ببرند و چون خیزند بمحبت ایشان خیزند بحرمة من افتخر بالفقر وآثره علی الغناء علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها از روئے کرم مرقوم فرموده بودند که حقیقت معاملهٔ آن حکایت چیست که در نفحات مذکور است از مرید شیخ ابن السکینه قدس سره که روزے در آب دجله بتقریب غسل غوطه زده بود و سر از آب نیل برآورده بمصر در آمد و آنجا کدخدا شد و فرزندان بهم رسانید و تا هفت سال در مصر اقامت ورزید اتفاقا روزے بتقریب غسل در آب نیل غوطه زده بود سر از آب دجله برآورد دید که در کنار دجله همه جامهائے او که اول در کنار دجله گذاشته بود بحال خود است جامها را پوشیده بخانه در آمد اهلیهٔ او گفت طعامیکه از برائے مهمانان فرموده بودی طیار شده است الی آخر القصه مخدوما مکرما اشکال این حکایت نه از آن رهگذر است که در یک ساعت کار سنین چگونه میسر شود چه این قسم معامله بسیار بوقوع آمده است حضرت رسالت خاتمیت علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة در شب معراج بعد از طے معارج عروج و قطع منازل وصول که بالوف سنین میسر شود چون بوثاق خود رجوع فرمودند دیدند که هنوز حرارت بستر خواب زائل نشده است و حرکت آب که در ابریق برائے طهارت جدا کرده بودند تسکین نیافته و جنبش همان است که در نفحات بعد از نقل این حکایت مذکور است که از قبیل بسط زمان است

شهاب الدین سهروردی بر دبرے والد بزرگوار خود گفته که من هم از این سخن شنیده بودم و در خاطر من فی الجملة انکارے بود تا آنکه وقتے شیخ موسی را در مطاف کعبه

اولاد خود را بمصر باز دے بگفت فرمود که فرزندان را از مصر بغداد حاضر کن چون فرزندان را حاضر کرد و آنچه گفته بود راست آمد شیخ ابن سکینه از مے پرسید که در چه اندیشه بودی گفت از این آیت که

ص۸ از برائے رفع این اشکال ۱۲

بلکه اشکالِ آن حکایت ازین رهگذرست که در بغداد یک آن باشد و در مصر همان آن امتداد هفت
سال پیدا کند مثلاً اهلِ بغداد دران زمان در سال سه صد و شصت باشند از تاریخ هجری و اهلِ
مصر دران وقت در سال سه صد و شصت و هفت عقل و نقلِ تجویز این معنی نمی نمایند این معامله نسبت
بیک شخص یا دو شخص مجوز است امّا نسبت به بلادِ مختلفه و امکنهٔ متعدده محال آنچه بخاطر کلیلِ این حقیر
میگذرد آن است که این حکایت نه از عالم یقظه است بلکه از قبیل رؤیا و واقعات است که مستمع از رؤیا
به رؤیه مشتبه گشته است و نوم به یقظه التباس یافته این قسم اشتباه بسیار واقع میشود بلکه از مظان
اشتباه است در خواب دیده است و در خواب به پیر خود گفته و فرزندان را آورده و حکایتیکه بعد ازین
حکایت از شیخ محی الدین بن العربی قدس سره نقل میکنند نیز ازین قبیل است والله سبحانه اعلم
بحقائقِ الامور کلها نوشته بودند که شرح این عبارت باید نوشت که مربی جسد روح است و مربی
قالب قلب مخدوما مؤدای این هر دو عبارت واحد است و آن تربیت عالم خلق انسان است
از عالم امر او و چون لفظ جسد مقرون بلفظِ روح در اطلاقات بسیار واقع میشود و مناسبتِ لفظی
درمیان قالب و قلب بود هر کدام را بمناسبِ خود جمع کرده تفننِ عبارت اختیار افتاده است
طلبِ نصائح رفته بود مخدوما عطوفت آثار اشرم می آید که با وجودِ این همه خرابی و گرفتاری و کم بضاعتی
و بیحاصلی ازان باب چیزی نویسد و بصریح یا باشارت ازان مقوله حرف زند لیکن ازان نیز میترسد
که اگر از قولِ معروف هم خود را معاف دارد مبادا کار نخست و زیادت بکشد و بضنّه و بخل انجامد
بناءً علیٰ ذلک بچند کلمه جرأت مینماید مخدوما مدتِ بقاء دنیا بسیار قلیل است و ازان قلیل هم اکثر
تلف شده است و اقل مانده و مدتِ بقاء آخرت خلود و دوام است معامله خلود را ببقاء چند روزه
مربوط ساخته اند بعد ازان یا تنعم دائمی است یا عذاب سرمدی مخبر صادق ازان خبر داده است احتمال تخلف
ندارد و عقل دور اندیش اکار باید فرمود مخدوما اشرفِ عمر در هوا و هوس گذشت و بمراضی اعدای خدا جل شانه

ص۸ تفنن مصدر باب تفعل یعنی گوناگون در شاخ در شاخ شدن یعنی اختلاف ۱۲

بسر آمد و از ذلِ عمر مانده اگر امروز آن را ہم بر مرضیاتِ حق جلّ سلطانہ صرف نکنیم و تلافیِ اشرف
بار ذل ہم نمائیم و محنتِ اقل را وسیلۂ راحتِ مخلّد نسازیم و کفّاراتِ سیّاتِ کثیرہ را بحسناتِ قلیلہ
ہم نہ فرمائیم فردا بکدام رو پیشِ او تعالیٰ خواہیم رفت و کدام حیلہ را پیش خواہیم برد خوابِ خرگوش
تا کے خواہد بود و پنبۂ غفلت در گوش تا چند آخر غشاوہ از بصارت خواہند برداشت و پنبۂ غفلت
از سامعہ ازالہ خواہند نمود امّا سود نخواہد داشت و جز حسرت و ندامت نقدِ وقت نخواہد بود
پیش از ورود موت کارِ خود باید ساخت و و اشوقا گویان باید مرد اوّلاً از درستیِ اعتقاد چارہ نبود
و از تصدیق بآنچہ از دین معلوم شدہ ہست بطریقِ ضرورت و تواتر گذرنہ و ثانیاً از علم و عمل بآنچہ علمِ
فقہ متکفّلِ آنست نیز ضروریست و ثالثاً سلوکِ طریقِ صوفیہ ہم در کار است نہ از برای آن غرض
کہ صُوَر و اشکالِ غیبی را مشاہدہ نمایند و انوار و الوان را معاینہ فرمایند این خود داخلِ لہو و لعب ست
صُوَر و انوارِ حسی چہ نقصان دارد کہ کسے اینہا را گذاشتہ بریاضات و مجاہدات ہوسِ صُوَر
و انوارِ غیبی نماید این صُوَر و انوار و آن صُوَر و انوار ہر دو مخلوقِ حق اند سبحانہ و از آیاتِ دالّہ بر
صانعیّتِ او تعالیٰ۔ نورِ آفتاب و ماہتاب کہ از عالمِ شہادت است بوجوہ مزیّتہ دارد بر آن انوار
کہ در عالمِ مثال می‌بینند امّا چون این دید دائمی است و خواص و عوام دران شرکت دارند از نظرِ اعتبار
ساقط ساختہ ہوسِ انوارِ غیبی می‌نمایند بلے ع آبکہ رو و پیشِ درت تیرہ نماید ؎ بلکہ مقصود از
سلوکِ طریقِ صوفیہ تحصیلِ از دیادِ یقین ہست در معتقداتِ شرعیہ تا از مضیقِ استدلال بفضای
کشف آیند و از اجمال بتفصیل گرایند مثلاً وجودِ واجب الوجود تعالیٰ و تقدس و وحدتِ او سبحانہ
اول بطریقِ استدلال یا بتقلید معلوم شدہ بود و باندازۂ او یقین بہم رسیدہ و چون سلوکِ
طریقِ صوفیہ میسر شود آن استدلال و تقلید بکشف و شہود مبدّل میگردد و یقینِ اکمل حاصل میشود
علیٰ ھذا القیاس سائر الاعتقادیات و ایضاً مقصود تحصیلِ یسرت در اداءِ احکامِ فقہیہ و ازالۂ عُسر

که از آمارگی نفس میخیزد و یقین این فقیر آنست که طریق صوفیه فی الحقیقت خادم علوم شرعیه است
نه امرے مباین از شریعت و این معنی را در کتب و رسائل خود تحقیق نموده است و از برای حصول
این غرض اختیار طریقۂ علیۂ نقشبندیه در میان سائر طرق صوفیه اولیٰ و انسب است چه این بزرگواران
التزام متابعت سنت نموده اند و اجتناب از بدعت فرموده لهذا اگر دولت متابعت دارند و از
احوال هیچ ندارند خرسند اند و اگر باوجود احوال در متابعت فتور دانند آن احوال را نمی پسندند حضرت
خواجه احرار قدس الله تعالیٰ سره فرموده اند که اگر احوال و مواجید را بما بدهند و حقیقت ما را باعتقاد
اهلسنت و جماعت نه نوازند جز خرابی هیچ نمیدانیم و اگر اعتقاد اهلسنت و جماعت را بدهند و از احوال
هیچ ندهند غم نداریم و ایضاً درین طریق اندراج نهایت در بدایت است پس در اول قدم آن مهیا اند
که دیگران در نهایت یابند اگر فرق است باجمال و تفصیل است و شمول و عدم شمول همین نسبت بعینها
نسبت اصحاب کرام است علیهم الرضوان چه در اول صحبت خیر البشر علیه و علیٰ آله الصلوات
والتسلیمات آن یافته اند که اولیاء امت را معلوم نیست که در نهایت میسر شود از نیجاست که اویس
قرنی قدس سره که خیر التابعین است بمرتبه وحشی قاتل حضرت حمزه علیه الرضوان که یکبار بصحبت خیر البشر
علیه و علیٰ آله الصلوٰة والسلام رسیده نرسید زیرا که فضل صحبت فوق جمیع فضائل و کمالات است
چه ایمان ایشان شهودیست و دیگران راهرگز این دولت میسر نشده است مصرع شنیده
کے بود مانند دیده ۞ لهذا انفاق مد شعیر ایشان بهتر از انفاق کوه ذهب دیگران آمد و جمیع
اصحاب درین فضیلت برابر اند پس همه را بزرگ باید داشت و بنیکی یاد باید کرد زیرا که صحابه همه عدل
اند و در روایت و تبلیغ احکام همه برابر روایت یکے را بر روایت دیگرے مرتبے نیست حاملان
قرآن مجید ایشان بوده اند و آیات متفرقه را باعتماد عدالت ایشان از هر کدام دو آیه سه آیه
کم و بیش اخذ نموده جمع ساخته اند اگر در یکے از اصحاب کسے جرح نماید آن جرح منجر بقرآن مجید میگردد

د منزه از خسائس و نقائص که خلاف مقتضاے همت است مانند اکل و شرب در سوق و بول در طریق و امثال اینها ۱۲ لمصححه سلمه الله تعالیٰ

بردارندگان و اخذ کنندگان ۱۲

چہ حال بعضے آیات تواند بود کہ او باشد و مخالفات و منازعات کہ درمیانِ این بزرگواران گذشتہ است بر محامل نیک صرف باید نمود و از ہوا و تعصّب خود را دور باید ساخت قال الشافعی رحمہ اللہ سبحانہ وھو اعلم بحال الصحابۃ علیھم الرضوان تلک دماء طھر اللہ تعالیٰ عنہا ایدینا فلنطھر عنہا السنتنا و مثلِ این مقولہ از امام اجل جعفر صادق نیز منقول است والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب دوصد و یازدہم (۲۱۱)

بمولانا یار محمد قدیم بدخشی صدور یافتہ در جواب سؤال او کہ کردہ بود از مقولۂ مولوی علیہ الرحمۃ و در بیانِ شرائط ضروریہ مقام تکمیل و ارشاد مکتوبِ مرغوب اخوی اعزی مولانا یار محمد قدیم وصول یافت موجب فرحت گشت حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بذروۂ کمال و تکمیل ساناد بحرمۃ النبی المختار و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات از مقولۂ مولوی علیہ الرحمۃ پرسیدہ بودند کہ گفتہ آن تار نینے کہ در کنار من بودہ حق بودہ است آیا این گفتن جائز ہست یا نہ باید دانست کہ این قسم امور درین راہ بسیار واقع میشود و بزبان می آید این نوعِ معاملۂ تجلّی صوریست کہ صاحبِ معاملہ آن صورتِ متجلّی را حق می انگارد تعالیٰ شانہ سخن ہمان ہست کہ شیخ اجل امام ربانی حضرتِ خواجہ یوسف ہمدانی فرمودہ اند تلک خیالات تربی بہا اطفال الطریقۃ دیگر چون نوعے از اجازتِ تعلیم طریقت بشما کردہ شدہ است درین باب بعضے فوائد نوشتہ میشود بگوشِ ہوش استماع نمودہ بعمل خواہند در آورد و بدانند کہ چون طالبے بارادت پیشِ شما بیاید در تعلیم طریقت او تأمل بسیار باید کرد مبادا درین امر استدراجِ شما خواستہ باشند و خرابی منظور باشد علی الخصوص کہ در آمدنِ مرید فرحے و سرورے پیدا شود باید کہ درین باب التجاء و تضرع اختیار نمودہ استخارہاے متعدد نمایند تا آنکہ بیقین بپیوندد کہ طریقہ را باو باید گفت و استدراج و خرابی مراد نیست زیرا کہ در بندہاے

حق سبحانہ تصرف کردن و وقتِ خود را در عقبِ ایشان غارت نمودن بے اذنِ او سبحانہ مجوز نیست
کریمۂ لتخرج الناس من الظلمات الی النور باذن ربھم دلالت برین معنی دارد عزیزے
فوت کرد خطاب آمد کہ توئی کہ زرہ پوشیدہ بودی و در دینِ من بر شدہ ہاے من گفت بلے فرمود
ھلا وکلت خلقی الیّ واقبلت بقلبک علیّ و اجازتیکہ بشما و دیگران کردہ شدہ است
مشروط بشرائط است و منوط است بحصولِ علمِ مرضیِ او تعالیٰ ہنوز آن وقت نیامدہ است کہ
اجازتِ مطلق کردہ شود تا ورودِ آن وقت شرائط را نیک مرعی دارند خیر شرط است و بمیر نعمان
ہم این معنی را نوشتہ است از انجا نیز معلوم خواہند نمود بالجملہ سعی نمایند کہ آن وقت برسد و از تنگی شرائط
وارہند والسلام

مکتوب دو صد و دوازدہم (۲۱۲)

بمولانا محمد صدیق بدخشی صدور یافت در جوابِ بعضے اسولہ کہ پرسیدہ بود و حلِ واقعہ کہ دیدہ بود و نوشتہ
دو مکتوبِ مرغوب پے در پے رسید فرحت بر فرحت افزود حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ ترقیات
بے نہایت کرامت فرماید بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلیٰ آلہ وعلیہم الصلوات
والتسلیمات اتمہا واکملہا پرسیدہ بودند کہ پیر صاحبِ تصرف مریدِ مستعد را بتصرف
خود بمراتبے کہ فوق از استعدادِ اوست تواند رسانید یا نہ بلے تواند رسانید اما بآن مراتبِ فوق
کہ مناسبِ استعدادِ اوست نہ بمراتبے کہ مباینِ استعدادِ او باشد مثلاً مریدیکہ استعدادِ ولایتِ موسوی
دارد و نہایتِ قوتِ استعدادِ او تا وصول بنصفِ راہِ آن ولایت است پیر صاحبِ تصرف او را
بتصرفِ خود تواند باقصائے درجاتِ آن ولایت رسانید اما آنکہ او را از ولایتِ موسوی بولایتِ
محمدی آرد و درین ولایت او را ترقیات بخشد معلوم الوقوع نیست وایضاً پرسیدہ بودند کہ آن
کدام مرتبہ است کہ اخفیٰ کہ الطفِ لطائفِ انسانی است در ان مرتبہ حکمِ نفسِ امارہ دارد و در

ودناءت وخساست شبیه اوپیدا میکند معلوم اخوی باد که اخفی ہرچند الطف لطائف ہست اما داخل دائرۂ امکان ہست و بداغ حدوث متسم چون سالک پا از دائرۂ امکان بیرون نہد و در مراتب وجوب سیر فرماید و از ظلال وجوبی باصول آن برسد و از تقید صفت و شان وا رہد ناچار ممکن در نظر او خوار و بے اعتبار درآید و احسن والطف او را در دناءت و خساست برابر بیند و نفس و اخفی را درین مقام تو اینہمین انگار و نوشته بودند که بواسطہ یا بیواسطہ از توشنیده ایم که در وقت عبادت حق را سبحانه حاضر و دیده عبادت کردن موجب تنزل اوست سبحانه بنده وار عبادت باید کرد یعنی این که او را سبحانه حاضر داشته عبادت کند سوداد نسبت محبت آثار این قسم منقوله معلوم نیست که ازین فقیر سر بر زده باشد جائے دیگر دیده باشند و واقعه که نوشته بودند حضرت آدم را علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام دران واقعه دیده بسیار نیک ہست و اصالت داد آب که کنایت از علم ہست و ست دران کردن حصول قدرت ہست در علم و مشارکت حضرت آدم علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام درین معنی موکد آن حصول ہست چه آنحضرت تلمیذ حضرت رحمٰن است و علم آدم الاسماء کلہا غایة ما فی الباب مراد از علم درین واقعه علم باطن ہست بلکه نوعے از علم باطن که مناسبت به نسبت اہل بیت دارد علیہم الرضوان والباقی عند التلاقی والسلام

مکتوب دو صد و سیزدہم (۲۱۳)

بسیادت پناہی شیخ فرید صدور یافت در بیان مواعظ و نصائح و در ترغیب بر متابعت علماء اہل سنت و جماعت که فرقه ناجیه اند و اجتناب از صحبت علماء سوء که علم را وسیله حطام دنیوی ساخته اند عصمکم الله سبحانه عما لا یلیق بجنابکم بحرمة جدکم الامجد علیه و علی اٰله

ص ۲ وزنت سیر کہ ...
ص ۲ تو دیدہ عین ...
ص ۵ دیدار و عنقی فقیر آدم را ... مخلوقات تمام آن الخ واقع است در کوع چہارم در سورہ بقرہ ... مصحح سلمہ الصمد

الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی هَلْ جَزَاۗءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ

نمیداند که احسان شمار ابکدام احسان مکافات نماید غیر از انکه در اوقات نیک بدعاے سلامتی دارین رطب اللسان باشد الحمد للّٰه سبحانه والمنة که این معنی بجو است میسر ست و احسان دیگر که لائق مکافات است موعظه و تذکیر است اگر در معرض قبول افتد چه نعمتی است نقابت و نجابت و ننگها خلاصه مواعظ و زبده نصائح اختلاط و انبساط با اهل تدین و ارباب تشرع است تدین و تشرع مربوط بسلوک طریقه حقه اهل سنت و جماعت است که فرقه ناجیه اند درمیان سائر فرق اسلامیه نجات بمتابعت این بزرگواران محال است و فلاح بے اتباع آرائی اینها ممتنع دلائل عقلی و نقلی و کشفی برین معنی شاهد است که احتمال تخلف ندارد اگر معلوم شود که شخصے برابر داند خرد له از جهه راه مستقیم این بزرگواران جدا افتاده است صحبت او را سم قاتل باید دانست و مجالست او را ازهر افعی باید انگاشت طالب علمان بیباک از هر فرقه که باشند لصوص دین اند اجتناب از صحبت اینها نیز از ضروریات است این همه فتنه و فساد که در دین پیدا شده است از شومی این جماعت است که بواسطه حطام دنیوی آخرت خود را برباد داده اند اُولٰۤىِٕكَ الَّذِیْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰی فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِیْنَ ابلیس لعین را شخصے دید که آسوده و فارغ البال نشسته است و سر را از اغواء و اضلال کوتاه کرده سرّ آن را پرسید لعین گفت که علماء سوء این وقت کار مرا کفایت کرده اند و متکفل اغواء و اضلال گشته از طلبه آنجاے مولانا عمر نیک نهاد است بشرط آنکه او را دل بد و در اظهار حق دلیر سازند و حافظ امام نیز جنون اسلام دارد که در اسلام از ان جنون چاره نبود لن یومن احدکم حتی یقال انه مجنون معلوم شریف است که این فقیر بگفتن و نوشتن در تحریص بر صحبت نیک تقصیر نکرده است و در مبالغه نمودن از اجتناب از مصاحب سوء خود را معاف نداشته که آنرا اصل عظیم میداند والقبول عند کم بل کل من عند اللّٰه فطوبی لمن جعله اللّٰه

مظهرِ الخیر تذکرِ احسانهائے شما برین گفتگوے می آرد وملاحظهٔ تصدیع وملال را از میان بر
می اندازد والسلام۔

مکتوب دو صد وچهاردهم (۲۱۴)

بنجابت خان صدور یافته در بیان آنکه دنیا مزرعهٔ آخرت است ودر جواب آن سؤالِ مشهور که کفار را
بواسطهٔ کفرِ موقّت عذابِ مخلّد چون باشد وسفارشِ حاجتمندے طوبیٰ لِمَنْ جَعَلَهُ اللّٰهُ
سُبْحَانَهٗ مظهرَ الخیر حضرتِ حق سبحانهٗ دنیا را مزرعهٔ آخرت گردانیده بسے بدولت باشد کسیکه تخم را در
سخوردو بزمینِ استعدادِ نیند از دو از یکدانه هفتصد دانه نسازد و از برائے روزیکه برادر از برادر گریزد
ومادر بفرزند نیامیزد ذخیره نکند خسارتِ دنیا وآخرت نقدِ وقتِ اوست وحسرت وندامت این
برکفِ دستِ او صاحبِ دولتان فرصتِ دنیا را غنیمت میشمرند نه از برائے آن غرض که دران بتحصیل
تنعمات وتلذذات فرمایند که بیمدار وثبات است مع ذٰلك معدنِ محن وعقبات بلکه تا دران
کشت وکار فرمایند واز یک دانهٔ عملِ خیر بحکم کریمهٔ وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ ثمراتِ بے نهایت حاصل
کنند از ینجاست که اعمالِ صالحهٔ چندروزه را بتنعماتِ مخلّد جزا فرموده اند وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ
اگر پرسند که تضاعفِ اجر در حسنات است ودر سیئات جزا مثل است پس کفار را بواسطهٔ سیئات
معدوده عذابِ مخلّد چون باشد گوئیم که مماثلتِ جزا مر عمل را مفوض بعلمِ واجب است تعالیٰ وتقدس علم
ممکن از ادراکِ آن قاصر است مثلاً در قذفِ محصنات جزاءِ مماثلِ آن عمل هشتاد تازیانه فرمود
ودر حدِ سرقه قطعِ یمینِ سارق جزاءِ آن نمود ودر حدِ زنا در صورتِ بکر به بکر صد تازیانه با تغریبِ عام
تقدیر نمود ودر صورتِ شیخ وشیخه حکم برجم فرمود علمِ سرِ این حدود وتقدیرات از طوقِ بشر خارج است

ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ پس در مادہ کفار حق سبحانہ و تعالیٰ کفر موقت را عذاب مخلد جزائے وفاق فرمود معلوم شد کہ جزاء مماثل مر کفر موقت را ہمین عذاب مخلد است و کسیکہ خواہد کہ جمیع احکام شرعیہ را معقول خود سازد و بادلۂ عقل برابر نماید آنکس منکر طور نبوت است علیہ ما یستحق با او سخن کردن از بیخردی است بیت زانکس کہ بقرآن و خبر می نرھی ۞ آنست جوابش کہ جوابش ندہی بقیۃ المرام رافع رقیمۂ فقرا میان شیخ احمد ولد اعز مغفرت پناہی شیخ سلطان تھانیسری آست ملاحظۂ الطاف و احسانہاے شمارا کہ نسبت بہ پدر بزرگوار او بودہ نمودہ بخدمت علیہ توسل این فقیر خود رسانیدہ است و از جملہ الطاف ایشان موضعے بود کہ در پرگنہ اندور کرم فرمودہ بودند و الامر عندکم بل کل من عند اللہ والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ و التزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات ؛

مکتوب (۲۱۵) دوصد و پانزدہم

بمیرزاداراب صدور یافتہ در مذمت دنیا

مکتوب شریف کہ از حسن نشأ استعداد فطری بہ نیاز نامہ فقرا بصنایت ارسال داشتہ بودند رسید جزاکم اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء بصدقۃ حبیبہ علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات اے فرزند ارباب دنیا و اصحاب غنا ببلاء عظیم گرفتار اند و بابتلاء عظیم مبتلا زیراکہ دنیا کہ مبغوضۂ حق است سبحانہ و مرد اربین جمیع نجاسات در نظر ایشان مزین ساختہ اند و مرغب گردانیدہ در رنگ آنکہ نجاستے را زراندودہ سازند و زہرے را شکر آلودہ ذٰلک مبلغھم من العلم را بہ شناعت این دنیۂ مھند ساخت و در قباحت این ملعونہ دلالت فرمود لہذا علما فرمودہ اند کہ اگر شخصے وصیت کرد کہ مال مرا باعقل زمانہ بدہند زاہدی را باید داد کہ از دنیا بے رغبت است و آن بے رغبتی از کمال عقل اوست مع ہذا از کمال رحمت بیک شاہد عقل کفایت ننمود و شاہد دیگر از

نقل نیز بآن ضمّ فرمود و بزبانِ رُسل علیہم الصلوات والتحیات کہ رحمتِ عالمیانند بر حقیقتِ آن متاعِ کاسد اطلاع بخشید و از محبت و گرفتاری بآن قحبۂ مکّار منع بلیغ فرمود با وجود این دو شاہدِ عدل ہم اگر کسے بطمعِ شکرِ موہوم زہر بخورد و بامید زرِ متخیّل نجاست اختیار کند سفیہ محض است و بلید بالطبع بلکہ فی الحقیقت منکرِ اخبارِ رُسل است علیہم الصلوات والتسلیمات حکمِ منافق دارد کہ صورتِ ایمان در آخرت سود مندش نخواہد گشت و نتیجۂ آن غیر از عصمتِ دماء و اموالِ دنیوی چیزے دیگر نخواہد بود امروز پنبۂ غفلت از گوش ہوش باید بر داشت کہ فردا غیر از حسرت و ندامت سرمایہ نخواہد ماند خیر شرط است **بیت** ہمہ اندرزِ من بتو اینست ٭ کہ تو طفلی و خانہ رنگین است ٭ والسلام

عہ قولہ اندرز بفتح اول و سوم نصیحت و پند و وصیت ۱۲ غ	**مکتوب دو صد و شانزدہم (۲۱۶)**	٥ عصمت بالکسر باز داشتن و دماء جمع دم بمعنی خون یعنی حفاظت جان و مال از دستِ عساکر اسلام ۱۲

بمیرزا حسام الدین احمد صدور یافتہ در بیانِ سرِّ کثرتِ ظہور خوارق از بعضے اولیاء و قلّتِ ظہورِ آن از بعضی دیگر و در بیانِ اتمیّتِ مقامِ تکمیل و ارشاد و ما یناسب ذلک الحمد للّٰہ ربّ العالمین والصلوۃ والسلام علی سیّد المرسلین وعلیہم وآلہ الطاہرین اجمعین بخاطر فاتر میرسد کہ چون درمیانِ احبہ بُعدِ صوری حائل گشتہ است و ملاقاتِ ظاہری عنقاءِ مغرب شدہ اگر احیاناً بعضے از علوم و معارف بآنشیان نوشتہ شود مناسب مینماید بناءً علی ذلک گاہ گاہ ازین قسم چیزے مینویسد امید است کہ بملال نکشد مخدوما چون مبحثِ ولایت درمیان است و نظرِ عوام بر ظہورِ خوارق ازین مقولہ سخنے چند مذکور میساز د استماع خواہند فرمود ولایت عبارت از فنا و بقاست کہ خوارق و کشوف از لوازمِ آنست قلّت او کثرت لیکن نہ ہر کہ خوارق بیشتر دارد ولایتِ او اتم و اکمل بود بلکہ بسا است کہ خوارق کمتر ظاہر شود و ولایت اکمل بود و مدارِ کثرتِ ظہورِ خوارق بر دو چیز است در وقتِ عروج بلند تر رفتن و در وقتِ نزول کمتر فرود آمدن بلکہ اصلِ عظیم در ظہورِ کثرتِ خوارق

قابلیت نزول است جانبِ عروج بهر کیف که باشد زیرا که صاحبِ نزول بعالمِ اسباب فرود می آید و وجودِ اشیا را مربوط باسباب می یابد و فعلِ مسبب الاسباب را در پسِ پردهٔ اسباب می بیند و آنکه نزول نکرده است یا نزول کرده و باسباب نرسیده نظرِ او بر فعلِ مسبب الاسباب است و بس زیرا که اسباب بتمام از نظرِ او مرتفع گشته است لاجرم حضرتِ حق سبحانه وتعالیٰ بمقتضائے ظنِ هر کدام با هر کدام علیحده معامله میفرماید و کارِ اسباب بین را باسباب می اندازد و آنکه اسباب را نمی بیند کارِ او را بے توسطِ اسباب مهیا می سازد و حدیثِ قدسی اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِیْ شاهدِ این معنی است تا مدتها بخاطر میخلید که وجه چیست که اولیاءِ کُمّلِ این امّت بسیار گذشته اند اما آن قدر خوارق که از حضرت سید محی الدین جیلانی قدس سره ظاهر گشته است از هیچ کدام آنها ظهور نیافته آخر الامر حضرتِ حق سبحانه سرّ این معمّا را ظاهر ساخت معلوم فرمود که عروج ایشان از اکثر اولیاء بلندتر واقع شده است و در جانبِ نزول تا مقامِ روح فرود آمده اند که از عالمِ اسباب بلندتر است مناسبِ این مقام حکایتِ خواجه حسن بصری و حبیب عجمی است قدس سرهما منقول است که روزے خواجه حسن بصری بر لبِ دریا ایستاده بود و انتظارِ کشتی میبرد که از آب بگذرد و در این اثنا حبیب عجمی رسید پرسید که چرا ایستاده اید گفت انتظارِ کشتی مے برم حبیب گفت چه احتیاجِ کشتی است شما یقین ندارید خواجه حسن بصری گفت تو علم نداری حبیب بے اعانتِ کشتی از آب گذشته رفت و خواجه در انتظارِ کشتی استاده ماند حسن بصری چون بعالمِ اسباب فرود آمده بود با او بتوسطِ اسباب معامله میفرمودند و حبیب عجمی چون اسباب را درست از نظر انداخته بود بے توسطِ اسباب با او زندگانی میکردند اما فضل حسن راست که صاحبِ علم است و عین الیقین را بالعلم الیقین جمع ساخته است و اشیاء را چنانکه هست دانسته چه نفس الامر قدرت را در پسِ حکمت مستور ساخته اند و حبیب عجمی صاحبِ سکر است یقینی بفاعلِ حقیقی دارد بے آنکه اسباب را مدخلی بود و این دید مطابقِ نفس الامر نیست زیرا که توسطِ اسباب بحسبِ واقع کائن است اما معامله تکمیل و ارشاد بر عکسِ معامله ظهورِ خوارق است زیرا که در مقامِ ارشاد هر چند نازلتر کاملتر که در ارشاد

۵ والحدیث بتمامه هکذا یقول الله انا عند ظن عبدی بی وانا معه اذا ذکرنی فان ذکرنی فی نفسه ذکرته فی نفسی وان ذکرنی فی ملأ ذکرته فی ملأ خیر منه الحدیث ۱۲ مرقات شرح حصن حصین ای رواه البخاری ومسلم والترمذی والنسائی وابن ماجه کلهم عن ابی هریرة وسقط منه الترمذی عن نسخة الجلال ۱۲ حرز ثمین

مکتوبات امام ربانی دفتر اول حصه سوم

حصول مناسبت درمیان مرشد و مسترشد در کار است که منوط به نزول ست و بدانند که اغلب آنست
که هرچند بالاتر رود پایان تر فرود آید لهذا حضرت رسالت خاتمیت علیه و علی آله الصلوة والسلام
والتحیة از همه بالاتر رفت و در وقت نزول از همه پایان تر فرود آمد از اینجاست که دعوت او اتم گشت
و بکافهٔ انام مرسل شد چه بواسطهٔ نهایت نزول مناسبت بهمه پیدا کرده و راه افاده تمامتر گشته و بسیاری
کار متوسطان این راه آن قدر افادهٔ طالبان بوقوع آید که از منتهیان غیر مرجوع میسر نشود زیرا که متوسطان
بیشتر مناسبت دارند به مبتدیان از منتهیان غیر مرجوع از اینجاست که شیخ الاسلام هروی قدس سره
گفته که اگر خرقانی و محمد قصاب بجائے بودندے من شمارا بوے فرستادمے نه بخرقانی که وے شمارا
سود نه بود از خرقانی یعنی خرقانی منتهی بود مرید از وے بهره کمتر یافتے یعنی منتهی غیر مرجوع نه منتهی
مطلقا که عدم افاده تام در حق او غیر واقع است زیرا که محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله
وسلم منتهی تر بود از همه و حال آنکه افادهٔ او از همه زیاده تر بود پس مدار زیادتی افاده و کمتر آن بر
رجوع و هبوط آمد نه بر انتها و عدم انتها اینجا دقیقه ایست باید دانست که همچنانکه در حصول نفس ولایت
مر ولی را علم بولایت خود شرط نیست چنانکه مشهور ست علم بوجود خوارق خود هم شرط نیست بلکه بسیار است
که مردم از وے خوارق نقل کنند و او را از ان خوارق اصلا اطلاع نه ۔ و آن اولیائے که صاحب علم و کشف
اند جائز هست که بر بعضی از خوارق خود اطلاع پیدا نه کنند بلکه صور مثالیهٔ ایشان را در امکنهٔ متعدده ظاهر
سازند و در مسافات بعیده کارهائے عجیبه و غریبه از ان صور بظهور آرند که صاحب آن صور را از انها
اصلا اطلاعے نیست ع از ما و شما بهانه برساخته اند ۔ حضرت مخدومی قبله گاهی قدس سره
میفرمودند که عزیزے میگفت عجائب کارے دبارهٔ مردم از اطراف و جوانب می آیند بعضی میگویند که
ترا در مکه معظمه دیده ایم و در موسم حج حاضر بوده اید و باتفاق حج کرده ایم و بعضے دیگر میگویند که ترا در بغداد
دیده بودیم و اظهار آشنائی مینمایند و من هرگز از خانه خود نه برآمده ام و هرگز این قسم مردم را ندیده ام

چه تهمتے است که بر من میکنند والله سبحانه اعلم بحقائق الامور کلها زیاده بر این اطناب است اگر تعطش ایشان را معلوم ساخت زود و تر و بیشتر خواهد نوشت ان شاء الله تعالی

مکتوب (۲۱۷) دو صد و هفدهم

بملا طاهر بدخشی صدور یافت در بیان آنکه نسبت باطن هر چند بجهالت و حیرت کشد زیبا تر است و در بیان آنکه سبب چیست که در بعضے از کشوف اولیاء الله غلط واقع میشود و خلاف آن ظاهر میگردد و فرق در میان قضاء معلق و قضاء مبرم و حکم هر کدام اینها و در بیان آنکه آنچه قطعی است و شایان اعتماد کتاب و سنت است و در بیان آنکه اجازت تعلیم طریقت بعضی مخلصان را علامت کمال و تکمیل نیست و ما یتعلق بذلک الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین علیهم و علی آله الطاهرین و علیهم اجمعین مدتیست که از احوال و اوضاع خود اطلاع نداده اند بهر حال استقامت مطلوب ست سعی نمایند که سر موے خلاف شریعت اعتقاداً و عملاً بوقوع نیاید و محافظت نسبت باطن خود از اهم مهام است و هر چند بجانب جهالت کشد زیبا تر بود و چندانکه بجانب حیرت انجامد بهتر باشد که کشوف الٰهی و ظهورات اسمای در اثنائے راه است بعد از وصول اینها همه کوتهی میکنند و غیر از جهالت و عدم یافت مطلوب امرے دیگر نمیماند از کشوف کونی چه نویسد که آنجا مجال خطا بسیار است و مظنه غلط غالب وجود و عدم آنها مساوی باید دانست

سوال

اگر پرسند که سبب چیست که در بعضے از کشوف کونی که از اولیاء الله صادر میگردد غلط واقع میشود و خلاف آن بظهور می آید مثلاً خبر کردند که فلانے بعد از یکماه خواهد مرد یا از سفر بوطن مراجعت خواهد نمود اتفاقاً بعد از یکماه ازین دو چیز هیچ کدام بوقوع نیامد

جواب اول

در جواب گوئیم که حصول آن مکشوف و مخبر عنه مشروط بشرائط بوده است که صاحب کشف در آنوقت به تفصیل آن شرائط اطلاع نیافته و حکم کرده بحصول آن شیئے

مطلقاً یا آنکہ گوییم حکمے از احکام لوح محفوظ بر عارفے ظاہر شدہ کہ آن حکم فی نفسہ قابل محو و اثبات است
و از قبیل قضاء معلق اما آن عارف را از تعلیق و قابلیتِ محوِ وے خبر نہ درین صورت اگر بمقتضاے علم خود
حکم کنند ناچار احتمالِ تخلف خواہد داشت منقولست کہ روزے حضرت جبرئیل علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ
والسلام پیش حضرت پیغمبر ما علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام آمدہ اخبار کرد در حق شخصے کہ این جوان فردا
علی الصباح خواہد مرد حضرت پیغمبر را علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بر حال آن جوان رحم آمد پرسیدند
کہ از دنیا چہ آرزو داری گفت دو چیز آرزو دارم منکوحہ بکر و حلوا فرمودند تا ہر دو مہیا ساختند آن جوان
شب با اہلیہ خود در خلوتخانہ نشستہ بود و طبقِ حلوا در پیش۔ اتفاقاً سائلِ محتاج بر در آمدہ اظہار احتیاج
نمود این جوان آن طبقِ حلوا را دست برداشتہ بآن فقیر داد چون صباح شد حضرت پیغامبر علیہ و علیٰ
آلہ الصلوٰۃ والسلام انتظار خبر فوت آن جوان بردند چون دیر شد فرمودند کہ خبر بیارید کہ آن
جوان چہ حال دارد خبر آوردند کہ خوش و خرم است متحیر ماندند درین اثنا حضرت جبرئیل علیٰ نبینا و علیہ
الصلوٰۃ والسلام آمدہ گفت کہ تصدقِ حلوا دفع بلائے آن جوان نمود زیر بستر او مار کلانے یافتند
کہ مردہ بود و در درونِ آن مار آن قدر حلوا فرو کوفتہ اند کہ از بسیاری حلوا جان دادہ است و این
فقیر این نقل را نمے پسندد و تجویز خطا بر جبرئیل امین نمی نماید کہ حاملِ وحیِ قطعی اوست و احتمال خطا حاملِ
وحی تجویز نمودن مستقبح میداند مگر آنکہ گوییم کہ عصمت و امانت و عدم احتمال خطائے او مخصوص بوحی است
کہ تبلیغ است از قبلِ حق سبحانہ و این خبر از قسم وحی نیست بلکہ اخبار ست از علمے کہ مستفاد از لوح محفوظ است
کہ محلِ محو و اثبات است پس خطا در این خبر مجال پیدا شد بخلاف وحی کہ مجرد تبلیغ است فافترقا کالفرق
بین الشہادۃ والاخبار فان الاول معتبر فی الشرع لا الثانی بدان ارشدک اللہ
تعالیٰ سبحانہ کہ قضا بر دو قسم است قضاء معلق و قضاء مبرم در قضاء معلق احتمال تغییر و تبدیل است
و در قضاء مبرم تغییر و تبدیل را مجال نیست قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ ما یبدل القول لدی این

جواب دوم

سورۃ ق پارہ ۲۶

در قضاءِ مبرم است و در قضاءِ معلق میفرماید یمحو اللّٰه ما یشاء و یثبت و عنده امّ الکتاب حضرت قبلهٔ گاهی ام قدس سرہ میفرمودند که حضرت سید محی الدین جیلانی قدس سرہ در بعضی از رسائل خود نوشته اند که در قضاءِ مبرم هیچکس را مجال نیست که تبدیل بدهد مگر مرا که اگر خواهم انجا هم تصرّف بکنم و ازین سخن تعجب بسیار میکردند و استبعاد میفرمودند و این نقل مدتها در خزینهٔ ذهنِ این فقیر بود تا آنکه حضرت حق سبحانه و تعالی باین دولتِ عظمیٰ مشرف ساخت روزے در صدد دفع بلیّه بودم که به بعضی از دوستان نامزد شده بود و دران وقت التجاو تضرّع و نیاز و خشوعِ تمام داشتم ظاهر شد که در لوح محفوظ قضاء این امر معلق بامرے نیست و مشروط بشرطے نه یک گونه یاس و نا امیدی دست داد و سخن حضرتِ سید محی الدین قدس سرہ بیاد آمد مرّة ثانیة باز ملتجی و متضرع گشت و راهِ عجز و نیاز پیش گرفته متوجه شد بمحض فضل و کرم ظاهر ساختند که قضاءِ معلق بر دو گونه است قضائے است که تعلیق او در لوح محفوظ ظاهر ساخته اند و ملائکه را بران اطلاع داده و قضائیکه تعلیق او نزدِ خداست جل شانه و بس و در لوحِ محفوظ صورت قضاءِ مبرم دارد و این قسمِ اخیر از قضاءِ معلق نیز احتمالِ تبدیل دارد در رنگ قسم اول از انجا معلوم شد که سخنِ سید مصروف باین قسم اخیرست که صورتِ قضاءِ مبرم دارد نه بقضاء که بحقیقت مبرم است که تصرف و تبدیل دران محالست عقلاً و شرعاً کما لا یخفی و الحق که کم کسے را بر حقیقتِ آن قضاءِ اطلاع است فکیف که در انجا تصرّف نماید و بلیّه که متوجه آن دوست شده بود دران قسم اخیر یافت و معلوم شد که حضرت حق سبحانه و تعالی دفع آن بلیّه فرمود و الحمد للّٰه سبحانه علی ذلک حمدًا کثیرًا طیبًا مبارکًا فیه مبارکًا علیه کما یحب ربنا و یرضی و الصلوة و السلام و التحیة علی سید الاولین و الآخرین خاتم الانبیاء و المرسلین الذی ارسله رحمة للعالمین و علی آله و اصحابه و علی جمیع اخوانه من النبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین و الملائکة المقربین اجمعین اللهم اجعلنا من محبیهم و متابعی آثارهم ببرکة هؤلاء الکبراء

۱۔ یعنی محو میسازد خدا هرچه میخواهد و ثابت میکند هرچه میخواهد و نزد وی است ام الکتاب یعنی لوح محفوظ سوره رعد پاره وما ابرئ ۱۲

[illegible]

۲۔ [illegible]

ویرحم اللہ عبداً قال آمینا بر سرِ اصل سخن رویم و گوئیم کہ در بعضے اوقات خطائے کہ در بعضی علوم الہامی
واقع میشود بسبب آنست کہ بعضے از مقدماتِ مسلّمہ کہ نزدِ صاحبِ الہام ثابت ہست و در نفسِ امر کاذب با علوم
الہامی خلط میشود بحیثیتے کہ صاحبِ الہام نمیتواند تمیز نمود بلکہ مجموع را علوم الہامی مے انگارد پس ناچار
در مجموع خطا واقع میشود بسبب خطائے بعضے اجزاءِ آن و ایضاً گاہ است کہ در کشوف و واقعات امور غیبی را می بیند
و خیال میکند کہ محمول بر ظاہر است و مقصور بر صورت و باندازۂ آن خیال حکم میکند و خطا واقع میشود و نمیداند
کہ آن امور مصروف از ظاہر است و محمول بر تاویل و تعبیر این مقام نیز از جملہ اغلاط کشفیہ است بالجملہ آنچہ
قطعی است و شایانِ اعتماد کتاب و سنت است کہ بوحی قطعی ثابت شدہ است و بہ نزولِ ملک مقرر گشتہ
و اجماعِ علما و اجتہادِ مجتہدین نیز راجع باین دو اصل اند و ماورائے این چہار اصل شرعی ہر چہ باشد اگر موافق
است باین اصول مقبول و الّا فلا اگرچہ از علوم و معارفِ صوفیہ باشد و از الہام و کشوفِ ایشان
بود و انجا و جد و حال را تا بمیزانِ شرع نسنجند بہ نیم جو نمیخرند و کشوف و الہام را تا بر محکِ کتاب و سنت
نزنند بہ نیم حبیل نمی پسندند مقصود از سلوکِ طریقِ صوفیہ حصولِ ازدیادِ یقین است بحقیقتِ معتقداتِ
شرعیہ کہ حقیقتِ ایمان ہست و حصول یسر است در اداءِ احکامِ شرعیہ نہ امرے دیگر ورائے آن چہ رویت
موعود بآخرت است در دنیا واقع نیست و مشاہدات و تجلیات کہ صوفیہ بآن خرسند اند آرام بظلال است
و تسلی بہ شبہ و مثال او تعالیٰ ورائے الورا است من نیز ترسم کہ اگر حقیقتِ این مشاہدات و تجلیات را کماہی بگویم
فتورے در طلبِ مبتدیانِ این راہ افتد و قصورے در شوقِ ایشان پیدا آید و از ان نیز میترسم کہ اگر نہ گویم
باوجودِ علم تجویزِ التباسِ حق بباطل کردہ باشم بضرورت این قدر اظہار می نمایم کہ مشاہدات و تجلیاتِ این راہ
را بر محکِ تجلی و شہودِ کوہِ موسیٰ کلیم اللہ علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام باید زد و اگر درست نیاید
ناچار بظلال و شبہ و مثال باید برد البتہ درست نخواہد آمد چہ دک و فک مفقود است و در دنیا از ان چارہ
نبود اگر بر باطن متجلی شود و اگر بر ظاہر دک و فک البتہ باید خاتم الانبیاء علیہم الصلوات و التسلیمات

ازین وصیتہ میسر است آورا در دنیا روشنیئہ میسر شد و سر موئے از جادۂ رفت و کمل تابعان او را کہ ازین مقام نصیب گرفتہ اند بے پردۂ ظلے از ظلال نخواہد بود صاحب تجلی مہدیانہ ہرگاہ کلیم اللہ را از مشاہدۂ این حال بے آنکہ تجلی شود صعقہ در گرفت دیگران چہ باشند دیگر بدانند کہ مقصود از اجازت بعضے از مخلصان آن بود کہ درین طور گرداب ضلالت جمعے را براہ حق جل و علا رہنمونی نمایند و خود ہم باتفاق آن طالبان مشغولی کنند و ترقیات نمایند این سر رشتہ را نیک نگاہ داشتہ سعی نمایند کہ بقایائے خود را بر باد دادہ کوشش کنند کہ مسترشدان نیز باین دولت مشرف شوند نہ آنکہ این اجازت در توہم کمال و تکمیل اندازد و از مقصود باز دارد و ما علی الرسول الا البلاغ والسلام

مکتوب دو صد و ہزدہم (۲۱۸)

بملا داؤد صدور یافتہ در بیان رعایت آداب پیر طریقت مکتوب شریف اخوی اعزی ملا داؤد رسید موجب بہجت گشت حضرت حق سبحانہ و تعالی ظاہر و باطن را بمرضیات خود متحلی و متزین دارد بحرمۃ النبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات و در تکرار سبق باطن و استقامت بر طریقت اکابر قدس اللہ تعالی اسرارہم باید کہ از توہمات ناشی فتورے واقع نشود و اگر فرضا ظلمتے و کدورتے طاری شود علاج آن التجا و تضرع و نیاز و شکستگی است بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ و توجہ تام است بمربی خود کہ وسیلہ حصول این دولت اوست و در حضور و غیبت رعایت آداب و سائل این دولت عظمی را نیک نمایند و رضائے این بزرگواران را وسیلہ رضائے حق سازند سبحانہ طریق نجات و فلاح این است والسلام

مکتوب دو صد و نوزدہم (۲۱۹)

نمبر ۲ ابرج صد و ریافته در بیان آنکه آدمی از نادانی خود در فکر ازالهٔ مرض ظاهر خود است و از مرض باطنی که عبارت از گرفتاری دل است غافل و ما یناسب ذلک عصمکم الله سبحانه عما یصمکم و صانکم عما شانکم بحرمة سید الاولین و الآخرین علیه و علی آله اجمعین من الصلوات اتمها و من التسلیمات اکملها سعادت و نجابت آثار آدمی چون مرضی از امراض ظاهر طاری میگردد و عضوی از اعضای او را آفتی میرسد آن قدر سعی و مبالغه مینماید که آن مرض رفع شود و آن آفت زائل گردد و مرض قلبی که عبارت از گرفتاریست با دون حق جل و علا بر نهجی بروی استیلا یافته است که نزدیک است که او را بموت ابدی رساند و بعذاب سرمدی گرفتارش گرداند هیچ فکر ازالهٔ آن نمینماید و سعی در دفع آن نمیفرماید اگر این گرفتاری را مرض نمیدانند سفیه محض اند و اگر میدانند و باک ندارند و بلید صرف اند که از برای ادراک این مرض عقل معاد در کار است عقل معاش از کوته اندیشی خود مقصور بر ظاهر مبنی است عقل معاش چنانچه آفات معنویه را بواسطهٔ تلذذات فانیه مرض نمی انگارد عقل معاد نیز امراض صوریه را بواسطهٔ مثوبات اخرویه مرض نمیداند عقل معاش قصیر النظر است و عقل معاد حدید البصر عقل معاد نصیب انبیا و اولیاست علیهم الصلوات و التسلیمات و عقل معاش مرغوب اغنیا و ارباب دنیا شتان ما بینهما و اسبابی که محصل عقل معاد است ذکر موت است و تذکر احوال آخرت و مجالست با جماعه که بدولت دید آخرت مشرف شده اند ۵ وادیم ترا ز گنج مقصود نشان * گر ما نرسیدیم تو شاید برسی * باید دانست که مرض ظاهر چنانچه موجب تعسر اداء احکام شرعیه است مرض باطن نیز مستلزم آن تعسر است قال الله تبارک و تعالی کبر علی المشرکین ما تدعوهم الیه و قال سبحانه و انها لکبیرة الا علی الخاشعین در ظاهر ضعف قوی و جوارح مستلزم آن عسر است و در باطن ضعف یقین و نقص ایمان موجب عدم یسر است و الا در تکالیف شرعیه همه تخفیف است و تمام تیسیر و سهولت کریمهٔ یرید الله بکم الیسر و لا یرید بکم العسر و کریمهٔ یرید الله ان یخفف عنکم و خلق الانسان ضعیفا

یعنی بعد دوری است میان هر دو ۱۲

هر دو شاهد این معنی است مصرع خورشید نه مجرم ار کسے بینا نیست پس فکر ازاله این مرض لازم آمد و باطباء حاذق التجا آوردن فرض عین گشت ما علی الرسول الا البلاغ والسلام

مکتوب دو صد و بستم (۲۲۰)

بشیخ حمید بنگالی صدور یافته در بیان بعضے از اغلاط صوفیه و منشأ غلط آنها الحمد للّٰه رب العٰلمین والصلوٰة والسلام علی سید المرسلین وعلی اٰله واصحابه وعلیهم اجمعین احوال و اوضاع فقراء اینجائی روز بروز موجب ازدیاد شکر است و همین توقع را در ماده دوستان دور افتاده دارد اے عزیز درین راه غیب الغیب مزله اقدام سالکان بسیار است سر رشته شریعت را در اعتقادیات و عملیات نیک نگاه داشته زندگانی فرمایند در حضور و غیبت همین نصیحت است مبادا غفلت واقع شود بعضے از اغلاط این راه مے نویسد و منشأ غلط را تعیین مینماید بنظر اعتبار خواهند ملاحظه نمود و در ماورای جزئیات مذکوره باندازه آن کار خواهند فرمود بدانند که بعضے از اغلاط صوفیه آن است که گاه سالک در مقامات عروج خود را فوق دیگران یابد که فی الحقیقت افضلیت آنها باجماع علما ثابت است و بیقین مقام این سالک دون مقامات آن بزرگواران است بلکه این اشتباه گاه هست که نسبت بانبیا که بهترین خلائق اند قطعًا علیهم الصلوات والتسلیمات واقع شود عیاذًا باللّٰه سبحانه من ذٰلک منشأ غلط جمعے را آنست که هر یکے از انبیاء و اولیا را اولًا عروج تا باسما است که مبادی تعینات وجود ایشانست و باین عروج اسم ولایت متحقق میشود و ثانیا عروج در آن اسما است و از آن اسما الٰی ما شاء اللّٰه تعالٰی آنا با وجود این عروج مأوا و منزل هر کدام ایشان آن همان اسم است که مبدأ تعین وجود او ست لهٰذا در مقامات عروج هر که ایشان را جوید اکثر در همان اسما یابد چه مکان طبعی این بزرگواران و مراتب عروج همان اسما است و عروج و هبوط از آن اسما بواسطه عروض عوارض است

پس سالکِ بلند فطرت چون سیرِ او از اسما بلند تر واقع شود لاجرم از ان اسما نیز بالاتر خواهد رفت و آن
توہم پیدا خواہد کرد عیاذاً باللہ سبحانہ از انکہ آن توہم یقینِ سابق را زائل گرداند و در افضلیتِ انبیا
علیہم الصلوات والتسلیمات و اولویتِ اولیائے کہ باجماع افضل اند اشتباہ پیدا آرد و این مقام از مزالِ
اقدام سالکان است دران وقت سالک نمیداند کہ آن اکابر از ان اسما عروجاتِ بے نہایت فرمودہ
اند و بفوقِ فوق رسیدہ و نیز نمیداند کہ آن اسما امکنۂ طبعیۂ عروجِ ایشان ست و او را نیز در انجا مکانے
طبعی ہست کہ ادونِ آن اسما ست و ازلِ آنہا چہ افضلیتِ ہر شخصے باعتبار افضلیتِ اسم اوست کہ مبدأ
تعینِ او گشتہ است ازین قبیل است آنچہ بعضے از مشایخ گفتہ اند کہ گاہے ست کہ عارف در مقاماتِ عروج برزخیتِ
کبرائے را حائل نیابد و بے توسطِ او ترقی فرماید حضرتِ خواجہ ما میفرمودند کہ رابعہ نیز ازین جماعہ است
این جماعہ در وقتِ عروج چونکہ از اسمے کہ مبدأ التعینِ برزخیتِ کبرائے است بفوق گذشتہ اند توہم کردہ اند
کہ برزخیتِ کبرائے درمیان حائل نماندہ است و از برزخیتِ کبرائے حقیقتِ حضرتِ رسالت خاتمیت
علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام مراد داشتہ اند و حقیقتِ معاملہ آنست کہ بالا گذشت و منشأ
آن غلط جمعے دیگر را آنکہ چون سیرِ سالک در اسمی واقع شود کہ مبدأ تعینِ اوست و آن اسم جامعِ جمیعِ اسما
بر سبیلِ اجمال چہ جامعیتِ انسان بواسطۂ جامعیتِ ہمان اسم ست پس ناچار درین ضمن اسمائے کہ مبادی
تعینات مشایخ دیگر ہست بطریقِ اجمال نیز آن سیر قطع خواہد کرد و از ہر یکے گذشتہ بمنتہائے آن اسم
خواہد رسید و توہم فوقیتِ خود پیدا خواہد کرد و نمیداند کہ آنچہ او دیدہ است از مقاماتِ مشایخ و از انہا گذشتہ
انموذجے است از مقاماتِ ایشان نہ حقیقتِ آن مقامات و چون درین مقام خود را جامع می یابد و بکار از
اجزاءِ خود می انگارد لاجرم توہم اولویتِ خود پیدا مے آرد درین مقام شیخ بسطام میگوید لوائی ارفع من
لواء محمد از غلبۂ سکر نمیداند کہ ارفعیۂ لوائی او نہ از لوائی محمد است علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام
بلکہ از انموذج لوائے اوست کہ در ضمنِ حقیقتِ اسم او مشہود گشتہ است ازین قبیل است آنچہ او گفتہ از وسعت

قلبِ خود که اگر عرش و ما فیه در زاویهٔ قلبِ عارف بنهند هیچ محسوس نشود اینجا نیز اشتباهِ انموذج بحقیقت است
والا عرش که حضرت حق سبحانهٗ اورا عظیم[1] فرموده بقلب عارف را در جنبِ او چه اعتبار و چه مقدار ظهور یکه
در عرش است عشر عشیر آن در قلب نیست اگرچه قلبِ عارف باشد روز آخرت بظهورِ[2] عرشی متحقق خواهد
شد این سخن امروز هر چند بر بعضے از صوفیه گران خواهد آمد اما آخر معقولِ ایشان خواهد شد این سخن را بمثالے
واضح گردانیم انسان را که جامع عناصر و افلاک است هر گاه نظر بر جامعیتِ خود افتد عناصر و افلاک را اجزای
خود بیند و چون این دید غالب آید دور نباشد که بگوید که من از کرهٔ زمین کلان ترم و از سموات
عظیم تر درین وقت عاقلان مے فهمند که عظمت و کلانی او از اجزای خود است و کرهٔ زمین
و سموات فی الحقیقت اجزای او نیستند انموذجات اینها را اجزای او ساخته اند و کلانی او از آن انموذجات
است که اجزای وے اند نه از حقیقتِ کرهٔ ارضی و سماوی و همین اشتباهِ انموذج شئے بحقیقت شئے
صاحبِ[3] فتوحاتِ مکیه گفته است که جمع محمدی اجمع است از جمع الٰهی چه جمع محمدی مشتمل است
بر حقائقِ کونی و الٰهی پس اجمع باشد نفهمیده اند که آن اشتمال بر ظلے از ظلال مرتبهٔ الوهیت است
و انموذجے است از انموذجات آن نه بر حقیقتِ آن مرتبهٔ مقدسه بلکه نسبت با آن مرتبهٔ مقدسه
که عظمت و کبریائی از لوازم آنست جمع محمدی را هیچ مقدارے نیست ما للتراب و رب
الارباب و هم درین مقام که سیرِ سالک در اسمے که رب اوست واقع شود گاه هست که پندارد
که بعضے از اکابر که بیقین از وے افضل اند بتوسطِ او بعضے از درجاتِ فوق رسیده اند و بتوسلِ
او ترقی فرموده اینجا نیز مزالِ اقدامِ سالکان است عیاذاً بالله سبحانه که باین گمان خود را
افضل داند و بخسارتِ ابدی پیوندد و چه عجب و کدام افضلیت اگر بادشاهِ عظیم الشان و تمام
السلطان در تصرف زمین داری که داخلِ مملکت اوست برود و بتوسطِ آن زمین دار بعضے
از مقامات برسد و بتوسل آن فتح بعضے مواضع نماید غایت ما فی الباب اینجا احتمال فضل جزئی

[1] قال تعالى فان تولوا فقل حسبي الله لا اله الا هو عليه توكلت وهو رب العرش العظيم
[2] قال النبي صلى الله عليه وسلم …

هست که خارج از مبحث است چه هر حجّام و حائک بعضے از وجوه مخصوصه خود بر عالم ذو فنون
وحکیم بوقلمون فضل دارد اما آن فضیلت از اعتبار خارج است آنچه معتبر است فضل کلی است که عالم و
حکیم را ثابت است این درویش را نیز ازین اشتباهات بسیار واقع شده بود و ازین تخیلات بسیار
ناشی گشته و تا مدتها این حالت داشت مع ذلک حفظ خداوندی جل شانه شامل حال او بوده
که در یقین سابق سر موئے تذبذب نرفت و در اعتقاد مجمع علیه فتورے راه نیافت لله سبحانه
الحمد والمنة علی ذلک وعلی جمیع نعمائه وانچه خلاف مجمع علیه ظاهر میشد در حیز اعتبار نمی آورد
وبر محامل نیک صرف میکرد و مجملاً اینقدر میدانست که بر تقدیر صحت این کشف این زیادتی راجع
بفضل جزئی خواهد بود هر چند این وسوسه معارض میشد که مدار فضل بر قرب الٰهی است جل سلطانه
واین زیادتی دران قرب است پس جزئی چون باشد اما در جنب یقین سابق این وسوسه
هباءً منثوراً میگشت و هیچ اعتبار نداشت بلکه بتوبه واستغفار و انابت و التجاء می آورد و بتضرع
وزاری دعا میکرد که ازین قسم کشوف ظاهر نشود و خلاف معتقدات اهل سنت و جماعت سر موئے منکشف
نگردد روزے این خوف غلبه کرد که مبادا برین کشوف مؤاخذه نمایند وازین توهمات مسلّیه فرمایند و غلبه
این خوف بیقرار و بے آرام ساخت والتجا و تضرع را بجناب قدس خداوندی جل سلطانه مضاعف
گردانید واین حالت تا مدتے کشید اتفاقاً درین وقت گذر بر مزار عزیزے افتاد و درین معامله آن
عزیز را ممد و معاون خود کرد و درین اثنا عنایت خداوندی جل شانه در رسید و حقیقت معامله را
کما ینبغی وا نمود و روحانیت حضرت رسالت خاتمیت علیه وعلی آله الصلوة والسلام که
رحمت عالمیان است دران وقت حضور ارزانی فرمود و تسلی خاطر حزین نمود و معلوم گشت
که آرے قرب الٰهی موجب فضل کلی است اما این قرب که ترا حاصل شده است قرب ظلّے است
از ظلال مرتبه الوهیت که مخصوص باسمی است که رب تست پس موجب فضل کلی نباشد و صورت

مثالی این مقام را بر نہجے منکشف گردانیدند کہ جائے ریب نماند و محل رین بالکلیہ زائل گشت و این درویش بعضے ازین علوم کہ محل اشتباہ دارند و گنجایش تاویل و توجیہ در کتب و رسائل خود نوشتہ بود و منتشر گشتہ خواست کہ منشأ اغلاط آن علوم را کہ بمحض فضل خداوندی جل شانہ لائح گشتہ است بنویسید و انتشار دہد کہ گناہ مشتہر را اشتہار توبہ درکار است تا مردم ازان علوم خلاف شریعت فہم نہ کنند و بہ تقلید در ضلالت نیفتند یا بہ تعصب و تکلف تضلیل و تجہیل نورزند کہ درین راہ غیب الغیب این گلہا بسیار مے شگفد جمعے را بہ ہدایت میبرد و جمعے دیگر را بضلالت رہنمونی میفرمایند از والد بزرگوار خود شنیدہ ام قدس سرہ کہ میفرمودند کہ اکثر از گروہ ہائے ہفتاد و دو ملت کہ بضلالت رفتہ اند و راہ راست را گم کردہ منشأ آن دخول در طریق صوفیہ است کہ کار را بانجام نارسانیدہ غلطہا کردہ اند و بضلالت رفتہ

والسلام

قد تم القسم الثالث من الدفتر الاول بعونہ تعالی و فضلہ و منہ و کرمہ و حسن توفیقہ و یلیہ القسم الرابع انشاء اللہ تعالی و صلی اللہ تعالی و سلم و بارک افضل الصلوات و التسلیمات و البرکات علی خیر خلقہ سیدنا محمد و علی الہ و صحبہ اجمعین و علینا معہم برحمتہ و ھو ارحم الراحمین

بہ بستم ماہ جمادی الاول ۱۳۲۹ھ بروز جمعہ بکتابت خاکسار غلام محمد امرتسری صورت تمام یافت

ه رین بالفتح مہر کردن و زنگ و چرک از رین زنگ شدن گناہ بر دل کہ حجاب و ظلمت نفس گشتن ۱۲ من

ه قال صلی اللہ علیہ و سلم ساعة من سوء الخلق فاطلب للہ بتوبة اخرى السر بالسر والعلانیة بالعلانیة رواہ الطبرانی فی الکبیر عن معاذ حصن حصین

ه بضلالت رفتن بسبب کج فہمی است ۱۲

مکتوبات امام ربانی رح دفتر اول حصہ سوم

بس یعنی بسبب

حصہ سوم مکتوبات حضرت امام ربانی رحمہ بکتابت خاک پائے درویشان غلام محمد عفا اللہ عنہ تمام شد

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

للہ الحمد کہ آں چیز کہ خاطر میخواست * آخر آمد ز پس پردۂ تقدیر پدید

یعنی

بہ فضل رحمانی و امداد یزدانی با آئین نفیس

حصہ سوم دفتر اول

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسروری ثم امرتسری

در مطبع مجددی منشی نبی بخش واقع امرتسر مطبوع گردید

سنہ ۱۳۳۲ ہجری — ۱۹۱۴ء

تعداد طبع اول —— ۱۵۰۰

فہرست جدید کتاب مستطاب مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی حصہ سوم از دفتر اول

مضمون کتاب | صفحه

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَوَّلاً وَّاٰخِراً وَّالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْخَلَائِقِ

دَائِماً

سَرْمَداً

ط

هذا بصائر للناس

بصیرت اول۔ بدانکہ نسب شریف حضرت قطب الاقطاب امام ربانی مجدد الف ثانی قدس اللہ سرہ السامی بامیر المومنین عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ میرسد بہذا الترتیب النسق الشیخ احمد[1] بن الشیخ عبد الاحد[2] بن الشیخ زین العابدین[3] بن الشیخ عبد الحی[4] بن الشیخ محمد[5] بن الشیخ حبیب اللہ[6] بن الشیخ امام رفیع الدین[7] بن الشیخ نصیر الدین[8] بن الشیخ سلیمان[9] بن الشیخ یوسف[10] بن الشیخ اسحاق[11] بن الشیخ عبد اللہ[12] بن الشیخ شعیب[13] بن الشیخ احمد[14] بن الشیخ یوسف[15] بن الشیخ شہاب الدین[16] علی الملقب بفرخ شاہ بن الشیخ نصیر الدین[17] بن الشیخ محمود[18] بن الشیخ سلیمان[19] بن الشیخ مسعود[20] بن الشیخ عبد اللہ الواعظ الاصغر[21] بن عبد اللہ الواعظ الاکبر[22] بن الشیخ ابو الفتح[23] بن الشیخ اسحاق[24] بن الشیخ ابراہیم[25] بن شیخ ناصر[26] بن الشیخ عبد اللہ[27] بن امیر المومنین عمر الفاروق[28] رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین

بِحُرْمَةِ فَخْرِ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰاتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا اِلٰی اَبَدِ الْاٰبِدِیْنَ ۵

بصیرت دوم۔ حضرت امام ربانی قدس سرہ در مکتوب ہشتاد و ہفتم از جلد ثالث فرمودہ اند (ارادت من بمحمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بوسائط کثیرہ است در طریقہ نقشبندیہ بیست و یک واسطہ درمیان است و در طریقہ قادریہ بیست و پنج و در طریقہ چشتیہ بیست و ہفت) **سلسلہ علیہ نقشبندیہ مجددیہ** حضرت مجدد[1] رحمہ اللہ تعالیٰ ارادت و انابت از حضرت خواجہ محمد باقی[2] قدس سرہ دارند و ایشان از حضرت مولانا خواجگی امکنگی[3] و ایشان از مولانا درویش محمد[4] و ایشان از مولانا محمد زاہد[5] و ایشان از حضرت خواجہ عبید اللہ احرار[6] و ایشان از مولانا یعقوب چرخی[7] از حضرت خواجہ خواجگان بہاؤ الدین[8] نقشبند از حضرت سید امیر کلال[9] از حضرت خواجہ محمد بابا[10] سماسی از خواجہ عزیزان علی[11] رامیتنی از خواجہ محمود[12] انجیر فغنوی از خواجہ محمد عارف[13] ریوگری از خواجہ عبد الخالق[14] غجدوانی از خواجہ یوسف[15] ہمدانی از خواجہ ابو علی[16] فارمدی از حضرت خواجہ ابو الحسن[17] خرقانی از خواجہ بایزید[18] بسطامی از حضرت امام جعفر صادق[19] از حضرت امام قاسم[20] بن محمد بن ابی بکر الصدیق از حضرت سلمان[21] فارسی از حضرت امیر المومنین ابوبکر الصدیق[22] رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین از حضرت خیر البریہ محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم وبارک

مناجات بدرگاہ پروردگار

الٰہی باین جملہ خاصانِ خویش
کہ دارند جان رازعشقِ تو ریش
شدم در بلائے خودی مبتلا
خدایا ز دستِ خودی کن رہا
بحالِ منِ ناتوانِ حزین
بکن رحم یا ارحم الراحمین
سیاہیِ جرمم از دلم دور کن
بداغِ غمِ خویشش پر نور کن
باندوہِ خود شاد گردان دلم
ز بندِ غمم آزاد گردان دلم
ز دستم نیاید جز افعالِ بد
مبادا کسے را چو من حالِ بد
ز من چون پسندیدہ آید عمل
کہ نفس است بدخواہِ من در بغل
بتو آمدم چون سراپا امید
مگردان ز درگاہِ خود نا امید

بصیرت سوم۔ حضرت قطب الاقطاب شیخ احمد بن شیخ عبد الاحد قدس سرہما از خطۂ پاک سرہند خاستہ اند کہ او شہریست میان دہلی و لاہور ۔

ازان شہرے کہ نامش مضمر آمد بہ برائے ما عجب کانے برآمد ؞ ازو پیدا بہ ہر شہرے دکانہا ؞ روان در دشتِ جانہا کاروانہا ؞ در سنہ نہ صد و ہفتاد و یک (۹۷۱) قدم بعالمِ شہود نہادہ و در کمتر ایام از تحصیل علوم فراغ حاصل کردند جامع معقول و منقول بودند و حافظہ قوی میداشتند باندک زمان قرآن شریف یاد گرفتند بیشتر علوم از والد ماجد خود و برخے از علمائے کبار آن زمان تحصیل فرمودند و بسیالکوٹ کہ شہرے ہست از ملک پنجاب نزد مولانا کمال الدین کشمیری کہ از فحول علماء و دانشوران متورع بود و از باطن نیز بہرہ داشت بعضے کتب مشکلہ را مثل عضدی و امثالہ خواندہ اند و بعضے کتب حدیث را نزد مولانا یعقوب کشمیری گذراندہ بودند شیخ یعقوب از خلفاء بزرگ شیخ حسین خوارزمی بود و در حرمین شریفین زادہما اللہ شرفا از کبار محدثین اخذ حدیث کردہ و نیز حضرت ایشان اجازت تفسیر نیشاپوری و بیضاوی و صحیح بخاری و مشکوٰۃ تبریزی و جامع صغیر سیوطی از قاضی بہلول بدخشانی یافتہ بودند و قاضی بدخشانی اجازت از شیخ عبد الرحمٰن بن فہد داشتہ کہ او و آبائے او در بلاد عرب از کبار محدثین بودہ اند و حضرت مجدد قدس سرہ در علم ادب ید طولانی داشتند کہ مثل فیضی نیز در حیرت میماند

حضرتِ ایشان را بیعت و ارادت از حضرتِ خواجہ محمد باقی نقشبندی قدس سرہ حاصل بود حضرت خواجہ قدس سرہ فرمودند کہ حضرت مخدوم

خواجه خواجگی امکنکی مارا امر کردند که بهندوستان شوند این سلسله شریفه را آنجا از نو رواجے پدید آید ما خود را شایان این معنے ندیده تواضع نمودیم ایشان امر باستخاره کردند دران استخاره دیدیم که گویا طوطی بر شاخ نشسته و ما در دل خود نیت کردیم اگر آن طوطی ازان شاخ آمده بر دست ما نشیند مارا کشائش ها درین سفر روے خواهد نمود بمجرد این خطور آن طوطی پرواز نموده آمده بر دست ما نشست و ما آب دهان خود را در منقار او کردیم و آن طوطی در دهان من شکر ریخت فرداے آن شب این واقعه را چون بعرض مولانا خواجگی امکنکی رسانیدم فرمودند که شما ازود متوجه هندوستان مے باید شد که طوطی جانور هندی است در هندوستان از دامان شما عزیزے بوجود آید که عالمے ازو منور گردد و شما را نیز بهره رسد حضرت خواجه فرمودند که چون بشهر سهرند شما رسیدیم در واقعه نمودند که تو در جوار قطب فرود آمده و از حلیه آن قطب نیز آگاه گردانیدند صباح آن روز بدریافت درویشان و گوشه نشینان آن بلد رفتیم جماعه را که دیدیم از ایشان ازان حلیه یافتیم و نه آثار قطبیت از هیچ یکے معاینه نمودیم گفتیم شاید کسے از اهل شهر قابلیت این معنی داشته باشد که بعد ازین بظهور آید- همان روز که شما را دیدیم هم حلیه شما را موافق یافتیم و هم نشان آن قابلیت در شما مشهود گشت حضرت خواجه فرمودند که در بلده سهرند دیده شده بود که ما چراغ عظیم آنجا افروختیم و مشاهده میگشت که ساعت بساعت نور آن چراغ افزون شد و مشهود میگردید که مردم ازان یک چراغ افروخته ما چراغهاے کثیره برافروخته اند این را نیز اشارت بمعامله شما میدانیم حضرت خواجه فرمودند که شیخ احمد آفتابے است که مثل ما هزاران ستاره ها در سایه او گم اند بدانکه حضرت مجدد قدس سره تحصیل نسبت علیه نقشبندیه و سلوک این طریق عالیه و طی مقامات و مدارج کمالات و بنهایة النهایت رسیدن خود را بخدمت حضرت خواجه محمد باقی قدس سره و کامل و مکمل دانستن حضرت خواجه حضرت ایشان را و اجازت تعلیم طریقه فرمودن و جمعے را از طالبان حواله ایشان نمودن در مکتوب دو صد و نود وم از جلد اول مفصلا بمعرض تحریر آورده اند تحصیل شرف مطالعه آن مکتوب بے تفاصیل احوال سیر و سلوک حضرت ایشان بخدمت حضرت خواجه پیر بزرگوار خود قدس سره منتبه نتوان گشت بدانکه شیخ شهاب الدین علی الملقب بفرخ شاه الفاروقی الکابلی جد پانزدهم حضرت شیخ مجدد است قدس سرهما و او بیازده واسطه بحضرت عبد الله بن عمر خطاب رضی الله تعالی عنهما مے پیوندد و وے قدس سره از اجله امرا و اعاظم وزرا سلاطین کابل بوده نخستین نزیل هندوستان او ست که از غزنه و کابل بدیار هندوستان آمده و وے باوصاف خجسته موصوف بوده و بترویج اسلام و توهین عبده اصنام معروف و نسبت عارف اکبر شیخ فرید الدین گنج شکر قدس سره نیز بوے اتصال میکرد حضرت امام رفیع الدین رحمه الله تعالی جد ششم حضرت مجدد قدس سره جامع بوده میان علم ظاهر و باطن اقتباس انوار باطن از قطب زمان حضرت سید جلال الدین بخاری مخدوم جهانیان قدس سره نموده اند و بناے شهر سهرند حسب استدعاے حضرت سید جلال مخدوم جهانیان قدس سره بوده است از سلطان وقت فیروز شاه که اعتقاد راسخ بحضرت شان داشت و باشارت حضرت سید جلال قدس سره امام رفیع الدین که خلیفه و امام نماز حضرت سید بودند و در سامانه اقامت داشتند خشت بنیاد قلعه سرهند بدست مبارک خود نهادند و بنا بر امتثال امر پیر بزرگوار خود دران شهر متوطن گشتند مزار شریف ایشان بیرون قصبه سهرند متصل بان تا حال موجود است یزار و یتبرک به (باقی آینده) الحمد لله اولا و آخرا والصلوة والسلام علی نبیه وآله دائما وسرمدا

فهرست اغلاط حصه سوم

صفحه	سطر	خطا	صواب
۳	۹	تضیع	تضییع
۴	۱۳	ووال	دوال
۹	۵	سلوک	سُلوک
۱۸	۱۰	است ونتیجه	است یا چیز دیگر شک نیست که اگر جهت غنا ایشان است ونتیجه
۲۰	۱۶	فرحی	فرجی
۴۳	۸	مع مضار	مع بیان مضار
۵۰	۱۳	تماثل	تماثل
۷۵	۲	منضبغ	منصبغ
۸۴	۱۵	اینجا	ازینجا
۱۰۴	۱۴	سرورا	سرور را

عَیْنًا یَّشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ یُفَجِّرُوْنَهَا تَفْجِیْرًا

بامداد یزدانی و فضل رحمانی

حصہ چہارم

مکتوبات دفتر اول

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی

۱۳۲۹ھ

در مطبع مجددی امرتسر بغرہ ماہ رجب سنہ ۱۳۲۹ھ مطبوع گردید

حق

الله

حق حق

کلوا واعملوا حسنا

بسم الله الرحمن الرحیم

مکتوب دوصد و بست و یکم (۲۲۱)

بسید حسین مانک پوری صدور یافته دربیانِ خصائص و کمالاتِ طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه مثل فضلیت این طریق واندراج نهایت دربدایتِ آن بابیانِ نهایت این طریق و مثل سفر در وطن و خلوت در انجمن و تقدمِ جذبه برسلوک و ابتدائے سیر ازعالمِ امر و بودن این طریق اقربِ طرق که البته موصل است و بودن این طریق بر نهجیکه در ابتداءِ آن حلاوت و وجدان است و در انتها بے مزگی و فقدان که از لوازمِ یاس است و همچنین در ابتداءِ این طریق قرب و شهود است و در انتها بُعد و حرمان و اکابرِ این طریقهٔ علیه احوال و مواجید را تابع احکام شرعیه ساخته اند و اذواق و معارف را خادمِ علومِ دینیه داشته و درین طریق پیری و مریدی بتعلیم و تعلّمِ طریقت است نه بکلاه و شجره و درین طریق ریاضات و مجاهدات بانفسِ اماره باتیانِ احکامِ شرعیه است و التزامِ متابعتِ سنتِ سنیه علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة و درین طریق تسلیکِ طالب مربوط بتصرفِ شیخِ مقتدا است واین بزرگواران همچنانکه قدرتِ کامله بر اعطاے نسبت دارند در سلبِ آن نسبت نیز قدرتِ تامه دارند و درین طریق بیشتر افاده و استفاده بسکوت است و آن سکوت از لوازمِ طریق ایشان است و مایناسب ذلک ثم الحمد لله ربّ العٰلمین والصلوٰة والسلام علیٰ سیّد المرسلین وآله

بسم الله الرحمن الرحیم

الطاہرین وعلیہم اجمعین اخوی اعزی سیادت پناہی میر سید حسین دور افتادگان را فراموش نکردہ باشند ورعایت آداب این طریقہ علیہ را کہ از سائر طرق مشائخ کرام بوجوہ امتیاز دارد از دست ندادہ باشند کہ فرصت ملاقات شما بسیار اندک بود بنابر ملاحظہ این معنی بعضے از خصائص وکمالات این طریقہ علیہ را ضمن علوم بلند ومعارف ارجمند در معرض تحریر مے آرد ہر چند میداند کہ ادراک این قسم علوم ومعارف بالفعل از اذہان مستمعان بعید است اما اظہار اینچنین معارف بدو ملاحظہ است یکے آنکہ مستمع را استعداد این علوم ہست اگرچہ بالفعل دور از کار امینماید دوم آنکہ اگرچہ در ظاہر مخاطب معین است اما فی الحقیقت مخاطب کسے است کہ محرم این معاملہ است السیف للضراب مثل مشہور است ای برادر سر حلقہ این طریقہ سنیہ حضرت صدیق اکبر است رضی اللہ تعالی عنہ کہ بتحقیق افضل جمیع بنی آدم است بعد از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات وبہمین اعتبار در عبارات اکابر این طریقہ واقع شدہ است کہ نسبت مافوق ہمہ نسبتہا است چہ نسبت ایشان کہ عبارت از حضور وآگاہی خاص است ہمان نسبت وحضور حضرت صدیق است کہ فوق سائر آگاہی ہا است و درین طریق اندراج نہایت دربدایت است حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند کہ ما نہایت را دربدایت درج میکنیم مصرع قیاس کن زگلستان من بہار مرا۔ اگر پرسند کہ چون نہایت دیگران دربدایت ایشان مندرج شد پس نہایت ایشان چہ خواہد بود وایضا نہایت دیگران ہرگاہ وصول بحق باشد سبحانہ پس سیر ایشان از حق بکجا خواہد شد لیس وراء عبادان قریۃ مثل مشہور است جواب گوئیم کہ نہایت این طریقہ علیہ اگر میسر شود وصل عریان است کہ علامت حصول آن حصول یاس است از حصول مطلوب فافہم فان کلامنا اشارۃ لایدرکہا الا الاقل من الخواص بل من اخص الخواص علامت حصول آن دولت عظمی را برائے آن مذکور ساخت کہ جمعے ازین طائفہ دم از وصل عریان زدہ اند وطائفہ دیگر بیاس از حصول مطلوب قائل گشتہ اما بجمع این دو دولت اگر بایشان عرض کردہ شود نزدیک است کہ آن را جمع ضدین انگارند واز جملہ محالات شمارند جمعے کہ ادعاء وصل مینمایند یاس را حرمان میدانند وجماعت کہ

[Margin notes (partially legible): اول الحق؛ دوم؛ علیہ؛ فرمودند؛ فی؛ سوال اول؛ جواب سوال اول]

مدعی یاس اند وصل را عین فصل مے انگارند این ہمہ علامت نارسائی ہست بآن منزلت علیا غایۃ مافی الباب برتو سے ازان مقام عالی پر باطن الشان تافتہ است جمعے آن را وصل انگاشتہ اند و جمعے دیگر یاس این تفاوت از راہ استعداد ہرکدام میخیزد مناسب استعداد طائفہ وصل است و موافق استعداد طائفہ دیگر یاس نزد این حقیر استعداد یاس نیکوتر است از استعداد وصل ہرچند آنجا وصل و یاس ملازم یکدیگر اند و جواب اعتراض وہم نیز ازین جواب لائح گشت چہ وصل مطلق دیگر است و وصل عریان دیگر شتان ما بینہما و نعنی بالوصل العریانی رفع الحجب کلہا وزوال الموانع باسرہا و لما کان اعظم الحجب واقواہا ہی التجلیات المتنوعۃ والظہورات المختلفۃ لابد ان تنقضی وتتم تلک التجلیات والظہورات بتمامہا سواء کان التجلی والظہور فی مرایا الامکانیۃ او المجالی الوجوبیۃ فانہما فی حصول نفس الحجب سواء وان کان التفاوت بینہما فی الشرف والرتبۃ وہو خارج عن نظر الطالب اگر پرسند کہ ازین بیان لازم می آید کہ تجلیات را نہایت باشد و حال آنکہ مشائخ طریقت تصریح کردہ اند کہ تجلیات را نہایت نیست جواب گوئیم کہ بے نہایتی تجلیات بر تقدیریست کہ سیر در اسما و صفات بتفصیل واقع شود و برین تقدیر وصول بحضرت ذات تعالی و تقدس میسر نیست و وصل عریان حاصل نہ وصول بحضرت ذات تعالی و تقدس منوط بطے اسما و صفات است بر سبیل اجمال پس تجلیات را نہایت باشد اگر گفتہ شود کہ تجلیات ذاتی را نیز بے نہایت گفتہ اند چنانکہ حضرت مولوی جامی قدس سرہ در شرح لمعات بآن تصریح نمودہ است پس تجلیات را نہایت گفتن بکدام وجہ است آید جواب گوئیم کہ آن تجلیات ذاتیہ نیز بے ملاحظہ شئون و اعتبارات نیست کہ تجلی بے آن ملاحظہ ممکن نیست و آنچہ ما در صدد بیان آنیم امرے ہست ماورائے تجلیات صفاتی باشند آن تجلیات یا ذاتی چہ اطلاق تجلی دران موطن جائز نیست ہر تجلی کہ باشد زیرا کہ تجلی عبارت از ظہور شی ہست در مرتبہ ثانی یا ثالث یا رابع الی ما شاء اللہ تبارک تعالی و اینجا مراتب ہمہ ساقط گشتہ ہست و مسافت بتمام طی شدہ اگر پرسند کہ آن تجلیات ذاتی بکدام اعتبار گفتہ شود گوئیم کہ تجلیات اگر بملاحظہ معانی زائدہ است تجلیات صفات است و اگر بملاحظہ معانی غیر زائدہ تجلیات ذات لہذا ظہور وحدت را کہ تعین اول است

زائد بر ذات نیست تعالیٰ تجلّی ذات گفتہ اند و مطلب ما حضرتِ ذات است تعالیٰ و تقدّس کہ
ملاحظۂ معانی را دران موطن اصلا گنجایش نیست زائد باشند آن معانی یا غیر زائد زیرا کہ معانی تمام
بطریقِ اجمال طے شدہ بحضرت ذات تعالیٰ و تقدّس وصول میسر شدہ است باید دانست کہ وصل
در آن موطن در رنگِ مطلب بیچون و بیچگونہ است اتصالے کہ عقل آنرا فہم کند از مبحث خارج است
و شایانِ آن جناب قدس نیست زیرا کہ چون را بہ بیچون راہ نیست لَا یَحْمِلُ عَطَایَا الْمَلِكِ اِلَّا مَطَایَاہُ

بیت: اتصالِ بے تکیف بے قیاس ❊ ہست رب الناس را با جان ناس ❊ ہیچ کس از مشایخ این
طریقۂ علیہ از نہایت طریق خود خبر ندادہ است از ابتداءِ طریقت خود خبر گفتہ اند کہ نہایت را دران اندراج
است ہر گاہ بدایتِ ایشان نہایت آمیز باشد نہایت ہم باید کہ مناسب آن بدایت باشد و آن
ہمان است کہ این فقیر باظہارِ آن امتیاز یافت بیت: اگر بادشہ بر در پیرزن ❊ بیاید تو اے خواجہ
سبلت مکن ❊ لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ الْحَمْدُ وَالْمِنَّۃُ عَلٰی ذٰلِكَ اے برادر وصلانِ این نہایت ازین طریق
و از طرق دیگر اقلِ قلیل اند اگر تعداد افرادِ آن نماید نزدیک است کہ نزدیکان دوری جویند و از انکار بعید
خود چہ استبعاد نماید کُلُّ ذٰلِكَ لِکَمَالِ الْوُصُوْلِ اِلٰی نِہَایَۃِ النِّہَایَۃِ بِصَدَقَۃِ حَبِیْبِہٖ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّہَا وَاَکْمَلُہَا و از جملہ خصائصِ این طریقۂ علیہ سفر در وطن است کہ عبارت
از سیر انفسی است ہر چند سیر انفسی در جمیع طرق مشایخ ثابت است اما آن سیر در نہایت میسر میشود
بعد از قطع سیر آفاقی و درین طریق ابتداء ازین سیر است و سیر آفاقی در ضمن این سیر قطع میباید پس منشاء این سیر
کہ در ابتداء حاصل میگردد اندراج النہایت فی البدایت گشت و خاصۂ دیگر خلوت در انجمن است کہ متفرع
است بر سفر در وطن ہر گاہ کہ سفر در وطن میسر شد پس در انجمن تفرقہ نیز در خلوت خانۂ وطن سفر نماید
و تفرقۂ آفاق بحجرۂ انفس راہ نیابد این خلوت ہر چند منتہیان طرق دیگر را نیز میسر است اما درین طریق
چون در ابتداء دست میدہد از خواصِ این طریق گشت باید دانست کہ خلوت در انجمن بر تقدیرے است
کہ در ہائے خلوت خانۂ وطن را بربستہ باشد و روزنہا را مسدود ساختہ یعنی در انجمن تفرقہ ملتفتِ احدے نگردد

روشندانہا ۱۲

ومتکلم و مخاطب نباشد نہ آنکہ چشم را بپوشد و حواس را بتکلّف معطّل سازد کہ آن منافی این طریق است

اے برادر این ہمہ تمحّل و تکلّف در ابتدا و در وسط است و در انتہا ازین تمحّلات ہیچ در کار نیست در عین

تفرقہ جمعیت است و در نفس غفلت حاضر ازینجا کسے گمان نکند کہ تفرقہ و عدم تفرقہ در حق منتہی مطلقاً

مساوی است لا بلکہ مراد آنست کہ تفرقہ و عدم تفرقہ در نفس جمعیت باطن او برابر اند مع ذلک اگر ظاہر را

با باطن جمع سازد و تفرقہ را از ظاہر نیز دفع نماید اولی و انسب خواہد بود قال اللہ سبحانہ و تعالی امراً

لنبیہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا باید دانست کہ در بعضی اوقات

از تفرقہ ظاہر چارہ نبود کہ حقوق خلق ادا باید پس تفرقہ ظاہر نیز در بعضی اوقات مستحسن گشت اما تفرقہ

باطن در ہیچ وقتے از اوقات جائز نیست کہ آن خالص از برائے حق است سبحانہ پس سہ حصہ از عباد

مسلّم از برائے حق شد تعالی باطن تمام و نصفے از ظاہر و نصف دیگر از ظاہر از برائے ادائے حقوق خلق

باقی ماند اما در ادائے آن حقوق ہرگاہ امتثال اوامر حق است سبحانہ آن نصف دیگر نیز راجع بحق گشت

سبحانہ إِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ و درین طریق

تقدم جذبہ است بر سلوک و ابتداء سیر از عالم امر است نہ از عالم خلق بخلاف اکثر طرق دیگر و قطع منازل

سلوک در ضمن طے معارج جذبہ مندرج است و سیر عالم خلق در تحت سیر عالم امر میسّر پس اگر باین اعتبار

درین طریق اندراج البدایت فی النہایت ہم بگویند گنجایش دارد پس معلوم شد کہ سیر ابتداء درین طریق در

سیر انتہا مندرج ست نہ آنکہ از انتہا برائے سیر ابتدا فرو آیند و بعد از تمامی سیر نہایت در بدایت کنند ازینجا

باطل شد زعم کسیکہ میگوید کہ نہایت این طریق بدایت طرق سائر مشائخ است اگر کسے گوید کہ در عبارت

بعضے از مشائخ این طریقہ واقع شدہ است کہ ایشان را سیر در اسماء و صفات بعد از تمامی نسبت ایشان واقع

میشود پس درست آمد کہ نہایت ایشان بدایت دیگران شد چہ سیر در اسماء و صفات در ابتدا است نسبت سیر

در تجلیات ذاتیہ در جواب گوئیم کہ ایشان را سیر در اسماء و صفات بعد از سیر در تجلیات ذاتیہ نیست بلکہ در ضمن

ہمین سیر آن سیر ہم واقع میشود و غایت ما فی الباب چون سیر اسمائے و صفاتی بسبب عروض بعضی از

Interlinear glosses: بعدہ ۱۲ — حیلہ ۱۲ — از جمیع وجوہ ۱۲ — یعنی ہمچنین است ۱۲ — در سورۂ مزمل در پارۂ تبارک ۱۲ — یعنی — چنانچہ اندراج النہایۃ فی البدایۃ گفتہ اند ۱۲ — مشائخ این طریقہ ۱۲ — مشائخ طرق دیگر ۱۲ — و ایشان را بعد از تمامی نسبت ۱۲ — مشائخ این طریقہ علیہ ۱۲ — تا لازم آید کہ نہایت ایشان بدایت — یعنی برسیر اسماء و صفات ۱۲

Margin notes: ۱ یعنی یاد کن نام پروردگار خود را و ببر از خلق بجدا شدن کامل یعنی از ہمہ جہت گسستہ شوی بسوے او ۱۲ — ۲ و از الیہ یرجع الامر بطرف او گردانیدہ میشود کار ہمہ آن پس عبادت کن او را و توکل کن بر او و نیست پروردگار تو بیخبر از آنچہ میکنید واقع است در آخر سورۂ ہود در پارہ وما من دابۃ ۱۲ — ۳ قولہ سیر ابتدا درین — یعنی اگر بنظر بر این معنی یعنی اندراج — سیر ابتدا در سیر انتہا — ۴ معراج — ۵ نشانہ ازین بعدہ و ضمیر قول — یعنی اسماء و صفات — التہایت الجذبہ — تعلقہ ۱۲ — از انتہا بسوے ابتدا

Side headings: تقرر طریقہ نقشبندیہ — اعتبار ابتدا — تفرقہ باطن — خاصہ دیگر — اندراج — تقدم جذبہ بر سلوک

سے پس باید کہ نہایت مشائخ خود را بدایت شان بگوید وہو کما ترے ۱۲

عوارض ظہور میکند و سیر تجلیات ذاتی مستور میگردد متخیل میشود کہ آن سیر را تمام کردہ داخل تجلیات اسمائی و صفاتی گشتہ است و نہ چنین است آرے بعد از تمامی سیر در مدارج ولایت رجوعے بعالم واقع میشود از برائے دعوت خلق بحق جل و علا اگر آن رجوع را نہایت ایشان دانستہ بدایت خود تصور کردہ باشند بعید نیست اما چہ میگوید مشائخ او نیز در نہایت ہمین رجوع دارند و ایضا مراد از نہایت و بدایت بدایت و نہایت ولایت است و این سیر رجوع بولایت تعلق ندارد و نصیبے است از مرتبہ دعوت و تبلیغ و این طریق اقرب طرق است و البتہ موصل حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند طریق ما اقرب طرق است و فرمودہ اند از حق سبحانہ و تعالی طریقے خواستم کہ البتہ موصل باشد و این خواست ایشان باجابت مقرون گشتہ است چنانچہ در رشحات از حضرت خواجہ احرار قدس سرہ نقل کردہ است چرا اقرب نباشد و موصل نبود کہ انتہا در ابتدا آن اندراج یافتہ است خیلے بیدولتے باشد کہ درین طریق داخل شود و استقامت نورزد و بے نصیب برود مصرع خورشید نہ مجرم ار کسے بینا نیست ، آرے اگر طالبے ہست نا قصے افتد گناہ طریق چیست و تقصیر طالب کدام زیرا کہ فی الحقیقت راہبر این طریق موصل است نہ نفس این طریق و درین طریق در ابتدا حلاوت و وجدان است و در انتہا بے مزگی و فقدان کہ از لوازم یاس است بخلاف طرق دیگر کہ در ابتدا بے مزگی و فقدان دارند و در انتہا حلاوت و وجدان و ہمچنین درین طریق در ابتدا قرب و شہود است و در انتہا بعد و حرمان بخلاف طرق سائر مشائخ کرام تفاوت طرق از ینجا قیاس باید کرد و بزرگی این طریق عالی را باید دریافت چہ قرب و شہود و حلاوت و وجدان از دوری و مہجوری خبر میدہد و بعد و حرمان و بے حلاوتی و فقدان از نہایت قرب فَهِمَ مَن فَهِمَ در شرح این سر این قدر وا مینماید کہ ہیچکس از نفس خود بخود نزدیکترے ندارد و نسبت قرب و شہود و حلاوت و وجدان در حق نفس خود او را مفقود است و نسبت بغیر خود کہ باو مباینت دارد این نسبت ہا موجود فالعاقل تکفیہ الاشارۃ و اکابر این طریقہ علیہ احوال و مواجید را تابع احکام شرعیہ ساختہ اند و اذواق و معارف را خادم علوم دینیہ داشتہ جواہر نفیس شرعیہ را در رنگ طفلان بجوز و مویز وجد و حال عوض نمیکنند و بترہات صوفیہ مغرور و مفتون

کلمات سکریہ ۱۲

نمیگروند احوالیکه بارتکاب محظوراتِ شرعیہ وخلافِ سنتِ سنیہ حاصل شود قبول ندارند ونخواہند از ینجاست
کہ سماع ورقص را تجویز نمے نمایند وبذکرِ جہر اقبال نمیفرمایند حالِ ایشان بردوام است ووقتِ ایشان
براستمرار آن تجلی ذاتی کہ دیگران را کالبرق است ایشان را دائمی است حضورے کہ غیبت در قفائے
آن باشد نزد این بزرگواران از حیّزِ اعتبار ساقط است بلکہ کارخانہ ایشان از حضور وتجلی بلند تر است
چنانکہ اشارتے بآن رفتہ حضرت خواجہ احرار قدس سرہ فرمودہ اندکہ خواجگانِ این سلسلہ علیہ قدس
اللہ تعالیٰ اسرارھم بہر زراقی ورقاصی نسبت ندارند کارخانہ ایشان بلند است ودرین طریق پیری
ومریدی بتعلیم وتعلّمِ طریقہ است نہ بکلاہ وشجرہ کہ در اکثرِ طرقِ مشائخ رسم شدہ است حتی کہ متاخرانِ ایشان
پیری ومریدی را منحصر بکلاہ وشجرہ ساختہ اند از ینجاست کہ تعددِ پیر تجویز نمے نمایند ومعلّمِ طریقت را مرشدے
نامند وپیر نمیدانند ورعایتِ آدابِ پیری را در حقِ او بجانمے آرند این از کمالِ جہالت ونارسائی ایشان
است نمیدانند کہ مشائخِ ایشان پیرِ تعلیم وپیرِ صحبت را نیز پیر گفتہ اند وتعددِ پیر تجویز فرمودہ اندبلکہ در حینِ حیاتِ
پیرِ اول اگر طالبے رشد خود را در جائے دیگر بیند بے انکارِ پیرِ اول جائز است کہ پیرِ ثانی اختیار کند حضرت
خواجہ نقشبند قدس سرہ درباب تجویزِ این معنی از علمائے بخارا فتوے درست فرمودہ بودند آرے اگر
از پیرے خرقۂ ارادت گرفتہ باشد از دیگرے خرقۂ ارادت نگیرد واگر گیرد خرقۂ تبرک گیرد از ینجا لازم نمی آید
کہ پیرِ دیگر اصلاً نگیرد بلکہ روا است کہ خرقۂ ارادت از یکے گیرد وتعلیمِ طریقت از دیگرے وصحبت با ثالث
دارد واگر این ہر سہ دولت از یکے میسّر گردد چہ نعمتے است وجائز است کہ تعلیم وصحبت از مشائخِ متعددہ
استفادہ نماید وباید دانست کہ پیر آنست کہ مرید بالحق سبحانہ رہنمائی فرماید این معنی در تعلیمِ طریقت بیشتر
ملحوظ است وواضح تر است پیرِ تعلیم ہم استادِ شریعت است وہم رہنمائے طریقت بخلافِ پیرِ خرقہ پس
رعایتِ آدابِ پیرِ تعلیم بیشتر بجا باید آورد وباسمِ پیری او احق باشد ودرین طریق ریاضات ومجاہدات
بانفسِ امارہ باتیانِ احکامِ شرعیہ است والتزامِ متابعتِ سنّتِ سنیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسّلام
والتحیۃ زیرا کہ مقصود از ارسالِ رسل وانزالِ کتب رفعِ ہواہائے نفسِ امارہ است کہ معاداتِ مولاے

فرستادن پیغمبران وفرود آوردن کتابہاے از جانب حق تعالیٰ ۱۲

Margin notes:

پیرِ تعلیم وپیرِ صحبت ہم پیر طریقت

مکتوبات امام ربانی رحمہ اللہ حصہ چہارم دفتر اول

تعددِ پیر

نکتہ: پیرِ تعلیم اولیٰ ترست

خاصہ ہمیں طریقہ

ایشان پیرِ ثانی اختیار کردن

لمعہ: تجویزِ دوم ہمیں طریقہ است

خود جل سلطانہ منتصب گشتہ است پس رفع ہوائے نفس مربوط باتیان احکام شرعیہ گشت ہر قدر کہ در شریعت راسخ تر باشد از ہواہائے نفس بعید تر بود پس ہیچ چیز بر نفس امارہ شاق تر از امتثال اوامر و نواہی شریعت نبود و خرابی او جز در تقلید صاحب شریعت متصور نباشد ریاضات و مجاہدات کہ ما ورائے تقلید سنتش اختیار کنند معتبر نیست کہ جوگیہ و براہمہ ہند و فلاسفہ یونان درین امر شرکت دارند و آن ریاضات در حق ایشان جز ضلالت نمی افزاید و غیر خسارت راہ نمے نماید و درین طریق تسلیک طالب مربوط بتصرف شیخ مقتدا است بے تصرف او کار نمیکشاید چہ اندراج نہایت در بدایت اثر توجہ شریف اوست و حصول معنی بیچونی و بیچگونگی نتیجہ کمال تصرف او کیفیت بیخودی کہ آنرا راہ مخفی اعتبار کردہ اند حصول آن در اختیار بندی نیست و توجہے کہ معرا از شش جہت است وجود آن در خور حوصلہ طالب نہ نقشبندیہ عجب قافلہ سالاراند ٭ کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را ٭ این بزرگواران ہمچنانکہ قدرت کاملہ بر اعطاء نسبت دارند و حضور و آگاہی را در اندک وقت بطالب صادق عطا میفرمایند و بر سلب آن نسبت نیز قدرت تامہ دارند و بیک بے التفاتی صاحب نسبت را مفلس میسازند بلے آنہا کہ میدہند میستانند ہم اعاذنا اللہ سبحانہ من غضبہ و غضب اولیاءہ الکرام و درین طریقہ علیہ بیشتر افادہ و استفادہ بسکوت فرمودہ اند ہر کہ از سکوت ما منتفع نشد از کلام ما چہ نفع خواہد گرفت و این سکوت را بہ تکلف اختیار نکردہ اند بلکہ از لوازم طریق ایشانست چہ از ابتداء توجہ این بزرگواران باحدیت مجردہ است از اسم و صفت جز ذات نمیخواہند و معلوم است کہ مناسب آن توجہ و ملائم آن مقام سکوت و خرس است من عرف اللہ کل لسانہ مصداق این سخن است و ختمہ ہذہ المقالۃ بحمد اللہ سبحانہ و بصلوۃ حبیبہ الحمد للہ رب العالمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ الطاہرین و علیہم اجمعین والسلام

مکتوب دو صد و بست و دوم (۲۲۲)

بخواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ در بیان خرابی احوال و دید قصور و متہم داشتن حسنات خود را و جمع

ہر کہ شناخت خدا را گنگ شد زبان او ۔ یعنی بسیار نیست گفتگو سے بستائش خدائے پاک او بدرا او و پیغمبر او صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ۱۲

شدنِ این دیدِ قصور با کمالاتِ ولایت بلکه این دید اثرِ آن کمالات است و ما بناسبِ ذٰلک اللّٰهمّ
وفّقنا لمرضاتک وثبّتنا علیٰ طاعتک بحرمة سیّد الاوّلین والاٰخرین علیه وعلیٰ اٰله الصّلوات
والتّسلیمات بزرگے فرموده است که مریدِ صادق آنست که مدت بست سال کاتبِ شمالِ او چیزے
نیابد که بروے نویسد و این فقیر بتقصیر بذوق و وجدان در حق خود میباید که کاتب یمین معلوم نیست
که در مدت بست سال حسنه بیابد که در صحیفهٔ اعمالِ او درج نماید خداوا ناست جل سلطانهٗ که این سخن را
بتصنّع و تکلّف نمیگوید و ایضاً بذوق میباید که کافرِ فرنگ از وے بمراتب بهتر است و اگرچه آن را سند
از جواب عاجز نباید و ایضاً الطریق ذوقِ خود را محاطِ خطیئات میداند و مشمول سیئات می انگارد و حسناتیکه
بوجود می آید کاتبِ شمالِ خود را بکتابت آن احق مے بیند و میباید که کاتبِ شمالِ او همیشه در کار
است و کاتبِ یمینِ او معطّل و بیکار و صحفِ یمین را خالی و سفید میداند و صحفِ شمال را مملو و سیاه امیدے
جز برحمت ندارد و دست آویزی جز مغفرت نه دعاءِ اَللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ اَوْسَعُ مِنْ ذُنُوْبِيْ
وَرَحْمَتُكَ اَرْجٰی عِنْدِيْ مِنْ عَمَلِيْ موافقِ حالِ اوست عجائب کار و بار است فیوض و
وارداتِ الٰهی جل سلطانهٗ که علی الدوام در مدارجِ کمال و تکمیل فائض و وارد است تائیدِ این دیدِ قصور
مینماید و تقویتِ این عیب بینی میفرماید بجائے عُجب منقصت می افزاید و در محلِ ترفع راه بتواضع
و فروتنی میکشاید و در آن واحد هم بکمالاتِ ولایت مشرّف است و هم بدیدِ قصور متّصف هرچند بالاتر
میرود پایان تر خود را مے بیند بلکه همان بالاتر رفتن سببِ پایان تر دیدن شده است ظرفا آن را
باور دارند یا نه و اگر سرِّ آن را معلوم کنند شاید باور دارند سوال سرِّ این جمع متنافیین چیست و وجودِ
احد المتنافیین سببِ وجودِ متنافی دیگر چرا باشد جواب استحالهٔ جمع متنافیین مشروط باتحادِ محل است
و در ما نحن فیه محل متعدد است بالا روندها لطائفِ عالمِ امر است از انسانِ کامل و فرو آیندها از
عالمِ خلقِ او لطائفِ عالمِ امر هرچند بالاتر روند بے مناسب تر میگردند بعالمِ خلق و همان بے مناسبتی
سببِ پایان تر آمدن عالمِ خلق است و عالمِ خلق هرچند پایان تر مے آید سالک را بجلاوت

۵ یعنی محال است که دو امر متنافی در یک محل یافته شود و بریک چیز هر دو صادق آید و در آنچه ما در صدد آنیم ما صدق علیه هر دو جدا است بالا روندها الخ ۱۲

ترمیاز دو دید عیوب و نقائص را زیادہ ترمیگرداند از ینجاست کہ منتہیان مرجوع آرزوئے آن التذاذ و حلاوت دارند کہ در ابتدا ایشان را میسر شدہ بود و در انتہا از دست رفتہ و بیمزگی بجائے آن نشستہ و ہم ازینجاست کہ کافر فرنگ را عارف از خود بہتر میداند زیراکہ در کافر نورانیتے ہست بواسطہ امتزاج عالم امر او بعالم خلق او و در عارف این امتزاج زائل شدہ است عالم خلق تنہا کہ انا از عارف بروے مے افتد جدا ماندہ است کہ سراسر ظلمت و کدورت است و ہرچند لطائف عالم امر فرود می آیند با عالم خلق اختلاطے ندارند و امتزاجے حاصل نمیکنند چنانچہ در ابتدا داشتند مکتوبیکہ بدست اخوی خواجہ محمد طاہر ارسال داشتہ بودند رسید حصول رابطہ کہ مبنی بر مناسبت تامہ است در زمان غیبت از نعمتہائے عظیم شمرند و تا موانع مرتفع شود اکتفا بقرب قلوب نمایند و باوجود این قرب خواہش قرب ابدان را از دست ندہند کہ تمامی نعمت مربوط باین قرب است و ویس قرنی باوجود قرب قلوب چون قرب ابدان نداشت باونائے آن جماعہ کہ قرب ابدان داشتند نرسد لہذا اتفاق کوہ وہب او بمد شعیر ایشان کہ اتفاق کنند برابری نکند فلا تعدل بالصحبۃ شیئًا کائنًا ما کان والسلام

مکتوب (۲۲۳) دوصد و بست و سوم

بخواجہ جمال الدین حسین کولابی صدور یافتہ در تحریض بر اظہار احوال و واقعات نمودن بشیخ بزرگوار خود

اخوی خواجہ جمال الدین حسین مدتیست کہ از کیفیات احوال خود اعلام ندادہ اند نشنیدہ اند کہ مشائخ کبرویہ مریدے راکہ تا سہ روز از احوال و واقعات خود بعرض شیخ خود نرساند کف پاے میفرمایند مضے مامضے دیگر چنین نکنند و ہرچہ روو دہد نویسان باشند قدوم مبارک اخوی اعزی را مغتنم دانستہ در خدمت و دلجوی کوشند و صحبت گرامی ایشان را عزیز دانند ع دادیم ترا ز گنج مقصود نشان والسلام

مکتوب (۲۲۴) دوصد و بست و چہارم

بمیر محمد نعمان بدخشی صدور یافته در بیان رعایت آداب و دفع مظنۀ آزار که توهّم نموده بود و امر
باحتیاط و تاکید در تعلیم طریقت و تحمل نمودن بجفای فقر و نامرادی و بعضی نصائح و تنبیهات که
بملا یار محمد قدیم بر پشت این مکتوب نوشته شد مکتوب شریف اخوی ارشدی سیادت پناهی
میر محمد نعمان وصول یافت مضمون مقدمانیکه ترتیب داده بودند و فحوای شکایاتی که نموده بودند وضوح
انجامید بعضی مردم شما را اعقل زمان میگویند این قسم سخنان درمیان آوردن باکسیکه از وی گذر
و چاره نباشد چه مناسب است قطع نمیتوان کرد و مفارقت نمیتوان جست معذلک خیال
نکنند که ازین نوع سخنان غباری بخاطر اینجانب راه یافته باشد که به آزار انجامد چه جای آنکه
به بیزاری بکشد خوبیهای شما در نظر است و زلات شما از اعتبار ساقط هیچگونه خاطر خود را مشوش ندارند
و بهیچ وجه آزار اینجانب را تصور ننمایند که بوجهٍ مّن الوجوه آزار واقع نیست چرا آزار متصور شود که موجب
آزار منتفی است اموریکه بسهو و نسیان بمقتضای بشریت سرزند شایان مؤاخذه نیست توهم
آزار را از خاطر برآورده به تعلیم طریقه و افادۀ طلبه سرگرم باشند امر باستخاره ها از برای تاکید این امر است
نه از برای نفی این امر هرگاه دشمن لعین و نفس بدقرین در کمین این مسکین باشند از احتیاط و تاکید
چاره نبود مبادا بمکر و حیله از جا برند و به تسویل و تمویه سیئات را بصورت حسنات وانمایند فرموده اند که
دشمن لعین چون از راه طاعت و نصیحت در آید دفع کردن آن متعسر است پس همیشه ملتجی و متضرع باید بود
و از حق سبحانه و تعالی بشکستگی و زاری باید طلبید که ازین راه خرابی او نخواهند و استدراج او نطلبند
طریق استقامت اینست که بسعادت ابدی رهنمائی فرماید دیگر فقر و نامرادی جمال این طائفه است
و اقتدا است بسید کونین علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات حضرت حق سبحانه و تعالی
از کمال کرم کفیل رزق عباد خود شده است و ما و شما را ازین تردد فارغ ساخته هرچند اشخاص بیشتر
رزق زیاده تر تجمع همت متوجه مرضیات حق باشند تعالی و تقدس و غم متعلقان را بکرم او
سبحانه حواله نمایند والباقی عند التلاقی بعضی از یاران که ازان طرف آمدند اظهار نمودند که

ہنوز توہمِ آزار در خاطرمیر متمکن است بِناءً عَلیٰ ذٰلِکَ بتاکید و مبالغہ نوشتہ شد کہ رفع توہم آزار نمایند دیگر کتابے بنام یار محمد قدیم نوشتہ بود کہ متضمن نصائح و مواعظ باشد ظاہراً مضمون آن کتابت مقبولِ طبیعتش نیفتاد کہ جواب کتابت نفرستاد بلکہ در فرستادن دعا نیز خود را معاف داشت گو مقبولِ طبیعتش نیفتد جماعہ کہ باین خفیر منسوب بند اگر مظان غلط و مواد خطاء ایشان را اعلام نکنند و حق را از باطل جدا نسازد از عہدہ چگونہ برآید و در آخرت چہ رو نماید با و بگویند؎ من آنچہ شرطِ بلاغ است با تو میگویم ٭ تو خواہ از سخنم پند گیر خواہ ملال ٭ بداند کہ مقام شیخی و دعوت خلق بحق جل و علا بس مقام عالی است (اَلشَّیخُ فِی قَومِہٖ کَالنَّبِیِّ فِی اُمَّتِہٖ) شنیدہ باشد ہر بے سر و برگ را باین منزلت علیہ چہ مناسبت؎ ہر گدائے مرد میدان کے شود ٭ پشۂ آخر سلیمان کے شود ٭ علم بتفصیل احوال و مقامات و معرفت بحقیقت مشاہدات و تجلیات و حصول کشوف و الہامات و ظہور تعبیرات واقعات از لوازم این مقام عالی است (وَدُونَہَا خَرطُ القَتَادِ) غایۃ ما فی الباب اکابر طریقت قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بعضے از مریدان خود را بملاحظۂ بعضے از مصالح پیش از آنکہ بمقام شیخی برسند نوعی از اجازت میدہند و نحوے از تجویز میفرمایند کہ بطالبان تعلیم طریقت نمایند و بر احوال و واقعات مطلع گردند درین نوع تجویز بر شیخ مقتدا لازم است کہ آن مریدان مجاز را امر باحتیاط درین کار فرماید و بتاکید مواد غلط را وا نماید و بتکرار بر نقص آنہا اطلاع بخشد و بمبالغہ نا تمامی آنہا را ظاہر سازد و درین صورت اگر شیخ در اظہار حق مسامحہ نماید خائن باشد و اگر مرید را ابد آباد بید ولت بود مگر نمیداند کہ رضائے حق جل و علا منوط برضائے شیخ است و سخط او تعالیٰ مربوط بسخط او چہ بلا باشد نمیفہمد کہ قطع کردن از ما منجر بکجا میشود اگر از ما قطع کند بکہ خواہد پیوست و اگر عیاذاً باللہ سبحانہ این قسم امرے بخاطر او راہ یافتہ باشد بے توقف گوید کہ توبہ کند و استغفار نماید و بحضرت حق سبحانہ ملتجی و متضرع باشد کہ باین ابتلائے عظیم مبتلا نسازد و باین بلا خطرناک گرفتار نہ گرداند للہ سبحانہ الحمد و المنۃ کہ ازین ہمہ ناپروائی و اضطراب یاران ہیچ غبارے و آزارے بر خاطر اینجانب راہ نہ دادہ است از اینجا امیدوار است کہ عواقب امور بخیر بگذرد و باقی احوال

ع ؎ اسم فاعل از انجرار بمعنی کشیدہ میشوند ۱۲

ف خوشنودی حق منوط بہ خوشنودی شیخ است و خشم او بخشم او

و اوضاع را اخوی ارشدی مولانا محمد صالح بتفصیل مذکور خواهند ساخت و محلِ بعضی اشتباهات را از ایشان استفسار خواهند نمود والسلام علیٰ من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ اٰلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب دو صد و بست و پنجم

بملا طاہر لاہوری صدور یافتہ در بیانِ آنکہ در بدایتِ این طریقہ علیہ احوالیکہ دیگران را در نہایت میسر میگردد میسر میشود لیکن بطریق اندراج نہایت در بدایت کہ از لوازمِ این طریق عالی است و ظہور این چنین احوال در بدایت مستلزم آن نیست کہ صاحب آن احوال را کامل و مکمل گویند و اجازتِ تعلیم طریقہ نمایند و ما یناسب ذلک نحمدہٗ و نصلی علیٰ نبیہٖ و نسلم علیہ وعلیٰ اٰلہ الکرام مراسلاتِ شریفہ پے در پے وصول یافت از گرمی ہنگامہ طالبان والتذاذ و جمعیتِ ایشان اندراج یافتہ بود فرحت بر فرحت افزود غایۃ ما فی الباب چون درین طریق اندراجِ نہایت در بدایت است مبتدیان این طریق عالی را در ابتدا احوال رو میدہد کہ شبیہ باحوالِ منتہیان است بحیثیتے کہ فرق در میانِ این دو نوع احوال نتواند کرد مگر عارفیکہ حدت نظر داشتہ باشد پس برین تقدیر اعتماد بر حصولِ احوال نمودہ آن صاحبِ احوال را اجازتِ تعلیم طریقت نباید فرمود کہ درین صورت ضرر آن صاحبِ احوال فوق ضرر مسترشدانِ اوست بتخیلِ کہ تخیلِ کمال او را از ترقیات باز دارد و تواند بود کہ حصولِ جاہ و ریاست کہ از لوازمِ مقامِ ارشاد است او را در بلا اندازد کہ اماّرہ او ہنوز بر کفر خود است تزکیہ یافتہ و راہ نیافتہ ما مضیٰ جمعی را کہ اجازت دادہ اند بملایمت معقولِ آنہا سازند کہ این نوع اجازت مبنی بر کمال نیست کار بسیار ہنوز در پیش است این احوال کہ در ابتدا رو دادہ است از قبیلِ اندراج نہایت در بدایت است و نصائحے کہ مناسب دانند در کار دارند و بر منقصتِ آنہا اطلاع بخشند و چون اجازت دادہ اند از تعلیم طریقت منع شان نکنند کہ شاید ببرکتِ نفس شما بحقیقتِ مقامِ ارشاد برسند و دیگر چون شروع درین امر

عظیم القدر نمودہ اند مبارک است سعی واہتمام راہ در کار دارند و سرگرم باشند کہ باعث ازدیادِ گرمیِ ہنگامۂ طالبان گردد والسلام۔

مکتوب دو صد و بست و ششم (۲۲۶)

بہ برادر حقیقی خود میان شیخ محمد مودود املا نمودہ اند دربیانِ آنکہ فرصتِ حیوٰۃ بسیار قلیل است و عذابِ ابدی متفرع بران وما یناسب ذٰلک مکتوب مرغوب اخوی اعزی وصول یافت موجب فرحت گشت اے برادر (وفقنا اللہ سبحانہ وایاک) فرصتِ حیوٰۃ بسیار قلیل است و عذابِ ابدی متفرع بران حیف باشد کہ کسے این فرصت را در تحصیلِ امورِ لاطائل صرف نماید و ملتزم آلام مخلد گردد اے برادر مردم از اطراف و جوانب ترکِ اسبابِ دنیوی نمودہ در رنگِ مور و ملخ ہمی ریزند و شما قدر دولتِ خانگی را ناشناختہ در طلبِ دنیاءِ دنیہ بذوق میدوید و بشوق خواہانِ حصول آنید (الحیاءُ شعبۃٌ من الایمانِ) حدیث نبوی است علیہ من الصلواتِ افضلہا ومن التسلیماتِ اکملہا اے برادر این نوعِ اجتماع اہل اللہ و این قسم جمعیت للہ وفی اللہ کہ امروز در سرہند میسر است اگر گرد عالم گردید معلوم نیست کہ عشر عشیر این دولت پیدا آرید و شمہ ازین ماجرا حاصل کنید و شما این چنین دولت را مفت از دست دادید و از جواہر نفیس بجوز و مویز در رنگِ طفلان اکتفا نمودید مصرعہ شرمت بادا ازین شرمت بادا۔ اے برادر تا وقت دیگر شاید فرصت ندہند و اگر بدہند این اجتماع برپا نگذارند آن زمان علاج چیست و تدارک بچہ بود و تلافی بچہ چیز حاصل آید غلط کردہ اید و خطا نمودہ اید بلقمہائے چرب و شیرین مفتون نشوید و بلباسہائے نفیس و مزین فریب نخورید کہ نتائج آنہا غیر از حسرت و ندامت چہ در دنیا و چہ در آخرت ہیچ نیست بواسطہ رضا طلبی اہل و عیالِ خود را در بلا انداختن و اختیار عذابِ اخروی نمودن از عقل دور و از اندیش بسیار دور است حق سبحانہ و تعالیٰ عقل دہاد و متنبہ کناد اے برادر دنیا کہ در بیوفائی مثل است و اہلِ دنیا کہ در دنائت و خست مشہور حیف باشد کہ عمر گرامی خود

راز پئے بیوفا و خسیس صرف نماید ما علی الرسول الا البلاغ والسلام ؀

مکتوب (۲۲۷) دو صد و بست و ہفتم

بملا طاہر لاہوری صدور یافتہ در بیان بعضے از نصائح و مواعظ کہ بمقام شیخی و تکمیل تعلق دارد ؀

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف وصول یافت موجب فرحت گشت از حلاوت و التذاذ یاران نوشتہ بودند فرحت بر فرحت افزود اے برادر حق سبحانہ وتعالیٰ کہ شمارا این منصب کرامت فرمودہ است شکر این نعمت عظمیٰ را بر وجہ اتم ادا نمایند و محافظت کنند کہ امرے صادر نشود کہ باعث نفرت خلائق گردد کہ وبال عظیم ہست نفرت خلق مناسب حال ملامتیہ است کہ بہ شیخی و دعوت کار ندارند بلکہ مقام ملامت نقیض مقام شیخے است مبادا این دو مقام را خلط نماید و در عین شیخی آرزوے ملامت کنند کہ ظلم عظیم است و در نظر مریدان خود را متحمل دارند و در اختلاط و موانست با مسترشدان افراط ننمایند کہ باعث استخفاف است کہ منافی افادہ و استفادہ است و در محافظت حدود شرعیہ نیک رعایت نمایند مہما امکن عمل برخصت تجویز نکنند کہ ہم منافی این طریقہ علیہ است و ہم مناقض دعوی متابعت سنت سنیہ عزیزے فرمودہ است ریاء العارفین خیر من اخلاص المریدین، چہ ریائے عارفان از برائے انجذاب قلوب طلاب است بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ، پس ناچار از اخلاص مریدان بہتر باشد و ایضاً اعمال عارفان اسباب تقلید است مر طالبان را در اتیان اعمال اگر عارفان عمل نکنند طالبان محروم مانند پس عارفان برائے آن کنند تا طالبان بآن اقتدا نمایند این ریا عین اخلاص ہست بلکہ بہتر از اخلاص کہ از برائے نفع خود باشد از ینجا کسے گمان نکند کہ عمل عارفان محض از برائے تقلید طالبان است و عارفان را بعمل احتیاج نیست عیاذاً باللہ سبحانہ این خود عین الحاد و زندقہ است بلکہ عارفان در اتیان اعمال با سائر طالبان برابر اند و از اتیان اعمال ہیچکس را استغنا نیست غایۃ ما فی الباب در اعمال عارفان گاہ ہست

کہ نفع طالبان کہ مربوط بتقلید است نیز ملحوظ است و بآن اعتبار آنرا یا مبنا منند بالجملہ در قول وفعل نیک محافظت نمایند کہ اکثر خلائق درین اوان ہنگامہ طلب اندکارے بوقوع نیاید کہ منافی این مقام باشد وجہال را الطعن اکابر رساند از حضرت حق سبحانہ وتعالی استقامت طلبند دیگر از حصول نسبتہائے مشایخ نوشتہ بودند وچہ آنرا اگر بشما بالمشافہۃ گفتہ شدہ است ماورائے آن چیزے نہ فہمند کہ دران خیریت نیست زیادہ چہ نویسد والسلام

مکتوب (۲۲۸) دوصد وبست وہشتم

بمیر محمد نعمان صدور یافتہ در بیان بعضے از نصائح کہ بمقام تکمیل وتعلیم طریقت تعلق دارد وما یناسب ذلک مکتوب مرغوب اخوی سیادت پناہے رسید موجب فرحت گشت اے برادر بکرر بشما گفتہ شدہ است کہ مدار این طریق بردو اصل است استقامت بر شریعت بحدیکہ بر زرگ ازمائے آداب آن رضی نباید شد ورسوخ وثبات است بر محبت واخلاص شیخ طریقت بنہجیکہ اصلا بروے مجال اعتراض نماند بلکہ جمیع حرکات وسکنات او زیبا ومحبوب درنظر مرید درآید عیاذا باللہ سبحانہ وامرے از امور کہ باین دو اصل متعلق است خللے حل فتح شود واگر بعنایت اللہ سبحانہ این دو اصل مستقیم است سعادت دنیا وآخرت نقد وقت است ونصائح ووصایا دیگر نیز گوش زد شما شدہ است در مراعات آن احتیاط فرمایند وبتضرع وزاری تلافی تقصیرات نمایند ودر عشرہ این ذی الحجہ اعتکاف بنشینند بہ نیت قضائے اعتکاف عشرہ اخیرہ ماہ رمضان کہ وقتا ما ترک شدہ باشد تا باین نیت مرتکب سنت باشند ودران عشرہ اعتکاف بتضرع وزاری والتجاء ونیاز عذر تقصیرات جویند فقیر نیز دران عشرہ مدد شما خواہد نمود انشاء اللہ تعالے در تحریر اجازت نامہ کہ این ہمہ مبالغہ وابرام دارند مقصود چیست اجازت تعلیم طریقت بشما دادہ اگر او کفایت نکند اجازت نامہ چہ کار خواہد کرد لازم نیست کہ ہرچہ در خاطر بگذرد وآن را البتہ سعی باید کرد چیزہا بہ خاطر میگذرد کہ ترک آن اولے واسب نفس لجوج است امرے راکہ پیش گرفت میخواہد کہ آن را

ھکذا فی النسخ الموجودۃ عندنا و الظاھر ھکذا (بحقیقت)

بانصرام رساند و بحقیقت و بطلان آن ملاحظہ نمیکنند بخاطر شما چنین کلمہ نوشتنہ شد حضرت حق سبحانہ تلافی آرد فکر کار خود باید کرد تا ایمان بسلامت ببرد اجازت نامہ و مریدان بکار نخواہند آمد در ضمن کار خود اگر شخصے بطلب صادق بیاید آن را تعلیم طریقت بکنند نہ آنکہ تعلیم طریقت را اصل کار بگیرند و معاملہ خود را تابع آن سازند آن خود سراسر ضرر و خسران است

مکتوب دو صد و بست و نہم (۲۲۹)

بمیرزا حسام الدین احمد صدور یافتہ در بیان آنکہ طریق ما ہمان طریق حضرت ایشان ست و نسبتش ہمان نسبت لیکن تکمیل صناعت و تتمیم نسبت بتلاحق افکار و تعاقب انظار ست الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی مراسلات شریفہ کہ نام مخلص مشتاق خود ساختہ بودند پے در پے رسیدہ موجب ازدیاد فرحت و باعث افراط محبت گشت جزاکم اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء مجملاً حل بعضے از شبہات و تردیدات کہ اندراج یافتہ بود آنکہ طریق ما ہمان طریق حضرت ایشان است قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس و نسبتش ہمان نسبت شریفہ آنحضرت کدام طریق ازان طریق عالی و کدام نسبت ازان نسبت علیہ اولی و انسب است کہ کسے آن را اختیار نماید غایۃ ما فی الباب تکمیل صناعت و تتمیم ہر نسبت بتلاحق افکار و تعاقب انظار است مثلاً نحوی کہ در زمان سیبویہ بودہ بتلاحق افکار متاخران دو صد زیادہ گشتہ است و محرر و منقح شدہ معذلک ہمان نحو سیبویہ است کہ افکار متاخران بیش از مشاطگی و تزئین آن ننمودہ است مقولہ شیخ علاء الدولہ قدس سرہ بسمع شریف رسیدہ باشد کہ فرمودہ ہر چند وسائط بیشتر بود راہ نزدیکتر و روشن تر گردد این قسم زیادتی بران نسبت علیہ کہ بطریق مشاطگی و تزئین پیدا شدہ باشد و در گفت آمدہ جمعے را و تخیلات انداختہ است حقیقت معاملہ آنست کہ بے تکلف و تصنع نمودہ آمد مکتوبات و رسائل این فقیر را بہ بینند کہ این طریق را طریق اصحاب کرام علیہم الرضوان ثابت کردہ است و این نسبت را فوق ہمہ مدلل ساختہ و مداحی این طریق عالی

ساختہ است

و اکابر این طریق را بہ نہجے نمودہ است کہ ہیچکس از خلفائے این خانوادۂ بزرگ با برادر عشیرۂ آن موفق نگشتہ و ایضاً این فقیر در روز مرہ و در نشست و برخاست رعایت آداب و لوازم این طریق بر وجہ اتم میتماید و سر موئے مخالفت و احداث تجویز نمیکند عجب است کہ این ہمہ ہنرہا از نظر مستور ماندہ اند و اگر بالفرض در ایام آزار نسبت ببعضے یاران در کلمہ و کلام سخن نا ملائم واقع شدہ باشد در نظر در آمدہ عجب تر آنکہ شما امثال این سخنان را باور میدارید و بہ مجرد شنیدن از جا میروید اگر حسن ظن است چرا مخصوص بآن جماعت است ما مگر قابل حسن ظن نیستیم بالجملہ اگر مدار بر گفت و شنود است از دوستان سخن چینان خلاصی متصور نیست و اخلاص متوقع نہ از گفت و شنود بگذرند و از امور گذشتہ یاد نکنند تا اخلاص متصور شود و رفع کلفت دیرینہ گردد نوشتہ بودند کہ وقت تربیت حضرات پیرزادگان رسیدہ و میگذرد و وصیت حضرت ایشان را قدس سرہ یاد دادہ بودند مخدوما مکرما سعادت خادمان کہ بخدمت مخدوم زادہ ہائے خود فائز گردند لیکن درین مدت از خدمت ظاہری بواسطہ موانع معلومہ خود را معاف میداشت و انتظار ظہور زمان وصیت علیہ میکرد و حالا اگر میدانند کہ مانعے نیست و راہ گفت و شنود مسدود گشتہ است اشارت فرمایند کہ چند روز آمدہ باین خدمت اشتغال نماید و اگر بنیک ملاحظہ مینمایند میدانند کہ درین کار مجرد امتثال امر وصیت باید نمود و الا تربیت ظاہر و باطن شما ایشان را کافیست احتیاج دیگرے نیست دیگر اخوی مولانا عبد اللطیف میفرمودند کہ میان محمد قلیج مخدوم زادہ کلان را در حق تعلیم و تربیت ظاہری بخود گرفتہ است و ایشان نیز تجویز این معنی نمودہ اند استماع این خبر در تعجب آورد و اگر او از نارسائی خود چیزے تخیل کند ایشان چون تجویز نمایند از بن می ترسد کہ مبادا آزار محمد قلیج جائے دیگر سرایت کند والسلام

مکتوب دو صد و سی ام ۲۳۰

بشیخ یوسف برکی صدور یافتہ در علو ہمت و عدم اکتفا بآنچہ حاصل شود بلکہ نفی آنچہ مشہود و معلوم

گرد و اثباتِ معبودِ بیچون و بیچگون که ماورائے دید و دانش است اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی شمّہ از احوالِ گرامیِ شما میان بابو بامرِ شما اظہار نمودند و استفسارِ حقیقت آن فرمودند بِنَاءً عَلٰی ذٰلِکَ چند کلمہ نوشتہ آمد مخدوما این قسم احوال در اوائلِ اقدام مبتدیان این راہ را بسیار دست میدہد ہیچ در اعتبار نمی آید بلکہ نفی آن مینمایند وصل کو و نہایت کدام شعر کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَهَا . قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَهُنَّ حُیُوْفُ ۞ اللہ تعالیٰ بیچون و بیچگونہ است ہرچہ در دید و دانش و شہود و مکاشفہ در آید غیرِ اوست سبحانہ وراء الوراء است زنہار بجوز و مویز این راہ در رنگِ طفلان گول نشوند و بوصول بنہایت مغرور نگردند و واقعات و احوال اپیش شیخانِ ناقص ظاہر نسازند کہ ایشان باندازۂ یافتِ خود قلیل را کثیر مے انگارند و بدایت را نہایت میشمرند لاجرم طالبِ مستعد در زعمِ کمال می افتند و فتور در طلبِ او راہ می یابد شیخِ کامل باید طلبید و معالجۂ امراضِ باطنیہ را ازو باید خواست تا زمانیکہ بشیخِ کامل نرسیدہ باید کہ این احوال را در تحتِ لا در آوردہ نفی بکنید و اثباتِ معبودِ برحق کہ بیچون و بیچگونہ است نمایند حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہرچہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آنہمہ غیر ست بحقیقتِ کلمہ لا نفی آن باید کرد و بیشتر نیز ہرچہ رو دہد نفی بکنید کہ او تعالیٰ وراء الوراء است تو در جانبِ اثبات غیر از تکلّم بکلمہ مستثنٰی ہیچ در دست نباشد طریق اکابرِ این طریقت این ست وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا

مکتوب دو صد و سی و یکم (۲۳۱)

بمیر محمد نعمان صدور یافت در جواب اسولہ کہ نمودہ و پرسیدہ کہ فرق درمیان حصول و وصول چیست و اسمائے کہ مبادی تعینات انبیاست علیہم الصلوٰات والتسلیمات ہمان اسما مبادی

حاشیہ: ۱؎ در ہدایت ذہن اندیشہ راہ ۱۲ — ۲؎ بدانکہ شرح این بیت بلفظ ضرورت بجا شیہ مکتوب دویم از جلد اول صفحہ ... بعبارت تحریر آمدہ از آنجا ملاحظہ باید نمود ۱۲ — باطنیہ — نرسیدہ — نمایند — دویست

تعینات اولیاست یا نه واگر هست فرق چیست و پرسیده بود که منع از ذکر جهر میکنند که بدعت است وحال آنکه ذوق وشوق می بخشد چرا از چیزهائے دیگر که در زمان آنسرور نبوده علیه الصلوٰة والسلام منع نمی نمایند مثل لباس فرجی وشلوار وسراویل تحمده ونصلی علی نبیه ونسلم علیه وعلی اٰله الکرام دو مکتوب شریف بتعاقب رسید مکتوب اول هر چند منبی از سوزش واضطراب بوده اما مکتوب ثانی ملائم وهموار بوده است ومشعر از شوق وسرگرمی محبت آثار از زمانیکه میر سعد الدین راهی می شدند طلب کتابت نمودند دران وقت بیدماغ ومقبوض بود بحدیکه بخط خود نتوانست نوشت بمولانا یار محمد جدید گفته که بنویسد در وقت بیدماغی اگر کلمهٔ ناملائم مندرج شده باشد معذور خواهند داشت با آنکه باید که باندک چیزے بیجانه گردند ومعامله را بهم نزنند حق سبحانه وتعالی نکند که آزارے درمیان باشد ویا از روئے رنجش واعراض چیزے نوشته آید از روئے نصیحت اگر چیزے نوشته شود خوشحال باید بود مکتوب ثانی شما بسیار محظوظ ساخت حرارت در هر امر درکار است پژمردگی وافسردگی نصیب اعدا باد نوشته بودند که فرق درمیان حصول ووصول نمیتوانند فهمید اے برادر حصول باوجود بعد متصور است ووصول متعذر اعتقار اکه تصور مخصوصه تصور میکنیم میتوان گفت که عتقاد در مدرکهٔ ما حاصل است اما وصول بعنقا متحقق نیست زیرا که ظلیت که عبارت از ظهور شئے است در مرتبهٔ ثانیه منافی حصول آن شئے نیست اما وصول شئے ظلیت را برنتابد فافترقا وایضا پرسیده بودند که اسمائے که مبادی تعینات انبیاست علیهم الصلوات والتسلیمات همان اسمائے مبادی تعینات اولیاست یا نه واگر هست فرق چیست اے عزیز مبادی تعینات انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات کلیات اسماست ومبادی تعینات اولیا جزئیات آن اسما که در تحت آن کلیات مندرج است ومراد از جزئیات آن اسما همان اسماست که بقیدے از قیود ماخوذ گشته است کالارادة المطلقة والارادة المقیدة بشئ وچون اولیا را بواسطه متابعت انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات ترقی واقع میشود

رفعِ آن قید نموده ملحق بمطلق خواهد بود این فرق را در بعضے مکاتیب بتفصیل مذکور ساخته است ملاحظه
خواهند نمود و ایضاً رسیده بود که منع از ذکرِ جهر میکنند که بدعت است با آنکه ذوق و شوق می بخشد
چرا از چیزہائے دیگر که در زمانِ آن سرور نبوده علیه وعلیٰ آله الصلوات والتسلیمات منع
نمیکنند مثل لباسِ فرجی و شال و سراویل مخدوم عملِ آنسرور علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام
بر دو نوع است بر سبیل عبادت است یا بر طریقِ عرف و عادت عملیکه بر سبیل عبادت بوده خلافِ
آن را از بدعتہائے منکر میدانیم و در منعِ آن مبالغه مینمائیم که احداث در دین است و آن مردود
است و عملیکه بنا بر عرف و عادت است خلاف آن را بدعتِ منکر نمیدانیم و در منعِ آن مبالغه نمی
نمائیم که بدین تعلق ندارد وجود و عدمِ آن مبنی بر عرف و عادت است نه بر دین و ملت چه عرف
بعضے بلاد خلاف عرف بعضے از بلاد دیگر است و همچنین در یک بلده باعتبار تفاوت ازمنه تفاوت
عرف واقع است مع ذالک رعایتِ سنّتِ عادی نیز مثمرِ نتائج است و منتج سعادات ثبّتنا الله سبحانه
و ایاکم علیٰ متابعة سیّد المرسلین علیه وعلیهم وعلیٰ تابعی کلٍّ من الصلوات افضلها
ومن التسلیمات اکملها والسلام

مکتوب (۲۳۲) دوصد و سی و دوم

بخانخانان صدور یافت در بیانِ حقیقتِ دنیائے دنیه و قبحِ مزخرفاتِ ردیه آن و علاج ازاله
محبت این دنیه و ما یناسب ذالک حضرت حق سبحانه وتعالیٰ حقیقتِ دنیائے دنیه
نامرضیه را و قبحِ مزخرفات و مموّهاتِ ردیه را در نظرِ بصیرت منکشف گردانیده حسن و جمالِ آخرت باطراوت
جنّات و انهارِ آن با زیادتی لقائے پروردگار در ان جلّ سلطانه جلوه گر گرداناد بحرمة سیّد
المرسلین علیه وعلیهم وعلیٰ آله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها تا ازین قبیح
سریع الزوال بے رغبتی حاصل گشته بکلیه توجهی بعالمِ بقا که محل رضا مولیٰ است جلّ سلطانه
میسر آید و تا قبحِ این دنیه ظاهر نشود خلاصی از گرفتاری آن محالست و تا خلاصی از گرفتاری آن

عـه یعنی محبت دنیا سر جملہ گناہان است رواہ رزین والبیہقی فی شعب الایمان ۱۲ مشکوۃ

میسر نشود فلاح و نجاتِ اُخروی متعسر رحبُّ الدُّنیا رأسُ کُلِّ خطیئۃٍ) قضیہ مقررہ است و چون معالجہ باضداد است علاج ازالہ محبت این دنیہ منوط باشد برغبت نمودن در امورِ آخرت و اتیانِ اعمالِ صالحہ بر وفقِ احکام شریعتِ غرّا حضرتِ حق سُبحانہٗ و تعالیٰ حیوۃ دنیا را منحصر در پنج چیز بلکہ در چہار چیز گردانید حیثُ قالَ اللہ تعالیٰ اَنَّما الحَیوۃُ الدُّنیا لَعِبٌ وَّ لَھْوٌ وَّ زِیْنَۃٌ وَّ تَفَاخُرٌ بَیْنَکُمْ وَتَکَاثُرٌ فِی الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ پس ناچار و قتیکہ اشتغال باتیان اعمال صالحہ نماید جزو اعظم آن کہ لعب ولہو است رو بنقصان آرد و اجتناب از لبس حریر و تلبس بذہب و فضہ کہ عمدہ در تحصیل زینت اند فرماید جزو دیگرش کہ زینت است رو بزوال آرد و چون یقین نماید کہ فضیلت و کرامت نزدِ خدائے عزوجل بورع و تقوی است نہ بحسب و نسب ہر آئینہ از تفاخر باز ماند و چون داند کہ اموال و اولاد مانع ذکر حق اند سبحانہ و معرض از جناب قدسِ او تعالیٰ ناچار از تکاثر در ان تقاعد فرماید و تزاید آن را از معایب شمرد بالجملہ مَا اٰتٰکُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْہُ وَمَا نَہٰکُمْ عَنْہُ فَانْتَہُوْا کیلا یضرکم شیٔ بیت

وادیم ترا ز گنج مقصود نشان ۔ گر ما نرسیدیم تو شاید برسی

بقیۃ المرام میان شیخ عبد المومن بزرگ زادہ اند تحصیل علوم بانجام رسانیدہ سلوک طریقہ صوفیہ میفرمایند و در ضمن این سلوک احوال غریبہ مشاہدہ مینمایند ضرورت بشری کہ از قبیل اہل و عیال میخیزد بے اختیار مضطر مے سازد این فقیر از برائے دفع این اضطرار دلالت بجناب شما نمودہ من دق باب الکریم انفتح والسلام

مکتوب (۲۳۳) دو صد و سی و سوم

بعالیجناب شیخ فرید در بعضے نصائح بحسن ادائے صدور یافتہ ثبتنا اللہ سبحانہٗ و ایاکم علی جادۃ جدکم الامجد علیہ و علی آلہ و اصحابہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا در ایام عرس حضرت خواجہ جیو قدس سرہٗ بحضرت دہلی رسیدہ بخاطر داشت کہ در ملازمت علیہ نیز برسد درین اثنا خبر کوچ منتشر گشت بضرورت توقف نمودہ بچند کلمہ نامربوط تصدیع دادہ

ازرسیدن در ملازمت علیہ ۱۲

متعذر ۔ مانع ۔ بقیہ ۔ دوبیست ۔ در بیان

اگر در حضور است و اگر در غیبت همگی همت خواهان سلامتی ایشان است از انچه نباید و نشاید و در بعضے اوقات غلبه خیر اندیشی بران مے آرد که للکئے ایشان را اختیار کرده از آنچه شایانِ عتبهٔ علیهٔ ایشان نباشد بتاکید و مبالغه مانع آید و در مجلس شریف نا اهلان را نگذارد اما میدانند که جمیع آرزوها میسر نیست بضرورت بدعائے ظهر الغیب رطب اللسان است شاید که در معرضِ قبول افتد حضرت خواجه احرار قدس سره از بزرگی و کلانی خود میفرمودند که هر چند کفر است که کسے چنان کلان شود که اگر او برهم شود همه عالم برهم شود اما چه توان کرد که مارا بے ما کلان ساخته اند امروز آن قسم بزرگے و کلانی نزدیک است که در مادهٔ جنابِ شما صادق آید چه رفاهیتِ شما رفاهیتِ خلائق است و بالعکس از اینجا است که نزدِ مردم دعاءِ خیر شما در رنگِ دعاءِ نزول مطر است که بعامهٔ خلائق نافع است پس حیف باشد که بآن کلانی و بزرگی برابر دانهٔ خشخاش جائے انگشت بماند و این دانهٔ خشخاش بر دلِ دوستان و خیر اندیشان بارِ عظیم است کرم نموده ایشان را سبکبار سازند چند گاه است که این خیر اندیش ازین مقوله حرفے ننوشته است که مبادا تکرار و مبالغه گران آید

بیت: یارِ نازک بدن از بادِ هوامی رنجد ❊ همچو گلبرگ ز آسیبِ صبامی رنجد ❊

اما از دوستی دور نمود که بملاحظه گرانی خاطر در مقامِ سکوت آید

بیت: حافظ وظیفهٔ تو دعا گفتن است و بس ❊ در بندِ آن مباش که نشنید یا شنید ❊

چند گاه است که داعیهٔ زیارتِ حرمین شریفین حرسهما الله سبحانه عن الآفات پیدا شده است و باعثِ این سفر همان داعیه است و چون این معنی منوط باستمزاج و استرضائے ایشان بوده خبر کوچ آن داعیه را در تسویف انداخت الخیر فیما صنع الله سبحانه و السلام

لفظ ترکی است بمعنی حبارت ـ نیز و دلیری ۱۲ ـ پس پشت ۱۲ ـ تر و تازه زبان ۱۲ ـ حق تعالی ۱۲ ـ عبید الله ۱۲ ـ یعنی بیخبریست و بے صنع ما ۱۲ ـ باران ۱۲ ـ ستم ۱۲ ـ بفتح و قصر دبا دیکه از طرف مشرق وزد ۱۲ ـ اراده ۱۲ ـ مکه معظمه و مدینه مطهره ۱۲ ـ خوشنودی دانستن و طلب کردن ۱۲

ف۱ گران از تصنع و تکلف و در رنج باشد مقرون کما ورد عن النبی صلی الله علیه و آله و سلم و بارک ۱۲ ف۲ رفاهیت بفتح و تخفیف تحتانی تن آسانی و فراخی عیش شدن ۱۲ ف۳ یعنی رفاهیت خلائق رفاهیت شما است و توانند که معنی بالعکس اینچنین باشد که آزار شما آزار خلائق است ۱۲

مکتوب (۲۳۴) دو صد و سی و چهارم

مثنوی

خدمتے میکن برائے کردگار ❊ با قبول و رد خلقانت چه کار

ف بدانکه لفظ باد بمعنی صدمه نیز آمده چنانچه باد دشنام و باد تیز و باد سیلی و غیره و اینجا همین معنے مراد است ۱۲

بحقائق آگاه معارف دستگاه عالم ربانی عارف سبحانی مخدوم زادهٔ کلان اعنی الشیخ محمد الصادق سلمه الله سبحانه و ابقاه و اوصله الی غایة ما یتمناه صدور یافته در بیانِ آنکه حقیقتِ واجب الوجود

یافت

تعالیٰ وجودِ محض است کہ منشاءِ ہر خیر و کمال است و حقائقِ ممکنات عدمات اند کہ مبادیِ ہر شر و نقص اند و معنی مَنْ عَرَفَ نَفْسَهٗ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهٗ و بیانِ تجلّی ذاتی کہ فوقِ جمیع نِسَب و اعتبارات است و معنی تاویلی کریمۂ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ مَعَ اَسْوِلَةٍ وَّاَجْوِبَةٍ تَتَعَلَّقُ بِتَوْضِیْحِ هٰذَا الْمَقَامِ وَتَنْبِیْهَاتٍ تَلِیْقُ بِتَلْخِیْصِ هٰذَا الْمَرَامِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اما بعد حمد خدا ایجو و درود پیغمبر میمون معلوم فرزندی اعزی باد کہ حقیقتِ حق سبحانہ وجودِ صرف است کہ امرے دیگر بآن انضمام نیافتہ است و آن وجودِ تعالیٰ منشاءِ ہر خیر و کمال است و مبداءِ ہر حسن و جمال و جزئی است حقیقی و بسیطے است کہ ترکیب اصلاً بآن راہ نیافتہ است لَا ذِهْنًا وَّلَا خَارِجًا و بحسبِ حقیقت ممتنع التصور است و محمول است بر ذاتِ تعالیٰ مُوَاطَاةً لَا اِشْتِقَاقًا ہر چند نسبت حمل را نیز در آن موطن فی التحقیق گنجائشِ نسبت زیرا کہ جمیعِ نِسَب در انجا ساقط گشتہ اند و وجودی کہ عام و مشترک است از ظلال آن وجودِ خاص است تعالیٰ و تقدس و این ظل محمول است بر ذات تعالیٰ و تقدس و بر اشیاء بر سبیلِ تشکیک اشتقاقاً لا مواطاةً و مراد از ان ظل ظہور حضرت وجود است تعالیٰ در مراتبِ تنزلات و آثار افرادِ آن ظل اولیٰ و اقدم و اشرف فردیست کہ محمول بر ذات است تعالیٰ اشتقاقاً پس در مرتبۂ اصالت اللّٰهُ تعالیٰ وجود توان گفت نہ اللّٰهُ تعالیٰ موجود و در مرتبۂ آن ظل اللّٰهُ تعالیٰ موجود صادق است نہ اللّٰه تعالیٰ وجود و چون حکما و طائفہ از صوفیہ بعینیتِ وجود قائل گشتہ اند و بحقیقتِ این فرق اطلاع نیافتہ اند و ظل را از اصل جدا نساختہ حمل اشتقاق و حمل مواطاة ہر دو در یک مرتبہ اثبات نمودہ اند و در تصحیح حمل اشتقاق محتاج بہ تمحّل و تکلّف گشتہ وَالْحَقُّ مَا حَقَّقْتُ بِاِلْهَامِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ و این اصالت و ظلیت در رنگ اصالت و ظلیتِ سائر صفات حقیقیہ است زیرا کہ در مرتبۂ اصالہ کہ موطن اجمال است و غیب الغیب حمل این صفات بطریقِ مواطاة است نہ بطریق اشتقاق توان گفت اللّٰهُ تعالیٰ علم و نمیتوان گفت کہ اللّٰهُ تعالیٰ عالم زیرا کہ در حمل اشتقاق از حصولِ مغایرة چارہ نبود و لو بالاعتبار وَهُوَ مَفْقُوْدٌ فِیْ ذٰلِكَ الْمَوْطِنِ رَأْسًا

عـــہ یعنی مرتبہ اجمال حضرت ذات تعالت وتقدست ۱۲

اذ التغایر لا یکون الا فی المراتب الظلیۃ ولا ظلیۃ ثمہ لانہ فوق التعین الاول بمراحل لان النسب ملحوظۃ بطریق الاجمال فی ذلک التعین ولا ملاحظۃ لشیء من الاشیاء بوجہ من الوجوہ فی ذلک الموطن و در مرتبہ ظل کہ تفصیل آن اجمال است حمل اشتقاق صادق است نہ حمل مواطاۃ لیکن عینیت این صفات در آن مرتبہ فرع عینیۃ وجود است تعالی کہ مبدأ ہر خیر و کمال است و منشا ہر حسن و جمال و این فقیر در کتب و رسائل خود ہر جا نفی عینیۃ وجود کردہ است مراد از آن وجود ظلی باید داشت کہ مصحح حمل اشتقاق است و این وجود ظلی نیز مبدأ آثار خارجیہ است پس ماہیات کہ بآن وجود متصف گردند در ہر مرتبہ از مراتب موجودات خارجیہ خواہند بود فافہم فانہ ینفعک فی کثیر من المواقع پس صفات حقیقیہ نیز موجودات خارجیہ باشند و ممکنات نیز در خارج موجود بوند۔ ھذا ۱۰ اے فرزند سر غامض بشنو کہ کمالات ذاتیہ در مرتبہ حضرت ذات تعالی و تقدس عین حضرت ذات است مثلا صفت علم در ان موطن عین حضرت ذات است تعالی و ہمچنین قدرت و ارادت و سایر صفات و ایضا در ان موطن حضرت ذات بتمامہ علم است و ہمچنان بتمامہ قدرت است نہ آنکہ بعض حضرت ذات علم است و بعض دیگر قدرت کہ تبعض و تجزی آنجا محال است و این کمالات کہ گویا منتزع از حضرت ذات است تعالی در مرتبہ حضرت علم تفصیل یافتہ است و تمیز پیدا کردہ مع بقاء حضرۃ الذات تعالت و تقدست علی تلک الصرافۃ الاجمالیۃ الوحدانیۃ بعد از ان ہیچ چیز در ان موطن نماندہ کہ در این تفصیل داخل نشدہ و متمیز نگشتہ بلکہ جمیع کمالات کہ ہر کدام ایشان عین حضرت ذات بودہ تعالی در مرتبہ علم آمدہ است و این کمالات مفصلہ در مرتبہ ثانی وجود ظلی پیدا کردہ صفات نام یافتہ اند و قیام بحضرت ذات کہ اصل انہا است پیدا کردہ اند و اعیان ثابتہ نزد صاحب فصوص علیہ الرحمۃ عبارت از ہمان کمالات مفصلہ است کہ در خانہ علم وجود علمی حاصل کردہ است و نزد فقیر حقائق ممکنات عدمات اند کہ مادہ ہر شر و نقص اند با آن کمالات کہ در آنہا منعکس گشتہ اند این سخن تفصیلی میطلبد بگوش ہوش باید شنید

Margin notes:

عـــہ یعنی در ہر جا کہ از کتب و رسائل خود نفی عینیۃ وجود کردہ است مراد از آن وجود ظلی باید داشت نہ وجود در مرتبہ اصالت و اجمال کہ عین ذات است پس نفی عینیت تحتی چگونہ درست نشد ۱۲

عـــہ یعنی چنانکہ وجود در مرتبہ اصالت مبدأ آثار خارجیہ است ۱۲

مکتوبات امام ربانی حصہ ہشتم دفتر اول

عـــہ از حضرت ذات ۱۲

عـــہ یعنی صفات ۱۲

وجود ظلی بتمامہا

و ہمچنین

و در ان

ف تحقیق حقائق کمالات و بیان اعیان ثابتہ نزد صاحب فصوص و نزد حضرت امام ربانی صاحب این مکاتیب و بیان فرق میان قول ہر دو قدس سرہ۔

ہذا نقص ۱۲

بدان اسعدک اللہ تعالیٰ کہ عدم مقابل وجود است و نقیض اوست پس بالذات منشاء ہر شر و نقص باشد بلکہ عین ہر شر و فساد بود چنانچہ وجود در مرتبہ اجمال عین ہر خیر و کمال است و چنانچہ حضرت وجود در موطن اصل الاصل محمول بر ذات تعالیٰ بطریق اشتقاق نیست عدم نیز کہ در مقابل آن وجود است محمول بر ماہیت عدمیہ بطریق اشتقاق نیست دران مرتبہ آن ماہیت معدوم نتوان گفت بل ہو عدم محض و در مراتب تفصیل علمی کہ بآن ماہیت عدمیہ تعلق یافتہ است جزئیات آن ماہیت متصف بعدم میگردند و حمل اشتقاق در آنہا راست می آید و مفہوم عدم کہ گویا منتزع از آن ماہیت اجمالیہ عدمیہ است و کالظل است مر آن ماہیت را بہ جمیع افراد مفصلہ آن بطریق اشتقاق حمل مییابد کما سیجیئ و چون آن عدم در مرتبہ اجمال عین ہر شر و فساد بودہ و در علم اللہ سبحانہ ہر شرے از شرے دیگر جدا گشتہ بود و ہر فسادے از فسادے دیگر امتیاز داشتہ چنانکہ در جانب وجود در مرتبہ اجمال حضرت وجود عین ہر خیر و کمال بودہ و در مرتبہ تفصیل علمی ہر کمالے از کمالے دیگر امتیاز یافتہ و ہر خیرے از خیرے دیگر جدا گشتہ پس ہر کمالے ازین کمالات وجودیہ در ہر نقصے ازین نقائص عدمیہ کہ مقابل اوست در خانہ علم منعکس گشتہ است و صور علمیہ یک دیگر با ہمدیگر مزجے پیدا کردہ است و آن عدمات کہ عبارت از شرور و نقائص اند بآن کمالات منعکسہ کہ در مرتبہ حضرت علم تفصیل علمی یافتہ اند ماہیات ممکنات اند غایۃ ما فی الباب آن عدمات در رنگ اصول و مواد آن ماہیات اند و آن کمالات ہمچو صور حالہ در آن پس اعیان ثابتہ نزد این حقیر عبارت ازین عدمات و ازان کمالات است کہ با یکدیگر ممتزج گشتہ اند و قادر مختار جل سلطانہ این ماہیات عدمیہ را بالوازم اینہا و با کمالات ظلال وجودیہ کہ در اینہا در حضرت علم منعکس گشتہ اند و ماہیات ممکنات نام یافتہ ہرگاہ خواست بآن وجود ظلی منصبغ گردانیدہ موجودات خارجیہ ساخت و مبدأ آثار خارجیہ گردانید باید دانست کہ منصبغ ساختن صور علمیہ کہ عبارت از اعیان ثابتہ ممکنات اند و ماہیات ایشان نہ بآن معنی است کہ صور علمیہ از خانہ علم برآمدہ وجود خارجی پیدا میکنند کہ آن محال است

چنانکہ وہم واہمان بآن میرود ۱۲

ہامش: کہ اینجا اللہ تعالیٰ سوجود است بتوان گفت ۱۲ — عدم — مبتدا — خبر — شرط — جزا — مبتدا ۱۲ — خبر — رنگین — نہ بدان معنی

حاشیہ: یعنی در مرتبہ اجمال ... ماہیت عدمیہ ... عالم را ... ماہیت ... مادۃ الشی ... ما یکون الشی بالقوۃ ... کاخشب للسریر ... صورۃ الشی ما یکون الشی بالفعل ۱۲

حاشیہ: مبتدا — بانیات اعیان ثابتہ ... وجود ... ہرگاہ خواست و ارادہ نمود آن ہمہ را ... منصبغ گردانیدہ موجودات خارجیہ

ومستلزم جہل تعالی اللہ عن ذٰلک علوًّا کبیرًا بلکہ بآن معنی ست کہ ممکنات در خارج بر طبق آن صور علمیہ وجودے پیدا کردہ اند وورائے وجود علمی وجود خارجی موافق آن وجود علمی حاصل نمودہ در رنگ آنکہ او ستاد نجار در ذہن صورت سریر تصویر نمودہ در خارج اختراع آن نماید درین صورت آن صورت ذہنیہ سریر کہ در معنی ماہیت آن سریرست از خانہ علم آن نجار نہ برآمدہ است بلکہ در خارج آن سریر وجودے بر طبق آن صورت ذہنیہ پیدا کردہ است فافہم بدانکہ ہر عدمے ظلے از ظلال کمالات وجودیہ کہ در مقابل اوست و منعکس در و منصبغ گشتہ در خارج رنیتے پیدا کردہ است بخلاف عدم صرف کہ باین ظلال متاثر نہ گشتہ است و رنگے نگرفتہ چگونہ رنگے بگیرد کہ مقابل این ظلال نیست اگر مقابل وارد بحضرت وجود صرف وارد تعالی وتقدس پس عارف تام المعرفۃ چون بحضرت وجود ترقی نمودہ در مقام عدم صرف نزول نماید بتوسل او این عدم نیز بآن حضرت انصباغے پیدا کردہ مزین میگردد و مستحسن میشود این زمان جمیع مراتب اعدام آن عارف کہ فی الحقیقت جمیع مراتب ذاتیہ اوست اجمالے و تفصیلے حسن و خیریت پیدا کردہ است و کمال و جمال حاصل نمودہ است واین خیریت کہ در جمیع مراتب ذاتیہ سرایت نماید مخصوص بآنچنین عارفست و غیر او را اگر خیریت سرایت نمودہ است یا مقصورست بر بعضے مراتب تفصیلیہ اعدام ذاتیہ او و یا در جمیع مراتب تفصیلی او دویدہ است علی تفاوت الدرجات واین قسم اخیر نیز نادر الوجود است اما مرتبہ اجمال عدم کہ عین ہر شر و نقص ست ہیچ یکے را از غیر آن عارف بوئے از خیریت نیافتہ است و رنگے از حسن پیدا نکردہ پس ناچار شیطان آن عارف کہ بخیریت تام متصف گشتہ نیز حسن اسلام پیدا کند و نفس امارۂ او مطمئنہ گشتہ از مولائے خود راضی گردد از ینجاست کہ سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات فرمودہ اسلم شیطانی پس ہیچ غازی در غزا از وے سبقت نکند و مثل شیطان را دلالت بخیر نماید سبحان اللہ معارفے کہ ازین حقیر بحواست بظہور مے آید اگر اکثرے جمع شدہ در تصویر آن کوشند معلوم نیست کہ میسر شود تا کہ حظ وافر ازین معارف نصیب حضرت مہدی موعود علیہ الرضوان خواہد بود ؎ اگر پادشہ بر در پیرزن

بیا بد تو اے خواجہ سبلت مکن ‚ فتبارک اللہ احسن الخالقین والحمد للہ رب العالمین
پس ذوات ممکنات عدمات باشند کہ ظلال کمالات وجودی در آنہا منعکس گشتہ مزین ساختہ است
پس ناچار ممکنات بالذات ما وائے ہر شر و فساد باشند و ملاذ ہر سوء و نقص ہر خیر و کمال کہ در آنہا تعبیہ
فرمودہ اند عاریتے است کہ از حضرت وجود کہ خیر محض است فائض شدہ است کریمہ ما اصابک
من حسنۃ فمن اللہ وما اصابک من سیئۃ فمن نفسک شاہد این معنی است وچون
از فضل خداوندی جل سلطانہ این ویدہ عاریت استیلا یابد و کمالات خود را درست ازان طرف
بیند خود را شر محض یابد و نقص خالص داند و ہیچ کمالے در خود مشاہدہ نکند اگرچہ بطریق انعکاس
باشد در رنگ آن شخص کہ برہنہ بود و جامہ عاریت در بر کردہ باشد و این دید عاریت بروے بکمال
استیلا یابد بر نہجیکہ درست جامہا را در تخیل بصاحبش بدہد ہر آئینہ خود را ذوق برہنہ یابد اگرچہ جامہ عاریت
داشتہ باشد صاحب این دید مشرف بمقام عبدیت میگردد کہ فوق جمیع کمالات ولایت است
تنبیہ ‚ این اجتماع شر و خیر و نقص و کمال کہ فی الحقیقت اجتماع وجود و عدم است از قبیل جمع نقیضین
نیست کہ تو آنرا محال دانی زیرا کہ نقیض وجود صرف عدم صرف است و این مراتب ظلیہ چنانکہ در جانب
وجود از ذروۂ اصل بحضیض تنزلات نزول فرمودہ اند در جانب عدم نیز آن مراتب ظلیہ از حضیض
صرافت عدم ارتقا نمودہ اند اجتماع اینہا در رنگ اجتماع عناصر متضادہ است کہ صورت ضدیہ ہر کدام
را منکسر ساختہ جمع فرمودہ اند فسبحان من جمع بین الظلمۃ والنور اگر گفتہ شود کہ تو در بالا عدم
صرف را نیز حکم بالصباغ کردہ بوجود صرف کہ نقیض اوست پس اجتماع نقیضین پیدا شد گوییم کہ اجتماع
نقیضین در یک محل محالست اما قیام یک نقیض بہ نقیض دیگر و اتصاف یکے بدیگرے محال نیست چنانکہ
ارباب معقول گفتہ اند کہ وجود معدوم است و اتصاف وجود بعدم محال نیست پس اگر عدم موجود شود
و منصبغ بوجود گردد چرا محال باشد اگر گویند کہ عدم از معقولات ثانویہ است کہ منافی وجود خارجی است
پس بوجود خارجی چگونہ متصف گردد در جواب گوییم کہ مفہوم عدم را از معقولات ثانویہ گفتہ اند اما اگر فردے

ثانویہ المعقول الثانی عبارۃ عما یعرض للشیٔ فی الذہن ولا یعرض فی الخارج والمعقول الاول ما یحصل فی الذہن من غیر اعتبار عروضہ لشیٔ والمعقول الثانی

از افرادِ او عدم متصف گردد بوجود چه فساد است چنانچه اربابِ معقول در وجود گفته اند بطریقِ اشکال که
وجود باید که عینِ ذات واجب الوجود تعالیٰ و تقدس نباشد زیرا که وجود از معقولات ثانویه است که وجود خارجی
ندارد و ذاتِ واجب الوجود تعالیٰ و تقدس در خارج موجود است پس عین نباشد و در جواب این گفته اند که
مفهومِ وجود از معقولاتِ ثانویه است نه جزئیاتِ او پس جزئی از جزئیاتِ او منافی وجود خارجی نباشد
و تواند بود که در خارج موجود بود سوال از تحقیقِ سابق معلوم شد که وجود صفات حقیقیه در مراتبِ ظلال
است و در مرتبهٔ اصل ایشان را وجودے حاصل نیست این سخن مخالفِ رائے اہل حق است شکر اللہ
تعالیٰ سعیہم چه صفات را هیچ وقتے از ذاتِ تعالیٰ و تقدس جدا نمیدانند و ممتنع الانفکاک تصور میفرمایند
جواب آنکه ازین بیان جوازِ انفکاک لازم نمی آید زیرا که این ظل لازمِ آن اصل است فلا انفکاک
غایة ما فی الباب عارف را قبلهٔ توجه احدیتِ ذات است تعالیٰ و تقدس و از اسماء و صفات هیچ ملحوظ
او نیست در ان موطن هر آئینه ذات را میبابد تعالیٰ و از صفات هیچ ملحوظِ او نمیشود نه آنکه صفات در ان
وقت حاصل نیستند پس انفکاکِ صفات از حضرتِ ذات تعالیٰ و تقدس باعتبار ملاحظه عارف ثابت شد
نه باعتبار نفس امر تا باہل سنت مخالف باشد فافهم ازین بیان لائح گشت معنی قول من عرف نفسه
فقد عرف ربه زیرا که کسیکه شناخت حقیقتِ خود را بشرارت و نقص و دانست که هر خیر و کمال که در وے تعبیه
کرده اند مستعار از حضرتِ واجب الوجود است تعالیٰ و تقدس پس ناچار حق را سبحانه بخیر و کمال و حسن
و جمال خواهد شناخت ازین تحقیقات واضح گشت معنی تاویلی کریمهٔ الله نور السموات والارض زیرا که مبین شد
که ممکنات باسرها عدمات اند که سراسر ظلمت و شرارت است و خیر و کمال و حسن و جمال در ینها از حضرتِ وجود است
که نفسِ ذات است تعالیٰ و تقدس و عینِ هر خیر و کمال است و حسن و جمال پس ناچار نورِ آسمانها و زمین حضرت
وجود باشد که حقیقتِ واجب است تعالیٰ و تقدس و چون این نور در آسمانها و زمین بتوسط ظلال بوده است
از برائے رفع وهم و ایهام که بے توسط فهمند تمثیلے از برائے آن نور آورده حیث قال تعالیٰ مثل
نوره كمشكوة فيها مصباح المصباح في زجاجة الى آخر الآية الكريمة تا ثبوت وسائط

بیان معنی من عرف نفسه فقد عرف ربه

ف بفتح ضاد بصیغہ اسم مفعول یعنی تقاضا کردہ شدہ یعنی عدمات مقتضی اند کہ صفات مقتضی اند بفتح ۱۲

فرماید و تفصیل تاویل این کریمه ان شاء الله تعالیٰ در جائے دیگر ثبت خواہد یافت کہ مجال سخن در آنجا بسیار
است و این مکتوب گنجایش تفصیل آن ندارد و آنکہ گفتیم کہ معنی تاویلی کریمہ است زیرا کہ معنی تفسیری
مشروط بنقل و سماعت است مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهٖ فَقَدْ كَفَرَ شنیدہ باشند و در تاویل مجرد احتمال کافی
است بشرط آنکہ مخالف کتاب و سنت نباشد پس مقرر شد کہ ذوات و اصول ممکنات عدمات است
و صفات نقائص و رذائل ایشان مقتضیات آن عدمات کہ بایجاد فاعل مختار جل سلطانہ بوجود آمدہ اند
و صفات کاملہ در ایشان مستعار از ظلال کمالات حضرت وجوب است تعالیٰ و تقدس کہ بطریق انعکاس
ظہور یافتہ بایجاد فاعل مختار جل سلطانہ نیز موجود شدہ اند و مصداق حسن و قبح اشیاء آنست کہ ہر چہ رو
بآخرت دارد و برائے آخرت معد است حسن است اگرچہ بظاہر مستحسن نماید و ہر چہ رو بدنیا دارد و برائے دنیا
معد است قبیح است اگرچہ بظاہر حسن نماید و بحلاوت و طراوت ظاہر شود کالمزخرفات الدنیویۃ ازینجاست
کہ در شریعت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ منع فرمودہ اند از نظر کردن بمیل و خواہش
بحسن امارد و نساء اجنبیہ و مزخرفات دنیہ کہ این حسن و طراوت از مقتضیات عدم است کہ ماوائے
ہر شر و فساد است اگر منشاء این حسن و جمال کمالات وجوبیہ مے بود منع نمیفرمودند مگر ازین راہ کہ توجہ نمودن
بظل باوجود اصل مستہجن است و این منع منع استحسانی است نہ وجوبی بخلاف منع سابق پس حسنے
کہ در مظاہر جمیلہ دنیوی ظاہر و ہویدا است نہ از ظلال حسن اوست تعالیٰ و تقدس بلکہ از لوازم عدم است
کہ بواسطۂ مجاورۂ حسن حسنے در مظاہر پیدا کردہ است و فی الحقیقت قبیح و ناقص است و در رنگ آنکہ زہر را
بشکر غلاف سازند و نجاست را زر اندود نمایند و آنکہ تجویز تمتعات نساء جمیلہ نکاحیہ و اماء جمیلہ فرمودہ است
بواسطۂ تحصیل اولاد و بقاء نسل است کہ مطلوبست در بقاء نظام عالم پس بعضے از صوفیہ کہ بمظاہر جمیلہ
و نغمات مستحسنہ گرفتار اند بہ تخیل آنکہ این جمال و حسن مستعار از کمالات حضرت واجب الوجود است
تعالیٰ و تقدس کہ درین مظاہر ظہور فرمودہ است و این گرفتاری را نیک و مستحسن مے انگارند بلکہ راہ
وصول تصور مینمایند نزد این حقیر خلاف آن ثابت شدہ است چنانچہ شمہ ازان بالا مذکور شدہ است

یعنے خلاف تخیل گرفتاری بعضے از صوفیہ ۱۲

عجب کاریست بعضے ازینہا دران مطلب خود این قول راسند می آرند کہ گفتہ ایاکم والمرد فان فیھم لونا کلون اللہ کلمہ کلون اللہ ایشان را در اشتباہ مے اندازد تمیدانند کہ این قول منافی مطلب ایشان است ومؤید معرفت این درویش است زیراکہ کلمہ تحذیر آوردہ منع توجہ بایشان نمودہ است و منشاء غلط رابیان فرمودہ کہ حسن ایشان مشابہ حسن وجمال حق است سبحانہ حسن او تا در غلط نیفتند قال علیہ الصلوۃ والسلام ما الدنیا والآخرۃ الا ضرتان ان رضیت احدہما سخطت الاخری ودرین حدیث نیز تصریحے ہست بآنکہ درمیان حسن وجمال دنیوی ودرمیان حسن وجمال اخروی نقاضتہ ومبائنتہ است ومقرر است کہ حسن دنیوی نامرضی است وحسن آخروی مرضی پس ناچار لازم حسن دنیوی باشد وخیر لازم حسن اخروی پس ناچار منشاء اول عدم بود ومنشاء ثانی وجود آرے بعضے از اشیاء ہستند کہ یک جہد دنیا دارند ووجہ دیگر باآخرت این اشیاء از وجہ اولے قبیح اند واز وجہ ثانیہ حسن وامتیاز درمیان این دو وجہ ودر میان حسن وقبح ہرکدام اینہا مفوض بعلم شریعت است قال اللہ سبحانہ وتعالی ما آتکم الرسول فخذوہ ومانہکم عنہ فانتہوا در خبر آمدہ است کہ ازان وقت کہ دنیا آفریدہ شدہ است حضرت حق سبحانہ وتعالی بروے نظر نکردہ است ومبغوضہ حق است سبحانہ این ہمہ بواسطہ قبح وشرارت وفساد است کہ از مقتضیات عدم ہست کہ ماوائے ہر شر وفساد است حسن وجمال دنیوی وحلاوت وطراوت آن کالمطروح فی الطریق اند ومطمور نظر نیستند جمال آخرت است کہ شایان نظر است ومرضی حق است سبحانہ قال اللہ سبحانہ وتعالی شکایۃ عن حالھم تریدون عرض الدنیا واللہ یرید الآخرۃ اللھم صغر الدنیا بأعیننا وکبر الآخرۃ فی قلوبنا بحرمۃ من افتخر بالفقر وتجنب عن الغنا علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا وچون شیخ اجل شیخ محی الدین بن العربی نظر بر حقیقت شرارت ونقص وفساد اینہا نینداختہ است حقائق ممکنات را صور علمیہ حق جل وعلا دانستہ است کہ آن صور در مرآت حضرت ذات تعالی وتقدس کہ در خارج جز او موجود نمیداند انعکاس پیدا کردہ نمود خارجی حاصل کردہ است وآن صور علمیہ را غیر از صور شیون وصفات واجبی ندانستہ است جل سلطانہ لاجرم حکم بوحدت وجود

۱؎ مقرر نمودہ وتصور کردہ ۱۲

کرده است و وجودِ ممکنات را عینِ وجودِ واجب گفته تعالیٰ و تقدس و شر و نقص را نسبتی گفته نفیِ شر را
مطلق و نقصِ محض کرده است از اینجاست که هیچ چیز را قبیح بالذات نمیدانند حتیٰ که کفر و ضلالت را نسبت
بایمان و ہدایت بد میدانند نه نسبت بذواتِ خود که آن را عینِ خیر و صلاح مے انگارند و نسبت بارباب خودِ
اینہا را با استقامت حکم مینمایند و کریمهٔ مَا مِن دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّيْ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ شاہدِ
این معنی میسازد آرے ہر که حکم بوحدتِ وجود نماید از امثالِ این سخنان چه پروا نخواهد فرماید و آنچه برین حقیر
ظاہر ساخته اند آنست که ماہیاتِ ممکنات عدمات اند با کمالاتِ وجودیه که در آنہا منعکس گشته است و ممتزج
شده کما مر مفصلاً والله سبحانه یحق الحق وهو یهدی السبیل اے فرزند این علوم و معارف
که ہیچ یک از اہل الله بدان تکلم نه فرموده است نه بصریح و نه باشارت از اشرف معارف اند و اکمل علوم
که بعد از ہزار سال بر منصهٔ ظهور آمده اند و حقیقتِ واجب تعالیٰ و تقدس و حقائقِ ممکنات اکما ینبغی و یلیق
بیان فرموده اند نه مخالفت بکتاب و سنت دارند و نه مباینت باقوالِ اہل حق مانا که مراد از دعاء نبوی
علیه و علیٰ اٰله الصلوٰة والسلام که گویا از برائے تعلیم امت فرموده اند اَللّٰهُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ
الْاَشْيَاءِ كَمَا هِيَ این حقائق اند که در ضمنِ این علوم مبین گشته اند و مناسبِ مقامِ عبودیت اند
و بر نقص و ذل و انکسار که ملایمِ حالِ بندگی است دلالت دارند بندهٔ عاجز که خود را عینِ مولائے
قادرِ خود داند چه لطافت دارد و از کمالِ بے ادبی خبر میدهد اے فرزند این آن وقت است که در
اُممِ سابقه درین طور وقتیکه پر از ظلمت است پیغمبر اولو العزم مبعوث میگشت و احیاءِ شریعتِ جدیده
میکرد و درین امت که خیر الامم است و پیغمبر ایشان خاتم الرسل علیه و علیٰ اٰله الصلوات والتسلیمات
علماء را مرتبهٔ انبیاءِ بنی اسرائیل داده اند و بوجودِ علماء از وجودِ انبیاء کفایت فرموده اند لهذا بر سرِ ہر مائة از
علماءِ این امت مجددے تعیین مینمایند که احیاءِ شریعت فرماید علی الخصوص بعد از مضیِ الف که در اُمم
سابقه وقتِ بعثتِ پیغمبرِ اولی العزم است و به ہر پیغمبرے در آنوقت اکتفا ننموده اند در ینطور وقت عالمِ
عارفِ تام المعرفت در کار است که قائم مقامِ اولی العزم اُممِ سابقه باشد شعر فیضِ روح القدس ار باز

ع عن ابی ھریرة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ان الله عزوجل یبعث لهذه الامة علیٰ راس کل مائة سنة من یجدد لها دینها رواه

مدد فرماید :: دیگران ہم بکنند آنچہ مسیحا میکرد :: اے فرزند وجودِ صِرف مقابلِ عَدَمِ صِرفست وبالا گذشت کہ وجودِ صرف حقیقتِ واجب الوجود است تعالیٰ وتقدّس وعینِ ہر خیر وکمال ہر چند ملاحظہ این عینیت ہم اگرچہ بر سبیلِ اجمال باشد دران موطن گنجایش ندارد کہ شائبہ ظلّیت دارد وعدمِ صرف کہ مقابلِ آن وجود است آن عدم است کہ ہیچ نسبتے واضافتے باو راہ نیافتہ است وعینِ ہر شر ونقص است ہر چند این عینیت نیز درانجا نمیگنجد کہ بوئے از اضافہ دارد ومعلوم است کہ ظہورِ شئے بروجہ اتم در مقابلِ حقیقیِ آن شئے صورت بندد وبِضِدِّہَا تَتَبَیَّنُ الْاَشْیَاءُ پس ناچار ظہورِ وجودِ صرف بروجہِ اتم در مرآتِ عَدَمِ صِرف حاصل گردد ومقرر است کہ نزول باندازہ عروج است پس کسیکہ عروج او بعنایت اللہ سبحانہ بحضرتِ وجودِ صرف متحقق شود نزول او ناچار بعَدَم صرف کہ مقابل اوست خواہد بود لیکن در وقتِ عروج آنجا استہلاکِ عارفست کہ جہل آنجا لازم است ودر وقتِ نزول الصحو متحقق است کہ مقامِ علم ومعرفت است درین مقامِ صحو او را تجلی ذاتی کہ مبرّا است از شائبہ ظلّیت ومنزّہ است از ملاحظہ شیون واعتباراتِ ذاتیہ مشرّف میسازند ومے دانانند کہ پیش ازین ہر تجلی کہ حاصل شدہ بود در پردہ ظلے از ظلال اسما وصفات وشیون واعتبارات بودہ ہر چند عارف آن تجلی را بے ملاحظہ اسما وصفات وشیون دانند وتجلی حضرتِ وجودِ صرف شمرد وسُبْحَانَ اللّٰہِ این عدم کہ ماوائے ہر شر ونقص ست بواسطہ ظہورِ تام حضرتِ وجود تعالی معنیِ حُسن پیدا کرد وآن یافت کہ ہیچکس نیافت قبیح لذاتہ بواسطہ حسنِ عارضی مستحسن گشت نفسِ اَمّارہ انسانی کہ بالذات بشرارت مائل است از ہمہ مناسبتِ تام بآن عدم دارد لہٰذا در تجلی خاص از ہمہ فائق آمدہ وبر ہمہ ترقی گزیدہ کہ مستحق کرامت گناہگارانند :: باید دانست کہ عارفِ تام المعرفۃ بعد از طے مقاماتِ عروج ومراتبِ نزول تفصیلاً چون بعَدَم صرف نزول فرماید وآئینہ داریِ حضرتِ وجود نماید ہر آئینہ جمیعِ کمالاتِ اسمائے وصفاتے در وے ظہور خواہد یافت وتفصیلاً ہمہ را خواہد نمود بالطائفیکہ مقامِ اجمال متضمنِ آنست واین دولت غیر او را میسر نیست واین آئینہ داریِ لیاسے است فاخر کہ بر قدِ او دوختہ اند ودر خزینہ حضرتِ علم ہر چند این تفصیل صورت یافتہ است اما آن آئینہ داری

یعنی چیز ہا بضد ومقابل خود ظہور پیدا مند بضد تبیین شود ۱۲

یعنی لطائف موجودہ مقام اجمال را نیز واخواہد نمود ۱۲

لہ یعنی این چنین آئینہ داری مختص باوست در دیگرے یافتہ نمیشود ۱۲

مکتوبات امام ربانی دفتر اول حصہ چہارم

در مرتبۂ علم ست و آئینۂ آن عارف در مرتبۂ خارج کہ در خارج جمیع کمالات را وانموده است **سوال** معنی مرآئیت عدم چیست و عدم را کہ لاشئے محض است بکدام اعتبار مرآت وجود گفتہ اند **جواب** عدم باعتبار خارج لاشئے محض ست اما در علم امتیازے پیدا کرده است بلکہ وجود علمی نیز حاصل نموده نزد مثبتان وجود ذہنی و او را مرآت وجود بآن اعتبار گفتہ اند کہ در مرتبۂ عدم ہر چہ از نقص و شرارت کہ ثابت شود از وجود کہ نقیض اوست لاجرم مسلوب خواہد بود و ہر کمالیکہ در مرتبۂ عدم مسلوب گردد در حضرت وجود مثبت خواہد بود پس ناچار عدم سبب ظہور کمالات وجودی گشت کہ معنی للمرآتیۃ الا ہذا فافہم فانہ ینفعک واللہ سبحانہ الملہم اے فرزند این معارف کہ مسوده یافتہ است امید است کہ از الہامات رحمانی باشند کہ اصلا شائبۂ وساوس شیطانی را در انجا مجال نبود دلیل برین معنی آن دارد کہ چون در صدد تحریر این علوم شد و ملتجی بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ گشت وید کہ گویا ملائکہ کرام علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ والسلام از نواحی آن مقام دفع شیطان میکردند و میگذاشتند کہ در حوالی آن مکان بگردد واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال و چون اظہار نعم جلیلہ از اعاظم محامد است باظہار این نعم عظمی جرأت نموده آمد امید است کہ از نطفۂ عجب سرا باشد چگونہ عجب را گنجایش باشد کہ بعنایت اللہ سبحانہ نقص و شرارت ذاتی خود ہمہ وقت نصب عین است و کمالات ہمہ منسوب باو تعالی الحمد للہ رب العالمین اولا و آخرا والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ دائما و سرمدا و علی آلہ الکرام و اصحابہ العظام والسلام علی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا و اکملہا

مکتوب دو صد و سی و پنجم

بملا عبد الغفور سمرقندی و حاجی بیگ فرکتی و خواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافت در بیان آنکہ محبت این طائفہ سرمایۂ سعادات دنیویہ و اخرویہ است و توفیق اتیان احکام شرعیہ و تحصیل جمعیت معنویہ از ثمرات

آن محبت است وها اینا سبب ذلك بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات معلوم شریف دوستان حقیقی ومشتاقان تحقیقی باد که مکاتبات شریفه که مبنی از فرط محبت واشتیاق بوده بوصول آن متبهج ومسرور گردید ثبتکم الله سبحانه علی هذه المحبة این محبت را سرمایه سعادات دنیویه واخرویه دانسته از حضرت حق سبحانه وتعالی ثبات واستقامت بران مسألت باید نمود وتوفیق اتیان احکام شرعیه نتیجه این محبت است وتحصیل جمعیت باطن ثمره این مودت اگر عالم عالم ظلمات وکدورات در باطن بریزند واین محبت را برپا دارند غم نباید خورد بلکه امیدوار باید بود واگر کوه کوه انوار واحوال در باطن افاضه کنند وسر موئے ازین محبت بردارند جز خرابی هیچ نباید دانست واستدراج باید شمرد واین رشته را نیک محکم داشته متوجه کار خود باشند وبامور لاطائل عمر گرانمایه را تلف نسازند ؎ همه اندرز من بتو این است ٭ که تو طفلی وخانه رنگین ست ٭ والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها

مکتوب دوصد وسی وششم (٢٣٦)

بمخدوم زادگی میان شیخ محمد صادق سلمه الله تعالی دربیان بعضے از اسرار دولت سبحانه صدور یافته

بعد الحمد والصلوة معلوم فرزندی ارشدی باد که از مکتوب شما که در شرح احوال نوشته بودند چنان مفهوم گشته بود که شمارا مناسبتے بولایت خاصه محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة پیدا شده است ازین معنی شکر خداوندی جل سلطانه بجا آورده که از مدتها آرزوے این دولت داشته که درحق شما بحصول پیوندد واین زمان امیدوار گشته متوجه آن شد که شمارا باین دولت جاذب نماید اتفاقاً درین جست وجو شمارا داخل ولایت موسوی یافت علی نبینا وعلیه الصلوات والتسلیمات وازانجا کشیده داخل دائره ولایت خاصه ساخت لله سبحانه الحمد والمنة علی ذلك وچون شمارا قسمے درین ولایت در آورده اند زیاده از بست روز است که در کنار خود نگاه داشته پرورش مینماید معلوم

نیست کہ از ضعفِ این نسبت معلوم شما شدہ باشد وحالا چون رو بقوت آوردہ است امید است کہ معلوم شما نیز گردد و از انعامات حضرتِ حق سُبحانہٗ وتعالیٰ چہ نویسد کہ در باب این عاصی علی التواتر والتوالی فائض است ؎ من آن خاکم کہ ابرِ نوبہاری ٭ کند از لطف برمن قطرہ باری ٭ اگر بر روید از تن صد زبانم ٭ چو سوسن شکرِ لطفش کے توانم ٭ ودیگر فرزندے اعزی محمد سعید کہ در مکتوب خود اظہارِ احوالِ خود نمودہ بود بسیار صحیح است بآن خصوصیت از یاران کم کسے را رو دادہ است امید است کہ حضرتِ حق سُبحانہٗ وتعالیٰ او را نیز بولایت خاصّہ مشرّف گرداند و فرزندے محمد معصوم خود بفضلِ خداوندی جل سُلطانہٗ بالذات قابلِ این دولت است حضرت حق سُبحانہٗ وتعالیٰ از قوۃ بفعل آرد بصدقۃ حبیبہٖ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات ٭ ٭ ٭ ٭ ٭

مکتوب (۲۳۷) دوصد و سی و ہفتم

بملا محمد طالب بیانکی صدور یافتہ در ترغیب بر متابعتِ سُنّتِ سَنیّہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و در مداحی طریقۂ علیّہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم ثبتنا اللہ سُبحانہٗ وایاکم علیٰ جادۃ الشریعۃ الحقۃ المصطفویۃ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ وعلیٰ آلہ الکرام واصحابہ العظام اخوی ارشدی اکابرِ طریقۂ علیّہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم التزامِ متابعتِ سنتِ سَنیّہ نمودہ اند و اختیارِ عمل بعزیمت رمودہ اگر باین التزام و اختیارِ ایشان را باحوال و مواجید مشرّف سازند نعمتِ عظیم میدانند و اگر احوال و مواجید بایشان بدہند و درین التزام و اختیار فتورے یابند آن احوال را نمے پسندند و آن مواجید را نمیخواہند و در ان فتورِ جز خرابی خود ہیچ نمیدانند زیرا کہ برہمنان و جوگیانِ ہند و فلاسفۂ یونان از قسم تجلیاتِ صوری و مکاشفاتِ مثالی و علوم توحیدی بسیار دارند اما غیر از خرابی و رسوائی نتیجہ آن ندارند و جز بعد و حرمان نقدِ وقتِ شان نیست آن برادر چون بہ فضلِ الٰہی جل سلطانہٗ خود را در سلکِ ارادۂ این اکابر داخل ساختہ است ناچار است

حاشیہ: ۱۷ یعنی از اختیاج بفقر واسرار ٭ از بعضے ماند این نسبت ٭ پے در پے ٭ ریزندہ ٭ بیان کی ٭ دوست ٭ متعبہ ٭ کہ در باب عزیمت و مجاہدہ معروف اند و مشہور ٭ ایشان یعنی برہمنان و جوگیان

کہ متابعتِ ایشان را التزام نماید و سر موئے مخالفت را گنجایش ندہد تا از کمالاتِ ایشان سودمند و برخوردار گردد۔ اولاً تصحیح عقائد بر وفقِ معتقداتِ اہلِ سنت و جماعت کثّرہم اللہ سبحانہ فرماید و ثانیاً علمِ فرض و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروہ و مشتبہ کہ در علمِ فقہ مذکور ہست و عمل بمقتضائے این علم حاصل نماید تا ثالثاً نوبت بعلومِ صوفیہ برسد تا آن دو جناح درست نکند طیران عالمِ قدس محال است اگر احوال و مواجید بحصولِ آن دو بازو میسر شد خرابی خود را دران باید دانست و از ان احوال و مواجید استعاذہ باید نمود۔ ع کار اینست غیر این ہمہ ہیچ۔ ماعلی الرسول الا البلاغ۔ اخوی اعزی میان شیخ داؤد آنجا آمدہ اند صحبتِ ایشان را مغتنم شمرند بآنچہ نصیحت و دلالت نمایند انقیاد باید نمود کہ در صحبتِ مریدانِ این اکابر بسیار بودہ اند در راہ و روشِ ایشان معلوم نمودہ یار آنکہ آنجا اند و بتوسطِ خدمتِ میر نعمان داخلِ این طریقۂ علیہ گشتہ باید کہ صحبتِ شیخ مشار الیہ را غنیمت شمرند و در حلقہ یکجا بنشینند و دریک دیگر فانی باشند تا جمعیت حاصل شود و معاملہ بترقی انجامد مطالعۂ مکتوبات را لازم گیرند کہ سودمند است۔ ع دادیم ترا ز گنج مقصود نشان۔ والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب دوصد و سی و ہشتم (۲۳۸)

بمیر محمد نعمان صدور یافت در بیان آنکہ در تکثیر اخوان امیدواریہاست و در تنبیہ آنکہ مبادا احوال و معارف مریدان باعثِ توقفِ پیران شود و منجر بعجب گردد و در بیانِ آنکہ احوال مریدان باید کہ موجبِ حیا باشد کہ ترغیب بر ترقیات نمایند الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ علی سید المرسلین وعلی آلہ واصحابہ الطیبین الطاہرین وعلیہم اجمعین۔ مکتوب شریف کہ بمصحوب کس خواجہ رحمی ارسال داشتہ بودند وصول یافت موجبِ فرحت فراوان گشت و چون احوالِ مسترشدان و مریدانِ ایشان در آنجا بتفصیل اندراج یافتہ بود فرحت بر فرحت افزود زیرا کہ

یعنی فقہ

یعنی زیادہ کنید برادران دینی خود را یعنی بدعوت نمودن ایشان بدین ۱۲

و تکثیر اخوان بموجب اکثروا اخوانکم فی الدین امیدوار بہاست و کریمہ سنشد عضدک
باخیک نیز مؤید این معنی است لیکن باید کہ منظور نظر احوال و اعمال خود باشد و ملحوظ سکون و حرکت خود
بود مبادا کہ ترقیات مریدان باعث توقفات پیران گردد و حرارت مسترشدان در کارخانہ مرشدان
برودت اندازد ازین معنی ترسان و لرزان باید بود و احوال و مقامات مریدان را در رنگ شیر بر بادید نسبت
چہ جائے آنکہ بآنہا مفاخرت و مباہات باید کرد کہ مبادا ازین راہ دروازہ عجب کشادہ گردد بلکہ باید کہ بحکم
الحیاء شعبۃ من الایمان ترقیات مریدان باعث شرمندگی و خجالت باشد و حرارت طلب طالبان
موجب غیرت و عبرت بود و باید کہ قصور اعمال و متہم داشتن نیات لازم وقت بود و بلسان حال و قال
بکلمۂ ھل من مزید مرطوب باشد ہر چند متوقع از اوضاع پسندیدۂ شما ہمین قسم معاملات است اما لا خطرہ
اعدائے دین کہ امارہ و لعین بود نمودہ بطریق تاکید مبالغہ کردہ آمد ازین راہ مبادا برودتے در سرگرمی
توجہ طالبان افتد کہ مقصود جمع کردن این دو دولت است اقتصار بر یکے از قصور است خواجہ رحمی و
سید احمد باید کہ در خدمت شما حاضر باشند و توجہ شما بحال ایشان بروجہ اتم مرعی باشد میر عبد اللطیف
ہم اگر توفیق توبہ یافتہ باشد مدد نمایند کہ استقامت پیدا کنند نوشتہ بودند کہ بعضے از طالبان طریقہ قادریہ را
التماس مینمایند باید کہ غیر از طریقہ نقشبندیہ بہیچکس ہیچ طریقہ تعلیم نکنند کہ خلط دو طریقہ نشود اما اگر کلاہ و
شجرہ طلبند و استخارہ راہ دہد مرید بگیرند و نصیحت فرمایند والسلام علیکم و علی سائر اصحابکم
و احبابکم و علی سائر من اتبع الہدی و التزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام اتمہا
و اکملہا

مکتوب دو صد و سی و نہم (۲۳۹)

بملا احمد برکی صدور یافت در جواب کتابت او کہ نوشتہ بود و استفسار ہا نمودہ الحمد للہ رب العالمین
والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین و آلہ و اصحابہ الطاہرین و علیہم اجمعین صحیفۂ گرامی کہ از
روئے شفقت و مہربانی مرسل داشتہ بودند بمطالعہ مضامین آن مبتہج و مسرور گردید نوشتہ بودند کہ عرض

احوال بر تقدیر احوال است الخ مخدوما مقصود از حصول احوال گرفتاری محول احوال است و چون این گرفتاری حاصل است حصول احوال گو نباشد نوشته بودند که در حضور رند گور شده بود که در حق شما تخم ریزی بسیار کردیم الخ مخدوما الواقع کذالک لکن حصول الثمر منوط بمرور الدهور و الازمان حال الحیوۃ و بعد الممات ابشروا ولا تعجل بہ از مقولہ مولانا محمد صالح نوشته بودند چون مولانا مذکور حاضر نبود که مراد او فهمیده شود از آن مقوله متعرض نشده اما خیر است بخاطر هیچ نرسانند از سوء ادب که رفته بود نوشته بودند از مخلصان زلات معفو است بخاطر هیچ نرسانند از احوال خود تفتیش نموده بودند لله سبحانه الحمد والمنة که شما از مقبولان ساخته اند قبل من قبل بلا علة نوشته بودند که دو شیخ زاده آمده بودند که تلقین ذکر بگیرند الخ مخدوما استخاره در هر امر مسنون است و مبارک لیکن در کار نیست که بعد از استخاره امرے ظاهر شود در خواب یا در واقعه یا در بیداری که دلالت بر فعل یا ترک نماید بلکه بعد از استخاره رجوع بقلب باید نمود اگر اقبال بآن امر زیاده از پیش است دلالت بر فعل دارد و اگر اقبال همان قدر است که سابق داشت و نقصان پیدا نکرده هم منع نیست درین صورت استخاره را مکرر سازند تا زیادتی اقبال مفهوم شود و نهایت تکرار استخاره ها تا هفت مرتبه است و اگر بعد از ادائے استخاره نقصانے در اقبال سابق مفهوم شد دلالت بر منع است و درین صورت نیز اگر استخاره ها مکرر سازند گنجائش دارد بلکه بر هر تقدیر استخاره ها مکرر ساختن اولی و انسب است و احتیاط است در اقدام و عدم اقدام دران امر معنی عبارت رساله مبدأ و معاد که در بیان جسد مکتسب روح تحریر یافته است پرسیده بودند مخدوما مباشرت روح مرافعالے را که مناسب افعال اجسام است بواسطه همان جسد مکتسب است ازین قبیل است مددهائے که از روحانیت اکابر قدس الله تعالی اسرارهم که مناسب افعال اجسام است کاهلاک الاعداء و نصرت الاحباء بوجوه مختلفة و انحاء شتی طلب امان از فتنه ظلمه رفته بود حضرت حق سبحانه و تعالی شما و اولبیت شما را بلکه بقعه شما را از شر آن ظلمه محفوظ ساخته است بفراغ خاطر متوجه جناب قدس او باشند تعالی و تقدس و امید است که این حفظ را موقت بتوقیت نسازند ان ربک واسع المغفرة اما اهل آن بقعه را نصیحت

حاشیه: ۱ یعنی نفس الامر چنین است یعنی تخم ریزی بسیار کردیم اما حصول ثمرات منوط ... ۲ یعنی مراد مولانا از آن مقوله چیست ... ۳ یعنی ... مستند و انواع متفرقه ۱۲ ... یعنی هر آئینه پروردگار تو بسیار آمرزش است ۱۲

[حواشی دستی و حاشیه‌های باریک کناری تا حد زیادی ناخوانا]

فرمایند کہ تغییر وضع صلاح و خیر اندیشی مسلمانان نہ کنند قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ اِنَّ اللہَ لَا یُغَیِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰی یُغَیِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِہِمْ والسلام

مکتوب دو صد و چہلم (۲۴۰)

بشیخ یوسف برکی صدور یافت در بیان بے نہایتی این راہ و بعضے از فوائد کلمۂ طیبہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللہ

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی رسالہ کہ متضمن احوال خیر مآل شما بودہ رسید مطالعہ آن باعث مسرت گشت ع در عشق چنین بو العجبیہا باشد ،، اما باید از احوال گذشتنہ مجمل احوال باید رسید کہ آنجا ہمہ جہالت و نادانیست بعد ازان اگر بمعرفت مشرف سازند زہے دولت بالجملہ ہرچہ در دید و دانش در آید قابل نفی است اگرچہ شہود وحدت در کثرت باشد چہ آن وحدت را در کثرت صلا گنجایش نیست آنچہ میباید شیخ و مثال آن وحدت است نہ او پس مناسب حال شما درین وقت ذکر کلمۂ طیبہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللہ است و تکرار این کلمہ تا بحدیکہ در دید و دانش ہیچ نگذارد و رخت را بحیرت و جہالت ببرد و معاملہ را بفنا اندازد تا بحیرت و جہل نرود از فنا نصیبے نیست آنچہ شما فنا دانستہ اید معبر بعدم است نہ فنا و چون بعد از وصول بجہل فنا دست دہد اول قدم درین راہ زدہ باشند وصل کجا و اتصال کرا ع کیف الوصول الٰی سعاد و دونہا ، قلل الجبال و دونہن خیوف + احوال شما درست است اما گذشتن ازان لازم است والسلام علٰی من اتبع الہدٰی و التزم متابعۃ المصطفٰی علیہ و علٰی اٰلہ من الصلوات و التسلیمات اتمہا و اکملہا نصیحت دیگر استقامت بر شریعت است و تطبیق احوال است باصول شرعیہ اگر عیاذاً باللہ سبحانہ در قول و فعل خلاف بالشریعت پیدا آید خرابی خود دران باید دانست طریق ارباب استقامت ہمین است والسلام

مکتوب دو صد و چہل و یکم (۲۴۱)

درالمعرفت

بجانبِ مولانا محمد صالح صدور یافت در بیان ترقّی بعضے یاران بعد الحمد والصلوٰۃ معلوم اخوی ارشدی باد کہ احوالِ اینجا و مستوجبِ حمد است یارانِ اینجائے خرّم و خوش وقت اند علی الخصوص مولانا محمد صدیق درین ایام بعنایۃ اللہ سبحانہ بولایتِ خاصہ مشرّف گشتند و از اسمِ جزئی باسمِ کلی ملحق شدند معذٰلک نظر بفوق دارند از انجا نصیبِ وافر حاصل کردہ شاید میل برجوع نمایند واللہ یختص برحمتہ من یشاء گاہ گاہ از احوالِ خود و یاران کہ اہلِ طریقہ شدہ اند و میشوند منبوشتہ باشند و چند روز در انجا استقامت ورزند والسلام

مکتوب دو صد و چہل و دویم (۲۴۲)

بجانبِ ملّا بدیع الدین صدور یافتہ در جواب بعضے سوالہا کہ نمودہ بودند بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات معلوم اخوی اعزی باد کہ درویش کمال صحیفہ شریفہ رسانید موجبِ فرحت گشت از وید قصور و تہم وشتن نیات و اعمال خود نوشتہ بودند بوضوح انجامید از حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ مزید این دید مسئول است و اتمام این اہتمام مطلوب کہ درین راہ این ہر دو دولت از ملاک امور است نوشتہ بودند و استفسار نمودند کہ شغل اسم ذات تعالیٰ و تقدس تا کجاست و چہ مقدار حجب از مدادمت این اسم مبارک برطرف میگردند و نہایت نفی و اثبات تا بچہ حد است و ازین کلمہ متبرکہ چہ کشایش ہا پیش می آیند و چہ مقدار حجب مرتفع میشوند بدانند کہ ذکر عبارت از طرد غفلت است و چون ظاہر را از غفلت چارہ نیست چہ در ابتدا و چہ در انتہا پس ظاہر ہمہ وقت محتاج بذکر گشت غایۃ ما فی الباب در بعضی اوقات ذکر اسم ذات عزوجل انفع است و در بعضی دیگر از اوقات ذکر نفی و اثبات انسب باقی ماند معاملہ باطن و در انجا نیز تا زمانِ ارتفاع غفلت بالکلیہ از ذکر گفتن چارہ نبود این قدر ہست کہ در ابتدا این دو ذکر متعین است و در توسط و انتہا این دو ذکر متعین نیست اگر بتلاوت قرآن و اداء صلوٰۃ نیز طرد غفلت نمودہ آید ہم گنجایش دارد ولیکن تلاوت قرآن بحال متوسط مناسب است و اداء نماز نوافل مناسب حال منتہی است باید دانست کہ حضور حضرت ذات تعالیٰ و تقدس کہ بلاملاحظہ اسماء و صفات باشد اگرچہ دائمی بود نزد متوجہان

خواہر۔ بدانکہ این کریمہ واقعہ ہست در پارہ الم در آخر ربع سوم ۱۲

یعنی لفظ مبارک اللہ ۱۲

احدیت مجرده داخلِ غفلت است این غفلت را نیز طرد باید نمود و بوراء الورا باید رفت ؎ فراقِ دوست اگر اندک است اندک نیست ٭ درون دیده اگر نیم موست بسیار است ٭ از وقائع که رو میدهند نوشته بودند پیش ازین نیز در جواب نوشته بود که اینها مبشرات اند هنوز وقتِ ظهورِ اینها نرسیده است منتظر باشند و کار کنند ؎ کیف الوصول الی سعاد ودونها ٭ قلل الجبال ودونهن حیوف ٭ والسلام

تحقیق معنی این بیت عنقریب بحاشیه مکتوب دو صد و چهلم نوشته شد ۱۲

مکتوب دو صد و چهل و سوم ۲۴۳

بجانبِ ملا ایوب محتسب صدور یافت در ترغیب بر طریقهٔ علیه نقشبندیه قدس الله اسرارهم بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات معلوم اخوی اعزی باد که چند دفعه در کتابتهای متعدده طلب نصائح نموده بودند اما این حقیر نظر بر نارسائی خود انداخته اقدامی در اجابتِ آن مسئول نمی نمود چون طلب مکرر گشت بضرورت چند فقره نامربوط نوشته آمد استماع نمایند و بدانند که آنچه برین کس است و لابد است و بآن مکلف امتثالِ اوامر است و انتهاء از نواهی کریمهٔ ما آتکم الرسول فخذوه وما نهکم عنه فانتهوا شاهد این معنی است و چون مامور باخلاص است الا لله الدین الخالص و آن بی فنا صورت نمی بندد و بی محبت ذاتیه متصور نمیشود لاجرم سلوکِ طریقِ صوفیه که محصلِ فنا و محبتِ ذاتیه است نیز ضروری آمد تا حقیقتِ اخلاص صورت بندد و طرقِ صوفیه در مراتبِ کمال و تکمیل چونکه متفاوت افتاده است پس هر طریقی که ملتزمِ متابعتِ سنتِ سنیه باشد و اوفق باتیانِ احکام شرعیه از برای اختیار اولی و انسب بود و آن طریقِ اکابر نقشبندیه است قدس الله تعالی اسرارهم العلیه چه این بزرگواران درین طریق التزام سنت نموده اند و اجتناب از بدعت فرموده مهما امکن عمل برخصت تجویز نمیکنند اگرچه بظاهر در باطن نافع یابند و عمل بعزیمت از دست نمیدهند اگرچه بصورت در سیرت متضرر دانند احوال و مواجید را تابعِ احکام شرعیه ساخته اند و اذواق و معارف را خادمِ علوم دینیه انگاشته جواهر نفیسه شرعیه را در رنگ طفلان بجوز و مویز وجد و حال عوض نمیکنند و بترهات صوفیه مغرور و مفتون نمیگردند از نص بفص نمیگرایند و از فتوحات مدنیه بفتوحات

کمتر التفات نمی نمایند ازینجاست که حال ایشان بر دوام است و وقتِ ایشان بر استمرار نقوشِ ماسوای
از باطن ایشان بر نہجے متلاشی میگردد که اگر ہزار سال تکلّف در احضار ماسوا نمایند میسّر نشود و آن
تجلی ذاتی که دیگران را کالبرق است این بزرگواران را دائمی است حضوریکه غیبت در قفائے
آن باشد نزد این عزیزان از حیّزِ اعتبار ساقط است رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ
بیانِ حالِ شان است مع ذٰلک طریقِ ایشان اقرب طرق است و البتہ موصل است و نہایت دیگران
در بدایت این بزرگواران مندرج و نسبتِ ایشان که بحضرت صدیق منسوب است رضی الله تعالیٰ عنه
فوقِ ہمہ نسبتہاے مشائخ است امّا فہمِ ہر کس بمذاقِ این اکابر بسیار نزدیک است که قاصران این طریقه
علیّه نیز از بعضے کمالاتِ ایشان انکار نمایند ؎ قاصرے گر کند این طائفه را طعنِ قصور ✽ حاش
لله که بر آرم بزبان این گله را ✽ شاعر عرب فرماید ؎ أُولٰئِكَ آبَائِي فَجِئْنِي بِمِثْلِهِمْ ✽ إِذَا جَمَعَتْنَا
يَا جَرِيرُ الْمَجَامِعُ ✽ حضرت خواجه احرار قدس سرّه فرموده اند که خواجگان این سلسلهٔ علیّه قدس الله تعالیٰ
اسرارهم ہر زرّاقے و رقّاصے نسبت ندارند کارخانهٔ ایشان بلند است ؎ حیف باشد شرحِ او
اندر جہان ✽ ہمچو رازِ عشق باید در نہان ✽ لیک گفتم وصفِ او تا ره برند ✽ پیش ازان کز فوت آن
حسرت خورند ✽ اگر دفاتر در بیانِ خصائص و کمالاتِ این برگزیدگان ثبت نموده آید حکمِ قطره باشد از
دریائے بے نہایت ؎ وادیم ترا ز گنج مقصود نشان ✽ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ
الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ أَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ أَكْمَلُهَا

مکتوب دو صد و چہل و چہارم (۲۴۴)

بملا محمد صالح کولابی صدور یافته در جواب کتابتیکه نوشته بودند در بیان خرابی احوالِ خود مکتوب شریف
اخوی ارشدی خواجه محمد صالح وصول یافت از خرابی احوال خود نوشته بودند امید است که ازان ہم
خراب تر گردند و نہایتِ این خرابی در مکتوبے که باسم فرزندی ارشدی که درین ایام نوشته است اندراج

حاشیہ:
یعنی ایشان بیشتر ایشان من حیث الذات و ستغرق بصفات کمال الہی بیاد... (marginal Urdu glosses, partly illegible)

ف مکث بالفتح وسکون کاف ثالثی شکستہ درنگ کردن وانتظار نمودن وبالضم وبالکسر بمعنی درنگ ۱۲ غ

یافتہ است ازانجا معلوم خواہند فرمود اگر میدانند کہ بودنِ شما آنجا چند روز سبب جمعیت یاران است اگر صلاح دانند چند روز دیگر ہم مکث نمایند فقیر نیز درین نزدیکی ارادہ سفر حضرتِ دہلی دارد کہ استخارہا وتوجہات بواعثِ آن سفر اند واین مقام را بالفرزندی ارشدی عنایت فرمودہ اند وداخلِ ولایتِ ایشان ساختہ اند فقیر اینجا در رنگِ مسافران در ولایت ایشان نشستہ است ویاران اینکہ داخل طریقہ علیّہ شدہ اند علی الخصوص میر سید محب اللہ ومولانا شکر اللہ ومیر سید نظام بدعواتِ فراوان مخصوص اند فرزندی خواجہ محمد صادق وسائر برادران شما را وجمیعِ یاران را دعا مے رسانند ؛

یعنی برادرانش ۱۲

مکتوب دو صد وچہل وپنجم (۲۴۵)

بملا صالح یافتہ بیست

بسیدِ انبیا صدور یافت در جوابِ استفسار ہا کہ نمودہ بود بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات مینماید کہ مکتوبِ شریف کہ بمصحوبِ قاصد ارسال داشتہ بودند رسید موجبِ فرحت گشت نوشتہ بودند کہ ذکرِ نفی واثبات تا بہ بست ویک عدد رسانیدہ است اما مداومت نمیشود وغیبت ہم گاہ گاہ رو مید ہد محبت آثارا در ذکر گفتن ظاہر اشرطے از شرائط مفقود ہست کہ نتیجہ بر آن عدد مترتب نگشتہ بالمشافہ انشاء اللہ تعالیٰ استفسار خواہد نمود ودیگر استفسار نمودہ بودند معنی این قول را ونوشتہ بودند کہ حضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کار خود را تمام کردہ فرمودند کہ ذِكْرُ اللِّسَانِ لَقْلَقَةٌ وَذِكْرُ الْقَلْبِ وَسْوَسَةٌ وَذِكْرُ الرُّوْحِ شِرْكٌ وَذِكْرُ السِّرِّ كُفْرٌ بدانند کہ چون ذکر مبنی از ذاکر ومذکور ہست ہر ذکرے کہ باشد ومقصود فنائے ذاکر وذکر ہست ومذکور لاجرم ذکر را القلقہ ووسوسہ وشرک وکفر فرمودند ؎ ہرچہ از دوست وامانی چہ کفر آن حرف وچہ ایمان ؛ ہرچہ از راہ دور افتی چہ زشت آن حرف وچہ زیبا ؛ اما ذکر را عروضِ این اسامی پیش از حصولِ فنا وبقا باید دانست زیرا کہ بعد از حصولِ بقا وجودِ ذاکر وثبوتِ ذکر از وے مذموم نیست واگر درین معنی خفائے ماندہ باشد در حضور استفسار خواہد نمود کہ حوصلہ کتابت تنگ است پس این قول را نسبت بحضرتِ صدیق نمودن خصوصاً بعد از تمامیِ کار مستحسن نیست استفسار دوم آن بودہ

که نوشته بودند که شیخ ابوسعید ابوالخیر طلب دلیل بمقصود از ابوعلی سینا نموده بودند او در جواب نوشته که در الی در کفر حقیقی و برائی از اسلام مجازی و شیخ ابوسعید بعین القضاة نوشته که اگر لکھ سال عبادت میکردم آنچه ازین کلمهٔ ابی علی سینا حاصل شد از و نمیشد و عین القضاة نوشته که اگر میفهمید بدشل آن بیچاره مطعون وملامت گرمیشد باید دانست که کفر حقیقی عبارت از رفع اثنینیت است بالکل و هستنار کثرت است بتمام که مقام فناست وفوق آن کفر حقیقی مقام اسلام حقیقی است که موطن بقاست کفر حقیقی نسبت باسلام حقیقی منقصت تمام دارد و از کوته نظری ابن سینا است که باسلام حقیقی دلالت ننموده و فی الحقیقت او را از کفر حقیقی هم نصیبے نبوده از روئے علم و تقلید گفته و نوشته بلکه او از اسلام مجازی هم حظ وافر نگرفته و در خرخشہائے فلسفی مانده امام غزالی بتکفیر او میناید والحق که اصول فلسفی او منافی اصول اسلام است دیگر شیخ ابوسعید از عین القضاة بسیار مقدم بوده است یا و چه نویسید اگر شائبه از اشتباه باقی مانده باشد در حضور استفسار خواهند نمود والسلام

مکتوب دو صد و چهل و ششم (۲۴۶)

بمیر محمد نعمان صدور یافته در بیان حصول مقامیکه متوقع و منتظر بوده است در مراتب کمال و تکمیل و بیان وجه بے توفیقی که در بعضے اوقات طاری میگردد بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين واله واصحابه الطاهرين وعليهم اجمعين صحائف شریفه که بتواتر و توالی رسید فرحتہائے فراوان رسانید قاصدے متوجه آن حدود نبوده تا جواب هر یک را علیحده مینوشت معذور خواهند داشت بعد از وصول مکتوب که مصحوب میرزا دارسال داشته بودند روزے بعد از نماز بامداد در حلقه یاران نشسته بود خواست با بیخواست توجهے بجانب شما پیدا شد و در صدد رفع نقابائے آثار که بنظرمی در آمد گشت و اهتمام در رفع ظلمات و کدورات که محسوس میگشت نمود تا آنکه هلال کمال شما بدر کامل گشت و آنچه در آفتاب هدایت ودیعت نهاده بودند همه در آن بدر منعکس شد

(حواشی متعدد دستنویس در حاشیه‌های صفحه — خوانا نیست)

حتے کہ در جانبِ کمال ہیچ متوقعے و منتظرے نماند اِلَّا اَنْ یَتَّسِعَ الظَّرْفُ بَعْدَ ذٰلِکَ وَیَاْخُذَ بِقَدْرِ وُسْعَتِهٖ شَیْئًا فَشَیْئًا و تا زمان طویل صورتِ مثالیہ این معنی را در نظر داشت تا بیقینے کہ مصداقِ صدق است حاصل آمد اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی ذٰلِکَ حصول این دولت تاویلِ آن واقعہ است کہ شما دیدہ بودید و حصول آنرا بمبالغہ و تاکید مسألہ مینمودید لِلّٰهِ الْحَمْدُ سُبْحَانَهٗ وَالْمِنَّةُ کہ وامِ شما بتمام ادا یافت و موعود منجز شد و معہود موفے گشت امیدوار است کہ تکمیل باندازۂ این کمال حاصل آید و دشت و صحرائے آن حدود بوجودِ شریف شما منور گردد از بے توفیقی خود نوشتہ بودند ظاہر اسبابِ آن قبضِ مفرط است و چون قبضہائے شما مفرط و طویلُ الذیل است مسببِ آن نیز باندازۂ سبب طویل خواہد بود و مَعَ ذٰلِکَ خود را بتکلف بر اتیانِ اعمال و ادائے عبادات دارند و بتعمل بر این معنے باشند دیگر درین سال علومِ بلند و معارفِ ارجمند بظہور آمدہ است ازانجملہ دو مسودہ را اخوند مولانا محمد امین ہمراہ آوردہ اند یکے در حلّ شرحِ بعضے از رباعیاتِ حضرتِ خواجۂ ماست قدس سرہ کہ در وقتِ قراءتِ یارانِ فیروزآبادی نوشتہ شدہ است دران رسالہ علومِ توحید آمیز بتقریبِ آن رباعیات اندراج یافتہ است و تطبیقے دادہ است درمیانِ علماءِ و صوفیہ کہ بوحدتِ وجود قائلند و برنہجے تحریر یافتہ است کہ نزاعِ فریقین بلفظ راجع گشتہ دویم ازان دو مسودہ مکتوبے است کہ باسمِ فرزندی ارشدی باطناب و بسط تحریر یافتہ است علو درجۂ آن علوم وقتِ مطالعہ خواہند دریافت اگر امرے ازان در اشتباہ ماندہ استفسار نمایند ؎

مکتوب دو صد و چہل و ہفتم (۲۴۷)

بہ عرفان پناہی میرزا حسام الدین احمد صدور یافت در بیان آنکہ دلیل بر وجودِ حق تعالیٰ و تقدس ہمان وجودِ حق است جَلَّ سُلْطَانُهٗ نہ ماسوائے او تعالیٰ و ما یناسبُ ذٰلِکَ

عَرَفْتُ رَبِّیْ بِفَسْخِ الْعَزَائِمِ
لَا بَلْ عَرَفْتُ فَسْخَ الْعَزَائِمِ بِرَبِّیْ

شناختم پروردگارِ خود را بر گردانیدنِ ارادہائے مستحکم
نہ بلکہ شناختم بر گردانیدن ارادہائے مستحکم را بپروردگارِ خود

جلّ وعلا فانّہ سبحانہ الدلیل علیٰ ما سواہ لا العکس فانّ الدلیل اظہر من المدلول وایّ شیء اظہر منہ سبحانہ لانّ الاشیاء انّما ظہرت بہ ومنہ سبحانہ وتعالیٰ فہو الدلیل علیٰ نفسہ وعلیٰ ما سواہ فلاجرم عرفت ربّی بربّی وعرفت الاشیاء بہ تعالیٰ فالبرہان ھٰہنا لمّی۔ وزعم الاکثر انّہ انّی والتفاوت بتفاوت النظر والاختلاف باختلاف المنظر بل لامجال للاستدلال والبرہان ثمّہ اذ لاخفاء فی وجودہ سبحانہ ولاریب فی ظہورہ تعالیٰ فہو اجلی البدیہیات وما خفی ذٰلک علیٰ احد الّا لمرض فی قلبہ وغشاوۃ علیٰ بصرہ والاشیاء محسوسۃ بالحواس الظاہرۃ ومعلومۃ بالضرورۃ انّ

جل وعلا زیراکہ اوست خدائے پاک دلیل بر غیر خود نہ آنکہ غیر او سبحانہ دلیل است بروے عزّ اسمہ چہ میباید کہ دلیل روشن تر باشد نسبت بمدلول و کدام چیز ظاہر تر است از وے سبحانہ زیراکہ بتحقیق اشیاء تماماً بوے و از وے سبحانہ وتعالیٰ ظہور یافتہ نہ از غیر او جل سلطانہ پس اوست تعالیٰ دلیل بر ذات خود و بر غیر خود پس ناچار است آمد کہ شناختم پروردگار خود را بہ پروردگار خود و شناختم جملہ اشیاء را باو سبحانہ وتعالیٰ پس اینجا استدلال بمؤثر است بر اثر و بعلت است بر معلول واکثرے گمان بردہ کہ بتحقیق این استدلال استدلال باثر است بر مؤثر و بمعلول بر علت و تفاوت بتفاوت نظر است و فکر و اختلاف باختلاف محل نظر و فکر بلکہ استدلال و برہان را اندرین جا مجالے نہ زیراکہ در وجود او سبحانہ پوشیدگی نیست و در ظہور او تعالیٰ شکے و تردّدے نہ پس او تعالیٰ ظاہر ترین جملہ بدیہیات است و مخفی نماند این بر ہیچ یکے مگر بسبب علت قلبی و غشاوۂ بصری و حالانکہ اشیاء تماماً محسوس اند بحواس ظاہرہ و معلوم اند بہ بداہت یعنی اینکہ

(Interlinear glosses: یعنی بایجاد او و اظہار او عزّ وجلّ ۱۲ — صدق ذو الفقول ۱۲ — ہو ما کان الاوسط فیہ ... — ہو العلم ... — بمعرفت — پوشیدگی ۱۲ — بیماری دلی ۱۲ — پردۂ چشم ۱۲)

Marginal notes: لہ فانّہ تعالیٰ ہو العلۃ ... — ہو المبدأ الاوّل ۱۲ — ہ لا اعتبارات کالصفات والشیونات ۱۲ — الصرفۃ ... الاطلاق والاجمال ۱۲ — دفتر اول — ہ البرہان ہو ما ... الی المعلول ... ۱۲ — ہ مثنوی ... آفتاب آمد دلیل آفتاب ... ۱۲ — ومعلومۃ ... ۱۲

وُجُودُهَا مِنْهُ تَعَالَى وَتَقَدَّسَ وَ فُقْدَانُ هٰذَا الْعِلْمِ لِلْبَعْضِ بِوَاسِطَةِ عُرُوضِ الْمَرَضِ لَا يَضُرُّ فِي الْمَطْلُوبِ

وجود شان بایجاد حق ست تعالی وتقدس وعدم حصول این علم مر بعضے را بسبب لحوق مرض قلبی مخل مقصود نیست

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ أَتَمُّهَا وَأَكْمَلُهَا

مکتوب دوصد وچہل وہشتم (۲۴۸)

نیز بعالیجناب میرزا حسام الدین احمد صدور یافت در بیان آنکہ کمل تابعان انبیا را علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات از جمیع کمالات ایشان نصیب است بطریق تبعیت و بیان آنکہ ہیچ ولی بمرتبہ ہیچ نبی نرسد و تحقیق آنکہ تجلی ذاتی کہ مخصوص بآن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام گفتہ اند بچہ معنی است وما یناسب ذلک اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ صَلَوٰتُ اللّٰهِ تَعَالٰى وَتَسْلِيمَاتُهُ سُبْحَانَهُ عَلَيْهِمْ وَعَلٰى أَتْبَاعِهِمْ وَأَنْصَارِهِمْ وَأَعْوَانِهِمْ وَخَزَنَةِ أَسْرَارِهِمْ کمل تابعان انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بجہت کمال متابعت وفرط محبت بلکہ بمحض عنایت وموہبت جمیع کمالات انبیاء متبوعہ خود را جذب مینمایند وبکلیت برنگ ایشان منصبغ میگردند حتی کہ فرق نمیماند درمیان متبوعان وتابعان اِلَّا بِالْاَصَالَةِ وَالتَّبَعِيَّةِ وَالْاَوَّلِيَّةِ وَالْاٰخِرِيَّةِ مَعَ ذٰلِکَ ہیچ تابعی اگرچہ از متابعان افضل الرسل باشد تمر تبہ ہیچ نبی اگرچہ اَدون انبیا باشد نرسد اَلْہٰذَا حضرت صدیق کہ افضل بشر است بعد از انبیا سر او ہمیشہ زیر قدم پیغمبری باشد کہ او پایان تر جمیع پیغمبران است از اینجاست کہ مبادی تعینات جمیع انبیاء وارباب الشان از مقام اصل است ومبادی تعینات امتان از اعالی واسافل وارباب الشان از مقامات ظلال آن اصل عَلٰى تَفَاوُتِ الدَّرَجَاتِ فَكَيْفَ يُتَصَوَّرُ الْمُسَاوَاةُ بَيْنَ الْاَصْلِ وَالظِّلِّ قَالَ اللّٰهُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰى وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ

قالب ـ واقع است در پارہ والی در سورۃ والصافات ۱۲
مصححہ سلمہ اللہ تعالی

وآنکہ گفتہ اند کہ تجلی ذاتِ تعالیٰ وتقدس درمیانِ انبیا مخصوص بخاتم الرسل است علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات وکُمّلِ تابعانِ آن سرور را ازان تجلی نصیبیست انہ بآن معنی است کہ تجلی ذات نصیبِ انبیا نیست وبہ تبعیت نصیبِ کُمّل است حاشا وکلا من ان یتصور ھذا المعنی فانّ فیہ مزیۃ الاولیاء علی الانبیاء بلکہ مخصوص بودنِ آن تجلی بآن سرور بآن معنی است کہ دیگران را حصولِ آن تجلی بطفیل وتبعیت اوست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات انبیا را علیہم الصلوات والتحیات حصولِ آن تجلی بطفیل اوست علیہ الصلوٰۃ والسلام وکُمّلِ اولیاءِ این امت را بہ تبعیت او علیہ الصلوٰۃ والسلام انبیا بر خوانِ این نعمتِ عظمیٰ جلیسِ طفیلی اویند علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات واولیاء خادمِ آش خور او از جلیسِ طفیلی تا خادمِ آش خور فرق بسیار ست این مقام از مزلاتِ اقدام است وتحقیقِ آن ورفعِ شبہ ازان این فقیر در مکتوبات ورسائلِ خود بوجوہِ شتّیٰ ذکر کردہ والحق ما حققت فی ھذہ المسودۃ بفضل اللہ سبحانہ وکرمہ تعالیٰ معلوم شریف بودہ باشد کہ ہرچند جمیع انبیا را علیہم الصلوات والتسلیمات بطفیلِ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات ازان تجلی نصیب وافر است اما معلوم میشود کہ این ولایتِ خاصہ در اولیاءِ امتانِ ایشان سرایت نکردہ است واز این تجلی نصیبے فرا نگرفتہ اند چہ ہرگاہ در اصول اینہا این دولت طفیلی وانعکاسی باشد بفروع بطریق عکس العکس چہ رسد مصداقِ این معنی کشفِ صریح است نہ استدلالِ عقلی وآنچہ سابقا مذکور شدہ کہ کُمّلِ تابعان بتمام کمالاتِ متبوعان را جذب مینمایند مراد ازان کمالاتِ اصلیۂ متبوعان است نہ مطلقا تا تناقض پیدا نشود بلکہ ایشان از ولایاتِ مخصوصۂ ہر کدام انبیاء خود بہ تبعیت بہرہ ور گشتہ اند درمیانِ امتان ہمین امت بہ تبعیت باین تجلی مخصوص اند وباین دولتِ عظمیٰ مشرف لہٰذا خیر الامم گشتہ وعلماءِ اینہا در رنگ انبیاءِ بنی اسرائیل شدہ ذٰلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم خواست کہ از فضائل وخصائص این ولایتِ خاصہ شمہ بنویسد تنگی وقت مساعدت نکرد وکاغذ کوتہی آورد بعنایت اللہ سبحانہ علوم ومعارف در رنگ بارانِ نیسان میریزند وبر عجائب وغرائبِ اسرار اطلاع می بخشند محرمانِ این راز

لمہ یعنی ولایت محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲

مراد مخدوم زادگان کبار اند یعنی خواجہ محمد صادق و خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم ۱۲

فرزندان گرامی اند علیٰ قدرِ الاستعدادِ یاران دیگر چندے روز در حضور اند و چندے روز دیگر در غیبت از اینجا گفتہ اند کہ ہر چند ولی ولی باشد اما بمرتبہ صحابے نرسد شوق دریافت ملازمت فوق الحد است صحیفہ گرامی کہ نامزد این حقیر فرمودہ بودند بورود آن مشرف گشت و بہ قصور اعمال از اجل نعم است اما توسط احوال در جمیع امور محمود است افراط و در رنگ تفریط از حد اعتدال بیرون است والسلام علیکم و علیٰ سائر مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ

مکتوب دو صد و چہل و نہم (۲۴۹)

دربیانِ فضائلِ متابعۃ سیدِ الاولین والآخرین و کمالاتِ مترتبہ بر آن و مراتبِ مخصوصہ آن بمیرزا داراب صدور یافت اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى نجاتِ اخروی و فلاحِ سرمدی منوط بمتابعتِ سیدِ الاولین والآخرین است علیہ و علیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا و اکملہا لہٰذا متابعۃ او بمقامِ محبوبیتِ حق جل سلطانہ میرسند و بمتابعۃ او بتجلی ذات تعالیٰ و تقدس مشرف میگردند و بمتابعۃ او بمرتبہ عبدیت کہ فوقِ جمیع مراتبِ کمالست و بعد از حصولِ مقامِ محبوبیت است سرفراز میسازند و متابعانِ کمل او را مثلِ انبیائے بنی اسرائیل میفرمایند و پیغمبرانِ اولوالعزم آرزوئے متابعۃ او مینمایند و لو کان موسٰی حَيًّا فِيْ زَمَنِهٖ مَا وَسِعَهٗ اِلَّا اتِّبَاعُهٗ وقصۂ نزولِ روح اللّٰہ و متابعتہ حبیب اللّٰہ معلومۃ مشہورۃ و امتِ او بواسطہ متابعۃ او خیر الامم گشتہ است و اکثر اہل جنت شدہ فردا بدولتِ متابعۃ ایشان پیش از جمیع امم بہ بہشت خواہند در آمد و تنعمات خواہند فرمود لنا او لنا اثم لنا و کذا فعلیکم بمتابعتہ والتزامِ سنتہ واتیانِ شریعتہ علیہ و علیٰ جمیعِ اخوانہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا ثانیاً سفارشِ شیخ اسمٰعیل مینماید کہ از آشنایانِ معارف آگاہی حاجی عبدالحق است والسلام

مکتوب دو صد و پنجاہم (۲۵۰)

بملا احمد برکی صدور یافت در حلّ بعضے استفسارہا کہ نمودہ بود بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند کہ احوال واوضاع فقرا این حدود مستوجب حمد است و المسئول من اللّٰہ سبحانہ عافیتکم صحیفہ شریفہ وصول یافت نوشتہ بودند کہ ذوقے وفرحے کہ اول داشت حالا در خود نمییابد واین را تنزل خود میدانند معلوم اخوی باد کہ حالتِ اولی در رنگِ حالت اہلِ وجد وسماع بودہ است کہ جسد را در انجا دخل تمام بودہ وحالتیکہ الحال میسر شدہ است جسد از انجا قلیل النصیب بقلب وروح تعلق بیشتر دارد وبیانِ این معاملہ تفصیلے میطلبد بالجملہ حالت ثانیہ فوقِ حالتِ اولی است بمراتب وعدم وجدانِ ذوق وفقدانِ فرح فوقِ فوقِ وجدانِ ذوق وفرح است چہ نسبت ہر چند بجہالت بکشد وبحیرت انجامد وازجید دور تر رود واصیل ہست وبحصول مطلوب نزدیک تر زیرا کہ دران موطن حجز بعجز وجہل راگنجایش نیست جہل را تعبیر بمعرفت میکنند وعجز را ادراک می نامند نوشتہ بودند کہ آن نسبت را تاثیرے کہ در اول بودہ است حالا نماندہ بلے تاثیر جسدی نماندہ اما تاثیر روحی بیشتر پیدا کردہ ہر چند ہر کس آنرا درک نکند چہ توان کرد مدت صحبت شما باین فقیر بسیار کم بودہ است وعلوم ومعارف خاصہ کم مذکور شدہ مگر آنکہ حضرت حق سبحانہ وتعالی خواستہ باشد کہ صحبت مثنی شود وچندے روز بہم باشیم وایضاً استفسار نمودہ بودند کہ آیا باوجود زاد وراحلہ درین زمانہ مکہ رفتن فرض ہست یانہ مخدوما روایات فقہ درین باب اختلاف بسیار دارند ومختار درین مسئلہ فتوی فقیہ ابو اللیث است کہ گفتہ اگر غالب برظن امن وعدم ہلاک است در راہ پس فرضیتش ثابت است والا لا لیکن این شرط شرطِ وجوب اداست نہ شرطِ نفسِ وجوب کما ہو الصحیح پس وصیت بحج درین صورت واجب باشد چون وقت مساعدت نکرد جواب استفسارہائے دیگر شما بر کتابت دیگر موقوف داشتہ والسلام

مکتوب (۲۵۱) دو صد وپنجاہ ویکم

بمولانا محمد اشرف صدور یافت در بیانِ فضائل خلفاء راشدین وفضل حضرات شیخین بعضی از خصائص

حضرتِ امیر و در بیانِ تعظیم و توقیر اصحاب کرام علیہم الرضوان و در بیان محاملِ صحیحه از برائے منازعات و مشاجرات ایشان و مایتعلّق بذٰلک بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات معلوم اخوی ارشدی خواجه محمد اشرف باد بعضے از علومِ غریبه و اسرارِ عجیبه و مواهبِ لطیفه و معارفِ شریفه که اکثر آنها تعلّق بفضائل و کمالاتِ حضراتِ شیخین و ذی النورین و حیدرِ کرار رضی اللّٰه تعالیٰ عنہم اجمعین داشته بحسبِ فهمِ قاصرِ خود مینویسد بگوشِ هوش استماع فرمایند که حضرتِ صدیق و حضرتِ فاروق رضی اللّٰه تعالیٰ عنهما باوجودِ حصولِ کمالاتِ محمدی و حصول بدرجاتِ ولایتِ مصطفوی علیه وعلی آله الصلوٰۃ والسلام در میان انبیاء بالتقدّم در طرفِ ولایت مناسبت بحضرتِ ابراهیم صلوات اللّٰه تعالیٰ وتسلیماته علی نبیّنا وعلیه دارند و در طرفِ دعوت که مناسبِ مقامِ نبوت است مناسبت بحضرتِ موسیٰ دارند صلوات اللّٰه سبحانه وتعالیٰ وتسلیماته علی نبیّنا وعلیه و حضرتِ ذی النورین در هر دو طرف مناسبت بحضرتِ نوح دارند صلوات اللّٰه سبحانه وتعالیٰ وتسلیماته علی نبیّنا وعلیه و حضرتِ امیر در هر دو طرف مناسبت بحضرت عیسیٰ دارند صلوات اللّٰه سبحانه وتعالیٰ وتسلیماته علی نبیّنا وعلیه و چون حضرت عیسیٰ روح اللّٰه است و کلمهٔ او لاجرم طرفِ ولایت در ایشان غالب است از جانب نبوت و در حضرتِ امیر نیز بواسطهٔ آن مناسبت طرفِ ولایت غالب است و مبادی تعیّناتِ خلفاءِ اربع صفة العلم است علی اختلافِ الجهات اجمالاً و تفصیلاً و آن صفت باعتبارِ اجمال ربِّ محمد است و باعتبارِ تفصیل ربِّ حضرتِ خلیل و باعتبارِ برزخیتِ اجمال و تفصیل ربِّ حضرتِ نوح است چنانکه ربِّ حضرت موسیٰ صفة الکلام است و ربِّ حضرت عیسیٰ صفة القدرت و ربِّ حضرتِ آدم صفت التکوین برسرِ اصل سخن رویم حضرتِ صدیق و حضرتِ فاروق حاملِ بارِ نبوتِ محمدی اند علی اختلافِ المراتب و حضرت امیر بواسطهٔ مناسبتِ حضرت عیسیٰ و غلبهٔ جانبِ ولایت حاملِ بارِ ولایتِ محمدی اند و حضرتِ ذی النورین باعتبارِ برزخیت حملِ بارِ هر دو طرف فرموده اند و تواند بود که باین اعتبار نیز ایشان را ذوالنورین گویند و چون حضراتِ شیخین حملِ بارِ نبوت فرموده اند مناسبت بحضرت موسیٰ بیشتر دارند چه مقامِ دعوت که ناشی از مرتبهٔ نبوت است در میانِ سائرِ انبیا بعد از پیغمبرِ ما در ایشان اتم و اکمل است

وکتابِ ایشان بعد از قرآن مجید بهترین کتب منزله لهذا امتِ ایشان در امم با تقدم بیشتر در بهشت خواهند رفت هر چند شریعتِ حضرت ابراهیم وملت او از جمیع شرائع وملل افضل واکمل ست از ینجا ست که پیغمبر افضل الرسل را امر بمتابعتِ ملت او فرموده کریمهٔ ثُمَّ اَوْحَیْنَا اِلَیْکَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِیْمَ حَنِیْفًا شاهد این معنی است وحضرتِ مهدی موعود که رب او نیز صفت العلم است در رنگ حضرت امیر مناسبت بحضرت عیسیٰ دارند گویا یک قدم حضرت عیسیٰ بر سر حضرتِ امیر ست وقدم دیگر بر سر حضرت مهدی بدانند که ولایت موسوی جانب یمین ولایت محمدی واقع شده است وولایتِ عیسوی جانبِ یسار آن ولایت وچون حضرت امیر حاملِ بار ولایت محمدی بوده اند اکثر سلاسل اولیا بایشان منتسب گشت وکمالاتِ حضرتِ امیر بیش از کمالات حضراتِ شیخین بر اکثر اولیاءِ عزلت که بکمالاتِ ولایت مخصوص اند ظاهر شد اگر نه اجماع اهل سنت بر افضلیتِ شیخین بودے کشفِ اکثر اولیاءِ عزلت بافضلیتِ حضرتِ امیر حکم کردے زیرا که کمالاتِ حضراتِ شیخین شبیه بکمالاتِ انبیا است علیهم الصلوات والتسلیمات دستِ اربابِ ولایت از دامانِ آن کمالات کوتاه است وکشفِ اربابِ کشوف بواسطهٔ علو درجاتِ آنها در راه کمالاتِ ولایت در جنبِ آن کمالات کالمطروح فی الطریق اند کمالاتِ ولایت زینه ها اند از برائے عروج بر کمالاتِ نبوت پس مقدمات را از مقاصد چه خبر بود ومبادی را از مطالب چه شعور امروز این سخن بواسطهٔ بعدِ عهدِ نبوت بر اکثرے گرانست واز قبول دور لیکن چه توان کرد ؎ در پس آئینه طوطی صفتم ساخته اند ٭ هر چه استادِ ازل گفت همان میگویم ٭ اَمَّا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَالْمِنَّةُ که درین گفتگو بعلماءِ اهل سنت شکر الله تعالیٰ سعیهم موافقم وبه اجماعِ ایشان متفق استدلالی ایشان را برین کشفی ساخته اند واجمالی را تفصیلی این فقیر را از ما نے که بکمالاتِ مقامِ نبوت بمتابعهٔ پیغمبر خود رسانیدند واز ان کمالات بهرهٔ تام دادند بر فضائلِ شیخین بطریقِ کشف اطلاع بخشیدند وغیر از تقلید راهے نمودند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰنَا لِهٰذَا وَمَا کُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ روزے شخصے نقل کرد که نوشته اند که نامِ حضرتِ امیر بر در بهشت ثبت کرده اند بخاطر رسید

در سوره اعراف وپاره ولو اننا یعنی سپاس مر خدا را که راه نمود ما را باین ونه بودیم که راه یابیم اگر نه راه نمودے ما را خدا بدرستی که آمدند فرستادگان پروردگار ما براستی ۱۲

کہ حضرات شیخین را از خصائص آن موطن چہ باشد بعد از توجہ تام ظاہر شد کہ دخول این امت در بہشت باستصواب و تجویز این دو اکابر خواہد بود گوئیا حضرت صدیق بر در بہشت ایستادہ اند و تجویز دخول مردم میفرمایند و حضرت فاروق دست گرفتہ بدرون مے برند و مشہود میگردد کہ گوئیا تمام بہشت بنور حضرت صدیق مملو است در نظر این خفیر حضرات شیخین را در میان جمیع صحابہ شان علیحدہ ہست و درجہ منفردہ گوئیا ہیچ احدے مشارکت ندارند حضرت صدیق با حضرت پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات گوئیا ہمخانہ است اگر تفاوت است بعلو و سفل است و حضرت فاروق بطفیل حضرت صدیق نیز باین دولت مشرف اند و سائر صحابہ کرام بآنسرور علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات نسبت ہمسرائی دارند یا ہمشہری باولیاء امت خود چہ رسد ع این بس کہ رسد ز دور بانگ جرسم * پس اینہا از کمالات شیخین چہ دریابند این ہر دو بزرگوار از بزرگی و کلانی در انبیاء معدود اند و بفضائل انبیاء محفوف قال النبی صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم لو کان بعدی نبی لکان عمر امام غزالی نوشتہ کہ در ایام عزاء حضرت فاروق عبد اللہ بن عمر بمحضر صحابہ گفت مات تسعۃ اعشار العلم چون از بعضے در فہم این معنی توقف دید گفت مراد من علم باللہ است نہ علم حیض و نفاس از حضرت صدیق چہ گوید کہ جمیع حسنات حضرت عمر یک حسنہ اوست چنانچہ مخبر صادق از آن خبر دادہ و محسوس میگردد انحطاطی کہ حضرت فاروق را از حضرت صدیق است زیادہ از آن انحطاط است کہ حضرت صدیق را از حضرت پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات پس قیاس کن کہ انحطاط دیگران از حضرت صدیق چہ قدر خواہد بود و شیخین بعد از موت نیز از حضرت پیغمبر جدا نشدند و حشر نیز در میان ایشان خواہد بود چنانچہ فرمودہ پس افضلیت بواسطہ اقربیت ایشان را بود و این حقیر قلیل البضاعت از کمالات ایشان چہ گوید و از فضائل ایشان چہ بیان نماید ذرہ را چہ یارا کہ سخن از آفتاب گوید و قطرہ را چہ مجال کہ حدیث بحر عمان بر زبان آرد اولیاء کہ برائے دعوت خلق مرجوع اند و از ہر دو طرف ولایت و دعوت بہرۂ تام دارند و علماء مجتہدین از تابعین و تبع تابعین بنور کشف صحیح و فراست صادقہ و اخبار متتابعہ فی الجملہ کمالات شیخین را دریافتہ اند

قال ابن مسعود ... مات تسعۃ اعشار العلم فقیل لہ اتقول ذلک و فینا اجلۃ الصحابۃ فقال انما ارید العلم باللہ تعالی

شمائل

وشمہ از فضائلِ ایشان شناختہ ناچار حکم بافضلیتِ شان نمودہ اند وبرین معنی اجماع فرمودہ اندو
کشفے کہ برخلافِ این اجماع ظاہر شدہ بر عدم صحت حمل نمودہ اعتبار نکردہ اند کیف وقد صح فی الصدرِ
الاوّلِ افضلیتہ کما روی البخاری عن ابنِ عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما قال کنا فی زمنِ النبیِ صلی
اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم لا نعدل بابی بکر احدا ثم عمر ثم عثمان ثم نترک اصحاب النبی صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ وسلم لا نفاضل بینہم وفی روایۃ لابی داود قال کنا نقول ورسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم حی
افضل امۃ النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم بعدہ ابوبکر ثم عمر ثم عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہم وآنکہ گفتہ الولایۃ
افضل من النبوۃ از ارباب سکر است وآن از اولیاءِ غیر مرجوع کہ نصیب وافر از کمالات مقام نبوت
ندارد بنظرِ شما در آمدہ باشد کہ فقیر در بعضی از رسائل خود تحقیق نمودہ است کہ نبوت افضل از ولایت
است اگرچہ ولایتِ آن نبی باشد وحق ہمین است وآنکہ برخلاف آن گفتہ از جہالت کمالات مقامِ نبوت
است چنانچہ بالا گذشت ومعلوم است کہ سلسلہ علیہ نقشبندیہ درمیانِ سائرِ سلاسلِ اولیاء منتسب بحضرت
صدیق است پس نسبت صحو درایشان غالب باشد ودعوت ایشان اتم بود وکمالاتِ حضرت صدیق
بر ایشان بیشتر ظاہر شود وناچار نسبت ایشان فوقِ جمیع نسبتہائے سائرِ سلاسل باشد پس دیگران بکمالات
ایشان چہ پے برند واز حقیقتِ معاملہ ایشان چہ دریابند میگویم کہ جمیع مشائخ نقشبندیہ درین معاملہ
متساوی اند کیف بل لو وجد واحد من الالوف علی ہذہِ الصفۃِ لاغتنم الکرام کہ حضرت
مہدی موعود کہ باکملیتِ ولایت معہود است نیز برین نسبت خواہد بود وتتمیم وتکمیل این سلسلہ علیہ خواہد
فرمود چہ نسبت جمیع ولایات دون این نسبت علیہ است زیرا کہ سائر ولایات از کمالات مرتبہ نبوت
قلیل النصیب اند واین ولایت بواسطہ انتساب بحضرتِ صدیق از ان کمالات حظ وافر دارد کما ہو
انفا ع ببین تفاوتِ راہ از کجا است تا بکجا ٭ اے برادر حضرت امیر چونکہ حاملِ بار ولایت
محمدی اند علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ تربیتِ مقامِ اقطاب وابدال واوتاد کہ از اولیاء عزلت
اند وجانبِ کمالات ولایت در ایشان غالب است مفوض بامداد واعانتِ آنحضرت است سر قطب الاقطاب

بامداد واعانت حضرت علی است کرم اللہ تعالیٰ وجہہ

الخلق ۱۲ عزلت بالضم گوشہ

که قطب مدار است زیر قدم او است قطبِ مدارِ ہجایت و رعایت او مُهِمِ خود را سرانجام مینماید و از عهدهٔ مدار بر می آید حضرتِ فاطمه و امامین نیز درین مقام با حضرتِ امیر رضی اللّٰه تعالیٰ عنهم شریک اند بدانند که اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات همه بزرگ اند و همه را به بزرگی یاد باید کرد خطیب از انس روایت کند که رسول صلی اللّٰه تعالیٰ علیه و آله وسلم فرموده اِنَّ اللّٰهَ اختارَنِی واختارَ لِی اَصحاباً واختارَ لِی مِنهُم اَصهاراً وَاَنصاراً فَمَن حَفِظَنِی فِیهِم حَفِظَهُ اللّٰهُ وَمَن اٰذانِی فِیهِم اٰذاهُ اللّٰهُ وطبرانی از ابن عباس روایت کند که رسول فرموده علیه و علی آله الصلوة والسلام مَن سَبَّ اَصحابِی فَعَلَیهِ لَعنَةُ اللّٰهِ والملٰئِکَةِ والنَّاسِ اَجمَعِینَ وابن عدی از عائشه روایت کند رضی اللّٰه تعالیٰ عنها که رسول فرموده علیه و علی آله الصلوة والسلام اِنَّ شِرارَ اُمَّتِی اَجرَاُهُم عَلیٰ اَصحابِی و منازعات و محاربات که درمیانِ ایشان واقع شده است بر محاملِ نیک صرف باید کرد و از هوا و تعصب دور باید داشت زیرا که آن مخالفات مبنی بر اجتهاد و تاویل بوده نه بر هوا و هوس چنانکه جمهور اهلسنت بر آنند امّا باید دانست که محاربانِ حضرتِ امیر کرم اللّٰه تعالیٰ وجهه بر خطا بوده اند و حق بجانبِ حضرتِ امیر بوده لیکن چون این خطا خطاءِ اجتهادی است از ملامت دور است و از مواخذه مرفوع چنانکه شارحِ مواقف از آمدی نقل میکند که واقعاتِ جمل و صفین از روے اجتهاد بوده و شیخ ابو شکور سلمی در تمهید تصریح کرده که اهلِ سنت و جماعت بر آنند که معاویه با جمعے از اصحاب که همراهِ او بودند بر خطا بودند و خطاے ایشان خطاءِ اجتهادی بود و شیخ ابن حجر در صواعق گفته که منازعت معاویه با امیر از روے اجتهاد بوده و این قول را از معتقداتِ اهلِ سنت فرموده و آنچه شارحِ مواقف گفته که بسیارے از اصحاب ما بر آنند که آن منازعت از روے اجتهاد نبوده مراد او از اصحاب کدام گروه را داشته باشد اهلِ سنت بر خلافِ آن حاکم اند چنانکه گذشت وَکُتُبُ القَومِ مَشحُونَةٌ بِالخَطاءِ الاِجتِهادِیِّ کَما صَرَّحَ بِهِ الاِمامُ الغَزالِیُّ وَالقاضِی اَبُوبَکرٍ وَغَیرُهُما پس تفسیق و تضلیل در حقِ محاربانِ حضرتِ امیر جائز نباشد قال القاضی فی الشفا قال مالک رضی اللّٰه تعالیٰ عنه مَن شَتَمَ اَحَداً مِن اَصحابِ النَّبِیِّ صلی اللّٰه تعالیٰ علیه و آله وسلم اَبابَکرٍ اَو عُمَرَ اَو عُثمانَ اَو مُعاوِیَةَ اَو عَمرَو بنَ العاصِ رضی اللّٰه تعالیٰ عنهم فَاِن قالَ کانُوا علی

ضلالٍ وکفرٍ قتل وان شتم بغیر ھذا من مشاتمۃ الناس نکل نکالاً شدیداً فلا یکون محاربوا

الی ہنا تمام ما قال القاضی فی الشفاء ۱۲

علیٍّ کفرۃً کما زعمت الغلاۃ من الرفضۃ ولا فسقۃً کما زعم البعض ونسبہ شارح المواقف

از حد تجاوز کنندگان ۱۲

الی کثیرٍ من اصحابہ کیف وقد کانت الصدیقۃ والطلحۃ والزبیر وکثیر من الاصحاب الکرام

منھم وقد قتل الطلحۃ والزبیر فی قتال الجمل قبل خروج معاویۃ مع ثلثۃ عشر الفا من القتلی

وتضلیلھم وتفسیقھم مما لا یجترء علیہ المسلم الا ان یکون فی قلبہ مرض وفی باطنہ خبث

وآنچہ در عبارات بعضے از فقہا لفظ جور در حق معاویہ رضؓ واقع شدہ است وگفتہ کان معاویۃ اماما جائرا

مراد از جور عدم حقیت خلافت او در زمان خلافت حضرت امیر خواہد بود نہ جوریکہ مآلش فسق وضلالت

است تا باقوال اہل سنت موافق باشد مع ذلک ارباب استقامت از اتیان الفاظ موہمۂ خلاف

مقصود اجتناب مینمایند وزیادہ برخطا تجویز نمیکنند کیف یکون جائرا وقد صح انہ کان اماما عادلا

فی حقوق اللہ سبحانہ وفی حقوق المسلمین کما فی الصواعق وحضرت مولانا عبد الرحمن الجامی

کہ خطا منکر گفتہ است نیز زیادہ کردہ است برخطا ہرچہ زیادت کنند خطا است وآنچہ بعد ازان گفتہ

است کہ اگر او مستحق لعنت است الخ نیز نامناسب گفتہ است چہ جائے تردید است وچہ محل اشتباہ

اگر این سخن در باب یزید میگفت گنجایش داشت اما در مادۂ حضرت معاویہ گفتن شناعت دارد ودر احادیث

نبوی باسناد ثقات آمدہ کہ حضرت پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام در حق معاویہ دعا کردہ اند وفرمودہ اند

معتبری ۱۲

اللھم علمہ الکتاب والحساب وقہ العذاب وجائے دیگر در دعا فرمودہ اند اللھم اجعلہ ھادیا

اخرجہ احمد فی مسندہ عن العرباض بن ساریۃ ۱۲ تاریخ الخلفاء

ومھدیا ودعائے آنحضرت مقبول ظاہر این سخن از مولانا بسبیل سہو ونسیان سر برزدہ باشد وایضا

مولانا در ہمان ابیات تصریح باسم ناکردہ گفتہ است آن صحابی دیگر این عبارت نیز از ناخوشی خبر

میدہد ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطانا وآنچہ از امام شعبی در ذم معاویہ نقل کردہ اند وگوہش

ابو حنیفہ کوفی ۱۲ شاگرد دان ۱۲

او را از فسق ہم بالا گذرانیدہ اند بثبوت نہ پیوستہ است امام اعظم کہ از تلامیذ اوست برتقدیر صدق

آن اولیٰ واحق بود باین نقل وامام مالک کہ از تابعین است ومعاصر او واعلم علماء مدینہ شاتم معاویہ وعمرو بن العاص را

نقل ۱۲ ہمعصر ۱۲ سزاوار تر ۱۲ دشنام دہندہ ۱۲

بقتل حکم کرده است چنانچه بالا گذشت اگر او مستحق شتم بود چرا حکم بقتل شاتم او میکرد پس معلوم شد که
شتم او را از کبائر دانسته حکم بقتل شاتم او کرده و ایضاً شتم او را در رنگ شتم ابی بکر و عمر و عثمان ساخته است
چنانکه بالا گذشت پس معاویه مستحق لوم و نکوهش نباشد ای برادر معاویه تنها درین معامله نیست بلکه
نصفی از اصحاب کرام کم و بیش درین معامله باوی شریک اند پس محاربان امیر اگر کفره یا فسقه باشند
اعتماد از شطر دین میخیزد که از راه تبلیغ ایشان بما رسیده است و تجویز نکند این معنی را مگر زندیقی که مقصودش
ابطال دین است ای برادر منشأ اثارهٔ این فتنه قتل حضرت عثمان است رضی الله تعالی عنه
و طلب قصاص نمودن از قتلهٔ او طلحه و زبیر که اول از مدینه برآمدند بواسطهٔ تاخیر قصاص برآمدند و حضرت
صدیقه نیز با ایشان درین امر موافقت نموده و جنگ جمل که در انجا سیزده هزار آدم بقتل رسیدند و طلحه
و زبیر که از عشرهٔ مبشره اند نیز بقتل رسیدند بواسطهٔ تاخیر قصاص حضرت عثمان بوده بعد ازان معاویه
از شام بیرون آمده با ایشان شریک شده جنگ صفین نمودند امام غزالی تصریح کرده که آن منازعت
بر امر خلافت نبوده بلکه در استیفاء قصاص در بدء خلافت حضرت امیر بوده و شیخ ابن حجر نیز این معنی را
از معتقدات اهلسنت گفته است و شیخ ابوشکور سلمی که از اکابر علماء حنفیه است گفته است که منازعت معاویه
با امیر در امر خلافت بوده که پیغمبر علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات معاویه را فرموده بود اذا ملکت
الناس فارفق بهم ازانجا معاویه را طمع در خلافت پیدا شده بود اما او مخطی بود درین اجتهاد و امیر
محق زیرا که وقت خلافت او بعد از زمان خلافت حضرت امیر بوده و توفیق درمیان این دو قول
آنست که منشأ منازعت تواند بود که تاخیر قصاص باشد بعد ازان طمع خلافت نیز پیدا کرده باشد
بهر تقدیر اجتهاد در محل خود واقع شده است اگر مخطی است یک درجه است و محق را دو درجه است بلکه ده درجه
ای برادر طریق اسلم درین موطن سکوت از ذکر مشاجرات اصحاب پیغمبر است علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات
و اعراض از تذکر منازعات ایشان پیغمبر فرموده علیه الصلوة والسلام ایاکم وما شجر
بین اصحابی و نیز فرموده علیه و علی آله الصلوة والسلام اذا ذکر اصحابی فامسکوا و نیز فرموده علیه

الصلوٰة والسلام اللّٰہ اللّٰہ فی اصحابی اللّٰہ اللّٰہ فی اصحابی لا تتخذوھم غرضا یعنی بترسید
ازخدائے عزوجل درحق اصحاب من پس بترسید ازخدا جل وعلا درحق ایشان ایشان را نشانہ تیرخود
نسازید قال الشافعی وھو منقول عن عمر بن عبد العزیز ایضا تلک دماء طھر اللّٰہ عنھا
ایدینا فلنطھر عنھا السنتنا ازین عبارت مفہوم میشود کہ خطائے ایشان ازاہم برزبان نباید آورد
وغیراز ذکر خیر ایشان نباید کرد ہذا * یزید بیدولت از زمرۂ فسقہ است توقف در لعنت او
بنابراصل مقرر اہلسنت است کہ شخص معین را اگرچہ کافر باشد تجویز لعنت نکردہ اند مگر آنکہ بیقین معلوم
کنند کہ ختم او بر کفر بودہ کابی لھب الجہنمی وامرأتہ نہ آنکہ او شایان لعنت نیست ان الذین
یؤذون اللّٰہ ورسولہ لعنھم اللّٰہ فی الدنیا والاخرۃ بدانند کہ درین زمان چون اکثر مردم بحث
امامت را پیش داشتہ ہموارہ سخن از خلافت ومخالفت اصحاب کرام علیہم الرضوان نصب عین
ساختہ اند وبہ تقلید جہلۂ ارباب تاریخ ومردۂ اہل بدعت اکثر اصحاب کرام را نیک یاد میکنند وامورنامناسب
بجناب ایشان منتسب میسازند بضرورت شمۂ ازآنچہ معلوم داشت در قید کتابت آوردہ بدوستان مرسل داشت
قال علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام اذا ظھرت الفتن اوقال البدع وسبت اصحابی فلیظھر العالم
علمہ فمن لم یفعل ذالک فعلیہ لعنۃ اللّٰہ والملائکۃ والناس اجمعین لا یقبل اللّٰہ لہ صرفا
ولا عدلا اما الحمد للّٰہ سبحانہ والمنۃ کہ سلطان وقت خود را حنفی مذہب میگیرد وازاہل سنت
میداند والا کار برمسلمانان بسیار تنگ مے شد شکر این نعمت عظمیٰ بجا باید آورد وپس باید کہ مدار اعتقاد
را برآنچہ معتقد اہلسنت است دارند وسخنان زید وعمرو را گوش ننہارند مدار کار را برافسانہائے
دروغ ساختن خود را ضائع کردن است تقلید فرقۂ ناجیہ ضروریست تا امید نجات پیدا شود
وبدونہ خرط القتاد والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم
متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ الہ الصلوٰۃ والسلام * *

مکتوب دو صد و پنجاه و دوم (۲۵۲)

بجناب شیخ بدیع الدین صدور یافته در جواب استفسارهای که رفته بود و ها بینا بیان ذلک الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی مکتوب مرغوب اخوی ارشدی رسید فرحت فراوان رسانید استفسارها رفته بود معلوم شریف بوده باشد که مبدأ التعین حضرت نوح و حضرت ابراهیم صلوات الله تعالی و تسلیماته سبحانه علی نبینا و علیهما صفة العلم است چنانکه مبدأ التعین محمدی علیه الصلوة والسلام نیز همان صفة است تفاوت بجهات و اعتبارات است چه آن صفت را وجهی بعالم است و وجه دیگر بمعلوم وجه اولی بوحدت ملائم است و وجه ثانیه بکثرت و آن صفت را نیز اجمالست و تفصیل هر یک از اعتبار مبدأ التعین بزرگی شده است و دیگر معارفیکه تعلق بحمل بار نبوت و ولایت داشته در مکتوبیکه بخواجه محمد اشرف نوشته بتفصیل اندراج یافته است بتکرار نوشته از آنجا طلبند دیگر خواست که در جواب استفسار فرق میان قطب و غوث و خلیفه نویسد ماذون نگشت بر وقت دیگر موقوف دارند والسلام

مکتوب دو صد و پنجاه و سیوم (۲۵۳)

بمشیخت مآب شیخ ادریس سامانی صدور یافت در جواب اسولهٔ او و در بیان بے نهایتی این راه و تفصیل بعضے از مقامات و منازل طریق بر سبیل رمز و اجمال بعد الحمد و الصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند که احوال و اوضاع فقراء این حدود مستوجب حمد است المسئول من الله سبحانه سلامتکم و عافیتکم و ثباتکم و استقامتکم علی الطریقة المرضیة المصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة بیان احوال و مواجید که بلسان مولانا عبد المؤمن حواله نموده بودند و استفسار جواب آن فرموده مولانا بتفصیل همه را وا نمود و گفت که فرموده اند که اگر بجانب زمین نظر میکنم زمین را نمی یابم و اگر بجانب آسمان نظر می اندازم آنرا نیز نمے یابم و همچنین عرش و کرسی و بهشت

وجود خود را نیز وجود نمی یابم و پیش کسے که ببردم او را نیز وجود نمی یابم و خود را نیز موجود نمیدانم و وجود حق جل شانہٗ بے پایان است نہایت او را ہیچکس نیافتہ است و بزرگان نیز تا ہمین جا گفتہ اند و تا اینجا آمدہ از سیر ماندہ شدہ اند و زیادہ برین معنی اختیار نمودہ اند اگر شما نیز ہمین را کمال میدانید و در ہمین مقام میدسید تا پیش شما برا ے چہ بیائیم و تصدیع بکشیم و تصدیع بدہیم و اگر امرے دیگر و رائے این کمال است پس اعلام بخشند تا ما و یار دیگر کہ درد طلب بسیار دارد و آنجا برسیم چندین سال توقف در آمدن بواسطہ حصول این تردد بودہ مخدوما این احوال و امثال این احوال از تلوینات قلب است مشہود میگردد کہ صاحب این احوال از مقامات قلب زیادہ از ربع طے نکردہ است سہ حصہ دیگر از مقامات قلب طے باید کرد تا معاملہ قلب را بتمام طے کردہ باشد آنگاہ گذشت قلب روح است و از گذشت روح سر است و از گذشت سر خفی است بعد از ان اخفی ہر کدام ازین چہار باقی ماندہ احوال و مواجید علاحدہ دارد ہمہ را جدا جدا طے باید کرد و بہ کمالات ہر کدام متحلی باید شد آنگاہ گذشت این پنجگانہ عالم امر و طے منازل اصول آنہا مرتبۃ بعد مرتبۃ و قطع مدارج ظلال اسما و صفات کہ اصول این اصول است درجۃ بعد درجۃ تجلیات اسما و صفات است و ظہورات شیون و اعتبارات از گذشت این تجلیات تجلیات ذات است تعالی و تقدس این زمان معاملہ باطمینان نفس مے افتد و حصول رضائے پروردگار جل سلطانہٗ میسر مے آید کمالاتیکہ درین موطن حاصل میگردد در جنب این کمالات کمالات سابق حکم قطرہ دارد در جنب دریائے محیط بیکران اینجا شرح صدر میسر گردد و باسلام حقیقی مشرف شود ع کار اینست غیر اینہمہ ہیچ تجلیات اسما و صفات کہ پیش از قطع منازل این پنجگانہ عالم امر با اصول و اصول اصول متوہم شود ظہورات بعضی از خواص عالم امر است کہ نصیبے از بیچونی و بہرہ از لامکانیت دارد نہ تجلیات اسما و صفات سالکے درین مقام گفتہ است کہ سی سال روح را بخدائی پرستیدم پس وصول کجا و سیری کجا شعر

کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَہَا ✦ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَہُنَّ خُیُوْفُ ✦

چون التفات نمودہ طلب کشف حقیقت این راہ فرمودہ بودند شمہ از ان بطریق اجمال نوشتہ آمد و الامر عند اللہ سبحانہٗ والسلام علیکم

یعنی چگونہ توان رسید بسعاد و حالانکہ در راہ وے کوہہائے بلند و بلند بسیار است کہ گذشتن از انہا و عبور بر آنہا بسیار دشوار و گران است ۱۲

مکتوب دوصد و پنجاه و چهارم (۲۵۴)

بملا احمد برکی صدور یافت در جواب بعضے اسئولہ کہ پرسیدہ بود الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی نوشتہ بودند کہ بعضے اکابر فرمودہ اند کہ آدمی ہر چہ کند بفرمان صاحب زمان کند تا نتیجہ بدہد اگرچہ کارہا مشروع باشد اگر این سخن صحیح است امید از فرمان است در کل مشروعات مخدوما سخن اکابر صحیح است و شمارا اذن حاصل کردہ ماذون ساخت اما بدانند کہ مراد از نتیجہ نتیجہ معتد بہا است نہ مطلقاً نوشتہ بودند کہ در رسالہ تحریر یافتہ است کہ حضرت خواجہ احرار قدس سرہ فرمودہ اند کہ قرآن بحقیقت از مرتبہ تعین جمع است یعنی از احدیت ذات تعالی و تقدس پس معنے آنچہ در رسالہ مبدأ معاد تحریر یافتہ کہ حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت قرآنی است چہ باشد مخدوما مراد از احدیت ذات احدیت مجردہ نیست کہ ہیچ صفتے و شانے در انجا ملحوظ نباشد چہ حقیقت قرآن ناشی از صفت کلام است کہ یکے از صفات ثمانیہ است و حقیقت کعبہ ناشی از مرتبہ ایست کہ از تلوینات و صفات و شیونات برتر است پس تفوق آنرا انجا گنجایش شد نوشتہ بودند کہ در بعضے از تفاسیر نوشتہ اند کہ اگر کسے گوید کہ من کعبہ را سجدہ میکنم کافر میشود چہ سجدہ بطرف کعبہ باید نہ بکعبہ و در جائے دیگر نوشتہ اند کہ در اول اسلام در سجدہ لک سجدت میگفتند مدلول ضمائر نفس ذات است تعالی و تقدس پس معنی آنچہ در رسالہ مبدأ معاد تحریر یافتہ کہ صورت کعبہ ہمچنانکہ مسجود صور اشیاست حقیقت کعبہ نیز مسجود حقائق اشیاست چہ باشد مخدوما این از مسامحات عبارات است چنانچہ میگویند آدم مسجود ملائکہ است سجدہ مر خالق راست جل سلطانہ نہ مخلوق و مصنوع او را ہر مخلوقیکہ باشد والسلام علیکم و علی اصحابکم و احبابکم علی الخصوص ملا پایندہ و شیخ حسن

۵ از حیوة و علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر و تکوین ۱۲

۵ پس از احدیت ذات احدیت مجردہ بلا ملاحظہ صفات چگونہ مراد توان داشت کہ خلاف نفس الامر است ۱۲

مکتوب دوصد و پنجاه و پنجم (۲۵۵)

بملا محمد طاہر لاہوری صدور یافت در تحریض بر احیاے سنت سنیہ و رفع بدعت نا مرضیہ الحمد للہ وسلام

علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ بصحوب حافظ بہاء الدین ارسال داشتہ بودند رسید فرحت
فراوان رسانید چہ نعمتے است کہ محبان و مخلصان ہمگی ہمت خود متوجہ احیاے سنتے از سنن مصطفویہ علی
صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ باشند و بکلیۃ خودخواہان رفع بدعتی از بدع منکرہ نامرضیہ بوند سنت
و بدعت ضد یکدیگر اند وجود یکے مستلزم نفی دیگر یست پس احیاے یکے مستلزم اماتت دیگرے بود احیاے
سنت موجب اماتت بدعت است و بالعکس پس بدعت را حسنہ گویند یا سیئہ مستلزم رفع سنت است
مگر حسن نسبی اعتبار کردہ باشند کہ حسن مطلق آنجا گنجایش ندارد چہ جمیع سنن مرضی حق اند جل سلطانہ
و اضداد آنہا مرضیات شیطان امروز این سخن بواسطہ شیوع بدعت بر اکثرے گران است اما فردا معلوم
خواہند کرد کہ ما بہدایتیم یا ایشان منقولست کہ حضرت مہدی در زمان سلطنت خود چون ترویج دین
نماید و احیاے سنت فرماید عالم مدینہ کہ عادت بعمل بدعت گرفتہ بود و آنرا حسن پنداشتہ ملحق بدین ساختہ
از تعجب گوید کہ این مرد رفع دین ما نمودہ و اماتت ملت ما فرمودہ حضرت مہدی امر بکشتن آن عالم
فرماید و حسنہ او را سیئہ انگارد ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم والسلام
علیکم و علی سائر من لدیکم نسیان بر فقیر غالب آمدہ است معلوم نشد کہ مکتوب شما را بکہ
سپردہ بود تا جواب استفسار ہا نویسد معذور خواہند داشت میان شیخ احمد فرملی از محبان است
چون در جوار شما واقع است التفات و توجہ در مادۂ مشار الیہ مرعی خواہند داشت ✣ ✣

مکتوب دو صد و پنجاہ و ششم (۲۵۶)

بمیان شیخ بدیع الدین صدور یافت در جواب اسولہ کہ نمودہ بود و پرسیدہ بود کہ معنی قطب و قطب الاقطاب
و غوث و خلیفہ چیست وما یتعلق بذلک و پرسیدہ بود از تحقیق حدیث لو اتزن ایمان ابی بکر الخ
و غیر ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ مصحوب درویشی
ارسال داشتہ بودند رسید فرحت فراوان رسانید پرسیدہ بودند کہ معنی قطب و قطب الاقطاب

و غوث و خلیفه چیست و هر کدام بچه خدمت مامور اند و از خدمت خود اطلاع وارند یا نه و بشارت قطب الاقطاب
که از عالم غیب میرسد اصلی دارد یا اختراع وہم و خیالست باید دانست که کمّل تابعان نبی علیه و علیهم الصلوٰة
والتسلیمات چون به تبعیت کمالات مقام نبوت را تمام کنند بعضی ایشان را بمنصب امامت سرفرازی سازند
و بعضے را مجرد حصول آن کمال اکتفا میفرمایند این هر دو بزرگ در نفس حصول آن کمال برابر اند تفاوت
در منصب و عدم منصب است و در اموریکه تعلق بآن منصب دارند و چون تابعان کمّل کمالات ولایت
نبوت را تمام کنند بعضی را بمنصب خلافت مشرف میسازند و بعضے را مجرد حصول آن کمالات
اکتفا مینمایند چنانکه بالا گذشت این هر دو منصب تعلق بکمالات اصلیه دارند و در کمالات ظلیه مناسب
منصب امامت منصب قطب ارشاد است و مناسب منصب خلافت منصب قطب مدار گویا این دو
مقام که در تحت اند ظلال آن دو مقام اند که در فوق اند و غوث نزد شیخ محی الدین العربی همان قطب مدار
است نزد او غوثیت منصب علیحده نیست از منصب قطبیت و آنچه معتقد فقیر است آنست که غوث غیر
قطب مدار است بلکه ممد و معاون روزگار اوست قطب مدار در بعضی امور مدد از وی میخواهد و در نصب
مناصب مقام ابدال نیز او را دخل است و قطب را باعتبار اعوان و انصار او قطب الاقطاب نیز
گویند چه اعوان و انصار قطب اقطاب حکمی اند از ینجاست که صاحب فتوحات مکیه مینویسد مامن
قریةٍ مؤمنةً کانت او کافرةً الا وفیها قطبٌ بدانند که صاحب منصب البته صاحب علم است
و آنکه کمال آن منصب دارد و منصب ندارد لازم نیست که از ارباب علم بود و از خدمات خود مطلع باشد
و بشارتیکه از عالم غیب میرسد بشارت حصول کمالات آن مقام است نه بشارت منصب آن مقام
که منوط العلم است و ایضاً پرسیده بودند که مراد از ایمان که در حدیث لو اتزن ایمان ابی بکر مع
ایمان امتی لرجح واقع شده است چیست و سبب رجحان آن کدام است بدانند که رجحان ایمان
بواسطه رجحان مومن به است و چون متعلق ایمان حضرت صدیق فوق متعلقات ایمان امت است
هر آئینه راجح باشد مخدوما درعروجات معامله باینجا میرسد که اگر یک نقطه بالاتر رود کمالیکه بسبب

ے جلب ہست مرسوال چہارم را و نیز اشارت ست بجواب سوال مقدر که وارد می شود بر قول او قدس سره لازم نیست که از ارباب علم بود الخ چه بشارت مستلزم علم ہست پس فرمود ند که این بشارت بشارت

ہے یعنی بکی بایمان اهل الارض لرجح لهم و رواه الحکیم الترمذی ایضاً کذلک موقوفا و حسنه ۱۲ معرب کے بیان ہست مر فوقیت و رجحان مومن به و متعلق ایمان حضرت صدیق را

عروجِ آن نقطه حاصل شده است از جمیع کمالاتِ ماتقدم افزون تر بود زیرا که آن نقطه از جمیع آنچه ما تحت اوست افزونتر است و همچنین است حالِ آن نقطه که فوق آن نقطهٔ ماتقدم است چه نقطهٔ ماتقدم با آنچه در تحتِ اوست در جنب نقطهٔ فوق حقیر و نقیر است علیٰ هذا القیاس پس هر که متعلق ایمانِ او کمالِ فوق بود هر آئینه راجح خواهد بود از جمیع آنچه ماتحت آن بود ازینجا گفته اند که معاملهٔ عارف بجائے میرسد که در طرفة العین کسب جمیع کمالاتِ ماتقدم مینماید و باندازهٔ تحقیقِ فقیر در یک لمحه تحصیل زیاده از جمیع کمالات ماتقدم میسر باید ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ و ایضاً پرسیده بودند که شیخ ابن العربی و تابعانِ ایشان نوشته اند که آنقدر اطفال که بسبب حضرت موسیٰ علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام کشته شدند استعداداتِ جمیع آن مقتولان بحضرتِ موسیٰ منتقل گشت علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام حقیقتِ این سخن را بتفصیل نویسند بدانند که این سخن صحیح است زیرا که بتحقیق پیوسته است که چنانچه یک شخص را سبب حصولِ کمالاتِ جماعهٔ میگردانند همچنان جماعه را نیز سببِ حصولِ کمالاتِ یک شخص میسازند پیر هر چند سببِ حصولِ کمالاتِ مریدانست لیکن مریدان نیز اسبابِ کمالاتِ پیر اند این معنے را فقیر در ماکولات و مشروبات که اجزائے بدن خود میسازد نیز احساس میکرد که هر طعامے و شرابے که تناول میکرد سبب جامعیتِ استعدادِ او میگشت و قابلیتِ دیگر پیدا میکرد و در بعضی اوقات که قصدِ ترکِ ماکولاتِ لذیذه مینمود ممنوع میشد بواسطهٔ تحصیل این جامعیت و ترک آن طعام لذیذ ماذون نمیگشت بسبب حصولِ آن قابلیت و بسا است که استعداد یکے بدیگرے انتقال کرده است کلاً او بعضاً محسوس شده است که آن یکے خالی مانده است و دیگرے جمعیت بهم رسانید پرسیده بودند که شیخ نجم الدین کبریٰ مریدِ خود را پیش عزیزے فرستاده بودند تا بتوسلِ او معلوم کنند که ایشان زیرِ قدمِ کدام پیغمبر اند آن عزیز فرمود که جهود تو در چه کار است شیخ ازین عبارت فهمیدند که زیرِ قدمِ حضرت موسیٰ اند صلوات اللّٰه تعالیٰ وتسلیماته علیٰ نبینا وعلیه ازین عبارت این معنی چطور مفهوم گشت بدانند که جهود یهود را گویند که امتِ حضرت موسیٰ بودند علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام پرسیده بودند

که در نفحات مینویسد که ولایت جمیع اولیا بعد از مردن سلب میشود مگر چهار کس را بدانند که مراد از ولایت تصرفات و ظهور کرامات داشته باشد نه اصلِ ولایت که عبارت از قرب الٰہی است جلّ سلطانهٗ و نیز مراد از سلبِ سلب کثرتِ ظهور کرامات خواہد بود نه سلب اصلِ آن ظهور با آنکه این سخن کشفی است و در کشف مجالِ خطا بسیار است تا چه دیده باشد و چه فهمیده طلبِ ظهور بعضی از کراماتِ اولیا نموده بودند منتظر باشند سیجعل الله بعد عسرٍ یسرًا پرسیده بودند که در نیشاپوری مینویسد انّ شانئک هو الابتر بالیاء تحقیق چیست بهمزه است یا بیا بهمزه است و آنکه بیا نوشته قرارے خواهد بود غیر مشهوره نوشته بودند که بعضی عورات طلب مشغولی مینمایند اگر از محارم اند چه مانع است والّا در پرده بنشینند و طریقه را اخذ نمایند پرسیده بودند که در بهر ماهے ارباب حدیث ایام منهی قرار داده اند و حدیثے را درین باب نقل میفرمایند چه باید کرد والد فقیر قدس سرّهٗ میفرمودند که شیخ عبد الله و شیخ رحمت الله که از اکابر محدثین بودند و در حرمین ایشان ملقب بشیخین بودند بتقریبے به هندوستان آمده بودند میفرمودند که آن حدیث را کرمانی شارح بخاری نقل کرده است اما ضعیف است حدیث صحیح درین باب الایام ایام الله والعباد عباد الله است و نیز میفرمودند که نحوست ایام بولادت رحمتِ عالمیان علیه و علٰی اٰله الصلوات و التسلیمات زائل گشته است ایام نحسات نسبت به اممِ ما تقدم بوده و عمل فقیر نیز برهمین است و هیچ روزے را بر روزِ دیگر ترجیح نمیدهد تا آنکه ترجیح آنها از شارع معلوم نکنند کالجمعة و رمضان و نحوهما نوشته بودند که معارفے که تحملِ بارِ نبوت تعلق دارد در مکتوب خواجه محمد اشرف نیافتم کجا یابند که آن مکتوب درین ایام نوشته شده است و نقلِ آن بشما نرسیده مکتوب دور و دراز است زیاده از یک جزو خواهد بود. گفته ام که نقلِ آن را بشما فرستند والسلام

مکتوب دوصد و پنجاه و هفتم (۲۵۷)

دو بیت یافته

میر محمد نعمان صدور یافت در بیانِ طریق بطریقِ اجمال بعد الحمد و الصلوٰة و تبلیغ الدعوات میرساند که مکتوبِ شریف که بمصحوب شیخ احمد فرملی ارسال داشته بودند رسید فرحت فراوان رسانید طلب نموده بیانِ طریق

نموده بودیم مسوده ما افتاده است اگر توفیق یافت به بیاض رسانیده خواهد فرستاد الحال چند فقره

دربیان طریق بطریق اجمال مینویسید بگوش هوش استماع فرمایند سیادت پناها طریقے که ما اختیار کرده ایم

ابتدائے سیر آن از قلب است که از عالم امر است و از گذشت قلب سیر در مراتب روح است که فوق اوست و از

گذشت روح این معامله با سر است که فوق اوست وهکذا الحال فی الخفی والاخفی بعد از طی منازل

این لطائف پنجگانه و بعد از حصول علوم و معارف که تعلق بهر کدام اینها علاحده علاحده دارد و بعد

از تحقق احوال و مواجید که بهریکے ازین پنجگانه جدا جدا مخصوص است سیر در اصول این پنجگانه است

که در عالم کبیر است چه هرچه در عالم صغیر است اصل آن در عالم کبیر است مراد از عالم صغیر انسان است و از

عالم کبیر مجموعه کائنات و شروع سیر در اصول این پنجگانه از عرش مجید است که اصل قلب انسانست

و فوق آن اصل روح انسانی است و فوق فوق آن اصل سر انسانی است و فوق اصل سر اصل خفی است

و فوق اصل خفی اصل اخفی است و چون این پنجگانه عالم کبیر را بتفصیل طے کند و بنقطه آخر آن برسد دائره

امکان را تمام کرده باشد و قدم در منزل اول از منازل فنا نهاده بود بعد از ان اگر ترقی واقع شود سیر

در ظلال اسما و صفات واجبی جل سلطانه خواهد بود و این ظلال کالبرزخ اند بین الوجوب والامکان و

اصول اند آن پنجگانه عالم کبیر را و سیر درین ظلال نیز بهمان ترتیب خواهد بود که در فروع آنها ذکر یافته است

و اگر بفضل ایزدی جلشانه منازل متکثره این ظلال را نیز طے کرده بنقطه آخر آن برسد شروع سیر در اسما و صفات

واجبی جل سلطانه خواهد بود و تجلیات اسما و صفات رو خواهد نمود و ظهورات شیون و اعتبارات جلوه خواهد

فرمود این زمان معامله پنجگانه عالم امر را تمام کرده باشد و حق اینها را ادا کرده بود و بعد از ان اگر بفضل خداوندی

جلشانه از ان مقام نیز ترقی واقع شود معامله با طمینان نفس خواهد افتاد و حصول مقام رضا که نهایت مقامات

سلوک است میسر خواهد شد درین موطن شرح صدر حاصل میگردد و بشرف اسلام حقیقی مشرف می شود کمالاتیکه

درین موطن حاصل میشود در جنب این کمالات کمالاتیکه بعالم امر متعلق بوده است حکم قطره دارد در جنب دریاء محیط

این همه کمالات که ذکر یافته است تعلق باسم الظاهر دارد و کمالاتیکه تعلق باسم الباطن دارد دیگر است که

ع قال الله تعالیٰ الا له الخلق والامر ۱۲

موطن اطمینان نفس ... صدر و رضا و اسلام حقیقی

له تعبیر ازین مقامات بدائره مناسب یافته اند که آن مقامات بے جهت و بیچون است و دائره هم بے جهت است در نصف سافل دائره امکان سیر آفاقی است میده و آن عبارت از دیدن انوار است بیرون باطن خود بهر نیکی مختلفه و در نصف عالی آن سیر سلوک انفسی است و آن مشاهده انوار

و تجلیات است در باطن خود ... از ... نقشبندیه ... قدس سره ۱۲

له یعنی کمالات لطائف پنجگانه عالم امر یعنی اصول اینها و کمالات ظلال اسما و صفات واجبی جل شانه و کمالات مقام اطمینان و رضا ۱۲

...

باستتار و تبطن مناسبت و چون کمالات این دو اسم مبارک تمامها حاصل شود دو بازوے طیران از برائے سالک میسر گردد که بقوت آن دو بازو طیران در عالم قدس فرماید و ترقیات بے اندازه نماید تفصیل این معامله در بعضی مسودات تحریر یافته است فرزندی ارشدی مجمع آن مجدداست و بکرا اگر میسر شود شما خود را یک مرتبه این جا رسانند امّا بشرط آنکه آن مقام را خالی نگذارند و آن سررشته را برهم نزنند خود تنها بیایند و از یاران هر کرا پیش قدم و انند پیشوائے آن جماعه ساخته متوجه این حدود گردند والله سبحانه اعلم تا وقت دیگر فرصت دهند یا نه والسلام

مکتوب دو صد و پنجاه و هشتم (۲۵۸)

به شریف خان صدر در بیان اقربیت حق تعالی الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی صحیفه شریفه که از روے کرم نامزد فقراء این حدود ساخته بودند بورود آن مبتهج و مسرور گردید جزاکم الله سبحانه خیر الجزاء مخدوما هر چند اقربیت او تعالی بما از ما بنص قطعی ثابت شده است امّا چه توان کرد که او تعالی از عقول و افهام ما و از علوم و ادراکات ما ورا الورا است با آنکه و انیم که این وارئیت در جانب قرب است نه در جانب بعد که او سبحانه از هر نزدیکے نزدیکتر است حتی که ذات احدیت او سبحانه نزدیکتر میباشیم از صفاتیکه ما افعال و آثار آن صفاتیم این معرفت ورائی طور نظر عقل است زیرا که عقل از خود نزدیکتر نتواند تصور نمود و مثالے که توضیح این مبحث نماید هر چند تتبع نموده آمد پیدا نشد مستند این معرفة نص قطعی است و کشف صحیح مشائخ طریقت از توحید و اتحاد سخن گفته اند و از قرب و معیت بیان فرموده اند امّا از اقربیت او تعالی سکوت ورزیده اند و بیان شافی دران باب نه فرموده عجائب کار و بار است اقربیت او سبحانه سبب ابعدیت ما گشته است هذا الی ان تبلغ الکتاب اجله فافهم فان کلامنا اشارة و بشارة والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه و علی اله الصلوات والتسلیمات اتمها و اکملها ؁

مکتوب دو صد و پنجاه و نهم (۲۵۹)

بخدومزادگی خواجه محمد سعید که جامع علوم عقلیه و نقلیه اند و صاحب نسبت علیه صدور یافته در بیان فوائد ارسال رسل و عدم استقلال عقل در معرفت واجب الوجود تعالی و تقدس و حکم خاص که در مادهٔ شاهق جبل و مشرکان زمان فترت رسل و اطفال مشرکان وارد بیان فرموده اند و در بیان تحقیق بعثت انبیا در زمین هند از اهل هند در امم سابقه و ما یناسب ذلک الحمد لله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق شکر نعمت ارسال رسل علیهم الصلوات والتسلیمات بکدام زبان بجا آورده شود و بکدام دل اعتقاد منعم آن نموده آید و جوارح کو که باعمال حسنه مکافات این نعمت عظمی نماید اگر وجود شریف این بزرگواران نمی بود ما قاصر فهمان را بوجود صانع تعالی و وحدت او جل سلطانه که دلالت نمود قدمای فلاسفهٔ یونان با وجود زیرکیها بوجود صانع جل شانه مهتدی نگشتند و وجود کائنات را به دهر منتسب ساختند و چون روز بروز انوار دعوت انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات ساطع گشت متاخران فلاسفه ببرکت آن انوار رد مذهب قدمای خود نموده بوجود صانع جل شانه قائل گشتند و اثبات وحدت او تعالی نمودند پس عقول ما بی تایید انوار نبوت ازین کار معزول است و افهام ما بی توسط وجود انبیا علیهم الصلوات والتحیات ازین معامله دور فیالیت شعری ماذا اراد اصحابنا الماتریدیة من استقلال العقل فی بعض الامور کاثبات وجود الصانع تعالی و وحدته سبحانه فکلفوا الشاهق للجبل العابد للصنم بهما وان لم تبلغه دعوة الرسول وحکموا بترک النظر فیهما بکفره و خلوده فی النار ونحن لا نفهم الحکم بالکفر والخلود فی النار الا بعد البلاغ البین والحجة البالغة المنوطة بارسال الرسل نعم العقل حجة من حجج الله تعالی لکنه لیس حجة بالغة فی الحجیة لیترتب علیه اشد العذاب سوال اگر شاهق جبل که عابد صنم است در دوزخ مخلد نباشد در بهشت خواهد بود و این جائز نیست زیرا که دخول بهشت بر مشرکان حرام است و ماوای ایشان دوزخ است کما قال

اللّٰہُ تعالیٰ حاکیاً عن عیسیٰ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام اِنَّہٗ مَنْ یُّشْرِکْ بِاللّٰہِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰہُ علیہ الْجَنَّۃَ وَمَاْوَاہُ النَّارُ و واسطہ میان جنت ونار ثابت نہ شدہ ست اصحاب اعراف بعد از چند روز بہ بہشت خواہند رفت پس خلود در جنت است یا در نار این سوال بسیار متصعب ست آن فرزندی ارشدی میداند کہ تا مدتہا برین فقیر تکرار این سوال میکرد وجواب شافی نمے یافت وآنچہ صاحب فتوحات مکیہ در حل این سوال گفتہ است وبعثت پیغمبرے در روز قیامت از براے دعوت این قوم ثابت کردہ وباندازہ انکار وقبول ایشان آن دعوت را حکم بدوزخ وبہشت نمودہ نزد این فقیر مستحسن نیست چہ آخرت دار جزا است نہ دار تکلیف تا بعثت پیغمبرے نمودہ آید بعد از مدت مدید عنایت خداوندی جل سلطانہ رہنمونی فرمود در حل این معمّا نمود ومنکشف ساخت کہ این جماعت نہ در بہشت مخلد خواہند بود ونہ در دوزخ بلکہ بعد از بعث واحیاے اخروی ایشان را در مقام حساب داشتہ باندازہ جریمہ معاتب ومعذب خواہند ساخت واستیفاے حقوق نمودہ در رنگ حیوانات غیر مکلف ایشان را نیز معدوم مطلق ولاشئے محض خواہند فرمود پس خلود کرا بود ومخلد کدام باشد این معرفت غریبہ را چون در محضر انبیاء کرام علیہم الصلوات والتسلیمات عرضہ نمودہ شد ہمہ تصدیق آن فرمودند ومقبول داشتند والعلم عند اللّٰہ سبحانہ برین فقیر بسیار گران می آید کہ حکم کنند تا بآنکہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ با کمال رأفت ورحمت خود بندہ را بمجرد عقل کہ مجال خطا وغلط در وے بسیار است بے آنکہ ابلاغ مبین بتوسط انبیا علیہم الصلوات والتحیات فرماید در آتش مخلد دارد وبہ عذاب ابدی گرفتار سازد چنانچہ گران است حکم کردن او را باوجود شرک بخلود جنت کما یلزم من مذہب الاشعری لعدم القول بالواسطۃ بین الجنۃ والنار فالحق ما الہمت بہ من اعدامہ بعد استیفاء محاسبتہ یوم الحشر کما مر وہمین حکم است نزد فقیر در اطفال مشرکان دار الحرب چہ دخول بہشت منوط بایمان ست باصالت یا بتبعیت اگرچہ تبعیت دار الاسلام باشد چنانچہ مر اطفال اہل ذمہ راست وایمان در حق ایشان مطلق مفقود است پس دخول بہشت ایشان را متصور نباشد ودخول دوزخ وخلود دران مربوط بشرک است بعد ثبوت تکلیف وآن

۵ قول اغرب کہ مراد معرفت ماتریدیہ و اشعریہ وغیرہم ہست ۱۲

نیز در حق ایشان مفقود است فَحُكْمُهُمْ حُكْمُ الْبَهَائِمِ مِنَ الْاَنْعَامِ بَعْدَ الْبَعْثِ وَالنُّشُوْرِ الْحِسَابُ وَالْاِسْتِيْفَاءُ
الْحُقُوْقِ وہمین حکم است در مشرکان زمانِ فترۃِ رُسُل کہ دعوت پیغمبرے بایشان نرسیده است اے فرزند
این فقیر ہر چند ملاحظہ مینماید و نظر را بہر سید ہر ہیچ جا نمی یابد کہ دعوتِ پیغمبر ما علیہ و علیٰ الہ الصلوٰۃ والسلام
بآنجا نرسیده است بلکہ محسوس میگردد کہ در رنگ آفتاب ہمہ جا نورِ دعوتِ او علیہ و علیٰ الہ الصلوٰۃ والسلام
رسیده است حتی کہ در یاجوج و ماجوج نیز کہ سدّ حائل اند و در امم سابقہ کہ ملاحظہ میکنم کم بقعہ مے یابد کہ در آنجا
بعثت پیغمبرے نشده باشد حتے کہ در زمین ہند کہ دور ازین معاملہ مینماید نیز مے یابد کہ از اہل ہند پیغمبران
مبعوث شده اند و دعوت بصانع جل شانہٗ فرموده اند و در بعضے از بلادِ ہند محسوس میگردد کہ انوارِ انبیا
علیہم الصلوات والتسلیمات در ظلمات شرک در رنگ مشعلہا افروختہ اند و اگر خواہد تعیّن آن بلادِ ہند
نماید و می بیند کہ پیغمبرے است کہ ہیچکس او را نگرویده است و دعوت او را قبول نہ کرده و پیغمبر دیگر
یک کس بوے ایمان آورده است و دیگر ہست کہ دو کس بوے گرویده اند و بعضے را سہ کس ایمان آورده اند زیاده
از سہ کس در نظر نیامده کہ در ہند بہ پیغمبرے ایمان آورده باشد تا چہار کس امّت یک پیغمبر بوند و آنچہ رؤسائے
کفرہ ہند از وجودِ واجب تعالیٰ و از صفات او سبحانہٗ و از تنزیہات و تقدیسات او تعالیٰ نوشتہ اند
ہمہ مقتبس از انوار مشکوٰۃ نبوت است چہ در ہر یک عصرے در امم سابقہ نبی از انبیا گذشتہ است و از وجودِ
واجب تعالیٰ و از صفاتِ ثبوتیہ او جل شانہٗ و از تنزیہات و تقدیسات او سبحانہٗ و تعالیٰ خبر کرده و اگر
نہ وجود شریف این بزرگواران بودے عقل لنگ و کور این بیدولتان کہ ملوّث بظلمات کفر و معاصی
است کے باین دولت مہتدی شدے عقولِ ناقصہ این بیدولتان فی حدّ ذاتہا بالوہیت خود حاکم اند
و غیر از خود ما الٰہے اثبات نمیکنند چنانکہ فرعون مصر گفتہ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ و نیز گفتہ لَئِنِ
اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرِيْ لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُوْنِيْنَ و چون از اخبار انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات معلوم
کردند کہ عالم را صانعی است واجب الوجود تعالیٰ و تقدس بعضے ازین بے دولتان بر قبح ادعاء خود
اطلاع یافتہ بتقلید و تستر اثبات صانع نموده اند و او را در خود حالّ و ساری دانستہ اند و باین حیلہ مردم

رابه پرستش خود خوانده اند تعالی الله عما یقول الظالمون علواً کبیرا اینجا گونه اندیشه سوال نکنند که اگر
در زمین هند انبیا مبعوث می شدند هر آئینه خبر بعثت ایشان نیز بما میرسید بلکه آن خبر از جهت توفر
دواعی بتواتر منقول میگشت ولیکن فلیس زیرا که گوئیم که دعوت این پیغمبران مبعوث عام نبود بلکه
دعوت بعضے مخصوص بیک قوم بوده و بعضے را دعوت مخصوص به یک قریه و یا بیک بلده بوده تواند
بود که حضرت حق سبحانه و تعالی در قومے یا در قریه شخصے را باین دولت مشرف ساخته باشد و آن
شخص آن قوم یا اهل آن قریه را دعوت بمعرفت صانع جل شانه کرده باشد و منع از عبادت غیر او تعالی
نموده و آن قوم یا اهل آن قریه انکار او کرده باشند و تضلیل و تجهیل او نموده و چون انکار و تکذیب ایشان
بنهایت رسیده باشد نصرت حق جل و علا آمده ایشان را هلاک کرده باشد و همچنین بعد از مدتے پیغمبرے
دیگر به قومے یا به قریه مبعوث شده باشد و عامل معهم کما عامل الاول بقومه و فعل بهم ما فعل
باوائلهم و هکذا الی ما شاء الله تعالی و آثار هلاکت قرے و بلاد در زمین هند بسیار است و آن قوم
هر چند هلاک شدند اما آن کلمه دعوت در میان اقران آنها باقی مانده وجعلها کلمة باقیة فی عقبهم
لعلهم یرجعون خبر نبوت انبیاء مبعوثه وقتے بما رسد که جمع کثیر با ایشان گرویده باشند و قوتے پیدا کرده
یک کس آمد و چند روز دعوت کرد و گذشت و هیچکس او را قبول نه کرد و دیگرے آمد و همین کار را کرد و یک
کس او را گرویده و دیگرے را دو کس یا سه کس گرویدند خبر از کجا منتشر شود و کفار همه در مقام انکار بودند و مخالف
دین آبا خود را رد میکردند تا نقل که بود و نقل به که کنند دیگر الفاظ رسالت و نبوت و پیغمبری از لغات عرب
و فارس آمده بواسطه اتحاد دعوت پیغمبر ما علیه و علی آله و علی جمیع الانبیاء الصلوات و التسلیمات
و این الفاظ در لغت هند نبوده تا انبیاء مبعوثه هند را نبی یا رسول یا پیغمبر گویند و باین اسامی ایشان را
یاد کنند و ایضاً در جواب آن سوال بطریق معارضه گوئیم که اگر انبیا در هند مبعوث نشده باشند و هم بزبان
ایشان با ایشان دعوت نکرده باشند هر آئینه حکم اینها حکم شاهق جبل بوده باوجود تمرد و دعوے الوهیت
بدوزخ نه درآیند و عذاب مخلد ایشان را نشود و هذا مما لا یرتضیه العقل السلیم و لا یساعده الکشف

الجَحِیمِ فَاِنَّا نُشَاهِدُ بَعْضَ مَرَدَتِهِمْ فِیْ وَسْطِ الْجَحِیْمِ۔ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَةِ الْحَالِ ؞

مکتوب دو صد و شصت و ششم (۲۶۶)

بحقائق آگاه معارف دستگاه مظہرِ فیضِ آلہی منبعِ رحمتِ نامتناهی مخدومزادگی میان شیخ محمد صادق سلّمهُ اللهُ تعالیٰ صدور یافت در بیانِ طریقے که حضرتِ ایشان را آن طریق ممتاز ساخته اند و متضمن ست آن بیان مر بیان ولایت سه گانه را که ولایتِ صُغریٰ است و آن ولایت اولیا است و ولایتِ کُبریٰ که ولایتِ اَنبیا است و ولایتِ عُلیا که ولایتِ مَلأ اَعلیٰ است و مشتمل ست بر بیانِ فضلیتِ نبوّت بر ولایت هر ولایت که باشد و بیان لطائفِ عشرهٔ انسانی که پنج ازان از عالمِ امر ست و پنج دیگر از عالمِ خلق که نفس و عناصر اربعه باشند با کمالاتیکه مخصوص بهر کدام ازین لطائف است و بیان فضلیتِ عالمِ خلق بر عالمِ امر با بیانِ کمالاتیکه مخصوص به عنصر خاک است و بیان علوم و معارفِ غریبه مناسب هر مقام ست و امثالِ ذٰلک بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَعَلَیْهِمْ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهِ الطَّیِّبِیْنَ الطَّاهِرِیْنَ بدان اے فرزند اَسْعَدَکَ اللّٰهُ تَعَالٰی سُبْحَانَهٗ که پنجگانهٔ عالمِ امر قلب و روح و سر و خفی و اخفیٰ که اجزائے عالمِ صغیر انسانی است اصولِ اینها در عالمِ کبیر ست در رنگِ عناصرِ اربعه که اجزاءِ انسان است و اصولِ خود در عالمِ کبیر دارند و ظهورِ اصول آن پنجگانه فوق العرش است که بلامکانیت موصوف است ازینجاست که عالمِ امر را لامکانی گویند دائرهٔ امکان چه خلق و چه امر و چه صغیر و چه کبیر به نهایتِ این اصول تمام شود و امتزاجِ عدم بوجود که منشأ امکان است درین موطن منتهی گردد و چون سالکِ رشید محمدی المشرب پنجگانهٔ عالمِ امر را به ترتیب طے کرده سیر در اصول اینها که در عالمِ کبیر ست فرماید بر بلند فطرتی بلکه بمحضِ فضلِ ایزدی جلّ شانه آن همه را به ترتیب و تفصیل طے کرده به نقطهٔ آخرِ آن برسد هر آئینه دائرهٔ امکان را بسیر الی الله تمام کرده باشد و اطلاقِ اسمِ فنا بر خود حاصل کرده شروع در ولایتِ صُغریٰ که ولایت

سیر در ظلال اسماء و نہایت عروج ولایت صغریٰ

اولیاست نمودہ بود بعد ازان اگر سیر در ظلال اسماء وجوبی تعالت و تقدست کہ فی الحقیقت آن ظلال اصول این پنجگانہ عالم کلیست و شائبہ عدم انجاز نیافتہ واقع شود و آن ہمہ را بفضل خداوندی جل سلطانہ بطریق سیر فی اللہ طے کردہ بنہایت آن سیر دائرہ ظلال اسماء وجوبی را نیز تمام کردہ باشد و وصول بمرتبہ اسماء و صفات وجوبی جل سلطانہ حاصل نمودہ بود نہایت عروج ولایت صغریٰ اینجا در نیموطن شروعے در حقیقت فنا متحقق میگردد و قدمے در بدایت ولایت کبریٰ کہ ولایت انبیا است علیہم الصلوات والتسلیمات نہادہ می آید باید دانست کہ این دائرہ ظل متضمن مبادی تعینات خلائق است سوائے انبیاء کرام و ملائکہ عظام علیہم الصلوۃ والسلام و ظل ہر اسم مبدء تعین شخصے است از اشخاص حتے کہ مبدء تعین حضرت صدیق کہ افضل البشر است بعد از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات نقطہ فوق این دائرہ است و آنکہ گفتہ اند کہ چون سالک باسمے کہ مبدء تعین اوست برسد سیر الے اللہ را تمام کردہ باشد مراد ازان اسم ظل اسم الٰہی جل شانہ باید داشت و جزئی از جزئیات آن اسم نہ اصل آن اسم و این دائرہ ظل فی الحقیقت تفصیل مرتبہ اسماء و صفات است مثلاً علم صفتے است حقیقی کہ جزئیات دارد و تفصیل آن جزئیات ظلال آن صفت است کہ باجمال مناسبت دارد و ہر جزئی آن صفت حقیقت شخصے است از اشخاص غیر از انبیاء کرام و ملائکہ عظام علیہم الصلوۃ والسلام و مبادی تعینات انبیا و ملائکہ اصول این ظلال است یعنی کلیات این جزئیات مفصلہ مثلاً صفۃ العلم و صفۃ القدرۃ و صفۃ الارادۃ وغیرہا و بسیارے از اشخاص در یک صفت کہ مبدء تعین است شرکت دارند باعتبارات مختلفہ مثلاً مبدء تعین خاتم الرسل شان العلم است و ہمان صفۃ العلم باعتبارے مبدء تعین حضرت ابراہیم است علی نبینا و علیہ الصلوات والتسلیمات و نیز آن صفت باعتبارے مبدء تعین حضرت نوح است علی نبینا و علیہ الصلوات والتسلیمات و تعیین این اعتبارات در مکتوب خواجہ محمد اشرف ذکر یافتہ است و آنکہ بعضے از مشایخ گفتہ اند کہ حقیقت محمدی تعین اول است کہ حضرت اجمال است و مسمّٰی ہست بوحدۃ مراد الیشان آنچہ بدین فقیر ظاہر ساختہ اند واللہ سبحانہ اعلم مرکز ہمین دائرہ ظل است این دائرہ ظل را

حاشیہ:
ف: یعنی مع مبادی تعینات انبیاء و ملائکہ عظام ۱۲
ف: نمودہ
ف: یعنی مبادی تعینات خلائق غیر از انبیاء ۱۲
ف: یعنی باعتبار خاص ۱۲ — یعنی باعتبار دیگر خاص ۱۲
ف: ازعالم غیب ۱۲
ف: نیز در ہمین دائرہ ظل است یعنی بایں تفصیل کہ ایں دائرہ ظل در تعین اول المراد ۱۲

تعینِ اول انگاشته اند و مرکزِ او را اجمال دانسته بوحدت نامیده اند و تفصیلِ آن مرکز را که محیطِ
این دائره است واحدیت گمان برده اند و مقامِ فوقِ دائرهٔ ظلال که دائرهٔ اسما و صفات است ذاتِ
بیچون که برّا است از تعین تصور نموده اند چه صفت را عین ذات گفته اند و زائد ندانسته اند این چنین
است بلکه گوییم که مرکزِ این دائرهٔ ظلِ ظلِ مرکزِ دائرهٔ فوق است که اصلِ اوست و مسمی است بدائرهٔ اسما و صفات
و شیون و اعتبارات فی الحقیقت حقیقتِ محمدی مرکزِ این دائرهٔ اصل است که اجمالِ اسما و شیونات است
و تفصیل اسما و صفات و درین دائره مرتبهٔ واحدیت است و اطلاقِ وحدت و واحدیت در مرتبهٔ ظلالِ
اسما نمودن مبنی بر اشتباه ظل است باصل و ازین قبیل است اطلاقِ سیر فی الله در آن موطن چه فی الحقیقة
آن سیر داخل سیر الی الله است فنهم بعد ازان اگر عروجے در دائرهٔ اسما و صفات که اصل این دائرهٔ ظل است
بطریق سیر فی الله واقع شود شروع در کمالاتِ ولایتِ کبرے خواهد بود و این ولایت کبرے مخصوص بانبیا است
علیهم الصلوات والتسلیمات بالاصالة و بتبعیتِ ایشان باصحابِ کرام ایشان نیز این دولت رسیده
نصفِ سافلِ این دائره متضمن اسما و صفاتِ زائده است و نصفِ عالی آن مشتمل بر شیون و اعتباراتِ
ذاتیه نهایتِ عروجِ پنجگانهٔ عالمِ امر تا نهایتِ این دائرهٔ اسما و شیونات است بعد ازان اگر بمحض فضلِ
ایزدی جل شانه از مقامِ صفات و شیونات ترقی واقع شود سیر در دائرهٔ اصولِ اینها خواهد بود و از گذشت
این دائرهٔ اصول دائرهٔ اصولِ آن اصول است بعد از طے آن دائره قوسے از دائرهٔ فوق ظاهر خواهد شد
آن را نیز قطع باید نمود و چون از آن دائرهٔ فوق غیر از قوسے ظاهر نشد بهمان قوس اقتصار نموده آمد درینجا
سرے خواهد بود که بر آن سر اطلاع نه بخشیده اند و این اصول سه گانهٔ اسما و صفات که مذکور شد مجرد اعتبارات
اند در حضرت تعالی و تقدس که مبادی صفات و شیونات گشته حصولِ کمالاتِ این اصول سه گانه
مخصوص بنفسِ مطمئنه است و حصولِ اطمینان مرا و را درین موطن میسر میگردد و درهمین مقام شرح صدر
حاصل میشود و سالک باسلام حقیقی مشرف میگردد و درهمین موطن است که مطمئنه بر تختِ صدر جلوس
میفرماید و بمقام رضا ارتقا مینماید این موطن منتهاے ولایتِ کبرے است که ولایتِ انبیا است

بالکسر و فتح قاف بالا رفتن ۱۲

علیهما الصلوات والتسلیمات و چون سیر را بانجا رسانید متوهم شد که مگر کار را تمام کرده باشد ندا
در داوند که این همه تفصیل اسم الظاهر بوده که یک بازوئے طیران است و اسم باطن هنوز در پیش است
که بازوے دویم است از براے طیران عالم قدس و چون آنرا بتفصیل بانجام رسانی دو جناح از براے
طیران طیار کرده باشی و چون بعنایت الله سبحانه سیر اسم باطن نیز بانجام رسید و جناح طیران میسر شد
الحمد لله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق
اے فرزند از اسم الباطن چه نویسد که مناسب حال آن سیر استتار و تبطن است این قدر از ان مقام
وا می نماید که سیر در اسم الظاهر سیر در صفات است بے آنکه در ضمن آنها ذات ملحوظ گردد تعالی و تقدس
و سیر در اسم الباطن نیز هر چند سیر در اسما است اما در ضمن آنها ذات تعالی ملحوظ است و آن اسما در رنگ
سپرها اند که روپوش حضرت ذات تعالی و تقدس گشته مثلاً در صفت العلم ذات تعالی اصلا ملحوظ نیست
و در اسم العلیم ملحوظ ذات است تعالی در پس پرده صفت زیرا که علیم ذاتیست که مر او را علم است فالسیر
فی العلم سیر فی الاسم الظاهر والسیر فی العلیم سیر فی الاسم الباطن وقس علی هذا سائر
الصفات والاسماء و این اسماء که باسم الباطن تعلق دارند مبادی تعینات ملائکه ملأ اعلی است
علی نبینا و علیهم الصلوات والتحیات و شروع سیر درین اسما نمودن قدم نهادن است در ولایت
علیا که ولایت ملأ اعلی است و فرقے که در میان علم و علیم و در میان اسم الظاهر و اسم الباطن نموده آمد
آن فرق را اندک خیال بکنی و نگوئی که از علم تا علیم اندک راه است لا بلکه فرقے که در میان مرکز خاک
و محدب عرش است نسبت بآن فرق حکم قطره دارد و نسبت بدریاے محیط در گفت نزدیک است و در
حصول دور و ازین قبیل است ذکر مقاماتیکه بسبیل اجمال در بیان مے آید مثلا گفته شده است که
پنجگانه عالم امر را طے کرده سیر در اصول اینها نماید تا دائره امکان تمام شود و درین عبارت سیر الی الله تمام
ذکر یافته است و حصول این سیر را تقدیر بمدت پنجاه هزار ساله راه نموده اند کریمه تعرج الملئکة والروح
الیه فی یوم کان مقداره خمسین الف سنة رمزے ازین معنی مینماید غایة ما فی الباب جذب

عنایتِ خداوندی جلّ سلطانہٗ نزدیکیست کہ کارِ این مدّت مدیدہ را در طرفۃ العین بسر آرد ع
با کریمان کارہا دشوار نیست و ہمچنین گفتہ شدہ است کہ دائرۂ اسما و صفات و شیون و اعتبارات را
طے کردہ سیر در اصول اینہا نماید طے کردن جمیع اسما و صفات و شیون و اعتبارات در گفتن آسان است
و در طے کردن مشکل از صعوبتِ این طے مشائخ فرمودہ اند منازلُ الوصولِ لا تنقطعُ ابدَ
الآبدین و منع نمودہ اند تمامی سیرِ این مراتب را ع نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی را سخن پایان
بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچنان باقی ؛ گمان نکنی کہ عدمِ انقطاعِ مراتبِ وصول باعتبار تجلیاتِ ذاتیہ
گفتہ باشند نہ باعتبارِ تجلیاتِ صفاتیہ و مراد از حسن حسنِ ذاتی داشتہ باشند نہ حسنِ صفاتی زیرا کہ گوییم
کہ آن تجلیاتِ ذاتیہ بےملاحظۂ شیون و اعتبارات نیست و آن حسنِ ذاتی بے روپوشِ صفاتِ جمالیہ
نہ چہ گفت و گو را بے این روپوش دران موطن مجال نیست مَن عرفَ اللہَ کلَّ لسانُہٗ و تجلی نحوے از
ظلیت می طلبد پس از ملاحظۂ شیون دران مقام چارہ نبود پس آن منازلِ وصول و مراتبِ حسن داخلِ
ہمان دائرہ اسما و شیونات گشت کہ انقطاعِ آن نزد ایشان متعسّر است و امر یکہ برین درویش ظاہر
ساختہ اند ماورائے تجلیات و ظہورات است چہ تجلی ذاتی و چہ تجلی صفاتی و ورائے حسن و جمالست چہ حسن
ذاتی و چہ حسنِ صفاتی بالجملہ مطالب بلند و مقاصدِ ارجمند را در سلکِ عبارات محقرہ بطریقِ اجمال انتظام
نمودہ است و دریا ہائے بے نہایت در کوزہ ہائے چند در آوردہ فلا تکن من القاصرین بر سر
اصل سخن رویم و گوییم کہ بعد از حصول دو جناح اسم الظاہر و اسم الباطن چون طیران میسر شد و عروجات
واقع گشت معلوم شد کہ این ترقیات بالاصالۃ نصیبِ عنصرِ ناری است و عنصرِ ہوائی و عنصرِ آبی
کہ ملائکہ کرام را علیٰ نبیّنا و علیہم الصلوات و التسلیمات نیز ازین عناصر سہ گانہ نصیبست چنانکہ وارد
شدہ است کہ بعضے از ملائکہ از نار و ثلج مخلوق اند و تسبیح ایشان سبحانَ مَن جمعَ بینَ النارِ
و الثلجِ است و در اثنائے این سیر در واقعہ نمودند کہ گویا براہے میروم و از بسیاری رفتن سخت درماندہ
شدہ ام آرزوئے چوب و عصا دارم کہ بمدد آن شاید توانم رہ رفت میسر نمیشود و بہر حس و خاشاک

چیزیکہ وارد شود بر قلب بہر طریق کہ باشد خواہ در یقظہ خواہ در منام اما تعطل حواس ضروری است ۱۲ از مثنوی ذشرحش ۱۲

دست می اندازم کہ تقویتِ راہ رفتن نماید چارہ ندارم غیر از راہ رفتن و چون مدتے باین حال سیر نمودم
فنائے شہرے ظاہر شد بعد از طے مسافتِ آن فنا دخول بآن شہر واقع شد معلوم کردند کہ این
شہر عبارت از تعینِ اول است کہ جامع جمیع مراتبِ اسماء و صفات و شیون و اعتبارات است و نیز جامع
است مر اصولِ این مراتب را و اصولِ اصول اینجا را و منتہائے اعتباراتِ ذاتیہ است کہ تمایز آنها بعلم
حصولی مناسبت بعد از آن اگر سیر واقع شود مناسبِ علم حضوری خواهد بود اے فرزند اطلاقِ علم
حصولی و علم حضوری دران حضرت جل سلطانہٗ باعتبارِ تمثیل و تنظیر است زیرا کہ صفاتیکہ وجود
آنها زائد است بر وجودِ ذات تعالیٰ و تقدس علم آنها مناسبِ علم حصولی است و اعتباراتِ ذاتیہ
کہ اصلا زیادتی آنها بر ذات تعالیٰ و تقدس متصور نیست علم آنها مناسبِ علم حضوری و الا فلیس
ثمہ الا تعلق العلم بالمعلوم من غیر ان یحصل من المعلوم فیہ شیٔ فافہم و این تعین
اول کہ آن شہر کنایت از وست جامع جمیع ولایاتِ انبیاءِ کرام و ملائکہ عظام است علیہم الصلوات
والتسلیمات و منتہائے ولایتِ علیاست کہ مخصوص بملأ اعلےٰ است بالاصالۃ درین مقام ملاحظہ نمودہ
آمد کہ آیا این تعین اول حقیقتِ محمدی است یا نہ معلوم شد کہ حقیقتِ محمدی ہمان است کہ بالا ذکر یافتہ
است و آنرا تعینِ اول گفتن باعتبارِ آن است کہ آن مرکزِ ظلِ این تعینِ اول است باعتبارِ جامعیت
اسماء و صفات و شیون و اعتبارات و سیرے کہ فوقِ آن شہر واقع شود شروع در کمالاتِ نبوت خواهد
بود حصولِ این کمالات مخصوص بانبیاست علیہم الصلوات والتحیات و ناشی از مقامِ نبوت است
کمل تابعانِ انبیا را نیز بتبعیت از آن کمالات نصیب ست و درمیانِ لطائفِ انسانی حظ وافر
ازین کمالات بالاصالۃ عنصرِ خاک راست و سائر اجزائے انسانی چہ از عالم امر و چہ از عالم خلق ہمہ درین مقام
تابع آن عنصرِ پاک اند و بطفیلِ او باین دولت مشرف اند و چون این عنصر مخصوص بہ بشر است ناچار
خواص بشر از خواص ملائکہ افضل گشتند چہ آنچہ این عنصر را میسر شدہ است ہیچکس را میسر نشدہ بعد از
دنو حقیقتِ تدلی درین موطن بظہور مے آید و سر قابَ قوسین او ادنیٰ این جا انکشاف

ہذا القول

پس قیاس باید کرد الخ ۱۲

میباید بود درین سیر معلوم میگردد کہ کمالاتِ جمیع ولایات چہ ولایت صغرای وچہ ولایت کبرای
وچہ ولایتِ علیا ہمہ ظلالِ کمالاتِ مقامِ نبوت اند وآن کمالات شبح ومثال اند مر حقیقتِ این کمالات را
ولائح میگردد کہ نقطہ کہ در ضمنِ این سیر قطع میباید زیادہ از جمیع کمالاتِ مقامِ ولایت است پس قیاس عنہ
باید کرد کہ جمیع این کمالات را چہ نسبت بود بجمیع کمالات ما تقدم دریای محیط را نیز نسبتی است بقطرہ
ور پنجا آن نسبت ہم مفقود است مگر آنکہ گوئیم نسبتِ مقامِ نبوت بمقامِ ولایت ہمچون نسبت غیر متناہی
است بمتناہی سُبْحَانَ اللّٰہ جاہلی ازین سر میگوید الولایۃ افضل من النبوۃ ودیگری از عدمِ
آگاہی این معاملہ در توجیہ او میگوید ولایۃ النبی افضل من نبوتہ کَبُرَتْ کَلِمَۃً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاہِہِمْ
وچون بعنایۃ اللّٰہ سُبْحَانَہٗ وصدقۃ حبیبہ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات این سیر را
نیز بانجام رسانید مشہود گشت کہ اگر بالفرض قدم دیگر در سیر افزاید در عدم محض خواہد افتاد اذ لَیْسَ وَرَاءَہٗ
اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ ای فرزند این ماجرا در توہم نیفتی کہ عنقا در شکار آمد و سیمرغ در دام افتاد ع
عنقا شکار کس نشود دام باز چین ** کاینجا ہمیشہ باد بدست است دام را ** فَہُوَ سُبْحَانَہٗ بَعْدُ
وَرَاءَ الْوَرَاءِ ثُمَّ وَرَاءَ الْوَرَاءِ ثُمَّ وَرَاءَ الْوَرَاءِ ع ہنوز ایوانِ استغنا بلند است ** مرا فکر
رسیدن ناپسند است ** آن ورائیت نہ باعتبارِ وجود حجب است چہ حجب تمام مرتفع گشتہ است بلکہ
باعتبارِ ثبوتِ عظمت وکبریائی ہست کہ مانع ادراک است ومنافی وجدان فَہُوَ سُبْحَانَہٗ اَقْرَبُ
فِی الْوُجُوْدِ وَاَبْعَدُ مِنَ الْوِجْدَانِ آری بعضی از کمّل مرادان باشند کہ درون سراداتِ عظمت
وکبریائی بطفیل انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات ایشان را جا دہند ومحرم بارگاہ سازند
فَعُوْمِلَ مَعَہُمْ مَا عُوْمِلَ مَعَہُمْ ای فرزند این معاملہ مخصوص بہیئتِ وحدانی انسانی است کہ از مجموع عالم
خلق وعالم امر ناشی گشتہ است مع ذلک درین موطن نیز رئیس ہمہ عنصر خاک است وآنکہ گفتہ
لَیْسَ وَرَاءَہٗ اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ زیرا کہ بعد از تمامیِ مراتبِ وجود خارجی ووجود علمی حصول عدم
است کہ نقیض اوست وذات اللّٰہ سُبْحَانَہٗ ورای این وجود وعدم است ہمچنانکہ عدم را آنجا راہ نیست

یعنی آن وجود کہ عدم نقیض او باشد سزاوار حضرت حق جل وعلا نیست ۱۲ — رجوع از بعضے معارف خود

وجود را نیز گنجایش نہ زیراکہ وجودیکہ عدم بہ نقاضت او برپا باشد چہ شایانِ آنحضرت است جلّ سلطانہٗ
واگر اطلاقِ وجود درانمرتبہ کنم از تنگیِ عبارت وجودے خواہد بود کہ عدم را باو مجالِ تقاضت نباشد
وآنچہ این فقیر در بعضے مکاتیب خود نوشتہ است کہ حقیقتِ حضرت حق سبحانہٗ وتعالیٰ وجودِ محض است
از نارسائی خود نوشتہ است بحقیقت این معاملہ واز این قبیل است بعضے از معارف کہ در توحید
وجودی وغیر آن نوشتہ سِرّش عدم اطلاع بودہ است بر حقیقتِ کار وچون از حقیقتِ کار آگاہ ساختند
از آنچہ در ابتدا و وسط نوشتہ است وگفتہ نادم ومستغفر گشت اَستَغفِرُ اللّٰہَ وَاَتُوبُ اِلَی اللّٰہِ مِن جَمِیعِ
مَا کَرِہَ اللّٰہُ سُبحَانَہٗ وَتَعَالیٰ از این بیان لائح گشت کہ کمالاتِ نبوّت در مراتبِ صعود است وایضًا
در عروجاتِ نبوت رو بحق است سبحانہٗ نہ آنچنانکہ اکثرے گمان بردہ اند کہ در ولایت رو بحق است
سبحانہٗ وتعالیٰ ودر نبوّت رو بخلق وولائت در مراتبِ عروج است ونبوّت در مدارجِ نزول
از اینجا توہّم کردہ اند کہ ولایت افضل از نبوّت بود آرے ہر کدام ولایت ونبوت را عروجے است وہبوطے
در عروج ہر دو را رو بحق است سبحانہٗ وتعالیٰ ودر ہبوط رو بخلق غایۃ ما فی الباب در مرتبہ ہبوط نبوت
بکلیت رو بخلق است ودر ہبوطِ ولایت بکلیت رو بخلق نیست بلکہ باطنش بحق است وظاہرش
بخلق سِرّش آنست کہ صاحب ولایت مقاماتِ عروج را تمام ناکردہ نزول نمودہ است لاجرم
نگرانی فوق ہمہ وقت دامنگیر اوست ومانع توجہ اوست بکلیت بخلق بخلافِ صاحبِ نبوت کہ مقاماتِ
عروج را تمام کردہ ہبوط فرمودہ است لہٰذا بکلیتِ خود متوجہ دعوتِ خلق است بحق جلّ وعلا
فافہم فَاِنَّ ہٰذِہِ المَعرِفَۃَ الشَّرِیفَۃَ وَاَمثَالَہَا مِمَّا لَا یَتَکَلَّمُ بِہَا اَحَدٌ باید دانست کہ در مراتبِ عروج
چنانچہ عنصرِ خاک از ہمہ بالاتر میرود در منازلِ ہبوط آن عنصر از ہمہ پایان تر فرود می آید چرا پایان تر
فرود نیاید کہ مکانِ طبعی آن از ہمہ پایان تر است وچون از ہمہ پایان تر فرود آید ناچار دعوت صاحب آن
آن اتم بود وافادہ آن اکمل باشد بدان اے فرزند چون در طریقۂ نقشبندیہ ابتداء سیر از قلب بودہ
کہ از عالم امر است ابتداء سخن از عالم امر نمودہ آمد بخلاف سائر طرقِ مشائخ کرام کہ شروع در تزکیۂ نفس مینمایند

۵۴ نزد این حضرات سیر انفسی وجذبہ مقدم است ونزد سائر مشائخ سیر آفاقی وسلوک مقدم است ۱۲

و تطہیر قالب میفرمایند بعد ازان بعالم امری در آیند و الی ماشاء اللہ تعالیٰ آنجا عروج مینمایند ازینجاست کہ نہایتِ دیگران در بدایتِ این بزرگواران اندراج یافتہ است و این طریق اقرب طُرق گشتہ است چہ حصول تزکیہ و تطہیر در ضمن این سیر ایشان را بوجہ احسن میسر شدہ است و مسافت کوتاہ گشتہ لاجرم این بزرگواران سیر عالم خلق را قصداً ضائع دانستہ اند و بیکار شمردہ اند بلکہ مضر و مانع وصول بمطلب یقین نمودہ اند زیرا کہ سالکان طریق بقدم تزکیہ و بریاضاتِ شاقہ و مجاہداتِ شدیدہ قطع بادیہائے صعوبتِ عالمِ خلق نمودہ چون شروع در سیر عالم امر فرمایند و در انجذاب قلبی و التذاذ روحی افتند بسا است کہ باین انجذاب قناعت کنند و باین التذاذ کفایت ورزند و بمظنہ لامکانیۃ این عالم دہنگیر شان شود و شائبہ بیچونی آن عالم از بیچون حقیقی باز دارد مگر درین مقام سالکے گفتہ است کہ سی سال روح را بخدائی پرستیدم و دیگرے گفتہ کہ سرِ استواءِ ظہور تنزیہ فوق العرش از معارف غامضہ است و از بیان سابق معلوم شدہ است کہ آن تنزیہ نیز داخل دائرہ امکان است تنزیہ نما است فی الحقیقت تشبیہ است بخلاف بزرگواران این طریقہ علیا کہ شروع از مقام جذبہ مینمایند و بعد و التذاذ ترقیات میفرمایند این انجذاب و التذاذ در حقِ ایشان در رنگ ریاضات و مجاہدات است در حق دیگران پس آنچہ دیگران را مانع وصول است این بزرگواران را ممد و معاون لامکانیتِ عالم امر را عین مرکانیۃ تصور نمودہ بلامکانی حقیقی توجہ میفرمایند و بیچونی آن عالم را عین چون دانستہ بہ بیچونِ حقیقی ارتقا مینمایند لاجرم بغرور وجد و حال در رنگ دیگران مفتون نمیگردند و بجوز و مویز این راہ بر مثال طفلان گول نمیشوند و بہ ترہاتِ صوفیہ مباہات نمیکنند و بشطحیاتِ مشایخ افتخارے نمایند متوجہ احدیتِ صرف اند و از اسم و صفت جز ذات مقدس نمیخواہند باید دانست کہ این عروج کہ در ما تقدم ذکر یافتہ است مخصوص محمدی المشرب است کہ تام الاستعداد است کہ از کمالاتِ جواہر عالم امر نصیب کامل دارد چہ از عالم صغیر و چہ از عالم کبیر و ہمچنین از اصولِ آن بیچگانہ کہ ظلالِ اسماءِ وجوبی است حظِ وافر دارد و ہمچنین از اصولِ آن ظلال کہ مقام

اسما و صفات است و آنکہ گفتم کہ تام الاستعداد بود زیراکہ بسا است کہ بظاہر محمدی المشرب بود کہ از کمالاتِ اخفیٰ کہ نہایت مراتب امر است نیز نصیب داشتہ باشد اما معاملہ اخفیٰ را با نجام نرساند و بنقطہ آخر او منتہی نشود بلکہ در ابتدا و در وسطِ او ماند و چون در اخفیٰ کوتہی کند در اصول آن نیز باندازہ آن کوتہی خواہد کرد و کار را با نجام نخواہد رسانید و ہمین نسبت ہست در باقی چہارگانہ عالم امر کہ تمامی استعداد ہر مرتبہ وابستہ بوصول ست بنقطہ آخر آن مرتبہ ابتدا و وسط را نقص خبر سیدہا اگرچہ برابر موی از نہایات کوتہی کنند ؎ فراقِ دوست اگر اندک است اندک نیست ٭ درون دیدہ اگر نیم موست بسیار است و این کوتہی در اصول و اصول اصول نیز سرایت خواہد کرد و از وصول مطلب باز خواہد داشت و آنکہ گفتم کہ این بیان مخصوص بمحمدی المشرب ست زیراکہ غیر محمدی المشرب کسے باشد کہ کمالِ او مقصور بر درجہ اولیٰ باشد از درجاتِ ولایت و مراد از درجہ اولیٰ مرتبہ قلب است و دیگرے بود کہ کمالِ او مقصور بر درجہ ثانی باشد از درجاتِ ولایت کہ مقام روح است و شخص ثالث باشد کہ نہایت عروج کمالِ او تا درجہ ثالث بود کہ مقام سر است و شخصے رابع بود کہ نہایت عروج کمال او تا درجہ رابع باشد کہ مقام خفی است و درجہ اولیٰ را مناسبت بتجلی صفاتِ افعال است و درجہ ثانیہ را بتجلی صفات ثبوتیہ ذاتیہ و درجہ ثالث را بالشیون و اعتباراتِ ذاتیہ مناسبت است و درجہ رابع بصفاتِ سلبیہ کہ مقام تقدیس و تنزیہ است مناسبت دارد و ہر درجہ از درجاتِ ولایت زیر قدم نبی است از انبیاء اولی العزم و درجہ اولیٰ از ولایت زیر قدم حضرت آدم ہست علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و ربِ او صفۃ التکوین است کہ منشا صدور افعال است و درجہ ثانیہ زیر قدم حضرت ابراہیم ست و حضرت نوح نیز درین مقام مشارکت دارند علی نبینا و علیہم الصلوات والتسلیمات و ربِ ایشان صفت العلم ست کہ اجمع صفاتِ ذاتیہ ہست و درجہ ثالث زیر قدم حضرت موسیٰ ہست علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و ربِ او از مقام شیونات شان الکلام ہست و درجہ رابعہ زیر قدم حضرت عیسیٰ ہست علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و ربِ او از صفاتِ سلبیہ ست نہ ثبوتیہ کہ موطن تقدیس و تنزیہ است و اکثر ملائکہ کرام علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ

حاشیہ: کمالات — مناسبت — تقدیس

حاشیہ: یعنی سمع بصر کلام ارادہ قدرت علم حیوٰۃ تخلیق

حاشیہ: چنانچہ گویند کہ حق تعالیٰ جوہر نیست عرض نیست جسم نیست ذی صورت و ذی نہایت نیست متجزی و مرکب نیست و علیٰ ہذا

والسلام درین موطن مشارکت بحضرت عیسے دارند وشان عظیم الشان را درین مقام حاصل است ودرجه خامس
زیر قدم خاتم الرسل است علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات ورب او علیه الصلوة والسلام رب الارباب است
که جامع صفات وشیونات وتقدیسات وتنزیهات است ومرکز دائره این کمالات است ودر مرتبه صفات
وشیونات تعبیر ازان رب جامع بشان العلم مناسب است که این شان عظیم الشان جامع جمیع کمالات است
وبهمین مناسبت ملت او علیه الصلوة والسلام ملت حضرت ابراهیم گشت وقبله او قبله او علیهما الصلوات
والتسلیمات باید دانست که تفاضل اقدام ولایت نه باعتبار تقدم وتاخر درجات است تا صاحب اخفی
افضل باشد از دیگران وعلی هذا القیاس بلکه باعتبار قرب وبعد است از اصل بعد قطع منازل درجات ظلال
کثرة وقلة پس روا بود که صاحب قلب باعتبار قرب باصل افضل باشد از صاحب اخفی که آن قرب پیدا نکرده
است کیف وولایة النبی التی فی الدرجة الاولی من الولایة افضل قطعا من ولایة الولی الذی
فی الدرجة الاخری پوشیده نماند که سلوک لطائف بترتیب مذکور که از قلب بروح روند واز روح بسر
واز سر بخفی واز خفی باخفی نیز مخصوص محمدی المشرب است که بترتیب این پنجگانه عالم امر را تمام ساخته
بترتیب در اصول اینها سیر مینماید بعد ازان در اصول اصول همین ترتیب را مرعی داشته کار را
بانجام میرسانند واین راه بترتیب مذکور شاهراه است موصول را وصراط مستقیم است متوجهان احدیت
را بخلاف ولایات دیگر که درانجا گویا از هر درجه نقبے کنده اند وتا مطلوب رسانیده اند مثلا از مقام قلب
نقبے کنده اند وبصفات افعال که اصل اصل اوست رسانیده وهمچنین از مقام روح گویا نقبے کنده اند
وبصفات ذاتیه رسانیده وعلی هذا القیاس وشک نیست که افعال وصفات او تعالی از ذات او منفک
نیست اگر انفکاک است در ظلال است پس دران موطن واصلان افعال وصفات را نیز نصیبے از تجلیات
ذات بیچون تعالی وتقدس حاصل خواهد شد چنانچه صاحب اخفی را بعد از تمامی کار این دولت میسر
خواهد شد اگرچه تفاوت باعتبار علو وسفل باقی خواهد ماند وصاحب قلب بصاحب اخفی برابری نخواهد
جست اما اینجا غلط نکنی که این تفاوت درمیان اولیا بایکدیگر متصور است که صاحب ولایت قلب دون ا

میان صاحب قلب واخفی باعتبار علو وسفل واینکه صاحب قلب بصاحب اخفی برابری نخواهد نمود ۱۲

از صاحبِ ولایتِ اخفیٰ بعد از وصول ہر دو بمرتبۂ کمال امّا اولیا را نسبت بانبیا علیہم الصلوات والتسلیمات این تفاوت مفقود است زیرا کہ ولایتِ نبی کہ از مقامِ قلب ناشی شدہ است افضل است از ولایتِ ولی کہ از مقامِ اخفیٰ ناشی گشتہ است اگرچہ آن ولی کمالاتِ اخفیٰ را بانجام رسانیدہ باشد و سیرِ این صاحبِ ولایت ہمیشہ زیرِ قدمِ نبیِ آن ولایت است قال اللہ سبحانہٗ وتعالیٰ وَلَقَدْ سَبَقَتْ کَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِیْنَ اِنَّھُمْ لَھُمُ الْمَنْصُوْرُوْنَ وَاِنَّ جُنْدَنَا لَھُمُ الْغَالِبُوْنَ آرے این تفاوت درمیانِ انبیا با یکدیگر متصور است و صاحبِ علو افضل است از صاحبِ سفل لیکن این تفاوت در انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات نیز تا آخرِ دائرۂ کمالاتِ عالمِ امر است بعد از آن تفاضل مربوط باین علو و سفل نیست تواند کہ صاحبِ این سفل در آن موطن افضل باشد از صاحبِ این علو کما شاھدنا التفاوت فی ذلک الموطن بین موسٰی و عیسٰی علٰی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات فان موسٰی ثمہ جسیم وذو شانٍ عظیمٍ لیس لعیسٰی علٰی نبینا وعلیہما الصلوۃ والسلام تلک الجسامۃ والشان فعلمنا ان التفاوت فی ذلک الموطن بامرٍ اٰخر وراء ذلک العلو والسفل وھا انا ابینہ من بعد مفصلًا ان شاء اللہ بحسن توفیقہ وکمال منہ وکرمہ تعالٰی وکذلک وجدنا التفاوت بین خلیل الرحمٰن وسائر الانبیاء غیر خاتم الرسل علیہم الصلوات والتسلیمات فی الکمالات التی تتعلق بحقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ التی ھی فوق جمیع الحقائق البشریۃ والملکیۃ فان للخلیل ثم شانًا عظیمًا ومرتبۃً رفیعۃً لم یتیسر لاحدٍ ذلک الشان والرتبۃ درین مقامِ شگرف کہ مناسبِ مقامِ ظہورِ سُرادقاتِ عظمت و کبریائی است کمالاتِ مرکزِ آن مقام کہ مقامِ اجمال است نصیبِ خاتم الرسل است و باقی ہمہ مفصّل بحضرت خلیل مسلّم ہر کہ دیگر است درانجا طفیلی الشان است از انبیا و کُمّل اولیا علیہم الصلوات والتسلیمات تا آنکہ حضرت پیغمبر ما علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات تفصیلِ آن اجمال طلب فرمودہ اند آنجا کہ تشبیہ دادہ اند صلوات و برکاتِ مسئولِ خود را بہ صلوات و برکاتِ حضرت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوات والتسلیمات و برین فقیر ظاہر ساختہ اند کہ بعد از مضیِّ ہزار سال آن تفصیل الشان را نیز میسّر شد و مسئول مجاب گشت

قبول کردہ شد ۱۲ چنانکہ اجمال میسر بود

الحمد لله سبحانه علی ذلک وعلی جمیع نعمائه وکمالات آن مقام عالی فوق کمالات ولایات وکمالات
نبوت ورسالت است چرا فوق نباشد که آن حقیقت مسجود الیهاست مر انبیاء کرام وملائکه عظام را
علیهم الصلوات والتحیات وآنچه این فقیر در رساله مبدأ ومعاد نوشته است که حقیقت محمدی از مقام
خود عروج نموده بمقام حقیقت کعبه که فوق اوست رسیده متحد گردد وحقیقت محمدی حقیقت احمدی
نام یابد آن حقیقت کعبه ظلے از ظلال این حقیقت بوده که در وقت عدم ظهور این حقیقت همه آن را
حقیقت انگاشته این اشتباه بسیار واقع میشود که ظل را در وقت عدم ظهور اصل اصل مے انگارد وبه حقیقت
مینامد ازینجاست که یک مقام چند مرتبه ظاهر میشود وسرش آنست که ظهورات آن مقام باعتبار ظلال
آن مقام است فی الحقیقت حقیقت آن مقام همان است که در مرتبه اخیر ظاهر شده است اگر گویند از کجا
معلوم شود که این مرتبه مرتبه اخیر ظهورات اوست تا بحقیقت دانسته شود گوییم که حصول علم به ظلیت ظهورات
سابق شاهد عدل است بر آخریت آن ظهور چه این علم در وقت ظهورات سابق حاصل نیست بلکه هر
ظهور را حقیقت میداند وهیچ یکے را ظل نمے انگارد واگرچه نداند که اختلاف این حقائق از کجا آمده است
فافهم اے فرزند از معارف سابق معلوم شد که کمالاتیکه بعالم امر تعلق دارند مقدمات اند ومعارج کمالات
را که بعالم خلق متعلق اند وکمالات اولی از ظلیت خالی نیستند ومخصوص اند بمقامات ولایت وکمالات ثانیه
از شائبه ظلیت که مناسب ظهورات این نشأه دنیویه اند برآمده اند واز مقامات نبوت نصیب کامل یافته
پس طریقت وحقیقت که بولایت مربوط اند خادمان باشند مر شریعت را که ناشی از مرتبه نبوت است وولایت
زینه باشد مر عروج نبوت را ازین بیان معلوم شد که سیرے که اکابر نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم
اختیار کرده اند وابتدا از عالم امر نموده اولی وانسب است چه ترقی از ادنے که عالم امر است باعلے که عالم
خلق است باید نمود نه از اعلے بادنے چه توان کرد این معمارا بهمه نکشوده اند ودیگران بصورت نظر انداخته
عالم خلق را پست دیده شروع از پستی به بلندی صوری ارتقا نموده اند ندانسته اند که حقیقت کار
دیگرگون است وپستی فی الحقیقت بلندی است وبلندی پستی بلے نقطه آخر که عالم خلق است نزدیک

یعنی چیزے را که پست دیده اند بلند است وچیزے را که بلند گمان کرده اند پست است ۱۲ — اثبات است وتقریر علو عالم خلق را ۱۲

افتادہ است بنقطۂ اولی کہ اصل الاصل است این قرب نقطۂ دیگر را میسر نشدہ است ع کہ مستحق

کرامت گناہگارانند ہ این دید مقتبس از مشکوٰۃ نبوت است ارباب ولایت ازین معرفت قلیل

النصیب اند انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات شروع سیر از عالم امر نمودہ اند و از حقیقت بشریعت آمدہ اند

غایۃ ما فی الباب اولیاء کمل را کہ سیر ایشان موافق سیر انبیاء علیہم الصلوات والتسلیمات افتادہ است

در ابتدا از صورت شریعت است و در وسط طریقت وحقیقت کہ بولایت تعلق دارند و مناسب عالم

امرند و در آخر حقیقت شریعت است کہ ثمرۂ نبوت است پس مقرر شد کہ حصول طریقت وحقیقت مقدمہ

است مر حصول حقیقت شریعت را پس بدایت اولیاء کمل و بدایت انبیاء مرسل حقیقت شد و نہایت

ہر دوشان شریعت فلا معنی لقول من قال بدایۃ الاولیاء نہایۃ الانبیاء واز بدایت اولیاء نہایۃ

انبیاء شریعت خواستہ آرے آن بیچارہ چون از حقیقت کار آگاہی نداشت لاجرم باین شطح تکلم

نمود این معارف را ہر چند کسی نگفتہ است بل اکثرے بر عکس آن گفتہ اند و مستبعد از ادراک است اما

منصفیکہ جانب بزرگی انبیاء علیہم الصلوات والتسلیمات ملاحظہ نماید وعظمت شریعت بروے مستولی

بود محتمل کہ قبول این اسرار غامضہ فرماید و این قبول او وسیلۂ زیادتی ایمان خود نماید اے فرزند بشنو کہ انبیاء

علیہم الصلوات والتسلیمات دعوت را مقصور بر عالم خلق ساختہ اند بنجے الاسلام علی خمس و چون قلب را

مناسبت بعالم خلق بیشتر بودہ بتصدیق او نیز دعوت فرمودند واز ماوراء قلب سخن نہ فرمودند و آن را

کالمطروح فی الطریق ساختند واز مقاصد نشمروند بلکہ تنعمات بہشت وآلام دوزخ و دولت دیدار

و بید ولتی حرمان ہمہ وابستہ بعالم خلق است عالم امر را بآن تعلق نیست دیگر عملیکہ فرض و

واجب وسنت است اتیان آن بقالب تعلق دارد کہ از عالم خلق است و آنچہ نصیب عالم امر است

از اعمال نافلہ است پس قربیکہ ثمرۂ اداء این اعمال است باندازۂ اعمال خواہد بود پس ناچار قربیکہ ثمرۂ

اداء فرائض است نصیب عالم خلق باشد و قربیکہ ثمرۂ اداء نوافل است نصیب عالم امر و شک نیست کہ

نفل را باندازۂ فرض ہیچ اعتدادے نیست کاشکے حکم قطرہ داشت نسبت بدریائے محیط بلکہ نفل را باندازۂ سنت

ف بفتح ہیم افزونی در زیادت و فضیلت ۱۲ غ

نیز ہمین نسبت است اگرچہ درمیان سنت و فرض نیز نسبت قطرہ و دریا است پس تفاوت درمیان
دو قرب ازینجا قیاس باید کرد و مزیت عالم خلق را بر عالم امر ازین تفاوت باید دانست اکثر خلائق چون
ازین معنی نصیب ندارند فرائض را خراب ساختہ در ترویج نوافل میکوشند صوفیۂ خام ذکر و فکر را
از اہم مہام دانستہ در اتیان فرائض و سنن مساہلات مینمایند و اربعینات و ریاضات را اختیار
نمودہ ترک جمعہ و جماعت می کنند نمیدانند کہ اداء یک فرض بجماعت از ہزاران اربعین ایشان
بہتر است آرے ذکر و فکر با مراعات آداب شرعیہ بہتر و مہم تر است و علماء بے سرانجام نیز در ترویج
نوافل سعی دارند و فرائض را خراب و ابتر میسازند مثلاً نماز عاشورا کہ از حضرت پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ
والتسلیمات بصحت نہ پیوستہ است بجماعت و جمعیت تمام میگذارند و حال آنکہ میدانند کہ روایات
فقہیہ بکراہت جماعت نافلہ ناطق است و در اداء فرائض کسل می ورزند کم است کہ فرض را
در وقت مستحب ادا نمایند بلکہ از اصل وقت ہم تجاوز می کنند و بجماعت نیز چندانی تقیید ندارند بیک کس
یا بدو کس در جماعت قناعت دارند بلکہ بسا است کہ بتنہائی کفایت کنند ہرگاہ مقتدایان اسلام
این معاملہ نمایند از عوام چہ گوید از شومی این عمل ضعف در اسلام پیدا است و از ظلمت این کردار
ہوا و بدعت ہویدا است ؎ اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم ٭ کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن
بسیار است ٭ و ایضاً اداء نوافل قرب ظلے از ظلال می بخشد و اداء فرائض قرب اصل کہ شائبۂ ظلیت
ندارد مگر نوافل کہ برائے تکمیل فرائض ادا کردہ شود آن نیز ممد و معاون قرب اصل است و از ملحقات
فرض پس ناچار اداء فرائض مناسب عالم خلق بود کہ باصل متوجہ است و اداء نوافل مناسب عالم
امر کہ روپش ظل است فرائض ہمہ ہرچند قرب اصل می بخشند اما افضل و اکمل اینہا صلوٰۃ است الصلوٰۃ
معراج المؤمن شنیدہ باشی و اقرب ما یکون العبد من الرب فی الصلوٰۃ و وقت خاص کہ حضرت
پیغمبر را بود علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ تعبیر ازان بہ لی مع اللّٰہ وقت فرمودہ نیز و فقیر در نماز بود
نماز است کہ مکفر سیئات است و نماز است کہ نہی از فحشاء و منکر میفرماید و نماز است کہ پیغمبر علیہ الصلوٰۃ

ع قال صلی الله علیه وسلم بین العبد وبین الکفر ترک الصلوة رواه مسلم وقال صلی الله علیه وسلم فمن ترکها فقد کفر رواه الترمذی ۱۲

والسلام راحتِ خود را دران میجوید آنجا که میفرماید اَرِحْنِی یا بلال و نماز است که ستونِ دین آمده است و نماز است که فارقِ اسلام و کفر گشته بر سرِ اصلِ سخن رویم و از مرتبتِ عالمِ خلق بر عالمِ امر گوییم که عالمِ امر اینجا حظِ خود را فرا گرفته است و مشاهده و معاینه حاصل کرده فردا و در بهشت معامله بعالمِ خلق افتد و رویتِ بلا کیف او را میسر آید و ایضاً متعلقِ مشاهده ظلے است از ظلالِ وجوب و مرئی در آخرت واجب الوجود پس هر قدر که فرق درمیانِ مشاهده و رویت است و درمیانِ ظلیت و اصالت همان قدر فرق درمیانِ عالمِ امر و عالمِ خلق بدان و نیز بدان که مشاهده ثمرهٔ ولایت است و رویت ثمرهٔ نبوت که بتبعیتِ انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات عامهٔ متابعان را نیز میسر خواهد شد ازینجا تفاوت درمیانِ ولایت و نبوت نیز دریاب

تنبیه هر عارفے را که بعالمِ امر مناسبت بیشتر باشد قدمِ او در کمالاتِ ولایت زیاده تر خواهد بود و هر کرا بعالمِ خلق بیشتر مناسبت است قدمِ او در کمالاتِ نبوت افزون تر ازینجا است که حضرت عیسی علی نبینا و علیه الصلوة والسلام در ولایت قدم بیشتر دارند و حضرتِ موسی را قدم در نبوت زیاده تر علی نبینا و علیه الصلوة والسلام چه جانبِ امر در حضرتِ عیسی غالب است لهذا ملحق بروحانیان گشت و جانبِ خلق در حضرتِ موسی غالب علی نبینا و علیهما الصلوة والسلام لهذا بمشاهده اکتفا نموده طلبِ رویتِ بصر فرموده این است بیانِ سببِ تفاوتِ اقدامِ انبیا در کمالاتِ نبوت که در تقدم وعده بیانِ آن نموده بودم نه علو بعضے لطائف و سفلِ آن که در تفاوتِ کمالاتِ ولایت معتبر است والله سبحانه الملهم للصواب

اے فرزند چون علومِ نبوت که شرائع و احکام است تعلق بقالب بیشتر داشت و انبیا را علیهم الصلوات والتسلیمات نیز مناسبت بعالمِ خلق بیشتر بوده ازینجا گمان برده اند که نبوت عبارت از نزول بدعوتِ خلق است بعد از عروج بمقاماتِ قرب که بولایت تعلق دارد و ندانسته اند که نهایتِ عروج و غایتِ قرب درین موطن است قربیکه سابق حاصل شده بود ظلے از ظلالِ این قرب بوده که بصورتِ بعد متصور میگردد و عروجیکه اول میسر شده بود عکسے از عکوسِ این عروج بوده که بظاهر نزول مینماید مثلے که مرکزِ دائره البعد نقطه است نسبت بمحیطِ دائره و حال آنکه فی الحقیقت

هیچ نقطه اقرب بمحیط نیست از نقطهٔ مرکز زیراکه محیط تفصیل آن نقطهٔ اجمال است و این نسبت نقطهٔ دیگر را میسّر نشده است عوام صورت تبیّن این اقربیت را نتوانند دریافت حکم بابعدیّت آن نقطه مینمایند و حکم اقربیت آن نقطه را جهل مرکب تصوّر میکنند و حاکم این حکم را تجهیل و تحمیق مینمایند والله المستعان علی ما تصفون باید دانست که مطمئنه بعد از حصول شرح صدر که از لوازم کمالات ولایت کبرےٰ است از مقام خود عروج فرموده بر تخت صدر ارتقاء مینماید و آنجا تمکّن بسلطنت پیدا میکند و استیلا بر ممالک قرب میفرماید این تخت صدر فی الحقیقت فوق جمیع مقامات عروج مرتبه ولایت کبرای است بر آینده این تخت را نظر بابطن البطون نفوذ میکند و بغیب الغیب سرایت مینماید بلکه کسیکه بارفع امکنه صعود فرماید بصیر او تا بابعد الابعاد نفوذ خواهد نمود و بعد از تمکن این مطمئنه عقل نیز از مقام خود بر آمده باو ملحق خواهد شد و عقل معاد نام خواهد یافت و هر دو باتفاق بلکه باتحاد متوجه کار خود خواهند بود اے فرزند این مطمئنه را گنجایش مخالفت نمانده است و مجال سرکشی نه بکلیت خود متوجه مطلوب است و تمامی گرفتار مقصود همتش جز برضاء پروردگار نیست جل سلطانه و مطلبش جز طاعت و عبادت او تعالی نه سبحان الله اماره که اول بدترین خلائق بوده بعد از اطمینان و حصول رضاء حضرت سبحان رئیس لطائف عالم امر گشته است و راس اقران خود شده بلے مخبر صادق فرموده علیه و علی آله الصلوٰة والسلام خیارکم فی الجاهلیة خیارکم فی الاسلام اذا فقهوا بعد ازین اگر صورت خلاف و سرکشی است منشاء آن طبائع مختلفه عناصر اربعه است که اجزاے قالب اند اگر قوت غضبیه است از انجا ناشی است و اگر شهویه است هم از انجا و اگر حرص و شره است هم از انجا خواسته است و اگر خسّت و دناءت است هم از آنجا نمے بینی سائر حیوانات که نفس اماره ندارند این اوصاف رذائل در انها بوجه اتم و اکمل حاصل است پس تواند بود که مراد از جهاد اکبر که حضرت پیغمبر فرموده علیه و علی آله الصلوٰة والتسلیمات رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر جهاد با قالب بود نه جهاد با نفس کما قیل که نفس باطمینان انجامیده است و راضی و مرضی گشته پس صورت خلاف و سرکشی از وے نیز متصور نباشد و صورت خلاف

متصل به منفی است نه نفی یعنی چنانکه بعضی ازین جهاد جهاد با نفس مراد داشته اند ۱۲

اشیاءے

وسرکشی از اجزائے قالب عبارت از ارادهٔ ترکِ اَولیٰ است و ارتکاب اُمورِ رخصه و ترکِ
عزیمت نه ارادهٔ ارتکاب اشیاءِ محرّمه و ترکِ فرائض و واجبات که آن در حقِ او نصیبِ اعدا گشته
است اے فرزند هر چند کمالاتِ عناصرِ اربعه فوقِ کمالاتِ مطمئنه است چنانکه گذشت امّا مطمئنه لوا
آنکه مناسبت بمقامِ ولایت دارد و ملحق بعالمِ امر گشته است صاحبِ سکر هست و در مقامِ استغراق لاجرم
مجالِ مخالفت در وے نمانده و عناصر را چونکه مناسبت بمقامِ نبوت بیشتر است صحو در ایشان غالب است
ناچار صورتِ مخالفت را در ایشان باقی مانده اند از برائے تحصیلِ بعضے منافع و فوائد که بآن مربوط است
فافهم باید دانست که منصبِ نبوت ختم بر خاتم الرسل شده است علیه و علیٰ اٰله الصلوٰة و التسلیمات
امّا از کمالاتِ آن منصب بطریقِ تبعیت متابعان را نصیب کامل است این کمالات در طبقهٔ صحابه
بیشتر است و در تابعین و تبع تابعین نیز این دولت بر سبیلِ قلت سرایت کرده است بعد از آن رُو
باستتار آورده است و غلبهٔ کمالاتِ ولایتِ ظلی جلوه گر گشته است امّا امید است که بعد از مضیِ الف این
دولت از سر تازه گردد و غلبهٔ شیوع پیدا کند و کمالاتِ اصلی رو بظهور آرند و ظلی استتار پیدا کنند و حضرت
مهدی علیه الرضوان بظاهر و باطن مروّجِ این نسبتِ علیه باشند اے فرزند تابعِ کاملِ نبی علیه و علیٰ
اٰله الصلوٰة و السلام چون به تبعیتِ کمالاتِ مقامِ نبوت را تمام کند اگر از اهلِ مناصب است بمنصبِ
امامتش سرفرازی سازند و چون کمالاتِ ولایتِ کبریٰ را تمام کند و از اهلِ منصب باشد بمنصبِ
خلافتش مشرف می سازند و از مقاماتِ کمالاتِ ظلی مناسب المامت منصبِ قطبِ ارشاد است و مناسبِ منصبِ
خلافت منصبِ قطبِ مدار گویا این دو مقام که در تحت اند ظلالِ آن دو مقام اند که در فوق اند
و غوث نزد شیخ محی الدین بن العربی همان قطبِ مدار است غوثیت منصبِ علاحده نیست و آنچه
معتقدِ فقیر است آن است که غوث غیر قطبِ مدار است قطب از وے در بعضی اُمور مدد خواهد و در نصبِ
مناصبِ ابدال او را نیز دخل است ذٰلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم
تذییل :- علوم و معارفیکه مناسبِ مقامِ نبوت است و ولایتِ آن نبوت شرائعِ انبیا است

قال الله تعالی تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض ۱۲

بیان کمالات نبوت ومزیت آن بر ولایت

علیهم الصلوات والتسلیمات وچون در اقدام نبوت تفاوت است در شرائع انبیا نیز باندازه آن تفاوت اختلاف پیدا آمده است ومعارفیکه مناسب مقام ولایت اولیاست شطحیات مشائخ است وعلومیکه از توحید واتحاد خبر میدهد واز احاطه وسریان انبا نماید واز قرب ومعیت نشان بخشد واز مرائیت وظلیت اشعار فرماید وشهود ومشاهده اثبات کند بالجمله معارف انبیا کتاب وسنت است ومعارف اولیا فصوص وفتوحات مکیه ع قیاس کن زگلستان من بهار مرا ٭ ولایت اولیا پے بقرب حق برد وولایت انبیا نشان اقربیت اوتعالی مینماید وولایت اولیا دلالت بشهود نماید وولایت انبیا نسبت مجهول الکیفیت اثبات فرماید وولایت اولیا اقربیت را نشناسد که چیست وجهالت را نداند که کدام است وولایت انبیا باوجود اقربیت قرب را عین بعد داند وشهود را نفس غیبت شمرد ع گر بگویم شرح این بیحد شود ٭ اے فرزند سخن در بیان کمالات نبوت ومزیت آن بر ولایت وفرق درمیان ولایت سه گانه که ولایت صغری وولایت کبری وولایت علیا است ومعارف مناسبه هرکدام ومحال متعلقه هریک طویل الذیل ساخت وفقرها مکرره ومتکثره در بیان این معنی اندراج نمود تابود که از کمال غرابت از استبعاد افهام برآید واز مظان انکار وارهد این علوم کشفی است وضروری نه استدلالی ونظری ذکر بعضے مقدمات از برائے تنبیه است وتقریب بافهام عوام بلکه تبیین وتشریح است برائے ادراک خواص انام این است بیان طریقیکه حضرت حق سبحانه وتعالی این حقیر را بآن طریق ممتاز ساخته است از بدایت تا نهایت وبنیادش نسبت نقشبندیه است که متضمن اندراج نهایت در بدایت است برین بنیاد عمارتها ساخته اند وکوشکها بنا فرموده اگر این بنیاد نمی بود معامله تا اینجا نمے افزود تخم از بخارا وسمرقند آورده در زمین هند که مایه اش از خاک یثرب وبطحا است کشتند وآب فضل سالها آن را سیراب داشتند وبتربیت احسان مربے ساختند چون آن کشت وکار بکمال رسید این علوم ومعارف ثمرات بخشید الحمد لله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق باید دانست که سلوک این طریق عالی مربوط

است برابطهٔ محبت شیخ مقتدا که بسیر مرادی باین راه رفته باشد و بقوت انجذاب باین کمالات منصبغ
گشته نظر او شافی امراض قلبیت و توجه او دافع علل معنویه صاحب این کمالات امام وقت است
و خلیفهٔ روزگار اقطاب و ابدال به ظلال مقامات او خورسند ند و اوتاد و نجبا از بحار کمالات او بقطره
قانع نور هدایت و ارشاد او در رنگ نور آفتاب نسبت خواهش او بر همه کس فائض است فکیف که بخواهد
هر چند که خواهش او در اختیار او نباشد چه بسا است که طلب خواهش امرے نماید و آن خواهش در وے
پیدا نشود لازم نسبت جماعه که بنور او مهتدی شوند و بتوسل او رشد پیدا کنند این معنی را ندانند بلکه بسیار است
که اهل هدایت و رشد خود را نیز کما ینبغی ندانند معدا لک به کمالات شیخ مقتدا متحقق شوند و عالمے را هدایت
نمایند چه علم همه را نمیدهند و معرفت تفصیل سیر مقامات همه را نمی بخشند آرے شیخے که مدار بنائے حصول
طریقے از طرق وصول متوسط بوجود شریف اوست البته صاحب علم است و از تفصیل سیر آگاه
دیگران را بعلم او کفایت نموده بتوسط او بمرتبهٔ کمال و تکمیل میرسانند و بفنا و بقا مشرف میسازند
نع خاص کند بندهٔ مصلحت عام را ۔ افاده و استفاده انعکاسی و انصباغی است مرید برابطهٔ
محبت که بشیخ مقتدا دارد ساعة فساعة برنگ او منصبغ میگردد و بطریق انعکاس بانوار او منور میشود
درین صورت علم چه درکار بود هم در افاده و هم در استفاده خربزه که بتابش خورشید ساعة فساعة پخته
میگردد و بمرور ایام مے پزد چه درکار است که او را علم به پختگی خود بود و یا آفتاب داند که آنرا پخته میسازد
آرے علم از برائے سلوک و تسلیک اختیاری درکار است که بسلاسل دیگر مربوط است و در طریقهٔ ما
که طریقهٔ اصحاب کرام است علیهم الرضوان علم بسلوک و تسلیک هیچ درکار نیست هر چند شیخ مقتدا که
هیچو بانی آن طریقه است بکمال علم و وفور معرفت متحقق است پس ناچار درین طریق عالی در حق وصول
احیا و اموات و صبیان و شیوخ و جوان و کهول مساوی باشند که برابطهٔ محبت یا بتوجه صاحب دولت
بمنتهائے مقاصد برسند ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم ابدا نند که منتهی
هر چند صاحب علم نبود اما از ظهور خوارق چاره نباشد گاه باشد که او را دران ظهور اختیار نبود بلکه بسا است

۵ در رنگ بنا کننده و بنیاد نهنده این طریقه علیه است ۱۲ — یعنی امور خلاف عادت اے کرامات ۱۲

که علمِ ظهورِ آن نیز نباشد مردم از وے خوارق بینند و او را از آن اطلاع نه و آنکه گفته شد که منتهی صاحبِ علم نبود مراد از عدمِ علم علمِ تفصیلِ احوال است نه عدمِ علمِ مطلقا بحیثیتے که از احوالِ خود هیچ نه فهمد کما مرّت الاشارة الیه و این نورِ هدایت او در مریدانِ او بے واسطه و بواسطه و بوسائط تا زمانے سارسیت که طریقهٔ مخصوص او را بلوث تغییرات و تبدیلات ملوّث نه ساخته اند و بالحاقِ مخترعات و مبتدعات خراب نه گردانیده اِنَّ اللّٰهَ لَا یُغَیِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰی یُغَیِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِهِمْ عجب آنکه جماعه از ینها این تبدیلات را تکمیلاتِ آن طریقه گمان میبرند و آن الحاقات را تتمیمات آن نسبت تصوّر مینمایند نمیدانند که تتمیم و تکمیل کار ہر بے سر انجامے نیست و الحاق و اختراع فراخور ہر بیسر و برگے نه. ع هزار نکتهٔ باریک تر ز مو اینجا است * نه ہر که سر بتراشد قلندری داند * نورِ سنت سنیه را علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة ظلماتِ بدعتها مستور ساخته اند و رونقِ ملّتِ مصطفویه را علی مصدرها الصلوة والسلام والتحیة کدوراتِ امورِ محدثه ضائع گردانیده عجب تر آنکه جمعے آن محدثات را امورِ مستحسنه میدانند و آن بدعتها را حسنات مے انگارند و تکمیلِ دین و تتمیمِ ملّت از آن حسنات میجویند و در اتیانِ آن امور ترغیبات مینمایند هداهم الله سبحانه سواء الصراط نمیدانند که دین پیش از ین محدثات کامل شده بود و نعمت تمام گشته و رضاءِ حضرتِ حق سبحانه و تعالی بحصول پیوسته کما قال الله تعالی اَلْیَوْمَ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دِیْنَکُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِیْ وَرَضِیْتُ لَکُمُ الْاِسْلَامَ دِیْنًا پس کمالِ دین از ین محدثات جستن فی الحقیقت انکار مضمون است بمقتضای این کریمه. بیت

اندکے پیش تو گفتم غمِ دل ترسیدم * که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است *

علماء مجتهدین اظهارِ احکامِ دین فرموده اند نه احداثِ مالیس منه پس احکامِ اجتهادیه از امورِ محدثه نباشند بلکه از اصولِ دین بوند لان الاصل الرابع هو القیاس

اے فرزند معرفتے در رساله مبدأ و معاد در بابِ افاده و استفاده که بقطبِ ارشاد تعلق دارد نوشته است چون مناسبت باین مقام داشت و سودمند بود این معرفت را درین مکتوب

۵ بضمتین جمع قرن بالفتح یعنے صدسال ۱۲ ... عبارت مبدأ ومعاد ۱۲

نیز نوشتہ از آنجا اعتبار نمایند قطب ارشاد کہ جامع کمالات فردیت نیز باشد بسیار عزیز الوجود است
وبعد از قرون[۵] بسیار وازمنہ بیشمار این قسم گوہرے بظہور می آید وعالم ظلمانی از نور ظہور او نورانی
میگردد ونور ارشاد وہدایت او شامل تمام عالم است از محیط عرش تا مرکز فرش ہر کسے را کہ رشد
وہدایت وایمان ومعرفت حاصل میشود از راہ او مے آید واز و مستفاد میگردد بے توسط او ہیچکس
باین دولت نمیرسد مثلاً نور ہدایت او در رنگ دریائے محیط تمام عالم را فرا گرفتہ است وآن دریا
گویا منجمد است اصلاً حرکت ندارد وشخصے کہ متوجہ آن بزرگ است وباو اخلاص دارد ویا آنکہ
آن بزرگ متوجہ حال طالبے شدہ است در وقت توجہ گویا روزنے در دل طالب کشادہ میشود
واز آن راہ بقدر توجہ واخلاص از آن دریا سیراب میگردد وہمچنین شخصے کہ متوجہ ذکر الٰہی است
جل شانہ وبآن عزیز اصلاً متوجہ نیست نہ از انکار بلکہ او را نمی شناسد ہمین قسم افادہ آنجا ہم حاصل میشود
لیکن در صورت اولیٰ بیشتر از صورت ثانیہ است اما شخصے کہ منکر آن بزرگ است یا آن بزرگ
ازو دربار است ہر چند بذکر الٰہی تعالیٰ وتقدس مشغول است اما از حقیقت رشد وہدایت محروم
است ہمان انکار وآزار سد راہ فیض او میگردد بے آنکہ آن عزیز متوجہ عدم افادہ او شود
وقصد ضرر او نماید حقیقت ہدایت ازوے مفقود است صورت رشد است صورت بے معنی
قلیل النفع است وجماعہ کہ اخلاص ومحبت بآن عزیز دارند ہر چند از توجہ مذکور وذکر الٰہی تعالیٰ شانہ
خالی باشند نیز ایشان را بواسطۂ مجرد محبت نور رشد وہدایت میرسد ولیکن ہذہ المعرفۃ آخر
المکتوب[۵] بس کنم خود زیرکان را این بس است ٭ بانگ دو کردم اگر در دہ کس است ٭
الحمد للہ رب العلمین الرحمن الرحیم اولاً وآخراً والصلوۃ والسلام علی رسولہ محمد وآلہ دائماً وسرمداً

مکتوب دو صد وشصت ویکم (۲۶۱)

بسیادت مآب میر محمد نعمان صدور یافت در بیان فضائل نماز وکمالات مخصوصۂ آن ودر ضمن معارف

بلند و حقائق ارجمند بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات معلوم اخوی اعزی ارشدہ اللہ سبحانہ باد کہ نماز رکن دوم است از ارکان پنج گانہ اسلام و جامع عبادات است جزوے است کہ از جامعیت حکم کل پیدا کردہ است و فوق جمیع مقربات اعمال آمدہ دولت رویت کہ سرور عالمیان را علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات در شب معراج در بہشت میسر شدہ بود بعد از نزول در دنیا مناسب این نشاء آن دولت ایشان را در نماز میسر میشد لہذا فرمودہ اند علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام الصلوٰۃ معراج المؤمن ونیز فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اقرب ما یکون العبد من الرب فی الصلوٰۃ وکمل تابعان او را علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات از آن دولت درین نشاء در نماز حظ وافر است ونصیب کامل اگرچہ رویت نیست کہ این نشاء آن را برنتابد اگر نماز کردن نمیفرمود نقاب از چہرہ مقصود کہ میکشود وطالب را بمطلوب کہ دلالت مینمود نماز است کہ لذت بخش غمگساران است نماز است کہ راحت دہ بیماران است ارحنی یا بلال رمز یست ازین ماجرا و قرۃ عینی فی الصلوٰۃ اشارہ ایست باین متمنا و اذواق ومواجید و علوم و معارف و احوال و مقامات و انوار و الوان و تلوینات و تمکینات و تجلیات متکیفہ و غیر متکیفہ و ظہورات متلونہ و غیر متلونہ ہرچہ از نماز در بیرون نماز میسر شود وبیگاہی از حقیقت نماز رو دہد منشاء آن ظلال و امثال است بلکہ ناشی از وہم و خیال مصلی کہ از حقیقت نماز آگاہ است در وقت اداء صلوٰۃ گویا از نشاء دنیوی مے برآید و در نشاء اخروی مے درآید لاجرم درین وقت دولتے کہ مخصوص باخرت است نصیبے ازان فرامیگیرد و حظے از اصل بے شائبہ ظلیت بدست می آرد چہ نشاء دنیوی مقصور بر کمالات ظلی است معاملہ کہ بیرون ظلال است مخصوص باخرت است پس از معراج چارہ نبود و آن نماز است در حق مومنان واین دولت مخصوص باین امت است کہ بہ تبعیت پیغمبر خود علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات کہ در شب معراج از دنیا باخرت رفت و بہ بہشت درآمدہ بدولت رویت مشرف شدہ باین

بروزن نقشبند یعنی صاحب مرتبہ وگرامیقدر و عزیز ۔ بضم جیم خواندن خطا است ۱۲

یعنی چون مصلی آگاہ ازین نشاء دنیوی مے برآید و در آخروی مے درآید پس او را از معراج النخ ۱۲

سه جمع داعی یعنی دعوت کنندگان اند مر خلق را بسوی حق ۱۲

کمال مشرف گشتند و باین سعادت مستسعد شدند اَللّٰهُمَّ اَجْزِهٖ عَنَّا مَا هُوَ اَهْلُهٗ وَاجْزِهٖ عَنَّا اَفْضَلَ مَا جَزَیْتَ نَبِیًّا عَنْ اُمَّتِهٖ وَاجْزِ الْاَنْبِیَاءَ کُلَّهُمْ خَیْرًا فَاِنَّهُمْ دُعَاةُ الْخَلْقِ اِلَی اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَهُدَاتُهُمْ اِلٰی لِقَاءِ اللّٰهِ تَعَالٰی جمعے را ازین طائفه که بحقیقتِ نماز آگاه نساختند و بکمالاتِ مخصوصهٔ آن اطلاع نه بخشیدند معالجاتِ امراضِ خود را از امور دیگر جستند و حصولِ مراداتِ خود را باشیاءِ دیگر مربوط ساختند بلکه گروهے ازینها نماز را دور از کار دانسته مبنائے آن را بر غیر و غیریت داشتند و صوم را از صلوٰة افضل انگاشتند صاحبِ فتوحاتِ مکیه میگوید که در صوم که ترکِ اکل و شرب است بصفتِ صمدیت متحقق شدن است و در نماز تغیر و غیریت آمدن و عابد و معبود دانستن وَهُوَ کَمَا تَرٰی مَبْنِیٌّ عَلٰی مَسْئَلَةِ التَّوْحِیْدِ الْوُجُوْدِیِّ الَّذِیْ هُوَ مِنْ اَحْوَالِ السُّکْرِیِّ از عدمِ آگاهیِ حقیقتِ نماز است که جمِ غفیر ازین طائفه تسکینِ اضطرابِ خود را از سماع و نغمه و وجد و تواجد جستند و مطلوبِ خود را در پردہائے نغمه مطالعه نمودند لاجرم رقص و رقاصی را دیدنِ خود گرفتند با آنکه شنیده باشند مَا جَعَلَ اللّٰهُ فِی الْحَرَامِ شِفَاءً بلے اَلْغَرِیْقُ یَتَعَلَّقُ بِکُلِّ حَشِیْشٍ وَحُبُّ الشَّیْءِ یُعْمِیْ وَیُصِمُّ اگر شمّه از حقیقتِ کمالاتِ صلوٰتیه برایشان منکشف شدے هرگز دم از سماع و نغمه نزدندے و یادِ وجد و تواجد نه کردندے ع چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

اے برادر هر قدر فرق که درمیان نماز و نغمه است همان قدر فرق درمیانِ کمالات که منشاءِ آن نماز است و کمالاتیکه منشاءِ آن نغمه است بدان اَلْعَاقِلُ تَکْفِیْهِ الْاِشَارَةُ این کمالیست که بعد از هزار سال بوجود آمده است و آخریتے است که برنگِ اوّلیت بر آمده مگر ازینجا فرموده عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَوَّلُهُمْ خَیْرٌ اَمْ اٰخِرُهُمْ نه فرموده اَوَّلُهُمْ خَیْرٌ اَمْ اَوْسَطُهُمْ چه مناسبتِ آخر را باوّل بیشتر دیده که محلِّ تردّد گشته و در حدیثِ دیگر فرموده عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ که بهترینِ این امت اوّلِ اوست یا آخر و درمیانِ آن کدر است آرے در متاخرینِ این امت اگرچه علوِ نسبت هست اما قلیل است بل اقل و در متوسطانِ این امت هر چند نسبت بآن علو نیست لیکن کثیرا

ف اولش - جنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بنه ۱۲

ه کدر بفتح اول و کسرِ ثانی یعنی تیره و کدر بفتحتین یعنی تیرگی و تیره شدن ۱۲ غ

ع یعنی و ہر یکے را از ایشان جہتے است از روے کم و کیف ۱۲

بل اکثر و للکلّ وجہۃ کمیۃً و کیفیۃً اما اقلیتِ آن نسبت متاخران را بدرجاتِ علیا رسانیده و بسابقان مناسبت داده و مبشر ساخته قال علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات الاسلام بدأ غریبا و سیعود کما بدأ فطوبی للغرباء و شروع آخریت این امت از بدایت الف ثانی است از ارتحال آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام زیرا که مضیّ الف را خاصیتے است عظیم در تغییر امور و تاثیر بسیت قوی در تبدیل اشیا و چون درین امت نسخ و تبدیل نبوده ناچار نسبت سابقان بہمان طراوت و نضارت در متاخران جلوه گر گشته است و تائید شریعت و تجدید ملت در الف ثانی فرموده گواه آن عدل برین معنی حضرت عیسی علی نبینا و علیه الصلوٰۃ و السلام و حضرت مہدی است علیہ الرضوان

بیت

فیض روح القدس ار باز مدد فرماید ٭ دیگران ہم بکنند آنچه مسیحا میکرد

اے برادر این سخن امروز بر اکثر خلائق گران است و از افہام اینہا دور دور اما اگر بر سر انصاف بیایند و علوم و معارف یکدیگر را موازنه کنند و صحت و سقم احوال را بمطابقت علوم شرعیه و عدم مطابقۃ آن ملاحظه نمایند و تعظیم و توقیر شریعت و نبوت را به بینند که در کدام بیشتر است شاید از استبعاد بر آیند دیده باشند که فقیر در کتب و رسائل خود نوشته است که طریقت و حقیقت خادمان شریعت اند و نبوت افضل از ولایت است اگرچه ولایت آن نبی باشد و نوشته که کمالات ولایت را نسبت بکمالات نبوت ہیچ مقدارے نیست کاشکے حکم قطره داشتے نسبت بدریائے محیط و امثال این بسیار نوشته است خصوصًا در مکتوبے که بنام فرزندی در بیان طریقه نوشته است آنجا ملاحظه نمایند مقصود ازین گفتگو اظہار نعمت حق است سبحانه و ترغیب طالبان این طریقت نه تفضیل خود بر دیگران معرفت خدائے جل و علا بر آنکس حرام است که خود را از کافر فرنگ بہتر داند فکیف از اکابر دین

ابیات

ولے چون شه مرا برداشت از خاک ٭ سزد گر بگذرانم سر ز افلاک
من آن خاکم که ابر نوبہاری ٭ کند از لطف برمن قطره باری
اگر بر روید از تن صد زبانم ٭ چو سوسن شکر لطفش کے توانم

بعد از مطالعه این مکتوب اگر شوقے بتعلم نماز و حصول بعضے از کمالات

قوله سوسن نام گلیست آسمان گون در مؤید کشف و برہان و مدار بالضم و واو مجہول و در منتخب بالفتح و صاحب بحر الجواہر نوشته که در تلخیص بالضم است و در قاموس بالفتح ظاہرا بالفتح

بدانکه از برائے دفع و ازاله دغدغه که اندرین مقام در دل منجلد مکتوب دو صد و سی و چہارم از جلد اول و مکتوب دو صد و بست و دوم از جلد اول مطالعه باید نمود و نیز حاشیه مکتوب یازدہم از جلد اول اندرین مطلب کافی و وافی است ۱۲ المصحح سلمه الله تعالی

بالضم فارسی ۱۲

له قوله الاسلام بدأ غریبا ... رواه مسلم ... عن سلمان ... والترمذی ... والطبرانی ... الجامع ... باختصار ۱۲

مخصوصۂ آن در شما پیدا شود و بے آرام ساز د بعد از استخار ہا متوجہ این حدود گردند و شطرے از عمر بتعلّم نماز صرف نمایند واللہ سبحانہٗ الهادی الی سبیل الرشاد والسلام علی من اتبع الهدٰی والتزم متابعۃ المصطفٰی علیہ وعلٰی اٰلہ الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها

مکتوب دوصد وشصت ودوم (۲۶۲)

بمولانا محب علی صدور یافت در بیانِ آنکہ ارتباط ما حبّی است ونسبتِ ما انعکاسی در قرب وبُعد تفاوت ندارد وما یناسب ذٰلک۔ الحمد للہ وسلام علٰی عبادہ الذین اصطفٰی صحیفہ شریفہ کہ از روئے التفات مرقوم فرمودہ بودند بوصول آن مبتہج گردید چون مبنی از فرط محبت وکمال اختصاص بود از وباد فرحت بخشید سخن از وفاء عہد سابق اندراج یافتہ بود مخدوما بهر وضعے کہ باشند از اوضاع شرعیہ محل مضایقہ نیست بشرطِ آنکہ رشتہ این محبت گسستہ نشود بلکہ روز بروز قوت پیدا کند و نایرہ اشتیاق سرد نہ گردد بلکہ ساعۃ فساعۃ در التهاب بیفزاید چہ ارتباط ما حبّی است ونسبتِ ما انعکاسی وانصباغی در قرب وبُعد تفاوت ندارد مگر در سرعت وبطؤ وعلم ببعضے از خصوصیات طریق وعدم علم بآن تحقیق این معنی را از خاتمۂ مکتوبے کہ بنام فرزندی ارشدی در بیان طریقہ نوشتہ است طلب فرمایند نقل آن مکتوب را یاران سیادت پناہ اخوی میر محمد نعمان آوردہ اند از انجا طلبند زیادہ چہ اطناب نماید والسلام

مکتوب دوصد وشصت وسوم (۲۶۳)

بجناب معارف آگاہ میان شیخ تاج صدور یافت در بیان معارف کہ تعلق بکعبۂ ربانی دارد ودر بیان فضائل صلوتیہ وما یناسب ذٰلک الحمد للہ وسلام علٰی عبادہ الذین اصطفٰی خبر قدوم مسرت لزوم محبّان مشتاق را فرحتِ فراوان رسانید للہ سبحانہٗ الحمد والمنۃ علٰی ذٰلک ؎ انصاف بدہ اے فلکِ مینا فام ٭ تا زین دو کدام خوبتر کرد خرام ٭ خورشید جہان تاب تو از جانب شرق

مینا بالکسر آبگینہ سبز یا لاجوردی وفام بمعنے رنگ۔ ولون ۱۲ غ

یا ماہِ جہان گردِ من از جانبِ شام ؛ چون قدم رنجہ فرمودہ اند زود تر تشریف آرند کہ مشتاقان زیر
بارِ انتظار اند و آرزوئے استماعِ اخبارِ بہجت آثار دارند نیز و فقیر چنانچہ صورتِ کعبۂ ربانی مسجود الیہا ست
مر صورِ خلائق را چہ بشر و چہ ملک حقیقت آن نیز مسجود الیہا است مر حقائق آن صور را لاجرم
آن حقیقت فوقِ جمیعِ حقائق آمدہ است و کمالاتِ متعلقۂ آن فوقِ کمالاتِ متعلقۂ سائر حقائق گشتہ
گویا این حقیقت برزخ است درمیانِ حقائقِ کونی و حقائقِ الٰہی جل سلطانہ مراد از حقائقِ الٰہی
سرادقاتِ عظمت و کبریائی داشتہ کہ ہیچ رنگے و کیفے بدامانِ قدسِ آن نرسیدہ و ہیچ ظلیتے بآن راہ
نیافتہ نہایتِ عروجاتِ نبوی و ظہوراتِ آن نامنتہائے حقائقِ کونی است نصیبے از حقائق
الٰہی جل شانہ مخصوص بآخرت است الا در نماز کہ معراجِ مومن است و دران معراج کہ گویا از دنیا
بآخرت رفتن است حظے از آنچہ در آخرت میسر خواہد شد میسر میگردد انگارم کہ عمدہ در حصولِ این دولت در
نماز توجہ مصلی است بجہتِ کعبہ کہ موطنِ ظہوراتِ حقائقِ الٰہی است تعالت و تقدست پس کعبۂ معظمہ
ایست در دنیا بصورت از دنیا است و فی الحقیقت از آخرت است نماز بتوسطِ آن نیز این نسبت
پیدا کردہ است و بصورت و حقیقت جامعِ دنیا و آخرت گشتہ و بتحقیق پیوستہ است کہ حالتے کہ در
اداءِ نماز میسر میشود فوقِ جمیعِ حالات است کہ در بیرونِ نماز حاصل میشوند چہ آن حالات از دائرۂ ظل
نہ برآمدہ اند ہرچند علو پیدا کنند و این حالت نصیبے از اصل دارد ہر قدر فرق کہ درمیانِ ظل و اصل است
ہمان قدر فرق درمیانِ آن حالات و این حالت باید دانست و مشاہدہ میگردد کہ حالتے کہ بعنایتِ
اللّٰہ سبحانہ در وقتِ موت رو خواہد داد فوقِ حالتِ نماز خواہد بود چہ موت از مقدماتِ احوالِ آخرت
است و ہرچہ بآخرت نزدیکست اتم و اکمل است چہ اینجا ظہورِ صورت است و آنجا ظہورِ حقیقت
شتان ما بینہما و ہمچنین حالتے کہ بکرمِ الٰہی جل سلطانہ در برزخِ صغرائے میسر خواہد بود فوقِ آن حالات
خواہد بود کہ در وقتِ مرگ میسر شدہ بود و ہمین نسبت است برزخِ کبریٰ را کہ روزِ قیامت است
با برزخِ صغریٰ کہ مشہودِ آنجا اتم و اکمل است و مشہودِ جنات النعیم نسبت بمشہودِ برزخِ کبریٰ اتمیت

نو اکملیت دارد و فوق جمیع اینہا آن موطن است کہ مخبر صادق علیہ و علیٰ آلہ الصلوات
و التسلیمات ازان خبر دادہ و فرمودہ اِنَّ لِلّٰہِ جَنَّۃً لَیْسَ فِیْہَا حُوْرٌ وَّلَا قُصُوْرٌ یَتَجَلّٰی فِیْہَا رَبُّنَا ضَاحِکًا
پس پایان نزد جمیع ظہورات دنیا و مافیہا آمد و بالآخر جمیع آنہا آن جنت است بلکہ دنیا اصلاً از مواطن ظہور
نیست ظہورات ظلال و نمودار مثال کہ مخصوص بدنیا است نزد فقیر معدود و از امور دنیویہ اند و فی الحقیقت
داخل دائرہ امکان آن ظہورات را خواہ تجلیات صفات گویند و خواہ تجلیات ذات تعالی اللہ
عما یقولون علواً کبیراً فقیر دنیا را اہتمام کہ ملاحظہ بینماید خالی محض مییابد و رائحہ مطلوب آنجا
بمشام او نمیرسد غایۃ ما فی الباب مزرعہ ایست مر آخرت را مطلوب را اینجا جستن خود را پریشان
کردن است یا غیر مطلوب را مطلوب دانستن چنانچہ اکثرے بآن گرفتار اند بخواب و خیال آرام گرفتہ
اند تمام است درین موطن کہ خبرے از اصل دارد و بوئے از مطلوب می آرد و دونہ خرط القتاد

مکتوب دو صد و شصت و چہارم ۲۶۴

سہارنپوری — سارنپوری

بمیر سید باقر سارنکپوری صدور یافت در بیان آنکہ معاملہ خود را بحیرت و جہالت باید برد و عنان
بر احوال و کشوف نباید کرد و درین ضمن واقعہ کہ بعضے از مشایخ نواحی اظہار نمودہ بودند ذکر یافتہ و تعبیر آن
فرمودہ الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفہ شریفہ کہ از فرط محبت و کمال اشتیاق صادر
فرمودہ بودند فرحت فراوان رسانید متوجہ کار خود باشند و بذکر اسم ذات تعالیٰ و تقدس بے ملاحظہ
اسما و صفات اشتغال نمایند تا معاملہ بجہالت بکشد و کار بحیرت انجامد چہ ملاحظہ اسما و صفات بسا است
کہ باعث ظہور احوال گردد و واسطہ وجود مواجید آید شنیدہ باشند کہ احتمال خطا در احوال و مواجید
بسیار است و اشتباہ باطل بحق در آن موطن بیشتر بشنوند کہ درین ایام یکے از مشایخ نواحی باین
فقیر پیغام فرستادہ و اظہار احوال خود نمودہ کہ فنا و محویت بجائے رسیدہ است کہ بہر چہ نظر میکنم ہیچ
نمے یابم آسمان و زمین را کہ نگاہ میکنم نمییابم عرش و کرسی را نیز نمے یابم و خود را کہ ملاحظہ میکنم

هیچ نمی یابم و پیشِ کسے کہ میروم او را نیز نمییابم و خدائے عزّ و جلّ و علا بے نہایت است نہایت
او را کسے نیافتہ است مشایخ ہمین را کمال وانستہ اند اگر تو نیز ہمین را کمال میدانی پس طلبِ حق
جلّ و علا برائے چہ پیش تو بیایم و اگر امرِ دیگر را کمال میدانی بنویس فقیر در جواب او نوشت کہ این
احوال از تلوینات قلب است و قلب زینۂ اول است ازین راہ و صاحبِ این احوال ربعے
از مقامِ قلب طے کردہ است سہ حصۂ دیگر از قلب او را طے باید کرد و بعد از ان بر زینۂ دوم کہ
عبارت از روح است عروج باید نمود الی ماشاء اللہ تعالیٰ بعد از مدّتے ازین ماجرا یکے از یاران
فقیر کہ طریقہ را اخذ نمودہ بوطنِ خود رفتہ بود برگشتہ آمد و چون بیانِ احوالِ خود نمود معلوم شد کہ حالِ
او موافقِ حالِ آن شیخ مستفسر است بلکہ این دران مقام از و قدمے پیشتر دارد و چون نیک بحالِ او
ملاحظہ نمودہ آمد ظاہر شد کہ آن فنا و محویّت او را در عنصرِ ہوا است کہ محیطِ ہر ذرّہ از ذرات است
و مشہودِ او غیر از ہوا امرِ دیگر نیست و ہمان را خدائے بے نہایت دانستہ است تعالیٰ اللہ سبحانہ
عن ذٰلک علوًّا کبیرًا مرتبۂ دیگر او را طلبیدہ تفتیشِ احوالِ او نمود یقین شد کہ گرفتاریِ او بغیر از
عنصرِ ہوا بامرِ دیگر نبودہ است و او را نیز برین معنی مطّلع ساخت و چون او بوجدانِ خود رجوع نمود نیز
معلوم کرد کہ حاصلِ او غیر از ہوا امرِ دیگر نیست و از آن احوال مستغفر گشتہ قدم پیشتر گذاشت بدانند
کہ قلب برزخ است درمیانِ عالمِ خلق کہ عالمِ عناصرِ اربعہ است و درمیان عالمِ ارواح و رنگے از ہر دو
عالم دارد پس گویا کہ نصفِ قلب از عالمِ خلق است و نصفِ دیگر او از عالمِ ارواح و نصفِ عالمِ
خلق آن را کہ متنصف سازیم معاملہ بہ عنصرِ ہوا خواہد افتاد پس ربعِ قلب عبارت از مقامِ ہوا باشد
کہ قلب متضمّنِ آنست پس آنچہ آخر ظاہر شد موافقِ جوابِ اول است و بیانِ کشفِ حقیقتِ اوست
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ ہَدٰنَا لِہٰذَا وَمَا کُنَّا لِنَہْتَدِیَ لَوْلَا اَنْ ہَدٰنَا اللّٰہُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا
بِالْحَقِّ زیادہ برین گنجایش وقت نبود والسّلام علیکم و علیٰ سائرِ من اتّبع الہدیٰ والتزم متابعۃ
المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ من الصّلوات افضلہا و من التّسلیمات اکملہا

مکتوب دو صد و شصت و پنجم (۲۶۵)

بشیخ عبد الہادی بدائونی صدور یافت در بیان آنکہ در اختیار عزلت باید کہ حقوق مسلمانان ضائع نشود با بیان حقوق و ما یناسب ذلک بَعْدَ الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کہ مکتوب مرغوب اخوی ارشدی رسید فرحت فراوان رسانید للّٰہ سبحانہ الحمد و المنّۃ کہ تمادی ایام مفارقت تاثیرے در محبت و اخلاص و مودت و اختصاص نکردہ معہذا اگر میرسید مناسب تر بودہ الخیر فیما صنع اللّٰہ سبحانہ آرزوے عزلت نمودہ بودند بلے العزلۃ منیۃ الصدیقین ربّ باشد عزلت اختیار کنند و انزوا گزینند لیکن مراعات حقوق مسلمانان از دست ندہند قال علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام حق المسلم علی المسلم خمس رد السلام و عیادۃ المریض و اتباع الجنائز و اجابۃ الدعوۃ و تشمیت العاطس اما در اجابت دعوت شرائط است فی الاحیاء ان تمتنع من الاجابۃ ان کان الطعام طعام شبہۃ او الموضع او البساط المفروش من غیر حلال او کان یقام فی الموضع منکر من فرش دیباج او اناء فضۃ او تصویر حیوان علی سقف او حائط او سماع شیء من المزامیر و الملاہی او التشاغل بنوع من اللہو و العزف و الہزل و اللعب و استماع الغیبۃ و النمیمۃ و الزور و البہتان و شبہ ذلک فکل ذلک مما یمنع الاجابۃ و استحبابہا و یوجب تحریمہا او کراہیتہا و کذلک ان کان الداعی ظالما او مبتدعا او فاسقا او شریرا او متکلفا طالبا للمباہات و الفخر و فی شرعۃ الاسلام و لا یجیب الی طعام صنع ریاءً و سمعۃ و فی المحیط لا ینبغی ان یقعد علی المائدۃ اذا کان علیہا لعب

یعنی سزاوار نیست کہ بنشیند بر خوان ہرگاہ باشد بر آن بازی یا سرود یا مردم کہ غیبت کنند یا شراب نوشند ۱۲ المصحح سلمہ اللہ تعالیٰ

اَوْ غِنَاءً اَوْ قَوْمٌ يَغْتَابُوْنَ اَوْ يَشْرَبُوْنَ الْخَمْرَ كَذَا فِي مَطَالِبِ الْمُؤْمِنِيْنَ اگر این ہمہ موانع مفقود شوند از اجابتِ دعوت چارہ نبود ہرچند درین زمانہ فقدان این موانع دشوار است و نیز بدانند کہ رعِ عزلت از اغیار باید نے زیار بہ کہ صحبت باہم از ان سنّتِ موکدۂ این طریقۂ علیہ است حضرتِ خواجہ نقشبند فرمودہ اند قدس سرہٗ کہ طریقِ ما صحبت است کہ در خلوت شہرت است و در شہرت آفت مُراد از صحبت صحبتِ موافقانِ طریق است نہ مخالفانِ طریق زیرا کہ نفی در یکدیگر شرطِ صحبت داشتہ اند کہ بے موافقت میسر نمیشود و عیادتِ مریض سنّت است اگر آن مریض را شخصے متعہد بود و بیمار داری او نماید و الّا عیادۃ آن مریض واجب است چنانچہ در جامع مشکاۃ گفتہ است و بہ نمازِ جنازہ حاضر شدن لا اقل چند قدم در متابعتِ جنازہ باید رفت تا حق میّت ادا کردہ باشند و حضورِ جمعہ و جماعاتِ پنجگانہ و نمازِ عیدین از ضروریاتِ اسلام است کہ از ان چارہ نبود باقی اوقات را بہ تبتّل و انقطاع بگذرانند امّا اول تصحیحِ نیت کنند و عزلت را بہ لوثِ ہیچ غرضے از اغراضِ عاجلہ ملوث نسازند و ہیچ مقصدے غیر از جمعیتِ باطن بذکرِ الٰہی جلّ سلطانہٗ و اعراض از اشتغال لاطائل و ملاہی ہیچ نبود و در تصحیحِ نیت نیک احتیاط نمایند مبادا غرضے نفسانی در ضمنِ آن مختفی باشد و درین تصحیح التجا و تضرع بسیار نمایند و عجز و انکسار پیش آرند محتمل کہ حقیقتِ نیت میسر شود و سنّتِ استخارہ ادا نمودہ بہ نیتِ درست عزلت گزینند امید است کہ ثمراتِ عظیمہ بر آن مترتب شود باقی احوال را موقوف بر ملاقات داشتہ والسلام

مکتوب دو صد و شصت و ششم ۲۶۶

بحضرات پیرزادہائے اعنی خواجہ عبد اللہ و خواجہ عبید اللہ صدور یافت در بیان بعضی از عقائد کلامیہ بر وفقِ آرائے اہلِ سنّت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم کہ حضرتِ ایشان از روئے الہام و فراست حاصل گشتہ نہ از روئے تقلید و تخمین، در اوائلِ احوال حضرتِ پیغمبر را علیہ

علی آلہ الصلوات والتسلیمات بخواب دیدہ بودند کہ میفرمایند تو از مجتہدان علم کلامی و این واقعہ را بحضرت خواجہ خود گذرانیدہ بودند از آن روز حضرت ایشان را در ہر مسئلہ از مسائل کلامیہ رائے علیحدہ است و علم جدا لیکن در اکثر مسائل موافقت بمشایخ ماتریدیہ دارند و بابیان رد فلاسفہ و ذم و نکوہش ایشان و رد ملاحدہ و زنادقہ کہ مراد صوفیہ را نافہمیدہ بضلالت رفتہ اند و در بیان بعضے از احکام فقہیہ کہ بصلوٰۃ متعلق اند و در بیان کمالات طریقہ علیہ نقشبندیہ و التزام ایشان مر متابعت سنت را و در بیان منع استماع غناء و منع از حضور مجلس رقاصان و ما یناسب ذٰلک۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم رب یسر ولا تعسر وتمم بالخیر۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بجناب مخدوم و مراد ہائے کرام میرساند کہ این فقیر از سر تا قدم غرق احسانہائے والد بزرگوار شما است درین طریق سبق الف بے را از ایشان گرفتہ است و ہجی حروف این راہ را از ایشان آموختہ و دولت اندراج النہایت فی البدایت ببرکت صحبت ایشان حاصل کردہ و سعادت سفر در وطن را بصدقہ خدمت ایشان یافتہ توجہ شریف ایشان در دو نیم ماہ این ناقابل را بہ نسبت نقشبندیہ رسانیدہ و حضور خاص این اکابر را اعطا فرمودہ و درین مدت قلیلہ آنچہ از تجلیات و ظہورات و انوار و الوان و بے رنگیہا و بے کیفیہا کہ بطفیل ایشان رو داوہ چہ شرح دہد و چہ بیان تفصیل آن نماید ہمین توجہ شریف شان کم دقیقہ ماندہ باشد و معارف توحید و اتحاد و قرب و معیت و احاطہ و سریان کہ برین فقیر نکشادند و از حقیقت آن اطلاع ندادند شہود وحدت در کثرت و مشاہدہ کثرت در وحدت از مقدمات و مبادی این معارف است بالجملہ آنجا کہ نسبت نقشبندیہ است و حضور خاص این اکابر نام این معارف بر زبان آوردن و نشان این شہود و مشاہدہ را بیان نمودن از گونہ نظری است کار خانہ این اکابر بلند است بہر زراقے و رقاصے نسبت ندارد دہر گاہ این طور دولتے رفیع القدر از حضرت ایشان باین فقیر رسیدہ باشد اگر در مدت عمر سر خود را پامال اقدام خدمہ عتبہ علیہ شما کردہ باشد ہیچ نہ کردہ باشد از تقصیرات خود چہ عرض نماید و از شرمندگی ہائے خود چہ اظہار نماید اما معارف آگاہ خواجہ

حواشی (بین السطور): محمد باقی قدس سرہ — یعنی ذات مسائل و نفس مسائل — حضرت خواجہ باقی باللہ قدس سرہ — حضرت مجدد قدس سرہ — طریق حضرت نقشبندیہ — ہجا کردن یعنی حروف مفردہ را باہم ترکیب دادن — این فقیر — پاکیزہ — مکار — والد بزرگوار شما — خادم

حواشی (کنارہ): یعنی طرز خاص — این معارف را بمقابلہ آن نسبت مقدارے نباشد حکم قطرہ دارد بہ دریائے محیط — مکتوبات امام ربانی — لمصنفہ رحمہ اللہ تعالیٰ

ہ یعنی پیر بزرگوار خود حضرت خواجہ محمد باقی باللہ قدس سرہ ۱۲

حسام الدین احمد را حضرت حق سبحانہٗ از ما جزاء خیر دہاد کہ مؤنۃ ما منقصران را بر خود التزام نمودہ کمر ہمت
را در خدمت عتبۂ علیہ بستہ اند و ما دور افتادگان را فارغ ساختہ ہ گر بر تن من زبان شود
ہر موئے یک شکر وے از ہزار نتوانم کرد ۔ سہ مرتبہ فقیر بدولت عتبہ بوسی حضرت ایشان مشرف
گشت مرتبۂ اخیر فقیر را فرمودند کہ ضعف بدن بر من غالب آمدہ است امید حیات کم ماندہ از
احوال اطفال خبردار خواہی بود و در حضور خود شما را طلبیدند و شما در حجرۂ مرضعات بودید و بفقیر امر کردند کہ بایشان
توجہ بکن بامر ایشان در حضور ایشان بشما توجہ کردہ بحدیکہ ظاہر اثر آن توجہ نیز ظاہر شدہ بعد ازان
فرمودند کہ حضرات والدات ایشان را نیز غائبانہ توجہ بکن حسب الامر غائبانہ توجہ نمودہ آمد امید است
کہ ببرکت حضور ایشان آن توجہ مثمر نتائج باشد تصور نکنند کہ از امر واجب الامتثال و وصیت لازمہ
ایشان ذہولے واقع شدہ است یا تغافلے زدہ باشد کلا بل انتظار اشارت دارد و منتظر اذن ایشان
است الحال چند فقرہ بطریق نصیحت نوشتہ مے آید بگوش ہوش استماع خواہند فرمود اسعدکم
اللہ سبحانہٗ فرض نخستین بر عقلا تصحیح عقائد است بموجب آرائے صائبہ اہل سنت و جماعت
شکر اللہ تعالیٰ سعیہم کہ فرقۂ ناجیہ اند بعضے از مسائل اعتقادیہ کہ در انجا نوع خفا بودہ بیان آن
مے نماید باید دانست کہ اللہ تعالیٰ بذات مقدس خود موجود است و اشیا بایجاد او تعالیٰ موجود
اند و او تعالیٰ یگانہ است ہم در ذات و ہم در صفات و ہم در افعال و ہیچکس را در ہیچ امرے با او
تعالیٰ فی الحقیقت شرکتے نیست چہ وجود و چہ غیر آن مشارکت اسمی و مناسبت لفظی از مبحث
خارج است صفات و افعال او تعالیٰ در رنگ ذات او سبحانہٗ بیچون و بیچگونہ اند و صفات
و افعال ممکنات ہیچ مناسبت ندارند مثلاً صفۃ العلم مر او را سبحانہٗ صفتے است قدیم و بسیطے است
حقیقی کہ ہرگز تعدد و تکثر بآن راہ نیافتہ است اگرچہ باعتبار تعدد تعلقات باشد زیرا کہ آنجا یک
انکشافے است بسیط کہ معلومات ازل و ابد بہمان انکشاف منکشف میگردند جمیع اشیا را با احوال
متناسبہ و متضادۂ ایشان کلیہ و جزئیہ با اوقات مخصوصۂ ہر کدام در آن واحد بسیط دانستہ است

جنین بروزن کریم بچہ مادامیکہ در شکم مادر خود باشد ۱۲

در همان آن زید را هم موجود دانسته است و هم معدوم و جنین دانسته است و صبی و جوان دانسته
است و پیر و زنده دانسته است و مرده و قائم دانسته است و قاعد و مستند دانسته است و مضطجع
و خندان دانسته است و گریان و متلذذ دانسته است و متالم و عزیز دانسته است و ذلیل هم در برزخ
دانسته است و هم در حشرات هم در جنت دانسته است هم در تلذذات پس تعدد و تعلق نیز دران موطن
مفقود باشد چه تعدد تعلقات تعدد آنات میطلبد و تکثر ازمنه میخواهد و لیس ثمه الا آن واحد
بسیط من الازل الی الابد لا تعدد فیه اصلا اذ لا یجری علیه تعالی زمان و لا تقدم
و لا تاخر پس علم او تعالی اگر تعلق بمعلومات اثبات کنیم یک تعلق خواهد بود که بجمیع معلومات متعلق
گشته است و آن تعلق نیز مجهول الکیفیت است و در رنگ صفة العلم بیچون و بیچگونه است
استبعاد این تصویر بامثالے زائل گردانیم و بگوئیم که روا است که شخصے در یک وقت کلمه را باقسام
متباینه و احوال متغایره و اعتبارات متضاده او بداند پس در همان وقت کلمه را اسم هم داند و هم
فعل و هم حرف و هم ثلاثی داند و هم رباعی و هم معرب داند و هم مبنی و هم متمکن داند و هم غیر متمکن و هم منصرف
داند و هم غیر منصرف و هم معرفه داند و هم نکره و هم ماضی داند و هم مستقبل و هم امر داند و هم نهی بلکه جائز
است که آن شخص بگوید که این همه اقسام و اعتبارات کلمه او مرآت کلمه در یک وقت بتفصیل می بینم
هرگاه در علم ممکن بلکه در وید ممکن جمع اضداد متصور بود در علم واجب تعالی و لله المثل الاعلی چرا
مستبعد باشد باید دانست که اینجا هرچند صورت جمع ضدین است اما فی الحقیقت درمیان اینها
ضدیت مفقود است زیرا که هرچند زید را در آن واحد موجود و معدوم دانسته است اما در همان آن
دانسته است که وقت وجود او مثلا بعد از هزار سال سنه هجریست و وقت عدم سابق او پیش ازان
سال معین است و وقت عدم لاحق او بعد از هزار و یکصد سال است فلا تضاد بینهما فی الحقیقة
لتغایر الزمان و علی هذا القیاس سائر الاحوال فافهم ازین تحقیق واضح گشت که علم او تعالی
هرچند بجزئیات متغیره تعلق گیرد شائبه تغیر در وے راه نمی یابد و مظنه حدوث دران صفت پیدا

نمیشود و مما زعمت الفلاسفة زیرا که تغیر بر تقدیرے متصور باشد که یکے را بعد از دیگرے دانسته
باشد و چون همه او را آن واحد بداند گنجایش تغیر و حدوث نبود و بس حاجت نباشد باثبات تعلقات متعدده
مر او را تا تغیر و حدوث راجع بآن تعلقات بود نه بصفت علم کما فعله بعض المتکلمین لدفع شبهة
الفلاسفة آرے اگر تعدد تعلقات در جانب معلومات اثبات کنیم گنجایش دارد و همچنین یک کلام
بسیط است که از ازل تا ابد بهمان یک کلام گویا است اگر امر است از همانجا ناشی است و اگر
نهی است هم از انجا اگر اعلام است هم از انجا ماخوذ است و اگر استعلام است هم از انجا اگر تمنی
است هم از انجا مستفاد است و اگر ترجی است هم از انجا جمیع کتب منزله و صحف مرسله و فیست
از ان کلام بسیط اگر توریت است از انجا انتساخ یافته است و اگر انجیل است هم از انجا صورت لفظی
گرفته و اگر زبور است هم از انجا مسطور گشته و اگر فرقان است هم از انجا منزل فرموده سبحانه
والله کلام حق که علی الحق یکیست و بس ، ابس در نزول مختلف آثار آمده ، و همچنین یک فعل است
که مصنوعات اولین و آخرین بهمان یک فعل بوجود مے آیند کریمه و ما امرنا الا واحدة کلمح
بالبصر رمز بیست ازین اگر احیا است و اگر اماتت مربوط بآن فعل است و اگر ایلام است و اگر انعام
منوط هم بآن فعل و همچنین اگر ایجاد است و اگر اعدام ناشی از ان فعل است پس در فعل حق سبحانه
نیز تعدد و تعلقات ثابت نه بود بلکه بیک تعلق مخلوقات اولین و آخرین باوقات مخصوصه وجود
خود بوجود مے آیند این تعلق نیز در رنگ فعل او تعالی بیچون و بیچگونه است زیرا که چون را
به بیچون راه نیست لا یحمل عطایا الملک الا مطایاه و اشعری چون از حقیقت فعل حق جل
سلطانه اطلاع نیافته تکوین را حادث گفت و افعال او سبحانه را حادث دانسته اند نسبت
که اینها آثار فعل ازلی حق اند سبحانه نه افعال او تعالی و ازین قبیل است آنچه بعضے از صوفیه تجلی افعال
اثبات نموده اند و در ان موطن در مرآت افعال ممکنات جز فعل واحد جل سلطانه ندیده اند آن
تجلی فی الحقیقت تجلی آثار فعل حق است سبحانه نه تجلی فعل او تعالی زیرا که فعل او را تعالی که بیچون

لکون تصور نیست پس اگر تکوین قدیم بود مکونات نیز قدیم باشند و آن محال است ۱۲

۲ یعنی سبب تغیر معلوم تغیر در نفس علم و ذات علم لازم نشود بلکه علم را تعلق جدید پیدا خواهد شد و دران هیچ استحاله نیست ۱۲

وبے چگونہ است وقدیم است وقائم بذاتِ اوست تعالیٰ کہ آن را تکوین گویند ودر مرایائے محدثات
گنجایش نیست ودر مظاہرِ ممکنات ظہورے نہ ع در تنگنائے صورت معنی چگونہ گنجد ٭
در کلبۂ گدایان سلطان چہ کار دارد و تجلّی افعال وصفات نزد فقیر بے تجلّی ذات تعالیٰ وتقدس
متصور نیست چہ افعال وصفات را از حضرتِ ذات تعالیٰ وتقدس انفکاکے نیست تا تجلّی آنہا
بے تجلّی ذات متصور بود وآنچہ منفک از ذات است تعالیٰ وتقدس ظلالِ افعال وظلالِ صفات
اوست سبحانہ پس تجلّی آنہا تجلّی ظلالِ افعال وصفات بود نہ تجلّی افعال وصفات امّا فہم ہر کس
باین کمال نرسد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ برسرِ اصل سخن رویم
او تعالیٰ در ہیچ چیز حلول نکند وہیچ چیز در وے حال نہ بود امّا او تعالیٰ محیط اشیا بود وقرب ومعیت باشیا دارد
نہ آن احاطہ وقرب ومعیت کہ در خورِ فہم قاصر ما باشد کہ آن شایان جنابِ قدس او نیست تعالیٰ وآنچہ بکشف وشہود معلوم کنند
او ازان نیز منزہ است چہ ممکن را از حقیقتِ ذات وصفات وافعال او تعالیٰ جز جہل وحیرت نصیب
نیست ایمان بغیب باید آورد وہرچہ بکشوف ومشہود گردد تحت لا نفی باید ساخت ع
عنقا شکار کس نشود دام باز چین ٭ کاینجا ہمیشہ باد بدست است دام را ٭ بیتے از مثنوی حضرت
ایشان مناسبِ این مقام است ع ہنوز ایوانِ استغنا بلند است ٭ مرا فکرِ رسیدن ناپسند است
پس ایمان آریم کہ او تعالیٰ محیط اشیا است وقریب است باشیان وبا ایشان است امّا معنی احاطہ
وقرب ومعیت او را تعالیٰ ندانیم کہ چیست احاطہ وقربِ علمی گفتن از تاویلات متشابہ است وما
قائل بتاویل آن نیستیم واو تعالیٰ بہیچ چیز متحد نشود وہمچنین ہیچ چیز با او سبحانہ متحد نمیگردد وآنچہ از بعضے
عبارات صوفیہ معنی اتحاد مفہوم میشود خلاف مراد ایشان است زیرا کہ مراد ایشان ازین کلام
کہ موہم اتحاد است اِذَا تَمَّ الْفَقْرُ فَہُوَ اللّٰہُ آنست کہ چون فقر تمام شود ونیستی محض حاصل آید باقی
نمیماند مگر اللہ تعالیٰ نہ آنکہ آن فقیر بخدا متحد شود وخدا گردد کہ آن کفر وزندقہ است تعالیٰ اللّٰہُ
سُبْحَانَہٗ عَمَّا یَقُوْلُ الظَّالِمُوْنَ عُلُوًّا کَبِیْرًا وحضرت خواجۂ ما قدس سرہ میفرمودند کہ معنے

عبارتِ اَنَاالحقّ نہ آنست کہ من حقم بلکہ آنست کہ من نیستم وموجود حق است سبحانہٗ وتغیر وتبدیل را بذات وصفات وافعال او تعالیٰ راہ نیست فسبحان من لایتغیر بذاتہٖ ولا بصفاتہٖ ولا فی افعالہٖ بحدوث الاکوان وآنچہ صوفیہ وجودیہ تنزلاتِ خمس اثبات نمودہ اندنہ ازقبیل تغیر وتبدیل است در مرتبۂ وجوب کہ آن کفر وضلالت است بلکہ این تنزلات را در مراتبِ ظہوراتِ کمالِ او تعالیٰ اعتبار کردہ اند بے آنکہ تغیرے وتبدیلے درذات وصفات وافعالِ او تعالیٰ راہ یابد واو تعالیٰ غنی مطلق است ہم درذات وہم درصفات وہم درافعال ودرہیچ امرے بہیچ چیز محتاج نبود چنانچہ در وجود محتاج نیست درظہور نیز محتاج نہ وآنچہ ازعباراتِ بعضے صوفیہ مفہوم میشود کہ او تعالیٰ درظہور کمالات اسمائی وصفاتی بما محتاج است این سخن برین فقیر بسیار گران است میدانند کہ مقصود از آفرینشِ ایشان حصولِ کمالاتست مرایشان را نہ کمالے کہ عائد بجناب قدس او باشد تعالیٰ وتقدس کریمۂ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ ای لیعرفونِ مؤید این معنی است پس مقصود از خلقت جن وانس حصولِ معرفتِ ایشان بود کہ کمال ایشان است نہ امریکہ عائد بجنابِ حق بود سبحانہٗ وآنچہ درحدیث قدسی واقع شدہ است فخلقت الخلق لاعرف مراد ازانجا نیز معرفتِ ایشان است نہ آنکہ من معروف شوم وبتوسط معرفت ایشان کمالے حاصل نمایم تعالیٰ اللہ عن ذٰلک علوًا کبیرًا واو تعالیٰ ازجمیع صفات نقص وسمات حدوث منزہ ومبرا است جسم وجسمانی نیست ومکانی وزمانی نہ وصفاتِ کمال اورا ثابت است ازانجملہ ہشت صفت کمال وراے موجود اند بوجودِ زائد بر وجودِ ذات تعالیٰ وتقدس وآن صفات حیات وعلم وقدرت وارادہ وسمع وبصر وکلام وتکوین است این صفات درخارج موجود اند نہ آنکہ درعلم موجود ند بوجود زائد از وجودِ ذات ودرخارج نفسِ ذات اند تعالیٰ وتقدس چنانچہ بعضے ازصوفیۂ وجودیہ گمان بردہ اند وگفتہ اند ازروے تعقل بہم غیر اند صفات باذات تو ازروے تحقق ہمہ عین اند کہ آن فی الحقیقت نفی صفات است چہ نفاۃ صفاتِ معتزلہ وفلاسفہ نیز تغایر علمی واتحاد خارجی گفتہ اند واز تغایر

جمع نافی یعنی نفی کنندگان صفات از فرقہ معتزلہ وفلاسفہ نیز تغایر علمی قائل اند البتہ تغایر فی الخارج را نفی مے کنند ۱۲

علمی انکار نموده اند و نگفته اند که مفهوم علم عین مفهوم ذات است تعالیٰ و تقدس یا عین مفهوم قدرت و ارادت است عینیت باعتبار وجود خارجی گفته اند پس تا تغایر وجود خارجی عتبار نکنند از نفاة صفات خارج نشوند و التغایر الاعتباری لایجدیهم نفعا کما عرفت و او تعالیٰ قدیم و ازلی است و غیر او را قدم و ازلیت ثابت نبود جمیع ملتین برین حکم اجماع فرموده اند و هر کسیکه بقدم و ازلیت غیر حق جل و علا قائل گشته است تکفیر او نموده اند امام غزالی ازین راه تکفیر ابن سینا و فارابی و غیر ایشان نموده است که قائل بقدم عقول و نفوس اند و بقدم هیولی و صورت گمان برده اند و سموات را با آنچه در ایشان است قدیم دانسته اند و حضرت خواجه ما قدس سره میفرمودند که شیخ محی الدین بن العربی بقدم ارواح کُمّل قائل است این سخن را از ظاهر مصروف باید داشت و محمول بر تاویل باید ساخت تا باجماع اہل ملل مخالف نشود و او تعالیٰ قادر مختار است از شائبۂ ایجاب و مظنۂ اضطرار منزہ و مبرا است فلاسفۂ بے خرد کمال را در ایجاب دانسته نفی اختیار از واجب تعالیٰ نموده اثبات ایجاب نموده اند این بیخردان واجب را تعالیٰ و تقدس معطل و بیکار داشته اند و جز یک مصنوع که آن هم بایجاب است از خالق سموات و ارض صادر ندانسته و وجود حوادث را نسبت بعقل فعال داده که وجود آن جز در توهم ایشان ثابت نشده است بزعم فاسد ایشان ایشان را بحق سبحانه و تعالیٰ هیچ کارے نیست ناچار باید که در وقت اضطراب و اضطرار التجا بعقل فعال آرند و بحضرت حق سبحانه هیچ رجوع نکنند که او را تعالیٰ در وجود حوادث مدخلے نداده اند گویند که عقل فعال است که بایجاد حوادث تعلق دارد و بلکه بعقل فعال هم رجوع ندارند که او را در دفع بلیات ایشان نیز اختیارے نیست این بیدولتان در حمق و بلاهت پیش قدم فرق ضلالة اند کافران التجا بحضرت حق سبحانه و تعالیٰ مے آرند و دفع بلیه از او تعالیٰ میطلبند بخلاف این سفیهان و چیزے درین بیدولتان از جمیع فرق ضلالت و بلاهت بیشتر است یکے کفر و انکار است باحکام منزله و عناد و عداوت است باخبار مرسله دویم ترتیب مقدمات فاسده است و تلبیس دلائل و شواهد باطله

در اثبات مقاصد و مطالب واهیهٔ آن قدر خبط در اثبات مقاصد خود که ایشان خورده اند هیچ سفیهے نه خورده سموات و کواکب که همه وقت بیقرار و سرگردان اند مدار کار را بر حرکات و اوضاع ایشان داشته اند و از خالق سموات و موجد کواکب و محرک اینها و مدبر امر ایشان چشم پوشیده اند و دور از معامله دانسته زہے بیخردان و ہے بیدولتان سفیه تر از ایشان آنکه ایشان را زیرک دانند و صاحب فطانت انگارد از علوم متسق و منتظم ایشان علم هندسه است که بالا یعنی محض ست و ما لا طائل صرف مساوات زوایائے ثلث مثلث مر دو قائمه را بچکار مے آید و شکل عروسی و ماموَنی که جانکاه ایشان ست بکدام غرض مربوط است علم طب و علم نجوم و علم تهذیب اخلاق که بهترین علوم ایشان است از کتب انبیاء بالتقدم علی نبینا و علیهم الصلوات و التسلیمات سرقه کرده ترویج اباطیل خود نموده اند کما صرح به الامام الغزالی فی المنقذ عن الضلال اهل ملت و متابعان انبیا علیهم الصلوة و السلام اگر در دلائل و براهین غلط کنند باکے نیست که مدار کار ایشان بر تقلید انبیا است علیهم الصلوة و السلام دلائل و براهین بر اثبات مطالب عالیه خود بسبیل تبرع می آرند همان تقلید ایشان را کافیست بخلاف این بیدولتان که از تقلید خود را برآورده اند و در صدد اثبات بدلائل گشته ضلوا فاضلوا دعوت نبوت حضرت عیسی علی نبینا و علیه الصلوة و السلام چون بافلاطون که کلان تر این بیدولتان بود رسید گفت نحن قوم مهتدون لا حاجة بنا الی من یهدینا زہے سفیه بایستے شخصیکه احیاے اموات مے نماید و ابراء اکمه و ابرص میکند که خارج از طور حکمت ایشان است او را میدید و تفطن احوال او میکرد نادیده جواب دادن از کمال عناد و سفاهت است ع فلسفه چون اکثرش باشد سفه پس کل آن ہم سفه باشد که حکم کل حکم اکثر ست نجانا الله سبحانه عن ظلمات معتقداتهم السوء

درین ایام فرزندی محمد معصوم جواہر شرح مواقف را تمام کرد و در اثنای سبق او قباحتہا این بیخردان بوضوح آمد و فائدہا بران مترتب شد الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق و عبارات شیخ محی الدین بن العربی نیز ناظر با یجاب است و در معنی قدرت موافقت بفلسفہ دارد کہ صحت ترک از قادر تجویز نمی نماید و جانب فعل را لازم میداند عجائب کار و بار است شیخ محی الدین از مقبولان در نظر می درآید و اکثر علوم او کہ مخالف آرائے اہل حق اند خطا و ناصواب ظاہر میشوند تا کہ بخطائے کشفی معذور داشتہ اند و در رنگ خطائے اجتہادی از ملامت مرفوع ساختہ این اعتقاد خاص است این فقیر را در بارۂ شیخ محی الدین کہ او را از مقبولان میداند و علوم مخالفہ او را خطا و مضر می بیند جمعے ہستند ازین طائفہ کہ ہم شیخ را طعن و ملامت میکنند و ہم علوم او را تخطئہ مینمایند و جمعے دیگر ازین طائفہ تقلید شیخ را اختیار کردہ جمیع علوم او را صواب میدانند و بدلائل و شواہد حقیقت آن علوم را اثبات مینمایند و شک نیست کہ این ہر دو فریق راہ افراط و تفریط اختیار کردہ اند و از توسط حال دور ماندہ شیخ را کہ از اولیا و مقبولان است بواسطۂ خطاء کشفی چگونہ رد کردہ شود و علوم او را کہ از صواب دور اند و مخالف آرائے اہل حق اند چگونہ بتقلید قبول توان کرد فالحق ھو التوسط الذی وفقنی اللہ سبحانہ بمنہ وکرمہ آرے در مسئلہ وحدت وجود جم غفیر ازین طائفہ با شیخ شریک اند ہر چند شیخ درین مسئلہ نیز طرز خاص دارد اما در اصل سخن شرکت دارند این مسئلہ نیز ہر چند بظاہر مخالفت بمعتقدات اہل حق دارد اما قابل توجیہ است و شایان جمع این فقیر بعنایۃ اللہ سبحانہ در شرح شرح رباعیات حضرت ایشان تا این مسئلہ را بمعتقدات اہل حق جمع ساختہ است و نزاع فریقین را بلفظ عائد داشتہ و شکوک و شبہات طرفین را حل ساختہ بوجہیکہ محل ریب و اشتباہ نماندہ کما لا یخفی علی الناظر فیہ باید دانست کہ ممکنات باسرہا چہ جواہر و چہ اعراض و چہ اجسام و چہ عقول و چہ نفوس و چہ افلاک و چہ عناصر ہمہ مستند بایجاد قادر مختار اند کہ از کتم عدم اینہا را بوجود آوردہ است و چنانچہ اینہا در وجود باو تعالی محتاج اند در بقا نیز باو سبحانہ

عه لان السبب الممکن لا بد له من مسبب ۱۲

محتاج اند وجود اسباب و وسائط را روپوش فعلِ خود ساخته است و حکمت را نقاب قدرت گردانیده لا بلکه
اسباب را دلائل ثبوتِ فعلِ خود کرده و حکمت را وسیلهٔ وجود قدرت فرموده زیرا که ارباب فطانت که بصیرت
ایشان بکحل متابعتِ انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات مکتحل شده است میدانند که اسباب
و وسائل که در وجود و بقا باو سبحانه محتاج اند و ثبوت و قیام از و دارند و بوئے وارند تعالی و تقدس
و فی الحقیقت جماد محض اند چگونه در دیگرے که مثل آنها است تاثیر کنند و احداث و اختراع آن نمایند
قادرے است ورائے آنها که ایجاد آن میفرماید و کمالات لائقه او را اعطا مینماید که چنانچه عقلا فعلیکه
از جماد محض بینند از انجائے پی برند به فاعل و محرک او چه میدانند که این فعل فراخور حال او نیست فاعلے
است ماورائے او که ایجاد آن فعل میفرماید پس فعل جماد نزد عقلا روپوشِ فعلِ فاعلِ حقیقی نه شد
بلکه آن فعل نظر بجمادیتِ او دلیل شد بر فاعلِ حقیقی فکذا هٰذا آرے در فهمِ ابلهے فعل جماد روپوشِ
فعلِ فاعلِ حقیقی است که از کمال غباوه جماد محض را بواسطه آن فعل صاحب قدرت دانسته است و از
فاعلِ حقیقی کافر گشته یُضِلُّ بِهٖ کَثِیۡرًا وَّ یَهۡدِیۡ بِهٖ کَثِیۡرًا این معرفت مقتبس از مشکات نبوت است
فهم هرکس اینجا نرسد جمعے کمال را در رفع اسباب میدانند و ابتداءً اشیا را بے توسطِ اسباب بحضرتِ
حق سبحانه و تعالی منتسب میسازند نمیدانند که در رفع اسباب رفع حکمت است که در ضمن آن چندین
مصالح ملحوظ است رَبَّنَا مَا خَلَقۡتَ هٰذَا بَاطِلًا انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات مراعات اسباب
مینمایند و تفویض امر با این مراعات بحضرت حق سبحانه و تعالی میفرمایند چنانچه حضرت یعقوب علیٰ
نبینا و علیه الصلوة والسلام ملاحظهٔ چشم زخم نموده پسران خود را وصیت فرمود یٰبَنِیَّ لَا تَدۡخُلُوۡا
مِنۡ بَابٍ وَّاحِدٍ وَّ ادۡخُلُوۡا مِنۡ اَبۡوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ باوجود این مراعات تفویض امر بحق فرموده جل سلطانه

گفت وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ‎*‎ وحضرتِ حق سبحانه وتعالی این معرفت او را تحسین فرموده است و بجود نسبت داده که بعد ازان فرموده وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ‎:‎ وحضرتِ حق سبحانه وتعالی در قرآنِ مجید حضرتِ پیغمبر ما را نیز بتوسّطِ اسباب اشارت می فرماید یا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ باقیماند تاثیرِ اسباب روا است که حضرتِ حق سبحانه وتعالی در بعض اوقات در اسباب تاثیر نیز خلق فرماید تا مؤثّر افتند و در بعضے اوقات تاثیر در آنها خلق نکند پس ناچار هیچ اثر بر آنها مترتّب نشود چنانچه مشاهده مینمائیم این معنی را در اسباب که وجودِ مسبّبات گاهے بر آن اسباب مترتّب میشود و گاهے هیچ اثرے ازان بظهور نمے آید انکار از مطلق تاثیرِ اسباب مکابره است تاثیر باید گفت و آن تاثیر را در رنگِ وجودِ آن سبب بایجادِ حضرتِ حق سبحانه وتعالی باید دانست رائے فقیر درین مسئله اینست وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْمُلْهِمُ ازین بیان لائح گشت که توسّطِ اسباب منافیِ توکّل نیست چنانچه ناقصان گمان برده اند بلکه در توسّطِ اسباب کمالِ توکّل است حضرتِ یعقوب علٰی نبیّنا وعلیه الصّلوٰة والسّلام مراعاتِ سبب را با تفویض امر بحق جلّ وعلا توکّل فرموده عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ واو تعالی مُریدِ خیر و شر است و خالقِ این هر دو امّا از خیر راضی است و از شر راضی نه این فرقیست دقیق در میانِ اراده و رضا که حضرتِ حق سبحانه وتعالی اهلِ سنّت را بآن فرق مخصوص ساخته است سائرِ فرق بواسطهٔ عدمِ اهتدا باین فرق در ضلالت مانده اند معتزله ازینجا عبد را خالقِ افعالِ خود گفته اند و ایجادِ کفر و معاصی را باو منسوب ساخته از کلامِ شیخ محی الدین و متابعانِ او مفهوم میشود که چنانچه ایمان و اعمالِ صالح مرضیِ اسم الهادی است کفر و معاصی نیز مرضیِ اسم المُضل است این سخن نیز مخالفِ اهلِ حق است و میلے بایجاب دارد که منشأ رضا گشته است چنانکه گویند که اشراق و اضاءه مرضیِ آفتاب است و حضرتِ حق سبحانه وتعالی عباد را قدرت و اراده داده است که باختیارِ خود کسبِ افعال مینمایند خلقِ افعال بحضرتِ حق سبحانه

ص زیراکه درمیان حرکت جماد و حرکت حیوان فرق بین است و همچنین است فرق درمیان حرکت رعشه و غیرآن و انکار این فرق خلاف عقل و نقل است برخلاف فرقه جبریه که عبد را

منسوب است وکسب بالشان عادتُ اللهِ سُبحانہٗ برین جاری شدہ است کہ بعد از قصدِ عبد
مر فعلِ خود را خلق حق سُبحانہٗ وتعالیٰ بآن فعل متعلق میشود و چون فعلِ عبد بقصد و اختیارِ او صدور
مے یابد پس ناچار متعلق مدح وذم و ثواب و عقاب بود و آنکہ گفتہ اند کہ اختیارِ عبد ضعیف است
اگر ضعیف باعتبارِ قوتِ اختیارِ حق سُبحانہٗ گفتہ اند مسلم است و اگر ضعیف باین معنی گفتہ اند
کہ در اداءِ فعلِ مامور کافی نیست پس غیر صحیح است فاِنَّ اللهَ سُبحانہٗ لا یکلف بما لیس فی وسعہٖ
بل یرید الیسر ولا یرید العسر غایۃ ما فی الباب جزاءِ مخلّد مر فعلِ موقت را مفوّض بتقدیرِ حق
است کفرِ موقت را عذابِ مخلّد جزاءِ آن وفاق فرمودہ و تلذذاتِ دائمی را منوط بایمانِ موقت نمود
ذٰلک تقدیر العزیز الحکیم این قدر بتوفیق اللهِ سُبحانہٗ ما ہم میدانیم کہ کفر ورزیدن نسبت
بحضرتِ حق سُبحانہٗ و تعالیٰ کہ مولی النعم ظاہرہ و باطنہ است و موجدِ سمٰوات و ارض است و ہر
بزرگی و کمالے کہ ہست مر جنابِ قدس او را ثابت است جزاءِ آن کفر باید کہ اشد عقوبات بود و آن
خلود است در عذاب و ہمچنین ایمان آوردن بالغیب این چنین منعمے بزرگ را و راست گو داشتن
او را باوجود مزاحمتِ نفس و شیطان باید کہ جزاءِ او بہترین جزاہا بود و آن خلود است در تنعمات و تلذذات
بعضے از مشایخ فرمودہ اند کہ دخولِ بہشت فی الحقیقت مربوط بہ فضلِ حق است سُبحانہٗ و منوط
ساختن آن را بایمان بنا بر آنست کہ ہرچہ جزاءِ اعمال بود الذ باشد و نزد فقیر دخولِ بہشت فی الحقیقت
مربوط بایمان است لیکن ایمان فضلِ اوست سُبحانہٗ و عطیۂ او تعالیٰ و دخولِ نار مربوط بکفر است
و کفر ناشی است از ہوائے نفسِ امارہ ما اصابک من حسنۃ فمن اللهِ وما اصابک من
سیئۃ فمن نفسک باید دانست کہ مربوط ساختن دخولِ بہشت را بایمان فی الحقیقت تعظیم
ایمان است بلکہ تعظیم مومن بہ است کہ این چنین اجر عظیم القدر بر آن مترتب شدہ است و ہمچنین
منوط ساختن دخولِ نار را بکفر تحقیرِ کفر است و تجہیلِ آنکہ نسبت باو این کفر بوقوع آمدہ است کہ این
طور عقوبتے بردوام بران مترتب گشتہ است بخلاف آنچہ بعضے از مشایخ گفتہ اند کہ ازین دقیقہ

۵ آنچہ بآن ایمان آوردہ شد از حق تعالیٰ و رسول و علیہ الصلوٰۃ والسلام وغیرہما ۱۲

خالی است وایضاً ورد دخولِ نار که عدیلِ اوست مثلِ این وجه متمشی نیست چه دخولِ نار فی الحقیقت
مربوط بکفر است واللہ سبحانہ الملہم ۔ ھذا ۔ وحضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ را مومنان در آخرت
در بہشت خواہند دید بے جہت وبے کیف وبے شبہ وبے مثال این مسئلہ الیست که جمیع فرق
اہلِ ملت وغیر اہلِ ملت غیر اہلِ سنت ہمہ منکر آنند ورویت بیجہت وبے کیف را تجویز نمے نمایند حتی
که شیخ محی الدین بن العربی نیز رویتِ آخرت را بتجلیِ صوری فرود مے آرد وبجز این تجلی تجویز نمینماید
روزے حضرت الشان ما از شیخ نقل میکردند که اگر معتزله رویت را بمرتبہ تنزیہ مقید نمیکردند وبه تشبیه
نیز قائل میگشتند ورویت را باین تجلی نیز میدانستند ہرگز از رویت انکار نمیکردند ومحال نمیدانستند یعنی
انکارِ ایشان از بے جہتی وبے کیفی است که مخصوص بمرتبہ تنزیہ است بخلافِ این تجلی که جہت وکیف
دران ملحوظ است پوشیدہ نماند که رویتِ آخرت را بتجلیِ صوری فرود آوردن فی الحقیقت انکار کردن
است مر رویت را چہ آن تجلیِ صوری اگر چہ از تجلیات صوریہ دنیا جدا بود رویت حق نیست تعالیٰ

۵ یراہ المومنون بغیر کیف ۔ وادراک وضرب من مثال ۔ بعثتِ انبیا علیہم الصلوٰۃ
والتسلیمات رحمتِ عالمیان است اگر توسطِ وجود این بزرگواران نمے بود ما گمراہان را معرفتِ ذات
وصفاتِ واجب الوجود تعالیٰ وتقدس که دلالت میفرمود ومرضیاتِ مولاء ما را جل شانہ از عدم مرضیات
او سبحانہ که تمیز مے نمود وعقول ناقصہ ما بے تائید نور دعوت ایشان ازین معنی معزول است وافہام
ناتمام ما بے تقلید این بزرگواران درین معاملہ مخذول آرے عقل ہرچند حجت است اما در حجیت ناتمام
است وبمرتبہ بلوغ نرسیدہ حجت بالغہ بعثتِ انبیاست علیہم الصلوات والتسلیمات که عذاب
وثوابِ اخروی دائمی منوط بہ آنست ۔ **سوال** ۔ چون عذابِ اخروی دائمی منوط بہ بعثت شد
پس بعثت را رحمتِ عالمیان گفتن بچہ معنی بود ۔ **جواب** ۔ بعثت عین رحمت است که بسبب معرفت
ذات وصفات واجب الوجود ہست تعالیٰ وتقدس که متضمن سعاداتِ دنیویہ واخرویہ است وبدولت
بعثت معلوم ومتمیز گشتہ است آنچہ مناسب جنابِ قدس او تعالیٰ است از آنچہ نامناسب جناب

یا مناسب اوست تعالیٰ و تقدس ۱۲

قدسِ اوست سبحانہٗ زیرا کہ عقلِ لنگ و کورِ ما کہ بداغِ امکان و حدوث متّسم است چہ داند کہ مناسبِ حضرتِ
وجوب کہ قدم از لوازمِ اوست از اسما و صفات و افعال کدام است و نامناسب کدام تا اطلاقِ آن
نمودہ آید و اجتناب ازین کردہ شود بلکہ بسا است کہ از نقصِ خود کمال را نقصان داند و نقص را کمال
انگارد این تمیز نزد فقیر فوقِ جمیعِ نعمِ ظاہرہ و باطنہ است بہ بید ولت تز آنکہ امورِ نامناسبہ را بجنابِ قدسِ او
تعالیٰ نسبت دہد و اشیاءِ ناشائستہ را بحضرتِ او سبحانہٗ منتسب سازد و بعثت است کہ باطل را از حق
جدا ساختہ است و نامستحقِ عبادت را از مستحقِ عبادت تمیز دادہ و بعثت است کہ براہِ حق جلّ و علا
بتوسطِ آن دعوت می فرمایند و بندہ ہا را بسعادتِ قرب و وصلِ مولیٰ جلّ سلطانہٗ میرسانند و بوسیلہ
بعثت اطلاع بر مرضیاتِ مولیٰ جلّ شانہٗ میسّر میشود کما مرّ و جوازِ تصرف در ملکِ او تعالیٰ از عدم
جواز آن متمیز مے گردد و امثالِ این فوائدِ بعثت بسیار است پس مقرر شد کہ بعثتِ انبیاء رحمت است
و آنکہ منقادِ ہوائے نفسِ امّارہ گشتہ بحکمِ شیطانِ لعین انکارِ بعثت نماید و بمقتضیاتِ بعثت عمل
نکند گناہِ بعثت چیست و بعثت چرا رحمت نبود ** سوال ** عقل فی حدِّ ذاتہ ہر چند در احکامِ
الٰہی جلّ شانہ ناقص و ناتمام است امّا چرا نتواند کہ بعد از حصولِ تصفیہ و تزکیہ عقل را مناسبتے و اتصالے
غیر متکیّف بمرتبۂ وجوب تعالت و تقدست پیدا شود کہ بسببِ آن مناسبت و اتصال احکام از انجا
اخذ نماید و حاجت بہ بعثت کہ بتوسطِ ملک ست نشود ** جواب ** عقل ہر چند آن مناسبت و اتصال
پیدا کند امّا تعلقیکہ باین ہیکلِ ہیولانی داشت بالکل زائل نہ گردد و تجرّد تمام پیدا نکند پس وا ہمہ ہمیشہ
دامنگیرِ او بود و متخیلہ ہرگز خیالِ او را نگذارد و قوتِ غضبیہ و شہویہ ہموارہ مصاحبِ او بوند و رذیلہ
حرص و شرہ ہمہ وقت ندیمِ او باشند سہو و نسیان کہ از لوازمِ نوعِ انسان است از و منفک نبوند
و خطا و غلط کہ از خواصِ این نشأہ اند از وجدا نباشند پس عقل شایانِ اعتماد نبود و احکامِ ماخوذۂ او
از سلطانِ وہم و تصرفِ خیال مصون نبوند و از شائبۂ نسیان و مظنۂ خطا محفوظ نباشند بخلاف
ملک کہ ازین اوصاف پاک است و ازین رذائل مبرّا پس ناچار شایانِ اعتماد بود و احکامِ ماخوذہ

ناکسیہا و فرد مایگیہا ۱۲ پاک و بری ۱۲

۵ یعنی بوقت رسانیدن آن علوم ماخوذه بتلقی روحانی بقوی وحواس الخ ۱۲

او از شائبهٔ وهم وخیال و مظنهٔ نسیان و خطا مصون باشند و در بعضے اوقات محسوس میگردد که علومیکه بتلقی روحانی اخذ نموده
در اثنائے تبلیغ آن بقوئے وحواس بعضے از مقدمات مسلمه غیر صادقه که از راه وهم وخیال یا غیر آن حاصل شده اند بی اختیار
بآن علوم منضم مے شود بحیثیتیکه دران وقت اصلا تمیز نتواند کرد و در ثانی الحال گاه بود که علم آن تمیز و بند
وگاه نه دهند پس لاجرم آن علوم بواسطهٔ خلط آن مقدمات هیئت کذب پیدا مے کنند و از اعتماد
مے بر آیند یا آنکه گوئیم که حصول تصفیه و تزکیه منوط است باتیان اعمال صالحه که مرضیات مولے باشند
سبحانه و این معنی موقوف بر بعثت است چنانکه گذشت پس بغیر بعثت حصول حقیقت تصفیه و تزکیه
میسر نمے شود و صفائے که کفار و اهل فسق را حاصل میشود آن صفائے نفس است نه صفائے قلب
و صفائے نفس غیر از ضلالت نمی افزاید و بجز از خسارت دلالت نمے نماید و کشف بعضے از امور
غیبی که در وقت صفائے نفس کفار و اهل فسق را دست میدهد استدراج است که مقصود از ان خرابی
و خسارت آن جماعه است نجانا الله سبحانه عن هذه البلیة بحرمة سید المرسلین علیه
و علیهم الصلوات والتسلیمات و علی آله و آل کل از این تحقیق واضح گشت که تکلیف شرعی که از راه بعثت
ثابت شده است نیز رحمت است نه آن چنانکه منکران تکلیف شرعی از ملاحده و زنادقه گمان برده اند
و تکلیف را از کلفت تصور نموده غیر معقول دانسته اند و گویند که کدام مهربانی است که عباد را بامور شاقه
تکلیف کنند و گویند که اگر بمقتضائے آن تکلیف عمل کنند به بهشت خواهند رفت و اگر خلاف آنرا
مرتکب شوند بدوزخ خواهند رفت چه تکلیف نکنند و گذارند که بخورند و بخسپند و بطور خود باشند این بیهوده لسان
و بیخردان مگر نمیدانند که شکر منعم واجب است عقلا و این تکلیفات شرعیه بیان اتیان آن شکر است
پس تکلیف بعقل واجب باشد و ایضا نظام عالم منوط باین تکلیف است اگر هر یکے را بطور خود میگذاشتند
غیر از شرارت و فساد بظهور نمے آمد و هر بوالهوسے در نفس و مال دیگرے دست درازی میکرد و بخبثت

وفساد پیش مے آید ہم خود ضائع مے شد وہم او ضائع بے ساخت عیاذاً باللہ سبحانہ اگر زواجر

وموانع شرعی نمے بودند ولکم فی القصاص حیوۃ یا اولی الالباب اگر چوب حاکم نباشد

زبے مے کنند زنگیے مست در کعبہ فتنہ یا آنکہ گوئیم کہ او تعالیٰ مالک علی الاطلاق است وعباد

مملوک اویند سبحانہ پس ہر حکمے وتصرفے کہ در ایشان فرماید عین خیر وصلاح است واز شائبہ ظلم وفساد

منزہ ومبرا است لا یسئل عما یفعل اگر از ہمہ آنکہ از بیم او گشاید زبان جز بہ تسلیم او

واگر ہمہ را بدوزخ فرستد وعذاب ابدی فرماید جائے اعتراض نیست ودر ملک غیر تصرف ناشائستہ

ستم پیدا کند بخلاف املاک ما کہ فی الحقیقت املاک اویند سبحانہ جمیع تصرفات از ما در آنہا عین ستم است

زیرا کہ صاحب شرع بواسطہ بعضے مصالح آن املاک را بما نسبت دادہ است وفی الحقیقت املاک اویند

سبحانہ پس تصرف ما در آنہا ہمان قدر مجوز باشد کہ مالک علی الاطلاق آن تصرف را تجویز فرمودہ

ومباح ساختہ آنچہ این بزرگواران علیہم الصلوات والتسلیمات باعلام حق جل وعلا اخبار نمودہ اند

وبیان احکام فرمودہ اند ہمہ صادق اند ومطابق واقع در احکام اجتہادیہ این بزرگواران علیہم الصلوات

والتسلیمات والتحیات ہر چند خطا تجویز نمودہ اند اما تقریر بر خطا در حق ایشان مجوز نداشتہ اند وگفتہ اند

کہ زود ایشان را بر آن خطا متنبہ میسازند وترک آن بصواب میفرمایند فلا اعتداد بذلک الخطاء

عذاب قبر مر کافران را وبعضے از عاصیان اہل ایمان را حق است مخبر صادق علیہ وعلی آلہ الصلوات

والتسلیمات از آن خبر دادہ وسوال منکر ونکیر مومنان را وکافران را در قبر نیز حق است قبر برزخے ست

در میان دنیا وآخرت عذاب او نیز بیک وجہ مناسبت بعذاب دنیوی دارد کہ انقطاع پذیر است وبوجہ

دیگر مناسبت بعذاب اخروی کہ فی الحقیقت از عذابہائے آخرت است کریمہ النار یعرضون

علیہا غدوا وعشیا نزلت فی عذاب القبر وہمچنین راحت قبر نیز ہر دو جہت دارد سعادتمند کسے

است کہ از زلات ومعاصی او بکمال کرم ورأفت در گذرند واصلاً مواخذہ نفرمایند واگر در مقام مواخذہ

آیند از کمال رحمت کفارت گناہان او را آلام ومحن دنیوی سازند واگر بقیہ ماندہ باشد بضغطۂ قبر

ومحنتهائے کہ دران موطن مقرر ساختہ اند کفارت کنند تا پاک وپاکیزہ بمحشر مبعوث گردد وہر کرا
چنین نکنند ومؤخذہ اورا بآخرت انداز ند عنقریب بعذاب لست آلاوائے برگناہگاران ومسماران
لیکن اگر از اہل اسلام است مآل او برحمت است واز عذاب ابدی محفوظ این نیز نعمتے است عظیم
رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ بحرمة سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ
وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ روز قیامت حق است ودران روز سموات وکواکب وارض
وجبال وبحار وحیوان ونبات ومعادن ہمہ معدوم وناچیز خواہند گشت آسمانہا منشق گردند
وستارہا انتشار پیدا کنند وبریزند وزمین وکوہہا ہباءً منثورا شوند این اعدام وافنا بنفخۂ اولے
تعلق دارد وبنفخۂ ثانیہ از قبرہا برانگیزند وبحشر روند وفلاسفہ اعدام سموات وکواکب را تجویز
نکنند وفنا وفساد برانہا جائز ندارند اینہارا ازلی وابدی گویند معذالک متاخران ایشان
ازبیخردی خودرا در زمرۂ اہل اسلام میگیرند وانیان بعضے از احکام اسلام مینمایند عجب آنکہ بعضے
از اہل اسلام این معنی را از ایشان باور میدارند وبے تحاشی ایشان را مسلمان میدانند عجب تر آنکہ
بعضے از مسلمانان اسلام بعضے را کہ ازین جماعہ اند کامل میدانند وطعن وتشنیع اینہارا منکر مے انگارند
وحال آنکہ آنہا منکر نصوص قطعی اند وانکار اجماع انبیا مینمایند عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ قَالَ اللّٰهُ
تَعَالٰى اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَاِذَا النُّجُوْمُ انْكَدَرَتْ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ وَاَذِنَتْ
لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَفُتِحَتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا اِيْ شُقِّقَتْ وَاَمْثَالُ ذٰلِكَ فِي الْقُرْاٰنِ
كَثِيْرَةٌ تمہید اند کہ مجرد تفوہ بکلمۂ شہادہ در اسلام کافی نیست تصدیق جَمِيْعِ مَا عُلِمَ مَجِيْئُهٗ مِنَ الدِّيْنِ
بِالضَّرُوْرَةِ باید وتبری از کفر وکافری نیز درکار است تا اسلام صورت بندد وَدُوْنَهٗ خَرْطُ الْقَتَادِ
وحساب ومیزان وصراط حق است کہ مخبر صادق عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ ازان خبر دادہ است
استبعاد بعضے از جاہلان طور نبوت از وجود این امور از حیز اعتبار ساقط است چہ طور نبوت ورائے
طور عقل است اخبار صادقۂ انبیا را بنظر عقل موافق ساختن فی الحقیقت انکار طور نبوت است آنجا

معامله بر تقلید است ندانند که طور نبوت مخالف طور عقل است بلکه طور عقل نیز تائید تقلید انبیا
علیهم الصلوات والتسلیمات بآن مطلب عالی نتواند نمود هرچند مخالفتش دیگر است و نارسیدن دیگر
چه مخالفت بعد از رسیدن متصور بود و بهشت و دوزخ موجود اند بعد از محاسبه روز قیامت گروهی را
به بهشت خواهند فرستاد و گروهی دیگر را بدوزخ و ثواب و عقاب اینها ابدی است که انقطاع ندارد
کما دلت علیه النصوص القطعیة المؤیدة صاحب فصوص گوید که مآل همه رحمت است
ورحمتی وسعت کل شیء کفار را عذاب دوزخ تا سه حقبه ثابت کند بعد از آن گوید که نار در حق
ایشان برد و سلام گردد چنانچه بر حضرت ابراهیم علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام شده بود
وخلف در وعید حق جائز دارد و گوید که هیچکس از اهل دل بخلود عذاب کفار نرفته است درین مسئله نیز
از صواب دور افتاده است ندانسته است که وسعت رحمت در حق مومنان و کافران مخصوص
بدنیا است و در آخرت بوئی از رحمت بکافر نرسد کما قال الله تعالی انه لا ییئس من
روح الله الا القوم الکافرون وقال تعالی بعد قوله سبحانه ورحمتی وسعت کل
شیء فساکتبها للذین یتقون ویؤتون الزکوة والذین هم بایتنا یؤمنون شیخ اول
آیت را خوانده و آخر را انکار نموده وقال الله تعالی ان رحمت الله قریب من المحسنین
وکریمه لا تحسبن الله مخلف وعده رسله دلالت ندارد در خصوصیت خلف بوعده تواند بود
که اقتصار عدم خلف بوعده اینجا بواسطه آن بود که مراد از وعده اینجا نصرت رسل است و غلبه اینها
بر کفار و آن متضمن وعده و وعید است وعده است مر رسل را و وعید است مر کفار را پس گویا درین
کریمه هم خلف وعده منتفی شد و هم خلف وعید فالایة مستشهد علیه لا له وایضا خلف در وعید
در رنگ خلف در وعده مستلزم کذب است و ناشایان آنحضرت جل سلطانه زیرا که در ازل
دانسته بود که کفار را عذاب مخلد نخواهم کرد معذلک برای مصلحتی مخالف علم خود گفته که عذاب
مخلد خواهم کرد این معنی را تجویز نمودن شناعت تمام دارد و سبحان ربک رب العزة عما یصفون

مطابق نفس الامر نیست و نه جهل لازم آید در نفس الامر بنابر قول صاحب فصوص که مآل همه رحمت است عذاب مخلد نیست ۱۲

اجماعِ اہلِ دل بر عدمِ خلودِ عذابِ کفار کشفی شیخ است و مجالِ خطا در کشف بسیار است فلا اعتداد
بہ مع کونہ مخالفاً للاجماع المسلمین ملائکہ بندہائے خدا اند جل سلطانہ کہ از معاصی معصوم اند و از
خطا و نسیان محفوظ لایعصون اللہ ما امرہم ویفعلون ما یؤمرون از خوردن و آشامیدن پاک اند
و از زن شوی منزہ اند و مبرا و تذکیرِ ضمائر در قرآن مجید در حقِ ایشان باعتبارِ شرفِ صنفِ ذکور را ست
از صنفِ نسا کما اوردہ سبحانہ تذکیر الضمائر فی حق نفسہ تعالیٰ و حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ بعضے
از ایشان را برسالت برگزیدہ است چنانچہ بعضے از انسان را نیز باین دولت مشرف ساختہ اللہ یصطفی
من الملائکۃ رسلا ومن الناس جمہور علماء اہلِ حق برآنند کہ خواصِ بشر افضل اند از خواصِ ملک امام
غزالی و امام الحرمین و صاحبِ فتوحاتِ مکیہ بافضلیتِ خواصِ ملک از خواصِ بشر قائل اند و آنچہ برین فقیر
ظاہر ساختہ اند آنست کہ ولایتِ ملک افضل است از ولایتِ نبی علیہم الصلوات والتسلیمات
اما در نبوت و رسالت درجہ الیست مر نبی را کہ ملک بآن نرسیدہ است و آن درجہ از راہِ عنصرِ خاک آمدہ
است کہ مخصوص بہ بشر است و نیز برین فقیر ظاہر ساختہ اند کہ کمالاتِ ولایت را نسبت بکمالاتِ نبوۃ
ہیچ اعتدادے نیست کاش حکمِ قطرہ داشتے نسبت بدریائے محیط پس مزیتے کہ از راہِ نبوت آید باضعاف
زیادہ خواہد بود از ان مزیت کہ از راہِ ولایت حاصل شود پس افضلیت مطلق مر انبیا را بود علیہم
الصلوات والتسلیمات و فضلِ جزئی مر ملائکہ کرام راست علی نبینا و علیہم الصلوات والتسلیمات فالصواب
ما قال الجمہور من العلماء شکر اللہ تعالیٰ سعیہم ازین تحقیق لائح گشت کہ ہیچ ولی بدرجۂ نبی از
انبیا نرسد علیہم الصلوات والتسلیمات بلکہ سرِ آن ولی ہمیشہ زیرِ قدمِ آن نبی بود باید دانست کہ در ہر
مسئلہ از مسائل کہ علما و صوفیہ در آن اختلاف دارند چون نیک ملاحظہ مینماید حق بجانبِ علمائے یابد
سرش آنست کہ نظرِ علما بواسطۂ متابعتِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بکمالاتِ نبوت و علومِ آن
نفوذ کردہ است و نظرِ صوفیہ مقصور بر کمالاتِ ولایت و معارفِ آنست پس ناچار علمیکہ از مشکوٰۃ
نبوت اخذ نمودہ شود اصوب و احق خواہد بود از آنچہ از مرتبۂ ولایت ماخوذ شود تحقیقِ بعضے ازین معارف

۵ یعنی صواب آنست کہ جمہورِ علما گفتہ اند کہ خواصِ بشر افضل اند از خواصِ ملک ۱۲

التفضیل رسل البشر افضل من رسل الملائکۃ ورسل الملائکۃ افضل من عامۃ البشر وعامۃ البشر افضل من عامۃ الملائکۃ ۱۲

۵ یعنی عبد الملک بن عبد اللہ الجوینی المتوفی سنۃ ثمان وسبعین واربعمائۃ ۱۲ کشف الظنون

در مکتوبیکه بنام فرزندی ارشدی در بیان طریق نوشته است اندراج یافته است اگر خفائی ماند بآنجا رجوع فرمایند ایمان عبارت از تصدیق قلبی است بآنچه از دین بطریق ضرورت و تواتر بما رسیده و اقرار لسانی نیز رکن ایمان گفته اند که احتمال سقوط دارد و علامت این تصدیق تبری است از کفر و بیزاری از کافری و آنچه در کافری است از خصائص و لوازم آن همچون بستن زنار و مثل آن اگر عیاذاً بالله سبحانه با دعوی این تصدیق تبری از کفر ننماید مصدق دو دین است که بداغ ارتداد متسم است و فی الحقیقت حکم او حکم منافق است لا الی هؤلاء ولا الی هؤلاء پس در تحقیق ایمان از تبری کفر چاره نبود و ادنای آن تبری قلبی است و اعلای آن تبری قلبی و قالبی و تبری عبارت از دشمنی است با دشمنان حق جل و علا آن دشمنی خواه بقلب بود اگر خوفی از ضرر ایشان داشته باشد و خواه بقلب و قالب هر دو در وقت عدم آن خوف کریمه یا ایها النبی جاهد الکفار والمنافقین واغلظ علیهم مؤید این معنی است چه محبت خدای عز و جل و محبت رسول او علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات بی دشمنی دشمنان ایشان صورت نه بندد ع تولی بی تبری نیست ممکن ؛ اینجا صادق است شیعه که این قاعده را در موالات اهلبیت جاری ساخته اند و تبری خلفاء ثلثه و غیر ایشان را شرط آن موالات داشته اند نامناسب است زیرا که تبری از دشمنان شرط موالات دوستان داشته اند نه تبری مطلق از غیر ایشان و هیچ عاقل منصف تجویز نکند که اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات با اهل بیت پیغمبر علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات والتحیات دشمن باشند و حال آنکه این بزرگواران در محبت او علیه و علی آله الصلوة والسلام اموال و انفس خود را صرف کرده اند و جاه و ریاست را بر باد داده چگونه دشمنی اهل بیت را بایشان منسوب توان ساخت و حال آنکه بنص قطعی محبت اهل قرابت آن سرور علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات ثابت شده است و اجرت دعوت را محبت ایشان ساخته کما قال الله تعالی قل لا اسئلکم علیه اجرا الا المودة فی القربی ومن یقترف حسنة نزد له فیها حسنا حضرت ابراهیم خلیل الرحمن علی نبینا و علیه الصلوة والسلام

ف بلکه ساقط شود چنانکه بوقت ضرورت و اضطرار و اکراه پس اگر بهنگام خوف تلف جان کلمهٔ کفر بر زبان آرد و بدل مصدق باشد کافر نه گردد قال الله تعالی الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان الخ ۱۲

پاره الیه یرد یعنی بگو نمیطلبم از شما بر تبلیغ قرآن هیچ مزد مگر دوستی در قرابت و هر که بکند نکوئی مضاعف سازیم برای او ثواب آن نیکی را ادنی تفسیر این آیه قول آخر عنایت کرده شیخ قدس سره ۱۲

یعنی اصل مذہب ابراہیم است و عمل شما و آباء شما بر آن نیست ۱۲ تفسیر عزیزی

این ہمہ بزرگی کہ یافت و شجرۂ انبیا گشت بواسطہ تبری از دشمنان او تعالیٰ بوده قال اللہ تعالیٰ قد کانت لکم اسوۃ حسنۃ فی ابراھیم والذین معہ اذ قالوا لقومھم انا برءٰؤا منکم ومما تعبدون من دون اللہ کفرنا بکم وبدا بیننا وبینکم العداوۃ والبغضاء ابدا حتی تؤمنوا باللہ وحدہ و ہیچ عملے در نظر فقیر از برائے حصول رضائے حق جل و علا برابر این تبری نیست می باید کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ را با کفر و کافری عداوت ذاتی است و آلہہ آفاقی مثل لات و عزے و عبدۂ ایشان بالذات دشمنان حق اند جل سلطانہ و خلود نار جزائے این عمل شنیع است و آلہہ ہوائی نفسانی و سائر اعمال سیئہ این نسبت ندارند زیرا کہ عداوت و غضب نسبت بآنہا ذاتی نیست اگر غضب است بصفات منسوب است و اگر عقاب و عتاب است بافعال راجع لہذا خلود نار جزائے این سیئات نگشتہ بلکہ مغفرت ایشان را منوط بمشیت خود داشتہ باید دانست کہ چون بکفر و کافران عداوت ذاتی متحقق گشت ناچار رحمت و رأفت کہ از صفات جمال است در آخرت بکافران نرسد و صفت رحمت رفع عداوت ذاتی نکند چہ آنچہ بذات تعلق دارد اقوائے وارفع است از آنچہ بصفت تعلق دارد پس مقتضائے صفت تبدیل مقتضائے ذات نتواند کرد و آنچہ در حدیث قدسی آمده است سبقت رحمتی غضبی مراد از غضب غضب صفاتی باید داشت کہ مخصوص لعصاۃ مومنان است نہ غضب ذاتی کہ بمشرکان مخصوص است سوال اگر گویند کہ در دنیا کافران را از رحمت نصیب است چنانکہ تو بالتحقیق آن کرده پس در دنیا صفت رحمت رفع عداوت ذاتی چگونہ نمود جواب گوئیم کہ حصول رحمت در دنیا مر کافران را باعتبار ظاہر و صورت است و فی الحقیقت استدراج و کید است در حق ایشان کریمۂ ایحسبون انما نمدھم بہ من مال وبنین نسارع لھم فی الخیرات بل لا یشعرون و کریمۂ سنستدرجھم من حیث لا یعلمون واملی لھم ان کیدی متین شاہد این معنی است فلیفھم ۔ فائدہ جلیلہ ۔ عذاب ابدی دوزخ جزائے کفر است و بس اگر پرسند کہ شخصے با وجود ایمان رسوم کفر بجا مے آرد و تعظیم مراسم اہل کفر مینماید و علما بکفر او حکم میکنند

و او را از اہلِ ارتداد مے شمرند چنانکہ اکثر مسلمانانِ ہند باین بلا مبتلا اند پس بفتوائے علما باید کہ آن شخص
در آخرت بعذابِ ابدی گرفتار گردد و حال آنکہ در اخبارِ صحاح آمدہ است کہ کسیکہ در دلِ او مقدارِ ذرّہ
از ایمان بود از دوزخ او را بیرون خواہند آورد و در عذابِ مخلّد نخواہند گذاشت تحقیقِ این مسئلہ
نزدیکِ تو چیست گوئیم کہ اگر کافرِ محض است عذابِ مخلّد نصیبِ اوست عیاذاً باللہ سبحانہٗ
و اگر باوجودِ اتیانِ مراسمِ کفر ذرّۂ از ایمان نیز دارد بعذابِ دوزخ مبتلا خواہد شد اما ببرکتِ آن ذرّۂ ایمان امید
است کہ از خلودِ عذاب خلاص شود و از گرفتاریِ دائمی نجات یابد فقیر یکبارے بعیادتِ شخصے رفتہ بود
کہ معاملۂ او قریب باحتضار رسیدہ بود چون متوجہِ حالِ او شد دید کہ قلبِ او ظلماتِ بسیار دارد ہر چند
متوجہِ دفعِ آن ظلمات شد فائدہ نہ کرد بعد از توجہِ بسیار معلوم شد کہ آن ظلمات ناشی از صفاتِ کفر است
کہ در روے کمین نشستہ و منشاءِ آن کدوراتِ موالاتِ اوست با کفر و اہلِ کفر توجہاتِ دفعِ آن ظلمات
نمے نمایند نتیجۂ او از آن ظلمات مربوط بعذابِ نار است کہ جزاے کفر است و نیز معلوم شد کہ ذرّۂ از
ایمان دارد کہ ببرکتِ آن آخر او را از دوزخ خواہند بر آورد و چون این حال را در روے مشاہدہ
نمود بخاطر گذشت کہ آیا بہ جنازۂ او نماز باید کرد یا نہ بعد از توجہ ظاہر شد کہ نماز باید کرد پس مسلمانانے کہ
باوجودِ ایمان رسومِ اہلِ کفر مے نمایند و تعظیمِ ایامِ ایشان مے کنند بر جنازۂ ایشان نماز باید کرد و بکفار ملحق
نباید ساخت کما ہو العمل الیوم و امیدوار باید بود کہ آخر ببرکتِ ایمان از عذابِ ابدی نجات یابند
پس معلوم شد کہ اہلِ کفر را عفو و مغفرت نیست إِنَّ اللّٰہَ لَا یَغْفِرُ أَنْ یُّشْرَکَ بِہٖ اگر کافرِ صرف است
عذابِ ابدی جزاے کفرِ اوست و اگر ذرّۂ ایمان نیز دارد جزاے او عذابِ موقت است از نار و در
سائرِ کبائر ان شاء اللہ تعالیٰ غفر و ان شاء عذّب نزدِ فقیر عذابِ دوزخ موقت باشد یا مخلّد
مخصوص بکفر است و بصفاتِ کفر کما سبق تحقیقہ و اہلِ کبائر کہ گناہانِ ایشان بمغفرت نہ در آمدہ اند
بتوبہ یا بشفاعت یا بمحض عفو و احسان و نیز آن کبائر را آلام و محنِ دنیوی یا شدائد و سکراتِ موت
تکفیر نساختہ امید است کہ در عذابِ آنہا جمعے را بعذابِ قبر کفایت کنند و جمعے دیگر را باوجودِ محنتہائے قبر

یعنی کبائر کہ بتوبہ و شفاعت و عفو و احسان و محنِ دنیوی و سکرات بمغفرت نہ در آمدہ و کفر نساختہ شدہ است امید است کہ الخ ۱۲

از اهوال قیامت و شدائد آن روز اکتفا فرمایند و از گناهانش باقی نگذارند که محتاج بعذاب نار گردند کریمه
الَّذِیْنَ آمَنُوْا وَلَمْ یَلْبِسُوْا اِیْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰئِکَ لَهُمُ الْاَمْنُ مؤید این معنی است چه مراد از
ظلم شرک است وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْاُمُوْرِ کُلِّهَا اگر گویند که در جزاء بعضے از سیئات
غیر کفر عذاب دوزخ نیز آمده است کما قال تعالی وَمَنْ یَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهٗ جَهَنَّمُ
خَالِدًا فِیْهَا و در اخبار آمده است که کسے که یک نماز فرض بعمد قضا کند یک حقبه او را در دوزخ عذاب
کنند پس عذاب دوزخ مخصوص بکفار نه گشت گوئیم که عذاب قاتل مخصوص بمستحل قتل است
و مستحل قتل کافر است کما ذکره المفسرون و در سیئات غیر کفر که عذاب دوزخ آمده است از شائبهٔ
صفات کفر خالی نخواهد بود مثل استخفاف آن سیئه و عدم مبالات باتیان آن و خوار داشتن اوامر و
نواهی شرعیه را و در خبر آمده شَفَاعَتِیْ لِاَهْلِ الْکَبَائِرِ مِنْ اُمَّتِیْ و جاے دیگر فرموده اُمَّتِیْ اُمَّةٌ
مَرْحُوْمَةٌ لَا عَذَابَ لَهَا فِی الْآخِرَةِ الخ کریمهٔ الَّذِیْنَ آمَنُوْا وَلَمْ یَلْبِسُوْا اِیْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰئِکَ لَهُمُ
الْاَمْنُ مؤید این معنی است کما مر و احوال اطفال مشرکان و شاهقان جبل و مشرکان زمان فترت
رسل در مکتوبیکه بنام فرزندی محمد سعید نوشته است بتفصیل ثبت یافته از انجا معلوم فرمایند و در زیادتی
و نقصان ایمان علماء را اختلاف است امام اعظم کوفی رضی الله تعالی عنه میفرماید الْاِیْمَانُ
لَا یَزِیْدُ وَلَا یَنْقُصُ و امام شافعی رحمه الله سبحانه میفرماید که یَزِیْدُ وَیَنْقُصُ و شک نیست
که ایمان عبارت از تصدیق و یقین قلبی است که زیادتی و نقصان را در انجا گنجایش نیست و آنچه
قبول زیادتی و نقصان کند داخل دائرهٔ ظن است نه یقین غایة ما فی الباب اتیان اعمال صالحه
انجلاء آن یقین میفرماید و اعمال غیر صالحه آن یقین را مکدر میسازد پس زیادتی و نقصان باعتبار
اعمال در انجلاء آن یقین ثابت شد نه در نفس آن یقین جمعے یقین را که منجلی و روشن یافتند زیاده

---

(۶) قال القونوی رحمه الله تعالی هذا یعنی قبول الایمان الزیادة والنقصان مذهب السلف والمحدثین وجماعة من المتکلمین وانکره اکثر المتکلمین ... وبین اصل وضعه فی اللغة وما علیه المتکلمون انتهی ۱۲

گفتند از ان یقینے کہ آن انجلاء و روشنی ندارد گویا بعضے غیر منجلی یقین را یقین ندانستند ہمان بعض منجلی را یقین دانستہ ناقص گفتند و جمعے دیگر کہ حدۂ نظر داشتند دیدند کہ این زیادتی و نقصان راجع بصفاتِ یقین است نہ بنفسِ یقین لاجرم یقین را غیر زائد و ناقص گفتند مثل آنکہ دو آئینہ برابر کہ در انجلاء و نورانیّت تفاوت دارند شخصے ببیند آئینہ را کہ انجلاء زیادہ دارد و نمایندگی در وبیش تر است گوید کہ این آئینہ زیادہ است از آئینۂ دیگر کہ آن انجلاء و نمایندگی ندارد و شخصے دیگر گوید کہ ہر دو آئینہ برابر اند زیادت و نقصان ندارند تفاوت در انجلاء و نمایندگی است کہ از صفاتِ آن دو آئینہ است پس نظر شخصِ ثانی صائب است و بحقیقتِ شے نافذ و نظر شخصِ اول مقصور بر ظاہر است و از صفت بذات نرفتہ وَيَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ازین تحقیق کہ این فقیر باظہارِ آن موفق شدہ است اعتراضاتِ مخالفان کہ بر عدمِ زیادتی و نقصانِ ایمان نمودہ اند زائل گشت و ایمانِ عامۂ مومنان در جمیع وجوہ مثلِ ایمانِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات نشد زیرا کہ ایمانِ انبیاء علیہم الصلوات والتسلیمات کہ تمام منجلی و نورانی است ثمرات و نتائج باضعاف زیادہ دارد از ایمانِ عامۂ مومنان کہ ظلمات و کدورات دارد علی تفاوتِ درجاتہم و ہمچنین ایمانِ ابی بکر رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہ کہ در وزن زیادہ از ایمانِ این امت است باعتبارِ انجلاء و نورانیّت باید داشت و زیادتی را راجع بصفاتِ کاملہ باید ساخت نمے بینی کہ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات با عامہ در نفسِ انسانیّت برابر اند و در حقیقت و ذات ہمہ متحد تفاضل باعتبارِ صفاتِ کاملہ آمدہ است و آنکہ صفاتِ کاملہ ندارد گویا از آن نوع خارج است و از خواص و فضائلِ آن نوع محروم باوجودِ این تفاوت در نفسِ انسانیّت زیادتی و نقصان راہ نمی یابد و نمیتوان گفت کہ انسانیّت قابلِ زیادتی و نقصان است واللّٰہ سبحانہ المُلہِم للصواب و ایضاً گویند کہ مراد از تصدیقِ ایمانی نزد بعضے تصدیقِ منطقی است کہ شاملِ ظن و یقین است برین تقدیر زیادتی و نقصان را در نفسِ ایمان گنجائش گشت لیکن صحیح آن است کہ مراد از تصدیق اینجا یقین و اذعانِ قلبی است نہ معنیٔ عام کہ شاملِ ظن ہم بود

له یعنی یقین غیر منجلی و یقین ناقص در جنب یقین منجلی و تام ... یقین ناقص در جنب یقین تام ... یقین منجلی و یقین تام و غرض ازین کلام بیان مراتب یقین کامل و ناقص است ۱۲

ٹه و تلاوتہ ھکذا یا ایہا الذین اٰمنوا اذا قیل لکم تفسحوا فی المجالس فافسحوا یفسح

عہ کان الاستثناء بظاہرہ یدل علی الشک فیجب الاجتناب منہ ۱۲

امام اعظم گوید انا مومن حقا و امام شافعی گوید انا مومن ان شاء اللہ تعالیٰ فی الحقیقت نزاع ایشان
لفظی است مذہب اول باعتبار ایمان حال است و مذہب ثانی باعتبار مآل و عاقبت کار اما تحاشی
از صورت استثنا اولی و احوط است کما لایخفی علی المنصف و کرامات اولیاء اللہ حق است و اکثر
وقوع خوارق عادات از ایشان این معنی از ایشان عادت مستمرہ گشتہ است و منکر آن منکر علم عادی
و ضروری ست معجزۂ نبی مقرون بدعوی نبوت است و کرامت ولی ازین معنی خالی است بلکہ مقرون
باعتراف متابعت آن نبی فلا اشتباہ بین المعجزۃ والکرامۃ کما زعم المنکرون و ترتیب افضلیت
درمیان خلفاء راشدین بترتیب خلافت است اما افضلیت شیخین باجماع صحابہ و تابعین ثابت شدہ
است چنانچہ نقل کردہ اند آنرا جماعہ از اکابر ائمہ کہ یکے از ایشان امام شافعی است قال الشیخ الامام
ابو الحسن الاشعری ان تفضیل ابی بکر ثم عمر علی بقیۃ الامۃ قطعی قال الذہبی وقد تواتر عن
علی فی خلافتہ و کرسی مملکتہ و بین الجم الغفیر من شیعتہ ان ابا بکر و عمر افضل الامۃ ثم قال
و رواہ عن علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ نیف و ثمانون نفسا و عدّ منہم جما غفیرا ثم قال فقبح اللہ الرافضۃ
ما اجہلہم و روی البخاری عنہ انہ قال خیر الناس بعد النبی علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام
ابو بکر ثم عمر ثم رجل آخر فقال ابنہ محمد بن الحنفیۃ ثم انت فقال انما انا رجل من المسلمین
و صحح الذہبی و غیرہ عن علی انہ قال الا وانہ بلغنی ان رجالا یفضلونی علیہما و من وجدتہ
فضلنی علیہما فہو مفتر علیہ ما علی المفتری و اخرج الدارقطنی عنہ لا اجد احدا فضلنی علی

ابی بکر و عمر الا جلدته جلد المفتری و امثال ذلک منه و من غیره من الصحابة متواترة بحیث لا مجال فیها لانکار احد حتی قال عبد الرزاق من اکابر الشیعة افضل الشیخین بتفضیل علی ایاهما علی نفسه و الا لما فضلتهما کفی بی وزرا ان احبه ثم اخالفه کل ذلک مستفاد من الصواعق و اما تفضیل عثمان بر علی رضی اللہ تعالی عنهما پس اکثر علماء اہل سنت برآنند که افضل بعد از شیخین عثمان است پس علی و مذہب ائمہ اربعہ مجتہدین نیز ہمین است و توقفے که در فضلیت حضرت عثمان از امام مالک نقل کرده اند قاضی عیاض گفته که او رجوع کرده است از توقف بسوئے تفضیل عثمان و قرطبی گفته است ہو الاصح ان شاء اللہ تعالی و ہمچنین توقفے که از عبارت امام اعظم رحمہ اللہ فہمیده اند که من علامات السنة والجماعة تفضیل الشیخین و محبة الختنین نزد این فقیر اختیار این عبارت را محمل دیگر است که چون ظہور فتن و اختلال در امور مردم در زمان خلافت حضرات ختنین بسیار شده بود و بدلہائے مردم ازین راه کدورتے راه یافته امام این معنی را ملاحظه فرموده در حق ایشان لفظ محبت اختیار نموده است و دوستی ایشان را از علامات سنت ساخته بے آنکه شائبۂ توقف ملحوظ بود و کیف و کتب الحنفیة مشحونة بان افضلیتهم علی ترتیب خلافتهم بالجمله فضلیت شیخین یقینی است و فضلیت حضرت عثمان دون اوست اما احوط آنست که منکر افضلیت حضرت عثمان را بلکه منکر فضلیت شیخین را نیز حکم بکفر نکنیم و مبتدع و ضال دانیم چه علما را در تکفیر او اختلاف است و در قطعیت این اجماع قیل و قال و این منکر قرین یزید بے بدولت است که بواسطۂ احتیاط در لعن او توقف کرده اند ایذا ائیکه بحضرت پیغمبر از راه ایذاء خلفاء راشدین او میرسد در رنگ ایذائے است که از راه ایذائے امامین باو رسیده علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات قال علیه و علی آله الصلوة و السلام الله الله فی اصحابی لا تتخذوهم غرضا من بعدی فمن احبهم فبحبی احبهم و من ابغضهم فببغضی ابغضهم و من اذاهم فقد اذانی و من آذانی فقد اذی الله و من آذی الله فیوشک ان یاخذه و قال عز و جل ان الذین یؤذون الله و رسوله

نفعهم الله فی الدنیا والآخرة وآنچه مولانا سعد الدین در شرح عقائد النسفی در بین افضلیت انصاف
دانسته است از انصاف دور است و نزد بیدے که نموده است بے تأمل است چه مقرر علماست که
فضلیت باعتبار کثرت ثواب نزد خدائے جل وعلا ایجا مراد است نه افضلیتے که بمعنی کثرت ظهور
فضائل و مناقب بود که نزد عقلا اعتبار دارد زیرا که سلف از صحابه و تابعین آن قدر فضائل و مناقب که از
حضرت امیر نقل کرده اند از هیچ صحابی منقول نشده است حتی قال الامام احمد ما جاء لاحد من
الصحابة من الفضائل ما جاء لعلی مع ذلک هم ایشان حکم کرده اند بافضلیت خلفاء ثلثه پس معلوم
شد که وجه افضلیت دیگر است ورای این فضائل و مناقب و اطلاع بر آن افضلیت مشاهدان
دولت وحی را میسر است که بصریح یا بقرائن معلوم نموده باشند و آن صحابه پیغمبر اند علیه وعلیهم
الصلوات والتسلیمات پس آنچه شارح عقائد نسفی گفته است که اگر مراد از افضلیت کثرت
ثواب است پس توقف را جهت است ساقط است زیرا که توقف را وقتے گنجایش باشد که آن
افضلیت را از قبل صاحب شریعت صریحاً او دلالۃً معلوم نکرده باشند و چون معلوم کرده باشند
چرا توقف نمایند و اگر معلوم نکرده باشند چرا حکم بافضلیت کنند و آنکه همه را برابر دانند و فضل یکے بر دیگرے
فضولی انگارد بوالفضول است عجب بوالفضولے که اجماع اهل حق را فضولی داند مگر لفظ فضل او را
باین فضولی برده است و آنچه صاحب فتوحات مکیه گفته است که سبب ترتیب خلافتهم مدة
اعمارهم دلالت بر مساوات در فضیلت ندارد چه امر خلافت دیگر است و مبحث افضلیت دیگر و لو
سلم این و امثال این از شطحیات اوست که شایان تمسک نیست اکثر معارف کشفیه او که از
علوم اهل سنت جدا افتاده است از صواب دور است پس متابعت نکند آن را مگر کسے که دلش
مریض است یا مقلد صرف و آنچه در میان صحابه از منازعات و مشاجرات گذشته بر محامل نیک صرف
باید کرد و از هوا و تعصب دور باید داشت قال التفتازانی مع افراطه فی حب علی کرم الله تعالی وجهه
وما وقع من المخالفات والمحاربات لم یکن عن نزاع فی خلافته بل عن خطأ فی الاجتهاد

یعنی المولی احمد بن موسی الشہیر بالخیالی المتوفی سنۃ ستین وثمانمائۃ ۱۲ کشف

وفی حاشیۃ الخیالی علیہ فانّ معاویۃ واخوانہ بغوا عن طاعتہ مع اعترافہم بانہ افضل اہل
زمانہ وانہ الاحق بالامامۃ منہ بشبہۃ ہی ترک القصاص عن قتلۃ عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ
ونقل فی حاشیۃ قرہ کمال عن علی کرّم اللہ تعالیٰ وجہہ انہ قال اخواننا بغوا علینا ولیسوا کفرۃ
ولا فسقۃ لما لہم من التاویل وشک نیست کہ خطاء اجتہادی از ملامت دور است واز طعن وتشنیع
مرفوع مراعات حقوق صحبت خیر البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتحیات نمودہ جمیع اصحاب کرام را
بہ نیکی یاد باید کرد وبدوستی پیغمبر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات ایشان را دوست باید داشت
قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام من احبہم فبحبی احبہم ومن ابغضہم فببغضی
ابغضہم یعنی محبتے کہ باصحاب من تعلق کردہ ہمان محبت است کہ بمن متعلق شدہ است وہمچنین بغضے کہ
بایشان تعلق گیرد ہمان بغض است کہ بمن تعلق گرفتہ است ما را با محاربان حضرت امیر ہیچ آشنائی نیست
بلکہ جائے آنست کہ از ایشان در آزار باشیم اما چون اصحاب کرام پیغمبر اند کہ بامحبت ایشان ماموریم
واز بغض وایذاء ایشان ممنوع ناچار ہمہ را دوست میداریم بدوستی پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات
واز بغض وایذاء ایشان گریزان کہ آن بغض وایذاء منجر بآن سرور میشود لیکن محق را محق گوئیم ومخطی را
مخطی حضرت امیر بر حق بودند ومخالفان ایشان بر خطا زیادہ برین فضولی است تحقیق این مبحث در
مکتوبیکہ بخواجہ محمد اشرف نوشتہ است بتفصیل ذکر یافتہ است اگر خفائے ماندہ باشد بآن مکتوب رجوع
فرمایند بعد از تصحیح عقائد از تعلم احکام فقہ چارہ نبود واز دانستن فرض وواجب وحلال وحرام وسنت
ومندوب ومشتبہ ومکروہ گذر نہ وہمچنین عمل بمقتضائے این علم نیز ضروری است مطالعۂ کتب فقہ ضروریا
شمرند وسعی بلیغ در اتیان اعمال صالحہ مرعی دارند شمہ از فضائل وارکان صلوٰۃ کہ عماد دین است ابراز
می نماید استماع فرمایند اول از اسباغ وضو چارہ نبود ہر عضو را سہ بار بتمام وکمال بباید شست تا
بروجہ سنت ادا یابد ودر مسح سر استیعاب باید نمود ودر مسح گوش ومسح رقبہ احتیاط باید فرمود وتخلیل
اصابع رجل بخنصر دست چپ از جانب زیر آن اصابع آمدہ است آن را مراعات فرمایند اتیان مستحب

را اندک نداند مستحب دوست داشتہ شدہ حق است جلّ وعلا و مرضی او تعالیٰ اگر بتمام دنیا
یک فعلِ مرضی و محبوبِ حق جلّ سلطانہ معلوم شود و عمل بمقتضائے آن میسر گردد مغتنم است
حکم آن دارد کہ کسے بخزف ریزہ ہائے چند جوہر نفیس را بخرد و بجماد لاطائل روح را بدست آرد
بعد از طہور کامل و اسباغ وضو قصد نماز کہ معراج مومن است باید فرمود و اہتمام باید نمود کہ نماز فرض
بے جماعت ادا نیابد بلکہ تکبیر اولیٰ با امام ترک نشود و نماز در وقت مستحب ادا یابد و در قراءۃ مراعاۃ
قدر مسنون باید کرد و در رکوع و سجود از طمانینت چارہ نبود کہ فرض است یا واجب بقول مختار و در قومہ
راست باید ایستاد بر نہجے کہ استخوانہا بمقر خود رجوع نماید و بعد از راست ایستادن طمانینت در کار است
نیز باید کرد کہ فرض است یا واجب یا سنت علی اختلاف الاقوال و ہمچنین در جلسہ کہ میانِ دو سجدہ است
بعد از نشستن درست اطمینان نیز در کار است چنانچہ در قومہ و اقل تسبیح رکوع و سجود سہ بار است و
اکثرش تا ہفت بار یا یازدہ بار علی اختلاف الاقوال و تسبیح امام باندازہ حال مقتدیان است شرم
می آید کہ کسے در حالِ انفراد و در وقتِ قوت و استطاعت اقتصار بر اقلِ تسبیحات نماید اگر نتواند پنج
بار یا ہفت بار بگوید و در وقتِ سجدہ رفتن آنچہ بزمین نزدیک تر است اول بر زمین نہد پس اول
ہر دو زانو بر زمین نہد بعد از ان ہر دو دست بعد از ان بینی را بعد از ان جبین را و در وقت وضع
زانو و دست ابتدا از یمین باید نمود و در وقتِ رفع رأس آنچہ بآسمان نزدیکست اول باید برداشت
پس ابتدا از رفع جبین باید نمود و در وقتِ قیام نظر بر موضع سجود باید دوخت و در وقتِ رکوع بر
پایہائے خود نظر باید کرد و در سجود بر نوک بینی خود و در جلوس بر دو دست خود یا بر کنار خود ملاحظہ
باید نمود چون نظر از پراگندگی دوختہ شود و بر مواضع مذکورہ گماشتہ گردد نماز بجمعیت میسر شود و صلوۃ
بخشوع حاصل آید کما ہو المنقول عن النبی علیہ و علیٰ آلہ الصلوۃ والسلام و ہمچنین تفریج اصابع
دو دست در وقتِ رکوع و ضم ساختن آن اصابع در وقتِ سجود سنت است آن را نیز مراعات
فرمایند انگشت کشادن یا ضم ساختن بے تقریب نیست فوائد در ضمنِ آن ملاحظہ نمودہ صاحبِ شرع

¹ ضم بالفتح و تشدید میم یعنی پیوستن و فراہم آوردن چیزے را با چیزے ۱۲ غ

انتظار است کہ تقیید عالیہ بنقیضہ ۔ یعنی بعد از طہارت کاملہ · بمعنی ضدی کہ مرتبۂ کمال است · یعنی اول وقت · ارادہ ایں نماز با وضو ۱۲ · الا امر کہ اعشا اسفار در عشاء · اسفار ۱۲ · وقت نمازست · نماز فجر در ظہر و مستحب است · نماز عصر و عشاء اوساط مفصل · تصار مفصل · قرأت عبدالرزاق · اخرجہ سفیان الثوری · عن علی بن زید بن · جدعان عن انس · لا یقول کانت صلوۃ · الفجر بطوال المفصل · الظہر و العصر باوساط المفصل · المغرب بقصار المفصل · العشاء باوساط المفصل · وفی صحیح مسلم · قال صلی اللہ علیہ وسلم · فی صلوۃ الظہر فی · الرکعتین الاولیین · فی کل رکعۃ قدر · ثلاثین آیۃ ۱۲ · سے ذکر تقیید بنقیضہ

بودن · نگاہ · بعد نماز · ساختن · نمود · ایستادن · نمایند · پراگندگی

فرض است یا واجب یعنی اقل تسبیح الامام ۱۲ · تسبیحات امام بقدر حال مقتدیان

پہلو از کردن اول رکوع · قومہ و فع نون اول · قلت کلمہ ثانی یعنی کون · نون یعنی نون اول · خوانند و نون ثانی · خطاب ۔ اگر از اضطرار · ہمزہ یک نون ظاہر شود ۱۲ غیاث · قال علیہ الصلوۃ والسلام اذا صلی احدکم للناس فلیخفف فان فیہم السقیم والضعیف والکبیر و اذا صلی احدکم لنفسہ فلیطول ما شاء · متفق علیہ یعنی چون نماز گزارد کسے از شما برای مردم

مصحح سہل اللہ لہ ۱۲ · با پدر آوردہ · متابعت صاحب شریعت علیہ · خیر و ضمن در ذریت · چون ادا کرده است · یعنی حکمہا و مصالح · اشارت است · بواسطہ اشارت این · ہر کہ برای ادای احکام شرعیہ · فوائد در ضمن آن · یعنی ایں بہ بیان نکند · از اوامر نماز · یعنی ایشان پیمارست و ناتوان · بیمار و ناتوان و بیکس · پس باید تخفیف کند · یعنی امامت کند ایشان را · پس · تا دراز کند · در رکوع ۱۲ · در سجود ۱۲ · فائدہ ۱۲ · بہرہ ۱۲

بعمل در آورده است مارا هیچ فائده برابر متابعت صاحب شریعت نیست علیه وعلی آله الصلوٰة
والسلام این همه احکام در کتب فقهیه مذکورند بتفصیل وایضاح ومقصود از ایراد اینجا ترغیب بر اعمال
است بمقتضائے علم فقه وفقنا الله سبحانه وایاکم علی الاعمال الصالحة الموافقة للعلوم
الشرعیة بعد ان وفقنا الله سبحانه لتصحیح العقائد الدینیة بحرمة سید المرسلین
علیه وعلیهم وعلی آل کل من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها اگر شوق بر فضائل
صلوٰة ونسبتن بکمالات مخصوصهٔ آن در زخود یابند پس سه مکتوب که متصل وقریب یکدیگر اند از مطالعه
فرمایند اول مکتوب بنام فرزندی محمد صادق نوشته شده است ومکتوب دوم بنام میر محمد نعمان
ومکتوب سوم باسم مشیخت مآب میان شیخ تاج بعد از تحصیل دو جناح اعتقادی وعملی اگر توفیق ایزدی
جل سلطانه رهنمونی فرماید سلوک طریقهٔ علیهٔ صوفیه است نه از برائے آن غرض که شئے زائد
ازان اعتقاد وعمل حاصل کنند وامر مجدد بدست آرند بلکه مقصود آنست که نسبت بمعتقدات یقینے واطمینانے
حاصل کنند که هرگز به تشکیک مشکک زائل نه گردد وبایراد شبهه باطل نشود چه پائے استدلال چوبین است
ومستدل بے تمکین الا بذکر الله تطمئن القلوب ونسبت باعمال تیسرے وسهولتے حاصل
کنند وکسل وسرکشی که از اماره ناشی میشود زائل گردانند وایضاً مقصود از سلوک طریقهٔ صوفیه نه آنست
که صور واشکال غیبی را مشاهده نمایند وانوار والوان را معاینه کنند این خود داخل لهو ولعب است صور وانوار
حسی چه نقصان دارد که کسے اینها را گذاشته بریاضات ومجاهدات تمنائی صور وانوار غیبی نماید چه
این صور وآن صور واین انوار وآن انوار همه مخلوق حق اند جل وعلا واز آیات داله بر وجود او تعالیٰ
ودرمیان طرق صوفیه اختیار کردن طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه اولیٰ وانسب است چه این بزرگواران التزام
متابعت سنت نموده اند واجتناب از بدعت فرموده لهذا اگر دولت متابعت دارند واز احوال
هیچ ندارند خرسندند واگر باوجود احوال در متابعت فتور دانند آن احوال را نمی پسندند ازینجاست که سماع
ورقص را تجویز نه کرده اند واحوالیکه بران مترتب شود اعتبار نموده بلکه ذکر جهر را بدعت دانسته منع آن

للعه چنانچه بحقیقت امر نارسیدگان بخیال مے آرند واین را کمال میدانند ۱۲

فرمودہ اند و ثمرات کہ بران مترتب شود التفات بآن ننمودہ روزے مجلس طعام در ملازمت حضرت ایشان
حاضر بودیم شیخ کمال کہ یکے از مخلصان حضرت خواجہ ما بودہ در وقت افتتاح طعام در حضور ایشان
بسم اللہ را بلند گفت ایشان را ناخوش آمد بحدیکہ زجر بلیغ فرمودند و فرمودند کہ اورا منع کنند کہ در مجلس
طعام ما حاضر نشود و از حضرت ایشان شنیدہ ام کہ حضرت خواجہ نقشبند علماء بخارا را جمع کردہ بخانقاہ
حضرت امیر کلال بردہ بودند تا ایشان را از ذکر جہر منع فرمایند علما بحضرت امیر گفتند کہ ذکر جہر بدعة است
نکنند ایشان در جواب فرمودند کہ نکنیم اکابر این طریق ہرگاہ در منع ذکر جہر این ہمہ مبالغہ نمایند از
سماع و رقص و وجد و تواجد چہ گویند احوال و مواجید کہ بر اسباب نامشروعہ مترتب شوند نزد فقیر از قبیل
استدراجات است چہ اہل استدراج را نیز احوال و اذواق دست میدہد و کشف توحید و مکاشفہ
و معاینہ در مرایاے صور عالم بظہور مے آید حکماے یونان و جوگیہ و براہمہ ہند درین معنی شریک اند علامت
صدق احوال موافقت علوم شرعیہ است با اجتناب از ارتکاب امور محرمہ و مشتبہہ بدانند کہ سماع و
رقص فی الحقیقت داخل لہو و لعب است کریمہ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ
در شان منع سرود نازل شدہ است چنانچہ مجاہد کہ شاگرد ابن عباس است و از کبار تابعین گوید کہ
مراد از لہو الحدیث سرود است وفی المدارک لہو الحدیث السمر والغناء وکان ابن
عباس و ابن مسعود رضی اللہ تعالی عنہم یحلفان انہ الغناء وقال مجاہد فی قولہ تعالی والذین
لا یشہدون الزور ای لا یحضرون الغناء وحکی عن امام الہدی ابی منصور الماتریدی من
قال لمقری فی زماننا احسنت عند قراءتہ یکفر وبانت منہ امرأتہ واحبط اللہ تعالی کل حسناتہ

ابو الحجاج المخزومی مولاھم المکی ثقۃ امام فی التفسیر وفی العلم ۱۲ تقریب

هو امام کبیر والدبوسی نسبة الی دبوسیة قریة بسمرقند ۱۲ فوائد بهیه

وحکی عن ابی نصر الدبوسی عن القاضی ظهیر الدین الخوارزمی من سمع الغناء من المغنی وغیرہ او یریٰ فعلاً من الحرام فیحسن ذلک باعتقاد او بغیر اعتقاد یصیر مرتدا فی الحال بناء علی انه ابطل حکم الشریعة ومن ابطل حکم الشریعة فلا یکون مومنا عند کل مجتهد ولا یقبل الله تعالیٰ طاعته واحبط الله تعالیٰ کل حسناته :: اعاذنا الله سبحانه من ذالک ::

وآیات واحادیث وروایات فقهیه در حرمت غنا بسیار است بحدیکه احصائے آن متعذر است لیکن اگر شخصے حدیث منسوخ یا روایت شاذه را در اباحت سرود بیارد اعتبار نباید کرد زیرا که هیچ فقیهے در هیچ وقتے وزمانے فتوے باباحت سرود نداده است ورقص وپاکوبی را تجویز نداشته چنانکه در ملتقط رساله امام همام ضیاء الدین شامی مذکور است وعمل صوفیه در حل وحرمت سند نیست همین بس نیست که ما ایشان را معذور داریم وملامت نکنیم وامر ایشان را بحق سبحانه وتعالیٰ مفوض داریم اینجا قول امام ابی حنیفه وامام ابی یوسف وامام محمد معتبر است نه عمل ابی بکر شبلی وابی حسن نوری صوفیان خام این وقت عمل پیران خود را بهانه ساخته سرود ورقص را دین وملت خود گرفته اند وطاعت وعبادت ساخته اولٰئک الذین اتخذوا دینهم لهوا ولعبا واز روایت سابق معلوم شده است کسیکه فعل حرام را مستحسن داند از زمره اهل اسلام مے برآید ومرتد میگردد پس خیال باید کرد که تعظیم مجلس سماع ورقص نمودن بلکه آنرا طاعت وعبادت دانستن چه شناعت دارد ولله سبحانه الحمد والمنة که پیران ما باین امر مبتلا نشدند وما متابعان را از تقلید این امور باز داشتند شنیده مے شود که مخدوم زادها میل بسرود دارند ومجلس سرود وقصیده خوانی در شبهاے جمعه منعقد میسازند واکثر یاران آن درین امر موافقت مینمایند عجب هزار عجب مریدان سلاسل دیگر عمل پیران خود را بهانه ساخته ارتکاب این امر مینمایند وحرمت شرعی را بعمل پیران خود دفع مے کنند اگرچه فی الحقیقت درین امر محق نباشند یاران درین ارتکاب چه معذرت خواهند فرمود حرمت شرعی یکطرف ومخالفت طریقت پیران خود یک طرف نه اهل شریعت ازین فعل رضی اند ونه اهل طریقت اگر حرمت شرعی نبودے مجرد

ابوالعباس امام جلیل القدر ظهیر الدین عمر بن احمد بن اسمٰعیل البخاری الخوارزمی کالاستاد مطلع علی حقائق الشریعة له شرح الجامع الصغیر وکتاب الفوائد وغیرهما ۱۲ فوائد البهیه

قول ابی بکر شبلی امام جعفر بن یونس است ... عالم بوده وفقیه ومذهب امام مالک داشت ... خلیفه بود جنید را ... توفی ... سنه اربع وثلثین وثلثمائة ۱۲ نفحات

قول ابی الحسن نوری ... نامش احمد بن محمد است ... نفحات الانس

مکتوبات امام ربانی دفتر اول

احداثِ امر در طریقت شنیع بودے فکیف کہ حرمتِ شرعی بآن جمع شود یقین است کہ جنابِ میرزا جیو باین امر راضی نخواہند بود اما مراعاتِ آدابِ شما نمودہ بصریح منع ہم نمیکنند و یاران را ازین اجتماع نہی نمینمایند این فقیر چون در آمدنِ خود توقف دید چند فقرہ فراہم آوردہ نوشتہ فرستاد این سبق در ملازمتِ میرزا جیو بگذرانند و از اول تا آخر پیشِ ایشان بخوانند والسلام۔

مکتوب دو صد و ہفتم (۲۰۷)

دولیست

بمیرزا حسام الدین احمد صدور یافتہ در بیانِ آنکہ اسرار و دقائق کہ حضرت ایشان بآن متمیز گشتہ اند شمہ ازان بظہور نمیتوان آورد بلکہ برمز و اشارت نیز ازان باب سخن نمیتوان کرد و آن اسرار مقتبس از مشکوٰۃِ نبوت است و ملائکہ عالین نیز درین دولت شریک اند و ما یناسب ذلک بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کہ صحیفۂ شریفہ کہ از روئے کرم نامزد این حقیر ساختہ بودند بمطالعۂ آن مشرف گشت جزاکم اللہ سبحانہ خیرا از انعاماتِ حق جل سلطانہ چہ نویسد و چسان شکر آن نماید علوم و معارف فیاضہ میشود و بتوفیق خداوندی جل شانہ اکثر آن در قیدِ کتابت مے آید و بسمعِ اہل و نااہل میرسد اما اسرار و دقائقے کہ بآن متمیز است شمہ ازان بظہور نمیتواند آورد بلکہ برمز و اشارت نیز ازان مقولہ سخن نمیتواند کرد فرزندی اعزی کہ مجموعۂ معارفِ فقیر است و نسخۂ مقاماتِ سلوک و جذبہ رمزے ازین اسرار وقتے با او در میان نہادہ و بر شیخ تمام در استتارِ آن میکوشد باآنکہ میداند کہ فرزندی از محرمانِ اسرار است و از خطا و غلط محفوظ اما چہ کند کہ دقتِ معانی زبان را میگیرد و لطافتِ اسرار بہارا مے بندد و یضیق صدری ولا ینطلق لسانی نقد وقت است آن اسرار نہ ازان قبیل اند کہ در بیان بیایند بلکہ در میان نگنجند

آرندے فرباد حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست ہم قصۂ غریب و حدیثِ عجیب ہست این دولت کہ ما در استتارِ آن میکوشیم مقتبس از مشکوٰۃِ نبوتِ انبیا است علیہم الصلوات والتسلیمات و ملائکہ ملاء اعلیٰ علیٰ نبینا و علیہم الصلوات والتسلیمات شریک این دولت

اند وازمنابعانِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات ہر کرا این دولت مشرف سازند ابوہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ گوید کہ من از رسولِ خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم دو نوع علم اخذ نمودم یکے ازان دو علم آنست کہ درمیانِ شما منتشر ساختم و علمِ دیگر را اگر منتشر سازم حلقوم مرا ببرند و آن علمِ دیگر علمِ اسرار است کہ فہمِ ہر کس بآن نرسد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ثانیًا مرفوع آنکہ کتابے کہ بحضراتِ خواجہ زادہا نوشتہ است بنظرِ شریف خواہد گذشت مخدوما مکرما احداثے کہ در طریقت پیدا کنند نزدِ فقیر کم از بدعتے نیست کہ در دین احداث کنند برکاتِ طریقت تا زمانے فائض است کہ احداثے در طریقت پیدا نشدہ است و چون امرِ محدث در طریقت پیدا شد راہِ فیوض و برکاتِ آن طریق مسدود گشت پس محافظتِ طریقت از اہمِ مہام آمد و اجتناب از مخالفتِ طریقت از ضروریات گشت پس ہر جا از ہر کہ مخالفتِ طریقت خود بینند زجر و مبالغہ منعِ آن فرمایند و ترویج و تقویتِ آن طریقت کنند والسلام والاکرام

مکتوب دویست و شصت و ہشتم (۲۶۸)

بخانخانان صدور یافت در بیانِ آنکہ علمِ وراثتِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات چیست و مراد از علما کہ در حدیث علماءُ امّتی کانبیاءِ بنی اسرائیل واقع شدہ اند کدام اند و در بیانِ آنکہ علمِ اسرار کہ از وراثتِ انبیا باقی ماندہ است علیہم الصلوات والتسلیمات غیر آن اسرار است کہ اولیاءِ امت بآن تکلم کردہ اند از علمِ توحیدِ وجودی و بیانِ احاطہ و سریان و قرب و معیت و ما یناسب کل ذٰلک۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی احوال و اوضاعِ فقرائے این حدود مستوجبِ حمد است المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و عافیتکم و ثباتکم و استقامتکم چون مبحثِ علمِ وراثت درمیان بودہ چند کلمہ ازان مقولہ بمقتضائے وقت نوشتہ آمد در اخبار آمدہ العلماء ورثۃ الانبیاء علمیکہ از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات باقیماندہ است دو نوع است علمِ احکام و علمِ اسرار عالمِ وارث کسے است کہ اورا از ہر دو نوع علم سہم بود نہ آنکہ اورا از یک نوع نصیب بود نہ از نوعِ دیگر کہ

که آن منافی وراثت است چه وارث را از جمیع انواع ترکهٔ مورث نصیبست نه از بعض دون بعض و آنکه او را از
بعض معین نصیبست داخل غیر ماست که نصیب او بجنس حق او تعلق گرفته است و همچنین فرموده علیه
وعلی آله الصلوٰة والسلام علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل مراد از علما علماء وارثانند نه غیر ما که نصیبی
از بعض نیز که فرا گرفته اند چه وارث را بواسطهٔ قرب و جنسیت همچو مورث میتوان گفت بخلاف غیر ما که ازین
علاقه خالی است پس هر که وارث نبود عالم نباشد مگر آنکه علم او را مقید بیک نوع سازیم و گوییم که عالم علم احکام
است مثلا و عالم مطلق آن بود که وارث باشد و از هر دو نوع علم او را نصیب وافر بود اکثر مردم گمان دارند
که علم اسرار عبارت از علوم توحید وجود است و شهود وحدت در کثرت و مشاهدهٔ کثرت در وحدت و کنایت
است از معارف احاطه و سریان و قرب و معیت او تعالی بر نهجیکه مکشوف و مشهود ارباب احوال است
حاشا و کلا ثم حاشا و کلا که این علوم و معارف از علم اسرار بوند و شایان مرتبهٔ نبوت باشند زیرا که
بنا این معارف سکر وقت است و غلبهٔ حال که منافی صحو است و علم انبیاء علیهم الصلوات والتحیات
چه علم احکام و چه علم اسرار همه صحو در صحو است که شمه از سکر بآن ممتزج نگشته است بلکه این معارف مناسب مقام
ولایت اند که قدم راسخ در سکر دارد پس این علوم از اسرار ولایت بوند نه از اسرار نبوت انبیاء علیهم الصلوات
والتسلیمات هر چند ولایت نیز ثابت است اما احکام آن مغلوب اند و در جنب احکام نبوت مضمحل
بلی هر جا شود مهر آشکارا سها را جز نهان بودن چه یارا * فقیر در کتب و رسائل خود نوشته است
و تحقیق نموده که کمالات نبوت حکم دریای محیط دارد و کمالات ولایت در جنب آن قطره ایست محقر اما چه توان
کرد جمعی از نارسائی بکمالات نبوت گفته اند الولایة افضل من النبوة و جمعی دیگر در توجیه آن گفته اند که ولایت
نبی افضل است از نبوت او و این هر دو فریق حقیقت نبوت را نادانسته حکم بر غائب کرده اند نزدیک باین حکم
است حکم بترجیح سکر بر صحو اگر حقیقت صحو را میدانستند هرگز سکر را به صحو نسبت نمیدادند ع چه نسبت خاک را
با عالم پاک بر تا ما که صحو خواص را مماثل صحو عوام دانسته سکر را بر آن ترجیح داده اند کاش سکر خواص را نیز مماثل سکر
عوام دانسته جرأت باین حکم نمی نمودند چه مقرر عقلا است که صحو بهتر از سکر است اگر صحو و سکر مجازی است

قوله جرأت باین حکم یعنی ترجیح سکر بر صحو نمی نمودند چه سکر عوام از اعتدال خارج است چنانکه صحو ایشان غیر معتبر است ۱۲

ع یعنے گوہر کسے کار بکہ بیطرفی نقہ خود ۔ واقع است در سورۂ بنی اسرائیل در پارۂ سبحان الذی ۱۲ ۔ واسلام ومعرفت را مناسب مقام ولایت دانستن ۱۲

این حکم ثابت است واگر حقیقی است نیز این حکم ثابت ولایت از نبوة افضل گفتن وسکر را بر صحو ترجیح دادن و رنگ

آنست که کسے کفر را بر اسلام ترجیح دہد وجہل را از علم بہتر داند زیرا کہ کفر وجہل مناسب مقام ولایت است واسلام ومعرفت

مناسب مرتبۂ نبوت منصور گوید شعر کفرت بدین اللہ والکفر واجب ؛ لدی وعند المسلمین قبیح ؛

ومحمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم از کفر استعاذہ مینماید قل کل یعمل علی شاکلتہ

چنانچہ در عالم مجاز اسلام بہتر از کفر است در حقیقت نیز اسلام را از کفر بہتر باید دانست فان المجاز قنطرة الحقیقة

اگر گویند کہ در مقام ولایت چنانچہ در مرتبۂ جمع کفر وسکر وجہل ثابت است در مرتبۂ فرق بعد الجمع اسلام وصحو ومعرفت

نیز متحقق پس کفر وسکر وجہل را بمقام ولایت مناسب گفتن بچہ معنی بود گوئیم کہ صحو ومانند آن در مرتبۂ فرق ثابت

شود ونسبت بمرتبۂ جمع است کہ سراسر سکر واستتار است والا صحو آن مرتبہ نیز ممتزج بسکر است واسلام آن مختلط بکفر

ومعرفت مشوب بجہل اگر در کتابت گنجایش میداشت احوال ومعارف مرتبۂ فرق را بتفصیل ذکر کردہ امتزاج سکر ومانند آنرا

در آن مرتبہ بیان مینمود ارباب فطانت شاید این معنی را بفراست نیز دریابند العجب کل العجب این قدر را باید فہمید کہ

انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات این ہمہ بزرگی وکلانی کہ یافتند از راہ نبوت یافتند نہ از راہ ولایت وولایت پیش از

خادمے نیست از برائے نبوت اگر ولایت را بر نبوت مزیت میبود ملائکہ ملأ اعلی کہ ولایت ایشان اکمل است از

سائر ولایات از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات افضل میشدند وگروہے ازین طائفہ چون ولایت را افضل از نبوت دانستند

ولایت ملأ اعلی را اکمل از ولایت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات دیدند ناچار ملائکہ عالین را از انبیا افضل گفتند

علیہم الصلوات والتسلیمات از جمہور اہل سنت جدا افتادند کل ذلک لعدم الاطلاع علی حقیقة النبوة وچون نظر

مردم بواسطۂ بعد عہد نبوت کمالات نبوت در جنب کمالات ولایت حقیر مے در آید لاجرم سخن را درین باب مبسوط

ساخت وشمہ از حقیقت معاملہ وانمود ربنا اغفر لنا ذنوبنا واسرافنا فی امرنا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم

الکافرین ؛ اخوی ارشدی میان شیخ داؤد چون منزوی آن حدود بودند باعث این تصدیع گشتند والسلام

قد تم القسم الرابع من الدفتر الاول ویتلوہ بعون اللہ تعالی وحسن توفیقہ القسم الخامس ان شاء اللہ تعالی وصلی اللہ تعالی وسلم وبارک افضل الصلوات والتسلیمات والبرکات علی خیر خلقہ سیدنا محمد وعلی آلہ وصحبہ اجمعین وعلینا معہم برحمتہ وہو ارحم الراحمین

الکفر والفقر وعذاب القبر رواہ النسائی ۱۲ للعہ ۔ یعنی این ہمہ کہ گفتہ اند ونمودہ اند بسبب عدم وقوف ایشان است بر حقیقت نبوت ۱۲

الحمد للہ المنہ کہ حصۂ چہارم مکتوبات امام ربانی رح بتاریخ چہارد ہم المحرم الحرام ۱۳۳۰ھ بکتابت غلام محمد کاتب امرتسری تمام شد

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ❊ آخر آمد زپس پردۂ تقدیر پدید

آغنی

بفضل رحمانی و امداد یزدانی بآئین نوی

(★ حصۂ چہارم دفتر اول ★)

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسروری ثم امرتسری

در مطبع دی پنجاب مجید منشی بخش واقع امرتسر مطبوع گردید

فهرست جدید کتاب مستطاب مکتوبات قدسی آیات حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی حصۂ چہارم

نمبر صفحہ	مضمون کتاب

✤ ✤ ✤ ✤

وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى وَبَارَكَ وَسَلَّمَ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَعَلٰى

جَمِيْعِ الْاَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِيْنَ وَالْمَلٰئِكَةِ الْمُقَرَّبِيْنَ وَعَلٰى

عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِيْنَ وَعَلَيْنَا مَعَهُمْ اَجْمَعِيْنَ

اٰمِيْن يَا رَبَّ الْعَالَمِيْنَ ثُمَّ اٰمِيْن

ثُمَّ اٰمِيْن ۵ ۵

حسب قانون نمبر ۲۵ ۱۸۶۷ء رجسٹری کنانیدہ شد

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ✤ آخر آمد ز پس پردۂ تقدیر پدید

بفضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی با آئین نوی

★ حصہ پنجم دفتر اول ★

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسروری ثم امرتسری

در مطبع مجددی منشی نبی بخش واقع امرتسر مطبوع گردید

تعداد جلد ۱۵۰۰

فہرست جدید کتاب مستطاب مکتوبات قدسی آیات حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی حصہ پنجم

عیناً یشرب بہا عباد اللہ یفجرونہا تفجیرا

بہ امداد یزدانی و فضل رحمانی

حصہ پنجم

دفتر اول

مکتوبات

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی

۱۳۳۰ھ

در مطبع مجددی امرتسر منشی نبی بخش مطبوع گردید

بامداد یزدانی وفضل رحمانی

حسبنا اللہ ونعم الوکیل

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حق حق حق

مکتوب دویست وشصت ونهم (۲۶۹)

بمرتضیٰ خان صدور یافت در ترغیب براہانت رسانیدن باعدائے دین وتخریب وتوہین آلہہ
باطلہ این بیخردان وبیدولتان واظہار تمنائے خود باین امر عظیم القدر وما یناسب ذلک
الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ ہرکسے را در دل تمنائے امریست از امور وتمنائے
این فقیر شدّت نمودن است بدشمنانِ خدا جل وعلا ودشمنانِ پیغمبر او علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات
والتسلیمات واہانت رسانیدن است باین بیدولتان وخوار داشتن ایشان را وآلہہ باطلہ
ایشان را وبیقین میداند کہ ہیچ عملے نزدِ حق سبحانہ وتعالیٰ جل وعلا ازین عمل مرضی تر نیست بنابر آن مکرر
ایشان را باین عمل مرضی ترغیب مینماید واتیانِ این عمل را از اہم مہام اسلام میداند چون دولت
آنجا تشریف بردہ اند وبرائے تحقیر واہانت رسانیدن آن بقعۂ کثیفہ واہلِ آن متعین شدہ اند
اول شکر این نعمت بجا باید آورد کہ جمع کثیر برائے تعظیم وتوقیر آن مقام واہلِ آن میرفتند
للہ سبحانہ الحمد والمنۃ کہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ ما را بآن بلا مبتلا نساخت وبعد
از شکر این نعمتِ عظمیٰ در تحقیر وتوہینِ این بیدولتان وآلہہ باطلہ ایشان سعی بلیغ باید فرمود

مکتوبات امام ربانی دفتر اول

امتثالاً لقولہ تعالیٰ یا ایہا النبی جاہد الکفار والمنافقین واغلظ علیہم[۱۲] ثم قال اللہ تعالیٰ اشداء علی الکفار ولو کانوا اولیاء[۱۲]

دہر قدر کہ میسر شود بخفیہ یا بجہر در تخریب این جماعہ باید کوشید و انواع اہانت بآن بت تراشیدہ ناتراشیدہ باید رسانید امید است کہ بعضے از مد اہنتہا کہ واقع شدہ است باین عمل تلافی آنہا نمایند و کفارہ سازند ضعف بدن و شدت سرما مانع است و الا بخدمت ایشان رسیدہ ترغیب این امر مینمود و باین تقریب یکبار تفے بر آن سنگ می انداخت و آنرا سرمایۂ سعادت میساخت زیادہ چہ مبالغہ نماید والسلام

مکتوب دویست و ہفتادم (۲۷۰)

عدہ تفف بالضم آب دہن و بلفظ انگندن و زدن و کردن مستعمل ۱۲

بشیخ نور محمد صدور یافت در بیان ترجیح بعضے صحبتہا بر عزلت الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اخوی شیخ نور محمد دور افتادہ گان را بر نہجے فراموش ساختہ اند کہ بسلامے و پیامے ہم یاد نمیکنند متمنیاتِ شما عزلت و انزوا بودہ کہ میسر شد اما بعضے از صحبتہا ہست کہ بر عزلت می چربد قیاس از حال اویس قرنی نمایند کہ چون عزلت اختیار کرد و بصحبت خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات نرسید از کمالات صحبت بہرہ نیافت و از تابعین گشت و از خیریت پایۂ اولی بدرجہ دوم رسید بعنایۃ اللہ سبحانہ صحبت ہر روز بطرز دیگر است من استوی یوماہ فہو مغبون والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات والتحیات

مکتوب دویست و ہفتاد و یکم (۲۷۱)

عدہ یعنی یاران را ترقی بخش است و موجب عروج ۱۲

بشیخ حسن برکی صدور یافتہ در حل استفسار واقعہ کہ دیدہ بود الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف اخوی اعزی شیخ حسن احسن اللہ سبحانہ حالہ واوصلہ الی کمالہ رسید واقعہ روشن کہ رو دادہ بود و نوشتہ بودند بوضوح انجامید امید وار باشند و بآنچہ مامور اند از ایشان آن بجان کوشند و سر موئے از اتیان احکام شرعیہ تجاوز تجویز نکنند و بمعتقدات حقہ اہل سنت و جماعت متحلی باشند کار این است و غیر این ہمہ ہیچ اگر والدین شما تجویز بکنند

واخوند راضی باشند سیر هندوستان را غنیمت شمرند و السلام ❊ ❊ ❊ ❊ ❊ ❊ ❊

مکتوب دویست و هفتاد و دوم (۲۷۲)

بمیر سید محب الله مانکپوری صدور یافته در بیان ایمان بغیب و ایمان شهودی و بیان صاحب هر کدام و فضل دادن ایمان غیب را بر ایمان شهادت و در بیان توحید شهودی و توحید وجودی و آنچه در حصول فنا درکار است توحید شهودیست و توحید وجودی هیچ درکار نیست و در بیان آنکه اول کسے که اظهار توحید وجودی نموده است و تصریح بآن کرده صاحب فتوحات مکیه است عبارات مشائخ ما تقدم هرچند از توحید و اتحاد خبر میدهند اما محمول بر توحید شهودی اند و ما یناسب ذلک ❊ بعد الحمد و الصلوة سیاوت پناه اخوی اعزی میر محب الله معلوم فرمایند که ایمان بغیب بوجود واجب تعالی و بسائر صفات او سبحانه نصیب انبیا است و نصیب اصحاب انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات و نصیب اولیائے که بالکلیت مرجوع اند و نسبت ایشان نسبت اصحاب است اگرچه اینها قلیل اند بل اقل و نصیب علما و نصیب عامهٔ مومنان و ایمان شهودی نصیب عامهٔ صوفیه است از ارباب عزلت بوند یا از ارباب عشرت چه ارباب عشرت هرچند رجوع اما بالکلیت رجوع ننموده اند باطن ایشان همچنان نگران فوق است ظاهر بخلق اند و باطن بحق جل سلطانه پس همه وقت ایمان شهودی نصیب شان است و انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات چون بالکلیت مرجوع اند بظاهر و باطن متوجه دعوت خلق بحق جل و علا لاجرم ایمان غیب نصیب شان است و این فقیر در بعضے از رسائل خود تحقیق نموده است که با وجود رجوع نگرانی فوق علامت نقص است و عدم وصول است بانجام کار و رجوع بالکلیت علامت وصول است بنهایة النهایة صوفیه کمال را در جمع بین التوجهین دانسته اند و جامع تشبیه و تنزیه را از کمل شمرده اند ایشانند و من چنینم یارب ❊ و انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات چون از مقام دعوت فارغ

غنیمت

برادران ۱۲

شیخ محی الدین بن العربی ۱۲

مبتدا ۱۲

خبر ۱۲

بتمام ۱۲

بتمام کمال ۱۲

یکسوئی از خلق ۱۲

یعنی چنانکه قبل از رجوع بود ۱۲

معنی التوجه الی الحق و التوجه الی الخلق ۱۲

کاملان ۱۲

مرحوم

میداد

سله یعنی بغرض ادائے دعوت خلق بحق ۱۲

سله عشرت یا لکسر خوشدلی و عیش زندگانی کردن باهم یعنی اختلاط بخلق از بعض وجوه ۱۲

لف۵ یعنی گوارا باد اصحاب نعمت وطالبان لذت را نعمتہائے آں جنت، وگوارا باد مر عاشق مسکین را آنچہ جرعہ جرعہ می نوشد از شراب محبت و مصائب ہجران محبوب ۱۲

میگردند و متوجہ عالم بقا میشوند و مصلحت رجوع تمام می شود بشوق تمام نداء الرفیق الاعلیٰ برآوردہ بکلیت متوجہ حق جل شانہ میگردند و در مراتب قرب تبختر مینمایند ع ہنیئاً لارباب النعیم نعیمہا ۔۔ وللعاشق المسکین ما یتجرع ۔۔ نزد فقیر کمال آنست کہ در وقت عروج کثرت بکلیت از نظر مرتفع شود حتی کہ اسماء و صفات نیز ملحوظ نباشند و جز احدیت مجردہ ہیچ مشہود نبود ثم عومل معہ ما عومل معہ و در وقت رجوع نظر بتمام بکثرت افتد و غیر از خلق در رنگ عامۂ مومنان امر دیگر مشہود او نبود و غیر از ادائے طاعت و دعوت خلق بحق جل و علا او را کار نباشد و چون امر دعوت بتمام کند و عالم فانی را وداع نماید بکلیت بجناب قدس متوجہ شود و رخت از غیب بشہادت کشد و معاملہ را از گوش بہ آغوش برد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ناقصے رجوع کلیت را نقص خیال نکند و توجہ باطن را کہ بحق است جل سلطانہ بہتر از توجہ بخلق کہ برائے دعوت و تکمیل ایشان است نداند زیرا کہ صاحب رجوع باختیار خود در مقام رجوع نیامدہ است بلکہ بمراد حق جل سلطانہ از اعلیٰ باسفل نزول کردہ است و از وصل بہ ہجر خود را قرار دادہ پس صاحب رجوع قائم بمراد حق است جل شانہ و فانی از مراد خود و صاحب توجہ بوصل و شہود محظوظ است و بہ قرب و معیت شادان ع ہجرے کہ بود مراد محبوب ۔۔ از وصل ہزار بار خوشتر ۔۔

شعر

لانی فی الوصال عبید نفسی ۔۔ وفی الہجران مولی للموالی ۔۔ وشغلی بالحبیب بکل حال ۔۔ احب الی من شغلی بحالی ۔۔

و فضائل و کمالات رجوع بسیار است صاحب توجہ نسبت بصاحب رجوع قطرہ ایست نسبت بدریائے محیط این رجوع از فضائل نبوت است و آن توجہ از آثار ولایت شتان ما بینہما تا فہم ہر کس بہ این کمال نرسد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ بعضے از جامعان تنزیہ و تشبیہ گویند کہ ایمان بہ تنزیہ ہمہ مومنان را حاصل است عارف آنست کہ ایمان بہ تشبیہ با آن جمع کند و خلق را ظہور خالق بیند و کثرت را کسوت وحدت داند و صانع را در صنع مطالعہ کند بالجملہ توجہ تنزیہ صرف نزد ایشان نقص است و شہود وحدت

بے ملاحظۂ کثرت عیب است این جماعہ متوجہان احدیت صرف را ناقص میشمرند و ملاحظۂ وحدت را بے مطالعۂ
کثرت تحدید میدانند و تقیید مے انگارند سبحان اللہ وبحمدہ دعوت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات
بہ تنزیہ صرف است و کتب سماوی ناطق بایمان تنزیہی است انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات نفی آلہۂ
باطلۂ آفاقی و انفسی مے نمایند و بابطال آنہا دعوت می فرمایند و بوحدت واجب الوجود کہ بیچون
و بیچگونہ است دلالت میکنند ہیچ شنیدہ کہ پیغمبرے دعوت بایمان تشبیہ نمودہ است
و خلق را ظہور خالق گفتہ جمیع پیغمبران علیہم الصلوات والتسلیمات در کلمۂ توحید واجب الوجود تعالی و تقدس متفقند
و نفی ارباب ما دون او سبحانہ مے نمایند قال اللہ تبارک و تعالی قل یا اھل الکتاب تعالوا الی کلمۃ
سواء بیننا و بینکم ألا نعبد إلا اللہ ولا نشرک بہ شیئا ولا یتخذ بعضنا بعضا اربابا من
دون اللہ فان تولوا فقولوا اشھدوا بانا مسلمون این جماعہ ارباب بے نہایت اثبات
مینمایند و ہمہ را ظہورات رب الارباب تخیل میکنند و کتاب و سنت را کہ در مطلب خود مستشہد می آرند
الکتاب ھو الاول والآخر والظاھر والباطن وما رمیت اذ رمیت ولکن اللہ رمی
ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ ید اللہ فوق ایدیھم والسنۃ اللھم انت الاول
فلیس قبلک شیء وانت الآخر فلیس بعدک شیء وانت الظاھر فلیس فوقک شیء وانت
الباطن فلیس دونک شیء ہیچ استشہاد نیست زیرا کہ این عبارت حصر از برائے نفی کمال
وجود از ماسوا است بہ ابلغ وجہ نہ نفی اصل وجود چنانکہ فرمودہ لا صلوۃ الا بفاتحۃ الکتاب و فرمودہ
لا ایمان لمن لا امانۃ لہ و امثال آن در کتاب و سنت بسیار است این توجیہ نہ تاویل نصوص است
چنانکہ گمان بردہ اند بلکہ حمل نصوص است بر کمال بلاغت و در عرف چون اہتمام بامر رسالت شخصے
مے نمایند میفرمایند کہ دست او دست منست مقصود اینجا حقیقت نیست مجاز است کہ ابلغ
از حقیقت است و چون فعل از اندازۂ قدرت فاعل کہ عبد مملوک صاحب قدرت کاملہ است
زیادہ بوقوع آید و التفات و توجہ آن مالک قادر در ان فعل مرعی باشد مالک را سزد کہ بگوید این

بدانکه حاشا کلمهٔ تنزیه است و کلا کلمهٔ زجر و منع ۱۲

فعل را من کرده ام نه تو این سخن را هیچ دلالت نیست بر اتحادِ فعل و نه بر اتحادِ ذات حاشا و کلا
که فعلِ عبدِ مملوک عینِ فعلِ مالکِ مقتدر بود و یا ذاتِ او عینِ ذات او و این جماعه مذاقِ انبیا
علیهم الصلوات والتسلیمات نفهمیده اند که مدارِ دعوتِ ایشان بر اثنینیت است و وجودِ غیر و غیریت
عباراتِ ایشان را به توحید و اتحاد فرود آوردن از تکلفاتِ بارده است اگر فی الحقیقت موجود
یکے بود و ماسوائے او ظهوراتِ او بوند و عبادتِ ماسوائے عبادتِ او باشد چنانچه این جماعه گمان
برده اند چرا انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات بمبالغه و تاکید منعِ آن نمایند و عقوبتِ ابدی بر عبادتِ
ماسوی مترتب سازند و عابدانِ آن ها را دشمنانِ خدا گویند چون بر منشأِ غلطِ ایشان را اطلاع نه بخشند
و وہمِ غیریت را که از جهلِ ایشان ناشی شده است زائل نه گردانند و عبادتِ ایشان را عینِ عبادتِ
حق جل و علا نه دانند بعضے ازین جماعه گویند که پیغمبران علیهم الصلوات والتسلیمات بواسطهٔ قصورِ فهمِ
عوام اسرارِ توحیدِ وجود را پوشیده بنائے دعوت را بر غیر و غیریت کرده اند و وحدت را پوشیده
به کثرت دلالت نموده اند این سخن در رنگِ تقیهٔ شیعه نا مسموع است پیغمبران علیهم الصلوات والتسلیمات
احق اند به تبلیغِ آنچه نفس الامر است هرگاه نفس الامر موجود یکے بود و غیر او را وجود نباشد چرا پوشیده
داشته اظهارِ خلافِ نفسِ امر نمایند علی الخصوص احکامے که بذات و صفات و افعالِ واجب الوجود
تعالی و تقدس تعلق داشته باشند باظهار و اعلان احق اند کوته نظران اگرچه در فهمِ آن قاصر بوند
نمے بینی که متشابهاتِ قرآنی و آنچه در احادیث آمده است از متشابهات چه جائے عوام که خواص
نیز در فهمِ آن عاجزند معهذا در اظهارِ آن ممنوع نشده اند و غلطِ عوام مانعِ اظهارِ آنها نگشت این جماعه
کسیکه بدو وجود قائل است و از عبادتِ ماسوائے او تعالی تنزه مے نماید او را مشرک می نامند
و آنکه بیک وجود قائل است او را موحد مے گویند اگرچه عبادتِ هزار صنم نماید بتخیلِ آنکه اینها ظهوراتِ
حق اند سبحانه و عبادتِ ایشان عبادتِ حق است تعالی شانه انصاف باید نمود که ازین دو صنف
مشرک کدام است و موحد کدام انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات بوحدتِ وجود دعوت نه کرده اند و دو وجود

ظاهر است که عابد هزار صنم مشرک است کائنا من کان و متی ما کان و اینما کان و نوی ... ۱۲

گو بنده را مشرک نه گفته دعوتِ ایشان بوحدتِ معبود است جل شانه و عبادت ما سوی را شرک گفته
اند اگر صوفیهٔ وجودیه ما سوا را بعنوانِ غیریت ندانند دفع شرک نمیکنند ما سوی ما سوی است و نهند
یا ندانند بعضے از متاخران ایشان عالم را عینِ حق جل سلطانه نمیگویند و از عینیت تحاشی
مے نمایند و طعن و تشنیع بقائلانِ عینیت مے کنند و شیخ محی الدین و تابعانِ او را ازین راه بازکار
پیش آیند و یا میکنند معتقد این جماعه عالم را غیر حق جل سلطانه نمیگویند بلکه نه عین حق و نه غیر حق جل وعلا
میدانند این سخن از صواب دور است الاثنان متغایران قضیهٔ مقرره است منکر اثنینیت مصادم
بداهتِ عقل است غایةُ ما فی الباب متکلمین در صفاتِ واجبی جل سلطانه لا هو ولا غیره گفته اند
و از غیر غیرِ مصطلح مراد داشته جواز انفکاک در متغایرین مراعات نموده اند چه صفاتِ واجبی جل سلطانه
از حضرتِ ذات تعالی و تقدس منفک نیستند و جواز انفکاک در میانِ ذات و صفاتِ قدیمهٔ او تعالی و تقدس
متصور نیست پس لا هو ولا غیره در صفاتِ قدیمه صادق است بخلافِ عالم که این نسبت در وے مفقود
است کان اللّٰه ولم یکن معه شیٔ پس نفیِ غیریت از عالم نمودن هم بلغت و هم باصطلاح از
صدق دور است این جماعه از نارسائی خود عالم را در رنگِ صفاتِ قدیمه انگاشته اند و حکم مخصوص
آنرا اینجا اطلاق نموده و اینجماعه چون بنفیِ عینیتِ عالم قائل گشته اند لازم است بر ایشان که به غیریت
عالم قائل شوند و از زمرهٔ اربابِ توحید وجودی بر آیند و بوجوداتِ متعدده حاکم گردند در توحید وجود
از عین گفتن چاره نیست چنانچه شیخ محی الدین و تابعان او گفته اند و عین گفتن نه بآن معنی است
که عالم با صانع متحد است حاشا و کلا بلکه بآن معنی است که عالم معدوم است و موجود واجب
است تعالی و تقدس چنانچه این فقیر در بعضے از رسائل خود تحقیق این معنی نموده است سوال
صوفیهٔ وجودیه گوینده دو وجود را که مشرک گویند باعتبار آنست که او دوبین است و دوبین مشرک
طریقت است جواب دفع دوبینی که شرک طریقت است بتوحید شهودی حاصل میشود و توحید وجودی
در آن موطن هیچ در کار نیست باید که مشهود سالک و ملحوظ او غیر از یکذاتِ مقدس امرے دیگر نبود

بیان توحید شهودی و اجرای آن در ... ۱۲

ف ۵ اما باعتبار لغت پس از جهت تقرر قضیهٔ الاثنان متغایران و اما باعتبار اصطلاح پس از جهت اختصاص
آن بذات و صفات قدیمه در غیر آن ۱۲

تا فنا متحقق شود و شرک طریقت مندفع گردد در روز که آفتاب را تنها می بینید و ستارها را نمی بینید
دفع دو بینی حاصل است هر چند هزاران از ستارها در روز موجود بوند مقصود آنست که یک آفتاب
مشهود بود ستارها معدوم باشند یا موجود بلکه گوئیم که کمال فنا در آن صورتست که اشیا موجود باشند
و سالک از کمال گرفتاری که بمطلوب حقیقی دارد بهیچ چیز التفات نماید بلکه هیچ چیز را مشاهده نکند
و هیچ چیز در دیدهٔ بصیرت او نه در آید و اگر اشیا موجود نباشند فنا از که متحقق شود و فانی از که بود و کرا
فراموش سازد اول کسیکه تصریح بتوحید وجودی کرده است شیخ محی الدین بن العربی است عبارات
مشایخ ماتقدم هر چند از توحید و اتحاد خبر میدهد اما قابل حمل اند بر توحید شهودی چه هر گاه غیر حق را جل شانه
نه بینند بعضے گویند لیس فی جبتی سوی الله و بعضے ندائے سبحانی زنند و بعضے لیس فی
الدار غیره دیّار ندا در دهند این همه گلهاست که از شاخ یک بینی میشگفد هیچ کدام را دلالت بر
بر وحدت وجود نیست و آنکه مسئلهٔ وحدت وجود را مبوّب و مفصّل ساخته است و در رنگ صرف و نحو
تدوین نموده شیخ محی الدین است و بعضے از معارف غامضهٔ این مبحث را مخصوص بخود گردانیده حتی
که گفته که خاتم النبوة بعضے از علوم و معارف را از خاتم الولایت اخذ میکند و خاتم ولایة محمدی خود را
میداند و شراح در توجیه آن گفته اند که بادشاه اگر از خزینه دار خود چیزے بگیرد چه نقصان دارد
بالجمله تحصیل فنا و بقا و حصول کمالات ولایت صغری و کبری توحید وجودی هیچ در کار نیست توحید
شهودی باید تا فنا متحقق شود و نسیان ماسوے حاصل گردد و تواند بود که سالکے از بدایت تا نهایت
سیر کند و از علوم و معارف توحید وجودی هیچ بروے ظاهر نشود بلکه نزدیکست که انکار این علوم
نماید نزد فقیر راهیکه بے ظهور این معارف بسلوک میسر شود اقرب است از ان راهے که متضمن
این ظهور بود و ایضا سالکان این راه اکثر شان بمطلوب میرسند و روندهائے این راه اکثر
شان در راه مے مانند و از دریا بقطره سیر میگردند و بتوهم اتحاد ظل گرفتار مے مانند و از اصل محروم
میشوند و این معنی را بتجربها معلوم ساخته است والله سبحانه الملهم للصواب و سیر فقیر هر چند

براهِ ثانی میسّر شده است واز ظهوراتِ علوم ومعارفِ توحیدی حظِ وافر یافته امّا چون عنایتِ خداوندی جلّ سلطانهٗ شاملِ حالِ او بوده وسیرِ محبوبی داشته بوادی ومفاوزِ راه رابامدادِ فضل وعنایت طے نموده است واز کمالِ کرم او را از ظلال گذرانیده باصل رسانیدند وچون معاملهٔ مستر شدان افتاد ودید که راهِ دیگر اقرب بوصول است واسهل بحصول اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰىنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلَاۤ اَنْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ❊ **تنبیه** ❊ از تحقیقِ سابق معلوم شد که اگرچه موجودات متعدد باشند وماسوائے حق جلّ وعلا موجود بود روا است که فنا وبقا متحقق شود وولایتِ صغری وکبرے حاصل آید چه نسیانِ ماسوائے فنا است نه اعدامِ ماسوائے ودیدِ ماسوائی باید که مفقود شود نه آنکه ماسوائے معدوم وناچیز بود این سخن باوجودِ ظهور بر اکثر خواص پوشیده مانده است از عوام چه گوید توحید شهودی را عینِ توحیدِ وجودی خیال کرده معرفتِ وحدتِ وجود را از شرائطِ این راه دانسته اند ودرِ وجود گوینده را ضال ومضل انگاشته حتی که بسیارے از ایشان معرفتِ حق را جلّ سلطانهٗ منحصر در معارفِ توحیدِ وجود خیال کرده اند وشهودِ وحدت را در مرایائے کثرت از انجامِ کار تصوّر نموده تا آنکه بعضے از ایشان تصریح کرده که حضرتِ پیغمبر ما علیه وعلیٰ جمیعِ اخوانه من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها بعد از حصولِ کمالاتِ نبوت در مقامِ شهودِ وحدت در کثرت بوده است کریمهٔ اِنَّاۤ اَعْطَیْنٰكَ الْكَوْثَرَ را اشارة بآن مقام مینمایند وترجمهٔ کریمه را باین عبارت میکنند

بدرستیکه ما دادیم ترا شهودِ وحدت در کثرت ما ناکه از توسطِ واو کوثر در میانِ حروفِ کثر این اشارت را فهمیده اند حاشا وکلا که این قسم معارف شایانِ مقامِ نبوت باشند چه انبیا علیهم الصلوات والتحیات بخدائے بیچون جلّ سلطانهٗ دعوت مینمایند وهرچه در مرایائے چون گنجایش دارد از بیچونی بے نصیب است وبداغ چونی وچندی متسم حضرت حق سبحانهٗ وتعالیٰ ایشان را انصاف دهاد بکمال انبیا را علیهم الصلوات والتسلیمات بترازوئے کمالاتِ خود میسنجند وکمالاتِ ایشان را مماثلِ کمالاتِ خود میدانند كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ چو آن کرمے که در سنگے نهان است

یعنے گرانبار است کلمه که برآید از دهان ایشان یعنی بسیار ثقیل است ونا مرضی ۱۲

زمین و آسمان او ہمان است * کمینۂ امّت او را ازین قسم معرفت که اوّل حاصل شده بود ندامت و استغفار است و آن شهود را در رنگ حلول نصاری از آنجناب قدس نفی میناید حضرت خواجه نقشبند قدّس سرّہ می فرماید هرچه دیده شد و شنیده شد و دانسته شد آن همه غیر است بحقیقت کلمهٔ لا نفی باید کرد پس شهود وحدت در کثرت نیز شایان نفی گشت و هرچه شایان نفی است از آن جناب قدس منتفی است این کلام حضرت خواجه مرا ازین شهود برآورده است و از گرفتاریهائے مشاهده و معاینه نجات بخشیده و رخت را از علم بجهل کشیده و از معرفت بحیرت برده جزاه الله سبحانه عنّی خیر الجزاء من باین یک سخن مرید حضرت خواجه ام و حلقه بگوش ایشان و الحق از اولیا کم کسے بمثل این عبارت تکلّم نموده است و جمیع مشاهدات و معاینات را برین نهج نفی ساخته و درین مقام حقیقت این سخن ایشان که فرموده اند معرفت خدا بر بهاؤ الدین حرام اگر ابتدای او انتهاء بایزید نباشد باید جست چه بایزید با آن بزرگی از شهود و مشاهده نگذشته است و از تنگنائے سبحانی قدم بیرون نزده بخلاف حضرت خواجهٔ ما که بیک کلمهٔ لا نفی جمیع مشاهدات او فرموده اند و همه را غیر حق ساخته جلّ سلطانه تنزیه او نزد خواجه تشبیه است و بیچون او چون و کمال او نقص پس ناچار انتهاء او که از تشبیه نگذشته است ابتداء خواجهٔ ما باشد چه بدایت از تشبیه است و نهایت به تنزیه مگر بایزید را در آخر حال برین نقص اطلاع بخشیدند که نزدیک باحتضار گفت ما ذکرتُک الّا عن غفلةٍ و ما خدمتُک الّا عن فترةٍ حضور سابق را غفلت دانست که حضور او نبود تعالی بلکه حضور ظلّے بود از ظلال و ظهورے بود از ظهورات پس ناچار از و غافل باشد جلّ سلطانه چه او تعالی وراء الوراء است ظلال و ظهورات همه از مبادی و مقدّمات اند و از معارج و معدّات و آنچه حضرت خواجه فرموده اند بانهایت را در بدایت درج میکنیم مطابق واقع است زیرا که از ابتدا توجّه ایشان باحدیّت صرف است و از اسم و صفت جز ذات نمیخواهند تعالی مبتدیان رشید این طریقه علیّه این دولت بطریق انعکاس از شیخ مقتدا که باین کمال مشرّف شده است

یعنی یاد کردم ترا اے خدا مگر بغفلت و خدمت نکردم ترا مگر از سستی و کاہلی ۱۲

حاصل میشود و دانسته باشند انند پس ناچار نهایت کمل و ریدایت این بزرگواران مندرج باشد غایة ما فی الباب
این توجّه احدیت در ایشان اگر غلبه پیدا کند و ظاهر را نیز برنگ باطن منصبغ سازد سالک از مشاهدات
سفلی که در مرایائے ممکنات ظاهر شود آزاد است و از معارف تشبیهی خلاص و اگر این توجّه غلبه
پیدا نکرده و بر باطن مقصور گشت بسا است که ظاهر بشهود وحدت در کثرت ملتذ بود و به توحید و انجاف
محظوظ باشد امّا این شهود در حق ایشان مقصور بر ظاهر است بباطن سرایت نه کرده باطن شان
متوجّه احدیت صرف است و ظاهر شان مشاهد وحدت در کثرت بسیار باشد که توجّه باطن بواسطهٔ
غلبهٔ نسبت ظاهر معلوم نشود و غیر از شهود ظاهر امر دیگر مفهوم نبود چنانچه در اوائل حال کاتب این
سطور بوده است که بواسطهٔ غلبهٔ نسبت ظاهر از توجّه باطن که با حدیت صرف بود آگاهی نداشت و به
کلیت خود را متوجّه شهود وحدت در کثرت می یافت بعد از مدّتے حضرت حق سبحانه بر توجّه باطن
اطلاع بخشید و باطن را بر ظاهر نصرت داد و معامله را تا بانجا رسانید الحمد لله سبحانه علی ذلک از این
قبیل است معارف توحیدی و مشاهدات سفلی که از بعض خلفاء این خاندان بزرگ سر بر زده است
نه آنکه ایشان بظاهر و باطن متوجّه این شهود ند و گرفتار این معرفت بخلاف دیگران که بظاهر و باطن گرفتار این
شهود ند و این شهود را جامع تنزیه و تشبیه دانسته از کمال میدانند این جماعه هر چند باطن ایشان
نیز ایمانے به تنزیه صرف دارد امّا گرفتاری دیگر است و ایمان دیگر و حال دیگر است و علم دیگر
و جماعه که ایمان به تنزیه صرف ندارند و جز مشاهدهٔ سفلی امر دیگر را معتقد نیستند از ملاحده اند که از مبحث
خارج اند نزد فقیر شهود حق جلّ و علا در مرایائے ممکنات که جماعه از صوفیه آن را کمال مے شمرند
و جمع بین التشبیه و التنزیه مے انگارند آن شهود شهود حق نیست جلّ و علا و مشهود ایشان جز متخیّل و
منحوت ایشان نه آنچه در ممکن مے بینند واجب نیست تعالی و تقدّس و آنچه در حادث مے یابند
قدیم نه و هر چه در تشبیه ظاهر شود تنزیه نه زنهار به ترّهات صوفیه مفتون نه گردی و غیر حق را بجای سلطان
حق ندانی این جماعه بواسطهٔ غلبهٔ حال اگر معذور اند و در رنگ مجتهد مخطی از مواخذه مرفوع اما مقلدان

ایشان تاآنچه معامله کنند کاش در رنگ مقلدان مجتهد مخطی باشند واگر چنین نکنند کار مشکل است قیاس واجتهاد اصلے است از اصول شرعیه که ما بتقلید آن ماموریم بخلاف کشف والهام که ما را بتقلید آن امر نفرمودند الهام بر غیر حجت نیست واجتهاد بر مقلد حجت است پس تقلید علماء مجتهدین باید کرد واصول دین راموافق آراء ایشان باید جست وصوفیه آنچه بگویند وبکنند مخالف آرای علماء مجتهدین آنرا تقلید نباید کرد وبحسن ظن از طعن ایشان لب باید بست واز شطحیات ایشان باید شمرد واز ظاهر مصروف باید ساخت عجب است که بسیارے از صوفیان عوام را با یمان امور کشفیه والهامیه خود بیچون وحدت وجود مثلاً دلالت میکنند وترغیب تقلید آنها مے نمایند وبر عدم آن ایمان تهدیدات میکنند کاش دلالت بر عدم انکار این امور مینمودند وبرمنکران تهدیدات میفرمودند چه ایمان دیگر است وعدم انکار دیگر ایمان این امور لازم نیست امّا از انکار اینها محافظت باید نمود تا مبادا انکار این امور بانکار ارباب این امور کشند وبه اولیاء حق جل وعلا بغضے وعداوتے پیدا کند بروفق آراء علماء اهل حق کار باید کرد واز کشفیه صوفیه بحسن ظن سکوت باید ورزید وبه لا ونعم جرأت نباید کرد هذا هو الحق المتوسط بین الافراط والتفریط والله سبحانه الملهم للصواب عجائب کار وبار است جمعے از مدعیان این راه باین شهود ومشاهده قناعت ندارند بلکه این شهود را منزل انگاشته درین نشاه برویت بصری قائلند میگویند که ذات بیچون واجب الوجود را جل سلطانه می بینیم ومیگویند که آن دولت که حضرت پیغمبر ما را علیه الصلوٰة والسلام یکبار در شب معراج میسر شده بود ما را هر روز میسر است ونوریکه مرئی ایشان میشود آنرا باسفار صبح تشبیه می نمایند وآن نور را منزه بیکیفی مے انگارند ونهایت مراتب عروج را تا ظهور آن نور تصور مے نمایند تعالی الله سبحانه عما یقول الظالمون علوا کبیرا وایضاً اثبات کلام ومکالمه با حضرت جل شانه می نمایند ومی گویند که خدائے تعالی چنین فرموده وچنان وگاہے در حق دشمنان خود از حضرت عز شانه وعیدها نقل میکنند وگاہے دوستان خود را بشارتها میدهند بعضے از ایشان گویند که او بقیه ثلث شب یا ربع شب تا نماز صبح با حق سبحانه وتعالی

یعنی از جانب حق تعالی عزشانه در آخرة ۱۲

یعنی از باقی مانده سوم حصه یا چهارم حصه شب ۱۲

یعنی تکبر آنیستہ بزرگ شدند در زعم خویش و سرکشی کردند سرکشی بزرگ ۱۲ سورہ فرقان ۱۲

مکالمہ داشتم و از ہر بابِ سخنان پرسیدم و جواب یافتم لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِيٓ أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا از سخنانِ
این جماعہ مفہوم میشود کہ آن نورِ مرئی را عینِ حق میدانند جل سلطانہ و آن نور را ذاتِ او تعالیٰ تصور میکنند
نہ آنکہ آن را ظہورے از ظہوراتِ او تعالیٰ انگارند و ظلے از ظلال او دانند و شک نیست کہ آن نور را
ذاتِ حق گفتن جل سلطانہ افتراءِ محض است و الحادِ صرف و زندقۂ خالص نہایت تحملِ خداوندی
است جل شانہ کہ امثالِ این مفتریان را بعد ابہائے گوناگون استعجال نمیفرمایند و استیصال آنہا نمینمایند
سُبْحَانَكَ عَلٰى حِلْمِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ سُبْحَانَكَ عَلٰى عَفْوِكَ بَعْدَ قُدْرَتِكَ قومِ حضرتِ موسیٰ علیٰ نبینا
وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بمجردِ طلبِ رویۃ ہلاک گشتند و حضرتِ موسیٰ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام
بعد از طلبِ رویۃ زخمِ لَنْ تَرَانِي خورد و بیہوش افتاد و از آن طلب تائب گشت و محمد رسول اللہ
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم کہ محبوبِ ربِ العالمین است و بہترینِ موجوداتِ اولین و آخرین با وجود آنکہ
بدولتِ معراجِ بدنی مشرف شد و از عرش و کرسی درگذشت و از مکان و زمان بالا رفت علما را در رویۃِ او
علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام با وجودِ اشاراتہائے قرآنی اختلاف است اکثر علما بعدمِ رویۃِ او علیہ وعلیٰ
آلہ الصلوٰۃ والسلام قائل گشتہ اند قال الامام الغزالی والاصح انہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
ما رأی ربہ سبحانہ لیلۃ المعراج این بے سرانجامان بزعمِ باطل خود ہر روز خدا را مے بینند جل شانہ
و حال آنکہ علما در یک دیدنِ محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم قیل و قال دارند
فقبحہم اللہ سبحانہ ما اجہلہم و ایضاً از سخنانِ این جماعہ معلوم میگردد کہ آن کلام را کہ می شنوند
نسبتِ آن را بحضرتِ حق سبحانہ ہمچو نسبتِ کلام بمتکلم میدانند و این عینِ الحاد است حاشا و کلا
کہ از حضرتِ حق سبحانہ کلامے صادر شود بطریقِ تکلم کہ در وے ترتیب باشد و تقدیم و تاخیر بود کہ آن
علامتِ حدوث است سخنانِ مشائخ کبار ایشان را در غلط انداختہ است چہ مشائخ نیز اثباتِ کلام
و مکالمہ با آنحضرت جل سلطانہ نمودہ اند لیکن باید دانست کہ مشائخ نسبتِ آن کلام را بحضرتِ حق
سبحانہ ہمچو نسبتِ کلام بمتکلم نمیدانند بلکہ ہمچو نسبتِ مخلوق بخالق یقین میکنند در اینجا ہیچ محظور نیست

بر طبق فہم عوام ۱۲

حضرتِ موسیٰ علیٰ نبیّنا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کہ از شجرۂ مبارکہ کلامِ حق شنید جلّ شانہٗ نسبتِ این کلام بحق جلّ سلطانہٗ ہمچو نسبتِ مخلوق بود بخالق نہ ہمچو نسبتِ کلام بمتکلّم و ہمچنین کلامیکہ حضرت جبرئیل علیٰ نبیّنا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام شنید نسبتِ آن کلام بحضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ ہمچو نسبتِ مخلوق بود بخالق غایۃ مافی الباب این کلام نیز کلامِ حق است جلّ سلطانہٗ منکرِ آن کافر و زندیق گویا کلامِ حق مشترک است درمیانِ کلامِ نفسی و کلامِ لفظی کہ بیتوسّط امرے حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ ایجادِ آن فرماید پس کلامِ لفظی نیز بحقیقت کلامِ حق باشد جلّ وعلا پس ناچار منکرِ آن کافر بود فافہم فانّ ھٰذا التحقیق ینفعک فی کثیرٍ من المواضع واللّٰہ سبحانہٗ الموفّق باید دانست وجودیکہ در ممکنات اثبات میکنم وجودیست ضعیف در رنگِ سائرِ صفات ممکن علمِ ممکن را در جنبِ علمِ واجب تعالیٰ چہ مقدار است وقدرۃ حادثہ را در جنبِ قدرتِ قدیمہ چہ اعتبار است ہمچنین وجودِ ممکن در جنبِ وجودِ واجب تعالیٰ لاشیٔ محض است چہ جائے آن دارد کہ ناظر بواسطۂ تفاوتِ مراتبِ این دو وجود در شک افتد کہ آیا اطلاقِ وجود برین دو فرد بطریقِ حقیقت است یا اطلاقِ او بر یک فرد بطریقِ حقیقت است و بر فردِ دیگر بطریقِ مجاز نمی بینی کہ جم غفیر از صوفیہ بشقِ ثانی یقین نمودہ اند و اطلاقِ وجود بر وجودِ ممکن بر سبیلِ تجوّز دانستہ اند و وجودِ ممکنات را اثبات نکنند مگر عوام یا اخصّ خواص مراد از اخصّ انبیا اند علیہم الصلوات والتسلیمات و از امتانِ ایشان کسیکہ بولایتِ اصلیۂ ایشان مشرّف شدہ است و دائرۂ ظلال را بتمام طے کردہ عوام ظاہربین اند وجودِ واجب تعالیٰ و وجودِ ممکن را از اقسامِ مطلقِ وجود میدانند و ہر دو را موجود تصوّر مے نمایند و اخصّ خواص حدیدُ البصر اند ہر دو وجود را از افرادِ مطلقِ وجود مے یابند و تفاوتِ مراتبِ افرادِ وجود را راجع بصفات واعتباراتِ وجود می نمایند نہ راجع بحقیقت و ذاتِ وجود تا یکے حقیقت شود و دیگر مجاز و جماعۂ متوسطان کہ از رتبۂ عوام قدم فوق ماندہ اند و از کمالاتِ اخصّ خواص کوتاہ دست اند مشکل است کہ قائل بوجودِ ممکنات گردند و اطلاقِ وجود بر وجودِ ممکن بطریقِ حقیقت نمایند ازینجاست کہ گفتہ اند کہ ممکن را موجود باین علاقہ میگویند کہ او را نسبتے است بوجود کما یقال ماءٌ مشمّس نہ آنکہ وجود

عــہ ولس ہمین کفایت میکنند و از تدقیقات اخصّ خواص و اشکالات متوسطان غافل اند و از حدیث حقیقت و مجاز ہیچ نمیگویند و از ان خبرے ندارند و سخن خود بآن متوجہ نمیسازند ۱۲

بوے قائم است تا بطریق حقیقت موجود شود و بعضے ازین جماعہ از وجود ممکن ساکت اند نفی و اثبات آن تصریح مے نمایند و بعضے دیگر نفی وجود از ممکن مے نمایند و موجود جز واجب تعالیٰ را نمیدانند و طائفہ از ایشان وجود ممکن را غیر وجود واجب مے دانند چنانچہ عین نمیدانند و گروہے از ایشان تصریح کردہ اند باینکہ وجودے کہ واجب تعالیٰ بآن وجود موجود است ممکن نیز بہمان وجود موجود است این عبارت نیز نفی وجود از ممکن مے نماید بالجملہ در اثبات وجود ممکن حدت نظر باید تا در عین شعشعان انوار وجود واجب تعالیٰ تواند آن را دید تیز بینان در روز با وجود شعشعان نور آفتاب ستارہا را مے بینند و آنکہ تیز بین نیست نمیتواند دید پس وجود ممکنات در رنگ وجود ستارہا است در روز ہر کہ حدید البصر است تواند دید و ہر کہ ضعیف البصر است ازین دید بے نصیب است اگر پرسند کہ عوام با وجود ضعف بصر و کوری بصیرت چگونہ وجود ممکنات را میتوانند دید و حالانکہ شعشعان انوار وجود واجب تعالیٰ مانع رویت او ست گوئیم کہ عوام از ارباب علم اند نہ از ارباب دید سخن با ورا ارباب دید است نہ در ارباب علم چہ ارباب علم از مبحث خارج اند پس گویا ظہور انوار وجود واجب تعالیٰ در حق ایشان مفقود است پس مانع رویت وجود ممکنات نباشد یا آنکہ گوئیم کہ ظہور انوار مانع شہود وجود ممکنات است نہ مانع علم بوجود ممکنات چہ علم اشیا بسا ست کہ بسماع و تقلید نیز حاصل شود و بنظر و استدلال ہم صورت بندد چنانچہ علم بوجود ستارہا در روز ضعیف بصران را نیز حاصل است با وجود ظہور نور آفتاب عوام را علم بوجود ممکنات است نہ شہود وجود آنہا چہ شہود از صفات بصیرت است و بصیرت ایشان کور است مشہود ملک بود یا ملکوت جبروت باشد یا لاہوت اے عزیز عوام چنانچہ درین مبحث مشارک اخص خواص اند در جاہائے دیگر نیز در میان ایشان نسبتے حاصل است ازینجا است کہ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات در بسیارے از احکام در رنگ عوام زندگانی مے نمایند و در معاشرت با خلق و با اہل و عیال مثل ایشان معاملہ میفرمایند اخبار حسن معاشرت خیر البشر با اہل و عیال خود علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات مشہور اند و منقول است کہ روزے سید البشر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام تقبیل امین مے فرمودند و با نبساط تمام با ایشان

معاشرت مے فرمودند شخصے از حاضران گفت یا رسول اللہ من یازدہ پسر دارم و ہرگز ہیچ یکے را بوسہ نکردہ ام حضرت پیغمبر فرمودند علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ این رحمت کہ بہ بندہائے رحیم خود عطا میفرماید و چون اخص خواص در بعضے اوصاف بعوام مشارکند اگرچہ شرکت باعتبار صورت باشد ناچار عوام از نارسائی خود از کمالات ایشان قلیل النصیب اند و ایشان را در رنگ خودہا خیال میکنند و آنکہ در اوصاف و شمائل از ایشان جدا بود او را بیگروند و بزرگ میدانند اینجاست کہ اوصاف و اخلاق اولیا را کہ از اوصاف و اخلاق ایشان جداست بہتر میدانند از آن اوصاف و اخلاق کہ مشابہ اخلاق ایشان است اگرچہ آن اخلاق در انبیا موجود بوند علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات بشنو نقل کردہ اند از مخدوم شیخ فرید شکر گنج کہ چون یکے از فرزندان ایشان مے مرد و خبر موت او با ایشان میرسید ہیچ تغیرے در ایشان راہ نمییافت و میگفتند کہ سگ بچہ مردہ است بیرون بر تابید و چون فرزند سید البشر ابراہیم نام علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام فوت کرد حضرت پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بروے گریہ کردند و محزون گشتند و فرمودند انا بفراقک یا ابراہیم لمحزونون۔ بتاکید و مبالغہ بیان حزن خود فرمودند شکر گنج بہتر است یا سید البشر نزد عوام کالانعام معاملہ اول بہتر است و آنرا بے تعلق میدانند و ثانی را عین تعلق و گرفتاری مے انگارند اعاذنا اللہ سبحانہ عن معتقداتہم السوء و چون این وارد را از آزمایش و ابتلا است عوام را مشتبہ ساختن و در شبہ انداختن عین حکمت و مصلحت است اللہم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعہ و ارنا الباطل باطلا و ارزقنا اجتنابہ بحرمۃ سید البشر علیہ و علی آلہ و اصحابہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ ایمان انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات و ایمان اصحاب ایشان و ایمان اولیا کہ ملحق باصحاب اند بعد از شہود بواسطہ رجوع بدعوت بہ غیبت قرار یافتہ است در رنگ آنکہ شخصے آفتاب را در روز بہ بیند و ایمان شہودی بوجود آفتاب پیدا کند و چون شب شود ایمان شہودی او مبدل بایمان غیب گردد و ایمان علماء ہرچند غیب است اما غیب ایشان بواسطہ نور متابعت انبیا علیہم الصلوٰۃ

قوله حدس بالفتح سرعت انتقال ذهن از مبادی بمطالب ۱۲ که از دنیا بے رغبت اند و از جاه و ریاست و مال و نعمت آزاد ۱۲

والتحیات حکم حدس پیدا کرده است و از نظریت بر آمده است مراد از علماء اینجا علماء آخرت است نه علماء دنیا زیرا که علماء دنیا داخل عامهٔ مومنان اند و ایمان بغیب که بعامهٔ مومنان منسوب است بهترین اقسام او ایمانے است که بتقلید انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات مربوط است وبقال الله وقال رسول الله صلی الله علیه وسلم منوط **سوال** علماء فرموده اند ایمان استدلالی بهتر است از ایمان تقلیدی حتی که بسیارے از علماء استدلال را شرط ایمان نموده اند و ایمان تقلیدی را معتبر نداشته و تو ایمان تقلیدی را بهتر گفته **جواب** ایمانے که بتقلید انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات حاصل شود ایمان استدلالی است زیرا که صاحب تقلید بدلیل میداند که انبیا علیهم الصلوات والتحیات در تبلیغ رسالت صادق اند چه شخصیکه حضرت حق سبحانه وتعالی بمعجزات تصدیق او نموده است البته صادق است پس انبیا که همه مؤید بمعجزات اند همه صادق باشند علیهم الصلوات والتسلیمات تقلید غیر معتبر آن است که در ایمان تقلید آباء خود نماید و صدق انبیا علیهم الصلوات والتحیات و حقیقت تبلیغ الشان هیچ منظور او نبود و این ایمان نزد بسیارے از علماء معتبر نیست باقی ماند استدلالی که بمقدمات ارباب نظر حاصل کنند و بترتیب صغری و کبرے ایمان بنتیجه پیدا سازند آن استدلالی امریست که بامکان نزدیک است و از وقوع دور در مقام استدلال بر اثبات واجب تعالی مثل مولانا جلال الدین دوانی از ارباب نظر معلوم نیست که کسے گذشته باشد زیرا که او هم محقق است و هم متأخر و در اثبات این مطلب عالی سعی بسیار نموده لکن هیچ مقدمه از مقدمات استدلالات او نباشد که محشیان رسائل او دران مقدمه منع یا نقض پیش نیاورده باشند و دخلهاے موجه نکرده باشند وائے بر صاحب استدلال که ایمان را بحجر و استدلال حاصل نماید و تقلید انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات و دستگیری او ننماید

ربنا آمنا بما انزلت واتبعنا الرسول فاکتبنا مع الشاهدین ۵

مکتوب دویست و هفتاد و سوم (۲۷۳)

بمیر زا حسام الدین احمد صدور یافت در بیان آنکہ سالک را باید کہ ملتزم طریق شیخ خود باشد و بطرق مشایخ دیگر التفات نکند و اگر وقائع برخلاف آن رو دہند اعتبار نکند کہ شیطان دشمنے ہست قوی از مکر و کید او غافل نباید شد ربنا لا تزغ قلوبنا ۔ الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق علیہم من الصلوات اتمہا و من التحیات اکملہا صحیفۂ التفات کہ از روئے کرم نامزد این حقیر ساختہ بودند بوصول آن مبتہج و مسرور گردید جزاکم اللہ سبحانہ خیرا اندراج یافتہ بود کہ اگرچہ مبالغہ در منع سماع متضمن منع مولود کہ عبارت از قصائد نعت و اشعار غیر نعت خواندن است نیز بود اخوی اعزی میر محمد نعمان و بعضے یاران اینجائی کہ در وقائع آن حضرت را صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم دیدہ اند کہ ازین معرکۂ مولود بسیار راضی اند بریہا ترک شنودن مولود بسے مشکل است مخدوما اگر وقائع را اعتبار بود و بر منامات اعتماد باشد مریدان را بہ پیران ہیچ احتیاج نباشد و التزام طریقے از طرق عبث می افتد چہ ہر مریدے موافق وقائع خود عمل خواہد کرد و مطابق منامات خود زندگانی خواہد نمود آن وقائع و منامات موافق طریق پیر باشد یا نباشد و مرضی او بود یا نبود برین تقدیر سلسلۂ پیری و مریدی برہم منجر رود و ہر بوالہوسے بوضع خود مستقل میگردد و مرید صادق ہزار وقائع را با وجود پیر بہ نیم جو نمیخرد و طالب رشید بدولت حضور پیر منامات را از اضغاث احلام میشمرد و ہیچ التفات بآنہا نمے نماید شیطان لعین دشمنے ہست قوی منتہیان از کید او ایمن نیستند و از مکر او ترسان و لرزان اند از مبتدیان و متوسطان چہ گوید غایۃ ما فی الباب منتہیان محفوظ اند و از سلطان شیطان مصون بخلاف مبتدیان و متوسطان پس وقائع ایشان شایان اعتماد نباشد و از مکر دشمن محفوظ نبود ۔ **سوال** واقعہ کہ دران واقعہ حضرت پیغمبر را علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام ببیند صادق است و از کید و مکر شیطان محفوظ فان الشیطان لا یتمثل بصورتہ کما ورد پس وقائع ما نحن فیہ صادق باشد و از مکر شیطان محفوظ بود ۔ **جواب** ۔ صاحب فتوحات مکیہ عدم تمثل شیطان را مخصوص بصورت خاصۂ آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام کہ مدفون

والیہ ذہب ابن سیرین رحمہ اللہ تعالی ۱۲

هذا اذا کان ان الشیطان لا یتمثل بصورۃ النبی ...

مصححہ سلمہ اللہ تعالیٰ

در مدینه است میسازد و حکم بعدم آن تمثل بهر صورتیکه به بینند تجویز نمیماید و شک نیست که تشخص آن
صورت علی صاحبها الصلوة والسلام خصوصاً در منامات بسیار متعسر است پس چگونه شایان
اعتماد بود و اگر عدم تمثل شیطان را مخصوص بصورت خاصهٔ آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام نسازیم
و بهر صورتیکه به بینند عدم آن تمثل را در آن صورت تجویز نمائیم چنانچه بسیارے از علماء بدان رفته اند
و نیز مناسب برفعت شان آنسرور است علیه وعلی آله الصلوة والسلام گوئیم که اخذ احکام از آن صورت
و دریافتن مرضی و نامرضی آن از مشکلات است چه تواند بود که دشمن لعین در میان متوسط شده باشد
و خلاف واقع را واقع نموده بود و بیننده را در اشتباه و التباس انداخته عبارت و اشارت خود را عبارت
و اشارت آن صورت علی صاحبها الصلوة والسلام وانمائیده باشد چنانچه مرویست که روزے سید
البشر علیه وعلی آله الصلوة والسلام مجلسے داشتند و صنادید قریش و رؤساء اهل کفر آنجا حاضر بودند
و بسیارے از اصحاب کرام نیز در آن مجلس بودند سید البشر علیه وعلی آله الصلوة والسلام بر ایشان
سورهٔ والنجم میخواندند و چون بذکر آلهه باطلهٔ ایشان رسیدند شیطان لعین درین اثنا فقرهٔ چند
در ستائش بتان ایشان بکلام آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام منضم ساخت بر نهجیکه حاضران
آن را از کلام آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام انگاشتند و هیچ راهے به تمیز آن نیافتند کافران
که حاضر بودند غلغله بر آوردند و گفتند که محمد با ما صلح کرد و ستائش بتان ما نمود و حاضران اهل اسلام نیز از
کلام متحیر ماندند و آن سرور از کلام آن لعین اطلاع نداشتند فرمودند چه واقعه است اصحاب کرام عرض کردند
که این فقرها در اثناء کلام شما ظاهر شد آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام متفکر و محزون گشتند درین
اثنا جبرئیل امین علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام آمد و وحی آورد که آن کلام القاء شیطانی بوده و هیچ نبی
و رسولے نگذشته است که شیطان در کلام او القا نکرده است بعد از ان حق سبحانه وتعالی آن را رد

کرده است وکلام خود را محکم ساخته است پس هرگاه در زمانِ حیاتِ آن سرور علیه وعلیٰ آله
الصلوٰة والسلام و در حالتِ یقظه و در محضرِ صحابه شیطانِ لعین در کلامِ آن سرور علیه وعلیٰ آله
الصلوٰة والسلام کلامِ باطلِ خود را القا نماید و هیچکس تمیز نکند بعد از وفاتِ آن سرور علیه وعلیٰ آله
الصلوٰة والسلام در حالتِ منام که محلِ تعطلِ حواس است و جائے التباس و اشتباه باوجود تنهائی رائی
از کجا معلوم شود که آن واقعه از تصرفِ شیطان محفوظ است و از تلبیس او مصون باآنکه گوئیم که چون
در اذهانِ قصائدِ نعت خوانندگان و شنوندگان متمکن شده بود که آن سرور علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام
ازین عمل راضی خواهند بود چنانچه ممدوحان از مادحان راضی اند و این معنی در متخیلهٔ ایشان منتقش گشته
تواند بود که در واقعه آن صورتِ متخیلهٔ خود را دیده باشند بے آنکه آن واقعه را حقیقتے باشد یا تمثلِ شیطانی
بود و ایضاً واقعات در رؤیاءِ صادقه گاہے محمول بر ظاهر اند و حقیقت آنها همانست که رائی دیده است
مثلاً صورتِ زید را در خواب دیده است و مراد همان حقیقتِ زید است و گاہے مصروف از ظاهر اند
و محمول بر تعبیر مثلاً صورتِ زید را در خواب دیده است و مراد از آن عمرو داشته اند مثلاً بواسطهٔ علاقهٔ
مناسبت که درمیانِ عمرو و زید بوده است پس این وقائعِ یاران از کجا معلوم شود که محمول بر ظاهر اند
و از ظاهر مصروف نیند چرا نتواند بود که مراد از آن وقائع تعبیرات بود و آن وقائع کنایات باشد از امورِ
دیگر بے آنکه تمثلِ شیطانی را گنجایش بود بالجمله اعتبار بر وقائع بنا باید نهاد اشیاء در خارج موجود سعی باید
نمود که اشیاء را در یقظه ببیند که شایانِ اعتماد است و گنجایشِ تعبیر نه آنچه در خواب و خیال دیده شود
خواب و خیال است یارانِ آنجائی مدتیست که بوضعِ خود زندگانی نموده اند زمامِ اختیار بدستِ ایشان
است آمیر محمد نعمان را غیر از انقیاد چه چاره است عیاذاً بالله سبحانه اگر لمحه بعد از منع توقف نماید
اگر فرضاً توقف کند کرا ضرر خواهد کرد مبالغهٔ فقیر در منع بواسطهٔ مخالفتِ طریقتِ خود است مخالفتِ
طریق خواه بسماع و رقص بود خواه بمولود و شعر خوانی هر طریق را وصولے است بمطلبِ خاص و وصولِ مطلبِ
خاصِ این طریق منوط بترکِ این امور است هر کرا طلبِ مطلبِ این طریق بود باید که از مخالفتِ این طریق

اجتناب نماید و مطالب طرقِ دیگر منظورِ نظر او نباشد و حضرت خواجه نقشبند قدس سرہ فرموده اند ما نه این کار میکنیم و نه انکار میکنیم یعنی این کار منافی طریقِ خاص ماست پس نکنیم و چون مشایخ دیگر کرده اند بر آن انکار هم نمائیم ولِکُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فیروز آباد که ملجأ و ملاذ ما فقرا است و قدوه پیران ما هر گاه دروے امرے حادث شود که مخالفِ این طریقهٔ علیّه بود جائے اضطرابِ ما فقرا است مخدوم زاده ها احق اند بمحافظت طریقِ والدِ بزرگوارِ خود فرزندان حضرت خواجه احرار قدس سرہ بعد از تغییر طریقِ والدِ بزرگوارِ ایشان طریقِ اصل را ایشان محافظت نموده اند و با تغییر کنندگان مجادله فرموده اند چنانچه بسمع شریف شما نیز رسیده باشد از مشربِ فوی العذب حضرت خواجهٔ ما نوشته بودند آرے در اوائل حال در بعض امور رعایت مذهبِ ملامتیه نموده مساهله میفرموده اند و ملامت را ترجیح داده بترکِ عزیمت در بعض اشیاء ارتکاب مینموده اند اما در اواخر ازین امور هم اجتناب داشته اند و یادِ ملامت و ملامتیه نمیکرده اند بنظرِ انصاف به بینند که اگر فرضاً حضرت ایشان درین اوان در دنیا زنده میبودند و این مجلس و اجتماع منعقد میشد آیا باین امر راضی میشدند و این اجتماع را مے پسندیدند یا نه یقین فقیر آنست که هرگز این معنی را تجویز نمیفرمودند بلکه انکار مینمودند مقصود فقیر اعلام بود قبول کنند یا نه کنند هیچ مضایقه نیست و گنجایش مشاجره نه اگر مخدوم زاده هاے و یاران آنجائے بر همان وضع مستقیم باشند ما فقیران از صحبتِ ایشان غیر از حرمان چاره نیست زیاده چه تصدیع دهد والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب دویست و هشتاد و چهارم (۲۸۴)

بشیخ یوسف برکی صدور یافته در بیانِ بلند همتی و عدمِ التفات بشهوداتِ سفلی که تعلق بمرایائے کثرت دارد و ما یناسب ذلک

بعد الحمد لله والصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند رسائل ثلث شما که ارسال داشته بودید رسید و از وقائع و احوال و کرامات که اندراج یافته بود بوضوح انجامید حالیکه در آخر حال شهود وحدت در کثرت نوشته اند و باین عبارت ادا نموده اند که دیگر انتهای آن نیست

ع۵ یعنی حال مذکور را نهایت تصور نمودن از غلط فهمی شماست اگرچه حال

که بحال اول شود و گم شدن گم کند یعنی بنده ام و خلقم و امت حضرت محمد مصطفیٰ ام صلی اللہ تعالیٰ
علیه وعلیٰ آله وسلم آن حال اصیل است و فوق احوال مذکوره است اما انتها دیگر است
و نهایت از ان حال بمراحل بعیدست ع۵ هنوز ایوان استغنا بلند است ؛ مرا فکر رسیدن ناپسند است
مقصود از تکرار کلمهٔ طیبهٔ لا اله الا الله که فقیر در مکتوب سابق بشما نوشته بود نفی این شهود بوده
که بکثرت تعلق داشت لله سبحانه الحمد والمنة که ببرکت این کلمهٔ طیبهٔ این شهود از شما زائل گشت
همت بلند دارند و بتجوز و موئیز این راه اکتفا ننمایند ان الله سبحانه یحب معالی الهمم از کوچهٔ تنگ
توحید برآمده بشاه راه افتاده اند چه نعمتے است اگر تذکر احوال سابق نکنند و یاد لذتهائے شهود
کثرت آمیز ننمایند و به استقامت عمری درین راه تنگ و تو فرمایند بسیارے از کوکنار باز دیده ایم که
کوکنار را گذاشته اند و بر قبح آن فعل مطلع گشته اتفاقًا بعد از مدتے تذکر احوال کوکنار خوردن و یاد
لذتهائے آن حالت نمودن باز ایشان را بحالت قدیم ایشان برده است محذور ما شهودے
که مرایائے کثرت تعلق دارد و لذت بخش است و شهود تنزیهی که رو بجهل دارد از لذت بعید است
بے مدد شیخ مقتدا به آن راه رفتن متعذر است اخوی اعزی مولانا احمد برکی که عوام او را از
علمائے ظاهر می دانند و او نیز علم باحوال خود و احوال یاران خود ندارد و سرش آنست که باطن او متوجه شهود
تنزیهی است که موطن جهل است و ایمان او در رنگ علما ایمان بغیب است باطن او از بلند
فطرتی التفاتے بشهود کثرت آمیز نکرده است و ظاهر او بترهات صوفیه مفتون و مغرور نگشته وجود
شریف او در ان نواحی مغتنم است این حالت که شما از حصول آن خبر داده اید مولانا اوبر است
که با آنحالت متحقق است علم او لم یعلم نزد فقیر مدار آن بقعه بر وجود مولانا است عجب است
که بر اهل کشوف آن نواحی این معنی چگونه مخفی مانده است در علم فقیر بزرگی مولانا در رنگ وجود
آفتاب ظاهر و باهر است زیاده چه تصدیع دهد التماس دعا و فاتحه دارد والسلام

ل۵ یعنی باوجود ظهور آن در رنگ وجود آفتاب چه طور بر ایشان ظاهر نشده است ۱۲

مکتوب دویست و ہفتاد و پنجم (۲۷۵)

بملا احمد برکی صدور یافتہ در جواب استفسارے کہ از قبول خود نمودہ و بیانِ احوال یارے از
یارانِ خود نوشتہ بود و تحریض نمودن بر تعلیمِ علومِ شرعیہ و نشرِ احکامِ فقہیہ و ما یناسب ذلک
بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کہ دو صحیفۂ شریفہ کہ بمصحوبِ شیخ حسن و غیرہ ارسال داشتہ
بودند رسید فرحتِ فراوان رسانید در یک صحیفہ بیانِ احوالِ خواجہ ویس نمودہ بودند و در صحیفۂ
دیگر استفسار از قبولِ خود فرمودہ درین اثنا توجہے بحالِ الیشان نمودہ آمد دید کہ مردم آن نواحی
ہمہ بجانبِ شما میدوند و التجا بشما مے آرند معلوم شد کہ شما را مدارِ آن زمین ساختہ اند و مردم آنجا
را بشما مربوط داشتہ للہ سبحانہ الحمد والمنۃ علیٰ ذلک ظہورِ این معاملہ را از جملۂ واقعات
نہ انگارند کہ از مظانِ ریب و اشتباہ است بلکہ از محسوسات و مشاہدات شمرند عمدہ در تحصیلِ این
دولت شما را تعلیمِ علومِ شرعیہ است و نشرِ احکامِ فقہیہ در مواضعیکہ جہل در انجا متمکن گشتہ است و بدعت
رسوخ پیدا کردہ با آن محبت و اخلاصے کہ شما را بدوستانِ خود محض فضل عطا فرمودہ است تعالیٰ
فعلیکم بتعلیم العلوم الدینیۃ ونشر الاحکام الفقہیۃ ما استطعتم فانھما ملاک الامر و مناط
الارتقاء و مدار النجاۃ کمرِ ہمت را مضبوط بستہ خود را از زمرۂ علماء دارند و بامرِ معروف و نہی منکر
خلق را براہِ حق جل سلطانہ دلالت فرمایند قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ اِنَّ ھٰذِہٖ تَذْکِرَۃٌ فَمَنْ شَاءَ
اتَّخَذَ اِلیٰ رَبِّہٖ سَبِیْلًا ذکرِ قلبی کہ بآن مجازند نیز مؤیدِ اتیانِ احکامِ شرعیہ است و دافعِ سرکشی نفسِ
امارہ آن طریق را نیز جاری دارند و از عدمِ اطلاع باحوالِ خود و احوالِ یارانِ خود در آزار نباشند و آنرا
دلیلِ بیحاصلی خود ندانند احوالِ یاران در آئینہ داریِ کمالاتِ شما کافی است احوالِ شما ست کہ بطریقِ
انعکاس در یاران ظاہر گشتہ است شیخ حسن یکے از ارکانِ آن دولتِ شما ست و ممد و معاونِ
نیز معاملۂ شما اگر فرضاً شما را میلِ بسیرِ ماوراء النہر یا بسیرِ ہندوستان پیدا شود نائبِ منابِ شما آنجا شیخ حسن ا

التفات و توجه در حقِ او مرعی دارند و کوشش بلیغ فرمایند که تا از تحصیلِ علومِ دینیہ ضروریہ زود ترفارغ شود این سیر ہندوستان ہم در حق او مغتنم بود و ہم در حقِ شما رزقنا اللہ سبحانہ و ایاکم الاستقامۃ علی ملّۃِ الاسلامِ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ نوشتہ بودند کہ آن یار را اشتمام است کہ ترقی واقع شدہ است آنچہ در غیبت و بے شعوری مے دید از ارواح طیبات حالا در افاقت مے بیند مخدوما این دید را ہیچ دلالت بر ترقی نیست در شعور بیند یا در بے شعوری قدم اوّل درین راہ آنست کہ غیرِ حق را سبحانہ ہیچ نہ بیند و از ماسوائی او سبحانہ و مبدأ اندیشۂ او ہیچ نماند بآن معنی کہ اشیا را غیرِ او تعالی نہ بیند و بعنوانِ ماسوائی نداند این خود کثرت بینی است بلکہ غیر او را سبحانہ اصلاً نہ بیند و نداند این حالت معبر بفنا ست و منزلِ اوّلست از منازلِ این راہ و بدونہ خرط القتاد ؎ ہیچ کس را تا نگردد او فنا ٭ نیست رہ در بارگاہِ کبریا ٭ مکتوبِ ثانی کہ درین ایام نوشتہ شدہ است بسیار عزیز الوجود است و فوائد غریبہ در انجا اندراج یافتہ نقل آن را شیخ حسن آوردہ اند نیک ملاحظہ خواہند فرمود التماسِ دعاءِ مغفرتِ والدۂ مرحومۂ خود نمودہ بودند اجابت نمودہ آمد باقی احوالِ این حدود را شیخ حسن بتفصیل معروض خواہند داشت والسلام علی منِ اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ من الصلوٰتِ افضلہا ومن التحیاتِ اکملہا فقیر و فقیر زادہ ہا التماس دعاءِ سلامتی خاتمہ دارند والسلام

مکتوب دویست و ہفتاد و ششم (۲۷۶)

یعنی دعا در حق والدہ شما نمودہ شد حق تعالی قبول فرماید انہ قریب مجیب

بمیان شیخ بدیع الدین صدور یافتہ در بیانِ محکمات و متشابہاتِ قرآنی و بیانِ علماءِ راسخین و بیانِ کمالاتِ ایشان و ما یناسب ذلک ٭ الحمد للہ ربّ العٰلمین والصلوٰۃ والسلام علیٰ سیّد المرسلین وعلیہم وعلیٰ آلہٖ واصحابہ الطیبین الطاہرین اجمعین جعلنا اللہ سبحانہ وایاکم من الراسخین فی العلم اے برادر حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ کتاب مجید خود را دو قسم ساخت محکمات و متشابہات قسمِ اوّل منشاءِ علمِ شرائع و احکام است و قسمِ ثانی مخزنِ علم حقائق و اسرار

ید و وجه و قدم و ساق و اصابع و انامل که در قرآن و احادیث آمده است همه از متشابهات است و همچنین حروف مقطعات که در اوائل سورِ قرآنی وارد شده اند نیز از متشابهات اند که بر تاویل آنها اطلاع نداده اند مگر علمائے راسخین را خیال بکنند که تاویل عبارت از قدرت است که بید تعبیر آن نموده اند و یا ذات است که بوجه آن را معبّر ساخته بلکه تاویل آنها از اسرارِ غامضه است که باخصّ خواص آنرا نموده اند از حروفِ مقطعاتِ قرآنی چه نویسد که هر حرفے ازان حروف بحر یست مواج از اسرارِ خفیه عاشق و معشوق و رمزیست غامض از رموزِ دقیقهٔ محب و محبوب محکمات هر چند امهات کتاب اند امّا نتائج و ثمراتِ آن که متشابهات اند از مقاصدِ کتاب اند امهات از وسائل بیش نیستند از برائے حصولِ نتائج پس لبِّ کتاب متشابهات آمد و محکماتِ کتاب قشرِ آن لب متشابهات اند که برمز و اشاره بیانِ اصل مینمایند و از حقیقتِ معاملهٔ آن مرتبه نشان میدهند بخلافِ محکمات متشابهات حقائق اند و محکمات نسبت بمتشابهات صورِ آن حقائق عالمِ راسخ کسے بود که لب را بقشر تواند جمع ساخت و حقیقت را بصورت تواند فرود آورد و علمائے قشر به قشر خرسند اند و بمحکمات اکتفا نموده و علمائے راسخین علمِ محکمات را حاصل نموده از تاویلِ متشابهات حظّ وافر فرا میگیرند و جمع صورت و حقیقت که محکم و متشابه است مینمایند امّا کسیکه بے علمِ محکمات و بے عمل بمقتضائے آن محکمات تاویلِ متشابهات جوید و صورت را گذاشته بحقیقت پوید آنکس جاهل است که از جهلِ خود بیخبر است و ضالیست که از ضلالت خود بے شعور نمیداند که این نشأ مرکب از صورت و حقیقت است تا این نشأ است هیچ حقیقت از صورت منفک نیست قال الله تعالیٰ: وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِيْنُ اَيِ الْمَوْتُ كَمَا قال المفسّرون عبادت را تا زمانِ موت منتهی ساخت که منتهاے این نشأه است لانّ من مات فقد قامت قیامته و در نشأهٔ اخروی که ظهورِ حقائق است انفکاکِ صور از حقائق انجا حاصل است پس حکمِ هر نشأه علاحده است خلط نکند یکی را بدیگرے مگر جاهل یا زندیق که مقصودش ابطالِ شرائع است چه هر حکمے که شریعت را بر مبتدیست همان حکم بر منتهی است عامهٔ مومنان و اخصّ خواص

از عارفان درین معنی متساوی الاقدام اند متصوفان خام و ملحدان بے سر انجام و رصدد آنند که گردنہائے خود را از ربقۂ شریعت برارند و احکام شرعیہ را مخصوص بعوام دارند خیال مے کنند که خواص مکلف بمعرفت اند و بس چنانکه از جہل امرا و سلاطین را بجز عدل و انصاف مکلف نمیدانند و میگویند که مقصود از اتیان شریعت حصول معرفت است و چون معرفت میسر شد تکلیفات شرعیه ساقط گشت و آن کریمه را واعبد ربک حتی یأتیک الیقین ای الله کما قال السهل الستری مستشهد مے آرند یعنی انتہاء عبادت تا حصول معرفت حق است تعالی ظاہر اکسیکه بیان کرده یقین بالله سبحانه مرادش انتہاء کلفت عبادت بوده باشد تا زمان حصول معرفت حق جل وعلا نه نفس عبادت که آن مفضی بالحاد و زندقه است و مے انگارند که عبادات عارفان ریائی است برائے آن میکنند که مبتدیان و پس روان ایشان بآن اقتدا کنند نه آنکه عارفان محتاج به عبادات اند و در تائید این قول از مشائخ نقل میکنند که گفته اند تا پیر منافق و مرائی نباشد مرید از وے منتفع نگردد و خذلهم الله سبحانه ما اجهلهم آن قدر احتیاج که عارفان را بعبادات است عشر آن مر مبتدیان را از ان احتیاج حاصل نیست چه عروجات ایشان مربوط بعبادات است و ترقیات ایشان منوط به اتیان احکام و شرائع ثمرات عبادات که عوام را فردا متوقع است عارفان را آن ثمرات امروز میسر است پس ایشان احق بعبادت باشند و احوج باتیان شریعت بوند باید دانست که شریعت عبارت از مجموع صورت و حقیقت است صورت ظاہر شریعت است و حقیقت باطن شریعت پس قشر و لب ہر دو اجزاء شریعت اند و محکم و متشابه ہر دو افراد آن علماء ظاہر به قشر آن کفایت نموده اند و علماء راسخین قشر آن را بلب جمع ساخته اند و از مجموع صورت و حقیقت حظ وافر فرا گرفته پس شریعت در رنگ شخصی که مرکب از صورت و حقیقت است تصور باید کرد جمعے بصورت آن گرفتاری پیدا کردند و از حقیقت آن انکار نمودند و پیر مقتدائے خود را غیر از ہدایه و بزدوی ندانستند این جماعه علماء قشر اند و جمعے دیگر گرفتار حقیقت آن گشتند اما آن حقیقت را حقیقت شریعت ندانستند بلکه شریعت را مقصور بر صورت داشتند و قشر انگاشتند

برابر قدم ۱۲ — بیدینان ۱۲ — قصد — بالکسر حلقه رسن ۱۲ — ایشان — شناخت حق تعالی ۱۲ — جمع امیر — جواب از استشهاد ایشان ۱۲ — دلیل بر دعوے خود ۱۲ — منقطع ۱۲ — رسانندہ ۱۲ — ابن بیخردان ۱۲ — انتہا — پیروان ۱۲ — تقویت — نفع مندہ ۱۲ — رسوا کند و خوار سازد — خدائے پاک — چه جاہلانند ایشان ۱۲ — دہم حصه — زیراکه ۱۲ — معلق — والبته — روز قیامت ۱۲ — چشم داشته شده — سزاوار — پوست — مغز

ا بفیض ہدایت... (marginal notes, largely illegible)

۱۲ نفحات

۵ قوله ہدایه یعنی کتاب الہدایة فی الفروع الحنفیة لشیخ الاسلام برہان الدین علی بن ابی بکر المرغینانی المتوفی سنه ... احدی و تسعین و خمسمائة و هو شرح علی متن له سماه بدایة المبتدی و ...

بزدوی یعنی کتاب اصول الامام فخر الاسلام علی بن محمد البزدوی الحنفی المتوفی سنه اثنین و ثمانین و اربعمائة الحمد لله ... کشف الظنون

ولبّ ورائے آن تصور نمودند مع ذٰلک سر موئے از اتیانِ احکامِ شریعت باز نماندند و صورت را از
دست ندادند و تارکِ حکمے از احکامِ شریعت را بطّال و ضالّ شمردند اینہا اولیاءِ خدا اند جلّ سلطانہٗ
و بمحبتِ او تعالیٰ از ماسوای او سبحانہٗ بریده اند و جمعے دیگر آنانند کہ شریعت را مرکب از صورت و حقیقت
دانستہ اند و مجموعِ قشر و لبّ یقین نموده حصولِ صورتِ شریعت بے تحصیلِ حقیقتِ آن نزدِ ایشان
از حیزِ اعتبار ساقط است و حصولِ حقیقتِ آن بے اثباتِ صورت ناتمام و ناقص بلکہ حصولِ صورت
را کہ بے ثبوتِ حقیقت بود آن را از اسلام نیز میدانند و نجات بخش تصور میکنند کما ھو حالُ ظواھرِ
العلماءِ و عوامِ المؤمنین و حصولِ حقیقت را بے ثبوتِ صورت از جملۂ محالات تصور مینمایند و قائل
آن را از زندیق و ضال مے نامند بالجملہ کمالاتِ صوری و معنوی نزدِ این بزرگواران منحصر در کمالاتِ
شرعیہ است و علوم و معارفِ الٰہیہ مقصور بر عقائدِ کلامیہ کہ برائے اہلسنت بہ ثبوت پیوستہ است نزد ایشان
شہود و مشاہدات را بیک مسئلہ بیچونی و بیچگونگی حق جلّ و علا کہ از مسائلِ کلامیہ است برابر نمے اندازند
و احوال و مواجید و تجلیات و ظہورات را کہ بخلافِ حکمے از احکامِ شرعیہ ظاہر گردند بہ نیم جو نمیخرند
و آن ظہور را از مظانِ استدراج می شمرند اُولٰئِکَ الَّذِیْنَ ھَدَی اللّٰہُ فَبِھُدٰھُمُ اقْتَدِہْ ایشانان علماءِ
راسخان اند کہ بہ حقیقتِ معاملہ ایشان را اطّلاع بخشیده اند و بہ برکتِ مراعاتِ آدابِ شریعت ایشان را
بحقیقتِ شریعت رسانیده بخلافِ فرقۂ ثانیہ کہ ہر چند متوجہ حقیقت اند و گرفتاری بحقیقت دارند و در
اتیانِ احکامِ شرعیہ مہما امکن سر موئے تجاوز نمے نمایند اما چون آن حقیقت را ورائے شریعت
دانستہ اند و شریعت را قشرِ آن حقیقت تصور نموده ناچار بظلّے از ظلالِ آن حقیقت فرو مانده اند
و بحقیقتِ معاملۂ آن حقیقت راهِ وصول نیافتہ لاجرم ولایتِ ایشان ظلی آمد و قربِ ایشان صفاتی
بخلافِ ولایتِ علماءِ راسخین کہ اصیل است و راهِ وصول باصل یافتہ و از حجبِ ظلال تمام
گذشتہ لاجرم ولایتِ ایشان ولایتِ انبیاست علیہمُ الصلوٰتُ والتسلیماتُ و ولایتِ
آن اولیا ظلِّ ولایتِ انبیا علیہمُ الصلوٰتُ والتسلیماتُ والتحیاتُ تا مدتہا این فقیر تاویلِ متشابہات

را مفوض بعلمِ حضرتِ حق سُبحانہٗ میساخت و علماءِ راسخان را غیر از ایمان بمتشابہات نصیبے
یافت و تاویلاتے کہ علماءِ صوفیہ بیان کردہ اند آنہا را لائقِ شانِ آن متشابہات نمیدانست و از
اسرار یکہ قابلِ استتار باشند آن تاویلات را تصوّر نمیکرد چنانچہ عین القضاۃ در تاویل بعضے از متشابہات
گفتہ مثلاً از الف لام میم الٓمٓ خواستہ کہ بمعنی درد است کہ لازمِ عشق و محبّت است و امثالِ آن
آخر کار چون حضرتِ حق سُبحانہٗ و تعالیٰ بمحضِ فضلِ خود شمّہ از تاویلاتِ متشابہات را برین فقیر ظاہر
ساخت و جدولے از ان دریائے محیط بزمینِ استعدادِ این مسکین کشادہ گردانید دانست کہ علماءِ راسخ را
نیز از تاویلاتِ متشابہات نصیبے وافر است اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ ھَدَانَا لِھٰذَا وَمَا کُنَّا لِنَھْتَدِیَ
لَوْلَا اَنْ ھَدَانَا اللّٰہُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ تعبیراتِ وقائعِ مسطورہ را کہ طلب نمودہ بودند
حوالہ بحضور داشتہ از ان مقولہ ہیچ ننوشت چہ کند قلم بمعارفِ دیگر جاری گشت و معاملہ دیگر پیش
آمد معذور خواہند داشت وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ
الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَعَلٰی اِخْوَانِہِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ الْعُلٰی

مکتوب دویست و ہفتاد و ہفتم (۲۷۷)

بملا عبد الحی صدور یافت در بیانِ علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین این علوم از علومِ سابقہ
است کہ در توسطِ حال تحریر یافتہ بود در ین معرفت نہایتِ شہود شہود انفسی است و معارفے کہ اخیر
نوشتہ اند شہودِ انفسی را در رنگِ شہودِ آفاقی بے حاصل دانستہ وراءِ انفس و آفاق شہود اثبات نمودہ اند
بلکہ نفسِ شہود را در وازۂ وصول دانستہ از ماوراءِ این آن علوم و معارف نوشتہ اند چنانکہ این
معنی از کتب و رسائلِ ایشان لائح است بدان ارشدک اللّٰہ تعالیٰ کہ علم الیقین در ذاتِ حق
سُبحانہٗ و تعالیٰ عبارت از شہودِ آیاتے ست کہ دال اند بر قدرتِ او تعالیٰ و تقدّس و شہودِ آن آیات
را سیرِ آفاقی گویند اما شہود و حضورِ ذاتی جز در سیرِ انفسی متصور نیست و آن جز در نفسِ سالک نمے باشد

عہ ور دانستہ کہ واو والراسخون فی العلم واو عطف است نہ ابتدائیہ ۱۲ ف یافتہ

عہ یعنی پس و آن طرف و بیرون و خارج از دائرہ شہود انفس و آفاق شہودے دیگر اثبات فرمودہ اند ۱۲

ت ذرّه گر بس نیک ور بس بد بود ❊ گرچه عمرے تگ زند در خود بود ❊ وآنچه در بیرونِ خود مشاهده میکنند همه از قبیلِ مشاهدهٔ آثار و دلائل است بر ذاتِ او تعالی نه مشاهدهٔ ذات او عزّ سلطانه قطب المحققین سیّد العارفین ناصر الدّین خواجه عبید الله قدّس سرّه الاقدس فرموده اند که سیر بر دو نوع است سیر مستطیل و سیر مستدیر سیر مستطیل بُعد در بُعد است و سیر مستدیر قُرب در قُرب سیر مستطیل مقصود را از خارج دائرهٔ خود طلبیدنست و سیر مستدیر بر گردِ دلِ خود گشتن است و مقصود را از خود جُستن ❊ پس تجلّیاتے که در صورِ حسّی و مثالی و همچنین در پردهٔ انوار میباشند داخلِ علم الیقین اند هر صورتیکه باشد و هر نوریکه ظاهر شود رنگین باشد آن نور یا نیز متناهی باشد آن نور یا غیر متناهی محیطِ کائنات بود بانه حضرتِ مخدومی مولوی عبد الرحمن الجامی قدّس الله سرّهُ السّامی در شرحِ لمعات میفرمایند در بیانِ این بیت ت اے دوست ترا بهر مکان می جُستم هر دم خبرت از این و آن مے جُستم ❊ که این اشارت بمشاهدهٔ آفاقیست که مفید علم الیقین است و این شهود چون از مقصود خبرے نمیدهد و حضورِ آن نمی بخشد الّا بالامارة والاستدلال لاجرم در رنگِ شهودِ دُود و حرارت باشد که دلالت میکند بر ذاتِ آتش پس این شهود از دائرهٔ علم نه بر آید و مفید جز علم الیقین نشود و مفنی وجودِ سالک نباشد عین الیقین عبارت از شهودِ حق است سبحانه بعد ان کان معلوما بالعلم الیقین و این شهود مستلزم فنائے سالک است و در غلبه این شهود تعیّن او بالکلّیه گم مے گردد و در دیدهٔ شهودِ او اثرے از آن باقی نمیماند و در مشهودِ خود فانی و مضمحل میگردد و این شهود نزد این طائفه علیه قدّس الله تعالی اسرارهم معبّر است بادراکِ بسیط و معرفت نیز گویند و درین ادراک عوام و خواص شریک اند لیکن فرق آنست که خواص را شهودِ خلق مزاحمِ شهودِ حق جلّ و علا نیست بلکه در دیدهٔ شهود شان جز حق جلّ و علا مشهود نه و عوام را مزاحم است لهذا از ان شهود ذهول تام دارند و از ادراکِ خبر ندارند و این عین الیقین حجابِ علم الیقین است کما انّ علم الیقین حجابه در وقتِ تحقّقِ این شهود همه حیرت و نادانی است علم را در ان موطن اصلا گنجائش نیست قال بعض الکبراء قدّس الله تعالی سرّه علم الیقین حجاب عین الیقین و عین الیقین حجاب علم الیقین

مزول خودرا واین عین الیقین الخ ۱۲

وقال ایضاً وعلامۃ من عرف حق المعرفۃ ان یطّلع علیٰ سرّ فلا یجد حلماً بہ فذلک الکامل فی المعرفۃ التی لا معرفۃ وراءھا وقال بعضھم ایضاً قدس اللہ تعالیٰ اسرارھم العلیۃ اعرفھم باللہ اشدّھم تحیّراً فیہ حق الیقین عبارت از شہود اوست سبحانہ بعد ارتفاع التعین والضمحلال المتعین اما این شہود وحق را سبحانہ بحق است جل علاہ باو ولا تحمل عطایا الملک الا مطایاہ واین در بقا باللہ کہ مقام بی یسمع وبی یبصر است صورت بندد کہ سالک را بعد از تحقق بفناء مطلق کہ فنائے ذات وصفات است حق سبحانہ وتعالیٰ بمحض عنایت خویش از نزد خود وجودے می بخشد واز سکر حال وبیخودی بصحو وافاقت مے آرد واین وجود را وجود موہوب حقانی گویند دران موطن علم وعین حجاب یکدیگر نمے شوند در عین شہود عالم است ودر عین علم مشاہد وہمین تعین اوست کہ عارف دران موطن آن را عین حق مے یابد عز شانہ نہ تعین کونی چہ اثرے ازان در دیدہ شہود او نماندہ است واز تجلیات صوریہ کہ تعینات وصور خود ہا را حق مے یابند تعالیٰ شانہ آن تعینات کونیہ است کہ فنا باو راہ نیافتہ است فاین احدھما عن الاخر ما للتراب ورب الارباب اگرچہ ظاہر عبارت نزد عوام موہم عدم فرق است میان تجلی صوری کہ خود را حق یافتن است ومیان حق الیقین کہ دراینجا نیز خود را حق یافتن است اما در تجلی صوری آثار صورت مے افتند ودر حق الیقین بر حقیقت ونیز در تجلی صوری حق را بخود مے بیند ودرین موطن حق را بحق مے بیند تعالیٰ شانہ حق را بخود نمیتوان دید پس اطلاق شہود در تجلی صوری بسبیل تجوز است چہ حق را جز بحق نمیتوان دید وآن در مرتبہ حق الیقین است کہ حقیقت شہود دران مقام متحقق است وبعض شیوخ الزمان لما لم یطلع علیٰ ہذا الفرق ولم یعلم التعین الا التعین الکونی اطال لسان الطعن علیٰ الاکابر قدس اللہ تعالیٰ اسرارھم فی تفسیرھم حق الیقین علیٰ النھج الذی فسرھو وزعم ان ہذا الیقین قد یحصل فی التجلی الصوری الذی ھو اول القدم فی السلوک وھم فسروا بہ حق الیقین الذی ھو نہایۃ الاقدام فکیف یستقیم بل حکموا ان حق

آن حق الیقین کہ نہایۃ اقدام است پس چگونہ راست نشیند بلکہ حکم نمودہ آن بعض باکہ حق الیقین کہ اشان در نہایۃ امر ...

اليقين الذي حصل لهم في النهاية يحصل لنا في التجلي الصوري الذي هو اول اقدامنا ؛
والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم والسلام

مکتوب دویست و هفتاد و هشتم (۲۷۸)

بملا عبدالکریم سنامی صدور یافت در بیان آنکه بر هر کسے بعد از تصحیح عقائد و عمل بمقتضائے شریعت غرّا سلامت داشتن قلب لازم است از ما دون حق جل و علا که نسیان ماسوا است و مدائح طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه و در تحریض بامداد و اعانت موتے وما یناسب ذلک. الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی مکتوب مرغوب اخوی رسید موجب فرحت گشت نصیحتے که بیاران کرده میشود آنست که بعد از تصحیح عقائد بر وفق کتب کلامیهٔ اهل سنت وجماعت شکر الله تعالی سعیهم و بعد از اتیان احکام فقهیه از فرض و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروه و مشتبه امتثالا و انتهاء سلامت داشتن قلب است از گرفتاری ما دون حق سبحانه و تعالی و سلامتی قلب وقتے میسر شود که در قلب ماسوائے حق جل و علا مخطور نشود فرضا اگر هزار سال حیات وفا کند غیر حق سبحانه در دل خطور نکند نه بآن معنی که اشیاء در خاطر گذرند و آنها را غیر حق نداند جل سلطانه زیرا که این معنی در ابتداء مراقبات توحید را نیز میسر است بلکه بآن معنی که اشیاء اصلا در دل خطور نه کنند و این عدم خطور مبنی بر نسیان قلب است ما دون حق را سبحانه برنہجے که اگر بتکلف اشیاء را بیاد او دهند یاد نکند این دولت معبر بفناء قلب است و قدم اولست درین راه وسائر کمالات ولایت متفرع برین دولت اند

هیچ کس را تا نه گردد او فنا ٭ نیست ره در بارگاه کبریا ٭

و اقرب طرق از برائے وصول باین دولت عظمی طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه است قدس الله تعالی اسرارهم چه این بزرگواران ابتداء سیر از عالم امر نموده اند و از قلب بمقلب قلب راه جسته ایشان را بجائے ریاضات و مجاهدات دیگران التزام سنت است و اجتناب از بدعت حضرت خواجه نقشبند قدس سره فرموده اند

طریق ما اقرب طرق است اما التزامِ سنت کارِ مشکل است فطوبیٰ لمن توسّل بہم واقتدیٰ بہدیہم اللّٰہم لوی الحامی ؎ نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند * کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را * از دلِ سالکِ رہ جاذبہ صحبت شان * مے برد وسوسۂ خلوت و فکرِ چلّہ را * قاصرے گر کند این طائفہ را طعنِ قصور * حاشا للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را * ہمہ شیرانِ جہان بستۂ این سلسلہ اند * روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را * ثانیاً مرفوع آنکہ صحیفۂ محبت اطوار قاضی محمد شریف رسید چون منبئ از فرطِ محبتِ فقرا بودہ موجبِ فرحت گشت دعاءِ فقیر را بایشان رسانند ثالثاً لائح باد کہ مکتوبِ مرغوبِ اخوی شیخ حبیب اللہ رسید از فوتِ والدِ مرحوم خود نوشتہ بودند انا للہ وانا الیہ راجعون از جانبِ فقیر دعا رسانیدہ عزاے مصیبت نمایند و گویند کہ بدعا و فاتحہ و صدقہ و استغفار امداد و اعانتِ والدِ مرحوم خود نمایند فانّ المیت کالغریق ینتظر دعوۃً تلحقہ من ولدٍ او ابٍ او امٍّ او اخٍ او صدیقٍ رابعاً مکشوف آنکہ شیخ احمدی طریقۂ این بزرگواران را اخذ نمودہ متاثر گشتہ است حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ استقامت بران کرامت فرماید باید کہ مشار الیہ چون در اسلام نو در آمدہ است اورا تعلیمِ عقائدِ کلامیہ کہ در کتبِ فارسی مذکور اند نمایند و ہمچنین تعلیمِ احکامِ فقہیہ نیز نمایند تا معرفتِ فرض و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروہ و مشتبہ پیدا کند و بمقتضاے آن زندگانی نماید تعلیم و تعلّمِ کتابِ گلستان و بوستان اورا داخلِ بیکاریست والسلام

مکتوب دویست و ہفتاد و نہم (۲۷۹)

بملا حسن کشمیری صدور یافت در اداءِ شکرِ نعمتِ دلالتِ او بر طریقۂ علیہ نقشبندیہ و تحریض بر صحبت و خدمتِ حضرتِ ایشان قدس سرہ الاقدس و در ضمن آن اظہارِ نعمِ خداوندی جلّ سلطانہ کہ بتوسطِ آن مترتب گشتہ ذکر یافتہ * الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفۂ شریفہ کہ از روے کرم و التفات نامزد این فقیر ساختہ بودند جناب مولانا محمد علی رسانیدند

موجب فرحت فراوان گشت سلامت باشند استفسار رفته بود از این عبارت شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ کہ سبب ترتیب خلافت ہم مدة اتیان ہم کہ در کدام کتاب از مصنفات ایشان واقع شدہ است مخدوما فقیر این عبارت را ندیدہ است کہ در فتوحات مکیہ دیدہ بود و درینولا ہر چند تفحص کرد تعیین آن موضع میسر نشد اگر مرة ثانیہ بنظر در آمد اعلام خواہد نمود انشاء اللہ تعالیٰ دیگر فقیر در اداء شکر نعمت دولت شما اعتراف بقصور دارد و در مکافات آن احسان شما معترف بعجز این ہمہ کار و بار مبتنی بر آن نعمت است و این ہمہ دیدہ و داد مربوط بآن احسان تحسین توسط شما آن دادہ اند کہ کم کسے دیدہ است و بیمن توسل شما آن بخشیدہ اند کہ کم کسے چشیدہ است از خواص عطایا آنقدر عطا فرمودہ اند کہ اکثرے را از عموم عطایا آن مقدار میسر نشدہ است احوال و مقامات و اذواق و مواجید و علوم و معارف و تجلیات و ظہورات ہمہ را زینہ ہائے راہ عروج ساختہ بمدارج قرب و منازل وصول رسانیدہ اند لفظ قرب و وصول از تنگی میدان عبارت اختیار کردہ است والا لا قرب ثمۃ ولا وصول ولا عبارۃ ولا اشارۃ ولا شہود ولا حلول ولا اتحاد ولا کیف ولا این ولا زمان ولا مکان ولا احاطۃ ولا سریان ولا علم ولا معرفۃ ولا جہل ولا حیرۃ

؎ چہ گویم با تو از مرغے نشانہ * کہ با عنقا بود ہم آشیانہ * ز عنقا ہست نام پیش مردم * ز مرغے من بود آن نام ہم گم * چون اظہار این احسانہائے خداوندی جل سلطانہ کہ در عالم اسباب ظہور آنہا مترتب بر آن نعمت شما بودہ متضمن شکر نعمت شما نیز بودہ است در ضمن چند فقرہ مندرج ساختہ بقید کتابت در آوردہ بود کہ شمّہ از شکر آن نعمت شما ادا یابد والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات

مکتوب دو صد و ہشتادم (۲۸۰)

بحافظ محمود صدور یافتہ در بیان آنکہ محبت این طائفہ سرمایہ سعادات است و ہر کرا این نعمت مشرف

سازند و استقامت دهند همه چیز خواهند داد * بَعدَ الحَمدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبلِیغِ الدَّعَوَاتِ میرساند که مکتوب شریف که بمصحوب جناب مولانا مهدی علی ارسال داشته بودند رسید موجب فرحت گشت لِلّٰہِ سُبحَانَہٗ الحَمدُ که محبت فقرا که سرمایه سعادات دنیویه و اخرویه است رسوخ تمام دارد و تمادی ایام مفارقت تاثیرے دران نکرده دو چیز را محافظت لازم است متابعۃ صاحب شریعت علیہ وعلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ و محبت و اخلاص با شیخ مقتدا باین دو چیز هرچه دهند نعمتے است و اگر هیچ ندهند و این دو چیز راسخ باشند غم نیست آخر خواهند داد و اگر عیاذًا باللّٰہ سبحانه در یکے ازین دو چیز خلل رفت مع ذٰلک احوال و اذواق بحال خود است آن را استدراج باید دانست و خرابی خود باید انگاشت طریق استقامت این است وَاللّٰہُ سُبحَانَہُ المُوَفِّقُ وَالسَّلَامُ

مکتوب دویست و هشتاد و یکم (۲۸۱)

بسیادت مآب میر محمد نعمان صدور یافت در شکر نعمت انتساب بسلسلۂ علیه نقشبندیه و آنکه درین طریق راه بکمالات نبوت بطریق تبعیت و وراثت میکشایند و هر که درین طریق بنا و اعتماد بر وقائع و منامات خود سازد و اختراع امور محدثه نماید و مراعات آداب آن نکند خاسر و خائب است وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ اَلحَمدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِینَ اصطَفٰی شکر این نعمت عظمٰی بکدام زبان بجا آرد که حضرت حق سبحانه و تعالی ما فقرا را بعد از تصحیح عقائد بموجب آراء صائبه اهل سنت و جماعت شکر اللّٰہ تعالی سعیهم بسلوک طریقۂ علیه نقشبندیه مشرف ساخت و از مریدان و منتسبان این خاندان بزرگ گردانید نزد این فقیر یک گام درین طریق زدن بهتر از هفت گام طرق دیگر است راهیکه بکمالات نبوت بطریق تبعیت و وراثت کشاده میشود مخصوص باین طریق عالی است منتهاے طرق دیگر تا نهایت کمالات ولایت است از انجا راهے بکمالات نبوت نکشاده اند از ینجا است که این فقیر در کتب و رسائل خود نوشته است که طریق این بزرگواران طریق اصحاب کرام است علیهم الرضوان چنانچه اصحاب کرام بطریق وراثت

از کمالاتِ نبوّت حظِّ وافر گرفته اند منتهیانِ این طریق نیز ازان کمالات بطریقِ تبعیّت نصیبِ کامل میسیابند مبتدیان و متوسّطان که ملتزمِ این طریق اند و محبّتِ کاملِ منتهیانِ این طریق دارند نیز امیدوارند اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ بشارتے است دورافتادگان را خائب و خاسر درین طریق کسے است که داخلِ این طریق شود و مراعاتِ آدابِ این طریق نکند و امورِ محدثه درین طریق اختراع نماید و به اعتمادِ منامات و وقائعِ خود بخلافِ این طریق اقدام کند درین صورت گناهِ طریق چیست او براهِ منامات و واقعاتِ خود متمشّی است که روے بترکستان دارد و به اختیار از راهِ کعبه منحرف گشته ؎

ترسم نرسی بکعبه اے اعرابی * این راه که تو میروی بترکستان است *

خوش نمی آید که با وجودِ جمعیّتِ یاران و سرگرمیِ طالبانِ این طریق شما را ازانجا بیجا سازم بیش ازین اگر اشارتے به سیرِ انجدود رفته بود مشروط بشرائط بوده الحال نیز مشروط بشرائط است بعد از استخارهاے مکرر و انشراحِ قلب و شبِ و ذلے تردد و بعد از اجلاس دیگرے بجاے خود بر نهجیکه هیچ فتورے بوضعِ سابق راه نیابد اگر متوجهِ انجدود شوند گنجائش دارد و بدون این شرائط معاملهٔ آنجا را برهم نزنند و در جمعیّتِ طالبان فتور نه اندازند زیاده چه مبالغه نماید والسلام

مکتوب دو صد و هشتاد و دوم (۲۸۲)

بمیانِ شیخ بدیع الدین صدور یافته در بیانِ ملاقاتِ حضرتِ الیاس و حضرتِ خضر علیٰ نبیّنا وعلیهما الصّلوٰةُ والسّلام و شمّه از احوالِ ایشان * اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی

مدّتے بود که یاران از احوالِ حضرتِ خضر علیٰ نبیّنا وعلیه الصّلوٰة والسّلام استفسار مینمودند فقیر را چون اطّلاع بر احوالِ ایشان کما ینبغی نداده بودند در جواب توقّف میکرد اتفاقاً امروز در حلقهٔ بامدادی می بینم که حضرتِ الیاس و حضرتِ خضر علیٰ نبیّنا وعلیهما الصّلوات والتّسلیمات بصورتِ روحانیان حاضر شدند و بتلقّیِ روحانی حضرتِ خضر فرمودند که ما از عالمِ ارواحیم حضرتِ حق سبحانه وتعالیٰ ارواحِ ما را قدرتِ کامله عطا فرموده است که بصورتِ اجسام متمثّل شده کارہائے

که از اجسام بوقوع می آید از ان ارواح ما صدور مے یابد از حرکات و سکنات جسمانی و طاعات
و عبادات جسدی و درین اثنا پرسیده شد که شما نماز بمذهب امام شافعی ادا مینمائید فرمودند
که ما بشرائع مکلف نیستیم چون مهمات قطب مدار را بما مربوط ساخته اند و قطب مدار بر مذهب امام
شافعی است ما هم در پس او نماز بمذهب شافعی ادا می نمائیم دران وقت معلوم شد که بر طاعات
ایشان جزا مترتب نیست و ادای طاعات موافقت با اهل طاعت مینمایند و مراعات صورت
عبادت می کنند و نیز معلوم شد که کمالات ولایت را موافقت بفقه شافعی است و کمالات نبوت را
مناسبت بفقه حنفی اگر فرضاً درین امت پیغمبرے مبعوث میشد موافق فقه حنفی عمل میکرد و درین وقت
حقیقت سخن حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره معلوم شد که در فصول سته نقل کرده اند که حضرت
عیسی علی نبینا و علیه الصلوة والسلام بعد از نزول بمذهب امام ابو حنیفه رضی الله تعالی عنه
عمل خواهد کرد دران وقت بخاطر رسید که ازین دو بزرگواران دریوزه نماید فرمودند که کسے را که عنایت
خداوندی جل شانه شامل حال او بود ما و را انجا چه مدخل باشد گویا خود را از میان کشیدند و حضرت
الیاس علی نبینا و علیه الصلوة والسلام درین گفتگو هیچ تکلم نه فرمودند والسلام

مکتوب دویست و هشتاد و سوم ۲۸۳

بصوفی قربان بیگ صدور یافته در بیان رویت حضرت رسالت خاتمیت علیه و علی آله الصلوات
والتسلیمات در شب معراج که آن در دنیا واقع نشده است بلکه در آخرت واقع شده است پرسیده
بودند که اجماع اهل سنت و جماعت است که رویت در دنیا واقع نیست حتی که اکثر علماء اهل سنت
منع رویة حضرت رسالت خاتمیت علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات در شب معراج
نموده اند قال حجة الاسلام والاصح انه علیه الصلوة والسلام ما رای ربه لیلة المعراج
و تو در رسائل خود بوقوع رویة آن سرور علیه الصلوة والسلام در شب معراج در دنیا اعتراف نموده

توقف کرده و شیخ نووی گفته راجح و مختار نزد اکثر علمای کبار آنست که آنحضرت دید پروردگار خود را بچشم سر شیخ عبدالحق دهلوی رح ۱۲ لمصححه سلمه الله تعالی

وجہ آن چہ باشد در جواب گوئیم کہ رویتِ آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام در شبِ معراج در دنیا واقع نہ شدہ است بلکہ در آخرت واقع شدہ زیرا کہ آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام در آن شب چون از دائرۂ مکان و زمان بیرون جست و از تنگیٔ مکان برآمد ازل و ابد را آنِ واحد یافت بدایت و نہایت را در یک نقطہ متحد دید اہلِ بہشت را کہ بعد از چندین ہزار سال بہ بہشت خواہند رفت در بہشت دید عبد الرحمٰن بن عوف را کہ بعد از پانصد سال از فقرائے صحابہ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین بہ بہشت خواہد رفت دید کہ بہ بہشت بعد از مضیّ آن مدت در آمد و سببِ توقف را از وے پرسید پس رویتے کہ در آن موطن واقع شود داخلِ رویتِ آخرت خواہد بود و منافات باجماع بر عدمِ وقوعِ آن نخواہد داشت و آن رویت را رویتِ دنیوی گفتن محمول بر تجوز است و مبنی بر ظاہر واللہ سبحانہٗ اعلم بحقائقِ الامور کلہا

مکتوب دو صد و ہشتاد و چہارم (۲۸۴)

بملا عبد القادر انبالی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ احوال و مواجید نصیبِ عالمِ امر است و علم باحوال نصیبِ عالمِ خلق این معرفت از معارفِ سابقہ است حقیقتِ معاملہ آنست کہ در مکتوبِ حضرت مخدوم زادۂ کلان علیہ الرحمۃ در بیانِ طریقت تحریر یافتہ است چہ بدانکہ انسان مرکب است از عالمِ خلق کہ ظاہرِ اوست و از عالمِ امر کہ باطنِ اوست احوال و مواجید و مشاہدات و تجلیات کہ در ابتداء و توسط ظہور مینمایند نصیبِ عالمِ امرِ انسان است و ہمچنان حیرت و جہالت و عجز و یاس کہ در انتہاء حاصل میشود نیز نصیبِ عالمِ امر است کہ باطنِ انسانست ظاہر را الحکم مصراع وَلِلْاَرْضِ مِنْ کَاْسِ الْکِرَامِ نَصِیْبٌ ٭ در وقتِ قوّتِ وارد از ین ماجرا نیز نصیب است ہر چند ثبات و استقامت نیست اما نحوے از انصباغ پیدا میکند و باصالت کارے کہ بظاہر تعلق دارد علم بآن احوال است زیرا کہ باطن را حصولِ احوال است نہ علم بالذات ۱۲

ــــــــــــــــــــ

ﻟﻪ آنچہ بر قلوبِ سالکان از طرف حق جل و علا بر یزد و منکشف گردد ۱۲

بآن احوال اگر ظاہر نمے بود راہ دانش وتمیز نمیگشود ظہور صور مثالیہ ومعارج ومقامات از برائے ادراک ظاہر است پس حال باطن را است وعلم بآن حال ظاہر را ازین بیان معلوم شد که اولیائے که صاحب علم اند وآنانیکه از علم بے نصیب اند در نفس حصول احوال فرقے ندارند اگر فرقے ہست از راہ علم بآن احوال است وعدم علم بآنہا مثلاً شخصیکه حالت رجوع برو طاری شده است وبیقرار وبے آرام ساخته معذلك میداند که این حالت را رجوع می نامند وہمچنین شخصے دیگر است که طریان آن حالت درحق وے ثابت شده است اما نمیداند که آن حالت معبر برجوع است پس این ہر دو شخص در نفس حصول آن حالت برابر اند فرقے ندارند مگر در علم وعدم علم بآن بدانست جماعه که علم ندارند دو قسم اند طائفه اند که علم بنفس حصول احوال ندارند واز تلوینات آنہا اصلا واقف نیستند وجمعے دیگر بتلوینات احوال را خبر دارند اما تشخیص احوال نمیتوانند کرد واین جماعه ہر چند تشخیص احوال نمیتوانند کرد اما داخل ارباب علم اند وشایان مشیخت وتشخیص احوال کار ہر شیخ نیست بلکه اینه دولت بعد از قرون متطاوله ظہور مینماید تا یکے را بآن دولت بنوازند ودیگران را بعلم او حواله فرموده طفیلی او سازند انبیاء اولوالعزم صلوات الله تعالی وتسلیماته علیهم بعد از مدتہائے مدیده مبعوث می شدند وباحکام متمایزه ہر کدام از ایشان مخصوص میگشت وانبیاء دیگر علیهم الصلوات والتحیات مامور بمتابعت آنہا مے شدند ودر دعوت ہمان احکام اکتفا میفرمودند

خاص کنند بنده مصلحت عام را، والسلام

مکتوب دویست وہشتاد وپنجم (۲۸۵)

بمیر سید محب الله مانکپوری صدور یافته در بیان احکام سماع ووجد ورقص وبعضے از معارف که بروح تعلق دارند بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی بدان ارشدك الله تعالی طریق السداد والهمك صراط الرشاد که سماع ووجد

ریاضت ۱۲ / آسیمه وسرگردان ۱۲ / عارض ۱۲ / عرض ۱۲ / اختلافات / شیخی کردن وپیری نمودن ۱۲ / دراز ۱۲ / مقید شوند

ف ۲ ازیں بیان معلوم شد کہ اولیاء... احوال ... حصول ... علم بآن

ف ۲ ازین حکمت حاصل است که لطف بجهان ... خداوند تعالی بنده را

نامه / نامہ / نامہ / مکتوب

جماعه را نافع است که بتقلّب احوال متّصف اند و به تبدّلِ اوقات متّسم وقتے حاضر اند و وقتے غائب گاہے واجد اند و گاہے فاقد ایشانند ارباب قلوب که در مقام تجلیاتِ صفاتیه از صفتے به صفتے واز اسمے باسمے منتقل و متحوّل اند تلوّنِ احوال نقدِ وقتِ ایشان است و تشتّتِ آمال حاصلِ مقامِ ایشان دوامِ حال در حقِ ایشان محال است و استمرارِ وقت در شانِ شان ممتنع زمانے در قبض اند و زمانے در بسط فهم ابناء الوقت و مغلوبوه ثمرة یعرجون واخرى یهبطون ارباب تجلیاتِ ذاتیه که بتمام از مقامِ قلب برآمده بمقلّبِ قلب پیوسته اند و بکلیت از رقیتِ احوال بمحوّلِ احوال محرّر گشته اند محتاج بسماع و وجد نیستند چه وقتِ ایشان دائمی است و حالِ شان سرمدی لا ابل لا وقت لهم ولا حال فهم آباء الوقت وارباب التمکین وهم الواصلون الذین لا رجوع لهم اصلاً ولا فقد لهم قطعاً من لا فقد له لا وجد له آرے قسمے از منتهیان اند که سماع با وجودِ استمرارِ وقت ایشانرا نیز نافع است بیانِ آن بتفصیل در آخرِ این مبحث تحریر خواهد یافت ان شاء الله تعالیٰ اگر سوال کنند که حضرتِ رسالتِ خاتمیت علیه وعلی آله الصلوة والتحیة فرموده است لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل ازین حدیث مفهوم میشود که وقت دائمی نمیباشد جواب گوئیم که بر تقدیرِ صحتِ این حدیث بعضے از مشایخ ازین وقت وقتِ مستمر خواسته اند ای لی مع الله وقت مستمر فلا اشکال جواب دیگر گوئیم که در وقتِ مستمر کیفیتِ خاصه احیاناً دست میدهد تواند بود که از وقت وقتِ نادر مراد دارند و آن کیفیتِ نادره خواهند این زمان نیز اشکال مرتفع میشود اگر سوال کنند که سماع نغمه تواند بود که در تحصیلِ آن کیفیتِ نادره مدخلے داشته باشد پس منتهی نیز برائے تحصیلِ آن کیفیت محتاج بسماع گشت جواب گوئیم که تحققِ آن کیفیت غالباً در حینِ اداءِ نماز است و اگر در بیرونِ نماز احیاناً دست دهد نیز از نتائج و ثمراتِ آنست تواند بود که در حدیث قرة عینی فی الصلوة اشارة باین کیفیتِ نادره باشد

۵ مؤید منشاء سوال قول است قدس سره محتاج بسماع و رقص نیستند ۱۲

ترجمہ نزدیک تر بودن بندہ بہ پروردگار خود در نماز است وسجدہ کن یعنی نماز گذار و نزدیک شو ۱۲

وایضا در خبر است اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلٰوۃِ وقال تبارک وتعالی وَاسْجُدْ
وَاقْتَرِبْ وشک نیست کہ در ہر وقتیکہ قرب الٰہی جل شانہٗ میسر است گنجایش غیر دران وقت
منتفی تر است پس ازین خبر وازین کریمہ نیز مفہوم میشود کہ آن وقت در نماز است دلیل بر استمرار وقت و دوام
وصل اتفاق مشایخ است قَالَ ذُو النُّوْنِ الْمِصْرِیُّ مَا رَجَعَ مَنْ رَجَعَ اِلَّا مِنَ الطَّرِیْقِ وَمَنْ وَصَلَ
کا یرجع و یاد داشت کہ عبارت از دوام حضور است بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ در
طریقہ حضرات خواجگان قدس اللہ تعالی اسرارہم امر مقرر است بالجملہ انکار از دوام وقت علامت
نارسائی است و شرذمہ قلیلہ از مشایخ کابن العطاء وامثالہ کہ بجواز رجوع واصل بصفات بشریت
قائل گشتہ اند واز انجا عدم دوام وقت مفہوم میشود خلاف در جواز رجوع دارند نہ در وقوع چہ رجوع
البتہ واقع نیست کما لا یخفی علی اٰدابہ پس اجماع مشایخ بر عدم رجوع واصل ثابت شد و خلاف
بعض راجع بجواز رجوع گشت۔ ھذا۔ طائفہ از منتہیان اند کہ بعد از وصول بدرجہ از درجات
کمال و حصول مشاہدہ جمال لایزال ایشان را برودت قویہ دست میدہد و تسلیہ تامہ حاصل میشود
کہ از عروج بمنازل وصول باز میدارد چہ منازل وصول ہنوز در پیش دارند و مدارج قرب تا بغایت
منقطع نگشتہ اند باوجود این برودت میل عروج دارند و آرزوے کمال قرب مطلوب درین صورت
سماع ایشان را سودمند است و حرارت بخش ہر زمان بمدد سماع ایشان را عروجے بمنازل قرب
میسر مے شود و بعد از تسکین از ان منازل فرود مے آیند آثار رنگے از ان مقامات عروج ہمراہ
می آرند و بآن رنگ منصبغ میگردند این وجد بعد از فقد نیست چہ فقد در حق ایشان مفقود است
بلکہ باوجود دوام وصل از برائے ترقی بمنازل وصول است ازین قبیل است سماع و وجد منتہیان
و واصلان آرے بعد از فنا و بقا ایشان را ہرچند جذبہ عطا میفرمایند لیکن چون برودت قوت
وارد جذبہ تنہا در تحصیل ترقیات منازل عروج کفایۃ نمیکند محتاج بسماع میگردند طائفہ دیگر از مشایخ
اند قدس اللہ تعالی اسرارہم کہ بعد از وصول بدرجہ ولایت نفوس شان در مقام بندگی فرود

بے موافقت و بے منازعت ذهنی مزاحمت نفسی نمودن بر گسے ۱۲

می آیند و ارواح ایشان بے مزاحمت نفوس در مقام اصلی خود متوجه جناب قدس اند هر گاه
از مقام نفس مطمئنه که در مقام بندگی متمکن و راسخ گشته است مددے بروح میرسد روح را بواسطه
آن امداد و مناسبت خاصه بمطلوب پیدا میگردد آرام این بزرگواران بعبادات است و تسکین
در اداے حقوق بندگی و طاعات میل عروج در نهاد ایشان کم است و شوق صعود در بواطن
شان قلیل هنوز بمتابعت ملت جبین وقت ایشان لامع است و بکحل اتباع سنت دیده
بصیرت شان مکتحل لاجرم حدید البصر اند از دور چیزے می بینند که نزدیکان در ابصار آن عاجز اند
هرچند عروج کمتر دارند اما نورانی اند و بنور اصل منور و در همان مقام شان عظیم دارند و جلیل
القدر اند ایشان را احتیاج بسماع و وجد نیست عبادات ایشان را کار سماع میکند و نورانیت
اصل از عروج کفایت می بخشد جماعهٔ مقلدان از اهل سماع و وجد که بر عظم شان این بزرگواران واقف
نیستند خود را از عشاق می گیرند و ایشان را از زهاد گویا عشق و محبت را منحصر در رقص و وجد
میدانند و طائفهٔ دیگر از منتهیان آنانند که بعد از قطع مسالک سیر الی الله و تحقق به بقاء بالله
ایشان را جذب قوی عنایت می فرمایند و بقلاب انجذاب کشان کشان مے برند برودت
آنجا از سرایت ممنوع است و تسلیهٔ ایشان را غیر جائز در عروج محتاج بامور غریبه نیستند سماع و رقص را
در تنگنائے خلوت ایشان بار نیست و وجد و تواجد را با ایشان کار نه بآن عروج انجذابی
بنهایهٔ نهایت مرتبهٔ ممکن الوصول میرسند و بواسطهٔ متابعت آنسرور علیه و علی آله الصلوات
والتسلیمات والتحیات از مقامیکه مخصوص بآن سرور است علیه الصلوة والتحیة نصیبے میابند
این نوع وصول مخصوص طائفهٔ افراد است اقطاب نیز از آن مقام نصیب ندارند اگر بمحض فضل ایزدی
جل سلطانه این نوع واصل نهایة النهایت را بعالم باز گردانند و تربیت مستعدان باو حواله نمایند
نفس او در مقام بندگی فرود می آید و روح او بمرج نفس متوجه جناب مقدس است او ست که جامع کمالات
فردیه است و حاوی تکمیلات قطبیه و اعنی بالقطب هٰهنا قطب الارشاد لا قطب الاوتاد علوم مقامات

فروشدن ۱۲ — اطلاع کننده ۱۲ — قطب گردیدن ۱۲

عہ و مدارج الاصل سا بیندہ اند ۱۲

ظلی و معارف مدارج اصلی او را میسر است بلکہ آنجا کہ اوست نہ ظل است و نہ اصل از ظل و اصل
او را گذرانیدہ اند این نوع کامل مکمل بسیار عزیز الوجود است اگر بعد از قرون متطاولہ و ازمنہ
متباعدہ بظہور آید ہم مغتنم است عالمے از وے منور گردد نظر او شافی امراض قلبیہ است
و توجہ او دافع اخلاق ردیہ نامرضیہ اوست کہ مدارج عروج را تمام کردہ در مقام بندگی فرود آمدہ
و آرام و انس بعبادات گرفتہ بمقام عبدیہ کہ فوق آن مقامے نیست در مقامات ولایت ازین
طائفہ بعضے را انتخاب نمودہ مشرف میسازند و قابلیت منصب محبوبیت نیز ایشان را مسلم است
جامع جمیع کمالات مرتبہ ولایت است و حاوی تمام مقامات درجہ دعوت از ولایت خاصہ و نبوت
بہرہ مند است بالجملہ در شان او این مصراع صادق است ع آنچہ خوبان ہمہ دارند تو تنہا داری
ہذا ۔ مبتدی را سماع و وجد مضر است و منافی عروج حیث بشرائط واقع شود و شمہ از شرائط
سماع در آخر این مکتوب تحریر خواہد یافت انشاء اللہ تعالی وجد او معلول است حال او وبال است
حرکت او طبعی است تحرک او مشوب بہوائے نفسانی و اعنی بالمبتدی من لا یکون من ارباب
القلوب و ارباب القلوب متوسطون بین المبتدئین و المنتہین و المنتہی ہو الفانی فی اللہ
و الباقی باللہ و ہو الواصل الکامل و للانتہاء درجات بعضہا فوق بعض و للوصول مراتب
لا یمکن قطعہا ابد الابدین بالجملہ سماع متوسطان را نافع است و قسمے از منتہیان را نیز چنانکہ
بالا گذشت لیکن باید دانست کہ ارباب قلوب را نیز سماع مطلقاً محتاج الیہ نیست بلکہ جماعہ را ست
کہ بدولت جذب مشرف نشدہ اند و بریاضات و مجاہدات شاقہ میخواہند کہ قطع مسافت نمایند سماع
و وجد درین صورت این جماعہ را ممد و معاون است و اگر ارباب قلوب از مجذوبان باشند
قطع مسالک سیر ایشان را ممد جذبہ است محتاج بسماع نیستند و نیز باید دانست کہ سماع ارباب
قلوب غیر مجذوب را نہ مطلقاً نافع است بلکہ انتفاع ازان مشروط بشرائط است و بدونہا
خرط القتاد و از جملہ آن شرائط عدم اعتقاد است بکمال خویش و اگر بتمامی خود معتقد است

عہ و مراد من از مبتدی کسے است کہ از ارباب قلوب نباشد و متقلب باحوال قلب نبود و ارباب قلوب متوسط اند میان مبتدی و منتہیان و منتہی اوست کہ بفنا فی اللہ و بقا باللہ موصوف گردیدہ است و اوست واصل کامل و انتہا را درجات است کہ بعضے از فوقیت ہم نسبت ببعضے و دیگر وصول را ہم مراتب است کہ قطع آنہا ممکن نیست الی آخر النہایات ۱۲ مصحح

محبوس است آرے سماع او را نیز نحوے از عروج می بخشد اما بعد از تسکین از ان مقام فرود می آید وشرائطِ دیگر آن است که در کتبِ اکابرِ مستقیم الاحوال کعوارف المعارف و نحوہ مبین شدہ اند که اکثر آنها در ابنائے این وقت مفقود است بلکه این قسم سماع و رقص که درین وقت شائع شدہ است و این نوعِ اجتماع که درین اوان متعارف گشته است شک نیست که مضرِ محض است و منافیِ صرفِ عروج درانجا معنی ندارد و صعود در آن صورت متصور نیست اِمداد و اعانت از سماع درین محل مفقود است مضرت و منافات موجود ٭ تنبیه ٭ سماع و رقص هر چند نسبت به بعضے منتهیان نیز در کار است لیکن ایشان چون هنوز مراتبِ عروج در پیش دارند از اوساط اند و تمام مراتبِ عروجِ ممکن الحصول تمام طی نکنند حقیقتِ انتها از ینها مفقود است نهایت گفتن باعتبارِ نهایتِ سیرِ الی الله است و نهایتِ این سیر تا اسمی است که سالک مظهرِ آنست بعد از ان سیر در ان اسم وَمَا یَتَعَلَّقُ بِهٖ است و چون از اسم و جمیع مَا یَتَعَلَّقُ بِهٖ بِمَا یَنکَشِفُ عَلَی الآدَابِ گذشته بمسمائے حقیقی برسد و درانجا فنا و بقائے پیدا کند منتهیِ حقیقی است و فی الحقیقت نهایت سیر الی الله درین صورت است نهایتِ اول را که نهایت تا اسم است نیز نهایتِ سیرِ الی الله اعتبار کردہ اند و باعتبارِ فنائے و بقائے که در آن مرتبه حاصل میشود اطلاقِ اسمِ ولایت نمودہ اند و آنکه گفته اند که سیر فی الله را نهایت نیست این سیر در وقتِ بقا است و بعد از طےِ منازلِ عروج و معنی نے نهایتی آن سیر آنست که اگر سیر در ان اسم واقع شود و تفصیلِ شیونات مندرجه در ان متحقق گردد هرگز بنهایتِ آن نرسد چه هر اسم مشتمل بر شیوناتِ مندرجه نے نهایت است اما در وقتِ عروج اگر خواهند که او را از آن اسم گذرانند تواند بود که بیک قدم آن اسم را طے نماید و بنهایة النهایت برسد و اگر همانجا مستهلک گشت زهے شرافت و اگر برائے تربیتِ خلق باز بش آورند زهے فضیلت گمان نکنی که وصول بآن اسم امرِ آسان است جانے می باید کند تا باین دولت مشرف سازند و تا کرا ازین میان باین نعمتِ قصوے سرفراز گردانند و آنکه تو آن را تنزیه و تقدیس خیال میکنی بسا است که عینِ تشبیه و تنقیص است

ـــــــ
۵ نه در عین وقت عروج که دران وقت او را نهایتے هست ۱۲ و آخر او وصول بآن اسم زعم مینمائی ۱۲

بلکہ بسیارے از مراتب کہ تو آنرا تنزیہ خیال میکنی از مقامِ روح نیز پایان تر است تنزیہے کہ فوق العرش
ترا متخیل میشود نیز داخلِ دائرۂ تشبیہ است و آن مکشوف منزہ از عالمِ ارواح است چہ عرش محدّدِ جہات
و منتہائے ابعاد است عالمِ ارواح ماورائے عالمِ جہات و ابعاد است چہ روح لامکانی است در
مکان نمیگنجد و روح را در ماورائے عرش اثبات نمودن ترا در وہم نیندازد کہ روح از تو بعید است و مسافت
دور و دراز در میانِ تو و روح است نہ چنین است روح را نسبت با جمیع امکنہ با وجود لامکانیت
برابر است ماورائے عرش گفتن معنی دیگر دارد تا آنجا رسی نتوانی دریافت طائفہ از صوفیہ کہ بہ تنزیہ
روحی رسیدہ اند و فوق العرش آنرا دریافتہ اند تنزیہ الٰہی جلّ شانہ تصور نمودہ اند و علوم و معارف
آن مقام را از غوامضِ علوم گفتہ و سرِ استوا را درین مقام حل کردہ و حق آنست کہ آن تو نورِ روح
است این فقیر را نیز در وقتِ حصولِ آن مقام این نوع اشتباہے پیدا شدہ بود اما چون عنایت
خداوندی جلّ سلطانہ از آن ورطہ گذرانیدہ و دانست کہ آن نور نورِ روح بود نہ نورِ الٰہی جلّ سلطانہ
الحمد للّٰہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللّٰہ و چون روح لامکانی است
و بصفتِ بیچونی و بیچگونگی مخلوق است لاجرم محلِ اشتباہ مے گردد واللّٰہ یحق الحق وھو
یہدی السبیل و جماعۂ از ایشان کہ آن نورِ روح فوق العرش را گرفتہ فرود می آیند و بآن بقائے
پیدا میکنند خود را جامع بین التشبیہ والتنزیہ میدانند و اگر آن نور را از خود جدا می یابند مقامِ
فرق بعد الجمع تصور میکنند امثالِ این مغالطات صوفیہ را بسیار است وھو سبحانہ العاصم
عن مظانّ الاغلاط و محالّ الاختباط باید دانست کہ روح ہر چند نسبت بعالمِ بیچون ست
اما نظر بہ بیچونِ حقیقی داخلِ دائرۂ چون است گوئیا برزخ است در میانِ عالمِ چون و در میانِ جنابِ
قدس بے چونِ حقیقی پس رنگِ ہر دو طرف دارد و ہر دو اعتبار در وے صحیح است بخلاف
بیچونِ حقیقی کہ چون را بوے اصلا راہ نیست پس تا آنکہ جمیع مقاماتِ روح عروج ننماید بآن اسم نرسد
پس اول از جمیع طبقاتِ سمٰوات حتّی العرش می باید گذشت و تمام از لوازمِ مکان می باید برآمد بعد از آن

جہات و ابعاد ۱۲

مراتبِ لامکانیت عالمِ ارواح را نیز سطے باید نمود آن زمان تا بآن اسم رسد ؎ خواجہ پندارد کہ مردِ
واصل است * حاصلِ خواجہ بجز پندار نیست * فہو سبحانہٗ وراء الوراء وراءِ این عالمِ خلق عالمِ
امر است و وراءِ عالمِ امر مراتبِ اسماء و شیونات است ظلاً و اصالۃً اجمالاً و تفصیلاً و در ماوراءِ این
مراتبِ ظلّی و اصلی و کونی و الٰہی و اجمالی و تفصیلی مطلوبِ حقیقی را می باید جست تا کرا این جست و جو بنوازند
و کدام صاحبِ دولت را باین سعادت مشرّف سازند ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ہمّت بلند باید داشت و بہرچہ در راہ بدست افتد قناعت نباید کرد و در ماوراء
وراءِ می باید جست ؎ کیف الوصول الی سعاد و دونہا * قُلَلُ الجبال و دونہنّ حُتوفُ

تنبیہ آخر: دوامِ وصل و استمرارِ وقت کسے را مسلّم است کہ بعد از تحقق فنائے مطلق ببقائے باللہ
مشرّف شدہ باشد و علمِ حصولی او بعلمِ حضوری تبدیل یافتہ است این مبحث را بہ بیان واضح و اصح لائح گردانیم
بدانکہ ہر علمیکہ عالم را از ماوراءِ ذاتِ خود حاصل میگردد طریقِ حصولِ آن حصولِ صورتِ معلوم
است در ذہنِ عالم علمِ حصولی است و ہر علمیکہ محتاج بحصولِ صورت نباشد و آن علمِ ذاتِ خود است
علمِ حضوری است چہ ذات بنفسہ حاضرِ عالم است و در علمِ حصولی تا صورتِ معلوم حاصل است در ذہن
متوجہِ معلوم است و چون آن صورت از ذہن زائل گشت آن توجہِ ذہن نیز زائل گشت
پس دوامِ توجہ در علمِ حصولی محالِ عادی است بخلاف در علمِ حضوری کہ غفلت از معلوم در اینجا
غیر متصوّر است چہ منشأ تحقق آن علم حضورِ ذاتِ عالم است و چون این حضور دائمی است علم نیز بدات
دائمی باشد پس زوالِ توجہ از ذاتِ خود ممکن نباشد و در بقاء باللہ علمے است حضوری کہ زوالِ آن متصور نیست
گمان نکنی کہ بقاء باللہ عبارت است از آنکہ خود را عینِ حق یابی چنانکہ بعضے ازین طائفہ حق الیقین را
باین عبارت تعبیر نمودہ اند نہ چنین است بقاء باللہ کہ بعد از فناءِ مطلق میسر شود و باین قسمِ علوم مناسبت
ندارد و این حق الیقین کہ بعضے گفتہ اند مناسبِ بقائے است کہ در جذبہ دست مید ہد بقائے کہ
مقصود ما است دیگر است ع ذوقِ این مے نشناسی بخدا تا نچشی * پس استمرارِ توجہ و دوامِ حضور

التعریب- فواللہ لا تدری النفس لتجرانہ * ولا تنشرہ حتی تذوق وتسکرا

در صورتِ بقاء باللہ ثابت شد پیش از تحقق ببقاء باللہ دوام ممکن نیست اگرچہ بسیارے را پیش از
رسیدن باین مقام این معنے متوہم میشود علی الخصوص در طریقۂ علیۂ نقشبندیہ (از صوفیہ ۱۲) قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم
والحق ما حققت والصواب ما الہمت واللہ سبحانہ تعالیٰ اعلم بالصواب والیہ تعالیٰ المرجع والمآب
الحمد للہ رب العالمین اولاً و آخراً والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ دائماً و سرمداً

مکتوب دو صد و ہشتاد و ششم (۲۸۶)

بمولانا امان اللہ فقیہ صدور یافت در بیانِ اعتقادِ صحیح کہ ماخوذ از کتاب و سنت است بر وفقِ آرائے
صائبۂ اہلِ سنت و جماعہ و در رد جماعہ کہ از کتاب و سنت خلافِ معتقداتِ اہلِ سنت و جماعہ فہمیدہ اند
و یا بکشف خلافِ اہلِ حق معلوم ساختہ اند۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم بدان ارشدک اللہ تعالیٰ
والہمک سواء الصراط کہ از جملہ ضروریاتِ طریقِ سالک اعتقادِ صحیح است کہ علماءِ اہلِ سنت آنرا
از کتاب (قرآن ۱۲) و سنت (حدیث ۱۲) و آثارِ سلف (اقوال پیشینیان ۱۲) استنباط (بیرون آوردند ۱۲) فرمودہ اند و کتاب و سنت را محمول داشتن بر معانی کہ جمہور علماء
اہلِ حق یعنے علماءِ اہلِ سنت و جماعت آن معانی را از ان کتاب و سنت فہمیدہ اند نیز ضروریست
و اگر بالفرض خلافِ آن معانیِ مفہومہ بکشف و الہام امرے ظاہر شود آن را اعتبار نباید کرد و از ان
استعاذہ (پناہ خواستن بخدا ۱۲) باید نمود مثلاً آیات و احادیث کہ از ظواہرِ آنہا توحیدِ وجود مفہوم میشود و ہمچنین احاطہ و سریان
و قرب و معیتِ ذاتیہ معلوم میگردد چون علماءِ اہلِ حق از ان آیات و احادیث این معانی نہ فہمیدہ اند
اگر در اثنائے (میان ۱۲) راہ بر سالک این معانی منکشف شود و موجود جز یکے نیابد یا او را بالذات محیط داند
و قریبِ ذاتاً یابد ہر چند او درین وقت بواسطۂ غلبۂ حال و سکرِ وقت معذور است اما باید کہ ہمیشہ بحق سبحانہ
و تعالیٰ ملتجی (پناہ آرندہ ۱۲) و متضرع (زاری کنندہ ۱۲) باشد کہ او را ازین ورطہ (بالفتح گرداب ۱۲) بر آوردہ امورے کہ مطابقِ آرائے صائبۂ علمائے اہلِ حق
است بروے منکشف گرداند و سرِ موئے از خلافِ معتقداتِ حقۂ ایشان ظاہر نسازد بالجملہ معانیِ مفہومہ
علماءِ اہلِ حق را مصداقِ (آنکہ صدق ۱۲) کشف خود باید ساخت و محکِ (سنگ زرکش ۱۲) الہامِ خود را جز آن نباید داشت چہ معانی کہ

۵ قولہ محک بفتحتین و کسر اول و فتح حاء مہملہ نیز بمعنی سنگ زرکش کہ سیاہ باشد و زر را بران آزمایش کنند ۱۲ غ

یعنی بدعتی و گمراہ چنانچہ جبریہ قدریہ رافضہ خارجیہ و دیگر فرقہائے ضالہ ۱۲

خلافِ معانی مفہومۂ ایشانست از حیز اعتبار ساقط است زیرا کہ ہر مبتدع و ضال مقتدائے معتقداتِ خود را
کتاب و سنت میداند و باندازۂ افہام رکیکۂ خود از ان معانی غیر مطابقہ میفہمد یُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا وَّيَهْدِيْ بِهٖ
كَثِيْرًا و آنکہ گفتم کہ معانی مفہومۂ علماء اہل حق معتبر است و خلافِ آن معتبر نیست بنا بر آن ست کہ
آن معانی را از تتبعِ آثار صحابہ و سلفِ صالحین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین اخذ کردہ اند و از
انوارِ نجومِ ہدایتِ شان اقتباس فرمودہ اند لہذا نجاتِ ابدی مخصوصِ ایشان گشت و فلاحِ سرمدی
نصیبِ ایشان آمد اُولٰٓئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ اَلَآ اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ و اگر بعضے از علماء
باوجود حقیت اعتقاد در فرعیات مداہنت نمایند و مرتکبِ تقصیرات باشند در عملیات انکار از مطلق
علماء نمودن و ہمہ را مطعون ساختن بے انصافی محض است و مکابرۂ صرف بلکہ انکار است از اکثر
ضروریاتِ دین چہ ناقلانِ آن ضروریات ایشانند و ناقدان جیدۂ آن را از ردیۂ آن ایشان اند
لَوْلَا نُوْرُ هِدَايَتِهِمْ لَمَا اهْتَدَيْنَا وَلَوْلَا تَمْيِيْزُهُمُ الصَّوَابَ عَنِ الْخَطَاءِ لَغَوَيْنَا وَهُمُ الَّذِيْنَ بَذَلُوْا
جُهْدَهُمْ فِيْ اِعْلَاءِ كَلِمَةِ الدِّيْنِ الْقَوِيْمِ وَاَسْلَكُوْا طَوَائِفَ كَثِيْرَةً مِّنَ النَّاسِ عَلَى الصِّرَاطِ
الْمُسْتَقِيْمِ فَمَنْ تَابَعَهُمْ نَجٰى وَاَفْلَحَ وَمَنْ خَالَفَهُمْ ضَلَّ وَاَضَلَّ باید دانست کہ معتقدات
صوفیہ بالآخرہ یعنی بعد از تمامیِ منازلِ سلوک و وصول باقصیٰ درجات الولایۃ ہمین معتقدات
علماء اہل حق است غایۃ ما فی الباب علماء را بنقل یا باستدلال است و صوفیہ را بکشف و یا بالہام
اگرچہ بعضے صوفیہ را در اثناء راہ بواسطہ سکر وقت و غلبہ حال امور مخالفہ آن معتقدات ظاہر میشوند
لیکن اگر او را از ان مقامات گذرانیدہ بنہایت کار رسانند آن مخالفات ہباءً منثورا میگردند
و الّا بر ہمان مخالفت بماند امّا امید است کہ او را بآن مخالفت اخذ نمیکنند حکم او حکم مجتہد مخطی است
مجتہد در استنباط خطا نمودہ و او در کشف از جملہ مخالفات بعضے ازین طائفہ حکم بوحدت وجود است
و احاطہ و قرب و معیت ذاتی چنانکہ بالا گذشت و ہمچنین است انکار ایشان از وجود صفات سبعہ یا ثمانیہ
در خارج بوجود زائد بر ذات عز سلطانہ زیرا کہ علماء اہل سنت صفات را موجود میدانند در خارج بوجود

زائد بر وجود ذات تعالی انکار ایشان ازین راه پیدا شده است که درین وقت مشهود ایشان ذات است
تعالی و تقدس و مرآت این صفات و معلوم است که مرآت از نظر رائی مختفی میباشد پس بواسطهٔ
آن اختفا حکم بعدم وجود آنها در خارج کرده اند و گمان برده اند که اگر موجودی بودند مشهود میگشتند
فحیث لا شهود لا وجود و بر علما بواسطهٔ حکم ایشان بوجود صفات طعنها کرده اند بلکه بکفر و ثنویة حکم
نموده اعاذنا الله سبحانه عن الجرأت فی الطعن و اگر ایشان را ازین مقام ترقی واقع میشد شهود
ایشان ازین پرده می برآمد و حکم مرآتیة زائل میگشت صفات را جدا میدیدند و حکم بانکار آنها نمیکردند
و کار ایشان تا بطعن اکابر علما نمیکشید و از جملهٔ مخالفات آن بعض حکم بعضے امور است که مستلزم ایجاب
واجب اند تعالی و تقدس اگرچه ایشان لفظ ایجاب اطلاق نمی کنند و اثبات اراده می نمایند اما فی الحقیقة
نافی اراده اند و درین حکم جمیع اهل ملل را مخالفند یکے ازان جملهٔ امور مسلم ایشانست بآنکه حق سبحانه
قادر است بقدرت بمعنی ان شاء فعل و ان لم یشأ لم یفعل - اما شرطیة اولی را واجب الصدق
میدانند و ثانیه را ممتنع الصدق و این قول بایجاب است بلکه انکار قدرت است نیز بمعنی که مقرر
اهل ملل است چه نزد ایشان قدرت بمعنی صحت فعل و ترک است و لازم از قول ایشان وجوب فعل
و امتناع ترک است فاین هذا من ذلک مذهب ایشان درین مسئله بعینه مذهب حکماست
و اثبات اراده نمودن با وجود وجوب صدق اولی و امتناع صدق ثانیه و خود را باین اثبات از حکما
جدا ساختن نافع نیست چه اراده تخصیص احد المتساویین است فحیث لا تساوی لا اراده و ههنا
التساوی معدوم للوجوب و الامتناع فافهم و از جملهٔ آن امور بیان ایشان است در تحقیق
مسئلهٔ قضا و قدر بر نهجے که ظاهرش ایجاب است و از جملهٔ عبارات ایشان دران مبحث نیست
که الحاکم محکوم و المحکوم حاکم که قطع نظر از ایجاب حق سبحانه را محکوم احدے ساختن و حاکمے
را بروے گماشتن بسیار مستقبح است انهم لیقولون منکرا من القول و زورا و امثال اینها
از مخالفات بسیار است کقولهم بعدم امکان رؤیة الحق سبحانه الا بتجلی صوری و این

ع۵ چنانچه قائل گشتن ایشان بنفی امکان دیدن حق تعالی در آخرت مگر بتجلی صوری ۱۲

۵ قولہ پس سالک را الخ متصل است بقول او قدس سرہ باید دانست کہ معتقدات صوفیہ بالآخرہ الخ و متفرع است بران ۱۲

قول مستلزم انکار رویت حق است سبحانہ و رویتے کہ بتجلی صوری تجویز نمودہ اند فی الحقیقت رویت
حق نیست سبحانہ ضربے است از شبہ و مثال ۵ یراہ المؤمنون بغیر کیف و ادراک و ضرب
من مثال * ولقولہم بقدم ارواح الکمل و ازلیتہا وہذا القول ایضاً مخالف لاہل
الاسلام فان عندہم العالم بجمیع اجزائہ محدث والارواح من جملۃ العالم لان العالم
اسم لجمیع ما سوی اللہ تعالیٰ فافہم پس سالک را باید کہ پیش از وصول بحقیقت کار با وجود
مخالفت کشف و الہام خود تقلید علمائے اہل حق را لازم داند و علما را محق و خود را مخطی انگارد چہ مستند
علما تقلید انبیاء است علیہم الصلوات والتسلیمات کہ بوحی قطعی مؤید اند و از خطا و غلط معصوم
و کشف و الہام او بر تقدیر مخالفت با احکام ثابتہ بوحی خطا و غلط است پس کشف خود را بر قول علما مقدم
داشتن فی الحقیقت مقدم داشتن است بر احکام قطعیہ منزلہ وہو عین الضلالۃ ومحض الخسارۃ
و ایضاً ہمچنانکہ اعتقاد بموجب کتاب و سنت ضروریست عمل بمقتضائے آنہا نیز ہمچنانکہ ائمہ مجتہدین از کتاب
و سنت استنباط فرمودہ اند و استخراج احکام از آنہا نمودہ از حلال و حرام و فرض و واجب و سنت و مستحب
و مکروہ و مشتبہ و علم باین احکام نیز ضروری است و مقلد را نمیرسد کہ خلاف رائے مجتہد از کتاب و سنت
احکام اخذ کند و بران عامل باشد و در عمل قول مختار را از مذہب مجتہدے کہ خود را تابع او ساختہ است
اختیار کند و از رخصت اجتناب نمودہ بعزیمت عمل نماید و مہما امکن در جمع کردن اقوال مجتہدین
سعی بلیغ نماید تا بر قول متفق علیہ عمل واقع شود مثلاً امام شافعی رح در وضو نیت را فرض میگوید بے نیت
وضو نکند و ہمچنین ترتیب در غسل اعضا و ولا را نیز لازم میداند رعایت ترتیب و ولا باید کرد امام مالک
دلک را در غسل اعضا فرض میگوید البتہ دلک بکند و ہمچنین لمس نساء و مس ذکر را ناقض وضو گفتہ
اند بر تقدیر وقوع لمس نساء و مس ذکر تجدید وضو بکند علی ہذا القیاس بعد از حصول این دو جناح
اعتقادی و عملی متوجہ عروج مدارج قرب ایزدی گردد جل شانہ و طالب قطع منازل ظلمانی و
مسالک نورانی باشد لیکن بداند کہ این قطع منازل و عروج مدارج وابستہ بتوجہ و تصرف شیخ کامل

مکمل راه دان راه بین راه نما است که نظر او شافی امراضِ قلبیه ایست و توجه او دافع اخلاقِ
ردیه نام صفیه پس اول طلب شیخ نماید اگر بمحض فضلِ خداوندی جل شانه شیخ را یابد و داناند معرفت
شیخ را نعمت عظمی تصور کرده خود را ملازمِ او سازد و تمام منقادِ تصرفات او گردد و شیخ الاسلام هروی
میفرماید الٰهی چیست اینکه دوستان خود را کردی که هر که ایشان را شناخت ترا یافت و تا ترا نیافت
ایشان را نشناخت اختیار خود را بالکلیه در اختیارِ شیخ گم کند و خود را از جمیع مرادات تهی ساخته کمر
همت را در خدمت او بندد و بهر چه شیخ او را امر فرماید سرمایه سعادت خود را دران دانسته در امتثال آن
بجان سعی نماید شیخ مقتدا اگر مناسبِ استعداد او ذکر خواهد دید بآن امر خواهد نمود و اگر توجه و مراقبه مناسب
است بآن اشارت خواهد کرد و اگر در مجرد صحبت کفایت معلوم خواهد کرد بآن امر خواهد نمود بالجمله باوجود
دریافت صحبتِ شیخ احتیاجِ ذکر هیچ شرطے از شرائطِ راه نیست هر چه مناسبِ حالِ طالب خواهد دید
خواهد فرمود و اگر در بعضے امور از شرائطِ راه تقصیرے واقع خواهد شد صحبت شیخ آن را تلافی خواهد کرد
و توجه او جبر نقصانِ آن خواهد نمود و اگر بشرفِ صحبتِ اینچنین شیخ مقتدا مشرف نشد اگر از مرادانست
جذبش خواهند کرد و بمحض عنایت بغایت کار او را کفایت خواهند نمود و هر شرطے و ادبیکه در کار
شود اعلام خواهند فرمود و در قطع منازلِ سلوک روحانیات بعضے اکابر را وسائلِ راه او خواهند ساخت
چه بطریق جری عادت الله سبحانه در قطع راه سلوک توسط از روحانیاتِ مشائخ در کار است
و اگر از مریدانست کار او بے توسطِ شیخ مقتدا در خطر است تا زمانِ وصول بشیخ می باید که همیشه
بحق سبحانه ملتجی و متضرع باشد که او را بشیخ مقتدا رساند و نیز می باید که رعایتِ شرائطِ راه را لازم داند
شرائط در کتبِ مشائخ به تفصیل بیان یافته است از انجا ملاحظه نموده مرعی دارد معظم شرائطِ راه مخالفت
بانفس است و آن موقوف بر رعایتِ مقامِ ورع و تقوی است که عبارت از انتها از محارم است
و انتها از محارم صورت نه بندد تا از فضولِ مباحات اجتناب نکند چه ارخائے عنان در ارتکاب
مباحات باشیاءِ مشتبهات میرساند و مشتبه بمحرم نزدیک است و احتمالِ وقوع دران قوی تر است

یعنی بر تقدیر ارتکاب مشتبه احتمال در آمدن در حرام قوی تر است ۱۲

یعنے وکسیکہ بگرد و گرد چراگاہ نزدیک است کہ در آید درون او ۱۲

وَمَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمٰی یُوْشِكُ اَنْ یَّقَعَ فِیْهِ پس اجتناب از محرمات موقوف شد بر اجتناب از فضول
مباحات پس در ورع اجتناب از فضول مباحات نیز مرعی شد و ترقی و عروج وابستہ بورع است
بیانش آنست کہ اعمال را دو جزو است امتثال اوامر و انتہا از مناہی و در امتثال اوامر قدسیان
نیز شریک اند اگر در امتثال ترقی واقع میشد قدسیان را نیز واقع میشد و انتہا از مناہی در قدسیان
نیست چہ ایشان بالذات معصوم اند مجال مخالفت ندارند تا از ان نہی کردہ شود پس لازم آمد کہ
ترقی وابستہ بہمین جزو است و این اجتناب سراسر مخالفت نفس است چہ شریعت برائے
رفع ہوائے نفسانی و دفع رسوم ظلمانی وارد شدہ است زیرا کہ مقتضائے طبیعت نفس یا
ارتکاب محرم است یا فضولے کہ بانجام محرم رساند پس اجتناب از محرم و فضول عین مخالفت
نفس است اگر سوال کنند کہ در امتثال اوامر نیز مخالفت نفس است زیرا کہ نفس نمیخواہد کہ بعبادات
اشتغال نماید پس امتثال نیز مستلزم ترقی باشد و چون در ملائکہ در امتثال مخالفت مفقود است سبب
ترقی نشدہ فالقیاس مع الفارق جوابش آنست کہ عدم رضاء نفس در اداء عبادات بواسطہ آنست
کہ او خواہان فراغت خود است نمیخواہد کہ خود را بچیزے مقید گرداند و این فراغت و عدم تقید نیز
داخل محرم است یا فضول پس در امتثال اوامر مخالفت با نفس امارہ از راہ اجتناب ازین محرم
یا فضول آمد نہ از راہ اداے اوامر فقط کہ ملائکہ نیز دارند فالقیاس صحیح پس ہر طریقے کہ مخالفت
نفس دران بیشتر است اقرب طرق است و شک نیست کہ رعایت مخالفت نفس از سائر طرق
در طریقہ علیہ نقشبندیہ بیشتر است چہ این بزرگواران عمل بعزیمت اختیار کردہ اند و از رخصت اجتناب
نمودہ و معلوم است کہ در عزیمت ہر دو جزو اجتناب محرم و فضول مرعی است بخلاف در رخصت
کہ اجتناب از محرم است و بس اگر گفتہ شود کہ تواند بود کہ بسائر طرق نیز عزیمت اختیار کردہ باشند
گوئیم کہ در اکثر طرق سماع و رقص است کہ بعد از تحمل بسیار کار برخصت میرسد عزیمت را در ان
چہ مجال و ہمچنین ذکر جہر کہ بیش از رخصت در ان متصور نیست و ایضاً مشائخ سلاسل دیگر طرق

لہ اضافہ ہر دو جزو بسوے اجتناب بیانیہ است ۱۲ ۵ے اشارت است بتاویلات و احادیث کہ بر نفی سماع و رقص
ترمعہ الفارق کما زعم السائل ۱۲

خود بواسطۂ بعضے نیاتِ حقانیہ امورِ محدثہ پیدا کردہ اند کہ نہایتِ تصحیح دران حکم برخصت است بخلاف
اکابرِ این سلسلۂ علیہ کہ سرموئے مخالفتِ سنت تجویز نہ کردہ اند وابداع واحداث روا نداشتہ پس
مخالفتِ نفس درین طریق اتم باشد پس اقربِ طرق باشد پس طالب را اختیارِ این طریق اولی و
انسب باشد چہ راہ بغایت اقرب است و مطلب درکمالِ رفعت و جماعۂ از متاخرین خلفائے ایشان ترک
اوضاعِ این بزرگواران گرفتہ بعضے امور درین طریق احداث نمودہ اند و سماع و رقص و جہر اختیار کردہ
منشأ آن عدمِ وصول است بحقیقتِ نیاتِ اکابرِ این خانوادۂ بزرگ خیال کردہ اند کہ باین محدثات
و مبتدعات تکمیل و تتمیمِ این طریقہ می نمایند ندانستہ اند کہ در تخریب و اضاعتِ آن می کوشند واللہ
یحق الحق وھو یھدی السبیل ؎

مکتوب دو صد و ہشتاد و ہفتم (۲۸۷)

بحقائق آگاہ برادرِ حقیقی حضرت ایشان میان غلام محمد صدور یافتہ در بیانِ جذبہ و سلوک و معارفے
کہ مناسبِ این دو مقام اند۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما
کنا لنھتدی لولا ان ھدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق وختمھم بافضلھم
واکملھم محمد ن الذی جاء بالصدق صلوات اللہ سبحانہ وبرکاتہ وتحیاتہ علیہ وعلی
آلہ وعلیھم وعلی من تابعھم اجمعین الی یوم الدین آمین چون دیدہ شد کہ طالبان بواسطۂ
دناءتِ ہمت و پستی فطرت و عدم دریافتِ صحبتِ شیخ کاملِ مکمل مسلکِ طویل او و مطلبِ رفیع را
براہِ قصیر و مقصدِ وضیع فرود آوردہ اند و بہرچہ ایشان را در راہ میسر شدہ از حقیر و نقیر اکتفا نمودہ وہمان را
مقصد پنداشتہ و خود را بحصولِ آن کامل و منتہی انگاشتہ احوالیکہ منتہیان راہ در اصلات و گاہ
از انجامِ کار و نہایتِ روزگار خود بیان فرمودہ اند این جماعت پست فطرت باستیلائے قوتِ متخیلۂ
خود آن احوالِ کاملہ را بر احوالِ ناقصۂ خود تطبیق دادہ اند ہمان قصہ است کہ بخواب اند ر گربہ موشے شتر شد

از بحرِ عمیق بقطره بلکه بصورتِ قطره از دریائے عمّان برشحه بلکه بصورتِ رشحه قناعت کرده اند چون را بیچون تصوّر کرده از بیچون بچون آرام گرفته اند مانند را بیمانند تخیّل نموده از بے مانند بمانند گرویده اند احوالِ جماعه که بتقلیدِ ایمان به بے چون آورده اند و بے مانند را گرویده از احوالِ این طالبان سلوک تمام ناکرده و تشنگانِ آرام بسرآب گرفته بمراتب بهتر است از محق تا مُبطل و از مُصیب تا مُخطی فرق بسیار است وائے بر طالبان بمطلب نارسیده که مُحدث را قدیم میدانند و چون را بیچون می انگارند اگر بکشف غیر صحیح ایشان را معذور ندارند و باین خطا و غلط مواخذه نمایند ربّنا لا تؤاخذ ان نسینا او اخطانا مثلاً شخصے طالبِ کعبه شد و از شوق متوجّه وصولِ آن گشت اتفاقاً و در اثناء راه خانهٔ شبیه بخانهٔ کعبه او را پیش آمد اگرچه آن مشابهت در صورت است آن شخص خیال کرد که کعبه است و همانجا معتکف گشت و شخصے دیگر خواص کعبه از واصلان کعبه معلوم ساخته تصدیق به کعبه کرد و این شخص هرچند گامے از طلب براهِ کعبه نزده است امّا غیر کعبه را کعبه ندانسته است و در تصدیقِ خود مُحق است حالِ او از حالِ طالبِ مُخطی ندکور بهتر است آرے حالِ طالبے بمقصد که هرچند بمطلب نارسیده است امّا غیرِ مطلب را مطلب ندانسته است از حالِ مقلدِ محق که قدمے در راهِ مطلب نزده است بهتر است چه او باوجودِ حقیّتِ تصدیق بمطلوب قطعِ مسافتِ راهِ مطلوب ولو فی الجمله کرده است پس مزیّت او را متحقّق باشد و طائفه هم از ایشان باین کمالِ خیالی و وصالِ وهمی خود را بمسندِ شیخی و اقتداءِ خلق کشیده اند و بعلّتِ منقصتِ خویش استعدادِ بسیارے از مستعدان کمالات را ضائع ساخته اند و بشومیِ برودتِ صحبتِ خود حرارتِ طلبِ طالبان را زائل گردانیده اند ضلّوا فاضلّوا اضلّوا افاضعوا این تخیلِ کمال و این توهّمِ وصال در مجذوبانِ سلوک ناکرده از سالکانِ مجذوب نارسیده بیشتر است زیرا که مبتدی و منتهی در صورتِ جذب متشارک اند و بظاهر در عشق و محبّت متساوی اگرچه فی الحقیقت بایکدیگر هیچ مناسبت ندارند و احوالِ یکدیگر از هم دگر جدا است ع
چه نسبت خاک را با عالمِ پاک ﷺ در ابتداء هرچه هست معلول است و بغرضِ محمول و در انتها چون

آبکیا از مجازِ موازش کند و بجایگی مجد ۱۲ منتخب

از بحرِ معنیٰ — بحرِ ظاہر — سیراب — عوضِ — بیمانند — ۱۲ — پوشیده شده — مبتدی — باطل کننده ۱۲ — صواب یابنده و تحقیقت کارسنده — جزاء بے متقدم — خطا نہ — شرط مؤخر — گرفت — طالب سپیده ۱۲ — سمیان ۱۲ — مشابه — جماعه مقلدان ۱۲ — خاصیتهای ۱۲ — از برائے عبادت نشست ۱۲ — قدمے ۱۲ — مبتدا ۱۲ — خبر — نقصان — بسبب — پیری — گمراهی — زیاده — برابر — است ۱۲

از منتهیان تفاوت بسیار میان مبتدی و منتهی ۱۲

بحتی است برائے حق است تفصیلِ این سخن عنقریب مذکور خواہد شد ان شاء اللہ تعالی این مشابہت
صوری و این مناسبتِ ظاہری باعثِ آن تخیل می شود و چون در طریقۂ علیۂ نقشبندیہ جذبہ بر
سلوک مقدم است مجذوبانِ این طریق را کہ بدولتِ سلوک مشرف نہ شدہ اند این قسم تخیل و این
نوع توہم بسیار است و جمعے را ہم از ایشان کہ احوالِ منقلبہ در مقامِ جذبہ حاصل میشود و از حالے بحالے
میروند قطعِ منازلِ سلوک و طےِ مسالکِ سیر الی اللہ مے انگارند و آن تقلبات خود را مجذوبِ
سالک میدانند بخاطرِ فاتر قرار یافت کہ فقرہ چند نوشتہ شود در بیانِ حقیقتِ جذبہ و سلوک و فرق در میان
این ہر دو مقام با ذکرِ بعضے از خواصِ ممیزۂ ہر یک از دیگرے و فرق در میانِ جذبِ مبتدی و جذبِ
منتہی و حقیقتِ مقامِ تکمیل و ارشاد و علومِ دیگر کہ مناسبِ آن مقام باشد لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ
الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۔ فشرعت فيه بحسن توفيقه سبحانه وهو سبحانه يهدي
السبيل ونعم المولى ونعم الوكيل این مکتوب مشتمل است بر دو مقصد و یک خاتمہ مقصدِ اول
در بیانِ معارفے کہ بمقامِ جذبہ متعلق اند و مقصدِ ثانی در آنچہ تعلق بسلوک دارد و در خاتمہ بیان
بعضے علوم و معارفِ متفرقہ است کہ طالبان را دانستنِ آنہا کثیر المنفعت است

مقصدِ اول

بدانکہ مجذوبانِ سلوک تمام ناکردہ ہر چند جذبِ قوی داشتہ باشند و از ہر راہے کہ منجذب شوند
داخلِ جرگۂ اربابِ قلوب اند بے سلوک و تزکیۂ نفس از مقامِ قلب نمیتوانند گذشت و بمقلّبِ قلب
پیوست انجذابِ ایشان انجذابِ قلبی است محبتِ شان عرضی است نہ ذاتی عرضی است نہ اصلی
چہ نفس با روح درین مقام ممتزج است و ظلمت با نور درین معاملہ مختلط بالکلیہ از ضیقِ مقامِ قلب
برآمدن و بمقلّبِ قلب پیوستن و انجذابِ روحی بمطلوب پیدا کردن بے تخلصِ روح از نفس
از برائے توجہ بمطلوب و جدا شدنِ نفس از روح و فرود آمدنِ او در مقامِ بندگی متصور نیست تا دوام
کہ این ہر دو فی الحقیقت مجتمع اند حقیقتِ جامعۂ قلبیہ محکم و برپا است انجذابِ خالصِ روحی متصور
نیست و تخلصِ روح از نفس بعد از قطعِ منازلِ سلوک و طیِ مسالکِ سیر الی اللہ و تحققِ سیر فی اللہ

مستحکم

بدانکہ معنی فرق و جمع بحاشیہ مکتوب دو صد و شصت و هشتم از رسالہ قشیریہ نقل نمودہ آمد از انجا مطالعہ نمایند ۱۲

بلکہ بعد از حصولِ مقامِ الفرقِ بعدَ الجمعِ کہ بسیر عن اللہ باللہ تعلق دارد صورت بندد ٭ ہر گدائے مرد میدان کے شود ٭ پشۂ آخر سلیمان کے شود ٭ فظھر الفرقُ بینَ جذبِ المنتھی وجذبِ المبتدیٔ شہود این مجذوبان ارباب قلوب در پردۂ کثرت ست این معنی را معلوم کنند یا نہ مشہود ایشان درین کثرت نیست الا عالمِ ارواح کہ بلطافت و احاطہ و سریان بموجد خود بصورت شبیہ است اِنَّ اللہَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ و باین مناسبت شہود روح را شہود حق میدانند تعالیٰ و تقدس و احاطہ و سریان و قرب و معیت ہم برین قیاس است زیرا کہ نظر سالک عبور نمیکند مگر تا بمقام فوق نہ بمقام فوقِ فوق و فوقِ مقامِ ایشان مقامِ روح است پس نظر شان از مقام روح بالا نرود و مشہود جز روح امر دیگر نباشد نظر بفوقِ روح موقوف است بر رسیدن بمقام روح و محبت و انجذاب ہم در رنگ شہود است شہود حق سبحانہٗ بلکہ محبت و انجذاب بجناب قدس او وابستہ بحصول فنا است بنہایت سیر الی اللہ معبر است ٭ ہیچکس را تا نگردد او فنا ٭ نیست راہ در بارگاہ کبریا ٭ اطلاقِ شہود درین مقام از تنگی میدانِ عبارت است و الا کارخانۂ این بزرگواران با ورا د ورا د شہود متعارفست سمجھنا نکہ مقصد ایشان بیچون و بیچگونہ است اتصالِ ایشان باو سبحانہ نیز بیچون و بیچگونہ است چون را بہ بیچون راہ نیست لَایَحْمِلُ عَطَایَا الْمَلِکِ اِلَّا مَطَایَاہُ ٭ اتصالے بے تکیف بیقیاس ٭ ہست رب الناس را با جان ناس ٭ احاطہ و سریان و قرب و معیت حق سبحانہٗ نزد محققین ارباب سلوک کہ بنہایت کار رسیدہ اند علمی است موافق علماء اہل حق شکر اللہ تعالیٰ سعیہم حکم کردن بقرب ذاتی و امثال آن نزد ایشان از بیحاصلی و دوریست نزدیکان حکم بقرب کنند نزرگے میفرماید ٭ ہر کہ گوید نزدیکم دور است وہر کہ دور است نزدیک است تصوف الینست علمی کہ متعلق بتوحید وجود است منشا آن انجذاب و محبت قلبی است ارباب قلوب کہ جذبہ پیدا کردہ اند و براہ سلوک قطع منازل مینمایند این علم با ایشان مناسبت ندارد و ہمچنین مجذوبانے کہ بسلوک از قلب بکلیت متوجہ بمقلب قلب اند ازین علوم تبری می نمایند و مستغفر

میباشند بعضے از مجذوبان باشند کہ ہرچند براہِ سلوک درآیند وطیِ منازل نمایند امّا نظرِ شان از مقامِ مالوف قطع نشود و رو بفوق پیدا نکنند امثالِ این علوم دامن ایشان نمیگذارد و ازین ورطہ نمی توانند برآمد لہذا در عروج بمدارجِ قُرب وصعود بمعارجِ قُدس کند ولنگ اند ربّنا آخرجنا من هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَّنَا مِنْ لَّدُنْكَ وَلِيًّا وَّاجْعَلْ لَّنَا مِنْ لَّدُنْكَ نَصِيْرًا علامتِ وصول بنہایتِ مطلب تبرّی ازین علوم است چہ ہرچند بہ تنزیہ بیشتر مناسبت پیدا شود عالم را با صانع نے مناسبت نماید بدآن زمان عالم را عینِ صانع دانستن ویا صانع را محیطِ عالم پنداشتن بالذات معنی ندارد ما للتراب ورب الارباب **معرفت** حضرتِ خواجہ نقشبند قدس اللہ تعالیٰ سرّہ الاقدس فرمودہ اند کہ ما نہایت را در بدایت درج میکنیم معنی این عبارت آنست کہ انجذاب و محبتے کہ منتہیان را در نہایت میسّر میشود درین طریق در انجذاب و محبتے کہ در ابتدا پیدا میشود مندرج است زیراکہ انجذابِ منتہی انجذابِ روحی است وجذبِ مبتدی جذبِ قلبی و چون قلب برزخ است میانِ روح ونفس پس درضمنِ جذبِ قلبی جذبِ روحی نیز حاصل است وتخصیص کردن این اندراج را با این طریق ہرچند این معنی در جمیعِ جذبات حاصل است بنا بر آنست کہ اکابرِ این خانوادہ طریقے از برائے حصولِ این معنی وضع نمودہ اند ومسلکے از برائے وصولِ این مطلب تعیین کردہ اند ودیگران را این معنی بر سبیلِ اتفاق میسّر میشود وضابطہ بدست ندارند وایضًا این بزرگوار ان را در مقامِ جذبہ شانِ خاص است کہ دیگران را نیست واگر ہست نادر ہست ولہذا بعضے ایشان را درین مقام بے آنکہ قطعِ منازلِ سلوک نمایند فنائے وبقائے شبیہ بفنائے وبقائے اربابِ سلوک حاصل میشود وشربے از مقامِ تکمیل کہ شبیہ بمقامِ سیر عن اللہ باللہ ہست نیز بدست می آید کہ بآن تربیتِ مستعدان می نمایند تحقیقِ این مبحث عنقریب تحریر خواہد یافت ان شاء اللہ تعالیٰ این جا دقیقہ الیست باید دانست کہ روح را پیش از تعلق بہ بدن نحوے از توجہ مقصود حاصل بود چون ببدن متعلق گشت آن توجہ زائل شد اکابرِ این سلسلۂ علیہ طریقے از برائے ظہورِ آن توجہِ سابق وضع نمودہ

اند لیکن چون روح متعلق ببدن است توجہ قلبی حاصل میشود کہ جامع توجہ نفس و روح است و شک نیست کہ توجہ روحی در توجہ قلبی مندرج است امّا توجہ روحی کہ منتہیان راست بعد از فنائے روح است و بقائے او بوجود حقانی کہ معبّر بہ بقائے باللہ است و توجہ روحی کہ در ضمن توجہ قلبی است بلکہ توجہ روح کہ پیش از تعلق بہ بدن بود نیز توجہے است کہ با وجود ہستی روح است کہ فنا باو راہ نیافتہ است و فرق درمیان توجہ روح با وجود ہستی روح و توجہ روح با فنائے روح بسیار است پس نہایت گفتن آن توجہ روحی مندرج را باعتبار آنست کہ توجہ روح است کہ در نہایت ہمین توجہ میماند و بس پس مراد از اندراج نہایت در بدایت اندراج صورت نہایت است در بدایت نہ حقیقت نہایت کہ اندراج او در بدایت محال است تواند بود کہ عدم اتیان لفظ صورت برای ترغیب طلبۂ این طریق بودہ باشد والحقیقۃ ما حققت بعون اللہ تعالیٰ و سابقان کہ انجذاب ایشان بے تعمل و کسب است بلکہ بتوجہ و حضور آمدہ اند آن انجذاب نیز قلبی است و اثرے است از توجہ سابق روح کہ بالکل بواسطہ تعلق ببدن زائل نشدہ است کسب و تعمل از برائے ظہور توجہ سابق جماعہ راست کہ بواسطہ این تعلق توجہ سابق را فراموش کردہ اند کسب گویا از برائے تنبیہ بر توجہ سابق است و تذکیر است مر آن دولت گم شدہ را لیکن ناسیان توجہ سابق از سابقان مذکورین لطیف الاستعداد اند چہ نسیان توجہ سابق بالکلیہ از توجہ کلی بمتوجہ الیہ بالفعل و گم شدن در ان خبر میدہد و عدم نسیان توجہ نہ چنین است غایۃ ما فی الباب در سابقان آن توجہ شمول و سریان در کلیۂ ایشان پیدا می کند و بدن ایشان نیز حکم روح شان میگیرد کما ھو شان المحبوبین المرادین امّا فرق درمیان شمول محبوبان و شمول سابقان در رنگ فرق میان حقیقت شی و صورت شے است کما ھو الظاھر علی ارباب، آرے محبان واصل و مریدان کامل را این قسم شمول نیز متحقق است لیکن کالبرق است دائمی نیست شمول دائمی خاصّہ محبوبان است ✽ **معرفت** ✽ مجذوبان ارباب قلوب چون در مقام قلب تمکن و رسوخ پیدا کنند و معرفتے و صحوے کہ مناسب آن مقام است ایشان را میسر شود میتوانند کہ طالبان را

فائدہ رسانند و در صحبت ایشان انجذاب و محبت قلبی جماعہ طلاب را حاصل شود ہر چند از ایشان بکمال
نرسند چہ ایشان خود بحد کمال نرسیدہ اند و دیگران را واسطہ حصول کمال نمیتوانند شد مشہور است
کہ از ناقص کامل نباید افادۂ ایشان ہر قدر کہ باشد بیش از افادۂ ارباب سلوک است ہر چند بنہایت
سلوک رسند و جذب منتہیان پیدا کنند اما بمقام فلما انتہوا الیٰ رابطریق سیر عن اللہ باللہ فرود نیاوردہ باشند
چہ منتہی غیر مرجوع بعالم مرتبۂ تکمیل و افادہ ندارد چہ او را بعالم مناسبتے و توجہے نماندہ تا افادہ تواند نمود و شیخ مقتدا
را کہ برزخ مے گویند باعتبار آنست کہ او در مقام برزخیت کہ مقام قلب است فرود آمدہ است و از ہر دو
جہت روح و نفس حظے وافر گرفتہ است از جہت روح از فوق استفادہ میکند و از جہت نفس بما دون
خود افادہ مے نماید زیراکہ او را توجہ حق سبحانہ با توجہ خلق جمع شدہ است کہ ہیچ کدام حجاب دیگرے نیست
پس افادہ و استفادہ معًا او را حاصل است بعضی از مشایخ ازین برزخیت برزخیت بین الخلق والحق میخواہند
و شیخ برزخ را جامع بین التشبیہ والتنزیہ میگویند پوشیدہ نماند کہ این قسم برزخیت کہ بناء آن بر سکر است
لائق مقام شیخی کہ مبنائے آن بر صحو است نیست زیراکہ نفس شان درین مقام و رغلبات انوار روح
مندرج است و ہمان اندراج منشأ سکر شدہ است و در مقام برزخیت قلب نفس و روح از یکدیگر
جدا است پس ناچار سکر را دران گنجایش نباشد بلکہ آنجا ہمہ صحو است کہ مناسب مقام دعوت است ہذا
و شیخ کامل را چون در مقام قلب فرود می آرند بواسطۂ برزخیت مناسبت بعالم پیدا می کند و واسطۂ
حصول کمالات مستعدان کمالات می شود و مجذوب متمکن نیز چون در مقام قلب است بعالم مناسبت
دارد و توجہ را از ایشان دریغ نمیدارد و از انجذاب و محبت اگرچہ قلبی باشد نیز نصیبے بدست آوردہ
است لاجرم راہ افادہ بروے کشادہ است بلکہ گوئیم کہ کمیت افادۂ مجذوب متمکن بیش از کمیت افادۂ
منتہی مرجوع است و کیفیت افادۂ منتہی زیادہ از کیفیت افادۂ مجذوب است زیراکہ منتہی مرجوع را ہر چند
بعالم مناسبت پیدا شدہ است اما در صورت است فی الحقیقت جدا است منصبغ برنگ اصل است
و باقی است باو و این مجذوب را مناسبت بعالم فی الحقیقت است و از جملۂ افراد عالم است و باقی است

Interlinear glosses (above lines): مجذوبان ۱۲ · طالبان ۱۲ · مجذوبان ۱۲ · مجذوبان ۱۲ · جاطلاب ۱۲ · ذریعہ · فائدہ رسانیدن ۱۲ · شیخ · زیادہ · بشکون یا ۱۲ · بخلق · واسطہ میان دو چیز ۱۲ · بہرہ کامل · فائدہ گرفتن ۱۲ · بسبب · بانحت ۱۲ · بیخ · یعنی برزخیت شیخ مقتدا ۱۲ · ارادہ میکنند · ۱۲ · بنیادے معروف ۱۲ · بخلق ۱۲ · برزخیت · بیشمندے و منفعلا ۱۲ · زیادہ ۱۲ · الی الخلق · چگونگی و حالت ۱۲ · بظاہر ۱۲ · ۱۲ · آن منتہی از عالم ۱۲ · زنگین ۱۲

Margin notes: قولہ و نفس ۔ و افادہ بسوی مادون او یعنی بسوئے مادون او ۱۲

بیان فرق میان افادۂ منتہی و مجذوب متمکن و آنکہ کمیت افادۂ مجذوب زیادہ و کیفیت افادۂ منتہی زیادہ است

قولہ ہیچنا بیان تفاوت میان افادہ مجذوب متمکن و منتہی مرجوع مجذوب چرا اول در کمیت و کیفیت دوم در ہمت و عدم ہمت سوم در تنبیہ بر توجہ باقی ماندہ و ابداع کردن بسہولت و قصیر است چہارم در علوم افادہ بدون شرائط و خصوص آن بشرائط و کمال در خصوص در کلام حضرت الشیخ قدس سرہ بالترتیب الظہر بادنی تامل ۱۲ مصحح عفی اللہ

ببقائے کہ عالم باآن بقا باقی است پس ناچار طالبان بواسطۂ مناسبتِ حقیقی از مجذوب بیشتر فائدہ گیرند و از
منتہیِ مرجوع کمتر لیکن افادۂ مراتبِ کمالاتِ ولایت مخصوص بمنتہی است پس لاجرم در کیفیتِ افادہ منتہی
راجح باشد و ایضاً منتہیِ راقی الحقیقت ہمت و توجہ نسبت و مجذوب صاحبِ ہمت و توجہ است ہمت و توجہ
کارِ طالب را پیش مے برد ہر چند بحدِ کمال نساند و ایضاً نہایتہ توجہیکہ طالبان را از مجذوبان حاصل مے شود
ہمان توجہ سابقِ روح است کہ فراموش کردہ بودند و در صحبتِ شان بیاد ایشان آمدہ بطریقِ اندراج در توجہ
قلبی حاصل گشتہ بخلافِ توجہیکہ در صحبتِ منتہیان پیدا میشود و توجہ حادث است کہ پیشتر اصلا موجود نہ بود
و موقوف بود بر فنائے روح بلکہ بر بقائے او بوجودِ حقانی پس لابد توجہِ اول اسہل الحصول باشد و توجہ
ثانی متعسر الوجود و ہر چہ اسہل است بیشتر است و ہر چہ متعسر است کمتر ازینجا است کہ گفتہ اند کہ در تحصیل جہت
جذبہ شیخ مقتدا واسطہ نیست چہ آن نسبت اورا اول حاصل شدہ بود کہ بواسطۂ نسیان بہ تنبیہ و تعلیم
محتاج گشتہ لہذا این شیخ را شیخِ تعلیم میگویند نہ شیخِ تربیت و در جہت سلوک از برائے قطع منازلِ سلوک
شیخِ مقتدا در کار است و تربیتِ آن ضروری شیخِ مقتدا را نشاید کہ این قسم مجذوب متمکن را بافادۂ عام
رخصت بدہد و در مقامِ تکمیل و شیخی نشاند چہ بعضے از طالبان باشند کہ استعدادِ ایشان بلند افتادہ باشد
و قابلیتِ کمال و تکمیل بر وجہِ اتم داشتہ باشند و در صحبتِ این مجذوب اگر افتند محتمل کہ آن استعداد ضائع شود
و آن قابلیت برطرف گردد مثلاً زمینے کہ قابلیتِ تمام از برائے زراعتِ گندم داشتہ باشد اگر تخمِ جید
گندم دران زمین اندازند بار باندازۂ استعدادش نیکو می آرد و اگر دران زمین تخمِ ردیِ گندم یا تخمِ نخود و اندازند
چہ جائے بار کہ مسلوب القابلیت گردد و اگر بالفرض شیخِ مقتدا مصلحت در رخصتِ او بیند و معنیِ افادہ
در وے یابد باید کہ افادۂ او را مقید سازد ببعضے قیود مثلِ ظہورِ مناسبتِ طالب بطریقِ افادۂ او
و عدمِ اضاعتِ استعدادِ این در صحبتِ او و عدمِ طغیانِ نفسِ او در ین ریاست و اقتدا چہ ہوائے
نفسانی از وے زائل نشدہ است بواسطۂ عدمِ تزکیۂ نفس و چون معلوم کند کہ طالب از وے بنہایتہ
افادۂ او رسیدہ و در استعدادِ طالب ہنوز قابلیتِ ترقی است باید کہ بوے این معنی را ظاہر سازد و او را

عـه یعنی بیرون سرکشی و خودبینیِ نفس آن مجذوب متمکن اندرین ریاست و شیخی و اقتدا اخلاق بار ۱۲

رخصت بدہد تا کارِ خود را از شیخِ دیگر باتمام رساند و خود را منتہی نداناند و باین حیلہ راہ زنیِ مردم نکند و مثالِ
این شرائط کہ مناسبِ وقت و حال او واند ند کور ساز و و بآن وصیت تمام نمودہ رخصت بدہد اما منتہیِ
مرجوع در افادہ و تکمیل محتاج باین قیود نیست چہ او را بواسطۂ جامعیت بجمیعِ طرق و استعدادات مناسبت است
ہر کس از وے بقدرِ استعداد و مناسبت بہرہ تواند یافت ہر چند تفاوت در سرعت و بطوء بواسطۂ قوتِ
مناسبت و ضعفِ آن در صحبتِ شیوخ و متقدایان نیز متصور است اما در اصلِ افادہ متساوی الاقدام
اند شیخِ مقتدا را در وقتِ افادہ طالب التجا بجنابِ حق سبحانہ و اعتصام بحبلِ متین او خوفاً المکرِ
سبحانہ فی ضمنِ ہذا الاشتہار لازم است و این التجا چہ درین امر بلکہ در جمیعِ امور و در جمیعِ اوقات
حق سبحانہ و تعالیٰ او را عطا فرمودہ است در ہیچ وقتے از اوقات و در ہر فعلے از افعال از وے
منفک نمے شود ۔ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ **مقصد ثانی** در
بیانِ آنچہ تعلق بسلوک دارد بدانکہ طالبے چون بطریقِ سلوک متوجہ فوق گردد اگر باسمیکہ ربِ اوست
برسد و در ان فانی و مستہلک گردد اطلاقِ فنا بر وے درست می آید و بعد از بقا بدان اسم اطلاقِ بقا
بر وے مسلم است و باین فنا و بقا بمرتبۂ اولے از ولایت مشرف مے گردد لیکن اینجا تفصیل است کہ بسطِ
سخن دران ضروریست **تمہید** فیضے کہ از ذاتِ تعالیٰ و تقدس میرسد دو نوع است نوعے است کہ
بایجاد و ابقا و تخلیق و ترزیق و احیا و امانت و امثالِ آنہا تعلق دارد و نوعِ دیگر بایمان و معرفت و سائرِ
کمالاتِ مراتبِ ولایت و نبوت متعلق است نوعِ اول از فیض بتوسطِ صفاتست و بس و نوعِ ثانی
بعضے را بتوسطِ صفات است و بعضے دیگر را بتوسطِ شیونات و فرق درمیانِ صفات و شیونات
بسیار دقیق است لَا يَظْهَرُ اِلَّا عَلٰی آحَادٍ مِّنَ الْاَوْلِيَاءِ الْمُحَمَّدِيِّ الْمَشْرَبِ وَلَمْ يُعْلَمْ اَنَّهٗ تَكَلَّمَ بِهٖ اَحَدٌ
بالجملہ صفات در خارج موجود اند بوجودِ زائد بر ذاتِ تعالیٰ و تقدس و شیونات مجردِ اعتبارات اند در ذاتِ عز سلطانہ
این مبحث بمثالے روشن گردد آب مثلاً بالطبع از بالا بپایان فرود می آید این فعلِ طبعی در وے اعتبار
حیات و علم و قدرت و ارادت پیدا می کند چہ ارباب علم بواسطۂ ثقلِ خود بمقتضائے علمِ خود از بالا بپایان

مے آیند وتوجہ بفوق نمے کنند وعلم تابع حیوٰۃ است وارادہ
تابع علم است وقدرت نیز ثابت شد چہ ارادت تخصیص احد المقدورین
است این اعتبارات در ذات آب بمنزلۂ شیونات است
اگر باوجود این اعتبارات صفات زائدہ در ذات آب اثبات کردہ شود بمنزلۂ صفات موجود
است بوجود زائد آب را باعتبارات اولے الحیّ وعالم وقادر ومرید نمیتوان گفت ازبرائے این اسامی
ثبوت صفات زائدہ درکار است پس آنچہ در عبارت بعضے مشایخ در اثبات اسامی مذکورہ ازبرائے
آب واقع شدہ است مبنّی بر آن عدم فرق است میان شیون وصفات وہمچنین حکم بنفی وجود صفات
نیز محمول است بر عدم آن فرق وفرق دیگر درمیان شیون وصفات آنست کہ مقام شیون موجب
ذی الشان است ومقام صفات ہمچنین است محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم واولیائے
کہ برقدم وے اند رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین وصول فیض ثانی الیشان را بتوسط شیونات است
وسائر انبیاء وجماعہ کہ براقدام ایشانند صلوات اللہ تعالیٰ وبرکاتہ علی نبینا وعلیہم وعلی جمیع
اتباعہم وصول این فیض بلکہ فیض اول ہم ایشان را بتوسط صفات است پس گوئیم کہ اسمے کہ رب
آن سرور است علیہ الصلوٰۃ والسلام وواسطۂ وصول فیض دویم است ظل شان العلم است واین
شان جامع جمیع شیون اجمالی وتفصیلی است وآن ظل معبر بقابلیت ذات است تعالیٰ وتقدس مر شان
علم را بلکہ جمیع شیون اجمالی وتفصیلی را لیکن باعتبار شمول شان علم مر اینہا را باید دانست کہ این قابلیت
اگرچہ برزخ است میان ذات عز شانہ ومیان شان العلم اما چون یک جہت او بیرنگ است
وآن جہت ذات است تعالیٰ شانہ در برزخ نیز رنگ آن پیدا نمیشود پس آن برزخ برنگ جہت
دیگر کہ شان العلم است منصبغ است پس ناچار آن را ظل آن شان گفتہ شد وایضاً ظل شئے عبارت
از ظہور شئے است اگرچہ بشبہ ومثال باشد در مرتبۂ دویم وچون حصول برزخ بعد حصول طرفین است
لاجرم این برزخ در وقت مکاشفہ در تحت آن شان منکشف میشود پس باعتبار این ظہور تا آخر اطلاق

ظلیت مناسب افتاده وطائفۂ از اولیاء اللہ کہ برقدم وے اند صلی اللہ تعالی علیہ وعلیہم وسلم
وبارک اسمائے کہ ارباب ایشان اند در وصول فیض ثانی ظلال آن قابلیت جامع اند وکالتفاصیل
اند مر آن ظل مجمل را وارباب سائر انبیا صلوات اللہ تعالی وتسلیماتہ علی نبینا وعلیہم وواسطہ وصول
فیض اول وثانی ایشان را قابلیات اتصاف ذاتست عز سلطانہ بصفات موجودہ زائدہ وطائفہ
کہ براقدام ایشانند ارباب ایشان صفات است در حق وصول فیض اول وثانی وواسطۂ وصول
فیض اول مر آن سرور را علیہ الصلوۃ والسلام قابلیت اتصاف ذاتست تعالی وتقدس
مر جمیع صفات را گویا قابلیاتے کہ وسائل فیوض سائر انبیا اند صلوات اللہ وبرکاتہ علی نبینا
وعلیہم ظلال این قابلیت جامع اند وکالتفاصیل اند مر آن جامع مجمل را وطائفہ کہ برقدم آن سرور اند
علیہ وعلیہم الصلوۃ والتحیۃ وسائط وصول فیض اول نیز ایشان را جدا است کہ صفاتند پس
محمدیان را وسائل وصول فیض اول جدا آمد از وسائط وصول فیض ثانی بخلاف دیگران کہ یکے است
بعضے از مشایخ قدس اللہ تعالی اسرارہم کہ رب آنحضرت علیہ الصلوۃ والتحیۃ در قابلیت اتصاف منحصر
ساختہ اند منشاء آن عدم فرق است میان شیون وصفات بلکہ عدم علم است بمقام شیون واللہ یحق الحق
وہو یہدی السبیل پس محقق شد کہ رب آن حضرت علیہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ رب الارباب است
ہم در مقام شیون وہم در خانۂ صفات وواسطۂ وصول ہر دو فیض است ونیز معلوم گشت کہ وصول
فیض مراتب کمالات ولایت آن حضرت علیہ الصلوۃ والسلام از ذات است بتوسط امر زائد چہ شیون
عین ذاتند اعتبار زیادتی در ایشان از منتزعات عقل است لہذا تجلی ذاتی مخصوص او گشت وکمل
تابعان او چون از راہ او فیض میگیرند ایشان را نیز ازین مقام شرفی بدست آمد ودیگران را چون وسائط
صفاتی درمیان است وصفات بوجود زائد موجود اند حاجز حصین درمیان افتاد وتجلی صفاتی نام
ایشان گشت باید دانست کہ قابلیت اتصاف ہر چند اعتبار است وجود زائد ندارد چہ صفات موجود
اند نہ قابلیات ایشان اما چون قابلیات در رنگ برازخ میان ذات وصفات بلکہ میان شیون وصفات

بیت: و برزخ رنگِ طرفین خود می گیرد قابلیات نیز رنگِ صفات گرفته حائلیت پیدا کرده اند فراقِ دوست اگر اندک است اندک نیست ٭ درونِ دیده اگر نیم موست بسیار است ٭ از بیان لائح گشت که ظهور ذات تعالیٰ و تقدس بے پردہ منافی تجلی شهودی نیست لیکن تجلی وجودی را منافی است لهٰذا آن سرور را علیه الصلوٰة والسلام والتحیة در جانبِ وصولِ فیض وجوه کمالاتِ ولایت حائلے درمیان نیامد و در جانبِ وصولِ فیض وجودی حائلے درمیان آمد که قابلیتِ اتصاف است چنانکه گذشت گفته نشود که چون شیون و قابلیات اینها از اعتبارات عقل باشند وجود ذهنی ثابت شد و ازان حجابِ علمی لازم آمد غایة ما فی الباب حُجبِ صفات خارجی است و حجبِ شیون علمی زیرا که گوئیم که موجود ذهنی درمیانِ دو موجود خارجی پرده نمیشود موجود خارجی را پرده نمے شود مگر موجودِ خارجی و لو سُلِّمَ فالحجاب العلمی یمکن ارتفاعه من البین بحصول بعض المعارف بخلاف الخارجی فانه لا یمکن زواله چون این مقدمات معلوم گشت پس بدانکه اگر محمدی نیست منتهائے سیر او که مسمّٰی بسیر الی الله است تا ظلِّ شانست که اسمِ اوست و بعد از فنا دران اسم بفنائے فی الله مشرف می گردد و اگر بآن اسم باقی گشت بقا بالله او را نیز میسر گشت و باین فنا و بقا در مرتبهٔ اولیٰ از ولایتِ خاصهٔ محمدیه علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة داخل میشود و اگر محمدی مشرب نیست بقابلیتِ صفت یا نفسِ صفت که ربِ اوست میرسد و اگر درین اسم فانی گشت فانی فی الله بروے اطلاق نباید کرد و همچنین بر تقدیرِ بقا بآن اسم باقی بالله نیست چه اسم الله عبارت از مرتبهٔ ایست که جامعِ جمیعِ شیون و صفاتست و چون در جهتِ شیون زیادت اعتباریست عینِ ذاتند و عینِ یکدیگر پس فنا در یک اعتبار فنا در جمیعِ اعتبار است بلکه فنا در ذاتست تعالیٰ و تقدس و همچنین بقا بیک اعتبار بقا بجمیعِ اعتبارات است پس فانی فی الله و باقی بالله درین صورت گفتن درست میشود بخلافِ در جانبِ صفات که موجود اند بوجودِ زائد بر ذات مغایرت اینها با ذات عز سلطانه و با یک دیگر تحقیقی است پس فنا در یک صفت مستلزمِ فنا در جمیع نیست وهکذا الحال فی البقاء

یعنی امر واقعی هست نه اعتباری ۱۲

پس ناچار این فانی را فانی فی الله نباید گفت و باقی را باقی بالله نه بلکه مطلق فانی و باقی میتوان گفت یا مقید بصفتی یعنی فانی در صفت علم یا باقی بآن صفت پس ناچار فنائے محمدیان اتم آمد و بقائے ایشان اکمل و ایضاً عروج محمدی چون بجانب شیون است و شیون را با عالم هیچ مناسبتے نیست چه عالم ظل صفات است نه ظل شیون پس فنائے سالک در شانے مستلزم فنائے مطلق او باشد بنحیکه هیچ بقائے وجود سالک و اثر او نماند و همچنین بر تقدیر بقا بتمامی خود بآن شان باقی میگردد بخلاف فانی در صفت که بتمام از خود نمے برآید و اثرش زائل نمیگردد چه وجود سالک اثر همان صفت و ظل آن پس ظهور اصل ماحی وجود ظل بالکل نباشد و بقا باندازهٔ فنا است پس محمدی از رجوع بصفات بشریت ایمن باشد و از خوف رد محفوظ چه او بکلی از خود برآمده است و باو سبحانه باقی گشته درین محل عود ممنوع باشد بخلاف در صورت فنائے صفاتی که عود در انجا بواسطهٔ بقائے اثر وجود سالک ممکن است ازینجا تواند بود اختلافیکه در میان مشائخ قدس الله تعالیٰ اسرارهم در جواز رجوع و اصل و عدم جواز آن واقع است حق آنست که اگر محمدیست محفوظ است از عود و الا در خطر است و همچنین است اختلافیکه در زوال اثر وجود سالک بعد از فنائے او واقع است بعضے بزوال عین و اثر قائل گشته اند و بعضے دیگر زوال اثر را جائز نداشته اند حق درین باب نیز تفصیل است اگر محمدیست عین و اثر هر دو را گم میسازد و غیر او را اثر زائل نمے شود چه صفت که اصل اوست باقی است پس زوال ظل آن راساً ممکن نباشد اینجا دقیقه ایست باید دانست که مراد از زوال عین و اثر زوال شهودیست و وجودی چه قول بزوال وجودی مستلزم الحاد و زندقه است و جماعه ازین طائفه زوال وجودی تصور کرده اند از زوال اثر ممکن گریخته اند و آن را الحاد و زندقه دانسته اند و الحق ما حققت باعلامه سبحانه عجب است که با وجود قول بزوال وجودی بزوال عین نیز قائل گشته اند چه حکم بزوال عین وجود در رنگ حکم بزوال اثر مستلزم الحاد و زندقه است بالجمله زوال وجودی در عین و اثر محالست و شهودی در هر دو ممکن بلکه واقع لیکن مخصوص بمحمدی مشرب است پس محمدیان بتمام از قلب می آیند و بمقلب قلب

می پیوندند از تقلبِ احوال آزاد اند و از رقیتِ ماسوای بالکلیه محرر و دیگر ازان چون وجود آثار منکشف
است و تقلبِ احوال نقدِ وقت مخلصی از مقامِ قلب ندارند چه وجود آثار و تقلبِ احوال از شعبِ
تنویرِ حقیقتِ جامعه قلبیه است پس شهود دیگران همیشه در پرده باشد چه هر قدر که از بقایای وجود سالک
ثابت است پردهٔ مطلوب همان قدر است و چون اثر باقیست پرده همان اثر است **معرفت**
اگر سالک از راهِ سلوک غیر متعارف در مرتبه از مراتبِ فوقِ اسمے که رب اوست برسد و لے آنکه بآن
اسم رسد در آن مرتبه فانی و مستهلک گردد فنا فی الله درین صورت گفتن نیز درست است و همچنین
است بقا بآن مرتبه پس تخصیص فنا فی الله بآن اسم باعتبارِ آنست که آن مرتبهٔ اولی است از مراتب
سائر افنیه **معرفت** سلوک انواع است بعضے را بے تقدمِ جذبه است و بعضے دیگر را جذبه بر
سلوک شان مقدم است و جماعه را در اثنای قطعِ منازلِ سلوک جذبه حاصل میشود و جمعے را طے منازلِ
سلوک میسر مے شود اما تا بحدِ جذبه نمی رسند تقدمِ جذبه محبوبان راست و باقی اقسامِ محبین تعلق دارد
سلوکِ محبان عبارت از طے مقاماتِ عشره مشهوره است به ترتیب و تفصیل و در سلوکِ محبوبان
خلاصهٔ مقاماتِ عشره حاصل میشود به ترتیب و تفصیل کارے ندارند علم بوحدتِ وجود و مانند آن از احاطه
و سریان و معیتِ ذاتیه بجذبهٔ مقدم یا متوسط وابسته است بسلوکِ خالص و جذبهٔ منتهیان را بامثالِ
این علوم مناسبت نیست چنانکه بالا گذشت و حق الیقینِ منتهیان را نیز بعلومِ مناسبهٔ توحید وجود مناسبت
نیست هر جا بیان حق الیقین بمقامِ مناسبِ ارباب توحید وجود کرده اند آن حق الیقین مجذوبانِ
مبتدی یا متوسط است **معرفت** بعضے مشائخ فرموده اند که چون کارِ طالب بجذبه برسد بعد از آن
راهبر همان جذبه است و بس یعنے احتیاج بتوسطِ راهبر دیگر ندارد همان جذبه کافی است اگر ازین
جذبه جذبهٔ سیر فی الله اراده نموده اند بلے کافی است اما لفظِ راهبر منافیِ این اراده است چه بعد
از سیر فی الله مسافتے نیست که در قطعِ آن محتاج براهبر باشد و همچنین جذبهٔ متقدم هم مراد نیست
چنانکه متبادر از عبارتست پس ناچار جذبهٔ متوسط اراده نموده باشند و کفایت او در وصول بمطلوب

٥ یعنے مطلقا انجام کار راہ سلوک کشد یا نہ کشد تا فہم ۱۲

معلوم نمیشود چه بسیارے از متوسطان در وقتِ حصول این جذبہ از عروج بفوق تقاعد نمودہ اند و ہمان جذبہ را جذبہ بنہایت انگاشتہ اگر کافی مے بود در اثناء راہ نمیگذاشت آرے جذبۂ متقدم چون بمحبوبان تعلق دارد اگر کافی باشد گنجایش دارد محبوبان را بانقلاب عنایت خواہند کشید و در اثناء طریق نخواہند گذاشت امّا این کفایت در حقِ جمیع جذبات متقدم ہم ممنوع است جذبہ کہ انجام کار او بسلوک کشد کافی است و اگر بسلوک نیامد مجذوب ابتر است از محبوبان نیست **خاتمہ** طائفہ از مشایخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم گفتہ اند کہ تجلی ذاتی مذہلِ شعور است و معطلِ حس بعضے از ایشان از حالِ خود چنین گفتہ اند کہ در وقتِ ظہور این تجلی ذاتی تا مدّتے بیحس و حرکت افتادہ بود و مردم مردہ مے انگاشتند و بعضے دیگر منعِ کلام وجز آن در تجلی ذات کردہ اند حقیقتِ این سخن آنست کہ این تجلی ذات در پردۂ اسمے است از اسما و بقاء پردہ بواسطۂ بقایائے اثرِ وجودِ صاحبِ تجلی است و آن بے شعوری بواسطۂ آن بقیہ است اگر بتمام فانی میگشت و بہ بقا باللہ مشرف می شد آن تجلی ہرگز او را بیشعور نمیساخت **شعر** یُحرق بالنار من یَمسّ بہا ٭ ومن ھو النار کیف یُحرَقُ ٭ اوّل ماسّ نار است ہر آئینہ بسوزد و متلاشی شود و ثانی عینِ نار است فکیف یُحرق بلکہ گوئیم آن تجلی کہ در پردہ است تجلی ذات نیست داخلِ تجلی صفاتست تجلی ذات کہ مخصوصِ آن حضرت است علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ تجلی بے پردہ است و علامتِ پردہ بیشعوری است و بیشعوری از دوریست و دلیلِ بے پردگی شعور است و شعور در کمالِ حضور است بزرگے از حالِ صاحب این تجلی کہ بالاصالۃ والاستقلال است چنین خبر داد علیہ الغفران آنجا کہ گفتہ است ۵ موسیٰ ز ہوش رفت بیک پرتوے صفات ٭ تو عینِ ذات می نگری در تبسّمی ٭ و ہمین تجلی ذاتی کہ بے پردہ است بمحبوبان را دائمی است و محبان را برقی زیرا کہ ابدان محبوبان رنگِ ارواح شان گرفتہ اند آن نسبت در کلیۂ ایشان سرایت کردہ است و در محبان این سرایت بر سبیلِ ندرت است چنانچہ در حدیثِ نبوی علیہ من الصلوات اتمہا ومن التحیات اکملہا واقع شدہ است

۱ قال فی الرسالۃ القشیریۃ ولانہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لی وقت لا یسعنی فیہ غیر ربی وفی الشمائل عن علی انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا دخل منزلہ جزأ دخولہ ثلثۃ اجزاء جزأ للہ وجزأ لاھلہ وجزأ لنفسہ۔ وفی صحیح المسلم قال علیہ الصلوۃ والسلام انی لست کھیئتکم انی ابیت یطعمنی ربی ویسقینی۔ وھذا الحدیث بلفظ الکتاب تذکرہ الصوفیۃ کثیرا ۱۲ لمصححہ سلمہ اللہ تعالی

لِی مَعَ اللہِ وَقْتٌ مراد از وقت نہ این تجلی برقی است زیرا کہ این تجلی در حق آن سرور کہ بادشاہ مرادانست علیہ الصلوۃ والسلام دائمی است بلکہ نوعے از خصوصیت درین تجلی دائمی است کہ آن بر سبیل قلت واقع است کما لا یخفی علی ارباب معرفت مشایخ قدس اللہ تعالی اسرارھم در بیانِ حدیث لِی مَعَ اللہِ وَقْتٌ لا یَسَعُنِی فِیْہِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَّلا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ دو طائفہ اند جمعے از وقت وقتِ مستمر ارادہ نمودہ اند و جمعے دیگر بندرتِ وقت قائل گشتہ اند وحق آنست کہ باوجودِ استمرارِ وقت وقتِ نادر نیز متحقق است کما مرّ من الاشارۃ الیہ انفا و نزد این حقیر تحقق آن وقتِ نادر در وقتِ ادائے نماز است وہمانا کہ آن سرور علیہ الصلوۃ والسلام در حدیث قُرَّۃُ عَیْنِی فِی الصَّلوۃِ بآن اشارت فرمودہ است وایضا آن سرور فرمودہ علیہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلوۃِ وقال تبارک وتعالی وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ پس در ہر وقتے کہ قربِ الٰہی جل شانہ بیشتر است گنجایشِ غیر دران وقت منتفی تر است وآنچہ بعضے از مشایخ قدس اللہ تعالی اسرارھم فرمودہ است وازقوتِ حالِ خود و استمرارِ آن چنین خبر دادہ است حیث قال حَالِی فِی الصَّلوۃِ کَحَالِی قَبْلَ الصَّلوۃِ فالاحادیث المذکورۃ بل النص المذکور ینفی المساواۃ والاستمرار باید دانست کہ استمرارِ وقت متحقق است سخن در آنست کہ باوجودِ استمرار حالتے نادرہ ہم واقع است یا نہ جمعے را کہ بر ندرتِ وقت اطلاع ندادہ اند بنفی آن قائل گشتہ اند وجمعے دیگر را کہ ازان مقام بہرہ دادہ اند بآن اعتراف نمودہ اند والحق کسے را کہ بطفیل آنحضرت علیہ الصلوۃ والتحیۃ در نماز جمعیتِ دادہ اند واز دولتِ قربِ آن شہرے ارزانی داشتہ اند اقل قلیل اند رزقنا اللہ سبحانہ بکمالِ کرمہ نصیبا من ہذا المقام بحرمۃ محمد علیہ وعلی الہ الصلوۃ والتحیۃ والسلام

معرفت منتہیانِ اربابِ صفات در علوم ومعارف بمجذوبان نزدیکند واز دولتِ شہود ہر دوشان نیز یکرنگ چہ ہر دو از اربابِ قلوب اند غایۃ ما فی الباب اربابِ صفات از تفاصیل مطلع اند بخلافِ مجذوبان وایضا اربابِ صفات بواسطۂ سلوک وعروج بفوقِ قرب بیشتر دارند

(بین السطور: یعنی تجلی ذاتی بے پردہ ۱۲ — مراد ۱۲ — دائمی ۱۲ — چنانچہ اشارہ — بآن رفت — نزدیک ۱۲ — شاید ۱۲ — وسجدہ کن ونزدیک شو ۱۲ — مبتدا ۱۲ — نیست شوندہ ۱۲ — تنہا نفیہ ۱۲ — خبر ۱۲ — کمی ۱۲ — اقرار ۱۲ — بہرہ ۱۲ — وارند ۱۲ — البتہ این قدر فرقی است کہ — دانا)

کہ از تفاصیل صفات مطلع نیند ۱۲

۲ یعنی گفتہ اند کہ آن وقت وقت دائمی نیست بلکہ وقت نادرست واندک وکمتر کہ تحقق آن گاہ گاہ است نہ ہمیشہ ۱۲

۳ یعنی خنکی وآرام وراحت چشم من در نماز متحقق است رواہ النسائی والحاکم ۱۲ تیسیر المبانی ۱۲

۴ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اقرب ما یکون العبد من

از مجذوبان عروج ناکردہ لیکن محبت اصل دامنگیر شان است اگرچہ حجب درمیان ست چہ عجب اگر بحکم المرء مع من احب در مجذوبان نیز قرب و معیت اصل اعتبار کردہ شود پس مجذوبان در محبت مناسبت بمحمدیان دارند چہ حب ذاتی و لو مع الحجب در مجذوبان نیز متحقق است **معرفت** در عبارت بعضے ازین طائفہ واقع ست کہ اقطاب را تجلی صفات است و افراد را تجلی ذات و درین سخن مجال تامل است چہ قطب محمدی مشرب است محمدیان را تجلی ذات است آرے درین تجلی نیز تفاوتہاست قریبکہ افراد راست اقطاب را نیست اما ہر دو را از تجلی ذات نصیبے است مگر آنکہ گوئیم کہ از قطب قطب ابدال مراد داشتہ باشند کہ بر قدم حضرت اسرافیل است نہ بر قدم محمد **معرفت** ان اللہ خلق آدم علی صورتہ اللہ تعالی بیچون و بیچگونہ است روح آدم را کہ خلاصہ او ست بر صورت بیچونی و بیچگونگی آفرید پس ہمچنانکہ حق سبحانہ و تعالی لامکانیست روح نیز لامکانی آمد و نسبت روح با بدن ہمچو نسبت او ست تعالی و تقدس با عالم نہ داخل است نہ خارج نہ متصل نہ منفصل بیش از قیومیت نسبتے مفہوم نمیشود ہر ذرہ از ذرات بدن را مقوم روح ست ہمچنانکہ اللہ تعالی قیوم عالم است قیومیت او تعالی مر بدن را بواسطہ قیومیت روح است ہر فیضیکہ وارد مے شود محل ورود آن فیض ابتدا روح ست و بواسطہ روح آن فیض ببدن میرسد و چون روح بصورت بیچونی و بیچگونگی آفریدہ شد لاجرم بیچون و بیچگون حقیقی را در وے گنجایش آمد لایسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن چہ ارض و سما با وجود وسعت و فراخی چون داخل دائرہ مکانند بداغ چونی و چگونگی متسم گنجایش لامکانی کہ مقدس از چندی و چونی است ندارند لامکانی در مکان گنجایش ندارد و بے چون در چون آرام نمیگیرد پس ناچار گنجایش در قلب عبد مومن کہ لامکانی است و مبرا از چندی و چونی است متحقق گشت تخصیص بقلب عبد مومن بنابر آنست کہ قلب غیر مومن کامل از اوج لامکانی فرود آمدہ است و گرفتار چندی و چونی شدہ و حکم آن گرفتہ پس بواسطہ این نزول و گرفتاری چونکہ داخل دائرہ مکانی شدہ است و چونی پیدا کردہ است

یعنی ایشان مانند چارپایانند بلکه ایشان گمراه ترند ۱۲

آن قابلیت را ضائع ساختہ است اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ و از مشائخ هر که از وسعت قلب
خود خبر داده است مرادش لامکانیتِ قلب بوده باشد چه مکانی هر چند وسیع است اما تنگ است
عرش با وجود عظمت و فراخی چون مکانیست هر آئینہ در جنبِ لامکانی که روحست حکمِ دانہ خردل دارد
بل اَقل بلکه گویم این قلب چونکه محلِ تجلی انوارِ قدم شده است بلکه بقاے بقدیم یافته عرش و مافیها
اگر در وافتند محو و متلاشی گردند و اثرے ازینجا باقی نماند کما قال سید الطائفة فی هٰذا المقام
اِنَّ الْمُحْدَثَ اِذَا قُوْرِنَ بِالْقَدِیْمِ لَمْ یَبْقَ لَهٗ اَثَرٌ این لباسے است یکتا که خاص بر قدِ روح
دوخته اند ملائکه نیز این خصوصیت ندارند داخل دائره مکانند و متصف بچونند لاجرم انسان خلیفه
رحمن آمد جل سلطانه بلے صورتِ شئ خلیفهٔ شئ است تا بر صورت شئ مخلوق نباشد خلافت
شئ را نشاید و تا خلافت را شایان نباشد تحمّل بارِ امانتِ اصل خود نتواند کرد لَا یَحْمِلُ عَطَایَا الْمَلِكِ
اِلَّا مَطَایَاهُ + قال تبارك وتعالی اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ
فَاَبَیْنَ اَنْ یَّحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهٗ كَانَ ظَلُوْمًا جَهُوْلًا + كَثِیْرَ الظُّلْمِ
عَلٰی نَفْسِهٖ بِحَیْثُ لَا یُبْقِیْ مِنْ وُجُوْدِهٖ وَتَوَابِعِ وُجُوْدِهٖ اَثَرًا وَلَا حُكْمًا كَثِیْرَ الْجَهْلِ حَتّٰی لَا یَكُوْنَ لَهٗ
اِدْرَاكٌ یَتَعَلَّقُ بِالْمَقْصُوْدِ وَلَا عِلْمٌ لَهٗ نِسْبَةٌ اِلَی الْمَطْلُوْبِ بَلِ الْعَجْزُ عَنِ الْاِدْرَاكِ فِیْ ذٰلِكَ
الْمَوْطِنِ اِدْرَاكٌ وَالْاِعْتِرَافُ بِالْجَهْلِ مَعْرِفَةٌ اَكْثَرُهُمْ مَعْرِفَةً بِاللّٰهِ اَشَدُّهُمْ تَحَیُّرًا فِیْهِ **تنبیه**
اگر در بعضے عبارات لفظے که موہم ظرفیت یا مظروفیت یا آئینہ است در شانِ او تعالی و تقدس واقع میشود
حمل بر تنگی میدان عبارت می باید کرد و مرادِ کلام را مطابق آراے علماء اہل سنت می باید داشت
معرفت عالم چه صغیر و چه کبیر مظاہر اسما و صفات الٰہیہ است تعالی شانه و مرایاے شیون
و کمالات ذاتیه او سبحانه و تعالی تو او سبحانه و تعالی گنجے بود مکنون و سرے بود مخزون
خواست که از خلا بملا عرض دهد و از اجمال بتفصیل آرد عالم را آفرید تا دلالت کند بر اصل خویش
و علامت باشد بر حقیقت خود پس عالم را با اصل خود بغیر ازین هیچ نسبتے نیست الّا آنکه عالم مخلوقِ او ست

ودلیل است بر کمالاتِ مخزونۂ او تعالیٰ وتقدس باوراءِ این ہر حکمے کہ ہست از جنسِ اتحاد و عینیت واحاطہ ومعیت از سکرِ وقت وغلبۂ حالست اکابر مستقیم الاحوال کہ از قدحِ صحو ایشان را شربے ارزانی داشتہ اند ازین علوم متبری ومستغفر اند اگرچہ بعضے ایشان را در اثناءِ راہ این علوم حاصل میشود اما بالآخرة ازینہا میگذرانند ومطابق علوم شریعت علوم لدنی بر ایشان ایراد میفرمایند مثالے از برائے تحقیق این مبحث بیان کنیم عالمے نحریرے ذوفنونے خواہد کہ کمالاتِ مخزونۂ خود را در عرصۂ ظہور آرد وفنونِ مکنونہ خود را بر ملا جلوہ دہد ایجادِ حروف واصوات نماید تا در پردۂ آن حروف واصوات آن کمالات را متجلی سازد وآن فنون را اظہار نماید پس درین صورت این حروف واصوات دوال را با معانی مخزونہ بلکہ با آن عالم موجد ہیچ نسبتے نیست الا آنکہ آن عالم موجد اینہاست واینہا دوال اند بر کمالاتِ مکنونۂ او وحروف واصوات را عین آن عالم یا عینِ آن معانی گفتن معنی ندارد وہمچنین حکم باحاطہ ومعیت درین حادثہ غیر واقع است معانے بہمان صرافتِ مخزونہ اند آرے چون درمیانِ معانی وصاحبِ معانی ودرمیان حروف واصوات مناسبتِ دالیتہ ومدلولیت متحقق است بعضے معانی زائدہ غیر واقعہ در تخیل مے آید فی الحقیقت آن عالم ومعانی مخزونۂ او از ان نسبتِ زائدہ منزہ ومبرا است واین حروف واصوات در خارج موجودند نہ آنکہ آن عالم ومعانی موجودند در آن حروف واصوات اوہام وخیالات اند پس عالم کہ عبارت از ماسوا است در خارج موجود است بالوجود الظلی والکون التبعی نہ آنکہ عالم اوہام وخیالات است این مذہب بعینہٖ مذہبِ سوفسطائی است کہ عالم را اوہام وخیالات میداند اثباتِ حقیقت در عالم نمودن عالم را از اوہام وخیالات نمی برآرد حقیقت موجود شدن عالم زیرا کہ عالم ورائے آن حقیقت مفروضہ است **تنبیہ** مراد از مظہریت ومرآتیت عالم مر اسما وصفات را مرآتیت اوست مر صور اسما وصفات را نہ اسما وصفات را باعیانہا چہ اسم در رنگِ مسمّٰی محاط ہیچ مرآت نمیشود وصفت ہمچو موصوف مقید ہیچ مظہر نمیگردد ؎ در تنگنائے صورت معنی چگونہ گنجد :: در کلبۂ گدایان سلطان

ؔ زیرا کہ بر تقدیرِ اثباتِ حقیقت در عالم حقیقت موجود شدن عالم ۱۲

چه کار دارد * معرفت کُمّل تابعانِ آنسرور را علیه الصلوٰة والسلام والتحیة اگرچه بواسطه اتباعِ آنحضرت علیه الصلوٰة والسلام والتحیة از تجلیِ ذات که بالاصالة خاصه آنحضرت است علیه الصلوٰة والسلام نصیبست وسائر انبیاء را علیٰ نبینا وعلیهم الصلوات والتحیات والتسلیمات تجلیات صفات است وتجلیِ ذات اشرف است از تجلیِ صفات لیکن باید دانست که انبیاء را علیٰ نبینا وعلیهم الصلوات والتحیات در تجلیات صفات مراتب قرب حاصل است که کُمّل تابعانِ این امت را نیست باوجود تجلیِ ذات بطریق تبعیت مثلاً شخصے بمحبت جمال آفتاب مدارج عروج را طے کرده بآفتاب برسد ودرمیانِ آفتاب واو غیر از حائلے رقیقے نماند وشخصے دیگر باوجود محبت ذاتِ آفتاب درعروج بآن مراتب عاجز است هرچند میانِ او وآفتاب حائلے درمیان نیست شک نیست که شخص اوّل نزدیکتر است بآفتاب وعالمتر است بکمالاتِ دقیقهٔ او پس درهرکه قرب بیشتر است ومعرفت زیاده تر افضلتر است پس هیچ ولی از اولیاءِ این امت که خیر الامم است باوجود افضلیتِ پیغمبرِ خویش بمرتبهٔ هیچ نبی از انبیاء نرسد اگرچه او را بواسطهٔ متابعتِ پیغمبرِ خویش از مقام مابه الافضلیت نصیبے حاصل شود فضلِ کلی انبیاء راست اولیاء طفیلی اند * ولیکن هذا آخر الکلام * الحمد لله سبحانه علیٰ ذٰلک وعلیٰ جمیع نعمائه والصلوٰة والسلام علیٰ افضل انبیائه وعلیٰ جمیع الانبیاء والمرسلین والملٰئکة المقربین وعلی الصدیقین والشهداء والصالحین

مکتوب دوصد وهشتاد وهشتم (۲۸۸)

بسید انبیاء سارنگپوری صدور یافته در منع از اداے صلوٰة نوافل بجماعت مانند نماز عاشورا وشب قدر وشب برات وغیرها وما یناسب ذلک * بسم الله الرحمٰن الرحیم الحمد لله الذی شرّفنا بمتابعة سید المرسلین وجنّبنا عن ارتکاب المبتدعات فی الدین والصلوٰة والسلام علیٰ من قمع بنیان الضلالة ورفع اعلام الهدایة وعلیٰ آله الابرار وصحبه الاخیار باید دانست که

ـــــــ

حاشیه: یعنی کاملانِ امت آنحضرت را بواسطه کمال متابعت از تجلی ذات نصیب است ۱۲

حاشیه: دفع توهم فضیلت کمل تابعانِ این امت بر انبیاء علیهم الصلوات والتسلیمات ۱۲

حاشیه: یعنی هیچ وجه فضیلت نیست ... کمالات اصلی ... ۱۲

اکثر مردم از خواص و عوام درین زمان در ادائے نوافل اہتمام تمام دارند و در مکتوبات مساہلات مینمایند
و مراعات سنن و مستحبات را در انہا کمتر میکنند نوافل را عزیز میدارند و فرائض را ذلیل و خوار کم است
که فرائض را در اوقات مستحبہ ادا نمایند و در تکثیر جماعت مسنونہ بلکہ در نفس جماعۃ تقید سے ندارند و
بتکاسل و تساہل ادا نفس فرائض را غنیمت می شمارند و روز عاشورا و شب برات و شب بست
و ہفتم ماہ رجب و اول شب جمعہ از ماہ مذکور کہ آن را لیلۃ الرغائب نام نہادہ اند کمال اہتمام را
مرعی داشتہ بجمعیت تمام نوافل را بجماعت میگذارند و آنرا نیک و مستحسن مے پندارند و نمیدانند
کہ این از تسویلات شیطان است کہ سیئات را بصورت حسنات مینماید شیخ الاسلام مولانا
عصام الدین ہروی در حاشیہ شرح وقایہ میفرماید کہ تطوع بجماعت و ترک فرض بجماعت از حبائل شیطان
بدانکہ نوافل را بجمعیت تمام گذاردن از بدعتہائے مذمومہ و مکروہہ است از آن بدعتہا است کہ
حضرت رسالت خاتمیت علیہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا در شان آن فرمودہ
است من احدث فی دیننا ھذا فھو رد بدانکہ ادا نوافل بجماعت در بعضی روایات فقہیہ
مطلقا مکروہ است و در بعضے دیگر کراہت مشروط بتداعی و تجمع است پس اگر بے تداعی یک دو کس
در ناحیہ مسجد نفل را بجماعت گذارند روا باشد بے کراہت و در سہ کس اختلاف مشائخ است و در چہار
کس باتفاق مکروہ است در بعضی روایات و در بعضے دیگر اصح آنست کہ مکروہ است فی الفتاوی
السراجیۃ یکرہ التطوع بالجماعۃ بخلاف التراویح و صلوۃ الکسوف و فی الفتاوی الغیاثیۃ
قال الشیخ الامام السرخسی رحمہ اللہ سبحانہ التطوع بجماعۃ خارج رمضان انما یکرہ اذا
کان علی سبیل التداعی اما اذا اقتدی واحد او اثنان لا یکرہ و فی الثلث اختلاف
وفی الاربع یکرہ بلا خلاف و ذکر فی الخلاصۃ التطوع بالجماعۃ اذا کان علی سبیل التداعی
یکرہ اما اذا اصلوا بجماعۃ بغیر اذان و اقامۃ فی ناحیۃ المسجد لا یکرہ و قال شمس الائمۃ
الحلوانی رح اذا کان سوی الامام ثلثۃ لا یکرہ بالاتفاق و فی الاربع اختلاف والاصح

(Interlinear and marginal glosses, partially legible: نوافل — مستحبہا — رعایت — میکنند — روز دہم ماہ محرم — شب پانزدہم ماہ شعبان — بجماعت کثیرہ — آراستہ — نیکیہا — دامہا — مذموم — نماز نفل — نماز بوقت بدحال شدن آفتاب — بجماعت — بیرون ماہ رمضان — مکروہ است — چون — اقتدا کند — سہ کس — اختلاف است — باتفاق — در کنارہ — نیست مکروہ — اعلام)

ل اکثر المعرفات ... (margin notes): فرائض ... سنن و مستحبات ... من احدث فی امرنا ھذا ما لیس منہ فھو رد ... کشف الظنون ...

انه مكروه وفي الفتاوى الشافية ولا يصلى التطوع بالجماعة الا في شهر رمضان وذلك
انما يكره اذا كان على سبيل التداعي يعني باذان واقامة اما لو اقتدى واحد
او اثنان لا على سبيل التداعي فلا يكره واذا اقتدى ثلثة اختلف المشايخ رحمهم الله تعالى
وان اقتدى اربعة كره اتفاقا وامثال اين روايات بسيار است وكتب فقهيه بآن مملو اند
واگر روايتے پيدا شود كه از ذكر عدد ساكت باشد ومطلقا مجوز باشد اداء نفل بجماعت آنرا حمل بايد كرد
بر مقيد كه در روايات ديگر واقع شده است واز مطلق مقيد مراد بايد داشت وجواز مقصور بر اثنين يا ثلثة
بايد نمود چه علماء حنفيه اگرچه در اصول مطلق را بر اطلاق ميگذارند وبر مقيد حمل نميكنند اما در روايات
حمل مطلق بر مقيد جائز داشته اند بلكه لازم دانسته واگر بر طريق فرض محال حمل نكنيم وبر اطلاق بگذاريم
هر آئينه اين مطلق معارض خواهد بود مر آن مقيد را اگر در قوت برابر باشد ومساوات در قوت ممنوع است
چه روايات كراهت باوجود كثرت مختار ومفتى بها اند بخلاف روايت اباحت ولو سلم مساواتهما
گوئيم كه بر تقدير تعارض ادله كراهت وادله اباحت ترجيح جانب كراهت راست كه رعايت
احتياط در آنست چنانچه مقرر اهل اصول فقه است پس جماعه كه در روز عاشورا وشب برات
وليلة الرغائب نماز بجماعت ميگذارند دويست ودويست وسيصد سيصد كس كم وبيش كه در مسجدها
جمع ميشوند وآن نماز را واجتماع وجماعت را مستحسن مي پندارند مرتكبان امر مكروه اند باتفاق فقها
ومكروه را مستحسن دانستن از اعظم جنايات است چه حرام را مباح دانستن منجر بكفر است ومكروه را حسن
پنداشتن يكمرتبه ازان پايان است شناعت اين فعل را نيك ملاحظه بايد نمود ودست آويز
ايشان در باب رفع كراهت عدم تداعي است آرے عدم تداعي بمقتضاے بعضي روايات
دفع كراهت ميكند اما مخصوص بواحد واثنين است وآنهم بشرطے است كه در ناحيه مسجد متحقق شود
ودونها خرط القتاد بآنكه تداعي عبارت از اعلام يك ديگر است از براے اداے نماز نفل
واين معني در اين جماعات متحقق است چه قبيله قبيله در روز عاشوره وغيره يكديگر را اعلام ميكنند

ومیخوانند که در مسجدِ فلان شیخ یا فلان عالِم میباید رفت و نمازِ جمعیت مے باید گذارد و این فعل را اعتیاد نموده اند این قسم اعلام از اذان و اقامت هم اَبلغ است پس نداعی هم ثابت شد و اگر تداعی را مخصوص باذان و اقامت داریم چنانچه در بعضے روایات واقع شده است وحقیقتِ اذان و اقامة خواهیم پس جواب همانست که بالا گذشت که مخصوص است بواحد و اثنین باشرطِ دیگر که بالا مذکور شد باید دانست که مبنائے ادائے نوافل بر اخفا و تستّر است که مظنّۂ ریا و سُمعه است و جماعت منافی آنست و در ادائے فرائض اظهار و اعلان مطلوب است چه از شائبۂ ریا و سُمعه مبرّا است پس باجماعت مناسب باشد با آنکه گوئیم کثرتِ اجتماع محلِ حدوثِ فتنه است لهذا از برائے ادائے نمازِ جمعه حضورِ سلطان یا نائبِ او شرط کرده اند تا از حدوثِ فتنه امن متحقق شود و درین جماعات مکروهات هم احتمالِ ایقاظِ فتنه قوی است پس این اجتماع مشروع نباشد و منکر باشد و در حدیثِ نبوی علیه من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها الفتنة نائمة لعن الله من ایقظها پس وُلاةِ اسلام و قُضاة و اهلِ احتساب را لازم است که منعِ این اجتماع نمایند و درین باب زجر را بابلغ وجوه مرعی دارند تا استیصالِ این بدعت که منجر بفتنه است متحقق شود والله یحق الحق وهو یهدی السبیل۔

اصل | مکتوب دوصد و هشتاد و نهم ۲۸۹ | ترجمه از مصحح

بمولانا بدر الدین صدور یافت در بیانِ اسرارِ قضا و قدر و ما یناسب ذلک

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی کشف سرّ القضاء والقدر علی الخواص من عباده وستر عن العوام لمکان الضلال عن سواء السبیل واقتصاده والصلوة والسلام علی من اکمل به الحجة البالغة وقطع به اعذار

جمیع ستایش مر خدا راست که منکشف ساخت رازِ قضا و قدر را بر خواصّ بندگانِ خویش و پنهان داشت آنرا از نظرِ عوام بسببِ گمراه بودنِ ایشان از راهِ راست و میانهٔ آن و صلوة و سلام بر کسیکه بکمال رسانید حق تعالی بوے حجتِ تامهٔ خود را و برید باوے

أَبُو إِسْحٰقَ الإِسْفِرَائِينِي بِتَأْثِيرِ الْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ فِي أَصْلِ الْفِعْلِ وَحُصُولُ الْفِعْلِ بِمَجْمُوعِ الْقُدْرَتَيْنِ وَقَدْ جَوَّزَ اجْتِمَاعَ الْمُؤَثِّرَيْنِ عَلَى أَثَرٍ وَاحِدٍ بِجِهَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ وَقَالَ الْقَاضِي أَبُو بَكْرِ الْبَاقِلَّانِي بِتَأْثِيرِ الْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ فِي وَصْفِ الْفِعْلِ بِأَنْ يَجْعَلَ الْفِعْلَ مَوْصُوفًا بِمِثْلِ كَوْنِهِ طَاعَةً وَمَعْصِيَةً وَالْمُخْتَارُ عِنْدَ الْعَبْدِ الضَّعِيفِ تَأْثِيرُ الْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ فِي أَصْلِ الْفِعْلِ وَفِي وَصْفِهِ مَعًا إِذْ لَا مَعْنَى لِلتَّأْثِيرِ فِي الْوَصْفِ بِدُونِ التَّأْثِيرِ فِي الْأَصْلِ إِذِ الْوَصْفُ أَثَرُهُ الْمُتَفَرِّعُ عَلَيْهِ لٰكِنَّهُ مُحْتَاجٌ إِلَى تَأْثِيرٍ زَائِدٍ عَلَى تَأْثِيرِ أَصْلِ الْفِعْلِ إِذْ وُجُودُ الْوَصْفِ زَائِدٌ عَلَى وُجُودِ الْأَصْلِ وَلَا مَحْذُورَ فِي الْقَوْلِ بِالتَّأْثِيرِ وَإِنْ كَبُرَ ذٰلِكَ عَلَى الْأَشْعَرِيِّ إِذِ التَّأْثِيرُ فِي الْقُدْرَةِ أَيْضًا بِإِيجَادِ اللهِ سُبْحَانَهُ كَمَا أَنَّ نَفْسَ الْقُدْرَةِ بِإِيجَادِهِ تَعَالَى أَيْضًا

ابو اسحاق اسفرائنی بتاثیر قدرتِ حادثہ در نفسِ فعل و بحصولِ فعل بمجموع قدرتین و تجویز نمودہ است اجتماع دو موثر بر اثرِ واحد اما از دو جہت مختلف و قائل گشتہ است قاضی ابوبکر باقلانی بتاثیر قدرتِ حادثہ در وصفِ فعل بدین نہج کہ متصف گردانیدہ شود فعل مثلاً بوصفِ طاعت یا معصیۃ و مختار نزد این بندۂ ضعیف تاثیر قدرتِ حادثہ است در ہر یکے از نفسِ فعل و وصفِ فعل چہ تاثیر قدرتِ حادثہ در وصف بدونِ تاثیرِ وے در اصل ہیچ معنی ندارد زیراکہ وصف اثرِ ہمان اصل است و متفرع است بر آن اما محتاج است بتاثیر زائد بر تاثیر اصلِ فعل بدین سبب کہ وجودِ وصف زائد است بر وجودِ اصل و ہیچ استحالہ نیست در قول بتاثیر قدرتِ عبد۔ ہر چند این قول بر اشعری گران خواہد آمد زیراکہ وصف تاثیر در قدرتِ عبد نیز بایجادِ حق است سبحانہ چنانکہ نفس قدرت نیز بایجادِ اوست تعالےٰ

والقول بتاثير القدرة هو الاقرب الى
الصواب ومذهب الاشعري داخل
في دائرة الجبر في الحقيقة اذ لا اختيار
عنده حقيقة ولا تاثير للقدرة
الحادثة اصلا عنده الا ان الفعل
الاختياري عند الجبرية لا ينسب
الى الفاعل حقيقة بل مجازا وعند
الاشعري ينسب الى الفاعل حقيقة
وان لم يكن الاختيار ثابتا له حقيقة
لان الفعل ينسب الى قدرة العبد
حقيقة سواء كانت القدرة مؤثرة
ولو في الجملة كما هو مذهب غير
الاشعري من اهل السنة او مدارا
محضا كما هو مذهبه وبهذا الفرق
يتميز مذهب اهل الحق عن مذهب
اهل الباطل ونفي الفعل عن الفاعل
حقيقة واثباته له مجازا كما هو
مذهب الجبرية كفر محض وانكار
عن الضرورة قال صاحب التمهيد
ومن الجبرية من قال بان الفعل

وقول بتاثير قدرت حادثه همان است
که نزدیکتر است بصواب - واما مذهب
اشعري پس في الحقيقت داخل دائره
جبر است چه نزد اشعري عبد را في الحقيقه
هيچ اختيارے نيست وقدرت حادثه وي را
هيچ تاثيرے نه مگر آنکه نزد جبريه فعل اختياري
بفاعل حقيقة نسبت کرده نميشود بلکه مجازا
ونزد اشعري بفاعل حقيقة نسبت کرده ميشود
هرچند مراورا حقيقة اختيارے حاصل نيست
زيراکه فعل نزد اهل سنت بقدرت عبد حقيقة
منسوب است قدرت في الجمله مؤثر باشد
چنانکه مذهب غير اشعري است از اهلسنت
يا مدار صرف چنانکه مذهب ويست وبه
همين فرق ممتاز گردد مذهب اهل حق
از مذهب اهل باطل - واما اين که فعل
را از فاعل باعتبار حقيقت نفي کردن
وباعتبار مجاز اثبات نمودن چنانکه قول
جبريه است پس کفر است صريح وانکار
است از بداهة صاحب تمهيد فرموده که
بعضے از جبريه قائل اند بانکه صدور فعل از

له هو العالم العابد ميمون بن محمد النسفي الحنفي المتوفى سنة ثمان وخمسمائة ۱۲ كشف

له يعني التمهيد لقواعد التوحيد وعليه شرح لحسام الدين حسين بن علي الحنفي ۱۲

من العبد ظاهرًا او مجازًا امّا في الحقيقة
لا استطاعة لنا والعبد كالشجر اذا
حرّكها الريح تحرّكت فكذالك
العبد مجبور كالشجر وهذا كفر و
من اعتقد هذا يصير كافرًا وقال
ايضًا في مذهب الجبرية قولهم
ان ليس للعباد افعال على الحقيقة
لا في الخير ولا في الشر وما يفعل العبد
فالفاعل هو الله سبحانه وهذا كفر
فان قلت اذا لم يكن لقدرة العبد
تاثير في الافعال ولم يكن اختيار
له حقيقة فما معنى نسبة الافعال الى
العبد حقيقة عند الاشعري قلت ان
القدرة وان لم يكن لها تاثير في
الافعال الا انه سبحانه جعلها
مدار الوجود الافعال بان يخلق
الله تعالى الافعال عقيب صرف
قدرتهم واختيارهم الى الافعال
بطريق جري العادة وكانت القدرة
علة عادية لوجود الافعال فيكون

عبد صرف باعتبار ظاہر ومجاز است امّا فی الحقیقۃ
او را ہیچ استطاعت حاصل نیست وعبد در رنگ
شجر است کہ چون متحرک گرداند او را باد متحرک گردد
پس ہمچنین عبد مجبورِ محض است کالشجر واین قول
کفر است وہر کہ چنین اعتقاد کرد کافر گردید ونیز
فرمودہ کہ در مذہب جبریہ است قولِ ایشان کہ
نیست مر بندگان را افعالے علی الحقیقۃ نہ در
خیر ونہ در شر وہر چہ میکنند پس فاعلِ آن
ہمان حق است سبحانہ واین قول نیز کفر است
اگر گوئی ہر گاہ قدرتِ عبد را در افعالِ وے
نہ تاثیر نیست ونہ مر او را حقیقۃً اختیارے پس نزدِ
اشعری افعال را بعبد حقیقۃً نسبت کردن چہ معنے
دارد گوییم ہرچند قدرت را در افعال تاثیرے
متحقق نیست مگر این قدر ہست کہ حق سبحانہ
آن را از برائے حصولِ افعال مدار ساختہ است
بدین نہج کہ مے آفریند حق تعالے افعالِ عباد
را بعد از صرف کردنِ ایشان قدرت واختیار
خود را در افعال بطریقِ جریِ عادت ۔
ونیز قدرتِ عبد علّتِ عادیہ گشتہ است از
برائے حصولِ افعال پس ثابت شد

لِلْقُدْرَةِ مَدْخَلٌ فِي صُدُوْرِ الْاَفْعَالِ عَادَةً
لِاَنَّهَا لَمْ تُوْجَدْ بِدُوْنِهَا عَادَةً وَّاِنْ لَّمْ
يَكُنْ لَهَا تَاثِيْرٌ فِي الْاَفْعَالِ فَبِاعْتِبَارِ الْعِلَّةِ
الْعَادِيَةِ يُنْسَبُ اِلَى الْعِبَادِ اَفْعَالُهُمْ حَقِيْقَةً
هٰذَا هُوَ النِّهَايَةُ فِي تَصْحِيْحِ مَذْهَبِ
الْاَشْعَرِيِّ وَالْكَلَامُ بَعْدُ مَحَلُّ تَامُّلٍ
اِعْلَمْ اَنَّ اَهْلَ السُّنَّةِ اٰمَنُوْا بِالْقَدْرِ
وَقَالُوْا بِاَنَّ الْقَدْرَ خَيْرَهٗ وَشَرَّهٗ وَحُلْوَهٗ
وَمُرَّهٗ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ لِاَنَّ مَعْنَى الْقَدْرِ
هُوَ الْاِحْدَاثُ وَالْاِيْجَادُ وَمَعْلُوْمٌ اَنْ
لَيْسَ بِمُحْدِثٍ وَّلَا مُوْجِدٍ اِلَّا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ
لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوْهُ
وَالْمُعْتَزِلَةُ وَالْقَدَرِيَّةُ اَنْكَرُوا الْقَضَاءَ
وَالْقَدَرَ وَزَعَمُوْا اَنَّ اَفْعَالَ الْعِبَادِ
حَاصِلَةٌ بِقُدْرَةِ الْعَبْدِ وَحْدَهَا قَالُوْا
لَوْ قَضَى اللّٰهُ سُبْحَانَهُ الشَّرَّ ثُمَّ يُعَذِّبُهُمْ عَلٰى ذٰلِكَ
لَكَانَ ذٰلِكَ جَوْرًا مِّنْهُ سُبْحَانَهٗ وَهٰذَا جَهْلٌ
مِّنْهُمْ لِاَنَّ الْقَضَاءَ لَا يَسْلُبُ الْقُدْرَةَ
وَالْاِخْتِيَارَ عَنِ الْعَبْدِ لِاَنَّهٗ قَضٰى بِاَنَّ
الْعَبْدَ يَفْعَلُهٗ اَوْ يَتْرُكُهٗ بِاخْتِيَارِهٖ غَايَةُ

فلا يلزم الجور والظلم ۱۲

مر قدرت را دخلے در صدور افعال بحسب العادة زیرا که افعال
بدون قدرت عبد عادة بوجود نیاورده شد
اگرچه ویرا در صدور افعال تاثیرے حاصل نیست
پس باعتبار علت عادیه بودن وے نسبت
کرده میشود بسوے عباد افعال ایشان حقیقة
و همین است غایت وسع در تصحیح مذهب اشعری
و کلام وے تا حال جائے تردد است باید دانست
که هر آئینه اهل سنت ایمان آورده اند بقدر و قائل
گشته اند باین که قدر از خیر و شر و شیرین و تلخ
همه آن از حق است سبحانه چه مراد از قدر همین احداث
است و ایجاد و معلوم است که محدث و موجد حق
است سبحانه نه غیر او و اوست سبحانه معبود و خالق
هر چیز پس به پرستید او را۔ و فرقه معتزله و قدریه
از قضا و قدر را انکار نموده اند و زعم کرده که هر آئینه
افعال عباد محض به قدرت عبد بوجود در مے
آید گفته اند که اگر حق سبحانه قضا میکرد بدی را پس تیر
عذاب مے نمود ایشان را بر آن البته مے بود
این امر از و سبحانه جور و ستم۔ و این قول از
جهالت ایشان است چه قضاء حق سبحانه قدرت
و اختیار را از عبد سلب نمینماید زیرا که وے قضا فرموده است

پس جور متحقق نبود ۱۲

ای جعل الفعل واجبا او ممتنعا وجوب الفعل امتناعه بنا فی الاختیار قلنا اولا انه ممنوع فان الوجوب بالاختیار محقق له لا مناف وثانیا انه منقوض بافعال الباری

ما فی الباب انه یوجب الاختیار
وهو محقق للاختیار لا مناف له وایضا
منقوض بافعال الباری تعالی لان فعله
سبحانه بالنظر الی القضاء اما واجب
او ممتنع اذ لو تعلق القضاء بالوجود فیجب
او بالعدم فیمتنع فلو کان وجوب
الفعل بالاختیار منافیا له لم یکن
الباری تعالی مختارا وهذا کفر
ولا یخفی علی احد ان القول باستقلال
قدرة العبد فی ایجاد افعاله مع کمال
ضعفه فی غایة السخافة ومنشأ
نهایة السفاهة ولهذا بالغ مشایخ
ماوراء النهر شکر الله تعالی سعیهم فی
تضلیلهم فی هذه المسئلة حتی قالوا
ان المجوس اسعد حالا منهم حیث لم
یثبتوا الا شریکا واحدا والمعتزلة
اثبتوا شرکاء لا تحصی وزعمت الجبریة
انه لا فعل للعبد اصلا وان حرکاته
بمنزلة حرکات الجمادات لا قدرة لهم
اصلا ولا قصد ولا اختیار وزعموا

که عبد باختیار خود کار خواهد کرد یا نخواهد کرد غایة
ما فی الباب این چنین قضا اختیار عبد را واجب
ولازم میگرداند واین مثبت اختیار است منافی
آن ونیز منقوض است بافعال باریتعالی زیرا که
فعل او سبحانه بنظر قضا واجب است یا ممتنع
چه قضا اگر بوجود متعلق است واجب است یا بعدم
پس ممتنع پس اگر وجوب فعل اختیاری منافی اختیار
بودے باریتعالی در افعال خود مختار نبودے
واین کفر است وبر هیچکس مخفی نیست که بتحقیق
قول باستقلال قدرت عبد در ایجاد افعال
خویش با وجود کمال ضعف وے در غایة سبکی است
ومنشأ نهایت بیخردی واز بیجا است که مشایخ
ماوراء النهر شکر الله تعالی سعیهم مبالغه نموده
اند در تضلیل ایشان اندرین مسئله بحدیکه گفته اند
که حال مجوس نیکوتر است از حال ایشان چه مجوس
غیر از یک شریک اثبات نکرده اند ومعتزله
شرکاء بے نهایت اثبات نموده اند وجبریه
زعم نموده که نه فعل است هرگز عبد را ونه قدرت
ونه اراده ونه اختیار وحرکاتش در رنگ جمادات است
وگفته که عبد نه بر فعل خیر ثواب داده شود و

۵ یعنی وجوب فعل اختیاری را منافی اختیار دانستن ۱۲
۵ یعنی وجود ممتنع باشد وعدم جائز ۱۲
وحقیقة الحال ان الوجوب بالغیر مع الامکان بالذات لا ینافی الاختیار ۱۲

العباد لایثابون بالخیر ولا یعاقبون بالشر مرب ۱۲

اَنَّ الْعَبْدَ لَا یُثَابُ بِالْخَیْرِ وَلَا یُعَاقَبُ بِالشَّرِّ وَالْکُفَّارُ وَالْعُصَاۃُ مَعْذُوْرُوْنَ غَیْرُ مَسْئُوْلِیْنَ لِاَنَّ الْاَفْعَالَ کُلَّهَا مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی وَالْعَبْدُ مَجْبُوْرٌ فِیْ ذٰلِكَ وَهٰذَا کُفْرٌ وَهٰؤُلَاءِ الْمُرْجِئَةُ الْمَلْعُوْنُوْنَ الَّذِیْنَ یَقُوْلُوْنَ بِاَنَّ الْمَعْصِیَةَ لَا یَضُرُّ وَالْعَاصِیْ لَا یُعَاقَبُ رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَنَّهٗ قَالَ لُعِنَتِ الْمُرْجِئَةُ عَلٰی لِسَانِ سَبْعِیْنَ نَبِیًّا وَمَذْهَبُهُمْ بَاطِلٌ بِالضَّرُوْرَةِ لِلْفَرْقِ الظَّاهِرِ بَیْنَ حَرَکَةِ الْبَطْشِ وَحَرَکَةِ الْاِرْتِعَاشِ وَنَعْلَمُ قَطْعًا اَنَّ الْاَوَّلَ بِاخْتِیَارِهٖ دُوْنَ الثَّانِیْ وَالنُّصُوْصُ الْقَطْعِیَّةُ تَنْفِیْ هٰذَا الْمَذْهَبَ اَیْضًا کَقَوْلِهٖ تَعَالٰی جَزَاءً بِمَا کَانُوْا یَعْمَلُوْنَ وَقَوْلِهٖ سُبْحَانَهٗ فَمَنْ شَاءَ فَلْیُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْیَکْفُرْ اِلٰی غَیْرِ ذٰلِكَ وَاعْلَمْ اَنَّ اَکْثَرَ النَّاسِ لِضُعْفِ هِمَمِهِمْ وَقُصُوْرِ نِیَّاتِهِمْ یَطْلُبُوْنَ الْاِعْتِذَارَ وَدَفْعَ السُّؤَالِ عَنْ اَنْفُسِهِمْ فَیَمِیْلُوْنَ اِلٰی

نہ بر فعلِ شر عقاب کردہ شود و کفار و عصاۃ معذور اند غیر مسئول زیرا کہ افعال تمامہا از حق است سبحانہ و عبد مجبور محض است دران و این قول کفر است و این طائفہ مرجئہ ملعونہ ایشانند کہ قائلند باینکہ معصیۃ مضر نیست و عاصی معاقب نہ۔ مروی است از پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ فرمود مرجئہ ملعون است بر زبانِ ہفتاد پیغمبر و مذہب ایشان باطل است بالبداہۃ از جہت تحقق فرق ظاہر میان حرکت بطش و میان حرکت ارتعاش و قطعاً میدانیم کہ اول باختیار اوست نہ ثانی و نصوص قطعیہ نیز این مذہب را نفی مے سازد ہمچون قول حق تعالیٰ جزاءً بما کانوا یعملون و قول او سبحانہ فمن شاء فلیؤمن و من شاء فلیکفر و غیر ذٰلک و بدانکہ اکثر مردم بعلت ضعف ہمم خود و قصور نیات خویش بہانہ و عذر مے جویند و میخواہند کہ رفع مسألت از خود نمایند پس مائل میشوند

بالبداہۃ ۱۲ — من النصوص ۱۲ — تنبیہ است نہ دلیل ۱۲ — گرفتن و حملہ کردن ۱۲ — لرزیدن بسبب علت رعشہ ۱۲ — لعنتی ۱۲ — ای اللعنۃ ۱۲

لہ اعلم ان الفضل الکبیر ثیاب بسابق فضل من رحیم الشرع والعاصی عندنا والظاہر انہ لیس ابدیہا ۱۲ فافہم

۲ قولہ المرجئۃ جماعۃ یقولون بالجبر فی الاعمال وھم اللذین یقولون لا یضر مع الایمان معصیۃ ... سموا بذلک لانھم ارجئوا العمل عن النیۃ ای اخروہ عنہا فی الرتبۃ او لانھم قالوا ... بما اقتضی الارجاء ۱۲

۳ اوردہ السخاوی فی کنوز الحقائق برمز الدیلمی والسیوطی برمز الحاکم فی التاریخ عن ابی امامۃ رضی اللہ عنہ ... عن ابن عباس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صنفان من امتی لیس لہما فی الاسلام نصیب المرجئۃ والقدریۃ ۱۲ مشکوٰۃ

۴ ای سابقۃ القصد والاختیار ۱۲ المصحح سید اللہ ... ای لکونہا ... اعم ... الافعال ... الاختیار ... العباد ... نسبۃ

علم ... الظلم ... الحکم ... البہم ... الاختیار

مذهب الاشعری بل الی مذهب الجبری فتارة یقولون بان لا اختیار للعبد حقیقة ونسبة الفعل الیه مجاز وتارة یقولون بضعف الاختیار المستلزم للاجبار ومع ذالک یسمعون کلام بعض الصوفیة فی هذا المقام من ان الفاعل واحد لیس الا هو وان لا تاثیر لقدرة العبد فی الافعال اصلا وان حرکاته بمنزلة حرکات الجمادات بل وجود العبد ذاتا وصفة کسراب بقیعة یحسبه الظمآن ماء حتی اذا جاءه لم یجده شیئا ووجد الله عنده وامثال هذا الکلام زادهم جرأة علی المداهنات والمساهلات فی الاقوال والافعال فنقول فی تحقیق هذا المقام والله سبحانه اعلم بحقیقة المرام ان الاختیار لو لم یکن ثابتا للعبد حقیقة کما هو مذهب الاشعری لما نسب الله تعالی الظلم الی العباد اذ لا اختیار لهم ولا تاثیر لقدرتهم

بمذہب اشعری بلکہ بمذہب جبری پس گاہے وہم میزنند باینکہ عبد را حقیقۃً اختیارے حاصل نیست ونسبت فعل بوے مجاز است وگاہے بضعف اختیار عبد قائل میشوند کہ مستلزم جبر است ومع ذلک کلام بعضے از صوفیہ اندرین مقام استماع مینمایند کہ فاعل افعال یکے است وبس وہرگز تاثیرے نیست مر قدرت عبد را در افعال وحرکاتِ بمنزلہ حرکات جمادات است بلکہ وجود عبد از روئے ذات وصفت مثل سرابے است بزمین ہموار کہ پندارد آن را تشنہ آبے تاوقتیکہ بیاید نزدیک آن نیابد آن را چیزے ویافت خدا را نزدیک آن۔ واین چنین کلامہا دلیر تر ساختہ است مر ایشان را بر مداہنات ومساہلات در اقوال وافعال پس میگوئیم در تحقیق این مقام واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ المرام بدرستیکہ اگر اختیار ثابت نبودے مر عبد را حقیقۃً چنانکہ مذہب اشعری است البتہ نسبت نہ نمودے حق تعالے ظلم را بعباد چہ مر ایشان را نہ اختیارے حاصل است ونہ قدرت ایشان را

۱؎ اشارۃ الی قولہ تعالیٰ مثل الذین کفروا اعمالہم کسراب بقیعۃ الخ ۱۲

۲؎ یحتمل ان یکون ہذا القول جوابا لقولہ قدس سرہ وعبد الفاعلات مسئلۃ القضاء والقدر الخ ۱۲

از دفتر اول مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی

وَاِنَّمَا هِيَ مَدَارٌ مَحْضٌ عِنْدَهٗ وَقَدْ نَسَبَ
سُبْحَانَهُ الظُّلْمَ اِلَيْهِمْ فِيْ غَيْرِ مَوْضِعٍ مِّنْ
كِتَابِهِ الْمَجِيْدِ وَمُجَرَّدُ الْمَدَارِيَّةِ بِدُوْنِ
التَّاثِيْرِ وَلَوْ فِي الْجُمْلَةِ لَا يُوْجِبُ الظُّلْمَ مِنْهُمْ
نَعَمْ اِنَّ الْاِيْلَامَ وَالتَّعْذِيْبَ لِلْعِبَادِ
مِنْهُ تَعَالٰى مِنْ غَيْرِ اَنْ يَّكُوْنَ الْاِخْتِيَارُ
ثَابِتًا لَهُمْ لَيْسَ بِظُلْمٍ اَصْلًا اِذْ هُوَ سُبْحَانَهٗ
مَالِكٌ عَلَى الْاِطْلَاقِ يَتَصَرَّفُ فِيْ مِلْكِهِ
الْمُطْلَقِ كَيْفَ يَشَاءُ اَمَّا نِسْبَةُ الظُّلْمِ
اِلَيْهِمْ فَمُسْتَلْزِمٌ لِثُبُوْتِ الْاِخْتِيَارِ لَهُمْ
وَاحْتِمَالُ الْمَجَازِ فِيْ هٰذِهِ النِّسْبَةِ خِلَافُ
الْمُتَبَادِرِ فَلَا يُرْتَكَبُ مِنْ غَيْرِ ضَرُوْرَةٍ
وَاَمَّا الْقَوْلُ بِضُعْفِ الْاِخْتِيَارِ فَلَا يَخْلُوْ
اِمَّا اَنْ يُّرَادَ بِهِ الضُّعْفُ بِالنِّسْبَةِ اِلٰى
اِخْتِيَارِهٖ تَعَالٰى فَمُسَلَّمٌ وَلَا نِزَاعَ فِيْهِ
لِاَحَدٍ وَكَذَا الضُّعْفُ بِمَعْنٰى عَدَمِ الْاِسْتِقْلَالِ
فِيْ صُدُوْرِ الْاَفْعَالِ اَيْضًا مُسَلَّمٌ وَاَمَّا
الضُّعْفُ بِمَعْنٰى عَدَمِ الْمَدْخَلِيَّةِ لِلْاِخْتِيَارِ
فِي الْاَفْعَالِ فَمَمْنُوْعٌ وَهُوَ اَوَّلُ الْمَسْئَلَةِ
وَسَنَدُ الْمَنْعِ قَدْ مَرَّ مُفَصَّلًا يَنْبَغِيْ اَنْ

تاثیرے وقدرت ایشان مدار محض است
نزد اشعری وبس وحال آنکہ نسبت نمودہ است
حق سبحانہ وتعالی ظلم را بایشان در مواضع متعددہ
از کتاب مجید خود ومداریت صرف بدون تاثیر
ولو فی الجملہ تصحیح نمے نماید صدور ظلم را از ایشان
آرے ایلام وتعذیب حق جل وعلا مر عباد را
بدون آنکہ ایشان را اختیارے حاصل بود اصلا
ظلم نیست چہ او سبحانہ مالک است علی الاطلاق
تصرف نماید در ملک مطلق خود بہر نہجیکہ خواہد اما
نسبت ظلم بایشان پس مستلزم ثبوت اختیارات
مر ایشان را واحتمال مجاز اندرین مسئلہ
خلاف متبادر است بدون ضرورت ارتکاب
آن کردہ نشود واما قول بضعف اختیار پس
خالی نیست کہ مراد بآن اگر ضعف نسبت باختیار
حق است تعالی پس مسلم است وکسے را دران
نزاعے نیست وہمچنین ضعف بمعنی عدم استقلال
در صدور افعال نیز مسلم است واما ضعف بمعنے
عدم مدخلیت اختیار در افعال پس مسلم نیست
وآن اول مسئلہ است وسند منع مفصلا
پیش ازین گذشتہ

لہ قال تعالی وما ظلمهم ولکن کانوا انفسهم یظلمون وقال فبظلم من الذین هادوا الخ وقال وانتم ظالمون وقال انکم ظلمتم انفسکم وقال والله علیم بالظالمین ۱۲ لمحشیہ سلمہ اللہ تعالی

سہ لا یسئل عما یفعل وهم یسئلون فعال لما یرید ۱۲

و تا آنکہ ایشان را اختیارے ثابت نبود نسبت ظلم بایشان راست نیاید ۱۲

يُعلم أنَّ الله تعالى كلَّف عبادهٗ
بقدر طاقتهم واستطاعتهم وخفَّف
في التكليف لضعف خلقهم قال
الله تبارك وتعالى يريد الله أن يخفف
عنكم وخلق الانسان ضعيفا كيف
وهو سبحانه حكيم رءوف رحيم
لا يليق بالحكمة والرأفة والرحمة
تكليف ما لا يستطيع له العبد فلم
يكلف برفع الصخرة العظيمة التي لا يقدر
على رفعها العبد بل كلف بما هو أيسر
على العبد من الصلوات المشتملة على
القيام والركوع والسجود والقرءة الميسرة
وكل ذلك يسيرة غاية اليسر وكذا
الصوم مثلا في نهاية السهولة والزكوة
ايضا كذلك اذ قدّر بربع العشر
ولم يقدر بالكل والنصف مثلا
لئلا يثقل على العباد ومن كمال
الرأفة جعل للمأمور خلفا ان تعسر
الاصل فجعل للوضوء خلفا هو التيمم
وكذا حكم بان من لم يقدر على

وانستنیت کہ بہ تحقیق حق تعالی تکلیف داده است
مر بندگان خود را باندازه طاقت و استطاعت
شان و اندرین تکلیف تخفیف را رعایت نموده
است بسبب ضعیف خلقت ایشان چنانکہ فرموده
است حق تبارک و تعالی میخواهد خدا که سبک
کند از شما و انسان ضعیف آفریده شده است
چگونه و حال آنکه او سبحانه باحکمت است و با رأفت
و رحمت نسزد بحکمت و رأفت و رحمت او که تکلیف
دهد عبد را بچیزیکه او نتوانستد پس حکم نه کرده است
بنده را ببر داشتن سنگ عظیم که آن را نتواند برداشت
بلکه تکلیف داده است بآنچه آسان تر است
بر عبد از نمازهای پنجگانه که مشتمل اند بر قیام و رکوع
و سجود و قراءة میسره و این همه آسان اند در غایت
آسانی و همچنین روزه مثلا در نهایت سهولت است
و زکوة نیز این چنین است زیرا که واجب گردانیده
شده است چهلم حصه و واجب نگردانیده شده است
تمام و نه نصف مثلا تا که دشوار نبود بر بندگان
و از کمال رحمت اوست که مقرر فرموده است
مر مامور به را بدل و عوض بر تقدیر تعذر اصل چنانچه
عوض وضو تیمم را مشروع ساخته و همچنین حکم فرموده که

الْقِيَامِ صَلّٰى قَاعِدًا وَمَنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى الْقُعُوْدِ
صَلّٰى مُضْطَجِعًا وَكَذَا مَنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى
الرُّكُوْعِ وَالسُّجُوْدِ صَلّٰى مُوْمِيًا اِلٰى غَيْرِ ذٰلِكَ
مِمَّا لَا يَخْفٰى عَلَى النَّاظِرِ فِى الْاَحْكَامِ
الشَّرْعِيَّةِ بِنَظَرِ الْاِعْتِبَارِ وَالْاِنْصَافِ فَيَجِدُ
تَمَامَ التَّكْلِيْفَاتِ الشَّرْعِيَّةِ فِىْ غَايَةِ
الْيُسْرِ وَنِهَايَةِ السُّهُوْلَةِ وَيُطَالِعُ كَمَالَ
الرَّاْفَةِ مِنْهُ سُبْحَانَهٗ عَلَى الْعِبَادِ فِىْ
صَفَحَاتِ تِلْكَ التَّكْلِيْفَاتِ وَمِصْدَاقُ
تَخْفِيْفِ التَّكْلِيْفَاتِ تَمَنِّى الْعَوَامِّ فِىْ زِيَادَةِ
التَّكْلِيْفِ مِنَ الْمَامُوْرَاتِ فَاِنَّ بَعْضَهُمْ يَتَمَنّٰى
الزِّيَادَةَ فِى الصَّوْمِ الْمَفْرُوْضِ وَبَعْضَهُمْ
فِى الصَّلٰوتِ الْمَفْرُوْضَاتِ وَعَلٰى
هٰذَا الْقِيَاسِ وَمَا هٰذَا التَّمَنِّىْ اِلَّا
لِكَمَالِ التَّخْفِيْفِ وَعَدَمُ وِجْدَانِ
الْيُسْرِ فِىْ اَدَاءِ الْاَحْكَامِ لِلْبَعْضِ مَبْنِىٌّ
عَلٰى وُجُوْدِ ظُلُمَاتٍ نَفْسَانِيَّةٍ وَكُدُوْرَاتٍ
طَبْعِيَّةٍ نَاشِيَةٍ عَنْ هَوَى النَّفْسِ
الْاَمَّارَةِ الْمُنْتَصِبَةِ بِمُعَادَاتِ اللّٰهِ
سُبْحَانَهٗ قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ كَبُرَ عَلَى

ہر کہ بر قیام قدرت ندارد نشستہ نماز گذارد و ہر کہ
بر قعود قادر نبود بر پہلو خفتہ نماز ادا نماید و ہمچنین
کسیکہ بر رکوع و سجود قدرت نیابد باشارہ نماز
ادا کند و سوائے اینہا از آنچہ مخفی نیست بر
کسے کہ ناظر است در احکام شرعیہ بنظر اعتبار
و انصاف پس بیابد تمام احکام شرعیہ را در
غایت یسر و نہایت سہولت و مطالعہ نماید
کمال رأفت او سبحانہ بر عباد در صفحات اوراق
آن تکلیفات شاہد تخفیف این تکلیفات
تمنائے عوام است در ازدیاد تکلیفات از
مامورات شرعیہ چہ بعضے از ایشان تمنائے
زیادۂ روزہ فرض مینماید و بعضے در نماز فرض
و علیٰ ہذا القیاس و نیست این تمنی
مگر از جہت کمال رعایت تخفیف و عدم
وجدان یسر در اداء احکام مر بعضے را
مبنی است بر وجود ظلمات نفسانیہ
و کدورات طبعیہ کہ ناشی است از ہوائے
نفس امارہ کہ ایستادہ است بعداوت
حق سبحانہ و تعالیٰ + فرمود
حق سبحانہ و تعالیٰ دشوار آمد

الْمُشْرِكِيْنَ مَا تَدْعُوْهُمْ اِلَيْهِ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِيْنَ فَكَمَا اَنَّ مَرَضَ الظَّاهِرِ مُوْجِبٌ لِعُسْرِ اَدَاءِ الْاَحْكَامِ كَذٰلِكَ مَرَضُ الْبَاطِنِ اَيْضًا مُوْجِبٌ لِذٰلِكَ الْعُسْرِ وَقَدْ وَرَدَ الشَّرْعُ الشَّرِيْفُ لِاِبْطَالِ رُسُوْمِ النَّفْسِ الْاَمَّارَةِ وَرَفْعِ هَوَاجِسِهَا فَهَوَى النَّفْسِ وَمُتَابَعَةُ الشَّرِيْعَةِ عَلٰى طَرَفَيْ نَقِيْضٍ فَلَا جَرَمَ يَكُوْنُ وُجُوْدُ ذٰلِكَ الْعُسْرِ دَلِيْلَ وُجُوْدِ هَوَى النَّفْسِ فَيُقَدَّرُ وُجُوْدُ الْهَوٰى بِقَدْرِ الْعُسْرِ فَاِذَا انْتَفَى الْهَوٰى كُلِّيَّةً انْتَفَى الْعُسْرُ رَأْسًا وَاَمَّا كَلَامُ بَعْضِ الصُّوْفِيَّةِ الْمَذْكُوْرُ سَابِقًا فِيْ نَفْيِ الْاِخْتِيَارِ اَوْ ضَعْفِهٖ فَاعْلَمْ اَنَّ كَلَامَهُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ مُطَابِقًا لِاَحْكَامِ الشَّرِيْعَةِ فَلَا اعْتِبَارَ لَهٗ اَصْلًا فَكَيْفَ يَصْلُحُ لِلْحُجَّةِ وَالتَّقْلِيْدِ وَاِنَّمَا الصَّالِحُ لِلْحُجَّةِ وَالتَّقْلِيْدِ اَقْوَالُ الْعُلَمَاءِ مِنْ اَهْلِ السُّنَّةِ فَمَا وَافَقَ اَقْوَالَهُمْ مِنْ كَلَامِ الصُّوْفِيَّةِ يُقْبَلُ وَمَا خَالَفَهُمْ لَا يُقْبَلُ عَلٰى اَنَّا نَقُوْلُ اِنَّ الصُّوْفِيَّةَ

بر مشرکان آنچه میخوانی ایشان را بآن* ونیز فرمود * وهر آئینه نماز دشوار است مگر بر فروتنی کنندگان * پس چنانکه مرض ظاهر موجبِ عسر اداء احکام است همچنین مرض باطن نیز موجبِ آن عسر است وحال آنکه شریعت غرا از برائے ابطال همین رسوم نفس اماره وازاله هواجس آن وارد شده است پس هوائے نفس ومتابعت شریعت بر دو طرف نقیض اند لاجرم وجودِ آن عسر دلیل باشد بر وجود هوائے نفس پس باندازهٔ عسر هوائے نفس موجود دانسته شود وچون هوائے نفس بالکلیه مرتفع گردد عسر در احکام اصلا نماند واما کلام بعضے از صوفیه در نفی اختیار یا ضعف آن که سابقا مذکور شد پس بدانکه کلام صوفیه اگر مطابق با حکام شرعیه نبود او را اصلا اعتبارے نیست پس حجیت وتقلید را چگونه سزد شایان حجیت وتقلید اقوال علماء اهل سنت است وبس پس آنچه از اقوال صوفیه موافق اقوال ایشان باشد مقبول است وآنچه مخالف ایشان است غیر مقبول مع هذا گوئیم که صوفیه

عنه المستان لعبد الفقیر ... سبیل ...

المستقيمة الاحوال لم يتجاوزوا الشريعة
اصلا لا في الاحوال ولا في الاعمال و
لا في الاقوال ولا في العلوم والمعارف
ويعلمون ان بقية الخلاف مع الشريعة
ناشية عن سقم في الحال وخلل فيه
ولو صدق الحال ما خالف الشريعة
الحقة وبالجملة خلاف الشريعة دليل
الزندقة وعلامة الالحاد غاية ما في
الباب ان الصوفي لو تكلم بكلام
مخالف للشريعة ناش عن الكشف
في غلبة الحال وسكر الوقت فهو
معذور وكشفه غير صحيح وغير صالح
للتقليد بل ينبغي ان يحمل كلامه
ويصرف عن ظاهره فان كلام السكارى
يحمل ويصرف عن الظاهر

مستقیم الاحوال از شریعت تجاوز نمیکنند
نه در احوال و نه در اعمال و نه در
اقوال و نه در علوم و معارف و میدانند
که بقیهٔ خلاف با شریعت ناشی است
از سقمِ حال و اختلالِ بال ورنه مخالفِ
شریعتِ حقہ اصلا نمی بود بالجملہ
خلافِ شریعت دلیلِ زندقہ است
و علامتِ الحاد غایۃ ما فی الباب
اگر از بعضِ صوفیہ کلامی مخالفِ
شریعت ناشی از کشف در غلبۂ حال
و سکرِ وقت صادر شد معذور است
و کشفِ او غیر صحیح که شایانِ تقلید نیست
بلکہ لازم است که کلامِ او بر محملِ صحیح
حمل کرده شود و از ظاهرِ خود مصروف
زیرا که کلامِ سکاری حمل کرده میشود و از ظاهر مصروف

هذا ما تيسر لي في هذا المقام بعون الله سبحانه وحسن توفيقه تعالى
والحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى

مکتوب (۲۹۰) دوصد و نودم

بملا محمد هاشم صدور یافت در بیانِ طریقے که حضرت حق سبحانه و تعالی حضرت

براه روان کردن ۱۲

ایشان را در اوائلِ حال بآن طریق مخصوص گردانیده است و بہ تسلیک آن مر طالبان
را مُوَفَّق ساختہ و در بیان طریقۂ علیۂ نقشبندیہ و اندراج نہایت در بدایت کہ از لوازمِ این
طریق است و حضورے کہ نزد اکابرِ این طریق معتبر است و معبر است بہ نسبتِ نقشبندیہ
با ذکرِ بعضے از احوال و اذواق و علوم و معارف کہ در طریقۂ نقشبندیہ وغیرہا دست داده
و در بیان جذباتِ این بزرگواران و مَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ اَلۡحَمۡدُ
لِلّٰہِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الۡمُرۡسَلِیۡنَ وَاٰلِہٖ وَاَصۡحَابِہِ الطَّیِّبِیۡنَ
الطَّاهِرِیۡنَ بدانکہ طریقے کہ اقرب است و اسبق و اوفق و اوثق و اسلم و احکم و اصدق و اولیٰ
و اعلیٰ و اجل و ارفع و اکمل طریقۂ علیۂ نقشبندیہ است قدس اللّٰہ تعالیٰ ارواح اھالیہا و اسرار
موالیہا این ہمہ بزرگیِ این طریق و علوِ شانِ این بزرگواران بواسطۂ التزامِ متابعتِ سنت
سنیہ است علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و اجتناب از بدعتِ نامرضیہ ایشانند کہ
در رنگ اصحاب کرام علیہم الرضوان من الملک المنان نہایتِ کار در بدایتِ شان مندرج
گشتہ است و حضور و آگاہی ایشان دوام پیدا کردہ و بعد از وصول بدرجۂ کمال فوق آگاہیہائے
دیگران شدہ اے برادر ارشدک اللّٰہ تعالیٰ الیٰ سواء الصراط این درویش را چون ہوس
این راہ پیدا شد عنایتِ خداوندی جل و علا ہادی کار او گشتہ بخدمتِ ولایت پناہ حقیقت آگاہ
ہادی طریق اندراج النہایۃ فی البدایۃ والی السبیل الموصل الی درجات الولایۃ
مؤید الدین الرضی شیخنا و مولانا و امامنا الشیخ محمد الباقی قدس اللّٰہ تعالیٰ سرہ
کہ یکے از خلفائے کبار خانوادۂ حضرت اکابرِ نقشبندیہ قدس اللّٰہ تعالیٰ اسرارہم بودہ اند
رسانید و ایشان این درویش را ذکرِ اسمِ ذات جل سلطانہ تعلیم فرمودند و بطریق معہود توجہ
نمودند تا التذاذ تمام در من پیدا شد و از کمال شوق گریہ دست داد و بعد از یک روز کیفیت بیخودی
کہ نزد این اکابر معتبر است و مسمیٰ است بغیبت رو نمود و در آن بیخودی یک دریائے محیط

میدیدم و صور و اشکال عالم را در رنگ سایہ دران دریا می یافتم واین بیخودی رفتہ رفتہ استیلائے پیدا کرد و بہ امتداد کشید گاہے تا یک پہر روز میکشید و گاہے تا دو پہر و در بعضے اوقات استیعاب شب مینمود و چون این قضیہ را بحضرت ایشان رسانیدم فرمودند نحوے از فنا حاصل شدہ است و از ذکر گفتن منع فرمودند و بنگاہداشت آن آگاہی امر نمودند و بعد از دو روز مرا فنائے مصطلح حاصل شد بعرض رسانیدم فرمودند کہ بکار خود مشغول باش بعد ازان فنائے فنا حاصل شد چون بعرض رسانیدم فرمودند کہ تمام عالم را یکے مے بینی و متصل واحد میبابی عرض کردم کہ بلے فرمودند کہ معتبر در فنائے فنا آن است کہ با وجود دیدن آن اتصال بیشعوری حاصل شود در ہمان شب فنائے فنا بآن صفت حاصل شد بعرض رسانیدم و حالتیکہ بعد از فنا حاصل شد نیز بعرض رسانیدم و گفتم کہ من علم خود را نسبت بحق سبحانہ حضوری مے یابم و اوصافیکہ بمن منسوب بودہ بحق سبحانہ منسوب مے یابم بعد ازان نورے کہ محیط ہمہ اشیا است ظاہر گشت و من آنرا حق دانستم جل و علا و آن نور رنگ سیاہ داشت بعرض رسانیدم فرمودند کہ حق مشہود است جل سلطانہ اما در پردۂ نور و نیز فرمودند کہ این انبساط کہ دران نور مے نماید در علم است بواسطۂ تعلق ذات جل شانہ باشیائے متعددہ کہ در بالا و پست واقع شدہ اند منبسط مے نماید نفی انبساط باید کرد بعد ازان آن نور سیاہ منبسط رو بانقباض آورد و تنگ شدن گرفت تا آنکہ بنقطہ کشید فرمودند آن نقطہ را ہم نفی باید کرد و بحیرت آمد ہمچنان کردم آن نقطۂ موہوم ہم از میان زائل شد و بحیرت انجامید کہ دران موطن شہود حق سبحانہ خود بخود است چون بعرض رسانیدم فرمودند کہ ہمین حضور حضور نقشبندیہ است و نسبت نقشبندیہ عبارت ازین حضور است و این حضور را حضور بے غیبت نیز میگویند و اندراج نہایت در بدایت درین موطن صورت می بندد و حصول این نسبت مر طالب را درین طریق در رنگ اخذ کردن طالب

است در سلاسلِ دیگر آذ کار و اَوراد را از پیر تا بر آن عمل نماید و پے بمقصود برد ع قیاس کن زگلستانِ من بہار مرا ٭ واین درویش را این نسبت عزیز الوجود بعد از دو ماه و چند روز از ابتداءِ زمان تعلیمِ ذکر حاصل شده بود و بعد از متحقق شدنِ این نسبت فنائے دیگر که آن را فنائے حقیقی میگویند حاصل گشت و دل را آن قدر وسعت پیدا شد که تمامِ عالم را از عرش تا مرکزِ زمین در جنبِ آن وسعت مقدارِ خردله قدرے نبود بعد از ان خود را و ہر فرد عالم را بلکه ہر ذره را حق مے دیدم جلّ علا بعد از ان ہر ذره عالم را افرادے فرادے عینِ خود دیدم و خود را عینِ ہمه ایشان تا آنکه تمامِ عالم را در یک ذره گم یافتم بعد از ان خود را بلکه ہر ذره را آن قدر منبسط و وسیع دیدم که تمامِ عالم را بلکه اضعاف عالم را در ان گنجائش باشد بلکه خود را و ہر ذره را نورے یافتم منبسط که در ہر ذره ساریست و صور و اشکالِ عالم در ان نور مضمحل و متلاشی بعد از ان خود را بلکه ہر ذره را مقوّمِ تمامِ عالم یافتم چون بعرض رسانیدم فرمودند که مرتبه حق الیقین در توحید ہمین است و جمع الجمع عبارت ازین مقام است بعد از ان صور و اشکالِ عالم را چنانکه اوّل حق مے یافتم این زمان موهوم دیدم و ہر ذره را که حق می یافتم بے تفاوت و بے تمیز ہمان ذره را موهوم یافتم بغایت حیرت دست داد و در این اثنا عبارتِ فصوص که از پدر بزرگوار علیه الرحمة شنیده بودم بیاد آمد که فرموده است ان شئت قلت انه ای العالم حق و ان شئت قلت انه خلق و ان شئت قلت انه حق من وجه و خلق من وجه و ان شئت قلت بالحیرت لعدم التمیز بینهما این عبارت فی الجمله مسکّن آن اضطراب گشت بعد از ان در ملازمت ایشان رفته عرضِ حال خود نمودم فرمودند که ہنوز حضور توصاف نشده است بکارِ خود مشغول باش تا تمیز موجود از موهوم ظاہر شود و عبارتِ فصوص را که مشعر بعدم تمیز بود خواندم فرمودند که شیخ بیانِ حالِ کامل نه کرده است عدمِ تمیز ہم نسبت به بعضے ثابت است حسب الامر بکارِ خود مشغول گشتم حضرتِ حق سبحانه و تعالیٰ

حواشی بین السطور: گویند ٭ تحقیق ٭ بدان ٭ مصراع ٭ طالب ۱۲ ٭ سورِ راغ ۱۲ ٭ قلیل زمانه ۱۲ ٭ نقطه میانه اندرون زمین ۱۲ ٭ یافتم ٭ فراخ ٭ نیست و نابود شونده ۱۲ ٭ صاحب فصوص ۱۲ ٭ اگر ٭ خواهی ٭ گوئی ٭ جہان ٭ حق است سبحانه ٭ و اگر ٭ گوئی که جہان مخلوق است ٭ مخلوق است از جهت دیگر ٭ بحیرت ٭ سبب نابودن تمیز میان این هردو ٭ فرونشاننده ۱۲ ٭ بیقراری ٭ پیر بزرگوار خود ۱۲ ٭ شخص ۱۲ ٭ اشخاص ۱۲

حواشی:

۵ یعنی محی الدین بن عربی اند دین عبارت خود ۱۲

حواشی کناری: ۱ خردل بالفتح و دال مهمله ... ۲ بضم اول ... ۳ ... ۴ یعنی ... ۵ ... (حاشیه کناری ناخوانا)

بمحض توجہ شریفِ حضرتِ ایشان بعد از دُو روز تمیز در موجود و موہوم ظاہر گردانید تا موجودِ حقیقی از موہومِ متخیل ممتاز یافتم و صفات و افعال و آثار کہ از موہوم می نمایند از حق سبحانہٗ دیدم و این صفات و افعال را نیز موہومِ محض یافتم و در خارج جز یک ذات موجود ندیدم چون این حالت را بعرضِ اشرف رسانیدم فرمودند کہ مرتبہ فرق بعد الجمع ہمین است و نہایت سعی تا اینجاست بیش ازین آنچہ در نہاد و استعدادِ ہر کس نہادہ اند ظاہر مے شود و این مرتبہ را مشایخ طریقت مقامِ تکمیل گفتہ اند باید دانست کہ این درویش را در مرتبۂ اولےٰ چون از سکر بصحو آوردند و از فنا بہ بقا مشرف ساختند چون در ہر ذرہ از ذراتِ وجودِ خود نظر کرد جز حق را نیافت و ہر ذرہ را مرآتِ شہودِ او یافت از آن مقام باز بحیرت بردند چون بخود آوردند حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ را با ہر ذرہ از ذراتِ وجودِ خود یافت نہ درو۔ے مقامِ سابق نسبت باین مقامِ ثانی فرود تر در نظر درآمد باز بحیرت بردند و چون بافاقت آوردند در این مرتبہ حق را سبحانہٗ نہ متصل عالم یافت و نہ منفصل نہ داخلِ عالم و نہ خارج نسبتِ معیّت و احاطہ و سَرَیان بنہجیکہ اول مے یافت بالکلیہ منتفی گشت معَ ذٰلِکَ بہمان کیفیت مشہود شد بل کانہٗ محسوس و عالم نیز درین وقت مشہود بود اما با حق سبحانہٗ ازین نسبتِ مذکورہ ہیچ نداشت باز بحیرت بردند چون بصحو آوردند معلوم گشت کہ حق سبحانہٗ و تعالیٰ را بعالم نسبتے است وراءِ این نسبتِ مذکورہ و آن نسبت مجہول الکیفیت است او تعالیٰ مشہود شد بہ نسبت مجہول الکیفیت باز بحیرت بردند و نحوے از قبض در این مرتبہ رو داد چون باز بخود آوردند او تعالیٰ مشہود گشت بغیر آن نسبت مجہول الکیفیت بطورے کہ ہیچ نسبت بعالم ندارد نہ معلوم الکیفیت و نہ مجہول الکیفیت و در این وقت عالم مشہود بود بہمان خصوصیت و دران وقت علمِ خاص عنایت شد کہ بسببِ آن علم ہیچ مناسبتے در میانِ خلق و حق تعالیٰ نماند با وجودِ حصولِ ہر دو شہود و در این وقت معلوم گردانیدند

شہود حق و شہود خلق

که این شهود باین صفت باین تنزیه نه ذاتِ حق است سبحانه وتعالی عن ذلک بلکه صورِ مثالی تعلّقِ تکوین اوست سبحانه که وراءِ تعلّقاتِ کونی است معلوم الکیفیت باشد آن تعلّق یا مجهول الکیفیة هیهات هیهات شعر کیف الوصول الی سعاد ودونها * قلل الجبال ودونهنّ حتوف * اے عزیز اگر قلم را در تفصیلِ احوال وتبیینِ معارف جاری سازم به تطویل انجامد و باطنات کشد علی الخصوص معارفِ توحیدِ وجود و علومِ ظلّیتِ اشیا اگر در بیان آید جماعه که عمرها در توحیدِ وجود گذرانیده اند معلوم نمایند که قطره ازان دریائے بے نهایت حاصل نه کرده اند عجب آن است که همان جماعت این درویش را از اربابِ توحیدِ وجود نمے انگارند و از علماءِ منکرینِ توحید میشمارند و از کوته نظری پنداشته اند که اصرار بر معارفِ توحیدی از کمال است و ترقی ازان مقام از نقص ست بیخردے چند ز خود بیخبر * عیب پسندند بزعمِ هنر * مستشهدِ این جماعه درین امر اقوالِ مشایخِ ماتقدّم است که در توحیدِ وجودی واقع شده اند حضرتِ حق سبحانه وتعالی ایشان را انصاف دهاد از کجا دانسته اند که آن مشایخ را ازان مقام ترقی واقع نشده است ومحبوسِ آن مقام مانده اند سخن در نفسِ حصولِ معارفِ توحیدی نیست که آن البته واقع است بلکه سخن در ترقی ازان مقام است اگر صاحبِ ترقی را منکرِ توحید گویند وبران اصطلاح نهند چه مناقشه است بر سرِ اصلِ سخن رویم و گوییم که چون قلیل را بر کثیر دلالت است وقطره را به بحرِ غدیر اشارت اقتصار بر قلیل نمودم واکتفا بقطره کردم اے برادر چون حضرتِ خواجه مرا کاملِ مکمّل دانسته اجازتِ تعلیمِ طریقه فرمودند وجمعے از طالبان را حواله من نمودند مراد ران وقت در کمال وتکمیلِ خود تردّدے بود فرمودند جائے تردّد نیست که مشایخِ عظام این مقامات را مقامِ کمال وتکمیل فرموده اند اگر تردّدے درین مقام پیدا شود تردّدے در کمالیتِ آن مشایخ لازم آید حسب الامر شروع در تعلیمِ طریقت نمودم وتوجّهات در کارِ طالبان مرعی ساختم در مستنرشدان اثرهائے عظام محسوس شد حتی که کارِ سنین بساعات

قرار یافت یکچندے باین امر سرگرمی داشتم آخر الامر باز علم بہ نقص خود پیدا شد وظاہر ساختند
کہ تجلی ذاتی برقی کہ اکابر مشائخ آنرا نہایۃ گفتہ اند ہیچ در این راہ پیدا نشد و سیر الی اللہ و سیر
فی اللہ نیز معلوم نشد کہ چیست پس از تحصیل امثال این کمالات چارہ نہ بود این زمان علم بہ نقص
خود مبرہن گشت طالبانے کہ در گرد من بودہ اند جمع کردہ حدیث نقص خود گفتم و وداع
ہمہ خواستم اما طالبان این معنی را بر تواضع محمول داشتہ از آنچہ داشتند بر نگشتند بعد از
چندگاہ حضرت حق سبحانہ و تعالی احوال منتظرہ را محصل گردانید بصدقہ حبیبہ علیہ و آلہ
الصلوات والتسلیمات ۞ فصل ۞ بدانکہ حاصل طریقہ حضرات خواجگان قدس اللہ تعالی
اسرارہم اعتقاد اہلسنت وجماعت است و اتباع سنت سنیہ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ
والسلام والتحیۃ و اجتناب است از بدعت و ہوائے نفسانیہ و عمل بعزیمت امور مہما
امکن و احتراز از عمل برخصت و استہلاک و اضمحلال است اولا در جہت جذبہ و این استہلاک
را بعدم تعبیر کردہ اند و بقائیکہ درین جہت پیدا شود بعد از تحقق این استہلاک معبر بوجود عدم است
یعنی وجودے و بقائے کہ مترتب است بر عدم استہلاک است و این استہلاک و اضمحلال نہ عبارت
از غیبت از حس است بلکہ باین استہلاک بعضے را غیبت از حس اتفاق افتد و بعضے دیگر را
نہ و صاحب این بقا ممکن است کہ بصفات بشریہ رجوع کند و باخلاق نفسانیہ عود نماید بخلاف
بقائے کہ بر فنا مترتب است کہ عود از آن جائز نیست تواند بود کہ حضرت خواجہ بزرگ قدس
اللہ تعالی سرہ الاقدس بہمین معنی فرمودہ باشند کہ وجود عدم بوجود بشریت عود میکند اما
وجود فنا بوجود بشریت ہرگز عود نمیکند چہ باقی ببقائے اول ہنوز در راہ است و رجوع از
راہ ممکن است و ثانی واصل و منتہی است و واصل را رجوع نمیباشد بزرگے میفرماید ما رجع
من رجع الا من الطریق و من وصل الیہ لا یرجع ابدا و الست کہ صاحب وجود عدم
ہرچند در راہ است اما از نہایت کار بحکم اندراج النہایت فی البدایہ آگاہ است آنچہ

[Marginalia]
ا یعنی تجلی ذاتی برقی نیز تحقق شد / سیر الی اللہ و سیر فی اللہ ۱۲
۲ یعنی چیست و حقیقت این سیر / استہلاک و اضمحلال / سیر الی اللہ و سیر فی اللہ ۱۲
مکتوبات امام ربانی
۳ یعنی باز گردد بصفات بشریہ ہرکہ باز گردید از راہ گردید ... وصل گردید باز نگردد ۱۲

منتہی را در آخر میسر است خلاصہ آن این را درین جہت اجمالاً حاصل است و این نسبت
چونکہ در منتہی شمول پیدا کردہ است و عموم سرایت آن در روحانیت و جسمانیت او حاصل
گشتہ و در وجود عدم مقصور بر خلاصہ قلب است و لکونی الجملۃ وان کان علی سبیل
الاجمال لاجرم منتہی صاحب تفصیل است و رجوع او بصفات جسمانیہ ممتنع چہ سریان آن
نسبت در مراتب جسمانیہ او را از صفات آن برآوردہ است و فانی ساختہ و این فنا موہبت
محض است و رجوع از موہبت محض لا یلیق بجناب قدسہ تعالی و تقدس بخلاف صاحب
وجود عدم کہ این سرایت در حق او مفقود است غایۃ ما فی الباب چون این مراتب تابع
قلب اند آن نسبت بطریق تبعیت در اینہا نیز فی الجملہ ساری شدہ است و از سورت
باز داشتہ و مغلوب ساختہ لیکن تا فنا و زوال نرسانیدہ فیمکن الرجوع منہ اذ المغلوب
قد یغلب بعروض بعض العوارض و لحوق بعض الموانع و الزائل لا یعود کما مر بدانکہ
بعضے از مشایخ این سلسلہ علیہ قدس اللہ تعالی ارواحہم بر استہلاک و اضمحلال مذکور و بقائے
کہ بر آن مترتب است اطلاق فنا و بقا کردہ اند و تجلی ذاتی و شہود ذاتی نیز درین مرتبہ
اثبات نمودہ و این باقی را واصل گفتہ اند و یاد داشت کہ عبارت از دوام آگاہی است
بجناب قدس حق سبحانہ نیز در اینجا متحقق میدانند و کذلک باعتبار اندراج النہایۃ
فی البدایۃ و الا فالفناء و البقاء لا یکونان الا للمنتہی و ھو الواصل و التجلی الذاتی
مخصوص بہ و کذا دوام الحضور مع اللہ سبحانہ لا یکون الا للمنتہی الواصل اذ
لا رجوع لہ اصلا اما اطلاق اول ہم باعتبار مذکور صحیح است و مبنی بر وجہ وجیہ
ازین قبیل است فنا و بقا و تجلی ذاتی و شہود ذاتی و وصل و یاد داشت کہ در کتاب فقرات
حضرت خواجہ احرار قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس واقع است عزیزے مفسر مود
کہ مبنائے آن کتاب کہ مکتوبات و رسائل است بہ بعضے از مخلصان ایشان درایت و معرفت

خواجہ احرار قدس سرہ ۱۲

رساله سلسلة الاحرار از حضرت خواجه باقی بالله است

من اُرسِلت اِلَیه است نُکلّموا النّاس علی قدرِ عقولِهم در انجام رعی است و نیز از ین قبیل
است رسالهٔ سلسلة الاحرار که بر طریق کلام حضرت خواجه احرار واقع شده است و رباعیات
مشترحه است که حضرت خواجهٔ ما مؤید الدین الرضی شیخنا و مولانا محمد الباقی سلّمه الله تعالی
نوشته اند و این بقا را بلکه هر بقائے که در جهت جذبه پیدا شود آن را رو در توحید وجود است
و لهذا بعضے از مشائخ حق الیقین را بر نهجے بیان کرده اند که مآلش به توحید وجود است و بعضے
را همین بیان در اشتباه انداخت که حق الیقین ایشان عبارت از تجلی صوریت و کار بطعن
و تشنیع انجامید و حق آنست که این حق الیقین ایشان در جهت جذبه پیدا شده است و این
معرفت مناسب آن مقام است تجلی صوری چیزے دیگر است کما لا یخفی علی ارباب
و شهود وحدت در مرآت کثرت بر نهجے که مرآت بتمام مختفی شود و شهود جز وجه باقی
هیچ نماند این مقام را بیاد داشت مناسب دانسته اطلاق یاد داشت بر این مرتبه کرده اند و
این را تجلی ذاتی و شهود ذاتی نیز میگویند و این مقام را مقام احسان میفرمایند و آن گم شدن را
بوصل معبّر ساخته اند ع تو در وی گم شو وصال اینست و بس ؛ و این اصطلاح مخصوص است
بحضرت ناصر الدین خواجه عبید الله از مشائخ متقدمین این سلسله هم کسے باین اصطلاح
تکلم نه فرموده است ع هر چه خوبان کنند خوب آید ؛ از کلمات قدسی سمات ایشان است
که زبان ما مرآت دلست و دل مرآت روح و روح مرآت حقیقت انسانی و حقیقت انسانی
مرآت حق سبحانه و تعالی ؛ حقائق غیبیه از غیب ذات قطع مسافات بعیده کرده بزبان
مے آید و آنجا صورت لفظی پذیرفته بمسامع مستعدان حقائق میرسد و نیز فرموده اند بعضے از
اکابر را که ملازمت کردم دو چیز مرا کرامت کردند یکے آنکه هر چه نویسم جدید بود نه قدیم و دوم آنکه
هر چه گویم مقبول بود نه مردود و از ین کلمات قدسیه بزرگی ایشان و علو منزلت معارف
شان مفهوم میگردد و واضح میگردد که ایشان دران سخنان درمیان نیستند و مرآت بیش نیستند

لف مثنوی : گفتهٔ او گفتهٔ الله بود ، گرچه از حلقوم عبد الله بود

ف۵ حاصل این کلام منقولہ نے است کہ مراد از ان عارف کامل و اشتہ اند ۱۲

واللّٰہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ حالہ وما عندہ من علو درجتہ ومنزلتہ کما لہ این مثنویات را مناسب حال خود میخوانند مثنوی ہر کسے از ظن خود شد یار من ❊ از درون من نجست اسرار من سر من از نالۂ من دور نیست ❊ لیک گوش وچشم را آن نور نیست ❊ این حقیر شمۂ از حقیقت علوم ومعارف ایشان در آخر این مکتوب باندازۂ فہم قاصر خود خواہد نوشت والامر عند اللّٰہ سبحانہ واگر حق سبحانہ بکمال عنایت خویش بعضے ایشان را بعد از حصول جذبہ وتمامی آنجہت بدولت سلوک مشرف گرداند بمدد جذبہ مسافت بعیدہ را کہ بتقدیر بہ پنجاہ ہزار سالہ راہ کردہ اند ودر کریمہ تعرج الملئکۃ والروح الیہ فی یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ رمز بست باین تقدیر باندک مدت توانند قطع نمود وبحقیقت فنا فی اللّٰہ والبقاء بہ توانند رسید منتہائے سلوک تا نہایت سیر الی اللّٰہ است کہ بفنائے مطلق معبر است وبعد از ان باز مقام جذبہ است کہ آن را بسیر فی اللّٰہ والبقاء باللّٰہ تعبیر کردہ اند سیر الی اللّٰہ عبارت از سیر تا اسمے است کہ سالک مظہر آنست وسیر فی اللّٰہ سیر دران اسم است چہ ہر اسم جامع اسماء بے نہایت است پس سیر در آن نیز بے نہایت باشد واین درویش را در این مقام معرفت خاص است در این نزدیکی ذکر خواہد یافت ان شاء اللّٰہ تعالی واین اسم در مراتب عروج فوق عین ثابتہ است زیرا کہ عین ثابتہ سالک ظل ہمان اسم است وصورت علمیہ آن وجماعۂ کہ بفضل ایزدی جل شانہ مخصوص اند از ان اسم نیز عروج میفرمایند وترقیات بی نہایۃ الی ماشاء اللّٰہ مینمایند شعر ومن بعد ہذا ما یدق صفاتہ ❊ وما کتمہ احظی لدیہ واجمل ہر چند واصلان سائر ارباب سلوک در جہت ثانی بایشان مشارکند وبفنا فی اللّٰہ والبقاء متحقق لیکن مسلفتے کہ ارباب سلوک بریاضات ومجاہدات قطع میکنند ودر ازمنۂ طویلہ منتہائے آن میرسند اکابر این خانوادۂ بزرگ بالتذاذ دولت شہود وذوق یافت مقصود آن مسافت را بزمان قلیل قطع میفرمایند وبکعبۂ مطلوب میرسند وبعد از رسیدن ترقیات بے نہایت مینمایند

ف۱ متصل است بقول ان قدس سرہ ودر ما قبل واتصال عنقا کمال است واولا بعد جذبہ الخ ۱۲

ف۲ واقع است در سورۂ معارج کہ واقع است وجزو تبارک الذی یعنی بالا میروند فرشتگان وروح بسوئے او در روزیکہ بست مقدار آن پنجاہ ہزار سال

که منتهیانِ اربابِ سلوک ازان ترقی و قربِ قلیل النصیب اند چه تقدمِ جذبه بر سلوک بخوبی
از معنیِ محبوبیت میطلبد تا مراد نباشد جذب نمیکنند و چون بکشند هر آئینه نزدیکتر افتد و قرب
بیشتر پیدا کند از خواسته شده تا خواهنده فرق بسیار است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ
يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ مثنوی عشقِ معشوقان نهانست و ستیر عشقِ عاشق
با دو صد طبل و نفیر لیک عشقِ عاشقان تن زه کند عشقِ معشوقان خوش و فربه کند
اگر گویند که مرادانِ سلاسلِ دیگر هم درین ترقی و قرب شریک اند چه جذبه بر سلوکِ شان مقدم
است پس مزیتِ این طریق بر طرقِ دیگر چه باشد و اقربِ طرق برائے چه گفته شود جواب
آنست که طرقِ دیگر موضوع از برائے حصولِ این معنے نیستند بلکه بعض ایشان را بر سبیل
اتفاق این دولت دست میدهد و این طریق موضوع از برائے حصولِ این دولت
است و یاد داشت که در عبارتِ اکابرِ این سلسلهٔ علیه واقع میشود بعد از تحقق هر دو جهتِ
جذبه و سلوک صورت مے بندد و نهایت گفتن او را باعتبار نهایتِ مراتبِ شهود و آگاهی
است والا نهایتِ مطلق وراء و را است تفصیلش آنست که شهود یا در مرآتِ صورت
است یا در مرآتِ معنی یا وراءِ صورت و معنی این شهود بے پرده را برقی گفته اند یعنی حصولِ
آن شهود کالبرق است باز در پرده مے شود همین شهود اگر بمحض فضلِ ایزدی جلّ سلطانه
دوام پذیرد و بتمام از ضیقِ پردها بر آید تعبیر ازان بیاد داشت میفرمایند که حضورِ بے غیبت است
چه هرگاه شهود در پرده آثار غیبت متحقق گشت مادام که دوامِ بے پردگی پیدا نکند نامِ
یاد داشت بران اطلاق نمیشود اینجا دقیقه ایست باید دانست که منتهیِ واصل را رجوع
نمیباشد و آگاهیش دائمی است اما سریانِ آن نسبت در کلیهٔ او کالبرق است بخلافِ محبوبان
مراد که جذبه بر سلوکِ شان مقدم است و این سریان دائمی است و کلیهٔ ایشان حکمِ سر گرفته
است و کار سر میکند بمرتبتِ الاشارهٔ الیه کانت اجسادهم کما رواحهم حتے

Margin and interlinear glosses (handwritten, partly legible):
نزدیک به جاذب — جذب — زیرا که طالب و مراد — طالب و مرید — مطلوب و مراد — پوشیده — مرادان — مستور و مخفی — زیاده — کنایه از شهرت و اعلان — برمواضع الاستشهاد — بیرون از — مانند ورخش — افزون — منفصل و مرتبط بالکلام است نه بجواب — نقشبندیه — چنانچه اشارة بآن رفته ۱۲

صارت ظواهرهم بواطنهم و بواطنهم ظواهرهم پس لاجرم غیبت را در آگاهی ایشان
گنجائے نباشد پس این نسبت فوق همه نسبتها باشد و بهمین معنے در کتب و رسائل
این حضرات آن عبارت شائع است چه نسبت عبارت از آگاهی است و نهایت مراتب
آگاهی آنست که بے پرده میسر شود و دوام پذیرد و مشائخ این طریقه که این نسبت را بخود
مخصوص میدانند باعتبار وضع طریق است از برائے حصول آن دولت ورنه الا بعضے
اکابر سلاسل دیگر راهم اگر میسر شود جائز است بلکه واقع قدوهٔ اکابر اهل الله شیخ ابو سعید
ابوالخیر قدس الله تعالیٰ سره از این آگاهی رمزے مینماید و از استاد خود تحقیق آن میفرماید
آنجا که می پرسد که این حدیث دائمی باشد او استاد در جواب میفرماید نباشد شیخ باز تکرار آن
مسئله مینماید و همان جواب میباید دو مرتبه سویم باز تکرار آن سوال میکند او ستادش در
جواب میفرماید که اگر باشد نادر ست شیخ برقص در آمده و گفته که این از آن نادرها است
و آنکه گفته بودم که نهایت مطلق وراء وراء است بیانش آنست که بعد از تحقق این آگاهی
اگر عروجے واقع شود در گرداب حیرت می افتد و این آگاهی را در رنگ سائر مراتب عروج
واپس میگذارد و همین حیرت است که مسمّی بحیرت کبریٰ است که مخصوص باکابر الاکابر است
کما وقع فی کتب القوم بزرگے درین مقام میفرماید ؎ حسن تو مرا کرد چنان زیر و زبر
کز خال و خط و زلف توام نیست خبر ؛ دیگرے میفرماید ؎ عشق بالائے کفر و دین
دیدم ؛ برتر از شک و از یقین دیدم ؛ کفر و دین و یقین و شک هر چار ؛ همه با عقل
همنشین دیدم ؛ چون گذشتم ز عقل صد عالم ؛ چون بگویم که کفر و دین دیدم ؛ هر چه هستند
سدِّ راه تواند ؛ سدِّ اسکندری همین دیدم ؛ عزیزے دیگر میفرماید ؎ لاهوتیان
سرائے روز بهی ؛ باز گشتند جیب و کیسه تهی ؛ بعد از حصول این حیرت مقام معرفت
است تا کرا این دولت مشرف سازند و بحصول ایمان حقیقی بعد از کفر حقیقی که مقام حیرت

جهت ؎ چون به بیرنگی رسی کان داشتی ؛ موسی و فرعون دارند آشتی ۱۲ ؎ بلکه بعد از تجاوز از مرتبه عقل نه کفر در نظر در آمد و نه دین و ایمان ۱۲

ای فقر النفس او شدة الحاجة الی الناس ۱۲

است بنوازند نهایت مطلوب محققان درین ایمان است ومقام دعوت وکمال متابعة
حضرت صاحب شریعت علیه الصلوة والسلام والتحیة که ادعوا الی الله علی بصیرة انا ومن اتبعنی
درین مقام است وآن سرور دین ودنیا علیه الصلوة والسلام این ایمان را میطلبد و
میفرماید اللهم اعطنی ایمانا صادقا ویقینا لیس بعده کفر واز کفر حقیقی که مقام حیرت است
استعاذه میفرماید که اعوذ بك من الفقر والکفر این مرتبه نهایت مراتب حق الیقین است
اینجا علم وعین حجاب یک دیگر نیستند شعر هنیئا لارباب النعیم نعیمها ٭ وللعاشق
المسکین ما یتجرع ٭ **هذا** ٭ بدان ارشدك الله تعالی که جذبه این عزیزان دو نوع
است نوع اول که از حضرت صدیق اکبر رسیده است وبهمین اعتبار طریق ایشان منسوب
بآنحضرت است رضی الله تعالی عنه وحصول آن بتوجه بوجه خاص است که قیوم جهان موجود
است واستهلاک واضمحلال دران نوع دویم که مبدا ظهور آن درین طریق حضرت خواجه
نقشبند اند وآن از راه معیت ذاتیه میخیزد وآن جذبه از حضرت خواجه بخلیفه نخستین ایشان
خواجه علاء الدین رسیده وچون ایشان قطب ارشاد وقت خود بودند از برای
حصول این قسم جذبه نیز طریقه وضع کردند وآن طریق در خلفای خانواده ایشان
بطریقه علائیه مشهور است در عبارت ایشان واقع میشود که اقرب طرق طریقه علیه علائیه
است هر چند اصل این جذبه از حضرت خواجه نقشبند است اما وضع طریق از برای تحصیل آن
مخصوص بخواجه علاء الدین است قدس الله تعالی اسرارهما والحق که این طریق کثیر
البرکت است اندک آن طریق نافعتر از بسیار طرق دیگر انست تا این وقت خلفای
مشایخ خانواده علائیه واحراریه باین دولت عظمی بهره مندند وطالبان ازین راه تربیت
میفرمایند حضرت خواجه احرار باین دولت عظمی از خدمت مولانا یعقوب چرخی علیهما الرضوان
که از خلفای حضرت خواجه علاء الدین است رسیده است نوع اول از جذبه که بحضرت صدیق

فرمودند که در هرات بودم مرا داعیه خدمت مولانا یعقوب پیدا شد متوجه ولایت صغانیان شدم ومحنت ومشقت بسیار بانجا رسیدم مولانا یعقوب میفرمودند طالبی که بصحبت عزیزی می آید چون خواهد

رضی اللہ تعالیٰ عنہ منسوب است طریق علیحدہ از برائے حصولِ آن موضوع است وآن طریق وقوفِ عددی است وسلوکیکہ بعد از حصولِ این جذبہ متحقق میشود ہم دو نوع است بلکہ انواع است نوعے ہست کہ حضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ ازان طریق بمقصود پیوستہ اند وحضرتِ رسالتِ خاتمیت علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ نیز از ہمین خانۂ جذبہ بہمین طریق رسیدہ اند وحضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بجہت کمال اخلاص کہ بآنسرور داشتند وفانی در ایشان بودند از میانِ سائرِ اصحاب رضوان اللہ تعالیٰ وتقدس علیہم اجمعین باین خصوصیتِ طریق مخصوص گشتہ اند وہمین نسبتِ جذبہ وسلوک تا بحضرت امام جعفر صادق رض بہمین خصوصیت رسید وچون والدہ امام از اولادِ کرام حضرتِ صدیق اکبر است رضی اللہ تعالیٰ عنہم امام باعتبارِ این ہر دو جہت فرمودہ اند کہ وَلَدَنِی اَبُوْبَکْرٍ مَرَّتَیْنِ وچون حضرتِ امام از آبائے کرامِ خود ہم نسبتے جدا گرفتہ اند جامع این ہر دو طریق گشتہ اند وآن جذبہ را با سلوک ایشان جمع فرمودند وباین سلوک بمقصود پیوستند وفرق درمیانِ این دو سلوک آنست کہ سلوکِ حضرتِ امیر بسیر آفاقی قطع میشود وسلوکِ حضرتِ صدیق بآفاقی چندانے تعلق ندارد وبآن میماند کہ نقبے از خانۂ جذبہ کندہ باشند وبمطلوب رسانیدہ ودر سلوکِ اول تحصیلِ معارف است ودر ثانی غلبۂ محبت لاجرم حضرتِ امیر بابِ مدینۂ علم آمد وحضرتِ صدیق قابلیتِ خلتِ آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام پیدا کرد قال علیہ الصلوٰۃ والسلام لو کنت متخذا احدا خلیلا لاتخذت ابابکر خلیلا وحضرتِ امام باعتبار جامعیتِ جہتِ جذبہ کہ مبنائے آن محبت است وجہتِ سلوکِ آفاقی کہ منشأ علوم ومعارف است نصیبے وافر از محبت ومعرفت حاصل کردند بعد ازان امام این نسبتِ مرکبہ را بطریق ودیعت بسلطان العارفین قدس اللہ تعالیٰ سرہ سپردہ اند گویا این بارِ امانت را بہ پشتِ ایشان ماندہ اند تا بتدریج باہلِ آن برسد وروئے توجہِ شان جانبِ دیگر است پیش از تحملِ آن

ابو یزید بعد از وفات حضرت امام است و تربیت حضرت امام ایشان را از جانب روحانیت معنی بودہ است نہ بحسب ظاہر و صورت ۱۲ از رشحات

ــه قوله غجدوانی منسوب به غجدوان بکسر غین معجمه موضع است از نواح بخارا ۱۲

امانت باین نسبت مناسبت ندارند و درین تحمل نیز حکمتها است هرچند حاملان ازین نسبت
قلیل النصیب اند اما این نسبت را از انوار آن بزرگواران نصیب وافر است مثلاً نوعے
از سکر که درین نسبت مندمج است از آثار انوار سلطان العارفین است آن سکر مبتدیان
را از حس غائب بسازد و از هوش ببرد بعد ازان بتدریج رو باستتار می آرد و باعتبار غلبهٔ صحو
این نسبت در مراتب صحو مندمج میگردد و در ظاهر صحو است و در باطن سکر این بیت در بیان
حال ایشان است ؎ از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش ٭ این چنین زیبا
روش کم میبود اندر جهان ٭ علی هذا القیاس از هر بزرگے نورے فرا گرفته تا باهل خود
رسیده و آن عارف ربانی حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی است که سر حلقهٔ سلسلهٔ حضرات خواجگان
است قدس الله تعالی وتبارک اسرارهم دراین وقت باز این نسبت علیه از سر طراوت
گرفته در عرصهٔ ظهور آمد بعد از ایشان دراین سلسله جانب سلوک آفاقی باز مختفی شد بعد حصول
جذبه براهها دیگر سلوک نمودند و عروج پیدا کردند تا زمانیکه حضرت خواجه نقشبند قدس الله
تعالی سره الاقدس بعالم ظهور آمدند آن نسبت بآن جذبه و سلوک آفاقی باز ظاهر گشت و بآن
هر دو جهت جامع کمال معرفت و محبت گشتند باوجود آن یک قسم جذبه دیگر که از راه معیت
مے خیزد نیز ایشان را عطا فرمودند چنانکه بالا گذشت و از کمالات ایشان نصیب وافر نائب
مناب ایشان را یعنی خدمت خواجه علاء الحق والدین حاصل گشت و بدولت هر دو جذبه
و سلوک آفاقی مشرف گشتند و بمقام قطبیت ارشاد رسیدند و همچنین خدمت خواجه محمد پارسا
از کمالات ایشان بهرهٔ تام یافتند و حضرت خواجه در آخر حیات در حق ایشان فرمودند که هر که میل
دیدن من بکند محمد را به بیند و نیز از ایشان منقول است که میفرمودند مقصود از وجود بهاء الدین
ظهور محمد است و خدمت خواجه پارسا را باوجود این کمالات نسبت فردیت مولانا عارف
دیک کرانی در آخر حیات خود عطا فرمودند و غلبه همین نسبت ایشان را مانع شیخی و تکمیل طلبه گشت

سبحانه در نسبت نقد است ۱۲ از رشحات باختصار ۱۲ مصححه غفرله الله تعالی

والّا در کمال و تکمیل درجهٔ علیا داشتند حضرت خواجه نقشبند در شان ایشان فرمودند اگر او شیخی کند
عالم از وے منور شود و مولانا عارف این نسبت فردیت را از مولانا بهاؤ الدّین که پدر پدر
ایشان بود یافته بودند باید دانست که نسبت فردیت را تمام رو بحق است سبحانه و بشیخی
و تکمیل و دعوت کارے ندارد و اگر آن نسبت با نسبت قطب ارشاد که مقام دعوت و تکمیل
خلق است جمع شود باید دید که اگر نسبت فردیت غالب است پلّه ارشاد و تکمیل در این صورت
زبون است والّا صاحب آن دو نسبت در حد اعتدال است ظاهرش تمام با خلق است
و باطنش بالکلیه با حق تعالی و تقدّس در درجهٔ علیا و در مقام دعوت خلق صاحب این نسبت
را است هرچند نسبت قطبیت ارشاد نیز تنها در دعوت کفایت میکند امّا این بزرگواران را
در این مقام مرتبهٔ دیگر است نظر ایشان شافی امراض قلبیه است و صحبت شان دافع
اخلاق نامرضیه سیّد الطائفه جنید البغدادی باین دولت عظمی مستعد شده بود و باین
منزلت مشرف گشته نسبت قطبیت ایشان را از شیخ سری سقطی حاصل شده بود و نسبت
فردیت از شیخ محمد قصّاب از سخنان قدسی نشان ایشانست مردم میدانند که من مرید سری ام
من مرید محمد قصابم نسبت فردیت را غالب ساخته نسبت قطبیت را فراموش کرده
در جنب آن معدوم دانسته است بعد از خلفائے حضرت خواجه نقشبند چراغ این خاندان
بزرگ حضرت خواجه احرار بودند جذبهٔ خواجهارا اتمام نموده متوجه سیر آفاقی گشتند و تا اسم سیر را
رسانیده بے آنکه در اسم درآمده استهلاک و فنا در آن پیدا کنند باز بخانهٔ جذبه درآمدند و
استهلاک و اضمحلال خاص در همین جهت پیدا کردند و بقائے هم در همین جهت یافتند بالجمله
شان عظیم درین جهت داشتند و علوم و معارف که از فنا و بقا وابسته میدهد ایشان را
در همین مقام میسّر شد اگرچه در علوم بواسطهٔ تغایر جهتین تفاوت پیداست یکے از
تفاوتها اثبات توحید وجود است و عدم آن و همچنین است اثبات امورے که مناسب

توحید مذکوراند من الاحاطۃ والسریان والمعیۃ الذاتیات وشہود الوحدۃ فی الکثرۃ مع اختفاء الکثرۃ بالکلیۃ بحیث لا یرجع کلمۃ انا علی السالک اصلاً وامثال ذلک بخلاف العلوم التی تترتب علی البقاء الذی بعد الفناء المطلق فانہا لیست کذلک بل علومہم مطابقۃ لعلوم الشریعۃ الحقۃ غیر محتاجۃ الی التمحلات والتکلفات والاسولۃ والاجوبۃ بالجملہ بقائیکہ در جہت جذبہ است ہر نوع جذبہ کہ باشد از سکر نمے بر آرد و در صحو نمی آرد لہذا با وجود بقا انا بر باقی رجوع نمیکند و اشارت با و نمی افتد چہ در جذبہ غلبۂ محبت است و غلبۂ محبت را سکر لازم است پس بہیچ وجہ سکر از وے منفک نشود پس ناچار علوم آن نیز سکر آمیز باشد کالقول بوحدۃ الوجود فان مبناہا علی السکر وغلبۃ المحبۃ بحیث لا یبقی فی نظرہ الا المحبوب فیحکم بنفی ما سواہ واگر بصحو می آمد شہود محبوب مانع شہود ما سواء او نمیشد و حکم بوحدت وجود نمیکرد و بقائیکہ بعد از فناء مطلق و نہایت سلوک است منشأ صحو و مبدء معرفت است سکر را دران موطن مدخلے نیست آنچہ از سالک در حالت فنا گم شدہ بود ہمہ رجوع کردہ اما منصبغ برنگ اصل وھو المعنی بالبقاء باللہ پس ناچار در علوم شان سکر را مجال نباشد پس علوم ایشان مطابق علوم انبیا باشد علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات الی یوم الدین و ایضاً از عزیزے شنیدہ ام کہ حضرت خواجہ نسبتے از آبائے مادری خود کہ صاحب احوال غریبہ بودند و جذبہائے قویہ داشتند نیز حاصل کردہ بودند و از مقام اقطاب اثنا عشر کہ تائید دین بایشان مربوط است و در محبت شان عظیم دارند حضرت خواجہ را نصیب وافر بود تائید شریعت و نصرت دین ایشان را ازانجا بود و شمہ از احوال گرامی ایشان بالا مذکور شدہ است بعد ازان احیائے طریقت این بزرگواران و اشاعت آداب این عزیزان علی الخصوص در ممالک ہندوستان کہ اہل آن از کمالات ایشان بے بہرہ بودند بظہور ارشاد پناہی معارف آگاہی مؤید الدین الرضی

شیخنا و مولانا محمد الباقی سلمہ اللہ تعالیٰ متحقق گشت خواست کہ شمہ از کمالات ایشان نیز درین مکتوب درج نماید چون رضائے ایشان درین باب مفہوم نگشت از جرأت دریں باب تقاعد نمود۔

مکتوب دو صد و نود و یکم (۲۹۱)

بمولانا عبد الحی صدور یافت دربیان مراتب توحید وجودی و شہودی و معارف متعلقہ آنہا بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وعلی آلہ واصحابہ اجمعین بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ منشأ توحید وجودی جمعے را کثرت تماسیت مراقبات توحید است و تعقل معنی کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ بلا موجود الا اللہ ظہور این قسم توحید بعد از تخیل و تأمل و تخیل بواسطہ استیلائے سلطان خیال است کہ از کثرت مزاولت معنی توحید این معرفت در متخیلہ نقش بستہ است و چون تخیل جاعل مجعول است ہر آئینہ معلول است صاحب این توحید از ارباب احوال نیست چہ ارباب احوال ارباب قلوبند و از مقام قلب درین وقت خبرے ندارد علمی بیش نیست لیکن علم را درجات است بعضہا فوق بعض و جمعے دیگر را منشأ توحید وجودی انجذاب و محبت قلبی است کہ ابتداء باذکار و مراقبات کہ خالی از تخیل معنی توحید است اشتغال نمودہ اند و بجہد و جہد یا بمجرد سابقہ عنایت بمقام قلب رسیدہ اند و جذبے پیدا کردہ اند درین مقام اگر برایشان جمال توحید وجودی ظاہر شود سبب آن غلبہ محبت محبوب خواہد بود کہ ماسوائے محبوب را از نظر شان مختفی ساختہ است و مستور گردانیدہ و چون ماسوائے محبوب را نمے بینند و نمی یابند لاجرم جز محبوب را موجود نمیدانند این قسم توحید از احوال است و از علت تخیل و شائبہ توہم پاک و مبرا و اگر این جماعہ ارباب قلوب را از ہمان مقام بعالم باز گردانند محبوب خود را در ہر ذرہ از ذرات عالم مشاہدہ مینمایند و موجودات را مرایا و مجالی حسن و جمال محبوب میدانند

ﻟﻪ بفتح اول و فتح را ے مہملہ کوشیدن و تفحص کردن و تجربہ نمودن و رنج نمودن در کارے و تمرین نمودن و در بیان کردن ۱۲ غیاث

ﻟﻪ جہد بضم جیم و فتح آن کوشیدن و رسیدن بکار ۱۲ غ

سے قولہ مرایا جمع مرآت است کہ بمعنی آئینہ است و قولہ مجالی بفتح میم و کسر لام جمع مجلی است کہ بفتح میم و فتح لام صیغہ اسم ظرف است بمعنی جائے جلا کہ آئینہ باشد پس مجالی بمعنی آئینہ ہا است و بمعنی جاہائے جلوہ ۱۲ غ مصححہ سلمہ اللہ تعالیٰ

ھ بالکسر دو نون منسوب بسمنان کہ شہریست نزدیک بلا منغان ۱۲

اگر بمحض فضلِ خداوندی جلشانہٗ از مقامِ قلب برآمدہ متوجہ جنابِ قدس مقلّبِ قلب گردند آنمعرفتِ توحیدی
کہ در مقامِ قلب پیدا شدہ بود رو بزوال می آرد ہرچند در معارجِ عروج صعود نمایند خود را ازین معرفت بمناسبت تر
میبابند جمعے از ینہا تا بحدِ انکار و طعن میرسند بر اربابِ آن معرفت مثلِ رکن الدین ابو
المکارم شیخ علاء الدولہ سمنانی و بعضے دیگر را بعد از زوالِ این معرفت بنفی و اثباتِ آن کار
نمیماند کاتبِ این سطور از انکارِ اربابِ این معرفت تحاشی مینماید و از طعن ایشان خود را دور
میدارد و انکار و طعن را وقتے مجال باشد کہ اربابِ آن حال را در ظہورِ آن حال قصدے
و اختیارے باشد بے ارادہ ایشان این معنے در ایشان ظاہر شدہ است ایشان مغلوبِ
آن حالند پس ہر آئینہ معذور باشند و لا رد و لا طعن علی المضطر المعذور لیکن این قدر
میداند کہ فوقِ این معرفت معرفتِ دیگر است و وراء این حال حالتے دیگر متحقق محجوبان
این مقام از کمالاتِ بسیار ممنوع اند و از مقاماتِ بیشمار محروم این حقیر قلیل البضاعت را بے آنکہ
ممارست معنی توحید نماید در ضمنِ مراقبات و اذکار بلکہ بے آنکہ جد و جہد نماید بمحض فضل ایزدی
در ملازمتِ ہدایت و افاضت پناہی حقائق و معارف آگاہی مؤید الدین الرضی شیخنا و مولانا
محمد الباقی قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس بعد از تعلم ذکر و توجہ و التفاتِ ایشان در مقامِ قلب آوردہ
در این معرفت کشادہ بودند و علوم و معارفِ این مقام را فراوان عطا فرمودہ و دقائقِ
این معارف را منکشف ساختہ و تا مدتے درین مقام داشتند آخر الامر از کمال بندہ نوازی
از مقامِ قلب برآوردند در این ضمن آن معرفت رو بزوال آوردہ و رفتہ رفتہ بتمام معدوم
گشت مقصود از اظہارِ احوالِ خود آنست تا معلوم شود کہ این مرقوم را از روے کشف
و ذوق بتحریر آوردہ است نہ از روے ظن و تقلید و معارفِ توحیدی کہ از بعضے اولیاء
اللہ ظاہر شدہ اند در ابتداے حال و در مقامِ قلب سر برزدہ باشند پس ہیچ نقص با ایشان
ازین راہ لاحق نشود این حقیر نیز در ان وقت رسائل در معارفِ توحیدی نوشتہ است چون

ھ کہ در این معرفت بر او کشادہ بودند ۱۲ ھ باید دانست کہ معارف توحیدی ۱۲

آن نوشتہا را بعضے یاران منتشر ساختہ اند جمع آنرا متعسر دانستہ آن رسائل را بحال خود
گذاشتہ نقص وقتے لازم مے آید کہ ازان مقام نگذرانند طائفہ دیگر از ارباب توحید
آنانند کہ استہلاک و اضمحلال در شہود خود بر وجہ اتم پیدا کردہ اند وہمت ایشان آنست کہ
در شہود ہموارہ مضمحل و معدوم باشند و اثرے از لوازم وجود ایشان ظاہر نشود و رجوع آثار را
بوجود کفر میدانند و نہایت کار نزد ایشان فنا و نیستی است مشاہدہ را نیز گرفتاری میدانند
بعضے از ایشان میفرمایند اشتہی عدماً لا اعود ابداً عدمے میخواہم کہ ہرگز او را وجود نبود
ایشان اند مقتول محبت و حدیث قدسی من قتلتہ فانا دیتہ در شان ایشان متحقق است
ہمیشہ در زیر بار وجود اند و لمحہ آسائش ندارند چہ آسائش در غفلت است بر تقدیر دوام
استہلاک غفلت را گنجائش نیست شیخ الاسلام ہروی میفرمایند کسیکہ مرا یکساعت از حق سبحانہ
غافل سازد امید است کہ گناہان او را بخشند و وجود بشریت را غفلت در کار است حق
سبحانہ و تعالی از کمال کرم خویش ہریکے را از ایشان باندازہ استعداد باموریکہ مستلزم
غفلت اند ظاہر ایشان را بآن امور مشغول ساختہ است تا آن بار وجود فی الجملہ از ایشان
تخفیف یابد جمعے را بسماع و رقص الفت دادہ و طائفہ را تصنیف کتب و تحریر علوم و معارف
شعار ساختہ و گروہے را ببعضے امور مباح مشغول داشتہ عبداللہ اصطخری ہمراہ سگبانان
بصحرا میرفت شخصے از عزیزے سر آن را پرسید فرمود تا نفسے از بار وجود خلاص شود و بعضے
را بعلوم توحید وجود و شہود و وحدت در کثرت آرام دادہ تا ازان بار ساعتے بیاسایند ازین
قبیلہ است توحیدے کہ از بعضے اکابر مشائخ نقشبندیہ قدس اللہ تعالی اسرارہم ظاہر شدہ
است نسبت این بزرگواران بتنزیہ صرف میکشد بعالم شہود در عالم کارے ندارند معارفیکہ
ارشاد پناہی حقائق و معارف دستگاہی ناصر الدین خواجہ عبیداللہ مناسب علوم توحید وجود و شہود
وحدت در کثرت نوشتہ اند ازین قسم اخیر توحید است کتاب فقرات ایشان کہ مشتمل است

بر بعضے علوم توحید وجز آن منشأ علوم آن کتاب ومقصود از ان معارف استیناس والفت
ایشان است با عالم وہمچنین است معارف خواجۂ ما کہ در بعضے رسائل بر طبق کلام کتاب فقرات
تحریر یافتہ منشأ این علوم توحید نہ جذبہ است ونہ غلبۂ محبت ومشہود ایشان را با عالم نسبتے نیست
آنچہ ایشان را در عالم مینماید شبہ ومثال مشہود حقیقی ایشانست مثلاً شخصے گرفتار جمال آفتاب است
واز کمال محبت خود را در آفتاب گم ساختہ است ونامے ونشانے از خود نگذاشتہ این چنین
گم شدہ را اگر خواہند باو بازدہند وانسے والفتے در وے بما سوائے آفتاب پیدا آرند تا ساعتے
از شعشعان انوار آفتاب نفسے راست کند ودمے بیاسا ید ہمان آفتاب را در مجالی این عالم
وا مینما یند وبآن علاقہ او را بااین عالم انسے والتفاتے پیدا میسازند گاہے او را امید انا شند کہ این
عالم عین آفتاب است وجز آفتاب ہیچ چیز موجود نیست وگاہے در مرآت ذرات عالم جمال آفتاب
را مینما یند اینجا کسے سوال نکند کہ چون عالم در نفس الامر عین آفتاب نباشد پس آن را آفتاب
دانا نیدن خلاف واقع باشد زیرا کہ گوئیم افراد عالم بایکدیگر در بعضے امور اشتراک وارند ودر بعضے دیگر
امتیاز حق سبحانہ وتعالی بکمال قدرت خویش امورے کہ باعث امتیاز ند بواسطۂ بعضے حکم و
مصالح از نظر اینہا مختفی میسازد واجزائے مشترکہ فقط مشہود مینماید پس ناچار حکم باتحاد یکدیگر میکنند
پس آفتاب را نیز بااین علاقہ عین عالم مییابد ہمچنین حق را سبحانہ با عالم ہر چند فی الحقیقت ہیچ
مناسبت نیست اما مشابہت اسمی مصحح این اتحاد میگردد مثلاً حق سبحانہ وتعالی موجود است و
عالم ہم موجود ہر چند فی الحقیقت درمیان این دو وجود ہیچ مناسبت نیست وہمچنین او تعالی
عالم وسمیع وبصیر وحی وقادر ومرید است وبعضے افراد عالم نیز بااین صفات متصف اند ہر چند
صفات یکدیگر از ہمہ جدا است اما چون خصوصیت وجود امکانی ونقائص صفات محدثات را
از نظر ایشان مستور ساختہ اند اگر حکم باتحاد کنند گنجایش دارد واین قسم اخیر توحید اعلائے اقسام توحید
است بلکہ فی الحقیقت ارباب این معرفت مغلوب این وارد نیند وسکر ایشان باعث این معرفت

نشده است بلکه این واردِ را بر ایشان از برائے مصلحتے آورده اند و خواستند که بتوسّلِ این معرفت ایشان را از سُکر بصحو آرند و تسلّی دہند چنانچه جمعے را بسماع و رقص و طائفه را اشتغال ببعضے امورِ مباحه تسلیه داده اند باید دانست که ہمگنانِ ایشان ازین طائفها ببعضے امورے که مغایرِ مشهودِ ایشانست اشتغال مینمایند و تسلّی می یابند بخلافِ این بزرگواران با مرے که مغایرِ مشهودِ ایشان است التفات نمے نمایند و را هم نمیگروند پس ناچار عالم را عینِ مشهودِ ایشان مینمایند یا در مرآتِ عالم آنرا جلوه میدہند تا ساعتے از ان بار تخفیف یابند منشأِ این قسمِ اخیر توحید این حقیر را بطریقِ کشف و ذوق معلوم نبود ہمان دو وجهِ سابق را میدانست ظنے باین قسم داشت و لهذا در رسائل و مکتوبات ہمان دو وجه بلکه وجهِ دوم را نوشته است و توحیدِ وجودی را منحصر دران ساخته است لیکن چون بعد از رحلتِ ارشاد پناہی قبله گاہی بتقریبِ زیارتِ مزار شریف ببلدهٔ محروسه دہلی اتفاقِ عبور افتاد روزِ عید بزیارتِ مزار شریفِ ایشان رفته بود و در اثناءِ توجه بمزارِ متبرک التفاتے تمام از روحانیتِ مقدسهٔ ایشان ظاہر گشت و از کمالِ غریب نوازی نسبتِ خاصهٔ خود را که بحضرتِ خواجه احرار منسوب بود مرحمت فرمودند چون آن نسبت در خود یافت بضرورت حقیقتِ این علوم و معارف را بطریقِ ذوق دریافت و معلوم گشت که منشأ توحیدِ وجودی در ایشان انجذابِ قلبی و غلبهٔ محبت نیست بلکه مقصود ازین معرفت تخفیفِ آن غلبه است تا ندتے اظهارِ این معنی را مناسب نمیدید اما چون در بعضی رسائل آن دو وجهِ سابق مذکور شده بودند مردمِ قلیل الدرایت از ان در توهّم افتادند که ازین بیان تنقیصِ این دو اکابر لازم می آید که طریقِ ایشان طریقِ اربابِ توحید است باین توسّلِ زبانِ فتنه انگیزی دراز کردند حتی که این توهّم در بعضے طلّابِ قلیل الارادت باعثِ فتورِ احوالِ ایشان گشت بضرورت مصلحت در اظهارِ این قسمِ توحید دیده و از برائے استشهاد ذکرِ آن واقعه نیز مناسب دانسته در تحریر آورد درویشے از مخلصانِ خواجه ما نقل کرد که میفرمودند مردم میدانند که ما از مطالعهٔ کتبِ اربابِ توحید نسبتے فرا میگیریم

که بوقتِ زیارتِ مزار شریف حضرت خواجه بوقوع آمده بود ۱۲

نہ چنین است مقصود آنست کہ ساعتے خود را غافل سازیم این سخن مؤیّدِ کلامِ سابق است
فضیلت پناہی شیخ عبد الحق کہ از مخلصانِ حضرت خواجہ ما ست نقل کردند کہ حضرتِ خواجہ
قُبیلِ ایامِ رحلت میفرمودند کہ ما را بیقین یقین معلوم شدہ است کہ توحید کوچہ تنگ است شاہ راہ
دیگر است ہر چند پیش ازین ہم میدانستیم اما این قسم یقین اکنون بظہور آمدہ است ازین سخن نیز
مفہوم میشود کہ در آخر کار مشربِ ایشان بتوحید مناسبت نداشت در ابتداءِ حال اگر آن قسم
توحید ہم ظاہر شدہ باشد باکے نیست بلکہ بسیارے از مشائخ را در ابتداء آن قسم بظہور آمدہ است
و بآخر کار ازان بر آمدہ اند و ایضًا بعد از وصول بمقامِ جاذبہ نقشبندیہ طریق حضرتِ خواجہ نقشبند
و طریق حضرت خواجہ احرار از یکدیگر جدا ست و علوم و معارف نیز از ہمدگر جدا اند غالبًا توجہ حضرتِ خواجہ احرار بعد ازان نسبت باطنی
اجداد و مادری خود است کہ بپشت بہ پشت بزرگ آمدہ اند و این فنا و نیستی کہ در بالا اند کو شد از لوازمِ نسبتِ آن بزرگواران است این حقیر
بواسطہ مصلحت ابنائے این وقت از برائے تربیتِ طالبان طریق حضرتِ خواجہ نقشبند اختیار
کردہ است و علوم و معارفِ آن طریق کہ بعلوم ظاہر شریعت بیشتر مناسبت دارند در این چنین
زمانِ فاسد کہ ارکانِ شریعت دران سستی تمام پیدا کردہ اند ظہورِ آنہا را مناسب دیدہ تعیّن ہمان
طریق از برائے افادہ طلبہ نمود و اگر حق سبحانہ طریقۂ احراریہ را بتوسّطِ این حقیر ترویج میخواست
عالم را بآن انوار منور میساخت چہ انوارِ این ہر دو بزرگواران را بطریقِ کمال عطا فرمودہ است
و طُرقِ تکمیل ہر دو اکابر را وا نمودہ اِنَّ الْفَضْلَ بِیَدِ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ
بیت
بادشاہے ست کز عنایتِ خویش ❊ ہر دو عالم بیک گدا بخشد
اگر بادشہ
بر درِ پیرزن ❊ بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن ❊ بحکم وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ بعضے اسرار
خفیہ را در معرضِ ظہور آوردہ است حق سبحانہ و تعالیٰ طالبانِ حق را ازان بہرہ مند گرداند
ہر چند میداند کہ منکران را غیر از انکار نخواہد افزود اما مقصود افادہ طلاب است کہ منکران از مبحث خارج اند
و از مطمحِ نظر بیرون یُضِلُّ بِہٖ کَثِیْرًا وَّیَھْدِیْ بِہٖ کَثِیْرًا بر اربابِ بصیرت مخفی نیست کہ از

جائے افتادن ۱۲

لہ چنانکہ این انوار منور ساختہ است ۱۲
سہ یعنی خواجہ نقشبند و خواجہ احرار قدس سرہما
سہ یعنی واالنعمت پروردگار خود بیان کن ۱۲

اختیار یک طریق برائے مصلحتی افضلیت این طریق بر طریق دیگر لازم نمے آید و نقص آن طریق دیگر نمیکشد ؎ دروازۂ شہر را توان بست ٭ نتوان دہن مخالفان بست ٭ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ذِی الْاِنْعَامِ وَالْمِنَّةِ اَوَّلًا وَاٰخِرًا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ عَلٰی رَسُوْلِهٖ سَرْمَدًا وَعَلٰی اٰلِهِ الْاَخْیَارِ وَاَصْحَابِهِ الْاَبْرَارِ

مکتوب صد و نود و دویم (۲۹۲)

بشیخ عبد الحمید بنگالی صدور یافتہ در بیان آداب ضروریہ مریدان و رفع بعضے شبہ ایشان وما یناسب ذلک ٭ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَدَّبَنَا بِالْاٰدَابِ النَّبَوِیَّةِ وَهَدَانَا بِالْاَخْلَاقِ الْمُصْطَفَوِیَّةِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا بدانکہ سالکان این راہ از دو حال خالی نیستند مرید اند یا مراد اگر مراد اند طوبی لہم براہ انجذاب و محبت ایشان را کشان کشان خواہند برد و بمطلب اعلیٰ خواہند رسانید وہر ادبے کہ در کار شود بتوسط یا بتوسط تعلیم شان خواہد شد و اگر زلتے واقع شود زود متنبہ خواہند فرمود و بآن مواخذہ نخواہند کرد و اگر بہ پیر ظاہر احتیاجے داشتہ باشد بے سعی ایشان بآن دولت دلالت خواہند فرمود بالجملہ عنایت ازلی جل سلطانہ متکفل حال این بزرگواران است بسبب و بے سبب کار ایشان را کفایت خواہند کرد اَللّٰهُ یَجْتَبِیْٓ اِلَیْهِ مَنْ یَّشَآءُ و اگر مرید اند کار ایشان بے توسط پیر کامل مکمل دشوار است پیرے باید کہ بدولت جذبہ و سلوک مشرف شدہ باشد و بسعادت فنا و بقا مستسعد گشتہ و سیر الی اللہ و سیر فی اللہ و سیر عن اللہ باللہ و سیر فی الاشیا باللہ را باتمام رسانیدہ و اگر جذبۂ او بر سلوک او مقدم است و تربیت مرادان مربی شدہ کبریت احمر است کلام او دوا است و نظر او شفا احیائے دلہائے مردہ بتوجہ شریف او منوط است و تازگی جانہائے فسردہ بالتفات لطیف او مربوط و اگر این طور صاحب دولت پیدا نشود سالک مجذوب ہم مغتنم است و تربیت ناقصان از و نیز مے آید و بتوسط او بدولت فنا و بقا میرسند ؎ آسمان

نسبت بعرش آمد فرود ٭ ورنہ بس عالیست پیشِ خاک تود ٭ واگر بعنایتِ خداوندی جلّ
سلطانہٗ طالبے را باین طور پیرِ کاملِ مکمّل دلالت فرمودند باید کہ وجودِ شریف او را مغتنم داند و خود
را بتمام باو سپارد و سعادتِ خود را در مرضیاتِ او داند و شقاوتِ خود را در خلافِ مرضیاتِ او
شناسد بالجملہ ہوائے خود را تابعِ رضائے او سازد در خبر نبویست علیہ وعلی آلہ الصلوٰت
والتسلیمات اتمہا واکملہا لن یؤمن احدکم حتی یکون ہواہ تبعا لما جئت بہ
وبداند کہ رعایتِ آدابِ صحبت و مراعاتِ شرائط از ضروریاتِ این راہ است تا راہِ افادہ
واستفادہ مفتوح گردد و بدونہا لا نتیجۃ للصحبۃ ولا ثمرۃ للمجلس بعضے از آداب
وشرائطِ ضروریہ در معرضِ بیان آوردہ مے شود بگوشِ ہوش باید شنید بدانکہ طالب را باید
کہ روئے دلِ خود را از جمیعِ جہات گردانیدہ متوجہِ پیرِ خود سازد و با وجودِ پیر بے اذنِ او بنوافل
واذکار نپردازد و در حضورِ او بغیرِ او التفات ننماید و بکلیتِ خود متوجہِ او نشیند حتّٰی کہ بذکر
ہم مشغول نشود مگر آنکہ او امر کند و غیر از نمازِ فرض و سنت در حضورِ او ادا نکند نقل کردہ اند از
سلطانِ این وقت کہ وزیرش پیشِ او ایستادہ بود اتفاقاً درین اثنا آن وزیر التفاتے بجانب
جامۂ خود کردہ بندِ آن را بدستِ خود راست می ساخت درین حال نظرِ سلطان بران وزیر افتاد
دید کہ بغیرِ او متوجہ است بزبانِ عتاب گفت کہ این را ہضم نمیتوانم کرد کہ تو وزیرِ من باشی و در حضور
من بہ بندِ جامہ التفات نمائی باید اندیشید کہ ہرگاہ وسائلِ دنیاءِ دنیہ را آداب دقیقہ در کار است
وسائلِ وصول الی اللہ را بر وجہِ اتم واکمل رعایتِ این آداب لازم خواہد بود و مہما امکن در جائے
نہ ایستد کہ سایۂ او بر جامۂ او یا بر سایۂ او افتد و بر مصلّائے او پا ننہد و در متوضائے او طہارت
نکند و بظروفِ خاصۂ او استعمال نکند و در حضورِ او آب نخورد و طعام تناول ننماید و بکسے
سخن نکند بلکہ متوجہ احدے نگردد و در غیبتِ پیر در جانب کہ اوست پا دراز نکند و بزاق ہم
بآنجانب نیندازد و ہرچہ از پیر صادر شود آنرا صواب داند اگرچہ بظاہر صواب ننماید او ہرچہ میکند

از الہام میکند و باذن کار میکند برین تقدیر اعتراض را گنجایش نباشد و اگر در بعضے صور در الہامش خطا راہ یابد خطائے الہامی در رنگ خطائے اجتہادیست ملامت و اعتراض بران مجوز نیست والیضاً چون این را محبتے به پیر پیدا شده است در نظر محب ہر چه از محبوب صادر میشود محبوب نماید پس اعتراض را مجال نباشد و در کلی و جزئی اقتدا به پیر کند چه در خوردن و پوشیدن و چه در خفتن و طاعت کردن نماز را بطرز ادا باید کرد و فقه را از عمل او باید اخذ نمود ٭ آنرا که در سرای نگاریست فارغ است ٭ از باغ و بوستان و تماشای لاله زار ٭ و ہیچ اعتراض را در حرکات و سکنات او مجال ندہد اگرچه آن اعتراض مقدار حبه خردله باشد زیرا که اعتراض را غیر از حرمان نتیجه نیست و بے سعادت ترین جمیع خلائق عیب بین این طائفه علیه است نجانا الله سبحانه عن هذا البلاء العظیم و طلب خوارق و کرامات از پیر خود نکند اگرچه آن طلب بطریق خوطر و وساوس باشد ہیچ شنیده که مومنے از پیغمبرے معجزه طلب کرده باشد معجزه طلبان کفار اند و اہل انکار ٭ معجزات از بہر قہر دشمن است ٭ بوے جنسیت پئے دل بردنست ٭ موجب ایمان نباشد معجزات ٭ بوے جنسیت کند جذب صفات ٭ اگر شبه پیدا شود در خاطر آنرا بے توقف عرض نماید اگر حل نشود تقصیر بر خود بنہد و ہیچ منقصت را بجناب پیر عائد نسازد و واقعه که رو دہد از پیر پنہان ندارد و تعبیر وقائع از و طلب کند و تعبیرے که بر طالب منکشف شود نیز عرض نماید و صواب و خطا را از و جوید و بر کشوف خود زینہار اعتماد ننہد که حق با باطل درین ره ممتزج است و صواب با خطا مختلط و بے ضرورت و بے اذن از و جدا نشود که غیر او را بروے گزیدن منافی ارادتست و آواز خود را بر آواز او بلند نکند و سخن بلند با او نگوید که سوء ادبست و ہر فیضے و فتوحیکه برسد آن را بتوسط پیر تصور نماید و اگر در واقعه بیند که فیضے از مشایخ دیگر رسیده است آنرا نیز از پیر داند و بداند که چون پیر جامع کمالات و فیوض است فیض خاص از پیر مناسب استعداد خاص مرید بلائم کمال شیخے از شیوخ که صورت افاضه از وے ظاہر شده است

ماننده · جائز · پیر · گنجایش · گرفت · خالی · حقوق · ذره · راے · رنگ · بے مخاطب · نقصان · راج · ہرگز · دنیا · خلط · اختیار نمودن · بے ادبست · کشف شدنے ظاہر و باطن

مناسب ۱۲ · کمستر اول فیض ادان نیز بسیار بانیدن رغ · نه حقیقت آن ۱۲

ے یعنی باذن حق عمل و علاج ع نا مناسبت ادوست او دست خدا است ان الذین یبایعونک انما یبایعون الله ٭ مثنوی ٭ آن بسرا که نظر بر علی ...

بیت · خردل · نہد

[illegible]

بمرید رسیده است و لطیفه از لطائف پیر که مناسبت بآن فیض دارد و بصورت آن شیخ ظاهر شده است بواسطۂ ابتلاء مرید آن لطیفہ را شیخ دیگر خیال کرده است و فیض را ازان دانسته این مغلطۂ عظیم است حق سبحانہ از زلت قدم نگاهدارد و بر اعتقاد و محبت پیر مستقیم دارد بحرمت سید البشر علیه و علی اٰله الصلوات و التسلیمات بالجملہ الطریق کلہ ادب مثل مشهور است هیچ بے ادبے بخدا نرسد و اگر مرید در رعایت بعضے از آداب خود را مقصر داند و در اداے ما ینبغی نرسد و اگر بسعی هم نتواند از عهده بر آمد معفو است اما از اعتراف بتقصیر ناچار است و اگر عیاذاً باللہ سبحانہ رعایت آداب نکند و خود را مقصر هم نداند از برکات این بزرگواران محروم است ؎ هر کرا روے به بهبود نبود ٭ دیدن روے نبی سود نه بود آرے مریدے که ببرکت توجہ پیر بمرتبۂ فنا و بقا برسد و راه الهام و طریق فراست بروے ظاهر شود و پیر آن را مسلم دارد و بکمال او گواهی دهد آن مرید را میرسد که در بعضے امور الهامی به پیر خلاف کند و بمقتضاے الهام خود عمل کند اگرچه نزد پیر خلاف آن متحقق بود چه آن مرید درین وقت از ربقۂ تقلید بر آمده است و تقلید در حق وے خطا است نمی بینی که اصحاب پیغمبر صلی اللہ تعالی علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات در امور اجتهادیه و در احکام غیر منزله بآن سرور خلاف کرده اند و در بعضے اوقات صواب بجانب اصحاب ظاهر شده است کما لا یخفی علی ارباب العلم پس معلوم شد که خلاف با پیر مرید را بعد از رسیدن بمرتبۂ کمال مجوز است و از سوء ادب مبرا است بلکہ اینجا همین ادبست و اگر نہ اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات که بکمال آداب مؤدب بودند غیر از تقلید امر دیگر نمیکردند ابو یوسف را بعد از رسیدن بمرتبۂ اجتهاد تقلید ابی حنیفه رضی اللہ تعالی عنهما خطا است صواب در متابعت راے خود است نه راے ابی حنیفه قول مشهور است از امام ابو یوسف که ناظرت ابا حنیفة فی مسئلة خلق القراٰن ستة اشهر شنیده باشی که تکمیل صناعت بتلاحق افکار است اگر بر یک فکر ماندے

بماندے

فاتفق رأیی و رأیه علی ان من قال بخلق القراٰن فهو کافر ۱۲

زیادتی پیدا نکردے نحو یکہ در زمانِ سیبویہ بودہ امروز باختلافِ آراء و تلاحقِ انظار وہ صد زیادتی وکمال پیدا کردہ است اما چون بنا را او نہادہ است فضل او راست اَلْفَضْلُ لِلْمُتَقَدِّمِ لیکن کمال اینہا را مَثَلُ اُمَّتِیْ کَمَثَلِ الْمَطَرِ لَا یُدْرٰی اَوَّلُھُمْ خَیْرٌ اَمْ اٰخِرُھُمْ حدیث نبویست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام تذنیب لرفع شبہۃ بعض المریدین بدانکہ گفتہ اند الشیخ یُحیی و یُمیت احیا و اماتت از لوازم مقام شیخی است مراد از احیاء احیاء روحی است نہ جسمی وہمچنین مراد از اماتت اماتت روحی است نہ جسمی و مراد از حیوۃ و موت فنا و بقا است کہ بمقام ولایت وکمال میرساند و شیخ مقتدا باذنِ اللہ سبحانہ متکفل این دو امر است پس شیخ را ازین احیا و اماتت چارہ نباشد معنی یُحیی و یُمیت یُبقی و یُفنی احیا و اماتت جسمی را بمنصب شیخی کارے نیست شیخ مقتدا حکم کاہ ربا دارد ہر کس را کہ باو مناسبت است در رنگ خس و خاشاک در عقب او میدود و نصیب خود را از وے استیفا مینماید خوارق و کرامات از برائے جذب مریدان نیست مریدان بمناسبت معنویہ منجذب میگردند و آنکہ باین بزرگواران مناسبت ندارد از دولت کمالات ایشان محروم است اگرچہ ہزار معجزہ و خوارق و کرامات بیند ابوجہل و ابولہب را شاہد این معنی باید گرفت قَالَ اللہُ سُبْحَانَہٗ وَ تَعَالٰی فِیْ حَقِّ الْکُفَّارِ وَاِنْ یَّرَوْا کُلَّ اٰیَۃٍ لَّا یُؤْمِنُوْا بِھَا حَتّٰۤی اِذَا جَآءُوْکَ یُجَادِلُوْنَکَ یَقُوْلُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْۤا اِنْ ھٰذَاۤ اِلَّاۤ اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ والسلام

مکتوب صد و نود و سیوم (۲۹۳)

بشیخ محمد چتری صدور یافتہ در جواب اسولۂ او کہ پرسیدہ بود لِیْ مَعَ اللہِ وَقْتٌ در حدیث نبوی علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام آمدہ است و ابوذر غفاری نیز ہمین را گفتہ وجہ آن چہ باشد و پرسیدہ بود کہ قَدَمِیْ ھٰذِہٖ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیِّ اللہِ حضرت شیخ عبدالقادر فرمودہ و دیگرے نیز ہمین را گفتہ حقیقت این معاملہ چیست و پرسیدہ کہ مراد از اولیائے کہ قدم ایشان بر گردن

آنہا بودہ اولیائے ہمان عصر ند یا مطلقاً۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی
صحیفہ شریفہ کہ ارسال داشتہ بودند بورود آن مبتہج و مسرور گردید چہ نعمتی است کہ دوستان حق
جل و علا و ورا فادہا را یاد فرمایند اندراج یافتہ بود کہ حضرت رسالت پناہ علیہ و علی آلہ الصلوات
والتسلیمات فرمودہ است لی مع اللہ وقت و حضرت ابوذر غفاری نیز ہمین گفتہ و حضرت
میران محی الدین گفتہ کہ پائے من بر گردن ہمہ اولیا است و دیگرے نیز ہمین گفتہ است
گاہ گاہ برین دو لفظ غوغا مے شود عنایت نمودہ نویسند کہ این دو سخن چہ معنی دارد و در
ہر دو چہ فرق است متوجہ شدہ تمامی را واضح نوشتہ کہ قریب بفہم این غریب باشد ارسال
نمایند مخدوما این فقیر در رسائل خود نوشتہ است کہ آن سرور را با وجود استمرار وقت وقت نادر
ہم بودہ است و آن وقت در حین ادائے نماز بودہ است۔ الصلوٰۃ معراج المؤمن شنیدہ
باشند و ارحنی یا بلال شاہد بست عدل در اثبات این مطلب و ابوذر غفاری بوراثت
و تبعیت نیز باین دولت مشرف شدہ باشد چہ کمل تابعان آن سرور را از جمیع کمالات او علیہ
و علیہم الصلوات والتسلیمات بطریق وراثت و تبعیت نصیب وافر است و حظ کامل
و آنچہ حضرت شیخ عبد القادر قدس سرہ فرمودہ قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ صاحب
عوارف کہ مرید و مربائے شیخ ابو النجیب سہروردی است کہ از محرمان و مصاحبان حضرت
شیخ عبد القادر بودہ است این کلمہ را از ان کلمات ساختہ است کہ مشعر عجب اند کہ از مشایخ
در بدایت احوال بواسطہ بقایائے سکر صدور یافتہ اند و در نفحات از شیخ حماد دباس کہ از شیوخ
حضرت شیخ است نقل کردہ است کہ او بطریق فراست فرمودہ کہ این عجمی قدمیست کہ در
وقت وے بر گردن ہمہ اولیا خواہد بود و ہر آئینہ مامور شود بآنکہ بگوید قدمی ہذہ علی رقبۃ
کل ولی اللہ و ہر آئینہ آنرا بگوید و ہمہ اولیا گردن بنہند بہر تقدیر حضرت شیخ درین کلام محق اند
این کلام خواہ از بقایائے سکر ازیشان سر بر زدہ باشد و خواہ مامور باشند باظہار این کلام

قدمِ ایشان برگردنهاے جمیعِ اولیاءِ آن وقت بوده است وجمیعِ اولیاءِ آنوقت زیرِ قدمِ ایشان
بوده اند لیکن باید دانست که این حکم مخصوص باولیاے آن وقت است اولیاءِ ماتقدم
وماتاخر ازین حکم خارج اند چنانکه از کلامِ شیخ حماد مفهوم میشود که قدمِ او در وقتِ وے برگردنِ
همه اولیا خواهد بود ونیز غوثے که در بغداد بوده است وحضرت شیخ عبدالقادر وابن سقا وعبدالله
بزیارتِ او رفته بودند آن غوث بطریقِ فراست در حقِ شیخ گفته که مے بینم ترا در بغداد که بمنبر برآیده
ومیگوئی قَدَمِی هٰذِهٖ عَلٰی رَقَبَةِ کُلِّ وَلِیِّ اللهِ ومی بینم اولیاءِ وقت ترا که همه گردنهاے
خود را پست کرده اند اجلال واکرام ترا از کلام این بزرگ نیز مفهوم میشود که آن حکم مخصوص باولیاءِ
آن وقت بوده است درینوقت نیز اگر کسے را حضرتِ حق سبحانه وتعالیٰ چشم بینا عطا فرماید
بیند چنانچه آن غوث دیده بود که گردنهاے اولیاءِ آن وقت زیرِ قدمِ وے اند واین حکم
تجاوز بغیرِ اولیاءِ آن وقت نکرده است در اولیاءِ ماتقدم اینحکم چگونه مجوز بود که شاملِ اصحابِ کرام
است که بیقین از حضرتِ شیخ افضل اند ودر ماتاخر نیز چگونه متمشّی باشد که شاملِ حضرتِ مهدی است
که آن سرور علیه وعلیٰ آله الصلوٰةُ والسلامُ بقدومِ او بشارت داده است وامت را بوجودِ
او بشارت ساخته واو را خلیفة الله فرموده وهمچنین اصحابِ حضرتِ عیسیٰ علیٰ نبیّنا وعلیه
الصلوٰةُ والسلامُ که از انبیاءِ اولو العزم است از سابقان اند وبواسطهٔ متابعتِ این شریعت
ملتحق به اصحابِ خاتم الرسل اند علیه وعلیهم الصلوٰةُ والسلامُ از بزرگیِ متاخرانِ این امت
تواند بود که آن سرور فرموده باشد علیه وعلیٰ آله الصلوٰةُ والسلامُ لَا یُدْرٰی اَوَّلُهُمْ
خَیْرٌ اَمْ آخِرُهُمْ بالجمله حضرتِ شیخ عبدالقادر را در ولایت شانِ عظیم است ودرجهٔ علیا است
ولایتِ خاصهٔ محمدیه را علیٰ صاحبها الصلوٰةُ والسلامُ والتحیةُ از راهِ سر بنقطهٔ آخر رسانیده
است وسرحلقهٔ آن دائره گشته ازینجا کسے توهم نکند که چون شیخ سرحلقهٔ دائرهٔ ولایتِ محمدیه
بود باید که از همه اولیا افضل باشد چه ولایتِ محمدی فوقِ جمیعِ ولایاتِ انبیاء است علیٰ نبیّنا

ــــ والتسلیمات ۱۲

وعلیہم الصلوات والتحیات زیراکہ گوئیم سرحلقۂ ولایت محمدیست کہ ازراہِ سرِ حاصل گشتہ است چنانکہ گذشت نہ سرحلقہ مطلق آن ولایت تا افضلیت لازم آید یا آنکہ گوئیم سرحلقۂ مطلق ولایتِ محمدیہ بودن مستلزمِ افضلیت نیست زیراکہ تواند بود کہ دیگرے درکمالاتِ نبوتِ محمدیہ بطریقِ تبعیت ووراثت پیش قدم بود وافضلیت ازراہِ آن کمالاتش اوراثابت باشد جمعے ازمریدانِ حضرتِ شیخ عبدالقادر درحقِ شیخ غلو بسیار مینمایند ودرمحبت جانبِ افراط میگیرند دررنگِ محبانِ مفرطِ حضرتِ امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ ازفحوائے کلمہ وکلام این جماعہ مفہوم مے شود کہ حضرت شیخ راایشان ازجمیع اولیائے ماتقدم وماتاخر افضل میدانند وغیر ازانبیا علیہم الصلوات والتسلیمات معلوم نیست کہ دیگرے را برحضرتِ شیخ فضل دہند این ازافراطِ محبت است اگرگویند آن قدر ظہورِ خوارق وکرامات کہ ازشیخ بوجود آمدہ است ازہیچ ولی بظہور نیامدہ پس فضل اوراباشد گوئیم کہ کثرتِ ظہورِ خوارق برافضلیتش دلالت ندارد تواند بود کہ کسے بود کہ ہیچ خارقے ازوے بظہور نیاید افضل باشد ازانکس کہ خوارق وکرامات ازوے بظہور مے آیند شیخ الشیوخ درعوارف بعد ذکرِ کرامات وخوارق مشایخ فرمودہ است وَكُلُّ هٰذِهٖ مَوَاهِبُ اللّٰهِ تَعَالٰى وَقَدْ يُكَاشَفُ بِهَا قَوْمٌ وَيُعْطٰى وَقَدْ يَكُوْنُ فَوْقَ هٰؤُلَاءِ مَنْ لَّا يَكُوْنُ لَهٗ شَيْءٌ مِّنْ هٰذَا لِاَنَّ هٰذِهٖ كُلَّهَا تَقْوِيَةُ الْيَقِيْنِ وَمَنْ مُنِحَ صِرْفَ الْيَقِيْنِ لَا حَاجَةَ لَهٗ اِلٰى شَيْءٍ مِّنْ هٰذَا فَكُلُّ هٰذِهِ الْكَرَامَاتِ دُوْنَ مَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ تَجَوْهُرِ الذِّكْرِ فِي الْقَلْبِ وَوُجُوْدِ ذِكْرِ الذَّاتِ کثرتِ ظہورِ خوارق رادلیل برافضلیت ساختن دررنگِ آنست کہ کسے کثرتِ فضائل ومناقبِ حضرتِ امیر رادلیلِ فضلیتِ اوسازد برحضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہما کہ آن قدر فضائل ومناقب ازوے بظہور نیامدہ است اے برادر بشنو خوارقِ عادات بردونوع است نوعِ اول علوم ومعارفِ الٰہی است جل سلطانہ کہ بذات وصفات

وافعالِ وہبی جلّ وعلا تعلّق دارد و وراءِ طورِ نظرِ عقل است وخلافِ متعارف ومعتاد
است کہ بندہائے خاصِ خود را بآن ممتاز ساختہ است و نوعِ ثانی کشفِ صورِ مخلوقات است
واخبار از مغیبات کہ بعالم تعلّق دارد نوعِ اول مخصوص باہلِ حق وارباب معرفت است
ونوعِ ثانی شاملِ محق ومبطل است زیراکہ اہلِ استدراج را نیز نوعِ ثانی حاصل است نوعِ اول نزدِ
خدا جلّ وعلا شرافت واعتبار دارد کہ باولیاءِ خود مخصوص ساختہ است واعدا را دراں شرکت
نداده ونوعِ ثانی نزدِ عوام خلائق معتبر است ودر انظار ایشان معزّز ومحترم این معنی اگرچہ از
اہلِ استدراج بظہور آید نزدیک است کہ از نادانی او را پرستش نمایند وبہر رطب ویابس کہ او ایشانرا
تکلیف نماید مطیع ومنقاد او گردند بلکہ این محجوبان نوعِ اول را از خوارق نمیدانند واز کرامات
نمیشمرند خوارق نزد ایشان منحصر در نوعِ ثانی است وکرامات بزعم این محجوبان مخصوص بکشف
صورِ مخلوقات است واخبار از مغیباتِ ایشان زہے بیخردان علمیکہ باحوالِ مخلوقاتِ حاضر
یا غائب تعلّق دارد کدام شرافت وکرامت در وے حاصل است بلکہ این علم شایانِ آنست کہ
بجہل مبدّل گردد تا نسیان از مخلوقات واحوالِ ایشان حاصل آید معرفتِ وہبی است حق تعالی
وتقدّس کہ بشرافت وکرامت سزاوار است وباعزاز واحترام شایان ع پری نہفتہ رخ
ودیو در کرشمہ وناز * بسوخت عقل زحیرت کہ این چہ بوالعجبی است * * * *

اصل

وقریب مما ذکرنا ما قال شیخ الاسلام
الھروی والامام الانصاری فی منازل
السائرین وشارحہ والذی ثبت عندی
بالتجربة ان فراسة اھل المعرفة انما
ھی فی تمییز ھم من یصلح لحضرة

ترجمہ از مصحح

ونزدیک است بآنچہ یاد کردیم آنکہ شیخ الاسلام
ہروی وامام انصاری رح در کتاب خود منازل
السائرین وشارح آن فرموده وچیزیکہ نزد من
بتجربہ ثابت شده است آنست کہ ہر آئینہ زیرکی وفہم ارباب
معرفت حق تعالی ہمین در تمیز کردن ایشانست آنانرا کہ

اللہِ جَلَّ وَعَلَا مَنْ لَا یَصْلُحُ وَیَعْرِفُوْنَ
اَھْلَ الْاِسْتِعْدَادِ الَّذِیْنَ اشْتَغَلُوْا بِاللہِ
سُبْحَانَہٗ وَوَصَلُوْا اِلٰی حَضْرَۃِ الْجَمْعِ
فَھٰذِہٖ فِرَاسَۃُ اَھْلِ الْمَعْرِفَۃِ وَاَمَّا فِرَاسَۃُ
اَھْلِ الرِّیَاضَۃِ بِالْجُوْعِ وَالْخَلْوَۃِ وَ
تَصْفِیَۃِ الْبَاطِنِ مِنْ غَیْرِ وُصْلَۃٍ اِلٰی جَنَابِ
الْحَقِّ تَعَالٰی فَلَھُمْ فِرَاسَۃُ کَشْفِ الصُّوَرِ
وَالْاِخْبَارِ بِالْمُغَیَّبَاتِ الْمُخْتَصَّۃِ بِالْخَلْقِ
فَاِنَّھُمْ لَا یُخْبِرُوْنَ اِلَّا عَنِ الْخَلْقِ
لِاَنَّھُمْ مَحْجُوْبُوْنَ عَنِ الْحَقِّ سُبْحَانَہٗ وَاَمَّا
اَھْلُ الْمَعْرِفَۃِ فَلِاشْتِغَالِھِمْ بِمَا یَرِدُ عَلَیْھِمْ
مِنْ مَّعَارِفِ الْحَقِّ تَعَالٰی لَا یَکُوْنُ اِخْبَارُھُمْ
اِلَّا عَنِ اللہِ تَعَالٰی وَلَمَّا کَانَ الْعَالَمُ
اَکْثَرُھُمْ اَھْلَ انْقِطَاعٍ عَنِ اللہِ سُبْحَانَہٗ
وَاشْتِغَالٍ بِالدُّنْیَا مَالَتْ قُلُوْبُھُمْ اِلٰی
اَھْلِ کَشْفِ الصُّوَرِ وَالْاِخْبَارِ عَمَّا غَابَ
مِنْ اَحْوَالِ الْمَخْلُوْقَاتِ فَعَظَّمُوْھُمْ وَ
اعْتَقَدُوْا اَنَّھُمْ اَھْلُ اللہِ وَخَاصَّتُہٗ
وَاَعْرَضُوْا عَنْ کَشْفِ اَھْلِ الْحَقِیْقَۃِ وَاتَّھَمُوْ
ھُمْ فِیْمَا یُخْبِرُوْنَ عَنِ اللہِ سُبْحَانَہٗ وَقَالُوْا

صالح حضرت حق اند جل وعلا از آنانکہ صالح
آن نیستند و ایشان میشناسند اہل استعداد راکہ بحق
سبحانہ در شدند و بحضرت جمع در رسیدند و ہمین است
فراست اہل معرفت و اما آنانکہ مرتاض اند بگرسنگی
و عزلت و تصفیہ باطن بدون از وصول
بحق تعالیٰ پس ایشان را فراستی ست در
کشف صور مخلوقات و اخبار از مغیبات
مختصہ بخلق پس ایشان خبر نمیدہند مگر از خلق زیراکہ ایشان
از حق سبحانہ محجوب اند و اما اہل معرفت پس خبر نمیدہند
مگر از حق تعالیٰ از جہت اشتغال ایشان بآنچہ وارد
میشود بر ایشان از معارف و علوم کہ متعلق اند بحق
تعالیٰ و ہرگاہ اکثرے از عالم منقطع اند از حق سبحانہ
و مشتغل اند بدنیا قلوب ایشان بسوئے ارباب کشف
صور مغیبات و اہل اخبار از احوال
غائبہ مخلوقات مائل گشتہ است از ینجا
است کہ معظم داشتند اہل کشف و اخبار
را و اعتقاد نمودند کہ ایشانند اہل اللہ و خاصۂ
اللہ و رو گردانیدند از کشف اہل حقیقت
و متہم ساختند ایشان را در چیزے کہ از
حق سبحانہ خبر مے دہند و گفتند

لو كان هؤلاء أهل الحق كما يزعمون
لأخبرونا عن أحوالنا وأحوال المخلوقات
وإذا كانوا لا يقدرون على كشف أحوال
المخلوقات فكيف يقدرون على كشف
أمور أعلى من هذه وكذبوهم بهذا
القياس الفاسد وعميت عليهم
الأنباء الصحيحة ولم يعلموا أن الله
تعالى قد حمى هؤلاء عن ملاحظة
الخلق وخصهم وشغلهم عما سواه
حماية لهم وغيرة عليهم ولو كانوا ممن
يتعرض إلى أحوال الخلق ما صلحوا
للحق سبحانه وقد رأينا أهل الحق
إذا التفتوا أدنى التفات إلى كشف
الصور أدركوا منها ما لا يقدر غيرهم
على إدراكه بالفراسة التي يثبتها
أهل المعرفة وهي الفراسة فيما يتعلق
بالحق سبحانه وما يقرب منه وأما
فراسة أهل الصفاء الخارجين المتعلقين
بالخلق فلا تتعلق بجناب الحق سبحانه
ولا ما يقرب منه ويشترك المسلمون

که اینان اگر اہل حق مے بودند چنانکه گمان دارند
البته خبر میدادند ما را از احوال ما و احوال مخلوقات
و هرگاه بر کشف احوال مخلوقات قدرت ندارند
بر کشف امور اعلی ازان چگونه قدرت دارند
و بدروغ داشتند ایشان را باین قیاس فاسد
و مخفی ماند بر ایشان اخبار صحیحه و ندانستند
که حق تعالی مصون داشته است ایشان را
از ملاحظه خلق و مخصوص کرده است بخود و بر
گردانیده است ایشانرا از غیر خود از جهت حمایت
ایشان و رشک بردن بر ایشان و اگر میبودند
ایشان از میل کنندگان بسوی خلق شایان
حق سبحانه نمے بودند و هر آئینه دیده ایم اهل حق
را چون بجانب کشف صور ادنی التفات
نمودند یافتند ازان چیزے را که غیر ایشان
بر ادراکش قدرتے ندارد و بفراستے که اہل معرفت
داشته اند و آن فراستیست در چیزیکه بحق سبحانه
تعلق دارد و در چیزیکه قریب بویست عز شانه
و اما فراست ارباب صفا که خارج اند و متعلق
بخلق پس بجناب حق سبحانه مراو را تعلقے است
و نه بچیزیکه قریب بوی جل سلطانه و شریک اند درو اهل اسلام

وَالنَّصَارٰی وَالْیَهُوْدُ وَسَائِرُ الطَّوَائِفِ فِیْهَا لِاَنَّهَا لَیْسَتْ شَرِیْفَةً عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ فَیَخْتَصُّ بِهَا اَهْلُهٗ ۔	ونصاری ویہود وطوائف دیگر از خلق زیرا کہ ویرا نزد حق سبحانہ منزلتے نیست کہ مخصوص کند آنہا را باہلِ خود ۔

مکتوب دو صد و نود و چہارم (۲۹۴)

بمخدوم زادگی جامع علوم ظاہرہ و معارف و اسرار باطنہ مجد الدین خواجہ محمد معصوم سلمہ اللہ تعالیٰ صدور یافت در بیان معارفیکہ بصفات ثمانیہ واجب الوجود تعالیٰ و تقدس تعلق دارد و در تحقیق مبادی تعینات انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات و مبادی تعینات سائر خلائق و لحوق جزئیات باکلی خود و عدم جواز انتقال جزئیات یک کلی بسوئے کلی دیگر و در فرق میان تجلی و شہود انبیاء و اولیاء علیہم الصلوات والتسلیمات و در بیان حصول وصل عریان مر کمل تابعان را باوجود توسط انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات و در تحقیق الفاظ محو و اضمحلال کہ در عبارات مشائخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم واقع شدہ اند وما یناسب ذلک صفات ثمانیہ حقیقیہ واجب الوجود تعالیٰ و تقدس کہ اول شان صفۃ الحیوٰۃ است و آخر شان صفت تکوین بسہ قسم اند قسمے است کہ تعلق آن بعالم غالب است و اضافت آن بخلائق بیشتر کالتکوین از ینجاست کہ جمعے از اہل سنت و جماعت انکار وجود او نمودہ اند و گفتہ اند کہ تکوین از صفات اضافیہ است والحق انہ من الصفات الحقیقیۃ الغالبۃ علیہا الاضافۃ و قسم دیگر آنست کہ اضافہ دارد اما کمتر از قسم سابق کالعلم والقدرۃ والارادۃ والسمع والبصر والکلام و قسم ثالث اعلائے اقسام ثلثہ است کہ آنرا بہیچ وجہ بعالم تعلق نیست و رائحہ از اضافت ندارد کالحیوٰۃ این صفت ام جمیع صفات است و اصل ہمہ آنہا و اسبق کل و اقرب باین صفت صفۃ العلم است کہ مبدأ التعین خاتم الرسل است علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات اتمہا و اکملہا و صفات دیگر مبادی تعینات خلائق دیگر

است و چون هر صفت باعتبار تعلقات متعدده جزئیات دارد مثل تکوین که آنرا باعتبار تعلقات
شتی تخلیق و ترزیق و احیا و اماتت جزئیات پیدا شده است این جزئیات نیز در رنگ کلیات
خود مبادی تعینات خلائق آمده و هر که مبدأ تعین او کلی آمد تعینات دیگر که مبادی آنها جزئیات
آن کلی است تابع آنکس خواهد بود و زیر قدم او زندگانی خواهد نمود ازینجاست که میگویند فلانے
زیر قدم محمد است و فلانے زیر قدم عیسی و فلانے زیر قدم موسی علیهم الصلوات والتحیات
والتسلیمات اتمها و اکملها و چون این جزئیات را بطریق سلوک ترقی واقع شود و ملحق بکلیات
خود خواهند شد و شهود جزئیات شهود کلیات خواهد بود و فرق باصالة و تبعیت خواهد ماند و امتیاز بتوسط
و عدم توسط خواهد شد چه تابع هرچه مے یابد و هرچه مے بیند بتوسط اصل ممکن نیست گاه باشد که
تابع از قصور خود وصل را متوسط نداند اما فی الحقیقت اصل درمیان تابع و مشهود او حائل است حائلے
که مانع شهود باشد بلکه باعث شهود در رنگ عینک صاف و جائز نیست که جزئیات یک کلی ترقی
نموده از کلی خود خروج کرده تحت کلی دیگر در آیند و مشهود ایشان مشهود آن کلی دیگر شود مثلاً جماعه که
زیر قدم موسی اند انتقال نموده زیر قدم عیسی داخل شوند اما توانند بود که در زیر قدم محمد آیند بلکه همیشه
زیر قدم او یند علیه و علیهم و علی آله الصلوة والسلام و زیرا که رب محمد رب الارباب است
و اصل جمیع آن کلیات پس نسبت بآن جزئیات اصل الاصل باشد و این ترقی گویا باصل الاصل است
نه باصل که میان اصل آنهاست این قدر فرق درمیان جزئیات و کلیات آنها خواهد ماند که جزئی
را دو حائل است یکے اصل خود که کلی اوست و حائل دیگر اصل الاصل است و کلی او را حجاب
اصل الاصل او بس ازینجا معلوم گشت که شهود محمد رسول الله صلی الله علیه و علی آله وسلم
بے پردهٔ تعینات است و شهود دیگران در پردهٔ تعینات لااقل در پردهٔ تعین محمدی ازینجا
که گفته اند تجلی ذات خاصهٔ محمد رسول الله است صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم و تجلی دیگران
در پردهٔ صفات لااقل در پردهٔ رب الارباب که رب محمد است که فوق جمیع اسما و صفات است

سواے صفۃ الحیوۃ اگر گویند کہ ازین بیان لازم می آید کہ شہود سائر انبیا علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ
و التسلیمات در پردۂ مبدأ التعین محمدیست کہ رب اوست و اولیاء امت او کہ بالاصالۃ زیر قدم
او یند علیہ الصلوٰۃ و السلام شہود ایشان نیز در رنگ شہود سائر انبیاء در پردۂ رب الارباب
خواهد بود پس فرق در میان سائر انبیاء علی نبینا و علیہم الصلوات و التحیات و در میان اولیاء
امت او علیہ الصلوٰۃ و السلام چہ باشد در جواب گوئیم کہ انبیاء را سواے این شہود کہ در پردہ حقیقت
محمدی است شہود دیگر ہم ہست کہ از راہ مبادی تعینات ایشان پیدا میشود و بالاصالۃ عنکبہاے
مخصوصہ خود را بر دیدہاے بصیرت گذاشتہ مشاہدۂ غیب الغیب میفرمایند باید دانست کہ این دو شہود
نہ باین معنی است کہ ہر دو معاً متحقق میشود بلکہ باین معنی کہ اگر ترقی نمودہ باصل الاصل برسد شہود او در پردہ
حقیقت محمدیست در رنگ عیسی علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام کہ بعد از نزول باین دولت
مشرف خواہد شد و این ترقی بسیار متعسر است نزدیک باستحالہ است فضل عظیم خداوندی جل سلطانہ
در کار است و در عالم اسباب شفقت پیر محمدی المشرب است و اگر ترقی از اصل خود نمود و از حقیقت خود
بحقیقۃ الحقائق رسید شہود او در پردۂ حقیقت مخصوصہ خود است بدان و آگاہ باش کہ ہمچنانکہ
بحضرت ذات تعالی و تقدس راہے است از حقیقۃ الحقائق کہ بعد از طے منازل کثیرہ وصول
میسر میشود ہمچنین است از سائر حقائق کلیات نیز راہے بحضرت تعالی و تقدس کہ بعد از طے
مراحل متکثرہ وصول حصول مے پیوند و غایۃ ما فی الباب در راہ حقیقۃ الحقائق وصل عریان ست
و در سائر طرق ہر چند وصل ذات میسر میشود اما پیراہن شعر از منتہاے اصول عالیہ حقیقۃ الحقائق
کہ حقیقت محمدی است در میان حائل است اگرچہ حاجز حصین نباشد و مانع متین نبود ہمین قدر
حاجزیت است کہ مانع اطلاق تجلی ذات گشتہ و اگر نہ سائر انبیا را نیز بالاصالۃ از ذات تعالی نصیب
است و امتان کمل الشان را بتبعیت این بزرگواران علیہم و علی امہم الصلوات و
التحیات نیز نصیب است سوال ہرگاہ صفت الحیوۃ فوق صفۃ العلم باشد پس در راہ حقیقۃ الحقائق

نیز تعین صفة الحیوة حائل آمد پس وصل عریان چون بود و تجلی ذات چرا ماند جواب آن تعین کلا تعین
است زیراکه در مراتب فوق آن تعین محو و متلاشی میگردد و هیچ اعتبارے او را در مرتبہ حضرت ذات
تعالی نمیماند هرچند صفات دیگر را نیز در مرتبہ حضرت ذات تعالے لا اعتبارے نسبت اما آنها تا بمرتبہ
ذات نمیرسد بنوعے که متلاشی گردند بخلاف صفة الحیوة که آنجا میرسد و متلاشی میگردد و لهذا تعین
حقیقت محمدی و سائر تعینات خلائق و دیگر اشیا آمد و زوال آنها در مرتبہ از مراتب محال گشت
بلکه رسیدن بشئے دیگر است و مضمحل گشتن در شئے دیگر در عبارت بعضے از مشایخ قدس الله ارواحهم
که لفظ محو و اضمحلال واقع میشود مراد از ان محو نظری است نه محو عینی یعنی تعین سالک از نظر او
مرتفع میگردد نه آنکه در نفس الامر محو میشود که آن الحاد و زندقه است جمعے از ناقصان این راه از ان
الفاظ موهمه محو و اضمحلال عینی دانسته اند و بزندقه رسیده اند و از عذاب و ثواب اخروی انکار نموده
اند و خیال کرده اند که همچنانکه از وحدت بکثرت آمده اند مرتبہ دیگر همین طور از کثرت بوحدت خواهند رفت
و این کثرت دران وحدت مضمحل خواهد شد و جمعے ازین زنادقه آن محو شدن را قیامت کبری خیال
کرده اند و از حشر و نشر و حساب و صراط و میزان انکار نموده اند ضلوا فاضلوا کثیرا من الناس
یک شخص را از ان جماعت دیده که در مطلب خود شعر مولانا عبد الرحمن الجامی را قدس الله سره استشهاد
می آورد ؎ جامی معاد و مبدأ ما وحدت است و بس ٭ ما در میانه کثرت موهوم والسلام ٭ نمیداند
که مراد مولانا ازین بیت عود و رجوع بوحدت باعتبار نظر و شهود هست غیر از یک ذات مشهود ایشان
نمیماند و کثرتها تمام از نظر ایشان مختفی میگردد نه رجوع عینی و وجودی مگر کورند نمی بینند که از هیچ کاملے
عجز و نقص و احتیاج زائل نشده هست پس معنی رجوع وجودی بوحدت چه باشد و اگر رجوع بوحدت بعد
از موت خیال کرده اند کافر زندیق اند که از عذاب اخروی انکار دارند و ابطال دعوت انبیا
مینمایند علیهم الصلوات والتسلیمات اتمها و اکملها سوال تو در بعضے از رسائل خود نوشته
که فنائے اخفی مخصوص بولایت محمدیست معنی آن سخن چیست جواب از تحقیق ما تقدم معلوم

شد که وصلِ عُریان مخصوص بولایتِ محمدیست و دیگران را ہر چند حُجب مرتفع شود امّا از حیلولۂ ہمچو پیراہن شعرے که از راهِ توسطِ حقیقتِ محمدی حاصل میگردد چاره نبود ہرگاه پس از اخفی که نہایتِ مراتبِ انسانی است در علو باندازه آن حیلولۂ بقیه میماند پس بملاحظۂ آن بقیه اطلاقِ فنائے مطلق مجوّز نباشد بقائے آن بقیه را غیر از محمدی کیست که دریابد و از ہزاران محمدی المشرب اگر یکے را این حدّت نظر پیدا شود ہم مغتنم است مشایخ طبقات اکثرشان تا روح و سرّ سخن کرده اند کم کسے باشد که از خفی سرّے گفته باشد فکیف از اخفی و آنکه در دریائے اخفی غوطه زده باشد و بهر ذره از ذرّاتِ آن رسیده و اطّلاع یافته کبریتِ احمر است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ سوال معتقدِ تو آنست که ہر چه نبی را علیه و علیٰ اٰلهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ از کمالات حاصل آید کُمّلِ تابعان او را نیز به تبعیت از ان کمالات نصیبت پس لازم آید که از وصلِ عُریان نیز نصیب باشد و حال آنکه ہمان نبی در میان حائل است جواب حیلولۂ نبی در وصلِ عُریان ضرر ندارد چه آن وصل به تبعیت است نه باصاله پس حیلولۂ مؤکّدِ تبعیت باشد نه منافی چه معنی تبعیت حصولِ متوسط است نه رفعِ متوسط که آن مناسبِ مقامِ اصاله است پس ہم حیلولۂ باشد و ہم وصلِ عریان به تبعیت میسّر شود فافهم سوال فرق چیست که در مادۂ کُمّلِ تابعانِ نبی علیه و علیهم الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وصلِ عریان و تجلی ذات اطلاق میکنند و در انبیاءِ دیگر صلوات اللّٰہ تعالیٰ و تسلیماته علیٰ نبینا و علیهم این اطلاق تجویز نمیکنند با آنکه حیلولۂ نبی را علیه الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ در ہر دو ماده حاصل است جواب تجویزِ این اطلاق در مادۂ کُمّلِ تابعان باعتبارِ تبعیت است که توسطِ نبی منافیِ آن اطلاق نیست چنانکه گذشت و در انبیاءِ دیگر علیٰ نبینا و علیهم الصَّلَوٰاتُ وَالتَّحِيَّاتُ اگر این اطلاق تجویز یابد باعتبارِ اصاله خواهد بود چه این بزرگواران باصاله قطعِ منازل فرموده بحضرتِ ذاتِ تعالیٰ و تقدّس رسیده اند و شک نیست که حصولِ متوسط در صورتِ اصاله منافیِ آن اطلاق خواهد

دفع توہم مساوات کمّل تابعان با انبیاء ما تقدم ۱۲

بود پس فرق واضح گشت باید دانست کہ فرق اصالۃ و تبعیت درمیان انبیاءِ ما تقدم و کمّل تابعانِ
این اُمّت علیٰ نبیّنا وعلیہم وعلیٰ اُمَمِہِمُ الصَّلوٰۃُ والسَّلامُ والتَّحِیَّۃُ موجبِ افضلیتِ انبیا
است علیٰ نبیّنا وعلیہم الصَّلَوَاتُ والتَّحِیَّاتُ چہ اصل مقصودی است و تابع طفیلی ہر چند بر
تابعان اطلاقِ وصلِ عریان و تجلّی ذات صحیح است و در متبوعان این اطلاق نیست امّا طفیلی را چہ
یارا کہ بمقصودی مساوات جوید چگونہ مساوات میسّر شود کہ آن دولت در اصل بروجہِ اتم و اکمل است
و در تابع بوجہِ اسم و رسم امّا این قدر ہست کہ این مناسبت تصحیحِ تشبیہ مینماید و تابع را ہمچو متبوع
میسازد لہٰذا خاتم الرُّسل علیہ وعلیہمُ الصَّلَوَاتُ والتَّسلیمَاتُ علماءِ اُمّتِ خود را ہمچو انبیاءِ
بنی اسرائیل فرمود پس ازین بیان لازم آمد کہ حصولِ تجلّی ذات مر اولیاءِ این اُمّت را موہم فضل
نباشد بر انبیا کہ تجلّی ذات ندارند فافہم فانّہ من مزلّۃِ الاقدام وانصف فانّ ہٰذہِ العلوم
استأثر اللہ سبحانہ ہٰذا العبدَ بہا بصدقۃِ حبیبہٖ محمّدٍ علیہ وعلیٰ آلہِ الصَّلوٰۃُ والسَّلامُ
سوال مقرر ہست کہ مقصود از آفرینش خاتم الرُّسل است علیہ وعلیہمُ الصَّلَوَاتُ والتَّسلیمَاتُ
دیگران در نفسِ وجود و حصولِ کمالات طفیلی اویند و بہ تبعیتِ او بدرجاتِ علیا میرسند لہٰذا
در روز قیامت آدمُ ومن دونہٗ تحتَ لواءِ او علیہ وعلیہمُ الصَّلَوَاتُ والتَّسلیمَاتُ
خواہند بود و تو گفتی دولتِ وصول مر سائرِ انبیاء را علیٰ نبیّنا وعلیہمُ الصَّلَوَاتُ والتَّحِیَّاتُ بطریق
اصالت است نہ بطریقِ تبعیت وجہ آن چہ باشد جواب ہمچنانکہ محمّد رسول اللہ را صلّی اللہُ تعالیٰ
علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلّم از راہِ حقیقتِ خود طریقے است بحضرتِ ذات تعالیٰ وتقدّس انبیاءِ دیگر را
علیٰ نبیّنا وعلیہمُ الصَّلَوَاتُ والتَّسلیمَاتُ نیز راہہا است از حقائقِ خود بحضرتِ ذات تعالیٰ شانہٗ
و درین وصول تبعیتی نیست بخلافِ اُمّتان کہ بہ تبعیتِ انبیاء از راہِ حقائقِ ایشان کہ مناسبِ
استعدادِ ہر کدام است بمطلب میرسند اصالۃ در حقِ ایشان مفقود است غایۃُ ما فی الباب
چون وصلِ دیگران اگرچہ باصالۃ باشد وصلِ عریانی نیست چہ حقیقتِ خاتم الرُّسل علیہ وعلیہمُ الصَّلَوَاتُ

والتسلیمات پیراہن شعر مطلوب گشتہ است پس ناچار اول فیضے کہ میرسد بآن حقیقت انصال میباید بعد ازان بتوسط او بدیگران میرسد و تبعیت ہمین حصول توسط است پس آن اصالہ باین تبعیت جنگ ندارد و نیک باید دریافت تبعیتے کہ در حق امتان گفتہ شدہ است ورای این تبعیت است کہ منافی اصالہ است کما مر غیر مرۃ فافترقا اگر گویند کہ در مراتب عروج از مرتبہ صفۃ الحیوۃ نیز نصیب کمل ہست یا نہ گوئیم کہ ہست اگر گویند کہ در بالا ذکور شد کہ در نہایت این صفت را اضمحلال و تلاشی است در حضرت ذات تعالی و تقدس و نصیب کمل از مقام محو و تلاشی چہ بود و حال آنکہ تو در بالا گفتہ کہ تعینات حقائق را اضمحلال عینی نیست اگر ہست نظری است کہ اضمحلال عینی بالحاد و زندقہ میرساند جواب اضمحلال عینی چہ در کار اضمحلال نظری کافیست اگرچہ درین اضمحلال مراتب متفاوتہ باشد فافہم واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب دو صد و نود و پنجم (۲۹۵)

بحاجی یوسف کشمیری صدور یافتہ در بیان نظر بر قدم و ہوش در دم و سفر در وطن و خلوۃ در انجمن کہ اصول مقررہ طریقہ علیہ نقشبندیہ است قدس اللہ تعالی اسرار مشایخہا باید دانست کہ یکے از اصول مقررہ طریقہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالی اسرار مشایخہا نظر بر قدم است مراد از نظر بر قدم آن نیست کہ باید کہ نظر از قدم تجاوز نکند و پیش از قدم سیل بفوق ننماید زیرا کہ خلاف واقع است بلکہ نظر ہمیشہ از قدم تفوق میفرماید و قدم را ردیف خود مینماید زیرا کہ عروج زینہا علو اول نظر را است بعد ازان قدم صعود مینماید و چون قدم بمرتبہ نظر رسید نظر از انجا بر زینہ بالا می آید و قدم بہ تبعیت آن نیز صعود میفرماید بعد ازان باز نظر ازان مقام ترقی میکند علی ہذا القیاس و اگر مراد آنست کہ نظر باید کہ بمقامے ترقی ننماید کہ آنجا قدم را گنجایش نباشد پس آن نیز غیر واقع

یعنی نظر اگرچہ از قدم تجاوز بکند ولیکن باین چنین مقامے ترقی ننماید کہ آنجا نبی الخ

است زیراکہ بعد از تمامی قدم اگر نظر تنہا نباشد بسیارے از مراتب کمال فائت شود بیانش آنست
کہ نہایت قدم تا نہایت مراتب استعداد سالک است بلکہ تا نہایت استعداد نبی کہ آن سالک
برقدم اوست لیکن قدم اول باصالت و قدم ثانی بہ تبعیت آن نبی و فوق مراتب این
دو استعداد او را قدم نیست اما نظر ہست و این نظر چون حدت پیدا کند منتہائے او نہایت
مراتب نظر آن نبی است علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات کہ آن سالک برقدم اوست
چہ کمل تابعان نبی را از جمیع کمالات او نصیب است لیکن تا نہایت مراتب استعداد کہ باصالت
سالک و تبعیت است قدم و نظر موافقت دارند بعد از ان قدم کوتہی میکند و نظر تنہا صعود
مینماید و تا نہایت مراتب نظر آن نبی ترقیات میفرماید پس معلوم شد کہ نظر انبیا علیہم الصلوات
والتسلیمات نیز فوق اقدام ایشان صعود میفرماید و کمل متابعان این بزرگواران را
از مقامات انظار ایشان نیز نصیب است چنانچہ از مقامات اقدام ایشان نصیب است و فوق قدم
خاتم الانبیاء علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات مقام رویت است کہ دیگران را موعود بآخرت است
آنچہ دیگران را نسیہ است او را نقد است کمل تابعان او را ازین مقام نصیب است اگرچہ رویت نیست
فریاد حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست ٭ ہم قصہ غریب و حدیث عجیب ہست ٭ برسر اصل
سخن رویم و گوئیم کہ اگر مراد آنست کہ قدم باید کہ از نظر تخلف ننماید بنوعیکہ در ہیچ وقتے از اوقات
بمقام نظر نرسد نیکست زیراکہ این معنی مانع ترقی است و ہمچنین اگر از قدم و نظر قدم و نظر ظاہر
مراد داشتہ شود گنجایش دارد چہ در وقت راہ رفتن نظر پراگندگی پیدا میکند و محسوسات متلونہ انتشار
حاصل میگرداند و اگر نظر را برقدم دوختہ شود بجمعیت اقرب باشد و این مراد مناسب است بمعنے
کلمہ دیگر کہ قرین اوست و آن کلمہ ایست ہوش دردم غایۃ ما فی الباب کلمہ اولی از
برائے دفع تفرقہ ایست کہ از آفاق میخیزد و کلمہ ثانی دفع تفرقہ انفس میسازد و کلمہ ثالث کہ
قرین این دو کلمہ است کلمہ سفر در وطن است و آن عبارت از سیر در انفس است کہ منشأ

بگو تیم

حصولِ اندراج النهایت فی البدایة است که مخصوص باین طریقهٔ علیّه است هرچند سیر در انفس در جمیع طرق است امّا بعد از حصولِ سیر آفاقی است و درین طریق شروع ازین سیرست و سیر آفاقی در ضمنِ این سیر مندرج است و باین اعتبار اگر درین طریقِ عالی اندراج البدایة فی النهایة نیز گوئیم گنجایش دارد و کلمهٔ چهارم که در ضمن این کلماتِ سه گانه است کلمهٔ خلوت در انجمن است هرگاه سفر در وطن میسّر شد پس در انجمن نیز در خلوتخانه وطن سفر نماید و تفرقهٔ آفاق بحجرهٔ انفس راه نیابد این نیز بتقدیرے است که در ہاے حجره را بسته باشد و روزنها مسدود ساخته پس باید که در انجمن تفرقهٔ متکلّم و مخاطب نباشد و ملتفتِ احدے نگردد و این همه تحمّلات و تکلّفات در ابتدا است و در وسط و در انتها هیچ ازینها در کار نیست و عینِ تفرقه جمعیت است و در نفس غفلت حاضر ازینجا کسے گمان نکند که تفرقه و عدمِ تفرقه در حق منتهی مطلقاً مساوی است لا بلکه مراد آنست که تفرقه و عدمِ تفرقه در جمعیّتِ باطنِ او برابر اند مع ذٰلک اگر ظاهر را با باطن جمع سازد و تفرقه را از ظاهر نیز دفع نماید اَولیٰ و انسب خواهد بود قال الله سبحانه و تعالیٰ لنبیّه علیه و علیٰ آله الصلوٰة و السلام وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا باید دانست که در بعضی اوقات از تفرقهٔ ظاهر چاره نبود که حقوقِ خلق ادا شود پس تفرقهٔ ظاهر نیز در بعضے اوقات مستحسن باشد امّا تفرقهٔ باطن هیچ وقتے از اوقات مستحسن نیست که آن خالص از براے حق است سبحانه پس سه حصّه از عبادِ مسلّم از براے حق شد جلّ شانه باطن تمام و نصفے از ظاهر و نصفے دیگر از ظاهر از براے ادا حقوقِ خلق ماند و در اداے آن حقوق چونکه امتثالِ اوامرِ حق است سبحانه آن نصفِ دیگر هم راجع بحق گشت تعالیٰ و تقدّس اِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ والسلام

مکتوب دو صد و نود و ششم (۲۹۶)

در بیانِ بساطتِ صفاتِ حق جلّ و علا و نفیِ تعدّد و تعلّقِ آن با شیا بحضرتِ مخدوم زادگی خواجه محمّد سعید

سلمہ اللہ تعالیٰ وابقاہ صدور یافت الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام
علی سید المرسلین وآلہ الطاہرین اجمعین بدان اسعدک اللہ تعالیٰ کہ صفات واجبی
جل سلطانہ در رنگ ذات او تعالیٰ بیچون و بیچگونہ اند و در بساطت حقیقیہ اند مثلاً یک
انکشاف بسیط است کہ معلومات ازل و ابد بہمان یک انکشاف منکشف میگردد و یک قدرت
کاملہ بسیط است کہ مقدورات اولین و آخرین بوسیلہ آن بوجود می آیند و یک کلام بسیط
است کہ از ازل تا ابد بہمان کلام گویاست علیٰ ہذا القیاس سائر الصفات الحقیقیۃ
و تعددے کہ باعتبار تعلق بمعلومات و مقدورات پیدا شود نیز دران مرتبہ مفقود است اشیاء معلوم
و مقدور حق اند سبحانہ اما صفت علم و صفت قدرت را با اشیاء ہیچ تعلقے نیست این معرفت
ورائے طور نظر عقل است ارباب معقول ہرگز مثل اینمعنی تجویز نمی نمایند و محال میدانند کہ اشیاء معلوم
حق باشند جل شانہ و علم او تعالیٰ بآنہا تعلق نگیرد و ہمچنین مقدور باشند و قدرت متعلق نشود نمی بینند
کہ دران مرتبہ ازل و ابد آن حاضر است بلکہ آن ہم گنجایش ندارد و بیش از تعبیر باقرب شئ و او فق
آن نیست و موجودات ازل و ابد دران آن حاضر حاضر اند و در ہمان آن حاضر زید را ہم معدوم
میدانند و ہم موجود و ہم جنین میدانند و ہم صبی و ہم جوان میدانند و ہم پیر و ہم حی میدانند و ہم میت
و ہم در برزخ میدانند و ہم در حشر و حساب و معلوم است کہ آن آن را با این موجودات ہیچ تعلقے نیست
چہ اگر تعلقے پیدا کند از آنیت خواہد برآمد و زمانی نام خواہد یافت و ماضی و استقبال خواہد گشت پس
این موجودات ہمہ ران آن ثابت اند و ہم غیر ثابت پس اگر انکشافے ثابت کردہ شود و بسیط
حقیقی کہ او را ہیچ یکے از معلومات تعلق نباشد و جمیع معلومات بآن یک انکشاف معلوم گردند
چہ عجب زیرا کہ جمع ضدین درین موطن از استحالہ برآمدہ است کہ مخصوص باتحاد زمانست و اتحاد
جہت انجا زمان را گنجایش نیست اذ لا یجری علیہ سبحانہ زمان و اتحاد جہت نیز مفقود است
کہ فرق اجمال و تفصیل است در رنگ آنکہ در مرتبہ کلمہ شخصے بگوید کہ اسم و فعل و حرف کہ قسیم یکدیگر اند

۵ یعنی زیرا کہ نمی رود ابد و نمی گذرد بروے سبحانہ زمانہ چہ تصرم و تغیر از مقومات زمان است و بار تعالیٰ منزہ است ازان متعالی است

همه ادراں مرتبه در آن واحد متحد می بینیم و منصرف را عین غیر منصرف می یابیم و مبنی را عین معرب میدانیم و بگوید که باوجود این جامعیت کلمه را با هیچ یکے ازین اقسام تعلقی نیست او ازین همه مستغنی است و هیچ یکے از عقلا انکار آن شخص نمی نماید و استبعاد آن نمیکند در ما نحن فیه ولله المثل الاعلی چرا استبعاد کنند و توقف نمایند اگر گویند که مثل این سخن کسے نگفته است چه شد اگر نگفته است اما مخالف سخن دیگران نیست و نامناسب مرتبه وجوب نه تعالی و تقدس ؎ خربوزه بخور ترا بفالیز چه کار ؛ مثالیکه در مخلوقات بعنوان گفت از برائے توضیح این معرفت آنست که گفته اند که ؛ علم بعلت مستلزم علم بمعلول است ؛ و درین صورت بالاصالة تدبر که متوجه علت است و تعلق بعلت پیدا کرده است علم معلول به تبعیت آن علم علت آمده بے آنکه تعلق ثانی پیدا کرده باشد اما ارباب معقول درین صورت نیز بے تعلق علم در مرتبه ثانی معلول معلول تجویز نخواهند کرد اگرچه آن تعلق بالاصالة نباشد لیکن مثالے قریب تر ازین مثال معلوم نیست که پیدا شود مقصود توضیح است نه اثبات ؛ والله تعالی اعلم بحقائق الامور کلها والصلوة والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله من الصلوات والتحیات والمبارکات انمها واکملها ؛

مکتوب دو صد و نود و هفتم (۲۹۷)

بمولانا بدر الدین سرهندی صدور یافته در تحقیق احاطه و سریان حق سبحانه و توضیح آن بامثله و در رعایت حفظ مراتب وجوبی و امکانی

ترجمه از مصحح	اصل
بدانکه احاطه حق سبحانه باشیا و سریان وے تعالی درآنها در رنگ احاطه مجمل است بمفصل و سریان	اعلم ان احاطة الحق سبحانه بالاشیاء وسریانه فیها کاحاطة المجمل بالمفصل وسریانه

فِيهِ كَالْكَلِمَةِ مَثَلًا سَارِيَةٌ فِي جَمِيعِ أَقْسَامِهَا مِنَ الِاسْمِ وَالْفِعْلِ وَالْحَرْفِ وَكَذَا فِي أَقْسَامِ الْأَقْسَامِ مِنَ الْمَاضِي وَالْمُضَارِعِ وَالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْمَصْدَرِ وَاسْمِ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ وَالْمُسْتَثْنَى الْمُتَّصِلِ وَالْمُنْقَطِعِ وَالْحَالِ وَالتَّمْيِيزِ وَالثُّلَاثِيِّ وَالرُّبَاعِيِّ وَالْخُمَاسِيِّ وَالْحُرُوفِ الْجَارَّةِ وَالنَّاصِبَةِ وَالْحُرُوفِ الْمُخْتَصَّةِ بِالْأَفْعَالِ وَالْحُرُوفِ الْمُخْتَصَّةِ بِالْأَسْمَاءِ وَالْحُرُوفِ الدَّاخِلَةِ عَلَيْهِمَا إِلَى غَيْرِ ذٰلِكَ مِنَ الْأَقْسَامِ الْحَاصِلَةِ مِنَ التَّقْسِيمَاتِ الْغَيْرِ الْمُتَنَاهِيَةِ فَهٰذِهِ الْأَقْسَامُ كُلُّهَا لَيْسَتْ غَيْرَ الْكَلِمَةِ بَلْ هٰؤُلَاءِ اعْتِبَارَاتٌ مُنْدَرِجَةٌ تَحْتَ الْكَلِمَةِ بِمَا زَادَ فِي تَفْصِيلِهَا وَتَمْيِيزِهَا عَنِ الْكَلِمَةِ وَفِي تَمْيِيزِ بَعْضِهَا عَنْ بَعْضٍ شَيْءٌ إِلَّا اعْتِبَارُ الْعَقْلِ وَفِي الْخَارِجِ لَيْسَتْ إِلَّا الْكَلِمَةَ وَلِهٰذَا صَحَّ الْحَمْلُ وَلٰكِنْ لِكُلِّ مَرْتَبَةٍ مِنَ الْمَرَاتِبِ اسْمٌ يَخْتَصُّ هُوَ بِهَا وَأَحْكَامٌ لَا تُوجَدُ فِي غَيْرِهَا مَثَلًا الدَّالُّ عَلَى الْمَعْنَى بِالِاسْتِقْلَالِ مَعَ الِاقْتِرَانِ بِالزَّمَانِ فِعْلٌ وَبِغَيْرِ الِاقْتِرَانِ اسْمٌ

وے در وے چنانکہ کلمہ مثلاً ساریست در جمیع اقسام خود از اسم و فعل و حرف و ہمچنین در اقسام اقسام خود از ماضی و مضارع و امر و نہی و مصدر و اسم فاعل و مفعول و مستثنی متصل و منقطع و حال و تمیز و ثلاثی و رباعی و خماسی و حروف جارہ و ناصبہ و حروف مخصوصہ بافعال و حروف مختصہ باسما و حروف در آیندہ بر اسم و فعل و اقسام دیگر کہ از تقسیمات غیر محصورہ پدید آید پس این ہمہ اقسام با کلمہ مباینت ندارد بلکہ ہمہ اینہا اعتبارات مندرج در کلمہ و زیادہ نشدہ است در تفصیل و تمیز اینہا از کلمہ و در تمیز بعضے ازینہا از بعضے دیگر چیزے غیر از اعتبار عقل و نیست در خارج مگر یک کلمہ و بہمین سبب صحیح گشتہ است حمل ہذا ولیکن ہر مرتبہ را از مراتب اسمے است مخصوص و احکامیست مختص مثلاً دلالت کنندہ بر معنی مستقل با اقتران زمان فعل است و بغیر از اقتران اسم

حاشیہ: برادر محمد ابن سیماء... علماء نے تعریف ... / (غیر متناہی) / (مغایرت ۱۲) / ... است ۱۲ / النحو والتصریف ۱۲

وَغَيْرُ الدَّالِّ عَلَى الْمَعْنَى بِالْاِسْتِقْلَالِ حَرْفٌ وَكَذَا الْمُقْتَرِنُ بِالزَّمَانِ الْمَاضِي فِعْلٌ مَاضٍ وَبِالزَّمَانِ الْحَالِ وَالْاِسْتِقْبَالِ مُضَارِعٌ وَمَا وُجِدَ فِيهِ عِلَّتَانِ مِنَ الْعِلَلِ التِّسْعِ الْمَشْهُورَةِ فَغَيْرُ مُنْصَرِفٍ وَالَّا فَمُنْصَرِفٌ وَحُرُوفٌ عَمَلُهَا الْجَرُّ جَارَّةٌ وَحُرُوفٌ عَمَلُهَا النَّصْبُ نَاصِبَةٌ فَاِطْلَاقُ اسْمِ مَرْتَبَةٍ عَلَى مَرْتَبَةٍ اُخْرَى وَاِجْرَاءُ اَحْكَامِ اَحَدِهِمَا عَلَى الْاُخْرَى كَاِطْلَاقِ فِعْلِ الْمَاضِي عَلَى الْمُضَارِعِ وَالْمُنْصَرِفِ عَلَى غَيْرِ الْمُنْصَرِفِ وَالْجَارَّةِ عَلَى النَّاصِبَةِ مَعَ كَوْنِ الْمَرَاتِبِ كُلِّهَا لَيْسَتْ اِلَّا الْكَلِمَةَ فَاِجْرَاءُ اَحَدِهِمَا عَلَى الْاُخْرَى ضَلَالَةٌ مَحْضَةٌ وَخُرُوجٌ عَنِ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ فَنَقُولُ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ اَعْلَمُ اِنَّ لِكُلِّ مَرْتَبَةٍ مِنْ مَرَاتِبِ تَنَزُّلِ الْوُجُودِ سُبْحَانَهُ اَسْمَاءً مُخْتَصَّةً بِهَا وَاَحْكَامًا لَا تُوجَدُ اِلَّا فِيهَا فَالْوُجُوبُ الذَّاتِيُّ وَالْاِسْتِغْنَاءُ الذَّاتِيُّ مُخْتَصَّةٌ بِمَرْتَبَةِ الْجَمْعِ وَالْاُلُوهِيَّةِ وَالْاِمْكَانُ الذَّاتِيُّ وَالْاِفْتِقَارُ الذَّاتِيُّ مُخْتَصَّةٌ بِمَرْتَبَةِ الْكَوْنِ وَالْفَرْقِ وَالْمَرْتَبَةُ الْاُولَى مَرْتَبَةُ الرَّ

و دلالت نکنندہ بر معنی مستقل حرف و ہمچنین مقترن بزمانِ گذشتہ فعل ماضیست و بزمانِ حال و استقبال مضارع و ہرچہ یافتہ شود دران دو علت از نہ علل مشہورہ غیر منصرف است ورنہ منصرف و حروفیکہ عملش جر بود جارہ است و حروفیکہ عملش نصب بود ناصبہ پس اطلاقِ اسمِ یک مرتبہ بر مرتبہ دیگر و اجرائے احکام یکے بر دیگری مانند اطلاقِ فعل ماضی بر مضارع و منصرف بر غیر منصرف و جارہ بر ناصبہ با آنکہ حقیقۃ این ہمہ مراتب غیر از کلمہ چیزے دیگر نیست ضلالت محض است و خروج است از راہِ مستقیم

پس گوئیم

واللہ سبحانہ اعلم کہ ہر آئینہ ہر مرتبہ را از مراتب تنزل وجود سبحانہ اسمے ست مختص و احکامیست کہ در غیر آن یافتہ نشود چنانچہ وجوب ذاتی و استغناءِ ذاتی مختص است بمرتبہ جمع و الوہیت و امکانِ ذاتی و افتقارِ ذاتی مختص است بمرتبہ کون و فرق و مرتبہ اُولیٰ مرتبہ ربوبیت و حقانیت

عدل الی ترک وصف و تاکید ... (marginal glosses, partly illegible)

قولہ و ہمچنین مقترن ... زائدۃ من قبلہا الف ... ووزن فعل وہذا القول ... تقریب ۱۲

[illegible]

سبب ۱۲ / اسباب عند النحاۃ / ابتداء / خبر ۱۲ / احدہما / احتیاج / صدرت ۱۲

والمرتبة الثانية مرتبة العبودية والمخلوقية
فلو اطلق اسامی احدهما علی الاخری
واجری احکام مختصة بمرتبة علی المرتبة الاخری
لکان زندقة صرفة وکفرا محضا والعجب
من بعض الملاحدة والزنادقة انهم کیف
یخلطون المراتب ویجرون احکام مرتبة
علی مرتبة اخری فیصفون الممکن بصفات
الواجب والواجب بصفات الممکن مع
علمهم بتمایز صفات الممکن الذی هو مرتبة
واحدة بعضها عن بعض واختلاف
احکامهم وعلمهم بعدم زوال تمایزهم واختلاف
احکامهم اصلا مع اتحادهم فی المرتبة الکونیة
فانهم یعلمون بالبداهة مثلا ان الحرارة
والاشراق من صفات النار المختصات
بها لیست واحدة منها فی الماء ولا یوصف
بها الماء وکذا البرودة التی اختصت
بالماء لیست فی النار وکذا یمیزون بالضرورة
بین ازواجهم وامهاتهم ویحکمون بتفرقة
احکامهم والله سبحانه الهادی الی سبیل الرشاد
والسلام علی من اتبع الهدی

است و مرتبهٔ ثانیه مرتبهٔ عبودیت و مخلوقیت پس
اگر اسامی یکے ازین دو مرتبه بر مرتبهٔ دیگر اطلاق
کرده شود و احکام مختصه بیک مرتبه بر مرتبهٔ دیگر
جاری نموده شود هرآئینه زندقهٔ صرفه خواهد بود
و کفر محض و عجب است از بعضے ملاحده و زنادقه
که چگونه خلط میکنند مراتب را بیکدیگر و چون جاری
مینمایند احکام یک مرتبه را بر مرتبهٔ دیگر پس ممکن را
بصفات واجب متصف میسازند و واجب را
بصفات ممکن با علم ایشان بتمایز صفات ممکن
از یکدیگر و حال آنکه آن ممکن نیز یک مرتبه است
از مراتب و با اختلاف احکام ایشان و با علم ایشان
بعدم امکان رفع تمایز ایشان و اختلاف احکام ایشان
با اتحاد ایشان در مرتبهٔ کونیه چه ایشان جهت بداهت میدانند
که مثلا حرارت و اشراق که از صفات مختصهٔ آتش است
هیچ یکے ازین دو در آب موجود نیست و نه آب بهیچ یکے
ازین دو صفت کرده میشود و همچنین برودتے که بآب خصوصیت
دارد در آتش موجود نیست و نیز ایشان میان
ازواج خود و امهات خود قطعا امتیاز مینمایند
و بتفرقهٔ احکام اینها حکم میکنند و خدای پاک است راه نماینده
براه راست و سلام بر کسیکه پیروی راه راست کند

مکتوب دو صد و نود و ہشتم (۲۹۸)

بمیر سید محب اللہ مانکپوری صدور یافت در بیانِ وصول بنہایتِ کار بطریق اشارت خفیّہ و عبارت لطیفہ و بر سرّ این معمّا غیر از مخدوم زادہ کلان علیہِ الرّحمۃ والرّضوان از یاران ہیچکس اطلاع نیافتہ

بدان ارشدک اللہ تعالیٰ مدتہا کہ سیر در ظلال داشت و وصول بظل را عین حصول میبافت حالا کہ وصول باصل میسر شدہ است حصول جز ظل ندارد کالمرأۃِ الکائنۃِ فی یدِ الشّخصِ الواصلۃِ الیہِ لانصیبَ لہا منَ الشّخصِ الّا ظلّہ فافہم فانّ کلامنا اشارۃ بدانند عبارتے مناسبت بیان طریق کہ بطریق رمز و اشارت تحریر یافتہ بود مناسب این مقام دانستہ نیز درین مکتوب مندرج ساختہ فہم نمایند ذکر جنانی ماخوذ از پیر راہ دان مداومت بران بازگشت بہ فضل حضرت رحمان وصل عریان باقی ہمہ حسبان والسّلام علیٰ منِ اتّبعَ الہدیٰ والتزم متابعۃَ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہِ منَ الصّلوات اتمّہا ومنَ التّحیات اکملہا

مکتوب دو صد و نود و نہم (۲۹۹)

در عزا القنج صبر بر مصیبت و صبر کردن و دران استقامت ورزیدن ۱۲

بشیخ فرید رانہونی صدور یافتہ در عزائے مصیبت و دلالت بر صبر و رضا بقضا و فضیلت مرگ طاعون و در بیانِ آنکہ فرار از زمینِ طاعون گناہ کبیرہ است و در رنگ فرار یوم زحف است بعد الحمدِ والصّلوٰۃِ وتبلیغِ الدّعوات میرساند کہ مکتوب شریف رسید از مصیبتہا نوشتہ بودند انّا للّٰہِ وانّا الیہِ راجعون صبر و تحمل باید نمود و رضا بقضا باید داد

من از نوروے نہ ہیچم گرم بیازاری * کہ خوش بود ز عزیزان تحمل و خواری *

قال اللّٰہ تبارک وتعالیٰ ما اصابکم منْ مصیبۃٍ فبما کسبت ایدیکم ویعفو عن کثیرٍ وقال تبارک وتعالیٰ ظہر الفساد فی البرِّ والبحرِ بما کسبت ایدی النّاس درین وبا از شومیِ اعمالِ ما اول موشان ہلاک شدند کہ با

اختلاط بیشتر داشتند و زنان که مدار نسل و بقائے نوع انسان بر وجود ایشان ست بیشتر از
مردان عمر وند و هر که درین وبا از مردن گریخت و سلامت ماند خاک بر حیوٰة او و آنکه نگریخت و مرد
طوبٰی لہ و بشرٰی لہ بالشهادة وقد جزم شیخ الاسلام ابن حجر فی کتاب بذل الماعون
فی فضل الطاعون بان المیت بالطعن لایسأل لانه نظیر المقتول فی المعرکة
وبان الصابر فی الطاعون محتسبا یعلم انه لایصیبه الا ما کتب له اذا مات فیه
بغیر الطعن لایفتن ایضا لانه نظیر المرابط کذا ذکر الشیخ الاجل السیوطی فی کتاب
شرح الصدور بشرح احوال الموتٰی والقبور وقال وهو متجه جدا و همچنین کسیکه
نگریخت و نمرد از جمله غازیان و مجاهدانست و اجر که صابران و بلاکشان هر کسے را اجلے است
مسمّٰی که گنجایش تقدیم و تاخیر ندارد و اکثر گریزپایان که سلامت ماندند بعلّت آنکه اجل ایشان
نرسیده بود نه آنکه گریختن ایشان را از مرگ خلاص ساخت و اکثر صابران که هلاک شدند هم باجل
هلاک شدند فلیس الفرار ینجی ولا الاستقرار یهلک این فرار در رنگ فرار یوم زحف است
و گناه کبیره است از مکر خدا اندیشیدن جل سلطانه که گریزندها سلامت مانند و صبر کنندگان
هلاک شوند یضل به کثیرا و یهدی به کثیرا شنیده میشد از صبر و تحمل شما و امداد و اعانت
شما بمسلمانان جزاکم الله سبحانه خیرا در تربیت طفلان و تحمل اذاء ایشان دل تنگ
نشوند که امید واری اجر جزیل بران مترتب است زیاده چه نویسد والسلام

مکتوب سه صدم (۳۰۰)

بمخدوم زادگی جامع علوم عقلی و نقلی مجد الدین خواجه محمد معصوم سلمه الله تعالٰی صدور یافته در
بیان اسرار غامضه و معارف غریبه بلسان رمز و اشارت و ایمائے از مقام قاب قوسین
او ادنٰی نیز اندراج یافته ۞ الحمد لله وسلام علٰی عباده الذین اصطفٰی انسان کامل

چون بسیر تفصیلی مراتب اسما وصفات را طی کرده جامعیت تام پیدا کند و مرآت کمالات اسما و صفات
الٰہی جل سلطانہ گردد و عدم ذاتی او که مرآت آن کمالات است بتمام متحقق شود و غیر آن کمالات
در وے ہیچ چیز ظاہر نبود این زمان به بقائے خاص که منوط بآن کمالات است بعد از حصول
فنائے تام که مربوط باختفائے عدم او بوده مشرف گردد و اسم ولایت بروے صادق آید
بعد ازان اگر عنایت ازلی جل سلطانہ شامل حال او بود تواند بود که مرة ثانیة این کمالات که عارف
بآن بقا یافته بود در مرآت حضرت ذات تعالی و تقدس منعکس گردد و ظهور آنجا پیدا کند
درین وقت سرّ قاب قوسین بظهور آید باید دانست که ظهور شئ در وے درین موطن کنایة
از حصول نسبت مجهوله است مر شئے را بآن مرآت نه آنکه آنجا حقیقت مرآت است و حصول شئے
است در وے وللّٰه المثل الاعلی و چون آن کمالات که عارف بقا بآن یافته بود در مرآت
آنجناب قدس بطریق حقیقت و اصالت منعکس گردد و ظهور آنجا پیدا کند و نسبت مجهول الکیفیة
او را آنجا حاصل شود لاجرم انا که بعارف تعلق داشت آنجا اطلاق یابد و خود را آن کمالات ظاہر
بیند نهایة عروج انا در مقام قاب قوسین تا اینجاست اے فرزند بشنو مرآت صورت که در
وے حسن و جمال منعکس گردد اگر فرضاً آن مرآت حیوة و علم پیدا کند ناچار بظهور آن حسن
و جمال متلذذ خواهد شد و حظ وافر خواهد برد در مرآت حقیقت هر چند لذت و الم مفقود است که از
صفات امکانست اما امرے که شایان آن مرتبه علیاست و از سمات نقص و حدوث مبرا
کائن و ثابت است ؏ فریاد حافظ این همه آخر بهرزه نیست ؛ هم قصه غریب و حدیث عجیب
هست ؛ این کمالات ظاهره که دران مرتبه نسبت مجهول الکیفیة پیدا کرده اند حکم اینها در رنگ حکم
عالم خلق انسانست نسبت بعالم امر و سرّ من عرف نفسه فقد عرف ربه اینجا دریاب و چون
این کمالات ظاهره که تفصیل حضرت اجمال ذات است تعالی و تقدس نسبت مجهول الکیفیة
بحضرت اجمال پیدا کردند و اتصال بلا کیف بدست آوردند و آئینه داری حضرت اجمال نمودند

یعنی حضرت اجمال را در رنگ آئینه گردیدند ۱۲

ناچار درحضرتِ اجمال تفصیل بمجرد اعتبار محض توہم نیز پیدا شد کہ سبب عروج انائے عارف گشت

این کمال وابستہ بمقام اَوْ اَدنیٰ ست ؎ قلم اینجا رسید وسر بشکست ، این است بیانِ نہایۃ النہایۃ

وغایۃ الغایۃ کہ فہم آن از ادراکِ خواص بمراحل دور است از عوام چہ گویداز اخصّ خواص نیز قلیل

قلیل اند کہ باین دولت و معرفت مہتدی گشتہ اند ؎ اگر بادشہ بردر پیرزن ، بیاید تو ای خواجہ

سبلت مکن ، این نہایت باعتبار ظہورات و تجلیات ست کہ بعد آن از قسم تجلی و ظہور ہیچ

متصور نیست ؎ وَمِنْ بَعْدِ هٰذَا مَا يَدِقُّ صِفَاتُهُ ، وَمَا كَتْمُهُ اَحْظٰى لَدَيْهِ وَاَجْمَلُ

وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَعَلٰى جَمِيْعِ الْاَنْبِيَاءِ

وَالْمُرْسَلِيْنَ وَعَلٰى اٰلِ كُلٍّ وَعَلٰى مَلٰٓئِكَةِ الْمُقَرَّبِيْنَ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ

وَالتَّحِيَّاتُ وَالْبَرَكَاتُ اَتَمُّهَا وَاَكْمَلُهَا وَاَوْلَاهَا وَاَعْلَاهَا وَاَدْوَمُهَا وَاَبْقَاهَا وَاَعَمُّهَا وَاَشْمَلُهَا

مکتوب صد و یکم (۱۰۱)

بمولانا امان اللہ صدور یافتہ دربیانِ قربِ نبوت و قربِ ولایت و راہہائے کہ بقرب نبوۃ

موصل اند وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ ، بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بعد الحمد والصلوۃ معلوم فرزندی

مولانا امان اللہ باد کہ نبوت عبارت از قرب الٰہی است جل سلطانہ کہ شائبہ ظلیت ندارد

عروجش رو بحق دارد جل و علا و نزولش رو بخلق این قرب بالاصالۃ نصیب انبیا است

عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ و این منصب مخصوص باین بزرگواران است عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ

وَالْبَرَكَاتُ و خاتم این منصب سید البشر است عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ حضرت

عیسٰی عَلٰى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِيَّةُ بعد از نزول متابع شریعت خاتم الرسل خواہد بود عَلَيْهِمَا

الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ غَايَةُ مَا فِي الْبَابِ متابعان و خادمان را از دولت و الش صاحبان

نصیب است پس از قرب انبیا عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّحِيَّاتُ کمل تابعان را ہم نصیب بود

حصول کمالات نبوت بطریق وراثت بعد از بعثت سید البشر منافی خاتمیت او نیست

وعلوم ومعارف وکمالات آن مقام بطریق وراثت نیز نصیب تابعان باشد خاص کند بنده

مصلحت عام را، پس حصول کمالات نبوت مر تابعان را بطریق تبعیت ووراثت بعد از بعثت

خاتم الرسل علیه وعلی آله وعلی جمیع الانبیاء والرسل الصلوات والتحیات منافی خاتمیت او نیست

علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام فلا تکن من الممترین بدان اسعدک الله تعالی راهها ئے

که بکمالات نبوت موصلند دو است راه ئے است که مربوط بطے کمالات مفصله مقام ولایت است و منوط

است بحصول تجلیات ظلیه ومعارف سکریه که مناسب مرتبه ولایت اند بعد از طی این کمالات و

حصول این تجلیات قدم در کمالات نبوت نهاده می آید درین مقام وصول باصل است و التفات

بظلیت ذنب وراه دیگر آنست که بتوسط حصول این کمالات ولایت وصول بکمالات نبوت

میسر گردد و این راه دویم شاه راه است واقرب است بوصول وهر که بکمالات نبوت رسیده است

الا ما شاء الله تعالی باین راه رفته است از انبیاء کرام علیهم الصلوٰة والسلام واز اصحاب

کرام ایشان بتبعیت ووراثت ایشان علیهم وعلی اصحابهم الصلوٰة والسلام والتحیة

وراه اول دور ودراز است ومتعسر الحصول ومتعذر الوصول جمعے از اولیاء در مقام ولایت که

بشرف نزول مشرف گشته اند کمالاتیکه بمقام نزول تعلق داشته کمالات نبوت خیال کرده اند ونزول وتخلق

را که مناسب مقام دعوت است از خصائص مقام نبوت انگاشته نه اینچنین است بلکه این نزول در

رنگ عروج آن هر دو از ولایت اند عروج ونزول دیگر است فوق مقام ولایت که بنبوت تعلق

دارد وآن توجه بخلق غیر آن توجه بخلق است که به نبوت مناسب است وآن دعوت غیر آن دعوت

است که از کمالات نبوت شمرده اند چه کنند که قدم از دائره ولایت بیرون نه نهاده اند وحقیقت کمالات

نبوت را در نیافته بنصف ولایت را که جانب عروج اوست تمام ولایت انگاشته اند ونصف دیگر آنرا

که جانب نزول اوست مقام نبوت تصور کرده اند چون کرمے که در سنگے نهانست بزمین

وآسمان او همان است. و ممکن است که شخصے براه اول وصول پیدا کند وجمیع کمالات مفصله ولایت

حاشیہ:

پس مباحث از شک آرند گمان ۱۲ — تعلق ۱۲ — وابستہ ۱۲ — سکر آمیز ۱۲ — گناه ۱۲ — است ۱۲ — راه فراخ وراه عامه خلق ۱۲ — نزدیکتر — بیان ۱۲ — دشوار — محال — کہ این جماعه گمان نبرده اند ۱۲ — منشا گمان — بلکه — هر دو طرف یعنی جانب این

۱۰ یعنی این چنین گمان کنند ۱۲ گمان کنند هم کنند که قدم از دائره ... ۱۲

مکتوبات امام ربانی

ونبوت نماید وتمیز در میانِ کمالاتِ این دو مقام کما ینبغی حصول فرماید وعروج ونزول هر کدام را جدا
سازد وحکم نماید بآنکه نبوتِ نبی بهتر است از ولایتِ او باید دانست که بعد از وصول براهِ دوم هر چند
کمالاتِ مفصله مقامِ ولایت بحصول نه پیوسته است اما زبده وخلاصهٔ ولایت بوجهِ احسن میسّر گشته است
توان گفت که اهلِ ولایت از کمالاتِ ولایت پوست بدست آورده اند واین واصل مغزِ آنرا حاصل کرده
آرے بعضے از علومِ سکریه وظهوراتِ ظلیه که اربابِ ولایت را حاصل شده است آن واصل از ان
علوم وظهورات قلیل النصیب است این معنی موجبِ مزیت نیست بلکه آن واصل را ازین علوم
وظهورات ننگ وناموس است جائے آن دارد که آن را ذنب وسوءِ ادب داند بلے واصل اصل
از ظلالِ آن اصل گریزان ومستغفر است گرفتاری بظل تا زمانِ عدمِ وصول است باصل آن ظل
بعد از وصول باصل ظل بے ماحصل است وتوجه بظل سوءِ ادب است اے فرزند حصول کمالاتِ نبوت مربوط
بموهبت محض است ومنوط بمکرمت صرف کسب وتعمل را در حصولِ این دولتِ عظمی هیچ مدخلے
نیست کدام عمل وکسب است که منتج این دولتِ عظمی باشد وکدام ریاضت ومجاهده است که مثمر این نعمت
اسنی بود بخلافِ کمالاتِ ولایت که مبادی ومقدمات آن کسبی است وحصولِ آن مربوط بریاضت
ومجاهده است هر چند روا است که بعضے را بے موهبت کسب وعمل نیز باین دولت ممتد سازند
وفنا وبقا که ولایت عبارت از انست نیز موهبت است که بعد از کسبِ مقدمات بفضل وکرم
هر کرا خواهند بدولتِ فنا وبقا مشرف سازند وریاضات ومجاهداتِ آن سرور علیه وعلی جمیع
الانبیاء والمرسلین وعلی الملائکة المقربین وعلی اهلِ طاعته اجمعین الصلوات
والتسلیمات پیش از بعثت وبعد از بعثت نه از برائے تحصیل این دولت بوده بلکه منافع وفوائد دیگر
منظور بوده مثلِ قلتِ حساب وکفارتِ زلاتِ بشریت وارتفاعِ درجات ومراعاتِ صحبتِ فرشته
مرسل که از اکل وشرب پاک است وکثرتِ ظهورِ خوارق که مناسبِ مقامِ نبوت اند وامثال آن
باید دانست که حصولِ این موهبت در حقِ انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات بتوسط است

ودرحقِ اصحابِ انبیا علیہم الصلوات والتحیات کہ بتبعیت ووراثت باین دولت مشرف گشتہ اند بتوسطِ انبیاست علیہم الصلوات والبرکات بعدازانبیا واصحابِ ایشان علیہم الصلوات والتسلیمات کم کسے باین دولت مشرف گشتہ است ہرچند جائز است کہ دیگریرا نیز بہ تبعیت ووراثت باین دولت مُمتّاز سازند ؎ فیضِ روح القدس ارباز مدد فرماید ٭ دیگران ہم بکنند آنچہ مسیحا میکرد انگارم کہ این دولت در کبار تابعین نیز پر تو انداختہ است ودر اکابر تبع تابعین نیز سایہ افگندہ بعدازان رُو باستتار آوردہ تا آنکہ نوبت بالفِ ثانی از بعثتِ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات رسیدہ درینوقت نیز آن دولت بتبعیت ووراثت برمنصۂ ظہور آمدہ وآخر را باول مُشابہ ساختہ ؎ اگر بادشہ بردرپیرزن ٭ بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن ٭ والسلام علی من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب صدودوم (۲۰۲)

بمخدوم زادگی کہ جامع علومِ ظاہرہ واسرار ومعارفِ باطنہ اند اعنی مجد الدین خواجہ محمد معصوم سلمہ اللہ تعالیٰ صدور یافتہ در بیانِ فرق میانِ ولایاتِ سہ گانہ کہ ولایتِ اولیا وولایتِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات وولایتِ ملأ اعلی است علی نبینا وعلیہم الصلوات والتحیات ودر بیانِ آنکہ نبوت افضل است از ولایت وبعضے از خصائصِ معارف کہ بہ نبوت تعلق دارند وما یناسب ذالک ٭ پدر ان ارشدک اللہ تعالی کہ ولایت عبارت از قرب الٰہی است جل سلطانہ کہ بے شائبۂ ظلیت صورت نہ بندد وبے حیلولۂ حجب حصول نپذیرد ٭ اگر ولایت اولیاست البتہ بداغ ظلیت متسم است وولایت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات ہرچند از ظلیت برآمدہ است امّا بے حیلولۂ حجب اسما وصفات متحقق نیست وولایتِ ملأ اعلی علی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات ہرچند از حجب اسما وصفات بلند رفتہ است لیکن از حجبِ شیون واعتباراتِ ذاتیہ چارہ ندارد ونبوت ورسالت است

کہ شائبۂ ظلیت باو راہ نیافتہ است و حجب صفات و اعتبارات را در راہ گذاشتہ پس ناچار نبوت از ولایت
افضل باشد و قرب نبوت ذاتی و اصلی باشد و من لم یطلع علی حقیقتہما حکم بالعکس و جزم بالقلب
پس وصول در مرتبۂ نبوت باشد و حصول در مقام ولایت زیرا کہ حصول بملاحظۂ ظلیت صورت نپذیرد
بخلاف وصول و ایضاً در کمال حصول رفع اثنینیت است و در کمال وصول بقاء اثنینیت پس
رفع دوگانگی مناسب مقام ولایت باشد و بقاء دوگانگی ملایم مرتبۂ نبوت و چون رفع دوگانگی مناسب
مقام ولایت است پس ناچار سکر ہمہ وقت لازم مقام ولایت باشد و در مرتبۂ نبوت چون بقاء اثنینیت
است پس صحو از خواص آن مرتبہ بود و ایضاً حصول تجلیات خواہ در کسوت صور و اشکال بود و خواہ در
پردۂ الوان و انوار ہمہ در مقامات ولایت است و در طے مقدمات و مبادی آن بخلاف مرتبۂ نبوت
کہ دران موطن وصول باصل است و استغناست از تجلیات و ظہورات کہ ظلال آن اصل اند و ہمچنین
در وقت طی مقدمات و مبادی آن مرتبہ نیز احتیاج بآن تجلیات نیست مگر آنکہ از راہ ولایت عروج واقع شود
این زمان حصول آن تجلیات بواسطۂ ولایت است نہ بواسطۂ طی مسافت راہ وصول نبوت بالجملہ
تجلیات و ظہورات از ظلال خبر میدہند و آنکہ از گرفتاری ظلال گذشتہ است از تجلیات وارستہ سِرّ
مَا زَاغَ الْبَصَرُ اینجا باید طلبید اے فرزند و لولۂ عشق و طنطنۂ محبت و نعرہائے شوق انگیز و صیحہائے
درد آمیز و وجد و تواجد و رقص و رقاصی ہمہ در مقامات ظلال است و در اوان ظہورات و تجلیات ظلیہ بعد
از وصول باصل حصول این امور متصور نیست محبت در آن موطن بمعنی ارادۂ طاعت است چنانچہ
علما فرمودہ اند نہ معنے زائد بران کہ منشا شوق و ذوق است چنانچہ بعضے صوفیہ گمان بردہ اند اے
فرزند بشنو چون در مقام ولایت رفع اثنینیت مطلوب است ناچار اولیا بزوال ارادہ سعی مینمایند
شیخ بسطام گوید اُرِیْدُ اَنْ لَّا اُرِیْدَ و در مرتبۂ نبوت چونکہ رفع اثنینیت در کار نیست زوال نفس
ارادہ مطلوب نگشت چرا مطلوب باشد کہ ارادہ صفتے است فی حد ذاتہا کامل اگر نقصے باو راہ یافتہ
است بواسطۂ خبث متعلق اوست پس باید کہ متعلق او امر خبیث و نامرضی نباشد بلکہ جمیع مرادات

ذرمن باقی نماند و بعضے فرمودہ کہ این نیز بایستے است این ہم نسخو اہم ۱۲

آن مرضیِ حق باشد جلّ وعلا و همچنین در مقامِ ولایت در نفیِ جمیعِ صفاتِ بشریّت میکوشند و در مرتبهٔ
نبوّت مطلوب نفیِ متعلّقاتِ سوءِ این صفات است نه نفیِ اصلِ این صفات که فی حدّ ذاتها کامله اند مثلاً
صفتِ علم فی حدّ ذاتها از صفاتِ کامله است اگر نقصے بوے راه یافته است از راهِ تعلّقِ سوءِ اوست
پس نفیِ متعلّقِ سوءِ آن ضروری آمد نه نفیِ اصلِ آن صفت علیٰ هذا القیاس پس شخصے که بمقامِ نبوّت از راهِ
ولایت آمده است او را در اثنائے راه از نفیِ اصلِ صفات چاره نبود و آنکه بے توسّطِ ولایت بآن مقام
رسیده است او را بنفیِ اصلِ صفات کارے نیست نفیِ متعلّقاتِ سوءِ این صفات باید کرد باید دانست
که مراد ازین ولایت که مذکور شد ولایتِ ظلّی است که بولایتِ صغریٰ معبّر است و ولایتِ اولیا است
امّا ولایتِ انبیا که از ظلّ گذشته است دیگر است آنجا مطلوب نفیِ متعلّقاتِ سوءِ صفاتِ بشریّت است
نه نفیِ اصلِ این صفات و چون نفیِ متعلّقاتِ سوءِ صفات حاصل گشت ولایتِ انبیا علیهم الصّلوات
والتّسلیمات بحصول پیوست بعد ازان عروجے که واقع شود متعلّق بکمالاتِ نبوّت خواهد بود و ازین بیان
لائح گشت که نبوّت را از اصلِ ولایت چاره نبود زیرا که ولایت از مبادی و مقدّماتِ اوست امّا ولایتِ
ظلّی در وصولِ کمالاتِ نبوّت هیچ در کار نیست بعضے را اتّفاق افتد و بعضے دیگر را اصلاً بآن عبورے
واقع نه شود فافهم و شک نیست که نفیِ اصلِ صفات متعسّر است نسبت به نفیِ متعلّقاتِ سوءِ آن صفات
پس حصولِ کمالاتِ نبوّت اهون و اقرب باشد نسبت بحصولِ کمالاتِ ولایت و همین نسبت تیسّر و قربِ است
در هر امرے که وصول باصل دارد نسبت بامور یکه از اصل جدا افتاده اند نمی بینی که کیمیائے اصل بسهولتِ
عمل میسّر است و باقربِ طرق حاصل و آنکه از اصلِ آن جدا افتاده است در محنت است و عمرے
در تحصیلِ آن فانی می سازد و معذلک حرمانش نقدِ وقتِ اوست و آنچه بدست آورده است بعد
اللّتیّا والّتی شباهتے بآن اصل دارد و بس است که آن شباهتِ عارضه از وے زائل گردد و باصلِ
خود عود نماید و بقلّابی و دغلی بکشد بخلافِ واصلِ اصلِ آن که باوجودِ سهولتِ عمل و نزدیکی راه از خوفِ قلّابی
و دغلی ایمن است جمعے از سالکانِ این راه که بریاضاتِ شاقّه و مجاهداتِ شدیده بظلّے از ظلال

رسیده اند گمان برده اند که وصول مطلب منوط بریاضات شاقه است و مجاهدات شدیده تمہید اند که راه
دیگر اقرب ازین راه است و موصل نہایة النہایت و آن راه اجتباست که بمجرد فضل و کرم منوط است
و راہے که ایشان اختیار کرده اند راه انابت است که بمجاهدات مربوط است و واصلان این راه قلیل
قلیل اند و واصلان راه اجتبا جم غفیر انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات همه براه اجتبا رفته اند و اصحاب ایشان
علیهم الصلوات والتحیات نیز بتبعیت و وراثت براه اجتبا واصل گشته اند ریاضات ارباب اجتبا از
برائے ادائے شکر نعمت وصولست قال علیه و علیٰ آله الصلوة والسلام فی جواب السائل عن وجه
ریاضاته الشدیدة مع کون ذنوبه المتقدمة والمتاخرة مغفورة افلا اکون عبدا شکورا
و مجاهدات اهل انابت از برائے حصول وصولست شتان ما بینهما راه اجتبا راه برون ست و راه انابت
راه رفتن از برون تا رفتن فرق عظیم است زودی برند و دیر رسانند و دیر برند و در راه میمانند حضرت
خواجه نقشبند قدس سره فرموده اند ما فضلیانیم بلے تا فضل نباشد نهایت دیگران در بدایت ایشان
چگونه مندرج گردد ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم بسر اصل سخن رویم
و گوئیم که این فقیر در عرضداشتے که به پیر بزرگوار خود قدس سره نوشته است نوشته که جمیع مرادات مرتفع
گشته اند اما نفس اراده هنوز برجاست بعد از مدتے نوشته که آن اراده نیز در رنگ مرادات مرتفع گشته
و چون حضرت حق سبحانه و تعالی بوراثت انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات مشرف ساخت
دانست که مقصود رفع تعلق سوء آن اراده بوده است نه رفع نفس آن اراده لازم نیست که رفع تعلق
سوء بعد از رفع اصل بر وجه اتم و اکمل حاصل شود بلکه بسا است که بمجرد فضل آن میسر شود که بتعمل و تکلف
عشر عشیر آن حاصل نه گردد اے فرزند در مقام ولایت دست از دنیا و آخرت باید شست و گرفتاری
آخرت را در رنگ گرفتاری دنیا باید شمرد و رد آخرت را در رنگ رد دنیا محمود باید دانست
امام داؤد طائی فرمایند ان اردت السلامة سلم علی الدنیا و ان اردت الکرامة کبر علی
الآخرة و دیگرے ازین طائفه گوید کریمه منکم من یرید الدنیا و منکم من یرید الآخرة

عه واقع هست در سوره آل عمران و پاره لن تنالوا و در شان غازیان معرکه احد نازل شده بود یعنی از شما کسے بود که میخواست دنیا را و از شما کسے بود که میخواست آخرت را ۱۲

شکایت از فرنفقین است بالجملہ فنا کہ عبارت از نسیانِ ماسوائے حق است جل و علا شامل دنیا و آخرت
و فنا و بقا ہر دو اجزاءِ ولایت اند پس در ولایت از نسیانِ آخرت چارہ نبود و در مرتبہ کمالات نبوت
گرفتاری آخرت محمود است و درد آخرت مرضی و مقبول بلکہ درد دوران موطن درد آخرت است و گرفتار
گرفتاری آخرت کریمہ ، یدعون ربھم خوفا وطمعا ، و کریمہ ، ویخشون ربھم ویخافون
عذابہ ، و کریمہ ، الذین یخشون ربھم بالغیب وھم من الساعۃ مشفقون ، نقد وقت
ارباب آن مقام است گریہ و نالہ ایشان از تذکر احوالِ آخرت است و الم و اندوہ شان از ترس احوال
قیامت ہموارہ از فتنۂ قبر در استعاذہ اند و ہمیشہ از عذاب نار بناہ جو و متضرع در درحق جل و علا کز و شا
درد آخرت است و شوق و محبت ایشان شوق و محبت آخرت چہ اگر لقاست موعود با آخرت است
و اگر رضاست کمالش نیز موقوف با آخرت دنیا مبغوضہ حق است جل و علا و آخرت مرضیہ او تعالے
مبغوضہ را با مرضیہ در ہیچ امر برابر نمیتوان ساخت زیرا کہ مبغوضہ شایانِ اعراض است و مرضیہ شایانِ
اقبال از مرضیہ اعراض نمودن عین سکر است و خلافِ مدعو و مرضی او تعالی کریمہ والله یدعو
الی دار السلام شاہد این معنی است حضرت حق سبحانہ و تعالی بمبالغہ و تاکید ترغیبِ آخرت می
فرماید پس اعراض از آخرت نمودن فی الحقیقت معارضہ است بحق جل و علا و سعی در رفع مرضی
او کردن است امامِ داؤد طائی با آن بزرگی چون در ولایت قدم راسخ داشت ترک آخرت
را کرامت گفت مگر ندانست کہ اصحاب کرام علیہم الرضوان ہمہ بدرد آخرت مبتلا بودہ اند
و از عذاب آخرت ترسان و لرزان روزے حضرت فاروق رضی اللہ تعالی عنہ شتر سوار بکوچہ
میگذشتند قاری این کریمہ را بخواند ان عذاب ربک لواقع ما لہ من دافع از استماع این از
ہوش رفتند و از شتر بیخود بر زمین افتادند و از انجا بر داشتہ بخانہ بردند و تا مدتے از ان درد بیمار افتادند
کہ مردم بعیادت ایشان مے آمدند آرے در توسط احوال در مقام فنا نسیان از دنیا و آخرت
میسر میگردد و گرفتاری آخرت را در رنگ گرفتاری دنیا میداند اما چون بشرف بقا مشرف گشت

وکار را بانجام رسانید و کمالات نبوت پرتوے انداخت آنجا ہمہ در دِ آخرتست و استعاذہ از دوزخ و
تمنائے بہشت اشجار وانہار وحور وغلمان بہشت را باشیائے دنیوی ہیچ مناسبت نیست بلکہ اینہا
دو طرف نقیض اند در رنگ تناقضِ غضب و رضا اشجار وانہار وآنچہ در بہشت است نتائج وثمرات
اعمالِ صالحہ اند پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام فرمود کہ بہشت درخت ندارد آنجا درختان بنشانید رسیدند
کہ چہ طور بنشانیم فرمود علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ بہ تسبیح وتحمید وتمجید وتہلیل یعنی سبحان اللہ
بگوئید تا در بہشت نہالِ یکدرخت بنشانند پس درختِ بہشت نتیجہ تسبیح گشت کمالاتِ تنزیہی چنانچہ
درین کلمہ در کسوتِ حروف واصوات مندرج ساختہ اند در بہشت آن کمالات را در کسوتِ درخت تعبیہ
میفرمایند علی ہذا القیاس آنچہ در بہشت است نتیجہ عملِ صالح است وہر چہ از کمالاتِ وجوبی تعالت وتقدست
در ضمنِ کسوتِ صلاحِ قولی وعملی اندراج یافتہ است در بہشت آن کمالات در پردۂ لذات وتنعمات ظہور
میفرمایند پس ناچار آن تلذذ وتنعم مرضی ومقبول باشد ووسیلہ باشد از برائے لقا ووصول رابعہ
بیچارہ اگر ازین سر آگاہ میگشت فکرِ سوختنِ بہشت نمی نمود وگرفتاریِ آنرا غیرِ گرفتاریِ حق جل وعلا
نمیدانست بخلافِ تلذذ وتنعم دنیوی کہ منشأ آن خبث وشرارت است ونتیجہ آن حرمان در آخرت
اعاذنا اللہ سبحانہ منہ این تلذذ اگر مباحِ شرعی است محاسبہ در پیش است اگر رحمت دستگیری نفرماید
وائے صد وائے واگر مباحِ شرعی نیست موردِ وعید است ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفرلنا
وترحمنا لنکونن من الخاسرین پس این تلذذ را بآن تلذذ چہ نسبت بود این تلذذ سمِ قاتل است
وآن تلذذ تریاقِ نافع پس در آخرت یا نصیبِ عوامِ مومنانست یا نصیبِ اخصِ خواص
ازین در ومنتزہ می نمایند کرامت در خلافِ آن می انگارند: آن ایشانند من چنینم یارب

مکتوب صد وسیوم (۱۰۳)

باسمِ حاجی یوسف مؤذن در بیانِ معانیِ کلماتِ اذان صدور یافتہ۔ بعد الحمد والصلوٰۃ

له قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لقیت ابراہیم لیلۃ اسری بی فقال یا محمد اقرئ امتک منی السلام واخبرہم ان الجنۃ طیبۃ التربۃ عذبۃ الماء وانہا قیعان وان غراسہا سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر رواہ الترمذی ۱۲ مشکوٰۃ

باید دانست کہ کلماتِ اذانِ نماز ہفت است اَللّٰہُ اَکْبَرُ اَیِ اللّٰہُ اَکْبَرُ مِنْ اَنْ یَّکُوْنَ لَہٗ حَاجَۃٌ اِلٰی عِبَادَۃِ عَابِدٍ کُرِّرَتْ ھٰذِہِ الْکَلِمَۃُ اَرْبَعَ مَرَّاتٍ لِتَاکِیْدِ ھٰذَا الْمَعْنَی الْمُھْتَمِّ اَشْھَدُ اَنْ لَّا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ اَیْ اَشْھَدُ اَنَّہٗ تَعَالٰی مَعَ کِبْرِیَائِہٖ وَاسْتِغْنَائِہٖ عَنِ الْعِبَادَۃِ لَیْسَ الْمُسْتَحِقُّ لِلْعِبَادَۃِ اِلَّا ھُوَ سُبْحَانَہٗ اَشْھَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰہِ اَیْ اَشْھَدُ اَنَّہٗ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ رَسُوْلُہٗ سُبْحَانَہٗ وَمُبَلِّغٌ عَنْہُ تَعَالٰی طَرِیْقَ الْعِبَادَۃِ فَلَا یَکُوْنُ الْعِبَادَۃُ اللَّائِقَۃُ بِجَنَابِ قُدْسِہٖ تَعَالٰی اِلَّا مَا ھِیَ مَاْخُوْذَۃٌ مِنْ جِھَۃِ تَبْلِیْغِہٖ وَرِسَالَتِہٖ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالتَّحِیَّۃُ حَیَّ عَلَی الصَّلٰوۃِ حَیَّ عَلَی الْفَلَاحِ کَلِمَتَانِ لِطَلَبِ الْمُصَلِّیْ اِلٰی اَدَاءِ الصَّلٰوۃِ الْمُؤَدِّیَۃِ اِلَی الْفَلَاحِ اَللّٰہُ اَکْبَرُ اَیْ اَکْبَرُ مِنْ اَنْ یَّلِیْقَ بِجَنَابِ قُدْسِہٖ تَعَالٰی عِبَادَۃُ اَحَدٍ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ اَیْ اَنَّہٗ تَعَالٰی لَا مَحَالَۃَ ھُوَ الْمُسْتَحِقُّ لِلْعِبَادَۃِ وَاِنْ لَّمْ تَصْدُرِ الْعِبَادَۃُ مِنْ اَحَدٍ مَا ھِیَ لَائِقَۃٌ بِجَنَابِ قُدْسِہٖ تَعَالٰی بزرگیِ شانِ نماز از بزرگیِ این کلمات کہ موضوع از برائے اعلامِ نماز است باید دریافت ؎ سالے کہ نکوست از بہارش پیداست ‹ اَللّٰھُمَّ اجْعَلْنِیْ مِنَ الْمُصَلِّیْنَ الْمُفْلِحِیْنَ بِحُرْمَۃِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّھَا وَاَکْمَلُھَا ‹

مکتوب صد و چہارم (۳۰۴)

بمولانا عبد الحی صدور یافت در بیانِ اعمالِ صالحہ کہ در اکثر آیہائے قرآنی وعدۂ دخولِ بہشت را منوط بآن ساختہ است تعالیٰ و تقدس و در بیانِ اداءِ شکر و در بیانِ بعضے از معانی و اسرارِ نماز ‹ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ ‹ بدان اَسْعَدَکَ اللّٰہُ تَعَالٰی تا مدتہا تردد داشت کہ آیا مراد از اعمالِ صالحہ کہ حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ در اکثر آیتہای قرآنی وعدۂ دخولِ بہشت را مربوط بآن ساختہ است جمیعِ اعمالِ صالحہ است یا بعضے اگر جمیع است متعسر است کم کسے باشد کہ باتیانِ جمیع موفق شدہ باشد و اگر بعضے است مجہول است و تعیین نیافتہ آخر بمحض فضلِ خداوندی جل سلطانہٗ بخاطر ریخت کہ شاید مراد از اعمالِ صالحہ ارکانِ خمسۂ اسلام باشد کہ بناءِ اسلام بر آنست امید است کہ اگر این اصولِ پنجگانۂ اسلام بر وجہ کمال ادا یابند نجات

وفلاح نقد وقت ست چه اینها فی حد ذاتها اعمال صالحه اند و موانع سیئات و منکرات اند کریمہ ان الصلوٰۃ
تنهی عن الفحشاء والمنکر شاهد این معنی است و چون اتیان این پنجگانه اسلام میسر شد امید است که
شکر او یافت و چون شکر او یافت از عذاب نجاتے حاصل آمد ما یفعل الله بعذابکم ان شکرتم
وامنتم پس در اتیان این پنجگانه بجان باید کوشید علی الخصوص در اقامت نماز که عماد دین است
مهما امکن بترک ادبے از آداب آن راضی نباید شد اگر نماز را تمام ساخت اصل عظیم از اسلام بدست آورد
وحبل متین از برائے خلاصی حاصل کرد والله سبحانه الموفق بدانکه تکبیر اولی در نماز اشارت به استغنا و کبریا
اوست تعالی و تقدس از عبادت عابدان و از نماز مصلیان و تکبیراتے که بعد ارکان اند رمز و اشارت اند
بعدم لیاقت ادا هر رکن از برائے عبادت جناب قدس او تعالی و در تسبیح رکوع چون معنی تکبیر ملحوظ بوده
است در آخر رکوع تکبیر گفتن نه فرموده بخلاف سجدتین که با وجود تسبیحات آنها در اول و آخر تکبیر گفتن فرموده
تا کسے در وهم نیفتد که در سجود که نهایت انحطاط و انخفاض است و غایت تذلل و انکسار حق عبادت او میاید
و از برائے دفع این وهم هم در تسبیح سجود لفظ اعلی اختیار افتاده و هم تکرار تکبیر مسنون گشته و چون نماز معراج
مومن است در آخر نماز کلماتیکه آنسرور علیه و علی آله الصلوٰۃ والسلام در شب معراج آن کلمات مشرف
شده بود خواندن فرموده پس مصلی را باید که نماز را معراج خود سازد و نهایت قرب در نماز جوید قال علیه
وعلی آله الصلوٰۃ والسلام اقرب ما یکون العبد من الرب فی الصلوٰۃ و مصلی چون مناجی رب ست
عز شانه و مشاهد عظمت و جلال اوست تعالی در وقت اداے نماز جاے آنست که در وے رعبے
و هیبتے پیدا شود از برائے تسلی او ختم نماز به تسلیمتین فرموده و آنچه در حدیث نبوی آمده است علیه و علی
آله الصلوٰۃ والسلام صد بار تسبیح و تحمید و تکبیر و تهلیل بعد از نماز فرض در علم فقیر سرش آنست که در
اداء نماز هر چه از قصور و تقصیر واقع شده است به تسبیح و تکبیر تلافی آن باید نمود و اعتراف بعدم لیاقت
ذات تمامی عبادت خود باید فرمود و چون اداء عبادت بتوفیق او تعالی میسر شده است تحمید شکر آن نعمت
باید بجا آورد و مستحق عبادت غیر او را نباید داشت امید است که چون اداء نماز مقرون بشرائط و آداب

واقع شود و بعد ازان تلافیِ تقصیر و شکرِ نعمتِ توفیق و نفیِ استحقاقِ عبادت از غیر او تعالی از صمیمِ قلب باین کلماتِ طیبہ نمودہ آید آن نماز شایانِ قبولِ خداوندی جل سلطانہٗ گردد و صاحبِ آن نماز مصلّی مفلح بود اللّٰھم اجعلنی من المصلین المفلحین بحرمۃ سید المرسلین علیہ و علیہم و علی آل الصلوات والتسلیمات

مکتوب سیصد و پنجم (۳۰۵)

تمامی نماز و کمال آن ... و منتہی

بمیر محب اللہ صدور یافت در بیانِ اسرارِ نماز و فرق در میانِ نمازِ مبتدی و عامی و در میان نمازِ منتہی و ما ینا سب ذلک بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی بدان ارشدک اللہ تعالی کہ تمامی صلوٰۃ و کمالِ آن نزدِ فقیر عبارت از اتیانِ فرائض و واجبات و سنن و مستحبات نماز است کہ در کتبِ فقہیہ بتفصیل بیان یافتہ است امرے دیگر ورائے این امورِ اربعہ نیست کہ در تمامی نماز آن را دخلے باشد خشوعِ نماز نیز مندرج در ہمین امورِ اربعہ است و خضوعِ قلب نیز منوط باینہا جمعے بہ علمِ این امور کفایت ورزیدہ اند و در عمل مسامحہ و مداہنہ اختیار نمودہ لاجرم از کمالاتِ نماز قلیل النصیب گشتہ اند و جمعے دیگر اہتمام بحضورِ قلب بحق سبحانہٗ داشتہ بہ اعمالِ ادبیہ جوارح کم پردازند و اقتصار بر فرائض و سنن نمایند این جماعہ نیز از حقیقتِ نماز آگاہ نگشتہ اند و کمالِ نماز را از غیرِ نماز جستہ چہ حضورِ قلب را از جملہ احکامِ نماز نشمردہ اند و آنچہ در خبر آمدہ است لا صلوٰۃ الا بحضور القلب تواند بود کہ مراد از حضور حضورِ قلب باشد باین امورِ اربعہ تا فتورے در اتیانِ امرے ازین امور واقع نشود و ورائے این حضور حضورِ دیگر الحال بفہمِ این فقیر نمے در آید سوال چون تمامی نماز و کمالِ آن مربوط باتیانِ امورِ اربعہ گشت و امرے دیگر ورائے اینہا در کمالِ آن ملحوظ نشد پس فرق در میانِ نمازِ منتہی و نمازِ مبتدی بلکہ نمازِ عامی کہ مقرون باتیانِ این امور باشد چہ بود جواب فرق از راہِ عامل است نہ از راہِ عمل اجرِ یک عمل بواسطہ تفاوتِ عمال متفاوت است عملیکہ از عاملِ مقبول و محبوب بوقوع آید اجرِ آن اضعافِ مضاعف است ازان اجرے کہ مترتب بر عملِ غیرِ آن عامل باشد چہ عامل ہرچند عظیم القدر باشد عمل او جزیل الاجر است ازینجا

گفته اند که عمل ریائی عارف بهتر از عمل با اخلاص مرید است فکیف که عمل عارف مقرون باخلاص بود لهذا
حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه سهو حضرت پیغمبر را علیه و علی آله الصلوة والسلام بهتر از صواب
و عمد خود دانسته طلب سهو او علیه و علی آله الصلوة والسلام والتحیة میفرماید آنجا که میگوید یا لیتنی
کنت سهو محمد آرزوے آن دارد که بکلیت خود سهو آنسرور باشد علیه و علی آله الصلوة والسلام
پس تمامی اعمال و احوال خود را کم از عمل سهو آنسرور علیه و علی آله الصلوة والسلام والتحیة میداند
و به تمنائے تمام تمامی حسنات خود را در جنب سهو آنسرور علیه و علی آله الصلوة والسلام مسألت می نماید
و عمل سهو آنسرور علیه و علی آله الصلوة والسلام مثل سلام دادن اوست علیه و علی آله الصلوة والسلام
بر دو رکعت نماز فرض چهارگانی بطریق سهو گذاردی پس نماز منتهی باوجود نتائج و ثمرات دنیوی
اجر جزیل آخرت بران مترتب باشد بخلاف نماز مبتدی و عامی ع چه نسبت خاک را با عالم پاک
شمه از خصائص نماز منتهی وا مینماید از اینجا قیاس نمایند گاه هست که منتهی در نماز در وقت قراءت قرآن
و اتیان تسبیحات و تکبیرات زبان خود را در رنگ شجرۂ موسوی می یابد و قوی و جوارح خود را بیش از آلات
و وسائط نمیداند و گاهے می یابد که در وقت اداء نماز باطن و حقیقت تمام از ظاهر و صورت تعلق گسسته بعالم
غیب ملحق شده است و نسبت مجهول الکیفیت بغیب پیدا کرده و چون از نماز فارغ شده باز رجوع
نموده یا آنکه جواب اصل سوال گوئیم که اتیان امور اربعه مذکوره بتمام و کمال نصیب منتهی است
مبتدی و عامی دور است که باتیان این امور بتمام و کمال موفق شوند هر چند ممکن و جائز است فانها
لکبیرة الا علی الخاشعین والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب سه صد و ششم (۳۰۶)

۵ اقتباس است از قرآن کریم یعنی پس هر آئینه نماز دشوار است مگر بر فروتنی کنندگان ۱۲

بمولانا صالح صدور یافته در ذکر بعضے از مناقب و کمالات حقائق آگاه معارف دستگاه مخدوم زاده
کلان خواجه محمد صادق علیه الرحمة والغفران و مخدوم زاده هاے خورد مرحومی مغفوری محمد فرخ

و محمد عیسیٰ رحمہم اللہ تعالیٰ علیہم و در خاتمہ این مکتوب بیانِ فنائے ارباب ولایت است و بیان آنکہ این فنا در قربِ نبوت ہیچ در کار نیست و ما یناسب ذلک ؛ الحمد للہ و سلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ اخوی ملا صالح واقعاتِ اہل سرہند را شنیدہ باشند فرزندی اعظمی رضی اللہ تعالیٰ عنہ نیز با دو برادرِ خورد محمد فرخ و محمد عیسیٰ سفرِ آخرت اختیار فرمودند ؛ انا للہ و انا الیہ راجعون رحمہم اللہ سبحانہ کہ اولاً باقیماندگان را قوتِ صبر عطا فرمودند ثانیاً بلیہ را سر دادند ؛ خوش گفت سے من از تو روے نہ پیچم گرم بیازاری ؛ کہ خوش بود ز عزیزان تحمل و خواری ؛ فرزندی مرحومی آیتے بود از آیاتِ حق جل و علا و رحمتے بود از رحمتہائے رب العالمین در بست و چہار سالگی آن یافت کہ کم کسے یافت پایہ مولویت و تدریس علوم نقلیہ و عقلیہ را بحدِ کمال رسانیدہ بود حتی کہ تلامذہ ایشان بیضاوی و شرح مواقف و امثال آنہا بالقدرت تام درس دارند و حکایاتِ معرفت و عرفان و قصص شہود و کشوفِ ایشان مستغنی است از آنکہ در بیان آرد معلوم شما است کہ در سن ہشت سالگی بر نہجے مغلوب حال شدہ بودند کہ حضرت خواجہ ما قدس سرہ معالجہ تسکین حالِ ایشان را بطعامہائے بازاری کہ مشکوک و مشتبہ است مینمودند و میفرمودند کہ محبتے کہ مرا بمحمد صادق است باہیچکس نیست و ہمچنین محبتے کہ او را باما ست بہیچکس نیست و ازین سخن بزرگیِ ایشان را باید دریافت ولایتِ موسوی را بنقطۂ آخر رسانیدہ بود و عجائب و غرائبِ آن ولایت علیہ ایمان میفرمود و ہموارہ خاشع و خاضع و ملتجی و متضرع و متذلل و منکسر بودہ و میفرمودہ کہ ہر یکے از اولیا از حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ چیزے خواستہ است و من التجا و تضرع خواستہ ام از محمد فرخ چہ نویسد کہ در یازدہ سالگی طالب علم شدہ بود کافیہ خوان و بہ شعور سبق میخواندہ و ہموارہ از عذابِ آخرت ترسان و لرزان بودہ و دعا میکردہ کہ در سن طفولیت دنیائے دنیہ را وداع نماید تا از عذابِ آخرت خلاص شود و در مرض موت یارانے کہ بیمار داری او میکردند عجائب و غرائب ازوے مشاہدہ نمودند و کرامات و خوارق از محمد عیسیٰ تا ہشت سالگی کہ مردم معاینہ کردہ اند چہ نویسد بالجملہ جواہر نفیسہ بودند کہ بودیعت سپردہ بودند للہ سبحانہ الحمد

ے قولہ سبحانہ الحمد امتثال لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا مات ولد العبد قال اللہ لملئکتہ ماذا قال عبدی فیقولون حمدک واسترجع فیقولون ابنوا لعبدی بیتا فی

والمنۃ کہ امانات را باہل امانات بے کرہ وبے اکراہ حوالہ نمودیم اللھم لا تحرمنا اجرھم ولا تفتنا بعدھم بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات ازہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است۔ بدانند کہ مقصود از فنا کہ عبارت از نسیان ماسوائے حق است سبحانہ آنست کہ محبت وگرفتاری مادون او تعالیٰ زائل گردد چہ ہرگاہ ذوات وصفات وافعال اشیا از دید ودانش زائل گردند گرفتاری ومحبت اینہا ناچار رو بزوال خواہد آورد ودر طریق ولایت از برائے زوال گرفتاری مادون حق جل وعلا از نسیان ماسوی چارہ نبود ودر مدارج قرب نبوت در زوال گرفتاری اشیا نسیان اشیا ہیچ در کار نیست زیرا کہ در قرب نبوت گرفتاری باصل کہ فی حد ذاتہ حسن وجمیل است نمیگذارد کہ از گرفتاری اشیا کہ فی نفسہا قبیح وغیر مستحسن اند نامے ونشانے بماند اشیا فراموش شوند یا نہ زیرا کہ علم اشیا بواسطہ گرفتاری باشیا کہ مستلزم اعراض است از جناب قدس او تعالیٰ وصف ذم پیدا کردہ بود وچون گرفتاری اشیا زائل گشت علم اشیا مذموم نشد علم اشیا چگونہ مذموم بود کہ اشیا ہمہ معلوم حق اند جل سلطانہ وعلم اینہا از صفات کاملہ است اگر گویند کہ ہرگاہ علم مادون حق جل وعلا زائل نشود پس علم حق جل وعلا با علم مادون حق جل شانہ دریک وقت چگونہ جمع شود پس از نسیان مادون او تعالیٰ چارہ نبود گوئیم علمیکہ باشیا تعلق میگیرد از قبیل علم حصولی است وعلمیکہ بحضرت حق سبحانہ وتعالیٰ تعلق پیدا میکند مشابہ علم حضوری پس ہر دو علم دریک وقت جمع شوند وہیچ محذور لازم نیاید محذور وقتے لازم آید کہ ہر دو علم حصولی باشند وآنکہ گفتیم از قبیل علم حصولی است ومشابہ علم حضوری زیرا کہ آنجا نہ حقیقت حصول است ونہ گنجایش حضور وعلم حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ کہ باشیا تعلق میگیرد حصولی نیست زیرا کہ حوادث را در ذات وصفات او تعالیٰ حلولے وحصولے نیست وعلم این عارف پرتوے است از ان علم وعلمیکہ متعلق بحضرت حق سبحانہ بود آنرا حضوری نیز نمیتوان گفت زیرا کہ او تعالیٰ بمدرک اندرک ہم نزدیکتر است علم حضوری نسبت بآن علم ہمچو علم حصولی است نسبت بہ علم حضوری این معرفت ورائے طور نظر عقل وفکر است۔ من لم یذق لم یدر۔ پس مقرر شد کہ علم

اشیا منافیِ علمِ حق نشد جلّ وعلا پس نسیانِ اشیا ہیچ در کار نباشد بخلافِ طریقِ ولایت کہ زوالِ گرفتاری اشیا آنجا بے نسیانِ اشیا متصوّر نیست چہ در ولایت گرفتاری بظلال است و گرفتاری ظلال را آن قدر قوّت نیست کہ باوجود علمِ اشیا گرفتاری اشیا را تواند زائل گردانید پس اول از نسیانِ اشیا چارہ نبود تا گرفتاری زائل گردد و این معرفتے است کہ مخصوص باین درویش است دیگرے بآن تکلّم نہ کردہ۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ هَدٰنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدٰنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ؞

مکتوب سہ صد و ہفتم (۳۰۷)

بمولانا عبد الواحد لاہوری صدور یافتہ در بیانِ معنی کلمۂ طیّبہ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ وما یناسب ذٰلک

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ باید دانست کہ عابد در وقتِ ادائے عبادت ہرچہ از جنسِ حسن و کمال در عبادتِ خود یابد آن ہمہ راجع بتوفیقِ خداوندی است جلّ سلطانہٗ و از حسنِ تربیت و احسانِ اوست تعالیٰ و ہرچہ از جنسِ قصور و ناتمامی در عبادتِ خود یابد آن ہمہ عائد بنفسِ اوست و از شرارتِ جبلّیِ او ناشی شدہ است و بجنابِ قدسِ او تعالیٰ ہیچ چیز از قسمِ نقص و قصور راجع نیست آنجا ہمہ خیر و کمال است و ہمچنین ہرچہ در عالم بوقوع می آید حسن و کمالِ آن راجع بجنابِ قدسِ اوست تعالیٰ و شر و نقصِ آن عائد بدائرۂ ممکنات کہ قدم راسخ در عدم دارد کہ منشأ ہر شر و نقص ست کلمۂ طیّبہ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ بوجہ اَبلغ بیانِ این دو امر میفرماید و کمال تنزیہ و تقدیسِ او تعالیٰ اِنبا میفرماید از آنچہ شایانِ جنابِ قدسِ او تعالیٰ نیست از شرور و نقائص و ادائے شکر بعبارتِ حمد کہ رأسِ ہر شکر است میکند بر صفات و افعالِ جمیلۂ او تعالیٰ و بر انعامات و احساناتِ جزیلۂ او سبحانہٗ ازینجاست کہ در حدیثِ نبوی آمدہ است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات کہ ہر کہ این کلمۂ طیّبہ را در روز یا در شب صد بار بگوید ہیچ یکے در عمل دران روز و دران شب با و برابری نجوید مگر آنکہ مثلِ او این کلمۂ طیّبہ را بگوید چگونہ برابری جوید کہ ہر عمل و عبادت و ادائے شکری است

۵؎ قولہ کہ ہر کہ الخ قال صلی اللہ علیہ وسلم من قال حین یصبح وحین یمسی سبحان اللہ وبحمدہ مأۃ مرۃ لم یأت احد یوم القیامۃ بافضل مما جاء بہ الا احد قال

از شکر ہائے خداوندی جل سلطانہ کہ بجز واین کلمہ طیبہ ادا یافتہ است و مجز و دیگر او کہ بیانِ تنزیہ وتقدیسِ او تعالیٰ مینماید علاحدہ است تعلیکم بالتیانِ هٰذِهِ الْكَلِمَةِ الطَّيِّبَةِ كُلَّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ مِائَةَ مَرَّةٍ وَاللهُ سُبْحَانَهُ الْمُوَفِّقُ سوال در حدیث نبوی آمدہ است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ عَدَدَ خَلْقِهِ وَرِضَا نَفْسِهِ وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ وآمدہ سُبْحَانَ اللهِ مِلْأَ الْمِيزَانِ وآمدہ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَضْعَافَ مَا حَمِدَهُ جَمِيعُ خَلْقِهِ وقائل غیر از یکبار نگفتہ است وعدد غیر از یک فرد بوقوع نیامدہ آنرا عَدَدَ خَلْقِهِ بچہ اعتبار گویند و رِضَا نَفْسِهِ بچہ معنی گویند و زِنَةَ عَرْشِهِ چگونہ بود و مِدَادَ كَلِمَاتِهِ چون راست آید و میزان را چگونہ پر سازد و اَضْعَافَ مَا حَمِدَهُ جَمِيعُ خَلْقِهِ بچہ معنی گفتہ شود گوئیم کہ انسان جامعِ عالمِ خلق و عالمِ امر است ہر چہ در خلق و امر است در انسان است مع شیءٍ زائدٍ وآن ہیئتِ وحدانی اوست کہ از ترکیب خلق و امر ناشی شدہ است وآن ہیئتِ وحدانی ہیچکس را بغیر او میسر نشدہ است واین ہیئت اعجوبہ ایست غریب و اُنموذجے است بدیع پس حمدے کہ از انسان بوقوع آید اضعافِ حمد جمیع خلائق خواہد بود. علیٰ هٰذَا الْقِيَاسِ حَلُّ سَائِرِ الْاَسْوِلَةِ پس مراد از جمیع خلق ماسوائے انسان باید داشت و اگر انسان را نیز داخل کنیم گوئیم کہ انسان کامل چنانچہ جمیع افرادِ عالم را اجزاءِ خود می یابد افرادِ انسان را نیز اجزاءِ خود می یابد و خود را کل ہمہ میداند برین تقدیر حمد خود را اضعافِ حمد خود می یابد و اضعاف حمد جمیع افرادِ انسانی نیز خواہد یافت. والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ من الصلوات اتمہا ومن التحیات اکملہا.

مکتوب صد و ہشتم (۳۰۸)

بمولانا فیض اللہ پانی پتی صدور یافتہ در بیانِ معنی حدیثِ نبوی علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمٰنِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ بدان أَرْشَدَكَ اللهُ تعالیٰ قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ

ف قوله كلمتان الخ يعني دو كلمه اند سبك بر زبان گران در ميزان و دوست داشته شده بسوى رحمن يعني سبحان الله الخ ١٢

والسلام كلمتان خفيفتان على اللسان ثقيلتان في الميزان حبيبتان الى الرحمن سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم ووجه خفتهما على اللسان ظاهر لقلة الحروف واما وجه ثقلهما في الميزان وكونهما حبيبتين الى الرحمن فلان الجزء الاول من الكلمة الاولى يفيد تنزيهه تعالى وتقديسه سبحانه عما لا يليق بجناب قدسه عز وجل وابعاد جناب كبريائه عن صفات النقص وسمات الحدوث والزوال والجزء الثاني من تلك الكلمة يفيد اثبات صفات الكمال وشيونات الجمال له تعالى سواء كانت الصفات والشيونات من الفضائل او من الفواضل وجعل الاضافة للاستغراق في الجزئين يفيد ثبوت جميع التنزيهات والتقديسات لله سبحانه وثبوت جميع صفات الكمال والجمال له تعالى فحاصل الجزئين من الكلمة الاولى ارجاع جميع التنزيهات والتقديسات اليه سبحانه واثبات جميع صفات الكمال والجمال له عز وجل وحاصل الكلمة الثانية اثبات جميع التنزيهات والتقديسات له تعالى مع اثبات لعظمته والكبرياء له عز وجل وفيها اشارة الى ان سلب النقائص عنه تعالى ليس الا لاجل عظمته وكبريائه سبحانه فلاجرم يكون الكلمتان ثقيلتين في الميزان حبيبتين الى الرحمن وايضا التسبيح مفتاح التوبة بل زبدة التوبة وخلاصتها كما حققت في بعض المكاتيب فيكون التسبيح وسيلة الى محو الذنوب وعفو السيئات فلاجرم يكون ثقيلا في الميزان ومرجحا لكفة الحسنات وحبيبا الى الرحمن لانه سبحانه يحب العفو وايضا ان المسبح الحامد لما نزه جناب قدسه تعالى عما لا يليق به واثبت صفات الكمال والجمال له تعالى فالمرجو من الكريم الوهاب جل شانه ان ينزه المسبح عما لا يليق به ويوجد في الحامد صفات الكمال كما قال تعالى هل جزاء الاحسان الا الاحسان فلاجرم تكون الكلمتان ثقيلتين في الميزان لمحو السيئات بسبب تكرارهما حبيبتين الى الرحمن لوجود الاخلاق الحميدة بواسطتهما والسلام

ف قوله فلاجرم الخ يعني ناچار باشند اين دو كلمه گران در ميزان و دوست داشته شده بسوى رحمن ١٢ مسيح الله عفي عنه

ودستايش كننده صفات كمال را چنانكه فرموده ست جزاء احسان مگر احسان پس ناچار باشند آن دو كلمه گران در ميزان بسبب دور كردن بديها از جهت تكرار آنها و دوست داشته شده بسوى رحمن از جهت ثبوت

مکتوب صد و نهم (۳۰۹)

بمولانا حاجی محمد فرکتی صدور یافته در بیانِ محاسبهٔ یومی و لیلی کما ورد حاسِبُوا قبل اَن تُحاسَبُوا:

بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند که جمعے از مشایخ کرام قدس الله تعالیٰ اسرارهم طریقهٔ محاسبه اختیار کرده اند و در شب قُبیلِ نوم دفترِ اقوال و افعال و حرکات و سکنات یومیهٔ خود را ملاحظه مینمایند و تفصیلِ حقیقتِ هر کدام وامیرسند تقصیرات و سیئاتِ خود را تدارک بتوبه و استغفار و التجا و تضرع میفرمایند و اعمال و افعالِ صالحهٔ خود را راجع بتوفیقِ او تعالیٰ ساخته بحمد و شکرِ خداوندی جل سلطانه پیش می آیند و صاحب فتوحات مکیه قدس سره از محاسبان بوده میفرماید: من در محاسبهٔ خود از مشایخ دیگر افزوده ام و خطرات و نیاتِ خود را نیز محاسبه نموده ام و نیز دفقیر صد بار تسبیح و تحمید و تکبیر قُبیلِ نوم بر نهجیکه از مخبرِ صادق به ثبوت پیوسته است علیه و علیٰ آله الصلوات و التسلیمات حکمِ محاسبه دارد و کارِ محاسبه مینماید گویا بتکرارِ کلمهٔ تسبیح که مفتاحِ توبه است اعتذار از تقصیرات و سیئاتِ خود مینماید و جناب قدس او تعالیٰ از آنچه از ارتکابِ این سیئات عائد شده بود تنزیه و تقدیس میفرماید چه مرتکبِ سیئات را اگر عظمت و کبریائی جناب قدس حضرتِ آمر و ناهی ملحوظ و منظور میشد هرگز بعدمِ امتثالِ امرِ او تعالیٰ مبادرت نمی نمود چون مبادرت در نمود معلوم شد که امر و نهی او تعالیٰ نزدِ مرتکب اعتدادے و اعتبارے نبود ه اعاذنا الله سبحانه من ذالک پس بتکرارِ کلمهٔ تنزیه تلافیِ آن تقصیر مینماید باید دانست که در استغفار طلبِ سترِ ذنب است و در تکرارِ کلمهٔ تنزیه طلبِ استیصالِ ذنب فاین هذا من ذالک سبحان الله عجب کلمه ایست الفاظش در غایتِ قلت و معانی و منافعِ آن در نهایتِ کثرت و بتکرارِ کلمهٔ تحمید شکرِ توفیق خداوندی جل سلطانه بجامے آرد و ادائے شکرِ نعمِ او تعالیٰ میفرماید و در تکرارِ کلمهٔ تکبیر اشارتیست بآنکه جناب قدس او تعالیٰ بلند تر است از آنکه این اعتذار و این شکر شایانِ آنحضرت جل شانه باشند زیرا که اعتذار و استغفار و محتاج باعتذار و استغفار کثیر است و حمد او راجع بنفسِ او و سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون و سلام.

علی المرسلین والحمد للہ رب العالمین ۔ محاسبان بہ استغفار و شکر کفایت مینمایند و بان کلمات قدسیہ ہم کار استغفار حاصل میشود و ہم شکر بجا مے آید و ہم ایمائے باظہار نقص استغفار و شکر میسر میگردد ربنا تقبل منا انک انت السمیع العلیم وصلی اللہ تعالی علی سیدنا محمد و علی الہ وصحبہ الطاہرین وسلم وبارک علیہ و علیہم اجمعین ۔

مکتوب صد و دہم (۱۱۰)

بمولانا محمد ہاشم صدور یافت در بیان جامعیت انسان بابعضے از اسرار غامضہ کہ تعلق باین مقام دارد و ما یناسب ذلک ۔ بعد الحمد والصلوۃ مینماید کہ ہرچہ در انسان از کمالات است ہمہ مستفاد از مرتبہ وجوب است تعالت و تقدست اگر علم است مستفاد از علم آن مرتبہ است و اگر قدرت است نیز ماخوذ از قدرت آن مرتبہ ۔ علی ہذا القیاس اما کمال ہر مرتبہ باندازۂ آن مرتبہ است علم انسان در جنب علم واجب تعالی و تقدس حکم مردہ دارد کہ لاشئے محض است نسبت بزندہ کہ بحیات ابدی زندگی یافتہ باشد و ہمچنین قدرت انسان در جنب قدرت واجب تعالی و تقدس حکم عنکبوت دارد کہ نساجی بیت خود نماید نسبت بہ شخصے کہ بیک دمیدن او آسمانہا و زمینہا و جبال و بحار پارہ پارہ گردند و ہبا منثور شوند کمالات دیگر را ہم برین قیاس باید کرد این تفاوت از تنگی عبارت گفتہ میشود و الا ع

چہ نسبت خاک را با عالم پاک ۔ پس کمالات انسان در صورت کمالات مرتبۂ وجوب تعالت و تقدست گشت و این کمالات بیش از مشارکت اسمی از کمالات آن مرتبہ چیزے دیگر حاصل نکردہ است از اینجا است ان اللہ خلق ادم علی صورتہ ۔ و معنی من عرف نفسہ فقد عرف ربہ از ین بیان لائح میگردد چہ ہرچہ در نفس است اگرچہ صورت است ہمانست کہ حقیقت آن در مرتبۂ وجوب تعالت و تقدست حاصل است از اینجا سر خلافت انسان را دریاب چہ صورت شئے خلیفۂ شئے است درین مقام زنادقہ و مجسمہ گمان بردہ اند کہ خدا عز و جل سلطانہ بصورت انسان است و از بیخردی

یعنی گروہی کہ جمیعت حق تعالی قائلند بعضو از ایشان گویند کہ بصورت جوان امرد است و بعضے بصورت پیر سفید ریش تعالی اللہ عما یصفون ۱۲

(حاشیہ:) ۱؎ سیرابیان آن المرید... ۲؎ ... ۳؎ ... قال السیوطی قال النووی ... ہو حدیث ... الدین ابن العربی ... الماوردی بلفظ ان ... المبانی ... لمصححہ سلمہ اللہ تعالی

ف علم غیب مرخلص رسل را

قُوٰی وجوارحِ انسانی را در آنحضرت جل سلطانہ اثبات نمودہ اند ضلّوا فاضلّوا ندانستہ اند کہ اطلاقِ صورت ومثلِ آن در آنحضرت از قبیلِ تشبیہ وتمثیل است نہ بر سبیلِ تحقیق وتثبیت چہ حقیقتِ آن صورت ترکیب میطلبد وتبعّض وتجزّی میخواہد کہ منافیِ وجوب ست ومانعِ قدم متشابہاتِ قرآنی نیز از ظاہر مصروف اند وبر تاویل محمول قال اللہ تعالیٰ وما یعلم تاویلہ الا اللہ یعنی تاویلِ آن متشابہات را ہیچکس نمیداند مگر خدائے عز وجل پس معلوم شد کہ متشابہ نزدِ خدائے جل وعلا نیز محمول بر تاویل است واز ظاہر مصروف وعلماءِ راسخین را نیز از علمِ این تاویل نصیبے عطا میفرماید چنانچہ بر علمِ غیب کہ مخصوص باوست سبحانہ خُلّصِ رسل را اطلاع می بخشند آن تاویل را خیال نہ کنی کہ در رنگِ تاویل ید است بقدرت وتاویلِ وجہ است بذات حاشا وکلّا آن تاویل از اسرار است کہ باخصّ خواص علمِ آن عطا میفرماید وباید دانست کہ صاحب فتوحاتِ مکیہ وتابعانِ او میگویند کہ صفاتِ واجبی تعالیٰ وتقدّس چنانچہ عینِ ذاتِ واجب اند تعالیٰ ہمچنین این صفات نیز عینِ یکدیگر اند مثلاً علم چنانچہ عینِ ذات است عینِ قدرت است نیز وعینِ ارادت است وعینِ سمع وعینِ بصر علیٰ ہذا القیاس سائر الصفات این سخن نزدِ فقیر از صواب دور است زیراکہ این سخن مبنی بر نفیِ وجودِ صفاتِ زائدہ است کہ خلافِ مذہبِ اہل سنت وجماعت است چہ صفاتِ ثمانیہ یا سبعہ بر وفقِ آراءِ این بزرگواران در خارج موجود اند تا آنکہ توہّمِ عینیّتِ ذات وصفاتِ واجبی تعالیٰ وتقدّس ایشان را از ینجا ناشی شدہ است کہ تغایر وتباینِ آن موطن را در رنگِ تغایر وتباینِ این موطن خیال کردہ اند وچون آنرا در رنگِ تباین وتغایرِ این موطن کہ ذات وصفاتِ ما باشد نیافتند وتمایزِ آن را با تمایزِ این مشابہ ندیدند لاجرم حکم بنفیِ تغایر وتمایز نمودند وبہ عینیّتِ یکدیگر قائل گشتند ندانستند کہ تمایز وتباینِ آن موطن در رنگِ ذات وصفاتِ واجبی تعالیٰ بیچون وبیچگونہ است وآن تمایز را با این تمایز نسبتے نیست الا در صورت واسم پس تباین وتمایز دران موطن متحقق باشد وما در درکِ آن عاجز باشیم نہ آنکہ ہرچہ در درک نتوانیم کرد نفیِ آن بکنیم ومخالفِ اہلِ حق باشیم واللہ سبحانہ الملہم للصواب

مکتوب صد و یازدہم (۱۱۱)

بمخدوم زادگی مظہر فیض الٰہی و منظر اسرار نامتناہی خواجہ محمد سعید سلمہ اللہ تعالیٰ صدور یافت در بیان اسرار غامضہ و حقائق نادرہ بطریق رمز و اشارت این اسرار تعلق بحروف مقطعات دارد کہ از متشابہات قرآنی است کہ علماء راسخین را از تاویل آن اطلاع دادہ اند الٓمٓ ہائے دو چشمی است مربی ما ، ہمچو الف رب حبیب خدا ، لام مربی خلیل اللہ است ، میم رتدبیر کلیم اللہ است ، مبدأ کار و بار حضرت کلیم علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام حقیقت الف است و مبدأ معاملۂ این حقیر بہ تبعیت و وراثت ہمان حقیقت الف لیکن بازگشت حضرت کلیم علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام بحقیقت میم است و بازگشت این حقیر بہ حقیقت ہائے دو چشمی است الحال مرجع و ملاذ من ہمین حقیقت ہا ست این حقیقت ہمانست کہ تعبیر از ان بہ غیب ہویت مینمایند و این حقیقت گنجینۂ رحمت است یک رحمت کہ در دنیا پہن کردہ اند و نود و نہ رحمت کہ برائے آخرت ذخیرہ ماندہ اند مستقر و مستودع ہمہ آنہا ہمین حقیقت است گویا یک چشمۂ آن مخزن رحمت دنیا است و چشمۂ دیگر گنجینۂ رحمت آخرت صفت ارحم الراحمین ازین حقیقت انبساط مینماید درین موطن ظہور جمال صرف است کہ شائبہ از جلال بآن راہ نیافتہ است دوستان را در دنیا ہر چہ از قسم محنت و اندوہ بدہند تربیت جمال است کہ بصورت جلال ظاہر شدہ است و دشمنان را در دنیا ہر چہ از جنس نعمت و سرور بدہند ظہور جلال ست کہ بصورت جمال وانمودہ اند ھٰذا ھو المکر الالٰھی جل سلطانہ یُضِلُّ بِہٖ کَثِیْرًا وَّیَہْدِیْ بِہٖ کَثِیْرًا و مبدأ کار و بار حضرت خاتم الرسل علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات حقیقتے است کہ فوق حقیقت الف است و ہمچنین مبدأ حضرت خلیل علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام ہمان حقیقت فوقانی است غایۃ ما فی الباب حقیقت مبدأ حضرت خاتم الرسل اجمال آن حقیقت است و حقیقت مبدأ حضرت خلیل تفصیل آن حقیقت علیہم الصلوات و التسلیمات اتمہا و اکملہا و بازگشت حضرت خاتم الرسل علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات بحقیقت الف است و بازگشت حضرت خلیل علیٰ

وعلی آل ابراہیم الخ ۱۲

نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام حقیقت لام است بلے اجمال را بوحدت بیشتر مناسبت است لاجرم بالف مراجعت بیشتر گشت کہ قریب بوحدت است و تفصیل بکثرت بیشتر مناسبت داشت ناچار باز گشت بہ لام کہ نزدیک بکثرت است حاصل آمد پس حضرت ابراہیم علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام ہم در مبدأ اکثیر البرکت اند وہم در معاد و مرجع ازینجا است کہ سید البشر علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام صلوۃ و برکت کہ مماثل صلوۃ و برکت حضرت خلیل است علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام مسألت مینماید و در اسماء اللہ کہ رتبۂ اینہا فوق رتبۂ صفات ست رب حضرت خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات اسم مبارک اللہ است تعالی شانہ و رب این حقیر اسم مبارک الرحمن است جل وعلا وچون این حقیر را در مبدأیت مناسبت بحضرت کلیم است علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام ناچار برکات بسیار ازان حضرت باین حقیر رسیدہ است ہرچند ولایت این حقیر ولایت موسوی نیست اما از برکات آن ولایت مملو است و ترقیات بسیار ازان راہ نمودہ استفادہ کہ این حقیر ازان ولایت نمودہ است از راہ اجمال آن ولایت است و استفادۂ فرزندی اعظمی علیہ الرحمۃ از راہ تفصیل آن ولایت و ولایت این فقیر کہ از ولایت موسوی مستفاد است شبیہ ولایت رجل مومن است کہ از آل فرعون بودہ و ولایت فرزندی علیہ الرحمۃ شبیہ بولایت سحرۂ فرعون است کہ ایمان آوروند والسلام

مکتوب سیصد و دوازدہم (۳۱۲)

قال اللہ تعالی فالقی السحرۃ ساجدین قالوا آمنا برب العالمین

بمیر محمد نعمان صدور یافت در جواب اسولہ کہ پرسیدہ بودند و درانجا تحقیق اشارت سبابہ است و آنچہ مختار علماء حنفیہ است دران باب * الحمد للہ رب العلمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین وعلی اخوانہ من الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین وعلی عباد اللہ الصالحین اجمعین * صحیفہ شریفہ کہ بمصحوب ملا محمود ارسال داشتہ بودند رسید فرحت فراوان رسانید پرسیدہ بودند کہ علما میگویند کہ زمین روضۂ متبرکۂ مدینہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ از مکہ معظمہ بزرگتر است با وجود مسجود بودن صورت و حقیقت کعبۂ معظمہ مر صورت و حقیقت محمدیہ را علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ

زمین روضہ متبرکہ چون بزرگتر باشد مخدوما آنچہ نزد فقیر ثابت شدہ است آنست کہ خیر البقاع کعبہ معظمہ است
بعد ازان روضہ مقدسہ مدینہ علی صاحبہا الصلوۃ والتحیۃ بعد ازان زمین حرم حضرت مکہ حرسہا اللہ تعالی عن
الآفات اگر علماء روضہ متبرکہ را از مکہ معظمہ بہتر گفتہ باشند مراد از مکہ معظمہ سوائے زمین کعبہ مقدسہ مراد داشتہ باشند
و ایضاً پرسیدہ بودند در باوہ تجویز اشارت سبابہ بملازمان مرحومی مولانا علم اللہ رسالہ نوشتہ اند فرستادہ شدہ
است دریں باب ہرچہ اشارت شود مخدوما احادیث نبوی علی مصدرہا الصلوۃ والسلام در باب جواز اشارت
سبابہ بسیار وارد شدہ اند و بعضے از روایات فقہیہ حنفیہ نیز دریں باب آمدہ چنانچہ مولانا در رسالہ ابراد نمودہ است
و چون در کتب فقہ حنفی نیک ملاحظہ نمودہ می آید معلوم میشود کہ روایات جواز اشارت غیر روایات اصول
است و غیر ظاہر مذہب است و آنچہ امام محمد شیبانی گفتہ کان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم
یشیر ونصنع کما یصنع النبی علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ثم قال ھذا قولی وقول ابی حنیفۃ رضی اللہ
تعالی عنہما از روایات نوادر است نہ روایات اصول فی الفتاوی الغرائب فی المحیط ھل یشیر باصبعہ
السبابۃ من یدہ الیمنی لم یذکر محمد ھذہ المسئلۃ فی الاصل وقد اختلف المشائخ فیہ منہم
من قال لا یشیر ومنہم من قال یشیر وذکر محمد فی غیر روایۃ الاصول حدیثا عن النبی صلی
اللہ علیہ وآلہ وسلم انہ کان یشیر ثم قال ھذا قولی وقول ابی حنیفۃ رضی اللہ تعالی عنہما وقد قیل انہ
سنۃ وقیل مستحب ثم قال فیہا ھذا ما ذکروا والصحیح ان الاشارۃ حرام وفی السراجیۃ ویکرہ
ان یشیر بالسبابۃ فی الصلوۃ عند قولہ اشہد ان لا الہ الا اللہ ھو المختار وفی الکبری وعلیہ
الفتوی لان مبنی الصلوۃ علی السکون والوقار وفی الغیاثیۃ من الفتاوی ولا یشیر بالسبابۃ
عند التشہد ھو المختار وعلیہ الفتوی وفی جامع الرموز لا یشیر ولا یعقد وھو ظاہر اصول
اصحابنا کما فی الزاہدی وعلیہ الفتوی کما فی المضمرات والولوالجی والخلاصۃ وغیرہا
وعن اصحابنا انہ سنۃ فی خزانۃ الروایات من التاتارخانیۃ ثم اذا اخذ فی التشہد وانتہی
الی قولہ لا الہ الا اللہ ھل یشیر باصبعہ السبابۃ للید الیمنی لم یذکر محمد رحمہ اللہ فی الاصل

لا یخفی ان ہذہ الروایات لیست بمعتبرۃ بل ہی اقوال ہولاء المشائخ وہم لیسوا من ارباب الترجیح والفتاوی کما لا یخفی علی من لہ

وَقَدِ اخْتَلَفَ الْمَشَايِخُ فِيْهِ مِنْهُمْ مَنْ قَالَ لَا يُشِيْرُ وَفِي الْكُبْرٰی وَعَلَيْهِ الْفَتْوٰی وَمِنْهُمْ مَنْ قَالَ يُشِيْرُ وَمِنَ الْغِيَاثِيَّةِ وَلَا يُشِيْرُ بِالسَّبَّابَةِ عِنْدَ التَّشَهُّدِ هُوَ الْمُخْتَارُ هرگاه در روایاتِ معتبره حرمتِ اشارت واقع شده باشد و بر کراهتِ اشارت فتواے داده باشند و از اشارت و عقد نهی کنند و آن را ظاهرِ اصولِ اصحاب گویند ما مقلدان را نمی‌رسد که بمقتضاے احادیث عمل نموده جرأت در اشارت نمائیم و بہ فتواے چندین علماے مجتہدین مرتکب امرِ محرّم و مکروه و منہی گردیم مرتکبِ این امر از حنفیه از دو حال خالی نیست یا آنکه این علماے مجتہدین را علمِ احادیثِ معروفه جوازِ اشارت اثبات نمی‌نماید یا آنکه عالمِ این احادیث بوده‌اند اما عمل بمقتضاے این احادیث در حقِ این بزرگواران تجویز نمیکند و می انگارد که اینها بمقتضاے آراءِ خود برخلافِ احادیث حکم بر حرمت و کراہت کرده‌اند و این هر دو شق فاسد است تجویز نکند آنرا مگر سفیه یا معاند و آنچه در ترغیب الصلوٰة گفته است که انگشتِ شہادت برداشتن در تشہد سنتِ علماے متقدم ہست اما علماے متاخر نہی کرده‌اند از آنکه چون رافضیان درین غلو کردند سنیان ترک کردند از براے نفیِ تہمتِ سُنّی برافضی مخالفِ روایاتِ کتبِ معتبره است زیرا که ظاهرِ اصولِ اصحاب با عدمِ اشارت و عدمِ عقد است پس عدمِ اشارت سنیتِ علماے ماتقدم شد و وجه ترکِ نفیِ تہمت نه گشت حسنِ ظنِ ما باین اکابرِ دین آنست که تا زمانیکه دلیلِ حرمت یا کراہت درین باب برایشان ظاهر نشده است حکم بحرمت یا کراہت نه کرده‌اند هرگاه بعد از ذکرِ سنیت و استحبابِ اشارت گویند هٰذَا مَا ذَكَرُوْا وَالصَّحِيْحُ أَنَّ الْإِشَارَةَ حَرَامٌ معلوم میشود که ادلهٔ سنیت و استحبابِ اشارت نزدِ این بزرگواران بصحت نه پیوسته است بلکه خلافِ آن بصحت رسیده غایتُ مَا فِی الْبَابِ ما را علم بآن دلیل نیست و این معنی مستلزمِ قدحِ اکابر نیست اگر کسے گوید که ما علم بخلافِ آن دلیل داریم گوییم که علمِ مقلد در اثباتِ حل و حرمت معتبر نیست درین باب ظنِ مجتہد معتبر است ادلهٔ مجتہدین را او هن از بیت عنکبوت گفتن بسیار جرأت نمودن است و علمِ خود را بر علمِ این اکابر ترجیح دادن و ظاهرِ اصولِ اصحابِ حنفیه را باطل ساختن و روایاتِ معتبرهٔ مفتی بها را برهم زدن و شوا ذ گفتن احادیث را این اکابر بواسطه قربِ عہد و وفورِ علم و حصولِ ورع و تقوے از ما دور افتادگان بہتر میدانستند و صحت و سقم و نسخ و عدمِ نسخ

یعنی قرب زمانِ شان بزمان نبوت ۱۲

آنہا را بیشتر از ما مے شناختند البتہ وجہ موجہ داشتہ باشند در ترک عمل بمقتضائے این احادیث علی صاحبہا
الصلوٰۃ والسلام وما قاصر فہمان این قدر مے فہمیم کہ رواۃ احادیث در کیفیت اشارت و عقد اختلاف
بسیار دارند و کثرت اختلاف ایشان اضطراب در نفس اشارت پیدا کردہ است از بعضے روایات مفہوم
میشود کہ اشارت بے عقد فرمودہ اند و آنکہ بعقد گفتہ اند بعضے روایت کردہ اند کہ عقد پنجاہ و سہ بود و بعضے
دیگر روایت کردہ اند کہ عقد بست و سہ و بعضے بقبض خنصر و بنصر و حلقہ ابہام با وسطی اشارت سبابہ
روایت کردہ اند و در روایتے بمجرد وضع ابہام بر وسطی اشارت میفرمودند و در روایتے آمدہ است
کہ دست راست را بر فخذ چپ وضع کردہ دست چپ را بر پائے راست نہادہ اشارت مے کردند
و در روایت دیگر است کہ دست راست را بر پشت دست چپ و رسغ بر رسغ و ساعد بر ساعد نہادہ
اشارت میفرمودند و در بعضے روایات آمدہ است کہ قبض جمیع انامل فرمودہ اشارت میکردند از بعضے
روایات معلوم میشود کہ اشارت بے تحریک سبابہ بودہ است و بعضے دیگر اثبات تحریک نیز مینمایند و ایضا
در بعضے روایات واقع شدہ است کہ اشارت در وقت قراءت تشہد میفرمودند من غیر تعیین و در بعضے
احادیث دیگر آمدہ است کہ اشارت در وقت تلفظ بکلمہ شہادت بودہ است و در بعضے روایات مقید
بوقت دعا ساختہ است کہ میفرمودند یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک و چون علماء حنفیہ در
اثبات اشارت اضطراب رواۃ دیدند فعل آن در نماز بخلاف قیاس اثبات نہ نمودند کہ مبناء صلوٰۃ بر سکون
و وقار است و ایضا توجیہ اصابع بجانب قبلہ تا ممکن باشد سنت است کما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام فلیوجہ
من اعضائہ القبلۃ ما استطاع اگر گویند کہ کثرت اختلاف وقتے مضطرب سازد کہ توفیق درمیان
روایات ممکن نباشد و در ما نحن فیہ توفیق ممکن است زیرا کہ تواند بود کہ جمیع روایات را در اوقات مختلفہ
کردہ باشند گوئیم کہ در بسیارے از روایات لفظ کان واقع شدہ است کہ نزد غیر منطقیان از ادوات کلیہ است
فلا یمکن التوفیق و آنچہ از امام اعظم منقول ست کہ اگر حدیثے مخالف قول من بیابید قول مرا ترک کنید
و بر حدیث عمل نمائید مراد ازان حدیث حدیثے است کہ بحضرت امام نرسیدہ است و بنا بر عدم علم آن

ص قولہ فلیوجہ الخ قال الزیلعی فی تخریج الہدایۃ غریب معرب

شیخ عبد الحق رحمہ اللہ گفتہ غالباً عمل آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیز مختلف بود گاہے چنین و گاہے چنان و وجہ تطبیق در اکثر مواضع کہ روایات مختلف آمدہ ہمین است ۱۲ [illegible] قولہ از ادوات کلیہ است ولا یخفی علی

حدیث حکم بخلاف آن فرموده است و احادیث اشارت ازان قبیل نیست احادیث معروفه اند و احتمال عدم علم ندارند اگر گویند که علمائے حنفیہ بر جواز اشارت نیز فتوئے داده اند پس بمقتضائے فتاوائے متعارضه بهر طرف که عمل نموده آید مجوز باشد گوییم اگر تعارض در جواز و عدم جواز و حل و حرمت واقع شود ترجیح جانب عدم جواز است و جانب حرمت را و ایضاً شیخ ابن ہمام در رفع یدین گفته است که احادیث رفع و عدم رفع متعارض اند ما بقیاس احادیث عدم رفع را ترجیح میدہیم که مبنائے صلوٰة بر سکون و خشوع است که باجماع مطلوب و مرغوب است والعجب من الشيخ ابن الهمام انه قال: وعن كثير من المشائخ عدم الاشارة وهو خلاف الرواية والدراية: كيف نسب التجهيل الى العلماء المجتهدين المتمسكين بالقياس الذي هو الاصل الرابع من الشرع وهو ظاهر المذهب وظاهر الرواية عند الحنفية وهذا الشيخ قد ضعف حديث القلتين بالاضطراب الحاصل من كثرة اختلاف الرواة فرزندی ارشدی محمد سعید درین باب رساله مینویسید چون به بیاض برسد فرستاده خواهد شد انشاء الله تعالی و ایضاً پسیده بود که از طالبان طریقه ایشان بهر طرف جمعے هستند در هیچ جا دلیری نکرده و بکسے نگفته که سر حلقه باشد بهر چه اشارت شود بهر کرا مناسب این دانند فرمایند که سر حلقه جمعے باشد این امر بصلاح شما مفوض است بعد از استخاره و توجه امر فرمایند والسلام علیکم وعلی من لدیکم:

مکتوب سیصد و سیزدهم (۳۱۳)

بخواجه محمد هاشم صدور یافته در حل اشکاله که نوشته بود سوال اول آنکه کمالات اصحاب کرام مربوط بفنا و بقا و سلوک و جذبه بود یا نه سوال دویم آنکه در طریقه علیه نقشبندیه از ریاضات منع میکنند و مضر میدانند و حال آنکه آن سرور علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام ریاضات شاقه کشیده اند سوال سیوم آنکه این طریق چرا منسوب بحضرت صدیق رضی الله تعالی عنه گشت سوال چهارم آنکه در یک مکتوب نوشته اند که طالب را از ولایت موسوی بولایت محمدی بتصرف نمیتوان برد و در مکتوب دیگر نوشته اند که شما را از ولایت موسوی

له و لذا قال الامام محمد ان الاشارة قولی وقول ابی حنیفة وكذا نقل عن الشافعی و الامام احمد ۱۲ معرب

ک الامام كمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسی ثم السكندری الحنفی المتوفی ۸۶۱ھ

سه قد اخرجه الخمسة اعنی ماروا احمد وابوداؤد والترمذی والنسائی والدارمی

[illegible]

بولایت محمدی آورد وجه توفیق چیست سوال پنجم آنکه پیراهن پیش چاک باید پوشید یا پیراهن حلقه گریبان
سوال ششم آنکه توجه نفی و اثبات با توجه احدیت چگونه جمع شود سوال هفتم آنکه چون نفی و اثبات
بدل گفته شود لا را چرا به فوق برند و اله را چرا بجانب یمین و در آخر این مکتوب بیان مراعات آداب
پیر فرموده اند و فرموده اند که ختم دفتر این مکتوبات را بهمین مکتوب سازند و عدد سه صد و سیزده را رعایت کنند
که موافق عدد پیغمبران مرسل است علیهم الصلوات و التسلیمات و نیز عدد اهل بدر است رضی الله تعالی عنهم اجمعین
و فرموده اند که در خاتمه این مکتوب عرضه داشتی که حضرت مخدوم زاده کلان علیه الرحمة و الغفران نوشته اند نویسند
تا خوانندها بدعا و فاتحه ایشان را یاد کنند بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد لله و الصلوة و تبلیغ الدعوات بجناب
اخوی خواجه محمد هاشم میرساند اسوله که طلب حل آنها در مکتوب میر سید محب الله نموده بودند در جواب آنها آنچه معلوم
داشت نوشته فرستاد حاصل سوال اول آنکه قرب الهی جل سلطانه بحسب فنا فی الله و بقاء بالله وطی تمام
مقامات جذبه و سلوک است اصحاب کرام که بیک صحبت خیر الانام علیه و علیهم الصلوة و السلام از اولیای
امت افضل گشتند آیا این همه سیر و سلوک و فنا و بقا ایشان را در همان یک صحبت میسر میشد یا مجرد همان
یک صحبت افضل بود و از تمامی سیر و سلوک و دیگر فنا و بقا اصحاب کرام را بتوجه و تصرف آنحضرت بوده علیه و علیهم
الصلوة و التحیة یا بمجرد اسلام و نیز ایشان را علم بسلوک و جذبه حالاً و مقاماً بوده یا نه و اگر بوده بچه نام میخواندند
و اگر طریق سلوک و تصرف نبوده پس اینها بدعت حسنه میتوان گفت جواب بدانند که حل این مشکل منوط
بصحبت است و موقوف بخدمت سخنی که درین مدت کسی نگفته است بیک نوشتن چگونه معقول شما خواهد شد
اما چون سوال کرده اند از جواب گفتن چاره ندارد و بضرورت بوجه اجمال حل آن مینماید استماع نمایند قربیکه
منوط بفنا و بقا و سلوک و جذبه است قرب ولایتست که اولیای امت بآن مشرف گشته اند و قربیکه اصحاب
کرام را در صحبت خیر الانام علیه و علیهم الصلوة و السلام میسر میشد قرب نبوت است که بتبعیت و وراثت ایشان را
حاصل میگشت و درین قرب نه فنا است نه بقا نه جذبه است نه سلوک و این قرب بمراتب از قرب ولایت اعلی
و افضل است چه این قرب قرب اصالتست و آن قرب قرب ظلیت ☆ شتان ما بینهما اما فهم هر کس

مذاق بالفتح وتخفیف ذال معجمہ چشیدن و بمعنی چشیدن گاہ و محل قوت ذائقہ کہ کام و زبان است ۱۲ غ

بمذاقِ این معرفت نرسد نزدیکیست کہ خواص در فہم این معرفت بعوام مشارک باشند گر بوعلی نوائے قلندر نواختے صوفی بُدے ہر آنکہ بعالم قلندرست آرے اگر بدر روئے کمالاتِ قربِ نبوت براہِ قربِ ولایت عروج واقعشود از فنا و بقا و جذبہ و سلوک چارہ نباشد کہ اینہا مبادی و معدّات آن قرب اند و اگر این راہ رفتہ نشود و بشاہراہِ قربِ نبوت اختیار افتد فنا و بقا و جذبہ و سلوک ہیچ در کار نباشد اصحاب کرام بشاہراہِ قربِ نبوت رفتہ اند کہ بجذبہ و سلوک و فنا و بقا کار ندارند بیانِ این معرفت از مکتوبیکہ بنام مولانا امان اللہ نوشتہ است طلب نمایند و این فقیر ہر جا در مکتوبات و رسائلِ خود نوشتہ است کہ معاملہ من بماوراءِ سلوک و جذبہ است و وراءِ تجلیات و ظہورات است مراد ازان ہمین قرب است در ملازمت حضرتِ خواجہ خود بودم قدس سرہ کہ این دولت بظہور آوردہ بود و باین عبارت بخدمتِ ایشان عرض کردہ بودم کہ بر من امری ظاہر شدہ است کہ سیرِ انفسی نسبت بآن امر ہمچو سیرِ آفاقی است نسبت بہ سیرِ انفسی زیادہ برین عبارہ در خود قدرتِ تعبیر ازان دولت نمییافتم بعد از سالہا چون این معاملہ عجیبہ منقح و محرر گشت بعباراتِ مجملہ در تحریر آورد والحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق پس عبارتِ فنا و بقا و جذبہ و سلوک محدث باشد و از مخترعاتِ مشایخ بود مولوی جامی علیہ الرحمۃ در نفحات می نویسد کہ اول کسیکہ دم از فنا و بقا زدہ است ابوسعید خراز است قدس سرہ حالِ سوالِ دویم آنکہ در طریقۂ علیۂ نقشبندیہ التزامِ متابعتِ سنت است و حال آنکہ آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ریاضاتِ عجیبہ و گرسنگیہائے شدیدہ کشیدہ اند و درین طریق از ریاضات منع مینمایند بلکہ ریاضات را بواسطہ ظہورِ کشوفِ صوریہ مضر میدانند عجب مینماید کہ در متابعتِ سنت چگونہ احتمالِ ضرر متصور شود جواب محبت آطوار اگر گفتہ است کہ ریاضات درین طریقہ ممنوع اند و از کجا شنید کہ ریاضات را مضر میدانند درین طریق دوامِ محافظتِ نسبت والتزامِ متابعتِ سنت علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتہجد و سعی در ستر احوال و اختیار توسطِ حال و مراعاتِ حدِ اعتدال در مطاعم و ملابس از ریاضاتِ شاقہ و مجاہداتِ شدیدہ است غایۃ ما فی الباب عوام کالانعام این امور را از ریاضات نمیشمرند و از مجاہدات

ملبس بفتح میم وکسر موحدہ وسین مہملہ جمع ملبس کہ بمعنی پوشش و لباس است کما فی الصراح ۱۲ غ

نمیدانند ریاضت و مجاهده نزد ایشان منحصر در گرسنگی است و کثرتِ جوع در نظر شان عظیم القدر است زیرا که خورد ن نزد این بهائم صفتان از اهمّ مهام است و از اعظم مقاصد پس ناچار ترکِ آن ریاضتِ شاقّه بود و مجاهده شدیده باشد بخلاف دوام محافظتِ نسبت و التزام متابعتِ سنّت علی صاحبها الصلوة و التحیة و امثالِ آنها را در نظرِ عوام قدرے نیست و اعتدادے نه تا ترکِ اینها را از منکرات دانسته تحصیل این امور را از ریاضات شمرند پس لازم است بر اکابر این طریقت که در سترِ احوال میکوشند ترکِ ریاضتے که در نظرِ عوام عظیم القدر است و باعثِ قبولِ خلق است و مستلزمِ شهرت است که متضمنِ آفت است و مثمرِ شرارت نمایند قال علیه و علیٰ آله الصلوة و السلام بحسب امرءٍ من الشرّ ان یشار الیه بالاصابع فی دینٍ او دنیا الّا من عصمه الله نزد فقیر گرسنگیهائی دور و دراز از مراعاتِ حدِّ اعتدال در ماکولات بسیار آسان است و تیسّر تمام دارد و می یابد که ریاضت مراعاتِ توسّطِ حال از ریاضتِ کثرتِ جوع زیاده است حضرتِ والد بزرگوار قُدّس سرّہ میفرمودند که در علم سلوک رساله دیده ام که در انجا نوشته که در ماکولات مراعاتِ اعتدال نمودن و حدِّ وسط نگاهداشتن در وصول بمطلوب کافی است با این مراعات هیچ احتیاج بذکر و فکر نیست و الحق که در مطاعم و ملابس بلکه در جمیع امور توسّطِ حال و میانه روی چه بلا زیبا است ع نه چندان بخور کز دهانت برآید :: نه چندانکه از ضعف جانت برآید :: حضرتِ حق سبحانه و تعالی حضرت پیغمبر ما را علیه و علیٰ آله الصلوة و السلام قوّتِ تحمّل مرحمت فرموده بود که با آن قوّت تحمّل بار گرسنگیهائے شاقّه مینمودند و اصحاب کرام نیز ببرکتِ صحبت خیر البشر علیه و علیهم الصلوة و السلام و التحیة تحمّل این بار میفرمودند و هیچ فتورے و خللے در اعمال و افعالِ ایشان واقع نمیشد با وجود گرسنگی قدرت بر محاربهٔ اعدا بر نهجے داشتند که قدرتِ سیر شکمان به عشرِ آن نرسد از ینجا بود که بیست کس از صابران بر دو صد کس از کفّار غالب مے آمدند و صد کس بر هزار کس غلبه مینمودند و جوع کشانِ غیر از صحابه نزدیک است که در اتیانِ آداب و سنن عاجز آیند بلکه بسا است که از عهدهٔ اداءِ فرائض بتکلّف بر آیند بے قدرت درین امر تقلیدِ اصحاب کرام نمودن در اتیانِ سنن و فرائض خود را عاجز ساختن است منقول است که حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه تقلیدِ آن سرور علیه و علیٰ آله الصلوة و السلام نموده صوم وصال اختیار کردند و از ضعف و ناتوانی بے اختیار بر زمین افتادند آنسرور بطریق اعتراض فرمودند علیه و علیٰ آله الصلوة و السلام

له یعنی پے در پے روزه داشتن دو روز یا سه روز یا زیاده بے آنکه افطار در میان واقع شود و این از خصائص آنسرور بوده علیه الصلوة و السلام ۱۲

بالفتح و حرف سوم و پنجم و ششم تاے فوقانی شب باشی کردن در جاے ۱۲ غ

کیست از شما مثل من نزد پروردگار خود بیتوتت میکنم و طعام و شراب از آنجا میخورم پس بے قدرت تقلید نمودن منع کردن ندانستند
و ایضاً اصحاب کرام به برکت صحبت خیر الانام علیه و علیهم الصلوٰة والسلام از مضرتهاے خفیه کثرت جوع محفوظ و مامون بودند و دیگران
را این حفظ و امن میسر نیست بیانش آنست که کثرت جوع البته صفابخش است جمیع را صفاے قلب می بخشد و جمع دیگر را
صفاے نفس صفاے قلب هدایت افزاے و نوربخش است و صفاے نفس ضلالت نماست و ظلمت افزا فلاسفهٔ یونان و برهمیه
و جوگیه هندیه از ریاضت گرسنگی صفاے نفس بخشیده بضلالت و خسارت دلالت نموده افلاطون بمجرد اعتماد بر صفاے
نفس خود نموده صور کشفیه خیالیه خود را مقتداے خود ساخته معجب و مغرور زبد و بحضرت عیسیٰ روح الله علیٰ نبینا و علیه الصلوٰة
والسلام که در آنوقت مبعوث شده بودند نگرویده و گفت نحن قوم مهدیون لا حاجة بنا الیٰ من یهدینا اگر این صفاے
ظلمت افزاے نمیداشت صور کشفیه خیالیه سد راه او نمیگشتند و از وصول بمطلب مانع نمی آمدند او مطمئنه این صفا خود را
نورانی یافت ندانست که این صفا از پوست رقیقهٔ اماره او نگذشته است و اماره او بر همان خبث و نجاست خود است
بیش ازین نیست که نجاست مغلظه را بشکل غلاف رقیق نماید قلب که فی حد ذاته پاکیزه است و نورانی بر روے او زنگے از
مجاورت نفس ظلمانی نشسته است باندک تصفیه بحالت اصلی رجوع مینماید و نورانی میگردد بخلاف نفس که فی حد ذاتها
خبیث است و ظلمت صفت ذاتی اوست تا زمانیکه بسیاست قلب بلکه بمتابعت سنت و اتباع شریعت علیٰ صاحبها
الصلوٰة والسلام والتحیة بلکه بمحض فضل خداوندی جل سلطانه مزکی و مطهر نگردد و خبث ذاتی او زائل نگردد فلاح
و بهبود ازوے متصور نیست افلاطون از کمال جهل صفاے خود را که باماره او تعلق داشت در رنگ صفاے قلب عیسوی انگاشت
ناچار خود را نیز مهذب و مطهر در رنگ او خیال کرده از دولت متابعت او علیٰ نبینا و علیه الصلوٰة والسلام محروم ماند و بداغ
خسارت ابدی متسم گشت اعاذنا الله سبحانه من هذا البلاء و چون این مضرت در نهان جوع مکمون بوده اکابر این
طریقه قدس الله تعالیٰ اسرارهم ریاضت جوع را ترک نموده مطعومات بریاضت اعتدال و مجاهده توسط حال و الان نمودند و منافع
جوع را باحتمال این ضرر عظیم الخطر ترک کردند و دیگران منافع جوع را ملاحظه نموده چشم از مضار آن پوشیدند و بجوع ترغیب نمودند
مقرر عقلاست که باحتمال ضرر منافع کثیره را میتوان گذاشت نزدیک باین مقاله است آنچه علما فرموده اند شکر الله تعالیٰ سعیهم
که اگر امرے دائر باشد میان سنت و بدعت ترک بدعت بهتر است از اتیان سنت یعنی در بدعت احتمال ضررست و در سنت

است بر طرق دیگران اندرین باب ۱۲

بمطلب
بحال
کرده اند

ف رفع استبعاد وجود ضرر سنت در اتیان سنت از راه دیگر و رفع حجاب است از روے حقیقت مقال ۱۲

توقع منافع پس احتمال ضرر را بر توقع منافع ترجیح داده ترک بدعت باید نمود پس عجب نباشد که در اتیان سنت ضررے از راه دیگر
پیدا شود و حقیقت این سخن آنست که آن سنت گویا موقت بآن قرن است چون توقیت آنرا بواسطه وقت و خفا
جمعے در نیافته اند مبادرت در تقلید آن نموده اند و جمع دیگر آنرا موقت دانسته تقلید نورزیده اند والله سبحانه اعلم
بحقیقة الحال حاصل سوال سیوم آنکه در کتب اکابر این طریقه علیه است که نسبت ما بحضرت صدیق منسوب است بخلاف
سائر طرق اگر مدعی گوید که اکثر طرق بامام جعفر صادق میرسند و حضرت امام بحضرت صدیق منسوب است پس سلاسل دیگر
چرا بحضرت صدیق منسوب نباشند جواب آنکه حضرت امام نسبتے هم از حضرت صدیق دارد و هم از حضرت امیر رضی الله تعالی
عنهما و باوجود اجتماع این دو نسبت علیه در حضرت امام کمالات هر نسبت در ایشان جدا است و از یکدیگر متمیز است
جمعے بواسطه مناسبت صدیقی از حضرت امام نسبت صدیقیه اخذ نموده اند و بحضرت صدیق منسوب گشته و جمعے دیگر
هم بواسطه مناسبت امیری نسبت امیریه را اخذ نموده بحضرت امیر منسوب گشته اند این فقیر بتقریبے در پرگنه بنارس رفته بود
که آنجا آب گنگ و آب جمن جمع اند و باوجود آن اجتماع محسوس میگردد که آب گنگ علحده است و آب جمن علحده برنهجیکه گویا
درمیان برزخے مانده اند که آب یکے بدیگرے خلط نشود جمعے که بجانب آب گنگ واقع شده اند از همان آب مجتمع آب گنگ
میخورند و جمعے دیگر که بجانب آب جمن اند از آب جمن میخورند اگر گویند که حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره در رساله قدسیه تحقیق
نموده است که حضرت امیر چنانچه از حضرت رسالت خاتمیت علیه و علی آله الصلوة والسلام والتحیة تربیت یافته اند از حضرت
صدیق نیز تربیت یافته پس نسبت حضرت امیر عین نسبت حضرت صدیق باشد و فرق چه بود گوئیم که باوجود اتحاد نسبت
خصوصیات تعدد محال بحال خود است یک آب بواسطه تعدد محال خصوصیات متمیزه پیدا میکند پس رواست که نظر بخصوصیت
هر یکے طریقے باو منسوب شود حاصل سوال چهارم آنکه در مکتوب ملا محمد صدیق نوشته اند که شخصیکه استعداد ولایت موسوی دارد معلوم
نیست که صاحب تصرف او را باستعداد ولایت محمدی آورده اند و در مکتوب درویش زاده کلان قدس سره نوشته اند که شما را از ولایت موسوی
بولایت محمدی آورده وجه توفیق چه باشد جواب آنکه در مکتوب ملا محمد صدیق واقع شده است که از ولایت موسوی بولایت محمدی بردن معلوم
الوقوع نیست در آن وقت علم بوقوع این امر نبوده بعد از آنکه این امر را معلوم ساختند و قدرت تغییر و تبدیل دادند نوشته که شما را ازین
ولایت بآن ولایت برده زمانه متحد نیست تا تناقض متصور شود حاصل سوال پنجم آنکه پیراهن اصحاب افشان اینجای پیش چاک میپوشند

ومیگویند که سنت اینست وبندگان حضرت میرطریق حلقه میسازند تحقیق این چیست جواب بدانند که ما هم درین باب تردد داریم اهلِ عرب پیراهن پیش چاک میپوشند وآنرا سنت میدانند واز بعضے کتب معتبرهٔ حنفیه مفهوم میشود که پیراهن پیش چاک مردان را نباید پوشید که لباسِ زنانست امام احمد وابوداؤد از ابی هریره روایت کنند که پیغمبر فرموده اند علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام لعن الرجل یلبس لبس المرأة والمرأة تلبس لبس الرجل فی مطالب المومنین ولا تتشبه المرأة بالرجال ولا یتشبه الرجل بالنساء فان کلا الفریقین ملعون ✽ بلکه معلوم میشود که پیراهن پیش چاک لباسِ اهلِ دین واهلِ علم نیست لهذا اهلِ ذمه راآن لباس تجویز نموده اند ودر جامع الرموز از محیط نقل میکند فلا یلبس ای الذمی ما یختص باهلِ الدین والعلم کالرداء والعمامة بل قمیصاً لخشناً من الکرباس جیبه علیٰ صدره کالنساء وایضاً بقول بعض علما پیش چاک قمیص نیست بلکه درع است قمیص نزد ایشان آنست که بمنکبین چاک داشته باشد فی جامع الرموز فی بیانِ کفن المرأة وفی الهدایة بدل القمیص الدرع وفرق بینهما ان شقه الی الصدر والقمیص الی المنکب وقالوا بالترادف نزد فقیر صواب آن مینماید که چون مردان از تشبه بلباسِ زنان ممنوع گشته اند ببینیم جائیکه زنان پیراهن پیش چاک پوشند باید که مردان ترکِ تشبه زنان نموده پیراهن حلقه گریبان پوشند ودر جائیکه زنان پیراهن حلقه گریبان میپوشند مردان بضرورت پیراهن پیش چاک اختیار کنند درعرب زنان پیراهن حلقه گریبان میپوشند مردان بضرورت پیراهن پیش چاک پوشند ودر ماوراء النهر وهند لباسِ زنان پیراهن پیش چاک است نا چار مردان پیراهن حلقه گریبان اختیار کنند میان شیخ عبد الحق دهلوی میگفت که در حضرت مکه بودم دیدم که یکے از مریدانِ شیخ نظام نارنولی پیراهن حلقه گریبان پوشیده طوافِ کعبه مینماید وجمعے از عرب از پیراهن او تعجب دارند که پیراهن زنان پوشیده است پس باعتبارِ عرف وعادت هم عملِ اهلِ عرب بر صواب باشد وهم عملِ هند وماوراء النهر لکل وجهة هو مولیها ✽ اگر سنیت پیراهن پیش چاک ثابت مے شد علماء حنفیه لباسِ آنرا باهلِ ذمه تجویز نمے نمودند ومخصوص باهلِ دین واهلِ علم میداشتند وچون زنان درین لباس پیش قدم اند اینجا لباسِ مردان تابع لباسِ زنان نموده اند حاصل سوال ششم آنکه چون از ابتدا توجه طالبان این طریق باحدیت صرف است باید که نفی واثبات این توجه جمع نشود زیرا که در وقت نفی توجه بغیر است جواب آنکه توجه بغیر از برائے تقویت وتربیت توجه باحدیت ا

اولاً ملاحظه نموده در چاک مردان بخلاف آن حکم کرده اند فافهم ۱۲

ومقصود از نفیِ غیر حصولِ دوامِ آن توجه است بے مزاحمتِ اغیار پس توجه بنفیِ غیر منافیِ توجهِ احدیت نباشد
ومنافیِ توجهِ احدیت توجه بغیر است نه توجه بنفیِ غیر شتّان ما بینهما حاصلِ سوالِ هفتم آنکه باید که هر ذاکر که مبتدیِ
این طریقه بکام و زبان میگوید قلب نیز همان میگوید آیا در نفی و اثبات قلب تمام را میگوید یا نه اگر تمام را میگوید پس صرف
کردن لا بفوق و الّا به یمین چگونه است جواب آنکه قلب اگر تمام را گوید چه نقصان دارد که لا را بفوق برد
و الّا را بجانبِ یمین صرف کند و الّا الله را بجانبِ خود بکشد با آنکه نفی و اثبات را درین طریق به تخیّل
میگذرانند و بکام و زبان کارے ندارند تا مواطاتِ قلب شرطِ قول نماند و این دو سوال اخیر شما از قبیلِ
تشکیکاتِ فخر رازی است اگر نیک متوجه میشدید مندفع میگشت بقیة المرام آنکه بعضے از یاران آنجای
مکرر نوشته اند که خدمتِ میر درین ایام باحوالِ طالبان کم می پردازند و گرفتاری بعمارت دارند و مبلغ فتوح بر عمارت
خرج میشود و فقرا بے نصیب مے مانند این مقدمات را بنہجے نوشته بودند که شائبهٔ اعتراض از انجا مفهوم میگشت
و بوئے انکار می آمد دانند که انکارِ این طائفه سمِ قاتل است و اعتراض بر افعال و اقوالِ این بزرگواران زهرِ افعی
که بموتِ ابدی رساند و بهلاکِ سرمدی گرداند فکیف که این انکار و این اعتراض عائد به پیر گردد و سببِ ایذاءِ
پیر شود منکرِ این طائفه از دولتِ ایشان محروم است و معترض بر ایشان همه وقت خائب و خاسر تا زمانیکه جمیع
حرکات و سکناتِ پیر در نظرِ مرید مستحسن و زیبا ننماید از کمالاتِ پیر بهره نیابد و اگر یابد استدراج بود که عاقبتِ آن
خرابی و رسوائی است مرید با وجود کمالِ محبت و اخلاص که به پیر دارد اگر در خود برابر سرِ مو گنجائشِ اعتراض بر پیر
یابد جز خرابیِ خود هیچ نداند و از کمالاتِ پیر بے نصیب بود و اگر فرضاً مرید را در فعلے از افعالِ پیر شبهه پیدا شود و دفع
نشود باید که آنرا استفسار بر نہجے نماید که از شائبهٔ اعتراض پاک بود و از مظنهٔ انکار مبرا و درین وقت چون محق
و مبطل ممتزج اند اگر احیاناً از پیر امرے خلافِ شریعت ظاهر شود باید که مرید در آن امر تقلیدِ پیر نکند و حُسنِ ظن
مهما امکن آنرا محملے طلبد و وجه صحت خواهد و اگر وجه صحت پیدا نشود باید که در دفعِ آن ابتلا بحضرتِ حق سبحانه و تعالی
ملتجی و متضرع شود و بگریه و زاری سلامتیِ پیر خواهد و اگر مرید را در حقِ پیر شبهه در ارتکابِ امرِ مباح پیدا شود آن شبهه را
اعتبار نکند چه هرگاه مالک الامور جلّ سلطانه در اتیانِ مباح منع نفرموده باشد و اعتراض ننموده دیگرے را چه رسد که

از نزدِ خود اعتراض کنند بسیار است که در بعضے جاها ترکِ اَولے اَولے باشد از اتیانِ اَولی در حدیثِ نبوی آمده
علیه وعلیٰ آله الصلوة والسلام اِنَّ اللهَ کَمَا یُحِبُّ اَنْ یُّؤْتیٰ بِالْعَزِیْمَةِ یُحِبُّ اَنْ یُّؤْتیٰ بِالرُّخْصَةِ
خدمتِ میر چون قبضهائے مُفرِط دارند در ایامِ قبض اگر باحوالِ مریدان نه پردازند و تسلّیِ خود به بعضے از امورِ
مُباحه نمایند چه جائے اعتراض است در ینوقت عبدالله اصطخری از برائے تسلّیِ خود همراه سگبانان بصحرا شکار میرفت
و بعضے از مشایخ در ینوقت تسلّیِ خود بسماع و نغمه مینمودند والسلام علیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفیٰ علیه
وعلیٰ آله الصلوات من التسلیمات اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا۔

خاتمه عرضه داشتهائے که حضرت مغفرت پناه مخدوم زاده کلان قدس سره نوشته بودند

عرضه داشتِ اول: عرضه داشتِ کمترین بندگان محمد صادق بعرضِ اشرف میرساند که احوال و اوضاعِ این حدود
بیمنِ توجهاتِ علیه بجمعیتِ صوری و معنوی گذرانست مدتیست که از طرفِ خادمانِ حضرت خاطر نگران و پریشان
مے بوده روزِ تحریرِ عریضه میان بدرالدین رسید و خیر و عافیتِ کال رسانید فرحتِ بعید و مسرتِ بے اندازه
روئے نموده الحمد لله سبحانه علیٰ ذٰلک حمدًا کثیرًا کثیرًا قبله گاها حافظ بهاؤالدین شب سیزدهم ختم
قرآن مجید کرد از شبِ چهاردهم حافظ موسیٰ شروع کرده است پنج پنج سیپاره میخواند شب آینده که شبِ نوزدهم
است ختم میکند در عشرهٔ اخیر حافظ بهاؤالدین قرار داده است که ختم خواهد کرد حضرت سلامت شبے در نماز
تراویح حافظ قرآن میخواند که بمقامِ وسیع بس نورانی ظاهر شد گویا که مقامِ حقیقتِ قرآنی بود هر چند باین جرأت
نمیتواند کرد چنان معلوم شد که حقیقتِ محمدی علیٰ صاحبها الصلوة والسلام اجمالِ این مقام است گویا که دریائے عظیم را
در کوزه در آورده باشند و این مقام تفصیلِ حقیقتِ محمدی است و اکثر از انبیا و اولیاءِ کمل بقدرِ خود از بعضِ آن مقام
بهره دارند و از تمامِ آن مقام بغیر از پیغمبر ما علیه و علیٰ آله الصلوة والسلام نصیبے مفهوم نشد و این حقیر نیز
بهره یافت حق سبحانه و تعالیٰ بتوجهِ عالی نصیبے کامل روزی گرداناد و تا هنوز آن مقام خوب واضح نشده
است باقی احوال بجمعیت گذرانست و درین ماهِ معظم خیلے برکت مفهوم میشود اخوی محمد سعید اوضاع هموار دارد
و اوقات بجمعیت و ذکر میگذراند یاران شهر نیز بذوق تمام حاضر میشوند و فقیر تا الحال چهار سیپاره چیزے بالا حفظ

کردہ است تا روزِ عید ظاہر اً پنج سیپارہ یاد کنند وَالْعُبُودِیَّۃُ ** عرضہ داشت دوم ** عرضداشت کمترین بندگان محمد صادق بذروۂ عرضِ اشرف میرساند کہ احوال و اوضاعِ این حدود مستوجبِ شکر است خیریت آن ذات کعبۂ مرادات مع جمیع خادمان و مخلصان مطلوب و مسئول است سرفرازنامۂ نامی و صحیفۂ گرامی کہ بمصحوبِ اسماعیل مرسل بود مطالعۂ آن مشرف و مبتہج گردید حق سبحانہ و تعالیٰ سایۂ عاطفت آن قبلۂ عالمیان بر کافۂ اہلِ اسلام باقی و پاینده داراد بحرمۃ النبی الامی وآلہ الامجاد علیہ من الصلوات اتمہا ومن التسلیمات اکملہا قبلہ گاہا از خرابی احوالِ خود چہ نویسد کہ غیر از حسرت و ندامت بر سوءِ اعمال و تضییعِ احوالِ ماضیہ و حال سرمایہ بدست ندارد و آرزوئے آنست کہ ہیچ لحظہ و ساعتے بخلافِ رضائے او تعالیٰ و تقدس نگذرد و آن میسر نہ مگر آنکہ توجہ خادمانِ آن درگاہ مدد فرماید و دستگیری نماید ورنہ از کریمان کارہا دشوار نیست الحمد للہ والمنۃ کہ حالا بیمنِ توجہ شریف بطریقیکہ امر فرمودہ بودند استقامت دارد و دران کم فتورے راہ میباید بلکہ روز بروز امید وار ترقی و تزاید است بعد از فجر و ظہر و عصر حلقہ مے نشینند و حافظ بہاؤ الدین چون از ترددات فرصت میباید قرآن نیز میخوانند و این فقیر بعضے اوقات مقبوض است و دیگر مبسوط و قبض و بسط و توجہ و ذوق و آرام و جز آن ہمہ تعلق سبدن وارد و از ان متجاوز نمے نماید و لطائف ستہ نہ متوجہ اند و نہ غافل و اگر متوجہ اند توجہ آنہا مثلِ علمِ حضوریست بلکہ عینِ آن و توجہ و ذوق و مثلِ آن ہمہ را داخلِ ظلال میداند و از ظلِ متجاوز نمے یابد و لطائف اولاً ببدن مختلط بودند و در نظرِ بصیرت غیر از بدن امرے دیگر مفہوم نمیشد چنانچہ بحضور موفور السرور عرض کردہ بود الحال از بدن ممتاز در نظر میدر آیند و این مقام را مقامِ بقا میداند و بعد از بقا باز یک نوعے از فنا بلطائف رو نمودہ چنان معلوم شد کہ بے این فنا کہ بعد از بقا شود تمامی کار میسر نیست و الحال چند روز است کہ مقبوض است و معاملہ سرور کم است تا چہ ظاہر شود فاما حالا توجہ بعالم نیامدہ است چون عرضِ احوال ضروری بود چند کلمہ جرأت نمود قبلہ گاہا فقیر ہر شب حضرت را بخواب مے بیند الا ما شاء اللہ تعالیٰ زیادہ چہ نویسد کہ داخلِ تکلفاتِ رسمیہ است ** وَالْعُبُودِیَّۃُ ** عرضہ داشت سیوم ** عرضداشت ** کمترین بندگان محمد صادق بموقفِ عرض میرساند کہ این خفیہ بدنیست کہ مقبوض و مغموم میبود آخر الامر محض توجہ اقدس عنایت

خداوندی جل سلطانه در رشید بسطی عظیم روی نمود و در آن بسط چنان معلوم گشت که چنانچه سابقاً یاد و توجه مثلاً از جانب این کس مهجور الحال هرچه هست از جانب اوست تعالی وتقدس و در خود بیش از قابلیت قبول نمی یافت کالمرآة التی تطلع علیه الشمس فاحترق بذلک الطلوع کل ظلمة وکدورة من البدن واللطائف وحصل فیهما کل نور وبرکة ینبغی فانشرح الصدر واتسع القلب وصار البدن کالنور مضیئاً الطف من الروح والسر الذین کانا قبل ذلک ووجدت التجلی اکثر کمل من بین اللطائف علی القلب فلما نظرت الی القلب ظهر ان فی القلب قلباً آخر والتجلی علیه فلما نظرت الی قلب القلب ظهر ان فی ذلک قلباً آخر والتجلی علیه وهکذا الی غیر النهایة فلم یظهر قلب بسیط الا وقلب آخر فیه ولکن یتوهم الآن انه انتهی الی القلب البسیط ولیس بمتیقن وعلم ان الحالات السابقة من هذه الحالة بالنسبة الیها کانت کلها تکلفات صرفة وکان یخطر اسم هذا المقام فما کتبته لسوء الادب قبله گاها این همه کمترین اثریست از آثار توجه اطهر ؎ گر بر تن من زبان شود هر موئے ۔ یک شکر نوازش از هزار نتوانم کرد

حضرت سلامت آرزومندی دریافت ملازمت خادمان درگاه را چه شرح دهد و چه نویسد شب و روز بلکه هر ساعت در تصور آنست که کدام وقت نیک و ساعت خوش خواهد بود که این مطلب اعلی و مقصد اعز بحصول خواهد پیوست و غیر از تمنائے و آرزومندی در تصور نمے آید حق سبحانه وتعالی باحسن وجوه و افضل طرق این دولت عظمی میسر گرداناد بحرمة النبی وآله الامجاد علیه وعلی آله من الصلوات اتمها ومن التسلیمات اکملها والعبودیة

قد تم الدفتر الاول بعونه تعالی وحسن توفیقه ویتلوه الدفتر الثانی ان شاء الله تعالی صلی الله تعالی وسلم وبارک افضل الصلوات والتسلیمات والبرکات علی خیر خلقه سیدنا محمد وعلی آله وصحبه اجمعین وعلینا معهم برحمته وهو ارحم الراحمین

بلله الحمد والمنة که حصه پنجم از مکتوبات امام ربانی بکتابت کاتب غلام محمد امرتسری باهتمام رسید

۱۹ محرم الحرام سنه ۱۳۳۱ هجری صلعم

؎ یعنی آرزوے تحصیل شرف قدم بوسی آن ذات والا صفات حضرت قبله گاهی را چه بیان نماید و از آن چه نویسد که از حد بیان بیرون است و از احاطه تحریر خارج ۱۲

خداوندی جل سلطانہ در رسید گشتی عظیم روے نمود و دران گشت چنان معلوم گشت کہ چنانچہ سابقا یاد و توجہ مثلا
از جانب این کس میبود الحال ہرچہ ہست از جانب اوست تعالیٰ و تقدس و وجود ہیش از قابلیت قبول
نمیبافت کالمرآۃ التی تطلع علیہ الشمس فاحترق بذلک الطلوع کل ظلمۃ و کدورۃ من البدن
و اللطائف و حصل فیہا کل نور و برکۃ ینبغی فانشرح الصدر و اتسع القلب و صار
البدن کالنور مضیئا الطف من الروح و السر الذین کانا قبل ذلک و وجدت التجلی ان اکمل
من بین اللطائف علی القلب فلما نظرت الی القلب ظہر ان فی القلب قلبا اخر و التجلی علیہ
فلما نظرت الی قلب القلب ظہر ان فی ذلک قلبا اخر و التجلی علیہ و ہکذا الی غیر النہایۃ
فلم یظہر قلب بسیط الا و قلب اخر فیہ و لکن یتوہم الان انہ انتہی الی القلب البسیط
و لیس بمتیقن و علم ان الحالات السابقۃ من ہذہ الحالۃ بالنسبۃ الیہا کانت کلہا
تکلفات صرفۃ و کان یخطر اسم ہذا المقام فما کتبتہ لسوء الادب قبلہ گاہا این ہمہ
کمترین اثریست از آثار توجہ اطہر ع گر بر تن من زبان شود ہر موئے * یک شکر تو از ہزار نتوانم کرد
حضرت سلامت آرزومندی دریافت ملازمت خادمان درگاہ را چہ شرح دہد و چہ نویسد شب و روز بلکہ
ہر ساعت در تصور آنست کہ کدام وقت نیک و ساعت خوش خواہد بود کہ این مطلب اعلیٰ مقصد
اعز بحصول خواہد پیوست و غیر از تمنائے و آرزومندی در تصور نمے آید حق سبحانہ و تعالیٰ بحسن
وجوہ و افق طرق این دولت عظمیٰ میسر گرداناد بحرمۃ النبی و آلہ الامجاد علیہ و علی آلہ من الصلوات
اتمہا و من التسلیمات اکملہا و العبودیۃ *

قد تم الدفتر الاول بعونہ تعالیٰ و حسن توفیقہ و یتلوہ الدفتر الثانی ان شاء اللہ تعالیٰ صلی اللہ تعالیٰ و سلم و بارک افضل الصلوات
و التسلیمات و البرکات علی خیر خلقہ سیدنا محمد و علی آلہ و صحبہ اجمعین و علینا معہم برحمتہ و ہو ارحم الراحمین

للہ الحمد و المنۃ کہ حصہ پنجم از مکتوبات امام ربانی بکتابت کاتب غلام محمد امرتسری باختتام رسید

۱۹ محرم الحرام ۱۳۳۱ ہجری صلعم

---

۵ یعنی آرزوے تحصیل شرف قدمبوسی آن ذات والا صفات حضرت قبلہ گاہی را چہ بیان نماید و از ان چہ نویسد کہ از حد بیان بیرون ست و از احاطہ تحریر خارج ۱۲ لمصححہ سلمہ اللہ تعالیٰ

عَیۡنًا یَّشۡرَبُ بِہَا عِبَادُ اللّٰہِ یُفَجِّرُوۡنَہَا تَفۡجِیۡرًا

بامداد یزدانی
و فضل رحمانی

حصہ ششم

دفتر دوم

مکتوبات

حضرت امام ربانی
مجدد الف ثانی
۱۳۳۱ھ

در مطبع روز بازار اسٹیم پریس واقع امرتسر مطبوع گردید

بامداد یزدانی و فضلِ رحمانی

حسبنا اللہ و نعم الوکیل

حق حق حق

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ حَمْدًا کَثِیْرًا طَیِّبًا مُّبَارَکًا فِیْہِ مُبَارَکًا عَلَیْہِ کَمَا یُحِبُّ رَبُّنَا وَیَرْضٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ الْاَتَمَّانِ الْاَکْمَلَانِ عَلٰی حَبِیْبِہٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ وَاَہْلِ بَیْتِہٖ وَکُمَّلِ وَرَثَتِہٖ وَسَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَعَلٰی جَمِیْعِ الْاَنْبِیَاءِ وَالْمُرْسَلِیْنَ وَالْمَلٰئِکَۃِ الْمُقَرَّبِیْنَ کَمَا یَلِیْقُ لِعُلُوِّ شَانِہِمْ وَیَحْرٰی اَمَّا بَعْدُ فَہٰذِہٖ مَکَاتِیْبُ مُتَضَمِّنَۃٌ لِعُلُوْمٍ غَرِیْبَۃٍ وَّمَعَارِفَ عَجِیْبَۃٍ وَّاَسْرَارٍ لَطِیْفَۃٍ وَّدَقَائِقَ شَرِیْفَۃٍ مَا تَکَلَّمَ بِہَا اَحَدٌ مِّنَ الْعُرَفَاءِ وَمَا اَشَارَ اِلَیْہَا وَاحِدٌ مِّنَ الْاَوْلِیَاءِ مُقْتَبَسَۃٌ مِّنْ مِشْکٰوۃِ اَنْوَارِ النُّبُوَّۃِ لِلْاِمَامِ الْہُمَامِ قُدْوَۃِ الْعُلَمَاءِ الرَّاسِخِیْنَ الْمُشَرَّفِ بِتَشْرِیْفَاتِ الْمُرْسَلِیْنَ صَاحِبِ الْوِلَایَۃِ الْاَصْلِیَّۃِ مَخْزَنِ الْاَسْرَارِ الْاِلٰہِیَّۃِ وَاقِفِ دَقَائِقِ الْمُتَشَابِہَاتِ الْقُرْاٰنِیَّۃِ اٰلْاٰیَۃِ الْعَجِیْبَۃِ مِنَ الْاٰیَاتِ الرَّحْمَانِیَّۃِ مُجَدِّدِ الْاَلْفِ الثَّانِیْ شَیْخِنَا وَاِمَامِنَا الشَّیْخِ اَحْمَدَ الْفَارُوْقِیِّ سَلَّمَہُ اللّٰہُ تَعَالٰی سُبْحَانَہٗ عَلٰی رُؤُوْسِ الْعٰلَمِیْنَ چون جلد اول مکتوبات بعدد سه صد و سیزده مکتوب رسید حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالیٰ فرمودند کہ برہمین عدد ختم کنند کہ موافق عدد پیغامبران

حضرت مجدد قدس سرہ ۱۲

اشارۃ الی ما رواہ الامام احمد عن ابی ذر ۱۲

کذا فی المعالم والجلالین والخازن۔

مرسل است صلوات اللہ تعالیٰ علیٰ نبینا وعلیہم ونیز موافق عدد اہل بدر است رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین تبرکاً و تیمناً بران عدد ختم بود آمد بعد ازان مکتوبات قدسی آیات دیگر کہ صدور یافتند معارف آگاہی حقائق دستگاہی مظہر فیض آلہی مظہر اسرار نامتناہی جامع علوم ظاہرہ و باطنہ حضرت مخدوم زادگی شیخ محمد الدین خواجہ محمد معصوم سلمہ اللہ تعالیٰ وابقاہ واوصلہ الیٰ غایۃ ما یتمناہ باعث گشتند کہ این مکاتیب جمع شوند بحسب اشارۂ شریف الیشان کمترین خاکروبان این درگاہ اضعف عباد اللہ الباری عبد الحی بن خواجہ چاکر حصاری غفر اللہ تعالیٰ ذنوبہ وستر اللہ تعالیٰ سبحانہ عیوبہ واحسن اللہ تعالیٰ خاتمتہ متصدی جمع این مکاتیب گشت وھو اللہ الموفق وعلیہ التکلان

مکتوب اوّل (۱)

بشیخ عبد العزیز جونپوری صدور یافتہ در بیان تحریر مذہب شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ در مسئلہ وحدت وجود با آنچہ مختار حضرت الیشان است سلمہ اللہ تعالیٰ درین مسئلہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی جعل الامکان مرآۃ للوجوب وصیر العدم مظہرا للوجود والوجوب والوجود وان کانا صفتی کمال لہ سبحانہ فھو تعالیٰ وراءھما بل وراء جمیع الاسماء والصفات ووراء جمیع الشئون والاعتبارات ووراء الظہور والبطون ووراء البروز والکمون ووراء التجلیات والظہورات ووراء کل موصول ومفصول ووراء المشاہدات والمکاشفات ووراء کل محسوس ومعقول ووراء کل موھوم ومتخیل فھو سبحانہ وراء الوراء ثم وراء الوراء ثم وراء الوراء

شعر
چگویم با تو از مرغے نشانہ ۔ کہ باعنقا بود ہم آشیانہ ۔ زعنقا ہست نامے پیش مردم ۔ ز مرغ من بود آن نام ہم گم ۔ فلا یصل حمد حامد الیٰ جناب قدس ذاتہ بل منتہیٰ جمیع المحامد دون سرادقات عزتہ فھو الذی اثنیٰ علیٰ نفسہ وحمد ذاتہ بذاتہ فھو سبحانہ

۵ یعنی بردارند علم ستایش حق جل وعلا بروز قیامت ۱۲

الحامد والمحمود وما سواه عاجز عن اداء الحمد المقصود کیف وقد عجز عن حمده سبحانه
من هو حامل لواء الحمد یوم القیمة تحته آدم ومن هو دونه وهو افضل البرایا
واکملهم ظهورا واقربهم منزلة واجمعهم کمالا واشملهم جمالا واتمهم بدرا
وارفعهم قدرا واعظمهم ابهة وشرفا واقومهم دینا واعدلهم ملة واکرمهم
حسبا واشرفهم نسبا واعرفهم بیتا لولاه لما خلق الله سبحانه الخلق ولما
اظهر الربوبیة وکان نبیا وآدم بین الماء والطین واذا کان یوم القیمة کان هو
امام النبیین وخطیبهم وصاحب شفاعتهم الذی قال نحن الآخرون ونحن
السابقون یوم القیمة وانی قائل قولا غیر فخر وانا حبیب الله وانا خاتم النبیین
ولا فخر وانا اول الناس خروجا اذا بعثوا وانا قائدهم اذا وفدوا وانا خطیبهم
اذا انصتوا وانا مستشفعهم اذا حبسوا وانا مبشرهم اذا ایسوا الکرامة والمفاتیح
یومئذ بیدی ۵ در قافله که اوست دانم نرسم * این بس که رسد ز دور بانگ جرسم
صلوات الله سبحانه وتسلیماته تعالی وتحیاته عز شانه وبرکاته جل برهانه
علیه وعلی جمیع اخوانه من النبیین والمرسلین والملائکة المقربین وعلی اهل
الطاعة اجمعین صلوة وسلاما وتحیة وبرکة هی لها اهل وهم لها اهل
کلما ذکره الذاکرون وکلما غفل عن ذکره الغافلون وبعد الحمد والصلوة
وتبلیغ الدعوات وارسال التحیات نموده می آید که صحیفه شریفه که نام این فقیر ساخته بودند
اخوی اعزی شیخ محمد طاهر رسانیدند وخوشوقت ساختند چون متضمن حقائق ومعارف ارباب
کشف وشهود بود فرحت بر فرحت افزود جزاکم الله خیرا سبحانه فقیر نیز موافقت صحیفه
ایشان نموده از اذواق ومذاق این طائفه علیه سخن درمیان آورده بچند کلمه مصدع گشت
مخدوما معلوم شریف است که وجود مبدأ هر خیر وکمال است وعدم منشأ هر نقص وشرارت وزوال

پس وجود مر واجب را ثابت باشد جل سلطانه و عدم نصیب ممکن بود تا همه خیر و کمال عائد باو
باشد تعالی و همه شر و نقص راجع بآن ممکن را وجود ثابت کردن و خیر و کمال راجع بآن داشتن فی
الحقیقة شریک کردن ست او را در ملک و ملک حق جل سلطانه و همچنین ممکن را عین واجب
گفتن تعالی شانه و صفات و افعال او را عین صفات و افعال او تعالی ساختن سوء ادب ست
و الحاد است در اسما و صفات او تعالی کناس خسیس که بنقص و خبث ذاتی متسم است چه مجال که
خود را عین سلطان عظیم الشان که منشا خیرات و کمالات است تصور نماید و صفات و افعال مهینه خود را
عین صفات و افعال جمیله او توهم کند علماء ظواهر ممکن را وجود ثابت کرده اند و وجود واجب تعالی
و وجود ممکن را از افراد مطلق وجود داشته اند غایته ما فی الباب بنابر قضیه تشکیک وجود واجب را تعالی
اولی و اقدم گفته اند و این معنی موجب تشریک ممکن است بواجب تعالی در کمالات و فضائل که از
وجود ناشی گشته اند تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا در حدیث قدسی آمده الکبریاء ردائی و العظمة
ازاری اگر علماء ظواهر ازین دقیقه آگاه میگشتند هرگز ممکن را وجود ثابت نمیکردند و خیر و کمال که
مخصوص بآنحضرت است جل و علا باعتبار اختصاص وجود ممکن را اثبات نمی نمودند ربنا
لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطانا و اکثر صوفیه علی الخصوص متاخران ایشان ممکن را عین واجب
تعالی دانسته اند و صفات و افعال آنرا عین صفات و افعال او تعالی انگاشته میگویند

ع همسایه و همنشین و همره همه اوست ٭ در دلق گدا و اطلس شه همه اوست ٭ در انجمن
فرق و نهان خانه جمع ٭ بالله همه اوست ثم بالله همه اوست ٭

این بزرگواران هرچند از تشریک
تنزه نموده اند و از اثنینیت گریخته اما غیر وجود را وجود یافته اند و نقائص را کمالات گفته میگویند در هیچ
چیز شرارت و نقص ذاتی نیست اگر هست نسبی و اضافی است سم قاتل نسبت بانسان شرارت
دارد که مزیل حیات اوست و نسبت بحیوان که دران سم مخلوق است آب حیات است و تریاق
نافع مقتدائے ایشان درین امر کشف و شهود است هر قدر که ظاهر ساخته اند دریافته اند

ل قوله تریاق بالکسر دوائے مرکبست دافع اقسام زهر نباتی و حیوانی ۱۲ غ

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا هِیَ دَرِین باب آنچه برین فقیر ظاهر ساخته اند به تفصیل وا می نماید
اول مذهب شیخ محی الدین بن العربی که امام و مقتدائے متاخران صوفیه است درین مسئله بیان میکند
بعد ازان آنچه مکشوف گشته است در تحریر می آرد تا فرق درمیانِ دو مذهب بروجه اتم حاصل گردد
واز دقت یکے بدیگرے خلط نشود شیخ محی الدین و متابعانِ او میفرمایند که اسما و صفاتِ واجبی
جلّ و علا عینِ ذاتِ واجب اند تعالیٰ و تقدّس و همچنین عینِ یکدیگر اند مثلاً علم و قدرت چنانچه
عینِ ذات اند تعالیٰ عینِ یکدیگر اند نیز پس دران موطن هیچ اسم و رسم تعدّد و تکثّر نباشد و تمایز و تباین
نبود و غایةُ مَا فِی الْبَاب آن اسما و صفات و شیون و اعتبارات در حضرتِ علم تمایز و تباین پیدا
کرده اند اجمالاً و تفصیلاً اگر تمیز اجمالی است معبّر بتعیّنِ اول است و اگر تفصیلی است مسمّٰی به تعیّنِ
ثانی تعیّنِ اول را وحدت مے نامند و آنرا حقیقتِ محمدی میدانند و تعیّنِ ثانی را واحدیّت میگویند
و حقائقِ سائر ممکنات می انگارند و این حقائقِ ممکنات را اعیانِ ثابته میدانند و این دو تعیّنِ
علمی که وحدت و واحدیّت اند در مرتبهٔ وجوب اثبات مینمایند میگویند این اعیان بوئے از وجود
خارجی نیافته اند و در خارج غیر از احدیّتِ مجرّده هیچ موجود نیست و این کثرت که در خارج مینماید عکس آن
اعیانِ ثابته است که در مرآتِ ظاهرِ وجود که جز او در خارج موجودے نیست منعکس گشته است و وجود
تخیّلی پیدا کرده در رنگِ آن که در مرآت صورتِ شخصے منعکس گردد و وجودِ تخیّلی در مرآت پیدا کند
این عکس را وجودے جز در تخیّل ثابت نیست و در مرآت امرے حلول نه کرده است و در روئے
آن مرآت چیزے منتقش نگشته اگر انتقاش است در تخیّل است که در روئے مرآت متوهّم شده
این متخیّل و متوهّم چون صُنعِ خداوند است جلّ سلطانه که اتقانِ تمام دارد برفعِ وهم و تخیّل مرتفع
نگردد و ثواب و عذابِ ابدی بران مترتّب باشد این کثرت که در خارج نمودے پیدا کرده است
بسه قسم منقسم است قسمِ اول تعیّنِ روحی است و قسمِ دوم تعیّنِ مثالی و قسمِ سیوم تعیّنِ جسدی که بشهادت
تعلّق دارد این سه تعیّن را تعیّناتِ خارجیه میگویند که در مرتبهٔ امکان اثبات مینمایند تنزّلاتِ خمسه

حضرات خمسه و تنزلات خمسه

عبارت ازین تعینات پنجگانه است واین تنزلات خمسه را حضرات خمس نیز گویند وچون در علم و خارج بجز از ذات واجب تعالی وغیر از اسما و صفات واجبی جل سلطانها که عین ذات اند تعالی وتقدس نزد ایشان ثابت نشده است و صورت علمیه را عین ذی صورت دانسته اند شیخ و مثال آن همچنین صورت منعکسه اعیان ثابته راکه در مرآت ظاهر وجود نمودے پیدا کرده است عین آن اعیان تصور کرده اند نه شبه آن ناچار حکم باتحاد نموده اند و همه اوست گفته این است بیان مذهب شیخ محی الدین ابن العربی در مسئله وحدت وجود بر وجه اجمال همین علوم اند و امثال این علوم که شیخ اظهار مخصوص بخاتم الولایت میداند و میگوید که خاتم النبوت این علوم را از خاتم الولایت اخذ مینماید و شراح فصوص در توجیه آن تکلفات مینمایند با جمله پیش از شیخ هیچ یکے ازین طائفه بان علوم و اسرار زبان نکشاده است واین حدیث را برین نهج بیان نه نموده هر چند سخنان توحید و اتحاد در غلبات سکر از ایشان بظهور آمده اند و انا الحق و سبحانی گفته اند اما وجه اتحاد را معلوم نساخته اند و منشا توحید را در نیافته پس شیخ برهان متقدمان این طائفه آمده و حجت متاخران ایشان گشته معذلک دقائق کثیره درین مسئله مختفی مانده است و اسرار غامضه درین باب بمنصه ظهور نیامده که فقیر باظهار آن توفیق یافته است و بتحریر آن مبشر گشته والله یحق الحق وهو یهدی السبیل مخدوما صفات ثمانیه واجب الوجود تعالی وتقدس که نزد اهل حق شکر الله تعالی سعیهم در خارج موجود اند ناچار در خارج از ذات تعالی وتقدس متمیز باشند تمیزیکه از قسم بے چونی وبیچگونگی بود و همچنین این صفات از یکدیگر متمیز اند تمیز بیچونی بلکه تمیز بے چونی در مرتبه حضرت ذات تعالی وتقدس نیز ثابت است لانه الواسع بالوسع المجهول الکیفیة و تمیزیکه فراخور فهم و ادراک ما باشد از آن جناب قدس مسلوبست چه تبعض و تجزی در انجا متصور نیست و تحلیل و ترکیب را در آن حضرت جل سلطانه بارنه و حالیت و محلیت را گنجائش نه با لجمله آنچه از صفات و اعراض ممکن است از آن جناب قدس مسلوبست. لیس کمثله شئ لا فی الذات

تعالی

وَلَا فِي الصِّفَاتِ وَلَا فِي الْاَفْعَالِ با وجودِ این تمیزِ بے چونی و وسعتِ بے کیفی اسما و صفاتِ واجبی جَلَّ سُلْطَانُهَا در خانهٔ علم نیز تفصیل و تمیز پیدا کرده اند و منعکس گشته و هر اسم و صفت متمیزه را مقابلے است در مرتبهٔ عدم و نقیضے ست دران موطن مثلاً صفتِ علم را در مرتبهٔ عدم مقابلے است و نقیضے که عدمِ علم باشد که مُعبّر بجهل است و صفتِ قدرت را مقابلے است عجز که عدمِ قدرت باشد علی هذا القیاس و آن عدماتِ متقابله نیز در علمِ واجبی جَلَّ شَانُهٗ تفصیل و تمیز پیدا کرده اند و مرایائے اسما و صفاتِ متقابلهٔ خود گشته و مجالیِ ظهورِ عکوسِ آنها شده نزدِ فقیر آن عدمات با آن عکوسِ اسما و صفات حقائقِ ممکنات اند غایتهٗ مَا فِي الْبَابِ آن عدمات در رنگِ اصول و مَوادِ آن ماهیات اند و آن عکوس همچون صُوَرِ حالّه دران مَواد پس حقائقِ ممکنات نزدِ شیخ محی الدین همان اسما و صفاتِ متمیزه اند در مرتبهٔ علم و نزدِ فقیر حقائقِ ممکنات عدمات اند که نقائضِ اسما و صفات اند با آن عکوسِ اسما و صفات که در مرایائے آن عدمات در خانهٔ علم ظاهر گشته و با یکدیگر ممتزج شده و فادرِ مختار جَلَّ سُلْطَانُهٗ هرگاه خواست ماهیتے را ازین ماهیاتِ ممتزجه بوجودِ ظلی که پرتوے است از حضرتِ وجود متصف گردانیده موجودِ خارجی ساخته بالجمله پرتوے از حضرتِ وجود برین ماهیتِ ممتزجه انداخته مبدأ آثارِ خارجیه گردانید پس وجودِ ممکن در علم و در خارج در رنگِ سائر صفاتِ او پرتویست از حضرتِ وجود و از کمالاتِ تابعهٔ او مثلاً علمِ ممکن پرتویست از علمِ واجب تعالٰی و تقدّس و ظلے است ازان که در مقابلِ جهل منعکس گشته است و قدرتِ ممکن نیز ظلے است که در عجز که مقابلِ اوست منعکس شده و همچنین وجودِ ممکن ظلے از حضرتِ وجود که در مرآتِ عدم که در مقابلِ اوست منعکس گشته است بیت

نیاورد م از خانه چیزے نخست * تو دادی همه چیز و من چیز نیست

لیکن نزدِ فقیر ظلِ شئے عینِ شئے نیست بلکه شبحے است و مثالِ آن شئے و حملِ یکے بر دیگرے ممتنع است پس نزدِ فقیر ممکن عینِ واجب نباشد و حمل در میانِ ممکن و واجب ثابت نبود چه حقیقتِ ممکن عدم است و عکسے که از اسما و صفات است دران عدم منعکس گشته است شبح و مثالِ آن اسما و صفات است نه عینِ آنها پس همه اوست گفتن درست نباشد

تا حمل یکے بر دیگرے درست باشد ۱۲

سه یعنی جانبے جلوه یعنی اینهما جمع بجلوه اسم ظرف ۱۲

جار با مجرور متعلق بیت بقول او قدس سره متصف ۱۲

حقائق ممکنات نزد شیخ محی الدین و نزد حضرت شیخ مجدد قدس سرهما

ساخت

ازان

ب نظم

وما جئت من بیتی بشیء و انما ... پر وهبت الی ... ۱۲

بلکه همه ازوست چه آنچه ذاتیِ ممکن است عدم است که شرارت و نقص و خبث را منشا است و هرچه
از جنسِ کمالات در ممکن پیداست از وجود و توابعِ آن همه مستفاد از ان حضرت است جلّ سلطانه پرتوے
است از کمالاتِ ذاتیهٔ او سبحانه پس ناچار او تعالیٰ نورِ آسمانها و زمین باشد و ماورائے او سبحانه
همه ظلمت بود کیف و العدم فوق جمیع الظلمات تحقیقِ این مبحث کما ینبغی در مکتوبیکه بنام
فرزندی اعظمی مرحومی در بیانِ حقیقتِ وجود و تحقیقِ ماهیاتِ ممکنات نوشته است طلب فرمایند
پس عالم باسرها نزدِ شیخ محی الدین عبارت از اسما و صفات است که در خانهٔ علم تمیز پیدا کرده
در مرآتِ ظاهرِ وجود در خارج نمودے حاصل کرده است و نزدِ فقیر عالم عبارت از عدمات است
که اسما و صفاتِ واجبی جلّ سلطانه در خانهٔ علم در آنها منعکس گشته اند و در خارج بایجادِ حق سبحانه
آن عدمات با آن عکوس بوجودِ ظلّی موجود شده پس در عالم خبثِ ذاتی پیدا شده و شرارتِ جبلّی
ظاهر گشت و خیر و کمال همه عائد بجنابِ قدسِ او شد جلّ و علا کریمهٔ مَا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ
اللّٰهِ وَمَا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ مؤید این معرفت است والله سبحانه الملهم
پس ازین تحقیق معلوم گشت که عالم در خارج موجود است بوجودِ ظلّی چنانچه حضرت حق سبحانه در خارج
موجود است بوجودِ اصلی بل بذاته غایتهٔ ما فی الباب این خارج نیز ظلّ همان خارج است در رنگ
وجود و صفات پس عالم را عینِ حق جلّ و علا سلطانه نمیتوان گفت و حملِ یکے بر دیگرے جائز
نباشد ظلّ شخص را عینِ شخص نمیتوان گفت لِوُجُودِ التَّغَايُرِ بَيْنَهُمَا فِي الْخَارِجِ لِاَنَّ الْاِثْنَيْنِ
مُتَغَايِرَانِ و اگر کسے ظلِ شخص را عینِ شخص بگوید بر سبیلِ تسامح و تجوّز خواهد بود که خارج از مبحث
است اگر گویند که شیخ محی الدین و تابعانِ او نیز عالم را ظلّ حق میدانند تعالیٰ پس فرق چه بود گوئیم
که ایشان وجودِ آن ظلّ را جز در وهم نے انگارند و بوئے از وجودِ خارجی در حقِ آن تجویز نمینمایند
بالجمله کثرتِ موهومه را ظلّ وحدتِ موجوده تعبیرے نمایند و در خارج موجودِ واحد را میدانند تعالیٰ
شتّان ما بینهما پس منشاءِ حملِ ظلّ بر اصل و عدمِ آن حملِ اثباتِ وجودِ خارجی گشت ظلّ را و عدمِ

یعنی بعد بیست دور و دراز و فرقیست بسیار بسیار میان مذهب شیخ و مذهب من ۱۲

اثباتِ آن وجود ما ایشانان چون ظل را وجودِ خارجی اثبات نمی نمایند ناچار بر اصلِ محمول میسازند و این
فقیر چون ظل را در خارج موجود میداند بحمل مُبادرة نمی نماید در نفیِ وجودِ اصلی از ظل فقیر و ایشانان شریکند
و در اثباتِ وجودِ ظلی نیز متفق لیکن این فقیر وجودِ ظلی را در خارج اثبات مینماید و ایشانان وجودِ ظلی
را در وہم و تخیل مے انگارند و در خارج جز احدیتِ مجرده را موجود نمیدانند و صفاتِ ثمانیه را که بآرای
اہلسنت و جماعت رضی اللہ تعالیٰ عنہم وجودِ اینہا در خارج ثابت شده است نیز جز در علم اثبات
نمیکنند علمای ظواہر و ایشانان رضی اللہ تعالیٰ عنہم دو طرفِ اقتصاد را اعتبار فرموده اند و حقِ
متوسط نصیبِ این فقیر بوده که بآن موفق گشته اگر ایشانان نیز آن خارج را ظلِ آن خارج میدانستند
از وجودِ خارجیِ عالم انکار نمے نمودند و بر وہم و تخیل اقتصار نمیفرمودند و انکار از وجودِ خارجیِ صفاتِ
واجب الوجود نیز نمے کردند و اگر علما نیز ازین سرّ آگاه میگشتند ہرگز ممکن را وجودِ اصلی اثبات نمیکردند
و بوجودِ ظلی اکتفا مے نمودند و آنچه فقیر در بعضے مکتوبات نوشته است که اطلاقِ وجود بر ممکن بطریقِ
حقیقت است نه بطریقِ مجاز منافیِ این تحقیق نیست زیرا که ممکن در خارج بوجودِ ظلی بطریقِ حقیقت
موجود است نه بر سبیلِ توہم و تخیل کما زعموا **سوال** صاحبِ فتوحاتِ مکیه اعیانِ ثابته را برزخ
گفته است بین الوجود والعدم پس عدم بطورِ او نیز داخلِ حقائقِ ممکنات گشت پس فرق
درمیانِ این تحقیق و آن قول چه خواہد بود **جواب** برزخ باین اعتبار گفته است که صُوَرِ علمیه را
دو رو است روئے است که بوجود دارد بواسطهٔ ثبوتِ علمی و روئے است که بعدم دارد بواسطهٔ
عدمِ خارجی لِاَنَّ الْاَعْیَانَ مَاشَمَّتْ رَائِحَةً مِّنَ الْوُجُوْدِ الْخَارِجِیِّ عِنْدَہٗ و عدمے که درین
تحقیق اندراج یافته است حقیقت دیگر دارد و ہمچنین آنچه در عباراتِ بعضے اعزه که اطلاق
عدم بر ممکن کرده است مراد از آن معدومِ خارجی است نه عدمے که بالتحقیق یافته است و او تعالیٰ
از آن اسماء و صفات که در علم تفصیل و تمیز یافته اند و در مرایاے عدمات منعکس گشته حقائقِ ممکنات
شده اند و بارِ و راست پس با عالم او را سبحانه ہیچ وجه مناسبت نباشد اِنَّ اللّٰہَ لَغَنِیٌّ عَنِ

العالمین اور اُسبحانہ با عالم عین و متحد ساختن بلکہ نسبت دادن برین فقیر بسیار گران است ؎ آن ایشانند من چنینم یارب ۔ سُبحان ربک رب العزۃ عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمد للہ رب العالمین والسلام علیکم و علی من لدیکم

مکتوب (۲) دوم

بمیر شمس الدین علی خلخالی صدور یافتہ در بیان آنکہ مرتبہ ذات او تعالی و مرتبہ صفات او سبحانہ فوق از اعتبار وجود و وجوبست بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مفاوضہ شریفہ کہ از روئے محبت و اخلاص صادر فرمودہ بودند رسید و فرحت فراوان رسانید کثرت اخوان دین سبب امیدواری ہاست در آخرت اللّٰھم کثر اخوانا فی الدین وثبتنا وایاھم علی متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیھم من الصلوات افضلھا ومن التسلیمات اکملھا ؎ از ہرچہ میرود سخن دوست خوشتر است ۔ محبت آثارا صفات سبع یا ثمانی واجب الوجود تعالی و تقدس علی اختلاف الآراء کہ صفات حقیقیہ اند در خارج موجود اند و غیر از اہل حق شکر اللہ تعالی سعیھم از فرق مخالفہ ہیچ یکے بوجود صفات وجبی جل سلطانہ قائل نگشتہ است حتی کہ متاخران صوفیہ از ایشان نیز انکار وجود صفات نمودہ اند و زیادتی صفات را بالعلم راجع داشتہ گویند ؎ از روئے تعقل ہمہ غیر اند صفات ۔ با ذات تو از روئے تحقق ہمہ عین ۔ والحق کہ سخن اہل حق برحق و مقتبس است از مشکوٰۃ نبوت و مؤید است بنور کشف و فراست غایۃ ما فی الباب اشکالے کہ مخالفان در وجود صفات وارد نموده است چہ صفات اگر موجود باشند خالی نیستند ممکن باشند یا واجب لذاتہ امکان مستلزم حدوث است لان کل ممکن حادث عندھم و قول بتعدد واجب لذاتہ منافی توحید است و ایضا بر تقدیر امکان جواز انفکاک صفات از ذات تعالی و تقدس لازم است و این معنی موجب جواز جہل و عجز است

مر واجب را تعالی و تقدس محل این اشکال آنچه برین فقیر ظاهر ساخته اند آنست که حضرت حق سبحانه
و تعالی بذات خود موجود است نه بوجود عین باشد آن وجود یا زائد و صفات واجب تعالی
بذات او تعالی موجود اند نه بوجود زیراکه وجود دران موطن گنجایش نیست شیخ علاء الدوله سمنانی
باین مقام فرموده است آنجاکه گفته فوق عالم الوجود عالم الملک الودود پس نسبت
امکان و وجوب نیز دران موطن متصور نباشد چه امکان و وجوب نسبتی است میان ماهیت
و وجود حقیقت لا وجود لا امکان و لا وجوب این معرفت ورای طور نظر و فکر است مجمع
عقال عقل این معرفت چه دریابند و غیر از انکار نصیب شان چه بود الا من عصمه الله سبحانه
دیگر سیادت پناه میر سید محب الله چند گاه اینجا بودند الحال چون متوجه آن حدود شدند صحبت
و خدمت ایشان را غنیمت دانند والسلام علیکم و علی من لدیکم .

مکتوب سوم

بمخدوم زادگی حقائق و معارف آگاهی مظهر فیض الهی خواجه محمد سعید سلمه الله تعالی صدور یافته
در بیان آنکه معامله آفاق و انفس داخل ظلال است و بیان ولایت صغری و کبری و کمالات نبوت
و تحقیق حقیقت تجلی افعال که بعضی صوفیه قرار داده اند که آن ظل ظل فعل حق است نه عین فعل
بصفات و ذات خود چه رسد تعالی . بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده
الذین اصطفی . هرچه در مرایای آفاق و انفس ظاهر شود بداغ ظلیت متسم است پس سزاوار
نفی بود تا اثبات اصل نموده آید و چون معامله از آفاق و انفس گذشت از قید ظلیت رست و
شروعی در تجلی فعل و صفت میسر گشت و معلوم شد که قبل ازین هر تجلی که رو داده بود و در سیر
آفاقی و انفسی اگرچه آنرا تجلی ذات دانند همه تعلق بظلال فعل و صفت داشت نه بنفس فعل و صفت
بذات خود چه رسد تعالی و تقدس زیراکه دائره ظلیت بنهایت انفس منتهی میگردد و پس هرچه

علہ است سزاوار او اقدس منزہ از قید ظلیت رست و شروعی در الخ ۱۲

در آفاق و انفس ظهور کنند داخلِ آن دائرہ است فعل و صفت نیز ہرچند فی الحقیقۃ ظلال
حضرتِ ذاتند تعالی و تقدس اما داخلِ دائرہ اصلند و ولایت این مرتبہ و آیات اصلی است
بخلافِ ولایتِ مرتبہ سابق کہ بآفاق و انفس تعلق دارد کہ ولایتِ ظلی است منتہیانِ دائرہ
ظل را تجلی برقی کہ ناشی از مرتبہ اصل است میسر است کہ یک ساعت از قیدِ آفاق و انفس
وا رہاند و جمعے کہ از دائرۂ آفاق و انفس درگذشتند و از ظل باصل پیوستند این تجلی برقی در حقِ
ایشان دائمی است چہ مسکن و ماوائے این بزرگواران دائرہ اصل است کہ تجلی برقی ناشی ازان
است بلکہ معاملہ این بزرگواران از تجلیات و ظہورات فوق است زیرا کہ ہر تجلی و ظہور بہر مرتبہ کہ تعلق
کند از شائبہ ظلیت بیرون نیست و گرفتاریِ اصل الاصل ایشان را از ظل فارغ ساختہ است دار
زیغ بصر خلاص کردہ نہایت کمال در ولایتِ ظلی کہ ولایتِ صغریٰ است بہ تجلی برقی حصول مے
پیوندد و این تجلی برقی قدمِ اول است در ولایتِ کبریٰ کہ ولایتِ انبیا است علیہم الصلوات
والتسلیمات و ولایتِ صغریٰ ولایتِ اولیا است قدس اللہ تعالی اسرارہم از ینجا تفاوتِ
ولایتِ اولیا و ولایتِ انبیا باید دریافت صلوات اللہ تعالی و تسلیماتہ سبحانہ علیہم
کہ نہایتِ آن ولایت بدایتِ این ولایت است آرے کمالاتِ نبوتِ انبیا علیہم الصلوات والتحیات
چہ گوید کہ بدایتِ نبوت نہایتِ این ولایت است مگر حضرتِ خواجہ نقشبند قدس سرہ نصیبے از
ولایتِ انبیا علیہم الصلوات والتحیات بتبعیت و وراثت فرا گرفتہ اند کہ گفتہ ما نہایت را در بدایت
درج مے کنیم این فقیر این قدر میداند کہ نسبت و حضور نقشبندیہ چون بکمال ہرسد بولایتِ کبریٰ
مے پیوندد و از کمالاتِ آن ولایت حظ وافر میگیرد بخلافِ طرقِ دیگران کہ نہایتِ کمال شان
تا تجلی برقی ہست باید دانست سیرے کہ بعد از سیرِ آفاق و انفس میسر میگردد سیر در اقربیتِ حق است
سبحانہ و تعالی زیرا کہ فعلِ او تعالی از ما بما نزدیکتر است و ہمچنین صفتِ او تعالی از ما و از فعل
او تعالی نیز بما نزدیکتر است و ذاتِ او تعالی ہم از ما و ہم از فعل و صفتِ او سبحانہ بما نزدیکتر است

حاشیہ: یعنی فرو رفتہ از دائرہ آفاق و انفس — یعنی بعد از سیر آفاق و انفس — صاحب این حضور

سیر درین مراتب سیر در اقربیت است حقیقت تجلی فعل و تجلی صفت و تجلی ذات درین موطن متحقق
می شود و از سلطنت وہم و دائرہ خیال اینجا نجات حاصل میگردد زیرا کہ سلطان وہم و خیال را
در بیرون دائرہ آفاق و انفس سلطنت میسر نیست نہایت وہم تا نہایت ظل است ہر جا ظل نہ بود
وہم نبود پس ناچار در ولایت ظلی خلاصی از قید وہم بعد از موت میسر شود کہ وہم روئے بعدم آرد
و در ولایت اصلی کہ ولایت کبری است خلاصی از قید وہم و خیال درین نشأہ میسر است با وجود
وہم از قید وہم آزادی است آنچہ طائفہ اولی را در آخرت است طائفہ اخری را اینجا میسر است
در ولایت ظلی درین نشأہ حصول مطلوب غیر از منحوت وہم و خیال نیست و در ولایت اصلی
مطلوب از علت تراش وہم منزہ و مبرا است تا ناکہ حضرت ملای روم از حیطہ وہم و قید خیال تنگ
آمدہ آرزوئے موت می نماید تا بود کہ مطلوب را عریان از لباس وہم و خیال در کنار کشد و در مبادی
موت منع عافاک اللہ نمودہ میفرماید بیت من شوم عریان ز تن او از خیال ÷ تا خرامم در
نہایات الوصال ÷ بشنو آنکہ گفتیم کہ در آفاق و انفس تجلیات ظلال افعال و صفاتست نہ تجلیات
نفس افعال و صفات بیانش آنست کہ تکوین از صفات حقیقیہ است چنانچہ مذہب علماء ماتریدیہ است
شکر اللہ تعالی سعیہم نہ از صفات اضافیہ کما زعمت الاشعریۃ و درین صفت چون رنگ اضافت
غالب است نظر بصفات دیگر آن را از صفات اضافیہ گمان بردہ اند نہ این چنین است بلکہ آن صفت
از صفات حقیقیہ است کہ رنگ اضافت بآن ممتزج گشتہ است و این صفت تکوین کہ پایان ترجمیع
صفاتست رنگ صفات عالیہ دارد مثلاً نصیبے از علم و حیوۃ دارد و حظے از قدرت و ارادت نیز دارد
و این صفت تکوین را جزئیات است کہ فی الحقیقت ظلال وے اند ہمچون تخلیق و ترزیق و احیاء و
اماتت و انعام و ایلام و این جزئیات داخل افعال اند کہ فی الحقیقت ظلال آن صفت اند و از دائرہ صفات
حقیقیہ خارج و این فعل را دو وجہ است وجہ نسبت بفاعل و وجہ نسبت دیگر بمفعول و این دو وجہ در نظر
کشفی متمایز اند وجہ اولی عالیست و وجہ ثانیہ سافل و ایضاً وجہ اولے در نظر ہیچو حاصل مے در آید و وجہ

لہ یعنی حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس سرہ منع نمودہ کرکے در حق منصور حلاج موت عافاک اللہ بگویید ۱۲

ثانیہ در رنگِ ظلِ آن اصل و ایضاً وجہِ اولی رنگے از وجوب دارد و وجہِ ثانیہ رنگے از امکان
این وجہِ ثانی مبادیِ تعیناتِ غیر انبیا است علیہم الصلوات و التسلیمات از اولیاءِ کرام و سایرِ
انام و این فعلِ حق جلّ سلطانہٗ چون باعتبارِ جہتین رنگے از وجوب دارد و رنگے از امکان ناچار
ممکن باشد زیراکہ مرکّب از واجب و ممکن ممکن است و ایضاً این فعل چون باعتبارِ جہتِ فوقانی روے
بقِدَم دارد و باعتبارِ جہتِ تحتانی قدمے در حدوث ناچار حادث باشد زیراکہ مرکّب از قدیم و حادث
حادث است و جمعے کہ فعلِ حق را جلّ سلطانہٗ قدیم گفتہ اند نظر بجہتِ اُولےٰ است و جمعے دیگر کہ حادث
دانستہ اند منظورِ ایشان جہتِ اخریٰ است نظرِ طائفۂ اُولےٰ بلند است و نظرِ طائفۂ ثانیہ پست
ہر چند ہر دو فریق از حق دو طرف ماندہ است و حق متوسط آنست کہ این فقیر بآن امتیاز یافتہ
ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاۤءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ مثلِ این تحقیق در صفاتِ حقیقیہ نیز
در بعضے از مکاتیب تحقیق یافتہ است طلب نمایند باید دانست کہ وجہِ ثانیہ در فعل عبارت از خلقِ
خاص است کہ تعلّق بزید گرفتہ است و این خلقِ زید گویا جزئی است از جزئیاتِ مطلقِ خلق و این
خلقِ خاص کہ تعلّق بزید گرفتہ است نیز جزئیات دارد در رنگِ خلقِ ذاتِ زید و خلقِ صفاتِ زید
و خلقِ افعالِ زید و این جزئیاتِ خلقِ زید در رنگِ ظلال اند مر آن خلقِ زید را کہ ہمچون کلّیست و خلقِ
فعلِ زید را نیز ظلّے است و مظہرے و آن کسبِ زید است کہ تعلّق بفعل نمودہ است این کسب را
زید از خانۂ پدرِ خود نیاوردہ است بلکہ کسبِ او پرتوے است از خلقِ حق جلّ و علا پس ازین معارف
معلوم گشت کہ فعلِ ظلِّ تکوین است و وجہِ ثانیہ از فعلِ ظلّ است مر وجہِ اُولےٰ را چنانچہ تحقیق یافتہ
است و وجہِ ثانیہ را نیز ظلّے است کہ خلقِ زید بود مثلاً و خلقِ زید را نیز ظلّے است کہ خلقِ فعلِ زید بود
و این ظلّ را نیز ظلّے است کہ کسبِ زید باشد چون این علوم دانستی بدانکہ در نظرِ سالکان در وقتِ
سلوک مثلاً چون نسبتِ کسبِ زید از زید منتفی گردد و اضافتِ آن بزید مرتفع شود ناچار فاعلِ
آن فعلِ حق را می دانند تعالیٰ و تقدّس بلکہ افعالِ متکثرہ و متباینۂ خلائق را فعلِ یک فاعل مے یابند

جہت فوقانی ... جہت تحتانی ...

لہ فعل حق ... حادث دانستہ ... علم ... کردن ... سراپا نسبت ...

بجہتہ

مانند

نبات

عہ کہ فعل حق را دو جہت است ۱۲

عہ بیان ... کردن ... فعل ... حق ... انکاشتہ اند ... علم اصل ... لمصححہ سلمہ اللہ تعالےٰ

شد

وظهور این معنے را تجلی افعال مے انگارند انصاف باید داد که این تجلی تجلی فعل حق است سبحانه یا تجلی ظلے از ظلال آن فعل است که بمراتب تنزل نموده اسم ظلیت یافته است بر تجلی فعلی تجلیات دیگر را قیاس باید کرد که بظلے از ظلال کفایت نموده اصل اصل انگاشته اند و بجوز و موہز آرام یافته بایدو انست که وجوب وجود چونکه نسبت و اضافت نیست ناچار در مرتبهٔ فعل یافته شود و چون این نسبت بعالم مناسبت ندارد بلکه مخصوص بصانع عالم است تعالی و تقدس پس بوجه اولے از فعل که بالاذکر یافته است مناسب باشد اگر گویند ازین بیان لازم می آید که وجوب در مرتبهٔ ذات و صفات تعالی و تقدس ثابت نباشد و ذات و صفات او را تعالی و تقدس واجب گفته نشود پس وجوب از حضرت ذات و صفات مسلوب بود چنانچه امکان و امتناع از انحضرت تعالی مسلوب است پس قسم رابع پیدا شد سوائے وجوب و امکان و امتناع و حال آنکه انحصار عقلی ثابت شده است درین اشیاء ثلثه گوئیم که این انحصار مرماهیته راست نسبت بوجود آن

ترجمه از مصحح		اصل
پس جائیکه نسبت ماہیت بوجود نیست انحصار نیست چنانکه در ذات واجب تعالی و صفات وے سبحانه چه ذات او تعالی بذات خود موجود است نه بوجودیکه عین باشد یا زائد و صفات او تعالی بذات وے سبحانه موجود اند بے آنکه توسط وجود درمیان باشد پس ذات او تعالی و صفات او سبحانه فوق این مراتب سه گانه منحصره اند غایة ما فی الباب چون ذات او تعالی تصور کرده شود و صفات وے سبحانه تعقل کرده شوند بوجوه و اعتبارات زیراکه بکنه راہے نیست عارض گردد مر ذات وے را سبحانه در وجود تصوری		فحیث لا نسبة للماهیة الی الوجود لا انحصار کما فی ذات الواجب تعالی و صفاته سبحانه فان ذاته تعالی موجود بذاته لا بالوجود عینا کان او زائدا و صفاته تعالی موجودة بذاته سبحانه من غیر ان یتخلل فیها وجود فذاته تعالی و صفاته سبحانه فوق هؤلاء الثلثة المنحصرة غایة ما فی الباب اذا تصورت ذاته تعالی و تعقلت صفاته سبحانه بالوجوه و الاعتبارات اذ لا سبیل الی الکنه عرض لذاته سبحانه فی الوجود التصوری

عه یعنی ماہیت حق جل وعلا حقیقت صفات اعنی وصول بذاتیات ۱۲

الظلي الوجوب كما هو المناسب واللائق
لغنائه تعالى وعرض لصفاته سبحانه في
الوجود الذهني الإمكان كما هو المناسب لها
لاحتياجها إلى الذات فذاته تعالى وصفاته
في حد أنفسها فوق مرتبة الوجوب والإمكان
بل فوق مرتبة الوجود أيضا وباعتبار الوجود
التصوري الظلي الوجوب يناسب الذات
تعالى والإمكان يناسب الصفات تعالت
وتقدست فالصفات تعالت من حيث
الوجود الخارجي لا واجبة ولا ممكنة بل
هي فوق الوجوب والإمكان وباعتبار
الوجود الذهني ممكنة ولا يلزم من هذا
الإمكان الحدوث لما أنه ليس لذواتها
كما للممكنات بل لوجوداتها الظلية
ويناسب هذه المعرفة ما قاله أرباب
المعقول من أن الكلية والجزئية
تعرضان للماهية باعتبار خصوصية
الوجود الذهني فلا توصف بهما الماهية
حال الوجود الخارجي فزيد الموجود
في الخارج مثلا قبل التعقل ليس بجزئي

ظلی وجوب کہ ہمین است مناسب ولائق غنای
وی تعالی ولاحق شود مر صفات او را سبحانہ در
وجود ذہنی امکان کہ ہمانست مناسب شان
از جہت احتیاج ایشان بذات پس ذات او تعالی
وصفات او سبحانہ در حد ذات خود فوق مرتبہ
وجوب وامکان اند بلکہ فوق مرتبہ وجود نیز باید
دانست کہ باعتبار وجود تصوری ظلی وجوب مناسب
ذات است تعالی وامکان ملائم صفات تعالت
وتقدست پس صفات متعالیہ باعتبار وجود خارجی
نہ واجب اند ونہ ممکن بلکہ فوق مرتبہ وجوب وامکان
اما باعتبار وجود ذہنی البتہ ممکن اند ولازم نمی آید
ازین امکان حدوث صفات زیرا کہ این امکان
مر ماہیات صفات را در رنگ سائر ممکنات
عروض نہ نمودہ است بلکہ وجودات ظلیہ ایشان را
ومناسب است باین معرفت آنچہ ارباب معقول
گفتہ کہ کلیت وجزئیت مر ماہیت را باعتبار
خصوصیت وجود ذہنی عروض مے نماید
پس متصف نبود ماہیت بہ ہیچ یکے ازین
دو بحالت وجود خارجی مثلا زید کہ در خارج
موجود است قبل از تعقل جزئی نباشد

كما انّه ليس بكلّيٍ بل عرض له الجزئيّة
بعد الوجود الذهني الظلّي بل نقول
جميع النسب والاضافات والاحكام
والاعتبارات التي تحمل عليه تعالى
كالالوهية والربوبية والاوّلية والآخرية
ممّا هي غير الصفات الثمانية الموجودة
انّما تصدق عليه سبحانه باعتبار التصوّر
والتعقّل والّا فالذات من حيث هي
غير متّصف بصفةٍ ولا مسمّى باسمٍ ولا محكوم
بحكمٍ فصاحب الشرع تعالى انّما اطلق
على ذاته اسماءً واحكاماً باعتبار التناسب
والتشابه لتكون قريبةً الى افهام
المخلوقات ويكون التكلّم معهم على
قدر عقولهم كما يقال لزيدٍ الموجود في
الخارج بدون ملاحظة وجوده الذهني
انّه جزئيٌّ على سبيل التشبيه والتنظير
ويكون حكمهم بالجزئية لزيدٍ انسب واشبه
من حكمهم بانّه كلّيٌّ فكذلك الحكم بالوجوب
والوجود على الذات الغني العلي اولى
وانسب من الحكم بالامكان والامتناع

چنانکه کلی نبود بلکه عارض شده است مراورا
جزئیت بعد از تحقق وجود ذهنی ظلّی بلکه گوییم که
جمیع نسب و اضافات و احکام و اعتبارات
که محمول اند بروے تعالی مانند الوہیت و ربوبیت
و اوّلیت و آخریت ہرچہ از قبیل غیر صفات
ثمانیہ موجودہ است صادق نمی آید بروے
سبحانہ مگر در مرتبہ تصوّر و تعقّل ورنہ ذات من
حیث ہی نہ متّصف است بصفتے و نہ مسمّی است
باسمے و نہ محکوم علیہ است بحکمے پس صاحب
شرع تعالی و تقدّس اطلاق نمودہ است
بر ذات خود اسما و احکام را مگر باعتبار تناسب
و تشابہ تا نزدیک گردد بافہام مخلوقات و باشد
تکلّم با ایشان باندازۂ عقول ایشان چنانچہ گفتہ
میشود مر زید موجود فی الخارج را بدون ملاحظہ
وجود ذہنی او بر سبیل تشبیہ و تنظیر کہ ہر آئینہ
وے جزئی است و حکم کردن ایشان
بر زید بجزئیت انسب است و اشبہ نسبت
بحکم کردن ایشان کہ وے کلی است پس ہمچنین حکم
کردن بوجوب و وجود بر ذات مستغنی برتر انسب است
و اولے از حکم کردن بامکان و امتناع

وَإِلَّا فَلَا يَصِلُ إِلَىٰ جَنَابِ قُدْسِهٖ تَعَالَىٰ وُجُوبٌ وَلَا وُجُودٌ كَمَا لَا يَلِيقُ بِجَنَابِ تَنْزِيهِهٖ تَعَالَىٰ إِمْكَانٌ وَامْتِنَاعٌ فَافْهَمْ هٰذِهِ الْمَعْرِفَةَ الشَّرِيفَةَ الْقُدْسِيَّةَ فَإِنَّهَا أَسَاسُ الدِّينِ وَخُلَاصَةُ عِلْمِ الذَّاتِ وَالصِّفَاتِ تَعَالَتْ وَتَقَدَّسَتْ وَمَا تَكَلَّمَ بِهَا أَحَدٌ مِنَ الْعُظَمَاءِ وَلَا وَاحِدٌ مِنَ الْكُبَرَاءِ اسْتَأْثَرَ اللهُ سُبْحَانَهٗ هٰذَا الْعَبْدَ بِهٰذِهِ الْمَعْرِفَةِ وَالسَّلَامُ عَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ	ورنہ بجنابِ قدس وے تعالیٰ نہ وجوب را وصول است ونہ وجود را چنانکہ شایان نیست بمرتبہ تنزیہ وے تعالیٰ امکان وامتناع پس دریاب این معرفت شریفہ قدسیہ را کہ وے اساسِ دین است وخلاصہ علم ذات وصفات تعالت وتقدست وتکلم نہ نمودہ است باین معرفت ہیچ یکے از عظما ونہ ہیچ کس از کبرا بلکہ برگزیدہ است حق سبحانہ این بندہ را باین معرفتِ خاصہ۔

مکتوب (۴) چہارم

بسیادت مآب میر محمد نعمان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ علم الیقین وعین الیقین وحق الیقین کہ بعضے صوفیہ قرار دادہ اند فی الحقیقت دو شطر اند از سہ شطر علم الیقین ویک شطر علم الیقین ہنوز در پیش است تا بعین الیقین وحق الیقین چہ رسد وبیانِ آنکہ صاحب این علوم مجددِ این الف است۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى مدتے است کہ از احوالِ خیر مآل خود اطلاع نہ بخشیدہ اند اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللهِ سُبْحَانَهٗ سَلَامَتُكُمْ وَاسْتِقَامَتُكُمْ بدانند کہ علم الیقین عبارت از شہودِ آیاتِ است کہ افادۂ یقین علمی نماید این شہود فی الحقیقۃ استدلال است از اثر بمؤثر پس آنچہ از تجلیات وظہورات در مرایائے آفاق وانفس دیدہ شود ہمہ از قبیل استدلال اثر بمؤثر است اگرچہ آن تجلیات را تجلیاتِ ذاتیہ نامند وآن ظہورات را بے کیف خوانند چہ ظہور شئے در مرآت حصولِ اثر است از آثار آن شئے نہ حصولِ عینِ آن شئے پس سیر آفاقی

(Marginal glosses: بنیاد ۱۲؛ بزرگواران ۱۲؛ اکابر ۱۲؛ جزو ۱۲؛ ہزار ۱۲؛ میر محمد نعمان ۱۲؛ من الاختلال ۱۲؛ علی الطریقۃ ۱۲؛ آئینہا ۱۲؛ بیرون ۱۲؛ درون ۱۲؛ نوع وقسم ۱۲؛ آئینہ ۱۲؛ لہ چنانکہ از وجود دخان بر وجود آتش استدلال کردہ آید ۱۲)

وانفسی تمامہ قدم از دائرہ علم الیقین بیرون نکشند وغیر از استدلال از اثر بموثر نصیب آن نباشد قال اللہ تبارک وتعالیٰ "سنریہم آیاتنا فی الآفاق وفی انفسہم حتی یتبین لہم انہ الحق" ودیگران سیر آفاقی را از علم الیقین دانستہ اند وعین الیقین وحق الیقین در سیر انفسی اثبات نمودہ اند وبیرون انفس سیر نہ گفتہ ۵ آن ایشانند من چنینم یارب ما میدانند کہ حضرت حق سبحانہ بہ بندہ از بندہ نزدیکتر است پس از بندہ تاحق جل وعلا در جانب اقربیت سیر دیگر متخلل است کہ وصول بقطع آن منوط است این سیر ثالث نیز فی الحقیقت مثبت علم الیقین است ہرچند از دائرہ ظلیت بیرون است اما از شائبہ ظلیت پاک ومبرا نیست زیرا کہ اسما وصفات واجبی جل سلطانہا فی الحقیقت ظلال حضرت ذاتند تعالیٰ وتقدس وہر جا کہ شوب ظلیت است داخل آثار وآیات است پس ایشان از سہ سیر علم الیقین یک سیر را مخصوص بعلم الیقین ساختہ اند وسیر دوم آن را محصل عین الیقین وحق الیقین گردانیدہ اند وسیر ثالث لب نکشادہ تا دائرہ علم الیقین تمام شود عین الیقین وحق الیقین ہنوز در پیش است ۵ قیاس کن زگلستان من بہار مرا ۵ از عین الیقین وحق الیقین چہ گوید واگر گوید کہ فہم کند وکہ دریابد وچہ دریابد این معارف از حیطہ ولایت خارج است ارباب ولایت در رنگ علماء ظواہر در ادراک آن عاجزند ودرک آن قاصر این علوم مقتبس از مشکوٰۃ انوار نبوت اند علیٰ اربابہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کہ بعد از تجدید الف ثانی بہ تبعیت ووراثت تازہ گشتہ اند وبطراوت ظہور یافتہ صاحب این علوم ومعارف مجدد این الف است کما لا یخفی علی الناظرین فی علومہ ومعارفہ التی تتعلق بالذات والصفات والافعال وتتلبس بالاحوال والمواجید والتجلیات والظہورات فیعلمون ان ہولاء المعارف والعلوم وراء علوم العلماء وراء معارف الاولیاء بل علومہم ہولاء بالنسبۃ الی تلک العلوم قشر وتلک المعارف لب ذلک القشر واللہ سبحانہ الہادی وبدانند کہ بر سر ہر مأتہ مجددے

گذشتہ است اما مجدد مائۃ دیگراست و مجدد الف دیگر چنانچہ درمیان مائۃ و الف فرق است
درمیان مجددین اینہا نیز ہمان قدر فرق است بلکہ زیادہ ازان و مجدد آنست کہ ہرچہ دران مدت
از فیوض بامتان برسد بتوسط او برسد اگرچہ اقطاب و اوتاد آن وقت بوند و بدلا و نجبا باشند
خاص کند بندہ مصلحت عام را والسلام علی من اتبع الھدی و التزم متابعۃ
المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات العلی و علی جمیع اخوانہ من الانبیاء
والمرسلین والملائکۃ المقربین و عباد اللہ الصالحین اجمعین

مکتوب (۵) پنجم

بہ شمس الدین علی خلخالی صدور یافتہ در بیان آنکہ صفات او تعالی دو اعتبار دارند اعتبار اول
حصول آنہا است فی انفسھا و اعتبار دوم قیام آنہا است بذات و ہر دو اعتبار متمیز اند در خارج
الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی مخدوما صفات واجبی جل سلطانہا کہ موجود اند و قیام
بذات او دارند تعالی و تقدس دو اعتبار دارند اعتبار اول آنکہ فی حد ذاتہا ثابت اند و اعتبار
دوم آنکہ قیام بذات واجب دارند تعالی و تقدس باعتبار اول مناسبت بعالم دارند و مبادی
تعینات اند و باعتبار دوم از عالم مستغنی اند و ہیچ توجہے بعالم و عالمیان ندارند و ایضاً در نظر کشفی
باعتبار اول از ذات تعالی و تقدس منفک مینمایند و اثبات ذات تعالی و تقدس ماورائے
اینہا نمودہ مے آید و باعتبار ثانی نہ اینچنین اند و انفکاک متصور نہ و ایضاً باعتبار اول حجاب
ذات اند تعالی و تقدس و باعتبار ثانی احتجاب مرفوع است در رنگ آنکہ بیاضے کہ قائم بجامہ باشد
حجاب جامہ نیست غایۃ ما فی الباب بیاض بہر دو اعتبار حصول نفسی و حصول قیامی حجاب
ذات جامہ نیست ہرچند محسوس ہمان بیاض است اما حجابیت مرفوع است بخلاف صفات
واجبی تعالت و تقدست کہ باعتبار اول حاجب اند و باعتبار ثانی غیر حاجب و فرق درمیان این

دو اعتبار اندک خیال بکنی این فقیر باوجودِ جذبِ قوی وسرعتِ سیر مسافتِ مابینِ این دو اعتبار را نزدیک به پانزده سال قطع کرده است علماءِ متقدمین بفرقِ این دو اعتبار مهتدی نگشته اند وگفته اند که حصولِ عرض فی نفسه همان حصولِ قیامیِ اوست در جوهر و از علماءِ متاخرین بعضے بفرقِ این دو اعتبار راه یافته اند وتحقیق نموده اند که حصولِ نفسی عرض دیگر است وحصول قیامی دیگر لانّ العرضَ یقالُ فی حقّهِ انّهُ وُجِدَ فقامَ فالوجودُ غیرُ القیامِ این تحقیقِ متاخران که در عرض نموده اند گویا زینه بود از برائے عروجِ مستمندے و وسیله بود از برائے معرفت حاجتمندے بسیارے از تحقیقاتِ کلامی وفلسفی درین سیر وسلوک مدد نموده است و واسطهٔ معارفِ الٰهی جلّ شانه گشته والسّلامُ علٰی مَنِ اتّبعَ الهُدٰی والتزمَ متابعةَ المصطفٰی علیهِ وعلٰی آلهِ واصحابهِ من الصّلواتِ اتمّها ومن التّسلیماتِ اکملها

مکتوب ششم (۶)

عــه که در قرآن مجید در مواضع متعدده مذکور است ۱۲

بمخدوم زادگی جامعِ علومِ عقلیّه ونقلیّه مجدالدین خواجه محمد معصوم سلّمه اللّٰه تعالٰی صدور یافته در بیانِ بعضے از اسرارِ غامضه واز انجا وجهِ امرِ اتّباع پیغمبر مارا بملّتِ حضرت ابراهیم علیهما الصّلوٰة والسّلام مفهوم میگردد. الحمدُ للّٰهِ وسلامٌ علٰی عبادهِ الّذینَ اصطفٰی اکارم که مقصود از آفرینشِ من آنست که ولایتِ محمدی بولایتِ ابراهیمی علیهما الصّلوات والتحیّات منصبغ گردد وحُسنِ ملاحت این ولایت باجمالِ صباحتِ آن ولایت ممتزج شود ورد فی الحدیثِ اخی یوسفُ اصبحُ وانا املحُ وباین انصباغ وامتزاج مقامِ محبوبیّتِ محمدیّه بدرجهٔ علیا رسد. بانا که مقصود از امر باتّباعِ ملّتِ ابراهیم علٰی نبیّنا وعلیهِ الصّلوٰة والسّلام حصولِ این دولتِ عظمٰی بوده است وطلبِ صلوات وبرکاتِ مماثلِ صلوات وبرکاتِ حضرت ابراهیم علٰی نبیّنا وعلیهِ الصّلوٰة والسّلام نیز برائے این غرض بوده ملاحت وصباحت هر دو منبئی از حسنِ ذات اند تعالٰی بمزجِ صفات لیکن حسنِ صفات وافعال وآثار همه مستفاد از حسنِ صباحت است که کثیر البرکة است حسنِ ملاحت بحضرت اجمال مناسب تر است

عــه اسم فاعل لهٰذا انباء بمعنی خبر دادن ۱۲

عــه بیان فرق است میان هر دو ۱۲

گرات

گویا ملاحت مرکزیت محبت را و صباحت دائرہ آن مرکز و در حضرت ذات تعالیٰ و تقدس چنانچہ
بساطت است و سعت است نیز نہ آن بساطت و وسعت کہ در فہم ما در آید و نہ آن اجمال و تفصیل
کہ مدرک ما گردد لا تدرکہ الابصار وھو یدرک الابصار وھو اللطیف الخبیر بساطت
و وسعت کہ در حضرت ذات تعالیٰ اثبات می نمائیم از یکدیگر جدا اند نہ آنکہ عین یکدیگر اند چنانچہ بعضے
گمان بردہ اند تا تمیزے کہ در میان اینہا در ان مرتبہ ثابت است خارج از حیطۂ ادراک ما است
و بیرون از دائرہ افہام ما پس ملاحت و صباحت نیز در ان مرتبہ متمیز باشند و احکام یکدیگر از ہمہ گر جدا
بوند و کمالاتے کہ باینہا متعلق شوند از ہمدگر جدا باشند و آنچہ مقصود از آفرینش خود مبد ایستم معلوم
شد کہ بحصول پیوست و مسئول ہزار سالہ باجابت قرین گشت الحمد للّٰہ الذی جعلنی صلۃ بین
البحرین و مصلحا بین الفئتین اکمل الحمد علیٰ کل حال والصلوٰۃ والسلام علیٰ خیر
الانام وعلیٰ اخوانہ الکرام من الانبیاء والملائکۃ العظام و چون صباحت نیز برنگ ملاحت
متلون گشتہ است لا جرم مقام خلت ابراہیمی نیز وسعتے پیدا کردہ است و محیط حکم مرکز نیز یافتہ
باید دانست کہ مقام محبت بمرتبہ ملاحت مناسبت دارد و مقام خلت بمرتبہ صباحت و محبت محبوبیت
صرف نصیب خاتم الرسل است علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام و محبیت خالص مخصوص بحضرت
کلیم علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و حضرت خلیل علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام نسبت
یاری و ندیمی دارد و محب و محبوب دیگر است و یار و ندیم دیگر ہر کدام نسبت علیحدہ است و این فقیر چون
مربّاے ولایت محمدیہ و ولایت موسویہ است علیٰ صاحبہما الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ موطن
و مسکن در مقام ملاحت دارد و بواسطہ غلبہ محبت ولایت محمدیہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام
والتحیۃ نسبت محبوبیت غالب است و نسبت محبیت مغلوب و مستور آے فرزند با وجود این معاملہ کہ
بخلقت من مربوط بودہ است کارخانۂ دیگر عظیم بمن حوالہ فرمودہ اند برائے پیری و مریدی مرا نیاوردہ
اند و مقصود از خلقت من تکمیل و ارشاد خلق نیست معاملۂ دیگر است و کارخانۂ دیگر در ضمن ہر کہ مناسبت

بلکہ مقصود از خلقت من معاملہ الخ ۱۲ — در ضمن این کارخانہ دیگر ۱۲

داگر این مناسبت ندارد فیض نخواهد گرفت ۱۲

دارد فیض خواهد گرفت و الا لا معامله تکمیل و ارشاد نسبت بآن کارخانه امریست همچون ظهور وحی فی الطریق
دعوت انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات نسبته به معاملات باطنیهٔ ایشان همین حکم دارد هرچند
منصب نبوت ختم یافته است اما از کمالات نبوت و خصائص آن بطریق تبعیت و وراثت کمل
تابعان انبیا را نصیب است علیهم الصلوات و التسلیمات و التحیات ۰۰ ۰۰ ۰۰ ۰۰

مکتوب (۷) هفتم

به فقیر حقیر عبد الحی که جامع این مکتوبات شریفه است صدور یافته در بیان مراتب سه‌گانه محبوبیت
و محبیت و محبت و حب و رضا و مرتبه فوق آنها و خصوصیت هر کدام اینها به پیغمبرے و ما یناسب
ذلک الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی انعم علینا و هدانا الی الاسلام و جعلنا
من امة حبیبه محمد ن المصطفی علیه و علی اٰله الصلوة و السلام بدان ارشدک اللہ تعالی
که محبت ذاتیه که حضرت ذات تعالی و تقدس خود را دوست دارد سه اعتبار است محبوبیت
و محبیت و محبت ظهور کمالات محبوبیت ذاتیه بخاتم الرسل علیه و علی اٰله و علیهم الصلوات
و التسلیمات مسلم است غایة ما فی الباب و جانب محبوبیت دو کمال است فعلی و انفعالی
فعل اصل است و انفعال تابع آن لیکن انفعال علت غائی است مر فعل را هرچند در وجود متاخر است
اما در تصور متقدم و ظهور کمالات محبیت نصیب حضرت کلیم اللہ است علی نبینا و علیه الصلوة
و السلام و اعتبار سوم که نفس محبت است ابو البشر حضرت آدم علی نبینا و علیه الصلوة و السلام
اولا در آنجا مشهود گشت و ثانیا حضرت ابراهیم نیز علی نبینا و علیه الصلوة و السلام همانجا مشهود
شد و ثالثا حضرت نوح نیز در همان اعتبار بنظر در آمد و الامر الی اللہ سبحانه و حضرت ذات تعالی و تقدس
چنانچه خود را دوست میدارد کمالات اسمائی و صفاتی و افعالی خود را نیز دوست میدارد و ظهور این
محبت حضرت ذات تعالی و تقدس مر اسما و صفات خود را در حضرت خلیل اتم است علی نبینا و علیه

الصلوٰۃ والسلام وظہور محبوبیت اسمائی و صفاتی و افعالی در انبیاء دیگر متحقق است علی نبینا و علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات در رنگ ظہور محبوبیت ایشاں و چوں اسماء و صفات و افعال را ظلال است ظہور محبوبیت آن ظلال بتوسط اصول ایشاں نصیب اولیاء مراد ان و محبوبان است و در رنگ محبیت آن ظلال کہ نصیب اولیاء مریدین محبین است و فوق مقام محبت ذاتیہ مقام حب است کہ جامع اعتبارات ثلثہ است و اجمال آنہا و مقام رضا فوق مقام محبت و حب است چہ مرتبہ رضا فوق مرتبہ محبت است زیرا کہ در محبت وجود نسبت است اجمالاً و تفصیلاً و در مقام رضا حذف نسبت کہ مناسب حضرت ذات است تعالیٰ و تقدس و فوق مقام رضا قدمے نیست مگر خاتم الرسل را علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات کہ از آن مقام خبر داده کہ فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام لی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک مقرب و لا نبی مرسل و در حدیث قدسی نیز بہ این خصوصیت اشارت است کہ وارد شدہ یا محمد انا و انت و ما سواک خلقت لاجلک فقال محمد علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام اللہم انت و ما انا و ما سواک ترکت لاجلک محمد رسول اللہ را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم امروز چہ دریابند و عظمت و بزرگی ایشاں را درین نشأہ چہ شناسند کہ محق با مبطل درین دار ابتلا ممتزج است و حق با باطل مخلوط در روز قیامت بزرگی ایشاں معلوم خواہد گشت کہ امام پیغمبران باشند و صاحب شفاعت ایشاں و آدم و من دونہ ہمہ تحت لواء ایشاں بوند علیہ و علی جمیع الانبیاء والمرسلین من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا جائز است کہ دران موطن خاص کہ فوق مقام رضا است خادمے را از خادمان او لیس خوردہ ایشاں بوراثت و تبعیت جا دہند و بہ طفیل محرم آن بارگاہ سازند ے از کرمان کارہا دشوار نیست این معنی مستلزم مزیت خیر انبیاء انبیا نیست علیہم الصلوات والتحیات چہ خادم را با ہمگنان مخدوم چہ مساوات و تابع را با ہمسران متبوع چہ نسبت اصل مقصود دیگر است و تابع طفیلی نہایت معاملہ تابع بہ فضل جزوی میکشد کہ دران محظور نیست چہ ہر حائک و حجام باعتبار صنعت خود بر عالم

؎ کہ این چنین فضل منشأ احکام فضیلت نمیتواند شد ۱۲

ذی فنون فضل وارد کہ از حیز اعتبار ساقط است کلامنا اشارات و رموز و بشارات و کنوز لا نصیب منہا للاکثر الا ان یؤمنوا بہا بحسن الظن فینتج ایمانہم ثمرات تنفع لہم و اللہ سبحانہ الموفق والسلام علی من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی جمیع اخوانہ من الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا

مکتوب (۸) ہشتم

بخانخانان صدور یافتہ در بیان فرق ایمان غیب اخص خواص و ایمان غیب عوام و ایمان متوسطان ؛ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی ؎ از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است ؛ قال اللہ تبارک و تعالی و اذا سألک عبادی عنی فانی قریب ؛ و قال اللہ تعالی ما یکون من نجوی ثلثۃ الا ہو رابعہم ولا خمسۃ الا ہو سادسہم ولا ادنی من ذلک ولا اکثر الا ہو معہم اینما کانوا قرب و معیت او تعالی بیچون ذات او سبحانہ بیچون و بیچگون است زیرا کہ چون را بہ بیچون راہ نیست پس ہر چہ از معنی قرب و معیت بعقل و فہم ما مدرک شود و یا بکشف و شہود ما در آید او تعالی از آن معنی منزہ و مبرا است کہ قدمے در مذہب مجسمہ دارد ایمان آریم کہ او تعالی قریب و باما است اما معنی قرب و معیت ندانیم کہ چیست درین نشأہ نہایت نصیب کمل ایمان بغیب است بذات و صفات او تعالی ؎ دور بینان بارگاہ الست ؛ بیش ازین پے نبردہ اند کہ ہست ؛ ایمان بغیب کہ نصیب اخص خواص است در رنگ ایمان غیب عوام نیست عوام بسماع یا باستدلال ایمان بغیب حاصل کردہ اند و اخص خواص غیب الغیب را در پس پردہائے ظلال جمال و جلال و ورائے سرادقات تجلیات و ظہورات مطالعہ نمودہ ایمان بغیب حاصل نمودہ اند و متوسطان ظلال را اصل انگاشتہ و تجلیات را عین متجلی دانستہ بایمان شہودی خرسند اند و در حق ایشان ایمان بغیب نصیب اعدا است

علوہ دہندہ یعنی حق جل و علا ۱۲

؎ یعنی بارگاہ حق جل ذکرہ کہ وقت اخذ میثاق فرمودہ الست بربکم ۱۲ ؎ یعنی لشنیدن از مخبران صادق ۱۲

لــه هرجماعه بآنچه نزدیک ایشان است خورسند اند ۱۲

كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ • باعثِ تصدیع آنکه مولانا عبد الغفور و مولانا حاجی محمد از یاران مخصوص اند هرچه از قسمِ احسان در بابِ ایشان الیهما بوقوع آید موجبِ امتنان فقیر است ــه با کریمان کارہا دشوار نیست • والسلام •

مکتوب (۹) نهم

بملا محمد عارف ختنی صدور یافته در بیانِ فضائلِ کلمه طیبه لا اله الا الله و تحقیق مقامِ تنزیه و بیانِ آنکه ایمان بغیب وقتے متحقق شود که معامله باقربیت رسد چه آن معامله از حیطه وهم و خیال بیرونست • الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی مولانا محمد عارف ختنی نخست نفی آلهه باطله نموده اثباتِ معبود بحق جل سلطانه نماید و هرچه بداغ چونی و چندے متّسم است آنرا در تحت لا داخل ساخته ایمان بخدائے بیچون جل شانه حاصل کند تا متین عبارات در نفی و اثباتِ کلمه طیبه لا اله الا الله است قال علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام افضل الذکر لا اله الا الله وقال علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام والتحیة حاکیا عن الله سبحانه لو ان السمٰوٰت السبع وعامرهن غیری والارضین السبع وضعن فی کفة ولا اله الا الله فی کفة لمالت بهن لا اله الا الله چرا افضل نباشد و راجح نباید که یک کلمه آن نفی جمیع ماسوی مینماید چه سموات و چه ارضین و چه عرش و چه کرسی و چه لوح و چه قلم و چه عالم و چه آدم و کلمه دیگر آن اثباتِ معبود بحق میفرماید جل برهانه که خالقِ سموات و ارضین است و ماسوائے حق جل وعلا هرچه هست از آفاق و انفس همه بداغ چونی و چندی متّسم است پس ناچار هرچه در مرآیای آفاق و انفس متجلی شود بطریق اولی چند و چون خواهد بود که شایانِ نفی است پس معلوم و موهوم و مشهود و محسوس ما همه بچونی و چگونگی متصف است و بعیب حدوث و امکان معیوب زیرا که معلوم و محسوس ما منحوت ماست و مجعول ما منزه است که علم ما بآن متعلق شود عینِ تشبیه است و تخیلیکه باندازه فهم ما بود

لمصححه سلمه الله تعالیٰ

عینِ نقص پس ہرچہ برما متجلی و مکشوف و مشہود گردد ہمہ غیرِ حق است سبحانہٗ واو تعالیٰ وراء الورا است حضرتِ خلیل علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام می فرماید اَتَعْبُدُوْنَ مَا تَنْحِتُوْنَ وَاللّٰہُ خَلَقَکُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ منحوتِ ما خواہ بدست تراشیدہ باشیم وخواہ بہ عقل و وہم ہمہ مخلوقِ حق است سبحانہٗ وشایانِ عبادت نہ شایانِ عبادت آن خدائے بیچون و بیچگونہ است کہ دستِ عقل و وہمِ ما از دامنِ ادراکِ او تعالیٰ کوتہ است و دیدہ کشف و شہودِ ما از شہودِ عظمت و جلالِ او سبحانہٗ خیرہ و تباہ پس ایمان باین چنین خدائے بیچون و بیچگون جلشانہٗ میسر نشود مگر بطریقِ غیب چہ ایمانِ شہودی ایمان باو نیست تعالیٰ بلکہ ایمان است بمنحوتِ خود کہ از مخلوقاتِ اوست تعالیٰ و تشریک است ایمان غیر را بایمانِ او تعالیٰ بلکہ ایمان بغیر است و بس اعاذنا اللّٰہ سبحانہٗ عن ذٰلِکَ ایمان بغیب وقتے میسر شود کہ وہم سریع السیر را آنجا جولانگاہ نماند و ہیچ چیز از آنجا در متخیلہ منتقش نگردد و این معنی در اقربیتِ او تعالیٰ متحقق است کہ از حیطۂ وہم و خیال بیرونست چہ ہرچند دورتر بود جولانگاہ وہم آنجا بیشتر باشد و در سلطنتِ خیال زودتر داخل شود این دولت مخصوص بانبیا است علیہم الصلوٰت والتسلیمات وایمان بغیب نصیب این بزرگواران است علیہم الصلوٰت والتسلیمات و بہ تبعیت و وراثتِ ایشان ہر کرا باین دولت مشرف سازند وایمان بغیب کہ عامۂ مومنان را حاصل است از حیطۂ وہم خارج نیست چہ وراء الوراء نزدِ عوام در جانبِ بُعد است کہ جولانگاہِ وہم است و وراء الوراء نزد این بزرگواران علیہم الصلوٰت والتسلیمات والتحیات در جانبِ قرب کہ وہم را آنجا مجال نیست تا زمانیکہ دنیا بر پا است و حیاتِ دنیا زندہ است از ایمان غیب چارہ ندارد چہ ایمانِ شہود اینجا معلول است و چون نشأۂ آخرت پرتو اندازد و سورتِ وہم و خیال اشکند ایمانِ شہودی مقبول بود و از علتِ جعل و نحت مبرا باشد انگار ہم کہ چون محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم در دنیا بدولتِ رؤیت مشرف گشت اگر ایمانِ شہودی در حقِ او علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات اینجا اثبات کنیم محمود بود و از علت

جنل وبخت آزاد باشد چه آنچه دیگران از افراد آن موعود است اورا اینجا میسر است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والسلام ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم۔ باید دانست کہ کلمۂ نفی را
حضرت خلیل علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام تمام کرد وہیچ درے از درہائے شرک نگذاشت
کہ مسدود و نساخت لہذا امام انبیا آمد علیہم الصلوٰۃ والسلام و پیش قدم ایشان گشت وعلیہ وعلیہم
الصلوات والتحیات چہ نہایت کمال درین نشاۃ منوط باتمام این نفی است زیرا کہ ظہور کمالاتِ
کلمۂ طیبہ اثبات موقوف بنشاۃ آخرت است غایۃ ما فی الباب چون خاتم الرسل علیہ وعلیہم
الصلوات والتسلیمات درین نشاۃ بدولت رویت مشرف گشت از کمالات کلمۂ طیبہ
اثبات درین نشاۃ نیز نصیب وافر یافت توان گفت کہ کلمۂ اثبات باندازہ این نشاۃ بعثت ایشان
تمام گشت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و بہمین معنی تواند بود کہ تجلی ذات در حق ایشان درین
نشاۃ اثبات مینمایند و دیگران موعود میسازند والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ
المصطفی علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا۔

مکتوب دہم ۱۰

بحقائق آگاہی برادر حقیقی جناب حضرت ایشان میان محمد مودود صدور یافت در بیان آنکہ ہر
ظہوریکہ باشد بے شائبۂ ظلیت نیست بخلاف ظہور فوق عرشی وچون قلب بنہایت نور رسد
لمعہ از انوار عرشی اقتباس مینماید وما یناسب ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی
شیخ ابویزید بسطامی قدس سرہٗ گوید اگر عرش وآنچہ در عرش است در زاویۂ قلب عارف نہند
عارف را از فراخی قلب ہیچ احساس بآن نشود۔ شیخ جنید تائید این سخن مے نماید و بدلیل اثبات
آن میکند و میگوید کہ حادث چون بقدیم مقترن گردد آنرا اثر نماند۔ یعنی عرش وما فیہ حادث است
قلب عارف کہ محل ظہور انوار قدم است چون آن حادث را بآن قلب اقتران واقع شود مضمحل

ومتلاشی گردد فکیف که محسوس شود عجب تر از عجب رؤساء صوفیہ که سلطان العارفین وسید الطائفہ باشند ہر گاہ چنین گویند وعرش مجید را در جنب قلب عارف ہیچ اعتبار نہند وعرش را خالی از ظہورات انوار قدم دانستہ حادث گویند وقلب را بواسطۂ ظہور انوار قدم قدیم نامند از دیگران چہ گوید وچہ نویسد نزد این فقیر که مربای جذبات الٰہی است جل سلطانہ آنست کہ قلب عارف چون بمقتضای استعداد خاص خود بنہایۃ النہایۃ برسد وکمالے حاصل کند کہ فوق آن متصور نباشد قابلیت آن پیدا میکند کہ لمعہ از لمعات بے نہایت ظہور انوار عرشی بروے فائض گردد واین لمعہ نسبت بآن لمعات قطرہ باشد نسبت بدریائے محیط بل اقل عرش آنست کہ حضرت حق سبحانہ وتعالی آنرا عظیم مے نامد وسر استوا آنجا اثبات میفرماید قلب عارف را بواسطۂ جامعیت بر سبیل تشبیہ وتمثیل عرش اللہ میگویند یعنی چنانچہ عرش مجید برزخ است درمیان عالم خلق وعالم امر در عالم کبیر وجامع است ہر دو طرف خلق وامر را قلب نیز برزخ است میان عالم خلق وعالم امر در عالم صغیر وجامع است ہر دو طرف خلق وامر آن عالم را پس قلب را نیز بر سبیل تشبیہ عرش میتوان گفت نشنو بشنو قابلیت ظہور انوار قدم کہ از شائبہ ظلیت منزہ ومبرا است مخصوص بعرش مجید است ہیچکس نہ از عالم خلق ونہ از عالم امر ونہ از عالم کبیر ونہ از عالم صغیر این قابلیت ندارد وغیر از عرش مجید وقلب عارف کامل بواسطۂ علاقۂ جامعیت وبرزخیت ازان انوار اقتباس مینماید وغرفے از بحر بدست مے آرد بعد عرش وقلب عارف تام المعرفت ہر جا ظہور است بداغ ظلیت متسم است وبوئے از اصل نیافتہ بایزید اگر از سکر این چنین گوید میرسد اما از جنید کہ مدعی صحو است این سخن زیبا نیست چہ کنند کہ از حقیقت معاملہ آگاہی نیافتند واز گرداب دریائے ظلیت بساحل نشتافتند این سخن ہر چند امروز در نظر اکثر خلق مستبعد مینماید اما امروز را فردا نزدیک است استعجال نمایند اتی امر اللہ فلا تستعجلوہ سبحانہ وتعالی عما یشرکون ۔ والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات العلی وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین وعلی الملائکۃ المقربین

حاشیہ:

لہ یعنی چون عرش وامثالہ در قلب عارف مضمحل ومتلاشی گردند پس انعکاس آن چگونہ متصور گردد ۱۲

لہ یعنی تحقیق این فقیر اندرین باب آنست کہ قلب عارف ۱۲

علم الرحمن علی العرش استوی

ع یعنی ... ۱۲

وعلیٰ سائر الصالحین وعلی المؤمنین والمؤمنات اجمعین ۞

مکتوب (۱۱) یازدہم

۵ واقع ہست در سورہ نور ۱۲

بمخدومزادگی حقائق ومعارف آگاہی مظہر فیض الٰہی مجد الدین خواجہ محمد معصوم سلمہ ربہ صدور یافتہ در بیان بعضے از خصائص ظہور فوق عرشی ومعنی تاویلی کریمۂ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الآیۃ وبیان بعضے از خواص کمالات انسان وفضائل حجر وارضی وما یناسب ذٰلک اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَنُصَلِّیْ علی نبیہ ونسلم علیہ وعلیٰ اٰلہ الکرام عالم کبیر باوجود وسعت وتفصیل چونکہ ہیئت وحدانی ندارد قابلیت ظہور بسیط حقیقی کہ مجرد از نسب واعتبارات است ومعرا از نقاصیل وشیون وصفات ندارد اشرف اجزاء عالم کبیر عرش حضرت رحمٰن است کہ محل ظہور انوار حضرت ذات مستجمع الصفات است جل سلطانہ وماورائے عرش مجید ہرچہ از عالم کبیر است ظہورات دران از شائبۂ ظلیت خالی نیست لہٰذا رب العالمین سر استوار او در میان اجزاء عالم کبیر مخصوص بعرش مجید گردانید کہ افضل اجزاء آن عالم است زیرا کہ ظہور ظلے از ظلال فی الحقیقۃ ظہور او نیست تعالیٰ تا بعبارت استوا التعبیر نمودہ آید وایضاً ظہور یکہ آنجا است دائمی است بے تخلل استتار ہرچند نور آسمانہا وزمین اوست تعالیٰ اما آن نور مقرون بحجب ظلال است بے توسط ظلیت در ینہا ظہور نفرمودہ است واین ہمہ ظہورات مقتبس از انوار ظہور عرشی است کہ بحجاب ظلے از ظلال محتجب گشتہ ظہور فرمودہ است در رنگ آنکہ از دریائے محیط بتوسط ظروف آب را ہر جا برند ومنتفع گردند ودر رنگ آنکہ از مشعل کلان چراغہائے خورد را گیرانند واطراف واکناف را بآن چراغہا روشن سازند ما نا کہ در کریمۂ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُوْرِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُّوْقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَّلَا غَرْبِيَّةٍ يَّكَادُ زَيْتُهَا يُضِيْٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ ایمائی است باین معارف

حواشی (بین السطور): اسمانہا — نور — خدا — وزمین است ۱۲ — گذشتہ — غیر — مخصوص — نمایند — پوشیدہ شدن ۱۲ — جواب سوال مقدر است ۱۲ — حاصل کردہ ۱۲ — آوندہا ۱۲ — نفع گیرندہ — بالفتح جمع کنف بفتحتین جانب وکنارہ وپناہ ۱۲ — اشارہ

حاشیہ: ۱؎ یعنی ظہور ذاتی بلا حجاب ۔۔۔ وتبعیت ظہور ظلی ظلال ظلال است وظہور ظلے از ظلال ۔۔۔ فی الحقیقۃ الخ ۔۔۔ ۲؎ مراد از ظہور مطلق حق است تعالیٰ ۔۔۔ یعنی مثل نور او در آسمانہا وزمین مانند طاق است کہ دروی چراغ باشد ۔۔۔ وآن چراغ در شیشہ است ۔۔۔

ورود الرحمٰن علی العرش استویٰ ۱۲

شیشہ گویا ستارہ ایست درخشندہ افروختہ میشود از درخت با برکت کہ آن زیتون است کہ نہ بجانب مشرق است و نہ بجانب مغرب نزدیک است کہ روغن آن روشن شود اگرچہ نرسیدہ باشد آتش نورے بالائے نور ۱۲

بمصحح سلسلۃ اللہ تعالیٰ

زیراکه در کریمهٔ تمثیل برائے آن اختیار افتاده تا ظهورِ آن نور را در اینهابے توسطِ فهمند ظلّ را
با صلِ مشتبه نسازند و نورِ ظلّ را موقد و مقتبس از نورِ اصل دانند. یَهْدِی اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ یَّشَآءُ الآیة
الکریمة محمولة علی مراد اللّٰه تعالیٰ ونحن نأوّلها بتأویلٍ کُوشِفَ علینا فنقول
بعونِ اللّٰه سبحانه وحسنِ توفیقه تعالیٰ. اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ نور آنست که اشیا
باو روشن گردند آسمانها و زمین باو تعالیٰ روشن گشته است چه او سبحانه اینها را از ظلماتِ عدم
برآورده است و به ظلالِ وجود و توابعِ وجود متصف گردانیده منوّر ساخته است آسمانها و زمین را
که بآن نور روشن گشته اند در رنگِ مشکوٰة تصوّر باید نمود و آن نور را بمثابهٔ مصباح باید دانست که
که دران مشکوٰة مودَع است و دخولِ کافِ تمثیل بر مشکوٰة بنا بر اشتمالِ آن مشکوٰة است بران
مصباح و از زجاجه پردهٔ اسما و صفات ملاحظه باید نمود چه آن نور متلبّس باسما و صفاتست نه معرّا از
شیون و اعتبارات و زجاجهٔ صفات عن سلطانها بحُسنِ وجوب و جمالِ قدم همچون کوکبے
است درخشان و آن مصباح که دران مشکوٰة مودَع است از شجرهٔ مبارکهٔ زیتونه ایقاد یافته است
که کنایت از ظهورِ جامعِ عرشی است که استواے رمزیست ازان ظهور چه ظهوراتِ دیگر که بآسمانها
و زمین تعلّق دارند در رنگِ اجزا اند مر آن ظهورِ جامع را و چون آن ظهورِ جامع لامکانی است
و بے جهت است لَا شَرْقِیَّةٍ وَّلَا غَرْبِیَّةٍ از وے توان گفت یَکَادُ زَیْتُهَا یُضِیْٓءُ وَلَوْ لَمْ
تَمْسَسْهُ نَارٌ صفتِ مادحه است مر آن شجرهٔ مبارکه را و بیانِ صفا و تلألوءِ زیتِ آن شجره
است که ممثّلِ بها است نُوْرٌ عَلٰی نُوْرٍ یعنی آن پردهٔ زجاجه از جهتِ صفا و درخشندگی ازدیادِ آن
نور نموده است و در حسن و جمالِ آن افزوده چه کمالاتِ صفات با کمالاتِ ذات تعالیٰ و تقدّس
جمع گشته است و حسنِ صفات با حسنِ ذات تعالیٰ مقترن شده با وجود تضاعفِ نور و کمالِ
ظهور یَهْدِی اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ یَّشَآءُ آرے بلے مَنْ لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ این ظهور
جامع که بعرش انتساب یافته است منتهاے مشاهدات و معاینات و مکاشفاتست و نهایهٔ

تجلیات و ظهورات است تجلیِ ذات باشد یا تجلی صفات بعد ازان معامله مجمل قرار می یابد چنانچه شمهٔ ازان
در بیان خواهد آورد ان شاء الله تعالی و این ظهور جامع هر چند مقرون بصفات است امّا صفات درین
موطن حجابِ ذات نیستند حجابیتِ صفات مر ذات را تعالی و تقدس مخصوص بظهوراتِ ظلیه
است زیرا که ظهوراتِ ظلیه در مرتبهٔ علم است و ظهور اصل در مقامِ عین و در علم صفاتش حجاب ذاتند
نه در عین نمی بینی که زید را در مرتبهٔ علم چون تعقل کنی ظهور او در علم بصفات خواهد بود مثل طول یا قصیر
عالم یا جاهل صغیر یا کبیر شاعر یا کاتب این همه صفات که تعقل کنی حجاب ذاتِ او خواهند بود و این همه قیدات
کلیه مفیدِ تشخص او نخواهند گشت و چون آن زید رخت از علم بعین کشد و با وجود صفات مشهود گردد
معامله از ظلیت باصالة قرار یابد چه صورتِ علمی زید ظل است مر زید موجود خارجی را که اصلِ اوست اینجا
صفاتش حجاب ذات او نخواهند بود و محسوس شخص مستجمع صفات خواهد گشت و همچنین مغایرهٔ صفات
از حضرتِ ذات تعالی و تقدس در مراتبِ ظلال است و در تصویراتِ مثال و چون وصول باصل
میسر گشت صفات را منفک از ذات تعالی نخواهد یافت و شهودِ ذات منفک از شهودِ صفات نخواهد بود
تجلی صفات که از تجلی ذات جدا ساخته اند و تجلی افعال علاحده دانسته اند همه در مقاماتِ ظلال است
بعد از وصول باصل یک تجلی است که متضمن تجلیات ثلثه است مثلاً زید را که می بیند شهود ذاتِ
او از شهودِ صفاتِ او منفک نیست در همان وقت که زید را می بیند می یابد که او عالم و فاضل است
علم و فضل چنانچه حجابِ رویتِ او نیستند منفک از و نیز نیند آری اگر زید را تعقل کنند و بظهور ظلیه او را
ادراک نمایند صفات از ذاتِ او منفک خواهند بود و حجابِ ذات او خواهند گشت چنانچه گذشت
نمی بینی که مربی در آخرت ذاتِ مستجمع صفات است تعالی و تقدس نه ذاتِ معرا از اسما و صفات که
آن مجرد اعتبار است زیرا که ذات را از صفات هرگز تجرد نیست و صفات از ذات هرگز منفک
نیستند تجرد باعتبار گویند که عارف کامل را چون گرفتاری ذات تعالی و تقدس استیلا
می یابد ملاحظهٔ اسما و صفات از نظر او ساقط میگردد و غیر از ذاتِ احدیت تعالی هیچ مشهود او نماند

۵۱ یعنی تجلی ذات و تجلی صفات و تجلی افعال ۱۲

سے مربوطاست بقول او قدس سرہ این ظہور جامع کہ بعرش انتساب یافتہ است منتہاے مشاہدات الخ ۱۲

پس تجرّدِ ذاتِ تعالیٰ و تقدّس از صفات باعتبارِ نظرِ عارف گشت نہ باعتبارِ خارج ونفسِ امر کما سیجیٔ تحقیقہ انشاء اللہ تعالیٰ وایضاً این ظہورِ جامع منتہاے تصویراتِ مثالی است کہ ماسے کہ بعد ازان رُو دہد در مرآتِ مثال تصویر نمیتواند یافت چہ در مثال امرے را تصویر مینماید کہ مشابہت ومناسبت بخارج داشتہ باشد اگرچہ آن مشابہت در اسم بود وامریکہ بہیچ چیز وبہیچ وجہ در خارج مشابہت ندارد تصویرِ آن در مثال محال است وکمالاتِ فوق ازین قبیل اند کہ ہیچ چیز ہیچ وجہ مشابہِ آنہا نیست تا در مثال تصویرِ آن نمودہ آید ازینجاست کہ دران موطن جہل ہمہ وقت دامنگیر است وعدمِ ادراک نشانۂ ادراک است درین نشاۂ ہر چند ازان مقام غیر از جہل با علم یافت امرے دیگر بحصول نہ پیوستہ اما امید است کہ در آخرت قوتے بخشند ودلے دہند کہ در شعشعانِ نور متلاشی نگردد وازحقیقۂ معاملہ آگاہ بود ع تو مرا دل دہ ودلیری بین ؛ روبہ خویش خوان وشیرے بین ؛ آگاہ باش کہ ظہورِ فوق العرش در وہم نیندازد کہ حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ فوق العرش مستقر بود ومکان وجہت اورا ثابت باشد تعالیٰ عن ذلک وعما لا یلیق بجنابِ قدسہ تعالیٰ ظہورِ صورتِ زید در مرآت مستلزمِ استقرارِ زید نیست در مرآت ہر چند بیخردان در توہم افتند وللہ المثل الاعلیٰ مومنان در آخرت حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ را در بہشت خواہند دید با آنکہ بہشت وغیر بہشت نسبت بحضرتِ حق سبحانہ برابر اند وہمہ مخلوقِ وے اند تعالیٰ وتجلّی کہ بکوہِ طور واقع شدہ بود شائبۂ از حالیت ومحلیت نداشت ع غایۃ ما فی الباب بعضے مجالِ قابلیتِ ظہور دارند وبعضے دیگر این قابلیت نیست مرآت قابلیتِ ظہورِ صُوَر دارد ونعلِ ستور را این قابلیت نیست با آنکہ ہر دو از آہن اند پس تفاوت در مظہر است نہ در ظاہر ونسبت بظاہر ہمہ مظاہر برابر اند قابل وناقابل وہمچنین الفاظے کہ موہمِ کلیت وجزئیت باشند ویا حالیت ومحلیت ازان مفہوم میگردد از ظاہر مصروف اند وشایانِ جنابِ قدس او تعالیٰ نیستند از تنگیٔ عبارت ارتکابِ این الفاظ نمودہ مے آید ع این قاعدہ یاد دار کانجا کہ خدا است ؛ نے جزو ونہ کل ونہ ظرف نے مظروف است ؛ وچون قلبِ انسان عرشِ عالمِ صغیر است

ومشابه عرشِ عالمِ کبیر تجلی که آنجا است بے شائبۂ ظلّیت لمعه از ہمان تجلی بے آن شائبۂ ظلّیت نصیبِ
آن قلب است ہر چند با سمانہا و زمین نیز از ہمان تجلی رسیده است اما در پرده ظلے از ظلال است
مگر قلب که در رنگ عرش از شائبۂ ظلّیت مبرا است اگرچه ظہور باعتبار صغیر و کبیر متفاوت است
بقدر آئینه حسن تو می نماید رو پس تجلی بے شائبۂ ظلّیت بعد از عرشِ مجید نصیبِ قلبِ کمّل انسان
است و دیگران را ظلّیت دامنگیر است باید دانست که ظہورِ عرشی ہر چند از شائبۂ ظلّیت مبرا است
اما آنجا صفات باذات تعالی و تقدس ممتزج است و شیون و اعتبارات در ذات تعالی ثابت
اگرچه صفات و شیونات در ان مرتبه حجابِ ذات نباشند لیکن در دید و دانش مشارک اند و در محبت
و گرفتاری مساہم گرفتاران محبتِ احدیتِ مجرده تعالت و تقدست بشرکتِ امرے راضی نیستند
بحکمِ کریمۂ الا لله الدین الخالص دین خالص را خواهند عدم شرکتِ صفات علی تفاوتِ
الدرجات نصیبِ ہیئتِ وحدانی انسان است و نصیبِ ہیئت وحدانی قلبِ انسان است
و نصیب جزوِ ارضی انسانست و فوق ہمه اینها ہیئت وحدانی مر انسان را که برنگ جزوِ ارضی
او بر آمده است و حکمِ آن گرفته بالجمله عمده این معامله جزوِ ارضی است امورِ دیگر در رنگ تحسینات زائده
است در انسان دو چیز اند که عرش ندارد و عالم کبیر را از آن نصیب نیست در انسان جزوِ ارضی است
که در عرش نیست و ہیئتِ وحدانی است که در عالم کبیر نیست و شعوریکه بہیئتِ وحدانی تعلق دارد
نور علی نور است که مخصوص بعالم صغر است پس انسان اعجوبه ایست که لیاقتِ خلافت پیدا
کرده است و بارِ امانت برداشته است از خصائص غریبۂ انسانی بشنو که معامله او بجائے میرسد که قابلیت
مرآتیتِ حضرتِ احدیتِ مجرده پیدا میکند و بے اقتران صفات و شیونات مظہر ذاتِ احد میگردد تعالی
شانه و حال آنکه حضرتِ ذات تعالی و تقدس ہمه وقت مستجمع صفات و شیونات است ہیچ وقت ذات را تعالی انفکاک از صفات و شیونات
نیست بیانش اینکه انسان کامل چون از گرفتاری ماسوائے ذاتِ احدیتِ تعالی و تقدس آزاد گشته گرفتاری بذات
احد جل سلطانه پیدا کند و از صفات و شیونات ہیچ ملحوظ و منظور و مقصود و مطلوب او نباشد بحکمِ

اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ اور ایک قسم اتصالے مجہول الکیفیۃ بحضرتِ احدیتِ مجردہ پیدا میگردد و آن گرفتاری
کہ بذاتِ احد جلّ سلطانہٗ او را حاصل شدہ بود نسبتِ قرب بیچون بذاتِ بیچون در روے اثبات نماید
درین وقت انسانِ کامل مرآتِ ذاتِ احد میگردد بحیثیتے کہ از صفات و شیونات در ان ہیچ مشہود
و مرئی نشود بلکہ احدیتِ مجردہ تعالت و تقدست در روے ظاہر و متجلی باشد سبحان اللہ العظیم
ذاتیکہ از صفات ہرگز انفکاک نداشت در مرآت این انسانِ کامل بحیثیتِ تجرد ظاہر و متجلی گشت
و حسنِ ذاتی از حسنِ صفاتی متمیز شد و این مرآتیت و مظہریت غیر از انسانِ کامل احدے را میسر نشدہ
است و حضرتِ ذات تعالی و تقدس بے اقترانِ صفات و شیونات در ہیچ چیز غیر از انسان
متجلی نگشتہ عرشِ مجید در عالمِ کبیر مظہرِ حضرتِ ذاتِ مستجمعِ صفات است تعالی و تقدس و انسانِ
کامل در عالمِ صغیر مظہرِ حضرتِ ذاتِ احد است کہ مجرد از اعتبارات است این مرآتیت از عجوبہاے
انسان است و اللہ سبحانہ المعطی لا مانع لما اعطاہ و لا معطی لما منعہ والسلام
علی من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی اٰلہ و اصحابہ الصلوات والتحیات العلی

مکتوب (۱۲) دوازدہم

بہ برادرِ حقیقی حضرت ایشان شیخ غلام محمد صدر یافتہ

بمعارف آگاہی برادرِ حقیقی حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالی میان غلام محمد صدور یافتہ در بیان
آنکہ ملک ہرچند مشاہدِ اصل است و شہودِ انسان در مرآتِ انفس است اما آن دولت در انسان
کالجزء ساختہ اند و بقا بآن بخشیدہ و ما یناسب ذلک الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی
ملائکہ کرام علی نبینا و علیہم الصلوۃ والسلام مشاہدِ اصلند و متوجہِ اصل و گرفتاری باصل
دارند شائبہ ظلیت در حقِ ایشان مفقود است انسانِ بیچارہ درین نشاۃ کم است کہ از دائرہ ظلیت
قدم بیرون نہد و بے توسطِ مرایاے آفاق و انفس شہودِ دائمی پیدا کند بعد از وصول باصل پرتوے
از شعشعانِ انوارِ اصل را در مرآتِ قلبِ او متجلی ساختہ بعالمش باز میگردانند و تربیتِ ناقصان

باو حواله میدارند درین رجوع هم تربیت اوست وهم تربیت دیگران زیراکه آن پرتو انوار اصل که
همچو جزو او ساخته اند در مدت رجوع اجزاء دیگر او را نیز منصبغ برنگ خود میسازد و متلون بلون
خود مینماید چنانچه دیگران را از نقص بکمال مے آرد و از غیب بشهود و دلالت مے کند و چون مدت دعوت
و رجوع تمام شود و کتاب باجل رسد شوق اصل پیدا شود و ندای رفیق اعلیٰ از نهاد او سر برزند و از
تعلقات شتی وارسته رخت از غیب بشهادت کشد و معامله را از گوش باغوش آرد الموت
جسر یوصل الحبیب الی الحبیب اینجا صادق مے آید باید دانست که ملک هر چند مشاهد اصل
است و شهود انسان در مرآت انفس است اما آن دولت را در انسان کالجزء ساخته اند و بقای
بآن بخشیده اند و متحقق بآن گردانیده بخلاف ملک که آن دولت را در وے کالجزء نگردانیده اند
در بیرون نظارگی میکند و بقائے و تحققے بآن حاصل نمے نماید آن انصباغ و تلون که انسان را
بلون اصل میسر شده است ملک ندارد و اختصاصے که خاکیان را دست داده قدسیان را حاصل نه
زیراکه از درون تا بیرون تفاوت بسیار است اگرچه دولت درونی کالجزء بود و دولت بیرونی
کالکل ورون درون است و بیرون بیرون کلامنا اشارة و بشارة لهذا خواص بشر از خواص
ملک افضل گشتند و با وجود آنها استحقاق خلافت پیدا کردند والله یختص برحمته من یشاء
والله ذو الفضل العظیم ۔ ریختن زاده بر آسمان تاخته پا بر زمین و زمان را پس انداخته این
دولت انسان را بواسطه جزو ارضی میسر شده است و قلب که عرش الله گشته است بدولت
عنصر خاک است که جامع کل است و مرکز دائره امکان بلے زمین از پستی و بے سری این همه علو
و رفعت پیدا کرده است و فروتنی او را سر بلند ساخته من تواضع لله سبحانه رفعه الله تعالیٰ
و چون انسان بعد از تمامی مدت رجوع و دعوت و بعد از انصباغ بصبغ اصل رجوع باصل نماید و متوجه
بجناب قدس گردد اختصاصے و انبساطے که او را آنجا میسر شود یقین است که دیگرے را نشود و نیز
و منزلتے که او را حاصل گردد غیرے را نه چه او در اصل فانی گشته است و بقائے باصل پیدا کرده

و منصبغ برنگِ اصل شدہ دیگرے راچہ مجال کہ با او برابری جوید چہ انصباغ دیگران اگرچہ باعتبارِ تجرد و تنزہ اکمل و اتم بود اما از خارج آمدہ است حکمِ عارض دارد و انصباغ انسان چون درونی است حکم ذاتی دارد و شتّان ما بینہما این کمال مخصوص بانبیا است صلوات اللہ تعالٰی و تسلیماتہ علیہم اجمعین کہ مراد از خواص بشر ایشانند و بوراثت و تبعیت ہر کرا این دولتِ عظمٰی مشرف سازند و در اصحاب انبیا علیہم الصلوات و التحیات ببرکتِ صحبت این دولت بیشتر میسر بودہ و از غیر اصحاب کرام ہر کرا منوازند ہر چند قلیل بو ند بل اقل ع اگر بادشہ بر درِ پیرزن :: بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن :: ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر بحرمت سید المرسلین علیہ و علیہم الصلوات و التحیات و التسلیمات اکملہا و اتمہا

مکتوب سیزدہم (۱۳)

بمیرزا شمس الدین صدور یافتہ در جواب کتابت او و در بیان آنکہ نصیب علماءِ ظواہر چیست و نصیب صوفیہ علیہ چیست و نصیب علماءِ راسخین چیست کہ ورثۂ انبیا اند و ما ینا سب ذلک

بعد الحمد و الصلوۃ و تبلیغ الدعوات میرساند صحیفۂ شریفہ کہ از روئے کرم صادر فرمودہ بودند اخوی اعزّی شیخ محمد طاہر رسانیدند و خوشوقت ساختند اندراج یافتہ بود کہ تا زمانِ حصولِ ملاقات بمکتوبات کہ مشتمل بر نصائح باشد یاد میکردہ باشند مخدوما مکرما النصیحۃ ھی الدین و متابعۃ سید المرسلین علیہ و علیہم من الصلوات افضلہا و من التحیات اکملہا نصیب علماءِ ظواہر از دین و متابعت بعد از تصحیح عقائد علمِ شرائع و احکام است و عمل بمقتضائے آن علم و نصیب صوفیہ علیہ با آنچہ علما دارند احوال و مواجید است و علوم و معارف و نصیب علماءِ راسخین کہ ورثۂ انبیا اند علیہم الصلوات و التسلیمات با آنچہ علماءِ ظواہر دارند و با آنچہ صوفیہ با آن ممتاز اند اسرار و دقائق است کہ در متشابہات قرآنی رمزے و اشارتے بآن رفتہ است و بر سبیل تاویل اندراج یافتہ فہم الکاملون

فِی الْمُتَابَعَۃِ وَالْمُتَحَقِّقُوْنَ بِالْوِرَاثَۃِ ایشانان بسبیلِ تبعیت و وراثت شریکِ دولت خاصِ انبیا اند علیہم الصلوات والتسلیمات و محرمِ بارگاہ لاجرم بشرفِ کرامتِ عُلَمَاءُ اُمَّتِیْ کَاَنْبِیَاءِ بَنِیْ اِسْرَائِیْلَ مشرف گشتہ اند فعلیکم بمتابعۃ سید المرسلین و حبیب رب العالمین علیہ وعلٰی جمیع الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین واھل الطاعۃ اجمعین الصلوات والتحیات علماً وعملاً وحالاً ووجداً لتکون وسیلۃ الی حصول الوراثۃ التی ھی نھایۃ درجات السعادۃ ؏

مکتوب چہار دہم (۱۴)

در انکشاف حالِ او کہ نموده بود

بمولانا احمد برکی صدور یافتہ در جوابِ استفسارِ او کہ صاحبِ منصب البتہ صاحبِ علم است یا نہ و استفسارِ دیگر کہ فنا فی اللہ و بقا باللہ تا اکنون بدست نیامده و از عدمِ اطلاع بر احوالِ خود کہ نموده بوده اند۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ؎ صحیفہ شریفہ پے در پے رسید تعزیۂ مصائب نوشتہ بودند اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ ۔ بیاران و دوستان فرمایند کہ ہفتاد ہفتاد ہزار بار کلمہ طیبہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ بروحانیتِ مرحومی خواجہ محمد صادق و بروحانیتِ مرحومہ ہمشیرۂ او ام کلثوم بخوانند و ثواب ہفتاد ہزار بار بروحانیت یکے بخشند و ہفتاد ہزار دیگر را بروحانیتِ دیگرے از دوستان دعا و فاتحہ مسئول است نوشتہ بودند کہ در مکتوبات اندراج یافتہ است کہ صاحبِ منصب صاحبِ علم است مخدوما قطب الاقطاب صاحبِ علم است و اقطاب بقعات در رنگِ اجزائے وے اند و دست و پائے وے اند بعضے را علم بہدایتِ خود بود و بعضے دیگر را نبود نوشتہ بودند کہ فنا فی اللہ و بقا باللہ تا اکنون بدست نیامده چہ توان کرد کہ شما در صحبت کم بوده اید و این قدر مکث نہ کردید کہ از حصولِ بعضے از احوالِ شما اطلاع داده شود اکنون از ہندوستان فنا و بقاءِ شما را مشاہده میکنم و این دو کمال کہ گفتہ اید در شما

احساس مینمایم وشما انکار این معنی مینمائید مسافت بعیده درمیان است تا ملاقات صوری میسر نشود اطلاع براحوال مکنونه متعسر است مشایخ در فنا و بقا سخنان گفته اند که همه برمز و اشارتست از خود کس چه دریابد و حضرت حق سبحانه همه را علم احوال نمی بخشند شخصے را علم باحوال عطا فرموده پیشوا میسازد و جمعے را باو مربوط ساخته بمرتبهٔ کمال و تکمیل میرسانند خاص کنندهٔ مصلحت عام را کاش شیخ حسن را چند روز دیگر نگاه داشته اطلاع بر بعضے احوال او داده بخدمت شما میفرستادیم آمدن شما مشکل است از یاران رشید و قابل شما اگر کسے می آمد و چند روز اقامت میکرد و فهم سخن هم میداشت چه بسیار خوب بود تا چیزهائے ضروری بوے نموده می شد مقصود آنست که احوال حاصل شوند اطلاع بر احوال امر دیگر است والباقی عند التلاقی ان شاء الله تعالیٰ والسلام

و نصیحتے که لابد است آنست که در درس علوم هیچ وجه خود را معاف ندارند اگر تمام وقت شما مستغرق به درس شود هوس ذکر و فکر نه کنند ساعات شب از برائے ذکر و فکر فراخ است شیخ حسن را نیز سبق میگفته باشند و معطل نگذارند و چون آن حدود از علم قلیل النصیب است احیاء علوم شرعیه نمائید زیاده چه مبالغه نماید اوراق وقائع خواجه ویس رسید اکثر جا ها منظور آمد مبشر اند از حضرت حق سبحانه و تعالیٰ امیدوار باشند تا از قوه بفعل آیند والسلام

مکتوب (۱۵) پانزدهم

بسادات عظام و قضاة و اهالی و موالی کرام بلدهٔ سامانه صدور یافته در نکوهش خطیب آنجا که در عید قربان ذکر خلفاء راشدین رضی الله تعالیٰ عنهم ترک کرده و ما یناسب ذالک

الحمد لله وسلام علےٰ عبادہ الذین اصطفیٰ باعث تصدیع خدام ذوی الاحترام سادات عظام و قضاة و اهالی و موالی کرام بلدهٔ سامانه آنکه شنیده شد که خطیب آن مقام در خطبه عید قربان ذکر خلفاء راشدین رضی الله تعالیٰ عنهم ترک کرده و اسامی متبرکه ایشان را نخوانده

ونیز شنیده شد که چون جمعے باو تعرض نمودند بسہو و نسیان خود اعتذار ناکرده متمرد پیش آمده وگفته
که چه شد اگر اسامی خلفاءِ راشدین مذکور نشده ونیز شنیده که اکابر و اہالیِ آن مقام درین باب مسابلہ
ورزیدند و بشدت وغلظت بآن خطیبِ بے انصاف پیش نیامدند وائے نه یکبار که صد بار روائے
ذکرِ خلفاءِ راشدین رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین اگرچه از شرائطِ خطبه نیست ولیکن از شعائرِ اہلِ سنّة
است شکر اللہ تعالیٰ سعیہم ترک نه کند آنرا العمد و معمرد مگر کسیکه دلش مریض است و باطنش
خبیث اگر فرض کنیم که بتعصب و عناد ترک نکرده باشد و عید من تشبه بقوم فهو منهم را چه جواب
خواہد گفت وازمظانّ تہم که اتقوا من مواضع التہم چگونه خلاص خواہد گشت اگر در تقدیم
و تفضیلِ حضراتِ شیخین متوقف است طریقِ اہلِ سنت را رافض است واگر در محبتِ حضراتِ
ختنین متردد است نیز از اہلِ حق خارج و دور نیست که آن بے حقیقت که بکشمیریت منسوب است
این خبث را از مبتدعانِ کشمیر اخذ کرده باشد معقولِ او باید ساخت که افضلیتِ حضراتِ شیخین
باجماعِ صحابه و تابعین ثابت شده است چنانچه نقل کرده اند آن را جماعه از اکابر ائمه که یکے
از ایشان امام شافعی است قال الشیخ الامام ابو الحسن الاشعری ان تفضیل ابی بکر
ثم عمر علی بقیة الامة قطعی قال الذہبی وقد تواتر عن علی رضی اللہ تعالیٰ عنه
فی خلافته و کرسی مملکته وبین الجم الغفیر من شیعته ان ابا بکر و عمر رضی اللہ
تعالیٰ عنہما افضل الامة ثم قال ورواه عن علی رضی اللہ تعالیٰ عنه نیف وثمانون
نفسا وعد منہم جماعة ثم قال فقبح اللہ الرافضة ما اجہلہم وروی البخاری الذی
کتابه اصح الکتب بعد کتاب اللہ تعالیٰ عنه انه قال خیر الناس بعد النبی علیه
وعلی آله الصلوة والسلام ابو بکر ثم عمر ثم رجل آخر فقال ابنه محمد بن الحنفیة
ثم انت فقال انما انا رجل من المسلمین وامثال ذلک عنه وعن غیره من اکابر الصحابة
والتابعین کثیرة شہیرة لا ینکرها الا جاہل او معاند وآن بے انصاف

باید گفت کہ محبت جمیع اصحاب پیغامبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات ماموریم واز بغض وایذای ایشان ممنوع حضرات ختنین از اکابر صحابہ اند واز اقارب آن سرور علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات پس محبت ومودت احق باشند قال اللہ تعالیٰ قل لا اسئلکم علیہ اجرا الا المودۃ فی القربیٰ وقال علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام اللہ اللہ فی اصحابی لا تتخذوھم غرضا من بعدی فمن احبھم فبحبی احبھم ومن ابغضھم فببغضی ابغضھم ومن اذاھم فقد اذانی ومن اذانی فقد اذی اللہ ومن اذی اللہ فیوشک ان یاخذہ این قسم کلمات بد از ابتداء اسلام تا این وقت معلوم نیست کہ در ہندوستان شگفتہ باشد نزدیک است کہ ازین معاملہ تمام شہر متہم گردد بلکہ اعتماد از ہندوستان مرتفع شود سلطان وقت نصرہ اللہ سبحانہ علی اعداء الاسلام از اہل سنت است وحنفی مذہب در زمان او این چنین بدعت نمودن نہایت جرأت است بلکہ فی الحقیقت معارضہ کردن است با سلطان وخروج است از اطاعت اولی الامر مع ذلک عجب است کہ مخادیم عظام آن مقام در ینو اقعہ خود را معاف دارند ومساہلہ فرمایند قال اللہ تبارک وتعالیٰ فی ذم اھل الکتاب لولا ینھاھم الربانیون والاحبار عن قولھم الاثم واکلھم السحت لبئس ما کانوا یصنعون وقال اللہ تعالیٰ ایضا کانوا لا یتناھون عن منکر فعلوہ لبئس ما کانوا یفعلون، درین طور واقعات تغافل ورزیدن مبتدعان را دلیر ساختن است ورخنہ در دین کردن آن مساہلات است کہ جماعہ مہدویہ اخبار بر ملا اہل حق را باطل خود دعوت مینمایند ودر اندک مدت یک دوی را در رنگ گرگان از رمہ می ربایند زیادہ چہ تصدیع دہد چون استماع این خبر وحشت انگیز در شورش آورد ورگ فاروقیم را حرکت داد چند کلمہ اقدام نمود معذور خواہند داشت والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات ۵

ف لیعنی متابعان سید محمد جونپوری کہ در بلاد دکن تا حال بکثرت موجود اند وولادتش در حدود سنہ ہشت صد وچہل ہفت بود ۱۲

۵۱ این کریمہ در سورۂ شوریٰ وارد است؛ ۵۲ رواہ الترمذی؛ ۵۳ این آیت در سورۂ مائدہ است.

مکتوب شانزدہم (۱۶)

بشیخ بدیع الدین سہارنپوری صدور یافتہ در جوابِ استفسارہائے او و در بیانِ عجائب و غرائب احوالِ برزخِ صغریٰ و فضیلتِ مرگِ طاعون و ما یناسب ذلک ٭ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفہ شریفہ رسید اندراج یافتہ بود کہ درین حدود دو حادثہ قوی روئے دادہ است اول حادثۂ طاعون دویم حادثۂ قحط اَعَاذَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ عَنِ الْبَلِیَّاتِ نوشتہ بودند کہ باوجود این فتن شب و روز بعبادت و مراقبہ صرف میگردد و باطن معمور است لِلّٰہِ سُبْحَانَہُ الْحَمْدُ وَالْمِنَّۃُ عَلٰی ذٰلِکَ جوابِ اسولہ کہ اندراج یافتہ بود در سُنن اکثر اوقات قرأت چہار قل کردہ میشود و کفنِ مسنون رجال را سہ ثوب است دستار زائد است اقتصار بر مسنون بہتر نماییم و جواب نامہ نمی نویسیم کہ احتمالِ تلوثِ بقاذورات است و بسندِ صحیح ثبوت نہ پیوستہ است و عمل علمائے ماوراء النہر نیست و پیراہن تبرکی را اگر بر جائے قمیص کفن بدہند گنجائش دارد۔ جامہائے شہدا ہان اکفانِ ایشانست۔ و حضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ وصیت کردہ بودند کفّنونی فی ثوبیّ ھٰذین۔ برزخِ صغریٰ چون از یک وجہ از مواطنِ دنیوی است گنجائش ترقی دارد و احوال این موطن نظر باشخاص متفاوتہ تفاوتِ فاحش دارد۔ اَلْاَنْبِیَاءُ یُصَلُّوْنَ فِی الْقُبُوْرِ شنیدہ باشند و حضرتِ پیغامبر ما علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام شبِ معراج چون بر قبرِ حضرتِ کلیم علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام گذشتند دیدند کہ در قبر نماز میگذارد و ہمان لحظہ چون بآسمان رسیدند حضرتِ کلیم را آنجا یافتند معاملۂ این موطن عجائب و غرائب دارد۔ و درین ایام چون بتقریبِ فرزندی اعظمی مرحومی نظر بآن موطن بسیار کردہ میشود اسرارِ غریبہ بظہور مے آید کہ اگر شمہ ازان در گفت آید باعث فتنہا گردد۔ ہر چند سقفِ جنت عرشِ مجید است اما قبر نیز روضہ ایست از ریاضِ جنت۔ ہر چند عقلِ کوتاہ اندیش در تصویرِ آن عاجز باشد چشمِ دیگر است کہ تماشائے این اعجوبہہا مے نماید۔ مجرد ایمان

قبولیت آن نزد حق تعالیٰ ۱۲

اگرچہ بعد اللتیا والتی منجی است امّا رفع کلمہ طیبہ مربوط بعمل صالح است و گریختن از موت
وبا گناہ کبیرہ است و در رنگ فرار یوم زحف و کسیکہ در زمین وبا باصبر بماند و بمیرد از شہداست
واز فتنۂ قبر مامون است و آنکہ صبر نماید و نہ میرد از غازیان است ۵ ان قال لی مت مت
سمعاً وطاعۃ ∴ وقلت لداعی الموت اھلاً و مرحباً ✦ چند روز است کہ بلغم و فتور بون
ساختہ است وضعف بدن بہم رسیدہ بضرورت اقتصار بر اجوبہ نمودہ آمد والسلام

مکتوب ہفتدہم (۱۷)

بمیرزا حسام الدین احمد صدور یافت در بیان آنکہ مصیبتہاے این عالم اگرچہ بظاہر جراحت اند
اما فی الحقیقۃ باعث ترقیات اند و مراہم و در فضیلت مرگ طاعون وما یناسب ذلک بعد
الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات تصدیع دہ میگردد کہ صحیفہ شریفہ کہ بمصحوب شیخ مصطفی
در باب عزاے مصیبتہا ارسال داشتہ بودند بمضمون آن مشرف گشت انا للہ وانا الیہ راجعون
این مصیبتہا بظاہر جراحتہا بودہ است و فی الحقیقت ترقیات و مراہم بعنایۃ اللہ سبحانہ
نتائج و ثمراتے کہ درین نشأۃ بر آنہا مترتب شدہ است عشر عشیر آن ثمرات است کہ از عنایات
او تعالی در آخرت متوقع و مامول است پس وجود فرزندان عین رحمت است ہم در حیوۃ شان
منافع و فوائد است و ہم برحلت شان ثمرات و نتائج مترتب است امام اجل محی السنۃ در
حلیۃ الابرار مینویسد کہ در زمان عبد اللہ بن زبیر سہ روز طاعون واقع شد و دران طاعون ہشتاد
وسہ پسر از حضرت انس کہ خادم حضرت پیغامبر بودہ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات
وآن سرور در حق او دعاء برکت فرمودہ فوت کردند و چہل پسر از حضرت عبد الرحمان بن ابی بکر
رضی اللہ تعالی عنہم فوت شدند ہرگاہ با اصحاب کرام خیر الانام علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام
این معاملہ فرمایند ما عاصیان در کدام حساب ودر خبر آمدہ است کہ طاعون امتان سابق را عذاب

۵۴ یعنی در شوال سنہ شصت و نہ بود و سہ روز مردم در ہر سہ روز ہفتاد ہزار کس ۱۲

۵۵ یعنی حلیۃ الابرار و شعار الاخیار فی تلخیص الدعوات والاذکار فی الحدیث للامام محی الدین ابی زکریا یحیی بن شرف بن مری النووی الشافعی المتوفی سنۃ ست و سبعین وستمائۃ وہو کتاب مفید مشہور باذکار النووی فی مجلد مشتمل علی ثلثمائۃ وستۃ وخمسین بابا الخ ۱۲ کشف الظنون لمصححہ سلمہ اللہ تعالی

معدیث متفق علیہ واردات الطاعون شہادۃ لکل مسلم

بوده است واین کمّت را شہادت است والحق جماعہ کہ درین وبا مے میرند عجب حاضر ومتوجہ میشوند
ہوس مے آید کہ کسے درین ایام بآن جماعہ از ارباب بلا ملحق شود ورخت از دنیا بآخرت بکشد این بلا
درین امت بظاہر عقوبت است وبباطن رحمت میان شیخ طاہر نقل میکردند کہ درلاہور درایام طاعون
شخصے دیدہ بود کہ میگویند ہر کہ درین ایام نمرد حسرت خواہد کشید بلے ہرگاہ کہ نظر باحوال اہل گذشتگان
میرداوہ میشود واحوال غیبیہ ومعاملات عجیبہ بمشاہدہ میگردد مگر شہداء فی سبیل اللہ باین خصائص
متمیز باشند - محمد و مفارقت فرزندی اعزی قدس سرہ از اعظم مصائب است معلوم نیست کہ کسے
بمثل این مصیبت مصاب شدہ باشد اما صبر وشکرے کہ حضرت حق سبحانہ وتعالی درین مصیبت
این ضعیف قلب را کرامت فرمودہ از اجل نعم واعظم انعامات است از حضرت حق سبحانہ وتعالی
مسئالت مینماید کہ جزاء این مصیبت متعدی بآخرت باشد ودر دنیا ہیچ ازان جزا ظاہر نشود ہر چند
میداند کہ این مسئالت از تنگی سینہ است والا او تعالی واسع الرحمۃ است فللہ الآخرۃ والاولی
والمسئول من الاخوان الامداد والاعانۃ ودعاء سلامۃ الخاتمۃ والعفو من الزلات اللازمۃ
للانسانیۃ والتجاوز من التقصیرات الناشئۃ من البشریۃ - ربنا اغفر لنا ذنوبنا
واسرافنا فی امرنا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی

در آنکہ ہم در دنیا وہم در آخرت جزاء این مصیبت عطا فرماید	## مکتوب ہژدہم (۱۸)	زیرا کہ انسان دران نشاء مناسبت نسبت باین نشاء

بشیخ جمال ناگوری صدور یافت در بیان آنکہ نصیب علماء راسخین چیست ونصیب علماء ظواہر چیست
ونصیب صوفیہ چیست ودر جواب التماسے کہ نمودہ بود - الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین
اصطفی - العلماء ورثۃ الانبیاء در مداحی علماء عظام کافی است علم وراثت علم شریعت است
کہ از انبیا باقیماندہ علیہم الصلوات والتسلیمات وعلم شریعت را صورتے است وحقیقتے صورتش
آنکہ نصیب علماء ظواہر است شکر اللہ تعالی سعیہم کہ تعلق بمحکمات کتاب وسنت دارد وحقیقتش

مع قال الله تعالیٰ هو الذی انزل علیک الکتاب منه آیات محکمات هن ام الکتاب واخر متشابهات ۱۲

آنکه نصیب علماءِ راسخین است رضی الله تعالیٰ عنهم که متعلق متشابهاتِ کتاب و سنت است
و محکمات هر چند امهاتِ کتاب اند اما نتائج و ثمرات آن متشابهات اند که از مقاصدِ کتاب اند امهات
وسائل بیش نیستند از برائے حصولِ نتائج پس لبِّ کتاب متشابهات آمد و محکمات کتاب قشرِ آن
لب متشابهات اند که برمز و اشارت بیانِ اصل مینمایند و از حقیقت آن معامله نشان میدهند علماءِ
راسخین قشر را بلب جمع ساخته اند و مجموع صورت و حقیقتِ شریعت را دریافته و این بزرگواران شریعت
را در رنگ شخصی تصور نموده اند که قشر و لبِ آن از صورت و حقیقت باشد علم شرائع و احکام را
صورتِ شریعت دانسته اند و علم حقائق و اسرار را حقیقتِ شریعت دریافته و جمعے بصورتِ شریعت
گرفتار گشته از حقیقتِ آن انکار نموده و پیر و مقتدائے خود را غیر از هدایه و بزدوی ندانستند و جمعے
دیگر هر چند گرفتار حقیقتِ آن گشتند اما چون آن حقیقت را حقیقتِ شریعت ندانستند بلکه شریعت
را مقصور بر صورت داشتند و قشر انگاشتند و لب را ورائے آن تصور نمودند لاجرم از حقیقتِ آن
حقیقت آگاهی نیافتند و از متشابهات نصیبے فرا نگرفتند فالعلماء الراسخون هم الورثة
فی الحقیقة جعلنا الله سبحانه وایاکم من محبیهم و مقتفی آثارهم ثانیاً آنکه اخوی
میان شیخ نور محمد از جانب ایشان ظاهر ساختند که میفرمودند ما را از مشائخ سلاسلِ چارگانه اجازتها
از جانب نقشبندیه نیز اجازتے میخواهیم مخدوما مکرما پیری و مریدی در طریقهٔ علیه نقشبندیه بتعلیم
و تعلم طریقه است نه بکلاه و شجره که در سلاسل دیگر متعارف است طریق این بزرگواران صحبت است
و تربیت ایشان انعکاسی است لاجرم در بدایت ایشان نهایتِ دیگران اندراج یافته است و راه
اقرب گشته نظر ایشان شافی امراضِ قلبیه است و توجه شان دافعِ عللِ معنویه ہ نقشبندیه
عجب قافله سالاراند * که برند از رهِ پنهان بحرم قافله را * معذور نخواهند داشت

والعذر عند کرام الناس مقبول والسلام

له یعنی صورت و حقیقت هر دو را جمع در شریعت دیده اند و شریعت را مرکب از این دو وجه دانسته اند نه مانند جمعے که بصورت شریعت گرفتار اند و از حقیقت آن منکر شده اند یا جمعے که حقیقت را ماورائے شریعت زعم نموده اند ۱۲

عه یعنی کتاب الهدایه فی فروع الحنفیه لشیخ الاسلام برهان الدین علی بن ابی بکر المرغینانی الحنفی المتوفی سنه ۵۹۳ شرح بدایة المبتدی له کشف الظنون

عه یعنی کتاب اصول الفقه للامام فخر الاسلام علی بن محمد البزدوی الحنفی المتوفی سنه ۴۸۲ کشف الظنون ۱۲

ه یعنی راه این بزرگواران قریب‌ترین راه‌ها است ۱۲

لغه انعکاسی یعنی نمودار ی اطوار و اخلاق شیخ کامل و مکمل در مرید بعد از حصول التصفیه بسبب اتحاد حبی فیما بین ۱۲

ہ وشما از ما تعلیم یافته اید و نه در صحبت ما بوده اید پس بدون تحقق اهل اجازت خواستن داخل امور طلب است لهٰذا معذور دارند والعذر عند کرام الناس مقبول ۱۲

مکتوب (۱۹) نوزدہم

بمیر محب اللہ صدور یافتہ در اتباع سنت سنیہ واجتناب از بدعت نامرضیہ وما یناسب ذلک

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بسیادت پناہ اخوی اعزی میر محب اللہ میرساند کہ احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و ثباتکم واستقامتکم درین مدت از کیفیت احوال آن حدود اطلاع نہ بخشیدہ اند بعد مسافت از سوانع است ۔ النصیحۃ ہی الدین ومتابعۃ سید المرسلین علیہ وعلی آلہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام واتیان السنۃ السنیۃ والاجتناب عن البدعۃ الغیر المرضیۃ وان کانت البدعۃ ترٰی مثل فلق الصبح لانہ فی الحقیقۃ لا نور فیہا ولا ضیاء ولا للعلیل منہا شفاء ولا للداء منہا دواء کیف والبدعۃ اما رافعۃ للسنۃ او ساکتۃ عنہا والساکتۃ لابد وان تکون زائدۃ علی السنۃ فتکون ناسخۃ لہا فی الحقیقۃ ایضا لان الزیادۃ علی النص نسخ لہ فالبدعۃ کیف کانت تکون رافعۃ للسنۃ نقیضۃ لہا فلا خیر فیہا ولا حسن فیہا ولیت شعری من این حکموا بحسن البدعۃ المحدثۃ فی الدین الکامل والاسلام المرضی بعد اتمام النعمۃ ولم یعلموا ان الاحداث بعد الاکمال والاتمام وحصول الرضا بمعزل من الحسن فماذا بعد الحق الا الضلال ولو علموا ان الحکم بحسن المحدث فی الدین الکامل مستلزم لعدم کمالہ ومنبئ عن عدم تمام النعمۃ لما اجترءوا علیہ ۔ ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطأنا ۔ والسلام علیکم وعلی من لدیکم

مکتوب (۲۰) بستم

بمولانا محمد طاہر بدخشی صدور یافتہ در فضائل صلوٰۃ و تحریض نمودن بر آنکہ ارکان و شرائط و آداب و تعدیل ارکان کما ینبغی بجا باید آورد و مایناسب ذٰلک ۔ الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفٰی مکتوب شریف کہ از نواحی جونپور نوشتہ بودند رسید چون متضمن خبر ضعف بود موجب بے آرامی گشت متر صد خبر صحت است بدست آیندہ مرسل دارند و کیفیات احوال را نویسند محبت اطوارا چون این دار دار عمل است و دار جزا دار آخرت است سعی در اتیان اعمال صالحہ باید فرمود و بہترین اعمال و فاضلترین عبادات اقامت صلوٰۃ است کہ عماد دین است و معراج مومن است پس اہتمام تمام در ادائے آن مرعی باید داشت و احتیاط باید نمود کہ ارکان و شرائط و سنن و آداب آن کما ینبغی و بلیق ادا یابد و در رعایت طمانیت و تعدیل ارکان تکرار مبالغہ نمودہ مے آید نیک محافظت نمایند کہ اکثر مردم نماز را ضائع ساختہ اند و طمانیت و تعدیل ارکان را بر ہم زدہ اند وعید ہا در حق این جماعہ وارد شدہ اند و تہدید ہا آمدہ و چون نماز درست شد امید عظیم از برائے نجات میسر گشت چہ دین بر پا شد و معراج عروج با تمام رسید و برشکر خلطیدا سے صفرا ئیان ہمہ از برائے کورے سودائیان ہم و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفٰی علیہ و علیٰ آلہ الصلوات و التسلیمات العلیٰ ۔

مکتوب بست و یکم (۲۱)

بخواجہ محمد صدیق ملقب بہدایہ صدور یافتہ در بیان آنکہ مراد از قلب کہ در حدیث قدسی واقع شدہ است لا یسعنی ارضی الخ مضغہ است نہ حقیقت جامعہ کہ بعضے مشایخ از وسعت آن خبر دادہ اند آن مضغہ کہ بعد از سلوک و جذبہ و بعد از تصفیہ و تزکیہ و بعد تمکین قلب و اطمینان نفس از ترکیب اجزاء عشرہ صورت یافتہ و ہئیت وحدانی پیدا کردہ و مزیت این مضغہ بر حقیقت جامعہ بچندین وجوہ و در بیان آنکہ این ہمہ کمالات کہ مر مضغہ را ثابت نمودہ شد در مقام قاب قوسین است

ومعاملہ او ادنیٰ وراء این است ❊ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ
الذین اصطفیٰ پرسیدہ بودند کہ تو در مکتوبات و رسائل خود نوشتہ کہ ظہور قلبی لمعہ ایست از
ظہور عرشی و فضل کلی مر ظہور عرشی راست و در حدیث قدسی آمدہ است لا یسعنی ارضی ولا سمائی
ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن ازین حدیث لازم می آید کہ ظہور قلبی اتم بود و فضل مر اورا
ثابت باشد محبت آثار احل این سوال متمنی بر مقدمہ است بدانکہ ارباب ولایت قلب گویند
و مراد حقیقت جامعہ انسانی دارند کہ از عالم امر است و بلسان نبوت علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ و
السلام والتحیۃ قلب عبارت از مضغہ است کہ بصلاح آن صلاح جسد مربوط است و بفساد
آن فساد جسد منوط کما ورد فی الحدیث النبوی علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات
ان فی جسد ابن آدم لمضغۃ اذا صلحت صلح الجسد کلہ واذا فسدت فسد الجسد
کلہ الا وھی القلب وسعت قلب لازم اطلاق اول است ازینجاست کہ بایزید و جنید
قدس اللہ تعالیٰ اسرارھما از وسعت قلب خبر دادہ اند و عرش و ما فیہ را در جنب عظمت قلب
محقر انگاشتہ و تنگی قلب لازم اطلاق ثانی است درین مقام قلب را تنگی بر نہجے است
کہ جزء لا یتجزی را کہ احقر و اصغر جمیع اشیا است در انجا گنجایش نیست در بعضے اوقات کہ
تنگی قلب را بجزء لا یتجزی نسبت دادہ میشود آن جزء محقر در نظر در رنگ طبقات سمٰوات
و ارض ظاہر میگردد این معاملہ وراے طور نظر عقل است فلا تکونن من الممترین ❊ ھذا ❊
چون این مقدمہ معلوم گشت بدانکہ ظہور یکہ بحقیقت جامعہ مربوط است شک نیست کہ لمعہ ایست
نسبت بظہور تام عرشی و فضل کلی درین مقام مر عرش راست و شیخ بایزید و شیخ جنید کہ آن
قلب را اوسع از ہمہ گفتہ اند و عرش و ما فیہ را در جنب آن محقر دانستہ از قبیل اشتباہ شی بہ انموذج
شئے است انموذجات عرش و ما فیہ را در جنب جامعیت قلب محقر دیدہ حکم بر حقائق عرش
و ما فیہ نمودہ اند و منشاء این اشتباہ را این فقیر در کتب و رسائل خود مکرر نوشتہ است و آنچہ در حدیث

حاشیہ:

سوال
حال المؤمن
کالمتمنی
جواب
بیان مقدمہ
اولیاء اللہ
یعنی زبان و لغت انبیا
و البتہ
ایست
اینست
حقیقت جامعہ
در جنب
فراخی
بہلو
مضغہ
بیان تنگی قلب بنظر کشفی
در نسبت
در نسبت
کہ
بہلوے
اینجہ در دست
نمونہ

ذکر خلوص الغزالی فی الاحیاء عن الصوفیہ ... (marginal notes partly illegible)
ہم آن چون بناء شود آن پارہ بناء شود ہم آن آگاہ باشید کہ آن پارہ گوشت است ... ازول است
المصحح سلمہ اللہ تعالیٰ

قدسی آمده است موافق لسانِ انبیا است علیہم الصلوات والتسلیمات ومراد از آن
قلب مضغه است وشک نیست که ظهورِ اتم اینجا است ومرآتیتِ احدیتِ ذاتِ مجرده او تعالی
مر او را مسلّم است عرش را هرچند از ظهورِ تام که ظهورِ اصل است نصیبِ وافر است اما صفات را
در آن موطن امتزاج است وچون صفات فی الحقیقت ظلالِ حضرتِ ذات اند تعالیٰ وتقدس
آن ظهور از شائبۂ ظلیت پاک ومبرا نباشد آنجا است که عرش را از ظهورِ انسانی که با اصلِ صرف
تعلق وارد توقعات است ومرکزِ این معامله اوست سوال از حدیثِ قدسی وسعتِ آن
قلب مفہوم میگردد وتو آنرا تنگ میگوئی جواب تنگیِ آن باعتبارِ عدمِ گنجایشِ ماسوی است
در وے ووسعتِ آن باعتبارِ ظہورِ انوارِ قدم است فلا منافاة این فقیر در بعضے رسائلِ خود تعبیر
از آن قلب باین عبارت کرده است الضیق الاوسع والبسیط الابسط والاقل الاکثر
سوال شایانِ فضیلت حقیقتِ جامعه است که از عالمِ امر است مضغه که از عالمِ خلق است ومرکب
از عناصر این فضیلت از کجا یافت جواب عالمِ خلق را فضیلتے است بر عالمِ امر که ادراکِ عوام بلکه ادراکِ
اکثرِ خواص از آن مرتبت قاصر است این معنی را این فقیر در مکتوبے که بنام مرحومی فرزندی اعظمی
در بیانِ طریق نوشته است واضح ساخته است اگر نیز روے ماند از آنجا تشفی طلبند حقیقتِ این
مضغه بشنو عوام را مضغه ایست که بترکیبِ عناصرِ اربعه بہم رسیده است وخواص را بلکه اخصِ خواص را
مضغه ایست که بعد از سلوک وجذبه وبعد از تصفیه وتزکیه وبعد تمکینِ قلب واطمینانِ نفس بلکه
بمحضِ فضل وکرمِ خداوندی جل سلطانه از ترکیبِ اجزاءِ عشره صورت یافته است چهار
جزء از عناصر ویک جزء از نفسِ مطمئنه وپنج جزء از عالمِ امر این هر ده جزء با وجودِ تضاد وتباینِ
یکدیگر بقدرتِ کامله واجب الوجود تعالیٰ وتقدس صورتِ تضاد وتباینِ اینها زائل گشته
جمع شده اند وہیئتِ وحدانی پیدا کرده این اعجوبه را حاصل نموده اند جزوِ اعظم درین معامله
عنصرِ خاک است این ہیئتِ وحدانی نیز برنگِ جزوِ ارضی برآمده است وبخاک استقرار یافته

ع خاک شو خاک تا بروید گل * که بجز خاک نیست مظهر گل * ای برادر دوستِ اربابِ
ولایت بدان این علوم و معارف نرسد که مقتبس از مشکوٰۃ انوار نبوت است علیٰ صاحبہا
الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ذٰلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل
العظیم وقلبے کہ حضرت خلیل الرحمٰن علیٰ نبینا وعلیہ وعلیٰ جمیع الانبیاء والمرسلین
وعلی الملٰئکۃ المقربین الصلوٰۃ والسلام اتمہما واکملہما اطمینان آن مسألت نمودہ
است ہمین مضغہ است نہ حقیقت جامعہ او علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بہ تمکین پیوستہ
بود و نفس باطمینان رسیدہ زیراکہ این تمکین و این اطمینان در مرتبہ ولایت صورت می بندد
کہ زینۂ نبوت است علیٰ اربابہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مناسب شانِ نبوت تقلب
واضطراب مضغہ است نہ تقلب حقیقتِ جامعہ کہ آن نصیب عوام است وحضرت رسالت
خاتمیت علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کہ ثباتِ قلب طلب نمودہ اند وگفتہ
اند اللّٰہم یا مقلب القلوب ثبت قلبی علیٰ طاعتک مقصود ثباتِ مضغہ است و در
بعضے احادیث کہ در بابِ تقلبِ قلب وارد گشتہ اند نظر باحوال انسان اگر از قلب معنی عام
گرفتہ شود کہ شاملِ حقیقتِ جامعہ و مضغہ بود نیز گنجایش دارد سوال این مضغہ ہرگاہ
بشرفِ یسعنی قلب عبدی المؤمن مشرف شدہ باشد و شایانِ مرآتیت حضرت ذات
تعالیٰ و تقدس گشتہ تقلب واضطراب در وے چرا بود و محتاج باطمینان برائے چہ باشد جواب
ظہور ہرچند اتمیت پیدا کند و از شائبۂ شیون و صفات وارہد جہل و حیرت بیشتر پیدا کند و نکارت
و نایافت زیادہ تر حاصل آید بسا است کہ با وجود این ظہور و با وجود این گنجایش از کمال جہل و حیرت
طلب دلیل بر وجود صانع نماید و در رنگ عوام بے استدلال یا تقلید یقین بوجود صانع تعالیٰ
پیدا نکند پس تقلب و اضطراب مناسبِ حال آن باشد و طلب اطمینان مراد او ضروری بود
و این فقیر در بعضے از رسائل خود نوشتہ است کہ عارف صاحب یقین را بعد از رجوع احتیاج باستدلال

میگردد و دریں مقام معلوم شد کہ در عینِ حصول و وصول احتیاج بدلیل است این مقام موافق
حالِ کمالاتِ مرتبۂ نبوت است علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و آن مقام
مناسبِ حالِ ولایت و چون صاحب این قلب را رجوع بدعوت واقع شود قلق و اضطراب
و تقلّب و تلوّنِ قلب او را بیشتر خواہد بود ہر گاہ در عینِ وصول بواسطۂ جہل و حیرت محتاج
بدلیل است در زمانِ فرقت اولیٰ کہ باشد لاجرم محتاج بود تا بوسیلۂ استدلال فی الجملہ اطمینان پیدا
کند بآنکہ گوئیم کہ دوستے کہ چندے روز از وے پوشیدہ داشتہ اند و بداغ فرقت آن متبسم ساختہ جائے
آن دارد کہ ہموارہ بہ قلق و اضطراب بود و بر دوام بحزن و اندوہ باشد کان رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ
علیہ وسلم متواصل الحزن دائم الفکر بعضے وجوہ کہ فارق این دو اطلاق قلب است
بیان میکند بگوشِ ہوش استماع باید نمود حقیقت جامعہ کہ از عالم امر است بعد از تصفیہ و تزکیہ
تمکین نام بر دوام او را میسر است بخلاف مضغہ کہ اطمینانِ او مربوط بادراک حواس است
تا زمانے کہ شئے را بحواس درک ننماید از قلق نہ بر آید لہذا حضرت خلیل علیٰ نبینا و علیہ
الصلوٰۃ والسلام و علی جمیع الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین از برائے اطمینانِ
قلب خود سوال کرد و گفت رب ارنی کیف تحی الموتیٰ فارقِ دیگر آنکہ حقیقتِ جامعہ بذکر
متاثر میگردد و چون بکمالِ ذکر میرسد بذکر متحد میشود و متجوہر بذکر میگردد و این مقام را صاحب
عوارف قدس اللّٰہ تعالیٰ سرہ مقصدِ اسنے گفتہ است و این تجوہر قلب را بذکر ذات تعالیٰ
تعبیر فرمودہ بخلاف مضغہ کہ ذکر را باو راہ نیست تا تاثر او کجا و تجوہر او کجا آنجا ظہور ذکر است نہ صالت
نہ بطلبیت نہایت عروج ذکر تا دہلیز مذکور است فرق دیگر آنکہ حقیقت جامعہ چون بنہایۃ النہایۃ
رسد و از ولایتِ خاصہ نصیب وافر حاصل کند اگر نمایندگی مطلوب پیدا آرد و ظاہر در وے ظلِ
مطلوب خواہد بود نہ عینِ آن مطلوب در رنگِ مرآت ظاہر کہ ظاہر در وے شبح شخص است
نہ عینِ شخص بخلافِ مضغہ کہ برخلافِ مرآت ظاہر ظاہر در وے عینِ مطلوب است نہ ظل او و لہذا

؎ یعنی از قول ما کہ ظاہر در دے عین مطلوبست انہ ظل او : حلول حق جل و علا و فرود آمدن او در مضغہ ممکن است

فرموده يَسَعُنِي قَلْبُ عَبْدِيَ الْمُؤْمِنِ این معامله وراے طورِ نظر و فکر است زنهار ازینجا حلول و تمکن فهم نکنی که آن کفر و زندقه است هرچند عقلِ معاش باور نکند که عینِ یک شئ در شئ دیگر ظاهر شود و حلول و تمکن آنجا نباشد این از قصورِ عقل است و قیاسِ غائبست بر شاهد فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَاصِرِيْنَ فرقِ دیگر آنست که حقیقتِ جامعه از عالمِ امر است و مضغه از عالمِ خلق است بلکه عالمِ خلق و عالمِ امر هر دو اجزاے او بند خلق جزوِ اعظمِ اوست و امر جزوِ اصغر او و از اجتماعِ این هر دو جزو هیئتِ وحدانی ایجاد یافته است که اعجوبهٔ روزگار گشته است این اعجوبه هرچند از عالمِ خلق و از عالمِ امر جدا است و بهیچ کدام بواسطهٔ هیئتِ ترکیبی تناسب و تشابه ندارد امّا معدود از عالمِ خلق است زیرا که جزوِ ارضی درین معامله عمده است و پستیِ خاک باعثِ رفعتِ او و فرقِ دیگر آنکه وسعتِ حقیقتِ جامعه باعتبارِ ظهورِ صُوَرِ اشیا است در وے و وسعتِ مضغه که بعد از تنگیِ آن مکشوف میگردد باعتبارِ گنجایشِ مطلوبست که نامحدود و نامتناهی است و آن تنگی و بلهِ تنگِ اوست که مانعِ دخولِ ماسوای است حتّیٰ که ذکر را نیز نمے گذارد که داخلِ سرادقاتِ مذکور شود و شائبهٔ ظلیت را نیز نماند که گردِ آن حریمِ مقدس گردد و ایضاً فراخیِ اوّل چون شائبهٔ چون دارد شایانِ گنجایشِ بے چون نبود و فراخیِ ثانی چون نصیبے از بیچونی یافته است چون را گنجایش ندهد عجائب کاروبار است همین قلب را بعد از رجوع بدعوت ظلمت و غین طاری میگردد و ازینجا است که سید البشر عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ فرموده اند اِنَّهٗ لَيُغَانُ عَلٰى قَلْبِيْ تا چند بیانِ فرق نماید مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ اے برادر این مضغه را پارچه گوشت لا یُعْبَأُ بِهٖ خیال نکنی که آن جوهرِ نفیس است که خزائنِ و اسرارِ عالمِ خلق در وے مخزون گشته است و دفائن و خفایاے عالمِ امر در وے مدفون شده بازیافتِ معاملاتِ خاصه که بهیئتِ وحدانی او منوط است اوّل اجزاے عشره را بتصفیه و تزکیه و بجذبه و سلوک و بفنا و بقا مزکّی و مطهّر ساخته اند و از دنسِ تعلقاتِ ماسوا آزاد گردانیده اند

مثلاً قلب را از تقلب گذرانیده بتمکین رسانیده اند و نفس را از امّارگی باطمینان آورده اند
و جزو ناری را از سرکشی و نافرمانی باز داشته اند و خاک را از پستی و پست فطرتی ارتفاع داده اند
علی هذا القیاس جمیع اجزائے او را از افراط و تفریط بحدِ اعتدال و توسط آورده اند بعد ازان
بمحض فضل و کرم این اجزا را ترکیب داده شخص معیّن ساخته اند و انسانِ کامل گردانیده قلب
آن شخص را که خلاصهٔ اوست و مرکزِ وجود او مضغه تعبیر نموده اند آنست حقیقتِ مضغه که باندازهٔ
عبارت در گفت آمده است والامر الی اللّٰه سبحانهٗ اگر نافهمے گوید که هر انسان مرکب
ازین اجزائے عشره است و از ترکیب اینها هیئتِ وحدانی وارد گوئیم آرے ازین اجزا مرکب
است امّا آن اجزا مزکّی و مطهّر نگشته اند و بجذبه و سلوک از دنسِ تعلّقاتِ ماسوای آزاد
نه گشته بخلافِ اجزائے انسانِ کامل که بفنا و بقا پاک و پاکیزه گشته اند چنانچه گذشت و در هر
انسان چون این اجزا متباین و متمایز اند و هر جزو را احکام و احوالِ متمایزه است ناچار از هیئتِ
وحدانی نصیبے ندارد و اگر هیئتے پیدا کرده است اعتباریست نه حقیقی بخلافِ اجزای انسانِ
کامل که از تمایز و تباین بر آمده ممتزج و مختلط گشته اند و احکام و احوالِ متمایزهٔ ایشان زائل گشته
بیک حکم قرار یافته اند پس ناچار هیئتِ وحدانی در وے حقیقی بود نه اعتباری در رنگِ
آنکه معجون را از ادویهٔ مختلفه راست سازند و سحق نموده جمیع اجزائے او را با یکدیگر خلط کرده
هیئتِ وحدانی ثابت کنند و از احکامِ متباینه بیک حکم آرند فافهم واللّٰه سبحانهٗ اعلم
اے برادر این همه کمالات که مر مضغه را ثابت نموده است در مقامِ قاب قوسین است
که در ظاهر رنگے از مظهر متوهّم است هر چند اینجا ظاهر اصل است نه ظلِّ آن که صورت باشد
اما شخصِ ظاهر از رنگِ مرآتِ پاک و مبرّا نیست پس قوسین ثابت باشند و ماورای این مقام
مقام او ادنیٰ است که ظاهر از مظهر رنگے نه گرفته است و امرِ زائد آنجا در تخیّل نیامده پس
قوسین آنجا مفقود باشند و جز یک رنگی در آنجا متصوّر نباشد که مناسبِ مقامِ او ادنیٰ است

۲ه یعنی فضل و کرم خداوندی عز اسمه و جل سلطانه ۱۲
۳ه پس بو تخصیص بانسان کامل چه باشد

تنها
جزو
آنجا
باشند
سلمه اللّٰه تعالیٰ

یعنی بسیار جد و جہد باید نمود تا از مقام قاب قوسین بمقام اَو اَدنیٰ وصول میسر گردد ۱۲

ومعاملۂ این مقام علاحدہ است تمام ورق را باید گردانید تا از قوسین بہ اَو اَدنیٰ رخت بر داشتہ شود و کلامنا اشارات و رموز و بشارات و کنوز واللہ سبحانہ الملھم وصلی اللہ تعالیٰ علیٰ سیدنا محمد وصحبہ وسلم وبارک

مکتوب (۲۲) بست و دوم

بمولانا محمد صادق کشمیری صدور یافتہ در بیان شرافت یافتن بلدہ سرہند بر اکثر بلاد بطفیل حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالیٰ و مشاہدہ نمودن نورے کہ گردی از صفت و شان بوے راہ نیافتہ در زمین سکنے خود و آن زمین بعد از چندگاہ روضۂ مقدسہ مخدوم زادہ کلان خواجہ محمد صادق قدس سرہ گشت ٭ الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ بعنایت اللہ تعالیٰ وسبحانہ وبصدقۂ حبیبہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ والبرکۃ بلدۂ سرہند گوئیا زمین احیاے من است کہ براے من چاہ عمیق تاریک را پر کردہ صُفّہ بلند ساختہ اند و بر اکثر بلاد و بقاع آنرا ارتفاع دادہ و نورے در آن زمین ودیعت گشتہ است کہ مقتبس از نورِ بے صفتی و بے کیفی است و در رنگ نورے کہ از زمین مقدسۂ بیت اللہ ساطع ولامع است پیش از ارتحال فرزندی اعظمی مرحومی بچند ماہ این نور را برین درویش ظاہر ساختہ بودند و در زاویۂ زمین سکنے فقیر آن را نشان دادہ نورے نمودند ساطع کہ گردے از صفت و شان بوے راہ نیافتہ بود و از کیفیات منزہ و مبرا آرزوے آن شد کہ آن زمین مدفن من شود و آن نور بر سر قبر من لامع بود این معنی را بفرزندی اعظمی کہ صاحب سر بود ظاہر ساختم و ازان نور و ازان آرزوے مطلع گردانیدم اتفاقاً فرزندی مرحومی باین دولت سبقت کرد و در پردۂ خاک و در دریاے آن نور مستغرق گشت ؎ ہنیئاً لارباب النعیم نعیمہا ٭ وللعاشق المسکین ما یتجرع ٭ از شرافت این بلدۂ معظمہ است کہ مثل فرزندی اعظمی کہ از اکابر اولیاء اللہ است

لمعہ ۵ اشارت است بحدیث من احیی سنۃ من سنتی قد امیتت بعدی فان لہ من الاجر مثل اجر من عمل بھا من غیر ان ینقص من اجورھم شیئا رواہ الترمذی وابن ماجہ ۱۲ المصحح سلمہ اللہ تعالیٰ

در اینجا آسودہ است و بعد از مدتے ظاہر شد کہ آن نور مُودع لمعۃ الیست از انوار قلبیۂ این فقیر کہ از اینجا اقتباس نمودہ در آن زمین افروختہ اند در رنگِ آنکہ چراغے از مشعلہ برافروزند قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

مکتوب الست و سیوم

بمخدوم زادہ خواجہ محمد عبد اللہ سلمہ اللہ و ابقاہ و اوصل الی غایۃ ما یتمناہ صدور یافتہ در بیانِ آنکہ عمدۂ کار اتباعِ سنتِ سنیہ است و اجتناب از بدعتِ نامرضیہ و مزیتِ طریقۂ علیۂ نقشبندیہ بر سلاسلِ دیگر بواسطۂ اتباعِ صاحبِ شریعت علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام و التحیۃ و عمل بعزیمت نمودن و مداحیِ این طریقۂ علیۂ نقشبندیہ و ما یناسب ذٰلک ۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى نصیحتے کہ بفرزندی اعزی سلمہ اللہ سبحانہ عما لا یلیق بجنابہ و بسائر احبہ نمودہ می آید اتباعِ سنتِ سنیہ است علی صاحبہا الصلوٰۃ و السلام و التحیۃ و اجتناب از بدعتِ نامرضیہ اسلام درین اوان غربت پیدا کردہ است و مسلمانان غریب گشتہ اند و تا میروند غریب تر میگردند بحدیکہ اللہ گوئے بر زمین نخواہد ماند و تقوم الساعۃ علی شرار الناس سعادتمند کسے است کہ درین غربت احیائے سنتے از سنن متروکہ نماید و اماتتِ بدعتے از بدع مستعملہ فرماید این آن وقت است کہ ہزار سال از بعثتِ خیر البشر علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام گذشتہ است و علاماتِ قیامت پرتو انداختہ است و سنت بواسطۂ بُعدِ عہدِ نبوت مستور شدہ است و بدعت بعلتِ افشاءِ کذب جلوہ گر گشتہ شاہبازے باید کہ نصرتِ سنت فرماید و ہزیمتِ بدعت نماید ترویجِ بدعت موجبِ تخریبِ دین است و تعظیمِ مبتدع باعثِ ہدمِ اسلام

۵۳ عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تقوم الساعۃ الا علی شرار الخلق رواہ مسلم یعنی برپا نگردد قیامت مگر بر بدترین خلق یعنی بدترین مردم چہ متصف بمعصیت آدمیان اند از اینجا است کہ حضرت شیخ قدس سرہ فرمودہ علی شرار الناس ۱۲ المصحح سلمہ اللہ

مَنْ وَقَّرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فَقَدْ اَعَانَ عَلٰی هَدْمِ الْاِسْلَامِ شنیده باشند همگی همت و تمامی
نهمت متوجه آن باید بود که ترویج سنتے از سنن نموده آید و رفع بدعتے از بدع کرده شود همه وقت
خصوصا درین اوان ضعف اسلام اقامت مراسم اسلام منوط بترویج سنت است و تخریب بدعت
گذشتگان در بدعت حسنی دیده باشند که بعض افراد آنرا مستحسن داشته اند اما این فقیر درین مسئله
بایشان موافقت ندارد و هیچ فرد بدعت را حسنه نمیداند و جز ظلمت و کدورت دران احساس نمینماید
قَالَ عَلَيْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ و مے یابد که درین غربت و ضعف
اسلام سلامتی منوط باتیان سنت است و خرابی مربوط بتحصیل بدعت هر بدعت که باشد بدعت
را در رنگ کلند میداند که بهدم بنیاد اسلام مینماید و سنت را در رنگ کوکب درخشان مے یابد که در
شب دیجور ضلالت هدایت میفرماید علمائے وقت را حضرت حق سبحانه و تعالی توفیق دهاد
که بحسن هیچ بدعت لب نکشایند و باتیان هیچ بدعت فتوے ندهند اگرچه آن بدعت در نظر ایشان
در رنگ فلق صبح روشن در آید چه تسویلات شیطان را در ماورائے سنت استیلائے عظیم است در
ازمنهٔ ماضیه چون اسلام قوت داشت ناچار تحمل ظلمات بدع مینمود و شاید که بعضے ازان ظلمات
در شعشعان نور اسلام نیز بعضے را نورانی متخیل میشد و باعث حکم بحسن آن میگشت اگرچه فی الحقیقت
هیچ حسن و نورانیت نداشت بخلاف این وقت که وقت ضعف اسلام است تحمل ظلمات بدع
صورت ندارد و اینجا فتوے متقدمین و متاخرین مشی نباید ساخت چه هر وقت را احکام علیحده
است درینوقت عالم بواسطه کثرت ظهور بدعت در رنگ دریائے ظلمات بنظر مے درآید و نور سنت
باغربت و ندرت دران دریائے ظلمانی در رنگ کرمهائے شب افروز محسوس میگردد و عمل بدعت
ازدیاد آن ظلمت مینماید و تقلیل نور سنت میسازد و عمل سنت باعث تقلیل آن ظلمت است و تکثیر
آن نور فَمَنْ شَاءَ فَلْيُكَثِّرْ ظُلْمَةَ الْبِدْعَةِ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكَثِّرْ نُوْرَ السُّنَّةِ وَمَنْ شَاءَ
فَلْيُكَثِّرْ حِزْبَ الشَّيْطَانِ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكَثِّرْ حِزْبَ اللّٰهِ اَلَا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ

الخاسرون الا ان حزب الله هم المفلحون وصوفیهٔ وقت نیز اگر بر سرِ انصاف بیایند ضعف اسلام وافشائے کذب را ملاحظه کنند باید که در ماورائے سنت تقلیدِ پیرانِ خود نکنند وامورِ مخترعه را ببهانهٔ عملِ شیوخ دیدن خود نگیرند اتباع سنت البته منجی ست ومثمرِ خیرات وبرکات ودر تقلیدِ غیرِ سنت خطر در خطر ست وما علی الرسول الا البلاغ پیرانِ ما را حضرتِ حق سبحانه وتعالی از ما جزائے خیر دهاد که ما واپس ماندگان را باتیانِ امورِ مبتدعه دلالت نکردند وبه تقلیدِ خودها در ظلماتِ مهلکه نینداختند وجز بمتابعتِ سنت راه ننمودند وغیر از اتباعِ صاحبِ شریعت علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة وغیر از عمل بعزیمت هدایت نفرمودند لاجرم کارخانهٔ این بزرگواران بلند آمد وپیش طاقِ وصولِ ایشان مرتفع گشت آیشانند که سماع ورقص را به پشتِ پا زده اند ووجد وتواجد را به انگشتِ شهادت دو نیم ساخته مکشوف ومشهودِ دیگران نزدِ این بزرگواران داخلِ ماسوی ست ومعلوم ومتخیل آنها قابلِ نفی معاملهٔ این اکابر در ماورائے دید ودانش ست ودر ماورائے معلوم ومتخیل ست وورائے تجلیات وظهورات ست وورائے مکاشفات ومعاینات ست اهتمامِ دیگران در اثبات ست وهمتِ این بزرگواران در نفیِ ماسوی دیگران تکرارِ کلمهٔ طیبه نفی واثبات برائے آن میکنند تا دائرهٔ اثبات وسعت پیدا کند وتمام عالم که بعنوانِ غیریت پیداست بتکرارِ کلمهٔ توحید بعنوانِ حقیت منکشف گردد وهمه را حق بینند وحق یابند تعالی وتقدس بخلاف این بزرگواران که مقصودِ شان از تکرارِ کلمهٔ طیبه لا اله الا الله وسعتِ دائرهٔ نفی ست تا هرچه مشهود ومکشوف ومعلوم ومتخیل شده بود همه در تحتِ لا داخل شود ودر جانبِ اثبات هیچ چیز ملحوظ ومنظور نبود واگر فرضًا در جانبِ اثبات امرے ظاهر شود آنرا نیز راجع بنفی باید ساخت وغیر از تکلم بکلمهٔ مستثنیٰ در مقامِ اثبات هیچ نصیب نباشد پس ذکرِ نفی واثبات در طرقِ دیگران مناسبِ حالِ مبتدیان باشد وذکر الله که کلمهٔ اثباتِ محض ست بعد از ان مناسب بود تا مثبتِ مکشوف بتکرارِ این کلمهٔ اثبات واستقرار واستمرار پیدا کند بخلافِ طریقِ این اکابر که برعکس ست که اول اثبات ست وثانی نفیِ آن اثبات واستقرار پس

ذکر اسم الله درین طریق در ابتدا مناسب بود و ذکر نفی و اثبات بعد ازان صورت بند د اگر ناقصے
سوال کند و بگوید که برین تقدیر اکابر این طریق را از مقام اثبات نصیب نباشد و غیر از نفی نقد
وقت شان نبود جواب گوئیم که اثبات دیگران در اوائل حال این بزرگواران را میسر ست اما از بلند همتی
بآن التفات نمے نمایند بلکه شایان نفی دانسته آنرا نفی مینمایند و مطلوب مثبت را وراء و رآن میدانند
پس هم اثبات دیگران ایشان را میسر ست و هم نفی ازان اثبات که مناسب مقام کبریائی ست
ایشان را مسلم هر بے سرانجامے پے بکار ایشان نبرد و هر بوالهوسے از حقیقت معامله ایشان آگاه
نبود شمه از عدم حصول این اکابر که دران موطن نفس حصول ست گفته شد اگر از حصول اکابر ایشان
لب کشاید خواص بعوام ملحق شوند و منتهیان در رنگ مبتدیان سبق الف و با اختیار کنند شعر
فریاد حافظ اینهمه آخر بهرزه نیست + هم قصه غریب و حدیث عجیب هست + و مراقبه ذات تعالی
و تقدس که دیگران اختیار کرده اند نزد ایشان از حیز اعتبار ساقط ست و بے حاصل و مراقب را
آنجا جز ظلے از ظلال هیچ نیست تعالی الله عما یقولون علوا کبیرا ذات و تعالی بلکه اسما
و صفات او سبحانه نیز بیرون از حیطه فکر و مراقبه ماست آن مقام غیر از جهل و حیرت نصیبے
نیست نه آن جهل و حیرت که مردم آنرا جهل و حیرت دانند که آن مذموم ست جهل و حیرت آن موطن
عین معرفت و اطمینان ست نه آن معرفت و اطمینان که در فهم مردم گنجد که از قبیل چون ست
واز بیچونی بے نصیب دران موطن هر چه اثبات کنیم بیچون خواهد بود تعبیر ازان خواه بجهل کنیم و خواه بمعرفت
من لم یذق لم یدر و ایضا توجه این بزرگواران باحدیت ذات ست تعالی و تقدس و از اسم و
صفت جز ذات نمیخواهند تعالی و تقدس و در رنگ دیگران از ذات بصفات فرود نمے آیند و
از ذروه بحضیض نمیگرایند عجب کار و بارست جمعے ازین طائفه ذکر اسم الله اختیار نموده اند و بان
اکتفا نانموده بصفات فرود مے آیند و ملاحظه سمیع و بصیر و علیم مینمایند و باز بر سبیل عروج از علیم و بصیر و
سمیع باسم الله میروند چرا باسم الله تنها کفایت نکنند و قبله توجه جز احدیت ذات تعالی نسازند

الیس اللہ بکافٍ عبدہ نص قاطع ست وکریمہ قل اللہ ثم ذرھم مؤید اینمعنے ست باجملہ
نظر ہمت بزرگواران این طریقہ علیہ بلند افتادہ است بہر زراقے ورقاصے نسبت ندارند لہذا
نہایت دیگران در بدایت ایشان مندرج گشتہ است ومبتدی طریقہ ایشان حکم منتہی طرق دیگر
یافتہ واز ابتدا سفر ایشان در وطن مقرر شدہ است وخلوت در انجمن بحصول پیوستہ ودوام حضور
نقد وقت شان آمدہ ایشانند کہ تربیت طالبان مربوط بہ صحبت علیہ ایشان ست وتکمیل ناقصان
منوط بتوجہ شریف شان نظر شان شافی امراض قلبیہ است والتفات شان دافع علل معنویہ
یک توجہ ایشان کار صد اربعین میکند ویک التفات شان برابر ریاضات ومجاہدات سنین ؎
نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند ٭ کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را ٭ سعادت آثارا ازین بیان
کسے توہم نکند کہ این اوصاف وشمائل جمیع اساتذہ وتلامذہ طریقہ علیہ نقشبندیہ را حاصل ست
کلا بلکہ این شمائل مخصوص باکابر اکابر این طریقہ علیہ است کہ کار را بنہایۃ النہایۃ رسانیدہ اند
ومبتدیان رشید باین اکابر نسبت ارادت درست کردہ اند ومراعات آداب نمودہ اند اندراج
نہایت در بدایت در حق ایشان ثابت ست بخلاف مبتدی ازین طریق کہ بشیخ ناقص این طریق
برسد اندراج نہایت در حق او متصور نیست چہ شیخ او بنہایت نرسیدہ است در حق مبتدی نہایت
چگونہ متصور شود ؎ از کوزہ برون ہمان تراود کہ دروست ٭ نجابت آثارا طریق این اکابر
طریق اصحاب کرام ست علیہم الرضوان واین اندراج نہایت در بدایت اثر آن اندراج ست
کہ در صحبت خیر البشر میسر میشد علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام زیرا کہ در اول صحبت آن
سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام آن میسر میشد کہ در انتہا کم ست کہ دیگران را میسر گردد واین
فیوض وبرکات ہمان فیوض وبرکات ست کہ در قرن اول بظہور پیوست ہر چند در ظاہر
آخر از اول دورست نسبت بوسط اما فی الحقیقت آخر باول از وسط نزدیکتر ست ومنصبغ بصبغ آن
متوسطان آنرا باور دارند یا نہ بلکہ اکثرے از متاخران نیز معلوم نیست کہ بحقیقت این معاملہ دارسند

والسلام علیکم وعلی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات العلی

مکتوب بست و چهارم (۲۴)

بحاجی محمد فرکتی صدور یافته در جواب کتابتیکه دران آرزو نموده بود که در جمیع ذرات مشاهده جمال لایزال میسر شود و ماینا سب ذلک ٭ الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی مراسله شریفه که از کمال اخلاص و مودت مرسل داشته بودند موجب فرحت فراوان گشت نسبت رابطه همواره شما را با صاحب رابطه میدارد و واسطه فیوض انعکاسی میشود شکر این نعمت عظمی بجا باید آورد و قبض و بسط هر دو بازوی طیران این راه اند به قبض دلگیر نشوند و به بسط خوشحال نگردند آرزوی آن نموده بودند که در جمیع ذرات مشاهده جمال لایزال میسر شود محبت اطوار ابنده را با آرزو چه کار و آرزوی او باندازه فهم قاصر او خواهد بود جمال لایزال در مرآت ذرات مشاهده نمودن از قصور نظر ست ذرات را چه مجال که مرایای آن جمال گردند آنچه در مرایای ذرات مشهود میگردد ظلی از ظلال بی نهایت آن جمال ست و او تعالی وراء الوراء باید جست و بیرون دائره آفاق و انفس باید طلبید نسبتی که الحال شما دارید فوق متمنای شماست زنهار بتقلید مردم به پستی میل نکنند و تمنای نزول از اوج بحضیض ننمایند کار خانه این اکابر بلند ست ان الله سبحانه یحب معالی الهمم ٭ المسئول من الله سبحانه جمعیتکم الصوریة والمعنویة والسلام

مکتوب بست و پنجم (۲۵)

بخواجه محمد شرف الدین حسین صدور یافته در بیان آنکه هر عملی که بر وفق شریعت غرا کرده آید داخل ذکرست اگرچه بیع و شری بود ٭ الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی صحیفه شریفه که

فرزندی اعزی بمصحوب مولانا عبدالرشید و مولانا جان محمد ارسال داشته بودند رسید و مبلغ نذر نیز رسید جزاکم اللہ سبحانہ خیراً استماع خبر صحت شما فرحت فراوان ساید ای فرزند فرصت غنیمت ست و صحت و فراغ مغتنم ہموارہ اوقات را بذکر الٰہی جل شانہٗ مصروف باید ساخت ہر عملے کہ برفق شریعت غرا کردہ آید داخل ذکرست اگرچہ بیع و شری بود پس در جمیع حرکات و سکنات مراعات احکام شرعیہ باید نمود تا آنہا ہمہ ذکر گردد چہ ذکر عبارت از طرد غفلت ست و چون مراعات اوامر و نواہی در جمیع افعال نمودہ آید از غفلت آمر و ناہی آنہا نجاتے میسر شد و دوام ذکر او تعالیٰ حاصل گشت این دوام ذکر در یاد داشت حضرات خواجہاست قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم کہ آن مقصور بر باطن ست و این در ظاہر نیز متمشی ست اگرچہ متعسرست وفقنا اللہ سبحانہ و ایاکم بمتابعۃ صاحب الشریعۃ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ +

مکتوب بست و ششم (۲۶)

بعرفان پناہی مرزا حسام الدین احمد ارسال یافتہ در جواب کتابت او کہ از انجا بوئے جانب داری مے آید و در آنکہ تلقین ذکر در رنگ تعلیم الف و بے ست مر صبیان را بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفہ مکرمت کہ بمصحوب قاصد کشمیری کرم کردہ ارسال داشتہ بودند بمطالعۂ آن مشرف گشت چون متضمن خیریت حضرات آنحدود بودہ فرحت بخشید جزاکم اللہ سبحانہ خیراً اندراج یافتہ بود کہ مخدوم زادۂ کلان و خواجہ جمال الدین حسین بواسطۂ شرم تلقین میان شیخ الہداد آنجا نتوانستند رسید مخدوما ہنوز ازین قسم سخنان بوئے جانب داری آید و ازین طرح وضع مباینت و مخالفت مفہوم میگردد انا للہ و انا الیہ راجعون مخدوم زادۂ کلان را بایستے شرم وصیت والد بزرگوار خود میکردند و شرم توجہ و افادہ کہ در حضور ایشان نسبت بہر دو مخدوم زادہ بامر حضرت ایشان واقع شدہ بود نیز میکردند و میان شیخ الہداد با وجود دعوی پیری شیخی

بانکستے درین امر جرأت نمینمودند و ملاحظۂ وصیت و سبقت افادہ میکردند آنچہ شما نوشتہ اید حق و صواب خواہد بود امّا مکتوبیکہ مخدوم زادہ کلان بمصحوب برادر عزیز خود ارسال داشتہ بودند متضمن کمال تواضع بودہ است و مشتمل بر فرط طلب و شوق و عبارتہا دران مکتوب اختیار نمودہ بودند کہ بے جنون طلب ایراد آن عبارات متصور نیست بعد از ارسال این مکتوب مگر انحرافے راہ یافتہ باشد رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ امّا فقیر میداند کہ وصیت ایشان بے حکمت نخواہد بود و میدیدست کہ عاقبت محمود خواہد داشت اما افسوس ست کہ آن قسم طلب کہ شمّہ ازان از مکتوب ایشان مفہوم میگشت برباد رود و ضد آن بجائے آن نشیند بر دوستان و ہواخواہان این معنے بسیار گران ست جائے آنست کہ اہتمام آن دارند مکرّما اگر کار بمجرد تلقین تمام ست مبارک باشد نزد فقیر تلقین ذکر در رنگ تعلیم الف و بے ست مر صبیان را اگر بمجرد ہمین تعلیم محصّل ملکہ مولویہ است چہ مضایقہ متوقع از کرم و التفات شما آنست کہ یکطرف داری را بگذارند و بجمیع یاران بمساوات آشنائی کنند زیادہ چہ مبالغہ نماید والسّلام۔

مکتوب بست و ہفتم (۲۷)

بمولانا محمد طاہر بدخشی ارسال یافتہ در جواب تشکیکات شیخ عبد العزیز جونپوری کہ در مکتوب اوّل کہ بنام اوست دران نمودہ بود۔ بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب شریف کہ بعد از مدت مدید ارسال داشتہ بودند رسیدہ فرحت فراوان ساخت حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بجمعیت ظاہر و باطن متحلّی و متزیّن دارد فقیر درین مدت سہ مکتوب بشما نوشتہ است از انجملہ یک مکتوب بشما رسیدہ است مسافت بعیدہ عذر مینماید و مکتوبیکہ مشیخت مآب شیخ عبد العزیز نوشتہ بودند بمصحوب مکتوب شما نیز رسید و آنچہ اندراج نمودہ بودند بوضوح انجامید آنجا اندراج یافتہ بود کہ اگر حقائق ممکنات کہ صور علمیہ اند عدمات باشند کہ اضداد صفات اند لازم مے آید حصول آن عدمات

در ذاتِ تعالیٰ وتقدّس وهو سبحانه منزّه عن ذلك عجب شبه ست میدانند که حضرت
حق سبحانه اشیاءِ شریفه وکثیفه را میدانند وهیچ کدام اینها را در ذاتِ او تعالیٰ حصول نیست وهیچ
کدام اتصاف نه درینصورت حصول ازکجا پیدا شود ونیز اندراج یافته بود که حقائق ممکنات باید که
وجودی وثبوتی باشند نه عدمی که حقائق عبارت از ارواح ونفوسِ ممکنات ست بلکه وجود وثبوت
علمی دارند که در حقائق درکارست آباید که این اعتراض اول بر شیخ محی الدین بکنند که گفته
الاعیان ما شمّت رائحة الوجود عجب کارست اینجا حقائق عبارت از ارواح ونفوس
ممکنات داشته اند واعیانِ ثابته ومعلومات الله را گذاشته ونیز اندراج یافته بود که انبیاء علیهم
الصلوات والتسلیمات واولیا علیهم الرضوان وسایرِ افرادِ انسان که از ممکنات اند اگر حقائق
اینها عدمات باشند شرف وکرامت ازین زمره علیه مسلوب ومعدوم میگردد چرا مسلوب ومعدوم
میگردد که او تعالیٰ به حکمتِ بالغه وقدرتِ کامله خود آن عدمات را بحسنِ تربیتِ خود مرایائے عکوس
اسما وصفاتِ خویش ساخته بشرف نبوت وولایت مشرف گردانیده وبظلال کمالاتِ خود متجلی گردانیده
معزز ومکرم ساخت چنانچه انسان را از ماءِ مهین خلق کرده بدرجاتِ علیا رسانید العجب شرف و
کرامتِ انسان را در نظر درآورند وتنزیه وتقدیسِ واجب را تعالیٰ وتقدّس از دست دادند میگویند
همه اوست اشیاءِ خسیسه رذیله را عینِ حق میگویند تعالیٰ وتقدّس وازان مقوله تحاشی نمے نمایند
وحقائق عدمیه مر انسان را تجویز نمے نمایند وازان تحاشی دارند حضرت حق سبحانه وتعالیٰ
انصاف دهاد ونیز اندراج یافته بود که سخن اجماعی را بابداع ارتفاع نمیتوان نمود سخن مبدع مقوله
همه اوست را میدانیم چه مقوله همه از وست مجمع علیه علماست تا این زمان که راه ملامت وشناعت
بر صاحب فصوص مسلوک ست بواسطه همین مقوله است که همه اوست میگویند وحاصل معارف فقیر
که نوشته است همه از وست که مقبول شرع وعقل ست فکیف که مؤید بکشف والهام گردد وشیخ مشار الیه
بعد از ذکر اعتراضات در مقام شفقت آمده نوشته اند که اگر حقائق ممکنات را ارواح انسانی دارند

موافق جمهور ست آز جمہور کدام صنف را مراد داشتہ باشد تا این زمان مسموع نشدہ ست کہ حقائق ممکنات را کسے ارواح انسانی گفتہ باشد العجب کل العجب شیخ خیال کردہ کہ ہر کسے سخن را بقیاس وتخمین میگوید وبتفکر وتخیل مے بافد کلا معارفے کہ بے کشف والہام در گفت ونوشت آید وبے شہود ومشاہدہ در تحریر وتقریر گنجد بہتان وافترا ست علی الخصوص کہ مخالف قوم گوید شیخ مشار الیہ تا چہ اعتقاد داشتہ باشد واین معارف را از کدام قبیل فہمیدہ بود ربنا اغفر لنا ذنوبنا واسرافنا فی امرنا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکفرین والسلام

مکتوب بست وہشتم (۲۸)

بمولانا محمد صادق کشمیری در جواب استفسارہائے او بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب شریف رسید چون متضمن احوال پسندیدہ بود موجب فرحت گشت نوشتہ بودند کہ در وراثت معاملہ بجائے رسیدہ ست کہ حمل صفات بر وے تعالی وتقدس تکلف مینماید وویرا سبحانہ وراء ہمہ میداند سعی نمایند کہ این حمل بتکلف ہم میسر نشود وبحیرت صرف انجامد پرسیدہ بودند کہ در رشحات از بابا آبریز نقل کردہ ست کہ گفتہ چون حق سبحانہ وتعالی بروز ازل گل آدم مے سرشت من آب بر آن گل میریختم تاویل این چگونہ باشد بدانند کہ در خدمات طینۃ حضرت آدم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام چنانچہ ملائکہ کرام را علی نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام دخل دادہ بودند روح اورا قدس سرہ نیز دخل دادہ باشند وخدمت آبریزی باو سپردہ وبعد از نشاء عنصری او بلکہ بعد از کمال او برہمعنے اورا اطلاع دادہ باشند جائز ست کہ حضرت حق سبحانہ وتعالی ارواح مجردہ را قدرتے بدہد کہ افعال اجسام صادر نماید ازین قبیل ست آنچہ بعضے از کبرا از افعال شاقہ خود خبر دادہ اند کہ پیش از وجود عنصری بقرون متطاولہ صادر شدہ بود ندآن صدور افعال از ارواح مجردہ ایشان بودہ واطلاع برہمعنے ایشانرا بعد از وجود عنصری حاصل شدہ جمعے را صدور

این افعال در توهّم تناسخ می اندازد حاشا و کلا که بدنے دیگر باو تعلّق گرفته باشد روح مجرّد دست
که باقدارِ خداوندی جلّ سلطانهٗ کار بدن میکند و اربابِ زیغ را در ضلالت می اندازد درین مقام مجالِ
سخن بسیار است و تحقیقاتِ غریبه فائض گشته اگر توفیق یافت جائے ثبت خواهد نمود ان شاء الله تعالیٰ
الآن وقت مساعدت نمود و ایضاً رسیده بودند که در رشحات مینویسد که چون خواجه علاء الدین
قدّس سرّهٗ از مولانا نظام الدین خاموش گران خاطر شده خواستند که از ایشان سلب نسبت کنند
مولانا در انوقت التجا بروحانیتِ آنسرور آورد علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام و ازان حضرت
علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام بحضرتِ خواجه خطاب رسید که نظام الدین از آنِ ماست کسے را
بروے مجالِ تصرّف نباشد و جائے دیگر درهمین کتاب مینویسد که در پیری حضرتِ خواجه احرار قدّس سرّهٗ
از مولانا سلب نسبت نمودند مولانا میگفت که خواجه مارا پیر یافتند و هرچه داشتم بردند و در آخر کار مفلس
گردانیدند این چگونه بود که حضرت رسالت علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام کسے را که از خود ساخته
باشند و فرموده که کسے را بروے مجالِ تصرّف نیست حضرت خواجه احرار قدّس سرّهٗ چگونه بروے تصرّف
کنند بدانند که حضرت خواجهٔ ما قدّس سرّهٗ این نقل را نے پسندیدند و در سلبِ نسبتِ مولانا توقّف
داشتند و میفرمودند که مولانا عبد الرحمٰن و غیر ایشان از مریدانِ مولانا سعد الدین کاشغری که مریدِ مولانا
نظام الدین است بسیار اند و هیچ یکے باین نقل لب نکشاده است و برد و قبول پیش نیامده مولانا
فخر الدین علی از کجا نوشته باشد و اگر این خبر صدق میداشت بتواتر نقل میشد لتوفّر الدواعی علیٰ
نقله و چون بتواتر منقول نگشت و به خبرِ واحد قرار گرفت معلوم شد که در صدق آن تردّد است و بعضے
از نقلهائے دیگر که صاحبِ رشحات کرده است از صدق دور اند و اهل این سلسلهٔ علیه دران نقلها
تردّدها دارند وهو سبحانه اعلم و ایضاً حضرت خواجهٔ ما قدّس سرّهٗ میفرمودند که مفلس ساختن
دلالت بر سلبِ ایمان وارد اعاذنا الله سبحانه منه و اینمعنی تجویز نمودن بسیار مشکل است
ربّنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهّاب

مکتوب بست و نہم (۲۹)

بفضیلت پناہی شیخ عبدالحق دہلوی صدور یافتہ دربیان آنکہ بہترین امتعہ این نشا حزن و اندوہ ست وگواراترین نعم این مائدہ الم و مصیبت الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مخدوما مکرما در ورود مصائب ہرچند تحمل اذی ست اما امید کرامتہاست بہترین امتعہ این نشا حزن و اندوہ ست وگواراترین نعم این مائدہ الم و مصیبت این شکر پارہ ہا بدارو ے تلخ غلاف رقیق فرمودہ اند و باین حیلہ راہ ابتلا وا نمودہ سعادتمندان نظر بر حلاوت آنہا انداختہ آن تلخی را در رنگ شکر میخایند و مرارت را بر عکس صفرائی شیرین مییابند چرا شیرین نہ یابند کہ افعال محبوب ہمہ شیرین اند علتی مگر آنرا تلخ یابد کہ بما سوای گرفتارست دولتمندان در ایلام محبوب آن قدر حلاوت ولذت مییابند کہ در انعام او متصور نباشد ہرچند کہ ہردو از محبوب ند لیکن در ایلام نفس محب را مدخلے نیست و در انعام قیام مراد نفس ست ؎ ھنیئا لارباب النعیم نعیمہا ٭ اللھم لا تحرمنا اجرھم ولا تفتنا بعدھم وجود شریف ایشان درین غربت اسلام اہل اسلام را مغتنم ست سلمکم اللہ سبحانہ وابقاکم والسلام

مکتوب سی ام (۳۰)

بخواجہ محمد اشرف وحاجی محمد فرکتی در جواب کتابت ایشان و در جواب دو سوال یکے از ورزش نسبت رابطہ و دیگرے از فتور مشغولی خود بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفی صحیفہ گرامی کہ اخوین اعزین اشرفین ارسال داشتہ بودند رسید و کیفیات احوال کہ اندراج یافتہ بود بوضوح انجامید خواجہ محمد اشرف ورزش نسبت رابطہ را نوشتہ بودند کہ بحدے استیلا یافتہ است کہ در صلوۃ آنرا مسجود خود میدانند و مے بینند و اگر فرضا نفی میکنند منتفی نمیگردد

محبت اطوار این دولت متمنائے طلاب ست از ہزاران یکے را مگر بدہند صاحب این معاملہ مستعد تام المناسبت ست تحمل کہ باندک صحبت شیخ مقتدا جمیع کمالات او را جذب نماید رابطہ را چرا نفی کنند کہ او مسجود الیہ ست نہ مسجود لہ چرا محاریب و مساجد را نفی نکنند ظہور این قسم دولت سعادتمندان را میسر ست تا در جمیع احوال صاحب رابطہ را متوسط خود دانند و در جمیع اوقات متوجہ او باشند نہ در رنگ جماعۂ بید ولت کہ خود را مستغنی دانند و قبلۂ توجہ را از شیخ خود منحرف سازند و معاملۂ خود را برہم زنند دیگر خبر فوت والدۂ فرزندان خود نوشتہ بودند انا للہ و انا الیہ راجعون فاتحہ خواندہ شد و در اثناء خواندن اثر اجابت مفہوم گشت مولانا حاجی محمد اظہار نمودہ بودند کہ قریب دو ماہ ست کہ فتورے در مشغولی رفتہ ست و آن ذوق و حلاوت کہ سابقا داشت نماندہ مودت اطوار اغنیمت اگر در دو چیز فتورے نرفتہ باشد یکے ازان دو چیز متابعت صاحب شریعت ست علیہ و علی الہ الصلوات و التسلیمات و التحیات دوم محبت و اخلاص ست بشیخ خود با ثبوت این دو چیز اگر ہزاران ظلمات و کدورات طاری شود باک ندارد آخر او را ضائع نخواہند گذاشت اگر عیاذا باللہ سبحانہ یکے ازین دو چیز نقصان پیدا کرد خرابی در خرابی ست اگرچہ بحضور و جمعیت باشد کہ آن استدراج ست کہ عاقبت خرابی دارد و از حضرت حق سبحانہ و تعالی بتضرع و زاری ثبات این دوام خواہند و استقامت برین دوام مسئلہ نمایند فانہما ملاک الامر و مدار النجاۃ و السلام علیکم و علی سائر الاخوان خصوصا علی المحب القدیم مولانا عبد الغفور السمرقندی

مکتوب سی و یکم (۳۱)

بخواجہ شرف الدین حسین صدور یافتہ در وعظ و نصیحت الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی فرزند عزیز فرصت مغتنم ست باید کہ تمام بامور لاطائل صرف نشود بلکہ تمام بمرضی حق جل و علا صرف یابد نماز پنجگانہ بہ جمعیت و جماعت با تعدیل ارکان باید کہ ادا یابد و نماز تہجد را از

دست ندہند و استغفارِ سحر را رائگان نگذارند و بخوابِ خرگوش محظوظ نباشند و بحظوظ عاجلہ مغتر نگردند و تذکرِ موت و احوالِ آخرت نصبِ عین دارند بالجملہ از دنیا معرض باشند و بآخرت مقبل بقدرِ ضرورت بدنیا پردازند و سائرِ اوقات را باشتغالِ امورِ آخرت معمور دارند و حاصلِ کلام آنکہ دل باید کہ از گرفتاری ماسوای آزاد باشد و ظاہر باحکامِ شرعیہ متحلّی و متزیّن ۵ کار این ست و غیر این ہمہ ہیچ +
باقی احوال بخیر است والسلام

مکتوب سی و دوم (۳۲)

بمرزا قلیج اللہ صدور یافت در جوابِ عریضۂ او کہ شکایت از جمعیّتِ باطن نوشتہ بودند و دعا بنا کسب

ذٰلِکَ بَعْدَ الحَمْدِ وَالصَّلوٰۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند صحیفۂ شریفہ کہ در بابِ عزا نوشتہ بودند رسید اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ ماہم بتوفیق اللہ سبحانہ بقضاء او تعالیٰ رضی شدیم شما ہم رضی باشید و بدعا و فاتحہ مُمِد و معاون گردید دیگر خبر خلاصی شما باعثِ مسرت و فرحت گشت و از دو الم یک الم تسکین یافت لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ الحَمْدُ وَالمِنَّۃُ عَلٰی ذٰلِکَ شکایت از جمعیت باطن نوشتہ بودند بلے تشتّتِ ظاہر را تاثیر عظیم ست در تصرّفِ باطن چون در باطن کدورت یابند تدارکِ آن بتوبہ و استغفار نمایند و چون صورتِ ہائلہ ظاہر شود بکلمۂ تمجید لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّۃَ اِلَّا بِاللّٰہِ العَلِیِّ العَظِیْمِ دفعِ آن بکنند و تکرارِ معوّذتین دران وقت مغتنم ست باقی احوال مستوجبِ حمد ست لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ الحَمْدُ وَالمِنَّۃُ دَائِمًا وَعَلٰی کُلِّ حَالٍ وَاَعُوْذُ بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ مِنْ حَالِ اَہْلِ النَّارِ فقیر از ضعف داشت بنا بران بتفصیلِ احوال نپرداخت حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ ما و شما را بر جادۂ شریعتِ مصطفویہ علٰی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت کرامت فرماید والسلام

مکتوب سی و سیوم (۳۳)

به مولانا محمد صالح کولابی صدور یافته در بیان آنکه محبوب در نظر محب در همه حال محبوب ست اگر انعام فرماید واگر ایلام نماید بلکه نزد اقل ایلام ازدیاد محبت بخش ست از انعام او و مزیت حمد بر شکر و ما یناسب ذلک. الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی اخوی اعزی مولانا محمد صالح معلوم فرمایند که محبوب در نظر محب بلکه در نفس امر همه وقت محبوب ست و همه حال محبوب اگر ایلام فرماید محبوب ست واگر انعام نماید محبوب نزد اکثر مردم که بدولت محبت مشرف گشته اند در وقت انعام ازدیاد محبت محبوبست از وقت ایلام او یا در هر دو وقت مساوات ست و نزد اقل عکس این معامله ست و ایلام ازدیاد محبت بخش ست از انعام او و مقدمه این دولت عظمی حسن ظن ست بمحبوب حتی که اگر محبوب بر حلقوم محب اجرای سکین نماید و هر عضو او را از عضو دیگر او جدا سازد محب او را عین صلاح خود داند و بهبود خود تصور کند و چون بحصول این حسن ظن کراهت فعل محبوب از نظر محب برخاست بدولت محبت ذاتی که مخصوص بحبیب رب العالمین ست علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات و معرا است از جمیع نسب و اعتبارات مشرف گشت و در ایلام زیاده از انعام محبوب التذاذ و فرح یافت انگارم که این مقام فوق مقام رضاست چه در رضا رفع کراهت فعل ایلام محبوب ست و اینجا التذاذ باین فعل زیرا که هر چند از جانب محبوب جفا بلند تر بیشتر بود از جانب محب فرح و سرور زیاده تر باشد شتان ما بینهما و چون محبوب در نظر محب بلکه در نفس امر همه وقت و همه حال محبوب ست لاجرم محبوب همه وقت و همه حال در نظر او بلکه در واقع و نفس امر محمود و ممدوح نیز خواهد بود و محب در وقت ایلام و انعام او مادح و ثناخوان او فحینئذ یصدق لهذا المحب الصادق ان یقول صادقا و مصدوقا الحمد لله رب العالمین علی کل حال و یصیر هذا المحب من الحامدین له سبحانه فی السراء والضراء

حقیقةً ما ناکہ مزیت حمد بر شکر ازین رہگذر ست کہ در شکر انعامِ منعم ملحوظ ست کہ راجع بصفت بلکہ بفعل ست و در حمد ملحوظ حسن وجمالِ محمود ست سواءٌ کانَ ذاتیاً او وصفیاً او فعلیاً وسواءٌ کانَ اِنعاماً او ایلاماً فانَ ایلامَہ سبحانہ حسنٌ کانعامِہٖ تعالیٰ فیکونُ الحمدُ ابلغَ فی الثناءِ واجمعَ لمراتبِ الحسنِ والجمالِ وابقٰی فی حالتی السرّاءِ والضرّاءِ بخلافِ الشکرِ فانہٗ مع قصورِہٖ سریعُ الزوالِ وعلیٰ شرفِ الھلاکِ بزوالِ الانعامِ وھلاکِ الاحسانِ سوال تو در بعضے از مکتوباتِ خود نوشتہ کہ مقامِ رضا فوقِ مقامِ محبت و مقامِ حب ست و اینجا مینویسی کہ این مقامِ محبت فوقِ مقامِ رضاست توفیق درمیان این دو سخن چیست جواب این مقامِ محبت و مقامِ حب وراءِ آن مقامِ محبت و مقامِ حب ست چہ آن مقام مشتمل بر نسب و اعتبارات ست اجمالاً و تفصیلاً اگرچہ آن محبت را محبتِ ذاتی گویند و این حب را حبِ ذات تصور کنند زیراکہ آنجا قطعِ نظر از ملاحظۂ شیون و اعتبارات نیست بخلافِ این مقام کہ از نسب و اضافات معرا ست کما مرّ و آنچہ در بعضے از مکتوبات اندراج یافتہ ست کہ فوقِ مقامِ رضا قدمگاہے نیست الا اکابرِ الرسل را علیہ وعلیہم وعلیٰ آلِ کلٍّ الصلواتُ والتسلیماتُ مگر عبارت ازین مقام ست کہ مخصوص باوست علیہ وعلیٰ آلہِ الصلوٰۃُ والسلامُ واللّٰہُ سبحانہٗ اعلمُ بحقائقِ الامورِ کلِّھا باید دانست کہ کراہیتِ ظاہر منافی رضاءِ باطن نیست و مرارتِ صورت نافی حلاوتِ حقیقت زیراکہ ظاہر و صورتِ عارفِ کامل را بر صفاتِ بشریت واگذاشتہ اند تا قباب کمالاتِ او گردد و ابتلاو آزمایش پیدا کند و محق با مبطل ممتزج بود این ظاہر و صورتِ عارفِ کامل را نسبت بباطن و حقیقتِ او در رنگِ جامہ یکتا تصور باید نمود نسبت بشخصِ لابسِ آن جامہ معلوم ست کہ جامہ را نسبت بآن شخص چہ مقدار ست ہمچنین ست قدرِ صورت نظر بحقیقت او و این صورتِ عارف را بے بصران در رنگِ عوام مے نگارند و مثلِ صورِ بے حقائقِ خود خیال میکنند لاجرم در مقامِ انکار مے آیند و حرمان کسب مے نمایند والسلامُ علیٰ من اتبعَ الھدیٰ والتزمَ متابعةَ المصطفیٰ

مکتوب سی وچہارم (۳۴)

بنور محمد تہاری صدور یافتہ در جواب عریضۂ او کہ از توارد احوال نوشتہ بود. الحمد للّٰہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفٰی مکتوب شریف رسید از توارد احوال نوشتہ بودند بوضوح انجامید بدانند کہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ چنانچہ داخل عالم نیست خارج عالم ہم نیست وچنانچہ منفصل از عالم نیست بعالم متصل ہم نیست او تعالیٰ ہست اما اینہمہ صفات دخول وخروج واتصال وانفصال از وے سبحانہ مسلوب ست خالی ازین صفات اربع او سبحانہ باید جست وبیرون ازین صفات او را تعالیٰ باید یافت اگر رنگے ازین صفات ممتزج ست گرفتاری ظلال ومثال حاصل ست بلکہ بصفت بیچونی وبیچگونی کہ گرد ے از ظلیت ندشتہ باشد او تعالیٰ باید طلبید واتصال بیچونی بآن مرتبہ پیدا باید کرد این دولت نتیجہ صحبت ست بگفتن ونوشتن راست نمے آید واگر بنویسد کہ فہم کند وکہ دریابد بکار خود سرگرم باشند وتا حین ملاقات کیفیات احوال را نویسان باشند۔ والسلام۔

مکتوب سی وپنجم (۳۵)

بہ پیرزادگی خواجہ محمد عبد اللّٰہ سلمہ اللّٰہ تعالیٰ صدور یافتہ در جواب استفسارہائے او کہ نمودہ بودند از توحید واز عین الیقین بطرز خاص وما یناسب ذلک. بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بجناب مخدوم زادہ میرساند صحیفہ شریفہ رسید از مطالعہ آن فرحت فراوان بحصول انجامید از شمول نسبت حضور واستیلائے آن اندراج یافتہ بود نیک مبارک ست این دولت کہ شما را در سہ ماہ میسر شدہ ست در سلاسل دیگر اگر در دہ سال میسر گردد نعمت عظمیٰ شمرند وامر عظیم تصور نمایند شکر این نعمت بجا باید آورد وچون میداند کہ فطرت شما بلند ست وبہ تحسین این قسم احوال ارشانۂ عجب مبرا ست اظہار این نعمت نمودہ آمد لئن شکرتم لازیدنکم نص قاطع ست

نوشته بودند که پیشگاه توحید ظهور کردن گرفته است این دولت نیز مبارک باشد باادب قبول این وارد نمایند
اما در غلبهٔ این حال آداب شرعیه را نیک مراعات فرمایند و حقوق بندگی را کما ینبغی بجا آرند و بدانند که
این شعبده بر تقدیر صدق و صحت بواسطهٔ استیلای محبت محبوب ست که محب هر چه بیند و داند غیر از
محبوب نه بیند و نداند و از هر که لذت و ذوق بگیرد آنرا منسوب به محبوب دارد درین صورت مشهود محب
کثرت ست لیکن بعنوان وحدت پس فنا درین موطن متحقق نباشد زیرا که در فنا رفع شهود کثرت ست
بالکل بواسطهٔ استیلاء شهود واحد این فنا نیز نسبت بعدم شهود کثرت ممکنات گفته اند حقیقت فنا
وقتی متحقق شود که کثرت اسما و صفات و شیون و اعتبارات نیز بتمامها از نظر مختفی گردد و جز احدیت
ذات مجرده تعالی هیچ چیز ملحوظ و منظور نباشد حقیقت تمامی سیر الی الله اینجا جلوه گر گردد و خلاصی از
گرفتاری ظلال بالکلیه درین مقام صورت بندد و این زمان معامله باصل اصول افتد و از دال بمدلول رسیده
شود و از علم بعین و از گوش باغوش عروج نموده آید و وصل عریان متحقق گردد و کذا و کذا ثم کذا و کذا
بغیر از رمز و اشارت و آن هم مبهم و سر در گم از ان موطن لب نمیتوان کشاد مخدوم زاده از ما بیان آن
عین الیقین مے طلبند و میخواهند که آن عین در علم گنجد مشکل کارست چه کند و چه گوید و چه سان آنرا
و معقول سازد مگر مخدوم زاده از کرم معذور دارند و از طلب علم بطالب حال گرایند دو سوالے که مخدوم زاده
کرده بودند هر دو سوال از بند فطرتی خبر داد یک سوال از بیان عین الیقین بطرز خاص بوده چنانچه گذشت و
سوال دیگر از بیان تاویل متشابهات قرآنی بوده که علم آن نصیب علماء راسخین ست جواب سوال دویم
از جواب سوال اول هم دقیق تر ست و پوشیده تر شایان استتار ست و منافی ظهور و اظهار علم تاویل
متشابهات کنایات از معاملات ست که مخصوص برسل ست علیهم الصلوات والتسلیمات و از
امتان مگر اقل قلیل را به تبعیت و وراثت ازین علم شربے ارزانی دارند و درین نشأ ارفع از جمال شان بر ایشان
بکشایند اما امید ست که در نشأ آخرت جم غفیر از امتان نیز به تبعیت باین دولت مهتد گردند این قدر
بعلم مے در آید که درین نشأ نیز بعضے دیگر را ورای آن اقل رواست که باین دولت مشرف سازند

امّا علم بحقیقتِ معامله ندہند و تاویل را منکشف نسازند بالجمله جائز ست که تاویلِ متشابہات حاصل آن بعض بود اما ندانند که چه حاصل وارد زیرا که متشابہات که کنایات از معاملات ست روا بود که معامله حاصل شود و علم بآن معامله میسّر نگردد یعنی دریک فردے از منتسبان خود مشاہده نموده است بدیگران تا چه رسد سوالِ شما ازین معامله امیدوار ساخته است ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علٰی کلِّ شیءٍ قدیر والسلام

مکتوب سی و ششم (۳۶)

بخواجه محمد تقی صدور یافته در بیانِ بحث امامت و تحقیقِ مذہب اہلِ سنت و جماعت و مذاہب مخالفان و در بیانِ آنکه اہل سنت متوسّط اند در بیانِ افراط و تفریط که روافض و خوارج اختیار کرده اند و مدّاحی اہل بیت آنسرور صلّی اللّٰه علیه و آله وسلّم و مایناسب ذٰلک بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم

بعد الحمد والصلوٰة و تبلیغ الدعوات میرساند محبت درویشان و ارتباط و الفت با ایشان و رغبت استماع سخنان این طائفه علیه و میل با وضاع و اطوار این طبقه سنیه از اجل نعم خداوندیست جلّ سلطانه و از اعظم دول و تعالی مخبر صادق فرموده است علیه و علی آله الصلوٰة والسلام المرء مع من احب پس محب ایشان با ایشان ست و در حریم قرب طفیلی ایشان توفیق آثار سعادت اطوار فرزندی خواجه شرف الدین حسین ظاہر ساختند که این اوصاف حمیده در ایشان با وجود تعلقات شتّی جمع ست و این معانی پسندیده با وجود گرفتاریهائے لاطائل مجتمع للّٰه سبحانه الحمد والمنة علٰی ذٰلک صلاح ایشان موجب صلاح جمّ غفیر ست و فلاح ایشان مستلزم فلاح جمع کثیر مشار الیه ظاہر ساختند که ایشان بسخنان تو آشنا اند و رغبت باستماع علوم قوم دارند اگر چند کلمه بجناب ایشان بنویسی بہتر باشد اجابةً للملتمس چند کلمه نوشته شد چون درین ایام از بحث امامت بسیار مذکور میشود و ہر کسے درین باب بظن و تخمین سخن میراند بضرورت درین مبحث چند سطر نوشته آمد و تحقیق مذہب اہل سنت و جماعت و مذاہب مخالفان بیان نموده شد نجابت آثار ازین علامات

اَهلِ السُّنَّةِ وَالجَمَاعَةِ تَفضِيلُ الشَّيخَينِ وَمَحَبَّةُ الخَتَنَينِ تفضیلِ شیخین کہ با محبت ختنین جمع شود از خصائص اہل سنت و جماعت ست تفضیلِ شیخین باجماعِ صحابہ و تابعین ثابت شدہ است چنانچہ نقل کردہ اند آنرا اکابرِ ائمہ کہ یکے ازیشان امام شافعی ست و شیخ ابو الحسن اشعری میفرماید کہ تفضیل ابوبکر و عمر رض بر باقی اُمت قطعی ست و از حضرت امیر نیز بتواتر ثابت شدہ است کہ در زمانِ خلافت و اوانِ مملکتِ خود در حضور جم غفیر بگروہ خود میفرمود کہ ابوبکر و عمر بہترین این امت اند چنانچہ امام ذہبی گفتہ است و امام بخاری روایت کردہ است کہ حضرتِ امیر فرمودہ است کہ بہترینِ مردم بعد از پیغمبر عَلَیہِ وَعَلیٰ اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ ابوبکر ست پس عمر پس مردِ دیگر پس گفت پسر او محمد بن الحنفیہ پس تو ئی فرمود نیستم من مگر یک مردے از مسلمانان بالجملہ تفضیلِ شیخین از کثرتِ رواۃِ ثقات بحدِ شہرت و تواتر رسیدہ است انکار آن یا از راہ جہل ست یا از راہ تعصب و چون مجالِ انکار نیافت عبد الرزاق کہ از اکابرِ شیعہ است بے اختیار تفضیلِ شیخین قائل گشت و گفت کہ چون علی شیخین را بر خود تفضیل دادہ من ہم تفضیل وایشان را بر وے تفضیل میدہم و اگر او تفضیل نمیداد من ہم تفضیل نمیدادم گناہ ست کہ من دعوی محبتِ علی نمایم و باو مخالفت کنم و چون در زمانِ خلافتِ حضراتِ ختنین ظہورِ فتن و اختلال در امورِ مردم بسیار شدہ بود و در دلہائے مردم ازین راہ کدورت بہم پیدا گشتہ و عداوت و کینہ در میانِ مسلمانان استیلا یافتہ بضرورت محبتِ ختنین نیز از جملہ شرائطِ سنت و جماعت عداد نمودہ آمد تا جاہلے ازین راہ سوءِ ظن باصحابِ خیر البشر عَلَیہِ وَعَلیٰ اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ پیدا نکند و بجانشینانِ پیغمبر عَلَیہِ وَعَلَیہِمُ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ بغضے و عداوتے حاصل نیارد پس محبتِ حضرتِ امیر شرطِ تسنن آمد و آنکہ این محبت ندارد از اہلِ سنت و جماعت خارج گشت و خارجی نام یافت و آنکہ در محبتِ امیر طرفِ افراط اختیار کرد و زیادہ از انچہ شاید بوقوع آورد و غلو دران محبت نمود و سب و طعن اصحابِ خیر البشر عَلَیہِ وَعَلَیہِمُ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ زبان کشود و ترکِ طریقِ صحابہ و تابعین و سلفِ صالحین رِضوَانُ اللّٰہِ تَعَالیٰ عَلَیہِم اَجمَعِینَ کرد رفضی نام یافت پس اہلِ سنت

متوسط اند در میان افراطِ محبتِ امیر و در میانِ تفریطِ آن محبت کہ روافض و خوارج اختیار کردہ اند
و شک نیست کہ حق در وسط ست و افراط و تفریط ہر دو مذموم چنانچہ امام احمد حنبل از حضرت امیر
روایت کردہ کہ گفتہ کہ حضرتِ پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام فرمود کہ در تو مثلے ست از عیسے
دشمن داشتند او را یہود تا آنکہ برمادر او بہتان بستند و دوست داشتند او را نصاریٰ تا آنکہ فرود آوردند
او را بمنزلے کہ او نداشت یعنی ابن اللہ گفتند پس امیر فرمود ہلاک گردند در من دو مرد یکے آنکہ در محبت
من افراط نماید و آنچہ در من نیست مرا اثبات کند و دیگرے آنکہ با من دشمنی نماید و بعداوت بر من بہتان
بندد پس حالِ خوارج را بحالِ یہود تشبیہ فرمود و حالِ روافض را بحالِ نصاریٰ کہ ہر دو از حق وسط دو طرف
افتادہ اند خیلے جائے باید کہ اہلِ سنت و جماعت را از محبان حضرتِ امیر ندانند و محبتِ امیر را مخصوص
برفضہ دارد محبتِ امیر رفض نیست تبری از خلفاء ثلثہ رفض ست و بیزاری از اصحابِ کرام مذموم
و ملام امام شافعی میفرماید ؎ لو کان رفضاً حب آل محمد ۔ فلیشہد الثقلان انی رافض
یعنی حبِ آل محمد رفض نیست چنانچہ گمان میبرند و اگر ہمین حب را رفض گویند پس رفض مذموم نیست
زیرا کہ ذمِ رفض از راہِ تبری دیگران مے آید نہ از راہ محبت ایشان پس محبان اہل بیت رسول علیہ و علیہم
الصلوات والتسلیمات اہل سنت باشند در حقیقت گروہ اہل بیت ہم ایشانان شیعہ کہ دعوی محبت اہل بیت رسول مینمایند
علیہ و علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات خود را گروہ اہل بیت میگیرند اگر بر محبت اہل بیت اقتصار نمایند و تبری از
دیگران نکنند و تعظیم و توقیر جمیع اصحاب پیغمبر علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام بجا آرند و مشاجرات
ایشان را بر محامل نیک محمول دارند داخل اہل سنت باشند و از خوارج و روافض بیرون آیند زیرا کہ عدم
محبت اہل بیت خروج ست و تبری از اصحاب رفض و محبت اہل بیت با تعظیم و توقیر جمیع اصحاب کرام
تسنن ست بالجملہ بنائے خروج و رفض بر بغض مصاحبان پیغمبر ست علیہ و علیہم الصلوات والتحیات
و مبنائے تسنن بر حب مصاحبان او علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات عاقل
منصف ہرگز بغض اصحاب را بر حب ایشان نخواہد گزید و بدوستی پیغمبر ہمہ را دوست خواہد داشت علیہ

وعلیھم الصلوات والتحیات ، قال علیہ الصلوٰۃ والسلام من احبھم فبحبی احبھم ومن ابغضھم فببغضی ابغضھم برسر اصل سخن رویم وگوئیم چگونہ عدم محبت اہل بیت در حق اہل سنت گمان بردہ شود کہ آن محبت نزد این بزرگواران جزو ایمان ست وسلامتی خاتمہ را برسوخ آن محبت مربوط ساختہ اند والد بزرگوار این فقیر کہ عالم بودند بعلم ظاہری وبعلم باطنی در اکثر اوقات ترغیب بمحبت اہل بیت میفرمودند ومیفرمودند کہ این محبت را در سلامتی خاتمہ مدخلیتے ست عظیم نیک رعایت آن باید نمود در مرض موت ایشان این فقیر حاضر بود چون معاملہ ایشان بآخر رسید وشعور باین عالم کم ماند فقیر دران وقت سخن ایشان را بیاد ایشان داد واز ان محبت استفسار نمود دران بیخودی فرمودند کہ غرق محبت اہل بیتیم شکر خدا عزوجل درانوقت بجا آوردہ شد محبت اہل بیت سرمایہ اہل سنت ست مخالفان ازینمعنی غافل اند واز محبت متوسط ایشان جاہل جانب افراط را خود اختیار کردہ اند وماوراء افراط را تفریط انگاشتہ حکم بخروج نمودہ اند ومذہب خوارج انگاشتہ اند ندانستہ اند کہ درمیان افراط وتفریط حد وسط است کہ مرکز حق ست وموطن صدق کہ نصیب اہل سنت گشتہ ست شکر اللہ تعالی سعیھم عجب ست کہ خوارج را اہل سنت گشتہ اند واستیصال دشمنان اہل بیت ایشان نمودہ اند از رفضہ دران وقت نامے ونشانے نبودہ واگر بودہ حکم عدم داشتہ مگر بزعم فاسد خود محبان اہل بیت را رفضہ تصور کنند واہل سنت را روافض گویند عجب معاملہ ست گاہے اہل سنت را از خوارج میشمرند کہ افراط محبت ندارند وگاہے نفس محبت را ازین بزرگواران احساس نمودہ ایشانرا روافض میدانند لہذا ایشان از جہالت خود اولیاء عظام اہل سنت را کہ دم از محبت اہل بیت میزنند واظہار حب آل محمد مینمایند علیہ وعلیھم الصلوات والتسلیمات روافض مے انگارند وبسیارے را از علماء کرام اہل سنت کہ منع از افراط آن محبت مینمایند ودر تعظیم وتوقیر حضرت خلفاء ثلثہ میکوشند خوارج میدانند وائے ہزار وائے ازین جراتہائے نامناسب ایشان اعاذنا اللہ سبحانہ من افراط تلک المحبۃ ومن تفریطھا از افراط محبت ست کہ تبری از خلفاء ثلثہ وغیر ایشان را شرط محبت امیر داشتہ اند انصاف باید نمود

که این چه محبت ست که شرط حصول آن بیزاری از جانشینان پیغمبر بود علیه وعلیهم الصلوة و
السلام وسبّ وطعن اصحاب خیر البشر باشد علیه وعلیهم الصلوات والتحیات گناه اهل سنت
همین ست که با محبت اهل بیت تعظیم وتوقیر جمیع اصحاب آن سرور مینمایند علیه وعلیهم الصلوات
والتسلیمات وهیچ یکے را ازینها با وجود منازعات ومخالفات یکدیگر ببدی یاد نمیکنند واز هوا وتعصب
دور میدارند از جهت تعظیم صحبت پیغمبر علیه وعلی آله الصلوة والسلام وتکریم مصاحبان وعلیه و
علی آله الصلوة والسلام مع ذلک محق را محق میگویند ومبطل را مبطل اما بطلان ورا از هوا وهوس دور
میدارند وبرائے اجتهاد حواله مینمایند روافض از اهل سنت وقتے خوشنود گردند که اهل سنت نیز در رنگ
ایشان از دیگر اصحاب کرام تبری نمایند وسوء ظن باین اکابر دین حاصل کنند چنانچه خوشنودی خوارج مربوط
بعداوت اهل بیت ست ومنوط ببغض آل محمد علیه وعلیهم الصلوات والبرکات ربنا لا تزغ
قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهاب نزد اکابر اهل سنت
شکر الله تعالی سعیهم اصحاب پیغمبر علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات در وقت منازعات
ومحاربات بایکدیگر سه گروه بودند جمعے بدلیل واجتهاد حقیقت جانب امیر را معلوم نموده بودند وجمعے دیگر
نیز بدلیل واجتهاد حقیقت جانب دیگر را یافته وطائفهٔ دیگر متوقف بودند وهیچ جانب را بدلیل ترجیح نداده
پس بر طائفهٔ اولی نصرت جانب امیر واجب آمد که موافق اجتهاد ایشان ست وبر طائفهٔ دوم نصرت جانب
مخالف امیر لازم که مؤدای اجتهاد ایشان ست وبر طائفهٔ سیوم توقف لازم آمد وترجیح یکے بر دیگرے
خطا پس هر سه فرقه بمقتضای اجتهاد خود عمل نمودند وآنچه بر ایشان لازم وواجب بود بجا آوردند پس
ملامت چه گنجایش دارد وطعن چه مناسب بود امام شافعی فرماید ونیز منقول از عمر بن عبد العزیز ست تلک
دماء طهر الله تعالی عنها ایدینا فلنطهر عنها السنتنا ازین عبارت مفهوم میشود که بحقیقت یکے
وخطای دیگرے هم لب نباید کشود وهمه را جز به نیکی یاد نباید کرد وهمچنین در حدیث نبوی آمده است علیه
وعلی آله الصلوة والسلام اذا ذکر اصحابی فامسکوا یعنی چون اصحاب من مذکور گردند واز منازعات

ایشان یاد کردہ شود شما خود را نگاہ دارید و یکے را بر دیگرے اختیار نکنید لیکن جمہور اہل سنت بدلیلے کہ بر
ایشان ظاہر شدہ باشد بر آنند کہ حقیقت در جانب امیر بودہ و مخالف او راہ خطا پیمودہ لیکن این خطا چون
خطائے اجتہادی ست از ملامت و طعن دور ست و از تشنیع و تحقیر پاک و مبرا از حضرت امیر منقول ست کہ
فرمودہ برادران ما بر ما باغی گشتند اینہا نہ کافر اند و نہ فاسقان زیرا کہ ایشان را تاویلے ست کہ منع کفر و فسق
میکند پس اہل سنت و رفضہ ہر دو تخطیہ محاربان امیر مینمایند و ہر دو بحقیت جانب امیر قائل لیکن اہل
سنت زیادہ از اطلاق لفظ خطا کہ ناشی از تاویل ست در حق محاربان امیر تجویز نمیکنند و زبان را از طعن و
تشنیع ایشان نگاہ میدارند و محافظت حق صحبت خیر البشر مینمایند علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات
کہ آن سرور فرمودہ علیہ و علی الہ الصلوۃ و السلام اللہ اللہ فی اصحابی لا تتخذوھم غرضا
بعدی یعنی از خدا بترسید جل شانہ از خدا بترسید جل سلطانہ در حق اصحاب من (از برائے تاکید این
کلمہ را تکرار فرمودہ) نگیرید اصحاب مرا نشانہ بہ تیر ملامت خویش و نیز فرمودہ اصحابی کالنجوم بایھم
اقتدیتم اھتدیتم یعنی اصحاب من ہمچو ستارہ ہا اند بہر کدام ایشان کہ اقتدا کنید راہ یابید و احادیث
دیگر ہم در باب تعظیم و توقیر جمیع صحابہ بسیار آمدہ ست پس ہمہ را معزز و مکرم باید داشت و زلات ایشان را بر
محامل نیک حمل باید نمود آنیست مذہب اہل سنت درین مسئلہ و رفضہ درین باب غلو مینمایند و محاربان
امیر را تکفیر میکنند و بانواع طعن و اقسام شتم ایشان زبانہائے خود را آلودہ میسازند اگر مقصود ظہور حقیت
جانب امیر ست و اظہار خطائے محاربان او پس آنچہ اہل سنت اختیار کردہ اند کافی ست و بر حد عدالت و اعتدال ست
سب و طعن اکابر دین نمودن از دیانت و تدین دور ست کہ رفضہ اختیار آن نمودہ اند و شتم اصحاب پیغمبر را
علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات دین و ایمان خود تصور کردہ عجب دینے ست کہ سب جانشینان
پیغمبر علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات جزو اعظم اوست طوائف مبتدعان ہر کدام بدعتہا اختیار
کردہ اند و از اہل سنت جدا گشتہ درمیان جمیع آن طوائف فرقہ خوارج و روافض دور از معاملہ اند و از حق
بعید افتادہ اند جمعے کہ سب و طعن اکابر دین را جزو اعظم ایمان خود تصور کنند از حق چہ نصیب خواہند داشت

نام علیہ علیہم الصلوات والتسلیمات

اہل سنت

دین

ملاعنہ

۲۸ ہر دو (برائے) تنصیف خطا کاران
و سب (؟) اجتہاد کے سبب نمودن (؟)
و رواہ الترمذی

۷۹ در حدیث ابن عمر راستاد
نیکو ست و سوم واضح نمودن (؟)
اللہ اللہ فی صحابی الخ

دروغ مربوط
تمسک بسنت امام ربانی

۸۵ یعنی المقصود
رفضہ از ین غلو و طعن
دشنام ظہور حق بودن
جانب امیر الخ
گروہ اہل سنت بر غرض آن
مصحح (؟)

روافض دوازده فرقه اند همه تکفیر اصحاب پیغمبر علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات مینمایند وسب
خلفاء راشدین را عبادت میدانند این جماعه از اطلاق لفظ رفض بر خودها تحاشی مینمایند وروافض غیر
خود را میدانند که در احادیث وعیدهای بسیار در حق رفضه آمده است کاشکی از معنی رفض هم اجتناب
مینمودند وتبری از اصحاب پیغمبر علیه وعلیهم الصلوات والتحیات نمیکردند هندوان هندوستان نیز
خود را هندو میگویانند واز لفظ کفر تحاشی میکنند خود را کفار نمیدانند وکفار ساکنان دار حرب را می انگارند غلط
فهمیده اند هر دو صنف کفار اند وبحقیقت کفر متحقق اینها اگر اهل بیت پیغمبر را علیه وعلیهم الصلوات و
التسلیمات در رنگ خودها تصور کرده اند وایشان را نیز دشمنان ابی بکر وعمر خیال نموده اند واین جماعه بحکم تقیه
که دارند اکابر اهل بیت را منافق ومخادع انگاشته اند وحکم کرده اند که حضرت امیر سی سال بحکم تقیه با خلفاء
ثلثه صحبت بنفاق داشته اند وبناحق تعظیم وتوقیر ایشان نموده عجب معامله است اگر محبت اهل بیت
رسول بواسطه محبت رسول است علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات باید که دشمنان رسول را نیز دشمن
باشند وسب ولعن اینها بیشتر از سب ولعن دشمنان اهل بیت کنند هرگز ابوجهل را که دشمن رسول است علیه و
علی آله الصلوات والتحیات وانواع آزار وجفاهای بیشمار بآن سرور رسانیده علیه وعلی آله الصلوة
والسلام ازین جماعه کسی نشنیده است که سب ولعن او کرده باشند ودر مساوی او زبان کشوده ابوبکر صدیق
را که احب الرجال الی رسول الله است علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات بزعم فاسد خود دشمن اهل
بیت تصور نموده بسب وطعن او زبان درازی مینمایند وامور نامناسب باو منتسب میسازند اینچه دیانت و
تدین است خدا کند جل شانه که ابوبکر وعمر وسائر صحابه کرام با اهل بیت رسول علیه وعلیهم الصلوة
والسلام دشمن بوند وبغض وعداوت بآل محمد داشته باشند این بی انصافان کاشکی دشمنان اهل بیت
را سب کنند وتعیین اسامی اکابر صحابه ننمایند وسوء ظن به بزرگان دین پیدا نیارند این زمان درینباب مخالفت
ایشان با اهل سنت مرتفع میگردد چه اهل سنت نیز دشمنان اهل بیت را دشمن اند وطعن وتشنیع ایشان قائل
از خوبی اهل سنت است که شخص معین را که بانواع کفر مبتلا بود باحتمال اسلام وتوبه جهنمی نمیگویند واطلاق لعن

بروے تجویز نمیکنند بر کافران علی الاطلاق لعنت تجویز میکنند اما بر کافر معین تجویز لعن نمیکنند تا زمانے
که سوء خاتمه او بدلیل قطعی معلوم شود و روافض بے تحاشی ابوبکر و عمر را رضی الله تعالی عنهما لعن میکنند
و اکابر صحابه را سب و طعن مینمایند هداهم الله سبحانه سواء الصراط درین مبحث در دو مقام خلاف
عظیم ست میان اهل سنت و مخالفان مقام اول آنکه اهل سنت بحقیت خلافت خلفاء اربع قائلند و هر چهار
را خلفاء برحق میدانند زیرا که در حدیث صحیح آمده ست که اخبار از مغیبات ست الخلافة بعدی ثلثون
سنة و این مدت بخلافت حضرت امیر تمام شده پس مصداق این حدیث هر چهار خلیفه باشند و ترتیب خلافت
برحق باشد و مخالفان انکار حقیت خلافت خلفاء ثلثه مینمایند و خلافت ایشان را بغصب و تغلب منتسب
میسازند و امام برحق غیر از امیر دیگرے را نمیدانند و بیعتے که از امیر بخلفاء ثلثه واقع شده بود بر تقیه حمل میکنند
و در میان اصحاب کرام خیر الانام علیه و علیهم الصلوة و السلام صحبت نفاق مے انگارند و در مدارات
یکدیگر را مخادع تصور مینمایند زیرا که بزعم ایشان موافقان امیر بمخالفان او بحکم تقیة البتة صحبت نفاق داشتند
و خلاف آنچه در دلهاے ایشان بوده بزبان ظاهر میساختند و مخالفان نیز چون بزعم ایشان اعداے امیر و
اعداے دوستان امیر بودند با ایشان بنفاق آشنائی میکردند و معادات را بموالات وا مینمودند پس بزعم
ایشان جمیع اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات منافق و مخادع بودند و بظاهر
خلاف آنچه در باطن بود ظاهر میکردند پس باید که نزد ایشان بدترین این امت اصحاب کرام باشند و بدترین
صحبتها صحبت خیر البشر بود علیه و علی آله الصلوة و السلام که این اخلاق ذمیمه از انجا ناشی شده است
و بدترین قرون قرن اصحاب باشد که پر از نفاق و عداوت و بغض و کینه بوده و حال آنکه حضرت حق سبحانه
و تعالی در کلام مجید خود ایشانرا رحماء بینهم میفرماید اعاذنا الله سبحانه عن معتقداتهم
السوء هرگاه سابقان این امت را باین اخلاق ذمیمه متصف سازند در لاحقان چه خیریت خواهند یافت
این طائفه منکر آیات قرآنی و احادیث نبوی را که در فضل صحبت خیر البشر علیه و علیهم الصلوة و السلام
و در فضلیت اصحاب کرام او علیه و علیهم الصلوة و السلام و در خیریت این امت وارد شده اند ندیده اند

ویا دیده اند وایمان بآن ندارند قرآن واحادیث به تبلیغ اصحاب کرام بمارسیده است چون اصحاب مطعون
باشند دینے که از راه ایشان بمارسیده است نیز مطعون خواهد بود نعوذ بالله سبحانه من ذلک مقصود
این جماعه مگر ابطال دین ست وانکار شریعت او علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات بصورت
اظهار محبت اهل بیت رسول مینمایند وبه حقیقت ابطال شریعت او علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات
میکنند کاشکے امیر وموافقان امیر را مسلم میداشتند وبداغ تقیه که از صفات اهل مکر ونفاق ست متسم نمیساختند
جماعه از موافقان امیر یا از مخالفان او که سی سال بایکدیگر صحبت بنفاق دارند وبمکر وخداع زندگانی نمایند چه
خیریت درانها خواهد بود وایشان چگونه شایان اعتماد خواهند بود وابوهریره رضی الله تعالی عنه را که طعن میکنند
نمیدانند که در طعن او نصف احکام شرعیه مطعون میگردد زیرا که علماء مجتهدین فرموده اند که در احکام سه هزار احادیث
وارد شده است یعنی سه هزار احکام شرعیه بسنت ثابت شده است ازان سه هزار یکهزار وپانصد بروایت
ابی هریره بثبوت پیوسته است پس طعن او طعن نصف احکام شرعیه باشد وامام بخاری گوید که راویان ابی هریره
زیاده از هشتصد اند از اصحاب کرام وتابعین یکے از ایشان ابن عباس ست وابن عمر نیز از وے روایت کنند و
همچنین جابر بن عبد الله وانس بن مالک از رواة اوست وحدیثے که از حضرت امیر نقل میکنند در طعن ابی هریره
آن حدیث مفتری ست چنانچه علما تحقیق آن فرموده اند وحدیث دعاء آن سرور علیه وعلی آله الصلوة
والسلام مر ابی هریره را بفهم علم در علما معروف ست قال ابو هریرة حضرت مجلسا لرسول الله
صلی الله تعالی علیه وآله وسلم فقال من یبسط منکم رداءه حتی افیض فیه مقالتی فیضمها
الیه ثم لاینساها فبسطت بردة کانت علی فافاض رسول الله صلی الله تعالی علیه و
علی آله وسلم مقالته فضممتها الی صدری فما نسیت بعد ذلک شیئا پس بمجرد زعم خود
شخصے بزرگ دین را دشمن امیر دانستن وسب وطعن ولعن در حق او جائز داشتن از انصاف دورست این
همه گلهائے افراط محبت ست مگر نزدیک ست که سر از ربقه ایمان بیرون اندازد واگر فرضا تقیه در حق امیر
تجویز نموده آید چه خواهند گفت در اقوال امیر که بطریق تواتر در افضلیت شیخین منقول گشته اند وهمچنین

کلماتِ قدسیۂ او کہ در ضمنِ خلافتِ مملکت خود در حقیّتِ خلافتِ خلفاءِ ثلثہ صادر شدہ چہ تقیہ ہمین
قدر ست کہ سترِ حقیّتِ خلافتِ خود نماید و بطلانِ خلافتِ خلفاءِ ثلثہ را ظاہر نسازد اما اظہارِ حقیّتِ خلافتِ
خلفاءِ ثلثہ و بیانِ فضیلتِ شیخین امریست علیحدہ ماورائے آن تقیہ کہ محملے غیر از صدق و صوب ندارد و
بہ تقیہ رفعِ آن صورت نہ بندد وایضاً احادیثِ صحاح کہ بحدِّ شہرت رسیدہ ست بلکہ متواتر المعنے گشتہ کہ
در فضیلتِ حضراتِ خلفاءِ ثلثہ وغیر ایشان وارد گشتہ ست و جمعے را از ایشان مبشّر بجنّت ساختہ آن
احادیث را چہ جواب خواہند گفت زیرا کہ تقیہ در حق حضرت پیغمبر علیہ و علیٰ آلہِ الصلوٰۃ والسلام
مجوّز نیست چہ تبلیغ بر پیغمبران لازم ست علیہم الصلوات والتسلیمات وایضاً آیاتِ قرآنی کہ
درین باب نازل گشتہ اند تقیہ آنجا متصوّر نیست حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ ایشان را انصاف دہاد
و معلومِ اربابِ معقول ست کہ تقیہ از صفاتِ جبانت ست با اسد اللہ آن را نسبت دادن نامناسب ست
بحکمِ بشریت صفتِ تقیہ در یکساعت یا دو ساعت یا یک روز یا دو روز اگر تجویز نمودہ آید گنجایش دارد
تا سی سال در اسد اللہ این صفتِ جبانت اثبات نمودن و مصر بر تقیہ داشتن بسیار مستکرہ ست و
اصرار بر صغیرہ کبیرہ گفتہ اند اصرار بر صفتے از صفاتِ اربابِ شقاق و اصحابِ نفاق چہ خواہد بود کاش قباحتِ
این امر الفہمند از تقدیمِ شیخین گریختہ اند کہ مستلزمِ اہانتِ امیر ست و تقیہ اختیار کردہ اند اگر شناعتِ صفتِ
تقیہ را کہ از صفاتِ اربابِ نفاق ست مے فہمیدند ہرگز تجویزِ آن نمیکردند و از دو بلیہ اہون را اختیار مینمودند
بلکہ گوئیم در تقدیمِ شیخین ہیچ اہانتِ امیر نیست حقیّتِ خلافتِ امیر بحالِ خود ست و درجۂ ولایت و
ہدایت و ارشادِ او کرّم اللہ تعالیٰ وجہہٗ بحالِ خود و در اثباتِ تقیہ تنقیص و توہین لازم ست کہ
این صفت از خصائصِ اربابِ نفاق ست و از لوازمِ اصحابِ مکر و خداع مقامِ دوم آنکہ اہلِ سنّت
شکر اللہ تعالیٰ سعیہم مشاجرات و منازعاتِ اصحابِ خیر البشر را علیہ و علیہم الصلوات
والتسلیمات بر محاملِ نیک محمول میدارند و از ہوا و تعصّب دور میدانند زیرا کہ نفوسِ ایشان در صحبتِ
خیر البشر علیہ و علیہم الصلوات والتحیات مزکّٰی شدہ بود و سینہائے شان از عداوت و کینہ

پاک گشته غایةُ ما فی الباب چون هر کدام را رائے و اجتهاد بوده و هر مجتهد را عمل بموافق رائے خود واجب بضرورت
در بعض امور بسبب مخالفت الآراء مخالفت و مشاجرت لازم گشت و هر یکے را تقلید رائے خود صواب آمد پس
مخالفت شان در رنگ موافقت برائے حق بوده نه برائے هوا و هوس نفس اماره و مخالفان محاربان حضرت امیر
را تکفیر میکنند و انواع طعن و تشنیع در حق محاربان تجویز مینمایند هرگاه که اصحاب کرام در بعض امور اجتهادیه بآن
سرور علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات مخالفت کرده اند و بخلاف رائے آن سرور علیه و علی آله
الصلوٰة والسلام حکم نموده اند و آن اختلاف ایشان مذموم و ملام نبوده و منع آن با وجود نزول وحی نیامد مخالفت
با امیر در امور اجتهادیه چرا کفر باشد و مخالفان چرا مطعون و ملام باشند محاربان امیر جم غفیر اند از اهل اسلام و از
اجلائے اصحاب اند و بعضے از ایشان ببشر بجنت تکفیر و تشنیع ایشان امر آسان نیست کبرت کلمةً تخرج
من افواههم قریب نصف دین و شریعت را نزدیک ست که ایشان تبلیغ کرده باشند اگر ایشان مطعون
باشند اعتماد از شطر دین میخیزد و چگونه این بزرگواران مطعون باشند که روایت هیچ کدام ازینها هیچکس رد نکرده نه
امیر و نه وزیر صحیح بخاری که اصح کتب ست بعد کتاب الله و شیعه نیز بآن اعتراف دارند (فقیر از احمد تبتی که از
اکابر شیعه بوده شنیده ام که میگفت کتاب بخاری اصح کتب ست بعد کتاب الله) آنجا روایات هم از موافقان
امیر ست و هم از مخالفان امیر و بمخالفت و موافقت مرجوح و راجح ندانسته است چنانچه از امیر روایت کند از
معاویه نیز روایت دارد اگر شائبه طعن در معاویه و در روایت معاویه بودے هرگز در کتاب خود روایت او را درج
نکردے و همچنین در سلف که نقاد احادیث بوده اند هیچ یکے باین وجه در روایت حدیث فرق نکرده ست و
مخالفت امیر را منشا طعن نساخته باید دانست لازم نیست که امیر در جمیع امور خلافیه محق باشند و مخالف ایشان
بر خطا هر چند در امر محاربه حق بجانب امیر بوده زیرا که بسا ست که در احکام خلافیه صدر اول علماء تابعین و ائمه
مجتهدین مذهب غیر امیر را اختیار کرده اند و حکم بمذهب امیر نکرده اند اگر حق بجانب امیر متعین بودے بخلاف
آن حکم نکردندے قاضی شریح که از تابعین و صاحب اجتهاد بوده ست بمذهب امیر حکم نکرده و شهادت امام حسن را
علیه الرضوان بواسطه نسبت بنوت منظور نداشته و مجتهدین بقول قاضی شریح عمل نموده اند و شهادت

برخلاف

(حاشیه) و ذکر شریح یعنی شریح بن الحارث بن قیس الکوفی النخعی القاضی ابو امیه مخضرم ثقه و قیل له صحبة مات قبل الثمانین او بعدها وله مائة و ثمان سنین او اکثر قال بعضهم و حکم سبعین سنة تقریب

پسر را برائے پدر تجویز نکردہ اند و در مسائل دیگر ہم اختیار اقوال غیر امیر کہ مخالف رائے امیر بودہ ست بسیارست
بر متتبع منصف مخفی نخواہد بود تفصیل آن اطالت میطلبد پس بر مخالفت امیر گنجایش اعتراض نباشد
و مخالفان مطعون و ملام نباشند حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالی عنہا کہ حبیبہ حبیب رب العالمین
بودہ ست و تا لب گور مقبولہ و منظورہ او علیہ الصلوۃ والسلام بودہ و حضرت پیغمبر مرض موت را بحجرہ
او بسر بردہ و در کنار او جان دادہ و در حجرہ مطہرہ او مدفون گشتہ مع ذلک الشرف حضرت صدیقہ عالمہ و مجتہدہ
بودہ ست و پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام بیان شطر دین را باو حوالہ داشتہ اند و صحاب کرام در
مشکلات احکام رجوع بوے مینمودند و حل مغلقات از وے مے یافتند این چنین صدیقہ مجتہدہ را بواسطہ
مخالفت حضرت امیر مطعون ساختن و اشیائے ناشائستہ را بوے منتسب نمودن بسیار نامناسب ست و دور از
ایمان بہ پیغمبرست علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام حضرت امیر اگر داماد حضرت پیغمبرست و پسر عم اوست
حضرت صدیقہ زوجہ مطہرہ اوست علیہ وعلی جمیع اہل بیتہ الصلوۃ والسلام و حبیبہ و مقبولہ او
علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام پیش ازین بچند سال داب فقیر آن بودہ کہ اگر طعام مے پخت مخصوص
بروحانیات مطہرہ اہل عبا میساخت و بآن سرور حضرت امیر و حضرت فاطمہ و حضرات امامین را ضم میکرد علیہم
الصلوات والتسلیمات شبے در خواب مے بیند کہ آن سرور حاضرست علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام
فقیر بر ایشان عرض سلام میکند متوجہ فقیر نمیشوند و رو بجانب دیگر دارند درین اثنا بفقیر فرمودند کہ من طعام در
خانہ عائشہ میخورم ہر کہ مرا طعام فرستد بخانہ عائشہ فرستد آن زمان فقیر دریافت کہ سبب عدم توجہ شریف ایشان
آن بودہ کہ فقیر حضرت صدیقہ را دران طعام شریک نمیساخت بعد ازان حضرت صدیقہ را بلکہ سائر ازواج
مطہرات را کہ ہمہ اہل بیت اند شریک میساخت و بجمیع اہل بیت توسل مینمود پس آزار و ایذا کہ بہ حضرت پیغمبر علیہ
وعلی آلہ الصلوۃ والسلام از راہ حضرت صدیقہ برسد زیادہ ازان آزار و ایذاست کہ از راہ حضرت امیر برسد
بر عقلاء صاحب انصاف این معنی مخفی نیست آرے این بر تقدیریست کہ محبت حضرت امیر و تعظیم او بواسطہ
محبت و تعظیم حضرت پیغمبر باشد علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام و بواسطہ قرابت او علیہ وعلی آلہ

۹۴ نزاعے ہستند کہ برآورد گیاہ سبز خود را پس قوی کرد آنرا پس سطبر شد پس بایستاد بر ساقہائے خود بشگفت مے آرد زراعت کنندگان را تا خشم گیرند بایشان کافران ۱۲ المعجم

الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ واگر کسے محبتِ امیر را استقلالاً اختیار کند وحبِ حضرتِ پیغمبر را دران مدخل ندہد از مبحث خارج ست وقابلِ مخاطبت نہ غرضِ او ابطالِ دین ست وہدمِ شریعت میخواہد کہ بے توسطِ حضرتِ پیغمبر علیہ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ راہے اختیار کند واز محمد بعلی گراید وَھُوَ عَیْنُ الْکُفْرِ وَمَحْضُ الزَّنْدَقَۃِ وعلی از وے بیزار ست واز کردارِ او در آزار دوستیِ اصحابِ پیغمبر ودوستیِ اصہار واختانِ او عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ بواسطۂ دوستیِ پیغمبر ست عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وتعظیم وتکریم ایشان بواسطۂ تعظیم وتکریمِ او عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ قَالَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ مَنْ اَحَبَّھُمْ فَبِحُبِّیْ اَحَبَّھُمْ وہمچنین کسے کہ با ایشان دشمن ست بدشمنیِ پیغمبر دشمن ست کَمَا قَالَ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ مَنْ اَبْغَضَھُمْ فَبِبُغْضِیْ اَبْغَضَھُمْ یعنی محبتیکہ با اصحابِ من تعلق شدہ است ہمان محبت ست کہ بمن تعلق گرفتہ است وہمچنین بغضِ ایشان ہمان بغض ست کہ بمن متعلق گشتہ است طلحہ وزبیر رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْھُمَا از کبارِ اصحاب اند واز عشرۂ مبشرہ بجنت طعن وتشنیعِ ایشان نامناسب ولعن وطردِ ایشان عائد بلاعن وطارد ہمان طلحہ وزبیر اند کہ حضرتِ فاروق خلافت را بعد از خود در میان شش نفر شورٰے گذاشت وطلحہ وزبیر را داخلِ آنہا ساخت وبر ترجیحِ یکے بر دیگرے دلیلِ واضح نیافت وطلحہ وزبیر باختیارِ خود نصیبِ خلافت را گذاشتند وہر یکے ترکِ حظی گفتہ وہمان طلحہ است کہ پدرِ خود را بواسطۂ سوءِ ادب کہ نسبت بآن سرور عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ از وے بوجود آمدہ بود کشتہ است وسرِ او را در ملازمتِ آن سرور آوردہ ودر قرآنِ مجید ثنائے او برین فعل آمدہ وہمان زبیر ست کہ مخبرِ صادق عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ قاتلِ او را وعیدِ بدوزخ فرمودہ حیث قَالَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ قَاتِلُ زُبَیْرٍ فِی النَّارِ طاعن ولاعنِ زبیر از قاتلِ او ہیچ کمی ندارد فَالْحَذَرَ الْحَذَرَ ثُمَّ الْحَذَرَ الْحَذَرَ ثُمَّ الْحَذَرَ الْحَذَرَ عَنْ طَعْنِ اَکَابِرِ الدِّیْنِ وَذَمِّ کُبَرَاءِ الْاِسْلَامِ الَّذِیْنَ بَذَلُوْا جُھْدَھُمْ فِیْ اِعْلَاءِ کَلِمَۃِ الْاِسْلَامِ وَنُصْرَۃِ سَیِّدِ الْاَنَامِ وَاَنْفَقُوْا اَمْوَالَھُمْ لِتَاْیِیْدِ الدِّیْنِ بِاللَّیْلِ وَالنَّھَارِ وَفِی السِّرِّ وَالْجِھَارِ وَتَرَکُوْا لِحُبِّ الرَّسُوْلِ عَشَائِرَھُمْ وَقَبَائِلَھُمْ وَاَوْلَادَھُمْ وَاَزْوَاجَھُمْ وَاَوْطَانَھُمْ

[illegible]

ومساکنهم وعیونهم وزروعهم واشجارهم وانهارهم واثروا نفس الرسول علیه وعلیهم
الصلوة والسلام علی انفسهم واختاروا محبته علی محبتهم ومحبة اموالهم وذریاتهم
وهم الذین نالوا شرف الصحبة وفازوا فی صحبته برکات النبوة وشاهدوا الوحی وشرفوا
بحضور الملک وراوا الخوارق والمعجزات حتی صار غیبهم شهادة وعلمهم عینا واعطوا
من الیقین ما لا یعطی لاحد من بعدهم حتی لا یبلغ انفاق غیرهم مثل احد ذهبا مبلغ
انفاق مد شعیرهم ولا نصیفه وهم الذین اثنی الله تعالی علیهم فی القرآن المجید ورضی
عنهم وهم رضوا عنه ذلک مثلهم فی التورىة ومثلهم فی الانجیل کزرع اخرج شطأه
فازره فاستغلظ فاستوی علی سوقه یعجب الزراع لیغیظ بهم الکفار سمی الله تعالی
غائظهم کفارا فلیحذر عن غیظهم کما یحذر عن الکفر والله سبحانه الموفق جماعه که این
نسبت را بآن سرور علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات درست کرده باشد مقبول ومنظور او علیه
وعلیهم الصلوات والتسلیمات والتحیات گشته اگر در بعض امور با یکدیگر مخالفت کنند ومشاجرت نمایند
وبرای واجتهاد خود عمل فرمایند مجال طعن واعتراض نیست بلکه حق وصواب در آن موطن اختلاف ست
وعدم تقلید رای غیر خود ست امام ابو یوسف را بعد از وصول بدرجهٔ اجتهاد تقلید امام ابی حنیفه رضی الله
تعالی عنهما خطاست وصواب تقلید رای خود ست امام شافعی قول صحابی را هر صحابی که باشد خواه صدیق
باشد خواه امیر برای خود تقدیم نمیدهد وعمل برای خود اگرچه مخالف قول صحابی باشد صواب میداند هرگاه
مجتهد امت را گنجایش مخالفت آرای اصحاب گشت اگر اصحاب با یکدیگر مخالفت نمایند چرا مطعون باشند تا
آنکه گوییم اصحاب کرام در امور اجتهادیه با آن سرور علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات خلاف کرده اند و
برخلاف رای آن سرور علیه وعلیهم الصلوات والتحیات حکم نموده باوجود نزول وحی ذم برخلاف
ایشان نیامده وبر اختلاف ایشان منع وارد نگشته چنانچه گذشت اگر این اختلاف نامرضی ونامقبول حق
بودی از حق جل شانه البته منع آن آمدی وبر اختلاف کنندگان وعید نازل گشتی نمی بینی جماعه که در

مکالمہ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام رفع صوت مینمودند چگونہ منع آن رفع صوت آمد و وعید
بران رفع مترتب گشت قال اللہ تبارک وتعالی یا ایھا الذین آمنوا لا ترفعوا اصواتکم
فوق صوت النبی ولا تجھروا لہ بالقول کجھر بعضکم لبعض ان تحبط اعمالکم وانتم
لا تشعرون ودر اساری بدر اختلاف عظیم واقع شدہ بود وحضرت فاروق وسعد معاذ حکم بقتل آن اساری
نمودہ بودند ودیگران بتخلیص وفدیہ حکم کردہ بودند ومقبول رائے آن سرور علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات
حکم بتخلیص وفدیہ بودہ ومواضع اختلافات دیگر بسیارست ازین قبیل ست اختلافے کہ در اتیان قرطاس
نمودہ بودند کہ آن سرور علیہ وعلی آلہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات در مرض موت طلب قرطاس
فرمودہ بود تا از برائے ایشان چیزے بنویسد جمعے گفتند قرطاس باید آورد وجمعے دیگر منع اتیان قرطاس نمودند
حضرت فاروق ازین جماعہ بودہ کہ باتیان قرطاس راضی نشدہ وگفت حسبنا کتاب اللہ طاعنان
ازین راہ بر حضرت فاروق ریز کردہ اند وزبانہائے طعن وتشنیع کشادہ گردانیدند فی الحقیقۃ محل طعن نیست
زیراکہ حضرت فاروق دانستہ بودند کہ زمان وحی منقطع گشتہ است واحکام سماوی تمام شدہ وغیر رائے واجتہاد
را در اثبات احکام گنجایش نماندہ درین وقت آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام وہرچہ خواہند نوشت
از امور اجتہادیہ خواہد بود کہ دیگران را دران شرکت ست بحکم فاعتبروا یا اولی الابصار پس صلاح دران دید
کہ درین طور غلبہ وجع ایشان را تصدیع نباید داد وبہ رائے واجتہاد دیگران کفایت باید نمود حسبنا کتاب اللہ
یعنی قرآن مجید کہ مأخذ قیاس واجتہاد ست مر مستنبطان را کافی ست احکام را ازانجا استنباط خواہند نمود
تخصیص ذکر کتاب اللہ تواند بود کہ برائے آن باشد کہ بقرائن معلوم کردہ باشند کہ این احکام کہ در صدد نوشتن
آنہا اند مأخذ آنہا در کتاب ست نہ در سنت تا ذکر سنت نمودہ آید پس منع حضرت فاروق از جہت شفقت و
مہربانی بودہ کہ آن حضرت در شدت وجع با مرے تصدیع نکشند چنانکہ امر اتیان آن سرور علیہ وعلی
آلہ الصلوۃ والسلام نیز برائے استحسان بودہ نہ وجوب تا دیگران از رنج استنباط آسودہ باشند واگر
امر ایتونی از برائے وجوب بودے در تبلیغ آن مبالغہ فرمودے وبمجرد اختلاف اعراض ازان نمودے

سوال حضرت فاروق دران وقت گفتہ اَهَجَرَ اِسْتَفْهِمُوْهُ مراد ازان چہ باشد جواب حضرت فاروق
شاید دران وقت فہمیدہ باشد کہ این کلام از ایشان بواسطۂ وجع بے قصد و اختیار واقع شدہ است چنانچہ
از لفظ اَكْتُبْ متوہم میشود چہ آن سرور گاہے چیزے نوشتہ است و ایضاً فرمودہ است لَنْ تَضِلُّوْا
بَعْدِیْ ہر گاہ دین کامل شدہ باشد و نعمت تمام گشتہ و رضائے مولیٰ بآن پیوستہ ضلالت بعد آن چہ صورت
خواہد داشت و در یک ساعت چہ خواہند نوشت کہ دفع ضلالت کند آنچہ در بیست و سہ سال نوشتہ شدہ
است اگر کافی نیست و دفع ضلالت نمیکند کہ در یک ساعت با وجود شدت مرض چیزے نویسند کہ دفع ضلالت
نماید ازین جا حضرت فاروق دانستہ باشد کہ این کلام بنا بر بشریت بے قصد ایشان بر زبان رفتہ است
تحقیق این معنی طلبید و تجدید استفسار آن نماید و درین اثنا سخن اختلاف بلند گشت حضرت پیغمبر
عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فرمودند کہ برخیزید و مخالفت نکنید کہ نزاع در حضور پیغمبر مستحسن نیست دیگر
ازان مقولہ سخن نفرمودند و از دوات و قرطاس یاد نکردند باید دانست کہ اختلافے کہ اصحاب کرام در امور
اجتہادیہ بآن سرور عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ مینمودند اگر عِيَاذًا بِاللهِ سُبْحَانَهٗ شائبہ
ہوا و تعصب میداشت بزمرۂ اہل ارتداد میکشید و سر از ربقۂ اہل اسلام بیرون می انداخت چہ سوء ادب و
سوء معاشرت بآن سرور کفر است عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ اَعَاذَنَا اللهُ سُبْحَانَهٗ
مِنْهُ بلکہ این اختلاف بنا بر امتثال امر فَاعْتَبِرُوْا بودہ است زیرا کہ شخصے کہ پایۂ اجتہاد داشتہ باشد در احکام اجتہادیہ
او را تقلید اجتہاد و رائے دیگرے نمودن خطاست و منہی عنہ آرے در احکام منزلہ رائے و اجتہاد را دران مدخلے نیست
غیر تقلید آنجا گنجایش ندارد و ایمان و انقیاد آنہا واجب غَايَةُ مَا فِي الْبَابِ اصحاب قرن اول از تکلفات بری بودند
و از آرائش عبارات مستغنی اہتمام ایشان با صلاح باطن بودہ است و ظاہر ایشان از نظر شان مطروح
غیر ملحوظ بودہ و مراعات آداب دران قرن باعتبار حقیقت و معنی بودہ نہ باعتبار صورت و لفظ امتثال
امر رسول عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کار ایشان بودہ و اجتناب از نامرضیات آن سرور عَلَيْهِ
وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ معاملہ شان آبا و امہات و اولاد و ازواج خود را فدائے

آن سرور نموده بودند علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات واز کمال اعتقاد واخلاص لعاب مبارک
آن سرور علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات نمیگذاشتند که بر زمین افتد بلکه در رنگ آب حیات
آنرا فرو میبردند و قصه خوردن خون مبارک اورا بعد از فصد از کمال اخلاص مشهور و معروف ست اگر
عبارتے که موہم سوء ادب ست نزد اہل این قرون که پراز کذب و خداع ست ازان بزرگواران صادر
شود نسبت بآن سرور علیہ وعلی آله الصلوة والسلام بر محمل نیک فرود باید آورد و بحاصل
عبارت باید رفت الفاظ ہر قسم که باشد ملحوظ نباید ساخت طریق سلامتی این ست والله سبحانه
الموفق **سوال** چون در احکام اجتهادیه احتمال خطا را گنجایش شد وثوق در جمیع احکام شرعیه که ازان
سرور منقول ست علیہ وعلی آله الصلوة والسلام چگونه نموده آید **جواب** احکام اجتهادیه در ثانی
الحال احکام منزله سماوی گشته ست زیرا که بر خطا مقرر داشتن انبیا را جائز نیست علی نبینا وعلیہم
الصلوات والتسلیمات پس در احکام اجتهادیه بعد از ثبوت اجتهاد مستنبطان و اختلاف آرائے
ایشان حکمے از نزد حق جل وعلا نازل میگردد که صواب را از خطا جدا سازد و امتیاز محق از مبطل
نماید پس احکام اجتهادیه نیز در زمان آن سرور علیہ وعلی آله الصلوة والسلام بعد از نزول وحی
که تمیز صواب از خطا نمود قطعی الثبوت بودند واحتمال خطا نداشتند پس جمیع احکام که در زمان آن سرور
علیہ وعلی آله الصلوة والسلام که بثبوت پیوستند قطعی اند واز احتمال خطا محفوظ زیرا که بوحی
قطعی ثابت گشته اند ابتداءً او انتہاءً مقصود از استنباط و اجتهاد این احکام آن بود که مجتهدان
و مستنبطان درجات کرامت حاصل آید و مخطی و مصیب علی تفاوت الدرجات ثواب یابند پس
در احکام اجتهادیه ہم درجات مجتهدان بلند گشت وہم قطعیت آن احکام بعد از نزول وحی ثابت شد
آرے بعد از انقراض زمانه نبوت احکام اجتهادیه ظنی اند که مفید عمل اند نه مثبت اعتقاد که منکر ایشان کافر
گردد مگر اجماع مجتهدان بران حکم منعقد شود و این زمان مثبت اعتقاد نیز باشد +

دبا آید که ختم نمائیم این مکتوب را بخاتمه زیبا	ونختم المکتوب بالخاتمة الحسنة

یتسابقون علی وضوءه وإذا تکلم خفضوا اصواتهم عنده وما یحدون الیه النظر تعظیما له الی اخرها اورده البغوی في المعالم ۵ قال القاضي في الشفاء ومنهم شرب مالك بن سنان دمه صلی الله علیه وآله وسلم يوم احد ومصه اياه (قال علي القاري وروى ان ذالك لوجهه من منع عنه مثله من عبد الله بن الزبير ومجامعة فقال ثم

وإذا امرهم ابتدروا امره وإذا توضأ كادوا يقتتلون على وضوئه ... قال عروة الله صلى الله عليه وسلم ما تنخم نخامة الا وقعت في كف رجل منهم فدلك بها وجهه وجلده ... كان عروة بن مسعود الثقفي في قصة الحديبية ۵

عليه الصلوة والسلام ويل لهم من الناس وويل للناس منك قال القاري فلم يعلم رسول الله صلى الله عليه وسلم ... فقال اما انت ... من النار ... ما تصيبه النار ... قيل ...

نقل بعض كتب ... ۵

فِی فَضَائِلِ اَهْلِ بَیْتِ الرَّسُوْلِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ رَوٰی ابْنُ عَبْدِ الْبَرِّ اَنَّهٗ قَالَ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مَنْ اَحَبَّ عَلِیًّا فَقَدْ اَحَبَّنِیْ وَمَنْ اَبْغَضَ عَلِیًّا فَقَدْ اَبْغَضَنِیْ وَمَنْ اٰذٰی عَلِیًّا فَقَدْ اٰذَانِیْ وَمَنْ اٰذَانِیْ فَقَدْ اٰذَی اللّٰهَ ۔ وَاَخْرَجَ التِّرْمِذِیُّ وَالْحَاکِمُ وَصَحَّحَهٗ عَنْ بُرَیْدَةَ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ اِنَّ اللّٰهَ اَمَرَنِیْ بِحُبِّ اَرْبَعَةٍ وَاَخْبَرَنِیْ اَنَّهٗ یُحِبُّهُمْ قِیْلَ یَارَسُوْلَ اللّٰهِ سَمِّهِمْ لَنَا قَالَ عَلِیٌّ مِنْهُمْ یَقُوْلُ ذٰلِكَ ثَلٰثًا وَاَبُوْذَرٍّ وَالْمِقْدَادُ وَسَلْمَانُ وَاَخْرَجَ الطَّبْرَانِیُّ وَالْحَاکِمُ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُمْ اَنَّ النَّبِیَّ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ قَالَ النَّظَرُ اِلٰی عَلِیٍّ عِبَادَةٌ اِسْنَادُهٗ حَسَنٌ وَاَخْرَجَ الشَّیْخَانِ عَنِ الْبَرَاءِ رَاَیْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَالْحَسَنُ عَلٰی عَاتِقِهٖ

در فضائل اہل بیت رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم روایت کرد علامہ ابن عبد البر کہ فرمود آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کسے کہ دوست داشت علی را دوست داشت مرا و کسے کہ دشمن داشت علی را دشمن داشت مرا و کسے کہ برنجانید علی را برنجانید مرا و کسے کہ برنجانید مرا برنجانید حق را تعالیٰ و تقدس و روایت کرد ترمذی و حاکم و تصحیح نمود آنرا از بریدہ رض کہ گفت فرمود رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم بدرستیکہ امر فرمود مرا حق جل وعلا بدوستی چہار کس و فرمود کہ وے نیز دوست میدارد ایشانرا بعضے از اصحاب کرام عرض کردند یا رسول اللہ کدام کسانند ایشان فرمود آن سرور علی از ایشانست میفرمود این کلمہ را سہ بار و ابوذر و مقداد و سلمان و روایت کرد طبرانی و حاکم از عبد اللہ بن مسعود کہ بہ تحقیق فرمود پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دیدن بسوئے علی رض عبادت ست اسناد این حدیث حسن ست و روایت کرد بخاری و مسلم از براء بن عازب گفت دیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و حال آنکہ امام حسن بر دوش او بود

من عنوان الکتاب

وَهُوَ يَقُولُ عَلَيْهِ وَعَلَى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اُحِبُّهٗ فَاَحِبَّهٗ وَاَخْرَجَ الْبُخَارِیُّ عَنْ اَبِیْ بَکْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ عَلَی الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ اِلٰی جَنْبِهٖ یَنْظُرُ اِلَی النَّاسِ مَرَّةً وَّاِلَیْهِ مَرَّةً وَّیَقُوْلُ اِنَّ ابْنِیْ هٰذَا سَیِّدٌ وَّلَعَلَّ اللّٰهَ اَنْ یُّصْلِحَ بِهٖ بَیْنَ فِئَتَیْنِ مِنَ الْمُسْلِمِیْنَ وَاَخْرَجَ التِّرْمِذِیُّ عَنْ اُسَامَةَ بْنِ زَیْدٍ قَالَ رَاَیْتُ النَّبِیَّ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَحَسَنٌ وَّحُسَیْنٌ عَلٰی وَرِکَیْهِ فَقَالَ هٰذَانِ ابْنَایَ وَابْنَا بِنْتِیْ اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اُحِبُّهُمَا فَاَحِبَّهُمَا وَاَحِبَّ مَنْ یُّحِبُّهُمَا وَاَخْرَجَ التِّرْمِذِیُّ عَنْ اَنَسٍ قَالَ سُئِلَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَیُّ اَهْلِ بَیْتِکَ اَحَبُّ اِلَیْکَ قَالَ الْحَسَنُ وَالْحُسَیْنُ وَرَوَی الْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ قَالَ فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِّنِّیْ فَمَنْ اَغْضَبَهَا اَغْضَبَنِیْ وَفِیْ رِوَایَةٍ یُرِیْبُنِیْ

در حالیکہ میگفت خداوندا من دوست میدارم او را تو نیز دوست دار او را و بروایت بخاری از ابی بکرہ رض گفت شنیدم رسول خدا را صلی اللہ علیہ واٰلہ وسلم بر منبر و امام حسن در پہلوئے او بود و حال آنکہ آنحضرت روئے مے آورد بر مردم یکبار و بسوئے وے یکبار و میگوید بدرستی این پسر من سید ست و امید ست کہ خدا صلح دہد بسبب وے میان دو جماعہ بزرگ از مسلمانان و روایت کرد ترمذی از اسامہ پسر زید گفت دیدم پیغمبر خدا را صلی اللہ علیہ واٰلہ وسلم در حالیکہ امام حسن و حسین بر دو ران وے بودند پس فرمود آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام این ہر دو پسران من اند و پسران دختر من اند خداوندا من دوست میدارم این ہر دو را پس تو نیز دوست دار این ہر دو را و دوست دار کسیکے را کہ دوست دارد این ہر دو را و ترمذی از انس رض روایت کرد گفت سوال کردہ شد رسول خدا صلی اللہ علیہ واٰلہ وسلم کدام یکے از اہل بیت تو دوست داشتہ تر ست بسوئے تو فرمود آن سرور حسن و حسین و بخاری و مسلم از مسور بن مخرمہ روایت کردہ کہ بتحقیق پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ واٰلہ وسلم فرمود فاطمہ گوشت پارۂ من ست پس کسیکہ در خشم مے آرد او را در خشم مے آرد مرا و بروایت دیگر بد مے آید و ناخوش میگرداند مرا

والذی فی صحیح البخاری فہکذا قال الحسن ولقد سمعت ابا بکرۃ یقول رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علی المنبر والحسن بن علی الی جنبہ وہو یقبل علی الناس مرۃ وعلیہ اخری

ویقول ان ابنی ہذا سید ولعل اللہ ان یصلح بہ بین فئتین عظیمتین من المسلمین

مَا اَرَابَهَا وَيُؤْذِيْنِيْ مَا اٰذَاهَا وَاَخْرَجَ الْحَاكِمُ عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ قَالَ لِعَلِيٍّ فَاطِمَةُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِنْكَ وَاَنْتَ اَعَزُّ عَلَيَّ مِنْهَا وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا قَالَتْ اِنَّ النَّاسَ كَانُوْا يَتَحَرَّوْنَ بِهَدَايَاهُمْ يَوْمَ عَائِشَةَ يَبْتَغُوْنَ بِذٰلِكَ مَرْضَاةَ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَقَالَتْ اِنَّ نِسَاءَ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ كُنَّ حِزْبَيْنِ فَحِزْبٌ فِيْهِ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ وَصَفِيَّةُ وَسَوْدَةُ وَالْحِزْبُ الْاٰخَرُ اُمُّ سَلَمَةَ وَسَائِرُ نِسَاءِ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَكَلَّمَ حِزْبُ اُمِّ سَلَمَةَ فَقُلْنَ لَهَا كَلِّمِيْ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ يُكَلِّمُ النَّاسَ فَيَقُوْلُ مَنْ اَرَادَ اَنْ يُهْدِيَ اِلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَلْيُهْدِهٖ اِلَيْهِ حَيْثُ كَانَ فَكَلَّمَتْهُ فَقَالَ لَهَا لَا تُؤْذِيْنِيْ فَاِنَّ الْوَحْيَ لَمْ يَاْتِنِيْ وَاَنَا فِيْ ثَوْبِ امْرَاَةٍ اِلَّا عَائِشَةَ قَالَتْ اَتُوْبُ اِلَى اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ مِنْ

چیزیکہ بدمے آید اورا و آزار میکند مرا چیزیکہ آزار میکند اورا و حاکم از ابو ہریرہ روایت کردہ کہ تحقیق فرمود پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مر علی را کہ فاطمہ دوست داشتہ تر است بسوئے من از تو و تو عزیز تری نزد من از وے و نیز بخاری و مسلم از عائشہ رض روایت کردہ گفت بودند مردم قصد میکردند بہدیہائے خود در روز عائشہ میخواستند بآن رضائے پیغمبر خدا را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و گفت بودند زنان آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دو گروہ یک گروہ بود در وے عائشہ و حفصہ و صفیہ و سودہ و گروہ دیگر ام سلمہ و باقی زنان پیغمبر خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم پس سخن کردند گروہ ام سلمہ پس گفتند مرا ورا بگو پیغمبر خدا را صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم سخن کند بمردم و بگوید کسیکہ خواہد کہ ہدیہ فرستد بسوئے رسول خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم پس باید کہ ہدیہ فرستد بسوئے وے ہر جا کہ باشد پس کلام کرد با وے پس گفت آنحضرت مرا ورا آزار مکن مرا درباب عائشہ رض کہ وحی نمے آید مرا و حالانکہ من در جامہ خواب ہیچ زنے باشم بجز عائشہ گفت توبہ میکنم بسوئے خدائے پاک از

(۵) ام المومنین زینب بنت خزیمہ (۶) ام سلمہ بنت ابی امیہ (۷) زینب بنت جحش (۸) ام حبیبہ بنت ابی سفیان (۹) جویریہ بنت حارث (۱۰) میمونہ بنت الحارث (۱۱) صفیہ بنت حیی (۱۲) ریحانہ بنت زید ... دوازدہ زن ... دخول نمودہ است ... از مدارج النبوۃ شیخ عبد الحق دہلوی

اٰذَاكَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ثُمَّ اِنَّهُنَّ دَعَوْنَ فَاطِمَةَ فَاَرْسَلْنَ اِلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَكَلَّمَتْهُ فَقَالَ يَا بُنَيَّةُ اَلَا تُحِبِّيْنَ مَا اُحِبُّ قَالَتْ بَلٰى قَالَ فَاَحِبِّيْ هٰذِهٖ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا قَالَتْ مَا غِرْتُ عَلٰى اَحَدٍ مِّنْ نِّسَآءِ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ مَا غِرْتُ عَلٰى خَدِيْجَةَ وَمَا رَاَيْتُهَا وَلٰكِنْ كَانَ يُكْثِرُ ذِكْرَهَا وَرُبَّمَا ذَبَحَ شَاةً ثُمَّ يُقَطِّعُهَا اَعْضَاءً ثُمَّ يَبْعَثُهَا فِيْ صَدَائِقِ خَدِيْجَةَ فَرُبَّمَا قُلْتُ لَهٗ كَاَنَّهٗ لَمْ تَكُنْ فِي الدُّنْيَا امْرَاَةٌ اِلَّا خَدِيْجَةُ فَيَقُوْلُ اِنَّهَا كَانَتْ وَكَانَتْ وَكَانَ لِيْ مِنْهَا وَلَدٌ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَلْعَبَّاسُ مِنِّيْ وَاَنَا مِنْهُ وَاَخْرَجَ الدَّيْلَمِيُّ عَنْ اَبِيْ سَعِيْدٍ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ قَالَ اِشْتَدَّ غَضَبُ اللّٰهِ عَلٰى مَنْ اٰذَانِيْ فِيْ عِتْرَتِيْ وَاَخْرَجَ الْحَاكِمُ عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ

آزار تو اے رسول خدا پس ازین زنان خواندند فاطمہ رضی اللہ عنہا را پس فرستادند بسوئے پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم پس کلام کرد با آن سرور پس فرمود اے دخترک من آیا دوست نمیداری تو چیزے را کہ دوست میدارم گفت بلے گفت پس دوست دار تو این زن را۔ و روایت کرد بخاری و مسلم از عائشہ رضی اللہ عنہا گفت رشک نبردہ ام بر ہیچ از زنان پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنچنانکہ رشک بردہ ام بر خدیجہ رضی اللہ عنہا و من ندیدہ ام او را و لیکن بود آنحضرت کہ بسیار ذکر میکرد او را و بسا کہ ذبح میکرد گوسفند را پس ستر پارہ پارہ میکرد پس میفرستاد آنرا در زنان کہ دوستان خدیجہ بودند پس بسا کہ میگفتم آنحضرت را گوئیا نبود در دنیا زنے مگر خدیجہ پس میگفت بود و بود وے و بود مرا از وے اولاد۔ و روایت کرد ترمذی از ابن عباس رضی اللہ عنہ کہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عباس از من است و من از عباسم و دیلمی از ابی سعید روایت کرد کہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سخت شد غضب خدا بر کسیکہ آزار کرد مرا در باب عترت من و روایت کرد حاکم از ابی ھریرہ رضی اللہ عنہ

من التقطیع بمعنے پارہ پارہ کردن ۱۲

یعنی بود موجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در مدح و تعریف خدیجہ کہ خدیجہ بود چنین و چنین بطریق ابہام بجہت مبالغہ و اشارت بکثرت بیان

صفات و مدائح وسے از حد

حدیث یازدہم
حدیث دوازدہم
حدیث سیزدہم
حدیث چہاردہم

رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ قَالَ خَیْرُکُمْ خَیْرُکُمْ لِاَھْلِیْ مِنْ بَعْدِیْ اَخْرَجَ ابْنُ عَسَاکِرَ عَنْ عَلِیٍّ کَرَّمَ اللّٰہُ تَعَالٰی وَجْھَہٗ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ صَنَعَ اِلٰی (اہل) بَیْتِیْ بِرًّا کَافَأْتُہٗ عَلَیْھَا یَوْمَ الْقِیٰمَۃِ اَخْرَجَ ابْنُ عَدِیٍّ وَالدَّیْلَمِیُّ عَنْ عَلِیٍّ رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ قَالَ اَثْبَتُکُمْ عَلَی الصِّرَاطِ اَشَدُّکُمْ حُبًّا لِاَھْلِ بَیْتِیْ وَلِاَصْحَابِیْ ✦

(حدیث یازدہم) کہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ والہ وسلم بہترین شما بہترین شماست درباب اہل من پس از وفات من روایت کرد ابن عساکر از علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ کہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ والہ وسلم کسیکہ احسان نماید باہل بیت من مکافات نمایم (عوض دہم) وی را بران روز قیامت روایت کرد ابن عدی و دیلمی از علی رض کہ فرمود رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم مضبوط ترین (ثابت و قائم) شما بر صراط شدید ترین شماست از روئے محبت (کہ بر بہشت دوزخ بود) باہل بیت من و باصحاب من رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین ✦

(حدیث دوازدہم)

۵ الٰہی بحق بنی فاطمہ کہ بر قول ایمان کنی خاتمہ ✦ اگر دعوتم رد کنی ور قبول ✦ من و دست و دامان آل رسول ✦ وَصَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمْ وَعَلٰی جَمِیْعِ اِخْوَانِہٖ مِنَ الْاَنْبِیَاءِ وَالْمُرْسَلِیْنَ وَالْمَلٰٓئِکَۃِ الْکِرَامِ الْمُقَرَّبِیْنَ وَعَلٰی سَائِرِ عِبَادِ اللّٰہِ الصّٰلِحِیْنَ اَجْمَعِیْنَ ✦ ✦

(دفتر دوم مکتوبات امام ربانی حصہ ہشتم)

مکتوب (۳۷) سی و ہفتم

(در بیان فضائل)

بفقیر حقیر عبدالحی کہ جامع این مکتوبات شریفہ است صدور یافتہ در فضائل کلمہ طیبہ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ ✦ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ ہیچ چیز در تسکین غضب رب جل سلطانہ از ین کلمہ طیبہ نافع تر نیست ہرگاہ این کلمہ طیبہ تسکین غضب دخول نار فرماید غضبہائے دیگر کہ (آتش) خود دون آوست بطریق اولیٰ تسکین آنہا نماید چرا تسکین ننماید کہ بندہ بتکرار

این کلمہ طیبہ نفی ماسوی نمودہ از ہمہ روگردانیدہ است و قبلہ توجہ معبود برحق را ساختہ منشأ غضب توجہات شتیٰ بودہ کہ بندہ بآن مبتلا گشتہ بود ولیس فلیس این معنی را در عالم مجاز مشاہدہ نمائی چون مالکے از مملوکے در آزار باشد و برو غضب نماید و بندہ از حسن نشأۂ کہ دارد توجہ خود را از ماسوائے مالک خود گردانیدہ تمام خود را متوجہ مالک خود گرداند این زمان ناچار مالک را شفقت و رحمت در حق مملوک خود پیدا گردد و غضب و آزار مرتفع شود و این کلمہ طیبہ را کلید خزینہ نود و نہ رحمت کہ برائے آخرت ذخیرہ فرمودہ است میباید میداند کہ شفیع ترے از برائے دفع ظلمات کفر و کدورات شرک ازین کلمہ طیبہ دیگرے نیست کسیکہ تصدیق باین کلمہ کردہ باشد و ذرہ ایمان حاصل نمودہ مع ذلک اگر برسوم کفر و رذائل شرک مبتلا گشتہ است امیدست کہ بشفاعت این کلمہ طیبہ از عذاب بیرون آید و از خلود دوزخ نجات یابد چنانچہ در دفع عقوبات سائر کبائر این امت شفاعت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم انفع و ادخل ست و آنکہ گفتم کبائر این امت زیراکہ در امم سابقہ ارتکاب کبائر کمترست بلکہ امتزاج رسوم کفر و رذائل شرک نیز اندک بتبشیر محتاج بشفاعت این امت ست در امم سابقہ جمعے بر کفر مصر بودند و جمعے دیگر ایمان باخلاص آوردند و اقتتال را امر نمودند ہلاک میگشت این امت پرگناہ اگر مثل کلمہ طیبہ شفیع الیشان نمے بود و مثل خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات شفاعت شان نمینمود ❊ امۃ مذنبۃ ورب غفور ❊

آن قدر عفو و غفران حق جل وعلا کہ در شان این امت بکار خواہد رفت معلوم نیست کہ در شان جمیع امم ماضیہ بکار رود و نود و نہ رحمت را گویا برائے این امت پر ذنوب ذخیرہ ساختہ اند ؎ کہ مستحق کرامت گناہگارانند ❊ و چون حق سبحانہ وتعالیٰ عفو و مغفرت را دوست میدارد و ہیچ مادہ از برائے عفو و مغفرت برابر این امت پر تقصیر نیست لاجرم این امت خیر الامم گشت و کلمہ طیبہ کہ شفاعت کنندۂ ایشانست افضل الذکر آمد و پیغمبر شفیع ایشان سید الانبیا خطاب یافت علیہ وعلیہم الصلوات و التحیات ❊ اولٰئک یبدل اللہ سیئاتہم حسنٰت وکان اللہ غفورا رحیما بلے ارحم الراحمین چنین باشد و اکرم الاکرمین چنین بود ؎ باکریمان کارہا دشوار نیست ❊ وکان ذٰلک علی اللہ یسیرا ❊

غ

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِيْ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ۝ نیز از فضائلِ
این کلمه بشنو قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ مَنْ قَالَ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ
کوته نظران تعجب دارند که بیک گفتنِ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ چگونه دخولِ جنت میسر شود از برکاتِ این کلمه طیبه واقف نیستند
محسوسِ این فقیر شده است اگر تمامِ عالم را بیک گفتنِ این کلمه طیبه بخشند و به بهشت فرستند گنجایش دارد و شاید
میگردد که برکاتِ این کلمه مقدسه را اگر بتمامِ عالم قسمت کنند تا ابد الآباد همه را کفایت کند و همه را سیراب گرداند و کیف
که باین کلمه طیبه کلمه مقدسه مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ جمع شود و تبلیغ بتوحید انتظام یابد و رسالت با ولایت قرین گردد
مجموعِ این دو کلمه جامعِ کمالاتِ ولایت و نبوت است و تمام سبیلِ این هر دو سعادت اوست که ولایت را از
ظلماتِ ظلال پاک سازد و نبوت را بدرجه علیا رساند اَللّٰهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا مِنْ بَرَكَاتِ هٰذِهِ الْكَلِمَةِ الطَّيِّبَةِ وَ
ثَبِّتْنَا عَلَيْهَا وَاَمِتْنَا عَلٰى تَصْدِيْقِهَا وَاحْشُرْنَا مَعَ الْمُصَدِّقِيْنَ لَهَا وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ بِحُرْمَتِهَا وَبِحُرْمَةِ
مُبَلِّغِيْهَا عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ وَالْبَرَكَاتُ اَيْضًا چون نظر و قدم واپس ماند و پر و
بالِ همت فرو ریزد و معامله بغیبِ صرف افتد دران موطن جز پای کلمه طیبه لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ
نتوان رفت و جز در کنارِ این کلمه مقدسه قطعِ آن مسافت نتوان نمود بیک گفتنِ این کلمه طیبه مقدسه رونده آن
موطن هم بامداد و اعانتِ حقیقتِ این کلمه طیبه مقدسه یک گام راه ازان مسافت قطع مینماید و از خود دور و
بحق جل و علا نزدیک می افتد و هر جزو ازان مسافت باضعاف زیاده است از تمامِ دائره عالمِ امکان پس
ازینجا فضیلتِ این ذکر را باید دریافت که تمام دنیا را در جنبِ آن هیچ مقدارے و احساسے نیست که حکمِ
قطره نسبت آشتے نسبت بدریائے محیط ظهورِ عظمتِ این کلمه طیبه باعتبارِ درجاتِ گوینده است هر چند درجه
گوینده بیشتر ظهورِ عظمتِ این کلمه مقدسه بیشتر ؎ يَزِيْدُكَ وَجْهُهٗ حُسْنًا ٭ اِذَا مَا زِدْتَهٗ
نَظَرًا ٭ آرزوے در دنیا معلوم نیست که برابرِ این باشد که کسے در گوشه خزیده باشد و بتکرارِ این کلمه
طیبه متلذذ و محظوظ بوده اما چه توان کرد که جمیع آرزوها میسر نیست و از غفلت و اختلاطِ خلق چاره نه رَبَّنَا اَتْمِمْ
لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

مکتوب سی و ہشتم (۳۸)

بحاجی محمد یوسف کشمیری صدور یافتہ در بیانِ آنکہ اہل اللہ را در باطن برابرِ خردلہ تعلق بدنیا نیست ہرچند ظاہر اید بنیا و اسبابِ دنیا تشبث نمایند و ما یناسب ذٰلِكَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰی معرفتِ خدا جلّ سلطانہٗ بر آنکس حرام کہ برابرِ خردلہ در باطن او محبتِ دنیا بود دیا باطنِ او را این قدر تعلق بدنیا باشد و یا این مقدار خاطرے از دنیا در باطنِ او خطور کند مانند ظاہرِ او کہ از باطن بمراحل جدا افتادہ است و از آخرت بدنیا آمدہ است و اختلاط بمردم پیدا کردہ لحصولِ المناسبۃِ المشروطۃِ فِی الافادۃِ وَالاستفادۃِ اگر سخن از دنیا گوید و باسبابِ دنیوی تشبث نماید گنجایش دارد و ہیچ مذموم نبود بلکہ محمود بود تا حقوقِ عباد معطل نشود و طریقِ افادہ و استفادہ مسدود نگردد پس باطنِ این شخص بہتر از ظاہرِ او ست حکمِ جو نما و گندم فروش دارد و مردمِ ظاہر بین در رنگِ خر دجال او را گندم نما و جو فروش تصور مینمایند و ظاہرِ او را از باطنِ او بہتر میدانند و خیال میکنند کہ بظاہر بے تعلق و امینماید و بباطن گرفتار است رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِيْنَ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَيْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ الْعُلٰی

مکتوب سی و نہم (۳۹)

بسید عبد الباقی سارنگپوری صدور یافتہ در بیانِ اصحابِ یمین و اصحابِ شمال و سابقان کہ یک قدم بر شمال و قدمِ دیگر بر یمین نہادہ اند و گوئے سبقت بمیدانِ اصل بردہ اند و ما یناسب ذٰلِكَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰی بدان اَرْشَدَكَ اللّٰهُ تَعَالٰی کہ اصحابِ شمال اصحابِ حجبِ ظلمانی اند و اصحابِ یمین اربابِ حجبِ نورانی سابقان آنند کہ ازین حجب و ازان حجب بر آمدہ اند و یکقدم بر شمال و قدمِ دیگر بر یمین نہادہ گوئے سبقت بمیدانِ اصل بردہ اند و از ظلالِ امکانی و ظلالِ وجوبی بالا گذشتہ و از اسم و صفت و از شان و اعتبار جز ذات نخواستہ تعالٰی و تقدس اصحابِ شمال اربابِ کفر و شقاوت اند و اصحاب

یمین اہل اسلام و ارباب ولایت اند و سابقان بالاصالت انبیا اند علیہم الصلوات والتسلیمات و بہ تبعیت ہر کرا باین دولت مشرف سازند این دولت بیشتر بہ تبعیت در اکابر اصحاب انبیاست علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات و بر سبیل قلت و ندرت در غیر اصحاب نیز متحقق ست و فی الحقیقت این شخص نیز از زمرۂ اصحاب ست و ملحق بکمالات انبیا علیہم الصلوات والبرکات در حق او مگر فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوة والسلام لایدری اولہم خیر ام اخرہم ہر چند فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوة والسلام خیر القرون قرنی این را باعتبار قرون گفتہ و آن را باعتبار اشخاص واللہ سبحانہ اعلم لیکن باجماع اہل سنت ست بر فضیلت شیخین بعد از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کسے نیست کہ بر ابوبکر سبقت کردہ باشد اسبق سابقان این امت اوست و اقدم پیشینان این ملت او و حضرت فاروق بتوسل او بدولت فضلیت مشرف گشتہ ست و بتوسط او از دیگران بالا گذشتہ ازینجاست کہ فاروق را خلیفۂ صدیق میگفتند و در خطبہ خلیفہ خلیفہ رسول اللہ میخواندند شہسوار این معاملہ حضرت صدیق ست و حضرت فاروق ردیف اوست خوش ردیفے کہ بشہسوار مرافقت نماید و باخص اوصاف او مشارکت فرماید بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ سابقان از احکام یمین و شمال خارج اند و از معاملات ظلمانی و نورانی فوق کتاب ایشان ورای کتاب یمین و کتاب شمال ست و محاسبۂ شان ورای محاسبہ اصحاب یمین و اصحاب شمال کاروبار با ایشان علیحدہ ست و غنج و دلال با اینان جدا اصحاب یمین در رنگ اصحاب شمال از کمالات شان چہ دریابند و ارباب ولایت در رنگ عامہ مومنان از اسرار ایشان چہ فراگیرند حروف مقطعات قرآنی رموز اسرار شان ست و متشابہات فرقانی کنوز مدارج وصول ایشان وصل باصل ایشان را از ظل فارغ ساختہ است و ارباب ظلال را از حریم خاص ایشان دور داشتہ مقربان ایشانند روح و ریحان نصیب شان ایشانند کہ بفزع اکبر اندوہگین نمیگردند و باہوال قیامت در رنگ دیگران از جا نمیروند اللہم اجعلنا من محبیہم فان المرء مع من احب بصدقۃ سید المرسلین علیہ وعلی آلہ وعلیہم وعلی آل کل الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات

نور اللہ مسلہ مصحفہ

الملائکۃ الاربع — الفزع الاکبر

مکتوب چہلم (۴۰)

بمولانا بدرالدین صدور یافته در بیانِ آنکه خرقِ حجب باعتبارِ شهود ست نه باعتبارِ وجود وما یناسب ذلک الحمد لله
وسلام علی عبادہِ الذین اصطفی خرقِ حجبِ اسما وصفات وشئون و اعتبارات از حضرتِ ذات تعالی و تقدس
دو قسم ست خرقے ست که باعتبارِ شهود ست و خرقے ست باعتبارِ وجود خرقِ وجودی ممتنع ست و خرقِ شهودی
ممکن بلکه واقع هرچند نصیب اقلِ قلیل واخصِّ خواص بود و آنچه در خبر آمده است انَّ لله سبعین الف حجاب
من نورٍ وظلمةٍ لو کشفت لاحرقت سبحات وجهه ما انتهی الیه بصره من خلقه مراد ازین کشف و
خرق خرقِ وجودی ست که ممتنع ست و آنچه این فقیر در بعضے از رسائل خود نوشته است از خرقِ جمیع حجب از حضرت
ذاتِ تعالی و تقدس مراد ازان خرق خرقِ شهودی ست چنانچه حضرتِ حق سبحانه و تعالی شخصے بصارت
کرامت فرماید که ماورائے حجب و استار اشیائے مستوره را ببیند درینجا خرقِ حجب و استار باعتبارِ شهود ست فکذا
هذا پس معلوم شد که آنچه این فقیر نوشته است از جوازِ خرق منافی خبرِ عدمِ جوازِ خرقِ حجب نیست آن خرق دیگر
واین خرق دیگر فلا تکن من الممترین والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی
علیه وعلی اله الصلوات والتسلیمات العلی

مکتوب چهل ویکم (۴۱)

بشیخ فرید تهانیسری صدور یافته در بیانِ آنکه بمراتب نهایت النهایه مرتبه بیش مے آید که هر ذرۂ آن موطن
باضعاف مضاعف زیاده از تمام دائرۂ امکان بود وما یناسب ذلک بعنایة الله سبحانه وبصدقه
حبیبه علیه وعلی اله الصلوة والسلام در وقتِ عروج بمراتب نهایت النهایه مرتبه پیش آمد که هر ذرۂ آن
موطن باضعاف مضاعف زیاده از تمام دائرۂ امکان بود پس اگر ذره ازان موطن سلوک نموده قطع کرده شود
گویا زیاده از اضعاف دائرۂ امکان قطع میسر شده باشد فکیف که کسے مسافتِ طویله را ازان مرتبه طے کرده باشد

پس معلوم شد کہ دائرۂ امکان را نسبت بمراتب وجوب ذمانوقہا ہیچ مقدارے نیست کا لشئے حکم قطرہ داشت نسبت بدریائے محیط پس ناچار بقوت پائے خویش بکوئے دوست نتوان رسید و بچشم خود او را نتوان دید
لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ

مکتوب (۴۲) چہل و دوم

بہ خواجہ جمال الدین حسین ولد مرزا حسام الدین احمد صدور یافتہ در بیان انحصار نمودن صوفیہ سیر را در آفاق و انفس و اثبات نمودن تخلیہ و تجلیہ را دران دو سیر و منع نمودن حضرت ایشان قدس سرہ الاقدس این معنی را در رو و نہایت النہایۃ را بیرون انفس و آفاق اثبات فرمودن بعنایۃ اللہ سبحانہ و ما یناسب ذلک بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین و علی الہ الکرام و اصحابہ العظام من یومنا ھذا الی یوم القیام فرزند عزیز اسعدک اللہ تعالیٰ فی الدارین بگوش ہوش بشنو کہ چون سالک بعد از تصحیح نیت و تخلیص امنیت بذکر الٰہی جل سلطانہ اشتغال نماید و ریاضات شاقہ و مجاہدات شدیدہ پیش گیرد و تزکیہ حاصل کند و اوصاف رذیلہ او باخلاق حسنہ تبدیل یابد و توبہ و انابت او میسر گردد و حب دنیا از دل وی بیرون رود و صبر و توکل و رضا حاصل آید و این معانی حاصلہ خود را بتدریج و ترتیب در عالم مثال مشاہدہ نماید و خود را از کدورات بشریت و از رذائل صفات آن پاک و مصفا بیند ہر آئینہ سیر آفاقی را تمام کرده باشد جمعے ازین طائفہ درین مقام احتیاط ورزیدہ اند و ہر لطیفہ از لطائف ستہ انسانی را در عالم مثال بصورت نورے از انوار مثالی آن قرار دادہ اند و علامت صفائے ہر لطیفہ را بظہور نورے ازان انوار مثالی مقرر داشتہ اند و این سیر را از لطیفہ قلب ابتدا نمودہ بتدریج و ترتیب تا لطیفہ اخفی کہ منتہائے لطائف ست رسانیدہ اند مثلاً علامت صفائے قلب سالک را ظہور آن قلب داشتہ اند در مثال بصورت نور سرخ و علامت صفائے روح را بصورت نور زرد قرار دادہ اند علیٰ ہذا القیاس پس حاصل سیر آفاقی آن شد کہ سالک تبدل اوصاف و تغیر اخلاق خود را در مرایائے عالم مثال مشاہدہ نماید و زوال ظلمات و کدورات خود را دران عالم احساس کند تا یقینے بصفائے خود او را حاصل آید و علم

(حاشیہ:) کہ دائرۂ امکان ... ۴۲ ... مکتوب امام ربانی ... [illegible]

به تزکیهٔ خود اور اثابت گردد و چون سالک درین سیر ساعةً فساعةً احوال و اطوار..... خود را در عالم مثال که از جملهٔ
آفاق ست مشاهده مینماید و انتقال خود را دران عالم از هیئتے بهیئتے مے بیند گویا سیر در آفاق وارد بر حیند این سیر
فی الحقیقت سیر در نفس سالک ست و حرکت کیفی ست در اوصاف و اخلاق او امّا چون از دوربینی مطمح نظر او آفاق
ست نه انفس سیر نیز بآفاق منتسب گشت بتمامی این سیر که بآفاق منسوبست تمامی سیر الی الله قرار داده اند
و فنا را مربوط باین سیر داشته و تعبیر سلوک باین سیر نموده بعد ازین سیرے که واقع شود آنرا سیر انفسی مینامند و آنرا
سیر فی الله نیز گویند و بقاے بالله درین موطن اثبات مینمایند و درین مقام حصول جذبه بعد از سلوک میدانند چون
لطائف سالک در سیر اوّل تزکیه یافته اند و از کدورات بشریت وارسته اند قابلیت آن پیدا کرده اند که ظلال و عکوس
اسم جامع که رب او ست در مرایائے این لطائف ظاهر گردند و این لطائف موارد تجلیات و ظهورات جزئیات آن
اسم جامع باشند این سیر را سیر انفسی برائے آن نامند که انفس مرایائے ظلال و عکوس اسما گشته است نه آنکه سیر سالک
در نفس ست چنانچه در سیر آفاقی گذشت که باعتبار مرآتیت آنرا سیر آفاقی گفته اند نه آنکه سیر در آفاق ست درین
سیر فی الحقیقت سیر ظلال اسماست در مرایائے انفس لهذا این سیر را سبیر معشوق در عاشق گفته اند ؎
آئینه صورت از سفر دور ست + کان پذیرائے صورت از نور ست + این سیر را سیر فی الله باین اعتبار توان
گفت که گفته اند سالک درین سیر متخلّق باخلاق الله میگردد و از خلقے بخلقے دیگر انتقال مینماید زیرا که مظهر را از
بعضے اوصاف ظاهر نصیبست و لو فی الجملة پس گویا سیر در اسماء او تعالی متحقق گشت آینست نهایت
تحقیق این مقام و تصحیح این کلام صاحب مقام تا چه حال داشته باشد و متکلم کلام را تا چه مراد بود هر کس باندازهٔ فهم و
دریافت خود چیزے میگوید و متکلم از کلام خود اراده معنی مینماید و سامع از همان کلام معنی دیگر مے فهمد ایشان سیر
انفسی را بے تکلف سیر فی الله میگویند و بے تحاشی آنرا بقا بالله مے نامند و مقام وصل و اتصال مے انگارند و این
اطلاقات برین فقیر بسیار گران مے آید لاجرم در تصحیح و توجیه آن ارتکاب تمحل و تکلف نموده مے آید که پاره ازان تمحّل از
کلام ایشان ماخوذ ست و پاره از راه افاضه و الهام آمده در سیر آفاقی گویا تخلیه از رذائل حاصل شده بود و درین سیر
انفسی تحلیهٔ اخلاق حمیده ست چه تخلیه مناسب مقام فناست و تحلیه مناسب بقا و این سیر انفسی را نهایت

ندانسته اند وبعدم انقطاع آن اگرچه عمر ابدی میسر شود حکم نموده وگفته اند که شمائل واوصاف محبوب را نهایت نیست پس لایزال در مرآت سالک متخلق تجلی صفتے از صفات او خواهد بود وظهور کمالے از کمالات او خواهد شد پس انقطاع کجا بود و نهایت چگونه مجوز باشد گفته اند ؎ ذره گر بس نیک ور بس بد بود ٭ گرچه عمرے تگ زند در خود بود ٭ وباین فنا وبقا که بسیر آفاقی وسیر انفسی حاصل شده اطلاق اسم ولایت مینمایند ونهایت کمال را تا اینجا میدانند بعد ازان اگر سیر واقع شود نزد اینها سیر رجوعی ست که معبر ست بسیر عن الله بالله وهمچنین سیر رابع که آنرا سیر فی الاشیا بالله گفته اند نیز بنزول تعلق دارد واین دو سیر را برائے تکمیل وارشاد قرار داده اند چنانچه آن دو سیر برائے حصول نفس ولایت و کمال ست وجمعے گفته اند که هفتاد هزار حجب که در خبر آمده است که اِنَّ لِلّٰهِ سَبْعِیْنَ اَلْفَ حِجَابٍ مِّنْ نُّوْرٍ وَّظُلْمَةٍ در سیر آفاقی خرق میباید چه در هر لطیفه از لطائف سبع ده ده هزار حجب خرق میگردد وچون آن سیر بتمامی رسد حجب بتمامها مرتفع گردد وسالک بسیر فی الله متحقق شود وبمقام وصل برسد اینست حاصل سیر وسلوک ارباب ولایت ونسخه جامعه کمال وتکمیل ایشان ودرین باب آنچه برین فقیر بمحض فضل وکرم خداوندی جل سلطانه ظاهر ساخته اند وبآن تسلیک فرموده اظهاراً للنعمة وشکراً للعطیة تسوید مینماید فَاعْتَبِرُوْا یَا اُولِی الْاَبْصَارِ بدان ارشدک الله تعالی وهداک سواء الصراط حضرت حق سبحانه وتعالی که بیچون وبیچگون ست چنانچه ورائے آفاق ست ورائے انفس ست نیز پس سیر آفاقی را سیر الی الله گفتن وسیر انفسی را سیر فی الله نامیدن معنے ندارد بلکه هر دو سیر آفاقی وانفسی داخل سیر الی الله ست وسیر فی الله سیریست که بمراحل از آفاق وانفس بعید ست وورای ورای اینهاست عجب معامله ایست سیر فی الله که سیر انفسی قرار داده اند وآن سیر را بے نهایت گفته اند وبعمر ابدی قطع آن مجوز نداشته چنانکه گذشت وچون انفس در رنگ آفاق داخل دائره امکان ست پس برین تقدیر قطع دائره امکان ممکن نباشد فلاجرم یکون الحرمان دائماً والخسران سرمداً ولا یتحقق الفناء ابداً ولا یتصور البقاء حینئذ فکیف الوصل والاتصال وکیف القرب والکمال سبحان الله بزرگان از آب بسرآب کفایت کنند والی الله را فی الله انگارند وامکان را وجوب تصور کنند وچون را بیچون تعبیر فرمایند از خوردان وپست فطرتان چه گله نماید وچه اظهار شکایت کند چه بلا شد النفس را بکدام اعتبار حق گفته اند جل وعلا

که سیر آنرا با وجود حد و نهایت بے نهایت انگاشته ظهور اسما و صفات واجبی جل سلطانه در مرآت سالک که
درین سیر انفسی قرار داده اند آن ظهور ظهور ظلے از ظلال اسما و صفات ست نه ظهور عین اسما و صفات چنانچه
تحقیق این معنی در آخر این مکتوب تحریر خواهد یافت ان شاء اللہ تعالیٰ چکنم و چگونه این سوء ادب را با وجود علم
و تمیز بجناب قدس او تعالی جائز دارم و در ملک او تعالی غیر او را سبحانه شریک سازم هرچند حقوق این اکابر
قدس اللہ تعالیٰ اسرارهم بر ذمه خود لازم دارم که بانواع تربیت مربّاے ایشانم اما حقوق حضرت واجب
الوجود جل سلطانه فوق جمیع حقوق ایشان ست و تربیت او تعالی فوق تربیتهائے دیگران بحسن تربیت
او تعالی ازین ورطه نجات یافته ام و در ملک مقدس او تعالی غیر او را سبحانه شریک نساخته الحمد للہ الذی
هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا اللہ او تعالی بیچون و بیچگونست و هرچه بداغ چونی و چندی
متّسم ست از جناب قدس او تعالی مسلوب ست پس در مرایاے آفاق و مجالی انفس او را سبحانه گنجایش نباشد و هرچه
درینها ظاهر گردد در رنگ مظاهر چند و چون بود پس از آفاق و انفس باید گذشت و او را سبحانه ماوراے آفاق و انفس
باید جست و همچنین در دائره امکان چه آفاق و چه انفس چنانچه ذات او را سبحانه گنجائی نیست اسما و صفات
او تعالی نیز گنجایش نه و هرچه درانجا ظاهرست ظلال و عکوس اسما و صفات ست تعالت و تقدست و شبح
و مثال اینها بلکه ظلیت اسما و صفات و مثالیت اینها نیز بیرون آفاق و انفس ست اینجا بیش از تفهیم
و زیاده از انتقاش قدرت نه ظهور کرا و تجلّی کجا زیرا که اسما و صفات او سبحانه در رنگ ذات او تعالی بیچون
بیچگونه اند و بے شبه و بے نمونه تا از آفاق و انفس بیرون نروی معنے ظلیت اسما و صفات او تعالی نداری
فکیف الوصول الی الاسماء والصفات تعالت و تقدست عجائب کاروبارست اگر سخنے از مکشوفات
معلومات یقینیه خود بگویم که موافق مذاق مشائخ نباشد و مطابق مکشوفات ایشان نبود از من که باور دارد
و کِه قبول کند و اگر نه گویم و تستر نمایم تجویز التباس حق بباطل کرده باشم و جواز اطلاق ما لا یجوز علی
الحق تعالی و تقدس نموده بضرورت آنچه حق ست و شایان جناب قدس اوست تعالی اظهار مینمایم و
آنچه نامناسب جناب قدس اوست سبحانه و تعالی سلب میکنم و از خلاف دیگران باک ندارم و غم نخورم

خوف از مخالفتِ دیگران وقتے متحقق شود کہ در معاملۂ خود متذبذب دانم و در مکشوفِ خود مشتبہ باشم ہر گاہ
در رنگِ فلقِ صبح حقیقتِ کار را وانمایند و در رنگِ قمر لیلۃ البدر معاملہ اصل را واضح سازند و از ظلال بتمام
بگذرانند و از شبح و مثال بالا برند اشتباہ کجا بود و تذبذب کرا باشد حضرت خواجۂ ما قدس سرہٗ میفرمودند کہ
علامتِ صحتِ احوال حصولِ یقین است بر کمال و ایضاً تذبذب و اشتباہ چگونہ صورت بندد کہ بعنایت
بیغایتِ او تعالیٰ اطلاع بر تفصیلِ احوالِ مقررۂ این بزرگواران میسر شدہ است معارفِ توحید و اتحاد و احاطہ
و سریان مکشوف گشتہ و حقیقتِ مکشوف و مشہودِ ایشان بحصول پیوستہ و دقائقِ علوم و معارفِ ایشان بوضوح
انجامیدہ و تا مدتہا درین مقام اقامت ورزیدہ و تقلیل و تکثیرِ شان الا ماشاء اللہ تعالیٰ وا رسید آخر الامر
بفضلِ خداوندی جل سلطانہٗ ظاہر گشت کہ این ہمہ شعبدہ ہائے ظلال است و گرفتاریِ شبح و مثال
مطلوب ماوراء وراء اینہاست و مقصود ماسوائے سوائے ایشان ناچار رو از ہمہ تافتہ متوجہ جنابِ قدس
بیچون گشت و از ہر چہ بداغِ چندی و چونی قسم است تبرا نمود اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَ
الْاَرْضَ حَنِیْفًا وَّمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ اگر معاملہ نہ اینچنین بودے ہرگز بخلافِ مشایخ لب نکشادمے و
بظن و تخمین با ایشان مخالفت نکردمے و ایضاً این خلاف اگر بذات و صفاتِ و اجبی جل سلطانہٗ تعلق نداشتے
و سخن از تقدیس و تنزیہِ او تعالیٰ نبودے البتہ اظہارِ خلافِ مکشوفِ این اکابر بوقوع نیامدے و سخن از مخالفت
علومِ ایشان بحصول نپیوستے کہ من کمینہ خوشہ چینِ خرمنہائے دولِ ایشانم و در ذیلے زلہ بردارِ خوانہائے نعم
اینہا مکدر اظہار مینمایم کہ ایشانند کہ بانواعِ تربیت مرا مربی ساختہ اند و باصنافِ کرم و احسان مرا متنعم گردانیدہ
اند اما چہ توان کرد کہ حقوقِ خداوندی جل سلطانہٗ فوقِ حقوقِ ایشانست چون بحث بذات و صفاتِ او تعالیٰ افتد
و معلوم شود کہ اطلاقِ بعضے امور شایانِ جنابِ قدسِ او نیست تعالیٰ درین موطن سکوت ورزیدن و از خلافِ دیگران
ترسیدن از دین و دیانت دور است و مقامِ بندگی و طاعت از آن بر نتابد خلافِ علما با مشایخ رحمہم اللہ سبحانہٗ
در امورِ خلافیہ کمسئلۃ التوحید و غیرہا از راہِ نظر و استدلال است و خلافِ این فقیر با ایشان درین امور از راہِ
کشف و شہود علمائے بقبحِ این امور قائلند و این فقیر بحسنِ این امور بشرطِ عبور خلافِ شیخ علاء الدولہ در مسئلۂ وحدتِ وجود

بطور علما مفهوم میشود و بقبح آن ناظرست هرچند براه کشف درآمده ست چه صاحب کشف آنرا قبیح نداند زیرا که
این مسئله متضمن احوال غریبه است و مشتمل بر معارف عجیبه غایة ما فی الباب اقامت درین موطن مستحسن نیست
واکتفا باین احوال و معارف زیبا نه سوال برین تقدیر مشایخ بر باطل باشند و حق ماورای مکشوف و مشهود ایشان
بود جواب باطل آنست که محلے از صدق ندارد و در ما نحن فیه منشأ این احوال و معارف غلبه محبت حق ست
سبحانه و استیلای حب او تعالی بر نهجے که نام و نشان ما سوے را در نظر بصیرت شان نگذارد و اسم و رسم غیر و غیریت
را محو و متلاشی سازد درین وقت ناچار بواسطه سکر و غلبه حال ما سوے را معدوم خواهد دانست و موجود جز حق را نخواهد دید
تعالی اینجا باطل چیست و بطلان کجا درین موطن استیلای حق ست و بطلان باطل این بزرگواران در محبت حق
جل و علا خود را و غیر خود را درباخته اند و از خود و غیر خود نام و نشان نگذاشته نزدیک ست که باطل از سایه ایشان
بگریزد اینجا همه حق ست و برائے حق ست علمای ظاهرین از حقیقت ایشان چه دریابند و غیر از مخالفت صوفیه
چه فهمند و از کمالات ایشان چه فراگیرند سخن درین ست که ماورای این احوال و معارف کمالات دیگرست که این احوال
و معارف نسبت بآن کمالات حکم قطره دارد نسبت بدریاے محیط ؎ آسمان نسبت بعرش آمد فرود +
ورنه بس عالی ست پیش خاک تود + برسر اصل سخن رویم و گوئیم که آنچه در خرق حجب گفته اند که در سیر آفاقی حجب
ظلمانی و نورانی بتمامها مرتفع میگردند چنانچه گذشت نزد این فقیر این سخن محل خدشه است بلکه خلاف آن
ثابت شده و مشهود گشته که خرق حجب ظلمانی منوط بطی جمیع مراتب امکان ست که بسیر آفاقی و بسیر انفسی
میسر ست و خرق حجب نورانی مربوط بسیر اسما و صفات واجبی ست تعالی و تقدس حتی لا یبقی فی نظره
اسم و لا صفة و لا شان و لا اعتبار فحینئذ یتیسر له خرق الحجب النورانیة بتمامها فتشرف بالوصل العریانی
وان کان هذا الوصل اقل حصولا و هذا الواصل اعز وجودا پس در سیر آفاقی معلوم نیست که نصف
حجب ظلمانی خرق شده باشد خرق حجب نورانی آنجا چه صورت دارد غایة ما فی الباب در حجب ظلمانی مراتب
متفاوت اند که بسبب اشتباه میگردند چه حجب نفسانی در ظلمت فوق حجب قلبی ست مثلا پس قلیل الظلمة را گر خود را
بعنوان نورانیت نسبی وانماید و ظلمانی نورانی متخیل شود فی الحقیقة ظلمانی ست و نورانی نورانی

حدیدُ البصر یکے را بدیگرے خلط نکند و منشأ اشتباه را دریافته ظلمت را بنور حکم نماید ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ و طریقے که این فقیر را به تسلیک آن مشرف ساخته اند راهیست که جامع جذبه و سلوک ست و تخلیه و تجلیه آنجا باهم جمع اند و تصفیه و تزکیه دران موطن بایکدیگر مقترن و سیر انفس دران مقام متضمن سیر آفاق ست در عین تصفیه تزکیه است و در عین تجلیه تخلیه و نفس جذبه محصل سلوک ست و انفس شامل آفاق لیکن تقدم ذاتی مر تجلیه و جذبه راست و تصفیه را بر تزکیه سبقت ذاتی ست و ملحوظ نظر انفس ست نه آفاق پس ناچار درین طریق راه اقرب گشت و بوصل نزدیکتر شد بلکه گوییم که این طریق البته موصل ست و احتمال عدم وصول آنجا مفقود ست از حضرت حق سبحانه و تعالی استقامت مسألت باید نمود و فرصت باید طلبید و آنکه گفتم که این طریق البته موصل ست زیرا که اول قدم این راه جذبه است که دهلیز وصل ست و مواقع توقفات یا منازل سلوک ست یا مواطن جذباتے که متضمن سلوک نباشند و درین طریق هر دو مانع مرتفع ست زیرا که سلوک طفیلی ست که در ضمن جذبه بحصول مے پیوندد پس اینجا نه سلوک خالص ست و نه جذبه ابتر تا سد راه گردد این طریقے که شاه راه انبیاست عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ این بزرگواران ازین راه بمنازل وصول علی تفاوت مراتب درجاتهم رسیده اند و آفاق و انفس را بیک گام قطع کرده و گام دیگر بماورای آفاق و انفس نهاده اند و معامله را از سلوک و جذبه فوق برده زیرا که نهایت سلوک تا نهایت سیر آفاقی ست و نهایت جذبه تا نهایت سیر انفسی و چون سیر آفاقی و انفسی بنهایت رسید معامله سلوک و جذبه تمام گشت بعد ازان نه سلوک ست نه جذبه این معنی فراخور فهم هر مجذوب و سالک مجذوب نیست زیرا که نزد اینها ماورای آفاق و انفس قدم گاهے نیست اگر بالفرض عمر ابدی یابند در سیر انفس صرف نمایند و هنوز آنرا تمام ندانند بزرگے گوید ؎ ذره گر بس نیک و بس بد بود گرچه عمرے تگ زند در خود بود * چنانچه گذشت و دیگرے فرماید وَالتَّجَلِّیْ مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَةِ الْمُتَجَلّٰی لَهٗ فَالْمُتَجَلّٰی لَهٗ مَا رَاٰی سِوٰی صُوْرَتِهٖ فِیْ مِرْاٰتِ الْحَقِّ وَمَا رَاَی الْحَقَّ وَلَا یُمْکِنُ اَنْ یَّرَاهُ باید دانست که پیران من و بخدا رسنمایان من که بتوسل ایشان درین راه چشم واکرده ام و بتوسط شان ازین مقوله لب کشاده و در طریقت سبق الف و با از ایشان گرفته ام و ملکه مولویت از توجه شریف شان حاصل کرده ام اگر علمے دارم

طفیلی ایشانست و اگر معرفت ست هم از اثر التفات ایشان طریق اندراج النهایة فی البدایة را ازین بزرگواران آموخته ام و نسبت انجذاب بجهت فوقیت از ایشان اخذ نموده و بیک نظر ایشان آن دیده ام که مردم در اربعین نه بینند و بیک کلام شان آن یافته ام که دیگران در سنین نیابند ؎ آنکه به تبریز یافت یک نظر شمس دین + طعنه زند بر دهه سخره کند بر چله + خوش گفت آنکه گفت ؎ نقشبندیه عجب قافله سالار انند + که برند از ره پنهان بحرم قافله را + از علو فطرت و سمو همت ابتدائے طریقت را از سیر انفسی قرار داده اند و سیر آفاقی را در ضمن آن سیر قطع نموده سفر در وطن در عبارات ایشان کنایت ازین سیر ست در طریق این بزرگواران راه اقرب ست و بوصول نزدیکتر و نهایت سیر دیگران بدایت سیر ایشان ست لهذا فرموده اند ما نهایت را در بدایت درج میکنیم بالجمله طریق این بزرگواران در میان سائر طرق مشائخ قدس الله تعالی اسرار جمیعهم بسیار بسیار عالی ست و حضور و آگاهی ایشان توان گفت که فوق آگاهیهائے اکثر شان ست ازینجاست که فرموده اند نسبت ما فوق همه نسبتهاست و ازین نسبت حضور و آگاهی مراد داشته اند لیکن چون در ماورای آفاق و انفس و ورای سلوک جذبه ولایت اولیا را قدمگاهے نیست و گذرگاهے نه ناچار این بزرگواران نیز از بیرون آفاق و انفس خبر نداده اند و از ورائے جذبه و سلوک سخن نزانده اند باندازه کمالات ولایت میفرمایند اهل الله بعد از فنا و بقا هرچه مے بینند در خود مے بینند و هرچه مے شناسند در خود مے شناسند و حیرت ایشان در وجود خود ست + و فی انفسکم افلا تبصرون لله سبحانه الحمد و المنة که این بزرگواران هرچند از بیرون انفس خبر نداده اند اما گرفتار انفس هم نیند میخواهند که انفس را نیز در رنگ آفاق تحت لا سازند و بعلت غیریت نفی آن نمایند حضرت خواجه بزرگ قدس سره میفرمایند هرچه دیده شد و شنیده شد و دانسته شد آن همه غیر ست بحقیقت کلمه لا نفی آن باید کرد ؎ نقش بندند ولے بند بهر نقش نیند + هر دم از بوالعجبی نقش دگر پیش آرند + ؎ نقشبندانے ولیک از نقش پاک + نقش ما هم گرچه پاک از لوح خاک + اینجا سریست باید دانست که نفی غیریت دیگر ست و انتفائے غیریت دیگر شتان ما بینهما و آنکه گفتم که ولایت را بیرون جذبه و سلوک و آفاق و انفس قدمگاهے نیست زیرا که ماورائے این ارکان اربعه ولایت مبادی و مقدمات کمالات نبوت ست

که ولایت ازان شجرهٔ بلند و بالا دست کوتاه ست اکثرے از اصحاب انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات و اقلّے از سائر امم بتبعیّت
وراثت انبیا علیهم الصلوات والتحیات باین دولت مهتدی گشته اند و باین راه جامع جذبه و سلوک قطع منازل بعد نموده
در ماورائے سلوک و جذبه قدم نهاده اند و از دائرهٔ ظلال تمام بیرون رفته انفس را در رنگ آفاق وا پس گذاشته اند و درین مقام
تجلّی ذاتی برقی که دیگران را کالبرق الخاطف ست ایشان را دائمی ست بلکه معاملهٔ این بزرگواران فوق
تجلّی ست چه برقی و چه غیر برقی زیرا که تجلّی نحوے از ظلّیت میطلبد و نقطه از ظلّیت بزرگواران کوه عظیم ست
بدایت کار این بزرگواران جذب و محبّت الٰهی ست جلّ سلطانه و چون بعنایت بے غایت خداوندی جلّ
سلطانه و عظم شانه این محبّت ساعةً فساعةً استیلا مییابد و قوت و غلبه پیدا میکند ناچار محبت ماسوے
درجه فدرجه رو بزوال مے آرد و تعلّق گرفتاری اغیار بتدریج مرتفع میگردد و چون صاحب دولتے را استیلا
محبّت خداوندی جلّ سلطانه محبّت ماسوے بالکل زائل گشت و محبّت و گرفتاری جناب قدس خداوندی
جلّ سلطانه بجائے آن نشست ناچار اوصاف رذائل و اخلاق ردیه او بتمام مرتفع شد و متحلّی باخلاق حمیده
گشت و بمقامات عشره متحقق آمد و آنچه بسیر آفاقی تعلّق داشت بے مؤنهٔ سلوک و تفصیل و بے ریاضات و
مجاهدات شدیده میسّر شد زیرا که محبّت تقاضائے اطاعت محبوب مینماید و چون محبت بکمال رسید اطاعت
بتمام حاصل آمد و چون اطاعت محبوب بر وجه اتم باندازهٔ قوّت بشری حاصل گشت مقامات عشره میسّر شده
و بهمین سیر محبوبی چنانچه سیر آفاقی بدست آمد سیر انفسی نیز بانجام رسید زیرا که مخبر صادق فرموده علیه و علی آله
الصلوٰة والسلام المرء مع من احبّ و چون محبوب ماورائے آفاق و انفس ست محب را نیز بحکم معیّت از آفاق
و انفس باید گذشت پس ناچار سیر انفسی را نیز وا پس گذارد و دولت معیّت حاصل کند پس این بزرگواران را در
محبّت نه با آفاق کار دارند و نه با نفس بلکه آفاق و انفس تابع کاروبار ایشان ست و سلوک و جذبه طفیلی معاملهٔ شان
سرمایهٔ این بزرگواران محبّت ست که اطاعت محبوب آنرا لازم ست و اطاعت محبوب مربوط باتیان شریعت ست
علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة که دین مرضی اوست تعالی پس علامت کمال محبّت کمال اتیان شریعت
و اتیان کمال شریعت منوط بالعلم و عمل و اخلاص ست خالصه که در جمیع اقوال و اعمال صورت بندد و در جمیع حرکات و سکنات متصور باش

بکسر لام

کہ نصیبِ مُخلَص ست بفتحِ لام مُخلِصان بکسرِ اللام ازین مُعمّا چہ دریابند وَالمُخلَصُونَ عَلیٰ خَطَرٍ عَظِیمٍ شنیدہ باشند
بر سرِ اصلِ سخن رویم وگوئیم کہ مقصود از سیر وسلوک وجذبہ وتصفیہ تطہیرِ نفس ست از اخلاقِ ردیہ واوصافِ
رذیلہ کہ رئیسِ آن ہمہ ذمائم گرفتاری ست بالنفس وحصولِ مرادات وہواہائے نفس ست پس از سیرِ انفُسی چارہ
نبود واز صفاتِ ذمیمہ بصفاتِ حمیدہ رفتن گذرنہ وسیرِ آفاقی خارج از مقصود ست وغرضِ معتدبہ بآن متعلق
نیست زیرا کہ گرفتاریِ آفاق بواسطۂ گرفتاریِ انفُس ست چہ ہر چیز را کہ کسے دوست میدارد بواسطۂ دوستیِ
خود دوست میدارد واگر فرزند ومال را دوست میدارد برائے تمتّع وانتفاعِ خود دوست میدارد وچون در سیرِ
انفُسی دوستیِ خود بواسطۂ استیلاءِ محبتِ حق جلّ وعلا زائل گشت دوستیِ فرزند ومال در ضمنِ آن نیز زائل شد
پس سیرِ انفُسی ضروری آمدہ وسیرِ آفاقی بطُفیل در ضمنِ آن میسّر گشت لہذا سیرِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات
بالنفس مقصور گشت وآفاقی بطُفیل وضمن منقطع شد بلکہ سیرِ آفاقی ہم نیک ست اگر فرصتِ قطعِ آن بدہند وبے
تخلّلِ توقّفات بانجامِ آن رسانند واگر فرصتِ قطعِ آن ندہند وبتوقفات مبتلا سازند نزدیک ست کہ سیرِ
آفاقی را داخلِ مالایعنی شمردہ شود واز موانعِ حصولِ مطلوب اعتداد نمودہ آید سیرِ انفُسی ہر قدر کہ قطع کردہ شود مغتنم ست
کہ از سیئہ بحسنہ رفتن ست نعمتِ عظیم ست کہ این سیر را بانجام رسانند وبیرونِ دائرۂ انفُس خرامد چہ در کارست
کہ کسے تلوینات انفُس را در مرآتِ آفاق مشاہدہ نماید وتغیّراتِ خود را در آفاق معاینہ کند چنانچہ صفائے قلبِ
خود را مثلاً در مرآتِ مثال معلوم سازد ومر آن صفا را بصورتِ نورِ سرخ بہ بیند چرا وجدانِ خود را کار نفرماید و
وبفراستِ خود صفائے آنرا احوالہ نکند مثلے مشہورست کہ دوازدہ سالہ را الطبیب چہ حاجت چہ بوجدانِ صحیحِ
خود تلویناتِ احوالِ خود را خواہد دریافت وبتفرّس صحت وسُقمِ خود معلوم خواہد ساخت آرے سیرِ آفاقی علوم ومعارف
وتجلّیات وظہورات بسیار دارد اما جمیعِ آنہا راجع بہ ظلال ست وتسلّی بشبہ ومثال ہرگاہ سیرِ انفُسی بظلال تعلّق
داشتہ باشد چنانچہ در رسائل ومکاتیب تحقیقِ آن نمودہ است سیرِ آفاقی باید کہ بظلِّ الظل متعلق شود چہ آفاق
ہمچون ظل ست مر انفُس را ومرآت ست مر ظہور را باید دانست کہ احوالِ انفُس را کہ در مرآتِ آفاق مشاہدہ مینمایند
وصفا وتجلیہ را از انجا معلوم میسازند در رنگِ آنست کہ کسے در خواب یا در واقعہ در عالمِ مثال خود را پادشاہ بیند ویا

قال اللہ تعالیٰ حکایۃ عن ابلیس الا عبادک منہم المخلصین سورہ الحجر وقال عز من قائل کذلک لنصرف عنہ السوء والفحشاء انہ من عبادنا المخلصین سورہ یوسف

خود را قطب وقت آنجا مشاهده نماید فی الحقیقت نه پادشاه ست و نه قطب ست پادشاه و قطب آنست
که در خارج باین دو منصب مشرّف گردد غایة ما فی الباب ازین خواب وازین واقعه استعداد پادشاهیت و قابلیت
قطبیت رائی معلوم میگردد چنانے باید کند تا معامله از قوت بفعل آید واز گوش بآغوش رسد و درما نحن فیه
نیز تزکیه و تجلیه منوط بسیر انفسی ست آنچه در سیر آفاقی دیده ست استعداد و قابلیت تزکیه و تجلیه است پس تا در خارج بسیر انفسی
خود را مزکّی و مطهّر نه بیند و بوجدان خود را مصفّٰی نیابد فی الحقیقت از فنا بے نصیب ست واز تحقّق بمقامات عشره بے بهره ست
واز اطوار سبعه بجز پوست بدست نیاورده پس ناچار سیر انفسی داخل سیر الی الله گشت و تمامی سیر الی الله که مقام فناست مربوط
بتمامی سیر انفسی شد و سیر فی الله بمراحل بعد از سیر انفسی صورت مے بندد ۵ کیف الوصول الی سعاد و دونها
قلل الجبال و دونهن حیوف + سعادت آثارا چون در سیر انفسی تعلّق علمی و حبّی که بذات سالک منسوب بوده
زائل میگردد و گرفتاری که بخود داشت مرتفع میشود گرفتاری دیگران در ضمن زوال گرفتاری ذات او نیز زائل
میگردد چه گرفتاریهائے دیگران بواسطهٔ گرفتاری خودست چنانچه تحقیق آن بالا گذشت پس راست آمد که سیر
آفاقی در ضمن سیر انفسی قطع گشت و سالک بهمین یک سیر هم از گرفتاری خود و هم از گرفتاری دیگران نجات
یافت پس باندازهٔ آن تحقیق معنی سیر انفسی و معنی سیر آفاقی بے تکلّف راست آمد چه فی الحقیقت سیر در انفس
ست و هم سیر در آفاق ست چه قطع تعلّقات انفس بتدریج سیر در انفس ست و قطع تعلّقات آفاق که در ضمن
سیر انفسی صورت میباید سیر در آفاق ست بخلاف سیر آفاقی و سیر انفسی بطور دیگران که محتاج بتکلّف ست
چنانچه گذشت بلکے هرجا که حقیقت ست از تکلّف آزادست والله سبحانه الموفق بشنو بشنو ظهور اسما
و صفات واجبی جلّ سلطانه در مرآت سالک که در سیر انفسی گفته اند و آنرا تجلیه بعد از تخلیه دانسته اند
فی الحقیقت آن ظهور ظهور اسما و صفات نیست و تجلیه بعد تخلیه نه بلکه آن ظهور ظهور ظلّے از ظلال اسما و صفات است
که محصّل تخلیه است و مسهّل تزکیه و تصفیه بیانش آنست که سبقت ازان طرف ست که مناسب مبدائیت ست
اوّل ظهور ظلّے از ظلال مطلوب در مرآت طالب بحصول مے پیوندد تا ظلمات و کدورات طالب را زائل گرداند
و تصفیه و تزکیه او را حاصل کند بعد از زوال ظلمات و حصول تزکیه و تصفیه که مربوط بتمامی سیر انفسی ست

تخلیہ صورت بے بند و استعداد تجلیہ پیدا میشود و شایان ظہور اسماء و صفات واجبی جل سلطانہ میگردد پس در سیر انفسی تحصیل تخلیہ است کہ منوط بہ تزکیہ و تصفیہ ست و تخلیہ کہ در سیر آفاقی متوہم شدہ بود صورت تخلیہ بود نہ حقیقت تخلیہ تا در سیر انفسی حصول تخلیہ و ظہور متصور شود چنانچہ گذشتہ اند ازین بیان لازم آمد کہ پیوستن ظلی گسستن مقدم ست تا ظلے از ظلال مطلوب در مرآت سالک منعکس نشود گسستن از غیر مطلوب متصور نباشد اما پیوستن باصل بعد از حصول گسستن ست پس از مشایخ ہر کہ پیوستن را مقدم داشتہ است مراد ازان پیوستن ظلی باید داشت و ہر کہ گسستن را بر پیوستن مقدم ساختہ است مراد ازان پیوستن باصل باید نمود تا نزاع فریقین بلفظ راجع گردد و شیخ ابو سعید خراز قدس سرہ درین مقام متوقف ست میگوید تا نرہی نیابی تا نیابی نرہی ندانم کدام پیش بود معلوم گشت کہ یافت ظل پیش از رہیدن ست و یافت اصل بعد از رہیدن فلا اشتباہ چنانچہ در وقت صبح پیش از طلوع آفتاب ظہور ظلال اشعۂ آفتاب ست تا عالم را از ظلمات خالی سازد و صفا بخشد بعد از زوال ظلمات و حصول صفا طلوع نفس آفتاب ست پس ظہور ظل آفتاب از زوال ظلمات سابق ست و طلوع نفس آفتاب از زوال ظلمات لاحق طلوع پادشاہان بعد از حصول تخلیہ و تصفیہ زیباست ہرچند تخلیہ و تصفیہ بے مقدمۂ طلوع شان متصور نیست فظھر الحق وارتفع النزاع وزال الاشتباہ واللہ سبحانہ الملھم

مکتوب (۴۳) چہل و سیوم

بمولانا محمد فضل صدور یافتہ در بیان معنی آنکہ گفتہ اند دران حضرت ذوق یافت ست نہ یافت و در تحقیق اندراج النہایۃ فی البدایۃ کہ خاصۂ این طریقۂ علیہ ست و بیان افضلیت این طریقہ بر طرق دیگر و ما یناسب ذلک الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی در عبارات مشایخ این طریقۂ علیہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالی اسرارھم واقع شدہ ست کہ دران حضرت جل سلطانہ ذوق یافت ست نہ یافت این سخن مناسب مقام اندراج نہایت در بدایت ست کہ موطن جذبۂ خاص این بزرگواران ست دران

مقامِ حقیقتِ یافت نیست که مخصوص بانتهاست لیکن چون چاشنی از نہایت در بدایت درج کرده اند ذوقِ یافت آنجا میسّرست و چون از جذبه معامله بیرون رود و از ابتدا بتوسّط آید ذوقِ یافت نیز در رنگِ یافت بعدم آرد نه یافت باشد نه ذوقِ یافت و چون کار بنہایت رسد یافت میسّر گردد و ذوقِ یافت مفقود بود و چون ذوقِ یافت در منتہی مفقودست ناچار التذاذ و حلاوت درحقِ وے کمترست منتہی ذوق و حلاوت را در قدمِ اوّل گذاشته است و در آخر مخمولِ زاویهٔ بیحلاوتی و بے مزگی گشته کانَ رسولُ اللهِ صلّی اللهُ تعالی علیه وعلی آلهٖ وصحبهٖ وسلّمَ وبارکَ متواصلَ الحزنِ دائمَ الفکرِ سؤال چون منتہی را یافتِ مطلوب میسّر شد ذوقِ یافت چرا مفقود گشت و مبتدی چون از یافت بے نصیبست ذوقِ یافت از کجا یافت جواب دولتِ یافت نصیبِ باطنِ منتہی ست که بعد از انقطاعِ تعلّقِ او که بظاهر خود داشت باین دولت مشرّف گشته است و چون باطنِ او را بظاهرِ او تعلق کمتر مانده است ناچار نسبتِ باطن بظاهر سرایت نکند و از یافتِ باطن ظاهر ذوق نگیرد و ملتذ نشود پس باطنِ منتہی را یافتِ مطلوب حاصل بود و ظاهر او را ذوقِ آن یافت نباشد باقی ماند ذوقِ باطن که یافت نصیبِ اوست و چون باطن نصیبے از بیچونی یافته است آن ذوقِ او نیز از عالمِ بیچونی خواهد بود و در درکِ ظاهر که سراسر چون ست نخواهد در آمد پس بساست که ظاهر نفیِ ذوق از باطن نماید و باطن را نیز در رنگِ خود بیحلاوت داند چه ذوقِ چون دیگرست و ذوقِ بیچون دیگر و چون ظاهرِ منتہی از ذوقِ باطنِ او خبر ندارد عوامِ ظاهر بین از باطنِ منتہی چه خبر خواهند داشت و غیر از انکار نصیبِ شان چه خواهد بود ذوقے که بفہمِ شان در آید ذوقِ ظاهرست که از عالمِ چون ست از ینجاست که سماع و رقص و صیحه و اضطراب و امثالِ اینہا که از احوالِ ظاهرست و از اذواقِ صورت نزد ایشان عزیز الوجودست و عظیم القدر بلکه بساست که اذواق و مواجید را منحصر درین امور دانند و کمالاتِ ولایت را در غیر این امور نه انگارند هداهم اللهُ سبحانه سَوَاءَ الصِّرَاطِ احوالِ ظاهر نسبت باحوالِ باطن حکمِ چون دارد نسبت به بیچون پس ثابت شد که باطنِ منتہی هم یافت دارد و هم ذوقِ یافت غایةُ ما فی الباب چون آن ذوق از عالمِ بیچونی نصیبے دارد بدرکِ ظاهرِ او نمے در آید بلکه ظاهر بنفیِ آن ذوق حاکم ست هر چند بیافتِ باطن ظاهر اطلاع دارد امّا ذوقِ آن یافت را

نمیتواند دریافت پس نظر بظاهر توان گفت که منتهی را یافت میسر ست اما ذوق یافت مفقود ست و در مبتدی
رشید این طریق عالی که ذوق یافت اثبات مینمایند با وجود فقدان یافت بواسطۀ آنست که این بزرگواران
در ابتدا چاشنی از انتها درج مینمایند و بطریق انعکاس پرتوی از نهایت در باطن مبتدی رشید می اندازند و چون
ظاهر مبتدی بباطن او مرتبط ست و قوت تعلق درمیان ظاهر و باطن او ثابت ست ناچار آن پرتو نهایت و
آن چاشنی ولایت از باطن بظاهر مبتدی میدود و ظاهر را برنگ باطن او منصبغ میسازد و ذوق یافت بی اختیار
در ظاهر او پیدا میگردد پس راست آمد که در مبتدی حقیقت یافت مفقود ست و ذوق یافت حاصل ست از این بیان
علو طریقۀ اکابر نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم و رفعت نسبت علیۀ ایشان معلوم میشود و حسن
تربیت و کمال اهتمام این بزرگواران در حق مریدان و طالبان مفهوم میگردد و در قدم اول آنچه خود دارند باندازۀ
حوصلۀ مرید رشید بطالب صادق عطا میفرمایند و بعلاقۀ ارتباط حُبی بالتفات و انعکاس تربیت او مینمایند بعضی
از مشایخ سلاسل دیگر قدس الله تعالی اسرارهم از سخن اندراج النهایة فی البدایة که از این بزرگواران
صادر شده است در اشتباه اند و در حقیقت این سخن تردد دارند و تجویز نمیکنند که مبتدی این طریق برابر منتهی
طرق دیگر باشد عجب ست که مساوات مبتدی این طریق با منتهی طرق دیگر از کجا فهمیده اند بیش از اندراج نهایت
در بدایت از این بزرگواران سر بر نزده است و این عبارت دلالت بر مساوات ندارد و مقصود ایشان آنست که درین
طریق شیخ منتهی بتوجه و تصرف خود چاشنی از دولت نهایت خود بطریق انعکاس بمبتدی رشید عطا میفرماید و
در بدایت او نمک نهایت خود امتزاج مینماید مساوات کجاست و محل اشتباه کدام ست و در حقیقت آن چه گنجایش
تردد ست و این اندراج دولتی ست بس عظیم مبتدی این طریق هر چند حکم منتهی ندارد اما از دولت نهایت
بی نصیب نیست فرضاً اگر این مبتدی را فرصت قطع طریق و وصول و طی منازل آن ندهند از دولت نهایت
بی نصیب نخواهد رفت و آن ذرۀ نمک کلیت او را ملیح و نمکین خواهد ساخت بخلاف مبتدیان طرق دیگر که از
نهایت دور از کار اند و در قطع منازل و طی مسافات زیر بار و ای هزار وای اگر ایشان را فرصت این قطع
ندهند و طی مسافات در حق ایشان تجویز ننمایند و چون درمیان مبتدی این طریق و مبتدیان طرق دیگر

فرقِ واضح گشت و مزیّتِ این مبتدی بر دیگر ارباب ہدایت لائح شد باید دانست کہ میان منتہیانِ این طریق
و طُرقِ دیگر ہمین قدر فرق ست و مزیتِ این منتہی بر منتہیانِ طرقِ دیگر ہمان مقدار ثابت ست بلکہ نہایتِ این
طریقۂ علیّہ وراء ورای نہایاتِ سائرِ طرقِ مشایخ ست این سخن را ازمن باور دارند یا نہ اگر بر سر انصاف آیند شاید
باور دارند نہایتے کہ ہدایتِ او نہایت آمیز باشد از نہایاتِ دیگران البتّہ امتیاز خواہد داشت ناچار نہایتِ آن
نہایات خواہد بود ؎ سالیکہ نکوست از بہارش پیداست جمعے از متعصبانِ سلاسلِ دیگر ما میگویند کہ
نہایتِ ما وصول بحق ست سبحانہٗ و آنرا شما ہدایتِ خود میگوئید پس از حق بکجا خواہید رفت و نہایتِ شما
وراءِ حق چہ خواہد بود گوئیم کہ ما از حق بحق میرویم جلّ سلطانہٗ و از شائبۂ ظلّیت گریختہ باصل الاصل میرویم
و از تجلیات اعراض نمودہ متجلّی را میجوئیم و ظہورات را واپس گذاشتہ ظاہر را در بطن بطون میجوئیم و چون در
ابطنیّت مراتبِ متفاوتہ ست از یک ابطنیّت بابطنیّتِ دیگر میرویم و از ان ابطنیّتِ دیگر بابطنیّتِ ثالث
قدم مے نہیم الیٰ ما شاء اللّٰہ تعالیٰ حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ ہرچند بسیطِ حقیقی ست اما واسع ست
نیز نہ بآن وسعت کہ طول و عرض دارد کہ از امارات امکان و علامات حدوث ست وسعتِ او تعالیٰ در رنگِ او
سبحانہٗ بیچون و بیچگونہ است و سیریکہ دران وسعت واقع میشود نیز بیچون و بیچگونہ ہست صاحبِ سیر نیز
باوجود چونی و چندی بقوتِ بیچونی و بیچگونگی قطعِ آن منازلِ بیچونی مینماید و از چون بیچون سے گراید
بیچارگان بے سر و برگ از حقیقتِ معاملہ چہ دریابند و گرفتارانِ عالمِ چون از بیچون چہ خبر دارند نارسائی
خود را اعتراض مے انگارند و نادانی خود مباہاۃ مینمایند ؎ بیخبر بے چند ز خود بیخبر * عیب پسندند ز غم ہنر
اینقدر نمے فہمند کہ نہایتِ انبیا علیہم الصّلوات و التّسلیمات بلکہ نہایتِ خاتم الرّسل علیہ و علیہم الصّلوات
و التحیات نیز حق ست سبحانہٗ و نہایتِ ایشان با نہایتِ این بزرگواران علیہم الصّلوات و التّحیات
متحد نیست بلکہ با یکدیگر ہیچ مناسبت ندارند پس تواند بود کہ جمعے را نہایتے میسر شدہ باشد کہ وراءِ نہایتِ انبیا
بود و دون نہایتِ آن بزرگواران علیہم الصّلوات و التّحیات باشد پس راست آمد کہ نہایتِ ہمہ حق ست
سبحانہٗ و تفاوت درمیانِ طوائف علیٰ تفاوتِ درجاتہم ثابت ست یا آنکہ گوئیم کہ ہمہ نہایتِ خود

وصول بحق میدانند جل سلطانہ لیکن بسیارے ہستند کہ ظلال و ظہورات حق را ہم حق میدانند تعالی و تقدس با وجود تفاوت درجات آن ظلال و ظہورات پس نہایات جمیع ارباب نہایات بنفس الامر وصول بحق نشدہ تعالی و تقدس بلکہ بزعم ہر یکے منتہائے او حق ست سبحانہ پس اگر ابتداء یکے ظلال و ظہورات حق باشند تعالی و تقدس کہ نہایت دیگریست بزعم حقانیت و نہایت آن یکے وصول بحق باشد تعالی کہ ماوراء آن ظلال و ظہورات ست چرا مستبعد بود و چرا محل انکار و شناعت باشد قاصرے گر کند این طائفہ را طعن قصور حاش للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را ہمہ شیران جہان بستۂ این سلسلہ اند روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را ربنا اغفر لنا ذنوبنا و اسرافنا فی امرنا و ثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکفرین والسلام علی من اتبع الھدی

مکتوب (۴۴) چہل و چہارم

بہ محمد صادق ولد حاجی محمد مومن صدور یافتہ در جواب استفسار او کہ از وحدت وجود پرسیدہ بود و تطبیق داون آنرا بہ علوم شرعیہ و ایضا پرسیدہ بود اذا احب اللہ سبحانہ عبداً الخ بچہ معنی ست و ما یناسب ذلک

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی پرسیدہ بودند کہ صوفیہ بوحدت وجود قائل اند و علماء آنرا کفر و زندقہ میدانند و ہر دو طائفہ از فرقۂ ناجیہ اند حقیقت این معاملہ نزد تو چیست محبت آثارا تحقیق این مبحث را این فقیر در مکتوبات و رسائل خود بہ تفصیل نوشتہ است و نزاع فریقین را باللفظ راجع داشتہ مع ذلک چون پرسیدہ اند سوال را از جواب چارہ نبود بضرورت چند کلمہ نوشتہ آمد بدانند کہ از صوفیہ علیہ ہر کہ بوحدت وجود قائل ست و اشیاء را عین حق مے بیند تعالی و حکم بہ ہمہ اوست میکند مرادش آن نیست کہ اشیا با حق جل و علا متحد اند و تنزیہ بہ تنزل نمودہ تشبیہ گشتہ ست و واجب ممکن شدہ و بیچون بہ چون آمدہ کہ این ہمہ کفر و الحاد ست و ضلالت و زندقہ آنجا نہ اتحادست نہ عینیت نہ تنزل ست نہ تشبیہ فھو سبحانہ الآن کما کان فسبحان من لا یتغیر بذاتہ ولا بصفاتہ ولا فی اسمائہ بحدوث الاکوان او سبحانہ و تعالی بر ہمان صرافت اطلاق خودست از اوج وجوب بحضیض امکان میل نفرمودہ بلکہ معنی ہمہ اوست آنست کہ اشیا نیستند و موجود اوست تعالی و تقدس منصور کہ انا الحق گفت مرادش آن نیست کہ من حقم و با حق متحدم کہ آن کفرست و موجب

یعنی حسین بن منصور حلاج ۱۲

بیت

۱ولازم نیست از زعم ہر یک مطابق نفس الامر بود و این برظاہرست ۱۲
۲ یعنی لایصرہ ذنب کذا قال فی التفسیر اخرجہ القشیری فی الرسالۃ و ابن النجار عن انس یرفعہ
۳ بالکسر از زبون گشتن ۱۲

بودند

اند

تشبیہ

قتلِ او بلکه معنیِ قولِ او آنست که من نیستم موجود حق ست سبحانه غایة ما فی الباب صوفیه اشیا را ظهوراتِ
حق میدانند تعالیٰ وتقدس وتعالیٰ اسماؤه وصفاته وسبحانه مے انگارند بے شائبه تنزّل وبے مظنّه تغیّر
وتبدّل در رنگِ آنکه ظلّ از شخص ممتد شود نمیتوان گفت که آن ظلّ با آن شخص متحد ست ونسبتِ عینیت
دارد ویا آن شخص تنزّل نموده بصورتِ ظلّ ظاهر شده است بلکه آن شخص بر صرافتِ اصالتِ خود ست
وظلّ از وے بوجود آمده ست بے شائبه تنزّل وتغیّر هرچند در بعضے اوقات جمعے را بواسطه کمالِ محبت
که بوجودِ آن شخص پیدا کرده اند وجودِ سایه از نظرِ شان مختفی گردد وغیر از شخص هیچ چیز مشهودِ ایشان نباشد
شاید که بگویند که ظلّ عینِ شخص ست یعنی ظلّ معدوم ست وموجود همان شخص ست پس ازین تحقیق لازم آمد که اشیا
نزدِ صوفیه ظهوراتِ حق اند تعالیٰ نه عینِ حق جلّ سلطانه پس اشیا از حق باشند تعالیٰ نه حق جلّ شانه پس معنیِ این کلام
ایشان که همه اوست همه از وست باشد که مختارِ علماءِ کرام ست ونزاع درمیانِ علماءِ کرام وصوفیه عظام کثّرهم الله
سبحانه الیٰ یوم القیام فی الحقیقة ثابت نباشد ومآلِ قولین یکے بود اینقدر فرق ست که صوفیه اشیا را ظهوراتِ حق میگویند تعالیٰ وعلما
ازین لفظ تحاشی مینمایند از جهتِ تحرز نمودن از توهمِ حلول واتحاد سوال صوفیه اشیا را با وجودِ ظهورات
معدومِ خارجی میدانند وموجود در خارج جز حق را نمی بینند سبحانه وعلما اشیا را موجوداتِ خارجیه میگویند
پس نزاعِ فریقین در معنی ثابت شد جواب صوفیه هرچند عالم را معدومِ خارجی میدانند اما در خارج وجودِ
وهمی آن را اثبات مینمایند ودائره خارجی میگویند واز کثرتِ وهمیه خارجیه انکار میکنند مع ذلک میگویند
که این وجودِ وهمی که در خارج نمود پیدا کرده است نه از قسمِ آن موجودات وهمیه ست که بارتفاعِ وهم مرتفع
گردد وثبات واستقرار ندارد بلکه این وجودِ وهمی واین نمودِ خیالی چونکه بصنعِ حق ست سبحانه واتقانِ قدرتِ
کامله اوست تعالیٰ از زوال محفوظ ست واز خلل مصئون ومعامله این نشأ وآن نشأ بآن مربوط ست
سوفسطائی که عالم را اوهام وخیالات میداند ارتفاعِ اشیا را بارتفاعِ وهم وخیال مے انگارد ومیگوید که وجودِ
اشیا تابعِ اعتقادِ ماست نفس امرِ تحققے ندارند اگر آسمان را زمین اعتقاد کنیم زمین ست وزمین باعتقادِ ما آسمان
وشیرین را اگر تلخ دانیم تلخ ست وتلخ باعتقادِ ما شیرین بالجمله این بیخردان انکارِ ایجادِ صانعِ مختار جلّ سلطانه مینمایند

واشیارا با و تعالی مستند نمیدارند ضلّوا فاضلّوا پس صوفیه اشیارا در خارج وجود وہمی که ثبات و استقرار دارد و
بارتفاع وہم مرتفع نمیگردد اثبات مینمایند و معامله این نشأ و آن نشأ که مخلّد و مؤبّد ست بآن وجود مربوط
میدارند و علما اشیارا در خارج موجود میدانند و احکام خارجی ابدی را بر اشیا مترتب میدارند مع ذلک
وجود اشیارا در جنب وجود حق جلّ و علا ضعیف و نحیف تصور مینمایند و وجود ممکن را نسبت بوجود واجب
تعالی و تقدس ہالک میدانند پس نزد فریقین اشیارا در خارج وجود ثابت گشت که احکام این نشأ و
آن نشأ بدان مربوط ست و بارتفاع وہم و خیال غیر مرتفع ست فارتفع النزاع و زال الخلاف غایة
ما فی الباب صوفیه آن وجود را وہمی میگویند بواسطه آنکه در وقت عروج وجود اشیا از نظر ایشان مختفی میگردد
و غیر از وجود حق جلّ و علا شانه در نظر شان نمیماند و علما از اطلاق لفظ وہم بران وجود تحاشی مینمایند و وجود
وہمی میگویند تا قاصر نظرے بارتفاع آن حکم نکند و از ثواب و عذاب ابدی انکار ننماید **سوال** صوفیه که اشیارا
وجود وہمی اثبات مینمایند مقصود شان آنست که این وجود با وجود ثبات و استقرار نفس امری نیست و جز در وہم
ندارد و غیر از نمود نصیب او نیست و علما اشیارا در خارج موجود میدانند بوجود نفس امری فالنزاع باق
جواب وجود وہمی و نمود خیالی چون بارتفاع وہم و خیال مرتفع نشد نفس امری گشت زیرا که اگر فرض کنیم
زوال وہم جمیع واہمان این وجود ثابت ست بزوال آنها ہرگز زائل نمیگردد و لا معنی للواقع و نفس الامر
الا ہذا اینقدر ہست که این نفس امرے که در وجود ممکن اثبات نموده مے آید در جنب نفس امرے که در وجود
واجب تعالی ثابت ست حکم لاشے دارد و نزدیک ست که آنرا در موہومات و متخیلات شمرده شود در رنگ
افراد کلی مشکک که با یکدیگر تفاوت فاحش دارند چنانچه وجود ممکن که نسبت بوجود واجب تعالی حکم لاشے
دارد و نزدیک ست که آنرا در عدمات شمرده آید فلا نزاع فی الحقیقة **سوال** وجود ہمه اشیا چون نفس
امری گشت لازم آمد که در نفس امر موجودات متعدد باشد و نفس الامر یک موجود نبود و این منافی وحدت وجود
که مقرر صوفیه وجودیه ست **جواب** ہر دو نفس امری ست وحدت وجود ہم نفس امری و تعدد وجود ہم نفس امری
لیکن چون جهت و اعتبار مختلف ست توہم اجتماع نقیضین مرفوع ست این مبحث بمثالے روشن گردد

صورتِ زید مثلاً که در مرآت مینماید نفس امر در مرآت هیچ صورت کائن نیست زیرا که آن صورت نه در شخن مرآت ست و نه در روئے آن مرآت بلکه وجودِ آن صورت در مرآت باعتبار توهّم ست و بیش از ارادهٔ خیالی آنرا در مرآت حصولے نیست و این وجودِ وهمی و ارادهٔ خیالی که صورت را در مرآت پیدا شده هست نیز نفس امری نیست لهذا اگر کسے گوید که من صورتِ زید را در مرآت دیده ام عقلاً و عرفاً او را درین کلام صادق میدانند و محق مے انگارند و چون مبنائے ایمان بر عرف ست اگر شخصے سوگند خورد و گوید که واللهِ من صورتِ زید را در آئینه دیده ام میباید که حانث نشود پس درین صورت هم عدمِ حصولِ صورتِ زید در مرآت نفس امریست و هم حصولِ آن صورت در مرآت باعتبارِ تخیّل و توهّم نفس امری امّا نفس امرِ سابق مطلقاً نفس امرست و نفس امرِ لاحق بتوسّطِ توهّم و تخیّل ست عجب معامله است اعتبارِ توهّم و تخیّل منافی نفس امرست اینجا همان اعتبار محصّلِ نفس امر گشته است اِذ لَولاهُ لَما حَصَلَ ثَمّةَ نفسُ الامر مثالِ دیگر نقطهٔ جوّاله است که باعتبارِ توهّم و تخیّل بصورتِ دائره در خارج ثبوتے پیدا کرده است درینجا هم عدمِ حصولِ دائره در خارج نفس امریست و هم حصولِ آن دائره در خارج باعتبارِ توهّم و تخیّل نفس امری لیکن عدمِ حصولِ دائره مطلقاً نفس امریست و حصولِ آن دائره بملاحظهٔ توهّم و تخیّل نفس امریست پس اوّل مطلق ست و ثانی مقیّد ست پس در ما نحن فیه وحدتِ وجود مطلقاً نفس امری باشد و تعدّدِ وجود باعتبارِ توهّم و تخیّل نفس امری گشته پس بملاحظهٔ اطلاق و تقیید در میانِ این دو نفس امر تناقض نباشد و اجتماعِ نقیضین ثابت نبود **سوال** چون زوال و هم جمیع وا همان فرض کرده شود وجودِ وهمی و نمودِ خیالی چگونه ثابت باشد **جواب** این وجودِ وهمی بمجرّدِ اختراعِ وهم حاصل نشده است تا بزوالِ وهم زائل گردد بلکه بصنعِ حق جلّ وعلا در مرتبهٔ وهم حاصل گشته است و اتقان پیدا کرده است ناچار بزوالِ وهم خلل نپذیرد و وجودِ وهمی باین اعتبار گویند که حضرتِ حق سبحانه و تعالی آنرا در مرتبهٔ حس و وهم خلق فرموده است و چون خلقِ اوست تعالی در هر مرتبه که باشد از زوال و خلل محفوظ ست و حضرتِ حق سبحانه و تعالی چون آنرا خلق فرموده است ناچار نفس امری گشته در هر مرتبه که خلق کرده باشد هر چند آن مرتبه نفس امری نباشد و مجرّدِ اعتبار بود امّا مخلوق دران مرتبه نفس امریست و آنکه گفتم که حضرتِ حق سبحانه و تعالی

گفتیم

آنرا در مرتبۂ حس و وہم خلق فرمودہ است یعنی اشیا را در مرتبۂ ایجاد فرمودہ است کہ آن مرتبہ را حصولے و ثبوتے
نیست مگر در حس و وہم در رنگ آنکہ شعبدہ بازے چیزہائے غیر واقع را واقع نماید و یک چیز را دہ چیز دانا ند آن دہ
چیز را حصولے نیست مگر در حس و وہم و در نفس امر جز یک چیز موجود نیست و آن دہ چیز را کہ نمودہ است اگر بقدرت
کاملۂ خداوندی جل سلطانہٗ ثبات و استقرار پیدا کنند و از خلل و سرعت زوال محفوظ باشند نفس امری میگردند
پس آن دہ چیز ہم در نفس امر ہستند و ہم نیستند لیکن بدو اعتبار اگر قطع نظر از مرتبۂ حس و وہم کردہ شود نیستند و
بملاحظۂ حس و وہم ہستند قصہ مشہور است کہ در یکے از بلاد ہندوستان شعبدہ بازان پیش سلطانے بنیاد شعبدہ
بازی نمودہ بودند درین اثنا طلسم و شعبدۂ باغ و درختہائے انبہ بنظر در آوردند و نمو وے بود اینہا را ظاہر
ساختند و در ہمان مجلس نمودند کہ آن درختہائے کلان شدند و بار آوردند و اہل مجلس از ان بارہا تناول نمودند
درین وقت آن سلطان حکم کرد کہ شعبدہ بازان را بقتل رسانند چہ او شنیدہ بود کہ بعد از ظہور شعبدہ اگر شعبدہ باز را
بکشند آن شعبدہ بقدرت خداوندی جل سلطانہٗ بحال خود میماند اتفاقاً چون آن شعبدہ بازان را کشتند آن
درختہائے انبہ بقدرت خداوندی جل سلطانہٗ بحال خود ماندند و شنیدہ ام کہ آن درختہا تا این زمان بحال
خودند و مردم از میوہائے آنہا میخورند و ما ذلک علی اللہ بعزیز پس در صورت متنازع فیہ حضرت حق سبحانہٗ
و تعالی کہ جز او در خارج و نفس امر موجودے نیست بقدرت کاملۂ خود کمالات اسمائی و صفاتی خود را در پردۂ صور
ممکنات در مرتبۂ حس و وہم ظاہر ساخت و بوجود وہمی و ثبوت خیالی آن کمالات را در مجالی اشیا جلوہ گر گردانید
یعنی اشیا را بر طبق آن کمالات در مرتبۂ حس و وہم ایجاد فرمود تا نمود وہمی و ثبوت خیالی پیدا کردند پس بود
اشیا باعتبار نمود خیالی است لیکن چون حضرت حق سبحانہٗ و تعالی این نمود را استقرار و ثبات کرامت
فرمودہ است و در صنع اشیا اتقان مرعی داشتہ و معاملۂ ابدی بایشان مربوط ساختہ ناچار وجود وہمی و ثبوت
خیالی اشیا نیز نفس الامری گشتہ است و از خلل محفوظ شدہ پس توان گفت کہ اشیا در خارج باعتبار نفس الامر
ہم وجود دارند و ہم وجود ندارند لیکن بدو اعتبار چنانچہ مکرر گذشت حضرت والد بزرگوار این فقیر کہ از علمای
محققین بودند میفرمودند قدس سرہٗ کہ قاضی جلال الدین اگرہی کہ از علمای متبحر بود از من پرسید کہ نفس الامر

اگرہی اگرہ

وحدت ست یا کثرت اگر وحدت ست شریعت کہ مبنائے آن بر احکام متباینہ ومتمایزہ است باطل میگردد
واگر نفس الامر کثرت ست قول صوفیہ کہ بوحدت وجود قائلند باطل میشود حضرت ایشان ما در جواب او فرمودند
کہ ہردو نفس الامریست وآنرا بیان فرمودند بخاطر فقیر نماندہ ست کہ در بیان آن چہ فرمودند آنچہ درین وقت
بخاطر فقیر رسیدہ ست در تسوید آوردہ والامر الی اللہ سبحانہ پس صوفیہ کہ بوحدت وجود قائل اند محق اند
وعلما کہ بکثرت وجود حاکم اند نیز محق مناسب احوال صوفیہ وحدت ست ومناسب احوال علما کثرت زیراکہ
مبنائے شرائع بر کثرت ست وتغایر احکام بکثرت مربوط ست ودعوت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات
وتنعیم وتعذیب اخروی ہمہ بکثرت تعلق دارد وچون حضرت حق سبحانہ وتعالی بحکم فاحببت ان اعرف
کثرت را میخواہد وظہور را دوست میدارد ابقاء این مرتبہ نیز ضروریست چہ ترتب این مرتبہ مرضی ومحبوب
رب العالمین ست سلطان فی ایشان را خدم وحشم باید وعظمت وکبریائی او را ذل وافتقار وانکسار درکار
معاملہ وحدت وجود ہرچند کالحقیقت ست ومعاملہ کثرت نسبت باو در رنگ مجاز لہذا آن عالم را عالم
حقیقت گویند واین عالم را عالم مجاز اما ظہورات چونکہ محبوب وی تعالی گشتہ ست وبقائے ابدی اشیا را
عطا فرمودہ ست وقدرت را در لباس حکمت آوردہ واسباب را روپوش فعل خود ساختہ آن حقیقت کالمہجور
شدہ ست واین مجاز متعارف گشتہ نقطہ جوالہ ہرچند کالحقیقت ست ودائرہ کہ ناشی ازان نقطہ است
کالمجاز اما حقیقت آنجا مہجور ست وآنچہ متعارف ست مجاز ست وایضا پرسیدہ بودند معنی این قول کہ اذا احب
اللہ عبدا لایضرہ ذنب بدانند کہ چون دوست دارد حضرت حق سبحانہ وتعالی بندہ را ذنب از وے
صادر نشود کہ اولیاء حق جل وعلا از ارتکاب ذنوب محفوظ اند اگرچہ جائز ست کہ ذنب از ایشان صادر شود
بخلاف انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کہ از ذنوب معصوم اند جواز صدور ذنب ہم از ایشان مسلوب ست
وچون ذنب از اولیا صادر نشود یقین ست کہ ضرر ذنب ہم نخواہد بود پس در صورت عدم صدور ذنب
لایضرہ ذنب درست ست کما لایخفی علی ارباب العلم ونیز تواند بود کہ مراد از ذنب ذنب سابق
باشد کہ پیش از وصول بدرجہ ولایت صادر شدہ بود فان الاسلام یجب ما کان قبلہ وحقیقتہ

بدانکہ چون لفظ وحدت وجود مشترک ست در دو معنی ... (حاشیہ)

عدم وجود ذنب ... صدق بالعین ... ست فافہم ... قال العارف الجامی ... معنی لایضرہ ذنب ... صدور عنہ ذنب بعد قبل کما ... التوبۃ ... کانت اشتمال ... ذنب اصلا ... ذنب بعد الاسلام ... یعنی اسلام ... عنداللہ ...

ارشارت ست بحدیثے کہ روایت کردہ ازو مسلم از حضرت عمرو بن العاص قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اما علمت یا عمرو ان الاسلام یھدم ما کان قبلہ، قال النور بشتی ما کان قبلہ مطلقا مظالم کانت او غیرھا صغیرۃ او کبیرۃ، قال القاری ای اسلام الحربی لان اسلام الذمی لایسقط شیئا من حقوق العباد

الامر عند اللہ سبحانہ ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطأنا والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات العلیٰ +

مکتوب (۴۵) چہل و پنجم

بحقائق آگاہی معارف دستگاہی خواجہ حسام الدین احمد صدور یافتہ در بیان آنکہ عالم بتمام مجالی اسماء و صفات واجبی ست جل سلطانہ بخلاف ذات کہ ممکن ازان دولت بے نصیب و قیامی بخود در حق وے ارزانی نداشتہ اند و بتمامی عرض ست بوئے از جوہریت نیافتہ و ما یناسب ذلک + الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مخدوما مکرما ۵ از ہر چہ میرود سخن دوست خوشترست + از معارف غریبہ نوشتہ میشود استماع فرمایند و طریق مراقبہ اخص خواص نمودہ مے آید توجہ بلیغ نمایند باید دانست کہ عالم بتمامہ مجالی و مظاہر اسماء و صفات وجبی ست تعالی و تقدس و اگر در ممکن حیاتست مرآۃ حیات واجب ست تعالی و تقدس و اگر علمست مرآۃ علم اوست سبحانہ و اگر قدرتست ہم مرآۃ قدرت اوست تعالی علی ھذا القیاس و ذات او تعالی در عالم مظہرے نیست و مرآتے نہ بلکہ ذات او تعالی با عالم ہیچ مناسبتے نیست در ہیچ چیز اشتراکے نہ اگر چہ آن مناسبت در اسم بود و آن مشارکت در صورت باشد ان اللہ لغنی عن العالمین بخلاف اسماء و صفات کہ با عالم مناسبت اسمی دارند و مشارکت صوری در میان اینہا ثابت ست چنانچہ در واجب تعالی علم ست در ممکن نیز صورت آن علم ثابت ست و چنانچہ آنجا قدرت ست اینجا نیز صورت آن قدرت ست بخلاف ذات کہ ممکن ازان دولت بے نصیب و قیامے بخود در حق وے ارزانی نداشتہ اند بلکہ ممکن چون بر صور اسماء و صفات او تعالی مخلوق ست بتمامہ عرض ست و بوئے از جوہریت نیافتہ و قیام او بذات واجبی ست تعالی و تقدس و ارباب معقول کہ ممکن را بجوہر و عرض تقسیم نمودہ اند ظاہر بینی ست و قیام بعض ممکن بعض دیگر کہ ثابت ست از قبیل قیام عرض بعرض ست نہ از قبیل قیام عرض بجوہر بلکہ فی الحقیقۃ آن ہر دو عرض بذات واجبی قیام دارند تعالی جوہریتے در میان اینہا ثابت نیست چہ قیوم جمیع ممکنات او ست

تعالیٰ و تقدس پس ممکن را فی الحقیقت ذات نبود که صفات او قائم بآن ذات باشند بلکه ذات مر واجب را ست
تعالیٰ که صفات او تعالیٰ و همچنین جمیع ممکنات باو قائم اند و اشارتے که هر یک بذات خود بلفظ انا مینماید آن
اشارة فی الحقیقت راجع بهمان یک ذات ست که همه را قیام باوست اشاره کننده واندیاند هرچند آن ذات
تعالیٰ و تقدس مشار الیه هیچ اشارت نیست و با هیچ چیز متحد نه این معارف غامضه را کوته نظران با معارف
توحید وجودی خلط نکنند و دست و گریبان یکدیگر اند انند ارباب توحید وجودی جز یکذات تعالیٰ و تقدس
را موجود نمیدانند و اسما و صفات او را تعالیٰ نیز اعتبارات علمی مے انگارند و حقائق ممکنات را میگویند که بوئے از
وجود بایشان نرسیده است الاعیان ما شمت رائحة الوجود کلام ایشانست و این فقیر صفات او را تعالیٰ
نیز موجود بوجود زائد میداند چنانچه علماء اهل حق فرموده اند و ممکنات را که مجالی اسما و صفات اوست تعالیٰ
نیز وجودے اثبات مینماید غایة ما فی الباب ممکنات را غیر از اعراض که قیامے بخود ندارند نمیداند و جوهریت
که قیام بخود دارد در ممکنات اثبات نمیکند و همه را قیام بذات او تعالیٰ یقین مینماید سوال ازین تحقیق معلوم
میشود که ذات ممکن عین ذات واجب ست تعالیٰ و ممکن با واجب متحد ست جل شانه و این محال ست که مستلزم
قلب حقائق ست جواب گوئیم که ذات ممکن یعنی ماهیت و حقیقت او همان اعراض متعدده مخصوصه است که مجالی اسما و صفات واجب
ست تعالیٰ و این اعراض را با ذات واجب تعالیٰ و تقدس هیچ عینیتے نیست و هیچ وجه اتحادے نه تا
قلب حقائق لازم آید بیش ازین نیست که قیام این اعراض بآن ذاتست تعالیٰ و قیوم جمیع اشیا اوست سبحانه
سوال چون اشارهٔ هر یک که بذات خود بلفظ انا مینماید راجع بذات واجب تعالیٰ باشد لازم مے آید که ذات
ممکن یعنی ماهیت و حقیقت او عین ذات واجب بود تعالیٰ چه اشارت هر کس بلفظ انا بماهیت و حقیقت
خود ست و این مستلزم قلب حقیقت ست و بعینه سخن ارباب توحید وجود شد جواب آرے اشارت هر کس
بلفظ انا هرچند بحقیقت خود ست اما حقیقت او چون اعراض مجتمعه است قابلیت این اشارت ندارد چه
اعراض بالاستقلال و بالاصالة قابل اشارت حسی نیست و چون حقیقت او قبول این اشارت نکرد ناچار آن
اشارت راجع بمقوم آن حقیقت گشت پس ماهیت ممکن همان اعراض مجتمعه است هرچند اشارت انائے

او بواسطهٔ عدم قابلیتِ حقیقتِ او راجع بمقومِ او گشته است که ذاتِ واجبست تعالی و تقدس پس قلبِ
حقیقت نشد و ممکن واجب نگشت تعالی و تقدس و ورائے سخن ارباب توحید شد عجب معامله است اثائے
ممکن بواجب تعالی رجوع نماید و ممکن بحالِ خود ممکن ماند و بقولِ سبحانی و انا الحق تکلم نکند بلکه نتواند کرد
که صاحب تمیز است سوال قیامِ ممکن بذاتِ واجب تعالی مستلزم قیامِ حوادث است بذاتِ او تعالی
و آن ممتنع است جواب امتناع قیامِ حوادث بمعنی حلولِ حوادث است در ذاتِ او تعالی که محال است لیکن
قیام اینجا بمعنی حلول نیست بلکه بمعنی ثبوت و تقرر است یعنی ثبوت و تقررِ ممکن بذاتِ واجب است تعالی
سوال چون ممکن بتمامه عرض باشد از محل او ناچاره نبود که قائم باو باشد و آن محل کدام است ذاتِ واجب نیست
تعالی و همچنین ممتنع محلِ او نتواند بود جواب عرض آنست که او را قیام بذاتِ خود نباشد بلکه قائم بغیر بود و
چون اربابِ معقول قیامِ عرض غیر از معنی حلول نفهمیده اند ناچار عرض را اثباتِ محل نموده اند و بغیر محل ثبوت
او را محال دانسته اند و چون قیام را معنی دیگر پیدا شود چنانچه گذشت محل هیچ درکار نباشد محسوس و مشاهد ماست
که قیامِ جمیع اشیا بذاتِ واجب است تعالی و هیچ حلولے و محلے درمیان نیست اربابِ معقول آنرا باور دارند یا نه
تشکیک ایشان مصادم بداهت ما نمیشود و یقینِ ما بشکِ ایشان زائل نمیگردد و این مبحث را بمثالے واضح گردانیم
اربابِ طلسم و اصحابِ سیمیا چیزها مینمایند از جنس اجسامِ غریبه و اعراضِ عجیبه درینصورت همه کس میداند که
این اجسام را نیز در رنگِ اعراض بخود قیامے نیست بلکه قیامِ این هر دو بذاتِ صاحبِ طلسم است و هیچ محل
اینها را ثابت نیست و نیز میدانند که درین قیام شائبهٔ حالیت و محلیت نیست بلکه ثبوت و تقررِ اینها بذاتِ
صاحبِ طلسم است بے توهمِ حلول و در ما نحن فیه نیز همین تصویر است چه حضرت حق سبحانه و تعالی
اشیا را در مرتبهٔ حس و وهم خلق فرموده و اتقان و احکام در صنع اینها مراعات نموده و معامله ابدی و تنعیم و
تعذیب سرمدی باینها منوط ساخت پس این اشیا را قیامے بخود نیست بلکه قائم بذاتِ حق اند سبحانه بے
شائبهٔ حلول و بے مظنهٔ حال و محل و تمثیل دیگر صورتِ کوه یا صورتِ آسمان که در آئینه ظاهر شود البته باید که
آن صور را اجسام دانسته جواهر انگارد و آن تماثیل را جواهر انگاشته قائم بخود داند و اگر فرضاً شخصے آن صور را

اَعراض داند و قائم بغیر تصوّر نماید و بعلّتِ عرضیّۃ طالبِ محالِ آنہا بود و بے محالِ ثبوتِ آنہا را محال داند
آن شخص نیز سفیہ ست کہ بہ تقلیدِ مردم انکارِ بداہتِ خود مینماید چہ ہر کہ اَدنٰی تمیز دارد ببداہت میابد کہ آن
صُوَر را اصلاً محالِ ثابت نیست بلکہ احتیاجے بمحال ندارند ہمچنین نزدِ اربابِ کشف و شہود تمامِ ممکنات
دررنگِ آن صور اند و بیش از تماثیل نیستند غایۃ ما فی الباب حضرت حق سُبحانہٗ وتعالیٰ آن صُوَر و تماثیل
را بصُنعِ کاملِ خود بر نہجے اتقان و اِحکام دادہ است کہ از خلل مصُون اند و از زوال محفوظ و معاملۂ اُخروی
اَبدی بایشان مربوط ست کما مرّ غیر مرّۃٍ از متکلمین نظّام کہ از علماءِ معتزلہ است بحکم رمیۃٌ من غیر رامٍ
عالم را مجموعِ اَعراض دانستہ است و از جوہر خالی انگاشتہ بلے اِنَّ الکذوب قد یصدُق چون او از کوتہ نظری
قیامِ این اعراض را بذاتِ واجب الوجود جلّ سُلطانہٗ ندانستہ است مَوردِ طعن و تشنیعِ عقلاء گشتہ است
چہ عرض را از قیام بغیر چارہ نبود و بوجودِ جوہر قائل نیست تا قیام را باو مستند سازد و از صوفیہ صاحبِ فتوحاتِ
مکیہ عالم را اَعراضِ مُجتمعہ در عینِ واحد دانستہ است و عینِ واحد را عبارت از ذاتِ اَحدیّت داشتہ جلّ
سُلطانہٗ لیکن بعدمِ بقائے این اعراض در دو زمان حکم کردہ است و گفتہ عالم در ہر آنے بعدم میرود و مثل
آن بوجود مے آید و نزدِ فقیر این معاملہ شہودیست نہ وجودی چنانچہ در حواشیِ شرحِ رباعیات تحقیقِ این مبحث
نمودہ است سالک را در توسُّطِ احوال پیش از آنکہ ماسوے از نظرِ او مطلقاً مرتفع گردد در آنے چنان مے بیند کہ عالم
معدوم گشتہ است و در آنِ ثانی میابد کہ عالم موجود ست و در آنِ ثالث باز معدوم میابد و در آنِ رابع موجود مے انگارد
تا آنکہ بفنائے مطلق مشرّف گردد و ہمیشہ ماسوے را معدوم یابد درین زمان در شہودِ او عالم مستمر العدم ست و
ہمچنین در توسُّطِ حصولِ بقا و رجوع بعالم گاہے عالم بنظر میدر آید و گاہے مختفی میگردد و از انجا نیز حالتِ تجدّد
اَمثال متوہّم میگردد و چون عارف را معاملۂ بقا و رجوع بعالم بانجام رسد و در مقامِ تکمیل و ارشاد استناد فرمایند
عالم بنظرِ او خواہد درآمد و عالم را مستمر الوجود خواہد یافت پس این معاملہ راجع بشہودِ سالک گشت نہ بوجودِ عالم کہ وجود
او ہمیشہ بر یک وتیرہ است اگر تجدّد ہست در شہود ست واللّٰہ سُبحانہٗ المُلہِم لِلصّواب و حکم بعدم بقاءِ
اَعراض در دو زمان کہ بعضے از متکلمین گفتہ اند مدخول فیہ ست و بہ ثبوت نہ پیوستہ و اَدلّہ کہ بر عدم بقاءِ

اُعراض آورده اند ناتمام اند این معارفِ غامضه گویا سبقے ست مر اکثر یاران آنجاے را التفات فرموده نقلِ آنرا بهر که شوق کند عنایت فرمایند چون در فقیر کسلے بود بهر کدام از یاران کتابتِ علیحده نوشته نشد واکتفا بهمین معارف نموده آمد والسلام علیکم و علی من لدیکم

مکتوب (۴۶) چهل و ششم

به مولانا حمید بنگالی صدور یافته در فضائلِ کلمهٔ طیبه که متضمن طریقت و حقیقت و شریعت ست و در بیانِ آنکه کمالاتِ ولایت را در جنبِ کمالاتِ نبوت هیچ مقدارے نیست و در بیانِ آنکه ولایت را از شریعت چاره نیست و ظاهر همیشه بشریعت مکلف ست و باطن گرفتارِ آن معامله و ما یناسب ذلک۔ الحمد للهِ وسلامٌ علی عبادهِ الذین اصطفٰی۔ لا الٰه الا الله محمدٌ رسول اللهِ این کلمهٔ طیبه متضمنِ طریقت و حقیقت و شریعت ست تا زمانیکه سالک در مقامِ نفی ست در مقامِ طریقت ست و چون از نفی بتمام فارغ شود و جمیع ماسوے از نظرِ او منتفی گردد طریقت را اتمام کرده باشد و بمقامِ فنا رسیده بود و چون بعد از نفی در مقامِ اثبات آید و از سلوک بجذبه گراید بمرتبهٔ حقیقت متحقق شده باشد و ببقا موصوف گشته و باین نفی و اثبات و باین طریقت و حقیقت و باین فنا و بقا و باین سلوک و جذبه اسمِ ولایت صادق مے آید و نفس از امارگی باطمینان میگراید و مزکّٰی و مطهر میگردد پس کمالاتِ ولایت مربوط بجزوِ اول این کلمهٔ طیبه گشت که نفی و اثبات ست باقی ماند جزوِ دویم این کلمهٔ مقدسه که مثبتِ رسالتِ خاتم الرسل ست علیه و علی آله و علیهم الصلوات و التسلیمات این جزوِ اخیر محصّل و مکمّلِ شریعت ست آنچه در ابتدا و وسط از شریعت حاصل شده بود صورتِ شریعت بود و اسم و رسمِ او بود حصولِ حقیقتِ شریعت درین موطن ست که بعد از حصولِ مرتبهٔ ولایت بحصول مے پیوندد و کمالاتِ نبوت که کُمّلِ تابعان را بتبعیت و وراثتِ انبیا علیهم الصلوات و التحیات حاصل میگردد نیز درین موطن ست طریقت و حقیقت که محصلانِ ولایت اند گویا شرائط اند برائے تحصیلِ حقیقتِ شریعت و تحصیلِ کمالاتِ نبوت و ولایت را همچون طهارت باید دانست و شریعت را همچون صلوٰة در طریقت گویا ازالهٔ نجاسات

حاشیہ: یعنی صاحب ولایت را کہ ولی ست — مرتبۂ فنا — مکتوبات شریف دفتر دوم — یعنی لا الٰه الا الله — یعنی محمد رسول الله — والتسلیمات — گویا — گویا

حقیقیه هست و در حقیقت ازالهٔ نجاسات حکمیه تا بعد از طهارت کاملهٔ شایان اتیان احکام شرعیه گردد و قابلیت ادای نمازی که نهایت مراتب قرب ست و ستون دین ست و معراج مومن ست پیدا کند جزو اخیر این کلمهٔ مقدسه را دریائی یافتم بیکران که جزو اول در جنب آن قطره مینمود بلی کمالات ولایت را در جنب کمالات نبوت هیچ مقداری نیست ذره را در جنب آفتاب چه مقدار بود سبحان الله جمعی از کج بینی ولایت را از نبوت افضل دانسته اند و شریعت را که لب لباب ست پوست انگاشته چه کنند نظر شان مقصور بر صورت شریعت ست و از مغز جز پوست بدست نیاورده اند و نبوت را به علت توجه بخلق قاصر انگاشته اند و این توجه را در رنگ توجه عوام ناقص دانسته ولایت را که توجه بحق دارد جل و علا بران توجه ترجیح داده اند و ولایت را افضل از نبوت گفته اند نمیدانند که در کمالات نبوت نیز در وقت عروج رو بحق ست سبحانه چنانچه در مرتبهٔ ولایت بلکه در مرتبهٔ ولایت صورت آن کمالات عروجی ست که در مقام نبوت حاصل ست چنانچه شمهٔ ازان ذکر خواهد یافت و در وقت نزول نبوت را در رنگ ولایت رو بخلق ست اینقدر فرق ست که در ولایت بظاهر متوجه بخلق ست و بباطن با حق ست سبحانه و در نزول نبوت بظاهر و باطن متوجه خلق ست و به کلیت خود ایشانرا بحق جل شانه دعوت مینماید و این نزول اتم و اکمل ست از نزول ولایت چنانچه در کتب و رسائل تحقیق آن نموده ست و این توجه ایشان بخلق نه در رنگ توجه عوام ست چنانچه گمان برده اند بلکه توجه عوام بخلق از جهت گرفتاری ایشان ست که بماسوی دارند و توجه اخص خواص بخلق نه بواسطهٔ گرفتاری ست بماسوی چه این بزرگواران گرفتاری ماسوی را در اول قدم وداع نموده اند و گرفتاری بخالق خلق جل سلطانه بجای آن گزیده بلکه توجه بخلق این بزرگواران را از برای هدایت و ارشاد ست تا بخالق خلق جل سلطانه ایشانرا رهنمونی فرمایند و بمرضی مولای ایشان تعالی و تقدس دلالت نمایند و شک نیست که این قسم توجه بخلق که مقصود ازان تخلیص ایشان ست از رقیت ماسوی فاضلتر ست ازان توجهی که برای نفس خود بحق نماید جل و علا مثلا شخصی بذکر الهی جل سلطانه اشتغال دارد درین اثنا نابینائی پیدا شد که پیش راه او چاه ست که اگر قدم دیگر بر دارد در چاه رود درین صورت آن شخص را

ذکر گفتن بهتر ست یا نابینا را از چاه خلاص کردن بهتر شک نیست که تخلیص نابینا بهتر ست از ذکر گفتن او
چه او تعالی غنی ست از وی و از ذکر او و نابینا بنده ایست محتاج که دفع ضرر از وی ضروریست علی الخصوص
که باین تخلیص مامور شود این زمان تخلیص او هم ذکرست که امتثال امرست در ذکر او اداء یک حق ست که
حق مولا باشد جل شانه و در تخلیص که بامر موافق شود اداء دو حق ست حق عبد و حق مولی تعالی بلکه
نزدیک ست که ذکر گفتن دران وقت داخل ذنب نموده آید چه همه وقت ذکر گفتن مستحسن نیست در بعضے
اوقات ذکر نا گفتن مستحسن ست در ایام منهی و در اوقات مکروهه روزه نا داشتن و نماز نا گذاردن از روزه
داشتن و از نماز گذاردن بهتر ست باید دانست که ذکر عبارت از طرد غفلت ست بهر وجه که میسر شود نه
آنکه ذکر مقصور بر تکرار کلمه نفی و اثبات ست یا تکرار اسم ذات تعالی چنانچه گمان برده میشود پس آنچه از
امتثال اوامر و انتها از نواهی شرعیه نموده آید همه داخل ذکرست بیع و شری با مراعات حدود شرع
ذکرست و همچنین نکاح و طلاق بآن مراعات ذکر چه در حین مباشرت این امور با مراعات مذکوره آمر
و ناهی جل سلطانه نصب عین مباشر این امورست پس غفلت را گنجایش نباشد لیکن ذکرے که
باسم و صفت مذکور واقع شود سریع التاثیرست محبت بخش مذکورست و قریب الاتصال ست بمذکور بخلاف
ذکرے که بامتثال اوامر و انتها از نواهی واقع شود که ازین صفات قلیل النصیب ست هر چند ازین صفات در
بعضے افراد که ذکر شان بامتثال اوامر و انتها از مناهی شرعیه ست بر سبیل ندرت یافته شود حضرت خواجه
نقشبند میفرموده اند قدس سره که حضرت مولانا زین الدین تایبادی قدس سره از راه علم بخدا رسیده اند
جل سلطانه و ایضاً ذکرے که باسم و صفت واقع شود وسیله ایست مر ذکرے را که بمراعات حدود شرعیه
حاصل شود زیرا که در جمیع امور مراعات احکام شرعیه نمودن بے محبت تام بناصب شرع میسر نیست و این
محبت تام مربوط بذکر اسم و صفت اوست تعالی پس اول آن ذکر باید تا بدولت این ذکر مشرف
گردد و معامله عنایت دیگرست آنجا نه هیچ شرطست و نه هیچ وسیله الله یجتبی الیه من یشاء آمدیم بر
سر اصل سخن رویم و گوئیم که ورای این معامله سه گانه طریقت و حقیقت و شریعت معامله دیگرست و کار و بار

دیگر توان گفت کہ این معاملہ را در جنب آن معاملہ ہیچ اعتدادے و اعتبارے نیست آنچہ در مرتبہ حقیقت
آن صورت حاصل شدہ بود و باثبات تعلق داشت صورت این معاملہ بود و این معاملہ حقیقت آن صورت ست
در رنگ صورت شریعت کہ در ابتدا بمرتبہ عوام بحصول پیوستہ بود و بعد از حصول طریقت و حقیقت حقیقت
آن صورت شریعت میسر میگردد و خیال باید کرد معاملہ کہ صورت او حقیقت باشد و مقدمہ او ولایت بود
در گفت گو چگونہ درآید و در بیان چگونہ گنجد و اگر فرضاً بیان کردہ شود کہ دریابد و چہ دریابد این معاملہ وراثت
انبیاے اولوالعزم ست علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات کہ نصیب اقل قلیل ست
ہرگاہ اصول درین معاملہ قلیل باشند فروع ناچار اقل خواہند بود سوال ازین معارف لازم مے آید کہ در
بعضے مراتب عارف قدم از شریعت بیرون مے نہد و بماوراے شریعت عروج مینماید جواب شریعت
اعمال ظاہر ست و آن معاملہ درین نشا بباطن متعلق ست ظاہر ہمیشہ بشریعت مکلف ست و باطن
گرفتار آن معاملہ و چون این نشأ دار عمل ست باطن را از اعمال ظاہرہ مدد عظیم ست و ترقیات باطن
مربوط باتیان شریعت ست کہ بظاہر تعلق دارد پس ہمہ وقت درین نشأ ظاہر و باطن را از شریعت چارہ
نبود و کار ظاہر عمل بشریعت ست و نصیب باطن نتائج و ثمرات شریعت پس شریعت ام جمیع کمالات
آمد و اصل جمیع مقامات گشت نتائج و ثمرات شریعت مقصور برین نشأ دنیوی نیست کمالات نشأ اخروی
و تنعمات سرمدی نیز از ثمرات و نتائج شریعت ست پس شریعت شجرۂ طیبہ آمد کہ درین نشأ و دران نشأ
از ثمرات و فواکہ آن عالم منتفع ست و جہان جہان فوائد از انجا ماخوذ ست سوال ازین بیان لازم آمد
کہ در کمالات نبوت نیز باطن بحق ست سبحانہ و ظاہر بخلق و تو در مکتوبات و رسائل خود نوشتہ و بالا
نیز گذشتہ ہست کہ در مقام نبوت کہ محل دعوت ست تمام رو بخلق ست وجہ توفیق چیست جواب آن
معاملہ بعروج تعلق دارد و مقام دعوت مربوط بہبوط ست پس در وقت عروج باطن بحق باشد سبحانہ
و ظاہر بخلق تا بوفق شریعت غرا اداے حقوق اینہا نماید و در وقت ہبوط تمام بخلق متوجہ باشد و بکلیت
خود خلق بحق جل و علا دلالت فرماید فلا منافاۃ و تحقیق این مقام آنست کہ توجہ بخلق عین توجہ

بحق ست سبحانہٗ فَاَیْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰہِ نہ باین معنی کہ ممکن عینِ واجبست سبحانہٗ یا
مرآتِ واجبست تعالیٰ ممکن حقیر راچہ یارا کہ عینِ واجب تعالیٰ وتقدّس باشد یا قابلِ مرآتیت
او تعالیٰ تواند بود بلکہ توان گفت کہ واجب تعالیٰ وتقدّس مرآتِ ممکن ست و اشیا در مرآتِ واجب
تعالیٰ چنان متوہم میشود کہ صورِ اشیا در مرآتِ صورت چنانچہ آن صور را در مرآتِ صورت حلولے
و سریانے نیست ہمچنین این اشیا را در مرآتِ واجب تعالیٰ حلول و سریانے نہ چگونہ حلول متصوّر
شود کہ در مرتبۂ مرآت صور را وجودے نیست و وجودِ صور در مرتبۂ توہم و تخیّل ست و بس آنجا کہ مرآت
ست صورت نیست و آنجا کہ صورت ست مرآت را از آنجا ہزاران عارست زیرا کہ صور را بیش از نمودِ
خیالی ثبوتے نیست و غیر از تحقّقِ وہمی بودے نہ اگر مکان دارند در مرتبۂ توہم دارند و اگر زمان دارند
در مرتبۂ تخیّل دارند لیکن این نمودِ بے بودِ اشیا چون بصنعِ خداوندی ست جلّ سلطانہٗ از خلل مصون ست
و از سرعتِ زوال محفوظ و معاملۂ ابدی بایشان مربوط ست و عذاب و ثوابِ سرمدی بایشان منوط بدانند
کہ در مرآتِ صورت ملحوظ اوّلاً صورت ست و التفاتِ ثانی از برائے شہودِ مرآت در کارست و در مرآتِ
واجب تعالیٰ ملحوظ اوّلاً ہمان مرآتست و التفاتِ ثانی از برائے شہودِ اشیا درکارست و ایضا در مرآتِ
صورت صور نیز مرایائے احکام و آثارِ مرآت اند اگر مرآت طولانی ست مثلاً صور نیز طولانی ظاہر مے شوند
و مرایائے طولِ مرآت میگردند و ہمچنین اگر مرآت صغیرست آن صغر در مرایائے صور ظاہر میگردد بخلاف
مرآتِ ذاتِ واجب تعالیٰ کہ اشیا مرایائے احکام و آثارِ او نمیتوانند شد چہ دران مرتبۂ علیا ہیچ حکمے و
اثرے نیست بلکہ جمیع نسب آنجا مسلوب ست اشیا کرا مرایا باشند و چہ چیز وا نمایند آرے در مراتبِ تنزل
کہ موطنِ ثبوتِ اسما و صفات ست اگر اشیا مرایائے صورِ احکامِ واجبی باشند گنجایش دارد چہ سمع و
بصر و علم و قدرت مثلاً کہ در مرایائے اشیا ظاہر اند صورِ سمع و بصر و علم و قدرتِ مرتبۂ وجوب اند کہ مرآتِ
آن اشیاست اینہا احکامِ مرآت اند کہ در مرآتِ اشیاءِ ظاہرہ ظاہر گشتہ اند و آنکہ گفتیم کہ در مرآتِ
واجب تعالیٰ ملحوظ اوّلاً ہمان مرآتست و التفاتِ ثانی از برائے شہودِ اشیا کہ کالصور اند دران مرآت

بآن
صور
سلوم
حکم
واثر
گفتیم

[margin notes:] اشارت ست بآیۂ کریمہ کہ واقع ست درپارۂ اوّل یعنی پس بہر سو کہ رو آرید ہمانجاست روئے خدا ١٢ — بیان فرق ست میان مرآتِ صوری و مرآتِ واجبی ١٢ — یعنی مرتبۂ وجوب آئینۂ اشیاست و اینہا یعنی سمع و بصر

در کار ست حالِ ابتداء رجوع ست که صُوَر بنظر در آمده اند بعد ازانکه از نظر بتمام مرتفع شده بودند و چون معامله
رجوع باخر رسد و سیر در اشیا دُور و دراز واقع شود و استقرار در مرکز دائرهٔ امکان میسر گردد ناچار شهود
بغیب مُبدّل خواهد شد و ایمانِ شهودی ایمان غیبی خواهد شد تا آنکه معامله دعوت تمام شود و ندائے ارحلی
در رسند آن وقت غیب نخواهد ماند و جز شهود نخواهد بود اما این شهود اتم و اکمل خواهد بود ازان شهودی که
قبل از رجوع حاصل شده بود چه شهودے که باخرت تعلق دارد اکمل ست ازان شهودے که بدنیا متعلق ست
هنیئا لارباب النعیم نعیمها ۰ وللعاشق المسکین ما یتجرع ۰ باید دانست که از تحقیق سابق
لائح گشت که صورتِ شے را که در مرآت مینماید جز در تخیل ثبوتے نیست مرآت بر صرافتِ تجرد خود ست
از حصولِ آن صورت این صورت را توان گفت که آئینه قریبِ اوست و نیز توان گفت که آئینه محیطِ آن
صورت ست و با آن صورت ست این قرب و احاطه و معیت نه از قبیل قرب و احاطهٔ جسم بجسم ست یا جوهر بعرض بلکه آنجا قرب و احاطهٔ است
که عقل در تصورِ آن عاجز ست و در ادراکِ کیفیت آن قاصر پس درین صورت قرب و معیت و احاطه ثابت بود و
کیفیت هیچ معلوم نبود و لله المثل الاعلی و همچنین ست قربے که حضرت حق را سبحانه با عالم ست
و همچنین احاطه و معیتِ او تعالی معلوم الانیت ست و مجهول الکیفیت ایمان آریم که او تعالی قریب و
محیط ست و با عالم ست اما کیفیتِ قرب و احاطه و معیتِ او را تعالی ندانیم که چیست چه این صفات از
صفاتِ اشیا جدا ست و از سمات امکان و حدوث علاحده هرچند تنظیرے و تشبیهے آزاد در عالم مجاز که قنطرهٔ
حقیقت ست آورده ست و به آئینه و صورت ایمائے فرموده تا تیسیر بیان بعنایت او تعالی از مجاز
پے بحقیقت برند و از صورت بمعنی گرایند والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب چهل و هفتم (۴۷)

بخواجه محمد قاسم بدخشی صدور یافته در نصیحت و تنبیه ۰ بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة
و تبلیغ الدعوات میرساند لله سبحانه الحمد والمنة که از کلمه و کلام آن اخوی حرارت طلب

مفہوم میشود و بوئے از جمعیت مے آید اما تا کہ این دولت اثر قرب صحبت ست گرفتار یہائے لاطائل شمارا نگذاشت کہ یکہفتہ صحبت دارید مجموع ایام صحبت شما معلوم نیست کہ بیک عشرہ کشید باشد آن خدا عزم باید داشت جل سلطانہ کہ از ہزار روز یک روز را ہم برائے خدائے عزوجل انتخاب نمیکنید واز تعلقات شتی خود را جمع نمینمائید صحبت بر شما درست شدہ است و بہ وجدان خود دریافتہ اید کہ یک ساعت این صحبت بہ از اربعینات مجاہدہ است مع ذلک ازین صحبت گریزانید و بحیلہا خود را دور مے اندازید جوہر استعداد شما نفیس ست اما چہ فائدہ کہ از قوت بفعل نیامدہ استعداد شما بلند افتادہ است لیکن ہمت شما پست در رنگ طفلان از جوہر ہائے نفیس بزخرف ریزہائے خسیس آرام گرفتہ اید۔ بوقت صبح شود ہمچو روز معلومت کہ باکہ باختہ عشق در شب دیجور حالا ہم ہیچ نرفتہ است فکر بر اصل باید نمود و عمدۂ این کار صحبت ارباب جمعیت ست و اگر این دولت میسر نشود اوقات خود را بذکر الٰہی جل شانہ کہ ما خوذ از صاحب دولت ست مشغول باید داشت و ہر چہ منافی ذکرست ازان اجتناب باید نمود و در حل و حرمت شرعی نیک احتیاط باید فرمود و مسائلہ نباید گذرانند و نماز پنج وقت بجماعت التزام نمایند و در تعدیل ارکان سعی بلیغ مرعی دارند و محافظت نمایند کہ نماز در اوقات مستحبہ ادا یابد ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیءٍ قدیر۔

مکتوب (۴۸) چہل و ہشتم

بخواجہ محمد طالب بدخشی صدور یافتہ در عزا و ترغیب نمودن بمقام رضا بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خواجہ محمد طالب ہموارہ خواہان مطلوب باشند خبر فوت قرۃ العین محمد صدیق نوشتہ بودند انا للہ وانا الیہ راجعون برادر عزیز حضرت حق سبحانہ وتعالی نزد مومنان از ہمہ چیز عزیز تر و محبوب ترست چہ اموال و چہ انفس و احیا و اماتت فعل اوست تعالی کہ دیگرے را در وے مدخلے نیست پس ناچار فعل او تعالی نیز عزیز تر و محبوب تر خواہد بود جائے آنست کہ

حاشیہ: ۱ یعنی ۲ وشاید ۳ وقت مانا ۴ ... نماز نزد امام شافعی و ابو یوسف ہر دو فرض ست و نزد امام ابو حنیفہ واجب ... ارکان اطمینان ست و وقوف در رکوع و سجود ... ۵ ... رواہ الترمذی ...

یعنے شما این فقیر بصبر چہ الخ ۱۲

محبان از فعل محبوبان لذت بگیرند و عیش نمایند بصبر چہ دلالت کند کہ ایمائے بکراہت دارد و مقام ضا ہر چند از رغبت و سرور خبر مید ہد اما مرتبہ التذاذ امرے دیگرست ؎ عشق آن شعلہ ست کو چون بر فروخت + ہر چہ جز معشوق باقی جملہ سوخت + تیغ لا در قتل غیر حق براند + در نگر زان پس کہ بعد لا چہ ماند + ماند الا اللہ باقی جملہ رفت + شاد باش اے عشق شرکت سوز رفت + والسلام علی من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۴۹) چہل و نہم

بخواجہ گدا صدور یافتہ در بیان آنکہ نسیان ما سوی گام اول این طریق ست سعی کنند کہ ازین یک گام ہم کوتہی نشود + نحمدہ و نصلی علی نبیہ و نسلم علیہ و علی آلہ الکرام نصیحتے کہ باخوی خواجہ محمد گدا نمودہ مے آید بعد تصحیح عقائد کلامیہ و بعد اتیان احکام فقہیہ دوام ذکر الٰہی ست جل سلطانہ بر نہجے کہ یاد گرفتہ اند باید کہ ذکر آنقدر استیلا یابد کہ غیر مذکور را در باطن نگذارد و تعلق علمی و حبی را از ما سوی مذکور زائل گرداند این زمان قلب را نسیانے از ما سوے حاصل گردد و از دید و دانش غیر فارغ شود کہ اگر بہ تکلف و تعمل اشیا را بوے یاد دہند یاد نکند و نشناسد و ہموارہ مستھلک و مستغرق مطلوب بود چون معاملہ تا باینجا رسد یک گام درین راہ زدہ باشد سعی نمایند کہ ازیک گام ہم کوتہی نکنند و بدید و دانش غیر گرفتار نمانند ؎ گوئے توفیق و سعادت در میان افگندہ اند + کس بمیدان در نمے آید سواران را چہ شد بظاہر تعلقات شما کم مینماید اما بشوق تعلق خود را بارباب تعلق محشور میدارند الراضی بالضرر لا یستحق النظر مسئلہ مقررہ ست والسلام

مکتوب (۵۰) پنجاہم

بمرزا شمس الدین صدور یافتہ در بیان آنکہ شریعت را صورت ست و حقیقت و در بیان آنکہ از ابتدا تا انتہا از شریعت چارہ نبود و در بیان تمکین قلب و اطمینان نفس و اعتدال اجزائے قالب کہ در مرتبہ نبوت ست و ما یناسب ذلک + الحمد للہ

وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ شریعت را صورتیست وحقیقت صورت شریعت عبارت از اتیان احکام شرعیہ است بعد از ایمان باللہ وبرسولہ وبما جاء من عندہٖ سبحانہ با وجود منازعت نفس امارہ وبا وجود سرکشی وطغیان وانکار کہ در جبلت او مودع ست درین موطن اگر ایمان ست صورت ایمان ست واگر نماز ست صورت نماز ست واگر روزہ است صورت روزہ ست وعلی ہذا القیاس سائر الاحکام الشرعیۃ زیرا کہ نفس کہ عمدۂ وجود انسان ست ومشار الیہ ہر فرد بقول انا ہم او ست بر کفر وانکار خودست حقیقت ایمان وحقیقت اعمال صالحہ چگونہ متصور شود ورحمت خداوندی ست جل شانہ کہ مجرد صورت را قبول فرمودہ بشارت بدخول جنت کہ محل رضائے اوست تعالیٰ نمودہ ست وہم احسان اوست تعالیٰ کہ در نفس ایمان بتصدیق قلب کفایت فرمودہ است وباذعان نفس تکلیف نمودہ بلے جنت را ہم صورت ست وہم حقیقت اصحاب صورت از صورت جنت محظوظ خواہند شد وارباب حقیقت از حقیقت جنت اصحاب صورت وارباب حقیقت از یک فاکہہ جنت تناول نمایند صاحب صورت از ان لذتے یابد وصاحب حقیقت لذتے دیگر ازواج مطہرات امہات المومنین بآن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در یک جنت باشند واز یک فاکہہ تناول فرمایند اما التذاذ وتنعم ہر کدام علیحدہ باشد واگر علیحدہ نباشد لازم مے آید فضل امہات المومنین بر جمیع بنی آدم بعد از پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ونیز لازم مے آید کہ ہر کہ افضل باشد از شخص زوجہ او نیز از ان شخص افضل بود کہ زوجہ با زوج ممتزج ست این صورت شریعت بشرط استقامت موجب فلاح ست ومستلزم نجات اخروی ومصحح دخول جنت چنانچہ گذشت وچون صورت شریعت درست کرد ولایت عامہ حاصل شود اللہ ولی الذین آمنوا واین زمان بعنایۃ اللہ سبحانہ سالک مستعد آن گشت کہ قدم در طریقت نہد ورو بولایت خاصہ آرد ونفس را از امارگی بتدریج باطمینان کشد لیکن بدانند کہ طے منازل ووصول بآن ولایت نیز مربوط باعمال شریعت ست ذکر الٰہی جل شانہ کہ عمدۂ این راہ ست از مامورات شرعیہ است واجتناب از مناہی شرعیہ نیز از ضروریات این راہ ست وادائے فرائض مقربات ست وطلب پیر راہ بین وراہ نما کہ وسیلہ تواند شد نیز مامور شرعی ست قال اللہ تعالیٰ وابتغوا الیہ الوسیلۃ بالجملہ از شریعت

چارہ نبود چہ صورتِ شریعت و چہ حقیقتِ شریعت زیراکہ امّہاتِ جمیع کمالاتِ ولایت و نبوت احکامِ شرعیہ است کمالاتِ ولایت نتائجِ صورتِ شریعت ست و کمالاتِ نبوت ثمراتِ حقیقتِ شریعت کما سیجیٔ انفاً انشاء اللہ تعالیٰ مقدمہ ولایت طریقت ست کہ آنجا نفیِ ماسوٰے مطلوب ست و رفعِ غیر و غیریت مقصود و چون بفضلِ خداوندی جلّ شانہٗ ماسوٰے بکلیت از نظر مرتفع گشت و در دید نامے و نشانے از اغیار نماند فنا حاصل گشت و مقامِ طریقت بانجام رسید و سیر الی اللہ تمام شد بعد ازان شروع در مقامِ اثبات ست کہ معبّر بسیر فی اللہ ست و ہمین ست مقامِ بقا کہ موطنِ حقیقت ست کہ مقصد اقصٰے ست از ولایت بآن طریقت و حقیقت کہ فنا و بقاست اسمِ ولایت صادق مے آید و امّارہ مطمئنہ میگردد و از کفر و انکارِ خود باز میماند و از مولائے خود جلّ سلطانہٗ راضی میگردد و مولیٰ نیز از وے راضی میشود و کراہتے کہ در جبلّتِ خود داشت زائل میشود گویند ہرچند نفس در مقامِ طمینان برسد از سرکشیِ خود باز نیاید ؎ ہرچند کہ مطمئنہ گردد ہرگز ز صفاتِ خود نگردد + و جہادِ اکبر کہ آن سرور علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام در حدیثِ رجعنا من الجہادِ الاصغر الی الجہادِ الاکبر فرمودہ است مراد ازان جہاد با نفس داشتہ اند و آنچہ بکشفِ فقیر در آمدہ ست و بوجدانِ خود یافتہ است خلافِ این حکمِ متعارف ست بعد از حصولِ اطمینان در نفس ہیچ سرکشی و طغیان نمییابد و در مقامِ انقیاد متمکن میشد بلکہ آنرا در رنگِ قلب متمکن کہ نسیانِ ماسوٰے نمودہ ست مییابد کہ از دید و دانشِ غیر و غیریت گذشتہ ست و از حبِّ جاہ و ریاست و از لذّت و الم وارستہ مخالفت کجاست و سرکشی کرا پیش از حصولِ اطمینان اگرچہ برابرِ سرِ مو تفاوت کند ہرچہ گویند از طغیان و سرکشی گنجایش دارد امّا بعد از حصولِ اطمینان مخالفت و طغیان را مجال نیست درین باب این فقیر ہرچند بامعانِ نظر مطالعہ نمودہ ست و در حلِّ این معمّا دور و دور رفتہ کہ مخالفِ مقررِ قوم ست امّا بعنایۃ اللہ سبحانہٗ برابرِ سرِ مو در نفسِ مطمئنہ مخالفت و سرکشی نیافتہ و جز استہلاک و اضمحلال چیزے دیگر در وے ندیدہ ہرگاہ نفس خود را فدائے مولائے خود جلّ سلطانہٗ ساختہ باشد مخالفت را چہ گنجایش دارد و چون نفس از حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ راضی گشت و حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ از وے راضی شد طغیان چہ صورت دارد کہ منافیِ رضاست مرضیِّ حق جلّ شانہٗ ہرگز نامرضی نمیگردد و مراد از جہادِ اکبر واللہ سبحانہٗ اعلم بحقیقۃ الحال

تواند بود که جہاد با قالب بود کہ مرکب از طبائع مختلفہ ست و ہر طبیعت خواہان امریست و گریزان از امر دیگر اگر قوت شہویہ ست از قالب ناشی ست و اگر غضبیہ است ہم از انجا ہوید اچہ بینی سائر حیوانات کہ نفس ناطقہ ندارند این صفات رذیلہ در آنہا کائن ست و شہوت و غضب و شرہ و حرص متصف اند این جہاد ہمیشہ بریاست اطمینان نفس تسکین این جہاد می نماید و تمکین قلب رفع این قتال نمیفرماید در ابقار این جہاد فوائد کثیرہ است کہ متضمن تنقیہ و تطہیر قالب ست تا کمالات آن نشأ و معاملہ آخرت باصالت باو تواند مربوط گشت چہ در کمالات این نشا قالب تابع ست و قلب متبوع آنجا کار برعکس ست قلب تابع ست و قالب متبوع و چون این نشا خلل پذیرد آن نشا پر تواند زد این جہاد منقضی گردد و این قتال بانجام رسد و چون بفضل اللہ سبحانہ نفس در مقام اطمینان آمد و منقاد حکم الٰہی جل شانہ گشت اسلام حقیقی میسر شد و حقیقت ایمان صورت گرفت بعد ازان ہرچہ بعمل خواہد در آمد از حقیقت شریعت خواہد بود اگر نماز ادا یافت حقیقت نماز خواہد بود و اگر صوم ست حقیقت صوم ست و اگر حج ست حقیقت حج علی ہذا القیاس اتیان سائر الاحکام الشرعیۃ پس طریقت و حقیقت درمیان صورت شریعت و حقیقت شریعت متوسط گشت تا بولایت خاصہ مشرف نشود از اسلام مجازی باسلام حقیقی نرسد و چون بمحض فضل خداوندی جل سلطانہ بحقیقت شریعت متحلی گشت و اسلام حقیقی میسر شد مستعد آن گشت کہ از کمالات نبوت بہ تبعیت و وراثت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بہرہ تمام یابد و نصیب وافر گیرد چنانچہ صورت شریعت ہمچون شجرہ طیبہ است مرکمالات ولایت را کہ گویا ثمرات او یند حقیقت شریعت نیز گویا شجرہ مبارکہ است مرکمالات نبوت را کہ ہمچون ثمرات او یند و کمالات ولایت چون ثمرات صورت اند و کمالات نبوت ثمرات حقیقت آن صورت ناچار کمالات ولایت صور باشند مر کمالات نبوت را کہ حقائق آن صور اند باید دانست کہ فرق درمیان صورت شریعت و حقیقت شریعت از راہ نفس آمدہ بود کہ در صورت نفس امارہ طغیان داشت و بر انکار خود بودہ و در حقیقت نفس مطمئنہ گشتہ است و مسلمان شدہ ہمچنین فرق درمیان کمالات ولایت کہ کالصور اند و درمیان کمالات نبوت کہ کالحقائق اند از راہ قالب ست در مقام ولایت اجزاء قالب از طغیان و سرکشی باز نماندہ اند مثلاً جزو ناری او باوجود اطمینان نفس از دعوی خیریت و تکبر خود باز نماندہ است و جزو ارضی از خست و دنائت خود پشیمان نگشتہ علی

(حواشی: یعنی کمالات ولایت بالمسلمانان و حضرت ... کمالات نبوت ... ؛ یعنی در مقام صورت شریعت ... حقیقت ... اللہ تعالی)

۵۱ قوله افراط بالکسر از حد درگذشتن و قوله تفریط بمعنی کمی کردن از حد ۱۲ ۵۲ اخرجه البزار والبیهقی بالفاظ مختلفه ۱۲ تشیید المبانی مسلم

هٰذَا الْقِیَاسِ سَائِرُ الْاَجْزَاءِ و در مقام کمالات نبوت اجزاء قالب نیز باعتدال آمده ست و از افراط و تفریط باز گشته از ینجا تواند بود آنچه آن سرور فرموده عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اَسْلَمَ شَیْطَانِیْ شیطان چنانچه در آفاق ست در انفس ست نیز و آن جزو ناری ست که مدعی خیریت خود ست و خواهان تکبر و ترفع خود که بدترین صفات رذیله است و اسلام او کنایه از رفع این رذل رذائل ست پس در کمالات نبوت هم تمکین قلب ست و هم اطمینان نفس و هم اعتدال اجزاء قالب و در ولایت همین تمکین قلب ست و بعد اللتیا و التی اطمینان نفس و آنکه گفتیم بعد اللتیا و التی اطمینان نفس زیرا که اطمینان مر نفس را بر حد کمال و بے تکلف بعد از اعتدال اجزاء قالب ست لهذا ارباب ولایت بواسطهٔ عدم اعتدال اجزاء قالب رجوع مطمئنه را بصفات بشریت تجویز نموده اند چنانچه بالا گذشت و اطمینانے که بعد از اعتدال اجزاء قالب مر نفس را حاصل میگردد از رجوع بصفات رذیله پاک و مبرا است پس اختلاف رجوع نفس بر ذائل و عدم رجوع آن مبنی بر اختلاف مقامات و انظار ست هر یکے از مقام خود خبر داده است و از یافت خود سخن رانده **سوال** هرگاه اجزاء قالب نیز بحد اعتدال آیند و از طغیان و سرکشی باز مانند جهاد با ینها چه صورت دارد و در رنگ نفس مطمئنه جهاد از ینها نیز مرتفع گردد **جواب** فرق ست درمیان مطمئنه و این اجزا چه مطمئنه صاحب استهلاک و اضمحلال ست و ملحق بعالم امر ست که بکمال استهلاک و سکر متصف ست و این اجزا بواسطهٔ اتیان احکام شرعیه که مبنائے آن بر صحو ست مناسبت باستهلاک و سکر ندارند و در مستهلک گنجایش آن مخالفت نیست و آنکه صحو دارد بواسطهٔ بعضے مصالح و منافع اگر در بعضے امور صورت مخالفت نماید گنجایش دارد امید ست که این مخالفت بفضل خداوندی جل سلطانه از ترک استحباب بالا تر نرود و از ارتکاب کراهت تنزیه پایان تر فرود نیاید پس جهاد در مرتبهٔ قالب با وجود اعتدال اجزاء او متصور شود و در مطمئنه جهاد مجوز نباشد تحقیق این مبحث در مجلد مکتوبات اول در مکتوب بیان طریق که باسم فرزندی اعظمی مرحومی نوشته شده است بتفصیل اندراج یافته است اگر خفائے مانده باشد آنجا رجوع نمایند و اگر بمحض فضل خداوندی جل سلطانه کمالات نبوت که نتائج و ثمرات حقیقت شریعت اند نیز بانجام رسند و ترقیات آنجا منوط باعمال نباشند معامله دران موطن به محض فضل و احسان حضرت رحمان ست جل سلطانه اعتقاد را در انجا اثر نیست و علم و عمل را آنجا حکم فضل در فضل و کرم در کرم ست این مقام نسبت بمقامات سابق بس عالی ست و وسعت تمام دارد و نورانیتے دارد که در سابق اثرے ازان نبوده این مقام باصالت مخصوص به انبیاء اولی العزم ست علیهم الصلوات والتسلیمات

وبہ تبعیت ہر کرا بنوازند وبوراثت ہر کرا مشرف سازند ۵ باکریمان کارہا دشوار نیست + اینجا
کسے غلط نکند ونگوید کہ درین موطن از صورتِ شریعت و حقیقتِ شریعت استغنا حاصل میگردد واحتیاج باتیانِ
احکامِ شرعیہ نیماند زیرا کہ گوئیم کہ شریعت اصلِ این کار ست و بنیادِ این معاملہ است درخت ہر چند بالا رود و
سرفراز گردد و دیوار ہر چند بلند بر آید وکوشکہائے عالی بر وے راست شود از اصل و بنیاد مستغنی نباشد و
احتیاجِ ذاتی از ایشان زائل نگردد مثلاً خانۂ علو ہر چند رفعت پیدا کند واز پستی دورتر رود از خانۂ سفل
اورا چارہ نبود واحتیاجِ او از سفل ہرگز زائل نشود واگر فرضاً در خانۂ سفل خللے راہ یابد آن خلل در خانۂ علو
نیز تاثیر خواہد نمود وزوالِ سفل بزوالِ علو خواہد رسانید پس شریعت ہمہ وقت و ہمہ حال در کار ست و باتیانِ
احکامِ آن ہمہ کس محتاج و چون بعنایتِ خداوندی جلّ شانہٗ معاملہ ازین موطن نیز بالا رود وکار از تفضّل
بمحبت آید مقامے پیش خواہد آمد بس عالی کہ بالاصالۃ مخصوص بخاتم الرسل ست علیہ وعلیہم وعلیٰ اٰلِ کلٍّ
الصّلوات والتسلیمات والتحیّات والبرکات وبہ تبعیت ووراثت تا کرا باین دولت مشرف سازند
آن کوشکِ عالی کہ از غایتِ رفعت بنظر تنگ مے در آید حضرتِ صدیق را در انجا بطریقِ وراثت تا ناف داخل
مییابد وحضرتِ فاروق نیز باین دولت مہتد ست از اُمّہاتُ المؤمنین حضرتِ خدیجہ وحضرتِ صدیقہ را
بآن سرور علیہ وعلیٰ اٰلہ واصحابہ الصّلوٰۃ والسّلام بعلاقہ از دواج آنجا نمے بیند والامرُ الی اللہِ سبحانہٗ
ربّنا اٰتنا من لدنک رحمۃً وّھیّئ لنا من امرنا رشدًا اخوی اعزّی معارف آگاہی شیخ عبد الحی کہ سالہا در
صحبت گذرانیدہ است چون متوجہِ وطنِ خود بودہ است و آن مقام بجنابِ ایشان تعلّق داشت بضرورت چند
سطر نوشتہ شد و بر احوالِ مشار الیہ اطّلاع دادہ آمد وجودِ اہل اللہ ہر جا باشند مغتنم ست و بشارت ست مر سکّانِ
آنجا را فطوبیٰ لمن عرفہم و در ہمان مقام اخوی اعزّی شیخ نور محمد ہم اقامت دارند وبفقر و نامرادی میگزرانند غبطہ
مے آید از ان مقام کہ اینچنین دو اہل اللہ آنجا جمع آیند وقرانُ السّعدین متحقق گردد والسّلام +

قد تمّ القسمُ السّادس وھو الاوّل من الدفتر الثانی بعون اللہ تعالیٰ وحسن توفیقہ ویلیہ القسمُ السّابع ان شاء اللہ تعالیٰ
وصلّی اللہ تعالیٰ وسلّم وبارک علیٰ خیر خلقہ سیّدنا محمّد وعلیٰ اٰلہ وصحبہ اجمعین وعلینا معہم برحمتہ ھو ارحم الراحمین
علیٰ ید احقر الکتّاب خادم الشرع المبین والعلماء الرّبّانیین تراب اقدام اہل اللہ فقیر محمد عبد اللہ عفا اللہ عنہ وعن والدیہ متوطن
قریۃ کورث من مضافات وزیر آباد خامس العشر من ذی القعدۃ سنۃ ۱۳۳۱ من الھجرۃ علیٰ صاحبہا الف الف تحیّۃ

اعلام

الحمد للہ وکفی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اما بعد مخفی مباد کہ طالبان حق را جل وعلا قدیما وحدیثا بہ علم تصوف چہ دلبستگیہاست بنا بران مقبولان بارگاہ یزدانی ومحبوبان درگاہ سبحانی در تحصیل فنونش مساعی جمیلہ بکار بردہ اند ودر طی این مرحلہ صعب جان نثاریہا نمودہ اند وبمطالعہ دیگر کتب تصوف اوقات عزیز خود را صرف نمودہ اند علی الخصوص مکتوبات قدسی آیات حضرت غوث محققین قطب عارفین عارف ربانی عالم دقائق ربانی الشہیر عند الاقاصی والادانی الشیخ احمد الفاروقی السرہندی النقشبندی الاویسی الرحمانی مجدد الف ثانی قدس اللہ سرہ وروح روحہ ونور ضریحہ بیت لا یدرک الواصف المطری خصائصہ وان یک سابقا فی کل ما وصفا ۔ کہ ہر یکی از انہا بلکہ ہر جملہ آنہا دریست یتیم وجوہریست ثمین واین احقر ساحت عبارتست الا مصرع چہ نسبت خاک را با عالم پاک سیرش سالکان ہویت بحتہ را دلیلیست وافی وشیفتگان فرات حقہ را بادہ ایست کافی صدہا اولیاء عظام از فہم مضامینش بہرہ یاب گشتند وہزارہا صلحائے کرام بمطالعش فائز المرام شدند ولیکن الی اللہ المشتکی از غارتگری نساخین کہ نسخ را بجائے مسخ رسانیدند وفرق میان حق وباطل ندانستند بسیاری از تصرفات ناحق کہ از تحریفات معدن گشتہ بود واز دستبرد مطابع چہ غارتہاست کہ برو نتاختہ واز لغزش قلمہا کدام تصرفہاست کہ برو قلم برنیفراختہ بنا علیہ داعیہ تصحیح آن در سر این مسکین ہیچ مدان ہیچ بلکہ کم از ہیچ از حق سبحانہ وتعالی پیدا شد وآنرا وسیلہ نجات اخروی خود تصور کردہ بہ تفحص وسعی وتصفح بلیغ نسخہائے خطی کثیر التعداد از اطراف وجوانب فراہم آوردہ بکمال جد وتمام جہد جملہ جملہ وحرف حرفش را بارہا مقابلہ نمودہ بفضل اللہ وحسن توفیقہ باہتمام خود حصہ ششم را اولین فرد دوم ساختہ بحلیہ طبع متحلی ومستزین گردانیدہ ہدیہ ناظرین پر تمکین برعایت امور ذیل گذرانیدہ واز فضل حق سبحانہ وتعالی وتقدس امید واثق ست کہ دیگر حصہ ہا ہم بدین ترتیب بانجام خواہد رسید

اول آنکہ متنش را بہ نسخہائے عدیدہ خطی بکرات ومرات مقابلہ نمودہ شد دوم آنکہ حتی الوسع در مواقع اختلاف ہیچ نسخہ فرو نگذاشتہ شد سوم آنکہ حتی الوسع تخریج احادیث مندرجہ کتاب کردہ شد چہارم آنکہ در حل الفاظ مشکلہ وربط عبارات مبہمہ التزام تمام نمودہ شد پنجم آنکہ فہرست جدیدہ کہ آنرا اجمال مکتوبات توان گفت بآن ملحق کردہ شد ششم آنکہ مکاتیبیکہ بعبارات عربی بودہ اند تراجم آنہا را بفارسی نوشتہ شد تسہیلا للطلاب وتیسیرا للنظار ہفتم آنکہ در بعضے جاہا ولو قلیل برفع توہمات باطلہ وخیالات فاسدہ حسب الفہم برمز واشارت تعرض نمودہ آمد ہشتم آنکہ غالبا تراجم عبارات عربی وآیات قرآنی بتعیین سورہ وجزو واحادیث نبوی بحاشیہ نگاشتہ شد نہم آنکہ عبارات عربی را معرب گردانیدہ شد ورعایت حرکات اضافیہ وتوصیفیہ خصوصا در مقامات مبہمہ نمودہ شد دہم آنکہ حال بعضے از اکابر کہ اسمائے گرامی ایشان جابجا مذکورست از کتب قوم تلاش نمودہ بحاشیہ درج کردہ شد علاوہ ازین دیگر خصوصیات کہ بملاحظہ ناظرین متعلق ست مرعی داشتہ شد والحمد للہ علی ذلک حمدا کثیرا طیبا مبارکا علیہ مبارکا فیہ وصلی اللہ علی سیدنا محمد وآلہ واصحابہ اجمعین وآخر دعوانا ان الحمد للہ رب العلمین ۝ پس حضرات کہ ارادہ خریداری این گوہر آبدار دارند بعنوان ذیل طلب فرمایند

امرتسر چوک فرید مسجد حاجی شیخ بڈھا مرحوم ۔ خاکسار نور احمد عفی عنہ قیمت حصہ ششم مندرجہ ذیل ست

درجہ خاص کاغذ سفید ولایتی	۲ر	التماس
درجہ اول کاغذ سفید دیسی	۱عہ ر	محصول ڈاک فیس منی آرڈر و پیکنگ وغیرہ بذمہ خریدار
درجہ سوم کاغذ بادامی	۱عہ	تعمیل فرمایش بذریعہ وی پی یا بصورت وصولی قیمت نقد خواہد شد

الحمد للہ والمنۃ کہ حصہ ششم مکتوبات امام ربانی رح بکتابت فقیر محمد عبد اللہ عفی عنہ بماہ ذیقعدہ سنہ ۱۳۳۴ھ تمام شد

اِنْ اُرِیْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِیْقِیْ اِلَّا بِاللّٰہِ عَلَیْہِ تَوَکَّلْتُ

للّٰہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ٭ آخر آمد زپس پردۂ تقدیر پدید

اعنی

بہ فضل رحمانی و امداد یزدانی بآئین نوی

٭ حصہ ششم دفتر دویم ٭

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرھندی قدس سرہٗ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسروری ثم امرتسری

زیر نگرانی شیخ عبد العزیز منیجر روز بازار پریس واقع امرتسر مطبوع گردید

بار اول تعداد ۱۵۰۰

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ٭ آخر آمد ز پس پردۂ تقدیر پدید

اعلیٰ

بفضل رحمانی و امداد یزدانی [illegible]

٭ حصہ ششم دفتر دوم ٭

مکتوبات امام ربانی رح

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسر فقیر محمد امرتسری

زیر نگرانی شیخ عبد العزیز منیجر روز بازار [illegible] پریس امرتسر مطبوع گردید

بار اول تعداد ۱۵۰۰

فہرست کتاب مستطاب حصہ ششم مکتوبات امام ربانی رح دفتر دوم

تمت

فہرست مکتوبات امام ربانی حصہ ششم

صحف مطهرة فيها كتب قيمة

به امداد یزدانی و فضل رحمانی

حصہ ہفتم

مکتوبات

دفتر دوم

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی

سنہ ۱۳۳۲ھ

در مطبع روز بازار امرتسر مطبوع گردید

به امدادِ یزدانی و فضلِ رحمانی

حسبنا اللہ و نعم الوکیل

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ترجمہ از مصحح سلمہ اللہ تعالی	مکتوب پنجاہ و یکم (۵۱)	اصل

بخواجہ محمد صدیق صدور یافتہ دربیانِ کلامِ حضرتِ حق سبحانہٗ شفاہًا با بعضے از کُمَّل واقع مے شود

ترجمہ	اصل
بداں ای برادرِ مُحب کہ بہ تحقیق کلامِ حق سبحانہٗ	اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی
و تعالی با بشر گاہے رو بارو بود و این نوع	اِعْلَمْ اَیُّھَا الْاَخُ الصِّدِّیْقُ اَنَّ کَلَامَہٗ
از کلام مر آحادِ انبیاء است علیہم الصلوات	سُبْحَانَہٗ مَعَ الْبَشَرِ قَدْ یَکُوْنُ شِفَاھًا وَ
والتسلیمات و گاہے این نعمتِ عظمی بعضے را	ذٰلِکَ لِاَفْرَادٍ مِّنَ الْاَنْبِیَاءِ عَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ
از کُمَّل متابعانِ ایشان نیز بہ تبعیت و وراثت	وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَقَدْ یَکُوْنُ ذٰلِکَ لِبَعْضِ
میسر میگردد و این قسم کلام با یکے از ایشان	الْکُمَّلِ مِنْ مُتَابِعِیْھِمْ بِالتَّبَعِیَّةِ وَالْوِرَاثَةِ
ہرگاہ بکثرت واقع گردد آنکس محدَّث (بفتح	اَیْضًا وَاِذَا کَثُرَ ھٰذَا الْقِسْمُ مِنَ الْکَلَامِ
دال و تشدیدِ آن) نامیدہ میشود چنانچہ امیر	مَعَ وَاحِدٍ مِّنْھُمْ سُمِّیَ مُحَدَّثًا کَمَا کَانَ
المؤمنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ محدَّثِ این امت بود	اَمِیْرُ الْمُؤْمِنِیْنَ عُمَرُ رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ

محدثا ۱۲

حواشی: قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لقد کان فیما قبلکم من الامم محدثون فان یک فی امتی احد فانہ عمر متفق علیہ ... التشکیک والتردد ... ۱۲

وَهٰذَا غَيْرُ الْإِلْهَامِ وَغَيْرُ الْإِلْقَاءِ فِي الرَّوْعِ وَغَيْرُ الْكَلَامِ الَّذِي مَعَ الْمَلَكِ إِنَّمَا يُخَاطَبُ بِهٰذَا الْكَلَامِ الْإِنْسَانُ الْكَامِلُ الْجَامِعُ بَيْنَ عَالَمَيِ الْأَمْرِ وَالْخَلْقِ وَالرُّوحِ وَالنَّفْسِ وَالْعَقْلِ وَالْخَيَالِ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وَلَا يَلْزَمُ مِنْ كَوْنِ الْكَلَامِ شِفَاهًا أَنْ يَكُونَ الْمُتَكَلِّمُ مَرْئِيًّا لِلسَّامِعِ لِجَوَازِ أَنْ يَكُونَ السَّامِعُ ضَعِيفَ الْبَصَرِ لَا يَتَحَمَّلُ شَعْشَعَانَ أَنْوَارِهِ كَمَا قَالَ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ فِي جَوَابِ سُؤَالِ الرُّؤْيَةِ عَنْهُ نُورٌ أَنّٰى أَرَاهُ وَلِأَنَّ فِي الشِّفَاهِ خَرْقَ الْحُجُبِ الشُّهُودِيِّ لَا الْوُجُودِيِّ فَافْهَمْ فَإِنَّ هٰذِهِ مَعْرِفَةٌ شَرِيفَةٌ قَلَّمَا تَكَلَّمَ بِهَا أَحَدٌ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ؛

واین قسم از کلام غیر الہام است و القاءِ روعی و ماسوائے کلام است کہ با ملک باشد مخاطب نبود باین کلام مگر انسانِ کامل کہ جامع است مر عالمِ امر و عالمِ خلق و روح و نفس و عقل و خیال را و خدائے تعالیٰ خاص میکند برحمتِ خود ہر کرا میخواہد و خدائے تعالیٰ خداوند فضلِ بزرگ است و از تکلم بالمشافہہ لازم نمی آید کہ متکلم مرئی گردد نزد سامع زیرا کہ جائز است کہ سامع ضعیف البصر باشند متحمل نبود شعشعانِ انوارِ آنرا چنانکہ فرمود آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام در جوابِ سؤالِ رویتِ حق تعالیٰ ازوے کہ حق جل و علا نور است چگونہ بینم اورا و نیز در تکلم بالمشافہہ خرقِ حجبِ شہودی ست نہ وجودی پس دریاب کہ این معرفت شریف کہ ہیچ یکے از مشایخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم تکلم نہ کردہ است بآن ۔

مکتوب (۵۲) پنجاہ و دوم

بخواجہ مہدی علی کشمیری صدور یافتہ در ترغیب بر محبتِ این طائفہ علیہ ؛ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى صحیفہ شریفہ کہ از کمال محبت و اخلاص صدور یافتہ بود مع ہدایا رسید حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بر محبت این طائفہ استقامت کرامت فرماید و با ایشان محشور دارد

جلیسہم طلیبہم

وَهُمْ قَوْمٌ لَا یَشْقیٰ جَلِیْسُهُمْ ؛ وَلَا یُحْرَمُ اَنِیْسُهُمْ وَلَا یَخِیْبُ مَسِیْسُهُمْ ؛ وَهُمْ جُلَسَاءُ اللّٰهِ وَهُمْ اِذَا رُؤُا ذُكِرَ اللّٰهُ وَهُمْ مَنْ عَرَفَهُمْ وَجَدَ اللّٰهَ ؛ نَظَرُهُمْ دَوَاءٌ وَكَلَامُهُمْ شِفَاءٌ وَصُحْبَتُهُمْ ضِیَاءٌ وَبَهَاءٌ ؛ هُمْ مَنْ رَاٰی ظَاهِرَهُمْ خَابَ وَخَسِرَ وَمَنْ رَاٰی بَاطِنَهُمْ نَجَا وَاَفْلَحَ ؛ خوش گفت آنکہ گفت الٰہی چیست اینکہ دوستانِ خود را کردی کہ ہر کہ ایشان را شناخت تر ا یافت و تا ترا نیافت ایشان را نشناخت ؛ یعنی شناختِ ایشان و یافتِ تو از یک دیگر منفک نیستند تقدّمِ ذاتی بیک اعتبار شناخت راست و بیک اعتبار یافت را و مختارِ قائل تقدّمِ آن طرف است لِاَنَّہُ الْمَبْدَأُ فَمِنْهُ الْبِدَایَةُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا ؛ وَالسَّلَامُ عَلَیْكُمْ وَعَلٰی مَنْ لَّدَیْكُمْ

مکتوب (۵۳) پنجاہ وسیوم

بیکے از مشایخ نواحی صدور یافتہ در جوابِ استفسارِ او کہ اگر عبادت میکنم نفس را استغنا حاصل میشود و اگر زلّتے و خلافِ شرع از من صادر میشود ندامت و شکستگی پیدا مے آید ؛ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ؛ پرسیدہ بودند اگر در ریاضت خود را مے آرم نفس را استغنا پیدا میشود و میداند کہ مثلِ من صالحے نیست و اگر چیزے خلافِ شرع واقع میشود خود را محتاج و فروتر خیال میکند علاج این چیست توفیق آثار را احتیاج و فروتنی کہ مُنبی از ندم است کہ در شقِّ ثانی پیدا میشود نعمتے است عظیم ؛ عِیَاذًا بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ اگر بعد از ارتکاب محظورِ شرعی ندامت ہم کہ از شعبِ توبہ است پیدا نشود و با نبانِ ذنب مُلتذ و محظوظ بود کہ التذاذِ ذنب اصرار بر ذنب است اگر اصرار بر سیّئہ صغیرہ است بکبیرہ میرساند و اصرار کبیرہ و ہلیز کفر است شکرِ این نعمتِ عظمیٰ نمایند تا از دیادی در ندم پیدا شود و از ارتکاب خلافِ شریعت باز دارد ؛ قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّكُمْ حاصل شقِّ اوّل حصولِ عُجب است بعد از اتیانِ اعمالِ صالحہ و این عجب سمّی است قاتل و مرضے است مُہلک کہ اعمالِ صالحہ را نابود

حواشی:

ف مستہلک ۔ صلاح کارے ۔ از دو شق سوم اول ۔ ممنوع ۔ آوردن ۔ گناہ ۔ لذت یابندہ و بہرہ مند ۔ در یافتن گناہ ۔ خورد ۔ بدی ۔ نا چیز کرا ۔ ہلاک رسانندہ ۔

۱ اشارت است بقول بعض کہ بدین مضمون وارد شدہ بیت ہم نشینی اولیا چون کیمیاست ۔ کیمیا چون این نوی کجا است ۔ قال الشیخ محی الدین عبد القادر قدس سرہ بیت انا من یعجالا الخلق جلیسهم ۔ و کا یری ما یرون النهار ۔

۲ یعنی شیخ الاسلام ہروی قدس سرہ ۔

۳ یعنی قائل این قول کہ شیخ الاسلام است ۔

یافت بنفسہ الصواب ۔ نعمت است ۔ ندم ۔

[illegible]

میگرداند چنانچه آتش حطب را و چیز میسازد و منشاء عجب آنست که اعمال صالحه در نظر عامل مزین می درآیند و مستحسن مینمایند فالمعالجة بالاضداد باید که حسنات خود را متہم دارد و قبائح خفیہ حسنات را در نظر آرد و نا خود را و اعمال خود را قاصر داند بلکہ شایان لعن و طرد یابد قال علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات رب تال للقرآن والقرآن یلعنہ ۔ وکم من صائم لیس لہ من صیامہ الا الظماء والجوع خیال نکند کہ حسنہ او قبح ندارد و اگر اندک متوجہ شود بعنایۃ اللہ سبحانہ ہمہ قبح یابد و بوئے از حسن احساس نکند عجب کجا و استغنا کرا بلکہ از استیلائے دید قصور اعمال باید کہ از اتیان حسنہ منفعل و شرمندہ بود نہ معجب و مستغنی و چون دید قصور در اعمال پیدا شود اعمال را قیمت افزاید و بقبول سزاوار بود سعی نماید کہ این دید پیدا شود و داد عجب دہد و بدونہ خرط القتاد الا ان یشاء ربی شیئا جمعے را کہ این دید قصور اعمال بوجہ کمال میسر گردد چنان مے انگارند کہ کاتب یمین معطل و بیکار است و حسنہ نیست کہ در کتابت او درآید و کاتب شمال ہمیشہ در کار است کہ ہمہ قبح و شوم است و چون معاملہ عارف تا این سرحد رسید عومل معہ ما عومل معہ قلم اینجا رسید سر بشکست ۔ والسلام علی من اتبع الہدی

مکتوب (۵۴) پنجاہ و چہارم

بہ سیادہ محمد صدور یافتہ در بیان آنکہ متابعت آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام مراتب و درجات دارد و آن ہفت درجہ است و بیان تفضیل ہر درجہ بدیگرے و ما یناسب ذلک

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی متابعت آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام کہ سرمایہ سعادات دینیہ و دنیویہ است درجات و مراتب دارد درجہ اولے مر عوام اہل اسلام راست از اتیان احکام شرعیہ و متابعت سنت سنیہ بعد از تصدیق قلب و پیش از اطمینان نفس کہ بدرجہ ولایت مربوط است و علماء ظواہر و عباد و زہاد

که معاملهٔ شان باطمینانِ نفس شان پیوسته است همه درین درجهٔ متابعت شریکند و در حصولِ مثوبتِ
اتباع برابرند و چون نفس درین مقام از کفر و انکارِ خود نرسته است لاجرم این درجه مخصوص
بصورتِ متابعت باشد این صورتِ متابعت در رنگِ حقیقتِ متابعت موجبِ فلاح و رستگاری
آخرت است و منجی از عذابِ نار است و مبشر بدخول جنت از کمال کرم انکارِ نفس را اعتبار نا نموده بتصدیق
قلب کفایت فرموده است و نجات را مربوط بآن تصدیق ساخته ع میتوانی که دهی اشکِ مرا
حسنِ قبول ٭ ایکه دُر ساخته قطرهٔ بارانی را ٭ درجهٔ دوم از متابعتش اتباعِ اقوال و اعمالِ اوست علیه
و علی آله الصلوٰة و السلام که بباطن تعلق دارد و از تهذیبِ اخلاق و دفعِ رذائلِ صفات و ازالهٔ امراضِ
باطنیه و عللِ معنویه که بمقامِ طریقت متعلق اند این درجهٔ اتباع مخصوص بارباب سلوک است که طریقهٔ
صوفیه را از شیخِ مقتدا اخذ نموده بوادی و مفاوزِ سیر الی الله را قطع مینمایند درجهٔ سیوم از متابعت اتباعِ
احوال و اذواق و مواجیدِ آن سرور است علیه و علی آله الصلوٰة و السلام که بمقامِ ولایتِ خاصه تعلق
دارند این درجه مخصوص بارباب ولایت است که مجذوب سالک باشند یا سالکِ مجذوب و چون
مرتبهٔ ولایت بانجام رسید نفس مطمئنه گشت و از طغیان و سرکشی باز ماند و از انکار باقرار و از کفر باسلام آمد
بعد ازین هر چه در متابعت کوشد حقیقتِ متابعت خواهد بود اگر نماز ادا مینماید حقیقتِ متابعت بجا
می آرد و اگر صوم است همین حکم است و اگر زکوٰة است همین نمط است و علی هذا القیاس و اتیانِ
جمیعِ احکامِ شرعیه حقیقتِ اتباع کائن است سوال حقیقتِ نماز و روزه بچه معنی است نماز
و روزه افعالِ مخصوصه است اگر آن افعال چنانچه فرموده است ادا یابد حقیقت ادا یافته باشد صورت
چه بود و حقیقت ورای آن چه باشد جواب مبتدی چون نفسِ اماره دارد که بالذات منکرِ احکامِ شرعیه است
اتیانِ احکامِ شرعیه از وی باعتبارِ صورت است و منتهی را چون نفس مطمئنه گشته است و برضا و رغبت
قبولِ احکامِ شرعیه نموده اتیانِ احکام از وی باعتبارِ حقیقت است مثلاً منافق و مسلم هر دو ادای
نماز مینمایند منافق چون انکارِ باطن دارد صورتِ نماز بجا می آرد و مسلم بواسطهٔ انقیادِ باطن حقیقت

تجلی است پس صورت و حقیقت باعتبارِ انکار و اقرارِ باطن است این درجه یعنی درجهٔ اطمینانِ نفس
مخفیانِ حقیقتِ اعمالِ صالحه که بعد از حصولِ کمالاتِ ولایتِ خاصه که بدرجهٔ سوم متعلق است حاصل میگردد
چهارم درجه ایست از متابعت در درجهٔ اولی صورتِ این متابعت بوده و اینجا حقیقتِ اتباع است
این درجهٔ چهارم از اتباع مخصوص بعلماءِ راسخین است شکر الله تعالی سعیهم که بعد از اطمینانِ نفس
بدولتِ حقیقتِ متابعت متحقق اند و اولیاء الله را قدس الله تعالی اسرارهم هر چند بنحوے از اطمینانِ
نفس بعد تمکینِ قلب حاصل است اما کمالِ اطمینان مر نفس را در تحصیلِ کمالاتِ نبوت حاصل است که علماءِ
راسخین را از آن کمالات بطریقِ وراثت نصیب است پس علماءِ راسخین بواسطهٔ کمالِ اطمینانِ نفس
بحقیقتِ شریعت که حقیقتِ اتباع است متحقق باشند و دیگران چون این کمال ندارند گاہے
بصورتِ شریعت متلبس اند و گاہے بحقیقتِ شریعت متحقق علامتے از براے علماءِ راسخین بیان
کنم تا ہر ظاہر و افی دعوی رسوخ ننماید و امّارہ خود را مطمئنه نه انگارد عالمِ راسخ کسے است که او را
از تاویلِ متشابہاتِ کتاب و سنت نصیب است و از اسرارِ حروفِ مقطعاتِ اوائلِ سُوَرِ قرآنی
بہره دارد و تاویلِ متشابہات از جملهٔ اسرارِ غامضه است خیال نکنی که در رنگِ تاویلِ ید بقدرت است
و تاویلِ وجه بذات که آن ناشی از علمِ ظاہر است بلکه از کار ندارد و اصحاب این اسرار پیغمبران اند علیہم
الصلوات والتسلیمات و این رموزات اشارات بمعاملاتِ ایشان ہست و بتبعیت و وراثتِ
این بزرگواران ہر کرا باین دولتِ عظمیٰ مشرف سازند حصولِ این درجهٔ متابعت که منوط باطمینانِ
نفس است و وصول بحقیقتِ متابعتِ صاحبِ شریعت است علیه و علی آله الصلوٰة والسلام
گاه ہست که بے توسطِ فنا و بقا و بے توسلِ سلوک و جذبه میسر گردد و تواند بود که از احوال و مواجید
و از تجلیات و ظہورات ہیچ درمیان نباشد و این دولت نقدِ وقت بود لیکن از راهِ ولایت
باین دولت رسیدن اقرب است از آنکه براهِ دیگر برسد و آن راه دیگر بزعمِ این فقیر التزامِ متابعتِ
سنتِ سنیه است علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة و اجتناب از اسم و رسمِ بدعت

و از بدعت حسنه ۱۲ — صیغه اسم ظرف است از شم بمعنی بوئیدن ۱۲

تا از بدعتِ حسنه در رنگِ بدعتِ سیئه احتراز ننماید بوئے ازین دولت بمشامِ جانِ او نرسد و آن معنے امروز متعسر است که عالَم در دریائے بدعت غرق گشته است و بظلماتِ بدعت آرام گرفته کرا مجال است که دم از رفعِ بدعت زند و باحیائے سنت لب کشاید اکثر علماءِ این وقت رواج دہندہائے بدعت اند و محو کنندہائے سنت بدعتہائے پہن شدہ را تعاملِ خلق دانسته بجواز بلکہ باستحسانِ آن فتویٰ میدہند و مردم را ببدعت دلالت مینمایند چه میگویند اگر ضلالت شیوع پیدا کند و باطل متعارف شود تعامل گردد مگر نمیدانند که تعاملِ دلیلِ استحسان نیست تعاملے که معتبر است ہمانست که از صدرِ اوّل آمده است یا باجماعِ جمیع مردم حاصل گشته: کما ذکر فی الفتاوی الغیاثیة قال الشیخ الامام الشهید رحمه الله سبحانه لا ناخذ باستحسان مشایخ بلخ وانما ناخذ بقول اصحابنا المتقدمین رحمهم الله سبحانه لان التعامل فی بلدة لا یدل علی الجواز وانما یدل علی الجواز ما یکون علی الاستمرار من الصدر الاول لیکون ذلک دلیلا علی تقریر النبی علیه وعلی اٰله الصلوٰة والسلام ایاهم علی ذلک فیکون شرعا عنه علیه وعلی اٰله الصلوٰة والسلام واما اذا لم یکن کذلک لا یکون فعلهم حجة الا اذا کان ذلک من الناس کافة فی البلدان کلها لیکون اجماعا والاجماع حجة الا تری انهم لو تعاملوا علی بیع الخمر وعلی الربوا لا یفتی بالحل و شک نیست که علم بتعاملِ کافهٔ انام و بعملِ جمیعِ قریٰ و بلدان از حیطهٔ بشر خارج است باقیماند تعاملِ صدرِ اوّل که فی الحقیقت تقریرِ سنت از آن سرور علیه وعلی اٰله الصلوٰة والسلام و راجع است بسنتِ او علیه وعلی اٰله الصلوٰة والسلام بدعت کجاست و حسنِ بدعت کدام اصحابِ کرام را در حصولِ جمیعِ کمالاتِ صحبتِ خیر البشر کافی بوده علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات و از علماءِ سلف ہر که بدولتِ رسوخ مشرف گشته است بی آنکه اختیارِ طریقِ صوفیه نماید و بسلوک و جذبه قطعِ مسافت کند بواسطهٔ التزامِ متابعتِ سنتِ سنیه است علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة و اجتناب از بدعتِ نامرضیه اللّٰهم ثبتنا علی متابعة

ف الصلوات و التسلیمات

الصلوات والتسلیمات

سُنَّةِ وَجَنِّبْنَا عَنِ ارْتِکَابِ الْبِدْعَةِ بِحُرْمَةِ صَاحِبِ السُّنَّةِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ درجهٔ پنجم از متابعت در اتباع کمالاتِ آن سرور است علیه وعلی آله الصلوٰة
والسلام که علم و عمل را در حصولِ آن کمالات مدخلے نیست بلکه حصولِ آنها مربوط بمحض فضل
و احسانِ خداوندیست جل سلطانه و این درجه بس عالیست درجاتِ سابق را بآن نسبتے نیست
این کمالات بالاصالة مخصوص بانبیاءِ اولو العزم است علیهم الصلوات والتسلیمات و به تبعیت و
وراثت تا که را باین دولت مشرف سازند درجه ششم از متابعت اتباعِ آن سرور است علیه
وعلی آله الصلوٰة والسلام در کمالاتیکه مخصوص بمقامِ محبوبیتِ آن سرور است علیه وعلی آله
الصلوٰة والسلام چنانچه در درجه پنجم افاضهٔ کمالات بمجردِ فضل و احسان بوده درین درجه ششم
افاضهٔ کمالاتِ آن بمجردِ محبت است که فوق تفضل و احسانست و این درجهٔ متابعت نیز اقل
قلیل النصیب است این پنج درجه متابعت غیر از درجه اُولے همه بمقاماتِ عروج تعلق دارند
و حصولِ اینها بصعود مربوط است درجه هفتم از متابعت آنست که تعلق بنزول و هبوط دارد
و این درجه بسلے از متابعت جامع جمیعِ درجاتِ سابق است زیرا که درین موطنِ نزول هم
تصدیقِ قلب است و هم تمکینِ قلب و هم اطمینانِ نفس است و هم اعتدالِ اجزاءِ قالب که از
طغیان و سرکشی باز مانده اند درجاتِ سابق گویا اجزاءِ این متابعت بوده اند و این درجه همچون
کل است مر آن اجزاء را درین مقام تابع بمتبوع به نهجے شباهت پیدا میکند که گویا اسم تبعیت از
میان میخیزد و امتیازِ تابع و متبوع زائل میگردد چنانچه متوهّم می شود که تابع در رنگِ متبوع هرچه
میگیرد از اصل میگیرد گویا هر دو از یک چشمه آب میخورند و هر دو آغوش یک کنار اند و هر دو در یک
بستر اند و هر دو در رنگِ شیر و شکر اند تابع کجا و متبوع کدام و تبعیت کرا در اتحادِ نسبت نسبتِ تغایر
گنجایش ندارد و عجب معامله است درین مقام هرچند بامعانِ نظر مطالعه مینماید نسبتِ تبعیت هیچ
ملحوظ و منظور نمے گردد و امتیازِ تابعیت و متبوعیت اصلاً مشهود نمیشود این قدر هست که خود را

طفیلی میداند و وارث نبی خود می یابد علیہ و علیٰ جمیع الانبیاء من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا یا تا کہ تابع دیگر است و طفیلی و وارث دیگر ہر چند ہمہ در قطار تبعیت اند ظاہرا در تابع جبلوتہ متبوع در کار است و در طفیلی و وارث ہیچ جبلوتے درکار نیست تابع او لش خورا و طفیلی جلیس ضمنی بالجملہ ہر دو لتے کہ آمدہ است از برائے انبیا آمدہ است علیہم الصلوات والتحیات سعادت امتانست کہ بطفیل انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات ازان دولت بہرہ یابند وازاو لش ایشان تناول نمایند ؎ در قافلہ کہ اوست دانم نرسم ؛ این بس کہ رسد ز دور بانگ جرسم ؛ تابع کامل کسے است کہ باین ہفت درجہ متابعت متحلی شود وانکہ بعضے از درجات متابعت وارد و بعضے ندارد تابع فی الجملہ است علیٰ تفاوت الدرجات علمائے ظواہر بدرجہ اولے خرسند اند کاش آن درجہ راہم سرانجام بدہند متابعت رامقصور بر صورت شریعت داشتہ اند و ورائے آن امرے دیگر نہ انگاشتہ طریقہ صوفیہ را کہ وسیلہ حصول درجات متابعت است بیکار تصور نمودہ اند و اکثر شان پیر و مقتدائے خود را غیر از ہدایہ و بزدوی ندانستہ اند ؎ چو آن کرمے کہ در سنگے نہان است ؛ زمین و آسمان او ہمان است ؛ حققنا اللّٰہ سبحانہ و ایاکم بحقیقۃ المتابعۃ المرضیۃ المصطفویۃ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والبرکۃ والتحیۃ وعلیٰ جمیع اخوتہ من الانبیاء الکرام والملائکۃ العظام وعلیٰ جمیع اتباعہم الی یوم القیام

مکتوب پنجاہ و پنجم (۵۵)

سبحانہ

بمخدوم زادہ ہائے عالی درجات اعنی خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم سلمہما اللّٰہ تعالیٰ صدور یافتہ در بیان آنکہ قرآن مجید جامع جمیع احکام شرعیہ است و در مناقب امام اعظم ابی حنیفہ رضی اللّٰہ عنہ و مدائح صوفیہ علیہ و در بیان آنکہ اصل این کار شریعت است و بیان آنکہ احکام الہامیہ ہمہ وقت ثابت اند و ما یناسب ذٰلک ؛ بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم ؛ الحمد للّٰہ و سلام

حواشی:

ل خود را نمی یابد خود را نمی یابد ۔ مہ باکسر اول شتران بر ابر شدہ و بر یکدیگر نسق روندہ و بفتح اول خطا است ۱۲ غ

یقین است ۱۲ — پس خوردہ ۱۲ — زنگولہ ۱۲ — یعنی باعتبار بعض وجوہ ۱۲ — الیشان ۱۲ — ماسوائے شریعت ۱۲

ل بالفتح در میان و چیز در امدن و وسائل ... ، بعضے جبلوۃ تبسم در میان ، تابع وصل ۱۲ ، مہ اولش بفتحتین کنایہ از پس ماندہ طعام ... ، ... معالفہ ... ، ... واو فرستہ ... ، ۵۵ کتاب ... ، فروع الحنفیہ ... برہان الدین علی بن ...

ابیات — مصنفہ ... ابو ... الشیخ ... ، ابو بکر الرغینانی الحنفی ... ، سیر کتاب الاصول ... الامام فخر الاسلام ... ابو الحسن علی بن محمد بن حسین البزدوی ... رحمہ اللّٰہ ...

تعالیٰ

علیٰ عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی قرآن مجید جامع جمیع احکام شرعیہ است بلکہ جامع جمیع شرائع ما تقدّم است
غایۃ ما فی الباب بعضے از احکام این شریعت از آن قسم اند کہ بعبارت نص و اشارت نص و دلالت
نص و اقتضاء نص مفہوم میگردند عوام و خواص از اہل لغت درین فہم برابر اند و قسم دیگر از احکام
از آن قبیل اند کہ بتوسط اجتہاد و استنباط مفہوم میگردند این فہم مخصوص بائمہ مجتہدین است کہ آن
سرور باشند بقول جمہور و اصحاب کرام آن سرور و مجتہدان سائر امت آن سرور باشند علیہ
وعلیہم الصلوات والتسلیمات لیکن احکام اجتہادیہ در زمان آن سرور کہ اوان وحی بودہ علیہ
وعلی آلہ الصلوۃ والسلام درمیان خطا و صواب متردد نبودند بلکہ بوحی قطعی صواب محق
از خطائے مخطی متمیز میگشت و حق با باطل ممتزج نمیماند کہ تقریر و تثبیت نبی بر خطا مجوز نیست بخلاف
احکامیکہ بعد از انقراض زمان وحی بطریق استنباط مجتہدان حاصل گشتہ اند درمیان صواب و خطا متردد
اند لہٰذا احکام اجتہادی کہ در زمان وحی مقرر گشتہ اند موجب یقین اند کہ مفید عمل و اعتقاد است و بعد
از زمان وحی ناچار موجب ظن باشند کہ مفید عمل است نہ موجب اعتقاد و قسم ثالث از احکام قرآنی
از آن نوع اند کہ طاقت بشری در فہم آن عاجز است تا اعلامے از جانب منزل احکام جل سلطانہ
حاصل نشود فہم آن احکام متصور نبود و حصول این اعلام مخصوص بہ پیغمبر است علیہ وعلی آلہ
الصلوۃ والسلام غیر از پیغمبر را این اعلام نکنند این احکام ہر چند ماخوذ از کتاب اند اما چون مظہر
آن احکام پیغمبر است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ناچار این احکام را منسوب بہ سنت داشتہ
اند کہ مظہر آنہا سنت است در رنگ آنکہ احکام اجتہادیہ را بقیاس نسبت کنند باعتبار آنکہ قیاس
مظہر آن احکام است پس سنت و قیاس ہر دو مظہر احکام باشند اگرچہ میان این دو مظہر فرق
بسیار است کہ یکے مستند بہ رائے است کہ مجال خطا دارد و دیگرے مؤید باعلام حق جل و علا
کہ خطا را آنجا گنجایش نیست قسم اخیر کمال شباہت باصل دارد گویا مثبت احکام است ہر چند
فی الحقیقت مثبت جمیع احکام ہمان کتاب عزیز است و بس باید دانست کہ در احکام اجتہادیہ غیر

لطیفہ باید دانست کہ این مضمون را حضرت ایشان در مکتوب سی و ششم از جلد ثانی ازین واضح تر آوردہ اند ۱۲

غیر پیغمبر را با پیغمبر در احکام اجتهادیه مجال خلاف هست ... الصلوات والتسلیمات

پیغمبر را با پیغمبر علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام مجال خلاف هست اگر آن غیر بپایهٔ اجتهاد برسد
و احکامیکه بعبارت و اشارت و دلالتِ نص ثابت شده اند و همچنین احکامیکه مظهر آنها سنت است
احدے را در آنها مجال مخالفت نیست بلکه بر جمیع امت اتباع آن احکام لازم است پس مجتهدان
امت را در احکام اجتهادیه متابعت رائ پیغمبر لازم نیست علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام
بلکه صواب در ان موطن متابعت رائ خود است اینجا دقیقه ایست باید دانست پیغمبرانیکه متابعت
شرائع پیغمبران اولو العزم مینمایند علیهم الصلوٰة والسلام واجب بر ایشان اتباع همان احکام است
که از کتب و صحف ایشان بعبارت و اشارت و دلالت ثابت شده اند نه آن احکام که باجتهاد
و سنن ایشان ظاهر گشته زیرا که در احکام اجتهادی هر گاه مجتهد امت را متابعت لازم نبود چنانچه
گذشت پیغمبر متابع را چگونه متابعت لازم باشد و احکامیکه مظهر آنها سنت است چنانچه پیغمبر اولی العزم
را آن احکام باعلام حاصل اند پیغمبر غیر اولے العزم را نیز آن احکام باعلام او تعالی ثابت اند متابعت
چه بود بلکه متابعت را گنجایش نیست زیرا که باندازهٔ هر وقت و مناسب هر گروه احکام علاحده است
گاهے حل مناسب است و گاهے حرمت پیغمبر اولی العزم را اعلام بحل امرے شده بود و پیغمبر غیر
اولی العزم را اعلام بحرمت آن و این حل و حرمت هر دو ماخوذ از صحیفهٔ منزله است چنانچه دو
مجتهد از یک ماخذ دو حکم مختلف اخذ می نمایند یکے از انجا حل مے فهمد و دیگرے حرمت **سوال**
این اختلاف در اجتهاد گنجایش دارد که مدار آن بر رای است که هم احتمال صواب وارد و هم
احتمال خطا اما این معنی در اعلام او تعالی گنجایش ندارد زیرا که آنجا نزد دو صواب و خطا جائز
نیست بلکه بیقین نزد حق جل و علا یک حکم است اگر حل است حرمت گنجایش ندارد و اگر
حرمت است حل را مجال نیست **جواب** رواست که نسبت بیک قوم حل باشد و نسبت بقوم دیگر حرمت
پس حکم خدا جل و علا در یک واقعه متعدد باشد نسبت بمتعدد قوم و لا محذور آرے در امت خاتم
الرسل این معنے راست نمی آید که کافهٔ انام درین شریعت بیک حکم محکوم اند در یک واقعه نزد خدا

جلّ سلطانہٗ ایجاد دو حکم نیست **سوال** پیغمبر اولی العزم ہرگاہ حکم بحلِ امرے کردہ باشد
و پیغمبر متابع او دران امر حکم بحرمت نماید لازم مے آید کہ حکمِ ثانی ناسخ حکمِ اوّل باشد و این جائز
نیست کہ نسخ مخصوص بہ پیغمبر اولی العزم است غیر او ناسخ نمیتواند شد **جواب** نسخ وقتے
لازم می آید کہ حکمِ ثانی عام بود نسبت بکافۂ انام نا رفع حکمِ اوّل کہ نسبت بگروہے واقع شدہ بود
نماید حکمِ ثانی عام نیست بلکہ نسبت بیک گروہے حکم بحرمت کردہ است بحکمِ اول جنگ ندارد
نمے بینی در یک واقعہ مجتہدے حکم بحل میکند و مجتہدِ دیگر در ہمان واقعہ حکم بحرمت مینماید و ہیچ نسخ
نیست ہر چند درمیانِ این و آن تفاوتِ فاحش است کہ اینجا رای است و آنجا اعلام در رائے
تعددِ حکم گنجایش دارد و در اعلام گنجایش ندارد و امّا تعددِ قوم علاجِ آن مینماید چنانچہ گذشت پس
در شرائعِ ماتقدم احکامے کہ از کتب و صحفِ پیغمبرانِ اولی العزم بحسب لغت مفہوم میگردند پیغمبرانِ
متابع را نیز در انہا مجالِ مخالفت نیست و آن احکام نسبت بکافۂ انام وارد گشتہ اند ہر پیغمبر متابع
ہر قوم کہ دعوت کند خلافِ آن احکام تبلیغ نخواہد کرد اگر حل است ہمہ را حل است و اگر حرمت
است ہمہ را حرمت است تا زمانیکہ پیغمبر دیگر از اولی العزم بیاید و رفع آن حکم فرماید این زمان
نسخ متصور است پس نسخ باعتبارِ ہمان احکام باشد کہ بحسب لغت از صحیفۂ منزلہ ماخوذ اند
و احکامیکہ باجتہاد و اعلام ثابت شدہ اند و بسنت و اجتہاد منسوب اند نسخ در آنہا متصور نیست کہ این
احکام نسبت ببعض است نہ ببعض دیگر پس اجتہادِ پیغمبرے و ہمچنین سنتِ او رافعِ اجتہاد و سنتِ پیغمبرِ
دیگر نمیتواند شد کہ آن نسبت بقومے است و این نسبت بقومِ دیگر و اگر این اختلاف نسبت بکافۂ
انام ہست یا نسبت بیک گروہ باشد البتہ نسخ است چنانچہ در دین شریعت کہ حکم بنسبتِ کافۂ انام
است حکمِ ثانی ناسخ حکمِ اوّل است پس سنتِ لاحقِ پیغمبر ما علیہ و علیٰ آلہٖ و علیٰ جمیع الانبیاء
والمرسلین الصلوات والتحیات ناسخ باشد مر سنتِ سابق او را علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
و حضرتِ عیسیٰ علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ بعد از نزول متابعتِ این شریعت

ا‎؎ یعنی فرود آمدن کہ از آسمان کہ نصوص بظاہر خود

ت الصلوٰت والتسلیمات

خواهد نمود اتباع سنت آن سرور علیٰ آله الصلوٰة والسلام نیز خواهد کرد که نسخ این شریعت مجوّز
نیست نزدیک است که علماء ظواهر مجتهدات او را علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام از کمال دقت
وغموض مآخذ انکار نمایند ومخالف کتاب وسنت دانند مثل روح الله مثل امام اعظم کوفی است رحمة
الله علیه که ببرکت ورع وتقوی وبدولت متابعت سنت درجهٔ علیا در اجتهاد واستنباط یافته است
که دیگران در فهم آن عاجز وقاصر اند ومجتهدات او را بواسطهٔ دقت معانی مخالف کتاب وسنت دانند
واو را واصحاب او را اصحاب رای پندارند کل ذلک لعدم الوصول الی حقیقة علمه ودرایته
وعدم الاطلاع علی فهمه وفراست امام شافعی بکر شمه از دقت فقاهت او علیه الرضوان
دریافت که گفت الفقهاء کلهم عیال ابی حنیفة وای از جرأت جهلاء قاصر نظران که قصور خود را
بدیگرے نسبت نمایند ع قاصرے گر کند این قافله را طعن قصور ؛ حاش لله که برآرم بزبان این گله را
همه شیران جهان بستهٔ این سلسله اند ؛ روبه از حیله چسان بگسلد این سلسله را ؛ وبواسطهٔ همین مناسبت
که بحضرت روح الله دارد تواند بود آنچه خواجه محمد پارسا در فصول ستّه نوشته است که حضرت عیسی
علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام بعد از نزول بمذهب امام ابی حنیفه عمل خواهد کرد یعنی اجتهاد
حضرت روح الله موافق اجتهاد امام اعظم خواهد بود نه آنکه تقلید این مذهب خواهد کرد علیٰ نبینا وعلیه
الصلوٰة والسلام که شان او علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام از آن بلند تر است که تقلید
علماء امت فرماید بے شائبهٔ تکلف وتعصب گفته میشود که نورانیت این مذهب حنفی بنظر کشفی در
رنگ دریائے عظیم مینماید وسائر مذاهب در رنگ حیاض وجداول بنظر می درآیند وبظاهر هم که ملاحظه
نموده می آید سواد اعظم از اهل اسلام متابعان ابی حنیفه اند علیهم الرضوان واین مذهب با وجود
کثرت متابعان در اصول وفروع از سائر مذاهب متمیز است ودر استنباط طریق علحده دارد واین
معنی منبئ از حقیقت است عجب معامله است امام ابوحنیفه در تقلید سنت از همه پیش قدم است
واحادیث مرسل را در رنگ احادیث مسند شایان متابعت میداند وبر رای خود مقدم میدارد

وہمچنین قولِ صحابی را بواسطۂ شرفِ صحبتِ خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات بر رائے خود مقدم میدارد و دیگران نہ چنین اند مع ذٰلک مخالفان او را اصحابِ رای میدانند و الفاظے کہ مُشعر از سوئے ادب اند باو منتسب میسازند با وجود آنکہ ہمہ بکمالِ علم و وفورِ ورع و تقویٰ او معترف اند حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ ایشان را توفیق دہاد کہ آزارِ رئیسِ دین و رئیسِ اہلِ اسلام نمایند و سوادِ اعظمِ اسلام را ایذا نکنند یُرِیْدُوْنَ اَنْ یُّطْفِئُوْا نُوْرَ اللّٰہِ بِاَفْوَاھِھِمْ جماعہ کہ این اکابرِ دین را اصحابِ رای میدانند اگر این اعتقاد دارند کہ ایشان بہ رائے خود حکم میکردند و متابعتِ کتاب و سنت نمی نمودند پس سوادِ اعظم از اہلِ اسلام بزعمِ فاسدِ ایشان ضال و مبتدع باشند بلکہ از جرگۂ اہلِ اسلام بیرون بودند این اعتقاد نکنند مگر جاہلے کہ از جہلِ خود بیخبر است یا زندیقے کہ مقصودش ابطالِ شطرِ دین است ناقصے چند احادیثِ چندے را یاد گرفتہ اند و احکامِ شریعت را منحصر دران ساختہ اند و ماورائے معلومِ خود را نفی مینمایند و آنچہ نزدِ ایشان ثابت نشدہ منتفی میسازند ع چو آن کرمے کہ در سنگے نہان است ٭ زمین و آسمانِ او ہمان است ٭ وائے ہزار وائے از تعصبہائے بارِدِ ایشان و از نظرہائے فاسدِ ایشان بانیِ فقہ ابو حنیفہ است و سہ حصہ از فقہ او را مسلّم داشتہ اند و در ربعِ باقی ہمہ شرکت دارند باوے در فقہ صاحبِ خانہ اوست و دیگران ہمہ عیالِ وے اند با وجودِ التزامِ این مذہب مرا با امامِ شافعی گویا محبتِ ذاتی است و بزرگ میدانم لہٰذا در بعضے اعمالِ نافلہ تقلیدِ مذہبِ او مینمایم اما چہ کنم کہ دیگران را با وجودِ وفورِ علم و کمالِ تقویٰ در جنبِ امام ابی حنیفہ در رنگِ طفلان می یابم وَالْاَمْرُ اِلَی اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ بر سرِ اصلِ سخن رویم و گوئیم کہ بالا گذشتہ است کہ اختلافِ احکامِ اجتہادیہ اگرچہ آن اختلاف از پیغمبر صادر شود مستلزمِ نسخ نیست بخلافِ اختلاف در احکامِ کتاب و سنت کہ موجبِ نسخ است کما مرّ ایضًا تحقیقہٗ پس مقرر شد کہ معتبر در اثباتِ احکامِ شرعیہ کتاب و سنت است و قیاسِ مجتہدان و اجماعِ امت نیز مثبتِ احکام است بعد از این چہار ادلۂ شرعیہ ہیچ دلیلے مثبتِ احکامِ شرعیہ نمیتواند شد الہام مثبتِ حل و حرمت نبود و کشفِ اربابِ باطن اثباتِ

از الہام و کشف در رؤیا و خیال گوئی ۱۲

یعنی جماعۂ غیر مقلدین کہ خود را اہلحدیث و موحدین موسوم مے سازند ۱۲ مصحح سلمہ اللہ تعالیٰ

فرض وسنت نماید ارباب ولایت خاصه یا عامه مومنان در تقلید مجتهدان برابر اند کشوف والهامات
ایشان را مزیتی نمی بخشد و از ربقهٔ تقلید نمے برآرد و ذوالنون و بسطامی و جنید و شبلی با زید و
عمرو و بکر و خالد که از عوام مومنانند در تقلید مجتهدان در احکام اجتهادیه مساوی اند آرے مزیت این
بزرگواران در امور دیگر است اصحاب کشوف و مشاهدات ایشانند و ارباب تجلیات و ظهورات
هم ایشانند که بواسطهٔ استیلاء محبت محبوب حقیقی جل سلطانه از ماسوائے او سبحانه وتعالے
گسسته اند و از دید و دانش غیر و غیریت آزاد گشته اگر حاصل ورا اند و راوراند و اگر واصلند ورا
واصلند در عالم بےعالم اند و با خود بیخوداند اگر می زیند برائے او می زیند و اگر می میرند برائی او می میرند
منتهیان ایشان مطلوب را بواسطهٔ غلبهٔ محبت در مرآت هر ذره از ذرات عالم مشاهده مینمایند
و هر ذره را جامع جمیع کمالات اسمائی و صفاتی او میبابند از منتهیان ایشان چه نشان دهد که
بے نشان اند قدم اول شان نسیان ماسوای است از قدم ثانی ایشان چه وانماید که بیرون
از آفاق و انفس است الهام ایشان را است و کلام با ایشان است اکابر اکابر ایشان علوم
واسرار بے توسط از اصل اخذ می نمایند و در رنگ مجتهد که تابع رائے و اجتهاد خود است ایشان
نیز در معارف و مواجید تابع الهام و فراست خود اند حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره نوشته
اند که در افاضهٔ علوم لدنی روحانیت حضرت خضر متوسط است علی نبینا و علی جمیع الانبیاء
والمرسلین الصلوة والسلام ظاهر این سخن نسبت با بتدا و توسط خواهد بود و معامله منتهی
دیگر است کما یشهد به الکشف الصریح و مؤید این تخصیص است آنچه از حضرت شیخ عبد القادر
جیلانی قدس الله تعالی سره منقول است که روزے بر سر منبر بیان علوم و معارف منیمودند
درین اثنا گذر حضرت خضر واقع شد شیخ فرمود اے اسرائیلی بیا کلام محمدی بشنو ازین عبارت
شیخ مفهوم میشود که حضرت خضر از محمدیان نیست از ملل سابقه است چون چنین باشد محمدیان
را چگونه واسطه بود پس محقق شد که علوم و معارف دیگر اند ماوراے احکام شرعیه که اهل الله

بآن مخصوص اند هرچند آن معارف ثمرات و نتائج این احکام اند مقصود از درخت نشاندن حصول ثمرات اوست و تا زمانیکه درخت برپاست ثمرات متوقع است و چون در اصلِ درخت خلل رفت ثمرات معدوم گشت بیعقلی باشد که درخت را ببرد و ثمرات را توقع دارد هرچند درخت را بنیک تربیت کنند ثمرات وافر آرد و ثمره اگرچه مقصود است امّا فرعِ شجره است ملتزم شریعت و مداهن شریعت را برین معنی قیاس باید کرد آنکه التزام دارد صاحب معرفت است هرچند التزام بیش معرفت بیش و آنکه مداهن است از معرفت بی نصیب است و بالفرض آنچه بزعم فاسد خود دارد اگرچه هیچ ندارد از قبیل استدراج است که جوگیه و براهمه را دران شرکت است کُلُّ حَقِیْقَةٍ رَدَّتْهُ الشَّرِیْعَةُ فَهُوَ زَنْدَقَةٌ وَالْحَادٌ پس روا است که خواصِ اهل الله در معارفِ ذات و صفات و افعالِ او تعالی بعضے از اسرار و دقائق فهم کنند که ظاهرِ شریعت ازان معارف ساکت است و در حرکات و سکنات اذن و عدمِ اذنِ او تعالی دریابند و مرضی و غیر مرضی دانند بسا است که در بعضے اوقات ادای بعضے از عباداتِ نافله را غیر مرضی یابند و بترکِ آن ماذون گردند گاہے نوم را به از یقظه فهمند احکامِ شرعیه باوقات موقتند و احکامِ الهامیه همه وقت ثابت اند و چون حرکات و سکناتِ این بزرگواران مربوط باذن است ناچار نوافلِ دیگران نیز فرائض ایشان باشند مثلاً یک فعل نسبت بیک شخص بحکمِ شریعت نفل است و همان فعل نسبت بشخصِ دیگر بحکمِ الهام فرض پس دیگران گاہے ادای نوافل مینمایند و گاہے مرتکبِ امورِ مباحه میگردند و این بزرگواران چون کار را بامر و اذنِ مولی جلّ سلطانه میکنند همه از فرائض ادا می یابند مستحب و مباح دیگران فرضِ ایشان است ازین جا علوِّ شانِ این بزرگواران باید دریافت علماءِ ظواهر در امورِ دین اخبارِ غیبیه را مخصوص باخبارِ پیغمبران علیهم الصلوات والتسلیمات و دیگران را در آن اخبار شرکت نمی دهند این معنی منافی وراثت است و نفی است مر بسیارے از علوم و معارفِ صحیحه را که بدین متین تعلق دارند آرے احکامِ شرعیه مربوط بادلهٔ اربعه است که الهام را دران گنجایش نیست امّا امورِ دینیه

با وراے احکام شرعیہ بسیار است کہ اصل خامس در انجا الہام است بلکہ توان گفت کہ اصل ثالث الہام است بعد کتاب و سنت این اصل تا انقراض عالم برپا است پس دیگران را باین بزرگواران چہ نسبت بود بسیار است کہ دیگران در بعضے اوقات عبادت کنند و آن عبادت غیر مرضی باشد و این بزرگواران در بعضی احوال ترک عبادت کنند و آن ترک مرضی بود پس نزد حق جل و علا ترک ایشان بہ از فعل دیگران شد و عوام بخلاف این حاکم اند آنرا عابد میدانند و اینرا مکار میشمرند سوال چون دین بکتاب و سنت کامل گشت بعد از کمال با الہام چہ احتیاج بود و چہ نقصان ماندہ کہ با الہام کامل گردد جواب الہام مظہر کمالات خفیہ دین است نہ مثبت کمالات زائدہ در دین چنانچہ اجتہاد مظہر احکام است الہام مظہر دقائق و اسرار است کہ فہم اکثر مردم ازان کوتاہ است ہر چند در اجتہاد و الہام فرق واضح است کہ آن مستند برائے است و این مستند بخالق رای جل سلطانہ پس در الہام یک قسم اصالت پیدا شد کہ در اجتہاد نیست الہام شبیہ اعلام نبی است کہ ماخذ سنت است چنانچہ بالا گذشت اگرچہ الہام ظنی است و آن اعلام قطعی ربنا اتنا من لدنک رحمۃ و ہیئ لنا من امرنا رشدا والسلام علی من اتبع الہدی

مکتوب (۵۶) پنجاہ و ششم

بمولانا عبد القادر انبالی صدور یافتہ در بیان آنکہ معاملہ عارف بجائے میرسد کہ سیئات دیگران در حق او حکم حسنات پیدا میکند بسم اللہ الرحمن الرحیم قال اللہ تبارک و تعالی اولئک یبدل اللہ سیئاتہم حسنات معاملہ درویش بعنایۃ اللہ سبحانہ و بصدقہ حبیبہ علیہ و علی الہ الصلوۃ و السلام تا بجائے میرسد کہ سیئات دیگران حسنات او میگردد و رذیلہ ایشان حمیدہ او میشود مثلاً ریا و سمعہ کہ از سیئات است و از رذائل اوصاف در حق او حسن پیدا میکند و حکم حمد و شکر میگیرد زیرا کہ آن درویش جمیع اقسام عظمت و کبریائی را از خود مسلوب ساختہ بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ منسوب داشتہ است و جمیع انواع حسن و جمال و خیر و کمال را از خود

حاشیہ:

۵۴ از جہت ثبوت الہام و فضیلت آن چنانکہ در ما بعد بوجہ ثابت خواہد شد ۵۵ یعنی بزرگوارے کہ عبادت غیر مرضی کردہ باشد ۱۲

۵۶ یعنی بزرگوارے کہ ترک عبادت برضی حق جل و علا کردہ باشد ۱۲

۵۷ ... عبارت ... الہام ...

۵۸ ... [illegible]

۵۹ [illegible]

ل: صفت مذموم دیگران ۱۲

و ورد داشته باو تعالیٰ مخصوص گردانیده است خود را غیر از شرّ و نقص هیچ نمی یابد و در خود غیر از ذُلّ و افتقار و انکسار هیچ نمی بیند اگر فرضاً فردے از افرادِ عظمت و کبریائی بظاهر متوجه او شود و او را زینه خواهد یافت که از راهِ او بفوق خواهد گذشت و بجنابے که شایانِ عظمت و کبریائی است خواهد رسید و همچنین است حالِ حُسن و جمال و خیر و کمال که بیش از زینه بودن از ینها نصیبِ او نیست آمانات با اهلِ آمانات راجع است پس در صورتِ ریا و سُمعه مقصودِ او اشتهار و افتخار و رفعت و عظمت او نیست بلکه اظهارِ نعمتِ حق است سُبحانَهٗ و اعلامِ احسانِ اوست تعالیٰ که نسبت باو بوقوع آمده است پس ریا و سُمعه عینِ حمد و شکرِ حق باشد تعالیٰ و تقدّس که از رذائل بمحمّدت آمده است و علیٰ هٰذا القیاس سائرُ الصِّفات، اُولٰئِكَ یُبَدِّلُ اللّٰهُ سَیِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ وَ کَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا والسّلام

مکتوب پنجاه و هفتم (۵۷)

بملا غازی نائب صدر و ریافته در بیان آنکه ذکرِ حق جلّ و علا اَولیٰ است از صلوٰة فرستادن بخیر البشر علیه وعلیٰ اٰلهٖ مِنَ الصَّلَوٰاتِ اَفضلُها و مِنَ التَّسلیماتِ اَکمَلُها اما ذکرے که شایان قبولیّت داشته باشد یا ذکرے که طالب از شیخ مقتدا اخذ نموده باشد و ما یناسب ذلك، چند گاه بصلوٰةِ خیرِ البشر علیهِ وعلیٰ اٰلهِ الصّلوٰة والسّلام اشتغال داشتم و بانواع و اقسامِ صلوٰة درود می فرستادم و نتائج و ثمراتِ عاجله ازان مترتّب می یافتم و بدقائق و اسرارِ ولایتِ خاصّه محمّدیه علیٰ صاحبِها الصّلوٰة والسّلام والتّحیّة مهتدی میگشتم چون مدّتے برین عمل گذشت اتّفاقاً فتورے درین التزام پیدا گشت و توفیقِ این اشتغال زائل شد و بر صلواتِ موقّته اقتصار افتاد و دران وقت خوش می آمد که بجائے صلوٰة بتسبیح و تقدیس و تهلیل اشتغال نمایم گفتم حکمتے درین امر خواهد بود تا چه ظاهر سازند آخر بعنایةِ الله سبحانه معلوم گشت که درین وقت ذکر گفتن به از درود فرستادن است هم مُرسِل راو هم مُرسَل الیه را بدو وجه یکے آنکه در خبر قدسی آمده است مَن شَغَلَهٗ ذِکْرِیْ عَنْ مَسْئَلَتِیْ

یعنی پیغمبر علیه الصلوٰة والسلام ۱۲ — قوله بدو وجه یعنی مزیت ذکر بر درود مجموع دو چیز که عبارت است از دو حدیث مذکور ثابت است نه به هر یک فافهم ۱۲

اَعطَیتُہٗ اَفضَلَ مَا اُعطِی السَّائِلِینَ وجہ دویم آنکہ چون ذکر ماخوذ از حضرت پیغمبر است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ثواب آن ذکر چنانچہ بذاکر میرسد بآن سرور نیز مثل آن ثواب میرسد علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام قال علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام مَن سَنَّ سُنَّۃً حَسَنَۃً فَلَہٗ اَجرُھَا وَاَجرُ مَن عَمِلَ بِھَا وہمچنین ہر عملے نیک کہ از انسان بوجود مے آید اجر آن عمل چنانچہ بعامل میرسد بہ پیغمبر کہ واضع آن عمل است نیز ہمان قدر اجر واصل میگردد بے آنکہ از اجر عامل چیزے نقصان کنند وہیچ درکار نیست کہ عامل بہ نیت پیغمبر عمل نماید چہ آن عطائے حق است جل سلطانہ عامل را وران صنعے نیست آرے اگر عامل نیت پیغمبر نیز بوجود آید باعث ازدیاد اجر عامل خواہد بود واین زیادتی نیز بہ پیغمبر عائد خواہد گشت ذٰلِکَ فَضلُ اللّٰہِ یُؤتِیہِ مَن یَّشَاءُ وَاللّٰہُ ذُو الفَضلِ العَظِیمِ وشک نیست کہ مقصود اصلی از ذکر یاد حق است سبحانہ وتعالی وطلب اجر طفیلی اوست ودر درود مقصود اصلی طلب حاجت است شَتَّانَ مَا بَینَھُمَا پس فیوضیکہ از راہ ذکر بہ پیغمبر برسد باضعاف زیادہ خواہد بود از ان برکاتیکہ از راہ درود باو برسد علیہ الصلوۃ والسلام باید دانست کہ ہر ذکر این رتبہ ندارد ذکریکہ شایان قبول است باین مزیت مخصوص است ذکریکہ نہ این چنین است درود رابروے مزیت است ووصول برکات از درود بیشتر متوقع است لیکن ذکریکہ طالب از شیخ کامل مکمل اخذ نماید وبشرائط طریقہ بران مداومت کند از درود گفتن افضل است چہ این ذکر وسیلہ آن ذکر است تا این ذکر نکند بآن ذکر نرسد از ینجاست کہ مشائخ طریقت قدس اللہ تعالی اسرارہم مبتدی را غیر از ذکر کردن تجویز نکردہ اند ودر حق او اقتصار بر فرائض وسنن نمودہ اند واز امور نافلہ منع ساختہ اند از ین بیان لائح گشت کہ ہیچ فردے از امت اگرچہ در کمالات بدرجہ علیا برسد بہ پیغمبر خود مساوات پیدا نکند زیرا کہ این ہمہ کمالات کہ او را حاصل شدہ است بوسطہ متابعت شریعت آن پیغمبر است علیہ الصلوۃ والسلام پس این ہمہ کمالات مر آن پیغمبر را نیز ثابت باشد با کمالات متابعان دیگر وبا کمالات مخصوصہ او علیہ الصلوۃ والسلام وہمچنین آن فرد کامل

له قولہ من سنّ الخ اخرجہ احمد ومسلم والترمذی والنسائی وابن ماجہ والدارمی من حدیث جریر وفی المشکوۃ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من دعا الی ہدی کان لہ من الاجر مثل اجور من تبعہ لا ینقص ذلک من اجورہم شیئا الحدیث رواہ مسلم وایضا من سن فی الاسلام سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا من بعدہ من غیر ان ینقص من اجورہم شیء اخرجہ احمد ومسلم والترمذی والنسائی وابن ماجہ

سے یعنی نفل بجا آوردن

عہ احمد عن ابن مسعود ۱۲

بمرتبۂ ہیچ پیغمبرے نرسد اگرچہ آن پیغمبر را ہیچ یکے متابعت نہ کردہ باشد و دعوت او را قبول نمودہ
بود چہ ہر پیغمبر بالاصالت صاحب دعوت است و بہ تبلیغ شریعت مامور را انکار امتان در دعوت و
تبلیغ قصور پیدا نہ کند و پُر ظاہر است کہ ہیچ کمالے بمرتبۂ دعوت و تبلیغ نرسد فَاِنَّ اَحَبَّ عِبَادِ اللّٰہِ
اِلَی اللّٰہِ مَنْ حَبَّبَ اللّٰہَ اِلٰی عِبَادِہٖ وَحَبَّبَ عِبَادَ اللّٰہِ اِلَی اللّٰہِ وَھُوَ الدَّاعِیْ وَالْمُبَلِّغُ شنیدہ باشد
کہ در خبر آمدہ است فردائے قیامت سیاہی علما را با خون شہداء فی سبیل اللہ وزن کنند و پلۂ آن
سیاہی بر پلۂ آن خون راجح آید و امتان را این دولت میسر نشدہ است ہر چہ دارند طفیلی و ضمنی
است اصل اصل است و فرع مستنبط از اصل از اینجا افضل داعیان و مبلغان این امت را باید
دریافت ہر چند در دعوت و تبلیغ درجات است و داعیان و مبلغان در درجات متفاوت اند علما
بہ تبلیغ ظاہر مخصوص اند و صوفیہ بباطن اہتمام دارند و آنکہ عالم صوفی است کبریت احمر است و شایان
دعوت و تبلیغ ظاہر و باطن است و نائب و وارث پیغمبر است علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام
جمعے محدثان این امت را کہ تبلیغ احادیث نبوی مینمایند علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام
افضل این امت دانستہ اند اگر مطلقاً افضل دانستہ اند محل خدشہ است و اگر نسبت مبلغان ظاہر گفتہ
اند گنجایش دارد فضل مطلق مر مبلغ جامع راست کہ ہم تبلیغ ظاہر نماید و ہم تبلیغ باطن و ہم بظاہر
دعوت کند و ہم بباطن لِاَنَّ فِی الْاِقْتِصَارِ قُصُوْرًا بَیِّنًا فِیْ اِطْلَاقِ الْفَضْلِ فَافْھَمْ وَلَا تَکُنْ مِنَ
الْقَاصِرِیْنَ بلے ظاہر ہر چند عمدہ است و مناط نجات و کثیر البرکہ است و عموم المنفعت اما کمال
او مربوط بباطن است ظاہر بے باطن ناتمام است و باطن بے ظاہر نافرجام و آنکہ باطن را بظاہر
جمع سازد کبریت احمر است رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب ۵۸ پنجاہ و ہشتم

آدمہا کہ پیش از حضرت آدم علی نبینا علیہ الصلوۃ والسلام گذشتہ اند و بیان بعضی غرائب عالم مثال

بخواجہ محمد تقی صدور یافتہ در جواب استفسار او کہ از عالم مثال بودہ و در رد جماعہ کہ بہ تناسخ قائل اند

وجماعهٔ دیگر که بنقل روح مے گویند و بیانِ کمون و بروز و ما بنا کشف ذلک ❊ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ وَعَلٰى اٰلِهِ الطَّاهِرِيْنَ

صحیفه شریفه که از حسنِ نشأه و علوِ فطرت التفات فرموده بودند بمطالعهٔ آن مشرف گشت سلّمکم

الله تعالیٰ نوشته بودند که شیخ محی الدین بن العربی قدس سرّه در فتوحاتِ مکیه حدیثے

نقل میکند که آن سرور فرموده علیه وعلیٰ اٰله الصلوٰة والسلام اِنَّ اللهَ خَلَقَ مِائَةَ اَلْفِ اٰدَمَ

و حکایتے می آرد در بعضے مشاهدات عالمِ مثال که در وقتِ طوافِ کعبه معظمه چنین ظاهر شد که همراهِ

من جمعے طواف میکنند که من ایشان را نمی شناسم و در اثنائے طوافِ ایشان دو بیتِ عربی خواندند

که یکے از آن دو بیت این است ؎ لَقَدْ طُفْنَا كَمَا طُفْتُمْ سِنِيْنَا ❊ بِهٰذَا الْبَيْتِ طُرًّا

اَجْمَعِيْنَا ❊ چون این بیت شنیدم در خاطرِ من گذشت که اینها ابدالِ عالمِ مثال اند و متقارن

این خطور یکے از اینها بجانبِ من نگاه کرد و فرمود که من از جملهٔ اجدادِ توام من پرسیدم که چند سال

است از فوتِ تو فرمود که از فوتِ من زیاده از چهل هزار سال است من از روی تعجب گفتم که از

ابتدائے خلقتِ آدم ابی البشر علیٰ نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام تا این دم هفت هزار سال تمام

نشده است فرمود تو از کدام آدم میگوئی این آن آدم است که در اوّلِ دورهٔ این هفت هزار سال

خلق شده است شیخ فرموده درین وقت آن حدیثِ نبوی علیه وعلیٰ اٰله الصلوٰة والسلام

که سابق تحریر یافته است بخاطر گذشت که مؤید این قول است مخدوما مکرما درین مسئله بعنایت الله

سبحانه آنچه برین فقیر ظاهر گشته است آنست که این همه آدم که پیش از وجودِ حضرتِ آدم علیٰ نبینا

وعلیه الصلوٰة والسلام گذشته اند وجودِ شان در عالمِ مثال بوده است نه در عالمِ شهادت همین

حضرتِ آدم است که در عالمِ شهادت موجود گشته است و در زمین خلافت یافته و مسجودِ ملائک شده

صلوات الله تعالیٰ وتسلیماته سبحانه علیٰ نبینا وعلیهم اجمعین غایة ما فی الباب آدم چون

بر صفتِ جامعیت مخلوق گشته است و در حقیقتِ خود لطائف و اوصافِ بسیار دارد پیش از وجودِ

او بقرونِ متطاوله در هر وقتے از اوقات صفتے از صفات بالطیفه از لطائف او بایجادِ خداوندی
جلّ سلطانهٗ در عالمِ مثال موجود گشته است و بصورتِ آدم ظاهر شده و مسمّٰی باسمِ او گشته
و کاروبارِ آدم منتظر از وے بوقوع آمده حتّٰے که توالد و تناسل که مناسبِ آن عالمِ مثال است
نیز بظهور پیوسته و کمالاتِ صوری و معنوی مناسبِ آن عالم نیز یافته و شایانِ عذاب و ثواب گشته
بلکه در حقِ او قیامت قائم شده بهشتی به بهشت و دوزخی بدوزخ رفته بعد از آن در وقتے از اوقات
بمشیّة الله سبحانهٗ صفتے بالطیفه دیگر از صفات و لطائفِ او علٰی نبیّنا و علیه الصّلوٰة والسّلام
در همان عالم بمنصّهٔ ظهور آمده و کاروبارے که از ظهورِ اول بوجود آمده بود از ظهورِ ثانی نیز بوجود
آمده و چون آن دوره نیز تمام شده ظهورِ ثالث از آن صفات و لطائفِ او علٰی نبیّنا
و علیه الصّلوٰة والسّلام بحصول پیوسته و چون آن ظهور نیز دورهٔ خود را اتمام کرده ظهورِ رابع به ثبوت
پیوسته الٰی ماشاء الله تعالٰی و چون دوائرِ ظهوراتِ مثالیه او که تعلق بصفات و لطائفِ او
داشت تمام گشته آخر الامر آن نسخهٔ جامعه در عالمِ شهادت بایجادِ خداوندی جلّ سلطانهٗ بوجود آمده
و بفضلِ خداوندی جلّ سلطانهٗ معزّز و مکرّم گشته اگر صد هزار آدم باشند اجزاءِ همین آدم اند و دست
و پائے او یند و مبادی و مقدّماتِ وجودِ او یند جدِّ شیخ بزرگوار که زیاده از چهل هزار سال از فوتِ
او گذشته است لطیفه بوده است در مثال از لطائفِ جدِّ شیخ که بعالمِ شهادت وجود داشته و طوافِ
بیت الله که میکرده در عالمِ مثال میکرده چه کعبهٔ معظمه را نیز در مثال صورتے و تشبیهے بوده است که اهلِ
آن عالم را قبله بوده این فقیر درین باب نظر را دور دور فرستاده و تعمّق بسیار نموده در عالمِ شهادت آدم
دیگر بنظر نیامده و غیر از شعبده هائے عالمِ مثال نیافته و آنکه بدنِ مثالی گفته که من جدِّ توام و زیاده از چهل هزار سال
از فوتِ من گذشته است اول دلیل است بر آنکه آدمهائے پیش از ظهوراتِ صفات و لطائفِ
این آدم بوده اند نه آنکه خلقتِ علاحده داشتند و از این آدم مباین بودند چه مباین را باین آدم چه نسبت
بوچرا جد بوده و از خلقتِ این آدم هفت هزار سال تمام نشده چهل هزار چه گنجایش دارد و جماعه که در دلهائے

ایشان مرض است ازین حکایات تناسخ می فہمند و نزدیک است کہ بقدم عالم قائل گردند و از قیامت کبرے انکار نمایند بعضے از ملاحدہ کہ باطل خود را بمسند تحقیق گرفتہ اند حکم بجواز تناسخ مینمایند و می انگارند کہ نفس ناطقہ تا زمانیکہ بحد کمال نرسد از تقلب ابدان او را چارہ نبود و میگویند چون بحد کمال رسید از تقلب ابدان بلکہ از تعلق ابدان فارغ گشت و مقصود از خلقت او کہ کمال اوست میسر شد و این سخن کفر صریح است و انکار است از آنچہ از دین بتواتر ثابت شدہ است ہرگاہ در آخر کار جمیع نفوس بحد کمال برسند دوزخ کرا باشد و معذب کدام بود و این انکار دوزخ است و انکار عذاب اخروی است و نیز انکار حشر اجساد است چہ بزعم اینہا نفس را احتیاج بجسد کہ آلت کمالات اوست نماندہ است تا بجسد حشر نمودہ آید اعتقاد این جماعہ موافق اعتقاد فلاسفہ است کہ از حشر اجساد انکار دارند و عذاب و ثواب را روحانی دانند بلکہ اعتقاد ایشان از اعتقاد فلاسفہ ہم بدتر است کہ اینہا ردّ تناسخ مینمایند و عذاب روحانی اثبات میکنند و اینہا ہم اثبات تناسخ مینمایند و ہم از عذاب آخرت انکار دارند و عذاب اینہا عذاب دنیاست کہ از برائے تہذیب نفوس اثبات میکنند **سوال** از حضرت امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ و از بعضے دیگر از اولیاء اللہ نیز منقولست کہ بعضے از اعمال غریبہ و افعال عجیبہ پیش از وجود عنصری بقرون متطاولہ از ایشان در عالم شہادت بوقوع آمدہ است صحت آن بے تجویز تناسخ چگونہ است **جواب** صدور آن اعمال و افعال از ارواح این بزرگواران است کہ بمشیتہ اللہ سبحانہ خود متجسد باجساد گشتہ مباشر افعال عجیبہ گشتہ اند جسد دیگر نیست کہ بآن تعلق گیرند تناسخ آنست کہ روح پیش از تعلق باین جسد بجسد دیگر کہ مباین و مغایر آن روح است تعلق گرفتہ باشد و چون خود متجسد بجسد گردد تناسخ چہ بود جنیان کہ متشکل باشکال میگردند و متجسد باجساد میشوند درین حال اعمال عجیبہ کہ مناسب این اشکال و اجساد است بوقوع می آرند ہیچ تناسخ نیست و ہیچ حلولے نہ ہرگاہ جنیان را بقدرت اللہ سبحانہ این قدرت بود کہ متشکل باشکال گشتہ اعمال غریبہ بوقوع آرند ارواح کمّل را اگر این قدرت را عطا فرمایند چہ محل تعجب است و چہ احتیاج ببدن دیگر از این قبیل است آنچہ از بعضے اولیاء اللہ نقل میکنند

ے قول تناسخ یعنی انتقال شدن روح از قالبے و در آمدن آن بقالبے دیگر بحیثیتے کہ تعلق وے از بدن اول بالکلیہ منقطع گردد و بدن ثانی متعلق شود تعلق تدبیر ۱۲

ے یعنی انتقال از یک بدن ببدن دیگر ۱۲

ے بنصوص قطعیہ از آیات قرآنیہ و احادیث نبویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و التحیۃ ۱۲

مکتوبات امام ربانی دفتر دوم حصہ ہفتم

ے بعضے از ملاحدہ کہ قائل تناسخ شدہ اند ۱۲

ے یعنی پاک گردیدن و صلاح

ے مادون ۱۲

ے یعنی این بدن کہ

ے کہ ذات ایشان از بدن اول بدن دیگر و تعلق از بدن اول

ے بقدرت و ارادت

ے خدائے پاک ۱۲

ے متجسد ارواح کمّل با اجساد و متشکل باشکال

ے بدن ۱۲

ے جسد ۱۲

که دریک آن در امکنۀ متعدده حاضر میگردند وافعال متباینه بوقوع می آرند اینها نیز لطائفِ ایشان منجسّد باجسادِ مختلفه اند ومتشکّل باشکال متباینه وهمچنین عزیزیکه مثلاً درهندوستان توطّن دارد وازدیار خود برآمده است جمعی از حضرتِ مکه معظمه می آیند ومیگویند که آن عزیز را درحرم کعبه دیده ایم ودرمیان چنین وچنین مادو آن عزیز گذشته است وجمعی دیگر نقل میکنند که ما اورا در رُوم دیده ایم وجمعی دیگر دربغداد دیده اند این همه تشکّل لطائفِ آن عزیز است باشکالِ مختلفه وگاه هست که آن عزیز را ازان تشکّلات اطلاع نبود لهذا درجواب آن جماعت گاه میگوید که اینهمه برمن تهمت است من ازخانه نبرآمده ام وحرم کعبه را ندیده ام ورُوم وبغداد را نمی شناسم ونمیدانم که شما چه کسانید وهمچنین ارباب حاجات از اعزّۀ احیا واموات درمخاوف ومهالک مددها طلب مینمایند ومی بینند که صُوَرِ آن اعزّه حاضر شده ودفع بلیّه ازیشان نموده است وگاه هست که آن اعزّه را از دفعِ آن بلیّه اطلاع بود وگاه نبود از ما وشما بهانه برساخته اند واین نیز تشکّلِ لطائفِ آن اعزّه است واین تشکّل گاه درعالمِ شهادت بوده وگاه درعالمِ مثال چنانچه دریک شب هزار کس آنسرور را علیه وعلیٰ آلِهِ الصّلوٰة والسّلام بصُوَرِ مختلفه درخواب می بینند واستفادها مینمایند این همه تشکّلِ صفات ولطائفِ اوست علیه وعلیٰ آلِهِ الصّلوٰة والسّلام بصورتهاے مثالی وهمچنین مریدان از صُوَرِ مثالی پیران استفادها مینمایند وحلّ مشکلات میفرمایند کمون وبروز که بعضے از مشایخ گفته اند بتناسخ مساس ندارد زیراکه درتناسخ تعلّقِ نفس ببدنِ ثانی ازبرائے ثبوتِ حیات است وبرائے حصولِ حس وحرکتِ آن بدن است ودربروز تعلّقِ نفس ببدن دیگر ازبرائے حصولِ این غرض نیست بلکه مقصود ازین تعلّق حصولِ کمالات است مرآن بدن را ووصول بدرجات است مراورا چنانچه جنّی بفردِ انسانی تعلّق پیدا کند ودرشخص اوبروز نماید این تعلّق برائے حیاتِ آن فرد نیست چه او حی وحسّاس ومتحرک پیش ازین تعلّق است وچیزیکه ازین تعلّق دروے حادث میشود ظهورِ صفات وحرکات وسکناتِ این جن است ومشایخ مستقیم الاحوال بعبارتِ کمون وبروز هم لب نمی کشایند تا نقصان

عـ۵ قدرت دادن حق تعالے وتقاریس مراورا ۱۲

در بلا و فتنه می اندازند نزد فقیر کمون و بروز هیچ در کار نیست کاملے اگر تربیت ناقصے خواهد بے آنکه
در وے بروز نماید باید که باقدار خداوندی جل سلطانه صفات کامله خود را در مرید ناقص منعکس سازد
و بتوجه و التفات آن انعکاس را اثبات و استقرار دهد تا مرید ناقص از نقص بکمال آید و از صفات رذیله
بصفات حمیده گراید و هیچ کمون و بروز در میان نبود ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ و بعضے دیگر بنقل ارواح قائل اند میگویند روح را بعد از کمال قدرتے پیدا
میشود که اگر خواهد بدن خود را بگذارد و ببدن دیگرے داخل شود و نقل میکنند عزیزے که این کمال
و این قدرت را داشت در جوار او جوانے فوت کرد این عزیز بدن خود را که بسن کبر رسیده بود گذا
و در بدن آن جوان داخل شد تا آنکه بدن اول او میت گشت و بدن ثانی او زنده گشت این
قول مستلزم تناسخ است که تعلق ببدن ثانی از برائے حیات آن بدن است این قدر فرق است
که قائل بتناسخ بنقص نفس حاکم است و تناسخ را از برائے تکمیل نفس اثبات مینماید و آنکه بنقل روح
قائل است روح را کامل می انگارد و بعد از کمال روح اثبات نقل مینماید نزد فقیر قول بنقل روح از قول
بتناسخ هم ساقط تر است زیرا که تناسخ را از برائے تکمیل نفوس اعتبار کرده اند اگرچه این اعتبار باطل
است و نقل روح را بعد از حصول کمال گمان برده اند اگرچه هیچ کمال نیست هرگاه تبدل ابدان از برائے
تحصیل کمالات قرار داده باشند بعد از حصول کمال نقل ببدن ثانی برائے چه بود اهل کمال تماشائی
نیستند همت ایشان بعد از حصول کمال تجرد از ابدان است نه تعلق با ابدان زیرا که آنچه مقصود
از تعلق بوده است بحصول پیوسته و ایضا در نقل روح اماتت بدن اول است و احیاء بدن ثانی
است پس بدن اول را از حصول احکام برزخ چاره نبود و از عذاب و ثواب قبر گذر نه و بدن ثانی
را چون حیات ثانی اثبات مینمایند حشر در حق او و در دنیا ثابت گشت انگارم که معتقدان نقل
روح معلوم نیست که بعذاب و ثواب قبر قائل باشند و بحشر و نشر معتقد بوند افسوس هزار افسوس این
قسم بطالان خود را بمسند شیخی گرفته اند و مقتدائے اهل اسلام گشته اند ضلوا فاضلوا ربنا لا تزغ

دروغگویان ۱۲

قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ **تذییل** در بیانِ بعضی از علوم و معارف کہ بعالمِ مثال تعلق دارند باید دانست کہ عالمِ مثال از جمیع عوالم فراخ تر است ہر چہ در جمیع عوالم است صورت او در عالمِ مثال است معقولات و معانی ہمہ آنجا صورت دارند گفتہ اند حق را جل علا سلطانہٗ شِبْه و مثلے نیست اما مثال ہست وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی این فقیر در مکاتیب خود نوشتہ است کہ در مرتبۂ تنزیہ صرف چنانچہ مثلی نیست مثال ہم نیست فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ و در عالمِ صغیر نمونہ عالمِ مثال خیال است چہ جمیع اشیا را در خیال صورت متصور ہست کیفیاتِ احوال و مقاماتِ سالک را خیال است کہ تصویر کردہ مینماید و از ارباب علم می سازد و اگر خیال نہ بود یا کوتاہی کند جہل لازم بود از ینجا است کہ فوق مرتبۂ ظلال جہل و حیرت است چہ تنگ پوی خیال تا مراتبِ ظلال است ہر جا کہ ظل نیست خیال را آنجا گنجایش نیست ہر گاہ صورت تنزیہی در مثال نبود چنانچہ گذشت در خیال کہ پرتویست از مثال چگونہ صورتِ تنزیہی متصور بود فلاجرم لَا يَكُوْنُ ثَمَّةَ اِلَّا الْجَهْلُ اَوِ الْحَيْرَةُ و ہر جا علم نبود گفت و گو نبود مَنْ عَرَفَ اللّٰهَ كَلَّ لِسَانُهٗ نشانِ آنست و ہر جا علم بود گفت و گو بود مَنْ عَرَفَ اللّٰهَ طَالَ لِسَانُهٗ بیانِ آنست پس درازیِ لسان در ظلال بود و گنگی زبان فوقِ مراتبِ ظلال است فعل بود یا صفت اسم بود یا مسمٰی پس ہر چہ منحوت خیال است چون از ظلال است معلول است و بعلتِ جعل مجعول بیش ازین نیست کہ چون از آثار و علاماتِ مطلوب است مفید علم الیقین است عین و حق یا ورائے ظلال و خیال است خلاصی از نحتِ خیال وقتے میسر گردد کہ سیرِ انفسی را نیز در رنگ سیرِ آفاقی واپس انداز دو در ماورائے آفاق و انفس جولان نماید این معنی اکثر اولیا را بعد از مرگ میسر میگردد تا حیات است خیال دامنگیر شان است و اقلے را از اکابر اولیا این دولت درین نشأ میسر میگردد و با وجود حیاتِ دنیوی از تصرف سلطانِ خیال بیرون مے آیند و مطلوب را بے نحت و جعل او در کنار میگیرند درین وقت تجلی ذاتی برقی در حقِ این

حاشیہ: ۴ بیان و خلاصی از تحت خیال
نعم بیان بعض ... ہر چہ در جمیع عوالم ... در خیال ... بیان علم ... حق تعالیٰ ... پیدا کند عالم را ... علم ... کا قال اللہ تعالیٰ ...
قدس سرہ ... مصحح سلمہ اللہ

بزرگواران دائمی میگردد و وصلِ عریانی پرتوے اندازد ست ۵ هَنِیئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُهَا
وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْکِیْنِ مَا یَتَجَرَّعُ ۞ سوال جمعے در واقعات و منامات در مثال و خیال
می بینند که پادشاه شده ایم و خدم و حشم خود را مشاهده مینمایند و نیز می بینند که ما قطب شده ایم و عالم رو بما در آورده و بعالم یقظه و
افاقت که عالمِ شهادة است هیچ ازین کمالات ظهور نمی آید این دید هیچ صدقے دارد یا باطلِ محض است جواب این رویت
بجائے از صدق دارد و بیانش آنست که معنیِ بادشاهت و قطبیت در ان جماعه کائن است لیکن
این معنی در ما نها ضعیف است شایانِ آن نیست که در عالمِ شهادت ظهور یابد بعد ازان از دو
حال خالی نیست اگر این معنی بعنایة الله سبحانه قوت پیدا کرد و شایانِ آن گشت که در عالم
شهادت ظهور پیدا کند بقدرة الله سبحانه در عالمِ شهادت هم بادشاه میگردند و هم قطبِ وقت می شوند
و اگر این معنی آن قدر قوت پیدا نه کرد که در عالمِ شهادت ظاهر گردد بهمان ظهورِ مثالی که اضعفِ ظهورات
است کفایت می افتد و بقدرِ قوتِ ظهور می یابد ازین قبیل است واقعاتے که طالبان این راه
می بینند و خود را در مقاماتِ عالیه می یابند و می بینند که بمناصبِ اربابِ ولایت سرفراز گشته اند
اگر در شهادت همین معنی ظهور کند دولتیست عظیم و اگر بظهورِ مثال کفایت شد بے حاصل است و جاے
مصیبت است هر حائک و حجام در خواب خود را بادشاه می بیند و هیچ حاصل ندارد و جز خسارتِ نقدِ
وقتِ او نیست پس بر واقعات اعتبار نباید نهاد و در شهادت هر چه میسر شود از آنِ او ست ۵
چو غلامِ آفتابم هم ز آفتاب گویم ۞ نه شبم نه شب پرستم که حدیث خواب گویم ۞ ازینجاست که اکابر
نقشبندیه واقعات را اعتبارے نمی نهند و به تعبیرِ وقائعِ طالبان متوجه نمیگردند که قلیل الجدوی است
معتبر حالتیست که در افاقت و یقظه میسر گردد لهذا دوامِ شهود را اعتبار نموده اند و استمرارِ حضور را
دولت دانسته اند حضوریکه غیبت در قفاے آن باشد نزد این بزرگواران از حیز اعتبار ساقط
است ازینجاست که نسیانِ ماسوی در حق ایشان دائمی گشته است و خطورِ غیر از قلبِ شان
همه وقت منتفی شده سے بلکه کسیکه نهایت در بدایت او مندرج گردد این کمالات از وے چه مستبعد

بود ربنا اغفر لنا ذنوبنا واسرافنا فی امرنا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین

والسلام.

مکتوب (۵۹) پنجاه و نهم

به پیرزادگی خواجه محمد عبداللہ سلمہ اللہ تعالی صدور یافته در بیان آنکه معقول و موهوم و مکشوف و مشهود همه داخل ما سوی است وما یناسب ذلک. الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفه شریفه که قرة العین ارسال داشته بودند وصول یافت اندراج یافته بود که بکرم حضرت حق سبحانه وتعالی آن شعبده ها بر طرف شده است واز ان مقوله هیچ نمانده است همت بران مصروف است که از اثبات هیچ چیز بدست نیاید معقول و موهوم همه در تحت لا داخل است کذا وکذا نوشته بودند. اما این معنی بتکلف است امید است که بی تکلف نصیب شود حجابات آثار معقول و موهوم بلکه مشهود و مکشوف چه آفاقی وچه انفسی همه داخل دائره ماسوی است واز جمله لعب ولهو است وبیش از گرفتاری به شعبده بازی نیست زوال این گرفتاری اگر بتکلف است داخل طریقت است واز جمله علم الیقین است وبعد اللتیا والتی اگر این دولت بی تکلف میسر گردد واز تکلف نفی بانتفاء ماسوی برسد از مضیق طریقت وارهد واز کوچه علم بیرون جهد وبفنا مشرف گردد این معنی بگفتن آسان است وبرسیدن دشوار دشوار الا من یسرہ اللہ سبحانه کار وباری که بحقیقت تعلق دارد در پیش است واز گذشت نفی بلکه انتفا مقام اثبات است وبیرون علم عین است بدانند که طریقت را در جنب حقیقت هیچ اعتدادی نیست ونفی را نسبت باثبات هیچ اعتباری نه چه متعلق نفی ممکنات است ومتعلق اثبات واجب است تعالی ونفی در جنب اثبات همچون قطره در نظر می درآید در پهلوی دریای بیکران وحصول این نفی واثبات بولایت خاصه رسیده میشود وبعد حصول الولایة الخاصة اما العروج واما النزول

وَاِنْ کَانَ النُّزُوْلُ لِذٰلِکَ الْعُرُوْجِ لَازِمًا اَیْضًا ۔ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ۔ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

مکتوب ۶۰ شصتم

بمحمد تقی صدور یافته در جواب کتابت او و در بیان آنکه از فضولیات دین عنان معطوف ساخته بضروریات دین باید پرداخت وما یناسب ذلک ۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ۔ بمطالعه صحیفه شریفه مشرف گشت دلائلے که بآن ممهد گشته اند واندراج یافته اند در باب حقیت خلافت حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه باجماع اهل حل وعقد صدر اول که خیر القرون است ودر باب افضلیت[۱] خلفاء راشدین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین که بترتیب خلافت ایشان مترتب است ودر باب سکوت ورزیدن از منازعات ومشاجرات اصحاب خیر البشر علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات فرحت فراوان رسانید این اعتقاد در بحث امامت کافی است وموافق اهل سنت وجماعت شکر الله تعالی سعیهم مخدوما شفقت آثارا بحث امامت از فروع دین است نه از اصول شریعت ضروریات دین دیگر است که باعتقاد وعمل تعلق دارد که علم کلام وعلم فقه متکفل[۲] آنست ضروریات را گذاشته بفضولیات پرداختن عمر خود را صرف مالا یعنی کردنست ودر خبر آمده است علامة اعراضه تعالی عن العبد اشتغاله بما لا یعنیه اگر بحث امامت از ضروریات دین واز اصول شریعت می بود چنانچه شیعه گمان برده اند بایستی که حضرت حق سبحانه وتعالی در کتاب مجید خود تعیین استخلاف فرمود وتشخیص خلیفه می نمود وحضرت پیغمبر علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات امر خلافت یکے میکرد وبتنصیص وتصریح یکے را خلیفه می ساخت ودر کتاب

[۱] یعنی افضلیت شان حضرت صدیق اول پس حضرت فاروق پس حضرت ذو النورین پس حضرت مرتضی رضی الله تعالی عنهم اجمعین ۱۲

[۲] علم کلام متکفل بیان اعتقادات است وعلم فقه متکفل بیان عمل ۱۲

سنت چون اہتمام این امر مفہوم نشد معلوم شد کہ بحثِ امامت از فضولِ دین است نہ از اصولِ دین فضولی باید کہ بفضولِ اشتغال نماید آن قدر ضروریاتِ دین در پیش است کہ نوبت بہ فضول نمیرسد اوّل از تصحیح اعتقاد چارہ نبود کہ بذات وصفات وافعالِ واجبی جلّ سلطانہٗ تعلق دارد واعتقاد باید نمود کہ آنچہ پیغمبر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام از نزد حق جلّ وعلا آوردہ است وبضرورت وتواتر از دین معلوم گشتہ است از حشر ونشر وعذاب وثوابِ اخروی دائمی وسائر سمعیات ہمہ حق است واحتمالِ تخلف ندارد واگر این اعتقاد نبود نجات نبود ثانیًا از اتیانِ احکام فقہیہ ہم چارہ نبود واز ادائے فرائض وواجبات بلکہ از ادائے سنن ومستحبات نیز گذرنہ رعایتِ حل وحرمت شرعیہ نیک باید نمود ودر حدود شریعت احتیاط باید کرد تا فلاح ورستگاری از عذابِ آخرت متصور شود وچون اعتقاد وعمل را درست کند نوبت بطریق صوفیہ رسد وامیدوار کمالاتِ ولایت گردد وبحثِ امامت نسبت بضروریاتِ دین گا لمطروح فی الطریق است غایۃ ما فی الباب چون مخالفان درین باب غلو نمودہ اند وطعن در اصحاب خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات کردہ بضرورت در ردّ ایشان مقدمات طویل الذیل را ایراد نمودہ می آید کہ لزومِ فساد از دین متین رفع نمودن از ضروریاتِ دین است والسلام

مکتوب شصت ویکم (۶۱)

در عزاء مرحومی مولانا احمد برکی صدور یافتہ ودر نصیحتِ یاران ومولانا حسن اسر حلقۂ آنہا ساختن وما یناسب ذٰلک

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند وعزاء مغفرت پناہ مولانا احمد علیہ الرحمۃ بینا یاد وجود شریف مولانا درین وقت مسلمانان را آیتے بود از آیاتِ حق جلّ وعلا ورحمتے بود از رحمتہائے او تعالیٰ اللّٰھم لا تحرمنا اجرہ ولا تفتنا بعدہ از یاران ودوستان امداد واعانت مرگذشتگان را مامول ومسئول است

حاشیہ: از فضولیات زائد ضروریات دین ۔ اصولِ دین ۔ بعضی کہ در مقابل فضول است ۔ تصحیح ۔ بیان درست نمودن ۔ بیقین ۔ عدم وجود ۔ مثل ۔ حلال بودن ۔ حرام بودن ۔ نوبت ۔ یعنی حلال را حلال باید دانست واستحلال باید کرد وحرام را حرام اعتقاد باید نمود واز ان اجتناب باید کرد ۔ یعنی دور ۔ ثابت ۔ نمائید ۔ امید کردہ شدہ وسوال نمودہ شدہ ۱۲ ۔ یعنی بحث امامت فی حد ذاتہ از فضولیات دین است وبنظر رد مخالفان ودفع لزوم فساد ایشان از ضروریات دین است فافہم ۱۲

و خدمت گاری و دلجوئی فرزندان و متعلقان مرحومی بر محبان و مخلصان لازم است سعی نمایند
که فرزندان مرحومی بخوانند و بعلوم شرعیه متحلی گردند احسان مرحومی را مکافات باحسان فرزندان
او نمایند هل جزاء الاحسان الا الاحسان و اطوار و اوضاع مرحومی را مراعات نمایند
و احوال و اوقات او را مرعی دارند و در طریقه ذکر و حلقه مشغولی باید که قصور واقع نشود و یاران
جمع شده بنشینند و در یکدیگر فانی باشند تا اثر صحبت ظاهر شود و این فقیر قبل ازین بر سبیل اتفاق
نوشته بود که اگر مولانا سفرے اختیار کنند باید که شیخ حسن را بجائے خود نصب کنند قضا را این
سفر مراد بوده است الحال هم که مکرر ملاحظه مینمایم شیخ حسن را متعین این امر می یابم این معنی به
بعضے یاران گران نیاید که باختیار ما و ایشان نیست انقیاد لازم است طریق شیخ حسن
بطریق مولانا مناسبت بیشتر دارد و در آخر مولانا نسبتے که ازین جانب گرفته بودند شیخ حسن را دران
نسبت شرکت است و یاران دیگر ازین معنی قلیل النصیب اند هر چند کشف و شهود پیدا کنند و بتوحید
و اتحاد متحلی گردند اما این دولت دیگر است و این کار و بار دیگر است و آن کشوف را اینجا جوے
نمیخرند و ازان توحید و اتحاد مستغفر اند بالجمله باید که یاران در تقدیم شیخ حسن توقف نه کنند
و او را سر حلقه دانسته بکار خود مشغول باشند اخوی خواجه ویس این معنی را معقول یاران ساخته
بحلقه مشغولی دلالت نمایند و بشیخ حسن ترغیب فرماید شیخ حسن را هم باید که محافظت خاطر همه یاران
نماید و حقوق برادری بجا آرد و مطالعه کتب فقه از دست ندهد و نشر احکام از شریعت فرماید
و بمتابعت سنت سنیه ترغیب سے و از بدعت تحذیر نماید و طریق التجا و تضرع و زاری از دست
ندهد مبادا نفس اماره از راه ریاست و تقدم بر اقران در مهلکه اندازد و خراب و ابتر سازد و همه وقت
خود را قاصر و ناقص داند و طالب کمال خود باشد نفس و شیطان دو دشمن قوی در کمین اند نشود که
از راه بیندازند و خائب و خاسر سازند ۔ همه اندر زمن بتو این است * که تو طفلی و خانه رنگین است *
هندوستان از شما دور است و در سالے یکبار قافله می آید و خبری آرد و می برد

احوال را نویسان باشند اگر نتوانند رسید از نوشتن غافل نباشند میان شیخ یوسف بما نزدیک اند و تا مدتے اینجا بودند و فوائد بسیار اخذ نمودند و بحقیقت فنا اطلاع یافتند و بمیعادِ باز آمدن بخانہ رفتند مردِ مستعد و صادقِ الاخلاص ست واللّٰہ سبحانہ الموفق چون شما دور افتادہ اید در نصیحت مبالغہ نمودہ مے آید ہوشیار باشید و ریاست را بلائے جان خود دانید ترسان و لرزان باشید مبادا درین ریاست لذتے پیدا شود و بہلاکتِ ابدی رساند رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِیْٓ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَی الْقَوْمِ الْکٰفِرِیْنَ۔ سُبْحَانَ رَبِّکَ رَبِّ الْعِزَّۃِ عَمَّا یَصِفُوْنَ وَسَلٰمٌ عَلَی الْمُرْسَلِیْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ۔

مکتوب شصت و دوم (۶۲)

بخان خانان صدور یافت در بیانِ آنکہ انسان مدنی الطبع مجبول ست و در تمدن و تعیش خود بہ بنی نوع خود محتاج ست و خوبیِ انسان ہم درین احتیاج ست وما یناسب ذٰلک اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ترقیاتِ صوری و معنوی شمارا از حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ مسالت مینماید کہ خیریت و صلاح شما متضمن جمعیت و رفاہیتِ جمِ غفیر از مسلمانان ست و دعائے شما گویا دعائے جمیع ایشانان ست سَلَّمَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ عَمَّا لَا یَلِیْقُ بِجَنَابِکُمْ بِحُرْمَۃِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمْ وَعَلٰی اٰلِ کُلٍّ مِّنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُھَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُھَا چون نسبتِ محبت و ارادت و اخلاص شما با کابرِ سلسلۂ علیہ نقشبندیہ قدس اللّٰہ تعالیٰ اسرارھم میداند کہ بروجہ اتم و اکمل ست بنا بران تصدیع دہ میگردد مخدوما مکرما اہلِ این سلسلۂ علیہ درین دیار غریب افتادہ اند و اہلِ این دیار را بواسطۂ شیوع بدعت بطریقۂ این اکابر کہ ملتزمِ سنت اند

(Marginal glosses, handwritten:) یعنی ۲ بر پایہ۔ یعنی خلقت و جبلت۔ ۳ زندگی۔ ۴ زندگانی کردن۔ فرزندان جنس خود یعنی انسان بحسب خلقت و جبلت خود بدیگران محتاج ست۔ ۵ فوز و کامیابی۔ ۶ فراخی عیش۔ ۷ قوم۔ ۸ بسیار۔ یعنی ہندوستان۔

قلت مناسبت ست آنجاست که بعضے از اہل این سلسله بواسطهٔ قصور نظر درین طریقهٔ
علیه نیز بدعتها اختیار نموده اند و دلہائے مردم را بعلاقهٔ ارتکاب بدعت بجانب خود کشیده
اند و این عمل را بزعم خود تکمیل این طریقهٔ علیه گمان برده اند حاشا و کلا بلکه این جماعت
در تخریب و تضییع این طریقهٔ علیه کوشیده اند و بحقیقت معاملهٔ اکابر این طریقه نرسیده
هداهم الله سبحانه سواء الصراط و چون اہل این سلسلهٔ علیه درین دیار عزیز الوجود اند
بر مریدان و محبان این سلسله امداد و اعانت خلفائے این اکابر و طلبهٔ این طریق لازم ست
که آدمی مدنی الطبع مجبول ست در تمدن و تعیش به بنی نوع خود محتاج ست قال الله تبارک
و تعالی یا ایها النبی حسبک الله و من اتبعک من المؤمنین ہرگاه در کفایت
مہمات خیر البشر علیه و علی آله الصلوة و السلام مومنان را دخل داده باشند بدیگران
چه مضایقه اکثر اغنیاء این وقت درویشی را عبارت از عدم احتیاج میدانند کلا احتیاج
ذاتی انسان ست بلکه ذاتی جمیع ممکنات ست بلکه خوبی انسان ہمین احتیاج ست و
ذل و بندگی او ازین راه ناشی ست چه اگر فرضا احتیاج از انسان زائل گردد و استغنا
پیدا کند غیر از عصیان و سرکشی و طغیان و نافرمانبرداری نقد وقت او نخواهد بود قال الله
سبحانه و تعالی ان الانسان لیطغی ان راه استغنی غایة ما فی الباب فقرائے
که از گرفتاری ماسوی وارسته اند احتیاجے که باسباب دارند آن احتیاج را بمسبب الاسباب
حواله مینمایند و دولت پہن شده را از خوان نعمت او تعالی میدانند و معطی و مانع فی الحقیقه
او را سبحانه تصور میفرمایند و چون اسباب را بواسطهٔ حکم و مصالح درمیان آورده اند
حسن و قبح را باسباب منتسب ساخته این بزرگواران نیز شکر و شکایت را باسباب
راجع میگردانند و نیک و بد را بظاہر از ایشان میدانند چه اگر اسباب را دخل ندہند کارخانهٔ
عظیم را باطل سازند ربنا ما خلقت ہذا باطلا وجود شریعت سیادت پناه حقائق

ومعارف آگاہ اخوی اعزی میر محمد نعمان دران حدود مغتنم ست ودعا وتوجہ ایشان کبریت احمر انگارم کہ برکات وفیوض توجہات ایشان قوائم دولت شما اند ودر حضور وغیبت ایشان را ممد ومعاون شما میابم زیادہ از یک سال شدہ ست کہ ایشان از خوبیہائے شما غائبانہ بہ فقیر نوشتہ بودند ومحبت واخلاص کہ شما را نسبت بفقیر حاصل ست درانجا درج نمودہ وظاہر ساختہ بودند کہ صوبہ داری اینجا را بدیگرے تفویض نمودہ اند وقت توجہ و دستگیری ست فقیر را در اثناء مطالعہ آن مکتوب توجہے درین باب حاصل گشت وشما را دران وقت رفیع القدر یافت ظاہرا درہمان ساعت شخصے راہی بود در جواب آن باین عبارت نوشت کہ خان خانان در نظر رفیع القدر مے درآید والامر عند اللہ سبحانہ والسلام۔

مکتوب شصت وسیوم (۶۳)

بنور محمد انبالی صدور یافت در جواب استفسار او کہ پرسیدہ بود کہ باوجود حیات پیر اگر طالبے پیش شیخ دیگر برود وطلب حق جل وعلا نماید مجوز ہست یانہ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوبے کہ ارسال داشتہ بودند رسید پرسیدہ بودند کہ باوجود حیات پیر اگر طالبے پیش شیخ دیگر برود وطلب حق جل وعلا نماید مجوز ہست یانہ بدانند کہ مقصود حق ست سبحانہ وپیر وسیلہ ایست بوصول جناب قدس حق تعالی اگر طالبے رشد خود را پیش شیخ دیگر بیند ودل خود را درصحبت او با حق سبحانہ جمع یابد روا ست کہ در حیوۃ پیر بے اذن پیر طالب پیش آن شیخ برود وطلب رشد از و نماید اما باید کہ از پیر اول انکار نکند وجز بہ نیکی یاد ننماید علی الخصوص پیری و مریدی این وقت کہ بیش از رسم وعادت نماندہ ست اکثر پیران این وقت از خود خبر ندارند وایمان را از کفر جدا نمیتوانند کرد از خدا جل شانہ چہ خبر خواہند داشت ومرید

کدام راہ خواہند نمود ۵ آگہ از خویشتن چو نیست چنین + کے خبر دارد از چنان و چنین +
وائے بر مریدے کہ برین طور بپیر اعتماد کردہ بنشیند و بدیگرے رجوع نکند و راہِ خدا جلّ شانہٗ
معلوم نسازد و خطراتِ شیطانی ست کہ از راہ حیات پیر ناقص آمدہ طالب را از حق سبحانہٗ
بازمیدارد ہر جا رشد و جمعیت دل یافتہ شود بے توقف رجوع باید کرد و از وساوس شیطانی پناہ
باید جست + +

مکتوب شصت و چہارم (۶۴)

بہ محمد مومن ولد مرحومی خواجہ علیخان صدور یافتہ در بیان آنکہ از تلوّنِ احوال و از عدمِ
حصول آمالِ دنیائے دنیہ دل تنگ نباشند و ما یناسب ذٰلک بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
سلّمکم اللہ سبحانہٗ عمّا لا یلیق بحالکم + اَلدُّنیا سِجنُ المؤمنِ دنیا زندانِ مومن
ست مناسب حالِ زندان درد و الم و اندوہ و مصیبت ست از تلوّنِ احوال دل تنگ
نباشند و از عدمِ حصولِ آمال دلگیر نگردند فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا ط
بایک تنگی دو فراخی مقرون فرمودہ ست مانا کہ فراخی دنیا و فراخی آخرت خواستہ ۵
باکریمان کارہا دشوار نیست + باقی احوالِ این حدود را سیادت مآب توفیق آثار اخوی
میر سید عبد الباقی بالمشافہ خواہند گفت مشار الیہ مراعاتِ اشفاق و حقوق شمارا نمودہ
بملاقاتِ گرامی متوجہ ست والسلام.

مکتوب شصت و پنجم (۶۵)

بمولانا محمد ہاشم خادم صدور یافتہ در احتراز از امور لاطائل بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند درین مدت از احوالِ باطن خود خبر معتد بہ
نوشتہ نہ آمد تا باعث فرحت باشد امور دنیا امور لاطائل ست دنیا و ما فیہا کرائے آن نمیکند

امور لاطائل لاطائل ست

که تذکر احوال آخرت را گذاشته کسے به حشویات اشتغال نماید هرچند نیت شما بخیر خواهد بود
اما حسنات الابرار سیئات المقربین شنیده باشند بهرحال متوجه احوال باطن باشند
و طفیلی را ضروری دانند والضرورة تقدر بقدرها لله سبحانه الحمد والمنة
که فقرائے اینجائے هرچند رزق معلوم ندارند اما بے سعی و بے کوشش بفراغت و وسعت
میگزرانند زیاده از قدر کفاف میسر رسد روز نو و روزی نو نقد وقت ماست باقی
احوال این حدود مستوجب حمد ست درین چند ماه وبا عود کرده بود کسیکه اجل او رسیده
بود مرد و حالا برطرف شده است لله سبحانه الحمد والمنة علی جمیع النعماء والسلام

مکتوب شصت و ششم (۶۶)

بخان خانان صدور یافت در بیان توبه و انابت و ورع و تقوی و ما یناسب ذلک
بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی چون عمر گرامی
در معاصی و زلات و تقصیرات و هفوات گذرانیده است خوش مے آید که سخن از توبه
و انابت گوید و دم از ورع و تقوی زند قال الله تبارک و تعالی وتوبوا الی الله
جمیعا ایه المؤمنون لعلکم تفلحون و قال الله تبارک و تعالی یا ایها الذین
آمنوا توبوا الی الله توبة نصوحا عسی ربکم ان یکفر عنکم سیئاتکم و یدخلکم
جنت تجری من تحتها الانهار و قال الله تعالی وذروا ظاهر الاثم و باطنه
فالتوبة من الذنوب واجبة و فرض عین فی حق کل شخص لا یتصور ان یستغنی
عنه احد من البشر کیف والانبیاء علیهم الصلوة والسلام لم یستغنوا عن
التوبة قال خاتمهم و سیدهم علیه و علیهم الصلوات والتحیات انه لیغان
علی قلبی وانی لاستغفر الله فی الیوم واللیلة سبعین مرة فان کانت المعاصی

هذه اللفظة لیست فی روایة المسلم ١٢

تَتَعَلَّقُ بِحَقِّ اللهِ تَعَالٰی وَسُبْحَانَهٗ وَلَا تَتَعَلَّقُ بِمَظَالِمِ الْعِبَادِ وَحُقُوقِهِمْ كَالزِّنَا وَشُرْبِ الْخَمْرِ وَسَمَاعِ الْمَلَاهِيْ وَالنَّظَرِ اِلٰی غَيْرِ مَحْرَمٍ وَمَسِّ الْمُصْحَفِ بِغَيْرِ وُضُوْءٍ وَاعْتِقَادِ بِدْعَةٍ فَالتَّوْبَةُ عَنْهَا بِالنَّدَمِ وَالْاِسْتِغْفَارِ وَالتَّحَسُّرِ وَالْاِعْتِذَارِ اِلَی اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَلَوْ تَرَكَ فَرْضًا مِّنَ الْفَرَائِضِ لَا بُدَّ فِي التَّوْبَةِ مِنْ اَدَائِهٖ وَاِنْ كَانَتِ الْمَعَاصِيْ تَتَعَلَّقُ بِمَظَالِمِ الْعِبَادِ فَتَوْبَتُهَا بِرَدِّ الْمَظَالِمِ اِلَيْهِمْ وَالْاِسْتِحْلَالِ مِنْهُمْ وَالْاِحْسَانِ اِلَيْهِمْ وَالدُّعَاءِ لَهُمْ وَاِنْ كَانَ صَاحِبُ الْمَالِ وَالْعِرْضِ مَيِّتًا فَالْاِسْتِغْفَارُ لَهٗ وَالْاِحْسَانُ وَرَدُّ الْمَالِ اِلٰی اَوْلَادِهٖ وَوَرَثَتِهٖ وَاِنْ لَّمْ يُعْلَمْ لَهٗ وَارِثٌ يَتَصَدَّقُ بِقَدْرِ الْمَالِ وَالْجِنَايَةِ عَلَی الْفُقَرَآءِ وَالْمَسَاكِيْنِ بِنِيَّةِ صَاحِبِ الْمَالِ وَالَّذِيْ اُوْذِيَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۔ قَالَ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللهُ تَعَالٰی وَجْهَهٗ سَمِعْتُ اَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ يَقُوْلُ وَهُوَ الصَّادِقُ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ مَا مِنْ عَبْدٍ اَذْنَبَ ذَنْبًا فَقَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلّٰی وَاسْتَغْفَرَ اللهَ مِنْ ذَنْبِهٖ اِلَّا كَانَ حَقًّا عَلَی اللهِ اَنْ يَّغْفِرَ لَهٗ لِاَنَّهٗ يَقُوْلُ جَلَّ وَعَلَا وَمَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهٗ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللهَ يَجِدِ اللهَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۔ وَقَالَ عَلَيْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فِيْ حَدِيْثٍ اٰخَرَ مَنْ اَذْنَبَ ذَنْبًا ثُمَّ نَدِمَ عَلَيْهِ فَهُوَ كَفَّارَتُهٗ ۔ وَفِي الْخَبَرِ اَنَّ الرَّجُلَ اِذَا قَالَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوْبُ اِلَيْكَ ثُمَّ عَادَ ثُمَّ قَالَهَا ثُمَّ عَادَ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ كُتِبَ فِي الرَّابِعَةِ مِنَ الْكَبَائِرِ ۔ وَفِي الْحَدِيْثِ النَّبَوِيِّ اَنَّهٗ قَالَ عَلَيْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ هَلَكَ الْمُسَوِّفُوْنَ يَقُوْلُوْنَ سَوْفَ نَتُوْبُ ۔ اَوْصٰی لُقْمَانُ الْحَكِيْمُ لِابْنِهٖ يَا بُنَيَّ لَا تُؤَخِّرِ التَّوْبَةَ اِلٰی غَدٍ فَاِنَّ الْمَوْتَ يَاْتِيْكَ بَغْتَةً ۔ قَالَ مُجَاهِدٌ مَنْ لَّمْ يَتُبْ اِذَا اَصْبَحَ وَاَمْسٰی فَهُوَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۔ قَالَ عَبْدُ اللهِ ابْنُ الْمُبَارَكِ رَحِمَهُ اللهُ سُبْحَانَهٗ رَدُّ فَلْسٍ مِّنَ الْحَرَامِ اَفْضَلُ مِنْ مِّائَةِ فَلْسٍ يَتَصَدَّقُ بِهٖ وَقِيْلَ رَدُّ دَانِقٍ مِّنْ فِضَّةٍ اَفْضَلُ عِنْدَ اللهِ مِنْ سِتِّمِائَةِ حَجَّةٍ مَّبْرُوْرَةٍ ۔ رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ

ہر کہ گناہ کرد باز افسوس خورد بر آن پس آن کفارت ست مر اورا ۱۲

ہر کہ توبہ نکرد وقت صبح و شام پس آنکس از ظالمان ست ۱۲

بازگردانیدن یک پشیز از حرام افزون ترست از صد پشیز تصدق کردہ ۱۲ بازگردانیدن یک دانگ از سیم افزون ترست نزد خدا از شش صد حج پاک ۱۲

قال فی الحصن الحصین ما من رجل یذنب ذنباً ثم یقوم فیتطہر ثم یصلی رکعتین ثم یستغفر اللہ لذلک الذنب الا غفر لہ عہ الاربعۃ وابن حبان وابن السنی وفی لفظ من یعمل سوءا اویظلم نفسہ الآیۃ

اخرجہ احمد والطبرانی والبیہقی عن ابن عباس مرفوعا بلفظ کفارۃ الذنب الندامۃ

من الکذابین کما قال العجلونی

تَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخَاسِرِيْنَ + عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَنَّهٗ قَالَ
اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى يَقُوْلُ عَبْدِىْ اٰدِّ مَا افْتَرَضْتُ عَلَيْكَ تَكُنْ مِنْ اَعْبَدِ النَّاسِ وَانْتَهِ
عَمَّا نَهَيْتُكَ عَنْهُ تَكُنْ مِنْ اَوْرَعِ النَّاسِ وَاقْنَعْ بِمَا رَزَقْتُكَ تَكُنْ مِنْ اَغْنَى النَّاسِ
وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ لِاَبِىْ هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ
كُنْ وَرِعًا تَكُنْ اَعْبَدَ النَّاسِ وَقَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِىُّ رَحِمَهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ مِثْقَالُ
ذَرَّةٍ مِنَ الْوَرَعِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ مِثْقَالٍ مِنَ الصَّوْمِ وَالصَّلٰوةِ وَقَالَ اَبُوْ هُرَيْرَةَ
رَضِىَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ جُلَسَاءُ اللّٰهِ تَعَالٰى غَدًا اَهْلُ الْوَرَعِ وَالزُّهْدِ + اَوْحَى اللّٰهُ تَعَالٰى
اِلٰى مُوْسٰى عَلٰى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ لَا يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ الْمُتَقَرِّبُوْنَ بِمِثْلِ
الْوَرَعِ + قَالَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ بِاللّٰهِ لَا يَتِمُّ الْوَرَعُ اِلَّا اَنْ يَرٰى عَشَرَةَ اَشْيَاءَ فَرِيْضَةً
عَلٰى نَفْسِهٖ اَوَّلُهَا حِفْظُ اللِّسَانِ عَنِ الْغِيْبَةِ وَالثَّانِىْ الْاِجْتِنَابُ عَنْ سُوْءِ الظَّنِّ وَ
الثَّالِثُ الْاِجْتِنَابُ عَنِ السُّخْرِيَّةِ وَالرَّابِعُ غَضُّ الْبَصَرِ عَنِ الْمَحَارِمِ وَالْخَامِسُ صِدْقُ
اللِّسَانِ وَالسَّادِسُ اَنْ يَعْرِفَ مِنَّةَ اللّٰهِ تَعَالٰى عَلَيْهِ كَيْلَا يُعْجَبَ بِنَفْسِهٖ وَالسَّابِعُ
اَنْ يُنْفِقَ مَالَهٗ فِى الْحَقِّ وَلَا يُنْفِقَهٗ فِى الْبَاطِلِ وَالثَّامِنُ اَنْ لَا يَطْلُبَ لِنَفْسِهِ الْعُلُوَّ
وَالْكِبْرَ وَالتَّاسِعُ الْمُحَافَظَةُ عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالْعَاشِرُ الْاِسْتِقَامَةُ عَلَى السُّنَّةِ وَ
الْجَمَاعَةِ + رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ + مخدوما مکرما شفقت
ومکرمت آثارا اگر توبہ از جمیع ذنوب میسر شود و ورع و تقوی از جمیع محرمات و مشتبہات
حاصل آید نعمتے ست عظمٰے و دولتے ست قصوٰی والا توبہ از بعض ذنوب و ورع از
بعضے محرمات ہم مغتنم ست شاید برکات و انوار این بعض در ابعاض دیگر سرایت کند
و توفیق توبہ و ورع از سائر معاصی نیز میسر گردد + وَمَا لَا يُدْرَكُ كُلُّهٗ لَا يُتْرَكُ كُلُّهٗ
اَللّٰهُمَّ وَفِّقْنَا لِمَرْضَاتِكَ وَثَبِّتْنَا عَلٰى دِيْنِكَ وَعَلٰى طَاعَتِكَ بِصَدَقَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ وَ

قائدِ الغرّ المحجّلین علیہ وعلیہم وعلٰی اٰلِ کُلٍّ من الصلوٰت افضلہا ومن التسلیمات اکملہا

مکتوب شصت وہفتم (۶۷)

بخان جہان صدور یافتہ در بیانِ عقائدِ اہلِ سنّت وجماعت رضوان اللہ تعالٰی علیہم اجمعین با بیانِ ارکانِ خمسۂ اسلام وتحریض نمودن بر آنکہ کلمۂ حق یعنی کلمۂ اسلام را گوشِ زدِ سلطانِ وقت نمایند وما یناسب ذٰلک بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلامٌ علٰی عبادہ الذین اصطفٰی صحیفۂ شریفہ کہ از روئے کرم والتفات نامزدِ فقراءِ نامراد ساختہ بودند رسید حمداً للہ سبحانہ کہ درین طور اوانِ پُر شبہہ واشتباہ اغنیاءِ سعادتمند را از حسنِ نشأ کہ دارند با وجودِ بے مناسبتیہا با فقراءِ دور از کار سرِ نیاز ست وایمانے باین طائفہ حاصل ست چہ نعمتے ست کہ تعلّقاتِ شتّٰی مانعِ حصولِ این دولت نگشتہ است و توجہاتِ پراگندہ از محبتِ اینان باز نداشتہ شکرِ این نعمتِ عظمٰی بجا باید آورد وامیدوار باید بود کہ المرءُ معَ من احبّ حدیثِ نبوی ست علیہ وعلٰی اٰلہ الصلوٰۃ والسلام سعادت ونجابت آثار آدمی را از تصحیحِ اعتقاد بموجب آراءِ فرقۂ ناجیۂ اہلِ سنّت وجماعت رضوان اللہ تعالٰی علیہم اجمعین کہ سوادِ اعظم وجمِّ غفیر اند چارہ نبود تا فلاح ونجاتِ اُخروی متصوّر شود وخبثِ اعتقاد کہ مخالفِ معتقداتِ اہلِ سنّت ست سمِّ قاتل ست کہ بموتِ ابدی وعذابِ سرمدی برساند مداہنت ومساہلت در عمل امیدِ مغفرت دارد امّا مداہنتِ اعتقادی گنجایشِ مغفرت ندارد انّ اللہ لا یغفر ان یشرک بہ ویغفر ما دون ذٰلک لمن یشاء معتقداتِ اہلِ سنّت وجماعت را بلسانِ ایجاز واختصار اظہار مینماید بہ مقتضائے آن تصحیحِ اعتقاد باید فرمود واز حضرتِ حق سبحانہ وتعالٰی استقامت برین دولت بتضرّع وزاری مسألت باید نمود باید دانست کہ اللہ تعالٰی بذاتِ قدیم خود موجود

است وسائر اشیا بایجادِ او سُبحانہٗ موجود گشتہ اند و بتخلیق او تعالیٰ از عدم بوجود آمدہ

پس او تعالیٰ قدیم و ازلی باشد و اشیا ہمہ حادث و نو پدید باشند و ہر کہ قدیم و ازلی ست باقی و ابدی ست

و ہر چہ حادث و نو آمدہ ست فانی و مستہلک ست یعنی در شرفِ زوال ست و او سبحانہ یگانہ ست شریک

ندارد نہ در وجوبِ وجود و نہ در استحقاقِ عبادت و وجوبِ وجود غیر او را تعالیٰ نشاید و استحقاقِ عبادت

سوائے او را سبحانہٗ نسزد و مر او را تعالیٰ صفاتِ کاملہ است از آنجملہ حیات و علم و قدرت

و ارادت و سمع و بصر و کلام و تکوین ست کہ بقدم و ازلیت متصف اند و بحضرتِ ذاتِ

جلّ سلطانہٗ قائم اند تعلقاتِ حوادث در قدمِ صفات خلل نکند و حدوثِ متعلَّق مانع

ازلیتِ اینان نگردد فلاسفہ از بیخردی و معتزلہ از کوری از حدوثِ متعلَّق پے بحدوثِ

متعلِّق برند و نفیِ صفاتِ کاملہ نمایند و عالم بجزئیات ندانند کہ مستلزمِ تغیر ست کہ امارتِ

حدوث ست نمیدانند کہ صفات ازلی باشند و تعلقاتِ صفات بہ متعلقاتِ حادثہ حادث

باشند و صفاتِ نقائص از جنابِ قدسِ او تعالیٰ مسلوب ست و او تعالیٰ از صفات و لوازم

جواہر و اجسام و اعراض منزہ است زمان و مکان و جہت را در حضرتِ او تعالیٰ گنجایش

نیست اینہا ہمہ مخلوق اویند بے خبر باشد کہ او را سبحانہٗ فوق العرش خواند و جہتِ فوق اثبات

کند عرش و ماسوائے آن ہمہ حادث اند و مخلوق اویند تعالیٰ مخلوق و حادث را چہ مجال

کہ مکانِ خالقِ قدیم گردد و مقرِّ او شود اینقدر ہست کہ عرش اشرفِ مخلوقات اوست

تعالیٰ و نورانیت و صفا از ہمہ ممکنات در وے بیشتر ست ناچار حکمِ مرآتیت دارد کہ ظہورِ

عظمت و کبریائے خالق جلّ و علا آنجا پیدا و ہویدا است باین علاقہ ظہور آنرا عرش اللہ

نامند و الا عرش و غیرہ نسبت باو تعالیٰ برابر اند کہ ہمہ مخلوق ویند تعالیٰ اما عرش را قابلیتِ

نمایندگی ہست و دیگران را نیست آئینہ کہ صورتِ شخص را مینماید نمیتوان گفت کہ آن شخص

در آئینہ است بلکہ نسبتِ شخص با آئینہ و سائر اشیاءِ متقابلہ برابر ست تفاوت از جانبِ

قابل نیست آئینہ قبول صورتِ شخص مینماید و دیگر از این قابلیت نیست و او تعالی جسم و
جسمانی نیست جوہر و عرض نیست محدود و متناہی نیست طویل و عریض نیست دراز و کوتاہ نیست
پہن و تنگ نیست بلکہ واسع ست نہ بآن وسعت کہ بفہمِ ما درآید محیط ست نہ بآن احاطہ کہ مُدرکِ ما شود قریب ست
نہ بآن قرب کہ متعقل ما گردد و با ماست نہ بمعیّتِ متعارفہ ایمان آریم کہ واسع ست و محیط ست و قریب ست
و با ماست امّا کیفیتِ این صفات را ندانیم کہ چیست و ہر چہ دانیم دانیم کہ قدمے در مذہبِ مجسّمہ دارد
و او تعالی با ہیچ چیز متّحد نشود و ہیچ چیز با وے متّحد نگردد و نیز ہیچ چیز در وے تعالی حلول
نکند و او تعالی در ہیچ چیز حالّ نشود و تبعّض و تجزّی در جنابِ قدسِ او تعالی محالست
و ترکیب و تحلیل دران حضرت جلّ شانُہٗ ممنوع ست و او را سبحانہٗ مثل و کفو نیست
زن و فرزند نیست ذات و صفاتِ او تعالی بیچون و بیچگونہ اند بے شبہ و بے نمونہ اند بقدر
میدانیم کہ او تعالی ہست و باسماء و صفاتِ کاملہ کہ خود را بآن ستودہ است متّصف ست امّا
ہر چہ ازان در فہم و ادراکِ ما درآید و متعقّل و متصوّرِ ما شود او تعالی ازان منزّہ و متعالی ست
چنانچہ گذشت لَا تُدْرِکُہُ الْاَبْصَارُ ؎ دور بینانِ بارگاہِ الست + بیش ازین پے نبردہ
اند کہ ہست + باید دانست کہ اسماءُ اللہ تعالی توقیفی اند یعنی موقوف بر سماع اند از صاحبِ شرع ہر اسمے کہ اطلاقِ
آن در شرع بر حضرتِ حق سبحانہٗ آمدہ اطلاق باید کرد و آنچہ نیامدہ است اطلاق نباید کرد اگرچہ دران اسم
معنی کمال مندرج باشد اطلاق جواد باید کرد کہ آمدہ است و سخی نباید گفت کہ نیامدہ است قرآن
کلامِ خداست جلّ سلطانُہٗ کہ بلباسِ حرف و صوت درآوردہ بر پیغمبرِ ما علیہ و علی آلہِ
الصلوٰۃ و السلام منزّل ساختہ است و عباد را بآن امر و نہی فرمودہ چنانچہ ما کلامِ نفسی
خود را بتوسّطِ کام و زبان در لباسِ حرف و صوت درآوردہ ظاہر میسازیم و مقاصدِ
خفیہ خود را در عرصہ ظہورے آریم ہمچنین حضرتِ حق سبحانہٗ کلامِ نفسی خود را بے توسّطِ
کام و زبان بقدرتِ کاملہ خود لباسِ حرف و صوت عطا فرمودہ بر عباد فرستادہ است

عقیدہ (۵) — عقیدہ (۶) — عقیدہ (۷) — عقیدہ (۸) — بیت

وا وامر ونواہیِ خفیۃ خود را در ضمن حرف وصوت آورده بر منصۂ ظہور جلوه داده ست پس ہر دو قسم کلام کلامِ حق باشند جلّ وعلا نفسی ولفظی واطلاق کلام بر ہر دو قسم بطریقِ حقیقت باشد چنانچہ ہر دو قسم کلامِ ما نفسی ولفظی بطریقِ حقیقت کلامِ ما اند نہ آنکہ قسمِ اول حقیقت ست و ثانی مجاز زیراکہ مجاز را نفی جائز ست وکلامِ لفظی را نفی کردن وکلامِ خدا ناگفتن کفرست وہمچنین کتب وصحف دیگر کہ بر انبیاء ما تقدم علی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات انزال فرموده ست ہمہ کلامِ حق اند سبحانہٗ وآنچہ در قرآن ودر آن کتب وصحف مندرج ست احکامِ خداوندیست جلّ سلطانہٗ کہ موافقِ ہر وقت عباد را بآن تکلیف فرموده ست و دیدنِ مومنان مر حضرتِ حق سبحانہٗ را در بہشت بے جہۃ وبے مقابلہ وبے کیف وبے احاطہ حق ست ایمان آریم باین رویتِ اُخروی وبہ کیفیتِ آن مشغول نشویم زیراکہ رویتِ او تعالی بیچون ست ودرین نشاۃ حقیقتِ آن بر ارباب چون ظاہر نشود وغیر از ایمان نصیب ایشان نبود وائے بر فلاسفہ ومعتزلہ وسائر فرقِ مبتدعہ کہ از حرمان وکوری انکار رویۃ اُخروی نمایند وقیاسِ غائب بر شاہد کنند وبدولتِ ایمانِ آن ہم مشرف نگردند واو تعالی چنانچہ خالقِ عباد ست خالقِ افعالِ ایشان ست نیز خیر باشد آن فعل یا شر ہمہ بتقدیرِ اوست تعالی امّا از خیر راضی ست واز شر راضی نیست ہر چند ہر دو بارادت ومشیتِ اوست سبحانہٗ لیکن باید دانست کہ شر تنہا را بواسطۂ سوءِ ادب باو تعالی نسبت نباید کرد وخالق الشر نباید گفت بلکہ خالقُ الخیرِ والشرِّ باید گفت چنانچہ گفتہ اند کہ حضرتِ حق را سبحانہٗ خالقُ کلِّ شئٍ باید گفت وخالقُ القاذوراتِ والخنازیر نباید گفت از جہت رعایتِ ادب جنابِ قدسِ او تعالی معتزلہ از ثنویتے کہ دارند خالقِ افعالِ بندہ را دانند وخیر وشر فعل را باو نسبت کنند شرع وعقل تکذیب ایشان میفرماید آرے علماءِ حق قدرتِ بندہ را در فعلِ او دخل داده اند وکسب در بندہ اثبات نموده زیراکہ فرق واضح ست درمیانِ حرکتِ مرتعش وحرکتِ مختار قدرت وکسب

Interlinear glosses: جائے ہویدا شدن — ایشان — جہان دنیا — باقی — بندگان — نیکو یعنی ایمان طاعت — وثواب بران وعذاب مقرر فرموده — وبران عذاب مقرر فرموده — علاً — آفریننده — آفریننده پلیدیہا — خوکہا — بنده — معتزلہ — اندر — زعشہ دار ولرزان

Margin notes: مثلاً توریت وانجیل وزبور وصحف حضرت ابراہیم علیہ الصلوٰۃ والسلام وموسیٰ وادریس وشیث علیہم السلام — یعنی ایمان اندر — یعنی کفر وعصیان — (۸) تنبیہ — (۹) تنبیہ — قال اللہ تعالیٰ وان تشکروا یرضہ لکم — قال اللہ تعالیٰ ولا یرضی لعبادہ الکفر — تو دو بودن ومعتقد بدو خالق — سلمہ اللہ تعالیٰ

بنده را در حرکتِ ارتعاش هیچ مدخلے نیست و در حرکتِ اختیاری مدخل ست همین قدر فرق
باعثِ مؤاخذه میگردد و اثباتِ ثواب و عقاب مینماید اکثر مردم در قدرت و اختیارِ عبد تردد
دارند و بنده را مضطر و عاجز دانند ایشانان مرادِ علما را نفهمیده اند اثباتِ قدرت و اختیار در
بنده نه باین معنی ست که بنده هرچه خواهد بکند و هرچه نخواهد نکند این خود از بندگی دور ست
بلکه باین معنی ست که بنده بانچه مکلّف شده ست از عهدهٔ آن تواند برآمد مثلاً نماز پنج وقت
تواند ادا کرد و زکوٰة چهل یکے تواند داد و در دوازده ماه یک ماه روزه تواند داشت و در عمرِ
خود بزاد و راحله یک حج تواند ادا نمود و علیٰ هٰذا القیاس باقی احکامِ شرعیه ست که حضرت
حق سبحانهٗ و تعالیٰ از کمالِ مهربانی سهولت و آسانی در آنها رعایت فرموده ست از جهتِ
ضعف و قلّتِ توانائی بنده قال الله تعالیٰ یُرِیدُ اللّٰهُ بِکُمُ الْیُسْرَ وَلَا یُرِیدُ بِکُمُ الْعُسْرَ
یعنی خدائے تعالے بشما آسانی میخواهد و دشواری نمیخواهد و نیز فرموده ست جلّ سلطانهٗ
یُرِیدُ اللّٰهُ اَنْ یُّخَفِّفَ عَنْکُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِیْفًا یعنی میخواهد خدائیتعالے که تخفیف
بکند از شما گرانیِ تکلیفاتِ شاقه را و مخلوق گشته ست انسانِ ضعیف صبر از شهوات نمیتواند
کرد و تکلیفاتِ شاقه را نمیتواند برداشت انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات فرستادهائے
حق اند جلّ شانهٗ بسوئے خلق تا ایشان را بحق دعوت کنند تعالیٰ و از ضلالت براه آرند
هرکه دعوتِ ایشان را قبول کند او را به بهشت بشارت دهند و هرکه انکار نماید بعذابِ
دوزخ تهدید کنند هرچه ایشان از حق جلّ و علا تبلیغ نموده اند و اعلام فرموده اند همه
حق ست و صدق که شائبهٔ تخلّف ندارد و خاتم انبیا محمد رسول الله ست صلّی الله تعالیٰ
وسلّم علیه و علیٰ آله و علیهم اجمعین ۰ و دینِ او ناسخِ ادیانِ سابق ست و کتابِ او
بهترینِ کتبِ ماتقدّم ست و شریعتِ او را ناسخے نخواهد بود بلکه تا قیامِ قیامت خواهد ماند
و عیسیٰ علیٰ نبیّنا و علیه الصلوٰة والسلام که نزول خواهد نمود عمل بشریعتِ او خواهد کرد و بعنوانِ

واضح ست در سورهٔ بقره پاره سیقول ۱۲

واضح ست در سورهٔ نساء پاره والمحصنات ۱۲

الصلوٰۃ والسلام

امتِ او خواهد بود و آنچه او عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ از احوالِ آخرت خبر داده است همه حق ست از عذابِ گور و ضغطهٔ آن و سؤالِ منکر و نکیر در آن و فنائے عالَم و انشقاقِ سموات و انتثارِ کواکب و بر داشتنِ زمین و کوهها و پاره پاره شدنِ اینها و حشر و نشر و اعادهٔ روح بجسد و زلزلهٔ ساعت و هولِ قیامت و محاسبهٔ اعمال و شهادتِ جوارح با عمالِ مکتسبه و طیران نمودنِ نامهائے حسنات و سیئات به یمین و شمال و وضعِ میزان تا حسنات و سیئات را بآن وزن کنند و کمی و زیادتی حسنه و سیئه معلوم سازند اگر پلهٔ حسنات گران آمد علامتِ نجاتست و اگر خفت ظاهر شد علامتِ خسران ست ثقل و خفتِ آن میزان برخلافِ میزانِ دنیاست آنجا پله که بالا رود ثقیل ست و آنکه پست باشد خفیف و شفاعتِ انبیا و صلحا علیهم الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اوّلاً و ثانیاً مر عصاۃِ مومنان را باذنِ مَالِكِ یَوْمِ الدِّیْنِ جَلَّ سُلْطَانُهٗ ثابت ست قَالَ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ شَفَاعَتِیْ لِاَهْلِ الْکَبَائِرِ مِنْ اُمَّتِیْ و پلِ صراط که بر پشتِ دوزخ نهند و مومنان از آن پل عبور کرده به بهشت روند و کافران پایها لغزیده در دوزخ افتند حق و ثابت ست و بهشت که معدّ از برائے تنعیم مومنان ست و دوزخ که معدّ از برائے تعذیب کافران ست هر دو مخلوق اند و ابد الآباد باقی خواهند ماند و فانی نخواهند گشت و بعد از محاسبهٔ مومنان چون به بهشت روند در بهشت دائم خواهند ماند و از بهشت بیرون نخواهند آمد و همچنین کفار چون بدوزخ روند همیشه در دوزخ خواهند بود و همیشه ابد الآباد معذّب خواهند ماند تخفیفے در عذاب در حقِ ایشان مجوز نیست قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی لَا یُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ یُنْظَرُوْنَ و هر که در دلِ او ذره از ایمان خواهد بود او را بواسطهٔ افراطِ معاصی اگر بدوزخ ببرند بقدرِ عصیان معذّب خواهد بود آخر او را از دوزخ خواهند بر آورد و نیز روئے او را سیاه نخواهند کرد چنانچه کفار را روسیاه کنند و نیز غل و زنجیر نخواهند کرد چنانچه کفار را کنند از جهتِ حرمتِ ایمانِ او و ملائکه بندہ هائے خدا اند جلّ و علا که مکرم اند و عصیان از

امرِ خدا جلّ شانہٗ در حقِ ایشان جائز نیست و بآنچہ مامور اند بفعل مے آرند و از زنا شوی پاک اند و توالد و تناسل در حقِ ایشان مفقود ست بعض ایشان را حضرتِ حق سُبحانہٗ و تعالیٰ برسالت برگزیدہ ست و بہ تبلیغ وحی مشرف ساختہ مُبلّغان کُتُب و صُحُفِ انبیاء علیہمُ الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ ایشانند کہ از خطا و خلل محفوظ اند و از کید و مکرِ دشمن معصوم ہرچہ ایشانان از حضرتِ حق سُبحانہٗ تبلیغ نمودہ اند ہمہ صدق و صواب ست و شائبۂ احتمال و اشتباہ ندارد و این بزرگواران از عظمت و جلالِ او سُبحانہٗ ترسانند و غیر از امتثالِ اوامر کارِ دیگر ندارند ایمان تصدیقِ قلبی ست و اقرارِ لسانی بآنچہ از دین بتواتُر و ضرورت بما رسیدہ است اجمالاً و تفصیلاً اعمالِ جوارح از نفسِ ایمان خارج اند امّا در ایمان کمال مے افزایند و حُسن پیدا میکنند امامِ اعظم کوفی علیہ الرّحمۃ میفرماید کہ ایمان قبولِ زیادتی و نقصان نمیکند زیرا کہ تصدیقِ قلبی عبارت از نفسِ یقین و اذعانِ قلب ست کہ تفاوت کمی و زیادتی درآن گنجایش ندارد و آنچہ قبولِ تفاوت کند داخلِ دائرۂ ظن و وہم ست کمال و نقص در ایمان باعتبارِ طاعات و حسنات ست ہرچند طاعت بیش کمالِ ایمان بیش پس ایمانِ عامۂ مومنان مثلِ ایمانِ انبیا نباشد علیہمُ الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ کہ آن ایمان بواسطۂ اقترانِ طاعات بذروۂ علیائے آن کمال رسیدہ است کہ ایمانِ عوامِ مومنان بگردِ آن نرسد ہرچند این ہر دو ایمان در نفسِ ایمان شرکت دارند امّا آن ایمان بواسطۂ لحوقِ طاعات حقیقت دیگر پیدا کردہ است ایمانِ دیگران گویا فردِ آن ایمان نیست و درمیان اینہا مماثلت و مشارکت مفقود ست عوامِ انسان ہرچند با انبیا علیہمُ الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ در نفسِ انسانیت شریک اند امّا کمالات دیگر مر انبیا را علیہمُ الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ بدرجاتِ عُلیا رسانیدہ است و حقیقتِ دیگر ثابت کردہ گویا از حقیقتِ مشترکہ عالی و برتر اند بلکہ انسان ایشانند و عوام حکمِ نسناس دارند امامِ اعظم علیہ الرّحمۃ فرماید انا مؤمنٌ حقّاً و امام شافعی گوید علیہ الرّحمۃ انا مؤمنٌ ان شاء اللہ تعالیٰ

ہر کدام را وجہ ست باعتبارِ ایمانِ حال توان گفت انا مؤمنٌ حقًّا و باعتبارِ مآل و خاتمہ توان
گفت انا مؤمنٌ اِنشاءَ اللّٰہُ تعالیٰ اما بہر وجہ کہ گویند از صورتِ استثنا اجتناب بہتر ست
مؤمن بارتکاب معاصی اگرچہ کبائر باشند از ایمان بیرون نرود و داخلِ دائرۂ کفر نگردد منقول ست
کہ روزے امامِ اعظم با جمعے از علماءِ کبار نشستہ بودند شخصے آمدہ پرسید کہ چہ میگوئید در حق
مومن فاسق کہ پدرِ خود را ناحق بکشد و سرِ اورا از تنِ او جدا سازد و در کاسۂ سرِ او شراب اندازد
و بخورد و بعد از شراب خوردن با مادرِ خود زنا کند آیا مؤمن ست یا کافر ہر کدام از علماء در حق
او غلطہا نمودند و دور از معاملہ ساختند امامِ اعظم درین اثنا فرمود کہ او مومن ست و بارتکاب
این کبائر از ایمان نہ برآمدہ ست این سخنِ امام بر علما گران آمد و زبانِ طعن و تشنیع ایشان را
دراز ساخت آخر چون سخنِ امام برحق بود ہمہ قبول نمودند و اعتراف فرمودند اگر مومنِ عاصی
پیش از غرغرہ توفیقِ توبہ یافت امیدِ نجاتِ عظیم ست کہ وعدۂ قبولِ توبہ است و اگر بتوبہ و
انابت مشرف نگشت امرِ او بخدائے ست جلّ سلطانہٗ اگر خواہد عفو کند و بہ بہشت فرستد
و اگر خواہد بقدرِ معصیت عذاب کند بآتش و بہ غیرِ آتش اما آخرِ کارِ او نجات ست و مآلِ او بہ بہشت ست
زیراکہ در آخرت حرمان از رحمتِ خداوندی جلّ سلطانہٗ مخصوص باہلِ کفر ست و ہر کہ
ذرّہ از ایمان دارد امیدوارِ رحمت ست اگر بواسطۂ علتِ معصیت برحمت در ابتدا نرسد در
انتہا بعنایۃِ اللّٰہِ سبحانہٗ میسر ست رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ ھَدَیْتَنَا وَھَبْ لَنَا
مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً اِنَّکَ اَنْتَ الْوَھَّابُ ۔ بحثِ خلافت و امامت نزد اہلِ سنت شکر
اللّٰہُ تعالیٰ سعیہم ہر چند از اصولِ دین نیست و باعتقاد تعلق ندارد اما چون شیعہ درین باب
غلو نمودہ اند و افراط و تفریط کردہ اند بضرورت علماءِ اہلِ حق رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہم این
مبحث را ملحق بعلمِ کلام ساختہ اند و حقیقتِ حال را بیان فرمودہ اند امام برحق و خلیفۂ
مطلق بعد حضرتِ خاتم الرسل علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات حضرت ابوبکر صدیق ست

رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعدازان حضرت عمر فاروق ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعدازان حضرت عثمان ذوالنورین ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعدازان حضرت علی بن ابی طالب ست رضی اللہ تعالیٰ عنہ وافضلیت ایشان بترتیب خلافت ست افضلیت حضرات شیخین باجماع صحابہ وتابعین ثابت شدہ ست چنانچہ نقل کردہ اند آنرا اکابر ائمہ کہ یکے از ایشان امام شافعی ست شیخ ابوالحسن اشعری کہ رئیس اہل سنت ست فرماید کہ افضلیت شیخین بر باقی امت قطعی ست انکار نکند افضلیت شیخین را بر باقی صحابہ مگر جاہل یا متعصب حضرت امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ میفرماید کہ کسیکہ مرا بر ابی بکر وعمر فضل بدہد مفتری ست اورا تازیانہ زنم چنانکہ مفتری را زنند حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سرہٗ در کتاب غنیہ کہ از مصنفات ایشانست میفرماید وحدیثے نقل میکند کہ آن سرور فرمودہ ست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ مرا عروج واقع شد از پروردگار خود مسألت نمودم کہ خلیفہ بعداز من علی بود ملائکہ گفتند کہ اے محمد ہرچہ خداوند آن شود خلیفہ بعداز تو ابوبکر ست ونیز حضرت شیخ فرمودہ کہ حضرت امیر گفتہ ست کہ بیرون نیامد پیغمبر خدا از دنیا تا آنکہ عہد کرد بمن کہ خلیفہ بعداز فوت من ابوبکر خواہد بود بعدازان عمر بعدازان عثمان بعدازان تو خلیفہ خواہی بود رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین ٭ وحضرت امام حسن افضل ست از امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہما وعلماء اہل سنت در علم واجتہاد حضرت عائشہ را رضی اللہ تعالیٰ عنہا بر حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا فضیلت میدہند وحضرت شیخ عبدالقادر جیلانی قدس سرہٗ در کتاب غنیہ حضرت عائشہ را تقدیم میدہد وآنچہ معتقد این فقیر ست آنست کہ حضرت عائشہ در علم واجتہاد پیش قدم ست وحضرت فاطمہ در زہد وتقوی وانقطاع پیش رو لہذا حضرت فاطمہ را بتول میگفتند کہ صیغہ مبالغہ است در انقطاع وحضرت عائشہ مرجع فتاوائے صحابہ بودہ ست رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین ہیچ مشکلے در علم بر اصحاب پیغمبر علیہ و

علیہم الصلوات والتسلیمات پیش نے آمد مگر آنکہ جمل آں نزدِ عائشہ بود رضی اللہ تعالیٰ عنہما
ومحاربات ومنازعات کہ درمیانِ اصحاب کرام علیہم الرضوان واقع شدہ اند مثلِ محاربہ جمل
ومحاربہ صفین بر محاملِ نیک صرف باید نمود واز ہوا وتعصب دور باید داشت چہ نفوسِ
این بزرگواران در صحبتِ خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات از ہوا وتعصب مزکی
شدہ بودند واز حرص وکینہ پاک گشتہ اگر مصالحت دارند برائے حق دارند واگر منازعت ومشاجرت
ست برائے حق ست ہر گروہے بمقتضائے اجتہادِ خود عمل نمودہ اند ومخالف را بے شائبہ ہوا
وتعصب از خود دفع کردہ اند ہر کہ در اجتہادِ خود مصیب ست دو درجہ وبقولے دہ درجہ
از ثواب دارد وآنکہ مخطی ست یک درجہ ثواب ورا نقد وقت ست پس مخطی در رنگِ مصیب از ملامت
دور ست بلکہ امید درجہ از درجاتِ ثواب دارد علما فرمودہ اند کہ دران محارباتِ حق بجانب
حضرت امیر بودہ ست کرم اللہ تعالیٰ وجہہ واجتہادِ مخالفان از صواب دور بودہ مع ذلک
موارد طعن نیستند وگنجایش ملامت ندارند چہ جائے آنکہ نسبتِ کفر یا فسق کردہ شود حضرت
امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ فرمودہ ست برادرانِ ما بر ما باغی گشتند ایشانان نہ کافر اند نہ فاسق
زیرا کہ ایشان را تاویل ست کہ منع کفر وفسق مینماید حضرت پیغمبر ما فرمودہ ست علیہ وعلے
الہ الصلوٰۃ والسلام ایاکم وما شجر بین اصحابی پس جمیع اصحاب پیغمبر را علیہ و
علیہم الصلوات والتسلیمات بزرگ باید داشت وہمہ را بہ نیکی یاد باید کرد و در حقِ ہیچ
یکے ازین بزرگواران بدنباید بود وگمانِ بد نباید کرد ومنازعتِ ایشان را بہ از مصالحتِ دیگران
باید داشت طریقِ فلاح ونجات این ست چہ دوستی صحابِ کرام بواسطہ دوستی پیغمبر ست
علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات وبغض ایشانان منجر بہ بغض پیغمبر علیہ وعلیہم
الصلوات والتسلیمات بزرگے فرماید ما آمن برسول اللہ من لم یوقر اصحابہ و
علاماتِ قیامت کہ مخبر صادق علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات ازان خبر دادہ ست

حق ست احتمال تخلف ندارد مثل طلوع آفتاب از جانب مغرب بر خلاف عادت و ظهور حضرت
مهدی علیه الرضوان و نزول حضرت روح الله علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام
و خروج دجال و ظهور یاجوج و ماجوج و خروج دابة الارض و دخانے که از آسمان پیدا
شود تمام مردم را فرو گیرد و عذاب دردناک کند مردم از اضطراب گویند اے پروردگار ما این عذاب
را از ما دور کن که ما ایمان مے آریم و آخر علامات آتش ست که از عدن خیزد و جماعه از نادانی
گمان کنند شخصے را که دعوی مهدویت نموده بود از اهل هند مهدی موعود بوده است پس بزعم
اینان مهدی گذشته است و فوت شده و نشان میدهند که قبرش در فره است در احادیث صحاح
که بحد شهرت بلکه بحد تواتر معنے رسیده اند تکذیب این طائفه است چه آنسرور علیه و علی آله
الصلوٰة والسلام مهدی را علامات فرموده است در احادیث که در حق آن شخص که معتقد ایشانست
آن علامات مفقود اند در احادیث نبوی آمده است علیه و علی آله الصلوٰة والسلام که
مهدی موعود بیرون آید و بر سر وے پارهٔ ابر بود که دران ابر فرشته باشد که ندا کند که این شخص
مهدی ست او را متابعت کنید و فرموده علیه و علی آله الصلوٰة والسلام که تمام زمین را
مالک شدند چار کس دو کس از مومنان و دو کس از کافران ذوالقرنین و سلیمان از مومنان
و نمرود و بخت نصر از کافران و مالک خواهد شد آن زمین را شخص پنجم از اهل بیت من یعنی مهدی
و فرموده علیه و علی آله الصلوٰة والسلام دنیا نرود تا آنکه بعث کند خدا تعالی مردے را
از اهل بیت من که نام او موافق نام من بود و نام پدر او موافق نام پدر من باشد پس پر سازد
زمین را بداد و عدل چنانچه پر شده بود بجور و ظلم و در حدیث آمده است که اصحاب کهف اعوان
حضرت مهدی خواهند بود و حضرت عیسے علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام در زمان وے
نزول خواهد کرد و او موافقت خواهد کرد با حضرت عیسے علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام
در قتال دجال و در زمان ظهور سلطنت او در چهاردهم شهر رمضان کسوف شمس خواهد شد

ودر اوّل آن ماه خسوفِ قمر برخلافِ عادتِ زمان وبرخلافِ حسابِ منجمان بنظرِ انصاف باید دید
که این علامات دران شخص متیت بوده است یا نه وعلاماتِ دیگر بسیارست که مخبرِ صادق فرموده
است علیہِ وعلیٰ اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلامُ شیخ ابن حجر رساله نوشته است در علامات مهدی منتظر
که به دویست علامت میکشد نهایتِ جہل ست که باوجودِ وضوحِ امرِ مهدی موعود جمعی در ضلالت مانند
هداهم اللّٰہُ سبحانہٗ سواءَ الصِّراطِ پیغمبر فرموده علیہِ وعلیٰ اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلامُ بدرستیکه
بنی اسرائیل هفتاد ویک فرقه شده بودند که همه ایشان در نار ند مگر یکے از ایشان وزود ست که امّت
من بر هفتاد وسه فرقه متفرق شوند که همه ایشان در آتش باشند مگر یک فرقه ناجیه پرسیدند که آن
فرقه ناجیه چه کسانند فرمود علیہِ وعلیٰ اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلامُ آنانند که باشند بر مثل آنچه من برآنم
واصحابِ من برآنند علیہِ وعلیٰ اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلامُ وآن یک فرقه ناجیه اہلِ سنت وجماعت
اند که ملتزمِ متابعتِ آنسرورانداند علیہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلامُ ومتابعتِ اصحابِ آنسرور علیہِ وعلیہم
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ ٭ اَللّٰھُمَّ ثَبِّتْنَا عَلٰی مُعْتَقَدَاتِ اَھْلِ السُّنَّۃِ وَالْجَمَاعَۃِ وَاَمِتْنَا فِیْ زُمْرَتِھِمْ
وَاحْشُرْنَا مَعَھُمْ ٭ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ ھَدَیْتَنَا وَھَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً اِنَّکَ
اَنْتَ الْوَھَّابُ ٭ بعد از تصحیحِ اعتقاد از امتثالِ اوامر وانتہا از نواہی شرعیه که بعمل تعلق دارد نیز
چاره نبود نماز پنجوقت بے فتور بتعدیلِ ارکان وباجماعت ادا باید نمود که فارق درمیانِ
اسلام وکفر همین نماز ست وچون ادائے صلوٰۃ بروجہِ مسنون میسر شد حبلِ متین از اسلام بدست
آمد زیراکه نماز اصلِ دویم ست از اصولِ پنجگانهٔ اسلام واصلِ اول ایمان بخدا ورسول اوست
جلّ شانہٗ واصلِ دویم نماز ست واصلِ سیوم ادائے زکوٰۃ ست واصلِ چهارم روزهائے ماهِ
رمضان ست واصلِ پنجم حجِ بیت اللّٰہ ست اصلِ اول بایمان تعلق دارد واصولِ اربعه
باعمال تعلق دارند جامع ترین جمیعِ عبادات وفاضلترین اینها نماز ست در روزِ قیامت
ابتدائے محاسبه از نماز خواهد بود اگر نماز درست آمد محاسبهٔ دیگر بعنایتِ اللّٰہِ سبحانہٗ نیز

(حاشیه:) یعنی بین الزمان ... علامت مهدی ... بعض وعیان ... ضلالت ... سبعین یعنی هفتاد ... فرقه ... اهل السنة ... ومنهاج ... رواه ... الاطمینان ... فی جمیع النسخ الموجودة ... المصحح

بسہولت خواہد گذشت و مہما امکن از محظوراتِ شرعیہ اجتناب باید نمود و نامرضیات مولےٰ را
جلّ شانہٗ سمیات مہلکہ باید دانست و موادِ تقصیراتِ خود را در نظر باید داشت و از ان تکاب
آن خجل و منفعل باید بود و ندامت و حسرت باید کشید طریق بندگی این ست واللہ سبحانہ الموفق
و آنکہ بے تحاشی ارتکاب نامرضی مولائے خود نماید جلّ شانہٗ و از ان عمل خود در تشویر و خجالت
و انفعال نبود مارد و متمرد دست اصرار و تمرد او نزدیک ست کہ سر او را از ربقۂ اسلام بیرون
کشد و در دائرہ اعدا داخل سازد ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا
دولتے کہ حضرت حق سبحانہ وتعالی شما را بآن ممتاز ساختہ است و مردم از ان دولت
غافل اند بلکہ نزدیک ست کہ شما ہم آنرا در نیابید آنست کہ بادشاہ وقت کہ ہفت پشت مسلمان
آمدہ است و از اہل سنت ست و حنفی مذہب ہر چند چند سال ست کہ درین اوان کہ اوان قرب
قیامت ست و بعد عہد نبوت بعضے از طلبۂ علوم بشومی طمع کہ ناشی از خبث باطن ست
با مرائے سلاطین تقرب جستہ براہ خوشامدِ ایشان در آمدند و درین متین تشکیکات نمودند و شبہہا
پیدا کردند و سادہ لوحان را از راہ بردند اینچنین بادشاہ عظیم الشان ہر گاہ سخن شما را بحسن استماع
میفرماید و بہ قبول تلقی مینماید چہ دولت ست کہ بصریح یا باشارت کلمۂ حق یعنی کلمۂ اسلام کہ موافق
معتقدات اہل سنت و جماعت ست شکر اللہ تعالی سعیہم گوش زد ایشان نمائید و ہر قدر
کہ گنجایش دانید سخن اہل حق را عرضہ دارید بلکہ ہموارہ مترصد و منتظر باشید کہ تقریبے پیدا شود
سخن مذہب و ملت در میان آید تا اظہار حقیت اسلام نمودہ آید و بیان بطلان و شناعت کفر
و کافری کردہ شود کفر خود ظاہر البطلان ست ہیچ عاقلے آنرا نہ پسند در بطلان آنرا بے تحاشی
ظاہر باید ساخت و آلہۂ باطلۂ ایشان را بے توقف نفی باید کرد آلہ برحق جلّ سلطانہ بے تردد
و بے شبہہ خالق سموات ست ہیچ شنیدہ اید کہ آلہہ باطلۂ ایشان پشۂ را آفریدہ باشند اگرچہ ہمہ
جمع آیند و اگر پشۂ ایشان را نیش زند و آزار رساند خود را محافظت نتمایند چہ جائے آنکہ

نمود خود را آزو

ودیگر از محافظت کنند گفرہ گویا شناعت این امر را ملاحظہ نمودہ میگویند کہ این آلہہ شفعاے ما
خواہند بود نزد حق جلّ وعلا وما را بخدا جلّ شانہٗ نزدیک خواہند ساخت بے عقلان اند از کجا
دانستہ اند کہ این جمادات را مجال شفاعت خواہد بود وحضرت حق سبحانہٗ وتعالی شفاعت
شرکا را کہ فی الحقیقت دشمنان ویند در حق عبدۂ دشمنان خود قبول خواہد کرد در رنگ آنست
کہ باغیان بر سلطان خروج نمایند وجمعے از ابلہان امداد باغیان نمایند بزعم فاسد آنکہ در وقت
تنگ این باغیان نزد سلطان شفعاء ما خواہند بود وبوسیلۂ آنہا تقرب سلطان خواہیم یافت
زہے بیخردان کہ خدمت باغیان کنند وبشفاعت باغیان عفو از سلطان خواہند وتقرب
او جویند چرا خدمت سلطان برحق نکنند وباغیان را شکست ندہند تا از اہل قرب واز اہل
حق باشند ودر امن وامانے بوند بیعقلان سنگے را بگیرند وبدست خود بتراشند وسالہا آنرا
پرستش نمایند وتوقعات از وے امید دارند بالجملہ دین کفرہ ظاہر البطلان ست واز مسلمانان
ہر کہ از راہ حق وطریق مستقیم دور افتادہ ست اہل ہوا وبدعت ست وآن طریق مستقیم طریق
آن سرور ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام وطریق خلفاء راشدین او ست علیہ وعلیہم
الصلوات والتسلیمات حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قدس سرّہٗ در کتاب غنیہ میفرماید کہ
گروہ ہاے مبتدعان کہ اصول آنہا نہ طائفہ اند خوارج وشیعہ ومعتزلہ ومرجئہ ومشبہہ وجہمیہ و
ضراریہ ونجاریہ وکلابیہ در زمان آنسرور نبودند علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ودر زمان
خلافت ابی بکر وعمر وعثمان وعلی رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین نیز نبودند اختلاف این طوائف
وتفرق اینہا بعد از سالہا از موت صحابہ وتابعین وموت فقہاے سبعہ رضی اللہ تعالی عنہم
اجمعین حادث شدہ ست وآن سرور فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کسیکہ بعد از
من خواہد زیست اختلاف بسیار خواہد دید پس لازم گیرید سنت مرا وسنت خلفاء راشدین مرا
آنرا بدندان خود محکم بگیرید ودور دارید خود را از محدثات امور زیرا کہ ہر بدعت ضلالت ست

وہرچہ بعد از من نوپیدا شود رد ست پس مذہبے کہ بعد از زمانِ آنحضرت و خلفاءِ راشدین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات حادث شود از حیز اعتبار ساقط ست و شایانِ اعتبار نیست شکرِ این دولتِ عظمیٰ بجا باید آورد کہ از کمال کرم و فضل ما را داخلِ فرقۂ ناجیہ ساخت کہ ایشان اہلِ سنت وجماعت اند و از فرقِ اہلِ ہوا و بدعت نگردانید و باعتقاداتِ فاسدۂ ایشان مبتلا نکرد و از ان جماعت نساخت کہ بندہ را در اخصِ صفاتِ مولیٰ جل شانہٗ شریک گردانند و خالق افعالِ بندہ بندہ را گویند و منکرِ رؤیۃِ اخروی باشند کہ سرمایۂ دولتِ دنیویہ و اخرویہ ست و نفی وجودِ صفاتِ کاملہ از واجب تعالیٰ نمایند و نیز از آن دو طائفہ نساخت کہ باصحابِ کرامِ خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات بپیچند و باکابرِ دین سوءِ ظن نمایند و ایشان را معادیِ یکدیگر تصور کنند و ببغض و کینہ مبطن متہم سازند حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ در حقِ این بزرگواران رحماء بینہم میفرماید و این دو طائفہ تکذیبِ کلامِ حق جل وعلا مینمایند و اثباتِ عداوت و بغض و کینہ در میانِ این بزرگواران میکنند اللہ تعالیٰ اینہا را توفیق دہاد و بصراطِ مستقیم بینا گرداناد و نیز از آن جماعہ نگردانید کہ حق را سبحانہٗ جہت و مکان اثبات کنند و جسم و جسمانی انگارند و امارات حدوث و امکان در واجب قدیم جل سلطانہٗ ثابت گردانند بر سرِ اصلِ سخن رویم و گوییم کہ معلومِ ایشان ست کہ سلطان کالروح ست و سائر انسان کالجسد اگر روح صالح ست بدن صالح و اگر روح فاسد ست بدن فاسد ست پس در صلاحِ سلطان کوشیدن در صلاحِ جمیع بنی آدم کوشیدن ست و صلاح در اظہارِ کلمۂ اسلام ست بہر روش کہ گنجایش وقت باشد و از گذشت کلمۂ اسلام از معتقدات اہلِ سنت و جماعت نیز گاہ و بیگاہ گوش زد باید ساخت و ردِ مذہبِ مخالف باید نمود اگر این دولت میسر گردد وراثتِ عظمیٰ از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بدست آید شما را این دولت مفت بدست آمدہ ست قدرِ آن را بدانند زیادہ چہ مبالغہ نماید ہر چند مبالغہ و ابرام اینجا مستحسن ست واللہ سبحانہٗ الموفق ۞

رواہ مسلم والبخاری مشکوٰۃ

یعنی روافض و خوارج ہداہم اللہ تعالیٰ

یعنی صلاح سلطان

سلمہ اللہ تعالیٰ

مکتوب شصت وهشتم (۶۸)

بخواجه شرف الدین حسین صدور یافت دربیان ستون نورانی وستارهٔ ذنب دار که از جانب مشرق طلوع نموده بود و در علامات قیامت وما یناسب ذلک بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق علیهم الصلوات والتحیات والتسلیمات والبرکات صحیفه شریفه که فرزندی اعزی بصحوب مولانا ابوالحسن فرستاده بودند رسانیده خوشوقت ساخت از ستون نورانی که بجانب مشرق حادث شده است مکرر استفسار نموده بودند بدانند که در خبر آمده است که چون بادشاه عباسی که از مقدمات ظهور حضرت مهدی موعود ست علیه الرضوان بخراسان برسد طلوع کند در جانب مشرق قرن ذوالسنین در حاشیه مینویسد یعنی عمود منور که دو سر داشته باشد و اول طلوع آن در وقت هلاک قوم حضرت نوح بوده است علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام و در زمان حضرت ابراهیم علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام طلوع نموده بود وقتی که او را در آتش انداختند و در وقت هلاک فرعون وقوم او بوده است و در زمان قتل حضرت یحیی بوده پس چون بهبینند آنرا بحضرت حق سبحانه وتعالی استعاذه بکنند از شر فتنهاے انتهی این بیاض که درجانب مشرق حادث شده بود اول بصورت عمود منور بوده بعد از ان کجی پیدا کرده وشباهت بصورت قرن که شاخ ست حاصل نموده بود و دو سر باین اعتبار فرموده باشند که هر دو طرف آن شاخ باریک گشته بود که شباهت بدندان داشته پس هر دو طرف را دو سر اعتبار نموده آمد چنانچه نیزه که هر دو طرف آن باریک باشد آنرا دو سر اعتبار کنند اخوی شیخ محمد طاهر بدخشی از جونپور آمده است میگوید که این ستون نیز بجانب فوق دو سر داشته شبیه بدو دندان که درمیان آنها اندک فاصل بود در صحیح التشخیص این معنی نموده باشد وجمعی دیگر نیز همین طور خبر دادند این طلوع

اخرج ابونعیم بن حماد في کتاب الفتن عن ابي جعفر محمد بن علي رضي الله تعالى عنه قال اذا بلغ العباسي خراسان طلع بالمشرق القرن ذو السنين ... تشييد المباني

ورائے آن طلوع ست کہ در وقتِ قدومِ حضرتِ مہدی حادث خواہد شد زیرا کہ قدومِ او علیہ الرضوان بر سر مائۃ خواہد بود و درین وقت از مائۃ بست و ہشت سال گذشتہ است و نیز در خبر آمدہ است در علاماتِ حضرتِ مہدی علیہ الرضوان کہ در جانبِ مشرق ستارہ طلوع کند کہ آنرا ذنب باشد نورانی این ستارہ اوست یا مثلِ او و این ستارہ را ذنب دار تواند بود کہ برائے آن گویند کہ گفتہ اند سیرِ کواکبِ ثوابت از مغرب بمشرق ست پس روئے آن ستارہ بسیرِ خود بجانبِ مشرق ست و پشتِ آن بجانبِ مغرب پس این درازی بیاض در پس پشتِ اوست کہ مناسبِ ذنب ست و از مشرق کہ بجانبِ مغرب ہر روز بلند مے برآید بسیرِ قسری اوست کہ مربوط بسیرِ فلکِ اعظم ست واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال بالجملہ وقتِ ظہورِ حضرتِ مہدی نزدیک ست تا سر مائۃ کہ اوانِ ظہورِ اوست چہ مقدمات و مبادی بظہور آیند این مقدمات و مبادی ظہورِ او علیہ الرضوان در رنگِ ارہاصاتِ پیغمبر ماست علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات کہ پیش از ظہورِ نبوتِ او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام بظہور آمدہ بود چنانچہ گفتہ اند کہ چون نطفۂ عبد اللہ کہ صورتِ حضرتِ محمد رسول اللہ بود علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام در رحمِ آمنہ قرار گرفت ہمہ بتہائے روئے زمین نگونسار شدند و ہمہ شیاطین از کارِ خود باز ماندند ملائکہ تختِ ابلیس را علیہ اللعنۃ سرنگون کردند و ویرا در دریا انداختند و چہل روز عقوبت کردند و در شبِ ولادتِ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ایوانِ کسرے بجنبید و چہار دہ کنگرہ ازان بیفتاد و آتشِ عظیمِ فارس کہ ہزار سال بود کہ برافروختہ بودند و نمردہ بود فرو مرد و چون حضرتِ مہدی بزرگ خواہد بود و تقویتِ عظیم بسبب او باسلام و مسلمانان خواہد گشت و در ظاہر و باطن ولایتِ او و تصرفِ عظیم خواہد داشت و صاحبِ خوارق و کراماتِ بسیار خواہد بود و آیاتِ عجیبہ در زمانِ او بظہور خواہد آمد روا ست کہ پیش از وجودِ او چیزہائے خارقِ عادت در رنگِ ارہاصاتِ نبی علیہ الصلوۃ والسلام بظہور آیند و مبادیِ ظہورِ او بوند چنانچہ از احادیث مفہوم میگردد بدانند کہ در خبر آمدہ است کہ مہدی ظاہر

(حاشیہ بالا) ۸۰ اخرج ابو نعیم عن کعب قال یطلع نجم من المشرق قبل خروج المہدی لہ ذنب یضیء ۱۲ برہان ۲۰ سبحان البیانی در اصطلاحِ ... بعضے ستارہ را ...

(حواشی) سیارہ بگویند و باقی ہمہ را ثوابت مینامند ازجہتِ بودنِ آنہا بجایت بطئ السیر ... ۸۱ یعنی فلک الافلاک کہ محیط بجمیعِ افلاک ست ... حرکت ... روز و شب ... ۸۲ یعنی ... ۸۳ ... ۸۴ ... ۸۵ تا توہم نیاید ...

شود تا زمانیکه کفر استیلا پیدا نکند و بر ملا کفر و کافری نکنند پس متوقع درین وقت استیلاءِ کفر و
کافری ست و زبونی اسلام و مسلمانی ست آین آن وقت ست که غربائے اہل اسلام را آن سرور
علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام طوبیٰ فرموده ست و بشارت داده و فرموده علیه وعلی آله
الصلوٰة والسلام العبادة فی الهرج کهجرة الیّ یعنی عبادت در زمان فتنه در رنگ ہجرت ست
بسوئے من معلوم شماست که سپاہیان در وقت استیلاءِ فتنه و فساد اگر اندک جرأت مینمایند
اعتبار بسیار پیدا میکنند و در وقت تسکین فتنه اگر ہزار تردد نمایند بے اعتبار ند پس وقت
کار کردن و قبول افتادن ہمین وقت فتنہاست تمام خود را بمرضیات حق جلّ و علا در بازند
و غیر از متابعت سنت سنیه علی صاحبہا الصلوٰة والسلام والتحیة ہیچ چیز اختیار نکنند اگر خواہند
که بمقبولان محشور شوند اصحاب کہف بیک ہجرت که در وقت استیلاءِ فتنه از ایشان بوجود آمده بود
بدرجه علیا رسیدند شما خود محمدی یانید و داخل خیر الامم اید وقت خود را بلہو و لعب از دست ندہید
و بجوز و مویز در رنگ طفلان گول نگردید ۵ دادیم ترا ز گنج مقصود نشان * گر ما نرسیدیم
تو شاید برسی * و عمود نورانی که پیش از ظہور این کوکب ذنب دار طالع شده بود ظلمتے و کدورتے
دران مفہوم نمیشد و غیر از خیر و برکت در نظر نمے درآمد اما ستاره ذنب دار شائبه کدورت داشت
لا بل النافع والضار هو الله سبحانه در ہیچ ستاره موت شخصے و حیات احدے ودیعت نفرموده
اند آنچه از کلام مجید مفہوم میشود اغراضے که بستاره ہائے تعلق دارد سه چیز ست فرموده وبالنجم
هم یهتدون بستاره راه مییابند در سفرہائے بر و بحر و فرموده ولقد زینا السماء الدنیا
بمصابیح وجعلناها رجوما للشیاطین غرض دوم آسمان دنیا را بستاره ہا مرتب و مزین
ساخته است غرض سیوم رجم شیاطین بایہام بوط ست تا استراق سمع ننمایند ماوراے این
ہر سه غرض ہرچه گویند به ثبوت نه پیوسته است و داخل اوہام و خیالات ست ان الظن لا یغنی
من الحق شیئا بل نقول ان بعض الظن اثم فرزند عزیز مکرر مینویسد که وقت توبه و انابت ست

وہنگام تبتل وانقطاع کہ زمان ورود فتنہاست و نزدیک ست کہ در رنگ باران نیسان فتنہا
بریزند و عالم را در گیرند مخبر صادق فرمودہ ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ان بین
یدی الساعۃ فتنا کقطع اللیل المظلم یصبح الرجل فیہا مؤمنا ویمسی کافرا ویمسی مؤمنا
ویصبح کافرا القاعد فیہا خیر من القائم والماشی فیہا خیر من الساعی فکسروا فیہا
قسیکم وقطعوا فیہا اوتارکم واضربوا سیوفکم بالحجارۃ فان دخل علی احد منکم
فلیکن کخیر ابنی ادم وفی روایۃ قالوا فما تامرنا قال کونوا احلاس بیوتکم وفی روایۃ
والزموا فیہا اجواف بیوتکم معلوم شما شدہ باشد کہ درین روزہا کفار دار الحرب نواحی نگرکوٹ
بر مسلمانان و بر بلاد اسلام چہ ستمہا نمودند و چہا انتہا رسانیدند خذلہم اللہ سبحانہ این قسم
گلہائے بدبو بمقتضائے آخر الزمان بسیار خواہد شگفت ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم وجمیع
المؤمنین علی متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات وعلی آل کل وعلی الملائکۃ
المقربین

مکتوب شصت و نہم (۶۹)

بہ محمد مراد بدخشی صدور یافتہ در بیان تعدیل ارکان نماز و طمانیت و تسویہ صفوف و در بیان
آنکہ چون بجہاد کفار رفتہ اند تصحیح نیت نمایند تا نتیجہ بران مترتب شود و بنماز تہجد امر فرمودن و
احتیاط در لقمہ نمودن و ما یتعلق بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی
عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ کہ ارسال داشتہ بودند رسید چون متضمن ثبات و استقامت
یاران بودہ ست فرحت فراوان رسانید زادکم اللہ سبحانہ ثباتا واستقامۃ اندراج یافتہ
بود امر یکہ بآن مامور ست با جمعے از یاران کہ داخل طریقہ شدہ اند بران امر مداومت مینمایند و
نماز پنج وقت با جماعت پنجاہ و شصت کس ادا میکنند حمدا للہ سبحانہ علی ذلک چہ نعمتے
ست کہ باطن بذکر الہی جل شانہ معمور باشد و ظاہر باحکام شرعی متحلی شود چون اکثر مردم

درین ایام در ادائے نماز مساہلت مینمایند و بطمانیت و تعدیل ارکان تقید نمے ورزند بضرورت
یاران درین باب بتاکید و مبالغه مینویسد استماع نمایند مخبر صادق فرموده است علیه و علی
آله الصلوٰة والسلام دزدترین دزدان کسے ست که از نماز خود بدزدد گفتند یا رسول الله
از نماز خود چگونه میدزدد فرمود علیه و علی آله الصلوٰة والسلام تمام نکند مر رکوع نماز را و نه
سجود نماز را و نیز فرموده است علیه و علی آله الصلوٰة والسلام نظر نکند خدائے جل شانه
بنماز بنده که ثابت ندارد صلب خود را در رکوع و سجود خود و نیز آن سرور علیه و علی آله الصلوٰة
والسلام دید مردے را که نماز میگذارد و رکوع و سجود تمام نمے آرد فرمود اما تخاف لو مت
علے ذلک لمت علی غیر دین محمد و نیز آنسرور فرموده است علیه و علی آله الصلوٰة
والسلام تمام نشود نماز یکے از شما تا بعد از رکوع تمام نه ایستد و صلب خود ثابت ندارد و ہر
عضو او در محل خود قرار نگیرد و ہمچنین فرمود علیه و علی آله الصلوٰة والسلام تا درمیان
سجدتین نه نشیند و صلب خود را درست نکند و ثابت ندارد نماز او تمام نشود حضرت رسالت
علیه و علی آله الصلوٰة والسلام یکے از نماز گذاران میگذشت دید که احکام و ارکان و قومه
و جلسه بجا نمے آرد فرمود که اگر تو برین بمیری روز قیامت از امتانِ من ترا نگویند و در جائے
دیگر فرموده است که اگر ہم برین بمیری نه در دین محمد مرده باشی ابو ہریره رضی الله تعالی عنه
فرموده ست کسے باشد که شصت سال نماز گذارد و یک نماز او را نپذیرند آن آنکس باشد که رکوع
و سجود تمام بجا نیارد گفته اند زید بن وہب مردے را دید که نماز میگذارد و رکوع و سجود تمام بجا
نمے آرد آن مرد را بخواند و گفت چند گاہست که تو ایں چنین نماز میکنی گفت چہل سال ست گفت
تو درین چہل سال نماز نکرده اگر بمیری نه بر سنت محمد رسول الله صلی الله علیه و آله و صحبه
وسلم بمیری منقول ست که بنده مومن چون نماز بگذارد نیکو و تمام کند رکوع و سجود او را آن
نماز با بشاشت بود و نورانی فرشتگان آن نماز را بآسمان مے برند و نماز بر نماز گذارنده

دُعاءِ نیکو میکند و میگوید حَفِظَكَ اللهُ سُبحانَهٗ کَمَا حَفِظْتَنِیْ خدائے عَزَّ وَجَلَّ ترا نگاه دارد چنانکه
تو مرا نگاه داشتی و اگر نمازِ نیکو نگذارد آن نمازِ ظلمانی بود و فرشتگان را کراهت آید و نماز را بآسمان
نبرند و نماز مر نماز گذارنده را دعائے بد میکند و میگوید ضَیَّعَكَ اللهُ تَعَالیٰ کَمَا ضَیَّعْتَنِیْ یعنی خداوند
عَزَّ وَجَلَّ ضائع گرداند ترا چنانکه تو مرا ضائع گردانیدی پس نماز تمام میباید گذارد و تعدیلِ ارکان
تمام باید نمود و رکوع و سجود و قومه و جلسه نیک بجا باید آورد و دیگران را نیز بتمامی نماز دلالت باید
کرد و بطمانیت و تعدیلِ ارکان راه باید نمود که اکثر مردم ازین دولت محروم اند و این عمل متروک
گشته است احیاءِ این عمل از اہم مہامِ اسلام ست آن سرور فرموده است عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کسیکه سنّتِ مرا احیا نماید بعد ازان که آن سنت مُرده باشد آنکس را ثوابِ
صد شهید بود و نیز بدانند که در نماز بجماعت صفها را برابر باید کرد تا هیچکس از مُصلیان پیش و پس
نایستد سعی باید نمود که همه برابر یکدیگر باشند آنسرور عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اوّل
تسویهٔ صفوف میفرمود بعد ازان تحریمه مے بست و فرمود عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
تسویهٔ صفوف از اقامتِ صلوٰة ست رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا
رَشَدًا سعادت آثارا عمل بنیّت درست میشود چون بجهادِ کفّارِ دار الحرب رفته اند اول تصحیح
نیّت نمایند تا نتیجه بران مترتب شود باید که مقصود ازین جنگ و جدال اعلائے کلمهٔ اسلام باشد
و توهین و تخریبِ اعدائے دین بود که ما بآن ماموریم و مقصود از امرِ جهاد هم همین ست بامورِ دیگر
نیّتِ خود را باطل نسازند علوفهٔ غازیان از بیت المال مقرر ست که منافی جهاد نیست و در
اجرِ غازیان نقصان نمے آرد نیتهائے بد ابطالِ عمل مینماید تصحیحِ نیّت بکنند و از بیت المال
علوفه خورند و جهاد نمایند و امیدوار اجرهائے غازیان و شهیدان باشند بحالِ شما غبطه مے آید
که در باطن بحق مشغولید جَلَّ وَعَلَا و در ظاهر نماز بجماعتِ کثیره ادا مینمائید مَعَ ذٰلِكَ
بدولتِ جهادِ کفّارِ دار الحرب مشرف گشته اید هر که سلامت میماند غازی ست و مجاهد و آنکه

من تمسک بسنتی عند فساد امتی فله اجر مائة شهید رواه البیهقی فی کتاب الزهد من حدیث ابن عباس مشکوٰة

ہلاک میشود شہید پاک ست اما این ہمہ بعد تصحیح نیت متصور ست اگر حقیقت نیت متحقق نشود
بتکلف خود را برین نیت باید آورد و بہ حضرت حق سبحانہ ملتجی و متضرع باید بود تا حقیقت نیت
میسر گردد ربنا اتمم لنا نورنا واغفرلنا انک علی کل شیٔ قدیر نصیحت دیگر کہ بار ان
نمودہ مے آید التزام نماز تہجد ست کہ از ضروریات طریق ست در حضور ہم بشما گفتہ بود کہ اگر
این معنی متعسر نماید و بیداری خلاف معتاد میسر نشود جمعے از متعلقان را برین امر باید گماشت
تا در ان وقت شمار البطوع یا بکرہ بیدار سازند و نگذارند کہ شما در خواب غفلت افتادہ باشید
چون چند روز چنین کنند امید ست کہ بے تکلف مداومت برین دولت میسر گردد و
نصیحت دیگر احتیاط در لقمہ ست چہ در کار ست کہ ہر چہ از ہر جا کسے بیابد باید خورد و ملاحظہ
حل و حرمت شرعی نباید کرد این کس بسر خود نیست تا ہر چہ داند بکند مولائے دارد جل
سلطانہ کہ با امر و نہی تکلیف فرمودہ است و رضا و عدم رضائے خود را بتوسط انبیا کہ
رحمتہائے عالمیانند علیہم الصلوات والتسلیمات بیان نمودہ است بے سعادت بندہ
باشد کہ خلاف مرضی مولائے خود را تقاضائے نماید و بے اذن مولی در ملک و ملک مولی تصرف
کند شرم باید داشت رعایت رضائے صاحب مجازی مینماید و نمیخواہید کہ دقیقہ درین باب
فروگذاشت شود و مولائے حقیقی بتاکید و مبالغہ از امور نامرضی نہی میفرماید و زجر بلیغ مینماید
ہیچ التفات بآن نے نماید این اسلام ست یا کفر نیک تفکر کنید ہنوز ہیچ نرفتہ است و
تدارک ما سبق ممکن ست کہ التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ بشارت ست مر مقصران
را مع ذلک اگر کسے مصر بر ذنب بود و بآن خورسند باشد منافق ست صورت اسلام نفع
عقوبت او نماید و منع عذاب او نکند زیادہ چہ تاکید و مبالغہ نماید العاقل تکفیہ الاشارۃ
دیگر در مواضع مخوف و در محال استیلاء اعدا از برائے امن و رفاہیت قراءۃ سورہ لایلاف
مجرب ست لا اقل ہر روز و ہر شب یازدہ یازدہ بار بخوانند و در حدیث مصطفوی علیہ وعلی

(حاشیہ: ربنا ما فی السمٰوٰت وما فی الارض ... گناہ رواہ ابن ماجہ عن ابن مسعود رض والبیہقی فی شعب الایمان ... التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ ... اسلام دارد و صورت اسلام ... صحح اللہ تعالیٰ)

اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ آمدہ است مَنْ نَزَلَ مَنْزِلًا ثُمَّ قَالَ اَعُوْذُ بِکَلِمَاتِ اللّٰہِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ لَا یَضُرُّہٗ شَیْءٌ حَتّٰی اَرْتَحِلَ مِنْ مَنْزِلِہٖ ذٰلِکَ ۔ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بمولانا عبد الواحد لاہوری صدور یافتہ در بیان اسرار و حقائق کعبہ معظمہ کہ چنانچہ در انسان نمونہ عرش ست نمونہ کعبہ معظمہ ہم ست وَمَا بَیْنَا سبب ذٰلِکَ در انسان چنانچہ قلب او نمونہ عرش رحمٰن ست جَلَّ سُلْطَانُہٗ وظہور قلبی او انموذج ظہور عرشی ست از بیت اللہ نیز در انسان نشانہ ایست کہ میانہ است و از یمین و شمال بیگانہ است و حسن سبقت یگانہ است ارباب این دولت عظمٰی بالاصالۃ انبیا اند علیہم الصلوات والتسلیمات و بہ تبعیت و وراثت این بزرگواران از امتان ایشان ہر کرا باین دولت مشرف سازند در اصحاب انبیا علیہم الصلوات والتحیات ببرکت صحبت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات این دولت بیشتر بودہ است و بعد از زمان اصحاب قلت پیدا کردہ بعد از قرون متطاولہ اگر یکے را باین دولت بوراثت و تبعیت مشرف سازند مغتنم بود و کبریت احمر باشد و این شخص داخل زمرۂ اصحاب کرام ست علیہم الرضوان و از سابقان ست و صاحب این نسبت علیہ بدولت مرکز مطلوب متمیز ست ہر چند در نفس مرکز ہم مراتب ست اما بدولت سبقت مشرف ست زیادہ ازین معما چہ وانماید و بیش ازین مرموز چہ شرح دہد و چون بفضل اللہ سبحانہ این نسبت علیہ سر بر آرد نسبتہائے بیش ہمہ رو بزوال آرد و نامے و نشانے ازان نماند چہ نسبت قلب و چہ نسبت غیر قلب اِذَا جَاءَ نَھْرُ اللّٰہِ بَطَلَ نَھْرُ عِیْسٰی نشان آن موطن ست اصحاب این دولت بر صراط مستقیم اند کہ بوصول مطلوب محاذی افتادہ است و آنکہ ازین صراط یمین و شمال ست وصول او بظلے از ظلال ست اگرچہ در ظلال مراتب متفاوت اند اما ہمہ بداغ ظلیت

Interlinear glosses: راز ہا — نمونہ — خانہ خدا ۱۲ — پیشی گرفتن — کمی — غنیمت — از منت دراز — گروہ — میان و وسط — مضمون سربستہ — زیادہ ۱۲ — سابقہ — چشمہ — حق تعالٰی — برابر — راست — بیکار گردد — جانب چپ ۱۲ — نہ بعین مطلوب ۱۲

Marginal notes:

بملاحظہ — است — عظیم

کسیکہ فرود آمد منزلے را پس گفت پناہ میجویم بکلمات خدا کہ تمام و کامل اند از شر چیزیکہ پیدا کردہ است خدا زیان نکند او را چیزے از موذیات تا آنکہ کوچ کند از ان منزل رواہ مسلم ۱۲

مکتوبات امام ربانی دفتر دوم حصہ ہفتم

یعنی ... یعنی من حیث الحصول ... لاسیما نفس مرکز فانہا حصول ... لاسن جمیع الوجوہ ... بیان کردہ شدہ ۱۲

رحمہ اللہ تعالی سلمہ

متّسم اندے فراقِ دوست اگر اندک ست اندک نیست ＊ درونِ دیدہ اگر نیم موست بسیارست＊
ہر کہ از صراطِ مستقیم برابر دانہ خردلہ جدا افتاد تا میرود دورتر میرود واز وصول بمطلوب بعیدتر
مے افتد ے ترسم نرسی بکعبہ اے اعرابی ＊ کین رہ کہ تو میروی بترکستان ست＊ ثبّتنا
اللہ سبحانہ علی الصراط المستقیم والسلام علی من اتبع الھدیٰ＊

مکتوب (۷۱) ہفتاد ویکم

بحضرتِ مخدوم زادگی جامع علومِ عقلی ونقلی خواجہ محمد سعید سلّمہ اللہ تعالیٰ صدور یافتہ
لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ ＊ کلمہ اولیٰ متضمنِ اثباتِ مرتبہ وجوبِ
تعالت وتقدّست ظہورِ مرتبہ وجوب درصورتِ مثالی بصورتِ نقطہ اقرب ست از ظہورِ آن
مرتبہ کہ بصورتِ طویل وعریض مشہود گردد ہر چند دران مرتبہ نہ نقطہ را گنجایش ست ونہ دائرہ را
نہ آنجا طول را مجال ست ونہ عرض وعمق را لاجرم درصورتِ کشفی کلمہ مُثبت دررنگِ نقطہ مینماید
وکلمہ محمد رسول اللہ کہ مُنبی از دعوتِ خلق ست کہ باجسام وجواہر تعلّق دارد وطول وبسط را
آنجا قدم راسخ ست ناچار صورتِ مثالی این مقام درنظر کشفی طویل وعریض مے درآید درین
مقام سالک بواسطہ بقیہ سُکر کہ دروے ماندہ ست کلمہ ثانیہ را دررنگِ دریائے محیط میباید و
کلمہ اولیٰ را دررنگ نقطہ درجنبِ آن دریا خیال میکند ازینجاست کہ این فقیر نیز بواسطہ
بقیہ سُکر کہ ماندہ بود حکم کردہ است ونوشتہ کہ کلمہ ثانیہ دریائے ست کہ درجنبِ آن کلمہ اولیٰ
کالنقطہ است ودرین مقام صاحبِ فتوحاتِ مکیہ نیز گفتہ است کہ جمع محمدی اجمع ست از
جمیع بے پایانِ الٰہی جلّ سلطانہٗ وچون بعنایۃ اللہ سبحانہٗ وسعتِ بیچونی مرتبہ وجوب
تعالت وتقدست پرتو انداز دو احاطہ بے کیفی آن مرتبہ مقدسہ ظاہر گردد عالم بتمامہ باین
طول وعرض حکم جزو لایتجزیٰ پیدا کند نسبت بدریائے بے پایان چیزے را کہ اول نقطہ

ح: داغدار؛ خردلہ: رائی؛ ترکستان: نہ بکعبہ؛ اگرچہ؛ مشعر؛ حکم؛ رجعیبوے؛ رجعت؛ ۵ یعنی الشیخ محی الدین ابن العربی رحمہ اللہ تعالیٰ

مکتوبات امام ربانی (دفتر دوم، حصہ ہفتم)

میافت این وقت دریائے بے پایان میابد و دریائے محیط را از جزو لایتجزیٰ خورد ترمے بیند
از ینجا کسے گمان نکند کہ ولایت افضل از نبوت باشد زیراکہ ولایت مناسب کلمہ اُولی ست و نبوت
ملائم کلمہ ثانیہ زیراکہ گوییم نبوت عبارت از محصول ہر دو کلمہ مقدسہ ست عروج نبوت بکلمہ
اُولی تعلق دارد و نزول آن بکلمہ ثانیہ پس مجموع کلمتین حاصل مقام نبوت باشد نہ آنکہ کلمہ ثانیہ
حاصل مقام نبوت ست چنانچہ جمعے گمان بردہ اند و کلمہ اُولی را مخصوص بولایت داشتہ اند
نہ اینچنین ست بلکہ ہر دو کلمہ ہم حاصل مقام ولایت اند باعتبار عروج و نزول وہم حاصل مقام
نبوت اند بعروج و نزول غایۃ ما فی الباب مقام ولایت ظل مقام نبوت ست و کمالات ولایت ظلال اند
مر کمالات نبوت را در مقام سکر ہر چہ بگویند معذور ند و این فقیر نیز در سکریات بایشان شریک ست و
لہٰذا در بعض مکاتیب خود کلمہ اُولی را مناسب مقام ولایت نوشتہ است و کلمہ ثانیہ را مناسب مقام
نبوت شکر ہم نعمت عظمے ست اگر بصحو آرند و از کفر طریقت باسلام حقیقت برند ربنا لا تؤاخذنا ان
نسینا او اخطانا بصدقہ حبیبک محمد علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام و رحم اللہ عبدا قال امینا

مکتوب (۷۲) ہفتاد و دوم

بہ مخدوم زادگی خواجہ محمد معصوم صدور یافتہ در بیان آنکہ معاملہ بیت اللہ المقدس فوق
تجلیات و ظہورات و فوق ظہور عرشی ست و در بیان الحاق و وصول بحقیقت کعبہ و شوق
زیارت صورت بصورت کعبہ معظمہ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ
ظہور عرشی ہر چند فوق ہمہ ظہورات ست اما معاملہ کہ بہ بیت اللہ المقدس مربوط ست فوق
ظہورات و تجلیات ست آنجا نام ظہور و تجلی بردن ننگ ست تجلیات و ظہورات حکم محیط
دائرہ دارند و این معاملہ در حکم مرکز آن دائرہ ست و شک نیست کہ محیط دائرہ با وجود وسعت
ظل مرکز دائرہ ست زیراکہ ہمان نقطہ مرکز ظل خود را اینچنین ساختہ است و برنگ صد نقطہ برآمدہ

بیان منشا الکمال
افضلیت
یعنی خود بعض نفیس
حضرت ایشان قدس سرہ
یعنی بیان الحاق کمالات
و ظہورات صخرہ بیت
المقدس کہ بصورت
ابنیاست بکعبہ معظمہ
و الحاق حضرت ایشان
بحقیقت کعبہ

یعنی معاملہ
بیت اللہ المقدس

مُحیطِ دائرہ گشتہ ست و در ما نحنُ فیہِ تعبیر بہ نُقطہ از قبیلِ تعبیر باقرب اشیاست والاّ آنجا نقطہ نیز در رنگِ دائرہ مفقود ست نہ ظاہر را آنجا مجال ست و نہ مظہر را و دران موطن نہ اصل گنجایش دارد و نہ ظل چہ اصل نیز ازان دولت سرا در رنگِ ظل در راہ ماندہ است **بیت** چہ گویم با تو از مرغے نشانہ ٭ کہ با عنقا بود ہم آشیانہ ٭ ز عنقا ہست نامے پیشِ مردم ٭ ز مرغ من بود آن نام ہم گم ٭ کعبۂ انبیاءِ بنی اسرائیل علیٰ نبیّنا وعلیہمُ الصَّلوٰتُ والتحیّاتُ کہ صخرۂ بیت المقدس ست کمالات و ظہورات آن آخر رجوع بکمالاتِ این کعبۂ معظمہ دارند و ملحق باین میگردند چہ اطراف را غیر از لحوق بمرکز چارہ نیست طرق تا بمرکز نرسد کہ صراطِ مستقیم ست بمطلب راہ نیابد واشوقاہ الیٰ لقاءِ الکعبۃِ المعظّمۃِ ٭ قال اللہُ تبارکَ وتعالیٰ اِنَّ اوّلَ بیتٍ وُّضِعَ لِلنّاسِ لَلَّذِیْ بِبَکَّۃَ مُبارکًا وَّھُدًی لِّلعٰلَمِیْنَ فِیْہِ اٰیٰتٌ بَیِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰھِیْمَ وَمَنْ دَخَلَہٗ کَانَ اٰمِنًا وَلِلّٰہِ عَلَی النَّاسِ حِجُّ الْبَیْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَیْہِ سَبِیْلًا وَمَنْ کَفَرَ فَاِنَّ اللّٰہَ غَنِیٌّ عَنِ الْعٰلَمِیْنَ ٭ ہر چند بفضلِ اللہِ سُبحانہٗ الحاق بحقیقۃِ کعبہ میسر شدہ است و ترقیاتِ بے اندازہ بعد از لحوق بوصول پیوستہ ہست اما شوقِ ملاقاتِ صورت بصورت ست حج فرض گشتہ ہست و امنِ طریق ہم بواسطہ غلبہ سلامت متحقق شدہ ست و شوقِ اداءِ آن فرض ہم بر وجہِ کمال ست لیکن تسویف در تسویف ست استخارہ بسفر مساعدت کم مینماید و ہر چند نیک متوجہ میشود راہ رفتن نیکشاید و وصول بکعبہ بنظر نمے درآید چہ توان کرد در تاخیر اداءِ فرض اینہمہ عذرہا سود مند نیست بہر حال بقصد اداءِ فرض حج بتوفیق اللہ سبحانہٗ از خانہ باید برآمد و بدیدہ و سر قطع مراحل باید نمود اگر وصول میسر شد نعمتے ست عظمیٰ و اگر در راہ ماند امیدواری نقد وقت ست ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علیٰ کلّ شیءٍ قدیرٌ وصلّی اللہُ تعالیٰ علیٰ سیدنا محمّدٍ وّاٰلہٖ وصحبہٖ وبارکَ وسلّمَ ٭

مکتوب(۷۳) ہفتاد و سیوم

نسیم

بحضرت مخدوم زادگی مجدالدین خواجہ محمد معصوم سلمہ اللہ تعالیٰ صدور یافت در بیان ظاہر و باطن انسان کامل و ما یناسب ذٰلک اَلحَمدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِینَ اصطَفٰی انسان عبارت از مجموع عالم خلق و عالم امر ست عالم خلق را صورت و ظاہر انسان تصور مینمایند و عالم امر را حقیقت و باطن انسان میدانند و اعیان ثابتہ را کہ حقائق ممکنات گفتہ اند باین اعتبار ست کہ ممکنات ظلال آن اعیانند و آن اعیان اصول اینہاست چہ حقیقت و ماہیت ممکنات ہمان ظلال اعیان ست کہ ممکنات بآن ظلال ممکنات گشتہ اند و وجود ظلی پیدا کردہ بخلاف اعیان کہ تعینات وجوبیہ آنجا اثبات مینمایند و فوق مراتب امکان آنرا میدانند زیرا کہ تعین وحدت و تعین واحدیت را کہ مرتبہ اعیان ثابتہ ست تعین وجوبی گفتہ اند و سہ تعین دیگر را کہ تعین روحی و تعین مثالی و تعین حسی باشد تعین امکانی دانستہ اند پس تعین وجوبی را کہ حقیقت تعین امکانی گویند بر سبیل تجوز خواہد بود کہ حقیقت امکانی از عالم امکان خواہد بود نہ از مرتبہ وجوب اصل شئ گویا حقیقت شئ ست پس آنچہ گفتہ اند کہ صوفی کائن و بائن ست یعنے بظاہر با خلق ست و باطن از ایشان جداست کہ با حق ست سبحانہ مراد از ظاہر عالم خلق او داشتہ اند و از باطن عالم امر او را خواستہ اند و این مقام را کہ جمع بین التوجہین ست بس عالی گفتہ اند و مقام تکمیل و ارشاد دانستہ اند و مرتبہ دعوت انگاشتہ و این فقیر را درین موطن معرفت خاصہ ہست و آن آنست کہ شخصے باشد از اخص خواص کہ نسبت باو مجموع عالم خلق و عالم امر صورت و ظاہر بود و حقیقت و باطن او ہمان اسم بود کہ مبدأ تعین اوست با اسما و شیونات دیگر کہ کالاصل اند مر آن اسم را حتیٰ انتہت الی حضرۃ الذات المجردۃ عن الشئون والاعتبارات این عارف تام المعرفۃ چون جمیع مراتب امکانیہ را طے کردہ وصول بآن اسم کہ قیوم اوست او را میسر شدہ ست

واناے او از مراتب امکانیہ کندہ شدہ بآن اسم منطبق گشتہ ہست وبہ ترتیب سبیل عروج آن انا بمراتب فوق
آن اسم کہ کالاصل اندمر آن اسم را انطباق یافتہ ہست وبرہمین نمط باحدیت مجردہ رسید پس این ہمہ مراتب انطباق
اناے او حقیقت او گشتہ ہست کہ عالم امر او در رنگ عالم خلق او صورت آن حقیقت شدہ واین صورت در رنگ جامہ
است مر آن حقیقت را کہ ہمچو شخص لابس ست مر آن جامہ را وچون دیگر از اطلاق انا مقصور بر عالم
خلق وعالم امرست لاجرم صورت وحقیقت اینہا ہمین عالم خلق وعالم امر باشد وآن اسما
کہ مبادی تعینات ایشانند بیش از قیوم ایشان نباشند **سوال** عارف ہرچند کمال معرفت
پیدا کند از جملہ ممکنات ست واز امکان بوجوب متصف نمیگردد پس اسمے کہ قیوم اوست
واز مرتبہ وجوب ست چگونہ حقیقت او بود وجزو او باشد **جواب** گوئیم کہ این حقیقت باعتبار
شہود ست نہ باعتبار وجود تا محظور لازم آید چنانکہ بقا باللہ گفتہ اند این شہود مجرد تخیل نیست
ثمرات ونتائج بر آن متفرع ست ع فریاد حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست + ہم قصہ غریب و
حدیث عجیب ہست + پس محقق شد کہ آنچہ مجموع صورت وحقیقت دیگران ست مجرد صورت
این عارف ست کہ نسبت بحقیقت او این صورت ہمچون جامہ یکتاست لنسبت بشخص لابس
آن جامہ پس دیگران از حقیقت او چہ دریابند وچہ فہم کنند وغیر از مماثل صور وحقائق خود ہا
چہ تصور نمایند معرفت این عارف مستلزم معرفت حق ست سبحانہ اذا رءوا ذکر اللہ
سبحانہ نشان شانست آلہی چیست اینکہ دوستان خود را کردی کہ ہر کہ ایشان را شناخت ترا
یافت وتا ترا نیافت ایشان را نشناخت وآنچہ فقیر در بعضے کتب ورسائل خود نوشتہ است کہ
عارف تام المعرفۃ بعد از رجوع بدعوت بکلیت خود متوجہ عالم میگردد نہ آنکہ ظاہرش بخلق ست
وباطنش بحق جل سلطانہ مراد ازان کلیت عالم خلق وعالم امر اوست چنانچہ متعارف قوم
ست یعنی بعالم خلق وعالم امر ہر دو متوجہ دعوت میگردد وآن حقیقت وباطن کہ این فقیر در
بالا نوشتہ است واسم قیوم ومافوق آن مراد داشتہ توجہ او بحق جل وعلا معنی ندارد کہ از عالم

وُجوب ست چنانچه گذشت پس بهر تقدیر در وقتِ رجوع توجّہ عارفِ کامل بتمام بجانبِ خلق ست وآنکه یک رُو بخلق دارد وروئے دیگر بحق جلّ وعلا دارد در توسّطِ سیر ست لیکن ازان شخصِ سالک بلند تر ست که رویش بتمام بحق ست جلّ وعلا سُلطانه زیراکه این شخص در اداءِ حقوقِ عباد ناقص ست وآنکس اداۓ هر دو حق حقِّ خالق جلّ وعلا وحقِّ مخلوق مهما امکن بجاۓ آرد وخلق را بجانبِ خالق میخواند جلّ سُلطانُه پس نسبت با واکمل باشد باید دانست که توجّہ بحق جلّ سُلطانُه بُعد میطلبد وبُعد در حقِّ این عارف نصیبِ دیگران گشته ست که بتوجّہ محتاج اند هیچکس دیده که بخود متوجّہ باشد فکیف که از خود نزدیکتر باشد که توجّہ بوے صورت ندارد واین عدمِ توجّہ از خصائصِ کمالاتِ آن عارف ست ودُور بینان نزدیک ست که آنرا نقص انگارند وتوجّہ را از عدمِ توجّہ کمال تر تصوّر نمایند حضرتِ حق سُبحانه وتعالیٰ ایشانرا انصاف دهاد که بجهلِ مُرکّبِ خود حکم نکنند وهنر را عیب ندانند +

مکتوب (۷۴) هفتاد وچهارم

بخواجه هاشم صدور یافته در تاویلِ کریمه فَمِنۡهُمۡ ظَالِمٌ لِّنَفۡسِهٖ الآیة ودر تاویلِ کریمه اِنَّا عَرَضۡنَا الۡاَمَانَةَ الآیة ودر بیانِ خلافتِ انسانِ کامل که مُعامله او بجاۓ میرسد که او را قیّومِ جمیعِ اشیا میسازند وآن ظالم لنفسه ست ومقتصد را به ندیم وخلیل تعبیر نموده اند وسابق بالخیرات را بمحبّ ومحبوب که سرِ حلقهٔ آن محمد رسول الله ست علیه وعلیٰ اٰله الصّلوٰة والسّلام قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَاظَمَ وَتَعَالیٰ + ثُمَّ اَوۡرَثۡنَا الۡکِتٰبَ الَّذِیۡنَ اصۡطَفَیۡنَا مِنۡ عِبَادِنَا فَمِنۡهُمۡ ظَالِمٌ لِّنَفۡسِهٖ وَمِنۡهُمۡ مُّقۡتَصِدٌ وَمِنۡهُمۡ سَابِقٌۢ بِالۡخَیۡرٰتِ بِاِذۡنِ اللهِ + وَقَالَ اللهُ تَعَالیٰ اِنَّا عَرَضۡنَا الۡاَمَانَةَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَالۡجِبَالِ فَاَبَیۡنَ اَنۡ یَّحۡمِلۡنَهَا وَاَشۡفَقۡنَ مِنۡهَا وَحَمَلَهَا الۡاِنۡسَانُ اِنَّهٗ کَانَ ظَلُوۡمًا جَهُوۡلًا + مُرادُ الآیتین ما اراد الله سُبحانه ونحن

تأولها بما ظهر لنا + ربنا لا تؤاخذنا ان نسينا او اخطأنا باید دانست کہ ان اللہ خلق آدم علی صورتہ او تعالی از صورت منزہ و متعالی ست پس خلق آدم بر صورت او سبحانہ باین معنی تواند بود کہ اگر مرتبہ تنزیہ را در عالم مثال صورتے فرض کردہ شود ہر آئینہ این صورت جامع خواہد بود کہ انسان جامع بران صورت موجود گشتہ است صورت دیگر را قابلیت آن نیست کہ تمثال آن مرتبہ مقدسہ تواند بود و مرآت آن تواند گشت ازینجاست کہ انسان شایان خلافت او تعالی گشتہ است زیرا کہ تا بر صورت شے مخلوق نگردد شایان خلافت آن شے نباشد چہ خلیفہ شے خلف شے ست و نائب مناب آن شے ست و چون انسان خلیفہ رحمن گشت تعالی ناچار تحمل بار امانت را متعین شدہ لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ آسمانہا و زمین و کوہہا جامعیت از کجا یابند تا بصورت او تعالی مخلوق گردند و شایان خلافت او تعالی باشند و تحمل بار امانت او سبحانہ نمایند و محسوس میگردد کہ اگر این بار امانت را فرضا باسمان و زمین و کوہ حوالہ نمایند پارہ پارہ گردند و ہیچ اثرے ازانہا باقی نماند و آن امانت بزعم این حقیر قیومیت جمیع اشیاست بر سبیل نیابت کہ مخصوص بکمل افراد انسان یعنی معاملہ انسان کامل تا بجائے میرسد کہ او را قیوم جمیع اشیا بحکم خلافت میسازند و ہمہ افاضہ وجود و بقا و سائر کمالات ظاہری و باطنی بتوسط او میرسانند اگر ملک ست باو متوسل ست و اگر انس و جن ست باو متشبث و فی الحقیقۃ توجہ جمیع اشیا بجانب اوست و ہمہ نگران اویند این معنی را داند بانہ فرمودہ انہ کان ظلوما جھولا کثیر الظلم علی نفسہ بحیث لا یبقی من وجودہ ولا من توابع وجودہ اثرا ولا حکما و تا بر خود چنین ظلم ننماید شایان تحمل بار امانت نبود و جھولا کثیر الجھل بحیث لا یکون لہ علم ولا ادراک بالمطلوب بل عجز عن الادراک وجھل عن العلم بالمقصود و این عجز و جہل دران موطن کمال معرفت ست لان اجھلھم اعرفھم ثمہ ولا شک ان اعرفھم الیق بحمل الامانۃ این دو صفت گویا علت اند

یعنی حس فقیرے در آید ۱۲

اے انسان ۱۲ ... فرشتہ ۱۲ ... آن اشیا ۱۲ ... حق تعالی ... دفع توہم ست ۱۲

مرحملِ بارِ امانت را آین عارفے کہ بہ منصبِ قیومیتِ اشیا مشرف گشتہ ست حکمِ وزیر دارد
کہ مہماتِ مخلوقات را باو مرجوع داشتہ اند ہر چند انعامات از سلطان ست امّا وصولِ آنہا
مربوط بتوسّطِ وزیر ست رئیسِ این دولت ابوالبشر حضرت آدم ست علیٰ نبیّنا و علیہ
الصلوٰۃ والسلام و آین منصبِ عالی بالاصالۃ مخصوص بانبیاءِ اولی العزم ست علیہم الصلوٰات
والتحیات و بہ تبعیت و وراثت این بزرگواران ہر کرا باین دولت مشرف سازند
باکریمان کارہا دشوار نیست • و طائفہ اولیٰ از وارثان کتاب کہ برگزیدگان اند از عباد او تعالیٰ
ہمین ظالم لنفسہ ست کہ بمنصب وزارت و قیومیت مشرف ست و طائفہ ثانیہ ازین
برگزیدگان کہ تعبیر ازان بمقتصد فرمودہ ست آنانند کہ بدولتِ خُلّت مشرف گشتہ اند و صاحب
سر و اہلِ مشورہ اند ہر چند معاملہ و کاروبارِ بادشاہت بوزیر مربوط ست امّا خلیل ندیم ست
و صاحبِ اُنس و اُلفت ست آین از برائے فرحتِ خود ست و آن از برائے مہماتِ دیگر ست
شتّان ما بینہما • و سرحلقہ این مقام عالی حضرت ابراہیم خلیل الرحمان ست علیٰ نبیّنا
و علیہ الصلوٰۃ والسلام و ہر کرا باین مقامِ عالی مشرف سازند و فوقِ مقامِ خُلّت مقامِ محبّت
ست کہ طائفہ ثالث کہ سابق بالخیرات اند بہ آن مقامِ اعلیٰ مشرف گشتہ اند یار و ندیم دیگر ست
و محب و محبوب دیگر اسرار و معاملات کہ محب و محبوب میگذرد یار و ندیم را در انجا چہ مدخل
ہر چند در وقتِ کمالِ اُنس و اُلفت اسرارِ خفیۂ محبّت را خلیل جلیل القدر درمیان میتوان
آورد و او را محرمِ اسرارِ محب و محبوب میتوان ساخت سرحلقۂ محبان حضرت کلیم اللہ ست
علیٰ نبیّنا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و سرگروہ محبوبان حضرتِ خاتم الرسل ست علیہ و
علیہم الصلوٰات والتسلیمات والتحیات و بہ تبعیت و وراثت این صاحبِ دولتان ہر کرا
باین دو مقام مشرف سازند و مقاماتیکہ فوقِ مقامِ محبّت اند در مکتوبے از مکتوبات این فقیر
ذکر یافتہ اند و صدرنشینِ آنجا نیز محمد رسول اللہ ست علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام

یعنی گروہ اول از سہ گروہ کہ ذکر کردہ ام اولیٰ است مذکور اندر
۵ قولہ مشورہ بفتح میم و ضم شین و سکون واو
صلاح پرسی و کنکاش و باین معنی بسکون شین و فتح واو نیز آمدہ و فتح واو چنانکہ مشہور است بے ثبوت لیکن عامہ
مقرعہ
برگزیدگان
۳ یعنی بیان این
خلوت و محرمِ اسرار
برگزیدگان
محب و محبوب
درانجا چہ
آنجا

ہمہ داخلِ مقامِ سابقان ست کہ نصیبِ فرقۂ ثالثہ است از وارثانِ کتاب ربنا آتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا والسلام علی من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۷۵) ہفتاد و پنجم

بہ میرزا مظفر خان صدور یافت در بیانِ آنکہ محن و بلیات مر دوستان از کفارات ست وبتضرع وزاری عفو وعافیت باید طلبید وما یناسب ذلک۔ سلمکم اللہ سبحانہ عما لا یلیق بجنابکم ورودِ محن وبلیاتِ دنیویہ مر دوستان از کفارات ست مر زلاتِ ایشان از بتضرع وزاری وبالتجا وانکسار عفو وعافیت از جنابِ قدسِ او تعالیٰ باید طلبید تا زمانے کہ اثرِ اجابت مفہوم شود وتسکینِ فتن معلوم گردد ہر چند دوستان وخیر اندیشان در ہمین کارند اما صاحبِ معاملہ احق باین کارست دارو خوردن وپرہیز نمودن کارِ صاحبِ مرض ست دیگران بیش از اعوانِ او نیستند در ازالہ مرض حقیقتِ معاملہ آنست کہ ہر چہ از محبوبِ حقیقی برسد باکشادگی جبین وبا فراخی سینہ او را منت قبول باید کرد بلکہ بآن متلذذ باید گشت رسوائی وبے ناموسی کہ مرادِ محبوب ست نزدِ محب بہتر از ناموس وننگ ونام ست کہ مرادِ نفس اوست اگر این معنی در محب حاصل نگردد در محبت ناقص ست بلکہ کاذب ست گر طمع خواہد ز من سلطانِ دین۔ خاک بر فرقِ قناعت بعد ازین۔ جنابِ شریعت مآب چون از خدمت برگشتہ آمدند از احوالِ آن سفر وتنگی احوالِ مسافران بیان نمودند فاتحہ سلامت وعافیتِ ایشان خواندہ شد ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطأنا ربنا ولا تحمل علینا اصرا کما حملتہ علی الذین من قبلنا ربنا ولا تحملنا ما لا طاقۃ لنا بہ واعف عنا واغفر لنا وارحمنا انت مولانا فانصرنا علی القوم الکافرین۔ سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون۔ وسلام علی المرسلین والحمد للہ رب العالمین۔ والسلام

بیان عالم خلق ۱۲

مکتوب (۷۶) ہفتاد و ششم

بمولانا فرخ حسین صدور یافته در بیان حقیقت عرش که برزخ است میان عالم خلق و امر و
از هر دو رنگی دارد و از جنس ارض و سما نیست و بیان کرسی و وسعت آن. الحمد لله
وسلام علی عبادہ الذین اصطفی. عرش مجید از عجائب مصنوعات حق است سبحانه و برزخ
است میان عالم خلق و عالم امر در عالم کبیر که هم رنگی ازین دارد و هم رنگی ازان و عالم خلق که در
شش روز خلق شده است از زمین و کوهها و آسمانها که در کریمه خلق الارض فی یومین الخ
واقع شده است ایجاد عرش بر خلق اینها مقدم است چنانچه فرموده تعالی و تقدس وهو الذی
خلق السموات والارض فی ستة ایام وکان عرشه علی الماء بلکه تقدم خلق ماء نیز
ازین کریمه مفهوم میگردد پس عرش مجید چنانچه از جنس ارض نیست از جنس سموات هم نیست
چه او حظ وافر از عالم امر هم دارد و اینها ندارند غایة ما فی الباب چون او را بسموات مناسبت
بیشتر است نسبت بزمین ناچار معدود در سموات آمد و الا فی الحقیقة چنانچه او از ارض نیست
از سما هم نیست پس لاجرم آثار و احکام ارض و سما جدا باشند باقی ماند معامله کرسی از کریمه
وسع کرسیه السموات والارض مفهوم میشود که کرسی نیز از سموات جدا است و اوسع جمیع
اینها است و شک نیست که کرسی از عالم امر نیست که آنرا در ته عرش گفته اند و معامله عالم امر
فوق عرش است و چون از عالم خلق بود و خلق او از سموات جدا باشد باید که خلق او در ماورای این شش
روز بود و درین معنی هیچ محظور لازم نمی آید چه تمام عالم خلق را درین شش روز خلق نفرموده است
تعالی که خلق ماء که از عالم خلق است در ماورای این شش روز است و تقدم دارد برین شش
روز چنانچه گذشت و چون معامله کرسی نیک برما مکشوف نشده است تحقیق آن را بر وقت دیگر
انداختیم که از کرم حق تعالی جل و علا امیدواریها داریم رب زدنی علما. ازین تحقیق دو اعتراض قوی

رفع گشت یکی آنکہ چون زمین و آسمانہا نبودہ تعین و تشخیص شش روز از کجا بودہ و یوم الاحد از یوم الاثنین چگونہ جدائی داشتہ و یوم الثلثاء از یوم الاربعاء چہ نوع ممتاز بودہ و یوم الخمیس از از یوم الجمعہ چگونہ متمیز گشتہ و چون سبقت خلق عرش بر خلق ارض و خلق سموات معلوم گشت حصول زمانہ متصور شد و ثبوت ایام بوضوح انجامید و اعتراض مندفع گشت چہ در کار ست کہ امتیاز ایام مخصوص بطلوع و غروب آفتاب بود چہ در بہشت این طلوع و غروب نیست و امتیاز ایام ثابت ست کما ورد فی الاخبار اعتراض دویم کہ مندفع شد و مخصوص بعلوم این فقیر ست آنست کہ در حدیث قدسی آمدہ ست جل سلطانہ لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن ازین حدیث مفہوم میشود کہ ظہور اتم مخصوص بقلب عبد مومن ست و غیر او را این دولت میسر نشدہ است و تو در مکتوبات خود خلاف آن نوشتہ کہ ظہور اتم مر عرش مجید راست و ظہور قلبی لمعہ ایست از ظہور عرشی و از تحقیق سابق معلوم شد کہ آثار و احکام عرش مجید از آثار و احکام ارض و سموات علحدہ است در ارض و سموات گنجایش نبود و در عرش بود آرے زمین و آسمانہا بآنچہ در ینہاست قابلیت آن وسعت ندارند غیر از قلب عبد مومن کہ استعداد این دولت ست پس حصر وسعت قلبی باعتبار ارض و سموات شد نہ نسبت بجمیع مصنوعات کہ شامل عرش مجید ہم بود تا خلاف مفہوم حدیث قدسی متصور باشد فاندفع الاعتراض الثانی ایضا باید دانست کہ عرش مجید کہ محل ظہور تام ست چون ارض و سموات را بآنچہ در ینہاست در تقابل آن مے اندازیم بے توقف ناچیز و مضمحل میگردند و از سموات و ارض و آنچہ در ینہا باقی نمیماند الا قلب انسانی کہ منصبغ برنگ اوست باقی میماند و لا شئ محض نمیگردد و ہمچنین ظہوریکہ در جانب فوق ماوراے عرش تعلق دارد کہ از عالم امر صرف ست عرش را نسبت بآن مرتبہ ہمین حکم ست کہ ارض و سموات را نسبت بعرش بودہ است و ہمچنین ہر فوق را نسبت بتحت خود ہمین حکم ست الی ان ینتہی عالم الامر

بعد از تمامیِ این دائرہ معاملہ بہ حیرتست و بجہل اگر معرفت ست ہم مجہول الکیفیت ست کہ فراخور عقل و فہم حادث نیست شمۂ از کمالات انسانی و قلب انسان نیز بگویم ؎ عیب مے جملہ بگفتی ہنرش نیز بگوے ٭ عرش مجید ہر چند اوسع و مظہر اتم ست اما علم بحصول این دولت خود ندارد و شعور باین کمال او را حاصل نیست بخلاف قلبِ انسانی کہ صاحبِ شعور ست و بعلم و معرفت خود معمور و مزیتِ دیگر مر قلب را آنست کہ بیان مینمایم نیک استماع نمائی مجموع انسان کہ آنرا عالم صغیر نامند ہر چند مرکب از عالمِ خلق و عالمِ امر ست اما آنرا ہیئتِ وحدانی حقیقی حاصل ست کہ آثار و احکام بران ہیئت مترتب ست و عالمِ کبیر را این ہیئت حاصل نیست اگر ہست اعتباری ست پس فیوضے کہ از راہِ این ہیئتِ وحدانی بانسان و بتوسطِ او بقلبِ انسان میرسد عالم کبیر و عرش مجید کہ ہمچون قلب ست مر آن عالم را از این فیوض و برکات قلیل النصیب ست و ایضاً جزو ارضی کہ فی الحقیقۃ خلاصہ مخلوقاتست و با وجود دوری اقرب ظہورات ست کمالات آن در مجموعۂ عالم صغیر سرایت نمودہ ست و در عالم کبیر فی الحقیقۃ چونکہ مجموعہ نیست این سرایت آنجا مفقود ست پس قلبِ انسان این کمالات را نیز دارد بخلاف عرش مجید باید دانست کہ این فضائل و کمالات کہ در قلب اثبات نمودہ مے آید چون نیک ملاحظہ مینماید داخلِ فضلِ جزئی ست فضلِ کلی مر ظہور عرشی را میباید مثل عرش و مثل قلب چنان میباید کہ گویا آتشے ست وسیع کہ دشت و صحرا را منور ساختہ ست و ازان آتش مشعلے گیراندہ اند کہ بواسطۂ لحوق بعضے امور نورانیت دیگر پیدا کردہ ست کہ دران آتش نیست و شک نیست کہ این زیادتی جز فضلِ جزئی اثبات نمینماید واللّٰہ سبحانہ اعلم بحقائق الامور کلہا ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر وصلی اللّٰہ تعالیٰ علی سیدنا محمد وآلہ وصحبہ اجمعین وسلم وبارک وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین اجمعین۔

ورے — اندکے — سزاوار — این ہمہ — زاخترہ — احساس — فضیلت — آبادست — عناصر — لطائف — وحدانی — تقلب — ہیبت — در برز خیت — کبیر — انسان — معدوم — این تقریر — فراخ — این تقریر — قلب — سوائے

یعنی صورت اجتماعی و مجموعی ۱۲ — یعنی حقیقی ۱۲ — باکثر بہرہ دارد ۱۲ — بیان مزیت قلب — رجحان — نفع تعمیم — تفصیل — علم — تعالیٰ

مکتوب (۷۲) ہفتاد و دوم

بمولانا حسن برکی صدور یافتہ در جواب عریضۂ او کہ اعتراضات بر طورِ کلام صوفیہ نمودہ بود و در آخرِ مکتوب نوشتہ بود کہ گویا ہر حکمے از احکامِ شرعیہ دریچہ ایست کہ موصلست بشہر مقصود و در بیانِ استفسارہائے دیگر کہ نمودہ بود. اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی

صحیفۂ شریفہ اخوی شیخ حسن اَحْسَنَ اللّٰہُ تَعَالٰی حَالَہٗ رسید چون بوئے از تشرع و استقامت داشت خوشوقت گردانید نوشتہ بودند کہ سلوکے کہ مشہورست و معتقدِ سالکان کہ مفہوم ہمت این ست کہ مبتدی را ذکر باید گفت تا وقتے کہ دل گویا شود و باز تا وقتیکہ از ذکر گفتن باز ایستد و محلِ الہامات و تجلیات شود و سالک بمقامِ فنا رسد کہ اوّل قدمِ ولایت ست و گفتہ اند کہ فنا آنست کہ از دید و دانش سالک آنچہ مسمّٰی بالغیرست رخت بر بندد و بغیر از واجب تعالٰی و تقدّس در دید و دانش سالِک نماند کہ آنرا شہود و مشاہدہ و غیرہا گفتہ اند مقصود آنکہ بزعم خود حق را مے بینند تعالٰی و مسمّٰی بالغیر را نمے بینند و این را مشرکِ طریقت مینامند و نوشتہ اند کہ فقیر را این معارف و مانندِ این معارف از جا میبرد زیراکہ اگر مقصود ایشان این ست کہ حق را جلّ سلطانہٗ در دنیا بہ بصر و یا بہ بصیرت دیدہ میشود اگر باین شہود و رؤیۃ شعور دارند پس ایشان نیز مشرکِ طریقت باشند و اگر باین معنی شعور ندارند پس از چہ خبر میدہند و کہ خبر میدہد و نوشتہ اند کہ آنچہ مے بینند بِکُلِّ وَجْہٍ مِّنَ الْوُجُوْہِ خواہ تجلّی صوری باشد و خواہ معنوی و خواہ نوری و یا غیر ایشان و آن مرئی را کہ ذات حق میدانند جلّ و علا مِنْ حَیْثُ ھِیَ کہ آنچہ مسمّٰی بالغیرست ظہور او میدانند نزد این فقیر بیحاصل دور از کار ست و خلافِ نصّ کریمہ لَیْسَ کَمِثْلِہٖ شَیْءٌ و کریمہ لَا تُدْرِکُہُ الْاَبْصَارُ شاہدِ این معنی ست پس این قوم چہ مے بینند و چہ میدانند کہ میگویند کہ غیرِ حق نمے بینیم جلّ و علا و نمیدانیم و آنرا عبارت از شہود و مشاہدہ کردہ اند و این ہمہ

سلمہ اللہ تعالے

اندیشہ ہا کہ در تدبیر خود و تدبیر اہل و عیال خود مینمایند غیرت یافتہ بدانند و آگاہ باشند کہ این ہمہ
در از نفسیہا و اعتراضات ناملایم کہ بر مشایخ طریقت کردہ اند قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم
منشاء آن نارسائی ست بمراد این بزرگواران توحید شہودی کہ یکے را دیدن ست و مربوط بنسیان
ماسوی ست از ضروریات طریقت این بزرگواران ست تا این نشود از گرفتاری اغیار خلاصی
نگردد و شما باین دولت و بارباب این دولت سخریت مینمایید شہود و رویت کہ در عبارت اکابر
مشایخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم واقع میشود کنایت از حضور بیچونی اوست تعالیٰ و
تقدس کہ مناسب مرتبہ تنزیہ ست و از حیطہ ادراک کہ از عالم چون ست بیرون ست و این
دولت حضور را در دنیا مخصوص بباطن داشتہ اند ظاہر را ہمہ وقت از دو بینی چارہ نیست
لہذا گفتہ اند در عالم کبیر چنانچہ مشرک و موحد ست در عالم صغیر نیز مشرک و موحد جمع ست باطن
کامل ہمہ وقت موحد ست و ظاہر آن مشرک پس باطن کامل بخدا باشد جل و علا و ظاہر او
در تدبیر اہل و عیال بود و ہیچ محظور لازم نیاید اعتراض از نافہمیدگی ست زنہار این قسم سخن نگفتہ
و از غیرت خداوندی جل سلطانہ بترسند مدعیان این وقت ظاہر اشمارا در شورش مے آرند
ملاحظہ بزرگان ضروریست اگر بر محدثات و مخترعات مدعیان سخن کنند گنجایش دارد اما آنچہ
مقرر قوم ست و لابد این راہ ست آنجا سخن گفتن نامناسب ست شما در رسائل و مکتوبات فقیر
دیدہ اید کہ از توحید شہودی چہ قدر نوشتہ شدہ ست و آنرا از ضروریات راہ قرار دادہ بایستے این
معنی را استفسار مینمودید و بحسن ادب سوال میکردید این گلیست کہ از مفارقت مرحومی مولانا
احمد علیہ الرحمۃ شگفتہ ست در حیوۃ مولانا ہرگز این قسم سخن از شما بظہور نے آمد نیک واقع شد
کہ نوشتید و تنبیہ یافتید و بیشتر ہم ہرچہ رود بنویسید و ملاحظہ صحت و سقم نکنید اگر صحیح
ست باعث مسرت ست و اگر سقیم ست سبب انتباہ ست بہر حال از نوشتن تقاعد نکنند
بعد از سالے کتابت شما ہمراہ قافلہ مے آید و در سالے یکبار ہم نصائح ضروریہ ضروری ست

در سالے

تا از آن نویسند و چیزہا پرسند راہ گفتگو نے کشاید پرسیدہ بودند کہ قلب از جملہ ظاہر ست یا از جملہ
باطن ظاہر و باطن عارف را در مکتوبے بتفصیل نوشتہ ست بملا عبدالحی خواہم گفت کہ نقل آن بشما
فرستد از انجا ملاحظہ نمایند و ایضاً پرسیدہ بودند طریقے کہ بے تجلیات و کشفیات ست طریق
شناختن متوسط و منتہی آن طریق چیست بدانند اگر این سالک کہ علم باحوال خود ندارد در خدمت
شیخ کامل مکمل راہ دان و راہ بین ست علم آن شیخ بحال او کافی ست و باعلام او توسط و انتہا را
خواہد دانست و نیز اگر آن شیخ او را یک نوع اجازت ارشاد خلق دادہ ست احوال مریدان او مرایائے
کمالات او خواہند گشت و از انجا مطالعہ نقص و کمال خود خواہد نمود و علامت دیگر از برائے معرفت
انتہا آنست کہ سالک را غیر از حق سبحانہ و تعالی ہیچ بایستے نماندہ و سینہ او از جمیع بایستہای
ماسوا خالی و صاف شدہ نہایت را مراتب بسیارست بعضہا فوق بعض و قدم اول در نہایت
ہمین ست کہ ذکر یافتہ واللہ سبحانہ الموفق نوشتہ بودند معارفیکہ این بے بضاعت را
تسلی میدہد معارف شرعیہ ست گویا ہر حکمے از احکام شرعیہ دریچہ ایست کہ موصل ست بشہر مقصود
و نشانہ ست از ان شاہ بے نشان و ہمین ست نصب العین ست ؎ ما بسفر میرویم عزم
تماشا کراست + ما بر او میرویم کز ہمہ عالم وراست ہٰذا این معرفت شما بسیار صلیست و بس
عالیست و امیدواری بخش ست مطالعہ این معرفت بسیار محظوظ ساخت و نا ملائمت اول مکتوب
را زائل گردانید حضرت حق سبحانہ و تعالی از ہمین راہ بمقصود رسانا د و پرسیدہ بودند کہ بعضے
از رجال و نساء مے آیند و طریقہ التماس مینمایند و از اکل و لبس کہ بر و احاصل میگردد پرہیز نمیکنند
و میگویند کہ ما بحیلہ شرعی آراستہ میسازیم امر بگفتن طریقہ ہست یا نہ طریقہ را با ایشان بگویند
و ترغیب باجتناب محرم نمایند شاید ببرکت طریقہ از ان اشتباہ بر آیند دیگر از ان دو علم سفید کہ
در جانب مشرق عقیب یکدیگر ظاہر شدہ بودند استفسار نمودہ بودند فقیر بعد از استفسار یاران
دیگر درین باب مکتوبے نوشتہ ست بملا عبدالحی خواہد گفت انشاء اللہ تعالی کہ نقل آنرا نیز

بیعنی از رجال و نساء ... (حاشیہ)

بشما فرستند وآیضا پرسیده بودند که ختم کلام الله کردن ونماز نفل گزاردن وتسبیح وتهلیل کردن وثواب آنرا بوالدین یا باستاد یا باخوان دادن بهترست یا بکسے ندادن بهتر دانند که دادن بهترست که هم نفع بغیرست وهم نفع بخود ودر نادادن نفع مخصوص بخودست ونیز شاید بطفیل دیگران آن عمل را قبول فرمایند والسلام

مکتوب (۸۲) هفتاد دوشتم

بدارب خان صدوریافته دربیان محبت واخلاص این طائفه علیه که این محبت واخلاص زینه فنا فی الله وبقا بالله ست ومایناسب ذلک الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی دولت خوشگوار که درخاندان شما احساس نموده مے آید باوجود اسباب غنا وباحصول مواد استغنا نیازمندی ست بافقرا وخدمتگاری ست باین طبقه علیا که منبی از محبت واخلاص این طائفه علیه است ومشعر از مودت واختصاص این فرقه ناجیه محبان این طائفه را بشارت المرء مع من احب کافی ست وجلیسان این طبقه را نوید هم قوم لا یشقی جلیسهم وافی وچون بعنایة الله سبحانه این محبت استیلا پیدا کند وغالب آید بر نهجے که غیر این محبت را در دل نگذارد وگرفتاریهاے دیگر بتمام از دل رخت بربندد ولوازم محبت که اطاعت محبوب ست وبمراد او برپا بودنست وباخلاق واوصاف او متخلق شدن ست ظاهر گردد این زمان فنا در محبوب حاصل میشود شبیه بفنا فی الشیخ که زینه اول ست درین راه وآین فنا فی الشیخ ثانیا وسیله فنا فی الله میگردد که بقا بالله بران مترتب ست که محصل ولایت ست بالجمله اگر در ابتداے توسط احدے محبت وانجذاب محبوب حقیقی میسر گردد دولتے ست عظیم که محصل فنا وبقاست والا از متوسط کامل مکمل چاره نبود اول مراد خود را در مرادات او باید درباخت ودر روے فانی باید گشت تا آن فنا وسیله فنا فی الله گردد واز گرفتاریهاے ماسوا بتمام خلاص سازد وبدرجات ولایت رساند

ه بر شکر غلطید اے صفرائیان از برائے کوری سودائیان آمثال این سخنان از برائے تنویه و تشویق طالبان و مہوسان ایراد نموده مے آید والله سبحانه الموفق بقیة المرام رفع رقیمه فقرا محمد قاسم بزرگ زاده است و در خدمت فقرا بوده است اما در حجر تربیت برادر کلان بناز و تنعم کلان شده است و محنتہائے روزگار کم دیده شوق ملازمت شما دارد اگر داخل ملازمان سرکار خود ساخته بحال و التفات مرعی دارند از کرم بعید نخواهد بود زیاده چه تصدیع دهد والسلام

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

بشیخ یوسف برکی صدور یافته در جواب رساله او که مشتمل بود بر اعراض از کفر و مشعر از اقبال باسلام وما یناسب ذلک الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی رساله که نوشته حواله مولانا عبد الحی نموده بودند که بما بدرین مدت نموده روزیکه مولانا بابو راهی میشد آن رساله را آورده حاضر ساخت چون مطالعه نموده شد باعث فرحت گشت که مشتمل بر اعراض از کفر بوده است و مشعر از اقبال باسلام چنانچه اسلام مجازی به از کفر مجازی ست اسلام طریقت نیز به از کفر طریقت ست در کفر طریقت همه سکر ست و در اسلام طریقت همه صحو چنانچه صحو مجازی به از سکر مجازی ست صحو طریقت نیز بهتر از سکر طریقت ست ثمره کفر طریقت تشبیه ست و نتیجه اسلام طریقت تنزیه هر قدر فرق که در میان تشبیه و تنزیه ست همانقدر فرق در میان کفر و اسلام طریقت ست طائفه که جمع میان تشبیه و تنزیه اختیار کرده اند و آنرا کمال دانسته اند آن تنزیه نیز از جمله تشبیه ست که در نظر شان تنزیه در آمده است والا تشبیه را چه یارا که با تنزیه حقیقی جمع شود و در شعشعان انوار آن مضمحل و ناچیز نگردد ه بلے هر جا شود مهر آشکارا ❊ سها را جز نهان بودن چه یارا ❊ حضرت حق سبحانه وتعالی بحقیقت اسلام حقیقی مشرف گرداناد بالنبی واله الامجاد علیه وعلیهم الصلوات و التسلیمات مولانا بابو چون بر سر راه بود بچند کلمه اختصار افتاد والسلام علیکم وعلی من لدیکم

مکتوب ہشتادم (۸۰)

بشیخ حامد تہاری صدور یافتہ در بیان آنکہ پرسیدہ بود کہ در تمہیدات عین القضاۃ مینویسد
شما کہ خدا میدانید جل شانہ نزد ما محمد ست علیہ الصلوٰۃ والسلام وشما کہ محمد میدانید نزد ما
خداست جل سلطانہ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ کہ از
کمال محبت و اخلاص و وفور مودت و اختصاص نوشتہ ارسال داشتہ بودند رسید و فرحت فراوان
رسانید حضرت حق سبحانہ و تعالی برین دولت استقامت کرامت فرماید کہ محب ہر طائفہ بآن
طائفہ است المرء مع من احب حدیث نبویست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام معنی عبارت
تمہیدات عین القضاۃ استفسار نمودہ بودند کہ میگوید کہ شما کہ خدا میدانید جل و علا نزد ما محمد
ست علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام وشما کہ محمد میدانید علیہ و علی آلہ الصلوات و
التحیات نزد ما خداست جل سلطانہ مخدوما مثل این عبارات کہ منبی از توحید و اتحاد ست
در غلبات سکر کہ مرتبہ جمع ست و معبر بکفر طریقت از مشایخ قدس اللہ تعالی اسرارہم
صدور مییابد و امتیاز و اثنینیت از نظر شان مرتفع میگردد و ممکن را عین واجب مییابند تعالی
بلکہ ممکن را نمییابند و جز واجب تعالی مشہود شان نمیماند برین تقدیر معنی آن عبارت این بود
کہ امتیازے و اثنینیتے کہ نزد شما در میان خدا جل و علا و در میان محمد علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ
والسلام حاصل ست نزد ما آن امتیاز ثابت نیست و مغایرۃ نہ بلکہ آن یکے کہ منزہ از یکی ست
نیز عین دیگرست ہرگاہ بسایر ممکنات نسبت مغایرت مرتفع میگردد محمد رسول اللہ صلی اللہ
تعالی علیہ و علی آلہ وسلم کہ مظہر اتم کمالات اوست تعالی نسبت امتیاز او چگونہ ثابت
بود این دید مخصوص بمرتبہ جمع ست و چون سالک ازین مقام بلند رود و چشم از افراط سکر
باز کشاید محمد را بندہ یابد و رسول او داند تعالی چنانچہ در ابتدا میدانست النہایۃ ہی الرجوع

علیہ و علی آلہ وسلم را

اِلَی النِّہَایَۃِ شنیدہ باشند بدانند کہ اشتراک درمیان مُبْتَدِی ومُنْتَہِی درصورت ست کہ موجب رقباب منتہی ست والا ع چہ نسبت خاک را باعالمِ پاک + ہرگاہ متوسط را بامنتہی نسبت نبود مبتدی دور از معاملہ را با او چہ نسبت بود رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی مَنْ لَدَیْکُمْ +

مکتوب ہشتاد و یکم (۸۱)

بہ محمد مراد قور بیگی صدور یافتہ در اندرز و نصیحت و اجتناب از مزخرفات دنیائے دنیّہ وما یناسب ذٰلک اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی میسر سم مباد کہ یاران نیک فرجام بمزخرفات دنیائے دنیّہ کہ بظاہر طراوت و حلاوت دارد در رنگ طفلان فریفتہ گردند و بدلالت دشمنِ لعین از مباح بمشتبہ و از مشتبہ بمحرم گرایند و از مولائے خود جلّ سلطانہ خجل و شرمندہ مانند در توبہ و انابت قدم راسخ باید داشت و منہیات شرعیّہ را سم قاتل باید انگاشت ٥ ہمہ اندرز من بتو این ست + کہ تو طفلی و خانہ رنگین ست + حضرت حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی بکرمِ خویش دائرہ مباح را بر عباد وسیع ساختہ است بید ولتے باشد کہ از تنگی سینہ این ہمہ وسعت را تنگ انگاشتہ در ماورائے این دائرہ وسیع قدم نہد و از حدودِ شرعیّہ تجاوز نماید و در مشتبہ و محرم افتد ملتزم حدودِ شرعیّہ باید بود و سرموئے ازان حدود تجاوز نباید نمود نماز گذاران و روزہ داران برسم و عادت بسیار اند اما پرہیزگاران کہ محافظت حدودِ شرعیّہ نمایند اقل قلیل اند و فارقیکہ محق را از مبطل جدا سازد ہمین پرہیزگاریست چہ صوم و صلوۃ بصورت از ہر دو بوجود مے آید قَالَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ مِلَاکُ دِیْنِکُمُ الْوَرَعُ وَقَالَ اَیْضًا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ لَا تَعْدِلُ بِالرِّعَۃِ شَیْئًا یاران ہرچند طعامہائے پرتکلف میخورند و لباسہائے پرنقش میپوشند اما التذاذ و انتفاع در طعام و لباس فقراست

ف آنکہ آن داد بشاہان بگدایان این داد، ازآن تا این فرق بسیار ست چہ آن از رضائے مولیٰ جل سلطانہٗ بعید ست و این برضائے او تعالیٰ نزدیک ست و نیز محاسبۂ آن ثقیل ست و محاسبۂ این خفیف رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا برخوردارے سلطان مراد توفیق توبہ و انابت یافتہ است و طریقہ را اخذ نمودہ از حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ ثبات و استقامت مسئول ست والسلام علیکم و علیٰ سائر الاخوان۔

مکتوب ہشتاد و دوم (۸۲)

بخواجہ شرف الدین حسین صدور یافت در اجتناب از دنیائے دنیہ و تحریض نمودن بر شریعت غرا و ما یناسب ذلک اَللّٰهُمَّ صَغِّرِ الدُّنْيَا بِاَعْيُنِنَا وَكَبِّرِ الْاٰخِرَةَ فِيْ قُلُوْبِنَا بِحُرْمَةِ حَبِيْبِكَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فرزند عزیز باتمیز زنہار بمزخرفات دنیۂ راغب نشوی و بطمطراقات فانیہ فریفتہ نگردی و سعی نمائی کہ در جمیع حرکات و سکنات بمقتضائے شریعت غرا عمل نمودہ آید و بر وفق ملت زہرا زندگانی کردہ شود اول تصحیح اعتقاد بمقتضائے آرائے علماء اہل سنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم ضروریست بعد ازان احکام معاملۂ فقہیہ عملیہ است در ادائے فرائض اہتمام تمام باید نمود و در حل و حرمت نیک احتیاط باید فرمود عبادات نافلہ در جنب عبادات فرائض کالمطروح فی الطریق اند و از اعتبار ساقط اند اکثر مردم این وقت در ترویج نوافل اند و در تخریب فرائض و در اتیان نوافل عبادات اہتمام دارند و فرائض را خوار و بے اعتبار شمرند مبلغ کلی بتقریب و بے تقریب بمستحق و غیر مستحق بدہند اما یک جیتل در ادائے زکوٰۃ ایشان را در مصرف دادن متعسر ست نمیدانند کہ یک جیتل در زکوٰۃ دادن بہ از لکہائے صدقۂ نافلہ است در ادائے زکوٰۃ مجرد امتثال امر مولیٰ ست جل سلطانہٗ و در صدقۂ نافلہ بسیارست کہ منشاء آن ہوائے نفسانی بود لہذا در فرض ریا را گنجایش نیست

و در نفل جولانگاہِ ریا است ازینجاست کہ در ادائے زکوٰۃ اظہار اولیست کہ نفی تہمت نماید و در
صدقہ نافلہ استتار بہتر ست کہ الیق بقبول ست بالجملہ از التزام احکام شرعیہ چارہ نیست تا
از مضرت دنیا رستگاری متصور شود اگر بتحقیق ترک دنیا میسر نگردد از ترک حکمی دنیا کوتاہی نکنند
و آن التزام شریعت ست در اقوال و افعال واللہ سبحانہ الموفق والسلام علی من اتبع الہدیٰ +

مکتوب ہشتاد و سیوم (۸۳)

بمیر ماہ محمود صدور یافت در محبت این طائفہ علیہ کہ سرمایہ جمیع سعادات ست و ما یناسب
ذلک الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ احوال و اوضاع فقراء این حدود مستوجب
حمد ست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و عافیتکم و ثباتکم و استقامتکم علی جادۃ
الشریعۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والبرکۃ والتحیۃ طریقہ کہ اخوی
اعزی ارشدی ازین فقیر اخذ نمودہ بودند ہر چند بواسطہ قلت دریافت صحبت شریف کہ
اصل عظیم ست نزد این بزرگواران برکات و ثمرات لائقہ بران اخذ مترتب نشدہ باشد اما اگر
شمہ از ارتباط حبی کہ از لوازم تعلم طریقہ است ماندہ باشد دولتے ست عظمیٰ لان المرء
مع من احب برکت اولیٰ کہ در صحبت اول مریدِ رشید این طریقہ علیہ را بحصول مے پیوندد
دوام توجہ قلب ست بمطلوب حقیقی جل سلطانہ و در اندک فرصتے این دوام توجہ بہ نسیان
ماسوی میرساند کہ اگر فرضاً عمر طالب ہزار سال وفا کند غیر حق سبحانہ در دل او خطور نکند
بواسطہ نسیانیکہ او را از ماسوی حاصل شدہ است اگر بتکلف و تعمل ماسوا را بیاد او دہند یاد
نکند و چون این نسبت حاصل شود قدم اول درین راہ زدہ باشد از قدم ثانی و ثالث و رابع
الی ماشاء اللہ تعالیٰ چہ نویسد القلیل یدل علی الکثیر والقطرۃ تنبئ عن البحر الغدیر
مقصود ترغیب احبہ است حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ نافع گرداناد میان عبد العظیم کیفیات

اخبار محبت و اخلاص ایشان از زبانی بیان نموده برین گفتگو آورد والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه و علی آله الصلوة والسلام

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بشیخ حمید بنگالی صدور یافته در بعضے از مواعظ بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی اخوی ارشدی میان شیخ حمید عجب انزوا اختیار نموده اند که سلام و پیام را هم آنجا گنجایش کمترست درین هفت و هشت سال یک کتابت از جانب شما رسیده است آن هم ناتمام و بے سرانجام کتابتها که ازین جانب میرود معلوم نیست که بشما میرسند یا نمیرسند اخوی اعزی شیخ عبدالحی چون متوجه وطن خود بوده است باو گفته که یکبار خود را بشما رساند و بر احوال شما مطلع گردد شیخ عبدالحی نزدیک پنجسال در خدمت بوده است و اکثر خدمات حضور باو تعلق داشته از علوم و معارف فقیر سیراب ست و از احوال جذبه و سلوک آگاه ست بمشار الیه گفته است که چندروز در منزل شما اقامت نماید و از علوم و معارف آنچه مناسب وقت و حال بود درمیان آرد احوال گذشته و آنچه نقد وقت بوده باشد از احوال و مواجید همه را بمشار الیه وانمایند و بآنچه نصیحت کند باور دارند باقی احوال را مشار الیه بمشافهه بشما خواهد گفت انشاء الله تعالی والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی

مکتوب (۸۵) ہشتاد و پنجم

بشیخ نور محمد صدور یافته در بعضے از کمالات شیخ عبدالحی الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی احوال و اوضاع فقراء این حدود مستوجب حمدست والمسئول من الله سبحانه استقامتکم اخوی میان شیخ عبدالحی هم شهری شماست و به جوار شما آمده است

نسخہ علوم و معارفِ غریبہ است و چیزہائے ضروریہ این راہ نزد او مودع ست ملاقاتِ او یارانِ دور افتادہ را مغتنم ست کہ نو آمدہ است و خبر ہائے نو آوردہ ست از فنا و بقا نزد او نشان ست واز جذبہ و سلوک نزد او بیان بلکہ از ماورائے فنا و بقاء متعارف واز گذشت جذبہ و سلوکِ مقرر نیز او آگاہ ست بلکہ توان گفت کہ او را در انجا گذرگاہ ست بیشترے از معارفِ غریبہ مکتوبات گوش زد او شدہ است و مہما امکن استفسار نمودہ دریافتہ ست واللہ سبحانہ الموفق۔ احوال را بتفصیل مشار الیہ معلوم خواہند ساخت بزوائد چہ پردازد والسلام۔

مکتوب (۸۶) ہشتاد و ششم

بشیخ طاہر بدخشی صدور یافتہ در جواب کتابتِ او الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ اخوی اعزی رسید از احوال و معارف کہ اندراج یافتہ بود بوضوح انجامید مسرور گردانید چہ دولتیست کہ محبان و مخلصان دست از ہمہ شستہ متوجہ جناب قدس او تعالیٰ گردند و ماسوے را بہ پشت پازدہ بکلیت باو سبحانہ اقبال نمایند باقی کیفیاتِ این حدود را اخوی شیخ عبد الحی شاید بتفصیل وانماید و علوم و معارفِ زبانی و کتابتی نزد مشار الیہ بسیار از آن مقولہ چیزے نوشت عواقب جمیع امور بخیر باد بالنبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات اتمہا و اکملہا۔

مکتوب (۸۷) ہشتاد و ہفتم

بفتح خان افغان در نصائح صدور یافت۔ الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ منبی از کمالِ محبت و اخلاص فقرا بودہ رسید حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بر محبتِ اینان استقامت بخشاد نصیحتے کہ بدوستانِ سعادتمند نمودہ مے آید اتباع سنتِ سنیہ

است علیٰ صاحبہا الصّلوٰۃ والسّلام والتحیۃ واجتناب از بدعت نامرضیہ است ہر کہ احیائے سُنتے از سُنن نماید کہ متروک العمل گشتہ است آنکس را ثوابِ صد شہید ست فکیف کہ احیائے فرضے از فرائض یا احیائے واجبے از واجبات نماید پس تعدیلِ ارکان در نماز کہ نزدِ اکثر علماءِ حنفیہ واجب ست ونزد امام ابو یوسف وامام شافعی فرض ست ونزدِ بعضے از علماءِ حنفیہ سنت ست وبیش اکثر مردم این عمل متروک گشتہ ست اجرِ احیائے این یک عمل زیادہ از ثوابِ صد شہید فی سبیل اللہ خواہد بود وعلیٰ ھٰذا القیاس سائر الاحکام الشرعیۃ من الحل والحرمۃ والکراھۃ وغیرھا فرمودہ اند کہ واپس دادن نیم دانگ رابکسے کہ ازان کس بستم بے جہۃ شرعی گرفتہ باشد بہترست ازآنکہ دو لیست درم تصدق نماید وفرمودہ اند اگر شخصے راعمل صالح در رنگ عمل پیغمبر بود وبرآنکس نیم دانگ از حق کسے ماندہ باشد آنکس را بہ بہشت نبرند تا آن نیم دانگ را ادا نماید بالجملہ ظاہر را باحکام شرعیہ متحلّی ساختہ متوجہ باطن باید بود تا بغفلت آلودہ نشود وتحلّی باحکام شرعیہ بے امدادِ باطن متعذر ست علما فتوائے میدہند وکار را اہل اللہ میکنند اہتمام در باطن مستلزمِ اہتمامِ ظاہر ست وہر کہ بباطن پردازد واز ظاہر درماند ملحد ست واحوالِ باطن استدراجات وبند علامت صحتِ حالِ باطن اہتمام تحلّی ظاہر ست باحکام شرعیہ طریق استقامت این ست واللّٰہ سبحانہ الموفق

مکتوب (۸۸) ہشتاد وہشتم

بہ ملّا بدیع الدین صدور یافت در رضا بقضا والتذاذ بفعل مولیٰ الحمد للّٰہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ بندہ مقبول آنست کہ بفعل مولاء خود راضی باشد وآنکہ تابع رضائے خود ست بندہ خود ست اگر مولیٰ بر حلقوم بندہ اجرائے کارد نماید باید کہ بندہ در انوقت شادان وخندان باشد وہمان فعل مولیٰ را مرضی خود یابد بلکہ بآن فعل متلذذ بود واگر عیاذا باللہ سبحانہ

قال فی رد المحتار والحاصل ان الاصح روایۃ ودرایۃ وجوب تعدیل الارکان واما القومۃ والجلسۃ وتعدیلہما فالمشہور فی المذہب السنیۃ وروی وجوبہا وھو الموافق للادلۃ وعلیہ الکمال ومن بعدہ من المتأخرین وقال ابو یوسف بفرضیۃ الکل واختارہ فی المجمع والعینی ورواہ الطحاوی عن ائمتنا الثلثۃ وقال فی الفیض انہ الاحوط وھو مذہب مالک والشافعی واحمد

بجود وقومہ وجلسہ تعدیل ارکان بعد ازین عباس ۱۲ یعنی تسکین جوارح در رکوع مشکوٰۃ الزہد من حدیث ابن البیہقی فی کتاب مائۃ شہید رواہ قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من تمسک بسنتی عند فساد امتی فلہ اجر

[illegible marginal and interlinear glosses]

اور از ین فعل کراہت پیدا آید و سینہ او تنگی آرد از دائرہ بندگی او دورست و از قرب مولی مطرود و مہجور چون طاعون مراد اوست تعالی باید کہ آنرا مراد خود دانستہ شادان و خرم باشند و از استیلائے طاعون منجر ابرو نشوند و دلتنگ نباشند بلکہ چون فعل محبوب ست بآن متلذذ باشند ہر کسے را اجل مسمّٰے ست کہ احتمال زیادتی و نقصان ندارد پس اضطراب چیست نہایت از بلا ما عافیت طلبند و از سخط پناہ جویند کہ مرضی او تعالی در دعا و سوال بندہ ست قال ربکم ادعونی استجب لکم مولانا عبد الرشید آمدہ احوال آن بقعہ را بیان نمود عافاکم اللہ سبحانہ عن البلیات الظاھرۃ والباطنۃ

مکتوب (۸۹) ہشتاد و نہم

بسیادت پناہ میر محب اللہ در نصیحت صدور یافتہ الحمد للہ ثبتنا اللہ سبحانہ و ایاکم علی جادۃ ابائکم الکرام بصدقۃ حبیبہ سید الانام علیہ و علیہم الصلوۃ والسلام احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمدست للہ سبحانہ الحمد والمنۃ دائماً و علی نبیہ الصلوۃ والتحیۃ سرمدا المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و عافیتکم و ثباتکم و استقامتکم محذوما مکرما شفقت آثارا وقت کار گذشتہ میرود و ہر آنے کہ میگذرد لختے از عمر کم مینماید و اجل مسمّٰی را قریب میسازد امروز اگر تنبیہ نشد فردا غیر از حسرت و ندامت نقد وقت نخواہد بود اہتمام باید کرد کہ درین چند روز حیات بروفق شریعت غرا زندگانی نمودہ آید تا نجات متصور شود این وقت وقت عمل ست وقت عیش در پیش ست کہ ثمرہ این عمل ست در وقت عمل عیش کردن زراعت خود را سبز خوردن ست و از ثمرہ آن باز داشتن ست زیادہ چہ تصدیع دہد دولت صوری و معنوی محصل باد

مکتوب (۹۰) نودم

بمرزا عرب خان درسفارش صدور یافت اَیَّدَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَنَصَرَکُمْ عَلَی الْاَعْدَاءِ الْاٰفَاقِیَّۃِ وَالْاَنْفُسِیَّۃِ وَنَجَّاکُمْ عَنِ الْبَلِیَّاتِ الصُّوْرِیَّۃِ وَالْمَعْنَوِیَّۃِ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ اَلْخَلْقُ عِیَالُ اللّٰہِ وَاَحَبُّ الْخَلْقِ اِلَی اللّٰہِ مَنْ اَحْسَنَ اِلٰی عِیَالِہٖ حضرت حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی متکفل ارزاق خلائق گشتہ است پس خلائق دررنگ عیال او باشند تعالیٰ هرکه بعیالِ کسے مواساۃ کرده باشد وبار او را برداشته باشد هرآئینه این کس محبوب صاحب آن عیال خواهد بود که او را اسکسار ساخته ومؤنت او را برخود گرفته بِنَاءً عَلٰی ذٰلِکَ بتصدیع جرأت مینماید که حافظ حامد مرد صالح وتالی قرآن مجید ست کثرت عیال او را مشوش میدارد که از عهده شان نمیتواند برآمد مسئول از کرم ایشان امداد واعانت مشار الیه ست کریما نرا از برائے کرم بهانه کافیست والسلام

مکتوب (۹۱) نود ویکم

بحضرت مخدوم زادگی خواجه محمد سعید در اسرار قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی سرّ عظیم از مقام قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی بشنو که چون انسانِ کامل بعد از تمامی سیر الی الله بسیر فی الله متحقق شود ومتخلق باخلاق الله گردد وباجمال این سیر را نیز تمام کند ودائره ظهور عکوس اسماء وصفات را که مربوط بسیر فی الله ست بانجام رساند شایان آن میگردد که معشوق باصالة بے شائبه ظلیت وبے توهم حالیت ومحلیت در وے ظهور فرماید وچون صفات ذاتیه معشوق را از ذات او تعالیٰ انفکاک نیست ناچار ظهور ذات مع الصفات در عین عاشق خواهد بود ودو قوس بحصول خواهد پیوست که قوس صفات وقوس ذات بود واین مقام اعلائے مقامات قَابَ قَوْسَیْنِ ست که متعلق بظهور اصلی ست بے شائبه ظلی واگر بعنایة الله سُبْحَانَہٗ عاشق صادق را کمال گرفتاری بذات معشوق پیدا شود بحدے که از اسم وصفت هیچ نخواهد درین وقت بفضل خداوندی جَلَّ سُلْطَانُہٗ اسم وصفت بتمام از نظر او بیخیزد وجز

ذاتِ ہیچ چیز ملحوظ و مشہود او نمیماند ہر چند صفات موجود باشند امّا مشہود او نبوند درین حال

رہبر اَوْ اَدْنٰی بظہور مے آید واز قوسین اثر نمیماند ازین مقامِ اعلیٰ چون ہبوط واقع شود قدمِ اول در عالمِ

خلق خواہد افتاد بلکہ در عنصرِ خاک خواہد نشست کہ آن عنصرِ پاک با وجودِ دُوری و مہجوری اَقرب

موجودات ست بعالمِ قدس عجب کاروبارست اگر عروج و صعود را اعتبار میکنیم عالمِ امر را اَقرب

موجودات میدانیم بلکہ اَخفائے عالمِ امر را از ہمہ اَقرب مییابیم بعالمِ قدس و چون بنزول و ہبوط

نظر مے اندازیم دولتِ قرب نصیبِ عالمِ خلق مییابیم بلکہ نصیبِ عنصرِ خاک میدانیم بلے نقطۂ

اُولیٰ از دائرہ چون جانبِ عروج او را ملاحظہ مینمائیم اقرب نقطہ بآن در جانبِ عروج نقطۂ ثانیہ

است ازان دائرہ و در جانبِ ہبوط کہ ملاحظہ نمودہ مے آید اقرب نقط بآن نقطۂ اولیٰ نقطۂ

اخیرِ آن دائرہ است این قدر فرق ست کہ آن نقطۂ ثانیہ در عروج معرض از نقطۂ اُولیٰ ست

و این نقطۂ اخیر مُقبل و متوجہ ہمان نقطۂ اُولیٰ ست شتّان ما بین المُعرِض والمُقبِل چہ نقطۂ

ثانیہ میل بظہورات نقطۂ اُولیٰ دارد و نقطۂ اخیر پشت بظہورات نمودہ ذاتِ ظاہر را خواہان ست

فاَین ہو من ذالک ۔ رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً وَّ ہَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۔ والسّلام علیٰ من اتّبع الہُدیٰ

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بسیادت مآب میر محمد نعمان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ ولایت عبارت از قرب الٰہی ست و خوارق و کرامات شرطِ آن نیست و در بیانِ حکم سجدۂ تحیۃ مر سلاطین را و ما یناسب ذٰلک اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی سیادت مآب اخوی اعزی میر محمد نعمان خوش وقت باشند

و بدانند کہ ظہورِ خوارق و کرامات شرطِ ولایت نیست و چنانچہ علما مکلّف بحصولِ خوارق و کرامات

نیستند اولیا نیز بظہورِ خوارق مکلّف نیند چہ ولایت عبارت از قرب الٰہی ست جلّ سلطانہ

کہ بعد از نسیانِ ماسوی باولیاء خود کرامت میفرماید شخصے را این قرب عطا فرمایند و از احوال

مغیبات محدثات هیچ اطلاع ندهند و شخصے دیگر باشد که او را هم این قرب دهند و هم اطلاع
بر مغیبات بخشند و شخصے ثالث را از قرب هیچ ندهند و اطلاع بر مغیبات بخشند شخص
ثالث از اهل استدراج ست و صفائے نفس او را بکشف مغیبات مبتلا ساخته است و در ضلالت
انداخته کریمه و یحسبون انهم علی شیء الا انهم هم الکاذبون استحوذ علیهم
الشیطان فانسٰهم ذکر الله اولٰئک حزب الشیطان الا ان حزب الشیطان هم
الخاسرون نشان حال شان ست و شخص اول و شخص ثانی که بدولت قرب مشرف اند از اولیاء
الله اند کشف مغیبات نه در ولایت شان مے افزاید و عدم کشف اینها نه در ولایت شان نقصان
مے آرد تفاوت آنها باعتبار درجات قرب ست بسا ست که صاحب عدم کشف صور غیبی از صاحب
کشف آن صور افضل بود و پیش قدم باشد بواسطه مزیت قربے که او را حاصل شده است صاحب
عوارف که شیخ الشیوخ ست و مقبول جمیع طوائف در کتاب عوارف خود تصریح باین معنی فرموده
است اگر کسے این سخن را از من باور نکند بآن کتاب رجوع نماید آنجا مذکور ست بعد از ذکر کرامات
و خوارق که این همه کرامات و خوارق مواهب حق اند جل سلطانه گاه هست که قومے را بآن
مکاشف سازند و این دولت را دهند و گاه هست که در مرتبه فوق آن قوم باشد شخصے ازین
طائفه که او را هیچ ازین کرامات و خوارق ندهند زیرا که این همه کرامات از برائے تقویت یقین عطا
میفرمایند و کسے را که صرف یقین داده شده است او را بآن کرامات حاجت نبود و این همه کرامات
دون ذکر ذات ست و دون تجوهر قلب ست بذکر که بالا ذکر یافته است انتهی و امام این
طائفه خواجه عبد الله انصاری که ملقب بشیخ الاسلام ست در کتاب منازل السائرین فرموده
است که فراست بر دو نوع ست فراست اهل معرفت ست و فراست اهل جوع و اهل ریاضت ست
فراست اهل معرفت متعلق بشناختن استعداد طلاب ست و شناختن اولیائے حق ست سبحانه
که بحضرت جمع و وصل گشته اند و فراست اهل ریاضت و ارباب جوع مخصوص بکشف صور و احوال

مغیبات ست که بمخلوقات تعلق دارند و چون اکثر از خلائق اہل انقطاع اند از جناب قدس
حق جل و علا و اشتغال بدنیا دارند دلہاے ایشان مائل بکشف صورست و باخبار از مغیبات
مخلوقات ست این معنی نزد ایشان عظیم ست و گمان میبرند که اینها اہل اللہ اند و خواص او یند
سبحانهٗ و اعراض مینمایند از کشف اہل حقیقت و متہم میسازند اہل حقیقت را در آنچه از حضرت
حق سبحانهٗ اخبار مینمایند و میگویند که اینها اگر از اہل حق میبودند چنانچه گمان میبرند بر آئینه
این جماعه خبر میدادند از احوال غیبی ما و از احوال غیبی سایر مخلوقات و چون ایشانرا قدرت بر
کشف احوال ما نیست چگونه قدرت خواهد بود بر کشف اموریکه اعلیٰ ست از احوال مخلوقات و
تکذیب مینمایند فراست اہل معرفت را که بذات و صفات و افعال واجبی جل سلطانهٗ تعلق
دارد و باین قیاس فاسد خود محروم ماندند این جماعه از علوم و معارف صحیحه این بزرگواران
و ندانستند که حضرت حق سبحانهٗ و تعالیٰ حمایت این بزرگواران فرموده است از ملاحظه خلق
و مخصوص گردانیده است ایشانرا بجناب قدس خود جل و علا و مشغول ساخته است
ایشانرا از ماسواے خود از جهت حمایت ایشان و غیرتے که برایشان دارد و اگر ایشان باحوال
خلق متعرض میشدند صلاحیت حضور جناب قدس در ایشان نمیماند انتهیٰ کلامهٗ و امثال
این سخنان دیگر هم فرموده ست و من از حضرت خواجه خود قدس سره شنیده ام که میفرمودند
که شیخ محی الدین ابن العربی نوشته است که بعضے اولیاء کرام که کرامات و خوارق از ایشان بسیار
بظهور آمده است در آخر نفس از ظهور این کرامات نادم بودند و تمنی میکردند که کاش این همه
خوارق از ما بظهور نے آمدے و اگر تفاضل باعتبار کثرت ظهور خوارق بودے ندامت بر آن ظهور
معنی نداشتے **سوال** چون ظهور خوارق در ولایت شرط نبود ولی از غیر ولی چگونه متمیز
شود و محق از مبطل چه نوع جدا گردد **جواب** گو متمیز نشود و گو محق و مبطل ممتزج بود اختلاط
حق با باطل لازم این نشاء دنیوی ست علم بولایت ولی هیچ در کار نیست بسیارے از

اولیاء اللہ اند کہ بولایتِ خود اطلاع ندارند فکیف دیگرے را اطلاع بر ولایتِ شان لازم بود
در نبی از خوارق چارہ نبود تا نبی از غیر نبی متمیز شود کہ علم بہ نبوتِ نبی واجب ست و ولی چون
بشریعتِ نبی خود دعوت مینماید معجزۂ نبی اورا کافی ست اگر ولی بما ورای شریعتِ نبی خود دعوت
مینمود از خارق چارہ نبود و چون دعوتِ او مخصوص بشریعتِ نبی ست خارق ہیچ در کار نسبت
علما دعوت بظاہرِ شریعت مینمایند و اولیا ہم دعوت بظاہرِ شریعت مینمایند و ہم دعوت
بباطنِ شریعت میفرمایند اول مریدان و طالبانِ حق را بتوبہ و انابت دلالت مینمایند و باتیانِ
احکامِ شرعیہ ترغیب میفرمایند و ثانیاً بذکرِ حق جل سلطانہٗ راہ مینمایند و تاکید میفرمایند کہ جمیع
اوقاتِ خود را مستغرقِ ذکرِ الٰہی جل سلطانہٗ دارد بحدیکہ این ذکر استیلا فرماید و غیرِ مذکور
ہیچ چیز را در دل نگذارد تا آنکہ نسیانے از جمیع ماسوی مذکور حاصل گردد کہ اگر بتکلف یادِ اشیا
نماید بیادش نیاید یقین ست کہ ولی را از برائے این دعوت کہ بظاہرِ شریعت و باطنِ شریعت
متعلق ست خوارق چہ در کارست پیری و مریدی عبارت ست ازین دعوت کہ بخارق کار
ندارد و بکرامات او را مساس نیست با آنکہ گوئیم کہ مریدِ رشید و طالبِ مستعد ہر ساعت در سلوک
طریق خوارق و کراماتِ پیر احساس مینماید و در معاملۂ غیبی ہر زمان از وے مددے میخواہد و میابد
و ظہورِ خوارق نسبت بدیگران در کار نیست اما نسبت بمریدان کرامات در کرامات و خوارق در
خوارق ست چگونہ مرید احساس خوارقِ پیر نکند کہ پیر دلِ مردۂ مرید را زندہ گردانیدہ است
و بمشاہدہ و مکاشفہ رسانیدہ نزدِ عوام احیائے جسدی عظیم الشان ست و نزدِ خواص احیائے
قلبی و روحی برہانِ رفیع الشان ست خواجہ محمد پارسا قدس سرہٗ در رسالۂ قدسیہ میفرماید کہ
احیائے جسدی بیشِ اکثر مردم چون اعتبار داشت اہل اللہ از ان احیا اعراض نمودہ باحیائے
روحی پرداختہ اند و متوجہ احیائے دلِ مردۂ طالب گشتہ اند و الحق کہ احیائے جسدی نسبت
باحیائے قلبی کالمطروح فی الطریق ست و نظر باین داخلِ عبث چہ این احیا سببِ حیات

(در رنگ چیزے کہ انداختہ شدہ است در راہ) (لغو و بے فائدہ) (جسدی)

زنونی نور الخلائق

عباس رفعت اللہ تعالیٰ

چندروزہ است و آن احیا وسیلۂ حیات دائمی ست بلکہ گوئیم کہ فی الحقیقت وجود اہل اللہ کرامتے
ست از کرامات و دعوت ایشان مر خلق را بحق جلّ سلطانہٗ رحمتے ست از رحمتہائے حق
جلّ سلطانہٗ و احیائے قلوب اموات آیتیست از آیتہائے عظمٰے ایشان امان اہل ارض اند
و غنیمت روزگارند بہم یمطرون و بہم یرزقون در شان شان ست کلام شان دوا
و نظر شان شفا ہم جلساء اللہ وہم قوم لا یشقی جلیسہم ولا یخیب انیسہم علامتے کہ
محق این طائفہ از مبطل اینہا جدا شود آنست اگر شخصے باشد کہ استقامت بر شریعت داشتہ
باشد و در مجلس او دل را بحضرت حق سبحانہٗ و تعالیٰ میلے و توجہے پیدا میگردد و برودتے
از ماسوی مفہوم میشود آن شخص محق ست و در عداد اولیاست علی تفاوت الدرجات
این ہم نظر بارباب مناسبت ست بے مناسبت محض محروم مطلق ست ۵
ہر کہ او روے بہ بہبود نداشت ٭ دیدن روے نبی سود نداشت ٭ و در مکتوب شریف
شمّہ از حسن نشأۂ خدا طلبی سلطان عہد اندراج یافتہ بود و رمزے از عدالت والتزام احکام
شرعیہ رفتہ بود مطالعہ آن فرحت فراوان حاصل گردانید و ذوقے پیدا گشت حضرت حق سبحانہٗ
و تعالیٰ چنانچہ عالم را بنور عدل و عدالت بادشاہ وقت منور ساختہ است شریعت و ملت محمدیہ را
نیز بحسن اہتمام ایشان نصرت و عزت بخشد محبت آثارا بحکم الشرع تحت السیف رواج شریعت
غرا مربوط بحسن اہتمام سلاطین عظام ست این معنی چندگاہ ست کہ ضعف پیدا کردہ است
ناچار اسلام ضعیف گشتہ کفار ہند بے تحاشی ہدم مساجد مینمایند و در انجا تعمیر معبدہائے خود
میسازند در تانیسر درون حوض کرکہیت مسجدے بود و مقبرۂ عزیزے آنرا ہدم کردہ بجائے آن
دیہرۂ کلان راست ساختہ اند و نیز کفار برملا مراسم کفر بجامے آرند و مسلمانان در اجرائے اکثر
احکام اسلام عاجز اند روز ایکادسی ہنود کہ ترک اکل و شرب مینمایند اہتمام دارند کہ دران روز
در بلاد اسلام ہیچ مسلمانے در بازار نان نپزد و نفروشد و طعام نپزند و نفروشند و در ماہ

۴ دلیری و بے باکی ۱۲ ۵ معبد قوم سکھ کہ پیروان نانک اند کہ بانی مذہب ایشانست ۱۲ المصحح سلمہ اللہ تعالےٰ

مبارکِ رمضان بر ملا نان و طعام میپزند و میفروشند و هیچکس از زبونیِ اسلام منع آن نمیتواند نمود افسوس صد هزار افسوس بادشاهِ وقت از ماست و ما فقیران باین زبونی و خرابی یا اکرام و اعزاز این صاحب دولتان اسلام رونق داشت و علما و صوفیه معزز و محترم بودند و بتقویت اینها در ترویجِ شریعت میکوشیدند شنیده ام که روزے صاحبقران امیر تیمور گورگان علیہ الرحمۃ بکوچۂ بخارا میگذشت اتفاقاً درویشان خانقاہِ حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہٗ دران کوچہ گلیمہائے خانقاہِ خواجہ را مے افشاندند و از گرد پاک میکردند امیر از حسن نشاء مسلمانی کہ داشت دران کوچہ توقف فرمود تا گردہائے خانقاہ را عبیر و صندلِ خود ساختہ بہ برکات و فیوض درویشان مشرف گردد بگر باین تواضع و فروتنی کہ با اہل اللہ نمودہ بود بحُسنِ خاتمہ مشرف گشت منقول ست کہ حضرتِ خواجہ نقشبند قدس سرہٗ بعد از وفاتِ امیر میفرمودند تیمور مرد و ایمان برد میدانید کہ در خطبہ روزِ جمعہ نام سلاطین را کہ در زینہ پایان فرود آمدہ میخوانند وجہش چیست آن تواضعیست کہ سلاطینِ عظام نسبت بآن سرور و بخلفاء راشدین او علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات نمودہ اند و جائز نداشتہ اند کہ اسامی ایشان با اسامی اکابر دین در یک درجہ مذکور شود شکر اللہ تعالیٰ سعیہم

تذییل اے برادر سجدہ کہ عبارت از جبین بر زمین نہادن ست متضمنِ نہایت تذلل و انکسار ست و مشتمل بر کمالِ تواضع و فروتنی ست لہذا این قسم تواضع را مخصوص بعبادتِ واجب الوجود جل سلطانہٗ داشتہ اند و غیرِ او را سبحانہٗ تجویز نمودہ منقول ست کہ حضرتِ پیغمبر علیہ و علیٰ آلہٖ الصلوٰۃ و السلام روزے براہے میرفتند اعرابی آمدہ معجزہ طلبید تا ایمان آرد آن سرور فرمودہ علیہ و علیٰ آلہٖ الصلوٰۃ و السلام آن درخت را بگو کہ پیغمبر ترا میطلبد آن درخت از جائے خود جنبیدہ متوجہِ خدمت آن حضرت گشت علیہ و علیٰ آلہٖ الصلوٰۃ و السلام آن اعرابی چون این حال را مشاہدہ نمود اسلام آورد بعد ازان گفت یا رسول اللہ اگر فرمائی ترا سجدہ کنم فرمود غیر خدا را جل شانہٗ سجدہ جائز نیست غیر حق را جل سلطانہٗ اگر سجدہ تجویز مینمودم میگفتم کہ زن شوہر خود را سجدہ کند

بعضے از فقہا ہر چند سجدہ تحیت بسلاطین تجویز نمودہ اندا ما لائق حال سلاطین عظام آنست که درین امر بحضرت حق سبحانہ و تعالی تواضع نمایند واین نہایت تذلل وانکسار را بغیر او تعالی تجویز نکنند حضرت حق سبحانہ و تعالی عالمی را مسخر ایشان گردانیدہ است و محتاج ایشان ساختہ شکر این نعمت عظمی بجا آوردہ تواضع چنین را که منبئ از کمال عجز و انکسارست بجناب قدس او تعالی مسلم دارند و درین امر با او شرکت نجویند ہر چند جمعے تجویز این معنی نمایند اما حسن تواضع ایشان باید که تجویز این معنی نکنند ہل جزاء الاحسان الا الاحسان چون بادشاہ وقت از اقصائے ممالک خود مراجعت فرمودہ بدار الخلافہ آمدہ است محتمل کہ این فقیر بمشیت حق سبحانہ درین نزدیکی بدار الخلافہ خود را رساند والباقی عند التلاقی والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات العلی

مکتوب (۹۳) نود وسیوم

بخواجہ ہاشم بدخشی کشمی صدور یافتہ در بیان آنکه ہر کدام از لطائف عالم خلق و عالم امر ہم ظاہر دارد وہم باطن دارد ولحوق این باطن باسم قیوم عارف راست و در بیان آنکه عارف در وقت نزول بکلیت ظاہر و باطن متوجہ دعوت و عبادت ست عالم خلق و عالم امر عارف تام المعرفۃ ہر چند ہر دو داخل ظاہر و صورت اند نسبت باسم قیوم کہ وجہ خاص اوست کہ فی الحقیقت باطن و حقیقت آن عارف ست چنانچہ تحقیق آن در مکتوبے تحریر یافتہ است اما چون این ظاہر و صورت را بحدت نظر کہ بمحض فضل خداوندی جل سلطانہ موہبت گشتہ ست ملاحظہ نمائیم اینجا نیز ظاہر و باطن پیدا میگردد و صورت و حقیقت ہویدا میشود نہ آنکه عالم خلق را بتمام ظاہر یا بیم و عالم امر را باطن چنانچہ جمعے گمان بردہ اند بلکہ در ہر لطیفہ از لطائف عالم خلق و عالم امر ہم صورت ست وہم حقیقت عنصر خاک ہم ظاہر دارد وہم باطن وہمچنین اخفا را ہم ظاہر ست و

هم باطن و این باطن که بعالم خلق و عالم امر تعلق دارد روز بروز بتوسّل اعمال صالحه بلکه بمحض موهبت
خداوندی جلّ سلطانه کم کم بآن باطن که باسم قیّوم مربوط ست ملحق میگردد تا بحدیکه ازین
باطن هیچ اثرے نمیماند و بجز ظاهر صرف هرچه بود مختفی میگردد و الحاق این باطن باسم قیّوم
باین معنی ست که این باطن دران اسم حال میگردد و یا بآن اسم اتحاد پیدا میکند که آن اتحادات
سُبحان مَن لَا یَتغیّرُ بذاتِه وَلَا بِصفاتِه وَلَا فِی اَسمائِه بِحُدُوثِ الاَکوانِ بلکه این باطن
را بآن اسم نسبتے پیدا میشود مجهول الکیفیة که موهم حلول و اتحاد میگردد فی الحقیقت نه حلول ست
و نه اتحاد که مستلزم قلب حقیقت امکان ست بحقیقت وجوب تعالت و تقدست که محال
عقلی ست و در شریعت زندقه است و آن ظاهر صرف که باقی میماند هرچند از عالم شهادت ست
که مشهود و مرئی ست اما منصبغ برنگ باطن ست اگرچه باطن از حیطهٔ شهود و ادراک برآمده
است و ملحق بغیب گشته و رنگ بیچونی پیدا کرده زیراکه چون تا رنگ بیچونی پیدا نکند و از حیطهٔ
ادراک چون بیرون نرود و رخت از شهادت بغیب نکشد از بیچون حقیقی نصیبے نیابد و از غیب
الغیب مطلع نگردد باید دانست که این ظاهر باقی مانده را تمام رو بخلق ست و طاعات و عبادات
شرعیه باو مربوط ست و معاملهٔ دعوت و تکمیل نیز باو منوط و باطن این عارف صاحب تکمیل
خواه تعلق بمراتب امکان دارد خواه متعلق بمقامات وجوب بود نیز متوجه ظاهر ست و بهرچه
ظاهر رو دارد روے او نیز همان سوے ست از جهت تکمیل و تربیت و تتمیم عبادت چه این
دار دار عمل ست و این موطن موطن دعوت ست حقیقت شهود و مشاهده در آخرت ست
و معاملهٔ کشف و معاینه در پیش ست عبادت معبود جلّ سلطانه درین موطن به از استغراق
در معبود ست تعالی و انتظار مطلوب اینجا که ناشی از محبت ست به از استهلاک در مطلوب ست
ارباب سکر این را باور دارند یا نه و این توجه ظاهر و باطن که عارف صاحب تکمیل را بجانب
خلق پیدا شده ست تا زمان بلوغ اجل ست که منتهاے مقام دعوت ست و چون اجل رسید

بر جسر موت بر آمده قدم در کوئے وصال محبوب خواہد نہاد و بدولت وصل و اتصال بے مزاحمت اغیار مشرف خواہد گشت ؎ هَنِيئًا لِاَرْبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا + وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِينِ مَا يَتَجَرَّعُ + رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ وَالْبَرَكَةُ عَلٰى خَيْرِ خَلْقِ اللّٰهِ وَعَلٰى اِخْوَانِهِ الْكِرَامِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الْعِظَامِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامِ

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

بمولانا عبد القادر انبالی صدور یافتہ دربیان حقیقت فنا و بقا و جدا شدن عدم از صورت و حقیقت عارف و نسبت مجاورت بہم رسانیدن بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ حقائق ممکنات بعلم این فقیر چنانچہ دربعض مکاتیب نوشتہ است عبارت از عدمات ست کہ منشاء ہر شر و نقص ست باعکوس صور علمیہ اسما و صفات الٰہی جلّ شانہٗ کہ دران عدمات ظہور یافتہ اند غایۃ ما فی الباب آن عدمات دررنگ ہیولیٰ اند و آن عکوس دررنگ صورت کہ در ہیولیٰ حال گشتہ ست تشخص و تمیز عدمات بآن عکوس ظاہرہ است و قیام آن عکوس بآن عدمات متمیزہ و این قیام دررنگ قیام عرض بجوہر نیست بلکہ دررنگ قیام صورت ست کہ بہ ہیولیٰ گفتہ اند و تشخص ہیولیٰ را بالصورت داشتہ اند و چون بتوفیق اللہ تعالیٰ سبحانہٗ سالک متوجہ جناب قدس خداوندی جلّ شانہٗ بذکر و مراقبہ میگردد و ساعۃً فساعۃً از ماسوے اعراض مینماید آن عکوس صور علمیہ اسما و صفات واجبی جلّ سلطانہٗ درہر آن قوت و غلبہ پیدا میکند و بر قرین خود کہ عدمات ست استیلا و تسلط میابد اَلَا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغٰلِبُوْنَ معاملہ تا بجائے میرسد کہ عدمات کہ ہمچون اصل و ہیولیٰ بودہ است مرعکوس را رو بہ استتار مے آرند بلکہ تمام از نظر سالک مختفی میگردند و غیر از عکوس با اصول و اصول اصول خود در نظر او نمے ماند بلکہ عکوس

ع ؎ قرین بمعنے مصاحب و ہمنشین ۱۲

که مرایای اصول خود اند نیز از نظر مختفی میگردند چه مرایا را از اختفا چاره نبود آین مقام مقام فناست
و بس بلند ست و اگر این سالکِ فانی را بقا بخشند و بعالم باز گردانند عدمِ خود را دررنگِ پوستِ
تنگ که وقایهٔ بدن ست خواهد یافت و نزدیک ست که از غایت بے مناسبتی که بعدم پیدا
کرده ست تعبیر از ان به پیراهنِ شعر نماید و از خود مباین یابد اما فی الحقیقة درین موطن عدم
از روی مباین نشده است و داخلِ مظانِ انای اوست بالجمله عدم درین مقام جزوِ مغلوب و
مستور اوست و از اصالتیکه داشت فرود آمده است و تابع بلکه قائم بآن عکوس که باو قیام
داشته اند گشته است و این فقیر سالها درین مقام بوده است و عدمِ خود را دررنگِ پیراهنِ شعر
از خود جدا می یافته و بعد اللتیا و التی چون عنایاتِ بیغایاتِ خداوندی جل سلطانه شاملِ
حالِ او گشت دید که آن جزوِ مغلوب ازین ترکیب انحلال یافته مفارقت گزید و تشخیصے که بحصولِ
آن عکوس پیدا کرده بود مفقود ساخت و بعدمِ مطلق گویا ملحق گشت دررنگِ آنکه صورتے
را بر کالبد راست سازند و قیامِ آن بآن کالبد دهند و چون صورت درست شود و ثبات و رسوخ
پیدا کند آن کالبد را شکنند و قیامِ او را از کالبد دور ساخته بخود قائم دارند و درما نحن فیه نیز
این عکوس که قیام باو داشتند دریافت که قیام بخود بلکه باصولِ خود پیدا کردند این دم اطلاقِ
لفظِ انا نه بر عکوس و بر اصولِ آن عکوس نماند و جزو عدمی گویا باو مساس نداشت و دریافت
که حقیقتِ فنا درین موطن صورت بست فنائے سابق گویا صورتِ این فنا بوده است و ازین
مقام چون ببقا آورند و بعالم باز گردانیدند آن عدم را که نسبتِ جزئیت داشت و اصالت و
غلبه مر او را بود باز گردانیده مجاور و قرینِ او ساختند و از حقیقت و صورتِ او مباین گردانیده
از اطلاقِ لفظِ انا بیرون کردند و از برائے حکم و مصالح آن را باز دررنگِ پیراهنِ شعر پوشانیدند
و درین حالت اگرچه عدم را باز آوردند اما قیامِ آن عکوس را بآن وابسته نساختند بلکه عدم را
بآن عکوس قیام بخشیدند چنانچه در بقائے سابق گذشت هرگاه درآن بقا این نسبت باشد

اینجاکه حقیقتِ بقاست این نسبت بروجہ اتم خواہد بود وغایۃُ مافی الباب جامہ را بعد از لباس برصاحب جامہ تاثیرست چہ اگر جامہ گرم ست لابس بگرمی متاثر میگردد واگر سرد ست بسردی متاثر میگردد وہمچنین این عدم مانندِ جامہ را در خود تاثیرے یافت واثرِ اورا در تمام بدن ساری دید اما میداند کہ این تاثیر وسرایت بیرونی ست نہ درونی عرضی ست نہ ذاتی از مجاور خارج آمدہ است نہ از مجانس داخل اگر شر ونقص ست کہ ازان عدم ناشی گشتہ ہم عرضی ست وخارجی نہ ذاتی وصلی صاحب این مقام ہرچند با سائر مردم در بشریت مشارکت دارد ودر صدورِ صفات بشریت با دیگران مساہم اما از روے واز ابنائے جنس وے ظہورِ صفاتِ بشریت عرضی ست کہ از مجاور آمدہ ست ودیگران را ذاتی وصلی شتّان ما بینہما عوام مشارکتِ صوری را ملاحظہ نمودہ خواص بلکہ اخص خواص را در رنگِ خودہا تصور کردہ در مقامِ انکار واعتراض مے آیند ومحروم میمانند کریمہ فقالوا ابشر یھدوننا فکفروا وکریمہ وقالوا مالِ ھٰذا الرسول یاکل الطعام ویمشی فی الاسواق نشانِ حالِ شان ست بعنایۃ اللہ سبحانہ ہرچہ از صفاتِ بشریت در خود مے بیند مے یابد کہ حالِ آن صفات آن عدم مجاور ست کہ در کلیت دویدہ است وسرایت کردہ ست وخود را بتمام وکمال ازان صفات پاک ومبرا میابد وشمہ ازان در خود احساس نمیکند للہ سبحانہ الحمد والمنۃ علی ذٰلک این صفات کہ بسبب مجاور ظاہر میشود در رنگ آنست کہ شخصیکہ لابس لباسِ سرخ ست بسرخی لباسِ مجاور سرخ مینماید ابلہان چون تمیز ندارند سرخی مجاور شخصے را سرخی آن شخص دانستہ حکمہائے خلافِ واقع منتسب میسازند

ہرکس افسانہ بخواند افسانہ است | وآنکہ دیدش نقد خود مردانہ است

آب نیل ست وبقبطی خون نمود | قوم موسے رانہ خون بود آب بود

ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ھدیتنا وھب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوھاب والسلام علی من اتبع الھدیٰ

مکتوب نود و پنجم (۹۵)

بمقصود علی تبریزی در سوالِ او از کفرِ حقیقی و اسلامِ حقیقی صدور یافت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفۂ شریفہ رسید استفسارِ بعضے از سخنانِ
صوفیہ رفتہ بود مخدوما وقت و مکان ہر چند تقاضائے گفت و نوشت نمیکند اما سوال را از جواب
چارہ نبود بضرورت چند کلمہ نوشتہ آمد مجملِ کلام در حلِ جمیعِ آن مسائلہا آنست کہ در شریعت
چنانچہ کفر و اسلام ست در طریقت نیز کفر و اسلام ثابت ست و چنانچہ در شریعت کفر شرارت
و نقص ست و اسلام کمال ست در طریقت نیز کفرِ طریقت نقص ست و اسلامِ طریقت کمال
کفرِ طریقت عبارت از مقامِ جمع ست کہ محلِ استتار ست و تمیزِ حق از باطل درین موطن مفقود ست
چہ مشہودِ سالک درین موطن در مرایائے جمیلہ و رذیلہ جمال وحدتِ محبوب ست پس خیر و شر و
کمال و نقص را جز مظاہر و ظلال آن وحدت نمییابد لاجرم نظرِ انکار کہ ناشی از تمیز ست در حق
او معدوم ست ناچار ہمہ در مقامِ صلح ست و ہمہ را بر صراطِ مستقیم مییابد و باین کریمہ ترنم مینماید
مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌۢ بِنَاصِیَتِهَا اِنَّ رَبِّیْ عَلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ و گاہے مظہر را عینِ ظاہر
دانستہ خلق را عینِ حق مے انگارد و مربوب را عینِ رب میداند این ہمہ گلہاست کہ از
مرتبۂ جمع مے شگفد منصور درین مقام گوید ؎ کَفَرْتُ بِدِیْنِ اللّٰہِ وَالْکُفْرُ وَاجِبٌ +
لَدَیَّ وَعِنْدَ الْمُسْلِمِیْنَ قَبِیْحٌ + این کفرِ طریقت بکفرِ شریعت مناسبتِ تمام دارد ہر چند
کافرِ شریعت مردود ست و مستحقِ عذاب و کافرِ طریقت مقبول ست و مستوجبِ درجات چہ
آین کفر و استتار از غلبۂ محبتِ محبوبِ حقیقی ناشی شدہ است و غیر محبوب ہمہ را فراموش کردہ ست
پس مقبول بود و آن کفر از استیلائے جہل و تمرد پیدا گشتہ ناچار مردود باشد و اسلامِ طریقت
عبارت از مقامِ فرق ست بعد الجمع کہ موطنِ تمیز ست و حق از باطل و خیر از شر اینجا متمیز ست

این اسلامِ طریقت را با اسلامِ شریعت مناسبتِ تمام ست بلکه چون اسلام شریعت بکمال میرسد
نسبتِ اتحاد با این اسلام پیدا میکند بلکه هر دو اسلام اسلامِ شریعت اند فرق در میانِ اینها بظاهرِ شریعت
و باطنِ شریعت ست و بصورتِ شریعت و حقیقتِ شریعت مرتبهٔ کفرِ طریقت از اسلام
صورتِ شریعت بلندتر ست هرچند نسبت با اسلامِ حقیقتِ شریعت پست و ادون ست
ع آسمان نسبت بعرش آمد فرود + ورنه بس عالی ست پیشِ خاک تود + و از مشایخ
قدس الله تعالیٰ اسرارهم هرکه به شطحیات تکلم نموده است و سخنانِ مخالفِ ظاهرِ شریعت
گفته همه در مقامِ کفرِ طریقت بوده است که موطنِ سکر و بے تمیزی ست بزرگانیکه بدولت
اسلامِ حقیقت مشرف گشته اند از امثالِ این سخنان پاک و مبرا اند و بظاهر و باطن اقتدا
با نبیا دارند و متابعِ ایشان اند علیهم الصلوات والتسلیمات پس شخصیکه تکلم بشطحیات نماید
و با همه در مقامِ صلح باشد و همه را بر صراطِ مستقیم انگارد و در میانِ حق و خلق اثباتِ تمیز
نکند و بوجودِ اثنینیت قائل نبود اگر آن شخص بمقامِ جمع رسیده است و بکفرِ طریقت متحقق
گشته است و نسیانِ ماسویٰ فرموده مقبول ست و سخنانِ او ناشی از سکر اند و از ظاهر مصروف
و اگر آن شخص بحصولِ این حال و بے وصول بدین جا ولی از کمال با این سخنان متکلم ست و همه
را بر حق و بر صراطِ مستقیم میداند و تمیزِ باطل از حق نمے نماید از زنادقه و ملاحده ست که مقصود شان
ابطالِ شریعت ست و مطلوبش رفعِ دعوتِ انبیا که رحمتِ عالمیان اند علیهم الصلوات والتحیات
پس این کلماتِ خلافیه هم از محق صادر میشوند و هم از مبطل محق را آبِ حیات اند و مبطل را
سمِ قاتل در رنگِ آبِ نیل که بنی اسرائیل را آبِ خوشگوار بوده و قبطی را خونِ ناگوار این مقام
مزلة الاقدام ست جمِ غفیر از اهلِ اسلام به تقلیدِ سخنانِ اکابرِ اربابِ سکر از صراطِ مستقیم
منحرف گشته پس کوچهای ضلالت و خسارت افتاده اند و دین خود را برباد داده اند ندانسته
اند که قبولِ این سخنان مشروط بشرائط ست که در اربابِ سکر موجود اند و در ایشان مفقود معظم

این شرائط نسیان ما سوای حق ست سبحانہ کہ دہلیز آن قبول ست و مصداق امتیاز محق از مبطل استقامت بر شریعت ست و عدم استقامت بر شریعت آنکہ محق ست با وجود سکر و بے تمیزی سر موے ارتکاب خلاف شریعت نخواہد نمود منصور با وجود قول انا الحق در ہر شب در زندان با زنجیر گران پانصد رکعت نماز نافلہ ادا میکرد و طعامیکہ از دست ظلمہ بآن میرسید اگرچہ از وجہ حلال بودہ نمیخوردہ و آنکہ مبطل ست اتیان احکام شرعیہ بروے چون کوہ قاف گران ست کریمہ کبر علی المشرکین ما تدعوھم الیہ نشان حال شان ربنا اتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا والسلام علی من اتبع الھدی ط

مکتوب (۹۶) نود و ششم

بخواجہ ابو الحسن بہا بدخشی الکشمی صدور یافتہ در حل آنکہ پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ واصحابہ وسلم در مرض موت طلب قرطاس فرمودند تا چیزے نویسند و حضرت فاروق با جمعے از صحابہ منع آن نمودند بچندین وجہ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی **سوال** حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ در مرض موت قرطاس طلبیدند و فرمودند ایتونی بقرطاس اکتب لکم کتابا لن تضلوا بعدی و حضرت فاروق رضی اللہ تعالی عنہ با جمعے دیگر از اصحاب کرام رضی اللہ تعالی عنھم منع اتیان قرطاس نمودند و حضرت فاروق رضی اللہ تعالی عنہ گفت حسبنا کتاب اللہ و گفت اھجر استفھموہ و حضرت رسالت علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ ہرچہ میفرمودند از روے وحی میفرمودند کما قال اللہ تعالی وما ینطق عن الھوی ان ھو الا وحی یوحی و منع رد وحی کفر ست کما قال اللہ تعالی ومن لم یحکم بما انزل اللہ فاولئک ھم الکفرون و ایضا تجویز ہجر و ہذیان بر پیغامبر مستلزم رفع اعتماد ست

از احکامِ شرعیهٔ او وآن کفر والحاد و زندقه است حلِّ این شبهه قویه چیست بدان اَرْشَدَكَ
اللّٰهُ تَعَالٰی وَهَدَاكَ سَوَآءَ الصِّرَاطِ این شبهه وامثالِ این شبهه را که جمعی بر حضرات خلفاء ثلثه
رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُمْ وبر سائرِ صحابهٔ کرام رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُمْ ایراد مینمایند وباین تشکیکات
ردِّ ایشان میخواهند اگر بر سرِ انصاف بیایند وشرفِ صحبتِ خیر البشر را عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ قبول نمایند وبدانند که نفوسِ ایشان در صحبتِ خیر البشر عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
از هوا وهوس مُزکّٰی شده بودند وسینهای شان از عداوت وکینه پاک گشته ودانند که ایشانند
اکابرِ دین وکبرائے اسلام که بذل نموده اند طاقتهائے خود را در اعلائے کلمهٔ اسلام ودر نصرت
سیّدِ انام وانفاق فرموده اند اموالِ خود را در اعلائے کلمهٔ اسلام از برائے تائیدِ دینِ متین در
لیل ونهار ودر سرّ وجهار وگذاشته اند عشائر وقبائلِ خود را واولاد وازواجِ خود را واوطان و
مساکنِ خود را وعیون وزروعِ خود را واشجار وانهارِ خود را از جهتِ محبتِ رسول عَلَیْهِ وَعَلَیْهِمُ
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وایثار نموده اند نفسِ رسول اللّٰه را بر محبتِ نفوسِ خویش واختیار کرده اند
محبتِ رسول را بر محبتِ خویش وبر محبتِ ذریّات واموالِ خویش وایشانند مشاهدانِ وحی و
مَلَک وبینندهائے معجزات وخوارق تا آنکه غیبِ ایشان شهادت گشته است وعلمِ شان
عین شده وَهُمُ الَّذِیْنَ اَثْنَی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِمْ فِی الْقُرْاٰنِ الْمَجِیْدِ ۰ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ
ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِی التَّوْرٰىةِ وَمَثَلُهُمْ فِی الْاِنْجِیْلِ ۰ هرگاه جمیع اصحاب کرام درین کرامات شریک
باشند از اکابر صحابه که خلفاء راشدین باشند از بزرگیهائے ایشان چه وانماید همان فاروق
که حضرت حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی در شانِ او رسولِ خود را فرموده یٰۤاَیُّهَا النَّبِیُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ
اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ابن عباس رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُمَا فرموده است که سببِ نزولِ این آیهٔ
کریمه اسلامِ حضرت فاروق است رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ بعد از حصولِ نظرِ انصاف وبعد از قبولِ
شرفِ صحبتِ خیر البشر عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وبعد از دانستنِ بزرگیهائے وعلوّ

۱۲ یعنی بیکس یعنی بے یار و مددگار ۱۲ یعنی
در جواب سکوت یعنی
۱۳ جمع صحیح یعنی
درینجا نیز تشبیه ایشان ۱۲
۱۴ ایشان درین باب ایشان
دراعتقادِ ایشان از ائمهٔ موصوفه
در قرآن مجید ۱۲ و رضوا
رضی اللہ عنہم ورضوا عنہ
عنہ یعنی خوشنود از ایشان
ترجیح دادن

در تورات وصف ایشان
در انجیل ۱۲
این کریمه واقع است در
سورهٔ انفال وپاره ده ۱۲
یعنی اے نبی کفایت است
ترا خدا وکسانیکه پیروی تو
کردند از ایمان داران
ابتعک علی الاسم الجلالة
وفی الآیة وجه آخر وهو
العطف علی الضمیر المجرور
فی حسبك فافهم ۱۲

درجاتِ اصحابِ کرام علیہمُ الرّضوان آن جماعہ اعتراض کنندگان وتشکیک پیدا آرندگان نزدیک ست کہ این شبہہا را در رنگِ مغالطہائے وسفسطہائے زراندودہ تصوّر نمایند واز درجہ اعتبار ساقط کنند اگرچہ مادّہ غلط این شبہہا تشخیص نکنند ومحلّ سفسطہ را تعیین ننمایند لا اقلّ مجملاً این قدر شاید دانند کہ مؤدّائے این تشکیکات وحاصلِ این شبہات بے تحصیل بلکہ مصادم بداہت وضرورتِ اسلامیہ ہست ومردود ومطرود بکتاب وسنت ست معَ ذٰلکَ در جوابِ آن سؤال ودر تعیینِ موادِ غلطِ آن شبہہ چند مقدمہ بعونِ اللہِ سُبحانہٗ نوشتہ مے آید استماع نمایند حلّ این اشکال بروجہ کمال منتفی بر چند مقدمہ است ہر چند ہر مقدمہ جوابیست علاحدہ **مقدمہ اوّل** آنکہ جمیع منطوقات ومعقولات آنحضرت علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰۃُ والتّحیّۃُ بموجبِ وحی نبودہ وکریمہ وَمَا یَنْطِقُ عَنِ الْہَوٰی مخصوص بنطقِ قرآنی ست کَمَا قالہٗ اہلُ التفسیرِ ونیز اگر جمیع منطوقاتِ او علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ بموجبِ وحی بودے بر بعضے مقولاتِ او علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ از نزدِ حق جلّ شانہٗ اعتراض وارد نگشتے وعفو از ان گنجایش نداشتے قالَ اللہُ تعالیٰ خطاباً لنبیہٖ علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ عَفَا اللہُ عَنْکَ لِمَ اَذِنْتَ لَہُمْ • **مقدمہ دویم** آنکہ در احکامِ اجتہادیہ ودر امورِ عقلیہ بموجبِ کریمہ فَاعْتَبِرُوْا یٰۤاُولِی الْاَبْصَارِ وکریمہ وَشَاوِرْہُمْ فِی الْاَمْرِ اصحابِ کرام را با آن سرور علیہِ وعلیہمُ الصّلواتُ والتّسلیماتُ گنجایشِ گفتگو بودہ ست وردّ وبدل مجال داشتہ چہ امر باعتبار وامر بمشورہ بے حصولِ ردّ وبدل صورت ندارد ودر قتل وفدیہ اساریٰ بدر کہ اختلاف واقع شدہ بود وحضرتِ فاروق بقتل حکم کردہ بود وحی موافقِ رائے فاروق آمد وبر اخذِ فدیہ وعید نازل گشت آن سرور فرمود علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ لَوْ نَزَلَ الْعَذَابُ لَمَا نَجَا غَیرُ عُمَرَ وسعدِ بنِ معاذٍ چہ سعد نیز اشارت بقتلِ آن اساریٰ نمودہ بود **مقدمہ سیوم** آنکہ سہو ونسیان بر پیغامبر جائز ست بلکہ واقع علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ در حدیثِ ذی الیدین آمدہ کہ

آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در نماز فرض رباعی بر دو رکعت سلام دادند ذوالیدین
عرض کردہ اقصرت الصلوٰۃ ام نسیت یا رسول اللہ بعد از ثبوت صدق قول ذی الیدین
آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام برخاستہ دو رکعت دیگر با آن منضم ساختند وسجدہ
سہو کردند ہرگاہ سہو ونسیان در حالت صحت وفراغت بمقتضائے بشریت جائز باشد صدور
کلام بقصد وبے اختیار در مرض موت در وقت استیلائے وجع بمقتضائے بشریت ازان سرور
علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام چرا جائز نباشد واعتماد از احکام شرعیہ برائے چہ مرتفع
شود زیرا کہ حضرت حق سبحانہ وتعالی بوحی قطعی آن سرور را علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ و
السلام اطلاع بر سہو ونسیان او میفرمودہ وصواب را از خطا متمیز میساخت چہ تقریر نبی بر
خطا مجوز نیست کہ مستلزم رفع اعتماد ست از احکام شرعیہ او پس ثابت شد کہ موجب رفع
اعتماد نفس سہو ونسیان نیست بلکہ تقریر بر سہو ونسیان موجب رفع اعتماد ست از احکام شرعیہ
او وآن تقریر مقرر ست کہ مجوز نیست مقدمہ رابع آنکہ حضرت فاروق بلکہ خلفاء ثلثہ
رضی اللہ تعالی عنہم مبشر بجنت اند بکتاب وسنت واحادیث بخصوص درباب بشارت جنت
ایشان از کثرت رواۃ ثقات توان گفت کہ بحد شہرت بلکہ بحد تواتر معنے رسیدہ باشد انکار
آن از جہل ست یا از عناد رواۃ احادیث صحاح وحسان اہل سنت اند کہ از اساتذہ خود کہ
صحابہ وتابعین باشند اخذ نمودہ اند ورواۃ جمیع فرق مخالفہ را اگر جمع کنند معلوم نیست کہ بعشر
عشیر اہل سنت برسند کما لایخفی علی المتتبع المتفحص المنصف وکتب احادیث اہل سنت مشحون
بہ بشارت این اکابر ست بہ بہشت واگر در کتب احادیث بعضے از فرق مخالفہ این بشارت را
روایت نکردہ باشند غم نیست کہ عدم روایت بشارت بر عدم بشارت دلالت ندارد واما ثبوت بشارت
این اکابر بہ بہشت در قرآن مجید پس ست بآیات متکثرہ منہا قال اللہ تبارک وتعالی والسابقون
الاولون من المہاجرین والانصار والذین اتبعوہم باحسان رضی اللہ عنہم ورضوا عنہ

وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَآ اَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ ، وَقَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی لَا یَسْتَوِیْ مِنْكُمْ مَّنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقٰتَلَ اُولٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِیْنَ اَنْفَقُوْا مِنْۢ بَعْدُ وَقٰتَلُوْا وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰی هرگاه جمیع صحابه که پیش از فتح و بعد از فتح انفاق و مقاتله کرده اند مبشّر به بهشت باشند اکابر صحابه که در انفاق و مقاتله و مهاجره اسبق اند چگویید و چه توان گفت و عظمیت درجات ایشان را چگونه درک نماید که چیست اہل تفسیر گفته اند که کریمهٔ لا یستوی در شان حضرت صدیق رضی اللّٰه تعالیٰ عنه نازل گشته است که اسبق سابقان ست در انفاق و مقاتله وقال سبحانه وتعالیٰ لَقَدْ رَضِیَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ یُبَایِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ امام محی السنة در معالم التنزیل از جابر نقل کرده رضی اللّٰه تعالیٰ عنه که پیغامبر صلی اللّٰه علیه وعلیٰ آله وسلم فرمود که بدوزخ نرود یک کس از انها که در تحت شجره بیعت کرده اند و این را بیعت الرضوان گویند چه حضرت حق سبحانه وتعالیٰ ازین قوم خشنود شد و شک نیست که تکفیر شخصے که مبشّر به بهشت باشد بکتاب و سنت کفر ست و از اقبح قبائح **مقدمهٔ خامس** آنکه توقف حضرت فاروق رضی اللّٰه تعالیٰ عنه در اتیان قرطاس نه از روئے ردّ و انکار بوده عیاذًا باللّٰه سبحانه من ذلك این قسم سوء ادب از وزرائے و ندمائے پیغمبرے که بخلق عظیم متصف ست چگونه باشد بلکه از ادنائے صحابی که یکبار یا دو بار بشرف صحبت خیر البشر مشرف گشته است این معنی متوقع نیست بلکه از عوام امت او که بدولت اسلام مستسعد گشته اند این قسم ردّ و انکار متوہم نیست فکیف کسیکه از اکابر وزرا و ندما باشد و از اعاظم مهاجرین و انصار بود این معنی تخیل نموده آید حضرت حق سبحانه وتعالیٰ وتقدس انصاف دہاد که با اکابر دین این قسم سوء ظن پیدا نکنند و نا فهمیده بهر کلمه و کلام مواخذه ننمایند بلکه مقصد حضرت فاروق استفهام و استفسار بوده چنانچه گفته استفهموه یعنی اگر بجد و اہتمام طلب قرطاس فرمایند آورده شود و اگر درین باب جد نداشته باشند درین وقت نازک تصدیع ایشان نباید داد چه اگر بوحی و امر طلب

قرطاس نموده اند بتاکید و مبالغه طلب قرطاس خواهند کرد و بآنچه مامور ند خواهند نوشت که تبلیغ
وحی بر نبی واجب ست و اگر این طلب بامر وحی نیست بلکه میخواهند که از روئے اجتهاد
و فکر چیزے نویسند وقت مساعدت آن نمیکند پایۂ اجتهاد بعد از ارتحال ایشان باقی ست
مستنبطان امت ایشان از کتاب که اصل اصول دین ست احکام اجتهادیہ را استنباط خواهند
نمود و هر گاه در حضور ایشان که آوان نزول وحی بوده استنباط مستنبطان را گنجایش بوده
بعد از ارتحال ایشان که زمان انقطاع وحی ست بطریق اولی استنباط و اجتهاد اولی العلم مقبول
خواهد بود و چون آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام درین باب جد و اہتمام نفرمودند
بلکہ ازین امر اعراض نمودند معلوم شد که از روئے وحی نبوده است و توقفے که برائے مجرد
استفسار بود هیچ مذموم نیست ملائکہ کرام از جہت استفسار و استعلام وجہ خلافت آدم علی
نبینا وعلیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام عرض کردند اتجعل فیہا من یفسد فیہا و یسفک
الدماء ونحن نسبح بحمدک ونقدس لک وحضرت زکریا در وقت بشارت ولادت حضرت
یحیے علی نبینا وعلیہما الصلوٰۃ والسلام گفتہ انی یکون لی غلام وکانت امراتی عاقرا وقد
بلغت من الکبر عتیا و حضرت مریم رضی اللہ تعالی عنہا گفتہ انی یکون لی غلام ولم
یمسسنی بشر ولم اک بغیا و حضرت فاروق ہم اگر برائے استفہام استفسار در اتیان قرطاس
توقف نموده باشند چه مضایقه است و چه شور و شر ست **مقدمہ سادس** آنکه حصول حسن ظن
بصحبت آن سرور و باصحاب آن سرور علیہ وعلیہم الصلوٰات والتسلیمات در کار ست و دانستن
آنکه بهترین قرون قرن او بوده است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و اصحاب و بهترین بنی
آدم بودند بعد از انبیا علیہم الصلوٰات والتحیات نیز در کار ست تا یقین شود که در بهترین قرون
بعد از ارتحال آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰات والتسلیمات جماعه که بهترین بنی آدم بوده اند
بعد از انبیاء علیہم الصلوٰات والتسلیمات بر امر باطل اجتماع نخواهند کرد و فسقه و کفره را جانشین

خیر البشر نخواهند ساخت و آنکه گفتیم که اصحاب کرام بهترین بنی آدم اند زیرا که این امت بنص قرآنی
خیر الامم ست و بهترین این امت ایشان اند چه هیچ ولی بمرتبه صحابی نرسد پس اندکے بر سر انصاف
باید آمد و باید فهمید که اگر منع اتیان قرطاس از حضرت فاروق کفر مے بود حضرت صدیق که
بنص قرآنی اتقاے این امت خیر الامم ست تنصیص بخلافت او نمیکرد و مهاجر و انصار که حضرت
حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید خود بر ایشان ثنا فرموده است و از ایشان راضی گشته
است و موعود بجنت ساخته است با او بیعت نمیکردند و جانشین پیغامبر نمیساختند و چون حسن
ظن بصحبت آن سرور و باصحاب آن سرور علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات که مقدمه
محبت ست حاصل گشت از مزاحمت این قسم شبهات نجات میسر شد و حدس بطلان این تشکیکات
پیدا آمد و اگر عیاذا بالله سبحانه حسن ظن بصحبت او و اصحاب او علیه و علیهم الصلوات و
التسلیمات پیدا نشد و بسوء ظن کشید این سوء ظن ناچار بصاحب آن صحبت و بصاحب آن
اصحاب نیز منجر خواهد شد بلکه بمولاے آن صاحب نیز خواهد رفت تشنّعا این امر انیک باید دریافت
ما آمن برسول الله من لم یوقر اصحابه قال علیه و علی آله الصلوة و السلام فی شان اصحابه
الکرام علیهم الرضوان من احبهم فبحبی احبهم و من ابغضهم فببغضی ابغضهم
پس محبت اصحاب مستلزم محبت او گشت علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و بغض
اصحاب مستلزم بغض او علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و التحیات و چون
این مقدمات معلوم گشت بے تکلف جواب آن شبهه و امثال آن شبهه حاصل شد بلکه اجوبه
متعدده بحصول انجامید چه هر مقدمه ازین مقدمات توان گفت که جوابے ست از اجوبه متعدده
چنانچه گذشت و مجموع این مقدمات بعون الله سبحانه حسم ماده این شبهه مینماید و در دفع این
تشکیک از نظر حدس مے آرد کما لا یخفی علی الفطن المنصف لفظ حدس بصرفه بزبان مے آرد
و الا امثال این تشکیکات بدیهی البطلان اند و مقدماتیکه در بیان بطلان آن شبهات آورده میشود

از قبیل تنبیهات ست بر آن بداهت بلکه این قسم شبهات و تشکیکات نزد این فقیر در رنگ آنست که شخصے ذی فنون نزد جماعهٔ ابلهان بیاید و سنگے را که محسوس ایشان بدلائل و مقدمات زر اندوده برایشان اثبات نماید که آن ذهب ست و این بیچارگان چون در دفع آن مقدمات مموهه عاجز اند و در تعیین مواد غلط آن دلائل قاصر ناچار در اشتباه مے افتند بلکه یقین بذهبیت آن سنگ مینمایند و حس خود را فراموش میسازند بلکه متهم میدارند زیرکے باید که اعتماد بر ضرورت حس نماید و مقدمات مموهه را متهم سازد و در ما نحن فیه نیز بزرگی و علو درجات خلفاء ثلثه بلکه بزرگی جمیع اصحاب کرام حضرت خیر البشر علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات بمقتضائے کتاب و سنت محسوس و مشاهد ست قادح و طاعن این بزرگواران که بدلائل زر اندوده قدح و طعن درایشان نماید آن طعن درایشان در رنگ قدح آن سنگ ست که در وجود آن نمایند و از راه ببرند رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَیْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَةً اِنَّکَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ۔ فَیَا لَیْتَ شِعْرِیْ مَا حَمَلَهُمْ عَلٰی سَبِّ اَکَابِرِ الدِّیْنِ وَ طَعْنِ کُبَرَآءِ الْاِسْلَامِ وَلَیْسَ طَعْنُ اَحَدٍ وَّ سَبُّ شَخْصٍ مِّنَ الْفَسَقَةِ وَ الْکَفَرَةِ مِمَّا یُعَدُّ فِی الشَّرْعِ عِبَادَةً وَّ کَرَامَةً وَّ فَضِیْلَةً وَّ وَسِیْلَةً اِلَی النَّجَاتِ فَکَیْفَ سَبُّ هُدَاةِ الدِّیْنِ وَطَعْنُ حُمَاةِ الْاِسْلَامِ وَمَا وَرَدَ فِی الشَّرْعِ اَنَّ سَبَّ اَعْدَآءِ الرَّسُوْلِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کَاَبِیْ جَهْلٍ وَاَبِیْ لَهَبٍ مَثَلًا وَّطَعْنَهُمْ مِمَّا یُعَدُّ عِبَادَةً وَّ کَرَامَةً بَلِ الْاِعْرَاضُ عَنْهُمْ وَعَنْ اَحْوَالِهِمْ اَوْلٰی وَاَنْسَبُ وَاَسْلَمُ عَنْ تَضْیِیْعِ الْوَقْتِ وَالْاِشْتِغَالِ بِمَا لَا یَعْنِیْهِ ۔ تِلْکَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا کَسَبَتْ وَلَکُمْ مَّا کَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُوْنَ عَمَّا کَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ۔ حضرت حق سبحانه وتعالی در قرآن مجید در صفت اصحاب پیغمبر علیه و علیهم الصلوة والسلام رُحَمَآءُ بَیْنَهُمْ میفرماید پس در حق این بزرگواران گمان عداوت و کینه با یکدیگر بردن منافی نص قرآنی ست و نیز اثبات عداوت و کینه درین بزرگواران قدح در فریقین پیدا میکند و رفع امان از طائفتین

مینماید پس ہر دو فریق از اصحاب لازم مے آید کہ مطعون باشند عیاذاً باللہِ سُبحانہ مِن ذٰلِکَ وبہترین بنی آدم بعد از انبیا علیہم الصّلوات والتّسلیمات بدترین مردم باشند وبہترین قرون بدترین قرون باشند چہ اہل آن قرن ہمہ این زمان بعداوت وکینہ متّصف گشتہ اند ہیچ مسلمانے باین امر جرأت ننماید واین معنی را تجویز نکند چہ قسم بزرگی ست حضرت امیر را رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ خلفاء ثلٰثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم معادی او باشند وحضرت امیر را باین حضرات عداوت مبطنہ بود واین خود قدح طرفین ست چرا بایکدگر چون شیر وشکر نباشند وفانی در یکدگر نبوند امر خلافت نزد این بزرگواران مرغوب ومطبوع نبودہ ست تا سبب عداوت وکینہ بود۔ اَقِیْلُوْنِیْ از حضرت صدّیق معروف ومشہورست وحضرت فاروق میفرمود اگر خریدارے پیدا شود این خلافت را بیک دینار بفروشم وحضرت امیر کہ با معاویہ جنگ وجدل فرمودہ نہ بواسطہ میل ورغبت در امر خلافت بودہ ست بلکہ قتال با بُغاۃ فرض میدانستہ ست ودفع ایشانہا میکردہ قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَاظَمَ وَتَعَالٰی فَقَاتِلُوا الَّتِیْ تَبْغِیْ حَتّٰی تَفِیْءَ اِلٰی اَمْرِ اللّٰہِ۔ غایۃ ما فی الباب چون محاربان حضرت امیر باغیان متاوّل اند وصاحب رائے واجتہاد اند اگرچہ درین اجتہاد مخطی باشند از طعن وملامت واز تفسیق وتکفیر دور اند حضرت امیر در شان ایشان میفرماید اِخْوَانُنَا بَغَوْا عَلَیْنَا لَیْسُوْا کَفَرَۃً وَّلَا فَسَقَۃً لِمَا لَھُمْ مِّنَ التَّاوِیْلِ قَالَ الشَّافِعِیُّ وَھُوَ مَنْقُوْلٌ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِالْعَزِیْزِ تِلْکَ دِمَاءٌ طَھَّرَ اللّٰہُ عَنْھَا اَیْدِیَنَا فَلْنُطَھِّرْ عَنْھَا اَلْسِنَتَنَا۔ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِیْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِیْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِیْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِّلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَا اِنَّکَ رَؤُفٌ رَّحِیْمٌ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْاَنَامِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہِ الْکِرَامِ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامِ

مکتوب (۹۷) نود وہفتم

بخواجہ ہاشم کشمی صدور یافت در جواب سوال او کہ طلب حل مکتوب شستم کردہ بود۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ

فقاتلوا التی تبغی حتیٰ تفیء الی امر اللہ فان فاءت فاصلحوا بینہما بالعدل واقسطوا ان اللہ یحب المقسطین — در سورہ حجرات پارہ ۲۶ وان طائفتان من المؤمنین اقتتلوا فاصلحوا بینہما فان بغت احدٰہما علی الاخریٰ

وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی پرسیده بودند که معنی این عبارت چیست که در مکتوب ششم
واقع شده است آنگارم که مقصود از آفرینش من آنست که ولایتِ محمدی بولایتِ ابراهیمی
عَلَیْهِمَا الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ منصبغ گردد و حُسنِ ملاحتِ این ولایت با جمالِ صباحتِ آن
ولایت ممتزج شود و باین انصباغ و امتزاج مقامِ محبوبیتِ محمدیه بدرجهٔ عُلیا رسد، بدانند که
منصبِ دلّالگی و مشاطگی هیچ ممنوع و محذور نیست دلّاله که بحُسنِ دلالت ذو محبوب صاحبِ جمال
وکمال را باهمدگر مختلط سازد و حُسنِ هر کدام را بایکدگر مقترن گرداند کمالِ خدمتگاری اوست و
نهایتِ شرف وسعادتِ او و ازین معنی هیچ نقصے وقصورے در شانِ آن ذو صاحبِ جمال
لازم نمے آید و همچنین اگر مشاطگی نموده در حُسن وجمالِ آن ذو صاحبِ کمال بیفزاید وطراوت
وزینتِ دیگر پیدا آرد شرافت وسعادتِ اوست و هیچ نقص وقصور اینها لازم نه شعر

ازان طرف نپذیرد کمالِ تو نقصان   وزین طرف شرفِ روزگارِ من باشد

بالجمله انتفاع واستفاده که صاحبِ دولتان را از راهِ غلمان وخدمه میسر میگردد هیچ ممنوع ومحذور
نیست که مستلزمِ قصور ونقصان نیست بلکه کمالِ صاحبِ دولتان در خدمتِ غلمان وخدمه است
قاصر دولتے بود که از خدمه منتفع ومتمتع نبود انتفاع وتمتع از همگنان نقصان ست واستمداد و
استفاده از همسران قصور قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ
الْمُؤْمِنِيْنَ، ابن عبّاس رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُمَا فرموده است که سببِ نزولِ این آیت کریمه
اسلامِ حضرتِ فاروق ست رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ بدیهی ست که خدماتِ اصاغر واسافل مزیّت
بخشِ مرتبهٔ اکابر واعالی ست واگر شخصے بامر بدیهی هم مهتدی نشود قصور عبارت چیست سلاطین و
اُمرا در تجمّل وتسلّط بخدم وحشم محتاجند وکمالاتِ خود را مربوط بایشان میدانند وازین معنی
هیچ نقصانے وقصورے در مراتبِ ایشان نیست چنانچه معلومِ وضیع وشریف ست منشأ این
اشتباه عدمِ فرق ست در میانِ تمتّع وانتفاعے که از جانبِ اصاغر مے آید وتمتّع وانتفاعے که از

جانبِ اعالی حاصل میگردد و مبیّن شد کہ اوّل کمال بخش ست وثانی نقصان افزا پس اول مجوّز باشد وثانی ممتنع واللہ سبحانہ الملہم للصواب ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا والسلام علی من اتبع الھدیٰ ط

مکتوب (۹۸) نود وہشتم

بحضرت مخدوم زادہ ہائے جامع الاسرار والعلوم خواجہ محمد سعید وخواجہ محمد معصوم مدظلہما در سرّ قرب ومعیّتِ عالم با حق عزّ وجلّ سبحانہ وفرق در شرارتِ عدم وشرارتِ ابلیس علیہ اللعنۃ صدور یافت ، الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی ، سوال کردہ بودند کہ علما گفتہ اند کہ حضرتِ حق سبحانہ وتعالی نہ داخل عالم ست ونہ خارج عالم نہ متصل ست بعالم ونہ منفصل از عالم تحقیق این مبحث چیست جواب حصولِ این نسبتِ دخول وخروج واتّصال وانفصال نظر بدو موجود متصوّر ست کہ موجودے نظر بموجودے دیگر ازین نسبت خالی نیست ودر ما نحن فیہ دو موجود کائن نیست تا حصول این نسبت متصوّر شود چہ او تعالی موجود ست وعالم کہ ما سوائے اوست سبحانہ موہوم ومتخیّل ہرچند عالم بصنع حضرتِ حق سبحانہ وتعالی اتقان واستحکام بر نہجے پیدا کردہ است کہ بارتفاع وہم وخیال مرتفع نیست ومعاملہ تنعیم وتعذیبِ ابدی باو مربوط است اما ثبوتِ آن در مرتبۂ حس ووہم ست وبیرون حس ووہم اورا قدمگاہے نیست کمالِ قدرت اوست سبحانہ کہ موہوم متخیّل را در حق ثبات واستقرار حکم موجود عطا فرمودہ است واحکام موجود بروے جاری ساختہ اما موجود موجود ست وموہوم موہوم ہرچند ظاہر بینان موہوم را نظر بہ ثبات واستقرار او نیز موجود تصوّر نمایند ودو موجود دانند تحقیق این معنی در کتب ورسائل خود بتفصیل نوشتہ است اگر احتیاج افتد آنجا رجوع نمایند پس موجود را نسبت بموہوم ازین نسب ہیچ ثابت نباشد توان گفت کہ موجود نہ داخل موہوم ست ونہ خارج موہوم ونہ اتّصال موہوم

وارد و نه انفصال از موہوم زیرا کہ آنجا کہ موجود ست از موہوم نامے و نشانے نیست تا تصور نسبت باو نموده آید این مبحث را بمثالے واضح گردانم نقطۂ جوّالہ کہ از سرعت سیر بصورت دائرہ متوہم میگردد موجود اینجا ہمان نقطہ است و صورت دائرہ را جز در وہم ثبوتے نیست جائے کہ نقطہ موجود ست از دائرہ موہومہ آنجا نامے و نشانے نیست درین صورت نمیتوان گفت کہ نقطہ داخل دائرہ است و نیز نمیتوان گفت کہ خارج دائرہ است و ہمچنین اتصال و انفصال نیز درمیان اینہا متصور نیست چہ دران مرتبہ دائرہ نیست تا نسبتے متصور گردد ثَبِّتِ الْعَرْشَ اَوَّلًا ثُمَّ انْقُشْ سُوال حضرت حق سبحانہ نسبت قرب و احاطہ خود را بعالم اثبات فرمودہ است و حال آنکہ موجود را بموہوم چہ نسبت قرب و کدام احاطہ آنجا کہ موجود ست از موہوم نامے و نشانے نیست تا محیط و محاط تصور کرده شود جواب این قرب و احاطہ نہ از قبیل قرب جسم بجسم ست و احاطہ جسم بجسم بلکہ این قرب و احاطہ ازان نسب ست کہ مجہول الکیفیۃ و معلوم الانّیۃ اند قرب و احاطہ مر حق را سبحانہ اثبات نمائیم و بآن ایمان آریم اما کیفیت آنرا ندانیم کہ چیست بخلاف نسب اربع کہ در سابق نفی آن نموده شده ست چنانچہ مجہول الکیفیۃ اند غیر معلوم الانّیۃ اند نیز چہ شرع بہ ثبوت این نسب وارد نشده ست تا اثبات شان نمائیم و کیفیت شان را مجہول دانیم ہر چند معنی اتصال بے کیفی را در رنگ معنی قرب و احاطہ بے کیفی دران حضرت جلّ سلطانہ توان تجویز نمود اما چون اطلاق لفظ اتصال نیامده است و قرب و احاطہ آمده است متصل نباید گفت و قریب و محیط باید گفت و اطلاق انفصال و خروج و دخول نیز در رنگ اطلاق اتصال ست کہ نیامده است و در مثال مذکور نیز اگر نقطۂ جوّالہ را نسبت بدائرۂ موہومہ احاطہ و قرب و معیت اثبات نمائیم ہم مجہول الکیفیۃ خواہد بود چہ نسبت را از منتسبین چاره نیست و لیس الموجود الا النقطۃ الجوّالۃ و ہمچنین اتصال و انفصال و خروج و دخول بے کیفی در مثال مذکور متصور ست اگرچہ منتسبین ثابت نباشند چہ وجود طرفین از برائے نسبت معلوم الکیفیۃ درکار ست کہ متعارف و معتاد ست و آنچہ مجہول الکیفیۃ ست از حیطۂ عقل بیرون ست حکم درآنجا بلزوم وجود

طرفین نمودن از احکامِ وہمیہ خواہد بود کہ از حیز اعتبار ساقط ست کہ قیاس غائب ست بر شاہد
تعبیہ مر عالم را کہ موہوم و متخیّل گفتہ است باین معنی ست کہ خلق عالم در مرتبہ وہم وخیال واقع
شدہ است وصنع او در درجہ حس وارادت بحصول پیوستہ در رنگ آنکہ قادرے بر کمال دائرہ موہوم
را کہ نصیب او غیر از اختراع وہم وخیال نیست در مرتبہ وہم وخیال خلق فرماید وبصنع کامل خود
آنرا دران مرتبہ اتقان واستحکام بخشد بر نہجے کہ اگر وہم وخیال بالکلیہ مرتفع گردد در ثبوت آن خلل
نپذیرد و در بقائے آن قصور پیدا نکند این دائرہ موہومہ مصنوعہ ہر چند ثبوت در خارج ندارد وموجود
در خارج ہمان نقطہ ست وبس امّا انتسابے بوجود خارجی دارد واستنادے بموجود خارجی او را حاصل
ست چہ اگر نقطہ نبود دائرہ از کجا ناشی شود ؎ خوشتر آن باشد کہ سرّ دلبران * گفتہ آید در
حدیث دیگران * این دائرہ را اگر روپوش آن نقطہ گوییم گنجایش دارد واگر مرآتِ شہود آن نقطہ
گوییم ہم گنجایش دارد واگر دلیل وہادی بآن نقطہ گوییم نیز میگنجد روپوش گفتن نظر بعوام ست و
مرآۃ شہود وظہور دانستن مناسب مقام ولایت ست وملائم ایمان شہودی ودلیل وہادی گفتن
مناسب مرتبہ کمالات نبوۃ ست وملائم ایمان بغیب کہ از ایمان شہودی اتم واکمل ست چہ در شہود
از گرفتاری بظل چارہ نبود ودر غیب ازین گرفتاری فارغ است در غیب ہر چند بالفعل حصول ندارد امّا وصل
ست وگرفتار اصل ست ودر شہود ہر چند حاصل دارد امّا غیر واصل ست کہ گرفتار بغیر ست کہ ظل آن
اصل ست بالجملہ حصول نقص ست ووصول کمال این سخن فراخور فہم ہر بے سرانجامے نیست بلکہ
نزدیک ست کہ حصول را بہتر از وصول داند سوفسطائی از بیخردی عالم را موہوم ومتخیّل باین معنی
گوید کہ آنرا ثبوت وتحقق نیست جز باختراع وہم وتراش خیال کہ اگر وہم وخیال متبدّل گردد
آن ثبوت وتحقق نیز متغیّر شود مثلاً اگر چیزے را وہم بشیرینی تصوّر کرد آن شیرین ست واگر ہمان
شے را وقت دیگر وہم بتلخی حکم کرد آن شے تلخ ست این بے دولتان از خلق وصنع خداوندی جلّ
سلطانہ غافل اند بلکہ منکر واز انتساب واستناد کہ بوجود موجود خارجی دارد جاہل میخواہند کہ باین

ابلهی بنفع احکام خارجیہ کہ بعالم مربوط است نمایند ودفع عذاب وثواب اخروی دائمی کنند کہ مخبر صادق علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ازان خبر دادہ است واحتمال تخلف ندارد اولئک حزب الشیطان الا ان حزب الشیطان ہم الخاسرون سوال عالم را چون ثبوت واستقرار ثابت گردید اگرچہ در مرتبہ وہم وخیال بود ومعاملہ تعذیب وتنعیم ابدی نیز در حق آن اثبات نمودید چرا اطلاق وجود بروے تجویز نمے نمائید واورا موجود نمیدانید وحال آنکہ ثبوت ووجود بایکدیگر مترادف اند چنانچہ مقرر متکلمین ست جواب وجود نزد این طائفہ علیہ اشرف واکرم واعز اشیاست وآنرا مبدأ ہر خیر ومنشأ ہر کمال میدانند واین چنین جوہر نفیس را بماسوی حق جل وعلا کہ سراسر نقص وشرارت ست تجویز نمیتوانند نمود واشرف را باخس نمیتوانند داد مقتدائے ایشان درین امر کشف وفراست ست مکشوف ومحسوس ایشان ست کہ وجود مخصوص بحضرت حق ست سبحانہ وموجود اوست تعالی وغیر اورا کہ موجود گویند باعتبار آنست کہ آن غیر را نسبتے وارتباطے ہرچند مجہول الکیفیۃ بود بآن وجود ثابت ست ودر رنگ ظل کہ باصل خود قیام دارد آن غیر نیز قائم بآن وجود ست وثبوتے کہ در مرتبہ وہم پیدا کردہ است ظلے از ظلال آن وجودست وچون آن وجود خارجی ست وحضرت حق سبحانہ وتعالی در خارج موجود ست اگر مرتبہ وہم را بعد از صنع واتقان خداوندی جل شانہ ظلے از ظلال آن خارج ہم گویند گنجایش دارد وآن ثبوت وہمی را باعتبار این دو ظلیت اگر وجود خارجی ہم دانند جائز باشد بلکہ عالم را نیز اگر باین اعتبار ظلیت موجود خارجی تصور کنند ہم جائز بود بالجملہ ممکن ہرچہ دارد مستفاد از مرتبہ حضرت وجوب ست تعالی وتقدس از خانہ پدر خود چیزے نیاوردہ است اورا بے ملاحظہ ظلیت موجود خارجی گفتن امر دشوارست وشریک ساختن ست با او تعالی در اخص اوصاف او تعالی تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا واین فقیر در بعضے مکاتیب ورسائل خود کہ عالم را موجود خارجی گفتہ است آنرا نیز باین بیان راجع باید داشت وبر اعتبار ظلیت

حمل باید نمود و وجود را که متکلمین مترادف ثبوت و تحقق گفته اند باعتبار معنی لغوی خواهد بود و
الا وجود کجا و ثبوت کجا و جمهور را جم غفیر از ارباب کشف و شهود و از اہل نظر و استدلال عین
حقیقت واجب الوجود تعالی گفته اند و ثبوت از معقولات ثانویه ہست شتّان ما بینهما
فائده چنانچه وجود مبدأ ہر خیر و کمال ست و منشأ ہر حسن و جمال عدم که مقابل اوست ہر آئینه
مبدأ ہر شر و نقص بود و منشأ ہر قبح و فساد اگر وبال ست از و ناشی ست و اگر ضلال ست ہم از و
پیدا مع ذٰلک ہنرہا نیز در وے مودع ست و خوبیہا ہم در وے مکنون در تقابل وجود خود را
نیست مطلق ساختن و لاشئے محض گردانیدن از خوبیہاے اوست و نیز خود را وقایۂ وجود ساختن
و شرور و نقائص را بخود گرفتن ہم از ہنرہاے خوب اوست و نیز مرآت وجود گشتن و اظہار کمالات
او نمودن و ہمچنین آن کمالات را در بیرون خانہ علم از یکدیگر ممتاز ساختن و از اجمال بتفصیل آوردن
از صفات مستحسنہ اوست بالجملہ خدمتگاریہاے وجود از و برپاست و حسن و جمال و کمال مر وجود را
از قبح و شر و نقص او ہویداست استغناے وجود از افتقار اوست و عز وجود از ذل او و عظمت و
کبریاے مر وجود را بواسطہ سفل و دنارت اوست و شرافت وجود از خساست او پیداست و خواجگی
وجود از بندگی او ہویداست **شعر** منم کاستاد را استاد کردم ✦ غلامم خواجه را آزاد کردم ✦
ابلیس لعین که منشأ ہر فساد و ضلال ست از عدم ہم شریرتر ست و ہنرہاے که در عدم کائن ست
آن بے دولت از ان ہنرہا ہم بے نصیب ست قول انا خیر منه که از وے صادر شده است حسم
مادۂ خیریت از وے کرده است و بشرارت صرف دلالت نموده عدم چون نیستی و بلاشیئیت خود بوجود
تقابل نمود لاجرم مرآت حسن و جمال وجود گشت و لعین چون بہستی و خیریت خود معارضه نمود
ناچار مردود و مطرود شد حسن تقابل را از عدم باید آموخت که تقابل ہستی بنیستی بنماید و در تقابل
کمال بنقص پیش مے آید و چون بعزت و جلال در طرف مے افتد بذل و انکسار خود را وا مینماید
لعین مطرود گویا شرارتہاے عدم را بعلت تکبر و تمرد که داشت بخود کشیده است و متحمل میگردد که

در عدم غیر از خیریت کم چیزے گذشتہ بلے تا خیر نباشد مرآت و مظہر خیر نمیتواند شد لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ مثل مشہورست و معلوم گشت کہ ابلیس ہمدرین کارخانہ عالی درکا بودہ است کہ کناسی نمودہ مزبلہ ہاے ہمہ را بر سر خود بگیرد و تطہیر دیگران نماید اما آن بیدولت چون از راہ تکبر و ترفع درآمد و خیریت خود را در نظر درآورد عمل خود را حبط گردانید و از اجر محروم ماند خسر الدنیا والآخرۃ فی الحقیقت نشان حال اوست بخلاف عدم با وجود شرارت و نقص ذاتی و نیستی ذاتی کہ داشت از حرمان برآوردہ بمرآتیت حضرت وجود مشرف گردانید

نے گفت کہ من نیم شکر خورد ٭ شاخے کہ بلند شد تبر خورد ٭ سوال در ابلیس کثرت شرارت از کجا ناشی شد ماورائے عدم وجودست کہ شرارت باوراہ نیافتہ است جواب عدم چنانچہ مرآت وجودست و مظہر خیر و کمال اوست وجود نیز مرآت عدم ست و مظہر شر و نقص اوست ابلیس علیہ اللعنۃ در جانب عدم شرارت را از عدم گرفتہ است کہ آن عدم موطن شر ست و در جانب وجود نیز شرارت متوہمہ را اخذ نمودہ است کہ از راہ مرآتیت و مظہریت عدم در مرآت وجود ظاہر شدہ بود پس حاصل شرارت طرفین شد ذاتی و عرضی اصلی و ظلی پس ناچار ما خولیائے وجود شرارت نما او را از نیستی و لاشیئیت کہ از صفات نیک عدم بودہ محروم ساختہ مع ذالک در جانب وجود شرارتے کہ از مرآتیت عدم متوہم شدہ بود نیز نصیب او آمد ناچار بخسارت ابدی رسانید ٭ ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ھدیتنا وھب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوھاب والسلام علی من اتبع الھدی وعلی من التزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات اتمھا واکملھا ٭

مکتوب (۹۹) نود و نہم

بمیر محمد نعمان صدور یافتہ در جواب سوالہائے کہ کردہ بودند بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ

وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی رسیدہ بودند کہ گاہ ہست کہ سالک در وقت عروج خود را در مقاماتِ اصحابِ انبیا علیہم الصلوات والتحیات کہ باجماع از و فضل اند میابد بلکہ بساست کہ خود را در مقاماتِ انبیا علیہم الصلوات والتحیات میابد حقیقتِ این معاملہ چیست بعضے مردم ازینجا مساواتِ آن سالک با ارباب آن مقامات توہم میکنند و شرکتِ او را درین مقامات با اہالی آن مقامات در تخیل مے آرند و باین توہم و تخیل رد و طعنِ او مینمایند و زبانِ ملامت و شکایت در حقِ او دراز میکنند کشفِ غطا از روئے این معما باید نمود جوابش آنست کہ وصولِ اسافل بمقاماتِ اعالی گاہ ہست کہ از قبیلِ وصولِ فقرا و محتاجان بود کہ بابوابِ اصحاب دول و باَمکنۂ خاصۂ ارباب نعم میسر گردد تا ازینجا حاجتے خواہند و از دول و نعم ایشان دریوزہ نمایند دور از کار بود کہ این وصول را مساوات و شرکت فہمد و بساست کہ این وصول از قبیلِ تماشائے بود کہ بوسائط و وسائل سیرِ اماکنِ خاصۂ امرا و سلاطین نماید تا بنظرِ اعتبار تماشا کند و رغبتے بعلو پیدا آرد توہم مساوات ازین وصول چہ گنجایش دارد و تخیلِ شرکت ازین سیر و تماشا چہ متصور بود و وصولِ خادمان باَمکنۂ خاصۂ مخدومان تا حقوقِ خدمتگاری بجا آرند محسوس و ضیع و شریف ست ابلہے بود کہ ازین وصول توہمِ مساوات و شرکت نماید ہر فراشے و مگس رانے و شمشیر بردارے قرینِ سلاطینِ عظام ست و در اخصِّ امکنۂ ایشان حاضر خیلے خبط مے طلبد کہ ازینجا توہمِ شرکت و مساوات نماید ۵ بلائے دردمندان از در و دیوار مے آید مردم از برائے ملامت غریبے بہانہ مے طلبند و از برائے طعن و تشنیع او محملے میجویند حضرتِ حق سبحانہ و تعالٰی انصاف شان دہد بایستے کہ در حقِ ضعیفے محملے از برائے رفعِ شر و دفعِ ملامت مے طلبیدند و در حفظِ عرضِ مسلمانے میکوشیدند امر ایشان کہ طعن مینمایند از دو حال خالی نیست اگر اعتقاد دارند کہ صاحبِ این حال معتقدِ شرکت و مساوات ست با ارباب آن مقاماتِ عالی پس او را کافر و زندیق تصور میکنند و از زمرۂ اہلِ اسلام مے برآرند چہ شرکت در نبوت و

مساوات بانبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کفرست وہمچنین فضلیت شیخین علیہم الرضوان
باجماع صحابہ وتابعین ثابت شدہ است چنانچہ نقل کردہ اند آنرا اکابر ائمہ کہ یکے از ایشان امام
شافعی ست علیہم الرضوان بلکہ فضل مرجمیع صحابہ کرام راست بر باقی امت چہ ہیچ فضیلتے بفضل
صحبت خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات عدیل نتواند شد فعل یسیر کہ از اصحاب
علیہم الرضوان در وقت ضعف اسلام وقلت مسلمانان از برائے تائید دین متین ونصرت
سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات صادر شدہ است اگر دیگران در تمام
عمر بریاضات ومجاہدات طاعتہا نمایند بمرتبہ آن فعل قلیل اصحاب نرسند لہذا آن سرور فرمودہ
علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ اگر انفاق نماید یکے از شما مانند کوہ احد طلا نرسد آن انفاق
بمد شعیر اصحاب کہ انفاق نمایند بلکہ بنصف مد ہم نرسد و فضلیت حضرت صدیق رضی اللہ
تعالی عنہ ازین راہ آمدہ است کہ او اسبق سابقان ست در ایمان ودر بذل نفس وانفاق
اموال کثیرہ ودر خدمات لائقہ لہذا در شان او نازل شدہ است کریمہ لا یستوی منکم من
انفق من قبل الفتح وقاتل اولئک اعظم درجۃ من الذین انفقوا من بعد وقاتلوا
وکلا وعد اللہ الحسنی جمعے نظر بر کثرت فضائل ومناقب دیگران انداختہ در افضلیت او توقف
مینمایند نمیدانند اگر سبب افضلیت کثرت فضائل ومناقب بود بساست کہ بعضے از آحاد امت
کہ این فضائل دارند از نبی خود افضل باشند کہ این فضائل ندارد پس مابہ التفاضل دیگر ست
ورای این فضائل ومناقب وآن بزعم این فقیر اسبقیت تائید دین واقدمیت انفاق اموال و
بذل انفس ست در نصرت احکام دین رب العالمین وچون پیغمبر اسبق از جمیع ست از ہمہ افضل
باشد وہمچنین ہر کہ درین امر اسبق ست از مسبوقان افضل ست سابق گویا در امر دین استاد ومعلم
لاحقان ست لاحقان از انوار سابقان استفادہ مینمایند واز برکات ایشان استفاضہ میفرمایند
ودرین امت بعد از نبی ما علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام صاحب این دولت عظمی صدیق

امر

رضی اللہ تعالی عنہ است کہ اسبق سابقان ست در انفاق اموال کثیرہ و در مقاتلہ و مجادلۂ
شدیدہ و در بذل عرض و جاہ و در رفع فساد و تباہ از جہت تایید دین و نصرت سید المرسلین علیہ
وعلیہم الصلوات والتسلیمات پس افضلیت از دیگران او را مسلّم باشد و حضرت پیغمبر علیہ
وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات عزت و غلبۂ اسلام را چونکہ بیاری حضرت فاروق طلبیدہ
و حضرت حق سبحانہ وتعالی در نصرت حبیب خود در عالم اسباب نیز با و کفایت فرمودہ
وگفتہ یَا أَیُّہَا النَّبِیُّ حَسْبُکَ اللّٰہُ وَمَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ابن عباس رضی اللہ عنہ
فرمودہ است کہ سبب نزول این آیت اسلام حضرت فاروق ست پس بعد از حضرت صدیق رضی
اللہ تعالی عنہ افضلیت او متعین بود لہذا اجماع صحابہ و تابعین بر افضلیت این دو اکابر
منعقد گشت چنانچہ گذشت و حضرت امیر رضی اللہ تعالی عنہ نیز فرمودہ است کہ ابوبکر و عمر
افضل این امت اند ہر کہ مرا بر ایشان فضل دہد مفتری ست او را تازیانہ زنم چنانچہ مفتری را زنند
تحقیق این مبحث در کتب و رسائل خود بتفصیل نمودہ این مقام زیادہ برین گنجایش ندارد آبلہی
بود کہ خود را عدیل اصحاب خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات سازد و جاہلے باشد
از اخبار و آثار کہ خود را از سابقان تصور نماید لیکن باید دانست کہ این دولت سبقت کہ باعث
افضلیت ست مخصوص بقرن اول ست کہ بشرف صحبت خیر البشر مشرف ست علیہ وعلی آلہ
الصلوۃ والسلام و در قرون دیگر این معنی مفقود ست کہ لاحقان بعضے قرون از سابقان قرون
دیگر افضل باشند بلکہ در یک قرن روا ست کہ لاحق از سابق آن قرن افضل باشد حضرت حق
سبحانہ وتعالی طاعنان را بینا گرداناد بر شناعت طعن مسلم و طرد مومن بمجرد توہم و تخیل
و بر قباحت تکفیر مسلم و تضلیل او بمحض تعصب و تعنت چہ علاج خواہند کرد کہ اگر قابل تکفیر و شایان
تضلیل نباشد آن کفر و ضلال بار باب آن قال خواہد گشت و از مرمی بکفر برامی کفر خواہد پیوست
چنانچہ در حدیث نبوی آمدہ است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ربنا اغفر لنا ذنوبنا و

مجاہدہ — فضیلت — الصلوۃ والسلام — تعالی عنہما — بتقریر — ابلہ — از آثار

معنے آن کفر از روئے حکم نمودہ سبب بہ تہمت — قال صلی اللہ علیہ وسلم لا یرمی رجل رجلا بالفسوق ولا یرمیہ بالکفر الا ارتدت علیہ ان لم یکن صاحبہ کذلک رواہ البخاری

یعنی اول بسکون ثانی بمعنی سالہا و ابن لفظ در شعر بمعنی سی سال و بعضے صد سال گفتہ اند — در تعیین مقدار قرن اہل لغت اختلاف بسیار دارند — بعضے نعیب بفتح صاد مہملہ و کسر تحتانی نعیب لغت و بشتابی آئندہ است

اسرافنا فی امرنا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکفرین۰ بر سر اصل سخن رویم وانہ شق ثانی بیان نمائیم وگوئیم اگر در حق صاحب این حال طاعنان این اعتقاد ندارند ومعاملہ او بکفر نمیرسانند ہم از دو حال بیرون نیستند واقعہ او را بر کذب وبہتان حمل مینمایند این خود سوء ظن ست نسبت بمسلم کہ محظور شرعی ست واگر او را کاذب نمیدانند ومعتقد شرکت و مساوات نے انگارند پس وجہ طعن وملامت چیست وتشنیع وتعییب او چراست واقعہ صادقہ را بر محامل نیک حمل باید نمود نہ آنکہ صاحب واقعہ صادقہ را تشنیع وتقبیح باید فرمود اگر گویند کہ وجہ اظہار این قسم حال شور انگیز چیست گوئیم کہ ظہور این قسم احوال از مشایخ طریقت بسیار آمدہ ست وعادت مستمرہ ایشان گشتہ ست لیس ھذا اول قارورۃ کسرت فی الاسلام بے نیات حقانیہ وبے ارادہ صادقہ نخواہد بود گاہ ہست کہ مقصود ازین نوشتن اظہار این قسم احوال موہوبہ است پیش شیخ طریقت خود تا صحت وسقم حال بیان نماید و بر تعبیر وتاویل آن اطلاع بخشد وگاہے مقصودش ازین نوشتن تحریص وترغیب طلاب وتلامذہ ست وگاہے باشد کہ مقصودش نہ این ونہ آن بودہ باشد بلکہ مجرد سکر وغلبہ حال برین گفت وگو مے آرد تا دمے چند زند ونفسے راست کند مدعی بطال ست کہ مقصود او از اظہار این قسم احوال شہرت وقبول خلق باشد این احوال وبال اوست واستدراج ست کہ متضمن خرابی اوست ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ھدیتنا وھب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوھاب۰ وما ابرئ نفسی ان النفس لامارۃ بالسوء الا ما رحم ربی ان ربی لغفور رحیم۰ وایضاً پرسیدہ بودند کہ سبب چیست کہ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات واولیا علیہم الرضوان در دنیا ببلا ومصائب مبتلا باشند وبیشتر ببلیات ومحن گرفتار بوند کما قیل ان اشد الناس بلاء الانبیاء ثم الاولیاء ثم الامثل فالامثل وحضرت حق

ہر آئینہ سخت ترین مردم در زحمت پیغمبرانند پستر اولیا پستر فاضلتر پس فاضلتر

سُبحانَهٗ وَتعالیٰ در کتابِ مجیدِ خود میفرماید وَمَآ اَصَابَکُمْ مِّنْ مُّصِیْبَۃٍ فَبِمَا کَسَبَتْ اَیْدِیْکُمْ ازین کریمہ مفہوم میشود کہ ہر کہ کسبِ سیّئات بیشتر نماید موردِ مُصیبت بیشتر بود پس باید کہ غیرِ انبیا علیہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلیمَاتُ وغیرِ اولیا علیہِمُ الرِّضوانُ باَشدِ بلاء و مصائب گرفتار بوند نہ انبیا و اولیا علیہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلیمَاتُ اَوّلاً وَثانیاً **وایضاً** آن بزرگواران علیہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَالتَّسلیمَاتُ اَصَالَۃً وَّتبعاً محبوبانِ حق اند جَلَّ عَلا وازخواصِ مقرّبانِ اویند تعالیٰ بہ محبوبان وخواصِ مقرّبانْ بلیّات ومِحَن حوالہ نمودن چرا بود و آزارِ ایشان بکدام وجہ درست باشد دُشمنان در ناز و نعیم و دوستان در بلیّات ومِحن مقیم چون باشند بدان اَرْشَدَکَ اللہُ تعالیٰ وَھَدَاکَ سَوَآءَ الصِّرَاطِ دُنیا موضوعِ ابرائے تنعّم وتلذّذ نیست آخرت ست کہ برائے تنعّم وتلذّذ مُعدّ گشتہ است وچون دُنیا و آخرت بایکدیگر نسبتِ ضدیّت ونقاضت دارند و رضائے یکے مستلزمِ سَخَطِ دیگرست ناچار تلذّذ در یکے مستلزمِ تألّم در دیگرے بود پس ہر کہ در دُنیا بیشتر متلذّذ ومتنعّم بود در آخرت بیشتر متألّم ومتندّم باشد وہمچنین ہر کہ در دنیا بہ بلیّات ومِحن بیشتر مبتلا باشد در آخرت بتنعّمات وتلذّذات زیادہ تر محظوظ ومسرور باشد وبقائے دُنیا نسبت ببقائے آخرت کا شکلے حکمِ قطرہ داشتے نسبت بدریائے محیط بلے متناہی را بغیرِ متناہی چہ نسبت بود پس ناچار بمقتضائے کرم دوستانرا بمحنت چند روزہ اینجا مبتلا باید داشت تا بہ تنعّماتِ اَبدی حظّ وسُرور نمایند ودشمنانرا بموجبِ مکر واستدراج بتلذّذاتِ قلیلہ محظوظ باید ساخت تا بتألّماتِ کثیرہ گرفتار باشند **سُوال** کافرِ فقیر کہ در دُنیا وآخرت محروم ست تألّم او در دُنیا مستلزمِ تلذّذِ او در آخرت نگشت وجہش چیست گوئیم کافر دشمنِ خداست جَلّ سُلطانُہٗ ومستحقِ عذابِ دائمی ست در دُنیا رفعِ عذاب ازوے نمودن وبوضعِ وے گذاشتن در حقِ وے عینِ تنعّم وتلذّذ ست ونفسِ احسان ست لہذا بر نفسِ دُنیا در حقِ کافر اطلاقِ جنّت نمودہ اند غایۃُ مافی الباب بعضے از کفّار را در دُنیا ہم رفعِ عذاب نمایند وہم از تلذّذاتِ دیگر بخشند وبعضے دیگر را رفعِ عذاب نمایند

وازتلذذاتِ دیگرہیچ ندہند بلکہ بالتذاذِ فرصت ورفعِ عذاب اکتفا نمایند لِکُلِّ ذٰلِکَ حِکَمٌ ومصالح **سوال** حضرتِ حق سُبحانہٗ وتعالیٰ برہمہ چیز قادرست وتواناست کہ دوستان راہم در دُنیا تلذذات بخشد وہم درآخرت تنعمات کرامت فرماید وتلذذ دریکے مستلزم تألم در دیگرے درحقِ ایشان نباشد **جوابش** بوجوہ ست یکے آنکہ اگر در دُنیا بلیات ومحن چند روزہ نمے کشیدند قدر وقیمتِ تلذذات وتنعماتِ آبدی رانمے شناختند ونعمتِ صحت وعافیتِ دائمی راکما ینبغی درک نمیکردند یکے تاجوع نکشد لذتِ طعام نیابد وتامبتلا نشود قدرِ فراغ نداند پس گویا مقصود از تألم موقتِ ایشان تحصیلِ کمالِ تلذذِ دائمی شان ست تحمال ست کہ برائے ابتلائے عوام بصورتِ جلال درحقِ این بزرگواران ظاہر گشتہ است یُضِلُّ بِهٖ کَثِیْرًا وَّیَهْدِیْ بِهٖ کَثِیْرًا **جواب دوم** آنکہ بلیات ومحن ہرچند نزدِ عوام از اسبابِ تألم ست امانزد این بزرگواران ہرچہ از جمیلِ مطلق جلَّ شانہٗ برسد از اسبابِ التذاذ شان ست از بلاہا ہمان لذت بگیرند کہ از نعما بلکہ از بلاہا بیشتر محظوظ اند کہ خالص مرادِ محبوب ست ودر نعما این خلوص نیست کہ نفس نیز خواہانِ نعما ست ودیگران از بلاہا پس بلا نزد این اکابر بہتر از نعمت بود والتذاذ ایشان از بلا بیش از نعمت باشد حظے کہ ایشان را در دنیاست از بلیات ومصائب ست اگر دنیا این نمک نمیداشت نزدِ ایشان بجوے نمے ارزید واگر این حلاوت در وے نمے بود در نظرِ شان عبث مینمود **شعر**

غرض ز عشق توام چاشنئ درد وغم ست ✦ ورنہ زیرِ فلک اسبابِ تنعم چہ کم ست

پس دوستان او تعالیٰ ہم در دُنیا متلذذ اند وہم در آخرت محظوظ ومسرور واین لذتِ دُنیائے ایشان بحظِ آخرت شان جنگ ندارد آن لذت دیگرست کہ بحظِ آخرت جنگ دارد کہ عوام راحاصل ست الٰہی چیست این کہ دوستانِ خود را کردی کہ ہرچہ سببِ تألم دیگران ست سببِ التذاذ شان ست وہرچہ دیگران را زحمت ست این بزرگواران را رحمت ست ونعمتِ دیگران نعمت شان ست مردم در شادی شادند ودر غمی غمناک واین بزرگواران ہم در شادی شاد وہم در غم فرحناک

یعنی بر ہمہ قادرست تواناست خلاف حکمت ست چہ گر بصحت ست
دنیا بلیات الخ
وحصہ صحت وعافیت
وکے کہ پیش از بلا باشد برسبب تنبیہ شود
اول
جواب دوم
حاصل آنکہ دوستان را در دنیا تلذذات بخشد تألمات چرا ایشان از بلاہا ہمان لذت گیرند کہ از نعما
دنیا مصائب التذاذ ایشان
قیمت لذات

چہ نظر شان از خصوصیات جملہ افعال جمیلہ و رذیلہ برخاستہ بر جمال فاعل آن افعال کہ جمیل مطلق
ست مقصور گشتہ ست و حب فاعل افعال نیز محبوب شدہ و التذاذ بخشید ہرچہ در عالم بمراد
فاعل جمیل جل سلطانہ صادر شود اگرچہ از قسم ایلام و اضرار شان باشد آن چیز عین مراد و محبوب
شان ست و سبب التذاذ ایشان خداوندا اینچہ فضل و کرامت ست کہ چنین دولت خفیہ و نعمت
ہنیئہ را از چشم زخم اغیار پوشیدہ بدوستان خود عطا فرمودہ و ہموارہ ایشان را بمراد خود قائم
ساختہ محظوظ و متلذذ داشتہ و کراہت و تالم کہ نصیب دیگران ست ازین بزرگواران رفع گردانیدہ
و ننگ و رسوائی کہ عیب دیگران ست جمال و کمال این طائفہ علیہ ساختہ و در عین نامرادی مراد
شان ودیعت نہادہ و این التذاذ و سرور عاجل شان را برعکس دیگران سبب ترقیات و حظوظ آخرت
گردانیدہ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ **جواب سیوم** (۳)
آنکہ این دار دار ابتلاست کہ حق با باطل ممتزج ست و محق با مبطل مختلط اگر بدوستان محن و بلا
ندہند و بدشمنان بدہند دوست از دشمن متمیز گردد و حکمت اختبار و آزمایش باطل شود و آن منافی
ایمان بالغیب ست کہ سعادات دنیویہ و اخرویہ در ضمن آن مودع ست و کریمہ اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِالْغَيْبِ و کریمہ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ رمزیست ازین
معنی پس خاک در چشم دشمنان انداختہ دوستان را نیز بصورت محن و بلا یا مبتلا گردانیدہ تا حکمت
ابتلا و آزمایش تمام شود و دوستان در عین بلا متلذذ باشند و دشمنان کور باطن خائب و خاسر
بوند يُضِلُّ بِهٖ كَثِيرًا وَّيَهْدِي بِهٖ كَثِيرًا معاملہ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات با کفار
ہمین بودہ است کہ گاہے غلبہ ازین جانب بود و گاہے ازان جانب در جنگ بدر نصرت از
جانب اہل اسلام بودہ است و در جنگ احد اہل کفر غلبہ نمودہ اند قال اللہ تبارک و تعالی اِنْ
يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ

الکافرین جواب چہارم آنکہ حضرت حق سُبحانہ وتعالیٰ ہر چند بر ہمہ چیز قادر ست و توانا ست
کہ دوستان راہم اینجا نازو تنعم کرامت فرماید وہم آنجا لیکن این معنی منافی حکمت و عادت او ست
واو سُبحانہ وتعالیٰ دوست میدارد کہ قدرتِ خود را در تحتِ حکمت و عادتِ خود مستور دارد واسباب
وعلل را روپوشِ جنابِ قدسِ خود فرماید پس بحکم تقاضت دنیا و آخرت دوستان را از محن و
بلیہ دنیا چارہ نبود تا نعماتِ آخرت ہنی و مری ایشان باشد و رمزے ازین معنی در جواب اصل سُوال
در ما تقدّم گذشتہ است بر سرِ اصلِ سخن رویم و تتمۂ جواب از اصلِ سُوال بیان نمائیم و گوئیم کہ سبب
وُرودِ بلا و مصیبت ہر چند کسبِ ذنوب و سیّئات ست اما آن بلا و مصیبت فی الحقیقۃ مکفر
آن سیّئات ست و مزیلِ ظلماتِ آن ذنوب ست پس کرم آنست کہ دوستانرا بیشتر بلا و محن
بدہند تا کفّارتِ سیّئاتِ ایشان نماید و ازالہ ظلماتِ ذنوبِ شان فرماید سیّئات و ذنوبِ
دوستان را در رنگِ سیّئات و ذنوبِ دشمنان تصوّر نکنند حسنات الابرار سیّئات المقربین
شنیدہ باشند و اگر ذنب و عصیان نیز از ایشان صادر شود در رنگِ ذنب و عصیانِ دیگران نخواہد
بود نزدیک ست کہ از قسمِ سہو و نسیان بود و از عزم و جد دور باشد قال اللہ تبارک وتعالیٰ
ولقد عہدنا الیٰ ادم من قبل فنسي ولم نجد لہ عزما پس کثرتِ وُرودِ بلا و مصائب دلالت
بر کثرتِ کفّارتِ سیّئات دارد نہ بر کثرتِ کسبِ سیّئات دوستانرا بیشتر بلا بدہند تا کفارتِ
ذنوبِ ایشان نمودہ پاک و پاکیزہ برند و ایشان را از محنِ اُخروی محفوظ دارند منقول ست کہ در وقت
سکراتِ موتِ آنحضرت و دران بے آرامی و بیقراری آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
حضرتِ فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا از کمال شفقت و مہربانی کہ در حق آنحضرت داشت و آنحضرت
در حق حضرت زہرا فرمودہ بود الفاطمۃ بضعۃ منّی نیز بے آرام و بیقرار بود چون آن سرور علیہ
وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام دائما از حضرتِ فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا در آن وقت آن اضطراب و
التہاب مشاہدہ فرمودند از برائے تسلی حضرتِ زہرا رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمودند پدرِ ترا ہمین

[Marginal annotations (handwritten glosses, partly legible): ...قال اللہ تعالیٰ ... / البخاری ومسلم ... البضعۃ ... وفی القاموس البضعۃ ... ملا علی قاری ... / شرح القاری]

النحل

محنت ست و بس و بیش ہیچ مکروہے واقع نیست چہ دولت ست کہ عذاب اشد و ابقی بمحنت چند روزہ رفع شود
با دوستان این معاملہ کنند و با دیگران این معاملہ نکنند و کفارت ذنوب ایشان اینجا کما ینبغی نفرمایند بلکہ
مجازات ایشان را بآخرت اندازند پس ناچار دوستان بکثرت ورود بلایائے دنیوی احق باشند و
دیگران لائق این دولت نبوند کہ گناہان شان کبار اند و از التجا و تضرع و استغفار و انکسار کمتر بہرہ دارند
و بر کسب معاصی دلیر اند و بعزم و جد تحصیل ذنوب مینمایند و از ثمرہ نیز خالی نیند و قریب ست کہ
با آیات خداوندی جل شانہ استہزا و استنکار نمایند و جزا باندازہ جریمہ ست اگر جریمہ خفت دارد و
صاحب جریمہ ملتجی و متضرع ست آن جریمہ قابل کفارت باشد ببلائے دنیوی و اگر جریمہ غلظت
و شدت و ثقل دارد و صاحب آن جریمہ متمرد و متکبر ست آن جریمہ شایان جزائے اخروی ست
کہ اشد و ادوم ست وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ **نوشتہ** بودند کہ مردم
استہزا و سخریہ مینمایند و میگویند کہ حضرت حق سبحانہ و تعالی با دوستان خود چرا محنت و بلا
بدہد و چرا ہمیشہ بناز و تنعم ندارد و باین گفت و گوے نفی این جماعہ خواہند + کفار نیز در حق آن
سرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام مثل این سخنان میگفتند وَقَالُوْا مَالِ هٰذَا الرَّسُوْلِ يَاْكُلُ
الطَّعَامَ وَيَمْشِيْ فِي الْاَسْوَاقِ لَوْلَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُوْنَ مَعَهٗ نَذِيْرًا اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ
اَوْ تَكُوْنُ لَهٗ جَنَّةٌ يَّاْكُلُ مِنْهَا مدار امثال این سخنان بر انکار آخرت ست و انکار عذاب و ثواب آن
دائمی ست و نیز مدار بر اعتداد و اعتبار و اعتنائے تلذذات فانیہ عاجلہ است کسیکہ ایمان
بآخرت دارد و عذاب و ثواب آخرت را دائمی میداند بلا و محنت عاجلہ چند روزہ در نظر او ہیچ
نے درآید بلکہ این محنت موقتہ کہ سبب راحت مؤبدہ است عین راحت تصور میکنند + بگفت و
گوے مردم نرنوند ورود بلا و محنت گواہ عدل محبت ست کور باطنان اگر منافی محبت تصور کنند
چہ توان کرد غیر از اعراض از جاہلان و از مقولہ ایشان علاج نیست فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيْلًا **و جواب**
دیگر از اصل سوال آنکہ بلا تازیانہ محبوب ست کہ محب را از التفات بما سوائے محبوب منع نمودہ بکلیت

ف جواب دیگر از اصل سوال

متوجہ جنابِ قدس محبوب گرداند پس شایانِ درد و بلا دوستان باشند و این بلا مکفر کسب سیئہ
التفات بماسوائے ایشان باشد و دیگران لائقِ این دولت نباشند و چرا ایشانرا بزور بجانبِ
محبوب بیارند ہر کرا میخواہند بزور و ضرب بجانبِ محبوب مے آرند و اورا بہ محبوبیت برمیدارند و ہر کرا
نمیخواہند او را باو وامیگذارند اگر سعادتِ ابدی دارد براہِ انابت دست و پا زدہ بامدادِ فضل و
عنایت بمقصد خواہد رسید والا او داند و کارِ او۔ اللّٰھم لا تکلنی الی نفسی طرفۃ عین پس
معلوم شد کہ مُرادان را بیشتر بلا نامزد میشود از مُریدان لہٰذا آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و
السلام کہ رئیس مُرادان و محبوبان ست فرمودہ ست ما اوذی نبیٌ مثل ما اوذیت پس بلا
معنے دلالہ پیدا کرد کہ بحُسنِ دلالتِ خود دوست را بدوست برساند و از التفات بغیر دوست پاک
گرداند عجب مُعاملہ ست دوستان اگر گرہ و رہا یابند بدہند و بلا را بخرند و دیگران گرو رہا بدہند و دفعِ
این بلا خواہند سوال گاہست کہ در وقت وُرود بلا از دوستان نیز اضطرابے و کرہے مفہوم
میگردد وجہش چیست جواب آن کرہ و اضطراب صوریست و بمقتضائے طینتِ بشری ست
کہ در ابقائے آن حِکَم و مصالح ست چہ جہاد و مُعادات بالنفس بے آن متصور نیست شنیدہ باشند
بیقراری و بے آرامی کہ آن سرورِ دین و دنیا کہ در وقتِ سکراتِ موت ظاہر میشد علیہ و علی
آلہ الصلوٰۃ والسلام و آن بقیہ جہاد بالنفس بودہ ست تا خاتمہ خاتم الرسل علیہ و علیہم
الصلوات والتحیات بر جہاد با دشمنانِ خدا متحقق گردد و شدتِ مجاہدت دلالت دارد تا حسمِ
موادِ صفاتِ بشریت نماید و نفس را در کمالِ انقیاد آوردہ بحقیقتِ اطمینان رساند و پاک و پاکیزہ
دارد پس بلا دلالہ بازارِ محبت گشت و ہر کہ محبت ندارد بدلالہ چہ کار دارد و دلالگی بچہ کار او مے آید و
نزد او چہ قدر و قیمت داشتہ باشد وجہ دیگر از برائے وُرود بلا آنست کہ مُحبِ صادق از مدعی
کاذب متمیز گردد چہ اگر صادق ست بوُرودِ بلا ملتذ و محظوظ خواہد شد و اگر مدعی ست نصیبش از
بلا کرہ و تألم ست و باین تمیز مہتد نشود مگر کسیکہ شائبہ از صدق داشتہ باشد تا حقیقت کرہ و تألم

را از صورت کرده و تألم جدا سازد و حقیقت صفات بشریت را از صورت صفات بشریت علیحده
نماید اولی الاولی یعرف الولی رمزیست ازین بیان والله سبحانه الهادی الی سبیل الرشاد
وایضاً پرسیده بودند که عدم را لاشیٔ محض گفته اند پس اورا وجود نباشد و چون وجود نداشته باشد
باوجودی که در ذهن پیدا کرده باشد او را آثار و ترقیات چون بود و اگر بود ذهنی بود و اگر ذهنی بود از
دائرهٔ خیال چون برآید بدانند که عدم هرچند لاشیٔ ست امّا این همه کارخانهٔ اشیا باو برپاست و
منشأ تفصیل و کثرت اشیا مرآتیت اوست و صور علمیه اسماء الٰهی جلّ سلطانه که در مرآت
عدم منعکس گشته او را متمیز ساخته است و ثبوت علمی بخشیده ناچار از لاشیئیهٔ محض او را برآورده
است و منشأ آثار و احکام گردانیده و این آثار و احکام در بیرون خانهٔ علم نیز کائن اند و در مرتبه
حس و وهم نیز ثابت و چون باستحکام صنع خداوندی جلّ شانه دران مرتبه ثبات و استقرار پیدا
کرده اند و بزوال حس و وهم نیز مرتفع نیند توان گفت که این آثار و احکام خارجی اند شما از ترقیات
عدم چه تعجب دارید این همه کر و فر کائنات مبنی بر عدم ست کمال قدرت خداوندی را جلّ شانه
مشاهده نمایند که از عدم این همه کارخانه را بهن ساخته است و کمالات وجود را بنقائص او ظاهر
فرموده راه ترقی او در کمال وضوح ست که صور علمیه اسماء واجبی جلّ سلطانه در حجرهٔ او متمکن
اند و باو همبستر اند و در کنار او یند و از صور بحقیقت و از ظلال باصل شاهراه افتاده است کور
باطن بود که احساس آن ننماید اِنَّ هٰذِهٖ تَذْکِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰی رَبِّهٖ سَبِیْلًا لفظ ذهن و
خیال شما را در اشتباه نیندازد و آثار و ترقیات را در نظر شما دشوار ننماید که هر معامله که هست بیرون
علم و خیال نیست غایة ما فی الباب از خیال تا خیال فرق ست خلق در مرتبهٔ خیال دیگر ست و اختراع
وهم و خیال دیگر اول نفس امریست و توان گفت که موجود خارجی ست نیز و ثانی ازین دولت
قلیل النصیب ست و ازین ثبات و استقرار قلیل الجدوی بعضی از هنرهای عدم را که در معرفت
علیحده نوشته است و نقل آن را میر محب الله برده اگر ذوق داشته باشند آنرا ملاحظه نمایند

وایضاً از فنا و بقا پرسیدہ بودند معنی این کلمہ را در کتب و رسائل خود این فقیر بسیار جا نوشتہ است مع ہذا اگر خفائے در ماندہ باشد علاجش حضور و شفاہ است تمام حقیقت در نوشتن نمے آید و اگر مے آید اظہار آن از صلاح دور مینماید تا کسے چہ فہمد و چہ دریابد فنا و بقا شہودی ست وجودی نیست کہ بندہ ناچیز نشود و بحق تعالی متحد نگردد و العبد عبد دائماً و الرب رب سرمداً زنادقہ اند کہ فنا و بقا را وجودی تصور مینمایند و مے انگارند کہ بندہ رفع تعینات وجودی خود نمودہ باصل خود کہ منزہ از تعینات و قیود ست متحد میگردد و از خود ناچیز گشتہ برب خود بقا پیدا میکند در رنگ قطرہ کہ از خود فانی گشتہ بدریا ملحق شود و رفع قید خود نمودہ بمطلق متحد گردد اعاذنا اللہ سبحانہ عن معتقداتہم السوء حقیقت فنا عبارت از نسیان ما سوائے اوست سبحانہ و عدم گرفتاری ست بغیر او تعالی و پاک ساختن ساحت سینہ است از جمیع مرادات و خواستہائے خود کہ مناسب مقام بندگی ست و مناسب مقام بقا قیام عبد ست بمرادات مولائے خود جل سلطانہ و مرادات او سبحانہ عین مرادات خود یافتن ست بعد از شہود آیات انفسی وایضاً پرسیدہ بودند کہ سیر یکہ در بیرون انفس نوشتہ اند آن کدام باشد سیر مراتب عشر عالم خلق و عالم امر و سیر ہیئت وحدانی داخل انفس مینماید پس سیر در ماوراے انفس کدام باشد باید دانست کہ انفس در رنگ آفاق ظلال اسماء الٰہی ست جل سلطانہ و چون ظل بفضل خداوندی جل شانہ خود را فراموش ساختہ متوجہ اصل خود گردد و محبت بہ اصل خود پیدا کند ناچار بحکم المرء مع من احب خود را ہمان اصل خود خواہد یافت و آنائے خود را بر ہمان اصل خود خواہد انداخت و ہمچنین چون آن اصل را اصل دیگر ست از این اصل بآن اصل خواہد رفت بلکہ خود را عین آن اصل خواہد یافت وھلم جرا الی ان یبلغ الکتاب اجلہ این سیر سیر ماورائے آفاق و انفس ست اما باید دانست کہ جمعے سیر انفسی را سیر فی اللہ گفتہ اند آن سیر کہ گفتہ شد ورائے این سیر ست کہ گفتہ اند چہ این سیر حصولی ست و آن سیر وصولی و فرق در میان حصول و وصول در مکاتیب متعددہ بتفصیل نوشتہ است از انجا معلوم کردہ باشند

یعنی بندہ ... است ... نشود ... (حاشیہ)

دیگر از اقربیت ذات و صفات و افعال واجبی جل سلطانہ پرسیدہ بودند بیان آن نیز بحضور تعلق دارد صلاح نیست کہ بنویسد و اگر بنویسد مُغلق ست معلوم نیست کہ بفہم در آید و اگر بتقریر حضور ہم مفہوم گردد مغتنم ست دیگر از کمالات مرتبہ نبوت پرسیدہ بودند کہ فنا و بقا و تجلی و مبدائیت تعین ہمہ در مراتب کمالات ولایات ثلثہ ہست و سیر در مراتب کمالات نبوت بچہ روشن ست بدانند کہ در مراتب عروج تا زمانیکہ با یکدیگر متمیز اند و از اصلے باصلے دیگر رفتہ میشود آن ہمہ کمالات داخل دائرہ ولایات ست و چون این تمیز برطرف شود این تفصیل کم گردد و معاملہ باجمال و بساطت صرف افتد و شروع در کمالات مرتبہ نبوت بود و دران مرتبہ نیز ہر چند وسعت ست اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ اما آن وسعت وسعت دیگر ست و اگر تمیز ست ہم تمیز دیگر زیادہ ازین چہ نویسد و چہ مفہوم شود رَبَّنَا اٰتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا بعضے اسرار نماز را کہ پرسیدہ بودند جواب آنرا بر وقت دیگر انداختہ شد کہ الحال وقت بسیار تنگ ست از دست زمانہ و اہل زمانہ سرقہ کردہ چیزے نوشتہ میشود بفقیر رحم بکنید و بر استفسار دلیر نباشید رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِينَ وَالْمِنَّةُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَّالصَّلٰوةُ وَالتَّحِيَّةُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا وَّعَلٰى اٰلِهِ الْكِرَامِ وَصَحْبِهِ الْعِظَامِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامِ

وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

وَقَدْ تَمَّ الدَّفْتَرُ الثَّانِي فِي الْقِسْمَيْنِ بِعَوْنِهٖ تَعَالٰى وَحُسْنِ تَوْفِيْقِهٖ وَيَتْلُوْهُ الدَّفْتَرُ الثَّالِثُ اِنْشَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِ الْخَلْقِ اَجْمَعِهِمْ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَعَلَيْنَا مَعَهُمْ اَجْمَعِيْنَ بِرَحْمَتِهٖ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ ۲ ذیقعد ۱۳۳۲ھ

بکتابت احقر العباد فقیر محمد عبداللہ عفی عنہ و عن والدیہ ساکن قریہ کوٹ وارث از مضافات وزیر آباد

ولایت اولیا و ولایت انبیا و ولایت ملأ اعلی ست و بکمالات نبوت اشارت ست

بسبب تصور فہم خود بحقیقت این کلام نرسیدم

وعلی اللہ التکلان

اعلام

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَکَفٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اما بعد مخفی مباد کہ طالبان حق را جلّ و علا قدیماً و حدیثاً بہ علم تصوف چہ دلبستگیہا است بنابران مقبولان بارگاہ یزدانی محبوبان درگاہ سبحانی در تحصیل ز ائعش مساعی جمیلہ بکار بردہ اند و در طیّ این امر صعب جان نثاریہا نمودہ اند و بمطالعہ و سیر کتب تصوف اوقات عزیز خود را صرف نمودہ اند علی الخصوص مکتوبات قدسی آیات حضرت غوث محققین قطب عارفین عارف ربانی عالم دقائق مثانی الشہیر عند الاقاصی و الادانی الشیخ احمد السرہندی النقشبندی الاویسی الرحمانی مجدد الف ثانی قدس اللہ سرہ و روّح روحہ و دلّو ضریحہ بیت لا یُدْرِکُ الْوَاصِفُ الْمُطْرِیْ خَصَائِصَہٗ ٭ وَاِنْ یَّکُ سَابِقًا فِیْ کُلِّ مَا وَصَفَا + کہ ہر یک ازانہا بلکہ ہر جملہ آنہا در یست یتیم و جوہریست ثمین و از ضیق ساحت عبارتست و الّا مصرع چہ نسبت خاک را با عالم پاک ٭ ہر شہ سالکان ہویت بحتہ را دلیلیست و فی شیفتگان ذات حق را بادہ ایست کافی صدہا اولیاء عظام از فہم مضامینش بہرہ یاب گشتند و ہزارہا صلحاء کرام بمطالعش فائز المرام شدند و لیکن الی اللّٰہ المشتکیٰ از غارتگری نساخین کہ نسخ را بجائے مسخ رسانیدند و فرق میان من و الیٰ ندانستند بسیارے از تصرفات محرفین و اکثرے از تحریفات معدن گشتہ بود و از دستبرد مطابع چہ غارتہاست کہ بر وے تاختہ و از لغزش قلمہا کدام تصرفہاست کہ بر وے علم برنفراختہ بناءً علیہ داعیہ تصحیح آن در سر این مسکین ہیچ در ہیچ بلکہ کم از ہیچ از حق سبحانہ و تعالی پیدا شد و آنرا وسیلہ نجات اخروی خود تصور کردہ بہ تفحص و سعی و تصفح بلیغ نسخہائے خطی کثیر التعداد از اطراف و جوانب فراہم آوردہ بکمال جد و تمام جہد جملہ جملہ و حرف حرفش را بارہا مقابلہ نمودہ بہ فضل اللہ و حسن توفیقہ با ہتمام خود حصہ ہفتم کہ مکمل دفتر دوم ست نیز بحلیہ طبع متحلی و متزین گردانیدہ ہدیہ ناظرین پر تمکین برعایت امور ذیل گذرانیدہ وار فضل حق سبحانہٗ و تعالی و تقدس امید واثق ست کہ دفتر سوم را ہم برین تیرہ با نجام خواہد رسانید ٭

اوّل آنکہ متنش را بہ نسخہائے عدیدہ خطی بکرّات و مرّات مقابلہ نمودہ شد **دوم** آنکہ حتی الوسع در مواقع اختلاف ہیچ نسخہ فرو نگذاشتہ شد **سوم** آنکہ حتی الوسع تخریج احادیث مندرجہ کتاب بیان کردہ شد **چہارم** آنکہ در حلّ الفاظ مشکلہ و ربط عبارات مبہمہ التزام تمام نمودہ شد **پنجم** آنکہ فہرست جدید کہ آنرا اجمال مکتوبات توان گفت بآن ملحق کردہ شد **ششم** آنکہ بمکاتیبیکہ بعبارات عربی بودہ اند تراجم آنہا بفارسی نوشتہ شد تسہیلاً للطلاب و تیسیرا للنظار **ہفتم** آنکہ در بعضے جاہا و لو اقل قلیل بدفع توہمات باطلہ و خیالات فاسدہ حسب الفہم برمز و اشارت تعرض نمودہ آمد **ہشتم** آنکہ غالباً تراجم عبارات عربی و آیات قرآنی بتعیین سورہ و احادیث نبوی بحاشیہ نگاشتہ شد **نہم** آنکہ عبارات عربی را معرّب گردانیدہ شد و رعایت حرکات اضافیہ و توصیفیہ خصوصاً در مقامات مبہمہ نمودہ شد **دہم** آنکہ حال بعضے از اکابر کہ اسمائے گرامی ایشان جا بجا مذکور ست از کتب قوم تلاش نمودہ بحاشیہ درج کردہ شد **علاوہ** ازین دیگر خصوصیات کہ بملاحظہ ناظرین متعلق است مرعی داشتہ شد وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ عَلٰی ذٰلِکَ حَمْدًا کَثِیْرًا طَیِّبًا مُّبَارَکًا عَلَیْہِ مُبَارَکًا فِیْہِ وَصَلَّی اللّٰہُ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ اَجْمَعِیْنَ وَاٰخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۵ پس حضرات کہ ارادہ خریداری این گوہر آبدار دارند بعنوان ذیل طلب فرمایند ٭

امرتسر چوک فرید مسجد حاجی شیخ بڈھا صاحب مرحوم خاکسار نور احمد عفی عنہ قیمت حصہ ہفتم مندرج ذیل است

التماس

درجہ خاص کاغذ سفید ولایتی ۴ر

درجہ اول کاغذ سفید ڈمئی ۳ر

درجہ سوم کاغذ بادامی ...... عہ

محصول ڈاک فیس منی آرڈر و پیکنگ وغیرہ بذمہ خریدار تعمیل فرمائش بذریعہ وی پی یا بصورت وصولی قیمت نقد خواہد شد

اِنْ اُرِیْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِیْقِیْ اِلَّا بِاللّٰہِ عَلَیْہِ تَوَکَّلْتُ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست + آخر آمد ز پسِ پردۂ تقدیر پدید

اعنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی بآئین نوی

حصۂ ہفتم دفتر دویم

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجددِ الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسروری ثم امرتسری

زیرِ نگرانی شیخ عبد العزیز منیجر روز بازار پریس امرتسر مطبوع گردید

خورشید علی سنگ ساز

فہرست کتاب مستطاب مکتوبات حضرت امام ربّانی مجدد الف ثانی قدس سرہ حصّہ ہفتم متمّم دفتر دوم

اللّٰہم صل وسلم وبارک علی سید الخلق اجمعہم وعلی آلہ واصحابہ اجمعین وعلینا معہم برحمتک یا ارحم الراحمین۔ واغفر لنا ذنوبنا و اسرافنا فی امرنا و ثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین۔

سلخ ذی قعدہ سنہ ۱۳۳۲ ہجری

قد جاءكم بصائر من ربكم فمن أبصر فلنفسه ومن عمي فعليها

بہ امداد یزدانی و فضل رحمانی

حصہ ہشتم

مکتوبات

دفتر سوم

حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی

۱۳۳۳ھ

زیر نگرانی شیخ عبد العزیز منیجر و بانتظام ابرار پریس مطبوع گردید

به امداد یزدانی و فضل رحمانی

حسبنا الله و نعم الوکیل

حق حق حق

جلد سیوم مکتوبات مسمّٰی بمعرفة الحقائق جمع کردہ خواجه محمد هاشم رحمة الله علیه

بسم الله الرحمن الرحیم

اما بعد این کلماتِ طیّبات و حروفِ عالیات که هر نقطه ازان مرکز پرگارِ دلهای بیقرار ست و براتش محبتِ دانیه سپند چشم زخم اغیار و خال زینت بخش رخسار عروسانِ حقائق و مردمک ابصار نور بینان دقائق درّه التاجیت از دریای مواج احدیت که بدطولای باطن از کای غواصی بساحل بر آورده و نافه جان بخشی هست از نافِ آهوی بیدائی هویت که بنان بیانِ سیاحی بمحفل آورده اغنی الله تعالی فقراءه بهذا الدرّ الیتیم و روّح مشام ارواحهم بهذا الشمیم

زهر یک نقطه اش چون نافه تر ٭ شمیم وصل جانان میزند سر ٭ ولی آن کز برودت درزکام است ٭ چه داند نافه اش گر در مشام است ٭ سرایم مدح آن سیّاح غواص ٭ کنم خورشید را چون ذره رقاص ٭ مهین فرزند فاروقست چون اش ٭ کنون نطق از زبان او کند رش ٭ سراپا نسخهٔ اخلاق فاروق ٭ بزهر منقصت تریاق فاروق ٭ چراغ نقشبند هفت محفل ٭ نگاهش نقشبند غیر از دل ٭ غوث الخلائق غواص الحقائق معراج الوصول منهاج القبول خزینه

بیان

الرحمة دفينة الحكمة مشرق القلوب مشرق الغيوب لجة العمل حجة الكمل حدقة الاخيار حديقة الاحبار نور الطريقة نور الحقيقة زين العالمين عين العالمين ذروة المنا عروة الرجا مراة الارادة مرقاة المحبة مطلع الرموز والاشارات منبع الكنوز والبشارات ملاح بحر الملاحة مصباح بيت الصباحة الصلة بين البحرين المصلح بين الفئتين مستشهد المتكلمين مستمسك المتوحد بين برهان السلف سلطان الخلف وتيقة هذه الوفود طليعة المهدي الموعود ذكاء الاصل والفرع سناء الدين والشرع وارث سيد البشر منور المائة الحادية عشر مجدد الالف الثاني الامام الرباني ــه كجا گردد ز وصفش خامه اگاه ٭ چه نم دریا بداز دریا بیرکاه ٭ همان بهتر کزین پس گوش باشم ٭ سرا نم نغمه و خاموش باشم ٭ سمي المصطفى بالاسم الذي بشر به عيسى الشيخ احمد بن الشيخ عبد الاحد الفاروقي نسبا والحنفي مذهبا النقشبندي مشربا ادام الله سبحانه ظل حمايته على العالمين و اروآهم من بحار بركاته الى يوم الدين حبذا وقت و حال آن ناظران سليم البال كه چون سواد نظر برین مداد كه سواد اعظم اسرار وحكم است بكشايند باعلام ربانی ازان مداد همه امداد حضور يابند و ازان سواد سويداے دل رابنور و خوشاب و مآل آن قاريان مستقيم الاحوال كه چون لسان شان آشناے این شگرف قلزم گردد بالهام سبحانی جان شان در شكر شكر و شكر شكر گم گردد و مرحبا مرآن همجنسان پاك نهاد و مستعدان نيك اعتقاد را كه چون از غايت دقت و غموض حمال این نكات و رموز كه وراء طور عقل است برايشان پرده بكشايد بر عدم يافت و قصور دريافت خويش را جمع داشته راه صدقنا پويان ــه كسے را از يشان جز ايشان نداند ٭ گويان همه را مسلم دارند و نقد ثمرات سعادت ابديه ازان بدست آرند ذلك لمن خشي ربه و احسرتا ازان خوانندگان كج بين و شنوندگان سخن چين كه آنچه ازین ملهمات غيبيه بفهم شان در آيد و موافق طبع شان آيد بر مهارت قال و شحت خيال صاحب این مقال راجع دارند و آنچه ازین بيان چنين و چنان نيابند از كوتاهی نظر

زُبانِ زبانِ خویش و راز کنند و بحکمِ المرءُ اسیرُ ما جہل جنگ جنگ ساز کنند ندانستہ اند کہ این طائفہ

حلیہ در اظہارِ این اسرار خفیہ در میانِ ندیدند ایشان نیند این ہما الحان زمطرب است + اللہ سبحانہ

اخوانِ ما را بسیار عیبِ خویش و اسرار غیبِ پاک دلان صفا کیش بینا گرداناد و از فتنہ کید و غل مخلصان

عالم السر کہ بہر پائے دل و گردن خاطر دارند مخلص بخشاد آنکہ گفتم در اظہارِ اسرار در میان نیند شاہد آنرا

ہم از صاحب این اسرار بشنوند کہ بر حالِ تو ہم حالِ تو برہان و دلیل ٭ چون جلد اول مکتوبات معدن

الفتوحات کہ در المعرفت نام اوست و تاریخ اتمام و اختتام یافت بعضے تشنگان زلالِ مقال

بعرضِ اقدس سانیدند کہ اگر اشارہ عالیہ وارد شود انہار اسرارے کہ بعد ازین از چشمہ خامہ گوہر نثار

انباع میباید جمع نمودہ دریائے جلد ثانی پدیدار گرد و بندگان حضرت از غایت انکسار و خشیت در جواب

فرمودند این ہمہ علوم کہ تبیین و تحریر یافت دران فکرت و حیرتم کہ آیا مقبول و مرضی بوند یا نہ آنگاہ

خاموش گشتہ مترصد بشارت و اشارت گشتند فردائے آنروز فرمودند کہ دوش ندا در دادند و ظاہر ساختند

کہ این ہمہ علوم کہ نوشتہ بل ہر چہ در گفتگوے تو آمدہ ہمہ مقبول و مرضی است و اشارت بنوشتہائے من کردہ

فرمودند اینہمہ ما گفتہ ایم و بیانِ ما است و دران وقت ہمہ آن علوم را بنظر من نیز داشتند و من

ہر یک یک اجمالاً و تفصیلاً نظر میکردم سیما و علومیکہ وقتے مراد را آنہا تردّدے بود ہمہ را دران حکم

داخل یافتم الحمد للہ علی الاحسان پس قلم مختزم را بنگارش اسرار قدم جریان دادند و چون

آن جلد بنود و نہ مکتوب رسید کہ مطابق اسمائے حسنے است بر ہمان ختم شد در سالے کہ تاریخ آن از نور الخلاق

ہویدا است بعضے مکاتیب کہ بعد ازان بر منصہ گذارش و صحیفہ نگارش آمد الامیر النسیب و السید الحسیب

قطبِ زمانہ و یگانہ بیت دُرِ نفر بدیر ابحرے و کانے ٭ تن تجر بدرا روحے و جانے ٭ دم از آئینہ سازد

نور زائل ٭ دم او صیقل آئینہ دل + معدن الایقان و العرفان محمد النعمان بن شمس الدین یحیی الشہیر

بمیر بزرگ البدخشانی سلمہ اللہ و ابقاہ کہ از اکمل خلفاء بزرگ حضرت ایشانند و بامر عالی آنحضرت در صوب دکن

رہنمائے بریہ و مروج این طریقہ علیہ اند التماس نمودند کہ آن لآلی منثورہ را فراہم آوردہ و فینہ جلد ثالث

بروئے کار آید باجابت مقرون گشت و چون جمعِ مکاتیب لسنی و چند رسید میانِ خدمت سیادت و نقابت پناه و خادمان این درگاه مهاجرتِ صوری ضروری حائل گشت و حضرتِ ایشان از روزگار طویل ضمیرِ بے نظیر بتحریرِ معارف و تقریرِ مکاشف نیامد تا آنکه بتائید و هدایتِ خداوندی جلّ شانہٗ بعد از چندین ساله آرزومندی این ضعیف که نام او در آخر مکتوب اول این جلد بر قلمِ شریف رفته در سنه که از لفظِ خاکِ نشین مبرهن است بخاک نشینی عتبهٔ علیه استسعاد یافت مقارنِ آن دریائے لسان الغیب و انبوبِ بنانِ حضرتِ ایشان در تموّجِ تقریر و جوششِ تحریر آمد و از غایتِ رحمت و عنایتِ آن غریب نواز این کمترین بجمعِ آن مسوّدات و نقلِ آن از سواد به بیاض ممتاز گردید و باتمامِ جلدِ ثالث در همان سال که از لفظ ثالث نیز معین است سرفراز شد و چون شمارِ مکاتیب بصد و سیزده رسید که موافقتِ آن بعددِ حروفِ باقی هویداست و بنسبه اعتبار تقریرِ آن بغایت شایان و زیبا بهمان انجام یافت در سالیکه کأس الراسخین مفلوح الست بعد از ان مکتوبے را که تازگی علوم جدیده و اسرار غریبه ظهور یافته بود فرمودند که مسکة الختام گردد و چنان شد که بالحاقِ آن تطابقِ عددِ سورِ قرآنی عیان شد الحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً طلّاب را این مائده پر فائده قوتِ جان و قوتِ ایمان باد الی یومِ التناد بحق الحق و هو یهدی الی سبیل الرشاد

نعنی روزہ ندا در روز دیگر یکنا یہ از روز قیامت ۱۲	مکتوب اول (۱)	متضمن

بسیادت و ارشاد پناه میر محمد نعمان در جوابِ سوالِ او از اقربیتِ افعال و صفات و ذاتِ واجبی جلّ سلطانہٗ ورود یافت بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی صحیفه شریفه وصول یافت تصدیع بسیار کشیده اند حضرت حق سبحانه تعالی سعیِ ایشان را مشکور گرداند چون مکرر از اقربیتِ افعال و صفات و ذاتِ واجبی جلّ سلطانہٗ استفسار نموده اند و واله این بیان اند بضرورت این قدر وا مینماید بدانند که هر شے بماهیتِ خود آن شے شے هست و از برائے ثبوتِ ماهیت

۵ ہذا اثبات ۱۲

مر آن شیٔ را ہیچ جعلِ جاعل در کار نیست کہ ثبوتِ شیٔ مر نفسِ خود را ضروری است از اینجا گفتہ اند کہ جعل در
نفسِ ماہیات ثابت نیست و ماہیات مجعول نیستند جعلِ جاعل از برائے اتصافِ ماہیات بوجود
در کار است فعلِ صبّاغ در اتصافِ ثوب است بہ لون نہ آنکہ ثوب را ثوب سازد و لون را لون گرداند
کہ آن محال است کہ تحصیلِ حاصل است پس جعل در نفسِ شیٔ نشد بلکہ در اتصافِ شیٔ بوجود شد
پس ثابت شد کہ شیٔ بماہیتِ خود شیٔ است و این معنے در نظرِ کشفی در ظلِّ شیٔ و عکسِ شیٔ مفقود است کہ عکس
و ظلِّ شیٔ بماہیتِ ظلّی و عکسی خود ظل و عکس نیست بلکہ بماہیتِ اصلِ خود ظل و عکس گشتہ است چہ ظل
ماہیت ندارد و ہمان ماہیتِ اصل است کہ بظلِ خود را ظہور نمودہ است پس اصل اقرب باشد ظل را
از نفسِ خود چہ ظل باصلِ خود ظل است نہ بنفسِ خود و چون عالم ظلال و عکوسِ افعالِ واجبی است جلّ
سلطانہٗ ناچار افعال کہ اصولِ او یند از عالم بعالم اقرب باشند و ہمچنین چون افعال ظلالِ صفاتِ
واجبی اند جلّ شانہٗ ناچار صفات بعالم از عالم و از اصولِ عالم کہ افعال باشند اقرب باشند کہ اصلِ الاصل
اند و چون صفات نیز ظلالِ حضرتِ ذات اند تعالیٰ و حضرتِ ذات جلّ سلطانہٗ اصلِ جمیعِ اصول
است لاجرم حضرتِ ذات تعالیٰ بعالم از عالم و از افعال و صفاتِ واجبی اقرب باشد اینست بیانِ
اقربیتِ او تعالیٰ کہ در حیّزِ تحریر و بیان آید عقلا اگر بسرِ انصاف بیایند محتمل کہ قبولِ این معنی نمایند
و اگر قبول نمایند غم نیست کہ خارج از مبحث اند و چون درین بیان مقدّمات معقولہ نیز مندرج است
اگر سیادت پناہی میر شمس الدین علی را نیز در مطالعۂ این مکتوب شریک سازند گنجایش دارد
و نوشتہ بودند کہ شروع در جلدِ ثالثِ مکتوبات نمایند چنین کنند کہ اہل اللہ در ہر چہ صلاح بینند
محتمل کہ مبارک باشد و چون بمیر مشار الیہ تفویضِ این امر نمایند فرمایند کہ نسخہ را متعدّد سازند و یک نقل
آنرا بسرہند فرستند و مسوّدات را محافظت نگاہدارند شاید احتیاج افتد دیگر فقیر در رفتن و ماندنِ شما
حیران است از بسکہ حریصِ ملاقاتِ شما است برفتنِ شما لب نمیتواند کشود و بماندن ہم دلالت نمیتواند
نمود کہ مبادا سببِ فوتِ مصالحِ جمیعِ کثیر باشد این قدر ہست کہ اگر بروند خواجہ محمد ہاشم را فرستند کہ چند

روز در صحبت باشد و اخذ بعض علوم و معارف نماید که جوان قابل ظاہر میشود و مشار الیہ مربائے شما است و مذاق دان شما استفسار ہا را باو حوالہ فرمایند کہ جواب گرفتہ بخدمت شما رساند والسلام

مکتوب (۲) دوم

بحضرات جامع الاسرار والعلوم مخدوم زادہائے گرامی خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم سلمہما اللہ تعالیٰ در ورود یافت در مواعظ و انقطاع از خلق و توسل بجناب حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَفِي الْيُسْرِ وَالْعُسْرِ وَفِي النِّعْمَةِ وَالنِّقْمَةِ وَفِي الرَّحْمَةِ وَالزَّحْمَةِ وَفِي الشِّدَّةِ وَالرَّخَاءِ وَفِي الْعَطِيَّةِ وَالْبَلَاءِ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى مُرَبِّنَا وَذِي نِعَمٍ مِثْلَ اَبْدَائِهٖ وَمَا ابْتُلِيَ رَسُوْلٌ نَحْوَ ابْتِلَائِهٖ لِهٰذَا صَارَ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ وَسَيِّدَ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ فرزندان گرامی وقت ابتلاء ہرچند تلخ و بیمزہ است اما اگر فرصت دہند مغتنم است درین وقت چون شما را فرصت دادہ اند حمد خدا جل شانہ بجا آوردہ متوجہ کار خود باشند و یک لمحہ و لحظہ فراغت بر خود تجویز نکنند و یکے از سہ چیز باید کہ خالی از ان نباشند تلاوت قرآن مجید و اداے نماز بطول قراءۃ و تکرار کلمہ طیبہ لا الٰہ الا اللہ باید کہ بکلمہ لا نفی آلہہ ہواہاے نفس خود نمایند و رفع مقاصد و مرادات خویش کنند مراد خود طلبیدن دعوی الوہیت خود کردن است باید کہ ہیچ مراد و برا در ساحت سینہ گنجایش نبود و ہیچ ہوسے در متخیلہ نماند تا حقیقت بندگی متحقق شود مراد خود خواستن مستلزم رفع مراد مولائے خود است و معارضہ کردن است با صاحب خود این معنی مستلزم نفی مولائے خود است و اثبات مولویت خود قبح این امر را نیک دریافتہ نفی دعوے الوہیت خود نمایند تا از ما نیکہ از ہواہا و ہوسہا تمام پاک نہ گردند و بجز مراد مولے مرادے نداشتہ باشند این معنی بعنایۃ اللہ سبحانہ امید است کہ در ایام بلا و در اوقات ابتلا بسہولت میسر گردد و در غیر این ایام این ہواہا و ہوسہا سد ہاے سکندریہ است در گوشہ ہا

(حاشیہ: ہواہا و ہوسہا = مراد از تعلقات - وغیرہ؛ مکتوبات ارشاد اللہ؛ آہ یعنی نفی الٰہ؛ معصوم سجاد)

ف۱ شغول

خزیده باین امر مشتغل باشند که فرصت مغتنم است در زمانِ فتن اندک را به بسیار قبول مینمایند
و در غیر زمانِ فتن ریاضات و مجاهداتِ شاقه در کار است خبر شرط است ملاقات واقع
شود یا نه نصیحت همین است که مُرادے و هوسے نماند و والده خود را نیز باین معنی مطلع سازند و
دلالت نمایند باقی احوال این نشاءه چون گذرنده است چه در معرض بیان آرد برخوردان
شفقت دارید و بخواندن ترغیب نمایید و اہلِ حقوق را تا توانید از جانبِ ما راضی سازید و بدعاءِ سلامتی
ایمان ممد و معاونِ باشید مکرر و موکد نوشته میشود این وقت را بامور لاطائل صرف نکنند و بغیر
ذکرِ الٰہی جل شانہٗ باید که ہیچ چیز نه پردازند اگرچه مطالعہ کتب و تکرارِ طلبه بود وقتِ ذکر است
ہوا ہائے نفسانی را که آلہہ باطلہ اند در تحت لا آرند تا تمام منتفی شوند و ہیچ مُرادے و مقصودے
در سینه نماند حتّٰی که خلاصی من که بالفعل از اہم مقاصدِ شما است نیز باید که مرادِ شما نباشد و بتقدیر و فعل
و ارادہ او تعالیٰ راضی باشند و در جانبِ اثباتِ کلمہ طیبہ غیر از غیبِ ہویت که وراے ورائے
معلومات و متخیلات است ہیچ نباشد غمِ حویلی و سرا و چاہ و باغ و کتب و اشیاءِ دیگر خود سہل است
باید که ہیچ چیز مزاحمِ وقتِ شما نشود و غیر از مرضیاتِ حق جل و علا مُراد و مرضیِ شما نباشد اگر ما میمردیم
این ہمه اشیا میرفت گو در حیاتِ ما رفته باشد ہیچ فکر نکنند اولیا این امور را باختیارِ خود گذاشته
اند ما باختیارِ او تعالیٰ این امور را بگذاریم و شکر بجا آریم و امید است که از مخلصان باشیم بفتح لام
جائیکه نشسته اند ہمان را وطن انگارند حیاتِ چند روزہ ہر جا که گذرد باید که بیادِ حق جل شانہٗ
گذرد معاملہ دنیا سہل است متوجہ آخرت باشند و والدہ خود را تسلّی بدہند و ترغیبِ آخرت نمایند
ماند ملاقاتِ یک دیگر اگر حق سبحانہٗ تعالیٰ خواسته باشد میسّر خواهد شد و الا بتقدیرِ او تعالیٰ
راضی باشند و دعا کنند که در دار السلام جمع گردیم و تلافیِ ملاقاتِ دنیا را بکرمِ او تعالیٰ در آخرت
حواله نمائیم الحمد للہ علیٰ کلِّ حالٍ ‌‌٭

مکتوب (۲) سیوم

ف۱ قوله خزیده یعنی در حجره و زاویه ... یعنی تنها نشسته و خاطر خود را جمع کرده بدفع ہوا و مرادہا مشغول باشند ۱۲ ف۲ قوله ریاضات بکسر اول رنج کشیدنہا و نفس کشیدنہا ۱۲ ف۳ یعنی اگرچه آن ذکرِ الٰہی مطالعہ کتب دینیه و تکرار با طالب العلمان علوم دین در فن تعلیم

حصه سوم مکتوبات امام ربانی

بسیادت مآب میر محب اللہ مانکپوری ورود یافتہ در بیان معنی کلمۂ طیبہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ ❊ اَلْحَمْدُ
لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ❊ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ نیست ہیچ احدے کہ استحقاق اُلوہیت
و معبودیت داشتہ باشد مگر خدائے بے ہمتائے جلّ شانہٗ کہ واجب الوجود است و از سمات نقص
و حدوث منزّہ و مبرّا است زیرا کہ مستحق عبادت کہ عبارت از کمالِ تذلّل و خضوع و انکسار است
کسے است کہ جمیع کمالات او را ثابت است و جمیع نقائص از وے مسلوب است و ہمہ اشیا بوے
در وجود و توابع وجود محتاجند و او ہیچ چیز در ہیچ امر محتاج نہ و نافع و ضار اوست و ہیچ چیز بے اذنِ
او ہیچ یکے ضر و نفع نمیتواند رسانید آں چنین کس با این صفاتِ کاملہ غیرِ او تعالیٰ نیست و نشاید
کہ باشد چہ اگر غیر با این صفاتِ کاملہ بے زیادتی و نقصان متحقق شود غیر نخواہد بود لِاَنَّ الْغَیْرَیْنِ
مُتَمَایِزَانِ وَلَا تَمَایُزَ ثَمَّۃَ و اگر اثباتِ غیریت باثباتِ تمایز نمائیم لازم می آید نقص او کہ منافی
الوہیت و معبودیت است زیرا کہ اگر جمیع کمالات او را اثبات نکنیم تا تمایز پیدا کنند لازم می آید
نقصِ او و ہمچنین اگر جمیعِ نقائص از وے مسلوب نمائیم نیز نقص لازم است و اگر اشیا بوے
محتاج نباشد برائے چہ مستحق عبادتِ ایشان بود و اگر او بشئے از اشیا و در امرے از امور محتاج بود ناقص باشد
و ہمچنین اگر نافع و ضار نباشد اشیا را باو چہ احتیاج بود و چرا مستحق عبادتِ ایشان باشد و اگر احدے
بے اذنِ او باشیا ضر و نفع تواند رسانید او بیکار می افتد و مستحق عبادت نمیماند فَلَا یَکُوْنُ الْجَامِعُ لِهٰذِہِ
الصِّفَاتِ الْکَامِلَۃِ اِلَّا وَاحِدٌ لَا شَرِیْکَ لَہٗ وَلَا یَسْتَحِقُّ لِلْعِبَادَۃِ اِلَّا ھُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ❊
سوال اگرچہ تمایز با این صفات بر نہجے کہ مبیّن گشتہ است مستلزمِ نقص است کہ منافی
الوہیت و معبودیت است امّا تواند بود کہ آن غیر صفاتِ دیگر داشتہ باشد کہ باعثِ امتیاز گردد
و ہیچ نقص لازم نبود ہر چند ما آن صفات را ندانیم کہ چیست **جواب** آن صفات نیز خالی نیست
از صفاتِ کاملہ است یا از صفاتِ ناقصہ بہر تقدیر محذورِ مذکور لازم است ہر چند ما آن صفات را
بخصوص ندانیم کہ چیست امّا این قدر معلوم است کہ از دائرہ کمال و نقصان خارج نیست و بہر تقدیر

نقص را منگیر است چنانچه گذشت و **دلیل دیگر** بر عدم استحقاق معبودیت غیر حق سبحانہ و تعالیٰ[1]
آنست که او تعالیٰ هرگاه در جمیع ضروریات وجودی و توابع وجودی اشیا کافی باشد و نفع و ضرر
اشیا باو سبحانہ مربوط بود دیگرے بیکار و بے ماحصل محض بود و هیچ احتیاجے اشیا را باو نباشد
پس استحقاق عبادت او را از کدام راه پیدا شود و اشیا چرا بذلت و خضوع و انکسار باو پیش آیند
کفار بدکردار غیر حق سبحانہ را عبادت کنند و اصنام تراشیده خود را معبود خود سازند بزعم فاسد آنکه
ایشان نزد حق سبحانہ و تعالیٰ شفعاء ما خواهند بود و بتوسل ایشان بحضرت حق سبحانہ و تعالیٰ
تقرب[2] خواهیم نمود زہے بیخردان از کجا دانسته اند که ایشان را مرتبه شفاعت خواهد بود و حضرت حق سبحانہ
و تعالیٰ ایشان را اذن شفاعت خواهد فرمود مجرد توهم احدے را در عبادت شریک حق ساختن جل و علا
نهایت خذلان و خساره است عبادت امر آسان نیست که هر سنگ و جماد کرده آید و هر عاجزے را بلکه عاجزترے
از خود را مستحق عبادت تصور کرده شود بمعنی الوهیت استحقاق عبادت متصور نیست هر که صلاحیت الوهیت
دارد مستحق عبادت است و هر که این صلاحیت نیست این استحقاق نیست و صلاحیت الوهیت
مربوط بوجوب وجود است آنکه وجوب وجود ندارد الوهیت را نشاید و مستحق عبادت نبود بعقلا نند که
حضرت حق سبحانہ را در وجوب وجود شریک ندانند و در عبادت با او تعالیٰ شرکا اثبات نمایند قد انسته اند
که وجوب وجود شرط استحقاق عبادت است و چون در وجوب وجود شریک نبود در استحقاق عبادت
هم شریک نباشد در استحقاق عبادت شریک ساختن مستلزم شریک ساختن است در وجوب وجود نیز
پس تکرار این کلمه طیبه هم نفی شریک وجوب وجود باید ساخت و هم نفی شریک استحقاق عبادت بلکه
اهم و احوج و انفع درین راه نفی شریک استحقاق عبادت است که مخصوص بدعوت انبیا است علیهم
الصلوات و التحیات و التسلیمات مخالفان که ملتزم ملت انبیا نیستند علیهم الصلوات
و التسلیمات نیز بدلائل عقلیه نفی شریک وجوب وجود می نمایند و واجب الوجود جز یکے نمیدانند
جل شانه اما از معامله استحقاق عبادت غافلند و از نفی شریک استحقاق عبادت فارغ از عبادت

[1] قال الله تبارک و تعالیٰ و یعبدون من دون الله ما لا یضرهم و لا ینفعهم و یقولون هؤلاء شفعاؤنا عند الله ۱۲ یونس
[2] قال الله تعالیٰ والذین اتخذوا من دونه اولیاء ما نعبدهم الا لیقربونا الی الله زلفی ۱۲ زمر

غیر تحاشی ندارند و از عمارت و بیر تکاسل نورزند انبیا را اند علیہم الصلوات والتحیات که ہدم و بیر
مینمایند و رفع استحقاق عبادت غیر میفرمایند مشرک بلسان این بزرگواران آنکس است که بعبادت غیر
حق سبحانه گرفتار است اگرچه بنفی شریک وجب وجود قائل باشد چه اہتمام اینہا بنفی عبادت ماسوای
حق است سبحانه که بعمل و معامله تعلق دارد و مستلزم نفی شریک وجب وجود است پس تا زمانیکه
کسے بشرائع این بزرگواران علیہم الصلوات والتسلیمات که منبی از نفی استحقاق عبادت ماسوای
است متحقق نشود از شرک نرہد و از شعبہائے شرک عبادت آلہه آفاقی و انفسی نجات نیابد که شرائع
انبیا علیہم الصلوات والتحیات متکفل این معنی است بلکه مقصود از بعثت شان تحصیل
این دولت است و در غیر شرائع این بزرگواران نجات ازین شرک میسر نیست و توحید بے التزام
ملت ایشان علیہم الصلوات والتحیات ممکن نه قال الله تبارك وتعالى إِنَّ اللَّهَ لَا
يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ ۞ مراد لکم منها ما اراد الله سبحانه ويحتمل ان يراد لا
يغفر ان لا يلتزم بالشرائع لان عدم التزام الشرائع لازم للشرك فذكر الملزوم
واراد اللازم فح يندفع ما يتوهم من ان الشرك كما لا يغفر لا يغفر انكار
سائر الشرعيات ايضا فما وجه التخصيص ويحتمل ان يكون معنى ان يشرك به ان
يكفر به لان انكار الشرائع كفر بالله سبحانه فلا يغفر والعلاقة بين الشرك
والكفر بالخصوص والعموم فان الشرك كفر خاص من مطلق الكفر فذكر الخاص
واراد العام فح يندفع ما يتوهم من ان الشرك كما لا يغفر لا يغفر انكار سائر الشرعيات
ايضا فما وجه التخصيص باید دانست که عدم استحقاق عبادت مر غیر حق سبحانه را بدیہی است
لا اقل حدسی است که کسے که معنی عبادت را نیک فہم نماید و غیر حق سبحانه را نیک تامل کند بے
توقف حکم بعدم استحقاق عبادت نماید مر آن غیر را مقدماتے که در بیان این معنی آورده میشود از قبیل
تنبیہات است که بر بدیہیات نمایند ایراد نقض و مناقضه و معارضه برین مقدمات گنجایش ندارد

لانا التخفاء البديهي الغير كالولي يسمى تنبيها ١٢ — ٩ قوله النقض و مناقضة الخ اعلم ان النقض في اصطلاح النظار هو ابطال الدليل بعد

نورِ ایمان یابد تا بہ فراستِ درکِ این مقدمات نماید بسیارے از بدیہیات است کہ بر ابلہان و قاصر
فہمان مخفی ماندہ است و ہمچنین جمعے کہ بمرضِ ظاہر و علّتِ باطن گرفتار اند بدیہیاتِ جلیّہ و خفیّہ
برایشان مختفی است **سوال** در عبارتِ مشایخِ طریقت قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم واقع
شدہ است کہ ہرچہ مقصودِ تست معبودِ تست معنیِ این عبارت چیست و محملے کہ از صدق دارد کدام
است **جواب** مقصودِ شخص متوجّہ الیہ آن شخص است و آن شخص تا جان دارد در تحصیلِ آن مقصود
خود را معاف نمیدارد و ہر قسمِ ذُل و انکسار کہ در تحصیلِ آن پیش می آید تحمّل میکند و تقاعد نمی ورزد
و این معنی مؤدائے عبادت است کہ مُنبئ از کمالِ ذُل و انکسار است پس مقصودیّتِ شئے
مستلزمِ معبودیّتِ آن شئے شد پس نفیِ معبودیّتِ غیرِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ وقتے متحقق شود
کہ غیرِ حق سبحانہٗ جلّ و علا مقصود نماند و مرادِ او جز او تعالیٰ چیزے دیگر نباشد در تحصیلِ این
دولت مناسبِ حالِ سالکان معنی کلمۂ طیّبہ لا الٰہ الا اللہ لا مقصود الا اللہ است چندان
تکرارِ این کلمۂ طیّبہ باید نمود کہ از مقصودیّتِ غیر نامے و نشانے نماند و مرادِ جز او تعالیٰ ہیچ چیز
نبود تا در نفیِ معبودیّتِ غیر صادق بود و در رفعِ آلہہ متکثرہ محق باشد و این قسم نفیِ آلہہ متکثرہ
نمودن و از نفیِ مقصودیّت بنفیِ معبودیّتِ غیر آمدن شرطِ کمالِ ایمان است کہ بولایت مربوط است
و بنفیِ آلہہ ہوائی منوط تا نفس مطمئنہ نگردد این معنی متوقع نیست و اطمینانِ نفس بعد از کمالِ فنا و بقا
متصوّر است و در ظاہرِ شریعتِ غرّا کہ منبئ از یُسر و سہولت است و مشعر از رفعِ حرجِ عباد است کہ بر ضعف
مخلوق گشتہ اند آنست کہ اگر در تحصیلِ مقصودے عیاذاً باللہ سبحانہٗ سر از ربقۂ شریعت بیرون اندازد
و در حصولِ آن از حدودِ شرعیّہ تجاوز نماید آن مقصودِ معبودِ او باشد و الٰہِ او بود و اگر آن مقصود این
چنین نبود و در تحصیل و حصولِ آن ارتکابِ منکراتِ شرعیّہ نماید آن مقصودِ ممنوع و محظورِ شرعی نبود گویا
آن مقصود از مقاصدِ او نیست و آن مطلوب از مطالبِ او نہ بلکہ مقصودِ او فی الحقیقت حق است
سبحانہٗ و مطلوبِ او اوامر و نواہیِ شرعیّہ او تعالیٰ بیش از میلِ طبعی با آن شئے مقصود بدل پیدا نکردہ است

و آنہم مغلوبِ احکامِ شرعیہ است و در حقیقت شریعت کہ بکمالِ ایمان دلالت می نماید جسم مادہ
مقصودیتِ غیرِ مطلوب است چہ در تجویز مقصودیتِ غیرِ حق سبحانہ و تعالیٰ بسا است کہ
بامداد و اعانتِ استیلاءِ ہوا و ہوسِ نفسانی مقصودیتِ غیر معارضہ بمقصودیتِ حق سبحانہ
و تعالیٰ پیدا کند بلکہ حصولِ آنرا بر حصولِ مرضئی حق جل و علا اختیار نماید و بخسارتِ ابدی
رساند پس نفیِ مقصودیتِ غیر مطلقاً در کمالِ ایمان ضروری آمد تا از زوال و رجوع مامون و محفوظ
بود و آرے بعضے از صاحب دولتان را بعد از نفیِ ارادہ و رفعِ اختیار صاحبِ ارادہ و اختیاری سازند
و اختیار و ارادہ جزئیہ را از وے مسلوب گردانیدہ صاحب اختیار و ارادہ کلیہ می نمایند تحقیقِ این
معنے در مکتوب دیگر خواہد نمود ان شاء اللہ تعالیٰ ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علیٰ
کل شیء قدیر والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ
جمیع الانبیاء الصلوات والتحیات والتسلیمات والبرکات اتمہا و اکملہا

مکتوب چہارم (۴)

بسیادتِ ارشاد پناہ میر محمد نعمان در تاویلِ آیہ کریمہ لا یمسہ الا المطہرون. قال اللہ
تبارک و تعالیٰ. انہ لقرآن کریم فی کتب مکنون لا یمسہ الا المطہرون.
مراد الکریمۃ ما اراد اللہ سبحانہ و رمزے کہ درین مقام بفہم قاصری در آید آنست کہ مساس
نکنند اسرار مکنونہ قرآنی را مگر جماعہ کہ از لوثِ تعلقاتِ بشریہ پاک شدہ باشند ہر گاہ نصیب پاکان
مساسِ اسرار قرآنی بود بدیگران چہ رسد و رمزے دیگر آنکہ نخوانند قرآن را یعنی نشاید کہ بخوانند قرآنرا
مگر جماعہ کہ نفوسِ ایشان از ہوا و ہوس مزکی شدہ باشد و از شرک جلی و خفی و از آلہہ آفاقی و انفسی
مطہر گشتہ بنا بر آن آنست کہ مناسب حال مبتدی سلوک ذکر است و نفی ماسوے مذکور است
بحدے کہ ہیچ از ماسوے معلوم او نماند و ہیچ چیز غیر از حق سبحانہ مراد او نباشد کہ اگر بتکلف اشیا را

بیادِ او بدہند یادش نیاید و مقصودش نبود و چون چنین شود از شرک پاک گشتہ باشد و از آلہہ آفاقی و انفسی آزاد شدہ این زمان مے سزد کہ بجائے ذکر تلاوتِ قرآن نماید و بدولتِ تلاوتش ترقیات فرماید پیش از حصولِ این حالتِ مذکورہ تلاوتِ قرآن نمودن داخلِ اعمالِ ابرار است و بعد از حصولِ این حالت تلاوتِ قرآن از جملہ اعمالِ مقربین چنانچہ ذکر گفتن پیش از حصولِ این نسبت از عدادِ اعمالِ مقربین بودہ است اعمالِ ابرار از جملہ عبادات است و اعمالِ مقربین از جملہ تفکرات تفکر ساعۃٍ خیرٌ من عبادۃِ سنۃٍ او سبعین سنۃ شنیدہ باشد و تفکر عبارت از فرو رفتن است از باطل بسوی حق ہمان قدر فرق کہ درمیانِ ابرار و مقربین است در عبادت و تفکرِ ایشان نیز ہمان قدر تفاوت است باید دانست ذکرے کہ مبتدی را در عدادِ اعمالِ مقربین بود آن است کہ از شیخ کامل مکمل اخذ نمودہ باشد و مقصودش سلوکِ طریقت بود و الا آن ذکر نیز از جملہ اعمالِ ابرار است واللہ سبحانہ الملہم للصواب والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب پنجم (۵)

نیز بسیادت و ارشاد پناہ میر محمد نعمان در بیانِ بعضے از احوال و اذواقِ خاصہ حضرتِ ایشان مدظلہ العالی کہ بوسیلہ بعضے آلام ظہور یافتہ۔ الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ۔ مخفی نماند کہ تا زمانیکہ بعنایت اللہ سبحانہ کہ آن عنایت بصورتِ جلال و غضب او تعالیٰ تجلی فرمودہ بود محبوسِ قفسِ زندان نگشتم از تنگنائی ایمانِ شہودی بالکلیہ نرستم و از پس کوچہائے ظلالِ خیال و مثال تمام نہ برآمدم و در شاہراہِ ایمان بغیب مطلق العنان نبخت نمودم و از حضور بغیب و از عین بعلم و از شہود باستدلال بر وجہِ کمال نہ پیوستم و ہنرِ دیگران را عیب و عیبِ دیگران را ہنر بذوقِ کامل و وجدانِ بالغ نیافتم و شرِ ہجانے خوشگوار بے ننگی و بے ناموسی و مرہا ہے مزہ دار

خواری و رسوائی را چشیدم و از جمال طعن و ملامتِ خلق حظ نگرفتم و از حُسنِ بلا و جفاے مردم محظوظ نشدم و کالمیّتِ بینَ یدیِ الغسّالِ گشته بالکلیه ترکِ اراده و اختیار نکردم و رشتهاے تعلّقِ آفاق و انفس را تمام و کمال نگسستم و حقیقت تضرّع و التجا و انابت و استغفار و ذُل و انکسار را بدست نیاوردم و فسطاطِ رفیعِ المنزلهٔ استغناے حضرتِ حق سبحانه را که محفوف بسرادقاتِ عظمت و کبریائی است مشاهده ننمودم و خود را بنده خوار و زار و ذلیل و بے اعتبار و بے هنر و بے اقتدار و با کمالِ احتیاج و افتقار معلوم نساختم ؛ وَمَا اُبَرِّیُٔ نَفْسِیْ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوْٓءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّیْ اِنَّ رَبِّیْ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ اگر بمحضِ فضلِ تواترِ فیوض و وارداتِ الٰہی جلسلطانه و توالی عطیّات و انعاماتِ نامتناهی او سبحانه درین محنت کده شاملِ حالِ این شکسته بال نمی شد نزدیک بود که معامله بیاس رسد و رشتهٔ امید گسسته گردد و الحمد للهِ الّذی عافانی فی عینِ البلاءِ و اکرمنی فی نفسِ الجفاءِ و احسن بی فی حالةِ العناءِ و وفّقنی علی الشّکرِ فی السّرّاءِ و الضّرّاءِ و جعلنی من متابعی الانبیاءِ و من مقتفی آثارِ الاولیاءِ و من محبّی العلماءِ و الصّلحاءِ صلوات اللهِ سبحانه و تسلیماته علی الانبیاءِ اوّلًا و علی مصدّقیهم ثانیًا

مکتوب ششم (۶)

بمعارف آگاه شیخ بدیع الدین در بیان آنکه ایلامِ محبوب از انعامِ او و جلالش از جمالِ او محبوب تر است :: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ سَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفه شریفه که بمصحوبِ شیخ فتح الله ارسال داشته بودند رسید از جفا و ملامتِ خلق نوشته بودند آن خود جمالِ این طائفه است و صیقلِ زنگارِ ایشانست باعثِ قبض و کدورت چرا باشد اوائلِ حال که فقیر باین قلعه رسید محسوس میشد که انوارِ ملامتِ خلق از بلاد و قریٰ در رنگِ سحابهاے نورانی پے در پے می رسند و کار را از حضیض باوج می برند سالها بتربیتِ جمالی قطعِ مراحل مینمودند الحال بتربیتِ جلالی قطعِ مسافت

له قوله صیقل بفتح زدایند آئینه و تیغ و جز آن و نیز کننده و بمعنی آلت زدودن مجاز او بمعنی صیقل کردن نیز آمده ۱۲ منه

نمایند و در مقام صبر بلکه در مقام رضا باشند و جمال و جلال برابر مساوی خوانند نوشته بودند که از وقت ظهور فیت نه ذوق مانده است و نه حال باید که ذوق و حال مضاعف باشد که جفائے محبوب از وفائے او بیشتر لذت بخش است چه بلا شد در رنگ عوام سخن کرده اید و دور از محبت ذاتیه رفته اید بر خلاف گذشته جلال را بیش از جمال انگارند و ایلام را زیاده از انعام تصور نمایند زیرا که در جمال و انعام مراد محبوب مشوب بمراد خود است و در جلال و ایلام خالص مراد محبوب است و خلاف مراد خود است اینجا وقت و حال وراء وقت و حال سابق است شتان ما بینهما از زیارت حرمین شریفین نوشته بودند چه مانع است حسبنا الله و نعم الوکیل ::

مکتوب (۷) هفتم

در حالیکه حکم کننده است مر حبیب خود را ۱۲

بسیادت پناه میر محب الله مانک پوری در بیان تحمل ایذائے خلق بعد الحمد و الصلوٰة و تبلیغ الدعوات میرساند که صحیفه شریفه سیادت پناه اخوی میر سید محب الله رسید فرحت فراوان رسانید از تحمل ایذائی خلق چاره نبود و از صبر بر جفائے اقارب گذر نه قال الله تعالیٰ امر الحبیبه علیه و علی آله الصلوٰة و السلام فاصبر کما صبر اولوا العزم من الرسل و لا تستعجل لهم نمکے در سکونت آن مقام همین ایذا و جفا است و شما در مقام فرار یداز آن نمک آرے شکر پرورده تاب نمک ندارد چه توان کرد **بیت** هر که عاشق شد اگرچه نازنین عالم است ؛ نازکی کے راست آید بارے باید کشید : اندراج یافته بود اگر اجازت باشد در آله باش منزل اختیار کنم منزلے تعین نمایند تا از افراط جفا آنجا رفته نفسے راست کنند هذا هو طریق الرخصة و طریق العزیمة الصبر و التحمل علی الایذاء درین موسم ضعف بر فقیر غالب مے آید چنانچه معلوم شما است ازین جهت بچند کلمه اقتصار نمود و السلام

اختصار ۱۲ و از اطناب احتراز نمود ۱۲

مکتوب هشتم

بحقائق آگاه مولانا محمد صدیق در بیانِ اصالتِ غیب و ظلّیتِ شہود۔ محبّت شعارا غیب مقابلِ شہود است کہ شائبۂ ظلّیت وارد و غیب ازین شوب مبرّا است پس غیب از شہود اکمل باشد لیکن ہرگاہ سیّد البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام در شب معراج بدولتِ رؤیت مشرّف شدہ باشد کہ ماورای ورای سرادقاتِ ظلال است و از شوب و شائبۂ ظلّیت اقدس است چرا در حقِ او علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام غیب اکمل از رؤیت بود چہ اکتفا بغیب از برای رفعِ ظلّیت بودہ و چون رفعِ ظلّیت بالکلیہ در عینِ حضور میسّر شود غیب چہ درکار. این دولت است کہ مخصوص بسیّد الکونین است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام و کُمّلِ تابعانِ او را علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات ازین مقام بتبعیّت و وراثت نیز نصیب است چنانچہ رؤیت نیست شہود و مشاہدہ ہم نیست از آن مقام تعبیر بغیب بہترینِ عبارات است تفصیل آن مقام بگفت راست نمی آید ہر کس باندازۂ یافتِ خود خواہد دریافت وھو وراء ذٰلک ولا نصیب منہ الا لاقلّ القلیل والسلام

مکتوب (۹) نہم

بسیادت و ارشاد پناہ میر محمد نعمان صدور یافتہ در بیانِ آیہ کریمہ مآ اٰتٰکم الرسول فخذوہ

اصل	ترجمہ از مصحح سلمہ اللہ تعالیٰ
بسم اللہ الرحمٰن الرحیم قال اللہ تبارک وتعالیٰ ما اٰتٰکم الرسول فخذوہ وما نہٰکم عنہ فانتہوا واتقوا اللہ ذکر التقویٰ بعد ذکر الامتثال للاوامر والانتہاء عن المناہی اشارۃً الی	بنام خدای بخشایندہ مہربان خدای بابرکت و برتر فرمودہ است ہرچہ بدہد شمارا پیغمبر پس فرا گیرید آنرا و ہرچہ منع کند شمارا ازان پس باز ایستید و بترسید از خدا۔ امر فرمود بتقویٰ بعد از امر باتیانِ اوامر و امتناع از نواہی بجہت اشارت

اهتمامٌ بامر الانتهاء الذی هو حقیقة
التقوی وانّه هو ملاک الدین قال
رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم و
بارک وملاک دینکم الورع وقال
علیه الصلوٰة والسلام فی موضع آخر
لا تعدل بالرعة شیئا والرعة هو الورع
والوجه لهذا الاهتمام والله سبحانه
اعلم بالصواب ان الانتهاء اعم
وجودا واکثر نفعا لما انه یوجد فی
ضمن الامتثال ایضا لان الاتیان بالامر
انتهاء عن ضده وهو ظاهر واما
کثرة نفع الانتهاء بعلیه جهة عمومه
فلانه مخالفة محضة مع النفس لا حظ
للنفس فیه بخلاف صورة الامتثال
فان النفس قد یتلذذ به وکل
ما فیه زیادة مخالفة مع النفس لا شک
انه اکثر نفعا واقرب طرق الی النجاة
فان المقصود الاصلی من التکلیفات
الشرعیة قهر النفس لانها انتصبت
بمعادات الله سبحانه

باهتمام شان امتناع که حقیقت تقوی است وبآنکه همو ست
مدار کار دین چنانکه فرموده است پیغمبر خدا صلی
الله تعالی علیه وآله وسلم وبارک
قوام دین شما ورع است وبس وفرموده علیه
الصلوٰة والسلام در جای دیگر برابر منه
برعة چیزی را ورعة همین ورع است وبس
وسبب این اهتمام رو خدای پاک دانا تر است
بتحقیق مرام آنست که انتها عام تر است از روی
تحقق وزیاده تر است از روی نفع اما عموم تحقق
آن پس بنابر آنست که در ضمن امتثال هم یافته
شود زیرا که اتیان مامور به انتهاست از خلاف
وی واین ظاهر است واما زیادت نفع انتها
مزید بران عموم پس بنابر آنست که انتها مخالفت
است محض که نفس را در ان شائبه از حظ حاصل نیست
بخلاف صورت امتثال که در بعضی اوقات نفس
بدان متلذذ وهم میگردد وشک نیست که هر چه در وی
زیادت مخالفت است با نفس نفعش زیاده تر است
ونزدیکترین راه های نجات است زیرا که مقصد
اصلی از تکلیفات شرعیه تعجیز وتخریب نفس
است چه وی بدشمنی حق سبحانه ایستاده است

رواه البیهقی عن عائشة رضی الله عنها ... قطعة من حدیث ...

عن جابر ذکر رجل عند رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بعبادة واجتهاد وذکر ...

اخرجه الترمذی ... صلی الله علیه وسلم ... بالرعة ...

وَرَدَ فِي الْحَدِيْثِ الْقُدْسِيِّ عَادِ نَفْسَكَ
فَإِنَّهَا انْتَصَبَتْ بِمُعَادَاتِيْ فَكُلُّ طَرِيْقٍ
مِنْ طُرُقِ الْمَشَايِخِ تَكُوْنُ رِعَايَةُ الْأَحْكَامِ
الشَّرْعِيَّةِ فِيْهَا كَثِيْرَةً يَكُوْنُ أَقْرَبَ
طُرُقٍ إِلَى اللهِ سُبْحَانَهُ لِوُجُوْدِ كَثْرَةِ
الْمُخَالَفَةِ مَعَ النَّفْسِ أَلَا وَهُوَ طَرِيْقُ النَّقْشَبَنْدِيَّةِ
لِهٰذَا قَالَ سَيِّدُنَا وَقِبْلَتُنَا الشَّيْخُ
الْأَجَلُّ الشَّيْخُ بَهَاءُ الدِّيْنِ الْمُشْتَهِرُ
بِنَقْشَبَنْد وَجَدْتُ طَرِيْقًا أَقْرَبَ طُرُقٍ إِلَى اللهِ
سُبْحَانَهُ لِوُجُوْدِ كَثْرَةِ الْمُخَالَفَةِ مَعَ النَّفْسِ وَأَمَّا
بَيَانُ زِيَادَةِ رِعَايَةِ الشَّرِيْعَةِ فِيْ هٰذِهِ الطَّرِيْقَةِ
فَمِمَّا لَا يَخْفٰى عَلَى الْمُنْصِفِ الْفَطِنِ الْخَائِضِ
فِيْ طُرُقِ الْمَشَايِخِ وَمَعَ ذٰلِكَ بَيَّنْتُهُ بِزِيَادَةِ
الْإِيْضَاحِ فِيْ بَعْضِ الرَّسَائِلِ وَاللهُ سُبْحَانَهُ
أَعْلَمُ بِحَقِيْقَةِ الْحَالِ وَهُوَ سُبْحَانَهُ حَسْبِيْ وَنِعْمَ
الْوَكِيْلُ وَصَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِنَا
مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ
وَكَرَّمَ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

چنانچه در حدیث قدسی وارد شده دشمن دار نفس
خود را زیرا که بدرستی آن نفس ایستاده است بدشمنی
من پس از طرق مشایخ قدس الله تعالی اسرارهم
هر طریقیکه مراعات احکام شرعیه دران زیاده تر است
نزدیکترین طرق موصله بحق باشد سبحانه از راه تحقق
کثرت مخالفت با نفس آگاه باشید و بدانید که این
چنین طریق طریق مشایخ نقشبندیه است از اینجا است
که فرموده است آقائے ما و قبله ما شیخ اجل شیخ بهاؤ الدین
مشهور بخواجه نقشبند قدس سره یافتم طریق که نزدیکترین
طرق موصله است بحق سبحانه یعنی از راه تحقق
زیادتِ مخالفت نفس و اما بیان زیادتِ مراعات
شریعت اندرین طریق پس مخفی نیست بر منصف زیرک
خوض کننده در طرق مشایخ دیگر قدس الله تعالی اسرارهم
و مع ذلک بیان نموده ام من آنرا در بعض رسائل خود
بوضاحت تام و خدائے پاک دانا تر است بحقیقت
حال و خدائے پاک بس است مرا و نیکو کارساز است
وصلی الله تعالی علی سیدنا محمد و آله وصحبه وسلم وبارک
وکرم والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب (۱۰) دهم

بسیادت وارشاد پناہ میر محمد نعمان در تفسیر آیہ کریمہ وَاِذَا سَاَلَکَ عِبَادِیْ عَنِّیْ فَاِنِّیْ قَرِیْبٌ
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ٭ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی وَاِذَا سَاَلَکَ عِبَادِیْ
عَنِّیْ فَاِنِّیْ قَرِیْبٌ ٭ قُربِ حضرتِ حق سبحانہ وتعالی ہر چند بیچون و بیچگونہ است اما وہم را آنجا
جولانگاہ ہست ٭ اقربیتِ اوست تعالی کہ از حیطۂ وہم خارج است و از دائرۂ خیال بیرون
لہذا اقرب دان بسیارند و اقربیت دان اقل قلیل نہایت قرب تا حصولِ اتحاد است
ہر چند اتحاد ہم مجرد توہم است و اقربیت از گذشتِ اتحاد است در جانب قرب اگرچہ عقل از خود
نزدیکتری را غیر از بعید تصور نکند این از کوتہ نظری عقل است کہ بدو بینی عادت کردہ است و از خود
نزدیکترے را در نیافتہ والسلام

مکتوب یازدہم (۱۱)

بسیادت پناہ میر شمس الدین علی خلخالی در بیانِ جامعیتِ انسان کہ مرکب از اجزاءِ عشرہ عالم
امر و خلق است و ترجیح قلبِ انسان بر عرشِ مجید ٭ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی
آدمی نسخہ ایست جامعہ کہ مرکب از اجزاءِ عشرہ است از عناصر اربعہ و نفسِ ناطقہ و قلب و روح
و سر و خفی و اخفی و قوٰی و جوارح دیگر کہ در انسان است راجع بہمین اجزا است و این اجزا با یکدیگر
متضادہ اند تضادِ عناصر اربعہ با یکدیگر ظاہر است و ہمچنین ضدیتِ عالمِ خلق با عالمِ امر
ہویدا است و بیگانگی عالم امر ہر یکے با مرے مخصوص است و بکمالے منسوب و نفسِ ناطقہ خود خواہانِ
ہوائے خود است ہیچ یکے سر فرو نمی آرد و عنایتِ خداوندی جل سلطانہ این اشیاءِ متضادہ
را بقدرتِ کاملۂ خود سورتِ ہر کدام را شکستہ جمع فرمودہ است و مزاجِ خاص و ہیئتِ وحدانی عطا
نمودہ بعد از حصولِ مزاجِ خاص و ہیئتِ وحدانی بحکمتِ بالغۂ خود صورتے او را بخشیدہ است تا حفظِ
اجزائے متفرقہ متضادہ او نماید این مجموع را مسمی بانسان گردانیدہ و باعتبارِ جامعیت و حصولِ ہیئتِ
وحدانی بشرفِ استعداد و خلافت مشرف ساختہ این دولت بعد از انسان ہیچ یکے را میسر نشدہ است

عالم کبیر اگرچہ بزرگ است اما از جامعیت خالی است و از ہیئت وحدانی بے نصیب این ماجرا در جمیع افراد انسانی ثابت است وعوام وخواص انسان درین معنی شرکت دارند باید دانست کہ اشرف اجزاء عالم کبیر عرش مجید است و تجلی مخصوص بآن فوق تجلیات اجزاء دیگر است زیرا کہ آن تجلی جامع است وآن ظہور مستجمع اسماء وصفات وجوبی است تعالت وتقدست وایضاً آن تجلی دائمی است گنجایش استتار ندارد و قلب انسان کامل کہ مناسبت بعرش دارد وآن را عرش اللہ می خوانند ازان تجلی عرشی نصیب وافر دارد وحظ کامل غایۃ ما فی الباب آن تجلی کلی است واین تجلی نسبت بآن جزئی است اما قلب مزیتے دارد کہ در عرش نیست وآن شعور متجلی است وایضاً قلب مظہر است کہ گرفتاری بظاہر خود دارد بخلاف عرش کہ ازین گرفتاری خالی است پس ناچار قلب را بواسطہ این شعور وگرفتاری منفصود ترقی ممکن است بلکہ واقع زیرا کہ بحکم المرء مع من احب قلب باکسے است کہ بآن گرفتاری دارد ومفتون محبت اوست اگر محبت اسماء وصفات است با اسماء وصفات است واگر محبت ذات است تعالی وتقدس معیت انجا درست کردہ واز گرفتاری اسماء وصفات درگذشتہ بخلاف عرش مجید کہ تجلی مجرد از اسماء وصفات در حق او غیر واقع است والسلام

مکتوب (۱۲) دوازدہم

بسیادت پناہ میر محمد نعمان در فوائد تضرع ونیاز وذکر وتلاوت قرآن وطول قنوت در نماز

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ سیادت پناہ اخوی وصول یافتہ مسرور گردانید نوشتہ بودند کہ دعا وتضرع وزاری ودوام التجا بحضرت حق سبحانہ بہتر است یا ذکر گفتن بہتر یا این روش ممزوج بذکر بہتر از ذکر گفتن چارہ نیست با این ہرچہ جمع شود دولت مدار وصول بر ذکر نہادہ اند چیزہائے دیگر در رنگ ثمرات ونتائج ذکر اند ونیز پرسیدہ بودند کہ ازین سہ چیز کدام چیز بہتر است ذکر نفی واثبات وتلاوت قرآن ونماز بطول قنوت ذکر نفی

واِثبات در رنگِ وضو است که شرطِ نماز است تا طهارت درست نشود شروع در نماز ممنوع است

همچنین تا معامله نفی باتمام نرسد غیر از فرائض و واجبات و سُنن هرچه کنند از عبادات نافله داخلِ وبال

است اول ازالهٔ مرض خود باید ساخت که مربوط بذکرِ نفی و اِثبات است بعد ازان بعبادات و حسناتِ

دیگر که در رنگِ غذائے صالح اند مر بدن را باید پرداخت پیش از زوالِ مرض هر غذا که تناول نمایند

فاسد و مفسد است مصرع هرچه گیرد علتی علت شود و انجامِ این معامله لازم نیست که تعین نموده

آید که آن حالت خود گویائی تمامی خود است نوشته بودند که جلد ثالث بنام چه کس مسجل شود میش

ازین هم ظاهر افقیر نوشته بود که باسم شما مسجل سازند در جوابِ کتابت شما حالا همان سخن است بهتر از

شما که خواهد بود همواره دل را نگرانی توان گفت که بجانب شما است وجهے از برائے نشستن شما در آگره

معلوم نیست هر چند در جوار است اما چون از ملاقات خالی است بے اعتبار است بتقریب فقیر آنجا

نباشد مراد بخدائے آنرحم الراحمین سپرده متوجهٔ وطن شوند و مشتاقانِ آنجائی را مسرور سازند

واگر وجهے از برائے ماندن آنجا در دل تصور کرده باشند امر دیگر است والدهٔ محمد امین موفق باشد

و به عصمت و آبرو بود واقعه ہائے دور و دراز ش که نوشته بودند بمطالعه درآمد هر چند چیزہائے موحش

و مکدر بسیار روا داما نیکست که آخر هر کدام بخیریت میشود فرمایند که ازین قسم واقعات باید که متنبه

باشد و بتوبه و استغفار تلافی نماید بتمتعات دنیوی و مزخرفاتِ فانی لاشئے محض است عاقل

بآن مفتون نشود و مبتلانه گردد پیشِ نظر باید که احوالِ آخرت بود و دوام بذکر مشغول باشد چه در کار

است که لذتِ تمام در ذکر پیدا شود و چیز ہا در نظر درآید آن خود داخل لهو و لعب است در ذکر هر چند

مشقت بود بهتر باشد و نماز به پنجوقت ادا نموده اوقات را بذکر الٰهی جل شانهٗ معمور دارد و به التذاذ

ذکر معطل نباشد و باید که خدمتِ شما را غنیمت دانسته در رضا جوئی شما باشد و شما نیز خیلے بجانب

ایشان برویند و برفق تمام بجانبِ خود بکشید و دلالت بحسنات نمائید والسلام

مکتوب سیزدهم (۱۳)

ف تحریض بر رسوخ بر متابعت ف تحریض رسوخ بر متابعت صاحب شریعت

بسیادت پناه میر محب الله مانکپوری صدور یافته در تحریض بر رسوخ بمتابعت صاحب شریعت علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام و متابعت پیر طریقت بسم الله الرحمن الرحیم مکتوب شریف سیادت مآب اخوی میر سید محب الله رسید مقدمات یاس که از روی اضطرار و اضطراب اندراج یافته بود بوضوح انجامید ناامیدی کفر است امیدوار باشند و اگر درین دو امر رسوخ دارند هیچ غم نیست متابعت صاحب شریعت علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام و اعتقاد و محبت شیخ طریقت واثق باشند و ملتجی و متضرع بوند که درین دو دولت فتور نرود و دیگر هرچه باشد سهل است و تلافی آن ممکن و پیش ازین هم نوشته بودم که چون از سکونت مانکپور کاره اند به الٰه آباس وطن اختیار کنند تحمیل که مبارک باشد شما عکس فهمیده بلفظ مبارک هم مکرر دلالت نمود الحال نیز همان سخن است امشب بنظر در آمد که گویا رخت شما را از مانکپور کشیده باله آباس برده اند بهمانجا ویرانه اختیار کنید و اوقات بذکر الٰهی جل سلطانه معمور دارید و به هیچکس کار نداشته باشید ملتزم ذکر نفی و اثبات باشید و جمیع مرادات را بتکرار این کلمه طیبه از ساحت سینه برآرید تا مقصود و مطلوب و محبوب جز یکی نباشد اگر دل از ذکر گفتن مانده شود بزبان بگوئید بشرط اخفا که جهر درین طریق ممنوع است باقی روش و اوضاع طریق را معلوم کرده اید تا توانید راه تقلید را از دست ندهید که تقلید شیخ طریقت ثمرات دارد و در خلاف طریق او خطرها است زیاده چه نویسد والسلام علی من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة

المصطفیٰ علیه وعلی آله واصحابه الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها

مکتوب چهاردهم

بمیر شمس الدین علی در جواب سؤال او از حقیقت وجود واجب تعالیٰ ورود یافته ◊ الحمد لله وسلام علیٰ عباده الذین اصطفیٰ صحیفه شریفه که از روی کرم و شفقت مرسل داشته بودند بمطالعه آن محظوظ و ملتذ گشت جزاکم الله سبحانه خیرا اندراج یافته

بود ہر گاہ کہ ذات حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بماہیت خود موجود باشد نہ بوجود عینیاً کان او زائداً پس تقابل میان واجب الوجود کہ ذات اللہ سبحانہ بلا اعتبار الوجوب او الوجود است و میان ممتنع الوجود چگونہ متحقق شود و اطلاق واجب الوجود بر ذات معرا از وجوب و وجود بچہ وجہ توان نمود و اثبات استحقاق عبادت کہ منوط بوجوب وجود است چگونہ خواہد شد و اطلاق واجب الوجود بر ذات عدیم الوجود و الوجوب بچہ اعتبار خواہد بود مخدوما جواب این اسولہ بتفصیل در مکتوبے از مکتوبات جلد ثانی کہ ظاہرا بنام یکے از فقیر زادہا است اندراج یافتہ است اگر مطالعہ فرمایند بجمل کہ حظ نمایند بالجملہ تواند بود کہ ماہیت واجبی جل سلطانہ بخودی خود موجود بود و نہ بوجود و اثبات وجوب و وجود و اطلاق وجوب دران حضرت جل شانہ از قبیل منتزعات عقل باشد بل للہ المثل الاعلیٰ وچنانچہ وجوب وجود از قبیل منتزعات است امتناع عدم نیز دران حضرت جل سلطانہ از منتزعات است آنجا کہ ذات بحت است جل سلطانہ چنانکہ نسبت وجوب و وجود نیست نسبت امتناع عدم ہم نیست و چون نسبت وجوب وجود پیدا شد نسبت امتناع عدم کہ مقابل اوست نیز ہویدا گشت و نسبت استحقاق عبادت کہ متفرع بر نسبت وجوب وجود است نیز بظہور آمد کان اللہ ولم یکن معہ شئ و ان کان من النسب والاعتبارات فاذا ظہرت النسب ظہر التقابل والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۵) پانزدہم

بسیادت پناہ میر محمد نعمان ورود یافتہ در بیان آنکہ لذت ایلام محبوب در نظر محب از انعام او زیادہ تر است

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ سیادت پناہ اخوی میر محمد نعمان را معلوم بودہ باشد کہ مفہوم شد کہ ہر چند یاران خیر اندیش در تشبث اسباب خلاصی کوشیدند سود مند نیامد الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ پارہ این امر بمقتضائے بشریت حزنے پیدا شد و در سینہ تنگی ظاہر

بعد از زمانے بفضل حق جلّ سلطانہ آن ہمہ حزن وتنگی سینہ بفرح وشرح صدر مبدل گشت
وبیقین خاص دانست کہ اگر مراد این جماعت کہ درصدد آزار اند موافق مراد حق است جلّ شانہ
پس کرہ وتنگی سینہ بے معنی است ومنافی دعوی محبت است چہ ایلام محبوب در رنگ انعام
او نیز محبوب ومرغوب محب است محب چنانکہ از انعام محبوب لذت میگیرد از ایلام او نیز متلذذ
میگردد بلکہ در ایلام او لذت بیشتر مے یابد کہ از شائبۂ حظ نفس مراد او مبرا است وچون
حضرت حق سبحانہ وتعالی کہ جمیل مطلق است آزار این کس خواستہ باشد ہر آئینہ این ارادہ
او تعالی نیز در نظر اینکس بعنایت او سبحانہ وتعالی جمیل است بلکہ سبب التذاذ است
وچون مراد این جماعت موافق مراد حق است سبحانہ واین مراد دریچہ ظہور آن مراد است
ہر آئینہ مراد ایشان نیز بنظر مستحسن وموجب التذاذ است فعل شخصے کہ مظہر فعل محبوب بود فعل آن
شخص نیز در رنگ فعل محبوب محبوب است وآن شخص فاعل بعلاقہ این نظر نیز در نظر محب محبوب
مے درآید عجب معاملہ است ہر چند جفا این شخص بیشتر منصور بود در نظر محب زیباتر مے درآید
کہ نمایندگی صورت غضب محبوب بیشتر دارد کار دیوانگان این راہ واژگونہ است پس بدی آن
شخص خواستن وبوئے بد بودن منافی محبت محبوب بود کہ آن شخص بیش از مرآت فعل محبوب
ہیچ نیست جمعے کہ متصدی آزار اند در نظر محبوب مے درآیند نسبت بسائر خلائق بسیاران بگویند کہ تنگیہائے
سینہ را دور سازند وجماعہ کہ درصدد آزار بد بناشند بلکہ باید کہ از فعل آنہا لذت گیرند آرے چون
بدعا مأموریم وحضرت حق سبحانہ وتعالی را دعا والتجا وتضرع وزاری خوش مے آید دعائے
دفع بلیہ مے نمایند وسوال عفو وعافیت کنند وآنکہ مرآت صورت غضب گفتہ شدہ زیرا کہ حقیقت
غضب نصیب اعدا است با دوستان بصورت غضب است وبحقیقت عین رحمت است ودرین
صورت غضب چندان منافع محب ودیعت نہادہ اند کہ چہ شرح دہد ونیز در صورت غضب کہ
بدوستان عطا مے فرمایند خرابی جماعہ منکران است وباعث ابتلاے ایشان ومعنی عبارت شیخ محی الدین

۲ جواب سوال مقدر است یعنی این صورت غضب چرا اختیار کردہ اند وچہ سود دارد ۱۲

۳ یعنی امتحان وآزمائش این جماعہ منکران ۱۲

مصححہ سلمہ اللہ تعالی

عربی قدس سرہٗ معلوم نمودہ باشند کہ گفتہ است عارف را ہمت نیست یعنی ہمتے کہ قصد دفع بلیہ شود از عارف مسلوب ست زیرا کہ چون بلیہ را عارف از محبوب داند و مراد محبوب تصور نماید بدفع آن چہ نوع ہمت بندد و رفع آن چگونہ خواہد اگرچہ بصورت دعاء و فع بر زبان آرد از جہت امتثال امر دعا اما فی الحقیقت ہیچ نمیخواہد و آنچہ میرسد ملتذ است والسلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۱۶) شانزدہم

بمولانا احمد دیبی در رو یافتہ در ستر عدم اطلاع سالک احوال خود را و مشاہدہ آن در مرایاے احوال مسترشدان ؛ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب شریف رسید نوشتہ بودند کہ من در خود از احوال و مواجید و علوم و معارف این طائفہ علیہ ہیچ نمے یابم مع ذٰلک دو شخص طالب این راہ را کہ طریقہ گفتم خیلے متاثر گشتند و احوال غریبہ پیدا کردند وجہ آن چہ باشد بداند احوالیکہ دران دو شخص پیدا گشتہ عکس احوال شما بودہ است کہ در مرایاے استعداد آنھا بظہور آمدہ و آن دو شخص چون صاحب علم بودند درک احوال خود نمودند و شما را نیز دلالت بعلم حصول آن حال متنور کردند در رنگ آئینہ کہ دلالت بحصول کمالات خفیہ شخص نماید و ہنرہاے مکنونہ او را ظاہر سازد مقصود حصول احوال است علم بآن احوال دولتے است دیگر جمعے را این علم بدہند و جمعے دیگر را ندہند مع ذٰلک ہر دو از ارباب ولایت باشند و در قرب برابر بوند فمنا من علم ومنا من جہل مقرر این طائفہ است آنکہ عدم علم باحوال خود در آزار نباشد سعی نمایند کہ احوال حاصل شود بلکہ از احوال گذشتہ بحول احوال واصل گردند علم باحوال اگر بے توسط مسترشدان میسر نشود قناعت کنند کہ در مرایاے ایشان مطالعہ نمایند و از راہ مظاہر حظ بگیرند احوال باید علم بآن احوال اگر بے توسط بیسر نشد امید است کہ بتوسط حاصل گردد و نیز نوشتہ بودند کہ دوام آگاہی عبارت از چیست بسا است کہ دل را در بعضے مشاغل ذہولے از این آگاہی احساس

حواشی: دعاء ۱۲ — بظاہر ۱۲ — فرمانبرداری ۱۲ — لذت یابندہ ۱۲ — خود بین — آئینہہاے ۱۲ — صوفیہ ۱۲ — احوال ۱۲ — بسیار ۱۲ — اثر قبول کنندہ ۱۲ — عجیبہ ۱۲ — جوابیہ ۱۲ — پرتوے ۱۲ — آئینہہاے ۱۲ — قابلیت ۱۲ — عالم — پوشیدہ ۱۲ — مانند ۱۲ — ازین — پنہان داشتہ شدہ ۱۲ — اما ۱۲ — بہم ۱۲ — بوسیلہ ۱۲ — گرداندہ ۱۲ — مریدان وطالبان ۱۲ — غفلتے ۱۲ — کارہا ۱۲ — معلوم میکند ۱۲

حاشیہ: وقال الحکیم الترمذی المحجوبون الذین یستکبرون عن عبادتی سیدخلون جہنم داخرین یعنی قاطعین ۱۲

حاشیہ: مضمون این عبارت شیخ محی الدین قدس سرہٗ کہ عارف را ہمت نیست

می نماید تشخیص آگاهی و دوام آگاهی باید نمود بدانند که آگاهی عبارت از حضور باطن است بجناب قدس خداوندی جلّ سلطانه شبیه بعلم حضوری که دوام لازم اوست هیچ شنیده اید که شخصے در وقتے از اوقات از نفس خود غافل گردد و ذهولے نسبت بخود پیدا کند غفلت و ذهول در علم حصولی متصوّر است که مغایرت درمیان است و در علم حضوری همه حضور در حضور است اگرچه ابلہ از این حضور دور و نفور است و بحصول در غرور است پس آگاهی را دوام لازم آمد و آنچه دوام ندارد نگرانی است بمطلوب که اشتباه باگاهی مذکور دارد و دوام آن متعذر است که شباهت بعلم حصولی دارد که از دوام قلیل النصیب است و لِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی اطلاق علم حصولی و علم حضوری نسبت بجناب قدس واجبی جلّ سلطانه بسبیل تشبیه و تنظیر است چه آنکه از خود نزدیکتر بود تعالٰی شانه از حیطهٔ علم حصولی و علم حضوری بیرون باشد ارباب معقول هرچند آنرا تصوّر نتوانند نمود و از خود نزدیکتر ندانند دریافت اما نزدیک ارباب علم لدنّی این معنی واضح است و بعنایت خداوندی جلّ شانه لیسهو حاصل رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا دیگر سیادت پناه اخوی چون بر شما حقوق بسیار دارند و از آمدن شما بے رخصت و رآزار اند باید که بے توقّف خود را و ملازمت ایشان رسانند و تلافی آزار نمایند اگر برخصت ایشان مے آمدند مضایقه نبود باید که موافق مرضی ایشان عمل نمایند و برخصت بیایند زیاده

مکتوب (۱۷) ہفدہم

بصالح الدین ارشاد در بیانِ عقائدِ دینیّه و ترغیب بر عباداتِ شرعیّه ٭ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَنْعَمَ عَلَیْنَا وَهَدٰنَا اِلَی الْاِسْلَامِ وَجَعَلَنَا مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ سَیِّدِ الْاَنَامِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ باید دانست که حضرتِ حق سبحانه و تعالی منعم علی الاطلاق است اگر وجود است از جنابِ قدس او تعالی موهوب است و اگر بقا است هم از آن

: قال الله تعالی وما بکم من نعمة فمن الله ۱۲

حضرتِ جلّ سُلطانہٗ عطا است واگر صفاتِ کاملہ است ہم از رحمتِ شاملۂ او است سُبحانہٗ وتعالیٰ
زندگی ودانائی وتوانائی وبینائی وشنوائی وگویائی ہمہ ازان حضرتِ جلّ شانہٗ مُستفاد است
وانواعِ نِعَم وصُنوفِ کرم کہ از حدّ وعدّ بیرون است ہم ازان جنابِ قُدس مُفاض ازالۂ عُسر
وشدّت او مے فرماید تعالیٰ واجابتِ دعوت ودفعِ بلا او مے نماید سُبحانہٗ رزّاق است کہ از
کمالِ رافت خود ارزاقِ عباد را بعلّتِ گناہانِ شان منع نکند ستّار است کہ از وفورِ عفو وتجاوز ہتکِ
حرمتِ شان بارتکابِ سیّئات نماید حلیم است کہ در مواخذہ وعقوبتِ شان استعجال نفرماید کریم است
کہ عمومِ کرمِ خویش از دوست ودشمن باز ندارد واجلّ واعظمِ این نِعَم واعزّ واکرمِ اینہا دعوت باسلام
است وہدایت بدار السلام ودلالت بمتابعتِ سیّد الانام علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
کہ حیوٰۃِ ابدی وتنعّماتِ سرمدی بدان مربوط است ورضائے مولیٰ ولقائے او سُبحانہٗ بآن منوط
بالجملہ انعام واکرام واحسانِ او تعالیٰ اظہر من الشمس است واجلیٰ من الفلق انعام
دیگران باقدار وتمکینِ اوست تعالیٰ واحسانِ شان از قبیلِ استعارہ من المستعیر وسوال من الفقیر
نادان در رنگِ دانا باین معنے اقرار دارد وغبی مثل ذکی باین امر معترف است بیت گر بزنِ من
زبان شود ہر موئے یک شکرِ وے از ہزار نتوانم کرد چون شک نیست کہ بداہتِ عقل حکم
بوجوبِ شکرِ منعم مینماید وتعظیم وتوقیر او را لازم میداند پس شکرِ حضرتِ حق سُبحانہٗ وتعالیٰ کہ منعم
حقیقی اوست سُبحانہٗ ببداہتِ عقل واجب گشت وتعظیم وتکریم او تعالیٰ لازم آمد وچون حضرت
حق سُبحانہٗ وتعالیٰ در کمالِ تقدّس وتنزّہ است وعباد در نہایتِ تدنّس وتلوّث از کمالِ
بے مناسبتی چہ دریابند کہ تعظیم او تعالیٰ در چیست وتکریم او سُبحانہٗ وتعالیٰ در کدام است
بسا است کہ اطلاقِ بعضے امور را بران جنابِ اقدس الشان مستحسن دانند وفی الحقیقت
نزد او تعالیٰ مستہجن باشد وتعظیم خیال کنند توہین بود وتکریم تصوّر نمایند تحقیر باشد پس تا زمانیکہ تعظیم
وتکریم او تعالیٰ از جنابِ قُدسِ او سُبحانہٗ مستفاد نشود شایانِ شکرِ او نباشد سُبحانہٗ وقالِ

عبادت او نبود تعالی چہ حمد یکہ از نزد ایشان باشد نزدیک است کہ ہجو بود و مدح قدح گردد و تعظیم و توقیر و تکریم او تعالی کہ از ان حضرت مستفاد گشتہ است نسبت بما ہیمن شریعت حقہ است علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ اگر تعظیم قلبی است در شریعت حقہ مبین شدہ است و اگر ثنائے لسانی است ہم آنجا مبرہن است اعمال و افعال جوارح را نیز بہ تفصیل صاحب شریعت بیان فرمودہ است پس ادائے شکر او تعالی منحصر در اتیان شریعت گشت قلبا و قالبا اعتقادا و عملا و ہر قسم تعظیم و عبادت او تعالی کہ ماورائے شریعت او نمودہ آید شایان اعتماد نباشد بلکہ بسا است کہ محصل ضد او بود و حسنہ متوہمہ فی الحقیقت سیئہ باشد پس بملاحظہ بیان مذکور عمل بشریعت بہ عقل نیز واجب آمد و ادائے شکر منعم تعالی بے اتیان آن متعذر گشت و شریعت دو جزء دارد اعتقادی و عملی اعتقادی از اصول دین است و عملی از فروع دین فاقد اعتقاد از اہل نجات نیست و خلاصی از عذاب آخرت در حق او متصور نہ و فاقد عمل احتمال نجات دارد کہ امر او مفوض بمشیت اوست سبحانہ و تعالی اگر خواہد عفو فرماید و اگر خواہد بقدر ذنب عذاب کند خلود در نار مخصوص بفاقد اعتقاد است و مقصور بر منکر ضروریات دین فاقد عمل اگرچہ معذب شود اما خلود نار در حق او مفقود است و چون اعتقادیات از اصول دین است و از ضروریات اسلام ناچار بہ بیان آنہا می نماید و در عملیات با وجود فرعیت چونکہ تفصیل است حوالہ آنہا بکتب فقہ داشتہ تتمہ و ترغیب بعضے از عملیات ضروریہ نیز بیان خواہد نمود ان شاء اللہ تعالی

اعتقادیات

اللہ تعالی بذات اقدس خود موجود است و ہستی او تعالی بخودی خود است و او تعالی چنانچہ ہمیشہ بودہ است ہمیشہ خواہد بود عدم سابق و عدم لاحق را بجناب قدس او تعالی راہ نیست چہ وجوب وجود کمینہ خادم آن درگاہ مقدس است و سلب عدم کمینہ گناس آن بارگاہ محترم و او تعالی یکے است کہ شریک ندارد نہ در وجوب وجود و نہ در الوہیت و استحقاق عبادت

بند گان ۱۲ — عیب کردن ۱۲ — نکوہش ۱۲ — حاصل ۱۲ — بندہ ۱۲ — حاصل ۱۲ — بر وقت حق علی ۱۲ — والذکہ نشستہ شدہ — باندازہ گناہ ۱۲ — بندہ ۱۲ — اندکے ۱۲ — است ۱۲

۱ے یعنی مشغول بود در بیان ۱۲ — تفصیل ۱۲

بر ہائے دریافتہ شود ۱۲ — ۲ے یعنی معنی راست مطلق باور اور نیست قبل از وجود باشد یا بعد از وجود ہم وجود وجودی ضروری است در ذات ملک عدم ادراک حضرت جل و علا ۱۲ — مصحح سلمہ اللہ تعالی ۱۲

عقیدہ اول — عقیدہ اول — این

چه شریک وقتی در کار بود که او تعالیٰ کافی نبود و مستقل نباشد و آن علامتِ نقص است که
منافیِ وجوب و اُلوهیت است و چون کافی بود و مستقل باشد شریک بیکار میماند و عبث می افتد
و آن نیز علامتِ نقص است که منافیِ وجوب و اُلوهیت است پس اثباتِ شریک مستلزمِ نقصِ اَحد
الشریکین گشت که منافیِ شرکت است پس اثباتِ شرکت مستلزمِ نفیِ شرکت آمد و آن محال است
پس شریکِ باری تعالیٰ محال باشد و او را سبحانه صفاتِ کامله است از حیوٰة و علم و قدرت و ارادہ
و سمع و بصر و کلام و تکوین و این صفاتِ ثمانیه را صفاتِ حقیقیه گویند که قدیم اند و در خارج موجود اند
بوجودِ زائد بر وجودِ ذات تعالیٰ و تقدس چنانچه مقررِ علماءِ اہلِ حق است شکر الله تعالیٰ سعیہم
و غیر از اہلِ سنت شکر الله تعالیٰ سعیہم بوجودِ صفاتِ زائده از فرقِ مخالفان ہیچکس قائل نیست
حتی که صوفیه متاخرین ازین فرقهٔ ناجیه نیز صفات را عینِ ذات گفته اند و به مخالفان موافق گشته
اگرچه از نفیِ صفات تحاشی دارند اما از اصول و از تبادرِ عباراتِ ایشان نفیِ صفات لازم است
مخالفان کمال را در نفیِ صفاتِ کامله انگاشته اند و بعقلِ خود از نصوصِ قرآنی جدا افتاده هداهم
الله سبحانه سواء الصراط و صفاتِ دیگر یا اعتباریه اند یا سلبیه همچون قِدم و ازلیت و وجوب
و اُلوہیت و چنانچه گویند او تعالیٰ جسم و جسمانی نیست عرض و جوہر نیست مکانی و زمانی نیست حال
و محل نیست محدود و متناہی نیست از جهت بی جهت و از نسبت بے نسبت کفائت و ثلیت از
جنابِ قدسِ او تعالیٰ مسلوب است و ضدیت و ندیت در ان حضرت جل سلطانه مفقود
از مادر و پدر و از زن و فرزند پاک و مبرا است که اینها همه اماراتِ حدوث اند و مستلزمِ نقص
و جمیعِ کمالات مر جنابِ قدسِ او را ثابت است و جمیعِ نقائص از ان حضرت جل سلطانه
مسلوب بالجمله صفاتِ امکان و حدوث که سراسر نقص و شرارت دارند همه را از جنابِ قدسِ او
تعالیٰ مسلوب باید داشت و او سبحانه عالمِ کلیات و جزئیات است و دانندهٔ اسرار و خفیات
و در سموات و ارضین مانند ذرهٔ احقر هم از حیطهٔ علمِ او سبحانه بیرون نیست بلے چون خالقِ

ضبط

قال الله تعالیٰ الا یعلم من خلق وهو اللطیف الخبیر ۱۲

جمیع اشیا اوست سبحانہ باید کہ عالم بجمیع آنہا نیز بود کہ خالق را از علم خلق چارہ نبود و بعضے ولتان چند اند کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ را عالم بجزئیات ندانند و آنرا العقل ناقص خود کمال انگارند چنانچہ از کمال بیخبری زیادہ از یک چیز از واجب الوجود جل سلطانہ صادر ندانند و آن ہم بایجاب و باضطرار نہ باختیار و آنرا نیز کمال انگارند عجب جاہلانند کہ جہل را کمال تصور نمایند و مضطر را بہ از مختار دانند و از جہلے کہ دارند اشیاء دیگر را مستند بغیر او دارند سبحانہ عقل فعال از نزد خود تراشیدہ محدثات را باو منسوب مے دارند و خالق سموات و ارضین را معطل و بیکار دانند ہیچ طائفہ نزد این فقیر سفیہ تر از این طائفہ در عالم بوجود نیامدہ است سبحان اللہ جمعے ہستند کہ این پلیدان را از ارباب معقول تصور می نمایند و بحکمت منسوب میدانند بلکہ احکام کاذبہ ایشان را مطابق نفس امرے انگارند ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ھدیتنا وھب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوھاب

و او تعالیٰ از ازل تا ابد بیک کلام متکلم است اگر امر است از ہمان یک کلام است و اگر نہی است ہم از ان و ہمچنین اخبار و استخبار ناشی از ہمان یک سخن و اگر تورات و انجیل است ہم ازان سخن دلیل است و اگر زبور و فرقان است ہم ازان کلام نشان است و ہمچنین سائر صحف و کتب کہ بر انبیاء علیہم الصلوٰت و التسلیمات نازل گشتہ است تفصیل ہمان سخن است ہر گاہ ازل و ابد با این وسعت و امتداد آنجا آن واحد بود بلکہ گنجایش آن ہم ندارد کہ اطلاق آن آنجا بواسطہ تنگی عبارت واقع است پس کلامیکہ دران آن صادر شود یک کلمہ بلکہ یک حرف بلکہ یک نقطہ خواہد بود و اطلاق نقطہ آنجا نیز در رنگ اطلاق آن است کہ بواسطہ تنگی عبارت واقع است والا نقطہ ہم گنجایش ندارد و وسعت در ذات و صفات آنحضرت جل سلطانہ از عالم بیچونی و بیچگونگی است از این وسعت و تنگی کہ از صفات امکان است پاک و منزہ است و او را سبحانہ مومنان در بہشت خواہند دید بعنوان بیچونی و بیچگونگی چہ رویتے کہ متعلق بہ بیچون شود آن رویت نیز بیچون خواہد بود بلکہ رائی نیز از بیچونی حظ وافر خواہد یافت تا بیچون را تواند دید لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ

الا ما شاء الله امروز این معما را بر اخص خواص از اولیائے خود حل ساخته اند و منکشف گردانیده این مسئلهٔ غامضه نزد این بزرگواران تحقیقی است و دیگران را تقلیدی و غیر از اہل سنت ہیچکس از فرق مخالفان چه از مومنان و چه از کافران باین مسئله قائل نیست و رویت حق را جل سلطانه غیر این بزرگواران ہمه محال می انگارند و مستشهد مخالفان قیاس غائب بر شاہد است که بین الفساد است حصول ایمان باین قسم مسئلهٔ غامضه بے نور متابعت سنت سنیه علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة متعذر است ؎ لائق دولت نبود ہر سرے ❊ بار مسیحا نکشد ہر خرے

عجب است جمعے که ایمان بدولت رویت نداشته باشند چگونه بحصول آن سعادت مستسعد خواہند شد که نصیب منکران حرمان است و این نیز عجب که در بہشت باشند و نه بینند زیراکه آنچه منقبا در از شرع است حصول دولت رویت است مر جمیع اہل بہشت را و نیامده است که بعضے از اہل بہشت خواہند دید و بعضے دیگر نخواہند دید در حق اینہا ہمان جواب حضرت موسیٰ است علی نبینا و علیه الصلوة والسلام که در سوال فرعون فرموده قَالَ اللهُ تَعَالیٰ حَاکِیًا عَنْهُمَا قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُوْنِ الْاُوْلیٰ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّیْ فِیْ کِتَابٍ لَا یَضِلُّ رَبِّیْ وَلَا یَنْسَی الَّذِیْ جَعَلَ لَکُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَّسَلَکَ لَکُمْ فِیْهَا سُبُلًا وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً باید دانست که بہشت و ماورائے بہشت ہمه نسبت بحضرت حق سبحانه برابر است که ہمه مخلوق وے اند تعالیٰ و او را سبحانه در ہیچ یکے از اینہا حلول و تمکن نیست اما بعضے از مخلوقات را لیاقت ظہور انوار وے جل سلطانه ہست و بعضے را نیست آئینه لیاقت ظہور صور دارد و سنگ و کلوخ ندارد و پس تفاوت ازین طرف ہست با وجود نسبت مساوات از آنحضرت جل سلطانه ؎ این قاعده یاد دار کانجا که خدا است نے جزو نه کل نه ظرف نے مظروف است ❊ در دنیا رویت واقع نیست این محل لیاقت ظہور آن دولت ندارد و ہر که در دنیا بوقوع رویت قائل شود کذاب و مفتری است و غیر حق را سبحانه حق دانسته است این دولت درین نشأ اگر میسر می شد حضرت کلیم الله علی

موسیٰ علیه السلام

نبیّنا وعلیه الصلوات والتسلیمات از دیگران بآن احق بود وحضرت پیغمبر ما علیه وعلی آله
الصلوة والسلام اگر باین دولت مشرف گشته اند وقوع آن در دنیا نبوده است بلکه به بہشت
رفته اند ودیده اند که از عالم آخرت ست در دنیا ندیده اند بلکه در دنیا از دنیا برآمده بآخرت ملحق گشتند ودیدند
واو تعالی خالق سموات وارضین است وخالق جبال وبحار ست وخالق اشجار واثمار ست
وخالق معادن ونباتات است چنانچه آسمان را بخلق ستارها مزین گردانیده ست زمین را بخلق
انسان مزین ساخته اگر بسیط است بایجاد او تعالی کائن گشته است واگر مرکب است ہم بخلق او
سبحانه پیدا شده بالجملہ جمیع اشیا را از کتم عدم بوجود آورده است وحادث گردانیده وقدم غیر او را
سبحانه نشاید وغیر او سبحانه هیچ چیز قدیم نباید جمیع اہل ملت بر حدوث ماسوای او سبحانه اجماع
دارند وباتفاق غیر او را سبحانه قدیم ندانند وکسیکه بقدم ایشان قائل شود تضلیل بلکه بتکفیر او حکم مینمایند
امام حجة الاسلام در رساله منقذ عن الضلال تصریح باین معنی نموده است وحکم بتکفیر جماعه که غیر
حق را نیز قدیم دانند کرده وجمعی که بقدم سموات وکواکب وامثال ایشان قائل گشته اند قرآن
مجید تکذیب ایشان می فرماید کما قال الله تعالی: اللّٰہ الذی خلق السموات والارض وما
بینہما فی ستة ایام ثم استوی علی العرش. وامثال این از آیتہای قرآنی بسیار است
سفیہی بود که بعقل ناقص خود خلاف نصوص قرآنی نماید ومن لم یجعل الله له نورا فما له
من نور. وچنانچه عباد مخلوق حق اند سبحانه افعال عباد نیز مخلوق اویند تعالی چه خلق غیر او را
نشاید وایجاد ممکن از ممکن نباید که بقصور قدرت متسم است وبنقص علم متصف که شایان ایجاد
وخلق نیست وآنچه از بنده در افعال اختیاریه او دخل وارد کسب اوست که بقدرت واراده بنده
واقع است خلق فعل از حق است سبحانه وکسب فعل از بنده پس فعل اختیاری بنده بمجموع کسب
بنده وخلق حق جل وعلا واقع است واگر کسب واختیار بنده را اصلا در فعل او دخل نبود حکم مرتعش
پیدا کند وآن خلاف محسوس ومشاهده است ببداهت میدانیم که فعل مرتعش دیگر است وفعل مختاره

مشاهده

دیگر و ہمین قدر فرق از برائے مدخلیت کسب و فعل او کافی است و حضرت حق سبحانہ و تعالے
از کمال رأفت خود خلق خود را و فعل بندہ تابع قصد بندہ ساختہ است بعد از قصد بندہ ایجاد فعل و بندہ
میفرماید پس ناچار بندہ ممدوح و ملوم بود و معاقب و مثاب باشد و قصد و اختیار کہ حضرت حق سبحانہ
بہ بندہ دادہ است ہر دو جہت فعل و ترک دارد و نیز بہ تفصیل حسن و قبح فعل و ترک را بلسان انبیا علیہم
الصلوات و التسلیمات بیان فرمودہ است با وجود این بندہ کہ اختیار یک جہت نماید چارہ ندارد
از آنکہ ملام بود یا ممدوح و شک نیست کہ حضرت حق سبحانہ بندہ را آن قدر قدرت و اختیار دادہ
است کہ از عہدۂ اوامر و نواہی شرعیہ تواند بر آمد چہ در کار است کہ قدرت کاملہ دہند و اختیار تام
بخشند آنچہ باید دادہ اند منکر آن مصادم بداہت است و مرض قلبی دارد کہ در اثبات شریعت در ماندہ
است کبر علی المشرکین ما تدعوہم الیہ این مسئلہ از مسائل غامضۂ کلامیہ است
نہایت شرح و بیان آن مسئلہ ہمین است کہ درین اوراق تسوید یافتہ است واللہ سبحانہ الموفق
ایمان بآنچہ علماء اہل حق فرمودہ اند باید آورد و بہ بحث و جدل نباید افتاد بیت :: نہ ہر جائے
مرکب توان تاختن :: کہ جاہا سپر باید انداختن :: انبیا علیہم الصلوات و التسلیمات رحمت
عالمیانند کہ حضرت حق سبحانہ و تعالی ایشان را برائے ہدایت خلق مبعوث ساختہ است و
بتوسط این بزرگواران عباد را بجناب قدس خود خواندہ است و بدار السلام کہ محل ضیافت اوست
دعوت فرمودہ بیدولت باشد کہ قبول دعوت کریم نماید و از مائدۂ دولت او منتفع نگردد این
بزرگواران آنچہ از حضرت حق سبحانہ و تعالی تبلیغ نمودہ اند ہمہ حق و صدق است و ایمان بآن
آوردن لازم عقل ہر چند حجت است اما در حجیت ناقص است حجت بالغہ بہ بعثت انبیا
علیہم الصلوات و التسلیمات حاصل گشتہ است کہ عباد را محل عذر نگذاشتہ اول انبیا حضرت آدم
است علی نبینا و علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات و التحیات و آخر ایشان و خاتم
نبوت شان حضرت محمد رسول اللہ است علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات بجمیع انبیا ایمان

باید آورد علیہم الصلوات والتسلیمات وہمہ را معصوم وراست گو باید دانست عدم ایمان بیکے ازین بزرگواران مستلزم عدم ایمان است بجمیع ایشان علیہم الصلوات والتسلیمات چہ کلمہ ایشان متفق است واصول دین شان واحد وحضرت عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام کہ از آسمان نزول خواہد فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات حضرت خواجہ محمد پارسا کہ از خلفاء کمل حضرت خواجہ نقشبند است قدس اللہ تعالی سرہما وعالم ومحدث است نیز در کتاب فصول ستہ نقل معتمد می آرد کہ حضرت عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام بعد از نزول عمل بمذہب امام ابیحنیفہ خواہد کرد رضی اللہ تعالی عنہ وحلال اورا حلال خواہد داشت وحرام اورا حرام وملائکہ عباد کرام حضرت حق اند سبحانہ علی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات وبدولت رسالت وتبلیغ او تعالی مشرف وبآنچہ مامور اند امتثال دارند وعصیان ونافرمانی مولی جل سلطانہ در حق شان مفقود است واز خوراک وپوشاک پاک اند واز زناشوئی معرا اند واز توالد وتناسل مبرا کتب وصحف الہی جل سلطانہ بتوسط ایشان منزل گشتہ است وبہ امانت شان محفوظ ومامون ماندہ ایمان آوردن بایشان نیز از ضروریات دین است وراست گو داشتن ایشان را نیز از واجبات اسلام ونزد جمہور اہل حق خواص بشر افضل اند از خواص ملک چہ وصول شان باوجود عوائق وعلائق است وقرب قدسیان بے مزاحمت وممانعت حاصل تسبیح وتقدیس اگرچہ کار قدسیان است اما جہاد وراین دولت جمع کردن کار کمل الناس است قال اللہ تعالی فضل اللہ المجاہدین باموالہم وانفسہم علی القاعدین درجۃ وکلا وعد اللہ الحسنی ومخبر صادق علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام از آنچہ خبر دادہ است از احوال قبر واز احوال قیامت واز حشر ونشر واز بہشت ودوزخ ہمہ حق است ایمان بآخرت در رنگ ایمان باللہ نیز از ضروریات اسلام است منکر آخرت در رنگ منکر صانع است وقطعا کافر است وعذاب قبر از ضغطہ وغیر آن حق است ومنکر آن اگرچہ کافر نیست اما مبتدع است کہ

(Interlinear glosses: بے گناہ ۱۲؛ دانستہ؛ خواہد دانست ۱۲؛ بندگان با عزت؛ ازیشاں؛ بمعنی علاقہ ازدواج ۱۲؛ ازیکدیگر زادن ۱۲؛ از ہم زاہیدن ۱۲؛ بمعنی ۱۲؛ موانع ۱۲؛ تعلقات؛ ملائکہ؛ است ۱۲؛ حق جل علاہ ۱۲؛ بدعتی ۱۲؛ بالخصوص بلطف افزون ۱۲)

(Margin notes: سید ... امام ابوحنیفہ ... علیہ السلام ... امام ابن حجر ... علی القاری ... الحافظ ... الصلوۃ والسلام ... اللہ عنہ ... مسلمان ہونا ... الحقیقہ خلیفہ ... افضل ... کنندگان ... عقیدہ ... مصحح سلمہ اللہ تعالی)

منکر احادیث مشهوره است و چون قبر برزخ است درمیان دنیا و آخرت عذاب آن نیز شبیهی
بعذاب دنیا دارد که انقطاع پذیر است و شبیهی بعذاب آخرت دارد که از جنس عذاب آخرت است
بیشتر مستوجب این عذاب جماعت اند که از بول تنزه نمی نمایند و نیز جماعت که بنمامت و سخن
چینی مردم می درآیند و سوال منکر و نکیر در قبر نیز حق است و این عظیم فتنه و ابتلا است در قبر حضرت
حق سبحانه و تعالی ثابت دارد و روز قیامت حق است و البته آمدنی است و در آن روز
سموات پاره پاره خواهند گشت و کواکب فرو خواهند ریخت و زمین و جبال نیز پرچه پرچه خواهند
شد و بعدم خواهند پیوست چنانچه نصوص قرآنی بآن ناطق است و اجماع جمیع فرق اسلامیه
بر آن منعقد که منکر آن کافر است اگرچه بمقدمات موهومه تسویل کفر خود نماید و ابلهان را از راه برد
و در آن روز از قبور برانگیختن و احیای استخوانهای بوسیده و ریخته نمودن حق است و حساب اعمال
و وضع میزان و طیران صحف اعمال و رسیدن صحف ارباب یمین بیمین شان و صحف اصحاب
شمال بشمال شان نیز حق است و صراط که بر پشت دوزخ بنهند و از آنجا گذشته بهشتیان به بهشت
روند و دوزخیان از آنجا در دوزخ افتند نیز حق است چه اینها همه امور ممکن اند که مخبر صادق بوقوع آنها
خبر داده است پس بی توقف قبول آنها باید نمود و بمقدمات وهمیه تشکیک و تردید نباید کرد
ما اتٰکم الرسول فخذوه نص قطعیست و در آن روز شفاعت نیکان در حق بدان باذن
حضرت رحمان جل سلطانه نیز حق است پیغمبر فرموده است علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات
شفاعتی لاهل الکبائر من امتی یعنی شفاعت من مر اهل کبائر راست از امت من و خلود
کافران بعد از حساب در دوزخ و عذاب دوزخ نیز حق است و همچنین خلود مومنان در جنت و در تنعمات جنت
نیز حق مومن فاسق اگرچه رواست که بشومی گناهان خود چندگاه بدوزخ رود و بقدر ذنب آنجا معذب
بود اما خلود در نار در حق وی مفقود است کسیکه در دل وی بمقدار ذره از ایمان بود در دوزخ مخلد
نخواهد بود و مآل کار او برحمت است و مرجع او بجنت و مدار ایمان و کفر بر خاتمه است بسا است که در تمام

عمر بیکے ازین دو صفت متصف بود و در آخر بعد آن متحقق گردد اِنَّمَا الْعِبْرَةُ لِلْخَوَاتِيْم: رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ

وایمان عبارت از تصدیق قلبی است بامور یکہ از دین بطریق ضرورت و تواتر بہ ثبوت پیوستہ است واقرار لسانی نیز بآن امور ضروری ہمچو ایمان بوجود صانع و توحید او تعالیٰ وہمچنین ایمان بحقیت کتب وصحف منزلہ وایمان بانبیاء کرام وملائکہ عظام علیہم الصلوات والتسلیمات الیٰ یوم القیام وایمان بآخرت از حشر اجساد و خلود و عذاب و ثواب در دوزخ و در بہشت وانشقاق سموات وانتثار کواکب واندکاک ارض وجبال وہمچنین ایمان بفرضیت صلوات خمس وتعیین رکعات دران وبفرضیت زکوٰۃ مال وصوم رمضان وحج بیت الحرام بر تقدیر استطاعت راہ وہمچنین ایمان بحرمت شرب خمر وقتل نفس بغیر حق وعقوق والدین وسرقہ وزنا واکل مال یتیم واکل ربو وامثال اینہا کہ بتواتر بہ ثبوت پیوستہ است واز ضروریات دین اند ومومن بارتکاب کبیرہ از ایمان نمے برآید وبکفر نمے درآید استحلال کبیرہ کفر است وعمل وارتکاب کبیرہ فسق وخود را مومن برحق باید دانست یعنی بثبوت وتحقق ایمان خود اعتراف باید نمود وکلمہ استثنا یعنی کلمہ انشاء اللہ را با ایمان نباید مقرون ساخت کہ منبی از شک است وبثبوت ایمان صورت منافات دارد وہر چند استثنا را راجع بخاتمہ دارند کہ مبہم است اما از اشتباہ ثبوت حالی ہم خالی نیست پس احتیاط در ترک صورت شک واشتباہ است وافضلیت حضرات خلفائے اربعہ بترتیب خلافت ایشانست چہ اجماع اہل حق است کہ افضل البشر بعد پیغامبران صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ سبحانہ علیہم اجمعین حضرت صدیق است رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعد ازان حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ وجہ افضلیت آنچہ این فقیر فہمیدہ است نہ کثرت فضائل ومناقب است بلکہ اسبقیت ایمان است واقدمیت انفاق اموال واولیت بذل نفس از برائے تائید دین وترویج ملت متین چہ سابق گویا در امر دین استاد لاحق است ولاحق

ہر چہ مے یابند از خوانِ دولتِ سابق مے یابند و مجموعِ این ہر شش صفاتِ کاملہ منحصر در حضرت صدیق
است رضی اللہ تعالیٰ عنہ با اثباتِ ایمان کہ یکے انفاقِ مال و بذلِ نفسِ خود را جمع کردہ است
او است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و این دولت غیر او را درین امت میسر نشدہ است قال رسول
اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم فی مرضہ الذی مات فیہ انہ لیس من الناس
احد امن علیّ فی نفسہ ومالہ من ابی بکر بن ابی قحافۃ ولو کنت متخذا
من الناس خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا ولکن خوۃ الاسلام افضل سدوا
عنی کل خوخۃ فی ھذا المسجد غیر خوخۃ ابی بکر وقال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
ان اللہ بعثنی الیکم فقلتم کذبت وقال ابو بکر صدقت وواسانی بنفسہ ومالہ
فھل انتم تارکون لی صاحبی قال علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام لو کان بعدی نبی
لکان عمر بن الخطاب وحضرتِ امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است کہ ابوبکر وعمر ہر دو افضل
این امت اند کسیکہ مرا بر ایشان فضل دہد مفتری است و او را تازیانہ زنم چنانچہ مفتری را زنند ومنازعات
ومحاربات کہ درمیانِ اصحابِ خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات واقعشدہ است
بر محاملِ نیک محمول باید داشت و از مظنۂ ہوا وہوس و از حبِ جاہ وریاست و از طلبِ رفعت و
منزلت دور باید ساخت چہ این رذائل از نفسِ امارہ است ونفوسِ این بزرگواران در صحبتِ خیر
البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات پاک ومزکی شدہ بودند این قدر ہست کہ دران مشاجرات
ومحاربات کہ در خلافتِ حضرتِ امیر واقع شدہ بود حق بجانبِ حضرتِ امیر بودہ است رضی اللہ تعالیٰ
عنہ ومخالفانِ او مخطی بودند بخطائے اجتہادی کہ مجالِ ملامت وطعن ندارد وتفسیق خود
چہ گنجایش دارد کہ صحابہ ہمہ عدول اند ومرویات ہمہ مقبول ومرویاتِ موافقانِ امیر ومخالفان
امیر ہر دو در صدق ووثوق برابر اند وعلتِ مشاجرت ومحاربت باعثِ جرحِ احدے نشدہ است
پس ہمہ را دوست باید داشت کہ دوستیِ ایشان دوستیِ پیغمبر است علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات

ـــہ اختلافہائے مابین ایشان ۱۲

رواه الترمذی عن عبد الله بن مغفل یعنی کسیکه دوست میدارد ایشانرا پس بدوستی من دوست میدارد ایشان را ۱۲ — رواه الترمذی عن عبد الله بن مغفل

که فرموده مَنْ اَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّیْ اَحَبَّهُمْ و از بغض و دشمنی ایشان اجتناب باید نمود که بغض ایشان
بغض آنسرور است علیه و علیهم الصلوات والتحیات که فرموده مَنْ اَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِیْ اَبْغَضَهُمْ
و در تعظیم و توقیر آن بزرگواران تعظیم و توقیر آن خیر البشر است علیه و علی آله الصلوة والسلام و در عدم تعظیم عدم تعظیم او
و همه را تعظیم و توقیر باید نمود از جهت تعظیم صحبت خیر البشر علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات
شیخ شبلی فرموده مَا اٰمَنَ بِرَسُوْلِ اللّٰهِ مَنْ لَّمْ یُوَقِّرْ اَصْحَابَهٗ بعد از تصحیح اعتقاد از ایشان اعمال
هم چاره نبود پیغمبر فرموده علیه و علی آله الصلوة والسلام که بناء اسلام بر پنج چیز است یکی
شهادة ان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله که عبارت از ایمان و اعتقاد است بآنچه
به تبلیغ محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم بثبوت پیوسته است چنانچه گذشت
دویم اداے صلوات خمس است که ستون دین است سیوم اداے زکوة مال است چهارم صوم
ماه مبارک رمضان است پنجم حج بیت الحرام است پس نماز بهترین عبادات است بعد ایمان
بالله و برسوله و در رنگ ایمان حسن لذاته است بخلاف سایر عبادات که حسن آنها ذاتی نیست نیک
تقید ورزیده بعد از طهارت کامله چنانچه در کتب شرع مبین گشته است بے فتور اداے نماز
باید نمود و در قرائت و رکوع و سجود و قومه و جلسه و سایر ارکان احتیاط باید کرد که بوجه کمال ادا یابد
و سکون و طمانیت در رکوع و سجود و قومه و جلسه لازم باید دانست و مسامحه نباید گذرانید و نماز را
در اول وقت ادا نماید و تاخیر را از راه تکاسل و تجاهل تجویز نکنند بنده مقبول کسے است که بمجرد امر
مولے امتثال امر او نماید که تاخیر کردن در امتثال امر از عدم و سوء ادب است و از کتاب هائے فقه
که بعبارت فارسی نوشته اند در رنگ ترغیب الصلوة و تیسیر الاحکام و امثال اینها باید که همه
وقت با خود دارند و مسائل شرعیه را از انجا اخذ نمایند و بعمل در آرند کتاب گلستان و مثل آن در جنب
کتب فقه فارسی داخل فضولی است بلکه نسبت بامر ضروری لایعنی است بآنچه احتیاج است در
دین لازم باید دانست و بماوراے آن نباید ملتفت گشت نماز تهجد هم گویا از ضروریات این راه

بیان اعمال

سعی نمایند که بے ضرورت ترک نشود و اگر در ابتدا این معنی متعسّر باشد و بیداری دران وقت میسّر نشود جمعے از خدمتگاران را برائے این امر تعیین نمایند که دران وقت خواه نخواه بیدار سازند و نگذارند که در خواب باشند بعد از چند روز که بیداری معتاد شود و احتیاج بتکلّف و تعمّل نخواهد شد کسیکه خواهد که در آخر شب بیدار شود باید که اول شب بعد از نماز خفتن خواب کند و باشتغال امور لاطائل بیدار نباشد و استغفار و توبه و التجا و تضرّع و تذکّر معاصی و ذنوب و تفکّر نقائص و عیوب و خوف عذاب اخروی و ترس الم دائمی در آنوقت غنیمت دانند و عفو و مغفرت از حضرت حق سبحانه و تعالی خواهند صد بار این کلمه استغفار با توجه قلب بر زبان آرند اَستَغفِرُ اللّٰهَ الَّذِیْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ وَاَتُوْبُ اِلَیْهِ سُبْحَانَهٗ و نیز بعد از ادائے نماز دیگر این کلمه استغفار صد بار بخوانند و بطهارت و بغیر طهارت ترک ورد این کلمه استغفار نمایند در خبر آمده است طُوْبٰی لِمَنْ وُجِدَ فِیْ صَحِیْفَتِهٖ اِسْتِغْفَارٌ کَثِیْرٌ و نماز چاشت هم اگر ادا نموده شود دولتے است عظیم سعی نمایند که لا اقل دو رکعت بر دوام از چاشت ادا کرده شود و اکثر رکعات نماز چاشت در رنگ نماز تهجّد دوازده است و بمقتضائے وقت و حال هر چه گذارده شود مغتنم است و کوشش نمایند که بعد از ادائے هر نماز فرض آیة الکرسی خوانده شود که در خبر آمده است که بعد از هر نماز فرض هر که آیة الکرسی بخواند مانع نباشد او را از دخول بهشت مگر موت و نیز بعد از ادائے هر نمازے از نمازهائے پنجگانه باید که سی و سه بار کلمه تنزیه سُبْحَانَ اللّٰهِ بگویند و سی و سه بار کلمه تحمید اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ و سی و سه بار کلمه تکبیر اَللّٰهُ اَکْبَرُ و یکبار بگویند لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِیْکَ لَهٗ لَهُ الْمُلْکُ وَلَهُ الْحَمْدُ یُحْیِیْ وَیُمِیْتُ وَهُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ تا عدد صد پوره شود و نیز در هر روز و در هر شب صد بار سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ بگویند که ثواب بسیار دارد و ایضاً در صباح یکبار بگویند اَللّٰهُمَّ مَا اَصْبَحَ بِیْ مِنْ نِّعْمَةٍ اَوْ بِاَحَدٍ مِّنْ خَلْقِکَ فَمِنْکَ وَحْدَکَ لَا شَرِیْکَ لَکَ فَلَکَ الْحَمْدُ وَلَکَ الشُّکْرُ و در شام بجائے اَللّٰهُمَّ مَا اَصْبَحَ اَللّٰهُمَّ مَا اَمْسٰی بگویند و تمام کنند و در حدیث نبوی آمده است عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

کہ ہر کہ این دعا را در روز بخواند شکر آن روز بجا آوردہ باشد و ہر کہ در شب بخواند شکر آن شب بجا آوردہ باشد و این ورد را در کار نیست کہ بطہارت بخوانند بلکہ در جمیع اوقات این ورد یومی و لیلی را بجا آرند و اداے زکوٰۃِ مال ہم از ضروریاتِ دین ست برغبت و منّت بمصارفِ زکوٰۃ باید رسانید ہر گاہ منعمِ حقیقی جلّ سلطانہ از عطیّہ و انعامِ خود فرماید کہ از چہل حصّہ یک حصہ را بفقرا و مساکین بدہند کہ در عوضِ آن اجرِ جزیل و جزاے جمیل بشما خواہم داد بسے بے انصاف بود بلکہ متمرّد باشد کہ در اداِ این جزوِ محقّر ہم توقّف نماید و در انتظارِ آن بخل ورزد و این قسم توقّفہا کہ در امتثالِ اوامرِ شرعیّہ بوجود مے آید منشاِ آن مرضِ قلبی است و عدمِ یقین باحکامِ منزّلۂ سماوی مجرّد کلمۂ شہادت گفتن کفایت ندارد منافقان نیز این کلمہ را میگفتند علامتِ یقینِ قلب اتیانِ اوامرِ شرعیّہ است بطوع و رغبت یک جیتل کہ بہ نیتِ اداے زکوٰۃ بفقیرے بدہند بہتر از انفاقِ لکہا است کہ بے این نیّت بدہند چہ آن اداے فرض است و این اتیانِ نفل و اداے نفل را نسبت باداے فرض ہیچ اعتبارے و اعتبارے نیست کاشکے حکمِ قطرہ داشتے نسبت بدریاے محیط از تسویلاتِ شیطانِ لعین است کہ مردم را از فرائض باز داشتہ بنوافل دلالت مینماید و از زکوٰۃ نگاہ میدارد و روزہ ماہِ مبارکِ رمضان نیز از واجباتِ اسلام است و از ضروریاتِ دین در اداے آن نیز اہتمام باید نمود و بعذر ہاے نامسموع روزہ نباید کشود پیغمبر فرمودہ است علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ روزہ سپر است از آتشِ دوزخ و اگر بمانعِ ضروری در رنگِ مرض روزہ قضا شود قضاے آن را بے درنگ ادا باید نمود و بتکاہل و تکاسل نباید گذرانید این کس بندہ است بسیرِ خود نیست مولاے وارد چارہ ندارد ازینکہ بمقتضاے اوامر و نواہیِ او زندگانی نماید تا امیدِ نجات متصوّر بود و اگر چنین نکند بندۂ متمرّد باشد کہ سزاے او انواعِ عقوبات بود و رکنِ پنجمِ اسلام حجِ بیت الحرام ست و آن شرائط دارد کہ در کتبِ فقہ بیان فرمودہ اند بعد از تحققِ شرائط اداے آن ہم ضروری است پیغمبر فرمودہ است علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ حج ہدم میکند

گناهان سابق را و حل و حرمت شرعی نیک احتیاط باید نمود و از آنچه صاحب شریعت
علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة منع فرموده است خود را نگاه باید داشت
و محافظت حدود شرعی باید کرد اگر مطلوب سلامت و نجات بود و خواب خرگوش تا چند خواهد
بود و پنبه غفلت در گوش تا کے آخر بیدار خواهند ساخت و پنبه غفلت خواهند برداشت آن
زمان غیر از ندامت و حسرت نقد وقت نخواهد بود و غیر از خجالت و خسارت حاصل نه مرگ نزدیک
است و عذابهای گوناگون آخرت طیار و آماده . من مات فقد قامت قیامته پیش
از آنکه بیدار سازند و سود نکند بیدار شوند و بمقتضای اوامر و نواهی شرعی کار کنند و خود را از
عذابهای گوناگون اخروی نگاه دارند قال الله تبارک و تعالی قوا انفسکم واهلیکم
نارا وقودها الناس والحجارة یعنی نگاه دارید نفسهای خود را و اهلهای خود را از آتشی
که هیزم آن آدمی و سنگ است بعد از تصحیح اعتقاد و بعد از اثبات اعمال صالحه بمقتضای شریعت حقه
علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة اوقات خود را بذکر الهی جل شانه معمور باید داشت
و از یاد او تعالی فارغ نباید بود و ظاهر را اگر بخلق مشغول دارند باید که باطن بحق باشد جل سلطانه
و بیاد او تعالی ملتذ باید بود و این دولت در طریقه حضرات خواجگان ما قدس الله تعالی
اسرارهم مبتدی را در اول قدم در صحبت شیخ کامل مکمل بعنایت الله سبحانه میسر است
شاید ایمان باین معنی شما را هم حاصل شده باشد بلکه نصیبی اگرچه اقل بود میسر گشته هرچه بدست
آمده است آنرا بناز دارند و در شکر آن باشند و امیدوار زیادتی بوند و چون در طریقه حضرات
نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم اندراج نهایت در بدایت است اگر ازین طریقه اندک
است هم بسیار است که در بدایت از نهایت خبردار است اما مبتدی را باید که هرچند بسیار بدست
آید در نظر او اندک بود و از شکر آن فارغ نبود و هم شکر آن نماید و هم زیادتی را خواهد مقصود اصلی
از ذکر قلبی زوال گرفتاری با دون حق است سبحانه که مرض قلبی عبارت از آنست و تا

زوالِ این گرفتاری حاصل نشود از حقیقتِ ایمان نصیب نبود و در اداے اوامر و نواهیِ شرعیه تیسیر و سهولت میسّر نیاید بیت ذکر گو ذکر تا ترا جانست ٭ پاکیِ دل ز ذکرِ رحمانست و در طعام خوردن باید که حظِّ نفس مطلوب نبود بلکه به نیّتِ قوّت و استطاعت بر عبادت بود و اگر این نیّت در ابتدا دست ندهد باید که بتکلّف خود را برین نیّت آرند و ملتجی و متضرّع بوند که حقیقتِ این نیّت میسّر گردد و همچنین در جامه پوشیدن باید که نیّتِ تزیین از برای عبادت و اداے نماز بود که در قرآن مجید آمده است خُذُوْا زِیْنَتَکُمْ عِنْدَ کُلِّ مَسْجِدٍ مقصود از جامهاے مزیّن پوشیدن نمودِ خلق نبود که ممنوع است و همچنین سعی باید نمود که در جمیعِ افعال و حرکات و سکنات رضامندیِ مولاے خود جلّ سلطانهٗ منظور بود و بمقتضاے شریعتِ حقّهٗ او عمل کرده شود این زمان ظاهر و باطن هر دو متوجّه حق باشند تعالیٰ و در یادِ حق بوند جلّ و علا مثلاً خواب که سراسر غفلت است چون به نیّتِ دفع تکاسل در اداے طاعت کرده شود آن خواب باین نیّت عینِ عبادت گردد و نا دران خواب بود گویا در طاعت بود که به نیّتِ اداے طاعت است در خبر آمده است نَوْمُ الْعُلَمَاءِ عِبَادَةٌ هرچند میدانند که حصولِ این معنی امروز از شما متعذّر است که هجومِ موانع است و التزامِ رسوم و عادات است و منظور ننگ و ناموس است که ضدّیّت بشریعت غرّا دارند چه شریعت از براے رفعِ رسوم و عادات وارد شده است و از براے دفعِ ننگ و ناموس که ناشی از هواے امّاره است آمده است امّا اگر بتوفیق اللّٰه سبحانهٗ مداومت بر ذکرِ قلبی نمایند و نمازِ پنج وقتی بے فتور بشرائطِ او اکنند و در حلّ و حرمتِ شرعی مهما امکن احتیاط نمایند محتمل که جمالِ این معنے ظاهر شود و خود بخود راغب گردانند وجهِ دیگر از براے نوشتنِ این قسمِ نصائح آن است که اگرچه عمل بمقتضاے این نصائح حاصل نشود اعتراف بقصور و نقصِ خود حاصل است و آن نیز دولتے است ۵ هر کس که بیافت دولتے یافت عظیم ٭ و آنکس که نیافت در نایافت بس است عیاذاً باللّٰهِ سبحانهٗ از آنکه نیاید و از نایافتنِ خود در بار نبود و نکند و از ناکردنِ خویش پشیمان

۵۳ یعنی زیرا که انبوہ ہے و کثرت اشیاے باز دارندہ ازین معنی متحقق است و التزام رسوم الخ ۱۲

نشود مگر جاہلِ مستمر باشد کہ سر از ربقۂ بندگی برآوردہ بود و پا از قیدِ رقیت کشیدہ رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ہرچند وقت و حال و زمان و مکان تقاضای آن نمیکرد کہ چیزے بنویسد اما چون شوق و رغبت شمارا بروجہ کمال دیدہ بتکلف خود را برین امر آوردہ سطرے چند تسوید نمودہ بکمال الدین حسین سپردہ حضرت حق سبحانہ و تعالی عمل بمقتضای آن کرامت فرماید والسلام علی من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۱۸) ہژدہم

بسیادت پناہ میر محمد نعمان وُرُود یافتہ در بیانِ بے تعلقی از ماسوای و ترغیب بصحبتِ طالبانِ حق تعالی

الحمد للہ رب العالمین دائما علی کل حال فی السراء والضراء صحیفۂ شریفہ مع ہدیہ کہ بمصحوب سلیمان ارسال داشتہ بودند رسید جزاکم اللہ خیرا نوشتہ بودند کہ مقصود ازین سفر حصولِ بعضی مقاصد بودہ است کہ متعسر الحصول گشتہ است امیدوار باشند فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہما میفرماید لن یغلب عسر یسرین از احوالِ پریشان خود چہ نویسد و دوستان را چہ بے مزہ سازد و مع ذلک ہزاران ہزار شکر است کہ در عینِ بلا عافیت است فسبحان من جمع بین الضدین وقرن بین المتنافیین روزے فقیر تلاوتِ قرآن مجید میکرد این آیت آمد قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيْرَتُكُمْ وَاَمْوَالُ ۣاقْتَرَفْتُمُوْهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَجِهَادٍ فِيْ سَبِيْلِهٖ فَتَرَبَّصُوْا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ. از خواندنِ این آیت کریمہ گریہ بسیار مستولی شد و خوف غالب آمد درین اثنا مطالعہ حال خود نمود و دید کہ ہیچ یکے ازینہا گرفتاری ندارد واگر ہمہ تلف و ناچیز شوند تجویز امرے کہ در شریعت اثباتِ آن منکر و مستہجن است نخواہد کرد

سلمہ اللہ تعالی

ثمه قال صاحب التشخیص ذکره العلی القاری فی شرح المشکوٰة ۱۲

وآن امور را برین امر نخواهد گزید بقیة المرام آنکه چون یاران با ما برای خدا صحبت میدارند ما را هم باید که ایشان را ابنا نزد داریم و از احوال ظاهر و باطن ایشان خبردار باشیم حدیث قدسی یاد آورد اذا رأیت لی طالبا فکن له خادما مشهور است زیاده از آنچه سابقا بیاران توجه داشتند بعد ازین توجه دارند و شیوهٔ ناپروائی و تغافل را منظور ندارند دیگر بنویسند که مکتوب اقربیت معقول شد یا نه اگر شده است بهتر و الا المحل نزدور التشخیص کرده نویسند زیاده چه نویسد المسئول من الله سبحانه سلامتکم و عافیتکم و ثباتکم و استقامتکم و مزید توفیقکم و حسن عاقبتکم والسلام

مکتوب (۱۹) نوزدهم

یعنی مکتوبیکه مشتمل است بر بیان اقربیت حق تعالی به فهم شما در آمده یا نه الخ ۱۲

بسیادت پناه میر محمد نعمان ورود یافته فی الصبر والرضاء بقضائه تعالی الحمد لله رب العالمین فی السراء والضراء وفی العافیة والبلاء فعل الحکیم جل سلطانه لا یخلو عن حکمة و مصلحة لعل الله سبحانه یرید به الصلاح ۔ عسى ان تکرهوا شیئا وهو خیر لکم وعسى ان تحبوا شیئا وهو شر لکم والله یعلم وانتم لا تعلمون ۔ فاصبروا علی بلائه وارضوا بقضائه سبحانه وتعالی واثبتوا علی طاعاته تعالی واجتنبوا عن معاصیه سبحانه انا لله وانا الیه راجعون ۔ قال الله تبارک وتعالی ۔ ما اصابکم من مصیبة فبما کسبت ایدیکم ویعفو عن کثیر ۔ فتوبوا الی الله سبحانه واستغفروا ربکم عما کسبت ایدینا واسئلوا العفو والعافیة من الله سبحانه فانه تعالی عفو یحب العفو واجتنبوا عن البلاء ما استطعتم فان الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین علیهم الصلوات والتسلیمات ونحن فی عین البلاء مع العافیة فلله سبحانه الحمد والمنة والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی اله الصلوات والتسلیمات العلی

مکتوب بستم (۲۰)

بمولانا امان اللہ ورود یافتہ دربلندی ہمت وراجع داشتن وصول جمیع نعم از ہمہ بہ پیر خود :-

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب اخوی شیخ امان اللہ وصول یافت از احوال ومواجید خود کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید از شما زیادہ ازین امور متوقع است ہر چہ عطا فرمایند باوب ومنت قبول آن باید کرد وبتضرع وزاری وبالتجا وانکسار ھل من مزید گویان طلب زیادتی وسوال مقام فوق باید نمود ودر اتیان احکام شرعیہ نیک مراعات باید فرمود کہ مصداق احوال استقامت برشریعت است تعبیر واقع کہ از عالم مثال نوشتہ بودند نزدیک بمعاملہ است بود الامر الی اللہ سبحانہ وچون در صحبت بسیار بودہ اید حمد اللہ سبحانہ کہ نظر شما بلند افتادہ است بجوز ومویز در رنگ طفلان گول نمیشوید ان اللہ سبحانہ یحب معالی الھمم واقعہ زینب حضرت عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام نسبت باخوی حافظ مہدی علی کہ نوشتہ بودند بلے حافظ بطریق ما مناسبت بسیار دارد اما این قدر باید دانست کہ دولت ہر چند بصورت از ہر جا برسد فی الحقیقت بشیخ خود راجع باید داشت تا قبلہ توجہ پراگندہ نشود وور کارخانہ خلل نیفتد از دو از ہر جا برسد از پیر خود باید دانست کہ او جامع است بہر صورت کہ زینب او ظہور یابد فی الحقیقت از وست این مقام از مزال اقدام طلاب است واقف باید بود تا شیطان لعین راہ نیابد وپراگندہ نسازد وشنیدہ باشند کہ ہر کہ یکجا ہمہ جا وہر کہ ہمہ جا ہیچ جا حافظ را دعا رسانند والسلام

مکتوب بست ویکم (۲۱)

بمیر محمد نعمان ورود یافتہ در جواب اسولہ او از مشار الیہ بودن او تعالی بضمائر وفصل ھا ودو کیفیت علم حق تعالی بذات خود جل سلطانہ وعم احسانہ * الحمد للہ وسلام علی عبادہ

حواشی:

۱۔ جوز یعنی گردگان ومویز یعنی خرمن امیرحق است گلان از انگور کہ خشک کردہ شود مراد این جا مترکہ است ودر باطن ازین راہ بہ پیر اشارہ این حق تعالے دوست میدارد بلند ہمتان را ذکرہ بھذا اللفظ فی المبسوط للغزالی ۔

۲۔ بصورت ہیچ شیخ بصورت تمام ہیچ رابطہ وسلام ویسے

۳۔ والبیہقی والطبرانی والحاکم بلفظ ان اللہ یحب معالی الامور ۔

۴۔ عیب معالی نہ مقام دعا دعوت است یعنی از لغزش های کمالات حق راہ سالکان الیٰ اللہ این راہ است ۔

۵۔ لعصمۃ سید اللہ تعالیٰ

حواشی بین السطور: تقرب / ہمیں مقرہ ومعراج ۱۲ ؛ رعایت ۱۲ ؛ یعنی ۱۲ ؛ وحقیقۃ الامر مفوض الی الحق تعالیٰ ۱۲ ؛ احمق ؛ مانند ۱۲ ؛ ہر کجا ؛ یعنی ؛ المبین ۱۲ ؛ شرف ؛ باشند ۱۲ ؛ بود ۱۲ ؛ شود ؛ شانہ

الَّذِیْنَ اصْطَفٰی پرسیده بودند که چون اشیا ظلّی بماهیّتِ خود اشیا نباشند بلکه بماهیّتِ اصل خود برپا بوند باید که مشارالیه اشیا بلفظِ هُوَ وَ اَنْتَ وَ اَنَا همان اصل باشد این زمان حملِ بعضِ صفات که بآن اصل ناملایم اند بر ضمائر چون صادق آید در رنگ اَنَا اٰکِلٌ وَ اَنَا نَائِمٌ بدانند که ظلّ فی الحقیقت هرچند باصلِ خود برپا است امّا ثبوتِ ظلّیتِ او اگرچه در مرتبه حس و خیال بود همیشه برجا است و احکامِ ظلّیت او را دوام و بقا است وَ خُلِقْتُمْ لِلْاَبَدِ آنرا گواه است و حملِ آن صفات بران ضمائر بملاحظه اعتبارِ ظلّیت روا است و هر مرتبه از وجود را حکمِ جدا است و هرچه در خدا گم است نه خدا است جلّ و علا دیگر معنی حدیث قدسی که در باب فضائلِ زُمّادِ کرام وارد شده است پرسیده بودند معانی اَلفاظِ آن ظاهر است و از فضل و کرم خداوندی جلّ شانُهٗ چه بعید است که جمعی را به فضائل و خصائص و کرامات مخصوص گرداند و درجات و مراتب کرامت فرماید که دیگران دران غبطه نمایند و در عدمِ حسابِ اینها که تردّد داشتند گنجایشِ تردّد نیست بسیارے از امّتِ خیر البشر علیه و علیهم الصّلوات و التّسلیمات بحساب بهشت خواهند رفت ازین جمله در حدیثِ صحیح آمده است که هفتاد هزار کس از امّتِ من بیحساب بهشت خواهند در آمد پرسیدند که چه کسانند آنها یا رسولَ الله فرمود علیه و علٰی اٰلِهِ الصّلوٰةُ وَ السّلامُ اَلَّذِیْنَ لَا یَکْتَوُوْنَ وَ لَا یَسْتَرْقُوْنَ وَ عَلٰی رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُوْنَ و نیز مقام سرّ عظیم است که اظهارِ آن از مصلحت دور است که از افهامِ اکثرے بعید است اگر فرصتِ ملاقات شد یاد بدهند که شمّه ازان بمشافه گفته آید رمزے ازین سرّ در جلدِ مکتوباتِ ثانی در مکتوبے اندراج یافته است اگر توانند دریافت شاید توانند دریافت و دیگر پرسیده بودند که علمِ حضرتِ حق سبحانه و تعالٰی محیطِ کنهِ ذاتِ خود می تواند شد یا نه اگر تواند شد تناهی لازم خواهد آمد بدانند که علم دو قسم است حصولی و حضوری محال ست که علمِ حصولی بکنهِ ذاتِ واجبی جلّ سلطانه متعلّق شود که مستلزمِ احاطه و تناهی است

یعنی متناهی بودن حق تعالٰی و محاط بودن آن ۱۲

که بحصول صورت معلوم بود ۱۲ — که محتاج

اما روا است که علمِ حضوری او تعالیٰ بکنہ ذات او سبحانہ متعلق شود وہیچ تناہی لازم نیاید والسلام

مکتوب بست و دوم (۲۲)

بملا مقصود علی تبریزی ورود یافته در بیانِ آنکه مراد از نجاستِ مشرکان خبثِ باطن وسوءِ اعتقادِ ایشان است نه نجس العین بودنِ ایشان * الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مخدوما مشفقا آثار معلوم نشد که مقصود از فرستادنِ تفسیر حسینی چه بود صاحبِ تفسیر بیانِ آیت کریمه موافقِ ائمه حنفیه مینماید و از نجاستِ شرک خبثِ باطن وسوءِ اعتقاد میخواہد و آنکه بعد ازان گفته است که اینها اجتناب از نجاسات نمی نمایند این معنی امروز در اکثر اہلِ اسلام نیز موجود است وازین راه فرق در میانِ عوامِ اہلِ ایمان و در میانِ کفار مفقود است اگر عدمِ اجتناب از نجاست سببِ نجاستِ شخص بود معامله تنگ گردد لا حرج فی الاسلام و آنکه نقلے از ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنہما کرده است که مشرکان نجس العین اند در رنگِ کلاب این قسم نقلہائے شواذ از اکابرِ دین بسیار آمده است که محمول بر توجیه و تاویل است چگونه نجس العین باشند که آن سرورِ دین علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام از خانه یہودی طعام خورده است و بظرفِ مشرکے طہارت کرده و حضرتِ فاروق رضی الله تعالیٰ عنه نیز از سبوئے زنِ ترسا طہارت کرده است اگر گویند که کریمه * انما المشرکون نجس * تواند بود که متاخر باشد و ناسخ آنہا بود جواب تواند بود اینجا کفایت نمی کند اثباتِ تاخر باید نمود تا دعویٰ نسخ صحت پیدا کند فان الخصم من وراء المنع و لو سلم که متاخر باشد باید که مثبتِ حرمت نبود و مراد از نجاست خبثِ باطن باشد زیرا که منقول است که ہیچ پیغمبرے مرتکبِ امرے نگشته است که مآلِ آن امر در شریعتِ او یا در شریعتِ یکی از انبیا بحرمت کشد و آخر محرم گردد اگرچه آن امر در وقتِ ارتکاب مباح باشد مثلِ خمر که اول مباح بوده آخر حرام گشت ہیچ پیغمبرے آنرا نخورده است اگر مآلِ کارِ مشرکان نجاستِ ظاہر قرار می یافت و اینها

در رنگِ کلاب نجس العین میگشتند ہرگز آن سرورِ دین کہ محبوبِ ربّ العالمین است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بظروفِ آنہا مساس نمیکرد چہ جائے آنکہ آب وطعامِ اینہا میخوردو نیز نجس العین ہمہ وقت نجس العین است اباحتِ سابق ولاحق وروے گنجایش ندارد واگر مشرکان نجس العین باشند باید کہ از ابتدا چنین بوندو آن حضرت علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بااینہا از اول باندازہ آن معاملہ میفرمود ولکنّ فلیس وایضاً حرج وردین مدفوع است معلوم شریف ست کہ حکم نجاست ایشان کردن وایشان را نجس العین دانستن چہ قدر بر مسلمانان تنگ گرفتن است وایشان را در رنج انداختن است ممنونِ ائمہ حنفیہ رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہم باید بود کہ مخلصی از برائے مسلمانان پیدا کردہ اند واز ارتکابِ حرام برآوردہ نہ آنکہ ایشان را مطعون سازند وہنر ایشان را عیب انگارند بر مجتہد چہ جائے اعتراض است کہ خطائے او را نیز یک درجہ ثواب است ومقلد او اگرچہ خطا کند موجبِ نجات است جماعہ کہ بحرمتِ اطعمہ واشربہ کفار قائل اند محالِ عادیست کہ خود را از ارتکابِ آن محفوظ دارند خصوصاً در دیارِ ہندوستان کہ این ابتلا بیشتر است درین مسئلہ کہ عمومِ بلوی دارد اولی آنست کہ فتویٰ بتسہیل وتیسیرِ امور بدہند اگرچہ موافقِ مذہبِ خود نبود بقولِ ہر مجتہد کہ باشد۔ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی یُرِیْدُ اللّٰہُ بِکُمُ الْیُسْرَ وَلَا یُرِیْدُ بِکُمُ الْعُسْرَ وَقَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی یُرِیْدُ اللّٰہُ اَنْ یُّخَفِّفَ عَنْکُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِیْفًا بر خلق تنگ گرفتن وایشان را رنجانیدن حرام است وغیر مرضیِ حضرتِ حق است سبحانہٗ شافعیہ در بعضِ مسائل کہ شافعی در ان تنگ گرفتہ است بمذہبِ حنفیہ فتویٰ میدہند وبر خلائق آسان می سازند مثلاً در مصارفِ زکوٰۃ نزدِ شافعی صدقہ را بر جمیعِ اصنافِ مصارفِ زکوٰۃ قسمت باید کرد ویکے از ان اصناف مؤلّفۂ قلوب اند کہ درین اوان مفقود اند علماءِ شافعیہ بمذہبِ حنفیہ فتویٰ دادہ اند بہر یکے ازین اصناف کہ بدہد کفایت کردہ اند وایضاً اگر مشرکان نجس العین باشند باید کہ بعد از ایمان آوردن ہم پاک نشوند پس معلوم شد کہ نجاستِ ایشان بواسطۂ خبثِ اعتقاد است کہ زوال پذیر است

ومقصود بر باطن است کہ محلِ آن اعتقاد است ونجاستِ درونی بطہارتِ بیرونی جنگ ندارد چنانچہ معلوم وضیع وشریف است وایضاً کلام حسنِ انتظام اِنَّمَا الْمُشْرِکُوْنَ نَجَسٌ اخبار از حالِ مشرکان است کہ ناسخیت ومنسوخیت بآن کار ندارد چہ نسخ در انشاءِ حکمِ شرعی است نہ در اخبار از شئے پس مشرکان ہمہ وقت باید کہ نجس باشند ومراد از نجاستِ خبثِ اعتقاد بود تا اَوله متعارض نباشند ومساس اینہا ہیچ وقت محظور نبود آن روز کہ این فقیر کریمہ وَطَعَامُ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْکِتٰبَ حِلٌّ لَّکُمْ درین مبحث خواندہ بود شما در برابرِ آن فرمودید مراد از طعام اینجا گندم ونخود وعدس است اگر این توجیہ را اہلِ عرف پسندند چہ مضایقہ است امّا انصاف درکار است مقصودِ اصلی ازین تصدیع واز این اطالتِ کلام آنست کہ بر خلائق حرج نمایند وحکم بعموم نجاستِ شان نکنند واہلِ اسلام را نیز بواسطۂ اختلاطِ کفار کہ ازان چارہ وگریز نیست نجس ندانند واز اطعمہ واشربۂ مسلمانان بعلّتِ نجاستِ متوہّم اجتناب نکنند واز این راہ از ہمہ تبری ننمایند واین را احتیاط نہ انگارند کہ احتیاط در ترکِ این احتیاط است زیادہ چہ تصدیع دہد

بیت

اندکے پیشِ تو گفتم غمِ دل ترسیدم ٭ کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است والسّلام

مکتوب بست وسوم (۲۳)

بخواجہ ابراہیم قبادیانی صدور یافتہ در آنکہ او تعالیٰ بتوسّطِ انبیا علیہم الصّلوٰۃ والسّلام خبر دادہ است از ذات وصفاتِ خود واعمالِ مرضیہ ونامرضیہ عبادکہ عقل را دران مدخلے نیست ٭ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ اَنْعَمَ عَلَیْنَا وَھَدٰنَا اِلَی الْاِسْلَامِ وَجَعَلَنَا مِنْ اُمَّۃِ مُحَمَّدٍ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ ٭ انبیا رحمتہا اند مر عالمیان را علیہم الصّلوات والتسلیمات کہ حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ بتوسّطِ بعثتِ این بزرگواران علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات از ذات وصفاتِ خود بما ناقص عقلان وقاصر ادراکان خبر دادہ است

[margin glosses, partially legible:] لہ این کریمہ از اوائل سورہ مائدہ و پارہ لا یحب اللہ است یعنی طعام اہل کتاب حلال است برائے شما وطعام شما حلال است برائے ایشان قال فی المدارک ای ذبائحہم ... فی الخازن ... الکتاب ... الیہود والنصاریٰ ... مکتوب بست وسوم بخواجہ ابراہیم قبادیانی

وباندازۂ فہمِ کوتہِ ما بر کمالاتِ ذاتیہ وصفاتیہ خود اطلاع بخشیدہ و مراضی خود را از نامراضی خویش جدا ساختہ ومنافعِ دنیوی و اُخروی مارا از مضارِ ما ممتاز فرمودہ اگر توسّلِ وجودِ شریفِ شان نبودے عقولِ بشری در اثباتِ صانع تعالیٰ عاجز بودے و دراکِ کمالاتِ او سبحانہٗ ناقص وقاصر آمدے قدماءِ فلاسفہ کہ خود را اکابرِ اربابِ عقول میگیرند منکرِ صانع بودند واشیا را از نقصانِ عقل بدہر منسوب میساختند ومجادلۂ نمرود کہ بادشاہِ روئے زمین بودہ است بحضرتِ خلیل علیٰ نبیّنا وعلیہ الصّلوٰۃ والسّلام در اثباتِ خالقِ سموات وارض مشہور است ودر قرآن مجید ہم مذکور و فرعونِ بیدولت میگفت مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ ونیز فرعون بحضرتِ موسیٰ علیٰ نبیّنا وعلیہ الصّلوٰۃ والسّلام خطاب کردہ گفتہ است لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرِيْ لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُوْنِيْنَ ونیز آن بیدولت بہامان گفتہ است يَا هَامَانُ ابْنِ لِيْ صَرْحًا لَّعَلِّيْ اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ اَسْبَابَ السَّمٰوٰتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰى اِلٰهِ مُوْسٰى وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ كَاذِبًا بالجملہ عقل در اثباتِ این دولتِ عظمیٰ قاصر است وبدون ہدایتِ این بزرگواران باین دولت سرافراز نشدند وچون بتواترِ انبیا علیہم الصّلوات والتّسلیمات دعوتِ ایشان بخدا کہ خالقِ زمین وزمان است جلّ شانہٗ شہرت یافت وکلمۂ این بزرگواران مرتفع گشت سفہاے ہر وقت کہ در ثبوتِ صانع تردّد داشتند بر قبحِ خود مطلع شدہ بے اختیار بوجودِ صانع قائل گشتند واشیا را باو تعالیٰ مستند ساختند این نور کہ از انوارِ انبیا مقتبس گشتہ است واین دولتیست کہ از خوانِ انبیا بر روئے کار آمدہ علیہم الصّلوات والتّسلیمات الیٰ یوم التّناد بل الیٰ ابد الآباد وہمچنین سائرِ سمعیات کہ بہ تبلیغِ انبیا علیہم الصّلوات والتّسلیمات بما رسیدہ است از وجودِ صفاتِ کمال وجبی جلّ سلطانہٗ واز بعثتِ انبیا واز عصمتِ ملائکہ علیہم الصّلوات والتّسلیمات والتّحیات والبرکات واز حشر ونشر واز وجودِ بہشت ودوزخ وتنعیم وتعذیبِ دائمی آنہا وامثالِ اینہا کہ شریعت بآن ناطق است عقل در

لعہ یعنی چیزہا یکہ ثبوت و وجودِ شان بتوسط حضرات انبیا علیہم الصلوۃ والسلام بحصول انجامیدہ وعقل در اثبات شان استقلالے ندارد ۱۲

ادراکِ شان قاصرست وبے سماعِ ازین بزرگواران دراثباتِ آنها ناقص وغیر مستقل وچنانچہ
طورِ عقل ورائے طورِ حس است کہ آنچہ بحس مدرک نشود عقل ادراکِ آن بنماید ہمچنین طورِ نبوت
ورائے طورِ عقل است آنچہ بہ عقل مدرک نشود بتوسلِ نبوت بدرک می درآید وہر کہ ورائے طورِ عقل
طریقے از برائے اثباتِ معرفت اثبات نمی نماید فی الحقیقت منکرِ طورِ نبوت است ومصادمِ بداہتہ
است پس از وجودِ انبیا چارہ نبود تا بشکرِ منعم جل سلطانہ کہ بہ عقل واجب است دلالت نمایند و
تعظیمِ مولے نعم جل وعلا کہ بعلم وعمل تعلق دارد از قبلِ او سبحانہ معلوم ساختہ ظاہر سازند
چہ تعظیم او تعالیٰ کہ از نزدِ او سبحانہ مستفاد نشود شایانِ شکرِ او نیست تعالیٰ زیرا کہ قوتِ بشری
در ادراکِ آن عاجز است بلکہ بسا است کہ غیرِ تعظیم او را سبحانہ تعظیم او تعالیٰ انگارد
واز شکر بہ ہجو رود وطریقِ استفادہ تعظیم آن حضرت جل شانہ ازان حضرت تعالے
وتقدس مقصور بر نبوت است ومنحصر بر تبلیغِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات
والہام کہ اولیا راست مقتبس از انوارِ نبوت است واز برکات وفیوضِ متابعتِ انبیا است
علیہم الصلوات والتسلیمات وعقل درین امر اگر کفایت میکرد فلاسفہ یونان کہ مقتدائے
خود عقل را ساختہ اند در تیہ ضلالت نمی ماندند وحق را سبحانہ از ہمہ بیش تر می شناختند وحال آنکہ
جاہلترین مردم در ذات وصفاتِ واجبی جل سلطانہ اینہا اند کہ حق را سبحانہ بیکار ومعطل دانستہ
اند وغیر از یک چیز وآنہم بایجاب نہ باختیار با او تعالیٰ مستند نساختہ عقلِ فعال از نزدِ خود تراشیدہ
حوادث را از خالقِ سموات وارض باز داشتہ باو منسوب میدارند واثر را از مؤثرِ حقیقی جل سلطانہ
منع نمودہ آنرا اثرِ منحوتِ خود میدانند چہ نزدِ اینہا معلول اثرِ علتِ قریبہ است علتِ بعیدہ را در
حصولِ معلول تاثیر ندانستہ اند وبجہل این عدمِ استنادِ اشیا را باو تعالیٰ کمالِ او سبحانہ تصور نمودہ اند
وتعطیل را تبجیل انگاشتہ وحال آنکہ حضرت حق سبحانہ خود را بخلقِ سموات وارض می ستاید
ومدحِ خود برب المشرق ورب المغرب میفرماید واین سفیہان را بزعمِ فاسدِ خود با حضرتِ حق

سُبحانہٗ و تعالیٰ ہیچ احتیاجے نیست و با وُ سُبحانہٗ ہیچ سرِ نیاز نہ در وقتِ اضطرار و احتیاج باید کہ اینہا بعقلِ فعّال خود رجوع نمایند و قضائے حاجت خود ازو خواہند کہ معاملہ را با وُ رجوع داشتہ اند بلکہ عقلِ فعّال نیز چون بزعمِ اینہا موجَب است نہ مختار قضائے حاجت از وے خواستن ہم غیر معقول است اِنَّ الْکٰفِرِیْنَ لَا مَوْلٰی لَھُمْ عقلِ فعّال چہ بود کہ سرانجام اشیا نماید و حوادث با و مستند باشند در نفسِ وجود و ثبوتِ او ہزاران سخن است چہ تحقّق و حصولِ او مبتنی بر مقدماتِ زر اندودہ فلسفیہ است کہ با صولِ حقّہ اسلامیہ ناتمام و نافرجام اند آیا چہ بود کہ اشیا را از قادرِ مختار جلّ شانہٗ بازداشتہ باین چنین امرِ موہوم مستند سازد بلکہ اشیا را ہزاران ننگ و عار است کہ بمنحوتِ فلسفی مستند باشند بلکہ اشیا بعدمِ خود راضی و خورسند بوند و ہرگز بمیلِ وجود نمایند از آنکہ استنادِ وجودِ شان بمجعولِ سفسطی نمودہ آید و از سعادتِ انتساب بقدرتِ قادرِ مختار جلّ سلطانہٗ ممتنع گردند کَبُرَتْ کَلِمَۃً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاھِھِمْ اِنْ یَّقُوْلُوْنَ اِلَّا کَذِبًا ۔ کفّارِ دار الحرب با وجود بت پرستی از ین جماعہ احسن حالند کہ بحضرتِ حق سُبحانہٗ جلّ و علا در تنگی التجا دارند و بتہا را وسیلۂ شفاعت پیش او تعالیٰ سازند عجب تر آنکہ جمعے از ین سفہا را حکما می نامند و بحکمت منسوب میدارند اکثر احکامِ ایشان سیما در الٰہیات کہ مقصدِ اسنیٰ است کاذبہ اند و مخالفِ کتاب و سنّت اطلاقِ حکما بر اینہا کہ سراسر جہلِ مرکّب نصیبِ شان است بکدام اعتبار نمودہ آید مگر بسبیلِ تہکّم و استہزا گفتہ شود و یا از قبیلِ اطلاقِ بصیر بر اعمیٰ شمردہ آید و جمعے از ین سفہا کہ بے التزامِ طریقِ انبیا علیہم الصّلوات والتسلیمات بتقلیدِ صوفیۂ اہلِ بیّہ کہ در ہر عصر از متابعانِ انبیا بودہ اند علیہم الصّلوٰتُ و التحیّات طریقِ ریاضت و مجاہدت اختیار نمودہ اند و بصفائے وقتِ خود مغرور گشتہ و بر خواب و خیالِ خود اعتماد کردہ اند و کشوفِ خیالی خود را مقتدا ساختہ ضَلُّوْا فَاَضَلُّوْا نمیدانند کہ این صفا صفائے نفس است کہ راہے بضلالت دارد نہ صفائے قلب کہ دریچۂ ہدایت است چہ صفائے قلب منوط بہ متابعتِ انبیا است علیہم الصّلوٰتُ و التسلیمات

ع بمعنی غارت کردن ۱۲

و تزکیۂ نفس مربوط بصفائے قلب و سیاست او ست مر نفس را لفس که صفا پیدا کند با وجود ظلمت قلب که محل ظهور انوار قدم است حکم آن دارد که چراغے برافروخته باشند از برائے تاراج کردن دشمن کمین کہ ابلیس لعین بود باتحاد طریق ریاضت و مجاهدت در رنگ طریق نظر و استدلال و قتے اعتبار و اعتماد پیدا کند که مقرون بتصدیق انبیا بود علیهم الصلوات و التسلیمات که از قبل حق جل و علا تبلیغ مے نمایند و بتائید او سبحانه مؤید اند کارخانه این بزرگواران بنزول ملائکۂ معصومین از کید و مکر دشمن لعین محفوظ است اِنَّ عِبَادِیْ لَیْسَ لَكَ عَلَیْهِمْ سُلْطَانٌ نقد وقت شان است و دیگران را این دولت میسر نشده است و ازدوام نافرجام لعین رهائی منصور نگشته مگر که التزام متابعت این بزرگواران نموده آید و برآثار ایشان رفته شود علیهم الصلوات و التسلیمات بیت

محال است سعدی که راه صفا ٭ توان رفت جز در پے مصطفٰے ٭

عَلَیْهِ وَ عَلٰی اٰلِهٖ وَ عَلٰی جَمِیْعِ اِخْوَانِهِ الصَّلَوٰتُ وَ التَّسْلِیْمَاتُ الْعُلٰی ٭ سُبْحَانَ اللہ افلاطون که رئیس فلاسفه است دولت بعثت حضرت عیسٰی را علٰی نبینا و علیه الصلوٰۃ و السلام دریابد و خود را از نادانی مستغنی دانسته بآنحضرت نگرود و از برکات نبوت بهره نگیرد ٭ وَ مَنْ لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ قال اللّٰه تبارك و تعالٰی ٭ وَ لَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِیْنَ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُوْرُوْنَ وَ اِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُوْنَ ٭ عجب معامله است عقول ناقصه فلاسفه گویا در طرف نقیض بطور نبوت افتاده است هم در مبدأ و هم در معاد و احکام آنها مخالف احکام انبیا است علیهم الصلوات و التسلیمات نه ایمان بالله درست کرده اند و نه ایمان بآخرت بقدم عالم قائلند و حال آنکه اجماع ملیین ست بر حدوث عالم بجمیع اجزاء خود و همچنین بانشقاق سموات و انتثار کواکب و اندکاک جبال و انفجار بحار که بروز قیامت موعود است قائل نیستند و منکر حشر اجساد اند و انکار نصوص قرآنی مینمایند و متأخران آنها که در زمرۂ اهل اسلام خود را داخل ساخته اند همچنان بر اصول فلسفی خود راسخ اند و بقدم سموات و کواکب و امثال

عہ قوله فلسفی بفتح اول و سکون ثانی و بسین مهمله و فا بمعنی حکیم و دانشمند و این منسوب است به فلسفه که بمعنی حکیم و دانشمند شدن است ۱۲ غ

اینہا قائلند و بعدمِ فنا و ہلاکِ اینہا حاکم قوتِ ایشان تکذیبِ نصوصِ قرآنی است و رزقِ
شان انکارِ ضروریاتِ دین عجب مومن اند بخدا و رسول ایمان آرند اما آنچه خدا و رسولِ او
فرموده است قبول ندارند سفاہت ازین بمیگذرد میت فلسفه چون اکثرش باشد سفه
پس کلِ آن ہم سفه باشد که حکمِ کل حکمِ اکثر است ❊ این جماعه عمرِ خود را در تعلیم و تعلّمِ آلتے که عاصم از خطاے
فکری است صرف کردند و دران باب دقتہا نمودند چون بمقصدِ اقصای ذات و صفات و افعالِ
واجبی رسیدند جلّ سلطانه دست و پای خود را گم کردند و آلتِ عاصمه را از دست داده خبطہا خوردند
و در تیهِ ضلالت ماندند در رنگِ آنکه شخصے سالہا آلاتِ حرب را طیار سازد و در وقتِ حرب دست
و پاے خود را گم کرده بیکار شود مردم علومِ فلسفی را متّسق و منتظم دانند و از غلط و خطا محفوظ می انگارند
بر تقدیرِ تسلیم این حکم در علومے صادق باشد که عقل را در آنہا استقلال و استبداد است که خارج از مبحث اند
و داخلِ دائرهٔ ما لا یعنی اند و بآخرت که دائمی است کار ندارند و نجاتِ اخروی بآنہا مربوط نیست
سخن در علومے است که عقل را در ادراکِ آنہا عجز و قصور است و بطورِ نبوت مربوط اند و نجاتِ اخروی
بآنہا منوط است حجة الاسلام امامِ غزالی در رسالهٔ منقذ عن الضلال میفرماید که فلاسفه علمِ طب و علمِ نجوم را
از کتبِ انبیاءِ متقدم علی نبینا و علیہم الصلوات والتسلیمات سرقه کرده اند و خواصِ ادویه
و غیر آن را که عقل در درکِ آنہا قاصر است از صحف و کتبِ منزله بانبیا علیہم الصلوات
والتسلیمات والتحیات اقتباس نموده و علمِ تہذیبِ اخلاق را از کتبِ صوفیهٔ الٰہیه که در ہر عصر
در ہر امتِ پیغمبرے بوده اند از برائے ترویجِ اباطیلِ خود سرقه کرده اند پس این سه علمِ معتبر شان سرقے
گشت و خبطہا که در علمِ الٰہی در ذات و صفات و افعالِ واجبی جلّ سلطانه خورده اند و در ایمان باللہ
و در ایمان بآخرت مخالفتہا بنصوصِ قرآنی نموده اند شمّه از ان بالا ذکر یافته است مانند علمِ ہندسه و
مثلِ آن که بآنہا نوعِ اختصاص دارد اگر متّسق و منتظم باشد بچه کار خواہد آمد و کدام عذاب و وبالِ آخرت
را خواہد دور ساخت علامةُ اعراضِه تعالی عن العبدِ اشتغالُه بما لا یعنیه و ہرچه بآخرت

بکار نباید مَا لَا یَعْنِی است و علم منطق که علم آلی است و آنرا عاصم از خطا است گفته اند بکار ایشان
نیامد و در مقصد اصلی از غلط و خطا ایشان را نه برآورد بکار دیگران چگونه خواهد آمد و از خطا چگونه خواهد
رہانید رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ ھَدَیْتَنَا وَھَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَةً اِنَّکَ اَنْتَ
الْوَھَّابُ و بعضے از مردم که بعلوم فلسفی سرے دارند و بتسویلات فلسفی مفتون اند این جماعه
حکما را دانسته عدیل انبیا میدانند عَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ بلکه نزدیک است که علوم کاذبه
ایشان را صادقه دانسته بر شرائع انبیا تقدیم نمایند عَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَعَاذَنَا
اللّٰہُ سُبْحَانَهٗ عَنِ الْاِعْتِقَادِ السُّوْءِ آرے ہرگاہ اینہا را حکما دانند و علم اینہا را حکمت گویند
ناچار درین بلا افتند چه حکمت عبارت از علم بشئے است که مطابق نفس الامر باشد علومیکه مخالف
آنہا بود غیر مطابقت بنفس امر خواہد داشت بالجملہ تصدیق اینہا و تصدیق علوم اینہا مستلزم تکذیب
انبیا و تکذیب علوم انبیا است عَلَیْھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ که این دو علم در دو طرف نقیض
افتاده اند تصدیق یکے مستلزم تکذیب دیگرے است ہر که خواہد ملت انبیا را التزام نماید و از
حزب حق باشد جَلَّ وَعَلَا و از اہل نجات بود و ہر که خواہد فلسفی شود و در گروہ شیطان باشد و خاسر و خائب
بود قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی فَمَنْ شَآءَ فَلْیُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْیَکْفُرْ اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِیْنَ
نَارًا اَحَاطَ بِھِمْ سُرَادِقُھَا وَاِنْ یَّسْتَغِیْثُوْا یُغَاثُوْا بِمَآءٍ کَالْمُھْلِ یَشْوِی الْوُجُوْهَ بِئْسَ
الشَّرَابُ وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا، وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی
عَلَیْهِ وَعَلٰی جَمِیْعِ اِخْوَانِهٖ مِنَ الْاَنْبِیَآءِ الْکِرَامِ وَالْمَلٰٓئِکَةِ الْعِظَامِ الصَّلَوَاتُ وَ
التَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّھَا وَاَکْمَلُھَا وَالسَّلَامُ

مکتوب بست و چہارم (۲۴)

بملا محمد مراد کشمی که از خادمان میر محمد نعمان است صدور یافته در بیان بزرگی اصحاب کرام

آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام و مهربانی آنها با یکدیگر. قال الله تبارک و تعالی
محمد رسول الله والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم تریهم رکعا سجدا
یبتغون فضلا من الله و رضوانا الی قوله تعالی لیغیظ بهم الکفار وعد الله الذین آمنوا
وعملوا الصلحت منهم مغفرة و اجرا عظیما. حضرت حق سبحانه و تعالی درین کریمه جمیع
اصحاب خیر البشر را علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات بکمال مهربانی که با یکدیگر داشتند
مدح فرموده است چه رحیم که واحد رحما است متضمن مبالغه است در مهربانی و چون صفت مشبه
دلالت بر استمرار نیز دارد باید که مهربانی ایشان با یکدیگر صفت استمرار و دوام باشد چه در حضور
آنسرور و چه بعد از ارتحال آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام دائما. پس آنچه منافی مهربانی
است در حق یکدیگر باید که ازین بزرگواران بر دوام مسلوب باشد و احتمال بغض و کینه و حسد
و عداوت با یکدیگر ازین اکابر دین بر سبیل استمرار منتفی بود هرگاه جمیع صحابه کرام باین صفت مرضیه
متصف باشند چنانچه مقتضای کلمه والذین است که از صیغ عموم و استغراق است از اکابر صحابه
چه گوید که این صفت اتم و اکمل در آنجا خواهد بود لهذا آنسرور فرموده است علیه وعلی آله الصلوة
والسلام ارحم امتی بامتی ابوبکر و در شان حضرت فاروق رضی الله تعالی عنه فرموده است
علیه وعلی آله الصلوة والسلام لو کان بعدی نبی لکان عمر یعنی لوازم و کمالاتی
که در نبوت در کار است همه را عمر دارد اما چون منصب نبوت بخاتم الرسل ختم شده است علیه
وعلی آله الصلوة والسلام بدولت منصب نبوت مشرف نگشت و یکی از لوازم نبوت کمال
مهربانی است و شفقت بر خلق و ابصار رذائلی که منافی شفقت و مهربانی است و از ذمائم اخلاق
است از حسد و بغض و کینه و عداوت در حق جماعه که بشرف صحبت خیر البشر مشرف گشته اند علیه
وعلیهم الصلوات والتسلیمات چگونه متصور شود که بهترین این امت که خیر الامم است ایشانند
و سابقترین این ملت که ناسخ الملل است هم ایشان که قرن ایشان بهترین قرون بوده است

قال صلی الله علیه وسلم خیر القرون قرنی ثم الذین یلونهم الخ ۱۲

قال صلی الله علیه وآله وسلم انا سید ولد آدم ولا فخر الخ ۱۲

وصاحبِ ایشان فاضلترینِ انبیا و رُسل بوده اگر ایشان باین صفاتِ ردیه موصوف باشند که کمینهٔ این امّتِ مرحومه را ازان ذمائم عار است ایشان چرا بهترینِ این امّت باشند و این امّت بکدام وجه خیر الاُمم بود و اسبقیّتِ ایمان و اوّلیتِ انفاقِ اموال و بذلِ انفس را چه مزیّت و فضیلت باشد و خیریّتِ قرن را چه تاثیر بود و فضلِ صحبتِ خیر البشر علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام چه اثر باشد جماعه که در صحبتِ اولیائے این امّت زندگانی مینمایند ازین رذائل نجات می یابند جمعے که در صحبتِ افضل الرسل علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات عمر خود را صرف کرده باشند و از برائے تائید و نصرتِ دینِ او بذلِ اموال و انفس نموده بودند چه احتمال دارد که این ذمائم در حقِ شان توهّم نموده آید مگر آنکه عظمت و بزرگیِ خیر البشر علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام والتحیة از نظر ساقط شود و عیاذاً بالله سبحانه و صحبتِ او علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام از صحبتِ ولیِ امّت ناقص تر متوهّم گردد نعوذ بالله سبحانه منه و حال آنکه مقرّر است که هیچ ولیِ امّتے بمرتبهٔ صحابیِ آن امت نرسد فکیف به نبیِ آن امّت شیخ شبلی علیه الرحمة فرموده است ما آمن برسولِ الله من لم یوقّر اصحابه جمعے گمان می برند که اصحابِ پیغمبر علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات دو فریق بودند گروہے بودند که مخالفت بحضرتِ امیر داشتند رضی الله تعالی عنه وعنهم و گروہے دیگر موافقِ حضرتِ امیر بودند کرّم الله تعالی وجهه و این دو گروه با یکدیگر عداوت و بغض و کینه داشتند و بعضے ازینها از جهتِ بعضے مصالح این صفاتِ خود را مبطن میداشتند و تقیّه مے نمودند و نیز گمان میکنند که این رذائل در ایشان تا یک قرن نزدیک بوده است تا بودند این ذمائم داشتند و باین توهّم مخالفانِ حضرتِ امیر را به بدی یاد می کنند و چیزہائے نامناسب بایشان منتسب می سازند انصاف باید نمود که برین تقدیر هر دو فریق موردِ طعن می گردند و برذائلِ صفات اتّصاف می یابند و بهترینِ این امّت بدترینِ این امت بلکه بدترینِ جمیعِ اُمم می گردند و خیریّتِ آن قرن به شریّت تبدیل مے یابد کدام انصاف است که حضراتِ شیخین را رضی الله تعالی عنهما

تاثیر ۱۲ — ننگ ۱۲ — خرچ ۱۲ — ابوبکر ۱۲ — فرقهٔ شیعه ۱۲ — علی ۱۲ — پوشیده ۱۲ — آن جمعے ۱۲ — صد سال ۱۲ — تمام عمر ۱۲ — محل ۱۲ — ابوبکر و عمر رض ۱۲ — بود — حضرت — بوده اند

۱؎ قال الله تعالی لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح وقاتل اولئک اعظم درجة من الذین انفقوا من بعد وقاتلوا الخ ۱۲

۲؎ قال الجنید لا تنظروا الی ابی بکر الشبلی بالعین التی ینظر بعضکم الی بعض فانه عین من عیون الله تعالی

وقال ایضاً لکل قوم تاج وتاج هذا القوم الشبلی ۱۲

۳؎ یعنی ایمان نیاورد برسول خدا کسے که تعظیم اصحاب وے نمود ۱۲ صلی الله تعالی

باین توہم بدنیاد نمودہ آید و امور نامناسبہ باین اکابر دین منتسب ساختہ شود و حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بحکم نص قرآنی اتقای این امت است زیراکہ اجماع مفسرین است چہ ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما و چہ غیر آن برین کہ کریمہ وسیجنبہا الاتقی در شان حضرت صدیق نازل است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و مراد از اتقی اوست رضی اللہ تعالیٰ عنہ پس شخصے راکہ حضرت حق سبحانہ اتقاے این امت خیر الامم می فرماید خیال باید کرد کہ تکفیر و تفسیق و تضلیل او تا چہ حد شناعت بود امام فخر الدین رازی باین کریمہ استدلال بر افضلیت حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نمودہ است زیراکہ بحکم کریمہ ان اکرمکم عند اللہ اتقکم گرامی ترین این امت کہ مخاطب است نزد خدا جل و علا اتقاے این امت است و چون حضرت صدیق بحکم نص سابق اتقاے این امت است باید کہ گرامی ترین این امت نیز نزد حق جل و علا بحکم نص لاحق او باشد رضی اللہ تعالیٰ عنہ و اکابر ائمہ سلف کہ یکے ازیشان امام شافعی است رضی اللہ تعالیٰ عنہم اثبات اجماع صحابہ و تابعین کردہ اند بر افضلیت حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہم و حضرت امیر نیز حکم بافضلیت حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہم نمودہ است امام ذہبی کہ از اکابر محدثین است فرمودہ است کہ این نقل از حضرت امیر زیادہ از ہشتاد نفر رواۃ روایت کردہ اند و عبد الرزاق کہ از اکابر شیعہ است نیز بموجب این نقل حکم بافضلیت شیخین نمودہ است و باین عبارت گفتہ ؎

افضل الشیخین بتفضیل علی ایاہما علی نفسہ و الا لما فضلتہما کفی بی وزرا ان احبہ ثم اخالفہ پس کسانیکہ بحکم کتاب و سنت و اجماع و نیز باعتراف حضرت امیر افضل این امت خیر الامم باشند تنقیص و تحقیر شان از کدام انصاف و دیانت باشد و کدام خیریت در ضمن آن مودع بود اگر در سب احدے معنی خیریت و عبادت بودے سب ابی جہل و ابی لہب کہ بنصوص قرآنی ملعون و مطرود اند در این امت بودے و حسنات کثیرہ در ضمن

ۓ مودع اسم مفعول از ایداع بمعنی امانت دادن و امانت نہادن ۱۲ منہ

Margin notes (interlinear glosses): پرہیزگار ترین ۱۲ — فاسق گفتن ۱۲ — زشتی ۱۲ — راویان ۱۲ — تنقیص — علی رضی ۱۲ — لعنت کردہ شدہ ۱۲ — رانده شده ۱۲

یعنی شدت شناعت و زشتی ۱۲

آن حاصل آمدے در سبب کدام خیریت است کہ متضمن فحش و قطیعت است علی الخصوص
در حق کسیکہ مستحق آن نبود و اہل آن نباشد وضع شے در غیر موضع آن شے ظلم است و از شے
تا شے فرق است و از موضع تا موضع تفاوت است پس از ظلم تا ظلم بون بعید بود و خلافت
حضرت ذی النورین رضی اللہ تعالیٰ عنہ باجماع صحابہ کرام ثابت شدہ است و باتفاق صغار
و کبار و ذکور و اناث آن قرن خیر القرون بحصول پیوستہ لہذا علما فرمودہ اند کہ آن قدر اتفاق
و اجماع کہ بر خلافت حضرت ذی النورین رضی اللہ تعالیٰ عنہ بحصول پیوستہ است بر خلافت
ہیچ یکے از حضرات خلفاء ثلثہ دیگر بحصول نہ پیوستہ زیرا کہ در بدء خلافت او رضی اللہ تعالیٰ عنہ
چون یکنوع تردد بودہ اہل آن قرن درین مادہ احتیاط بسیار مرعی داشتہ اقدام نمودہ اند
باید دانست کہ اصحاب کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم مبلّغان کتاب و سنت اند و اجماع ہم بقرن
ایشان منوط بودہ اگر جمیع ایشان یا بعض ایشان مطعون باشند و بتضلیل و تفسیق متصف
بوند اعتماد از کل دین یا بعض دین مرتفع مے گردد و فائدہ بعثت خاتم الانبیاء افضل الرسل کم میماند
علیہ و علیہم و علی آلہ الصلوات و التسلیمات جامع قرآن مجید حضرت عثمان است بلکہ حضرت
صدیق و حضرت فاروق اند رضی اللہ تعالیٰ عنہم اگر ایشان مطعون باشند و یا مسلوب العدالت
بوند بر قرآن چہ اعتماد ماند و دین بچہ چیز بر پا بود شناعت این امر را باید دریافت اصحاب پیغمبر ہمہ
عدول اند علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات و آنچہ بتبلیغ ایشان بما رسیدہ است از کتاب
و سنت ہمہ حق و صدق است و مخالفات و منازعات این اکابر دین کہ در زمان خلافت
حضرت امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ واقع شدہ است نہ از راہ ہوا و ہوس و نہ از حب جاہ و ریاست
بودہ است بلکہ از روئے اجتہاد و استنباط بودہ اگرچہ در اجتہاد یکے خطا بود و استنباط او دور
از صواب باشد مقرر علماء اہل سنت و جماعت است رضی اللہ تعالیٰ عنہم کہ محق در آن
محاربات و مشاجرات حضرت امیر بودہ است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و محاربان امیر بر خطا

جنگہا ۱۲ اختلافہا ۱۲ علی رض ۱۲

بودند امّا این خطا که منشأ آن اجتهاد است از طعن و ملامت دور است مقصود حقیت جانب
امیر است و خطا جانب مخالف امیر که اہل سنت بآن قائل اند مخالف را لعن و طعن و ظلم نمودن
زیادتی است نے ما حصل بلکه متضمن احتمال ضرر است که اصحاب پیغمبر اند رضی الله تعالیٰ عنهم
و بعضے از ایشان مبشر به جنت اند و بدری اند که مغفور اند و عذاب اخروی از ایشان مطلقاً مرفوع
است چنانچه در احادیث صحاح آمده است اطّلع الله علیٰ اهل بدر فقال اعملوا ما شئتم
فانّی قد غفرت لکم و به بیعت رضوان مشرف گشته اند که آن سرور فرموده که هیچ یکے
ازینها از اہل دوزخ نیست علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات بلکه علما فرموده اند که از
قرآن مجید مفهوم می گردد که جمیع صحابه اہل بهشت اند قال الله تبارك و تعالیٰ لا یستوی منکم
من انفق من قبل الفتح وقاتل اولئك اعظم درجة من الذین انفقوا من بعد
وقاتلوا وکلّا وعد الله الحسنیٰ والله بما تعملون خبیر. و حسنیٰ جنت است و ہمہ صحابه
که انفاق و قتال پیش از فتح کرده اند یا بعد از فتح موعود بجنت اند فرموده اند که صفت انفاق و
قتال از برائے تقیید نیست بلکه از برائے مدح است چه ہمه صحابه باین دو صفت متصف بودند
پس ہمه موعود به بهشت باشند ملاحظه باید نمود که این قسم بزرگواران را بد یاد کردن و سوء ظن بایشان
نمودن چه دور از انصاف و دیانت است سوال جمعے گفته اند که بعضے از اصحاب کرام بعد از
ارتحال آن سرور علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات بآن صرافت نماندند و بواسطه حب خلافت
و طلب جاه و ریاست از طریق حق انحراف نمودند و غصب منصب خلافت حضرت امیر کردند بلکه
گمان مے برند که انحراف ایشان بحد کفر رسیده بود و بضلالت انجامیده پس بزعم ایشان این جماعه از
وعده ہائے که باصحاب کرام آمده است محروم باشند چه فضیلت صحبت فرع اسلام است و چون در اسلام
شان سخن بود صحبت را چه تاثیر باشد جواب حضرات خلفائے ثلٰث رضی الله تعالیٰ عنهم
باحادیث صحاح که بحد تواتر معنوی رسیده اند مبشر به جنت اند احتمال کفر و ضلالت از ایشان

مدفوع است و نیز حضرات شیخین از اہل بدر اند کہ باحادیث صحاح مطلقاً مغفور اند و نیز بہ بیعت رضوان
مشرف اند کہ جمیع اہل آن بیعت باحادیث صحاح از اہل بہشت اند کما مرّ و حضرت عثمان
کہ در بدر حاضر نہ بود حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم او را در مدینہ گذاشتہ آمدہ بودند
از برائے بیمارداری اہلیہ او کہ بنت آن حضرت بود علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات
فرمودہ بودند کہ ہر چہ بدریان را فضیلت حاصل شود ترا ہم حاصل خواہد شد و در بیعت رضوان کہ
حاضر نہ بود آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام او را پیش اہل مکہ فرستادہ بودند و از جانب او خود
بیعت فرمودند چنانچہ مشہور است و نیز قرآن مجید شہادت بزرگی این حضرات می فرماید و از
علو درجات شان خبر میدہد از کتاب و سنت کسیکہ چشم پوشیدہ مکابرہ نماید از مبحث خارج
است شیخ سعدی فرمودہ است بیت آنکس کہ بقرآن و خبر زو نرہی ٭ آنست جوابش
کہ جوابش ندہی ٭ چہ بلا شد اگر در حضرت صدیق احتمال ضلال و کفر صورت داشتے اصحاب
پیغمبر باآن عدالت و باآن کثرت او را جانشین پیغمبر ساختندے صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
در تکذیب خلافت حضرت صدیق تکذیب سی وسہ ہزار اہل آن قرن خیر القرون است تجویز نکند
آنرا کسیکہ اونی درایت دارد کدام خیریت دران قرن ماند کہ سی وسہ ہزار اہل آن قرن بر
باطل جمع گردند و ضال و مضل را جانشین پیغمبر سازند حضرت حق سبحانہ وتعالی آنجماعہ را انصاف
بدہد کہ از طعن اکابر دین زبان کوتاہ کنند و حق صحبت پیغمبر امرعی دارند آن سرور فرمودہ اند
علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اللہ اللہ فی اصحابی اللہ اللہ فی اصحابی لا تتخذوھم
غرضا من بعدی من احبھم فبحبی احبھم ومن ابغضھم فببغضی ابغضھم زیادہ
چہ نویسد و اجلائے بدیہی را چہ جلا دہد زیرا کہ حضرت صدیق کہ قرآن مجید بمادح او مملو است در
یک سورۂ واللیل ستہ کریمہ در فضائل آنحضرت نازل گشتہ است و از احادیث صحاح
لا تعد ولا تحصی در کمالات و فضائل او مرویست و در کتب انبیائے ماتقدم ذکر شمائل

بے انتہا و بے شمار ۱۲

؎ یعنی وسیجنبہا الاتقی ٭ الذی یؤتی مالہ یتزکی ٭ وما لاحد عندہ الخ ۱۲

واقع است در آخر سورہ فتح و پارہ حم ۱۲

واوصافِ او بلکہ ذکرِ جمیع صحابہ آمدہ است کما قال اللہ تعالیٰ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ و راس و رئیسِ این اُمتِ مرحومہ کہ خیر الامم است ہم او ست ہرگاہ او را کافر و ضال دانند از دیگران چہ اعتبار نماید و بکدام راہ و بامدہ سخن کند۔ اَللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ أَتَمُّهَا وَأَكْمَلُهَا

مکتوب بست و پنجم (۲۵)

بملا طاہر در بیانِ نتائج و ترقی مراتب کہ از ذکر گفتن و تلاوتِ قرآن و نماز حاصل مے شود

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى ۝ مبتدی طالب این راہ را از ذکر گفتن چارہ نبود کہ ترقی او مربوط بتکرارِ ذکر است بشرطِ آنکہ از شیخ کاملِ مکمل گرفتہ شود و اگر مقرون باین شرط نبود بسا است کہ از قبیلِ اوراد ابرار بود کہ نتیجہ آن ثواب است نہ درجہ قرب کہ بمقربان تعلق دارد و آنکہ گفتم بسا است کہ از قبیلِ اوراد ابرار بود زیرا کہ جائز است کہ فضلِ خداوندی جل سلطانہ بے توسطِ شیخے تربیتِ طالب نماید و تکرارِ ذکر او را از مقربان سازد بلکہ رواست کہ بے تکرارِ ذکر او را بمراتبِ قرب مشرف سازد و از اولیائے خود گرداند و این شرط باعتبار اکثر است و بر وفقِ حکمت و عادت است و چون بہ فضلِ خداوندی جل سلطانہ معاملہ کنندگی وابستہ بود تمام شود و از گرفتاری آلہہ ہوائی خلاصی میسر گردد و امارہ باطمینان آید آن زمان ترقی از ذکر گفتن حاصل نمی شود و ذکر آنجا حکمِ اورادِ ابرار پیدا می کند در ان موطن مراتبِ قرب مربوط بتلاوتِ قرآن و ادائے نماز بطولِ قرائت است آنچہ اول از ذکر گفتن میسر میگشت این زمان بتلاوتِ قرآن علی الخصوص کہ در نماز خواندہ شود میسر است بالجملہ درین وقت ذکر حکمِ تلاوت پیدا می کند کہ در اول از قبیلِ اورادِ ابرار بود

یعنی وظائف نیکان ۱۲

مصححہ سلمہ اللہ تعالیٰ

وتلاوت حکم ذکر پیدا کردہ کہ در ابتدا او توسط از مقربات بودہ عجب معاملہ است در نبوت اگر ذکر بعنوان قراءت قرآن تکرار کردہ شود کہ از کلمات قدسی آیات قرآنی است و باستعاذہ شروع نمودہ آید ہمان فائدہ میدہد کہ از تلاوت قرآن میسر است واگر بعنوان قراءت تکرار کردہ نشود در رنگ عمل ابرار است ہر عمل را مقامے است ومحلے کہ اگر دران موسم بجا آوردہ شود حسن وملاحت پیدا می کند واگر دران موسم ادا کردہ نشود بسا است کہ خطا بود اگرچہ حسنہ باشد قراءت فاتحہ در اوان تشہد خطا است اگرچہ ام الکتاب است پس پیر درین راہ از ضروریات آمد وتعلیم او ہم از اہم مہمات گشت ودونہ خرط القتاد عزیزے فرمودہ است بیت از ان روے کہ چشمت نیست احول ٭ معبود تو پیر تست اول والسلام علی من اتبع الہدی

مکتوب (۲۶) بست وششم

بسیادت پناہ میر محمد نعمان ورود یافتہ در بیان آنکہ حضرت حق سبحانہ وتعالی چنانچہ بذات خود موجود است نہ بوجود ہمچنان بذات خود حی وعالم وموصوف بصفات ثمانیہ است نہ بصفات زائدہ وما بنا سبب ذلک ٭ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی حضرت حق سبحانہ وتعالی در نفس وجود ودر سائر کمالات توابع وجود از حیوۃ وعلم وقدرت وسمع وبصر وارادہ وکلام وتکوین بذات اقدس خود کافی است ودر حصول این کمالات محتاج بصفات زائدہ نیست ہرچند صفات کاملہ زائدہ نیز او را سبحانہ کائن است پس او تعالی چنانچہ بذات اقدس خود موجود است نہ بوجود ہمچنین بذات خود زندہ است نہ بحیوۃ کہ صفت اوست تعالی وبذات خود دانا است نہ بصفت علم وبذات خود بینا است نہ بصفت بصر وبذات خود شنوا است نہ بصفت سمع وبذات خود توانا است نہ بصفت قدرت وبذات خود مرید است نہ بصفت ارادہ وبذات خود گویا است نہ بصفت کلام

عہ یعنی اسباب قرب حق جل وعلا ۱۲ عہ علت ہست یا صفت تا فہم

یعنی بغیر ولایت سلطان الاذکار ۱۲ — مانند ۱۲ — نمکینی ۱۲ — چنانچہ ۱۲ — سورہ ۱۲ — وقت خواندن التحیات ۱۲ — مہمات — دو بین ۱۲ — مطاع ومقتدائے ۱۲ — ثابت ۱۲

عہ یعنی این ازین سبب است کہ ہر عمل را الخ ۱۲ — عہ یعنی اصل قرآن مجید ۱۲ — عہ یعنی مرد مبتدی زین مرد ریاضت ۱۲ — عہ یعنی بدون پیر وبدون تعلیم او اندرین راہ پا نہادن

ارادہ کنندہ اشیا ۱۲ — یعنی متکلم وکلام کنندہ ۱۲

وبذاتِ خود مبدأ ایجاد کائنات است نہ بصفتِ تکوین ہر چند وجود عالم بتوسط تکوین وسائر صفات است چنانچہ تحقیق این معنے عنقریب خواہد آمد این تکوین وراء قدرت است چہ در قدرت صحت فعل وترک است ودر تکوین جانب فعل متعین است ونیز قدرت بر ارادت تقدم دارد وتکوین بعد از ارادت است این تکوین شبیہ آن استطاعت بندہ است کہ علماء اہل حق آنرا مقرون بفعل بندہ داشتہ اند ووراے صفت قدرت وارادت دانستہ قدرت مصحح ہر دو طرف فعل وترک است وارادت مرجح یک طرف است وایجاد بعد از ترجیح ارادت بتکوین تعلق دارد واگر اثبات قدرت کردہ نشود کہ مصحح طرفین است ایجاب لازم آید واگر تکوین اثبات کردہ نشود ایجاد بغیر مستند می ماند چہ قدرت مصحح ایجاد است وتکوین مباشر ایجاد پس از اثبات تکوین چارہ نہ بود کہ علماء ماتریدیہ بآن متہتد گشتہ اند واشاعرہ چون اضافت وتعلق او را باشیا بیشتر یافتہ اند از صفات اضافیہ انگاشتہ اند۔ واللہ یحق الحق وھو یھدی السبیل + تخلیق وترزیق واحیا وامانت وامثال اینہا راجع بتکوین دانستن بہتر است از انکہ ہر کدام را صفت قدیمہ برأسہا گفتہ شود وقدما متکثرہ بے ضرورت اثبات کردہ نشود پس لائح شد کہ ہر چہ دیگران را بایجاد او تعالی بصفات میسر است او را سبحانہ بذاتِ خود بے توسط صفات حاصل چہ ذات او تعالی بے ملاحظہ امرے واعتبارے جامع جمیع کمالات است بلکہ عین ہر کمال است چہ تبعض وتجزی در آنحضرت مفقود است تمام دانائی است وتمام شنوائی است وتمام بینائی است وعلی ھذا القیاس سائر الصفات مع ذلک او را سبحانہ صفات سبعہ بلکہ ثمانیہ کہ علماء اہل حق شکر اللہ تعالی سعیھم بوجود آنہا قائل اند نیز ثابت اند واین صفات کاملہ کہ قدیم اند ظلال آن کمالات ذاتیہ اند ومظاہر آن کمالات اند وتوان گفت کہ روپوش آن کمالات اند وحجب آن انوار مکنونہ اند سوال چون ذات او تعالی در حصول جمیع کمالات

ف قولہ تخلیق یعنی پیدا کردن وقولہ ترزیق یعنی رزق دادن واحیا زندہ کردن وامانت میرانیدن ۱۲ المصحح سلمہ اللہ تعالی

کافی است صفات برائے چہ اثبات کردہ شود وقول بوجود تعدد وقدما چہ لازم آید لہٰذا فلاسفہ
ومعتزلہ اکتفا بذات نمودہ اند واز وجود تعدد وقدما گریختہ بنفی صفات قائل گشتہ اند جواب
حضرت ذات تعالیٰ وتقدس ہر چند در حصول کمالات کافی است اما در تکوین وتخلیق اشیا
از صفات زائدہ چارہ نبود چہ ذات او تعالیٰ در نہایت تنزہ وتقدس است ودر غایت عظمت
وجلال وکبریائی است وکمال غنا ور اثابت است وکمال بیمناسبتی است ور اباشیاء
ان اللہ لغنی عن العالمین وبمقتضائے حکمت وبروفق عادت در افادہ وافاضہ از
مناسبت بہ مستفید ومستفیض چارہ نبود صفات اند کہ یک درجہ تنزل فرمودہ ظلیت پیدا
کردہ اند وباشیاء مناسبت ولو فی الجملہ حاصل نمودہ اگر توسط صفات نبود حصول شئے
از اشیا متصور نباشد زیرا کہ اشیا در سطوات اشعۂ انوار حضرت ذات تعالیٰ وتقدس
جز ہلاک وفنا وانخراف وانعدام نصیبے نیست بے فکرانند کہ اثبات صفات نمایند وایجاد
اشیا بذات بحت جل سلطانہ منسوب دارند صاحب را اول چہ بود کہ بے پردۂ صفات در سبحات
وجہ ذات او تعالیٰ مضمحل وناچیز نگردد وسوال فلاسفہ ومعتزلہ ہر چند صفات را در خارج اثبات
نمودہ اند اما باعتبارات علمیہ قائل گشتہ اند ودر علم کمالات ذاتیہ متمایز دانستہ پس ایجاد اشیا
بذات بحت منسوب نگشت کہ توسط اعتبارات پیدا شد جواب ایجاد عالم در خارج است
وعالم در خارج موجود است پس از حجب خارجی چارہ نبود تا تواند وسیلۂ وجود خارجی اشیا شد وتواند
اشیا را در خارج از انخراف واستہلاک محافظت کرد اعتبارات علمی بوجودات خارجی بکار نیاید وحجاز
علمی در محافظت موجودات خارجی کفایت نکند بعضے از صوفیہ کہ عالم را جز در علم موجود نمیدانند
اعتبارات علمی ایشان را شاید نفع کند وتواند وسیلۂ وجودات علمی گشت اما عالم در خارج موجود است
اگرچہ این خارج ظل آن خارج بود واین وجود ظل آن وجود باشد پس از حجب خارجی کہ تواند
وسیلۂ وجود خارجی عالم گشت چارہ نبود پس صفات حقیقیہ باید کہ در خارج موجود باشند وترتیب

بکند

اشیا نمایند و کمالات ذاتیه را بوسائل خود در مرایائے عالم جلوه دهند و در منصّهٔ ظهور
آرند صفات هرچند حُجُب ذات اند تعالیٰ امّا ظهور کمالات ذاتیه بوجود اینها مربوط است
حجاب اینها در رنگ حجاب عینک است که سبب نمایندگی است این ظهور و این
نمایندگی هرچند ظلّی است امّا چه توان کرد که وجود مدار ظلّ مربوط ساخته اند و بود مدار احجاب
پرداخته ٭ ما بالذّات لا ینفکّ عن الذّات ٭ مصرع سیاهی از حبشی کے رود که خود رنگ
است ٭ شعر ومن بعد هذا ما یدقّ صفاته ٭ وما کتمه احظی لدیّ و اجمل ٭
بنده حق نشو و جلّ سلطانه امّا به فضل او تعالیٰ از حق جدا نشو سبحانه ٭ المرء مع من احبّ ٭ هرچند حق سبحانه و تعالیٰ
را با اشیا نسبت معیّت حاصل است امّا این معیّت که منشأ آن محبّت است دیگر است تا محبّت پیدا
نکند این معیّت را ندانند و چون در محبّت نیز درجات متفاوته است باندازه آن در معیّت نیز
تفاوت حاصل است همین معیّت است که سبب خلاصی از ظلّیت است و همین معیّت است
که واسطه اضمحلال کلّیت است و همین معیّت است که مزیل رقّیت است و مثبت حرّیت
در عین عبدیّت و همین معیّت است که مسقط انانیّت است بلکه رافع انانیّت بدرجات کمالیت
باید دانست که در معیّت عامّه خود را با ایشان فرموده است و هو معکم ٭ و در معیّت خاصّه
بحکم حدیث المرء مع من احبّ ایشان با وے اند بمقتضائے محبّت ٭ شتّان ما بین
المعیّتین چه در معیّت خاصّه اثبات معیّت از طرفین است و در عامّه معیّت از ان طرف است
پس آنرا حرمان لازم بود در عین وجدان ٭ یا حسرتا علی ما فرّطت فی جنب الله ٭
عالم هرچند ظلال صفات است و بتوسّط صفات وجود و بقا پیدا کرده است امّا محبّ حضرت ذات
تعالیٰ و تقدّس بتوسّط محبّت ذاتیه با حضرت ذات است تعالیٰ و از صفات که اصول وے
اند بعروج بے کیفی بالا رفته است و اصول را گذاشته با صل اصول پیوسته امّا پیوستن بے کیف
و اگر از اصل بالا نرود و آمدن را چه فائده بود و محبّت چه در کار باشد اتّصال با صل در همه وقت داشت

و وصلِ ظلّی او را ہمیشہ میسّر بود کار اینست کہ اصل را در رنگِ ظل نباید ساخت و بہ بالِ محبت بالا باید رفت فہم این عروج فراخورِ دانش ہر کس نیست و خود را گذاشتہ از خود بالا رفتن معقولِ ارباب نظر و فکر نہ بلکہ از صوفیہ نیز از ہزاران یکے باین دولت مشرف است و سرّ این معمّا بروے منکشف است بیت ہزار نکتۂ باریکتر ز مو اینجا است ٭ نہ ہر کہ سر بتراشد قلندری داند سوال این سیر آفاقی است یا انفسی جواب نہ آفاقی است و نہ انفسی زیرا کہ آفاق و انفس بیرون و درون را می خواہند و این معاملہ ورائے دخول و خروج است ہر چند نزد ارباب نظر ممتنع محظور نیست ہرگاہ مطلوب از دخول و خروج اقدس بود نسبتے کہ با و پیدا شود ناچار از دخول و خروج منزّہ باشد و این سیر با این اشکال و با این وقت نزد ارباب این سیر کہ از ارباب علم بوند در رنگ سیر دہلی و آگرہ است کہ معلوم و متمیّز است و منزلے از منزلے دیگر جدا است تنبیہ عالم ہر چند ظلال صفات است و صفات ظلال حضرت ذات تعالیٰ اما این ظلیت را درجات و مراتب است کہ ہر کدام حجاب مطلوب است ان للّٰہ سبحانہ سبعین الف حجاب من نور و ظلمۃ شنیدہ باشند تا حجب بتمامہا خرق نشود از ظلیت نرہد و مراد از خرقِ حجاب اینجا خرق شہودیست و آنچہ در آخر این خبر از منع خرقِ جمیع حجب آمدہ است مراد از ان خرقِ وجودی است کہ ممتنع است کہ مستلزم رفع صفات قدیمہ است کہ محال است اما چون معیّت غیر متکیفہ حاصل است حکم خرقِ وجودی دارد و با حجب بے حجب است کہ معیت نقد وقت است کہ طاقتِ حائل ندارد ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علیٰ کل شیءٍ قدیر۔ الحمد للّٰہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علیٰ سید المرسلین وعلیہم وعلیٰ آلہ الطاہرین اجمعین

مکتوب بست و ہفتم (۲۷)

بملا علی کشمی در بیان آنکہ بندہ را باید کہ از مراداتِ خود بتمام بر آمدہ بمرادِ مولائے خود تعالیٰ شانہ

پہلے طلب رہ بیمت ... (marginal handwritten notes)

باشد با بیانِ مرضِ ذاتی و عرضی * بندہ را باید کہ مراد و مطلب او غیر از مولاے خود جل سلطانہ

ہیچ نبود و بجز مرادِ مولٰے مرادِ بندہ ہیچ نباشد و اگر چنین نبود سر از رِبقۂ بندگی بر آورده باشد و پا

از قیدِ رقیت کشیدہ بود بندہ کہ گرفتارِ مراداتِ خود است و بہوا و ہوسِ خود فریفتہ است بندہ

نفسِ خود است و در اطاعتِ شیطانِ لعین است این دولت و البتہ بحصولِ ولایت

خاصہ است کہ بفنائے و بقائے اتم و اکمل مربوط است سوال گاہ ہست کہ بایستہا

و خواہشہا از کُمّل نیز بظہور می آید و آرزوہای حصولِ مطالبِ شتّٰی از ین بزرگواران محسوس

می گردد امامِ انبیا و سلطانِ اولیا علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات اتمہا و اکملہا

سرد و شیرین را دوست می داشت و حرصے کہ بر ہدایتِ امت داشت در قرآن مجید مبین

گشتہ است وجہ بقائے این قسم بایستہا درین بزرگواران چہ بود جواب بعضے از بایستہا منشاء

آن طبیعت است تا منشاءِ طبیعت بر پا است آن بایستہا بر جاست در وقتِ حرارت بے اختیار

طبیعت بسردی مائل است و در وقتِ برودت بگرمی راغب این قسم بایست منافیِ

عبودیت نیست و سببِ گرفتاریِ ہوہائے نفسِ خود نہ چہ ضروریاتِ طبیعت خارج از دائرہ

تکلیف است و بیرون از ہوائے نفسِ امارہ چہ مہویاتِ نفس یا فضولِ مباح است یا مشتبہ

و محرم و آنچہ ضروری است نفس را بآن مساس نیست پس منشاء گرفتاری و بدکرداری فضولیات

افعال آمد اگرچہ از قسمِ مباح بود چہ فضولِ مباح را نسبتِ قربِ جوار است بمحرم کہ اگر باغواے

دشمنِ لعین از آنجا قدم برد ارد بے اختیار در محرم خواہد افتاد پس اقتصار بر مباح ضروری ضرورت

آمد کہ اگر از آنجا لغزیدے واقع شود بفضولِ مباح خواہد افتاد و اگر متمکن در فضولِ مباحات کردہ شود

بعد از زلت اگر قدم بیرون افتد ناچار در محرم خواہد افتاد و بعضے از بایستہا از ین قبیل است

کہ حصولِ آن از خارج است مع خلوّ الشخص فی نفسہ عن المرادات * و خارج یا واعظِ

حضرتِ رحمٰن است کہ القائے خیرات می نماید فَاِنَّ لِلّٰہِ سُبحَانَہٗ وَاعِظًا فِی قَلبِ کُلِّ

ـــــــــــــــ

لے قال اللہ تعالیٰ لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیہ ما عنتم حریص علیکم بالمؤمنین رءوف الرحیم آخر سورہ توبہ پارہ یعتذرون وقال عز من قائل لعلک باخع نفسک الا یکونوا مؤمنین شروع سورہ شعراء پارہ وقال الذین ۱۲

ہوہائے خواہشہاے

عہ یعنی زیادہ از ضرورت ۱۲

علے ہذا قطعۃ من حدیث طویل رواہ رزین عن ابن مسعود و رواہ احمد و البیہقی والترمذی عن النواس ابن سمعان ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ضرب اللہ صراطا مستقیما الی ان قال فان الداعی من فوقہ ہو واعظ اللہ فی قلب کل مؤمن ۱۲ لمصححہ سلمہ اللہ تعالیٰ

خلوص

عہ از فضول مباح ۱۲

مؤمن با شیطان است که القای او شرور و عداوت است یَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا روزے این فقیر بعد از ادائے نماز بامداد در ایام سکونتِ قلعه بطریقِ سکوت که روشِ این طریقهٔ علیه است نشسته بود که هجومِ آرزوهای لاطائل به سببے حلاوتی کشید و از جمعیت بازداشت بعد از لمحه چون بعنایة الله سبحانه رو به جمعیت آورد دید که آن آرزوها در رنگِ قطعه هائے ابر بیرون برآمدند و با القاکننده همراه بدر رفتند و خانه را خالی گذاشتند در آن وقت معلوم گشت که این بلیّتها از بیرون آمده بودند نه از درون برخاسته که منافیِ بندگی بود بالجمله هر فسادے که منشأ آن نفسِ امّاره است مرضِ ذاتی است و سمِّ قاتل و منافیِ مقامِ بندگی است و هر فسادے که از بیرون آید اگرچه القائ شیطانی بود از امراضِ عارضه است که بأسهل علاج زوال پذیر است قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا بلائے ما نفسِ ماست و دشمنِ جانیِ ما مصاحبِ سوءِ ما دشمنِ بیرونی بمددِ او بر ما استیلا می یابد و باعانتِ او ما را از جا می برد جاهل ترینِ اشیا نفسِ امّاره است که دشمن و بدخواهِ خود است و همّتِ او اهلاکِ نفسِ خود است و متمنّائ او معصیتِ حضرتِ رحمن است جلّ سلطانهٗ که مولائ او و مولائ نعمِ اوست و اطاعتِ شیطان که دشمنِ جانیِ ویست باید دانست که تمیز در میانِ مرضِ ذاتی و مرضِ عارضی و فسادِ داخلی و فسادِ خارجی بسیار متعذر است مبادا ناقصے باین زعم خود را کاملِ گیرد و مرضِ ذاتیِ خود را مرضِ عارضی انگارد و در خسارت ماند ازین ترس در نوشتنِ این سرّ جرأت نمیکرد و اظهار آن نمی مستحسن نمی دید نزدیک به هفده سال است که درین اشتباه بودم و فسادِ ذاتی را بفسادِ عارضی مختلط می یافتم در ینوقت حضرتِ حق سبحانه وتعالی حق را از باطل جدا ساخت و مرضِ ذاتی را از مرضِ عارضی متمیز گردانید لِلّٰهِ سُبْحَانَهُ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ عَلٰى ذٰلِكَ وَعَلٰى جَمِيعِ نَعْمَائِهِ یکے از حکمتهائے اظهارِ این قسم اسرار آن است که کوته نظرے کاملے را بوجودِ این نوع آرزوهائے بیرونی ناقص نه انگارد و از برکاتِ او محروم نماند سببِ حرمانِ کفّار از دولتِ

تصدیق انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات وجود این قسم صفات بوده است
درین بزرگواران ❊ فقالوا ابشر یھدوننا فکفروا ❊ وآنچہ فرموده اند کہ حضرت حق
سبحانہ وتعالی عارف را بعد از زوال مرادات وبا نیہا از وے صاحب اراده می سازد
واختیار بدست وے میدہد تفصیل این معنی ان شاء اللہ تعالی در جاے دیگر بعنایۃ اللہ سبحانہ
خواہد نمود کہ اینوقت مساعدت آن نمیکرد والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ
المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب (۲۸) بست وہشتم

بملا صالح کولابی در بیان کیفیت تصدق بارواح موتی ❊ الحمد للہ وسلام علی عبادہ
الذین اصطفی روزے بخاطر آمد کہ بروحانیت بعضے از اقارب موتای خود تصدقے
کرده شود درین اثنا ظاہر گشت کہ باین نیت آن میت مرحوم را فرح وسرور حاصل شد
وخرم وشادمان بنظر درآمد وچون وقت اعطاے آن صدقہ رسید اول بروحانیت حضرت
رسالت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ آن صدقہ را نیت کرد
چنانچہ عادت بود وبعد از ان بروحانیت آن میت نیت کرده داد درین زمان در آن میت
ناخوشی واندوه احساس نموده وبہ کلفت وکدورت ظاہر شد ازین حال تعجب تمام روداد
ووجہ ناخوشی وکلفت ظاہر نشد باوجود آنکہ محسوس شد کہ برکات عظیمہ ازان تصدق بآن
میت رسید اما آن فرح وسرور وے ظاہر نگشت وہمچنین روزے پاره مبلغ نذر آن سرور
نموده علیہ الصلوۃ والسلام وسائر انبیاء کرام را علی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات
نیز دران نذر داخل ساختم وطفیلی آنحضرت نمودم علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات
مرضی آنحضرت درین امر معلوم نشد وہمچنین در بعضے اوقات کہ درود میفرستادم اگر ہر مرتبہ

(حواشی: انبیا۱۲ — صدقہ کردن۱۲ — موتای: مردگان — صدقہ۱۲ — میان۱۲ — معلوم کرد۱۲ — تیرگی۱۲ — بنظر درآمد۱۲ — خوشنودی۱۲ — بولایت — شد — آن — در آن)

بر سائر انبیا نیز می فرستادم مرضی آن سرور ان ظاہر می شد علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات و التحیات با وجود آنکہ معلوم شدہ است کہ اگر بروحانیت یکی تصدق کردہ سائر مومنان را شریک سازد بہمہ برسد و از ان شخص کہ بہ نیت او دادہ بود ہیچ نقصان نکند ان ربک واسع المغفرۃ بریں تقدیر وجہ ناخوشی و عدم رضا چہ بود مدتے این اشکال خدشہ داشت آخر الامر بفضل خداوندی جل شانہ ظاہر شد کہ وجہ ناخوشی و کلفت آنست کہ اگر صدقہ بے شرکت بہ میتے دادہ شود آن میت از جانب خود بطریق تحفہ و ہدیہ آن صدقہ را در ملازمت آن سرور علیہ و علی الہ الصلوۃ و السلام خواہد برد و بوسیلہ آن برکات و فیوض خواہد گرفت و اگر صاحب صدقہ خود نیت آن سرور بکند علیہ و علی الہ الصلوۃ و السلام میت را چہ نفع بود در صورت شرکت میت را اگر صدقہ قبول افتد ثواب ہمان صدقہ است و در صورت عدم شرکت ہم ثواب صدقہ است اگر قبول افتد و ہم برکات و فیوض اتحاف و اہدائے آن صدقہ از نزد حبیب رب العالمین علیہ و علی الہ الصلوۃ و السلام و ہمچنین ہر شخصے را کہ شریک سازند ہمین نسبت کائن است کہ در شرکت یک درجہ ثواب است و در عدم شرکت دو درجہ ثواب کہ آنرا میت از جانب خود باو بگذراند و نیز معلوم گشت کہ ہدیہ و تحفہ کہ غریبے بخدمت بزرگے برد بے شرکت احدے اگرچہ طفیلی باشد آن تحفہ را گذرانیدن بہتر است یا بشرکت شک نیست کہ بے شرکت بہتر است و آن بزرگ بہ برادران خود از نزد خود بدہد بہتر است از انکہ این کس بفضولی دیگران را داخل سازد و آل و اصحاب کہ در رنگ عیال آن سرور اند علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات ایشان را اگر بطفیل داخل ہدیہ آن حضرت علیہ و علیہم الصلوات و التحیات ساختہ می شود مرضی و مقبول می نماید بلے متعارف است کہ در ہدیات مرسومہ اکابر بزرگے اقران او را شریک سازند از ادب و از رضامندی او بعید می نماید و اگر خدمہ او را طفیلی او ساختہ ہدیہ فرستند مرضی مے آید کہ اعزاز خدمہ اعزاز اوست پس معلوم شد

حاشیہ:

ف صدقہ

ہ ہر شد

از ردیات فقہیہ ۱۲

ش شگفتہ

تردد و شبہ ۱۲

ب بہ

نج ۱۲

بنیت

چہ ۱۲

ع اتحاف الشیٔ تحفہ دادن و اہدا ہدیہ فرستادن ۱۲

ثابت ۱۲

کسے

مرسولہ

پسندیدہ

متداول

متعارف

پسند

خادمان ۱۲

۵ قال فی رد المحتار عن المحیط الافضل لمن یتصدق نفلا ان ینوی لجمیع المومنین و المومنات لانہا تصل الیہم و لا ینقص من اجرہ شیٔ ۱۲

[illegible]

کہ بیشتر رضامندی موتیٰ در افراد صدقہ است نہ در اشتراک صدقہ امّا باید کہ ہرگاہ صدقہ بمیّت نیت بکند اول باید کہ بنیتِ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام ہدیہ جدا سازد بعد ازان بمیّت تصدق کند کہ حقوق آنسرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام فوق حقوقِ دیگرانست ونیز درین تقدیر احتمالِ قبولِ صدقہ است بطفیلِ آنسرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات و التحیات این فقیر در بعضی صدقاتِ موتیٰ کہ در تصحیح نیت خود را عاجز بیابد علاجے بہ ازین نمے یابد کہ آن صدقہ را بنیتِ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام تعین نماید و آن میّت را طفیلی ایشان سازد و امید است کہ ببرکت توسّطِ ایشان قبول افتد فرمودہ اند کہ صلوٰۃ آنسرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اگرچہ بریا و سمعہ ادا کردہ شود مقبول است و بآن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام آنرا وصول است اگرچہ ثوابِ آن بصلوٰۃ فرستندہ نرسد کہ ثوابِ اعمال مربوطِ تصحیح نیت است و از برائے قبولِ آن حضرت کہ مقبول و محبوب است بہانہ کافیست کریمۂ وکان فضل اللہ علیک عظیما در شانِ آن سرور نازل است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام وعلیٰ جمیع اخوانہ الکرام من الانبیاء و الملٰئکۃ العظام الی یوم القیام ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣

مکتوب (۲۹) بست ونہم

بسیادت پناہ میر محب اللہ در بیانِ فہم کردنِ بعضے کلمات قدسی آیاتِ قرآنی :

سابقاً چون از قصورِ فہم در بعضے از کلماتِ قدسی آیاتِ قرآنی خدشہ و تردد پیدا می شد و در تطبیق آن عاجز میگشت و در دفع وساوس بعنایۃ اللہ سبحانہ بہ ازین علاجے نمی یافت کہ با خود میگفت کہ این نظمِ قرآنی را بکلام خدا جل شانہ اعتراف می نمائی و ایمان بآن داری یا نہ اگر ایمان نداری کافری و از مبحث خارجی و اگر ایمان بآن داری پس قصور در فہمیدنِ تست

مرتبہ، مردگان، آمیختہ، مردگان، بہتر، در میان آمدن، علما، درود، بہتر، شبہ، شک، اقرار، کاف ستی

براں الصلوٰۃ والسلام، داند، والبرکات والتسلیمات

کہ در رضا حاصل کردن میت را اکثر دخل است کہ در تقسیم کردن درمیان جمع شدن ایمان ۔۔۔

یعنی کونسی نیت ۔۔۔ یعنی بعضے آیاتِ ۔۔۔ کردن کہ ظاہر ۔۔۔

عہ یعنی حق و راست بودن کلام الٰہی ۱۲

نہ در نظمِ قرآنی کہ کلامِ خالقِ ارض و سمواتست و مُبدِعِ عقول و ادراکاتست و چون بفضلِ خداوندی
جلّ سلطانہٗ ایمان بحقیّتِ کلامِ ربّانی حاصل بود آن وسوسہ این تردد مضمحل و ناچیز می گشت
و از تردد نجات می یافت و دین او آن بفضل اللہ سبحانہٗ کار تا بانجا رسیدہ است کہ در نظمِ
قرآنی ہر محلے کہ آنجا از قصورِ ادراک گنجایشِ تردد و خدشہ است ہمان محل باعثِ ازدیادِ
ایمان است بقرآن و ہمان خدشہ واسطۂ ظہورِ اعجاز است در فرقان و آن اغلاق را از
شُعبِ اعجاز تصوّر می نماید و آن اشکال را بر کمالِ بلاغت و براعت محمول میدارد کہ بشر در
فہمِ آن عاجز است آن قدر ایمان کہ در نافہمیدنِ قرآن حاصل است در فہمیدنِ آن نیست
کہ در نافہمیدن راہے باعجاز کشادہ است کہ در فہمیدن نیست سبحان اللہ ہمین
نافہمیدن جمعے را بہ ضلالت می برد و بانکارِ کلامِ حق میرساند جلّ و علا و بعضے را ہمین
نافہمیدن سبب کمالِ ایمان بقرآن مے گردد و بہ ہدایت می آرد یُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا
وَّيَهْدِیْ بِهٖ كَثِيْرًا ۔ رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۔
والسلام

مکتوب (۳۰) سی ام

بسیادت و ارشاد پناہ میر محمد نعمان در بیانِ عروج بمراتبِ اصول و مراتبِ عبادات

الحمد للہ ربّ العالمین والصلوٰۃ والسلام علیٰ سید المرسلین بیت
پایۂ آخر آدم است و آدمی ٭ گشت محروم از مقامِ محرمی ٭ گر نہ گردد باز مسکین زین سفر ٭
نیست از وے ہیچکس محروم تر ٭ و چون بعنایۃ اللہ سبحانہٗ او را عروجے باصول
خود کہ او در رنگِ ظل است مر آن اصول را واقع شود در ہر اصلے از اصول اوّل
او را فنای است در آن اصل و بعد از ان بقائے بآن و باین فنا و بقا اطلاقِ انائے او
از ان ظلِ زائل گشتہ بران اصل کہ فنا و بقا او را در وے حاصل گشتہ است اطلاقِ خود

یافت وخود را ہمان اصل خواہد دانست وہمچنین چون ازان اصل بکرمِ حق جلّ وعلا او را عروج واقع شود اصلے کہ فوق آن اصل است وآن اصل ظل است مر این اصل را فنا وبقا آن اصلِ اوّل را درین اصلِ ثانی حاصل خواہد گردد واطلاقِ انا از اصلِ اوّل زائل گشتہ با اصل ثانی خواہد پیوست وخود را ہمان اصلِ ثانی خواہد یافت وہمین نسبت است اصلِ ثانی را با اصلِ ثالث اگر عروج واقع شود اطلاقِ انا بران اصلِ ثالث قرار خواہد یافت کہ اصلِ ثانی ظلِ اوست وہمچنین در ہر اصلِ تحتانی کہ در رنگِ ظل است مر اصلِ فوقانی را ہمین نسبت کائن است اگر بمحضِ فضلِ خداوندی جلّ سلطانہٗ عروج واقع شود واز ظلّ با اصل بگذرانند اطلاقِ انا از ہر ظل با اصل آن خواہد قرار یافت وخود را ہمان اصل خواہد دانست الے ماشاء اللہ تعالیٰ علیٰ تفاوتِ درجاتِ الاستعداد واین اصول با این کثرت وبا این رفعتِ اجزاءِ او خواہند گشت وقطرہ را دریا خواہند ساخت وکاہ را کوہ خواہند گردانید وچون این اصول اجزای او باشند ناچار از کمالات وبرکاتِ شان نیز بہرۂ کامل نصیبِ او خواہد شد وکمالِ او جامعِ کمالاتِ آن اجزا خواہد بود ازینجا فرق درمیانِ انسانِ کامل وسائرِ افرادِ انسان توان شناخت کہ آن دریائے محیط است وایشہا در رنگِ قطرہ ہائے محقرِ آن دریا پس اینہا او را چہ شناسند واز کمالِ او چہ دریابند خوش گفتہ الٰہی چیست اینکہ اولیائے خود را کردی کہ ہر کہ ایشان را شناخت ترا یافت وتا ترا نیافت ایشان را نشناخت وچنانچہ درمیانِ انسانِ کامل وانسانِ ناقص بکثرت وقلتِ اجزا تفاوت است درمیانِ طاعات وحسناتِ اینہا نیز باندازۂ آن تفاوت ہست شخصے را کہ صد زبان بدہند وبہر زبان یادِ حق بکند جلّ وعلا چہ نسبت دارد بآن شخصے کہ او را یک زبان بدہند وآن یک زبان یادِ حق نماید جلّ وعلا ایمان ومعرفت وسائرِ کمالات را برین معنی قیاس باید کرد ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علیٰ کل شیء قدیر الحمد للہ رب العلمین

ـــــ

لہ یعنی در رنگ دریائے محیط است ولا یخفی ما فی حذف التشبیہ من المبالغۃ فی مدح الانسان الکامل ۱۲ مصححہ سلمہ اللہ تعالیٰ

اوّلاً وآخراً والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہٖ دائماً وسرمداً وعلیٰ اٰلہٖ الکرام وصحبہٖ العظام الیٰ یوم القیام

مکتوب سی ویکم (۳۱)

بملا بدر الدین در تحقیقِ عالمِ ارواح و عالمِ مثال و عالمِ اجساد۔ الحمد للّٰہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ نوشتہ بودند کہ روح پیش از تعلق ببدن در عالمِ مثال بودہ است بعد از مفارقت از بدن باز بعالمِ مثال خواہد رفت پس عذاب قبر در عالمِ مثال خواہد بود در رنگ المے کہ در خواب در عالمِ مثال احساس نمایند و نوشتہ بودند کہ این سخن شاخسار بسیار دارد اگر قبول نمایند فروعِ بسیار برین سخن متفرع خواہد ساخت بدانند کہ این قسم خیالات از صدق قلیل النصیب است مبادا کہ شمارا براہ غیر متعارف دلالت نماید چند کلمہ بضرورت باوجود موانع در تحقیقِ این مبحث نوشتہ آمد واللّٰہ سبحانہ الھادی الیٰ سبیل الرشاد آے برادر عالمِ ممکنات راسہ قسم قرار دادہ اند عالمِ ارواح و عالمِ مثال و عالمِ اجساد و عالمِ مثال را برزخ گفتہ اند درمیانِ عالمِ ارواح و عالمِ اجساد و نیز گفتہ اند کہ عالمِ مثال در رنگ مرآت است معانی وحقائق این ہر دو عالم را کہ معانی وحقائقِ اجساد وارواح در عالمِ مثال بصور لطیفہ ظہور می نماید چہ در انجا مناسب ہر معنے وحقیقتے صورت وہیئتِ دیگر است وآن عالم فی حد ذاتہ متضمن صور وہیأت واشکال نیست صور واشکال در وے از عوالمِ دیگر منعکس گشتہ ظہور یافتہ است در رنگِ مرآت است کہ فی حد ذاتہا متضمن ہیچ صورت نیست اگر در وی صورت کائن است از خارج آمدہ است چون این سخن معلوم شد بدانند کہ روح پیش از تعلق ببدن در عالمِ خود بودہ است کہ فوق عالمِ مثال است وبعد از تعلق ببدن اگرچہ تنزل نمودہ است بعالمِ اجساد وبعلاقہ حبی فرود آمدہ است بعالمِ مثال کار ندارد نہ پیش از تعلق و نہ بعد از تعلق بیش ازین نیست کہ در بعضی اوقات بتوفیق اللّٰہ سبحانہ بعضے

از احوالِ خود را در مرآت آن عالم مطالعه می نماید و حُسن و قبح احوال را از انجا معلوم
می سازد چنانچه در واقعات و منامات این معنی واضح و لائح است و بسا است که بے
آنکه از حس غائب شود این معنی احساس نماید و بعد از مفارقت از بدن اگر روح علویات
متوجه فوق است و اگر سفلی است گرفتار سفل است بعالم مثال کاری ندارد و عالم
مثال از برای دیدن است نه از برائے بودن جائے بودن عالم ارواح است یا عالم
اجساد و عالم مثال بیش از مرآت این دو عالم نیست چنانچه گذشت و المے که در خواب
در عالم مثال احساس نموده می آید صورت و شبح آن عقوبت است که رائی مستحق آن
گشته است و او برائے تنبیه او این معنی را بروے ظاهر ساخته اند و عذاب قبر از ین قبیل
نیست که حقیقتِ عقوبت است نه صورت و شبح عقوبت و نیز المے که در خواب احساس
نموده می آید اگر فرضاً حقیقتے هم داشته باشند از قسم المهائے دنیوی خواهد بود و عذاب قبر
از عالم عذاب اخروی است شتان ما بینهما چه عذاب دنیوی را نسبت بعذاب اخروی
العیاذ بالله سبحانه هیچ مقدارے و اعتبارے نیست اگر شراره از آتش دوزخ در
دنیا افتد همه را پاک بسوزد و متلاشی گرداند عذاب قبر را در رنگ خواب دانستن از
عدم اطلاع است از صورتِ عذاب و حقیقتِ عذاب و نیز منشأ این اشتباه توهم
مجانست عذاب دنیا است بعذاب آخرت و این باطل است بیّن البطلان
سوال از کریمه الله یتوفی الانفس حین موتها والتی لم تمت فی منامها
الخ مفهوم می شود که توفی انفس چنانچه در موت است در خواب است نیز عذاب یکے
را از عذابهائے دنیا شمردن و عذاب دیگر را از عذابهائی آخرت گفتن بکدام وجه است
جواب توفی نوم مرا از ان قبیله است که شخصے از وطن مالوف خود بشوق و رغبت از برائے
سیر و تماشا بیرون آید تا فرح و سرور حاصل کند و خرم و شاداں بوطن خود باز رجوع نماید

وسیرگاهِ او عالمِ مثال است که متضمنِ عجائبِ ملک وملکوتست و توفیِ موت نه چنین است که آنجا هدمِ وطنِ مالوف است وتخریبِ بنائے معمور از ینجا است که در توفیِ نوم محنت وکلفت حاصل نیست بلکه متضمنِ فرح وسرور است ودر توفیِ موت شدت وکلفت است پس وطنِ متوفائے نومی دنیا بود ومعامله که با او نمایند از معاملاتِ دنیا باشد ومتوفائے موتی بعد از تخریبِ وطنِ مالوف خود انتقال بآخرت نموده است ومعامله او از معاملاتِ اخروی گشته. مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهٗ شنیده باشند زنهار بکشوفِ خیالی وظهورِ صورِ مثالی اعتقاداتِ مقررهٔ اهل سنت وجماعت را شکر الله تعالیٰ سعیهم از دست ندهند وبخواب وخیال خود مغرور نشوند که نجات بمتابعتِ این فرقهٔ ناجیه متصور نیست خوشطبعیها را موقوف داشته اگر آرزوهائے نجات دارند بجان ودل در اتباعِ این بزرگواران کوشند خبر شرط است مَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلَاغُ انبساطِ عبارتِ شما مرا در توهم انداخت که نزدیک است که این تخیلاتِ شما را از تقلیدِ این اکابر بیرون آرد وتابعِ کشفیاتِ خود سازد نعوذ بالله سبحانه منها ومن شرور انفسنا ومن سیئاتِ اعمالنا شیطان دشمنِ قوی است واقف باشند که از صراطِ مستقیم به پسِ کوچه اندازد مدتِ مفارقت تا یکسال هم نکشیده است چه بلا شد آن احتیاطها که در التزامِ متابعتِ اهلسنت می نمود وانحصارِ نجات در تقلیدِ این بزرگواران می کرد مگر همه فراموش گشت که متخیلاتِ خود را مقتدائے خود گردانیده شاخسارها را آبروے منفرع ساختند احتمالِ ملاقاتِ مخاطب هر بسیار بعید مینماید چنان زندگانی نمایند که رشتهٔ امیدِ نجات گسسته نشود رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا والسلام علی من اتبع الهدیٰ

مکتوب سی ودوم (۳۲)

بمقصود علی در بیانِ آنکه خطرات که از اسبابِ وَصْل گفته اند باندازهٔ تجلّی صُوری است و در تحقیقِ حقیقتِ کثرت و ہمیّہ وما یناسبُ ذٰلِکَ ٭ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی ٭ نوشته بودند که رہ روے از راہِ دانے پرسید که از ہجومِ خطرات پریشانم گفت بمقتضائے وَهُوَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ مُحِیْط ٭ چون احاطه و شمولِ مطلوب معلوم است خطره را از اسبابِ وَصْل باید شمرد نه از موجباتِ فَصْل و پیوسته ابوابِ مُشاہده را مفتوح باید داشت و روزنِ غفلت را مسدود و این سخن باندازهٔ تجلّیِ صوری که مقدمه است از مقدّمات این راه صادق است و درین موطن اگر وَصْل است ہرچند فی الحقیقت فَصْل است باعتبارِ صورت است و اگر مُشاہده است ہرچند فی الواقع مُباعده است ہم بملاحظهٔ صورت کائن و این تجلّی نزدِ اکابرِ این راه از حیّزِ اعتبار ساقط است که مُغنی وجودِ سالک نیست و نیز مُحق و مُبطل درین تجلّی شرکت دارند جوگیهٔ ہند و فلاسفهٔ یونان نیز ازین تجلّی باخبر اند و از علوم و معارفِ این موطن محظوظ و مُلتذّ غایةُ مافی الباب مُحق را این دولت از راهِ صفائے قلب حاصل میشود و مُبطل را از راهِ صفائے نفس ناچار آن بهدایت می برد و این بضلالت مے آرد اما ہر دو گرفتارِ صورت اند و از معنی بیخبر بلیت صورت پرست غافلِ معنے چه داند آخر ٭ کو باجمالِ جانانِ پنهان چه کار دارد ٭ لیکن مُحق را احتمالِ نجات از صورت کائن است و مُبطلِ منہمک در صورت است بے التزامِ ملّتِ انبیا علیهم الصّلواتُ والتّسلیماتُ خلاصی از گرفتاریِ صورت محال است و ایضاً تجلّیِ صورت داخلِ دائرهٔ علم است لیکن چون حال و ذوق در روے پرتو می اندازد آن علمِ حال نامی گردد و نیز دران تجلّی مشهود کثرت است لیکن بعنوانِ مظہریّتِ وحدت و شہودِ کثرت بهر عنوان که بود وبال در وبال است باید که در نظرِ باطن از کثرت و شہودِ کثرت نامے و نشانے نماند و مشهود جز واحدِ حقیقی ہیچ نبود تا فنا که قدمِ اول است درین راه

یعنی فراموشی غیر حق عزوجل از قلب ۱۲

بیشتر گردد زیراکہ فنا عبارت از نسیان ماسوی است از باطن پس کثرت را دران موطن چہ مجال بود و شہود کثرت آنجا چہ باشد و خطرہ راکہ از اسباب وصل و از ابواب مشاہدہ گفتہ است مراد ازان وصل و مشاہدہ وصل و مشاہدہ صوری است کہ عین مفارقت و دوری است زیراکہ وصل کہ نزد اکابر این طائفہ علیہ معتبر است در مقام بقا باللہ حاصل است کہ بعد از فنا و نسیان جمیع ماسوی حاصل میگردد و وجود خطرہ منافی آن دولت است و حصول وسوسہ مانع آن منزلت در مقام فنا کہ دہلیز آن وصل است خطرہ نوعے منتفی می گردد کہ اگر بتکلف یاد اشیاء نماید یاد نکند بواسطہ نسیانیکہ او را از ماسواے حاصل گشتہ است نوشتہ بود وھو علی کل شیء محیط بیان احاطہ باین عبارت نیامدہ است تا کہ از کلام مولدین است چہ تعدیہ احاطہ در کلام عجم بکلمہ علی بسیاری آید و متعارف در عبارات فصیحہ عرب تعدیہ احاطہ بکلمہ با است قال اللہ تبارک و تعالی وکان اللہ بکل شیء محیطا وقال اللہ تعالی الا انہ بکل شیء محیط ظاہر این عبارت را از قرآن خیال کردہ بطریق استشہاد آوردہ است نہ چنین است بیان این معنی در کلام مجید بعبارات دیگر است چنانچہ گذشت و ایضا نوشتہ بود کثرت وہمی و تعدد اعتباری بنوعے متراکم گشتہ است کہ اکثر علما بتعدد وجود در غلط افتادہ از مغز بپوست و از لب بقشر قناعت نمودہ اند کثرت و تعدد ہر چند وہمی و اعتباری است اما چون بصنع و ایجاد خداوندی جل سلطانہ پیدا گشتہ است متقن و مستحکم است و معاملہ دنیویہ و آخرویہ بوے مربوط است و آثار خارجیہ بروے مترتب ہر چند وہم و اعتبار مرتفع شود ارتفاع این کثرت و تعدد ممنوع است چہ عذاب و ثواب دائمی اخروی کہ مخبر صادق علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام ازان خبر دادہ است منوط بہ کثرت است و مربوط بتعدد و حکم بارتفاع کثرت و تعدد نمودن دخول در الحاد و زندقہ است اعاذنا اللہ سبحانہ من ذلک پس صوفیہ علیہ و علمائے کرام ہر دو بثبوت و استمرار

عہ ہالک از دین حق برگشتن ۱۲ — الصلوات والتسلیمات ۱۲

لہ از ینجا آغاز قول حضرت مجدد قدس سرہ در بیان آنکہ این قول بر خلاف محاورہ فصحاء عرب است ۱۲ عہ یعنی اشخاص عجمی کہ در عرب پیدا شدہ ۱۲ سہ یعنی نظیر و مانند شوندہ ۱۲ ... عہ قول دوکان

این کثرت و تعدد قائل اند و معاملهٔ اخروی دائمی بوی مربوط مے دانند لیکن این کثرت در وقتِ عروج چون از شهودِ صوفیه مرتفع میگردد آن را وہمی و اعتباری مییابند و چون در نفسِ امر مرتفع نمیشود ہر چند از شہود مرتفع شود علما آن را موجود میدانند پس نزاعِ فریقین راجع بلفظ گشت بعد از اتفاق در معنی ہر کدام باندازهٔ دریافتِ خود حکم کرده است صوفیه اعتبارِ شهود نموده اند و ارتفاعِ شهودی را ملاحظه نموده حکم بوہمی و اعتباری کرده اند و علما ملاحظهٔ ثبوت و استقرارِ نفسِ امری او را کرده حکم بوجودِ او فرموده وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ اینمعنی را این فقیر در مکتوبات و رسائلِ خود بتفصیل بیان نموده ست و نزاعِ فریقین را راجع بلفظ داشته اگر خفائے مانده آنجا رجوع باید فرمود نظرِ علما نزدیک بصواب ست که مطابقِ نفسِ امر ست و نظرِ صوفیه باعتبارِ سکر و غلبهٔ حال ست ستارہا در روز مختفی ست و در نفسِ امر ثابت اند و از شهود مستور حکم بثبوت بر ستارہا اقرب بصواب ست از آنکه ملاحظهٔ عدمِ شهودِ آنہا نموده حکم بعدمِ وجودِ ستارہا نمایند علما که بوجودِ کثرت قائل اند مقصودِ شان ابقاءِ شریعت ست که مبنائے آن بر تعدد ست و اجرائے وعد و وعیدِ صاحبِ شریعت که بے کثرت متصور نیست و صوفیه نیز باینمعنی معترف اند ہر چند بتکلف تطبیقِ آن بشریعت نمایند و آنچه علما فرموده اند بے تکلف صادق ست و بے تمحل مطابق و ہیچ غبار و کدورت ندارد اثباتِ وجودِ مستقل مستبد نمے نمایند تا گنجایشِ سخن بود و شرکت بواجب پیدا کند تعالے وجودِ ضعیفے مفاض و مستعار از غیرے اثبات مینمایند چه جائے تخطئه است بعلما که اکابرِ دین اند نسبت غلط نمودن غلطِ محض و محضِ غلط ست ما و اپس ماندگان دین و شریعت را از علما گرفته ایم و مذہب و ملت را از برکاتِ ایشان اخذ نموده اگر در ایشان گنجائشِ طعن بود اعتماد از شریعت و ملت مرتفع گردد لہذا طاعنِ سلف را ضال و مبتدع گفته اند و طعن او را از اسبابِ تضلیل و تشکیک در دین شمرده ببطلانِ او حکم کرده اند نوشته از مغز بپوست قناعت نموده اند تا آنکه صور را مغز خیال کرده است و تنزیه را پوست چه دعوت و گرفتاریِ علما به تنزیه ست و مشهود و مطلوبِ صاحبِ تجلیِ صوری صور و اشکال انصاف باید داد

که کدام گرفتار بمغز ست وکدام بپوست وا مانده است اِنّا اَوْ اِیَّاکُمْ لَعَلٰی هُدًی اَوْ فِیْ ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ٭
رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً وَّھَیِّیٔ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ٭ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا ٭

مکتوب (۳۳) سی و سیوم

بملا شمس ورود یافته دربیانِ تحقیقِ این سخن شیخ شرف الدین یحیٰی منیری که گفته ٭ تا کافر نشود و سر برادر نبرد و بمادرِ خود جفت نشود مسلمان نشود ٭ مُلّا شمس باستقامت باشد پرسیده بود که شیخ المشائخ شیخ شرف الدین یحیٰی منیری در رسالہ ارشاد السالکین نوشته اند که تا کافر نشود مسلمان نشود و تا سر برادر خود را نبرد مسلمان نشود و تا بمادرِ خود جفت نشود مسلمان نشود ٭ مراد ازین کلمات چیست بداند که مراد از کفر کفرِ طریقت ست که عبارت از مرتبۂ جمع ست که موطنِ استتار ومقامِ عدمِ امتیاز ست میانِ حُسنِ اسلام و قبحِ کفر بلکه چنانکه اسلام را مستحسن میداند کفر را آنجا نیز حَسن مییابد و هر دو را مظاهر اسم الہادی و اسم المضلّ یافته از هر دو حظ میگیرد و ملتذ میگردد این آن کفر ست که منصور ازان خبر داده است و دران بوده است و بران مُرده که گفته **شعر**

کَفَرْتُ بِدِیْنِ اللہِ وَالْکُفْرُ وَاجِبٌ ٭ لَدَیَّ وَعِنْدَ الْمُسْلِمِیْنَ قَبِیْحٌ ٭ شطحیات مثلِ قولِ اَنَا الْحَقُّ وقولِ سُبْحَانِیْ وقولِ لَیْسَ فِیْ جُبَّتِیْ سِوَی اللہِ همه اثمارِ آن شجره جمع اند که منشاءِ آن استیلاءِ حُب و غلبۂ محبتِ محبوبِ حقیقی ست که غیرِ محبوب از نظرِ شان مستور گشته است و مشهود جز محبوب نمانده و این مقام مقامِ جَہل ست و مقامِ حیرت ست نیز امّا آن جہل ست که محمود ست و آن حیرت که ممدوح ست و چون بِعنایت اللہ سبحانه ازین مرتبۂ جمع بلند تر سیر واقع شود و علم باین جہل جمع شود و معرفت باحیرت قرین گردد و فرق و تمیز پیدا شود و از سُکر بصحو آید دولتِ اسلامِ حقیقی ظہور فرماید و حقیقتِ ایمان میسر آید این اسلام و ایمان از زوال محفوظ ست و از طریانِ کفر مامون در ادعیۂ ماثوره آمده است اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ اِیْمَانًا لَیْسَ بَعْدَهٗ کُفْرٌ این همان ایمان ست که از زوال

محفوظ ست کریمہ اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰهِ لَاخَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَاهُمْ یَحْزَنُوْنَ
نشانِ حالِ اہلِ این ایمان ست چہ ولایت بے این ایمان متصور نیست ہرچند در مرتبہ جمع
ہم اطلاقِ اسم ولایت میتوان نمود اما نقص و قصور ہمہ وقت دامنگیرِ آن مرتبہ است چہ کمال در ایمان
و معرفت ست نہ در کفر و جہل ہر کفر و جہل کہ باشد پس راست آمد آنچہ شیخ گفتہ کہ تا بکفرِ طریقت متحقق
نشود باسلامِ حقیقت مشرف نگردد و آنکہ گفتہ کہ تا برادرِ خود را نکشد مسلمان نشود مراد از برادر ہمزاد
شیطان داشتہ کہ قرینِ او ست و ہمیشہ او را دلالت بشر و فساد مینماید در حدیث آمدہ است علی
قائلہ الصلوٰۃ والسلام کہ ہیچ بنی آدم نیست مگر آنکہ او را قرینے از جن ست پرسیدند یا رسول اللہ
شما را قرینِ جنی ست فرمودند کہ ہست اما خدا یتعالیٰ مرا بر وے اعانت دادہ است کہ از شرِ او سالم
ماندہ ام این بر تقدیر یست کہ لفظ فَاَسْلَمُ کہ در حدیث واقع شدہ است بصیغہ متکلم روایت کردہ
شود و اگر بصیغہ ماضی روایت کردہ شود معنی چنان میشود کہ آن قرینِ من مسلمان شدہ است این معنی
اخیر مشہور ست و کشتن آن قرین عبارت از عدمِ انقیادِ او ست و خوار و زار داشتن ست او را
سوال آدمی باوجودِ عقل و فراست چرا مغلوبِ آن شیطان میگردد و بدلالتِ سوء او مسارعت
مینماید و مرتکبِ نامرضیات حق جل شانہ میشود جواب شیطان فتنہ و بلاست کہ حضرت حق
سبحانہ و تعالیٰ از برائے ابتلا و آزمایشِ عباد مسلط ساختہ است و او را از نظرِ شان مستور فرمودہ
است و بر احوالِ او ایشان را اطلاع ندادہ و او را بر احوالِ ......
...... ایشان بینا گردانیدہ است و در رگ و پوست شان در رنگِ خون جاری داشتہ
ساد تمندے باشد کہ از کید و مکر چنین بلا بحفظِ خداوندی جل شانہ محفوظ ماند مع ذٰلک حضرتِ
حق سبحانہ و تعالیٰ در کلام مجید خود کید او را بالضعف یاد فرمودہ است و سعادتمندان را دلیر ساختہ
لیکن باعانتِ خداوندی جل سلطانہ شیطان با آن تسلط حکمِ روباہ دارد و بے امدادِ فضلِ او شیر درندہ
است ؎ تو مرا دل دہ و دلیری بین + روبہ خویش خوان و شیری بین + جوابِ دیگر آنکہ

شیطان از راہِ ہوا ہائے آدمی مے درآید و بشبہات او را دلالت مینماید ناچار باعانتِ نفسِ امّارہ کہ
دشمنِ خانگی اوست بروے نصرت مییابد و او را منقادِ خود میسازد کیدِ شیطان فی حدِّ ذاتہ ضعیف ست
کہ بیاریِ دشمنِ خانگی کارِ خود میکند فی الحقیقة بلائے ما امّارۂ ماست کہ دشمنِ جانیِ ماست ہیچکس
دشمنِ خود نیست مگر این خسیس دشمنِ بیرونی او بامداد او کارِ خود میکند پس اوّل سرِ نفسِ خود باید برید
و از انقیادِ نفسِ خود باید برآمد و او را خوار و زار باید داشت سرِ برادر در ضمنِ این جہاد بریدہ خواہد شد و
خوار و زار خواہد گشت حجابِ راہِ این کس نفسِ این کس ست و برادر خارج از مبحث ست کہ از دور بشرور
دعوت مینماید و از صراطِ مستقیم بسُبُل میخواند بعد از انقیادِ نفس دفعِ آن دشمنِ خارجی بامدادِ خداوندی
جلّ سلطانہٗ باسہلِ وجوہ متصوّر ست اِنَّ عِبَادِیْ لَیْسَ لَکَ عَلَیْہِمْ سُلْطَانٌ بشارتے ست مر آن عباد
را کہ از رقیّتِ نفس برآمدہ اند و بعبادتِ معبودِ حقیقی ساختہ واللّٰہ سبحانہ الموفّق و آنکہ گفتہ تا بمادر جفت
نشود مسلمان نشود تواند بود کہ از مادر او عینِ ثابتہ او را مراد داشتہ باشد کہ سببِ ظہورِ وجودِ اوست
در خارج و در اصطلاحِ این طائفہ از عینِ ثابتہ بمادر تعبیر آمدہ است عزیزے فرمودہ **شعر**
وَلَدَتْ اُمِّیْ اَبَاہَا + اِنَّ ذَا مِنْ عَجَبَاتْ + مراد از اُم عینِ ثابتۂ خود داشتہ و پدرِ آن اُم اسمِ الٰہی را
جلّ سلطانہٗ خواستہ کہ عینِ ثابتہ ظلّ و عکس و پرتوِ آن اسم ست جلّ شانہٗ و چون ظہورِ آن اسم جلّ شانہٗ
در خارج بتوسّطِ آن عینِ ثابتہ گشتہ است تعبیر ازان ظہور بولادت نمودہ بالجملہ مادر میگویند و عینِ
ثابتہ میخواہند و این عینِ ثابتہ را تعیّنِ وجوبی میگویند زیرا کہ تعیّنات نزدِ این طائفۂ علیّہ پنج
کہ آنرا تنزّلاتِ خمس گویند و حضراتِ خمس نیز گویند دو تعیّن در مرتبۂ وجوب اثبات مینمایند و سہ
تعیّن در مرتبۂ امکان ثابت میکنند و دو تعیّنِ وجوبی تعیّنِ وحدت و تعیّنِ واحدیت ست کہ
ہر دو در مرتبۂ علم ست فرق باجمال و تفصیلِ علمیست و سہ تعیّن کہ در مرتبۂ امکان اثبات مینمایند تعیّنِ
روحی ست و تعیّنِ مثالی ست و تعیّنِ جسدی ست و چون عینِ ثابتہ در مرتبۂ واحدیت ست ناچار تعیّنِ
آن وجوبی بود و چون حقیقتِ آن شخصِ ممکن ہمان عینِ ثابتہ است کہ تعیّنِ وجوبی دارد و این شخص

کالظل ست مر آن عین را پس ما در آن شخص از عالم وجوب بود که او را بعالم امکان ظہور داده است وجفت شدن بما در باین معنے ست که این تعین امکانی این شخص بآن تعین وجوبی که حقیقت اوست متحد شود ٥ چو ممکن گرد امکان بر فشاند ٭ بجز واجب در و چیزے نماند ٭ یعنی تعین امکانی او از نظر او مختفی شود و انانیت خود را بر تعین وجوبی اطلاق دہد نہ بآن معنی کہ تعین امکانی فی نفس الامر با تعین وجوبی متحد گردد کہ آن محال ست و مستلزم الحاد و زندقہ زیرا کہ معاملہ اینجا بشہود ست اگر زوال تعین ست بشہود تعلق دارد و اگر اتحاد ست ہم بشہود ست **بیت** نہ آن این گردد و نے این شود آن ٭ ہمہ اشکال گردد بر تو آسان ٭ وچون آن شخص این تعین خود را بآن تعین متحد یافت امید وار آن گشت کہ از ملوثات امکانی وارہد و بدولت اسلام و انقیاد مرتبہ وجوب مشرف گردد باید دانست کہ تنزلات خمس کہ گفتہ اند مجرد اعتبارات اند در وجود و بہ کشف و شہود تعلق دارند نہ آنکہ فی الحقیقت تنزل ست و تغیر و تبدل ست فسبحان من لا یتغیر بذاتہ ولا بصفاتہ ولا فی اسمائہ بحدوث الاکوان ٭ صوفیہ باندازہ دید خود کہ متضمن سکر و غلبہ حال ست چیز ہا بر زبان مے آرند بر ظواہر محمول نباید داشت و بتاویل و توجیہ باید پرداخت فان کلام السکاری یحمل و یصرف عن الظاہر واللہ سبحانہ اعلم بحقائق الامور کلہا ٭ چون این سخنان قلق انگیز از بزرگے نقل کردی بضرورت در حل آن چیزے نوشتہ شد والا این فقیر در امثال این سخنان مخالفت تما خود را سر نمیدہد و برد و قبول آنہا لب نمے کشاید ربنا اغفر لنا ذنوبنا و اسرافنا فی امرنا و ثبت اقدامنا و انصرنا علی القوم الکفرین الحمد للہ رب العلمین اولاً و اخراً والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائماً و سرمداً وعلی آلہ الکرام و صحبہ العظام الی یوم القیام ٭

مکتوب سی و چہارم (۳۴)

بوالدہ میر محمد امین در نصیحت و ترغیب بر ذکر الٰہی و اجتناب از محبت دنیا و رود یافت نصیحتے کہ

نمودہ مے آید اول تصحیح عقائد ست بموجب آرائے علمائے اہل سنت و جماعت کہ فرقۂ ناجیہ اند شکر
اللہ تعالیٰ سعیہم بعد از تصحیح اعتقاد عمل بمقتضائے احکام فقہیہ ضروری ست یا آنچہ مامور ند از
امتثال آن چارہ نبود و از آنچہ ممنوع اند از اجتناب آن گذر نہ نماز پنجوقت بے کسل و بے فتور با رعایت
شرائط آن و با تعدیل ارکان دران ادا باید نمود و بر تقدیر حصول نصاب از ادائے زکوٰۃ ہم چارہ
نبود امام اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ در زیور زنان نیز زکوٰۃ دادن فرمودہ ست و اوقات خود را
بہ لہو و لعب نباید صرف کرد و بامور لایعنی عمر گرامی را تلف نباید نمود فکیف کہ بامور منہیہ و
بمحظورات شرعیہ صرف گردد و بسرود و نغمہ رغبت نکنند و بالتذاذ آن فریفتہ نگردند کہ آن سمے
ست عسل اندودہ و زہریست شکر آلودہ و از غیبت و سخن چینی مردم خود را محفوظ دارند کہ وعیدہا
شرعی در باب ارتکاب این دو ذمیمہ وارد ست و از دروغ گفتن و بہتان بستن نیز اجتناب
ضروری ست کہ این دو رذیلہ در جمیع ادیان حرام ست و مرتکب آنہا بوعیدہا موعود ست و ستر
عیوب خلق و ذنوب خلائق و از زلات ایشان در گذرانیدن و عفو کردن از عزائم امور ست و بر
مملوکان و زیردستان مشفق و مہربان باید بود و بتقصیرات ایشان را مواخذہ نباید نمود و بتقریب و
بے تقریب این نامرادان را زدن و دشنام کردن و ایذا رسانیدن نامناسب و ناملائم ست و بتقصیرات
خود نظر باید کرد کہ نسبت بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ ہر ساعت بوقوع مے آید و او تعالیٰ
بمواخذۂ آن تعجیل نمے فرماید و منع رزق نمے نماید و بعد از تصحیح اعتقاد و بعد از اتیان احکام فقہیہ
اوقات خود را مستغرق ذکر الٰہی جل شانہ باید ساخت و بنہجے کہ طریق ذکر را اخذ نمودہ اند بعمل
باید آورد و منافی آن ہر چہ باشد آن را دشمن خود انگاشتہ از ان اجتناب لازم باید دانست نیت
ہر چہ جز ذکر خدائے احسن ست + گر شکر خوردن بود جان کندن ست + بشما در حضور ہم گفتہ
شدہ است کہ ہر چند در امور شرعیہ احتیاط کردہ مے آید در مشغولی مے افزاید و اگر مداہنت در احکام
شرعیہ خواہید نمود حلاوت و التذاذ مشغولی برباد خواہید داد زیادہ چہ نویسد واللہ سبحانہ اعلم

مکتوب سی و پنجم (۳۵)

بمیرزا منوچهر در تعزیت و نصیحت و اغتنام شباب ورود یافته حضرت حق سبحانه و تعالی
برخوردار سعادت اطوار را خوشوقت و بجمعیت دارد و حزن و اندوه ما مضی را در حق ایشان باحسن وجوه
تلافی فرماید ای فرزند اقبال آثار زمان عنفوان شباب چنانچه اوان هوا و هوس ست زمان تحصیل
علم و عمل ست هر عملی که بمقتضای شریعت غرا درین اوان باوجود استیلای موانع شهویه و غضبیه
نفسانیه بوجود آید باضعاف مزیت و اعتبار و اعتداد دارد ازان عملی که در غیر این اوان بوقوع آید
چه وجود مانعی که باعث رنج و محنت ست شان آنرا بآسمان برده است و عدم مانعی که مستلزم
عدم کد و کره ست معامله آنرا برزمین انداخته ازینجاست که خواص بشر از خواص ملک افضل آمده که
طاعت بشر مقرون بموانع ست و عبادت ملک بی مزاحمت موانع وقت اعتبار و اعتداد سپاهیان
در اوان استیلای اعداست که موانع دولت اند اندک تردد شان در انوقت باضعاف مزیت و
اعتبار دارد از تردد بسیار ایشان که در غیر این وقت بوقوع آرند معلوم ست که هوا و هوس مرضی اعدای
الله ست که نفس و شیطان باشند و علم و عمل بمقتضای شریعت غرا مرضی حضرت رحمان جل سلطانه
از فطانت و زیرکی دور ست که اعدای مولی را راضی دارند و مولی که مولی نعم ست در سخط باشند والله

مکتوب سی و ششم (۳۶)

سبحانه الموفق

بجناب میر محمد نعمان ورود یافته در رفع شبهات منکران عذاب قبر الحمد لله و سلام علی عباده الذین
اصطفی جمعی در عذاب قبر که باحادیث صحاح مشهوره بلکه بآیهای قرآنی نیز ثابت شده است تردد دارند
بلکه نزدیک ست که باستحالت و انکار آن جزم نمایند مقتدای اشتباه ایشان عدم احساس احوال موتای
غیر مدفون ست بر نهج واحد و بر نسق استدامت و استقامت که منافی تعذیب و ایلام ست که تذبذب و

اضطراب از لوازم آنست **جواب** در حل این اشکال آنست که حیات عالم برزخ که موطن قبرست از قبیل
حیات دنیوی ست که حرکت ارادی و احساس هر دو لازم آنست که انتظام این نشأ مربوط باین دو
امرست و در حیات برزخ حرکت هیچ در کار نیست بلکه منافی آن نشأ برزخی ست احساس فقط آنجا
کافی ست که وجدان الم و عذاب نماید پس حیات برزخ گویا نصف حیات دنیوی ست و تعلق روح
ببدن آنجا نیمه تعلق روح ست ببدن که در نشأ دنیوی بوده است پس روا است که موتائے غیر مدفون
بحیات برزخی احساس عذاب و الم نمایند و هیچ حرکتے و اضطرابے بحیات برزخی از ینها بوجود نیاید
و آنچه مخبر صادق فرموده است صادق باشد علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات اتمها و اکملها
با آنکه گویم و حسم ماده این اشکال و امثال این اشکال نمایم که طور نبوت ورائے طور عقل و فکرست
اموریکه عقل در ادراک آنها قاصرست اثبات آن امور بطور نبوت نموده مے آید و اگر عقل کفایت میکرد
انبیا برائے چه مبعوث مے گشتند صلوات الله تعالی و تسلیماته سبحانه علیهم اجمعین و عذاب
اخروی را چرا ببعثت ایشان مربوط مے ساختند قال الله تبارک و تعالی وما کنا معذبین حتی
نبعث رسولاً عقل هر چند حجت ست اما حجت بالغه نیست و در حجیت کامل نه حجت بالغه بعثت
انبیا متحقق گشته است علیهم الصلوات و التسلیمات و زبان عذر مکلفان را بسته قال الله تعالی
تبارک و تعالی رسلا مبشرین و منذرین لئلا یکون للناس علی الله حجة بعد الرسل و کان
الله عزیزا حکیما و چون ادراک عقل را در بعض امور قصور ثابت شد پس جمیع احکام شرعیه را بمیزان
عقل سنجیدن مستحسن نباشد و فی الحقیقت التزام تطبیق آن حکم باستقلال عقل بود و انکار طور نبوت
باشد اعاذنا الله سبحانه عن ذلک اول فکر ایمان برسول باید کرد و تصدیق رسالت او باید نمود تا
در جمیع احکام او را صادق دانسته شود و بوسیله آن از ظلمات شکوک و شبهات خلاصی میسر آید اصل
را باید معقول ساخت تا فروع بے تکلف معقول و معلوم گردند هر فرع را بے اثبات اصل معقول ساختن
بسیار متعسر ست و اقرب طرق بوصول این تصدیق و بحصول اطمینان قلب ذکر الهی ست جل سلطانه

قال اللہ تبارک و تعالی الا بذکر اللہ تطمئن القلوب الذین امنوا وعملوا الصلحت طوبی لھم وحسن ماٰب + براہِ نظر و استدلال این مطلب عالی رسیدن دور دور ست پاے استدلالیان چوبین بود + پاے چوبین سخت بے تمکین بود + باید دانست کہ مقلد انبیا بعد از اثبات نبوتِ ایشان وبعد از تصدیق رسالت شان علیہم الصلوات والتسلیمات از مستدلانست و تقلید او مر سخنان این اکابر را درینوقت عین استدلال ست مثلاً شخصے کہ اصل را باستدلال ثابت نمودہ باشد درینوقت فروعے کہ ازان اصل ناشی گردند ہمہ مستند بآن استدلال خواہد بود و باستدلال اصل در اثبات جمیع فروع مستدل خواہد بود والحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدنا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق والسلام علی من اتبع الھدی +

مکتوب سی و ہفتم (۳۷)

بمولانا محمد طاہر بدخشی ورود یافتہ در بیان آنکہ ہرچہ از جمیل مطلق سبحانہ آید جمیل آید + الحمد للہ رب العلمین دائما وعلی کل حال از اخبار پراگندہ متوحش نباشند و دل تنگ نشوند چہ ہرچہ از جمیل مطلق جل شانہ پیدا آید زیبا بود واگرچہ بصورت جلال نماید اما فی الحقیقت جمال باشد این سخن بر تقول محمول نباشد و بر تفوہ صرف نشود کہ تمام حقیقت دارد و سراسر مغز ست بگفتن و نوشتن راست نیاید اگر در دنیا ملاقات میسر شود فبہا والا معاملہ آخرت نزدیک ست بشارت المرء مع من احب تسلی بخش مہجوران ست صحیفہ شریفہ کہ بمصحوب درویش محمد علی کشمیری ارسال داشتہ بود دید رسید و بآنچہ نوشتہ بودند اطلاع یافت در جواب آنچہ بمقتضاے وقت گنجید نوشتہ فرزندان و دوستان بجمعیت باشند و در مکان خود ثابت بوند و بمقتضاے او تعالی راضی باشند +

مکتوب سی و ہشتم (۳۸)

ورود یافتہ بلا ابراہیم در جواب سوال او از معنی حدیث ستفترق امتی وتحقیق درجات باب فقر باید دانست کہ مراد از قول آنسرور علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات کہ در حدیث تفرق این امت بہفتاد و دو فرقہ واقع شدہ است کلہم فی النار الا واحدۃ دخول شان ست در نار وتمکث شان ست در عذاب آن نہ خلود در نار و دوام در عذاب آن کہ منافی ایمان ست ومخصوص بکفار ست غایۃ ما فی الباب چون باعث دخول شان در نار معتقدات سوء شان ست ناچار ہمہ ایشان داخل نار گردند وباندازہ خبث اعتقاد معذب گردند بخلاف آن یک فرقہ کہ معتقدات شان نجات بخش از عذاب نار ست وسبب فلاح شان ست اینقدر ہست کہ اگر بعضے از ینہا مرتکب اعمال سوء گردند وآن اعمال بتوبہ و شفاعت معفو نگردند جائز ست کہ بقدر ذنب بعذاب نار مبتلا گردند ودخول نار در حق ایشان متحقق گردد پس در فرق دیگر دخول نار در حق جمیع افراد آنہا کائن ست اگرچہ خلود نبود ودر حق این فرقہ ناجیہ دخول نار مخصوص ببعض ست کہ از تکاب اعمال سوء نمودہ اند ودر کلمہ کلہم رمزیست باین بیان کما لا یخفی وچون این فرق مبتدعہ اہل قبلہ اند در تکفیر آنہا جرأت نباید نمود تا زمانیکہ انکار ضروریات دینیہ نمایند ورد متواترات احکام شرعیہ نکنند وقبول ما علم مجیئہ من الدین بالضرورۃ نکنند علما فرمودہ اند اگر نود ونہ وجہ کفر ظاہر شود ویک وجہ اسلام یافتہ شود تصحیح این وجہ باید نمود وحکم بکفر نباید کرد واللہ سبحانہ اعلم وکلمتہ احکم ونیز باید دانست کہ مراد از نصف یوم کہ فقرائے این امت پیش از اغنیا بآن مدت بہشت خواہند رفت پانصد سال دنیوی ست زیراکہ یوم نزد حق جل وعلا ہزار سال ست کریمہ وان یوما عند ربک کالف سنۃ مما تعدون شاہد این معنی ست وتقدیر آن مدت مفوض بعلم الہی ست جل شانہ بے آنکہ روز وشب وسال وماہ متعارف متحقق شود ومراد از فقیر فقیر صابر ست کہ التزام اتیان احکام شرعیہ نمودہ است واز محظورات شرعیہ اجتناب فرمودہ ودر فقر درجات ومراتب ست بعضہا فوق بعض واعلائے مراتب آن در مقام فنا صورت مے بندد کہ غیر از حق جل شانہ ہمہ را ناچیز گرداند ونسیان نماید وہر کہ جامع جمیع مراتب فقر ست افضل ست از انکہ بعض ازان مراتب

دارد دون بعض پس با وجودِ فنا ہر کہ فقرِ ظاہر ہم دارد افضل ست از انکہ با فنا فقرِ ظاہر ندارد فافہم

مکتوب (۳۹) سی و نہم

بمولانا محمد صادق کشمیری ورود یافتہ در بیانِ فرق میانِ علم الیقینِ صوفیہ و علم الیقینِ اربابِ معقول

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی علم الیقین نزدِ صوفیہ عبارت از یقینے ست کہ باستدلال از اثر بمؤثرِ حاصل میشود و چون این معنی اہلِ نظر و استدلال را نیز میسر ست فرق درمیان علم یقینِ صوفیہ و علم یقینِ اربابِ معقول چہ بود و علم الیقینِ صوفیہ چرا داخلِ کشف و شہود باشد و علم الیقین علما بکدام وجہ از ضیقِ نظر و فکر نہ برآید باید دانست کہ در علم الیقینِ ہر دو طائفہ شہودِ اثر لازم ست تا از انجا پے بمؤثر بردہ شود کہ غیر مشہود ست غایۃ ما فی الباب ارتباطے کہ درمیانِ اثر و مؤثر حاصل ست و سببِ انتقال ست از وجودِ اثر بوجودِ مؤثر در علم الیقینِ صوفیہ آن ارتباط نیز مشہود و مکشوف ست و در علم الیقینِ اہلِ استدلال آن ارتباط نظری ست کہ بفکر و دلیل محتاج ست پس ناچار انتقال از وجودِ اثر بوجودِ مؤثر طائفہ اولیٰ را حدسی بلکہ بدیہی باشد و طائفۂ ثانیہ را این انتقال نظری و فکری بود پس یقینِ طائفۂ اولیٰ داخلِ کشف و شہود باشد و یقینِ طائفۂ ثانیہ از مضیقِ استدلال نہ برآید و اطلاقِ استدلال در علم یقینِ صوفیہ مبنی بر ظاہر و صورت ست کہ متضمنِ انتقال ست از اثر بمؤثر و فی الحقیقت کشف و شہود ست بخلافِ علم الیقینِ علما کہ بحقیقت استدلالی ست و چون این فرقِ دقیق بر اکثرے پوشیدہ ماندہ است ناچار در مرتبۂ حیرت ماندہ اند و جمعے از ینہا از نارسائیِ خود زبانِ اعتراض را دراز ساختہ اند بر بعضے اعزّہ کہ علم الیقینِ صوفیہ را تفسیر باستدلال از اثر بمؤثر کردہ اند کُلُّ ذٰلِكَ لِعَدَمِ الْاِطِّلَاعِ عَلٰی حَقِیْقَةِ الْاَمْرِ وَاللّٰهُ یُحِقُّ الْحَقَّ وَهُوَ یَهْدِی السَّبِیْلَ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۴۰) چہلم

بخدمت خواجه حسام الدین احمد ورود یافته در جواب طلب مشورت آنجناب بسفر حج مع توابع الحمد لله
وسلام علی عباده الذین اصطفی. احوال و اوضاع فقراء این حدود مستوجب حمد است المسؤل
من الله سبحانه سلامتکم و عافیتکم صحیفه شریفه که از روی شفقت و مهربانی نامزد این فقیر ساخته
بودند بمطالعه آن مشرف گشت اظهار اشتیاق فرموده بودند که در یکی از حرمین شریفین با متعلقان
متوطن و مدفون گردد مخدوما مگر با رفتن متعلقان بنظر نمی درآید بلکه نزدیک است که منع مفهوم شود
اگر ایشان جریده بروند بنظر مستحسن می درآید و امید است که بسلامت برسند والامر الی الله سبحانه
دیگر از پاره سیادت آب نوشته بودند که اطباء تبصر آن حاکم اند شفقت آثارا هر چند امعان نموده می آید
در نظر هیچ ضرری ازان پاره نمی آید جز آنکه یک ظلمتی آنجا محسوس میگردد که غیر ظلمت این ضررست
و جهتش چه باشد بالجمله ضرر اطباء مفقود است والله سبحانه اعلم والسلام

مکتوب (۴۱) چہل و یکم

یکی از صالحات ورود یافته در نصائح ضروریه نساء در ضمن تاویل کریمه یا ایها النبی اذا جاءک
المؤمنات الآیۃ قال الله تبارک و تعالی یا ایها النبی اذا جاءک المؤمنات یبایعنک علی ان
لا یشرکن بالله شیئا ولا یسرقن ولا یزنین ولا یقتلن اولادهن ولا یاتین ببهتان یفترینه
بین ایدیهن وارجلهن ولا یعصینک فی معروف فبایعهن واستغفر لهن الله ان الله غفور
رحیم. این کریمه در روز فتح مکه نازل شده است و آن سرور علیه و علی آله الصلوة والسلام چون
از بیعت رجال فارغ گشت شروع در بیعت نساء فرمود و بیعت آنحضرت علیه و علی آله الصلوة و
السلام بنساء بمجرد قول بوده است و هرگز دست آنحضرت علیه و علی آله الصلوة والسلام بدست
نساء بائعات نرسیده است و چون ذمائم و اخلاق ردیه در نساء نسبت برجال بسیار بوده است
بنابران در وقت بیعت نساء شرائع زائده بر بیعت رجال در میان آورده است و از جهت امتثال

امرِ خداوندی جلّ سلطانہٗ ابلیس را در آنوقت نہی از ان ذمائم فرمودہ ست شرطِ اول آنکہ ہیچ چیز را

باوتعالی شریک نباید ساخت چہ در وجوبِ وجود و چہ در استحقاقِ عبادت کسیکہ اعمالِ او از شایبۂ ریا و

سُمعہ پاک نباشد و از مظنۂ طلبِ اجر از غیر او تعالی ولو بالقول و ذکر الجمیل مبرا نبود آنکس از دائرۂ شرک

بیرون نباشد و موحد و مخلص نبود قال علیہ و علی آلہ و صحبہ الصلوٰۃ و السلام الشرک فی امتی اخفی

من دبیب النمل التی تدب فی لیلۃ مظلمۃ علی صخرۃ سوداء **بیت**

لافِ بے شرکی مزن کان از نشانِ پائے مور — در شبِ تاریک بر سنگِ سیہ پنہان ترست

قال علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام اتقوا الشرک الاصغر قالوا ما الشرک الاصغر قال علیہ و علی آلہ

الصلوٰۃ و السلام الریاء و تعظیم مراسم شرک و مواسم کفر بہ اقدم راسخ ست در شرک و مصدق دینِ

از اہلِ شرک ست و متشبث بمجموعِ احکامِ اسلام و کفر مشرک تبری از کفر شرطِ اسلام ست و بیزاری

از شایبۂ شرک شرطِ توحید و استمداد از اصنام و طاغوت در دفعِ امراض و اسقام کہ در جہلۂ اہلِ اسلام

شائع گشتہ است عینِ شرک و ضلال ست و طلبِ حوائج از سنگہائے تراشیدہ ناتراشیدہ نفسِ کفر

و انکار از واجب الوجود تعالی و تقدس- قال اللّٰہ تبارک و تعالی شکایۃ عن حال بعض اھل الضلال

یریدون ان یتحاکموا الی الطاغوت و قد امروا ان یکفروا بہ و یرید الشیطان ان یضلھم ضلالا

بعیدا اکثر زنان بواسطۂ کمالِ جہل کہ دارند باین استمدادِ ممنوع مبتلا اند و طلبِ دفعِ بلیہ ازین اسماءِ

بے مسمی مینمایند و باداءِ مراسمِ شرکِ اہلِ شرک گرفتار اند علی الخصوص اینمعنی از نیک و بد ایشان در

وقتِ عروضِ مرضِ جدری کہ در زبانِ ہندیہ بسیتلہ معروف ست مشہود و محسوس ست کم زنے

باشد کہ از دقائقِ این شرک خالی بود و برسمے از رسومِ آن اقدام نماید الا من عصمھا اللّٰہ تعالی

و تعظیم نمودن ایامِ معظمۂ ہنود را و بجا آوردن دران ایام رسومِ متعارفہ یہود را نیز مستلزمِ شرک و

مستوجبِ کفرست چنانچہ در ایامِ دوالی کفار جہلۂ اہلِ اسلام علی الخصوص زنانِ ایشان رسومِ اہلِ

کفر را بجاے آرند و عید میسازند و ہدایائے شبیہ بہدایائے اہلِ کفر بخانہاے دختران و خواہران در

یعنی در رنگ روز عید مسرت ظاہر مینمایند

رنگِ اہلِ شرک میفرستند و ظرفہائے خود را در رنگِ کفار دران موسم رنگ مے کنند و بہ برنج سُرخ آنہا را پُر کردہ میفرستند و آن موسم را اعتبار و اعتنا مید ہند ہمہ شرک ست و کفر ست بدینِ اسلام قَالَ اللّٰہُ تَبَارَكَ وَتَعَالیٰ وَمَا یُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُوْنَ وحیوانات را کہ نذرِ مشایخ میکنند و بر سرِ قبرہائے ایشان رفتہ آن حیوانات را ذبح مینمایند در روایاتِ فقہیہ این عمل را نیز داخلِ شرک ساختہ اند و درین باب مُبالغہ نمودہ و این ذبح را از جنس ذبائحِ جن انگاشتہ اند کہ ممنوعِ شریعت و داخلِ دائرۂ شرک ست ازین عمل نیز اجتناب باید نمود کہ شائبۂ شرک دارد وجوہِ نذر بسیار ست چہ در کار ست کہ نذرِ ذبحِ حیوانے کنند و ارتکابِ ذبحِ آن نمایند و بذبائحِ جن ملحق سازند و تشبیہ بعبدۂ جن پیدا کنند و ازینعالم ست صیامِ نسا کہ بنیتِ پیران و بیبیان نگاہ دارند و اکثر نامہائے ایشان را از نزدِ خود تراشیدہ روزہ ہائے خود را بنامِ آنہا نیت کنند و در وقتِ افطار از برائے ہر روزہ طعامِ خاص بوضعِ مخصوص تعین مینمایند و تعینِ ایام نیز میکنند از برائے صیام و مطالب و مقاصدِ خود را باین روزہ ہا مربوط میسازند و بتوسلِ این روزہ ہا از انہا حوائجِ خود میخواہند و روائے حاجاتِ خود را از انہا میدانند این شرکت در عبادت ست و بتوسلِ عبادتِ غیر حاجاتِ خود را از ان غیر خواستن ست شناعتِ این فعل را نیک باید دریافت و حال آنکہ در حدیثِ قدسی آمدہ ست کہ او تعالیٰ فرمود اَلصَّوْمُ لِیْ وَاَنَا اَجْزِیْ بِهٖ یعنی صومِ مخصوص از برائے من ست و غیر مراد در عبادتِ صوم شرکتے نیست ہر چند در ہیچ عبادت شرکت با و تعالیٰ جائز نیست اما تخصیصِ صوم از برائے اہتمامِ این عبادت ست و بتاکیدِ نفیِ شریک دران عبادت کردن ست و حیلہ است آنچہ بعضے از زنان در وقتِ اظہارِ شناعتِ این فعل گویند کہ ما این روزہ ہا را برائے خدا نگاہ میداریم و ثوابِ آنرا بہ پیران مے بخشیم اگر درین امر صادق باشند تعینِ ایام از برائے صیام چہ در کار ست و تخصیصِ طعام و تعینِ اوضاعِ شنیعۂ مختلفہ در افطار برائے چیست بسا ست کہ در وقتِ افطار ارتکابِ محرمات نمایند و افطار بامرِ حرام کنند و بے حاجت سوال و گدائی کنند و بآن افطار نمایند و قضائے حوائجِ خود را مخصوص

بارتکاب این محرّم دانند این خود عینِ ضلالت ست وتسویلِ شیطانِ لعین ست وَاللّٰہُ سُبْحَانَہٗ
الْعَاصِمُ و شرط دویم که در وقتِ بیعتِ نساء درمیان آورده اند نهی از سرقه بوده است که از کبائرِ سیئات
ست وچون آن این ذمیمه در اکثر افرادِ زنان متحقق ست وکم زنے باشد که از دقائقِ این ذمیمه خالی بود
نهی این ذمیمه شرطِ بیعتِ شان آمد زنان که در اموالِ شوهران بے اذنِ شان متصرف شوند و بے
تحاشی تلف وخرجِ آن نمایند داخلِ سارقان گردند وبکبیرهٔ سرقه متحقق باشند این معنی در عمومِ نساء توان
گفت که ثابت باشد واین خیانت در جمیعِ افرادِ شان نزدیک ست که متحقق شود اِلَّا مَنْ عَصَمَهَا
اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ کاش این معنی راسیئه شمرند وبد تصور نمایند بیم استحلال نسبت باین سیئه در حقِ شان غالب
ست وخوفِ کفر از راهِ این استحلال در بابِ ایشان بیشتر حکیمِ مطلق جلّ شانهٗ بعد از نهیِ شرکِ زنان
را نهی از سرقه فرموده که این ذمیمه در حقِ شان بواسطهٔ شیوعِ استحلالِ آن از ایشان قدمے راسخ
در کفر دارد واز سائرِ کبائرِ سیئات در حقِ ایشان منکرتر ست وچون زنان را بواسطهٔ تکرارِ اخذِ اموالِ
شوهران ملکهٔ خیانت پیدا میشود وقبحِ تصرف در اموالِ غیر از نظرِ شان زائل میگردد دُور نبود که
در املاکِ غیرِ شوهران نیز بتعدی تصرف نمایند و بے تحاشی در اموالِ دیگران خیانت وسرقه کنند
نزدیک ست که این معنی باندک تأمل واضح ولائح گردد پس متحقق شد که نهی سرقه در حقِ زنان از اهمِ
مهامِ اسلام آمد وبعد از شرک نسبت بایشان قبحِ آن متعین گشت **تذییل** روزے حضرت
پیغمبرِ ما صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ از اصحابِ خود پرسیدند که میدانید که اَسْرَقُ السَّارِقِیْن کیست یعنی
بدترینِ دزدان کدام ست عرض کردند نمیدانیم فرمائید آنحضرت فرمود عَلَیْہِ وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوٰاتُ وَ
التَّسْلِیْمَاتُ که اَسْرَقُ السَّارِقِیْن کسے ست که از نمازِ خود بدزدد وارکانِ نماز را بتمام وکمال ادا نماید
از این سرقه نیز اجتناب ضروری آمد تا از بدترینِ دزدان نباشد بحضورِ دل نیتِ نماز باید کرد که بے
حصولِ نیت عمل صحیح نبود وقرارت را درست باید خواند ورکوع وسجود را باطمینان بجا باید آورد وقومه
وجلسه را نیز باطمینان باید ادا کرد یعنی بعد از رکوع درست باید ایستاد و بمقدارِ یک تسبیح در ایستادن

استادن　　　　استاد

قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اسوء الناس سرقة الذی یسرق من صلوته قالوا یا رسول اللہ وکیف یسرق من صلوته قال لا یتم رکوعها ولا سجودها رواہ احمد ومالک والدارمی مشکوٰة شریف

درنگ باید کرد و درمیانِ دو سجده درست باید نشست و بمقدار یک تسبیح در نشستن مکث باید نمود تا در قومہ و جلسہ اطمینان میسّر شود و ہر کہ چنین نکند خود را در قطارِ سارقان داخل سازد و موردِ وعید گرداند شرط ثالث کہ در بیعتِ نساء منصوص ست نہی از زناست تخصیصِ بیعتِ نساء باین شرط بواسطۂ آنست کہ حصولِ زنا در اغلب بتوسطِ حصولِ رضاست از زنان باین عمل و عرض کردنِ ایشاں ست نفوسِ خود را بر مردان پس زنان درین عمل سابق باشند و رضائے ایشاں در حصولِ این عمل معتبر باشد پس نہی ازین عمل در حق زنان آکد باشد و مردان درین عمل تابعِ زنان باشند ازینجاست کہ حضرتِ حق سبحانہٗ در کتابِ مجید خود زنِ زانیہ را بر مردِ زانی تقدیم فرمود اَلزَّانِیَۃُ وَالزَّانِیْ فَاجْلِدُوْا کُلَّ وَاحِدٍ مِّنْہُمَا مِائَۃَ جَلْدَۃٍ و این ذمیمہ خسارت بخش دنیا و آخرت ست و در جمیع ادیان مستقبح و منکر ست ابو حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ از حضرتِ پیغمبر روایت کند کہ فرمودہ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام اے گروہ آدمیان از زنا پرہیز نمائید کہ در وے شش خصلت ست سہ در دنیا و سہ در آخرت اما سہ خصلت کہ در دنیاست یکے آنست کہ بہا و نورانیت و صفا از زنا کنندہ زائل میگردد دُوِیم آنکہ زنا مورثِ فقر ست سیوم آنکہ نقصان در عمر مے آرد و آن سہ خصلت کہ زانیان را در آخرت ست یکے سخط و غضبِ خداست جل سلطانہٗ دُوِیم سوءِ حساب ست سیوم عذابِ نار بد آنند کہ در حدیثِ نبوی آمدہ ست علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام کہ زنائے چشمان نظر بسوئے محرمات ست و زنائے دستان گرفتن محرمات و زنائے پایہا رفتن بسوئے محرمات ست قال اللہ تبارک و تعالیٰ قُلْ لِّلْمُؤْمِنِیْنَ یَغُضُّوْا مِنْ اَبْصَارِہِمْ وَ یَحْفَظُوْا فُرُوْجَہُمْ ذٰلِکَ اَزْکٰی لَہُمْ وقال اللہ تبارک و تعالیٰ وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنٰتِ یَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِہِنَّ وَ یَحْفَظْنَ فُرُوْجَہُنَّ یعنی بگوے محمد مومنان را کہ بپوشند چشمانِ خود را از محارمِ خدا و نگاہ دارند فرجہائے خود را از محرمات و بگو مر زنانِ مومنات را کہ چشمہائے خود را بپوشند از محرمات و محافظت کنند فرجہائے خود را از محرمات باید دانست کہ دل تابعِ چشم ست تا زمانیکہ چشم از محرمات پوشیدہ نشود محافظتِ دل مشکل ست و چون چشم گرفتار شود محافظتِ دل مشکل ست و چون دل گرفتار شود محافظتِ فرج

متعسر پس پوشیدن چشم از محرمات ضروری آمد تا محافظتِ فرج میسر آید و بخسارت دینی و دنیوی نرساند و در قرآن مجید نہی فرموده است از آنکه زنان با مردانِ بیگانه کلامِ نرم و ملائم گویند در رنگ زنانِ بدکار بر نہجے که مردانِ بدکار را در وہم سوء اندازند و طمعِ بد در دلِ آنها افتد و بگویند زنان با مردان قولِ معروف و حسن را که خالی ازین وہم و طمع بود و نیز نہی آمده است از آنکه زنان اظہارِ زینت و محاسنِ خود در پیشِ مردان نمایند و مردان را در خواہش اندازند و ایضاً نہی آمده است از آنکه پا یہائے خود را بر زمین زنند تا معلوم شود زینت پوشیدهٔ ایشان چنانچه خلخال و امثالِ آن در حرکت آید و آواز نماید که آن مستلزمِ میلِ رجال ست بنساء بالجمله ہر چه منجر بفسق ست منہی و مستقبح ست احتیاط باید نمود که از ارتکابِ مقدمات و مبادیِ محرمات نموده نشود تا سلامتی از نفسِ محرمات میسر آید و الله سبحانه العاصم وما توفیقی الا بالله علیه توکلت والیه انیب پوشیده نماند که زنِ اجنبیه زن را در رنگِ مردِ اجنبی ست در حقِ نظر و مس بشہوت روا نیست که زن خود را برائے غیر شوہر خود بیاراید و خود را زینت دہد و مزین سازد غیر شوہر مرد باشد یا زن چنانچه مردان را نظر بشہوت با مردان حرام ست و مساسِ امردان نیز ایشان را بشہوت محرم زنان را نیز نظر بشہوت بزنان محرم ست و مساس بشہوت ایشان را حرام ست نیک این دقیقه را رعایت باید کرد که شاه راه بخسارت دنیا و آخرت ست وصول مرد بزن بواسطهٔ تباینِ صنفین تعسر دارد و موانع درمیان ست بخلافِ وصولِ زن بزن بواسطهٔ اتحادِ صنف در کمالِ یسر و آسانی ست احتیاط اینجا بیشتر مرعی باید داشت و در منعِ نظر و مساسِ نساء بنساء از نظرِ مرد بزن و نظرِ زن بمرد اندازِ بلیغ و بلاغِ مبین باید نمود شرطِ چہارم که در بیعتِ نساء فرموده است نہی از قتلِ اولاد ست که زنانِ ایشان دختران خود را مے کشتند از جہت ترس فقر این عملِ شنیع چنانچه متضمنِ قتلِ نفس بغیر حق ست متضمن قطعِ رحم ست نیز که از کبائرِ سیئات ست و شرطِ پنجم که در بیعتِ نساء فرموده است نہی از بہتان و افترا ست و چون این صفت در نساء بیشتر بوده است تخصیصِ نہی بایشان فرموده است این صفت از اشدِ ذمائمِ صفات ست و از ارذلِ رذائلِ اخلاق که متضمنِ کذب ست که در جمیعِ ادیان

حرام و مستنکر ست و نیز متضمن ایذائے مومن ست کہ نسبت با وبہتان و افترا نمودہ است و ایذاء مومن حرام
و نیز مستلزم فساد فی الارض ست کہ بنص قرآنی ممنوع و محظور و محرم و مستنکر ست شرط ششم نہی از معصیت
و نافرمانبرداری پیغمبر ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در ہر امرے کہ فرماید این شرط متضمن امتثال جمیع
اوامر و انتہا از جمیع نواہی شرعیہ است چہ صلوٰۃ و چہ زکوٰۃ و چہ صوم و چہ حج کہ بناء اسلام بعد از ایمان
باللہ و بما جاء من عندہ بالضرورۃ برین چہار رکن ست نماز پنجگانہ را بے کسل و بے فتور بجد و جہد ادا
باید نمود و زکوٰۃ مال برغبت و منت بمصارف زکوٰۃ ادا باید کرد و صوم رمضان کہ مکفر سیئات سالیانہ است
نگاہ باید داشت و حج بیت اللہ کہ در شان آن مخبر صادق فرمودہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
الحج یجب ما کان قبلہ نیز ادا باید نمود تا اسلام را برپا داشتہ آید و ہمچنین از ورع و تقوی چارہ نبود کہ
حضرت پیغمبر فرمودہ ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ملاک دینکم الورع یعنی برپا دارندہ دین
شما ورع ست و آن عبارت از ترک منہیات شرعیہ است از تناول مسکرات اجتناب باید نمود و آنرا در رنگ
خمر باید دانست و محرم و مستنکر باید داشت و از غنا نیز اجتناب ضروری ست کہ داخل لہو و لعب ست کہ
حرام ست و آمدہ ست کہ الغناء رقیۃ الزنا یعنی غنا افسون زنا ست و از غیبت گفتن و سخن چینی نمودن
نیز اجتناب لازم ست کہ ممنوع شرعی ست و نیز سخریہ و ایذاء مومن بناحق بہر وجہ کہ باشد منہی عنہ ست اجتناب
از آنہا ضروری ست و شگون بد را اعتبار نکنند و آنرا تاثیر ندانند و نیز مرض یکے بدیگرے ندانند کہ تجاوز
کند و از مریضے بصحیحے برسد کہ مخبر صادق علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ازین ہر دو منع فرمودہ است
لا طیرۃ ولا عدوی یعنی شگون بد را اصل ثابت نیست و مرض یکے بدیگرے رسیدن مطلق متحقق نہ و سخن
کاہن و منجم را اعتبار نکنند و امور غیبیہ از ینہا استفسار ننمایند و اینہا را عالم بامور غیبیہ ندانند کہ در شریعت
بمبالغہ منع آن آمدہ است و سحر نکنند و ساحری را کار نفرمایند کہ حرام قطعی ست و قدم راسخ در کفر دارد و
ہیچ کبیرہ از سحر و ساحری نزدیکتر بکفر نیست احتیاط باید کرد کہ دقیقہ از دقائق آن بفعل نیاید کہ آمدہ است
کہ مسلم تا زمانے کہ اسلام دارد سحر از وے در وجود نیاید و چون ایمان از وے جدا گردد اعاذنا اللہ سبحانہ

آنزمان سحر از وے متحقق شود پس گویا سحر و ایمان نقیض یکدیگرند اگر سحر ست ایمان نیست نیک رعایت این دقیقہ باید کرد تا خللے در کارخانہ ایمان نیفتد و بہ شومی آین عمل اسلام از دست نرود بالجملہ آنچہ مُخبرِ صادق فرمودہ ست علیہِ وعلیٰ آلِہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ و عُلما در کُتُبِ شرعیّہ آنرا بیان فرمودہ اند بجان و دل در امتثالِ آن باید کوشید و خلافِ آن را سمِ قاتل باید اندیشید کہ بموتِ ابدی رساند و بعذابہائے گوناگون مبتلا گرداند و چون نساء بایعات این ہمہ شرائط را قبول نمودند آنسرور علیہِ وعلیٰ آلِہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ بمجرد قول بایشان بیعت فرمود و بامرِ حق جلّ وعلا ایشان را طلبِ مغفرت نمود استغفاریکہ ازان سرور علیہِ وعلیٰ آلِہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ بامرِ حق جلّ وعلا در حقِ جماعہ بوقوع آید امیدواری تمام ست کہ باجابت رسد و آن جماعہ مغفور گردند ہند زوجۂ ابی سُفیان نیز داخلِ این بیعت بودہ ست بلکہ سرگروہ آنہا او بود و از زبانِ آنہا او سخن میکرد ازین بیعت و ازین استغفار در حقِ او امیدواری عظیم ست پس از زنان ہر کہ باین شرائط اعتراف نماید و بمقتضائے آنہا عمل کند حکماً درین بیعت داخل شود و امیدوارِ برکات آن استغفار گردد قال اللّٰہُ تبارکَ وتعالیٰ مَا یَفعَلُ اللّٰہُ بِعَذابِکُم اِن شَکَرتُم وَاٰمَنتُم یعنی چہ کار دارد خدا تعالیٰ بعذابِ شما اگر شما شکر او بجا آرید و ایمان درست کنید شکر بجا آوردن عبارت از قبول کردنِ اَحکامِ شرعیہ است و بمقتضائے آن عمل نمودن ست طریقِ نجات و راہ رستگاری ہمین متابعتِ صاحبِ شریعت ست علیہِ وعلیٰ آلِہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ در اعتقاد و عمل اُستاد و پیر برائے آن غرض میگیرند کہ دلالت بشریعت نمایند و ببرکتِ ایشان یُسر و سُہولت در اعتقاد و عمل بشریعت پیدا شود نہ آنکہ مریدان ہر چہ دانند کنند و ہر چہ خواہند خورند و پیران سپر اینہا گردند و از عذاب نگاہ دارند کہ اینمعنی متمنائے محض ست آنجا بے اذن کسے شفاعت نتواند کرد و تا مرتضٰے نبود شفاعت او نکند مرتضٰے وقتے شود کہ بمقتضائے شریعت عامل باشد و بموجب بشریت زلّتے اگر از وے واقع شود بشفاعت تدارکِ آن ممکن بود **سوال** مُذنب را بکدام اعتبار مرتضٰے توان گفت **جواب** چون حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ مغفرت او میخواہد و وسیلہ از برائے عفو او در میان مے آرد آن شخص فی الحقیقت مرتضٰے ست اگرچہ بظاہر مذنب ست

واللّٰہ سبحانہ الموفق ربنا آتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا والسلام

مکتوب چہل و دوم (۴۲)

بخواجہ محمد ہاشم کشمی در بشارت ورود یافتہ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند صحیفہ شریفہ کہ بمصحوب ملا فتح اللہ ارسال داشتہ بودند رسید چون متضمن محبت واخلاص وحرارت واشتیاق بود فرحت بخشید در وقت مطالعہ کتاب شما انبساط نورانیت شما دران نواحی بسیار بنظر در آمد وامیدوار ساخت للّٰہ سبحانہ الحمد والمنۃ علی ذلک زیادہ چہ نویسد محبت اطوار معلوم نشد کہ ترک مراسلات سیادت مآب میر محمد نعمان باعث چہ باشد اگر توہم آزار ازینجانب دارند ہیچ وقوع ندارد وکمال صفا تصور نمایند فقیر در محافظت میر غایت سعی مرعی میدارد تا مبادا فتورے درکار طلبہ طاری شود وسد راہ سالکان گردد در رنگ مرغ کہ محافظت بچگان خود نماید ودیگر دو ماہ نزدیک ست کہ فقیر ضعف وارد در تسوید جواب بعض اسولہ کہ در مکتوب سابق اندراج نمودہ بودند عاجز ست اگر صحت شد انشاء اللہ تعالیٰ خواہد نوشت والا از دوستان التماس دعا وفاتحہ دارد حسبنا اللّٰہ ونعم الوکیل والسلام علیکم وعلی سائر اھل اللّٰہ فرزندان گرامی برخوردار باشند

مکتوب چہل و سیوم (۴۳)

بحضرات مخدوم زادہ ہائے کبار خواجہ محمد سعید وخواجہ محمد معصوم سلمہما اللّٰہ تعالیٰ ورود یافت در مکالماتے کہ در محفل سلطان وقت مدظلہ گذشتہ الحمد للّٰہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی احوال واوضاع اینجد ودستوجب حمد ست صحبتہائے عجیب وغریب گذراند وبعنایۃ اللّٰہ سبحانہ سر موئے درین گفت وگو ہائے امور دینیہ واصول اسلامیہ مسابلۃ ومداہنۃ راہ نمے یابد وہمان عبارات کہ در خلوات ودر مجالس خاصہ بیان میکرد درین معرکہا بتوفیق اللّٰہ سبحانہ بیان مینماید اگر یک

فقرات بشارت بکرم و بعض بزرگی مژدہ دادن بانبساط نورانیت ۱۲ منتخب اللغات

مجلس را نویسد دفترے باید خصوصاً امشب کہ شب ہفدہم ماہ مبارک رمضان بود آن قدر از بعثت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات واز عدم استقلال عقل واز ایمان بآخرت وعذاب وثواب دران واز اثبات رؤیت واز خاتمیت نبوت خاتم الرسل واز مجدد ہر مائۃ واز اقتدا بخلفاے راشدین رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین وسنۃ تراویح واز بطلان تناسخ واز احوال جن وجنیان واز عذاب وثواب ایشان وامثال آنہا بسیارہ مذکور شد وحسن استماع مسموع گردید وہمچنین درین ضمن اشیاء دیگر از احوال اقطاب وابدال واوتاد وبیان خصوصیات ایشان کذا وکذا مذکور گشت الحمد للہ سبحانہ کہ بجامے مانند وتغیرے ظاہر نمیشود ودرین واقعات وملاقات شاید حق را سبحانہ مصلحتہا وسرہا مکنون بود الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق ط ودیگر ختم قرآن را تا سورہ عنکبوت رسانیدہ ام شب کہ از آن مجلس برگشتہ مے آیم بتراویح اشتغال مے نمایم این دولت عظمیٰ حفظہ درین فترات کہ عین جمعیت بود حاصل گشت الحمد للہ اولاً وآخراً ط

مکتوب چہل وچہارم (۴۴)

بمیر عبد الرحمن ولد میر محمد نعمان در رفع شبہات منکران رؤیت اخروی بسم اللہ الرحمن الرحیم ط اعتراضیکہ در مسئلہ رؤیت دارند بلکہ دلیلے کہ بر نفی رؤیت آرند آنست کہ رؤیت بصری تقاضائے محاذات ومقابلہ میکند مرئی را با رائی وآن در حق واجب تعالیٰ مفقود ست کہ مستلزم جہت ست کہ منجر باحاطہ وتحدید ونہایت ست کہ مستلزم نقص ست وآن منافی الوہیت ست تعالیٰ اللہ عن ذلک علواً کبیراً **جواب** آنکہ قادر بر کمال جل سلطانہ ہر گاہ درین نشاۂ ضعیفہ فانیہ دیدۂ بصر را کہ عبارت از دو قطعہ عصبہ مجوفہ بےحس وحرکت ست قوت آن بد ہد کہ بشرط مقابلہ ومحاذات احساس وابصار اشیا نماید چرا نتواند کہ در نشاۂ آخرت کہ قویہ وباقیہ ست ہمان دو قطعہ عصبہ را قوتے عطا فرماید کہ بے شرط مقابلہ ومحاذات ابصار مرئی نماید در جمیع جہات بود آن مرئی یا بے جہت

باشد اینجا استبعاد چیست و محال کدام زیرا کہ فاعل جل سلطانہ در اعلائے مرتبۂ اقتدار ست
و قابل مستعد احساس و ابصار غایۃ ما فی الباب در بعضے امکنہ و ازمنہ بواسطہ بعضے حکم و مصالح
شرط محاذات و تعین جہت را در احساس ابصار مرعی داشتہ است و در بعضے امکنہ و ازمنہ دیگر
اعتبار این شرط نفرمودہ و بحصول این شرط رویت ابصار مقرر نمودہ یک موطن را بر موطن دیگر اعتبار
نمودن با وجود کمال اختلاف مقتضیات مواطن از انصاف دورست و اقتصار نظرست بر مکشوفات
عالم ملک و شہادت و انکارست از عجائب عالم ملکوت خالق السموات والارض **سوال** اگر حضرت
حق سبحانہ و تعالی مرئی شود باید کہ محاط و مدرک بصر گردد و آن مستلزم حد و نہایت ست تعالی
اللہ عن ذلک علوا کبیرا **جواب** گوئیم روا باشد کہ مرئی بود و محاط و مدرک بصر نباشد قال اللہ تبارک
و تعالی لا تدرکہ الابصار و ہو یدرک الابصار و ہو اللطیف الخبیر مومنان در آخرت حق را
بہ بینند جل شانہ و بیقین وجدانی بیابند کہ حق را مے بینیم جل سلطانہ و التذاذیکہ بر رویت مترتب
شود نیز بر وجہ کمال در خود یابند اما مرئی ہیچ مدرک ایشان نشود و ہیچ حاصلے از مرئی بدست نیارند
و غیر از وجدان رویت و غیر التذاذ دیدن ہیچ چیز از مرئی نقد وقت شان نبود **بیت**

عنقا شکار کس نشود دام باز چین ‌‌ کاینجا ہمیشہ باد بدست ست دام را

نقصانیکہ در رویت متوہم میگردد احاطہ و ادراک مرئی ست کہ دران موطن مفقودست مجرد ثبوت رویت
بیجہت و التذاذیکہ رائی را از ان رویت حاصل شود ہیچ نقص و قصور ندارد بلکہ کمال انعام و احسان
مرئی ست کہ جمال پر کمال خود را بر سوختگان نائرۂ محبت جلوہ گر سازد و بزلال وصال رویت ایشان
را ملتذ و سیراب گرداند ہیچ نقص و قصور بجناب قدس او تعالی عائد نشود و ہیچ جہت و احاطہ آنجا
پیدا نگردد ـه از انطرف نپذیرد کمال او نقصان + وزین طرف شرف روزگار من باشد +
یا آنکہ گوئیم کہ مقابلہ و محاذات اگر در حصول رویت شرط باشد باید کہ چنانچہ در جانب مرئی شرطست در
جانب رائی نیز شرط باشد زیرا کہ مقابلہ نسبتے ست کہ بمتقابلین قائم ست کہ رائی و مرئی باشند پس لازم

آمد که حضرت حق سبحانه و تعالی ہم اشیا را نه بیند و صفت رویت اشیا او را ثابت نباشد تعالی و تقدس و آن مخالف نصوص قرآنی ست قال الله تعالی والله بما تعملون بصیر و ھو السمیع البصیر و سیری الله عملکم و ایضاً مستلزم نقص ست و سلب صفت کامله است از وے تعالے سوال اگر گویند که رویت در واجب تعالی عبارت از علم اوست باشیا امرے دیگر ورائے علم که مستلزم جهت بود نیست جواب گوییم که شک نیست که رویت از صفات کامله ست و باستقلال مر واجب را سبحانه بنصوص قرآنی ثابت از رجاع آن بعلم خلاف ظاهر ست و لو سلم که از اقسام علم بود عدم اشتراط محاذات در وے لازم نے آید گویا علم دو قسم دارد قسمے ست که محاذات معلوم در وے شرط نیست و قسمے دیگر آنست که محاذات در انجا مشروط ست که مسمی برویت ست و آن در ممکنات اعلائے اقسام علم ست که در مرتبهٔ اطمینان قلب ست در معقولات از معارضهٔ وہم امنے حاصل نیست اما محسوس ست که ازین معارضه وارسته است و ازین خلّه بر جسته و ازینجاست که حضرت خلیل الرحمن علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام باوجود ایمان و یقین باحیاے موتی سوال رویت احیاے موتی نمود تا اطمینان قلب بآن حاصل فرماید باید دانست که رویت که از صفات کامله ست ہرگاه در واجب تعالی کائن نبود در ممکن از کجا بیاید زیرا که ہر کمالے که در ممکن ظهور نموده است عکس آن کمال ست که در مرتبهٔ حضرت او تعالت و تقدس کائن و ثابت بوده خدا نکند کمالیکه در ممکن بود در واجب نباشد تعالی و تقدس چه ممکن فی حد ذاته شر و نقص ست اگر کمالیست در وے عاریتے ست از مرتبهٔ حضرت وجوب تعالت و تنزهت که ہمه خیر و کمال ست **بیت** نیاوردم از خانه چیزے نخست ۔ تو دادی ہمه چیز و من چیز تست ۔ و جواب دیگر مر اصل سوال را گوییم که این اعتراض در وجود واجب ہم متمشی ست تعالی و تقدس در رنگ نفی رویت نفی وجود ہم میباید از ان جناب قدس خداوندی جل شانه پس این اعتراض صادق نبود که مستلزم محال عقلی ست بیانش آنست که اگر حضرت حق سبحانه و تعالی موجود باشد البته در جهتے از جهات این عالم خواهد بود در فوق خواهد یا در تحت یا قدام خواهد بود یا خلف و در یمین خواهد بود یا در شمال و آن مستلزم

در قدام در خلف یا در

الله تعالی سلمه مصححه

اِحاطه وتحدید ست که مُستوجِبِ نقص ست که مُنافیِ اُلوهیت ست تعالیٰ وَتقدّسَ عن ذٰلِکَ **سُوال** تواند بود که در جمیعِ جهاتِ عالَم بُوَد واِحاطه وتحدید لازم نیاید **جواب** گویم در جمیعِ جهاتِ عالَم بودن نفیِ اِحاطه وتحدید نمے نماید چه برین تقدیر هم البته وراے عالَم خواهد بود زیرا که وَرائیت لازمِ غیریت ست وَالاِثنانِ مُتغایِرانِ قضیه مقرّرهٔ اربابِ معقول ست وآن مستلزمِ تحدید ست پوشیده نماند که تفصّی ازین قسم شُبهاتِ زراندوده غیرِ حقّه اَلتزامِ فرق ست درمیانِ اَحکامِ غیب واَحکامِ شهادت وعدمِ قیاس کردن ست غائب را بر شاهد چه تواند بود که بعض اَحکام در شاهد صادِق باشند ودر غائب کاذِب ودر شاهد کمال باشند ودر غائب نقص زیرا که تبایُنِ مَواطِن مستلزِمِ تبایُنِ اَحکام ست علی الخصوص که درمیانِ مواطن بَون بعید بود مَا لِلتُّرابِ وَرَبِّ الاَربابِ حضرتِ حق سُبحانه را اِنصاف دهاد که باین توهُّمات وتخیُّلاتِ مشتبهه اَنکارِ نُصوصِ قرآنی ننمایند وتکذیبِ اَحادیثِ صحاحِ نبوی نکنند ایمان باین قسم اَحکامِ منزّله باید آورد وکیفیتِ آنرا مفوّض بعلمِ بیچون حواله باید نمود وقُصورِ اِدراکِ کیفیتِ آنرا بخود راجع باید داشت نه آنکه اِدراکِ خود را مُقتدا ساخته نفیِ آن اَحکام باید کرد که از سلامتی وصواب دُور ست تواند بود که چیزهائے بسیار که در نفسِ امر صادِق باشند از اِدراکِ عُقولِ ناقصه ما مستبعَد بوند عقل اگر کفایت میکرد مثلِ ابی علی سینا که مقتدائے اَربابِ معقول ست در جمیعِ اَحکامِ عقلیه محق مے بود وغلط نمیکرد وحال آنکه دریک مسئلهٔ اَلواحِدُ لَایَصدُرُ عَنهُ اِلَّا الواحِدُ آنقدر غلط کرده است که بر ناظرِ مُنصِف بادنیٰ تاملّ واضح ست درینمقام امام فخر رازی طعنِ او مینماید وباین عبارت ایراد میکند وَالعَجَبُ مِمَّن یُفنِی عُمُرَهٗ فِی تَعلِیمِ الاٰلَةِ العَاصِمَةِ عَنِ الخَطَاءِ فِی الفِکرِ وَتَعَلُّمِهَا ثُمَّ اِذَا جَاءَ اِلیٰ هٰذَا المَطلَبِ الاَشرَفِ وَقَعَ مِنهُ اَشیَاءُ یَضحَکُ مِنهُ الصِّبیَانُ علماءِ اهلِ سُنّت شکر اللّٰهُ تعالیٰ سعیهم اِثباتِ جمیعِ اَحکامِ شرعیه دارند معقول المعنیٰ باشند آن اَحکام یا نه وبعلّتِ عدمِ دریافتِ کیفیّتِ آنها نفیِ آن اَحکام نمے نمایند مثلِ عذابِ قبر وسُوالِ مُنکَر ونکیر وپُلصراط ومیزانِ اَعمال وامثالِ اینها که عقولِ ناقصه از اِدراکِ آن عاجز اند این بزرگواران مقتدائے خود کتاب وسنت را ساخته اند وعقول را تابعِ آن گردانیده اگر توانند

ادراک نبود فہماً والا قبولِ احکامِ شرعیہ مینمایند و عدمِ ادراکِ خود را محمول بر قصورِ فہمِ خود میدانند نہ در رنگِ دیگران کہ ہر چہ عقولِ شان قبول کند و تواند دریافت قبول مینمایند و ہر چہ در درکِ عقولِ شان نبود آید قبول نمینمایند مگر نمیدانند کہ بعثتِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بواسطۂ قصورِ عقول ست از بعضے مطالبِ مرضیۂ مولائے بیچون و بیچگونہ عقل ہر چند حجت ست اما حجتِ کاملہ نیست حجتِ کاملہ بعثتِ انبیا تمام شدہ است علیہم الصلوات والتسلیمات ، قال اللہ تعالیٰ وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا ، بر سرِ اصلِ سخن رویم و گوئیم کہ در رویتِ شاہد ہر چند مقابلہ و محاذات شرط بود اما تواند بود کہ در غائب این شرط نبود چنانچہ غائب موجود ست و در ہیچ جہتے از جہاتِ موجود نیست مرئی بے رویتِ رائی از جہات منزہ است بعدِ رویت نیز ہیچ جہت او را ثابت نباشد و مقابلہ و محاذات آنجا مفقود بود اینجا کدام استبعاد و استحالہ است رویتِ بیچون ہم بیچون ست چہ چون را بہ بیچون راہ نیست لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ آن رویتِ بیچونے را بر رویتِ چونے کہ بمرئیاتِ چون متعلق ست قیاس کردن نامناسب ست و از انصاف دور واللہ سبحانہ الموفق للصواب ؎

مکتوب چہل و پنجم (۴۵)

بمولانا سلطان سرہندی در علوِ شانِ قلبِ مومن و منعِ ایذائے آن نقل بالمعنےٰ

الحمد للہ رب العلمین ، والصلوۃ و السلام علی رسولہ محمد وآلہ اجمعین ، اما بعد فاعلموا ان القلب جار اللہ سبحانہ ولیس شیء اقرب الی جنابِ قدسہ کالقلب ایاکم وایذاءہ ای قلب کان مومنا کان او عاصیا - فان الجار

جمیع ستایش مر خدا را کہ پروردگارِ عالمیانست و درود و سلام بر رسولِ وے محمد و آلِ وے تمام اما بعد بدانید کہ ہر آئینہ قلب ہمسایۂ حق ست سبحانہ و ہیچ چیزے در رنگِ آن نزدیکتر بجنابِ قدس و تعالے نیست پس بپرہیزید از آزارِ آن مطلقاً مطیع باشد یا عاصی چہ ہمسایہ حمایت

وَاِنْ کَانَ عَاصِیًا یُحْیِیْ فَاحْذَرُوْا مِنْ ذَالِكَ وَاحْذَرُوْا فَاِنَّهٗ لَیْسَ بَعْدَ الْکُفْرِ الَّذِیْ هُوَ سَبَبُ اِیْذَاءِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ ذَنْبٌ مِثْلَ اِیْذَاءِ الْقَلْبِ فَاِنَّهٗ اَقْرَبُ مَا یَصِلُ اِلَیْهِ سُبْحَانَهٗ وَالْخَلْقُ کُلُّهُمْ عَبِیْدُ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَالضَّرْبُ وَالْاِهَانَةُ لِعَبْدِ اَیِّ شَخْصٍ کَانَ یُوْجِبُ اِیْذَاءَ مَوْلَاهُ۔ فَمَا شَانُ الْمَوْلَى الَّذِیْ هُوَ الْمَالِكُ عَلَى الْاِطْلَاقِ فَلَا یَتَصَرَّفُ فِیْ خَلْقِهٖ اِلَّا بِالْقَدْرِ الَّذِیْ اُمِرَ بِهٖ فَاِنَّهٗ لَیْسَ بِدَاخِلٍ فِی الْاِیْذَاءِ بَلْ هُوَ امْتِثَالٌ لِاَمْرِ اللّٰهِ تَعَالٰى مِثْلَ الزَّانِی الْبِکْرِ حَدُّهٗ مِائَةُ سَوْطٍ فَلَوْ زَادَ اَحَدٌ عَلٰى مِائَةِ سَوْطٍ کَانَ ظُلْمًا وَدَاخِلًا فِی الْاِیْذَاءِ وَاعْلَمُوْا اَنَّ الْقَلْبَ اَفْضَلُ الْمَخْلُوْقَاتِ وَاَشْرَفُهَا وَکَمَا اَنَّ الْاِنْسَانَ اَفْضَلُهَا لِاِجْمَالِهٖ وَجَمْعِهٖ مَا فِی الْعَالَمِ الْکَبِیْرِ کَذَالِكَ الْقَلْبُ لِجَامِعِیَّتِهٖ مَا فِی الْاِنْسَانِ وَکَمَالِ بَسَاطَتِهٖ وَاِجْمَالِهٖ وَکُلَّمَا کَانَ الشَّیْءُ اَشَدَّ اِجْمَالًا وَاَکْثَرَ جَمْعِیَّةً یَکُوْنُ اَقْرَبَ

کردہ میشود اگرچہ عاصی بود پس بترسید و بترسید ازاں زیراکہ بعد از کفر کہ منشأ آزار حق ست سبحانہٗ ہیچ گناہے در رنگ آزار قلب متحقق نیست چہ او قریب ترین اشیاست کہ بوے سبحانہٗ واصل شوند و نیز بدانید کہ مخلوق ہمہ شان بندگان حق اند سبحانہٗ و معلوم ست کہ ضرب و اہانت بندہ موجب ایذائے مولائے ویست پس قیاس باید کرد شان مولا را کہ اوست مالک علی الاطلاق پس باید کہ تصرف نکند در مخلوق وے مگر آن قدر کہ مامور ست کہ این قدر داخل ایذا نیست بلکہ امتثال امر اوست تعالیٰ چنانچہ زانی بکر کہ حد وے صد تازیانہ ہست پس اگر کسے زیادت کند بران ظلم شود و داخل ایذا گردد و نیز بدانید کہ ہر آئینہ قلب افضل مخلوقات ست و اشرف آنہا و چنانچہ انسان افضل شان ست از جہت اجمالیت و شمولیت خود ہر چیز را کہ در عالم کبیر ست قلب نیز ہمچنین ست از جہت کمال بساطت خود و اجمالیت و شمولیت خود ہر چیز را کہ در انسان ست و ہرگاہ شے قوی تر بود از روے اجمال و کثیر تر بود از روے جمعیت و شمولیت قریب تر بود

اِلیٰ جَنَابِهٖ تَعَالیٰ وَاَنَّ مَا فِی الْاِنْسَانِ
اِمَّا هُوَ مِنْ عَالَمِ الْخَلْقِ اَوْ عَالَمِ الْاَمْرِ
وَالْقَلْبُ بَرْزَخٌ وَّفِیْ مَرَاتِبِ الْعُرُوْجِ
یَعْرُجُ لَطَائِفُ الْاِنْسَانِ اِلیٰ اُصُوْلِهٖ
مَثَلًا یَکُوْنُ عُرُوْجُهٗ اَوَّلًا اِلیٰ اَصْلِ
الْمَآءِ ثُمَّ اِلیٰ اَصْلِ الْهَوَآءِ ثُمَّ اِلیٰ اَصْلِ
النَّارِ ثُمَّ اِلیٰ اُصُوْلِ اللَّطَائِفِ ثُمَّ
اِلَی الْاِسْمِ الْجُزْئِیِّ الَّذِیْ هُوَ رَبُّهٗ ثُمَّ
اِلیٰ کُلِّیِّهٖ ثُمَّ اِلیٰ مَاشَآءَ اللّٰهُ تَعَالیٰ بِخِلَافِ
الْقَلْبِ فَاِنَّهٗ لَیْسَ لَهٗ اَصْلٌ یَعْرُجُ اِلَیْهِ
بَلْ یَکُوْنُ الْعُرُوْجُ مِنْهُ اَوَّلًا اِلَی الذَّاتِ
تَعَالیٰ وَاِنَّهٗ بَابُ غَیْبِ الْهُوِیَّةِ لٰکِنَّ
الْوُصُوْلَ مِنْ طَرِیْقِ الْقَلْبِ وَحْدَهٗ بِغَیْرِ
ذٰلِكَ التَّفْصِیْلِ مُتَعَسِّرٌ بَلْ اِنَّمَا یَتَیَسَّرُ
ذٰلِكَ الْوُصُوْلُ بَعْدَ اِتْمَامِ ذٰلِكَ التَّفْصِیْلِ
اَلَا تَرٰی اَنَّ الْجَامِعِیَّةَ وَالتَّوْسِعَةَ
فِیْهِ اِنَّمَا یَکُوْنُ بَعْدَ طَیِّهٖ تِلْكَ الْمَرَاتِبَ
التَّفْصِیْلِیَّةَ وَالْمُرَادُ مِنَ الْقَلْبِ هٰهُنَا
هُوَ الْقَلْبُ الْجَامِعُ الْبَسِیْطُ الْاَبْسَطُ
لَا الْمُضْغَةُ اللَّحْمِیَّةُ +

بجنابِ او تعالیٰ و نیز بدانید کہ ہر آئینہ ہر چہ در
انسان ست یا از عالمِ خلق ست یا از عالمِ امر[۴۲]
و قلب برزخ ست میانِ ہر دو و در مراتبِ
عروج عروج[واسطہ] مینماید انسان با صولِ خود
مثلاً میباشد[صعود] عروج وے اوّلا باصلِ خود کہ
آبست پستر باصلِ خود کہ باد ست پستر باصلِ
خود کہ آتش ست پستر باصولِ خود کہ لطائف[۴۲]
اند پستر باسم جزئی کہ ربِّ او ست پستر باسم
کلّی پستر بہر چہ کہ خواہد خدا تعالیٰ بخلافِ
قلب کہ نیست مر او را اصلے کہ عروج نماید
بوے بلکہ عروجش از ابتدا ہمین بذاتِ او ست[۴۳]
تعالیٰ و بس و ہر آئینہ این عروج دروازۂ غیب الغیب
ست ـ ھذا ـ امّا وصول از طریقِ قلب تنہا بغیر
اتمام آن تفصیل متعسّر ست بلکہ جز این نیست
کہ آن وصول بعد از اتمامِ آن تفصیل میسّر آید[دشوار]
و بس آیا نمے بینی کہ وصفِ جامعیّت و
وسعت در قلب متحقّق نمیگردد مگر بعد از طے
نمودن وے آن جملہ مراتبِ تفصیلیہ را و مراد
از قلب درین مقام ہمونست قلبِ جامع کہ
بسیط[۴۵] ست و ابسط نہ مضغۂ لحمیہ[پارۂ گوشت] +

۴۲ یعنی روح و سر و خفی و اخفی ۱۲

۴۳ ای الذات المجردۃ البحتۃ المحضۃ مع قطع النظر عن الشئون والاعتبارات والصفات والاسماء فافہم ۱۲

۴۵ غیر مرکب کہ شائبۂ ترکیب ہم ندارد ۱۲ مصحح سلمہ اللہ تعالیٰ

اصل — مکتوب چہل و ششم (٤٦) — ترجمہ از مصحح

فِی العُرُوجِ وَالنُّزُولِ اِلٰی حضرتِ مخدوم زادہ
خواجہ محمد سعید مُدَّظِلُّہُ العالی نُقِلَ
بِالمعنٰی نَحمَدُہٗ وَنَستَعِینُہٗ وَنُصَلِّی علٰی سیِّدِنا
وَمولانا وَشَفِیعِ ذُنُوبِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ
وَاَصحَابِہٖ + اِعلَمُوا اَنَّ اللّٰہَ سُبحَانَہٗ
وَتَعَالٰی اَظهَرَ عَلَیَّ اَنَّ فِی الکَائِنَاتِ
نُقطَۃً ھِیَ مَرکَزُ العَالَمِ الظِّلِّیِّ وَتِلکَ
النُّقطَۃُ اِجمَالٌ لِجَمِیعِ العَالَمِ وَالعَالَمُ
بِتَمَامِہٖ تَفصِیلٌ لِذٰلِکَ الاِجمَالِ وَتِلکَ
النُّقطَۃُ کَالشَّمسِ فِی الاِشرَاقِ بِہٖ یَتَنَوَّرُ
مَا فِی الاٰفَاقِ فَکُلُّ مَن یَّصِلُ اِلَیہِ الفَیضُ
مِنہُ سُبحَانَہٗ یَکُونُ بِتَوَسُّلِ تِلکَ
النُّقطَۃِ وَتِلکَ النُّقطَۃُ مُحَاذِیَۃٌ لِنُقطَۃِ
غَیبِ الھُوِیَّۃِ وَتِلکَ النُّقطَۃُ کَائِنَۃٌ فِی
مَرتَبَۃِ النُّزُولِ فَمَا لَم یَکُنِ النُّزُولُ فِی ھٰذِہِ
المَرتَبَۃِ مِنَ الھُبُوطِ وَالاَسفَلِیَّۃِ لَا یَکُونُ
العُرُوجُ اِلٰی تِلکَ المَرتَبَۃِ المُسَمَّاۃِ بِغَیبِ الھُوِیَّۃِ
وَھٰذَا النُّزُولُ فِی الدَّعوَۃِ وَالتَّکمِیلِ وَفِی

در عُروج و نُزول بحضرتِ مخدوم زادہ خواجہ محمد سعید
بلند سایہ اش ممدود باد و آین مکتوب ست کہ بالمعنٰی
منقول ست۔ حمد میگوئیم مر اورا سبحانہٗ و مددگاری
میخواہیم از حضرتِ وے عزّ اسمہٗ و درود میفرستیم
بر سرورِ ما و آقائے ما و شفیع گناہانِ ما محمد و بر
آل وے و یاران وے بدانید کہ ہر آئینہ خدائے پاک و
برتر برین فقیر منکشف ساخت کہ در کائنات
نقطہ ایست کہ مرکزِ عالمِ ظلّی ست و آن نقطہ اجمال
تمام عالم ست و عالم بتمامہ تفصیلِ آن اجمال ست
و آن نقطہ در رنگِ آفتاب ست در اشراق و بہان
نقطہ منوّر میگردد آنچہ در آفاق ست پس ہر
کس کہ ازو سبحانہٗ فیض میرسد بتوسّلِ آن
نقطہ میرسد و آن نقطہ بمحاذاتِ نقطۂ غیب
ہُویّت واقع ست و آن نقطہ در مرتبۂ نزول
کائن ست پس مادام کہ درین مرتبۂ ہبوط و
اسفلیّت نزول متحقّق نگردد عروج بآن مرتبہ
کہ مسمّٰی بغیبِ ہُویّت ست ہرگز میسّر نیاید و این
نزول از برائے دعوت و تکمیل و در وقتِ اتصاف

للدعوۃ — وفی ذلک

النُّزُولِ الَّذِي يَكُونُ بِمَرْتَبَةِ تِلْكَ النُّقْطَةِ يُتَخَيَّلُ كَأَنَّ التَّوَجُّهَ إِلَى الْعَالَمِ وَالظَّهْرَ إِلَيْهِ سُبْحَانَهُ وَظَهَرَ أَنَّ هٰذَا التَّوَجُّهَ إِلَى الْعَالَمِ وَالْإِنْقِطَاعَ عَنْهُ سُبْحَانَهُ إِنَّمَا هُوَ إِلَى الْمَوْتِ فَإِذَا جَاءَ وَقْتُ الْوِصَالِ انْعَكَسَ الْحَالُ فَفِي هٰذِهِ النَّشْأَةِ الْفِرَاقُ وَالشَّوْقُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ وَالْمُلَاقَاتُ إِنَّمَا يَكُونُ بَعْدَ الْمَوْتِ وَظَهَرَ مَعْنَى الْحَدِيثِ الْقُدْسِيِّ أَلَا طَالَ شَوْقُ الْأَبْرَارِ إِلَى لِقَائِي وَأَنَا إِلَيْهِمْ لَأَشَدُّ شَوْقًا وَاعْلَمْ أَنَّهُ مَعَ تَحَقُّقِ النُّزُولِ فِي هٰذِهِ الْمَرْتَبَةِ لَيْسَ بَيْنَ السَّالِكِ وَبَيْنَ اللهِ سُبْحَانَهُ حِجَابٌ بَلِ الْحُجُبُ كُلُّهَا مَفْقُودَةٌ وَلٰكِنَّ التَّوَجُّهَ إِلَيْهِ سُبْحَانَهُ مَفْقُودٌ بَلِ التَّوَجُّهُ يَكُونُ ثَمَّةَ بِتَمَامِهِ إِلَى الْخَلْقِ فَهٰذَا مَقَامُ الدَّعْوَةِ وَقَدْ يَقَعُ النُّزُولُ مِنْ تِلْكَ النُّقْطَةِ الَّتِي هِيَ مَرْكَزُ دَائِرَةِ الْعَالَمِ الظِّلِّي إِلَى النُّقْطَةِ الَّتِي هِيَ مَرْكَزُ دَائِرَةِ الْعَدَمِ وَهُوَ مَقَامُ الْكُفْرِ بِاللهِ تَعَالَى وَالْإِنْكَارِ عَنْهُ سُبْحَانَهُ وَعَنْ أَنْبِيَائِهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ وَسَلَّمَ وَعَنْ آيَاتِهِ وَيَقَعُ الْعُرُوجُ عَنْ تِلْكَ النُّقْطَةِ إِلَى مَرْكَزِ

باین نزول که بمرتبهٔ این نقطه واقع ست چنان متخیل گردد که گویا رو بعالم ست و پشت بحق سبحانه و معلوم گردید که این توجه بعالم و انقطاع از حق سبحانه صرف تا وقت موتست و چون بیاید وقت وصال منعکس گردد حال پس اندرین نشاه فراق و اشتیاق از طرفین ثابت ست و ملاقات بحصول نیانجامد مگر بعد از موت و ظاهر گشت معنی این حدیث قدسی یعنی آگاه شوید که بامتداد کشید اشتیاق ابرار بلقاء من و من بایشان البته مشتاق ترم و بدانکه با وجود تحقق نزول درین مرتبه نوعے از حجاب میان سالک و میان حق سبحانه متحقق نیست بلکه حجب تماما مرتفع اند ولیکن توجه بحق سبحانه مفقود ست بلکه اینجا توجه بتمامه بخلق ست چه این مقام مقام دعوتست و گاہے ازین نقطه که مرکز دائرهٔ عالم ظلی ست نزول واقع شود به نقطه که مرکز دائرهٔ عدم ست و این مقام مقام کفرست بحق تعالی و مقام انکارست از وے سبحانه و از انبیاء وے صلی اللہ تعالی علیہم وسلم و از آیات وے تعالی و عروج واقع شود ازین نقطه به نقطه که

دائرۃِ الاصلِ التی ھی دائرۃُ مقاماتِ الانبیاءِ علیہم السلام وتلک النقطۃُ التی ذکرناھا ظلمانیۃٌ غایۃَ الظلمۃِ فالنزولُ فی ذلک المقامِ لتنویرہٖ واشراقہٖ امرٌ عظیمُ القدرِ ومقابلُھا نقطۃُ الاسلامِ وھی النقطۃُ التی یقعُ العروجُ الیہا بعد ھذا النزولِ الظلمانیِ ومصباحُ تلک النقطۃِ الظلمانیِ کلمۃُ لا الٰہ الا اللّٰہُ - والسلامُ	مرکزِ دائرہ اصل ست کہ دائرہ مقاماتِ انبیاست علیہم السلام وآن نقطہ کہ ذکر کردہ ایم ظلمانی ست در غایتِ ظلمت پس نزول باین مقام بقصدِ تنویر واشراقِ آن امریست عظیم الشان ومقابلِ آن نقطہ نقطۂ اسلام ست وآن نقطہ ایست کہ بعد ازین نزولِ ظلمانی عروج بآن واقع شود ومصباحِ این نقطۂ ظلمانی کلمۂ توحید ست لا الٰہ الا اللّٰہُ - والسلام

مکتوب (۴۷) چہل وہفتم

بسلطانِ وقت مدّ ظلہ، در اسرارِ دعا ومدحتِ علما وصلحا کمترین دعا گویان احمد بعرضِ باریافتگانِ معلّٰی درگاہ وخادمانِ والا بارگاہ میرساند واظہارِ شکستگی ونیازمندی مینماید و شکرِ نعمتِ امن وامانے کہ بدولت واقبالِ بندگان شاملِ حالِ عوام وخواص ست بجامے آرد ودر اوقاتِ رجا وآوانِ مظنّۂ اجابتِ دعا وزمانِ اجتماعِ فقرا فتح ونصرتِ عسکرِ ظفر قرین میخواہد زیرا کہ ع ہر کسے را بہرِ کارے ساختند + کہ عبث در کارخانۂ خداوندی ممنوع ست کاریکہ بلشکرِ غزا وجہاد مربوط ساختہ اند تقویت وتائید پایۂ دولتِ قاہرۂ سلطنت ست کہ ترویجِ شریعتِ غرا منوط بآن ست کہ الشرعُ تحتَ السیفِ گفتہ اند وہمین کارِ جلیل الاعتبار نیز مربوط بلشکرِ دعاست کہ اربابِ فقر واصحابِ بلااند چہ فتح ونصرت دو قسمے ست کہ آنرا مربوط باسباب ساختہ اند وآن صورتِ فتح ونصرت ست کہ تعلق بلشکرِ غزا دارد وقسمِ دیگر حقیقتِ فتح ونصرت ست کہ از نزدِ مسببِ الاسباب ست وکریمۂ وما النصرُ الا من عندِ اللّٰہِ اشارت

ف۱ یعنی مرکز دائرہ عدم ۱۲
ف۲ بقصد ... بآن مقام وثبات وقرار دران بیان ۱۲
ف۳ ... بطلب وستایش ۱۲
ف۴ وقت غزا یعنی بادشمن دین جنگ کردن و وقت جہاد ... بالکفار کارزار کردن ۱۲
مصراع

با آن ست تعلّق بلشکرِ دُعا دارد و بس لشکرِ دُعا بواسطهٔ ذلّ و انکسار خود از لشکرِ غزا سبقت نمود و از
سبب بسببِ دلالت فرموده بُردند شکستگان ازین میدان گوی ✦ و ایضاً دُعا ردّ قضا مینماید
چنانچه مُخبرِ صادق فرموده علیه و علی اٰله الصّلوٰة والسّلام لا یرُدُّ القضاءَ الّا الدُّعاءُ و سیف
و جهاد این قدرت ندارد که ردّ قضا نماید پس لشکرِ دُعا باوجودِ ضعف و شکستگی بقوت تر آمد از لشکرِ
غزا و نیز لشکرِ دُعا همچون روح ست مر لشکرِ غزا را و لشکرِ غزا قالب ست مر او را پس لشکرِ غزا را از
لشکرِ دُعا چاره نبود که قالبِ بے روح قابلِ تائید و نصرت نباشد ازینجاست که گفته اند کان رسُول
اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و اٰله وسلّم یستفتح بصعالیك المهاجرین یعنی پیغمبر خدا طلب فتح و نصرت
میفرمود بتوسّل فقرائے مهاجرین باوجودِ لشکرِ غزا و استیلائے محاربان پس فقرا که لشکرِ دُعا اند باوجودِ
خواری و زاری و بے اعتباری که الفقر سواد الوجه فی الدّارین گفته اند در روزگار بکار مے آیند و
بااین بے اعتباری اعتبار پیدا میکنند و از همگنان و همکاران پیش قدم میگردند مُخبرِ صادق فرموده
علیه من الصّلوات اتمّها که فردائے قیامت خونِ شُهدا را باسیاهیِ عُلما وزن کنند پلّهٔ آن سیاهی
راجح آید سبحان اللّٰه و بحمده این سیاهی و این سیاه روئی باعثِ عزّت و سرخروئی ایشان گشت
و پایهٔ ایشان را از حضیض باوج رسانید بے ؎ بتاریکی درون آبِ حیاتست ✦ شاعرے گوید ؎
غلامِ خویشتنم خواند لاله رُخسارے ✦ سیاه روئی من کرد عاقبت کارے ✦ هرچند این کمترین
شایانِ آن نیست که خود را در عدادِ لشکرِ دُعا داخل سازد لیکن بمجرّد اسمِ فقر و احتمالِ اجابتِ دُعا
خود را از دُعائے دولتِ قاهره فارغ نمیدارد و بلسانِ حال و قال بدُعا و فاتحه سلامت رطبُ
اللّسان میباشد ربّنا تقبّل منّا انّك انت السّمیع العلیم ✦

مکتوب (۴۸) چهل و هشتم

بحضرت مخدوم زاده خواجه محمد سعید مدّ ظلّه العالی در سرّ اقربیّت او تعالی و بیان آنکه انکشاف

کُنہِ ذات بعلمِ حضوری ست بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیۡنَ اصۡطَفٰی معاملۂ اقربیتِ او تعالی بعلمِ حضوری مربوط ست کہ تعلّق باصلِ معلوم دارد نہ بظلّے از ازظلالِ معلوم وبصورتے از صُوَرِ آن کہ نصیب علمِ حصولیست پس علمِ حصولی فی الحقیقت علم بنفسِ شے نباشد بلکہ علم بصورتے از صُوَرِ آن شے باشد ونسبت بنفسِ آن شے جہلِ متحقق بود سُبۡحَانَ اللّٰہِ جہل بشے را علم بآن شے گفتہ اند تا آنکہ صورت وظلِّ شے را عینِ شے تصوّر نمودہ علمِ صورتِ شے را علمِ شے دانستہ اند وآن ممنوع ست ودعوی عینیّت غیر مسموع زیراکہ شے وصورتِ شے بایکدیگر نسبتِ اثنینیت دارند وہر جاکہ نسبتِ اثنینیّت ثابت ست تغایر لازم اَلۡاِثۡنَانِ مُتَغَایِرَانِ قضیۂ مقررۂ ارباب معقول ست وایضاً علم بصورتِ شے چگونہ مستلزم علمِ شے کَمَا ہُوَ بُوَد صورتِ شے تمثالِ ظاہرِ شے ست کہ تلبّس باحکامِ مرآت نمودہ ظہور پیدا کردہ است وبسا از دقائق واسرارِ شے ست کہ درصورت نامے ونشانے ازآنہا نیست ؎ گر مصوّر صورتِ آن دلستان خواہد کشید ✦ حیرتے دارم کہ نازش را چسان خواہد کشید ✦ کاش ظاہرِ شے بصرافتِ خود درصورتِ شے ظاہر شود وباطن موقوف ہرگاہ ظاہرِ شے رنگ محلّ ومرآت را تلبّس نمودہ بصورتِ شے ظہور نماید یقین ست کہ ظاہر بصرافتِ خود نمیماند بلکہ ہیئتے دیگر پیدا میکند پس صورت چنانچہ از باطنِ شے محروم ست از ظاہرِ شے نیز محروم بود پس ناچار علمِ آن صورت مستلزمِ علمِ آن شے کَمَا ہُوَ نباشد بالجملہ معلوم فی الحقیقت آنست کہ در ذہن کائن باشد ودر ذہن چون صورت کائن ست معلوم ہم ہمان صورت باشد وصورت راہرگاہ باشے نسبتِ تغایر پیدا شد علمِ صورت مستلزمِ علمِ شے کَمَا ہُوَ نگشت علمِ حضوری ست کہ حاضر مُدرَک آنجا نفسِ شے ست وظلّے وصورتے درمیان متخلّل نگشتہ است پس معلوم درین علم نفسِ شے بود نہ صورتے از صُوَرِ آن شے پس علمِ حضوری اشرف بود بلکہ علم ہمان باشد وبس وماسوے آن کہ علمِ حصولی بود جہل باشد کہ بصورتِ علم خود را وانمودہ است جہلِ مرکب ست کہ جہل خود را علم میدانند ونمیدانند کہ نمیدانند پس علمِ حصولی را بذات وصفاتِ

واجبی تعالیٰ وتقدس راه نبود وذات وصفات واجبی تعالیٰ وتقدس باین علم معلوم نباشند
چه این علم فی الحقیقت علم بصورت معلوم ست نه بنفس معلوم چنانچه گذشت وصورت را در ان
حضرت جل سلطانه راہے نیست تا علم صورت را علم اصل صورت نموده آید هرچند بعضے گفته اند
که حق را جل سلطانه مثل نیست اما مثال هست لیکن این صورت مثالی اگر ثابت شود غیر صورت
ذهنی ست که بعلم تعلق دارد و تواند بود که در مثال که اوسع مخلوقات ست صورت کائن باشد و در ذهن
ثابت نبود حدیث قدسی لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن
مخصوص بقلب بنده مومن ست که معامله او از سائر ناس جداست که بفنا وبقا مشرف گشته است
واز حصول وارسته بحضور پیوسته است آنجا اگر گنجایش ست باعتبار حضور ست نه باعتبار حصول
در کدام آئینه در آید او * باید دانست که در علم حضوری اتحاد عالم ومعلوم ست پس زوال این علم
از عالم روا نبود که معلوم نفس وی است که از وے منفک نیست بلکه علم هم در انجا عین عالم ست وعین
معلوم انفکاک چه گنجایش دارد و باید دانست که در علم حضوری چون معلوم نفس شے ست نه صورت و
ناچار معلوم در انجا چنانچه هست منکشف میگردد و گاهی در علم میدر آید بلکه معلوم میگردد چه کنه شے عبارت از نفس شے ست و چون
جمیع وجوه واعتبارات ساقط شد نفس ذات ماند که حاضر مدرکه است کنه آن معلوم گشت بخلاف علم حصولی
که معلوم در انجا وجوه واعتبارات شے ست که صور واشباح شے اند نه نفس شے چنانچه گذشت پس
معلوم در انجا کنه شے نبود وشے بکنه معلوم نگردد غایة ما فی الباب در علم حصولی هم انکشاف شے
وهم درک شے ودر علم حضوری انکشاف شے هست اما درک شے نیست پس کنه معلوم منکشف گردد اما
مدرک نشود پوشیده نماند که چون علم حضوری نسبت بذات واجبی جل سلطانه ثابت گشت کما مر
لازم آمد که کنه ذات واجبی جل سلطانه منکشف گردد وذات واجب تعالیٰ کما هو معلوم شود واین
خلاف مقرر علماست گوئیم که این علم حضوری که بذات واجب تعالیٰ تعلق گرفته است در رنگ رویت
ست که نسبت بواجب تعالیٰ اثبات میکنند که انکشاف آنجاست ودرک مفقود ست درین علم هم انکشاف

باشد و درک مفقود بود ہرگاہ رویت بذاتِ واجب تعالیٰ تعلق کند علم چرا تعلق نکند کہ از رویت الطف ست محذور در ادراک ست کہ مستلزم احاطہ است نہ در انکشاف لَا تُدْرِکُہُ الْاَبْصَارُ فرمود نفرمود لَا تَرَاہُ الْاَبْصَارُ سوال چون درک حاصل نشود انکشاف بچہ کار آید گویم مقصود از انکشاف التذاذ ذاتی ست کہ حاصل ست درک بود یا نبود سوال انکشاف بے درک چگونہ مستلزم التذاذ باشد جواب علم بانکشاف کافی ست در التذاذ درک باشد یا نباشد یا آنکہ گویم درک در ان موطن نیز حاصل ست اما مجہول الکیفیۃ درک کہ منفی ست وَاللّٰہُ سُبْحَانَہٗ اَعْلَمُ ہمان ست کہ کیفیت آن در علم در آید و احاطۂ معلوم نماید لَا یُحِیْطُوْنَ بِہٖ عِلْمًا کہ مناسب علم حصولی ست اگر درک در علم حضوری نبود در علم حصولی از کجا آید کہ در ظل آنچہ ہست از مرتبۂ اصل مستفاد ست لیکن درک در اصل مجہول الکیفیۃ ست و در ظل معلوم الکیفیۃ ست

مکتوب (۴۹) چہل و نہم

بجناب حضرت میر محمد نعمان ورود یافتہ در آنکہ علم حضوری کہ عارف را بخود بود با و تعالیٰ تعلق گیرد

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی باید دانست کہ علم حصولی نسبت بآفاق ست و علم حضوری نسبت بانفس و چون معاملۂ اقربیت او تعالیٰ بعارف تام المعرفۃ رو دہد و بآن مقام عالی متحلی گردد این انفس در حق او حکم آفاق پیدا میکند و علم حضوری آن بعلم حصولی متبدل میگردد درین وقت اقربیت او سبحانہ حکم انفس پیدا میکند و علم حضوری کہ اولاً بانفس تعلق داشت بآن اقربیت تعلق پیدا میکند نہ بآن معنی کہ خود را عین واجب داند تعالیٰ و علمیکہ متعلق بنفس اوست بعینہ متعلق بواجب انگارد سبحانہ این خود معاملۂ توحید ست و بمقامات قرب تعلق دارد کہ نہایت قرب اتحاد ست اقربیت دیگر ست و کار و بار آن دیگر از اتحاد باید گذشت و با ثنینیت باید آمد تا اقربیت متصور شود قاصرے از لفظ اثنینیت در توہم نہ افتد و اتحاد را فوق آن نداند اثنینیتے کہ دون اتحاد ست مقام عوام کالانعام ست و این اثنینیت کہ ہزاران مزیت بر اتحاد دارد مقام انبیاء کرام ست علیہم الصلوات و التسلیمات

چنانچہ صحوے کہ دون سکر ست حالِ عوام ست و صحویکہ بعد از سکر ست مقامِ خواص بلکہ اخص خواص و چنانچہ
اسلام کہ پیش از کفرِ طریقت ست اسلام عوام اہل اسلام ست و اسلامیکہ بعد از کفرِ طریقت ست اسلامِ اخص
الخواص ست عجائبِ معاملہ است ہرچند عارف خود را واجب نداند تعالیٰ اما علم حضوری کہ بنفسِ عارف
تعلق داشت بواجب تعالیٰ تعلق پیدا میکند و علم بنفس او کہ حضوری بود علم حصولی میگردد ع
در عشق چنین بوالعجبیہا باشد عقلِ عقیل پے باین دقیقہ نبرد بلکہ راجع بجمع ضدین سازد عارفے گوید
عرفت ربی بجمع الاضداد۔ ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا والسلام علی من اتبع الھدیٰ

مکتوب پنجاہم (۵۰)

بقاضی نصر اللہ ورود یافتہ در فرق میان استدلال علماء راسخین و استدلال ارباب ظاہر از اثر بموثر +
استدلال از اثر بموثر و از مخلوق بخالق جل سلطانہ ہم کارِ علماء ظواہر ست و ہم کار علماء راسخین کہ
کُمّل ورثہ انبیا اند علیہم الصلوات والتحیات علماء ظواہر از علم بوجود مخلوق علم بوجود خالق پیدا
میکنند و وجودِ اثر را دلیل بر وجود موثر ساختہ ایمانے و یقینے بوجود موثر حاصل مینمایند و علماء راسخین
کہ درجات کمالاتِ ولایت را قطع کردہ بمقامِ دعوت کہ خاصہ انبیا ست بالاصالۃ علیہم الصلوات و
التسلیمات رسیدہ اند نیز بعد از حصولِ تجلیات و مشاہدات استدلال از اثر بموثر مینمایند و ایمانے از ین راہ
نیز بموثر حقیقی پیدا میکنند چہ در آخر کار دانستہ اند کہ ہرچہ مشہود و متجلی شدہ بود ظلے از ظلال مطلوب
بودہ کہ شایان نفی و مستحق عدم ایمان ست و یقین کردہ اند کہ ایمان بہ بیچون بے استدلال درین موطن
میسر نیست ناچار رو باستدلال مے آرند و مطلوب را بے حیلولۃ ظلال طلب مے نمایند و چون این بزرگواران
رشتہ محبت با آنجناب قدس قوی دارند و ماسوا را فدائے محبت مطلوب حقیقی ساختہ اند ناچار بحکم
المرء مع من احب از راہ استدلال بمطلوب حقیقی میرسند و از تنگنائے تجلیات و ظہورات کہ مشوب ظلال
ست وارستہ باصل الاصل مے پیوندند مقامے کہ آنجا علم علماء ظواہر میرسد این بزرگواران بقلاب محبت

منجذب گشته خود ها میرسند و اتصال بیچونے پیدا میکنند این فرق از راهِ محبّت و عدمِ محبت آمد هر که محب ست و از غیرِ محبوب گسسته است بمحبوب مے پیوندد و هر که این محبّت ندارد بعلم کفایت میکند و آن را مغتنم میداند بلکه جائیکه آن بزرگواران خود ها میرسند علمِ ایشان هم بآنجا نرسد نهایتِ علم بر تقدیرِ صحت تا دهلیزِ مطلوب ست و آنکه وصلِ مطلوب ست با مطلوب معیّت هیچ دقیقه را نمیگزارد که نصیب و اصل نشود بزرگے گوید ع بنده با حق همچو شیر و شکر ست وَ لِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی بنده باید شد و از بندگیِ ماسوائے باید رست وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْمُوَفِّقُ +

مکتوب (۵۱) پنجاه و یکم

بملا شیر محمد لاهوری وُرود یافته در فرق میان تصدیق قلب و یقینِ آن اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی **سوال** بعضے از محققانِ متکلمین که حقیقتِ ایمان گرویدنِ دل گفته اند بمؤمن به معنے آن چیست و گرویدن عبارت از نفسِ تصدیق و یقینِ قلب ست بمؤمن به یا امرِ زائد ست بر نفسِ تصدیق و یقینِ دل بآن مصدق به **جواب** گرویدنِ دل ورائے یقینِ دل ست هر چند ورائے تصدیق نیست لیکن متفرع ست بران یقین بعد از حصولِ یقینِ دل را از دو حالت خلو نبود تسلیم و انقیاد بود بمؤمن به یا جحود و انکار بآن و علامتِ تسلیم و انقیاد رضائے قلب ست بمؤمن به و انشراحِ صدر ست بآن و علامتِ جحود و انکار کراهتِ قلب ست بمصدّق به و تنگیِ سینه است بآن قال اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی فَمَنْ یُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ یَّهْدِیَهٗ یَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ وَمَنْ یُّرِدْ اَنْ یُّضِلَّهٗ یَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَیِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا یَصَّعَّدُ فِی السَّمَآءِ كَذٰلِكَ یَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَی الَّذِیْنَ لَا یُؤْمِنُوْنَ و حصولِ تسلیم و انقیاد مر قلب را بمؤمن به بعد از حصول تصدیق و یقین بآن بمحض موهبتِ الٰهی ست جَلَّ سُلْطَانُهٗ و بصرفِ کرمِ نامتناهیِ اوست تعالیٰ از ینجاست که ایمان را موهبتِ الٰهی گفته اند جَلَّ شَانُهٗ و منشاءِ جحود و انکار بعد از حصولِ تصدیق و یقین بمصدّق به رسوخ و تمکّنِ صفاتِ ردیهٔ نفس

اما رہ است کہ محبتِ جاہ و علو و ریاستِ خود مجبول ست و بعدمِ قبولِ تبعیّت و تقلیدِ دیگرے مطبوع
میخواہد کہ ہمہ اورا تصدیق نمایند و گروند و او تقلید و تبعیّتِ دیگرے نکند و تسلیم و انقیادِ احدے نماید
وَمَا ظَلَمَهُمُ اللهُ وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۔ اللہ تعالیٰ جمعے را بمحض فضل و کرمِ خویش ازین
مرضِ جبلّی برآوردہ بہ تسلیم و انقیاد و تقلیدِ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کہ ہداۃ صراطِ مستقیم
اند مشرّف ساخت و موعود بجنّاتِ نعیم گردانید کہ دارِ رضائے اوست تعالیٰ و گروہے را بطورِ آنہا
گذاشت و بقہر و جبر ازان رذائلِ طبعی نہ برآورد و باین دولت نکشید لیکن دربیانِ صراطِ مستقیم و در
ابشار و انذار مصدّق و مکذّب و مطیع و عاصی بارسالِ رُسُل و انزالِ کُتُب ابلاغِ مبین فرمود و
حجّت را بر فریقین درست نمود ۔

مکتوب پنجاہ و دوم (۵۲)

بفقیر محمد ہاشم کشمی در فنائے قلب و نفس و زوالِ علمِ حصولی و حضوری ورود یافتہ فنا عبارت از
نسیانِ ما سوائے حق ست سبحانہ و ما سوی دو قسم ست آفاق و انفس نسیانِ آفاق عبارت از
زوالِ علمِ حصولی ست نسبت بآفاق و نسیانِ انفس عبارت از زوالِ علمِ حضوری ست نسبت بانفس
چہ علمِ حصولی بآفاق تعلّق دارد و علمِ حضوری بانفس زوالِ علمِ حصولی اشیا مطلقاً ہر چند تعسّر دارد کہ
نصیبِ اولیاست اما زوالِ علمِ حضوری مطلقاً بسیار متعسّر ست و نصیبِ کُمّلِ کُمّل ست از اولیا
نزدیک ست کہ تجویزِ آن بلکہ تصویرِ آن بر اکثر عقلا محال نماید و عدمِ حضورِ مُدرِک را بر مُدرَک سفسطہ
انگارند چہ حضورِ شے بر نفسِ شے ضروری ست نزدِ شان پس زوالِ علمِ حضوری نزدِ ایشان اگرچہ یک لحظہ
باشد مجوّز نبود فکیف کہ زوالِ این علم مطلقاً شود بحیثُ لا یعود ابداً و نسیانِ اول کہ نسبت بعلمِ حصولی
ست بفنائے قلب تعلّق دارد و نسیانِ ثانی کہ نسبت بعلمِ حضوری ست مستلزمِ فنائے نفس ست
کہ اتم و اکمل ست و حقیقتِ فنا درین موطن است و فناءِ اول کالصورۃ ست مر این فنا را و کالظل ست

مراد آنچه علم حصولی فی الحقیقۃ ظلِ علمِ حضوری ست پس ناچار فنائے آن ظل فنائے این بود و بحصول این فنا نفس در مقامِ اطمینان مے آید و از حق جلّ وعلا راضی و مرضی میگردد و بعد از بقا و رجوع معامله تکمیل و ارشاد با و تعلق میگیرد و جہاد و غزا او را میسر میگردد بالطبائع مختلفه عناصر اربعه که ارکان بدن اند و هر یکے تقاضائے امرے از امور مینماید و خواهش شے از اشیا میکند و هیچ یکے از لطائف بدن را این دولت میسر نیست آوست که انانیت ابلیسی را که ناشی از عنصر ناریست بسیاست باصلاح مے آرد و قوتِ شهویه و غضبیه و سایر اوصافِ ذمیمه که بهائم و سایر حیوانات را دران شرکت ست بحسن تربیت باعتدال مے آرد سبحان الله لطیفه که بدترین لطائف بوده است بهترین اینها میگردد قال علیه وعلی اٰله الصلوٰة والسلام خیارکم فی الجاهلیة خیارکم فی الاسلام اذا فقهوا تنبیه علامت نسیان ماسوے از قلب عدم خطورِ ماسوے ست در قلب بحیثیتے که اگر بتکلف اخطارِ ماسوے نمایند خطور نکند بلکه قلب قبول آن ننماید و علامتِ زوالِ علمِ حضوری نفس عالم انتفاء عالم ست بالکل عیناً و اثراً تا زوال علم و معلوم از وے متصور شود چه علم و معلوم دران موطن نفس عالم ست تا نفس عالم زوال نپذیرد علم و معلوم منتفی نگردد و فنائے اول فنائے آفاق ست و فنائے ثانی فنائے انفس که حقیقت فنا ست ٭

مکتوب (۵۳) پنجاه و سیوم

بحضرت

الی حضرت مخدوم زاده خواجه محمد معصوم مدظله فی زوال العین والاثر وجوداً و شهوداً و بیان ذلك ٭ بسم الله الرحمٰن الرحیم قال الله تبارك وتعالیٰ هل اتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن شیئاً مذکوراً ٥ بلی یا رب قد اتی علی الانسان

بحضرت مخدوم زاده خواجه محمد معصوم سایه اش دراز باد در زوالِ عین و اثر وجوداً و شهوداً و بیان آن ٭ بنام خدائے بخشاینده مهربان فرمود خدائے بسیار بابرکت و برتر هر آئینه آمده است بر آدمی مدتے از زمان که نبود چیزے ذکر کرده شده بلے اے پروردگار من هر آئینه آمده است بر آدمی

قال صلی الله علیه وآله وسلم الناس معادن کمعادن الذهب والفضة خیارهم فی الجاهلیة خیارهم فی الاسلام اذا فقهوا رواه مسلم یعنی مردمان کانها اند مانند کانهائے طلا و نقره یعنی متفاوت اند در مکارم اخلاق و محاسن صفات نیکان آدمیان در جاهلیت نیکان ایشان اند در اسلام وقتیکه فقیه و عالم در دین بشوند

ارجعی الی ربك راضیة مرضیة ۱۲ بهیقیة

النفس المطمئنة الله تعالیٰ یا ایتها ۱۲ قال

ظل فنائے علم حضوری یعنی پس فنائے علم حصولی ۱۲

التفسیر والتقریب جمیعاً ای اتی علی الانسان قبل زمان قریب

حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُوْرًا لَا عَيْنًا
وَّلَا اَثَرًا وَّلَا شُهُوْدًا وَّلَا وُجُوْدًا ثُمَّ يَصِيْرُ
بَعْدَ ذٰلِكَ اِنْ شِئْتَ حَيًّا بِحَيٰوتِكَ وَبَاقِيًا
بِبَقَآئِكَ وَمُتَخَلِّقًا بِاَخْلَاقِكَ بَلْ صَارَ بَاقِيًا
بِكَ بِفَضْلِكَ فِيْ عَيْنِ الْفَنَآءِ وَفَانِيًا فِيْكَ
فِيْ عَيْنِ الْبَقَآءِ لِتَلَازُمٍ بَيْنَهُمَا وَحُصُوْلِ
كَمَالِ كُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا بِوُجُوْدِ الْاٰخَرِ مَثَلُهٗ
مَثَلُ اِنْسَانٍ اُلْقِيَ فِيْ مَعْدِنِ الْمِلْحِ حَتّٰى صَارَ
شَيْئًا فَشَيْئًا مُّنْصَبِغًا بِاَحْكَامِ الْمِلْحِ اِلٰى اَنْ صَارَ
كُلُّهٗ مِلْحًا مَا بَقِيَ مِنْهُ عَيْنٌ وَّلَا اَثَرٌ فَلَا جَرَمَ
اُبِيْحَ قَتْلُهٗ وَقَطْعُهٗ وَحَلَّ اَكْلُهٗ وَبَيْعُهٗ وَشِرَآؤُهٗ
وَلَوْ بَقِيَ مِنْهُ عَيْنٌ اَوْ اَثَرٌ لَمَا جَازَ ذٰلِكَ وَنِعْمَ
مَا قَالَ فِي الشِّعْرِ الْفَارِسِيِّ ـــه سگے کاندر نمکزار
او فتد گم گردد اندر وے + من این دریائے پُرشور از
نمک کمتر نمیدانم + فَاِنْ قُلْتَ اِنَّكَ قَدْ
كَتَبْتَ فِي الْمَكَاتِيْبِ وَالرَّسَآئِلِ اَنَّ زَوَالَ الْعَيْنِ
وَالْاَثَرِ اِنَّمَا يَكُوْنُ شُهُوْدِيًّا لَا وُجُوْدِيًّا
لِاسْتِلْزَامِهِ الْاِلْحَادَ وَالزَّنْدَقَةَ وَرَفْعَ
الْاِثْنَيْنِيَّةِ الثَّابِتَةِ بَيْنَ الْعُبُوْدِيَّةِ وَالرُّبُوْبِيَّةِ
فَمَا مَعْنٰى زَوَالِ الْعَيْنِ وَالْاَثَرِ فِي الْوُجُوْدِ اَيْضًا هٰهُنَا

مُدّتے از زمان کہ نبود چیزے ذکر کردہ شدہ نہ از
راہِ عین و نہ از راہِ اثر نہ از روئے شہود و نہ از روئے
وُجود پستر بعد ازین اگر خواستی زندہ میگردد بحیوۃ
تو و باقی میباشد ببقاء تو و متخلق میشود باخلاق تو
بلکہ از فضلِ تو در عینِ فنا تو باقی گشت و در عینِ
بقا در تو فانی گردید بسببِ تلازم میانِ شان و
حُصولِ کمالِ ہر یک از یشان بوجودِ دیگر داستان
آن داستانِ انسان ست کہ در نمکسار در افگندہ شد
تا وقتیکہ شیئاً فشیئاً باحکامِ نمک منصبغ گردید
حتے کہ بتمامہ نمک شد نہ عینش باقی ماند و نہ اثرش
ازینجاست کہ قتل و قطعش مباح گشت و خوردن و
فروختن و خریدنش حلال و اگر از وے عین یا اثر
باقی ماندے چیزے ازینہا جائز نگشتے و چہ خوش
گفتہ است در شعر فارسی ـــه سگے کاندر الخ
اگر گوئی ہر آئینہ تو در مکاتیب و رسائل خود نوشتہ
کہ زوالِ عین و اثر ہمین شہودی باشد و بس نہ
وُجودی کہ آن مستلزم الحاد و زندقہ است
و رفع اثنینیت ثابتہ است میانِ عبودیت
و ربوبیت پس درینجا معنے زوالِ عین
و اثر در وُجود ہم چیست

قلت انصباغ الشئ بالشئ بحيث يصير احدهما
منخلعا عن احكامه ومنصبغا باحكام
الآخر لا يوجب رفع الاثنينية عنهما حتى
يكون الحادا او زندقة فان الانسان الملقى
فى معدن الملح ما اتحد مع الملح وما زال
اثنينيته بل حصل له من جوار الملح وسلطانه
فناء عن نفسه وعن صفاته وبقاء بالملح
واحكامه مع بقاء الاثنينية غاية ما فى
الباب هذه الاثنينية شبيهة باثنينية
الظل مع الاصل لا استقلال لها وتلك الاثنينية
الزائلة لها نوع الاستقلال فى نظر العوام
فالاثنينية باقية بعد فلا الحاد ولا زندقة
واما منعى فى الكتب والرسائل عن الزوال
الوجودى فمحمول على قصور فهم العوام
فانهم يفهمون منه رفع الاثنينية
ويقعون فى الالحاد والزندقة تعالى الله
عما يقول الظالمون علوا كبيرا بقى ان
الشبح الذى بقى من ذلك الانسان بعد
صيرورته ملحا حكميا هو فى الحقيقة صورة
الملح الذى انصبغ ذلك الانسان بصبغه

گویم انصباغ شے بشے بنہجیکہ یکے ازینہا از احکام
خود منخلع گردد و باحکام دیگر منصبغ شود رفع
اثنینیت اینہا واجب نمیگرداند تا الحاد شود و
زندقہ چہ انسان در افگندہ شدہ در کان نمک
بہ نمک متحد نشدہ و اثنینیتش ہم زائل نگشتہ
بلکہ حاصل شد مراو را از جوار ملح و سلطان آن فنا
از نفس خود و صفات خود و بقا بملح و احکام ملح
باوجود بقاء اثنینیت غایۃ ما فی الباب این
اثنینیت شبیہ ست باثنینیت ظل مع الاصل
نیست مراو را استقلالے اما اثنینیت زائلہ پیس
ثابت ست مراو را نوعے از استقلال در نظر عوام
وچون اثنینیت تاحال باقی ست پس اینجا
نہ الحاد ست نہ زندقہ ۔ ھذا ۔ واما باز داشتن
من در کتب و رسائل از زوال وجودی پس
مبنی ست بر قصور فہم عوام زیراکہ ہر آئینہ ایشان
ازان رفع اثنینیت مے فہمند و در الحاد و زندقہ
مے افتند ۔ برترست خدا بسیار برتر ازانچہ ظالمان
میگویند ۔ باقی ماند اینکہ شبحیکہ ازان انسان بعد
گردیدنش ملح حکمی باقی ماندہ است آن در حقیقت
صورت ملح ست کہ آن انسان بصبغ آن منصبغ

٣٠ مصدر بمعنی انصاف ... الی الفاعل

٣١ قوله بقی الخ ... ان شبح انسان ... بل الی الآن باقی

لاصورة الانسان الا انه قيس ذلك الملح
الحكمي بمقياس شبح ذلك الانسان وصور
بصورته لا انه بقي شبح الانسان فبقي
اثره **تنبيه** زوال الشبح في الملح الذي قيس
بمقياس صورة الانسان ممكن بل واقع
واما ما نحن بصدده فليس كذلك فلله
المثل الاعلى فهو سبحانه لا يتحد مع شئ
ولا يتحد معه شئ ولا يتصل بالاشياء و
لا ينفصل عن الاشياء والاشياء
ايضا غير متصلة به سبحانه ولا تنفصل
عنه سبحان من لا يتغير بذاته ولا
بصفاته ولا في اسمائه بحدوث الاكوان
فهو سبحانه الان كما كان على صرافة التنزيه
والتقديس فهو تعالى قريب من العالم ومع العالم
بالقرب والمعية المجهولتين كيفيتهما لا كقرب
الجسم مع الجسم ولا كقرب الجسم مع العرض
بالجملة صفات الامكان وسمات الحدوث كلها
مسلوبة عن جناب قدسه عروج الاولياء
لا يزيد في قربه سبحانه للعبد ووصول الاصفياء
لا يحصل اتصاله مع الله والفناء والبقاء احوال

نه صورت انسان مگر آنکه آن ملح حکمی مقدرست
بمقدار شبح آن انسان ومصورست بصورت آن
نه آنکه باقی مانده ست شبح آن انسان پس باقی
مانده ست اثر آن **تنبیه**. زوال شبح از ملحیکه
مقدرست بمقدار صورت انسان ممکن ست
بلکه واقع واما ما نحن بصدده پس نه چنین ست
که مر خدای راست صفت برتر پس او سبحانه
بچیزی متحد نگردد ونه چیزی با او متحد شود ونه
متصل باشد باشیا ونه منفصل بود از اشیا واشیا
هم نه متصل اند باو سبحانه ونه منفصل اند ازو تعالی
منزه است آنکه بحدوث محدثات متغیر نگردد
نه در ذات ونه در صفات ونه در اسما پس او سبحانه
چنانکه بود الحال هم بر همان صرافت تنزیه و
تقدیس خودست واو سبحانه قریب بعالم ست
وباعالم اما بقرب ومعیت مجهول الکیف نه در رنگ
قرب جسم بجسم ونه در رنگ قرب جسم بعرض بالجمله
صفات امکان وسمات حدوث بتمامها از جناب
قدس وی مسلوب اند عروج اولیا در قرب او
سبحانه بعبد چیزی نیفزاید ووصول اصفیا
محصل اتصال او بحق نگردد وفنا وبقا احوال اند

۴۰ فکیف فلا یتغیر بزوال الاکوان ایضا فافهم

۵۰ جواب سوال لعفرت ۱۲ مصلحه سلمہ اللہ تعالی

للعرفاء غير ما فهمها العقلاء وزوال العين
والاثر له معنى لا يفهمه الا من رزقه ذلك
كما سيجيء تحقيقه فاستمع كلام هذه
الطائفة بحسن الظن والقبول ولا تتهم
منه مدلوله الظاهر ومعناه المطابقي
فانه ربما تغلط فيه غلطا فاحشا فتضل
وتضل والله سبحانه الموفق الملهم
للصواب فان قلت قد جوزت زوال العين
والاثر من الانسان فما تقول فيما جاء
في القران المجيد في شان خاتم الرسل
عليه وعليهم الصلوات والتسليمات
قل انما انا بشر مثلكم يوحى الي وما
جاء في حديث النبي على مصدره الصلوة
والسلام انما انا بشر مثلكم
اغضب كما يغضب البشر وليس هذا
الا لبقاء الاثر من الانسانية قلت
ليس كذلك ولا دلالة له على
بقاء الاثر الا انه لما اريد ارجاع
الانسان الكامل بعد الفناء والبقاء الى
العالم ودعوة الخلق الى الحق سبحانه

مرعرفارا غیر آنچه که عقلا فهمیده اند وزوال عین و
اثر را معنی ست که نمی فهمد آنرا مگر کسیکه رزق
داده شد او را آن چنانچه تحقیقش بیاید پس (ای
فرزند) کلام این طائفه را بحسن ظن وقبول بشنو
ومدلول ظاهرش ومعنای مطابقی اش را ازان
فهم مکن چه هر آینه بساست که در وی غلط فاحش
کنی پس گمراه شوی وگمراه کنی وخدای پاک
همون ست موفق وملهم صواب پس اگر گوئی
که به تحقیق جائز داشتی تو زوال عین واثر را از
انسان پس چه میگوئی در آنچه آمده است در قرآن
مجید در شان خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوات
والتسلیمات بگو جز این نیست که من آدمی ام
مانند شما وحی فرستاده میشود بسوی من ودر آنچه
آمده است در حدیث پیغمبر علی مصدره الصلوة
والسلام جز این نیست که من آدمی ام مانند شما
خشم میگیرم چنانکه خشم میگیرد آدمی ونیست این
مگر بسبب بقای اثر از انسانیت گویم نه چنین
ست ونه این را دلالت ست بر بقای اثر مگر هر آینه
چون خواسته شد ارجاع انسان کامل بعد از
فنا وبقا بسوی عالم ودعوت خلق بحق سبحانه

اشارة الى كريمة واقعة في اخر سورة الكهف والجزء السادس عشر

واصله متفق عليه لمسلم من حديث انس رضي انما انا البشر ارضى كما يرضى البشر واغضب كما يغضب البشر

صلى الله عليه وسلم

تعالى

رُكِّبَتْ مَعَهُ الصِّفَاتُ الْبَشَرِيَّةُ وَالْخَصَائِصُ الْإِنْسَانِيَّةُ الزَّائِلَةُ بَعْدَ كَسْرِ سَوْرَةِ تِلْكَ الصِّفَاتِ لِتَحْصُلَ الْمُنَاسَبَةُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْعَالَمِ بَعْدَ مَا زَالَتْ وَيَفْتَحَ اللّٰهُ بَابَ الْإِفَادَةِ وَ الْاِسْتِفَادَةِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْعَالَمِ بِتِلْكَ الْمُنَاسَبَةِ وَالْحِكْمَةُ الْأُخْرَى لِإِرْجَاعِ هٰذِهِ الصِّفَاتِ الْبَشَرِيَّةِ وَإِلْحَاقِهَا بَعْدَ زَوَالِهَا اِبْتِلَاءُ الْمُكَلَّفِيْنَ وَاخْتِبَارُ الْمَدْعُوِّيْنَ لِيَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَعْتَزِلَ الْمُكَذِّبُ مِنَ الْمُصَدِّقِ وَيَحْصُلَ الْإِيْمَانُ بِالْغَيْبِ بَعْدَ مَا لَبِسَ الْأَمْرُ وَسُتِرَ الْحَالُ بِرُجُوْعِ تِلْكَ الصِّفَاتِ قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى وَلَوْ جَعَلْنٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنٰهُ رَجُلًا وَّلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَّا يَلْبِسُوْنَ فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ مَا مَعْنٰى زَوَالِ الْعَيْنِ وَالْأَثَرِ مِنَ الْإِنْسَانِ الْكَامِلِ وَ الْحَالُ أَنَّ ظَاهِرَهُ دَائِمٌ عَلَى الصِّفَاتِ الْبَشَرِيَّةِ يَأْكُلُ وَيَشْرَبُ وَيَنَامُ وَيَسْتَرِيْحُ قَالَ تَعَالٰى فِيْ شَانِ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَمَا جَعَلْنٰهُمْ جَسَدًا لَّا يَأْكُلُوْنَ الطَّعَامَ قُلْتُ الْفَنَاءُ وَ الْبَقَاءُ مِنْ صِفَاتِ الْبَاطِنِ لَا تَعَلُّقَ لِلظَّاهِرِ بِهِمَا

نہادہ شد در وے صفاتِ بشریّہ وخصائصِ زائلہ انسانیہ بعد از کسرِ سورتِ آن صفات تا مناسبتے میانِ وے ومیانِ عالم بعد از زوالِ آن پیدا شود وخدائے تعالیٰ بابِ افادہ واستفادہ میانِ او ومیانِ عالم بآن مناسبت بکشاید ھٰذا وحکمتِ دیگر در ارجاعِ این صفاتِ بشریّہ و الحاقِ آنہا بعد از زوالِ امتحانِ مکلّفین ست وآزمودنِ مدعوّین تا پاک را از ناپاک جدا سازد ومنکر از مصدق یک سو شود وایمان بغیب بعد از لبس کار واستتارِ حال برجوعِ این صفات بحصول انجامد فرمود خدائے بسیار بابرکت وبرتر واگر میکردیم آن فرستادہ را فرشتہ ہرآئینہ میکردیم آزا مردے وہرآئینہ مشتبہ میکردیم برایشان آنچہ الحال اشتباہ میکنند اگر کسے گوید کہ معنے زوالِ عین واثر از انسانِ کامل چیست وحال آنکہ ہرآئینہ ظاہرش دائما بر صفاتِ بشریّہ باقی ست میخورد ومے آشامد ومے خسپد ومے آساید فرمود حق تعالےٰ درشانِ انبیا علیہم الصّلوات والتّسلیمات ونگردانیدیم پیغمبران را کالبدے کہ نخورند طعام گویم فنا وبقا از صفاتِ باطن اند ظاہر را بانہا

عہ یعنی احدی

عہ ہی امرہ والحکمۃ فی ارجاع البشریۃ الصفات البشریۃ وحصول المناسبۃ وفتح باب الافادۃ والاستفادۃ والاخری ابتلاء المکلفین ۱۲

عہ قال اللہ تعالیٰ لیمیز اللہ الخبیث من الطیب ۱۲

عہ اشارۃ الی آیۃ کریمۃ فی اوائل سورۃ الانعام ۱۲

للعہ اشارۃ واقتباس آیۃ کریمۃ فی اوائل سورۃ الانبیاء ۱۲

عہ فی القاموس وبالضم الشبہۃ ولبس ...

عہ بوشانیدن کار ...

عہ یعنی الازم ...

مصحح سلمہ اللہ تعالےٰ

بالاصالة فالظاهر دائم على احكامه و
الباطن ينخلع و يتلبس فان قيل لطائف
الباطن متعددة كلها يتحقق بالفناء
والبقاء او بعضها فاي بعض هو قلت
المتحقق بهما انما هي لطيفة النفس التي
هي في الحقيقة حقيقة الانسان المشار
اليها باشارة قول انا في الامارة بالسوء
اولا والمطمئنة اخرا والقائمة
بعداوة الرحمن جل شانه ابتداء و
الراضية عنه المرضية انتهاء فهي شر
الاشرار وخير الاخيار فاق شره شر
ابليس وزاد خيره على خير اهل التسبيح
والتقديس **تنبيه** ليس معنى الفناء
والزوال الوجودي ومعنى البقاء بالله
هو زوال الامكان من الممكن راسا و حصول
الوجوب له ثانيا فانه محال عقلا والقول
بذلك كفر بل هو خلع ولبس مع
بقاء الامكانية مثل خلع و لبس
اثبته ارباب المعقول في العناصر
بطريق الكون والفساد

اصالةً نوعے از تعلق متحقق نیست پس ظاہر
بر احکام خود دائم ست و ثابت و باطن منخلع
میگردد و متلبس میشود اگر گفته شود که لطائف
باطن متعدد اند آیا بفنا و بقا ہمہ اش متصف
یا بعض پس آن بعض کدامی ست گویم متصف
با بہا ہمین لطیفۂ نفس ست و بس کہ در حقیقت
حقیقتِ انسان ہم ہمانست و باشارہ لفظ انا
مشار الیہا ست پس ہمونست بسیار فرمایندہ
ببدی در اول و مطمئنہ در آخر و قائم بدشمنی حق
جل شانہ در ابتدا و از حق راضی و مرضی در انتہا
پس اوست بدترین بدان و نیک ترین نیکان
شرارتش از شرارت ابلیس فائق گشتہ و خیریتش
از خیریت اہل تسبیح و تقدیس افزون شدہ
تنبیہ نیست معنے فنا و زوال وجودی و معنے
بقا باللہ زوال امکان از ممکن بالکلیہ اولا و حصول
وصف وجوب مر اورا ثانیا زیرا کہ این امر عقلاً
محال ست و قائل شدن بدان کفر بلکہ معنے آن
بر کشیدن صورت ست و پوشیدن صورت دیگر
با وجود بقاء امکانیت در رنگ کشیدن و پوشیدن
کہ ارباب معقول بعناصر بطریق کون و فساد اثبات نمودہ اند

إلا أنهم أبقوا هيولاها ثابتًا في الحالين
مع تبدل الصورة النوعية ونحن لا نقول
بالهيولى ولا بثبوتها بل نقول إن الفناء
والبقاء إعدام وإيجاد من القادر المختار
جل شانه جاء في الخبر لن يلج ملكوت
السموات من لم يولد مرتين كأنه إشارة
إلى الإيجاد الثاني بالولادة الثانية وإنما
قالوا البقاء بالله تجوزا وتشبيها لزوال
الصفات الرذيلة وحصول الأخلاق
الحميدة كأنها شبيهة بصفات مرتبة
الوجوب تعالت وتقدست وقد حققت
في غير موضع أن ذات الممكن هو العدم ليس
إلا هو فلا معنى لزواله فإن الممكن ممكن في جميع
الأحوال حال الفناء والبقاء كما كان في حال
عدمهما والواجب تعالى واجب على الاستمرار
والدوام لا يلحق بجناب قدسه شيء ولا
ينفصل عنه أمر ولنعم ما قيل في الشعر
الفارسي ؎ سیہ روئی ز ممکن در دو عالم +
جدا ہرگز نشد واللہ اعلم + ولا يخفى عليك
أن بقاء الإمكان في الممكن ليس عبارة عن

مگر آنکہ ہر آئینہ ایشان بقاء ہیولائے عناصر در ہر دو
حال با وجود تبدل صورت نوعیہ حکم کردہ اند و
ما یان نہ بہیولی قائل ایم و نہ ببقاء آن بلکہ قائل
ایم بآنکہ ہر آئینہ فنا و بقا اعدام ست و ایجاد از
قادر مختار جل شانہ در خبر آمدہ کہ ہرگز نہ در آید
بملکوت آسمانہا کسے کہ دو بار نزادہ شد گویا این
خبر اشارتست بایجاد ثانی بولادت ثانیہ و
جز این نیست کہ بقا باللہ مجازا و تشبیہا گفتہ اند
بسبب زوال صفات رذیلہ و حصول اخلاق
حمیدہ کہ گویا شبیہ اند بصفات مرتبۂ وجوب
تعالت و تقدست و در مواضع متعددہ تحقیق
نمودہ ام کہ ہر آئینہ ذات ممکن ہمین عدم ست و بس
پس زوالش معنی ندارد چہ ممکن در جمیع احوال
ممکن ست ہم در حال فنا و ہم در حال بقا چنانچہ
قبل ازینہا بودہ و واجب تعالے دائما واجب ست
نے پیوندد بجناب قدسش چیزے و منفصل
نمیگردد از وے امرے و چہ خوش گفتہ شد در شعر
فارسی ؎ سیہ روئی الخ
بر تو مخفی نماند کہ ہر آئینہ بقائے امکان
در ممکن عبارت از

یعنی صور نوعیہ بسبب آن اجسام انواع مختلف گردد و منقسم شوند

بقاء الاثر فی الممکن وبقاء ثبوته فی مرتبة من مراتب الثبوت فانه مناف للفناء الاتم والفانی بهذا الفناء بعد رد الامانات الی اهلها ورد الظلال المنعکسة فیه الی اصلها من الوجود وتوابعه کلها من الصفات الکاملة والنعوت الفاضلة یلحق هو بالعدم الصرف الکامل فی العدمیة بحیث لم یوجد فیه اضافة ولا نسبة الی شیٔ ولا اسم ولا رسم فان وجود الاضافة فی العدم ینبئ عن ثبوته ولو فی الجملة +

بقاء اثر در ممکن و بقاء ثبوت وے در مرتبہ از مراتب ثبوت نیست کہ آن منافی فناء اتم ست و فانی باین فنا بعد از رد امانات باہل آنہا و رد ظلال منعکسہ دران باصل آنہا از وجود و تمام توابعش از صفات کاملہ و نعوت فاضلہ بعدم صرف کہ کامل ست در عدمیت ملحق گشتہ بہیچکہ باقی نماندہ در وے اضافت و نہ نسبت بچیزے و نہ نامے و نہ نشانے کہ وجود اضافت در عدم از ثبوت فی الجملہ وے منبی ست و ھو کما تری فافھم +

مکتوب پنجاہ و چہارم (۵۴)

بخان جہان در اتباع شرع متین و محاربہ اعدائے دین حق سبحانہ و تعالیٰ توفیق مرضیات خود کرامت فرمودہ سلامت و معزز و محترم داراد بالنبی وآلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات ٥ گوئے توفیق و سعادت در میان افگندہ اند + کس بمیدان در نمے آید سواران را چہ شد + تلذذات و تنعمات دنیویہ فانیہ وقتے گوارا افتد و تحلیل رود کہ در ضمن آن عمل بمقتضائے شریعت غرا نمودہ آید و باآخرت جمع شود والا حکم سم قاتل دارد کہ بشکرش اندودہ اند و ابلہے را بآن فریب دادہ وائے اگر معالجہ آن بتریاق حکیم مطلق جل شانہ نمودہ نہ آید و تلافی آن شیرینی تلخی اوامر و نواہی شرعیہ کردہ نشود بالجملہ باندک سعی و تردد بروفق شریعت کہ مبنائے آن بر سہولت ست ملک ابدی بدست مے آید و باندک غفلت و فراغت آن دولت

جاودانی از دست میرود عقل دور اندیش را کار باید فرمود و در رنگ طفلان بجوزے و مویزے عوض نباید کرد ہمین خدمت که در پیش دارند اگر آنرا باتیانِ شریعتِ مصطفویه علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ جمع سازند کار انبیا کرده باشند علیهم الصلوات والتسلیمات و دینِ متین را منور ساخته و معمور گردانیده ما فقیران اگر سالها جان بکنیم درین عمل بگرد شما شاہبازان نرسیم

گوئے توفیق وسعادت درمیان افگنده اند　کس بمیدان در نمے آید سواران را چه شد

اللّٰهمّ وفّقنا لما تحبّ وترضٰی بقیة المرام رافعانِ رقیمهٔ دعا فضائل مآبین خواجه محمد سعید و خواجه محمد اشرف از یاران مخصوص اند ہر قدر که رعایتِ احوالِ ایشان خواهند فرمود موجب امتنانِ فقرا ست

امرکم اعلٰی وشانکم ارفع

مکتوب (۵۵) پنجاه و پنجم

بممریز خان افغان در نکوہش رجوع از فقر بغنا الحمد للّٰه وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی اخوی میان ممریز خان از تنگیہائے فقر گریخته التجا باغنیا آوردند و بتلذذات و تنعمات آن ساختند انا للّٰه وانا الیه راجعون نیک نفهمیده اند اگر بسیار ترقی در دنیا در صحبتِ اغنیا میکنند ہزاری میگردند مان سنگھ پنجہزاری یا ہفت ہزاری بود از و بالا میگذرند اگر فرضا بمنصب مان سنگھے برسید فکر بکنید چه چیز کرده باشید و کدام بزرگی حاصل نموده نه نانے در فقر ہم میرسید الحال نان چرب تر از ان میخورید باہم میگذشت و باین ہم خواهد گذشت اما تصور کنید که کدام امر از دستِ شما رفت و تا هستید میرود و مفلس تر میگردید الراضی بالضرر لا یستحق النظر یعنی کسیکه بضرر خود راضی ست مستحقِ شفقت نیست چون مبتلا شده اید سعی کنید که طریق استقامت والتزام شریعت از دستِ شما نرود و در شغلِ باطن ہم فتور نیفتد ہر چند آنرا بدنیا جمع ساختن مشکل ست که جمع ضدین ست این قدر ہست که درین وضع که اختیار کرده اند و روبآن خدمت و تردد دارند اگر تصحیح نیت کرده شود داخلِ غزاست و عملِ نیک ست

امّا تصحیحِ نیّت کارِ مشکل ست امروز این خدمت ست که فی الجملہ نیک ست فردا شاید خدمتے فرمایند که عینِ وبال باشد و بالجملہ کارِ مشکل ست ہشیار باشند خبر شرط ست والسّلام +

مکتوب پنجاہ و ششم (۵۶)

بجناب پیرزادہ حضرت ایشان خواجہ محمد عبد اللہ و خواجہ جمال الدین حسین ولد خواجہ حسام الدین احمد در تأسف بر فوت صحبت گذشتہ و در ایما باسرار جدیدہ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی + قُرَّتَی الْعَیْنَیْنِ وَمَسَرَّتَی الْاُذُنَیْنِ خواجہ محمد عبد اللہ و خواجہ جمال الدین حسین بجمعیتِ صوری و معنوی متحلّی باشند عجب تغافلے ورزیدند و نامہربانی نمودند کہ باوجود حصولِ قربِ جوار در سرہند نرسیدند و این غریب را نپرسیدند و حقوقِ آشنائی بجا نیاوردند از خواجہ محمد افضل چہ گلہ نماید کہ در آشنائی خود را از ایشان بمراحل دور تر میدارد بلکہ از آشنائی ما ہراسان ست از میر منصور بیگ چہ گوید کہ ہمیشہ آرزوئے صحبت دارند و از قوت بفعل نے آرند قولِ فقہائے عظام ست کہ الرَّاضِیْ بِالضَّرَرِ لَا یَسْتَحِقُّ النَّظْرَ لشکر ہرچند دریائے ظلمات ست امّا متضمّنِ آبحیات ست درینجا بعنایۃ اللّٰہ سبحانہ وَبِعَوْنِ سَبِیْلِ التَّلَذُّذِ آن گوہر دست مے آید کہ در جاہائے دیگر اگر شبح آن گوہر میسر شود مغتنم ہر مبارزیکہ قدر و قیمت پیدا کردہ ست در استیلاءِ اعدا او را میسر شدہ ست ہرچند سلامتی در زاویہ ست امّا دولتِ غزا و شہادت در معرکہ ست کنج و زاویہ باہلِ ستر و اربابِ ضعف مناسب ست در حدیث آمدہ اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِیُّ خَیْرٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِیْفِ کارِ مردان اقویا مبارزت و معرکۂ کبری ست قُلْ کُلٌّ یَّعْمَلُ عَلٰی شَاکِلَتِهٖ فَرَبُّکُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰی سَبِیْلًا ۞ بعد از مضی مدتِ رخصت چون متوجہ عسکر شد فرزندی محمد سعید را بضرورت در خانہ گذاشتہ آمد و چون فیوض و برکات و علوم و معارف را کہ بعد از مفارقتِ فرزندی بظہور آمدہ بود ملاحظہ نمود از مفارقتِ او پشیمان شد و فوت را غنیمت شمردہ طلبید خورد و ریزہ ہمہ آمدہ اند بامیدِ آنکہ ازین برکات دریوزہ نمایند عجائب معاملۂ

۵ یعنی کمزوران و مریضان ۱۲

گویا در جرگۂ ملامتیہ ایم و در زمرۂ قلندریہ باوجود آنکہ از فریقین جدا ایم و کار و بارِ علیحدہ داریم شمّہ
از علومِ جدیدہ بشنوید عنوانِ مکتوبے ست قال اللہ تبارک و تعالی هل اتی علی الانسان حین
من الدهر لم یکن شیئا مذکورا بلی یا رب قد اتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن
شیئا مذکورا لا عینا و لا اثرا و لا شهودا و لا وجودا الی آخره و شما در مکتوبات دیده اید که
من زوالِ وجودی را از قبیلِ الحاد و زندقه شمرده ام و اینجا باین عبارت نوشته ام و علاج آن بکرم
اللہ سبحانہ نمودہ ع قیاس کن ز گلستانِ من بهارِ مرا + این همه دول از برکاتِ این واقعات ست
لولاها لما وجدت تلک + ربنا اتمم لنا نورنا واغفرلنا انک علی کل شیء قدیر +
مولانا محمد مراد چون متردد آن حدود بوده دو کلمه نوشته آمد العاقبة بالخیر +

مکتوب پنجاه و هفتم (۵۷)

بمولانا حمید احمدی در بیانِ حدوثِ عالم و ردِ عقلِ فعال + الحمد للہ رب العلمین والصلوة و
السلام علی سید المرسلین ۔ اللہ تعالی بذاتِ اقدسِ خود موجود ست و ہستیِ او سبحانہ بخودی
خود ست او تعالی چنانچہ ہست ہمیشہ بودہ ست و ہمیشہ خواہد بود عدمِ سابق و عدمِ لاحق را بجناب
قدسِ او سبحانہ راہ نیست چه وجوبِ وجود کمینہ خادمِ آن درگاہِ مقدس ست و سلبِ عدم کہینہ
کناسِ آن بارگاہِ محترم و ماسوائے او تعالی کہ مسمّی بعالم ست چه از عناصر و چه از افلاک و چه از عقول
و چه از نفوس و چه از بسائط و چه از مرکبات همه بایجادِ او جل سلطانہ موجود گشته است و از عدم بوجود
آمده قدمِ ذاتی و زمانی جنابِ قدسِ او را ثابت ست و بس و حدوثِ ذاتی و زمانی غیر او را سبحانہ
کائن چنانچہ زمین را در دو روز خلق فرموده است سموات و کواکب را بعد از خلق زمین در دو روز از
عدم بوجود آورده است کریمہ خلق الارض فی یومین و کریمہ فقضهن سبع سموت فی یومین

نیز بهما بجا واقع ست یعنی پس ساخت آنرا هفت آسمان در دو روز ۱۲ مصححہ سلمہ اللہ تعالی

مصداقِ این سخن ست سفیہے باشد بلکہ منکرِ نصِ قرآنی بود کہ بقدمِ بعض ماسوی الکتاب و بقدمِ افلاک و کواکب حکم کند و بسائطِ عناصر را قدیم داند و عقول و نفوس را ازلی و قدیم تصوّر نماید اجماعِ اہلِ ملت بر حدوثِ ماسوائے حق جلّ وعلا منعقد گشتہ است و باتفاق حکم بوجودِ ماسوے بعد از عدمِ سابق نمودہ اند چنانچہ امام حجۃ الاسلام در رسالۂ المنقذ عن الضلال تصریح باین معنی نمودہ است و جماعہ کہ بقدمِ بعضے از اجزائے عالم قائل گشتہ اند ازین راہ تکفیر آنہا فرمودہ رضی اللہ تعالی عنہ پس حکم بقدمِ شے از اشیاءِ ممکنہ خروج از ملت ست و دخول در فلسفہ و چنانچہ ماسوائے حق را جلّ سلطانہ عدمِ سابق کائن ست عدمِ لاحق نیز دامنگیر اوست کواکب از سموات فرو خواہند ریخت و آسمانہا پارہ پارہ خواہند گشت و زمین و جبال نیز پرچہ پرچہ خواہند شد و بعدم خواہند پیوست چنانچہ نصِ قرآنی بدان ناطق ست و اجماعِ جمیعِ فرقِ اسلامیہ بران منعقد حضرت حق سبحانہ و تعالی در کلامِ مجید فرمودہ ست فَاِذَا نُفِخَ فِی الصُّوْرِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ وَّحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ و فرمودہ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَاِذَا النُّجُوْمُ انْكَدَرَتْ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ و فرمودہ اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ و فرمودہ اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ و فرمودہ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ و امثالِ اینہا در قرآنِ مجید آیتہائے بسیار وارد ست جاہلے بود کہ انکارِ فنائے اینہا نماید یا ایمانے بقرآن نداشتہ باشد و بموہومات فلسفی مفتون بود بالجملہ اثباتِ عدمِ لاحق در ممکنات در رنگِ اثباتِ عدمِ سابق آنہا از ضروریاتِ دین ست و ایمان بآن لازم و آنچہ بعضے از علما گفتہ اند کہ ہفت چیز را کہ عرش و کرسی و لوح و قلم و بہشت و دوزخ و روح باشند فنا نخواہد شد و باقی خواہند ماند نہ بآن معنی ست کہ اینہا قبولِ فنا نمیکنند و قابلیتِ زوال ندارند حاشا و کلا بلکہ قادرِ مختار جلّ شانہ ہر کرا خواہد بعد از وجود فانی سازد و ہر کرا خواہد باقی دارد از جہتِ حکم و مصالح یَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيْدُ ازین بیان لائح گشت کہ عالم بجمیعِ

اجزائے خود مستند بواجب ست تعالیٰ و در وجود و بقا باو سبحانہ محتاج چہ بقا عبارت از استقرار نفس همان وجود ست در زمانِ ثانی و ثالث الیٰ ماشاء اللّٰہ تعالیٰ امر زائد نیست بران وجود کہ مسمّٰی ببقا باشد پس نفسِ وجود و استقرار وجود ہر دو بارادہ او تعالیٰ مفوّض باشند عقلِ فعّال چہ بود کہ سر انجام اشیا نماید و حوادث باو مستند باشند در نفسِ وجود و ثبوتِ او ہزاران سخن ست چہ تحقق و حصول او مبنی بر مقدماتِ زراندودۂ فلسفیہ است کہ باصولِ حقۂ اسلامیہ ناتمام و نافرجام اند ابلہے بود کہ اشیا را از قادرِ مختار جل شانہ باز داشتہ بہ چنین امرِ موہوم مستند سازد بلکہ اشیا را ہزاران ننگ و عار ست کہ بمنحوتِ فلسفی مستند باشند بلکہ اشیا بعدمِ خود راضی و خورسند باشند و ہرگز میلِ وجود نمایند از انکہ استنادِ وجودِ شان بمجعولِ سفسطی نمودہ آید و از سعادتِ انتساب بقدرتِ قادرِ مختار جل سلطانہ ممتنع گردند۔ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۔

مکتوب (۵۸) پنجاہ و ہشتم

بخواجہ صلاح الدین احراری در آنکہ خلق و نمود و وجودِ ممکنات در مرتبۂ وہم و حس ست کہ اتقان یافتہ است کَانَ اللّٰہُ وَلَمْ یَکُنْ مَعَہٗ شَیْءٌ و چون خواست کہ کمالاتِ مکنونۂ خود را ظاہر سازد ہر اسمے از اسماءِ الٰہی جل سلطانہ طلبِ مظہرے از مظاہر فرمود تا کمالاتِ خود را دران مظہر جلوہ فرماید و مظہریتِ وجود و توابعِ وجود را غیر از عدم قابل نیست چہ مظہر و مرآتِ شے مباین و مقابلِ شے ست و مباین و مقابلِ وجود عدم ست فقط پس حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ بکمالِ قدرتِ خویش در عالمِ عدم مر ہر اسمے را از اسما مظہرے از مظاہر تعیّن فرمود و آنرا در مرتبۂ حس و وہم ہر گاہ کہ خواست و ہر طور کہ خواست خلق فرمود خَلَقَ الْأَشْيَاءَ مَتٰى شَاءَ وَكَمَا شَاءَ و معاملۂ ابدی بآن مربوط ساخت باید دانست کہ منافیِ عدمِ خارجی ثبوتِ خارجی ست نہ ثبوتیکہ در مرتبۂ حس و وہم پیدا کند کہ آن بوے منافات ندارد و ثبوتِ عالم در مرتبۂ وہم و حس ست در مرتبہ

خارج تا منافیِ او بود پس رواست کہ عدم در مرتبۂ حس و وہم ثبوت پیدا کند و بصُنع خداوندی جلّ
سُلطانُہٗ اتقانے و رسوخے آنجا او را حاصل شود و دران مرتبہ بطریقِ انعکاس و ظلیّتِ حیّ و عالم
و قادر و مُرید و بینا و شنوا و گویا بود و در مرتبۂ خارج ہیچ نامے و نشانے از وے نباشد و در خارج
غیر از ذات و صفاتِ واجبی جلّ سُلطانُہٗ ہیچ چیز ثابت و موجود نبود و باین معنی توان گفت
الآن کما کان مثالِ آن مثالِ نقطۂ جوّالہ و دائرۂ موہومہ است کہ موجود ہمان نقطہ است و بس
و دائرہ در خارج معدوم ست نامے و نشانے در خارج ندارد مع ذٰلک آن دائرہ در مرتبۂ حس و وہم
ثبوتے پیدا کردہ ست و دران مرتبہ بطریقِ ظلیّتِ انارت و اشراق او را حاصل ست ازین تحقیق
استغنائے حاصل میگردد ازان مقدماتِ مبسوطہ کہ حضرت شیخ محی الدین و تابعانِ او در تکوینِ عالم
فرمودہ اند و بیانِ تنزّلات نمودہ و تعیّنات علمی و خارجی ساختہ و حقائق و اعیانِ ثابتہ را در مرتبۂ
علمِ واجبی جلّ سُلطانُہٗ ثابت کردہ و عکوس آنہا را در خارج کہ ظاہر وجود ست مقرّر داشتہ و
آثار اینہا را خارجی نامیدہ کما لا یخفٰی علی المنصفِ النّاظرِ فی کلامہم المطّلعِ علی اصطلاحہم
و باین تحقیق معلوم گشت کہ ہیچ چیز غیر از حق جلّ و علا در خارج موجود نیست چہ اعیان و چہ آثارِ
اعیان بلکہ ثبوتِ اینہا در مرتبۂ حس و وہم ست و ہیچ محظور لازم نیست چہ این نہ موہومے ست
کہ باختراعِ وہم ثبوتے پیدا کردہ ست کہ بارتفاعِ وہم مرتفع گردد بلکہ ثبوتِ آن بصُنعِ خداوندی
جلّ شانُہٗ در مرتبۂ وہم ست و ثبات و تقرّر و اتقان و استحکام درین مرتبہ دارد صُنعَ اللّٰہِ الّذی
اَتقنَ کُلَّ شیٍٔ ازین بیان واضح گشت کہ حقائقِ ممکنات عدمات اند کہ در خانۂ علمِ واجبی تمیّز
و تعیّن پیدا کردہ اند و بصُنعِ خداوندی جلّ سُلطانُہٗ مرّۃً ثانیۃً در مرتبۂ حس و وہم ثابت گشتہ
بعضے از آنہا مرایائے اسمائے الٰہی جلّ شانُہٗ شدہ و درین مرتبہ بحکمِ ظلیّت و انعکاس حیّ و عالم
و قادر و مُرید و بینا و شنوا و گویا گشتہ و بہ تحقیقِ شیخ و مُتابعانِ او حقائقِ ممکنات صورِ علمیۂ اسمائے
الٰہی ست جلّ سُلطانُہٗ کہ یکے از تنزّلاتِ خمسۂ حضرتِ وجود ست بالجملہ نزد فہمِ این فقیر حقائق

ممکنات عدمات اند و نزد حضرت شیخ وجودات متنزله و حضرت شیخ نمودِ کثرت را در خارج اثبات
کرده است و گفته که صُوَرِ علمیّه متکثّره که حقائقِ ممکنات اند و تعبیر ازانها باعیانِ ثابته کرده است
در مرآتِ ظاهرِ وجودِ تعالیٰ که جز او در خارج موجودے نیست منعکس گشته در خارج نمودے پیدا
کرده اند و مینمایند که در خارج اند و فی الحقیقت غیر از یکذاتِ تعالیٰ در خارج موجودے نیست میفرماید
که هریک از صُوَرِ علمیّه را در وقتے از اوقات بظاهرِ وجود که کالمرآت ست مرآن صُوَر را نسبتِ
مجهول الکیفیّت پیدا میشود که سببِ نمایندگیِ آنها در خارج میگردد و میگوید که این نسبتِ مجهول
الکیفیّت معلوم احدے نیست حتّٰی که انبیا را نیز ازین سرّ اطّلاع نداده اند علیهم الصّلوٰات و
التّسلیمات و اظهارِ این صُوَر را در خارج که بعد از حصولِ آن نسبت مجهول الکیفیّت ست خلق
گفته است و ایجادِ اشیا دانسته و باین تحقیقِ سابق که این فقیر بآن مُهتدگشته است اشیا را
چنانچه در خارج وجودے نیست نمودے هم ایشانرا آنجا نه خارج بر همان بیرنگی خود ست نه وجود
غیر را دروے نه نمودے اگر نمود ست او را در مرتبهٔ وهم ست و اگر ثبوت ست بصُنعِ خداوندی جلّ
شانهٗ هم در مرتبهٔ وهم ست بالجمله نمود و ثبوتِ او دریک مرتبه است نه آنکه نمودِ او در جائے ست و
ثبوتِ او در جائے دیگر مثلاً دائرهٔ موهومه که ناشی از نقطهٔ جوّاله است چنانچه ثبوتِ آن در مرتبه
وهم ست نمودِ او نیز در همان مرتبه است چه ارتسامِ آن در وهم ست نه در خارج و نمودِ همدران
مرتبه است زیرا که در خارج از وے نشانے نیست تا نمودار گردد غایةُ ما فی الباب نمودِ وهمی
را نمودِ خارجی مے انگارند در رنگِ آن که صُوَرِ مثالیه را در عالمِ مثال در یقظه بحسِّ باطن مے بینند
و خیال کنند که آن صُوَر را در عالمِ شهادت و حسِّ ظاهری مے بینند و این قسمِ اشتباه بسیار واقع
میشود که یک مرتبه را بمرتبهٔ دیگر مشتبه مییابند و حکمِ یکے بر دیگرے میکنند پس در ما نحن فیه
آن دائرهٔ موهومه که در خیال مرتسم گشته است بچشمِ خیال در مرتبه که مرتسم ست مے بینند و خیال
میکنند که آنرا بچشمِ سر در خارج مے بینند نه اینچنین ست زیرا که آنرا در خارج که محلِّ نقطهٔ جوّاله است

نامے ونشانے نیست تادیدہ شود وصورتِ شخص کہ درآئینہ منعکس گشتہ است ہم برین منوال کہ صورت را در خارج نہ ثبوت ست و نہ نمود بلکہ ثبوت ونمود وے ہر دو در مرتبۂ خیال ست واللہ سبحانہٗ اعلم پس آنرا کہ شیخ قدس سرہٗ خارج دانستہ ست واشیا را دران بطریق انعکاس نمودے اثبات کردہ آن خارج نیست مرتبۂ وہم ست کہ بصُنع خداوندی جلّ شانہٗ تقرر وثبات پیدا کردہ است وخارج متوہم میشود خارج ورائے اوست کہ از شہود واحساس ما برتر ست آنچہ مشہود ومحسوس ومعقول ومتخیل ماست ہمہ داخل دائرہ وہم ست موجود خارجی جلّ سلطانہٗ ماورائے وراء افہام ماست مرآتیت اینجا چہ گنجایش دارد وکدام صورت بود کہ دران حضرت سبحانہٗ منعکس گردد مرایا و صور ہمہ در مراتب ظلال ست کہ بدائرہ وہم وحس تعلق دارد ربنا آتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا ؕ

مکتوب (۵۹) پنجاہ ونہم

بخواجہ شرف الدین حسین در ارجاع حوادث یومیہ بارادہ او تعالی وتلذذ بآن حق سبحانہٗ وتعالی برجادہ شریعت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ استقامت بخشیدہ بکلیت گرفتار جناب قدس خود گرداناد فرزند عزیز باتمیز حوادث یومیہ چون بارادہ واجب الوجود جلّ سلطانہٗ کائن ست وبفعل او تعالی ثابت ارادہ خود را تابع ارادہ او تعالے ساختہ آن حوادث را مرادات خود باید داشت وبآن متلذذ باید بود اگر بندگی ست این نسبت باید پیدا کرد والا پا از بندگی کشیدن ست وبمولائے خود جلّ شانہٗ معارضہ نمودن در حدیث قدسی آمدہ ست من لم یرض بقضائی ولم یصبر علی بلائی فلیطلب ربا سوائی ولیخرج من تحت سمائی آرے مردم فقرا ومساکین وجماعہ زیردستان برعایت وحمایت شما آسودہ و مرفہ الاحوال بودہ اند چون ایشان ہم صاحبے دارند کافی ست نیکنامی شما باقی ماندہ ست

حضرتِ حق سُبحانَهٗ وَتعالیٰ جزائے عاجل و آجل کرامت فرماید والسّلام

مکتوب شصتم (۶۰)

به پیرزادهٔ حضرتِ ایشان خواجه محمد عبد اللہ در بیانِ عدمیتِ ذاتِ انسان و انعکاسِ ظلالِ اسماء و صفاتِ واجبی تعالیٰ دران و بیانِ آنکه ذاتِ انسان نفسِ ناطقهٔ اوست با ذکر فنائے نفس و قلب و زوالِ علمِ حصولی و حضوری هُوَ الحَقُّ المُبِینُ سُبحَانَ مَن لَّا یَتَغَیَّرُ بِذَاتِهٖ وَلَا بِصِفَاتِهٖ وَلَا فِی اَسمَائِهٖ بِحُدُوثِ الاَکوَانِ زیراکه در حدوثِ اکوان هر تغیرے و تلوّنے که رفته است در مراتبِ عدم ست و در حضرتِ وجودِ تعالیٰ و تقدس هیچ تنزّلے و تبدّلے چه در خارج و چه در علم راه نیافته بیانش آنست که حضرتِ حق سُبحانَهٗ وَتعالیٰ چون خواست که کمالاتِ ذاتی و صفاتی و اسمائی خود را ظاهر سازد و در مجالی و مرایائے اشیا جلوه دهد هر کمالے را در مراتبِ عدم نقیضِ آن کمال که مقابلِ اوست و باضافت از سائر اعدام متمیز ست از برائے مرآتیتِ آن کمال تعین فرمود چه مرآتِ شے مقابلِ هر شے ست و سببِ ظهورِ آن شے وَبِضِدِّهَا تَتَبَیَّنُ الاَشیَاءُ و آن اعدام را که قابلیتِ مرآتیتِ آن کمالات دارند هرگاه خواست در مرتبهٔ حس و وهم ایجاد فرمود و استقرار و استحکام بخشید و آن همه کمالات را در آنها منعکس ساخت و باین انعکاس آن اعدام را در آن مرتبه حی و عالم و قادر و مرید و سمیع و بصیر و متکلم گردانید لیکن محسوس گشته است که اوّل در عدم تصرفے میفرمایند بے آنکه در وے چیزے دیگر مخلوط سازند و آن را بآن تصرف ملایم و نرم میسازند بعد ازان آنجا ظهورِ کمال مینمایند در رنگِ آنکه اول موم را نرم و ملایم سازند بعد ازان از صُوَر و اشکال پیدا آرند باید دانست که مراد از عدم اینجا عدمِ خارجی ست که مقابلِ وجودِ خارجی ست پس منافی ایجاد او که در مرتبهٔ وهم واقع شود نبود و ثبوتِ وهمی بوے جنگ ندارد با آنکه گوییم منافی عدم وجود ست که نقیضِ

اوست و عَدَم وُجود نگردد امّا اگر عَدَم موجود گردد ہیچ محظور لازم نیاید چنانچه در وجود گفته اند که از معقولاتِ ثانویه است که در خارج معدوم ست ازین تحقیق معلوم گشت که حقایقِ اشیا اَعدام اند که کمالاتِ مرتبهٔ وجود تعالت و تقدّست درانها منعکس گشته است و آنها بایجادِ خداوندی جلّ سُلطانهٗ تحقّق و ثبوتِ وہمی پیدا کرده اند و در مرتبهٔ حسّ و وَہم استقرار و استمرار حاصل نموده گویا ذواتِ اَشیا آن اَعدام اند و انعکاسِ کمالات درانها در رنگِ دست و پائے آن اعدام اند و قُوٰی و جوارحِ آنها بعد از تمهیدِ این مقدمات سخنے چند از مقصدِ اصلی که بولایت خاصه تعلّق دارد مذکور میسازد بگوشِ ہوش باید شنید بدان اَرشدک اللّٰهُ تعالٰی وَهَدَاكَ سَوَآءَ الطَّرِيقِ که حقیقتِ انسان ذاتِ آن عَدَم ست که حقیقتِ نفسِ ناطقه است و در ابتدا تعبیر ازان نفس بنفسِ اَمّاره مینمایند و ہر فردے از انسان بلفظ اَنَا اشارت باو میکند پس ذاتِ انسان نفسِ امّاره باشد و سایرِ لطائفِ انسان در رنگِ قُوٰی و جوارح باشند مر اورا و چون عَدَم فِی حَدِّ ذَاتِهٖ شرِّ محض ست بوے از خیریت ندارد نفسِ امّاره نیز شرِّ محض بود و بوے از خیریت درو نباشد از شرارت و جہلِ اوست که کمالاتِ منعکسه را که درو بطریقِ ظلّیت ظهور نموده اند از خود میداند و قیامِ آنها را که باصلِ شان ثابت ست بنفسِ خود نسبت میکند و خود را بآن کمالات کامل و خیر میداند و ازین راه دعوے سری پیدا میکند و بخدائے خود جلّ سُلطانهٗ در کمالاتِ خود را شریک میسازد و حول و قوّت را از خود تصوّر مینماید و متصرّف خود را مے انگارد و میخواهد که همه تابعِ او باشند و خود تابعِ کسے نبود و خود را از همه دوست تر میدارد و دیگران را برائے خود دوست میدارد نه برائے ایشان و ازین تخیّلاتِ فاسده عداوتِ ذاتی بمولائے خود جلّ سُلطانهٗ پیدا میکند و باحکامِ منزلهٔ او تعالی نمیگرود و متابعتِ ہواہائے خود میخواهد و پرستشِ ہوائے خود مینماید در حدیثِ قدسی آمده است عَادِ نَفْسَكَ فَاِنَّهَا انْتَصَبَتْ بِمُعَادَاتِیْ و حضرتِ حق سُبحانهٗ و تعالٰی از کمالِ رأفت و رحمتِ خود انبیا را مبعوث ساخته عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ که رحمتِ عالم اند تا دعوت بحق فرمایند جلّ سُلطانهٗ و تخریبِ کارخانهٔ این دشمن نمایند و او را الخ

۱ه وبحز ذہن که شرط تحقق اوست محقق نشود پس وجود عدم نگردد اما معدوم ست و ہیچ محذور لازم نیاید فلذا ما نحن فیه ۱۲

۲ه از قلب و روح و سر و خفی و اخفی ۱۲

۳ه وقد ورد عنه صلی الله علیه وآله وسلم فانک ان تکلنی الی نفسی

ومولائے او دلالت کنند و ازین جہل و خبث برآرند و بر نقص و شرارت او اطلاع دہند ہر کہ سعادت
ازلی داشت دعوت این بزرگواران را اجابت نمود و از جہل و خبث خود باز گشت و منقاد احکام
منزلہ شد باید دانست کہ طریق تزکیہ نفس بر دو نوع ست طریقے ست کہ بریاضات و مجاہدات
تعلق دارد و آن طریق انابت ست کہ بمریدان مخصوص ست و طریق دیگر طریق جذب و محبت ست
کہ راہ اجتبا ست بمرادان تعلق دارد شتّان ما بین الطریقین طریق اول رفتن ست بجانب مطلوب
و طریق ثانی بردن ست بمقصود از رفتن تا بردن تفاوت بسیار ست و چون بسابقہ کرم صاحب دولتے
را خواہند کہ براہ اجتبا برند او را جذب و محبت بجناب قدس عطا میفرمایند و کشان کشان میبرند درین
میان سعادتمندے بود کہ او را بحد فنا رسانند و از دید و دانش ماسوی رہانند و از آفاق و انفس
بگذرانند نسیان آفاق وابستہ بفنائے قلب ست و فنائے انفس موقوف بر فنائے نفس امارہ
در اول زوال علم حصولی ست و در ثانی زوال علم حضوری و زوال علم حضوری متصور نبود تا زوال
نفس حاضر متحقق نشود چہ تا زمانیکہ حاضر بر پاست علم حضوری بر جاست زیرا کہ علم حضوری عبارت
از نفس حاضر ست نہ امر زائد بران پس زوال شہودی در فنائے نفس عبارت از زوال وجودی آن بود
بخلاف زوال شہودی کہ در فنائے قلب اعتبار کردہ میشود مستلزم زوال وجود قلب نیست کہ شہود
آنجا زائد بر شاہد و حاضر ست فنائے احدے مستلزم فنائے دیگر نیست فافہم فان ہذا الفرق
الدقیق قلما یہتدی بہ واللہ سبحانہ الموفق **تنبیہ** سادہ لوحے خیال نکند کہ زوال
نفس حاضر در مقام بقا باللہ کہ ارباب توحید وجود را میسر میشود ہم حاصل ست چہ حاضر دران موطن
حق ست سبحانہ نہ نفس سالک کہ فنا یافتہ ست گویم کہ حاضر دران مقام نفس سالک ست کہ آنرا
بعنوان حقیقت دانستہ است نہ حضرت حق تعالی و تقدس کہ ازین تعین و ازین حضور منزہ و
مبرا ست از آن قبیل ست کہ گفتہ اند ؎ بخواب اندر مگر موشے شتر شد ✦ اینجا زوال علم بنفس
حاضر ست کہ از قسم علم حصولی ست نہ زوال نفس حاضر کہ مستلزم زوال علم حضوری گردد و زوال

قال اللہ تعالی اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب ۱۲ سورۃ شوری

نفسِ حاضر عبارت از زوالِ عین واثرِ اوست نہ زوالِ علم بنفسِ حاضر شتّان ما بینہما ۔ ربّنا
اتمم لنا نورنا انّک علی کلّ شیءٍ قدیرٌ ۰ والسّلام علی من اتّبع الھدیٰ

مکتوب (۶۱) شصت و یکم

بحضرتِ مخدوم زادہ خواجہ محمد سعید مُدّ ظلّہٗ در آنکہ عارف را گاہ رؤیتِ بعضے مظاہرِ زینۂ عروج
میگردد وغیر ذلک چون معاملۂ عارف بصرفِ ذاتِ تعالیٰ و تقدّس مے افتد وجمیع نسب و
اعتبارات ساقط میگردد دران موطن عروج متعسّر میشود و بے علاقہ و تعلّق برآمدن دشوار مینماید
درین وقت گاہ باشد کہ بحکم النّظرۃ الاُولیٰ لک نگاہِ اوّل کہ بمظاہرِ جمیلہ تعلّق کند درین مقام
مدد نماید و بسرعت بالا برد واز مجاز کہ قنطرۂ حقیقت گفتہ اند بحقیقت رساند اما درین وقت محافظت
از نظرۂ ثانیہ کہ النّظرۃ الثّانیۃ علیک فرمودہ اند لازم ست کہ مُضر و سمّ قاتل ست امداد و اعانت
آنجا خود چہ متصوّر بود ما جعل اللہ سبحانہٗ فی الحرام شفاءً محسوس گشتہ است کہ اگر بطبعِ خام
نظرِ ثانی واقع شدہ است خالی افتادہ است و در رنگِ سائر سنگ و کلوخ یافتہ و جمعے کہ نظرہائے
ثانی و ثالث و رابع را کہ بمظاہرِ جمیلہ تعلّق کند مفید دانستہ اند واز اسبابِ عروج بحقیقت انگاشتہ
از اربابِ استدراج اند و حقیقتے کہ بآن عروج مینمایند از عالمِ مجاز ست کریمۂ قُل لِّلمؤمنین
یغضّوا من ابصارھم در ردِّ این جماعہ کافی ست و گاہ بود کہ درین وقفہ ظلماتِ جوار نافع آید
و کفر و فسقِ ہمسایہا امداد کند و ہر چند ازین ظلمت بیش بود امداد زیادہ نماید نہ بآن معنی کہ گفتہ اند کہ
فیوضِ واردہ بر جماعہ کہ غرقِ ظلمتِ غفلت باشند از ناقابلی آن فیوض بانہا نمیرسد بلکہ متوجہ بشخصے
میشود کہ با حضور در جوارِ اینان بود و آن شخص بفیوضِ دیگران ترقیات مینماید کہ نہ اینچنین ست زیرا کہ
بواسطۂ علوِّ درجۂ آن عارف توان گفت کہ آن فیوضِ واردہ بحوالیِ او نرسد چہ جائے آنکہ امدادِ عروج
او نمایند کارخانۂ این بزرگواران بلند ست ہر عملے و فیضے آنجا نافع نیست بلکہ اینجا سرّیست دقیق

که برارباب آن حال منکشف ست آنقدر وا مینماید که ظلمت هم از برائے کمال ظهور نور در کارست وَبِضِدِّهَا تَتَبَیَّنُ الْاَشْیَاءُ شنیده باشند وچون ارتکاب ظلمت ممنوع ست از کمال کرم ظلمت جوار را هم معتبر داشته اند ودر ظهور نور که نور الانوارست نافع ساخته اگر گویند که طاعات وعبادات را خصوصًا ادائے فرائض را دران موطن چرا نفع نبود وچرا امداد عروج ننماید گوییم که چرا نافع نیست چون امداد عروج نمے نمایند لیکن نفع وامداد معتدبه که سابقًا متحقق میگشت درین وقت حاصل نیست ودر رنگ اسباب خارجی که بالا مذکور شد وامثال آنها نافع نه وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَةِ الْحَالِ سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَکِیْمُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۶۲) شصت ودوم

بحضرت مخدوم زاده خواجه محمد معصوم مُدَّ ظِلُّهُ الْعَالِی در انتفائے فنائے وجودی از انسان بنابر عدم ذاتی او وحقیقت وذات انسان نفس ناطقه است که مشار الیه انسان ست بلفظ انا و حقیقت نفس ناطقه عدم ست که بواسطهٔ انعکاس وجود وصفات وجودیه خودرا موجود توهم نموده است وحی وعالم وقادر باستقلال دانسته واین صفات کمال را از حیوٰة وعلم وغیرها از خود تصور نموده وبخود قائم انگاشته وباین توهم خودرا کامل وخیر یقین کرده وشرارت ونقص ذاتی خودرا که ناشی از عدم ست که شر محض ست فراموش ساخته وچون عنایت خداوندی جل سلطانه درحق او در رسد واز جهل مرکب وے از تصدیق کاذب ورا وارهانند وانند که این کمالات از جائے دیگر ست واین صفات کامله نه ازوست ونه قائم باو ووانند که حقیقت وذات او عدم ست که شر محض ست ونقص خالص واین دید اگر بکرم او تعالی غالب آید ودرست کمالات را بصاحب آنها برد وادائے این امانت بالکل باهل آن نمود خودرا عدم محض یافت وبوئے از خیریت در خود ندید این زمان نه نامے ازوے ماند ونه نشانے نه عینے ماند ونه اثرے چه عدم لا شے محض ست که در مرتبه از مراتب

ثبوت ندارد و اگر فرضاً در مرتبه از مراتب او را ثبوت تحقق بود جمیع کمالات از وے مسلوب نشود
چه ثبوت عین کمال ست بلکه اُمّ کمالات از ین تحقیق لازم آید که در حصولِ این فنا که اتم و اکمل ست
زوالِ وجودی فانی ہیچ در کار نیست چه وجودے او را ہرگز نبوده است تا زوال متصوّر شود
عدمی بود که بتوہّمِ وجودِ خود را بر پا میداشت و چون این توہّم زائل گشت و بزوالِ شہودی
متحقق شد عدمِ صرف ماند که ہالک و لاشے ست پس از زوالِ شہودی چاره نبود و زوالِ وجودی
ہیچ در کار نباشد واللّٰہ سبحانہ اعلم بحقیقة الحال۔

مکتوب (۶۳) شصت و سوم

بمیر منصور در کشف سِرّ احاطه و قرب و معیّت او تعالیٰ و راجع داشتن این سِرّ عظیم بمجمل و مشکل کتاب کریم قرب و معیّت و
و احاطه و سریان و وصل و اتصال و توحید و اتحاد و امثالِ اینها در ان حضرت جلّ سلطانہ از قبیل تشابہات و
شطحیات ست آن قرب و معیّت و آن وصل و اتصال که در فہمِ ما در اید و متعقّل ما شود جناب قدس خداوندی جلّ شانہ
ازان مُدرک و معلوم مُنزّه و مبرّا است لیکن در آخر کار اینقدر معلوم ساخته اند که این قرب و غیره
شبیه بآن قرب و اتصال ست که در میانِ آئینه و در میانِ صورتے که دران آئینه متوہّم ست
حاصل ست که از عالمِ قرب و اتصالِ موجود بموہوم ست و چون حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ موجود
حقیقی ست و عالم در مرتبه حس و وہم مخلوق گشته است ناچار قرب و اتصال در میان واجب
تعالیٰ و ممکن از قبیلِ قربِ موجود بموہوم بود و ہیچ محظورے از ین قرب و معیّت بجنابِ قدس او تعالیٰ
عائد نشود اشیاءِ خسیسه که در آئینه منعکس شود و آئینه را قرب و احاطه بآنہا حاصل گردد ہیچ نقصے
بآئینه راه نمییابد و ہیچ خستے در وے سرایت نمیکند چه در مرتبه که آئینه است این اشیاءِ خسیسه
متوہّمه را دران مرتبه نامے و نشانے نیست تا صفاتِ اینها در وے تاثیر نماید غایة ما فی الباب
حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ چون عالم را در مرتبه حس و وہم خلق فرموده است و میخواہد که

ہے وغم در حصول این فنا
بمعنی غلبه دید مذکور
ہے قوله فانی یعنی
شخصی فنا شونده یعنی
فنائے مذکور
ہے معناه فاما ان یکون
خفاءه لنفس الصیغة
وهو الخفی او لغیرها
فان امکن ادراکه
بالتامل فهو المشکل
والا فان کان البیان
بحوادثه فهو المجمل
والا فهو المتشابه
الخفی الطلب
المشکل التامل و
الاستفسار
المجمل ثم التامل
ثم الطلب
المتشابه
التلویح والتوضیح
ہے قوله نصوص
معیت
ہے بیان
ہے ارائه صورت

این مرتبہ را اثبات واستقامت بدہد احکام وآثارے کہ بر موجود مترتب ست برین موہوم جاری ساختہ است وآثار موجود را بر موہوم مترتب کردہ لہذا قرب واحاطۂ موہومہ را در رنگِ قرب واحاطۂ موجودہ اثبات فرمودہ است واز احکامِ صادقہ ساختہ نمے بینی کہ رویتِ صورتِ جمیلہ در خارج چنانچہ مستلزمِ التذاذ وگرفتاری ست ہمچنین ہمان صورت کہ در آئینہ منعکس شود وثبوتِ وہمی آنجا پیدا کند نیز موجبِ التذاذ وگرفتاری ست با آنکہ صورتِ اولی موجود ست وثانیہ موہوم ودر حصول اثر ہر دو شرکت دارند وچون بکرمِ خداوندی جلّ سلطانہٗ موہوم را با موجود در ترتب احکام شرکتے پیدا شد واثرہا در موہوم در رنگِ موجود مترتب گشت امیدواریہا موہوم نامراد را از موجود پیدا آمد وبشارتہا از دولتِ قرب واتصال بموجود او را حاصل شد ؎ هَنِيئًا لِاَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا + وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ + ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۔ باید دانست کہ قرب واتصال بغیر این معنی کہ ذکر یافتہ بہر معنی کہ تصور کنند ومتعقل سازند بے شائبۂ تشبیہ وتجسیم نخواہد بود مگر آنکہ ایمان آرند واشتغال بکیفیت نمایند ومفوض بعلمِ حق دارند جلّ سلطانہٗ وچون این الفاظ را نوعے از بیان لاحق گشت اگر از متشابہات بر آوردہ داخلِ مجمل یا مشکل ساختہ شود گنجایش دارد واللّٰہ سبحانہٗ اعلم بحقیقۃ الحال

مکتوب (۶۴) شصت وچہارم

بحضرت مخدوم زادہائے کبار جامع الاسرار والعلوم خواجہ محمد سعید وخواجہ محمد معصوم سلّمہما اللّٰہ تعالیٰ سبحانہٗ وابقاہما در فنائے اتم کہ مربوط بزوالِ عین واثر ست با تحقیق وجودِ واجب سبحانہٗ وبیانِ زوالِ عدم از ممکن وبقائے ثبوت وعروجاتِ آن با دیگر دقائق غامضہ فنائے اتم وقتے متحقق شود کہ زوالِ عین واثر از فانی حاصل گردد ونامے ونشانے از وے نماند سوال حقیقتِ ممکنات چون اعدام باشند کہ باضافتِ امتیاز یافتہ مجالی اسماء وصفات

[marginal glosses, handwritten:] تعنی برین آئینہ · صورت جمیلہ · التذاذ یعنی گرفتاری · بر طالبان · موجود · بیان · خوشخبری · مزہ یافتن · ذوالبستہ · آئینہا · شرط · را بحق واعتقاد کردن وقائل شدن تجسیم حق تعالی تعالی اللّٰہ عن ذلک · از کوتاہ فہمی · والحال · واجب وجود · قرب ومعیت واحاطہ · واتصال وسریان · منعلق بزوال · مصححہ · سلمہ اللّٰہ تعالی

واجبی جلّ سلطانُه گشته اند چنانچه در مکاتیب تحقیق این معنی نموده ایم لازم مے آید که بر تقدیر حصولِ این فنا نامے ونشانے از عدم که حقیقت اوست در ممکن باقی نماند وجز وجودِ صرف در وے هیچ نبود زیراکه زوالِ یکے از دو نقیض مستلزمِ حصولِ نقیضِ دیگرست تا ارتفاعِ نقیضین لازم نیاید ووجود نزد صوفیه عینِ واجب ست تعالی یا از اخصّ صفاتِ اوست سبحانه وبر هر تقدیر قلبِ حقیقت لازم ست وآن مستلزمِ الحاد وزندقه ست جواب نقیضِ عدم نه آن وجودست که عینِ واجب ست تعالی یا از اخصّ صفاتِ ذاتیه اوسبحانه بلکه نقیضِ عدم ظلّے ست از ظلالِ آن وجود وعکسے ست از عکوسِ آن بالجمله هر وجودیکه عدم در طرفِ او افتد از مظانِ امکان ست واحتیاج بر رفعِ عدم که نقیضِ اوست دارد صفاتِ واجبی جلّ شانه اگرچه از دائره امکان خارج اند اما چون احتیاج بذاتِ واجبی دارند تعالی واعدامِ متقابله هر کدام را ثابت ست از شوبِ امکان بیرون نیستند وهمیشه احتیاج بذات تعالی دامن گیر شان ست اگرچه قدیم اند واز ذاتِ واجب تعالے منفک نه تفسِ احتیاج دلیلِ امکان ست اگر احتیاج بغیر ست نقص وامکان کامل دارد وداخلِ دائره امکان ست واگر احتیاج بغیر نیست بوئے از امکان وارد اگرچه داخلِ دائره امکان نبود چنانچه صفاتِ واجبی تعالے که کمالِ اینها دون کمالِ ذات ست تعالی وتقدس پس وجوبِ مطلق مر ذات را تعالی وتقدس متحقق شود که از مظنّه نقص وشائبه قصور منزّه ومبرّاست وصفاتِ واجبی تعالی هرچند قدم در دائره وجوب دارند اما چون محتاج بذات اند وجوب شان دون وجوبِ ذات ست تعالے چنانچه وجود شان دون وجودِ ذات ست تعالی چه وجودِ شان را عدم تقاضت دارد که عدمِ علم وعدمِ قدرت باشد مثلاً ووجود ذات را تعالی وتقدس هیچ عدمے مقابل نیست وهیچ نقیضے متصور نه اگر وجودِ واجب را تعالی عدمے از اعدام نقیض باشد محتاج بود برفعِ آن نقیض واحتیاج از سماتِ نقص ست که مناسبِ حالِ امکان ست تعالی الله عن ذٰلك علوًّا کبیرًا پوشیده نماند که در صفاتِ واجبی جلّ شانه از اطلاقِ لفظِ امکان تحاشی باید نمود که موهمِ حدوث ست وصفات

الله قدیم اند هر چند صفات واجبی واجب لذاتها نیستند اما نظر بذات واجب جل شانه واجب
اند که از ذات منفک نیستند و حاصل این معنی هر چند منجر بامکان ست اما از توهم حدوث خالی
و عدم حصول نقیض که عدم باشد مر وجود واجب را تعالی کشفی ست و شهودی اگر چه بصورت استدلال
نموده آید در رنگ آنکه بر بدیهی تنبیهے بصورت استدلال آرند بر سر اصل سخن آئیم و در جواب سوال
گوئیم که بعد از زوال عدم از ممکن بر تقدیر فنا غیر از وجود چیزے دیگر در وے نمیماند و بجز ثبوت و تحقق
نصیبے نمیباشد که عدم بعین و اثر از وے منتفی گشته است لیکن این آن وجود و ثبوت ست
که ممکن را در مرتبه وہم و حس ثابت گردانیده ست و آثار را بروے مترتب ساخته و مرآت
کمالات مرتبه حضرت وجوب تعالی و تقدس بعد از زوال عدم گشته و در رنگ عدم زائل
ذات و حقیقت ممکن شده و آن ثبوت پیش از زوال عدم از صفات عدم بوده ست که آنرا
در مرتبه حس و وہم ثابت گردانیده و الحال همان ثبوت بعد از زوال عدم نائب مناب او
گشته ذات ممکن آمده و صفات را بخود منتسب داشته و کارخانه عدم بوے برپا مانده و
این کارخانه که به نیابت عدم بوده است تا بحدے برپاست که نقیض آن ثبوت برجاست
و امکان را بقاست و چون معامله از نقیض ثبوت بالا رود و وجود را تقابل نماند بلکه عدم
را مجال تقابل او نبود و امکان را اصلا گنجایش نباشد درین وقت کار و بار دیگر ست و مسافر
و غمگسار دیگر سر او ادنی اینجا باید جست تا هر جا که شوب امکان و مجال عدم ست اگرچه
بنقاضت باشد داخل قاب قوسین ست و چون امکان و عدم بکلیت رخت خود بر بستند
و کوس رحلت زدند کمالات او ادنی در پیش ست نه بآن معنی که درین وقت ممکن ذات واجب
گردد تعالی بلکه قیام او بذات بحت تعالی ثابت میگردد و قیام که بظلے از ظلال ذات بوده
تعالی زائل میشود ع کسے کو در خدا گم شد خدا نیست + قیام این عارف بذات واجب
الوجود تعالی در رنگ قیام صفات او ست تعالی بذات او سبحانه بلکه قیام او بمرتبه است

که آنجا از صفات هیچ ملحوظ نیست هر چند صفات را از ذاتِ تعالیٰ انفکاکے نیست لیکن قیام
صفات ازلی و ابدی ست و قدم دارد و قیامِ او ازلی نیست و بداغِ حدوث متّسم اما صفات
را نقائض هست که اعدام باشند مثلاً عدمِ علم و عدمِ قدرت و معاملهٔ این عارف از نقائضِ اعدام
بالا رفته است چنانچه تحقیق یافته پوشیده نماند که معامله چون از نقائضِ عدم بالا رود وجوب
متحقّق گردد و ممکن واجب شود و آن محال ست گوئیم واجب وقتے گردد که وجودِ خارجی پیدا
کند و ممکن را جز در مرتبهٔ وَهم و حس ثبوتے نیست وجوبِ وجود از کجا متصوّر شود از این بیان
فرقِ دیگر درمیانِ قیامِ صفات و قیامِ عارف پیدا شد که قیامِ صفات باعتبارِ وجودِ خارجی ست
و قیامِ عارف باعتبارِ وجودِ وهمی اگرچه ثبات و تقرّر دارد و مبدءِ آثار ست باید دانست که بقائے
انا از عارف تا بقائے عدم ست که حقیقتِ اوست و چون عدم زائل گشت انا را موردے
نماند که بران اطلاق نموده آید معاملاتِ ثبوت بعد از زوالِ عدم اگرچه طویل الذیل ست و ثبوت
هر چند ذاتِ ممکن گشته اما کلمهٔ انا را آنجا موردے نیست گویا وضعِ لفظ انا از برائے حقیقتِ
عدمیّه بوده است که از حقیقتِ ثبوتیّه نفرت داشته بلکه جزوِ اعظم در ممکن عدم ست و ممکن از
عدم ممکن گشته است و کارخانهٔ ممکن از عدم بهین شده احتیاجیکه در ممکن ست از عدم آمده است
و حدوثے که دامنگیرِ امکان ست هم از عدم هویدا گشته اگر کثرتے در ممکن ست هم از راهِ عدم
ست و اگر امتیاز ست هم از راهِ وے وجود در حقِ ممکن مستعار ست و آن هم بتخیّل و توهّم ست
اگرچه ثبات و استقرار دارد بدانند صفاتیکه بذاتِ واجبی جلّ سلطانهٗ قیام دارند ذاتِ عزّ
شانهٗ بتمامه برنگِ هر یک ازان صفات ظهور میفرماید نه آنکه چیزے از ذات متّصف بصفتے بود و
چیزے دیگر متّصف بصفتِ دیگر چه دران حضرت تبعّض و تجزّی نیست بسیطِ حقیقی ست هر
حکمے که آنجا اثبات نمایند باعتبارِ کلّیت ست چنانچه گفته اند ذاتُ اللهِ تعالیٰ کلّهٗ علمٌ و کلّهٗ
ارادةٌ و کلّهٗ قدرةٌ و قیامیکه عارف را بذاتِ واجبی جلّ سلطانهٗ بے ملاحظهٔ اسما و صفات

پیدا میشود نیز ازین قبیل ست که بکلیت برنگ آن مے برآید و برعکس مرایائے دیگر بتشخص او مرآتیت
خود را وا مینماید فَہِمَ مَنْ فَہِمَ ؎ قیامت میکنی سعدی بدین شیرین سخن گفتن * مسلم نیست
طوطی را بدوران تو شکرخائی * و این طور ظهور که مرآت بکلیت برنگ صورت برآید اگر عارف را بعد از
فنائے اتم بقائے بآن ظهور پیدا شود اکمل تعینات او خواہد بود که وجود موهوب حقانیست که بولادت
ثانی او را میسر گشته است و این تعین با وجود حدوث و امکان چون ناشی از مرتبه جمع ست بر تعینات
دیگر که نه ازین مرتبه ناشی اند مزیت و فضل دارد در رنگ مزیت و فضلے که حروف و کلمات قرآنی
راست بر حروف و کلمات دیگر هر چند هر دو بحدوث و امکان متسم اند ابلہے بود که از ظاهر بینی این
تعین را بآن تعینات دیگر برابر بیند و این حروف و کلمات قرآنی را بآن حروف و کلمات دیگر
مساوی داند ازینجا فضل عارف دریاب و مزیت او بر دیگران مثل مزیت کلام خدا عز و جل
بر کلام دیگران قیاس نما **بیت** هر کس افسانه بخواند افسانه است * وانکه دیدش نقد خود
مردانه است * محجوبان که محمد رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم را بشر گفتند و در رنگ سائر
بشر تصور نمودند ناچار منکر آمدند و صاحب دولتان که او را علیه الصلوة والسلام بعنوان
رسالت و رحمت عالمیان دانستند و از سائر ناس ممتاز دیدند بدولت ایمان مشرف گشتند و
از اهل نجات آمدند **تنبیه** در ادائے بعضے از مطالب دقیقه که بذات و صفات واجبی جل شانه
تعلق دارد بواسطه تنگی میدان عبارت الفاظ موهمه صفات ممکن که مستلزم نقص و قصور ست
آورده میشود آن الفاظ را از ظاهر مصروف باید داشت و جناب قدس خداوندی را جل
سلطانه از جمیع صفات نقص و سمات قصور منزه و مبرا باید دانست و اطلاق بعضے الفاظ
که در شرع بآن حضرت جل شانه وارد نشده ست بتقلید مشایخ عظام بطریق تجوز نموده مے آید
مثل مرآتیت و غیرہا از ان ترسان و لرزان ست ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطأنا
اگر گویند از لفظ تجلی و ظهور ظلی و امثال آنها که در عبارات تو واقع میشود لازم مے آید تنزل

۲۱ یعنی بخشیده شده و عطا کرده شده ۱۲
۲۲ یعنی از مرتبه اطلاق و لاتعین و وحدت تقابل
۲۳ از تمیز فرق ۱۲ یعنی کسانیکه در حجاب زانیت وجودی محجوب بودند و مستور ۱۲
۲۴ یعنی الفاظیکه صفات ممکن از انها ...
موهمه ست که مستلزم نقص و قصور ست در حق ذات واجبی جل سلطانها ۱۲
۲۵ ظاهر لفظ حمل باید کرد بلکه آنرا بمعانی مناسب ذات واجبی باید جست جل شانها ۱۲

وجود در مراتبِ ظہورات چنانچہ مشایخ دیگر گفتہ اند وحال آنکہ توانکارِ تنزّلِ وجود مینمائی وجہ آن چیست گوئیم کہ تنزّل بر تقدیرے لازم مے آید کہ مُظہر راعینِ ظاہر میگوئیم چنانچہ دیگران گفتہ اند امّا اگر عین نگوئیم تنزّل چرا باشد ومختار این فقیر عدمِ عینیّتِ ظاہر ست با مُظہر واللّٰہ سُبحانہٗ المُوفِّق

مکتوب (۶۵) شصت وپنجم

بمولانا صفر احمد رومی در آنکہ بعد از بقائے ذاتِ عارف راہر صفتے از صفات وہر لطیفہ از لطائف بکلّیتِ ذاتِ او مے بر آید عارف کامل تام المعرفت را بعد از بقائے ذات چون صفات و اخلاقِ کاملہ عنایت فرمایند ہر صفتے ازان صفات متّصِف بعُنوانِ کلیّتِ ذاتِ او خواہد بر آمد نہ آنکہ بعضے از ذات متّصِف بصفتے باشد وبعضے دیگر متّصِف بصفتِ دیگر مثلاً ذاتِ او بتمامہ علم خواہد بود وبتمامہ بصر وبتمامہ سمع خواہد بود چنانچہ محقّقانِ صوفیہ در صفاتِ واجبی جلّ شانہٗ گفتہ اند کہ ذاتُ اللّٰہِ تعالٰی کُلّہٗ عِلمٌ وَکُلّہٗ قُدرۃٌ وَکُلّہٗ سمعٌ وَکُلّہٗ بصرٌ مثلاً ازینجاست کہ مومنانِ حق سُبحانہٗ را در بہشت بے جہت خواہند دید کہ بکلیّتِ خود بصر خواہند بود وچون تمام بصر باشند جہت را چہ گنجایش باشد گفتہ اند کہ آنچہ عوامِ مومنان را بعد اللتیا والتی در آخرت میسر خواہد شد اولیا را کہ خواصِ مومنان اند در دنیا میسّر خواہد بود کہ نسیۂ آنہا نقد اینہا ست نسیۂ اینہا ازینجا قیاس باید کرد ۵ قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا + ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ وہمچنین ہر لطیفہ از لطائفِ آن عارف درین وقت برنگِ کلیّتِ او مے بر آید وبتمامہ عارف لطیفۂ روح میگردد وبتمامہ لطیفۂ قلب میشود وعلٰی ھٰذا القیاس سائر اللطائفِ الانسانیۃ مِنَ النَّفسِ النّاطقۃِ والسِّرِّ والخفی والاخفٰی وہمبرین منوال ست ہر جزوے از اجزائے او وہر عنصرے از عناصرِ او کہ حکمِ کُل پیدا میکند مثلاً عارف تمامی خود را عنصرِ خاک مییابد وتمامی عنصرِ آب تصوّر

مینماید وچون لطیفۂ قلب کہ حقیقتِ جامعہ است برنگِ گل مصبغ میگردد تعلقے کہ او را بمضغہ قلبیہ بودہ زائل میشود و مضغہ این زمان خالی میماند و در رنگِ جسدِ بے روح مینماید و چنان متخیل میگردد کہ درین رفت و آمد گردے ازین راہ بوے نرسیدہ است و او بصرافتِ اصلی خود ست در رنگ آنکہ در دیگِ پختہ دانۂ خام بر صرافتِ اصلی بماند نہ حرارتے از آتش در وے تاثیر کند و نہ رطوبتے از آب بوے رسد غایۃ ما فی الباب بعد از رفعِ آن تعلق و بعد از خلو منصبغ برنگ سایر اجزا میگردد و در رنگِ اجزاءِ دیگر حکمِ کل پیدا میکند

مکتوب (۶۶) شصت و ششم

بمحمد مقیم قصوری در جوابِ سوالِ او از معنی المجاز قنطرۃ الحقیقۃ اخوی محمد مقیم پرسیدہ بود کہ المجاز قنطرۃ الحقیقۃ بچہ معنی گفتہ اند بداند کہ مجاز ظلِ حقیقت ست کہ از ظل باصل شاہراہ کشادہ است مگر باین اعتبار گفتہ اند من عرف نفسہ فقد عرف ربہ چہ معرفتِ ظل مستلزمِ معرفتِ اصل ست زیرا کہ ظل بر صورتِ اصلِ خود کائن ست پس سببِ انکشافِ اصل بود لان صورۃ الشیٔ ما ینکشف بہ ذلک الشیٔ لیکن بداند کہ المجاز قنطرۃ الحقیقۃ بر تقدیر یست کہ گرفتاری بمجاز در میان نیاید بلکہ بنظرۂ ثانیہ نکشد نظرۂ اولی ست کہ قنطرۂ حقیقت ست کہ مخبر صادق آنرا النظرۃ الاولی لک فرمودہ است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام گویا بلفظ لک اشارہ بحصولِ این دولت کردہ و اگر عیاذًا باللہ سبحانہ گرفتاری بمجاز در میان آمد بلکہ بنظرۂ ثانیہ کشید آن مجاز سدِ راہ وصولِ حقیقت ست قنطرہ چہ بود بتے ست کہ پرستش خود میخواند و دیوے ست کہ از حقیقت میگرداند لہذا مخبرِ صادق علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام نظرۂ ثانیہ را مضر دانستہ النظرۃ الثانیۃ علیک فرمودہ کدام چیز مضرتر ازان بود کہ از حق باز دارد و بباطل گرفتار سازد و باید دانست کہ نظرۂ اولی وقتے نافع ست کہ باختیار نبود و اگر باختیار بود حکمِ نظرۂ ثانیہ

دارد کریمہ قُل لِّلْمُؤْمِنِیْنَ یَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ در اثبات این مطلب کافی ست آبلهانِ صوفیۂ خام معنی این عبارت را نفہمیده غلط کرده گرفتار یها بصورتہای جمیلہ پیدا کنند و بعشوه و دلال ایشان فریفتہ گردند بطمع آنکہ آنرا وسیلۂ وصول بحقیقت سازند و معراج حصولِ مطلوب نمایند کلّا این خود سدِّ راهِ مطلوب ست و حاجزِ حصینِ مقصود باطلے ست کہ در نظرِ شان مزیّن گشتہ است و در غرور حقیقت افتاده جمعے ازینہا حسن و جمالِ این صور را حسنِ حق دانستہ جلّ شانہٗ گرفتاری باینہا عینِ گرفتاری بحق میدانند و مشاہدۂ آنہا را مشاہدۂ حق مے انگارند بعضے ازینہا گفتہ اند

امروز چون جمالِ تو بے پرده ظاہر ست + در حیرتم کہ وعدۂ فردا برائے چیست +

تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا حق را سبحانہٗ این کوتہ نظران چہ گمان برده اند و حسن و جمالِ او را چہ تصوّر نموده مگر نشنیده اند کہ اگر فرضاً تارے از موئے حورائے بہشت کہ از مخلوقات وی است سبحانہٗ در دنیا افتد از اضاءت و اشراقِ آن موے ہرگز در دنیا شب نیفتد و ظلمت نشود و قصہ سوختنِ کوهِ طور و پاره پاره شدنِ آن بیک تجلّیِ حق جلّ و علا و افتادن و بیہوش گشتنِ کلیم اللہ علی نبیّنا و علیہ الصلوٰة و السلام ازان تجلّی با آن منزلت و قرب بنصِّ قرآنی ثابت شده است و اینان با این بیخردی ہمہ وقت بے پرده حق را بینند گانند و بوعدۂ رویتِ اُخروی عجب کنندگان لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْ اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيْرًا علمائے اہلِ سنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم جاہا کنده اند و براہین نقلی بر مخالفان اثباتِ رویتِ اُخروی کرده کہ غیر از اہلِ سنت از فرقِ مخالفہ ہیچکس چہ از ملّیین و چہ از غیر ملّیین برویتِ حق جلّ و علا قائل نیست بلکہ آنرا محالِ عقلی مے انگارند و اہلِ سنت ہم آنرا بلاکیف گفتہ اند و مخصوص بآن نشأۂ داشتہ و این بوالہوسان درین نشأۂ فانیہ حصولِ این دولتِ قاہره را تصوّر نموده اند و بخواب و خیالِ خود خورسند گشتہ رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۝ والسلام علی من اتبع الہدیٰ و التزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوات و التسلیمات

(اَنْہَادُ الْمُلْہَا)

مکتوب شصت و ہفتم (۶۷)

بیر منصور در حقیقتِ کائنات و فرق میان کشوف حضرت ایشان و صاحب فتوحات این عرصہ کائنات کہ معاین و مشاہد و منبسط و مسطح و طویل و عریض متخیل میگردد نزد حضرت شیخ محی الدین بن العربی و تابعان او حضرت وجود ست کہ جز او در خارج موجودے نیست و آن وجود ذات حق ست سبحانہ کہ آنرا ظاہر وجود نامند کہ بواسطہ انعکاس و تلبس صور علمیہ متکثرہ کہ آنرا باطن وجود میگویند و معبر باعیان ثابتہ اند آن وجود کہ بر وحدت و بساطت خود ست متکثر و منبسط و طویل و عریض در تخیل مے درآید میفرمایند کہ مشاہد و محسوس ہمہ چہ عوام و چہ خواص دران صفحہ در کسوت کونیہ و در صور و اشکال متمایزہ حضرت حق ست سبحانہ کہ عوام را متوہم بعالم میگردد و عالم اصلاً از خانہ علم بیرون نیامدہ است و بوئے از وجود خارجی نیافتہ عکوس آن صور علمیہ است کہ در مرآت حضرت وجود ظاہر گشتہ نمودے در خارج پیدا کردہ عوام را در توہم وجود خارجی خود انداختہ لمولوی جامی علیہ الرحمۃ رباعی مجموعہ کون را بقانون سبق + کردیم تصفح ورقاً بعد ورق + حقا کہ ندیدیم و نخواندیم درو + جز ذات حق و شیون ذاتیہ حق + و آنچہ مکشوف و معتقد این فقیر ست آنست کہ این عرصہ عرصہ وہم ست و این صور و اشکال کہ دران عرصہ است صور و اشکال ممکنات ست کہ بصنع خداوندی جل سلطانہ در مرتبہ حس و وہم ثبوتے پیدا کردہ است و اتقان یافتہ و ہرچہ مشہود و محسوس ست درین صفحہ از جنس ممکنات ست ہرچند بعضے از سالکان را آن مشہود متوہم بواجب گردد و بعنوان حقیقت ظاہر گردد اما فی الحقیقت از افراد عالم ست و او تعالیٰ وراء الوراء ست و از دید و دانش ما جدا است و از کشف و شہود ما منزہ و مبرا است ؎ خلق را او جہ کے نماید او + در کدام آئینہ درآید او + غایۃ ما فی الباب این عرصہ متوہمہ ظل آن عرصہ خارجیہ است کہ شایان مرتبہ حضرت وجوب ست تعالیٰ

وتقدس چنانچہ وجودِ این مرتبہ ظلِ وجودِ آن مرتبہ است واین مرتبہ وہم را اگر باعتبار آنکہ ظلِ مرتبہ
خارج ست خارج گویند گنجایش دارد چنانچہ باعتبار وجودِ ظلی او را موجود نیز گویند واین عرصہ
وہم دررنگِ عرصہ خارجی نفس الامری ست واحکام صادقہ دارد ومعاملۂ ابدی بآن مربوط ست
چنانچہ مخبرِ صادق ازان خبر دادہ ست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام ملاحظہ باید نمود کہ ازین
دو مکشوف کدام یکے بہ تنزیہ وتقدیسِ خداوندی جل سلطانہ اقرب والیق ست وبجنابِ قدسِ
او تعالیٰ اولیٰ وانسب وازین دو کدام مناسبت ببدایت وتوسطِ حال دارد وکدام مناسبِ
حالِ انتہاست سالہا این فقیر معتقدِ مکشوفِ اول بودہ است واحوال عجیبہ ومشاہداتِ غریبہ
دران موطن گذرانیدہ وحظہائے وافر دران مقام حاصل کردہ آخر الامر بمحض فضلِ خداوندی
جل شانہ معلوم گشتہ کہ ہرچہ دیدہ شد ودانستہ شد ہمہ غیرِ حق ست سبحانہ کہ نفی آن لازم ست
وبعد اللتیا والتی بکرمِ خداوندی جل شانہ معاملہ از نفی بانتفا آمد وباطلے کہ خود را حق وا
نمودہ بود از دید ودانش فرو ریخت وگرفتاری بغیب الغیب حاصل گشت وموہوم از موجود جدا
شد وقدیم از حادث متمیز آمد کہ حاصلِ مکشوفِ ثانی ست للمؤلف رباعی درعرصہ کائنات
بادقتِ فہم + بسیار گذشتیم بسرعت چون سہم + گشتیم ہمہ چشم ندیدیم درو + جز ظلِ صفات
آمدہ ثابت در وہم + الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدانا
اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق والسلام

مکتوب (۶۸) شصت وہشتم

بفقیر محمد ہاشم کشمی در تحقیقِ مرتبہ وہم کہ عالم دران مرتبہ نمود ووجود دارد وما یناسب ذلک عالم را
کہ موہوم میگوئیم نہ بآن معنی ست کہ عالم منحوت ومجعولِ وہم ست چگونہ منحوتِ وہم بود کہ وہم نیز از
جملۂ عالم ست بلکہ بآن معنی ست کہ عالم را حضرتِ حق سبحانہ در مرتبہ وہم خلق فرمودہ است

وہر چند وہم دراں وقت بوجود نیامدہ بود اما در علم اللہ سبحانہ بودہ و مرتبہ وہم عبارت از نمودِ بے بود ست در رنگِ دائرہ کہ از نقطہ جوالہ در وہم ناشی گشتہ ست کہ نمودے دارد بے بود حکیم مطلق جل سلطانہ عالم را درین مرتبہ خلق فرمودہ نمودِ محض را ثبوت و ثبات بخشید از غلط الحصۃ آوردہ از کذب بصدق کشید و نفس الامر ساخت اُولٰئِكَ یُبَدِّلُ اللّٰهُ سَیِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ مرتبہ موہوم عجب مرتبہ ست کہ آنرا با موجود ہیچ مزاحمتے نیست و ہیچ تدافعے نہ و ہیچ جہتے از جہات باوے اثبات نے نماید و ہیچ حدے و نہایتے او را پیدا نمیکند دائرہ موہوم را با نقطہ جوالہ موجودہ ہیچ جنگے نیست و ہیچ جہتے از جہات این را با او ثابت نہ و نہ ہیچ نہایتے این نقطہ را بحدوث این دائرہ پیدا نتوان گفت کہ نقطہ دریمین دائرہ ست یا در شمال قدام ست یا خلف فوق ست یا تحت ثبوت این جہات مر آن دائرہ را نسبت بآن اشیاست کہ در مرتبہ او ثبوت دارند اما چیزے کہ در مرتبہ دیگر کائن ست دائرہ را باوے ازین جہات ہیچ ثابت نہ و نیز این نقطہ را بحدوث این دائرہ ہیچ حدے و نہایتے پیدا نشدہ ست و بر صرافت حالت سابق خود ست وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی ازین بیان وازین تمثیل حال عالم با صانع عالم جل شانہ دریاب کہ او را سبحانہ بایجاد این عالم حدے و نہایتے حاصل نشدہ ست و جہتے از جہات کائن نگشتہ این نسبت آنجا چگونہ متصور گردد کہ دران مرتبہ علیا از بیان نامے و نشانے نیست تا تصور نسبت نمودہ آید بے دولتان چند از کوتہ نظری حصول این نسب و ثبوت این جہات را در حق صانع عالم جل شانہ نسبت بعالم تصور نمودہ نفی رویت واجب تعالی نمودہ اند و آنرا محال انگاشتہ و جہل مرکب و تصدیق کاذب خود را بر کتاب و سنت تقدیم دادہ گمان بردہ اند کہ اگر حق جل و علا مرئی شود البتہ در جہتے از جہات خواہد بود از رائی و آن مستلزم حدو نہایت ست از تحقیق سابق معلوم گشت کہ حق را سبحانہ با عالم ازین نسب ہیچ ثابت نیست رویت اثبات کنند یا نہ رویت بود و جہت نبود چنانچہ تحقیق این معنی خواہد نمود مگر ندانستہ اند

یعنی وقت آفرینش
عالم
یعنی نسبت واقع است
یعنی معتزلہ
قال اللہ تعالی وجوہ یومئذ ناضرۃ الی ربہا ناظرۃ
قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سترون ربکم کما ترون ہذا القمر لیلۃ البدر متفق علیہ
قال فی شرح العقائد ہو مشہور رواہ احد وعشرون من اکابر الصحابۃ رضوان اللہ تعالی علیہم
مصحح سلمہ اللہ تعالی

که این محظور در وقتِ وجودِ عالم نیز کائن ست زیرا که درین وقت صانع تعالی از عالم در جهتے از جهاتِ او خواهد بود و نیز وراءِ عالم خواهد بود و آن مستلزمِ حدّ و نهایت ست و اگر در جمیعِ جهاتِ عالم گویند حد و نهایت را چه خواهند گفت که لازم ورائیت ست و نیز فسادِ جهت بواسطهٔ استلزامِ نهایت ست و آن خود لازم ست خلاصی ازین مضیق در اختیارِ قولِ صوفیه است که عالم را موهوم گویند و از اشکالِ جهت و نهایت وارهند و در موهوم گفتن هیچ محظورے لازم نمے آید که آن در رنگِ موجود احکامِ صادقه دارد و معاملهٔ ابدی و تنعّمات و تعذیباتِ سرمدی بوے مربوط ست آن موهوم دیگر ست که سوفسطائی بیخرد بآن قائل ست که آن اختراعِ وهم و تراشِ خیال ست شتّان ما بینهما بر سرِ اصلِ سخن رویم و گوییم که دائرهٔ موهومه را که ناشی از نقطهٔ جواله است با آن نقطه هیچ جهت ثابت نیست و آن نقطه بیرون از جهاتِ اوست که اگر فرضاً آن دائره تمامه بصر گردد هر آئینه آن نقطه را بے جهت خواهد دید که جهت در میانِ اینها مفقود ست و در ما نحن فیه اگر رائی تمام بصر گردد حق را جلّ و علا بے جهت بیند چه محظور لازم آید در بهشت مومنان تمام بصر گشته خواهند دید و هیچ جهت ثابت نخواهد بود اولیا را بحکم تخلّق باخلاق الله در دنیا این دولت حاصل میگردد و تمام بصر میگردند هر چند رویت نبود که مخصوص بآخرت ست اما حکمِ رویت دارد اینکه گفتیم که بحکم تخلّق باخلاق الله زیرا که در واجب تعالے فرموده اند که ذاتہ تعالی کلّه بصر و کلّه سمع و کلّه علم و متخلّقان را ازین اخلاق البته نصیب ست هر صفتِ ایشان نیز دران مقام برنگِ کلّیتِ ایشان مے برآید همه بصر میگردند مثلاً و سائر مومنان را در آخرت این نسبت کرامت فرموده بدولتِ رویت مشرف خواهند ساخت ان شاء الله تعالی و هیچ محظورے و اشتباهے برین تقدیر لازم نیست والله سبحانه اعلم بحقیقة الحال •

مکتوب (٦٩) شصت و نهم

بقاضی موسےٰ شوحین در ترغیبِ التزامِ شریعت و صحبتِ اربابِ جمعیت بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کہ احوالِ فقرا این حدود مستوجب حمد ست صحیفہ شریفہ کہ بمصحوب درویش رحم علی مرسل داشتہ بود در رسید خوشوقت ساختہ سلامت و باستقامت باشند طلب نصائح اندراج یافتہ بود مخدوما النصیحۃ ھی الدین و متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات غایۃ ما فی الباب متابعت را اقسام ست یک قسم آن اتیان احکام شرعیہ ست باقی اقسام را فقیر در مکتوبے کہ بعضے از محبان نوشتہ است بتفصیل ذکر نمودہ است خواہم گفت ان شاء اللہ تعالیٰ کہ نقل آن را بشما فرستند بالجملہ مدار افادہ و استفادہ این طریقہ بر صحبت ست بگفتن و نوشتن کفایت نمیشود حضرت خواجہ نقشبند فرمودہ اند قدس سرہ کہ طریقہ ما صحبت ست و اصحاب کرام بدولت صحبتِ خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات از اولیاء امت افضل آمدند کہ ہیچ ولی بمرتبہ صحابی نرسد اگرچہ ویس قرنی باشد المسئول من الاخوان الدعاء بسلامۃ الایمان ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا رحم علی ورق خود گردانیدہ است و باصلاح آمدہ است حضرت حق سبحانہ استقامت دہاد والسلام

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بمولانا اسحاق ولد قاضی موسیٰ در تحریض بر صحبت اربابِ جمعیت الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب شریف کہ بمصحوب رحم علی درویش مرسل داشتہ بود در رسید منبئ از ذوق و شوق بودہ مسرت بخشید و در کاغذ علیحدہ واقعہ کہ رو دادہ بود نوشتہ بودند از مطالعہ آن فرحت بر فرحت انجامید این قسم واقعات مبشرات اند سعی باید نمود کہ از قوت بفعل آید و از گوش بآغوش رسد امروز کہ تدارکِ تقصیر ممکن ست فرصت را غنیمت باید شمرد و بتسویف و تاخیر نباید انداخت حضرت خواجہ احرار قدس سرہ فرمودہ اند کہ جمعے از درویشان بودیم سخن

از ساعتِ مرجوّہ کہ در روز جمعہ ودیعت نہادہ اند درمیان آمد کہ اگر میسر شود دران ساعت از حضرتِ حق سُبحانَہٗ وَتَعَالیٰ چہ باید طلبید ہر کسے چیزے گفتہ چون نوبت بمن رسید گفتم صحبتِ اربابِ جمعیت باید طلبید کہ در ضمنِ آن جمیع سعادات میسر ست بعضے از مکاتیب را نقل گرفتہ بمصوبِ رافع فرستادہ ست حضرت حق سُبحانَہٗ وَتَعَالیٰ منتفع گرداناد و دیگر اخوی شیخ کریم الدین چند گاہ ست کہ آمدہ اند شاید از احوالِ خود بشما نویسند از دوستان توقع دُعاست رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ ط

مکتوب (۷۱) ہفتاد و یکم

بجنابِ پیرزادہ خواجہ محمد عبد اللہ در تمیز میانِ حقائقِ موہوم کہ عالم ست و میانِ موجودِ حقیقی کہ صانع عالم ست وَلِلّٰہِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی نقطۂ جوالہ کہ دائرہ ازوے در وہم ناشی گشتہ است چنانچہ در خارج موجود ست در وہم ہم موجود لیکن آنجا بے روپوشِ نمودِ دائرہ ست و اینجا باین روپوش و موجود در خارج و در وہم نہ بآن معنی ست کہ در ہر مرتبہ وجودِ علیحدہ دارد کَلَّا بلکہ یک موجود ست ہم در خارج و ہم در وہم کہ آنجا بے روپوشِ دائرہ ست و اینجا با روپوش و آین دائرۂ موہومہ کہ در وہم نمودے دارد بے بود کہ از غلطِ حس پیدا گشتہ است اگر آنرا دران مرتبہ موجود گردانند و ثبات و تقرر دہند و نمود با بود سازند ہر آئینہ از غلطِ حس بر آمد و نفس الامر خواہد گشت و احکامِ صادقہ پیدا خواہد کرد پس این دائرہ را در وہم حقیقتے ست و صورتے حقیقتش ہمان نقطۂ جوالہ است کہ بآن برپاست و صورتش ہمان دائرہ است کہ ثبوت و ثبات پیدا کردہ ست آین صورت ہر چند عین آن حقیقت نیست کہ صفات و احکامِ متمایزہ دارد اما از حقیقت دور نیست و جدائی ندارد حقیقت ست کہ خود را باین نمود متخیل گردانیدہ است ؎ خوشتر آن باشد کہ سِرِّ دلبران

گفتہ آید در حدیثِ دیگران + حضرت شیخ محی الدین بن العربی قُدِّسَ سِرُّہٗ درین مقام گوید
اِنْ شِئْتَ قُلْتَ اِنَّہٗ حَقٌّ وَاِنْ شِئْتَ قُلْتَ اِنَّہٗ خَلْقٌ وَاِنْ شِئْتَ قُلْتَ اِنَّہٗ حَقٌّ مِنْ
وَجْہٍ وَخَلْقٌ مِنْ وَجْہٍ وَاِنْ شِئْتَ قُلْتَ بِالتَّحَیُّرِ لِعَدَمِ التَّمَیُّزِ بَیْنَہُمَا لیکن باید دانست
کہ این تمیز درمیانِ صورت و حقیقت ہرچند در وہم ست امّا چون صورت دران مرتبہ بایجادِ
خداوندی جَلَّ سُلْطَانُہٗ موجود گشتہ ست و ثبات و تقرر پیدا کردہ ہر آئینہ نفس الامری شدہ و
تمیز نفس الامری حاصل ساختہ بلکہ بطریق ظلیت موجود خارجی گشتہ چہ وجود صورت چنانچہ ظِلِّ
وجود حقیقت ست مرتبہ نمود بعد از حصول بود ظلّ خارج آمدہ پس تمیز درمیان حقیقت و صورت
چونکہ نفس الامری بلکہ خارجی شد حمل یکے بر دیگرے ممتنع گشت و یکے عینِ دیگرے نیامد و آنکہ عین
گفتہ است زیادہ بر تمیز وہمی نفہمیدہ و ورا امتیازِ علمی ندانستہ سُبْحَانَ اللّٰہِ مرتبہ وہم بواسطہ
ایجادِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ کہ دران مرتبہ واقع شدہ است خارج گشتہ است و نفس الامر آمدہ و ورای
علم و خارج کہ متعارف ست گشتہ و چون این مرتبہ خارج آمدہ ست ناچار در وے مرتبہ وہم را جدا
نمودہ و نقطہ جوّالہ موجودِ خارجی گشتہ و دائرہ کہ از آن ناشی ست موہوم نام یافتہ عجب معاملہ است
صورت کہ از حقیقت ناشی ست و ہرچہ دارد از حقیقت دارد و ہیچ جدائی اورا از حقیقت نیست
بزور اورا از حقیقت جدا ساختہ اند و از توہم بتحقق آوردہ و متمیز وہمی را خارجی گردانیدہ کریمہ
صُنْعَ اللّٰہِ الَّذِیْ اَتْقَنَ کُلَّ شَیْءٍ را اینجا ملاحظہ باید کرد کہ لاشے محض را بقدرت کاملہ خود شے
گردانیدہ است و دانا و بینا و قادر و مرید ساختہ بزرگے گوید ؎ چونکہ او شد گوش و چشم
دست و پاے + خیرہ ام در چشم بندیِ خدا + چشم بندی چہ گنجایش دارد زیرا کہ چشم بندی در
جائے ثابت ست کہ غیرِ واقع را واقع نماید اینجا قدرتِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ غیرِ واقع را واقع
گردانیدہ است و احکام کاذبہ را کہ دران مرتبہ کائن بودہ صادقہ ساختہ شیخ میفرماید لِعَدَمِ
التَّمَیُّزِ بَیْنَہُمَا و حال آنکہ درمیان عبد و رب پنجاہ ہزار سالہ راہ ست کہ کریمہ تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِکَۃُ

والرُّوحُ الیٰہِ فی یومٍ کان مقدارہ خمسین الف سنۃٍ اشارہ بآنست وشیخ خود نیز باین دوری راہ معرفت
ست ازینجاست کہ بحیرت قائل گشتہ ست سادہ لوحے از دوری این راہ حق را سبحانہ بعید
نہ انگارد و از خود دور نیندازد فانّہ سبحانہ قریبٌ بل اقربُ الی العبدِ من نفسِ العبدِ
بلکہ این بعد باعتبار درک و معرفت ست نہ باعتبار مکان و مسافت نقطۂ آخر دائرہ نزدیکترین نقطہا
ست بہ مبدأ دائرہ لیکن چون پشت او را بجانب مبدأ ساختہ اند و روئے او را بطرف دیگر گردانیدہ اند
ناچار یافت او باوجود قرب از مبدأ دور افتادہ ست و بعد از طے جمیع نقط مربوط گشتہ۔ شعر
اے کمان و تیرہا برساختہ ۔ صید نزدیک تو دور انداختہ ۔ ہر کہ دور انداز تر او دور تر ۔ از
چنین صید ست او مہجور تر ۔ بلے تا نشد تہائے بعد نکشد قدر دولت قرب ندانند ما صنع اللّٰہ
سبحانہ فہو خیرٌ والسلام علی من اتبع الہدیٰ ۔

مکتوب (۷۲) ہفتاد و دوم

بجناب خواجہ حسام الدین احمد در آنکہ تلوینات عسکر ارباب جمعیت تمکینات ست با جواب استفسارے
کہ در باب مولود خواندن نمودہ بود الحمد للّٰہ و سلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ صحیفہ شریفہ
و ملاطفہ منیفہ کہ از روئے کرم و شفقت نامزد این فقیر ساختہ بودند بمطالعہ آن مشرف گشت
للّٰہ سبحانہ الحمد والمنۃ کہ بصحت و عافیت اند و از تفقد احوال دوستان دور افتادہ فارغ
نیستند احوال و اوضاع فقرا این حدود مستوجب حمد ست کہ در عین بلا عافیت ست و در مظان
تفرقہ جمعیت فرزندان و دوستان کہ ہمراہ اند اوقات شان بجمعیت ست و احوال ایشان در
ترقی و تزاید عسکر در حق ایشان خانقاہ مشخص ست کہ در عین تلوینات لشکریان تمکین نصیب
شان ست و در عین گرفتاریہائے شتّیٰ کہ از لوازم این موطن ست گرفتار یک مطلب اند نہ کسے را
با ایشان کارے و نہ ایشان را از کسے بارے مع ذلک مسلوب الاختیار اند و بدولت حبس و

سے یعنی عین خانقاہ است ۱۲

قیدگرفتارعجب جلسے ست کہ رہائی را در عوضِ آن بجوے نہ خرند و طرفہ قیدیست کہ اطلاق را ازاں جا بہ پشیزے نستانند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَہٗ وَالْمِنَّةُ عَلٰى ذٰلِكَ وَعَلٰى جَمِيْعِ نِعَمِهِ الْعِظَامِ مخدوما مقصود از فرستادنِ کتابت بہ قُرَّةُ الْعَيْنَيْنِ اظہارِ حسرت بود بر فوتِ بعضے نعمتہا کہ در جوارِ وطن حصولِ آن متوقع بود و در لشکر آمدن و صحبت داشتن آنجا مربوط بصلاحِ ایشان ست کہ ایشان اوضاعِ لشکر و لشکریان را بہتر میدانند و نفع و ضررِ این موطن را بیشتر مے شناسند آنچہ اندراج یافتہ بود کہ اگر بنویسی کہ از آفات محفوظ خواہند بود بیاید اَلْغَيْبُ عِنْدَ اللّٰهِ تَعَالٰى اَمَّا حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ کہ از ہمہ امان بکَرَمِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ باوجودِ کثرتِ اختلاط با اربابِ تفرقہ ہیچکس را تا این زمان آفتِ تفرقہ نرسیدہ است و از مطلب باز نداشتہ دیگر در بابِ مولود خوانی اندراج یافتہ بود در نفسِ قرآن خواندن بصوتِ حسن و در قصائدِ نعت و منقبت خواندن چہ مضایقہ است ممنوع تحریف و تغییرِ حروفِ قرآن ست والتزامِ رعایتِ مقاماتِ نغمہ و ترددِ صوت بآن بطریقِ الحان با تصفیق مناسبِ آن کہ در شعر نیز غیر مباح ست اگر بر نہجے خوانند کہ تحریفے در کلماتِ قرآنی واقع نشود و در قصائد خواندن شرائطِ مذکورہ متحقق نگردد و آنرا ہم بغرضِ صحیح تجویز نمایند چہ مانع ست مخدوما بخاطرِ فقیر میرسد تا سدِّ این باب مطلق نکنند بوالہوسان ممنوع نگردند اگر اندک تجویز کردند منجر بہ بسیار خواہد شد قَلِيْلُهٗ يُفْضِيْ اِلٰى كَثِيْرِهٖ قولِ مشہور ست وَالسَّلَامُ +

مکتوب (۷۳) ہفتاد و سیوم

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد سعید در اسرارِ صفتِ حیوۃ کہ فوقِ علم ست و در بیانِ آنکہ علم چنانچہ از صفاتِ زائدہ است از شیونِ غیر زائدہ است نیز وَكَذَا سَائِرُ الصِّفَاتِ حضرت شیخ محی الدین بن العربی قُدِّسَ سِرُّهٗ و متابعانِ او کہ تنزلاتِ خمس نوشتہ اند تعینِ اول از اجمالِ حضرت علم اعتبار نمودہ اند و آنرا حقیقتِ محمدی گفتہ اند عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ

وکشف این تعین را تجلی ذات دانسته وفوق این تعین لاتعین میدانند که مرتبۂ ذات بحت ست واحدیت مجردہ از جمیع نسب و اعتبارات پوشیدہ نماند کہ فوق شان العلم شان الحیوۃ ست کہ علم تابع اوست واو ام جمیع صفات ست چہ علم وچہ غیر علم وچہ علم حصولی وچہ علم حضوری و این شان الحیوۃ شانے ست عظیم الشان شیون وصفات دیگر در جنب آن حکم جدِ اول دارند نسبت بدریائے محیط عجب ست کہ شیخ بزرگوار باین مملکت وسیع سیر نفرمودہ است واز گلشنہائے این گلہائے علوم ومعارف نہ چیدہ وہر چند این شان بحضرت ذات عزشانہ اقربست و بجہالت وعدم ادراک انسب اما چون شائبۂ تنزل و ظلیت دارد از مظان علم ومعرفت ست قل او کثر در انوقت کہ این فقیر را بکرم اللہ سبحانہ سیرے دران شان عظیم الشان افتادہ بود در تہ آن مقام بمسافت بعیدہ مشہود شدہ بود کہ شیخ آنجا کلبہ دارد کہ دران اقامت ورزیدہ است شاید در آخر ہا حظے ازین مقام فراگرفتہ باشد بُعد مسافت درین طور بُعدہائے بیچون بدو اعتبار توان گفت تنگی میدان عبارتست یا صورت مثالی آن بُعد بیچون در عالم مثال بُعد مسافت مشہودست سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم والسلام علی من اتبع الھدی

فصل بالخیر ازین بیان لازم آمد کہ علم در مرتبۂ حیوۃ کہ فوق اوست ثابت نبود چہ علم حصولی وچہ علم حضوری وچون در مرتبۂ حیوۃ ثابت نبود در مرتبۂ حضرت ذات عزشانہ چگونہ ثابت باشد کہ فوق الفوق ست وچون علم ثابت نباشد نقیض او ثابت بود تعالی اللہ سبحانہ عن ذلک علوا کبیرا تفصی ازین اشکال مبنی بر معرفت دقیقہ است کہ کم کسے از اولیاء اللہ بآن لب کشادہ است باید دانست کہ علم واجبی جل شانہ مثلا چنانچہ از صفات ثمانیہ حقیقیہ زائدہ است چنانچہ اہل حق فرمودہ اند از شیون واعتبارات ذاتیہ غیر زائدہ است نیز وچون قسم اول از صفات زائدہ است بر ذات تعالی متعلق آن نیز ماسوی ذاتست سبحانہ

عالم باشد ماسوی یا صفاتِ زائده واجبی جلّ سلطانهٗ چه آنچه بداغِ ظلیّت متّسم گشته است
واسمِ زیادتی پیدا کرده شایانِ مرتبه مقدّسه حضرتِ ذات تعالیٰ وتقدّس نبود وتعلّق بآنجنابِ
قدس پیدا نکند حصولی باشد آن علم یا حضوری اگر حضوری ست نیز ظلّے از ظلالِ حضرتِ ذات
تعالیٰ متعلّق ست اگرچه اتّحادے درمیانِ علم وعالِم ومعلوم پیدا کرده است چه این مرتبہ
اتّحاد نیز ظلّے از ظلالِ آن مرتبهٔ مقدّسه است نه عینِ آن اگرچه جمعے گمانِ عینیّتِ آن برده
اند وقسمِ دیگر که از شیونِ ذاتیهٔ غیر زائده است متعلّق آن حضرتِ ذاتست وبس تعالیٰ و
تقدّس ووالا ترست ازانکه بماسوی ذاتِ عزّ سلطانهٗ تعلّق پیدا کند بالجمله علمیکه زائدست
تعلّق آن مقصور بماسوی ذاتست تعالیٰ وتقدّس وعلمیکه زائد نیست ومجرّدِ اعتبارست تعلّق
آن مقصور برحضرتِ ذاتست تعالیٰ وتقدّس وعلمیکه در مرتبهٔ حضرتِ ذاتِ تعالیٰ منتفی ست
همان علمِ زائدست که شایانِ آن مرتبهٔ مقدّسه نیست که ظلِّ آن شانِ علمِ غیرِ زائدست از انتفائے
آن علم ثبوتِ نقیضِ آن که جهل ست لازم نیاید هرگاه علم که از صفاتِ کامله است آنجا گنجایش
ندارد نقیضِ آن که سراسر نقص ست چه گنجایش دارد که دران حضرت بار یابد غایةُ ما فی الباب
این هر دو نقیض ازان حضرت مسلوب بود وهیچ محظور نباشد عارفے گوید عرفتُ ربّی بجمعِ الاضداد
گوئیا بواسطهٔ علوِّ مرتبهٔ آن مقامِ اقدس هیچ یکے ازین دو نقیض آنجا نمیرسد هرگاه جمیع نسب و
اعتبارات دران حضرت مسلوب باشند علم وعدمِ علم که از جملهٔ نسب اند نیز مسلوب باشند آن ممکن
ست که اورا از نسب واعتبارات چاره نبود وجمع ورفعِ نقیض دروے نباشد خالقِ نسب واعتبارات
منزّه است از نسب واعتبارات وقیاسِ غائب بر شاهد درین موطن ممتنع ست یا آنکه گوئیم انتفاء
علمِ خاص مستلزمِ عدمِ علمِ مطلق نیست بلکه مستلزمِ عدمِ علمِ خاص ست که متضمّن شائبهٔ ظلیّت ست
برین تقدیر هیچ محظور لازم نیاید وارتفاعِ نقیضین نشود فافهم باید دانست که علمیکه از شیون
ذاتست تعالیٰ هیچ مناسبتے ندارد بعلمیکه از صفاتِ زائده است اگرچه اصلِ این علم همان علم ست

چه صفتِ زائده ظلّ شانِ ذاتست آنجا ہمہ انکشاف ست وحصول ست درعینِ حضور از علوّ درجہ آن جہل نمیتواند در طرفِ او افتاد و بنقاضتِ او بر نمیتواند بر خاست بخلافِ صفتِ علم کہ جہل آنرا انقاضت بر پاست اگرچہ وقوع آن غیر جائز و خطاست و این احتمال نقیض آنرا باعث انحطاط او گشتہ است و از تعلق آنجناب قدس باز داشتہ چہ احتمال نقیض کمال ہر کمالی کہ باشد آنرا در آن حضرت گنجایش نیست قدرتیکہ در ان مرتبہ مقدسہ اثبات نمودہ اند ہمان ست کہ عجز در طرف دیگر او نیست بخلاف صفت قدرت کہ احتمال نقیض دارد اگرچہ واقع نیست علی ھذا القیاس جمیع الشئون والصفات الواجبۃ تعالت وتقدست وچون شان العلم را بصفۃ العلم ہیچ مناسبت نباشد علم مخلوقات را بآن شان عظیم الشان چہ نسبت بود و کدام مناسبت باشد و تعلق آن بآن مرتبہ مقدسہ چگونہ متصور بود مگر آنکہ بندہ نوازی فرمایند و انکشاف ناقص مخلوق را از نزد انکشاف خود جلائے دہند و بعد از فنائے اتم او بقاء اکمل از نزد خود بخشند درین وقت تواند بود کہ تعلق بیچون بآن مرتبہ مقدسہ پیدا کند و جائے برسد کہ اصل از انجا کوتاہی کند و بزینہ اصل تا اصل الاصل وصل گردد این خصوصیتے ست کہ بہ بنی آدم مرحمت شدہ است و راہ ترقی بر ایشان کشادہ است ہم از اصل میگذرند و ہم از اصل الاصل و جائے میرسند کہ اصل در رنگ ظل در راہ میماند ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم ط

مکتوب (۷۴) ہفتاد و چہارم

بحضرت مخدومزادہ خواجہ محمد معصوم در شرح کلام صاحب فصوص در بیان تجلی ذات و تحقیق ورائے خاص حضرت ایشان دران باب و حسب الاتفاق این مکتوب شریف باتمام نرسید

اصل	ترجمہ
الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی	ہمہ ستایش و سپاس مر خدا را است و سلام بر آن بندگان او کہ برگزیدہ است ایشان را

[Margin notes, partially legible:] یعنی واحتمال النقیض لم ھذا صار باعثا علی انحطاط و منعہ من التعلق بجناب قدسہ ۱۲ … کہ این چنین قدرت را در ان حضرت گنجایش نیست ۱۲ … مربوط ست بقول او قدس سرہ در باطن … شان العلم کہ از شیون ذات است … یعنی کتاب نصوص الحکم … لصفۃ العلم کہ از صفات زائدہ است …

قَالَ الشَّیخُ ابنُ العَرَبِیّ قُدِّسَ سِرُّہٗ وَالتَّجَلِّی مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُونُ اِلَّا بِصُورَۃِ المُتَجَلّٰی لَہٗ فَالمُتَجَلّٰی لَہٗ مَارَاٰی سِوٰی صُورَتِہٖ فِی مِرَاۃِ الحَقِّ وَمَارَاٰی الحَقَّ وَلَا یُمکِنُ اَن یَرَاہُ وَالمُرَادُ مِن مِرَاۃِ الحَقِّ ھُوَالشَّانُ الذَّاتِیُّ الَّذِی ظِلُّہُ الاِسمُ الزَّائِدُ الَّذِی ھُوَمَبدَأٌ لِتَعَیُّنِ المُتَجَلّٰی لَہٗ فَاِنَّ لِکُلٍّ اسمٍ زَائِدٍ ھُوَمَبدَأٌ لِتَعَیُّنٍ مِن تَعَیُّنَاتِ المَخلُوقَاتِ اَصلًا فِی المَرتَبَۃِ الذَّاتِیَّۃِ وَھُوَالشَّانُ الَّذِی ھُوَمُجَرَّدُ اعتِبَارٍ فِی الذَّاتِ کَمَا حَقَّقتُ فِی غَیرِ مَوضِعٍ وَلَیسَ المُرَادُ مِنہُ الذَّاتَ مُطلَقًا فَاِنَّ المُطلَقَ لَا یَکُونُ مِرَاۃً لِلمُقَیَّدِ وَلَمَّا کَانَتِ المِرَاۃُ مُقَیَّدَۃً مِثلَ الصُّورَۃِ الکَائِنَۃِ فِیھَا وَاَصلًا لِاَصلِ تِلکَ الصُّورَۃِ لَاجَرَمَ یَتَجَلّٰی المِرَاۃُ فِی نَظَرِ المُتَجَلّٰی لَہٗ بِصُورَتِہِ الکَائِنَۃِ فِیھَا مِن غَیرِ زِیَادَۃٍ وَلَا نُقصَانٍ لِاَنَّ تَجَلِّی ذٰلِکَ الشَّانِ وَظُھُورَہٗ فِی ھٰذِہِ المَرتَبَۃِ الَّتِی وَقَعَ التَّجَلِّی فِیھَا لَا یَکُونُ اِلَّا بِھٰذِہِ الصُّورَۃِ الَّتِی کَانَ المُتَجَلّٰی لَہٗ عَلَیھَا اِلَّا اَنَّ ظُھُورَہٗ بِھٰذِہِ الصُّورَۃِ لِغِنَائِہٖ وَعَدَمِ تَعَلُّقِہٖ بِالعَالَمِ

حضرت شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہٗ فرمودہ و تجلّی ذات نبود مگر بصورت شخص متجلّی لہ پس شخص متجلّی لہ سوائے صورت خود در مرآت حق چیزے ندیدہ و حق را سبحانہٗ ندیدہ و نہ ممکن ست کہ بہ بیند او را و مراد از مرآت حق ہمان شان ذاتیست کہ ظل او آن اسم زائد ست کہ مبدأ تعین متجلّی لہ ست زیرا کہ ہر اسم زائد را کہ مبدأ تعینے ست از تعینات مخلوقات اصلے کائن ست در مرتبہ ذاتیہ و آن اصل ہمان شان ست کہ مجرد اعتبار ست در ذات چنانچہ در مواضع متعددہ تحقیق نمودہ ام و نیست مراد از مرآت حق ذات مطلق چہ مطلق مرآت مقید نمیتوان شد و چون مرآت در رنگ صورت کہ درو کائن ست مقید گشت و آن صورت را اصل الاصل آمد ناچار مرآت در نظر متجلّی لہ بصورت او کہ درو کائن ست بلا زیادت و نقصان جلوہ گر خواہد شد زیرا کہ تجلی و ظہور آن شان اندرین مرتبہ کہ تجلی دران وقوع یافتہ نمے باشد مگر بصورتے کہ متجلّی لہ بران بودہ امّا ظہور آن درین صورت بسبب استغنا و عدم تعلق بعالم مشروط ست

سے یعنی بینکس کہ تجلی بران وارد شدہ ۱۲

۳ مقولۃ الشیخ قدس سرہٗ ۱۲

۴ قولہ العربی قدس سرہٗ ۱۲ مضاف بانضمام ۱۲

۵ قولہ بکلیتہ الشیخ ۱۲ والاسم والاستاذ السلام ۱۲

۶ قدس سرہٗ الشیخ سلام شرح حضرت شیخ قدس سرہٗ ۱۲

یعنی صورت ظل اسم زائد ست و آن اسم زائد ظل شان ذاتی ست و آن ظل ذات مجردہ است فافہم ۱۲

۷ یعنی بدین وجہ کہ آن شان مستغنی ست از عالم تعلق ندارد چنانچہ بتوسط افتادہ ۱۲

صحیح مسلم

مشروط بتوسط الاسم الظلي الذي هو
مبدأ التعين صورة المتجلي له وهذه
المراة المقدسة مباينة لسائر المرايا
فان ظهور الصور في تلك المرايا كائن في زاوية
من زواياها ولا تظهر المرايا باعيان الصور
الحالة فيها لمباينة بينهما بخلاف هذه المراة
المقدسة فان الصورة غير حالة فيها ولا حاصلة
في زاوية من زواياها لعدم الحالية والمحلية
في تلك الحضرة ولو حسا وعدم التبعض و
التجزي في تلك المرتبة المقدسة ولو وهما بل
تظهر هذه المراة المقدسة بكليتها بصورة المتجلي
له فحينئذ تكون هي مراة وصورة فالمتجلي له
ما رای سوی صورته في مراة الحق الذي هو
شان الذات الذي ظهر بصورة المتجلي له وما رای الحق
المطلق ولا الشان الخاص على النهج التنزيهي
والنمط التقديسي ولا يمكن ان يراه هذا
مبني على راي الشيخ في نفي امكان الروية
التنزيهية واثبات الروية في الظهورات
التشبيهية الجامعة اللطيفة بطريق
التمثل والمثال وهو كما ترى

بتوسط آن اسم ظلی که مبدا تعین صورت متجلی له
است وآین مرآت مقدس برخلاف مرایای
دیگرست چه ظهور صور دران مرایا در جزوئیت
از اجزای اینها وظاهر نگردد آن مرایا باعیان
صور که در اینها حال اند بسبب مباینتے که واقع
است میان اینها بخلاف این مرآت مقدس
که صورت نه در وے حال ست ونه در جزوے از
اجزاے وے حاصل است بسبب فقدان حالیت
ومحلیت دران حضرت ولو حسا وعدم تبعض
وتجزی دران مرتبه مقدسه ولو وهما بلکه این
مرآت مقدس بتمامها بصورت شخص متجلی له ظهور
مینماید پس این زمان آن مرآت مقدس هم
مرآت باشد وهم صورت آن شخص متجلی له ندید مگر
صورت خود در مرآت حق که همان شان ذات است
که بصورت متجلی له ظاهر شده وحق مطلق را ندیده
ونه شان خاص و برابر نهج تنزیهی ونمط تقدیسی
ونه ممکن ست که به بیند او را واین مبنی ست بر رائے
شیخ از نفی امکان رویت مرتبه تنزیه واثبات
رویت در ظهورات تشبیهیه جامعه لطیفه بطریق
تمثل ومثال واین رائے شیخ چنانکه مے بینی

مُخالِفٌ لِما اتّفق علیہِ علماءُ اہلِ السُّنّۃِ
والجماعۃِ شکر اللّٰہُ تعالیٰ سعیہم مِن
اَنّ رُؤیتَہٗ تعالیٰ فی الدُّنیا جائزۃٌ غیرُ
واقعۃٍ وفی الاٰخرۃِ بلاکیفٍ حقٌّ واقعٌ
ولاتکونُ بتمثُّلٍ ومثالٍ ۵ یَراہُ
المؤمنونَ بغیرِ کیفٍ + وادراکٍ وضربٍ
من مثالٍ + لِاَنّ رؤیۃَ التمثُّلِ رؤیۃُ
کیفٍ وایضاً لیست رؤیۃً لہٗ تعالیٰ بل
رؤیۃُ مخلوقٍ اَوجدہٗ تعالیٰ واظہرہٗ
بطریقِ التمثُّلِ وھو تعالیٰ وراءَ التمثُّلِ
والمثالِ ووراءَ التوھُّمِ والخیالِ وکلُّ
ذلک مخلوقٌ لہٗ تعالیٰ والعجبُ من کبراءِ
العُرفاءِ انّھم تسلّوا بالتشبیہِ عن التنزیہِ
وبالحادثِ عن القدیمِ واکتفوا بالمثالِ
وعکفوا للتمثالِ وظنّی انّ ذلک لمرضٍ
حدث لھم من قولھم بالتوحیدِ والاتحادِ
واصرارِھم علی حکمھم بانّ العالمَ ھو
الحقُّ سبحانہٗ فلاجرم تکونُ رؤیۃُ
ایِّ فردٍ من افرادِ العالمِ رؤیۃً لہٗ
تعالیٰ عندھم للاتحادِ بینھما من ھھنا

مخالف آنست کہ اتفاق کردہ اند بران علماءِ
اہل سنت وجماعت خدائے تعالیٰ سعی ایشان
را مشکور گرداند از آنکہ رویتِ حق تعالیٰ در دنیا
جائز ست اما غیر واقع ودر آخرت بلاکیف حق
ست وواقع ونباشد بتمثُّل ومثال چنانچہ در بدء
الامالی گفتہ بہ بینند حق را سبحانہ مومنان
بلاکیف وادراک ونوعے از مثال چہ رویت
تمثّل رویتِ کیف ست نہ رویتِ حق تعالیٰ
بلکہ رویتِ مخلوق ست کہ حق تعالیٰ ایجاد فرمودہ
وبطریق تمثّل ظاہر نمودہ واو تعالیٰ ورائے تمثّل و
مثال ست وورائے توہم وخیال واین ہمہ مخلوقِ
اوئیند تعالیٰ وعجب ست از اکابرِ عرفا کہ خورسند
شدند بہ تشبیہ از تنزیہ وبحادث از قدیم وقناعت
ورزیدند بمثال واقامت نمودند بر تمثال وظن
من ست کہ این ہمہ از جہت مرضے ست کہ پیدا
شد در ایشان از قول ایشان بتوحید واتحاد
واصرار شان برین حکم شان کہ عالم ہمون حق
ست سبحانہ وپس ناچار نزد شان رویت
ہر فردے از افراد عالم رویت او تعالیٰ باشد
بسبب اتحاد کہ میان ہر دو واقع ست از ینجا

۵ قصیدہ بدء الامالی کہ از تصانیف علامہ ابو الحسن سراج الدین علی بن عثمان اوشی ست رحمہ اللہ تعالیٰ

قَالَ بَعْضُهُمْ بِالشِّعْرِ الْفَارِسِيِّ ؎ امروز
چون جمال تو بے پردہ ظاہرست + در حیرتم
کہ وعدۂ فردا برائے چیست + اِلَّا اَنَّ الشَّیْخَ
خَصَّ مِنْ بَیْنِ تِلْكَ الْاَفْرَادِ فَرْدًا خَاصًّا
جَامِعًا حَصَلَ بِطَرِیْقِ التَّمَثُّلِ وَهُوَ لَا یُجْدِی
نَفْعًا كَاَنَّهُ قُدِّسَ سِرُّهُ لِوُفُوْدِ عِلْمِهِ بِالْكِتَابِ
وَالسُّنَّةِ وَاَقْوَالِ الْعُلَمَاءِ تَنَبَّهَ عَلٰی شَنَاعَةِ
الْقَوْلِ بِاِطْلَاقِ الرُّؤْیَةِ وَالْحُكْمِ بِاَنَّ
رُؤْیَتَهُمْ مُطْلَقًا رُؤْیَتُهُ سُبْحَانَهُ وَمَعَ ذٰلِكَ
لِغَلَبَةِ السُّكْرِ وَقُوَّةِ حَالِ التَّوْحِیْدِ مَا تَخَلَّصَ
عَنْ مَضِیْقِ التَّشْبِیْهِ مُطْلَقًا وَمَا تَفَرَّغَ لِتَحْصِیْلِ
كَمَالَاتِ التَّنْزِیْهِ مُفْرَدًا بَلْ زَعَمَ اَنَّ الْمُنَزِّهَ
الصِّرْفَ قَاصِرٌ وَنَاقِصٌ وَمُحَدِّدٌ لَهٗ تَعَالٰی
كَالْمُشَبِّهِ فَفَرَّ عَنِ التَّنْزِیْهِ الصِّرْفِ وَجَزَمَ
بِاَنَّ الْكَمَالَ فِی الْجَمْعِ بَیْنَ التَّشْبِیْهِ وَالتَّنْزِیْهِ
وَالْحُكْمِ بِاَنَّ اَحَدَهُمَا عَیْنُ الْاٰخَرِ لِیَرْتَفِعَ
التَّحْدِیْدُ وَالتَّقْیِیْدُ مُطْلَقًا وَلَا یَخْفٰی عَلَیْكَ اَنَّ
التَّشْبِیْهَ مَعْدُوْمٌ فِی الْخَارِجِ عِنْدَهٗ وَاِنَّمَا الْمَوْجُوْدُ
فِی الْخَارِجِ هُوَ التَّنْزِیْهُ الصِّرْفُ فَلَا یَكُوْنُ اَحَدُهُمَا مُحَدِّدًا
وَمُقَیِّدًا لِلْاٰخَرِ عَلٰی قِیَاسِ الْوُجُوْدِ وَالْعَدَمِ الْخَارِجِیَّیْنِ

کہ بعضے از یشان این شعر فارسی گفتہ ؎
امروز چون الخ مگر آنکہ شیخ قدس سرہٗ از میان
افراد عالم فردے خاص جامع را کہ بطریق تمثل
بحصول انجامیدہ باشد مخصوص ساختہ و این
تخصیص نفع نمے بخشد اور اگو یا وے قدس
سرہٗ از وفور علم بکتاب و سنت و اقوال علما بر
شناعت قول باطلاق رویت و حکم کردن
بآنکہ رویت اینہا مطلقا رویت اوست سبحانہٗ
وقوف یافتہ و باوجود آن از غلبۂ سکر و قوت
حال توحید از مضیق تشبیہ بالکلیہ مخلصی نیافتہ
واز برائے تحصیل کمالات تنزیہ صرف فارغ نگشتہ
بلکہ گمان بردہ کہ قائل بتنزیہ محض قاصرست و
ناقص و محدد ست مراو را تعالی در رنگ قائل
بہ تشبیہ پس از تنزیہ صرف گریختہ و تیقن نمودہ
کہ کمال در جمع کردن ست میان تشبیہ و تنزیہ
و حکم کردن بآنکہ یکے ازین دو عین دیگرست
تا تحدید و تقیید بالکلیہ مرتفع گردد و مخفی نیست
بر تو کہ تشبیہ نزد وے خارج مفقودست و موجود
در خارج ہمین تنزیہ صرف ست پس یکے ازینہا
محدد و مقید دیگرے نبود بر قیاس وجود خارجی
و عدم خارجی۔

یعنی آن وزرت ؎
؎ سبحانہ غیر محدود
؎ دال اول یعنی محدود کنندہ
؎ یعنی محدود
یعنی تشبیہ کردن و تقیید
؎ یعنی لان الوجود
لہ تعالے

فَإِنَّ الْعَدَمَ غَيْرُ مُحَدِّدٍ لِلْوُجُودِ وَلَا الْعَكْسُ
فَإِنَّ الْوُجُودَ عَلَى إِطْلَاقِهِ مَعَ الْعَدَمِ وَالْعَدَمَ
عَلَى إِطْلَاقِهِ مَعَ الْوُجُودِ غَيْرُ مُقَيَّدٍ أَحَدُهُمَا
بِالْآخَرِ وَلَوْ كَانَ الْعَدَمُ مُحَدِّدًا لِلْوُجُودِ
لَكَانَ يَنْبَغِي أَنْ يُحْكَمَ بِأَنَّ الْكَمَالَ فِي الْجَمْعِ
بَيْنَ الْوُجُودِ وَالْعَدَمِ وَيَكُونَ أَحَدُهُمَا
عَيْنَ الْآخَرِ وَهُوَ سَفْسَطَةٌ ظَاهِرَةٌ فَلَا يَكُونُ
الْقَوْلُ بِالتَّنْزِيهِ الصِّرْفِ تَحْدِيدًا لَهُ تَعَالَى وَ
لَا يَكُونُ الْجَمْعُ كَمَالًا بَلْ نُقْصَانًا وَإِلْحَاقًا
لِلنَّاقِصِ بِالْكَامِلِ وَمَعْلُومٌ أَنَّ الْمُرَكَّبَ مِنَ
النَّاقِصِ وَالْكَامِلِ نَاقِصٌ بَقِيَ أَنَّ الصُّوَرَ
الْمَعْلُومَةَ الْمُسَمَّاةَ بِالْأَعْيَانِ الثَّابِتَةِ عِنْدَهُ
ثَابِتَةٌ فِي الْعِلْمِ وَهِيَ أَيْضًا لَا تَسْتَلْزِمُ تَحْدِيدَ
الْمَوْجُودِ الْخَارِجِيِّ حَتَّى يُحْكَمَ بِالْاِتِّحَادِ وَ
الْعَيْنِيَّةِ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ وَإِنَّمَا يُحَدِّدُ الْمَوْجُودَ
الْخَارِجِيَّ الْمَوْجُودُ الْخَارِجِيُّ مِثْلُهُ وَأَمَّا
الْمَوْجُودُ الْعِلْمِيُّ فَلَا يُحَدِّدُ الْمَوْجُودَ الْخَارِجِيَّ
وَلَا يُزَاحِمُهُ لِتَبَايُنِ الْمَرْتَبَتَيْنِ أَلَا تَرَى
أَنَّ تَصَوُّرَ شَرِيكِ الْبَارِي تَعَالَى وَثُبُوتَهُ
فِي الْعِلْمِ يُحْكَمُ عَلَيْهِ بِالْاِسْتِحَالَةِ

که نه عدم محدّدِ وجود ست و نه وجود محدّدِ عدم
بلکه وجود مع العدم براطلاق خودست و عدم
مع الوجود نیز براطلاق خودست و یکے ازینها
بدیگرے مقیّد نیست واگر عدم محدّدِ وجود بودے
شایان بودے که حکم نموده آید باینکه کمال در جمع
کردن ست میانِ وجود و عدم و باشد یکے
ازینها عینِ دیگر و این ظاهر البطلان ست پس
قول به تنزیه صرف تحدید نبود مر او را تعالیٰ و نه
جمع میان تنزیه و تشبیه کمال باشد بلکه نقص
بود و الحاقِ ناقص بکامل و معلوم ست که مرکّب
از ناقص و کامل ناقص ست باقی ماند اینکه صُوَر
علمیه مسمّات (نامیده شده) باعیانِ ثابته نزدِ شیخ در علمِ حق
ثابت اند و آن هم تحدیدِ موجود خارجی را لازم
نمیگیرد تا حکم کرده آید باتّحاد و عینیت میانِ
آنها و میانِ او تعالی و جز این نیست که موجود
خارجی را موجودِ خارجی مماثل آن تحدید مینماید
امّا موجودِ علمی پس نه تحدید موجود خارجی مینماید و
نه مزاحم او میگردد بسبب تباینِ آن دو مرتبه
آیا نمے بینی که تصوّر شریک باری تعالی و ثبوت
آن در علم تا باستحاله بروے حکم کرده آید هرگز

یعنی ولا العکس متحقق ای و لیس الوجود محدّدا للعدم فافهم

لصحبه سلمه الله تعالے

لَا يُزَاحِمُ الْبَارِي تَعَالَى الْمَوْجُوْدَ فِي الْخَارِجِ وَلَا يُحَدِّدُهٗ وَلَا يُقَيِّدُهٗ اَصْلًا حَتّٰى يَتَمَحَّلَ فِي دَفْعِهٖ تَمَحُّلًا غَيْرَ وَاقِعٍ بِاَنَّ اَحَدَهُمَا عَيْنُ الْاٰخَرِ هٰذَا وَلْنَرْجِعْ اِلٰى كَلَامِ الشَّيْخِ فِي التَّجَلِّي الذَّاتِيِّ وَمَا يُنَاسِبُهٗ فَنَقُوْلُ ذَكَرَ الشَّيْخُ بَعْدَ ذِكْرِ هٰذَا التَّجَلِّي مَا حَاصِلُهٗ اَنَّ هٰذَا التَّجَلِّيَ نِهَايَةُ التَّجَلِّيَاتِ وَغَايَةُ الْعُرُوْجَاتِ وَمَا بَعْدَ هٰذَا اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ فَلَا تَطْمَعْ وَلَا تُتْعِبْ نَفْسَكَ بِتَحْصِيْلِ الْعُرُوْجِ فَوْقَهٗ وَالْوُصُوْلِ وَرَآءَهٗ فَلَا مَقَامَ اَعْلٰى مِنْ هٰذَا الدَّرَجِ مِنَ التَّجَلِّي الذَّاتِيِّ ✦

مزاحم نمیگردد باری تعالی موجود فی الخارج را ونہ تحدید آن مینماید ونہ تقیید آن میکند تا در دفع آن تمحّل غیر واقع نمودہ آید کہ یکے ازینہا عین دیگرست ہٰذا وباید کہ رجوع نمائیم بسوئے کلام شیخ در تجلّی ذاتی وآنچہ مناسب ویست پس میگوئیم کہ ذکر نمود شیخ قدس سرہٗ بعد از ذکر این تجلی آنکہ حاصلش اینست کہ ہر آئینہ این تجلی نہایت تجلّیات ست وغایت عروجات و نیست بعد ازان مگر عدم محض پس طمع مکن و خود را در محنت میفگن از برائے تحصیل عروج بالائے آن واز جہت وصول ورائے آن زیرا کہ مقامے بالاتر ازین درجہ تجلّی ذاتی موجود نیست ✦

مکتوب (۷۵) ہفتاد وپنجم

باین حقیر محمد ہاشم کشمی در بیان تجلّی افعال وتجلّی صفات وتجلّی ذات سبحانہٗ اخوی خواجہ محمد ہاشم کشمی بداند کہ تجلّی افعال عبارت از ظہور فعل حق ست سبحانہٗ بر سالک بنہجیکہ افعال عباد ظلال آن فعل نماید واین فعل را اصل آن افعال دریابد وقیام این افعال را بآن فعل واحد شناسد وکمال این تجلی آنست کہ این ظلال از نظر او بتمام مختفی گشتہ باصل خود ملحق گردد وفاعل این افعال را در رنگ جماد بیحس وحرکت یابد وآنچہ ارباب توحید وجود کہ بعینیّت اشیا قائل اند وہمہ اوست میگویند درین موطن گفتہ اند واین افعال متکثرہ عباد را

فعلِ یک فاعل جلّ شانہٗ دانستہ آنجا اختفاءِ انتسابِ افعال ست کہ بہ فعلہ خود داشتہ
وحدوثِ انتساب ست آن افعال را بفاعلِ واحد نہ اختفاء نفسِ افعال ست والحاق
آنہا باصل شتّان ما بینہما وان کاد ان یخفی علی البعض تجلّی صفات عبارت از
ظہورِ صفاتِ حق ست سبحانہٗ بر سالک بر نہجیکہ صفاتِ عباد را ظلال صفات واجبی داند
جلّ سلطانہٗ وقیامِ آنہا را باصولِ آنہا دریابد علمِ ممکن را مثلاً ظلِّ علمِ واجب یابد وقائم
باو داند وہمچنین قدرت او را ظلِ قدرتِ او تعالیٰ داند وقیامِ آن باو تصوّر نماید وکمالِ
این تجلّی آنست کہ این صفاتِ ظلال بتمام از نظرِ سالک مختفی گشتہ باصولِ خود ملحق گردد و
خود را کہ موصوف باین صفات بودہ است در رنگِ جمادِ میّت بے حیات وبے علم یابد و
اثرے از وجود وکمالات وتوابع وجود در خود نیابد نہ ذکرے باشد آنجا نہ توجّہے نہ حضورے بود
نہ شہودے بعد از لحوق باصل اگر توجّہ است خود بخود متوجّہ است واگر حضور ست خود بخود حاضر
ونصیبے کہ سالک راست ازین مقام حصولِ حقیقتِ فنا ونیستی ست وانتفاءِ انتسابِ کمالات
ست کہ بزعمِ خود آن کمالات را بخود منتسب میساخت واداے امانت ست باہلِ امانت کہ
بہ تہمت وکذب آن امانت را از خود مے انگاشت ونیز زوالِ موردِ کلمۂ انا ست بحدیکہ اگر
اورا بابقاء باللہ مشرّف سازند نیز ہرگز انا را موردے نباشد وتعبیر از خود بانا نمیتواند کرد
وہرچند خود را ہمان اصلِ خود یابد گنجایشِ اطلاقِ کلمۂ انا بران اصل میسّر نباشد وخود را
عینِ اصلِ خود نمیتواند گفت کہ خودی از وے برطرف شدہ است وانانیّت زائل
گشتہ انا الحق گفتن از عدمِ حصولِ این نسبت ست وسبحانی برزبان آوردن از نا
رسیدن باین دولت لیکن این قسم الفاظ کہ از اکابر صادر شدہ حمل بر توسّطِ احوالِ شان
باید نمود وکمالِ شان ورائے آن گفت وگو اعتبار باید فرمود این دولتِ فنا کہ حقیقتِ نیستی
ست ہرچند منتہائے تجلّی صفات ست اما حصولِ آن از پرتوِ تجلّی ذات ست وتا ذات

نرسیده باشد نباشد

متجلی نشود این دولت فنا میسر نیاید بلکه تجلی صفات نیز بانجام نرسد تا نیابی نزهی از تجلی
ذات ست که آن بقیۂ عارف که در نظر او در رنگ جماد میت مینمود نیز زائل میگردد و آن
عدمے بوده است که اصل ہر ممکن ست که بواسطۂ انعکاس صفات کاملہ حضرت وجوب
تعالت وتقدست دروے امتیازے وتشخصے پیدا گشته بود وباین آئینه داری از
اعدام دیگر جدا شده وچون این ظلال منعکسه باصول خود ملحق گشت ما به الامتیاز
درین اعدام نماند واین عدم خاص نیز بعدم مطلق ملحق شد این زمان از عارف نه نامے
ماند ونه نشانے نه اسمے ماند ونه رسمے لا تبقی ولا تذر وجود وتوابع وجود چنانکه از وے
وداع گرفته رفت عدم نیز از وے جدا شده باصل خود لاحق شد باید دانست که امتیاز
این عدم از اعدام دیگر که بواسطۂ حصول ظلال صفات دروے حاصل شده بود باعتبار توهم
بوده است وفی الحقیقت دروے ہیچ ظلے کائن نبوده در رنگ مرایائے دیگر که حصول صور
درآنها باعتبار توهم ست وچون حصول ظلال دروے باعتبار توهم بود امتیاز او نیز وهمی باشد پس وجود ممکن
چنانچه باعتبار توهم ست عدم او نیز باعتبار توهم باشد بیرون اثر وهم او را قدم نداده اند چه فی الحقیقت
وجود بر صرافت اطلاق خود ست وعدم بر صرافت اطلاق خود نه آنرا تنزلے آمده است
ونه این را ترقی بکمال اقتدار صانع ست تعالی که در مرتبۂ وهم ازان واز این عالمے را خلق
فرموده است واتقان تمام داده ومعاملۂ ابدی وعذاب وثواب سرمدی بوے منوط گردانید
وما ذلک علی الله بعزیز وآنکه در بالا گفته ایم که حصول این دولت فنا از پرتو تجلی ذات
ست یعنی حصول نفس تجلی ذات بعد از حصول این دولت فناست که تا نزهی نیابی فرق درمیان
پرتو تجلی ونفس تجلی در رنگ فرق درمیان اسفار صبح وطلوع آفتاب دریاب در وقت اسفار
پرتو تجلی آفتاب ست وبعد از طلوع نفس تجلی آفتاب وبسا ست که بعد از پرتو انداختن تجلی
بعضے را بنفس تجلی مشرف نسازند وبواسطۂ عروض بعضے عوارض بآن دولت قصوی نرسانند

یعنی آئینه داری آن عدم حضرت ذات واجبی را حاصل سلطانا از اعدام دیگر ... حاصل ... پرتو تجلی ذات پس حصول دولت فنا ... ومقدم ست برآن اما حصول نفس این تجلی

پس تنا ... حصول این دولت ... انشاء الله تعالی

اِسفار را در یابند و بعُروض علّت سماوی یا اَرضی بطلوعِ آفتاب مُہتد نشوند و ایضاً در شہودِ
اِسفار بکمالِ قُوّتِ باصرہ در کار نیست شہودِ آفتاب ست کہ بکمالِ قُوّتِ باصرہ میطلبد و حدّتِ
نظر میخواہد مخفّاش مسکین در ادراکِ اسفار قادر ست و در اِبصارِ آفتاب عاجز دیدہ دیگر میباید
کہ بآن اِبصارِ آفتاب نماید و بسیار باشد کہ اِستعدادِ پرتوِ تجلّیِ ذات بود و اِستعدادِ نفسِ آن
تجلّی نبود خفّاش را استعدادِ پرتوِ تجلّیِ آفتاب ست و اِستعدادِ نفسِ تجلّیِ آفتاب نیست
سخنے میگویم سربستہ شاید نافع آید بعد از انصرامِ تجلّیِ صفات و بعد از حصُولِ فناءِ صفات و
ذات عارف را تجلّی رُو میدہد کہ گوئیا دہلیزِ تجلّیِ ذات ست و گوئیا برزخ ست درمیان تجلّیِ
صفات و تجلّیِ ذات صاحبِ دولتے را کہ ازین تجلّی گذرانیدہ پیش بہر نداز تجلّیِ ذات بقدرِ
اِستعدادِ او را نصیب ست و این تجلّیِ برزخی بزعمِ این فقیر اصل ست مرآن تجلّیِ ذاتی را کہ
شیخ محی الدین بن العربی قُدّس سرُّہ تعبیر از آن تجلّی باین عبارت فرمودہ است اَلتَّجَلِّیْ
مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَۃِ الْمُتَجَلِّیْ لَہٗ فَالْمُتَجَلِّیْ لَہٗ مَارَایٰ سِوٰی صُوْرَتِہٖ فِیْ
مِرْاٰۃِ الْحَقِّ وَمَارَاَی الْحَقَّ وَلَا یُمْکِنُ اَنْ یَّرَاہُ و شیخ این تجلّی را منتہائے تجلّیات
گفتہ است و فوقِ این مقامے ندانستہ و گفتہ وَمَا بَعْدَ ھٰذَا التَّجَلِّیْ اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ
فَلَا تَطْمَعْ وَلَا تَتْعَبْ فِیْ اَنْ تَرَقّٰی مِنْ ھٰذِہِ الدَّرَجَۃِ مِنَ التَّجَلِّی الذَّاتِیِّ عجائب
کار و بار ست و صُولِ مطلوبِ حقیقی در ماورائِ این تجلّی ست و شیخ از انجا مے ترساند و بکریمہ
وَیُحَذِّرُکُمُ اللہُ نَفْسَہٗ تحذیر و تہدید مے فرماید ما آوارہ شدہ گان اگر در وے طمع نکنیم
و در حصُولِ آن تعب نکشیم چہ کار کردہ باشیم و از جوہرِ نفیس بخزف ریزہ تسلّی گشتہ غایۃُ
مَا فِی الْبَابِ نصیبے از ہر مرتبہ مناسبِ آن مرتبہ است نصیبے کہ از بیچون میسّر گردد ہم بیچون
خواہد بود کہ چون را بہ بیچون راہ نیست پس معرفتیکہ بآن مرتبہ تعلّق گیرد نہ در رنگِ معرفتے
ست کہ بچون متعلّق شود کہ این معرفت را آنجا گنجایش نیست ازینجا گفتہ اند کہ اَلْعِلْمُ فِیْ

ذاتِ اللهِ سُبحانَهٗ جَهلٌ اَی لَیسَ عِلماً مِن جِنسِ العِلمِ المُتَعَلِّقِ بِعِلمِ المُمکِنِ فَاِنَّهٗ مِن مَقُولَةِ الکَیفِ وَلَاکَیفَ ثَمَّةَ وتفکر که در ذات الله تعالےٰ سُبحانَهٗ منع کرده اند بواسطۂ آنست که او تعالیٰ ماوراے تفکر وتخیل ست اورا سبحانه باو توان یافت نه بفکر وخیال رَبَّنَا اٰتِنَا مِن لَّدُنکَ رَحمَةً وَّهَیِّئ لَنَا مِن اَمرِنَا رَشَدًا وشیخ قُدِّسَ سِرُّهٗ بایستے میگفت وَمَا بَعدَ هٰذَا التَّجَلِّی اِلَّا الوُجُودُ الصِّرفُ وَالنُّورُ المَحضُ ظاهرا بعد آن تجلی که عدم گفته است باین اعتبار گفته که عالم ظلِ صفات ست ازصفات بالاگذشتن درعدم خود کوشیدن ست نه اینچنین ست عارفے که ازصفات که اصل اوست بالا ازود وازشیون واعتباراتِ ذاتیه فوق نگذرد چه کار کرده باشد وبرائے چه آمده فنائے وبقائے که اورا درهر مرتبه میسر شده است بر رفتن فوق ازاصل خود دلیر ساخته وبقائے اصل ازاصل گذشته وباصل الاصل رسیده ؎

یُحرَقُ بِالنَّارِ مَن یَّمَسُّ بِهَا ۔۔۔ وَمَن هُوَ النَّارُ کَیفَ یَحتَرِقُ

وشیخ قُدِّسَ سِرُّهٗ اگر باصلِ این ظل میرسید ازترقی فوق آن نمے ترسید ونمے ترسانید لیکن حسن ظن تقاضائے آن میکند که بفضلِ خداوندی جَلَّ سُلطَانُهٗ آن بزرگوار ازان مقام ترقی فرموده باشد وحقیقت کار را دریافته حال بزرگ را میزانِ قال او نباید سنجید شاید آنرا در ابتدا وتوسط گفته باشد وازانجا بمراحل گذشته مَنِ استَوٰی یَومَاهُ فَهُوَ مَغبُونٌ + وَاللهُ سُبحَانَهُ المُوَفِّقُ از تجلی ذات چه نویسد وچه تواند نوشت که ذوقی ست هر که یافت دریافت وَمَن لَّم یَذُق لَم یَدرِ ؎ قلم اینجا رسید وسر بشکست +

اینقدر وا مینماید که تجلی ذات درحق این عارف که فنائے او بالاذکر یافته دائمی ست وآنچه دیگرانرا کالبرق ست اورا بردوام ست بلکه تجلی برقی فی الحقیقت تجلی ذات نیست اگرچه تجلی ذات گفته اند تجلی شانے ازشیون ذات ست که سریع الاستتار ست هرجا تجلی

ذات ست و بے ملاحظہ شیون و اعتبارات ست دوام آنرا لازم ست و استتار آنجا متصور نہ تلوینات تجلیات از صفات و شیون نشان میدہد حضرت ذات ست تعالےٰ و تقدّس کہ از تلوینات منزّہ و مبرّاست و استتار را آنجا گنجایش نہ

ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ وَالسَّلَامُ

+ + +

+

هٰذَا وَقَدْ تَمَّ الْقِسْمُ الثَّامِنُ بِعَوْنِهٖ تَعَالٰى وَيَلِيْهِ الْقِسْمُ التَّاسِعُ اِنْشَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰى ذٰلِكَ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ سَيِّدِ الْخَلْقِ اَجْمَعِيْنَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ وَعَلَيْنَا مَعَهُمْ بِرَحْمَتِهٖ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ وَاٰخِرُ دَعْوٰنَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ +

اعلام

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَکَفٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اما بعد مخفی مباد که طالبان حق را جلّ وعلا قدیماً وحدیثاً به علم تصوّف چه دلبستگیهاست بنا بر آن مقبولانِ بارگاه یزدانی ومحبوبانِ درگاه سبحانی در تحصیل فر بعض مساعی جمیله بکار برده اند ودر طی این مرِ صعب جان نثاریها نموده اند وبمطالعه وسیر کتب تصوّف اوقات عزیز خود را صرف نموده اند علی الخصوص مکتوبات قدسی آیات حضرت غوث محققین قطب عارفین عارف ربّانی عالم وفائق صمدانی الشهیر عند الاقاصی والادانی الشیخ احمد السرهندی النقشبندی الاویسی الرحمانی مجدد الالف الثانی قدّس الله سره وروّح روحه ونوّر ضریحه مبیت لَا یُدْرِكُ الْوَاصِفُ الْمُطْرِیْ خَصَائِصَهٗ وَاِنْ یَّكُ سَابِقًا فِیْ كُلِّ مَا وَصَفَا + که هر یکے از آنها بلکه هر جمله آنها دُرّیست یتیم وجوهریست ثمین واین از ضیق ساحت عبارتست والا مصرع چه نسبت خاک را با عالم پاک سیرش سالکان هویت بحته را دلیلیست وافی وشیفتگان ذات حقه را باده ایست کافی صدها اولیاء عظام از فهم مضامینش بهره یاب گشتند وهزارها صلحائے کرام بمطالعه اش فائز المرام شدند ولیکن الی الله المشتکی از غارتگری نساخین کم نسخ را بجاے مسخ رسانیدند وفرق میانِ مِن والی ندانستند بسیاری از تصرفات محرّفین وأکثرے از تحریفات را معدن گشته بود واز دستبرد مطابع چه غارتها که بر وے نتاخته واز لغزش قلمها کدام تصرفهاست که بروے نپرداخته بناءً علیه داعیه تصحیح آن در سر این مسکین هیچ در هیچ بلکه کم از هیچ از حق سبحانه وتعالی پیدا شد وآنرا وسیله نجات اُخروی خود تصوّر کرده به تفحص وسیع وتصفح بلیغ نسخها خطی کثیر التعداد از اطراف وجوانب فراهم آورده بکمال جد وتمام جهد جمله جمله وحرف حرفش را بارها مقابله نموده بفضل الله وحسن توفیقه باهتمام خود حصه هشتم که اولین دفتر سوم ست نیز بحلیه طبع متحلّی ومتزین گردانیده هدیه ناظرین به تمکین برعایت امور ذیل گذرانیده واز فضل حق سبحانه وتعالی وتقدس امید واثق ست که دیگر یک حصه را هم برین وتیره بانجام خواهد رسانید۔ **اوّل** آنکه متنش را به نسخهاے عدیده خطی بکرات ومرات مقابله نموده شد **دوم** آنکه حتی الوسع در مواقع اختلاف هیچ نسخه فرو نگذاشته شد **سوم** آنکه حتی الوسع تخریج احادیث مندرجه کتاب کرده شد **چهارم** آنکه در حلِ الفاظِ مشکله وربطِ عبارات مبهمه التزام تمام نموده شد **پنجم** آنکه فهرست جدیدیکه آنرا اجمال مکتوبات توان گفت بآن ملحق کرده شد **ششم** آنکه مکاتیبیکه بعبارت عربی بوده اند تراجم آنها بفارسی نوشته شد تسهیلاً للطلّاب وتیسیراً للنظّار **هفتم** آنکه در بعضے جاها ولو اقل قلیل بدفع توهماتِ باطله وخیالاتِ فاسده حسب الفهم برموز واشارات تعرّض نموده آمد **هشتم** آنکه غالباً تراجم عبارات عربی وآیات قرآنی بتعیین سوره وجزء واحادیث نبوی بحاشیه نگاشته شد **نهم** آنکه عبارات عربی را معرّب گردانیده شد ورعایت حرکات اضافیه وتوصیفیه خصوصاً در مقامات مبهمه نموده شد **دهم** آنکه حال بعضے از اکابر که اسماء گرامی ایشان جابجا مذکورست از کتب قوم تلاش نموده بحاشیه درج کرده شد **علاوه** ازین دیگر خصوصیات که بملاحظه ناظرین متعلق ست مرعی داشته شد وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰی ذٰلِكَ حَمْدًا كَثِیْرًا طَیِّبًا مُّبَارَكًا فِیْهِ مُبَارَكًا عَلَیْهِ وَصَلَّی اللّٰهُ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِیْنَ وَاٰخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۞ پس حضرات که اراده خریداری این گوهر آبدار دارند بعنوانِ ذیل طلب فرمایند +

امرتسر۔ چوک فرید مسجد حاجی شیخ بڈھا مرحوم۔ خاکسار نور احمد عفی عنه۔ قیمت حصه هشتم مندرج ذیل ست

درجهٔ	خاص کاغذ ولایتی سفید	مے ر
درجهٔ	اوّل کاغذ سفید ڈمی	عا ر
درجهٔ	سوم کاغذ بادامی	

الملتمس

محصول ڈاک فیس منی آرڈر وپیکنگ وغیره بذمهٔ خریدار
تعمیل فرمایش بذریعهٔ وی پی یا بصورت وصولی قیمت نقد خواهد شد

الحمد لله والمنة که حصه هشتم مکتوبات امام ربانی رح بکتابت فقیر محمد عبد الله عفی عنه وارثی بماهِ شعبان ۱۳۳۳ه اختتام یافت

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ۔ آخر آمد ز پسِ پردۂ تقدیر پدید

یعنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی با آئینِ نوی

★ حصہ ہشتم دفتر سوم ★

مکتوباتِ امام ربانی

حضرت مجددِ الفِ ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسروری ثم امرتسری

زیر نگرانی شیخ عبد العزیز مینیجر روز بازار پریس امرتسر مطبوع گردید

فہرست جدید کتاب مستطاب مکتوبات قدسی آیات حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی رح حصۂ ہشتم

تمت

الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون الذین آمنوا وکانوا یتقون

بامداد یزدانی و
فضل رحمانی

حصہ نہم

دفتر سوم
مکتوبات

حضرت امام ربّانی
مجدّد الف ثانی
سنہ ۱۳۳۴ھ

در مطبع روز بازار اسٹیم پریس امرتسر مطبوع گردید

بامدادِ یزدانی و فضلِ رحمانی

حسبنا اللّٰه و نعم الوکیل

حق حق حق

بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم

مکتوب (۷۶) ہفتاد و ششم

بحضرتِ مخدوم زادہ خواجہ محمد معصوم در علوِ شان العلم و مرتبۂ مقدسۂ فوقِ آن کہ معبرست بنورِ صرف

شان العلم ہرچند تابعِ شان الحیوٰۃ ست امّا علم را در مرتبۂ حضرت ذات تعالیٰ و تقدس بعد از

سقوطِ اعتبارِ صفات و شیون شانے ست و گنجایشے کہ حیوٰۃ را نہ و بسایرِ صفات و شیون

خود چہ رسد مرتبہ است در موطنِ تجرّد از جمیعِ نسب کہ غیر از اطلاقِ نور بر خود تجویز نمیفرماید انگارم

کہ علم را نیز آنجا گنجایش است نہ آن علم کہ آنرا حصولی یا حضوری گویند کہ آن با ہر دو قسم خود تابع

حیوٰۃ ست آن علم بیچون و بیچگونہ است در رنگِ حضرتِ ذاتِ تعالیٰ و تقدس و ہمہ شعورست بیچون

بے اعتبارِ عالِم و معلوم و فوقِ آن مرتبہ مرتبہ ایست کہ علم را دران موطن در رنگِ سایرِ شیون

گنجایش نیست آنجا ہمہ نورست کہ اصلِ آن شعورست کہ بیچون و بیچگونہ است و چون ظلِ آنحضرتِ نور

بیچون و بیچگونہ بود از بیچونیِ اصل کہ عینِ نورست چہ گوید و چہ تواند گفت وہمہ کمالات چہ وجوبی و

چہ امکانی ظلالِ نورند و بنور برپااند و وجود ہم از نورِ وجود گشتہ است و مبدأِ آثار شدہ مرتبہ

یعنی آن شان و گنجایش صفت حیوٰۃ را ہم نیست با آنکہ امّ صفات ست

اُولیٰ چون از مرتبۂ حضرتِ نورِ صرف رائحۂ انحطاط دارد و جامعِ شعور و نور ست مخبرِ صادق
علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام آنرا مخلوق گفتہ است و تعبیر ازان گاہے بعقل فرمودہ آنجا کہ گفتہ
اوّل ما خلق اللہ العقل و گاہے آنرا بنور یاد فرمودہ و گفتہ اوّل ما خلق اللہ نوری و ہر دو یکے ست
ہم نور ست و ہم عقل و شعور و چون آن سرور علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام این مرتبہ نور را بخود
نسبت دادہ ست و فرمودہ نوری توان گفت کہ این مرتبہ حقیقتِ محمدی بود و تعیّنِ اوّل
باشد نہ آن حقیقت و تعیّنِ اوّل کہ متعارف گشتہ است آن تعیّن اگر ظلّے از ظلال این تعیّن باشد
ہم مُغتنم ست چنانچہ مراد ازین عقل آن عقل نیست کہ فلاسفہ آنرا بطریقِ ایجاب از واجب تعالیٰ
صادرِ اوّل گفتہ اند و آنرا مصدرِ صدورِ کثرت ساختہ باید دانست کہ ہر جا تعیّن ست رائحۂ امکان دارد
و شمّہ از عدم با وے ہمراہ ست کہ باعثِ تعیّن و تمیّز وجود گشتہ است تعالیٰ، و بضدّہا تتبیّن
الاشیاء، صفاتِ واجبی ست جلّ شانہا کہ تعیّن و تمیّز پیدا کردہ اند با وجودِ قدم واجب
لذواتہا نیستند بلکہ واجب لذاتِ الواجب اند تعالیٰ کہ حاصلِ آن وجوب بالغیر ست کہ از اقسامِ امکان
ست ہر چند از اطلاقِ لفظِ امکان در صفاتِ قدیمہ تحاشی لازم ست کہ موہمِ حدوث ست و مناسب
آنجا اطلاقِ وجوب ست کہ از ذاتِ واجب آمدہ ست تعالیٰ امّا فی الحقیقت امکان را آنجا گنجایش ست
کہ وجوب شان لذواتہا نیست و از غیر آمدہ است ہر چند غیر نگویند و غیر مصطلح خواہند امّا اثنینیت
مقتضی غیریّت ست الاثنان متغایران قضیۂ مقرّرہ اربابِ معقول ست عجب ست کہ شیخ
محی الدین بن العربی دو تعیّن را وجوبی گفتہ است و سہ تعیّن را امکانی فی الحقیقت جمیعِ تعیّنات داغ
ظلّیت و رائحۂ امکان دارند ہر چند از ممکن تا ممکن فرق بسیار ست یکے قدیم و دیگرے حادث بود
امّا ہمہ از دائرۂ امکان خارج نیستند و بوئے از عدم دارند و مرتبۂ دوم کہ نورِ صرف ست و بہ لاتعیّن
متعیّن آنرا ذاتِ بحت و احدیّتِ مجرّدہ در رنگِ دیگران خیال نکنی کہ آن نیز حجابے ست از حجب
نورانیّتِ صرف کہ انّ للہ سبعین الف حجاب من نور و ظلمۃ ہر چند تعیّن نیست امّا حجاب

مطلوبِ حقیقی ست اگرچہ آخرینِ حُجُب بود واو تعالیٰ وَرَآءَ الوَرَآء ست این نورِ صِرف چون داخلِ
دائرۂ تعیّن نیست از ظُلمتِ عَدَم مُنَزّہ و مُبَرّا است وَلِلّٰهِ المَثَلُ الاَعلیٰ مثل آن مثلِ شَعشَعانِ نورِ
آفتاب ست کہ حاجبِ قُرصِ اوست و از عینِ قُرصِ او منتشر گشتہ حجابِ او شدہ است فی الحدیث
حِجَابُهُ النُّوْرُ و این مرتبۂ عُلیا فوقِ تجلّیاتِ ذاتیہ است از تجلّیاتِ فعل و صفت چہ گوید زیرا کہ
تجلّی بے شوبِ تعیّن متصوّر نیست و این مقام فوقِ جمیعِ تعیُّنات ست امّا منشأ آن تجلّیاتِ
ذاتیہ ہمان نورِ صِرف ست و تجلّی بتوسُّطِ او صورت بندد وَلَوْلَاهُ لَمَا حَصَلَ التَّجَلِّیْ و حقیقتِ
کعبۂ ربّانی انگارم کہ حضرتِ این نور ست کہ مسجودِ جمیع آمدہ است و اصلِ جمیعِ تعیّنات شدہ ست
ہرگاہ ملاذ و ملجاءِ تجلّیاتِ ذاتیہ این نور بود مسجودیّتِ دیگران چہ ستایش او نماید و چون کمالِ
فضل و عنایتِ خداوندی جَلَّ سُلطَانُهٗ عارفے را از ہزاران بوصولِ این دولت مشرّف سازد
و بفنائے و بقائے درین موطن سرفراز فرماید تواند کہ بقا باین نور یافتہ از فوق و فوق الفوق حظّ
وافر دریابد و بنور از نور گذشتہ باصلِ نور برسد ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِيْمِ این معارف چنانچہ ورائے طورِ نظر و فکر ست ورائے طورِ کشف و شہود ست نیز اربابِ
کشف و شہود در فہمِ این معلوم در رنگِ اربابِ علم و عقل اند نورِ فراستِ نبوّت باید کہ بدولتِ
متابعتِ انبیا عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ بدرکِ این حقائق ہدایت فرماید و بدریافتِ این
علوم و معارف دلالت کند باید دانست کہ این نور در رنگِ سائرِ انوار حاشا کہ شائبہ از امکان داشتہ
ممکن باشد و از جنسِ جوہر و عرض بود در مرتبہ است کہ غیر از نور برو ہیچ چیز اطلاق نمیتوان کرد
اگرچہ وجوبِ وجود بود کہ وجوب دونِ اوست تنبیہ ازین بیان کسے توہّم نکند کہ خرقِ جمیعِ
حُجُب از ذاتِ تعالیٰ در حقِ این عارف متحقّق گردد چہ اخیرِ جمیعِ حُجُب این نور را گفتہ است و آن
ممتنع ست بحدیثے کہ نقل کردہ اند اِنَّ لِلّٰهِ سَبْعِيْنَ اَلْفَ حِجَابٍ مِّنْ نُوْرٍ وَّظُلْمَةٍ لَوْ كُشِفَتْ
لَاَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهٖ مَا انْتَهٰى اِلَيْهِ بَصَرُهٗ مِنْ خَلْقِهٖ زیرا کہ اینجا تحقّق و بقا حُجُب ست

کہ مُعدات یکدیگر ند نہ خرقِ حُجب شتّان ما بینہما رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا والسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۷۷) ہفتاد و ہفتم

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد سعید در اسرار حقیقتِ کعبہ ربانی با دقائقِ عجز و معرفت و حقیقتِ صلوٰۃ و کلمۂ طیّبہ نفی و اثبات اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدٰنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدٰنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ٭ بعد از مرتبۂ عُلیا نورِ صرف کہ آنرا این فقیر حقیقتِ کعبۂ ربانی یافتہ است و نوشتہ مرتبہ ایست بس عالی کہ حقیقتِ قرآن مجید سبحانی ست جلّ سلطانہٗ کعبۂ معظمہ بحکمِ قرآن مجید قبلۂ آفاق گشتہ است و بدولتِ مسجودیت ہمہ مشرّف شدہ امام قرآن ست و ماموم پیشِ قدم کعبۂ معظمہ این مرتبۂ مقدسہ مبدأ وسعتِ بیچون حضرتِ ذات ست تعالیٰ و تقدس ونیز مبدأ امتیاز بیچونی و بیچگونگی آن حضرت آن درجۂ عُلیا ست وسعت دران درجۂ مقدسہ نہ از درازیِ طول و پہنیِ عرض ست کہ آن از سماتِ نقص و امکان ست آمریست کہ تا بآن متحقق نشود نہ دریابد و ہمچنین امتیاز دران مرتبۂ مقدسہ نہ بمزایلت و مباینت ست کہ آن مستلزم تبعّض و تجزّی ست کہ از لوازمِ جسم و جسمانی ست تعالیٰ اللہ سبحانہٗ عن ذٰلک دران موطن فرضِ شئے غیرِ شئے متصور نیست کہ غیریت مُنبی از مغایرت و اثنینیت ست بلکہ فرض ہم گنجایش ندارد کہ از قبیلِ فرضِ مُحال ست مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ ۔ چگویم با تو از مرغے نشانہ ٭ کہ با عنقا بود ہم آشیانہ ٭ ز عنقا ہست نامے پیشِ مردم ٭ ز مرغِ من بود آن نام ہم گم ٭ دران موطن ہر شئے کہ فرض کردہ شود اگرچہ فرضِ محال بود دران شئے ہر چند دور دور رفتہ شود اگرچہ ہیچ رفتہ نشود ہرگز امرے آنجا پیدا نشود کہ اختصاص بآن شئے داشتہ باشد و در شئے دیگر مفروض یافتہ نشود و مع ذٰلک امتیاز دران دو شئے مفروض کائن و بائن بود و احکامِ یکے از دیگرے متمیز باشد فسبحان مَن لَّمْ یجعل

قال اللہ تعالیٰ قد نریٰ تقلب وجہک فی السماء فلنولینک قبلۃ ترضٰہا فول وجہک شطر المسجد الحرام وحیث ما کنتم فولوا وجوہکم شطرہ

قد تم یقول الاول

مکتوبات امام ربانی دفتر سوم حصہ نہم

مفقود الخبر و ہم جا از بیست پس پاکست و ہمہ ازو بیرون فرد ابد فرو ترقی را بپوسہ بود از آنکہ ہر کہ باشد ز معرفت و سے سلمہ اللہ تعالیٰ

لِلخَلقِ اِلَیهِ سَبِیلًا اِلَّا بِالعَجزِ عَن مَعرِفَتِہٖ۔ عجز از معرفت نصیب اکابر اولیاست عدم معرفت دیگر ست و عجز از معرفت دیگر مثلاً حکم بعدم امتیاز دران موطن مقدس نمودن و ہر کمالِ ذاتی را عین دیگر یافتن چنانچہ گفتہ اند علم عین قدرت ست و قدرت عین ارادت اینجا عدم معرفت ست با امتیاز آن موطن و حکم با امتیاز آن موطن نمودن و اعتراف بعدم دریافت کنہ آن امتیاز کردن عجز از معرفت امتیاز آن موطن ست عدم معرفت جہل ست و عجز از معرفت علم بلکہ عجز متضمن دو علم ست علم بشے و علم بعدم دریافت کنہ آن شے از جہت کمال عظمت و کبریائے آن شے اگر علم ثالث را ہم درج بکنیم گنجایش دارد و آن علم بعجز و قصور خود ست کہ مؤید مقام عبدیت و عبودیت خود ست و در عدم معرفت کہ جہل ست بساست کہ آن جہل مرکب گردد و جہل خود را جہل نداند و علم انگارد و در عجز معرفت ازین مرض نجات تام ست بلکہ این مرض آنجا گنجایش ندارد کہ اعتراف بعجز خود دارد و اگر عدم معرفت و عجز از معرفت یکے باشد ہمہ نادانان عرفا بوند و جہل شان واسطہ کمال شان بود بلکہ آنجا ہر کہ جاہل تر باشد عارف تر باشد کہ معرفت آنجا عدم دریافت معروف ست و در عجز از معرفت این مقدمہ صادق ست کہ ہر کہ عاجز تر از معرفت بود عارف تر در معارف باشد عجز از معرفت مدحے ست کہ شباہت بذم دارد و عدم معرفت ذمے ست صرف کہ رائحہ از مدح ندارد رَبِّ زِدنِی عِلمًا بِکَمَالِ العَجزِ عَن مَعرِفَتِکَ سُبحَانَکَ شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہٗ اگر این فرق را ملاحظہ میفرمود کہ این فقیر بآن مہتدی گشتہ است ہرگز عجز معرفت را بہ جہل یاد نمیکرد و آنرا عدم علم نمے شمرد آنجا کہ گفتہ فَمِنَّا مَن عَلِمَ وَمِنَّا مَن جَہِلَ فَقَالَ العَجزُ عَن دَرکِ الاِدرَاکِ اِدرَاکٌ و بعد ازان علوم شق اول را بیان نمودہ است و بآن مباہات فرمودہ و آن علوم را مخصوص بخود دانستہ و گفتہ کہ خاتم الانبیا نیز این علوم را از خاتم الاولیا اخذ مینماید و خاتم الولایۃ المحمدیۃ خود را گفتہ و ازین راہ مورد مطاعن خلائق گشتہ و شراح فصوص در توجیہات آن صرف ہمم نمودہ اند و نزد فقیر بلکہ توان گفت فی الحقیقت این علوم کہ شیخ گفتہ است بمراتب پایان تر ازان عجز ست

بلکه بآن عجز نسبت ندارد که بطلال وابسته است و عجز دران موطن اصل ست سبحان الله قائل این قول
حضرت صدیق ست رضی الله تعالی عنه چنانچه گفته اند و مصدر ظهور این عجز او رضی الله تعالی
عنه که رأس عرفا و رئیس صدیقان ست علم چه بود که ازان عجز سبقت نماید و کدام قادر بود که ازان
عاجز پیش قدم باشد بلے هرگاه بخواجه صدیق علیه وعلی آله الصلوة والسلام چنان گوید اگر صدیق
چنین گوید چه توان کرد عجب معامله است شیخ باین گفت وگو و باین شطح خلاف جواز از مقبولان
بنظر مے درآید و در عداد اولیا مشاهد میگردد ۵ باکریمان کارها دشوار نیست + آرے گاهے
بود که بدعاے رنجند و گاهے بود که بدشنامے خندند رد کننده شیخ در خطرست و قبول کننده او
باسخنان او نیز در خطر شیخ را قبول باید کرد و سخنان خلافی او را قبول نباید کرد این ست طریق وسط
در قبول و عدم قبول شیخ که اختیار این فقیرست والله سبحانه اعلم بحقیقة الحال برسر اصل سخن رویم و
گوئیم که این مرتبه مقدسه که آنرا حقیقت قرآن مجید گفته ایم اطلاق نور نیز درین مرتبه گنجایش ندارد
و در رنگ سایر کمالات ذاتیه نور نیز در راه مانده آنجا غیر از وسعت بیچون و امتیاز بیچگون هیچ چیز را
گنجایش نمییابد و کریمه قد جاءکم من الله نور اگر مراد از نور قرآن بود تواند بود که باعتبار انزال
و تنزل باشد چنانچه کلمه قد جاءکم ایماے بآن دارد و فوق این مرتبه مقدسه مرتبه ایست بس عالی
که حقیقت صلوة ست که صورت آن در عالم شهادت بمصلیان ارباب نهایت برپاست تواند بود
که ایماے باین حقیقت صلوة رفته باشد آنچه در قصه معراج آمده است که قف یا محمد فان الله یصلی
بلے عبادتیکه شایان مرتبه تجرد و تنزه بود مگر از مراتب وجوب صادر گردد و از اطوار قدم بظهور آید
فالعبادة اللائقة بجناب قدسه تعالی هی الصادرة من مراتب الوجوب لا غیر فهو العابد
والمعبود درین مرتبه مقدسه کمال وسعت و امتیاز بیچون ست چه اگر حقیقت کعبه است جزو او
واگر حقیقت قرآن ست هم بعض او که صلوة جامع جمیع کمالات مراتب عبادات ست ۞ که بنسبت
اصل لا اصل کائن ست چه معبودیت صرف آنرا مستحق ست و حقیقت صلوة که جامع جمیع عبادات ست

درین مرتبۂ عبادت ست مر مرتبۂ مقدسہ را کہ فوق اوست کہ استحقاق معبودیت صرف مر آن فوق
را ثابت ست کہ اصل کل ست و ملاذ ہمہ دران موطن وسعت نیز کوتہی مینماید و امتیاز ہم درراہ
میماند اگرچہ بیچون و بیچگونہ باشد منتہاے اقدام کمل از انبیا و اکابر اولیا علیہم الصلوات و
التسلیمات اولاً و آخراً تا نہایت مقام حقیقت صلوۃ ست کہ نہایت مرتبۂ عبادت عبادست و
فوق آن مقام معبودیت صرف ست کہ ہیچکس را دران دولت بہ ہیچ وجہ شرکت نیست تا قدم بالاتر
نہد تا ہر جا کہ شوب عبادت و عابدیت ست قدم را در رنگ نظر گنجایش ست و چون معاملہ بمعبودیت صرف
رسد قدم کوتہی کند و سیر بانجام رسد لیکن حمداً للہ سبحانہ کہ نظر را ازانجا منع نفرمودہ اند و بقدر
استعداد او گنجایش دادہ ہ بلا بودے اگر این ہم نبودے ❊ گنجایش دارد کہ در امر قف یا محمد
اشارتے باین کوتاہی قدم بودہ باشد یعنی ساکن باش اے محمد و قدم بیشتر منہ کہ فوق مرتبۂ صلوۃ
کہ از مرتبۂ وجوب صادرست مرتبۂ تجرد و تنزہ حضرت ذات راتعالیٰ و تقدس قدم را آنجا جولانگاہے
نیست و گنجایش نہ و حقیقت کلمۂ طیبہ لا الٰہ الا اللہ درین موطن متحقق میگردد و نفی عبادت
آلہہ غیر مستحقہ این جا صورت مے بندد و اثبات معبود حقیقی کہ جز او مستحق عبادت نیست درین مقام
حاصل میشود و کمال امتیاز درمیان عابدیت و معبودیت اینجا ہویدا میگردد و عابد از معبود کما ینبغی
جدا میشود و معلوم میگردد کہ معنی لا الٰہ الا اللہ نسبت بحال منتہیان لا معبود الا اللہ است
چنانچہ در شرح معنی آن کلمہ قرار یافتہ است لا موجود و لا وجود و لا مقصود گفتن نسبت بابتدا
و وسط ست و لا مقصود فوق لا موجود و لا وجود ست کہ دریچۂ لا معبود الا اللہ است
باید دانست کہ دران موطن ترقی در نظر و حدت در بصر وابستہ بعبادت صلوۃ ست کہ کار منتہیان ست
عبادات دیگر مگر در تکمیل صلوۃ مدد فرمایند و نقص آنرا شاید تلافی کنند ازینجا تواند بود کہ نماز را
حسن لذاتہ گفتہ اند در رنگ ایمان و عبادات دیگر را حسن لذاتہا نیست ❊

مکتوب (۷۸) ہفتاد و ہشتم

یعنی اگرچہ ان وسعت و امتیاز بے مثل و بے کیف باشد کوتہی مینماید و درراہ میماند

یعنی فوق مرتبۂ صلوۃ کہ از مرتبۂ وجوب قدم را جولانگاہے نیست ہذا واللہ اعلم بحقیقۃ مراد عبادہ

بحضرتِ مخدوم زادہائے عالی مرتبہ خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم در اظہارِ اشتیاق و اشفاق
با ایشان باذکر ثمراتِ عسکر اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِ اللّٰهِ فرزندانِ گرامی ہر چند
مشتاق و خواہانِ دوامِ صحبتِ ما اند و ما ہم آرزومندِ حضور و ملاقاتِ ایشان اما چہ توان کرد کہ
جمیع آرزوہا میسر نیست ؎ تَجْرِی الرِّیَاحُ بِمَا لَا تَشْتَهِی السُّفُنُ + درین طور عسکر بے اختیار و
بے رغبت ماندن بسیار مغتنم میدانند و یک ساعتِ این عرصہ را بہ از ساعاتِ کثیرہ آنکہ دیگر تصور
مینماید اینجا آن میسر ست کہ در جاہائے دیگر معلوم نیست کہ بمثالِ آن میسر شود علوم و معارفِ این
موطن جدا است و احوال و مقاماتِ این مجمعہ علاحدہ منبعے کہ از جانبِ سلطان ست آنرا دریچہ کمال
رأفت و رضامندی مولائے خود میداند جلّ شانہٗ و سعادتِ خود درین حبس مے انگارد علی
الخصوص درین ایامِ مشاجرت عجائب کاروبار ست و درین اوقات پر تفرقہ غرائب غنج و دلال
لیکن ہر دولتِ تازہ و بوالعجب کہ روز بروز میرسد فرزندان در دل میخلند و از دوری و نایافتِ
آنہا جگر در اضطراب مے باشد انگارم کہ شوقِ من بر شوقِ شما چربے و غالب ست و مقرر ست کہ آنقدر
کہ پدر خواہانِ پسر ست پسر خواہانِ پدر نیست ہر چند قضیۂ اصالت و فرعیت مقتضی عکسِ این
معنی ست چہ اصل را احتیاجے نیست و فرع سراسر محتاجِ اصل اما از پیشگاہ چنین آمدہ و اشدّ
شوقِ اصل را تا ثابت گشتہ آرے ؎ درخانہ بکدخدائے ماند ہمہ چیز + اگر دہلی ست بشما
ہمسایہ ست و اگر آگرہ است ہم بکرمِ اللہ سبحانہٗ قریب ست والسلام

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

بحضرتِ مخدوم زادہ خواجہ محمد معصوم در اسرارِ بیچونی ذاتِ موہوب عارف و تحقیقِ تجلّی ذات و رویت
اُخروی چون معاملۂ عارف از شیون و صفات بالا رود و از وجوہ و اعتباراتِ ذاتِ تعالیٰ
و تقدس فوق انجامد و از مقامیکہ تعبیر ازان بحقیقتِ صلوٰۃ نمودہ ایم تفوّق پیدا کند توجہ و متوجہ آنجا

۴ یعنی در بعضے از اوقات ۔ یعنی در بادہا بر خلاف آرزومندی کشتیہا یعنی خلاف جہت موافق ۔ ۳ بمثال یعنی صورت و نشان ۔ یعنی بے مثل و بے نشان ۔ ۴ یعنی چشمک زدن و نشان ۔ قولہ غنج بالضم ناز و کرشمہ و ابرو ۔ قولہ دلال بفتح ناز و غمزہ و اشارہ چشم ۔ ۵ یعنی شوقِ فرع نسبت بشوقِ اصل اشد باشد ۱۲ ۔ ۵ بر آنکہ دہلی و آگرہ ہر دو دار الخلافہ سلاطین اند ۱۲ ۔ ۶ یعنی دیدن حق جلّ و علا بروز قیامت چنانچہ منطوق نصوص قرآنی و احادیث رسول سبحانی ست ۱۲ ۔ لمصححہ سلمہ اللہ تعالیٰ

در رنگِ متوجّہ الیہ بیچون خواہد بود کہ چون را بہ بیچون راہ نیست و آن متوجّہِ ذاتِ عارف ست بعد
حذفِ جمیعِ وُجوہ و اعتبارات از وے و کُنہ عبارت از ہمان ذات مجرّد ست کہ بذاتِ خود نہ بوجہ
و اعتبار متوجّہِ ذات و کُنہِ معروف و مطلوبِ خود ست و آنکہ گفتیم کہ کنہ عبارت از ذات مجرّد ست
زیرا کہ کُنہِ شے آنست کہ ماورایِ جمیعِ وُجوہ و اعتباراتِ شے بود و ذاتِ شے ہمان ست کہ ماورایِ
جمیع وُجوہ و اعتباراتِ شے ست چہ ہر چہ از وجوہ و اعتبارات شے اعتبار کردہ شود ذاتِ شے
ماورایِ ہمہ آنہاست در مرتبۂ ذات اثباتِ ہیچ امر گنجایش ندارد و ہر چہ آنجا اثبات نمودہ آید داخلِ
وُجوہ و اعتبارات ست و ذات ماورایِ ورایِ آنست غیر از نفی و سَلب دران مقام امرے متصوّر
نیست اگر علم بامتیاز ست آنجا بسلب ست و اگر تعبیر و تفسیر ست ہم بسلب و ہر چیز کہ اثبات دران
گنجایش نبود و بغیر از سَلب در تعبیر نیاید نصیبے از بیچونی دارد و مجہول الکیفیۃ ست و توجّہے کہ در مرتبۂ
ذاتِ اثبات نمودہ آید ہم عینِ ذاتِ متوجّہ خواہد بود نہ وجہ و اعتبارِ ذات چہ جمیع وُجوہ و اعتبارات
دران مرتبہ مَسلوب گشتہ است و بغیر از یک ذات نماندہ پس ناچار آن توجّہ کہ عینِ ذات ست نیز
نصیبے از بیچونی خواہد داشت پس راست آمد کہ توجّہ و متوجّہ در رنگِ متوجّہ الیہ بیچون خواہد بود ہر چند
از بیچون تا بہ بیچون فرق بسیار ست مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ لہذا در توجّہ و متوجّہ نصیبے از
بیچونی اثبات نمودہ است کہ بیچونِ حقیقی متوجّہ الیہ ست فقط و ہر گاہ ذات و کُنہِ ممکن مجہول الکیفیۃ
و بیچون باشد و ہیچ در اثبات نیاید ذاتِ واجب تعالی کہ در کمالِ لطافت و تقدّس و تنزّہ ست چگونہ
مُدرَک شود و کدام حاصل ازان بدست آید ؎ آگہ از خویشتن چو نیست جنین ٭ چہ خبر دار د از چنان
وُ چنین ٭ اَرْحَمُ الرَّاحِمِیْن از کمالِ رأفت و مہربانی در ممکن کہ سراسر چون ست نصیبے از بیچونی
عطا فرمود تا از بیچونِ حقیقی آگاہی پیدا کند و گرفتاری بآن حاصل نماید ؎ وَلِلْاَرْضِ
مِنْ کَاْسِ الْکِرَامِ نَصِیْبٌ ٭ و آنکہ معرفتِ کُنہِ ذات را مُحال گفتہ اند معرفتِ متعارف خواہد بود
کہ از عالمِ کیف و چون ست و تعلّقِ آن بہ بیچون مُحال ست امّا امریکہ از عالمِ بیچون بود و باتّصالِ

بیچون به بیچون واصل گردد و حظّے ازان دولتِ عظمیٰ فراگیرد چرا مُحال بود معرفةٌ غریبةٌ و
مسئلهٌ دقیقةٌ عجیبةٌ قلّما ظهرت الی الان من اهلِ الکشفِ والعرفانِ آین ذاتِ مجرّد
که نصیبے از بیچونی دارد و بتفصیل بیان یافته است مخصوص بعارفِ تام المعرفه ست که واصلِ حضرت
ذاتِ مجرّد گشته است تعالیٰ و تقدّس و فناے و بقاے دران درجهٔ عُلیا حاصل کرده و این
دولت اثرِ آن بقاے ذاتست و سائرِ ممکنات را که سواے آن عارف باشند نصیبے از ذات نیست
واصلا ذات ندارند که صفاتِ ایشان بآن قائم باشد همگی وُجودِ شان ظلال اسما و صفات ست
و عکوس شیُون و اعتبارات که قیام باصلِ خود دارند که اسما و صفات باشد نه بامریکه تعبیر ازان بذات
نموده آید لطائفِ سبع انسانی که جامع ترین ممکنات ست اگر خفی ست و اگر اخفیٰ اثرِ صفات ست و جسمانی
و روحانی او پرتوِ اسما و اعتباراتِ ذاتِ تعالیٰ و تقدّس از نفسِ ذات در رنگِ تعیّنے نموده اند و قیام
آنها بآن ذات نداده **سوال** اسما و صفات را قیام بخود نیست بلکه قیامِ شان بذاتست تعالیٰ و تقدّس
دیگرے بآنها چگونه قائم باشد **جواب** گوئیم که دیگرے بآنها وقتے قائم نتواند شد که موجود بود و اگر
آن دیگر در مرتبهٔ توهّم ثبوت و استقرار پیدا کرده باشد چرا بآنها قائم نباشد که اضعف ست و آنکه
گفته ایم و نوشته که ذاتِ ممکن عدم ست در رنگ آنست که بگویند که ممکن را ذات نیست ذاتُهٗ
عدمٌ و لا ذاتَ لهٗ هر دو بیک معنی ست هر چند تدقیقِ فلسفی تغایر در میان این دو مفهوم پیدا کند
اما حاصل ندارد و در حقیقت مرجع شان یکے بود عدم از براے خود نیست بدیگرے چه کار آید و خود
را نمیتواند برداشت دیگرے را چگونه بردارد تحقیق این مبحث آنست که چون عکوس اسما و صفات
در مرآت عدم ظاهر گشته است بظاهر قیام آنها بآن مرآت مینماید و آن مرآت در رنگ ذات آنها
باعتبار قیامِ وے متخیّل میگردد و فی الحقیقت قیام آنها باصولِ خود ست تعلّق بمرآت ندارند و جز در
توهّم آنها را بمرآت عدم کارے نیست جوهریّت و ذاتیّت آن مرآت اینجا چه گنجایش دارد عدم
قابلیت عرض بودن ندارد جوهر چگونه بود و این عارفِ تام المعرفه که واصل مرتبهٔ حضرت ذات ست

تعالیٰ وتقدّس وبقاے بذات یافته وهمه وقت حکم عنقاء مُغرب دارد که عزیز الوجود وغریب الوقوع ست بعد از فنا وبقا ذاتے بوے کرامت فرموده اند که قیام این ظلال وعکوس اسما وصفات که حقیقت اوست بآن ذات بود چنانچه اصول اینها را که اسما باشند قیام بحضرت ذات ست تعالیٰ ظلال آن اسما را قیام به پرتو آن ذات باشد که بعارف عطا فرموده است پس این عارف مرکب از جوهر وعرض باشد وسایر افراد ممکن مجرّد اعراض باشند که از جوهریت شایبه ندارند خوش گفت صاحب فتوحات مکی که عالم اعراض مجتمعه است در عین واحد یعنی اعراض مجتمعه است که قیام بذات احد دارد امّا شیخ قدّس سرّه دو دقیقه را اینجا فروگذاشته است یکے آنکه عارف اکمل را ازین حکم استثنا نفرموده ست دوم آنکه قیام او بذات احد داشته تعالیٰ وحال آنکه قیام او باصل خود ست که اسما وصفات باشند نه بذات تعالیٰ هر چند اسما وصفات را قیام بذات باشد چه حضرت ذات را از عالم استغنا ذاتی ست قیام عالم بآن درجه علیا چه رسد وعالم چه باشد که هوس قیام بآن ذروه قصوی نماید ؎ ما تماشا کنان کوته دست ٭ تو درخت بلند بالائی ٭ ومعامله این عارف از عالم جداست وحکم او از احکام عالم مستثنیٰ او بمحبت ذاتی بحکم المرء مع من احبّ از اصل خود گذشته معیت باصل اصل خود پیدا کرده است وخود را دران اصل اصول فانی ساخته اکرم الاکرمین بمقتضاے کریمه هل جزاء الاحسان الّا الاحسان مکافات فناء او را به بقاء او فرموده است ودر آنچه فانی شده بود بآن باقی گردانیده ومظهر ذات واسما وصفات خود کرده ومرآت جامع ساخته پس سایر افراد عالم در جنب جامعیت این عارف کاش حکم قطره داشته باشد نسبت بدریاء محیط چه اسما وصفات را در جنب حضرت ذات تعالیٰ هیچ قدرے ومقدارے نیست قطره را هم قدرے هست نسبت بدریا واینان را در جنب آن توان گفت که آن هم نیست ازین جا علم ومعرفت ودرک وادراک این عارف را نسبت بدیگران قیاس باید کرد وعظم وعلو او درین جا باید فهمید والله یختص برحمته من یشاء والله ذو الفضل العظیم این صاحب دولت را که ببقاء ذاتی مشرّف ساخته اند وذاتے داده اند که

ذالک فضل الله یؤتیه

ودوم

قوله معزب بصیغه اسم فاعل ست یا باسم مفعول از اعزاب یعنی آنکه چیزے غریب آورده دان وغریب شدن ۱۲ یعنی شیخ محی الدین بن العربی قدس سره ۱۲ یعنی عارف را ازین حکم مستثنیٰ کرده وحال آنکه او ست ۱۲ قوله ذروه

قیامِ صفاتِ او مثلِ علم و قدرت بآن ذات باشد چنانچہ اول قیامِ شان باصولِ شان بودہ در رنگِ سایرِ افرادِ عالم باوجودِ این بقارِ اکمل اطلاقِ کلمہ انا کہ از وے زائل شدہ بود عَود نمے نماید و در ہیچ مرتبہ از مراتبِ بقا اطلاقِ انا بر خود نمیتواند کرد زیرا کہ بقائے اکمل متفرع بر فنائے اتم ست کہ نام و نشانِ اطلاقِ کلمہ انا را برداشتہ است و گنجایشِ عَود ہم نگذاشتہ الزَّائِلُ لَا یَعُوْدُ قضیہ مشہورہ است و آنکہ عَود مینماید زائل نگشتہ است مغلوب و مستور شدہ بود بعروضِ عارض سر کشیدہ است و غالب آمدہ فَاِنَّ الْمَغْلُوْبَ قَدْ یَغْلِبُ باید دانست کہ نصیب از مرتبۂ علیارِ حضرتِ ذات تعالیٰ وتقدّس مخصوص باین صاحب دولت ست کہ بحصولِ ذات باقی گشتہ است و صفات بوے قیام یافتہ ماسوائے آن ہر قسم فنا و بقا کہ پیدا کند نصیب وے از اسما و صفات ست نہ از ذات تعالیٰ و تقدّس ہر چند اسما و صفات را از ذاتِ تعالیٰ انفکاکے نیست اما نصیبے از ذات دیگرست و نصیبے از صفات دیگر اگرچہ ہمین عدمِ انفکاکِ صفات از ذات جمعے را در توہم اندازد و نصیبِ صفات را نصیبِ ذات دانانند لیکن ہر کدام را علامات و امارات دیگرست و علوم و معارف دیگر کہ بر اربابِ وصولِ این دولتِ عظمے مخفی نیست لیکن پوشیدہ نماند کہ تجلیِ ذاتی مخصوص باین بزرگے نیست روا ست کہ غیر او را نیز تجلیِ ذات شود اما نصیبے از نفسِ ذات تعالیٰ نشود چہ تجلی نحوے از ظلیت مے طلبد کہ ظہور در مرتبۂ ثانی ست و نصیب از نفسِ ذات کہ گفتہ شد شائبۂ ظلیت را برنتابد و از نفسِ تجلی و ظہور ہم روپوش گردد ظہورِ ذات کہ بصفتے از صفات کائن گردد آن ہم ظہورِ ذات ست در مرتبۂ ثانی اما تجلیِ ذات نیست بلکہ تجلیِ اعتبارے از اعتباراتِ ذات ست تعالیٰ وتقدّس چہ ذات عزّ شانہ جامعِ جمیعِ اعتبارات ست بلکہ منزہ از جمیع پس تجلیِ اعتبارے از اعتبارات تجلیِ ذات نبود

سؤال شیخ محی الدین بن العربی و تابعانِ او قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم تعینِ اول را تجلیِ ذات گفتہ اند و آن ظہورِ ذات ست بہ تعینِ علمی حملی کہ اعتبارے از اعتباراتِ ذات ست اگرچہ جامعیت دارد **جواب** آنچہ معتقدِ این درویش ست آنست کہ آن ظہورِ علمیِ حملی کہ تعبیر از ان بتعینِ

اوّل کردہ اند ہم تجلّی ذات نیست کہ مأخوذ بہ شانے از شیونات ذات ست و تجلّی ذات جامعِ جمیعِ شیُون و اعتبارات ست بلکہ فوقِ جمیعِ شیُون و اعتباراتِ آ اعتبارِ علم آنجا در رنگ سایر اعتباراتِ ذات ست کہ دستِ وصولِ شان از دامنِ غناءِ آن مرتبۂ مقدّسہ کوتاہ ست اگر گویند ظہور در مرتبۂ ثانی مقصور بر علم ست چہ در خارج نفس ذات ست تعالیٰ پس ظہور آن در مرتبۂ ثانی در خانۂ علم خواہد بود چہ ظہور در علم ست یا خارج شقِ ثالث مباین گشتہ است تا آنجا ظہور اثبات نمودہ آید گویم قادر یکہ بشانِ علم کہ اعتبارے ست از اعتبارات ذات ظہور فرمودہ است توانا ست کہ بر نہجے ظہور فرماید کہ اعتبار ظہورِ علم بعض آن ظہورِ جامع بود بلکہ بر نہجے ظہور نماید کہ اعتبار علم و سایر اعتبارات را آنجا گنجایش نباشد و آن مرتبۂ ظہورِ جامع ماورائے مرتبۂ خارج و مرتبۂ علم بود کہ ظلِ خارج بود و بعلم کار نداشتہ باشد و تجلّی ذات را مقیّد بہ تعیّنِ علم ساختن دریا را بکوزہ در آوردن ست بلکہ آب را در سراب جستن شاعرے گوید ؎ کسے در صحن کاچی قلیہ جوید + اضاع العمر فی طلبِ المحال + آرے اعتبارِ علم جامع ترین سایر اعتبار آذات ست آن قدر شمول کمالات ذات کہ در وے ست در ہیچ اعتبارے نیست اگر بر سبیلِ تجوّز ظہورِ علمی را ظہورِ ذات گویند بران اطلاقِ تجلّی ذات نمایند گنجایش دارد اگرچہ از اطلاقاتِ ایشان بعید ست و از مذاقِ شان مستبعد کما لا یخفی علی الناظر فی کلامہم سوال شیخ محی الدین بن العربی قدّس سرّہٗ رویتِ اُخروی را بصورتِ لطیفۂ جامعۂ مثالیہ مقرر ساختہ است معتقد تو درین مسئلہ چیست جواب رویتِ صورتِ جامعۂ مذکورہ رویتِ حق نیست جلّ و علا بلکہ رویتِ مظہریست از مظاہر کمالاتِ او سبحانہٗ کہ در عالمِ مثال حصولے پیدا کردہ ست ؎ یراہ المؤمنون بغیر کیف + و ادراک و ضرب من مثال + رویتِ حق را سبحانہٗ برویتِ صورتے قرار دادن فی الحقیقۃ نفی رویتِ حق کردن ست جلّ و علا و ایضا صورتے کہ در عالمِ مثال حاصل گردد ہر چند جامع باشد باندازۂ عالمِ مثال خواہد بود و عالمِ مثال ہر چند وسعت دارد یکے از عوالمِ مخلوقۂ اوست تعالیٰ جامعیتِ صورتے کہ

دروے بود چہ گنجایش دارد کہ جمیع کمالاتِ وجوبیہ ذاتیہ را جامع باشد وہمہ را ضبط نماید تا مرآتِ آن
مرتبۂ مقدسہ گردد و رویتِ او رویتِ آن شود تعالیٰ ہرگاہ صفتِ علم کہ از صفاتِ وجوبیہ است
وجامع ترین صفاتِ ذاتیہ گنجایش ندارد کہ جامعِ جمیعِ صفات واعتباراتِ ذاتیہ بود چنانچہ تحقیقِ
آن بالا گذشت عالمِ مثال کہ ممکن ومخلوق ست چہ بود کہ بصورتے دروے جامعِ جمیعِ کمالاتِ وجوبیہ
باشد واگر فرضاً وتقدیراً آنرا جامع ہم گویم ظلے از ظلال آن مرتبۂ مقدسہ خواہد بود ورویتِ ظل
فی الحقیقہ رویتِ اصل نخواہد بود مخبرِ صادق علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام رویتِ اخروی را
برویتِ قمر لیلۃ البدر تشبیہ فرمودہ است وہیچ خافیہ نگذاشتہ ورویتِ ظل در رنگِ رویتِ قمر
ست در طشتِ آب کہ اربابِ فطرتِ علیا آنرا نہ پسندند اینقدر در درک مے درآید کہ ظہورِ آن مرتبۂ
مقدسہ در بیرونِ خانۂ علم تواند کہ حاصل گردد ودر ظلِ مرتبۂ خارج ثبوت پیدا کند کما مرّ وآن ظہورِ
جامع را در خانۂ علم ظلے بود جامع کہ تعبیر از ان بہ تعینِ اول مینمایند وآن ظلِ جامع را در عالمِ مثال
ظلِ دیگر بود جامع کہ مرآتِ ظلِ جامعِ علمی نماید واین ظلِ جامعِ مثالی کہ بصورت لطیفہ در عالمِ مثال
ظاہر گردد بصورتِ انسانی کائن باشد کہ جامع ترین مخلوقات ست انّ اللہ خلق آدم علیٰ صورتہ
تواند بود کہ باین اعتبار آمدہ باشد اما رویتِ حق آن ست جل وعلا کہ ماوراءِ ظہورات وصور
بود واز عالمِ بے کیف وبیچون باشد ایمان برویتِ اخروی باید آورد وبہ ہیچ کیف وچند وچون نباید
پرداخت خلق ووجودِ آخرت رابخلق ووجودِ دنیا ہیچ نسبتے نیست تا احکام یکے را بر دیگرے
قیاس نمودہ آید چشم آنجا دیگر ست وفہم وادراک آنجا دیگر آنرا دوامِ ابدی ست واین را زوال وفنا
در قفا آنرا سراسر نظافت ولطافت ست واین را خبث وکثافت وشیخ قدس سرہ حق را
جل وعلا در بیرونِ خانۂ علم ظہورے اثبات نمینماید ودر ماوراءِ تجالی ومظاہر شہود ومشاہدہ
ورویت تجویز نمیکند ؎ آن ایشانند ومن چنینم یارب ÷ چہ توان کرد درین عرصہ شیخ
ست قدس سرہٗ کہ گاہے باوے جنگ ست وگاہے صلح آوست کہ سخن معرفت وعرفان را

بنیاد نہادہ است و شرح و بسط دادہ و اوست کہ از توحید و اتحاد بتفصیل سخن گفتہ است و منشأ تعدد و تکثر را بیان فرمودہ است و اوست کہ وجود را بالکل بحق دادہ است جل و علا و عالم را موہوم و متخیل ساختہ و اوست کہ تنزلات مر وجود را ثابت گردانیدہ است و احکام ہر مرتبہ را جدا کردہ و اوست کہ عالم را عین حق دانستہ است جل شانہ و ہمہ اوست گفتہ و باوجود آن مرتبہ تنزیہ حق سبحانہ ورا ء الوراء عام یافتہ است و از دید و دانش ہمہ او را سبحانہ منزہ و مبرا دانستہ مشایخے کہ از شیخ متقدم اند درین باب اگر سخن گفتہ اند باشارات و رموز گفتہ اند و بشرح و تفصیل آن نپرداختہ و آنانیکہ ازین طائفہ بعد از شیخ آمدہ اند اکثر شان تقلید شیخ اختیار کردہ اند و بر طبق اصطلاح او سخن راندہ ما واپس ماندگان نیز از برکات آن بزرگوار استفاضہا نمودہ ایم و از علوم و معارف او حظہا فرا گرفتہ جزاہ اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء + غایۃ ما فی الباب چون بحکم بشریت مظان خطا و محال صواب بایکدیگر مختلط است و انسان در احکام گاہے مخطی و گاہے مصیب ست لاجرم موافقت احکام سواد اعظم اہل حق را مصداق صواب باید ساخت و مخالفت آنرا دلیل خطا باید دانست قائل ہر کہ بود و مقول ہرچہ باشد مخبر صادق فرمودہ است علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام علیکم بالسواد الاعظم و نیز مقرر ست کہ تکمیل صناعت بتلاحق افکار ست و اختلاف انظار سیبویہ را ہر چند توان گفت کہ بانی احکام علم نحو ست اما نحوے کہ بتلاحق افکار متاخران و اختلافات انظار شان کمال و تنقیح پیدا کردہ است چیزے دیگر ست و زیب و زینت دیگر یافتہ توان گفت کہ نوع دیگر گشتہ است و احکام علحدہ یافتہ ربنا آتنا من لدنک رحمۃ و ہیئ لنا من امرنا رشدا والسلام

مکتوب ہشتادم (۸۰)

نیز بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد معصوم سلمہ اللہ سبحانہ در استناد اشیا بذات موہوب عارف

الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا

فوز بخطی بالفم و ۵ ← ۵ بہلا کسورہ کسر ارادہ صواب کند و بے قصد از و خطا ظاہر گردد و خاطی کسیکہ بارادہ خود خطا کند و قول مصیب بفہم دریافت صواب و تحقانی و بوصلہ پیک رسند بحقیقت کار سے یا بچیزے و صواب یابندہ عیاث ۱۲

ابن عمر ۵ ← عن رسول اللہ قال قال صلی اللہ علیہ وسلم اتبعوا

السواد الاعظم یعنی رواہ ابن ماجہ جماعت

علیہ السلام یعنی مشکوۃ ۱۲

سلمہ اللہ تعالیٰ

بالحق علیهم الصلوات والتسلیمات هر ظلے را باصل خود شاہراہے ست وہیچ خارے
وخسکے درمیان شان حائل نیست اگر خار وخسک ست اقبال او بخود ست واعراض او از اصل
وظل بیش از امانت دار اصل نیست چہ ہرچہ او دارد از حسن وکمال وجود وتوابع وجود مستفاد از اصل
ست عدم ست کہ بے توسط اصل مگر نصیب او شدہ باشد وآن لاشئے محض ست ومجرد اعتبار
واین ظل از کمال نادانی اصل خود را فراموش ساختہ امانات او را از خود انگاشتہ است وخیانت در
امانت نمودہ باوجود قبح ذاتی کہ از راہ عدم دارد خود را حسن وکامل دانستہ است لیکن باوجود اقبال
بخود واعراض از اصل او را محبتے ومیل طبعی باصل خود کائن ست داند یا نداند بلکہ محبتے کہ بخود دارد
ہمان محبت فی الحقیقت باصل متعلق ست زیرا کہ حسن وکمال کہ متعلق محبت ست از اصل ست نہ
از وے کہ وے غیر از عدم وقبح از خود چیزے دیگر ندارد کہ محبت بآن تعلق گیرد کما حقق غیر
مرۃ وچون بکرم خداوندی جل سلطانہ این مرض خود بینی از وے زائل گردد واز جہل مرکب
کہ داشت باز آید وامانت را از اہل امانت داند وبجائے اقبالیکہ بخود داشت اعراض از خود پیدا
کند واعراض کہ از اصل داشت باقبال آن مبدل شود این زمان سر رشتہ سعادت بدست آید
وامید وصول باصل حاصل گردد غایۃ ما فی الباب چون عالم ظلال اسما وصفات واجبی ست
تعالی اصول آن ہم اسما وصفات خواہد بود واین ظلال اعراض اند کہ قیام آنہا باصول خود ست
کہ اسما وصفات باشند وجوہرے درمیان اینہا نیست کہ بوے قائم بوند نظام از معتزلہ بحکم
ان الکذوب قد یصدق برین سر آگاہ شدہ گفتہ است کہ عالم بتمامہ اعراض ست وجوہرے
درمیان اینہا نیست کہ بوے قائم باشند اما خطا کردہ ست کہ قیام این اعراض را بانفسہا گفتہ است
واز اصول اینہا غافل ماندہ کہ بآن قیام دارند واز صوفیہ شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ
عالم را اعراض مجتمعہ فرمودہ است وقیام آنہا بذات حق داشتہ جل وعلا نہ باسما وصفات کہ اصول
آنہاست فیا لیت شعری ما معنی القیام بالذات المجردۃ عن جمیع الوجوہ والاعتبارات

وَلَا مَعْنٰی لِلْقِیَامِ ثُمَّ لَا اِلَّا اِخْتِصَاصُ النَّاعِتُ وَلَا نَعْتَ ثَمَّ فَلَا قِیَامَ وَاَیْضًا اِنَّ الْقِیَامَ مِنْ جُمْلَۃِ
الْوُجُوْہِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ الْمُنْفِیَۃِ فَلَا مَعْنٰی لِاِثْبَاتِہٖ فِیْ تِلْکَ الْمَرْتَبَۃِ الْمُقَدَّسَۃِ وچون افرادِ عالم
ظلالِ اسما وصفات باشند ناچار وصول شان باصولِ شان خواہد بود کہ اسما وصفات باشند واگر باصول
اصول ہم برسند منتہی بذاتِ مجرّدِ مقدّس خواہد بود وازانجا پیش نخواہد گذشت کہ اصالت راہم آنجا
گنجایشے نیست کہ غناءِ ذاتی ست آنجا از ہمہ چہ اسم بود وچہ صفت وچہ شان وچہ اعتبار پس عالم را از
مرتبۂ مقدسہ حضرتِ ذاتِ تعالیٰ جز حرمان نصیب نبود ووصل واتصال را آنجا گنجایش نباشد لیکن
عادۃ اللہ جاری گشتہ است کہ از کمالِ رحمت ورافت خود بعد از قرونِ متطاولہ وازمنۂ متباعدہ
صاحب دولتے را بعد از فنائے اتم بقائے اکمل مے بخشند وانموذجے از ذاتِ اقدس او را عطا
میفرمایند کہ قیامِ او چنانچہ اول باِل خود بودہ کہ اسما وصفات باشند الحال قائم باین انموذج باشد
ومجموع آن اعراضِ سابقہ کہ داشت وآین ذاتِ موہوب حقیقتِ او بود وکمالِ انسانی او بانجام رسد
ونعمت در حق او تمام گردد سخنے میگویم نیک استماع نمائی کہ قیامِ عارف مخصوص بآن ذاتِ موہوب نیست
بلکہ تمام افرادِ عالم را کہ اعراضِ مجتمعہ اند چنانچہ اول قیام باسما وصفات داشتند الحال قیام آنہا بآن ذاتِ
موہوب مربوط ساختہ اند وبآن یکذات ہمہ را قائم گردانیدہ ٥ خاص کنندہ بمصلحتِ عام ١٢
سرِّ خلافتِ انسان کہ در کریمۂ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَۃً آمدہ است اینجا متحقق میگردد وحقیقت
خبر اِنَّ اللّٰہَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ درین مقام واضح میشود وآنکہ گفتیم کہ انموذجے از ذاتِ اقدس او را
عطا میفرمایند از تنگیٔ میدانِ عبارت ست والّا انموذج را آنجا چہ گنجایش ست وکدام حیز ست کہ بصورت
برآید وصورت را اینجا چہ مجال ست باید دانست کہ این قسم بزرگ در یک عصر متعدد نمیشود ہرگاہ بعد از
قرونِ متطاولہ پیدا شود تعدد آن در یک عصر چہ صورت دارد واگر تعیّنِ مدتِ ظہورِ این قسم دولت نمودہ آید مگر
اقل آنرا باور نکنند رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْکَ رَحْمَۃً وَّہَیِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا باید دانست عارفی را کہ
ببقاءِ ذاتِ مشرف سازند آن ذاتِ موہوب بیچونی خواہد داشت ورای جمیع وجوہ واعتبارات خواہد بود چہ

هر چه چون ست مقید بوجه و اعتبار ست تا بے چون نشود از وجه و اعتبار نرهد و ذاتے را که نصیب از بیچونی دارد شاهراه ست بذاتِ بیچون حقیقی جلّ شانهٗ چنانچه وجه و اعتبارِ ظل را راهے ست بوجه و اعتبار که اصلِ اوست ذاتِ مجرد ظل را که عطا فرموده اند نیز شاهراه ست بذاتِ مجرّد بیچونے و آن ذاتِ موهوب کُنهِ عارف ست چه کُنه آنست که ماورا جمیع وجوه و اعتبارات بود و این ذات ماوراءِ جمیع اعتبارات ست و سائر افرادِ عالم را کُنه نیست که تمامی وجودِ شان وجوه و اعتبارات ست ذاتے نیست ماوراءِ اعتبارات که آنرا کُنه گفته شود پس چون ایشان کُنه نباشد از کُنهِ اصل چه نصیبِ شان بود کُنه ست که بکُنه راه دارد و وجه را بکُنه چه مناسبت کُنه گویا محاذیِ کُنه افتاده ست و وجه را از کُنه انحراف ست بکُنه چگونه رسد هر چند دورتر رود دورتر افتد ؎ ترسم نرسی بکعبه اے اعرابی ⁂ کین راه که تو میروی بترکستان ست ⁂ اطلاقِ محاذاتِ کُنه بر کُنه از تنگیِ مجالِ عبارت ست محاذات دران حضرت چه صورت دارد لیکن این معنی بیچون در صورتِ مثالی چون بصورتِ محاذات متمثل میگردد اطلاقِ محاذات بر سبیلِ تجوز نموده مے آید رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَّسِيْنَا اَوْ اَخْطَاْنَا بشنو بشنو چون افرادِ عالم را که اعراضِ مجتمعه اند قیام مے بذاتِ موهوبِ عارف پیدا شد چنانچه گذشت نسبتے نیز ایشان را بتوسطِ آن ذاتِ عارف بذاتِ اقدس جلّ شانهٗ هویدا گشت و نصیبے آحاد او را ازین راه ازان مرتبهٔ مقدسه هم حاصل آمد چه ذاتِ اینها همان ذاتِ عارف ست گویا بتوسطِ ذاتِ خود ارتباطِ بیچون بذاتِ بیچون پیدا کرده اند مع ذٰلک انتسابِ ایشان بذاتِ اقدس بتوسطِ عارف ست که آن ذات فی الحقیقت ذاتِ عارف ست سخنے غریب بشنو هر کسے را که بذاتِ خود انتسابے بذاتِ اقدس ست جلّ شانهٗ و وصول ست بیچون بآن مرتبهٔ مقدسه آنکس در اخذِ فیوض و برکات ازان مرتبهٔ مقدسه اصالت و استقلال دارد و توسطے در میان نیست و وسائط در مادونِ آن مرتبهٔ منزه ست هر کسے را از وصلانِ آنجا بقدرِ استعدادِ خود نصیبے ست بطریقِ اصالت وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْاُمُوْرِ كُلِّهَا وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ⁂

مکتوب ہشتاد و یکم (۸۱)

بخواجه جمال الدین حسین در حلِ معامله و تعبیرِ واقعهٔ او بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات
معلوم فرزندی اعزّی مینماید که صحیفهٔ شریفه که ارسال داشته بودند رسید چون متضمنِ عافیت و جمعیتِ
صوری و معنوی بود فرحت بخشید واقعه که روداده بود نوشته بودند و تعبیر آنرا خواسته اندراج یافته بود
که در پے وضو ساختن بود که یکبار بیهوش گشته افتاد گویا جان از بدن برآمد و چون پارهٔ بافاقه آمد
نورے دید بمثالِ آفتاب درخشنده که از غایتِ لطافت بیهوش ساخته بود چنانچه شخصے محبوبے را
بیند و در پرتو جمال وے محو گردد و نامے و نشانے از وے نماند مکشوف فرزندے باد که انسان مرکب از
لطائفِ سبعه مشهوره است و هر لطیفه را کاروبار دیگرست و احوال و مواجید دیگر تا این زمان احوال و اذواق
فرزندی تعلق به لطیفهٔ قلب داشته و به تلوینات قلب متلون بوده الحال این وارد قوی که بے شعور ساخته
بود بر لطیفهٔ روح توفرود آمده ست و روح را در تصرف خود در آورده اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْيَةً
اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً چون منشأ دانش و شعور که روح بوده ست مغلوب وارد
گشت بیهوشی نقد وقت آمد این وقت کاروبار شما بلطیفهٔ روحی متعلق ست در حلقهٔ امروزه پارهٔ امداد
واعانت در تکمیل این نسبت بوقوع آمده ست و ظهور اثر آن مشهود شده معلوم شد که وسعتے پیدا کرده است
و در صدد سرایت ست حضرت حق سبحانه وتعالیٰ بانجام رساناد واقعهٔ دوم که نوشته بودند و
تلاقی پروین و بنات النعش را در منزل خود یافته تعبیر آن مناسب تعبیر واقعهٔ اولی ست که جمع نسبت
قلبی و نسبت روحی را بتلاقی این دو قسم کوکب نموده اند در پروین چون انتظام کواکب ست بقلب
مناسب ست و بنات النعش چون انتشار کواکب دارد بروح مناسب واقعهٔ دوم اگر بعد از واقعهٔ اولے
ظاهر گشته است درستست و جمع حصول و نسبت نموده و اگر پیش ست هم درست ست چه بسا ست
که نسبتے حاصل گردد و ظاهر نشود حصول آنرا نموده اند و بعد ازان بواقعهٔ دیگر ظاهر ساخته اند والله

سُبحانہٗ اَعلمُ بِالصّواب سُبحانک لاعِلمَ لنا الّا ما علّمتنا ط والسّلامُ ط

مکتوب (۸۲) ہشتاد و دوم

بحضرات مخدوم زادہا خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم مدّ ظلّہما در اظہار آلام مُہاجرت با بعضے بشارات

الحمدُ للّٰہ وسلامٌ علیٰ عبادِہ الّذین اصطفٰی فرزندانِ گرامی جمعیّتِ صُوری و معنوی متحقق باشند درین سفرہا و محنتہا ہیچ کلفے برابر مفارقت آن دو فرزند عزیز نمیباید و کم ست کہ از یاد شان فارغ باشد ہر چند وصول نعم از منعم حقیقی جلّ شانہٗ بیشتر تذکر احبہ دور افتادہ زیادہ تر سوانح جدیدہ روز بروز در مسودہ مے آید و بہ بیاض میرسد اما کسیکہ درک کند کیست و آنکہ حظ بگیرد کدام خواجہ محمد ہاشم ہم مغتنم ست کہ ذوق فہم سخن دارد و فی الجملہ ملتذ میگردد لیکن درین سفر اجمیر از شدت محن از متخلفان صحیح العذر گشتہ است چندے مگر موافقت کنند حَسبنا اللّٰہ و نعم الوکیل رُفقا ہم کم اند و زاد و آزوق ہم کم الیس اللّٰہ بکافٍ عبدہٗ ط بلی دیگر از مفارقت شما در آزار بودہ شبے بعد از نماز تہجد مے بیند کہ شما ہر دو برادر با یکے ازین یاران پیش وکیل بادشاہے رفتہ اید کہ نوکر بادشاہ گردید و تجویز نوکری را بآن وکیل تفویض نمودہ اند کہ ہر کرا قابل داند نوکر گیرد و ہر کرا تجویز میکند بر ورقے چہرۂ او مینویسد و بر کنارہ ورق او مینویسد کہ نوکر بگیرند ازین ہر سہ شما چہرہ ہر دوئے شما را نوشتہ است و تجویز نوکری نمودہ و آن یار سیوم را چہرہ ننوشتہ و نوکر نگرفتہ من از شما میپرسم آن ثالث را چرا چہرہ ننوشت شما گفتید کہ در وقت چہرہ نوشتن روئے خود را نزدیک روئے او آوردہ و نیک ملاحظہ کردہ گفت سیاہی دارد یا نزدیک باین لفظ چیزے گفت و ننوشت حمداً للّٰہ سبحانہٗ کہ خاطر از جانب ہر دوئے شما جمع گشت کہ قبول کردند اما از ان یار ثالث خاطر در آزار ماند کہ تجویز نشد کاش بنوکری نوکران بادشاہ قبولش فرمایند +

العاقبۃ بالخیر +

مکتوب (۸۳) ہشتاد و سیوم

بحضرات مخدوم زادہائے کبار سلّمہما اللہ تعالیٰ در برکاتِ عسکر کہ بودن دران نہ باختیار ست + فرزندانِ گرامی بجمعیت باشند مردم ہمہ وقت مختہائے ما را در نظر میدارند و مخلصی ازین مضیق میطلبند نمیدانند کہ در نامرادی و بے اختیاری و ناکامی چہ بلا حسن و جمال ست و کدام نعمت برابر آنست کہ این کس را بے اختیار از اختیار او بر آرند و باختیارِ خود او را زندگانی دہند و امورِ اختیاری او را نیز تابعِ آن بے اختیاری او ساختہ او را از دائرۂ اختیار او بر آرند و کالمیّتِ بینَ یدی الغسّالِ سازند در ایامِ حبس گاہے کہ مطالعۂ ناکامی و بے اختیاری خود مینمودم عجب حظ میگرفتم و طرفہ ذوق میافتم بلے اربابِ فراغت ذوقِ اربابِ بلا را چہ دریابند و از جمالِ بلائے او چہ درک نمایند طفلان را حظِ منحصر در شیرینی ست و آنکہ از تلخی حظ فرا گرفتہ است شیرینی را بجوے نمیخرد ؎

مرغِ آتشخوارہ کے لذت شناسد دانہ را + والسلام علیٰ منِ اتبع الہدیٰ +

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بحافظ عبد الغفور در آدابِ این طریقہ علیہ الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ + طالبِ این راہ را باید کہ بعد از تصحیحِ عقائد بموجب آرائے صائبہ اہل حق شکر اللہ تعالیٰ سعیہم و بعد از علم باحکامِ فقہیہ ضروریہ و بعد از عمل بمقتضائے آن علم جمیع اوقاتِ خود را مصروفِ ذکرِ الٰہی جلّ شانہٗ گرداند بشرطِ آنکہ آن ذکر را از شیخ کاملِ مکمّل اخذ کردہ باشد زیرا کہ از ناقص کامل نیاید و اوقاتِ خود را بذکر بر نہجے معمور دارد کہ بغیر از ادائے فرائض و سُنن مؤکدہ بہیچ چیز نپردازد حتیٰ کہ تلاوتِ قرآن و عباداتِ نافلہ را نیز موقوف دارد و با وضو و بے وضو ذکر گوید و ایستادہ و نشستہ و افتادہ بہمین کار مشتغل باشد و در آمد و رفت و در خور و خفت از ذکر خالی نباشد ؎

بعضی در رنگ مردم بیان دو دوست ...

ذکر گو ذکر تا ترا جان ست + پاکی دل ز ذکرِ یزدان ست + چندان بدوامِ ذکر پردازد کہ غیرِ مذکور
از ساحتِ سینۂ او رخت بربندد و از ماسوائے مذکور نامے و نشانے در باطنِ او نماند تا آنکہ ماسوائے
بطریقِ خطرہ ہم در دل خطور نکند و اگر بتکلّف اخطارِ غیر نماید میسّر نشود بواسطۂ نسیانے کہ از غیرِ
مذکور دل را حاصل گشتہ است و این نسیان کہ دل را از جمیعِ ماسوائے مطلوب حاصل گشتہ است مقدّمۂ
حصولِ مطلوب ست و مبشّرِ وصول وست آرے حصولِ مطلوب و وصولِ حقیقی بمقصود چہ نویسد کہ
ورارِ وراست ؎ کیفَ الوُصُولُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَہَا + قُلَلُ الجِبَالِ وَدُوْنَہُنَّ خُیُوْفُ +
و چون برادرِ عزیز این سبق را بعنایۃِ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ بانجام رساند طلبِ سبقِ دیگر نماید
وَاللّٰہُ سُبْحَانَہُ الْمُوَفِّقُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی

مکتوب ہشتاد و پنجم (۸۵)

بحضرات ذوی البرکات مخدوم زادہا خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم سلّمہما اللّٰہ در مواعظِ
حفظِ اوقات + احوال و اوضاعِ این حدود مستوجبِ حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ سَلَامَتُکُمْ
وَاسْتِقَامَتُکُمْ بِمَشِیَّۃِ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ اگر اجمیر رسیدہ شد و ازین عقباتِ شدائدِ راہ و گرمائے مفرط
نجاتے میسّر گشت بشما خواہد نوشت و خواہد طلبید اِنْ شَاءَ اللّٰہُ تَعَالٰی بجمعیّت باشند و ہمتِ خود
را تمامی مصروفِ مراضیِ مولیٰ جلّ شانہٗ سازند مبادا در فراغت افتند و حظِّ نفس نمایند و با اہل
و عیال موانستِ تام پیدا کنند و فتورے در کارخانۂ اہم نمایند کہ جز حرمان و ندامت نقدِ وقت
نخواہد بود و سود نخواہد داشت این صحبت و این دولت را مغتنم دانند و با ہم امور گذرانند خبر
شرط ست معارفِ جدیدہ کہ نوشتہ شدہ است ہمہ سبق بعد سبق شماست سرسری نگذرانند بجد
و جہد در مطالعۂ آن کوشند شاید دریچہ از مکنونات آن منکشف گردد و سرمایۂ سعادت شود در مادۂ
شما بشری یافتہ ام کہ در مکتوبے نوشتہ بخواجہ محمد ہاشم کشمی سپردہ ام کہ بشما رساند امید کہ بکرمِ

خود حق سبحانهٗ و تعالیٰ شمارا ضائع نگذارد و قبول فرماید اما ترسان و لرزان باشند و بلهو و لعب نگذرانند بعدِ صحبت مبادا تاثیرے نماید و بحضرت حق سبحانهٗ ملتجی و متضرع باشند و بقدرِ ضرورت با اہلِ حقوق اختلاط نمایند و خاطر داری کنند و با جماعهٔ مستورات بوعظ و نصیحت زندگانی نمایند و امرِ معروف و نہی منکر در حقِ ایشان دریغ نکنند و جمیع اہلِ خانه را به نماز و صلاح و اتیانِ احکامِ شرعی ترغیب نمایند فَاِنَّکُمْ مَسْئُوْلُوْنَ عَنْ رَعِیَّتِکُمْ حق سبحانهٗ و تعالیٰ شمارا علم داده است عمل بر وفقِ آن نیز کرامت فرماید و بران استقامت دہد آمین +

مکتوب (۸۶) ہشتاد و ششم

بدرویش حبیب خادم در سرِ کثرتِ ظهورِ خوارق و قلتِ آن + ارتکابِ فضولِ مباحات باعثِ قلتِ ظهورِ خوارق ست علی الخصوص که کثرتِ مباشرتِ فضول بحدِّ مشتبه رساند و ازانجا عیاذاً باللهِ سبحانهٗ بحوالیٔ محرّم آرد کرامات کو و خوارق کجا ہر چند دائرهٔ مباشرتِ مباح تنگ تر گرفته شود و بقدرِ ضرورت اکتفا نموده آید گنجایشِ کشف و کرامات بیشتر شود و راه ظهورِ خوارق کشاده تر باشد ظهورِ خوارق شرطِ نبوّت ست نه شرطِ ولایت چه اظهارِ نبوّت واجب ست نه اظهارِ ولایت بلکه ستر و اخفا درین مرتبه اولیٰ ست زیرا که آنجا دعوتِ خلق ست و اینجا قربِ حق جلّ شانهٗ و معلوم ست که دعوت را اظهار لازم ست و قرب را استتار مناسب ست کثرتِ ظهورِ خوارق از ولی دلالت بر افضلیتِ او بر دیگران که آنقدر خوارق از ایشان بظهور نیامده است ندارد بلکه رواست که ولی باشد که اصلاً خارقے از وے بظهور نیاید افضل باشد از اولیائے که اظهارِ خوارق نموده اند چنانچه شیخ الشیوخ تحقیقِ این معنی در کتابِ عوارف فرموده است ہرگاه در انبیا علیہم الصّلوات و التسلیمات ظهورِ قلت و کثرتِ خوارق که شرطِ نبوّت ست موجبِ فاضلیّت و مفضولیّت نباشد در ولایت که شرط نیست موجبِ تفاضل چرا باشد انگارم که مقصودِ اصلی از ریاضات و مجاہداتِ انبیا علیہم الصّلوات

وَالتَّسْلِیْمَاتُ وتنگ گرفتنِ ایشان مُباشرتِ مُباحات را بر نُفوسِ خویش تحصیلِ ظہورِ خوارق بودہ است کہ بر ایشان واجب و شرطِ نبوّتِ شان بودہ نہ وُصول بدرجاتِ قُربِ آلٰہی جَلَّ سُلْطَانُہٗ چہ انبیا عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ مُجتبا اند کہ بقلّابِ جذبِ محبّت کشان کشان ایشان را میسر ند و بے مَشقّتِ شان بدرجاتِ قرب میرسانند انابت ست و ارادت کہ ریاضات و مُجاہدات از برائے وُصول بدرجاتِ قربِ آلٰہی جَلَّ شَانُہٗ آنجا در کار ست کہ راہِ مُریدانست و اِجتبا راہِ مُرادان مریدان بمشقت و محنت بپاہائے خود میروند و مُرادان را بناز و تنعّم میبرند و بے محنتِ شان بدرجاتِ قرب میرسانند باید دانست کہ ریاضات و مُجاہدات شرطِ راہِ انابت و ارادت ست و در راہِ اجتبا مُجاہدات شرط نیست مَعَ ذٰلِکَ نافع و سود مند ست مثلاً شخصے را کہ کشان کشان میبرند و او بآن کشش سعی و مَشقّتِ خود را نیز در بردن در کار دارد زود تر بمطلب سد و دور تر رود ازان کہ سعی خود را کار نفرماید ہر چند رواست کہ گاہے کشش تنہا کہ اَقْوٰی بود کار بیشتر کند ازان کہ کشش مرکّبِ مذکور کند پس سعی و تردّد و مَشقّت در راہِ اجتبا شرطِ کمالِ وُصول ہم نبود چنانچہ شرطِ نفسِ وُصول نیست آرے احتمالِ نفع دارد وَلَوْ فِیْ بَعْضِ الْمَحَالِّ و فوائد و منافعِ ریاضات و مُجاہدات کہ عبارت از اقتصار بر ضروریاتِ مُباح ست ارباب اجتبا را نیز بغیر این معنی کہ مذکور شد بسیار ست مثل دوامِ جہادِ اکبر و طہارت و نظافتِ باطن از تلوّثاتِ دُنیائے دنیّہ چہ ہر قدر کہ از حوائجِ ضروری ست داخلِ دُنیا نیست و آنچہ فضول ست از دُنیاست و نفعِ دیگر در ریاضت و اقتصار بر ضرورت قلّتِ مُحاسبہ و مُؤاخذۂ اُخروی ست و اَیضاً سببِ ارتفاعِ درجاتِ اُخرویّہ است چہ ہر قدر کہ در دنیا محنت ست اَضعافِ آن در آخرت مسرّت ست پس وجوہِ دیگر ہم از برائے ریاضات و مُجاہداتِ اَنبیا عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ سوائے وجہے کہ بالا مذکور شد پیدا گشت پس واضح شد کہ ریاضات و اقتصار بر ضروریاتِ مُباحہ اگرچہ شرطِ وصول در راہِ اجتبا نیست امّا فی حدّ ذاتہا محمود و مستحسن ست بلکہ نظر بفوائدِ مذکورہ ضروری و لازم دینا

اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۝ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی +

مکتوب (٨٧) ہشتاد و ہفتم

بمولانا صالح کولابی در اسرار مُرادی و مریدی حضرت ایشان مدّ ظلّهُ العالی اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی من هم مرید اللّٰه ام جلّ وعلا و هم مراد اللّٰه عزّ شانه سلسلۂ ارادت من بے توسّط به اللّٰه متصل ست تعالیٰ و یدِ من نایب مناب ید اللّٰه ست سبحانه ارادت من بمحمد رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه وآله وسلّم بوسائط کثیره ست در طریقۂ نقشبندیه بیست و یک واسطه در میان ست و در طریقۂ قادریه بیست و پنج و در طریقۂ چشتیه بیست و هفت و ارادت من به اللّٰه تعالیٰ قبول وساطت نمی نماید چنانچه گذشت پس من هم مرید محمد رسول اللّٰه ام صلّی اللّٰه علیه وآله وسلّم و هم هم پیرهٔ پیش رو او بر خوانِ این دولت هر چند طفیلی ام اما ناخوانده نیامده ام و هر چند تابع ام اما از اصالت بے بهره نیم و هر چند امّتم اما شریک دولتم نه شرکتے که از ان دعوئے همسری خیزد که آن کفر ست بلکه شرکت خادم ست با مخدوم تا نه طلبیده اند بر سفرهٔ این دولت حاضر نشده ام و تا نخواسته اند دست باین دولت دراز نکرده ام هر چند اویسی ام اما مربّی حاضر و ناظر دارم هر چند در طریقۂ نقشبندیه پیر من عبد الباقی ست اما متکفّل تربیت من اللّٰه الباقی ست من بفضل تربیت یافته ام و براه اجتبا رفته سلسلۂ من سلسلۂ رحمانی ست که من عبد الرحمٰن ام چه ربّ من رحمٰن ست و مربّی من ارحم الراحمین و طریقۂ من طریقۂ سبحانی ست که از راه تنزیه رفته ام و از اسم و صفت جز ذات اقدس تعالیٰ نخواسته این سبحانی نه آن سبحانی ست که بسطامی بآن قائل گشته است که آنرا باین مناسبے نیست که آن از دائرهٔ انفس بر آمده است و این ما ورائے انفس و آفاق ست و آن تشبیه ست که بلباس تنزیه پوشیده ست و این تنزیه ست که گردے از تشبیه بوئے نرسیده و آن از سر چشمۂ سکر جوشیده است و این از عین صحو بر آمده است ارحم الراحمین و رحمت من اسباب

تربیت را غیر از معدات نداشته است و علت فاعلی در تربیت من غیر از فضل خود را نساخته از کمال کرم اهتمام و غیرتے که در حق من وارد تعالی و تقدس تجویز نمیفرماید که فعل دیگرے را در تربیت من مدخلے باشد و یا من بدیگرے درین معنی متوجه گردم مربّاے الٰهی ام جلّ شانه مجتباے فضل و کرم نامتناهی او تعالی ۵ با کریمان کارها دشوار نیست ‧ الحمد لله ذی الجلال والاکرام والمنة والصلوة علی رسوله والتحیة اولاً و آخراً ‧

مکتوب (۸۸) هشتاد و هشتم

بحضرت مخدوم زاده عالی مرتبه خواجه محمد سعید سلمه الله تعالی در اسرار خلت خلیل و اثبات تعین وجودی حضرت حق سبحانه و تعالی بنده را که بدولت خلت خود که بالاصالة مخصوص بحضرت ابراهیم ست علی نبینا و علیه الصلوة والسلام مشرف سازد و بولایت ابراهیمی سرفراز گرداند و انیس و ندیم خود میفرماید و نسبت انس و الفت که از لوازم خلت ست درمیان مے آرد و چون نسبت خلت که از لوازم آن انس و الفت ست درمیان آمد قبح و کراهت اخلاق و اوصاف خلیل از نظر مرتفع گشت چه قبح اگر در نظر باشد باعث نفرت و بے الفتی خواهد بود که منافی مقام خلت ست که سر الفت ست **سوال** ارتفاع قبح اوصاف خلیل از نظر در مجاز ظاهر ست زیرا که روا ست که درین موطن نسبت خلت غالب آید و قبح اوصاف خلیل را مستور سازد اما در مرتبه حقیقت که آنجا علم شے کما هو است قبیح را غیر قبیح دانستن و مغلوب نسبت خلت شدن جائز نیست **جواب** در هر قبیح وجهے از وجوه حسن کائن ست پس تواند که قبیح را نظر بآن وجه حسن حسن داند و حکم به حسن او فرماید باید دانست که هر چند دران قبیح حسن مطلق پیدا نشده است اما چون وجه حسن او ملحوظ و منظور مولی جلّ شانه گشته است ناچار بحکم الا ان حزب الله هم الغالبون بر سائر وجوه قبح آن غالب آمده است و همه را برنگ خود ساخته و مستحسن گردانیده فاولئک یبدل الله سیئاتهم حسنات

بدان ارشدک اللہ تعالیٰ سوآء الصراط کہ نسبت درمیان خلّت و محبت عموم و خصوص ست خلّت
عام ست و محبت فردِ کامل او چہ افراطِ انس و الفت محبت ست کہ باعث گرفتاری میگردد و بیقراری
و بے آرامی مے آرد خلّت سراسر انس و الفت و آرام ست محبت ست کہ نشأہ گرفتاری پیدا کردہ از
افرادِ دیگر خلّت متمیز گشتہ است و گویا جنسِ دیگر شدہ و ہرے کہ محبت درین امتیاز پیدا کردہ است از
سایر افرادِ خلّت درد و حزن ست و نفسِ خلّت ہمہ عیش و فرح در فرح و انس در انس ست ازینجا
تواند بود کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ خلیل خود را علیٰ نبیّنا و علیہ الصلوٰۃ والسلام ہم در دنیا
کہ دارِ محن ست اجرِ عمل کرامت فرمودہ و ہم در آخرت قال اللہ تعالیٰ فی حقّہ و اٰتیناہ اجرہ فی
الدنیا و انّہ فی الاٰخرۃ لمن الصّٰلحین و چون محبت منشأ درد و حزن آمد پس در ہر فرد کہ محبت غالب
باشد درد و حزن بیشتر بود و ازین جا گفتہ باشند کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم متواصل
الحزن و دائم الفکر و او فرمودہ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام ما اوذی نبیٌّ مثل ما اوذیت
چہ فردِ کامل از افرادِ انسانی در حصولِ محبت شا و بودہ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام و ہر چند او
محبوب بودہ ست علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اما چون نسبتِ محبت درمیان آمد محبوب نیز
در رنگِ محب و آلہ و گرفتار آمد حدیث قدسی ست الا طال شوق الابرار الی لقائی و انا الیہم
لاشد شوقا اینجا سوال ست مشہور کہ شوق در مفقود ست و چون از انحضرت جلّ و علا ہیچ چیز
مفقود نیست شوق چہ بود و اشد شوق چہ باشد جواب گویم کہ متمنائے کمال محبت رفع اثنینیت
ست و اتحادِ محب و محبوب چون این معنی مفقود ست شوق موجود ست و چون تمنائے اتحاد بالاصالۃ
در محبوب کائن ست چہ محب شاید کہ بمجرد وصل محبوب ہم قناعت کند ناچار اشد شوق در جانبِ محبوب
بود و متواصل الحزن صفتِ حبیب باشد اگر گویند حضرت حق سبحانہ بر جمیع امور قادر ست و ہر چہ بخواہد
او را میسر ست پس ہیچ چیز در حقِ او تعالیٰ مفقود نباشد تا شوق متحقق گردد جواب تمنائے امر دیگر
ست و ارادت آن امر دیگر مراد او تعالیٰ از ارادتِ او سبحانہ تخلّف نکند اما تمنا بود و ارادتِ حصول

آن نبود و وجودِ آنرا نخواهد ۵ در عشق چنین بو العجبیها باشد + گاه هست که در عشق مجرّد درد مطلوب باشد و وصل هیچ ملحوظ نبود بلکه وصل را نخواهد و از اتّصالِ محبوب گریزان باشد این از دیوانگیهای عشق ست بلکه از هنرهای عشق من لّم یذُق لم یدرِ بر سرِ اصلِ سخن رویم و گوییم که خُلّت بس مقامِ عالی ست و کثیر البرکه ست در عالَمِ مجاز هر کسے را که با دیگرے اُنس و اُلفت و سکونت و آرام ست همه از ظلالِ مقامِ خُلّت ست اُلفتے که پدر را با پسر ست و برادر را با برادر و زن را با شوے همه از قبیلِ خُلّت ست و همچنین هر حظّے و لذّتے و آرامے که از صُورِ حَسنه و مظاهرِ جمیله کائن ست از مقامِ خُلّت ست محبّت دیگر ست که نشاءه دیگر دارد و اگر خُلّت و اُنس و اُلفت درمیان نبود هیچ مرکّبے بوجود نیاید و هیچ جزوِ او با جزوِ دیگر علی الخصوص که نسبتِ تضاد داشته باشد منضم نشود بلکه هیچ وجودے با ماهیّتے ضم نگردد بلکه هیچ عالَمے در تحتِ ایجادِ واجب تعالی داخل نیاید چه حُب ست که سلسلهٔ ایجاد را در حرکت آورده است و باعثِ وجودِ اشیا شده فَاَحبَبتُ اَن اُعرَفَ فَخَلَقتُ الخَلقَ حدیثِ قدسی ست و حُبّ فردِ کاملِ خُلّت ست چنانچه گذشت پس اگر خُلّت نبود هیچ چیز موجود نگردد و هیچکس با دیگرے جمع نشود و اُلفت نگیرد و وجودِ عالَم و نظامِ او هر دو مربوط به خُلّت ست اگر خُلّت نباشد نظام نیز در رنگِ وجود مفقود گردد پس خُلّت اصلِ ایجاد آمد هم در جانبِ مُوجِد و هم در جانبِ موجود چه خُلّت ست که ممکن را بقبولِ وجود مانوس ساخته است و در قیدِ ایجاد آورده بلکه عدم هم در خلوتخانهٔ خود بدولتِ خُلّت آرام یافته است و با نیستی خود ساخته بلکه به نقیضِ خود نیز اُلفت و اُنس گرفته مرآتِ کمالاتِ او شده است و واسطهٔ وجودِ ممکنات آمده پس خُلّت از جمیعِ اشیا مبارک تر آمد و برکاتِ او شاملِ موجود و معدوم گشت چون معارفِ دقیقهٔ مقامِ خُلّت دانستی و عمومِ برکاتِ آنرا معلوم ساختی و نیز دانستی که مقامِ خُلّت بالاصالة مخصوص بحضرت ابراهیم ست علی نبیّنا و علیهِ الصّلوٰةُ وَالسّلامُ و ولایتِ آن ولایتِ ابراهیمی ست پس بدانکه اکنون برین فقیر بتوسّلِ برکاتِ این معارف ظاهر ساخته اند که تعیُّنِ اوّل تعیُّنِ حضرت ذات ست تعالیٰ و تقدّس بحضرتِ وجود

وآن تعیّنِ اول وجودی ربِّ حضرتِ خلیل ست علیٰ نبیّنا وعلیہ وعلیٰ جمیعِ الانبیاءِ الصلوٰۃ
والتحیۃ والبرکۃ والسلام لہذا او امامِ ہمہ آمد انی جاعلک للناس اماماً وسیّد البشر بمتابعتِ
ملّتِ او مامور گشت اتّبع ملۃ ابراہیم حنیفاً علیٰ نبیّنا وعلیہ الصلوات والبرکات وبعد از وی
ہر پیغمبر کہ مبعوث گشت مامور بمتابعتِ او شد علیٰ نبیّنا وعلیہم الصلوات والتسلیمات وسائر تعیّنات
در ضمنِ این تعیّنِ وجودی مُندرج ست اگر تعیّنِ علمی جملی ست در ضمنِ اوست و اگر تفصیلی ست ہم مُندرج
در وے ازینجا تواند بود کہ حضرتِ پیغمبر ما علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام حضرتِ ابراہیم علیہ السلام را
بابُوّت یاد میکردند و سائر انبیا را باُخوّت علیٰ اجمعہم الصلوات والتسلیمات و اگر سائر انبیا را بہ بُنوّت
یاد میفرمودند ہم گنجایش داشت زیرا کہ تعیّنات این بزرگواران در ضمنِ تعیّنِ اولین تعیّنِ علمی جملی گفتہ اند مُندرج
ست علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات و آنچہ در صلوٰۃ منطوقہ آمدہ است کما صلّیت علیٰ آلِ ابراہیم
تواند بود کہ بواسطۂ آن بود کہ وصول بحضرتِ ذات تعالیٰ وتقدّس بے توسّطِ تعیّنِ اول وجودی و بے
توسّلِ تمامی کمالاتِ ولایتِ ابراہیمی میسّر نیست زیرا کہ قابِ اول مرآن مرتبۂ مقدسہ را اوست و اوست
کہ آئینہ داری غیب الغیب فرمودہ است و ابطن بطون را بظہور آوردہ پس ہیچکس را از توسّطِ او چارہ نبود
خاتم الانبیا را علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات امر بمتابعتِ او فرمودند تا بہ تبعیّتِ او بولایتِ او برسد
و از انجا بحضرتِ ذات جلّ شانہ تبختر فرماید علیہ وعلیٰ جمیعِ الانبیاء الصلوات والتحیات **سوال**
ازین بیان لازم مے آید کہ حضرتِ ابراہیم از حضرتِ خاتم الرُّسل افضل باشد علیٰ جمیعِ الانبیاءِ الصلوٰۃ
والسلام وحال آنکہ اجماع بر افضلیّتِ خاتم الرُّسل ست علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات ونیز لازم
مے آید کہ تجلّیِ ذات بالاصالۃ نصیبِ حضرتِ خلیل بود و دیگران را بہ تبعیّتِ او باشد وحال آنکہ مقررِ اکابرِ
صوفیہ است کہ تجلّیِ ذات بالاصالۃ مخصوص بخاتم الرُّسل ست علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات
و دیگران را بہ تبعیّتِ اوست علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام **جواب** وصول بذات نیز در رنگِ تجلّی
ذات تعالیٰ وتقدّس بر دو قسم ست باعتبارِ نظرست وباعتبارِ قدم یعنی نظر و وصل ست یا ناظر بنفسِ خود

وصل و آن قسم که وصول نظری ست بالاصالة نصیب حضرت خلیل ست که اقرب تعینات بحضرت ذات
تعالی تعین اول ست که رب او ست چنانچه گذشت و تا بآن تعین نرسد نظر کما ور او آن نفوذ نکند و آن
قسم که باعتبار قدم ست بالاصالة مخصوص بحضرت حبیب ست که محبوب رب العالمین ست محبوبان را جائے
برند که خلیلان از انجا در مانند مگر آنکه به تبعیت شان بروند خلیلے باید که نظر او تا مقام وصول رئیس محبوبان
علیه و علی آله الصلوة و السلام برسد و در راه کوتهی نکند بالجملة تجلی ذات بیکوجه بالاصالة مخصوص بحضرت
خلیل ست و دیگران تابع وے اند علی نبینا و علیه الصلوة و السلام و بوجه دیگر آن تجلی بالاصالة مخصوص
بحضرت خاتم الرسل ست و دیگران تابع او یند علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و چون وجه ثانی
اقوی و اوصل ست در مراتب قرب ناچار تجلی ذات را بیشتر مناسبت بحضرت خاتم الرسل حاصل گشت
و تخصیص بوے پیدا کرد و او صلی الله علیه و آله و سلم از حضرت خلیل و از سائر انبیا علیه و علیهم الصلوات
و التسلیمات و التحیات افضل آمد پس فضل کلی در میان انبیا نصیب این دو بزرگوار آمد هر چند یکے از
دیگرے افضل بود علیهما و علیهم الصلوات و التسلیمات و البرکات و حضرت موسے علی نبینا
و علیه الصلوة و التسلیمات چون رئیس محبان ست چنانچه حضرت پیغمبر ما رئیس محبوبان ست علیه
و علی اتباعه الصلوة و السلام ناچار او را علی نبینا و علیه الصلوة و السلام بحکم المرء مع من احب
بحضرت ذات تعالے معیتے ست که دیگرے را نیست و نیز دران حضرت او را قدم گاهے هست که بتوسل
محبت او ست و بس و دیگرے را آنجا مدخلیتے نیست اما این فضل راجع بجزئی ست که توان گفت که عدیل کلی
ست چه جم غفیر از انبیا علیهم الصلوات و التسلیمات درین مقام تابع او یند علی نبینا و علیه و
علیهم الصلوات و التسلیمات مع ذلک فضل کلی همانست که نصیب خلیل و حبیب آمد علیهما الصلوات
و التحیات و هر چند هر یکے بیک وجه تابع دیگرے ست در وصول نظری حضرت خلیل اصل ست و حضرت حبیب
تابع او علیهما الصلوات و التسلیمات و در وصول قدمی حضرت حبیب اصل ست و حضرت خلیل تابع او
علیهما الصلوات و التحیات و البرکات و کمالات و فضائل مخصوصه حضرت کلیم را علی نبینا و علیه

الصلوٰۃ والسلام آن قدر کہ باین فقیر ظاہر شدہ بخاطر ہست کہ در کاغذِ علیحدہ ثبت نماید ان شاء اللہ تعالیٰ
باید دانست کہ انبیا کہ بتوسّل نبی بہ حضرتِ ذات تعالیٰ برسند علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات
آن نبی درمیانِ حضرتِ ذات تعالیٰ و درمیانِ آن انبیا حائل نیست واینہا را از حضرتِ ذات تعالیٰ
بالاصالۃ نصیب ست غایۃ ما فی الباب وصول بآن درجہ ایشانرا مربوطہ بہ تبعیتِ آن نبی ست علیہ
وعلیہم الصلوات والتحیات بخلافِ امّتِ نبی کہ بتوسّل او برسد آن پیغمبر درمیان حائل ست مگر آنکہ
فردے از افرادِ امّت را بالاصالۃ از حضرتِ ذات تعالیٰ نصیب بود آنجا نیز حیلولۂ نبی مفقود ست وتبعیّتِ او
موجود علیہ الصلوٰۃ والسلام وقلیلٌ ما ھم بل اقلّ **سؤال** برین تقدیر فرق درمیانِ آن فردِ امّت
وسائرِ انبیا چہ بود کہ حیلولہ در ہر دو مفقود ست وتبعیت موجود **جواب** تبعیّت در فردِ امّت باعتبارِ
تشریع ست تا متابعتِ شریعتِ نبی نکند نرسد وتبعیّت در انبیا باعتبارِ آنست کہ نبی متبوع را وصول
بآن درجہ اولاً وبالذات ست و دیگرانرا ثانیاً وبالعرض چہ مطلوب از دعوت محبوب ست دیگرانرا بہ طفیلِ او
خوانند وبہ تبعیتِ او طلبند اما ہمہ جلیس یک سفرہ اند و دریک مجلس علیٰ تفاوتِ الدرجات استیفاءِ
تلذذات وتنعّمات میفرمایند امّتانند کہ زلّہ بردار ایشانند والوش خورِ ایشان مگر فردے از افرادِ ایشان
کہ بکرمِ خداوندی جلّ شانہٗ مخصوص شود وجلیس مجلس اکابر گردد چنانچہ گذشت ؎ باکریمان
کارہا دشوار نیست ۔ مع ذٰلک امّت امّتست وپیغمبر پیغمبر امّت ہر چند سرافراز گردد و علو بیابد
پیدا کند دولتیست کہ سر او بپائے پیغمبر برسد قال اللہ تعالیٰ ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین
انہم لہم المنصورون وان جندنا لہم الغالبون **سؤال** مراد از متابعتِ ملّتِ ابراہیم کہ حضرت
پیغمبرِ ما بآن مامور شدند چیست با وجود استقلالِ شریعت وامر بہ تبعیّت چہ باشد علیہ وعلیٰ جمیع الانبیاء
الصلوات والتسلیمات **جواب** استقلالِ شریعت بہ تبعیت جنگ ندارد روا ست کہ حضرت پیغمبر ما علیہ و
علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام شریعت را بالاصالۃ اخذ کردہ باشند اما بواسطۂ حصولِ امرے مامور بمتابعتِ
حضرتِ خلیل علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کردند چہ آن امر از خصائصِ آن متبوع ست کہ مامور
بمتابعتِ او شدہ ست وحصولِ آن امر بحصولِ آن متابعت مربوط ست مثلاً

شخصے ادائے فرض از فرائض نماید مع ذلک نیتِ متابعت نیز کند و گوید این فرض را نبیِ ما ادا کردہ است ماہم ادا میکنیم برین تقدیر امیدست کہ سوائے ثوابِ ادائے فرض ثوابِ متابعت جدا یابد و بآن نبی مناسبت پیدا کردہ از برکاتِ او استفادہ نیز نماید و تفتیش آنکہ مراد از متابعتِ ملت متابعتِ تمام ملت ست یا بعض اگر تمام ست با وجود نسخ بعضے از احکام متابعتِ کل چگونہ راست آید و اگر بعض ست ہم بے خدشہ نیست حلِ آنرا علمائے تفسیر نمودہ اند آنجا رجوع باید کرد کہ آن باب علمائے ظواہر ست بعلوم صوفیہ مناسبت کم تر دارد سبحان اللہ معارفے از من ظاہر میگردد کہ از غرابت آن نزدیک ست کہ ابناءِ جنس ہم از من نفرت پیدا کنند و محرمان نیز در مقامِ ستیز آیند و مجرم گردند مرا در حصول آن معارف چہ اختیار ست و در اظہار آن چہ کار و بار دانا نید ند کہ تعینِ اول تعینِ وجودی ست و آن ربِ حضرت خلیل ست و مبدأ تعینِ او علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام درین ہزار واند سال ہرگز کسے نشنیدہ است کہ تعینِ اول تعینِ وجودی بود و آن ربِ خلیل الرحمٰن باشد علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام در متقدمین این عبارت متعارف نبود و تعین و تنزل را گنجایش نہ در متاخرین کہ این قسم سخنان متعارف گشت تعینِ اول تعینِ علمی جملی قرار یافت و آن ربِ خاتم الرسل مقرر گشت علیہ الصلوٰۃ و السلام امروز کہ خلافِ مقرر از کسے ظاہر شود خیال باید کرد کہ بر سرِ او چہ آید و چہ سان مطعون و ملام گردد انگارند کہ تفضیلِ خلیل بر حبیب مے نماید و حبیب را جزو خلیل میسازد علیہم الصلوٰۃ و السلام زیرا کہ سائرِ تعینات را مندرج در تعینِ اول میدانند ہر چند در بالا دفعِ توہمِ ایشان نمودہ است و جوابِ شافی گفتہ اما معلوم نیست کہ بآن اکتفا نمایند و بآن شفا متشفی گردند چہ توان کرد جہل و عناد و تعصب را علاجے نیست مگر آنکہ مقلب القلوب بقدرتِ کاملۂ خود دلہائے ایشانرا بگرداند و قابل قبول استماع حق سازد بزرگی حضرتِ خلیل و علوِ شان او را از امرِ اتبع کہ بہ حبیب خود فرمودہ است توان دریافت علیہم الصلوٰۃ و السلام کہ متبوع را با تابع چہ نسبت ست اما محبوبیتے کہ نصیبِ خاتم الرسل آمد علیہ و علیہم الصلوٰۃ و السلام بر جمیعِ فضائل و مراتبِ قرب چربیدہ و از ہمہ پیش قدم ساختہ ہزار مراتبِ قرب بیک نسبتِ محبوبیت برابر نمیتوانند شد محب محبوب را

از نفسِ خود عزیز تر میخواهد بدیگران چه رسد کہ بوے مشارکت طلبند **سُوال** قد در رسائلِ خود نوشته که ربِّ حضرتِ
خلیل ہم شان العلم ست چنانچه ربِّ حضرت حبیب ست علیہما الصّلوٰتُ والتّسلیماتُ اینقدر فرق ست
کہ آنجا بہ تفصیل ست واینجا بہ اجمال **جواب** این معرفت پیش از وصول بحقیقتِ این ولایتِ خُلّت بوده است
وچون بحقیقتِ این ولایت متحقق شد معامله چنانچه بود ظاہر گشت گویا آن معرفت متعلّق بظلِّ آن حقیقت
بوده است واللّٰہُ سُبحانَہُ المُلہِمُ لِلصّوابِ ازین معارف واضح گشت که وجود عینِ ذات نیست بلکه
تعیّنے ست اسبق از تعیّناتِ حضرتِ ذات تعالیٰ وتقدّس وآنکه وجود را عینِ ذات گفته است تعیّن را
لاتعیّن انگاشته است وغیرِ ذات را ذات دانسته ومناقشه در غیریّت مُحصّل ندارد که از تنگی عبارت ست **سُوال**
این تعیّنِ اوّل وجودی را که تو یافتهٔ بآن تعیّنِ اول علمی جُملی که دیگران یافته اند چه نسبت ست و درمیانِ این دو
تعیّن تعیّنِ دیگر ہم ہست یا نه **جواب** تعیّنِ وجودی فوقِ تعیّنِ علمی ست و فوقِ تعیّنِ علمی که مرتبهٔ حضرتِ
ذات ولاتعیّن گفته اند ہمین تعیّنِ وجودی ست که عینِ حضرتِ ذات یافته اند و وجود را عینِ ذات دانسته
و درمیانِ این دو تعیّن شانِ الحیوۃ ست که اقدمِ جمیعِ شیونات ست بعد از آن شانُ العلم ست اجمالاً وتفصیلاً
وتابعِ اوست لیکن این تعیّن میانگی را مظہرے در نظر نمے در آید و او مناسبت بحضرتِ ذات تعالےٰ از ہمه
بیشتر دارد و استغناء ذاتی در وے بسیار جلوه گر ست اینقدر مفهوم میگردد که فیوض و برکات آن خصوصاً
بر روحانیان مُستفاض ست واللّٰہُ سُبحانَہُ اعلمُ بحقیقۃِ الحالِ سُبحانک لا عِلمَ لنا الّا ما علّمتنا انّک
انتَ العلیمُ الحکیمُ **تنبیه** آنچه بالا گذشته است که وصولِ نظری بالاصالت نصیبِ حضرتِ خلیل ست و وصولِ
قدمی بالاصالة نصیبِ حضرتِ حبیب علیٰ نبیّنا وعلیه الصّلوٰۃُ والسّلامُ نه بآن معنی ست که آنجا شهود و مشاہده است
ویا قدم را آنجا گنجایش ست آنجا مور گنجایش نیست قدم چه باشد بلکه در انجا وصولے ست مجهول الکیفیة
اگر در صورتِ مثالیه بنظر مرتسم گشت وصول نظری میگویند واگر بقدم وصول قدمی والّا نظر و قدم
ازان حضرت جلّ شانُه ہر دو واله و حیران ست والسّلامُ علیٰ مَنِ اتّبعَ الہُدیٰ

مکتوب ہشتاد و نہم (۸۹)

بقاضی اسمٰعیل فریدآبادی در شرحِ سخن شیخ روزبہان بقلی با بعضے دقائق توحیدِ وجودی قَالَ الشَّیْخُ الْوَلِیُّ رُوْزْبِهَانُ الْبَقْلِیُّ قُدِّسَ سِرُّہٗ فِیْ تَبْیِیْنِ غَلَطَاتِ الْمُتَصَوِّفَةِ دیگر غلط آنست کہ گویند ہمہ اوست وبا این ہمہ جزئیاتِ متفرقہ حادث یکذات خواہند و برمز یکدیگر را گویند کہ ما خود اویم پس آن کافران را صد ہزار خدا باشد وخداوند عالم تعالیٰ وتقدّس از جمع وتفرقۂ محدثات منزّہ است واحدست کہ جزء را باو راہ نیست حلول نپذیرد ومتلوّن نشود بدین قول کافرند نہ خود را دانند ونہ خدا را کہ اگر کسے حق بودے کے فنا شدے قومے را غلط در روح وآنہا را در جسم ست قاتلہم اللہ سبحانہ انتہی پوشیدہ نماند کہ عبارتِ ہمہ اوست ہرچند در قدماءِ صوفیہ قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم متعارف نبودہ است اما مثلِ اَنَا الْحَقُّ وسُبْحَانِیْ ولَیْسَ فِیْ جُبَّتِیْ سِوَی اللہِ وامثالِ آنہا بسیار بودہ است کہ مؤدائے این عبارات وآن عبارات یکے ست مصراع آب از سر چو گذشتہ است چہ یک نیزہ چہ صد + مَثَل ہوزون مشہورست ودر متاخرانِ صوفیہ این عبارت شائع وذائع ست وبے تکلف ہمہ اوست میگویند وبران قول اصرار دارند مگر قلیلے از ایشان کہ درین عبارت وامثالِ این عبارت تردّد دارند بلکہ صورتِ انکار اظہار مینمایند وآنچہ این فقیر از اطلاقات ایشان معنی ہمہ اوست مے فہمد آنست کہ این ہمہ جزئیاتِ متفرق حادث ظہوریکذات اند تعالیٰ وتقدّس در رنگ آنکہ صورت زید مثلاً در مرایائے متعدّدہ منعکس گردد وظہور آنجا پیدا کند گویند ہمہ اوست یعنی این ہمہ صُوَر کہ در مرایائے متعدّدہ نمود پیدا کردہ است ظہور یکذاتِ زیدست اینجا کدام جزئیّت واتحادست وکدام حلول وتلوّن ذاتِ زید با وجود این ہمہ صُوَر بر صرافت حالتِ اصلی خودست واین صُوَر در وے نہ ہیچ افزودہ است ونہ ہیچ کاستہ آنجا کہ ذاتِ زیدست این ہمہ صُوَر را آنجا نامے ونشانے نیست تا باوے نسبتے از نسبِ جزئیّت واتحاد وحلول وسریان پیدا کنند سِرِّ اَلْاٰنَ کَمَا کَانَ را اینجا باید جست چہ در مرتبہ کہ اوست تعالیٰ چنانچہ عالم را پیش از ظہور آنجا گنجایش نبود

بعد از ظهور ہم آنجا ہیچ گنجایش نباشد فلا جرم یکون الآن کما کان عجائب کاروبار ست بسیاری از اکابر متقدمین صوفیہ ازین عبارت توحید آمیز معنی حلول و اتحاد مے فہمند و تکفیر و تضلیل قائلانِ آن عبارت مینمایند و بعضے از ینہا توجیہات آن عبارات را بر نہجے مینمایند کہ بمذاق قائلان ہیچ نسبت و مناسبت ندارد صاحبِ عوارف میفرماید کہ قولِ انا الحق از منصور و قول سبحانی از بایزید بسطامی بر طریقِ حکایت بودہ است یعنی از حق جل سلطانہ و اگر بطریقِ حکایت نباشد بلکہ شائبۂ حلول و اتحاد در میان بود قائلانِ این اقوال را رد مینمائیم چنانچہ نصارے را رد میکنیم کہ بحلول و اتحاد قائلند و از تحقیقِ سابق واضح گشت کہ درین عباراتِ شطح نما ہیچ حلول و اتحاد نیست اگر حمل ست باعتبارِ ظہور ست نہ باعتبارِ وجود چنانچہ فہمیدہ اند و بحلول و اتحاد بردہ ما نا کہ این مسئلۂ توحید در متقدمانِ صوفیہ نیک محرر و ملخص نشدہ بود ہر کسے از ینہا کہ مغلوبِ حال میگشت کلمہ در توحید کہ اتحاد نما باشد از وے ظاہر میشد و از غلبۂ سکر بسرِ آن در نمیرفت و ظاہرِ آن عبارات را از شائبۂ حلول و اتحاد مصروف نمیساخت و چون نوبت بشیخ بزرگوار محی الدین بن العربی قدس سرہ رسید او از کمالِ معرفت این مسئلۂ دقیقہ را مشرح و مبین ساخت و مبوب و مفصل گردانید و در رنگِ صرف و نحو در تدوین آورد و مع ذلک جمعے ازین طائفہ مرادِ او را نفہمیدہ تخطئہ او نمودند و مطعون و ملام ساختند و درین مسئلہ در اکثر تحقیقات شیخ محق ست و طاعنان او دور از صواب بزرگی و وفورِ علم شیخ را از تحقیقِ این مسئلہ باید دریافت نہ رد و طعنِ او باید کرد و این مسئلہ ہر چند میرود بتلاحقِ افکارِ متاخران واضح و منقح تر میگردد و از شبہہائے حلول و اتحاد دور تر مے افتد نحویکہ الحال بتلاحقِ افکارِ متاخرانِ نحویہ واضح و منقح گشتہ است ہرگز در زمانِ سیبویہ و اخفش آن تنقیح و وضوح نداشت کہ تکمیلِ صناعت بتلاحقِ افکار ست امامِ اعظم و امام ابی یوسف رضی اللہ تعالی عنہما تا شش ماہ در مسئلۂ خلقِ قرآن بایکدیگر مناقشہ داشتند و رد و بدل میکردند بعد از شش ماہ مشخص شد کہ ہر کہ قرآن را مخلوق گوید کافر گردد این طولِ منازعت بواسطۂ عدمِ تنقیحِ این مسئلہ بودہ است دران وقت و الحال کہ بتلاحقِ افکار منقح شدہ است گوئیم کہ محلِ نزاع اگر حروف و کلمات اند کہ دوال اند بر کلامِ نفسی شک نیست

که حادث اند و مخلوق و اگر مدلولات مراد باشد قدیم و غیر مخلوق ست این تنقیح از برکات تلاحق افکار ست
بر سر اصل سخن رویم و گوئیم که معنی دیگر هم این عبارت راهست که از حلول و اتحاد بعید ست یعنی همه نیستند
موجود اوست تعالے نه آنکه اینها هم هستند و با او متحد ند تعالی این را خود ابلهے نگوید از بزرگان چگونه متصوّر
شود و چون در غلبهٔ محبت ماسوائے محبوب از نظر این بزرگواران مستور میگردد و غیر او در شهود شان نمیماند
میگویند همه اوست یعنی این همه که ثابت و موجود مینمود متوهم و متخیّل بوده است موجود اوست تعالی برین
تقدیر هم نه شایبهٔ جزئیّت و اتحاد ست و نه مظنّهٔ حلول و تلوّن مع ذلک این فقیر امثال این عبارات را
نمی پسندد هر چند ازین مقاصد مبرّا است زیرا که شایان مرتبهٔ تقدیس و تنزیه خداوندی نیست جلّ سلطانه
اینها چه باشند که مظاهر او بوند تعالی ع درکدام آئینه در آید او ✦ و ایشانرا یارائے آن کجاست که باعتبار
ظهور هم بروے تعالی محمول گردند اگر مظهر ند ظلّے از ظلال کمالات آنرا مظهر ند و آن ظلّ که آنها مظهر او یند
خداوند جلّ سلطانه که او را چندین هزار ظلال با ذات تعالے در میان بوده باشد ان لله سبعین الف
حجاب من نور و ظلمة شنیده باشند پس بے تحاشی مظهر ظلّے از ظلال کمال او را سبحانه بروے تعالے
محمول داشتن و اوست گفتن سوء ادب ست و کمال جرأت اما چون در غلبهٔ سکر حال ست آنقدر مذموم نیست و
همچنین بر توجیه ثانی مشهود خود را عین حق دانستن و باعتبار آن محمول ساختن نیز سوء ادب ست بلکه خلاف
واقع آن مشهود هم ظلّے از ظلال کمالات اوست سبحانه و تعالی ورا الورا ثم ورا الورا و نیز
هر چه مشهود ست شایان نفی ست پس حق نبود جلّ و علا خواجه نقشبند میفرمایند قدّس سرّه هر چه
دیده شد و شنیده شد و دانسته شد آن همه غیر حق ست سبحانه بحقیقت کلمهٔ لا نفی آن باید کرد و آنچه
مختار این حقیر ست درین مسئله و مناسب شان تقدیس و تنزیه ست عبارت همه ازوست نه بآن معنی که
علماء ظواهر بران اقتصار نمایند و گویند صدور و خلق همه ازوست این خود صادق ست مع ذلک اینجا
علاقهٔ دیگر هم هست که علما بآن رهنه نگشته اند و صوفیه بدریافت آن ممتاز گشته و آن ارتباط اصالت
و ظلیت ست یعنی اگر وجود ممکن ست ناشی از وجود واجب ست تعالی و پرتو وجود اوست سبحانه و همچنین

مصححه سلمه الله تعالی

اگر حیوٰۃ ست ناشی از صفتِ حیوٰۃ اوست سُبحانہٗ و پرتو آن حیوٰۃ مقدسہ است علیٰ ھٰذا القیاس
العلم والقدرۃ والارادۃ وغیرُھا پس بطور صوفیہ عالم ہم صادر از وست سُبحانہٗ وہم ظلِ کمالات
او و ناشی ازان کمالات منزہ او تعالیٰ مثلاً وجودیکہ بممکن دادہ اند نہ امریست کہ بسرِ خود باشد و استقلال
او را حاصل بود بلکہ آن وجود پرتو ظلّ وجود واجب ست تعالےٰ وہمچنین حیوٰۃ و علم و غیرہا کہ بممکن بخشیدہ
اند نہ اُمورے اند کہ باستقلال ثبوت از صانع تعالیٰ پیدا کردہ اند بلکہ با وجود صدور از صانع تعالےٰ
اینہا ظلالِ کمالاتِ وے اند سُبحانہٗ وصور و امثال آن کمالات ہمین ارتباطِ اصالت و ظلّیت کہ صوفیہ
بآن مُہتدی گشتہ اند معاملہ صوفیہ را باعلاے علّیّین بردہ ست و بفنا و بقا رسانیدہ بولایتِ خاصہ متحقق
ساختہ و چون عُلماء ظواہر را این دید میسّر نشدہ است از فنا و بقا بہرہ نہ رسیدہ و بولایتِ خاصہ متحقق نشدہ
و صوفیہ چون کمالاتِ خود را ظلال کمالاتِ واجب تعالےٰ یافتہ اند و وجود و سائر توابع وجود را عکوس آن
کمالات دانستہ ناچار خود را بیش از امانت وار کمالاتِ او ندیدہ اند و غیر از مرایاے آن کمالات نیافتہ و چون
بحکم اِنَّ اللّٰہَ یَاْمُرُکُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمٰنٰتِ اِلٰٓی اَھْلِھَا این امانت را باہل امانت بسپارند و این کمالات
را درست بذوق باصل بدہند خود را معدوم یابند و میّت دانند چہ وجود و حیوٰۃ چون باصل رفت معدوم
و میّت ماند و فنا متحقق گشت للمولوی ؎ چون بدانستی تو او را از نخست ٭ سوئے آنحضرت
نسب کردی درست ٭ وانکہ دانستی کہ ظلّ کیستی فارغی گر مُردی و گر زیستی ٭ بعد از فنا اگر او را
بہ بقا مشرف سازند مرّۃ ثانیہ وجود و توابع وجود از صفاتِ کاملہ او را اعطا خواہند فرمود و بولادتِ ثانیہ
متحقق خواہند ساخت لَنْ یَّلِجَ مَلَکُوْتَ السَّمٰوٰتِ مَنْ لَّمْ یُوْلَدْ مَرَّتَیْنِ ٭ ؎ ھَنِیْئًا
لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُھَا ٭ بار خدایا از تنگی عبارات الفاظیکہ شرع باطلاق آن وارد نشدہ است در
رنگ ظلّیت وغیرہا اطلاق مینمائیم و میگوئیم وجودِ ممکن ظلّ وجودِ واجب ست تعالےٰ و صفاتِ او ظلالِ
صفاتِ کاملہ او تعالیٰ ازین اطلاقات ترسان و لرزانیم و چون اولیاء تو باین اطلاقات سبقت نمودہ اند
امیدوار عفوئیم رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِیْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَا باید دانست ازین تحقیق کہ سابق نمودہ آمد

۱ یعنی بمرتبۂ اعلائے اعلا از اعلا علّیّین بردہ است ۲ یعنی برگاہ این کمالات واقع ست در صورۃ نساء و پارۂ والمحصنات یعنی ہر آئینہ خدا امیفرماید شما را کہ ادا کنید امانتہا را بسوئے اہلہا

۳ یعنی اصل آن وہر گاہ این کمالات ... بخواہد شد یعنی ... ۴ یعنی ... بادبیا ... طالبان ... آن ... نعمتہائے ... لذتہائے آن

واضح گشت که صوفیه که قائل اند بکلامِ ہمه اوست عالم را با حق جلّ وعلا متحد نمیدانند و حلول و سریان اثبات نمیکنند و حملے که مینمایند باعتبارِ ظهور و ظلّیت ست نه باعتبارِ وجود و تحقق و ہرچند از ظاہر عبارات شان اتحادِ وجودی متوہم شود اما حاشا که مراد شان آن بود که کفر و الحاد ست و چون حمل یکے بر دیگرے باعتبارِ ظهور گشت نه باعتبارِ وجود معنی ہمه اوست ہمه از وست آمد که ظلِ شے ناشی ازان شے ست و ہرچند در غلبهٔ حال ہمه اوست گویند اما فی الحقیقت مراد شان ازان عبارت ہمه از وست باشد فلا مجال للطّعن فی کلامہم والحکم بتضلیل قائلیه و تکفیرہم بدانکه ظلِ شے عبارت از ظهورِ شے ست در مرتبهٔ ثانی یا ثالث یا رابع مثلاً صوتِ زید که در مرآت منعکس گشته است ظلِ زید ست و ظهورِ زید ست در مرتبهٔ ثانیه و زید فی حدِّ ذاته در مرتبهٔ وجودِ اصلی خود ست که بظلِ خود را در مرآت ظاہر ساخته است بے آنکه در ذات و صفاتِ او تلوینے و تغییرے رود چنانچه گذشت ربّنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کلّ شیء قدیر والسّلام علی من اتبع الهدی

مکتوب (۹۰) نودم

بفقیر ہاشم کشمی در جواب سوالیکه نموده از حقیقتِ مشاہدهٔ قلب عرفا حق را جلّ وعلا پرسیده بودند که بعضے از محققان صوفیه اثباتِ رویت و مشاہدهٔ او تعالے بدیدهٔ دل در دنیا میفرمایند کما قال الشیخ العارف قدس سره فی کتابه العوارف موضع المشاہدة بصر القلب الخ و شیخ ابو اسحٰق کلاباذی قدس سره که از قدماے این طائفهٔ علیه است و از روساے ایشان در کتاب تعرّف مے آرد واجمعوا علی انّه تعالی لا یری فی الدنیا بالابصار ولا بالقلوب الّا من جهة الایقان توفیق میان این دو تحقیق چیست و راے تو بر کدام و اجماع با وجود اختلاف بچه معنی ست بدان ارشدک اللّٰه تعالی که مختار این فقیر درین مسئله قولِ صاحبِ تعرّف ست قدس سره و میداند که قلوب را درین نشأه از آنحضرت جلّ سلطانه غیر از ایقان نصیبے نیست آنرا رویت انگارند یا مشاہده

وچون قلب را رویت نبود ابصار را چه بود که او درین نشاۀ درین معامله بیکار و معطّل ست غایۃ ما فی الباب معنی ایقان که قلب را حاصل شده است در عالم مثال بصورت رویت ظاهر میشود و موقَن به بصورت مرئی چه در عالم مثال هر معنی را صورتے ست مناسب عالم شهادت وچون در عالم شهادت کمال یقین در رویت ست آن ایقان نیز بصورت رویت در مثال ظاهر میگردد وچون ایقان بصورت رویت ظاهر شود متعلّق آن که موقَن به ست ناچار بصورت مرئی آنجا ظاهر گردد وچون سالک آنرا در مرآت مثال مشاهده مینماید از توسط مرآت ذاہل گشته وصورت را حقیقت دانسته مے انگارد که حقیقۃً رویتے او را حاصل گشته ست ومرئی پیدا آمده نمیداند که آن رویت صورت ایقان اوست و آن مرئی صورت موقَن به او و این از اغلاط صوفیه است واز تلبّسات صور بحقائق وهمین دید چون غالب مے آید واز باطن بظاهر مے تراود سالک را در توهّم مے اندازد که رویت بصری نیز حاصل گشت و مطلوب از گوش بآغوش آمد نمیداند که حصول این معنی چون در اصل که بصیرت ست نیز مبنی بر توهّم و تلبّس ست به بصر که درین نشاۀ فرع اوست چه رسد و رویت او را از کجا حاصل شود در رویت قلبی جمّ غفیر از صوفیه در توهّم افتاده اند و حکم بوقوع آن کرده و در رویت بصری مگر ناقصے ازین طائفه در توهّم وقوع آن افتاده باشد که مخالف اجماع اہل سنت و جماعت ست شکر الله تعالیٰ سعیهم **سؤال** موقَن به را چون صوت در مثال پیدا شد لازم آمد که حق را سبحانه آنجا صورت بود **جواب** تجویز نموده اند که حق را سبحانه هرچند مثل نیست امّا مثال هست و روا داشته اند که در مثال بصورتے ظهور فرماید چنانچه صاحب فصوص قدّس سرّه رویت اُخروی را نیز بصوت جامعه لطیفهٔ مثالیه مقرر ساخته است و تحقیق این جواب آنست که آن صورت موقَن به صوت حق نیست سبحانه در مثال بلکه صورت مکشوف صاحب ایقان ست که ایقان او بآن تعلّق گرفته است و آن مکشوف بعضے وجوه واعتبارات ذات حق ست سبحانه نه ذات حق جلّ وعلا لهذا چون معاملهٔ عارف بذات میرسد جلّ سلطانه این قسم تخیّلات پیدا نمیشود و هیچ رویت و مرئی متخیّل

قوله موقَن به یعنی شخص یقین کرده شده قوله مرئی یعنی دیده شده ۱۲ قوله متعلّق بفتح لام یعنی آنچه ایقان بآن تعلق گرفته است ۱۲ قوله ذاہل بذال معجمه اسم فاعل از ذہول بمعنی غفلت و فراموشی ۱۲ قوله یعنی اشتباهات صور اشیاست بحقائق اشیا ۱۲

قوله یعنی جماعت عظیمه کثیره ۱۲

نمیگردد چه ذاتِ اَقدس سُبحانهٗ را در مثال صورتے کائن نیست تا آنرا بصورتِ مرئی وانماید و ایقانِ
آنرا بصورتِ رُویت دانانند یا آنکه گوییم در عالَمِ مثال صُوَرِ معانی ست نه صورتِ ذات و چون عالَم بتمامه
مظاہرِ اسما و صِفات ست و از ذاتیّت بہره ندارد چنانچه تحقیقِ آنرا در مواضعِ متعدّده نموده ایم پس
ناچار بتمامه از قسمِ معانی باشد و در مثال آنرا صورتے کائن بود و در کمالاتِ وجوبی ہر جا صفت و شان
ست که قیام بذات دارد و از قبیلِ معانی ست اگر آنرا در مثال صورتے بود ولو بالنقص گنجایش دارد امّا
ذاتِ او را سُبحانهٗ حاشا که در مرتبه از مراتبِ صورت بود چه صورت مستلزمِ تحدید و تقیید ست در ہر مرتبه
که باشد مجوّز نیست مراتب ہمه که مخلوقِ اویند سُبحانهٗ کجا گنجایش دارند که خالقِ خود را محدود و مقیّد سازند
ہر که تجویزِ مثال در آنحضرت جلّ شانهٗ نموده ست باعتبارِ وُجوه و اعتبارات ست نه باعتبارِ عینِ ذات
تعالیٰ و ہر چند تجویزِ مثال در وُجوه و اعتباراتِ حضرتِ ذات تعالیٰ ہم برین فقیر گران ست مگر آنکه در
ظلّے از ظلالِ بعیده آنرا تجویز نموده آید از ین بیان واضح گشت که در عالَمِ مثال ارتسامِ صُوَرِ معانی و
صفات را کائن ست نه ذات را تعالیٰ پس آنچه صاحبِ فُصوص تجویزِ رویتِ اُخروی بصورتِ مثالیه
نموده ست چنانچه گذشت آن رویتِ حق نیست تعالیٰ بلکه رویتِ صورتِ حق ہم نیست سُبحانهٗ
چه او را سُبحانهٗ صورتے نیست تا رویت بآن تعلّق پیدا کند و اگر در مثال صورتے ہست ظلّے از
ظلالِ بعیده او را کائن ست پس رویتِ آن رویتِ حق چرا باشد سُبحانهٗ شیخ قُدّس سرّهٗ در نفیِ
رویتِ حق جلّ و علا از مُعتزله و فلاسفه ہیچ کم پائی نمیکند بلکه اثباتِ رویت بر نہجے مینماید که مستلزمِ
نفیِ رویت ست و آن اَبلغ در نفی ست از صریحِ نفی لِاَنَّ الکِنَایَةَ اَبلَغُ مِنَ الصَّرِیحِ قضیّهٔ مقرّره ست
این قدر فرق ست که مُقتدای آن جماعت عقلِ عقیلِ شان ست و مقتدای شیخ کشفِ بعید از صحت
مانا که ادلّهٔ غیر تامّهٔ مخالفان که در متخیّلهٔ شیخ نشسته بود کشفِ او را نیز درین مسئله از صواب منحرف گردانیده
ست و مائل بمذہبِ شان ساخته و چون از اہلِ سنّت بوده ست صورتِ اثباتِ آن نموده ست و بآن
اکتفا کرده و آنرا رویت انگاشته رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذنَا اِن نَسِینَا اَو اَخطَأنَا و تحقیقِ این مسئله

۱ قوله [illegible] تنزیه ۱۲

۲ یعنی عوارض و لواحق

۳ وظلال بعیده ۱۲ یعنی حضرت شیخ محی الدین بن العربی قدس سره

[illegible]

۴ یعنی بیان شیخ و فرقهٔ معتزله و فلاسفه ۱۲ مصحح سلمه الله تعالی

دقیقه که در حلِّ بعضے از مواضعِ کتابِ عوارف نوشته است نیز تحریر یافته است و آنچه از اجماع رسیده بودند تواند بود که تا آن وقت خلافیکه شایانِ اعتدا باشد بظهور نیامده باشد یا اجماعِ مشایخِ عصرِ خود خواسته باشد واللّٰہ سبحانہٗ اعلم بحقیقۃِ الحال +

مکتوب (۹۱) نود و یکم

بمولانا طاہر بدخشی در جوابِ اسولۂ او از فرق میانِ معرفت و ایمانِ حقیقی وغیرِ ذلک + بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند صحیفۂ شریفۂ اخوی اعزّی که بمصحوبِ شیخ سجاول ارسال داشته بودند رسید الحمد للّٰہ سبحانہٗ که سلامت و بعافیت اند چند اسولہ اندراج نموده بودند در جوابِ آن آنچه بخاطر رسید نوشته شد نیک توجہ نمایند سوالِ اوّل آنکه درمیانِ معرفت و ایمانِ حقیقی چه فرق ست جوابش آنست که معرفت دیگر ست و ایمان دیگر چه معرفت شناختن ست و ایمان گرویدن آن شناخت بود و گرویدن نبود اہلِ کتاب را درحقِ پیغمبرِ ما علیہ و علی آلہِ الصلوٰۃ والسلام معرفت بود و میشناختند که پیغمبر ست کما قال اللّٰہ تعالیٰ یعرفونہٗ کما یعرفون ابناءہم امّا بواسطۂ عناد چون گرویدن نبود ایمان متحقق نشد و معرفت ہم در رنگِ ایمان دو قسم ست صورتِ معرفت ست در رنگِ صورتِ ایمان و حقیقتِ معرفت ست در رنگِ حقیقتِ ایمان صورتِ ایمان ہمان ست که حضرتِ حق سبحانہٗ از کمالِ رأفت و رحمتِ خود در شریعت از برائے نجاتِ اُخروی بآن اکتفا فرموده است و آن گرویدنِ قلب ست با وجودِ انکار و تمرّدِ نفسِ امّاره و صورتِ معرفت ہم مقصور ہمان لطیفه است با وجودِ جہلِ امّاره حقیقتِ معرفت آنست که امّاره از جہالتِ جبلّی خود برآید و شناسائی پیدا کند و حقیقتِ ایمان گرویدنِ اوست بعد از شناسائی و مطمئنه گشتنِ او بعد از امّاره گی که طبعی او بوده اگر گویند که در شریعت تصدیقِ قلبی اعتبار کرده اند این گرویدن عینِ آن تصدیق ست یا امرِ یست ورائے آن تصدیق اگر ورائے تصدیق باشد لازم آید که در ایمان سه چیز معتبر باشد اقرار و تصدیق و گرویدن و این خلافِ مقررِ علما

وعمل را که بعضے علما اعتبار در ایمان نموده اند جزو چهارم ایمان میشود جواب گویم که گرویدن عین
تصدیق ست زیرا که تصدیق که حکم ست عبارت از اذعان ست که معبّر بگرویدن ست اگر پرسند که
اہل کتاب حضرت پیغمبر ما را علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام چون بعنوان نبوت میدانستند ناچار حکم
بہ نبوت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام میکردند و اذعان وگرویدن ایشانرا حاصل میشد چہ حکم
برین تقدیر عین گرویدن ست پس ایمان در حق ایشان چرا متحقق نشود و بکدام علت از کفر نہ برآیند
جواب گویم کہ بعنوان نبوت میدانستند اما بواسطہ تعصب و عناد قلب ایشانرا اذعان حاصل
نمیشد تا حکم بہ نبوت او نمایند معرفت وتصور بود اذعان حاصل نشد تا تصدیق گردد و بایمان سازند
و از کفر برآرد فرق دقیق ست بشنو و بوجدان خود دررو باوجود عناد نبی اللہ فعل کذا توان گفت
لیکن تا اذعان پیدا نشود انہ نبی اللہ نمیتوان گفت زیرا کہ در صورت اولی تصور ست و حوالہ بمعرفت
مشہورہ است و در صورت ثانیہ تصدیق ست کہ مبنی بر اذعان وگرویدن ست و چون اذعان نبود
تصدیق چہ صورت بندد و ایضا در صورت اولی مقصود اثبات نبوت نیست بلکہ اثبات فعل است
و در صورت ثانیہ مقصود اثبات نبوت ست کہ عناد آنرا بر نتابد پس اذعان چہ صوت دارد و اگر
فرضا بے حصول اذعان تصدیق وحکم پیدا شود آن نیز داخل تصورات ست و صورت تصدیق تا
اذعان پیدا نشود حقیقت تصدیق صورت نہ بندد و ایمان حاصل نشود این مسئلہ از امہات مسائل
کلام ست و بسیار دقیق ست فحول علما در حل آن درماندہ اند بعضے از ینہا از اضطرار رکن ثالث در
ایمان افزودہ اند وگرویدن را زائد بر تصدیق داشتہ اند و جمعے دیگر کہ تصدیق را عین گرویدن گفتہ
اند حل این معما کما ینبغی ننمودہ اند و باجمال گذرانیدہ الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا
لنھتدی لولا ان ھدانا اللہ بشنو بشنو مرکب اضافی و مرکب توصیفی مثل نبی اللہ و ھذا
النبی ہر چند متضمن حکم ست بانہ نبی و مشتمل ست بر معرفت او بعنوان نبوت اما حصول تصدیق
بانہ نبی موقوف بر اذعان ست کہ مثبت ایمان ست غلام زید فعل کذا و رجل صالح

حکم بگذا ہر دو بے اذعان کائن و صحیح ست و در ہر دو معرفت بعنوانِ غلامیت و صلاحیت ثابت اما
اذعان نیست کہ تصدیق بغلامیت و صلاحیتِ ہر یک حاصل آید اگر گویند کہ تو اذعانِ نفس بعد از اذعانِ
قلب گفتی و اذعانِ نفس را بایمانِ حقیقی تعبیر نمودی و حال آنکہ فلاسفہ و اربابِ معقول در تصدیقِ مطلق
اذعانِ نفس گرفتہ اند و از اذعانِ قلب سخن نگفتہ جواب گوییم کہ اربابِ معقول گاہے از نفس روح
میخواہند و گاہے قلب را ارادہ مینمایند بالجملہ تدقیقاتِ فلسفی ایشان در جاہاے دیگر ست کہ اکثر آن
لاطائل ست اینجا اینہا معطل و بیکارند و حکم عوام دارند نوبتِ تدقیق اینجا بصوفیہ رسیدہ است کہ باحکامِ
ہر لطیفہ متلبس میگردند و از ہر کدام لطائف بسیر و سلوک بالا میگذرند و نفس را از قلب جدا میسازند
و روح را از سر علیحدہ و خفی را از اخفی متمیز میگردانند اربابِ معقول را غیر از معرفتِ اسامی اینہا
معلوم نیست کہ نصیبے باشد نفسِ امارہ را فلاسفہ شے بزرگ دانستہ اند و از مجردات شمردہ از
قلب و روح نامے نبردہ اند و از سر و خفی و اخفی نشانے ندادہ اِنَّ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ مَلَكًا يَسُوقُ الْأَهْلَ
إِلَى الْأَهْلِ و جوابِ دیگر گوییم کہ اربابِ معقول نظر باحکامِ عادی عرفی اذعانِ نفس را کہ قریب بفہم
اینہا بودہ ست ذکر کردہ اند و سخنِ ما در تصدیقاتِ احکامِ شرعیہ است کہ نفس را بالذات از انہا انکار
ست اذعان چہ بود این آن انکار ست کہ منکر را بحدِ عداوتِ صاحبِ آن احکام ساند نعوذ
بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا در حدیثِ قدسی آمدہ ست عَادِ نَفْسَكَ فَإِنَّهَا
انْتَصَبَتْ بِمُعَادَاتِيْ ÷ أَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ از کمالِ مہربانی در اوائلِ حال اذعانِ نفس را منظور نداشت و
باذعانِ قلب نجات را مربوط ساخت و اگر ثانیاً بمحض کرم او سبحانہ اذعانِ نفس ہم میسر شد نُوْرٌ
عَلٰى نُوْرٍ وَسُرُوْرٌ عَلٰى سُرُوْرٍ وَوُصُوْلٌ إِلٰى دَرَجَاتِ الْوَلَايَةِ وَحُصُوْلٌ لِحَقِيْقَةِ الْإِيْمَانِ
نوشتہ بودند کہ جوابِ موافقِ فہم و دانشِ فقیر نوشتہ شود کہ معلوم توانم کرد چہ توان کرد مسئلہ
بسیار دقت دارد حلِ آن ہم بے دقت مشکل ست بلکہ نفسِ حلِ دقت میطلبد گناہِ عبارت چیست
بایستے این فکر را اول میکردند و بسوالِ حلِ این طور معما جرأت نمے نمودند فَلَا تَلُوْمُوْنِيْ وَلُوْمُوْا أَنْفُسَكُمْ

سؤالِ دوم آن بود کہ زہّاد و عُبّاد بایمانِ حقیقی مشرف اند یا نہ جواب اگر بمرتبۂ مقربین برسند ونفوسِ شان مطمئنہ گردد بایمانِ حقیقی برسند سؤال سیوم آن بود کہ صاحبِ معرفت اجمال کہ منشاءِ کفرِ حقیقی ست ایہا را عارف چون توان گفت؟ معنی این عبارت خوب معلوم نشد کہ چیست خود عبارتِ مغلق مینویسید و دیگران را منع میکنید اگر مقصود این ست کہ کافرِ طریقت را عارف بچہ معنی توان گفت جوابش آن ست کہ کافرِ طریقت ہم خدا را جلّ شانہٗ بیگانگی شناختہ است وماسوائے اورا محو و متلاشی ساختہ عارف ست امّا عارفِ مطلق نیست کہ از تمیز برآمدہ است چون بتمیز آید عارفِ مطلق گردد و بایمانِ حقیقی مشرف شود والسّلام۔

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بفقیر ہاشم کشمی در جواب سؤالیکہ نمودہ از استماعِ صوفیہ کلامِ حق را سبحانہٗ ومکالمۂ ایشان باو تعالیٰ پرسیدہ بودند آنکہ بعضے عرفا فرمودہ اند ما کلامِ حق را مے شنویم و یا ما را باو تعالیٰ مکالمہ میشود چنانچہ از امامِ ہمام جعفر صادق رضی اللہ تعالیٰ عنہ منقول ست کہ گفت ما زلت اُردّد الآیۃ حتّٰی سمعتہا من المتکلّم بہا ونیز از رسالۂ غوثیہ کہ منسوب بحضرت شیخ عبدالقادر جیلی ست قدس سرہٗ مفہوم میگردد بچہ معنی ست وتحقیق آن نزدِ تو چیست بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ کلامِ حق جلّ وعلا در رنگِ ذاتِ حق وسائرِ صفاتِ حق جلّ شانہٗ بیچون وبیچگونہ است وسماعِ آن کلام نیز بیچون ست زیرا کہ چون را بہ بیچون راہ نیست پس آن سماع مربوط بحاسۂ سمع نباشد کہ سراسر چون ست آنجا اگر از بندہ استماع ست تلقّی روحانی ست کہ نصیبے از بیچونی دارد و بے توسطِ حروف وکلمات ست ونیز اگر از بندہ کلام ست ہم بالقائے روحانی بے حروف وکلمہ واین کلام نصیبے از بیچونی دارد کہ مسموعِ بیچون میگردد باآنکہ گوئیم کلامِ لفظی کہ از بندہ صادر میشود حضرت حق سبحانہٗ وتعالیٰ آنرا نیز بسماعِ بیچونی استماع میفرماید و بے توسّط

حُروف وکلمات و بے تقدیم و تاخیر آنرا مے شنود اِذ لا یجری علیہِ تعالیٰ زمانٌ یسعُ فیہِ التقدیم
والتاخیرُ و دران موطن اگر از بندہ سماع ست بکلیت سامع ست و اگر کلام ست ہم بکلیت متکلم
تمام گوش ست و تمام زبان ست روز میثاق ذراتِ مخرجہ قولِ اَلَستُ بِرَبّکُم را بیواسطہ بکلیتِ
خود شنیدند و بکلیت خود جواب بلیٰ گفتند تمام گوش بودند و تمام زبان زیراکہ اگر گوش از زبان
متمیز بودے سماع و کلام بیچون حاصل نیامدے و شایانِ ارتباط مرتبہ بیچون نگشتے لا یحمل عطایا
الملِکِ الا مطایاہُ غایۃُ ما فی الباب آن معنی متلقی کہ از راہ روحانیت اخذ نمودہ بود ثانیا در عالمِ خیال
کہ آن در انسان تمثالِ عالمِ مثال ست بصورتِ حروف و کلماتِ مترتبہ متمثل میگردد و آن تلقی و القا
بصورتِ سماع و کلامِ لفظی مرتسم میشود چہ ہر معنی را دران عالم صورتے ست اگرچہ آن معنی بیچون
بود اما ارتسامِ بیچون ہم آنجا بصورتِ چون ست کہ فہم و افہام بآن مربوط ست کہ مقصود ازان
ارتسام ست و چون سالکِ متوسط در خود حروف و کلماتِ مترتبہ مییابد و سماع و کلامِ لفظی احساس
مینماید خیال میکند کہ این حروف و کلمات را از اصل شنیدہ ست و بے تفاوت از انجا اخذ کردہ نمیداند
کہ این حروف و کلمات صورِ خیالیہ آن معنی متلقی ست و این سماع و کلامِ لفظی تمثالِ سماع و کلام
بیچونی عارف تام المعرفۃ باید کہ حکمِ ہر مرتبہ را جدا سازد و یکے را بدیگرے ملتبس نگرداند پس سماع و کلام
این اکابر کہ بمرتبہ بیچونی مربوط ست از قبیلِ تلقی و القاءِ روحانی ست و این کلمات و حروف کہ تعبیر
ازان معنی متلقی بآن مینمایند از عالمِ صورِ مثالیہ و گروہے کہ گمان بردہ اند کہ ما حروف و کلمات را ازان
حضرت جل سلطانہ استماع مینمائیم دو فریق اند یکے ازان دو فریق کہ اخس جہال اند میگویند کہ این حروف
و کلمات حادثہ مسموعہ دوال اند بران کلامِ نفسی قدیم و فریقِ دیگر اطلاق قول و سماع کلام حق جل شانہ
مینمایند و ہمین حروف و کلماتِ مترتبہ را کلامِ حق میدانند جل و علا و فرق نمیکنند درمیان آنکہ لائق
بشانِ او تعالیٰ کدام ست و کدام ست کہ شایانِ جنابِ قدس او نیست سبحانہ وھُم الجہالُ
البطالُ لم یعرفوا ما یجوزُ علی اللہِ سبحانہ عما لا یجوز علیہِ تعالیٰ سبحانک لا علم لنا

إلا ما علمتنا إنك أنت العليم الحكيم والصلوة والسلام على خير البشر وآله وأصحابه الأطهر

مکتوب (۹۳) نود و سیوم

بحضرت مخدوم زاده خواجه محمد سعید در تحقیقِ تعینِ اول وجودی و تفریق میانِ مبادی تعیناتِ حبیب و خلیل و کلیم علیهم الصلوات والتسلیمات آنچه در آخر کار بکرم و فضل مکشوف ساختند آن ست که تعینِ اول مر حضرتِ ذات را تعالی و تقدس تعینِ حضرتِ وجود ست که محیطِ همه اشیاست و جامعِ جمیعِ اضداد ست و خیرِ محض ست و کثیر البرکت ست حتی که اکثرے از مشایخِ این طائفه علیه آنرا عینِ ذات گفته اند تعالی و منعِ زیادتی آن بر ذات نموده سبحانه غایتِ دقت و لطافت دارد که چشمِ همه کس او را نمیتواند دریافت و از اصل نمیتواند جدا ساخت لهذا تعینِ او درین مدت مختفی ماند و از متعینِ متمیز نگشت و جمِ غفیر آن را بخدائی پرستیدند و معبود و مطلوب ماورائے آن نه طلبیدند و مبدأ آثارِ خارجی او را دانستند و مکونِ حوادثِ یومی او را انگاشتند و این تمیزِ حق از ما دونِ حق دولتے بود که برائے این مسکین وا پس مانده ذخیره داشته بودند و این نفیِ مشارکتِ غیر معبود بمعبود سبحانه اُنشے مانده بود و از انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات که برائے این امر بر دارِ شان نگاه داشتند الحمد لله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا أن هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق و نیز مکشوف ساختند که این تعینِ اول وجودی ربِ خلیل الرحمن ست علی نبینا و علیه الصلوات والتحیات و مبدأ التعینِ او و تعینِ خلتِ او و نیز مکشوف گردانیدند که مرکزِ این تعین که جزوِ اشرفِ اوست و در اجزاءِ دیگر نسبتِ اقربیت باصل دارد ربِ حضرت حبیب الله ست و نیز مبدأ تعینِ او و تعینِ محبتِ او علیه و علی جمیع الأنبیاء الصلوات و التسلیمات **سوال** تعینِ اول چون ربِ حضرتِ خلیل بود پس پیغمبر ما علیه و علی خلیل الرحمن الصلوة والسلام بکدام معنی فرموده ست اول ما خلق الله نوری **جواب** مرکزِ دائره اسبق

اَجزائے دائرہ است و نیز جزء را تقدّم ست بر کُل پس ناچار مبدأ تعیّن آن سرور کہ تعبیر ازان بنورِ خود فرمودہ است از ہمہ اَسبق باشد علیہِ وَعلیٰ اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ مرکزِ دائرہ ہر چند جزوِ دائرہ است و دائرہ کُل اوست امّا آن جزء ست کہ سائر اَجزاءِ کُل از وے ناشی شدہ است زیراکہ جمیع اَجزاءِ محیطِ دائرہ ظلالِ آن جزء ست کہ مرکزِ آن دائرہ ہست اگر آن جزء نبود از دائرہ نامے و نشانے نباشد پس واضح شد کہ ربّ و مبدأ التعیّنِ حضرتِ خلیل تعیّنِ اوّل ست و منشأ تعیّنِ اوّل کہ جزوِ مرکز و اَشرفِ اَجزاءِ اوست ربّ و مبدأ التعیّنِ حضرتِ خاتم الرسل علیہِ وَعلیہِم الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ پس اَسبق از ہمہ حقیقتِ خاتمِ نبوّت بود و منشأ ظہورِ دیگران ہم او باشد عَلَیہِ وَعلیٰ جَمِیعِ الاَنبِیَاءِ الصَّلَوَاتُ وَالبَرَکَاتُ ازینجاست کہ در حدیثِ قدسی آمدہ است در شانِ حبیب اللہ لَولَاکَ لَمَا خَلَقتُ الاَفلَاکَ وَلَمَا اَظہَرتُ الرُّبُوبِیَّۃَ و چون مبدأ التعیّنِ حضرت خاتم الرسل علیہِ وَعلیہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ مرکزِ دائرۂ تعیّنِ اوّل آمدہ کہ مبدأ التعیّنِ حضرتِ خلیل ست علیٰ نبیّنا وَعلیہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ ناچار ولایتِ محمدی کہ منشأ آن محبّت ست مرکزِ ولایتِ خلیلی باشد کہ منشأ آن خُلّت ست علیٰ صاحِبِہَا الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ و ولایتِ خلیلی با وجودِ اوّلیّت درمیانِ ولایتِ محمدی و درمیانِ حضرتِ ذات تعالیٰ وَتَقَدَّسَ حاجز و حائل نباشد چہ مرکزِ دائرہ از دائرہ سَبقتِ ذاتی دارد پس خَلَف حائلِ سَلَف نبود بلکہ امر بعکس ست و وجہ دیگر از برائے سَبقت و قُربِ این مرکز بشنو چون بعنایتِ اللہِ سُبحَانَہٗ درین نقطۂ مرکز دور در دور رفتہ میشود ازین نقطہ کہ حاصلِ آن محبّت ست مُحِب و محبوب متمیّز میگردند و صورتِ دائرہ پیدا میشود کہ مرکزِ آن دائرہ محبوبیّت ست و محیطِ آن مُحِبّیت آن مُحِبّیت مبدأ ولایتِ موسوی ست علیٰ نبیّنا وَعلیہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ و محبوبیّتِ آن مبدأ ولایتِ محمدی علیہِ وَعلیٰ اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ پس این مرکزِ محبوبیّت ازان مرکزِ محبّیت کہ دائرہ گشتہ است پیش قدم آمد و بحضرتِ ذات تعالیٰ نزدیک تر گشت چہ مرکز را سبقتے و قُربے ہست کہ دائرہ را نیست و ہمچنین این مرکز را نسبت بمحیطِ دائرہ نیز سبقتے و قُربے ہست کہ محیط

---

۵ دفتر سوم تحقیقہ فی حواشی المکتوب الرابع والاربعین من الدفتر الاول ۱۲

۲ قولہ این مرکز یعنی مرکز دائرۂ تعین اول کہ مبدأ تعین حضرت خاتم الرسل ست ۱۲

۳ یعنی مرکز محبوبیت ۱۲

مکتوبات امام ربانی دفتر سوم

ولایت محمدی — دائرۂ تعین اول

محبوبیت — دائرۂ محبیت

رانیست پس ولایت محمدی از ولایت موسوی هم اسبق آمد و اقرب علی صاحبها الصلوات والتحیات
و وجه دیگر از برائے سبقت و قرب ولایت محمدی نیز بشنو چون بفضل الله سبحانه درین مرکز محبوبیت
دور دور رفته میشود آن مرکز نیز صورت دائره پیدا میکند که مرکز آن محبوبیت صرف مینماید و محیط آن
محبوبیت ممتزج بمحبیت ظاهر میگردد که نصیب فردے از افراد امت اوست به تبعیت او علیه و علی
آله الصلوٰة والسلام بلکه به تبعیت ولایت موسوی نیز علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام که مناسبت
بمحیط دائره از انجا آمده هست که ولایت محمدی همه وقت مرکزلیست و نشأۂ محبیت نیز از برکات آن
ولایت ست که بامتزاج آن مرکز ثانی دائره گشته است و مرکز دیگر از وے پیدا شده باید دانست که
این مرکزیت ثالث کار را بسیار پیش برد و نزدیکتر از نزدیکتر ساخت ۵ باکریمان کارها
دشوار نیست ٭ زیاده برین دقائق و اسرار چه وانموده آید و از ماورائے تعین اول بیش ازین چه گفته شود
هر چند ورائے تعین اول نیست که جزو اوست یا جزو جزو او بیک واسطه یا بدو واسطه اما در نظر کشفی برا آن
از تعین اول سبقت دارد و بمنازل از روے بطلوب نزدیکتر ست سوال هر کمالے که جزء را میسر گردد کل را نیز میسر ست
زیرا که کل عبارت از آن جزو و اجزائے دیگرست پس سبقت و قرب در جزء پیدا شود و در کل نباشد وجه آن چیست
جواب کمالیکه در جزء بطریق اصالت پیدا شود در کل به تبعیت و وساطت جزء خواهد بود نه بطریق اصالت و شک نیست
که اصالت را سبقتے هست که تبعیت را نیست و اصل را قربے هست که فرع را نه پس اگر مرکز دائره در کمالات
مخصوصه خود از دائره پیش قدمی نماید گنجایش دارد و تحقیق در جواب آن ست که کمال جزء در کل وقتے
سرایت نماید که آن کمال از ماهیت اصلیۂ آن جزء ناشی شده باشد و اگر کمالے باشد در جزء که بعد از انقلاب
ماهیت جزء پیدا شود لازم نیست که در کل سرایت کند که آن جزء بعد از انقلاب ماهیت خود جزو آن کل نمانده
است تا سرایت بآن نماید مثلا نقره که یک جزو آن بعمل اکسیر طلا گردد و از ماهیت نقره بماهیت طلا انقلاب
نماید نمیتوان گفت که کمالات ذهبیت این جزء بفضه که کل او بوده هست سرایت خواهد کرد چه آن جزء بعد
از انقلاب جزو او نمانده هست تا سرایت کند فافهم وقس علیه معرفة ما نحن فیه سوال تعین

اوّل وجودی وجود او در خارج ست یا ثبوتِ علمی دارد وبس وہیچکدام ازین دو تردید درست نمے آید چہ درخارج نزدِ این بزرگواران جز یک ذاتِ احد تعالیٰ موجود نیست ودران خارج از تعیّنات وتنزّلات نامے ونشانے نہ واگر ثبوتِ علمی گوئیم لازم آید کہ تعیّنِ علمی از وے سابق باشد وآن خلافِ مقدّر ست جواب گوئیم درنفسِ امر ثابت ست واگر ثبوتِ خارجی ہم بگویند بآن معنی کہ در ماورائے علم ہم اورا ثبوتے ہست نیز گنجایش دارد واللہ سبحانہ الملہم للصواب

مکتوب (۹۴) نود وچہارم

بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد معصوم سلّمہ اللہ در دقائق کمال وجمال ذاتی ومرتبہ مقدسہ کہ فوقیت ونصیب تعیّنات حبیب وخلیل وکلیم علیہم السلام ازان دو مرتبہ وبہرہ تعیّن حضرت ایشان ازان ذات حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ فی حدّ ذاتہ جمیل ست وحسن وجمال ذاتی اورا ثابت ست نہ آن حسن وجمال کہ منکشوف ومدرک ما گردد ودر تعقّل وتخیّل ما در آید مع ذٰلک در آنحضرت مرتبہ ایست اقدس کہ این حسن وجمال ہم از غایتِ عظمت وکبریائی آن بآن مرتبہ نمیتواند رسید وبحسن وجمال متصف نمیتواند ساخت تعیّنِ اول کہ تعیّنِ وجودی ست تعیّن آن کمال وجمال ذاتی ست وظلِ اولِ آنہاست وآن مرتبہ اقدس کہ کمال وجمال را ہم آنجا گنجایش نیست دران تعیّن ہیچ کائن نیست کہ او از غایتِ عظمت وکبریائی ہیچ تعیّنے متعیّن نمیگردد مصراع درکدام آئینہ درآید او + مع ذٰلک سرّے ونشانہ ازان مرتبہ اقدس در مرکز دائرہ این تعیّن اول ودیعت نہادہ اند ونشانے ازان بے نشان آنجا تعبیہ نمودہ اند چنانکہ تعیّن اول منشاء ولایت خلیلی ست آن سرّ وآن نشانہ کہ در مرکز این تعیّن نہادہ اند منشاء ولایت محمدی ست علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام وآن حسن وجمال ذاتی کہ تعیّن اول ظل آنہاست شباہت بصباحت دارد کہ در عالمِ مجاز از قبیلِ حسنِ خد وجمالِ خال ست وآن سرّ ونشانہ کہ در مرکز ودیعت نہادہ اند مناسبت بملاحت دارد کہ وراء رشاقتِ قد وصباحت خد ست وورائے

حُسن چشم و جمالِ خال امریست فوقی تا ذوق ندهند در نیابد شاعرے گوید ۵ آن وار دآن نگار که آنست هر چه هست ✤ آنرا طلب کنند حریفان که آن کجاست ✤ ازین بیان تفاوت درمیانِ این دو ولایت دریاب هر چند هر دو از قربِ حضرتِ ذات تعالیٰ و تقدّس ناشی میگردند امّا مرجع یکے کمالات ذات ست و معاد دیگرے صرف ذات تعالیٰ و چون ملاحت فوق صباحت ست پس وصول بملاحت بعد از طیِ مراتبِ صباحت صورت بندد و تا وصول جمیع مقاماتِ ولایتِ ابراهیمی میسر نشود وصول تحقیقِ این ولایت که ذِروهٔ عُلیائے ولایت محمدی ست میسّر نیاید علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام از ینجا تواند بود که خاتم الرسل علیه و علیهم الصلوات والتسلیمات مامور بمتابعت ملّت حضرتِ ابراهیم گشت علیهما الصلوٰة والسلام تا بوسیلهٔ این متابعت بحقیقتِ ولایتِ او برسد و از آنجا بحقیقتِ ولایت خود که تعبیر از ان بملاحت رفته است متحقق گردد و چون حضرتِ پیغمبر ما را بمرکزِ دائرهٔ ولایت خُلّت مناسبت ذاتی ست که بحضرتِ اجمالِ ذات اقرب ست تعالیٰ و بمحیطِ آن دائره مناسبت کمترست که رو بتفصیل کمالاتِ ذات دارد تعالیٰ پس تا بکمالاتِ محیطِ آن دائره هم متحقق نشود ولایتِ خُلّت تمام نگردد ازینجاست که در صلوٰةِ منطوقه آمده است کما صلّیت علیٰ ابراهیم تا کمالات ولایتِ خُلّت تمام او را میسّر آید چنانچه صاحبِ آن ولایت را میسّر شده بود علیٰ نبیّنا و علیه الصلوٰة والسلام و چون مکانِ طبعی ولایتِ محمدی نقطهٔ مرکزِ دائرهٔ ولایتِ خلیلی ست علیهما الصلوات والتحیات و سیر او نیز مقصور ست بر سیر مرکزیِ آن دائره ناچار از انجا بر آمدن و بمحیطِ آن دائره در آمدن و اکتسابِ کمالاتِ آن کردن متعسّر باشد و خلافِ مقتضائے طبیعت بود پس متوسّطے باید از افرادِ امّتِ او علیه و علیٰ آله الصلوٰة والسلام که بتبعیّتِ او علیه الصلوٰة والسلام در عینِ آن مرکز بود و از راهِ دیگر مناسبت بمحیطِ آن دائره داشته باشد تا او اکتسابِ کمالاتِ آن مرتبه نماید و بحقیقتِ آن مرتبه متحقق گردد و پیغمبرِ متبوعِ او بحکمِ مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهٗ اَجْرُهَا وَ اَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بتوسّطِ وصولِ او بآن کمالات نیز متحقق شود و مراتبِ ولایتِ خلیلی تمام کند بیانِ سرِّ این معمّا که برین فقیر ظاهر ساخته اند آنست

۱ یعنی ولایت ابراهیمی و ولایت محمدی علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام ۲ قوله ذروه بالضم و بالکسر بلندی کوه و بالائے هر چیز ۳ و بالاترین موضع نباید [illegible] ۴ قال الله تبارک و تعالیٰ ثم اوحینا الیک ان اتبع ملة ابراهیم حنیفا ۱۲ آخر سوره نحل

۵ یعنی صلوٰة ماثوره وارده در حدیث از پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم ۶ یعنی کسیکه بنهاد و پیدا کرد در دین مسلمانی راه و روش نیک پس مر او راست ثواب آن سنت که خود کرده و ثواب کسے که کار کرد بآن سنت بعد از وے و هذا قطعة من حدیث طویل رواه مسلم [illegible] رحمه الله تعالیٰ

کہ نقطۂ مرکزِ دائرۂ ولایتِ خُلت کہ از سایرِ نقطِ آن امتیاز بمحبت یافتہ است اگرچہ بسیط ست امّا چون متضمّن اعتبارِ مُحبّیت و اعتبارِ محبوبیّت ست صورتِ دائرہ پیدا میکند و از آن مرکز دائرہ پیدا میگردد کہ محیطِ آن اعتبارِ مُحبّیت ست و مرکزِ آن اعتبارِ محبوبیّت و منشاءِ ولایتِ موسوی علیٰ نبیّنا وعلیہ الصّلوٰۃ والسّلام اعتبارِ مُحبّیت ست کہ محیطِ آن دائرہ است و منشاءِ ولایتِ محمدی اعتبارِ محبوبیّت کہ مرکزِ آن دائرہ است حصولِ حقیقتِ محمدی اینجا تصوّر باید نمود و بعد از ہزار سال این نقطۂ مرکزِ دائرۂ ثانی کہ حقیقتِ محمدی بآن مربوط ست نیز وسعتے پیدا کرد و دو اعتبار درو ے ہوید اگشت و بصورتِ دائرہ برآمد کہ مرکزِ آن محبوبیتِ صِرف ست و محیطِ آن محبوبیتِ ممتزج بمُحبّیت و منشاءِ ولایتِ احمدی مرکزِ آن دائرہ است و احمد اسمِ دویم آن سرور ست علیہ الصّلوٰۃ والسّلام کہ در اہلِ سمٰوات بآن اسم معروف ست چنانچہ گفتہ اند از ینجا تواند بود کہ حضرت عیسےٰ علیٰ نبیّنا وعلیہ الصّلوٰۃ والسّلام کہ از اہلِ سمٰوات گشتہ است بُشارتِ قدومِ آن سرور را باسمِ احمد دادہ است و این اسمِ مبارک را باذاتِ اَحد جلّ شانہٗ خیلے تقرّب ست و یک مرحلہ از ان اسم دیگر بحضرتِ ذات جلّ سلطانہٗ نزدیکتر ست چنانچہ مبیّن گشت و این اسم از اسمِ مبارک اَحد بیک حلقۂ میم جدا شدہ است کہ آن مبدأ محبّت ست کہ باعثِ ظہور و اظہار گشتہ و ایضاً میم کہ در احمد اندراج یافتہ است از حروفِ مقطّعاتِ قرآنی ست کہ در اوائلِ سُوَر منزّل گشتہ است و از اَسرارِ غامضہ است و این حرفِ مبارک میم را بآن سرور خصوصیتے خاص ست کہ باعثِ محبوبیّت او گشتہ است و او را از ہمہ تفوّق دادہ است بر سرِ اصلِ سخن رویم و گوئیم کہ محیطِ آن دائرہ کہ عبارت از محبوبیّت ست کہ ممتزج بمُحبّیت بود منشاءِ ولایت فردے از افرادِ اُمّتِ آن سرور ست علیہ وعلیٰ آلہ الصّلوٰۃ والسّلام کہ باوجودِ حصولِ ولایتِ محمدی مرکزی مناسبت بمحیطِ دائرہ داشتہ باشد و کمالاتِ آنرا ہم مکتسب ساختہ و معلوم شد کہ این دولتِ ثانی او را از ولایتِ موسوی حاصل گشتہ است و او را طفیلِ این دو ولایتِ عُظمٰے جامعِ کمالاتِ مرکز و محیط شدہ و مقرر ست کہ ہر کمالیکہ اُمّت را میسّر آید بہ نبی آن اُمّت نیز آن کمال حاصل ست بحکم مَن سَنَّ سُنَّۃً حَسَنَۃً پس آنسرور را

یعنی مناسبت محیط دائرہ واکتساب کمالات آن ۱۲ یعنی ولایت محمدی و ولایت موسوی ۱۲ فذلک آن سرور ۱۲ واعلم انہ ہنا الستعداد واشتباہات فتہم

لدفع التفات الفحول من ہذہ السلسلۃ العلیۃ الی الفقہاء راجعہم بجد فیہا وارہ الشرعیۃ ۱۲ وشفاء ۱۲

علیهِ وَعلٰی آلِہِ الصّلوٰۃُ وَالسّلام بتوسّطِ آن فرد کمالاتِ محیطِ آن دائرہ نیز میسّر شد و ولایتِ خُلّت
درحقِ او علیہِ وَعلٰی آلِہِ الصّلوٰۃُ وَالسّلام نیز تمام گشت و دُعائے اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ کَمَا صَلَّیْتَ
عَلٰی اِبْرَاھِیْمَ بعد از ہزار سال باجابت مقرون گشت و مسئول مستجاب شد آن سرور را علیہِ وَعلٰی آلِہِ
الصّلوٰۃُ وَالسّلام بعد از تمامیِ ولایتِ خُلّت کاروبار بآن سِرّ و نشاء ہست کہ در مرکز ودیعت نہادہ
اند و تعبیر آن بملاحت یافتہ است و آن فرد را از برائے حراست و مُحافظت اُمّت ازان مقام بعالم باز
گردانیدہ خود در خلوتخانۂ غیب الغیب با محبوب خلوت داشتہ **شعر** ھَنِیْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُھَا
وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْکِیْنِ مَا یَتَجَرَّعُ ٭ باید دانست کہ محیطِ مرکزِ ثالث ہرچند نسبت بمحیطِ مرکزِ تعیّنِ
اوّل اصغر مینماید اما اجمع ست چہ ہرچہ بحضرتِ ذات جَلَّ شَانُہٗ نزدیکتر ست جامع تر ست صِغر
آن در رنگ صِغر انسان باید دانست کہ باوجودِ صِغر جامع ترین جمیعِ اَصنافِ عالم ست و ایضا
شخصیکہ بکمالاتِ این محیط متحقق گشت و از اجمالِ مرکز بتفصیلِ محیط آمد آن بے مُناسبتی کہ بمحیط و
تفصیل داشت زائل شد و بے تکلّف از تفصیلے بتفصیلے رفت و بکمالاتِ آن تفصیل نیز متحقق گشت
بشنو باوجودِ کمالِ اقتدار چون نظامِ عالم بحکمت منوط ساختہ اند در تربیتِ محبوبان نیز از وجودِ اسباب
چارہ نبود ہرچند وجودِ سبب بیش از بہانہ نباشد و زیادہ از روپوش قدرت نبود سُنَّۃَ اللّٰہِ الَّتِیْ
قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّۃِ اللّٰہِ تَبْدِیْلًا **تنبیہ** نبی ہرچند بعضے کمالات را بتوسّطِ فردے
از افرادِ اُمّتِ خود حاصل نماید و بتوسّلِ او بعض مقامات برسد اما نقصِ آن نبی ازین راہ لازم نیاید و
آن فرد را مزیّتے باین توسّط بران نبی حاصل نشود چہ آن فرد این کمال را بمتابعتِ آن نبی یافتہ است
و بطفیلِ او باین دولت رسید پس آن کمال فی الحقیقۃ از آنِ آن نبی ست و نتیجۂ متابعتِ اوست و آن
فرد بیش از خادمِ او نیست کہ از خزائنِ او خرج کردہ لباسہائے مرتّب و فرشہائے مزیّن طیار کردہ مے آرد
کہ باعثِ مزیدِ حُسن و جمالِ مخدوم میگردد و در عظمت و کبریائے او مے افزاید اینجا کدام نقصِ مخدوم ست
و کدام مزیّتِ خادم ست امداد و اعانت از ہمگنان نقص ست اما از خُدام و غلمان کہ امداد و اعانت

واقع شود عین کمال ست موجب ازدیاد جاہ وجلال تا نقصے باشد کہ یکے را بدیگرے خلط کند و در توہم منقصت افتد بادشاہان بامداد خدم وحشم ملکہا میگیرند وقلعہا فتح مینمایند وازین امداد غیر از عظمت وابہت بادشاہان ہیچ معلوم نمیشود ونیز مغیر از شرف وعزت خدم وحشم ہیچ ظاہر نمیگردد امتنان خدام وغلمان انبیا اند علیہم الصلوات والتسلیمات اگر ازینہا امدادہا باین بزرگواران برسد چہ جائے توہم منقصت شان ست وآنکہ گویند کہ این بزرگواران اصلاً محتاج بامداد نیستند وجمیع مراتب کمال ایشان بالفعل حاصل ست مکابرہ صریح ست چہ این بزرگواران نیز بندگان خداوند جل شانہ وہموارہ از فیوض وبرکات فضل ورحمت او امیدوار اند وہمیشہ خواہان ترقیات در حدیث آمدہ است من استوی یوماہ فہو مغبون وآن سرور امت خود را فرمودہ است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام سلوا لی الوسیلۃ وایضاً در حدیث صحاح آمدہ است کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یستفتح بصعالیک المہاجرین یعنی پیغمبر خدا علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام در جنگہا طلب فتح میکرد بتوسل فقراء مہاجرین این ہمہ طلب امداد واعانت ست جمعیکہ امداد واعانت امتنان را درحق این بزرگواران تجویز نے نمایند واین بزرگواران را محتاج بامداد شان نمیدانند نظر شان ببزرگی انبیا افتادہ است علیہم الصلوات والتسلیمات وعلو درجات شان در نظر اینہا آمدہ مع ذلک اگر نظر شان بر عبودیت این بزرگواران نیز مے افتاد واحتیاجات ایشان کہ بمولائے خود دارند جل شانہ معلوم شان میگشت از امداد امتنان انکار نے نمودند واز اعانت خدام وغلمان شان استبعاد نمیکردند ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیء قدیر والصلوۃ والسلام علی نبینا وعلی جمیع الانبیاء وعلی الملائکۃ الکرام العظام۔

مکتوب (۹۵) نود وپنجم

بمولانا صالح کولابی در اسراریکہ مخصوص بولایت حضرت ایشان ست مدظلہ العالی ولایت

قولہ خدم جمع خادم وحشم بفتحتین چاکران وخدمتگاران کہ برائے او غضب کنند ۱۲
قولہ ابہت بفتح اول وتشدید بائے موحدہ مفتوحہ وفتح ہائے عظمت وبزرگی ۱۲
قولہ غلمان بکسر غین معجمہ یعنی غلامان ۱۲
قولہ من استوی یعنی کسیکہ برابرست دو روز او پس آن کس زیانکارست رواہ الدیلمی عن علی مرفوعاً وہو ضعیف ۱۲
قولہ تشنید قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سلوا اللہ لی الوسیلۃ فانہا منزلۃ فی الجنۃ لا ینبغی الا لعبد من عباد اللہ وارجو ان اکون انا ہو فمن سأل لی الوسیلۃ حلت علیہ الشفاعۃ رواہ مسلم مشکوۃ
قولہ رواہ فی شرح السنۃ عن امیۃ بن خالد بن عبد اللہ بن اسید مشکوۃ ۱۲

این فقیر ہر چند مُربّائے ولایتِ محمدی و ولایتِ موسوی ست علیٰ صاحبیہما الصّلوٰۃ والسّلام و بطفیل این دو اکابر علیہما الصّلوٰات والتّسلیمات مرکب از نسبتِ محبوبی و نسبتِ مُحبّی ست کہ رئیسِ محبوبان حضرتِ محمد رسول اللہ ست صلّی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلّم و رأسِ مُحبّان حضرتِ کلیم اللہ علیٰ نبیّنا وعلیہ الصّلوٰۃ والسّلام اما بوسیلۂ متابعتِ حضرتِ خاتم الرُّسل علیہ وعلیہم وعلیٰ آلِ کلٍّ الصّلوٰۃ والسّلام با ولایتِ من کار و بارِ دیگرست و معاملۂ علیحدہ بآن مربوط ست اگرچہ اصلِ این ولایت ولایتِ پیغمبرِ خودست علیہ وعلیٰ آلہ الصّلوٰۃ والسّلام کہ ولایتِ محمدی باشد کہ منشاءِ آن بالاصالۃ نسبتِ محبوبیّتِ صرف ست لیکن چون نشاءِ ولایتِ موسوی کہ بالاصالۃ ناشی از محبّیّتِ صرف ست با این ولایت ضم گشتہ است و منصبغ برنگ آن نیز شدہ ہیئتے دیگر پیدا کردہ است بلکہ توان گفت کہ حقیقتے دیگر گشتہ و ثمرۂ دیگر دادہ و نتیجۂ دیگر آوردہ خوش گفت

ازین افیون کہ ساقی در مے افگند ✦ حریفان را نہ سر ماند و نہ دستار ✦ رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ؕ والسّلام علیٰ من اتّبع الہدیٰ

فصل بالخیر - اگر شمّۂ ازان کار و بار کہ باین ولایت مربوط ست اظہار نماید و یا اشارتے ازان معاملات کہ بآن دو ولایت منوط ست ظاہر سازد قطعِ البلعوم و ذبحِ الحلقوم ہر گاہ ابوہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ در اظہارِ بعضے علوم کہ از حضرت پیغمبر گرفتہ است علیہ وعلیٰ آلہ الصّلوٰۃ والسّلام قطعِ البلعوم گوید از دیگران چہ گفتہ آید غوامضِ اسرارِ الٰہی ست جلّ سلطانہ کہ باخصِّ خواصِ عبادِ خود در میان میدارد و نامحرمے را در حوالیِ آن نمیگذارد حضرتِ خاتم الرُّسل علیہ وعلیہم الصّلوٰات والتّسلیمات کہ رحمتِ عالمیان ست از کمالِ معرفت و وفورِ قدرت آن اسرار را با ابوہریرہ وغیرہ در میان آورد و قابلیتِ استماع دانستہ آن دُرہائے مکنونہ را با ایشان ایثار فرمود و مثلِ من مفلسِ کم بضاعت از تذکر و خطورِ آن اسرار ہراسان و لرزان ست و ہیچگونہ مناسبتِ خود را با این خرابی و آوارگی بآن مطالبِ علیا نمے یابد امیداند **مصراع** باکریمان کارہا دشوار نیست ✦ بلے خدا چنین باید جلّ شانہ

وخدائے را اینچنین کرم شاید این کرم در حقِ ما امروزہ نیست مشتِ خاک ما را از خاک بر داشتہ خلیفہ خود ساخت و بہ نیابتِ خود قیومِ اشیا گردانید و بے واسطہ او را تعلیم اسماءِ جمیع اشیا فرمود و ملائکہ را کہ عبادِ مکرمِ او یند تلامیذِ او گردانید و ایشان را باآن بزرگی امر بسجودِ او نمود و ابلیس را کہ ملقب بمعلمِ ملکوت بود و در طاعت و عبادت شانِ عظیم داشتہ چون در سجودِ او ابا آورد و تعظیم و توقیرِ او ننمود از درگاہِ معلائے خود راندہ ملعون و مطرود گردانید و ملام و مطعون ساخت و آن مشتِ خاک را قدرتے و ہمتے بخشید کہ تحملِ بارِ امانتِ او نمود آن امانت کہ سموات و ارض و جبال از تحملِ آن ابا نمودند و ترسیدند و نیز او را قوتے عطا فرمود کہ بآن قوت قابلیتِ رویتِ خالقِ سموات و ارض کہ بیچون و بیچگونہ است باچونی و چگونگی خود پیدا کرد باآنکہ جبل باآن صلابت بیک تجلی او سبحانہ پارہ پارہ شد و خاکستر گشت آن خدائے کہ قدیم الاحسان و ارحم الراحمین ست توانا ست کہ مثلِ من و ایس ماندہ را بدرجاتِ سابقان رساند و بطفیلِ شان شریکِ دولتِ شان گرداند ؎ اگر بادشاہ بر درِ پیرزن + بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن

تنبیہ حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ ہمیشہ بر تنزیہ و تقدیسِ خود ست و از صفاتِ حدوث و سماتِ نقص منزہ و مبرا است تغییر و تبدیل را در ان حضرت جل سلطانہ بار نیست و اتصال و انفصال را در ان بارگاہ گنجایش نہ تجویزِ حالیت و محلیت آنجا کفر ست و حکم باتحاد و عینیت عینِ الحاد و زندقہ خواصِ عبادِ او تعالیٰ ہر چند در ان حضرت قرب و وصل پیدا کنند از قبیلِ قربِ جسم بجسم نخواہد بود و از جنسِ اتصالِ جوہر بعرض نہ آنجا اگر قرب ست بے چون ست و اگر وصل ست ہم بے چون ہمگی کار و بارِ این بزرگواران در آن حضرت جل سلطانہ از عالمِ بیچونیست و عالمِ چون نسبت بعالمِ بیچون حکمِ قطرہ دارد و نسبت بدریائے محیط کہ آن ممکن ست و این واجب تعالیٰ و نیز عالمِ چون در ضیقِ زمان و مکان کائن ست و عالمِ بیچون از تنگی وارستہ است و از زمان و مکان گذشتہ آرے میدانِ عبارت و تعبیر در ان عالم متسع ست و درین عالم تنگ و تاریک لعلوہ عن العبارۃ و بعدہ عن الاشارۃ ارحم الراحمین خواصِ عبادِ خود را نصیبے از بیچونی دادہ در عالمِ بیچون سر دادہ ست و بمعاملاتِ بیچونی مشرف ساختہ است

اگر فرضاً تعبیر ازان بیچونی بیچون نمایند بعید تر ازان ست کہ بالغان لذت جماع را بنارسیدگان بلذت
قند و شکر تعبیر کنند چہ این ہر دو لذت از یک عالم چون ست و آن تعبیر و معبر از دو عالم متباین و
ناچار چون کسے تعبیر از بیچون بچون نماید و بر بیچون احکام چون اجرا کند جائے آن دارد کہ مورد
طعن و طرد گردد و بالحاد و زندقہ متہم شود پس دقت و غموض آن اسرار از راہ عبارت و تعبیر آمدنہ از
راہ تحقق و حصول آن زیراکہ متحقق شدن بآن اسرار کمال ایمان ست و تعبیر نمودن ازان بیچون بعبارات
چون عین کفر و الحاد من عرف اللّٰہ کلّ لسانہ را اینجا کار باید فرمود ربنا اتمم لنا نورنا واغفر
لنا انک علی کل شیٔ قدیر۔ الحمد للّٰہ اولاً و اٰخراً والصلوٰۃ علی رسولہ دائماً و سرمداً

مکتوب (۹۶) نود و ششم

بفقیر ہاشم کشمی در اسراریکہ متعلق ست بدو اسم مبارک آن سرور صلی اللّٰہ علیہ و اٰلہ وسلم کہ احمد و محمد
باشد حضرت پیغمبر ما علیہ و علی اٰلہ الصلوٰۃ والسلام مسمّٰی بدو اسم ست و ہر دو اسم مبارک او
در قرآن مجید مسطور ست فرمود محمد رسول اللّٰہ و نیز فرمود در حکایت بشارت روح اللّٰہ اسمہ احمد
و ہر کدام این دو اسم مبارک را ولایت علیحدہ است ولایت محمدی ہر چند ناشی از مقام محبوبیت اوست
علیہ الصلوٰۃ والسلام اما آنجا محبوبیت صرف کائن نیست مزجے از نشاہ محبیت نیز دارد اگرچہ آن
مزج بالاصالۃ اورا ثابت نباشد اما مارنع مقام محبوبیت صرف ست و ولایت احمدی ناشی از محبوبیت
صرف ست کہ شائبہ محبیت ندارد این ولایت از ولایت سابق پیش قدم ست و یک مرحلہ بمطلوب
نزدیکتر ست و محب مرغوب تر ست چہ محبوب ہر چند در محبوبیت تمام تر بود استغنا و بے نیازی اورا
کامل تر باشد و در نظر محب زیبا تر درآید و رعنا تر نماید و بیشتر محب را بخود منجذب سازد و شیفتہ و والہ تر
گرداند شعر نہ تنہا آفتم زیبائی اوست ✤ بلائے من زنا پروائی اوست ✤ مراد از بلا افراط عشق
ست کہ مطلوب عاشق ست سبحان اللّٰہ احمد عجب اسمے ست سامی کہ مرکب از کلمہ مقدسہ احد ست و

از حلقۂ حرف میم کہ از غوامضِ اسرارِ الٰہی ست جلّ شانہٗ در عالمِ بیچون گنجایش ندارد کہ در عالمِ چون تعبیر ازان سرّ مکنون بغیر از حلقۂ میم توان کرد اگر گنجایش میداشت حضرت حق سُبحانہٗ وتعالیٰ بآن تعبیر میفرمود واحد احدست کہ لاشریک لہٗ ست و حلقۂ میم طوق عبودیت ست کہ بندہ را از مولیٰ متمیز گردانیدہ است پس بندہ ہمان حلقۂ میم ست و لفظِ احد از برائے تعظیم او آمدہ است و اظہار اختصاص او کردہ علیہ وعلیٰ آلہِ الصلوٰۃ والسلام ۵ چو نام این ست نام آور چہ باشد؟ بعد از ہزار سال کہ آنرا تاثیرے نہادہ اند در تغیّرِ امورِ عظام معاملہ آن ولایت باین ولایت کشید و ولایت محمدی بولایتِ احمدی انجامید و کار و بار از دو طوق عبودیت بیک طوق رسید و بجائے طوق نخستین حرف الف کہ رمزے از ربّ اوست متمکن گشت تا محمد احمد شد علیہ وعلیٰ آلہِ الصلوٰۃ والسلام بیانش آنست کہ دو طوق عبودیت عبارت از دو حلقۂ میم ست کہ در اسم مبارک محمد اندراج یافتہ است تواند بود کہ آن دو طوق اشارت بدو تعیّنِ او باشد علیہ وعلیٰ آلہِ الصلوٰۃ والسلام یکے ازان دو تعیّن جسدی بشری ست و دوم تعیّنِ روحی ملکی و در تعیّنِ جسدی ہر چند بواسطۂ عروضِ موت فتور رفتہ بود و تعیّنِ روحی قوت گرفتہ اما اثرِ آن تعیّن باقی ماندہ بود ہزار سال بایست تا آن اثر نیز زائل شود و نشانے ازان تعیّن نماند و چون ہزار سال آخر آمد و اثرے ازان تعیّن نماند و یک طوق عبودیت ازان دو طوق گسستہ شد و زوالے و فنائے بآن طاری گشت و الف الوہیت کہ آنرا در رنگِ بقائے باللہ توان گفت بجائے آن نشست ناچار محمد احمد گشت و ولایتِ محمدی بولایتِ احمدی انتقال فرمود پس محمد عبارت از دو تعیّن آمد و احمد کنایت از یک تعیّن باشد و بس پس این اسم بحضرتِ اطلاق اقرب باشد و از عالم دور تر بود **سوال** فنا و بقا کہ مشایخ قرار دادہ اند و ولایت را بآن مربوط ساختہ بچہ معنی ست و این فنا و بقا کہ در تعیّنِ محمدی گفتہ شد بکدام معنی **جواب** فنا و بقا کہ ولایت بآن مربوط ست فنا و بقاءِ شہودی اگر فنا و زوال ست باعتبار نظر ست و اگر بقا و ثبات ست ہم باعتبارِ نظر آنجا صفاتِ بشری را استتار ست نہ زوال و فناء این تعیّن نہ اینچنین ست بلکہ اینجا صفاتِ بشری را زوالِ وجودی متحقق ست

حاشیہ: راز پنہان ۱۲ — جدا ۱۲ — ستی و نقص ۱۲ — باقی ماندہ ۱۲ — جسدی — عارض آمد — والتسلیم — چنین — محمدی ۱۲ — پنہان شدن ۱۲

۵ یعنی از راز ہائے پنہانی حق جل وعلا ۱۲ — ۵ قال اللہ تعالیٰ یدبّر الامر من السماء الی الارض ثم یعرج الیہ — دوئیم — یعنی ہزار سال معتاد و الف سنۃ مما تعدون ۱۲ — ۲ یعنی از اعتبار و جز آن — اللہ تعالیٰ

وانخلاع از جسدی بروحی کائن و در جانب بقا اینجا نیز ہر چند بندہ حق نشود واز بندگی نہ برآید امّا بحق نزدیکتر مے افتد و معیت بیشتر پیدا میکند واز خود دور تر گشتہ احکام بشری از وے مسلوب تر میگردد باید دانست کہ این عروج محمدی کہ مربوط بانتفاء صفات بشری ست ہر چند کار و بار اورا علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بالاتر بردہ بذروۂ علیا رسانید واز کشاکش غیر و غیریت وارہانید امّا معاملہ برامتان او علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام تنگ تر گشت و نور ہدایت او کہ بواسطہ مناسبت بشریت بود کمتر شد و توجہے کہ بحال این واپس ماندگان داشت قلت پیدا کرد و بکلیت متوجہ قبلہ حقیقی گشت وائے بر آن رعایا کہ بادشاہ بحال شان نپردازد و بکلیت بمحبوب خود متوجہ شود از اینجاست کہ بعد از ہزار سال ظلمات کفر و بدعت مستولی گشتہ است و نور اسلام و سنت نقصان پیدا کردہ

رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْلَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ

مکتوب (۹۷) نود و ہفتم

بصوفی قربان جدید در سِرّ موہوم بودن عالم صوفیہ کہ عالم را موہوم گفتہ اند نہ بآن معنی ست کہ عالم محض اختراع و تراشِ وَہم ست کہ آن مذہب سوفسطائی بیخرد ست بلکہ موہوم بآن معنی ست کہ در مرتبہ وہم بخلق خداوندی جل شانہ مخلوق گشتہ است و دران مرتبہ بصنع او تعالیٰ ثبوت و استقرار پیدا کردہ لیکن خیر و کمال کہ در وے ثابت ست مستعار از مرتبہ حضرت وجود ست تعالیٰ و تقدس و ظلے ست از ظلال کمالات آن مرتبہ مقدسہ و شر و نقص کہ در وے کائن ست مستعار از عدم ست و ظلے از ظلال شرور و نقائص کہ دران عدم مخزون ست کہ منشأ ہر شر و نقص ست و چون سالک مستعد بحکم تربیت خداوندی جل سلطانہ این امانات را در دست باہل آن امانات بسپارد و خیر و کمال را باہل آن بدہد و شر را باہل شر حوالہ نماید ناچار بدولت فنا متحقق گردد و نامے و نشانے از وے نماند نہ از خیر در وے اثرے بود و نہ از شر او را ضررے متوقع باشد چہ ہر چہ او داشت از خیر و شر ہمہ مستعار از وجود گردد

وعدم بوده ست که او از خانهٔ پدر خود چیزی نیاورده است هر در وی بیش از امانت داری امری دیگر نبوده و چون امانات را تمام باهل امانات ردّ نماید لاجرم از رحمت مِنّی فی مائی خلاص شود و بلفنا و بیستی ملحق گردد

مکتوب (۹۸) نود و هشتم

وحسن هر جا که

بحاجی عبد اللطیف خوارزمی در سرّ کثرت التذاذ از حسن صوری خیر و کمال حسن و جمال هر جا هست اثر وجود ست که خیر محض ست و مخصوص بواجب الوجود جلّ سلطانه در ممکن چنانچه وجود از ان حضرت جلّ و علا بطریق ظلّیت منعکس گشته است حسن و جمال نیز از ان مرتبهٔ مقدسه بطریق ظلّیت آمده ذاتی ممکن بواسطهٔ عدم ذاتی او که شرّ محض ست قبح و نقص ست لیکن این حسن و جمال که در ممکن مشهود ست هر چند از وجود آمده است امّا چون در مرآت عدم ظاهر شده است حکم مرآت گرفته نصیبی از قبح یافته است و نقص پیدا کرده و ممکن چون قبح ذاتی دارد آنقدر حظ و لذت که ازین حسن دُرّمی یابد از حسن خالص که مبداء این حسن ست در نمییابد چه مناسبت باین بیشتر دارد نسبت بآن کنّاس را بواسطهٔ مناسبت لذتی که از رائحهٔ منتنه کائن ست از رائحهٔ طیبه نیست قصّه مشهور ست که کنّاسی از محلّهٔ عطاران گذشت از فرط بوی خوش ناخوش گشته بیهوش شده افتاد بزرگی از ان راه میگذشت چون بر سرّ معاملهٔ او مطلع شد فرمود که نجاستی نزد مشام او بگذارید که از بوی ناخوش آن خوش گشته بهوش آید چنان کردند بهوش آمد + +

مکتوب (۹۹) نود و نهم

بجناب سیادت مآب ارشاد پناه میر مومن بلخی در اظهار شکر نعم ظاهریه و باطنیه که مفاض از برکات اکابر ماوراء النهر ست. الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی. من لم یشکر الناس لم یشکر الله حقوق علما و مشایخ ماوراء النهر شکر الله تعالی سعیهم بر ذمّهٔ ما واپس ماندگان

و دور افتادگان بلکه بر کافهٔ اہلِ اسلام ہندوستان آنقدر ست که در ضمن تقریر و حیزِ تحریر آید
درستی اعتقاد بر وفق آرائے صائبهٔ اہلِ سنت و جماعت کثّرہم اللّٰہ سبحانه فی الامصار
از تحقیقاتِ این بزرگواران اکتساب نموده ایم و صحتِ عمل بموجب مذہبِ علماءِ حنفیه رضی اللّٰہ تعالیٰ
عنہم از تدقیقاتِ ایشان حاصل کرده و نیز سلوکِ طریقهٔ علیهٔ صوفیه قدس اللّٰہ تعالیٰ اسرارہم
درین دیار از برکاتِ آن بقعهٔ شریفه مستفاد ست و تحقیقِ مقامِ جذبه و سلوک و فنا و بقا و سیر
الی اللّٰہ و سیر فی اللّٰہ که بمرتبهٔ ولایتِ خاصه مربوط ست از فیوضِ اکابرِ آن عرصهٔ متبرکه مفاض
بالجمله اگر ظاہر ست اصلاح از انجا یافته است و اگر باطن ست فلاح از انجا حاصل نموده ؎
شکرِ فیضِ تو چمن چون کند اے ابرِ بہار * که اگر خار و اگر گل ہمه پروردهٔ تست
حرسہا اللّٰہ سبحانه و اہالیہا من الآفاتِ و البلیاتِ بحرمةِ سیدِ السادات علیه
و علیٰ آله الصلوات و التسلیمات مع ذلک یارانے که بتقریبات از ان دیارِ علیا باین دیارِ سفلےٰ
مے آیند الطافِ حضراتِ ذوی البرکات آنجا علی الخصوص اشفاقِ ملازمانِ ارشاد و ہدایت پناه
افاده و افاضه دستگاه سلّمہم اللّٰہ تعالیٰ نسبت باین حقیر اظہار مینمایند که عالی جناب نجابت
آیات ایشان را بتو حسنِ ظن کائن ست و بعض علوم و معارفِ ترا که تسوید نموده مطالعه فرموده اند
و پسندیده این قسم بشارت از بزرگان باعثِ ازدیادِ امیدواری میگردد و بر تحریرِ بعض اذواق و
مواجید دلیر میسازد و چون درین ایام بتازگی شیخ ابو المکارم صوفی آمده اظہارِ الطافِ ایشان نموده
و انواعِ مہربانی بیان فرموده ناچار اعتماد بر کرمِ ایشان نموده بچند کلمه متصدع گشت و خود را افرادِ
ایشان داد و چون نقلِ بعض مسوداتِ این فقیر را اخوی خواجه محمد ہاشم کشمی که از دوستانِ جہتمند ست
بمصحوبِ صوفی مشار الیه مرسل داشته است اکتفا بآن نموده حرفے از مقولهٔ علوم و معارفِ این طائفه
علیه درین رقیمه مندرج نساخت از عنایات و اشفاقِ حضرات امید آن دارد که در اوقاتِ مرجوه از
دعائے خیر و فاتحهٔ سلامتِ خاتمه منسی نخواہند فرمود ربنا آتنا من لدنک رحمةً و ہیّئ لنا

من آمر نا رشداً دعوات فقیرانہ این حقیر را بحضرت عالی درجات ہر کدام جناب نقابت و نجابت پناہ ملاذ اہل اللہ سید میرک شاہ و جناب افادہ دستگاہ علامۃ الوریٰ مولانا حسن و جناب ناصر الشریعۃ حافظ الملۃ قاضی تولک ادام اللہ تعالیٰ برکاتہم تبلیغ فرمایند بمخدوم زادہائے گرامی نیز فقیر زادہا عرض دعا نمودہ التماس فاتحہ نمایند +

مکتوب (١٠٠) صدم

بشیخ نور الحق در کشف سر گرفتاری حضرت یعقوب بحضرت یوسف علی نبینا و علیہما الصلوٰۃ والسلام با بعضے از اسرار غریبہ و علوم عجیبہ الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفے فضائل و کمالات دستگاہ اخوی اعزی شیخ نور الحق از سر گرفتاری کہ حضرت یعقوب را بحضرت یوسف بودہ صلوات اللہ سبحانہ و تسلیماتہ تعالیٰ علی نبینا و علیہما باہتمام و شوق تمام استفسار نمودہ بودند و این فقیر نیز مدتہا بود کہ شوق انکشاف این معنی داشت چون شوق ایشان علاوہ آن شوق شد بے اختیار بکلیت متوجہ کشف این دقیقہ گردید در بادی نظر ظاہر ساختند کہ خلقت او و حسن و جمال او علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام از جنس خلقت و حسن و جمال این نشاۂ دنیویہ نیست و ظاہر گشت کہ جمال او از جنس جمال بہشتیان ست و مشہود گردید کہ باوجود این نشاۂ صباحت او را شباہت بحسن حور و غلمان ست بعد ازان آنچہ تفصیل دران باب بکرم و فضل خداوندی جل سلطانہ فائض گشت در قید کتابت آوردہ مرسل داشت سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا ۵ در پس آئینہ طوطی صفتم داشتہ اند + آنچہ استاد ازل گفت بگو میگویم +

سوال این ہمہ فراط محبت و گرفتاری کہ حضرت یعقوب را بحضرت یوسف بودہ است علی نبینا و علیہما الصلوات والتسلیمات از کدام راہ بودہ و حال آنکہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ او را و آباء کرام او را علی نبینا و علیہم الصلوات والبرکات والتحیات اولی الایدی والابصار

قولہ نقابت بزرگی و بعض نسخ ستودن و قولہ نجابت بعض امالت و بزرگواری و گرامی شدن ١٢ غیاث ٥ عجب بعض نخوت و خودنمائی و سیندی بزرگی نمائی عند الاطت ١٢ غیاث ٥ بعد ازاں بحو در بادی یعنی ساختند یعنی ظاہر نظر ١٢ قال اللہ تعالیٰ فی سورۃ ص من الجزء الثالث والعشرین واذکر عبادنا ابراھیم واسحٰق ویعقوب اولی الایدی والابصار انا اخلصنا ہم

میفرماید و نیز در شانِ او و در شانِ آباءِ کرامِ او میفرماید اِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِکْرَی الدَّارِ وَ
اِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَیْنَ الْاَخْیَارِ، پس گرفتاری بماسوای حق جَلَّ وَعَلَا چه مناسبِ شانِ
انبیاءِ اُولِی الْاَیْدِی وَالْاَبْصَارِ باشد و مخلصانِ برگزیده را این همه تعلّق بمخلوقے چه گنجایش دارد
گفته نشود که این گرفتاری بماسوای حق نبود تعالیٰ که مخلوق بیش از مرآتِ حُسن و جمالِ او نیست
سُبْحَانَهٗ چنانچه صوفیه گفته اند و شهودِ وحدت را در مرآتِ کثرت تجویز کرده و سوائے رویتِ اُخروی
درین نشاۂ در مجالی و مظاهرِ صُوَرِ ممکنات مُشاهده و مکاشفه اثبات نموده زیرا که این قسم کشف و
شُهود که سالکانِ صوفیه را در غلباتِ توحید درین نشاۂ فانیه دست میدهد نزدیک ست که خواصِ
اُمتانِ انبیا را از آن استنکاف بود و ایشان از آن مکشوف و مشهود تحاشی و تنزّہ نمایند هرگاه معامله اینچنین
بود به انبیاءِ برگزیده ثبوتِ این نوع احوال را چه احتمال ست بلکه تصوّرِ این معنی در حقِ این بزرگوار ان
عینِ وبال ست **جواب** این سوال مُبتنی بر مقدمه است و آن آنست که حُسن و جمالِ آخرت و همچنین
تلذّذات و تنعّماتِ آن موطن نیز نه در رنگِ حُسن و جمالِ دنیوی ست و نه مثلِ تلذّذات و تنعّماتِ اینجائے
زیرا که آن حُسن و جمال همه خیر در خیر ست و آن تلذّذ و تنعّم همه مرضی و مقبولِ مولیٰ جَلَّ شَانُهٗ و این
حُسن و جمال همه شر و نقص ست و این تلذّذ و تنعّم همه نامقبول و غیر مُستحسن لهٰذا دارِ آخرت دارِ رضا
آمده و دارِ دنیا دارِ غضبِ مولیٰ گشت جَلَّ سُلْطَانُهٗ **سوال** حُسن و جمال در ممکن چون مُستعار از مرتبۂ
حضرتِ وجوب بود تعالیٰ و ممکن بیش از مظهر و مرآتِ آن مرتبه نباشد چه ممکن از خود هیچ ندارد
و آنچه دارد مُستفاد از حضرتِ وجوب ست تعالیٰ و تقدّس پس تفاوت درین دو موطن از کجا آید و چرا
یکے مرضی و مقبول و دیگرے نامقبول و غیر مستحسن گردد **جواب** مبنی بر چند مقدمه است **مقدمۂ اولیٰ**
آنکه عالم بتمامه مجالی و مظاهرِ اسما و صفاتِ واجبی ست جَلَّ شَانُهٗ و مرایائے کمالاتِ اسمائی و صفاتی
او تعالیٰ **مقدمۂ دُوُیم** آنکه صفاتِ واجبی جَلَّ سُلْطَانُهَا هر چند داخلِ دائرۂ وجوب اند امّا چون
احتیاجے در وجود و قیام ایشان را بحضرتِ ذات تعالیٰ ثابت ست رائحه از امکان درینها

کائن ست وجوبِ ذاتی درحقِ شان غیر مقطوع چه وجوبِ شان بخود نیست بلکه بذات واجب تعالیٰ
وهر چند اینها را غیرِ ذات نگویند امّا از غیریت چاره ندارند چه اثنینیّت درمیانِ اینها کائن ست و
الاثنانِ متغایرانِ قضیّهٔ مقرّرهٔ اربابِ معقول ست مَعَ ذٰلِكَ اطلاقِ امکان درحقِ شان نباید کرد
که موهمِ حدوث ست لِاَنَّ کُلَّ مُمْکِنٍ حَادِثٌ عِنْدَهُمْ و وجوبِ بالغیر نیز دران موطن نباید تجویز نمود
که موهمِ انفکاکِ شان ست از حضرتِ ذات تعالیٰ وَتَقَدَّسَ **مقدّمهٔ ثالث** آنکه هر کجا که رائحهٔ امکان
ست عدم را فی حدِّ ذاته آنجا گنجایش ست اگرچه حصولِ آن عدم محال بود لیکن آن استحاله ناشی از غیر
او نگشته است بلکه از جائے دیگر آمده **مقدّمهٔ رابع** آنکه اسما و صفاتِ واجبی را جَلَّ سُلْطَانُهٗ
چنانچه در جانبِ وجودِ شان حسن و جمال کائن ست در جانبِ احتمالِ عدمِ شان نیز حسن و جمال ثابت ست
اگرچه ثبوتِ این حسن در مرتبهٔ حس و وهم بود که مناسبِ عدم ست و هرچند مستعار از جوار باشد که عدم را
فی حدِّ ذاته غیر از شر و قبح نصیبے نیست وجود ست که سراسر خیر و کمال ست و تمامهٔ حسن و جمال باید دانست
حسنیکه در عدم نمودار گردد در رنگِ آنست که حنظل را بشکر خلاف نمایند و شیرین دانانند **مقدّمهٔ
خامس** آنکه بکرمِ اللّٰه سُبْحَانَهٗ بنظرِ کشفی لائح گشته است که درین نشأه جانبِ عدمِ ممکن را از کمالِ اقتدار
تربیت نموده آنرا در مرتبهٔ حس و وهم بصنعِ کاملِ خود ثبات و استقرار بخشیده اند و مظهرِ حسن و جمالِ صفات
که در جانبِ احتمالِ عدمِ شان نمودار شده بود ساخته و نیز واضح گشته است که در نشأهٔ آخرت جانبِ
وجودِ ممکن را ترجیح داده مظهرِ حسن و جمالِ صفات که در جانبِ وجودِ شان ثابت ست خواهند ساخت چون
این مقدّماتِ پنجگانه معلوم گشت تفاوت درمیانِ حسن و جمالِ این نشأه و حسن و جمالِ آن نشأه واضح
شد و قبحِ یکے و حسنِ دیگرے لائح گردید و غیرِ مرضی از مرضی تمیز پیدا کرد از ین تحقیقات هم حلِّ این سوال
شد و هم توضیحِ مقدّمه شد که جوابِ سوالِ اوّل مبتنی برو بوده است کَمَا لَا یَخْفٰی عَلَی الْفَطِنِ الْمُتَأَمِّلِ
و چون این مقدّمه واضح گشت در جوابِ سوالِ اوّل گوئیم که بفضلِ خداوندی جَلَّ شَانُهٗ بکشفِ صریح
معلوم گشته است که وجودِ حضرتِ یوسف عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ هرچند درین نشأه

پیدا گشتہ است اما بر خلافِ سایر موجوداتِ این نشأہ وجودِ او از نشأہ آخرت ست و جانبِ وجود
او را ترجیح دادہ او را مظہرِ حسن و جمال کہ تعلق بوجودِ اسما و صفات داشتہ ساختہ اند و شائبہ عدمیت را
کہ بنفسِ او یا باصلِ او تعلق گیرد منتفی گردانیدہ و از علتِ عدم کہ منشائے ہر قبح و نقص ست او را و اصلِ
او را پاک کردہ و غیر از استیلائے جانبِ نورِ وجود کہ نصیبِ بہشتیان ست در وے نگذاشتہ ناچار گرفتاری
حسن و جمالِ او در رنگِ گرفتاریِ حسن و جمالِ بہشت و بہشتیان محمود آمدہ و نصیبِ کُمّل گشتہ و ہر چند محب
کاملتر بود گرفتارِ حسن و جمالِ آن نشأہ بیشتر باشد و در مراضیِ مولیٰ جلّ شانہٗ قدم بیشتر نہد چہ گرفتاریِ
آن نشأہ عینِ گرفتاری ست بصاحبِ آن نشأہ کہ آن نشأہ بیش از طلسمِ حکمتِ او نیست جلّ
سلطانہٗ و در رنگِ ردائے کبریا روپوشِ پردگی نہ واللّٰہ یَدْعُوْا اِلٰی دَارِ السَّلَامِ نصِ قاطع ست
واللّٰہ یُرِیْدُ الْاٰخِرَۃَ برین معنی حجتِ واضح و آنکہ گرفتاریِ آخرت را در رنگِ گرفتاریِ دنیا مذموم داشتہ
است و ورائے گرفتاریِ مولیٰ جلّ شانہٗ ساختہ حقیقتِ آخرت را کماہی ندانستہ است و غائب را بر
شاہد با وجودِ فارقِ بیّن قیاس کردہ رابعہ بیچارہ اگر حقیقتِ بہشت را کماہی میدانست فکرِ سوختنِ آن
نمیکرد و گرفتاریِ آن را ورائے گرفتاریِ مولائے آن جلّ سلطانہٗ نمیدانست و دیگرے گفتہ است
کہ کریمہ مِنْکُمْ مَّنْ یُّرِیْدُ الدُّنْیَا وَمِنْکُمْ مَّنْ یُّرِیْدُ الْاٰخِرَۃَ شکایت از فریقین ست حضرتِ حق
سبحانہٗ انصافش دہاد چگونہ متصور گردد کہ حضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ دعوت بہ بہشت میفرماید و
بعد از دعوت کسیکہ اجابت کند از وے شکایت نماید اگر گرفتاریِ آن موطنِ قدس مذموم بودے یا شائبہ ذم
داشتے بہشت دارِ رضا نگشتے کہ رضا نہایتِ مراتبِ قبول ست و آن ہم در رنگِ دنیا مغضوب آمدے
علتِ غضب و باعثِ ذم عدم ست کہ بیخ ہر قبح و نقص ست و نصیبِ دنیا آمدہ است و سببِ لعن
دنیا گشتہ و چون تبری از عدم حاصل گشت شائبہ ذم و قبح زائل شد و نارضائی و نامقبولی نصیب
اعدا آمد و جز رضا و قبول و وجود و نور و غیر از وصل و وصول و راحت و سرور ہیچ نماند مخبرِ صادق فرمودہ
است علیہ و علٰی اٰلہ الصلوٰۃ والسلام کہ در بہشت تسبیح و تہلیل و تحمید درختان بنشانید یعنی

سُبحان الله بگویید و درختے در بهشت بنشانید معنے تنزیهی که اینجا بکسوت این حروف و کلمات پیدا
گشته است آنجا بصورتِ درختے متمثل شود که گرفتاری بآن درخت و تلذذ از ان درخت عین گرفتاری
و تلذذ بمعنے تنزیهی باشد علیٰ هذا القیاس صوفیه علیه که آن همه وقائق و اسرار در توحید و اتحاد
فرموده اند و بر مظاهر جمیله این نشاه فرود آورده اند و عاشقیها کرده اند و در ضمن اینها شهود و مشاهده
اثبات نموده و حسن و جمال اینان را حسن و جمال مولیٰ دانسته جل شانه یکے گفته ذُقتُكَ فِي كُلِّ
طَعَامٍ لَذِيذٍ و دیگرے گوید ؎ امروز چون جمال تو بے پرده ظاهرست + در حیرتم که وعدهٔ
فردا برائے چیست - و ثالثے گوید ؎ از عطش گر در قدح آبے خورند + در درون آب حق
را ناظرند + درین نشاه صدق امثال این سخنان از فهم و دریافت این فقیر دورست که درین نشاه
طاقت تحمل این نازکیها نمی‌یابد و آنرا قابل قبول این قسم دولت نمی‌داند اگر طاقت قبول پیدا داشت
مغضوب مولیٰ نمے آمد جل شانه و پیغمبر علیه و علیٰ آله الصلوة والسلام الدُّنیا ملعونة
نمیفرمود بهشت ست که سزاوار این کرامات ست و قابل این مقامات ذُقتُكَ فِي كُلِّ طَعَامٍ
لَذِيذٍ در طعام بهشتی صادق ست نه در طعام دنیوی که مخلوط بزهر آب عدم ست لهذا ارتکاب این
مستحسن نیامده نزد این فقیر بهشت هر شخص عبارت از ظهور آن اسم الٰهی ست جل شانه که مبداء
تعین آن شخص ست و آن اسم بصورت اشجار و انهار و بصورت حور و قصور و بکسوت ولدان و غلمان
ظهور فرموده است و چنانچه در اسماء الٰهی جل سلطانه تفاوت ست باعتبار علو و سفل و باعتبار
جامعیت و عدم جامعیت در جنات نیز باندازهٔ آن تفاوت ست اگر در ضمن این ظهور شهود و مشاهده
اثبات نموده آید مستحسن و زیباست و وضع شے در موضع خودست اما در غیر این موضع امثال این
سخنان اطلاق نمودن جرأت ست و وضع شے در غیر موضع خود ما نا که صوفیه علیه از فرط محبت و
کمال اشتیاق که بمطلوب دارند هر قدر رائحه که از مطلوب بمشام جان ایشان میرسد مغتنم دانسته آنرا
از استیلائے سکر محبت عین مطلوب و مقصود انگاشته اند و عاشقیها که بنفس مطلوب باید کرد با وے

قال صلی الله علیه واله وسلم الا ان الدنیا ملعونة ملعون ما فیها الا ذکر الله وما والاه وعالما ومتعلما رواه الترمذی وابن ماجه مشکوٰة

ف
خطائے ایشان حکم صواب دارد و سکر شان حکم صحو

درمیان آوردہ و ظہار بردہ اند مشاہدہ و مکاشفہ اثبات نمودہ بزرگے گوید ھ بوئے تو از جاج
ہم مست و بیخود + ز ہر سو کہ آواز پائے بر آید + بلے این قسم معاملات عاشقیہا و بے آرامیہائے محبت
مجوز ست بلکہ مستحسن کہ از برائے خداست و از راہ شوق لقائے مطلوب بے ہمتا ست خطائے ایشان
حکم صواب دارد و سکر شان حکم صحو در خبر آمدہ است سِیْنُ بِلَالٍ عِنْدَ اللّٰہِ شِیْنٌ ھ بر اشہد تو
خندہ زند اسہد بلال + باید دانست کہ کشوف این فقیر آنست کہ رویت ہر شخص بہشتی در بہشت
نیز باندازہ آن اسم الٰہی ست جل سلطانہ کہ مبدأ تعین و تشخص اوست و بکسوت اشجار و انہار و حور و
غلمان بہشتی ظہور فرمودہ است باین معنی کہ بعد از چندگاہ بکرم خداوندی جل شانہ این اشجار و انہار و
غیرہا کہ مظاہر آن اسم مقدس بودہ اند زمانے حکم عینک پیدا میکنند و وسیلہ دولت رویت غیر
متکیفہ آن شخص را میگردند و باز بحالت اصلی مے آیند و او را بخود مشغول میدارند و ھکذا الی ابد الابدین
در رنگ تجلی ذاتی برقی کہ درین نشأ اثبات کردہ اند کہ تجلی حضرت ذات جل شانہ مر مستعدان آن
دولت را ہمیشہ در پردہ اسما و صفات ست اما بعد از چندگاہ زمان یسیر حجاب این اسما و صفات مرتفع
میشود و حضرت ذات بے پردہ اسما و صفات متجلی میگردد و چون آن اسم الٰہی جل سلطانہ اعتبارے
از اعتبارات حضرت ذات ست تعالیٰ ناچار متعلق رویت ہر شخص ہم ہمان اعتبار ذاتی خواہد بود کہ رب
آن شخص ست از ینجا کسے تو ہم تبعض و تجزی نبرد زیرا کہ ذات عز شانہ بتمامہ آن اعتبار ست نہ بعض
ذات آن اعتبار ست و بعض دیگر اعتبار دیگر کہ آن علامت نقص و حدوث ست تعالی اللّٰہ سبحانہ عن
ذٰلک گفتہ اند ذات اللّٰہ تعالیٰ تمامہ علمٌ و تمامہ قدرۃٌ و کلہ ارادۃٌ و ہر چند ہر اعتبار تمام
ذات ست اما مرئی ہمان اعتبار ست نہ اعتبارات دیگر سر لَا تُدْرِکُہُ الْاَبْصَارُ را ازینجا باید جست
گفتہ نشود کہ چون در اعتبارات تمیز نبود و ہر یکے عین ذات باشد تعالیٰ متعلق رویت اعتبارے را
ساختن درمیان اعتبارات کثیرہ بچہ معنی باشد زیرا کہ گوئیم کہ این اعتبارات ہر چند عین ذات اند
بلکہ عین یکدیگر نیز و امتیاز چونی کہ نزد گرفتاران عالم چون معتبر ست ندارند اما امتیاز بیچونی درمیان شان

کائن ست و صاحب دولتان که از عالم چون بعالم بیچون پیوسته اند پیوستنی بیچون امتیاز بیچون شان برایشان نیز واضح ست و آنرا در رنگ امتیاز گوش از چشم مے یابند آرے صاحب دولتے که مبدء التعین او اسم جامع باشد بر سبیل اعتدال علی تفاوت الدرجات ولو علی سبیل الاجمال او را از جمیع اعتبارات ذات تعالیٰ و تقدس نصیبے ست و رویت او بجمیع آنہا متعلق لیکن چون ضیق جامعیت اجمال که نصیب اوست ہمه وقت دامنگیر اوست احاطه و درک در حق او نیز مفقود باشد و کریمه لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ صادق وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا باید دانست بنده را که حضرت حق سبحانه و تعالیٰ بکرم خود مخصوص ساخته بدولت فنائے اتم مشرف میگرداند و از قید عدم که ماہیت او شده بود خلاص میسازد و عین و اثر از وے نمیگذارد و او را بعد ازیں چنین فنا وجودے مے بخشد که شبیه وجود نشاءِ آخرت بود و تعلق بترجیح جانب وجود ممکن داشته باشد و مظہر کمالات جانب وجود اسماء و صفات الٰہی جل شانه بود چنانچه تحقیق آن سابقاً ذکر یافته است حضرت یوسف علی نبینا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ بوجود نخستین باین دولت مشرف شده بود و این عارف بوجود ثانی بولادت ثانی و چون آن حسن جبلی بود حسن ظاہر نیز او را عطا فرمود و این چون بعد از کسب حاصل گشت بنور باطن اکتفا نمود و حسن ظاہر او را ذخیره از برائے آخرت داشت اینچنین دولتمندے بعد از انبیا عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ عزیز الوجود ست و اقل قلیل این بزرگوار ہرچند نبی نیست اما بتبعیت انبیا شریک دولت خاصه انبیاست عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ و اگرچه طفیلی ست اما سفره نشین خوان نعمت شان ست و ہرچند خادم ست اما ہمنشین مخدومان ست و آن تابع ست که مصاحب و ہمراز متبوعان ست گاہے بود که اسرارے با وے درمیان آرند که انبیا دران غبطه نمایند و شرکت با وے خواہند عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ چنانچه مخبر صادق نیز عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ بآن خبر داده است اما این قسم معامله داخل فضل جزئی ست فضل کلی مر انبیاراست عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ این فضل ہم او را چون بدولت متابعت شان میسر گشته است از ایشان ست و بیش از

بر آنکه این کریمه واقع ست در سورۂ انعام و آخر پاره و اذا سمعوا یعنی در ملیبایند او را چشمہا بدانکه کریمه و من اصدق الخ واقع ست در سوره نساء نصف پارهٔ والمحصنات یعنی کیست راست گو تر از خدا در سخن ۱۲ از وے جلت عظمته و از قید پنس ۱۲ عظمت عزت ۱۲ رشک بالکسر خط اجمل علیه قال صلی الله علیه و آله وسلم یقول الله تعالیٰ المتحابون فی جلالی لہم منابر من نور یغبطہم النبیون و الشہداء رواه الترمذی والقال صلی الله علیه و آله وسلم ان من عباد الله لاناسا ما ہم بانبیاء ولا شہداء یغبطہم الانبیاء والشہداء یوم القیمة الخ رواه ابو داؤد ۱۲ مشکوٰة

موجود ۱۲ · بود زیراکه ۱۲ · سعد دم ۱۲ · باین دولت مشرف گردید ۱۲ · نادر ۱۲ · دستر خوان ۱۲ · زیاده ۱۲

امانت دار ایشان نیست کریمۂ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ o إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ
وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ o نص قرآنی ست که شان این بزرگواران را بہ بشیر مژده است و برہمہ
نصرت داده و غالب ساختہ **سوال** این وجودے که بعارف تام الفنا بخشیده اند آیا او باین وجود ہم در
رنگ سایر موجودات این نشاۂ در مرتبۂ حس و وہم ست یا ازین مرتبہ برآمده است و اگر برآمده است وجود
خارجی پیدا کرده است یا نہ و حال آنکہ مقرر قوم ست که در خارج غیر از حق سبحانہ و تعالی ہیچ چیز موجود
نیست **جواب** آنچہ در آخر کار معلوم گشتہ است گوئیم که برآمده است و نفس امری گشتہ مرتبۂ وہم
ہر چند باعتبار ثبات و تقرر حکم نفس امر پیدا کرده بود اما فی الحقیقة نفس امر نبود که نفس امر ورای آن
مرتبہ است گویا این مرتبہ برزخ ست درمیان وہم و خارج موجودات نشاۂ آخرت ہم در مرتبۂ نفس
امر اند بلکہ صفات واجبی نیز جل شانہ سوای صفات ثمانیۂ حقیقیہ ہمہ دران مرتبہ اند و در مرتبۂ خارج غیر
از ذات اقدس واجبی جل شانہ و غیر از صفات ثمانیۂ او تعالی ہیچ چیز موجود نیست پس موجودات را سہ مرتبہ
پیدا شد مرتبۂ وہم که نصیب اکثر افراد این نشاۂ ست انبیا اند باجمعہم علیہم الصلوات والتسلیمات
که ازین مرتبہ برآمده اند و ہمچنین ملائکۂ کرام علی نبینا و علیہم الصلوات والتسلیمات که وجود شان
مناسب وجود نشاۂ آخرت ست و اقلے از اولیاء کرام نیز باین دولت مشرف گشتہ اند و از وہم
بنفس امر ملحق شده مرتبۂ دوم نفس امر ست که صفات و افعال واجبی جل شانہ آنجا کاین ست و
ملائکۂ کرام نیز دران مرتبہ موجود اند و وجود نشاۂ آخرت نیز دران مرتبہ ثابت ست و ہمچنین انبیا و
اقلے از اولیا نیز بآن مرتبہ رفتہ اند علیہم و علی اتباعہم الصلوات والتسلیمات این قدر ہست که
صفات واجبی جل شانہ در مرکز آن مقام ست که اشرف اجزاء اوست و سایر موجودات در اطراف
و اکناف آن مرکز علی حسب الاستعداد مرتبۂ سیوم خارج ست و موجود در انجا ذات و صفات ثمانیۂ
واجب الوجود ست تعالی و تقدس اگر فرق ست باعتبار مرکز و غیر مرکز ست که اشرف باقدس انسب
سوال از مرتبۂ وہم بمرتبۂ نفس امر رفتن کدام مزیت دارد و کدام قرب بآن مربوط ست **جواب**

منشأ ہر خیر و کمال و حسن و جمال وجود ست و وجود را ہر چند قوت و استقرار بیشتر پیدا شود ظہور این صفات
کامل تر آید و شک نیست کہ وجود نفس امری از وجود وہمی اقوی و اثبت ست پس ناچار خیر و کمال در وے
اتم و اکمل بود و در قرب چہ سخن ست کہ در مرتبہ صفات افعال او تعالی موجود گشتہ است و بصفات خالقیت
و رازقیت حق جواز پیدا کردہ باید دانست کہ ثبوت عدم و ہمچنین ثبوت کمالاتے کہ شائبہ عدم در آنہا
ملحوظ ست اگرچہ از کمالات صفاتیہ بود ہمہ در مرتبہ حس و وہم ست و تا از عدم بالکل پاک نشود و عین و
اثر عدم زائل نگردد شایان وصول مرتبہ نفس امر نگردد اگرچہ در ثبوت وہمی درجات ست باعتبار قوت
و ضعف عدم ہر چند عدم اقوی بود گرفتاری مرتبہ وہم اتم باشد و چون اضعف گردد گرفتاری کمتر
بود بسیارے از اولیا کہ بسیر و سلوک از مراتب عدم گذشتہ اند و غیر از اثرے از عدم در اینہا باقی نماندہ
است ہر چند تا آن اثر باقی ست داخل مرتبہ نفس امر نمیشوند اما از مرتبہ وہم گذشتہ بنقطہ نہایت
آن میرسند و نظارگیان مرتبہ نفس امر میگردند و نصیبے ازین مقام حاصل میکنند محسوس میگردد کہ انبیائے
کرام و ملائکہ عظام علی تفاوت الدرجات علیہم الصلوات و التسلیمات و ہمچنین بعضے از متابعان
انبیا اگرچہ اقل باشند تا نہایت مقام مرتبہ نفس امر رسیدہ اند و ہر کدام را آنجا علی تفاوت الدرجات
موطنے ست خاص و مقامے ست علیحدہ حروف و کلمات قرآنی نیز آنجا متشہود میگردند و میبیند کہ مقام
اینہا فوق مقام انبیاست علیہم الصلوات و التسلیمات گویا ازین مقام برآمدہ اند و بمقام فوق نارسیدہ
در میان برزخ شدہ اقامت نمودہ اند کہ مقام فوق مخصوص بذات و صفات مقدسہ حضرت واجب
الوجود ست تعالی و موجود در خارج غیر او نہ سبحانہ و این حروف و کلمات چون سمات حدوث
دارند قابلیت وصول آن مقام ندارند اما از ہمہ موجودات آن مرتبہ پیش قدم اند و چنگے در دامن مدلولات
خود زدہ اند و بزرگانے کہ در منتہائے مرتبہ نفس امر اقامت نمودہ اند نظارگیان مرتبہ فوق اند و از
کمال گرفتاری در رنگ نرگس تمام چشم گشتہ نگران آنجناب مقدس اند عجب معاملہ است کہ ہمین بزرگواران
با این توطن و اقامت بحکم المرء مع من احب با محبوب خود معیت مجہول الکیفیۃ دارند و بیخود با وے اند

وبے اتحاد وبے اثنینیت با مطلوب خود مانوس و مالوف اند درین اثنا که معیت حروف و کلمات قرآنی را
با آن مرتبۂ مقدسه ملاحظه نموده آمد معلوم گردید که این معیت را با معیت دیگران هیچ نسبتے نیست این
معیت بس عالی ست هیچ در درک نمے در آید که با بطن بطون مربوط ست فهم مخلوق را آنجا چه گنجایش
اَلْقُرْآنُ كَلَامُ اللّٰهِ غَيْرُ مَخْلُوْقٍ آمده است از علو شان این حروف و کلمات مقدسه معلوم میگردد که کلام
نفسی هم همین حروف و کلمات ست چنانچه قاضی عضد تحقیق آن نموده است و بے تقدیم و تاخیر همینها
را کلام قدیم نفسی گفته و تقدیم و تاخیر آنها را عاید بقصور آلۂ حادثه خود داشته **سوال** اگر همین حروف
و کلمات کلام نفسی باشند باید که داخل مرتبۂ خارج گردند و در سابق گذشت که داخل آن مقام نمیگردند
وجہ آن چیست **جواب** این حروف و کلمات چون در اذهان بتقدیم و تاخیر مذکور شده اند ناچار با این
ملاحظه در نظر کشفی عدم دخول شان در مرتبۂ خارج ظاهر میگردد و چون مرۃ ثانیة بے ملاحظۂ تقدیم
و تاخیر دیده آمد مشهود گشت که داخل اند و باصل خود ملحق بلکه متحد پس معیت شان به معیت دیگران چه نسبت
دارد که آنجا اتحاد ست و در معیت دیگران اتحاد گنجایش ندارد سبحان اللّٰه همین حروف و کلمات قرآنی
چون کلام قدیم سبحانی بود ظهور آن درین نشاۃ بخلاف سایر صفات قدیمه بنفس خود خواهد بود چه حروف
و کلمات برین تقدیر نفس او بند و رو پوش آن غیر از تقدیم و تاخیر عارضی که از راه قصور آلۂ تکلم آمده است
نخواهد بود پس قریب ترین اشیا بجناب قدس خداوندی جل سلطانه قرآن مجید باشد و ظاهر ترین
صفات واجبی هم او جل سلطانه که گردے از ظلیت بوے نرسیده است و خس و خاشاک تقدیم و تاخیر را
در چشم محجوبان انداخته باصالت خود در عالم ظلال جلوه گر گشته لهذا افضل عبادات تلاوت قرآن مجید
آمد و شفاعت او مقبول ترین شفاعت دیگران گشت چه شفاعت ملک مقرب و چه شفاعت نبی مرسل
نتائج و ثمرات که بر تلاوت قرآنی مترتب میشود چه تفصیل آن تواند نمود بس است که تالی را بر داشته
بدر جاتے برده است که مو را آنجا گنجایش متصور نبود **سوال** آیا حروف و کلمات قرآنی باین دولت
مخصوص گشته اند یا حروف و کلمات سایر کتب منزله نیز باوے درین دولت شرکت دارند و همه کلام

قدیم نفسی اند **جواب** همه را درین دولت شرکت ست این قدر فرق در نظرِ کشفی متمثّل میگردد که قرآن مجید گویا مرکزِ دائره است و سائرِ کتبِ مُنزَّله بلکه جمیع آنچه بدان از ازل تا ابد تکلّم واقع شود همه گویا محیطِ آن دائره پس قرآن اصل همه آمد و اشرفِ جمیع کُتُب گشت چه مرکز اشرفِ اجزاءِ دائره است واصلِ جمیع نُقَطِ دائره گویا سائرِ نُقَط تفصیلِ وی‌اند و او اجمالِ کُل قَالَ تَعَالٰی فِی شَانِهٖ وَاِنَّهٗ لَفِیْ زُبُرِ الْاَوَّلِیْنَ ۝ **سُوال** از تحقیقِ سابق معلوم گشت که درین نشاۂ درضمنِ مظاہر جمیله شهود و مُشاهده که گفته‌اند واقع نیست و اینان را قابلیّتِ مظهریّتِ آن مرتبهٔ مقدّسه نه آیا در غیرِ این مظاهر درین نشاۂ نفسِ شُهود و مُشاهده متحقّق ست یا نه **جواب** آنچه مُعتقدِ این فقیر ست آنست که نصیبِ این نشاۂ ایقان ست که رؤیتِ بصری و مُشاہده که عبارت از رویتِ قلبی ست علیٰ تفاوتِ الدَّرَجات نتیجه و ثمرهٔ اوست که بآخرت مَربوط ست صاحبِ تعرّف که از اکابرِ این طائفهٔ علیه است در کتابِ خود اجماعِ مشایخ را درین باب نقل میکند و میگوید که اجماع کرده‌اند بر آنکه رویتِ حق جَلَّ وَعَلَا درین نشاۂ نه بچشم و نه بدل واقع نیست و غیر از ایقان امرے دیگر آنجا کائن نه **سوال** مقرّرِ این طائفهٔ علیّه است که یقین را سه درجه است علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین و علم الیقین عبارت از استدلال از اثر بمؤثّر گفته‌اند چنانچه یقین بوجودِ آتش مثلاً که از راهِ استدلال از علم بوجودِ دُخان حاصل گردد و عین الیقین عبارت از دیدنِ آتش گفته‌اند مثلاً و حق الیقین عبارت از تحقّق شدن بآتش مثلاً و چون رویتِ قلبی هم نبود عین الیقین بکدام معنی راست آید و اجماعِ مشایخ بر عدمِ رویت مطلقاً چگونه صادق بود **جواب** تواند بود که مراد از اجماع اجماعِ مشایخِ ماتقدّم بود و متأخّران بر خلافِ آن حکم کرده باشند و تجویزِ رویتِ قلبی نموده و نزدِ این فقیر این حکم ثابت نشده است و این تجویز بثبوت نه پیوسته و این درجاتِ ثلٰثه که در یقین گفته‌اند همه داخلِ علم الیقین ست و از استدلال بر آمده و از علم بعین نرفته و آنچه در عین الیقین رویتِ آتش گفته‌اند رویتِ دُخان ست که از انجا بر وجودِ آتش استدلال کرده‌اند نه رویتِ آتش چنانچه در علم الیقین استدلال از علمِ دُخان بود بر وجودِ آتش اینجا از استدلال

---

۱ برائنکه این کریمه واقع ست ماخوذ از رکوع سیزدهم از پارهٔ ... و قال الذین یعنی در آینهٔ وی در کتبِ پیشینیان بوده ۱۲

۲ یعنی الشیخ ابابکر محمد بن ابراهیم البخاری الکلاباذی المتوفی ۳۵۹ھ ۱۲ کشف الظنون ۱۲

۳ یعنی تعرّف لمذهب التصوف و هو کتاب مختصر مشهود

وقالوا فیه لولا التعرّف لما عرف التصوف ۱۲ کشف الظنون

رویتِ دُخان ست بر وجودِ آتش و این یقینِ ثانی اتم ست از یقینِ اوّل بواسطۂ قوتِ دلیل خود که آنجا
علمِ دلیل ست و اینجا رویتِ دلیل و ہمچنین در حق الیقین بدخان متحقق شدن ست نہ با آتش و از انجا استدلال
بر آتش کردن ست و این یقین از ہر دو یقینِ سابق اتم و اکمل ست کہ از نفس خود کہ دخان گشتہ است استدلال
بوجود آتش مینماید و از انفس تا آفاق فرق واضح ست قال اللّٰہ تبارک و تعالیٰ سَنُرِیْہِمْ اٰیٰتِنَا
فِی الْاٰفَاقِ وَفِیْٓ اَنْفُسِہِمْ حَتّٰی یَتَبَیَّنَ لَہُمْ اَنَّہُ الْحَقُّ ؕ وقال تعالیٰ وَفِی الْاَرْضِ اٰیٰتٌ لِّلْمُوْقِنِیْنَ
وَفِیْٓ اَنْفُسِکُمْ ؕ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ ؕ آنچہ در آفاق و انفس دیدہ میشود ہمہ آیات مطلوبست نہ نفسِ مطلوب
پس مَرئی در آفاق و انفس دخان بود کہ آیتِ آتش ست نہ آتش پس معاملہ در آفاق و انفس استدلالی
باشد کہ حقیقتِ علم الیقین ست و عین الیقین و حق الیقین را در ماوراے آفاق و انفس باید تشخیص نمود
سُبحان اللّٰہ بزرگان یافتِ مطلوب را در انفس مقرر ساختہ اند و بیرونِ انفس بے حاصل دانستہ یکے فرماید
ع ہیچہ نابینا مبر ہر سوے دست ۔ با تو در زیر گلیم ست آنچہ ہست ۔ دیگرے گوید ع چون جلوۂ
آن جمال بیرون تو نیست ۔ پا در دامان و سر بجیب اندر کش ۔ ثالثے گوید ع ذرہ گر بس نیک ور
بس بد بود ۔ گرچہ عمرے تگ زند در خود بود ۔ صاحب فصوص (ابن عربی) فرماید التَّجَلِّیْ مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا
بِصُوْرَۃِ الْمُتَجَلّٰی لَہٗ بزرگے دیگر فرماید اہل اللّٰہ بعد از فنا و بقا ہر چہ مے بینند در خود مے بینند و ہر چہ
مے شناسند در خود مے شناسند و حیرتِ ایشان در وجودِ خود ست وَفِیْٓ اَنْفُسِکُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ
و نزد فقیر انفس نیز در رنگِ آفاق بے حاصل ست و از یافتِ مطلوب خالی و بے نصیب ہر یکہ در آفاق
و انفس ست استدلال ست بمطلوب و دلالت ست بمقصود وصولِ مطلوب بماوراے آفاق و انفس مربوط
ست و بماسوائے سلوک و جذبہ منوط چہ سلوک سیر آفاقی ست و جذبہ انفسی پس سلوک و جذبہ و سیر آفاقی و انفسی
ہمہ داخلِ سیر الی اللّٰہ باشند نہ آنچہ گفتہ اند کہ سیر و سلوکِ آفاقی سیر الی اللّٰہ ست و جذبہ و سیر انفسی سیر فی اللّٰہ
چہ توان کرد ایشان را چنان دانانیدند و مرا چنین سُبْحَانَکَ لَا عِلْمَ لَنَآ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا من مسکین
الوش خورشان را چہ یارا کہ سخن خلافِ مذاقِ شان گوید اما چون معاملہ از تقلید گذشتہ است ناچار ہر چہ مینماید

(حاشیہ: ۲ بلکہ این کہ ابیضیرت یعنی ہم در سورۃ حم السجدۃ و بارہ ... الیہ یرد یعنی خواہیم نمود ایشان را نشانہائے در اطراف عالم و در نفسہائے ایشان تا آنکہ واضح شود ... ۳ در سورۃ الذاریات و بارۂ ... یعنی در زمین نشانہا ست بیقین کنندگان را و در ذاتہائے شما نشانہا است ...)

(حاشیہ: نفحات الانس جامی)

(حاشیہ: ۱ ابن عربی ... در یابد)

میگوید مخالف قوم باشد و یا موافق ابو یوسف را بعد از گذشت تقلید التزام موافقت ابو حنیفہ کہ استاد اوست خطاست ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطانا **سوال** این درجات ثلث الیقین چون داخل علم الیقین گشت عین الیقین نزد تو چہ بود **جواب** عین الیقین مثلاً عبارت از آنحالت ست کہ نفس دخان را بآتش کائن ست و چون مستدل بمنتہائے درجہ دلیل رسد کہ دخان را باشد و را نیز حالتے با آتش پیدا خواہد شد کہ دخان را با آتش ثابت ست نزد فقیر این حالت معبر بعین الیقین ست کہ فوق علم استدلال ست و بیرون آفاق و انفس ست و چون پردۂ استدلال از میان برخاستہ است کہ نہایت مرتبہ علم ست ناچار از علم بکشف آمدہ و از غیب بشہود و حضور انجامیدہ باید دانست کہ شہود و حضور دیگر ست و رویت و احساس دیگر ضعیف البصر را در وقت شعشعان نور آفتاب شہود و حضور آفتاب کائن ست و رویت و احساس آن متحقق نہ **تنبیہ** متحقق شدن بدخان دو درجہ دارد و شامل علم الیقین و عین الیقین ست تحقیقے کہ ذکر یافتہ تا زمانیکہ در تحقق بدخان جمیع نقط آن را طے کردہ بنقطہ آخر آن نرسد علم الیقین ست چہ ہر نقطہ کہ ماندہ است حجاب اوست کہ مستلزم استدلال ست و چون جمیع نقط متحقق شدہ بنقطہ آخر آن برسد از استدلال بر آید کہ حجب تماماً ارتفاع یافتہ است و در رنگ نفس دخان عین الیقین او را ثابت بود فافہم از حق الیقین چہ نوشتہ آید کہ کمال تحقق آن مربوط بنشاۂ اخروی ست و اگر نصیبے از ان دولت در دنیا کائن ست مخصوص باخص خواص ست کہ سیر انفسی کہ شباہت بحق الیقین دارد نزد ایشان داخل علم الیقین شدہ و انفس شان حکم آفاق گرفتہ و علم حضوری ایشان کہ با انفس بودہ است علم حصولی گشتہ و عین الیقین در ماورای آفاق و انفس در حق شان حاصل شدہ و قلیل ما ہم **خاتمہ حسنہ** در بیان حسن و جمال محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام کہ متعلق محبت پروردگار عالمیان گشتہ است جل شانہ و صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بآن جمال محبوب رب العالمین آمدہ حضرت یوسف ہر چند بصباحتے کہ داشت محبوب حضرت یعقوب بودہ است علی نبینا و علیہما الصلوات والتسلیمات اما حضرت پیغمبر ما کہ خاتم الرسل ست بملاحتے کہ دارد محبوب خالق زمین و آسمان ست علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات

یعنی پس در بدر عقیدہ این سخن را رد و این چنین

وزمین و زمان را بطفیلِ او خلق فرموده است گما ورد باید دانست که خَلقِ محمدی در رنگِ خلقِ سائرِ افرادِ انسانی نیست بلکه بخلقِ هیچ فردے از افرادِ عالم مناسبت ندارد که او صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم با وجودِ نشأ عنصری از نورِ حق جلّ وعلا مخلوق گشته است کما قال علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام خُلِقتُ مِن نورِ اللہِ ودیگران را این دولت میسر نشده است بیانِ این دقیقه آنست که در ماسبق گذشته است که صفاتِ ثمانیه حقیقیه حضرتِ واجب الوجود جلّ سلطانه هرچند داخلِ دائره وجوب ست اما بواسطه احتیاجیکه اینها را بحضرتِ ذات ست تعالی رائحه امکان در اینها کائن ست و چون در صفاتِ حقیقیه قدیمه رائحه امکان را گنجایش گشت در صفاتِ اضافیه حضرتِ واجب الوجوب تعالی ثبوتِ امکان بطریقِ اولی باشد و عدمِ قدمِ شان نیز ادلِ دلیل باشد بر امکانِ شان و بکشفِ صریح معلوم گشته است که خلقتِ آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات ناشی ازین امکان ست که بصفاتِ اضافیه تعلق دارد نه امکانیکه در سائر ممکناتِ عالم کائن ست و هرچند بدقتِ نظر صحیفه ممکناتِ عالم را مطالعه نموده مے آید وجودِ آنسرور آنجا مشهود نمیگردد بلکه منشاِ خلقت و امکانِ او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام وجودِ صفاتِ اضافیه و امکانِ شان محسوس میگردد و چون وجودِ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در عالمِ ممکنات نباشد بلکه فوقِ این عالم باشد ناچار او را سایه نبود و نیز در عالمِ شهادت سایه شخص از شخص لطیف ترست و چون لطیف تر از وے در عالم نباشد او را سایه چه صورت دارد علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات بشنو بشنو صفتِ علم از صفاتِ حقیقیه ست و داخلِ دائره موجودِ خارجی ست و چون آن صفت را اضافتے عارض شود و بآن تقسیم یابد مثل علمِ اجمالی یا علمِ تفصیلی آن اقسامِ او از صفاتِ اضافیه خواهند بود و داخلِ دائره ثبوتِ نفس الامری که مقرِ صفاتِ اضافیه است چنانکه گذشت و مشهود میگردد که علمِ جملی که از صفاتِ اضافیه گشته است نوریست که در نشأه عنصری بعد از انصباب از اصلاب بارحامِ متکثره بمقتضائے حِکَم و مصالح بصورتِ انسانی که احسنِ تقویم ست ظهور نموده است و مسمّٰی بمحمد و احمد شده نیک استماع باید نمود که این قیدِ اجمال هرچند علمِ مطلق را مقید ساخته است و از حقیقت باضافت آورده

اماہیچ زیادتی در مقسم پیدا نکردہ ست و ہیچ چیز او را مقید نگر دانیدہ چہ اجمال علم عبارت از نفس
علم ست نہ امر زائد منضم بعلم بخلاف تفصیل علم کہ تقاضائے جزئیات متکثرہ مینماید تا تفصیل متصور گردد
عجب قید نیست کہ مظہر اطلاق ست و طرفہ مقید نیست کہ نفس مطلق ست ہمین قسم نازکی در مطلق
علم نسبت بذات عالم جل سلطانہ ملاحظہ باید نمود کہ علم نفس عالم و نفس معلوم میتواند بود چنانچہ
در علم حضوری کائن ست بخلاف صفات دیگر کہ این قابلیت ندارد نتوان گفت کہ قدرت عین قادر
و عین مقدور ست و ارادہ عین مرید و عین مراد پس علم را با ذات عالم اتحادے ست و اضمحلالے کہ
غیر او را نیست از ینجا قرب احمد با احد باید دریافت چہ واسطہ کہ در میان دارد و آن صفت علم ست
امر یست کہ اتحاد بمطلوب دارد پس حجابیت را در انجا چہ گنجایش و ایضاً علم را حسنے ست ذاتی کہ غیر او
را از صفات این حسن ثابت نیست لہذا بر عم این فقیر محبوب ترین صفات واجبی نزد حق جل و علا
صفة العلم ست و چون حسن آن شائبہ بیچونی دارد حس در ادراک آن قاصر ست ادراک تام آن حسن
مربوط بنشاء آخرت ست کہ موطن رویت ست چون خدا را عز و جل ببینند جمال محمد را دریابند
ہر چند درین نشاء دو ثلث حسن بحضرت یوسف مسلم شد و ثلث باقی بہمہ تقسیم شد اما دران نشاء
حسن حسن محمدی ست و جمال جمال محمدی علیہ الصلوات و التسلیمات کہ محبوب خداوند ست
جل سلطانہ چگونہ حسن دیگرے را با حسن او مشارکت بود کہ حسن او بواسطہ اتحادیت بمطلوب
حسن عین مطلوب ست و دیگرے را چون اتحاد نیست آن حسن نیست پس خلقت محمدی علیہ
و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام با وجود حدوث مستند بقدم ذات گشت تعالی و امکان او نیز
منتہی بوجوب ذات شد تعالی و حسن او حسن ذات آمد تعالی کہ شائبہ غیر حسن بروے کائن نیست چون
چنین شد ناچار متعلق محبت جمیل مطلق گشت و محبوب او آمد سبحانہ۔ فان اللہ تعالی جمیل یحب
الجمال سوال کریمہ یحبہم دلالت دارد بر آنکہ محبت حضرت حق سبحانہ بغیر او صلی اللہ علیہ
و آلہ و سلم نیز متعلق میشود و دیگران ہم محبوب او تعالی میباشند وجہ تخصیص آن چیست کہ دیگران

موجود نیست **جواب** محبّت دو ست محبّت ست که بذاتِ مُحِب متعلّق ست و محبّت ست که بغیر ذاتِ او تعلّق دارد قسمِ اول محبّتِ ذاتی ست واَعلائے اَقسامِ محبّت ست چه هیچ کس هیچ چیز را دوست ندارد چنانکه خود را و نیز این قسم محبّت اَحکم واَوثق ست که بعروضِ عارضے زوال نپذیرد و نیز متعلّقِ این محبّت محبوبِ صرف ست که شائبهٔ مُحِبّیت ندارد بخلافِ قسمِ دوم محبت که عرضی ست و زوال پذیر ست و متعلّق او هر چند من وجهٍ محبوب ست اما از وجوهِ متعدّده مُحِبّیت نیز دارد و چون حُسن و جمالِ خاتم الرُّسل علیهِ وعلیهم الصَّلوات والتَّسلیمات مستند بحُسن و جمالِ حضرت ذات ست تعالی چنانکه گذشت ناچار محبّتِ قسمِ اول که بذاتِ جلّ شانُه متعلّق ست با و علیهِ وعلیٰ آلهِ الصَّلوٰۃ والسَّلام متعلّق باشد و در رنگِ ذاتِ سُبحانَه بتعلّقِ آن محبّت او نیز صلّی اللہ علیهِ وعلیٰ آلهِ وسلّم محبوبِ صِرف بود و دیگران را چون این دولت میسّر نشده است و از حُسنِ ذات قلیل النَّصیب اند قسمِ دوم محبّت با ایشان متعلّق باشد و بیک وجه ایشان را محبوب گردانند محبوبِ مطلق او ست صلّی اللہ تعالیٰ علیهِ وآلهِ وسلّم که در رنگِ ذاتِ مُحِب همیشه محبوب ست محسوس میگردد که آن قسم غلبهٔ محبّت که حضرتِ موسیٰ را ست با حضرتِ حق سُبحانَه واو با آن محبّت رأس و رئیسِ مُحبّان آمده است همان طور افراطِ محبّت حضرتِ حق سُبحانَه راست با حضرتِ خاتم الرُّسل علیهِ وعلیهم الصَّلوات والتَّحیّات هر چند این فقیر در دریائے این دو محبّت غوّاصی مینماید که تفاوتے درمیانِ این دو محبّت بقوّت و ضعف پیدا آرد و محبّتے که خالق راست از محبّتِ مخلوق شدید تر یابد بحکمِ کریمهٔ اَلَا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُوْنَ هیچ تفاوت ظاهر نمیشود گویا این دو محبّت را بمیزانِ عدالت برابر سنجیده اند و سر موئے تفاوت کم و بیش تجویز نکرده **سوال** صوفیه علیه تمام افرادِ عالم را مظاهر و مجالی اسماءِ الٰهی داشته اند جلّ سلطانُه و حقائقِ اشیا را همان اسما یافته و اشیا را ظلالِ آنها دانسته پس تمام عالم ظهورِ اسماءِ الٰهی باشد جلّ وعلا و تخصیصے که ظهورِ بعضے اسما را بخلقت آن سرور نمودی علیهِ وعلیٰ آلهِ الصَّلوٰۃ والسَّلام چنانچه گذشت وجه آن چه باشد **جواب** حقائقِ اشیا نزدِ صوفیه اعیانِ ثابته اند که صُوَرِ علمیّهٔ اسماءِ الٰهی اند جلّ سلطانُه اسماءِ الٰهی بانفسها و این عالم را ظهور

فان حزب الله هم الغالبون - والله اعلم وعلمه اتم ۱۲ مصححه سلمه الله تعالیٰ

آن صورِ علمیہ گفتہ اند اگرچہ بسبیلِ تجوز آنرا ظہورِ اسما نیز گویند بلکہ صورتِ علمی شے نزدِ اینہا نیز عینِ آن شے ست نہ شبح و مثالِ آن شے و آنچہ این فقیر در خلقتِ آنسرور گفتہ است ظہورِ نفسِ اسمِ الٰہی ست جلّ سلطانہٗ نہ ظہورِ صورتِ علمیِ آن اسم شتّان ما بینَ نفسِ الشّیٔ و بینَ صورتہِ العلمیّۃ آتش را کہ تصوّر نمایند در صورتِ علمیہ او آن اشراق و اضاءت کجاست کہ کمال و جمالِ آتش ہمہ او بودہ است و در صورتِ علمیۂ آن بیش از شبح و مثالِ آتش کائن نیست اربابِ معقول آنرا پسندند یا نہ بلکہ عینِ آتش گویند اما کشفِ صریح ما مکذّبِ عینیت ست و صورتِ علمیۂ آتش جز شبحِ آتش نیست کہ در خارج موجود ست محسوس میگردد کہ آنچہ ظہورِ صورِ علمیہ اسماست امکان و وجودِ آن از قبیلِ امکانِ عالم ست و وجودِ عالم کہ در مرتبۂ وہم بصنعِ خداوندی جلّ سلطانہٗ ثبات و تقرّر پیدا کردہ است و آنچہ ظہورِ نفسِ اسمِ الٰہی ست جلّ سلطانہٗ چنانچہ در خلقتِ آنسرور گذشتہ است علیہ و علٰی آلہ الصّلٰوۃ والسّلام امکانِ آن از قبیلِ امکانِ صفاتِ اضافی ست و وجودِ آن نیز در رنگِ وجودِ آن صفات در مرتبۂ نفسِ امر مقرّر ست و بغیرِ آنسرور علیہ و علٰی آلہ الصّلٰوۃ والسّلام ہیچکس در نظر نمے درآید کہ ظہورِ نفسِ اسمِ الٰہی باشد الا قرآنِ مجید کہ آن نیز ظہورِ نفسِ اسمِ الٰہی ست جلّ سلطانہٗ چنانچہ شمّۂ ازان بالا ذکر یافتہ است غایۃُ ما فی الباب منشاءِ ظہورِ قرآنی از صفاتِ حقیقیہ است و منشاءِ ظہورِ محمدی از صفاتِ اضافیہ ناچار آنرا قدیم و غیرِ مخلوق گفتند و این را حادث و مخلوق و معاملۂ کعبۂ ربانی ازین دو ظہور اسمی ہم عجیب تر ست کہ آنجا ظہورِ معنے تنزیہی ست بے کسوتِ صور و اشکال چہ کعبہ کہ مسجودُ الیہِ خلائق ست عبارت از سنگ و کلوخ نیست و ہمچنین جدران و سقف نیست چہ اگر اینہا نباشند کعبہ کعبہ است و مسجود الیہ ست پس آنجا ظہور ہست اما ہیچ صورت نیست و این از اعجبِ عجائب ست بشنو بشنو ہرچند درین دولتِ خاصۂ محمدی دیگرے را شرکت نیست اما این قدر میباید کہ ازان دولتِ خاصہ او علیہ الصّلٰوۃ والسّلام بعد از تخلیق و تکمیلِ او علیہ و علٰی آلہ الصّلوات والتّسلیمات بقیّہ ماندہ بود کہ در خوانِ دولتِ ضیافت کریمان زیادتیہا لازم ست کہ او لش گویا نصیبِ خادمان بود آن بقیّہ را یکے از دولتمندانِ امت او علیہ و علٰی آلہ الصّلٰوۃ

والسّلام اُولش گویان عطا فرموده اند و آنرا خمیر مایه ساختهٔ تخمیر طینتِ او نموده و به تبعیّت و وراثت و شرکت دولتِ خاصّه او گردانیده علیہٖ وعلیٰ آلِہ الصّلوٰۃ والسّلام ۵ باکریمان کارها دشوار نیست ✦
این بقیه در رنگ آن بقیه طینت حضرتِ آدم ست علیٰ نبیّنا وعلیہ الصّلوٰۃ والسّلام که نصیبِ خلقتِ درختِ خرما آمده است کما قال علیہ وعلیٰ آلہ الصّلوٰۃ والسّلام اکرِموا عمّتکم النّخلة فانّها خلقت من طینةِ آدم ؎ وللارضِ من کاسِ الکرامِ نصیب ❊ **سوال** حضرت شیخ محی الدین بن العربی و تابعان او حقیقت محمدی را عبارت از حضرتِ اجمال علم داشته اند و آنرا تعیّنِ اوّل گفته و تجلّی ذات دانسته و فوقِ آن مرتبهٔ لاتعیّن تصوّر نموده که مرتبهٔ حضرتِ ذاتِ بحت ست جلّ شانهٗ و تو آنرا قسم علم داشته در صفاتِ اضافیه داخل ساختی که دون صفاتِ حقیقیه است وجه آن چیست **جواب** شیخ محی الدین در خارج جز ذاتِ احدیتِ مجرّده را موجود نمیداند و وجود صفات را اگرچه حقیقیه باشند جز در علم اثبات نے نماید پس ناچار تعیّنِ اوّل نزد او علم جملی بود و ثبوتِ صفات بعد ازان صورت بندد که ثبوت شان فرع ثبوتِ علم ست که جز در علم ایشان را ثبوتے نمیداند پس علم از همه اسبق باشد و جامعِ جمیع کمالات بود و نزدِ فقیر آنچه مکشوف گشته است آنست که صفاتِ حقیقیه ثمانیه در رنگ ذات واجبی جلّ شانهٗ در خارج موجود اند اگر تفاوت هست باعتبارِ مرکزیت و عدمِ مرکزیت ست چنانچه گذشت و این قول موافق آرائے علمائے اہل سنّت و جماعت ست شکر اللہ تعالیٰ سعیهم که وجودِ صفات را زائد بر وجودِ ذات تعالیٰ فرموده اند برین تقدیر علم جملی را تعیّنِ اول گفتن معنی ندارد بلکه اطلاقِ تعیّن نمودن هم گنجایش ندارد و اسبقِ جمیعِ صفات صفة الحیوٰة ست که صفة العلم تابع اوست علم را بر وے سبقت دادن صورت ندارد علی الخصوص که بعلم قیدے منضم شده باشد آن از مطلق علم پایان تر ست و داخل اضافات ست چنانچه گذشت آرے اگر علم جملی را تعیّنِ اوّلِ علم گویند گنجایش دارد که تعیّنِ ثانی آن علم تفصیلی باشد **سوال** شیخ محی الدین که علمِ جملی را حقیقتِ محمدی گفته است و این نشاء عنصری را ظهورِ آن دانسته مراد او ظهورِ نفس اسم ست چنانچه تو گفته یا ظهورِ صورتِ این اسم چنانچه در سایرِ ممکنات ست **جواب** صورتِ اسم زیرا که تعیّن

اوّل نزدِ او قُدِّسَ سِرُّہٗ تعیُّنِ علمی ست چہ دو تعیُّنِ اولین را علمی گفتہ است و سہ تعیُّن آخر را تعیُّنِ خارجی
و تعیُّنِ علمی صورتِ شان العلم ست کہ در خارج آنرا عینِ ذات گفتہ است و در علم صورتِ آنرا اثبات کردہ (فرمودہ)
و آن صورتِ علمی کہ حقیقتِ محمدی باشد در نشاءِ عُنصُری بصورتِ انسانی محمدی ظہور نمودہ است بالجملہ نزدِ
شیخ ہر جا ظہور ست ظہورِ صورتِ علمیّہ است اگرچہ صفاتِ واجبی باشد جَلَّ سُلطَانُہٗ چہ صفات را نیز نزدِ او
ثبوتے جز در علم نیست و در خارج غیر از ذاتِ بَحْت (محض) ہیچ چیز نزدِ او موجود نہ **سُوال** دران مرتبہ اتحادِ علم
و عالِم و معلوم ست کہ حاصِلِ آن علمِ حضوری ست پس صورتِ اسم را آنجا (نزد شیخ) چہ گنجایش بود چہ حُصولِ صورت در
علمِ حصولی ست و در عِلمِ حضوری حاضر نفسِ معلوم ست نہ صورتِ معلوم **جواب** آن مرتبہ مرتبۂ ذاتِ
بَحْت (محض) نیست جَلَّ سُلطَانُہٗ لہذا آنرا تعیُّن و تنزُّل گفتہ است پس در خارج موجود نباشد و چون در خارج
موجود نشد از ثبوتِ علمی چارہ ندارد لہذا آنرا تعیُّنِ علمی گفتہ است و ثبوتِ علمی را از صورتِ معلوم چارہ
نباشد ازین بیان لازم آمد کہ در عِلمِ حُضوری ہم صورتِ معلوم با وجودِ حُضورِ نفسِ معلوم کائن ست کہ حاضر
نفسِ معلوم خالِص نیست (بلکہ) اعتبارے در وے راہ یافتہ است کہ آنرا از نفس بصورت آوردہ است فہمِ ہر کس باین
دِقّت نرسد و تا بذاتِ بَحْت جَلَّ شَانُہٗ واصِل نشود بوصول بیچونی این دقیقہ را در نیابد سُبحَانَ اللّٰہِ
مِن حقیر در ماندہ وا پس افتادہ را چہ یارا کہ بعد از ہزار سال از بعثتِ خاتم الرُّسُل عَلَیہِ وَعَلَیہِم الصَّلَوَاتُ
وَالتَّسلِیمَات سخن از معارف و اسرارِ اکابرِ انبیاءِ اُولی (اولو) العزم بر زبان آرم عَلَیہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ و
البَرَکَاتُ و در دِ مِن معاد در آمدہ دقائق کمالات مبدأ را بیان نمایم ؎ ولے چون شہ مرا بر داشت از
خاک ٭ سزد گر بگذرانم سر ز افلاک ٭ من آن خاکم کہ ابرِ نو بہاری ٭ کند از لطف بر من قطرہ باری ٭
اگر بر روید از تن صد زبانم ٭ چو سبزہ شکر لطفش کے توانم ٭ اَلحَمدُ لِلّٰہِ الَّذِی ھَدَانَا لِھٰذَا وَمَا کُنَّا
لِنَھتَدِیَ لَولَا اَن ھَدَانَا اللّٰہُ لَقَد جَاءَت رُسُلُ رَبِّنَا بِالحَقِّ عَلَیھِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ
بخاطر بود کہ شمّہ از صَبَاحت و مَلاحت کہ در حدیثِ نبوی آمدہ است اَخِی (اخی) یُوسُفُ اَصبَحُ وَاَنَا اَملَحُ
بنویسد عَلَیہِمَا الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ و برمز و اشارت درین باب سخن گوید امّا دید کہ رمز و اشارت در

اولو

ابیات نظم

ادائے مقصود قاصرست و مستمعان در فہم آن عاجز حروف مقطعات قرآنی ہمہ رموز و اشارات ست بحقائق
احوال و دقائق اسرار کہ در میان محب و محبوب کائن ست لیکن کیست کہ آنرا دریابد علمائے راسخین کہ حکم خدام و
غلمان حبیب رب العالمین دارند و خدام را جائز ست کہ بر بعض اسرار خفیہ مخدوم اطلاع بود بلکہ بتبعیت مخدوم
باخادم ہم جائز ست کہ معاملات در میان آید و بطریق اولش شریک دولت خاصہ مخدوم گردد اما اگر شمہ
ازان معنی اظہار نماید خائن بود و سر خود را برباد دہد و قطع البلعوم کہ ابوہریرہ فرمودہ است در حق او صادق
آید یضیق صدری ولا ینطلق لسانی نقد وقت ست ربنا اغفر لنا ذنوبنا و اسرافنا فی امرنا و
ثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکفرین ۔ والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی والتزم
متابعۃ المصطفی علیہ وعلی الہ واصحابہ البررۃ التقی ۔

مکتوب صد و یکم (۱۰۱)

بشیخ عبد اللہ در منع تفسیر و تاویل آیات قرآن بر طبق مذاق فلاسفہ ۔ سلمکم اللہ سبحانہ وعافاکم
عن البلیات کتاب تبصیر الرحمن را کہ مرسل داشتہ بودند بعضے از مواضع آنرا مطالعہ نمودہ واپس فرستاد
مکرما مصنف این کتاب خیلے میل بمذہب فلاسفہ دارد و نزدیک ست کہ حکما را عدیل انبیا سازد علیہم
الصلوات والتسلیمات آیہ در سورہ ہود بنظر در آمد کہ بیان آنرا بطرز حکما کہ خلاف طور انبیاست علیہم
الصلوات والتحیات کردہ است و تسویہ در میان قول انبیا و حکما دادہ و گفتہ است در بیان کریمہ
اولئک الذین لیس لہم فی الاخرۃ باتفاق الانبیاء والحکماء الا النار الحسی او العقلی الخ
باوجود اجماع انبیا علیہم الصلوات والتحیات اتفاق حکما چہ گنجایش دارد و در عذاب اخروی قول
شان را چہ اعتبارست علی الخصوص کہ مخالف قول انبیا بود علیہم الصلوات والتسلیمات فلاسفہ کہ
عذاب عقلی اثبات مینمایند مقصود شان رفع عذاب حسی ست کہ اجماع انبیا بر ثبوت آن واقع شدہ است
و در مواضع دیگر آیتہائے قرآنی را موافق مذاق حکما بیان میکند ہر چند مخالف مذہب ملیین بود مطالعہ

این کتاب بے ضرر ہائے خفیہ بلکہ جلیہ نیست اظہار این معنی لازم دانستہ بچند کلمہ مصدع گشت والسلام

مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

بجناب میر محمد نعمان در ترغیب مجاہدات و انزوا و تربیت طالبان حق جل وعلا۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی احوال و اوضاع فقرا این حدود مستوجب حمد ست للہ سبحانہ الحمد والمنۃ دائما وعلی کل حال مدتے ست کہ از احوال خیر مآل خود اطلاع نداده اند امید ست کہ آن ورق را گردانیده باشند و از کسل بعمل آمده و از فراغت بمجاہده رو آورده وقت کشت و کار ست نہ موسم خورد و خواب نصف شب را برائے خواب معد سازند و نصف دیگر را برائے طاعت و عبادت اگر این ہمت نتوانند ورزید بیداری ثلث شب را کہ از نصف تا سدس ست ملتزم باشند و سعی فرمایند کہ در دوام حصول این دولت فتور نرود با خلق ہمان قدر اختلاط و انبساط نمایند کہ ادائے حقوق آنہا نموده آید الضرورۃ تتقدر بقدرہا انبساط با خلائق زیاده بر قدر حاجت فضولیست و داخل مالایعنی و تباشت کہ ضررہائے عظیم بران متفرع شود و داخل محظورات شریعت و طریقت گردد شیخ کہ با مریدان افراط در انبساط نماید مریدان را ناچار از ارادت بر آورد و در طلب شان فتور آرد و عیاذا باللہ سبحانہ من ذلک قبح این معنی را نیک دریافتہ با طالبان بنوعے سلوک نمایند کہ سبب انس و الفت شان باشد نہ موجب نکرت و نفرت شان انزوا از خلائق ضروری ست کہ بے قدر حاجت آشنائی با آنہا سم قاتل ست شمارا بتوفیق اللہ سبحانہ این معنی بسہولت میسر ست ارباب ابتلا چہ کنند کہ بر دوام با ارباب تفرقہ محشور ند قدر این نعمت بدانید و بمقتضائے آن عمل نمائید و نیک از حال طالبان خبردار باشید و بظاہر و باطن متوجہ تربیت شان شوید زیاده چہ نویسد

مکتوب (۱۰۳) صد و سیوم

بشیخ حمید احمدی در ترغیب بتحصیل کمال و تکمیل الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب

در ترہیب او بر قصور احوال و ترغیب بر حصول تکمیل و کمال

ورق گردانیدن کنایت ست از تبدیل حال قال اللہ تعالی ان ربک یعلم انک تقوم ادنی من ثلثی اللیل و نصفہ و ثلثہ

وطائفۃ من الذین معک

نصف ۲ سدس

شریف اخوی اعزی شیخ حمید رسید خوشوقت ساخت چہ نعمتے ست کہ درین طور زمانِ پُرفتن در صحبت شخصے جمعے را بجناب قدس خداوندی جلّ سلطانہٗ رغبتے پیدا شود و از ماسوائے او تعالیٰ دلہا شان را برودتے حاصل گردد مع ذٰلک آن برادر باین دولت مغرور نگردد و از کارِ خود فارغ نباشد کہ مَثَل مشہور ست ہنوز دہلی دور ست معلوم نیست کہ از صد یکے سرانجام یافتہ باشد و این احوال کہ طالبان را در ابتدا از مید ہد و ذوق و لذت مے بخشد در رنگِ آنست کہ طفلان از السبق الف و با آموختہ ساز ند کار آنست کہ از تہجی بمولوی برسند و از اذواق و التذاذات بدرجۂ ولایتِ خاصہ داخل گردند ؎ ہنوز ایوان استغنا بلند ست ترا فکرِ رسیدن ناپسند ست باید کہ اوقاتِ خود را معمور دارند و بشریعت و طریقت بظاہر و باطن متحلّی باشند تکمیلِ دیگرے فرعِ کمالِ خود ست کہ درجۂ ولایتِ خاصہ است لیکن چون در صحبتِ شما طالبان را رشدے پیدا میشود و احوال و مواجید رو مید ہد اگر چہ بحدّ فنا و بقا نرسد ہم غنیمت ست و درین وقت حکم کبریتِ احمر دارد آنرا ہم میکردہ باشند اما بعد از استخارہا و توجہات بہر کہ تعلیم طریقت گویند مناسب ست بلکہ لازم و ازین عمل ترسان و لرزان باشند مبادا کہ ازین راہ شیطان را تسلطانی بر شما پیدا شود اعاذنا اللّٰہ سبحانہٗ من شرہٖ آن عدد کہ بشما گفتہ بودم اگر تمام کردہ اید دو چندان عدد را بکار دارید بعد ازان خبر کنید تا مناسبِ حال اعلام نمودہ آید انشاء اللّٰہ تعالیٰ یارانے را کہ بشما مربوط اند دعا رسانید صحیفہ شریفہ کہ سید یحییٰ نوشتہ بود نیز رسید حمداً للّٰہ سبحانہٗ درین وقت کہ کمالِ قربِ قیامت دارد و تقوم الساعۃ علی اشرار الناس در خبر آمدہ دلہائے مردم بحضرتِ حق سبحانہٗ و تعالیٰ منجذب ست و والہ و شیفتہ آن درگاہِ اقدس اند جل سلطانہٗ توقع از احبہ دعائے ظہر الغیب و فاتحہ سلامتی خاتمہ ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شیءٍ قدیر والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و چہارم (۱۰۴)

بحضرات ذوی البرکات حضرتِ مخدوم زادہ گرامی خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم در بشارتِ حصولِ

بعضے مقامات عالیہ مرایشانرا الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی فرزندان گرامی مدتے ست کہ از احوال ظاہر و باطن خود ننوشتہ اند شاید بواسطۂ تمادی ایام مفارقت نسیانے بحال دور افتادگان طاری شدہ باشد ما ہم ارحم الراحمین داریم کریمۂ الیس اللہ بکافٍ عبدہٗ تسلی دہ غربائے نامرادست عجب کاروبارست باین ہمہ ناپروائی شما خاطر ہمیشہ متوجہ احوال شماست و خواہان کمال شما دیروز بعد از نماز بامداد مجلس سکوت داشتم ظاہر شد کہ خلعتے کہ داشتم از من جدا شد و خلعت دیگر بمن متوجہ شد کہ بجائے آن خلعت نشیند بخاطر آمد کہ این خلعت زائلہ را بکسے خواہند داد یا نہ و آرزوئے آن شد کہ اگر آنرا بدہند بفرزندی ارشدی محمد معصوم بدہند بعد از لمحہ دید کہ بفرزندی مرحمت فرمودند و آن خلعت اورا بتمام پوشانیدند و این خلعت زائلہ کنایت از معاملۂ قیومیت بودہ است کہ بتربیت و تکمیل تعلق داشتہ و باعث ارتباط باین عرصۂ مجتمعہ او بودہ و این خلعت جدیدہ را چون معاملہ بانجام برسد و مستحق خلع گردد امیدست کہ از کمال کرم آنرا بفرزندی اعزی محمد سعید عطا فرمایند این فقیر ہموارہ متضرع این مسألت مینماید و اثر اجابت مے فہمد و فرزندی را مستحق این دولت مییابد ؎ باکریمان کارہا دشوار نیست *

اگر استعداد ست ہم داد اوست تعالی ؎ نیاورد م از خانہ چیزے نخست * تو دادی ہمہ چیز من چیز تست * قال اللہ تعالی اعملوا آل داود شکرا وقلیل من عبادی الشکور میدانید کہ شکر عبارت از صرف عبدست جمیع ما انعم اللہ علیہ من الجوارح والقوی الظاہرۃ والباطنۃ الی ما خلق واعطاہ لاجلہ لولاہ لما حصل الشکر واللہ سبحانہ الموفق این قسم علوم از اسرار خفیہ است ہر چند بسر فہ گفتہ میشود اما اخفائے آن لازم ست کہ مردم مفتون نگردند دیگر آن مشکلے کہ داشتم کہ آن معاملہ شاید در عالم مثال بود درین ایام حل شد و خافیہ نماند شاید درین معنی روحانیت خواجہ معین الدین راہم مدخلے باشد محمد معصوم آن مشکل را ظاہر ادر خاطر داشتہ باشد والسلام *

مکتوب (۱۰۵) صد و پنجم

بشیخ حسن برکی در جواب کتابتِ او که در بیانِ احوالِ خود نوشته و ترغیب بر احیائے سنت و تہدید از بدعت اَلحَمدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِینَ اصطَفٰی صحیفہ شریفہ اخوی اعزی شیخ حسن احسَنَ اللّٰہُ اٰمالَہٗ رسید خوشوقت ساخت از علوم و معارف اندراج یافته بود مطالعہ آن فرحت بر فرحت افزود حمداً لِلّٰہِ سُبحَانَہٗ که علوم صحیحه اند و معارفِ صادقه و بر طبق کتاب و سُنّت اند و بر وفق عقائدِ حقّهٔ فرقهٔ ناجیه حضرتِ حق سُبحَانَہٗ استقامت کرامت فرماید و بمنتہائے مقاصدِ علیّه رساند شمّه از رفعِ بدعتہا نوشته بودند چه نعمتے ست که درین طور ظلماتِ بدعت صاحب دولتے توفیقِ رفعِ بدعتے از بدع یابد و احیائے سُنّتے از سنن نماید در احادیث صحاح آمده است که ہرکه احیائے سُنت نماید بعد از آنکه عمل بآن سُنّت مرتفع شده باشد آنکس را ثواب صد شہید ست از ینجا بزرگیِ این عمل را دریابند امّا این قدر دقیقه رعایت کنند که کار بایقاظِ فتنه نکشد و یک حَسَنه باعثِ ظہورِ بسیار سیّئه نگردد که آخر الزمان ست و اوانِ ضُعفِ اسلام رساله که فرستاده بودند نیز از مطالعهٔ آن فرحہا رو داد حمداً لِلّٰہِ سُبحَانَہٗ که در علوم موافقت باین فقیر بسیار ست و در کشف مطابقت افتاده است و نظرہائے نیک بلند رفته کتابتِ شمارا که متضمّنِ حالہا و علوم و استفسارہا بود باخوی خواجه محمد ہاشم کشمی سپرده بودیم که در وقت جواب نوشتن حاضر سازد اتفاقاً گم ساخت بنا بران در تفصیلِ اجوبه توقف واقع شد آنچه بخاطر مانده بود آنرا نوشت مجملاً آنکه احوال پسندیده است و صحتِ علوم کائن دیگر در تربیت و تعلیمِ فرزندان مغفرت پناه مولانا احمد سعی بلیغ مرعی دارند و بآداب ظاہر و باطن ہدایت نمایند و سائر یارانِ جہت مند را بلکه جمیع اہلِ اسلامِ آن بقعه را دلالت بشریعت و التزامِ سُنت نمایند و از اتیانِ بدعت تہدید و تحذیر کنند وَاللّٰہُ سُبحَانَہُ المُوَفِّقُ بعضے از مکاتیبِ جلد ثالث را خواجه محمد ہاشم نویسانیده بشما فرستاده است مستفید گردند اوقاتِ فقیر مختلف ست در بعضے اوقات رغبت بر تسویدِ علوم و معارف بے اختیار پیدا میشود و در اوقاتِ دیگر با آنکه اسرارِ غریبه افاضه مینمایند از نوشتن نفرت پیدا میگردد تا بحدیکه بدست قلم گرفتن خوش نمے آید بنا بران در تفصیلِ جوابِ کتابتہائے شما که میرسند فتور مے افتد و نمیتوانم بتکلّف چیزے نوشت

(حواشی بین السطور: ترسانیدن ۱۲ — زنده کردن ۱۲ — موافق ۱۲ — اہل سنت — تاریکیہائے — بیدار کردن ۱۲ — بودیم — خواہہا ۱۲ — زمین ۱۲ — ترسانیدن ۱۲ — تحریر ۱۲ — سستی ۱۲)

ہ یعنی از جانب حق سبحانه و تعالےٰ ۱۲

قال صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم من تمسک بسنتی عند فساد امتی فلہ اجر مائۃ شہید رواہ البیہقی وقال صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم من احیی سنۃ من سنتی قد امیتت بعدی کان لہ من الاجر مثل اجور من عمل بہا من غیر ان ینقص من اجورہم شیئا رواہ الترمذی ۱۲ مشکوٰۃ

یعنی احیاء سنت در رفع بدعت ۱۲ سلمہ اللہ تعالےٰ

باقی احوال مستوجب حمد ست آز ہمراہی عسکر بعنایت اللہ سبحانہ مخلصی میسر شدہ ست حضرت حق سبحانہ وتعالی باستقامت دارادو جمیع یاران آنجائی را دعوات مخصوصہ است والسلام +

مکتوب (۱۰۶) صد و ششم

بحضرت مخدوم زادہا سلمہم اللہ سبحانہ در بیان واقعہ کہ آن سرور را صلی اللہ علیہ والہ وسلم دیدہ اند واز و بشارتہاے علیا یافتہ اند صحیفہ شریفہ فرزندان گرامی رسید حمداً للہ سبحانہ کہ بصحت وعافیت اند معاملہ کہ بتازگی امروز روے دادہ است مے نویسم نیک استماع نمایند امشب کہ شب شنبہ بود و بمجلس سلطانی رفتہ بودم بعد از یک پہر شب برگشتہ آمدہ سہ سیپارہ از حافظ شنودہ زیادہ از دو پہر شب گذشتہ بود کہ خواب میسر شد بعد از حلقہ صباح چون کوفت شب داشتہ بود بخواب رفت مے بیند کہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم از برائے فقیر اجازت نامہ نوشتہ اند چنانچہ عادت مشایخ ست کہ خلفا را مینویسند ویکے از یاران جہت من درین معاملہ است درین اثنا گویا ظاہر گشتہ است کہ در امضاے این اجازت نامہ نحوے از فتورست وتعین وجہ فتور ہم دران وقت معلوم ست آن یار کہ متصدی این خدمت ست بار دیگر گویا این اجازت نامہ را در ملازمت آن سرور بردہ است علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات وآن سرور در پشت آن اجازت نامہ دیگر نوشتہ اند یا نوشتہ اند این تشخیص نشدہ اما نسبت بآن سرور معلوم ست وبعد از نوشتن بمہر خود مزین فرمودہ اند علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام مضمون این اجازت نامہ آنست کہ در عوض اجازت نامہ دنیا اجازت نامہ آخرت دادہ اند واز مقام شفاعت نصیب عنایت فرمودہ اند وکاغذ ہم طولانی ست وسطرہاے بسیار نوشتہ اند من از اہل سیر سم کہ اجازت نامہ اول کدام ست وثانی کہ نوشتہ اند کدام وَمن دران وقت میبابم کہ من با آن سرور علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام در یکجا ام و در رنگ پسر با پدر زندگانی مینمایم حضور آن سرور واہل بیت آن سرور علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات بر من غریب نیست و

آن کاغذ را پیچیده بدستِ خود نهاده در رنگِ فرزندانِ محرم داخلِ حرمِ شریفِ ایشان گشته ام کالانتر امہاتِ مومنان مرا در حضورِ آن سرور در بعضے خدمات باہتمام میفرمایند و میگویند که انتظارِ تو داشتیم چنان و چنان باید کرد درین اثنا افاقت روئے داد از خاطر رفت که وجه آن فتور چه بود معاینه میشد ہمانقدر که چشم وا میشد خصوصیاتِ آن واقعه از خاطر میرفت بخاطرِ شما یان مانده باشد که درین باب سخنے پیشتر ہم مذکور میکردیم که این نسبتِ علیا عجب ست که باندازۂ خود ظہور نمیکند بخاطر میگذشت که ظہورِ آن ظاہر اذخیرہ برائے آخرت بود و نعم البدل میسّر آید ازین واقعه تشفّی آن تردّدات حاصل گشت قربِ قیامت ست و وقتِ تراکمِ ظلمات کدام خیریت و چه نورانیت مگر حضرتِ مہدی باشد علیه الرضوان که بخلافتِ ظاہر تائید یافته ترویجِ آن نماید شکراً للنعمة امروز طعامہائے متلوّن فرموده ایم که بروحانیتِ آن سرور علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام بپزند مجلس شادی سازند رافعان نیز شاید از ان طعامہا تناول نمایند دیگر در مکتوبے نوشته ایم که دربیانِ واقعه که روئے داده بود که یارِ ثالث را نوکری قبول نکردند بعد از زمانے ظاہر گشت که بمحض کرم آنرا نیز قبول فرمودند و آثارِ قبول ظاہر گشت لِلّٰهِ سبحانه الحمدُ والمنّةُ علی ذٰلک وعلی جمیعِ النعماء درین ایام معارفِ غریبه و علومِ عجیبه رُو میدہد گویا آن ورق مقررِ قوم گشته است و معامله بر رنگِ دیگر ظاہر شده فرزندان دُور و معامله عمر نزدیک تا چه شود الخیر فیما صنع اللّٰه تعالیٰ میگوییم و صبرے نماییم ربّنا اٰتنا من لدنک رحمةً وهيّئ لنا من امرنا رشداً والسلام علی من اتبع الهدیٰ +

مکتوب (۱۰۷) صد و ہفتم

دربیانِ سببِ فتور در نسبتِ رابطه و التذاذ در طاعات بخواجه محمد اشرف بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات میرساند که صحیفۂ شریفه اخوی اعزّی رسید حمداً للّٰه سبحانه که بصحت و عافیت بوده اند پرسیده بودند که لم این حیثیت که چون در نسبتِ رابطه فتور میرود در اتیانِ سائرِ طاعات التذاذ

نمیابد بدانند که همان وجهے که سبب فتور رابطه گشته است مانع التذاذ ست گاه هست که سبب فتور قبض بود و گاه بود که کدورتے طاری میگردد بواسطهٔ ارتکاب زلات اگرچه اندک بود وجه اول مذموم نیست بلکه از لوازم سلوک طریقه ست و عروض وجه دوم را تدارک بتوبه و استغفار باید نمود تا بکرم الله سبحانه اثر آن مرتفع گردد و چون تمیز میان قبض و کدورت دقت مے طلبد بهر حال توبه و استغفار نافع است حضرت حق سبحانه و تعالی باستقامت دارا داد والسلام

مکتوب صد و هشتم (۱۰۸)

بملا طاهر خادم در بیان معاملاتے که باصل الاصل تعلق دارد و این معرفت بمعنی منقول ست معاملاتیکه باصل الاصل تعلق دارد دو نوع ست نوعے ست که از انجا بصور مثالی یا بامر آخر میتوان معلوم کرد و این معامله تا وقتے ست که سیر در مقاماتے ست که آنها را با عالم مناسبتے و یا مشارکتے هست ولو بالوجه والاسم و آن تا نهایت سیر مقام رضاست و چون شخصے را سیر فوق مقام رضا میسر گردد از انجا هیچ معلوم وے نخواهد بود نه بصور مثالی و نه بامر آخر این زمان آن عارف را علم بمحض حصول مقامات فوق خواهد بود بے آنکه چیزے از آنها معلوم وے گردد و درین مقامات اسم نبوت و رسالت و امثال آنها نیز مفقود ست انگارم که حضرت حق سبحانه و تعالی فردا در دار خلد علم آنها را نصیب گرداند و نهایت این سیر تا مرتبه مخصوص ست که مشافهة مذکور شده است والسلام

مکتوب صد و نهم (۱۰۹)

بحضرت مخدوم زاده خواجه محمد معصوم سلّمه الله سبحانه در بیان آنکه ایجاد عالم در مرتبهٔ وهم ست اما بواسطهٔ استقرار و تعلّق ایجاد نفس امری گشته است و این مرتبه ورائے مرتبهٔ علم و خارج ست و بیان آنکه هم وحدت نفس امری ست و هم کثرت و تحقیق آنکه فنائے سالک با وجود ثبات و استقرار آن بچه

معنی ست آین مکتوب بواسطۂ حوادثِ ایّام ناتمام ماندہ مرتبۂ وہم عبارت از مرتبہ ایست کہ در آنجا
نمودِ بے بود بود چنانچہ صورت زید مثلاً اگر در مرآت متوہّم شود آنجا نمود بے بود ست چہ در مرآت اصلاً
صورتے کائن نیست و بیش از نمودِ وہمی آنجا ثبوتے ندارد و بکشفِ صحیح و شہودِ صادق لائح گشتہ است کہ حضرت حق
سبحانہ و تعالیٰ از کمالِ اقتدارِ خود عالم را درین مرتبہ خلق فرمودہ است و بصنعِ کاملِ خویش نمودِ محض را بود بخشیدہ و درین
مرتبہ ہر چند نمودِ بے بود ست اما چون عالم دران مرتبہ مخلوق گشتہ است نمود با بود آمدہ است چہ ایجادِ او تعالیٰ مثبتِ
بود و وجود ست و چون نمودِ با بود آمد نفسِ امری گشت و احکام و آثارِ صادقہ برو مترتب شد و این
مرتبۂ وہم ورائے مرتبۂ علم و مرتبۂ خارج ست و این مرتبہ بیش از مرتبۂ علم شباہت و مناسبت بمرتبۂ خارج
دارد و ثبوتِ او شبیہ بہ ثبوتِ خارجی ست بخلاف ثبوت علمی کہ آنرا وجود ذہنی گویند بر طرفِ دیگر
وجودِ خارجی ست و ظہورے کہ در مرتبۂ وہم ست نیز شباہتِ تام بظہورِ خارجی دارد بخلاف مرتبۂ علم کہ
آنجا بطون و کمون ست گویا در مرتبۂ وہم ظلے از مرتبۂ خارج انداختہ ایجادِ عالم در آنجا فرمودہ ست
و بظلِ وجودِ خارجی عالم را در مرتبۂ ظلِّ خارج موجود ساختہ پس در نفسِ خارج جز یکذاتِ احدیّت جلّ
سلطانہٗ ہیچ چیز موجود نباشد و در ظلِّ خارج بوجودِ ظلّی عالم با این تعدد و کثرت بایجادِ خداوندی
جلّ سلطانہٗ موجود بود در خارج نفسِ امر وحدت ست و در ظلِّ خارج نفسِ امر کثرت چنانچہ در علم نیز
نفسِ امر کثرت ست پس ہم وحدت نفسِ امری باشد و ہم کثرت و ہر کدام را اعتبارِ علیحدہ باشد
و لا محذور فیہ و چنانچہ این خارج و وجود مر عالم را ظلّی ست سائرِ صفاتِ آن از حیوۃ و علم و قدرت
وغیرہا نیز در رے ظلالِ صفاتِ واجبی ست جلّ سلطانہٗ بلکہ نفسِ امر کہ در ثبوتِ عالم اثبات نمودہ
مے آید نیز ظلِ نفسِ امرِ مرتبۂ خارج ست ع نیاوردم از خانہ چیزے نخست + تو دادی ہمہ چیزِ من
چیزِ تست + قال اللہ تعالیٰ و تقدس اَلَمْ تَرَ اِلٰی رَبِّکَ کَیْفَ مَدَّ الظِّلَّ سوال تو در رسائلِ
خود نوشتہ کہ ظل ہر چہ دارد از اصل ست و در ظل بیش از امانتداری اصل ہنرے پیدا نیست اگر
سالکِ مستعد بحکمِ ظلیت ہر چہ دارد از خیر و کمال کہ وجود و کمالاتِ توابعِ وجود بود باصلِ خود بدہد و

خود را از جمیع کمالات خالی یابد ناچار بفنا و نیستی متحقق گردد و نامے و نشانے از وے نماند حاصل این کلام چیست و کمالات با اصل دادن بچہ معنے ست و با وجود ثبوت و استقرار سالک فنا و نیستی بکدام اعتبارست

جواب این فنا در رنگ آنست کہ شخصے جامہائے عاریت پوشیدہ باشد و داند کہ این جامہا از وے نیست از دیگرے ست کہ بعاریت پوشیدہ است و چون این دید غالب آید و استیلائے تمام پیدا کند تواند کہ با وجود تلبس جامہ این جامہا را درست بصاحب جامہ بدہد و خود را برہنہ و عریان یابد بحدے کہ از ہمنشینان از برہنگی خود انفعال بکشد و خود را از حیا در زاویہ گیرد و چون وجود سالک در مرتبہ توہم و تخیل مخلوق گشتہ است فنائے تخیلی نیز او را کافی ست چہ استیلائے این تخیل او را بہ یقین قلبی میرساند و ذوقی و وجدانی میگرداند و آنچہ مقصود از فنا و نیستی ست بوجود مے آرد چہ مقصود از فنا زوال گرفتاری ظل ست و حصول گرفتاری باصل و چون رجوع ظل باصل یقینی گشت و وجدانی و ذوقی آمد ناچار گرفتاری ظل زائل گشت و گرفتاری اصل بجائے آن نشست و اگر این تخیل حصول نے پیوست دولت زوال گرفتاری ظل میسر نمے گشت بلکہ مدار سلوک این راہ بر توہم و تخیل ست احوال و مواجید کہ معانی جزئیہ این راہ ست بوہم مدرک میگردد و تجلیات و تلوینات سالکان در مرآت خیال شہودی میشود فلولا الوھم لقصر الفھم و لولا الخیال لستر الحال درین راہ ہیچ چیز نافع تر از وہم و خیال یافتہ نشد و اکثر ادراک وانکشاف شان مطابق واقع برآمد وہم ست کہ پنجاہ ہزار سالہ راہ را کہ در میان عبد و رب ست بکرم خداوندی در اندک مدت قطع مینماید و بدرجات وصول میرساند و خیال ست کہ دقائق و اسرار غیب الغیب را در مرآت خود منکشف میسازد و سالک مستعد را مطلع میگرداند از شرافت وہم ست کہ حضرت حق سبحانہ و تعالی خلق عالم را در آن مرتبہ اختیار فرمودہ ست و آنرا محل ظہور کمالات خود ساختہ و از بزرگی خیال ست کہ حضرت واجب الوجود آنرا نمونہ عالم مثال گردانیدہ است کہ اوسع جمیع عوالم ست حتی کہ مرتبہ وجوب را جل شانہ نیز صورتے در آن عالم گفتہ اند و حکم کردہ کہ حق را جل شانہ مثل نیست اما مثال ہست و للہ المثل الاعلی صور احکام وجوبیہ است کہ عارف آنرا در مرآت خیال خود احساس مینماید و بذوق دریافت آنہا ترقی

میفرماید **سوال** از تحقیقِ سابق واضح گشت که فنا و نیستی باعتبارِ تخیل ست اگرچه بیقینِ قلبی ساند و وجدانی و ذوقی سازد و احکامِ صادقه بروے مترتب شوند نه باعتبارِ تحقق و وجود و تو در بعضِ رسائل نوشته که این فنا باعتبارِ وجود ست و زوالِ عین و اثر ست حقیقتِ این معامله چیست **جواب** چون رجوعِ وجودِ ظل باصل بیقین پیوست و وجدانی و ذوقی گشت ناچار حکم بزوالِ وجود نیز کرده آمد و ارتفاعِ عین و اثر گفته شد **سوال** این حکم بفنائے وجودی با وجود ثبوت و استقرارِ فانی صادق ست یا کاذب

مکتوب (۱۱۰) صد و دهم

نیز بحضرتِ مخدوم زاده محمد معصوم سلّمه الله تعالی در بیانِ آنکه معاملهٔ عارف بجائے میرسد که صورتِ هیچ معلومے در وے حصول نمیکند آنزمان هر ذره از ذرات او را شاه را هے ست بمطلوب و بیانِ آنکه حبِ این عارف منجر بحبِ حق ست سبحانه و بغضِ او ببغضِ او تعالی و همچنین تعظیم و اهانت او و آل و اصحابِ آن سرور را بآن سرور نیز همین نسبت ست علیه و علیهم الصلوة و السلام این معارف نقل معنے یافته **چون** عارف مقاماتِ ظل را طے کرده معامله را باصل الاصل رساند این زمان علمِ وے که باشیا تعلق خواهد کرد از قیدِ ظلیت مبرا خواهد بود یعنی اشیا معلوم وے بوند بوجهیکه هیچ از آنها در وے حصول نکند زیرا که هرچه از شے در وے حاصل خواهد شد ظل و صورتِ آن شے خواهد بود نه عینِ آن شے کما قیل فی تعریف العلم هو حصول صورة الشیٔ فی العقل اذ لا شک ان الصورة الحاصلة من الشیٔ فی العقل شبح و مثال لذلک الشیٔ لا عینه کما یشهد به الکشف الصریح و الالهام الصحیح این زمان عارف عالم را بحق سبحانه هیچ نسبتے سوائے نسبتِ صانعیت و مصنوعیت اثبات نخواهد کرد و از ظلیت و عینیت و مرآتیت تحاشی خواهد نمود چه این معامله مربوط بکمالاتِ ذاتیه است و ذات را سبحانه از عالم استغناءِ ذاتی ست ان الله لغنی عن العالمین بخلاف در مراتبِ بعضے اسما و صفات که آنجا این نسبت متصور ست پس تا زمانیکه ازین مقامات نگذرد و باصل الاصل نرسد ازین نسبت نصیبے نیست درین مقام

عارف راہر ذرہ از ذرات شاہراہے گردد بجناب قدس خداوندی جلّ شانہ بخلاف در علم حصولی کہ دران صورت عالم ہر شے را بجانب خود کشد و خود مرآت جمیع اشیا گردد و ہمچنین در صورت ظلیت و مرآتیت ہر شے صاحب آن علم را بسوئے خود کشد و نظر بصیرت او را بیرون خود نگذارد و چون بفضل اللہ سبحانہ از قید حصول ظلیت وا رہد ہر ذرہ از ذرات موجودات چہ عرض و چہ جوہر و چہ آفاق و چہ انفس ورا دروازۂ غیب الغیب گردد باید دانست کہ چنانچہ سابقاً آن شخص مرآت جمیع اشیا بود و ہر چہ میکرد برائے خود میکرد و ہر چہ از وے صدور میافت ناچار راجع بہمان شخص میگشت خواہ نیت میکرد یا نہ الحال چون مرآت خود را از آئینہ داری باز گردانیدہ و از تقیّد بظل باز ماندہ و مثل ناودانے گشتہ کہ ہر چہ در وے افتد نماند و بیرون خود اندازد پس ناچار ہر چہ خواہد کرد برائے خود نخواہد کرد بلکہ برائے حق خواہد کرد نیّت کند یا نہ نیّت در محتمل ست نہ در متیقن این زمان حب این عارف بحب او تعالی کشد و بغض او بہ بغض او سبحانہ و ہمچنین تعظیم و توقیر وے تعظیم و توقیر حق ست سبحانہ، و اہانت و سوء ادب وے منجر بہ اہانت و سوء ادب او تعالی ہمین نسبت بودہ صحاب آن سرور را بآن سرور علیہ وعلیہم الصلوات والتحیات علی تفاوت درجاتہم کہ حب و بغض ایشان منجر بحب و بغض آن سرورست علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ فرمودہ علیہ الصلوۃ والسلام من احبہم فبحبی احبہم ومن ابغضہم فببغضی ابغضہم و نیز ہمین نسبت ست اہل بیت آن سرور را بآن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام اما ظہور این نسبت علیہ در حضرت مرتضیٰ و فاطمہ زہرا و حسنین رضی اللہ تعالی عنہم اتم ست و در بقیۂ ائمہ اثنا عشر نیز سرایت آن مشہود میگردد و در ماوراء اینہا این نسبت محسوس نمیشود والسلام

مکتوب (۱۱۱) صد و یازدہم

بشیخ نور محمد تہاری در بعضے از اسرار غریبہ مقام قاب قوسین او ادنی و سر آنکہ عارف کاتب نشمال خود را در نمییابد این معارف نیز منقول بمعنے ست در معاملۂ قاب قوسین در ظاہر رنگے از مظہر

ہویداست کہ ذہاب عین واثر از سالک بحصول نہ پیوستہ بخلافِ معاملۂ اَوْ اَدْنٰی کہ آنجا ہیچ حکمے و اثرے از مظہر نماندہ پس درین مرتبۂ ثانیہ ناچار مظہر امرے باشد مستفاد از مرتبۂ وجوب و آن خلعتے ست خاص کہ عارف را بعد از تمامی معاملہ از مرتبۂ اصل عنایت فرمودہ اند و تعبیر ازان با فاضۂ صورت نیز توان کرد این سر بس غامض تفصیل آن در موضعِ دیگر اِنْ شَاءَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ ثبت یابد پس مظہر درین معاملہ امرے بود کہ بوئے از عدم را آنجا راہ نباشد و شائبۂ امکان را آنجا بار نبود پس اگر انفعالے در آن مرتبہ اثبات نمائیم از خود بخود بود نہ از غیر کہ نشانے و اثرے از غیر نماندہ است ؎ وَلِوَجْهِهٖ مِنْ وَجْهِهٖ قَمَرٌ ‌ وَلِعَيْنِهٖ مِنْ عَيْنِهٖ كُحُلٌ ‌ ہر چند انفعالیکہ در مرتبۂ قَابَ قَوْسَيْنِ اثبات نمودہ آید نیز حق ست و ظہورے کہ در آن مرتبہ بود ظہورِ اصل اَمّا بے شائبۂ ظلّیت نیست و شایانِ آن مرتبۂ علیا نہ انفعالے کہ شایانِ آن مرتبۂ مقدسہ باشد آنست کہ بوئے از ظلّیت بدو راہ نیافتہ باشد و غیرے را ہیچ وجہ در میان مدخلیتے نبود زیرا کہ غیر از لوثِ عدم خالی نیست و از نقصِ امکان بیرون نہ آرے اگر انفعالاتِ مراتبِ ظلال چنان بود گنجایش دارد باید دانست کہ درین معاملۂ اَوْ اَدْنٰی کہ شمۂ ذکر یافت عارف کاتبِ شمالِ خود را نمی یابد سرّش آنست کہ درین وقت شمال و حکم یمین گرفتہ است زیرا کہ شمال از مقتضیاتِ عدم بودہ فَلَمَّا زَالَتْ اَحْكَامُ الْعَدَمِ فَمَا بَقِيَ اِلَّا الْوُجُوْدُ الصِّرْفُ وَلَيْسَ ثَمَّةَ شِمَالٌ بَلْ كِلْتَا يَدَيْهِ سُبْحَانَهٗ يَمِيْنٌ فَافْهَمْ وَلَا تَقَعْ فِي الزَّنْدَقَةِ و چون این اسرارِ غامضہ و معارفِ غریبہ را دریافتی بشنو قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى الاٰیة بدانکہ تحققِ این دُنُوّ بعد از تحقق باسرارِ اَوْ اَدْنٰی ست کہ بالا ذکر یافتہ زیرا کہ تا حکمے و اثرے از عارف باقی ست و از لوثِ عدم مبرا نگشتہ اورا لیاقتِ این دُنُوّیت بعد از تحققِ این دُنُوّ تَدَلّی ست کہ رو بنزول دارد چون تدلّی متحقق گردد و عارف را بخلق آرند این زمان صورتِ قوسین ظاہر گردد ہر چند از قوسِ اوّل اثرے و حکمے نماندہ است لیکن چون ویرا بتدلّی مشرف میسازند صورتِ قوسین درین وقت متوہّم میگردد پس بعد از تدلّی فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ باین اعتبار فرمود کہ این وقت صورتِ قوسین ثابت ست نہ حقیقتِ آن اَوْ اَدْنٰی ای بَلْ اَدْنٰی اِذْ مَا بَقِيَ مِنَ الْقَوْسِ

الثانی هناک اثرٌ ولا حکمٌ فلا قوسین ههنا حقیقة ۔ هذه المعارف من اسرار الله سبحانه یظهرها علی اخص الخواص من عباده والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله الصلوات والبرکات العلی ۔

مکتوب (۱۱۲) صد و دوازدهم

بشریعت پناہ قاضی اسلم در بیان آنکه صفات حقیقیه او تعالی نه عین ذات اند و نه غیر ذات سبحانه الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی علمائے اهل سنت شکر الله تعالی سعیهم در صفات ثمانیه حقیقیه واجب الوجود تعالی چه بلا زیبا گفته اند که لا هو و لا غیره این معرفت ورائے طور عقل ست که بنور فراست و برکت متابعت انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات دریافته اند عقلا ازین عبارت ارتفاع نقیضین فهمند ندانسته اند که در حصول تناقض اتحاد مکان و اتحاد زمان شرط ست و چون در آن حضرت جل سلطانها مکان و زمان گنجایش ندارد تناقض چگونه متصور گردد و آنچه علما در دفع تناقض در لفظ غیر تصرف کرده اند و از غیر معنی خاص خواسته هیچ در کار نیست بلکه نظر کشفی منع این تخصیص مینماید و نفی غیریت بهر معنی که باشد اثبات میکند میابیم که صفات واجبی جل شانه چنانچه عین ذات اقدس او تعالی نیند که زائد اند غیر ذات او سبحانه هم نیستند اگرچه زائد اند تعالت و تقدست و نسبت اثنینیت پیدا کرده اینجا آن قضیه مقرره ارباب معقول که الاثنان متغایران تخلف کرده است و نقض اصول شان نموده و آنکه گفته شد که ورائے طور عقل ست بآن معنی ست که عقل بآن مهتدی نمیگردد و از ادراک آن قاصر ست نه آنکه عقل برخلاف آن حکم مینماید چگونه برخلاف آن حکم نماید که آنرا تصور هم نکرده است بلکه از حیطه ادراک او بیرون است حکم باثبات و نفی آن چه صورت بندد ربنا اتنا من لدنک رحمة وهیئ لنا من امرنا رشدا ۔

مکتوب (۱۱۳) صد و سیزدهم

پناه: یعنی بسیار زیبا و خوش گفته اند۔ وجه روا این قول مینماید شان و لا غیره واقع شده لفظ غیر را بر معانی

میابیم: و منکشف میگردد

میکنند: (?)

بملا سلطان سرہندی در بیان آنکہ صفات او تعالی بحیوۃ و علم و سایر کمالات متصف اند و در تحقیق معنی قیام صفات بذات جل سلطانہ **صفات** واجب الوجود جل سلطانہ کہ قیامے بذات او دارند تعالی و تقدس مثل الحیوۃ و القدرۃ و العلم و غیرہا از کمال تقدس و تنزہ ہیچ نسبتے بصفات ممکن ندارند کہ صفات ممکن اعراض اند کہ قیامے بجواہر دارند و صفات واجبی جل سلطانہ مقوم جواہر اند کہ قیام جواہر بآنہاست و ایضاً صفات ممکن حکم میت دارند و جماد محض اند و از حیوۃ و علم و غیرہا بے نصیب این قدر ہست کہ ممکن بتوسط شان حی و عالم و قادر میگردد اما اینہا بانفسہا حی و عالم نیستند بخلاف صفات مقدسہ واجب الوجود تعالی و تقدس کہ در نظر کشفی این حقیر اینہا نیز در رنگ موصوف خود سبحانہ حی و عالم اند و تفصیل کمالات مندرجہ خود دانا و مشغوف لیکن علم شان از قبیل علم حضوری مفہوم میگردد نہ از عالم علم حصولی و ہمچنین ہر صفتے و شانے کہ در مرتبہ وجوب تعالی و تقدس اثبات نمودہ مے آید ہمہ بثبوت حیوۃ و علم مکشوف میگردند و نور صرف بنظر مے درآیند گویا آن نور ہمگی حیوۃ ست و ہمگی علم و انکشاف و این دو صفت کمال در انجا بین و ہویدا است بخلاف صفات دیگر از قدرت و ارادت و غیرہما کہ باین وضوح آنجا مکشوف نمیگردند بلے آنچہ در کار ست دران موطن انکشاف کمالات ست کہ بصفت علم تعلق دارد و چون علم تابع حیوۃ ست از صفت حیوۃ ہم چارہ نبود و قدرت و ارادت بمقدور و مراد مربوط ست و از سمع و بصر بعلم اکتفا توان نمود و مقصود از کلام افادہ ست و تکوین از برائے حصول مکونات ست مع ذلک ہر صفت چون جامع ست ناچار این صفات کمال در وے کائن ست ظہرت او لم تظہر گفتہ نشود کہ ازین بیان لازم آمد قیام معنی بمعنے چہ صفات ہرگاہ حی و عالم باشند از قیام حیوۃ و علم بآنہا چارہ نبود گوئیم کہ ہر دو قائم بذات واجب اند تعالی یکے باصالت و دیگرے بتبعیت چنانچہ علما در بقاء اعراض گفتہ اند کہ عرض و بقاء عرض ہر دو قائم بمحل عرض اند و تحقیق این مبحث آنست کہ قیام صفات واجبی جل سلطانہ بذات اقدس او تعالی نہ در رنگ قیام عرض ست بجوہر کلا بلکہ شبیہ قیام مصنوع ست بصانع کہ صانع قیوم مصنوع ست ہر چند آنجا

اتّصاف ست و اینجا اتّصاف نه لابلکه آن قیام در رنگِ قیامِ شے ست بذاتِ خود این قدر فرق ست که آنجا
زیادتی ثابت ست و اینجا زیادتی متصوّر نیست امّا آن زیادتی بحدِ غیریّت نرسانیده است که لاغَیرُہٗ فرموده
اند پس در هر دو جا تغایرِ اعتباری ثابت شد و قیام متحقّق گشت و حصولِ اتّصاف اینجا مثلِ اتّصافِ انسان
ست بانسانیت و اتّصافِ جوهر ست بجوهریت بلکه گوئیم در آن موطن که ذاتِ اقدس و صفاتِ حقیقیّه
مقدّسه اند که بحضرتِ ذات قائم اند هیچ ملاحظهٔ صفت و اتّصاف آنجا کائن نیست نه در حضرتِ ذات
ملاحظهٔ موصوفیّت ست و نه در صفاتِ مقدّسه ملحوظِ صفاتیّت هرگاه وجود و وجوب وجود را در آنحضرت
گنجایش نبود صفت و اتّصاف را چه مجال باشد که فرعِ وجود اند در آن موطنِ مقدّس غیر از نور هیچ چیز را گنجایش
نیست و آن هم بیچون اگر حیوة ست نور ست و اگر علم ست هم نور و علیٰ هٰذا القیاس و این نور اقدس
بیچون را اگر ظهورے در مرتبهٔ ثانی بے تغیّر و انتقال اثبات نموده آید هر آینه قابل مظهریّتِ آن نور اغیر از
وجود چیزے دیگر نخواهد بود لهٰذا تعیّنِ اوّل نزدِ این حقیر تعیّنِ وجود آمده است و سائر تعیّنات تابع
اند مر این تعیّنِ اوّل را هر چند اطلاقِ لفظِ تعیّن اینجا بمقتضائے علومِ این فقیر گنجایش ندارد
امّا چون در قوم این لفظ متعارف گشته است ماهم در اطلاقِ آن مسامحه مے نمائیم رَبَّنَا
اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ٭

یعنی طائفهٔ علیه صوفیه ۱۲

مکتوب (۱۱۴) صد و چهار دهم

در تحقیق صفاتِ واجبی تعالیٰ و کیفیّتِ تعلّقِ علمِ او تعالیٰ بکمالاتِ خویش و در بیانِ آنکه معنی
را از قیام بعین چاره نبود امّا اثباتِ محل او را هیچ درکار نیست و بیانِ تعیّنِ وجودی و مبادی تعیّنات
انبیاءِ متبوعین و انبیاءِ تابعین و ملائکه کرام علی الانبیاءِ و علیهم الصلوٰة والسلام و مبادی تعیّنات
اولیا و عوامِ مومنین و کفّار و موجوداتِ نشاۀ اُخروی صفاتِ حقیقیّه که در مرتبهٔ حضرتِ ذاتِ
تعالیٰ و تقدّس اثبات مینمائیم هیچ تعیّنے ازین اثبات در آنحضرت جلّ سلطانهٗ و تنزّ لے

پیدا نمیگردد و مرتبهٔ دیگر ورائے مرتبهٔ اُولےٰ ثابت نمیشود و بوجهے از وجوه انفکاکِ شان صورت
نمے بندد و تا مرتبهٔ ثانی متحقق نشود و انفکاکے بوجهے از وجوه حاصل نگردد تعیّن و تنزّل صورت نه بندد
و حضرتِ ذات و صفاتِ حقیقیهٔ او سبحانه گویا در یک مرتبه کائن اند و باوجودِ زیادتی گویا عینِ
ذات اند تعالیٰ و تقدّس و هرچند این صفاتِ مقدّسه تفصیلِ کمالاتِ مندرجهٔ حضرتِ ذات اند سبحانه
امّا حکمِ شان از حکمِ سائرِ اجمال و تفصیل علیحده است چه اجمال در مرتبه است که تفصیل دران مرتبه کائن نیست
بلکه مرتبهٔ تفصیل دُونِ مرتبهٔ اجمال ست و در آن حضرت جلّ سلطانه این معنی مفقود ست و تفصیل در
عینِ مرتبهٔ اجمال ست و این معرفت ورائے طورِ عقل ست که نظرِ کشفی بآن مُهتدی گشته است و علمِ واجبی
جلّ سلطانه دران مرتبه که باین صفات متعلق گشته است در رنگِ علم بذاتِ خود و علم بکمالاتِ مندرجهٔ
ذاتیهٔ خود علمِ حضوری ست و اینها باوجودِ زیادتی گویا عینِ عالم اند و حضورِ شان در رنگِ حضورِ نفسِ
عالم ست از کمالِ اتحادِ شان ست بحضرت ذات تعالیٰ که جمّ غفیر از صوفیه صفات را عینِ ذات گفته
اند تعالیٰ و انکارِ زیادتیِ صفات نموده اند و منع لاهو کرده اثباتِ لاغیره فرموده و کمال آنست که
باوجودِ تصدیق لاهو اثباتِ لاغیره نموده آید و باوجودِ زیادتی سلبِ غیریت کرده شود این کمال
موافقِ مذاقِ علومِ انبیاست علیهم الصلوات والتسلیمات و مطابقِ آرائے صائبهٔ فرقهٔ ناجیهٔ اهلِ سنت
و جماعت شکر الله تعالیٰ سعیهم باید دانست انکشافِ ذاتی در آن مرتبه که بحضرتِ ذات تعالیٰ و صفاتِ
مقدّسه او سبحانه تعلق دارد از قبیلِ علمِ حضوری ست چه صفاتِ مقدّسه را نیز حکمِ حضرتِ ذات ست
تعالیٰ و تقدّس چنانکه گذشت و آنکه گفتیم که از قبیلِ علمِ حضوری ست زیرا که علمِ حضوری عبارت از حضورِ
نفسِ عالم ست و چون صفات نفسِ عالم نیستند باید که علمِ آنها علمِ حضوری نباشد امّا چون صورتے از آنها
منتزع نمیگردد و حضورِ نفسِ شان کائن ست از قبیلِ علمِ حضوری بود و انکشافے که بصفتِ علم تعلق دارد
از قبیلِ علمِ حصولی ست و آنکه گفتیم که از قبیلِ علمِ حصولی ست زیرا که علمِ حصولی عبارت از صورتِ حاصله است
از معلوم در عالِم و نزدِ این فقیر محقق و مکشوف گشته است که صورتے هیچ معلومے در علمِ واجبی جلّ شانه

منتقش نیست و علم او تعالیٰ محلِ ہیچ صورتِ معلومہ نہ فکیف حصولِ صورت در ذاتِ عالم تعالیٰ بلکہ علم او را تعالیٰ تعلقے ست بمعلوم وانکشافے ست بآن بے آنکہ صورتے از معلوم در علم ثابت شود و خانۂ علم از جمیعِ نقوش و صورِ علمیہ خالی و مصفاست مع ذٰلِکَ لَا یَعْزُبُ عَنْ عِلْمِہٖ مِثْقَالُ ذَرَّۃٍ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِی السَّمَاءِ این قدر مکشوف میگردد کہ چون علمِ او تعالیٰ بمعلومے تعلق میگیرد ازین تعلق صورتے از معلوم منتزع میگردد و قیامے بآن علم پیدا میکند بے آنکہ حلولے و حصولے در علم پیدا کند و چون از تعلقِ علم صورتے از معلوم منتزع میگردد و قیامے بعلم بلکہ بعالم پیدا میکند راست مے آید کہ از قبیلِ علمِ حصولی بود و چون صفتِ علم تعلق بکمالاتِ مندرجۂ ذاتیۂ او تعالیٰ پیدا کند ناچار ازان کمالات باین تعلق صورتہائے علمیہ منتزع خواہد شد و قیامے بعلم پیدا خواہد کرد اگرچہ حلولے و حصولے آنہارا در علم ثابت نباشد **سوال** این صورِ علمیہ را قیامے بہ صفتِ علم پیدا کردی اما معلوم نشد کہ محلِ ثبوتِ این صور کدام ست معنی را چنانچہ از قیام بعین چارہ نیست از محلیتِ عین نیز او را چارہ نبود **جواب** بلے معنی را از قیام بعین چارہ نیست اما اثباتِ محل او را ہیچ درکار نیست مقصود از اثباتِ محل از برائے معنی اثباتِ قیامِ اوست بآن نہ امرِ زائد بر قیام ہرگاہ در جواہرِ مجردہ ممکنہ کہ کالظلال اند مر آن صورِ علمیہ را و آن صور مبادیِ تعیناتِ این جواہر اند گفتہ باشند کہ اینہا را ہیچ محلے و مکانے ثابت نیست بلکہ ہیچ درکار نیست اگر اصولِ این جواہرِ مجردہ را محل نباشد چہ گنجایشِ تعجب ست این صورِ علمیہ را در رنگِ اعراض تصور نمائی کہ قیام بغیر دارند و بر قیاسِ اعراض در اثباتِ محلِ شان در نمانی کہ این صورِ علمیہ اصول بلکہ مبادیِ تعیناتِ جواہر اند کہ قیامِ اعراض بآنہاست باعراض چہ رسد بلکہ در اعراض ہم گوئیم کہ مقصود از اثباتِ محل از برائے آنہا اثباتِ قیامِ آنہاست بہ محل نہ آنکہ محل باستقلال مقصود باشد تحقیق آنست کہ این صورِ علمیہ در مرتبۂ وجوب کائن اند کہ محل و مکان را آنجا گنجایش نیست و غیر از قیام آنجا متصور نہ صفاتِ حقیقیۂ واجب الوجود تعالیٰ کہ بحضرتِ ذاتِ اقدس قیام دارند ہیچ حالیت و محلیت آنجا کائن نیست و ثبوتِ ذہنی و خارجی کہ گفتہ اند در مرتبۂ امکان تقسیم یافتہ است زیرا کہ در آن حضرت

موجودہ ۱۲

لہ یعنی با وجود آنکہ صورتے از معلوم در علم ثابت نیست و خانۂ علم از جمیع نقوش و صورِ علمیہ خالی ست پوشیدہ نمیشود از علم او سبحانہ ہم سنگ ذرہ در زمین و نہ در آسمان قال اللہ تعالیٰ وما یعزب عن ربک من مثقال ذرۃ فی الارض ولا فی السماء ولا اصغر من ذلک ولا اکبر الا فی کتاب مبین ۱۲

[illegible]

لہ [illegible]

لہ ذلا سفۃ ۱۲

لہ اعراض ۱۲

لہ صورِ علمیہ در رنگِ اعراض [illegible] باشند ۱۲

نه خارج را گنجایش ست و نه علم را هرگاه وجود را در آن حضرت جلّ سُلطانُهٗ بار نباشد وجودِ ذهنی و خارجی
را که اقسامِ او یند آنجا چه مجال بود و ظرفیتِ علم و خارج آنجا مر وجود را چه گنجایش باشد پس این صُورِ علمیّه
ثابت باشند و قائم بصفتِ علم بوند و هیچ ثبوتِ علمی و خارجی در ینها متحقق نشود بلکه وجودِ علمی و خارجی
عارِ شان بود که از صفاتِ امکان و سماتِ حدوث ست فَاِنَّ کُلَّ مُمْکِنٍ حَادِثٌ عِنْدَهُمْ
و در مرتبهٔ وجوب وجود هر چند وجود ثابت گشته است امّا ظرفیّتِ خارج و علم مر آن وجود را پید انشده
که ظرفیّت و مظروفیّت را آنجا مجال نیست نیک استماع نمای صورتِ معلوم عبارت از نفسِ علم ست
حصول و حلولِ او در علم بچه معنے باشد متاخّرانِ صوفیّه علیه گفته اند که صُورِ علمیّه که عبارت از اعیانِ ثابته
اند و حقائقِ ممکنات اند ثبوتِ شان در خانهٔ علم ست و بس و در خارجِ علم بُوئے از وجود باینها نرسیده است
لیکن عکوسِ آن صُورِ علمیّه چون در مرآتِ ظاهرِ وجود که جز او در خارج موجودے نیست افتاده است
متوهّم میگردد که آن صُور در خارج موجود اند در رنگِ صورتے که چون در مرآت منعکس میگردد متوهّم میشود
که آن صورت در مرآت ست فَیَا لَیْتَ شِعْرِیْ مَا مُرَادُ هٰؤُلَآءِ الْکُبَرَآءِ وَمَا مَعْنیٰ حُصُوْلِ الصُّوَرِ
فِی الْعِلْمِ وَمَا الصُّوَرُ فِی الشَّاهِدِ اِلَّا نَفْسُ الْعِلْمِ وَفِی الْغَائِبِ عِلْمُهٗ تَعَالیٰ اَزَلِیٌّ قَدِیْمٌ بَسِیْطٌ
وُحْدَانِیٌّ تَعَلَّقَ بِمَعْلُوْمَاتٍ مُتَکَثِّرَةٍ حَصَلَتْ مِنْ تَعَلُّقِهٖ صُوَرٌ مُتَعَدِّدَةٌ مُتَمَیِّزَةٌ لِتِلْکَ الْمَعْلُوْمَاتِ
مِنْ غَیْرِ اَنْ یَّثْبُتَ حُصُوْلُهَا وَحُلُوْلُهَا فِیْ ذٰلِکَ الْعِلْمِ الْاَزَلِیِّ کَیْفَ تَحُلُّ الصُّوَرُ الْمُتَعَدِّدَةُ فِیْهِ
وَهُوَ یَسْتَلْزِمُ التَّبَعُّضَ وَالتَّجَزِّیَ وَالْاِنْقِسَامَ لِلْمَحَلِّ وَفَرْضَ شَیْءٍ فِیْهِ غَیْرَ شَیْءٍ وَهُوَ یُوْجِبُ التَّرْکِیْبَ
الْمُنَافِیَ لِلْقِدَمِ وَالْاَزَلِیَّةِ عجب معامله است که ارباب معقول صورتِ حاصلهٔ معلوم را در ذهن اثبات
کرده اند و حلولِ آنرا در ذهن دانسته نه در علم چه آن صورت نزدِ شان عینِ علم ست نه حالّ در علم و متبادر
از عبارتِ صوفیّهٔ متأخّرین حصولِ آن صورت ست در علم که آنرا باطنِ وجود گویند وَهُوَ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ
باید دانست که این صُورِ علمیّه که از تعلّقِ صفتِ علم بکمالاتِ مندرجهٔ ذاتیهٔ او تعالیٰ ثابت گشته اند
بنظرِ کشفی لائح میگردد که ایشان را حیوٰة و علم ثابت ست و انکشافیکه مناسبِ علمِ حضوری بود ایشان را

نسبت بکمالاتے کہ در اینہا مُندرج ست کائن چنانچہ تحقیق این مبحث در مکتوب[۵۱] بتفصیل بیان نمودہ است اگر از غرابت این معرفت خفائے بماند و احتیاجے افتد آنجا رجوع باید کرد و چون از بیان سابق واضح گشت کہ ذات اقدس او تعالیٰ و صفات مقدسہ او سُبحانہٗ در یک مرتبہ کائن اند و از ثبوت زیادتی صفات ہیچ تعیُّنے و تنزُّلے در آنحضرت جلّ سُلطانہٗ پیدا نشدہ است بدانکہ این مرتبہ مقدسہ را کہ حضرت ذات مع الصفات ست تعالیٰ در مرتبہ ثانیہ ظہوریست اول بے شائبہ تغیُّر و تبدُّل و آن نزد این حقیر از روئے کشف و شہود ہر آئینہ حضرت وجود ست کہ خیر محض و کمال صرف ست و قابلیت ظہور جمیع کمالات دارد بطریق ظلّیت و غیر وجود را این دولت میسّر نشدہ است لہذا اگر علمے بآن مرتبہ مقدسہ متعلق شود و انتزاع کمالات او نماید چنانکہ گذشت ہر آئینہ اول چیزے کہ از آنحضرت جلّ شانہٗ منتزع گردد حضرت وجود خواہد بود و کمالات دیگر توابع او خواہند بود از اینجاست کہ جمّ غفیر از صوفیہ و غیرہم وجود را عین ذات سُبحانہٗ تصوّر کردہ اند و تعیُّن وجود را لاتعیُّن انگاشتہ و ثبوت[۵۲] این تعیُّن اسبق ماورائے علم و خارج ست چنانچہ تحقیق این معنی در مواضع کثیرہ بیان یافتہ است و این حضرت وجود بطریق ظلّیت جامع جمیع کمالات ذاتیہ و صفاتیہ است اجمالاً و این مرتبہ جامع اجمالیہ و تفصیل ست کہ توان گفت کہ تعیُّن ثانی ست و آن چیزے کہ در مرتبہ تفصیل ثبوتے پیدا کرد صفۃ الحیٰوۃ ست کہ اُمّ جمیع صفات ست و این صفت حیٰوۃ گویا ظلّ آن صفۃ الحیٰوۃ ست کہ در مرتبہ حضرت ذات تعالیٰ ثابت ست و لا ھُوَ وَلاَ غَیْرُہٗ در حق آن کائن و این ظلّ چون در مرتبہ پیدا شدہ است کہ ورائے مرتبہ حضرت ذات ست تعالیٰ ہر آئینہ لا غَیْرُہٗ در حق او ثابت نبود و او بداغ غیریت متّسم باشد و بعد از صفۃ الحیٰوۃ صفۃ العلم بطریق ظلّیت چنانچہ در صفۃ الحیٰوۃ گذشت کائن ست و این صفت جامع جمیع صفات ست و صفۃ القدرۃ و الارادۃ و غیرہما با وجود استقلال گویا اجزاء او یند زیرا کہ این صفت را بحضرت ذات تعالیٰ و تقدّس نوعے از اتحاد ست کہ غیر او را نیست چہ در صورت علم[۵۳] حضوری اتحاد علم و عالم و معلوم ست و قدرت ہرگز بقادر و مقدور متحد نگشتہ است و در ارادت کہ تخصیص احد المقدورین ست نیز این اتحاد

[۵۱] یعنی مکتوب صد و سی و دوم از این جلد کہ قبل این مکتوب بلا فصل واقع است ۱۲

[۵۲] یعنی آن ثبوت ہذا التعین الاسبق ماوراء العلم

کائن نیست علیٰ ھٰذا القیاس ونزد این حقیر مبدأ تعین حضرت خلیل علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بالاصالۃ تعین اول ست کہ تعین وجودی ست و مرکز این تعین کہ اشرف اجزاء اوست بالاصالۃ مبدأ تعین حضرت خاتم الرسل ست علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات چنانچہ در مکتوبے تحقیق این مبحث بتفصیل ذکر یافتہ است و چون ولایت حضرت خلیل علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ولایت اسرافیلی ست علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ہر آئینہ مبدأ تعین حضرت اسرافیل نیز ہمین تعین وجودی باشد علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام و مبدأ تعین ہر پیغمبرے و رسولے بالاصالۃ حصہ ایست از حصص این تعین اول وجودی و از امتان نیز اگر کسے را ببرکت متابعت انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات درین تعین وجودی نصیبے باشد و حصہ یا نقطہ از حصص و نقط آن تعین مبدأ تعین آنکس بود مجوز ست بلکہ واقع و تا درین تعین مبدأ تعین پیدا نشود وصول بحضرت ذات تعالیٰ بالاصالۃ گنجایش ندارد و اما آنکہ علیین را کہ مقربان حضرت اند علیٰ نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات نیز مبادی تعینات درہمین تعین وجودی ست کہ وصول بحضرت ذات تعالیٰ مربوط بآنست باید دانست کہ این صفۃ العلم کہ در مرتبہ تفصیل تعین وجودی پیدا گشتہ است ہر چند حصہ ایست از حصص آن تعین وجودی اما چون جامعیت دارد گویا در رنگ نفس وجود جامع جمیع حصص آن تعین ست و آنرا ہم اجمال ست و ہم تفصیل اجمال حکم مرکز دائرہ دارد و تفصیل حکم محیط پس مرکز این تعین علمی کہ اجمال ست گانہ ظل مرکز آن تعین اول وجودی ست و باین علاقہ جمعے یقین کردہ اند کہ مبدأ تعین حضرت خاتم الرسل علیٰ نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات اجمال حضرت علم ست لا بلکہ این اجمال ظل مبدأ تعین اوست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ مرکز تعین اول وجودی ست کما مر و نیز این اجمال علم را تعین اول گفتہ اند و مرتبہ فوق را لاتعین دانستہ و عین حضرت وجود انگاشتہ بلکے عین وجود ست اما بتعین منسوب چنانکہ گذشت پوشیدہ نماند کہ تعین اول ہر چند حصص مندرجۂ آن مبادی تعینات انبیاء کرام و ملائکۂ علیین عظام ست علیہم الصلوات

وَالتَّسلِیمَاتُ امّا دران مرتبه چون اجمال کائن ست مبادیِ هر کدام علیحده بتفصیل معلوم نمیگردد و مسمّیٰ باسمے کرده نمیشود و چون تفصیل یافت مبادیِ هر کدام متمیز گشت و نام علیحده یافت مثلاً یک حصّهٔ آن تعیّنِ اولِ وجودی اسم الحیٰوة ست و حصّهٔ دیگر اسم العلم ست علیٰ هٰذا القیاسُ و مشهود میگردد که اسم الحیٰوة باعتبار جامعیّتے که دارد مبدأ تعیّنِ ملائکهٔ علّیّین عظام ست علیٰ نبیّنا وعلیهم الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ و نیز حضرت روح الله را که مناسبت بملأ اعلیٰ دارد ازین مقام نصیبے ست علیٰ نبیّنا وعلیهم الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ و حضرتِ مهدی علیهِ الرّضوانُ چون مناسبت خاص بحضرتِ روح الله دارد ازین مقام امیدوار ست علیٰ نبیّنا وعلیهِ الصّلوٰةُ والسّلامُ باید دانست که هر کدام از صفاتِ ثمانیه که در مرتبهٔ تعیّنِ ثانی تفصیل یافته است مبدأ است مر هر یک پیغمبر بزرگ مقتدا را چنانچه علم مثلاً مبدأ تعیّنِ حضرتِ خاتم الرُّسل ست علیهِ وعلیهم الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ و قدرت مبدأ تعیّنِ حضرتِ عیسیٰ ست علیٰ نبیّنا وعلیهِ الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ و تکوین مبدأ تعیّنِ حضرتِ آدم علیٰ نبیّنا وعلیهِ الصّلوٰةُ والسّلامُ و جزئیاتِ این اسماءِ کلیّهٔ مقدّسه مبادیِ تعیّناتِ سائر انبیاست علیهم الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ هر گروہے ازین بزرگواران که مناسبت باسمے خاص دارند و به نبیِ خاص مقتدا ایشانرا مناسبت ست جزئیاتِ آن اسم مبادیِ تعیّناتِ شان ست و اولیائے که بر قدمِ پیغمبرے از پیغمبرانِ مقتدا کائن اند علیهم الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ مبادیِ تعیّناتِ شان جزئیات اند مر جزئیاتِ آن اسم را که مبدأ تعیّنِ آن پیغمبر ست علیهِ الصّلوٰةُ والسّلامُ و همچنین تعیّناتِ سائر مومنان جزئیات اند مر جزئیاتِ آن اسم را که مبدأ تعیّنِ پیغمبرے ست که اینها بر قدمِ اویند علیهِ الصّلوٰةُ والسّلامُ و مبادیِ تعیّناتِ کفّار باسم المُضلّ تعلّق دارند و ازین مبادیِ مذکوره علیحده اند و چون مبادیِ تعیّناتِ ممکنات معلوم گشت بدانکه تمامیِ دائرهٔ وجوب منتهائے این تعیّنات ست از گذشتِ آن شروع در دائرهٔ ممکنات ست و حضرتِ حق سبحانهٗ و تعالیٰ چون خواست که از کمالِ کرم و احسانِ خود فیوض و انعاماتِ خود را بدیگران عطا فرماید و گنج بخشی نماید خلق را آفرید و از کمالاتِ وجود و توابعِ وجودِ خود بایشان بخشید بے آنکه

از حیوٰة و علم و قدرت و ارادت و کلام و سمع و بصر و تکوین ۱۲ مصححه سلّمه الله تعالیٰ

از آنجا چیزے جدا شود و اینجا ملحق گردد که آن از سمات نقص ست تعالی الله عن ذلک علواً کبیراً
مقصود از خلق افادۂ انعام و احسان ست بایشان نہ تکمیل و تتمیم کمالات اسمائی و صفاتی بتوسل شان
حاشا و کلا اسما و صفات فی حد ذاتہا کامل اند و ہیچ احتیاج بظہور و مظہر ندارند در آنحضرت جل
شانہ ہمہ کمال بالفعل حاصل ست بالقوۃ نیست کہ حصول آن مربوط بامرے بود اگر شہود و مشاہدہ ست
در آنحضرت جل شانہ از خود بخود ست و اگر علم و معلوم ست ہم خود عالم و خود معلوم ست و ہمچنین
خود متکلم ست و خود سامع جمیع کمالات آنجا مفصل و متمیز اند لیکن بعنوان بیچونی کہ چون را بہ بیچون راہ نیست
خلق چہ باشد کہ مرآت کمالات او سبحانہ گردد ع در کدام آئینہ درآید او ٭ و عالم چہ بود کہ تفصیل
آن اجمال نماید در آن حضرت جل شانہ در عین اجمال تفصیل ست و در عین ضیق وسعت و چون
تفصیل و وسعت آنجا بیچونی ست متوہم میگردد کہ اجمال را تفصیل در کارست کہ بخلق عالم مربوط ست
و تکمیل آن اجمال باین تفصیل ست و حق آنست کہ آنجا ہم اجمال ست و ہم تفصیل کما مر و الله واسع
علیم باید دانست کہ خلق این عالم در مرتبۂ واقع شدہ ست کہ آنرا ہیچ مزاحمتے و مدافعتے بآن مرتبۂ
مقدسہ نیست وجود احد الموجودین ہرچند مقتضی تحدید وجود آخرست اما آن قاعدہ اینجا مفقود ست
کہ وجود عالم ہیچ تحدیدے و نہایتے بآن وجود اقدس پیدا نکردہ است و ہیچ نسبتے و جہتے اثبات
ننمودہ صورتیکہ در مرآت متوہم میگردد ثبوت او در مرتبۂ وہم کائن ست و این ثبوت را ہیچ مزاحمتے
و مدافعتے بہ ثبوت زید کہ اصل آن صورت ست حاصل نیست و ثبوت این صورت ہیچ تحدیدے و نہایتے
در ثبوت اصل خود پیدا نکردہ و ہیچ نسبتے و جہتے حاصل ننمودہ وجود عالم در رنگ وجود آن صورت ست کہ
در مرتبۂ وہم کائن ست کہ ہیچ مزاحمت با اصل ندارد کہ در خارج موجود ست و از این ثبوت وہمی
صورت ہیچ تحدیدے و نہایتے و جہتے در آن ثبوت خارجی کہ اصل آن صورت ست پیدا نشدہ
و لله المثل الاعلیٰ از این تحقیق حقیقت آن سخن مفہوم گشت کہ گفتہ اند عالم در مرتبۂ وہم
ثابت ست یعنی عالم در مرتبۂ خلق یافتہ است کہ آن مرتبہ شبیہ بمرتبۂ وہم ست کہ مر صورت منعکسہ

مرآتیہ را ثابت ست نسبت باصلِ خود کہ درخارج موجود ست بلکہ توان گفت کہ اطلاقِ وجودِ خارجی نیز دران مرتبہ مقدسہ از قبیلِ تشبیہ و تنظیر بود کہ خارج را آنجا گنجایش نیست ہرگاہ وجود ازان مرتبہ اقدس کوتہی نماید خارج چہ بود کہ فرعِ وجود ست و قسم اوست **خاتمۃٌ حسنۃٌ**

این ہمہ مبادیِ تعینات کہ مذکور شد از تعینِ وجودی جملی بود یا تفصیلی نسبت بموجوداتِ ممکنہ این نشاۂ دنیویہ است و وجود و تشخص موجوداتِ این نشاۂ مربوط بآن مبادیِ عالیہ است اما موجوداتِ اخرویہ مشہود میگردد کہ منوط باین مبادیِ مذکورہ نیست بلکہ مبادیِ تعیناتِ شان امورِ دیگر ست و آن امور نزد این فقیر کمالاتِ ذاتیہ اند کہ گردے از ظلیت بدامانِ پاکِ شان نرسیدہ است و اندراج دران مرتبہ اقدس وارند بلکہ درآن مرتبہ مقدسہ مفصل و متمیز اند بتفصیل و تمیز بیچونی آن کمالاتِ مفصلہ ذاتیہ مقدسہ ہرکدام مبدأ تعینِ موجودیست از موجوداتِ آن نشاۂ اخرویہ و وجودِ اہلِ بہشت را گویا مساسے نیست باین تعیناتِ وجودی جملی و تفصیلی کہ بہ نشاۂ دنیویہ تعلق دارد و موجوداتِ آن نشاۂ کانّہٗ مواجہ اند مرآن مرتبہ مقدسہ را برعکس موجوداتِ این نشاۂ کہ از مواجہۃ قلیل النصیب اند موجوداتِ آن نشاۂ دائمہ راچہ بیان نماید کہ ازان مرتبہ مقدسہ چہ قسم نصیبہا و حظہا دارند **شعر**

ھَنِیْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُھَا ✦ وَمَنْ بَعْدِ ھٰذَا مَا یَدِقُّ صِفَاتُہٗ ✦ وَمَا کَتْمُہٗ اَحْظٰی لَدَیْہِ وَاَجْمَلُ ✦ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَّسِیْنَا اَوْ اَخْطَاْنَا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب صد و پانزدہم (۱۱۵)

بعرفان پناہ مرزا حسام الدین احمد درجوابِ استفسارہا کہ نمودہ بود الحمد للہ وسلامٌ علٰی عبادہ الذین اصطفٰی احوال و اوضاعِ فقرائِ این حدود مستوجبِ حمد ست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و عافیتکم صحیفہ شریفہ کہ از روئے شفقت و مہربانی نامزدِ این فقیر ساختہ بودند بمطالعہ آن مشرف گشت اظہارِ اشتیاق فرمودہ بودند کہ در یکے از حرمین شریفین با متعلقان

یعنی وجود این چیز است کہ بیاں تعلق از نیس پیچ چیز است بنی من لیزدہ است کہ بیاں تعلق بیکوچیز است نزد سے و ۵

این مکتوب بعینہ مکتوب ۲ جلد سوم است و بنا بر آنکہ در بعض نسخ این مکتوب در جلد ثالث نیز مندرج است

کہ جلد مکاتیب این جلد یکصد و چہاردہ اند مطابق

عدد مکتوبات این جلد

متوطن ومدفون گردد مخدوما مکرّما رفتنِ متعلقان بنظر نمے درآید بلکہ نزدیک ست کہ منع مفہوم شود اگر ایشان جریدہ بروند بنظر مستحسن مے درآید وامید ست کہ بسلامت برسند والامر الی اللہ سبحانہ دیگر از پارہ سیادت مآب نوشتہ بودند کہ اطبا بضرر آن حاکم اند مخدوما شفقت آثارا در نظر فقیر ہر چند بامعان نمودہ مے آید ہیچ ضررے دران پارہ نمینماید غیر ازانکہ یک ظلمتے آنجا محسوس میگردد کہ غیر ظلمت این ضرر ست تا وجہش چہ باشد باجملہ ضرر اطبا مفقود ست وظلمتے کہ ہست از راہ دیگر ست والامر الی اللہ سبحانہ دیگر فرزندی محمد سعید ضعف بسیار کشید للہ سبحانہ الحمد والمنۃ کہ روبصحت دارد وبعافیت آمدہ دعا مسئول ست قرۃ العین خواجہ جمال الدین حسین با اخوان واخوات از نکبات آخر الزمان محفوظ باشند حضرات مخدوم زادہائے کرام بہ جمعیت صوری ومعنوی متحلّی باشند ❖

مکتوب (۱۱۶) صد وشانزدہم

بخواجہ ابوالمکارم در ترغیب بخدمتگاری خلق اللہ حضرت حق سبحانہ وتعالی بر حدِّ اعتدال ومرکز عدالت استقامت کرامت فرماید چہ دولتے ست کہ حضرت واہب العطیات جل سلطانہ بندہ را مخصوص بہ بعضے از فضائل ومزایا گرداندہ کلید حوائج جمعے از بندگان خود را بید تصرف او حوالہ فرماید و اورا ملاذ وملجاء آن جماعہ گرداند چہ نعمتے ست کہ جمعے از خلائق را کہ از کمال کرم ایشان را عیال خود فرمودہ است با و مرتبط سازد و تربیت ایشان را باو تفویض نماید سعادتمندے بود کہ بحمد این دولت قیام نماید و ہوشمندے باشد کہ بشکر این نعمت اقدام فرماید وخدمتگاری عیال صاحب خود را سعادت خود داند و تربیت عبید واماء مولائے خود را شرف خود انگارد حمداً للہ سبحانہ کہ اہل آن بقعہ بذکر خیر ایشان رطب اللسان اند وحدیث کرم واحسان ایشان را برزبان دارند ❖

مکتوب (۱۱۷) صد وہفتدہم

بمولانا شیخ غلام محمد دربیانِ معنے آیہ کریمہ اِنَّ فِیْ ذٰلِکَ لَذِکْرٰی مالابدّ ونیز دربیانِ دیگر اعتراضات

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی قَالَ الشَّیْخُ الْاَجَلُّ قُدِّسَ سِرُّہٗ فِیْ کِتَابِہِ الْعَوَارِفِ فِی الْبَابِ الثَّانِیْ مِنْہُ فِیْ بَیَانِ مَعْنَی الْکَرِیْمَۃِ اِنَّ فِیْ ذٰلِکَ لَذِکْرٰی لِمَنْ کَانَ لَہٗ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَی السَّمْعَ وَھُوَ شَھِیْدٌ ۔ وَقَالَ الْوَاسِطِیُّ اَیْ لَذِکْرٰی لِقَوْمٍ مَخْصُوْصِیْنَ لَا لِسَائِرِ النَّاسِ وَھُمُ الَّذِیْنَ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی فِیْھِمْ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَقَالَ الْوَاسِطِیُّ اَیْضًا اَلْمُشَاھَدَۃُ تُذْھِلُ وَالْحُجُبَۃُ تُفْھِمُ لِاَنَّ اللّٰہَ تَعَالٰی اِذَا تَجَلّٰی لِشَیْءٍ خَضَعَ لَہٗ وَخَشَعَ وَقَالَ الشَّیْخُ ھٰذَا الَّذِیْ قَالَہُ الْوَاسِطِیُّ صَحِیْحٌ فِیْ حَقِّ اَقْوَامٍ وَھٰذِہِ الْاٰیَۃُ تَحْکُمُ بِخِلَافِ ھٰذَا الْاَمْرِ لِاَقْوَامٍ اٰخَرِیْنَ وَھُمْ اَرْبَابُ التَّمْکِیْنِ یَجْمَعُ لَھُمْ بَیْنَ الْمُشَاھَدَۃِ وَالْفَھْمِ لَا یَخْفٰی اَنَّ مَا قَالَہُ الْوَاسِطِیُّ اَوَّلًا یَدُلُّ عَلٰی اَنَّ الذِّکْرٰی لِاَھْلِ التَّمْکِیْنِ خُصُوْصًا لِاَنَّھُمُ الَّذِیْنَ اَحْیَاھُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بَعْدَ الْمَوْتِ اَیْ اَبْقَاھُمْ بَعْدَ الْفَنَاءِ وَاَھْلُ التَّلْوِیْنِ لَا فَنَاءَ لَھُمْ وَلَا بَقَاءَ فَلَا حَیٰوۃَ لَھُمْ مَوْھُوْبَۃً ثَانِیًا لِاَنَّھُمْ فِیْ وَسَطِ الطَّرِیْقِ وَالْفَنَاءُ وَالْبَقَاءُ اَحْوَالُ الْاِنْتِھَاءِ وَقَوْلُہُ الثَّانِیْ اِنْ ذُکِرَ فِیْ بَیَانِ الْاٰیَۃِ یَدُلُّ عَلٰی اَنَّ الذِّکْرٰی لِاَھْلِ التَّلْوِیْنِ فِیْ حَالِ الْاِحْتِجَابِ وَالْاِسْتِتَارِ لَا فِیْ وَقْتِ الْمُشَاھَدَۃِ وَالْمُکَاشَفَۃِ لِاَنَّہٗ اَوَانُ الذُّھُوْلِ یُنَافِیْ ھٰذَا الْقَوْلَ قَوْلُہُ الْاَوَّلُ وَاِنْ ذُکِرَ ھٰذِہِ الْمَعْرِفَۃُ فِیْ تَوَسُّطِ حَالِہٖ فِیْ مَوْضِعٍ اٰخَرَ لَا فِیْ بَیَانِ ھٰذِہِ الْاٰیَۃِ فَلَا مُنَافَاۃَ وَلَا اعْتِرَاضَ لِلشَّیْخِ قُدِّسَ سِرُّہٗ بِاَنَّ مَا قَالَہُ الْوَاسِطِیُّ صَحِیْحٌ فِیْ حَقِّ اَقْوَامٍ اَیْ لِاَھْلِ التَّلْوِیْنِ وَھٰذِہِ الْاٰیَۃُ تَحْکُمُ بِخِلَافِ ھٰذَا الْاَمْرِ لِقَوْمٍ اٰخَرِیْنَ وَھُمْ اَرْبَابُ التَّمْکِیْنِ لِاَنَّ الْوَاسِطِیَّ بَیَّنَ فِیْ مَعْنَی الْاٰیَۃِ اَنَّ الذِّکْرٰی مَخْصُوْصٌ بِاَرْبَابِ التَّمْکِیْنِ لِاَنَّھُمْ ھُمُ الْاَحْیَاءُ بَعْدَ الْمَوْتِ لَا لِاَھْلِ التَّلْوِیْنِ غَایَۃُ مَا فِی الْبَابِ ذَکَرَ ثَانِیًا مَعْرِفَۃً بِرَاْسِھَا فِیْ بَیَانِ اَحْوَالِ اَھْلِ التَّلْوِیْنِ لَا تَعَلُّقَ لَھَا بِبَیَانِ الْاٰیَۃِ فَلَا اعْتِرَاضَ عَلَیْہِ بِاَنَّھَا تُخَالِفُ حُکْمَ الْاٰیَۃِ لِاَنَّ الْاٰیَۃَ وَرَدَتْ فِیْ حَقِّ قَوْمٍ وَھٰذِہِ الْمَعْرِفَۃُ بَیَانُ اَحْوَالِ قَوْمٍ اٰخَرَ وَلَوْ اَنَّ

حاشیہ:

لہ ابوحفص عمر بن محمد البکری السہروردی من ولد الصدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہما قدس اللہ سرہ ولد فی رجب سنہ تسع وثلثین وخمسمائۃ وتوفی سنۃ اثنین وثلاثین وستمائۃ ۱۲ نفحات

مذکورۃ فی سورۃ ق والجزو السادس والعشرین ۱۲

لہ ابوبکر الواسطی قدس اللہ سرہ نام وے محمد بن موسیٰ است وکان یعرف بابن الفرغانی از قدماء اصحاب جنید ونوری است وعالم بود در اصول تصوف... سنہ عشرین وثلثمائۃ ۱۲ نفحات

لہ والکریمۃ ہذہ مذکورۃ فی سورۃ الانعام والجزء الثامن ۱۲

اہل التلوین منفذ ارباب الاحوال والتمکین صفۃ اہل الحقائق... فادام العبد فی الطریق فہو صاحب تلوین لانہ یرتقی من حال الی حال... فاذا وصل تمکن... وصاحب التمکین وصل ثم اتصل وامارۃ انہ اتصل انہ بکلیتہ عن کلیتہ بطل ۱۲ رسالہ قشیریہ

لہ ای لیس لاہل التلوین حیاۃ بعد الموت ۱۲

الواسطی لم یخص الذکری باهل التمکین اولا واثبت الذکری لاهل التلوین ایضا فی حال
احتجابهم بقوله الثانی لما حصل المنافاة بین قولیه ولما ورد اعتراض الشیخ علیه و
الظاهر عندی ان الکریمة بیان حال الفریقین فمن کان له قلب هم ارباب القلوب الذین
تلونت احوالهم وهم اصحاب التلوین وقوله تعالی او القی السمع وهو شهید بیان حال
اهل التمکین فانهم القوا سمعهم للفهم فی حال عین الشهود الا ان الذکری للقوم الاول
فی بعض الاوقات وللثانی فی جمیع الاحوال کما تری ولو قال الشیخ قدس سره وهذه
الایة تحکم بخلاف هذا الامر لقوم اخرین ایضا لکان انسب وکلمة او لمنع الخلو فلا
ینافی الجمع بین الفریقین فی الذکری ثم قال الشیخ بعد ذلک فموضع الفهم محل المحادثة
والمکالمة وهو سمع القلب وموضع المشاهدة بصر القلب فمن هو فی سکر الحال یغیب سمعه
فی بصره ومن هو فی حال الصحو والتمکین لا یغیب سمعه فی بصره لتملکه ناصیة الحال
ویفهم بالوعاء الوجودی المستعد لفهم المقال لان الفهم مورد الالهام والسماع والالهام
والسماع یستدعیان وعاء وجودیا وهذا الوجود یکون موهوبا منشأ انشاء ثانیا للتمکن
فی مقام الصحو وهو غیر الوجود الذی یتلاشی عند لمعان نور المشاهدة لمن جاز علی
ممر الفناء الی مقر البقاء انتهی فموضع الفهم محل المحادثة والمکالمة ای مع الله عز وجل
یغیب سمعه فی بصره ای لا یفهم وقت المشاهدة وهو حال اهل التلوین یذهل عند المشاهدة
کما قاله الواسطی لا یغیب سمعه فی بصره ای یفهم فی عین المشاهدة وهو حال اهل التمکین
یجمع بین المشاهدة والفهم کما مر لمن جاز متعلق بقوله موهوبا ای موهوبا لمن جاز عن
الفناء ووصل الی البقاء لا یخفی انه ما معنی المشاهدة فی اهل التلوین والمشاهدة انما تکون
فی الذات کما قالوا وهو غیر واصل بعد الی الذات فالاولی فی حقه المکاشفة بالصفات
المتخیلة المتلونة وما هو فی الذات لا تلوین له ولا تغیر ولیس فی تلک الحضرة المقدسة

تارةً الذهولُ واُخرى الشعودُ بل شعورٌ فی عينِ الذهولِ وفهمٌ فی نفسِ الشهودِ والظاهرُ من
كلامِ الشيخِ قدس سرّه جوازُ وقوعِ المشاهدةِ فی الدنيا ببصرِ القلبِ وصاحبُ التعرفِ قدس سرّه
وهو امامُ الطائفةِ منعَ رؤيتَه تعالٰی فی الدنيا بالبصرِ وبالقلبِ معًا وادّعی الاجماعَ عليهِ
وقال واجمعوا علٰی انّه تعالٰی لايُرٰی فی الدنيا بالابصارِ وبالقلوبِ الّا من جهةِ الايقانِ
وما قاله صاحبُ التعرفِ قدس سرّه اقربُ الی الصوابِ عندی بل هو الصوابُ لانّ ما يتخيّل
انّه سبحانه يُرٰی فانّما هی رؤيةٌ خياليٌ ای كشفُ صورةٍ فی الخيالِ للايقانِ الذی حصل
للقلبِ وللموقنِ بهِ ايضًا صورةٌ كوشفت للقلبِ فانّهم جوّزوا المثالَ للحقِّ سبحانه وان
لم يكن له تعالٰی مثلٌ فللّهِ المثلُ الاعلٰی وانّما ارتسم فی الخيالِ صورةُ الايقانِ وصورةُ الموقنِ
بهِ وان لم يكن له تعالٰی صورةٌ فی الواقعِ لانّ المعانی الحاصلةَ للقلبِ ولسائرِ اللطائفِ بل
كلُّ ما وجدَ ويوجدُ لها صورةٌ فی الخيالِ الذی هو تمثالُ المثالِ الذی هو اوسعُ العوالمِ
كلّها فليس ههنا الّا ايقانٌ للقلبِ وصورةُ ايقانٍ وصورةُ موقنٍ بهِ تمثّل فی الخيالِ بصورةِ
رؤيةٍ وصورةِ مرئيٍّ ولا رؤيةَ فی الحقيقةِ للقلبِ له تعالٰی فضلًا عن ان يكون للبصرِ و
انّما هی رؤيةٌ مثاليةٌ للقلبِ تمثّل ايقانه بصورةِ الرؤيةِ وتمثّل موقنٌ بهِ بصورةِ المرئيِّ
فظنَّ منه انّه راٰه حقيقةً وما هی الّا رؤيةٌ خياليةٌ بل نقول انّ صورةَ الموقنِ بهِ ليست
صورةً مثاليةً للحقِّ سبحانه بل صورةُ كشفٍ تعلّق الايقانُ بهِ ظهرت فی الخيالِ وحاشا
للّهِ ان يكون له تعالٰی صورةٌ ولو فی الخيالِ وانّما هی صورةٌ لبعضِ مكشوفاتِ قلبِ
السالكِ من الوجوهِ والاعتباراتِ التی لها تعلّقٌ بالذاتِ تعالٰی ولهذا اذا وصل العارفُ الی
الذاتِ تعالٰی لم يتخيّل له مثلُ هذا الخيالِ فليس للذاتهِ تعالٰی صورةٌ ولو فی المثالِ والخيالِ
وليس له تعالٰی مثالٌ عندی كما لامثلَ له سبحانه اذ الصورةُ يستلزمُ الحدَّ والنهايةَ ولو
فی مرتبةٍ من المراتبِ وهو سبحانه منزّهٌ من التحديدِ والتقييدِ وجميعُ المراتبِ مخلوقةٌ له تعالٰی

هو — تعالٰی — لا

يعنی الشيخ ابا بكر محمد بن ابراهيم البخاری الكلاباذی توفی سنه ٣٨٠ اعتنی بشأن التعرف المشايخ وقالوا لولا التعرف لما عرف التصوف

كشف الظنون

يعنی ولباقی اللطائف من الروح والسر والخفی والاخفی ١٢ مصحح سلمه الله تعالی

فافہم الحمد للہ الذی اعطانا سلطان الخیال وجعلها مرآۃ لحصول صور معانی الکمال و
لولا الخیال لما ادرکنا درجات الاتصال عن درکات الانفصال ولما علمنا واردات الاحوال
فان لکل معنی وحال صورۃ فیہ ان کوشفت یدرک بها ذلک المعنی والحال فشان اللطائف السبع
السیر والسلوک والانتقال من حال الی حال وشان الخیال رآءۃ درجات السیر والسلوک الحاصلۃ
للسالک بصورها المرتسمۃ فیہ وارآءته تزید الرغبۃ الی الفوق وایضا بارآءته یحصل السیر
علی بصیرۃ ویتیسر السلوک علی معرفۃ وبسلطانہ یخرج السالک عن الجهل ویکون من
اهل العلم فللہ سبحانہ درہ والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب (۱۱۸) صد و ہژدہم

بمولانا عبد القادر انبالی قال الشیخ رضی اللہ تعالی عنہ فی الباب الثانی من کتاب العوارف فی
بیان الحدیث المرفوع الی رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ما نزل من القرآن آیۃ
الا ولها ظهر وبطن ولکل حرف حد ولکل حد مطلع ویخالج سری ان یکون المطلع لیس
بالوقوف بصفاء الفهم علی دقیق المعنی وغامض السر فی الآیۃ ولکن المطلع ان یطلع عند
کل آیۃ علی شهود المتکلم بها لانها مستودع وصف من اوصافہ ونعت من نعوتہ فتتجدد
لہ التجلیات بتلاوۃ الآیات وسماعها وتصیر لہ مرآۃ منبئۃ عن عظیم الجلال الی آخر ما قال
فی تائید هذا التوجیہ وشرحہ ویخطر ببالی بکرم اللہ المتعالی ان الظهر نظم القرآن البالغ الی
حد الاعجاز والبطن تفسیرہ وتاویلہ علی اختلاف صفاء الفهم علی دقیق المعانی وغامض السر
والحد نهایۃ مراتب الکلام وهو شهود المتکلم بها وهو التجلی النعتی المنبئ عن عظیم الجلال
والمطلع ما هو فوق ذلک التجلی النعتی وهو التجلی الذاتی المعرا عن النسب والاعتبارات اثبت
لحد الکلام ونهایتہ مطلعا فیکون المطلع وراء الکلام ووراء نهایتہ والکلام صفتہ تعالی

وشهود المتكلم في مرات تلك الصفة تجلى لتلك الصفة ونهاية المراتب كما انها والاطلاع
على وراء تلك التجلي يكون بالترقي منه الى تجلي ذاتي لا محالة فالوصول الى الذات ههنا
يكون بتوسط صفة الكلام وبتوسل تلاوة النظم القراني الدال على تلك الصفة فلابد من
الخطوتين خطوة من النظم الدال الى المدلول الذي هو الصفة والخطوة الثانية من الصفة
الى الموصوف قال العارف قدس سره خطوتان وقد وصلت وما ذكر الشيخ قدس سره
الا الخطوة الاولى واتم بها هذا السير وقيد فائدة التلاوة بها لا غير سبحانك لا علم
لنا الا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم وقال الشيخ بعد ذلك انه قد نقل عن جعفر الصادق
رضي الله تعالى عنه وعن ابائه الكرام ايضا انه خر مغشيا عليه وهو في الصلوة فسئل عن
ذلك فقال ما زلت اردد الاية حتى سمعتها من المتكلم بها فالصوفي لما لاحت له ناصية
التوحيد والقى سمعه عند سماع الوعد والوعيد وقلبه بالتخلص عما سوى الله تعالى صار
بين يدي الله حاضرا شهيدا يرى لسانه ولسان غيره في التلاوة كشجرة موسى على نبينا
وعليه الصلوة والسلام حيث اسمعه الله تعالى منها خطابه اياه باني انا الله فاذا كان سماعه
من الله تعالى واستماعه الى الله صار سمعه بصره وبصره سمعه وعلمه عمله وعمله علمه
وعاد اخره اوله واوله اخره الى ان قال فاذا تحقق الصوفي بهذا الوصف صار وقته سرمدا
وشهوده مؤبدا وسماعه متواليا متجددا قوله فالصوفي لما لاحت له ناصية التوحيد بيان
لقول الامام رضي الله تعالى عنه وشرح لسماعه من المتكلم بان الصوفي لما غلب عليه حال
التوحيد وزال عن نظره شهود الغير صار بين يدي الله حاضرا شهيدا يجد كلما سمع كلاما
من نفسه او من غيره انه سمعه من الله سبحانه ويرى لسانه ولسان غيره كشجرة موسى على
نبينا وعليه الصلوة والسلام فالامام كلما كرر الاية سمعها من نفسه ومن لسانه الى ان
لاح له في اثناء التكرار حال التوحيد فسمعها من المتكلم بها وان كان صدر منه ومن لسانه

عه قوله قال العارف استشهاد على انه لابد من الخطوتين ١٢

عه خطوه بالفتح یکبار گام نہادن و بالضم گام ـ خطوات بضمتین جمع ١٢ منتخب

عه لما لاح له نور ناصیة التوحید ١٢ یعنی

عه قال الله تعالى فلما اتىها نودي من شاطئ الواد الايمن في البقعة المباركة من الشجرة ان يموسى اني انا الله رب العالمين ١٢ القصص

تصحیح مکتوبات امام ربانی قدس سرہ
نور محمد

اَو

سلمہ اللہ تعالیٰ مصحح

فانه وجد لسانه حینئذ کالشجرة الموسویة فالکلام الظاهر من اللسان حینئذ کالکلام
الظاهر من تلک الشجرة فی انه کلام الله سبحانه اقول وبالله سبحانه العصمة والتوفیق ان المسموع
من الشجرة الموسویة کان کلام الله سبحانه لا محالة حتی لو انکره احد کان کافراً و
المسموع من الالسنة لیس فی الحقیقة کلام الله وان تخیل الصوفی فی غلبة التوحید انه
کلام الله تعالی حتی لو انکره احد لم یکن کافراً بل یکون محقاً صادقاً لانه (المسموع من الالسنة) حصل من
حرکة اللسان واعتماد المخارج ولا کذلک فی الشجرة فاین احد الکلامین من الاخر فان الاول
تحقیقی والاخر تخییلی والعجب من الشیخ الاجل قدس سره انه بالغ ههنا فی التوحید حتی
جعل التخییلی تحقیقیاً وجعل الکلام الصادر من العبد فی غلبة الحال صادراً من الحق سبحانه
وقد انکر فی موضع اخر من کتابه الاقوال الصادرة فی التوحید عن اربابها فی غلبة الحال و
حملها علی الحکایة من الله سبحانه فراراً عن شائبة الحلول والاتحاد وما فر ههنا عن شوب
الحلول بل حکم بالاتحاد والعینیة والحق فی هذا المقام ان الحکم بالاتحاد والعینیة فی غلبة
الحال تخییلی لا تحقیقی سواء کان الاتحاد فی الذات او فی الصفات او فی الافعال فسبحان
من لا یتغیر بذاته ولا بصفاته ولا فی اسمائه بحدوث الاکوان ولا یتحد معه احد ولا
یتحد صفات احد مع صفاته تعالی ولا افعال احد مع افعاله سبحانه فهو سبحانه هو هو
والممکن ممکن حادث فی الذات والصفات والافعال والحکم بالاتحاد بین القدیم والحادث
من تلوینات العشق وغلبات المحبة والسکر فلا یؤاخذ علیهم بشائبة الحلول فی مظنة الاتحاد
المستلزمة للکفر والالحاد فانها غیر مرادة لهم وحاشا لله سبحانه ان یکون مرادهم ما هو
غیر لائق بجناب قدسه تعالی فانهم اولیاء الله واحباؤه سبحانه المحفوظون من تجویز ما لا
یجوز علی الله تعالی والذین تشبهوا بهم من غیر حال بدون صدق وتکلموا بکلماتهم وفهموا
منها غیر مرادهم فوقعوا منه فی الالحاد والزندقة حتی اثبتوا الحلول والاتحاد مع الله سبحانه

یعنی بینهما بون بعید
ای لا یؤاخذ علی ارباب التوحید فیما قالوا فی غلبات المحبة والسکر
مصححه سلمه الله تعالی

وحكموا ببصيرورة الممكن واجبا فهم الزنادقة الخارجون من البحث قاتلهم الله انى يؤفكون
ولا يخفى ان ما ذكره الشيخ قدس سره فى بيان قول الامام رضى الله تعالى عنه وان صدق فى حق
قوم من اهل التلوين الذين استولى عليهم السكر وغلب عليهم حال التوحيد لكنى لحسن
ظنى بشان الامام لا اجوز صدقه فى حقه رضى الله تعالى عنه لانه عندى من اكابر ارباب التمكين
والصحو لا يلتبس عنده المتخيل بالمتحقق ولا السماع من الغير بالسماع من الحق سبحانه
فليطلب لكلامه محمل حسن مناسب لحاله غير هذا الوجه وهو انه يمكن ان يسمع العبد كلام
الرب تعالى بلا كيف كما سمع موسى فى الطور على نبينا وعليه الصلوة والسلام فان قلت ما
معنى سماع الكلام من الله تعالى ولا يسمع الا ما هو حرف وصوت قلت ممنوع الا يرى ان الله
تعالى يسمع كلامه بلا حرف وصوت فجاز ان يكون العبد اذا صار متخلقا باخلاقه تعالى
يسمع بلا حرف وصوت والاستحالة بداهة الوهم الناشئة من قياس الغائب على الشاهد مع
وجود الفارق كيف يقاس الشاهد فى مضيق الزمان المقتضى للترتب والتقدم والتأخر و
الغائب لا يجرى عليه زمان ولا تقدم ولا تأخر ولا ترتب فجاز فى الغائب ثبوت اشياء
لا تجوز فى الشاهد فليفهم والله سبحانه اعلم بالصواب والتحقيق ان السماع ان كان بحاسة
السمع فلا بد وان يكون المسموع حرفا او صوتا واما اذا كان السماع بكل جزء من اجزاء السامع غير مخصوص
بالحاسة فجاز ان يحصل بلا حرف وصوت من المسموع فانا نسمع بكليتنا وبكل جزء من اجزائنا كلاما ليس
من جنس الحروف والاصوات وان كان يتخيل فى الخيال الحروف والاصوات الخيالية لكنا نعلم ان الكلام
المأخوذ المسموع بكليتنا كان اولا مجردا عن الحرف والصوت وتلبس ثانيا فى الخيال بالحروف والصوت
الخيالى ليقرب الى الفهم والافهام على انا نقول ما هو اعجب منه ان الله تعالى يسمع كلامنا
المركب من الحروف والكلمات المترتبة المتقدمة المتاخرة لكن سماعه تعالى انما يكون
بلا توسط حرف وكلمة وبلا ترتب وتقدم وتأخر لان الكلام المركب المترتب المتقدم

عن — وهو ان الله

ل يعنى لكلام الامام جعفر ۱۲ — ع يعنى وهما مفقودان هنالك فافهم ۱۲ — س يعنى استحالة كون السماع بلا حرف وصوت حكم الوهم و بداهته بداهة الوهم — فافهم ۱۲ — ص يعنى كيف يقاس الغائب والحالات على الشاهد فى مضيق الخ ۱۲ — لمصححه سلمه الله تعالى

المتأخر يقتضي زمانًا ولا يجري عليه سبحانه زمان وهو تعالى خالق الزمان فلما جاز سماع
الكلام المركب من الحروف والكلمات بلا توسط حرف وكلمة فأولى أن يجوز سماع كلام ليس
من جنس الحروف والأصوات فافهم ولا تكن من القاصرين ولا من العقلاء الجاهلين
والله سبحانه الملهم للصواب الذي ألهمت به ثانيًا بعد تسويد هذه السطور في تحقيق
هذا المقام أن فهم العبد المستعد خطابه تعالى وأخذه منه سبحانه إنما يكون أولا بتلقي
روحاني بلا توسط حرف وكلمة وبلا توسل صوت ونداء ثم تمثل هذا المعنى المتلقى في
سلطان الخيال الذي فيه ارتسم صور الأشياء كلها بصورة حرف وصوت لأن الإفادة
والاستفادة في عالم الشهادة لا تكون إلا بتوسط الألفاظ والحروف ويجوز أن يطلق على
هذا التلقي سماع بلا كيف أيضًا لأن الكلام بلا كيف فلا بد وأن يكون سماعه أيضًا بلا كيف إذ
لا سبيل للكيف إلى ما لا كيف فيه فصح أنه يجوز أن يسمع كلامه تعالى المجرد من الحروف والصوت
بلا كيف ثم بعد ذلك تمثل ذلك الكلام في الخيال بصورة حرف وكلمة ليحصل الإفادة والاستفادة
في عالم الأجسام أيضًا ومن لم يطلع على هذه الدقيقة زعم بعض منهم وهم أحسن حالا أنهم يسمعون
كلامه تعالى لكن بتوسط حروف وكلمات حادثة دالة عليه وبعضهم أطلقوا القول بأنهم
يسمعون كلامه تعالى ولم يفرقوا بين ما يليق بشأنه تعالى وما لا يليق وهم الجهال البطال
لم يعرفوا ما يجوز على الله تعالى عما لا يجوز والحق ما حققت بفضل الله سبحانه وإحسانه تعالى
قوله صار سمعه بصره وبصره سمعه إلى أن قال وعاد آخره أوله وأوله آخره أي أخذ سمعه حكم
بصره وبصره حكم سمعه أي سمع بكليته وبصر بكليته وعلم بكليته لا أن سمع ببعضه وبصر ببعضه الآخر
مثلا فحينئذ لا يكون السمع غير البصر ثم بين قوله وعاد آخره أوله وأوله آخره لخفائه وحاصله
أن الله سبحانه خاطب الذر بقوله ألست بربكم فسمعت النداء بلا واسطة على غاية الصفاء
ثم لم تزل الذرات تنقلب في الأصلاب وتنتقل في الأرحام حتى برزت إلى أجسادها فاحتجبت
بالحكمة عن القدرة وتراكم ظلمتها بالتقلب في الأطوار فإذا أراد الله تعالى بالعبد حسن الاستماع
بأن يصيره صوفيًا صافيًا لا يزال يرقيه في رتب التزكية والتحلية حتى يخلص إلى فضاء القدرة

ویزال عن بصیرتہ النافذۃ حجاب الحکمۃ فیصیر سماعہ بألست بربکم کشفا وعیانا وتوحیدہ
وعرفانہ تبیانا وبرہانا حیث اخذ لسانہ ولسان غیرہ فی حقہ حکم شجرۃ موسٰی یسمع
منہ کلامہ تعالٰی کما سمع موسٰی من تلک الشجرۃ فصح انہ عاد اٰخرہ اولہ واولہ اٰخرہ حیث
سمع کلامہ تعالٰی اٰخرا کما سمع اولا وعلٰی ھذا حمل قول البعض انہ قال انا اذکر خطاب
الست بربکم ای کان ذلک الخطاب الاول مثل ھذا الخطاب الذی اسمع الان منہ تعالٰی
علی الالسنۃ ۔ ھذا ۔ ولا یخفی علیک ان الخطاب الاول منہ تعالٰی کان تحقیقا وسماع الذر
منہ تعالٰی کان علٰی سبیل الحقیقۃ وھذا الخطاب الماخوذ المسموع من الالسنۃ انما یکون
خطاب اللّٰہ علٰی سبیل التخییل والتوھم کما مر فاین احدھما من الاٰخر فالعجب کل العجب
ان الشیخ قدس سرہ مع جلالۃ قدرہ جعل احدھما عین الاٰخر ولم یفرق بین المتحقق
والمتخیل وما ھو الا عین السکر وصرف التوحید مثلہ مثل قول انا الحق وسبحانی ولیس
فی جبتی سوی اللّٰہ واعجب من ھذا ما قال بعد ذلک فاذا تحقق الصوفی بھذا الوصف
صار وقتہ سرمدا وشھودہ مؤبدا وسماعہ متوالیا متجددا ولا یذھب علیک ان
الصوفی فی ھذا المقام ما تحقق الا بالتجلی المعنوی الصفاتی کما مر وھو مقام التلوین لا
غیر فمن این صار وقتہ سرمدا وشھودہ مؤبدا وما الدوام والسرمد للوقت الا فی
الوصول الی الذات تعالٰی وتجلیہ الذاتی وکذا الشھود والمشاھدۃ لا یکون الا للواصل
الی الذات تعالٰی کما قالوا وما حصل فی مرتبۃ الصفات یسمی بالمکاشفۃ فالشھود ودوامہ
ھو نصیب ارباب التمکین الواصلین الی الذات لا اھل التلوین المقیدین بالصفات فانھم
ارباب القلوب واصحاب التقلب سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم ۔

الناقدۃ ۱۲ النافعۃ ۱۲ بالذال المعجمۃ ۱۲ تعالٰی

مکتوب (۱۱۹) صد و نوزدھم

مکتوبات امام ربانی ؒ — دفتر سوم — حصہ نہم

بمولانا شیخ مودود محمد قال الشيخ قدس سره في الباب التاسع من كتابه العوارف في ذكر
من انتمى الى الصوفية فيه ومن جملة اولئك قوم يقولون بالحلول خذلهم الله سبحانه
ويزعمون ان الله تعالى يحل فيهم ويحل في اجسام يصطفيها ويسبق الى
فهومهم معنى من قول النصارى في اللاهوت والناسوت ومنهم من يستبيح النظر
الى المستحسنات اشارة الى هذا الوهم ويتخايل له ان من قال كلمات في بعض غلباته
كان مضمر الشيء مما زعموه مثل قول الحلاج انا الحق وما يحكى عن ابي يزيد من قوله
سبحاني حاشا لله سبحانه ان نعتقد في ابي يزيد انه يقول ذلك الا على معنى الحكاية
عن الله تعالى وهكذا ينبغي ان يعتقد في قول الحلاج ذلك ولو علمنا انه ذكر ذلك
القول مضمر الشيء من الحلول رددناه كما نردهم انتهى فياليت شعري ما معنى
الحكاية عن الله تعالى وما وجه تخصيص ارباب السكر بمثل هذا القول على معنى الحكاية
اللهم الا ان يقال انه قدس سره اراد ان القائل بمثل هذا القول ان كان هو العبد
كما هو الظاهر عند الاكثر فلا بد وان يكون حكاية من الرب تعالى فان العبد لا يصير
ربا لكن القائل به في الحقيقة هو الرب سبحانه ولسان العبد مثل الشجرة الموسوية فلا
اعتراض على الحلاج ولا تعرض على ابي يزيد قدس الله تعالى اسرارهما والظاهر من عبارة
الشيخ انه لو لم يحمل على معنى الحكاية يفهم منه الحلول وليس كذلك اذ يجوز ان يقول
ذلك عند غلبات التوحيد واستتار ماسوى الواحد المشهود عند لمعان نور الشهود بلا شائبة
حلول واتحاد فمعنى قوله انا الحق عند اختفائه عن نظره لست انا بشيء وانما الموجود
الحق لا اني متحد مع الحق او حال في الحق تعالى فانه كفر ومناف للتوحيد الشهودي فان
المشهود فيه ليس الا الواحد الاحد وعلى تقدير الحلول والاتحاد المشهود متعدد ولو على
صفة الاتحاد والحالية قوله ومنهم من يستبيح النظر الى المستحسنات اشارة الى هذا

اللاهوت عالم الذات تعالت وتقدست و الناسوت عالم الاجسام ۱۲

الوهم اي الحلول والعجب من الشيخ الاجل انه يفهم من امثال هذه العبارات الاتحاد و الحلول والحال ان المتبادر من هذه الاقوال الظهور وهو وراء الحلول لان الحلول كينونة نفس شيء في شيء مثل كينونة نفس زيد في البيت والظهور كينونة عكس شيء في شيء مثل كينونة عكس زيد في المراة والاول محال في مرتبة الوجوب ونقص لتلك المرتبة المقدسة والثاني لا منع لثبوته ولا نقص عند حصوله فان الاول يستلزم التغير المنافي للقدم والثاني لا يستلزمه كما لا يخفى فلو ظهرت الكمالات الوجوبية في مرايا الاعدام الامكانية لم يلزم منه حلول تلك الكمالات في تلك المرايا ولا تغيرها ولا انتقالها المنافي للقدم وانما هو ظهور وراءه كمال في مراة فتجويز شهود كمالاته تعالى في المرايا الامكانية ليس تجويز الحلول تلك الكمالات فيها بل هو تجويز لظهور الكمال في المراة ولا نقص فيه وان كان المجوز لمثل هذا الشهود صاحب نقص وغير مستقيم على الجادة لكن المقصود دفع تهمة الحلول عنه لا اثبات كماله وكونه على شيء والله سبحانه اعلم بحقائق الامور كلها ‏

مکتوب صد و بستم (۱۲۰)

بمیر منصور در بیان اختیار کردن عزلت الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى صحائف شریفہ اخوی اعزی بتعاقب یکدیگر رسید خوشوقت ساختند حمداً لله سبحانہ کہ باوجود اسباب بے مناسبتیہا در محبت و ارتباط فقرا کہ داشتند تلوینے راہ نیافتہ است و منافی و سبب فتور نگشتہ بلکہ دران ارتباط قوت بخشید حضرت حق سبحانہ در محبت این طائفہ استقامت کرامت فرماید کہ سرمایۂ سعادت ست شفقت شعارا درین فرصت شوق انزوا غالب آمدہ گوشہ اختیار کردہ است و بغیر از جمعہ بمسجد نمیرود و جماعت پنجوقتی درہمان زاویہ منعقد میشود و راہ ملاقات مردم مسدود گشتہ است

اوقات بسنے بجمعیت بسر میرود و متمنائے تمام عمر گویا حالا میسر شده حمداً لله سبحانه علی ذلک باقی احوال صوری هم بعافیت مقرون ست فرزندان و متعلقان همه بجمعیت میگذرانند جناب خواجه عبد الله بیش از ماهِ مبارکِ رمضان بدهلی تشریف بردند حمداً لله سبحانه که خواجه درین آمدن فوائد بسیار حاصل کردند و ورق را تمام گردانیدند و از غلبات توحید بدریائے تنزیه غوطه خوردند و متوجه عمق اند و از ظاهر بباطن بلکه بابطن بطون میروند تفصیل احوال را چون حافظ بهاء الدین آنجا آمده اند شاید بتفصیل تر بگویند۔

مکتوب (۱۲۱) صد و بست و یکم

بمیرزا حسام الدین احمد در حلّ عبارات مکتوبے که متضمن اسرارست الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفٰی صحیفه گرامی که از روئے شفقت و مهربانی نامزد این فقیر ساخته بودند بمطالعه آن مشرف گشت اندراج یافته بود که عزیزے بر عبارت مکتوبے که در اجمیر نوشته بودی اعتراضها دارد و در حلّ آن باید نوشت و بعضے از یاران چون تعیین مواضع اشتباه نوشته بودند باندازه آن چند مقدمه در حلّ آن اشتباه بعون الله سبحانه نوشته آمد و الله سبحانه الهادی الی سبیل الرشاد مخدوما مکرما سیر مرادی و سیر مریدی امریست که بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد و الزام امرے نیست که بغیر تعلق داشته باشد پس حجت و برهان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد و مع ذلک کسے را که حضرت حق سبحانه قوت حدسیه داده است اگر در احوال و اوضاع صاحب آن سیر نیک ملاحظه نماید و فیوض و برکات و علوم و معارف الٰهی جلّ شانه که او بآن ممتازست مشاهده کند تواند که حکم بسیر مرادی او نماید و هیچ محتاج بدلیل نبود در رنگ آنکه بعد از ملاحظه قرب و بعد و مقابله و اجتماع که قمر را با شمس ست حکم کند که نور قمر مستفاد از نور شمس ست اگرچه این معنی بر غیر ارباب حدس حجت نبود و نیز حضرت خواجه ما قدس سرهٗ در اوائل حال سیر این فقیر را سیر مرادی مقرر فرموده بودند شاید یاران هم این معنی را

یعنی و انقلاب تمام در احوال شان پیدا شد

یعنی

فافهم

کہ بمولانا صالح کولابی در اسرار مرادی و مریدی حضرت ایشان قدس سره تحریر یافته مصحح سلمه الله تعالی

ازیشان شنوده باشند و این ابیاتِ مثنوی مطابقِ حالِ فقیر دانسته میخواندند ۵

عشقِ معشوقان نهانست و ستیر + عشقِ عاشق با دو صد طبل و نفیر + لیک عشقِ عاشقان تن زه کند

عشقِ معشوقان خوش و فربه کند + و از مرادان هر که واصل گشته است براهِ اجتبا رفته است راهِ

اجتبا مخصوص بانبیانیست علیهم الصلوات والتسلیمات صاحبِ عوارف قدس سره در

بیانِ مجذوبِ سالک و سالکِ مجذوب تصریح باین معنی فرموده است و راهِ مریدان را راهِ انابت و راهِ

مرادان را راهِ اجتبا گفته قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى اَللّٰهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ

مَنْ يُّنِيبُ آرے راهِ اجتبا بالاصالت مخصوص بانبیاست علیهم الصلوات والتسلیمات و

امتان را در رنگِ سائر کمالات به تبعیتِ ایشان ست نه آنکه اجتبا مطلقاً مخصوص به انبیاست علیهم

الصلوات والتسلیمات و امتان را ازان اصلاً نصیب نیست که آن غیر واقع ست مخدوم را وصولِ

فیوض مر سالک را بتوسط و حیلولتِ خیر البشر علیه وعلى آله الصلوٰة والسلام تا زمانے ست که

حقیقتِ آن سالک که محمدی المشرب ست بحقیقتِ محمدی منطبق نگشته است و بآن متحد نشده و چون بکمالِ

متابعت بلکه بمحضِ فضل در مقاماتِ عروج این حقیقت را بآن حقیقت اتحادے حاصل شد توسط

برخاست چه توسط و حیلولت در مغایرت ست و در اتحاد توسط و متوسط و حاجب و محجوب نبود آنجا که

اتحاد ست معامله بشرکت ست اما چون سالک تابع و الحاقی و طفیلی ست از قبیلِ شرکتِ خادم بود با

مخدوم و آنکه گفتیم که حقیقتِ او را با حقیقتِ آنسرور علیه وعلى آله الصلوٰة والسلام انطباقے و اتحادے

پیدا میشود بیانش آنست که حقیقتِ محمدی علیه وعلى آله الصلوٰة والسلام جامع جمیعِ حقائق ست

و آنرا حقیقۃ الحقائق گویند و حقائقِ دیگران در رنگِ اجزا اند مر او را یا جزئیات زیرا که اگر محمدی المشرب ست

حقیقتِ سالک در رنگِ جزئی ست مر آن کلی را و محمول ست برو و حقیقتِ غیرِ محمدی المشرب در رنگِ

جزء ست مر آن کل را و غیرِ محمول ست برو و این حقیقتِ غیرِ محمدی المشرب را اگر اتحادے در عروج پیدا

شود با حقیقتِ پیغمبرے خواهد بود که این بر قدمِ اوست و محمول بران حقیقت خواهد شد و شرکتے در

کمالاتِ مُناسبہ او پیدا خواہد کرد لیکن از قسمِ شرکتِ خادم بود با مخدوم چنانچہ گذشت و چون این جزئی را بعلاقۂ کمالِ مُتابعت بلکہ بمحضِ فضلِ محبّتِ خاص بکلّی خود پیدا میشود و شوقِ وصولِ آن در منگیرِ او میگردد آن قیدیکہ کُلّی را بہ جزئی آوردہ بود بفضلِ خداوندی جلّ شانہٗ رو بزوال مے آرد و بتدریج بعد از زوالِ این جزئی را با آن کُلّی انطباقے و الحاقے حاصل میشود و آنکہ گفتیم محبّتِ خاص پیدا میشود در رنگِ آنکہ بمحضِ فضلِ این فقیر را پیدا شدہ بود و در غلباتِ آن محبت میگفت کہ محبتِ من بحضرتِ حق سُبحانہٗ ازان جہت ست کہ او تعالیٰ ربِّ محمد ست صَلَّی اللّٰہُ تعالیٰ عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ و میان شیخ تاج و یارانِ دیگر ازین مقولہ تعجّب میکردند انگارم کہ از خاطرِ شما ہم نرفتہ باشد و تا این قسمِ محبت پیدا نشود الحاق و اتّحاد چگونہ متصوّر بود ذٰلِكَ فَضۡلُ اللّٰهِ يُؤۡتِيۡهِ مَنۡ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الۡفَضۡلِ الۡعَظِيۡمِ و حقیقتِ توسّط و عدمِ توسّط را بیان مینماید نیک استماع فرمایند طریقِ جذبہ را چونکہ کشش از جانبِ مطلوب ست و عنایتِ الٰہی جلّ شانہٗ متکفّلِ حالِ طالب ست ناچار قبولِ وساطت نمیکند و در طریقِ سُلوک چونکہ انابت از جانبِ طالب ست از وجودِ وسائط چارہ نبود و در نفسِ جذبہ ہر چند وسائط در کار نیست امّا تمامیِ جذبہ منوط بسُلوک ست کہ اگر سُلوک کہ عبارت از اتیانِ شریعت ست از توبہ و زہد و غیرہما با جذبہ منضم نگردد جذبہ ناتمام و ابتر ست بسیارے از ہنود و ملاحدہ را دیدہ ایم کہ جذبے دارند امّا چونکہ بمتابعتِ صاحبِ شریعت عَلَیۡہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ متحلّی نگشتہ اند خراب و ابتر اند و غیر از صورتِ جذب نصیبے ندارند **سُوال** حصولِ جذب نحوے از محبوبیّت میطلبد پس کُفّار را کہ اعداءُ اللّٰہ اند نصیبے از جذب چگونہ تجویز نمودہ آید **جواب** تواند بود کہ حقائقِ بعضے از کُفّار نحوے از معنےٰ محبوبیّت داشتہ باشند کہ باعثِ حصولِ جذبِ شان شدہ باشد و چون آنرا بمتابعتِ صاحبِ شریعت عَلَیۡہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ متحلّی نساختند خاسر و مخذول ماندند و آن جذبہ غیر از حجّت برایشان درست نکردہ کہ اعلامِ استعدادِ شان نمودہ کہ بجہل و عناد آنرا از قوّت بفعل نہ آوردند وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنۡ كَانُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ يَظۡلِمُوۡنَ و در طریقِ جذبہ اگر بتوسّطِ مُتابعتِ صاحبِ شریعت عَلَیۡہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ کہ عبارت از

سلوک ست وصولے بمطلوب میسر شود بے واسطہ و بے حیلولتِ امرے خواہد بود گفتہ اند لَوْ دُلِّیْتُمْ بِدَلْوٍ
لَوَقَعْتُمْ عَلَی اللّٰہِ یعنی اگر شیدہ شوید بحضرتِ حق سُبْحَانَہٗ و رسانیدہ شوید باَبْطَنِ بُطُون ہر آئینہ درمیانِ
شما و درمیانِ حق جَلَّ وَعَلَا حیلولت و حجابِ امرے نخواہد بود و شاید کہ بخاطرِ شریفِ شما ہم ماندہ باشد
کہ حضرتِ خواجۂ ما قُدِّسَ سِرُّہٗ میفرمودند کہ وصول از راہِ معیّت کہ حق را جَلَّ سُلْطَانُہٗ با بندہ است اگر
میسر شود ناچار بے توسطِ امرے خواہد بود کہ مناسبِ معیّت ست و اگر واسطہ ہست در سلسلۂ تربیت ست
کہ عبارت از سلوک ست و راہِ معیّت یکے از طرقِ جذبہ است و حدیثِ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ علٰی صاحبہ
الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ نیز تائیدِ این معنی میفرماید زیرا کہ مرد را با محبوبِ خود چون معیّت بثبوت پیوست واسطہ
مرتفع گشت استماع فرمایند ہر ظل را با اصلِ خود شاہراہ ست و ہیچ چیز درمیانِ شان حائل نیست اگر
بعنایتِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ ظلے را با اصلِ خود میلے پیدا شود و کششے با و ہویدا گردد و بدولتِ
متابعتِ صاحبِ شریعت علیہ وعلٰی آلہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ آن ظل را بآن اصل وصولے و الحاقے
حاصل آید ہر آئینہ بے حیلولتِ امرے خواہد بود و چون آن اصل اسمے ست از اسماءِ الٰہی جَلَّ شَانُہٗ
ناچار درمیانِ اسم و مسمّائے او حائلے نخواہد بود و وصولِ ظل ازین راہ باصل الاصل کہ مسمّائے
آن اسم ست بے توسطِ امرے خواہد بود و ایضاً ہر کہ واصلِ حضرتِ ذات ست تعالٰی بوصولِ بیچونی
توسط و حیلولتِ امرے در حقِ او مفقود ست ہرگاہ در صورتِ وصول بحضرتِ ذات سُبْحَانَہٗ
حیلولت و حجابیّتِ صفاتِ واجبی جَلَّ سُلْطَانُہٗ مرتفع گردد حیلولت و حجابیّتِ غیرِ صفات چہ
گنجایش دارد **سوال** صفاتِ واجبی را جَلَّ شَانُہٗ ہرگاہ انفکاکے از حضرتِ ذات او تعالٰی
جائز نباشد ارتفاعِ حیلولتِ صفات از میانِ واصل و موصول الیہ بچہ معنی بود **جواب** سالک را
چون وصولے و تحققے باصلِ خود کہ اسمے ست از اسماءِ الٰہی جَلَّ شَانُہٗ و آن سالک ظلِ اوست حاصل
گردد ہر آئینہ درمیانِ او و درمیانِ حضرتِ ذات تعالٰی ہیچ توسطے و حیلولتے نخواہد بود چنانچہ درمیانِ
اسم و مسمّائے او حیلولتِ امرے کائن نیست پس نہ ارتفاع لازم آمد و نہ انفکاک و مثلِ این تحقیق بالا گذشتہ

لہ قال صاحب التشییل قولہ لو دلیتم بدلو الخ اشارۃ الی معنی حدیث الترمذی عن ابی ہریرۃ لو انکم دلیتم بحبل الی الارض السفلی لہبط علی اللہ و احمد عن ابی ہریرۃ لو دلیتم احدکم الی الارض السفلی السابعۃ لہبط علی اللہ تعالٰی۔ انتہی۔ اقول وھذا قطعۃ من حدیث طویل رواہ الترمذی یعنی اگر بودے

است در بیانِ اتحادِ حقیقتِ سالک بحقیقتِ محمدی علیہٖ وعلیٰ آلہٖ الصلوٰۃ والسلام ونیز شمۂ
ازین بیان در بیانِ وصولِ ظل باصل ہم گذشتہ تنبیہ سادہ لوحے ازین عدمِ توسط کہ در طریق
جذبہ وغیرہا گفتہ شدہ است استغنائے از بعثتِ خیر البشر علیہٖ وعلیٰ آلہٖ الصلوٰۃ والسلام اگرچہ
نسبت بہ بعض بود توہم نکند وعدمِ احتیاج بمتابعت وتبعیتِ او علیہٖ وعلیٰ آلہٖ الصلوٰۃ والسلام
گمان نبرد کہ آن کفر والحاد وزندقہ است وانکار است از شریعتِ حقہ او علیہٖ وعلیٰ آلہٖ الصلوٰۃ
والسلام وبالا گذشتہ است کہ جذبہ بے توسطِ سلوک کہ عبارت از اتیانِ شریعت است علیٰ صاحبہا
الصلوٰۃ والتحیۃ ابتر وناتمام است ونقمت است کہ بصورتِ نعمت برآمدہ وحجت را بر صاحب جذبہ
ناتمام تمام کردہ بالجملہ بکشفِ صحیح والہامِ صریح نیز بیقین پیوستہ است کہ ہیچ دقیقہ از دقائقِ این راہ
وہیچ معرفتے از معارفِ این قوم بے واسطۂ او وبے توسطِ متابعتِ او علیہٖ وعلیٰ آلہٖ الصلوٰۃ و
السلام میسر نیست ومنتہی را در رنگِ مبتدی ومتوسط فیوض وبرکاتِ این راہ بے تبعیت وبے طفیلِ او
حاصل نہ ؎ محال است سعدی کہ راہِ صفا ٭ توان رفت جز در پئے مصطفیٰ ٭ افلاطون از بیخردی
صفائے کہ در نفسِ خود از ریاضات ومجاہدات یافت خود را از بعثتِ انبیا علیہم الصلوات و
التسلیمات مستغنی دانست وگفت نحن قوم مھذبون لا حاجۃ بنا الی من یھدینا ندانست
کہ این صفا کہ بریاضات بے توسطِ متابعتِ انبیا حاصل شدہ است علیہم الصلوات والتسلیمات حکمِ آن
دارد کہ مسِ سیاہ را زر اندود سازند یا زہر را بشکر غلاف کنند متابعتِ انبیاست علیہم الصلوات
والتسلیمات کہ حقیقتِ مس را منقلب گردانیدہ زرِ خالص سازد ونفس را از امارگی باطمینان آرد حکیم
مطلق جل شانہٗ بعثتِ انبیا ووضعِ شرائعِ اینہا را علیہم الصلوات والتسلیمات از برائے تعجیز
وتخریبِ امارہ مقرر ساختہ است وخرابیِ او را بلکہ اصلاحِ او را در غیرِ متابعتِ این بزرگواران ندشتہ
علیہم الصلوات والتسلیمات اگر ہزاران ریاضات ومجاہدات بے متابعتِ این بزرگواران
علیہم الصلوات والتسلیمات کردہ شود سرِ موئے از امارگیِ او کم نگردد بلکہ از دیادِ سرکشیِ او نماید

گذشت

فرد نسبت با سالک حقیقت ... (marginal notes, partially illegible)

ولطفی وغیرہ از ان سازند وار بابِ صنعت کیمیا گران باشند آنرا طلا کنند ... قال علیہ الصلوٰۃ والسلام ... مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ

ن ہر چہ گیر وعلتی علت شود + ازالہ مرض ذاتی او منوط بشرائع انبیاست علیہم الصلوات و التحیات وبدونہا خرط القتاد باید دانست کہ جذبہ را ہر چند از سلوک چارہ نیست مقدم باشد جذبہ بر سلوک یا مؤخر اما فضل در تقدیم جذبہ راست کہ سلوک خادم اوست و در تاخیر جذبہ سلوک مخدوم اوست کہ بدولت سلوک او را جذب میسر شدہ است و در تقدیم جذبہ نہ اینچنین ست کہ او بالذات مطلوب و مدعوست لہذا این مراد آمد و آن مرید و رأس مرادان و رئیس محبوبان محمد رسول اللہ ست صلی اللہ تعالی علیہ و علی الہ وسلم کہ مقصود ذاتی و مدعو اولی ازین دعوت اوست علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام و دیگران را طفیلی او طلبیدہ اند مرادان باشند یا مریدان لولاک لما خلق اللہ الخلق ولما اظہر الربوبیۃ کما ورد چون دیگران ہمہ طفیلی او باشند و او مقصود اصلی ازین دعوت بود علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام ناچار ہمہ محتاج او باشند و بتوسط او فیوض و برکات اخذ نمایند علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام وباین معنی اگر ہمہ را آل او گویند گنجایش دارد علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام کہ ہمہ پس رو اویند و بے توسط او کمال اخذ نمینمایند چہ ہر گاہ وجود شان بے توسط وجود او صورت نہ بندد کمالات دیگر خود کہ تابع وجود اند بے توسط او چہ صورت دارند علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام بلے محبوب رب العالمین چنین باید استماع فرمایند مکشوف گشتہ است کہ محبوبیت او علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام بآن محبت وجھی جل شانہ کائن ست کہ بذات بحت او تعالی بے ملاحظہ شیون و اعتبارات تعلق گرفتہ است و حضرت ذات تعالی بآن محبت محبوب گشتہ بخلاف محبوبیت دیگران کہ بآن محبت کائن ست کہ تعلق بشیون و اعتبارات دارد یا متلبس باسما و صفات ست یا بظلال اسما و صفات علی تفاوت الدرجات

ن فان فضل رسول اللہ لیس لہ + حد فیعرب عنہ ناطق بفم + علیہ و علی جمیع اخوانہ من الانبیاء والمرسلین والملئکۃ المقربین الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات تحقیق این مقام آنست کہ توسط آن سرور کائنات علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام بدو معنی تواند بود یکے آنکہ او صلی اللہ تعالی علیہ و علی الہ وسلم حائل و حاجب بود در میان سالک

توسط آن سرور بدو معنی ست

(حواشی:) ن تارک الحق لو یرید ثوبہ القتاد بفتح درخت سخت وخار دار یعنی بغیر از متابعت شرائع انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام ازالۂ مرض ذاتی نفس امارہ دشوار و متعذر ست و خرط القتاد در لغت عرب مثلیست در متعذر و در تنگ دست مالیدن بر درخت قتاد نام دارد خار دار و سخت چوب باشد ن یعنی زیرا کہ درین وقت جذب این نیست کہ او را جذب بدولت سلوک میسر

ن دوست البدن بر شاخ عبارت از نشان قطع ایدہ و بہا یعنی بدون متابعت شریعت قول

ن شدہ صورت زیرا لعمری فرع اقول لہ انہ قلیل النعمۃ من الخجل معر تحقیق ای نعیدہ و منتہیہ لیس لہا غایۃ و منتہی لانہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم لمدہ زیل یترقی فی الکمال کل لحظۃ قال بعضہم فی قولہ تعالی وللآخرۃ خیر لک من الاولی معناہ کل لحظۃ المتأخرۃ خیر لک من اللحظۃ المتقدمۃ

مصرع · جذبہ · طفیلی · کمالے

صحیح · الشکم · الرائم

و درمیانِ مطلوب و معنی دویم آنست کہ سالک بطفیلِ او و بتوسطِ تبعیت و متابعتِ او علیہ و علی
آلہ الصلوٰۃ والسلام بمطلوب واصل گردد و در طریقِ سلوک و پیش از رسیدن بحقیقتِ محمدی توسط
بہر دو معنی کائن ست بلکہ مے انگارم کہ درین طریق از شیوخ ہر کہ درمیان آمدہ ست متوسط و حاجب
شہودِ سالک ست و اے اگر او آخرِ حال جذبہ تدارکِ آن ننماید و معاملہ از پردہ بہ بے پردگی نکشد زیرا کہ
در طریقِ جذبہ و بعد از رسیدن بحقیقۃ الحقائق توسط بمعنی ثانی ست کہ طفیل و تبعیت ست نہ حیلولت
و حجاب کہ پردۂ شہود و مشاہدہ و مانند آنہا بود **گفتہ نشود** کہ ازین عدم توسط اگرچہ بیک معنی بود
قصورے بجنابِ حضرتِ خاتمیت علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ لازم مے آید
گوئیم کہ این عدمِ توسط مستلزمِ کمالِ آنجناب ست علی صاحبہ الصلوٰۃ والسلام نہ مستلزمِ
قصور بلکہ قصور در وجودِ توسط ست زیرا کہ کمالِ متبوع آنست کہ تابعِ او بطفیل و تبعیتِ او بجمیعِ
درجاتِ کمال برسد و ہیچ دقیقہ فرونگذارد و این معنی در عدمِ توسط کائن ست نہ در وجودِ توسط
کہ آنجا شہود بے پردہ ست کہ اقصائے درجاتِ کمال ست و اینجا در پردہ پس کمال در عدمِ توسط
بود و قصور در توسط از شوکت و عظمتِ مخدوم ست کہ خادمِ او در ہیچ مقامے از وے تخلف نکند
و بہ تبعیتِ او شریکِ دولتِ ہمگنانِ او گردد و ازینجاست کہ آن سرور فرمودہ ست علیہ و علی آلہ
الصلوٰۃ والسلام علماءُ اُمتی کانبیاءِ بنی اسرآئیل علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات
رویتِ اخروی بے توسط و بے حیلولت امرے خواہد بود و در حدیثِ صحیح آمدہ ست علی صاحبہ
الصلوٰۃ والسلام کہ بندہ چون بنماز داخل میشود حجابیکہ درمیانِ بندہ و خداست مرتفع میگردد و
لہذا صلوٰۃ معراجِ مومن آمد و حظ وافر ازان نصیبِ منتہی واصل گشت چہ رفعِ حجاب مخصوص بوصل
منتہی ست پس ارتفاعِ توسط و حیلولت ثابت گشت این معرفت از خواصِ معارفِ لدنیہ
این فقیر ست کہ بمحض فضل و کرم آنرا عطا فرمودہ اند و بحقیقتِ آن متحقق ساختہ ؎
من آن خاکم کہ ابرِ نو بہاری + کند از لطف بر من قطرہ باری + خوش گفت ؎ اگر بادشاہ

ذکرہ الغزالی فی الاحیاء قال صاحب التشبید اقول وبعینہ حدیث ابی ذر رض قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لایزال اللہ مقبلا علی العبد وھو فی صلوتہ مالم یلتفت فاذا التفت انصرف عنہ رواہ احمد وابوداود ۱۲ مشکوۃ المصابیح سلمہ اللہ تعالی

بر در پیر زن ، بباید تو اے خواجہ سبلت مکن ، مشایخ طریقت قدس اسرارہم در توسط و عدم توسط
آن سرور اختلاف نہادارند علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات جمعے بتوسط رفتہ اند و گروہے بعدم توسط
و ہیچ کدام شان تحقیق توسط و عدم توسط ننمودہ است و از کمال و قصور شان سخن نگفتہ ارباب ظواہر نزدیک
ست کہ عدم توسط را کہ کمال ایمان ست کفر دانند و قائل آنرا نادانستہ تضلیل کنند و توسط را از
کمال ایمان تصور نمایند و قائل آنرا از کمّل تابعان شمرند و حال آنکہ عدم توسط نبی از کمال متابعت ست
و توسط مشعر از قصور متابعت کما مرّ کلّ ذلک منہم بعدم الدراک عن حقیقۃ الحال قال
اللہ تبارک و تعالی بل کذبوا بما لم یحیطوا بعلمہ ولما یأتہم تأویلہ کذلک کذب
الذین من قبلہم مخدوما اویسی گفتن انکارے از پیر ظاہر نیست زیرا کہ اویسی کسے ست کہ روحانیان را
در تربیت او مدخلیتے باشد حضرت خواجہ احرار قدس سرہ باوجود پیر ظاہر چونکہ امدادے از روحانیت
حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ یافتہ بودند اویسی میگفتند و ہمچنین حضرت خواجہ نقشبند باوجود
پیر ظاہر چونکہ مددہا از روحانیت حضرت خواجہ عبد الخالق قدس سرہما یافتہ بودند اویسی بودند
علی الخصوص شخصے کہ باوجود اویسیت اقرار بہ پیر ظاہر ہم دارد بزور انکار پیر بر سر او بستن عجب
انصاف ست مخدوما مراد از ترکیب لفظ عبد الباقی معنی اضافی ست نہ معنی علمی ہر چند بالغ
وجوہ اشعارے بمعنی علمی ہم دارد یعنی پیر من ہر چند بندہ باقی ست اما متکفل تربیت من اللہ باقی
ست اینجا کدام تحریف ست و چہ سوئے ادب اللہ تعالی انصافے بدہد مخدوما قصورے کہ در معنی
سبحانی کہ از بسطامی قدس سرہ در غلبات سکر صادر شدہ است گفتہ باشد لازم نے آید از آن کہ
آن قصور در قائل آن مستقر و مستمر باشد تا دیگرے از وے افضل بود چہ بسا معارف ست کہ در
وقتے بمقتضائے حال آن وقت صادر شدہ است و در وقت دیگر بعنایت خداوندی جل شانہ
چونکہ قصور آن معرفت را دریافتہ است ازان درگذشتہ و بمقام فوق رسیدہ در مکتوب شریف
اندراج یافتہ بود کہ ارباب سکر اگر این قسم سخنان شطح آمیز نویسند گنجایش دارد اما از ارباب صحو اظہار

این سخنان بسیار است بعدست مخدوما هر که این قسم سخنان نوشته است منشاء آن سکرست و بے
مزج سکر درین باب دست بقلم نبرده غایة ما فی الباب در سکر مراتب کثیره است هر چند سکر بیشتر
شطح غالب تر سکر بسطامی باید که بے تحاشی قول لوائی ارفع من لواء محمد ازان بوجود آید پس هر که صحو
دارد گمان نکنند که سکر همراه او نیست که آن عین قصورست صحو خالص نصیب عوام ست هر که صحو را ترجیح
داده است مرادش غلبه صحوست نه صحو صرف و همچنین هر که سکر را ترجیح میدهد مرادش غلبه سکرست نه
سکر خالص که آن آفت ست جنید قدس سره که رئیس ارباب صحوست و صحو را بر سکر ترجیح میدهد
چندان عبارات سکر آمیز دارد که چه تعداد آن نماید فرموده هو العارف والمعروف و گفته لون الماء
لون انائه و فرموده المحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق له اثر و صاحب عوارف که از کمّل ارباب
صحوست در کتاب او چندان معارف سکریه است که چه شرح آن دهد و این فقیر در ورقے بعضے معارف
سکریه او را قدس سره جمع کرده است از بقایای سکرست که تجویز افشاء اسرار نموده مے آید و از
سکرست که مباهات و افتخار کرده میشود و از سکرست که مزیت خود بر دیگرے اظهار کرده مے آید اگر
صحو خالص باشد افشاء اسرار آنجا کفر بود و خود را از دیگرے بهتر دانستن شرک باشد بقیه سکر در صحو
در رنگ نمک ست که مصلح طعام ست اگر نمک نباشد طعام معطل و بیکار بود ۵ گر عشق نبودے و
غم عشق نبودے * چندین سخن نغز که گفتے که شنودے * صاحب عوارف قدس سره که قول
قدمی هذه علی رقبة کل ولی را که از حضرت شیخ عبد القادر قدس سره صادر شده است بر
بقیه سکر محمول داشته است مرادش قصور این قول نیست کما توهم که آن عین محمدت اوست بلکه
بیان واقع نموده است یعنی صدور این قسم سخن که منبی از مباهات و افتخار ست بے بقیه سکر کائن
نیست که در صحو خالص بامثال این سخنان تکلم نمودن دشوار ست این فقیر که این همه دفاتر در بیان علوم
و اسرار این طائفه علیه نوشته است ظاهرا بخاطر شریف شما قرار یافته است که از روے صحو خالص
نوشته است بے مزج سکر حاشا و کلا که آن حرام و منکرست و گزاف و سخن بافی ست سخن بافان

که بصحو خالص متصف اند بسیار ند چرا این قسم سخنان نبافند و دلہائے مردم را از جا نبرند ف

فریاد حافظ این ہمہ آخر بہرزہ نیست — ہم قصۂ غریب و حدیث عجیب ہست

مخدوما این قسم سخنان که منبئی از افشائے اسرار باشد و از ظاہر مصروف بود در ہر وقتے از مشائخ طریقت قدس اللہ تعالیٰ اسرارھم بظہور آمدہ است و عادت مستمرہ این بزرگواران گشتہ امرے نیست کہ این فقیر آنرا ابتدا کردہ باشد و اختراع نمودہ لیس ھذا اول قارورۃ کسرت فی الاسلام پس این ہمہ شور و غوغا چیست اگر لفظے صادر شدہ است کہ ظاہرش مطابقت بعلوم شرعیہ ندارد آنرا باندک توجہ از ظاہر صرف نمودہ مطابق باید ساخت و مسلمانے را متہم نباید کرد اشاعت فاحشہ و تفضیح فاسق ہرگاہ در شریعت حرام و منکر باشد تفضیح مسلمانے بمجرد اشتباہ چہ مناسب بود و شہر بشہر آن منادی کردن کدام تدین باشد طریق مسلمانی و مہربانی آنست کہ کلمہ کہ ظاہرش مخالف علوم شرعیہ است اگر از شخصے صادر شود باید دید کہ قائل آن کیست اگر ملحد و زندیق بود رد آن باید کرد و در اصلاح آن نباید کوشید و اگر قائل آن کلمہ از مسلمانان بود و ایمانے بخدا و رسول داشتہ باشد در اصلاح سخن او باید کوشید و محمل صحیح از برائے آن پیدا باید نمود یا از ان قائل حل آن باید طلبید و اگر در حل آن عاجز آید نصیحتش باید کرد و امر معروف و نہی منکر برفق اولے است کہ باجابت نزدیک ست و اگر مقصود اجابت نباشد و تفضیح مطلوب بود امر دیگر ست اللہ تعالیٰ توفیق دہاد و عجب ترے آنکہ از مکتوب شریف مفہوم شود کہ بعد از استماع کتابت فقیر از ان عزیز اشتباہے و انحرافے در ملازمان شما نیز طاری شدہ بود و مانا کہ انعکاسے باشد بایستے کہ مظان اشتباہ را ایشان خود حل میکردند و برین فقیر نمے انداختند و تسکین فتنہ میفرمودند از یاران دیگر چہ گلہ نماید کہ بعضے از ایشان باوجود قدرت دفع اشتباہ خود را معاف داشتند و سکوت ورزیدند ف

ما ز یاران چشم یاری داشتیم

ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا والسلام اولا و آخرا

مکتوب (۱۲۲) صد و بست و دوم

ف: قولہ ملحد یعنی کسے کہ از راہ حق برگردندہ و قولہ زندیق بالکسر آنکہ قائل بہ دو صانع باشد و مجازاً بمعنی بے دین و از دین برگشتہ ... و مختلط المذاہب اطلاق کردہ میشود ... یعنی بیان و شرح و رفع اشتباہ ...

بمولانا حسن دہلوی بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ حقیقت
محمدی علیہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا کہ ظہور اول ست وحقیقۃ الحقائق ست
بآن معنی کہ حقائق دیگر چہ حقائق انبیاء کرام وچہ حقائق ملائکہ عظام علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام
کالظلال اند مر اورا و او اصل حقائق ست قال علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اول ما خلق اللہ
نوری وقال علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام خلقت من نور اللہ والمؤمنون من نوری پس ناچار آن حقیقت
واسطہ بود درمیان سائر حقائق ودرمیان حق جل وعلا ووصول بمطلوب احدے را بے توسط او
علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام محال باشد فھو نبی الانبیاء والمرسلین وارسالہ رحمۃ
للعالمین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات ازینجاست کہ انبیاء اولوا العزم با وجود اصالت
تبعیت او میخواہند وبآرزو داخل امتان ومیگردند کما ورد علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات
سوال کدام کمال ست کہ مربوط بامت شدن اوست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام وانبیا
را باوجود دولت نبوت میسر نشدہ علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات **جواب** آن کمال
وصول واتحادست بآن حقیقۃ الحقائق کہ منوط بہ تبعیت ووراثت ست بلکہ موقوف برکمال فضل او
تعالیٰ کہ نصیب اخص خواص امتان اوست علیہ وعلی اتباعہ الصلوٰۃ والسلام وتا امت نشود باین
دولت نرسد ورفع حجاب توسط نگردد کہ بوسیلہ اتحاد میسرست مگر ازینجا فرمودہ است جل شانہ
کنتم خیر امۃ فھو علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کما ھو افضل من کل فرد من الانبیاء
الکرام والملائکۃ العظام افضل من الکل من حیث الکل علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات
زیرا کہ اصل را بر ظل خود فضل ست اگرچہ آن ظل متضمن الوف ظلال بود چہ وصول فیوض از ان حضرت
جل شانہ مر ظل را بتوسط وطفیل اوست این فقیر در رسائل خود تحقیق کردہ ست کہ نقطۂ فوق را بر جمیع
نقطہائے تحت کہ کالظلال اویند فضل ست وقطع کردن عارف آن نقطۂ فوق را کہ کالاصل ست زیادہ
است از انکہ جمیع نقطہ تحت را کہ کالظلال اویند قطع نماید **سوال** ازین بیان لازم مے آید افضل خواص

این امت را بر انبیا علی نبینا وعلیهم الصلوات والتسلیمات **جواب** هیچ لازم نمی آید این قدر
ثابت شد که خواصِ این امت با انبیا در آن دولت شرکت دارند مع ذٰلک کمالاتِ دیگر بسیارست که انبیا
را بآن مزیّت واختصاص ست علی نبینا وعلیهم الصلوات والتسلیمات اخصّ خواصِ این امت اگر
بسیار ترقی نماید سرِ او تا پائے پیغمبرے که ادونِ پیغمبران ست نرسد مساوات ومزیّت چه گنجایش دارد
قال الله تعالیٰ ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین علیهم الصلوات والتسلیمات
واگر فردے از امتان بطفیل وتبعیت پیغمبرِ خود از بعضے پیغمبران بالا رود بعنوانِ خادمیّت وتبعیّت خواهد بود
ومعلوم ست که خادم را با همگنانِ مخدوم غیر از خادمیّت وتبعیّت چه نسبت خواهد بود که خادم وطفیلی
در همه وقت طفیلی ست وحقیقتِ محمدی علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام که حقیقة الحقائق ست آنچه
در آخر کار بعد از طیِّ مراتبِ ظلال برین فقیر منکشف گشته است تعیّن وظهورِ حبّی ست که مبدأ ظهورات
ومنشأ خلقِ مخلوقات ست در حدیثِ قدسی که مشهورست آمده است کنتُ کنزاً مخفیاً فاحببتُ
ان اعرف فخلقتُ الخلق لاعرف اوّل چیزیکه از آن گنجینهٔ مخفی بر منصّهٔ ظهور آمد حبّ بوده ست
که سببِ خلقِ خلائق گشته اگر این حبّ نمی بود در ایجاد نمی کشود وعالم در عدم راسخ ومستقر می بود
سرِّ حدیثِ قدسی لولاک لما خلقتُ الافلاک را که در شانِ خاتم الرسل واقع ست علیه وعلیهم
الصلوات والتسلیمات اینجا باید جُست وحقیقتِ لولاک لما اظهرتُ الربوبیة نیز درین مقام باید طلبید
سوال صاحبِ فتوحاتِ مکیه تعیّنِ اوّل که حقیقتِ محمدی ست حضرتِ اجمالِ علم را گفته ست وتو در رسائلِ خود
تعیّنِ اوّل تعیّنِ وجودی گفته ومرکزِ آن را که اشرف واسبق اجزائے اوست حقیقتِ محمدی قرار داده
وتعیّنِ حضرتِ اجمال را ظلِّ این تعیّنِ وجودی انگاشته واینجا می نویسی که تعیّنِ اوّل تعیّنِ حبّی ست
وآن حقیقتِ محمدی ست وجه توفیق در میانِ این اقوال چیست **جواب** ظلِّ شے بساست که خود را باصلِ
شے وانماید وسالک را بخود گرفتار سازد پس آن دو تعیّن ظلالِ تعیّنِ اوّل اند که در وقتِ عروج بر عارف
باصلِ تعیّنِ اوّل که تعیّنِ حبّی ست ظاهر گشته **سوال** تعیّنِ وجودی را ظلِّ تعیّنِ حبّی گفتن چگونه است

آید وحال آنکه وُجود را بر حُبّ سبقت ست چه حُبّ فرعِ وُجودست **جواب** این فقیر در رسائلِ خود
تحقیق کرده است که حضرتِ حق سُبحانهٗ وتعالیٰ بذاتِ خود موجودست نه بوجود وهمچنین صفاتِ
ثمانیهٔ او تعالیٰ بذاتِ واجب موجود اند جلّ شانهٗ نه بوجود که وجود بلکه وجوب را نیز در آن مرتبه گنجایش
نیست که وُجوب و وجود هر دو از اعتبارات ست اوّل اعتباریکه پیدا شد از برائے ایجادِ عالم حُبّ ست
بعد ازان اعتبارِ وجود که مقدّمهٔ ایجادست چه حضرتِ ذات را جلّ شانهٗ بے اعتبارِ این حُبّ و بے اعتبارِ
این وُجود از عالم واز ایجادِ عالم استغناست اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِیٌّ عَنِ الْعَالَمِیْنَ نصّ قاطع ست و تعیّن
علمی جملی را ظلِ آن دو تعیّن گفتن باعتبارِ آنست که آن دو تعیّن باعتبارِ حضرتِ ذات ست تعالیٰ
بے ملاحظهٔ صفات و درین تعیّن ملحوظ صفت ست که کالظل ست مر ذات را عزّ شانهٗ باید دانست
که در تعیّنِ اوّل که تعیّنِ حُبّی ست چون بدقّت نظر کرده میشود بفضل اللّٰہ سُبحانهٗ معلوم میگردد که مرکزِ
آن تعیّن حُبّ ست که حقیقتِ محمدی ست علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰةُ والسّلامُ ومحیطِ آن که کالدائره است در
صورتِ مثال و آن محیط کالظل ست مر آن مرکز را خُلّت ست که حقیقتِ ابراہیمی ست علیٰ نبیّنا و
علیہِ الصّلوٰةُ والسّلامُ پس حُبّ اصل آمد و خُلّت کالظل شد مر او را و این مجموع مرکز و محیط که یک دائره
است تعیّنِ اول ست و مُسمّٰی ست باشرف و اسبقِ اجزائے او که مرکز ست که عبارت از حُبّ ست و در
نظرِ کشفی نیز باعتبارِ اصالت و غلبهٔ آن جزء تعیّنِ حُبّی ظاہر میگردد و چون محیطِ دائره کالظل ست
مر آن مرکز را و ناشی ست ازان و آن مرکز اصل و منشاءِ اوست آن محیط را اگر تعیّنِ ثانی گویند ہم گنجایش
دارد امّا در نظرِ کشفی دو تعیّن نیست یک تعیّن ست که مشتمل بر حُبّ و خُلّت ست که مرکز و محیطِ یک دائره
است و تعیّنِ ثانی در نظرِ کشفی تعیّنِ وُجودی ست که کالظل ست مر تعیّنِ اوّل را چنانچه گذشت و چون مرکز
اصلِ محیط آمد ناچار محیط را از توسّطِ مرکز در وصول بمطلوب چاره نباشد چه وصول بمطلوب از راه مرکز ست
که اصل و اجمالِ دائره است ازین بیان مُناسبت و اتّحادِ حضرتِ حبیب اللّٰه بحضرتِ خلیل اللّٰه باید دریافت
علیہما و علیٰ جمیعِ الانبیاءِ والمُرسلینَ الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ و چون اصل واسطه ہست

در وصولِ ظلِ مطلوب لاجرم حضرتِ خلیل اللہ توسط حضرت حبیب اللہ را درخواسته است و آرزوے آن فرموده که در امّتِ او داخل شود کما وَرَدَ علیہما وعلی جمیع الانبیاء الصلوات والتحیات اتمّہا واکملہا

سوال چون معامله چنین باشد حضرت حبیب اللہ را امر بمتابعتِ ملّتِ حضرتِ خلیل اللہ چه معنی بود علیہما الصلوات والتسلیمات و آن حضرت در بیانِ صلوة وسلام بر خود کما صلیتَ وکما سلمتَ علی ابراہیم چرا فرماید علیہما الصلوات والتسلیمات

جواب حقیقتِ شئے هرچند بلندتر بود و به تنزیه اقرب باشد مظهرِ آن حقیقت در عالمِ عناصر پست تر بود و بصفاتِ بشریت بیشتر متلبّس باشد پس وصولِ این مظهر بطریقِ عروج بآن حقیقت متضمّنِ عسر بود و ملّتے که بحضرتِ ابراہیم علی نبیّنا وعلیہ الصلوة والسلام عطا شده است شاه راه ست بوصولِ حقیقتِ ابراہیمی که در جوارِ حقیقتِ محمدی واقع شده است چنانچه گذشت و حضرتِ ابراہیم ہمان راه بآنجا رسیده است بنابران امر شده که بمتابعتِ آن ملت نموده بحقیقة الحقائق وصول فرماید و آن سرور کما صلیتَ فرموده علیہ وعلی آلہ الصلوة والسلام که صلوة و رحمت برے علیہ السلام بعد از حصولِ ولت وصولِ حقیقت ست با آنکه گوییم گاه هست که فاضل را بمتابعتِ مفضول امر کنند و ازین امر بمتابعت هیچ قصورے در فاضلیتِ او لازم نیاید قال اللہ تعالیٰ لنبیّه علیہ وعلی آلہ الصلوة والسلام وشاوِرهم فی الامر امر بمشورت باصحاب خالی از تضمّنِ امر بمتابعت شان نیست والّا مشورت را چه فائده باشد بدانند که حقیقت حضرت صدّیق یعنی ربّ او از اسماءِ الٰهی جلّ شانه که مبدا تعیّنِ اوست بے توسطِ امرے ظلِ حقیقت محمدی ست بر نهجے که هرچه در ان حقیقت کائن ست بطریقِ تبعیت و وراثت در ان ظل ثابت ازینجاست که او رضی اللہ تعالیٰ عنه اکمل و افضل وارثانِ این امّت آمد قال علیہ وعلی آلہ الصلوة والسلام ما صبّ اللہ شیئاً فی صدری الّا وقد صببته فی صدر ابی بکرٍ و نیز لائح گشت که حقیقتِ اسرافیلی علی نبیّنا وعلیہ الصلوة والسلام نیز ہمان حقیقتِ محمدی ست علیہ وعلی جمیع اخوانہ الصلوة والسلام نه بطریقِ اصالت و ظلیت در رنگِ حقیقتِ حضرت صدّیق رضی اللہ تعالیٰ عنه که ظل ست مر آن

حقیقت را بلکہ اینجا ہر دو اصالت دارند ظلیتے در میان حائل نیست اگر فرق ست بکلیت و جزئیت ست
چہ آن سرور کل ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام لہذا آن حقیقت مسمّٰی باسم اوست علیہ وعلٰے
آلہ الصلوٰۃ والسلام وحقائق ملائکہ کرام علی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات ناشی ازان
حقیقت اسرافیلی ست علی نبینا وعلیہ وعلی جمیع اخوانہ الکرام الصلوٰۃ والسلام **سوال**
عارف را از حقیقت خود کہ عبارت از اسم الٰہی ست جلّ شانہٗ کہ رب اوست ترقی بعد از وصول
بآن حقیقت جائزست یا نہ **جواب** وصول بآن حقیقت بعد از طی مراتب سلوک کہ عبارت از
تمامی سیر الی اللہ گفتہ اند بر دو نوع ست نوعے ست کہ وصول در آنجا بہ ظلے از ظلال آن اسم ست
کہ در مظاہر وجوبیہ خود را بحقیقت خود وانمودہ است و برنگ اصل بر آمدہ و این اشتباہ درین راہ بسیا
ست و عقبہ عظیمہ است مر سالک را مگر بمحض فضل ازین عقبہ مخلصی میسر شود و شک نیست کہ ترقی ازین
ظل حقیقت نما جائزست بلکہ واقع و اگر وصولے بنفس حقیقت خود واقع شد ترقی ازان بے طفیل و
تبعیت دیگرے جائز نیست کہ آن حقیقت نہایت مراتب استعداد ذاتی اوست امّا اگر بطفیل او را
بحقیقت دیگرے کہ فوق حقیقت اوست رسانند جائزست بلکہ واقع این سیر گویا سیر قسری ست
کہ ماورائے سیر طبیعی و استعدادی ست چنانچہ شمہ ازین در ماسبق در بیان وصول بحقیقت محمدی
گذشتہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام **سوال** ترقی از حقیقت محمدی کہ حقیقۃ الحقائق
است و حقیقتے از حقائق ممکنات فوق آن نیست جائز ہست یا نہ و تو در رسائل خود نوشتہ کہ ترقی
از حقیقت محمدی واقع شد حقیقت این معاملہ چیست **جواب** جائز نیست زیرا کہ فوق آن مرتبہ
مرتبہ لاتعین ست کہ وصول و الحاق متعین بآن محال ست وصول و الحاق بے تکیف گفتن مجرد
تفوہ ست کہ پیش از رسیدن بحقیقت معاملہ بآن تسلی نمودہ مے آید امّا بعد از وصول بحقیقت کار
حکم بعدم وصول و الحاق لازم ست کہ ریب را در آنجا شائبہ نیست و آنکہ نوشتہ ام کہ ترقی از حقیقت
محمدی واقع شد مراد ازان حقیقت ظل آن حقیقت بودہ است کہ عبارت از اجمال حضرت علم گفتہ اند

و معبّر بوحدت کرده در ان وقت اشتباه ظل بود باصل و چون بمحض فضل خداوندی جلّ سلطانه ازان
ظل و از سایر ظلال مخلصی میسّر شد دانست که ترقّی ازان حقیقة الحقائق واقع نیست بلکه جائز نه که قدم
ازانجا بر داشتن و پیش نهادن قدم در وجوب ماندن ست و از امکان بر آمدن که محال عقلی ست و
شرعی **سؤال** ازین تحقیق لازم مے آید که حضرت خاتم الرسل را علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات
نیز ازان حقیقت ترقّی واقع نشود **جواب** آنحضرت علیه و علی آله الصلوة والسلام نیز با علوّ شان
و با آن جاه و جلال همیشه ممکن ست و هرگز از امکان نخواهد بر آمد و بوجوب نخواهد پیوست که مستلزم
تحقّق ست بالوهیت تعالی الله ان یکون له ندّ و شریک ۵ دع ما ادّعته النصاری
فی نبیّهم الخ **سؤال** از تحقیق سابق واضح گشت که دیگران نیز بطفیل و وراثت او علیه و علیهم
الصلوات و التسلیمات وصولے بحقیقة الحقائق و الحاقے و اتحادے بآن ثابت ست و شرکتے
در کمال خاص او کائن پس برین تقدیر فرق درمیان متبوع و تابع و درمیان اصلی و طفیلی درین کمال
که متضمّن رفع حجاب و ارتفاع واسطه است و فوق جمیع کمالات ست چه بود و کدام مزیّت باشد در
متبوع و اصیل که در تابع و طفیلی نیست **جواب** وصول و الحاق دیگران بآن حقیقت از قبیل الحاق
خادم ست بمخدوم و وصول طفیلی ست به اصیل اگر واصل از اخصّ خواص ست که اقلّ قلیل اند خود
خادم ست و اگر از انبیاست علیهم الصلوات و التسلیمات هم طفیلی ست و خادم که اولش خورت
او را چه شرکت ست بمخدوم و کدام عزّت و آبروست در جنب او و طفیلی هرچند جلیس و هم لقمه است
اما طفیلی طفیلی ست خادمان که با تکیهٔ عالیه به تبعیت مخدوم میرسند و از اطعمهٔ مخصوصهٔ او اولش
میخورند و عزّت و احترام میابند از بزرگی مخدوم ست و از علوّ متابعت اوست گویا مخدوم را
با وجود عزّت ذاتی عزّت دیگر از راه الحاق خادمان پیدا میشود و از دیاد ارتفاع شان او مینماید
نیک استماع نما که در حدیث نبوی آمده است علی صاحبه الصلوة والسلام من سنّ سنّة حسنة
فله اجرها و اجر من عمل بها پس متبوع را در سنّت حسنه او هرچند تابعان بیشتر باشند او را مثل

زیادت مرتبه ۱۲

اجور شان زیاده تر بود و موجب ازدیاد منزلت او باشد پس تابعان را با متبوع چه شرکت باشد و کدام
مساوات متوهم گردد بشنو بشنو رواست که جمعے دریک مقام باشند و شریک یک دولت بوند اما با
هر کدام شان معامله جدا باشد و هیچ یکے را از دیگرے اطلاع نبود از ازواج مطهرات در بهشت
با آن سرور دریک مقام باشند و از یک طعام و شراب تناول فرمایند علیه و علی اهل بیته الصلوٰة و السلام
لیکن معامله که با آن سرور باشد با آنها نباشد و التذاذے و سرورے که او را باشد ایشان را نبود علیه
و علی آله الصلوٰة و السلام و اگر ایشان را در جمیع امور آنجا شرکت با او بود افضلیت ایشان نیز در رنگ
افضلیت او برهمه لازم آید علیه و علی اهل بیته الصلوٰة و السلام که افضلیت اینجا بمعنے کثرت
ثواب عندالله ست **سوال** این تعین حبی که تعین اول ست و حقیقت محمدی ست علیه و
علی آله الصلوٰة و السلام ممکن ست یا واجب حادث ست یا قدیم صاحب فصوص تعین اول را که
حقیقت محمدی گفته است و تعبیر از آن بوحدت کرده و همچنین تعین ثانی را که واحدیت گفته است و
اعیان ثابته که آنرا حقائق ممکنات گوید در آن مرتبه اثبات نموده هر دو تعین را تعین وجوبی میگوید
و قدیم میداند و سه تنزل دیگر را که روحی و مثالی و جسدی بود تعین امکانی معتقد تو درین مسئله چیست
جواب نزد این فقیر هیچ تعینے و متعینے نیست کدام تعین بود که لاتعین را متعین سازد این الفاظ
موافق مذاق حضرت شیخ محی الدین و تابعان او ست قدس الله تعالی اسرارهم در عبارت
فقیر این قسم الفاظ اگر واقع شود از قبیل صنعت مشاکله باید دانست بهر حال گوئیم که آن تعین تعین
امکانی ست و مخلوق و حادث ست قال علیه و علی آله الصلوٰة و السلام اول ما خلق الله
نوری و در احادیث دیگر تعین وقت خلقت آن نور نیز آمده است چنانچه فرموده قبل خلق السموات
بالفی عام و امثاله و هر چه مخلوق ست و مسبوق بعدم ست ممکن ست و حادث و چون حقیقة الحقائق
که اسبق حقائق ست مخلوق و ممکن گشت حقائق دیگران بطریق اولی مخلوق خواهند بود و امکان و
حدوث خواهند داشت عجب ست که شیخ قدس سره حقیقت محمدی را بلکه حقائق جمیع ممکنات را

که اعیانِ ثابته گفته است از کجا حکم بوجوبِ شان میکند و قدیم میداند و التزام خلافِ قولِ پیغمبر منماید
علیه و علیٰ آله الصلوٰة والسلام ممکن باجزائے خود ممکن ست و بصورت و حقیقتِ خود ممکن
تعیّن وجوبی حقیقتِ ممکن برائے چه بود حقیقتِ ممکن البته باید که ممکن باشد که ممکن را با واجب تعالیٰ
اشتراکے و انتسابے نیست غیر از آنکه ممکن مخلوق اوست و او تعالےٰ خالق او و شیخ چون درمیان
واجب و ممکن تمیز نمیکند و خود میفرماید لعدم التمیز بینهما اگر واجب را ممکن گوید و ممکن را واجب گوید
باک ندارد اگر معذورش فرمایند کمالِ کرم و عفوست رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَّسِيْنَا اَوْ اَخْطَأْنَا
سوال تو در رسائلِ خود درمیانِ واجب تعالیٰ و ممکن نسبتِ اصالت و ظلّیت اثبات کرده
و ممکن را ظلّ واجب تعالیٰ گفته و نیز واجب را تعالیٰ باعتبارِ اصالت حقیقتِ ممکن که کالظلِّ
اوست نوشته و معارفِ کثیره بران متفرع ساخته اگر باین اعتبار شیخ قدس سره نیز واجب
را تعالےٰ حقیقتِ ممکن گوید چه محظور لازم مے آید و چرا ملام بود **جواب** این قسم علوم که اثبات
نسبت نماید درمیانِ واجب تعالیٰ و ممکن و شرع به ثبوتِ آنها وارد نشده است همه از معارفِ
سکریه است و از نارسائی ست بحقیقتِ معامله ع ممکن چه بود که ظلّ واجب باشد + تعالےٰ و
واجب را تعالیٰ چرا ظلّ بود که ظلّ موهم تولید بمثل ست و منبی از شائبه عدمِ کمالِ لطافتِ اصل ست
هرگاه محمد رسول الله را از لطافت ظلّ نبود خدائے محمد را چگونه ظلّ باشد موجود در خارج بالذات و
بالاستقلال حضرت ذاتست تعالیٰ و صفاتِ ثمانیه حقیقیه او تعالیٰ و تقدس و ماسوائے
آن هرچه باشد بایجادِ او تعالےٰ موجود گشته است و ممکن و مخلوق و حادث ست و هیچ مخلوقے
ظلِّ خالقِ خود نیست و غیر از مخلوقیت هیچ انتسابے بخالق تعالےٰ ماورائے آن نسبت که شرع
بآن وارد ست ندارد این علم بظلّیتِ عالم سالک را در راه بسیار بکار مے آید و کشان کشان باصل
مے برد و چون بکمالِ عنایت منازلِ ظلال را طے کرده باصل برسد بمحض فضلِ او تعالیٰ مے یابد که
این اصل هم حکمِ ظلّ داشته است و شایانِ مطلوبیت نبوده که بداغِ امکان متّسم ست و مطلوب

له یعنی اگر از جناب قدس خداوندی شیخ را اندرین قول و اعتقاد معذور دارند کمال کرم و عفو حق سبحانه تعالیٰ و تقدس ۱۲

له قوله ملام بضم میم ملامت کرده شده ۱۲

له قوله موهم بالضم و کسر ها در وهم اندازنده و تولید یعنی زاییدن یعنی قول بثبوت ظل مر حق را سبحانه درین وهم مے اندازد که حق سبحانه از خود مثل خود زاییده است تعالیٰ الله عن ذلک علواً کبیراً و سبحانه ان یکون له ولد لیس کمثله شئ و هو السمیع البصیر ۱۲

ع یعنی صفات ثمانیه حقیقیه و علم و قدرت و اراده و کلام و سمع و بصر و تکوین ۱۲

انتهیٰ تعالےٰ

ما ورائے حیطهٔ ادراک و وصل و اتصال ست رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۱۲

فصل فضائل مآب کمالات دستگاه مولانا حسن کشمیری دہلوی حسّن الله سبحانه احواله وجعل اٰماله رساله نوشته بفقیر فرستاده بود و در انجا اسوله چند اندراج نموده طلب حل آن کرده و چون حل آنها متضمن اظهار بعضے اسرار بوده است با بعضے موانع دیگر فقیر در جواب آنها جرأت نمیکرد و بتعلل میگذرانید چون مشار الیه را بر فقیر حق عظیم بوده است که بحسن دلالت ایشان بدولت حضور ولایت پناه هادی طریق اندراج النهایة فی البدایة مشرف شده است و سبق الف و بائے این طریق را از ایشان اخذ کرده و فیوض و برکات بے اندازه را در خدمت ایشان استفاده نموده ناچار حل بعضے اسوله را که متضمن علوم این رساله بوده است در ذیل این رساله درج کرده والله سبحانه الهادی الی سبیل الرشاد

پرسیده بودند که کمالات صوری و معنوی ظاهری و باطنی علمی و عملی دنیوی و اخروی هرچه در نوع بشر ممکن باشد در حضرت خیر البشر علیه وعلی آله الصلوة والسلام الی یوم الحشر بالفعل حاصل و متمکن ست چنانچه از حدیث نفیس اَنَا سَیِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ وَآدَمُ وَمَنْ دُونَهُ تَحْتَ لِوَائِی یَوْمَ الْقِیٰمَةِ و عُلِّمْتُ عِلْمَ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ وامثال آنها فهم میشود وآنچه مشروط بچیزے یا موقوف بر وقتے خواهد بود هم باحسن وجوه جلوه خواهد نمود پس بر تقدیر حزن آن سرور صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم که بدوام و بکثرت موصوف و معروف ست چرا ست و آنرا سبب چیست چه حزن واندوه را سبب البته فقدان چیزے ست که آنرا میخواهد مخدوما استبعاد حزن و فقدان کمالے از آن حضرت خاتمیت علیه وعلی آله الصلوة والتحیة نظر بجاه وجلال محمدی و نظر بعنایت خداوندی جل سلطانه که شامل حال خیر مآل وست علیه وعلی آله الصلوة والسلام مسلم و مستحسن ست و چون نظر بعبدیت و عبودیت و عجز و بشریت او صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم نموده آید و ملاحظه عزت و جلال و عظمت و کبریائی و استغنائے ذاتی او تعالی کرده شود حصول حزن و فقدان کمالے از کمالات بے نهایت او تعالی در حق آن سرور نیز علیه وعلی آله الصلوة والسلام هیچ مستبعد نبود بلکه

مصححه سلمه الله تعالی

شایانِ حالِ بندگی باشد کریمۂ وَلَا یُحِیطُونَ بِهٖ عِلْمًا و کریمۂ لَا تُدْرِکُهُ الْاَبْصَارُ ہر دو برین معنی گواہ
عدل اند و اثباتِ فقدان در حقِ کُل مینمایند بلے ممکن ہر چند بدرجاتِ علیا رسد از حقیقتِ واجب چہ
دریابد و حادث از قدیم چہ فراگیرد و متناہی چگونہ احاطۂ غیر متناہی نماید و آنکہ نوشتہ اند کہ ہر کمال
کہ در نوعِ بشر ممکن ست در حضرت خاتمیت بالفعل حاصل ست علیہِ و علیٰ آلِہِ الصلوٰۃ والسلام
بلے فضلِ کلی بر کُل مخصوص بآن سرور ست علیہِ و علیٰ آلِہِ الصلوٰۃُ والسلام اما کمالے باشد کہ راجع
بفضلِ جزئی بود روا ست کہ مخصوص بہ بعضے انبیاے کرام و ملائکہ عظام باشد علیٰ نبینا و علیہم
الصلوات والتسلیمات و ہیچ قصورے در فضلِ کلی او نکند علیہِ و علیٰ آلِہِ الصلوٰۃ والسلام در
احادیث صحاح آمدہ ست کہ بعضے از کمالات در افرادِ امتان باشد کہ انبیا غبطہ آن نمایند علیہم
الصلوات والتسلیمات و حال آنکہ فضلِ کلی مر انبیا راست بر جمیع افرادِ امتان و نیز در حدیث آمدہ ست
کہ شہدا در سبیل اللہ بہ چند چیز بر انبیا مزیت دارند شہدا را احتیاج بغسل نیست و انبیا را غسل باید داد
و بر شہدا نماز جنازہ نیامدہ ست چنانچہ مذہبِ امامِ شافعی ست و بر انبیا نمازِ جنازہ باید کرد و در قرآن
فرمودہ کہ شہدا را شما موتے نہ پندارید کہ احیا اند و انبیا را موتے فرمودہ این ہمہ فضائل جزئیہ اند قصورے
در فضلِ کلی انبیا ندارند پس تواند بود کہ بسببِ فقدانِ بعضے ازین فضائل جزئیہ حزنے و اندوہے
نسبت بآن سرور علیہِ و علیٰ آلِہِ الصلوٰۃ والسلام طاری گردد کہ سببِ حصولِ استعداد و وصول
آن فضائل شود مثلاً با نبوت درجۂ شہادت جمع شود و اگر مسلم داریم کہ جمیع کمالاتِ جمیع افرادِ انسانی
در آن حضرت بالفعل حاصل ست علیہِ و علیٰ آلِہِ الصلوٰۃ والسلام گوئیم کہ چون ہمتِ علیائے آن
سرور بلند افتادہ ست علیہِ و علیٰ آلِہِ الصلوٰۃ والسلام بآن کمالات اکتفائے نماید و ھَلْ
مِنْ مَّزِیْدٍ گویان شوقِ فوق میفرماید و چون کمالاتِ فوق از امکانِ حصولِ بشری خارج اند ناچار
دوامِ حزن و افراطِ اندوہ نقدِ وقت ست تحقیقِ این مبحث آنست واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ
الحال کہ مدارِ کار در طریقت و حقیقت و در قربت و معرفت بر فنا ست و بر زوالِ صفاتِ بشریت

بیت

و احکامِ امکان ؎ هیچکس را تا نگردد او فنا ٭ نیست ره در بارگاهِ کبریا ٭ هر قدر که از وجوهِ بشریت
باقی ست حجاب راه همان قدر ست و ارتفاعِ صفاتِ بشریت بالکل در کل ممکن نیست چه در خواص وچه
در اخصِ خواص شیخ عطار فرماید ؎ نمی بینی که شاهے چون پیمبر ٭ نیافت او فقرِ کل تو رنج کم بر ٭ بیت
از فقرِ کل زوالِ صفاتِ بشریت و امکان بالکل خواسته که حصولِ آن متصور نیست که مستلزم قلبِ
حقائق ست چه ممکن اگر ترقی نموده از امکانِ خود منخلع گردد هر آئینه واجب شود و آن محالِ عقلی ست
و شرعی و آنچه بزرگے گفته است ؎ چو ممکن گردِ امکان بر فشاند ٭ بجز واجب در و چیزے نماند ٭
محمول بر تمثیل و تشبیه ست نه محمول بر تحقیق و تقریر که آن غیر واقع ست عزیزے فرماید ؎
سیه روئی ز ممکن در دو عالم ٭ جدا هرگز نشد والله اعلم ٭ **سوال** بقائے احکام و آثارِ امکان
در مقامِ قاب قوسین ظاهر ست که قوسِ امکان و قوسِ وجوب آنجا بر پاست اما در مقامِ او ادنے
که بالاصالت مخصوص بآن سرور ست علیه و علی آله الصلوة والسلام بقائے احکامِ امکان بچه
معنے ست **جواب** مابه الامتیاز در وجوب و امکان عدم ست که طرفے از امکان ست چه طرف دیگر
از امکان که وجود ست قدرِ مشترک ست در میانِ وجوب و امکان و در مقامِ او ادنے احکامِ آن عدم
رو بزوال مے آرد و رفعِ امتیازِ قوسین مینماید نه آنکه امکان بالکل مرتفع میگردد و انقلاب بوجوب
مینماید که آن محال ست کما مرّ این قدر هست که در مقامِ قاب قوسین از حجبِ ظلمانی نه بر آمده
است که از آثارِ عدم ست و در مقامِ او ادنی اگر حجب ست نورانی ست و از راهِ طرفِ وجودِ امکان
آمده است و برین توجیه توان حمل کرد معنے بیت آن بزرگ را که بالا گذشته است و از فشاندنِ گردِ امکان
زوالِ احکامِ عدم آنکه سراسر کدورت ست مراد توان داشت **سوال** هر گاه طرفِ عدم از امکان زائل
گشت و مابه الامتیاز که در میانِ امکان و وجوب بود مرتفع شد و غیر از وجود که طرفِ دیگرِ امکان ست و
قدرِ مشترک ست در میانِ وجوب و امکان در انجا نمانده راست آمد که امکان از حقیقتِ خود منخلع
گشته بوجوب که وجودِ صرف ست ملحق شد و قلبِ حقیقت لازم آمد و معنے بیتِ آن بزرگ که مذکور شده

بجز واجب در وجیزے نماند * بر حقیقت محمول گشت **جواب** این وجود که در طرف ممکن کائن ست ظلِ آن وجودست که در وجوب ثابت ست نه عینِ آن وجود و این وجوب که از زوالِ طرفِ عدم در ممکن پیدا شده است وجوب بالغیر ست که قسمے از ممکن ست نه وجوب بالذات تا قلبِ حقیقت لازم آید چه ارتفاعِ این عدم از راهِ ذاتِ ممکن نیامده است تا واجب بالذات گردد و محال لازم آید بلکه ارتفاعِ این عدم در ممکن بواسطهٔ استیلائے وجود حضرتِ واجب الوجود و قهرمان حضرتِ وجوب ست تعالیٰ و تقدّس بر ذاتِ ممکن و متبادر از وجوب که در مصرع سابق واقع شده است وجوبِ ذاتی ست نه وجوبِ بالغیر و وجود را قدرِ مشترک گفتن در وجوب و امکان از قبیلِ اشتراکِ لفظی ست نه معنوی اگرچه آنرا کلّیِ مشکّک گویند چه وجودِ ممکن را با وجودِ واجب تعالیٰ فی الحقیقت هیچ شرکتے نیست تا کلّیّه و جزئیّه متصوّر شود **سوال** فنا و بقا که صوفیه علیه گفته اند و ولایت را عبارت ازان ساخته بچه معنی ست هرگاه ارتفاعِ صفاتِ بشریت متصوّر نباشد فنا چه گنجایش دارد **جواب** آن فنا که در ولایت معتبر ست با عتبارِ شعور و شهود ست که عبارت از نسیانِ ماسوائے حق ست سبحانه نه ارتفاعِ ماسوے غایة ما فی الباب صاحبِ آن فنا در غلباتِ سکر عدمِ شعورِ اشیا را عدمِ اشیا مے انگارد و آنرا ارتفاعِ ماسوے مے فهمد و بآن تسلّی مے یابد و اگر بمحض فضل او را ترقّی داده بدولتِ صحو مشرّف سازند و صاحبِ تمیز کنند میداند که آن فنا نسیانِ اشیا بوده است نه اعدامِ اشیا و ازین نسیان اگر زائل گشته است گرفتاری باشیاست که تمکّن داشته و مذموم بوده نه نفسِ اشیا که اشیا بر همان صرافت برجا و برپاست و از نفی و اعدامِ او ممتنع الانتفا ست سیاهی از حبشی کے رود که خود رنگ ست * و چون بفضل این دید و این تمیز عطا شد آن تسلّی زائل گشت و بجائے آن حزن و اندوه و بے آرامی نشست و دانست که بود او مرضے ست که بسعی و اهتمامِ او نابود نشود و یافت که در رنگِ ذوپائے طاؤس که همیشه جانکاهِ اوست نقصِ امکان و قصورِ حدوث همواره جانکاهِ او خواهد بود عجب معامله است عارف هرچند بالاتر میرود

ترقیات و عروجات بیشتر مینماید این دید نقص در روے زیاده تر میگردد و قصور بیشتر در نظر او مے درآید و بیقرار و بے آرام میسازد همان قصه شاگرد رسن تاب ست که از روے تعجب باستاد خود گفت که هر چند کار بیشتر میکنم دور تر مے افتم مگر ازینجاست که آن سرور فرموده علیه و علی آله الصلوة و السلام کما ورد یا لیت رب محمد لم یخلق محمدا و نیز فرموده علیه و علی آله الصلوة و السلام ما اوذی نبی مثل ما اوذیت یا نا که مراد ازین ایذا ایذاے همین دید نقص و قصور ست که موجب کمال حزن و اندوه ست چه ایذاے دیگر در انبیاے دیگر توان گفت که بیشتر بوده علی نبینا و علیهم الصلوات و التسلیمات حضرت نوح علی نبینا و علیه الصلوة و السلام نه صد و پنجاه (٩٥٠) سال در میان قوم بوده و دعوت کرده و ایذا هاے گوناگون کشیده منقول ست که قوم او علیه السلام در وقت دعوت آن قدر سنگ بر وے میزدند که از بسیاری سنگ باری بیهوش شده مے غلطید و مے افتاد و در ته سنگها مستور میگشت و چون بحال مے آمد شروع در دعوت میکرد و قوم با او همان قسم معامله پیش میکردند الی ان یبلغ الکتاب اجله باید دانست که این دید نقص و قصور نه از دوری ست بلکه از قرب و حضوری ست چه کدورت اندک در محل صفا و نورانی بسیار بنظر مے درآید و کدورت بسیار در محل مکدر و ظلمانی اندک و آنکه در ما سبق گفته شد که مدار کار قربت و معرفت بر فناست زیرا که سالک تا از خود فانی نشود و بالکل از صفات بشریت و امکان خود نه برآید بمطلوب نرسد چه جمع او با مطلوب از قبیل جمع دو نقیض ست که در امکان ثبوت عدم ضروری ست و در وجوب سلب عدم ضروری و تا بمطلوب نرسد از کمالات مطلوب چه دریابد و کمال او را غیر از مماثل کمال خود چه درک کند لا یدرک الشیء بما یضاده و یغایره قضیه مقرره ارباب معقول ست صبی که بلذت جماع نرسیده است اگر از کمال آن گوید شیرین خواهد گفت نه تلخ و شیرینی آن را در رنگ شیرینی نبات خواهد دانست که وجدانی او غیر آن نیست و این کمال کمال او نیست بلکه کمالیست که مجعول و مخترع آن صبی ست که فی الحقیقت راجع باو ست نه بآن پس هر چه از مطلوب از قبیل خود بے اعلام او گوید از خود گفته باشد و هر چه از و

ستاید خود را ستوده باشد آنجا عارفے فرماید تواند بود که در کریمهٔ وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ
ضمیر حمده راجع بشئے باشد یعنی ہیچ چیز تسبیح و تقدیس و ستایش نمے نماید مگر خود را لِهٰذَا قَالَ
الْبَسْطَامِیُّ سُبْحَانِیْ لِاِعَادَةِ التَّسْبِیْحِ اِلَیْهِ خوش گفت ؎ اے شده ہم در جمالِ خویشتن
مے پرستی ہم خیالِ خویشتن * قسم خلقان زان جمال و زان کمال * ہست گر بر ہم نہی مشتِ خیال *
گر ز معشوقت خیالے در سرست * نیست معشوق آن خیالِ دیگرست * صاحب فصوص
فرماید وَالتَّجَلِّیْ مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَةِ الْمُتَجَلّٰی لَهٗ فَالْمُتَجَلّٰی لَهٗ مَا رَاٰی سِوٰی صُوْرَتِهٖ فِیْ
مِرْاٰتِ الْحَقِّ وَمَا رَاَی الْحَقَّ وَلَا یُمْکِنُ اَنْ یَّرَاهُ عدمِ امکانِ رویت را از روئے مبالغه گفته است
نه از روئے تحقیق زیرا که رویت در دنیا جائز ست و در آخرت واقع و چون فنائے کلیّتِ سالک
ممتنع شد و وصول و اتصال مطلوب بے آن ممنوع گشت و معرفت بے وصول صورت نه بست
ناچار عجز از معرفت لازم آمد و عجز از معرفت عین معرفت گشت گفته نشود که عجز از معرفت چگونه
معرفت باشد که نقیض اوست زیرا که عجز از معرفت عبارت از معرفت ست بِاَنَّهٗ لَا یُعْرَفُ
قَالَ الصِّدِّیْقُ الْاَکْبَرُ رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ الْعَجْزُ عَنْ دَرْکِ الْاِدْرَاکِ اِدْرَاکٌ * فَسُبْحَانَ مَنْ
لَمْ یَجْعَلْ لِلْخَلْقِ اِلَیْهِ سَبِیْلًا اِلَّا بِالْعَجْزِ عَنْ مَعْرِفَتِهٖ بزرگے فرماید ؎ سبحان خالقے که صفاتش
ز کبریا * بر خاکِ عجز مے فگند عقلِ انبیا * ہرگاه انبیا عَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ در معرفتِ
صفاتِ کبریا عاجز آیند و ملائکه کرام عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ گویند سُبْحَانَكَ مَا
عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ و صدیق اکبر که رئیس و رأس ابنِ امتِ خیر الامم ست اعتراف بعجز مے نماید
دیگرے چه بود که دم از معرفت زند مگر که جہلِ مرکب خود را معرفت انگارد و غیر حق را حق شناسد
و این عجز از معرفت نہایت نہایات مراتب عروج ست و منتہائے غایات مدارج قرب و تا به نقطهٔ
آخر نرسد و طی مراتب تجلیات و ظہورات ننماید و وصل و اتصال را که مدتہا بآن خورسند بود عین فصل
و انفصال نیابد بدولتِ این عجز مشرف نشود و از خدا ناشناسی خلاص نگردد و غیر حق را حق نداند

سوال پس وجوب معرفتِ خدا جلّ شانہٗ بچہ معنے بود **جواب** وجوب معرفت بآن معنی ست
کہ ہرچہ شرع بآن وارد شدہ است در معرفتِ ذات وصفاتِ واجبی جلّ شانہٗ شناختنِ آن واجب
است وہر معرفتے کہ از غیرِ شریعت مستفاد میگردد نزدِ فقیر آنرا معرفتِ خدا گفتن جرأت ست و
بظن وتخمین بر حق حکم کردن جلّ وعلا اَتقولون علی اللّٰہِ ما لا تعلمون مگر از ینجا گفتہ باشد سراج
اُمّت وامامِ ائمہ امام اعظم کوفی رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہٗ سبحانک ما عبدناک حق عبادتک
ولکن عرفناک حق معرفتک اگرچہ این قول بر اکثرے گرانست امّا قابلِ توجیہِ وجیہ ست زیرا کہ
حقِ معرفت آنست کہ حق سبحانہٗ را بجمیع آنچہ شریعت بآن ناطق گشتہ است از کمالات و
تنزیہات وتقدیساتِ او تعالیٰ شناختہ شود چہ ماورائے آن از معرفت چیزے نماندہ است کہ
مانعِ حقِ معرفت گردد **سوال** درین معرفت عوام وخواص شرکت دارند بلکہ مساوات دارند ولازم مے آید
کہ معرفتِ عوامِ مومنان مثل معرفتِ خواصِ انبیا باشد علیہم الصلوات والتسلیمات کہ ہمہ را حقِ معرفت
حاصل ست این مسئلہ در رنگِ آن مسئلہ است کہ حضرتِ امام اعظم فرمودہ است الایمان لا یزید ولا
ینقص وور آنجا گفتہ اند کہ ازین عبارت لازم مے آید کہ ایمانِ عامہ مومنان مثل ایمانِ انبیا بود علیہم
الصلوات والتسلیمات **جواب** حلِّ این شبہ قویہ مبنی بر دقیقہ است کہ این فقیر را محض فضل وکرم
بآن مہتدی ساختہ اند وآن دقیقہ آنست کہ حقِ معرفت آنست کہ بآن معارفِ شرعیہ عارف را عجز
از معرفت لاحق شود مثلاً شریعت وارد گشتہ است بہ ثبوتِ صفتِ علم مر واجب را تعالیٰ وآن علم در
رنگِ ذاتِ واجب تعالیٰ بیچون وبیچگونہ است واز حیطۂ ادراکِ ما بیرون اگر آن علم را قیاس بعلمِ خود
کردہ بشناسد نشناختہ باشد بلکہ آنجا شناختِ مجعول ومخترعِ خود ست نہ معرفتِ علمِ حق کہ صفتِ کمالِ
اوست سبحانہٗ پس درین صورت نفسِ معرفت نیست حقِ معرفت چہ بود واگر معاملہ او از قیاس و
تخمین بہ عجز آید وبہ وجدان وحال یابد کہ آنرا نمے توان شناخت وداند کہ نصیب ازان غیر از ایمان بہ ثبوت
این صفتِ کمال ہیچ نیست این زمان ہم معرفت حاصل گشت وہم حقِ معرفت پس فی الحقیقت اصل

معرفت ہمین حقِ معرفت آمد و آنچہ حقِ معرفت نیست اصلِ معرفت ہم نیست پس عوام را در حقِ
معرفت با خواص شرکت نشد مساوات چہ گنجایش دارد **سُوال** چون حقِ معرفت نفسِ معرفت بود
باید کہ عوام را نفسِ معرفت ہم نبود کہ حقِ معرفت ہم نیست **جواب** معرفت را صورتے ست و
حقیقتے آن معرفتے کہ عینِ حقِ معرفت ست حقیقتِ معرفت ست کہ مربوط ست بعجز از معرفت
وصورتش آنکہ بحدِّ این عجز نرسد و از شائبۂ مقایسہ صفاتِ امکان نرہد چنانچہ گذشت از کمالِ
فضل ست کہ صورتِ معرفت را نیز در نفسِ ایمان اعتبار کردہ اند و نجات را بآن مربوط ساختہ
چنانچہ صورتِ ایمان را نیز معتبر داشتہ اند و دخولِ جنت را بران مترتب ساختہ در صورتِ ایمان
صورتِ معرفت کافی ست و در حقیقتِ ایمان از حقیقتِ معرفت چارہ نبود پس ازین تحقیق معلوم
شد کہ ایمان را نیز دو فرد ست صورت و حقیقت و آنچہ نصیبِ عوام ست صورت ست و آنچہ
بخواص عطا شدہ حقیقت پس ایمانِ عوام مثلِ ایمانِ انبیا نشد کہ اخصِ خواص اند علیہم الصلوات
والتسلیمات چہ آن ایمان دیگر ست و این ایمان دیگر و با یکدیگر مماثلت ندارند و در حقیقتِ ایمان
چون عجز از معرفت ماخوذ ست و معرفت بانّہ لا یعرف موجود ہر آئینہ زیادتی و نقصان آنجا
مفقود باشد چہ در معرفتِ سلب معرفت احتمالِ تفاوتِ درجات نیست ثبوت ست کہ آنجا
تفاوتِ درجات ست پس در حقیقتِ ایمان احتمالِ زیادتی و نقصان نبود واللہ سبحانہ اعلم
بحقیقۃ الحال **سُوال** ازین تقریر لازم آمد کہ علوم و معارفِ کشفیہ صوفیہ علیہ از حیزِ اعتبار ساقط
باشند و معرفتِ حق جلّ وعلا بآنہا ہیچ مربوط نبود کہ حقِ معرفت بعلوم و معارفِ شرعیہ حاصل
شد و معرفتے نماند کہ صوفیہ آنرا بتلاش اکتساب نمایند پس صوفیہ را از علما در معرفتِ حق جلّ
شانہ ہیچ مزیتے ثابت نگشت **جواب** علوم و معارفِ کشفیہ صوفیہ معدّات اند مر آن عجز
را کہ بنہایۃ النہایہ منتہیانِ ایشان را میسر میگردد و این بزرگواران بنہایۂ این معارفِ کشفیہ
بدولتِ آن عجز مشرف میشوند پس معارفِ این برگزیدگان معتبر باشد کہ وسیلۂ حصولِ حقِ معرفت ست

---

۱ یعنی از قیاس کردن بصفات ممکن ۱۲

۲ معدات بضم میم و کسر ... یعنی ذرائع و وسائل

۳ یعنی عجز از معرفت ... حق جل وعلا ۱۲

وذریعهٔ وصول بایمانِ حقیقی **سوال** چون عجز از معرفت ثابت شد وکمال منحصر در عجز آمد پس صوفیهٔ علیه که مراتبِ سه گانه اعتبار نموده اند بچه معنی بود واز علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین چه مراد باشد **جواب** این فقیر را درین مسئله با قوم مشاجره است این بزرگواران این مراتبِ سه گانه را نسبت بذات حق جلّ وعلا اعتبار کرده اند و علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین در آن حضرتِ جلّ سلطانهٔ اثبات نموده و در تمثیل که آورده اند علمِ آتش را که باستدلال از دخان حاصل شود علم الیقین نسبت باتش گفته اند و دیدنِ آتش را عین الیقین تصور نموده اند و متحقق شدن بآتش حق الیقین و این فقیر این مراتبِ سه گانه را در آیاتے که دوال اند بر حضرتِ ذاتِ واجبی جلّ سلطانهٔ فرود آورده است و علم و عین و حق در دوال گفته نه در مدلول که آن از علم و عین و حق برتر ست و در تمثیلِ علم و عین و حق نسبت بدخان دانسته نه نسبت باتش چه اگر علمِ دخان باستدلال حاصل گشته است علم الیقین ست نسبت بدخان که مستلزم آتش ست و اگر دخان را دیده است و از آنجا استدلال بوجودِ آتش کرده عین الیقین ست نسبت بدخان و اگر بدخان متحقق گشت و از آنجا استدلال بوجودِ آتش کرده حق الیقین ست نسبت بدخان و این استدلال اتم ست از استدلالِ سابق که آن استدلال از آفاق ست و این استدلال از انفس که بدخان متحقق گشته است و ایضا در عین الیقین دخان واسطه است و در حق الیقین واسطه نیست بلکه همان نسبتے که دخان را باتش کائن ست اورا نیز همان نسبت حاصل میگردد و باعلائے مدارجِ قرب میرسد که ماورائے علم و عین و حق ست گفته نشود که چون واسطه مرتفع گشت رویت متحقق شد که عین الیقین ست زیرا که گوئیم ارتفاعِ واسطه در تحققِ رویت کفایت نمیکند چیزهائے دیگر باید که وجودِ آن مفقود ست و چون مراتبِ یقین همه راجع بآیات گشت و معرفتے نماند که راجع بمدلول باشد ناچار عجز از معرفت در مدلول لازم آمد و معرفتے غیر از سلبِ معرفت آنجا متحقق نگشت و اگر این مراتبِ سه گانهٔ یقین راجع بآیات کرده نشود و بمدلول راجع باشد عجز از معرفت چه صورت دارد و سلبِ معرفت را چه معنے بود +

مکتوب (۱۲۳) صد و بست و سوم

بنور محمد تہاری در بیانِ آنکہ راہہاے کہ موصل اند بجناب قدس دو اند بسم اللہ الرحمن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی راہہاے کہ بجناب قدس موصل اند دو اند راہیست کہ بقرب نبوت تعلق دارد علی اربابہا الصلوٰۃ والسلام و موصل اصل الاصل ست و اصلان این راہ بالاصالۃ انبیا اند علیہم الصلوات والتسلیمات و صحابہ ایشان و از سایر امتان تا کرا باین دولت بنوازند اگرچہ قلیل بوند بلکہ اقل و درین راہ توسط و حیلولۃ نیست ہر کہ ازین واصلان فیض میگیرد بے توسطِ احدے از اصل اخذ مینماید و ہیچ یکے دیگرے را حائل نیست و راہیست کہ بقربِ ولایت تعلق دارد اقطاب و اوتاد و بدلا و نجبا و عامہ اولیاء اللہ بہمین راہ واصل اند و راہِ سلوک عبارت ازین راہ ست بلکہ جذبہ متعارفہ نیز داخل ہمین ست و توسط و حیلولت درین راہ کائن ست و پیشواے و اصلان این راہ و سرگروہ اینہا و منبع فیض این بزرگواران حضرت علی مرتضیٰ ست کرّم اللہ تعالیٰ وجہہ الکریم و این منصب عظیم الشان بایشان تعلق دارد درین مقام گویا ہر دو قدم مبارک آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بر فرق مبارک اوست کرّم اللہ تعالیٰ وجہہ و حضرت فاطمہ و حضرات حسنین رضی اللہ تعالیٰ عنہم درین مقام با ایشان شریک اند انگارم کہ حضرت امیر قبل از نشاۂ عنصری نیز ملاذ و ملجا این مقام بودہ اند چنانچہ بعد از نشاۂ عنصری و ہر کرا فیض و ہدایت ازین راہ میرسید بتوسط ایشان میرسید چہ ایشان نزد نقطۂ منتہاے این راہ اند و مرکز این مقام بایشان تعلق دارد و چون دورۂ حضرت امیر تمام شد این منصب عظیم القدر بحضرات حسنین ترتیباً مفوض و مسلّم گشت و بعد ازیشان ہمان منصب بہر یکے از ائمہ اثنا عشر علی الترتیب و التفصیل قرار گرفت و در اعصار این بزرگواران و ہمچنین بعد از ارتحال ایشان ہر کرا فیض و ہدایت میرسید بتوسط این بزرگواران بودہ و بحیلولۃ

حاشیہ (بین السطور): بل؛ واصلان اصلی؛ زہرا بنت رسول؛ عالم اجسام؛ انتقال

حاشیہ (کنارہ):
۱۔ بدانکہ این ہم اصناف اند از خواص بندگان حق جل و علا و علے تفاوت الدرجات و للتفصیل مقام آخر
۲۔ یعنی امام حسن و امام حسین ابنے علی بن ابی طالب رض
۳۔ یعنی اول با امام حسن و بعد ازان با امام حسین رض
۴۔ یعنی از باقی دوازدہ امام و ایشان این اند
اول امیر حضرت علی دوم امام حسن سوم امام حسین چہارم امام زین العابدین پنجم امام محمد باقر ششم جعفر صادق ہفتم موسیٰ کاظم ہشتم علی رضا نہم محمد تقی دہم علی نقی یازدہم امام حسن عسکری دوازدہم امام محمد مہدی رضی اللہ تعالیٰ عنہم

ملجا و ملاذ ایشانان

ایشانان ہرچند اقطاب و نجبائے وقت بودہ باشند و ملاذ و ملجا ہمہ ایشان بودہ اند چہ اطراف را
غیر از لحوق بمرکز چارہ نیست تا آنکہ نوبت بحضرت شیخ عبد القادر جیلانی رسید قدس سرہ
و چون نوبت باین بزرگوار شد منصب مذکور باو قدس سرہ مفوض گشت و ما بین ائمہ
مذکورین و حضرت شیخ ہیچکس برین مرکز مشہود نمیگردد و وصول فیوض و برکات درین راہ بہر کہ
باشد از اقطاب و نجبا بتوسط شریف او مفہوم میشود چہ این مرکز غیر او را میسر نشدہ از ینجاست
کہ فرمودہ **شعر** افلت شموس الاولین وشمسنا + ابدا علی افق العلی لا تغرب + مراد از
شمس آفتاب فیضان ہدایت و ارشاد ست و از افول آن عدم فیضان مذکور و چون بوجود
حضرت شیخ معاملہ کہ باولین تعلق داشت باو قرار گرفت و او واسطۂ وصول رشد و ہدایت
گردید چنانچہ پیش از وے اولین بودہ اند و نیز تا معاملہ توسط فیضان برپاست بتوسل اوست
ناچار راست آمد کہ افلت شموس الاولین وشمسنا الخ **سوال** این حکم منتقض ست بمجدد
الف ثانی زیرا کہ در بیان معنی مجدد الف ثانی در مکتوبے از مکتوبات جلد ثانی اندراج یافتہ است
کہ ہرچہ از قسم فیض در آن مدت بامتان برسد بتوسط او باشد ہرچند کہ اقطاب و اوتاد باشند
و بدلا و نجباء وقت بوند **جواب** گوئیم کہ مجدد الف ثانی درین مقام نائب مناب حضرت
شیخ ست و بہ نیابت حضرت شیخ این معاملہ باو مربوط ست چنانکہ گفتہ اند نور القمر مستفاد
من نور الشمس فلا محذور **سوال** معنی مجدد الف کہ بالا مذکور شد مشکل ست زیرا کہ در مدت
مذکورہ حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام خواہند نزول فرمود و حضرت مہدی
علیہ الرضوان نیز خواہند ظہور نمود و معاملہ این بزرگواران برتر از ان ست کہ بتوسط احدے
اخذ فیوض نمایند **جواب** گوئیم کہ معاملہ توسط مربوط براہ دومی ست از دو راہ مذکور کہ عبارت از
قرب ولایت ست و در راہ اول کہ عبارت از قرب نبوت ست معاملہ توسط مفقود ست ہر کہ
باں راہ واصل گشتہ است ہیچ حائلے و متوسطے در میان ندارد و بے توسط احدے اخذ فیوض

فلک

خواہد

خواہد

۵ قولہ فلا محذور یعنی چون این معاملہ بمجدد الف ثانی بہ نیابت حضرت شیخ وابستہ گردید پس ہیچ اشکال باقی نماند و نہ انتقاض بر حکم مذکور لازم آمد فافہم

وبرکات مینماید توسّط وحیلولت در راہِ اخیرست فقط معاملہ آن موطن علاحدہ است چنانچہ گذشت وحضرتِ عیسٰے علیٰ نبیّنا وعلیہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ وحضرتِ مہدی علیہِ الرّضوانُ براہِ اوّل وصل اند چنانچہ حضراتِ شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہما براہِ اوّل واصل گشتہ در ضمن آن سرور اند علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ وآنجاشان خاص دارند علیٰ تفاوتِ درجاتِہما تنبیہ باید دانست روا است کہ شخصے از راہِ قربِ ولایت بقربِ نبوّت برسد ودر ہر دو معاملہ شریک باشد وبطفیلِ انبیا علیہمُ الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ اورا آنجاہم جا بدہند وکارخانہ باو مربوط سازند واینجاہم معاملہ باو منوط گردانند خاص کند بندۂ مصلحتِ عام را ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ سُبحانَ رَبِّکَ رَبِّ العِزَّۃِ عَمّا یَصِفُونَ وَسَلامٌ عَلَی المُرسَلِینَ وَالحَمدُ لِلّٰہِ رَبِّ العٰلَمِینَ ۔

مکتوب (۱۲۴) صد وبست وچہارم

بشیخ محمد طاہر بدخشی الحمدُ لِلّٰہِ وَسَلامٌ عَلیٰ عِبادِہِ الَّذِینَ اصْطَفٰی اخوی شیخ محمد طاہر بدخشی استفسار نمودند کہ در رسالہ مبدأ ومعاد واقع ست کہ صورتِ کعبہ چنانچہ مسجودِ صورتِ محمدی ست حقیقتِ کعبہ نیز مسجودِ حقیقتِ محمدی ست علیہِ وعلیٰ آلہِ الصّلوٰاتُ والتّسلیماتُ ازین عبارت افضلیتِ حقیقتِ کعبہ معظّمہ لازم مے آید از حقیقتِ محمدی علیٰ مظہرِہا الصّلوٰۃُ والسّلامُ والتّحیّۃُ وحال آنکہ مقرّرست کہ مقصود از خلقتِ عالم اوست علیہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ وآدم وآدمیان ہمہ طفیلی وے اند علیہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ کما وردَ لولاہُ لَما خَلَقتُ الافلاکَ وَلَما اَظہرتُ الرُّبُوبِیَّۃَ باید دانست کہ صورتِ کعبہ عبارت از سنگ وکلوخ نیست چہ اگر فرضاً سنگ وکلوخ درمیان نباشد کعبہ کعبہ است ومسجودِ خلائق ست بلکہ صورتِ کعبہ باآنکہ از عالمِ خلق ست در رنگِ خلقِ اشیا بلکہ امریست مبطن کہ از حیطۂ حس وخیال بیرون ست انہ

براندکہ این مکتوب در بعض نسخ حضرت بافتہ شد فالحقناہ وجعلناہ خاتمۃ المکاتیب وحضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہ نسبت باین مکتوب فرمودہ اند کہ آن مکتوب داخل جلد سوم مکتوبات قدسی آیات نشدہ

عن ابن عباس رضی اللہ عنہ ... لولاک لما خلقت الدنیا ... لما خلقت الجنۃ ... ولا خلقت سماء ... ولا ارضا

عالمِ محسوسات ست و ہیچ محسوس نے و متوجہ الیہا ست مر اشیا را و ہیچ در توجہ نے ہستی ہست
کہ لباس نیستی پوشیدہ ست و نیستی ہست کہ بکسوتِ ہستی خود را نمودہ ست در جہت بے جہت
و در سمت بے سمت بالجملہ این صورتِ حقیقت مثل اعجوبہ ست کہ عقل در تشخیص آن عاجز ست و
عقلا در تعیّنِ آن حیران گویا نمونہ از عالمِ بیچونی و بیچگونی دارد و نشانہ از بے شبہی و بے نمونی
در وے تعبیہ ست بلے اگر چنین نباشد شایانِ مسجودیت نبودے و بہترین موجودات علیہ
وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات بشوق و آرزو او را قبلہ خود اختیار نفرمودے فیہ آیات
بیّنات در شانِ او نص قاطع ست و من دخلہ کان امنا در حق وے قرآن مادح بیت اللہ ست
کہ کینونۃ خاص مر صاحب خانہ را جل شانہ باوست و اتصال و نسبت مجہول الکیفیت بیچون
و بیچگونہ را با او وللہ المثل الاعلیٰ در عالمِ مجاز کہ قنطرہ حقیقت ست بیت مبنی از بیتوتت
ست کہ جائے قرار و آرام گاہِ صاحبِ خانہ است اہل و ول را ہر چند نشستگاہ بسیار ست و اماکنہ
نشست و خاست بیشمار اما خانہ خانہ است کہ از مزاحمت اغیار بیگانہ و متمکّن و مکان آرامگاہِ
جانانہ است اگر چہ بحکم حدیث قدسی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن قلب عبد مومن گنجایش
ظہور بیچونی پیدا کند لیکن نسبت بیتیت کہ مبنی از بیتوتت ست از کجا پیدا کند و منع از مزاحمت
اغیار کہ از لوازم بیت ست از کجا آرد و چون غیر و غیریت را در ان موطن مدخل نشود ناچار سجودگاہِ
خلائق باشد کہ غیرے را سجدہ نبود و غیریت منافی مسجودیت بود محمد رسول اللہ بجانب خود سجدہ
تجویز نفرمودہ و بجانب بیت اللہ بشوق و رغبت سجدہ نمودہ سر تفاوت را از اینجا دریاب شتان
ما بین الساجد والمسجود اے برادر چون شمّہ از صورتِ کعبہ معلوم نمودی اکنون لختے از حقیقت
کعبہ بشنو حقیقتِ کعبہ عبارت از ذاتِ بیچون و واجب الوجود ست کہ گردے از ظہور و ظلیت بوے
راہ نیافتہ است و شایانِ مسجودیت و معبودیت ست این حقیقت را جل سلطانہا اگر مسجود
حقیقتِ محمدی گویند چہ محذور لازم آید و افضلیتِ آن ازین چہ قصور دارد آرے حقیقت

محمدی از حقائق سائر افرادِ عالم افضل ست تا حقیقت کعبۂ معظمہ از عالمِ عالم نیست تا بوے این نسبت نمودہ آید و در افضلیّتِ او توقّف کردہ شود عجب ست کہ تفاوتِ صُوَرِ این وجہ دولت بساجدیّت و مسجودیّت عقلائے ذو فنون را پئے تفاوتِ حقائقِ اینان نبردہ است کہ در مقامِ اعتراض ماندہ اند و لب بطعن و تشنیع کشادہ حضرتِ حق سبحانہ انصاف شان بدہد کہ نافہمیدہ ملامت نکنند ربّنا اغفر لنا ذنوبنا و اسرافنا فی امرنا و ثبّت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکٰفرین والسّلام علی من اتّبع الھدٰی ✤ ھٰذا وقد تمّ الدّفتر الثّالث فی القسمین و بہٖ تمّ الکتاب المستطاب بعون الملک الوھّاب و قد وقع الفراغ من طبعہٖ فی سنۃ الف و ثلثمائۃ و اربع و ثلثین من الھجرۃ النّبویّۃ علی صاحبھا الف الف صلوٰۃ و سلام و تحیّۃ ✤ اللّٰھمّ صلّ علٰی محمّدِ النّبیّ و ازواجہٖ امّھات المؤمنین و ذرّیّتہٖ و اھل بیتہٖ کما صلّیت علٰی اٰل ابرٰھیم انّک حمید مّجید ۝ اللّٰھمّ صلّ علٰی محمّدٍ عبدک و رسولک و علی المؤمنین و المؤمنات و علی المسلمین و المسلمات اللّٰھمّ انزلہ المقعد المقرّب عندک یوم القیٰمۃ ✤

قطعاتِ تاریخِ طبعِ مکتوباتِ حضرتِ امامِ ربّانی مجدّدِ الفِ ثانی از طبع کاتبِ این کتابِ مستطاب فقیر محمد عبد اللہ نقشبندی مجدّدی عفا اللہ عنہ و عن والدیہ

مکاتیبِ آن شاہِ عالی نسب — کہ در الفِ ثانی ست امامِ ہمام
باہمائے ذی حسنِ اخلاق و خلق — بعلم و عمل۔ نورِ احمد بنام
باِمدادِ یزدان و فضلِ کریم — ہمہ کارش آمد چو برِ اختتام
کلامے ست گنجے ز اسرارِ حق — علومِ جلی و خفی زو تمام
بطرزِ خوش و صحّت و حسنِ خط — بطبع آمد اکنون بصد اہتمام
دلم غوطہ زن بہرِ تاریخ شد — کہ آرد بکف زود دُرِّ مرام
سروش از سرِ لطف سالش نمود — کلامِ شہان ہست شاہِ کلام ۱۳۳۴

ولہ ایضاً مشتمل بر لفظِ طریقت

زمکتوب ہائے مجدّدِ امام — دلِ طالبانِ ہدٰے بر شگفت
خرد سالِ طبعش ز قلبِ ہدٰے — گُلِ گلستانِ طریقت بگفت ۱۳۳۴

ولہ ایضاً باشتمالِ لفظِ حقیقت

چون کتابِ امامِ ربّانی — طبع گشتہ بخوبی و رونق
ہاتفِ غیب از پئے سالش — گفت سرچشمۂ حقیقتِ حق ۱۳۳۴

ولہ ایضاً متضمّن بر لفظِ عرفان

چون مکاتیبِ امام و شیخِ ربّانی لقب — آنکہ او در الفِ ثانی شد مجدّدِ رہنما
بسکہ شد در صحّت و خوبیِ خط سعیِ بلیغ — گشت حسنِ صورتش با حسنِ معنی ہمرہا
حسبِ امرِ عالمِ علّام نورِ احمد بنام — از پئے مسکین رقم گردیدہ شد طبعِ انتہا
سالِ طبعش از خرد جستم ز روئے احتساب — گفت برخوان چشمۂ اسرارِ عرفان و لقا ۱۳۳۴

(خورشید عالم مصلح سنگ)

و آخر دعوانا ان الحمد للّٰہ ربّ العٰلمین

اعلام

اَلحَمدُ لِلّٰہِ وَکَفٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اما بعد مخفی مباد کہ طالبان حق را جل وعلا قدیماً وحدیثاً بہ علم تصوف چہ وابستگیہاست بنا برین مقبولان بارگاہ یزدانی ومحبوبان درگاہ سبحانی در تحصیل فرائض مساعی جمیلہ بکار بردہ اند و درطے این بحر صعب جان نثاریہا نمودہ اند وبمطالعہ وسیر کتب تصوف اوقات عزیز خود را صرف نمودہ اند علی الخصوص مکتوبات قدسی آیات حضرت غوث محققین قطب عارفین عارف ربانی عالم دقائق مثانی الشہیر عند الاقاصی والادانی الشیخ احمد السرہندی النقشبندی الاویسی الرحمانی مجدد الالف الثانی قدس اللہ سرہ در وصف دوحہ ونوع صحیحہ **بیت**

لَا یُدْرِکُ الْوَاصِفُ الْمُطْرِیْ خَصَائِصَہٗ • وَاِنْ یَّکُ سَابِقًا فِیْ کُلِّ مَا وَصَفَا • کہ ہر یکے از انہا بلکہ ہر جملہ آنہا دریست یتیم وگوہریست ثمین واین ضیق میدان عبارت والاع چہ نسبت خاک را با عالم پاک • سیر ش سالکان سویت بحتہ را دلیلیست وانی وشیفتگان ذات حقہ را بادہ ایست کافی صدہا اولیائے عظام از فہم مضامینش بہرہ یاب گشتند وہزارہا صلحائے کرام بمطالعش فائز المرام شدند ولیکن الے اللہ المشتکی از غارتگری نساخین کہ نسخ را بجائے مسخ رسانیدند وفرق میان متن ومعانی ہم نشستند بسیارے از تصرفات مخزن واکثرے از تحریفات معدن گشتہ بود واز دستبرد مطابع چہ غارتہاست کہ بر و نتاختہ واز لغزش قلمہا کدام تصرفہاست کہ برو علم نیفراختہ بنا علیہ داعیہ تصحیح آن در سر این مسکین ہیچ در ہیچ بلکہ کم از ہیچ از حق سبحانہ وتعالی ناشی گشت وآنرا وسیلہ نجات اخروی دانستہ بہ تفحص صحیح وتصفح بلیغ نسخہائے خطی کثیر التعداد از اطراف واکناف فراہم آوردہ بکمال جد وتمام جہد جملہ جملہ وحرف حرفش را بارہا مقابلہ نمودہ بہ فضل اللہ وحسن توفیقہ باہتمام خود ہر سہ جلد را در نہ حصہ (جلد اول پنج حصہ۔ دوم دو حصہ۔ سوم دو حصہ) بحلیہ طبع متحلی ومتزین گردانیدہ ہدیہ ناظرین پر تمکین برعایت امور ذیل گذرانیدہ **اول** آنکہ متنش را بہ نسخہائے عدیدہ خطی بکرات ومرات مقابلہ نمودہ شد **دوم** آنکہ حتے الوسع در مواقع اختلاف ہیچ نسخہ فرو نگذاشتہ شد **سوم** آنکہ حتے الوسع تخریج احادیث مندرجہ کتاب کردہ شد **چہارم** آنکہ حل الفاظ مشکلہ وربط عبارات مبہمہ بالتزام تمام نوشتہ شد **پنجم** آنکہ فہرست جدید کہ آنرا اجمال مکتوبات توان گفت بآن ملحق کردہ شد **ششم** آنکہ غالباً بکاتیبیکہ بعبارات عربی بودہ اند تراجم آنہا را بفارسی نوشتہ شد تسہیلاً للطلاب وتیسیراً للنظار **ہفتم** آنکہ در بعضے جاہا ولو اقل قلیل بر دفع توہمات باطلہ وخیالات فاسدہ حسب الفہم برمز واشارت تعرض نمودہ آمد **ہشتم** آنکہ غالباً تراجم عبارات عربی وآیات قرآنی بتعیین سورہ وجزو واحادیث نبوی بحاشیہ نگاشتہ شد **نہم** آنکہ عبارات عربی را معرب گردانیدہ شد ورعایت حرکات اضافیہ وتوصیفیہ خصوصاً در مقامات مبہمہ نمودہ شد **دہم** آنکہ حال بعضے از اکابر کہ اسمائے گرامی ایشان جابجا مذکور ست از کتب قوم تلاش نمودہ بحاشیہ درج کردہ شد علاوہ ازین دیگر خصوصیات کہ بملاحظہ ناظرین متعلق ست مرعی داشتہ شد وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ عَلٰی ذٰلِکَ حَمْدًا کَثِیْرًا طَیِّبًا مُّبَارَکًا عَلَیْہِ مُبَارَکًا فِیْہِ وَصَلَّی اللّٰہُ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ اَجْمَعِیْنَ وَاٰخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ○ پس حضرات کہ ارادہ خریداری این گوہر آبدار دارند بعنوان ذیل طلب فرمایند •

امرتسر چوک فرید مسجد حاجی شیخ بڈھا مرحوم خاکسار نور احمد عفی عنہ قیمت حصہ نہم مندرجہ ذیل ست

درجہ خاص کاغذ سفید ولایتی ۱۰ر

درجہ اول کاغذ سفید ڈمئی ۶ر

درجہ سوم کاغذ بادامی ۸ر

قیمت ہر سہ جلد کامل بہ تفصیل ذیل ست

درجہ خاص ۲۴

درجہ اول ۱۶

درجہ سوم ۱۲

التماس

محصول ڈاک فیس منی آرڈر وپیکنگ وغیرہ بذمہ خریدار۔
تعمیل فرمایش بذریعہ وی پی یا بصورت وصولی قیمت نقد خواہد شد۔

الحمد للہ والمنۃ کہ حصہ نہم مکتوبات امام ربانی رح بکتابت فقیر محمد عبد اللہ عفی عنہ وعن والدیہ بماہ جمادی الاولی ۱۳۳۴ھ تمام شد

کتاب مستطاب بانجام رسید

ان ارید الا الاصلاح ما استطعت وما توفیقی الا باللہ علیہ توکلت والیہ انیب

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ۔ آخر آمد زپس پردۂ تقدیر پدید

یعنی

فضل رحمانی و امداد یزدانی بآئین نوی

حصہ نہم دفتر سوم

مکتوبات امام ربانی رح

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرہندی قدس سرہ

باہتمام و تصحیح خاکسار نور احمد عفا اللہ عنہ پسر فریدی ثم امرتسری

زیر نگرانی شیخ عبد العزیز منیجر روز بازار پریس امرتسر مطبوع گردید

بار اول — اوائل جمادی الاولی سنہ ۱۳۳۴ھ — تعداد ۱۵۰۰

فہرست جدید کتاب مستطاب مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی حصہ نہم کہ آخرین حصہ ست

صفحہ — مضمون کتاب